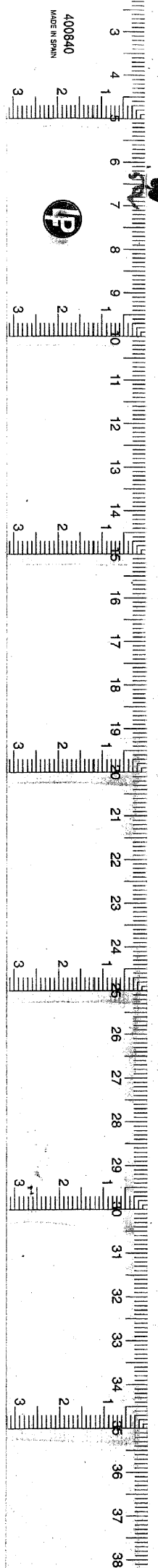

2)

TERTIVS TOMVS

OPERVM DIVI AVRELI AVGVSTINI HIP-

PONENSIS EPISCOPI, COMPLECTENS

τα δ'διδασκαλικα, hoc est, quæ proprie ad docen-
dum pertinent.

PARISIIS,

IN AEDIBVS YOLANDAE BONHOMME,

via ad diuum Iacobum, sub signo Vnicornis.

1 5 4 1

2)

TERTIUS TOMVS

OPERVM DIVI AVRELII AVGVSTINI HIP-

PONENSIS EPISCOPI, COMPLECTENS

τὰ διδασκτικὰ, hoc est, quæ proprie ad docen-
dum pertinent.

PARISIIS,

IN AEDIBVS YOLANDAE BONHOMME,
via ad diuum Iacobum, sub signo Vnicornis.

1 5 4 1

A **DIVI AVRE-**

LII AVGVSTINI DE DO-
ctrina Christiana Li-
ber primus.

PROLOGVS.

SVNT præcepta quædam tractan-
darum scripturarû, quæ studio-
sis earum video non incommo-
de posse tradi, vt non solum le-
gendo alios qui diuinarum lite-
rarum opera aperuerunt, sed &
aliis ipsi aperiendo proficiant.
Hæc tradere institui volentibus
& valentibus discere, si deus ac dominus noster ea quæ
de hac re cogitanti solet suggerere, etiam scribenti mihi
non denegat. Quod antequam exordiar, videtur mihi
respondendum esse his qui hæc reprehensuri sunt, aut re-
prehensuri essent, si eos non ante placemus. Quod si
nonnulli etiã post ita reprehenderint, saltem alios non
mouebunt, nec ab vtili studio ad imperitiã pigritiã re-
tuocabunt, quos mouere possent, nisi præmunitos præpa-
ratôsque inuenirent. Quidam enim reprehensuri sunt
hoc opus nostrum, cum ea quæ præcepturi sumus non
intellexerint. Quidam vero cum intellectis vti volue-
rint, conatque fuerint scripturas diuinas secundum hæc
præcepta tractare, neque valuerint aperire atque expli-
care quæ cupiunt, inaniter me laborasse arbitrabuntur.
Et quia ipsi non adiuuabuntur hoc opere, nullum adiu-
uari posse censent. Tertium genus est reprehensorum,
qui diuinas scripturas vel reuera bene tractant, vel bene
tractare sibi videntur. Qui quoniam nullis huiuscemo-
di obseruationibus lectis quales nunc tradere institui,
facultatem exponendorum sanctorum librorum se as-
secutos vel vident vel putant, nemini esse ista præcepta
necessaria, sed potius totum quod de illarum literarum
obscuritate laudabiliter aperitur, diuino munere fieri
posse clamitabunt. Quibus omnibus breuiter respondens,
illis qui hæc quæ scribimus non intelligunt, hoc dico,
me ita non esse reprehendum, quia hæc non intel-
ligunt, tanquam si lunam veterem vel nouam sydiusve
aliquod minime clarum vellent videre, quod ego inteo
digito demonstrarem, illis autem nec ad ipsum digi-
tum meum videndum sufficiens esset acies oculorû,
non propterea mihi succensere deberent? Illi verò qui
etiam istis præceptis cognitis atque perceptis, ea quæ in
diuinis libris obscura sunt intueri nequiverint, arbitren-
tur se digitem meum intueri posse, sydera verò
quibus demonstrandis intenditur, videre non posse.
Et illi ergo & isti me reprehendere desinant, & lumen
oculorum diuinitus sibi præberi deprecantur. Nô enim
si possum membrum meum ad aliquid demonstrandum
mouere, possum etiam oculos accendere, quibus vel ip-
sa demonstratio mea, vel etiam illud quod volo demon-
strare cernatur. Iam vero eorum qui diuino munere ex-
ultant, & sine talibus præceptis qualia nunc tradere in-
stitui, se sanctos libros intelligere atque tractare glori-
antur, & propterea superflua voluisse me scribere exi-
stimant, sic est lenienda commotio, vt quantum magno
dei munere iure lætentur, recordentur se tamen per ho-
mines didicisse vel literas. Nec propterea sibi ab Anto-
nio sancto & perfecto viro Aegyptio monacho insul-
Tomus tertius.

Antonius
eremita:
θεοφιλέτος.

AD LECTOREM.

IN HVNC tertium & quartum sequentem Tomos digessimus τὰ διδασκάλια, hoc est, quæ nec
sunt epistolæ, nec ad populum dicta, nec aduersus hereticos pugnantia, sed lectori erudiendo scri-
pta. Notha censuris additis indicauimus, ne quis erret insciens.

CATALOGVS.

De doctrina Christiana. Lib. III.	Folio. 2. columna. 1.
Locutionum. Lib. VII.	22. col. 1.
De fide & Symbolo. Lib. I.	32. col. 1.
Enchiridion ad Laurentium. Lib. I.	34. col. 4.
De ecclesiasticis dogmatibus. Lib. I.	44. col. 4.
De fide ad Petrum diaconum. Lib. I.	48. col. 1.
De Trinitate. Lib. XV.	54. col. 3.
De Genesi ad literam imperfectus. Lib. I.	108. col. 4.
De Genesi ad literam. Lib. XII.	113. col. 4.
De mirabilibus sacre scripturæ. Lib. III.	159. col. 3.
De agone Christiano. Lib. I.	172. col. 1.
De opere monachorum. Lib. I.	175. col. 3.
De spiritu & litera ad Marcellinum. Lib. I.	181. col. 4.
De diuinatione demonum. Lib. I.	190. col. 1.
De spiritu & anima. Lib. I.	191. col. 4.
Speculum. Lib. I.	204. col. 3.
Quæstionculæ de Trinitate.	233. col. 2.
De benedictionibus Iacob patriarchæ, Sententiæ.	234. col. 1. 235. col. 2.

tari debere, qui sine vlla sciëntia literarum scripturas di-
uinas, & memoriter audiendo tenuisse, & prudenter co-
gitando intellexisse prædicatur. Aut ab illo seruo Barba-
ro Christiano, de quo à grauissimis fidèque dignissimis
viris nuper accepimus: qui literas quoque ipsas nullo do-
cente homine, in plenam notitiam orando vt sibi reue-
larentur accepit, triduanis precibus impetrans, vt etiam
codicem oblatû stupentibus qui aderât legendo percur-
reret. At si hæc quisque falsa arbitretur, nõ ago pugnaci-
ter. Certe enim quoniam cum Christianis nobis res est,
qui se scripturas sanctas sine duce homine gaudet nos-
se, & si ita est, vero & non mediocri gaudent bono, con-
cedât necesse est vnüquenque nostrû & ab ineunte pue-
ritia consuetudine audiendi linguam suam didicisse, &
aliam aliquam vel Græcam vel Hebræam vel quâlibet
cæterarum, aut similiter audiendo, aut per hominẽ præ-
ceptorem accepisse. Iam ergo si placet, moneamus om-
nes fratres, ne paruulos suos ista doceant, quia momen-
to vno temporis adueniente spiritu sancto, repleti Apo-
stoli omnium gentium linguis locuti sunt: aut cui talia
non prouenerint, nõ se arbitretur esse Christianum, aut
spiritum sanctû accepisse se dubitet: Immo vero & quod
per hominem discendum est, sine superbia discat, & per
quẽ docetur alius, sine inuidia tradat quod accepit. Neq;
tætemus eum cui credidimus, ne talibus inimici versuti-
tis & peruersitate decepti, ad ipsum quoq; Euangelium
audiendum atque discendum nolimus ire in ecclesias, aut
codicem legere, aut legentem prædicantemq; hominem
audire, & expectemus rapi vsque in tertium cœlû, siue in
corpore, siue extra corpus, sicut dixit Apostolus, & ibi au-
dire ineffabilia verba, quæ nõ licet homini loqui: aut ibi
videre dominû Iesum Christû, & ab illo potius q̃ ab ho-
minibus audire Euangelium. Cauemus tales tentatio-
nes superbissimas & periculosissimas, magis que cogite-
mus & ipsum Apostolû Paulum, licet diuina & cœlesti
voce prostratû & instructum, ad hominem tamẽ mis-
sum esse vt sacramenta perciperet atq; copularetur eccle-
siæ: & Cæturionem Cornelium quauis exauditas oratio-
nes eius elemosynasq; respectas ei angelus nunciaue-
rit, Petro tamen traditum imbuendum, per quem nõ so-
lum sacramenta perciperet, sed etiam quid credendum,
quid sperandum, quid diligendum esset audiret. Et pote-
rant utiq; omnia per angelû fieri: sed abiecta esset huma-
na cõditio, si per homines hominibus verbum suû deus
ministrare nolle videretur. Quomodo enim verû esset
quod dictum est, Templum enim dei sanctum est quod
estis vos, si deus de humano templo responsa non red-
deret, & totum quod discendum hominibus tradi vellet
de cælo atque per angelos personaret: Deinde ipsa cha-
ritas quæ sibi inuicem homines nodo unitatis altringit,
non haberet aditum refundendorû & quasi miscendo-
rum sibi met animorû, si homines per homines nihil
discerent. Et certe spadonem illum qui Esaiam Prophe-
tam legens nõ intelligebat, neque Apostolus ad angelû
misit, nec per angelû ei quod non intelligebat expositû,
aut diuinitus in mente sine hominis ministerio reuelat-
um est: sed potius suggestione diuina missus est ad eum
seditq; cum eo Philippus, qui nouerat Esaiam Prophetã,
eiq; humanis verbis & lingua quod in scriptura illa te-
ctum erat, aperuit. Nonne cum Moyse deus loquebatur,
& tamen consiliu regendi atque administrandi tam
magni populi à focero suo alienigena scilicet homine,
& maxime prouidus & minime superbus accepit? No-
uerat enim ille vir ex quacunque anima verum consi-
lium processisse, non ei, sed illi qui est veritas incõmu-
a ij tabili

2. Corin. 12.

Acto. 9.

Acto. 10.

1. Corin. 2.

Acto. 8.

Exod. 14.

Gtabili deo tribuendum esse. Postremo quisquis se nullis præceptis instructum diuino munere quæcūque in scripturis sanctis obscura sunt intelligere gloriatur, bene quidem credit, & verum est non esse illam suam facultatem quasi ex seipso existentem, sed diuino munere traditam. Ita enim dei gloriam quærit, non suam. Sed cum legit, & nullo sibi hominum exponente intelligit, cur ipse aliis affectat exponere, ac non potius eos remittit deo, vt ipsi quoque non per hominem, sed illo intus docente intelligant. Sed videlicet timet ne audiat à domino. Serue nequam, dares pecuniam meam cūmulariis. Sicut ergo hec quæ intelligant produnt ceteris vel loquendo vel scribendo, ita ego quoque si non solum ea quæ intelligant, sed etiam intelligendo ea quæ obseruet prodidero, culpam ab eis profecto non debeo: quanquā nemo debeat aliquid sic habere quasi suum proprium, nisi forte mēdacium. Nam omne verum ab illo est qui ait, Ego sum veritas. Quid enim habemus quod non acceperimus? Quod si acceperimus, quid gloriamur quasi non acceperimus? Qui legit audientibus literas, vtique quas agnoscit enunciat, Qui autem ipsas literas tradit, hoc agit vt alij quoque legere nouerint, vterque tamen hoc insinuat quod accepit. Sicut etiam qui ea quæ in scripturis intelligit exponit audientibus, tanquam literas quas agnoscit pronunciat lectoris officio. Qui autem præcipit quomodo intelligendum sit, similis est tradenti literas, hoc est præcipienti quomodo sit legendū: vt quomodo ille qui legere nouit alio lectore non indiget, cum codicem inuenit à quo audiat quid ibi scriptum sit: sic ille qui præcepta quæ conamur tradere acceperit, cum in libris aliquid obscuritatis inuenit, quasdam regulas veluti literas tenens intellectorem alium non requirat, per quem sibi quod opertum est retegatur, sed quibusdam vestigijs indagatis ad occultū sensum sine vllō errore ipse perueniat, aut certe in absurditate prauæ sententiæ non incidat. Quapropter quanquam & in ipso opere satis apparere possit, huic officioso labori nostro non recte aliquē contradicere, tamen si huiuscemodi præmio quibuslibet obstantibus conuenienter videtur esse responsum, huius viæ quam in hoc libro ingredi volumus, tale nobis occurrit exordium.

Inuentio & proniciatio Cap. I.

popus.

Math. 13.

Math. 14. & 15.

INVENTIO & PRONICIATIO scripturarum, Modus inueniendi quæ intelligenda sunt, & modus proferendi quæ intellecta sunt. De inueniendi prius, de proferendo postea differemus. Magnum onus & arduum, & si ad sustinendum difficile, vereor ne ad suscipiendum temerariū. Ita sanè si de nobis ipsis præsumeremus. Nunc vero cum in illo sit spes peragendi huius operis, à quo nobis in cogitatione multa de hac re iam tradita tenemus, non est metuendum ne dare desinat cætera, cum ea quæ data sunt cœperimus impendere. Omnis enim res quæ dando non deficit, dum habetur & non datur, nodum habetur quomodo habēda est. Ille enim ait, Qui habet dabitur ei: Dabit ergo habētibus, id est, cum benignitate vtentibus eo quod acceperunt, adimplebit atque cumulabit quod dedit. Illi quinque & illi septem erant panes, antequam inciperent dari esurientibus. Quod vbi fieri cœpit, cophinos & sportas fatiatis tot hominum milibus impleuerunt. Sicut ergo ille panis dum frangeretur accreuit, sic ea quæ ad hoc opus agrediendum iam dominus præbuit cum dispensari cœperint, eo ipso suggerente multiplicabuntur, vt in ipso hoc nostro ministerio, non solum nullam patiamur inopiam, sed de mirabili etiam abundantia gaudeamus.

Omnis doctrina vel rerum est vel signorum, sed res per signa discuntur. Proprie autem nunc res appellauit, quæ non ad significandū aliquid adhibentur, sicuti est lignum, lapis, pecus, atque huiusmodi cætera. Sed non illud lignū quod in aquas amaras Moysen legisse legimus, vt amaritudine carerent: neque ille lapis quem Iacob sibi ad caput posuerat: neque illud pecus quod pro filio immolauit Abraham. Hæc namque ita sunt vt aliarum etiam signa sint rerum. Sunt autem alia signa quorum omnis vsus in significando est, sicuti sunt verba. Nemo enim vtitur verbis nisi aliquid significandi gratia. Ex quo intelligitur quid appellem signa, res eas videlicet quæ ad significandū aliquid adhibentur. Quamobrem omne signum etiam res aliqua est. Quod enim nulla res est, omnino nihil est. Non autem omnis res etiam signum est. Et ideo in hac diuisione rerum atque signorū, cum de rebus loquemur ita loquemur, vt etiam si earum aliquæ adhiberi ad significandū possunt, non impediunt partitionem qua prius de rebus, postea de signis differemus, memoriterque teneamus id nunc in rebus considerandum esse quod sunt, non quod aliud etiā præter seipsas significant. Res ergo aliæ sunt quibus fruendum est, aliæ quibus vtendum, aliæ quæ fruuntur & vtuntur. Illæ quibus fruendum est, beatos nos faciunt, istis quibus vtendum est, tendentes ad beatitudinē adiuuamur, & quasi adminiculamur, vt ad illas quæ nos beatos faciunt peruenire, atque his inhærere possimus. Nos vero qui fruimur & vtimur, inter vtrasc; constituti, si eis quibus vtendum est frui voluerimus, impeditur cursus noster, & aliquando etiam deflectitur, vt ab his rebus quibus fruendum est obtinendis, vel retardemur, vel etiam reuocemur, inferiorum amore præpediti. Frui enim est amore alicui rei inhærere propter seipsam. Vti autem quod in vsum venerit ad id quod amas obtinendum referre, si tamen amandum est. Nam vsus illicitus, abusus potius vel abusus nominandum est. Quomodo ergo si essemus peregrini, qui beatè viuere nisi in patria non possemus, eaque peregrinatione vti que miser, & miseriam finire cupientes, in patriam redire vellemus, opus esset vel terrestribus vel marinis vehiculis quibus vtendū esset vt ad patriam qua fruendum erat peruenire valeremus: quod si amonitatis itineris & ipsa gestatio vehiculorum nos delectaret, conuersi ad fruendū his quibus vti debuimus, nollemus cito viam finire, & peruersa suauitate implicati alienaremur à patria cuius suauitas faceret beatos. Sic in huius mortalitatis vita peregrinantes à domino si redire in patriam volumus, vbi beati esse possumus, vtendum est hoc mundo, non fruendum vt inuisibilia dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciantur: hoc est, vt de corporalibus temporalibusq; rebus æterna & spiritalia capiamus. Res igitur quibus fruendum est, pater & filius & spiritus sanctus est, eademque trinitas, vna quædam summa res communisque omnibus fruētibus ea, si tamen res & non rerum omnium causa sit, si tamen & causa. Non enim facile nomen quod tantæ excellentiæ conueniat potest inueniri, nisi quod melius ita dicitur, Trinitas hæc, vnus deus ex quo omnia, per quem omnia in quo omnia. Ita pater & filius & spiritus sanctus, & singulus quisq; horum deus, & simul omnes vnus deus, & singulus quisq; horum plena substantia, & simul omnes vna substantia. Pater nec filius est nec spiritus sanctus: filius nec pater est nec spiritus sanctus: spiritus sanctus nec pater est nec filius: sed pater tantum pater, & filius tantum filius, & spiritus sanctus tantum spiritus sanctus. Eadem tribus æternitas,

K Res & signa Cap. II. 1. sen. dist. 1. cap. 1. 1. proiciffe. Exod. 15.

Gen. 28. & 29.

L Rerū diu. sio. Cap. III. 1. sen. dist. 1. cap. id. ergo.

Frui & vti. Cap. III.

M 1. Cor. 5.

Roma. 1.

Trinitas. Cap. V.

Deus ineffabilis. Ca. VI.

Dei oēs intelligunt id, quo nihil melius. Cap. VII.

Deo nihil sapientius. Cap. VIII.

A æternitas, eadem incommutabilitas, eadem maiestas, eadem potestas. In patre vnitas, in filio æqualitas, in spiritu sancto vnitatis & qualitatisque concordia. Et tria hæc vnum omnia propter patrem, & qualia omnia propter filium, & connexa omnia propter spiritum sanctum. Diximus ne aliquid & sonimus aliquid dignum deo: Immo vero me nihil aliud quam dicere voluisse sentio. Si autem dixi, non est hoc quod dicere volui. Hoc vnde scio, nisi quia deus ineffabilis est: quod autem à me dictum est, si ineffabile esset dictum non esset. Ac per hoc ne ineffabilis quidem dicendus est deus, quia & hoc cū dicitur, aliquid dicitur. Et sit nescio quæ pugna verborum, quoniam si illud est ineffabile quod dici non potest, non est ineffabile quod vel ineffabile dici potest. Quæ pugna verborum silentio cauenda potius quam voce pacanda est. Et tamen deus, cum de illo nihil digne dici possit, admisit humanæ vocis obsequiū, & verbis nostris in laude sua gaudere nos voluit. Nam inde est quod & dicitur deus. Non enim reuera in strepitu istarum duarum syllabarum ipse cognoscitur, sed tamen omnes Latine linguæ socios, cum aures eorum sonus iste tetigerit, mouet ad cogitandam excellentissimam quandam immortalēque naturam.

Bentissimam quandam immortalēque naturam. Nam cum ille vnus cogitatur deorum deus, ab his etiam qui alios & suspicantur & vocant & colunt deos, siue in cælo siue in terra, ita cogitatur, vt aliquid quo nihil melius sit atque sublimius, illa cogitatio conetur attingere. Sanè quoniam diuersis mouetur bonis, partim eis quæ ad corporis solum, partim eis quæ ad animi intelligentiam pertinent. Illi qui dediti sunt corporis sensibus, aut ipsum cœlum, aut quod in cælo fulgētissimum vident, aut ipsum mundum, deum deorum esse arbitrantur. Aut si extra mundum ire contendunt, aliquid lucidum imaginantur, idque vel infinitum vel ea forma quæ optima videtur inani suspitione constituent, aut humani corporis figuram cogitant, sic eam ceteris anteponunt. Quod si vnum deum deorum esse non putant, & potius multos aut innumerabiles æqualis ordinis deos, etiam eos tamen prout cuique aliquid corporis videtur excellere, ita figuratos animo tenent. Illi autem qui per intelligentiam pergunt videre quod deus est, omnibus cum naturis visibilibus & corporalibus, intelligibilibus etiā & spiritalibus omnibus mutabilibus præferunt. Omnes tamen pro excellentia dei certatim dimicant. Nec quisquam inueniri potest, qui hoc deum credat esse quo melius aliquid est. Itaque hoc omnes deum consentiunt esse, quod ceteris rebus omnibus anteponit. Et quoniam omnes qui de deo cogitant, viuunt aliquid cogitant, illi soli possunt non absurda & indigna de deo existimare, qui vitam ipsam cogitant, & quæcūque illis forma occurrerit corporis, eam vita viuere vel non viuere statuunt, & viuentem non viuenti anteponunt, eamq; ipsam viuentem corporis formā quæ intalibet luce presulgeat, quælibet magnitudine præmineat, quælibet pulchritudine ornetur, aliud esse ipsam, aliud vitā qua vegetatur intelligunt: eamq; illi moli quæ ab illa vegetatur & animatur dignitate incomparabili præferunt. Deinde ipsam vitam pergunt inspicere: & si eam sine sensu vegetantem inuenerint, qualis est arborū, præponunt ei sentientem, qualis est pecorū: & huic rursus intelligentem, qualis est hominum. Quam cum adhuc mutabilem viderint, etiam huic aliquam incommutabilem coguntur præponere: illam scilicet vitam quæ non aliquando desipit, aliquādo sapit, sed est potius ipsa sapientia. Sapientem enim mens, id est, adepta sapientiam, ante quā adipisceretur.

Tomus tertius.

retur non erat sapiens. At vero ipsa sapientia, nec fuit vnquam insipientem, nec esse vnquā potest. Quā si non viderent, nullo modo plena fiducia vitam incommutabiliter sapientē, commutabili vitæ anteponeret. Ipsam quoque regulam veritatis qua illam clamāt esse meliorem, incommutabilem vident. Nec vsipiam nisi supra suā naturā vident, quando quidem se vidēt mutabiles. Nemo est enim tam imprudenter insullus qui dicat, vnde scis incommutabiliter sapientē vitam commutabili esse præferēdā? Id ipsum enim quod interrogat, vnde scis, omnibus ad contemplandū communiter atq; incommutabiliter præsto est. Et hoc qui non videt, ita est quasi cæcus in sole, cui nihil prodest ipsius locis oculorū eius tam clare ac præsentis lucis fulgor insusus. Qui autem videt ac refugit, cōsuetudine vmbraū carnalium inualidam aciem mentis gerit. Prænotū igitur morū quasi contrariis flatibus ab ipsa patria repercutiuntur homines, posteriora atq; inferiora sectantes, quam illud quod esse melius atque præstātius consenserunt. Quapropter cum illa veritate perfruentium sit, quæ incommutabiliter viuunt, & in ea trinitas deus author & conditor vniuersitatis rebus quas condidit consulat, purgandus est animus vt perspicere illam lucem valeat & inhærere perfecte.

Perierit iudicium. Cap. IX.

Purgat' animus deū vider. Cap. X.

Cur deus sit. Cap. XI.

1. Corin. 1.

De' visibilia induta carne. Ca. XII. 1. Corin. 15.

Ioan. 1.

Ibidem. Verbu' quō caro factū. Cap. XIII.

Deus hominē quomodo sanauit. Cap. XIII.

E Quam purgationem quasi ambulationem quandam, & quasi nauigationē ad patriam esse arbitremur. Non enim ad eū qui vbiq; præsens est, locis mouemur, sed bono studio bonisq; moribus. Quod non possemus nisi ipsa sapientia tantæ etiam nostræ infirmitati cōgruere dignaretur, & viuendi nobis præberet exemplū, non aliter quā in homine, quoniā & nos homines sumus. Sed quia nos cū ad illam venimus, sapienter facimus: ipsa cū ad nos venit, ab hominibus superbis quasi stulte fecisse putata est. Et quoniā nos cū ad illam venimus, conualescimus: ipsa cum ad nos venit, quasi infirma existimata est. Sed quid stultū est dei, sapientius est hominibus: & quod infirmū est dei, fortius est hominibus. Cū ergo ipsa sit patria, viam se quoque nobis fecit ad patriam. Et cū sano & puro interiori oculo vbiq; sit præsens, eorum qui oculū illum infirmū immundumq; habent, oculis etiam carnis apparere dignata est. Quia enim in sapientia dei non poterat mundus per sapientiam cognoscere deum, placuit deo per stultitiā prædicationis saluos facere credentes. Non igitur per locorum spatia veniendo, sed in carne mortali mortalibus apparēdo venisse ad nos dicitur. Illuc enim venit vbi erat, quia in hoc mūdo erat, & mundus per eum factus est: Sed quoniam cupiditate fruendi pro ipso creatore creatura, homines configurati huic mūdo, & mundi nomine congruentissime vocati, non eum cognouerunt, propterea dixit Euangelista, Et mūdo eum non cognouit. Itaque in sapientia dei non poterat mundus per sapientiam cognoscere deum. Cur ergo venit cum hic esset, nisi quia placuit deo per stultitiā prædicationis saluos facere credentes?

Quomodo venit, nisi quia verbum caro factum est & habitauit in nobis? Sicuti cum loquimur, vt id quod in anima gerimus, in audientis animum per aures carneas illabatur, fit sonus, verbum quod corde gestamus, & locutio vocatur: nec tamen in euadem sonum cogitatio nostra cōuertitur, sed apud se manens integra, formam vocis qua se insinuet auribus sine aliqua labe sine mutatione assumit: ita verbum dei non commutatū, caro tamen factum est vt habitaret in nobis. Sicut autem curatio via est ad sanitatem, sic ista curatio peccatores sanādos reficiendosq; suscepit. Et quemadmodum medici cum alligant vulnera, non incompōsite, sed apte

a iij id faciunt,

Gid faciunt, vt vinculi vtilitatem quaedam pulchritudo etiam consequatur: sic medicina sapientia per hominis susceptionem nostris est accommodata vulneribus, de quibusdam contrariis curans, & de quibusdam similibus. Sicut etiam ille qui medetur vulnere corporis, adhibet quaedam contraria, sicut frigidum calido, vel humidum sicco, vel quid aliud huiusmodi. Adhibet etiam quaedam similia, sicut linteolum vel rotundo vulnere rotundum, vel oblongum oblongo, ligaturamque ipsam non eandem membris omnibus, sed similem similibus coaptat: sic sapientia dei hominem curans, seipsam exhibuit ad sanandum, ipsa medicus, ipsa medicina. Quia ergo per superbiam homo lapsus est, humilitatem adhibuit ad sanandum. Serpentis sapientia decepti sumus, dei stultitia liberamur. Quemadmodum autem illa sapientia vocabatur, erat autem stultitia contemnentibus deum: sic ista quae vocatur stultitia, sapientia est vincens diabolum. Nos immortalitate male vsi sumus vt moreremur, Christus mortalitate bene vsus est vt viteremus. Corrupto animo foeminae ingressus est morbus: integro corpore foeminae processit salus. Ad eadem contraria pertinet quod etiam exemplo virtutum eius vitia nostra curantur. Iam vero similia quasi ligamenta membris & vulneribus nostris adhibita illa sunt, quod per foeminam deceptos, per foeminam natus, homo homines, mortalis mortales, morte mortuos liberavit. Multa quoque alia diligentius considerantibus quos instituti operis peragendi necessitas non rapit, vel a contrariis, vel a similibus medicinae Christianae apparet instructio.

Iam vero credita domini a mortuis resurrectio, & in caelum ascensio, magna spe fulcit fidem nostram. Multum enim ostendit quam volutarie pro nobis animam posuerit, qui sic eam habuit in potestate resumere. Quanta ergo se fiducia spes credentium consolatur, considerans quantum pro nondum creditibus passus sit. Cum enim iudex viuorum atque mortuorum expectatur a caelo, magnum timorem incutit negligentibus, vt se ad indulgentiam conuertant, eumque magis bene agendo desiderant, quam male agendo formident. Quibus autem verbis dici, aut qua cogitatione capi potest praemium quod ille in fine daturus est: quando ad consolationem huius itineris tantum dedit de spiritu suo, quo in aduersis vitae huius fiduciam charitatemque tangit eius quem nondum videmus habeamus: & dona vnicuique propria ad instructionem ecclesiae suae, vt id quod ostendit esse faciendum, non solum sine murmure, sed etiam cum delectatione faciamus. Est enim ecclesia corpus eius, sicut Apostolica doctrina commendat, quae etiam coniunx eius dicitur. Corpus ergo suum multis membris diuersa officia gerentibus, nodo vnitatis & charitatis tanquam sanitatis astringit. Exercet autem hoc tempore & purgat medicinalibus quibusdam molestiis, vt erutam de hoc seculo, in aeternum sibi copulet coniugem ecclesiam, non habentem maculam neque rugam, aut aliquid huiusmodi.

Porrò quoniam in via sumus, nec via ista locorum est, sed affectuum, quam intercludebant quasi septa quaedam spinosa praeteritorum malitiae peccatorum, quid liberalius & misericordius facere potuit qui seipsum nobis quo rediremus subternere voluit, nisi vt omnia donaret peccata conuersis, & grauitur fixa interdicta reditus nostri pro nobis crucifixus euelleret?

Has igitur clauas dedit Ecclesiae suae, vt quae solueret in terra, soluta essent in caelo: quae ligaret in terra, ligata essent in caelo: scilicet vt quisquis in Eccle-

sia eius dimitti sibi peccata non crederet, non ei dimitterentur: quisquis autem crederet, seque ab his correctus auerteret in eiusdem Ecclesiae gremio constitutus, eadem fide atque correctione sanaretur. Quisquis enim non credit dimitti sibi posse peccata, fit deterior desperando, quasi nihil illi melius quam malum esse remaneat, vbi de fructu suae conuersionis infidus est. Iam vero sicut animi quaedam mors est, vitae prioris morumque reiectio, quae fit poenitendo: sic etiam corporis mors est animationis pristinae resolutio. Et quomodo animus post poenitentiam qua priores mores perditos interemit, reformatur in melius, sic etiam corpus post istam mortem quam vinculo peccati omnes debemus, credendum & sperandum est resurrectionis tempore in melius commutari: vt non caro & sanguis regnum deum dei possideant, quod fieri non potest, sed corruptibile hoc induat incorruptionem, & mortale hoc induat immortalitatem, nullamque faciens molestiam, quia nullam patietur indigentiam a beata perfectaque anima cum summa quiete vegetetur. Cuius autem animus non moritur huic seculo, neque incipit configurari veritati, in grauiorem mortem morte corporis trahitur. Neque ad communionem caelestis beatitudinis, sed ad luendam supplicia reuoluitur. Hoc itaque fides habet, atque ita rem se habere credendum est, neque animum, neque corpus humanum omnimodum interitum patietur: sed impios resurgere ad poenas inextimabiles, pios autem ad vitam aeternam. In his igitur omnibus rebus illa tantum sunt quibus fruendum est, quas aeternas atque incommutabiles commemorauimus. Ceteris autem vtiendum est, vt ad illarum perfruitionem peruenire possimus. Nos itaque qui fruimur & vtimur aliis rebus, res aliquas sumus. Magna enim quaedam res est homo factus ad imaginem & similitudinem dei, non in quantum mortali corpore includitur, sed in quantum bestias rationalis animae honore praecellit. Itaque magna questio est, vtrum frui se debeant homines, an vti, an vtrunque. Praeceptum est enim nobis vt diligamus inuicem. Sed queritur vtrum propter se homo ab homine diligendus sit, an propter alium. Si enim propter se, fruimur eorum: si propter alium, vtimur eo. Videtur autem mihi propter alium diligendus. Quod enim propter se diligendum est, in eo constituitur vita beata. Cuius etiam si nondum res, tamen spes eius nos hoc tempore consolatur. Maledictus autem qui spem suam ponit in homine. Sed nec seipso quisquam frui debet, si liquido aduertat, quia nec seipsum debet propter seipsum diligere, sed propter illud quo fruendum est. Tunc quippe est optimus homo, cum tota vita sua peragitur in incommutabilem vitam, & toto affectu inhaeret illi. Si autem se propter se diligit, non se refert ad deum, sed ad seipsum conuersus, non ad incommutabile aliquid conuertitur. Et propterea iam cum defectu aliquo se fruatur, quia melior est cum totus haeret atque costringitur incommutabili bono, quam cum inde vel ad seipsum relaxatur. Si ergo teipsum, non propter teipsum debes diligere, sed propter illud vbi dilectionis tuae rectissimus finis est, non succedat alius homo, si etiam ipsum propter deum diligis. Haec enim regula dilectionis diuinitus constituta est, Diliges, inquit, proximum tuum sicut teipsum: deum vero ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente, vt omnes cogitationes tuas & omnem vitam & omnem intellectum in illum coferas, a quo habes ea ipsa quae coferes. Cum autem ait, Toto corde, tota anima, tota mente, nullam vitam nostram partem reliquit quae vacare debeat, & quasi locum dare vt alia re velit frui, sed quicquid aliud diligendum venerit

K
De renascētia corporis & animi. Cap. XIX. Tractatio.

1. Corint. 15.

Qui non renascuntur. Cap. XX. Inequalis resurrectio bonorum & malorum. Cap. XXI. Ioan. 5.

Solo deo fruendum. Cap. XXII. 1. sen. dist. 1. cap. id ergo.

Gen. 1.

1. sen. dist. 1. cap. cū autē.

Hierem. 17. M

*tal. pergit.

3. sen. dist. 1. 7. cap. consequenter. March. 22. Leuit. 19. Dent. 6. 3. sen. dist. 1. 7. ca. dilectiois

Adum venerit in animum, illuc rapiatur, quod totius dilectionis impetus currit. Quisquis ergo recte proximum diligit, hoc cum eo debet agere, vt etiam ipse toto corde, tota anima, tota mente diligit deum. Sic enim eum diligens tanquam seipsum, totam dilectionem sui & illius refert in illam dilectionem dei, quae nullum a se ri uulum duci extra patitur cuius deriuatione minuat.

Non autem omnia quibus vtendum est diligenda sunt, sed ea sola quae aut nobiscum societate quadam referuntur in deum, sicuti est homo vel angelus, aut ad nos relata beneficio dei per nos indigena, sicuti est corpus. Nam vtique mortem non dilexerunt scelus persequentium se, quo tamen vsi sunt ad promerendum deum. Cum ergo quatuor sint diligenda. Vnum quod supra nos est, alterum quod nos sumus, tertium quod iuxta nos est, quartum quod infra nos est. De secundo & quarto nulla praecipienda erant. Quantumlibet enim homo excidat a veritate, manet illi dilectio sui & dilectio corporis sui. Fugax enim animus ab incommutabili lumine omnium regnatorum id agit, vt ipse sibi regnet & corpori suo. Et ideo non potest nisi se & corpus suum diligere. Magnum autem aliquid adeptum se putat, si etiam sociis, id est, aliis hominibus dominari potuerit. Inest enim vitioso animo id magis appetere, & sibi tanquam debitum vendicare, quod vni proprie debetur deo. Talis autem sui dilectio melius odium vocatur. Iniquum est enim quia vult sibi seruire, & quod infra se est, cum ipse seruire superiori nolit. Rectissimeque dictum est, Qui diligit iniquitatem odit animam suam: & ideo fit, infirmus animus, & de mortali corpore cruciatur. Necessesse est enim vt illud diligit, & eius corruptione praegratur. Immortalitas enim & incorruptio corporis de sanitate animi exiit: sanitas autem animi est firmissime inherere potiori, hoc est, incommutabili deo. Cum vero etiam eis qui sibi naturaliter pares sunt, hoc est, hominibus dominari affectat, intolerabilis omnino superbia est. Nemo ergo se odit. Et hinc quidem cum aliqua secta nonnulla questio fuit. Sed neque corpus suum quisquam odit. Verum est enim quod ait Apostolus, Nemo vnquam carnem suam odio habuit. Et quod nonnulli dicunt malle se omnino esse sine corpore, omnino falluntur. Non enim corpus suum, sed corruptiones eius & pondus oderunt. Non itaque nullum corpus, sed incorruptum & integerrimum corpus voluit habere. Sed putant nullum corpus esse si tale fuerit, quia tale aliquid animam esse putant. Quod autem continentia quadam & laboribus quasi persequi videtur corpora sua, qui hoc recte faciunt, non id agunt vt non habeant corpus, sed vt habeant subiugatum & paratum ad opera necessaria. Libidines enim male vtentes corpore, id est, consuetudines & inclinationes animae ad fruendum inferioribus, per ipsius corporis laboriosam quandam militiam extinguerent affectat. Nam non se interimunt, sed curam suae vtilitatis gerunt. Qui autem peruersae id agunt, quasi naturaliter inimico suo corpori bellum ingerunt. In quo fallit eos quod legunt, Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Haec enim sibi inuicem aduersantur. Dictum est enim hoc propter indomitam carnalem consuetudinem, aduersus quam spiritus concupiscit, non vt interimat corpus, sed vt concupiscenciam eius, id est, consuetudinem male domitam faciat spiritui subiugatam, quod naturalis ordo desiderat. Quia enim hoc erit post resurrectionem, vt corpus omnimodo cum quiete summa spiritui subditum immortaliter viueat, hoc etiam in hac vita meditandum est, vt consue-

Quid sit diligendum. Cap. XXIII 3. sen. dist. 1. 7. cap. Sed que hac.

3. sen. dist. 2. c. Hic potest Et. dist. 2. 9.

Psal. 10.

Carnē odif se quomodo conueniat? Ca. XXIII Ephes. 5. 3. sen. dist. 1. 8. cap. 11.

1. celerrimū.

Gal. 5.

Meditandi verbo pul-

tudo carnalis mutetur in melius, nec inordinatis motibus resistat spiritui. Quod donec fiat, caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem: non per odium resistente spiritu, sed per principatum, quia magis quod diligit vult subditum esse meliori: nec per odium resistente carne, sed per consuetudinis vinculum, quod a parentum etiam propagine inueteratum naturae lege inoleuit. Id ergo agit spiritus in domanda carne, vt soluat mala consuetudinis quasi pacta peruersa, & fiat pax consuetudinis bonae. Tamen nec isti qui falsa opinione deprauati corpora sua detestantur, parati essent vnū oculum vel sine sensu doloris amittere, etiam si in altero tantus cernendi sensus remaneret, quantum erat in duobus, nisi aliqua res quae praeponeuda esset virgeret. Istis atque huiusmodi documentis satis ostenditur eis qui sine pertinacia verum requirunt, quae certa sit sententia Apostoli vbi ait, Nemo enim vnquam carnem suam odio habuit. Addidit etiam, Sed nutrit & fouet eam, sicut Christus Ecclesiam. Modus ergo diligendi praecipendus est homini, id est, quomodo se diligit vt profit sibi. Quin autem se diligit & potest sibi velit, dubitare demeritis est. Praecipendum etiam quomodo corpus suum diligit, vt ei ordinate prudenter consulat. Nam quae diligit etiam corpus suum, id est, saluum habere atque integrum velit, quae manifestum est. Aliquid itaque amplius diligere aliquis potest, quae salutem atque integritatem corporis sui. Nam multi & dolores & amissiones nonnullorum membrorum voluntarias suscepisse inueniuntur: sed vt alia quae amplius diligebant saltem consequerentur. Non ergo propterea quicquam dicendus est, non diligere salutem atque incorruptam corporis sui, quia amplius aliquid diligit. Nam & avarus quauis pecuniam diligit, tamen emit sibi panem. Quod cum facit, dat pecuniam quam multum amat & augere desiderat. Sed quia pluris estimat salutem corporis sui, quae illo pane fulcitur, superuacaneum est diutius de re manifestissima disputare, quod tamen plerumque nos facere cogit error impiorum. Ergo quoniam praeccepto non est opus, vt se quisque & corpus suum diligit, id est, quoniam id quod sumus, & id quod infra nos est, ad nos tamen pertinet, incōcussa naturae lege diligimus, quae in bestias etiam promulgata est: nam & bestiae se atque corpora sua diligunt: restabat vt & de illo quod supra nos est, & de illo quod iuxta nos est, praecipienda sumeremus. Diliges, inquit, dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua: & ex tota mente tua, & diliges proximum tuum tanquam teipsum. In his duobus praecipitis vniversa lex pendet & Prophetae. Finis itaque praecipiti est dilectio, & ea gemina, id est, dei & proximi. Quod si te totum intelligis, id est, animam & corpus tuum, & proximum totum, id est, animam & corpus eius: homo enim ex anima constat & corpore, nullum rerum diligendarum genus in his duobus praecipitis praetermissum est. Cum enim praecurrat dilectio dei, eiusque dilectionis modus praescriptus appareat, ita vt caetera in illum consistant, de dilectione tua nihil dictum videtur. Sed cum dictum est, Diliges proximum tuum tanquam teipsum: simul & tui abs te dilectio non praetermissa est. Ille autem iuste & sancte viuit, qui rerum integer aestimator est. Ipse est autem qui ordinatam dilectionem habet, ne aut diligit quod non est diligendum, aut non diligit quod est diligendum, aut amplius diligit quod minus est diligendum, aut aequae diligit quod vel minus vel amplius diligendum est, aut minus vel amplius quod aequae diligendum est. Omnis peccator in quantum peccator est, non est diligendus. Et omnis homo in quantum homo est, diligendus est.

Dchre hic vltur, no tantu pro cogitare, sed pro cogitando exercere: sicuti veteres dicebat, oes artes in medicatioe consistere.

Ephes. 5.

Amor sui vbi laudatus. Cap. XXV.

E

De diligēdo deo, proximo & teipso. Cap. XXVI

Matth. 22.

1. Tim. 1.

Ordo dilectionis. Ca. XXVII

Gus est propter deū, deus vero propter seipsum. Et si de omni homine amplius diligendus est, amplius quisque debet eū diligere quam seipsum. Item amplius alius homo diligendus est quam corpus nostrum: quia propter deum omnia ista diligenda sunt, & potest nobiscum alius homo deo perfrui, quod nō potest corpus, quia corpus per animā vivit qua fruimur deo. Omnes autem homines æque diligendi sunt. Sed cum omnibus prodesse non possis, his potissimum consulendum est, qui pro locorū & temporum vel quarūlibet rerum opportunitatibus constrictus tibi quasi quadā forte iunguntur. Sicut enim si tibi abundaret aliquid quod dari oporteret ei qui nō haberet, nec duobus dari posset, si tibi occurrerent duo, quorum neuter alium vel indigētia, vel erga te aliqua necessitudine superaret, nihil iustius faceres quam vt forte eligeres, cui dandum esset quod dari vtrique nō posset. Sic in hominib⁹, quibus omnibus confulere nequeas, pro sorte habendum est prout quisque tibi colligatus temporaliter adharere poterit. Omnium autem qui nobiscum frui possunt deo, partim eos diligamus quos ipsi adiuvamus, partim eos a quib⁹ adiuvamur: partim eos quorum & indigenus adiutorio, & indigentia subuenimus: partim quibus nec ipsi conferimus aliquid comodi, nec ab eis vt nobis conferatur attendimus. Velle tamē debemus, vt omnes diligāt nobiscum deū, & totum quod vel eos adiuvamus vel adiuvamur ab eis, ad vnum illum finem referendum est. Si enim in theatris nequitia qui aliquem diligit histrionem, & tanquam magno vel etiā summo bono eius arte perfruitur, omnes diligit qui eum diligunt secum, nō propter illos, sed propter eum quem pariter diligunt: & quanto est in eius amore feruentior, tanto agit quibus potest modis, vt à pluribus diligatur, & tātō pluribus cupit eum ostēdere, & quem frigidiorē videt excitat eū quantum potest laudibus illius. Si autem contravenientem inuenierit, odit in illo vehementer odium dilecti sui, & quibus modis valet instat vt auferat: quid nos in societate dilectionis dei agere conuenit, quo perfrui beate vivere est, & a quo habent omnes qui eum diligunt, & quod sunt, & quod eum diligunt: de quo nihil metuimus, ne cuiquam possit cognitus displicere, & qui se vult diligi, non vt sibi aliquid, sed vt eis qui diligunt æternum præmium conferatur, hoc est ipse quem diligunt: Hinc etiam efficitur vt inimicos etiā nostros diligamus: Non enim eos timemus, quia nobis quod diligimus auferre nō possunt, sed miseramur potius, quia tanto magis nos oderūt, quanto ab illo quem diligimus separati sunt. Ad quem si conuersi fuerint, & illum tanquam beatificum bonum, & nos tãquam socios tanti boni necesse est vt diligant. Oritur autem hoc loco de angelis nōnulla questio. Illo enim fruente, etiā ipsi beati sunt, quo & nos frui desideramus, Et quāto in hac vita fruimur vel per speculum vel in enigmate, tanto nostram peregrinationē & tolerabilius sustinemus, & ardētius finire cupimus. Sed vtrum ad illa duo præcepta etiam dilectio pertineat angelorum, non irrationabiliter queri potest. Nam quod nullum hominū exceperit qui præcepit vt proximum diligamus, & ipse in Euangelio dominus ostēdit, & Paulus Apostolus. Namque illi cui duo præcepta protulerat, atque in eis pendere totam legem Prophetasque dixerat, cum interrogaret eum dicens, Et quis est meus proximus? hominem quēdam proposuit descendētē ab Hierusalem in Hiericho incidisse in latrones, & ab eis grauitur vulneratum faucium & semivivum esse derelictum. Cui proximum esse non docuit, nisi qui erga illum recreandum K

atque curandum misericors extitit, ita vt hoc qui interrogauerat interrogatus ipse fateretur. Cui dominus ait, Vade & tu fac similiter: vt videlicet eum esse proximum intelligamus, cui vel exhibendū est officium misericordiae si indiget, vel exhibendum esset si indigeret. Ex quo est iam consequens, vt etiam ille a quo nobis hoc vicissim exhibendum est proximus sit noster. Proximi enim nomen ad aliquid est, nec quisquam, esse proximus nisi proximo potest. Nullum autem exceptum esse cui misericordiae denegetur officium, quis nō videat: quando vsque ad inimicos etiam porrectum est eodem domino dicente, Diligite inimicos vestros, benefacite iis qui oderunt vos. Ita quoque Apostolus Paulus docet cum dicit, Nam non adulterabis, non homicidium facies, non furaberis, non cōcupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc sermone recapitulatur, Diliges proximum tuum tanquam teipsum. Dilectio proximi malū non operatur. Quisquis ergo arbitratur non de omni homine Apostolum præcepisse, cogetur fateri quod absurdissimum & sceleratissimum est, visum fuisse Apostolo non esse peccatum, si quis aut nō Christiani aut inimici adulterauerit uxorem, aut eū occiderit, aut eius rem cupierit. Quod si demens est dicere, manifestum est omnem hominem proximum esse deputandum, quia erga neminem operandum est malum. Iam vero si vel cui præbendum est, vel à quo nobis præbendum est officium misericordiae, recte proximus dicitur: manifestum est hoc præcepto quo iubemur diligere proximum, etiam sanctos angelos contineri, à quibus nobis tanta misericordiae officia inpenduntur, quanta multis diuinarum scripturarum locis animaduerte facile est. Ex quo & ipse deus & dominus noster proximum se nostrum dici voluit. Nam & seipsum significat dominus Iesus Christus opitulatū esse semivivum iacenti in via afflicto & relicto à latronibus. Et Propheta in oratione ait, Sicut proximum sicut fratrem nostrum ita complacebam. Sed quoniam excellentior ac supra naturam nostram est diuina substantia, præceptum quo diligamus deum à proximi dilectione distinctum est. Ille enim nobis præbet misericordiam propter suam bonitatem, nos autem nobis inuicem propter illius: id est, ille nostri miseretur vt se perfruamur, nos vero inuicē nostri miseremur, vt illo perfruamur. Quapropter adhuc ambigū esse videtur cū dicim⁹ ea re nos perfrui quam diligimus propter seipsam, & ea re nobis fruendum esse tantum qua efficiamur beati, ceteris vero vtendum. Diligit enim nos deus, & multum nobis dilectionem eius erga nos diuina scriptura cōmendat: quomodo ergo diligit, vt nobis vtatur, an vt fruatur? Sed si fruatur eget bono nostro, quod nemo sanus dixerit. Omne enim bonū nostrum vel ipse, vel ab ipso est. Cui autem obscurū vel dubiū est, non egere lucem rerū harum nitore quas ipsa illustrauerit? Dicit etiā apertissime Propheta, Dixi domino, deus meus es tu, quoniam bonorum meorū non egēs. Non ergo fruatur nobis, sed vtitur. Nā si neq; fruatur neq; vtitur, non inuenio quēadmodū diligat. Sed neq; sic vtitur vt nos, Nā nos res quib⁹ vtimur ad id referimus, vt dei bonitate perfruamur. Deus vero ad suā bonitatē vsū nostrū refert. Quia enim bonus est, sumus: & inquantū sumus boni sumus. Porro autem quia iustus est, non impune sumus mali. Inquantum enim mali sumus, intātum minus etiā sumus. Ille enim sumus ac primit⁹ est, qui omnino incommutabilis est, & qui plenissime dicere potuit, Ego sum qui sum: & dices

Math. 5. Roma. 13.

1. sen. dist. 1.8. cap. oritur.

Angeli quoque proximi nobis.

Psal. 34.

1. sen. dist. 1. ca. sed cum.

M De⁹ nō fruimur nobis, sed vtitur. Ca. XXXI.

Psal. 15.

De homine quō vtatur. Ca. XXXII. 1. sen. dist. 1. ca. sed cum. 2. sen. dist. 1. ca. idcoque. 2. sen. dist. 35. c. quod autē.

eis,

Quibus potissimum sit succurrendū. C. XXVIII. 3. sen. dist. 1. ca. vnde etiam.

Optandū, vt omnes diligant deum. Ca. XXIX.

Math. 5.

Omnis homo vt proximus diligens. Cap. XXX. 1. sen. dist. 1. ca. Hec ergo Math. 22. 3. sen. dist. 1.8. cap. oritur.

Luce. 10.

1. sen. dist. 1. ca. sed cum.

Quo homine frui cōueniat. Caput XXXIII.

1. Cor. 1.

1. Cor. 3. Apoc. 19.

1. sen. dist. 1. ca. cum autē.

Græce Paul⁹ dixit illudens ad nomē Onēsimi, id verbū tã ad vtilitatē refert quam ad voluptatē.

Primavia ad deum. Cap. XXXIII. Ioan. 1. 3. Cor. 5.

Prouerb. 8.

Philip. 3.

Ioan. 14.

A eis, Qui est misit me ad vos. At cetera quæ sunt, & nisi ab illo esse non possunt, & intantū bona sunt, inquantum acceperunt vt sint. Ille igitur vsus qui dicitur dei quo nobis vtitur, non ad eius sed ad nostram vtilitatē refertur, ad eius autem tātūmodo bonitatem. Cuius autem nos miseremur & cui consulimus, ad eius quidem vtilitatem id facim⁹, eamq; intuemur: sed nescio quomodo etiam nostra sit consequens, cum eā misericordiam quam impendimus egenti sine mercede nō reliquit deus. Hec autem merces summa est vt eo perfruamur, & omnes qui eo fruimur, nobis etiam inuicē in ipso perfruamur. Nam si in nobis id facimus, remanemus in via, & spem beatitudinis nostræ in homine vel in angelo collocamus. Quod & homo superbus & angelus superbus arrogat sibi, atq; in se aliorū spem gaudent constitui. Sanctus autem homo & sanctus angelus etiam fessos nos atque in se acquiescere & remanere cupientes reficiunt potius, aut eo sumptu quē propter nos, aut illo etiam quem propter se acceperūt, acceperunt tamē, atque ita refectos in illum ire compellunt, quo fruente pariter beati sumus. Nam & Apostolus clamat, Nāquid Paulus pro vobis crucifixus est? Et neque qui plantat est aliquid, neq; qui rigat, sed qui incrementū dat deus. Et angelus hominem se adorantem monet, vt potius illum adoret sub quo ei domino etiam ipse conferuus est. Cum autē homine in deo frueris, deo potius quam homine frueris. Illo enim frueris quo efficieris beatus, & ad deum te peruenisse lataberis, in quo spem ponis vt venias. Inde ad Philemonem Paulus, Ita frater, inquit, ego te fruar in domino. Quod si nō addidisset in domino, & te fruar tantum, dixisset, in eo constituissem spem beatitudinis suæ, quanquam & vicinissime dicitur frui cum delectatione vti. Cum enim adest quod diligitur, etiam delectationem secū necesse est gerat. Per quam si transferis, eamq; ad illud vbi permanendū est retuleris, vteris ea, & abusuue non proprie diceris frui. Si vero inhaeris atque permaneris, finem in ea ponens latitæ tuæ, tunc verē & proprie frui dicendus es. Quod non faciendum est nisi in illa trinitate, id est, summo & incommutabili bono. Vide quēadmodum cum ipsa veritas & verbum, per quod facta sunt omnia, caro factum esset vt habitaret in nobis, tamen ait Apostolus, Et si noueramus Christum secundū carnem, sed iam non nouimus. Ille quippe qui non solum peruenientibus possessionem, sed etiam viam præbere se voluit venientibus ad se, principium viarum voluit carnem assumere. Vnde et etiā illud, Dominus creauit me in principio viarum suarum: vt inde inciperet qui vellent venire. Apostolus igitur quantis adhuc ambularet in via, & ad palmam supernæ vocationis sequeretur vocantem dominum, tamen quæ retro sunt obliuiscens, & in ea quæ ante sunt extensus, iam principium viarum transierat, hoc est eo non indigebat: à quo tamen aggrediendum & exordiendum iter est omnibus, qui ad veritatem peruenire & in vita æterna permanere desiderant. Sic enim ait, Ego sum via & veritas & vitæ: hoc est per me venitur, ad me peruenitur, in me permanetur. Cum enim ad ipsum peruenitur, etiam ad ipsum patrem peruenitur: quia per æqualem ille qui est æqualis agnoscitur, vinciente & tanquam agglutinātē nos spiritu sancto, quo in summo atque incommutabili bono permanere possimus, Ex quo intelligitur quod nulla res in via tenere nos debeat, quando nec ipse dominus inquantum via nostra esse digna-

tus est, tenere nos voluerit, sed transire: ne rebus temporalibus quāuis ab illo pro salute nostra susceptis & gestis hæreamus infirmiter, sed per eas potius curramus alacriter: vt ad eum ipsum qui nostram naturam à temporalibus liberauit & collocauit ad dexterā patris, prouehi atque peruenire mereamur. Omnium igitur quæ prædicta sunt, ex quo de rebus tractamus, hæc summa est, vt intelligatur legis & omnium diuinarum scripturarum plenitudo & finis esse dilectio rei qua fruendum est, & rei quæ nobiscum ea re frui potest, quia vt se quisque diligit præcepto non est opus. Hoc ergo vt noiceremus atque possemus, facta est tota pro salute nostra per diuinam prouidentiam dispensatio temporalis, qua debemus vti, non quasi mansoria quadam dilectione atque delectatione, sed transitoria potius tanquam viæ, tanquam vehiculorum vel aliorum quorumlibet instrumentorum, aut si quid congruentius dici potest, vt ea quibus ferimur propter illud ad quod ferimur diligamus. Quisquis igitur scripturas diuinas vel quamlibet earum partē intellexisse sibi videtur, ita vt eo intellectu non adificet istam geminam charitatem, dei & proximi, nondum intellexit. Quisquis vero talem inde sententiam duxerit, vt huic adificandæ charitati sit vtilis, nec tamen hoc dixerit, quod ille quem legit eo loco sensisse probatur, nō perniciose fallitur, nec omnino mentitur. Inest quippe in mentiente voluntas falsa dicendi, & ideo multos inuenimus qui mētiri velint, qui autem falli neminem. Cū igitur hoc sciens homo faciat, illud nesciens patitur, satis in vna eademq; re apparet illū qui fallitur, eo qui mentitur esse meliorem: quandoquidem pati melius est iniquitatem, quam facere. Omnis autem qui mētitur iniquitatem facit, & si cuiquā videtur vtile aliquādo esse mendacium, potest videri vtilem aliquādo esse iniquitatē. Nemo enim mentiens in eo quod mētitur seruat fidem. Nam hoc vtiq; vult, vt cui mentitur fidē sibi habeat, quā tamen ei mentiendo nō seruat. Omnis autē fidei violator, iniquus est. Aut igitur iniquitas vtilis est aliquando, quod fieri non potest, aut mendacium semper inutile est. Sed quisquis in scripturis aliud sentit quā ille qui scripsit, illis non mērentibus fallitur. Sed tamen vt dicere cōperam, si ea sententia fallitur, quæ adificat charitatem, quæ finis præcepti est, ita fallitur, ac si quisquā errore deserens viam, eo tamen per agrum pergat, quod etiam via illa perducit. Corrigendus est tamen, & quā sit vtilius viā non deserere, demonstrandum est, ne consuetudine deuiandi etiā intransiuersum aut peruersum ire cogatur. Afferēdo enim temere quod ille non sensit quem legit, plerunque incurrit in alia quæ illi sententiæ cōtexere ne queat. Quæ si vera & certa esse consentit, illud non possit verū esse quod senserat: Fitq; in eo nescio quomodo vt amando sententiā suam, scripturæ incipiat offensior esse quā sibi. Quod malum si serpere fuerit, euertetur ex eo. Per fidem enim ambulamus, non per speciem. Titubabit autem fides si diuinarum scripturarum vacillat autoritas. Porro fide titubante, charitas etiam ipsa languescit. Nam si à fide quisq; ceciderit, à charitate etiam necesse est cadat: Non enim potest diligere quod esse non credit. Porro si si credit & diligit, bene agēdo & præceptis bonorum morum obtemperādo efficit vt etiam speret se ad id quod diligit esse venturum. Itaque tria hæc sunt quibus & scientia omnis & prophetia militat, fides, spes, charitas. Sed fidei succedit spes quā videbimus. Et spei succedit beatitudo ipsa, ad quā perueniuntur

Scripturæ ista, amor dei Ca. XXXV. Roma. 13.

Scopus totius scripturæ. C. XXXVI.

1. Tim. 4.

Scripturæ qualē lectōrē postulat. C. XXXVII.

1. Cor. 5.

1. Cor. 3. Charitas p̄uenio manet Cap. XXXVIII.

Guenturi sumus. Charitas autem etiam istis decedentibus augebitur potius. Si enim crededo diligimus quod nondum videmus, quanto magis cum videre coperimus? Et si sperando diligimus, quod nondum peruenimus, quanto magis cum peruenimus? Inter temporalia quippe atque aeterna hoc interest, quod temporale aliquid plus diligitur ante, quam habeatur, vilescit autem cum aduenit. Non enim fatiat animam, cui vera & certa sedes est aeternitas. Aeternum autem ardentius diligitur ademptum quam desideratum. Nulli enim desideranti conceditur plus de illo existimare quam in se habet, vt ei vilescat cum minus inuenierit: sed quantum quisque veniens existimare potuerit, plus perueniens inuenturus est. Homo itaque fide, spe & charitate subnixus, eaque inconcusse retinens, non indiget scripturis nisi ad alios instruendos. Itaque multi per haec tria etiam in solitudine sine codicibus viuunt. Vnde in illis arbitror iam completum esse quod dictum est, Siue Prophetiae euacuabuntur, siue linguae cessabunt, siue scientia destruetur. Quibus tamen quasi machinis tanta fidei & spei & charitatis inest instructio, vt perfectum aliquid tenentes, ea quae sunt ex parte non querant, Perfectum sane quantum in hac vita potest, Nam in comparatione futurae vitae nullius iusti & sancti est vita ista perfecta. Ideo manent, inquit, fides, spes, charitas, tria haec, maior autem horum est charitas: quia & cum quisque ad aeterna peruenit, duobus istis decedentibus charitas auctior & certior permanebit. Quapropter cum quisque cognouerit finem praeccepti esse charitatem, de corpore puro & conscientia bona & fide non facta, omnem intellectum diuinarum scripturarum ad ista tria relaturus, ad tractationem illorum librorum securus accedat. Cum enim diceret, charitas: addidit de corde puro, vt nihil aliud quam id quod diligendum est diligatur. Conscientiam vero bona subiunxit propter spem, Ille enim se ad id quod credit & diligit perueniturum esse desperat, cui mala conscientia scrupulus inest. Tertio, & fide, inquit, non facta. Si enim fides nostra mendacio caruerit, tunc & nos diligimus quod non est diligendum, & recte viuendo id speramus, vt nullo modo spes nostra fallatur. Propterea & de rebus continentibus fidem, quantum pro tempore satis esse arbitratus sum, dicere volui, quia in aliis voluminibus, siue per alios siue per nos multa iam dicta sunt. Modus itaque sit iste libri huius, Caetera de signis quantum dederit dominus differemus.

Libri primi, Finis.

**DIVI AVRELI AVGVSTINI
HIPONENSIS EPISCOPI,
De doctrina Christiana
liber secundus.**

QUONIAM de rebus cum scriberem, praemis communis ne quis in eis attenderet nisi quod sunt, non etiam si quid aliud praeter se significant, vicissim de signis differens hoc dico, ne quis in eis attendat quod sunt, sed potius quod signa sunt, id est quod significant. Signum est enim res praeter speciem quam ingerit sensibus: aliud aliquid ex se faciens in cogitationem venire: sicut vestigium visum transisse animal, cuius vestigium est cogitamus: & fuf-

mo visum ignem subesse cognoscimus: & voce animantis audita, affectionem animi eius animaduertimus: & tuba sonante, milites vel progredi vel regredi, & si quid aliud pugna postulat oportere nouerunt. Signorum igitur alia sunt naturalia, alia data. Naturalia sunt, quae sine voluntate atque villo appetitu significanti, praeter se aliquid aliud ex se cognosci faciunt: sicut est fumus significans ignem. Non enim volens significare id facit, sed rerum expectatum animaduersione & notatione cognoscitur igne subesse, etiam si fumus solus appareat. Sed & vestigium transeuntis animalis, ad hoc genus pertinet. Et vultus irati seu tristici affectionem animi significat, etiam nulla eius voluntate qui aut iratus aut tristis est: aut si quis alius motus animi vultu indice proditur, etiam id nobis non agentibus vt prodatur. Sed de hoc toto genere nunc differere non est propositum. Quoniam tamen incidit in partitionem nostram, praeteriri omnino non potui, atque id haecenus notatum esse suffecerit.

Data vero signa sunt, quae sibi quaeque uisus inuicem dant ad demonstrandos, quantum possunt, motus animi sui vel sensa aut intellecta, quae libet. Nec vlla causa est nobis significanti, id est signi dandi, nisi ad deprecandum & traiciendum in alterius animum id quod in animo gerit is qui signum dat. Horum igitur signorum genus quantum ad homines attinet considerare atque tractare statimus: quia & signa diuinitus data quae in scripturis sanctis continentur, per homines nobis indicata sunt, qui ea conscripserunt. Habent etiam bestiae quaedam inter se signa quibus produnt appetitum animi sui. Nam & gallus gallinaceus reperito cibo, dat signum vocis gallinae vt accurrat: & columbus gemitu colubae vocat, & ab ea vicissim vocatur: & multa huiusmodi animaduerti solent. Quae vtrum sicut vultus aut dolentis clamor sine significandi voluntate sequantur motum animi, an vere ad significantum dantur, alia quaestio est, & ad rem quae nunc agitur non pertinet. Quam partem ab hoc opere tanquam non necessariam remouemus.

Signorum igitur quibus inter se homines sua sensa comunicant, quaedam pertinent ad oculorum sensum, pleraque ad aurium, paucissima ad caeteros sensus. Nam cum inuimus non damus signum nisi oculis eius quem volumus per hoc signum voluntatis nostrae participem facere. Et quidam motus manuum pleraque significant. Et histriones omnium membrorum motibus dant signa quaedam scientibus, & cum oculis eorum quasi fabulantur. Et vexilla draconesque militares per oculos insinuant voluntatem ducum. Et sunt haec omnia quasi quaedam verba uisibilia. Ad aures autem quae pertinent, vt dixi, plura sunt, in verbis maxime. Nam & tuba & tibia & cithara dant plerumque, non solum suauem, sed etiam significatam sonum. Sed omnia signa, verbis comparata paucissima sunt. Verba enim prorsus inter homines obtinuerunt principatum significanti, quaeque animo concipiuntur, si ea prode- re quisque velit. Nam & odore vnguenti dominus quo perfusi sunt pedes eius, signum aliquod dedit, Et sacramento corporis & sanguinis sui praegustato, significauit quod voluit, Et cum mulier tangendo sumbriam vestimenti eius, salua facta est, non nihil significat. Sed innumera multitudo signorum, quibus suas cogitationes homines exerunt, in verbis constituta est. Nam & illa signa omnia quorum genera breuiter attigi, potui verbis enunciare, verba vero illis signis nullo modo possum.

Sed quia verberato aere statim transeunt, nec diutius manent quam sonant, instituta sunt per literas signa verborum, ita voces oculis ostenduntur, non per se ipsas,

Quo signorum genere sit visus hic, Cap. II.

Inter signa principatum obtinet verba, Cap. III.

Histrion.

M

1. Cor. 14.

Ioan. 12. Math. 26.

Math. 9.

Signa verborum literarum, Cap. III.

Gene. 11.

Diuersitas linguarum, C. V.

Obscuritas scripturae non inuicilis, Cap. VI.

Oratio figurata quid efficiat.

A ipsas, sed per signa quaedam sua. Ista igitur signa non poterunt cotinua esse omnibus gentibus peccato quodam dissonantia humanae, cum ad se quisque principatum rapit. Cuius superbiae signum est erecta illa turris in caelum, ubi homines impij non solum animos, sed etiam voces dissonas habere meruerunt. Ex quo factum est, vt etiam scriptura diuina qua tantis morbis humanarum voluntatum subuenitur, ab vna lingua profecta quae opportune potuit per orbem terrarum disseminari, per varias interpretum linguas longe lateque diffusa innotesceret gentibus ad salutem: quae legentes nihil aliud appetunt quam cogitationes voluntatemque illorum ad quibus conscripta est inuenire, & per illas voluntatem dei secundum quam tales homines locutos esse credimus.

Sed multis & multiplicibus obscuritatibus, & ambiguitatibus decipiuntur, qui temere legunt aliud pro alio sentientes, quibusdam autem locis quid vel falso suspicantur non inueniunt: ita obsecrare quaedam dicta de filissima caligine obducunt. Quod totum prouisum diuinitus esse non dubito, ad edomandam laborem superbiae, & intellectum a fastidio reuocandum: cui facile inuestigata plerumque vilescunt. Quid enim est quae, quae quicumque dicat sanctos esse homines atque perfectos, quorum vita & moribus Christi ecclesia de quibuslibet superstitionibus praecidit eos qui ad se veniunt, & imitatione bonorum sibi quodammodo incorporat: qui boni fideles & veri dei serui deponentes onera seculi ad sanctum baptismi lauacrum venerunt, atque inde abscedentes conceptione sancti spiritus fructum dant geminae charitatis, id est dei & proximi: quid est ergo quod si haec quisque dicat, minus delectat audientem, quam si ad eundem sensum locum illum exponat de canticis canticorum ubi dictum est ecclesiae, cum tanquam pulchra quaedam femina laudaretur. Dentes tui sicut grex detosarum ascendentes de lauacro, quae omnes geminos creant, & non est sterilis in eis? Num aliud homo dicit, quam cum illud planissimis verbis, sine similitudinis huiusmodi adminiculo audiret? Et tamen nescio quomodo suauis intueor sanctos, cum eos quasi dentes ecclesiae video praecidere ab erroribus homines, atque in eius corpus emollita duritia quasi demersos mansosque transferre. Oues etiam iucundissime agnosco detosas, oneribus secularibus tanquam velleribus depositis, & ascendentes de lauacro, id est de baptismate creare omnes geminos, id est duo praeccepta dilectionis, & nullam esse ab isto sancto fructu sterilem video. Sed quare suauis videam, quam si nulla de diuinis libris talis similitudo promeretur, cum res eadem sit eademque cognitio, difficile est dicere, & alia quaestio est. Nunc tamen nemo ambigit, & per similitudines libentius quaeque cognosci, & cum aliqua difficultate quaesita multo gratius inueniri. Qui enim prorsus non inueniunt quod quaerunt, fame laborant. Qui autem non quaerunt, quia in promptu habent, fastidio sepe marcescunt. In vitroque autem lanquor cauendus est. Magnifice igitur & salubriter spiritus sanctus ita scripturas sanctas modificauit, vt locis a peritioribus fami occurreret, obscurioribus autem fastidia detergeret. Nihil enim ferre de illis obscuritatibus eruitur, quod non planissime dictum alibi reperitur.

B quicumque dicat sanctos esse homines atque perfectos, quorum vita & moribus Christi ecclesia de quibuslibet superstitionibus praecidit eos qui ad se veniunt, & imitatione bonorum sibi quodammodo incorporat: qui boni fideles & veri dei serui deponentes onera seculi ad sanctum baptismi lauacrum venerunt, atque inde abscedentes conceptione sancti spiritus fructum dant geminae charitatis, id est dei & proximi: quid est ergo quod si haec quisque dicat, minus delectat audientem, quam si ad eundem sensum locum illum exponat de canticis canticorum ubi dictum est ecclesiae, cum tanquam pulchra quaedam femina laudaretur. Dentes tui sicut grex detosarum ascendentes de lauacro, quae omnes geminos creant, & non est sterilis in eis? Num aliud homo dicit, quam cum illud planissimis verbis, sine similitudinis huiusmodi adminiculo audiret? Et tamen nescio quomodo suauis intueor sanctos, cum eos quasi dentes ecclesiae video praecidere ab erroribus homines, atque in eius corpus emollita duritia quasi demersos mansosque transferre. Oues etiam iucundissime agnosco detosas, oneribus secularibus tanquam velleribus depositis, & ascendentes de lauacro, id est de baptismate creare omnes geminos, id est duo praeccepta dilectionis, & nullam esse ab isto sancto fructu sterilem video. Sed quare suauis videam, quam si nulla de diuinis libris talis similitudo promeretur, cum res eadem sit eademque cognitio, difficile est dicere, & alia quaestio est. Nunc tamen nemo ambigit, & per similitudines libentius quaeque cognosci, & cum aliqua difficultate quaesita multo gratius inueniri. Qui enim prorsus non inueniunt quod quaerunt, fame laborant. Qui autem non quaerunt, quia in promptu habent, fastidio sepe marcescunt. In vitroque autem lanquor cauendus est. Magnifice igitur & salubriter spiritus sanctus ita scripturas sanctas modificauit, vt locis a peritioribus fami occurreret, obscurioribus autem fastidia detergeret. Nihil enim ferre de illis obscuritatibus eruitur, quod non planissime dictum alibi reperitur.

C ante omnia igitur opus est dei timore conuerti ad cognoscendam eius voluntatem, si quid nobis appetendum fugiendumque praecipiat. Timor autem iste cogitatione de nostra immortalitate, & de futura morte necesse est incutiat, & quasi clauatis carnibus omnes superbiae motus ligno crucis affigat. Deinde opus est miterere pietate, neque contradicere diuinae scripturae, siue intellecte, si aliqua vitia nostra percussit, siue non intellecta, quasi nos melius sapere meliusque percipere possimus: sed cogitare potius & credere id esse melius & verius quod ibi scriptum est, etiam si lateat, quam id quod nos per nosmetipsos sapere possumus. Post istos duos gradus timoris atque pietatis, ad tertium venit scientiae gradus, de quo nunc agere statui. Nam in eo se exercet omnis diuinarum scripturarum studiosus, nihil aliud in eo inueniens quam diligendum esse deum propter deum, & proximum propter deum: & illum quidem ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente diligere, proximum vero tanquam seipsum, id est vt tota dilectio proximi, sicut etiam nostri referatur in deum. De quibus duobus praecceptis cum de rebus ageremus, in libro superiore tractauimus. Necesse est ergo vt primo se quisque in scripturis inueniat amore huius seculi, hoc est temporalium rerum implicatum, longe se iunctum esse a tanto amore dei, & tanto amore proximi, quantum scriptura ipsa praescribit. Tu vero ille timor quo cogitat de iudicio dei, & illa pietas qua non potest nisi credere & cedere auctoritati sanctorum librorum, cogit eum seipsum lugere. Nam ista scientia bonae spei hominem se non iactantem, sed lamentantem facit. Quo affectu impetrat sedulis precibus consolationem diuini adiutorij, ne desperatione frangatur, & esse incipit in quarto gradu, hoc est fortitudinis, quo esurit & sitit iustitia. Hoc enim affectu ab omni mortifera iucunditate rerum transeuntium sese extrahit, & inde se auertens conuertit ad dilectionem aeternorum, incommutabilem scilicet unitatem eandemque trinitatem. Quam ubi aspexerit quantum potest, in longinqua radiantem, suique aspectus infirmitate sustinere se illam lucem non posse perferat, in quinto gradu, hoc est in consilio misericordiae purgat animam tumultuantem quodammodo atque obstrepentem sibi de appetitu inferiorum conceptis sordibus. Hinc vero se in dilectione proximi gnanter exercet, in eaque perficitur, & spe iam plenus atque integer viribus cum peruenit usque ad inimici dilectionem, accedit in sextum gradum, ubi iam ipsum oculum purgat quo videri de potest, quantum potest ab iis qui huius seculo moriuntur quantum possunt. Nam intantum videt, in quantum moriuntur huic seculo. In quantum autem huic viuunt, non vident. Et ideo quantum iam certior & non solum tolerabilior, sed etiam iucundior species lucis illius incipiat apparere, in aenigmate tamen adhuc & per speculum videri dicitur, quia magis per fidem quam per speciem ambulatur, cum in hac vita peregrinamur, quantum conuersationem habeamus in caelis. In hoc autem gradu ita purgat oculum cordis, vt veritati ne ipsum quidem praeferat aut conferat proximum: ergo nec se ipsum, quia nec illum quem diligit sicut seipsum. Erit ergo iste sanctus tam simplici corde atque mundato, vt neque hominibus placendi studio detorqueatur a vero, nec respectu deuandorum quorumlibet incommodorum suorum quae aduersantur huic vitae. Talis filius accedit ad sapientiam quae vltima & septima est, quia pacatus tranquillisque perficitur. Initium enim sapientiae timor domini. Ab illo enim usque ad ipsam per hos gradus tenditur & peruenitur. Sed nos ad tertium gradum illum consideratione referamus, de quo differere quod dominus suggesserit atque tractare institimus. Erit igitur diuinarum scripturarum solertissimus indagator, qui primo totas legerit, notisque habuerit, & si nondum intellectu, iam tamen lectione, diuertat eas quae appell-

Septem gradibus ad sapientiam iur. Cap. VII. Efa. 11. Gradus primus Icalibus. Secundus.

tate, neque contradicere diuinae scripturae, siue intellecte, si aliqua vitia nostra percussit, siue non intellecta, quasi nos melius sapere meliusque percipere possimus: sed cogitare potius & credere id esse melius & verius quod ibi scriptum est, etiam si lateat, quam id quod nos per nosmetipsos sapere possumus. Post istos duos gradus timoris atque pietatis, ad tertium venit scientiae gradus, de quo nunc agere statui. Nam in eo se exercet omnis diuinarum scripturarum studiosus, nihil aliud in eo inueniens quam diligendum esse deum propter deum, & proximum propter deum: & illum quidem ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente diligere, proximum vero tanquam seipsum, id est vt tota dilectio proximi, sicut etiam nostri referatur in deum. De quibus duobus praecceptis cum de rebus ageremus, in libro superiore tractauimus. Necesse est ergo vt primo se quisque in scripturis inueniat amore huius seculi, hoc est temporalium rerum implicatum, longe se iunctum esse a tanto amore dei, & tanto amore proximi, quantum scriptura ipsa praescribit. Tu vero ille timor quo cogitat de iudicio dei, & illa pietas qua non potest nisi credere & cedere auctoritati sanctorum librorum, cogit eum seipsum lugere. Nam ista scientia bonae spei hominem se non iactantem, sed lamentantem facit. Quo affectu impetrat sedulis precibus consolationem diuini adiutorij, ne desperatione frangatur, & esse incipit in quarto gradu, hoc est fortitudinis, quo esurit & sitit iustitia. Hoc enim affectu ab omni mortifera iucunditate rerum transeuntium sese extrahit, & inde se auertens conuertit ad dilectionem aeternorum, incommutabilem scilicet unitatem eandemque trinitatem. Quam ubi aspexerit quantum potest, in longinqua radiantem, suique aspectus infirmitate sustinere se illam lucem non posse perferat, in quinto gradu, hoc est in consilio misericordiae purgat animam tumultuantem quodammodo atque obstrepentem sibi de appetitu inferiorum conceptis sordibus. Hinc vero se in dilectione proximi gnanter exercet, in eaque perficitur, & spe iam plenus atque integer viribus cum peruenit usque ad inimici dilectionem, accedit in sextum gradum, ubi iam ipsum oculum purgat quo videri de potest, quantum potest ab iis qui huius seculo moriuntur quantum possunt. Nam intantum videt, in quantum moriuntur huic seculo. In quantum autem huic viuunt, non vident. Et ideo quantum iam certior & non solum tolerabilior, sed etiam iucundior species lucis illius incipiat apparere, in aenigmate tamen adhuc & per speculum videri dicitur, quia magis per fidem quam per speciem ambulatur, cum in hac vita peregrinamur, quantum conuersationem habeamus in caelis. In hoc autem gradu ita purgat oculum cordis, vt veritati ne ipsum quidem praeferat aut conferat proximum: ergo nec se ipsum, quia nec illum quem diligit sicut seipsum. Erit ergo iste sanctus tam simplici corde atque mundato, vt neque hominibus placendi studio detorqueatur a vero, nec respectu deuandorum quorumlibet incommodorum suorum quae aduersantur huic vitae. Talis filius accedit ad sapientiam quae vltima & septima est, quia pacatus tranquillisque perficitur. Initium enim sapientiae timor domini. Ab illo enim usque ad ipsam per hos gradus tenditur & peruenitur. Sed nos ad tertium gradum illum consideratione referamus, de quo differere quod dominus suggesserit atque tractare institimus. Erit igitur diuinarum scripturarum solertissimus indagator, qui primo totas legerit, notisque habuerit, & si nondum intellectu, iam tamen lectione, diuertat eas quae appell-

Tertius.

Math. 22.

Supra lib. cap. 26.

Efa. 11.

Quartus.

Quintus.

Sextus.

F

1. Cor. 13.

1. Cor. 13.

Philip. 3.

Septimus.

Psal. 110.

Libri Canonici. Caput VII.

Fides, spes, charitas illi minia. Cap. XXXIX.

1. Cor. 13.

Qualis lectio scripturae postulet. Cap. XL. 1. Tim. 1.

De signis. Caput I.

De cose. dist. 2. cap. signu. 4. sen. dist. 1. sacramentum.

Glantur canonica. Nam ceteras securus leget fide veritatis instructus, ne preoccupent imbecille animum, & periculosis mendaciis atque phantasmatis eludetes prauidicent aliquid contra sanam intelligentiam. In canonicis autem scripturis ecclesiarum catholicarum quadruplurium autoritate sequatur, inter quas sane illae sunt quae Apostolicas sedes habere & epistolas accipere meruerunt. Tenebit igitur hunc modum in scripturis canonicis, ut eas quae ab omnibus accipiuntur ecclesiis catholicis, praeponat eis quas quaedam non accipiunt. In eis vero quae non accipiuntur ab omnibus, praeponat eas quas plures gratioresque accipiunt, eis quas pauciores minoris; autoritatis ecclesiae tenent. Si autem alias inuenit a pluribus, alias a grauioribus haberi, quanquam hoc inuenire non possit, aequalis tamen autoritatis eas habendas puto. Totus autem canon scripturarum in quo istam considerationem versandam dicimus, his libris continetur, Quinq; Moyses, id est Genesi, Exodo, Leuitico, Numeri, Deuteronomio, & vno libro Iesu Naue, vno Iudicum, vno libello qui appellatur Ruth, qui magis ad regnorum principia videtur pertinere. Deinde quatuor regnorum & duobus Paralipomenon, non consequentibus, sed quasi a latere adiunctis simulque pergentibus. Haec est historia quae sibi met annexa tempora continet, atque ordinem rerum. Sunt aliae tanquam ex diuerso ordine, quae neque huic ordini, neque inter se coniectur, sicut est Iob & Tobias & Hester & Iudith & Machabeorum libri duo, & Esdrae duo, qui magis subsiqui videtur ordinatam illam historiam, vsque ad Regnum vel Paralipomenon terminatam. Deinde Prophetiae, in quibus Dauid vnus liber Psalmorum: & Salomonis tres, Prouerbiorum, Cantica canticorum, & Ecclesiastes. Nam illi duo libri, vnus qui Sapientia, & alius qui Ecclesiasticus inscribitur, de quadam similitudine Salomonis esse dicuntur. Nam Iesus filius Sirach eos scripsisse constantissime perhibetur. Qui tamen quonia in autoritate recipi meruerunt, inter Propheticos numerandi sunt. Reliqui sunt eorum libri, qui proprie Prophetiae appellati sunt, duodecim: Prophetarum libri singuli: qui conexi sibi met, quoniam nunquam se iuncti sunt pro vno habentur. Quorum Prophetarum nomina sunt haec, Osee, Ioel, Amos, Abdias, Ionas, Micheas, Naum, Abacuc, Sophonias, Aggeus, Zacharias, Malachias. Deinde quatuor Prophetiae sunt maiorum voluminum, Esaias, Hieremias, Daniel, Ezechiel. His quadraginta quatuor libris veteris testamenti terminatur autoritas. Non autem quatuor libris Evangelij secundum Mattheum, secundum Marcum, secundum Lucam, secundum Ioannem: quatuordecim epistolis Pauli Apostoli, ad Romanos, ad Corinthios duabus, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philipenses, ad Thessalonicenses duabus, ad Colossenses, ad Timotheum duabus, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebraeos, Petri duabus, tribus Ioannis, vna Iudae, & vna Iacobi, Actibus Apostolorum libro vno, & Apocalypsis Ioannis libro vno. In his omnibus libris timentes deum & pietate mansueti querunt voluntatem dei. Cuius operis & laboris prima obseruatio est, vt diximus, nosse istos libros, & si nondum ad intellectum, legendo tamen vel mandare memoria, vel omnino incognitos non habere. Deinde illa quae in eis aperte posita sunt vel praecepta viuendi, vel regulae credendi, solertius diligentiusque inuestiganda sunt. Quae quanto quisque plura inuenit, tanto est intelligentia capaxior. In his enim quae aperte in scriptura posita sunt, inueniuntur illa omnia quae continent fidem moresque

K viuendi, spem scilicet atque charitatem, de quibus libro superiore tractauimus. Tum vero facta quadam familiaritate cum ipsa lingua diuinarum scripturarum, in ea quae obscura sunt aperienda & discutienda pergendum est, vt ad obscuriores locutiones illustrandas de manifestioribus sumantur exempla, & quaedam certarum sententiarum testimonia dubitationem de incertis auferant. In qua re memoria valet plurimum, Quae si defuerit, non potest his praeceptis dari. Duabus autem causis non intelliguntur quae scripta sunt, si aut ignotis, aut ambiguis signis obteguntur. Sunt autem signa vel propria vel translata. Propria dicuntur, cum his rebus significandis adhibentur, propter quas sunt instituta, sicut cum dicimus bouem, intelligimus pecus, quod omnes nobiscum Latinae linguae homines hoc nomine vocant. Translata sunt, cum & ipsae res quas propriis verbis significamus ad aliud aliquid significandum vsurpantur, sicut cum dicimus bouem, & per has duas syllabas intelligimus quod isto nomine appellari solet: sed per illud pecus rursus intelligimus Euangelistam quae significauit scriptura, interpretante Apostolo, dices: Bouem triturantem non infrenabis. Contra ignota signa propria, magnum remedium est linguarum cognitio. Et Latinae quidem linguae homines quos nunc instruendos suscipimus, & duabus aliis ad scripturarum diuinarum cognitionem habent opus, Hebraea scilicet & Graeca, vt ad exemplaria praecedentia recurratur, si qua dubitationem attulerit Latinorum interpretum infinita varietas, quanquam & Hebraea verba non interpretata saepe inueniamus in libris, sicut amen, halleluia, & racha & osanna, & si qua sunt alia. Quorum partim propter sanctiorem autoritatem, quanuis interpretari potuissent, seruata est antiquitas, sicut est amen & halleluia, partim vero in aliam linguam transferri non potuisse dicitur, sicut alia duo quae posuimus. Sunt enim quaedam verba certarum linguarum, quae in vsum alterius linguae per interpretationem transire non possunt. Et hoc maxime interiectionibus accidit, quae verba potius motum animi significant, quam sententiae conceptum vllam particulam: Na & haec duo talia esse perhibentur. Dicunt enim racha indignantis esse vocem, osanna latantis. Sed non propter haec pauca quae notare atque interrogare facillimum est, sed propter diuersitates, vt dictum est, interpretum, illarum linguarum est cognitio necessaria. Qui enim scripturas ex Hebraea lingua in Graecam verterunt linguam, numerari possunt, Latini autem interpretes nullo modo. Vt enim cuique primis fidei temporibus in manus venit codex Graecus, & aliquantulum facultatis sibi met vtriusque linguae habere videbatur, ausus est interpretari. Quae quidem res plus adiunxit intelligentiam quam impediuit, si modo legentes non sint negligentes. Nam nonnullas obscuriores sententias plurium codicum saepe manifestauit inspectio. Sicut illud Esaias Prophetiae vnus interpret ait: Et carnem tuam ne despexeris: alius, Et domesticos seminis tui ne despexeris: vterque sibi met inuicem attestantur. Nanque alter ex altero exponitur: quia & caro posset accipi proprie vt corpus suum quisque ne despiceret, se putaret admonitum: & domesticus seminis translatae Christiani possent intelligi, ex eodem verbi semine nobiscum spiritaliter nati. Nunc autem collato interpretum sensu probabilior occurrit sententia proprie de consanguineis non despiciendis esse preceptum, quoniam domesticos seminis cum ad carnem retuleris, consanguinei potissimum occurrunt. Vnde esse

Verba nunc proprie nunc metaphorice accipiuntur. Cap. X.

1. Cor. 9. L. 1. Timo. 15. Graeca lingua & Hebraeam necessaria est ad cognitionem litterarum sacrarum. Cap. XI.

Contextus.

M.

Diuersitas interpretationum quae faciat Cap. XII.

Esaias 8.

diff. 19. cap. In canonicis

2. retrac. c. 4.

2. retrac. c. 4.

Quid primo, quod deum de quaerendi in literis sacris. Ca. IX.

A esse arbitror illud Apostoli quod ait, Si quo modo ad emulationem adducere potuero carnem meam vt saluos faciam aliquos ex illis, id est, vt emulatio eos qui crediderant & ipsi crederent. Carnem autem suam dixit Iudaeos, propter consanguinitatem. Item aliud eiusdem Esaias Prophetae, Nisi credideritis, non intelligetis. Alius interpretatus est, Nisi credideritis non permanebitis. Quis horum vera secutus sit, nisi exemplaria linguae praecedentis legantur incertum est, Sed tamen ex utroque magnum aliquid insinuat scienter legentibus. Difficile est enim ita diuersos a se interpretes fieri, vt non se aliqua vicinitate contingant. Ergo quoniam intellectus in specie sempiterna est, fides vero in rerum temporalium quibusdam cunabulis quasi lacte paruulos. Nunc autem per fidem ambulamus non per speciem, Nisi autem per fidem ambulauerimus, ad speciem peruenire non poterimus, quae non transit, sed permanet per intellectum purgatum nobis coherentibus veritati. Propterea ille ait, Nisi credideritis non permanebitis. Ille vero, Nisi credideritis non intelligetis. Et ex ambiguo linguae praecedentis plerumque interpres fallitur cui non bene nota sententia est, & eam significationem B transfert quae a sensu scriptoris penitus aliena est. Sicut quidam codices habent, Acuti pedes eorum ad effundendum sanguinem, & velocem significat. Ille ergo vidit sententiam qui transiit, Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Ille autem alius ancipiti signo in aliam partem raptus errauit. Et talia quidem non obscura sed falsa sunt, quorum alia conditio est, Non enim intelligendos sed emendandos tales codices potius praecipiendum est. Hinc est enim etiam illud: quoniam *μοσχος* moschos Graece vitulus dicitur, *μοσχέματα* moschemata quidam non intellexerunt esse plantationes, & vitulamina interpretati sunt. Qui error tam multos codices preoccupauit, vt vix inueniatur aliter scriptum, & tamen sententia manifestissima est, quia clarescit consuetudinibus verbis. Nanque adulterinae plantationes non dabantur radices altas: conuenientius dicitur quam vitulamina, quae velut pedibus per terram gradiuntur, & non haerent radicibus. Hanc translationem in eo loco etiam cetera contexta custodiunt. Sed quoniam & quae sit ipsa sententia, quam plures interpretes pro sua quaeque facultate atque iudicio conantur eloqui, non apparet nisi in ea lingua inspiciatur quam interpretantur, & plerumque a sensu authoris deuius aberrat interpres si non sit doctissimus. Igitur aut illarum linguarum ex quibus in Latinam scripturam peruenit petenda cognitio est, aut habenda interpretationes eorum qui se verbis nimis obstrinxerunt, non quia sufficienter, sed vt ex eis libertas vel error dirigatur aliorum, qui non magis verba quam sententias interpretando se qui maluerunt. Nam non solum verba singula sed etiam locutiones saepe transferuntur, quae omnino in Latinae linguae vsum, si quis consuetudinem veterum, qui Latine locuti sunt tenere voluerit, transire non possunt. Quae aliquando intellectui nihil adiungunt, sed offendunt tamen eos qui plus delectantur in rebus, cum etiam in earum signis sua quaedam seruat integritas. Nam solacismus qui dicitur, nihil aliud est quam cum verba non ea lege sibi coaptantur qua coaptauerunt qui priores nobis non sine autoritate aliqua locuti sunt. Vtrum enim inter homines, an inter hominibus dicatur, ad rerum non pertinet cognitorem. Item Barbarismus quid aliud est, nisi verbum non eis literis vel sono enunciatum, quo ab eis qui Latine

ante nos locuti sunt, enunciarum solet? Vtrum enim ignoscere producta tertia syllaba vel correpta dicatur, non multum curat qui peccatis suis deum vt ignoscat petit, quolibet modo illud verbum sonare potuerit. Quid est ergo integritas locutionis, nisi Latinae consuetudinis conseruatio loquentium veterum autoritate firmata? Sed tamen eo magis inde offenditur homines quo infirmiores sunt, & eo sunt infirmiores, quo doctiores videri volunt: non rerum scientia qua edificamur, sed signorum, qua non inflari omnino difficile est, cum & ipsa rerum scientia saepe ceruicem erigat, nisi dominico reprimatur iugo. Quid enim obest intellectui, quod ita scriptum est, quae est terra in qua isti insident super eam, si bona est aut nequa, & quae sunt ciuitates in quibus ipsi inhabitant in ipsis? Quam locutionem magis alienae linguae esse arbitror, quam sensum aliquem altiorum. Illud etiam quod iam auferre non possumus de ore cantantium populorum, Super ipsam autem floriet sanctificatio mea: nihil profecto sententiae detraxit: auditor tamen peritior mallet hoc corrigi, vt non floriet, sed florebit diceretur. Nec quicquam impedit correctionem nisi consuetudo cantantium. Ita ergo facile etiam contenti possunt, si quis ea cauere noluerit, quae sano intellectui nihil detrahunt. At vero illud quod ait Apostolus: Quod stultum est dei, sapientius est hominibus, & quod infirmum est dei, fortius est hominibus: si quis in eo Graecam locutionem seruasse voluisset, vt diceretur, Quod stultum est dei, sapientius est hominum: & quod infirmum est dei, fortius est hominum: iret quidem vigilantis lectoris intentio in sententiae veritate: sed tamen aliquis tardior, aut non intelligeret aut etiam peruerse intelligeret. Non enim tantum vitiosa locutio est in Latina lingua talis, verumetiam in ambiguitate cadit, vt quasi hominum stultum vel hominum infirmum sapientius vel fortius videtur esse quam dei: quanquam & illud, sapientius est hominibus, non caret ambiguo etiam si solacismo careat. Vtrum enim his hominibus ab eo quod est huic homini, an ab his hominibus ab eo quod est ab hoc homine dictum sit, non apparet nisi illuminatione sententiae. Melius itaque dicitur ita, Sapientius est quam homines, & fortius est quam homines. De ambiguis autem signis post loquentur, nunc de incognitis agimus, Quorum duae formae sunt quantum ad verba pertinet. Nanque aut ignotum verbum facit haerere lectorem, aut ignota locutio. Quae si ex alienis linguis veniunt, aut quaerenda sunt ab earum linguarum hominibus, aut linguae eadem, si & ocium est & ingenium ediscenda, aut plurimum interpretum consulenda collatio est. Si autem ipsius linguae nostrae aliqua verba locutionesque ignoramus, legendi consuetudine audiendi; innotescunt. Nulla sane sunt magis mandata memoriae quam illa verborum locutionumque genera quae ignoramus, vt cum vel peritior occurrerit, de quo quaeri possint, vel talis lectio quae vel praecedentibus vel consequentibus vel vtriusque ostendat quam vim habeat, quidve significet quod ignoramus, facile adiunxerit memoria possimus animaduertere & discere: quanquam tanta est vis consuetudinis etiam ad discendum, vt qui in scripturis sanctis quodammodo nutriti educatique sunt, magis alias locutiones miretur, easque minus Latinas putent quam illas quas in scripturis didicerunt, neque in Latinae linguae authoribus reperiuntur. Plurimum hic quoque iuuat interpretum numerositas collatis codicibus inspecta atque discussa, tantum absit falsitas, Nam codicibus emendandis primitus debet inuigilare solertia eorum qui

1. Cor. 8.

Psalm. 131.

1. Cor. 12.

De perspicua verborum & locutionum proprietate & emendandis codicibus. Cap. XIII.

G qui scripturas diuinas nosse desiderant, vt emendatis non emendati cedant, ex vno duntaxat interpretatiōnis genere venientes. In ipsis autem interpretatiōnibus ita ceteris praeferatur. Nam est verborum tenacior cum perspicuitate sententię, Et Latinis quibuslibet emendandis, Gręci adhibeantur, in quibus septuaginta interpretum quod ad vetus testamentū attinet, excellit authoritas: qui iam per omnes peritiores ecclesias tanta presentia spiritus sancti interpretati esse dicuntur, vt os vnum tot hominū fuerit. Qui si, vt fertur, multi que non indigni fide prędicant, singuli cellis etiam singulis separati cū interpretati essent, nihil in alicuius eorū codice inuentum est quod nō iisdem verbis eodemq; verborum ordine inueniretur in ceteris: quis huic authoritati conferre aliquid nedum pręferre audeat? Si autem contulerunt vt vna omninū cōmuni tractatu iudicioq; vox fieret, nec sic quidem quęquā vnū hominem qualibet peritia ad emendandū tot seniorum doctorūq; consensum aspirare oportet aut decet. Quāobrem etiam si aliquid aliter in Hebręis exemplaribus inuenitur quā isti posuerint, cedendam esse arbitror diuinę dispōsitioni, quę per eos facta est: vt libri quos gens Iudęa ceteris populis vel religione vel inuidia perdere nolebat, credituris per dominū gentibus ministra regis Ptolemęi potestate tanto proderentur. Itaq; fieri potest, vt sic illi interpretati sint, quęadmodū congnere gentibus ille qui eos regebat, & qui os vnum omnibus fecerat spiritus sanctus iudicauit. Sed tamē vt superius dixi, horum quoq; interpretum qui verbis tenacius inhaerent, collatio non est inutilis ad explanandam sapē sententiā. Latini ergo vt dicere cęperam codices veteris testamenti, si necesse fuerit, Gręcorum authoritate emendandi sunt, & eorum potissimum qui cum septuaginta essent ore vno interpretati esse perhibentur. Libros autem noui testamēti, si quid in Latinis varietatibus titubat, Gręcis cedere oportere non dubiū est, & maxime qui apud ecclesias doctiores & diligentiores reperiuntur. In translatis vero signis si qua forte ignota cogunt habere lectorem, partim linguarū notitijs, partim rerum inuestigada sunt. Aliquid enim ad similitudinem valet, & proculdubio secretum quiddam insinuat siloalprobatica] piscina, vbi lauare faciē iussus est, cui oculos dominus luto de spuato facto inunxerat. Quod tamē nomen linguę incognita, nisi Euāgelista interpretatus esset, tam magnus intellectus lateret. Sic etiam multa quę ab authoribus eorundem librorum interpretata non sunt nomina Hebręa, nō est dubitandum habere non paruam vim atque adiutoriū ad soluenda enigmata scripturarū, si quis possit ea interpretari: quod nonnulli eiusdē linguę viri periti non sanē partium beneficium posteris contulerunt, qui separata de scripturis eadem verba omnia interpretati sunt, & quid sit Adam, quid Hena, quid Abraham, quid Moyses, siue etiam locorum nomina, quid sit Hierusalem, vel Sion, vel Hiericho, vel Sina, vel Libanus, vel Iordanis, vel quęcūque alia in illa lingua sunt incognita nobis nomina. Quibus apertis & interpretatis multę in scripturis figurate locutiones manifestantur. Rerum autem ignoratiā facit obscuras figuratas locutiones, cum ignoramus vel animantium, vel lapidum, vel herbarum naturas aliarūque rerum, quę plerūque in scripturis similitudinē alicuius gratia ponantur. Nam & de serpente, quod notum est totum corpus eum pro capite obicere ferientibus, quantum illustrat sensum illum quo dominus iubet astutos nos esse sicut serpētes,

Interpretatio Septuaginta. Cap. XV.

De diu. dei lib. 18. ca. 43. Istud alij vcluti fabulans rident.

Pagebat.

Cognitio animalū, herbarū, lapidū, similitūq; necessaria. Cap. XVI. Ioan. 9. Hebraica nomina.

Math. 10.

vt scilicet pro capite nostro, quod est Christus, corpus K potius perse queribus offeramus, ne fides Christiana tāquam caput necetur in nobis, si parcētes corpori negetur deum: vel illud quod per cavernę angustias coarctatus, deposita veteri tunica vires nouas accipere dicitur, quātum concinit ad imitandam ipsius serpentis astutiam, exuendamq; ipsū veterem hominem, sicut Apostolus dicit, vt induamur nouo, & exuendū per angustias, dicēte domino, Intrate per angustam portam. Vt ergo notitia naturę serpentis illustrat multas similitudines, quās de hoc animante scriptura dare cōsuevit, sic ignorantia nonnullorū animalium quę nō minus per similitudines cōmemorat, impedit plurimum lectorem. Sic lapidum, sic herbarum, vel quęcūque tenentur radicibus. Nā & carbūculi notitia, quod lucet in tenebris, multa illuminat etiam obscura librorum vbi cūque propter similitudinem ponitur, & ignorantia berilli vel adamantis claudit plerūque intelligentię fores. Nec aliam ob causam facile est intelligere pacem perpetuam significari oleę ramusculo, quęm rediē ad arcam columba pertulit, nisi quia nouimus & olei lenem contactum non facile alieno humore corrumpi, & arborem ipsam frondere perēnter. Multi autē propter ignorantiam hyfopi dum nesciunt quam vim habeat, vel ad purgandū pulmonem, vel vt dicitur ad fixa radicibus penetranda, cum sit herba breuis atque humilis, omnino inuenire non possunt, quare dictum sit, Asperges me hyfopo & mūdabor. Numerorum etiam imperitia multa facit non intelligi, translate ac mystice posita in scripturis. Ingeniū quippe, vt ita dixerim, ingenium non potest non moueri quid sibi velit, quod & Moyses & Helias & ipse dominus quadraginta diebus ieiunauerunt? Cuius actionis figuratus quidam nodus: nisi huius numeri cognitione & consideratione non soluitur. Habet enim denarium quater, tanquā cōgnitionem omninū rerum intextam tēporibus. Quaternario quippe numero & diurna & ānuā curricula peraguntur. Diurna matutinis, meridiana, vespertinis, nocturnisq; horarū spatiis, Annua, vernis, æstiuis, autumnalibus hyemalibusq; mensibus. A temporum autē delectatione dū in temporibus viuimus, propter aternitatem in qua viuere volumus abstinendū & ieiunandū est, quāuis tēporum cursibus ipsa nobis insinuetur doctrina contemnēdorum temporum & appetendorum aternorū. Porro autem denarius numerus creatoris atque creaturę significat sciētiam, Nā trinitas creatoris est, septenarius autem numerus creaturā indicat, propter vitam & corpus, Nā in illa tria sunt: vnde etiā toto corde, tota anima, tota mente diligēdus est deus. In corpore autem quatuor manifestissima apparent, quibus constat, elemēta. In hoc ergo denario dum temporaliter nobis insinuat, id est quater ducitur, castē & continenter a temporum delectatione viuere, hoc est quadraginta diebus ieiunare monemur. Hoc lex, cuius persona est in Moysē, hoc prophetia, cuius personā gerit Helias, hoc ipse dominus monet, qui tanquam testimonium habens ex lege & Prophetis, medius inter illos in monte tribus discipulis videntibus atque stupentibus claruit. Deinde ita quæritur, quomodo quinquagenarius de quadragenario numero existat, qui nō mediocriter in nostra religione sacrat⁹ est propter pētecosten, & quomodo ter ductus propter tria tempora, ante legem, sub lege, sub gratia, vel propter nomen patris & filij & spiritus sancti, adiuncta eminentius ipsa trinitate ad purgatissimę ecclesię mysterium referatur, perueniatq;

Ephes. 4. Colof. 3. Matth. 7.

Exod. 28.

Ezech. 3.

Gen. 8.

L

Pal. 50.

Exod. 24. 3. Reg. 19. Matth. 4.

M

Math. 22.

Math. 17.

Act. 2.

perueniatq; ad cētum quinquaginta tres pisces, quos retia post resurrectionem domini in dexteram partē misa ceperunt. Ita multis alijs atque alijs numerorum formis quādam similitudinē in libris sanctis secreta promuntur, quę propter numerorum imperitiā legentibus clausa sunt. Non pauca etiam claudit atque obtegit nonnullarum rerum musicarum ignoratiā. Nam & de Psalterij & citharę differentia, quidam non inconcinne aliquas rerum figuras aperuit: & decem chordarū Psalterium non importune inter doctos queritur, vt rum habeat aliquam musicę legem quę ad tantum neruorum numerum cogat, an vero si non habet, eo ipso magis sacrate sic accipiendus ipse numerus: vel propter decalogum legis: de quo item numero si quæratur, non nisi ad creatorem creaturamq; referendus est: vel propter superius expositum ipsū denarium. Et ille numerus adificationis templi commemoratus in Euangelio quadraginta scilicet & sex annorum, nescio quid musicum sonat, & relatus ad fabricam dominici corporis, propter quam templi mentio facta est, cogit nonnullos hereticos confiteri filium dei non falso sed vero & humano corpore indatum, Et numerum quippe & musicam plerūque locis in sanctis scripturis posita honorabiliter inuenimus. Non enim audiendi sunt errores gentilium superstitionum, qui nouem mus Loui & memoria filias esse finxerunt. Refellit eos Varro, quo nescio vtrum apud eos quicquam talium rerum doctior vel curiosior esse possit. Dicit enim ciuitatem nescio quam, nō enim nomen recolo, locasse apud tres artifices ternam simulachra musarum, quę in templo Apollinis doneretur, vt quisquis artificum pulchriora formasset, ab illo potissimum electa emeret. Itaque contigisse vt opera sua quoque illi artifices æque pulchra explicaret, & placuisse ciuitati omnes nouem atque omnes emptas esse, vt in Apollinis templo dedicaretur, Quibus postea dicit Hesiodum poetam imposuisse vocabula. Non ergo Iupiter nouem Musas genuit, sed tres fabri ternas creauerunt. Tres autem non propterea illa ciuitas locauerat, quia in somnis eas viderat, aut tot se cuiusquam illorum oculis demonstrauerant: sed quia facile erat animaduertere omnem sonum, qui materies cantilenarum est, triformem esse naturā. Aut enim auditur voce, sicuti eorum est qui faucibus sine organo canunt: aut flatu, sicut tubarum & tibiaram: aut pulsū, sicut in citharis & tympanis & quibuslibet alijs quę percutiendo canora sunt. Sed siue ita se habeat quod Varro retulit, siue non ita, nos tamen nō propter superstitionē prophetarum debemus musicam fugere, si quid inde vtile ad intelligendas sanctas scripturas rapere potuerimus: nec ad illorum theatricas nugas conuerti, si aliquid de citharis & de organis quod ad spiritalia capienda valeat disputemus. Neque enim & literas discere non debuimus, quia earum repertorem dicit esse Mercurium: aut quia iustitię virtutiq; templa dedicarunt, & quę corde gestanda sunt in lapidibus adorare maluerunt, propterea nobis iustitię virtutisque fugienda est: immo vero quisquis bonus verusque Christianus est, domini sui esse intelligat vbi cūque inuenierit veritatem, quam cōfitens & agnoscens, etiam in literis sacris supersticioso figmenta repudiet: doleatque homines atque caueat, qui cognoscentes deum, non vt deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est cor insipiens eorum: dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, & immutauerunt gloriam incorruptibilis dei in similitudinē imaginis corruptibilis hominis & volucrum & quadrupedum & serpentium. Sed vt totum istum locum, nam est maxime necessarius, diligentius explicemus, Duo sunt genera doctrinarum quę in gētilibus etiam moribus exercentur. Vnum earum rerum quās instituerunt homines, alterum earum quās animaduertērūt iam peractas aut diuinitus institutas. Illud quod est secundum institutiones hominum, partim superstitiosum est, partim superstitiosum non est. Superstitiosum est, quicquid institutum est ab hominibus ad faciendā & colendā idola, pertinens vel ad colendam sicut deum creaturam partēve vllam creaturę, vel ad consultationes & pacta quādam significationum cum demonibus placita atque fœderata, qualia sunt molimina * magicarum artium, quę quidem commemorare potius quā docere assolent poēta. Ex quo genere sunt, sed quasi licentiore vanitate haruspicum & augurum libri. Ad hoc genus pertinent omnes etiam ligaturę, atque remedia quę medicorum quoque disciplina condemnat, siue in præcantationibus, siue in quibusdam notis quas characteres vocant: siue in quibusdam rebus suspendendis atque ligandis, vel etiam saltandis quodammodo, non ad temperationem corporum, sed ad quasdam significationes, aut occultas, aut etiam manifestas: quę mitiore nomine physicam vocant, vt non quasi superstitiose implicare, sed natura prodesse videantur: sicut sunt in aures in summo aurium singularum, aut de struthionum ossibus anfulę in digitis, aut cum tibi dicitur singultienti, vt dextra manu sinistrum pollicem teneas. His adiunguntur milia inanissimarum obseruationum, si membrum aliquod salierit, si iunctim ambulantes amicus, lapis, aut canis, aut puer medius interuenerit: atque illud quod lapidem calcant, tanquam diremptorem amicitię minus molestum est, quā quod innocentem puerum colapho percuciant, si pariter ambulantes intercurrerit. Sed bellum est quod aliquando pueri vindicantur a canibus, Nam plerumque tam superstitiosi sunt quidam, vt etiam canem qui medius interuenerit ferire audeant, non impune. Namque a vano remedio cito interdum ille percussorem suum ad verum medicum mittit. Hinc sunt etiam illa: limen calcare cum ante domum suam transit: redire ad lectum, si quis dum se calciat sternutauerit: redire domum, si procedens offenderit: cum vestis a foricibus roditur, plus timere suspensionem futuri mali, quā presens damnum dolere. Vnde illud eleganter dictum est Catonis, qui cum esset consultus a quodam qui sibi a foricibus erosas caligas diceret: respondit non esse illud monstrum, sed vere monstrum habendum fuisse, si forices a caligis roderentur. Neque illi ab hoc genere perniciosę superstitionis segregandi sunt, qui genethliaci propter natalium dierū considerationes, nunc autem vulgo Mathematici vocantur. Nam & ipsi quantum veram stellarum positionem, cum quisque nascitur confectetur, & aliquando etiā peruestigent, tamen quod inde conantur vel actiones nostras vel actionum euentu predicere, nimis errant, & vendunt imperitiis hominibus miserabilem seruitutem. Nam quisque liber cum ad huiusmodi Mathematicum ingressus fuerit, dat pecuniam vt seruus inde exeat, aut Martis, aut Veneris, vel potius omnium syderum, quibus illi qui primi errauerunt, errorēque posteris propinauerunt, vel bestiarum propter similitudinem, vel hominum ad ipsos homines honorandos imposuerunt vocabula. Non enim mirandum est, cum etiam propioribus recentioribusque tēporibus,

Ioan. 22.

A

Pal. 12. & 91.

Ioan. 22.

B

Poëtarū fabulas nō interpretandas allegorice. Cap. XVII.

Simulachra Musarum.

Prophani si qd bene dixerunt non aspernādū. Ca. XVIII.

Rom. 1.

Doctrinā genera duo. Cap. XIX.

26. q. 2. cap. illud.

Superstitio. Cap. XX.

* al. volumina

E

Catonis lepidū dictū.

Superstitio mathematica. C. XXI.

G temporibus, sydes quod appellamus luciferum honori & nomini Caesaris Romani dicere conati sunt. Et fortasse factum esset atque islet in vetustatem, nisi auia eius Venus præoccupasset hoc nominis prædium, neq; iure vilo ad hæredes traiceret, quod nunquã vitia possederat aut possidendũ petiuerat. Nam vbi vacabat locus, neq; alienius priorum mortuorum honore tenebatur, factũ est quod in rebus talibus fieri solet. Pro quintili enim & festili mensibus, lulium atq; Augustum vocamus de honoribus hominum Iulij Caesaris & Augusti Caesaris nuncupatos, vt facile qui voluerit intelligat etiã illa sydera prius sine his nominibus celo vagata esse. Mortuis autem illis quorũ honore memoriam vel coacti sunt homines regia potestate, vel placuit humana veritate nomina eorum imponetes syderibus, eos ipsos sibi mortuos in celũ leuare videbatur. Sed quomodo libet vocentur ab hominibus, sunt tamẽ sydera quæ deus instituit & ordinauit vt voluit, & est certus motus illorum quo tempora distinguuntur atque variantur. Quem motũ notare cum quisq; nascitur quomodo se habeat facile est, per eorum inuentas conscriptasq; regulas quod sancta scriptura condemnat dicens, Si enim tantum potuerunt scire vt possent æstimare seculũ, quomodo eius dominum non facilius inuenerunt? Sed ex ea notatione velle nascentium mores, actus, euenta prædicere, magnus error & magna dementia, est. Et apud eos quidem qui talia dediscenda didicerunt, sine vlla dubitatione refellitur hæc superstitio. Constellationes enim quas vocant, notatio est syderum, quomodo se habeat cũ ille nasceretur de quo isti miseri à miserioribus consulantur. Fieri autem potest, vt aliqui gemini tam sequaciter fundantur ex vtero, vt interuallum temporis inter eos nullum possit apprehendi, & constellationum numeris annotari. Vnde necesse est nonnullos geminos easdem habere constellationes, cum paria rerũ vel quas agunt, vel quas patiuntur euenta non habeat, sed plerũque ita disparia, vt alius felicissimũ, alius infelicissimũ viuat: sicut Esau & Iacob geminos accipimus natos, ita vt Iacob qui posterior nascebatur manu plantam præcedentis fratris tenens inueniretur. Horũ certe dies atq; hora nascentium aliter notari non posset, nisi vt amborum constellatio esset vna. Quantum autẽ interit inter amborum mores, facta, labores atq; successus, scriptura testis est, iam ore omnium gentium peruagata*. Neq; enim ad rem pertinet quod dicunt ipsum momentũ minimũ atq; angustissimum tẽporis quod geminorum partũ disternat, multum valere in rerũ natura atq; celestium corporum rapidissima velocitate. Etsi enim concedã vt plurimum valeat, tamen in constellationibus à Mathematico inueniri non potest, quibus inspectis se fata dicere proficitur. Quod ergo in cõstellationibus nõ inuenit, quas necesse est vnã inspiciat, siue de Iacob, siue de eius fratre consulatur, quid ei prodest si discat in celo quod temere securus infamat, & non discat in tabula quam frustra sollicitus intuetur? Quare ista quoque opinioniones quibusdam rerum signis humana præsumptione institutis, ad eadem illa quasi quædam cũ dæmonibus pacta & conuenta referendæ sunt. Hinc enim fit, vt occulto quodam iudicio diuino cupidi malarum rerum homines tradantur illudendi & decipiendi promeritis voluptatum suarum, illudentibus eos atque decipientibus præuicatoribus angelis: quibus ista pars mundi infima secundum pulcherrimum ordinem rerum diuinæ providentiæ lege subiecta est. Quibus illusionibus & deceptionibus euenit, vt istis superstitiosis

& perniciosis diuinationum generibus multa præterita & futura dicantur, nec aliter accidunt, quàm dicunt: multaq; obseruantibus secundũ obseruationes suas eueniãt, quibus implicati curiosiores fiant, & sese magis magisq; inferant multiplicibus laqueis perniciosissimi erroris. Hoc genus fornicationis animæ salubriter diuina scriptura non tacuit, neque ab ea sic deterruit animam, vt propterea talia negaret esse sectanda, quia falsa dicuntur à professoribus eorum, sed etiam si dixerint vobis, inquit, & ita euenit, ne credatis eis. Non enim quia imago Samuëlis mortui Saũli regi vera prænuñciauit, propterea talia sacrilegia quibus imago illa præsentata est minus execranda sunt: aut quia in actibus Apostolorum ventriloqua fœmina verum testimonium perhibuit Apostolis domini, ideo Paulus Apostolus pepercit illi spiritui, ac non potius fœminã illius dæmonij correptione atque exclusionem mundauit. Omnes igitur artes huiusmodi vel nugatoria vel noxiæ superstitiois, ex quadam pestifera societate hominum & dæmonum, quasi pacta infidelis & dolosa amicitia constituta, penitus sunt repudianda & fugienda Christiano: nõ quod idolum sit aliquid, vt ait Apostolus, sed quia quæ immolant, dæmoniis immolant & non deo: nolo autem vos socios fieri dæmoniorum. Quod autem de idolis & de immolationibus quæ honori eorum exhibentur, dixit Apostolus, hoc de omnibus imaginariis signis sentiedũ est, quæ vel ad cultum idolorum, vel ad creaturã eiusque partes tanquam deum colendas trahunt, vel ad remediõrum aliarũque obseruationum curã pertinent: quæ non sunt diuinitus ad dilectionem dei & proximi, tanquam publice constituta, sed per priuatas appetitiones rerum temporalium, corda dissipant miserorum. In omnibus ergo istis doctrinis societas dæmonum formidanda atque vitanda est, qui nihil cum principe suo diabolo nisi reditum nostrum claudere atque obserare conantur. Sicut autem de stellis quas condidit & ordinauit deus humanæ & deceptoris coniecturã ab hominibus instituta sunt: sic etiam de quibusdam nascentibus vel quomodo diuinæ providentiæ administratione existentibus rebus, multi multa humanis suspitionibus, quasi regulariter coniecta literis mandauerunt, si forte insolite acciderint, velut si mola pariat, aut fulmine aliquid percussit. Quæ omnia tantum valent, quãtũ præsumptione animorum quasi communi quadã lingua cum dæmonibus fœderata sunt. Quæ tamẽ omnia plena sunt pestiferæ curiositatis, cruciantis sollicitudinis, mortiferæ seruitutis. Non enim quia valebãt animaduersa sunt, sed animaduertendo atque signando factum est vt valerent. Et ideo diuersis diuersa proueniũt secundum cogitationes & præsumptiones suas. Illi enim spiritus qui decipere volunt, talia procurant cuiq; quilibet eum irretitũ per suspitiones & consensiones eius viderint. Sicut enim, verbi gratia, vna figura literæ quæ decussatim notatur, aliud apud Græcos, aliud apud Latinos valet, non natura, sed placito, & cõsensione significandi: & ideo qui vtramque linguam nouit, si homini Græco velit aliquid significare scribendo, non in ea significatione ponit hanc literam, in qua eam ponit cum homini scribit Latino. Et beta vno eodẽque sono, apud Græcos literæ, apud Latinos obleris nomen est. Et cum dico, Lege, in his duabus syllabis, aliud Græcus, aliud Latinus intelligit. Sicut ergo hæc omnes significationes pro suæ cuiusque societatis consensione animos mouet: & quia diuersa cõsensio est, diuersè mouent. Nec ideo cõsenserunt in eas homines, quia iam valebant ad significatione:

K
2.6. q. 2. cap. illud.
Deut. 13.
1. Reg. 28.
Li. 2. ad Simplicianũ. q. 23.
Acto. 16.
Ventriloqua quæ uerẽ loquitur, Græce ἑνεσφίμιμος.
Est diuinatorũ genus & hodie apud Italos, q. sic dicitur qd ore nõ addẽtes sonũ, per ventriloqui uisũ sunt.
1. Cor. 10.
L
Societas inter dæmones & mathematicos. Caput XXIII.
M

A significatione: sed ideo valent, quia cõsenserunt in eas. Sic etiam illa signa, quibus perniciofa dæmonum societas comparatur, pro cuiusque obseruationibus valent. Quod manifestissime ostendit ritus augurũ, qui & antequam obseruet, & posteaquam obseruata signa tenuerint, id agunt, ne videant volatus, aut audiant voces auium: quia nulla ista signa sunt, nisi consensus obseruantis accedat. Quibus amputatis atque eradicatis ab animo Christiano, deinceps videndæ sunt institutiones hominum nõ superstitiosas, id est, non cum dæmonibus sed cũ ipsis hominibus institutæ. Namq; omnia quæ ideo valent inter homines, quia placuit inter eos vt valeant, instituta hominũ sunt: quorum partim superflua, luxuriosaq; instituta sunt, partim comoda & necessaria. Illa enim signa quæ saltando faciunt histrionis, si natura nõ instituta & cõsensione hominum valerent, nõ primis temporibus saltante Pantomimo præco pronũciaret populis Carthaginis quid saltator vellet intelligi. Quod adhuc multi meminerunt senes, quorum relatu hæc solemus audire. Quod ideo credendũ est, quia nunc quoq; si quis theatrum talium nugarum imperitus intrauerit, nisi ei dicatur ab altero quid illi motus significant, frustra totus intẽtus est. Appetunt tamen omnes quandã similitudinem in significando, vt ipsa signa in quantum possunt, rebus quæ significantur similia sint. Sed quia multis modis simile aliquid alicui potest esse, nõ constant talia signa inter homines, nisi consensus accedat. In picturis vero & statuis, ceterisq; huiusmodi simulatis operibus, maxime peritorum artificũ, nemo errat cum similia viderit, vt agnoscat quibus sint rebus similia. Et hoc totum genus inter superflua hominum instituta numerandũ est, nisi cum interest quid eorum, qua de causa, & vbi, & quando, & cuius authoritate fiat. Milia deniq; fictarum fabularum & falsitatum, quarum mendaciis homines delectantur, humana instituta sunt. Et nulla magis hominum propria, quæ à seipsis habent, existimanda, quàm quæque falsa atque mendacia. Commoda vero & necessaria hominum cum hominibus instituta sunt, quæcunq; in habitu & cultu corporis ad sexus vel honores discernendos differentia placuit: & innumerabilia genera significationum, sine quibus humana societas, aut non omnino, aut minus commode geritur: quæq; in ponderibus atq; mensuris, & numerorum impressionibus, vel æstimationibus sua cuiq; ciuitati & populo sunt propria, & cætera huiusmodi. Quæ nisi hominum instituta essent, non per diuersos populos varia essent, nec in ipsis populis singulis pro arbitrio suorum principum mutarentur. Sed hæc tota pars humanorũ institutorum, quæ ad vsum vitæ necessariũ proficiunt, nequaquã est fugienda Christiano, immo etiam quantũ satis est, intuentia, memoriaq; retinenda. Adumbrata enim quædam & naturalibus vtrunq; similia hominum instituta sunt, quorum ea quæ ad societatem, vt dictum est, dæmonum pertinent, penitus repudianda sunt & detestanda. Ea vero, quæ homines cum hominibus habet, assumenda, in quantum nõ sunt luxuriosa atque superflua: & maxime literarum figuræ, sine quibus legere non possumus, linguarumq; varietas quantum satis est, de qua superius disputauimus. Ex eo genere sunt etiam notæ, quas qui didicerunt, propriam notarij appellantur. Vtilia sunt ista, nec discuntur illicite, nec superstitioe implicent, nec luxu eneruat, si tantum occupent, vt maioribus rebus, ad quas adipiscendas seruire debent, non sint impedimento.

Iam vero illa quæ non instituendo, sed aut transacta temporibus, aut diuinitus instituta, inuestigando homines prodiderunt, vbiunque discantur, non sunt hominum instituta existimanda. Quorum alia sunt ad sensus corporis, alia vero ad rationem animi pertinentia. Sed illa quæ sensu corporis attinguntur, vel narrata credimus, vel demonstrata sentimus, vel experta conuicimus. Quicquid igitur de ordine temporum transactorum indicat ea quæ appellatur historia, plurimum nos adiuuat ad sanctos libros intelligẽdos, etiam si præter Ecclesiam puerili eruditione discatur. Nam & per olympiadas, & per cõsulum nomina multa sæpe quærentur à nobis: & ignoratiã consulatus, quonatus est dominus, & quo passus est, nonnullos cõegit errare, vt putarent quadraginta sex annorum ætate passum esse dominum, quia per tot annos ædificatum esse templum, dictum est à Iudæis, quod imaginem domitici corporis habebat. Et annorum quidem ferẽ tringinta baptizatum esse retinemus autoritate Euangelica. Sed postea quot annos in hac vita egerit, quantum textu ipso actionum eius animaduerti possit: tamen ne aliunde caligo dubitationis oriatur, de historia gentium collata cum Euangelio, liquidius certiusque colligitur. Tunc enim videbitur non frustra dictũ esse, quod quadraginta sex annis templum ædificatum sit: vt cum referri iste numerus ad ætatem domini nõ potuerit, ad secretiorem instructionem humani corporis referatur, quo in diu propter nos non dedignatus est vnicus dei filius, per quem facta sunt omnia. De utilitate autem historiae, vt omittam Græcos, quantum noster Ambrosius quæstionem soluit calumniantibus Platonis lectoribus & dilectoribus: qui dicere ausi sunt, omnes domini nostri Iesu Christi sententiã, quas mirari & prædicare coguntur, de Platonis libris cum didicisse, quoniam longe ante humanum aduentum domini Platonem fuisse negari non potest. Nonne memoratus Episcopus considerata historia gentium, cum Platonem reperisset Hieremiæ Prophete temporibus profectum fuisse in Aegyptum, vbi tunc ille Propheta erat, probabilius esse ostendit, quod Plato potius nostris literis per Hieremiam fuerit imbutus, vt illa posset docere vel scribere quæ iure laudantur? Ante literas enim gentis Hebræorum, in qua vnus dei cultus emicuit*, ex qua secundum carnem venit dominus noster, nec ipse quidem Pythagoras fuit, à cuius posteris Platonem theologiam didicisse isti asserunt. Ita consideratis temporibus fit multo credibilis istos potius de literis nostris habuisse, quæcunq; bona & vera dixerunt, quàm de Platonis dominum nostrum Iesum Christum, quod dementissimum est credere. Narratione autem historica, cum præterita etiam hominum instituta narrantur, non inter humana instituta ipsa historia numeranda est: quia iam quæ transierunt, nec infecta fieri possunt, in ordine temporum habenda sunt, quorum est conditor & administrator deus. Aliud est enim facta narrare, aliud docere facienda. Historia facta narrat fideliter atque utiliter: libri autem haruspicum, & quæque similes literæ faciendæ vel obseruandæ intendunt docere, monitoris aut dacia, non iudicis fide. Est etiam narratio demonstrationi similis, qua non præterita, sed præsentia indicantur ignaris. In quo genere sunt quæcunq; de locorum situ, naturisq; animalium, lignorum, lapidum, herbarum, aliorumve corporum scripta sunt. De quo genere superius egimus, eamque cognitionem

Sic Virg. Ecce dionei pcessit Caesaris astrum.

Observatio syderum. Cap. XXII.

Supra. 2. ca.

Gen. 25.

* al. peruulgata.

† distat.

Nõ habeda fides mathematicis. Ca. XXIII.

Instituta humana. Cap. XXV.

Pantomimus ab excellẽtia imitationis dicitur est mimus, qui quoslibet gestus & mores expresserit & queritis peritiam.

Retra. cap. 4.

* al. exitia. Terminat.

Quæ hominũ instituta fugienda, & quæ amplectenda sint. Ca. XXVI.

Quæ dicantur turhom instituta, & quæ non. Ca. XXVII

Historia. Ca. XXVIII.

Christũ passum esse ante, nõ ferẽ tricesimo doct Tertullianus in opere aduersus Iudæos, imperij Tiberij, año XV. Coss. Rubellio Gemino, & Rufio Geminio. Irenæus putat illum fuisse maioræ annis. 406

Retra. cap. 4.

* al. exitia. Terminat.

Cognitio herbarũ, & similitũ rerũ non est superstitiosa. Ca. XXIX.

G valere ad enigmata scripturarum soluenda docuimus: non vt pro quibusdam signis adhibeantur, tanquam ad remedia vel machinamenta superstitionis alicuius: nam & illud genus iam distinctum ab hoc licito & libero separauimus. Aliud est enim dicere, tritam istam herbam si biberis, venter non dolebit: & aliud est dicere, istam herbam collo si suspenderit, venter non dolebit. Ibi enim probatur contemperatio salubris: hic significatio superstitiosa damnatur. Quanquam vbi precantationes, & inuocationes, & characteres non sunt, plerunque dubium est vtrum res quæ alligatur, aut quoquo modo adiungitur sanando corpori, vi natura valeat, quod libere adhibendum est: an significatiua quadam obligatione proueniat, quod tanto prudentius oportet cauere Christianum, quanto efficacius prodesse videbitur. Sed vbi latet qua causa quid valeat, quo animo quisque vtatur interest, duntaxat in sanandis vel temperandis corporibus, siue in medicina, siue in agricultura: syderum autem cognoscendorum non narratio, sed demonstratio est, quorum perpauca scriptura commemorat. Sicut autem plurimis notus est lunæ cursus, qui etiam ad passionem domini anniuersarie celebranda solemniter adhibetur: sic paucissimis ceterorum quoque syderum vel ortus, vel occasus, vel alia quælibet momenta sine vilo errore notissima. Quæ per se ipsam cognitio, quanquam superstitione quosdam non alliget, non multum tamen ac prope nihil adiuvat tractationem diuinarum scripturarum, & infructuosa intentione plus impedit. Et quia familiaris est perniciosissimo errori fatua facta cantantium, commodius honestiusque contemnitur. Habet autem præter demonstrationem præsentium, etiam præteritorum narrationi simile aliquid, quod à præsentibus motuque syderum, & in præterita eorum vestigia regulariter licet recurrere. Habet etiam futurorum regulares cõiecturas, nõ suspiciosas & ominosas, sed ratas & certas: nõ vt ex eis aliquid trahere in nostra fata & euenta tentemus, qualia Genethliacorum deliramenta sunt, sed quantum ad ipsa pertinet sydera. Nam sicut is qui computat lunam, cum hodie inspexerit quota sit, & ante quotlibet annos quota fuerit, & post quotlibet annos quota futura sit, potest dicere: sic de vnoquoque syderum, qui ea perite computat respondere consueuerunt. De qua tota cogitatione, quantum ad vsum eius attinet, quid mihi videtur, aperui.

H non narratio, sed demonstratio est, quorum perpauca scriptura commemorat. Sicut autem plurimis notus est lunæ cursus, qui etiam ad passionem domini anniuersarie celebranda solemniter adhibetur: sic paucissimis ceterorum quoque syderum vel ortus, vel occasus, vel alia quælibet momenta sine vilo errore notissima. Quæ per se ipsam cognitio, quanquam superstitione quosdam non alliget, non multum tamen ac prope nihil adiuvat tractationem diuinarum scripturarum, & infructuosa intentione plus impedit. Et quia familiaris est perniciosissimo errori fatua facta cantantium, commodius honestiusque contemnitur. Habet autem præter demonstrationem præsentium, etiam præteritorum narrationi simile aliquid, quod à præsentibus motuque syderum, & in præterita eorum vestigia regulariter licet recurrere. Habet etiam futurorum regulares cõiecturas, nõ suspiciosas & ominosas, sed ratas & certas: nõ vt ex eis aliquid trahere in nostra fata & euenta tentemus, qualia Genethliacorum deliramenta sunt, sed quantum ad ipsa pertinet sydera. Nam sicut is qui computat lunam, cum hodie inspexerit quota sit, & ante quotlibet annos quota fuerit, & post quotlibet annos quota futura sit, potest dicere: sic de vnoquoque syderum, qui ea perite computat respondere consueuerunt. De qua tota cogitatione, quantum ad vsum eius attinet, quid mihi videtur, aperui.

I Artium etiam ceterarum, quibus aliquid fabricatur, vel quod remaneat post operationem artificis ab illo effectum, sicut domus, & scamnum, & vas aliquod, atque alia huiusmodi: vel quæ ministeriũ quoddam exhibent operanti deo, sicut medicina & agricultura & gubernatio: vel quarum omnis effectus est actio, sicut saltationũ & cursuum & luctaminum, Harum ergo cunctarum artium de præteritis experimenta faciunt etiam futura conici: nam nullus earum artificum membra mouet in operando, nisi præteritorum memoriam cum futurorum expectatione contextat. Harum autem cognitio tenuiter in ipsa humana vita cursimque vsurpanda est, non ad operandum, nisi forte officium aliquod cogat, de quo nunc non agimus, sed ad iudicandum, ne omnino nesciamus quid scriptura velit insinuare, cum de his artibus aliquas figuratas locutiones inserit. Restant ea quæ non ad corporis sensus, sed ad rationem animi pertinent, vbi disciplina regnat disputationis & numeri. Sed disputationis disciplina ad omnia genera quæstionum, quæ in lite-

ris sanctis sunt penetranda & dissoluenda, plurimum K valet: tantum ibi cauenda est libido rixandi, & puerilis quædam ostentatio decipiendi aduersarium. Sunt enim multa quæ appellantur sophismata, falsæ conclusiones rationum, & plerunque ita veras imitantes, vt non solum tardos, sed ingeniosos etiam minus diligenter attentos decipiant. Proposuit enim quidam dicens ei cum quo loquebatur, Quod ego sum, tu non es. At ille consentit. Verum enim erat ex parte, vel eo ipso quod iste insidiosus, ille simplex erat. Tunc iste addidit, Ego autem homo sum. Hoc quoque cum ab illo accepisset, concludit dicens, Tu igitur non es homo. Quod genus captiosarum conclusionum, scriptura quantum existimo detestatur illo loco, vbi dictum est, Qui sophisticus loquitur, odibilis est. Quanquam etiam sermo non captiosus, sed tamen abundantius quam grauitatem decet, verborum ornamenta consectans, sophisticus dicitur. Sunt etiam veræ cõnexiones ratiocinationis falsas habentes sententias, quæ consequuntur errorem illius cum quo agitur. Quæ tamen ad hoc inferuntur à bono & docto homine: vt in iis erubescens ille, cuius errorem cõsequuntur, eundem relinquat errorẽ: quia si in eodem manere voluerit, necesse est vt etiam illa quæ damnat, tenere cogatur. Non enim vera inferebat Apostolus, cum diceret, Neque Christus resurrexit, & illa alia, Inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides nostra, & deinceps alia quæ omnino falsa sunt, quia & Christus resurrexit, & non erat inanis prædicatio eorum qui hoc annunciabant, nec fides eorum qui hoc crediderant: sed ista falsa verissime connectebantur illi sententiæ, quæ dicebatur, non esse resurrectionem mortuorum. Istis autem falsis repudiatis, quoniam vera erant si mortui non resurgunt, consequens erit resurrectio mortuorum. Cum ergo sint veræ cõnexiones, non solum verarum, sed etiam falsarum sententiarum, facile est veritatem connexionum etiam in scholis illis discere, quæ præter Ecclesiam sunt. Sententiarum autem veritas in sanctis libris ecclesiasticis inuestiganda est. Ipsa tamen veritas connexionum non instituta, sed animaduersa est ab hominibus & notata, vt eam possint vel discere vel docere. Nam est in rerum ratione perpetua & diuinitus instituta. Sicut enim qui narrat ordinem temporum, non eum ipse componit: & locorum situs aut naturas animalium vel serpentium vel lapidum qui ostendit, non res ostendit ab hominibus institutas: & illæ qui demonstrat sydera, eorumque motus, nõ à se vel ab homine aliquo rem institutam demonstrat: sic etiam qui dicit, cum falsum est quod consequitur, necesse est vt falsum sit quod præcedit, verissime dicit, neque ipse facit vt ita sit, sed tantum ita esse demonstrat. Ex hac regula illud est quod de Apostolo Paulo commemorauimus: præcedit enim non esse resurrectionem mortuorum, quod dicebant illi, quorum errorem destruere volebat Apostolus. Porro illam sententiam præcedentem, quæ dicebant non esse resurrectionem mortuorum, necessario sequitur, Neque Christus resurrexit. Hoc autem quod sequitur, falsum est, Christus enim resurrexit. Falsum est ergo & quod præcedit. Præcedit autem, non esse resurrectionem mortuorum, Est igitur resurrectio mortuorum. Quod totum breuiter ita dicitur, Si non est resurrectio mortuorum, neque Christus resurrexit: Christus autem resurrexit, est igitur resurrectio mortuorum. Hoc ergo vt consequenti ablato, auferetur etiam necessario quod præcedit, non instituerunt homines,

L si in eodem manere voluerit, necesse est vt etiam illa quæ damnat, tenere cogatur. Non enim vera inferebat Apostolus, cum diceret, Neque Christus resurrexit, & illa alia, Inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides nostra, & deinceps alia quæ omnino falsa sunt, quia & Christus resurrexit, & non erat inanis prædicatio eorum qui hoc annunciabant, nec fides eorum qui hoc crediderant: sed ista falsa verissime connectebantur illi sententiæ, quæ dicebatur, non esse resurrectionem mortuorum. Istis autem falsis repudiatis, quoniam vera erant si mortui non resurgunt, consequens erit resurrectio mortuorum. Cum ergo sint veræ cõnexiones, non solum verarum, sed etiam falsarum sententiarum, facile est veritatem connexionum etiam in scholis illis discere, quæ præter Ecclesiam sunt. Sententiarum autem veritas in sanctis libris ecclesiasticis inuestiganda est. Ipsa tamen veritas connexionum non instituta, sed animaduersa est ab hominibus & notata, vt eam possint vel discere vel docere. Nam est in rerum ratione perpetua & diuinitus instituta. Sicut enim qui narrat ordinem temporum, non eum ipse componit: & locorum situs aut naturas animalium vel serpentium vel lapidum qui ostendit, non res ostendit ab hominibus institutas: & illæ qui demonstrat sydera, eorumque motus, nõ à se vel ab homine aliquo rem institutam demonstrat: sic etiam qui dicit, cum falsum est quod consequitur, necesse est vt falsum sit quod præcedit, verissime dicit, neque ipse facit vt ita sit, sed tantum ita esse demonstrat. Ex hac regula illud est quod de Apostolo Paulo commemorauimus: præcedit enim non esse resurrectionem mortuorum, quod dicebant illi, quorum errorem destruere volebat Apostolus. Porro illam sententiam præcedentem, quæ dicebant non esse resurrectionem mortuorum, necessario sequitur, Neque Christus resurrexit. Hoc autem quod sequitur, falsum est, Christus enim resurrexit. Falsum est ergo & quod præcedit. Præcedit autem, non esse resurrectionem mortuorum, Est igitur resurrectio mortuorum. Quod totum breuiter ita dicitur, Si non est resurrectio mortuorum, neque Christus resurrexit: Christus autem resurrexit, est igitur resurrectio mortuorum. Hoc ergo vt consequenti ablato, auferetur etiam necessario quod præcedit, non instituerunt homines,

M Hõies ordinem rerũ nõ instituerunt, sed animaduertunt. C. XXXVII.

*al. stirpiũ.

Hoc syllogismo quidã adortus Diogenes, ipse facta à Diogene cõuersio capus, deridebatur. Ecclesiastici. 37.

1. Cor. 15.

M Hõies ordinem rerũ nõ instituerunt, sed animaduertunt. C. XXXVII.

*al. stirpiũ.

Cõclusio syllogismi falsa C. XXXIII

Aliud est nosse leges cõclusionũ, quam res intelligere. Caput XXXIII.

1. Cor. 15. Definitio, Diuisio. Partitio. Cap. XXXV.

A mines, sed ostenderunt. Et hæc regula pertinet ad veritatem connexionum, nõ ad veritatem sententiarum.

Sed in hoc loco de resurrectione cum ageretur, & regula connexionum vera est, & ipsa in conclusione sententia. In falsis autem sententiis connexionis veritas est isto modo. Faciamus aliquem concessisse, si animal est cochlea, vocem habet. Hoc concessio, cum probatum fuerit vocem cochleam non habere, quoniam consequenti ablato, illud quod præcedit auferetur, concluditur non esse animal cochleam. Quæ sententia falsa est, sed ex concessio falso vera est conclusionis cõnexio. Veritas itaque sententiæ per se ipsam valet, veritas autem connexionis ex eius cum quo agitur opinione vel cõcessione consistit. Ideo autem, vt supra diximus, inferitur vera cõnexione quod falsum est, vt eum, cuius errorem corrigere volumus, pœniteat cõcessisse præcedentia, quorum cõsequentiã videt esse respõda. Iam hinc intelligere facile est, sicut in falsis sententiis veras, sic in veris sententiis falsas cõclusiones esse posse. Fac enim aliquem proposuisse. Si iustus est ille, bonus est, & esse cõcessum. Deinde assumpsisse, nõ est autem iustus. Quod item cõcesso, intulisse conclusionem: Non est igitur bonus. Quæ tamen si vera sint omnia, nõ est tamẽ vera regula conclusionis. Non enim sicut ablato cõsequenti auferetur necessario quod præcedit, ita etiam ablato præcedenti auferetur necessario quod cõsequitur: quia verum est cum dicimus: Si orator est, homo est. Ex qua propositione si assumamus. Non est autem Orator, non erit consequens cum intuleris: Non est igitur homo.

Quapropter aliud est nosse regulas cõnexionum, aliud sententiarum veritatem. In illis discitur quid sit consequens, quid non consequens, quid repugnans. Consequens est: Si orator est, homo est. Inconsequens: Si homo est, orator est. Repugnans: Si homo est, quadrupes est. Hic ergo de ipsa cõnexionione iudicatur. In veritate autem sententiarum ipsæ per se sententiæ nõ earum cõnexio cõsideranda est: sed veris certisq; sententiis, cum incertæ vera cõnexionione iunguntur, etiam ipsæ certæ fiant necesse est. Quidam autem sic se iactant, cõ veritatem cõnexionum didicerint, quasi sententiarum ipsa sit veritas. Et rursus, quidam plerunque retinentes veram sententiam, male se contemnunt, quia leges cõclusionis ignorat: cum melior sit qui nouit esse resurrectionem mortuorum, quam ille qui nouit cõsequens esse, vt si resurrectio mortuorum nõ est, neq; Christus resurrexit. Item scientia definiendi, diuidendi, atque partiendi, quaquam etiam rebus falsis plerumque adhibeatur, ipsa tamẽ falsa non est, neque ab hominibus instituta, sed in rerum ratione comperta. Nõ enim quia & fabulis suis eam Poætæ, & opinionibus erroris sui vel falsi Philosophi, vel etiam hæretici, hoc est falsi Christiani adhibere cõsueuerunt, propterea falsum est, neque in definiendo, neque in diuidendo aut partiendo aliquid completendum esse quod ad rem ipsam nõ pertinet, aut aliquid quod pertinet præter eundem. Hoc verum est, etiam si ea quæ definiuntur aut distribuuntur vera non sint: nam & ipsum falsum definitur, cum dicimus, falsum esse significationem rei non ita se habentis vt significatur, siue aliquo alio modo. Quæ definitio vera est, quanuis falsum verum esse non possit. Possimus etiam diuidere, dicentes, duo esse genera falsi. Vnum eorum quæ omnino esse non possunt, alterum eorum quæ non sunt, quanuis esse possint. Nam qui dicit septem & tria vnde decim esse, id dicit quod omnino esse non potest: qui vero dicit calendis, verbi gratia,

Tomus tertius.

Tomus tertius.

D Ianuarii pluuisse, tametĩ factum non sit, id tamen dicit quod fieri potuerit. Definitio igitur & diuisio fallorum potest esse verissima, quanuis falsa ipsa vtique vera nõ sint.

Sunt etiam quædam præcepta vberioris disputationis, quæ iam eloquẽtia nominatur, quæ nihilominus vera sunt, quanuis eis possint etiã falsa persuaderi. Sed quia & vera esse possunt, non est facultas ipsa culpabilis, sed ea male vtentium peruersitas. Nam neque hoc ab hominibus institutum est, vt veritatis expressio conciliet auditore, aut vt facile quod intendit, insinuet breuis & aperta narratio, & varietas eius sine fastidio teneat intentos, & cetera huiusmodi obseruationes: quæ siue in falsis siue in veris causis veræ sunt tamen, in quantum vel sciri vel credi aliquid faciunt, aut ad expetendum fugiendumve animos mouent, & inuenta potius quod ita se habeant, quam vt ita se haberent instituta. Sed hæc pars cum discitur, magis vt proferamus ea quæ intellecta sunt, quam vt intelligamus adhibenda est. Illa vero conclusionum & definitionum & distributionum plurimum intellectuorem adiuvat: tantum abicit error, quo videntur homines sibi ipsam beatæ vitæ veritatem didicisse, cum ista didicerint: quanquam plerunque accidat, vt facilius homines res eas assequantur, propter quas assequendas ista discuntur, quam talium præceptorum nodosissimas & spinosissimas disciplinas. Tanquam si quispiam dare volens præcepta ambulandi, moneat non esse leuandum pedem posteriore, nisi cum posuerit priorem, deinde minutatim quemadmodum articulorum & poplitum cardines oporteat monere describat. Vera enim dicit, nec aliter ambulari potest: sed facilius homines hoc faciendo ambulant, quam animaduertunt cum faciunt, aut intelligunt cum audiunt. Qui autem ambulare non possunt, multo minus ea curant, quæ nec experiendo possunt atterere. Ita plerunque citius ingeniosus videt non esse raram conclusionem, quam præcepta eius caput: tardus autem nõ eam videt, sed multo minus quod de illa præcipitur. Magisque in his omnibus ipsa spectacula veritatis saepe delectant, quam ex eis in disputando aut iudicando adiuuamur, nisi forte quod exercitiora reddunt ingenia, si etiam maligniora aut inflatiora non reddant: hoc est, vt aut decipere verisimili sermone atque interrogacionibus ament, aut aliquid magnum, quo se bonis atque innocentibus anteponant, se assecutos putent, qui ista didicerunt. Iam vero numeri disciplina cuiuslibet tardissimo clarum est, quod non sit, ab hominibus instituta, sed potius indagata atque inuenta. Non enim sicut primam syllabam Italiæ, quam breuem pronunciauerunt veteres, voluit Virgilius, & longa facta est: ita quisquam potest efficere cum voluerit, vt ter terna aut non sint nouem, aut non possint efficere quadratam figuram, aut non ad ternarium numerum tripla sint, ad senarium sexcupla, ad nullum dupla, quia intelligibiles numeri semissem non habent. Siue ergo in seipsis considerentur, siue ad figurarum aut sonorum aliarumve motionum leges numeri adhibeantur, incommutabiles regulas habent, neque vilo modo ab hominibus institutas, sed ingeniosorum sagacitate compertas. Quæ tamen omnia quisquis ita dilexerit, vt iactare se inter imperitos velit, & non potius querere vnde sint vera, qua tantummodo vera esse persenserit: & inde quædam non solum vera, sed etiam incommutabilia quæ incommutabilia esse non comprehenderit: ac sic à specie

Eloquentia nõ semper vera persuadet. Cap. XXXVI.

Rhetorica ad sermonẽ, Dialectica ad iudicandum vtilis. Caput XXXVII.

F

Numeri. Caput XXXVIII.

Artis Mechanicæ in scripturis vñs. Cap. XXX.

Dialectica. Ca. XXXI.

Gie corporum vsque ad humanam mentem peruenies, cum & ipsam mutabilem inuenerit, quod nunc docta, nunc indocta sit, constituta tamen inter incommutabilem supra se veritatem, & mutabilia infra se cetera, ad vnius dei laudem atque dilectionem cuncta conuertere, a quo cuncta esse cognoscit, doctus videri potest, sapiens autem esse nullo modo.

Que artes humane am plectendae. C. XXXIX

Quamobrem videtur mihi studiosis & ingeniosis adolescentibus, & timentibus deum, beatamque vitam querentibus salubriter precipi, vt nullas doctrinas, quae praeter Ecclesiam Christi exercentur, tanquam ad beatam vitam capeffendam secure sequi audeant, sed eas sobrie diligenterq; diiudicent. Et si quas inuenerint ab hominibus institutas varias propter diuersas voluntates instituentium, & ignotas propter suspensiones errantium, maxime si habeant etiam cum demonibus initam societatem per quarundam significationum quasi quedam pacta atque conuenta, repudient penitus & detestentur, alienent etiam studia a superfluis & luxuriosis hominum institutis. Illa vero instituta hominum, quae ad societatem conuenientium valent, pro ipsa huius

Leges humane.

vita necessitate non negligant. In ceteris autem doctrinis, quae apud gentes inueniuntur, praeter historiam rerum, vel praeteriti temporis, vel praesentis ad sensus corporis pertinentium, quibus etiam vtilium artium corporalium experimenta & coniecturae annumerantur, & praeter rationem disputationis & numeri nihil vtile esse arbitror. In quibus omnibus tenendum est, Ne quid nimis, & maxime in iis quae ad corporis sensus pertinentia, voluuntur temporibus, & continentur locis. Sicut autem quidam de verbis omnibus & nominibus Hebraeis & Syris & Aegyptiis, vel si qua alia lingua in scripturis sanctis inueniri potest, quae in eis sine interpretatione sunt posita, fecerunt vt ea separatim interpretarentur: quod & Eusebius fecit de temporum historia propter diuinarum librorum quaestiones quae vsum eius flagitant, Quod ergo hi fecerunt de his rebus, vt non sit necesse Christiano in multis propter pauca laborare: sic video posse fieri, si quem eorum qui posunt, benignam sane operam fraternali vtilitati delectet impendere, vt quoscunque terrarum locos, quae ue animalia vel herbas atque arbores, siue lapides vel metalla incognita, speciesq; quilibet scriptura commemorat, ea generatim digerens, sola exposita literis mandet. Potest etiam de numeris fieri, vt eorum tantummodo numerorum exposita ratio describatur, quos diuina scriptura meminit. Quorum aliqua aut omnia forte iam facta sunt, sicut multa quae a bonis doctisq; Christianis elaborata atque conscripta arbitramur, non inuenimus: sed siue propter turbas negligentium, siue propter inuidorum occultationes latent: quod vtrum de ratione disputandi fieri possit, ignoro. Et videtur mihi fieri non posse, quia per totum textum scripturarum colligata est neruorum vice: & ideo magis ad ambigua soluenda & explicanda, de quibus post loquemur, legentes adiuuat, quam ad incognita signa, de quibus nunc agimus, agnoscenda.

Ab ethnicis siquid bene dicta, in nostrum vsum est conuertenda. Cap. XL. Exo. 3. & 11. Dif. 37. cap. legimus.

Philosophi autem qui vocantur, si qua forte vera & fidei nostrae accommodata dixerunt, maxime Platonici, non solum formidanda non sunt, sed ab eis etiam tanquam iniustus possessoribus in vsum nostrum vendicanda. Sicut enim Aegyptij non solum idola habebant & onera graua, quae populus Israel detestaretur & fugeret, sed etiam vasa atque ornamenta de auro & argento & vestem, quae ille populus exiens de Aegypto, sibi potius tanquam ad

vsum meliorem clanculo vendicauit, non autoritate propria, sed praecipio dei ipsis Aegyptiis nescienter commodantibus ea quibus non bene utebatur. Sic doctrinae omnes gentilium non solum simulata & superstitiosa signa, grauesque sarcinas superuacanei laboris habent, quae vnusquisque nostrum duce Christo de societate gentilium exiens, debet abominari atque deuotare: sed etiam liberales disciplinas vsui veritatis aptiores, & quaedam morum praecipia vtilissima continent, de quae ipso vno deo colendo nonnulla vera inueniuntur apud eos: quod eorum tanquam aurum & argentum, quod non ipsi instituerunt, sed de quibusdam quasi metallis diuinae prouidentiae, quae vbique infusa est, eruerunt, & quo peruerse atque iniuriose ad obsequia demonum abutuntur, cum ab eorum misera societate sese animo separat, debet ab eis auferre Christianus ad vsum iustum praedicandi Evangelij. Vestem quoq; illorum, id est hominum quidem instituta, sed tamen accommodata humanae societati, quae in hac vita carere non possumus, accipere atque habere licuerit in vsum conuertenda Christianum: nam quid aliud fecerunt multi boni fideles nostri? Nonne aspiciamus quae

L

Quanto auro & argento & veste suffarcinatus exierit de Aegypto Cyprianus doctor suauissimus, & martyr beatissimus? Quanto Lactantius? Quanto Victorinus, Optatus, Hilarius? Vt de viuis taceam: quanto innumerabiles Graeci? Quod prior ipse fidelissimus dei famulus Moyses fecerat, de quo scriptum est, quod eruditus fuerit omni sapientia Aegyptiorum? Quibus omnibus viris superstitiosa gentium consuetudo, & maxime illis temporibus, cum Christi iugum decutiens, Christianos persequeretur, disciplinas quas vtilis habebat, nunquam commodaret, si eas in vsum vnius dei colendi, quo vanae idolorum cultus extingueretur, conuersum iri suspicaretur: sed dederunt aurum & argentum & vestem suam exeunti populo dei de Aegypto, nescientes quae admodum illa quae dabant in Christi obsequium redderentur. Illud enim in Exodo factum, sine dubio figuratum est vt hoc praesignaret: quod sine praediuicio alterius, aut parisi, aut melioris intelligentiae dixerim.

Acto. 7.

Exo. 3. & 12.

Sed hoc modo instructus diuinarum scripturarum studiosus, cum ad eas perferat ad accedere coeperit, illud Apostolicum cogitare non cesset, Scientia inflat, charitas aedificat. Ita enim sentiet, quauis de Aegypto diues exeat, tamen nisi Pascha egerit, saluum se esse non posse. Pascha autem nostrum immolatus est Christus. Nihilq; magis immolatio Christi nps docet, quam illud quod ipse clamat tanquam ad eos quos in Aegypto sub Pharaone videt laborare: Venite ad me qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos, Tollite iugum meum super vos, & discite a me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris, iugum enim meum suauis est, & sarcina mea leuis. Quibus nisi mitibus & humilibus corde, quos non inflat scientia, sed charitas aedificat? Meminerint ergo eorum qui Pascha illo tempore per umbrarum imaginaria celebrabant, cum signari postes sanguine agni iuberentur, hyssopo fuisse signatos. Haec herba mitis & humilis est, nihil fortius & penetrabilius eius radicibus: vt in charitate radicati & fundati possimus comprehendere cum omnibus sanctis quae sit latitudo & longitudo & altitudo & profundum, id est crucem domini: cuius latitudo dicitur in transuerso ligno quo extenduntur manus. Longitudo a terra vsque ad ipsam latitudinem, quo a manibus & infra totum corpus affigitur

Math. 11.

1. Iene.

Exo. 12.

Hyssopi vis. Ephe. 5.

figitur

Ioan. 1.

Psal. 59.

Sacrae scripturae cum prophana comparatio. Cap. XLII. 3. Reg. 10.

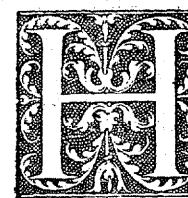
Math. 11. Ephe. 5. 1. Cor. 8.

Summa scripturarum librorum. Cap. 1.

Distinctio quantum facit. Cap. 11.

Affigitur, Altitudo a latitudine sursum vsque ad summum, quo adharet caput, Profundum vero quod terrae infixum absconditur. Quo signo crucis omnis actio Christiana describitur: bene operari in Christo, & ei perseueranter inhaerere: sperare caelestia sacramenta non profanare. Per hanc actionem purgati valebimus cognoscere etiam supereminentem scientiam charitatis Christi, quae aequalis est patri, per quem facta sunt omnia vt impleantur in omnem plenitudinem dei. Est etiam in hyssopo vis purgatoria, nec instante scientia de diuitiis ab Aegypto ablatis, superbe aliquod pulmo tumidus anhelet, Asperges me, inquit, hyssopo & mundabor: lauabis me, & super niuem dealabor, Auditu meo dabis exultationem & latitiam. Deinde annectit consequenter, vt ostendat purgationem a superbia significari hyssopo, Et exultabunt ossa humiliata. Quantum autem minor est auri argenti vestisque copia, quam de Aegypto secum ille populus abstulit, in comparatione diuitiarum quae postea Hierosolyma consecutus est, quae maxime in Salomone rege ostenduntur: tanta sit cuncta scientia quae quidem est vtilis collecta de libris gentium, si diuinarum scripturarum scientia compararet. Nam quicquid homo extra didicerit, si noxium est, ibi damnatur, si vtile est, ibi inuenitur. Et cum ibi quisque inuenit omnia quae vtiliter alibi didicit, multo abundantius ibi inueniet ea quae nusquam omnino alibi, sed in illarum tantummodo scripturarum mirabili altitudine & mirabili humilitate discuntur. Hac igitur instructione praeditum cum signa incognita lectorem non impederint, mitem & humilem corde subiugatum leniter Christo, & oneratum sarcina leui, fundatum & radicatum & aedificatum in charitate, quam scientia inflare non possit: accedat ad ambigua signa in scripturis consideranda & discutienda, de quibus iam tertio volumine dicere aggrediar, quod dominus donare dignabitur.

DIVI AURELII AVGVSTINI de Doctrina Christiana, Liber Tertius.

HOMO timens deum, voluntatem eius in scripturis sanctis diligenter inquirat. Et ne amet certamina pietate mansuetus, praemunitus etiam scientia linguarum, ne in verbis locutionibusque ignotis haereat, praemunitus etiam cognitione quarundam rerum necessariorum, ne vni naturae earum quae propter similitudinem adhibentur, ignoret, adiuuante etiam codicum veritate quem solers emendationis diligentia procurauit, veniat ita distinctus ad ambigua scripturarum discutienda atque soluenda. Vt autem signis ambiguis non decipiatur, quantum per nos instrui potest, fieri autem potest, vt istas vias quas ostendere volumus, tanquam pueriles vel magnitudine ingenij, vel maioris illuminationis claritate derideat: sed tamen vt dicere coeperam, quantum per nos instrui potest, qui eo loco animi est, vt per nos instrui valeat, sciat ambiguitatem scripturae aut in verbis propriis esse, aut in translatis: quae genera in secundo libro demonstrauimus. Sed cum verba propria faciunt ambiguum scripturam, primo prouidendum est, ne male distinxerimus, aut pronu-

Tomus tertius.

ciauerimus. Cum ergo adhibita intentio incertum esse prouiderit, quomodo distinguendum aut quomodo pronuntiandum sit, consulat regulam fidei, quam de scripturarum planioribus locis & Ecclesiae auctoritate percepit, de qua satis egimus, cum de rebus in primo libro loqueremur. Quod si ambae vel etiam omnes, si plures fuerint, partes ambiguitatis, secundum fidem sonuerint, textus ipse sermonis a praecedentibus & consequentibus partibus, quae ambiguitatem illam in medio posuerunt, restat consulendus: vt videamus cui nam sententiae de pluribus quae se ostendunt ferat suffragium, eamque sibi contexi patiat. Iam nunc exempla considera. Illa haeretica distinctio, In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat: vt alius sensus sit, Verbum hoc erat in principio apud deum, non vult verbum deum confiteri. Sed hoc regula fidei refellendum est, quia nobis de Trinitatis aequalitate praescribitur, vt dicamus, Et deus erat verbum, deinde subiungamus, Hoc erat in principio apud deum. Illa vero distinctio ambiguitas neutra parte resistit fidei, & ideo textu ipso sermonis diiudicanda est, vbi ait Apostolus, Et quid eligam ignoro, compellor autem ex duobus, concupiscentiam habens dissolui, & esse cum Christo: multo enim magis optimum, manere in carne necessarium propter vos. Incertum enim est vtrum ex duobus concupiscentiam habens, an compellor autem ex duobus, vt illud adiungatur, concupiscentiam habens dissolui, & esse cum Christo: Sed quoniam ita sequitur, Multo enim magis optimum, apparet cum eius optimi dicere se habere concupiscentiam, vt cum ex duobus compellatur, alterius tamen habeat concupiscentiam, alterius necessitatem: concupiscentiam scilicet esse cum Christo, necessitatem manere in carne. Quae ambiguitas vno consequenti verbo diiudicatur, quod positum est, enim: quam particulam qui abstulerunt interpretes, illa potius sententia ducti sunt, vt non solum compelli ex duobus, sed etiam duorum habere concupiscentiam videretur: Sic ergo distinguendum est, Et quid eligam ignoro, compellor autem ex duobus: quam distinctio sequitur, concupiscentiam habens dissolui, & esse cum Christo. Et tanquam quaereretur, quare huius rei potius habeat concupiscentiam? Multo enim magis optimum, inquit, Cur ergo ex duobus compellitur? Quia est manendi necessitas quam ita subiicit, Manere in carne necessarium propter vos. Vbi autem neque praescripto fidei, neque ipsius sermonis textu ambiguitas explicari potest, nihil obest secundum quamlibet earum quae ostenduntur sententiam distinguere. Veluti est illa ad Corinthios: Has ergo promissiones habentes charissimi, mundemus nos ab omni coinquinatione carnis & spiritus, perficientes sanctificationem in timore domini, capite nos, nemini nocuimus. Dubium est quippe vtrum mundemus nos ab omni coinquinatione carnis & spiritus, secundum illam sententiam, vt sit sancta & corpore & spiritu: an mundemus nos ab omni coinquinatione carnis, vt alius sit sensus, Et spiritus perficientes sanctificationem in timore domini, capite nos. Tales igitur distinctionum ambiguitates in potestate legentis sunt. Quaecunque autem de ambiguis distinctionibus diximus, eadem obseruanda sunt & in ambiguis pronuntiationibus. Nam & ipse nisi nimia lectoris vitentur incuria: aut regulis fidei corriguntur, aut praecedentis vel consequentis contextione sermonis: aut si neutrum horum adhibetur ad

Ioan. 1.

Philipp. 1.

1. Cor. 7.

Distinctio in pronuntiationibus. C. III.

G correctionem, nihilominus dubia remanebunt, ut quolibet modo lector pronunciauerit, non sit in culpa. Nisi enim fides reuocet, qua credimus deum non accusaturum aduersus electos suos, & Christum non condemnaturum electos suos, potest illud sic pronuciari, Quis accusabit aduersus electos dei? Ut hanc interrogationem quasi responsio subsequatur, Deus qui iustificat. Et iterum interrogetur, Quis est qui condemnat? Et respondeatur, Christus Iesus qui mortuus est. Quod credere quia dementissimum est, ita pronuciabitur, ut precedat percontatio, sequatur interrogatio. Inter percontationem autem & interrogationem hoc veteres inter se dixerunt, quod ad percontationem multa responderi possunt: ad interrogationem vero, aut non, aut etiam. Pronunciabitur ergo ita, ut post percontationem qua dicimus, Quis accusabit aduersus electos dei: illud quod sequitur sono interrogantis enuncietur, Deus qui iustificat: ut tacite respondeatur, non. Et item percontetur, Quis est qui condemnat: rursusque interrogemus, Christus Iesus qui mortuus est: magis autem qui resurrexit, qui est in dextera dei, qui & interpellat pro nobis: ut ubique tacite respondeatur, non. At vero illo loco ubi ait, Quid ergo dicemus: quia gentes quae non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam, nisi post percontationem qua dictum est, Quid ergo dicemus: responsio subiiciatur, quia gentes quae non sectabantur iustitiam apprehenderunt iustitiam, textus consequens non coharebit. Qualibet autem voce pronuncietur illud quod Nathanael dixit, A Nazareth potest aliquid boni esse: siue affirmantis, ut illud solum ad interrogationem pertineat quod ait, A Nazareth: siue totum cum dubitatione interrogantis, non video quomodo discernatur: uterque autem sensus fidem non impedit. Est etiam ambiguitas in sono dubio syllabarum, & haec utique ad pronuciationem pertinet, Nam quod scriptum est, Non est absconditum a te os meum quod fecisti in abscondito, non elucet legenti utrum correpta litera os pronunciet an producta. Si enim corripit, ab eo quod sunt ossa: si autem producat, ab eo quod sunt ora, intelligitur numerus singularis. Sed talia lingua praecedentis inspectione diiudicantur. Nam in Graeco non, *εσθα*, sed *εσθον* positum est.

I Vnde plerumque loquendi consuetudo vulgaris utilior est significantis rebus, quam integritas literata. Mallem quippe cum barbarismo dici, Non est absconditum a te osium mentium, quam ut ideo esset minus apertum, quia magis Latinum est. Sed aliquando dubius syllaba sonus etiam vicino verbo ad eandem sententiam pertinente diiudicatur. Sicut est illud Apostoli, Quae praedico vobis sicut praedixi, quoniam qui talia agunt regnum dei non possidebunt. Si tantummodo dixisset, quae praedico vobis, neque subiunxisset, sicut praedixi, non nisi ad codicem praecedentis linguae recurrerendum esset, ut cognosceremus utrum in eo quod dixit, praedico, producenda an corripienda esset media syllaba, Nunc autem manifestum est producendam esse. Non enim ait, sicut praedixi, sed sicut praedixi. Non solum autem ista, sed etiam illa ambiguitates quae non ad distinctionem vel ad pronuciationem pertinent, similiter consideranda sunt, qualis illa est ad Thesalonicenses: Propterea consolati sumus fratres in vobis. Dubium est enim, utrum de fratres, an hos fratres. Neutrum autem horum est contra fidem: sed Graeca lingua hos casus pares non habet, & ideo illa inspecta renuciatur vocatiuus, id est,

de fratres. Quod si nolisset interpres dicere, propter ea consolationem habuimus fratres in vobis: minus seruatum esset verbis, sed minus de sententia dubitaretur: aut certe si adderetur, nostri, nemo ferè ambigeret vocatiuum esse casum, cum audiret, Propterea consolati sumus fratres nostri in vobis: Sed iam hoc periculosius permittitur: ita factum est in illa ad Corinthios, cum ait Apostolus, Quotidie morior, per vestram gloriam fratres quam habeo in Christo Iesu. Ait enim quidam interpres, Quotidie morior, per vestram iuro gloriam: quia in Graeco vox iurantis manifesta est sine ambiguo sono. Rarissime igitur & difficillime inueniri potest ambiguitas in propriis verbis, quantum ad libros diuinarum scripturarum spectat, quam non aut circumstantia ipsa sermonis qua cognoscitur scriptorum intentio, aut interpretum collatio, aut praecedentis linguae soluat inspectio. Sed verborum translatorum ambiguitates, de quibus deinceps loquendum est, non mediocrem curam industriamque desiderant. Nam in principio cauendum est, ne figuratam locutionem ad literam accipias. Et ad hoc enim pertinet, quod ait Apostolus, Litera occidit, spiritus autem viuificat. Cum enim figurate dictum sic accipitur, tanquam proprie dictum sit, carnaliter sapitur. Neque vlla mors animae congruentius appellatur, quam cum id etiam quod in ea bestiis antecellit, hoc est intelligentia carni subiicitur sequendo literam. Qui enim sequitur literam, translata verba sicut propria tenet: neque illud quod proprio verbo significatur, refert ad aliam significationem. Sed si sabbatum audierit, verbi gratia, non intelligit nisi vnum diem de septem, qui continuo volumine repetuntur. Et cum audierit sacrificium, non excedit cogitatione illud quod fieri de victimis pecorum terrenisque fructibus solet. Ea demum est miserabilis anima seruitus, signa pro rebus accipere, & supra creaturam corpoream oculum mentis ad hauriendum aeternum lumen leuare non posse. Quae tamen seruitus in Iudaeo populo longe a caeterarum gentium more distabat, quandoquidem rebus temporalibus ita subiugati erant, ut vnus eis in omnibus commendaretur deus. Et quantum signa rerum spiritualium pro ipsis rebus obseruarent, nescientes quod referrentur, id tamen insitum habebant, quod tali seruitute vni omnium, quem non videbant, placerent deo. Quam custodiam tanquam sub pedagogo paruulorum fuisse scribit Apostolus. Et ideo qui talibus signis pertinaciter inhaerent, contemnentes ista dominum, cum iam tempus reuelationis eorum venisset, ferre non potuerunt: atque inde calumnias, quod sabbato curaret, moliti sunt principes eorum, populisque signis illis tanquam rebus astrictis, non credebant deum esse, vel a deo venisse, qui ea sicut a Iudaeis obseruabantur, nollet attendere. Sed qui crediderunt, ex quibus facta est prima Ecclesia Hierosolymitana, satis ostenderunt quanta utilitas fuerit eo modo sub pedagogo custodiri, ut signa quae temporaliter imposita erant seruientibus, ad vniuersi dei cultum, qui fecit caelum & terram, opinionem obseruantium religerent. Naeque illi quia proximi spiritualibus fuerunt, in ipsis enim temporalibus & carnalibus vocibus atque signis, quantum quomodo spiritaliter essent intelligenda nescirent, quia vnum tamen didicerant venerari aeternum deum, tam capaces extiterunt spiritus sancti, ut omnia sua venderent, eorumque precium indigentibus distribuendum, ante Apostolorum pedes

K
L
M
N
O
P
Q
R
S
T
U
V
W
X
Y
Z

A pedes ponerent, seque totos dedicarent deo tanquam templum nouum, cuius terrenae imagini, hoc est templo veteri seruebant. Non enim hoc vllas Ecclesias gentium fecisse scriptum est, quia non tam prope inuenti erant qui simulacra manufacta deos habebant.

Et si quando aliqui eorum illa tanquam signa interpretari conabantur, ad creaturam colendam, venerandamque referebant. Quid enim mihi prodest simulachrum, verbi gratia, Neptuni, non ipsum habendum deum, sed eo significari vniuersum mare, vel etiam omnes aquas caeteras, quae fontibus prorunt: sicut a quodam Poeta illorum describitur: si bene recolo, ita dicente, Tu Neptune pater cui tepora cana crepanti Cincta salo resonant, magnus cui perpete mento Profluit Oceanus, & flumina crinibus errant. Hac siliqua intra dulce tectorium sonantes lapillos quatit. Non est autem hominum, sed porcorum cibus. Nouit quid dicam, qui Euangelium nouit. Quid ergo mihi prodest quod Neptuni simulachrum ad illam significationem refertur, nisi forte ut neutrum colam. Tam enim mihi statua quaelibet, quam mare vniuersum, non est deus. Fateor tamen altius demersos esse, qui opera hominum deos putant, quam qui opera dei. Sed nobis vnus diligendus & colendus deus praecipitur, qui fecit haec omnia, quorum illi simulachra venerantur, vel tanquam deos, vel tanquam signa & imagines deorum. Si ergo signum vtiliter institutum pro ipsa re sequi, cui significantur institutum est, carnalis est seruitus, quanto magis inutilium rerum signa instituta pro rebus accipere? Quae si retuleris ad caetera quae his significantur, eisque colendis animum obligaueris, nihilominus seruili carnalique onere atque velamine non carebis. Quare obrem Christiana libertas eos, quos inuenit sub signis vtilibus tanquam prope inuictos, interpretatis signis quibus subditi erant, eleuatos ad eas res, quarum illa signa sunt, liberauit. Ex his facta sunt Ecclesiae sanctorum Israelitarum. Quos autem inuenit sub signis inutilibus, non solum seruilem operationem sub talibus signis, sed etiam ipsa signa frustra remouitque omnia: ut a corruptione multitudinis simulacrorum deorum, quam saepe ac proprie scriptura fornicationem vocat, ad vniuersi dei cultum gentes conuerterentur, nec sub ipsis iam signis vtilibus seruira, sed exercitaturae potius animum in eorum intelligentia spiritali. Sub signo enim seruit qui operatur aut veneratur aliquam rem significantem, nesciens quid significet, Qui vero aut operatur, aut veneratur vtile signum diuinitus institutum, cuius vim significationemque intelligit, non hoc veneratur quod videtur & transit, sed illud potius quod talia cuncta referenda sunt. Talis autem homo spiritalis & liber est, etiam tempore seruitutis, quo carnalibus animis nondum oportet signa illa reuelari, quorum iugo edomandi sunt. Tales autem spirituales erant Patriarchae ac Prophetae, omnesque in populo Israel per quos nobis spiritus sanctus ipsa scripturarum & auxilia & solatia ministravit. Hoc vero tempore posteaquam resurrectione domini nostri Iesu Christi manifestissimum iudicium nostrae libertatis illuxit, nec eorum quidem signorum quae iam intelligimus operatione graui onerati sumus: sed quaedam pauca pro multis eademque facta facillima, & intellectu angustissima, & obseruatione castissima, ipse dominus & Apostolica tradidit disciplina: sicuti est baptismi sacramentum, & celebratio corporis & sanguinis domini. Quae vnusquisque cum percipit quod referantur im-

butus agnoscit, ut ea non carnali seruitute, sed spiritali potius libertate veneretur. Ut autem literam sequi & signa pro rebus quae iis significantur accipere seruili infirmitatis est, ita inutiliter signa interpretari male vagantis erroris est. Qui autem non intelligit quid significet signum, & tamen signum esse intelligit, nec ipse premitur seruitute. Melius est autem, vel premi incognitis, sed vtilibus signis, quam inutiliter ea interpretando, a iugo seruitutis eductam ceruicem laqueis erroris inferere. Huic autem obseruationi qua caueamus figuratam locutionem, id est translataam quasi propriam sequi, adiungenda etiam illa est, ne propriam quasi figuratam velimus accipere. Demonstrandum est igitur prius modum inueniendae locutionis, propriam an figurata sit. Et iste omnino modus est, ut quicquid in sermone diuino neque ad morum honestatem neque ad fidei veritatem proprie referri potest, figuratum esse cognoscamus. Morum honestas ad diligendum deum & proximum, fidei veritas ad cognoscendum deum & proximum pertinet. Spes autem sua cuique est in conscientia propria, quemadmodum se sentit ad dilectionem dei & proximi cognitionemque proficere. De quibus omnibus primo libro dictum est. Sed quoniam proclius est humanum genus, non ex momentis ipsius libidinis, sed potius suae consuetudinis aestimare peccata, sit plerumque ut quisque hominum ea tantum culpanda arbitretur quae suae regionis & temporis homines vituperare atque damnare consueuerunt, & ea tantum probanda atque laudanda quae consuetudo eorum cum quibus viuunt admittit: eoque contingit, ut si quid scriptura vel preceperit quod abhorret a consuetudine audientium, vel quod non abhorret culpauerit, si animus eorum iam verbi vixit autoritas, figuratam locutionem putent. Non autem praecipit scriptura nisi charitatem, nec culpata nisi cupiditatem, & eo modo informat mores hominum. Item si animum praecipit alicuius erroris opinio, quicquid aliter asseruerit scriptura, figuratum homines arbitratur. Non autem asserit nisi catholicam fidem, rebus praeteritis & futuris & praesentibus. Praeteritorum narratio est, futurorum praenunciatio, praesentium demonstratio. Sed omnia haec ad eandem charitatem nutriendam atque corroborandam, & cupiditatem vincendam atque extinguendam valent. Charitatem voco motum animi ad fruendum deo propter ipsum, & se atque proximo propter deum: Cupiditatem autem motum animi ad fruendum se & proximo & quolibet corpore non propter deum. Quod autem agit indomita cupiditas ad corrumpendum animum & corpus suum, flagitium vocatur. Quod autem agit ut alteri noceat, facinus dicitur. Et haec sunt duo genera omnium peccatorum, sed flagitia priora sunt. Quae cum exanimauerint animum, & ad quandam egestatem perduxerint, in facinora prosiliunt, quibus remouentur impedimenta flagitiorum aut adiumenta quarantur. Item quod agit charitas quo sibi prodest, utilitas est, quod autem agit ut prodest proximo, beneficentia nominatur. Et hinc praecedit utilitas, quia nemo potest ex eo quod non habet prodesse alteri. Quanto autem magis regnum cupiditatis destruitur, tanto charitatis augetur. Quicquid ergo asperum & quasi saeuum factu dicitur in sanctis scripturis legitur ex persona dei vel sanctorum eius, ad cupiditatis regnum destruentum valet. Quod si perspicue sonat, non est ad aliud referendum quasi figurate dictum sit. Sicuti est illud Apostoli, Thesaurizas tibi iram in die irae & reuelationis

Rom. 8.
Percotatio & interrogatio.
Rom. 9.
Ioan. 1.
Psal. 138.
Galat. 5.
Ambiguitas sermonis qua ratione expediatur. Cap. III. 1. Thess. 3.

De cultoribus simulacrorum & creaturarum. Cap. VII.
Claudianus verius.
Deur. 6.
Christiani signa interpretantur. Cap. VIII.
De signis Israelitarum & Christianorum. Cap. IX.
al. reuelari.
Baptismus Eucharistia.

Quae ut figurate dicta sint accipienda. Cap. X.
Charitas Cupiditas.
Flagitium Facinus.
Quae ad euellendam cupiditatem, quae ad inferendam charitatem faciunt. Cap. XI. Rom. 2.

G tionis iusti iudicij dei, qui reddet unicuique secundam opera sua, iis quidem qui secundum sustinentiam boni operis gloriam & honorem & incorruptionem querentibus vitam aeternam: iis autem qui ex contentione sunt, & diffidunt veritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio, tribulatio & angustia in omnem animam hominis operantis malum, Iudaei primum & Graeci. Sed hoc ad eos, cum quibus evertitur ipsa cupiditas, qui eam vincere noluerunt. Cum autem in homine cui dominabantur, regna cupiditatis subvertuntur, illa est aperta locutio. Qui autem Iesu Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis. Nisi quia & hic quaedam verba translatam tractantur, sicut est, ira dei, & crucifixerunt. Sed non tam multa sunt vel ita posita, ut obtegan sensum & allegoriam, vel aenigma faciant, quam proprie figuratam locutionem voco. Quod autem Hieremiae dicitur: Ecce constitui te hodie super gentes & regna, ut euellas & destruas & disperdas & dissipas: non dubium quin figurata locutio tota sit ad eum finem referenda quem diximus.

Galat. 5. 7. Passio

Hiere. 1.

Facta iudicatur ex circumstantiis. Cap. XII.

Ioan. 12.

Osee. 1.

Pisce tanquam cibo delicia. Luc. 11. 4. Gene. 25.

Hic autem quali flagitiosa imperitis videntur, siue tantum dicta siue etiam facta sunt, vel ex dei persona, vel ex hominum, quorum nobis sanctitas commendatur, tota figurata sunt, quorum ad charitatis partem nucleanda secreta sunt. Quisquis autem rebus praeerentibus restrictius vitur quam sese habent mores eorum cum quibus vivit, aut temperans aut superstitiosus est: quisquis vero sic eis vitur, ut metas consuetudinis bonorum, inter quos versatur, excedat, aut aliquid significat, aut flagitiosus est. In omnibus enim talibus non usus rerum, sed libido vrentis in culpa est. Neque enim villo modo quisquam sobrius crediderit domini pedes ita vnguento precioso à muliere perfusos, ut luxuriosorum & nequam hominum solent, quorum talia conuiuia detestamur. Odor enim bonus, fama bona est, quam quisquis bonae vitae operibus habuerit, dum vestigia Christi sequitur, quasi pedes eius preciosissimo odore perfundit. Ita quod in aliis personis plerumque flagitium est, in diuina vel prophetica persona magne cuiusdam rei signum est. Alia quippe est in perditis moribus, alia in Osee Prophetae vaticinatione coniunctio meretricis. Nec si flagitiosus in conuiuio temulentorum & lasciuorum nudantur corpora, propterea in balneis nudum esse, flagitium est. Quid igitur locis & temporibus personisque conueniat, diligenter attendendum est, ne temere flagitia reprehendamus. Fieri enim potest, ut siue aliquo vitio cupidinis vel voracitatis preciosissimo cibo sapiens vitur, insipiens autem foedissima gula flamma in viliissimum ardeat. Et sanius quisque maluerit more domini pisce vesci, quam lenticula more Esau nepotis Abraham, aut hordeo more iumentorum. Non enim propterea continentiores nobis sunt pleraque bestia, quia vilioribus aluntur escis. Nam in omnibus huiusmodi rebus, non ex earum rerum natura quibus vitur, sed ex causa vitendi & modo appetendi vel probandum est vel improbandum quod facimus. Regno terreno veteres iusti coeleste regnum imaginabantur & praenunciabant. Sufficiens prolis causa erat vxorum plurium simul vni viro habendarum inculpabilis coeuetudo, & ideo vnam foeminam maritus habere plurimos honestum non erat: non enim mulier eo est fecundior, sed meretricia potius turpitudine est vel questum vel liberos vulgo querere. In huiusmodi moribus quicquid illorum temporum sancti non libidinosae faciebant, quantum ea faceret quae hoc tempore ni-

si per libidinem fieri non possunt, non culpatur scriptura. Et quicquid ibi tale narratur, non solum historice ac proprie, sed etiam figurate ac prophetice acceptum, interpretandum est usque in finem illum charitatis, siue dei, siue proximi, siue vtriusque. Sicut enim talaris & manicatas tunicas habere apud Romanos veteres flagitium erat, nunc autem honesto loco natis, cum tunicati sunt, non eas habere flagitium est: sic animaduertendum est in cetero quoque usu rerum abesse oportere libidinem: quae non solum ipsa eorum inter quos vivit consuetudine nequiter abutitur, sed etiam saepe fines eius egressa, foeditatem suam, quae inter claustra morum solennium latitabat, flagitiosissima eruptione manifestat. Quicquid autem congruit consuetudini eorum, cum quibus vita ista degenda vel necessitate imponitur, vel officio suscipitur, à bonis & magnis hominibus ad vtilitatem & beneficentiam referendum est, vel proprie, sicut & nos debemus, vel etiam figurate, sicut Prophetis licet.

Oia ad proximi vtilitate referenda. Cap. XIII.

Consuetudinem non esse iustitiam. Cap. XIII.

L

In qua facta legenda cum incurrunt indocti alterius consuetudinis, nisi auctoritate reprimantur flagitia putant, nec possunt animaduertere totam conuersationem suam, vel in conuiuio, vel in conuiuio, vel in vestitu, ceteroque humano victu atque cultu, aliis gentibus & aliis temporibus flagitiosam videri. Qua varietate innumerabilium consuetudinum commoti quidam dormitantes, ut ita dicam, qui neque alto somno stultitiae sopiebantur, nec in sapientiae lucem poterant euigilare, putauerunt nullam esse iustitiam per se ipsam, sed vnicuique genti consuetudinem suam iustam videri: quae cum sit diuersa omnibus gentibus, debeat autem incōmutabilis manere iustitia, fieri manifestum, nullam vquam esse iustitiam: non intellexerunt, ne multa commemorarem, quod tibi fieri non vis, alij ne feceris, nullo modo posse vlla eorum gentili diuersitate variari. Quae sententia cum refertur ad dilectionem dei, omnia flagitia moriuntur: cum ad proximi, omnia facinora. Nemo enim vult corrumpi habitaculum suum: non ergo debet corrumpere habitaculum dei, seipsum scilicet. Et nemo vult sibi à quoquam noceri: nec ipse igitur cuiquam nocuerit. Sic eueris tyrannide cupiditatis, charitas regnat iustissimis legibus dilectionis dei propter deum, sui & proximi propter deum. Seruabitur ergo in locutionibus figuratis regula huiusmodi, ut tam diu versetur diligenti consideratione quod legitur, donec ad regnum charitatis interpretatio perducatur. Si autem hoc iam proprie sonat, nulla potest figurata locutio. Si praecipit locutio est, aut flagitium aut facinus vetans, aut vtilitatem aut beneficentiam iubens, non est figurata. Si autem flagitium aut facinus videtur iubere, aut vtilitatem aut beneficentiam vetare, figurata est. Nisi manducaueritis, inquit, carnem filij hominis & sanguinem biberitis, non habebitis vitam in vobis: facinus vel flagitium videtur iubere. Figura est ergo, praecipiens passioni domini esse comunicandum, & iuauerit atque vtiliter recodendum in memoria, quod pro nobis caro eius crucifixa & vulnerata sit. Ait scriptura: Si esurierit inimicus tuus, cibus illum: si sitit, potum da illi. Hic nullo dubitante beneficentiam praecipit. Sed quod sequitur, Hoc enim facies carbones ignis congeres super caput eius: malevolentia facinus putes iuberi. Ne igitur dubitaueris figurate dictum: & cum possit dupliciter interpretari, vno modo ad nocendum, altero ad praestandum, ad beneficentiam te potius charitas reuocet; ut intelligas carbones ignis esse vrentes poenitentiae genuitus, quibus superbia

Tobie. 4. Matth. 7.

Charitas finis scripturae. Cap. XV.

M

Vbi figura subit, vbi no. C. XVI. Ioan. 6.

Eucharistia.

Prouer. 25.

A perbia sanatur eius qui dolet se inimicum fuisse hominis à quo eius miseria subuenitur. Item cum ait dominus, Qui amat animam suam perdet eam: non vtilitatem vetare putandus est, quia debet quisque conseruare animam suam: sed figurate dictum, perdet animam, id est, perimat atque amittat vsum eius quem nunc habet, peruersum scilicet atque praeposterum, quo inclinatur temporalibus, ut aeterna non querat. Scriptum est, Da misericordiam, & ne suscipias peccatorem. Posterior pars huius sententiae videtur vetare beneficentiam. Ait enim, ne suscipias peccatorem: intelligas enim figurate positum pro peccato peccatorem, ut peccatum eius non suscipias. Saepè autem accidit, ut quisquis in meliori gradu spiritalis vitae vel esse vel esse se putat, figurate dicta esse arbitretur, quae inferioribus gradibus praecipuntur. Vt verbi gratia, si coelibem amplexus est vitam, & se castrauit propter regnum caelorum, quicquid de vxore diligenda & regenda sancti libri praecipunt, non proprie, sed translate accipi oportere contendat. Et quisquis statuit seruire innuptam virginem suam, tanquam figuratam locutionem conetur interpretari quae dictum est, Trade filiam, & grāde opus perfeceris. Erit igitur etiam hoc in obseruationibus intelligendarum scripturarum, ut sciamus alia omnibus communiter praecipit, alia singulis quibusque generibus personarum, ut non solum ad vniuersum statum valetudinis, sed etiam ad suam cuiusque membri propriam infirmitatem medicina pertineat. In suo quippe genere curandum est, quod ad melius genus non potest erigi.

Ioan. 12.

Ecclesiastici. 12.

No oia praecipit oibus. Cap. XVII. Matth. 19.

1. Cor. 7.

Ecclesiastici. 7.

Quo tempore quid praecipit sit considerandum. Cap. XVIII.

1. Cor. 7.

Ecclesiastici. 3. Matth. 19.

Tobie. 3.

ria causa accipio sororem meam, sed ipsa veritate ut miserearis nostri domine. Sed qui effrenata libidine, vel per multa supra diffusentes euagantur, vel in ipsa vna coniuge, non solum excedunt ad liberorum procreationem pertinentem modum, sed etiam inhumanioris intemperantiae sordes inuerecunda omnino licentia feruili cuiusdam libertatis accumulāt, non credunt fieri potuisse, ut temperanter multis foeminis antiqui vterentur viri, nihil seruantes in vso illo nisi congruum tempori propagandae prolis officium: & quod ipsi laqueis libidinis obstructi, vel in vna non faciunt, nullo modo in multis fieri posse arbitrantur. Sed isti possunt dicere, ne honorari quidem atque laudari oportere viros bonos & sanctos, quia ipsi cum honorantur atque laudantur intumescunt superbia, tanto audiores inanissima gloria, quanto eos frequentius atque latius lingua blandior ventilauerit: quae ita leues fiunt, ut eos rumoris aura, siue quae prospera, siue quae aduersa existimatur, in quolibet inuehat voragine flagitiorum, aut in facinorum etiam saxa collidat. Videant ergo quam sibi arduum sit atque difficile, nec laudis esca illici, nec contumeliarum aculeis penetrari, & non ex se alios metiantur. Credant potius Apostolos nostros nec cum suspicerentur ab hominibus inflatos fuisse, nec cum despicerentur elisos. Neutra quippe tentatio defuit illis viris. Nam & credentium celebrabantur praconio, & persequentium maledictis infamabantur. Sicut ergo isti pro tempore vtebantur his omnibus & non corrumpentur: sic illi veteres vsum foeminarum ad sui temporis conuenientiam referentes, non patiebantur eam dominationem libidinis, cui seruiunt qui ista non credunt. Et ideo isti sese nullo modo cohiberent ab inexpressibili filiorum odio à quibus vel vxores vel concubinas suas attentatas, aut atrectatas esse cognoscerent, si eis forte tale aliquid accidisset. Rex autem Dauid cum hoc ab impio atque immuni filio passus esset, non solum ferocientem tolerauit, sed etiam planxit extinctum. Non enim carnali zelo irretitus tenebatur, quem nullo modo iniuria sua, sed peccata filij commouebant. Nam ideo si vinceretur eum occidi prohiberet, ut edomito seruaretur poenitendi locus. Et quia non potuit, non orbitatem doluit in eius interitu, sed quia nouerat in quas poenas tam impie adultera & parricidalis anima raperetur. Nanque alio prius filio, qui innocens erat, pro quo aegrotante affligebatur, morientem letatus est. Ex hoc maxime apparet quae moderatior ac temperantia illi viri foeminis vtebantur, quod cum in vnam illicite irruisset rex idem actu quodam aratis & temporalium rerum prosperitatibus abreptus, cuius etiam maritum occidendum praeeperat, accusatus est per Prophetam. Qui cum ad eum venisset conuincendum de peccato, proposuit ei similitudinem de paupere qui habebat ouem vnam, cuius vicinus cum haberet multas, ad aduetum hospitis sui vnicam potius vicini pauperis ouiculum exhibuit epulandam. In quem commotus Dauid occidi eum iussit, & quadruplicari ouem pauperi, ut se nesciens condanaret, qui peccauerat sciens. Quod cum ei manifestatum esset, & diuinitus denunciata vindicta, diluit poenitendo peccatum. Sed tamen in hac similitudine stuprum tantummodo designatum est de oue vicini pauperis. De marito autem mulieris interempto, hoc est de ipso paupere, qui vnam habebat ouem occiso, non est per similitudinem interrogatus Dauid, ut in solo adulterio

Infra. 27. Mali alios de suo estimat ingenio. Cap. XIX.

In quatuor uedi ratione boni sui sunt similes. Ca. XX.

Adulterium Dauid. Cap. XXI. 2. Reg. 12.

2. Reg. 12.

Ibidem.

rio disceret sententiam damnationis sua. Ex quo intel- ligitur quanta temperantia multas mulieres habuerit, quando de vna in qua excessit modum a seipso puniri coactus est. Sed in isto viro immoderata huius libidin- is, no permansio, sed transitus fuit. Propterea etiã ab arguente Propheta ille licitus appetitus hospes vocatus est. Non enim dixit eum regi suo, sed hospiti suo, vicini pauperis quem ad epulandum exhibuisse. At vero in eius filio Salomone, no quasi hospes transitum habuit, sed regnum ista libido possedit. De quo scriptura non tacuit, culpans eum fuisse amatorem mulierum. Cuius tamen initia desiderio sapientia flagrauerant, quam cum amore spiritali adeptus esset, amore carnali ami- sit. Ergo quanquam omnia vel penẽ omnia quæ in veteris testamenti libris gesta continentur, non solum proprie, sed etiam figurate accipienda sint: tamen etiam illa quæ proprie lector acceperit, si laudati sunt illi qui ea fecerunt, sed ea tamen abhorrent a consue- tudine bonorũ, qui post aduentũ domini diuina præ- cepta custodiunt, figuram ad intelligentiam referat, factum vero ipsum ad mores non transferat. Multa enim sunt quæ illo tempore officiose facta sunt, quæ modo nisi libidinose fieri non possunt. Si qua vero peccata magnorum virorum legerit, tamen si ali- quam in eis figuram rerum futurarum animaduerte- re atque indagare potuerit: rei tamen gestæ proprie- tatem ad hunc vsum assumat, vt se nequaquam recte suis factis iactare audeat, & præ sua iustitia ceteros tã- quam peccatores cõtemnat, cum videat ceterorum vi- rorum & cauendas tempestates, & flenda naufragia. Ad hoc enim etiam peccata illorum hominum scri- pta sunt, vt Apostolica illa sententia vbiq; tremen- da sit, qua ait, Quapropter qui videtur stare, videat ne cadat. Nulla enim ferẽ pagina est sanctorum libro- rum, in qua non sonet, quod deus superbis resistit, hu- milibus autem dat gratiam. Maxime itaque in- uestigandum est, vtrum propria sit, an figurata locutio quam intelligere conamur. Nam comperto quod fi- gurata sit, adhibitis regulis rerum quas in primo libro digestissimus, facile est eam versare omnibus modis, do- nec perueniamus ad sententiam veritatis, præsertim cum vltus accesserit pietatis exercitatione roboratus.

Inuenimus autem vtrum propria sit, an figurata locutio, illa intuentes quæ supra dicta sunt. Quod cum apparuerit, verba quibus continetur, aut à simili- bus rebus ducta inueniuntur, aut ab aliqua vicinitate attingentibus. Sed quoniam multis modis res similes rebus apparent, non putemus esse præscriptum, vt quod in aliquo loco res aliqua per similitudinem significa- uerit, hoc eam semper significare credamus. Nam & in vituperatione fermentum posuit dominus cum diceret, Cauete à fermento Phariseorum: & in laude cum diceret, Simile est regnum caelorum mulieri quæ abscondit fermentũ in tribus mēsuris farinae donec fer- mentaretur totum. Huius igitur varietatis observatio duas habet formas. Sic enim aliud atq; aliud res quæ- que significant, vt aut contraria aut tantummodo di- uersa significant. Contraria scilicet, cum aliã in bono, aliã in malo res eadem per similitudinem ponitur, si- cut hoc est quod de fermento supra diximus. Tale est etiam quod leo significat Christum, vbi dicitur, Vicit leo de tribu Iuda, significat & diabolum, vbi scriptum est, Aduersarius vester diabolum tanquam leo rugiens circumit, quarens quem deuoret. Ita serpens in bono est, Astuti vt serpentes, In malo autem, Serpens Euam

seduxit astutia sua. In bono, panis, Ego sum panis viuus qui de caelo descendi. In malo autem panis, Panes oc- cultos libenter edite. Sic & alia plurima. Et hæc quidẽ quæ commemorari minime dubiam significationem gerunt, quia exempli gratia cõmemorari non nisi ma- nifestissima debuerunt. Sunt autem quæ incertum sit in quam partem accipi debeant, sicut, Calix in manu domini vini meri plenus est mixto. Incertũ est enim vtrum iram dei significet non vsque ad nouissimã pœ- nam, id est, vsque ad fecem: an potius gratiam scriptu- rarum à ludæis ad Gentes transuentem, quia inclina- uit ex hoc in hoc remanentibus apud Iudæos observa- tionibus quas carnaliter sapiunt, quia fex eius non est exinanita. Cum vero res eadẽ non in cõtraria, sed tan- tum in diuersa significatione ponitur, illud est in exẽ- plo, quod aqua & populum significat, sicut in Apocaly- psi legimus, & spiritum sanctũ, vnde est illud, Flumina aquæ viua fluent de ventre eius, & si quid aliud atque aliud, pro locis in quibus ponitur, aqua significare in- telligitur. Sic & alia res non singula, sed vnaquæq; ea- rum, no solum duo aliqua diuersa, sed etiam nonnun- quam multa significat, pro loco sententia, sicut posita reperitur. Vbi autem apertius ponitur, ibi discẽ- dum est quomodo in locis intelligantur obscuris. Neq; enĩ melius potest intelligi quod dictũ est deo, Appre- hende arma & scutum, & exurge in adiutorium mihi: quàm ex illo loco vbi legitur, Domine vt scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos. Nec tamen ita vt iã vbi- cunq; scutum pro aliquo munimẽto legerimus positũ, non accipiamus nisi bonã voluntatem dei. Dicitur enim: Et scutum fidei in quo positis, inquit, omnes sagittas maligni ignitas extinguere. Nec rurũ ideo de- bemus in armis huiuscemodi spiritalibus scuto tantũ- modo fidem tribuere, cum alio loco etiam lorica di- cta sit fidei. Induti, inquit, lorica m fidei & charitatis.

Quando autem ex eisdem scripturæ verbis, non vnum aliquid, sed duo vel plura sentiuntur, etiam si la- tet quid senserit ille qui scripserit, nihil periculi est si quodlibet eorũ congruere veritati ex aliis locis sancta- rum scripturarũ doceri potest: id tamen eo conãte qui diuina scrutatur eloquia, vt ad vltutatem perueniantur authoris, per quem scripturã illam factus operatus est spiritus: siue hoc assequatur, siue aliam sententiam de illis verbis quæ fidei rectã nõ refragatur excuspat, te- stimonium habens à quocũque alio loco diuinorum eloquiorum. Ille quippe author in eisdem verbis quæ intelligere volumus & ipsam sententiam forsitan vi- dit, & certe dei spiritus qui per eum hæc operatus est, etiam ipsam occurrentem lectori vel auditori, sine du- bitatione præiudicet, immo vt occurreret, quia & ipsa est veritate subnixã, prouidit. Nam quid in diuinis elo- quiis largius & vberius potuit diuinitus prouideri, quàm vt eadem verba pluribus intelligantur modis, quos alia non minus diuina contestantia faciant approbari?

Vbi autem talis sensus eruitur, cuius incertum cer- tis sanctarum scripturarum testimoniis non possit a- periri, restat vt ratione reddita manifestus appareat, etiam si ille cuius verba intelligere querimus eum forte non sensit. Sed hæc consuetudo periculosa est. Per scripturas enim diuinas multo tutius ambulatur: quas verbis translatis occupatas cum scrutari volu- mus, aut hoc inde exeat quod non habeat controuer- siam: aut si habet, ex eadem scriptura vbi cunq; in- uentis atque adhibitis eius testibus terminetur.

Sciãnt autem literati, modis omnibus locutionis, quos

K Ioan. 6.

Prouerb. 9.

Psal. 74.

Apoca. 17. Ioan. 7.

L Obscura locis apertioribus explicanda. Cap. XXXVI.

Psal. 34. Psal. 5. Ephe. 6.

2. Thess. 5.

Eundẽ locũ varie intelli- gi nihil prohibet. Cap. XXXVII.

M

Humanis rationibus nõ fidẽdũ. Cap. XXXVIII.

Topocatas.

Cognitio troporum ne- cessaria. Ca. XXXIX.

A De trinitate li. 15. cap. 9.

Piscina.

Lucus.

Regule Ti- conij cuius- dam. Cap. XXX.

Apoca. 1.

quos Grammatici Græco nomine tropos vocant, au- thores nostros vfos fuisse, & multiplicis atque copio- sius quàm possunt existimare vel credere qui nesciunt eos & in aliis ista didicerunt. Quos tamen tropos qui nouerunt, agnoscunt in literis sanctis, eorũque sci- entia ad eas intelligendas aliquantulum adiuuantur. Sed hic eos ignaris tradere non decet, ne artem Gramma- ticam docere videamur. Extra sanẽ vt discantur ad- moneo, quanuis iam superius id admonuerim, id est, in secundo libro, vbi de linguarum necessaria cogni- tione disserui. Nam litera à quibus ipsa Grammatica nomen accepit, γράμμαται enim Græci literas vocant, signa vtique sonorum sunt ad articulatam vocem qua loquimur pertinentium. Illorum autem troporum, nõ solum exempla omnium, sed quorundam etiam no- mina in diuinis libris leguntur, sicut allegoria, ænigma, parabola. Quanuis penẽ omnes ij tropi qui liberali di- cuntur arte cognosci, etiam in eorum reperiantur lo- quelis, qui nullos Grammaticos audierunt, & eo quo vulgus vitur sermone contenti sunt. Quis enim non dicit, sic floreas? Qui tropus metaphora vocatur. Quis non dicit, piscinam etiam quæ non habet pisces, nec facta est propter pisces, & tamen à piscibus nomẽ accepit? Qui tropus catachresis dicitur. Longum est isto modo ceteros persequi, Nam vsque ad illos peruenis vulgi locutio, qui propterea mirabiliores sunt, quia cõ- tra quàm dicitur significant, sicuti est quæ appellatur ironia vel antiphrasis. Sed ironia pronunciatione in- dicat quid velit intelligi, vt cũ dicimus homini ma- la facienti, res bonas facis. Antiphrasis vero, vt cõtra- ria significet, non voce pronunciantis efficitur: sed aut verba habet sua quorum origo contraria est, sicut ap- pellatur lucus, quod minime luceat: aut consuevit ali- quid ita dici, quanuis dicatur etiam non e contrario: veluti cum querimus accipere quod ibi non est, & re- spondetur nobis, abũdat: aut adiunctis verbis facimus vt à cõtrario intelligatur quod loquimur, veluti si di- camus, caue illum, quia bonus homo est. Et quis talia nõ dicit indoctus, nec omnino sciẽs qui sint, vel quid vocentur hi tropi? Quorum cognitio propterea scri- pturarum ambiguitatibus dissoluendis est necessaria, quia cum sensus ad proprietatem verborũ si accipia- tur, absurdus est, querendũ est vtique ne forte illo vel illo tropo dictũ sit, quod non intelligimus: & sic ple- raque inuenta sunt quæ latebant. Ticonius quidam qui contra Donatistas inuestissime scripsit, cum fuerit Donatista, & illic inuenitur absurdissimi cor- dis, vbi eos nõ omni ex parte relinquere voluit, fecit li- brum quem regularum vocauit, quia in eo quasdam se- ptem regulas executus est, quibus quasi clauibus diui- narum scripturarum aperiretur occulta. Quarum pri- mam ponit de domino & eius corpore: secundam de domini corpore bipartito: tertiam de promissis & le- ge: quartam de specie & genere: quintam de temporibus: sextam de recapitulatione: septimam de diabolo & eius corpore. Quæ quidem considerata, sicut ab illo aperiantur, non parum adiuuant ad penetranda quæ recta sunt diuinorum eloquiorum. Nec tamen omnia, quæ ita scripta sunt vt non facile intelligantur, pos- sunt his regulis inueniri, sed aliis modis pluribus quos hoc numero septenario vsque adeo non est iste com- plexus, vt idem ipse multa exponat obscura, in quibus harum regularum adhibet nullam, quoniam nec opus est. Neque enim aliquid illic tale versatur aut queri- tur. Sicut in Apocalypsi Ioannis querit, quemadmo-

dum intelligendi sint angeli Ecclesiarum septem qui- bus scribere iubetur, & ratiocinatur multipliciter, & ad hoc peruenit vt ipsos angelos intelligamus Eccle- sias. In qua copiosissima disputatione, nihil istarum est regularum, & vtique res illic obscurissima quæ- ritur, quod exempli gratia satis dictum sit. Nam colli- gere omnia nimis longum & nimis operosum est, quæ ita obscura sunt in scripturis canonicis, vt nihil isto- rum septem ibi requirendum sit. Iste autem cum has velut regulas commendaret, tantum eis tribuit, quasi omnia quæ in lege, id est, in diuinis libris obscure po- sita inuenerimus, his bene cognitis atque adhibitis in- telligere valeamus: Ita quippe exorsus est eundem li- brum vt diceret, Necessarium duxi ante omnia quæ mihi videntur libellum regularum scribere; & secre- torum legis veluti clauẽ & luminaria fabricare. Sunt enim quadam regula mystica quæ vniuersa legis re- cessus obtinent, & veritatis thesauros aliquibus inuisi- biles faciunt. Quarum si ratio regularum sine inuidia vt communicamus accepta fuerit, clauẽ quæque pate- fient, & obscura dilucidabuntur, vt quisque prophetia immensam sylvam perambulans, his regulis quodam modo quasi lucis tramitibus deductus ab errore defen- datur. Hic si dixisset, Sunt enim quadam regula my- stica, quæ nonnullos legis recessus obtinent, aut certe quæ legis magnos recessus obtinent, non autem quod ait, vniuersa legis recessus, neque dixisset, clauẽ quæ- que patefient, sed clauẽ multa patefient, verum dixisset: nec tam elaborato atque vtili operi suo pluraquam res ipsa postulat dando in spem falsam lectorẽ eius cognitorẽq; misisset. Quod ideo dicendum putauit, vt liber ipse & legatur à studiosis, quia plurimum ad- iuuat ad scripturas intelligendas, & non de illo speret tantum quantum non habet, Cautè sanẽ legendus est, non solum propter quædam, in quibus vt homo er- rauerit: sed maxime propter illa quæ sicut Donatista he- reticus loquitur. Quid autem doceant vel admoñeant ista septem regulæ breuiter ostendam. Prima de domino & eius corpore est, in qua scientes aliquando capitis & corporis, id est, Christi & Ecclesie vnã personam nobis intimari: neque enim frustra dictum est fidelibus: Ergo Abraham semen estis, cum sit vnum se- men Abraham quod est Christus: non habetis quã- do à capite ad corpus, vel à corpore transitur ad caput, & tamen non receditur ab vna eademque perso- na. Vna enim persona loquitur dicens: Sicut sponso imposuit mihi mitram, & sicut sponsam ornauit me or- namento: & tamen quid horum duorum capiti, quid corpori, id est quid Christo, quid Ecclesie conueniat, vtique intelligendum est. Secũda est de domini corpore bipartito, quod quidem non ita debuit ap- pellari. Nõ enim reuera domini corpus est, quod cum illo non erit in aeternum. Sed dicendum fuit de domini corpore vero atque permixto: aut vero atque simu- lato, vel quid aliud: quia nõ solum in æternum, verum- etiam nũc hypocritæ nõ cum illo esse dicẽdi sunt, quã- uis in eius esse videatur Ecclesia. Vnde poterat ista re- gula & sic appellari, vt diceretur de permixta Ecclesia: Quæ regula lectorẽ vigilantẽ requirit, quãdo scriptu- ra cũ ad alios iam loquatur, tanquã ad eos ipsos ad quos loquebatur videtur loqui: vel de ipsis cum de aliis iam loquatur, tanquã vnum sit vtroq; corpus, propter tẽ- poralem cõmixtionem & cõmunionẽ sacramentorũ. Ad hoc pertinet in cãticis cãnticorũ: Fusca sum & spe- ciofa, vt tabernacula cedar, speciosa sum vt pelles Salo-

Hæretici si- quid bene dixerunt le- gendi: sed caute.

Ticonij re- gula prima: Ca. XXXIX Galat. 3.

Regula se- cunda. Cap. XXXII.

Cãnt. 5.

3. Reg. 11.

Nõ eadẽ ra- tio veteris & nouæ legis. Cap. XXII.

H Sancti, qua- te sint lapsi. Cap. XXIII.

1. Cor. 10. Iacobi. 4. 1. Pet. 5.

Ante omnia cõsiderandũ genus locu- tionis. Ca. XXIII.

Idem verbũ nõ idẽ signi- ficat vbiq; Cap. XXV.

Matth. 16. Luc. 13.

2. Pet. 2. 4.

Apoca. 5. 1. Pet. 1. 5.

Matth. 10. 2. Cor. 11.

G monis. Non enim ait: Fusca fui, vt tabernacula cedar, & speciosa fui vt pelles Salomonis: sed vtrunq; se esse dixit propter temporalem vnitatem intra vna retia piscium bonorum & malorum. Tabernacula enim cedar ad Hirmaem pertinent, qui non erit haeres cum filio libera. Itaque cum de bona parte deus dicat: Ducam caecos in viam quam non nouerunt, & semitas quas non nouerunt calcabunt, & faciam illis tenebras in lucem, & praua in directum: haec verba faciam & non derelinquam eos. Mox de alia parte quae male permixta est, dicit: Ipsi autem conuersi sunt retrorsum, quantum alij iam significantur his verbis. Sed quoniam nunc in vno sunt, tanquam de ipsis loquitur de quibus loquebatur: non tamen semper in vno erunt. Ipse est quippe ille seruus commemoratus in Euangelio, cuius dominus cum venerit diuidet eum, & parte eius cum hypocritis ponet. Tertia regula est de promissis & lege, quae alio modo dici potest de spiritu & littera, sicut nos eam appellauimus, cum de hac re librum scriberemus. Potest etiam sic dici, de gratia & mandato. Haec autem magis mihi videtur magna quaestio quam regula, quae soluendis quaestionibus adhibenda est. Haec est autem quam non intelligentes Pelagiani, vel conderunt suam haeresim, vel auxerunt. Laborauit in ea dissoluenda Ticonius bene, sed non plene. Disputans enim de fide & operibus, opera nobis dixit a deo dari merito fidei: ipsam vero fidem sic esse a nobis, vt nobis non sit a deo. Nec attendit Apostolum dicentem: Pax fratribus & caritas cum fide a deo patre, & domino nostro Iesu Christo. Sed non erat expertus hanc haeresim: quae nostro tempore exorta multum nos, vt gratiam dei quae per dominum nostrum Iesum Christum est aduersus eam defenderemus, exerceat: & secundum id quod ait Apostolus: Oportet haereticos esse, vt probati manifesti fiant in vobis: multo vigilantiores diligentioresque reddidit: vt aduertemus in scripturis sanctis, quod istum Ticonium minus attentum, minusque sine hoste sollicitum fugit, etiam ipsam scilicet fidem donum illius esse qui eius mensuram vnicuique partitur. Ex qua sententia quibusdam dictum est: Vobis donatum est pro Christo, non solum vt in eum credatis, verum etiam vt pro eo patiamini.

H unde quis dubitet vtrunque esse dei donum, qui fideliter atque intelligenter audit vtrunque donatum: Plura sunt & alia testimonia quibus id ostenditur: sed hoc nunc non agimus, alibi autem atque alibi sapissime ista egimus. Quarta vero Ticonij regula est de specie & genere. Sic enim eam vocat, volens intelligi speciem partem, genus autem totum, cuius ea pars est quam nuncupat speciem: sicut vnaquaeque ciuitas pars est vtiue vniuersitatis gentium: hanc ille vocat speciem, genus autem omnes gentes. Neque hic ea discernendi subtilitas adhibenda est quae a Dialecticis traditur, qui inter partem & speciem quid intersit acutissime disputant. Eadem vero ratio est, si non de vnaquaque ciuitate, sed de vnaquaque prouincia, vel gente, vel regno tale aliquid in diuinis reperitur eloquiis. Non solum enim, verbi gratia, de Hierusalem, vel de aliqua gentium ciuitate, sive Tyro, sive Babylonia, sive alia qualibet dicitur aliquid in scripturis sanctis quod modum eius excedat, & conueniat potius omnibus gentibus: verum etiam de Iudaea, de Aegypto, de Assyria, & quacunque alia gente in qua sunt plurimae ciuitates, non tamen totus orbis sed pars eius est, dicitur quod transeat eius modum, & congruat potius vniuerso cuius haec pars est:

vel sicut iste appellat generi cuius haec species est. Vnde & in notitiam vulgi verba ista venerunt, vt etiam idiotae intelligant, quid specialiter, quid generaliter in quocunque praeepto imperiali sit constitutum. Fit hoc etiam de hominibus, sicut ea quae de Salomone dicuntur excedunt eius modum, & potius ad Christum vel Ecclesiam, cuius ille pars est relata clarescunt. Nec species semper exceditur: saepe enim talia dicuntur, quae vel ei quoque, vel ei fortasse tantummodo apertissime congruant. Sed cum a specie transitur ad genus, quasi adhuc de specie loquente scriptura, ibi vigilare debet lectoris intentio, ne quarat in specie quod in genere potest melius & certius inuenire. Facile quippe est illud quod ait Propheta Ezechiel: Domus Israel habitauit in terra, & polluerunt illam in via sua & in idolis suis, & peccatis suis: secundum immunditiam menstruatae facta est via eorum ante faciem meam: & effudi iram meam super eos, & dispersi illos inter nationes, & ventilauit eos in regiones, secundum vias eorum & secundum peccata eorum iudicauit eos. Facile est, inquam, hoc intelligere de illa domo Israel, de qua dicit Apostolus: Videte Israel secundum carnem, quia haec omnia carnalis populus Israel fecit & passus est. Alia etiam quae sequuntur, eidem intelliguntur populo conuenire. Sed cum coeperit dicere: Et sanctificabo nomen meum sanctum, illud magnam quod pollutum est inter nationes quod polluitis in medio earum, & scient gentes quia ego sum dominus: iam intentus debet esse qui legit, quemadmodum species excedatur & adiungatur genus. Sequitur enim & dicit: Et dum sanctificabor in vobis ante oculos eorum: & accipiam vos de gentibus, & congregabo vos ex omnibus terris, & inducam vos in terram vestram: & aspergam vos aqua munda, & mundabimini ab omnibus simulacris vestris, & mundabo vos: & dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum dabo in vos: & auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum, & spiritum meum dabo in vos: & faciam vt in iustitiis meis ambuletis, & iudicia mea custodiatis & faciatis: & habitabit in terra quam dedi patribus vestris, & eritis mihi in populum, & ego ero vobis in deum, & mundabo vos ex omnibus immunditiis vestris. Hoc de nouo testamento est prophetatum, ad quod pertinet non solum vna gens illa in reliquiis suis, de quibus alibi scriptum est: Si fuerit numerus filiorum Israel, sicut arena maris, reliquiae saluae fient, verum etiam caetera gentes quae promissae sunt patribus eorum qui etiam nostri sunt, non ambigit quisquis intuetur, & lauacrum regenerationis hinc esse promissum, quod nunc videmus omnibus gentibus redditum. Et illud quod ait Apostolus, cum noui testamenti gratiam commendaret, vt in comparatione veteris emineret: Epistola nostra vos estis scripta, non atramento, sed spiritu dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus: hinc esse respicit & perspicit dictum vbi iste Propheta dicit: Et dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum dabo in vos, & auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum: Cor quippe carneum. Vnde ait Apostolus, tabulis cordis carnalibus, a corde lapideo voluit vitam sentientem discerni, & per vitam sentientem significauit intelligentem. Sic fit Israel spiritualis, non vnus gentis, sed omnium quae promissae sunt patribus in eorum semine quod est Christus. Hic ergo Israel spiritualis ab illo Israel carnali, qui est vnus gentis, nouitate gratiae, non nobilitate patriae, & mente,

Psal. 71.

Ezech. 36.

1. Cor. 10.

Ezech. 36.

Esai. 10.

1. Cor. 5.

Ezech. 11. & 36.

A mente, non gente distinguitur. Sed altitudo Prophetica dum de illo vel ad illum loquitur, late ter transit ad hunc: & cum iam de isto vel ad istum loquatur, adhuc de illo vel ad illum loqui videtur: non intellectum scripturarum nobis quasi hostiliter inuides, sed exerces medicinaliter cor nostrum. Vnde & illud quod ait: Et inducam vos in terram vestram: & paulo post, tanquam id ipsum repetens: Et habitabit inquit, in terra quam dedi patribus vestris, non carnaliter sicut carnalis Israel, sed spiritualiter sicut spiritualis Israel, debemus accipere. Ecclesia quippe sine macula & ruga ex omnibus gentibus congregata, atque in aeternum regnatura cum Christo, ipsa est terra beatorum, terra viuendum: ipsa est intelligenda patribus data, quando eis certa & immutabili dei voluntate promissa est: quoniam ipsa promissionis vel praedestinationis firmitas iam data est, quae data suo tempore a patribus credita est, sicut de ipsa gratia quae sanctis datur, scribens ad Timotheum Apostolus ait: Non secundum opera nostra, sed secundum suum propositum & gratiam quae data est nobis in Christo Iesu ante secula aeterna, manifestata autem nunc per aduentum Saluatoris nostri: Datam dixit gratiam, quando nec erant adhuc quibus daretur: quoniam in dispositione ac praedestinatione dei iam factum erat, quod suo tempore futurum erat, quo esse dicit manifestatam. Quauis haec possint intelligi, & de terra futuri seculi, quando erit caelum nouum & terra noua, in qua iniusti habitare non poterunt. Et ideo recte dicitur pius, quod ipsa sit terra eorum, quae vlla ex parte non erit impiorum: quia & ipsa similiter data est quando danda firmata est. Quintam Ticonius regulam ponit, quam de temporibus appellat: quae regula plerumque inueniri vel conici possit latens in scripturis sanctis quantitas temporum. Duobus autem modis vigere dicit hanc regulam, aut tropo synecdoche, aut legitimis numeris. Tropus synecdoche, aut a parte totum, aut a toto partem facit intelligi: sicut vnus Euangelista post dies octo factum dicit, quod alius post dies sex, quando in monte discipulis tantum tribus praesentibus, facies domini vt sol resplenduit, & vestimenta eius sicut nix. Vtrunque enim verum esse non posset, quod de numero dierum dictum est, nisi ille qui dixit, post dies octo, intelligatur partem nouissimam diei ex quo id Christus praedixit futurum, & partem primam diei quo id ostendit impletum, pro totis diebus duobus atque integris posuisse: is vero qui dixit, post dies sex, integros omnes & totos, sed solos medios computasse. Hoc modo locutionis quo significatur a parte totum, etiam illa de resurrectione Christi soluitur quaestio. Pars enim nouissima diei, quo passus est, nisi pro toto die accipiatur, id est, adiuncta etiam nocte praeterita, & nox in cuius parte vltima resurrexit, nisi totus dies accipiatur, adiuncto scilicet die illucescente dominico non possunt esse tres dies & tres noctes, quibus se in corde terrae praedixit futurum. Legitimos autem numeros dicit, quos eminentius diuina scriptura commendat, sicut septenarium vel denarium, vel duodenarium, & quicumque alij sint quos legendo studiosi libenter agnoscunt. Plerumque enim huiusmodi numeri pro vniuerso tempore ponuntur, sicut, Septies in die laudem dixi tibi: nihil est aliud, quam: Semper laus eius in ore meo. Tantumdeni valent, & cum multiplicantur sive per denarium, sicut septuaginta & septingenti, vnde possunt & septuaginta anni Hieremiae pro vniuerso tempore spiritualiter acci-

Ezech. 36.

Terra viuendum.

2. Timo. 3.

Regula quinta. Cap. XXXV.

Luc. 9. Math. 17.

Math. 12. Numeri finiti pro infinitis & omni tempore.

Psal. 118. Psal. 33.

Hiere. 23.

pi, quo est apud alienos Ecclesia: sive per seipsum, sicut decem per decem centum sunt: & duodecim per duodecim centum quadraginta quatuor, quo numero significatur vniuersitas sanctorum in Apocalypsi. Vnde apparet non solas temporum quaestiones istis numeris esse soluendas: sed latius patere significationes eorum & in multa prosperere. Neque enim numerus iste in Apocalypsi ad tempora pertinet, sed ad homines. Sextam regulam Ticonius recapitulationem vocat, in obscuritate scripturarum satis vigilanter inuentam. Sic enim dicuntur quaedam quasi sequantur in ordine temporis, vel rerum continuatione narrarentur, cum ad priora quae praetermissa fuerant, late ter narratio reuocetur: Quod nisi ex hac regula intelligatur, erratur. Sicut in Genesi: Et plantauit, inquit, dominus deus paradisum in Eden ad Orientem, & posuit ibi hominem quem formauit, & produxit deus adhuc de terra omne lignum speciosum & bonum in escam. Ita videtur dictum tanquam id factum sit posteaquam factum posuit deus hominem in paradisum: cum breuiter vtroque commemorato, id est, quod plantauit deus paradisum, & posuit ibi hominem quem formauit, recapitulando redeat & dicat quod praetermiserat, quomodo scilicet paradisus fuerit plantatus, quia produxit deus adhuc de terra omne lignum speciosum & bonum in escam: Denique secutus adiunxit: Et lignum vitae in medio paradisi, & lignum scientiae boni & mali. Deinde flumen quo paradisus irrigaretur, diuisum in quatuor principia fluminum quatuor explicatur, quod totum pertinet ad institutionem paradisi. Quod vbi terminauit, repetiuit illud quod iam dixerat, & reuera hoc sequebatur atque ait: Et sumpsit dominus deus hominem quem fecit, & posuit eum in paradiso, & caetera. Post ista enim facta ibi est positus homo, sicut nunc ordo ipse demonstrat: non post hominem ibi positum facta sunt ista, sicut prius dictum putari potest, nisi recapitulatio illic vigilanter intelligatur, qua reditum est ad ea quae fuerant praetermissa. Itemque in eodem libro, cum commemorarentur generationes filiorum Noe, dictum est, Hi filij Cham in tribus suis, secundum linguas suas in regionibus suis & in gentibus suis. Enumeratis quoque filiis Sem, sequitur, Hi filij Sem in tribus suis, secundum linguas suas in regionibus suis & in gentibus suis. Et annectitur de omnibus. Haec tribus filiorum Noe, secundum generationes eorum & secundum gentes eorum. Ab his dispersae sunt insulae gentium super terram post diluuium. Et erat omnis terra labium vnum & vox vna omnibus. Hoc itaque quod adiunctum est, Et erat omnis terra labium vnum & vox vna omnibus, id est, vna lingua omnium: ita dictum videtur tanquam eo iam tempore quo dispersi fuerant super terram, etiam secundum insulas gentium vna fuerit omnibus lingua communis: Quod proculdubio repugnat superioribus verbis vbi dictum est: In tribus suis secundum linguas suas. Neque enim dicentur habuisse iam linguas suas singulae tribus quae gentes singulas fecerant, quando erat omnibus vna communis: ac per hoc recapitulando adiunctum est, Et erat omnis terra labium vnum & vox vna omnibus: late ter narratione redeunte, vt diceretur quomodo factum sit vt ex vna omnium lingua fuerint diuisi per multas. Et continuo de illa turris aedificatione narratur, vbi haec eis iudicio diuino ingesta est poena superbiae, post quod factum dispersi sunt super terram secundum linguas suas. Fit

Apoca. 7.

Ordo narrationis inuenitur, quae ratione explicatur. C. XXXVI. Gene. 2.

Gene. 10.

Gene. 11.

Math. 13. Ge. 21. & 25. Gal. 4. Esa. 42.

Math. 24. Regula tertia. Caput XXXIII.

Fides. Opera. Eph. 6.

1. Cor. 11.

Philip. 4.

Regula quarta. Caput XXXIII.

G ista recapitulatio etiam obscurius, sicut in Evangelio dicit dominus, Die quo exiit Loth a Sodomis, pluit ignem de caelo, & perdidit omnes: secundum haec erit dies filij hominis quo reuelabitur. Illa hora, qui erit in recto & vasa eius in domo, non descendat tollere illa: Et qui in agro, similiter non reuertatur retro: meminerit vxoris Loth. Nunquid cum dominus fuerit reuelatus, tunc sunt ista seruanda, ne quisque retro respiciat, id est, vitam praeteritam cui renunciauit inquirat: & non potius isto tempore, vt cum dominus fuerit reuelatus retributionem pro eis qua quisque seruauit vel contempserit inueniat: Et tamen quia dictum est, In illa hora, tunc putantur ista seruanda, cum fuerit dominus reuelatus: nisi ad intelligendam recapitulationem sensus legentis inuigilet, adiuuante alia scriptura, quae ipsorum Apostolorum adhuc tempore clamauit, Filij nouissima hora est. Tempus ergo ipsum quo Euangelium praedicatur, quousque dominus reueletur, hora est in qua oportet ista seruari, quia & ipsa reuelatio domini ad eandem horam pertinet, quae die iudicij terminabitur. Septima Ticonij regula est, eademque postrema de diabolo & eius corpore. Est enim & ipse caput impiorum, qui sunt eius quodammodo corpus, itur cum illo in supplicium aeterni ignis: sicut Christus caput est Ecclesiae, quae est corpus eius futurum cum illo in regno & gloria sempiterna. Sicut ergo in prima regula, quam vocat de domino & eius corpore, vigilandum est vt intelligatur, cum de vna eademque persona scriptura loquitur, quid conueniat capiti, quid corpori: sic & in ista nouissima aliquando in diabolum dicitur, quod non in ipso, sed potius in eius corpore possit agnosci, quod habet non solum in eis qui manifestissime foris sunt, sed in eis etiam qui cum ad ipsum pertinent, tamen ad tempus miscetur Ecclesiae, donec vnusquisque de hac vita exeat, vel a frumento palea ventilabro vltimo separetur. Quod enim scriptum est apud Esaiam, Quomodo cecidit de caelo Lucifer mane oriens & cetera, quae sub figura regis Babyloniae de eade persona vel ad eandem personam dicta sunt in ipsa co-textione sermonis, de diabolo vtique intelliguntur: & tamen quod ibi dictum est, Contritus est in terra qui mittit ad omnes gentes: non totum ipsi capiti congruit. Nam et si mittit ad omnes gentes diabolus angelos suos, tamen in terra corpus eius non ipse conteritur: nisi quia ipse est in corpore suo quod contritum fit vt puluis, quem proicit ventus a facie terrae. Haec autem omnes regulae excepta vna quae vocatur de promissis & lege, aliud ex alio faciunt intelligi, quod est proprium tropicae locutionis, quae latius patet quam vt possit, vt mihi videtur, ab aliquo vniuersa comprehendi. Nam vbiunque velut aliud dicitur vt aliud intelligatur, et si nomen ipsius tropi in loquendi arte non inuenitur, tropica locutio est. Quae cum fit vbi fieri solet, sine labore sequitur intellectus: cum vero vbi non solet, laboratur vt intelligatur, ab aliis magis ab aliis minus, sicut magis minusve dona dei sunt in ingeniis hominum, vel adiutoria tribuuntur. Proinde sicut in verbis propriis, de quibus superius disputauimus, vbi res vt dicuntur intelligenda sunt: sic in translatis quae faciunt tropicas locutiones, vbi aliud ex alio intelligendum est, de quibus hucusque quantum visum est satis egimus: non solum admonendi sunt studiosi venerabilium litterarum, vt in scripturis sanctis genera locutionum sciant, & quomodo apud eas aliquid dici soleat, vigilanter aduertant memoriterque retineant: verum etiam,

quod est praecipuum & maxime necessarium, orent vt intelligant. In eis quippe literis quarum studiosi sunt legunt, quoniam dominus dat sapientiam, & a facie eius scientia & intellectus, a quo & ipsum studium, si pietate praeditum est acceperunt, Sed haec status etiam de signis, quantum ad verba pertinent, dicta sunt. Restat vt de proferendis eis quae sentimus, sequenti volumine quae dominus donauerit disseramus.

DIVI AVRELI AVGVSTI-
ni de Doctrina Christiana,
Liber Quartus.

PROLOGVS.

Hoc opus nostrum quod inscribitur de Doctrina Christiana, in duo quaedam fueram prima distributione partitus. Nam post proemium quo respondi eis qui hoc fuerant reprehensuri, duae sunt res inquam, quibus nititur omnis tractatio scripturarum: modus inueniendi quae intelligenda sunt, & modus proferendi quae intellecta sunt. De inueniendi prius, de proferendi postea disseremus. Quia ergo de inueniendi multa iam diximus, & tria de hac vna parte volumina absoluiimus, domino adiuuante, de proferendi pauca dicemus, vt si fieri potuerit, vno libro cuncta claudamus, totumque hoc opus quatuor voluminibus terminetur. Primo itaque expectationem legentium, qui forte me putant Rhetorica daturum esse praecipua, quae in scholis secularibus & didici & docui, ista praelocutione prohibeo, atque vt a me non expectentur ad monitione: non quod nihil habeant utilitatis, sed si quid habent, seorsum discendum est, si cui fortassis bono viro etiam haec vacat discere, non autem a me vel in hoc opere, vel in aliquo alio requirendum. Nam cum per artem Rhetoricam & vera suadeantur & falsa, quis audeat dicere aduersus mendacium in defensoribus suis inermem debere consistere veritatem: vt videlicet illi qui res falsas persuadere conantur, nouerint auditorum vel beneuolum vel intentum vel docilem proemio facere, isti autem non nouerint: illi falsa breuiter, aperte, verisimiliter, & isti vera sic narrent, vt audire taceat, intelligere non pateat, credere postremo non libeat: illi fallacibus argumentis veritatem oppugnet, asserant falsitatem: isti nec vera defendere, nec falsa valeant refutare. Illi animos audientium in errorem mouentes impellentisque dicendo terreant, contristent, exhilarent, exhortentur ardentem, isti pro veritate lenti frigidique dormitent. Quis ita desipiat, vt hoc sapiat? Cum ergo sit in medio posita facultas eloquij, quae ad persuadenda seu praua seu recta valeat plurimum, cur non bonorum studio comparatur, vt militet veritati, si eam mali ad obtinendas peruersas vanasque causas in vltus iniquitatis & erroris usurpant?

Sed quaecumque sunt de hac re observationes atque praecipua, quibus cum accedit in verbis plurimis ornamentisque verborum exercitatoris lingua solertissima consuetudo, fit illa quae facundia vel eloquentia nominatur, extra istas literas nostras, seposito ad hoc congruo temporis spatio, apta & conuenienti aetate discenda sunt eis qui hoc celeriter possunt. Nam & ipsos Romanae eloquentiae principes, non piguit dicere, quod hanc artem nisi quis cito possit, nunquam omnino possit perdiscere.

Quid lectorem expectandum hoc libro, Cap. I.

Rhetorica tam falsa quam vera persuadet, Cap. II.

Rhetorica nisi quis cito, nunquam discit.

Ex Cicero- ne de Oratore.

A discere. Quod vtrum verum sit, quid opus est quarere? Non enim etiam si possint haec a tardioribus tandem aliquando perdisci, nos ea tanti pendimus, vt eis discendis iam maturas vel etiam graues hominum aetates velimus impendi. Satis est vt adolescentulorum ista sit cura, nec ipsorum omnium quos utilitati ecclesiastica cupimus erudiri, sed eorum quos nondum magis vrgens, & huic rei sine dubio praeposenda necessitas occupauit. Quoniam si acutum & feruens assit ingenium, facilius adharet eloquentiae legentibus & audientibus eloquentes, quam eloquentiae praecipua sestantibus. Nec desunt ecclesiasticae litterae etiam praeter canonem in authoritatis arce salubriter collocatum, quas legendo homo capax, et si id non agat, sed tantummodo rebus quae ibi dicuntur intentus sit, etiam eloquio quo dicuntur, dum in his versatur, imbuitur, accedente vel maxime exercitatione siue scribendi siue dicendi, postremo etiam dicendi, quae secundum pietatis ac fidei regulam sentit. Si autem tale desit ingenium, nec illa Rhetorica praecipua capiuntur, nec si magno labore inculcata quantalacunque ex parte capiuntur, aliquid profunt: quandoquidem etiam ipsi qui ea didicerunt, & copiose ornateque dicunt, non omnes vt secundum ipsa dicant, possunt ea cogitare cum dicunt, si non de his disputant: immo vero vix vltos eorum esse existimo, qui vtrumque possunt, & dicere bene, & ad hoc faciendum praecipua illa dicendi cogitare cum dicunt. Cauendum est enim ne fugiant ex animo quae dicenda sunt, dum attenditur vt arte dicantur. Et tamen in sermonibus atque dictionibus eloquentium, impleta reperiuntur praecipua eloquentiae, de quibus illi vt eloquerentur vel cu loquerentur non cogitauerunt, siue illa didicissent, siue ne attigissent quidem. Implet quippe illa quia eloquentes sunt, non adhibent vt sint eloquentes. Quapropter cum ex infantibus loquentes non fiant nisi locutiones discendo loquentium: cur eloquentes fieri non possint nulla eloquenti arte tradita, sed elocutiones eloquentium legendo & audiendo, & quantum assequi conceditur imitando? Quid quod ita fieri ipsis quoque experimur exemplis? Nam sine praecipuis Rhetoricis nouimus eloquentiores plurimos qui illa didicerunt: sine lectis vero & auditis eloquentium disputationibus vel dictionibus neminem. Nam neque ipsa arte Grammatica qua discitur locutionis integritas, indigerent pueri, si eis inter homines qui integre loquerentur, crescere daretur & vivere. Nescientes quippe vlla nomina vitiorum, quicquid vitiorum cuiusquam ore loquentis audirent, sana sua consuetudine reprehenderet & cauerent, sicut rusticos vrbani reprehendunt, etiam qui literas nesciunt. Debet igitur diuinarum scripturarum tractator & doctor, defensor rectae fidei, ac debellator erroris, & bona docere, & mala dedocere: atque in hoc opere sermonis conciliare auersos, remissos erigere, nescientibus quid agatur, quid expectare debeant intimare. Vbi autem beneuolos, intetos, dociles, aut inuenerit, aut ipse fecerit, cetera peragenda sunt, sicut causa postulat. Si docendi sunt qui audiunt, narratione facient dum est, si tamen indigeat vt res de qua agitur innotescat. Vt autem quae dubia sunt certa fiant, documentis adhibitis ratiocinandum est. Si vero qui audiunt, monendi sunt potius quam docendi, vt in eo quod iam sciunt, agendo non torpeant, & rebus assensum quas veras esse fatentur accommodent, maioribus dicendi viribus opus est. Ibi observationes & increpationes, coactiones & coactiones, & quaecumque alia valent ad

Officiis doctoris Christiani, Cap. III.

commouendos animos, sunt necessaria. Et haec quidem cuncta quae dixi, omnes ferre homines in iis quae loquendo agunt facere non quiescunt. Sed cum alij faciant obtuse, deformiter, frigide, alij acute, ornate, vehementer, illum ad hoc opus vnde agimus, iam oportet accedere, qui potest disputare vel dicere sapienter, etiam si non potest eloquenter vt profit audientibus, etiam si minus prodesset, quam si & eloquenter posset dicere. Qui vero affluit insipienti eloquentia, tanto magis cauendus est, quanto magis ab eo in iis quae audire inuitile est, delectatur auditor, & eum quoniam diserte dicere audit, etiam vere dicere existimat. Haec autem sententia nec illos fugit, qui artem Rhetoricam docendam putant: Falli sunt enim sapientiam sine eloquentia parum prodesse ciuibus, eloquentiam vero sine sapientia nimium obesse plerumque, prodesse nunquam. Si ergo haec illi qui praecipua eloquentiae tradiderunt, in eisdem libris in quibus id egerunt veritate instigare coacti sunt confiteri, veram, hoc est supernam quae a patre luminum descendit, sapientiam nescientes, quanto magis nos non aliud sentire debemus, qui huius sapientiae filij & ministri sumus? Sapienter autem dicit homo tanto magis vel minus, quanto in scripturis sanctis magis minusve profecit. Non dico in eis multum legendis memoriaeque mandandis, sed bene intelligedis, & diligenter earum sensibus indagadis. Sunt enim qui eas legunt, & negligunt, legunt vt teneant, negligunt ne intelligant. Quibus longe sine dubio praefereudi sunt, qui verba earum minus tenent, & cor earum sui cordis oculis vident. Sed vtrisque ille melior, qui & cum volet eas dicit, & sicut oportet intelligit. Huic ergo qui sapienter debet dicere, etiam quod non potest eloquenter, verba scripturarum tenere maxime necessarium est. Quanto enim se pauperiorem cernit in suis, tato eum oportet in istis esse ditiores: vt quod dixerit suis verbis, probet ex illis, & qui propriis verbis minor erat, magnorum testimonio quodammodo crescat. Probatio enim delectat, qui minus potest delectare dicendo. Porro qui non solum sapienter, verum etiam eloquenter vult dicere, quoniam profecto plus proderit, si vtrumque potuerit, ad legendos vel audiendos & exercitatione imitandos eloquentes eum mitto libentius, quam magistris artis Rhetoricae vacare praecipio: si tamen ij qui leguntur & audiuntur, non solum eloquenter, sed etiam sapienter dixisse vel dicere, veraci predicatione laudantur. Qui enim eloquenter dicunt, laudantur: qui sapienter, salubriter audiuntur. Propter quod non ait scriptura: Multitudo eloquentium, sed multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum. Sicut autem saepe sumenda sunt & amara salubria, ita semper vitanda est pernicioosa dulcedo. Sed salubri suauitate vel suauis salubritate quid melius? Quanto enim magis illic appetitur suauitas, tanto facilius salubritas prodest. Sunt ergo ecclesiastici viri qui diuina eloquia non solum sapienter, sed eloquenter etiam tractauerunt. Quibus legendis magis non sufficit tempus quam deesse ipsi studentibus & vacantibus possunt. Hic aliquis forsitan quaerit, vtrum auctores nostri, quorum scripta diuinitus inspirata canonem nobis saluberrima authoritate fecerunt, sapientes tantummodo, an eloquentes etiam nuncupandi sunt. Quae quidem quaestio apud me ipsum & apud eos qui mecum quod dico sentiunt, facillime soluitur. Nam vbi eos intelligo, non solum nihil eis sapientius, verum etiam nihil eloquentius mihi videri potest. Et audeo dicere, omnes qui recte intelligunt quod illi loquantur

De variis dicendi generibus, Ca. V.

Verba Cicero- nis ex primo libro de Inuentione.

Iacobi.

E

Sapient. 6.

In sacris esse sanam eloquentiam, Cap. VI.

G quantur, simul intelligere non eos aliter loqui debuif- se. Sicut est enim quaedam eloquentia quae magis ata- tem iuuenilem decet, est quae senilem, nec iam dicenda est eloquentia, si persona non congruat eloquentis: ita est quaedam quae viros summa auctoritate dignissimos planeque diuinos decet. Hac illi locuti sunt, nec ipsos decet alia, nec alios ipsa: ipsi enim congruit, alios autem quanto videtur humilior, tanto altius non ventositate sed soliditate transcendit. Vbi vero non eos intelligo, minus quidem mihi apparet eorum eloquentia, sed eam tamen non dubito esse talem qualis est vbi intelligo. Ipsa quoque obscuritas diuinorum salubriumque dicto- rum tali eloquentiae miscenda fuerat, in qua proficere noster intellectus, non solum inuentione, verum etiam exercitatione deberet. Possem quidem si vacaret, omnes virtutes & ornamenta eloquentiae, de quibus in- flantur isti qui linguam suam nostrorum auctorum lin- gua non magnitudine sed timore praeponunt, osten- dere in istorum literis sacris, quos nobis erudiendis, & ab hoc seculo prauo in beatum seculum transferendis, pro- uidentia diuina prouidit. Sed non ipsa me plus quam dici potest in illa eloquentia delectant, quae sunt his viris cum Oratoribus gentilium Poetae uel comunia. Illud magis admiram & stupeo, quod ista nostra eloquentia ita vti sunt per alteram quandam eloquentiam suam, ut nec eis deesset, nec emineret in eis: quia eam nec improbari ab illis, nec ostentari oportebat: quorum alterum fieret si vitaretur, alterum putari posset si fa- cile agnosceretur. Et in quibus forte locis agnoscutur a doctis, tales res dicuntur, ut verba quibus dicuntur non a dicente adhibita, sed ipsis rebus velut sponte subiun- genda videantur: quasi sapientiam de domo sua, id est pe- ctore sapientiae procedere intelligas, & tanquam inse- parabilem famulam etiam non vocatam sequi elo- quentiam. Quis enim non videat quid uoluerit dicere, & quam sapienter dixerit Apostolus: Gloria- mur in tribulationibus, scientes quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit: quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis: Hic si quis, ut ita dixerim, imperite pe- ritus artis eloquentiae praepcepta Apostolum secutum fuisse contendat, nonne a Christianis doctis indoctis- que ridebitur: Et tamen agnoscutur hic figura, quae κλι- μαξ climax Graece, latine uero a quibusdam est appel- lata gradatio, quoniam scalam dicere noluerunt, cum uerba uel sententia connectuntur alterum ex altero: sicut hic, ex tribulatione patientiam, ex patientia probatio- nem, ex probatione spem connexam uidemus. Agno- scitur & aliud decus, quoniam post aliqua pronuncia- tionis uoce singula finita, quae nostri membra & caesa, Graeci autem κλάμα καὶ κλίματα uocant, sequitur am- bitus siue circumitus, quam περιόδου, perionem illi ap- pellant, cuius membra suspenduntur uoce dicentis, do- nec uelut finiantur. Nam eorum quae praecedunt cir- cumitum, membrum illud est primum, quoniam tri- bulatio patientiam operatur, secundum, patientia au- tem probationem, tertium, probatio uero spem. Deinde subiungitur ipse circumitus, qui tribus peragitur me-bris: quorum primum est, spes autem non confundit, secundum, quia charitas dei diffusa est in cordibus nos- tris, tertium, per spiritum sanctum qui datus est nobis. At haec atque huiusmodi in elocutionis arte traduntur. Sicut ergo Apostolum praepcepta eloquentiae secu- tum fuisse non dicimus, ita quod eius sapientiam se-

cuta sit eloquentia, non negamus. Scribens ad Corin- thios in secunda epistola, redarguit quosdam qui e- rant ex Iudaeis pseudoapostoli, eisque detrahebant. Et quoniam seipsum praedicare compellitur, hanc sibi uelut insipientiam tribuens, quam sapienter dicit, quam- que eloquenter: Sed comes sapientiae, dux eloquentiae, illam sequens, istam praecedens & sequentem non respuens, iterum dico, inquit, ne quis me existimet insipientem esse, alioquin uelut insipientem suscipite me, ut & ego modicum quid glorier. Quod loquor, non loquor secundum deum, sed quasi in stultitia in hac substantia gloriae, Quoniam quidem multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor. Libenter enim sustinetis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. To- leratis enim si quis uos in seruitutem redigit, si quis deuorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem uos caedit: secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmati simus. In quo quis audeat, in insipientia dico, audeo & ego. Hebraei sunt: & ego. Israelitae sunt: & ego. Semen Abrahae sunt: & ego. Ministri Christi sunt: & ego. Ut insipiens dico, super ego. In laboribus plurimum, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. A Iudaeis quinque quadragin- ta uia minus accepi. Ter uirgis caesus sum, semel lapi- datus sum, ter naufragium feci: nocte & die in pro- fundo maris fui. In itineribus saepe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus. In labore & erumna, in uigiliis sapienter, in fame & siti, in ieiuniis multis, in frigore & nuditate, praeter illa quae extrinsecus sunt incursum in me quotidianus, sollicitudo om- nium Ecclesiarum, Quis infirmatur & ego non infirmor: Quis scandalizatur & ego non uoror: Postremo totus iste quasi anhelans locus, bimembri cir- cumitu terminatur: Si gloriari oportet, in iis quae infirmitatis meae sunt gloriabor. Quod uero post hunc im- petum interposita narratiuicula quodammodo requiescit, & requiescere facit auditorem, quid decoris, quid delectationis habeat, satis dici non potest. Sequitur enim di- cens: Deus & pater domini nostri Iesu Christi scit, qui est bene dictus in secula, quod non mentior. Ac deinde quomodo periclitatus fuerit, & quomodo euaserit, bre- uissime narrat. Longum est caetera persequi, uel in aliis sanctarum scripturarum locis ista monstrare. Quid si etiam figuras locutionis quae illa arte traduntur, in his saltem quae de Apostoli eloquio commemorauimus, ostendere uoluissem? Nonne facilius graues homines me nimium, quam quisquam studiosorum sibi sufficientem putarent? Haec omnia quoad a magistris docentur, pro magno habentur, magno precio emuntur, magna iactatione uen- duntur. Quae iactationem etiam ego redolere uereor, dum ista sic dissero. Sed male doctis hominibus responde- dum fuit, qui nostros auctores contentendos putant, non quia non habent, sed quia non ostentant quam nimis isti diligunt eloquentiam. Sed forte quis putat, tanquam elo- quentem, nostrum elegisse me Apostolum Paulum. Vide- tur enim ubi ait, Et si imperitus sermone, sed non scientia: quasi concedendo obrectatoribus sic locutus, non tanquam id uerum agnosceret confitendum. Si autem dixisset, Imperitus quidem sermone, sed non addidisset, sed non scientia, nullo modo aliud posset intelligi. Scientiam plane non cunctatus est profiteri, sine qua esse doctor gen- tium non ualere. Certe si quid eius proferimus ad exem- plum eloquentiae, ex illis epistolis utique proferimus, quas etiam ipsi obrectatores eius qui sermonem praesentis eo temptabile putari uolebant, graues & fortes esse confessi sunt. Dicendum ergo mihi aliquid esse uideo & de elo- quentia Prophetarum, ubi per tropologia multa obteguntur. Quae quato magis translatis uerbis uidentur operari, tanto magis cum fuerint aperta dulcescunt. Sed hoc loco tale aliquid commemorare debeo, ubi quae dicta sunt, non cogar exponere, sed commendem tantum quo- modo dicta sint. Et ex illius Prophetarum libro potissimum hoc faciam, qui se pastorem uel armentarium fuisse dicit, atque inde diuinitus ablatum atque missum, ut dei populo

1. Cor. 11.

L Super ego Graece ὑπερ ἑγώ, id est apertius siue magis ego. Verba magis reddidit quam sententiam.

Artificium Rhetoricum.

M

2. Cor. 11.

Amos 7.

A tem caso simili interrogatione posito, non alterius ca- si, sed membri oppositione respondet, Ministri Christi sunt: & ego. Ut insipiens dico, super ego. Iam caesa quatuor sequentia, remota decetissime interrogatione funduntur: In laboribus plurimum, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. Deinde in- terponitur breuis circūitus, quoniam suspensa pronuncia- tionē distinguendum est: A Iudaeis quinque, ut hoc sit unum, membrum, cui conecitur alterum, quadraginta uia minus accepi. Inde reditur ad caesa, & ponuntur tria: Ter uirgis caesus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci. Sequitur membrum: Noctē ac diē in profundo maris fui. Deinde quatuordecim caesa decetissimo impetu profluunt: In itineribus saepe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus, in labore & erumna, in uigiliis sapienter, in fame & siti, in ieiuniis multis, in frigore & nuditate. Post haec interponit trimembrem circū- itum: Praeter illa quae extrinsecus sunt, incursum in me quotidianus, sollicitudo omnium ecclesiarum. Et hinc duo membra per cōtatione subiungit. Quis infirmatur & ego non infirmor: Quis scandalizatur & ego non uoror: Postremo totus iste quasi anhelans locus, bimembri cir- cumitu terminatur: Si gloriari oportet, in iis quae infirmitatis meae sunt gloriabor. Quod uero post hunc im- petum interposita narratiuicula quodammodo requiescit, & requiescere facit auditorem, quid decoris, quid delectationis habeat, satis dici non potest. Sequitur enim di- cens: Deus & pater domini nostri Iesu Christi scit, qui est bene dictus in secula, quod non mentior. Ac deinde quomodo periclitatus fuerit, & quomodo euaserit, bre- uissime narrat. Longum est caetera persequi, uel in aliis sanctarum scripturarum locis ista monstrare. Quid si etiam figuras locutionis quae illa arte traduntur, in his saltem quae de Apostoli eloquio commemorauimus, ostendere uoluissem? Nonne facilius graues homines me nimium, quam quisquam studiosorum sibi sufficientem putarent? Haec omnia quoad a magistris docentur, pro magno habentur, magno precio emuntur, magna iactatione uen- duntur. Quae iactationem etiam ego redolere uereor, dum ista sic dissero. Sed male doctis hominibus responde- dum fuit, qui nostros auctores contentendos putant, non quia non habent, sed quia non ostentant quam nimis isti diligunt eloquentiam. Sed forte quis putat, tanquam elo- quentem, nostrum elegisse me Apostolum Paulum. Vide- tur enim ubi ait, Et si imperitus sermone, sed non scientia: quasi concedendo obrectatoribus sic locutus, non tanquam id uerum agnosceret confitendum. Si autem dixisset, Imperitus quidem sermone, sed non addidisset, sed non scientia, nullo modo aliud posset intelligi. Scientiam plane non cunctatus est profiteri, sine qua esse doctor gen- tium non ualere. Certe si quid eius proferimus ad exem- plum eloquentiae, ex illis epistolis utique proferimus, quas etiam ipsi obrectatores eius qui sermonem praesentis eo temptabile putari uolebant, graues & fortes esse confessi sunt. Dicendum ergo mihi aliquid esse uideo & de elo- quentia Prophetarum, ubi per tropologia multa obteguntur. Quae quato magis translatis uerbis uidentur operari, tanto magis cum fuerint aperta dulcescunt. Sed hoc loco tale aliquid commemorare debeo, ubi quae dicta sunt, non cogar exponere, sed commendem tantum quo- modo dicta sint. Et ex illius Prophetarum libro potissimum hoc faciam, qui se pastorem uel armentarium fuisse dicit, atque inde diuinitus ablatum atque missum, ut dei populo

Tomus tertius.

prophetaret. Non autem secundum septuaginta interpre- tes, qui etiam ipsi diuino spiritu interpretati, ob hoc aliter uidentur nonnulla dixisse, ut ad spirituale sensum scri- tandum magis admoneretur lectoris intentio; unde etiam obscuriora nonnulla, quia magis tropica sunt eorum: sed sicut ex Hebraeo in Latinum eloquium presbytero Hiero- nymo utriusque linguae perito interpretante translata sunt. Cum igitur argueret impios, superbos, luxuriosos, & fraternae ideo negligentissimos charitatis, rusticus uel ex rustico iste Propheta exclamauit dicens, Vae uobis qui opulenti estis in Sion, & confiditis in monte Samariae, optimates capita populorum, ingredientes popatice do- mum Israel, Transite in Calane & uidete, & ite inde in Emath magna & descendite in Geth Palaestinarum, & ad optima quaeque regna horum, si latior terminus eorum termino uostro est. Qui separati estis in diem malum, & appropinquatis folio iniquitatis. Qui dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis uestris. Qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti. Qui canitis ad uocem Psalterij. Sicut Dauid peritauerunt se habere uasa Cantici, bibentes in phialis uinum, & optimo un- guento delibuti, & nihil patiebatur super cōtatione Ioseph. Nunquid nam isti qui Prophetas nostros tanquam ineruditos & elocutionis ignaros, ueluti docti disertique contemunt, si aliquid eis tale uel in tales dicendum fuisset, aliter se uoluissent dicere, qui tamē eorum insanire noluissem? Quid enim est quod isto eloquio aures sobriae plus desiderent? prima ipsa inuectio, quasi sopitis sensibus ut euigilarent, quo fremitu illa est? Vae uobis qui opulenti estis in Sion, & confiditis in monte Samariae, optimates capita populorum, ingredientes pompaticae donum Israel. Deinde ut beneficiis dei, qui eis ampla spacia regni dedit, ostendat ingratos, quoniam confi- debant in monte Samariae, ubi utique idola colebantur, Transite, inquit, in Calanne & uidete, & ite inde in Emath magna, & descendite in Geth Palaestinarum, & ad optima quaeque regna horum, si latior terminus eorum termino uostro est. Simul etiam cum ista dicuntur, loco- rum nominibus tanquam luminibus ornatur eloquium, quae sunt Sion, Samaria, Calane, Emath magna, & Geth Palaestinarum. Deinde uerba quae his adiunguntur locis decetissime variantur. Opulenti estis, confiditis, transite, ite, descendite. Consequenter denuncietur futura sub iniquo rege propinquare captiuitas, cum adiun- gitur, Qui separati estis in diem malum, & appropin- quatis folio iniquitatis. Tunc subiiciuntur merita luxuriae, Qui dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis uestris: qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti. Ista sex membra tres bimembres cir- cumitus reddiderunt. Non enim ait, Qui separati estis in diem malum, qui appropinquatis folio iniqui- tatis, qui dormitis in lectis eburneis, qui lasciuitis in stratis uestris, qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti, Quod si ita diceretur, esset quidem & hoc membrum, ut ab uno pronomine repetitis omnia sex membra decurrerent, & pronunciantis uoce singula finirentur. Sed pulchrius factum est, ut eadem pronomini essent bina subnexa, quae tres sententias explicarent: Vnam ad captiuitatis praenunciatio- nem, qui separati estis in diem malum, & appropin- quatis folio iniquitatis: Alteram ad libidinem, qui dor- mitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis uestris: Ad uoracitatem uero tertiam pertinentem, qui come- ditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti: ut in potestate sit pronunciantis, utrum singula finiat

Amos 7.

E

F

† * at. edidit. runt.

Pulchre do- cet adductis exemplis in sa- cris literis inesse ger- manam elo- quentiam, quae sapienter ad- heret uelut inseparabi- lis comes. Cap. VII.

e & membra

G & membra sint sex: an primum & tertium & quintum voce suspendat, & secundum primo, quartum tertio, sextum quinto connectendo, tres bimembres circumitus decentissime faciat: vnum quo calamitas immines, alterum quo lectus impurus, tertium quo prodiga mensa monstratur. Deinde luxuriosam remordet aurium voluptatem, Vbi cum dixisset, Qui canitis ad vocem Psalterij, quoniam potest exerceri sapienter a sapientibus Musica, mirabili decore dicendi, inuentionis impetu relaxato, & non ad illos, sed de illis iam loquens, vt nos Musicam sapientis a Musica luxuriantis distinguere comoneret: non ait: Qui canitis ad vocem psalterij, & sicut Dauid putatis vos habere vasa Cantici: sed cum illud ad illos dixisset, quod luxuriosi audire deberet: Qui canitis ad vocem psalterij, imperitiam quoque eorum aliis quodammodo indicauit, adiungens: Sicut Dauid putauerunt se habere vasa Cantici, bibentes in phialis vinum, & optimo vnguento delibuti. Tria haec melius pronunciantur, si suspensis duobus prioribus membris circumitus tertio finiatur. Iam vero quod his omnibus adiciuntur. Et nihil patiebantur super contritione Ioseph, siue continuatim dicatur, vt vnu sit membrum: siue decentius suspendatur, & nihil patiebantur, & post hanc distinctionem inferatur, super contritione Ioseph, atque bimembris circumitus: miro decore non dictum est, nihil patiebantur super contritione fratris, sed positus est

*al. propiti

pro fratre Ioseph, vt quicumque frater proprio significaretur eius nomine, cuius ex fratribus fama preclara est, vel in malis qua pendit, vel in bonis qua rependit. Iste certe tropus vbi Ioseph quemcumque fratrem facit intelligi, nescio vtrum illa quam didicimus & docuimus arte tradatur. Quam sit tamen pulcher, & quemadmodum afficiat legentes atque intelligentes, non opus est cuiquam dici si ipse non sentit. Et plura quidem qua pertinent ad precepta eloquentiae, in hoc ipso loco quem pro exemplo posuimus possunt reperiri. Sed bonum autem ditorem non tam si diligenter discutiatur instruit, quam si ardentem pronuncietur accendit. Neque enim haec humana industria composita, sed diuina mente sunt fusa & sapienter & eloquenter, non intenta in eloquentiam sapientia, sed a sapientia non recedente eloquentia. Si enim, sicut quidam disertissimi atque acutissimi viri videre ac dicere potuerunt, ea que velut Oratoria arte dicuntur, non obseruarentur & notarentur, & in hac doctrinam redigerentur, nisi prius in Oratorum inuenirentur ingenius: quid mirum si & in istis inueniantur, quos ille misit qui facit ingenia: Quapropter & eloquentes quidem non solum sapientes canonicos nostros, aut thores doctoresque fateamur tali eloquentia vsos, qualis personis eiusmodi congruebat. Sed nos etiam de literis eorum, qua sine difficultate intelliguntur nonnulla sumimus elocutionis exempla, nequaquam tamen putare debemus imitandos eos nobis esse, in iis que ad exercendas & eliminandas quodammodo mentes legentium, & ad rumpenda fastidia atque acuenda studia discere volentium, zelandos quoque siue vt ad pietate conuertantur, siue vt a mysterijs secludantur animos impiorum, vtili ac salubri obscuritate dixerunt. Sic quippe illi locuti sunt, vt posteriores qui eos recte intelligerent & exponerent, alteram gratiam, disparem quidem veritatem subleuantem in dei ecclesia reperirent. Non ergo expositores eorum ita loqui debent, tanquam se ipsi exponendos simili autoritate proponant: sed in omnibus sermonibus suis primitus ac maxime vt intelligantur elaborent ea quantum possunt perspicuitate dicendi,

Qualis debeat esse sermo doctoris Evangelici. Cap. VIII.

vt aut multum tardus sit qui non intelligat: aut in rerum quas explicare atque ostendere volumus difficultate ac subtilitate, non in nostra locutione sit causa, quo minus tardiuse quod dicimus possit intelligi. Sunt enim quaedam qua sua vi non intelliguntur, aut vix intelliguntur, quantumlibet & quantumlibet, quantum planissime dicentis versentur eloquio, qua in populi audientiam, vel raro si aliquid vrget, vel nunquam omnino mittenda sunt. In libris autem qui ita scribuntur, vt ipsi sibi quodammodo lectorem teneant, cum intelliguntur, molesti non sint volentibus legere: cum autem non intelliguntur, molesti non sint nolentibus legere. Et in aliquorum collocutionibus non est hoc officium deserendum, vt vera quantum difficillima ad intelligendum qua ipsi iam percipimus, cum quantumcunque labore disputationis, ad aliorum intelligentiam perducamus: si tenet autem ditorem vel collocutorem discendi cupiditas, nec metis capacitas desit, qua quoquo modo intimata possit accipere, non curante illo qui docet quanta eloquentia doceat, sed quanta euidencia, Cuius euidenciae diligens appetitus aliquando negligit verba cultiora, nec curat quid bene sonet, sed quid bene indicet atque intimet quod ostendere intendit. Vnde ait quidam, cum de tali genere locutionis ageret, esse in ea quandam diligentem negligentiam. Haec tamen sic detrahit ornatum, vt sordes non contrahat. Quantum in bonis doctoribus tanta docendi cura sit vel esse debeat, vt verbum quod nisi obscurum sit vel ambiguum, Latinum esse non potest, vulgi autem more sic dicitur vt ambiguitas obscuritasque vitetur, non sic dicatur vt a doctis, sed potius vt ab indoctis dici solet. Si enim non piguit dicere interpretes nostros: Non congregabo conuenticula eorum de sanguinibus: quoniam senserunt ad rem pertinere, vt eo loco pluraliter enunciaretur hoc nomen, quod in Latina lingua tantummodo singulariter dicitur: cur pietatis doctorem pigeat imperitis loquentem osillum potius quam os dicere, ne ista syllaba non ab eo quod sunt ossa, sed ab eo quod sunt ora intelligatur, vbi Aphrae aures de correptione vocalium vel productione non iudicant. Quid enim prodest locutionis integritas, quam non sequitur intellectus audientis, cum loquendi omnino nulla sit causa, si quod loquimur non intelligunt, propter quos vt intelligant loquimur? Qui ergo docet, vitabit omnia verba qua non docent. Et si pro eis alia integra que intelligantur potest dicere, id magis eliget. Si autem non potest, siue quia non sunt, siue quia in praesentia non occurrunt, vtetur etiam verbis minus integris, dum tamen res ipsa doceatur atque discatur integre. Et hoc quidem non solum in collocutionibus, siue fiant cum aliquo vno, siue cum pluribus, verum etiam multo magis in populis, quando sermo promittitur, vt intelligatur instandum est: quia & in collocutionibus est cuique interrogandi potestas. Vbi autem omnes tacent vt audiatur vnus, & in eum intenta ora conuertunt, vbi vt requirat quisque quod non intellexerit, nec moris est nec decoris, ac per hoc debet maxime taceti subuenire cura dicentis. Solet autem motu suo significare auida multitudo cognoscendi vtrum intellexerit. Quod donec significet, verandum est quod agitur multimoda varietate dicendi, quod in potestate non habent qui preparata & ad verbum memoriter reteta pronunciant. Mox autem vt intellectum esse conseruerit, aut sermo finiedus, aut in alia transeundum est. Sicut enim gratus est qui cognoscenda enubilat, sic onerosus est qui cognita inculcat, eis duxat quorum tota expectatio in dissolutione eorum qua panduntur difficultate pendebat.

Perspicuitas orationis. Cap. IX.

Qua ratione perspicua fiat oratio. C. X.

Psal. 15.

Quare conati docere dicendum perspicue. Ca. XI.

Oratoris est docere, delectare, flectere. Cap. XII.

A Nam delectandi gratia etiam nota dicuntur, vbi nota ipsa sed modus quo dicuntur attenditur. Quod si & ipse iam notus est atque auditoribus placet, penes nihil inter est, vtrum is qui dicit, dicitur vel lector sit. Solent enim & ea qua commode scripta sunt, non solum ab iis quibus primitus innotescunt iucunde legi, verum ab iis etiam quibus iam nota sunt neque adhuc illa de memoria delectant obliuio, non sine iucunditate relegi, vel ab vtrisque libenter audiri. Quae autem quisque iam oblitus est, cum commonetur, docetur. Sed de modo delectandi nunc non ago, de modo autem quo docendi sunt qui discere desiderant loquor. Is autem est optimus, quo fit vt qui audit verum audiat, & quod audit intelligat. Ad que finem cum ventum fuerit, nihil tunc amplius de ipsa re tanquam diutius docenda laborandum est, sed forte de commendanda vt in corde figuratur. Quod si faciendum videbitur, ita modeste faciendum est, ne perueniatur ad tadium. Prorsus haec est in docendo eloquentia, quia fit dicendo non vt libeat quod horrebat, aut vt fiat quod pigeat, sed vt appareat quod latebat. Quod tamen si fiat insuauiter, ad paucos quidem studiosissimos suos peruenit fructus, qui ea qua discenda sunt, quantum abiectione inculteque dicantur, scire desiderant. Quod cum adepti fuerint, ipsa delectabiliter veritate pascuntur, Bonorumque ingeniorum insignis est indoles, in verbis verum amare, non verba. Quid enim prodest clavis aurea, si aperire quod volumus non potest? Aut quid obest lignea, si hoc potest, quando nihil quarimus nisi patere quod clausum est? Sed quoniam inter se habent nonnullam similitudinem vescentes atque discetes, propter fastidia plurimorum etiam ipsa sine quibus viuere non potest alimenta condienda sunt. Dixit ergo quidam eloquens, & verum dixit, ita dicere debere eloquentem, vt doceat, vt delectet, vt flectat. Deinde addidit, docere necessitatis est, delectare suauitatis, flectere victoriae: Horum trium quod primo loco positum est, hoc est docendi necessitas, in rebus est constituta quas dicimus, reliqua duo in modo quo dicimus docendo. Qui ergo dicit cum docere vult, quando non intelligitur nodum se existimet dixisse quod vult ei quem vult docere. Quia etsi dixit quod ipse intelligit, nondum illi dixisse putandus est a quo intellectus non est. Si vero intellectus est, quocumque modo dixerit, dixit. Quod si etiam delectare vult eum cui dicit, aut flectere: non quocumque modo dixerit faciet, sed inter se quomodo dicat vt faciat. Sicut est autem vt teneatur ad audiendum delectandus auditor: ita flectendus, vt moueatur ad agendum. Et sicut delectatur si suauiter loquaris: ita flectitur si amet quod polliceris, timeat quod imminas, oderit quod arguis, quod commendas amplectatur, quod dolendum exaggeras doleat, cum quid latandum predicas gaudeat, miseretur eorum quos miserandos ante oculos dicendo constituis, fugiat eos quos cauendos terrendo proponis: & quicquid aliud grandi eloquentia fieri potest ad conuendos animos auditorum, non quid agendum sit vt sciant, sed vt agant quod agendum esse iam sciunt. Si autem adhuc nesciunt, prius vtrique docendi sunt quam monendi. Et fortasse rebus ipsis cognitis ita mouebuntur, vt eos non opus sit maioribus eloquentiae viribus iam moneri. Quod tamen non opus est, faciendum est. Tunc autem opus est, quando cum scierint quid agendum sit non agunt, ac per hoc docere necessitatis est: Possunt enim homines & agere & non agere quod sciunt. Quis autem dixerit eos agere debere quod nesciunt? Et ideo flectere necessitatis non est, quia non semper opus est,

Tomus tertius.

si tantum docenti vel etiam delectanti consentit auditor. Ideo autem victoriae est flectere, quia fieri potest vt doceatur & delectetur, & non assentiat. Quid autem illa duo prodeunt, si desit hoc tertium? Sed neque delectare necessitatis est: quandoquidem cum dicendo vera monstrantur, quod ad officium docendi pertinet, non eloquio agitur, neque hoc attenditur, vt vel ipsa vel ipsum delectet eloquium, sed per seipsa quoniam vera sunt manifestata delectant. Vnde plerumque delectant etiam falsa patefacta atque conuicta. Neque enim delectant, quia falsa sunt, sed quia falsa esse verum est. Delectat & dicitio qua hoc verum esse monstratum est.

Dicendo flectendi animi. Cap. XIII.

Propter eos autem quibus fastidientibus non placet veritas, si alio quocumque modo, nisi eo modo dicatur vt placeat & sermo dicentis, datus est in eloquentia non paruis etiam delectationi locis. Quae tamen addita non sufficit duris, quos nec intellexisse haec docentis elocutione delectatos esse profuerit. Quid enim haec duo conferunt homini, qui & conseruetur verum, & collaudat eloquium, nec inclinat assensum, propter quem solum cum aliquid suadet rebus qua dicuntur inuigilat dicentis intentio? Si enim talia dicantur qua credere vel nosse sufficiat, nihil est aliud eis consentire, nisi conseruetur vera esse. Cum vero id docetur quod agendum est, & ideo docetur vt agatur, frustra persuadetur verum esse quod dicitur, frustra placet modus ipse quo discitur, si non ita discitur vt agatur. Oportet igitur eloquentem ecclesiasticum quando suadet aliquid quod agendum est, non solum docere vt instruat, & delectare vt teneat, verum etiam flectere vt vincat. Ipse quippe iam remanet ad consensionem flectendus eloquentiae granditate, in quo id non egit vsque ad eius confessionem demonstrata veritas, adiuncta etiam suauitate dictionis. Cui suauitati tantum operae impensum est ab hominibus, vt non solum non facienda, verum etiam fugienda ac detestanda tot & tanta mala atque turpia, qua malis & turpibus disertissime persuasa sunt, non vt eis consentiant, sed sola delectationis gratia lectitentur. Auertat autem deus ab ecclesia sua quod de synagoga Iudaorum Hieremias Propheta commemorat dicens, Pavor & horrenda facta sunt super terram, Prophetae prophetabant iniqua, & sacerdotes plausum dederunt manibus suis, & plebs mea dilexit sic, Et quid facietis in futurum? O eloquentia tanto terribilior, quanto purior, & quanto solidior, tanto vehementior: O vere securis concidens petras. Huic enim rei simile esse verbum suum quod per sanctos Prophetas fecit, & per hunc ipsum Prophetam deus ipse dixit, Absit itaque absit a nobis, vt sacerdotes plaudant manibus iniqua dicentibus, & plebs dei diligat sic. Absit a nobis, inquam, tanta dementia, Nam quid faciemus in futurum? Et certe minus intelligantur, minus placeant, minus moueant qua dicuntur, vera tamen dicantur & iusta, non iniqua libenter audiantur. Quod vtrique non fieret nisi suauiter diceretur. In populo autem grati de quo dictum est deo, In populo grati laudabo te: nec illa suauitas delectabilis est, qua non quidem iniqua dicuntur, sed exigua & fragilia bona spumeo verborum ambitu ornantur, quia nec magna atque stabilia decenter & grauitate ornantur: Est tale aliquid in epistola beati Cypriani, Quod ideo puto vel accidisse vel consulto factum esse, vt sciretur a posteris quam linguam doctrinae Christianae sanitas ab ista redundantia retineatur, & ad eloquentiam grauiorem modestioremque restringeretur, qualis in eius consequentibus literis secute amatur, religiose appetitur, sed difficillime impetur. At ergo quo-

Dicendi genus graue. Cap. XIII.

Hieremias.

Psal. 14.

Cyprianus.

c ij dant

G dam loco, Petamus hanc sedem: dant secessum vicina secreta: vbi dum erratici palmitum lapsus pedulis nexibus per arundinis baiulas repunt, viteam porticum frondea tecta fecerunt. Non dicuntur ista nisi mirabiliter affluentissima fecunditate facundia, sed profusione nimia grauitate displicent. Qui vero hac amant, profecto eos qui non ita dicunt, sed castigatius eloquuntur, non posse ita eloqui existimant, no iudicio ista demitare. Quapropter iste vir sanctus & posse se ostendit sic dicere, quia dixit alicubi, & nolle quoniam postmodum nusquam.

Orator deus doctore Eccliaistico ante concio 26. Ca. XV.

Agat itaq; noster iste eloques cum & iusta & sancta & bona dicit: neq; enim alia debet dicere: agat ergo quantum potest cum ista dicit, vt intelligenter, vt libenter, vt obedienter audiatur: & hac se posse si potuerit, & in quantum potuerit, pietate magis orationum quam oratorum facultate non dubitet, vt orando pro se ac pro illis quos est allocuturus, sit orator antequam dicitur. Ipsa hora iam vt dicat accedens, priusquam exerat proferentem linguam, ad deum leuet animam stitientem, vt eruget quod biberit vel quod impleuerit fundat. Cum enim de vnaquaque re qua secundum fidem delectationemq; tractanda sunt, multa sint qua dicantur, & multi modi quibus dicantur ab eis qui hoc sciunt, quis nouit quid ad presens tempus, vel nobis dicere, vel per nos expediat audiri, nisi qui corda omnium videt: Et quis facit vt quod oportet, & quemadmodum oportet dicatur a nobis, nisi in cuius manu sunt & nos & sermone nostri? Ac per hoc discat quidem omnia qua docenda sunt qui & nosse vult & docere, facultatemq; docendi vt decet virum Eccliaisticum comparet. Ad horam vero ipsius dictionis illud potius bonae menti cogitet conuenire quod dominus ait, Nolite cogitare quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini: no enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Si ergo loquitur in eis spiritus sanctus qui persequentibus traduntur pro Christo, cur non & in eis qui tradunt dicentibus Christum? Quisquis autem dicit non esse hominibus praecipuum quid vel quemadmodum doceant, si doctores sanctus efficit spiritus, potest dicere, nec orandum nobis esse, quia dominus ait, Scit pater vester quid vobis necessarium sit priusquam petatis ab eo. Aut Apostolum Paulum Timotheo & Tito non debuisse praecipere, quid vel quemadmodum praecipere alijs. Quas tres Apostolicas epistolas ante oculos habere debet, cui est in Ecclia doctore persona imposita. Nonne in prima ad Timotheum legitur, Annuncia hac & doce? Quae autem sunt, supra dictum est. Nonne ibi est, Seniore ne increpaueris, sed obsecra vt patrem? Nonne in secunda ei dicitur: Formam habe verborum sanorum quae a me audisti? Nonne ibi ei dicitur, Satis age te ipsum probabilem operari exhibens deo, non erubescens verbum veritatis recte tractante: ibi est & illud. Praedica verbum, in ista opportune, importune, argue, obsecra, increpa in omni loganimitate & doctrina. Itemq; ad Titum, nonne dicit Episcopum iuxta doctrinam fidelis verbi perseverantem esse debere, vt potens sit in doctrina sana & contradicentes redarguere: ibi etiam dicit, Tu vero loquere quae decet sanam doctrinam, senes sobrios esse, & quae sequuntur: ibi & illud, Hac loquere & exhortare, & increpa cum omni imperio. Nemo te contemnat, Admone illos principibus & potestatibus subditos esse: & cetera. Quid ergo putamus? Nihil contra seipsum sentit Apostolus, qui cum dicat doctores operatione fieri spiritus sancti,

Sapient. 7.

Matth. 10.

No tantum proes sed & studiu necessarium. Cap. XVI. Matth. 6.

1. Timo. 4.

1. Timo. 5.

2. Timo. 1.

2. Timo. 2.

2. Timo. 4.

1. Timo. 4.

1. Timo. 1.

Ad Titum. 2. 3.

ipse illis praecipit quid & quemadmodum doceant? An intelligendum est, & hominum officia ipso sancto spiritu largiente in docendis etiam ipsis doctoribus non debere cessare: & tamen neque qui plantat esse aliquid, neque qui rigat, sed deum qui incrementum dat: Vnde ipsis quoq; ministris sanctis hominibus vel etiam sanctis angelis operantibus nemo recte discit quae pertinent ad viuendum cum deo, nisi fiat a deo docilis cui dicitur in Psalmo. Doce me facere voluntatem tuam, quia tu es deus meus. Vnde & ipsi Timotheo idem dicit Apostolus, loquens vtiq; ad discipulum doctor, Tu autem persevera in iis quae didicisti, & credita sunt tibi, scies a quo didiceris. Sicut enim corporis medicamenta quae hominibus ab hominibus adhibentur, non nisi eis prosunt, quibus deus operatur salutem, qui & sine illis mederi potest, cum sine ipso illa non possint, & tamen adhibetur, & si hoc officiose fiat, inter opera misericordiae vel beneficentiae deputatur: ita & adiuuata doctrina tunc prosunt animae adhibita per hominem, cum deus operatur vt prosint, qui potuit Euangelium dare homini, etiam non ab hominibus neque per hominem.

1. Cor. 3.

Psal. 142.

2. Timo. 3.

Triplex dictionis generis. Cap. XVII.

L

Qui ergo dicendo nititur persuadere quod bonum est, nihil horum trium spernens, vt scilicet doceat, vt delectet, vt flectat, oret atque agat: vt quemadmodum supra diximus, intelligenter, libenter, obedienterq; audiatur. Quod cum apte & conuenienter facit, non immerito eloquens dici potest, etsi non eum sequatur auditoris assensus. Ad haec enim tria, id est, vt doceat, vt delectet, vt flectat, etiam tria illa videtur pertinere voluisse idem ipse Romani author eloquij cum itidem dixit. Is igitur erit eloques qui poterit parua submisit, modica temperate, magna granditer dicere: tanquam si adderet illa etiam tria & sic explicaret vnam eademque sententiam dicens. Is erit igitur eloquens, qui vt doceat poterit parua submisit, vt delectet modica temperate, vt flectat magna granditer dicere. Haec autem tria ille sicut ab eo dicta sunt, in causis forensibus posset ostendere. Non autem hoc est in Eccliaisticis questionibus, in quibus huiusmodi quem volumus informare sermo versatur. In illis enim ea parua dicuntur, vbi de rebus pecuniariis iudicandum est: Ea magna, vbi de salute ac de capite hominum. Ea vero vbi nihil horum iudicandum est, nihilque agitur vt agat sine discernat, sed tantummodo vt delectetur auditor, inter vtriusque quasi media, & ob hoc modica, hoc est moderata dixerunt. Modicis enim modus imposuit. Nam modica pro paruis abusus, no proprie dicimus. In istis autem nostris quandoquidem omnia, maxime quae de loco superiore populis dicimus, ad hominum salutem, nec temporariam sed aeternam referre debemus, vbi etiam cauendus est aeternus interitus, omnia magna sunt quae dicimus: vique adeo vt nec de ipsis pecuniariis rebus, vel acquirendis vel amittendis parua videri debeant, quae doctor Eccliaisticus dicit, siue sit illa magna, siue parua pecunia. Neque enim parua est iustitia, quam profecto & in parua pecunia custodire debemus, dicente domino, Qui in minimo fidelis est, & in magno fidelis est. Quod ergo minimum est, minimum est: sed in minimo fidelem esse, magnum est. Nam sicut ratio rotunditatis, est vt a puncto medio omnes lineae pares in extrema ducantur, eadem est & in magno difco quae in nummulo exigua: ita vbi parua iuste geruntur, non minuitur iustitiae magnitudo. De iudiciis denique secularibus, quibus vtiq; nisi pecuniariis cum loqueretur Apostolus, Audet quisquam vestrum, inquit, aduersus

In lib. cui titulus Orator.

Eadem Eccliaisticae necessariae quae Oratori. Ca. XVIII.

M

Luca. 16.

A aduersus alterum habes negocium iudicari ab iniquis, & non apud sanctos? An nescitis quia sancti mundum iudicabunt? Et si in vobis iudicatur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Nescitis quia angelos iudicabimus, nedum secularia? Secularia igitur iudicia si habueritis, eos qui contemptibiles sunt in Ecclesia, hos constituite ad iudicandum. Ad reuerentiam vobis dico. Sic non est inter vos quisquam sapiens, qui possit inter fratrem suum iudicare: sed frater cum fratre iudicatur, & hoc apud infideles. Iam quidem omnino delictum est, quia iudicia habetis vobiscum: Quare non magis iniquitatem patimini? Quare non potius fraudamini? Sed vos iniquitatem facitis & fraudatis, & hoc fratres. An nescitis quia iniusti regnum dei non hereditabunt? Quid est quod sic indignatur Apostolus; sic corripit; sic exprobrat, sic increpat, sic minatur? Quid est quod sui animi affectum tam crebra & tam aspera vocis mutatione testatur? Quid est postremo; quod de rebus minimis tam granditer dicit? Tantumne de illo negotio secularia meruerunt? Absit. Sed hoc facit propter iustitiam, charitatem, pietatem, quae nulla sobria mente dubitante; etiam in rebus quamlibet parulis magna sunt. Sanè si moneremus homines quemadmodum ipsa negotia secularia vel pro se vel pro suis apud Eccliaisticos iudices agere deberent, recte admoneremus vt agerent tanquam parua submisit. Cum vero de illius viri differamus eloquio, quem volumus earum rerum esse doctorem, quibus liberamur ab aeternis malis, atque ad aeterna peruenimus bona, vbiunque agantur haec, siue ad populum, siue priuatim, siue ad vnum, siue ad plures, siue ad amicos, siue ad inimicos, siue in perpetua dictione, siue in colloctione; siue in tractatibus, siue in libris, siue in epistolis vel longissimis vel breuissimis, magna sunt: nisi forte quoniam calix aquae frigidae, res minima atque vilissima est, ideo minimum aliquid atque vilissimum dominus ait, quod eum qui dederit discipulo eius, no perdet mercedem suam. Aut vero quando iste doctor in Ecclesia facit inde sermonem, parua aliquid debet existimare se dicere, & ideo non temperate, non granditer, sed submisit sibi esse dicendum. Nonne quando accidit vt de hac re loqueremur ad populum, & deus affuit vt non incongrue diceremus, tanquam de illa aqua frigida quadam flamma surrexit; quae etiam frigida hominum pectora, ad misericordiae opera facienda, spe caelestis mercedis accenderet? Et tamen cum doctor iste debeat rerum ditor esse magnarum, non semper eas debet granditer dicere, sed submisit cum aliquid docetur, temperate cum aliquid vituperatur siue laudatur. Cum vero aliquid agendum est, & ad eos loquimur qui hoc agere debent, nec tamen volunt, tunc ea quae magna sunt, dicenda sunt granditer, & ad flectendos animos congruenter. Et aliquando de vna eademque re magna, & submisit dicitur si docetur, & temperate si praedicatur, & granditer si auersus inde animus vt conuertatur impellitur. Quid enim deo ipso maius est? Numquid ideo no discitur? Aut qui docet vnitatem trinitatis, debet nisi submisit disputatione agere, vt res ad dignoscendum difficilis, quantum datur possit intelligi? Nunquid hic ornamenta & non documenta quaeruntur? Nunquid vt aliquid agat, est flectendus auditor, & no potius vt dicat instruendus? Porro cum laudatur deus, siue de se ipso, siue de operibus suis, quanta facies pulchrae ac splendidae dictionis oboritur ei, qui potest quantum potest laudare, quem nemo conuenienter laudat, nemo quo-

Matth. 10.

Alia alio vtedu dicitur genere. Cap. XIX.

Tomus tertius.

modocunq; non laudat. At si non colatur, aut cum illo vel etiam pra illo colantur idola, siue daemona, siue quaecunq; creatura, quantum hoc malum sit, atque vt ab hoc malo auertantur homines, debet vtiq; graditer dici. Submisit dictionis exemplum est apud Apostolum Paulum; vt planius aliquid commemorem, vbi ait: Dicite mihi sub lege volentes esse, legem no legistis: Scriptum est enim, quod Abrahā duos filios habuit: vnum de ancilla, & vnum de libera. Sed ille qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem: quae sunt in allegoria. Haec enim sunt duo testamenta. Vnum quidem in monte Sina in feruitutem generans, quae est Agar. Sina enim mos est in Arabia, quae coniuncta est huic quae nunc est Hierusalem, & seruit cum filiis suis. Quae autem sursum est Hierusalem libera est; quae est mater nostra: & cetera. Itemq; ibi ratiocinatur & dicit: Fratres; secundum hominem dico, tamen hominis confirmatum testamentum nemo irritum facit, aut superordinat. Abrahā dicta sunt promissiones & semini eius. Non dicit in seminibus tanquam in multis, sed tanquam in vno, & semini tuo quod est Christus: Hoc autem dico testamentum confirmatum a deo; quae post quadragesimo & triginta annos facta est lex, non infirmat ad euacuandas promissiones. Si enim ex lege hereditas, iam no ex promissione. Abrahā autem per repromissionem donauit deus. Et quia occurrere poterat audientis cogitationi, vt quid ergo lex data est; si ex illa non est hereditas: ipse sibi hoc obiecit, atq; ait velut interrogans, Quid ergo lex? Deinde respondit, Transgressionis gratia propostita est; donec veniret semen cui promissum est disposita per angelos in manu mediatoris. Mediator autem vnus no est: deus autem vnus est. Et hic occurrebant quod sibi ipse propostit. Lex ergo aduersus promissa dei: Et respondit, Absit: Reddiditq; rationem dicens, Si enim data esset lex quae posset viuificare, vere lex esset iustitia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus: & cetera. Vel si quid eiusmodi est. Pertinet ergo ad docendi curam no solum aperire clausa, & nodos soluere quaestionum: sed etiam dum hoc agitur alijs quaestionibus quae fortassis incidant; ne id quod dicimus improbetur per illas aut refellatur, occurrere: si tamen & ipsa earum solutio pariter occurrerit; ne moueantur quod auferre non possumus. Fit autem vt cum incidentes quaestioni aliae quaestiones; & aliae rursum incidentibus incidentes pertranctantur atq; soluantur; in eam longitudinem ratiocinationis extendatur intentio, vt nisi memoria plurimum valeat atq; vigeat, ad caput vnde agebatur disputator redire no possit. Valde autem bonum est, vt quicquid contradici potest, si occurrerit refutetur; ne ibi occurrat vbi non erit qui respondeat: aut praesenti quidem sed tacenti occurrat; & minus sanatus abscedat. In illis autem Apostolicis verbis dicitio temperata est, Seniore ne increpaueris; sed obsecra vt patrem, iuniores vt fratres, anis vt matres, adolecētulas vt sorores. Et in illis, Obsecro autem vos fratres per miserationem dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuam, sanctam, deo placentem. Et totus ferè ipsius exhortationis locus temperatum habet elocutionis genus: vbi illa pulchriora sunt in quibus propria proprijs tanquam debita reddita decenter excurrunt. Sicuti est; Habentes dona diuersa secundum gratiam quae data est vobis: siue prophetiam, secundum regulam fidei: siue ministerium; in ministrando: siue qui docet, in doctrina: siue qui exhortatur, in exhortatione:

Exempla ex sacris literis. Cap. XX. Galat. 4.

Galat. 3.

Tomino.

*al. fatianus. Temperatae dictionis exemplum. Roma. 11.

Distributio:

Gtione: Qui tribuit, in simplicitate: qui præst, in sollicitudine: qui miseretur, in hilaritate, Dilectio sine simulatione, Odio habentes malum, adherentes bono, Charitate fraternitatis inuicē diligentes, honore mutuo præuenientes, studio non pigri, spiritu feruentes, domino seruiantes, spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi instantes, necessitatibus sanctorum comunicantes, hospitalitatem sectantes. Benedicite persecutibus vos, benedicite & nolite maledicere. Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. Id ipsum inuicem sentientes. Et quam pulchrē ista omnia sic effusa, bimēbri circuitu terminantur? Non alta sapientes, sed humilibus consentientes, Et aliquāto post, In hoc ipso, inquit, perseverantes. Reddite omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vestigal, vestigal: cui timorem, timorē: cui honorem, honorem. Quæ membratim fusa clauduntur etiam ipso circuitu, quem duo membra connectunt. Nemini quicquam debeatis nisi ut inuicem diligatis. Et post paululum, Nox præcessit, inquit, dies autem appropinquaui, Abiciamus itaque opera tenebrarum, & induamur arma lucis, sic ut in die honeste ambulemus, Non in comestationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudiciis, non in contentione & æmulatione: sed induimini dominum Iesum Christum, & carnis prouidentiam ne feceritis in concupiscentiis. Quod si quisquam ita diceret, Et carnis prouidentiam ne in concupiscentiis feceritis: sine dubio aures clausula numerosiore mulceret, Sed grauior interpret etiam ordinem maluit tenere verborum. Quomodo autē hoc in Græco eloquio sonet, quo est locutus Apostolus, viderint eius eloquij vsque ad ista doctores. Mihi tamen quod nobis eodem verborum ordine interpretatum est, nec ibi videtur currere numerose. Sanè hūc elocutionis ornatum, qui numerosis sit clausulis, deesse fatendum est authoribus nostris, Quod vtrum per interpretes factū sit, an, quod magis arbitror, consilio illi hæc plausibilia deuinauerint, affirmare non audeo: quoniam me fateor ignorare. Illud tamen scio, quod si quisquam huius numerositatis peritus, illorum clausulas eorūdem numerosorum lege componat: quod facillime fit mutatis quibusdam verbis, quæ tantundem significatione valent, vel mutato eorum quæ inuenerit ordine: nihil illorum quæ velut magna in scholis Grammaticorum aut Rhetorum didicistis, illis diuinis viris defuisse cognoscat. Et multa reperiet locutionis genera tāti decoris, quæ quidē & in nostra, sed maxime in sua lingua decora sunt, quorum nullum in eis, quibus isti instantur literis inuenitur. Sed cauendum est ne diuinis grauiusque sententiis, dum additur numerus, pōdus detrahatur. Nam illa musica disciplina, vbi numerus iste plenissime discitur, vsque adeo non defuit Prophetis nostris, ut vir doctissimus Hieronymus quorūdam etiam metra cōmemoret, in Hebræa duntaxat lingua: Cuius ut veritatem seruaret in verbis, hæc inde non transtulit. Ego autem ut de sensu meo loquar, qui mihi quā alius & quā aliorum est vtique notior, sicut in meo eloquio, quantum modeste fieri arbitror, non pratermittam istos numeros clausularum: ita in authoribus nostris hoc mihi plus placet quod ibi eos rarissime inuenio. Grande autem dicendi genus hoc maxime distat ab isto temperato genere, quod non tam verborum ornatibus acceptum est, quā violentis animi affectibus. Nam capit etiam illa ornamenta penè omnia, sed ea si non habuerit, non requirit. Fertur quippe impetu sito, & elocutionis pulchritudinem si occurrerit, vi rerum rapit, nō

cura decoris assumit. Satis enim est ei propter quod agitur, ut verba congruentia non oris eligantur industria, sed pectoris sequantur ardorem. Nam si aurato gemmatōque ferro vir fortis armetur, intentissimus pugna, agit quidem illis armis quod agit, nō quia speciosa, sed quia arma sunt: idem ipse est tamen, & valet plurimum, etiam cum rimanti telum ira facit. Agit Apostolus ut pro Euangelico ministerio patienter mala huius temporis, cum solatio donorum dei omnia tollerentur. Magna res est & granditer agitur, nec desunt ornamenta dicendi, Ecce, inquit, nūc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis: nullam in quoquam dantes offensionem, ut non reprehendatur ministerium nostrum: sed in omnibus commendantes nosmetipsos ut dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis, in castitate, in scientia, in longanimitate, in benignitate, in spiritu sancto, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute dei: per arma iustitiæ a dextris & a sinistris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam: ut seductores & veraces, ut qui ignoramur & cognoscimur, quasi morientes, & ecce viuimus: ut coerciti, & non mortificati: ut tristes, semper autem gaudentes: sicut egentes, multos autem ditantes: tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. Vide adhuc ardentem, Os nostrum patet ad vos o Corinthij, cor nostrum dilatatum est: & cetera quæ persequi longum est. Itēque ad Romanos agit, ut persecutiones huius mundi, charitate vincantur, spe certa in adiutorio dei. Agit autem & granditer & ornate, Scimus, inquit, quoniam diligentibus deum omnia cooperantur in bonum, iis qui secundum propositum vocati sunt sancti: quoniam in quos ante præsciuit & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinauit, illos & vocauit: & quos vocauit, ipsos & iustificauit: quos autem iustificauit, illos & glorificauit. Quid ergo dicemus ad hæc? Si deus pro nobis, quis contra nos? Qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo nō etiam cum illo nobis omnia donauit? Quis accusabit aduersus electos dei? Deus qui iustificat? Quis est qui condemnet? Christus Iesus qui mortuus est, magis autem qui resurrexit, qui est in dextera dei, qui & iterpellat pro nobis? Quis nos separabit a charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Sicut scriptum est, Quoniam propter te mortificamur tota die, æstimati sumus ut oves occisionis. Sed in his omnibus superuincimus per eum qui dilexit nos. Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque presentia, neque futura, neque virtus, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Ad Galatas autem quauis tota ipsa epistola submisso dicendi genere scripta sit, nisi in extremis partibus vbi est eloquium temperatum, tamen interponit quendam locum eo motu animi, ut sine vllis quidem talibus ornamentis qualia sunt in iis que modo posuimus, nō posset tamen nisi graditer dici, Dies, inquit, obseruatis & mensis & annos & tempora, Timeo vos ne forte sine causa laborauerim in vobis. Estote sicut & ego, quoniam & ego sicut vos. Fratres precor vos, nihil me lasistis. Scitis quia per infirmitate carnis iam pridem euangelizavi vobis, & tentationes vestras in carne

K
I preciosa.
I vbrant.
I. Cor. 6.
Gradi loque dictionis exemplum.
Roma. 8.
Psal. 43.
Galat. 4.

A in carne mea nō spreuistis neque respicistis: sed sicut angelum dei excepistis me, sicut Christum Iesum. Quæ ergo fuit beatitudo vestra? Testimoniū vobis perhibeo, quoniam si fieri posset, oculos vestros eruissetis & dedissetis mihi. Ergo inimicus factus sum vobis verum predicans? Aemulantur vos nō bene, sed excludere vos volunt ut eos amulemini. Bonum est autem in bono æmulari semper, & non solum cum præsens sum apud vos. Filioli mei quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis. Velle enim autem nūc adesse apud vos, & mutare vocem meam, quia confundor in vobis. Nūquid hic aut contraria contrariis verba sunt reddita, aut aliqua gradatione sibi subnexa sunt, aut casta & mēbra circuitusve sonuerunt? Et tamen non idēo tepuit grandis affectus quo eloquium feruere sentimus. Sed Apostolica ista sic clara sunt, ut & profunda sunt: atque ita conscripta memoriæque mandata, ut nō solum lectorē vel auditorē, verū etiam expositore opus habeat, si quis in eis non superficie contentus altitudinem querat. Quapropter videamus ista genera dicendi in eis qui istorum lectione ad rerum diuinarum atque salubrium scientiam profecerunt, eademque ecclesiæ ministrarunt. Beatus Cyprianus submisso dicendi genere virtutem in eo libro, vbi de sacramento calicis disputat. Soluitur quippe ibi questio in qua queritur, vtrū calix dominicus aquam solum, an eam vino mixtā debeat habere. Sed exempli gratia aliquid inde ponendum est. Post principium ergo epistolæ, iam soluerē incipiens propositam questionem, Admonitos autem vos sciatis, inquit, ut in calice offerēdo dominica traditio seruetur, neque aliud fiat a nobis quā pro nobis dominus prior fecit, ut calix qui in commemorationem eius offerretur, vino mixtus offeratur. Nam cum dicit Christus, Ego sum vitis vera, sanguis Christi non aqua est vtique, sed vinum: nec potest videri sanguis eius quo redempti & viuificati sumus esse in calice, quādo vinum desit calici quo Christi sanguis ostenditur, qui scripturatum omnium sacramento ac testimonio prædicatur. Inuenimus enim in Genesi circa sacramentum Noë hoc idem præcurrisse, & figuram dominicæ passionis illic exitisse, quod vinum bibit, quod inebriatus est, quod in domo sua nudatus est, quod fuit recubans nudis & patientibus foemoribus, quod nuditas illa patris a medio filio denudata est, a maiore vero & minore contestata: & cetera quæ necesse non est exequi, cū satis sit hoc solum complecti, quod Noë typum futuræ veritatis ostēdens, non aquam sed vinum biberit: & sic imaginē dominicæ passionis expresserit. Itē in sacerdote Melchisedech dominici sacramenti præfiguratū videmus mysterium, secundum quod scriptura diuina testatur & dicit, Et Melchisedech rex Salem, protulit panem & vinum. Fuit autem sacerdos dei summi, & benedixit, Abraham: Quod autem Melchisedech typum Christi portaret, declarat in Psalmis spiritus sanctus, ex persona patris ad filium dicens, Ante Luciferum genui te. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech, Hæc & alia quæ se quuntur huius epistolæ, submisso dictionis modum seruant quod facile est explorare legentibus, Sanctus quoque Ambrosius cum agat rem magnam de spiritu sancto, ut eum patri & filio demonstret æqualem: submisso tamen dicendi genere vtitur, quoniam res suscepta non ornamenta verborum, aut ad stectēdos animos commotionis affectum, sed rerum documenta desiderat. Ergo inter cetera in principio huius operis ait, Commotus oraculo Gedeon, cum audisset quod des-

Exempla ex doctores. Ca. XXXI.
Cyprianus in epist. de sacramento calicis submisso dictionis exemplum.
Cōcor. de cō se. dist. 2. c. 1. & 2. & 3. & 4. Gen. dist. 11. ca. aqua.
Ioan. 15.
Gen. 9.
I denotata.
Gen. 14.
Psal. 90.
Ambros. lib. 1. de spiritu sancto in prologo.
Tomus tertius.

cientibus licet populorum milibus, in vno viro dominus plebem suam ab hostibus liberaret, obtulit hædum caprarum, Cuius carnes secundum præcepta angeli, & azyrna supra petram posuit, & ea iure perfudit. Quæ simul ut virgæ cacuminē quam gerebat angelus dei contigit, de petra ignis erupit, atque ita sacrificiū quod offererebatur assumptum est. Quō indicio declaratum videtur, quod petra illa typum habuerit corporis Christi, quia scriptum est, Bibebant de consequenti petra, petra autem erat Christus. Quod vtique non ad diuinitatem eius, sed ad carnem relatum est, quæ sitientium corda populorum perenni riuo sui sanguinis inundauit. Iam tunc igitur in mysterio declaratum est, quia dominus Iesus in carne sua, totius mundi peccata crucifixus aboleret, nec solum delicta factorum, sed etiam cupiditates animorum. Caro enim hædi ad culpam facti referretur, ius ad illecebras cupiditatum, sicut scriptum est, Quia concupiuit populus cupiditatem pessimam, & dixerunt, Quis nos cibabit carne? Quod igitur extendit angelus virgam, & tetigit petram, de qua ignis exiit, ostendit quod caro domini spiritu repleta diuino, peccata omnia humanæ conditionis exiret. Vnde & dominus ait, Ignem veni mittere in terram. Et cetera in quibus rei docendæ ac probandæ maxime incumbit. De genere temperato est apud Cyprianum virginittatis illa laudatio, Nunc nobis ad virgines sermo est, quarum quo sublimior gloriā est, maior & cura. Flos est ille ecclesiæ generiū, decus atque ornamentum gratiæ spiritalis, læta indoles laudis & honoris, opus integrum atque incorruptum, dei imago respōdes ad sanctimoniam domini, illustrior portio gregis Christi. Gaudet per ipsas, atque in illis lætiter floret sanctæ matris ecclesiæ gloriōsa fecunditas: quantoque plus gloriōsa virginitas numero suo addit, tanto plus gaudium matris auget. Et alio loco in fine epistolæ, Quomodo, inquit, portauimus imaginem eius qui de limo est, sic portemus & imaginem eius qui de celo est. Hanc imaginē virginittas portat, portat integritas, sanctitas portat & veritas: portant discipline dei memores, iustitiam cum religione retinentes, stabiles in fide, humiles in timore, ad omnem tolerantiam fortes, ad sustinendas iniurias mites, ad faciendam misericordiam faciles, fraternā pace vnanimes atque concordēs. Quæ vos singula & bonæ virginis obseruare, diligere, implere debetis, quæ deo & Christo vacantes ad dominum cui vos dicastis, maiore & meliore parte præceditis: prouectæ annis, iunioribus facite magisterium: minores nati, præbete patribus incitamentum, hortamentis vos mutuis excitate, æmulis de virtute documentis ad gloriam prouocate, durate fortiter, spiritaliter pergit, peruenite feliciter, tantum mementote turis nostri, cum incipiet in vobis virginittas honorari. Ambrosius etiam genere dicendi temperato & ornato professus virginibus proponit tanquam sub exempli forma quod moribus imitetur, & dicit, Virgo erat, nō solum corpore, sed etiam mente, quæ nullo doli ambitu syncerum adulteraret affectum, cordē humilis, verbis grauis, animi prudens, loquendi pareior, legendi studiosior: non in incerto diuitiarum, sed in præce pauperis spem reponens, intentā operi, verēcunda sermoni, arbitriū mentis solita nō hominē sed deum querere: nullum lædere; bene velle omnibus, assurgere maioribus natū, æqualibus non intudere, fugere iactantiam, rationem sequi, amare virtutē. Quando ista vel vultu læsit parētēs: quādo dissensit a propinquis: quando fastidiuit humiles: quando irrisit

* al. seruientes Rom. 13.
* al. contentum.
Numerosis, inquit Cicero, putatur non quod totū consistat ex numeris, sed quod ad numeros proxime accedit.
In prologo super Iob.

D
Iudic. 4.
I. Cor. 10.
Num. 11.
Luce. 1.
Cyprianus in epist. de habitu virginum: quæ in capis; disciplina aultis & c.
I Genei. 9.
In eadē epist. in fine I. Cor. 15.
De virginibus in lib. 2. in princ.

G debilem: quando vitauit inopem: Eos solos solita cœtus virorum inuisere, quos misericordia non erubesceret, neque prateriret verecundia. Nihil torum in oculis, nihil in verbis procax, nihil in actu inuerecundum: non gestus fractior, non incessus solutior, non vox petulantior, vt ipsa corporis species simulachrum fuerit mētis, & figura probitatis. Bona quippe domus in ipso vestibulo debet agnosci, ac primo præterdat ingressu, nihil intus latere tenebrarū, tāquam lucernæ lux intus posita, foris luceat. Quid ego exequar ciborū parsimoniam, officiorum redundantiam: alterum vltra naturā superfluisse, alterum ipsi naturæ penè defuisse: Illic nulla intermissa tempora, hic cōgeminati ieiunio dies: & si quando reficiendi successisset voluntas, cibus plerūque obuius qui mortem arceret, non delicias ministraret &c. Hęc autem propterea in exemplo huius temperati generis posui, quia non hic agit vt virginitatē voeant quæ nondū vouerunt, sed quales esse debeant quæ iam vota sunt. Nam vt aggrediatur animus tantum ac tale propositū, grandi vtique dicendi genere debet excitari & accēdi. Sed martyr Cyprianus de habitu virginum, non de suscipiendo virginitatis proposito scripsit. Iste vero Episcopus etiam ad hoc eas magno accēdit eloquio. Verum ex eo quod ambo egerūt, dictionis grādis exempla memorabo. Ambo quippe inuecti sunt in eas, quæ formam pigmentis colorāt, vel potius decolorant: quorum prior ille cū hoc ageret, ait inter cœtera, Si quis pingendi artifex, vultum alicuius, & speciē & corporis qualitātē amulo colore signasset, & signato iam consummatoq; simulachro, manus alius inferret, vt iam formata, iam picta quasi peritior reformaret, & grauis prioris artificis iniuria & iusta indignatio videretur. Tu te existimas impune laturam tā improbæ temeritatis audaciā, dei artificis offensam? Vt enim impudica circa homines, & incesta fucis lenocinantibus nō sis, corruptis violatisq; quæ dei sunt, peior adultera detineris. Quod ornari te putas, quod putas comi, impugnatō est ista diuini operis, prauaricatio est veritatis. Monentis Apostoli vox est, Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio, sicut estis azymī. Et enim Pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque festa celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitie, sed in azymis synceritatis & veritatis. Num synceritas perseuerat & veritas, quādo quæ sincera sunt polluitur, & colorum adulterinis medicaminum fucis in mendaciū vera mutantur? Dominus tuus dicit, Non potes facere capillum vnum album aut nigrum: & tu ad vincendam domini tui vocē vis te esse potiores audaci conatu, & sacrilego contēptu: Crines tuos inficis, malo præfagio futurorum capillos iam tibi flammeos auspicas. Longum est inferre omnia quæ sequuntur. Ille vero posterior vt in tales diceret, Hinc illa, inquit, nascuntur incentiua vitiorum, vt quæ sitis coloribus ora depingāt, dum viris displicere formidant, & de adulterio vultus, meditantur adulterium castitatis. Quanta hæc amentia effigie mutare naturā, picturam querere: Et dum verentur maritale iudicium, perdidērūt suum. Prior enim de se pronūciat, quæ cupit mutare quod nata est: ita dum alij studeat placere, prius ipsa sibi displicet. Quem iudicē mulier veritiorem requirimus deformitatis tuæ, quā te ipsam quæ videri times: Si pulchra es, cur absconderis? Si deformis, cur te formosam esse mentiris, nec tuæ cōscientiæ, nec alieni gratiam erroris habituræ: Ille enim alteram diligit, tu alteri vis placere: & irascaris si amet

alteram, qui adulterare in te docetur. Mala magistra es K iniuriæ tuæ. Lenocinari enim refugit, etiam quæ passa est lenonem. Ac licet vilis mulier, non alteri tamē, sed sibi peccat. Tolerabilia propemodū in adulterio crimina sunt: ibi enim pudicitia, hic natura adulteratur. Satis, vt existimo, apparet fœminas ne suam fucis adulterent formam, & ad pudorem & ad timorē hac faciundia vehemēter impelli. Proinde neque submissum, neque temperatum, sed grande omnino genus hoc elocutionis agnoscamus. Et in his autem, quos duos ex omnibus proponere volui, & in aliis Ecclesiasticis viris & bona & bene, id est sicut res postulat, acute, ornate, ardentēq; dicentibus, per multa eorum scripta vel dicta possunt hæc tria genera reperiri, & assidua lectione vel auditione admixta etiam exercitatione studētibus inolescere. Nec quisquam præter disciplinam esse existimet ista miscere, imò quantum congrue fieri potest, omnibus generibus dictio varianda est. Nam quādo proluxa est in vno genere, minus detinet auditorē. Cum vero fit in aliud ab alio transitus, etiam si longius eat, decentius procedit oratio: quauis habeant & singula genera varietates suas in sermone eloquentium, quibus non sinuntur in eorū qui audiunt frigescere vel tepescere sensibus. Veruntamen facilius submissum solum quā solum grande diutius tolerari potest. Cōmotio quippe animi quanto magis excitanda est, vt nobis assentiat auditor, tanto minus in ea diu teneri potest, cum fuerit quantum satis est excitata. Et ideo cauendū est, ne dum volumus altius erigere quod erectum est, etiam inde decidat, quod fuerat excitatione perductum. Interpositis vero quæ sunt dicenda submissius, bene reditur ad ea quæ opus est granditer dici, vt dictionis impetus sicut maris æstus alternet. Ex quo fit vt grande dicendi genus, si diutius est dicendum, nō debeat esse solum, sed aliorum generum interpositione varietur: ei tamen generi dictio tota tribuatur, cuius copia præualuerit.

Dictio varianda est. Cap. XXII.

Interest enim quod genus cui generi interponatur vel adhibeatur certis & necessariis locis: nam & in grandi genere semper aut penè semper temperata debent esse principia. Et in potestate est eloquentis, vt dicantur nonnulla submissa etiam quæ possent granditer dici, vt ea quæ dicuntur granditer, ex illorū fiant comparatione grādiōra, & eorum tanquam vmbriis luminosiora reddantur. In quocunq; autem genere aliqua quæstionum vincula soluenda sunt, acumine opus est, quod sibi submissum genus proprie vedicat. Ac per hoc eo genere vtendum est & in aliis duobus generibus, quando eis ista incidunt, sicut laudandū aliquid vel vituperandum: vbi nec damnatio, nec cuiusquam liberatio, nec ad actionem quamlibet assensio requiritur: in quocunq; alio genere occurrerit, genus adhibendū & interponendum est temperatum. In grandi ergo genere inueniunt locos suos duo cætera, & in submisso similiter. Temperatum autem genus non quidem semper, sed tamen aliquando submissio indiget, si, vt dixi, quæstio, cuius nodus est soluendus, incurrat: vel quando nonnulla, quæ ornari possent, ideo non ornantur, sed submissio sermone dicuntur, vt quibusdam quasi toris ornamentorum præbeant eminentiorem locum. Grande autem genus temperata dictio non requirit. Ad delectandos quippe animos, non ad mouendos ipsa suscipitur. Non sanè si dicenti crebrius & vehementius acclametur, ideo granditer putandus est dicere: hoc enim & acumina submissi generis, & ornamenta faciūt temperati. Grande autem genus plerumque pondere suo

De miscēdo dictionis genere. Cap. XXIII.

mutantur: * sicut in grandi genere omnes qui flectuntur, agunt, & in submissio genere omnes qui docentur sciunt, aut credūt verum esse quod nesciunt? Vnde colligitur illa duo genera quod efficere intendunt, hoc eis esse maxime necessarium, qui sapienter & eloquenter volunt dicere. Illud vero quod agitur genere temperato, id est vt eloquētia ipsa delectet, non est propter se ipsum vsurpandum: sed vt rebus quæ vtiliter honeste que dicuntur, si nec docente indigent eloquio nec monente, quia & scientes & fauentes auditores habent, aliquāto promptius ex ipsa delectatione elocutionis accedat vel tenacius adhareat assensus. Nam cum eloquentia sit vniuersale officium in quocunq; istorum trium generum, dicere apte ad persuasionem, finis autem id quod intenderis persuadere dicendo: in quocunq; istorum trium generum dicit quidem eloquēs apte ad persuasionem, sed nisi persuadeat ad finem nō peruenit eloquentia. Persuadet autem in submissio genere vera esse quæ dicit. Persuadet in grandi, vt agantur quæ agenda iam esse sciūt, nec tamē agūt. Persuadet in genere temperato, pulchre ornateq; se dicere: Quo fine nobis quid opus est? Appetant eum qui lingua gloriantur, & se in panegyricis talibusq; dictionibus iactant, vbi nec docēdus, nec ad aliquid agendum mouendus, sed tantūmodo est delectandus auditor. Nos vero istum finem referamus ad alterum finē, vt scilicet quod efficere volumus cōgranditer dicimus, hoc etiā isto velimus: id est vt bona morum diligantur, vel deuitetur mala: si ab hac actione nō sic alieni sunt homines, vt ad eam grādi genere dictionis vrgendi videantur: aut si iam id agunt, vt agant studiosius, atque in eo firmiter perseuerent. Ita fit vt etiam temperati generis ornatu non iactanter, sed prudenter

Sublime dicendi gen' qd efficit. Ca. XXIII.

A suo voces premit, sed lachrymas exprimit. Deniq; cum apud Cæsaream Mauritanie populo diffuaderem pugnam civilem, vel potius plus q̄ civilem, quam cateruā vocabat: neq; enim ciues tantūmodo, verum etiam propinqui, fratres, postremo parētes ac filij lapidib' inter se in duas partes diuisi, per aliquot dies cōtinuos, & certo tempore anni solenniter dimicabant, & quisq; vt quemque poterat occidebat. Egi quidē granditer quātum valui, vt tam crudele atq; inueteratum malū de cordibus & moribus eorum auellerem, pelleremq; dicendo: non tamē egisse aliquid me putari, cū eos audire acclamantes, sed cū flentes viderem. Acclamationib' quippe se doceri & delectari, flecti autem lachrymis indicabant. Quas vbi aspexi, immanē illam cōsuetudinem à patribus & auis, longeq; à maioribus traditā, quæ pectora eorum hostiliter obfidebat, vel potius possidebat, deuictam antequā re ipsa id ostēderent, credidi. Moxq; sermone finito, ad agēdas deo gratias corda atq; ora conuertit. Et ecce iam sermē octo vel amplius anni sunt propitio Christo, ex quo illic nihil tale tentatū est. Sunt & alia multa experimēta, quib' didicim' homines quid in eis fecerit sapientis grāditas dictionis, nō clamore potius q̄ gemitu, aliquando etiā lachrymis, postremo vitæ mutatione monstrasse. Submissio etiam dicendi genere sunt pleriq; mutati, sed vt quod non sciebant, scirēt: aut quod eis videbatur incredibile, crederent: nō autem vt agerent quod agendum iam nouerāt, & agere nolēbāt. Ad huiusmodi namq; duriciam flectendam, debet granditer dici. Nam & laudes & vituperationes quando eloquenter dicuntur, cum sint in genere temperato, sic efficiunt quosdam, vt non solū in laudibus & vituperationibus eloquētia delectentur, verum & ipsi laudabiliter appetant, fugiantq; vituperabiliter viuere. Sed nūquid omnes qui delectantur, mutantur: * sicut in grandi genere omnes qui flectuntur, agunt, & in submissio genere omnes qui docentur sciunt, aut credūt verum esse quod nesciunt? Vnde colligitur illa duo genera quod efficere intendunt, hoc eis esse maxime necessarium, qui sapienter & eloquenter volunt dicere. Illud vero quod agitur genere temperato, id est vt eloquētia ipsa delectet, non est propter se ipsum vsurpandum: sed vt rebus quæ vtiliter honeste que dicuntur, si nec docente indigent eloquio nec monente, quia & scientes & fauentes auditores habent, aliquāto promptius ex ipsa delectatione elocutionis accedat vel tenacius adhareat assensus. Nam cum eloquentia sit vniuersale officium in quocunq; istorum trium generum, dicere apte ad persuasionem, finis autem id quod intenderis persuadere dicendo: in quocunq; istorum trium generum dicit quidem eloquēs apte ad persuasionem, sed nisi persuadeat ad finem nō peruenit eloquentia. Persuadet autem in submissio genere vera esse quæ dicit. Persuadet in grandi, vt agantur quæ agenda iam esse sciūt, nec tamē agūt. Persuadet in genere temperato, pulchre ornateq; se dicere: Quo fine nobis quid opus est? Appetant eum qui lingua gloriantur, & se in panegyricis talibusq; dictionibus iactant, vbi nec docēdus, nec ad aliquid agendum mouendus, sed tantūmodo est delectandus auditor. Nos vero istum finem referamus ad alterum finē, vt scilicet quod efficere volumus cōgranditer dicimus, hoc etiā isto velimus: id est vt bona morum diligantur, vel deuitetur mala: si ab hac actione nō sic alieni sunt homines, vt ad eam grādi genere dictionis vrgendi videantur: aut si iam id agunt, vt agant studiosius, atque in eo firmiter perseuerent. Ita fit vt etiam temperati generis ornatu non iactanter, sed prudenter

*imitantur

Dicēdum vt persuadearum. Cap. XXV.

vtamur, non eius sine contenti, quo tantūmodo delectatur auditor, sed hoc potius agētes, vt etiam ipso ad bonū, quod persuadere volumus, adiuetur. Illa itaq; eloquēter vult dicere, id agere debere, vt intelligēt, vt libenter, vt obediēter audiatur, nō sic accipiēda sunt tanquam singula illis tribus dicendi generibus ita tribuantur, vt ad submissum intelligenter, ad temperatum libenter, ad grande pertineat obediēter audiri: sed sic potius vt hæc tria semper intendat, & quantum potest agat, etiam cū in illorum singulo quoque versatur. Nonolumus enim fastidiri, etiam quod submissē dicimus, ac per hoc volumus non solum intelligenter, verum etiam libētē audiri. Quid autem agimus diuinis testimoniis docendo quod dicimus, nisi vt obediētē audiamur, id est, vt credatur eis, opitulāte illo cui dictū est, Testimonia tua credibilia facta sunt valde: Quid etiā cupit nisi credi, qui aliquid licet submissio eloquio discentibus narrat? Et quis eū velit audire, nisi audire nonnulla etiā suauitate detineat? Nam si nō intelligatur, quis nesciat? nec libenter eum posse, nec obediēter audiri? Plerūq; autē dictio ipsa submissa, dissoluti difficillimas quæstiones, & inopinata manifestatione demonstrat: dū sentētiæ acutissimas de nescio quib' quasi cauernis, vnde nō sperabatur, eruit & ostendit: dū aduersarij conuincit errorem, & docet falsum esse quod ab illo dici videbatur inuictū: maxime quando adest ei quoddā decus non appetitum, sed quodāmodo naturale: & quando nonnulla non iactantia, sed quasi necessaria, atque, vt ita dicam, ipsi rebus extorta numerositas clausularū, tantas acclamationes excitat, vt vix intelligatur esse submissa. Non enim quia neque incedit ornata neque armata, sed tanq̄ nuda congregat, ideo non aduersarij neruis lacertisque collidit, & obfistētem subruit ac destruit mēbris fortissimis falsitatē. Vnde autē crebro & multū acclamatur ita dicentibus, nisi quia veritas sic demonstrata, sic defensa, sic inuicta delectat? Et in hoc igitur genere submissio iste noster doctor & dictor id agere debet, vt non solū intelligenter, verum etiam libētē & obediēter audiatur. Illa quoq; eloquentia generis temperati apud eloquentē Ecclesiasticū, nec inornata relinquitur, nec indecōsue ornatur: nec solum hoc appetit vt delectet, quod solū apud alios proficitur: verū etiam in iis que laudat sine vituperat, istis appetendis vel firmiter tenendis, illis autem vitandis vel respūdis, vult vtiq; obediēter audiri. Si autem nō auditur intelligēt, nec libētē potest. Proinde illa tria, vt intelligant qui audiunt, vt delectentur, vt obediānt, etiam in hoc genere agendum est, vbi tenet delectatio principatū. Iam vero vbi mouere & flectere grandi genere opus est auditorem, quod tunc est opus, quando & veraciter dici & suauiter confitetur, & tamen non vult facere quod dicitur, dicēdum est proculdubio grāditē. Sed quis mouetur, si nescit quod dicitur? Aut quis tenetur vt audiat, si non delectatur? Vnde & in isto genere, vbi ad obediētiā cor durum dictionis granditate flectendum est, nisi & intelligenter & libētē qui dicit audiatur, non potest obediēter audiri. Habet autem vt obediēter audiatur quantacūq; granditate dictionis maius pondus vita dicentis. Nam qui sapienter & eloquēter dicit, viuunt autem nequiter, erudit quidem multos discendi studiosos, quāuis animæ suæ sit inutilis, sicut scriptum est, Scribē & Pharisei in cathedra Moysi sederunt: que dicunt facite, que autem faciunt, facere nolite. Dicunt enim, & non faciūt. Vnde ait & Apostolus, Siue occasione siue veritate Christus annūciatur: Christus autem

Vt eū audierit volūptate dicamur. Cap. XXVI

Prælati. 92.

Metaphora vincta.

Obediētius audiri cuius vita orationi respōdet. Ca. XXVII

Matth. 23.

Philip. 4.

Grandis generis exēplū

In epistola de habitu virginum.

1. Cor. 5.

Matth. 5.

Ambrosii. de virginib'

Grus autem veritas est, & tamen etiā non veritate annūciari veritas potest, id est, vt prauo & fallaci corde quæ recta & vera sunt prædicetur. Sic quippe annūciatur Iesus Christus ab eis qui sua querunt, non quæ Iesu Christi. Sed quoniam boni fideles nō quemlibet hominum, sed ipsum deum obedienter audiunt, qui ait: *Quæ dicūt, facite: quæ autem faciunt, facere nolite.* Dicunt enim, & non faciunt, Ideo audiuntur vtiliter, qui etiā vtiliter nō agunt. Sua enim querere student, sed sua docere nō audent, de loco scilicet superiore sedis Ecclesiasticæ, quem sana doctrina cōstituit. Propter quod ipse dominus, priusquam de talibus quod commemorari diceret, præmisit, Cathedra Moyfi sederunt. Illa ergo cathedra, non eorum sed Moyfi, cogebat eos bona dicere, etiā non bona faciētes. Agebant ergo sua in vita sua: docere autem sua, cathedra illos nō permittebat aliena. Multis itaque profunt dicēdo quæ non faciunt: sed lōge pluribus prodesse faciēdo quæ dicunt. Abundant enim qui mala vitæ suę defensionem ex ipsis suis præpositis & doctoribus querunt, respondentes corde suo, aut etiam si ad hoc erumpunt ore suo, atque dicentes, *Quod mihi præcipis, cur ipse non facis?* Ita fit vt eū non obedienter audiant, qui se ipse nō audit, & dei verbum quod eis prædicatur, simul cum ipso prædicatore contemnāt. Denique Apostolus scribens ad Timotheum, cum dixisset, Nemo adulescentiam tuam contemnat: subiicit vnde non cōtemneretur, atque ait, *Sed forma esto fidelium in sermone, in conuersatione, in dilectione, in fide, in castitate.*

H Talis doctor vt obedienter audiatur non impudenter, non solum submissē ac temperate, verū etiam granditer dicit: quia non contemptibiliter viuunt. Sic nāque elegit bonam vitam, vt etiam bonam non negligat famam, sed prouideat bona corā deo & hominibus, quantum potest illum timendo, his cōsulendo. In ipso etiam sermone malit reb' placere quā verbis: nec existimet dici melius, nisi quod dicitur verius: nec doctor verbis seruiat, sed verba doctori. Hoc est enim quod Apostolus ait, *Nō in sapientia verbi, ne euacuetur crux Christi.* Ad hoc enim valet etiam, quod ait ad Timotheū, *Noli verbis cōtendere: ad nihil enim vtile est, nisi ad subuersionem audientium.* Neque enim hoc ideo dictū est, vt aduersariis oppugnantibus veritatem, nihil nos pro veritate dicamus. Et vbi erit quod cū ostenderet qualis esse Episcopus debeat, ait inter cetera, *Vt potēs sit in doctrina sana, & cōtradictēs possit redarguere.* Verbis enim contendere est nō curare quomodo error veritate vincatur, sed quomodo tua dictio dictioni præferatur alterius. Porro qui non verbis contendit, siue submissē, siue temperate, siue granditer dicat, id agit verbis vt veritas pateat, veritas placeat, veritas moueat: quoniam nec ipsa quæ præcepti finis, & plenitudo legis est charitas, vilo modo recta esse potest, si ea quæ dicuntur non vera sed falsa sunt. Sicut autem cuius pulchrum corpus & deformis est animus, magis dolendus est, quā si deforme haberet & corpus: ita qui eloquēter ea quæ falsa sunt dicūt, magis miserādi sunt, quā si talia deformiter dicerēt. Quid est ergo non solum eloquēter verum etiam sapienter dicere, nisi verba in submissō genere sufficientia, in temperato splendētia, in grandi vehementia, veris tamen rebus quas audire oporteat adhibere? Sed qui vtrunquē non potest, dicat sapienter quod nō dicit eloquēter, potius quā dicat eloquēter, quod non dicit sapienter. Si autem ne hoc quidē potest, ita cōuertetur vt non solum premium sibi comparet, sed etiā premium habeat aliis exemplū, & sit ei quali copia dicen-

di forma viuendi. Sunt sanē quidam qui bene pronunciare possunt, quid autem pronunciant, excogitare non possunt. Quod si ab aliis sumant eloquēter sapienterq; cōscriptum, memoriæq; commendat, atque ad populum proferant, si eam personam gerunt, non improbe faciunt. Sic enim, quod profecto vtile est, multi prædicatores veritatis sunt, nec multi magistri, si vnus verum magistri id ipsum dicant omnes, & non sint in eis schismata. *Nec deterrēdi sunt isti voce Hieremię prophete, per quem deus arguit eos qui furantur verba eius, vniūquēque à proximo suo.* Qui enim furantur, alienum auferunt: verbum autem dei non est ab eis alienum, qui obtemperant ei: potiusq; ille dicit aliena, qui cum dicit bene, viuunt male. Quæcūque enim bona dicunt, eius excogitari videntur ingenio, sed ab eius moribus aliena sunt. Eos itaque dixit deus furari verba sua, qui boni vult videri, loquendo quæ dei sunt, cum mali sint faciēdo quæ sua sunt. Nec sanē ipsi dicunt bona, quæ dicūt, si diligētē attendas. Quomodo enim dicunt verbis quod negant factis? Non enim frustra de talibus ait Apostolus, *Confitentur se nosse deum, factis autem negāt.* Modo ergo quodam ipsi dicunt, & rursus alio modo ipsi nō dicunt, quoniam vtrunquē verū est quod ait veritas. De talibus enim loquens, *Quæ dicunt, inquit, facite: quæ autem faciūt, facere nolite:* hoc est quod ex ore illorū auditis, facite: quod in opere videtis, facere nolite. Dicunt enim, inquit, & non faciunt. Ergo quantum non faciunt, dicunt tamen. Sed alio loco tales arguens, Hypocrita, inquit, quomodo potestis bona loqui, cum sitis inali? Ac per hoc & ea quæ dicunt, quando bona dicunt, non ipsi dicunt, voluntate scilicet atque opere negando quod dicunt. Vnde cōtingit, vt homo dicitur & malus sermone quo veritas prædicetur, dicendum ab alio non deferto, sed bono ipse componat. Quod cum sit, ipse à se ipso tradit alienum, ille ab alieno accipit suum. Cū vero boni fideles bonis fidelibus hanc operam commodāt, vtrique sua dicunt: quia & deus ipsorum est, cuius sunt illa quæ dicunt: & ea sua faciunt, quæ non ipsi componere potuerunt, qui secundum illa composite viuunt.

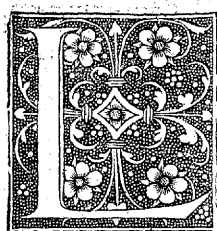
Siue autem apud populum vel apud quoslibet iam iamq; dicturus aliquis, siue quod apud populum dicendum, vel ab eis qui voluerint aut potuerint legendum est dicturus, ore vt deus sermonem bonum det in os eius. Si enim regina orauit Hester, pro sue gentis temporaria salute locutura apud regem, vt in os eius deus congruum sermonem daret: quanto magis orare debet, vt tale munus accipiat, qui pro aeterna hominum salute in verbo & doctrina laborat: Illi vero qui ea dicturi sunt quæ ab aliis acceperunt, & antequam accipiāt orent pro eis à quibus accipiunt, vt eis detur quod per eos accipere volunt: & cum acceperint, orent vt bene & ipsi proferant, & illi ad quos proferunt sumant: & de prospero exitu dictionis eidem gratias agant, à quo id se accepisse non dubitant, vt qui gloriatur in illo gloriatur, in cuius manu sunt & nos & sermones nostri.

Longior euasit liber hic quā volebam, quāmq; putaueram. Sed legenti vel audienti, cui gratus est, longus non est: cui autem longus est, per partes eum legat, qui habere vult cognitum. Quem vero eius cognitionis piget, de longitudine non queratur. Ego tamen deo nostro gratias ago, quod in his quatuor libris non quālis ego essem, cui multa defunt, sed qualis esse debeat, qui in doctrina sana, id est Christiana, non solum sibi, sed aliis etiam laborare studet, quantum acunque potui facultate disserui.

A **DIVI AVRE-**
LII AVGVSTINI HIPPONEN-
 sis Episcopi, Locutionis de Genesi
 Liber primus.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14

Gen. 1.
Gen. 2.
Gen. 3.
Gen. 21.
Luc. 24.
Gen. 4.
Gen. 5.

LOCUTIONES scripturarum, quæ videntur secundum proprietates, quæ idiomata Græce vocantur, linguæ Hebraicæ vel Græcæ. Et diuident inter mediū diei, & inter medium noctis. Volatilia volantia super terram secundum firmamentū cæli. Queritur quomodo accipiendum sit secundum firmamentum cæli. Sic etiam faciamus huiusmodi secundum imaginem & secundum similitudinem. Quod multi Latini codices habent, ad imaginem & similitudinem. Implete terram, & dominamini eius. Latina enim locutio est, dominamini ei. Et homo non erat operari terram; Quod Latini codices habent, qui operaretur terram: Plantauit deus paradysum secundū Orientem. Quod Latini habent, ad Orientem. Quod habent multi Latini codices, Et lignum sciendi bonum & malū. Vel, Lignum sciencie boni & mali: vel, lignum sciendi boni & mali: & si quæ sunt alia varietates de hac re interpretū, Græcus habet, Et lignum ad sciendum cognoscibile boni & mali. Quod nescio vtrum locutionis sit, & nō magis certū sensum aliquem insinuet. Quod habent latini codices, Ex omni ligno esca: Serpens erat prudentissimus omnium bestiarum. quod multi Latini habent, in Græco scriptū est φρονιμωτατος. Quod scriptum est de Adam & Eva, Aperti sunt oculi eorum, cum absurde credatur eos in paradiso cecos, vel oculis clausis prius oberrasse, locutionis est, quia etiā de Agar scriptum est, Apertit oculos suos, & vidit puteum. Neque enim clausis prius oculis sedebat. Et quod in fractione panis aperti sunt oculi eorum qui cognouerunt dominum post resurrectionē. Neque enim per viam cum illo clausis oculis ambulabant. Et Quod habent multi codices, Inimicitiam ponam inter te & mulierem. Græci habent, in medio tui & in medio mulieris: quod locutionis genus est, Nam tantundem valet quantum cū dicitur, inter te & mulierē: hoc & in eo quod sequitur, in medio seminis tui, & in medio seminis eius. Quod habent multi codices, quia audisti vocem mulieris tuæ, & edisti de ligno de quo præceperam tibi de eo solo nō edere. Græci habent, Edisti de ligno de quo præceperam tibi, eo solo nō edere ex eo. Alij autem interpretes Græci habent, manducaisti vel edisti: vt ita sit sensus secundum ipsos, quia audisti vocem mulieris tuæ, & edisti de ligno de quo præceperam tibi eo solo non edere, ex eo edisti. Et apposuit parere fratri eius Abel. locutio est dum essent in campo, insurrexit Cain super Abel & occidit eum. locutio est frequens: nam et si non haberet, & factū est, posset integer sensus esse, Et cum essent in campo. Quod scriptum est in quibusdam Latinis codicibus, Et penituit, & dixit deus. Deleam hominem quem

feci à facie terræ. in Græco inuenitur *διενοηθη*, quod magis recogitauit quā penituit significare perhibetur, quod verbum etiam nonnulli Latini codices habent.

Quod habent Latini codices plurimi, Nidos facies in arcam. cum Latina locutio sit non in arcā, sed in arca. Græci nec in arcam, nec in arca habent, sed nidos facies arcam: quod intelligitur, vt ipsa arca nidi essent.

Quod habent plerique codices, Facies ostium arcæ à latere. nonnulli habent, ex transuerso. Sic enim voluerunt interpretari quod Græce dicitur, *επιλαγίου*.

Quod scriptum est, Adhuc enim septem dies & ego inducam diluuium aquæ super terrā, quod nonnulli Latini codices habent: in Græco inuenitur, ego inducā pluuiam super terram. Græca locutio genitiuum habet, non accusatiuum, vt si hoc in Latinum exprimamus, ita dicitur, Adhuc enim septem diebus inducā pluuiam super terram. Quod scriptum est, Et fecit Noë omnia quæcūque præcepit illi dominus, sic fecit. Locutio est similis ei quod in cōditione creaturæ posteaquam dicitur, Et sic est factum: additur, & fecit deus. Quod scriptum est, Delebo omnem suscitatiōem. non creationē dictam notandum est: *ἀνάστασις* enim Græce scriptum est, quod nomen resurrectionis assidue ponitur in scripturis Græcis, cum posset *ἐξανάστασις* dici: vt suscitatio sit *ἀνάστασις*, resurrectio *ἐξανάστασις*. Quo verbo & Apostolus vsus est, Si quomodo occurramus in resurrectionem mortuorum. Ibi enim Græce non *ἀνάστασις*, sed *ἐξανάστασις* habet. Quod scriptum est, Et omnes bestie secundum genus, & omnia pecora secundum genus, & omne repens quod mouetur super terram secundū genus, & omne volatile secundum genus intrarunt ad Noë in arcam, bina ab omni carnē in quo est spiritus vitæ. non refertur in quo, nisi genus subaudiatur, id est, in quo genere. Nam si in carne subaudiremus, in qua fuerat dicendū: quod solus interpretes Symmachus dixit. Quod iterum scriptū est, Et deleta est omnis suscitatio. notandum locutionis esse, pro eo ac si diceret, conditionē vel creaturam carnis. Cum dixisset & deleta est omnis suscitatio quæ erat super facie omnis terræ ab homine vsque ad pecudum & reptantium & volatiliū cæli: deinde addidit, & deleta sunt de terra: locutionem illam esse repetitionis qua familiariter vtitur scriptura, notandum est. Quod scriptum est, Dimisit eorum videre si cessauit aqua: & exiens reuersus non est donec siccauit aqua à terra. locutio est vsitata in scripturis, quæ iam nunc incipiat aduertī, Non enim postea reuersus est, quia dictum est non reuersum donec siccaret aqua. Quod scriptum est, Et extendit manum suam & accepit eam, & induxit eam ad semetipsum in arcam. Locutio est, quæ propterea Hebræam puto, quia & Punica linguæ familiarissima est, in qua multa inuenimus Hebræis verbis consonantia. Nam vtique sufficeret, Et extendit manum: etsi nō adderet, suam. Tale est etiam quod paulo post dicit, Habebat oliuæ folia, surculum in ore suo. Et non apposuit reuerti ad eum amplius. locutio est familiarissima scripturis. Quod scriptum est, Et non adiciam adhuc maledicere super terram. simile est superiori, Et nō apposuit reuerti ad eum: Et non adiciam percutere omnem terrā. ipsa locutio est. Etenim sanguine vestrum animarum vestrarum: cum sufficeret, aut sanguinem vestrum, aut sanguinem animarum vestrarum.

Hoc signum testamenti quod ego ponam inter medium meum & vestrum, quod est inter me & vos.

Hic erat gigas venator contra dominum deum. Incertum est vtrum possit accipi corā domino deo: quia & sic

Philip. 2.
 Math. 23.
 1. Timo. 4.
 Sapienter dicitur. Cap. XXVIII.
 1. Cor. 2.
 1. Corin. 1.
 1. Timo. 2.
 Titum. 1.
 Verbis contendere.
 1. Timo. 1.
 Roma. 13.
 Dicitur esse verbi præconi secundum linguæ ingenij vici diuersitate. Ca. XXI.

Marth. 23.
 1. Corin. 1.
 Hierem. 23.
 Tque dei sui
 Ad Titu. 1.
 Marth. 23.
 Supra. 27. c.
 Supra. 28. c.
 Marth. 12.
 Oradus de vt adit nobis dicitur. Cap. XXX. M
 Hester. 14.
 2. Corin. 10.
 Sapient. 7.
 Excusat plixitate libri. Ca. XXI.

16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29

Retrad. cap. 4.
 Gen. 1.
 Phil. 3.
 Gen. 7.
 Gen. 8.
 Gen. 9.
 Tcarne vira.

30 G & sic solet intelligi quod Græce dicitur *ἐκείνου*. Vnde exiit inde Philistiim, cum sufficeret, vnde exiit Philistiim. Et erat omnis terra labii vnum, quod vitate nos dicimus, lingua vna. Et erat omnis terra labium vnum. Notandum omnem terram, appellatam omnes homines qui tunc erant, quavis nondum in omni terra. Et facti sunt illis lateres pro lapide. Græcus habet, Et facti sunt illis lateres in lapidem. Quod si Latine diceretur, locutio minus intelligeretur. Venite edificemus nobis ciuitatem & turrim, cuius caput erit vsque ad cælum. Secundum hyperbolen dictum est, si locutionis genus hic accipiendum est: si autem vsque ad cælum proprie dictum accipitur, inter quaestiones consideretur.

35 Quod quidam Latini codices habent, Sem filius Noë erat annorum centum cum genuit Arphaxat. Greci habent, Sem filius centum annorū cū genuit Arphaxat: vbi eclipsis est, quia deest, erat. Sed quod non habet, Filius Noë, sed filius tantum, noua locutio est. Et erat Sara sterilis, & non generabat. Cum posset sufficere, Et erat Sara sterilis. Erit ergo cum te viderint Aegyptij, dicent, Quia vxor illius hac. Genere locutionis adiunctum est, quia: nam sufficere potuit, Vxor illius hac.

38 Quod ait scriptura, Factum est autē statim vt intrauit Abraam in Aegyptum. Sufficeret, statim autē vt intrauit Abraham in Aegyptum. Quid hoc fecisti mihi, quia non annunciaſti mihi, quia vxor tua est: Cum sufficeret, nō annunciaſti. Et ipsum annunciaſti, more scripturarum dictum est: nam Latini habent plerique, non dixisti. Ascendit autem Abraham de Aegypto, ipse & vxor eius, & omnia eius: & Loth cum eo in desertum. Subauditur, ascēderunt. Nec tamē proprie dicitur ascēdisse cum eo quod habebat exanime, sicut aurum & argentū, & omnis suppellex: ac per hoc intelligitur hic locutio quæ vocatur Græce *zeugmatica* eclipsis. Et facta est rixa inter mediū pastorum pecorum Abraham, & pecorum Loth: Vnde Latini codices penē omnes non transferunt istam locutionem: sed ita loquuntur vt cōsuetudo nostra habet, & nobis deinceps eam notare nō placuit: ipsa est enim per omnia in Græca scriptura, vbi tale aliquid dicitur. Quoniam homines fratres nos sumus, Abraham dixit ad Loth. Vnde intelligitur morem esse scripturæ ita loqui, vt fratres appellentur vnus cognationis, etiam si gradu sanguinis differant, vt alter si in superiore, alter in inferiore, sicut hoc loco: nam patruus erat Abraham. Factum est autem in regno Amraphel regis Sennar. Secundum nostræ locutionis consuetudinem sic incipere sufficeret, In regno autem Amraphel, Ergo quod ait scriptura, Factum est autē, more suo locuta est. Quartodecimo autē anno Chodollogomor & reges qui cum eo. Subauditur, erant. Vnde à quibusdam Latinis etiam additū est. Et Choreos qui in montibus Seir. Subauditur, erant. Adueniens autē eorum qui euaserunt quidam nunciauit Abraham transfluuiali, ipse autem habitabat ad quercum Mambre, Emor fratris Eschol, & fratris Aunam, qui erant cōiurati Abraham. Obscurum hyperbaton: ordo est enim, Adueniens quidam eorum qui euaserūt Emor fratris Eschol & fratris Aunam, qui erant coniurati, nunciauit Abraham transfluuiali: ipse autem habitabat ad quercum. Hoc hyperbaton obscurius fit etiam per eclipsin. Cum enim dictū esset, Quidam Emor fratris Aunam: nō dictū est quid fratris, sed intelligitur, filius. Sicut cū dicitur, Iacobus Alphei: quavis non dicitur filius, nihil aliud intelligitur. Et multa sunt tales locutiones scripturarum, vbi filius tacetur & intelligitur. Quod habet quidā Latini

codices, Et dixit Abraham ad regem Sodomorum, Extendam manum meam ad deum altissimum, qui creauit cælum & terram, si asporto vsq; ad corrigiā calciamēti. fefellit interpretem, quod Græcus habet *ἐπιεστὼν*, quod Latine filium intelligitur, vt ista scripturarū locutio sit.

Extendam manum meam ad deum altissimum, qui creauit cælum & terram, si accipiam de omnibus tuis. Si enim pro eo dixit, Extendam manum meam ad deū altissimū: ac si diceret, iuro: non est in Latino vsitata locutio: nisi ita dicatur, Extendam manum meam ad deum altissimum me non accipere de omnibus tuis. Sciendo scies, quia peregrinum erit semen tuum in terra. Locutio quidem scripturarū est vsitatissima. Sed Græci habent, Sciens scies, quod penē tantūdem est. Et dedit eam Abraham viro suo ipsi vxorem. Plus habet, ipsi.

Cum autem vidit se conceptū habere, spreta sum coram illa, Græci habent hoc loco participium, quod Latina lingua nō habet, hoc est *ἰδούσα*. Sed tanqua si diceretur, Videns autem se conceptum habere, spreta sum coram illa: quasi solæcisimus sonat, Sic etiā per illud participium quod dictum est *ἰδούσα* *ἐκείνου*, pro quo nos dicimus videns. Quod Latini, Augēam te nihil valde. Græci habent, valde valde. Et dabo tibi & semini tuo post te terram in qua habitas, omnem terram Chanaan in possessionem æternam. Videndum vtrum locutio sit quod dicit æternam, Græci habent *ἀιώνιον*, Et quod ait, Et semini tuo post te. Ibi enim voluit intelligi quod dixerat, tibi. Tu autem testamentum meum conseruabis & semen tuum post te in progenies suas. Conseruabis pro conserua, promissum pro imperatiuo modo posuit. Et puer octo dierum circumcidetur: omne masculinū, pro omnis masculus, quasi posset circumcidi nisi masculus. Et procidit Abraā in faciem & dixit in animo suo dicens, Si mihi centum annos habenti nascetur, & si Sara annorū nonaginta pariet: Admirantis esse istā locutionem, non dubitantis dubitandum non est. Abraham autem erat annorum nonagintanovem cum circumcisus est carnem præputij sui. Non dixit carne, aut in carne. Et in boues accurrit Abraham non dixit ad boues. Abraham autē & Sara seniores progressi in diebus, quod Græci habent, progressi dierum. Dixit autem dominus, Clamor Sodomorum & Gomorrae impletus est, & delicta eorum magna valde. Clamorē scriptura solet ponere pro tanta impudētia & libertate iniquitatis, vt nec verecundia, nec timore abscondatur.

Et dixit, quia nō perdam si inuenero ibi quadragintaquinque. Superfluum videtur, quia & ideo in codicib; nonnullis Latinis non legitur. Nūquid domine si loquar, subauditur, irascēris: aut aliquid huiusmodi. Cū euerteret dominus ciuitates in quibus habitant in eis.

In omni loco vbi intrauerimus ibi. Et aperuit deus oculos eius, & vidit puteum aquæ viuæ. Locutio est, non enim clausis oculis erat: vnde iam in principio libri locuti sumus, vbi scriptum est, Et aperti sunt oculi eorum.

Et terra in qua inhabitasti in ea. Et disposuerunt ambo testamentum, vel testati sunt ambo. Amat scriptura testamenti nomine pactum appellare. Accipe filium tuum dilectum. Illa locutione dictum est, accipe, qua etiam ad Agar de filio eius. Et respiciens Abraham oculus, cum sufficeret, respiciens. Per memetipsum iurauit, nisi benedicens benedicam te. Ac si diceret, Per memetipsum iurauit, quod benedicens benedicā te, aut nullo verbo audito simpliciter per memetipsum iurauit, benedicens benedicā te, & multiplicans multiplicabo semen tuum, cū sufficere posset, multiplicabo. Et nunciatum

K
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71

A nunciatum est Abraā dicentes, cū consuetudo loquendi habeat, nūciauerunt Abraā dicentes: aut nunciatum est à dicētib; Et surrexit Abraam à mortuo suo. Nō dixit à mortua sua. Et iterum de eadem, Et sepeliam, inquit, mortuum meū, quod non neutro quasi corpus mortuum, sed in masculino genere dictum Græca scriptura demonstrat. Et adiurabo te per dominum deum cæli & terræ. Græci non habent, per, sed iuro te dominum deum cæli. Cū quibus ego habito in eis. Nequādo noluerit mulier ire mecum. Mulierem fœminam appellare, propriū est illius lingue. In terram de qua existi inde. Attende tibi ne reuoces filium meum illuc. His verbis solet cōminatio declarari. Et posuit puer manum sub fœmore Abraæ, & iurauit ei de verbo hoc. Ergo locutio est qua dixerat Abraam adiuro te, ac si dixisset, iura mihi, non autem solemus sic loqui, sed obseruandum est, vtrū sint in scripturis aliæ similes locutiones, Nam quod dixit Abraam, si noluerit mulier venire tecum, purus eris à iuramento hoc: manifestauit ita se dixisse, adiuro te, tanquā diceret, iura mihi. Quod scriptum est de Rebecca: Virgo autem erat speciosa valde, virgo erat, vir non cognouerat eam. ista repetitio cōmédationem virginitatis insinuat. Sed cur additum sit, vir non cognouerat eam, nisi locutionis sit: mirū si possit accipi ita vt virgo nomen sit ætatis, non integritatis. Græci autē non habent, cognouerat, sed cognouit, quod videtur incōsequens. Adorauit domino. quod nobis videtur dicere, adorauit dominum: Quoniam nō dereliquit iustitiam & veritatem à domino meo, id est, iustitiam & veritatē quæ est à domino meo: ac si diceret, quā fecit dominus meus. Et currens puella nūciauit in domum matris suæ, quasi non esset ipsa & patris domus. Et aquam lauare pedibus ipsius & pedibus virorum qui cum eo erant. Dominus cui placui ante ipsum, ipse mittet angelum suum tecum: quasi non sufficeret, cui placui: an poterat ei placere nisi ante ipsum? Si tu prosperas viam meam, qua ego nunc ingredior in eam. Cū verba sua narraret seruus Abraæ, quæ dixit accessurus ad fontem, ita narratū, Et erit virgo cui ego dixerō, Da mihi bibere pusillū aquæ de hydra tua: & dicit mihi, Et tu bibe & camelis tuis hauriā. Hęc mulier est quam parauit dominus famulo suo Isaac. Quibus verbis satis euidenter expressum est etiam mulieres appellatas locutione Hebraica qua virginēs essent. Et benedixit dominum deum domini mei Abraam. Honorificentia locutio est, & familiarissima scripturis, sicut deus Helia. Renunciate mihi vt redeam dexteram aut sinistram. Per dexteram scilicet prosperitatem, per sinistram aduersitatem significauit, id est, dexteram si concesserint, sinistram si non concesserint. Nam vtique ea via rediturus fuerat qua venerat, Quam locutionem scripturarum etiam cætera earum loca indicabunt: quia dextera nominatur in omnibus bonis, sinistra in malis: siue fœlicitas & infœlicitas, siue iustitia & iniustitia: & aliquando dextera in æternis, sinistra in temporalibus.

Hęc sunt nomina filiorum Israhel secundum nomina generationes eorū. Tanquam dixisset, Secundū quæ nomina generationes eorū appellatæ sunt. Accipit Rebeccam filiā Bathuel Syri de Mesopotamia sororē Laban Syri sibi in vxorem. Cum posset dici tantummodo, Vxorem, aut sibi vxorem. Et ei erāt gemini in vtero eius, cum posset nō addi quod dictum est, eius. Creuerunt autem iuuenes. Est talis locutio & apud autores seculares, sicut est, Et scuta latentia cōdunt: id est cōdendo latentia faciunt. Sic & hic, Creuerunt iuuenes, cum

infantes essent, intelligitur creſcēdo facti sunt iuuenes. D
Jacob ad Esau, Vede mihi hodie primogenita tua mihi, Sic enim habent codices Græci. Videtes vidimus quia est dominus tecum; & disponemus tecū testamentum. Amant scripturæ pro pacto ponere testamentum; id est, *ἰσχυρῶς*, quod Latini habent, Et disponemus tecū testamentum ne facias nobiscum malum: tanquā diceretur, Vt paciscaris non facere nobiscum malum. Et vocauit filium suū senioresem Esau, & dixit: Hoc loco senioris nomen non significat ætatem grauem, sed ex cōparatione maiorem. Nunc ergo sume vas tuum, pharetramque & arcum. Non dixit, vasa sed vas. Quod autem intelligi voluit, nō apparet, nisi forte locutio est, vt per vas pharetram voluerit intelligi, & exponēdo quid dixerit vas, adiunxit pharetramque & arcum, Tanquam dixerit, Sume vas tuum & pharetram: veluti si diceret, Sume vas tuum, id est pharetram. Deinde aliud, & arcum; quod non ad aliud vas pertinet quod est pharetra. Aut certe pharetram & arcum vas voluit appellare; singularē ponens numerum pro plurali; tanquam si diceret, Accipe vestem tuam: quo nomine intelligeremus plures vestes, sicuti intelligimus militem pro militibus, & multa sunt talia. Exi in campum, & venare mihi venationem. Et vade ad oves; & sume mihi duos hēdos teneros, & bonos. Nominē ouium vtriusque pecoris genus significauit, quod in eis dē pascuis simul erant. Et det tibi benedictionem patris tui Abraam. Isaac dicit filio suo de auo eius: patre suo: Exiit in Mesopotamiam Syria: Quasi Mesopotamiā dicitur nisi Syria: quantis hoc Septuaginta habere non perhibetur Syria, sed cū asterisco scriptum est. Deus ad Iacob, Non derelinquam te donec faciam omnia quæ tecum locutus sum: Quasi dimissurus eum cum fecerit, non vtique, sed locutio est. Surrexit Iacob de somno suo, & dixit: Quia est dominus in loco hoc, ego autem ignorabam. Plenus sensus est, etsi non habeat; Quia: Est dominus in loco hoc, Ac si diceret, Est hic demonstratio domini, nō enim dominus in loco est: Iacob interrogas quod ait, Nostis Laban filium Nachor? Cū esset filius Bathuel. Intelligendum est nobiliorem fuisse Nachor, & merito dignitatis eius factum esse, vt de ipso interrogaret: filius autem dici & aui & proauit ultra maioris alicuius eū qui ex illo propagatur, vsitatissima locutionis est. Hinc est quod & Isaac patrem filij sui appellauit Abraā, sicut paulante commemorauit. Adhuc est diēs multa, nondū est hora congregandi pecora. Et dedit illi Laban ancillam suā ipsi vxorē: Plenum esset, etsi, ipsi non adderetur. Si inueni gratiam ante te, auguratus essem: benedixit enim me deus in introitu meo. Nō videtur cōsequens, quia hic dicendum fuit, Si inuenissem gratiam ante te, auguratus essem: Nūc autem si inueni, Ordo est, Si inueni gratiā ante te, pernite me augurari: ita enim dixit, Auguratus essem, tanquam diceret, O si auguratus essem, id est, ad bonum augurium te in domo mea haberem. Exaudiet me iustitia mea in die craftino: id est exaudiri me faciet. Et vidit Iacob faciem Laban, & ecce nō erat ad eum sicut hesternā & nudius tertianā die. Familiarissima in scripturis locutio: Hesternā & nudius tertianā die, pro tempore præterito posuit. Et vidit oculis meis in somno. Cum clausi sint in somno oculi corporis. Ego sum deus, qui apparui tibi in loco dei: Locutio est. An deus in loco dei sic accipiendū est, quomodo pluit dominus à domino filius à patre? Respondens autē Iacob dixit ad Laban: Dixi enim me forte auferas filias tuas à me & omnia mea: Intrauit autem Iacob

Gene. 28.
29
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
Gene. 29.
Gene. 30.
Gene. 31.
Gene. 32.
Gene. 33.
Gene. 34.
Gene. 35.
Gene. 36.
Gene. 37.
Gene. 38.
Gene. 39.
Gene. 40.
Gene. 41.
Gene. 42.
Gene. 43.
Gene. 44.
Gene. 45.
Gene. 46.
Gene. 47.

G Laban & scrutat⁹ est in domo Lia. Aduertendū est quomodo dicatur domus vxoris cū in itinere comprehensū sint à Laban. Nisi forte cōsuetudo scripturarum dicit domum pro cubiculo vel tentorio, quomodo etiam ancillarū domos dicit. **114** Iacob dicit ad Laban, quia scrutatus es omnia vasa domus meae. Nunc vnam domum dicit, cuius membra erant domus vxorum eius & concubinarum: vt intelligatur domus appellatas cum essent cubicula aut tentoria, quos etiam papilionēs vocant.

115 Nisi deus patris mei Abraam & timor Isaac affuisset mihi. Patrem suum appellat auum suum, sicut ei dixerat Isaac pater eius. **116** Misit autem Iacob nuncios ante se ad Esau fratrem suum in terra Seir, in regionem Edom & mandauit illis dicens, Sic dicetis domino meo Esau: sic dicit puer tuus Iacob, cū Laban habitauit & demoratus sum vsq; modo, & facti sunt mihi boues & asini & oves & pueri & puellae, & misi nunciare domino meo Esau. Non dixit, misi nunciare tibi. Si interrogauerit te Esau dices, cuius es? & quod vadis? & cuius haec quae antecedunt te? & dices, pueri tui Iacob. Plenum esset & integrum etiam si, & non haberet. Munera misit domino meo Esau, & ecce ipse post nos. Dicendum autem fuerat vsitata locutione, munera misit domino meo tibi, aut domino tuo tibi. Surrexit autem eadem nocte, & accepit vxores duas & duas ancillas. Hic distinguitur ab vxoribus, quas prius vxores scriptura dixerat, Et accepit duas vxores & duas ancillas. Notandum est quemadmodum dicatur consuetudine scripturarum, accepit: non enim tunc eas duxit, aut tunc à focero accepit. **120** Quod habent Latini codices, & oves & boues fortantur, Graeci habent fortantur super me: Quod ea significatione dictum est, vt intelligatur, super sollicitudinem vel curam meam: quomodo solemus loqui cum dicimus, super caput nostrū esse aliquid cuius maximā curam gerimus. **121** Et filij Iacob venerunt de campo, Et cum audissent compuncti sunt viri, & triste erat illis valde quod turpe fecerat in Israel, quod dormisset cum filia Iacob, & non sic erit. Difficile talis locutio reperitur in scripturis, non inducta persona loquentium, scriptorem verba eorum interposuisse, Non enim ait, & dixerunt: sed hoc tacito verba dixit eorum. Nam qui alij dicere potuerūt, & non sic erit: nisi qui grauiter indignati vindictā moliebantur. Notandum qd Emor **122** loquens de Dina ad Iacob & filios eius, filiam dicit vestram, nō dicit filiam tuam sororem istorum. In hac similes erimus vobis & habitabimus in vobis. id est, inter vos. **124** Appositus enim erat filia Iacob. id est, amabat eam. **125** Et filium eius Sichem interfecerunt in ore gladij, ac si diceret, gladio. Quae abstulerunt filij Iacob de ciuitate Sichimorū Salem cum eam expugnassent, sic enumerantur, Oves eorum, & boues eorum, & asinos eorum quaecunq; erant in ciuitate, & quaecunq; erant in campo tulerunt, & omnia corpora eorum captiuauerunt, & diripuerunt quaecunq; erant in ciuitate, & quaecunq; erant in domibus. Inter haec omnia non satis intelligitur quid dixit, & corpora eorum: neque enim suspicadum est, quod corpora abstulerūt peremptorium, sed rerum intelligenda sunt, quae corporaliter possidentur: vteorum sit executio quod sequitur, & supellectilem & cetera, sicut in iure dicitur, traditio corporum, Quamquam Graeci *συνάρτια* seruos appellant vsitatissima locutione, sed quia non *συνάρτια*, sed *σώματα* hic dictum est, non est temere cōfirmandum, seruos significatos: fieri tamen potest vt hoc magis sit. Cum **127** gentem Edom, id est, Idumaeorum cōmemoraret scri-

ptura, & qui in ea regnassent: postea dicit, Haec nomina **K** principum Esau secundum loca eorum in regionibus eorum & in gentibus eorum, gentes appellans vnus gentis, propter familiarum multiplicatas generationes, cū etiam ipse Edom vocaretur: vnde & gens quam propagauit cognominata est, cuius vtique pater fuit. **128** Cum audisset autem Ruben, liberauit eum de manibus eorum & dixit, non feriamus eum in anima. Non ergo liberauit eum, & inde hoc dixit: sed hoc dicendo eum liberauit. Prius ergo dixit, liberauit eum, & deinde breui recapitulatione quomodo eū liberauerit, insinuat. Non **129** feriamus eum in anima. hoc loco nomine animae vitam corporis animati significat, per efficiētem id quod efficitur. Secundum hoc videri potest etiam ad diabolum dictum esse de Iob, Animam eius ne tangas: id est, ne occidas eum. Nam secundum illam significationem qua natura animae commemoratur, illud à domino dicitur, Nolite timere eos qui corpus occidūt, animam autem non possunt occidere. **130** Quod Iudas dicit, Manus autem nostrae nō sunt super eum. hoc est quod dici à nobis solet, manus ei non inferamus. Quoniam frater **131** noster & caro nostra est, non aliud, sed bis hoc idem dictum est, tanquam exponendo quid sit frater noster, id est caro nostra, quod ex eadem carne fuerant procreati. Occiderunt hōdum caprarum. Sic solet loqui scriptura, Quemadmodum in Psalmo, Sicut agni ouium: quasi possit esse aut hōdus nisi caprarum, aut agnus nisi ouium. Et nunciatum est nurui eius Thamar, dicentes. Dicendum autem fuit, Nunciauerunt dicentes. **132** Et depositis vestimentis viduitatis suae à se. Quid minus esset, si non adderetur à se? Et non apposuit amplius scire eam, pro eo quod est misceri ei. Et inuenit Ioseph gratiā in conspectu domini sui. Haec locutio nulli est ignota in scripturis. Et nesciebat quae circa eum **133** erant. Apud Graecos vsitata est vulgo locutio, apud nos recta non est, sed nesciebat aliquid dicimus. Præter panem quem ipse edebat. Per panem vtique omnia intelligi voluit ad victum eius pertinētia. Vnde pro quotidiano victu, panis solus posit⁹ intelligitur in oratione dominica. Et misit vxor domini eius oculos suos in Ioseph. Solet & apud nos vulgo esse vsitata locutio, pro eo quod est Amavit eum. Et ait, dormi mecum, Et ista vsitata est locutio, pro eo quod est concumbe mecum. **141** Et dedit carceris custos, carcerem per manū Ioseph, pro eo quod in manus Ioseph, per quod significat in potestate. Et dixerunt somnium vidimus, & non est qui interpretetur illud. Cum somnium suum vnusquisque vidisset, non dixerunt: somnia vidimus, sed somnium vidimus. Tres fundi, tres dies sunt. nō dixit tres dies significant. Et multum haec locutio notanda est, vbi aliqua significantia earum rerum quas significant nomine appellantur. Inde est quod ait Apostolus, Petra autem erat Christus, non ait, Petra significabat Christum, **144** Et dabis calicem Pharaoni in manu eius. cum plenum esset, etiam si non adderetur, in manu eius. Et auferet Pharao caput tuum abs te. Plenum esset etiam si non haberet, abs te. Et manducabunt aues caeli carnes tuas abs te. Similis superiorum locutioni. Et factum est post biennium dierum. Quid minus esset si non haberet, dierum? Surrexit autem Pharao, & non erat somnium. A mant scripturae sic loqui de somniis, cum fuerit euigilatum, tanquam reddita homini veritate vigilatium, tunc illud appareat somnium, quod cum videretur, quasi veritas fuit. Peccatum meum recordor hodie. Pharao iratus fuit pueris suis, & posuit nos

A nos in carcere. Ille loquebatur tanquam de altero. **150** Et vidimus somnium ambo nocte vna, ego & ille, quasi nō sufficeret quod ambo dixerat. Deinde & hic vidimus somnium dicit, non vidimus somnia tanquam vnū ambo vidissent. Factum est autem sicut comparuit nobis, ita & contigit. Factū est autem, sic solet scriptura ponere: nam plenum esset, Sicut enim comparuit nobis, ita & contigit. Quales nunquam vidi tales in tota terra Aegypti turpiores, Dicit autem posset more nostro, quibus nunquam vidi turpiores, aut quales nunquam vidi, aut nunquam vidi tales. Exurgēs autem dormiui, exurgens ait, pro expergiscens. Quanta deus facit offēdit Pharaoni. Cum illi loqueretur, tanquam de altero dicit. Et cōsumet fames terram. Pro, homines qui sunt in terra. Nunc ergo vide hominem prudētem & intelligentem, & constitue eum super terram Aegypti, & faciat Pharao & constituat locorum principes super terram. Quasi alius sit cui dixit, Prouide hominē prudentem: & alius de quo dixit, Constituat Pharao. Congregetur triticum sub manu Pharaonis. id est, sub potestate. Tamen thronum praecedam tui ego. Sic se habent verba in Graeco, quae dixit Pharao ad Ioseph, Sed praecedam tui: vsitata est apud Graecos locutio, apud nos autem dicitur praecedam te. Illud vero, Praecedā te thronum, nec apud Graecos vsitata perhibetur, sed praecedam te throno, id est, honore sedis: quod intelligitur, praecedam te regno: hoc enim illi & postea dicit. Ego Pharao, sine te nemo extollet manum suam super omnem terram Aegypti, tanquam diceret, Ego sum rex, tu autem princeps vel prepositus Aegypti. Pharao quippe nō hominis nomen est, sed regiae potestatis. Videns autem Iacob quia est veditio in Aegypto, dixit filiis suis, Quare segnes estis? Ecce audiui quod est veditio in Aegypto. Notandum quia id quod audisse se dicit, vidisse eum scriptura dixerat. Emitte nobis pusillas escas vt viuamus, & non moriamur. Vnum horum sufficeret, aut vt viuamus, aut vt non moriamur. Pacati sumus, nō sunt pueri tui exploratores. Quasi de aliis dixerint, Non sunt pueri tui exploratores: Cum possent dicere, Nō sumus: honorificentiae autem more maxime ita loquebantur. **163** Duodecim sumus pueri tui fratres in terra Chanaan, cum posterius dicant, quod vnus eorum non sit, ipsum scilicet Ioseph non esse existimantes, id est, perisse. Haec locutione dictum est etiam illud, Hi filij Iacob qui facti sunt ei in Mesopotamia, cum ibi non fuerit natus Benjamin. Quod autē dixerūt, sumus in terra Chanaan, cum eo tempore quo loquebantur in Aegypto essent, sumus dictum est, pro habitamus, inde enim venerant ilico redituri, ibi commorantes. Hoc est quod dixi vobis dicens, quod exploratores estis. Quid decesset, etiam si non adderet, dicens: Ipsi vero ite ducite emptionem tritici vestri. Ducite pro eo quod est fertē. Quia enim dueuntur iumenta in quibus fertur, etiā hoc duci dictum est. Nōne locutus sum vobis dicens, Ne noceatis puero & non exaudistis me: Notandum exauditionem non eam solam dici qua exaudit deus. Ipsi autem ignorabant, quia audit Ioseph, audit pro intelligit. Nam voces audit vtique aure etiam qui non intelligit linguam. Repetitur illa locutio quando narrant patri suo quid eis acciderit in Aegypto, & quid dixerint ad Ioseph, Duodecim sumus fratres filij patris nostri, vnus non est, pusillus autem cum patre nostro hodie in terra Chanaan. Multa in his paucis verbis genera locutionum sunt, & illud quod paulo ante memorauimus, duodecim sumus, cum ipsi dicant, vnus non est: Et filij su-

mus patris nostri, quasi possent esse filij non patris sui. **D** Pusillus autem cum patre nostro hodie in terra Chanaan: nec dixerunt, est, aut aliquid huiusmodi. Deinde notandum est, quod maxime necessarium videtur propter Euangelistarum narrationes, quomodo cum ea quae dicta sunt dicta esse narrantur, non omnino eodem modo repetuntur, cum tamen in diuersitate verborum nihil sententiae deperat veritatis. Nam quod dixerunt dictum sibi esse à Ioseph, & in terrā mercamini, non inuenitur ab illo dictū. Sine mendacio autem dixerūt, quod ex verbis quae dixerat in eius voluntate cognouerāt. Neque enim verba sunt necessaria nisi ad exprimendam, & in audientium notitiam perferendam quantum possumus voluntatem. Et erat vnusquisque alligatura argenti in sacco eorum. Non dixit in sacco eius, aut in sacco eorum, sed quasi vnus faccus omnium esset. **169** Super me facta sunt omnia haec. id est, me miseria onerat. Ait autem illi Iudas, dicens. Potuit plenum esse etiam non haberet, dicens. Interrogās interrogauit nos homo. Assidua est talis locutio in scripturis, interrogans interrogauit nos homo, aut interrogando interrogauit: & si qua similia. Mecum enim manducabunt homines meridie panem. Nunquid panes tantum? Sed ab eo quod excellit & cetera est complexa locutio. Mecum enim manducabūt homines meridie. Quod dicit meridie, pradium significat quod fit medio die: hoc est enim meridies. Vt accipias nos in seruos & asinos nostros. Non vtique subauditur seruos, Nam quod Latini codices seruos habent, in Graecis *παιδες* legitur, quod nullo modo asini possunt esse, ergo asinos nostros tantummodo accipias subauditur. Aperuimus saccos nostros, & hoc argentum vnusquisque in sacco suo, Non addidit inuentum est: aut apparuit, aut erat, aut aliquid huiusmodi. Propitius vobis, nolite timere. In his verbis quibus dictum est, propitius vobis, duo verba sunt quae subaudiuntur, & sit & deus. Plenum est enim, propitius sit vobis deus, quod omnino in Graeco vsitatissimū est. Saluus est puer tuus, pater noster, adhuc viuuit. Hic expressius ostenditur pueri nomine seruum solere significari. Non enim in illo sene posset hoc esse nomē *ατατις*. Non poterant Aegyptij manducare cum Hebraeis panes, abominatio est enim Aegyptiis. Illa locutio frequentatur, vt in panibus omnes escas intelligantur. Magnificata facta est autem pars Benjamin praeparibus omnium quintupliciter ad illorum. Iam quia dictum erat praeparibus omnium, potuit non dici ad illorum. Inueniens autem eos dixit, secundum verba haec, potuit dicere, dixit eis verba haec. An forte non locutionis genus est, sed interest etiam sententiae. Aliud enim est ipsa verba dicere, aliud secundū ipsa: vt quaeque alia dicta fuerint eadē sententia teneatur, quae in illis verbis cōprehensa est, hoc est secundū ipsa, etiā si nō ipsa. Sed quia sequit illis respondētibus, Vt quid loquitur dominus secundū verba haec, qui vtique dicere debuerunt vsitato more, vt quid loquitur dominus verba haec, constat esse locutionis genus. Absit à pueris tuis facere secundum verbū hoc, potuerunt dicere, absit à nobis, sed illa honorificentia est vsitata scripturis sic dicere tanq; de aliis: Pueris autē pro seruis dictū est. Et nos autē erimus serui domino nostro. Etiā hic, *παιδες*. Graeci habēt, hoc est pueri, quod tam assidue scriptura pro seruis ponit, vt difficile inueniatur nō isto nomine appellare seruos. Quomodo autem ascendā ad patrem, cū puer nō sit nobiscū, vt non videā mala quae inuenient patre meū? Magis cōsuetudo loquendi exagebat dici, vt videā mala quae

G la qua inueniet patrem meum. Hoc est, quomodo ascendam ut videam? Nouo itaq; loquendi more id quod dixit, ac si dixisset, no. Sic enim vsitatus ordo iste verboru est: Non ascendam ad patrem, cum puer non sit nobiscum, vt non videam mala qua inuenient patrem meum. Quando fleuit Ioseph cu cognosceretur a fratribus suis, ait scriptura, Audierunt autem omnes Aegyptij, & auditu est in domo Pharaonis: deinde sequitur quod narrabat, Dixit autem Ioseph ad fratres suos, Prius itaq; scriptura dixit, quod postea factum est. Hoc enim fama celebritate accidit, vt omnibus Aegyptiis notu fieret, & postea reuersa est narratio ad id quod dicebatur breui recapitulatione. Et diuulgata est vox in domo Pharaonis dicetes, Venerunt fratres Ioseph, dicetes posuit pro dicentium. Vox enim dicentium diuulgata est, venerunt fratres Ioseph. At ille respondit, quid est, dicēs: Ordo est, At ille respondit dicens, quid est. Deus dixit ad Iacob, Ego descendam tecum in Aegyptum, & ego ascendere te faciam in finem. Sic habent Graeci, quod Latini habent, & ego deducam te in finem. Iudam autem misit ante se ad Ioseph, vt veniret sibi obuiam iuxta heroum ciuitatem. Nescio vtru heroum nomen facile in scripturis reperiat. In verbis Ioseph quibus ait ad fratres suos, Ascendens nunciabo Pharaoni & dicam ei, Fratres mei & domus patris mei qui erant in terra Chanaan, venerunt ad me: viri autem sunt pastores. Viri enim pecorum nutritores erant, & iumenta & oues & omnia sua adduxerunt. Quod interpositu est, viri enim pecoru nutritores erant, ex persona sua scriptor interposuit, & redit ad verba Ioseph, adiungendo & iumenta & omnia sua adduxerunt, vt ordo sit in verbis Ioseph: Viri autem sunt pastores, & iumenta & oues & omnia sua adduxerunt. Dixit autem Pharao ad Iacob, Quot anni dierum vite tuae subauditur sunt. Pusilli & maligni fuerunt dies annorum vite mee. Pusillos pro paucis positum est. Neq; enim vite alicuius q̄ ceterorum dies possunt esse horarum spacio breuiores. Hoc autem Iacob ex cōparatione dixit vite maiorum suorum. Nam vtique cētum triginta annos quos ille iam agebat, nemo nunc viuuit. Triticum secundum corpus, id est, secundum numerum corporum. Per corpus etenim, numerum corporum: per numerum corporum, numerum hominum significat. Inualuerat autem fames valde, & defecit terra Aegypti. Terra, posuit pro hominibus qui erant in terra. Venerunt autē omnes Aegyptij ad Ioseph dicentes, Da nobis panes. Panes per triticu significat, locutione per id quod efficitur, id quod efficit. Et facta est terra Pharaoni, No ait Pharaonis, Amat sic loqui scriptura sicut in Psalmo dictum est, Et custodiuit legem tuam, haec facta est mihi, quia iustificationes tuas exquisiui. De lege dei dixit, Haec facta est mihi, id est, in meam vtilitatem. Prater terrā sacerdotum tantum non possedit Ioseph. quasi dixisset, prater terram sacerdotum tantum, omnem terrā possedit Ioseph. Et posuit illis Ioseph in praecipuum vsque in hodiernum diem in terra Aegypti, vt praesentem quintas Pharaoni. Hinc intelligitur Pharaonis nomen potestatis fuisse regalis, quod dixit, vsque in hodiernum die. Non enim illi qui tunc fuit, praestare poterant Aegyptij vsq; ad illu die quo ista scribebantur, quando ille no iam vivebat. Et fuerunt dies Iacob annoru vite eius. Dies annorum saepe dicit scriptura, cu semel posset annos dicere. Quod scriptum est, Nunciatum est Ioseph, quia pater tuus turbatur, Aliqui codices habent vexatur, aliqui estuatur, & aliud alij, sicut interpretari Latini potuerunt, quod Graece scriptum est, *ἠνεχθη*. Ideo autē tur-

batur accommodatus dici videtur, quia hoc dici solet de K iis qui afflictatione corporis morte propinquate iactantur. Et ex hoc etiam turba *ὄχλος* dicitur. Est enim turba multitudo inordinata, non sicut populus quod *ἄμμος* dicitur; nec sicut plebs quod *λαός* dicitur, sed sicut *ὄχλος* quod turba dicitur. Iacob benedicens nepotes suos filios Ioseph, ait inter caetera, Et inuocabitur in his nomen meum & nomen patrum meorum. Vnde notandum est non solum exauditionem, sed etiam inuocationem dici aliquando quae non dei, sed hominum sint. Hic enim primitiuus, minus habet est, secundum codices Graecos. In benedictione Ioseph ait inter caetera Iacob, Inde qui confortauit Israël. miru si non subauditur, est: vt planum sit. Inde est qui confortauit Israël. Quod scriptu est, Dixit Ioseph seruis suis sepulchris, vt sepelirent patrem eius, non inuenit lingua Latina quemadmodu appellaret *ἐνταφιασθε*. Non enim ipsi sepeliunt, id est, terrae exhibetur corporibus humanis, vel condiendo vel sic. cando, vel inuoluendo & alligando, in quo opere maxime Aegyptiorum cura praecellit. Quod ergo dicit etiam sepelirent, curauerunt intelligere debemus. Et quod dicit quadraginta dies sepulture, ipsius curationis accipiendae sunt. Sepultus enim ille non est nisi vbi se madauerat sepeliri. Loquimini in aures Pharaonis, locutio est vsitata scripturis. Et dixit Pharao ad Ioseph, Descende & sepeli patrem tuum. Etiam si per potentes illos per quos Ioseph mandauerat Pharao, dixit, quod perferrent ad Ioseph, no vtique dixit nisi ipsi Ioseph. Vnde illud est in Euangelio, quod vnus Euangelistarum dicit Centurionem venisse ad dominu & dixisse illi, Puer meus iacet in domo paralyticus. Alius autem totum diligentius narrans, amicos eum ad dominum misisse commemorat qui hoc ei dicerent, In quibus amicis vtique ipse venit, cuius in eis voluntas praesens fuit. Vnde est, Qui vos recipit, me recipit, & qui me recipit, recipit eum qui me misit. Planxerunt eum planctu magnum & validu. Plaxerunt planctu non plaxerunt palctu, locutio est in Latina lingua no ignota, sicut dicitur, seruitute seruiuit, militiam militauit, & similia. Et redditione reddet nobis omnia mala quae ostendimus ei. Ex hac locutione ait & Apostolus, Alexander ariarius multa mala mihi ostendit. Ostendimus enim dictum est, vel ostendit, pro eo quod est fecimus, vel fecit. Accipe iniquitatem seruatorum dei patris tui. Noua locutio est, accipe iniquitatem pro ignosce, aut remitte, aut obliuiscere. Sed puto inde esse dictum, accipe, ac si diceretur, equo animo accipe, hoc est, noli indigne ferre. Et venientes ad eum dixerunt. Non iteru venerunt, sed quod dictum fuit iterum dictum est, Solet hoc facere scriptura.

DIVI AVRELIJ AVGVSTINI
Locutionis de Exodo, Liber secundus.

Intualescebant valde valde. Quid est quod dictu est de obstetricibus, Et fecerunt sibi domos, quoniam timuerunt deum? Praedictu est enim Benefaciebat deo cum obstetricibus. Et ad hoc videtur pertinere quod fecerat sibi domos timendo deum, tanquam beneficia dei ad hoc eis profuerint vt facerent sibi domos.

A mos. Nunquid antea non eas habuisse domos intelligendum est? An ad diuitias hoc verbum pertinet, vel potius ad aliquas rei familiaris idoneas facultates? Huic enim simile videtur, quod ait etiam Iacob post quatuordecim annos seruitutis suae focero suo volenti eum adhuc apud se tenere. Nunc ergo quando faciam & ego mihi domum, dixerat enim quod creuerint pecora Laban sub illo: Sicut & ipse Laban confessus fuerat dicens, Benedixit me deus in introitu tuo. Cu ergo dicit, quando faciam & ego mihi domum subintelligitur, sicut & tu. Hoc videtur enim valere quod ait, & ego vt ad ipsam domum faciendam videatur pertinere quod consequenter ad Laban merces ipsa statuenda proponitur. Et omne foeminum viuificate illud. Sic enim habent Graeci, Latini non habent, illud. Erat autem quidam de tribu Leui, & sumpsit sibi de filiabus Leui. intelligitur vxorem: quod quidam Latini interpretes etiam addidum putauerunt. Sequitur autem, Et habuit eam & concepit. Quae sit tibi, ideo difficile est nosse, quia nec Graecus interpret ex Hebraeo, nec Latinus ex Graeco vertit hoc nomen, sed transtulit vt inuenit. Timuit autem Moyses & dixit, Si sic diuulgatum est verbum hoc. Duo sunt in hac locutione attendenda. Primo, quia pendet sententia, & sic dimissa est: Deinde, quia verbum pro facto posuit. Et respexit filios Israël & innouit illis. Pro eo positum est innouit, quod egit in eis, quibus dei cura erga se intelligerent. Videns vidi afflictionem populi mei qui est in Aegypto. Et dixit Moyses ad deum, Quis sum, quia ibo ad Pharaonem regem Aegypti, & qui educam filios Israël de terra Aegypti? Dixit autem, quoniam ero tecum. Sic habet Graecus: Latinus autē, Et quis ego dixit: & non dixit quia ibo, & quia educam, sed vt eam & ducam. Et quod in Graeco habet, dixit autem quia ero tecum, intelligitur vtique quod dixerit ad Moysen. Totu autem hoc Latinus addidit & ait, Dixit autē deus ad Moysen, deus dicit quod dicat Moyses filiis Israël, Visitans visitauit vos & quacunq; contigerunt vobis in Aegypto. Graecus habet, visitatione visitauit vos. Deus dicit ad Moysen de filiis Israël & audient vocem tuam. Graecus habet, & exaudient vocem tuam, quia exauditio dicitur hominis, quod habet Graecus. Poscet mulier a vicina & ab inquilina sua vasa argentea & aurea & vestem. Graecus habet a cohabitatrice sua: hoc est *συνόικου*, quod Latini aliqui interpretati sunt, a cellaria sua. Moyses dicit, Quid si no crediderint mihi neque exaudierint vocem meam, quod Latini, audierint interpretati sunt. Extende manum & apprehende caudam. Graecus habet: Latinus autem, manum tuam & caudam eius, interpretatus est. Et extendens manum apprehendit caudam, & facta est virga in manu eius. Et dixit illi, Vt credant tibi quoniam apparuit tibi dominus deus patrum ipsorum. Graecus no habet, & dixit illi: sed continuo adiunxit, vt credant tibi, id est, verba dei, post illud factum miraculum: tanquam adhuc loqueretur & modo sententiam verborum impleuerit. Na ordo est verborum. Extende manum & apprehende caudam, vt credant tibi: sed interposita est facti narratio, & postea redditum, vt credant tibi. Quod Latinus habet, Et facta est manus eius leprosa tanq; nix. Graecus no habet, leprosa: sed tantu, facta est tanquam nix. Quod si non audierint vocē signi primi, Graecus sic habet: Latinus autem, vocem tuam signi primi: sequitur, & sic credent tibi voce signi sequentis. Et erit aqua quam sumes de flumine sanguis super aridam: vel poti⁹ super aridum, id est, super id quod aridum est: quod Latinus dicitur.

xit, sanguis super terram. Moyses dixit, Precor domine, no sum eloquens ante hesternam, & nudius tertianam die. Et virga hanc sumes in manu tuam, in qua facies in ea signa. cu dici possit, in qua facies signa: aut certe virgam hanc sumes in manu tua & facies in ea signa. Nunc vero vtrunq; dictum est solita locutione scripturarum. Post dies autē illos multos, mortu⁹ est rex Aegypti. Dixit autē dominus ad Moysen in Madiā, Vade perge in Aegyptum: mortui sunt enim omnes qui querebant animam tuam. Multa in his verbis genera locutionu notanda sunt. Primo vade, perge in Aegyptum: tanq; non sufficeret tantu vade, vel tantu perge. Deinde, mortui sunt omnes qui querebant animam tuam: cum solu regē Aegypti scriptura dixerit mortuū, & de solo antea dictu fuerit qd Moysen querebat occidere. An ipse post alios inimicos vltimus mortuus est: Quod si ita est, no locutio, sed sensus est. Item qui querebant animam tuam, no in malo tantum, sed etiam in bono dici solet in scripturis: Na sicut hic in malo dictu est, sic etiam in Psalms, Cōfundantur & reuereantur, qui querebant animam meam. In bono, Perit fuga a me, & non est qui requirat animam meam. Nisi forte aliquid distare dicitur inter querebant & requireret, vt illud in malo, hoc in bono intelligēdu sit. Et dicebant ad populum dicentes, Haec dicit Pharao. Quam locutionem piguit Latinum interpretari. Videat deus vos & iudicet, quoniam execrabilem fecistis odorē nostrum palam Pharaone, & palam seruis eius, dare gladium in manus eius vt occidat nos: sic enim habet Graecus. Latinus autem ait quem pro optimo legebamus, vt daretis gladium in manibus eius, qui solocissimus nulla interpretationis necessitate factus est, qui in Graeco non est. Statui testamentum meum ad illos, ita vt darent illis terram Chananaeorum. Et terram quam incoluerunt, in qua & incoluerunt in ea: sic enim habet Graecus. Quod vtique & in Graeca lingua absurde videtur sonare, & tamen septuaginta interpretum auctoritas tanta est, quos ita loqui non piguit: quid enim & si sensus hic latet: Quod si nullus est, ipsa locutio notanda est, ne alibi inuenta sensum impediatur, vel aliquid querrere vbi quarendum non est compellat. Quod habet Latinus, Exaudiuit gemitum filiorum Israël quemadmodum Aegyptij affligent eos: Graecus habet, *καταδουλώσεται* quod interpretari posset, in seruitutem redigunt eos, nam vno verbo non potest. Et locutus est Moyses sic ad filios Israël, & non exaudierunt Moysen a defectione animi & ab operibus duris. Exaudierunt ait, non audierunt. Ecce enim ineloquens sum ego, quod ait Moyses ad dominum *ἄλογος* dixit Graecus, non imperitus, quasi *ἄμαθης* vel *ἄπειρος*. Hi sunt Aaron & Moyses quibus dixit deus vt educant filios Israël de terra Aegypti. Sic enim habet Graecus. Ecce ego gracili voce sum, & quomodo exaudiet me Pharao? Notandum quod exaudiet dixit, non audiet. Fececit autem Moyses & Aarō sicut praecipit illis dominus, ita fecerunt. Quid deesset, si non diceretur, ita fecerunt: Si loquetur vobis Pharao dicens, Date nobis signum aut portentum, & dices Aaron fratri tuo, sume virgam: nonne locutionis nostrae consuetudo poscebat & quaedam eius integritas vt ita diceretur: si loquetur vobis Pharao dicens, Date nobis signum aut portentum, dices Aaron fratri tuo, sume virgam. Quid ergo ibi additum est, & nisi aliqua proprietate locutionis Hebraicae, nam neque Graeca esse prohibetur. Non mihi videntur satis commode interpretati Latini, *σοφιστῶν* Pharaonis, vt dicerent sapientes: Sophistae enim sapientes

Gene. 45.

Gene. 46.

Gene. 47.

Psal. 118.

Gene. 48.

200

201

202

Gene. 49.

203

Gene. 50.

204

205

Math. 8.

Luc. 7.

206

Math. 10.

207

1. Timot. 4.

208

209

Exod. 1.

17 D

18

19

Psal. 96.

Psal. 141.

E

20

Exod. 5.

21

22

Exod. 6.

23

24

F

25

26

27

28

Exod. 7.

29

G pientes dicuntur. Potuit enim Latinus interpres Sophista dicere, quoniam non est quemadmodum id Latine dicatur, & ideo isto verbo iam utimur pro Latino, Sicut Philosophia dicimus non solum Græce, verum etiam Latine: sophista autem appellantur latinarum literarum eloquentissimi auctores. Et absorbit virga Aaron virgas illorum. ac si diceret, draco Aaron. Quod dictum est de Pharaone, Ecce ipse exiit ad aquam. Græcus habet, super aquam. Dimitte populum meum ut feruiat mihi in deserto, & ecce non exaudisti usque adhuc. Quotiens dicitur exaudisti, cum homini dicitur. Fecerunt autem & similiter incantatores Aegyptiorum veneficiis suis, & induratum est cor Pharaonis, & non exaudiuit eos, sicut dixit dominus. Quia in usu scripturæ est, exaudiuit eos, sicut dixit dominus. Quia in usu scripturæ est, exaudiuit eos, cum etiam de homine loquitur. Dimitte populum meum ut feruiat mihi, non ut feruiat, qui loquendi modus non ferè inuenitur, nisi ubi res ipsa singulari pluribus constat. Populus enim singulari nomine dicitur, sed constat ex multis. Sic est etiam, Omnis terra adoret te, quia omnis terra dictum est pro hominibus qui sunt in terra. Ecce ego seruo omnes fines tuos ranis. Sic enim habet Græcus elegantissima locutione: ut rana ipsa, plaga intelligatur qua feritur terra Aegypti. Et eructabit flumen ranas: & ascendentes intrabunt in domos tuas & in promptuaria cubiculorum tuorum super lectos tuos, & in domos seruatorum tuorum, & populi tui, & in conspersis tuis, & in clibanis tuis: & super te & super populum tuum & super seruos tuos ascendentes ranae, Notandum quod in domos & cætera cum dixisset, accusatiuum casum tenuit, & super lectos &c. ubi dixit, super, accusatiuum similiter seruauit. In conspersis autem & in clibanis ad ablatiuum se transfudit: Nam & Græcus mutauit præpositionem, quam non mutat Latinus. Ille enim habet ἐν τοῖς ὀκνοῦς in domos: in conspersis autem ἐν τοῖς φρεσάμασι. Vbi mirum si non etiam sensus est, non locutio, ut in conspersis & in clibanis exortas ranas forsitan velit intelligi, non extrinsecus ascendisse vel irruisse, & quia eas fluiuium eructaturum prædicat, inde impleri omnia. Et extendit Aaron manum super aquam Aegypti & eduxit ranas, & educta est rana & operuit terram. Repetitio à plurali ad singulare numerum traiecta est, Nam utique rana pro multitudine ranarum positum est, Nescio quo autem modo per loquendi consuetudinem imbutis sensibus hominum, sæpe plus videtur quod singulariter quam pluraliter dicitur, Nam plus accipitur cum dicitur, verbi causa, est illic miles, qui sunt illic milites: est illic piscis, qui sunt illic pisces. Et colligebant acervos acervos. Hæc repetitio multitudinis acervorum significat, & est scripturis familiaris. Quod habent Latini, Extende manu virgam tuam & percutite terram, non percutite terram: Græcus habet aggerem terram, si tamè hoc verbo recte interpretatur quod dictum est τὸ χῶμα τῆς γῆς. Fecerunt autem similiter & incantatores veneficiis suis, ut educerent scyniphes, & non poterant. Notandum est, fecerunt dictum, pro eo quod est, conati sunt facere. Nam utique si fecerunt similiter, proculdubio eduxerunt scyniphes: sed quia sequitur, ut educeret & non poterat: non ergo similiter fecerunt, sed similiter facere conati sunt. Aut si forte & ipsi quauis veneficiis ageret, eadem tamen agendi specie virgâ extendebant, quod scriptura non expressit. Et in terram super quam sunt super eam. Et gloriosam faciâ in die illa terrâ Gesen, in qua populus meus inest super eam. Et dixit Moyses, Ego exeam à te, & orabo deum & exibit cynomyia à Pharaone & à seruis eius: quasi alteri diceret, & exeat à te, & de al-

tero Pharaone subsequeretur à quo esset exitura cynomyia. Dimitte populum meum ut mihi feruiat. Ecce ego plura hac hora crastina grandine multam. Grandæ autem multa valde valde. Et desinent voces & grandæ. Notandum est scripturam voces folere appellare tonitrua, quas voces dei etiam Pharaon superius appellauit dicens, Orate pro me ad dominum, ut desinant fieri voces dei. Vbi & illa locutio est quod dixit, desinat fieri voces. Ut narretis in auribus filiis vestris & filiis filiorum vestrorum quæcumque illudit Aegyptiis. Notandum quæadmodum dicatur, illudio, ne forte ita sit dictum, Draco hic quæ finxisti ad illudendum ei. Et illud in Iob. Hoc est initium figmenti domini quod fecit ad illudendum ab angelis eius. Ecce ego induco hac hora crastino die locustam multam. Ecce quemadmodum superius dixit ranam, ubi diximus plerumque plus intelligi cum aliquid huiusmodi singulariter dicitur, quam si pluraliter diceretur. Manifestum est enim plus sonare, locustam multam, quam si diceret, locustas multas. Qui autem & qui sunt qui ibunt, quotidie dicimus consuetudine familiariore, quam qui & qui ibunt. Non est relictum viride nihil in lignis. Dicedum fuit more locutionis nostræ, non est relictum viride aliquid in lignis. Pharaon ad Moysen, Peccaui ante dominum deum vestrum & in vobis, suscipite ergo delictum meum. Hac locutione & ad Ioseph usque fratres eius ubi dixerunt, Accipe iniquitatem seruatorum dei patris tui. Quod Latini habent, Et nemo vidit fratrem suum tribus diebus. Græcus habet, Et non vidit nemo fratrem suum. Notandum etiam fratrem hominis quemlibet hominem dicit. Pharaon dixit ad Moysen & Aarôn, Ite & seruite domino deo vestro, præter oues & boues relinquitis: sic enim habet Græcus: valde iniustata locutio est, nisi post distinctionem subinferatur, relinquitis, & subaudiatur, ista, ut sit sensus, Ite præter oues & boues & relinquitis ista. Solum enim talis eclipsis fieri crebro in locutionibus scripturarum. Et non relinquitis vngulam, quasi abductis pecoribus posset vngula remanere. Quid est enim aliud, non relinquitis vngulam, nisi nec vngulam relinquitis? Pharaon ad Moysen, Attende tibi vltra apponere videre faciem meam, pro eo quod est, attende tibi ne vltra videas faciem meam. Et petat vnusquisque à proximo suo, & mulier à proxima sua vasa argentea & aurea & vestem. Notandum & Aegyptios Hebræis proximis dictos. Et erit clamor magnus per totam terram Aegypti qualis non fuit, & talis non adhuc apponetur: in filiis autem Israël non mutiet canis lingua sua ab homine usque ad pecus. Elegatissima locutio est, per canem quippe extremum significauit vel hominum vel pecorum: ita commendans, quanta in Hebræis quies futura esset, Aegyptiis acerba orbitate clamantibus. Accipiant singuli ouem per domos patriarum. Quas dicat patrias, non facile est intelligere, vtrum ciuitates in quibus commanebant, an potius numerosas familias à cuiusque velut paternitate propagatas. Hoc enim magis in Græco significari perhibetur. Si autem pauci sint qui in domo, ita ut non sint idonei ad ouem, id est, ut ipsa paucitas, non sit idonea ad ouem consumendam: assumet secum vicinum proximum suum, hoc est ipsa domus assumet vicinum: hominem proximum pro homine posuit, singularem autem pro plurali. Non enim vnum, sed quot sufficiunt. Cum de oue consumenda scriptura loqueretur, secundum numerum, inquit, animarum vnusquisque quot sufficiat, animas pro hominibus à parte totum. Sument de sanguine & ponent super duos postes, & super limen in domibus in quibus manducabunt

A bunt illas in eis. Cum dixerit in quibus, dixit etiam, in eis more visitatissimo. Sed manducabunt illas, queritur quas, & intelligitur carnes. Hoc enim sequitur, Et manducabunt carnes hac nocte affatas igni. Quod habet Latini codices, Qui manducabunt carnem, Græci autem habent κρέας, id est, carnem, sed genere neutro. Ideo in Græco est, in domibus in quibus manducabunt illa in eis. Est vero illa locutio, ut prius diceret illas, quam prædiceret quid in consequentibus intelligeretur quas dixerit: similis ei locutioni quæ de filio Moysi exposuimus, cum eum vellet angelus occidere, & exemplum adhibuimus de Psalmo Fundamenta eius in montibus sanctis, diligit dominus portas Sion: Cuius enim fundamenta non intelligimus nisi ex consequentibus. Sic & hic, in quibus manducabunt illas, in eis: id est, in quibus domibus manducabunt illas, intelligitur carnes, de quibus consequenter loquitur. Sumetis autem vobis fasciculum hyssopi, & tingetis ex sanguine qui est iuxta ostium, & linietis super limen & super ambos postes de sanguine. Et hic fasciculus hyssopi plures fasciculos significat; sicut rana plures ranas, & locusta plures locustas, Tropus B autem iste quando fit in rebus quæ à nobis non ita dici solent obscuritatem facit. Et erit cum dicent ad vos filij vestri, quæ est seruitus ista? Et dicetis eis, immolatio Pascha hoc domino: etiam si non haberet, & planum esset, dicetis eis. Et aduenientes filij Israël fecerunt sicut dominus præcepit Moysi & Aaron, ita fecerunt. Non adderet, ita fecerunt, nisi mos esset scripturarum. Et factum est in die illa, eduxit dominus filios Israël de terra Aegypti. Ait enim dominus ad Moysen dicens, Omne adaperiens vuluam masculinam: pluralem numerum intulit singulari, quia ipsum quod dictum est, Omne adaperiens vuluam, non utique in vno, sed in multis accipitur. Similis est locutio, Attendite popule meus. Tale est & quod paulopost sequitur, Omne quod adaperit vuluam de armentis & pecoribus quæcumque tibi nata erunt. Omne quæcumque tibi nata erunt, ipse modus est locutionis. Omne adaperiens vuluam asinæ. Græcus habet asini, modo illo locutionis quem iam in Genesi notauimus, ubi masculinum pro feminino positum est, de morte Saræ dicente scriptura, Surgens Abraham à mortuo: &, sepeliam mortuum meum: & talia sæpe ibi dicuntur de mortua. Propter hoc ego immolo domino omne quod aperit vuluam masculinam. Similis est locutio superiori. Et erit in signo super manum tuam, id est, super omnia opera: ubi magis sensus est forsitan quam locutio. Et excussit dominus Aegyptios in medio maris. Græcus habet, & excussit dominus Aegyptios medium maris. Vidit autem Israël manum magnam quæ fecit dominus Aegyptiis. Tunc cantauit Moyses & filij Israël canticum hoc domino & dixerunt dicere, Sic enim habet Græcus ἕψαλον τῷ λέγειν. Et non inueniebant aquam ut biberent, poterat non habere, ut biberent. Et murmurauit populus aduersus Moysen dicentes. Non dicens, sed dicentes. Ex pluribus enim populus constat. Et venerunt omnis synagoga filiorum Israël in eremo. Non dixit, venit, quia synagoga ex pluribus constat. Murmurabant omnis synagoga filiorum Israël aduersus Moysen & Aaron. Eadem est & ista locutio. Dixit autem dominus ad Moysen, Ecce ego plauam vobis panem de caelo. Manna pluiturus, panes promisit: Locutio est qua panis pro alimento ponitur. Amat autem scriptura pluraliter magis panes quam singulariter dicere. Mane videbitis, inquit, gloriam, dum exaudiet murmurationem vestram super deum, id est, Tomus tertius.

quia murmuratis super deum, Quod tantum valet ac si diceret, aduersus deum: Deinde notandum nouo modo hic exauditionem dictam non precantium, sed murmurantium: cum reprehendat utique scriptura murmurantium: Tanquam hoc dixerit, quod cognouerit deus murmurantem eorum, & ipsam dei cognitionem, dixit exauditionem. Accedite ante deum exaudiuit enim murmur vestrum. Iterum exauditionem, non precum significat & petitionum, sed etiam murmuris filiorum: hoc & postea dicit, deus exaudiuit murmur filiorum Israël: Et ecce in facie eremi minutum tanquam eorundem: Cum toties deus dicat faciem terræ; sicut hic faciem eremi; mirum est vnde homines ita errent cum faciem audierint, ut tale aliquid opinentur; qualis hominis facies est; vel alicuius animantis. Secundum numerum animarum vestrarum vnusquisque cum commanentibus vobis colligite. Quam sæpe scripturas animas homines appellat, à parte totum: Non facile autem carnes pro hominibus, sed carnem, sicut est, Non timebo quid faciat mihi caro. Quod apertius in eodem Psalmo ait, Quid mihi faciet homo: Non autem diceret secundum numerum carniarum vestrarum: sicut dicit, secundum numerum animarum vestrarum. Et colligerunt illud mane mane: quomodo puteos puteos, acervos acervos, sic dictum est mane mane. Nullus vestrum egrediatur vnusquisque de loco suo die septimo. Quod interpositum est, vnusquisque, potuit & non dici. Non erat autem populo aqua bibendum est, ad bibendum. Et maledicebant populus ad Moysen, id est, maledictis agebant Moysen, hoc est, maledicebant illi, nam hoc in consequentibus ipse dixit, Quid maledictis mihi? Et murmurabat populus ad Moysen dicens: Et virgâ in qua percussisti flumen accipe in manum tua. In qua percussisti dixit pro eo quod dicimus, de qua percussisti; Et est ista locutio creberrima in scripturis. Et sumpsit Iethor vel Iethro socer Moysi holocausta & sacrificia deo: Sumpsit pro eo quod est obtulit. An forte sensus est, non locutio: ut ea sumpsisse intelligatur, quæ Moyses obtulisset, quamquam Moyses non legatur superius sacrificasse, nec Aaron nec quisquam Hebræorum qui educti sunt de terra Aegypti: sed tantum superius scriptum est, quod altare constituerit Moyses, & appellauerit illud, dominus meam refugium. Istum autem Iethor legimus sacerdotem fuisse Madian, id est, gentis Madian: Mirum est autem, si ad eius aduentum cepit sacrificare Moyses, & non potius ipse Iethor qui iam sacerdos erat. Graue tibi verbum hoc: subauditur, est. Et demonstrabis illis vias in quibus ambulabunt in eis. Verbum autem graue referebant super Moysen. Sic enim habet Græcus, quod Latini interpretati sunt, ad Moysen. Illa sane locutione ipsa etiam cura significatur, quia dictum est super Moysen, velut onus ei significetur interpositum. Verbum autem graue, dictum est pro questione graui. Vnde sequitur, Omne autem leue verbum iudicabunt ipsi. Quod Græcus habet ἐπινομάστω super nomina uero; aut annominauero expressus dicitur, quod visitatus cognominauero nonnulli interpretati sunt. Sed non habet necessariam significationem cognominauero: propinquius autem dicitur cognominauero quam nominauero: Nam & hoc aliqui interpretes dixerunt. Et veniam ad te & benedicam te. Cum superius pluraliter loqueretur, facietis & immolabitis: dicit, veniam ad te, tanquam ipsi Israël, id est, populo. Et hæc iustificationes quas ponet coram illis, Si emeris seruum Hebræum, & cætera. Notanda locutio,

*al. κἀκουσγος. Exod. 8.

Lib. 2. questionum de Exodo. q. 11. Psal. 36.

Exo. 19.

Psal. 77.

Supra li. locutionis de Gen. 1. ca. 13. Gen. 23.

Exod. 4.

Exod. 14.

Exod. 15.

Exod. 16.

Gtio, quemadmodum cum illud dictum sit ad Moysen, hoc est, Hæ sunt iustificaciones quas appones coram illis: iam ad populū ipsum cetera dicuntur quasi ad Moysen. Si emeris seruum Hebræum, Non enim hoc Moysi dictum est, sed quod populo, tatum ipsi populo dicebat, Pertundet ei dominus auriculam de subula, & seruiet in sempiternum, vel in aternū, quod Græcus habet εἰς τὸν αἰῶνα. Ecce quemadmodum scriptura multis locis dicit secundum hoc verbum græcum sempiternum vel æternum. Vbi non intelligitur aternitas illa secundum quam nobis aterna promittuntur, vel secundum quam a contrario igne aterni mali cremabuntur: neque enim seruus iste qui viuere in aternum non posset, posset seruire in aternum: sed intelligitur æternum dictum: cuius temporis finis non est: aut certe aliquid hoc sacramento significatur aternum. Dabo tibi locum in quem fugiat ibi qui occiderit. Si quis percusserit seruum suum aut ancillam suam in virga, quod est de virga. Lapidibus lapidabitur taurus, quasi posset lapidari nisi lapidibus. Differt aliqd ista locutio ab illa qua diceret more scripturarum, lapidatione lapidabitur, sed tamē similis est. Si autem taurus cornupeta erat ante hesternam & nudius tertianā, pro tempore præterito posuit partem pro toto, quantumcumque illud fuisset, more scripturarum. Si quis autem aperuerit lacum aut exciderit lacum, & non aperuerit eum, & ceciderit illuc vitulus aut asinus, dominus lacu reddet. Et hæc locutio à parte totum intelligenda est. Nō enim si equus ceciderit in lacu aut ovis, ideo nō reddet, quia hoc scriptū non est. Quod autem mortuum fuerit, ipsi erit, pro ipsius erit. Si autem depauerit quis agrum vel vineam, & admiserit pecus suam depascere agrum alium, id est, alienum. Si autem pignus acceperis vestem proximi tui, ante solis occasum reddes ei. Genus pro specie posuit. Sic enim dictum est, ac si de omni veste pignus dederit, cum de illo specialiter se dicere ex cōsequentibus scriptura testetur, qui nō habet nisi eam vestem vnde se nocte cooperiat. Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuā ut seruet te in via, & inducat te in terram quam parauit tibi: ante te ibit & exaudi eum. Angelū suum iubet deus exaudiri à populo, non vtique petentem, sed iubentem. Et mittam vespas ante te & eiiciet Amorrhæos. A plurali ad singularem numerum se cōuertit. Intelligitur autem, eiiciet Amorrhæos vespas, sicut rana, sicut locusta, nō quod vna sit, sed quod per singularem numerum pluralis numerus intelligatur. Per partes eiiciam illos à te. Non dispones illis & diis eorum pactum & non confident in terra tua, nec peccarete faciant ad me. Non dixit in me, idem tamen significat. Respondit autem omnis populus voce vna dicentes. Et viderūt locum vbi steterat ibi dominus deus Israël. Vbi steterat posset sufficere, sed Hebraice dicitur istæ locutiones. Et inaurabis illa auro, similis est locutio lapidibus lapidabitur. Cyathos in quibus immolabunt in eis. Duas bases columnarū vni in ambas partes eius, & duas bases columnarū vni in ambas partes eius. Ne de omnibus diceret, de duabus dicit more suo geminādo: sicut puteos puteos, acruos acruos, generationes & generationes: & similia. Et colūnas inaurabis auro, & inaurabis ferras auro. Et inaurabis ea aramento. Talis locutio est, inaurabis auro. Extra velum, quod est super testamentū. De lucerna accēdenda cum diceret, hoc ait, id est, quod foris accēderetur vbi est sanctum, non intra velamen quod est super testamentum, hoc est, sanctum sanctorum. Ergo super, non sic ait tanquam est tectum, vel camera,

vel firmamētum cœli, vel arcæ cooperculum: sed etiam K. quod vice parietis oppositum esset, super dixit: sicut dicimus superiorem ducumbere aut stare, non vtique alterum portari ab altero. Legitimum sempiternum in progenies vestras. Eo modo sempiternum, quo multa superius diximus. Et sumet Aaron nomina filiorum Israël super rationale iudicij super pectus introeunti sanctuarium, hoc est, sumet Aaron introies, quod aliqui Latini solæcismum vitantes interpretati sunt. Sed quia & Græcus introeunti habet, & Latini aliqui consonant, locutionem potius notandam credidi quam corrigendā. Et pones super rationale iudicij simbras catenatas. Et hic Latini nonnulli solæcismū cauentes, simbras catenatas, interpretati sunt. Græcus autē habet τὸν ἑσπέρου τὰ ἐλευθέρωτα. Hanc solemus dicere absolutā locutionem, cum generi masculino vel feminino neutrum inferitur, quemadmodum si dicamus, iusti aterna non sunt stabilia. Et Aaron cum cœperit fungi sacerdotio, audietur vox eius intranti in sanctum in conspectu domini & exeunti. Vocem eius ex tintinnabilis dixit, qui magis sonus est eius. Intranti & exeunti, pro intrauit & exeuitis posuit, datiuū pro genitiuo, & adipem quæ super eos subauditur, est, quod nonnulli interpretes addiderunt. Et separabit illud separatione. Et cum accendet Aaron lucernas, sero incendet super illud. Sero dixit pro vespere, & ideo notāda locutio est. & quippe Græcus habet. Sero autem proprie non solet dici, nisi cum tempus transferit quo fieri debuit quod sero dicitur factum. Si acceperis cōputationem filiorum Israël in visitatione eorū, & dabunt singuli redemptionem animæ suæ domino: & non erit in eis ruina in visitatione eorū, & hoc est quod dabunt tibi. Pendet ista locutio, quia interposita est coniunctio copulatiua, quæ si non interponeretur, non penderet. Tribus autē locis est posita, quorum vndelibet detracta, plenam facit sententiam. Rursus vbi dictū est: Si acceperis computationē filiorum Israël in visitatione ipsorū, & dabunt singuli redemptionem animæ suæ domino: si enim nō dixisset, & dabunt, sed tantummodo dixisset dabunt, finiretur sententia nec penderet. Ita enim diceretur, si acceperis cōputationē filiorum Israël in visitatione eorū dabūt singuli redemptionē animæ suæ domino. Si autē hic ponitur hæc coniunctio, deorsum tollenda est, vt ita dicatur, si acceperis computationē filiorum Israël in visitatione ipsorū, & dabūt singuli redemptionem animæ suæ domino, & non erit in eis ruina in visitatione eorum, hoc est quod dabunt. Aut certe in medio vbi dictum est, & non erit in eis ruina: si detrahas coniunctionem, non penderet sententia. Erat enim sensus: si acceperis cōputationem filiorum Israël in visitatione ipsorū, & dabunt singuli redemptionē animæ suæ domino, non erit in eis ruina. Cum vero vtique posita est eadē coniunctio, pendere fecit locutionem: ideo eam notandam putauimus. Cōsurrexit populus in Aaron, & dixerūt ei. Visitata locutio est, quia ex multis populis constat. Deinde notādum, totum pro parte positū. Apostolus enim sicut re vera erat, quosdam eorum dixit hoc fecisse, non totū populū, vbi ait: Neque idolis seruiamus, sicut quidā illorum. Surge & fac nobis deos qui nos præcedāt. Sed eti loquebatur, an potius locutio est notāda, ppter quod sæpe dicitur: Exurge domine, aut: Surge deus iudica terrā. Et nūc sine me, & iratus ira: quomodo morte moriet, Amat ita loqui scriptura. Cui sunt aurea demite. Non dixit quid aurea, vnde Latini interpretes dixerunt, qui habet aurum demat. Quis ad dominū veniat ad me. Fecerunt

A 124 Fecerunt sibi deos aureos de vno vitulo: pluralem ergo numerum pro singulari posuit. Inde est illud: Iij dii tui Israël qui eduxerūt te de terra Aegypti. Non sanē locutiones istæ reperitū vbi pluralis pro singulari ponitur: nisi in eo rerum genere in quo etiā de pluribus fieri vel intelligi potest. Nō enim quia vnus ille vitulus erat, ideo non & plures fieri poterant, aut ideo non multis idolis similis fuerat. Hac locutione dictum est, latrones insultasse domino, cum hoc vnum fecisse scriptura testetur, sed non solus fuerat latro. Quinetiam cum ista locutio sit per nomina propria, qualiter eam in scripturis factā nondum comperimus, plures sic intelligūt, sicut Phædras & Medæas quidam dixerunt cū fuerit vna Phædra & vna Medea, sed Phædras & Medæas appellauerunt omnes similes Phædræ & Medææ. Ita non sine causa nec vtunque ac passim sicut ab imperitis vitiosè fit sed certo modo certisque regulis istæ locutiones interponuntur. Vade ascende hinc tu & populus tuus quos eduxisti de terra Aegypti, non quem eduxisti, quod ita visitatum est vt rarius aliter dicatur. Et dixit dominus: Deponite stolas gloriarum vestrarū & cultum, & ostendam quæ facturus sum tibi. A plurali ad singularem numerum locutionem terminauit, quia multi erant & populus erat: sicut dixerat, Vos populus duræ ceruicis, non dixit, tu populus, sed vos populus, cū vos, numeri sit pluralis, populus autem numeri singularis. Si inueni gratiam in cōspectu tuo, simul ambulet dominus meus nobiscum, tanquam de alio dicat. Assidue sunt hæc locutiones, sed cum dicitur ad deum, putatur patri dici de filio. Cum autem talia dicerentur ad Pharaonem & ad Ioseph & ad alios, multis locis genus locutionis intelligebatur. Nequando ponat testamentum iis qui sedent super terram. Ac si diceret, sedes habent, quod est habitant. Et deos fusiles ne feceris tibi. Locutio est à parte totum significans: Non enim quia fusiles tantummodo nominant, fieri sculptiles, ductiles, fistilesque permittit, vel vllum genus simulacrorum, aut qualemcunque factiorum deorum. Omne adaperiens vuluam masculina: id est, omne adaperiens vuluam mihi erit ex iis quæ sunt masculina. Primitiuū subigalis redimes oue. Et hoc à parte totum est. Neque enim subigale non sit iumentum quodlibet, cuius caro tanquam immūda respuitur, ideo non est redimendum, aut alio quam oue redimendum. Non occides super fermentum sanguinem immolatorum meorum. Locutio est vtique, occides sanguinem, pro eo quod est, occidēdo effundes. Et non dormiet vsq; in mane immolatio solennitatis Pasche. Dormiet, dixit, manebit, Nam caro peccudis occisæ & coctæ quomodo dormiet? Quod ergo dicitur, Quare obdormis domine, hoc genere locutionis dicitur, & intelligitur, quare cessas: id est, non vindicas. De quadraginta diebus ieiunio Moysi scriptura sic loquitur, Panem nō manducauit & aquam non bibit. à parte totum, pane omnem cibum, & aqua omnem potū significans. Excide tibi duas tabulas sicut & primæ subauditur, fuerunt: vnde hoc verbum nostri interpretes etiam addendum putauerunt, quoniam inusitata est in lingua Latina talis eclipsis. Et erat Moyses ad omnem synagogam filiorum Israël, dicens. Plenus esset et si nō haberet, dicens. Et attulerūt vnusquisq; quod afferret cor eorū. Poterat visitatus dicere, & attulit vnusquisque quod afferbat cor eius. Et quibus visum est animæ eorum, attulerunt redemptionem domino. Non dixit, & sicut visum est animæ eorum. Et omnis cui inuentum est apud eum coria arietum rubricata, quod diceretur visitate, om

nes apud quos inuēta sunt coria arietū rubricata. Omnis afferens redemptionem argentū & es attulerunt redemptiones domino. Visitatus diceretur, omnis attulit: quam omnes attulerunt. Et apud quos inuenta sunt apud eos ligna imputribilia. Apud eos, more scripturarū additum est, nam sine hoc esset plena sententia. Et omnis mulier sapiens mente manibus nere, quasi nere posset non manibus: & sapiens nere, elegans atque inusitata locutio est. Deinde omnis mulier attulerunt. Mōre superiorum plurali cōcluditur singularis, quia omnis mulier attulit, visitatus diceretur. Et omnes mulieres quibus visum est sensu suo, in sapientia nerunt pilos caprinos. Notandum sapientiam in his artibus sæpe appellare scripturam, id est, Iophiam. Et compositiones & oleum vnctionis & compositionem incensii. Nō compositiones aliquas extra debemus intelligere: sed cum dictum esset, & compositiones, per coniunctionem copulatiuam nō aliud adiunxit, sed quod dixerat exposuit, vt sciremus quas compositiones, & oleum, inquit, vnctionis & compositionem incensii. Compositionem autē vocat, quia ex multis ita confecta sunt. Et omnis vir & mulier quorum afferbat sensus eorū vt intrarent & facerent omne opus quodcunque præcepit dominus fieri illud per Moysen, attulerūt filij Israël redemptionem domino. Ergo omnis vir & mulier, intelligitur filij Israël. Ceteræ locutiones similes superioribus. Facere aurum & argentum & as: pro eo quod est facere ex auro & argento & ære. Non enim aurum faciebant, sed ex auro. Tale est etiam quod paulo post dicit, & operari ligna: hoc est, ex lignis. Facere omnia opera sancti textilia, & varia texere cocco & bysso, facere omne opus architectonicum varietatis. Ecce in rebus textilibus architectonicum opus appellat: mirū nisi propterea, quia tabernaculo fiebant quod adificio simile fuit, & tanquam domus erigebatur. Quid autem dicat opera sancti, non euidenter apparet: vtrum sancti sacerdotis, quoniam & de stola vel de stolis eius hæc dicitur, an sancti dei in cuius cultu hæc fiebant: an opera sancti, sicut dicebatur sanctum & sanctum sanctorum. Humeralia continentia ex vtrisque partibus eius. Non dixit ex vtrisque partibus eorum, quia illa humeralia, nō humerale dixisset: sicut solet humerale dicere, ipsum enim appellauit pluraliter humeralia, sicut stolam & eadem stolas. Et Eliab filius Achisamech de tribu Dan qui architectonatus est textilia & consutilia, & diuersicoloria texere de cocco & bysso. Nouo modo dicuntur architectonari textilia: Etiam illud à parte totum intelligendum est quod ait, texere cocco & bysso: ex his enim & cetera intelligimus, id est, purpura & hyacinthum. Et fecerunt filij Israël sicut præcepit dominus Moysi, ita fecerunt. Plenum esset etiam si non adderetur, ita fecerunt. Et fecit Moyses omnia quæ præcepit ei dominus, ita fecit. Similiter vt dictum est, & filij Israël.

DIVI AVRELIJ AVGVSTINI
Locutionis de Leuitico, Liber tertius.

DE LEPROSO cū loqueretur dominus ait, Et immundus immundus vocabitur: quasi non satis esset semel dicere, immundus vocabitur. Quamquam nonnulli codices ita habeant. In alio Græco ita inuenimus semel dictum, immundus vocabitur.

Gitur. Item paulo post dicit, Cum sit immundus, immundus erit. quod in Latini de Græco non sicut positum est exprimi potuit, ait enim Græcus ἀκάθαρτος ὄν, ἀκάθαρτος ἔσται quasi diceret, immundus existens immundus erit: sed non hoc est existens quod Græcus dixit ὄν, sed si dici posset, essens ab eo quod est esse, non ab eo quod est, existere. Et vestimento si fuerit in eo tactus lepra. Potuit vitate ita dicere, & in vestimento si fuerit tactus lepræ. Aut in omni vase pelliceo in quocunque fuerit tactus. Et ecce non commutauit tactus aspectum suum, id est colorem in quem aspicitur: non enim aspectum quo ipse aspicit. Tactum quippe ipsam maculam dicit. Et accipiens sacerdos de hemina olei, superfundet in manum sacerdotis sinistram. Non dicit, in manum suam sinistram, cum vtique in suam faciet.

6 Viro viro cuiunque fuerit fluor, & homo cuiunque exierit ex eo concubitus feminis, & omne super quocunque dormit super illud, & omne super quod sederit super illud immundum erit. Et emittet in manu hominis parati in eremum. Id est, emittet in eremum in manu hominis ad hoc parati. De hirco emissario loquebatur cum hoc diceret, Notandum est autem quomodo dicit scriptura, in manu. Homo homo filiorum Israël, id est, ex filiis Israël. Ista autem repetitio quemlibet hominem videtur significare, id est, ille aut ille. Turpitudinem patris tui, & turpitudinem matris tue non reuelabis. Hac locutione concubitu vetuit cum his personis.

10 Turpitudinem fratris patris tui non reuelabis, & ad uxorem eius non introibis: propinqua enim tua est. Et, posuit pro, id est, hanc enim dicit turpitudinem fratris patris eius, id est, turpitudinem patris, pudenda vxoris patri. Et exhorruit terra eos qui incident super eam, id est, sedes habent, quod est habitant. Et permittentibus vobis messem terræ vestræ, non perficietis messem vestram agri tui permeterere. Hoc quod a plurali coepit, & ad singularem numerum terminauit, plerique Latini interpretari noluere, sed dixerunt agri vestri, vbi dictum est agri tui, quasi Græcus hoc non posset dicere. Magis ergo locutio notanda fuit quam emendanda.

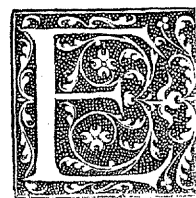
13 Quicumque acceperit fororem suam ex patre suo aut matre sua, & viderit turpitudinem eius, & ipse viderit turpitudinem eius, turpitudinem sororis suæ reuelauit, peccatum suum accipiet. Peccatum posuit pro pena peccati. Et segregabitis vosmetipsos inter medium pecorum mundorum, & inter medium pecorum immundorum, & inter medium volucrum mundarum & immundarum. Segregabitis vosmetipsos dixit, inter medium mundorum & immundorum: quoniam segregatur munda ab immundis, vel a mundis immunda: noua est omnino locutio. Aliud est enim, segregabis inter medium pecorum mundorum, & inter medium pecorum immundorum: sicut sapissime loqui solet. Aliud est quod modo ait: Segregabitis vosmetipsos, tãquam ab alterutrum segregantes seipso segregent ab vtriusque, tanquam iudicando inter vtraque. Dic sacerdotibus filiis Aaron & dices ad eos: In animabus non inquinabuntur in gente eorum nisi propinquo qui proximus est eis. In luctu dicit qui debetur animabus defunctorum, Ideo enim lugentur, quia excefferunt. Et caluitium non rademini super mortuum, & super carnes suas non secabunt secticnes. Vsitata esset locutio, carnes suas non secabant sectionibus. Mulierem fornicariam & prophanam non accipient, & mulierem eiectam viro suo, quoniam sanctus est domino deo suo. Non dixit quoniam sancti sunt, sed

tãquam de vno loqueretur cum coeperit a plurali. Deinde K sequitur singulariter: Sanctificauit eum, dona domini dei vestri iste offeret, sanctus est: quoniam sanctus ego dominus qui sanctifico eos: rursus ad pluralem concludit. Si autem sacerdos possederit animam emptam pecunia, hic edet de panibus eius. Non dixit, hæc edet, cum animam dixerit, quæ generis est feminini: sed potius ad illud respexit quod per animam significare voluit, id est, ad hominem. Et filia hominis sacerdotis si fuerit viro alienigenæ, id est, si nupserit viro alienigenæ. Et locutus est dominus ad Moysen dicens: vitulum aut ouem aut capram natum fuerit, & erit septem dies sub matre sua. Plus videtur habere, & secundum vtitatissimas locutiones in scripturis, quas Latini plerique transferre noluere.

Et sanctificabor in medio filiorum Israël. quod est sanctus habebor. Neque enim dominus etiã præter filios Israël non est sanctus. Eo sensu dictum est & in oratione dominica: Sanctificetur nomen tuum, id est, sanctum habeatur ab hominibus. Loquere ad filios Israël & dices ad eos: Solennia domini quæ vocabitis vocata sancta, ista sunt solennia mea, sex diebus facies opera. Cum ad plures loquendum dixerit, tanquam ad vnum postea loquitur.

Et numerabitis vobis a die crastino sabbati quia obtulerit gremium superpositionis, septem septimanas integras numerabis. Non dixit numerabitis, cum ad plures superius loqueretur. Et cum nominasset filium mulieris Israëlitis, nomẽ maledixit: Cui hic non addiderit dei, manifestum est tamen nomen dei esse intelligendum cui maledixit. Homo homo si maledixerit deum, suum peccatum accipiet. Ecce vbi satis apparet locutionis esse, cum dicitur homo homo, tanquam dicat, homo ille aut ille, hoc est quicumque homo. Non sicut quidã putauerunt, homo ita dici, tanquam laudabiliter nuncupetur: ac si diceretur homo, sed homo, id est, non qualiscumque velut similis peccati, sed qui vere sit homo: quæ sensum non esse verum, sed locutionis hoc esse scripturarum aperte hic ostenditur, cum in eo dicitur qui culpatur, non qui laudatur. Cum de seruis ageret quos liceret habere Israëlitis. Et erunt vobis, inquit, in possessione in æternum, cum vtiq; æterni moriendo esse non possent vel domini vel serui. Aeternum ergo dixit, vbi non est temporis prestitutus modus quo vsque seruiant, sicut constitutus est eis quos in remissione dimitti iubet libertati suæ. Si in præceptis meis ambulaueritis, & madata mea obseraueritis & feceritis ea, & dabo pluuium vobis in tempore suo. Superfluum est, & consuetudini locutionis nostræ, sed more scripturarum additum. Sequebatur enim, dabo vobis. Et si vsque adhuc non obedieritis mihi, & apponam castigare vos septies in peccatis vestris. Etiam hic superfluum est, & sequebatur enim, apponam castigare vos. Quod autem septies ait, septies pro omni numero accipiendum est.

DIVI AVRELI AVGVSTINI
Locutionis de Numeri, Liber quartus.

B vobiscum erunt vnusquisque secundum caput vnus cuiusque principum. Filii Simeon secundum propinquitates eorum, secundum populos eorum, secundum domos familiarum eorum, secundum numerum nominum eorum, secundum caput eorum, omnia masculina a viginti annis & supra, omnis qui procedit in virtute recognitione eorum. Hæc locutio quod non dicit filii Simeon, vel

A vel ex filiis Simeon, sed filii Simeon datiuo casu, & hoc seruat deinceps in cæteris tribubus. non est translata ab interpretibus Latinis quos inspicere potuimus. In sola autem tribu Ruben quæ prima numerata est, non est ista locutio. Non enim ait: Filiis Ruben secundum propinquitates eorum, & cætera, sed ait: Et fuerunt filii Ruben primogeniti Israël secundum propinquitates eorum, & deinde similiter vt in cæteris. Et fecerunt filii Israël secundum omnia quæ madauit dominus Moysi & Aarõ, ita fecerunt. Sacerdotes qui vncti sunt, quorum consummauerunt manus eorum sacerdotio fungi. Et imponent super illud omnia vasa eius quibus ministrant in ipsis. Et reddet cui deliquit ei, Quidam locutionem istam transferre volentes, emendato ordine verba translulerunt, dicens: Et reddet ei cui deliquit. Vir aut mulier quicumque fecerit ab omnibus peccatis humanis. Non ait, quicumque fecerit: Sed locutio est, vbi sexus masculinus sit positus, quæ locutio vtitata non est. Viri viri si prauaricata fuerit vxor eius. Non solum quia geminauit nomen, vt diceret: Viri viri, sed etiam quia addidit eius, notanda locutio est. Si superueniet illi spiritus zelandi, illa autem non fuerit inquinata, & adducet homo uxorem suam ad sacerdotem. Superfluum est, & sed scripturis vtitata locutio. Erit aqua argutionis quæ maledicitur hæc. Hanc locutionem inusitatã fecit ordo verborum. Posset etiam vtitate ita dici: Erit aqua argutionis hæc quæ maledicitur, vel si quid aliud vtitata verba ordinando dici potest. Innocens esto ab aqua argutionis quæ maledicitur hæc. In hac locutione non solus verborum ordo inusitate sonat, sed etiã casus mutatus est. Esset enim integrum & vtitatum: Innocens esto ab hac aqua argutionis quæ maledicitur, aut ab aqua argutionis hæc quæ maledicitur. Et inflabitur ventrem, pro, inflabitur vter. Hæc locutio & apud Latinos authores frequentatur, sed interpretes nostri qui eam transferre noluerunt, dixerunt: Et inflabitur vter eius. Vir vel mulier quicumque magne vouerit votum. Non dixit quicumque. Et radetur caput suum. Talis locutio est qualis superius, inflabitur ventrem. Sex vehicula tecta & duodecim boues: vehiculũ a duobus principibus, & vitulum a singulis. In hac locutione notandum putauit eosdem dictos vitulos quos boues dixerat, sed hoc etiã Græcum idioma esse perhibetur. Princeps vnus quotidie, princeps quotidie offerent dona sua. pro eo vt diceret: Singulis diebus singuli principes. Vitulum vnum pro bobus, & hircum ex capris vnum. Et non erit in filiis Israël accedes filiorum Israël ad sancta. Videtur potuisse sufficere: & non erit in filiis Israël accedes ad sancta, sicut certe: Non erit filiorum Israël accedes ad sancta. Et fecit Moyses & Aaron & omnis synagoga filiorum Israël Leuitis, ita fecerunt eis filii Israël. Et homo homo quicumque mūdus fuerit, & in viam longinquam non est, & defuerit facere Pascha, exterminabitur anima illa de populo suo. Ergo homo homo, locutio est, ac si diceret: Quicumque homo ille vel ille. Et cum ascendisset nubes a tabernaculo, & postea promouebant filii Israël. Poterat plenum esse, Et cum ascendisset nubes a tabernaculo, promouebant filii Israël. Et promouebunt ordo castrorum filiorum Iuda primi. Et promouebunt filii Gerson & filii Merari. Futuri temporis verbũ posuit cum rem gestam præteritam narret, sicut in superioribus cum de nube loqueretur, ad cuius motum vel stationem castra promouebant vel consistebant, atque ita deinceps

in plurium promotionibus hoc verbo vtitur. Et dixit Moyses Obeth filio Raguel Madianitæ genero Moysi non ait genero suo. Et dixit ad eum: Non ibo, sed ad terram meam & ad progeniem meam, subauditur, ibo. Et promiscuus qui erat in eis concupiuerunt concupiscentiam. Singularẽ posuit pro plurali, vt promiscuus diceret, non promiscui, & tamen pluralem reddidit, cum ait, concupiuerunt. Nunc autem anima nostra arida, nihil præter in manna oculi nostri. Defunt verba, est, & sunt: plenum quippe esset, Anima nostra arida est, nihil præter in manna sunt oculi nostri. Narr. quidam interpretes ita translulerunt, & addiderunt verba quæ non sunt in Græco. Et molebant illud in mola. Sexceta milia peditum, in quibus sum in eis. Et abstulit de spiritu qui super ipsum, subauditur, aut erat, aut erit. Sed hanc locutionem quæ dicitur eclipsis, Græco eloquio familiarissimam, & quantum puto etiam Hebræo, Latinos interpretes transferre piguit, cum & in Latina lingua frequentetur quãuis minus quã in Græca. Et percussit dominus plagam magnã valde. Notanda fuit locutio, percussit plagam, non percussit plagam, quod est vtitatum.

Et homo Moyses lenis valde, subauditur, erat. Et ira animationis domini super eos, subauditur, facta est. Ecce Maria leprosa sicut nix. Et hic subauditur, facta. Et quæ terra in qua isti incident super eam. Et quæ ciuitas in quibus isti habitant in ipsis. Locum ipsum quæ nominauerunt vallem botri, cum superius dixisset: Venerunt in vallem botri. Dicitur est ergo per anticipationem, non quia iam hoc vocabatur quando venerunt, sed cum scriberetur hic liber, iam vocabatur. Quoniam fortior est nobis magis, vtitata esset locutio si non haberet magis. Et protulerunt pauorem terræ quam explorauerunt eam. Terram quam trãsiuimus eam explorare, terram comedens qui habitant super eam est. Dicendum autem fuit vtitate, terra quam trãsiuimus explorare. Terram quam explorauimus eam bona est valde valde. Et ait omnis synagoga lapidare eos in lapidibus, non dictum est lapidibus, cum ipsum lapidare posset vtitata locutione sufficere. Et quousque non credunt mihi in omnibus signis quibus feci in ipsis: Non ait, quæ feci in ipsis. Puer autem meus Caleph, quoniam spiritus alius in eo, & assecutus est me, & inducam eum in terram. Vtitatum esset si non haberet, & Et induca eum in terram, in quã intrauit illuc. Sufficeret vtitata locutione, in quã intrauit. Et ait dominus ad Moysen & Aaron dices. Hoc illatũ est, cum dominus & superius loqueretur. Facit hoc sæpe scriptura cum aliquid aliud vult dicere, iterũ inducit loquentem qui iam loquebatur. Quotquot murmurauerunt super me, non ait, de me, aut aduersus me. Et hereditate possidebunt terram & quam vos abscissistis ab ea. Vtitata esset a qua vos abscissistis: nunc vero, & quã abscissistis dictum est, & nouo more, & additum est ab ea, sicut scripturæ loqui solet. Sicut est: Penitusque sonantes, Accessistis scopulos: id est, accessistis scopulos: non ait, ad scopulos. Et, Deuenerunt locos: non ait, ad locos. Ita & quã abscissistis: non ait, a qua abscissistis. Ego dominus locutus sum, nisi ita fecero synagoga isti maligne. Querendum est sanẽ quid sit quod Græce positum sit. Nostri enim interpretes hoc penẽ vbiq; interpretati sũt, nisi in terrã in quã ego induco vos illuc. * Si autem anima vna peccauerit non sponte, offeret caprã vnã anniculã pro peccato, & exorabit sacerdos pro anima inuita, & quæ peccauerat nolenter ante dominum, exorare pro eo, & remittetur ei. In hac sententiã & illa locutio notanda erat, quod ait, exorabit sacerdos: & postea dixit exorare.

24 D
25
26 Nume. 11
27
28 29
30
31 32 Nume. 12
33
34 Nume. 13
35
36
37 Nume. 14
38
39
40
41
42
43
44
45
Aencid. 1
47 Nume. 15. * Si animã vnã peccauerit: concludit dices, exorare, p. eo. vbi intelligitur, d. iij Vtrunque

G Vtrunque enim simul, ita dici posset, exorabit exorare. Et illa, quod à feminino genere incipies ad masculinū clausit. Cum enim dixisset, si anima vna peccauerit, concludit dicens, exorare pro eo: vbi intelligitur, pro eo homine. Nam quod adiunxit, & dimittetur ei: in Latino quidem non apparet, quia hoc pronomen generis omnis leſt. Sed in Græco masculinū elucet, vbi habet *αυτου*, quod hic positum est, ei. Quod vero hic dictum est, pro anima inuita: intelligitur: quæ inuita peccauerit, nō quod nolit pro se offerri. Hoc enim etiam consequenter expoſitū est, quia Latine non potuit exprimi quod Græce dictum est *ακουσας της ψυχης*. Non potuit enim dici nolentata vel quid aliud ab eo quod nolens fecerit. Et anima quæcūque fecerit in manu superbiae, subauditur peccatū. Notandum etiam quod ait, manu superbie, manum ponens pro opere siue potestate. Morte moriatur homo, lapidate eum lapidibus omnis synagoga, & morte moriatur. Et lapidate lapidibus, & lapidate omnis synagoga, locutiones sunt inusitate nobis. Et accipite singuli thuribulū suum. Et descenderunt ipsi & omnia quæ sunt eis. Præſens posuit pro præterito, sunt pro erāt vel fuerūt.

H Et omnis Israel qui in circuitu eorum fugerūt à voce eorū. subauditur erat, id est, omnis Israel qui erat in circuitu eorum. Quoniam sanctificauerunt thuribula peccatorum horum in manibus suis. Nō dixit, quia sanctificauerunt thuribula peccatores hi in manibus suis, sed quasi quæretur quorū thuribula, pro eo vt diceret sua, dixit peccatorū horum. Qui autē sanctificauerint, intelligēdum reliquit, id est, quia ipsi. Et ecce germinauit virga Aaron in domum Leui. Latina consuetudo, in domo Leui exigeret dici. Et ego accepi fratres vestros Leuitas de medio filiorū Israel dationem datam domino. Hęc locutio in Latinum necessitate ita translata est. Nam Græcus habet *δωμα δ' εδ' ομλων*, quod si quisquā Latine velit exprimere, dicturus est, datum datum, quia & *δωμα* datum est, secundum quod dicit Apostolus: Nō quia quæro datum, sed requiro fructum. Quod in Græco *δωμα* scriptum est. Et in Genesi: Dedit Abrahā data filiis suis. Græcus habet *δωματα*. Et in Euangelio: Nostis bona data dare filiis vestris. *δωματα* est in Græco. Et *δ' εδ' ομλων*, datum est, non nomen, sed participiū. Ac per hoc datum datum dici posset tanquā datum quod datur, nisi ambiguitas vitanda esset. Hanc ambiguitatem quidam nostri vitare conātes iterpretes, donum datum dixerūt. Sed donum Græce *δωρον* dicitur, non *δωμα*. Vnde hoc loco non recte diceretur, quia nō sibi hoc donatum à filiis Israel dicit deus, sed p primogenitis sibi debitis redditum. Vnde & quæ redduntur & quæ donantur, data dici possunt. Et ideo omne donum etiam datū est, nō omne datum etiam donum est: quia non omne quod datur continuo etiam donatur. Omnis primitia olei, & omnis primitia vini & tritici, primitia eorum quæcūque dederint domino, tibi dedi ea. Non dixit omnem primitium tibi dedi eum. Sed cum dixisset, omnis primitia, & enumeraret de quib⁹ esset, intulit tibi dedi ea: nec saltem tibi dedi eā, aut tibi dedi eas, id est primitias, sed neutrum genus intulit, quod quidem fieri absoluta locutione etiam in Latina lingua solet. Neque hoc quod dictum est primitia, Latinum videtur, primitiæ quippe numeri tantum pluralis dici solent. Sed si potuerūt interpretes nostri transferre quod in Græco inuenerunt: Non congregabo cōuenticula eorum de sanguinibus. Et alio loco: Virum sanguinū & dolosum abominabitur dominus: cū sanguis in Latina lingua numeri sit tantū singu-

laris, cur etiam hic piget & singularem numerū primitia sicut habet Græcus exprimere: Aliqui tamē interpretes primitias transfulerūt, & per acculatiuū casum, vt dicerent: Omnes primitias tibi dabo. Ita vtrāque locutionem nobis inusitatam quomodo in Græco inuenta est, transferre noluerūt. Loquere filiis Israel & accipiet à te iuueniā rufam. Pro eo ac sic diceret: Adducant ad te, aut certē vtrunq; vſitate diceretur: Accipiant & adducāt ad te iuueniā rufam. Et lauabit corpus suū aqua. Hoc intelligeretur etiā si non haberet aquam. Et ponet extra castra in locum mūdum. Non in loco mundo dixit, quod Latine locutionis est. Omne vas apertū quæcūque nō habent alligaturam alligatā super ea. Et accipit Moyses virgam quæ ante dominū, subauditur, erat. Quia nō credidistis sanctificare me in conspectu filiorū Israel, id est sanctitatem meā declarare. Secundum istam locutionem dictū est: Et pro eis sanctifico me ipsum. Et in oratione dominica: Sanctificetur nomē tuum.

Et incolæ fuimus in Aegypto dies plures, pro, annis multis. Et dixit ad eum Edom Hic est gens ipsa. Non enim adhuc viuebat Edō qui erat Elāū: sicut ipsi qui nūcios miserūt Israel vocabantur, quod prius nomē vnus hominis erat. Et dicunt ei filij Israel: Iuxta montem trāsbinaus. Si autē de aqua tua biberimus ego & pecora mea, dabo precium tibi. Satis eleganter à plurali transit ad singulare numerum, tanquā Israel diceret, cū dixisset filij Israel, & à verbis cœpisset numeri pluralis, quod est transibimus & biberimus. Et vidit omnis synagoga quia dimissus est Aaron. Nō facile hoc verbum reperitur in scripturis, dimissus, pro eo quod est mortuus. Hoc & in Euāgelio est, vbi ait, Simeoni Nunc dimittis seruū tuū in pace. Veruntamen *απολυεις* habet in Græco, quod magis à resolutione quā à dimissione dictū sonat: Nō enim dixit *αφεις* quod sine dubio est, dimittis. Et fleuerunt Aaron triginta dies omnis domus Israel. Nō dixit fleuit, nec dixit tota vel vniuersa, sed omnis quasi plures essent. Sicuti est, omnis homo, quod de omnibus dicitur, longe vtiq; aliud quā totus homo quod de vno dicitur: sed assidue ponit scriptura omne pro toto. Et detrahebat populus ad deum & aduersus Moysen. Non dixit de deo sed ad deum, quāuis hęc locutionem quidam transferre nolentes, detrahebāt de deo, transfulerunt. Ora ergo ad dominū vt auferat à nobis serpentem. Sicut in Exodo dictū est, ranam, singulare pro plurali. Et factum est quando momordit serpens hominem, & aspexit in enēū serpentem & viuebat. Nō solum hoc habet ista locutio q; vertit modū verbi, & à specie perfecta præteriti tēporis ad imperfectā clausit, sed etiā quod plus habet, &c. Et eleuātes ex Oboth castra collocauerūt in Colgai trās in eremo: hoc est in vltiore eremo. Et percussit asinā in virga. nō dixit virga, sed in virga. In maledictione inimicorum meorū vocauit te, & ecce benedixisti benedictionē. Nō dixit benedictione, sed tanq; diceret, ecce benedixisti benedictionē. Quæcūque miserit deus in os meum, hoc obseruabo loqui. Non dixit, hęc obseruabo. Veni mecum adhuc in locū alium de quo nō videbis eum inde. Et ait dominus ad Moysen: Accipe duces populi & ostēta eos domino cōtra solem, & auertetur ira animationis domini ab Israel. Cū dominus loqueretur, nō dixit: Et ostēta eos mihi, & auertetur ira mea ab Israel. Domus familiæ est Madian. De muliere hoc dixit quæ cum adultero Israelita percussa est, quibus verbis quantū puto intelligi voluit nobilē fuisse vt diceret eam, domus familiæ, sicut iam vulgo ad insigne diuitiarū & paterfamiliās & materfamiliās

A terfamiliās dicitur. Et locutus est dominus ad Moysen & ad Eleazar sacerdotem, dicens: Accipe principiū totius synagoga filiorū Israel à viginti annis & supra. Notādum quid appellauerit principium, robur scilicet atatis in populo. Vt exaudiant eū filij Israel & in ore eius exhibunt, & in ore eius introibunt, id est cū iusserit.

79 Et fecit Moyses secundum quæ præcepit illi dominus, & assumens Iesum statuit eum ante Eleazarum sacerdotem &c. Vbi hoc notandum fuit, quia cum iā dixisset: Et fecit Moyses secundum quæ præcepit illi dominus, eadem ipse repetit. Et commendauit eum secundum quæ præcepit dominus Moysi. Non ait, secundum quæ præcepit illi dominus. Decimā decimam similaginis cōpersam in oleo agno vni, id est singulas decimas singulis agnis. Quod enim ait, decimā decimā, significauit quod repetēda sint decimæ per singulos agnos. Et in mense primo quartadecima mensis huius dies festus, septem dies azyma edetis. Notādum diē festum per plures dies celebrari: & tamē diem festum dici, non dies festos: ipsius festiuitatis celebrationem, quotquot dies tenuerit. Et mense septimo vna mensis. Secundum hanc locutionem dictum est in Genesi. Et facta est vesp̄ra, & factum est mane dies vnus. Nā & ibi sicut hic Græcus habet *ημερα μια*. Vnde quidā hic interpretantes, prima die mensis, necessariam locutionem prætermiserunt, quāuis à sententia verborū non recesserint: Vitulum vnum ex bobus, arietem vnum. Non ait: ex ouibus sicut illud ex bobus, cū & illud si deesset, plenum esset. Agnos anniculos sine vitio septē. Hoc quod in agnis posuit sine vitio, per omnia subauditur, & in vitulo scilicet & in ariete. Decima decima agno vni septē agnis. id est, singula singulis. Exceptis votis vestris & voluntaria vestra, & holocausta vestra, sacrificia vestra, & libamina vestra, & salutaria vestra. Hanc & locutionem si vel Græca esset nō notarem. Non enim ait, exceptis votis vestris & voluntariis vestris & cetera vt cœperat: sed neq; excepta vota vestra, vt ab ipso velut Solæcisimo inciperet. Sed cū prius recte vſitata locutione dixisset: exceptis votis vestris, ea deinde adiunxit per alium casum vbi subaudiri nō possit, exceptis, sed excepta, quod nō admittit nec Græca nec Latina locutio. Homo homo quicūque vouerit votum domino, pro eo quod est, omnis homo. Cum autem mulier vouerit votū domino, aut definiert definitione in domo patris sui in iuuentute sua. Hic mulierem fœminā dicit etiam si virgo sit, more scripturarum. Vnde etiam de Christo est, quod ait Apostolus: Factū ex muliere. Et audierit pater eius vota eius & definitiones eius quas definiuit. Definitiones definiuit, locutio est. Definiunt aduersus animam suam, id est, aduersus delectationes animæ suæ. Et tacuerit pater eius, & stabunt omnia vota eius. Hic plus habet, &. Nam integer sensus est: Si audierit & tacuerit pater eius, stabunt omnia vota eius. Si autem facta fuerit viro, intelligitur, nupserit. Scriptura sic loquitur. Et vota eius super eam, subauditur sunt, quod nonnulli interpretes etiam addiderūt. Omnia quæcūq; exierūt ex labijs eius secundū vota eius, & secundum definitiones quæ aduersus animā eius, nō manet ei. Cum expectaretur numerus pluralis, vt diceret, non manēt ei, nā ita nonnulli interpretati sunt, vitantes istum quasi Solæcisimū. Mille ex tribu, & mille ex tribu ex omnibus tribubus Israel. Nunquid duodecies dixit mille? Et tamē repetitio ista millenos significat. Interfecerūt in gladio, quod vſitate diceretur, interfecerunt gladio.

Et omnes ciuitates eorum quæ in habitationibus eorum subauditur, erant. Et villas eorum succenderūt in igni, quod vſitate diceretur, succenderunt igni. Et omnem multitudinem mulierum, quæ non nouit concubitum masculi, viuificate. Nusquam certius apparet Hebræa locutione mulieres etiam dici virgines solere.

Et à dimidia parte eorū accipietis & dabis ea Eleazar sacerdoti primitias domini. Nō dixit, dabitis. Et anima hominum à mulieribus, quæ non cognouerunt concubitum viri, omnis anima duo & triginta milia. Et hic superior locutio confirmata est, mulieres dici etiam quæ non cognouerunt concubitū viri, id est virgines. Et accepit Moyses & Eleazar sacerdos aurum à Chiliarchis & à Centurionibus, & intulit ea in tabernaculum testimonij. Videtur dicere debuisse: Et intulit illud in tabernaculum testimonij, quoniam aurum acceptū esse prædixerat, & plerique Latini codices sic habent. Sed ideo pluraliter videtur illatum vt diceret, intulit ea, quia multa vasa fuerāt superius commemorata in quibus erat hoc aurū. Et pecora multitudo erat filiis Ruben & filiis Gad, multitudo copiosa valde. Nō dixit, & pecorum multitudo erat. Et viderunt regionem lazer & regionem Galaad, & erat locus, locus pecoribus. Non iungendum est in pronuntiatione quod bis dixit locus, sed subdistingnuendum, & erat locus, & deinde inferendum, locus pecoribus. Quasi enim expectaretur qualis locus, ita repetitio eleganter illata est.

Et accedentes filij Ruben & filij Gad dixerunt ad Moysen & Eleazar sacerdotem, & ad principes synagoga, dicens. Non est ista vel Græca vel Latina locutio, dixerunt dicētes, sed Hebræa videtur. Detur terra ista famulis tuis in possessionem. Quasi de aliis dicerent cum sibi peterent. Non enim secuti sunt post me, præter Caleph filius Iephone. Videtur dicere debuisse, præter Caleph filium Iephone. Sed nominatiue intulit quia præcessit, secuti sunt. Est autem ista locutio etiā Latina, sed rara. Donec consummaretur omnis generatio facientis maligna in conspectu domini. Nō dixit, faciens maligna, neq; facientium maligna. Et accesserunt ei, & dixerunt: Non vtiq; vſitatum est accesserunt ad eum. Et edificabitis vobis ipsi ciuitates impedimentis vestris. Ac si diceret: Aedificabitis vobis ipsi ciuitates propter impedimenta vestra. Impedimenta nostra & vxores nostræ & omnia pecora nostra erunt in ciuitatibus Galaad, Pueri autem tui transibunt omnes armati. Non dixerunt: nos autem trāsbimū omnes armati, sed tanquā de aliis dicerent. Et commendauit eis Moyses Eleazar sacerdotem & Iesum filium Naue, & principes familiarum tribuum Israel. Non ait commendauit eos Moyses Eleazar sacerdoti, quod vtiq; ordo locutionis vſitata exigebat. Per hos enim introducti sunt in terram quā petebant. Vnde magis illi istis à quibus introducebantur in terram postulatam, quā isti qui introducebant illis quos introducebant commendati videntur. Si autem non transierint armati vobiscū in bellum in conspectu domini & transferre impedimenta eorum. Plus habet, &. Et dedit eis Moyses filiis Gad & filiis Ruben. Plus habet, eis. Et non ibi erat aqua populo bibere, pro eo quod est ad bibendum. Loquere filiis Israel & dices ad eos. Sufficere videtur, Loquere filiis Israel. Et omnia idola fustilia eorum perdetis ea, plus habet, ea. Hoc erit vobis fines maris. Non dixit, hi erunt vobis. Et hoc erit vobis fines ad Aquilonem. Eadem repetita locutio est. Et erūt ciuitates eis habitare, pro eo quod dici solet, ad

p eo homine. Nā quod adiunxit, & dimittetur ei: in Latino quidem non apparet, quia hoc pronomen generis omnis positum est ei.

48

49

Nume. 16.

50

H

51

52

53

54

Phil. 4.

Gene. 25. March. 7.

I

55

Psalm. 115. Psal. 5.

K.

56 Nume. 19.

57

58

59

60

Nume. 20.

61

62

63

64

65

66

67

68

69

70

71

72

73

74

75

76

77

78

79

80

Nume. 27.

Num. 28.

Num. 29. Gene. 11.

Luc. 2.

Nume. 11.

Supra lib. 2.

70

Nume. 22.

71

72

Nume. 23.

73

74

75

76

77

78

79

97

98

99

100

101

102

103

104

105

106

107

108

109

110

111

112

113

114

115

116

117

118

119

120

121

122

123

124

125

126

127

128

129

130

131

132

133

134

135

136

137

138

139

140

141

142

143

144

145

146

147

148

149

150

151

152

153

154

155

156

157

158

159

160

161

162

163

164

165

166

167

168

169

170

171

172

173

174

175

176

177

178

179

180

181

182

183

184

185

186

187

188

189

190

191

192

193

194

195

196

197

198

199

200

201

202

203

204

205

206

207

208

209

210

211

212

213

214

G 121 let, ad habitandum. Refugia erunt vobis fugere illò
 Name.35. homicidam. Quod vſitate dici poſſet, vt fugiat illò ho-
 122 micida. Et incolæ qui in vobis, iſtę ciuitates in refu-
 gium. Singulãri numero poſitum eſt incolæ: id eſt, huic
 incolę qui in vobis: quoniã minus habet, eſt. Non enim
 ait, qui in vobis eſt, notiſſima locutione, ſed rariore in
 lingua Latina quã Græca.

DIVI AVRELIJ AVGVSTINI
 HIPPONENSIS EPISCO-
 PI Locutionis de Deutero-
 nomio Liber quintus.

Deut. 1. **V**S QVE ad flumen magnum, flu-
 men Euphraten. Non dixit vſque
 ad flumen magnum Euphraten.
 2 Et iudicium quod durum fue-
 rit à vobis afferetis illud ad me.
 Non dixit quod durum fuerit vo-
 bis, ſed à vobis: id eſt ita durum, vt
 3 à vobis iudicari non poſſit. Si videbit aliquis virorũ
 iſtorum terram optimam hanc quã iuravi patribus eo-
 rum, prater Caleph filius Iephone hic videbit eam. Et
 H in libro Numerorum iſtam locutionẽ notauimus, quia
 non dixit prater Caleph filiũ Iephone, ſed filius. Do-
 Deut. 2. minus enim deº vester benedixit te in omni opere ma-
 nuum tuarũ. Non ait, benedixit vos in omni opere ma-
 5 nuum veſtrarũ, cum prædixiſſet vester, non tuus. Nũc
 ergo ſurgite & promouete, & pertranſite vos vallẽ Ar-
 non. Ecce tradidi in manus tuas Seon regem Eſebon.
 Nò dixit in manus veſtras, ſed à plurali ad ſingularem
 6 tranſiit. Quoniã quæ eſt gens magna cui eſt ei deus
 Deut. 4. approprians illis. Duo ſunt hic notãda, vel quod ait, cui
 eſt ei, vel quod nò ait, appropriã illi, ſed appropriã illis.
 7 Et ſimilitudinem non vidisti ſed vocem. cum vox
 non poſſit videri, ſed generaliter hoc verbũ poſuit tan-
 quam ad omnem corporis ſenſum videre pertineat.
 8 In quam vos ingredimini illò, hæreditare eam: ple-
 9 num eſt etiam ſi non additum eſſet, illò. Et eduxit
 vos de fornace ferrea ex Aegypto. Fornacem ferream
 duram tribulationem intelligi voluit. Secundũ hoc &
 Deut. 4. de Ioseph dictum eſt in Pſalmis: Ferrũ pertranſiit ani-
 mam eius. Et non tranſiit Iordanem hunc. quaſi &
 10 aliũ ſit Iordanis. Ex hac locutione arbitror ſape dici
 etiam hunc mundum, quaſi alius ſit. Si autem genueris
 11 filios & filios filiorum tuorum. Notãda locutio eſt,
 12 vbi & auos nepotes dicit gignere. Et queritis ibi do-
 minum deum veſtrum & inuenietis eum, quando ex-
 13 quiretis eum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua in
 tribulatione tua. Nò dixit, in toto corde veſtro & in to-
 14 ta anima veſtra & in tota tribulatione veſtra. Inter-
 rogate dies priores qui fuerunt priores te. Non dies ſed
 homines intelligendum eſt. Similiter & hoc notãdum
 quod etiam ſuperius cũ dixerit, interrogate; pluraliter
 14 priores, te intulit ſingulariter, non priores vobis. Si
 & tentauit deus ingreſſus accipere ſibi gentem de me-
 dia gente. Tentauit pro eo quod eſt voluit poſitum eſt,
 aut quid aliud. Quod autem ait de media gẽte, de me-
 15 diis gentibus intelligẽdum eſt, ſingulari poſito pro plu-
 raliter ſerpentem, ranam & locuſtam, pro ſerpenti-
 15 bus, ranis & locuſtis ſcriptũ legimus. Sed omnia quę
 fecit dominus deus vester in Aegypto coram te viden-
 16 te. Nihil minus eſt etſi non addatur, videntem. Et ego
 Deut. 5. ſtabam inter dominum & vos in tempore illo annun-
 ciare vobis verba domini, quoniã timuisti à facie ignis

& non aſcendiſtis in montem, dicens: Ego ſum domi-
 nus deus tuus &c. dicens poſuit pro, cum diceret. Et
 17 aduena qui incolit in te. Populo dictum accipiendũ eſt
 non quaſi vni homini, quia in populo incolit aduena.
 Propter hoc cõſtituit tibi dominus deus tuus vt ob-
 18 ſerues diem ſabbati & ſanctificare eum. Si, & nò habe-
 ret, non videretur inuſitata locutio. Vt obſerues diẽ ſab-
 bati ſanctificare eum: laut certe ſi ita eſſet, Vt obſerues
 diem ſabbati & ſanctifices eũ. laut ita, Propter hoc con-
 ſtituit tibi dominus deus tuus obſeruari diem ſabbati
 & ſanctificare eum. Nunc vero, Vt obſerues diem ſab-
 bati & ſanctificare eum, inuſitata & notãda locutio eſt.
 Attende tibi ne dilatetur cor tuũ & obliuiſcaris do-
 19 mini dei tui. Notandum etiam in malo dici poſſe dila-
 Deut. 6. tionem cordis: Exultatio quippe in dilatactione intel-
 ligitur, cui contrariæ ſunt anguſtia, id eſt triſtitia, vtrũ-
 que autẽ poteſt & in bono & in malo accipi. Et erit
 20 cum interrogauerit te filius tuus cras dicens. Cras po-
 ſuit, pro futuro quocunq; tempore. Septem gẽtes ma-
 21 gnas & multas. Quomodo ergo multas, ſi ſeptem: Sed
 Deut. 7. multas dixit, multitudinem habentes. Non diſpones
 ad eos teſtamentũ, cum de gentibus diceret: Teſtamen-
 22 tum ergo pro facto poſuit. Et filiam eius non ſumes
 L filio tuo: Diſcedere enim faciet filium tuũ à me, & ſer-
 23 uiet diis aliis, & irasceatur indignatione dominus in
 vos. non ait irasceatur, ſed tanquam de alio diceret. Ci-
 24 uitates magnas & muratas vſq; in cõelum. hyperbolice
 Deut. 9. dictum. Nec dicas in corde tuo cũ conſumpſerit do-
 25 minus deus tuus gentes iſtas ante faciem tuam, dicẽs:
 propter iuſtitias meas induxit me dominus hæredita-
 re terram bonam iſtam. Ordo eſt: Ne dicas in cor-
 26 de tuo, dicens. Nequando dicant inhabitantes terrã,
 vnde inde nos eduxiſti: More ſcripturę additũ eſt, inde.
 27 Quæ fecit virtutem in Aegyptiorum. Hoc interpre-
 Deut. 11. tes noſtri quidam Latini minus intelligentes noluerũt
 dicere virtutem, ſed virtuti vel exercitui: Quoniã id
 quod ait Græcus, δὲν ἔργον nonnulli exercitum intel-
 28 lerunt. Sed elegãs locutio eſt, quæ fecit virtutem eorũ:
 intelligendum eſt quid eam fecit, quoniã ad nihil eã
 redegit: ſed quia pluraliter dictum eſt, ideo ſubobſcurũ
 eſt. Quos aperiens terra os ſuũ deglutit eos, & do-
 28 mus eorum & tabernacula eorum. Duæ locutiones hic
 notãdæ ſunt: quòd & additũ eſt, eos, cũ ſufficere potuiſ-
 ſet quod & ait ſuperius, quos: & domus eorum cũ dixiſ-
 ſet, addidit, & tabernacula eorum: quaſi alias in eremo
 M haberet domus niſi tabernacula. Sed nimirum domus
 intelligi voluit homines ad eos pertinẽtes, ſicut ipſi po-
 pulo dicitur: Et nunc tu domus Iacob. Nec iſta locutio
 aliena eſt à Latina lingua: Nam & Romani dicti ſunt
 domus Aſſaraci, quòd ex Aſſaraco Troiano originem
 29 ducerent. Quoniã oculi veſtri viderunt omnia o-
 pera domini magna quæ fecit in vobis hodie. Cum de
 his operibus diceret quæ per eremum facta ſunt eo tẽ-
 30 pore quo ibi circũducebantur per quadraginta annos,
 tamen hodie dixit, quod intelligi voluit hoc tempore
 quotquot ibi annos idẽ tẽpus habere potuiſſet. Ter-
 30 ram quã iurauit dominus patribus noſtris dare eis ſe-
 miniq; eorum poſt eos. Tanquam diceret, id eſt ſemini
 eorum poſt eos. Nò enim & ipſis dedit, ſed ita ipſis de-
 31 dit cum ſemini eorum dedit. Si autem auditu audie-
 ritis omnia mandata eius quæ ego mando tibi hodie.
 Auditũ videtur ſuperfluum, ſed locutio eſt ſcripturę ſan-
 32 ctę familiariffima. Et dabit pluuiam terræ tuæ in tẽ-
 pore ſuo matutinũ & ſerotinũ. Cum matutinũ tẽ-
 pus dies dicatur, nunquid hic intelligi voluit tempus
 anni

A anni primũ & ſerotinũ vero minus Latinũ eſt, ſed
 non potuit magis proprie de Græco exprimi, quòd illi
 dicunt δὲν ἔργον: tamẽ etiam in Latina lingua vulgo vſi-
 tatum eſt, vt dicatur ſerotinũ, ſed quòd tardius quã
 oporteat factum eſt. Hic vero tẽpus anni potius intel-
 33 ligi voluit. Et cum comederis & ſatiatus fueris, attẽ
 de tibi ipſi ne dilatetur cor tuũ, & præuaricemini &
 ſeruiatis diis aliis. Iam ſuperius tales locutiones nota-
 uimus, ſue quòd à ſingulari ad pluralem tranſit, ſue qd
 in malo voluit intelligi dilatetur, vbi noxiam proſper-
 34 itatem ſignificauit. Et flumen magnum Euphratem.
 Repetitiones iſtæ vſitatz ſunt in ſcripturis & rem de-
 35 center cõmendant. Timorem veſtrum & tremorem
 veſtrum imponet dominus deº vester ſuper facie vni-
 uerſæ terræ. Non timorem & tremorem quo ipſi timet
 & tremunt, ſed quo timentur & alios tremere faciunt.
 36 Non poteris manducare in ciuitatibus tuis decima-
 tionem frumenti tui, pro eo quod eſt non debebis. Et
 Deut. 12. 37 incendes ciuitatẽ in igni. nos vſitatus diceremus igni.
 Si autem longe fuerit via à te. ac ſi diceret, longa via
 38 erit, aduerbium poſuit pro nomine. Et fœnerabis gẽ-
 tes multas. Fœnerationem ſcriptura dicit mutuo datã
 Deut. 15. B pecuniam, etiam ſi vſurã non accipiantur. Vnde eſt &
 Pſal. 111. illud in Pſalmo: Beatus vir qui miſeretur & cõmodat.
 Hoc enim maluerunt interpretari noſtri, qui ſententiã
 potius quã verba ſequenda putauerunt. Nam in Græ-
 40 co habet δὲν ἔργον, quòd eſt fœnerator. Et principabẽ-
 ris gentium multarum, tui autem non principabuntur.
 Tanquã diceret, Tibi non dominabuntur, hoc eſt gen-
 tes. Genitiuus enim caſus eſt ſingularis huius pronomi-
 nis quòd ait tui, cuius datiuus eſt tibi, nò pluralis no-
 41 minatiuus, cuius genitiuus eſt tuorũ. Si autem fuerit
 in te egenus in fratribus tuis in vna ciuitate tua. Nò vni
 42 homini, ſed populo dicitur, ideo, in te. Si autẽ fuerit
 in te egenus in fratribus tuis in vna ciuitate tuarum
 in terra quam dominus deus tuus dat tibi, non auertes
 cor tuum, neq; conſtringes manum tuã à fratre tuo
 egeno: Aperiens aperiens manus tuas ei, fœnerabis
 43 ei quantumcunq; poſtulat & quantum eget. Hic cer-
 te cum opera miſericordiæ præcipiat, non vtiq; vſura-
 rum crudelitas ſuſcipienda eſt. Vnde apparet quòd ait
 fœnus fœneraberis ei: mutuo dadũ quòd poſtulare in-
 telligi voluiſſe. Quòd autẽ ait, aperiens aperiens manus
 C tuas, tale eſt & quòd ſequitur: fœnus fœneraberis: vſita-
 43 ta locutio eſt in ſcripturis ſanctis. Cum de aure per-
 tundenda ſerui præcepiſſet: Et ancillam, inquit, tuã facies
 ſimiliter. accuſatiuum pro datiuo ponens: Non ait
 44 ancilla tuæ facies, quòd locutionis noſtræ conſuetudo
 poſcebat. Si autem fuerit in eo vitium claudum aut
 cæcum, vel omne vitium malum. Non ait, claudicatio
 aut cecitas, ipſa enim ſunt vitia, ſed claudum & cæcum
 quòd ſunt non vitia ſed animalia quæ habet vitia. Hoc
 quoque notandum eſt quòd ait, vitium malũ, quaſi poſ-
 45 ſet eſſe vitium bonum. Et non dormiet de carnibus
 Deut. 16. de quibus immolaueritis. veſpere die primo vſque in
 mane. Pro eo quòd eſt, non remanebit ea nocte, nò dor-
 46 miet dictum eſt. Non offeres domino deo tuo vitu-
 lum vel ouem in quo eſt in ipſo vitium, vſitata locutio
 eſſet, in quo eſt vitium: ſed iſta ſcripturis eſt vſitator.
 47 Et lapidabis eos in lapidibus, & morientur. quòd ex
 Deut. 17. noſtra conſuetudine diceretur, lapidibus, non in lapidi-
 48 bus. Non multiplicabit ſibi equum, pro equis vel pro
 equitatu equum poſuit, vnde nonnulli equitatum inter-
 49 pretati ſunt. Non poteris conſtituere ſuper te homi-
 nem alienum, qui non eſt frater tuus. Non poteris dictũ

eſt, pro, non debebis. Secundum omnia quæ petiſti à
 50 domino deo tuo in Oreb in die conuocationis dicen-
 D tes. cum dixerit ſuperius petiſti, dicens: ſubiicit, non
 dicens. Quoniã dominus deus vester qui præcedit
 51 vobis eum. non dixit vos. Si occurreris nidum auis
 52 ante faciem tuam in via. Notandũ quòd occurreris di-
 xit etiam non ambulanti. Si autem edificaueris do-
 53 mum noũ, facies coronã ſolario tuo, & non facies ho-
 micidium in domo tua, ſed cadat qui cecidit ab eo. id
 eſt, à ſolario cadat qui cecidit: nimis inuſitata locutio
 eſt. Et abiens fuerit viro alteri, & oderit eam vir no-
 54 uiſſimus. Notãdum ex duobus poſteriore nouiſſimũ
 dici, Talis locutio eſt in Euangelio, quando queritur ex
 55 duobus fratribus quis eorum fecerit volũtatem patris,
 & reſpondetur nouiſſimus, cum duo fuerint. Nò pi-
 56 gnorabis molã neque ſuperiorem lapidẽ molã, quia
 animã iſte pignorat. Pro eo quòd eſt, quia animam pi-
 gnoras ſi feceris. Deinde notandum animã dixiſſe pro
 ea vita quã habet anima in corpore. Ex qua locutione
 57 & illud eſt in Euangelio: Nõne anima pura eſt quã
 eſca? Si autem deprehendatur homo furus animam
 58 ex fratribus ſuis filiis Iſraël. animã pro homine poſuit.
 Deniq; ſequitur, & opprimens eum vèdiderit. Quæ nò
 E minus notãda eſt locutio. Noluim enim dicere eã, quòd
 eſſet magis cõſequens, quoniã animam dixerat, ſed eũ,
 id eſt hominem in cuius ſignificatione dixerat animã.
 Si debitum fuerit in proximo tuo debitũ quodcum-
 59 que. Repetitiõ verbi locutionem notandam facit. Si
 autẽ noluerit homo accipere vxorẽ fratris ſui, & aſcen-
 60 det mulier in porta ad Senatum & dicit: Non vult fra-
 ter viri mei ſuſcitare nomen fratris ſui in Iſraël, noluit
 61 frater viri mei. Quauis verborum repetitiones amet
 ſcriptura, inuſitator eſt tamen repetitiõ hæc, ſed elegã-
 tius querela oſtẽtat affectum. Maledictus omnis qui
 62 dormierit cum omni pecore, pro eo quòd eſt, cõcubue-
 rit. Deinde cũ omni pecore, pro eo quòd eſt, cum quo-
 libet pecore. Et ſerues inimicis tuis quos immet do-
 60 minus deus tuus ſuper te. Græcus habet λατρεύεις, vbi
 61 Latinus interpretatus eſt, ſerues. Solet autem hoc ver-
 bum in ea ſeruitute ſcriptura ponere quæ debetur deo.
 Vnde idololatrę appellatur, qui ea ſeruitute idolis ſer-
 uunt. Ergo hic inuſitate poſitum eſt hoc verbum: quã-
 62 quam poſſit etiam hunc ſenſum habere, quòd tam gra-
 uiter multa dixerit, vt inimicis ſuis nimium ſuperbiam
 F tibus tanquam diis ſeruiſſe cogantur. Gentem cuius
 non audies vocem eius. Et hoc notandum eſt quòd &
 cuius dixit, & eius, ſicut loqui ſcripturę ſolẽt, & id quòd
 ait: Cuius non audies vocem, pro eo quòd eſt, cuius lin-
 61 guam nò intelliges. Mollis & tenera in te valde fa-
 62 ſcinauit oculo ſuo fratrem ſuum & vxorẽ quę eſt in
 ſinu eius, & qui reliqui ſunt filij quicunq; relictĩ fue-
 rint illi, ita vt det vni ex eis à carnibus filiorum ſuorũ
 de quibuscunq; edet, eo quòd nò derelictum ſit ei quicq;
 in anguſtia & tribulatione qua tribulabũt te inimici tui
 in omnibus ciuitatibus tuis. Notãdũ eſt quæadmodum
 id dictum ſit ſaſcinauit pro inuidit, & tanquam ad hoc
 derelictõ, vt neceſſe ſit ei dare de carnibus filiorũ quas
 cogit neceſſitas in cibum ſumi à parentibus. Nam & in
 Prouerbis quòd Latini codices habent: Nò cõnabis cũ
 63 viro inuido. Græcus habet ἀνδρὸς βλασφημοῦ. βλασφημῶ
 autẽ ſaſcinus dicitur. Et erit ſicut lætatus eſt domi-
 63 nus in nobis benefacere vobis. Græcus habet, Benefa-
 cere vos. Nec videtur eſſe ſaltem Græca locutio: accu-
 ſatiuus tamen pro datiuo poſitus intelligitur, vnde ma-
 luerunt Latini interpretes dicere vobis quã vos.

G 64 Vos vidistis omnia quae fecit dominus deus vester in terra Aegypti coram vobis Pharaoni & servis eius omnibus, & omni terra illius tetationes magnas quas viderunt oculi tui. Notandum illas plagas etiam tetationes vocari. Si fuerit dispersio tua a summo caeli usque ad summum caeli, inde congregabit te dominus deus tuus. Mirum si non hoc dicit, A summo caeli usque ad summum caeli, quod solet dicere, a summo terrae usque ad summum terrae: fortasse propterea, quia secundum id quod & iste aer caelum dicitur, coniungitur terrae. No est in caelo, dicens: Quis ascendet in caelum & accipiet nobis illud, & audientes illud faciemus. Neque trans mare est, dicens: Quis transfretabit nobis trans mare & accipiet nobis illud, & audientes illud & faciemus. dicens, pro eo posuit, quod est, ut dicas. Noua locutio. Et dominus qui comitabitur tibi tecum. Et dixit dominus ad Moysen: Ecce tu dormies cum patribus tuis, hoc verbo eius mortem significauit. Amaricantes eratis quae ad deum, id est, amaricabatis ea quae dei sunt. Scio enim quia post obitum meum iniquitate iniquitate facietis, vno verbo autem Graece dicitur, iniquitatem facietis, quod est ἀνομιήσῃτε. Et occurrent vobis mala nouissimum dierum. Sic enim habet Graecus, pro, in nouissimis diebus, aut in nouissimo dierum. Nam hic ipse pater tuus possedit te & fecit te, & creauit te. Ordo notandus est, prius enim videtur dicere debuisset: Creauit te, & fecit te, & deinde possedit te. Quomodo enim intelligitur posse possideri qui non est? Haec metaphora minus visitata est, ut renes tritici intelligantur velut interiora tritici, unde farina eiicitur. Hoc enim & adipem dixit. Nam hoc nomen etiam farinam solent Graeci appellare. Hoc enim habet Graecus in Exodo, ubi scriptum est: Eleuantes farinam super humeros suos: Graecus quippe interpres σάκχα posuit, quod sunt adipes. Filij in quibus non est fides in eis, visitata scripturis locutio. Quoniam iudicabit dominus populum suum, & in seruis suis consolabitur. Pro, seruos suos consolabitur. Nisi forte ipsum consolari dicit translatio verbo, velut ab indignatione vel offensione, qua eum offendunt mali. Sic autem eius consolatio accipienda est, non ex more hominum, sicut nec ira & zelus & caetera talia. Vbi sunt dij eorum in quibus fidebant in ipsis: Plenum esset & sine, ipsis. Et iurabo dexteram meam, id est, per dexteram meam. Latamini caeli simul cum eo, & adorēt eum omnes angeli dei. Alij codices habent: & adorabūt eum omnes filij dei. Filios autem dei dictos qui angeli sunt in caelis, non facile in scripturis sanctis inuenitur.

DIVI AVRELII AVGVSTINI LOCUTIONIS DE IESU NAUE LIBER SEXTUS.

OS AVTEM transibitis expeditiones fratribus vestris, omnis fortis, id est, omnis quicumque in vobis fortis est. Ut sciatis viam quam ibitis eam, plenum esset etiam si non haberet, eam. Et factum est cum essetis in Hiericho. Notanda locutio est. Nondum quippe erant in eadem ciuitate cuius porta contra illos clausa fuerant. Unde factum est ut in ea intrare non possent nisi muri eius cecidissent circumacta arca domini. Ergo in Hiericho dictum est, in terra quae pertineret ad Hiericho. De Hiericho dictum est cum clausa esset, Nec quisquam ex illa prodibat,

neque introibat. vti que in illam subauditur, non ex illa. Hoc appellatur Graece ἀνίστασθαι. Dominus dicit ad Iesum: Ecce ego trado tibi subiugatam Hiericho & regem eius qui est in ea, potentes fortitudine. Mirandum quod non hic posuit coniunctionem copulatiuam, ut diceret, & potentes fortitudine, quam solet scriptura tam assidue ponere, ut etiam ibi inueniatur ubi sensum solitae locutionis impediatur. An & Hiericho & rex eius dicti sunt, potentes fortitudine? Et Raab meretricem & domum paternam eius viuificauit Iesus, & commemorata est in Israel usque in hodiernum diem. Notandum est quemadmodum dicat scriptura, usque in hodiernum diem: quod assidue dicit. Nam & de lapidibus illis duodecim qui positi sunt ubi Iordanis ex ima parte defluerat, & ex parte superiore cōstiterat, arca traheute vel populo, ita dictum est, quod essent ibi usque in hodiernum diem. quod videtur ita sonare, tanquam post plurimum temporis per hanc scripturam ista narrentur, nec eo tempore ij libri conscripti fuerint quo erat haec recentissima. Quisquis autem putat hoc, quid de ista meretrice dicitur est, quae vti que quantum est aetas vnius hominis vixit, & tamen dicitur usque in hodiernum diem. De iis itaque rebus dicitur hoc quae non ita constituta sunt ut postea mutarentur ab eis qui constituerunt. Quomodo dicitur aliquis in exilium perpetuum missus, quia non ad tempus praesentium hoc supplicio plectitur, non quia quisquam potest esse perpetuus in exilio, cum homo ipse non possit esse perpetuus. Sic ergo & ista meretrix non est praecipua ad tempus habitare in Israel, ideo dictum est usque in hodiernum diem. Dominus dicit ad Iesum: Peccauit populus & transgressus est testamentum meum, quod disposui ad eos. Notandum quemadmodum testamentum appellat hoc quod praecipua erat ut anathema esset Hiericho, & nemo sibi inde aliquid usurparet. Deus loquens ad Iesum ait inter caetera: Ecce dedi in manus tuas regem Gai & terram ipsius, & facies Gai sicut fecisti Hiericho & regi eius, & praedam pecorum praedaberis tibi. Praecipue nota locutio est, non solum quia praedaberis tibi dixit, tanquam vnius futura esset illa praeda, cum omnium esset futura. Nam tales locutiones visitatissimae sunt, cum deus tanquam ad vnum loquitur, quae ad populum loquitur. Sed hoc nouum est hic, quia praedixit scriptura: Et dixit dominus ad Iesum, quae constat vnum hominem fuisse: quod tamen dixit praedaberis tibi, non vti que ita dictum est ut praeda illa huius vnius hominis esse praecipua sit, sed vniuersi populi. Et insidiae erant ciuitati a mari. Qui nescit putat istam ciuitatem maritimam. Consuetudinis est autem scripturarum ut Occidentalem partem a mari appellat, vel ad mare: quia ex ipsa parte terra ubi haec agebantur propius habet mare quam a caeteris partibus. Extende manum tuam in Geso quod est in manu tua contra ciuitatem. Ista locutio notanda non esset, nisi propter nomen quod obscurum est eis in quorum consuetudine non est. Quid enim dicat Geson non facile intelligitur: hoc interpres Symmachus scutum appellasse perhibetur. Septuaginta autem interpretes, secundum quos ista tractamus, qui posuerunt Geson, miror si & in Graeca lingua hastam vel lanceam Gallicanam intelligi voluerunt. Ea quippe dicitur Gesa quorum & Vergilius meminit, ubi ait de Galis in scuto Aeneae pictis: Duo quisque Alpina coruscant, Gesa manu. Et facti sunt inter medium castrorum hi hinc, & hi hinc. Duo notanda sunt in hac locutione: Vnum quod cum hostes qui vincebantur, in medio essent, tanquam de his dictum est, quod hi essent hinc & hi hinc, cum potius ita Israeliticis fuerint qui eos in medio posuerant

rant percussiones. Alterum quod inter medium castrorum eos factos esse dicit scriptura, castra appellans etiam productas acies in praelio constitutas, cum castra non soleant appellari, nisi ubi exercitus ad manendum constitit. Nisi forte ideo castra appellata sunt, quia cum omnibus suis ibant. Exceptis pecoribus & spoliis quae erant in ciuitate praedati sunt filij Israel secundum praecipuum domini quemadmodum constituit dominus Iesu. Ita dictum est exceptis pecoribus & spoliis praedati sunt, quasi ipsa non fuerint praedati, cum potius ipsa praedati sint, & excepta ideo dicta sint, quia haec illo praelio sola consumpta non sunt. Israeliticis respondentes Gabaonitis dixerunt: Vide ne in me habites, sed quomodo disponam tibi testamentum. Iam & superius tales locutiones notauimus: hoc est enim, vide ne in me habites, quod est, apud me, id est, in terra quam eis promiserat deus. Et hic tanquam ad vnum hominem videtur locuti, cum legatus ad eos non vnus uenerit, sed more suo genti & populo responsa reddentes, singulari numero loquuntur, sicut plerumque & ad ipsos deus vel ductor ipsorum. Notandum etiam quod pactum pacis testamentum vocat scriptura, more quidem suo, nam saepe ita loquitur. Et nunciatum est Iesu dicentes: Inueni sunt quinque reges absconditi in spelunca, pro eo quod est, nunciauerunt dicentes. Ita faciet dominus omnibus inimicis vestris quos vos debellabitis eos. Nihil minus esset huic sententiae etiam non haberet, eos. Et omnes cepit in bello: quia per dominum factum est confortari cor eorum ut obuiam iret ad bellum ad Israel vel exterminarentur. Notandum est confortari cor, non semper in bono accipiendum. Tu scis verbum quod locutus est dominus ad Moysen hominem dei de me & te. Non dixit hominem suum. Et dixerunt filij Ioseph: Non sufficit nobis mons & equus electus & ferrum Chanaan eo qui habitat in Basan. Equum electum dixit pro equis electis, quod visitatum in nostro sermone non est: Unde nonnulli Latini interpretes noluerunt equum interpretari, sed equitatum. Sic autem dictum est, equus electus pro equis, sicut in nostra consuetudine dicitur miles pro militibus. Et facti sunt exitus illorum Iordanis, & reuertentur fines ad mare: non dixit reuersi sunt, aut saltem reuertuntur, sicut solet de finibus dici, sed reuertentur, tanquam adhuc futurum sit, cum praeteritorum sic ista narratio. Et in omnibus ferens ipsis terrarum diuisionibus per singulas quasque tribus, ita loquitur scriptura, ut futuri temporis verbis vtatur. Refugere illuc qui percusserit animam nolens. Hic animam, vel hominem intelligere debemus, vel vitam carnis quae fit per animam. Qua locutione & illud dictum est a fratribus Ioseph: Non percussimus eum animam, id est, non eum occidimus: Nam si anima posset ab interfectione percipi, non diceret dominus: Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem occidere non possunt. Mandauit dominus in manu Moysi. Locutio familiarissima scripturis. Ita enim dicitur verbum quod factum est in manu illius, vel illius Prophetae: hoc est in potestate dicendi datum. Et accepit Iesus cultros petros in quibus circūciderat filios Israel. Non dixit quibus circūciderat, sed in quibus. Et ubi dimisit eos Iesus in domos suas, & benedixit eos dicens. Plus videtur hic copulatiua coniunctio, id est, &: Nam ita dici posset, Et ubi dimisit eos in domos suas, benedixit eos dicens. Et ubi dimisit eos in domos suas, benedixit eos dicens. Itē alia locutio notanda est, quod cum dixisset scriptura, Et benedixit eos Iesus, dicens. atque his verbis in eos fecisset audire quid benedicendo dixit Iesus, hoc solum subiecit, In diuitiis multis abierunt in domos suas

& pecora multa valde & argentum & aurum & vestem multam valde, diuiserunt praedam inimicorum suorum cum fratribus suis. Quod magis esse narratis quam benedictis apparet. Aedificauerunt ibi aram super Iordanem, aram magnam videre. Ista locutio etiam in sermone Latino nota est. Et audierunt filij Israel dicentium. Non ait, dicentem vel dicentes. Seruire seruitute domini. In qua locutione duo notanda sunt, & seruire seruitutem, quae etiam Latina locutio reperitur, & seruitutem domini, id est, quae debetur vel exhibetur domino. Et audientes Phinees sacerdos & omnes principes synagoga qui erant cum illo, verba quae locuti sunt filij Ruben & filij Gad & dimidium tribus Manasses & placuerunt illis. Audientes pro audierunt positum est, aut plus est hic, &: Nam plenus est sensus, audientes verba haec, placuerunt illis. Nec tamen sine inconsequentera quia cum audissent, dicendum fuit. Et Iesus senior prouectus diebus, hoc de Abraham dictum notauimus, seniorē in scripturis non solum illum appellari qui est infra aetate senis, sed etiam valde senem. Unde non omnis senior senex, omnis autem senex senior dici potest. Et induxit super illos mare & operuit super illos. Non ait operuit illos, quauis nonnulli interpretes hoc maluerit dicere. In omnibus gentibus quas transimus per ipsas. Visitate in scripturis sunt istae locutiones, nec tam crebro notanda, quam crebro intercurrent.

DIVI AVRELII AVGVSTINI LOCUTIONIS DE IUDICUM LIBER SEPTIMVS.

FACTVM est postquam defunctus est Iesus, interrogabat filij Israel in domino, non ait, dominum, quod sermonis nostri consuetudo poscebat. Et bellem in Chanaan. Non dixit aduersus Chanaanem, aut contra Chanaanem, aut saltem in Chanaanem. Et mortuus est Iesus filius Naue seruus domini, filius centum decem annorum. Ista repetitio quod cum dixisset filius Naue, repetiuit filius, & deinde addidit, centum decem annorum: inusitata est, ut potius filius centum decem annorum diceret quam homo centum decem annorum: sed tamen & alibi reperitur. Et omnis generatio apppositi sunt ad patres suos. Notanda locutio est, quod non ait apposita est: quia plures erant. Tradidit eos in manu praedantiu. Non dixit in manum, quod videtur Latina locutio postulare. Et cum suscitauit dominus eis iudices, & erat dominus cum iudice. Solita locutione plus est hic, &: Nam plenum esset, Et cum suscitauit dominus eis iudices, erat dominus cum iudice. Notandum est etiam hoc quod a plurali ad singularem transfrens, non ait, cum iudicibus, sed cum iudice, id est, cum vnoquoque iudice. Et factum est cum moreretur iudex & reuertebatur iterum & corrumpabant super patres suos. Recta locutio ista esse poterat secundum consuetudinem sermonis nostri: Et fiebat cum moreretur iudex, & reuertebantur, & iterum corrumpabant super patres suos. Si, &, non haberet, plenum esset, Cum moreretur iudex reuertebantur, & iterum corrumpabant super patres suos: id est, plusquam patres eorum. Propter quod tanta deliquit gens haec testamentum meum. Tanta dixit protantum, id est, tantum, nomen pro aduerbio, quod etiam in Latinis locutionibus maxime in Poeticis inuenitur. Et non obaudierunt voci meae. Graeca magis locutio est.

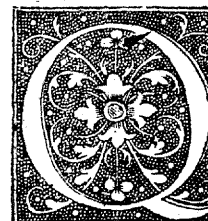
G 10. Factus est super eum spiritus domini. cū spiritus do-
 minus vtiq; factus non sit: sed super eum factus est, ita
 dictum est, ac si diceretur, Factum est vt esset super eū.
 Ioan. 1. Ex qua locutione & in Euangelio legitur: Ante me fa-
 ctus est, id est factū est, vt esset ante me. Quod alio mo-
 do diceretur, Prelatus est mihi. Et sumpsit Aioth gla-
 diū desuper femore suo dextro. Sic interpretari potuit
 quod Græcus habet *ἐξ ὧν*. Nam locutio minus La-
 11 tina est. Erat autē Eglon vir exilis valde. hoc ad an-
 tiphrasin dictum, id est locutione contraria sequentia
 indicant: quando enim percussus est, dictū est quōd cō-
 cluserunt adipēs vulneris, quia nō eductus est gladius de
 12 ventre eius. Et percussit alienigenas in sexcentos vi-
 ros. Non ait alienigenarū sexcentos viros, aut certe alie-
 13 nigenas in sexcentis viris. Nōne præcepit dominus
 Iudic. 4. deus Israēl tibi & perges in montē Thabor: Non ait vt
 pergas, quod videtur esse consequens, sed inusitata locu-
 tionē, nōne præcepit tibi & perges: vt subaudiam⁹ ver-
 bum quod supra positum est, & sit, Nōne perges: aut so-
 lita locutione plus habet, &. Nam ista cōiunctione de-
 tracta sensus currit: Nōne mādauit dominus deus Is-
 14 rael tibi, perges in montem Thabor, & accipies tecum
 15 decem milia virorum &c. Quoniā nescio diem in
 quo dominus prosperat angelum mecum. vtrū prosperat
 16 actus angeli eius qui mecum est, an prospera mihi fa-
 cit per angelum. Omnes currus suos, nongentos cur-
 rus ferreos. Vbilibet distinguatur, elegās repetitio: vtrū
 omnes currus suos, & deinde sequatur, nongentos cur-
 17 rus ferreos: An omnes currus suos nongētos, & deinde
 de inferatur, currus ferreos. Et pauesfecit dominus
 18 Sisaram & omnes currus eius & omnia castra eius in ore
 gladij in cōspectu Barach: Quomodo pauesfecit currus,
 nisi eos intelligas qui erant in curribus? Et pauesfecit
 dominus Sisaram & omnes curr⁹ eius, & omnia castra
 eius in ore gladij in cōspectu Barach. Pauesfecit in ore
 19 gladij, ac si diceret, interfecit in ore gladij: pauesfecit er-
 go, cum caderetur gladio. Et descendit Sisara desu-
 20 per curru suo. Ita dici Latine potuit, quod est Græce
ἐξ ὧν. Et cooperuit eum in pelle sua. Non dixit pel-
 le, aut de pelle: Sic enī habet Græcus *ἐν τῇ δέξτῃ αὐτοῦ*.
 21 Et erit si quis venerit ad te & dixerit, est hic vir: &
 dices, non est. Detracta coniunctione consequentē ha-
 22 bet sententia: Si quis venerit ad te, & dixerit, est hic vir:
 23 dices, nō est. Et pergebat manus filiorum Israēl per-
 gens: Solita & frequentata locutio est. Et indurabatur
 in labia regem Chanaan. Nouo modo positum est hoc
 24 verbum indurabatur, pro eo quod est fortis efficiebatur
 & præualidus. Perforauit caput eius & percussit. id
 25 est, percussit caput eius & perforauit. Sic pereant om-
 nes inimici tui domine & diligētes eum sicut ortus
 26 solis in potentia eius. non dixit diligētes te, cum vtiq;
 de domino intelligi vellet. Et factum est quando se-
 27 minauit vir Israēl. non vnum hominem significat, sed
 Iudic. 6. filij orientis, & ascendebat super eū. Ista repetitio ver-
 bi non videtur habere solitam elegātiā vel affectum.
 28 Et liberauit vos de manu Aegypti. Per manum pote-
 29 statem significat, per Aegyptum Aegyptios. Et dixit
 ad eum Gedeon. In me domine mi. subintelligitur in-
 30 tende, hoc est, in me intēde. Et est ista locutio scriptu-
 ris familiarissima. Et si est dominus nobiscum, & vt
 31 quid inuenerunt nos omnia mala ista. plus habet con-
 iunctionem, & sicut solet loqui scriptura: quæ si detra-
 hatur, plena sentētia est. Et si est dominus nobiscum
 vt quid inuenerunt nos omnia mala ista. quāuis & vt

perior coniunctio possit salua sentētia detrahi: vt cum K
 dixisset, In me domine mi: deinde sequatur, Si est do-
 minus nobiscum, vt quid inuenerunt nos omnia mala
 ista: magis enī hoc exigit nostrā locutionis cōsuetudo.
 Et vitulum annorum septē: Hic manifestū est quo-
 32 modo vitulos appellet scriptura: Bos enim annorū se-
 ptem secundum consuetudinem locutionis nostrā, nō
 est vtiq; vitulus. Secundum hāc ergo locutionem dictū
 est de Sangar, quōd occiderit sexcentos viros præter vi-
 33 tulos boum, hoc est præter boues. Et cecinit in cor-
 nea. subauditur tuba: Græcus enim non habet tuba, sed
 34 tantum cornea. Camelis eorum non erat numerus,
 & erant sicut arena quæ est ad labium maris. In multi-
 tudine constat *ὅτι βρολιμας* dictum. Hæc autem transla-
 tio vbi labiū maris posuit pro littore, assidua est in scri-
 pturis, sed rara est in Latinis codicibus, quia pleriq; lit-
 tus interpretati sunt, magis quid significet labium vol-
 lentes ponere, quā ipsū labium. Nam litus si vellet
 35 septuaginta interpretes dicere, non deesset linguæ Græ-
 cæ quod dicerent. Et diuisit trecentos viros per tria
 36 principia. pro partibus principia posuit. Et dixerunt
 ad Gedeon viri Effrem. id est viri de tribu Effrem.
 37 Quid verbum hoc fecisti nobis vt non vocares nos
 cum exires pugnare in Madian: verbum pro facto po-
 38 suit. Et dederunt septuaginta argenti. subauditur pō-
 do, vel tale aliquid. Interpretatio ex Hebræo septuaginta,
 39 pondo habet. Et conduxit in ipsi Abimelech vi-
 ros. In ipsi dixit, pro ex ipsi, id est ex argenti pōdo se-
 40 ptuaginta conduxit viros. Viros inanes & perturbato-
 41 nes inanes posuit pro leuibus, quibus sunt contrarij gra-
 ues: vnde dicitur, In populo graui laudabo te. Et in-
 travit in domum patris sui in Effrata & interfecit fra-
 tres suos filios Hieroboal septuaginta viros super lapi-
 dem vnum. Quia iam superius septuaginta dixerat fi-
 lios Hieroboal, id est Gedeō, & nunc eos septuaginta
 dicit occisos: quāuis minus occisi fuerint duo, id est ipse
 qui occidit & Ionathan iunior qui latuit: de quo adiu-
 ges dicit, Et remāsit Ionathā filius Hieroboal iunior,
 quoniam abscondit se: ac per hoc vniuersum numerum
 42 posuit pro penē vniuerso. Et spreuerūt viri Sichimo-
 rum in domo Abimelech. Non dixit, spreuerunt do-
 43 mum Abimelech. Et insidiati sunt super Sichimam
 quatuor principia. id est quatuor partes. Iā istam locu-
 44 tionem etiam superius notauimus. Et accepit popu-
 lum & diuisit eum in tria principia. Accepit dixit de il-
 lo populo qui cū illo erat: & hic tria principia, pro tri-
 45 bus partibus posuit. Et abierunt viri in locum suum.
 46 id est vnusquisq;. Et eris nobis in caput omnibus ha-
 bitantibus Galaad. Nō dixit eris nobis caput. Sic enim
 47 solet loqui scriptura. Vnde est: Esto mihi in deum pro-
 tectorem & in domum refugij: & multa huiusmodi.
 Et hæc vnica ei, & non est præter ipsam filius aut fi-
 48 lia, hoc est quod dictū est, vnica ei, sed propter affectū
 repetita sententia est. Et nō est ei præter ipsam filius
 aut filia, Non est ei pro non erat ei, dictū est: præterita
 49 quippe narrantur. Et vxor eius sterilis, & non parie-
 bat. cū potuisset sufficere quod dictum est, sterilis. Et
 50 precatus est Manue dominū, & dixit: In me domine, ho-
 mo dei quē misisti veniat nūc iterum ad nos. In me ita
 dictum est, vt subaudiatur, intende. Et percussit eos ti-
 51 biā super femur. Hæc locutio inusitata est. tamē locutio
 est, non aliquis in corpore vulneris locus, sicut in quæ-
 sionibus exposui, hoc est percussit eos ad admirationē,
 ad stuporē. Et dixerunt vir Iuda, quare ascendisti su-
 52 per nos. Singularē posuit pro plurali: dixerūt enim viri
 Iuda,
 Iudic. 15.

53 Iuda, nō vnus vir. Ne forte occurratis in me vos, pro
A eo quod est occidatis me. Et hæc locutio in quæstioni-
 54 bus exposita est. Et rederunt eum de petra & vtiq;
 venit vsque ad maxillam. Locus est sic appellatus post-
 ea ex eo facto quod ibi gessit ipse Sampson, quādo ma-
 xilla asini pugnans mille prostravit: hoc ergo per Pro-
 lepsim dictum est, quia post illa omnia gesta, hæc histo-
 55 ria conscripta est. Sicut stuppa cum olfecerit ignem.
 Metaphora ab animali ad inanimale. Nō enim stuppa
 Iudic. 6. sensum habet olfactus, sed ita dictū est, ac si diceretur,
 cum ignem senserit. Quāuis & hoc quōd dixi, senserit,
 ad eandem metaphoram pertineat: sed ad celeritatem
 intelligendam pertinet, quod dictum est, olfecerit.
 56 Et extendit manum suam & accepit eam. Etsi nō di-
 ceret, extendit manum suam, vtiq; extenta manu acce-
 57 ptam intelligeremus. Et nunciatum est Gazais dice-
 tes. Non ait, nunciauerunt dicentes, aut nunciatum est à
 58 dicentibus. Si alligauerint me in septem neruis hu-
 midis nondum siccatis, nō ait, septem neruis, sed in se-
 59 ptem neruis. Si alligauerint me in septem neruis hu-
 midis nondum siccatis, & infirmabor, plenum esset si
 non haberet, &. Et insidia ei sedebant in cubiculo.
B Quod nonnulli interpretati sunt, obsidebant: sed Græ-
 cus *ἐκείνη*, hoc est sedebat, quia insidia singulari nume-
 ro Græce dicuntur: nec potest Latine dici insidia. Locu-
 tio autē notanda erat, quia dictum est insidiæ sedebant,
 61 pro iis qui insidiabantur. Ipsi enim sedebant. Nūc er-
 go indica mihi in quo alligaberis. Non ait: quo alliga-
 62 beris, aut, vnde alligaberis. Si alligauerint me in funi-
 63 nibus nouis. Non dixit funibus. Itē si alligauerint me
 in funiculis nouis in quibus non est factū opus, & infir-
 64 mabor. Plenū esset etsi non præponeretur, &. Et hoc
 tertiuū sefellisti me. Tertium posuit pro tertio, siue ter-
 65 nomē scilicet pro aduerbio, quod & in Latinis locutio-
 nibus elegāter fieri solet. Dimitte me & palpabo co-
 lumnas super quas domus confirmata est super eas.
 Locutionis Iudicum Finis.

**DE DIVI AVRE-
 LII AVGVSTINI HIPPONEN-
 SIS EPISCOPI DE FI-
 de & Symbolo liber.**

Que causa &
 scop⁹ operis
 presentis.
 Caput. i.
 Abac. 1.
 Rom. 10.

QUONIAM scriptū est, & Apo-
 stolice disciplinæ robustissima
 autoritate firmatum, quoniam
 iustus ex fide viuit, eaq; fides of-
 ficiū à nobis exigit & cordis
 & linguæ, Ait enim Apostolus:
 Corde creditur ad iustitiā, ore
 autem confessio fit ad salutem:
 oportet nos esse, & iustitiæ memores, & salutis: quādo-
 quidem in sempiterna iustitia regnaturi, à præsentī se-
 culo maligno salui fieri non possumus, nisi & nos ad sa-
 lutem proximorum nitentes, etiā ore profiteamur fide
 quam corde gestamus: quæ fides non fraudulentis calli-
 ditatibus hæreticorū possit in nobis aliqua ex parte vio-
 lari, pia cautāq; vigilantia prouidendum est. Est autē fi-
 des catholica in symbolo nota fidelibus, memoriāq;
 mandata quantum res passa est breuitate sermonis: vt
 incipientibus atq; lactentibus eis qui in Christo renati
 sunt, nondum scripturarū diuinarum diligentissima &
 spiritali tractatione atque cognitione roboratis, paucis

verbis credendum constitueretur, proficiētib; & ad **D**
 diuinam doctrinā certa humilitatis atq; charitatis fir-
 mitate surgentibus, quod multis verbis exponendo es-
 set perficiendū. Sub ipsis ergo paucis in symbolo cōsti-
 tutis, pleriq; hæretici venena sua occultare conati sūt:
 quibus restitit, & restitit diuina misericordia per spiri-
 tales viros, qui catholicā fidem, non tātum in illis ver-
 bis accipere & credere, sed etiā domino reuelante in-
 telligere atque cognoscere meruerunt. Scriptum est e-
 nim: Nisi credideritis, nō intelligetis. Sed tractatio fi-
 dei ad inueniendū* symbolum valet: nō vt ipsa pro
 symbolo gratiam dei consequentibus, memoriæ man-
 danda & reddenda tradatur, sed vt illa quæ in symbo-
 lo retinentur contra hæreticorum insidiās autoritate
 catholica & munitiore defensione custodiat. Cona-
 ti sunt enim quidam persuadere deum patrem nō esse
 omnipotentē: non quia hoc dicere ausi sunt, sed in suis
 traditionibus hoc sentire & credere conuincuntur. Cū
 enim dicunt esse naturam quam deus omnipotens nō
 creauerit, de quā tamen istum mūdum fabricauerit, quē
 pulchre ornatum esse concedunt, Ita patrem omnipo-
 tentem deum negant, vt non eum credant mūdū po-
 tuisse facere, nisi ad eum fabricandū alia natura, scilicet
 que iam fuerat, & quam ipse non fecerat, vteretur:
 Carnali scilicet cōsuetudine videntes fabros & domo-
 rum structores, & quoslibet opifices, qui nisi adiuentur
 parata materia, ad effectum suę artis pertinerē nō pos-
 sunt, Ita etiam intelligunt fabricatorem mūdi non esse
 omnipotentē, si mundum fabricare nō posset, nisi cum
 aliqua ab illo fabricata natura, tanquam materiē adiu-
 uaret, At si omnipotentē deum fabricatorem mundi esse
 concedunt, fateantur necesse est ex nihilo eum fecisse
 que fecit. Non enim aliquid esse potest cuius creator nō
 esset, cum esset omnipotēs: quia etsi aliquid fecit ex ali-
 quo, sicut hominē de limo, non vtiq; fecit ex eo quod
 ipse non fecerat, quia terrā vnde limus est ex nihilo fe-
 cerat. Et si ipsū cœlum & terram, id est ipsū mūdū,
 & omnia quæ in eo sunt, ex aliqua materia fecerat, sicut
 scriptum est, Qui fecisti mūdum ex materia inuisa, vel
 informi, sicut nonnulla exemplaria tenent: nullo modo
 credendum est illā ipsam materiē de qua factus est mū-
 dus, quāuis informem, quāuis inuisā quocunq; mo-
 do esset, per se ipsam esse potuisse, tanquā coeternam &
 coæuam deo: sed quolibet modum suū quem habebat
 vt quomodo esset, & distinctarum rerum formas pos-
 set accipere, non habebat nisi ab omnipotēte deo, cuius
 beneficio est res non solum quæcūque formata, sed etiā
 quæcunq; reformabilis. Inter formatum autē & forma-
 bile hoc interest, quod formatum iam accepit formā,
 reformabile autem potest accipere. Sed qui præstat rebus
 formam, ipse præstat & rebus etiam posse formari: quo-
 niam de illo & in illo est omniū speciosissima species
 incommutabilis: & ideo ipse vnus est, qui cuiuslibet rei nō
 solum vt pulchra sit, sed etiam vt pulchra esse possit at-
 tribuit. Quapropter rectissime credimus omnia deum
 fecisse de nihilo: quia etiam si de aliqua materia factus
 est mundus, eadem ipsa materia de nihilo facta est, vt
 ordinatissimo dei munere prima capacitas formarum
 fieret, ac deinde formarentur quæcūque formata sunt.
 Hoc autē diximus, ne quis existimet contrarias sibi es-
 se diuinarum scripturarū sententias: Quoniā & omnia
 deum fecisse de nihilo scriptum est, & mūdum esse fa-
 ctum de informi materia. Credentes itaque in deū pa-
 trem omnipotentem, nullam creaturam esse quæ ab om-
 nipotente non creata sit, existimare debemus. Et quia
 omnia

Esai. 7.
 *Ial. munitē-
 dum.

Parrē oīpo-
 tentē. Ca. 11.

E

Sapient. 11.

Differēt for-
 mātū & for-
 mabile.

G omnia per verbum creavit, quod verbum & veritas dicitur & virtus & sapientia dei, multisq; aliis insinuat vocabulis, qui nostrae fidei Christus Iesus dominus commendatur, liberator scilicet noster & rector filius dei: Non enim verbum illud per quod sunt omnia condita, generare potuit, nisi ille qui per ipsum condidit omnia.

Credimus etiam & in Iesum Christum filium dei patris unigenitum unicum dominum nostrum. Quod tamen verbum non sicut verba nostra debemus accipere, quae voce atq; ore prolata verberato aere transeunt, nec diutius manent quam sonant. Manet enim illud verbum incommutabiliter, nam de ipso dictum est cum de sapientia diceretur, In seipsa manens innovat omnia. Verbum autem patris ideo dictum est, quia per ipsum innoscit pater. Sicut ergo verbis nostris id agimus, cum verum loquimur, ut noster animus innotescat audienti, & quicquid secretum in corde gerimus, per signa huiusmodi ad alterius cognitionem proferatur: sic illa sapientia quam deus pater genuit, quoniam per ipsum innoscit signis discretissimis pater, verbum eius convenientissime nominatur. Inter animum nostrum & verba nostra quibus eundem animum ostendere conamur, plurimum distat. Nos quippe non gignimus sonantia verba, sed facimus: quibus faciendis materia subiacet corpus. Plurimum autem interest inter animum & corpus. Deus vero cum verbum genuit, id quod est ipse genuit, neque de nihilo, neque de aliqua iam facta conditaq; materia, sed seipso id quod est ipse. Hoc enim & nos conamur cum loquimur, si diligenter consideremus nostrae voluntatis appetitum, non cum mentimur, sed cum verum loquimur. Quid enim aliud molimur, nisi animum ipsum nostrum, si fieri potest, cognoscendum & perspicendum animo auditoris inferre: ut in nobis quidem ipsi maneamus, nec recedamus a nobis & tamen tale iudicium quo fiat in altero nostra notitia proferamus, ut quantum facultas conceditur, quasi alter animus ab animo per quem se iudicet proferatur: id facimus conantes & verbis & ipso sono vocis, & vultu & gestu corporis, tot scilicet machinamentis id quod intus est demonstrare cupientes, quia tale aliquid proferre non possumus: & ideo non potest loquentis animus penitus innotescere, unde etiam mendacis locus patet. Deus autem pater qui verissime se indicare animis cognituris & voluit & potuit, hoc ad seipsum indicandum genuit, quod est ipse qui genuit, qui virtus etiam eius & sapientia esse dicitur, quia per ipsum operatus est & disposuit omnia, De quo propterea dicitur, Attingit a fine usque ad finem fortiter, & disponit omnia suaviter. Quamobrem unigenitus filius dei, neque factus est a patre, quia sicut dicit Euangelista, omnia per ipsum facta sunt: Neque ex tempore genitus, quoniam sempiternus deus sapiens sempiternam secum habet sapientiam suam. Neque impar est patri, id est in aliquo minor, quia & Apostolus dicit, Qui cum in forma dei esset constitutus, non rapinam arbitratus est esse aequalis deo. Hac igitur fide catholica, & illi excluduntur qui eundem dicunt filium esse qui pater est: quia & hoc verbum apud deum esse non posset nisi apud deum patrem, & nulli est aequalis qui solus est. Excluduntur etiam qui creaturam dicunt esse filium, quoniam non talem quales sunt cetera creaturae. Quantamcumque enim creaturam dicant, si creatura est, condita & facta est, Nam idem est condere quod creare, quanquam in Latinae linguae consuetudine dicatur aliquando creare pro eo quod est gignere, sed Graeca discernit, Hoc enim dicimus creaturam quod illi

K riativa vel *κρίσις* vocant. Et cum sine ambiguitate loqui volumus, non dicimus creare, sed condere. Ergo si creatura est filius, quamlibet magna sit, facta est. Nos autem in eum credimus per quem facta sunt omnia non in eum per quem facta sunt cetera, Neque enim hic aliter accipere possumus omnia, nisi quaecumque sunt facta. Sed quoniam verbum caro factum est & habitavit in nobis, eadem sapientia quae de deo genita est, dignata est etiam in hominibus creari. Quod pertinet illud, Dominus creavit me in principio viarum suarum, Viarum enim eius principium & caput Ecclesiae est Christus homine indutus, per quem vivendi exemplum nobis daretur. Haec est via certa qua pervenerimus ad deum. Non enim redire possumus, nisi humilitate, qui superbia lapsi sumus, sicut dictum est primae nostrae creaturae, Gustate & eritis tanquam dii. Huius igitur humilitatis exemplum id est via qua redeundum fuit, ipse reparator noster in seipso demonstrare dignatus est, qui non rapinam arbitratus est esse se aequalem deo, sed semetipsum evacuavit formam serui accipiens, ut crearetur homo in principio viarum eius, verbum per quod facta sunt omnia. Quapropter secundum id quod unigenitus est, non habet fratres: secundum id autem quod primogenitus est, fratres vocare dignatus est, omnes qui post eius primitias in dei gratia nascimur per adoptionem filiorum, sicut Apostolica doctrina commendat. Naturalis ergo filius de ipsa patris substantia unicus natus est, idem existens quod pater, deus de deo, lumen de lumine: nos autem non lumē naturaliter sumus, sed ab illo lumine illuminamur, ut sapientia lucere possimus. Erat, inquit, lumē verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Addimus itaque fidei rerum aeternarum etiam temporalem dispensationem domini nostri, quam gerere & ministrare nobis pro nostra salute dignatus est. Nam secundum id quod unigenitus est filius dei: non potest dici, fuit & erit: sed tantum, est: quia & quod fuit, iam non est, & quod erit, nondum est. Ille ergo est incommutabilis sine conditione temporum & varietate. Nec aliunde arbitror manare quod famulo suo Moysi tale nomen suum insinuavit. Nam cum ab eo quereretur, si se populus ad quem mittebatur contemneret, a quo se diceret esse missum, respondit dicentis accepit, Ego sum qui sum. Deinde subiungit, Haec dices filius Israël, Qui est, misit me ad vos. Ex quo iam spiritualibus animis patere confido, nullam naturam deo esse posse contrariam. Si enim ille est, & de solo deo proprie dici potest hoc verbum, Quod enim vere est, incommutabiliter manet, quoniam quod mutatur fuit aliquid quod iam non est, & erit quod nondum est: nihil habet deus contrarium. Si enim quaeretur, la nobis, quid sit albo contrarium, responderemus nigrum: si quaeretur quid sit calido contrarium, responderemus frigidum: si quaeretur quid sit contrarium veloci, responderemus tardum: & quaecumque similia. Cum autem quaeritur quid sit contrarium ei quod est, recte respondetur quod non est. Sed quoniam per temporalem, ut dixi, dispensationem, ad nostram salutem & reparationem operante dei benignitate, ab illa incommutabili dei sapientia natura nostra mutabilis suscepta est, temporalium rerum salubriter pro nobis gestarum adiungimus fidem, credentes in eum dei filium qui natus est per spiritum sanctum ex virgine Maria. Dono enim dei, hoc est spiritum sancto concessa nobis est tanta humilitas tanti dei, ut totum hominem suscipere dignaretur in vtero virginis, maternum corpus integrum

K Corpus, anima, spiritus.
Ioan. 1.
Qui conceptus est de spiritu sancto. Prover. 8.
Gen. 1.
Ioan. 1.
† al. post eius & per eius primatum.
12. de civitate dei. cap. 2.
Exod. 3.

A tegrum inhabitans, integrum deserens. Cui temporali dispensationi multis modis insidiantur heretici. Sed si quis tenuerit catholicam fidem, ut totum hominem credat esse susceptum verbo dei, id est corpus, animam, spiritum, satis contra illos munitus est: quippe cum ista susceptio pro salute nostra gesta sit, cavendum est ne cum crederit aliquid nostrum non pertinere ad istam susceptionem, non pertineat ad salutem. Et cum homo excepta forma membrorum, quae diuersis generibus animantium diuersa tributa est, non distet a pecore nisi rationali spiritu, qui mens etiam nominatur, quomodo sana est fides qua creditur, quod id nostrum susceperit dei sapientia quod habemus commune cum pecore, illud autem non susceperit quod illustratur luce sapientiae & quod hominis proprium est: Detestandi etiam illi sunt, qui dominum nostrum Iesum Christum matrem Mariam in terris habuisse negant: cum illa dispensatio utraque sexum & masculinum & femininum honorauerit, & ad curam dei pertinere monstraverit, non solum quem suscepit, sed etiam illum per quem suscepit, virum gerendo, nascendo de foemina. Nec nos ad negandum Christi matrem cogit quod ab eo dictum est: Quid mihi & tibi est mulier, nondum venit hora mea: sed potius admonet ut intelligamus secundum deum non eum habuisse matrem, cuius maiestatis personam parabat ostendere, & quam in vinum vertendo. Quod autem crucifixus est, secundum hominem crucifixus est, & illa erat hora quae nondum venerat, quando dictum est, Quid mihi & tibi, nondum venit hora mea, id est qua te cognoscā, Tunc enim ut homo crucifixus cognouit hominem matrem, & dilectissimo discipulo humanissime commendavit. Nec istud nos moueat, quod cum ei nunciaretur mater eius & fratres, respondit, Quae mihi mater, aut qui fratres: &c. sed potius doceat ministerium nostrum quo verbum dei fratribus ministramus, cum parentes impediunt non eos debere cognosci. Nam si propterea quisque putauerit non eum habuisse matrem in terris, quia dixit: Quae mihi mater: cogatur & necesse est & Apostolos negare habuisse patres in terris, quoniam precepit eis dicens, Nolite vobis patrem dicere in terris, vnus enim est pater vester qui in caelis est. Nec nobis fidem istam minuat cogitatio muliebrium viscerum, ut propterea recusanda videatur talis domini nostri generatio, quod eam sordidi sordidam putant: quia & stultum dei sapientiam est hominibus: & omnia munda mundis, verissime Apostolus dicit: Debent enim intueri qui hoc putant, solis huius radios, quem certe non tanquam dei creaturam laudant, sed tanquam deum adorant, per cloacarum fautores & quaeque horribilia usquequaque diffundi, & in his operari secundum naturam suam, nec tamen inde aliqua contaminatione descendere, cum visibilis lux visibilibus sordibus sit natura coniunctior, Quanto minus igitur poterat pollui verbum dei, non corporeum neque visibile, de foemineo corpore ubi humanam carnem suscepit cum anima & spiritu, quibus interuenientibus habitat maiestas verbi ab humanae corporis fragilitate secretius: Vnde manifestum est nullo modo potuisse verbum dei maculari humano corpore, quo nec ipsa anima humana maculata est. Non enim cum regit corpus atque viuificat, sed cum eius mortalia concupiscit, de corpore anima maculatur. Quod si anima maculas illi vitare vellent, haec mendacia potius & sacrilegia formidarent. Sed parua erat pro nobis domini nostri humanitas.

Ioan. 2.
Ioan. 19.
Math. 12.
Math. 23.
1. Cor. 1.
Ad Titu. 1.
Mors Christi. Cap. V.

militas in nascendo, accessit etiam ut minori pro mortalibus dignaretur, Humiliauit enim se, factus subditus usque ad mortem, mortem autem crucis: ne quicumque nostrum etiam si mortem posset non timere, aliquid genus mortis quod homines ignominiosum arbitrantur horreret. Credimus itaque in eum qui sub Pontio Pilato crucifixus est & sepultus. Addendum enim erat iudicis nomen propter temporum cognitionem. Sepultura vero illa cum creditur, sit recordatio noui testamenti, quod resurrecturo ad vitam nouitatem praeberet testimonium, sicut nascituro vterus virginalis. Nam sicut in illo monumento nullus alius mortuus sepultus est, nec ante nec postea, sic in illo vtero nec ante nec postea quicumque mortale conceptum est. Credimus etiam illum tertio die resurrectisse à mortuis primogenitum, consecutus fratribus quos in adoptione filiorum dei vocauit, quos participes & coheredes suos esse dignatus est. Credimus in caelum ascendisse, quae vitae beatitudinem & etiam nobis promisit discens, Erunt sicut angeli in caelis, in illa ciuitate quae est mater omnium nostrum Hierusalem aeterna in caelis. Solet autem quosdam offendere vel impios gentiles vel hereticos, quod credamus assumptum terrenum corpus in caelum. At gentiles plerumque Philosophorum argumentis nobiscum agere solent, ut dicant, terrenum aliquid in caelo esse non posse: nostras enim scripturas non nouerunt, nec sciunt quomodo dictum sit, Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale. Non enim ita dictum est, quasi corpus vertatur in spiritum & spiritus fiat: quia & nunc corpus nostrum quod animale dicitur, non in animam versum est & anima factum, Sed spiritale corpus intelligitur, quia ita coaptatum est, ut caelesti habitationi conueniat, omni fragilitate ac labe terrena in caelestem puritatem & stabilitatem mutata atque conuersa. Haec est immutatio, de qua iterum dicit Apostolus, Omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur: quam immutationem non in deterius, sed in melius fieri docet idem cum dicit, & nos immutabimur. Sed ubi & quomodo sit in caelo corpus dominicum: curiosissimum & superuacaneum est querere, tantummodo in caelo esse credendum est. Non enim est fragilitatis nostrae caelorum secreta discere, sed est nostrae fidei de dominici corporis dignitate sublimia & honesta sapere. Credimus etiam, quod sedet ad dexteram dei patris: Nec ideo tamen quasi humana forma circumscriptum esse deum patrem arbitrandum est, ut de illo cogitantibus, dextrum aut sinistrum latus animo occurrat: aut id ipsum quod sedere pater dicit, flexis poplitibus fieri putandum est, ne illud incidamus sacrilegium quo execratur Apostolus eos qui commutauerunt gloriam incorruptibilis dei in similitudinem corruptibilis hominis. Tale enim simulacrum deo nefas est Christiano in templo collocare, multo magis in corde nefarium est, ubi vere est templum dei, si a terrena cupiditate atque errore mundetur. Ad dexteram ergo intelligendum est dictum esse in summa beatitudine, ubi iustitia & pax & gaudium est: Sicut ad sinistram haei constituntur, id est, in miseria, propter iniquitates & labores atque cruciatus. Sedere ergo quod dicitur deus, non membrorum positionem, sed iudiciariam significat potestatem, qua illa maiestas nunquam caret, semper digna dignis tribuendo: quauis in extremo iudicio multo manifestius inter homines unigeniti filij dei iudicis uiuorum atque mortuorum claritas indubitata fulsura sit. Credimus etiam inde venturum conuenientissimo

D Philippi. 2.
Passus sub Pontio Pilato.
Crucifixus, mortuus & sepultus.
Ioan. 19.
Tertia die resurrexit à mortuis. Cap. VI. Math. 20. *† al. quem beatitudinis locum.
E 1. Cor. 15.
*† al. quod ita spiritui subditum est. 1. Cor. 15.
F Ad dexteram patris. Cap. VII.
Rom. 1.
Math. 23.
Iudicium. Cap. VIII.
e tempore,

G tempore, & iudicaturū viuos & mortuos. Siue istis nominibꝫ iusti & peccatores significatur: siue quos tūc ante mortem nostrā in terris inuēturus est appellati sunt: viui, mortui vero qui in eius aduētū resurrecturi sunt: hæc dispensatio tēporalis, non tantū est, sicut illa generatio secundū deum, sed etiā fuit & erit. Nā fuit dominus noster in terris, & nūc est in cœlis, & erit in claritate iudex viuorū atq; mortuorū: ita enim veniet sicut ascēdit, secundū autoritatē quæ in actibus Apostolorū cōtinetur. Ex hac itaq; tēporali dispensatione loquit in Apocalypsi vbi scriptū est, Hæc dicit qui est & qui fuit & qui futurus est. Digesta itaq; fidei cōmendata, & diuina generatione domini & humana dispensatione, iungitur cōfessionī nostræ ad perficiendā fidē quæ nobis de deo est, spūs sanctus, nō minore natura quā pater & filiꝫ, sed vt ita dicā consubstantialis & coæternus: quia ista Trinitas vnꝫ est deus: nō vt idem sit pater qui est filius & spūs sanctus, sed vt pater sit pater, & filius sit filius, & spūs sanctus sit spūs sanctus: sed hæc Trinitas vnus deus sicut scriptū est, Audi Israēl, Dñs deus tuus, & deus vnus est. Tamē si interrogemur de singulis & dicatur nobis, Deus est pater? Respōdebimus, deꝫ. Si queratur, vtrū deus sit filius, hoc respōdebimus. Nec si fuerit de spiritu sancto talis interrogatio, aliud esse eū debemus respōdere quā deū, vehemēter cauētes sic accipere quomodo de hoībus dictū est, Dij estis. Nō em̄ sunt naturaliter dij quicūq; sunt facti atq; cōditi ex patre per filiū dono spūs sancti. Ipsa enim significat Trinitas cum Apostolus dicit, Quoniā ex ipso & in ipso & per ipsum sunt om̄ia. Quod cūq; ergo de singulis interrogati, respōdeamus deū esse de quo queritur, siue patrem, siue filiū, siue spiritum sanctū, vt tamē nō tres doceri à nobis colī quicūq; existimauerit. Nec mirū quōd hæc de ineffabili natura dicuntur, cū in iis etiā rebꝫ quas corporeis oculis cernimus & corporeo sensu diuidicamꝫ, tale aliquid accidat. Nā cum de fonte interrogati, nō possumus dicere qd ipse sit fluuius, nec de fluuiio interrogati, possumus dicere qd sit fons, & rursum portionē quæ de fonte vel fluuiio est, nec fluuiū nec fontem possumus appellare, tamē in hac Trinitate aquā nominamus: & cū de singulis queritur, singillatim aquā respōdemus. Nam si quero vtrū in fonte aqua sit, respondetur aqua, & si queramus vtrum aqua sit in fluuiio, nihil aliud respōdetur, & in illa portione non poterit esse alia respōsiō: nec tamē eas tres aquas, sed vnā dicimꝫ. Sanē cauendū est, ne quisquā ineffabile illius maiestatis substantiā sicut fontē istum visibile atq; corporeū, vel fluuiū vel portionem cogitet. In his enim aqua illa quæ nūc in fonte est, exit in fluuiū, nec in se manet, & cum de fluuiio vel fonte in portione transit, nō ibi permanet vnde sumitur. Itaq; fieri potest vt eadē aqua nūc ad fontis appellationē pertineat, nūc ad fluuiū, nunc ad portionis. Cū in illa Trinitate dixerimus, nō posse fieri vt pater aliquādo sit filius, aliquādo spūs sanctus, sicut in arbore radix nō est nisi radix, nec robur nisi robur, nec ramos nisi ramos possumꝫ dicere. Nō enī id quod dicitur radix potest dici robur & rami nec lignū quod pertinet ad radicē, potest alio etiā transitu nūc in radice esse, nūc in robore, nūc in ramis, sed tantūmodo in radice: cū illa regula nominis maneat, vt radix lignum sit, & robur lignū, & rami lignū, nec tamē tria ligna dicantur, sed vnū. Aut si hæc habēt aliquā dissimilitudinē, vt possint nō absurde tria ligna dici propter firmitatis diuersitatē: illud certe omnes cōcedunt, si ex fonte tria pocula impleantur, posse dici tria pocula, tres autem a-

quas nō posse dici, sed omnino vnā aquam: quāquā de K singulis poculis interrogatus in quolibet horū aquā esse respōdeas, quāuis nullus hic trāsitus fiat, sicut de fonte in flumina dicebamus. Hæc autē nō propter illius diuine nature similitudinē, sed etiā propter visibilitū vnitatē corporalia exēpla data sunt, vt intelligeret fieri posse vt aliqua tria, nō tantum singillatim, sed etiā simul vnū singulare. nomē obtineat. Nec quisquā miretur & absurdū putet, qd deū dicimus patrem, deū filiū, deū spiritum sanctū, nec tamē tres deos in ista Trinitate, sed vnū deum, vnāq; substantiam: & de patre quidē & filio multis libris disseruerūt docti & religiosi viri, quibus quantū homines hominibus poterāt, quæadmodum nō vnus esset pater & filius, sed vnū essent, & quid proprie pater esset, & quid filiꝫ insinuare conati sunt qd ille genitor, hic genitus: ille nō de filio, hic de patre: huius ille principium vnde & caput Christi dicitur, quāuis & Christus principū, sed nō patris: hic vero illius imago, quāuis nulla ex parte dissimilis & omnino indifferēter æqualis. Tractant hæc latius ab eis qui nō tam breuiter quā nos; totius Christianæ fidei p̄fessionē volūt expli care. Itaq; inquantū filius est, de patre accepit vt sit, cū ille de filio id nō acceperit: & inquantū hominē, mutabile, scilicet creaturā in melius cōmutandā ineffabili misericordia, tēporali dispensatiōe suscepit, multa de illo in scripturis inueniuntur ita dicta, vt impijs hæreticorū mentes prius volētes docere quā nosse in errorem miserint, vt putaret eum nō equalē patri, nec eiusdem substantiæ. Quæ sunt illa, Quoniā pater maior me est. Et, Caput mulieris vir, caput viri Christus, caput autē Christi deꝫ. Et, Tūc ipse subiecit: perit ei, qui illi subiecit oīa. Et, Vado ad patrē meum & patrem vestrū, deū meū & deum vestrū: & nōnulla huiusmodi: quæ oīa posita sunt, nō vt nature atq; substantiæ inæqualitatē significent, ne falsa sint illa. Ego & pater vnū sumus. Et, Qui me videt, videt & patrē meum. Et, Deus erat verbū: nō enim factus est, cū omnia per ipsum facta sunt. Et, Nō rapinā arbitratꝫ est esse æqualis deo, & cetera talia: Sed illa posita sunt, partim propter administrationē suscepti hominis, qua dicitur, Semetipsum exinanivit: non quia mutata est illa sapientia, cū sit omnino incōmutabilis, sed quia humiliter hominibus innotescere voluit: partim propter hæreticū calūniantur: partim propterea, quia filius patri debet quod est, hoc etiā vtiq; debens patri qd eidē patri æqualis aut par est, pater autem nulli debet quicquid est. De spūs sancto autē nondū tam copiose ac diligēter disputatū est à doctis & magnis diuinarū scripturarum tractatoribus, vt intelligi facile possit & eius p̄prium, quo proprio fit vt eum neque filiū neq; patrē dicere possumus, sed tātum spiritū sanctum, nisi qd eum donū dei esse predicāt, vt deū credamus nō seipso inferiꝫ donum dare: seruāt tamē vt nō genitum spiritum sanctum tanquā filium de patre predicēt, vnicus em̄ est Christus, neq; de filio tanquā nepotem summi patris: nec tamē id quod est, nulli debere, sed patri ex quo omnia: ne duo cōstituamus principia sine principio, quod falsissimum est & absurdissimū, & non catholicæ fidei, sed quorundā hæreticorum errori proprium. Ausi sunt tamen quidā ipsam cōmunionem patris & filij, atque vt ita dicam, deitatem, quam Græci θεότηα appellant, spiritum sanctum credere: vt quoniam pater deus, & filius deus, vt ipsa deitas sibi copulantur, & ille gignendo filium, & ille patri cohæredo & ei à quo est genitus, æquetur. Hanc ergo deitatem quam

A tem quam etiam dilectionem in seinuicem amborum charitatemque volunt intelligi, spiritum sanctum appellatum dicunt, multisq; scripturarū documentis adfunt huic opinioni suæ, siue illo quod dictū est. Quoniam charitas dei diffusa est in cordibꝫ nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis, siue aliis multis talibus testimoniis: & eo ipso quod per spiritum sanctum reconciliamur deo, vnde etiam donum dei dicunt, satis significari volunt charitatem dei esse spiritum sanctum. Non enim recōciliamur illi nisi per dilectionē, qua etiam filij dei appellamur: non iam sub timore tāmquam serui, quia consummata dilectio foras mittit timorem: & spiritum libertatis accipimus in quo clamamus, abba pater. Et quia reconciliati & in amicitiam reuocati per charitatem poterimus omnia secreta dei cognoscere, propterea de spiritu sancto dicitur, Ipse vos inducet in omnem veritatem. Propterea & fidentia prædicandæ veritatis quia impleti sunt aduentu eius Apostoli, recte charitati tribuitur: quia & diffidentia timori datur, quam consummatio charitatis foras mittit. Et ideo etiam donum dei dicitur, quia eo quod quisque nouit non fruitur nisi & id diligat, Frui autem sapientia dei nihil aliud est, quā ei dilectione cohære: Neque quicquam in eo quod percipit permanet nisi dilectione, & ideo spiritus sanctus dicitur, quoniam ad permanendum sanciantur quæcunque sanctificantur. Nec dubium est à sanciendo sanctitatem vocari. Maxime autem illo testimonio vtuntur assertores huius sententiæ quod scriptū est, Quod natū est de carne, caro est: & quod natū est de spiritu, spiritus est: quoniam deus spiritus est. Hoc enim regenerationem nostram dicunt, quæ non secundum Adam de carne est, sed secundum spiritum de spiritu sancto. Quapropter si spiritus sancti hoc loco facta est commemoratio, vbi dictū est, Quoniam deus spiritus est: animaduertendum dicunt, non dictum esse quoniam spiritus dei est, sed quoniam deus spiritus est, vt ipsa deitas patris & filij hoc loco dicta sit deus quod est spiritus sanctus. Huc accedit aliud testimonium quod dicit Ioannes Apostolus, Quoniam deus dilectio est. Hic enim non ait, dilectio dei, sed deus dilectio est: vt ipsa deitas dilectio intelligatur. Et quod in illa enumeratione connexarum sibi rerum vbi dicitur, Omnia vestra, vos autem Christi, Christus autem dei. Et, Caput mulieris vir, caput viri Christus, caput autem Christi deus: nulla sit commemoratio spiritus sancti: ad hoc pertinere dicunt, quia non ferē in iis quæ sibi connexa sunt numerari solet ipsa connexio. Vnde etiam in illo loco Trinitatem ipsam videntur agnoscere qui legunt attentius, cum dicitur: Quoniam ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia. Ex ipso, tanquam ex eo qui nulli debet quod est: per ipsum, tanquam per mediatorem: in ipso, tanquam in eo qui continet: id est, copulatione coniungit. Huic sententiæ contradicunt, qui arbitrantur istam communionem, quam deitatem vel dilectionem, siue charitatem appellamus, non esse substantiam: querunt autem secundum substantiam sibi exponi spiritum sanctum: Nec intelligunt non aliter potuisse dici, Deus dilectio est: nisi esset dilectio substantia. Dicunt quippe, consuetudine rerum corporaliū, Quoniam si duo sibi corpora copulentur, ita vt iuxta inuicem collocentur, ipsa copulatio non est corpus, quandoquidem separatis illis corporibus quæ copulata fuerant, nulla inuenitur: nec tamen quasi decessisse & migrasse intelligitur sicut illa corpora, Sed

hi tales cor mundum faciunt quantum possunt, vt videre valeant in dei substantia non esse aliquid tale, quasi aliud ibi sit substantia, aliud quod accidat substantiæ & non sit substantia: sed quicquid ibi intelligi potest, substantia est. Verū hæc dici possunt facile & credi: videri autem nisi puro corde quomodo se habeant omnino non possunt. Quapropter siue ista vera sit sententia, siue aliud aliquid sit, fides inconcussa tenenda est, vt deum dicamus patrem, deum filium, deum spiritum sanctum: neq; tres deos, sed istam trinitatem vnū deum, neque diuersos natura, sed eiusdem substantiæ: neque vt pater aliquando sit filius, aliquando sit spiritus sanctus, sed pater semper pater, & filius semper filius & spiritus sanctus semper spiritus sanctus. Nec temere aliquid de inuisibilibus affirmemus tanquā scietes, sed tanquā credentes, quoniam videri nisi mundo corde nō possunt. Et qui ea videt in hac vita ex parte, vt dictum est, atque in enigmate, nō potest efficere vt & ille videat cui loquitur si cordis fordis impeditur. Beati autem mundo corde, quoniam ipsi deū videbūt. Hæc est fides de deo conditore & renouatore nostro. Sed quoniam dilectio non tantum in deum nobis imperata est, cum dictū est, Diliges dominum deū tuum ex toto corde, & ex tota anima tua, & ex tota mēte tua, sed etiam in proximum, nam diliges, inquit, proximum tuum tanquam teipsum: Si autem ista fides congregationem societatemq; hominum non teneat, in qua fraterna charitas operetur, minus fructuosa est. Credimus & sanctam Ecclesiam, vtique catholicam, nam & hæretici & schismatici cōgregationes suas Ecclesias vocant. Sed hæretici de deo falsa sentiendo ipsam fidem violant, schismatici autem discissionibus iniquis à fraterna charitate dissiliunt, quāuis ea credant quæ credimus. Quapropter nec hæreticus pertinet ad Ecclesiam catholicam, quoniam diligit deū, nec schismaticus quoniam diligit proximum: Et ideo peccatis proximi facile ignoscit, qui sibi nouit ignosci ab illo qui nos recōciliavit sibi delens omnia præterita, & ad vitam nouam nos vocans, quam vitam donec perfectam capiamus sine peccatis esse nō possumus: Interest tamē qualia sint. Nec de peccatorum differentia modo tractandum est, sed credendum omnino, nullo modo nobis ignosci ea quæ peccamꝫ si nos inexorabiles ad ignoscenda peccata fuerimus. Itaque credimus remissionē peccatorum. Et quoniam tria sunt quibus homo constat, spiritus, anima & corpus: quæ rursus duo dicuntur, quia sæpe anima simul cū spiritu nominatur, Pars enim quædam eiusdem rationalis qua carent bestia, spiritus dicitur, Principale nostrum spiritus est, Deinde vita qua coniungimur corpori anima dicitur, Postremo istud quod visibile est vltimū nostrum est corpus. Hoc autem omnis creatura ingemiscit & parturit vsque nunc, dedit tamē primitias spiritus, quia credit deo, & bonæ iam volūtatis est. Hic spiritus etiā vocatur mens, de quo dicit Apostolus, Mente seruo legi dei. Qui item alio loco dicit, Testis est enim mihi deꝫ, cui seruo in spiritu meo. Anima vero cum carnalia bona adhuc appetit, caro nominatur. Pars enim eius quædam resistit spiritui non natura, sed consuetudine peccatorum. Vnde dicitur, Mēte seruo legi dei, carne autem legi peccati. Quæ consuetudo in naturam versa est secundum generationem mortalem peccato primi hominis. Ideoq; scriptum est, Et nos aliquando fuimus naturaliter filij iræ, id est vindictæ, per quā factum est vt seruamus legi peccati. Est autē anima natura perfecta

Acto. 11.
Apoca. 11.
Trinitas.
Cap. 1X.
Credo I spūs sanctū.

Deut. 6.

Psal. 31.

Rom. 11.

Cōparatio.

Cōparatio.

Ioan. 8.

Ioan. 14.
1. Cor. 12.

1. Cor. 15.
Ioan. 20.

Ioan. 10.
Ioan. 14.
Ioan. 11.
Philip. 1.

Rom. 5.

1. Ioan. 3.
1. Ioan. 4.
Rom. 8.

Ioan. 16.

Ioan. 3.
Ioan. 4.

1. Ioan. 4.

1. Cor. 3.
1. Cor. 12.

1. Ioan. 4.

1. Cor. 13.

Matth. 23.

Deut. 6.

Leuit. 19.

Credere ecclesiam catholicam.
Cap. X.

Remissionē peccatorū.

De seruo vno.
Rom. 8.

Rom. 7.
Rom. 12.

Ephes.

Gra, cum spiritui suo subditur, & cum sequitur sequentem deū: ideo animalis homo nō percipit quæ sunt spiritus dei. Sed nō tam cito anima subiugatur spiritui ad bonam operationē, quā cito spiritus deo ad verā fidem & bonā voluntatem: sed aliquādo tardius eius impetus, quo in carnalia & temporalia defuit refrenatur. Sed quoniā & ipsa mundatur, recipiens stabilitatē naturæ suæ dominatē spiritu qui sibi caput est, cui ei⁹ capiti, caput est Christus, nō est desperandum etiam corpus restitui naturę proprię: sed utiq; nō tam cito quā anima: sicut nec anima tam cito quā spiritus, sed tempore opportuno in nouissima tuba cum mortui resurgent incorrupti & nos immutabimur. Et ideo credim⁹ & carnis resurrectionem, nō tantum quia reparatur anima, quæ nunc propter carnales affectiones caro nominatur: sed hæc etiam visibilis caro quæ naturaliter est caro, cuius nomen anima nō propter naturam, sed propter affectiones carnales accepit. Hæc ergo visibilis, quæ caro proprię dicitur, sine dubitatione credenda est resurgere. Videtur enim Paulus Apostolus eam tanquam digito suo ostēdere, cum dicit: Oportet corruptibile hoc induere incorruptionē. Cum enim dicit, hoc, in eam quasi digito intendit. Quod autem visibile est, id potest digito ostēdi: quoniā potest & anima corruptibilis dici, nam vitii morum ipsa corrumpitur. Et mortale hoc induere immortalitatem cum legitur, eadē significatur visibilis caro, quia in eā identidem velut digitus intenditur. Potest enim & anima sicut corruptibilis propter morū vitia, ita etiam mortalis dici. Mors quippe animę est apostatare à deo, quod primum eius peccatum in paradiso sacris literis continetur. Resurget igitur corpus secundum Christianā fidem, quæ fallere nō potest. Quod cui videtur incredibile, qualis nunc sit caro attendit, qualis autem futura sit non considerat: quia illo tempore immutationis angelicæ nō iam caro erit & sanguis, sed tantum corp⁹. Cum enī de carne Apostolus loqueretur: Alia, inquit, caro pecorum, alia volucrum, alia piscium, alia serpentum: & corpora cœlestia & corpora terrestria. Non enim dixit caro cœlestis, dixit autem cœlestia & terrestria corpora. Omnis enim caro etiam corpus est, non autem omne corpus caro est. Primo in istis terrestribus, quoniam lignum corpus est, sed nō caro: hominis autem vel pecoris, & corpus & caro: in cœlestibus vero nulla caro, sed corpora simplicia & lucida, quæ appellat Apostolus spiritalia, nonnulla autem vocant ætherica. Et ideo nō carnis resurrectioni contradicit illud quod ait: Caro & sanguis regnum dei nō possidebunt. Sed quale futurum sit quod nunc caro & sanguis est, prædicat. In qualem naturā quisquis nō conuerti posse hanc carnem credit, gradibus ducendus est ad fidem. Si enim ab eo quæras, vtrum terra in aquam possit conuerti, propter vicinitatem non ei videtur incredibile. Rursum si quæras, vtrum aqua possit in aërem, neque hoc absurdum esse responderet, vicina enim sunt sibi. Et de aëre si quærat vtrum in ætherem corpus, id est, cœlestē possit mutari, iam ipsa vicinitas persuadet. Quod ergo per hos gradus fieri posse concedit vt terra in corpus æthereum conuertatur, cur non accedente dei voluntate qua corpus humanum supra aquas potuit ambulare, celerime id fieri posse, quemadmodum dictum est, in icu oculi, sine vllis talibus gradibus credit, sicut plerunque fumus in flammam mira celeritate conuertitur? Caro enim nostra vtique ex terra est. Philosophi enim quorum argumentis sæpius re-

surrectioni carnis resistitur, quibus asserunt nullū posse esse terrenum corpus in cœlo, quodlibet corpus in omne corpus conuerti & mutari posse concedunt. Qua corporis resurrectione facta, à temporis conditione liberati, aeterna vita ineffabili charitate atque stabilitate sine corruptione perfruemur. Tunc enim fiet illud quod scriptum est, Absorpta est mors in victoria. Vbi est mors aculeus tuus, vbi est mors cōtentio tua? Hæc est fides quæ paucis verbis tenenda in symbolo nouellis Christianis datur. Quæ pauca verba fidelibus nota sunt, vt credendo subiugentur deo, subiugati recte viuant, recte viuendo cor mundent, corde mundo quod credunt intelligant.

FINIS.

DIVI AVRE

LII AVGVSTINI ENCHIRIDION AD LAURENTIUM.

DICI non potest dilectissime fili Laurenti quantum tua eruditione delecter, quātūq; te cupiam esse sapientem, nō eorum numero de quibus dicitur, Vbi sapiens, vbi scriba, vbi conquisitor huius seculi? Nonne stultū fecit deus sapientiam huius mundi: sed eorum numero de quibus dictum est, Multitudo sapientū sanitas est orbis terrarū. Et quales vult Apostolus fieri, quib⁹ dicit, Volo autē vos sapientes quidem esse in bono, simplices autem in malo. Sicut autem nemo à seipso esse potest, ita etiam nemo à seipso sapiens esse potest, sed ab illo illustrante de quo scriptum est, Omnis sapientia à deo est.

Homini autem sapientia pietas est. Habes hoc in libro sancti Iob, Nam ibi legitur, quod ipsa sapientia dixerit homini, Ecce pietas est sapientia. Si autem quæras quam dixerit eo loco pietatem, distinctius in Græco reperies *θεοσεβεια* qui est dei cultus. Dicitur enim Græce pietas, & aliter idem *εὐσεβεια*, quo nomine significatur bonus cultus, quāuis & hoc præcipue referatur ad colendum deum. Sed nihil est commodius illo nomine quo euidenter dei cultus expressus est, cū quid esset hominis sapientia diceretur. Quæritne aliquid dici breuius, qui petis à me vt breuiter magna dicantur? An hoc ipsum tibi fortasse desideras breuiter aperiri, atque in sermonem colligi breuem, quo nā modo sit colendus deus? Hic si respondero, fide, spe, charitate colendum deum, profecto dicturus es, breuius hoc dictum esse quā velis, ac deinde petiturus ea tibi breuiter explicari quæ ad singula tria ista pertineant, quid credendum scilicet, quid sperandum, quid amandum sit. Quod cum fecero, ibi erūt omnia illa, quæ in epistola tua quærenda posuisti. Cuius exemplum si est penes te facile est vt ea reuoluas & relegas. Si autem non est, commemorante me recolas. Vis enim tibi vt scribis librum à me fieri, quem Enchiridion, vt dicunt, habeas, & de tuis manibus non recedat: continens postulata, id est quid sequendum maxime, quid propter diuersas principales hæreses sit fugiendum: in quantum ratio pro religione contendat, vel quid

K

1. Cor. 15.

L

Sapientia ex scripturis. Cap. I.

Esa. 33.

1. Cor. 1.

Sapient. 6. Rom. 16.

Ecclesiast. 1. Pietas est sapientia. Cap. II. Iob. 28.

M

Culius diuinus quibus consistit. Cap. III.

Ratio & fides. Ca. IIII.

Fundamentum fidei. Cap. V. Galat. 5.

1. Cor. 3.

1. Reg. 17. Cap. VI.

Symbolum & oratio dominica. Cap. VII.

*al. prædicens. Iohel. 2. Rom. 10.

Fides, spes, charitas. Cap. VIII.

A vel quid in ratione cum fides sit sola non conueniat: quid primum, quid vltimum teneatur: quæ totius definitionis summa sit, quod certū propriūq; fidei catholica fundamentū. Hæc autē omnia quæ requiris proculdubio scies, diligēter sciendo quid credi, quid sperari debeat, quid amari: Hęc enim maxime immo vero sola religione sequenda sunt. His qui cōtradicit, aut omnino à Christi noīne alienus est, aut hereticus. Hęc sunt defendenda ratione, quæ vel à sensibus corporis inchoata, vel ab intelligentia mentis inuenta, quæ autem nec corporeo sensu experti sumus, nec mēte assequi valuimus aut valemus, eis sine vlla dubitatione credenda sunt testibus, à quib⁹ ea quæ diuina vocari iam meruit: scriptura cōfecta est: qui ea siue per corpus siue per animū diuinitus adiuti, vel videre, vel etiam præuidere poterūt. Cum autem initio fidei quæ per dilectionem operatur, imbuta mens fuerit, tendit bene viuendo etiā ad speciem peruenire vbi est sanctis & perfectis cordibus nota & ineffabilis pulchritudo, cuius plena visio est summa felicitas. Hoc est nimirū quod requiris, quid primū, quid vltimum teneatur: inchoari fide, perfici specie. Hęc etiā totius definitionis est summa. Certū vero propriūq; fidei catholice fundamentum, Christus est. Fundamentū enim aliud, ait Apostolus, nemo potest ponere præter id quod positū est, quod est Christus Iesus. Neq; hoc ideo negandū est propriū fundamentū esse fidei catholice, quia putari potest aliquibus hæreticis hoc nobiscū esse cōmune. Si enim diligenter quæ ad Christum pertinent cogitentur, nominatenus inuenitur Christus apud quoslibet hæreticos, qui se Christianos vocari volunt, re vero ipsa nō est apud eos. Quod ostendere nimis longū est, quoniam cōmemoranda sunt omnes hæreses, siue quæ fuerunt, siue quæ sunt, siue quæ potuerūt sub vocabulo Christiano, & etiam quā sit hoc sperū per singulas quæq; monstrandū. Quæ disputatio tam multorū est voluminum, vt etiā infinita videatur. Tu autem Enchiridion à nobis postulas, id est, quod manibus possit astringi, non quod armaria possit onerare. Vt igitur ad illa tria redeamus per quæ diximus colendum deum, fidem, spem, charitatem, facile est vt dicatur quid credendum, quid sperandum, quid amandū sit. Sed quemadmodum aduersus eorum qui diuersa sentiunt calūnia defendatur, operosioris vberiorisq; doctrinæ est. Quæ vt habeatur non breui Enchiridion manus debet impleri, sed grādi studio peccati accēdi.

Nam ecce tibi est Symbolum & dominica oratio: quid breuius auditur aut legitur, aut quid facili⁹ memoria commendatur? Quia enim de peccato graui & miseria premebatur genus humanum, & diuina indigebat misericordia, gratiæ dei tēpus Propheta prauidens* ait, Et omnis qui inuocauerit nomen domini saluus erit: propter hoc dominica oratio. Sed Apostolus cum ad ipsam gratiam commendādam hoc Propheticum cōmemorasset testimonium, continuo subiicit: Quomodo autem inuocabunt in quem non crediderunt? propter hoc Symbolum. In his duobus tria illa inuere. Fides credit, spes & charitas orant. Sed sine fide esse non possunt, ac per hoc & fides orat. Propterea quippe dictum est. Quomodo inuocabunt in quem non crediderunt? Quid autem sperari potest quod non creditur? Porro etiam aliquid quod nō speratur, credi potest. Quis nāque fidelium pœnas nō credit impiorū, nec sperat tamen? Et quisquis eas imminere sibi credit ac fugaci motu animi exhorret, ret-

etius timere dicitur quā sperare. Quæ duo Lucanus distinguens ita complexus ait, Liceat sperare timenti. Non autem ab alio Poëta quāuis meliore proprie dictum est, Hunc ego si potui tantum sperare dolorem. Denique nonnulli in arte grammatica verbi huius vtuntur exemplo ad ostendendam impropriam dictionem, & aiunt, Sperare dixit, pro timere. Est itaq; fides & malarum rerum & bonarū: quia & bona creduntur & mala, & hoc fide bona, non mala. Est etiam fides & præteritarum rerum, & presentium & futurarū. Credimus enim mortuum Christum, quod iam præterit. Credimus sedere ad dexteram patris, quod nunc est. Credimus venturū ad iudicandum, quod futurum est. Item fides & suarum rerum est & alienarū. Nam & se quisq; credit aliquando esse cōpisse, nec fuisse vtique sempiternum, & alia atque alia: nec solum de aliis hominibus multa quæ ad religionem pertinent, verum etiam de angelis credimus. Spes autem nō nisi bonarum rerū est, nec nisi futurarum, & ad eam pertinentium qui earū spem gerere perhibetur. Quæ cū ita sint, propter has causas distinguenda erit fides à spe: sicut vocabulo ita & rationabili differentia. Nō quod attinet ad non videre, siue quæ creduntur, siue quæ sperantur, fidei speiq; commune est. In epistola quippe ad Hebræos, qua teste vsi sunt illustres catholice regulæ defensores, fides esse dicta est cōgnitio rerum quæ non videntur. Quāuis quando se quisq; non verbis non testibus, non denique vllis argumentis, sed præsentium rerum euidentia dicit credidisse, hoc est, fidem accommodasse, nō ita videtur absurdum, vt recte reprehendatur in verbo, ei⁹ dicatur, Vidisti, ergo non credidisti. Vnde putari potest nō esse cōsequens, vt nō videatur res quæcūque creditur: Sed melius hanc appellamus fidem quā diuina eloquia docuerunt, earū scilicet rerum quæ non videntur. De spe quoque ait Apostolus, Spes quæ videtur non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod nō videmus speramus, per patientiam expectamus. Cū ergo bona bonis* ifutura esse creduntur, nihil aliud quā speratur. Iam de amore quid dicā, sine quo fides nihil profeste Spes vero sine amore esse non potest. Denique vt ait Apostolus Iacobus, Et demones credunt & cōtremiscunt, nec tamen sperant vel amant, sed potius quod speramus & amamus credendo venturū esse formidant. Propter quod Apostolus Paulus fidem quæ per dilectionem operatur, approbat atq; commendat, quæ vtique sine spe esse non potest. Proinde nec amor sine spe est, nec sine amore spes, neq; vtrunque sine fide.

Cum ergo quæritur, quid credendum sit quod ad religionem pertineat, non rerum natura ita rimanda est, quemadmodum ab eis quos Physicos Græci vocāt: nec metuendū est, quemadmodum ab eisdem, ne aliquid de vi & numero elementorum, de motu atq; ordine & de effectibus siderū, de figura cœli, de generibus & naturis animalium, fructū, lapidum, fontium, fluminum, montium, de spatii locorū & temporum, de signis imminentium tempestatum, & alia sexcenta de iis reb⁹ quas illi vel inuenerūt vel inuenisse se existimant: Christianus ignorat: quia nec ipsi omnia repererūt tanto excellentes ingenio, flagrantes studio, abundantes ocio, & quādam humana coniectura inuestigantes, quādam vero historica experientia perscrutantes, & in eis quæ se inuenisse gloriantur, plura opinantes potius quā scientes. Satis est Christiano rerum creaturarū causam, siue cœlestium, siue terre-

D

Lucanus.

3. sen. di. 6. ca. & sicut.

Heb. 11. cōgnitio.

3. sen. di. 26. ca. & sicut.

Rom. 8.

*al. nobis.

F Iacobi. 2.

Galat. 9. 3. sen. di. 23. ca. si vero.

Quid credendum Christiano. C. IX

3. sen. di. 23. ca. fides est. infra. ca. 16.

*al. & defectibus.

G strium, siue visibiliū, siue inuisibiliū, nō nisi bonitatem credere creatoris, qui vnus & verus est deus: nullamq; esse naturā quæ non aut ipsē sit, aut ab ipso: eūq; esse Trinitatem, patrem scilicet, & filium à patre genitum, & spiritum sanctū ab eodem patre procedentem, sed vnum eundemq; spiritum & patris & filij.

Vniuersitas rerum. Cap. X. 1. sen. di. 46. ca. est enim. Ab hac summe & æqualiter & immutabiliter bona Trinitate creata sunt omnia, & nec summe nec æqualiter nec immutabiliter bona, sed tamen bona etiā singula. Simul vero vniuersa valde bona, quia ex omnibus consistit vniuersitatis admirabilis pulchritudo.

Mala quare sint. Ca. XI. Vbi supra. In qua etiā illud quo malum dicitur, bene ordinatum & loco suo positū, eminentius cōmendat bona, vt magis placeant & laudabilia sint dum cōparantur malis. Neq; enim deus omnipotens, quod etiā infideles fatentur, rerum cui summa potestas, cum summe bonus sit, vllō modo sineret mali esse aliquid in operibus suis, nisi vsque adeo esset omnipotēs & bonus, vt beneficeret etiā de malo. De bono nature vitium ipse deus bene facit reformādo aut puniendo vitiatū:

H ac per hoc ergo malum nec vitium erit, quia nihil est cū euacuatur. Quid est autem aliud quod malum dicitur, nisi priuatio boni? Nam sicut corporibus animalium nihil est aliud morbis & vulneribus affici, quā sanitas priuari. Neq; enim id agitur cum adhibetur curatio, vt mala illa quæ inerāt, id est, morbi ac vulnera recedant hinc & alibi sint, sed vtique vt non sint. Nō enim vlla substantia, sed carnalis substantiæ vitium est: vulnus aut morbus: Cum caro sit ipsa substantia, profecto aliquod bonum est, cui accidunt ista mala, id est, priuationes eius boni, quod dicitur sanitas: Ita etiā & animorum quęcunq; sunt vitia, naturalium sunt priuationes bonorū. Quæ cum sanantur, non aliquō transferuntur, sed etiam quæ ibi erant, nusquam erūt, quādo in illa sanitate nō erunt. Naturæ igitur omnes, quoniam naturarum profus omnium summe conditor bonus est, bonę sunt. Sed quia nō sicut earū conditor summe atque incommutabiliter bonæ sunt, ideo in eis & minui bonum & augeri potest. Sed bonum minui malum est, quāuis quātūcunq; minuat, remaneat aliquid necessē est, si adhuc natura est vnde natura sit: neq; enim si quālibet aut quātūlacūq; natura est, consumi bonum quod natura est, nisi & ipsa consumatur, potest. Merito quippe natura incorrupta laudatur. Porro si & incorruptibilis sit, quæ corrumpi omnino non possit, multo est proculdubio laudabilior. Cum vero corrumpitur, ideo malum est eius corruptio, quia eam quālibet priuat bono: nam si nullo bono priuat, non nocet, nocet autem adimendo bonum. Quādiu itaque natura corrumpitur, inest ei bonum quo priuetur: ac per hoc si nature aliquid remanebit quod iam corrumpi nequeat: profecto natura incorruptibilis erit, & ad hoc tam magnum bonū corruptio non perueniet. At si corrumpi nō desinet, nec bonum vtique habere desinet, quo eam possit priuare corruptio. Quam si penitus totamq; consumpserit, ideo nullum bonum inest, quia natura nulla erit. Quocirca bonum consumere non potest corruptio, nisi consumendo naturam. Omnis ergo natura bonum est, magnum si corrumpi nō potest, paruum si potest: negari tamen bonum esse nisi stulte atque imperite profus non potest. Quæ si corruptione consumitur, nec ipsa corruptio remanebit, vbi nulla esse possit substantia natura. Ac per hoc nullum est quod dicitur malum, si nullum sit bonum: sed bo-

num omni malo carens, integrum bonum est. Cui vero inest malum, vitiatum vel vitiosum bonum est: nec malum vnquam potest esse vllum, vbi bonum est nullum. Vnde res mira conficitur, vt quia omnis natura, in quantum natura est, bonum est, nihil aliud dici videatur, cum vitiosa natura mala esse natura dicitur, nisi malum esse quod bonum est: nec malum esse nisi quod bonum est, quia omnis natura bonum est: nec res aliqua mala esset, si res ipsa quæ mala est, natura nō esset. Non igitur potest esse malum nisi aliquod bonum. Quod cum dici videatur absurde, connexio tamen ratiocinationis huius velut inenitabiliter nos compellit hoc dicere. Et cauendum est ne incidamus in illam sententiam propheticam, vbi legitur, Væ iis qui dicūt quod bonum est malum, & quod malum est bonum: qui dicunt dulce amarum, & amarum dulce: qui dicunt tenebras lucem, & lucem tenebras. Et tamē dominus ait, Malus homo de malo thesauro cordis sui profert mala. Quid est autem malus homo, nisi mala natura, quia homo natura est? Porro si homo aliquod bonum est, quia natura est, quid est malus homo, nisi malum bonum? Tamen cum duo ista discernimus, inuenimus nec ideo malum, quia homo est: nec ideo bonum, quia iniquus est: sed bonum quia homo, malum quia iniquus. Quisquis igitur dicit malum hominem esse, aut quod bonum est iniquum esse, ipse incidit in propheticam illam sententiam, Væ iis qui dicunt quod bonum est malum: & quod malum est bonum. Opus enim dei culpatur quod est homo, & vitium hominis laudatur quod est iniquitas. Omnis namque natura, etiam si vitiosa est, in quantum natura est, bona est: in quantum vitiosa est, mala est. Quapropter in iis contrariis, quæ mala & bona vocantur, illa Diablicorum regula deficit, qua dicunt nulli rei duo simul inesse contraria. Nullus enim aer simul est & tenebrosus & lucidus: nullus cibus aut potus simul dulcis est & amarus: nullum corpus simul vbi album, ibi & nigrum: nullum simul vbi deformē, ibi & formosum. Et hoc in multis ac penē in omnibus contrariis reperitur, vt in vna re simul esse non possint. Cū autem bona & mala nullus ambigat esse contraria, non solum simul esse possunt, sed etiam mala omnino sine bonis, & nisi in bonis esse non possunt, quāuis bona sine malis esse possunt. Potest enim homo vel angelus non esse iniustus: iniustus autem non potest esse nisi homo vel angelus & bonum: quod homo: bonum, quod angelus: malum, quod iniustus. Et hæc duo contraria ita simul sunt, vt si bonū non esset, in quo malum esset, profus nec malum esse potuisset: quia non modo vbi consisteret, sed vnde oriretur corruptio non haberet, nisi esset quod corrumpere: quod nisi bonum esset, nec corrumpere: quoniam nihil est aliud corruptio, quā boni exterminatio. Ex bonis igitur mala orta sunt, & nisi in aliquibus bonis non sunt: nec erat aliās vnde oriretur vlla mali natura: nam si esset, in quantum natura esset, profecto bona esset: & aut incorruptibilis natura magnum esset bonum, aut etiam natura corruptibilis nullo modo esset, nisi aliquod bonum, quod bonū corrumpendo posset ei nocere corruptio. Sed cum mala ex bonis orta esse dicimus, non putetur hoc dominicę sententię refragari, quā dicit, Non potest arbor bona fructus malos facere. Non potest enim, sicut veritas dicit, colligi vna de spinis: quia non potest vna nasci de spinis. Sed ex bona terra & vites nasci posse videm⁹ & spinas. Et eodem modo tanquā arbor mala fructus

K 2. sen. di. 34. ca. ostēdit.

2. sen. di. 35. ca. itē & aliter

Esa. 5. 2. sen. di. 34. ca. ad hoc.

Math. 12. 2. sen. di. 34. ca. ex quo.

L

Esa. 5. 3

Cōtraria. Cap. XIII. 2. sen. di. 34. ca. ideoque.

M

Corruptio quid sit.

Quo mala ex bonis. Cap. XV. Math. 7.

Naturę corruptio. Cap. XII.

Quo idem malū sit & bonum. Cap. XIII.

A la fructus bonos, id est, opera bona, nō potest facere voluntas mala. Sed ex bona hominis natura oriri voluntas & bona potest & mala. Nec fuit profus vnde primitus oriretur voluntas mala, nisi ex angeli & hominis natura bona. Quod & ipse dominus eodem loco, vbi de arbore & fructibus loquebatur, apertissime ostendit, Ait enim, Aut facite arborem bonā & fructū eius bonū: aut facite arborem malam & fructū eius malum: Satis admonens ex arbore quidem bona malos, aut ex mala bonos nasci fructus nō posse: ex ipsa tamē terra, cui loquebatur, vtranque arborem oriri posse.

Quæ cum ita sint, quando nobis Maronis ille versus placet, Fœlix qui potuit rerum cognoscere causas: non nobis videatur ad fœlicitatem cōsequendā pertinere, si sciamus causas magnarū in mundo corporaliū motionum, quæ abditissimis nature sinibus occultantur, vnde tremor terris, qua vi maria alta tumescant, Obicibus ruptis, rursusq; in seipsa residant: & cetera huiusmodi, sed bonarū & malarum rerum causas nosse debemus. Et id hæc tenus quatenus eas homini in hac vita erroribus erumnisq; plenissima, ad eosdem errores & erumnas euadendas nosse cōceditur. Ad illam quippe fœlicitatē tendendū est, vbi nulla quatiāmur erumna, nullo errore fallamur: nā si causę corporaliū motionū noscendę nobis essent, nullas magis nosse quā nostrę valetudinis deberemus. Cum vero eis ignoratis, medicos quærimus, quis nō videat quod de secretis cœli & terrę nos latet, quanta sit patientia nesciendum. Quāuis enim error quanta possumus curā cauendus sit, nō solum in maioribus, verum etiam in minoribus rebus, nec nisi rerum ignorantia possit errari: nō est tamen cōsequens, vt cōtinuo erret quisquis aliquid nescit, sed quisquis se existimat scire quod nescit: pro vero quippe approbat falsū, quod est erroris proprium. Verūtamen in qua re quisq; erret, interest plurimum: nam in vna eademq; re & nescienti sciens, & erranti nō errans recta ratione præponitur. In diuersis autē rebus, id est, cū iste sciat alia, ille alia: & iste vttiliora, ille minus vttilia, vel etiā noxia: quis nō in eis quæ ille scit, ei præferat nescientem. Sunt enī quędam quæ nescire quā scire sit melius. Itemq; nō nullis errare profuit aliquādo, sed in via pedum, non in via morum. Nam nobis ipsis accidit, vt in quodā biuio falleremur, & nō iremus per eum locum, vbi operiens trāsitum nostrum Donatistarum manus armata subfederat: atque ita factum est, vt eō quod tendebamus, per deuium circuitum veniremus, cognitisq; insidiis illorum, nos gratularemur errasse, atque inde gratias ageremus deo. Quis ergo viatorem sic errantem sic non erranti latroni præponere dubitauerit? Et fortasse ideo apud illum summū Poëtam loquēs quidā miser amator. Vt vidi, inquit, vt perij, vt me malus abstulit error: quoniam & est error bonus, qui nō solum nihil obstat, verum etiam profuit aliquid. Sed diligētius cōsiderata veritate, cū nihil sit aliud errare quā verū putare quod falsum est, falsumq; quod verū est: vel certum habere pro incerto, incertūve pro certo: siue falsum, siue sit verum: idq; tam sit in animo deformē atq; indecens, quā pulchrum ac decorū esse sentimus, vel in loquēdo, vel in assentiēdo est, non nō: profecto & ob hoc ipsum est vita ista misera qua viuim⁹, quod ei nō nunquam vt non amittatur, error est necessarius. Absit vt talis sit illa vita, vbi est anima nostrę ipsa veritas vita, vbi nemo fallit, fallitur nemo. Hic autem homines fallunt atque falluntur, miserioresq; sunt, cum men-

Math. 12.

Fœlicitas vera. Cap. XVI. Georg. 2.

Error quid sit. C. XVII. Dist. 38. cap. quāuis. 3. f. di. 38. c. illud

Possidonium in vita Augustini. ca. 13.

Aeglog. 8.

Math. 5.

tiendo fallunt, quā cum mētientibus credendo falluntur. Vsque adeo tamē rationalis natura refugit falsitatem, & quātū potest deuīt errorē, vt falli nolint etiā quicunq; amant fallere. Nō enim sibi qui mētitur videtur errare, sed alium in errorē mittere credentem sibi: & in ea quidē re non erat quā mēdacio contegit, si nouit ipse quid verū sit: sed in hoc fallitur, quod putat sibi suum nō obesse mēdaciū, cum magis facienti quā patiēti obstat omne peccatū. Verum difficillima & latebrosissima hinc gignitur quęstio, de qua iam grandē librum eū respōdendi necessitas nos vigeret, absoluimus. Vtrum ad officium hominis iusti pertineat aliquādo mentiri. Nōnulli enim eōvq; progrediuntur, vt & peierare, & de rebus ad dei cultū pertinentib⁹, ac de ipsa dei natura falsum aliquid dicere, nō nunquam bonum piumq; opus esse cōtendant. Mihi autem videtur peccatum esse quidē omne mendaciū, sed multum interesse quo animo, & quibus de rebus quisque mentiatur. Non enim sic peccat ille qui consilendi, quomodo ille qui nocendi voluntatē mentitur. Haud vero tantum nocet, qui viatorem in mentiēdo in diuersum iter mittit, quantum is qui viam vite, mendacio fallente deprauat. Nemo sanē mentiēs iudicandus est, qui dicit falsum quod putat verū: quoniam quātū in ipso est, nō fallit ipse, sed fallitur. Nō itaq; mendacij, sed aliquando temeritatis arguendus est, qui falsa incautius credita pro veris habet. Potiusq; eōtrario, quātū in ipso est, mētitur ille qui dicit verum, quod putat falsum. Quātū enim ad animū eius attinet, quia nō quod sentit hoc dicit, non verum dicit, quāuis verum inueniatur esse quod dicit: nec vllō modo liber est à mēdacio, qui ore nesciens verum loquitur, sciens autem voluntate mētitur. Nō cōsideratis itaq; rebus ipsis de quibus aliquid dicitur, sed solā intentione dicentis, melior est qui nesciens falsum dicit, quoniam id verum putat, quā qui mētienti animū sciens gerit, nesciens verum esse quod dicit. Ille namq; aliud non habet in animo, aliud in verbo: huic vero qualecunq; per seipsam sit quod ab eo dicitur, aliud tamen clauitum in pectore, aliud in lingua promptū est: quod malum est proprium mentiētis. In ipsarū autem quæ dicuntur cōsideratione rerum tātum interest, qua in re quisq; fallatur siue mentiatur, vt cum falli quā mentiiri minus sit malum, quantum pertinet ad hominis voluntatem, tamē longe tolerabilius sit in iis, quæ à religione sunt seiuicta, mentiiri, quā in iis, sine quorū fide vel notitia deus coli nō potest, falli vt in pluribus à perquirente lucidiū inuestigabitur. Quod vt illustretur exemplis, intueamur quale sit, si quispiam dum mētitur viuere nunciat aliquem mortuum: & alius dum fallitur, credat iterum Christum post qualibet longa tempora moriturum: nōnne illo modo mētiri, quā isto modo falli incomparabiliter præstat: multoq; minoris mali est in illum errorē aliquem indicere, quā in istum ab aliquo induci? In quibusdam ergo rebus magno, in quibusdam paruo, in quibusdam nullo malo, in quibusdam etiam nōnullo bono fallimur. Nam magno malo fallitur homo, cum hoc non credit quod ad vitā ducit æternam: vel hoc credit quod ad mortem ducit æternā. Paruo autem malo fallitur, qui falsum pro vero approbando, incidit in aliquas molestias tēporales, quibus tamen adhibita fidelī patientiā cōuertit eas in vsum bonum. Veluti si quisquam bonū hominem putando qui malus est, aliquid ab eo patiatur mali. Qui vero malum hominē

Mēdaciō. Ca. XVIII.

2. q. 2. ca. mihi. 3. f. dist. 8. ca. mentiri.

2. q. 2. ca. is autem.

2. q. 2. ca. in ipsarū.

Fallendi modū di. varij. Cap. XIX. 3. sen. dist. 38. ca. illud.

Gita bonum credit, vt nihil ab eo patiatur mali, nullo modo fallitur: nec in eum cadit illa Prophetica detestatio. Vt is qui dicunt quod malum est bonum. De ipsis enim rebus, quibus homines mali sunt, non de hominibus dictum intelligendum est. Vnde qui adulterium dicit bonum, recte arguitur illa voce Prophetica. Qui vero ipsum hominem dicit bonum, quem putat castum, & nescit adulterum, non in doctrina rerum bonarum & malarum, sed in occultis humanorum fallitur morum: vocans hominem bonum, in quo putat esse quod esse non dubitat bonum, & dicens malum adulterum & bonum castum: sed hunc bonum dicens, nesciendo adulterum esse: illud malum, nesciendo castum. Porro si per errorem euadit quisque perniciem, sicut superius dixi nobis in itinere contingit, etiam aliquid boni homini errore conferatur. Sed cum dico in quibusdam rebus nullo malo aliquem, vel nonnullo etiam bono falli, non ipsum errorem dico nullum malum vel nonnullum bonum: sed malum quod non venit, vel bonum quod venit errando, id est, ex ipso errore quid non eueniat, vel quid proveniat. Nam ipse per seipsum error aut magnum in re magna, aut paruum in re parua, tamen semper est malum. Quis enim nisi errans malum neget approbare falsam pro veris, aut improbare vera pro falsis, aut habere incerta pro certis, vel certa pro incertis? Sed aliud est, bonum hominem putare qui malus est, quod est erroris: & aliud est ex hoc malo aliud malum non pati, si nihil noceat homo malus qui est putatus bonus. Itemque aliud est ipsam viam putare quae non est ipsa, & aliud est ex hoc erroris malo aliquid boni consequi, velut est ab insidiis malorum hominum liberari. Nescio sane vtrum etiam eiusmodi error sit, cum homo de malo homine bene sentit, qualis sit nesciens: aut pro eis quae per sensus corporis capimus, occurrunt similia, quae spiritu tanquam corpore, aut corpore tanquam spiritu sentiuntur. Quale putabat esse Apostolus Petrus, quando existimabat se visum videre, repente de claustris & vinculis per angelum liberatus. Aut in ipsis rebus corporeis leue putare esse quod asperum est, aut dulce quod amarum est, aut bene olere quod putridum est, aut tonare cum rheda transit, aut illum esse hominem cum alius sit, quando duo simillimi sunt, quod in geminis saepe contingit. Vnde ait ille, Gratusque paribus error: & cetera talia etiam peccata dicenda sunt. Haec quaestio nodosissima, quae homines acutissimos Academicos torset, nunc mihi enodanda suscepita est, vtrum aliquid debeat sapiens approbare, ne incidat in errorem, si pro veris approbauerit falsa, cum omnia, sicut affirmant, vel occulta sunt, vel incerta. Vnde tria cofeci volumina in initio conuersionis meae ne impedimento nobis essent, quae tanquam in ostio contradicebant. Et utique fuerat remouenda inuenienda desperatio veritatis, quae illorum videtur argumentationibus roborari. Apud illos ergo error omnis putatur esse peccatum, quod vitari non posse contendunt, si omnis suspendatur assensus. Errare quippe dicunt eum quisque assentitur incertis, nihilque certum esse in hominum visum, propter indiscretam similitudinem falsi, etiam si quod videtur, forte sit verum, acutissimis quidem, sed impudentissimis cofitationibus disputant. Apud nos autem iustus ex fide vivit. Ac si tollat assensus, & fides tollitur: quia sine assensione nihil creditur. Et sunt vera, quantum non videantur, quae nisi credantur, ad vitam beatam, quae non nisi aeterna est, non potest perueniri. Cum istis vero vtrum loqui debeamus ignoro, qui non solum victuros in aeternum, sed in praesentia se viuere nesciunt:

Imò nescire se dicunt quod nescire non possunt. Neque enim quisquam finitur nescire se viuere, quando quidem si non vivit, non potest aliquid vel nescire: quoniam non solum scire, verum etiam nescire non nisi viventis est. Sed videlicet non assentiendo quod viuant, cauere sibi videntur errorem, cum etiam errando conuincantur viuere: quoniam non potest qui non vivit errare. Sicut ergo nos viuere non solum verum, sed etiam certum est: ita vera & certa sunt multa, quibus non assentiri, absit vt sapientia potius quam dementia nominanda sit. In quibusdam autem rebus nihil interest ad capeffendum dei regnum, vtrum credantur, an non: vel vtrum vera siue sint siue putentur, an falsa: in his errare, id est, aliud pro alio putare, non arbitrandum esse esse peccatum: aut si est, minimum esse atque leuissimum. Postremo qualecunque illud & quantumcumque sit, ad illam viam non pertinet, quae iustus ad deum: quae via fides est Christi, quae per dilectionem operatur. Neque enim ab hac via deuiabat in geminis filiis gratis ille parentibus error: aut ab hac via deuiabat Apostolus Petrus, quando se existimans visum videre, aliud pro alio sic putabat, vt a corporum imaginibus, in quibus se esse arbitrabatur, vera in quibus erat corpora non dignosceret, nisi cum ab illo angelus, per quem fuerat liberatus, abscessit: Aut ab hac via deuiabat Iacob Patriarcha, quando viuentem filium a bestia credebat occisum. In his atque huiusmodi falsitatibus, salua fide, quae in deo nobis est, fallimur: & via non relicta, quae ad illum nos ducit, erramus. Qui errores etiam si peccata non sunt, tamen in malis huius vitae deputandi sunt: quae ita subiecta est vanitati, vt approbentur hic falsa pro veris, respuantur vera pro falsis, teneantur incerta pro certis. Quantum enim haec ab ea fide absint, per quam ad veram certamque aeternam beatitudinem tendimus: ab ea tamen miseria non absint, in qua adhuc sumus. Nullo modo quippe falleremur in aliquo vel animi vel corporis sensu, si iam vera illa atque perfecta felicitate frueremur. Porro autem omne mendacium ideo dicendum est esse peccatum, quia homo non solum quando scit ipse quid verum sit, sed etiam si quando errat & fallitur sicut homo, hoc debet loqui quod animo gerit: siue illud verum sit, siue putetur & non sit. Omnis autem qui mentitur, ea contra id quod animo sentit loquitur, voluntate fallendi. Et utique verba propterea sunt instituta, non per quae se inuicem homines fallant, sed per quae in alterius quisque notitiam cogitationes suas proferat. Verbis igitur vt ad fallaciam, non ad quod instituta sunt, peccatum est. Nec ideo vllum mendacium putandum est non esse peccatum, quia possumus aliquando alicui prodesse mentiendo. Possumus enim & furado aliquando alicui prodesse, si pauper cui palam datur, sentit commodum, & diues cui clam tollitur, non sentit incommodum: nec ideo tale furtum quisquam dixerit non esse peccatum. Possumus & adulterado prodesse, si aliqua, nisi ad hoc ei consentiatur, appareat amando moritura, & si vixerit poenitendo purganda: nec ideo peccatum tale negabitur adulterium. Si autem merito nobis placet castitas, quid quaso offendit veritas, vt propter alienam vtilitatem illa non violetur adulterado, & violetur ista mentiendo? Non ideo mendacium poterit aliquando laudari, quia nonnunquam pro salute quorundam mentimur. Peccatum ergo est, sed veniale, quod beneuolentia excusat, & ideo fallacia damnat. Plurimum quippe ad bonum profecisse homines, qui non nisi pro salute hominis mentiantur, non est negandum: sed in

Error innoxii. C. XXI. 22. q. 2. ca. in quibusdam.

Gal. 5.

Acto. 12.

Geno. 37.

Omne mendacium peccatum. Cap. XXII. 3. sen. di. 32. ca. mentiri.

3. sen. di. 32. ca. scienda. & ca. mentiri.

Matth. 5.

Matth. 6. Causa bonorum & malorum. Cap. XXIII. 2. sen. di. 34. ca. mala.

Malorum origo. Ca. XXVIII Ibidem.

Beatitudinis appetit. Cap. XXV.

Geno. 2. & 3.

Peccatum Adam. Ca. XXVI.

Rom. 5.

Pena primi peccati. C. XXVII.

Acorum tali profectu merito laudatur, vel etiam temporaliter remuneratur beneuolentia, non fallacia: quae vt agnoscatut satis est, non vt etiam praedicatur, maxime in haeredibus testamenti noui, quibus dicitur, Sit in ore vestro est est, non non: quod enim amplius est, a malo est. Propter quod malum, quia subrepere in hac mortalitate non desinit, etiam ipsi cohaeredes Christi dicunt, Dimitte nobis debita nostra. His itaque pro huius breuitatis necessitate tractatis, quoniam causa cognoscenda sunt rerum bonarum & malarum, quantum via satis est quae nos perducit ad regnum, vbi erit vita sine morte, sine errore veritas, sine perturbatione felicitas: nequaquam dubitare debemus rerum quae ad nos pertinent bonarum causam non esse nisi bonitatem dei: malarum vero ab immutabili bono deficientem boni mutabilis volutatem, prius angeli, hominis postea. Hoc primum est creaturae rationalis malum, id est, prima priuatio boni: deinde etiam iam nolentibus subintravit ignorantia rerum agendarum, & concupiscentia noxiarum, quibus comites subinferruntur error & dolor: quae duo mala quando imminetia sentiuntur, ea fugitantis animi motus vocantur metus. Porro animus cum adipsiatur concupita, quantum perniciosa vel inania, quoniam id errorem non sentit, vel delectatione morbida vincitur, vana etiam latitia ventilatur. Ex his morborum non vbertatis sed indigentia tanquam fontibus omnis miseria naturae rationalis emanat. Quae tamen natura in malis suis non potuit amittere beatitudinis appetitum: Verum haec communia mala sunt & hominum & angelorum, pro sua malitia dei iustitia damnatorum. Sed homo habet & poenam propriam, quae etiam corporis morte punitus est. Mortis quippe supplicium dominus ei comminatus fuerat si peccaret: sic eum munerans libero arbitrio, vt tamen regeret imperio, terreret exitio, atque in paradisi felicitate tanquam in umbra vitae, vnde iustitia custodita in meliora conscenderet, collocavit. Hinc post peccatum exul effectus, stirpem quoque suam, quam peccando in se tanquam in radice vitauerat, poena mortis & damnationis obstrinxit: vt quicquid prolis ex illo & simul damnata per quam peccauerat coniuge, per carnalem concupiscentiam, in qua inobedientiae poena similis retributa est, nasceretur, traheret originale peccatum, quo traheretur per errores doloresque diuersos ad illud extremum cum desertoribus angelis vitatoribus & possessoribus & confortibus suis sine fine supplicium. Sic per vnum hominem peccatum intrauit in mundum, & per peccatum mors: & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt. Multum quippe appellauit eo loco Apostolus vniuersum genus humanum. Ita ergo res se habebat, iacebat in malis, vel etiam voluebatur, & de malis in mala praecipitabatur totius humani generis massa damnata: & adiuncta parti eorum qui peccauerant angelorum, iuebat impietate desertionis dignissima poenas. Ad iram quippe dei pertinet iustam, quicquid caeca & indomita concupiscentia faciunt liberent mali, & quicquid manifestis operibusque poenis patiuntur inuiti: non sane creatoris desistere bonitate, & malis angelis subministrare vitam, viuacemque potentiam, quae subministratio si auferatur, interibunt: & hominum quantum de propagine vitata damnataeque nascentium formare semina & animare, & ordinare membra per temporum atates, per locorum spacia vegetare sensus, alimentadonare.

Melius enim iudicauit de malis benefacere, quam mala nulla esse permittere. Et si quidem in melius hominum reformationem nullam profusus esse voluisset, sicut impiorum nulla est angelorum, nonne merito fieret, vt natura quae deum deseruit, quae praecipitum sui creatoris, quod custodire facillime posset, sua mala vtens potestate calcavit atque transgressa est, quae sui in se creatoris imaginem ab eius lumine contumaciter auersa violauit, quae salubrem seruitutem ab eius legibus male libero abruptit arbitrio, vniuersa in aeternum desereretur ab eo, & pro suo merito poenam perderet sempiternam? Planè ita faceret, si tantum iustus non etiam misericors esset, suamque indebitam misericordiam multo euidentius in indignorum potius liberatione monstraret. Angelis igitur aliquibus impia superbia deserentibus deum, & in huius aeris inani caliginem de superna caelesti habitatione deiectis, residuus numerus angelorum in aeterna cum deo beatitudine & sanctitate permansit. Neque enim ex vno angelo lapsa atque damnata ceteri propagati sunt, vt eos sicut homines originale malum obnoxia successione vitulis obligaret, atque vniuersos traheret ad debitas poenas: sed eo qui diabolus factus est, cum sociis impietatis elato, & ipsa cum eis elatione prostrato, ceteri pia obedientia domino cohaeserunt, accipientes etiam, quod illi non habuerunt, certam scientiam, quae essent de sua sempiterna, & nunquam casura stabilitate securi. Placuit itaque vniuersitatis creatori atque moderatori deo, vt quoniam non tota multitudo angelorum deum deserendo perierat, ea quae perierat, in perpetua perditione remaneret: quae autem cum deo illa deserente perliterat, de sua certissime cognita semper futura felicitate secura gauderet: alia vero creatura rationalis, quae in hominibus erat, quoniam peccatis atque suppliciis, & originalibus & propriis tota perierat, ex eius parte reparata, quod angelicae societati ruina illa diabolica minuerat suppleret. Hoc enim promissum est resurgentibus sanctis, quod erunt aequales angelis dei. Itaque superna illa Hierusalem mater nostra ciuitas dei, nulla ciuium suorum numerositate fraudabitur, sed vberiore etiam copia fortasse regnabit. Neque enim numerum aut sanctorum hominum, aut immundorum demonum nouimus, in quorum locum succedentes filij sanctae matris Ecclesiae, quae sterilis apparebat in terris, in ea pace de qua illi ceciderunt, sine vilo temporis termino permanebunt. Sed illorum ciuium numerus, siue qui est, siue qui futurus est, in cofemplatione est eius artificis, qui vocat ea quae non sunt, tanquam ea quae sunt, atque in mensura & numero & pondere cuncta disponit. Verum haec pars generis humani, cui liberationem deus regnumque promissit aeternum, nunquid meritis operum suorum reparari potest? Absit. Quid enim boni operari potest perditus, nisi quantum fuerit a perditione liberatus? Nunquid libero voluntatis arbitrio? Et hoc absit, nam libero arbitrio male vtens homo, & se perdidit & ipsum. Sicut enim qui se occidit, vtique viuendo se occidit, sed se occidendo non vivit, nec seipsum potest resuscitare cum occiderit: ita cum libero peccaretur arbitrio, victore peccato amissum est & liberum arbitrium: a quo enim quis deuietus est, huic & seruus addictus est. Petri certe Apostoli est ista sententia. Quae cum vera sit, qualis quaso potest serui addicti esse libertas, nisi quando eum peccare delectat? Liberaliter enim seruit qui sui domini

1. sen. di. 4. ca. qd vero.

Causa desertorum angelorum. C. XXVIII 2. Pet. 2. Iudaei.

Hoies pij succedat in locum angelorum. Cap. XXIX. 2. sen. di. 32. ca. praeterea.

Matth. 22. 2. sen. di. 9. ca. quibusdam 22. de ciuitate dei. ca. 4.

Rom. 4. Sapientia. Merita, Gratia, Liberum arbitrium: Ca. XXX. 2. sen. di. 25. ca. vnde manifestum. Praeparatus: 2. Pet. 2.

Esa. 5. 2. sen. di. 34. ca. ad hoc. & 37. ca. ex quo.

Supra. code cap. 17.

Quis error vituperatus. Cap. XX.

Acto. 2.

Ascend. 10.

Abaca. 1.

Ioan. 5. G tuos autem iniustos, quoniam iusti quoque iudicabuntur. Aliquando enim iudicium dei ponitur in malo. Vnde illud est, Qui autem male egerunt, in resurrectione iudicij. Aliquando & in bono, secundum quod dictum est: Deus in nomine tuo saluum me fac, & in virtute tua iudica me. Per iudicium quippe dei fit ipsa bonorum malorumque discretio, vt liberandi a malo, non perendi cum malis, boni ad dexteram segregentur. Propter quod ille clamabat, Iudica me deus. Et quid dixerat velut exponens, & discerne, inquit, causam meam de gente non sancta. Cum autem de Iesu Christo filio dei vnico domino nostro, quod ad breuitatem confessionis pertinet dixerimus, adiungimus sic credere nos & in spiritum sanctum, vt illa Trinitas compleatur quae deus est, Deinde sancta commemoratur Ecclesia. Vnde datur intelligi rationalem creaturam ad Hierusalem liberam pertinentem, post commemorationem creatoris, id est, summam illius trinitatis fuisse subdendam. Quoniam quicquid de homine Christo dictum est, ad vnitatem personae vnigeniti pertinet. Re-

Ecclesia. H. **H**ic itaque confessionis ordo poscebat, vt trinitati subiungeretur Ecclesia, tanquam habitatori domus sua, & deo templum suum, & conditori ciuitas sua. Quae tota hic accipienda est, non solum ex parte qua peregrinatur in terris a solis ortu vsque ad occasum laudans nomen domini, & post vetustatis captiuitatem cantans canticum nouum: verum etiam ex illa quae in caelis semper ex quo condita est cohaeret deo, nec vllum sui casus malum experta est. Haec in sanctis angelis beata persistit, & suae parti peregrinanti sicut oportet opitulatur: quia vtraque vna erit consortio aeternitatis, & nunc vna est vinculo charitatis, quae tota instituta est ad colendum vnum deum. Vnde nec tota, nec vlla pars eius vult se coli pro deo, nec cuiquam esse deus pertinenti ad templum dei, quod adificatur ex diis quos facit non factus deus. Ac per hoc spiritus sanctus si creatura non creator esset, profecto creatura rationalis esset. Ipse enim esset summa creatura, & ideo in regula fidei non poneretur ante Ecclesiam, quia & ipse ad Ecclesiam pertineret in illa eius parte quae in caelis est. Nec haberet templum, sed etiam ipse templum esset. Templum autem habet de quo dicit Apostolus, Nescitis quia corpora vestra templum sunt spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis a deo? De quibus alio loco dicit, Nescitis quia corpora vestra membra Christi sunt? Quomodo ergo deus non est qui templum habet? Aut minor Christo est cuius membra templum habet? Neque enim aliud templum eius, & aliud templum dei est, cum idem dicat Apostolus, Nescitis, quia templum dei estis. Quod vt probaret, adiecit, Et spiritus dei habitat in vobis. Deus ergo habitat in templo suo, non solum spiritus sanctus, sed etiam pater & filius, qui etiam de corpore suo, per quod factus est caput Ecclesiae, quae in hominibus est, vt sit ipse in omnibus primatum tenens, ait, Soluite templum hoc & in triduo suscitabo illud. Templum ergo dei, hoc est totius summam illius trinitatis, sancta est Ecclesia, scilicet vniuersa in caelo & in terra. Sed de illa quae in caelis est, affirmare quid possumus, nisi quod nullus in ea malus est, nec quisquam deinceps de illa cecidit aut casurus est, ex quo deus angelis peccantibus non pepercit, sicut scribit Apostolus Petrus, sed carceribus caliginis inferni retrudens tradidit in iudicio puniendos reseruari.

Stabilitas angelorum. Cap. LVII. Quomodo autem se habeat beatissima illa & superna societas, quae ibi sunt differentiae personarum, vt

K cum omnes tanquam generali nomine angeli nuncupentur, sicut in epistola ad Hebraeos legimus: Cui enim Angelorum deus dixit aliquando, Sede a dextris meis? hoc quippe modo significauit omnes vniuersaliter angelos dici: sint tamen & illic archangeli: & vtrum iidem archangeli nominentur virtutes, atque ita dictum sit, Laudate eum omnes Angeli eius, laudate eum omnes virtutes eius: ac si diceretur, laudate eum omnes Angeli eius, laudate eum omnes archangeli: & quid inter se distet quatuor illa vocabula, quibus vniuersam ipsam caelestem societatem videtur Apostolus esse complexus dicendo, Siue sedes, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, dicant qui possunt, si tamen possunt probare quod dicunt, ego me ista ignorare confiteor. Sed nec illud quidem certum habeo, vtrum ad eandem societatem pertineant, sol & luna & cuncta sidera, quauis nonnullis lucida corpora esse, non cum sensu vel intelligentia videantur.

Col. 1. Itaque Angeli, quis explicet cum quibus corporibus apparuerint hominibus, vt non solum cernerentur, verum etiam tangerentur, & rursus non solida corpulentia, sed spiritali potentia quasdam visiones, non oculis corporeis, sed spiritalibus vel mentibus ingerant, vel dicant aliquid non ad aurem forinsecus, sed intus in animo hominis, etiam ibidem ipsi constituti: sicut scriptum est in Prophetarum libro, Et dixit mihi Angelus qui loquebatur in me: non enim ait, qui loquebatur ad me, sed in me. Vel appareant & in somnis, & colloquantur more somniorum. Habemus quippe in Euangelio, Ecce Angelus domini apparuit illi in somnis dicens. His enim modis velut indicant se Angeli contrectabilia corpora non habere. Faciuntque difficillimam quaestionem, quomodo patres eis pedes lauerint, quomodo Iacob cum Angelo tam solida contrectatione lustratus sit. Cum ista quaeruntur, & ea sicut potest quisque coniectat, non inutiliter exercentur ingenia, si adhibeatur disceptatio moderata, & absit error opinantium se scire quod nesciunt. Quid enim opus est vt haec atque huiusmodi affirmentur vel negentur, vel definiantur cum discrimine, quando sine crimine nesciuntur? Magis opus est diiudicare atque dinoscere, cum se satanas transfiguratur velut Angelum lucis, ne fallendo ad aliqua perniciosam seducat. Nam quando sensus corporis fallit, mentem vero non mouet a vera rectaque sententia, qua quisque vitam fidelem gerit, nullum est in religione periculum. Vel cum se bonum fingens, ea facit siue dicit, quae bonis Angelis congruunt, etiam si credatur bonus, non est error Christianae fidei periculosus, aut morbidus. Cum vero per haec aliena ad sua incipit ducere, tunc eum dignoscere, nec ire post eum, magna & necessaria vigilantia est. Sed quomodo vnusquisque hominum idoneus est omnes mortiferos eius dolos euadere, nisi regat atque tueatur deus? Et ipsa huius rei difficultas ad hoc est utilis ne sit spes sibi quisque aut homo alter alteri, sed deus suis omnibus. Id enim nobis potius expedire prorsus piorum ambigit nemo. Haec ergo quae in sanctis angelis & virtutibus dei est Ecclesia, tunc nobis sicuti est innoscet, cum ei coniuncti fuerimus in finem, ad simul habendam beatitudinem sempiternam. Ista vero quae ab illa peregrinatur in terris, eo nobis notior est quod in illa sumus, & quia hominum est, quod & nos sumus. Haec sanguine mediatoris nullum habentis peccatum, ab omni redempta est peccato, eiusque vox est, Si deus pro nobis

K **K** nobis quis contra nos? Qui filio proprio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Non enim pro angelis mortuus est Christus. Sed ideo etiam pro angelis fit quicquid hominum per eius mortem redimitur & liberatur a malo, quoniam cum eis quodammodo redit in gratiam post inimicitias quas inter homines & sanctos angelos peccata fecerunt, & ex ipsa hominum redemptione ruinae illius angelicae detrimenta reparantur. Et utique nouerunt sancti angeli docti a deo, cuius veritatis aeterna contemplatione beati sunt, quanti sunt, quanti numeri supplementum de genere humano integritas illius ciuitatis expectet. Propter quod ait Apostolus, instaurantur omnia in Christo quae in caelis sunt & quae in terris. In ipso quippe instaurantur quae in caelis sunt, cum id quod inde in angelis lapsus est ex hominibus redditur. Instaurantur autem quae in terris sunt, cum ipsi homines qui praedestinati sunt ad aeternam vitam a corruptionis vetustate renouantur. Ac sic per illud singulare sacrificium, in quo mediator est immolatus, quod vnum multae in lege victimae figurabant, pacificantur caelestia cum terrestribus, & terrestria cum caelestibus. Quonia sicut idem Apostolus dicit, In ipso complacuit omnem plenitudinem diuinitatis inhabitare, & per eum reconciliari omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis eius, siue quae in caelis sunt, siue quae in terris. Pax ista praecellit, sicut scriptum est, omnem intellectum, neque sciri a nobis nisi cum ad eam venerimus potest. Quomodo enim pacificantur caelestia nisi in nobis, id est, concordando nobiscum? Nam ibi semper est pax, & inter se vniuersis intellectualibus creaturis, & cum suo creatore. Quae pax praecellit, vt dictum est, omnem intellectum, sed utique nostrum, non eorum qui semper vident faciem patris. Nos autem quantumcumque sit in nobis intellectus humanus, ex parte scimus, & videmus nunc per speculum in aenigmate. Cum vero aequales angelis dei fuerimus, tunc quemadmodum & ipsi videbimus faciem ad faciem, tantamque pacem habebimus erga eos, quantum & ipsi erga nos, quia tantum eos dilecturi sumus, quantum ab eis diligimur. Itaque pax eorum nota nobis erit, quia & nostra talis ac tanta erit, nec praecellet tunc intellectum nostrum. Dei vero pax quae illic est erga eos, & nostrum & illorum intellectum sine dubitatione praecellet. De ipso quippe beata est rationalis creatura quaecumque beata est, non ipse de illa. Vnde secundum hoc melius accipitur quod scriptum est, Pax dei quae praecellit omnem intellectum: vt in eo quod dicit, omnem, nec ipse intellectus sanctorum angelorum esse possit exemptus, sed dei solius. Neque enim & ipsius intellectum pax eius excellit. Concordant autem angeli nobiscum etiam nunc cum remittuntur nostra peccata. Ideo post commemorationem sanctae Ecclesiae in ordine confessionis ponitur, remissio peccatorum. Per hanc enim stat Ecclesia quae in terris est, per hanc non perit quod perierat & inuentum est. Excepto quippe baptismatis munere, quod contra originale peccatum donatum est, vt quod generatione attractum est, regeneratione detrahatur, & tamen actiua quoque peccata quaecumque corde, ore, opere commissa inuenerit, tollit, Hac ergo excepta magna iudulgentia, vnde incipit hominis renouatio, in qua soluitur omnis reatus & ingeneratus & additus, ipsa etiam vita cetera iam ratione vtentis aetatis, quantalibet praepollet fecunditate iustitiae, sine remissione peccatorum non agitur, Quoniam filij dei quaudum

D mortaliter viuunt, cum morte configunt. Et quauis de illis sit veraciter dictum, Quotquot spiritu dei aguntur, hi filij sunt dei: sic tamen spiritu dei excitantur & tanquam filij dei proficiunt ad deum, vt etiam spiritu suo, maxime aggrauante corruptibili corpore tanquam filij hominum quibusdam motibus humanis deficiant ad seipos, & ideo peccant. Interest quidem quantum satis dicitur, Neque enim quia peccatum est omne crimen, ideo crimen est etiam omne peccatum. Itaque sanctorum hominum vitam, quoad in hac morte viuunt, inueniri posse dicimus sine crimine: peccatum autem si dixerimus quia non habemus, vt ait sanctus Apostolus, nosmetipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Sed neque de ipsis criminibus quamlibet magnis remittendis in sancta Ecclesia, dei desperanda est misericordia agentibus poenitentiam secundum modum sui cuiusque peccati. In actione autem poenitentiae, vbi tale crimen commissum est, vt is qui commisit, a Christi etiam corpore separaretur, non tam consideranda est mensura temporis quam doloris. Cor enim contritum & humiliatum deus non spernit. Verum quia plerumque dolor alterius cordis occultus est alteri, neque in aliorum notitia per verba vel quaecumque alia signa praecedit, cum sit coram illo cui dicitur, Gemitus meus a te non est absconditus: recte constituantur ab iis qui Ecclesiae praesunt tempora poenitentiae, vt fiat etiam satis Ecclesiae, in qua remittuntur ipsa peccata: Extra eam quippe non remittuntur. Ipsa namque proprie spiritum sanctum pignus accepit, sine quo non remittuntur vlla peccata, ita vt quibus dimittuntur, consequantur vitam aeternam. Magis enim propter futurum iudicium fit remissio peccatorum. In hac autem vita vsque adeo valet quod scriptum est, Graue iugum super filios Adam a die exitus de ventre matris eorum, vsque in diem sepulturae in matrem omnium, vt etiam paruulos videamus post lauacrum regenerationis diuersorum malorum afflictione cruciari: vt intelligamus totum quod salutaribus agitur sacramentis, magis ad spem futurorum bonorum, quam ad retentionem vel ademptionem praesentium pertinere. Multa etiam mala hic videntur ignosci & nullis suppliciis vindicari, sed eorum poenae referuntur in posterum. Neque enim frustra ille proprie dicitur dies iudicij, quando venturus est iudex viuorum atque mortuorum. Sicut e contrario vindicantur hic aliqua, & tamen si remittuntur, profecto in futuro seculo non nocebunt. Propterea de quibusdam temporalibus poenis quae in hac vita peccantibus irrogantur, eis quorum peccata delentur ne referentur in finem, ait Apostolus, Si enim nosmetipsos iudicaremus, a domino non iudicaremur. Cu iudicamur autem a domino, corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. Creduntur autem a quibusdam etiam ij qui nomen Christi non relinquunt, & eius lauacro in Ecclesia baptizantur, nec ab ea vilo schismate vel haeresi praeciduntur, in quantalibet sceleribus viuunt, quae nec diluant, poenitent, nec elemosynis redimant, sed in eis vsque ad huius vitae vltimum diem pertinacissime perseveret, salui futuri per ignem: licet pro magnitudine facinorum flagitiorumque diuturno, non tamen aeterno igne puniri. Sed qui hoc credunt, & tamen catholici sunt, humana quadam benevolentia mihi falli videntur. Nam scriptura diuina aliud consulta respondet. Librum autem de hac quaestione scripti, cuius titulus est, de fide & operibus. Vbi secundum scripturas sanctas,

Ioan. 5.
Psal. 53.
Matth. 25.
Psal. 42.
Spiss sanctus. Cap. LVII.
Gal. 4.
Ecclesia.
Psal. 95.
1. Cor. 6.
2. Cor. 6.
1. Cor. 3.
Colos. 1.
Stabilitas angelorum. Cap. LVII.
2. Petr. 2.
Vocabula Angelorum. Ca. LVIII.
Heb. 11.

Phil. 109.
Psal. 148.
Col. 1.
77. Act. 17. 2. 2. 2.
Corpora angelorum. Cap. LIX.
L
Zach. 2.
Matth. 1.
Gen. 18. 19. & 31.
Artes satanae. Cap. LX.
M
2. Cor. 11.
Ecclesia angelorum & nostra. Cap. LXI.
Rom. 8.

Christus instaurantur oia. Ca. LXII.
Col. 1.
Philip. 4.
Pax regni caelorum. C. LXIII.
2. de Ciui. dei. cap. 29.
1. Cor. 13.
Pax dei. Philip. 4.
Remissio peccatorum. Ca. LXIII.
Luc. 15.

Rom. 8.
Sapient. 9.
Crimen Peccatum.
1. Ioan. 2.
Poenitentia. Cap. LXV. De poen. di. 1. ea. in actioe. 4. sen. di. 2. ca. 3. v. 2.
Psal. 50.
Psal. 37.
Iudicij futuri poenae praescribit. Ca. LXVI. Ecclesiastici. 40.
1. Cor. 11.
Titulus huius dei an sit profuturus. Ca. LXVII. 2. de Ciui. dei. ca. 21.
1. Cor. 13. Purgatorij.
Cap. 14. 15. & 16.

G illud est quod venerabilis Paulus coniugibus ait, Nolite fraudare inuicem, nisi ex consensu ad tempus ut vacetis orationi: & iterum ad id ipsum reuertimini, ne vos tentet satanas propter incontinentiam vestram: quod putari posset non esse peccatum, miseri scilicet coniugi non filiorum procreandorum causa, quod bonum est nuptiale, sed carnalis etiam voluptatis: ut fornicationis, siue adulterij, siue cuiusquam alterius immunditiae mortiferum malum, quod turpe est etiam dicere, quod potest tentante satana libido pertrahere, incontinentium deuinet infirmitas. Posset ergo, ut dixi, hoc putari non esse peccatum, nisi addidisset. Hoc autem dico secundum veniam, non secundum imperium. Quis autem iam esse peccatum neget, cum dari veniam facientibus Apostolica autoritas fateatur? Tale quiddam est ubi dicit, Audet quisquam vestrum aduersus alterum negocium habens iudicari apud iniquos, & non apud sanctos? Et paulo post, Secularia igitur iudicia si habueritis, inquit, eos qui contemptibiles sunt in Ecclesia, hos collocare ad iudicandum. Ad reuerentiam vobis dico, Sic non est inter vos quisquam sapiens qui possit inter fratrem & fratrem iudicare: sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles. Nam & hic posset putari iudicium habere aduersus alterum, non esse peccatum, sed tantummodo id extra Ecclesiam velle iudicari, nisi secutus adiungeret, Iam quidem omnino delictum est inter vos, quia iudicia habetis vobiscum. Et ne quisquam hoc ita excusaret, ut diceret iustum se habere negocium, sed iniquitatem se pati, quam velit a se iudicium sententia remoueri: continuo talibus cogitationibus vel excusationibus occurrit atque ait, Quare non magis iniquitatem patimini? Quare non potius fraudamini? Ut ad illud redeatur quod dominus ait, Si quis voluerit tunicam tuam tollere, & iudicio tecum contendere, dimitte illi & pallium. Et alio loco, Qui abstulerit, inquit, tuam, non li repetere. Prohibuit itaque suos de secularibus rebus cum aliis hominibus habere iudicium. Ex qua doctrina dicit Apostolus esse delictum, Tamen cum finit in Ecclesia talia iudicia finiri inter fratres, fratribus iudicantibus, extra Ecclesiam vero terribiliter vetat: manifestum est etiam hic quid secundum veniam concedatur infirmis. Propter haec atque huiusmodi peccata & alia licet iis minora, quae sunt verborum & cogitationum offensionibus, Apostolo Iacobo consentiente ac dicente, In multis enim offendimus omnes: oportet ut quotidie crebroque oremus dominum atque dicamus, Dimitte nobis debita nostra: nec in eo quod sequitur metiamur, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Sunt autem quaedam quae leuissima putarentur, nisi in scripturis demonstraretur opinione grauiora. Quis enim dicentem fratri suo, fatue, reum gehennae putaret, nisi veritas diceret? Cui tamen vulnere subiecit continuo medicinam, praecipit fraternae reconciliationis adiungens. Mox quippe ait, Si ergo offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersum te, & cetera. Aut quis aestimaret quam magnum peccatum sit, dies obseruare & menses & annos & tempora: sicut obseruant qui certis diebus siue mensibus siue annis volunt vel nolunt aliquid inchoare, eo quod secundum vanas doctrinas hominum fausta vel infausa existimant tempora: nisi huius mali magnitudinem ex timore Apostoli pensarem, qui talibus ait, Timeo ne forte sine causa laborauerim in vobis. Hinc accidit, quod peccata quantum magna & horrenda cum in consuetudinem venerint, aut parua aut

nulla esse creduntur: usque adeo ut non solum non occulanda, verum etiam iam praedicanda ac diffamanda videantur: quando sicut scriptum est, Laudatur peccator in desideriis animae suae, & qui iniqua gerit benedicitur. Talis in diuinis libris iniquitas & clamor vocatur. Sicut habes apud Esaiam Prophetam de vinea mala, Expectaui, inquit, ut faceret iudicium, fecit autem iniquitatem, & non iustitiam, sed clamorem. Vnde est illud in Genesi, Clamor Sodomorum & Gomorreorum multiplicatus est. Quia non solum iam apud eos non puniebantur illa flagitia, verum etiam publice vel lege frequentabantur. Sic nostris temporibus ita multa mala, etsi non talia, in apertam consuetudinem iam venerunt, ut pro his non solum excommunicare aliquem laicum non audeamus, sed nec clericum degradare. Vnde cum exponerem ante aliquot annos Epistolam ad Galatas, in eo ipso loco ubi ait Apostolus, Timeo ne forte sine causa laborauerim in vobis: exclamare compulsum sum, Vae peccatis hominum quae sola inuisitata exhorrescimus, visitata vero pro quibus abluendis filij dei sanguis effusus est, quantumvis tam magna sint, ut omnino claudi contra sese faciant regnum dei, saepe videndo omnia tolerare, saepe tolerando nonnulla etiam facere cogimus. Atque vti iam de domine non omnia quae non poterimus prohibere, faciamus. Sed videro vtrum me immoderatus dolor incaute aliquid compulerit dicere. Hoc nunc dicam quod quidem & in aliis opusculorum meorum locis saepe iam dixi. Duabus ex causis peccamus, Aut nondum videndo quid facere debeamus, aut non faciendo quod debere fieri iam videmus. Quorum duorum illud ignorantiae malum est, hoc infirmitatis. Contra quae quidem pugnare nos conuenit, sed profecto vincimur, nisi diuinitus adiuuemur, ut non solum videamus quid faciendum sit, sed etiam accedente sanitate delectatio iustitiae vincat in nobis earum rerum delectationes, quas vel habere cupiendo, vel amittere metuendo scientes videntesque peccamus: iam non solum peccatores, quod eramus etiam cum per ignorantiam peccabamus, verum etiam legis prauaricatores, cum id non facimus quod faciendum iam esse nouimus, vel facimus quod non faciendum esse iam scimus. Quapropter non solum si peccauimus ut ignoscat, propter quod dicimus, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: verum etiam ne peccemus ut regat, propter quod dicimus, Ne nos inferas in tentationem: ille rogandus est, cui dicitur in Psalmo, Dominus illuminatio mea & salus mea: ut illuminatio detrahat ignorantiam, salus infirmitatem. Nam & ipsa poenitentia quando digna causa est secundum morem Ecclesiae ut agatur, plerumque infirmitate non agitur: quia & pudor timor est displicendi, dum plus delectat hominum aestimatio, quam iustitia qua se quisque humiliat poenitendo. Vnde non solum cum agitur poenitentia, verum etiam ut agatur, dei misericordia necessaria est. Alioquin non diceret Apostolus de quibusdam, Ne forte det illis deus poenitentiam. Et ut Petrus amarere fletet, praemisit Euangelium & ait, Respexit eum dominus. Qui vero in Ecclesia remitti peccata non credens, contemnit tamen diuini muneris largitatem, & in hac obstinatione mentis diem claudit extremum, reus est illo irremissibili peccato in spiritum sanctum, in quo Christus peccata dimittit. De qua quaestione difficili in quodam propter hoc solum conscripto libello enucleatissime quantum potui disputauim. Iam vero de resurrectione carnis non sicut quidam reuixere

A uixere iterumque sunt mortui, sed in aeternam vitam, sicut Christi ipsius caro resurrexit, quemadmodum possum breuiter disputare, & omnibus quaestionibus quae de hac re moueri assolent satisfacere, non inuenio. Resurrectionem tamen carnem omnium quicumque nati sunt hominum atque nascentur, & mortui sunt atque morientur, nullo modo dubitare debet Christianus. Vnde primo occurrit de abortiuis foetibus quaestio, qui iam quidem nati sunt in vteris matrum, sed nondum ita ut iam possint renasci. Si enim resurrecturos eos dixerim, de iis qui iam formati sunt, tolerari potest ut quicquid quod dicitur. Informes vero abortus quis non procliuus perire arbitretur, sicut femina quae concepta non fuerit? Sed quis negare audeat, etsi affirmare non audeat, id acturam resurrectionem, ut quicquid formae defuit impleatur? Atque ita non desit perfectio quae accessura erat tempore, quemadmodum non erunt vitia quae accesserunt tempore: ut neque in eo quod aptum & congruum dies allaturi fuerat, natura fraudetur: neque in eo quod aduersum atque contrarium dies attulerant, natura turpetur: sed integretur quod nondum erat integrum, sicut instaurabitur quod fuerat vitiatum. Ac per hoc scrupulosissime quidem inter doctissimos queri ac disputari potest, quod vtrum ab homine intuenti possit ignorari, quando incipiat homo in vtero viuere. Vtrum sit quaedam vita occulta quae nondum motibus viuientis appareat. Nam negare vixisse puerperia, quae propterea membratim excantur & eiiciuntur ex vteris praegnantium, ne matres quoque si mortua ibi relinquuntur occidant, impudentia nimia videtur. Ex quo autem incipit homo viuere, ex illo vti quae iam mori potest. Mortuus vero, vbi quae illi mors potuit euenire, quomodo ad resurrectionem non pertineat mortuorum, reperire non possum. Neque enim & monstra quae nascuntur & viuunt, quamlibet cito moriantur, aut resurrectura negabuntur, aut ita vitata resurrectura credenda sunt, ac non potius correctae emendataeque natura. Absit enim ut illum bimembrem, qui nuper natus est in Oriente, de quo & fratres fidelissimi qui eum viderunt retulerunt, & sanctae memoriae Hieronymus presbyter scriptum reliquit: Absit, inquam, ut vnum hominem duplicem ac non potius duos, quod futurum fuerat, si gemini nascerentur, resurrecturos existimemus. Ita cetera quae singuli quique partus vel amplius vel minus aliquid habendo, vel quadam nimia deformitate monstra dicuntur, ad humanae naturae figuram resurrectione reuocantur: ita ut singulae animae singulae sua corpora obtineant, nullis cohaerentibus etiam quacumque coheretia nata fuerant: sed seorsum sibi singulis sua membra gestantibus, quibus humani corporis completur integritas. Non autem perit deo terrena materiae de qua mortalium creatur caro: sed in quemlibet puluere cineremve solutur, in quolibet halitus aurisque diffunditur, in quacumque aliorum corporum substantiam vel in ipsa elementa vertatur, in quorūcunque animalium etiam hominum cibum cedat carnemque mutetur, illi animae humanae puncto temporis redit, quae illam primitus ut homo fieret, cresceret, viueret, animauit. Ipsa itaque terrena materiae, quae discedente anima fit cadauer, non ita resurrectione reparabitur, vt ea quae dilabuntur & in alias atque alias aliarum rerū species formataeque vertuntur, quantumvis ad corpus redeant vnde dilapsa sunt, ad easdem quoque corporis partes vbi fuerunt redire necesse sit. Alioquin si capillis capitis redit quod tam crebra tonsura detrahit, si vnguibus quod totiens

dempsit exercitio, immoderata & indecens, cogitantibus & ideo resurrectione carnis non creditibus, occurrit infirmitas. Sed quemadmodum si statua cuiuslibet solubilis metalli aut igne liquefceret, aut contereretur in puluerem, aut confunderetur in massam, & eam vellet artifex rursus ex illius materiae quantitate reparare, nihil interesset ad eius integritatem, quae particulae materiae cui membro statuae redderetur, dum tamen totum ex quo constituta fuerat, restituta resumeret: Ita deus mirabiliter atque ineffabiliter artifex, de toto quo caro nostra confiterat, eam mirabili & ineffabili celebritate restituet. Nec aliquid attinget ad eius redintegrationem, vtrum capilli ad capillos redeat, & vngues ad vngues: an quicquid eorum perierat mutetur in carnem, & in partes alias corporis reuocetur, curate artificis prouidentia ne quid indecens fiat. Nec illud est consequens, vt ideo diuersa sit statua reuiuifcentium singulorum, quia fuerat diuersa viuētium, aut macri cum eadem macie, aut pinguis cum eadem pinguedine reuiuifcant. Sed si hoc est in consilio creatoris, vt in effigie sua cuiusque proprietates & discernibiles similitudines seruetur, in ceteris autem corporis bonis aequalia cuncta redantur: ita modificabitur illa in vnoquoque materiae, vt nec aliquid ex ea pereat, & quod alicui defuit ille suppleat, qui etiam de nihilo potuit quod voluit operari. Si autem in corporibus resurgentium rationalis inaequalitas erit, sicut est vocum quibus cantus impletur: hoc fiet cuique de materia corporis sui, quod & hominem reddat aequalem angelicis caetibus, & nihil inconueniens eorum ingerat sensibus. Indecorum quippe aliquid ibi non erit, sed quicquid futurum est, hoc decebit, quia nec futurum est si non decebit. Resurgent igitur sanctorum corpora sine vilo vitio, sine vlla deformitate, sicut sine vlla corruptione, onere, difficultate. In quibus tanta facilitas & resurgendi, & quanta felicitas erit. Propter quod & spiritalia dicta sunt, cum proculdubio corpora sint futura, non spiritus. Sed sicut nunc corpus animale dicitur, quod tamen corpus non anima est: ita tunc spiritale corpus erit, corpus tamen non spiritus erit. Proinde quantum attinet ad corruptionem, quae nunc aggrauat animam, & ad vitia, quibus caro aduersus spiritum concupiscit, tunc non erit caro sed corpus, quia & caelestia corpora perhibebunt. Propter quod dictum est, Caro & sanguis regnum dei non possidebunt. Et tanquam exponens quid dixerit, Neque corruptio, inquit, incorruptione possidebit. Quod prius dixit, caro & sanguis: hoc posterius dixit corruptio: & quod prius regnum dei, hoc posterius incorruptionem. Quantum autem attinet ad substantiam, etiam tunc caro erit. Propter quod & post resurrectionem corpus Christi caro appellatum est. Sed ideo ait Apostolus, Seminatur corpus animale, resurget corpus spiritale: quoniam tanta erit tunc concordia carnis & spiritus, viuificante spiritu sine sustentaculi alicuius indigentia subditam carnem, vt nihil nobis respignet ex nobis, sed sicut foris neminem, ita nec intus nos ipsos patiamur inimicos. Quicumque vero ab illa perditione nostra massa quae facta est per hominem primum, non liberantur per vnum mediatorem dei & hominum, resurget quidem etiam ipsi vnusquisque cum sua carne, sed vt cum diabolo & angelis eius puniantur. Vtrum sane ipsi cum vitiiis & deformitatibus fuerint corporum resurgant, quicumque in eis vitiosa & deformia membra gestauerunt, inquirendo laborare quid opus est? Neque enim fatigare nos debet incerta eorum habitudo vel pulchritudo, quorum erit certa & sempiterna damnatio. Nec

1. Cor. 7.

1. Cor. 6.

iudicatur.

1. Cor. 6. De correptione & gratia. ca. 3.

Math. 5.

Luc. 6.

1. Cor. 6.

Iacobi. 5.

Math. 6.

Que leuia, videtur esse iudicium grauiissima. C. LXXIX. Math. 5.

1. Tim. 2. c. 9. exiustiam.

Galat. 4.

Galat. 4. Vt supra leuia videtur etiam horrenda. Ca. LXXX.

Psal. 9.

Esai. 5.

Gen. 18.

Gala. 4.

L.

Peccati causa dup. Cap. LXXXI.

Math. 6.

Psal. 6.

Misericordia dei necessaria vbiq. C. LXXXII.

1. Tim. 2. Luc. 22.

Peccatum in spiritum sanctum. Caput LXXXIII. De verbis dñi sermone II.

Carnis resurrectio. Cap. LXXXIII.

For. abortiu. Caput LXXXV. Li. 22. de ciui. dei. ca. 12. & 13.

For. in vtero quando viuere incipiat. Ca. LXXXVI. 4. sen. di. 44. ca. illud.

Li. 22. de ciui. dei. ca. 13.

Mortui foetus. Caput LXXXVII. 4. sen. di. 44. ca. illud.

Li. 16. de ciui. dei. ca. 8.

Instauratio carnis quocumque modo perierit. Ca. LXXXVIII. 4. sen. di. 44. ca. Non enim

Superflua in stauratis corpib. nō accedat. Ca. LXXXIX.

D

21. de ciuitate dei. ca. 19.

Corporibus si decor ad def. Ca. XC.

E

4. sen. di. 44. ca. Non enim in fine. Resurgent corpora of vitio libera. Ca. XCI. 1. Cor. 15. 4. sen. di. 44. c. Hoc autem

Sapient. 9. Galar. 5.

1. Cor. 15.

Luc. 22. 1. Cor. 15.

Corpora dā natorum. Cap. XCII. 4. sen. di. 44. ca. de reprobis. 1. Tim. 2.

G moueat quomodo in eis erit corpus incorruptibile si dolere poterit, aut quomodo corruptibile si mori non poterit. Non est enim vera vita, nisi ubi feliciter viuunt: nec vera incorruptio, nisi ubi sal^o nullo dolore corrumpitur. Vbi autem infelix mori non sinitur, ut ita dicam, mors ipsa non moritur: & ubi dolor perpetuus non interimit sed affigit, ipsa corruptio non finitur. Hec in sanctis scripturis secunda mors dicitur. Nec prima tamen mors, qua suum corpus anima relinquere cogitur, nec secunda qua poenale corpus animam relinquere non permittitur, homini accidisset, si nemo peccasset. Mitissima sane omnium poena erit eorum, qui praeter peccatum, quod originale traxerunt, nullum in super addiderunt: & in ceteris qui addiderunt, tanto quisque terribiliorem ibi habebit damnationem, quanto hic minorem habuit iniquitatem. Remanentibus itaque angelis & hominibus reprobis in aeterna poena, tunc sancti scient plenius quid boni eis contulerit gratia. Tunc rebus ipsis euidentibus apparebit quod in Psalmo scriptum est, Misericordiam & iudicium cantabo tibi domine. Quia nisi per indebitam misericordiam nemo liberatur, & nisi per debitum iudicium nemo danatur.

H Tunc non latebit quod nunc latet, cum de duobus paruulis vnus esset assumendus per dei misericordiam, alius per iudicium relinquendus, in quo is qui assumetur agnosceret, quid sibi per iudicium deberetur nisi misericordia subueniret: cur ille potius quam iste fuerit assumptus, cum causa vna esset ambobus: cur apud quosdam non factae sint virtutes, quae si factae fuissent, egissent illi homines poenitentiam, & factae sint apud eos qui non fuerant credituri. Apertissime namque dominus dicit, Vae tibi Corozaim, & vae tibi Bethsaida, quia si in Tyro & Sidone factae fuissent virtutes quae factae sunt in vobis, olim in cilicio & cinere poenitentiam egissent. Nec utique deus iniuste noluit saluos fieri cum possent salui esse si vellent. Tunc in clarissima luce sapientiae videbitur quod nunc piorum fides habet, antequam manifesta cognitione videatur, quam certa & immutabilis & efficacissima sit voluntas dei, quam multa possit & non velit, nihil autem velit quod non possit: quamque sit verum quod in Psalmo canitur: Deus autem noster in caelo sursum, in caelo & in terra omnia quaecumque voluit fecit. Quod utique non est verum, si aliqua voluit & non fecit. Et quod est indignius, ideo non fecit quoniam ne fieret quod volebat omnipotens, voluntas hominis impediuit. Non ergo fit aliquid nisi omnipotens fieri velit, vel sinendo ut fiat, vel ipse faciendo. Nec dubitandum est deum facere bene etiam sinendo fieri quaecumque sunt male. Non enim hoc nisi iusto iudicio sinit. Et profecto bonum est omne quod iustum est. Quamuis ergo ea quae mala sunt in quantum mala sunt non sint bona: tamen ut non solum bona sed etiam sint & mala, bonum est. Nam nisi esset hoc bonum ut essent & mala, nullo modo esse sinerentur ab omnipotente bono. Cui proculdubio quam facile est quod vult facere, tam facile est quod non vult esse, non sinere. Hoc nisi credamus, periclitatur ipsum nostrae fidei confessionis initium qua nos in deum patre omnipotentem credere confitemur. Neque enim veraciter ob aliud vocatur omnipotens, nisi quia quicquid vult potest, nec voluntate cuiuspiam creaturae voluntatis omnipotentis impeditur effectus. Quamobrem videndum est quemadmodum sit de deo dictum, quia & hoc Apostolus verissime dixit, quia omnes homines vult saluos fieri. Cum enim non omnes, sed multo plures non

fiant salui, videtur utique non fieri quod deus vult fieri, humana scilicet voluntate impediende voluntatem dei. Quando enim quaritur causa, cur non omnes salui fiant, responderi solet, quia hoc ipsi nolunt. Quod quidem de paruulis dici non potest, quorum nondum est velle, seu nolle. Nam quod infanti motu faciunt, si eorum voluntati iudicaretur esse tribuendum, quando baptizantur, cum resistunt quantum possunt, etiam nolentes saluos eos fieri diceremus. Sed apertius dominus in Euangelio compellens impiam ciuitatem, Quotiens, inquit, volui colligere filios tuos sicut gallina pullos suos, & noluit: tanquam dei voluntas superata sit hominum voluntate, & infirmis nolendo impediendibus, non potuerit facere potestissimus quod volebat. Et ubi est illa omnipotentia qua in caelo & in terra omnia quaecumque voluit fecit, si colligere filios Hierusalem voluit & non fecit? An potius & illa quidem filios suos ab ipso colligi noluit, sed ea quoque nolente filios eius collegit ipse quos voluit: quia in caelo & in terra non quadam voluit & fecit, quadam vero voluit & non fecit, sed omnia quaecumque voluit fecit. Quis porro tam impie desipiat ut dicat deum malas hominum voluntates quas voluerit, quando voluerit, ubi voluerit, in bonum non posse conuertere? Sed cum facit, per misericordiam facit: cum autem non facit, per iudicium non facit. Quoniam cuius vult miseretur, & quem vult indurat. Quod cum diceret Apostolus, gratiam commendabat, ad cuius commendationem de illis in Rebecca vtero geminis fuerat iam locutus: quibus nondum natis, nec aliquid agentibus boni seu mali, ut secundum electionem propositum dei maneret, non ex operibus sed ex vocante dictum est ei, quia maior seruiet minori. Propter quod adhibuit alterum propheticum testimonium ubi scriptum est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Sentiens autem quemadmodum posset hoc quod dictum est permouere eos qui penetrare intelligendo non possunt hanc altitudinem gratiae. Quid ergo dicemus ait: Nunquid iniquitas est apud deum? Absit. Iniquum enim videtur ut sine vllis bonorum malorumve operum meritis, vnum deus diligat, odiatque alterum. Quia in re si futura opera vel bona huius vel mala illius, quae deus utique praeciebat, vellet intelligi, nequaquam diceret, modo ex operibus, sed diceret, ex futuris operibus, eoque modo istam solueret quaestionem: immo nullam quam solui opus esset faceret quaestionem. Nunc vero cum respondiisset, absit, id est, absit ut sit iniquitas apud deum, mox ut probaret nulla hoc iniquitate dei fieri, inquit, Moysi enim dicit, Miserebor cui misertus ero, & misericordiam praestabo cui misericors fuero: Quis enim nisi insipiens deum iniquum putet, siue iudicium poenale ingerat digno, siue misericordiam praestet indigno? Denique infert & dicit. Igitur non volentis, neque currentis, sed miseretis est dei. Ambo itaque gemini natura filij irae nascebantur, nullis quidem operibus propriis, sed originaliter ex Adam vinculo damnationis obstricti. Sed qui dixit, miserebor cui misertus ero, & misericordiam praestabo cui misericors fuero, Iacob dilexit per misericordiam gratuitam, Esau autem odio habuit per iudicium debitum. Quod cum deberetur ambobus, in altero alter agnouit non de suis distantibus meritis sibi esse gloriantium, quod in eadem causa idem supplicium non incurrit, sed de diuinae gratiae largitate, quia non volentis neque currentis, sed miseretis est dei. Altissimo quippe ac saluberrimo sacramento vniuersa facies, atque ut ita dixerim, vultus sanctarum scripturarum bene intuetes id admonere inuenitur, ut qui glo-

K **L** **M** **N** **O** **P** **Q** **R** **S** **T** **V** **X**

A qui gloriatur in domino gloriatur. Cum autem Apostolus misericordiam dei commendasset in eo quod ait, Igitur non volentis neque currentis, sed miseretis est deus: deinde ut etiam iudicium commendaret, quoniam in quo non sit misericordia, non iniquitas sit, sed iudicium, non est quippe iniquitas apud deum: continuo subiicit atque ait, Dicit enim scriptura Pharaoni, Quia ad hoc te excitavi, ut ostendam in te potentiam meam, & ut annuncietur nomen meum in vniuersa terra. Quibus dictis ad vtrumque concludens, id est, ad misericordiam & ad iudicium, inquit, Ergo cuius vult miseretur deus, & quem vult obdurat. Miseretur, scilicet magna bonitate, obdurat nulla iniquitate, ut nec liberatus de suis meritis gloriatur, nec damnatus nisi de suis meritis conqueratur. Sola enim gratia redemptos discernit a perditis, quos in vnam perditionis concreuerat massam ab origine ducta causa communis. Hoc autem qui eo modo audit ut dicat, quid adhuc conqueritur? Nam voluntati eius quis resistit: tanquam propterea malus non videatur esse culpandus, quia deus cuius vult miseretur, & quem vult obdurat: absit ut pudeat nos hoc respondere, quod respondiisse videmus Apostolum, O homo tu quis es qui respondeas deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus lutum ex eadem massa facere, aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam? Hoc enim loco quidam stulti putant Apostolum in responsione defecisse, & inopia reddenda rationis repressisse contradictoris audaciam. Sed magnum habet pondus quod dictum est, O homo tu quis es? Et in talibus quaestionibus ad suae capacitatis considerationem reuocat hominem verbo quidem breui, sed re ipsa magna est redditio rationis. Si enim non capit haec, quis est qui respondeat deo? Si autem capit, magis non inueniet quid respondeat. Videt enim si capit, vniuersum genus humanum tam iusto iudicio diuino in apostatica radice damnatum, ut etiam si nullus inde liberaretur, nemo recte posset dei vituperare iustitiam: & qui liberantur, sic oportuisse liberari: ut ex pluribus non liberatis, atque in damnatione iustissima derelictis, ostenderetur quid meruisset vniuersa conuersio, & quod etiam istos debitum iudicium dei duceret, nisi eius idebita misericordia subueniret: ut volentium de suis meritis gloriari, omnes obstruatur, & qui gloriatur in domino gloriatur. Haec sunt magna opera domini, exquisita in omnes voluntates eius: & tam sapienter exquisita, ut cum angelica & humana creatura peccasset, id est, non quod ille, sed quod voluit ipsa fecisset, etiam per eandem creaturam voluntatem, qua factum est quod creator noluit, impletet ipse quod voluit: bene utens & malis, tanquam summe bonus, ad eorum damnationem quos iuste praedestinavit ad poenam, & ad eorum salutem quos benigne praedestinavit ad gratiam. Quatum enim ad ipsos attinet, quod deus noluit fecerunt: quantum vero ad omnipotentiam dei, nullo modo id efficere valuerunt. Hoc quippe ipso quod contra voluntatem dei fecerunt, de ipsis facta est voluntas eius. Propterea namque magna opera domini exquisita in omnes voluntates eius, ut nullo & ineffabili modo non fiat praeter eius voluntatem, quod etiam contra eius sit voluntatem: quia non fieret si non sineret: nec utique nolens sinit, sed volens. Nec sineret bonus fieri male, nisi omnipotens etiam de malo facere posset bene. Aliquando autem bona voluntate homo vult aliquid quod deus non vult, etiam ipse bona multo amplius multoque certius voluntate. Nam illius mala vo-

luntas esse nunquam potest. Tanquam si bonus filius patrem velit viuere, quem deus bona voluntate vult mori. Et rursus fieri potest, ut hoc velit homo voluntate mala quod deus vult bona: velut si malus filius velit mori patrem, velit hoc etiam deus. Nempe ille vult quod non vult deus, iste vero id vult, quod vult & deus: & tamen bonae voluntati dei pietas illius potius consonat, quamuis aliud volentis, quam huius idem volentis impietas. Tantum interest quid velle homini, quid deo congruat, & ad quem finem suam quisque referat voluntatem, ut aut approbetur aut improbetur. Nam deus quaedam voluntates suas utique bonas implet per malorum hominum voluntates malas. Sicut per Iudaeos maleuolos bona voluntate patris Christus pro nobis occisus est. Quod tantum bonum factum est, ut Apostolus Petrus quando fieri id nolebat, Satanus ab ipso qui occidi venerat diceretur. Quam bonae apparebant voluntates piorum fidelium, qui nolebant Apostolum Paulum Hierusalem pergere, ne ibi pateretur mala quae Propheta Agabus praedixerat: & tamen deus haec illum pati volebat pro annuncianda fide Christi, exercens martyrem Christi. Neque iste bonam voluntatem suam impleuit per Christianorum voluntates bonas, sed per Iudaeorum malas: & ad eum potius pertinebant qui nolebant quod volebat, quam illi per quos volentes factum est quod volebat, quia id ipsum quidem, sed ipse per eos bona, illi autem mala voluntate fecerunt. Sed quantumlibet sint voluntates vel angelorum vel hominum, vel bonorum vel malorum, vel illud quod deus vel aliud volentes quam deus, omnipotentis voluntas dei semper inuicta est: quae mala esse nunquam potest, quia etiam cum mala irrogat, iusta est, & profecto quae iusta est mala non est. Deus igitur omnipotens siue per misericordiam cuius vult miseretur, siue per iudicium quem vult obdurat, nec inique aliquid facit, nec nisi volens quicquam facit, & omnia quaecumque vult facit. Ac per hoc cum audimus & in sacris literis legimus, quod velit omnes homines saluos fieri, quatenus certum sit nobis non omnes homines saluos fieri, non tamen ideo debemus omnipotentissimae dei voluntati aliquid derogare, sed ita intelligere quod scriptum est: Qui vult omnes homines saluos fieri, tanquam diceretur, nullum hominem fieri saluum, nisi quem saluum fieri ipse voluerit: non quod nullus sit hominum nisi quem saluum fieri velit, sed quod nullus fiat nisi quem velit, & ideo sit rogandus ut velit, quia necesse est fieri si voluerit. De orando quippe deo agebat Apostolus, ut hoc diceret: Sic enim intelligimus id quod in Euangelio scriptum est: Qui illuminat omnem hominem: non quia nullus est hominum qui non illuminetur, sed quia nisi ab ipso nullus illuminatur. Aut certe sic dictum est: Qui omnes homines vult saluos fieri, non quod nullus hominum esset quem saluum fieri nollet, qui virtutes miraculorum facere noluit aptus eos quos dicit acturos fuisse poenitentiam si fecisset: sed ut omnes homines omne genus humanum intelligamus per quascumque differentias distributum, reges, priuatos, nobiles, ignobiles, sublimes, humiles, doctos, indoctos, integri corporis, debiles, ingeniosos, tardicordes, factuos, diuites, pauperes, medioeres, mares, foeminas, infantes, pueros, adolecentes, iuuenes, seniores, senes: in linguis omnibus, in moribus omnibus, in artibus omnibus, in professionibus omnibus, in voluntatum & conscientiarum varietate innumerabili constitutos, & si quid aliud differentiarum est in hominibus: Quid est enim eorum vnde nos deus per vniuersum suum

Lib. 21. de ciui. dei. ca. 5.
Apoc. 2. & 20.
Infantiu codicio.
Ca. XCIII.
1. sen. dist. 33. ca. alioquin.
Santi plenitudo cognoscit bonitatem dei.
Ca. XCIII.
Psal. 100.
Ong nunc ocula olim reuelabuntur.
Cap. XCV.
Matth. 11.
1. sent. dist. 43. ca. his autem illi.
Psal. 113.
1. sen. dist. 46. ca. videri.
1. sen. dist. 45. c. permisso.
Oportet deo.
Ca. XCVI.
1. sen. dist. 46. ca. qui enim.
1. sen. dist. 42. c. ex quibusda.
De saluandis & peccatis voluntate dei.
Ca. XCVII.
1. Timo. 2.

D **E** **F** **G** **H** **I** **J** **K** **L** **M** **N** **O** **P** **Q** **R** **S** **T** **V** **X**

G dominum nostrum per omnes gētes saluos fieri homines velit, & ideo faciat, quia omnipotēs velle inaniter non potest quodcumque voluerit: Preceperat enim Apostolus vt oraretur pro singulis hominib⁹, & specialiter addiderat pro regibus & iis qui in sublimitate sunt, qui putari poterant fastu & superbia seculari à fidei Christiana humilitate abhorrere. Proinde dicit: Hoc enim bonum est coram saluatore nostro deo, id est, vt etiam pro talibus oretur, Statim vt desperationē tolleret, addidit: Qui omnes homines vult saluos fieri, & in agnitionem veritatis venire. Hoc quippe deus bonum iudicauit, vt orationibus humilium, dignaretur salutē præstare sublimium. Quod utique iam videmus impletū. Isto locutionis modo & dominus est vsus in Euangelio, vbi ait Pharisaïs: Decimatis mentam & rutam & omne olus. Neque enim Pharisaï & quacunque aliena & omnino per omnes terras alienigenarū omnia olera decimabat. Sicut ergo hic omne olus, omne olerum genus, ita & illic omnes homines, omne hominum genus intelligere possumus: Et quocunque alio modo intelligi potest, dum tamen credere nō cogamur aliquid omnipotentem deum voluisse fieri, factumq; non esse, qui sine vllis ambiguitatibus si in cælo & in terra, sicut & veritas cantat, omnia quæcumque voluit fecit, profecto facere noluit quodcumque non fecit. Quapropter etiam primum hominē deus in ea salute in qua cōditus erat custodire voluisset, eumq; opportuno tēpore post genitos filios sine interpositione mortis ad meliora perducere, vbi iam non solum peccatum non committere, sed nec voluntatem posset habere peccandi, si ad permanendum sine peccato sicut factus erat perpetuam voluntatem habiturum esse præcisisset. Quia vero eum male vsurum libero arbitrio, hoc est peccatum esse præciebat, ad hoc potius præparauit voluntatem suam, vt bene ipse faceret etiam de male faciente, ac sic hominis voluntate mala nō euacuaretur, sed nihilominus impleteretur omnipotētis bona. Sic enim oportebat prius hominē fieri, vt & bene velle posset & male, nec gratis si bene, nec impune si male: postea vero sic erit, vt male velle nō possit, nec ideo libero carebit arbitrio. Multo fortius liberi⁹ erit arbitriū, quod omnino non poterit seruire peccato. Neque enim culpanda est voluntas, aut voluntas non est, aut libera dicēda nō est, qua beati esse sic volumus, vt esse miseri non solum nolimus, sed nequaquam prorsus velle possimus. Sicut ergo nūc etiam anima nostra nolle infeliciter, ita tūc nolle iniquitate semper habitura est. Sed ordo prætermittēdus nō fuit, in quo deus voluit ostēdere, quā bonum sit animal rationale quod etiā peccare possit, quāuis sit melius quod peccare non possit: sicut minor fuit immortalitas, sed tamen fuit in qua posset etiā mori, quāuis maior futura sit in qua non possit mori.

Illam naturā humanā perdidit per liberū arbitriū, & hanc est acceptura per gratiam, quam fuerat, si non peccasset, acceptura per meritū: quāuis sine gratia nec tūc vllam meritum esse potuisset. Quia est peccatū in solo libero arbitrio erat constitutum, non tamen iustitiæ retinēda sufficiebat liberum arbitrium, nisi participatione immutabilis boni diuinum adiutorium præberetur. Sicut enim mori est in hominis potestate cum velit, nemo est enim qui non seipsum, vt nihil aliud dicam, vel non vscendo possit occidere, ad vitam vero tenendam voluntas non satis est, si adiutoria siue alimētorum siue quorūque tutaminam desint. Sic homo in Paradiso ad se occidendum relinquēdo iustitiā idoneus erat per voluntatem, vt autem ab eo teneretur vita iustitiæ, parum erat velle nisi ille qui eū fecerat adiualet. Sed post illam ruinā maior est misericordia dei, quando & ipsum liberum arbitrium liberandū est à seruitute, cui dominatur cum morte peccatū. Nec omnino per seipsum, sed per solam dei gratiam, quæ in fide Christi posita est liberatur: vt volūtas ipsa, sicut scriptū est à domino præparatur, quia cætera dei munera capiuntur per quæ veniatur ad munus æternum. Vnde & ipsam vitam æternam, quæ certa merces est operum bonorum, gratiam dei appellat Apostolus: Stipendium enī, inquit, peccati mors; gratia dei vita æterna in Christo Iesu domino nostro. Stipendium pro opere militiæ debitum redditur, non donatur, ideo dixit, Stipendium peccati mors: vt mortem peccato non immerito illatam, sed debitam demonstraret. Gratia vero nisi gratis sit, gratia non est. Intelligendum est igitur etiā ipsa hominis bona merita esse dei munera, quibus cū vita æterna redditur, quid nisi gratia pro gratia redditur? Sic ergo factus est homo rectus, vt & manere in ea rectitudine posset non sine adiutorio diuino, & suo fieri peruersus arbitrio: vtrūlibet horum elegisset, dei voluntas fieret, aut etiam ab illo, aut certe de illo. Proinde quia suā maluit facere quā dei, de illo facta est voluntas dei, qui ex eadē massa perditionis quæ de illius stirpe profuxit, facit aliud vas in honorem, aliud in contumeliā: in honorem, per misericordiam: in contumeliā, per iudiciū, vt nemo gloriatur in homine, ac per hoc nec in se. Nam neque per ipsum liberaremur vnū mediatores dei & hominum hominē Christum Iesum, nisi esset & deus. Sed cum factus est Adam homo scilicet rectus, mediatore non opus erat: Cū vero genus humanum peccata longe separauerunt à deo, per mediatorem qui solus sine peccato natus est, vixit & occisus est, reconciliari nos oportebat deo vsque ad carnis resurrectionem in vitam æternā: vt & humana superbia per humilitatem dei argueretur ac sanaretur, & demonstraretur homini quā longe à deo recesserat, cum per incarnatum deum reuocaretur, & per hominē deum exemplum obedientiæ contumaci homini præberetur, & vnigenito suscipiente formam serui, quæ nihil ante meruerat, fons gratiæ paderetur, & carnis etiam resurrectio redēptis promissa in ipso redemptore præmonstraretur, & per eandem naturam quam se decepsisse latrabatur diabolus vinceretur: nec tamē homo gloriaretur, ne iterū superbia nasceretur: & si quid aliud de tanto mediatoris sacramento à proficientibus videri & dici potest, aut tantum videri, etiam si non dici potest.

Tempus autem quod inter hominis mortē & vltimam resurrectionem interpositum est animas abditis receptaculis continet, sicut vnaquæque digna est vel reque vel erumna, pro eo quod sortita est in carne cū viueret. Neque negandum est defunctorum animas pietate suorum viuētium releuari, cum pro illis sacrificium mediatoris offertur, vel elemosynæ in Ecclesia fiunt. Sed eis hæc profunt, qui cū viuerent, vt hæc sibi postea prodesse possent, meruerunt. Est enim quidā viuendi modus, nec tam bonus vt nō requiratur ista post mortem. Est vero talis in bono, vt ista non requiratur, & est rursus talis in malo, vt nec his valeat cū hæc vita trāserit adiuari. Quocirca hic omne meritum comparatur, quo possit post hanc vitam releuari quispiam vel grauari. Nemo autem se speret quod hic neglexerit cū obierit apud deum promereri. Non igitur ista quæ pro defunctis

K defunctis commendandis frequētat Ecclesia, illi Apostolica sunt aduersa sententiæ, qua dictum est: Omnes enim astabimus ante tribunal Christi, vt referat vnusquisq; secundum ea quæ per corpus gessit, siue bonū, siue malum: quia etiam hoc meritum sibi quisq; cū in corpore viueret comparauit vt ei possent ista prodesse. Nō enim omnibus profunt. Et quare nō omnibus profunt, nisi propter differentiā vitæ quā quisque gessit in corpore: Cum ergo sacrificia siue altaris siue quacunque elemosynarum pro baptizatis defunctis omnibus offeruntur, pro valde bonis gratiarū actiones sunt: pro nō valde malis, propitiationes sunt: pro valde malis est nulla sententia mortuorum, qualescumq; viuorū consolationes sunt. Quibus autem profunt, aut ad hoc profunt, vt sit plena remissio, aut certe tolerabilior fiat ipsa damnatio. Post resurrectionē vero factū vniverso completoq; iudicio, suos fines habebunt ciuitates duæ, vna Christi, altera diaboli, vna bonorū, altera malorum, vtraque tamen angelorum & hominū. Istis voluntas, illis facultas non poterit vlla esse peccandi: vel vlla conditio moriēdi, istis in æterna vita vere feliciterq; viuētibus, illis infeliciter in æterna morte sine moriēdi potestate durantibus, quoniam vtrique sine fine. Sed in beatitudine isti alius alio præstabilis, in miseria vero illi, alius alio tolerabilis permanebunt.

Frustra itaq; nonnulli, imō quāplurimi æternā dānatorum pœnā, & cruciatus sine intermissione perpetuos, humano miserantur affectu, atq; ita futurū esse nō credunt: nō quidem scripturis aduersando diuinis, sed pro suo motu dura quæque molliendo, & in leniore stendendo sententiā, quæ putant in eis terribilius esse dicta quā verius. Non enim obliuiscetur, inquit, miseri deus, aut cōtinebit in ira sua miserationes suas. Hoc quidem in Psalmo legitur sancto. Sed de his sine vllō scrupulo intelligitur, qui vasa misericordiæ nuncupantur, quia & ipsi non pro meritis suis, sed deo miserante de miseria liberantur. Aut si hoc ad omnes existimant pertinere, non ideo necesse est vt dānationem opinentur posse finire eorū, de quibus dictum est, Et ibunt hi in supplicium æternum, ne isto modo putetur habitura finem quandoq; felicitas etiā illorum, de quibus ecōtrario dictum est: Iusti autē in vitam æternam. Sed pœnas dānatorum certis temporum interuallis existiment, si hoc eis placet, aliquatenus mitigari: etiā sic quippe intelligi potest manere in illis ira dei, hoc est ipsa dānatio. Hæc enim vocatur ira dei, nō diuini animi perturbatio: vt in ira sua, hoc est manente ira sua, non tamen contineat miserationes suas, non æterno supplicio finē dando, sed leuamen adhibendo vel interponendo cruciatibus. Quia nec Psalmus ait, ad finiendam irā suam, vel post iram suam, sed in ira sua. Quæ si sola esset quāta ibi minima cogitari potest, perire à regno dei, exulare à ciuitate dei, alienari à vita dei, carere tam magna multitudinē dulcedinis dei quā abscondit timentibus se, perfecti autē sperantibus in se, tam grandis est pœna vt ei nulla possint tormēta quæ nouimus comparari, si illa sit æterna, ista autē sint quālibet multis seculis longa sfinēda. Manebit ergo sine fine mors illa perpetua dānatorum, id est alienatio à vita dei, & omnibus erit ipsa communis, quālibet homines de varietate pœnarū, de dolorū releuatione vel intermissione pro suis humanis motibus suspicentur, sicut manebit cōmunitus omniū vita æterna sanctorum, quālibet bonorū distantia concorditer fulgeant. Ex ista fidei confessione quæ breuiter symbolo cōtinetur, & carnaliter cogitata

Gratia & si pœditi peccati. Ca. CVII. Rom. 6.

Roma. II.

2. sent. dist. 24. ca. 11.

Roma. 6.

Mediator Christus. Cap. CVIII. 1. Timo. 2.

Locus asarū vsq; ad iudiciū futurum. Cap. CIX. 13. q. 2. ca. 1. 4. sent. dist. 45. ca. 1.

Bona opera p defunctis. Cap. CX. Vbi sup. ca. Neque.

A defunctis commendandis frequētat Ecclesia, illi Apostolica sunt aduersa sententiæ, qua dictum est: Omnes enim astabimus ante tribunal Christi, vt referat vnusquisq; secundum ea quæ per corpus gessit, siue bonū, siue malum: quia etiam hoc meritum sibi quisq; cū in corpore viueret comparauit vt ei possent ista prodesse. Nō enim omnibus profunt. Et quare nō omnibus profunt, nisi propter differentiā vitæ quā quisque gessit in corpore: Cum ergo sacrificia siue altaris siue quacunque elemosynarum pro baptizatis defunctis omnibus offeruntur, pro valde bonis gratiarū actiones sunt: pro nō valde malis, propitiationes sunt: pro valde malis est nulla sententia mortuorum, qualescumq; viuorū consolationes sunt. Quibus autem profunt, aut ad hoc profunt, vt sit plena remissio, aut certe tolerabilior fiat ipsa damnatio. Post resurrectionē vero factū vniverso completoq; iudicio, suos fines habebunt ciuitates duæ, vna Christi, altera diaboli, vna bonorū, altera malorum, vtraque tamen angelorum & hominū. Istis voluntas, illis facultas non poterit vlla esse peccandi: vel vlla conditio moriēdi, istis in æterna vita vere feliciterq; viuētibus, illis infeliciter in æterna morte sine moriēdi potestate durantibus, quoniam vtrique sine fine. Sed in beatitudine isti alius alio præstabilis, in miseria vero illi, alius alio tolerabilis permanebunt.

Frustra itaq; nonnulli, imō quāplurimi æternā dānatorum pœnā, & cruciatus sine intermissione perpetuos, humano miserantur affectu, atq; ita futurū esse nō credunt: nō quidem scripturis aduersando diuinis, sed pro suo motu dura quæque molliendo, & in leniore stendendo sententiā, quæ putant in eis terribilius esse dicta quā verius. Non enim obliuiscetur, inquit, miseri deus, aut cōtinebit in ira sua miserationes suas. Hoc quidem in Psalmo legitur sancto. Sed de his sine vllō scrupulo intelligitur, qui vasa misericordiæ nuncupantur, quia & ipsi non pro meritis suis, sed deo miserante de miseria liberantur. Aut si hoc ad omnes existimant pertinere, non ideo necesse est vt dānationem opinentur posse finire eorū, de quibus dictum est, Et ibunt hi in supplicium æternum, ne isto modo putetur habitura finem quandoq; felicitas etiā illorum, de quibus ecōtrario dictum est: Iusti autē in vitam æternam. Sed pœnas dānatorum certis temporum interuallis existiment, si hoc eis placet, aliquatenus mitigari: etiā sic quippe intelligi potest manere in illis ira dei, hoc est ipsa dānatio. Hæc enim vocatur ira dei, nō diuini animi perturbatio: vt in ira sua, hoc est manente ira sua, non tamen contineat miserationes suas, non æterno supplicio finē dando, sed leuamen adhibendo vel interponendo cruciatibus. Quia nec Psalmus ait, ad finiendam irā suam, vel post iram suam, sed in ira sua. Quæ si sola esset quāta ibi minima cogitari potest, perire à regno dei, exulare à ciuitate dei, alienari à vita dei, carere tam magna multitudinē dulcedinis dei quā abscondit timentibus se, perfecti autē sperantibus in se, tam grandis est pœna vt ei nulla possint tormēta quæ nouimus comparari, si illa sit æterna, ista autē sint quālibet multis seculis longa sfinēda. Manebit ergo sine fine mors illa perpetua dānatorum, id est alienatio à vita dei, & omnibus erit ipsa communis, quālibet homines de varietate pœnarū, de dolorū releuatione vel intermissione pro suis humanis motibus suspicentur, sicut manebit cōmunitus omniū vita æterna sanctorum, quālibet bonorū distantia concorditer fulgeant. Ex ista fidei confessione quæ breuiter symbolo cōtinetur, & carnaliter cogitata

D lac est paruulorū, spiritaliter autē considerata atque tractata cibis est fortium, nascitur spes bona fidelium, cui charitas sancta comitatur, lde qua scriptum est Maior omnibus iis est, Sed de iis omnibus quæ fideliter sunt credēda, ea tantum ad spem pertinent quæ in oratione diuina cōtinētur. Maledictus est enim omnis, sicut diuina testantur eloquia, qui spem ponit in hominē, ac per hoc in semetipso qui spem ponit, huius maledicti vitulo innectitur. Ideo non nisi à domino deo petere debemus quicquid speramus nos, vel bene operaturos, vel pro bonis operibus adepturos. Proinde apud Euan gelistam Matthæū septem petitiones continere dominica videtur oratio: quarū in tribus æterna poscuntur, in reliquis quatuor temporalia, quæ tamen propter æterna consequēda sunt necessaria. Nā quod dicimus: Sanctificetur nomē tuum, adueniat regnum tuū, fiat voluntas tua sicut in cælo & in terra: quod non absurde quidam intellexerunt in spiritu & corpore: omnino retinēda sunt sine fine: & hic inchoata quantūcūque proficimus augentur in nobis: perfecta vero, quod in alia vita sperandum est, semper possidebuntur. Quod vero dicimus: Panē nostrum quotidianum da nobis hodie, & dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitorib⁹ nostris, & ne nos inducas in tentationē, sed libera nos à malo: quis non videat ad præsentis vitæ indigentiam pertinere? In illa itaque vita æterna vbi nos semper speramus futuros, & nominis dei sanctificatio, & regnum eius & voluntas eius in nostro spiritu & corpore perfecte atque immortaliter permanebunt. Panis vero quotidianus ideo dictus est, quia hic est necessarius, quātus animæ carniq; tribuēdus est, siue spiritaliter, siue carnaliter, siue vtroque intelligatur modo. Hic est etiā quāuis poscimus remissio, vbi est omnis remissio peccatorū: Hic tērationes quæ nos ad peccandū, vel illiciūt, vel impellunt: hic denique malū vnde cupimus liberari, illic autē nihil est istorū. Euāgelista vero Lucas in oratione dominica petitiones non septē, sed quinque complexus est, Nec ab isto utique discrepauit, sed quomodo ista septē sint intelligēda, ipsa sua breuitate cōmonuit. Nomen quippe dei sanctificatur in spiritu, et autē regnum in carnis resurrectione venturū est. Ostendēs ergo Lucas tertiā petitionē duarum superiorum esse quodāmodo repetitionē, magis eā prætermittēdo fecit intelligi. Deinde tres alias adiungit, de panē quotidiano, de remissione peccatorū, de tentatione vitæ. At vero quod ille i vltimo posuit: Sed libera nos à malo, iste nō posuit, vt intelligeremus ad illud superi⁹ quod de tēratione dictū est, pertinere. Ideo quippe ait, sed libera, nō ait, & libera, tanq; vnā petitionem esse demonstrans. Nō hoc, sed hoc, vt sciat vnusquisque in eo se liberari à malo quod non infertur in tentationē. Iā porrō charitas quā duabus istis, id est, fide ac spe maiorē dixit Apostolus, quāto in quocūque maior est, tāto melior est in quo est. Cū enim queritur, vtrū quisque sit homo bonus, nō queritur quid credat aut speret, sed quid amet. Nam qui recte amat, pculdubio recte credit & sperat: qui vero nō amat, inaniter credit, etiā si sunt vera quæ credit: inaniter sperat, etiā si ad verā felicitatē doceatur pertinere quæ sperat, nisi & hoc credat ac speret, quod sibi petēti donari possit vt amet. Quāuis enim sperare sine amore nō possit, fieri tamē potest vt id nō amet sine quo ad id quod sperat nō potest peruenire: Tanq; si speret vitā æternā, quis nō habeat, & nō amet iustitiā sine qua nemo ad illā puenit. Ipsa est autē fides Christi quā cōmēdat Apostol⁹, quæ per dilectionē operatur, & quod i di-

Hiducta fut.

Hicse. 17.

Oratio dñi. ca. C. CXV. Matth. 6.

iniferat.

Eadē oratio secūda Lucæ. Ca. CXVI. Lucæ. 116.

Charitas. Ca. CXVII. 1. Cor. 13.

Gal. 5.

Volūtas nostra qualis sit. Ca. CV.

2. sen. dist. 7. c. boni vero, & dist. 25. c. angeli. & li. 22. de ciuit. dei. ca. 30.

1. sent. dist. 25. c. Angeli.

Liberū arbitriū & gratia. Cap. CVI. 1. sent. dist. 29. cap. 1.

Mors impiorū vitæ piiorū perpetua. Ca. CXIII. 4. sen. di. 46. c. iuxta finē.

Cōfessio fidei. Caput CXIII.

lectione nondum habet, petit vt accipiat, querit vt inueniat, pullat vt aperiat, ei: Fides nanque impetrat quod lex imperat: Na sine dei dono, id est sine spiritu sancto, per quem diffunditur charitas in cordibus nostris, iu- bere lex poterit, non iuuare, & prauaricationem insu- per facere, qui de ignorantia se excusare non possit. Re- gnat enim carnalis cupiditas vbi non est dei charitas.

Sed cum in altissimis ignorantia tenebris nulla re- sistente ratione viuunt secundum carnem, haec sunt pri- ma hominis. Deinde cum per legem cognitio fuerit fa- cta peccati, si nodum diuinus adiuuat spiritus, secundum legem volens viuere vincitur, & sciens peccat, peccatoq; subditus seruit: A quo enim quis deuictus est, huic & fer- uis additus est: id agente scientia mandati, vt peccatum operetur in homine omnem concupiscentiam, cumulo prauaricationis adiecto, atque ita quod scriptum est impleatur: Lex subintravit vt abundaret delictum. Haec sunt secunda hominis. Si autem respexerit deus vt ad im- plenda quae mandat ipse adiuuare credatur, & agi homo coeperit dei spiritu, concupiscitur aduersus carnem pro- tiore robore charitatis: vt quauis sit adhuc quod homi- ni repugnet ex homine, non dum tota infirmitate sana- ta, ex fide tamen iustus viuat, iusteq; viuat in quantum non cedit malae concupiscentiae, vincente dilectione iusti- tiae. Haec sunt tertia bona spei hominis: In quibus si pia perseverantia quisque proficiat, postrema pars restat, quae post hanc vitam in requie spiritus, deinde in resurrectione etiam carnis implebitur. Harum quatuor differetia- rum, prima est ante legem, secunda sub lege, tertia sub gra- tia, quarta in pace plena atq; perfecta. Sic est & dei po- pulus ordinatus per temporum intervalla sicut deo pla- cuit, qui in mensura, numero & pondere cuncta dispo- nit. Nam fuit primitus ante legem: secundo sub lege, quae per Moysen data est: deinde sub gratia, quae reuelata est per primum mediatoris aduentum. Quae quidem gra- tia nec antea defuit quibus impartiri ea oportuit, qua- tuis pro temporis dispensatione velata & occulta: Neq; enim antiquorum quicunq; iustorum praeter Christi fidem salutem potuit inuenire. At vero nisi & illis co- gnitus fuisset, non potuisset nobis per eorum ministe- rium alias apertius, alias occultius prophetari. In quacumque autem quatuor istarum velut aetatum singu- lum quemq; hominem gratia regenerationis inuenierit, ibi ei remittuntur praeterita vniuersa peccata: & reatus ille nascendo contractus, renascendo dissoluitur. Reatq; multum valet quod spiritus vbi vult spirat, vt quida secundum illam seruitute sub lege esse non nouerint, sed cum mandato incipiant adiutorium habere diuinum.

Ante quam possit autem homo capax esse manda- ti, secundum carnem viuat necesse est: sed si iam sacra- mento regenerationis imbutus est, nihil ei mors oberit si tunc ex hac vita migraverit. Quia ideo Christus mor- tuus est & resurrexit, vt & viuorum & mortuorum do- minetur, nec tenebit regnum mortis eius, pro quo mor- tuus est ille liber in mortuis. Omnia igitur prae- cepta diuina referuntur ad charitatem, de qua dicit Apo- stolus: Finis autem praeccepti est charitas, de corde pu- ro, & conscientia bona & fide non ficta. Omnis itaque praeccepti finis est charitas, id est ad charitatem refertur omne praecceptum. Quod vero ita fit vel timore poenae, vel aliqua intentione carnali, vt non referatur ad illam charitatem, quam diffundit spiritus sanctus in cordibus nostris, nondum fit quemadmodum fieri oportet, quauis fieri videatur: Charitas quippe ista dei est & proximi: & vtiq; in his duobus praecceptis tota lex pedet & Pro-

phetaz. Adde Euangelium, adde & Apostolos: non enim aliunde vox ista, Finis praeccepti est charitas, & deus cha- ritas est. Quocunq; ergo mandat deus, ex quibus vnus est: Non moechaberis: & quacuq; non iubetur, sed speciali costi- lio monetur, ex quibus vnus est: Bonus est homini mulie- re non tangere: tunc recte fiunt quae referuntur ad diligen- dum deum, & proximum propter deum, & in hoc seculo, & in futuro: nunc deum per fide, tunc per specie, & ipsum proxi- mum nunc per fide. Non enim sciimus mortales corda mortalium, tunc autem illuminabit dominus abscondita te- nebrarum & manifestabit cogitationes cordium. Et tunc laus erit vnicuique a deo: quia id laudabitur & dilige- tur a proximo in proximo, quod ne lateat ab ipso illu- minabitur deo. Minuetur autem cupiditas charitate cre- scente, donec veniat hic ad talem magnitudinem qua maior esse non possit. Maiorem enim charitatem nemo habet, quam vt animam suam quis ponat pro amicis suis. Ibi autem quis explicet quanta charitas erit, vbi cupiditas quam vel coercendo superet nulla erit: quam sum- ma sanitas erit, quando contentio mortis nulla erit.

Sed sit aliquando huius voluminis finis, quod ipse videris, vtrum Enchiridion vel appellare debeas vel ha- bere. Ego tamen cum spernenda tua in Christo Iesu stu- dia non putarem, bona de te credens, in adiutorio no- stri redemptoris confidens ac sperans, teq; in eius me-bris plurimum diligens, librum ad te sicut valui, vti na- tam comodum q; prolixum, de fide, spe, & charitate conscripsi.

FINIS.

DESIDERII ERASMI ROTE- rodami censura in libellum de do- gmatibus Ecclesiasticis.

Libellus ferebatur inter opera Tertulliani, quod quae nec illius est, ut qui cap. 4. referatur inter hereticos, nec Augustini. Videtur partim ex huius operibus col- lectus, partim ex decretis synodorum. Cap. 25. citatur quaedam ex epistola Innocentii Romani Pontificis, quae est ordine. 93. licet verbis aliquot immutatis: multaq; hinc citatur in decretis Po- tificum, & sententiis Theologorum, sed ita tractata, ut fere so- let notha. Nec verba sunt eadem, & capita quaedam desunt in ue- tustis exemplaribus.

DIVI AVRE-

LII AVGVSTINI HIPPONEN- SIS EPISCOPI, LIBER DE definitionibus orthodoxae fi- dei, siue Ecclesiasticis dogmatibus.

REDIMVS vnum esse deum patrem & filium & spiritum sanctum. Patrem, eo quod filium ha- beat. Filium, eo quod patrem ha- beat. Spiritum sanctum, eo quod sit ex patre & filio procedens, pa- tri & filio coaeternus. Pater ergo principium deitatis: qui sicut nunquam fuit non deus, ita nunquam fuit non pater, a quo filius natus, a quo spiritus sanctus non natus, quia non est filius, neque ingentus quia non est pater, neque factus, quia non est ex nihilo, sed ex deo patre & deo filio deo procedens. Pater aeternus, eo quod aeternum habeat filium cuius aeternus sit pater. Filius aeternus, eo quod sit patri coaeternus. Spiritus sanctus aeternus, eo quod sit patri & filio coaeternus. Non confusa in vna persona

De fide tri- tatis. Cap. I.

1. sent. dist. 29. cap. 1. De fide & simbolo. c. 9

A persona trinitas, vt Sabellius dicit, neq; separata aut di- uisa in natura diuinitas, vt Arrius blasphematur, sed alter in persona pater, alter in persona filius, alter in persona spiritus sanctus. Vnus natura in sancta trinitate deus pa- ter & filius & spiritus sanctus. Non pater carnem as- sumpsit, neque spiritus sanctus, sed filius tantum: vt qui e- rat in diuinitate dei patris filius, ipse fieret in homine hominis matris filius: ne filij nomen ad alterum trans- iret, qui non esset aeterna natiuitate filius. Dei ergo filius factus est hominis filius, natus secundum veritatem natu- ram ex deo dei filius, & secundum veritatem naturam ex homine hominis filius: vt veritas geniti non adoptione, non appellatione, sed in vtraque natiuitate filij nomen na- scendo haberet, & esset verus deus & verus homo vnus filius. Non ergo duos Christos, neque duos filios fate- mur, sed deum & hominem vnum filium. Quem prop- terea & vngentum dicimus, manentem in duabus sub- stantiis, sicut eius naturae veritas contulit, non confusis na- turis, neque inmixtis sicut Thimothei volunt, sed societate vnitis. Deus ergo hominem assumpsit, homo in- deum transiit, non naturae verisimilitate, sicut Apollina- rista dicunt, sed dei dignatione: vt nec deus mutaretur in humanam substantiam assumendo hominem, nec ho- mo in diuinam glorificatus in deum: quia mutatio vel verisimilitas naturae & diminutionem & abolitionem sub- stantiae facit. Creditur a nobis sine confusione coniun- cta sancta trinitas, sine separatione distincta. Natus est ergo dei filius ex homine & non per hominem, id est, non ex viri coitu, sicut Ebion dicit: sed carnem ex vir- ginis corpore trahens, & non de caelo secum afferens, sicut Marcion, Origenes, & Eutyches affirmant. Neque in phantasia, id est absque carne, sicut Valentinus asserit, id est, neque putatiue imaginatum, sed corpus verum. Non tantum carnem ex carne, sicut Marcianus, sed verus deus ex diuinitate, & verus homo ex carne vnus filius: in di- uinitate verbum patris & deus, in homine anima & ca- ro. Anima non absque sensu & ratione, vt Apollinaris, neque caro absque anima, vt Eunomius: sed anima cum ratione sua, & caro cum sensibus suis, per quos sensus veros in passione, & ante passionem suae carnis dolores sustinuit. Neque sic est natus ex virgine, vt & diu- nitatis initium homo nascendo acceperit, quasi antequam nasceretur ex virgine deus non fuerit, sicut Artemon & Berillus & Marcellus docuerunt, sed aeternus deus & ho- mo ex virgine natus est. Nihil creatum aut seruiens in trinitate credamus, vt vult Dionysius fons Arrii: ni- hil inaequale, vt vult Eunomius, vt Arrius: nihil inaequa- le gratiae, vt vult Aetius: nihil anterius posteriusve aut minus, vt Arrius: nihil extraneum aut officiale alteri, vt Macedonius: nihil persuasionem aut surreptionem insertum, vt Manichaeus: nihil corporeum, vt Melito & Tertullianus: nihil corporaliter effigiatum, vt Anthropomorphus & Vadianus: nihil sibi inuisibile a creaturis, vt Origenes: ni- hil creaturis visibile, vt Fortunatus: nihil moribus vel voluntate diuersum, vt Marcion: nihil ex trinitatis essen- tia ad creaturam naturam deductum, vt Plato & Ter- tullianus: nihil officio singulare nec alteri communica- bile, vt Origenes: nihil confusum, vt Sabellius: sed totum perfectum, quia totum ex vno & vnum ex toto: non ta- men solitarium, vt praesumunt Praxeas & Syluanus, Pe- tapolitana damnabilis illa doctrina. Homouision ergo, id est coessentialis in diuinitate patri filius, Ho- mouision patri & filio spiritus sanctus, homouision deo & homini vnus filius, manens deus in homine suo in glo- ria patris, desiderabilis videri ab angelis: sicut pater &

De incarnatio- ne Christi. Cap. II. 3. sen. dist. 7. ca. diligenter. De trinitate perfecta. Caput III. Quod eter- nus deus ex virgine na- tus sit. Caput. III. C. Quod eter- nus deus ex virgine na- tus sit. Caput. III. C. De trinitate perfecta. Caput III. Quod eter- nus deus ex virgine na- tus sit. Caput. III. C. De trinitate perfecta. Caput III. Quod eter- nus deus ex virgine na- tus sit. Caput. III. C.

De homouision. Ca. V. 1. Petri. 1. De iudicio viuorum & mortuorum. Cap. VIII. De iudicio viuorum & mortuorum. Cap. VIII. De iudicio viuorum & mortuorum. Cap. VIII. De iudicio viuorum & mortuorum. Cap. VIII.

spiritus sanctus adoratur ab angelis & ab omni creatu- ra, non homo factus praeter deum vel Christus cum deo, sicut blasphematur Nestorius, sed homo in deo & deus in homine. Erit resurrectio mortuorum omnium ho- miniu, sed vna & insimul & semel. Non prima iustorum, & secunda peccatorum, vt fabula est somniantium, sed vna omnium. Et si id resurgere dicitur quod cadit, caro ergo nostra in veritate resurgit, sicut in veritate cadit, et non secundum Origenem inmutatio corporum erit, id est aliud nouum corpus pro carne: sed eadem caro cor- ruptibilis quae cadit tam iustorum quam iniustorum in- corruptibilis resurget, quae vel poenam sustinere possit pro peccatis, vel in gloria aeterna manere pro meritis. Om- niuni enim hominum erit resurrectio. Si omnium erit, ergo omnes moriuntur, vt mors ab Adam ducta om- nibus filius eius dominetur. Et maneat illud privilegium in domino quod de eo specialiter dicitur: Non dabis san- ctum tuum videre corruptionem. Eius enim caro non vi- dit corruptionem. Hanc rationem maxima patrum tur- ba tradente suscepimus. Verum quia sunt & alij aequae ca- tholici & eruditi viri, qui credunt, anima in corpore ma- nente immutandos ad incorruptionem & immortalitatem eos qui in aduentu domini viuui inueniendi sunt, & hoc eis reputari pro resurrectione ex mortuis, quod morta- litatem immutatione deponant, non mortem: quolibet quis acquiescat modo, non est haereticus, nisi ex contentione hereticus fiat. Sufficit enim in Ecclesiae lege carnis resur- rectionem credere futuram de morte. Quod autem dicimus in symbolo, in aduentu domini viuos ac mor- tuos iudicandos, non solum iustos & peccatores signifi- cari, sicut Diodorus putat, sed & viuos eos qui in carne inueniendi sunt credimus, qui adhuc morituri credun- tur, vel immutandi sunt, vt alij volunt, vt suscitati con- tinuo vel reformati cum ante mortuis iudicentur.

Post resurrectionem & iudicium non credamus re- stitutionem futuram, quam Origenes desirat: vt damo- nes vel impij homines post tormenta quasi supplicij ex- purgati, vel illi in angelicam quae creati sunt redeant di- gnitatem, vel isti iustorum societati donentur: eo quod hoc diuinae conueniat pietati, ne quid ex rationalibus pe- eat creaturis, sed quolibet modo saluetur. Sed nos cre- damus ipsi iudici omnium & retributori iusto, qui dixit: Ibiunt impij in supplicium aeternum, iusti autem in vitam aeternam, vt percipiant fructum operum suorum. In principio creauit deus caelum & terram & aquam ex ni- hilo. Et cum adhuc tenebrae ipsam aquam occultarent, & aqua terram absconderet, facti sunt angeli & omnes caelestes virtutes, vt non esset ociosa dei bonitas, sed ha- beret in quibus per multa ante spatia bonitatem suam osten- deret: & ita hic visibilis mundus ex materia quae a deo fa- cta fuerat, factus est & ornatus. Nihil incorporeum & inuisibile natura credendum, nisi solum deum, id est, patrem & filium & spiritum sanctum. Qui ideo recte in- corporeus creditur, quia vbiq; est, & omnia implet at- que costringit: ideo & inuisibilis omnibus creaturis, quia incorporeus est. Creatura omnis corporea est, ange- li & omnes caelestes virtutes corporeae, licet non carne subsistant. Ex eo autem corporeas esse credimus intelle- ctuales creaturas, quod localiter circumscribuntur, sicut & anima humana quae carne clauditur, & demones qui per substantiam angelicam naturae sunt. Immortales esse credimus intellectuales naturas, quia carne carent, nec habent quod cadant vt resurrectione egeant post rui- nam necessaria. Animas hominum non esse ab ini- tio inter ceteras intellectuales naturas, nec simul crea- tas,

De iudicio viuorum & mortuorum. Cap. VIII. De iudicio viuorum & mortuorum. Cap. VIII. De iudicio viuorum & mortuorum. Cap. VIII. De iudicio viuorum & mortuorum. Cap. VIII. De iudicio viuorum & mortuorum. Cap. VIII.

Math. 7. 2. sent. dist. 26. ca. & si. Rom. 5.

Quatuor gra- dus ad felici- tate secundum quatuor aeta- tes. Caput CXVIII. Rom. 3. 1. Pet. 2. Rom. 5.

Galat. 5.

Abac. 2.

Sapient. 11.

Renascencia spūs. Caput C. XIX.

Ioan. 3.

Sacramentum regenerationis. C. C. XX.

Roma. 4. Psal. 57.

Charitas. Ca. C. XXI. 2. sent. dist. 38. cap. 1. 1. Tim. 2.

3. sen. dist. 16. ca. Cu duo.

Math. 22. 1. Tim. 1. 1. Ioan. 4. Exod. 23. 1. Cor. 7.

1. Cor. 4.

Ioan. 15.

Quare opus coecepterit. C. C. XXI.

L.

De fide tri- tatis. Cap. I.

1. sent. dist. 29. cap. 1. De fide & simbolo. c. 9

De homouision. Ca. V. 1. Petri. 1.

De resurre- ctione. Ca. VI.

Resurrectio omnium co- munit. Caput VII. Psal. 15. Act. 2.

E.

De iudicio viuorum & mortuorum. Cap. VIII.

De iudicio viuorum & mortuorum. Cap. VIII.

Math. 24. 1. Creatio mudi. Cap. X.

Solus deus incorporeus. Cap. XI.

Omnis crea- tura corpo- rea. Ca. XII.

Intellectua- les naturae immortales. Cap. XIII. Anima ho- mo- nis quae creatur. Cap. XIII.

Gtas, sicut Origenes fingit: neque cū corporibus per coitū feminantur, sicut Luciferiani, Cyrillus & alij Latinarum præsumptores affirmant, quasi naturæ consequentiā seruant. Sed dicimus creationem animæ solum creatorem omnium nosse, & corpus tantum per coniugij copulam feminari, dei vero iudicio coagulari in vulua & compingi atque formari, ac formato iam corpore animam cōstans & corpore, & egrediatur vltus ex vtero, ple nus humana substantia. Neque duas animas esse dicimus, in vno homine, sicut Iacobus & alij Syrorū scribūt, vnam animalē qua animetur corpus, & immixta sit sanguini, & alteram spiritalem quæ rationem ministrat: sed dicimus vnam esse eadēque animam in homine, quæ & corpus sua societate viuificet, & semetipsam sua ratione disponat, habens in sese libertatem arbitrij, vt in sua substantiā eligat cogitatione quod vult. Solum hominem credimus habere animam substantiam quæ exuta corpore viuunt, & sensus suos atque ingenia viuaciter tenet. Non cum corpore moritur, sicut Aratus asserit: neque post modicum interuallum, sicut Zenon dicit, quia substantialiter viuunt. Animalium vero animæ non sunt substantiæ, sed cum carne ipsa carnis viuacitate nascuntur, & cū carnis morte finiuntur & moriuntur, & ideo nec ratione reguntur, sicut Plato & Alexander putant, sed ad omnia naturæ incitamenta ducuntur. Anima humana, non cum carne moritur, quia non cum carne, vt superius diximus, seminatur, sed formato in vtre matris corpore, dei iudicio creatur & infunditur, vt viuat homo intus in vtero, & sic procedat natiuitate in mundum. Duabus substantiis tantum constat homo, anima & corpore. Anima cū ratione sua, & corpore cum sensibus suis. Quos tamen sensus absque animæ societate non mouet corpus. Anima vero & sine corpore rationale suūtenet. Non est tertius in substantia hominis spiritus, sicut Didymus contendit, sed spiritus ipsa est anima pro spiritali natura, vel pro eo quod spiret in corpore spiritus appellatur. Anima vero ex eo vocatur, quod ad viuendum vel ad viuificandum animet corpus. Tertium vero qui ab Apostolo cū anima & corpore inducitur spiritum, gratiam sancti spiritus esse intelligamus, quam orat Apostolus vt integra perseueret in nobis, ne nostro vitio aut minuat aut fugeret a nobis, quia spiritus sanctus effugiet fictum. Libertati arbitrij sui commissus est homo statim in prima cōditione, vt sola vigilantia mentis amittente, & etiam in præcepti custodia perseueraret, si vellet in eo quod creatus fuerat permanere. Postquam vero seductione serpentis per Euam cecidit, naturæ bonum perdidit, pariter & vigorem arbitrij: non tamen electionem, ne non esset suū quod euitaret peccatum, nec merito indulgeretur quod non arbitrio diluisset. Manet itaque ad quærendam salutem arbitrij libertas, id est rationalis voluntas, sed admonente prius deo & inuitante ad salutem, vt vel eligat vel sequatur vel agat occasione salutis, hoc est inspiratione dei. Vt autem cōsequatur quod eligit vel quod sequitur vel quod occasione agit, dei esse libere confitemur. Initiū ergo salutis nostræ deo miserante habemus: vt acquiescamus salutiferæ inspirationi, nostræ potestatis est: vt adipiscamur, quod acquiescendo admonitioni cupimus, diuini est muneris: vt non labamur in adepto salutis munere, sollicitudinis nostræ est & cœlestis pariter adiutorij: vt labamur, potestatis nostræ est & ignauia. Non tamen ad obtinendam sine illo, qui quærentes facit inuenire, qui pulsantibus aperit, qui petentibus do-

nat. Sicut ergo initiū salutis nostræ deo miserante & inspirante habere nos credimus: ita arbitriū naturæ nostræ sequax esse diuinæ inspirationis, libere confitemur. Igitur vt non labamur à bono vel naturæ vel meriti, sollicitudinis nostræ est & cœlestis pariter adiutorij: vt labamur, potestatis nostræ & ignauia. Firmissime credendum est, in prauaricatione Adæ omnes homines naturalem possibilitatem & innocētiam perdidisse: & neminem de profundo illius ruine per liberum arbitrium posse consurgere, nisi eum gratia dei miserantis exerit: liberum enim arbitrium ille perpeius, dum suis inconsultius utitur bonis, cadens in prauaricationis profunda demersus est. Et nihil quemadmodum exinde surgere posset inuenit, suaque in æternū libertate deceptus, huius ruine latuisset oppressu, nisi eum post Christi pro sua gratia reuelasset aduentus, qui per nouæ regenerationis purificationem omne præteritum vitium sui baptismatis lauacro purgauit. Neminem esse per semetipsum bonum nisi participationem sui ille donauerit qui solus est bonus. Neminem etiam baptismatis gratia renouatum idoneum esse ad superandas diaboli insidias & ad vincendas carnis concupiscentias, nisi per quotidianum adiutorium dei, perseuerantiam bonæ cōuersationis acceperit. Quod nemo nisi per Christum libero bene utatur arbitrio, idem magister in epistola ad Mileuentanum conciliū data prædicat, dicens: Aduerte tandem o prauissimarum mentium doctrina, quod primum hominem ita libertas ipsa decepit, vt dū indulgētius frenis eius utitur, in prauaricationem præsumptione incideret. Nec ex hac potuit erui, nisi ei proidentia regenerationis statum pristinae libertatis Christi domini reformasset aduentus. Quod omnia studia & omnia opera ac merita sanctorum ad dei gloriā laudemque referenda sint, quia nemo aliūde ei placeat, nisi ex eo quod ipse donauerit: in quam nos sententiam dirigit beatæ recordationis papæ Zozimi regularis auctoritas, cum scribens ad totius orbis Episcopos ait: Nos autem instinctu dei, omnia enim bona ad auctorem suū referenda sunt vnde nascuntur, ad fratrum & cœpiscoporum nostrorum conscientiam vniuersā retulimus. Hūc autem sermonem sincerissimæ veritatis luce radiātem tāto Aphri Episcopi honore venerati sunt, vt ita ad eūdem virum scriberent, Illud vero quod in literis quas ad vniuersas prouincias curasti esse mittendas posuisti, dicens: Non tamen instinctu dei, & cetera, sic accipimus dictum, vt illos qui contra dei adiutorium extollunt humani arbitrij libertatem, distincto gladio veritatis velut cursim transiens amputares. Quid enim tam libero fecisti arbitrio, quā quod vniuersa in nostræ humilitatis conscientiam retulisti? & tamen instinctu dei factum esse fideliter sapienterque vidisti, veraciter fidenterque dixisti. Ideo vtique, quia præparatur volūtas à domino, Et vt boni aliquid agāt, paternis inspirationibus suorum ipse tangat corda filiorum. Quotquot enim spiritu dei aguntur, hi filij dei sunt, vt nec nostrum deesse sentiamus arbitrium, & in bonis quibusque volūtas humanae singulis motibus, magis illius valere non dubitemus auxilium. Ita deus ex cordibus hominum, atque in ipso libero operatur arbitrio, vt sancta cogitatio, pium consiliū, omnique motus bonæ voluntatis ex deo sit: quia per alium aliquid boni possumus, sine quo nihil possumus. Quicumque dixerit gratiam dei qua iustificamur per Iesum Christum dominum nostrum, ad solam remissionem peccatorum valere quæ iam commissa sunt, non etiā ad adiutorium gratiæ vt non committantur,

Gratia. Cap. XXII.

Nemo bonus per se. Cap. XXIII. Perseuerantia in bonis à deo. Caput XXIII.

M Liberum arbitrium. Cap. XXV.

Merita. Caput XXVI.

Roma. 2.

Quicquid boni ex deo. Ca. XXVII

Gratia vis. C. XXVIII. de cons. di. 4. ca placuit vt quæcūque dixerit.

Amittantur, anathema sit. Quisquis dixerit gratiam dei per Iesum Christum propter hoc tantum nos adiuuare ad non peccandum, quia per ipsum nobis reuelatur & aperitur intelligentia mandatorum, vt sciamus quid appetere & quid vitare debeamus, non autem per illam nobis præstari vt quod faciendum cognouimus etiā facere diligamus atque valeamus, anathema sit. Obsecrationum quoque sacerdotalium sacramenta respiciamus, quæ ab Apostolis tradita in toto mundo, atque in omni catholica ecclesia vniiformiter celebrantur, vt legem credendi, lex statuat supplicandi. Cum enim sanctarum plebiū præsules mandata sibi met legatione fungantur apud diuinam clementiā, humani generis agunt causam, & tota secum Ecclesia congemiscente postulant & precantur, vt infidelibus donetur fides, vt idololatraz ab impietatis suæ liberentur erroribus, vt Iudeis ablato cordis velamine, lux veritatis appareat, vt hæretici catholice fidei perceptione respiciant, vt schismatici spiritum rediuuæ charitatis accipiant, vt lapsi penitentia remedia conferantur, vt denique catechumenis ad regenerationis sacramenta reductis, cœlestis misericordiaz aula referatur. Hæc autem non perfunctoriè neque inaniter à domino peti, rerum ipsarum mōstrat effectus, quandoquidem ex omni errorum genere plurimos deus dignatur attrahere, quos erutos de potestate tenebrarum transferat in regnum filij charitatis suæ, & ex vasis iræ faciat vasa misericordiaz. Quod adeo totum diuini operis esse sentitur, vt hæc efficienti deo gratiarū semper actio laudisque confessio pro illuminatione talium vel correctione referantur. Illud etiam quod circa baptizandos in vniuerso mūdo sancta Ecclesia vniiformiter agit, nō ociofo contemplatur intuitu. Cum siue paruuli, siue iuuenes ad regenerationis veniunt sacramentum, non prius fontem vitæ adeant quā exorcismis & exufflationibus clericorum spiritus ab eis immundus abigatur: vt tunc vere appareat quando princeps mundi huius mittatur foras, & quomodo prius aligerit fortis & deinceps vasa eius diripiantur, in possessionem translata victoris, qui captiuam ducit captiuitatem, & dat dona hominibus. Omnium bonorū affectuum atque operum, & omnium studiorum, omniumque virtutum quibus ab initio fidei ad deum tenditur, deum profitemur auctorem. Et non dubitamus ab ipsius gratia omnia hominis merita præueniri, per quæ fit vt aliquid boni & velle incipiamus & facere. Quo vtique auxilio & munere dei non aufertur liberum arbitrium, sed liberatur, vt de tenebroso lucidum, de prauo rectum, de languido sanum, de imprudente sit prouidū. Tanta enim est erga omnes homines bonitas dei, vt nostra velit esse merita, quæ sunt ipsius dona, & pro iis quæ largitus est æterna præmia sit donaturus. Agit quippe in nobis vt quod vult & velimus & agamus: nec ociofa esse in nobis patitur quæ exercenda non negligenda donauit: vt & nos cooperatores simus gratiæ dei, ac si quid in nobis ex nostra viderimus remissione languescere, ad illum sollicitè recurramus, qui sanat omnes languores nostros, & redimit de interitu vitam nostram, & cui quotidie dicimus: Ne nos inducas in tentationē, sed libera nos à malo. Quicumque dicit Adam primum hominem mortalem factum, ita vt siue peccaret, siue non peccaret, moreretur in corpore hoc, id est de corpore exiret, non peccati merito, sed necessitate naturæ, anathema sit. Quicumque paruulos recentes ab vteris matrum baptizandos negat, aut dicit in remissionem quidem peccatorū eos baptizari, sed nihil ex Adā

Intelligentia ex gratia. Ca. XXIX. de cons. di. 4. c. qui quis dixerit.

Preces sacerdotum. Cap. XXX.

Exorcismus & sufflatio. Ca. XXXI. De cons. di. 4. cap. siue paruuli. Ioan. 12. Math. 12. Psalm. 67.

Gratia & liberum arbitrium. Cap. XXXII.

Psalm. 102. Math. 6. Adā primo immortalis. C. XXXIII.

De baptizandis infans. Cap. XXXIII.

trahere originalis peccati, quod lauacro regenerationis expietur, vnde sit consequens vt in eis forma baptismatis in remissionem peccatorum nō vera, sed falsa intelligatur, anathema sit: Quoniam non aliter intelligendū est quod ait Apostolus: Per vnum hominem peccatum intrauit in mūdum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit: in quo omnes peccauerunt: nisi quemadmodum Ecclesia catholica vbiq; diffusa semper intellexit. Propter hanc enim fidei regulam etiam paruuli qui nihil peccatorum in seipsis adhuc committere potuerunt, ideo in peccatorum remissionem veraciter baptizantur, vt in eis regeneratione mūdetur, quod generatione traxerunt. Quod ait sanctus Ioānes Apostolus: Si dixerimus quia peccatum nō habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis nō est: quisquis sic accipiendum putauerit vt dicat propter humilitatem non oportere dici nos non habere peccatum, non quia veritas est, anathema sit. Sequitur enim Apostolus & adiungit: Si autem cōfessi fuerimus peccata nostra, fidelis est & iustus, qui remittat nobis peccata, & mūdnet nos ab omni iniquitate. Vbi satis apparet, hoc non tantum humiliter, sed etiam veraciter dici. Poterat enim Apostolus dicere: Si dixerimus, non habemus peccatum, nos ipsos extollimus, & humilitas in nobis non est. Sed cum ait: Nos ipsos decipimus, & veritas in nobis non est: satis ostendit, eū qui dixerit se non habere peccatum, non vere loqui, sed falsum. Quicumque dixerit in oratione dominica ideo dicere sanctos: Dimitte nobis debita nostra, vt non pro seipsis hoc dicant, quia non est eis iam necessaria ista petitio, sed pro aliis qui sūt in suo populo peccatores: & ideo non dicere vnumquēque sanctorū, Dimitte mihi debita mea, sed dimitte nobis debita nostra, vt hoc pro aliis potius quam pro se iustus petere intelligatur: anathema sit. Sanctus enim & iustus errat Apostolus Iacobus, cum dicebat: In multis enim offendimus omnes. Nam quare additum est, omnes, nisi vt ista sententia cōueniret Psalmo vbi legitur: Ne intres in iudicium cum seruo tuo, quoniam non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens? Et in oratione sapientissimi Salomonis: Non est homo qui non peccet. Et in libro sancti Iob: In manu omnis hominis signat, vt sciat omnis homo infirmitatem suam. Vnde etiam Daniel sanctus & iustus, cum in oratione pluraliter diceret: Peccauimus, iniquitatem fecimus, & cetera quæ ibi veraciter & humiliter cōfiteretur, ne putaretur quemadmodum quidam sentiunt, hoc non de suis, sed de populi sui dixisse peccatis: postea dixit, Cū orarem & confiterer peccata mea, & peccata populi mei domino deo meo: nō luit dicere, peccata nostra, sed, populi sui dixit, & suæ quoniam futuros istos qui tam male intelligerent tanquam Propheta præuidit. Quicūque ipsa verba dominice orationis, vbi dicimus, Dimitte nobis debita nostra: ita volunt à sanctis dici, vt humiliter non veraciter hoc dicatur: anathema sit. Quis enim ferat orātem, non hominibus sed ipsi domino mentientem, qui labijs sibi dicit dimitti velle, & corde dicit se sibi dimittantur debita non habere? Si quis per offensam prauaricationis Adæ non totum, id est secundum corpus & animam in deterius dicit hominem commutatum, sed animæ libertate illa durante corpus tantūmodo corruptioni credit obnoxium, Pelagij errore deceptus aduersatur scripturæ dicenti: Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Et, Nescitis, quoniam cui obeditis, & à quo quis superatur eius seruus adicitur? Si quis soli Adæ prauaricationem suam, nō etiam eius propagini asserit nonuisse,

De cons. di. 4. ca. placuit vt quicūque.

Roman. 9.

Ioan. 1. Omnes verè simus peccatores. Caput XXXV.

E

Matth. 6. Oibus orāndum pro dimittendis peccatis. Caput XXXVI.

Iacobi. 3.

Psalm. 142.

Ecl. 7.

Iob. 37

Daniel. 9.

Ibidem.

Mat. 6. Dimittuntur debita etiam sanctis. Ca. XXXVII.

Lapsus Adæ. Caput XXXVIII. Pzech. 18. Roma. 6. 2. Petri. 2.

Peccatū Adæ in posteros. C. XXXIX.

Quod duas animas non sint in hoīe. Cap. XV.

Anima hominis immortalis. Cap. XVI.

Animæ brutorum. Cap. XVII.

Infunditur anima. Ca. XVIII.

Due substantiæ hominis. Cap. XIX.

Asia & spiritus idem. Cap. XX.

1. Theol. 5.

Sapient. 1. De libero arbitrio. Cap. XXI. Gene. 1. 7. perficite.

Matth. 7.

G cuius, aut certe mortem tantum corporis quæ pona peccati est, non autem & peccatum quod mors est animæ per vnum hominem in omne genus humanum transfuse testatur, iniustitiam deo dabit, contradicens Apostolo dicenti: Per vnum hominem peccatū intrauit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes homines peccauerunt. Si quis inuocatione humana gratiam dei dicit posse conferri, non autem ipsam gratiā facere vt inuocetur à nobis, contradicit Esaia propheta, vel Apostolo idem dicenti: Inuentus sum à non querentibus me, palam apparui iis qui me non interrogabant. Si quis vt à peccato purgemur voluntatem nostram deū expectare contendit, non autem vt etiam purgari velimus, per sancti spiritus infusionem & operationem in nobis fieri confiteatur, resistit ipsi spiritui sancto per Salomonem dicenti: Præparatur voluntas à domino. Et Apostolo salubriter prædicanti: Deus est qui operatur in nobis & velle & perficere pro bona voluntate. Si quis sicut augmentum, ita etiam initium fidei, ipsumque credulitatis affectum quo in eum credimus qui iustificat impium & ad regenerationem sacri baptismatis peruenimus, non gratia donum, id est per inspirationem spiritus sancti corrigentem voluntatem nostram ab infidelitate ad fidem, ab impietate ad pietatē, sed naturaliter nobis inesse dicit, Apostolicis dogmatibus aduersarius approbatur, beato Apostolo Paulo dicente: Confidimus, quia qui cepit in vobis bonum opus perficiet vsque in diem Christi lesu. Et illud: Vobis datum est pro Christo, non solum vt in eum credatis, verum etiam vt pro illo patiamini. Et, Gratia salui facti estis per fidem, & hoc nō ex vobis, dei enim donum est. Qui enim fidem qua in deum credimus dicunt esse naturalem, omnes eos qui ab ecclesia Christi alieni sunt, quodammodo fideles esse definiunt.

H Si quis sine gratia dei credentibus, volentibus, desiderantibus, conantibus, studentibus, petentibus, querentibus, pulsantibus nobis misericordiam dicit conferri diuinitus, non autem vt credamus, velimus, vel hæc omnia sicut oportet agere valeamus per infusionem & inspirationem sancti spiritus in nobis fieri constituit: & aut humilitati, aut obedientiæ humanæ subiungit gratiæ adiutorium, nec vt obedientes & humiles simus ipsius gratiæ donum esse consentit: resistit Apostolo dicenti, Quid enim habes, quod non accepisti? Et, Gratia dei sum id quod sum. Si quis per naturæ vigorem bonum aliquid quod ad salutem pertinet vitæ æternæ cogitare vt expedit aut eligere, siue salutari, id est Euangelicæ prædicationi consentire posse confirmat, absque illuminatione & inspiratione spiritus sancti, qui dat omnibus suauitatem in consentiendo & in credendo veritatem, heretico fallitur spiritui, non intelligens vocem dei in Euangelio, dicentis: Sine me nihil potestis facere. Et illud Apostoli: Non quodd idonei sumus cogitare aliquid à nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex deo est.

I Si quis alios per misericordiam, alios vero per liberum arbitrium, quod in omnibus qui de præuaricatione primi hominis nati sunt constat esse vitium, ad gratiam baptismi posse venire contendit, à recta fide probatur alienus. Ille enim non omnium liberum arbitrium per peccatum primi hominis asserit infirmatum: aut certe ita læsum putat, vt tamen quidam valeant sine reuelatione dei ministerium salutis æternæ per semetipsum posse conquirere. Quod quàm sit contrarium ipse dominus probat, qui non aliquos sed neminem ad se posse venire testatur, nisi quem pater attraxerit. Sicut & Pe-

tro dicit: Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus qui in cælis est. Et Apostolus: Nemo potest dicere dominus Iesus, nisi in spiritu sancto. Arbitrium voluntatis in primo homine infirmatum, nisi per gratiam baptismi non potest reparari. Quod amissum nisi à quo potuit dari, non potest reddi. Vnde veritas dicit: Si vos filius liberauerit, tunc vere liberi eritis. Natura humana etiam si in illa integritate in qua est condita permaneret, nullo modo se ipsam creatore suo non adiuuante seruaret. Vnde cum sine dei gratia salutem non posset custodire quam accepit, quomodo sine dei gratia poterit reparare quod perdidit. Sicut eis qui volentes in lege iustificari à gratia exciderunt, verissime dicit Apostolus: Si in lege iustitia est, ergo Christus gratis mortuus est: sic eis qui gratiam quam commendat & percipit fides Christi putant esse naturam, verissime dicitur: Si per naturam iustitia est, ergo gratis Christus mortuus est: iam hic enim erat lex, & non iustificabat. Iam hic erat & natura, & non iustificabat: ideo Christus non gratis mortuus est, vt & lex per illum impleteretur qui dixit, Nō veni soluere legem, sed implere: & natura per Adam perditam per illum repararetur, qui dixit, venisse se querere & saluare quod perierat. Secundum superscriptas sanctarum scripturarum sententias, vel antiquorum patrum definitiones, hoc deo propiciante & prædicare debemus & credere, quod per peccatum primi hominis ita genus humanum sit inclinatum, vt nullus postea aut diligere deum sicut oportuit, aut credere in deum, aut operari propter deum quod bonum est possit, nisi eum gratia misericordiae diuinæ præuenierit. Vnde & Abel iustus & Noë & Abrahæ & Isaac & Iacob: omni que antiquorum sanctorum multitudini illam præclaram fidem quam in ipsorum laude prædicat Apostolus Paulus, nō per bonum naturæ, quod prius in Adam datum fuerat, sed per gratiam dei credimus fuisse collatam. Quam gratiam etiam post aduentum domini omnibus qui baptizari desiderant, non in libero arbitrio haberi, sed Christi nouimus simul & credimus largitate conferri, secundum illud quod iam sæpe dictum est & prædicat Paulus Apostolus: Vobis datum est pro Christo non solum vt in eum credatis, sed etiam vt pro eo patiamini. Et illud: Deus qui cepit in vobis bonum opus, perficiet vsque in diem domini nostri. Et illud: Gratia salui facti estis per fidem, & hoc nō ex vobis, dei enim donū est. Et quod de seipso ait Apostolus: Misericordiam consecutus sum, vt fidelis essem. Non dixit quia eram, sed vt essem. Et illud: Quid habes quod non accepisti? Et illud: Omne datum bonum, & omne donum perfectum desursum est, descendens à patre luminum. Et illud: Nemo habet quicquā nisi illi datum fuerit desuper. Hoc etiam secundum fidem catholicam credimus, quod post acceptam baptismi gratiam, omnes baptizati Christo auxiliante & cooperante quæ ad salutem animæ pertinent possunt & debeant si fideliter laborare voluerint adimplere. Aliquos vero ad malum diuina potestate prædestinatos esse, non solum credimus, sed etiam si suat qui tantum mali credere velint: cum omni detestatione illis anathema dicimus. In omni opere bono non nos incipimus & postea per dei misericordiam adiuuamur, sed ipse nullis præcedētibus bonis meritis & fidem & amorem sui prius inspirat: vt & baptismi sacramenta fideliter requiramus & post baptismum eū ipsius adiutorio ea quæ sibi sunt placita implere possimus. Vnde manifestissime credendum est, quod & illius latronis quem dominus ad

K

1. Corin. 12. Liberum arbitrii. Cap. XLVI.

Ioan. 5. Gratia. Ca. XLVII.

An gratia sit natura. Ca. XLVIII. Gala. 2.

Mat. 5.

L

Luc. 19. Repetitio periorum. Ca. XLIX.

Hebr. 11.

Phil. 5.

Ibidem.

Ephes. 2. M. 1. Corin. 7.

1. Corin. 4. Iaco. 1.

Ioan. 3. Voluntas hominis post baptismum. Cap. I.

Initium meritum vnde. Ca. LI.

Luc. 23.

A ad paradisi patriam reuocauit, & Cornelij Centurionis ad quem angelus domini missus est: Zachariæque qui ipsum dominum suscipere meruit illa tam admirabilis fides non fuerit de natura, sed diuinæ gratiæ largitate donata. Baptisma vnum est, sed in ecclesia, vbi vna fides est, vbi in nomine patris & filij & spiritus sancti datur. Et ideo si qui apud illos hereticos baptizati sunt qui in sanctæ Trinitatis confessione baptizant, & veniunt ad nos, recipiantur quidem vt baptizati, ne sanctæ Trinitatis inuocatio vel confessio annulletur: sed doceantur integre & instruantur, quo sensu sanctæ Trinitatis mysterium in ecclesia teneatur: & si consentiunt credere vel acquiescunt confiteri, purgati iam fidei integritate confirmantur manus impositione. Si vero paruuli sunt vel hebetes qui doctrinam non capiunt, respondeant pro illis qui eos offerunt iuxta nomen baptismi: & sic manus impositione & chrismate communiti, Euchari-stiæ mysteriis admittantur. Illos autem qui non sanctæ Trinitatis inuocatione apud hereticos baptizati sunt, & veniunt ad nos, baptizari debere pronunciamus, nō re-baptizari. Neque enim credendum est eos fuisse baptizatos, qui non in nomine patris & filij & spiritus sancti iuxta regulam à domino positam tincti sunt: vt sunt Paulini, Procliani, Borboritæ, Siphori qui nunc vocantur Bonosiani, Photiniani, Montani & Manichæi, variæque impietatis germina: vel ceteræ istorum originis siue ordinis pestes, quæ duo principia sibi ignota introducunt, vt Cerdon & Marcion: vel contraria, vt Manichæus: vel tria & Barbara, vt Setianus & Theodosius: vel multa, vt Valentinus: vel Christum hominem fuisse absque deo, vt Cerinthus, Hebion, Artemo & Photinus. Exiit, inquam, si qui ad nos venerint, non requirendum ab eis vtrum baptizati sint an non, sed hoc tantum, si credant ecclesiæ fidem, & baptizentur ecclesiastico baptismate.

Quotidie Euchari-stiæ communionem percipere nec laudo nec reprehendo. Omnibus tamen dominicis diebus comunicandum suadeo & hortor, si tamē mens sine affectu peccandi sit. Nam habentem adhuc voluntatem peccandi, grauari magis dico Euchari-stiæ perceptione quam purificari. Et ideo quāuis quis peccato mordeatur, peccandi non habeat de cetero voluntatem, & comunicaturus satisfaciat lachrymis & orationibus: & cōfidens de domini miseratione, qui peccata piæ confessioni donare consuevit, accedat ad Euchari-stiam intrepidus & securus. Sed hoc de illo dico quem capitalia & mortalia peccata non grauant. Nam quem mortalia crimina post baptismum commissa premunt, hortor prius publica pœnitentia satisfacere, & ita sacerdotis iudicio reconciliatum communioni sociari, si vult nō ad iudicium & condemnationem sui Euchari-stiam percipere. Sed & secreta satisfactioe solui mortalia crimina non negamus, sed mutato prius seculari habitu, & confesso religionis studio per vitæ correctionē, & iungi immo perpetuo luctu miserante deo, ita duntaxat, vt contraria pro iis quæ pœnitet agat, & Euchari-stiam omnibus dominicis diebus supplex & submissus vsque ad mortem percipiat. Pœnitentia vera, est pœnitenda non admittere, & admissa desere. Satisfactio pœnitentia, est causas peccatorum excidere, nec earum suggestionibus aditum indulgere. In diuinis promissionibus nihil terrenum vel transitorium expectemus, sicut Melitani sperant. Non nuptiarū copulam sicut Cerinthus & Marcion delirant. Non quod ad cibum vel ad potum pertinet, sicut Papiæ, auctore Hirenæo, & Tertullianus & Laurentius acquiescunt. Neque post mille annos post re-

Acto 10. Luc. 19.

Qui sint habendi pro baptizatis. Cap. LII. Ephes. 4. Matth. 28. De cōf. dist. 4. cap. ij qui apud.

fmorem.

De Euchari-stia. Ca. LIII de cōf. dist. 2. c. quotidie

4. ff. de 12. c. instituti est.

De pœnitentia. C. LIIII. 4. ff. de 1. c. 1. Et di. 15. c. His respōderi. De diuinis promissionibus. C. LV

surrectionem regnum Christi in terra futurum, & sanctos cum illo in delitiis regnatos speremus, sicut Ne-pos docuit, qui primam iustorum resurrectionem, & secundam impiorum confinxit. Et inter has duas mortuorum resurrectiones, gentes ignorantes deum in angelis terrarum in carne seruandas. Quæ post mille annos regni in terra iustorum, instigante diabolo moueri dæ sunt ad pugnam contra iustos regnantes: & domino pro iustis pugnante imbre igneo compescendas: atque ita mortuas, cum ceteris in impietate antè mortuus ad æterna supplicia in incorruptibili carne resuscitandas. Nullum credimus ad salutem nisi deo inuitante venire. Nullum inuitatum salutem suam nisi deo auxiliante operari. Nullum nisi orantem auxilium promereri. Nullum dei voluntate perire, sed per seipsum pro electione arbitrii, ne ingenuitatis libertas atque potestas semel homini attributa ad seruilium cogatur necessitatem. Malum vel malitia non est à deo creata, sed à diabolo inuenta, quia & ipse bonus à deo creatus est. Sed quia libero arbitrio vt pote rationalis creatura à deo cōmissus est, & cogitandi acceperat facultatem, scientiam boni vertit ad malum: & multa cogitando factus est inuētor mali: & quod in se perdidit, inuidit in aliis nec contentus solus perire, suauit aliis, vt qui esset suæ malitiæ inuentor, fieret & aliorum author: & ex eo malum vel malitia percurrit in ceteras rationales creaturas.

Vnde cognoscimus nihil esse naturæ immutabile, nisi solum deum patrem & filium & spiritum sanctum, qui mutari non potest à bono, quia natura possidet bonum, nec potest aliud quid esse quàm bonum. Angeli vero qui in illa qua creati sunt beatitudine perseuerant, non natura possident bonum vt non mutarentur cum ceteris, sed arbitrii seruantes bonam voluntatem, & bonum conditionis, & fidem suo domino. Propter quod & merito ab ipso domino sancti angeli vocantur, quod tenuerunt arbitrii sanctitatem, nec lociorum exemplo deuauerunt à bono. Fides vera quæ est catholica omnium creaturarum siue spiritualium siue corporaliū bonam consistit substantiam, & mali nullam esse naturam: quia deus qui vniuersitatis est conditor, nihil non bonum fecit. Vnde & diabolus bonus esset, si in eo quod factus est permaneret. Sed quia naturali excellentia male vsus est, & in veritate non stetit, non in contrariam substantiam transit, sed à summo bono cui debuit adherere, discessit. Virtutes angelicæ quæ in diuino amore fixæ perstiterunt lapsis superbiensibus angelis, hoc munere retributionis acceperunt, vt nulla iam rubigine surripientis culpæ mordeantur: vt & in contemplatione conditoris sine felicitatis sine permaneant, & in hoc sic condita æterna stabilitate subsistant. Tales creati sunt angeli, vt si vellent in beatitudinis lucē persisterent. Si autem vellent, etiam labi potuissent. Vnde & Satan cum sequētibus legionibus cecidit. Sed post eius lapsum ita confirmati sunt angeli qui perstiterunt, vt cadere omnino nō possent, quia ne omnino iam caderent, virtutem incommutabilitatis acceperunt. Bonæ sunt nuptiæ, sed causa filiorum & compescendæ fornicationis obtentu. Melior est continentia, sed non sibi sufficit ad beatitudinem si pro solo amore pudicitie retinetur, sed si & cum affectu causa vacandi domino eligatur, alioquin diuortium magis coniugi videbitur esse, quàm appetitio castitatis. Virginitas vtroque bono præcellor est, quia & naturam vincit & pugnam. Natura, corporis integritate: pugnam, pace castimoniam, quæ pro solo amore pudicitia in pace est Bonū est

Quod nullū saluatur nisi deo auctore. Cap. LVI.

Quod malū nō sit à deo: Cap. LVII. 2. ff. de iudi. 35. cap. quod circa.

E

Nihil non mutabile præter deū. Cap. LVIII.

Stabilitas in angelis. Cap. LIX.

Naturā nihil est malū. Cap. LX.

Ioan. 6.

F Felicitas angelorum. Cap. LXI.

Libera voluntas angelorū. Cap. LXII.

Nuptiæ. Cap. LXIII.

Continentia. Ca. LXIIII.

Virginitas. Cap. LXV. Ciborū delectus. Cap. LXVI.

Bonū est

G est cibum cum gratiarum actione sumere, & quicquid deus præcepit edendum est. Abstineri autem ab aliquibus non quasi à malis, sed quasi non necessariis, non est malum. Moderari vero vsum pro necessitate & tempore, proprie Christianorum est. Malas vero dicere nuptias vel fornicationi comparandas aut stupro: cibos quoque credere malos, vel malitias causare percipientibus, non est Christianorum, sed proprie Hierachitarum & Manichæorum. Sacratæ vero virginitati nuptias coacquare, aut pro amore castigandi corporis, abstinentibus à vino vel carnibus nil credere meriti accrescere, non hoc Christiani, sed Ioviniani est. Integra fide credendum est, beatam Mariam dei Christi matrem, & virginem concepit, & virginem genuisse, & post partum virginem permanisse. Nec est blasphemiam Heluidij acquiescendum qui dixit, Fuit virgo ante partum, non virgo post partum. Elementa, id est cælum & terram non credamus abolenda per ignem, sed in melius commutanda, figuram quoque mundi, id est imaginem, non substantiam transfiguram. Bonum est facultates cum dispensatione pauperibus erogare. Melius est pro intentione sequedi dominum in simul donare, & absolutum sollicitudine cum Christo egere. Maritum duarum post baptismum matronarum clericum non ordinandum. Neque eum qui vnam quidem, sed concubinam non matronam habuit: Nec illum qui viduam, aut repudiatam, vel meretricem in matrimonio sumpsit. Neque eum qui semetipsum quolibet corporis sui membro indignatione aliqua vel iusto iniustove timore superatus truncauerit. Neque illum qui vsum accepisse conuincitur, aut in scena luisse dinoscitur. Neque eum qui publica penitentia mortalia crimina desit. Neque illum qui aliquando in furiam versus insanit, vel afflictione diaboli vexatus est. Nec eum qui per ambitionem ad imitationem Simonis magi pecuniam offert. Sanctorum corpora & præcipue beatorum martyrum reliquias, ac si Christi membra sincerissime honorada, & basilicas eorum nominibus appellatas velut loca sancta diuino cultui mancipata, affectu piissimo & deuotione fidelissima adendas credimus. Si quis contra hanc sententiam venerit, non Christianus, sed Eunomianus & Vigilantianus creditur. Baptizatus tantum iter esse salutis credimus, Nullum catechumenum, quantum in bonis operibus defunctum vitam aternam habere credimus, excepto martyrio vbi tota baptismi sacramenta complentur. Baptizandus confitetur fidem suam coram sacerdote, & interrogatus respondet: hoc & martyr coram persecutore facit, qui & confitetur fidem suam, & interrogatus respondet. Ille post confessionem vel aspergitur aqua vel intingitur: & hic vel aspergitur sanguine, vel contingit igne. Ille manus impositione pontificis accipit. Spiritum sanctum: hic habitaculum efficitur spiritus sancti, dum non est ipse qui loquitur, sed spiritus patris qui loquitur in illo. Ille communicat Eucharistiam in commemoratione mortis domini: hic ipsi Christo commoritur. Ille confitetur se mundi actibus renunciaturum: hic ipsi renunciat vitam. Illi peccata omnia dimituntur: in isto extinguuntur. In Eucharistia non debet pura aqua offerri, vt quidam sobrietatis falluntur imagine, sed vinum cum aqua mixtum: quia & vinum fuit in redemptionis nostræ mysterio, cum dixit, Non bibam amodo de hoc genimine vitis: & aqua mixtum, non quod post carnem dabatur, sed quod de latere eius lancea percusso aqua cum sanguine egressa, vinum de vera eius carnis vite cum aqua expressum ostenditur. Bona est caro nostra &

Nuptiæ & cibus. Caput LXVII.

Merita ex abstinentia. Ca. LXVIII.

Beata virginem semper fuisse virginem. Caput LXIX.

De elemētis mundi. Ca. LXX. Math. 19. De facultatibus erogandis. Caput LXXI.

Impedimentum clericatus. Ca. LXXII.

Dis. 50. ca. ex penitentibus. Acto. 8.

De reliquiis sanctorum. Ca. LXXIII.

De catechumenis de iudæis & martyribus non baptizatis. C. LXXIII de conse. di. 4. ca. Catechumenus. Et 4. sen. di. 4. ca. His autē.

Math. 10.

Qualiter Eucharistia offeratur. Ca. LXV. Math. 26. Ioan. 16.

De humana carne. Cap. LXXVI.

valde bona, vtpote à bono solo deo condita, & non est mala, vt volunt Sethianus & Ophianus & Patricianus: nec mali causa, vt docuit Florianus: nec ex malo & bono compacta, vt Manichæus blasphematur. Sed cum sit creatione bona, arbitrio animæ efficitur nobis vel bona vel mala, non immutatione substantiæ, sed executionis mercede. Ipsa enim est quæ stabit ante tribunal Christi, in quo perferat anima propria corporis prout gessit siue bonum siue malum. In resurrectione ex mortuis sexus forma non mutabitur, sed vir mortuus resurget in forma viri, & femina in forma femine, Carens tamen sexuum in hac vita conditione, non specie naturali, ne non sit vera resurrectio si non id resurget quod cadit. Ante passionem domini omnes animæ sanctorum in inferno sub debito præuaricationis Adæ tenebantur, donec autoritate domini per indebitam eius mortem à seruili conditione liberarentur. Post ascensionem domini ad cælos, omnium sanctorum animæ cum Christo sunt, & exiit de corpore ad Christum vadunt, expectantes resurrectionem corporis sui, vt ad integram & perpetuam beatitudinem cum ipso pariter immutentur: sicut & peccatorum animæ in inferno sub timore posite, expectant resurrectionem sui corporis, vt cum ipso ad penam detradantur aternam. Penitentia aboleri peccata indubitanter credimus etiam si in ultimo vitæ spiritu admissorum peniteat, & publica lamentatione peccata prodantur, quia propositum dei, quo decreuit saluare quod perierat, stat immobile: & ideo quia voluntas eius non mutatur, siue emendatione vitæ si tempus conceditur, siue supplicii confessione si continuo vita exceditur, venia peccatorum fideliter præsumatur ab illo, qui non vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur à perditione penitendo, & saluatus misericordie domini viuat. Si quis aliter de iustissima dei pietate sentit, non Christianus, sed Nouatianus est. Internas animæ cogitationes diabolum non videre certissimum, sed motibus eas corporis ab illo & affectionum indicium colligi experimento didicimus. Secreta autem cordis solus ille nouit ad quem dicitur, Tu solus nosti corda filiorum hominum. Non omnes male cogitationes nostræ semper diaboli instinctu excitantur, sed aliquoties ex nostri arbitrij motu emergunt. Bonæ autem cogitationes semper à deo sunt. Demones per energeticam operationem non credimus substantialiter illabi animæ, sed applicatione & oppressionem vniri. Illabi autem menti illi soli possibile est qui creauit, qui natura subsistens incorporeus, capabilis est suæ facturæ.

2. Corint. 5. Resurrectio C. LXXVII.

Animæ sanctorum ante passionem. C. LXXVIII. Animæ sanctorum post ascensionem. C. LXXIX.

De peccatorum venia. Ca. LXXX.

*al. supplicii Luc. 19.

*al. publica.

Ezech. 18. & 33.

Quod diaboli lateant cogitationes. C. LXXXI.

Cogitationes C. LXXXII.

M 2. Paralip. 6. Demones quomodo occupent homines. Cap. LXXXIII. 2. sen. dist. 8. cap. Illud. De signis & virtutibus. C. LXXXIII. Matth. 7.

Quod nulli signis sancti. Caput LXXXV.

Sancti quique peccatores. Caput LXXXVI.

Pascha. Ca. LXXXVII.

A filij & quartedecima lunæ perfectionem, non potest celebrari, in eodem mense nata. Propter nouellos legislatores, qui ideo animam tantum ad imaginem dei creatam dicunt, vt quia deus incorporeus recte creditur, etiam incorporea anima esse credatur, libere confitemur, imaginem in æternitate, similitudinem in moribus inueniri.

Imago dei anima. C. LXXXVIII.

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI censura in librum, de fide ad Petrum.

N E C hunc librum esse Augustini in primis arguit ipsa phrasis, primum abiectionem quam est illius, ad hoc impurior. Nec enim ille unquam dixisset pergere Hierosolimam, pro eo quod est proficisci. Et toties hic repetitur, firmissime tene & nullatenus dubites, non simplici vitio Latinitatis. Accedit, quod huius operis, quum sit iustum uolumen, non meminit in Retractionibus, & tamē nec epistola uideri potest, nec popularis tractatus. Præterea toties hic iteratur, infantes qui circa baptismum hinc decesserint, æternis ignibus cruciandos: quod aliis apud Augustinum nusquam legi, licet pœna damnationis & interitus uocabulis utatur frequenter. Nam damnatus dicitur & qui damno afficitur, & perire qui salutem illam beatam non assequitur. Postremo sic exordians loquitur, quasi Syria sit magis obnoxia hereticis quam Aphrica, quum in Aphrica præter illas communes hereses, regnarent etiam Manichæi, Donatiani, Circumcelliones & Pelagiani. Videtur & hoc opus collectum ex Augustini lucubrationibus.

DIVI AVRELI AVGVSTINI LIBER VNVS DE FIDE AD PETRVM DIACONVM.

PROLOGVS.

PISTOLAM fili Petre tuæ charitatis accepi. In qua te significasti velle Hierosolimam pergere, & postulasti te literis nostris instrui, quam debeas in illis partibus veræ fidei regulam tenere, vt nullus tibi possit sensus hereticæ subreperere falsitatis. Gaudeo quidem quod pro fide vera sine vilo perfidiæ vitio custodienda sollicitudinem geris, sine qua nulla potest prodesse, immo nec esse conuersio. Apostolica quippe dicitur autoritas, quia sine fide impossibile est placere deo. Fides namque est bonorum omnium fundamentum. Fides est humanæ salutis initium. Sine hac fide nemo ad filiorum dei numerum potest peruenire: quia sine ipsa nec in hoc seculo quisquam iustificationis gratiam consequitur, nec in futuro vitam possidebit aternam. Et si quis hic non ambulauerit per fidem, non perueniet ad speciem. Sine fide omnis labor hominis vacuus est. Tale quippe est, vt sine vera fide quisque velit deo per contemptum seculi placere: quale si quisquam tendens ad patriam, in qua se scit beatè esse victurum, relinquat itineris rectitudinem, & improvidus seletur errorem: quo non ad beatam ciuitatem perueniat, sed in precipitium cadat, vbi non quidquam peruenient detur, sed cadenti interitus inferatur. Veruntamen vt de fide sufficiens sermo promatur, nec

Hebr. 11. Fides.

temporis suffragatur spatium, quia celeriter nostrum cupis habere responsum, & tam magnum est huius disputationis opus, vt à magnis vix possit impleri. Neque enim poposcisti sic te debere de fide instrui, vt vnam quamlibet heresim designares, contra quam specialiter nostræ disputationis vigilaret intentio: sed cum indefinite definitionum fidei petis, eamque cupis etiam sub breuitate concludi, vides proculdubio quam sit nobis impossibile, vt rem tantam in breui plene comprehendamus. Cui sufficientes esse non possumus, etiam si tantum spatium temporis, & tale nobis esset ingenium, vt multa voluminum de hoc quod à nobis expetis, facere valeremus. Sed quia deus prope est omnibus inuocantibus eum in veritate, qui verbum consummans & breuians fecit super terram, spero, quia sicut tibi dedit huius fidei sanctam sollicitudinem, sic etiam mihi, vt tuo tam bono tamque laudabili seruiam desiderio, sufficientem tribuet facultatem vt etiam non potero cuncta dicere, ex quibus omnis error hereticus possit agnosci: & agnitus vel conuinci valeat vel vitari: tamen in nomine atque adiutorio sanctæ Trinitatis, quæ vnus solus verus & bonus est deus, ea dicam in quibus saltem magna ex parte rationem fidei catholice constet sine aliqua erroris caligine contineri: quibus retentis poteris & illa comprehendere atque fugere: quæ etsi in hoc opere non videntur speciali disputatione conuinci, tamē ex iis quæ hic generaliter atque absolute ponuntur, appareat illa quæ infideles homines auribus solent susurrare fidelium, non regula diuine veritatis tradita, sed nequitia humani erroris inuenta.

Vocunque igitur loco fueris constitutus, quia secundum regulam nostri Saluatoris imperio promulgatam, nosti te in vno patris & filij & spiritus sancti nomine baptizatum, principaliter atque indubitanter toto corde retine, patrem deum, filium deum, & spiritum sanctum deum, id est sanctam atque ineffabilem Trinitatem vnum esse naturaliter deum, de quo in Deuteronomio dicitur: Audi Israël, dominus deus tuus deus vnus est. Et, Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruias. Veruntamen quia istum vnum deum, qui solus est verus naturaliter deus, non patrem solum, neque filium solum, neque solum spiritum sanctum, sed simul patrem & filium & spiritum sanctum diximus esse, cauendum est ne sicut patrem & filium & spiritum sanctum vnum deum esse, quantum ad naturalem attinet unitatem, veraciter dicimus: sic eum qui pater est, eundem vel filium vel spiritum sanctum, aut eum qui filius est, siue patrem siue spiritum sanctum, aut eum qui spiritus sanctus proprie in confessione huius Trinitatis dicitur, vel patrem vel filium personaliter dicere siue credere, quod omnino nefas est, audeamus. Fides enim quæ sancti Patriarchæ atque Prophetæ ante incarnationem filij dei diuinitus acceperunt, quam etiam sancti Apostoli ab ipso domino in carneposito audierunt, & spiritus sancti magisterio instructi, non solum sermone prædicauerunt, verum etiam ad instructionem saluberrimam posterorum scriptis suis inditam reliquerunt, vnum deum prædicat Trinitatem, id est patrem & filium & spiritum sanctum. Sed Trinitas vera non esset, si vna eademque persona diceretur pater & filius & spiritus sanctus. Si enim sicut esset persona, nihil omnino esset in quo veraciter Trinitas diceretur. Rursus quidem Trinitas esset vera, sed vnus deus Trinitas ipsa non esset, si quemadmodum pater & filius & spiritus sanctus personarum sunt abinitu et proprietate

Psal. 144. Eia. 10. Rom. 1. 9.

Trinitas. Cap. I. Math. 28.

Deut. 6. Math. 4.

G prietate distincti, sic fuissent naturarum quoque diuersitate discreti. Sed quia in illo vno vero deo Trinitate, non solum quod vnus deus est, sed etiam quod Trinitas est, naturaliter verum est, propterea ipse verus deus in personis Trinitas est, & in vna natura vnus est. Per hanc vnitatem naturalem totus pater in filio & spiritu sancto est, totus filius in patre & spiritu sancto est, totus quoque spiritus sanctus in patre & filio. Nullus horum extra quilibet ipsorum est, quia nemo alium aut precedit aternitate, aut excedit magnitudine, aut superat potestate: quia nec filio nec spiritu sancto quantum ad naturam diuinam vnitatem pertinet, aut anterior, aut maior pater est: nec filij aternitas atque immensitas, velut anterior aut maior spiritus sancti immensitatem aternitatemque aut precedere aut excedere naturaliter potest. Sicut ergo nec filius posterior aut minor est patre, ita nec spiritus sanctus posterior aut minor est filio. Aeternum quippe & sine initio est, de patris natura natus existit: & aeternum ac sine initio est, quod spiritus sanctus de natura patris filiique procedit. Ob hoc ergo tres, vnum recte credimus & dicimus deum, quia vna prorsus aternitas, vna immensitas, & vna naturaliter est trium personarum diuinitas. Tenemus igitur patrem & filium & spiritum sanctum vnum esse naturaliter deum, neque tamen ipsum patrem esse qui filius est, neque filium ipsum esse qui pater est, nec spiritum sanctum ipsum esse qui pater aut filius est. Vna enim est patris & filij & spiritus sancti essentia quam Graeci *ὁμοῦς* vocant, in qua non est aliud pater, aliud filius, aliud spiritus sanctus, quantum personaliter sit alius pater, alius filius, alius spiritus sanctus. Quod nobis maxime in ipso sanctarum scripturarum initio demonstratur, ubi deus dicit, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Cum enim in singulari numero dicit, imaginem, ostendit vnam naturam esse, ad cuius imaginem homo fieret, cum vero dicit pluraliter, nostram, ostendit eundem deum ad cuius imaginem homo fiebat, non vnam esse personam. Si enim in illa vna natura patris & filij & spiritus sancti vna esset persona, non diceretur ad imaginem nostram, sed ad imaginem meam, nec dixisset faciamus, sed faciam. Si vero in illis tribus personis tres essent intelligenda vel credenda substantia, non diceretur, ad imaginem nostram, sed ad imagines nostras. Vna enim imago trium naturarum inaequalium esse non posset, sed dum ad vnam imaginem vnus dei homo factus dicitur, vna sanctae Trinitatis essentialiter diuinitas intimatur. Denique & paulo post pro eo quod superius dixerat, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, sic hominem factum scriptura narravit ut diceret, Et fecit deus hominem, ad imaginem dei fecit eum. Hanc Trinitatem personarum atque vnitatem naturae propheta Esaias reuelatam esse sibi non tacuit, cum se dicit seraphin vidisse clamantia, Sanctus sanctus sanctus dominus deus sabaoth, Vbi prorsus in eo quod dicitur tertio sanctus, personarum Trinitatem, in eo vero quod dicitur semel, dominus deus sabaoth, diuinae naturae cognoscimus vnitatem. In illa igitur sancta Trinitate, quae ideo a nobis repetitur toties, ut nostro cordi tenacius infigatur, vnus est deus pater, qui solus essentialiter de seipso vnum filium genuit, & vnus filius qui de vno patre solus est essentialiter genitus, & vnus spiritus sanctus qui solus essentialiter de patre filioque procedit. Hoc autem totum vna persona non posset, scilicet gignere se, & nasci de se, & procedere de se. Quia igitur aliud est genuisse quam natum esse, aliudque est procedere quam genuisse vel natum esse, manifestum est, quoniam

niam alius est pater, alius filius, alius spiritus sanctus. Trinitas itaque ad personas patris & filij & spiritus sancti refertur, vnitatem ad naturam. Sicut ergo secundum illam diuinitatem, qua vnum sunt pater & filius & spiritus sanctus, neque patrem natum credimus, neque spiritum sanctum, sed solum filium: sic etiam secundum carnem solum filium natum catholica fides & credit & praedicat. Neque enim in illa Trinitate proprium esset solus filius patris, quia non est natus ipse, sed vnum filium genuit: neque proprium solus filij, quia non genuit ipse, sed solus de patris essentia natus est: neque proprium spiritus sancti, quia nec natus est ipse, nec genuit, sed solus de patre filioque procedit: si secundum diuinam quidem naturam deus pater de nullo nasceretur deo, secundum carnem tamen ipse nasceretur ex virgine. Si enim pater nasceretur de virgine, vna persona esset pater & filius: ipsa autem vna persona, pro eo quia non de deo, sed tantum de virgine nasceretur, non dei filius, sed tantum hominis filius veraciter diceretur. Ipse autem dei filius dicit, quia sic dilexit deus mundum, ut filium suum vnigenitum daret. Et iterum, Non enim misit deus filium suum in mundum ut iudicet mundum, sed ut saluetur mundus per ipsum, Nec beatus dixisset Ioannes. Qui diligit genitorem, diligit & eum qui natus est ex eo. Nec ipse filius dixisset, Pater meus usque modo operatur & ego operor. Ipse enim qui filius dicitur, si idem esset & pater, non veraciter dei filius diceretur, quia non de deo, sed de sola virgine nasceretur. Ad extremum nec ipse pater de caelo testaretur, & suum corporali voce filium demonstraret dicens, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Apostolus quoque non dixisset de deo patre, Qui proprio filio suo non peperit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Sed quoniam omnia ista diuinitus ad nostram doctrinam dicta sunt, & quia diuina dicta sunt, utique vera sunt: verum est quod fides catholica praedicat, & secundum diuinitatem de patre natum esse solum filium aeternum cum patre, immortalem, impassibilem atque incommutabilem deum, & secundum carnem non patrem, sed vnigenitum eius filium, salua aeternitate sua temporaliter natum, salua impassibilitate sua passum, salua immortalitate sua mortuum, salua incommutabilitate sua, quia deus verus & vita aeterna est, veraciter suscitatum. Qui totum habet commune cum patre quod aeternus naturaliter sine initio habuit: & nihil habet commune cum patre eorum quae in suam personam temporaliter atque humiliter ille aeternus atque excelsus accepit de virgine. Vna enim persona esset pater & filius: ipsa autem vna persona, pro eo quia non de deo, sed tantum de virgine nasceretur, non dei filius. Rursus si non ille qui proprius atque vnigenitus dei patris filius est, sed spiritus sanctus nasceretur ex virgine, non ipsum qui factus est ex muliere, factus sub lege, natus de spiritu sancto ex Maria virgine, in simbolo acceptum, & corde ad iustitiam crederet, & ore ad salutem sancta ecclesia confiteretur. Sed & ipse spiritus sanctus, qui patris & filij spiritus est, formam serui acciperet, non ipse spiritus sanctus super seipsum hominem factum in columbae specie caelestis adueniret. Pater ergo deus de nullo genitus deo, semel de sua natura sine initio genuit filium deum sibi equalem; & eadem qua ipse naturaliter aeternus est diuinitate coaeternum. Sed idem deus filius cum sit aeternus & verus, & cum patre secundum diuinitatem naturaliter vnus deus est, secundum hoc quod dicit, Ego & pater vnus sumus, idem pro nobis est homo factus verus & plenus: in eo verus, quia veram habet deus ille humanam

Humanitas Christi. Cap. II.

Ioan. 3.

L

1. Ioan. 5.

Ioan. 5.

Math. 3.

Roma. 8.

M

Marci. 3.

Ioan. 10.

Phil. 2.

Act. 1.

Ioan. 1.

1. Timo. 2.

1. Petri. 3.

2. Timo. 1.

Psal. 36.

Ioan. 1.

Gala. 4.

A nam naturam, in eo vero plenus, quia & carnem humanam suscepit, & animam rationalem. Idem tamen vnigenitus deus natus est semel ex patre, semel ex matre. Natus est enim de patre deus verbum, natus est ex matre verbum caro factum. Vnus ergo est atque idem deus dei filius natus ante secula, & natus in seculo, & vtraque natiuitas vnus est filij dei. Diuina, secundum quam creator in forma dei coaeternus patri deus est: humana, secundum quam semetipsum exinanens, & formam serui accipiens, non solum in conceptu materni vteri semetipsum dum homo fieret, eadem seruilis formae susceptione formauit: verum etiam de eodem matris vtero idem deus homo factus exiit, & in cruce idem deus homo factus pependit, & in sepulchro idem deus homo factus iacuit, & ab infernis idem deus homo factus tertio die resurrexit, sed in sepulchro secundum solam carnem idem deus iacuit, & in infernum secundum solam animam descendit. Quae de inferis ad carnem die tertia reuertente, idem deus secundum carnem quae in sepulchro iacuit, de sepulchro resurrexit: & quadagesimo post resurrectionem die, idem deus homo factus, ad caelum ascendens in dextera dei sedit, inde in fine seculi ad iudicandos viuos mortuosque venturus. Verbum ergo caro factum, vnus est filius dei dominus Iesus Christus, mediator dei & hominum. Idcirco autem mediator, quia idem deus atque homo verus, habens cum patre vnam diuinitatis naturam, & humanitatis vnam cum matre substantiam: habens ex nobis usque ad mortem iniquitatis nostrae poenam, habens incommutabile de deo patre iustitiam: propter iniquitatem nostram temporaliter mortuus, propter iustitiam suam & ipse viuus semper, & immortalitatem mortalibus largiturus. Qui perfectam quidem humanitatem suam in ipsa diuinitatis suae perfectione seruaui: veritatem vero mortalitatis nostrae per susceptionem mortis, veritate atque incommutabilitate suae immortalitatis absorbit. Hoc est quod testatur beatus Petrus, quia Christus deglutit mortem ut vitae aeternae haereditas efficeretur. Beatus quoque Paulus docet, quia Christus mortem deglutierit, illuminauerit autem vitam & incorruptionem. Christus ergo mortem gustauit, quia verus homo est: idemque mortem deglutit, quia verus deus est. Ipse quippe sicut dicit Apostolus, mortuus est ex infirmitate, sed viuit ex virtute dei, vnus atque idem, qui secundum prophetiam beati David, & homo factus est in Sion, & ipse fundauit eam altissimus. Itaque nec diuinitas Christi aliena est a natura patris, secundum id quod in principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum: hoc erat in principio apud deum, Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Nec humanitas eius aliena est a natura matris, secundum id quod verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Illa enim natura quae semper genita manet ex patre, nostram naturam sine peccato suscepit, ut nasceretur ex virgine. Neque enim natura aeterna atque diuina temporaliter concipi & temporaliter nasci ex natura humana vlatenus posset, nisi secundum susceptionem veritatis humanae, veram temporaliter conceptionem atque natiuitatem ineffabilis in se diuinitas accepisset. Sic est deus aeternus ac verus, veraciter secundum tempus & conceptus & natus ex virgine. Dum enim venit plenitudo temporis, misit deus filium suum natum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum dei reciperemus: nullo scilicet deo naturaliter facto filio hominis, qui vnus est naturaliter filius dei patris vnigenitus. Hoc utique Ioannes Euangelista confirmat.

mans postquam dixit, Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis: subsequenter ait, Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti a patre, plenam gratia & veritatis. Sic ille omnium spirituum, omniumque corporum, id est omnium naturarum creator & dominus, creauit virginem, creandus ex virgine, & cuius ipse factor est, matrem sibi fecit, quando de eius carne concipendus atque partedus, vera materiam carnis deus immensus ac sempiternus accepit: ut & secundum veritatem formae seruilis, deus homo misericorditer fieret, & secundum formam dei naturali veritate idem deus homo permanens non careret. Sic igitur Christum dei filium, id est, vnam ex Trinitate personam deum verum crede, ut diuinitatem eius de natura patris natam esse non dubites. Et sic eum verum hominem crede, ut eius carnem non caelestem, non aeream, non alterius cuiusquam putes esse naturam, sed eius cuius est omnium hominum caro: id est, quam ipse deus homini primo de terra plasmauit, & caeteris hominibus plasmauit, quos per propagationem ex hominibus creat. Sed licet caro Christi & omnium hominum vnus eiusdemque naturae sit: haec tamen quam deus verbum ex Maria virgine sibi vnire dignatus est, sine peccato suscepta est, sine peccato nata est: utpote secundum quam deus aeternus & iustus misericorditer, & conceptus, & natus est, & dominus gloriae crucifixus est. Quibus autem verbis explicabitur carnis illius excellentia singularis, cuius diuina est ex ipsa sui exceptione persona, cuius origo natiuitatis insolita: qua sic verbum caro factum est, ut vna persona esset cum carne sua vnigenitus ac sempiternus deus, ipsa suae carnis conceptione conceptus: istam vero caeterorum hominum carnem, per humanum certum est nasci concubitu, viro seminante, foemina vero concipiente atque pariente. Et quia dum sibi inuicem vir mulierque miscetur ut filios generent, sine libidine non est parentum concubitus, ob hoc filiorum ex eorum carne nascentium non potest sine peccato esse conceptus, ubi peccatum in paruulos non transmittit propagatio, sed libido. Nec fecunditas humana naturae facit homines cum peccato nasci, sed fordosis libidinis quam homines habent ex illius primi iustissima condemnatione peccati. Ideo beatus David quantum de legitimo nasceretur iustoque coniugio, in quo scilicet nec infidelitatis culpa, nec fornicationis macula poterat inueniri: propter originale tamen peccatum, quo naturaliter obstricti sunt filij irae, non solum impiorum filij, sed omnes etiam qui de iustorum sanctificata carne nascuntur, exclamat & dicit, Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in delictis concepit me mater mea. Sanctus etiam Iob dicit, mundum a fordibus non esse hominem: nec si vnus diei sit vita eius super terram. Dei ergo filius vnigenitus qui est in sinu patris, ut carnem hominis animamque mundaret, susceptione carnis atque animae rationalis incarnatus est: & qui est deus verus, homo verus factus est, non ut alter deus esset, alter homo, sed idem deus, idem homo. Qui ut illud peccatum quod in concubitu mortalis carnis generatio humana contraxit, auferret, conceptus est nouo more, deus incarnatus in matre virgine, sine coitu viri, sine libidine concipietis virginis: ut per deum hominem quem absque libidine conceptum inuolutus edidit virginis vterus, ablueretur peccatum, quod nascentes trahunt omnes homines: quibus in corpore mortis huius talis est nascendi conditio, ut matres eorum fecunditatis opus implere non possint, nisi prius virginitate carnis amiserint. Solus igitur abstulit peccatum conceptionis atque natiuitatis humanae deus vnigenitus, qui dum concipere-

Ioan. 1.

al. naturam

conceptus

E

Libido concubitus

Psal. 51. 1. peccatis

Iob. 1. 5.

G tur, veritatem carnis accepit ex virgine, & cum nascere-
tur, integritatem virginitatis seruauit in matre. Ista cau-
sa est, quia deus factus est filius virginis Mariæ, & Maria
virgo facta est mater vnigeniti dei: vt que pater genuit
ex aternitate, ipsum virgo conceptu profert in ter-
re. Illa vtiq; est virgo, qua deus qui de ea fuerat nascitu-
rus, ita singulari gratia prauentit atque repleuit, vt ipsum
haberet ventris sui fructum, quem ex initio habuit vni-
uersitas dominû: & ipsum sibi videret nascendi solenni-
tate subditu, quem in vnitae paternæ substantiæ, non so-
lum humana, sed etiam angelica creatura cognoscit &
adorat altissimum. Sic ergo peccatum & pœna peccati,
qua per scelus corruptæ mulieris intrauit in mundu, per
inviolatæ virginis partum aufertur à mundo. Et quia in
conditione generis humani per mulierem que de solo vi-
ro facta est, cõtingit vt mortis vinculo teneremur obstri-
cti: hoc in redemptione humani generis diuina bonitas
egit, vt per virum qui de sola muliere natus est, vita ho-
minibus redderetur. Illic humanam naturam nequissi-
ma deceptione sibi diabolus in peccati similitudine so-
ciavit: hic deus humanam naturam in vnitae personæ
suscepit. Ibi femina decepta est vt fieret filia diabolici: hic
virgo gratia repleta est, vt fieret mater summi atque in-
commutabilis vnigeniti dei. Ibi angelus deiectus per su-
perbiam, seductæ mulieris animu obtinuit: hic deus hu-
miliat se per misericordiam, in corruptæ virginis uterû
ex ea nasciturus impleuit. Dei enim filius Iesus Christus
qui in forma dei erat, quia nisi ex natura patris nat^o es-
set, esse non posset, ipse secundum Apostolicam doctri-
nam semetipsum exinanituit, formam serui accipiens. For-
mam igitur serui, id est naturam serui in sua accepit il-
le deus personam: atque ita hominum factor in simili-
tudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo,
ipse humiliat semetipsum, factus obediens patri vsq; ue
ad mortem, mortem autem crucis. Intente igitur hanc
Apostoli sententiam cogita, & in ea cognosces quomo-
do dominum Iesum Christum eundem deum atque ho-
minem credas. Nec tamen in eo veritatem vtriusque na-
turæ in vna persona, aut confundas, aut diuidas. Cum ergo
primo audis de domino Iesu Christo, quia in forma
dei erat, oportet te agnoscere, firmissimèque tenere in il-
lo formæ nomine naturalem plenitudinem debere in-
telligi. In forma igitur dei dominus Iesus Christus erat,
quia in natura dei patris semper erat de quo natus est.
I Vnius ergo naturæ cum patre est, æqualiterque cum eo
sempiternus atque immensus, æqualiter immortalis &
incommutabilis, æqualiter inuisibilis & inenarrabilis,
æqualiter bonus & iustus, æqualiter miserator & miseri-
cors, patiens & multu miserator & verax, æqualiter for-
tis & suavis, æqualiter sapiens atq; omnipotens. Proinde
hæc omnia que diximus de filio dei, firmissima fide re-
tine, qui hæc vtiq; omnia in vnitae naturæ habens cū pa-
tre, sine dubio æqualis est patri. Propter quod & Aposto-
lus continuo adiungens ait: Non rapinam arbitriatus est
esse se æqualem deo. Non enim rapina fuit illa filij cum
patre diuinitatis æqualitas, sed naturæ. Etia illa que con-
sequenter subiungit Apostolus dicens, quia semetipsum
exinanituit formam serui accipiens, in similitudine ho-
minum factus, & habitu inuentus vt homo: & quia hu-
miliauit semetipsum, factus obediens patri vsq; ad mor-
tem, mortem autem crucis. Omnia hæc de illo deo vni-
genito dei filio, de illo verbo deo, de quo dicit Euange-
lista: In principio erat verbum, & verbu erat apud deū,
& deus erat verbum: de illa dei virtute, deique sapien-
tia, de qua de eo dicitur: Omnia in sapientia fecisti: de illo

principio cū quo vnum est pater ipse principium, & in K
quo sibi coæterno fecit cœlum & terram, id est omnem
spiritalē corporalemque naturam: de deo vnigenito,
qui est in sinu patris, vt dixi, omnia hæc personaliter ac-
cipe, salua tamen aternitate, immensitate, immortalita-
te, incommutabilitate, inuisibilitate deitatis eius. Quæ
ita naturaliter atque æqualiter communia cum deo pa-
tre habet dei filius, vt licet pro nobis fuerit homo vera-
citer factus, permanserit tamen æqualis vero deo patri,
de quo natus est verus, & veritas deus. Semetipsum igitur
exinanituit, sed de plenitudine eius nos omnes accepimus:
quæ plenitudinem si exinanitus amitteret, quod de ea nobis
daret, vti que non haberet. Eodem autem nõ habente,
nos proculdubio nihil possemus accipere: de plenitudine
autem eius nos omnes accepimus. Ex eo autem quod nobis
de plenitudine sua dedit, ostēdit etiam cum se exinanituit
plenitudinem non amisisse quam habuit, quia si plenitudinem
suam amitteret, dare de illa nullatenus posset. Formam
ergo serui accepit, neque enim aliud fuit illa summi dei
exinanitio, nisi formæ seruis, id est humanæ naturæ sus-
ceptio. Vtraq; igitur est in Christo forma, quia vtraq; &
vera & plena est in Christo substantia: ideo sanctus
Euangelista, plenum eū gratiæ & veritatis prædicat:
quia in diuina natura in qua deus veritas est, plenus est,
& in humana natura in qua homo verus gratia fact^o
est, plenus est. In illa plenitudine deus est, in forma
dei æqualis deo. In ista plenitudine seruus est, in forma
serui, quia in similitudinem hominum factus, habitu est
inuentus vt homo. Exinanitens ergo semetipsum, formam
serui accepit vt fieret seruus: sed formæ dei plenitudinem
non amisit, in qua semper est æternus atque incommu-
tabilis dominus: factus secundum formam serui homo verus,
eiusdem naturæ cuius est ancilla mater, & manens in
forma dei deus verus, eiusdem naturæ cuius est etiam
dominus pater. In forma dei cum patre & spiritu sancto
vnus est solus formator omnium deus, secundum formam
serui, solus ipse sua & patris & spiritus sancti operatione
formatus: quia creator est, commune habens naturaliter
cū patre & spiritu sancto: quia autem creatus est, formam
serui secundum quam creatus est solus habens personaliter
in seipso. Cuius & natiuitatem futuram secundum carnem
& mortem & resurrectionem, atque in cœlo ascensionem
lex & prophete prænunciare nunquam destiterunt, prout
ipse præcipiebat, lobediens, & verbis & factis. Nam &
in sacrificiis carnalium victimarum, quæ ipsa sibi sancta
Trinitas, que vnus est deus noui & veteris testamenti,
a patribus nostris præcipiebat offerri, illius sacrificij
significabatur gratissimum munus, quod pro nobis seipsum
solus dei filius secundu carnem esset misericorditer obla-
turus. Ipse enim secundu Apostolicam doctrinam obtulit
semetipsum pro nobis oblationem, & hostiam deo in
odorē suauitatis. Ipse verus deus & pontifex, qui pro
nobis non in sanguine taurorum & hircorum, sed in san-
guine suo semel introiuit in sancta. Quod tunc pontifex
ille significabat, qui cum sanguine in sancta sanctorum
per annos singulos introibat. Iste igitur est qui in se vno
totum exhibuit, quod esse necessarium ad redemptionis
nostræ sciebat effectum, idem scilicet & sacerdos & sa-
crificium, idem deus & templum. Sacerdos, per que su-
mus reconciliati: sacrificium, quo reconciliati. Templu,
in quo reconciliati: deus, cui reconciliati. Solus tamen
sacerdos, sacrificium & templum, & hæc omnia deus
secundum formam serui. Non autem solus deus filius,
quia hoc est cū patre & spiritu sancto secundum formam
dei.

Ioan. 1.

L
Ibidem.

M

Ephes. 5.

Hebr. 9.

A dei. Reconciliati igitur sumus per solum filium, secundum
carnem, sed non solum filio secundum diuinitatem.
Trinitas enim nos sibi reconciliauit, per hoc quod so-
lum verbum carnem ipsa Trinitas fecit. In quo sic veri-
tas incommutabilis manet humanæ diuinitatis naturæ: vt
sicut vera semper est eius diuinitas quam de patre in-
commutabilem habet: ita vera semper atque incommu-
tabilis sit eius humanitas quam sibi vnitam summam di-
uinitas gerit. Hæc pauca de fide sanctæ Trinitatis, que so-
lus & verus est naturaliter deus, quantum breuitas tem-
poris & sermonis permisit, inserui. Nunc de creatura quid
absque dubitatione credere debeas intimabo. Principa-
liter itaque tene, omnem naturam que non est Tri-
nitas deus, ab ipsa sancta Trinitate que solus deus aternus
& verus est, creatâ ex nihilo. Ac sic vniuersa in cœ-
lis & in terra, visibilia & inuisibilia, siue thronos, siue do-
minationes, siue principatus, siue potestates, opus atque
creaturam esse sanctæ Trinitatis: que est vnus deus rerum
omnium creator & dominus aternus, omnipotens, iustus,
& bonus, habes naturaliter vt semper sit & mutari
aliquando nõ possit. Et hic deus qui sine initio sem-
per est, quia summus est, dedit rebus à se creatis, vt sint:
non tamen sine initio, quia nulla creatura eiusdem natu-
ræ est cuius est Trinitas vnus verus & bonus de^o, à quo
creata sunt omnia. Et quia summe bonus est, dedit om-
nibus naturis quas fecit vt bonæ sint: non tamen tantum
bonæ quantum creator omnium bonorum, Qui non so-
lum summe bonus, sed etiam summum atque incommu-
tabile bonum est, quia æternum bonum est: nullu habens
defectum, quia non est ex nihilo factum: nullum habens
profectum, quia nullum habens initium. Ideo quippe na-
turæ à deo factæ proficere possunt, quia esse cœperunt:
ideo deficere, quia ex nihilo factæ sunt. Ad defectu eas
conditio ducit originis, ad profectum vero prouehit o-
peratio creatoris. In eo igitur primum Trinitatis, que
deus verus est, æternitas sine initio naturalis agnoscitur,
quia quedam ita fecit, vt cum esse quidem cœperint, ta-
men non esse aliquando non possint. In eo vero eius om-
nipotentia intelligitur, quia omnem creaturam visi-
bilem atque inuisibilem, id est corporalem atque spiri-
talē de nihilo fecit, in quibus ipsa reru diuersitas multo
magis commendat bonitatem atque omnipotentiam crea-
toris. Nisi enim omnipotens esset, non vna eademque
facilitate summa atque ima fecisset. Et nisi summe bo-
nus esset, non se gubernandis rebus quoque in infimis præ-
stitisset. Igitur tam in magnis quam in paruis quibusque
rebus conditis magna est bonitas atque omnipotentia
conditoris. Omnia enim sapienter fecit summa verâque
sapientia: cui naturaliter hoc est esse, quod sapientem
esse: hoc facere, quod sapienter facere, simplicitas ita-
que multiplicis sapientia dei, magnitudinem celsitudi-
nis suæ, non solum in magnitudine sublimium creatu-
rarum, veru etiam in infirmarum paruitate commēdat:
dum bona omnia que creauit, non solum multo inferi-
us dissimiliusque suo creatore sunt, vt pote non prolata
de seipso, sed facta prorsus ex nihilo: verum etiam in-
ter se non æqualiter sunt, sed vnaqueque res ita permanet
sicut à deo cum non esset accepit: alia quidem sic, alia
autem sic. Neque enim sic datum est corporibus vt
sint, sicut spiritus acceperunt: cum ipsa quoque corpora
non æqualiter sint, & in ipsis cœlestibus atque terrestri-
bus inueniatur, nonnulla diuersitas: cum tam cœlestia
quam terrestria, non solum impari distent quantitate
molis, verum etiam dissimili splendēant claritate. Alia
nâque est, sicut dicit Apostolus, claritas cœlestium cor-
porum, alia terrestrium. In ipsis quoque cœlestibus alia
claritas solis, alia claritas lunæ, alia claritas stellarum.
Stella enim differt à stella in claritate. Corporalium
igitur naturarum diuersitas ostēdit vniuersamque earum
nõ hoc esse quod ex se semper habere potuerit, sed
quod ex dispositione atque opere: omnipotentissimi at-
que incommutabilis & sapientissimi creatoris accepit.
Quod si vnus eiusdemque naturæ esset quilibet crea-
tura corporalis cuius est sancta Trinitas, que vnus est
deus, nec localiter in loco esset, nec temporis muta-
tionem aliquando sentiret, nec de loco ad locum trans-
iret, nec circumferberetur quantitate molis suæ. Quæ
omnia ostendunt huiusmodi naturarum illum esse op-
tificem, cui nullus latus aut angustus locus, quia non
minus in angustiis quam in latis totus est. Nec muta-
tur tempore qui solus potest volumina temporum, non
temporaliter volubilitate, sed æterna stabilitate mirabi-
liter ordinare: neque enim in tempore cogitat, quem-
admodum temporum series rerum decessione aut suc-
cessione transcurrat. Nec aliqua molis quantitate ter-
minatur, quia nullo sine concluditur, Neque per mundi
partes partibus suis est ipse diffusus, vt maiores min-
di partes suis maioribus impleat, & minores minoribus
implendo, nusquam tamen totis se infundat. Ipse enim
est deus qui ait, Cœlum & terram ego impleo.
Omnia igitur que fecit, id est spiritus & corpora, sum-
ma & ima, cœlestia atque terrestria, viuētia & quibus
viuendi facultatem non dedit, ineffabiliter vbique
totus dominus & implet & continet. Nec in iis que di-
uiduntur, ipse diuiditur: nec in iis que mutantur, vlla
mutatione variatur. Nisi enim naturaliter incommutabilis
ipse esset, nunquam in rebus mutabilibus ordo quidam
consilij ac dispositionis eius incommutabilis permanere-
ret. Deus igitur rerum corporearum atque incorporearum
creator immensus, eo primum se nullum esse corpo-
pus ostendit, quia quibusdam corporibus vitam nõ de-
dit, cum corpora omnia ipse creauerit. Ipse autem natu-
raliter vita est, quia si vita non esset non viuētia corpo-
ra ipse non fecisset. Neque enim facit rem non viuētem,
nisi res viuens. Non igitur vnus naturæ sunt cum deo
corpora, que viuere omnino non possunt. Ac sic neque
illa corpora vnus naturæ cum deo sunt, quibus singulis
singulos brutos atque irrationabiles spiritus, quibus ead-
em corpora viuificarentur ac sensificarentur, in-
seruit. Sed nec ipsi bruti spiritus vnus naturæ cū deo sunt,
quos licet viuificandis, sensificandisque cognoscatur in-
seruisse corporibus, ipsis tamen spiritibus nullum intel-
ligendi largitus est lumen, quo suum possent aut cogno-
scere, aut diligere creatorem: ipsos quoque spiritus quos
rationales atque intellectuales esse non dubium est, quis
audet blasphemio spiritu & cæco corde eiusdem naturæ
cuius est deus, vel putare vel dicere, cum deus vti que na-
turaliter incommutabilis omnino sit & immensus? Qui
cū in se diuersitatem vllam habere non possit, in eisdem
tamen spiritibus quos rationales atque intellectuales fe-
cit, diuersitatem suæ operationis ostendit. In quibusdam
enim, id est qui terrenis ac mortalibus sunt inserti cor-
poribus, etsi nullus est eis localis motus, quia per loco-
rum corporalium partes, cum ipsi in corporibus sint, nõ
particularim sunt, sed sicut in totis corporibus toti, sic
in eorūdem corporum partibus toti sunt, tamen cogita-
tionum varietas diuersitatem in eis diuisam tempora-
lis motionis ac mutationis ostēdit: cum modo aliquid
nesciūt, modo sciunt: modo volunt, modo nolunt: mo-
do sapiunt, modo desipiunt: modo iniqui ex iustis, mo-

Creaturæ.
Cap. III.

Naturæ pro-
fectus & de-
fectus.

Corpora cœ-
lestia & ter-
restria.
1. Corin. 15.

Deus vbique
Hic. 23.

E

Deus omniū
vita.

F

Gdo iusti sunt ex iniquis: modo pietatis illustrantur lumine, modo deprauantur tenebroso impietatis errore. Illos quoque quos terrenorum corporum grauat nulla lu-
Angeli. tentata materies, id est angelicos spiritus, quis non videat non vnus naturæ esse cum deo, sed factos ex nihilo, quorum naturalis mutabilitas in eo cognoscitur, quia eiusdem naturæ pars est in deterius permutata? Deinde quod ij qui deprauati non sunt, licet illius dono, à quo cum non essent, facti sunt, indefessa, & inquam creaturæ angelicæ gratis datum est, perfecta dilectione, cõtemplatione atque exultatione multitudinem dulcedinis domini ineffabiliter sentiât: nec ab eo naturali conditione deficient: si & inhærentibus deo inest de varietate temporis: quia collato sibi æternæ incorruptionis atque incommutabilitatis munere nihil in se sentiant immutationis: inest tamen singulis naturalis terminus, quo à se inuicem discernuntur, quia nullus eorum in alio est. Et cum vni eorum opus quodlibet iniungitur, alius quoque alteri operi implendo diuinæ potestatis deputatur arbitrio. Hæc omnia ostendunt etiam sanctos angelos opera fesse sanctæ Trinitatis: cuius per singulas res, quas vtique sicut voluit fecit, apparet mirabilis & sapientia in dispositione & virtus in opere. Quosdam igitur spiritus sic deus creauit, vt semper essent: quosdam vero vt esse spiritus quandoque desinerent. Illos itaque desituros quosdam ex aqua, quosdam vero quia sic voluit omnipotens, produxit ex terra. Superiores vero spiritus nullum cum corporeis elementis habere fecit naturale consortium, quos & æternos creauit, & eis facultatem atque intelligentiam cogitandæ, cognoscendæ, diligendæque diuinitatis inseruit. Quos tamen ita creauit, vt etiam præ seipsis illum diligere, cuius se tales creatos opere cognouissent, cum eorum vt tales fierent, nulla merita præcessissent. Vt autem hæc dilectio haberet iustam & congruam laudem, voluntatis quoque eis tribuit libertatem: vt esset eis possibile, siue ad eum qui supra eos est, intentionem sanctæ dilectionis erigere, siue ad se, vel ad ea quæ infra eos sunt, grati & cupiditatis semetipsum pondere declinare. Non est igitur natura quæ in æternum possit, siue misere, siue bene viuendo subsistere, nisi quæ potest de deo ipsius dei munere cogitare. Hæc autem natura intellectualis in animabus est hominum & spiritibus angelorum. Deus quippe diligendi ac cognoscendi se, non nisi angelis & hominibus indidit facultatem. Quibus propter arbitrii libertatem, quæ maxime debuit intellectuali creaturæ creatoris benignitate conferri, ita cognoscendi ac diligendi se facultatem voluntatèque donauit, vt eam vnusquisque & habere posset & perdere. Si quis tamen sponte eam perderet, suo eam deinceps arbitrio resumere non valeret: vt illius esset sanctæ cogitationis initia gratuita dono bonitatis denuo reuocandis quibus vellet infundere, cuius fuit in ipso creationis exordio nullis præcedentibus meritis spiritus & corpora locis atque affectionibus, prout ipse sapiens voluit, congrue & mirabiliter ordinare. Angeli ergo atque homines pro eo quia rationales sunt facti, æternitatis ac beatitudinis donum in se à naturæ spiritualis creatore diuinitus acceperunt, ita scilicet vt si dilectioni creatoris sui iugiter inhæsisent, simul æterni beatique mansissent. Si vero propriæ voluntatis arbitrio contra summum creatoris imperium suam niterentur facere voluntatem, protinus à contumacibus beatitudo discederet, & ad supplicium eis relinqueretur æternitas misera, erroribus deinceps doloribusque crucianda. Et de angelis quidem hoc disposuit & impleuit, vt si quis eorū

bonitatem voluntatis perderet, nunquã eam diuino munere repararet. Pars itaque angelorum quæ à suo creatore deo, quo solo bono beata fuit, voluntaria prorsus auersione discessit æquitatis supernæ iudicio, initium suæ damnationis in ipsa auersione voluntatis inuenit: vt non aliud ei esset incipere iam puniri, quàm illius beatifici boni dilectione destitui: quam deus in æterno sic totâ præcepit remanere supplicio, vt etiam ignem ei æternū præpararet: in quo omnes illi præuaricatores angeli nec mala possunt vnquam voluntate carere nec pœna, sed permanente in eis iniustæ auersionis malo, permaneret etiam iustæ retributionis æterna damnatio. Horum malorum princeps diabolus primos homines quos ad peccati principium & inuidus duxit, non eis tantum, sed & vniversæ propagini eorum cum vitio peccati meritum mortis inseruit. Deus autem misericors & iustus, sicut diabolo & angelis eius propria voluntate cadentibus, ceteros angelos in suæ dilectionis æternitate firmavit: sic etiam humani generis massam non totam in sempiternum perire permisit: sed quos voluit eius gratuita bonitas, repulsis tenebris in quibus omnis humana natiuitas peccati originalis condemnatione versatur, reducidos prædestinavit ad lucem: in eo præcipue demonstrans, quod istos originalis peccati vinculis indebita gratia liberatoris absolueret: cū alios & quàm maxime paruulos, quibus nulla possunt vel bona vel mala inesse propria merita voluntatis, insolubili nexu æterna damnatio retineret. Bonæ quoque voluntatis & cogitationis initium, non homini ex seipso nasci, sed diuinitus & præparari & tribui, in eo deus euidenter ostendit: quia neque diabolus, neque aliquis angelorum eius, ex quo ruinæ illius merito in hæc inferiorem sunt detrusi caliginem, bonam potuit aut poterit resumere voluntatem. Quod si possibile esset, vt humana natura, postquam à deo auersa bonitate perdidit voluntatis, ex seipso rursus eã habere potuisset, multo possibilis hoc natura haberet angelica: quæ quanto minus grauat terrena corporis pondere, tanto magis hac esset prædita facultate. Sed ostendit deus vnde bona voluntas hominibus detur, quam sic amiserunt angeli cū haberent, vt amissam deinceps habere non possunt. Quoniã igitur digna est eadem voluntas bona per dei gratiã æternæ beatitudinis præmio, & iniquitas angelica atque humana non debet esse impunita: propterea secundum catholicæ fidei regulam venturum esse filium dei ad puniendos omnes peccatores angelos, & ad iudicandos homines viuos & mortuos fideliter expectamus. Testatur enim beatus Petrus, quia deus angelis peccatis non pepercit, sed carceribus caliginis inferi detrudens, tradidit in iudicio puniendos referuari. De hominibus quoque viuis ac mortuis iudicandis hoc ait beatus Paulus: Testificor coram deo & Christo Iesu, qui iudicaturus est viuos & mortuos, & aduentum ipsius & regnum eius. In cuius aduentu ab illo primi hominis corpore, quod deus de terra plasmavit, vsque ad omnium hominum corpora, quæ animata quandoque videre cœperunt, ab illo resuscitabuntur, à quo operante creata sunt. Singula vero corpora illis singulis suis animabus in resurrectione reddentur, quas in maternis, vt viuere inciperent vteribus habere cœperunt: vt scilicet animæ in illo examine iusti iudicis in eisdem singulis corporibus suis accipiant retributionem, siue regni, siue supplicij, in quibus siue bonæ siue malæ qualitatem vitæ præsentis habuerunt. Qualitas autem malæ vitæ ab infidelitate incipit, quæ ab originalis peccati reatu initium sumit. In quo quisquis viuere ita incipit, vt ante finiat vitam, quam ab eius obligatione

Præcipit.

M

1. Petri. 2.

1. Timo. 4.

Origo vitæ malæ.

Agatione soluat, si vnus diei vel vnus horæ spatio anima illa vixit in corpore, necesse est eam cū eodem corpore interminabilia gehene sustinere supplicia: vbi diabolus cum angelis suis in æternū arsurus est, qui & primus peccauit, & peccatum primis hominibus persuasit. Vbi cum eo etiam fornicarij, idolis seruientes, adulteri, molles, masculorum concubitores, fures, auari, ebriosi, maledici, rapaces, & omnes qui opera carnis agunt, de quibus dicit Apostolus, quia regnum dei non cõsequuntur, si ante huius vitæ terminum à viis suis malis conuersi non fuerint, æternis ignibus exurentur. Omnis enim homo, qui in hoc seculo vsque ad finem in iniquitatum delectatione, & cordis obduratione permanerit, sicut hic eum noxia criminum delectatio tenuit, sic eum sine fine sempiterna cruciatio retinebit. Erit enim etiã iniquorum resurrectio, sed sine immutatione, quam solis fidelibus, & ex fide iuste viuentibus daturus est deus. Hoc est enim quod ait Apostolus Paulus: Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. Ostendens autem iustos diuino munere commutandos, ait: Et nos immutabimur. Habebunt ergo iniqui cum iustis resurrectionem carnis communem, immutationis tamẽ gratiam non habebunt, quæ dabitur iustis: Quoniam à corporibus impiorum non auferetur corruptio, & ignobilitas, & infirmitas in quibus seminantur: quæ ob hoc morte non extinguuntur, vt illud iuge tormentum corpori atque animæ sit mortis æternæ supplicium. Iustæ vero animæ, quas hic redemptor deus gratis ex fide iustificauit, & iustificatis bene viuendi vsque in finem perseverantiam tribuit, in ipsis corporibus, in quibus hic iustificationis gratiam diuinitus acceperunt, & in quibus iustificata per fidem, in charitate dei proximique vixerunt, regni cœlestis æterna beatitudine potientur: glorificatis etiam corporibus suis, quæ sine dubio carnis natura, quam deus creauit, veraciter permanente, non sicut hic animalia, sed spiritalia tunc habebunt. Sanctorum enim seminatur corpus animale, surget spiritale. In his per illam immutationem, quæ solis dabitur iustis, implebitur, quod oportere dicit Apostolus, vt corruptibile hoc induat incorruptionem, & mortale hoc induat immortalitatem. In quibus sexus masculinus & femininus, sicut eadem corpora creata sunt, permanebit: quorum gloria erit pro factorum bonorum diuersitate diuersa. Omnia tamen corpora, siue masculorum, siue feminarum, quæcunque in regno illo erunt, gloriosa erunt. Ille autem iudex nouit quantam vniciusque sit daturus gloriam qui in hac vita per misericordiam gratis iustificando præuenit, quos illic per iustitiã glorificare disposuit. Tempus vero acquirendi vitam æternam in ista tantum vita deus hominibus dedit, vbi voluit esse etiã penitentiam fructuosam. Ideo autem hic penitentia fructuosa est, quia potest hic homo deposita malitia bene viuere: & mutata voluntate iniusta, merita simul operaque mutare, & in timore dei ea gerere quæ placeat deo. Quod qui in hac vita non fecerit, habebit quidem penitentiam in futuro seculo de malis suis, sed indulgentiam in conspectu dei non inueniet: quia etsi erit ibi stimulus penitentis, nulla tamen ibi erit correctio voluntatis. A talibus enim iniquitas sua ita culpabitur, vt nullatenus possit ab eis vel diligi, vel desiderari iustitia, voluntas enim eorum talis erit, vt habeant in se semper malignitatis suæ supplicium, nunquam tamen percipere possint bonitatis affectum. Quia sicut illi qui cum Christo regnabunt, nullas in se malæ voluntatis reliquias habebunt: ita illi qui erunt in supplicio ignis æterni cum

Gal. 5.

1. Corin. 15.

Corpora impiorum.

B

C

Tomus tertius.

diabolo & eius angelis deputati, sicut nullã vitæ habebunt requiem, sic nullatenus bonam habere poterunt voluntatem. Et sicut cohæredibus Christi dabitur perfectio gratiæ ad æternam gloriam, sic confortibus diaboli cumulabit ipsa malignitas pœnam, quando exterioribus deputati tenebris, nullo illustrabuntur interiore lumine veritatis. Proinde omni homini in hac vita potest esse utilis penitentia, quam quocunque tempore homo egerit, quamlibet iniquus, quamlibet anhosus, si toto corde renunciatuerit peccatis præteritis, & pro eis in conspectu dei, non solum corporis, sed etiam cordis lachrymas fuderit, & malorum operam maculas bonis operibus diluere curauerit, omnium peccatorum indulgentiã mox habebit. Hoc enim nobis dominus propheteo promittit eloquio, dicens: Si conuersus fueris & ingemueris, saluus eris. Et alio loco dicitur: Fili peccasti, ne adicias iterum, sed & de præteritis deprecare, vt tibi dimittantur. Nunquam peccanti esset indicta pro peccatis deprecatio, si deprecanti non esset remissio concedenda. Sed etiam penitentia peccatori tunc prodest, si eam in ecclesia catholica gerat: Cui deus in persona beati Petri ligandi soluendique tribuit potestatem, dicens: Quæ alligaueris super terram, erit ligata & in cœlis: & quæ solueris super terram, erunt soluta & in cœlis. In quacunque igitur homo ætate veram peccatorum suorum penitentiam egerit, & vitam suam deo illuminante correxerit, non priuabitur indulgentiã munere: quia deus, sicut per Prophetam dicit, non vult mortem peccatoris siue mortis, sed magis vt reuertatur à via sua mala, & viuat anima eius. Veritamen nullus hominum debet sub spe misericordiæ dei in suis diutius remanere peccatis, cum etiam in ipso corpore nemo velit sub spe futura salutis diutius ægrotare. Tales enim qui ab iniquitatibus suis recedere negligunt, & sibi de deo indulgentiã repromittunt, nonnunquam ita præueniuntur repentino dei furore, vt nec conuersionis tempus, nec beneficium remissionis inueniant. Ideo vnquemque nostrum sacra scriptura benigne præmonet, dicens: Ne tardaueris conuerti ad deum, & ne differas de die in diem: subito veniet ira eius, & in tempore vindictæ disperdet te. Dicit etiã beatus David: Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Cui beatus quoque Paulus concordat his verbis. Videte fratres, ne forte sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis discendendi à deo viuo: sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec hodie cognominatur, vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Obduratus igitur viuunt, siue qui non conuertitur, desperans de indulgentia peccatorum suorum: siue qui sic misericordiam dei sperat, vt vsque in finem vitæ præsentis in suorum criminum perueritate permaneat. Proinde diligentes misericordiam dei, metuentesque iustitiam, nec de remissione peccatorum desperemus, nec remaneamus in peccatis: scientes quia illa omnium hominum debita sit exactura æquitas iustissimi iudicis, quæ non dimiserit misericordia clementissimi redemptoris. Sicut enim misericordia suscipit absolutèque conuersos, ita iustitia repellit punietque obduratos. Ij sunt qui peccantes in spiritum sanctum, neque in hoc seculo, neque in futuro remissionem accipiet peccatorum. Ideo autem omnis anima intellectualis spiritus est, vt querat, agnoscat, atque discernat: & tempus operum suorum, pro quibus receptura est in iudicio quæ ordinauit diuina iustitia: & eiusdem retributionis tempus, quo nunquã licebit, aut opera mutare, aut remissionem peccatorum suorum de diuina misericordia vtiliter postulare. Ceteri ve-

Esa. 30.
Eccli. 24.

Claues Petri
Matth. 16.

E

Ezech. 33.

Eccli. 7.

Psal. 94.

Hebræ. 3.

Peccati in
spiritu sancto.

Gro spiritus omnium animalium, quibus non est intellectus, quia quidam eorum de terra, quidam de aquis originem ducunt: de aquis enim sunt reptilia & volatilia, de terra vero quaedam quae reptant, quaedam vero quae gradiuntur, exorta sunt: tandiu spiritus sunt, tandiu in corporibus viuunt. Anima quippe, quae rationis capax diuinitus facta non est, cum carne sua & incipit & desinit viuere: quia quando corpori vitam non tribuit, & ipsa non viuunt: atque ita miro modo cum omni carni anima sit causa viuendi, spiritus tamen irrationalis tandiu viuunt, tandiu in carne manere poterit: & dum a carne sua separatur, extinguitur. Ita fit, ut cum ipse vita carnis suae sit, viuere ipse nequeat, quando vitam carni subministrare destiterit. Et si non sit caro cui vitam dare valeat, ipse quoque eam protinus non habebit. Ideo nec aeternitas irrationalibus spiritibus data est, nec aliquid eis iudicium praeparatur, in quo eis vel beatitudo pro bonis, vel damnatio pro malis reddatur operibus. Ideo autem in eis nulla operum discretio requiritur, quia nullam intelligendi facultatem diuinitus acceperunt. Propterea ergo eorum corpora resurrectura non sunt, quia nec ipsi animabus eorum aut aequitas, aut iniquitas fuit, pro qua eis aeterna vel beatitudo sit tribuenda vel poena. Illa igitur animalia praesentis seculi cursum atque ornatum secundum creatoris incomprehensibilem peragunt voluntatem, quae de suis factis nullam rationem redditura sunt, quia rationalia non sunt. Nunquid enim de bobus cura est deo? Homines vero quia rationales facti sunt, & de se & de omnibus rebus, quas in usum vitae praesentis acceperunt, rationem reddaturi sunt deo, & pro suorum actuum qualitate recipient aut poenam aut gloriam. Omnes enim qui manifestari oportet ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque propria corporis prout gessit, siue bonum, siue malum, Tunc scilicet, cum secundum ipsius nostri creatoris ac redemptoris eloquium, omnes qui in monumentis sunt audient vocem eius, & procedet qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae: qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicij: ut scilicet qui mala egerunt, eant in combustionem aeternam cum diabolo principe omnium malorum semper arsurus: qui vero bona fecerunt, eant in vitam aeternam regnaturi sine fine cum Christo regno omnium saeculorum. Illi autem cum Christo regnabunt, quos deus gratuita bonitate sua praedestinavit ad regnum: quia enim tales praedestinando praeparavit, ut regno digni essent, praeparavit utique secundum propositum vocandos, ut obediant: praeparavit iustificandos, ut accepta gratia recte credant, & bene viuant: praeparavit etiam glorificandos, ut Christi cohaeredes effecti, regnum caelorum sine fine possideant. Ad quod regnum diuersis temporibus per sacramenta, quae ad fidem incarnationis suae Christus instituit, illi peruenerunt quos deus gratis nullo bonae voluntatis, vel boni operis merito praecedente saluauit. Quemadmodum ex illo tempore, quo saluator noster dixit, Si quis renatus non fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest introire in regnum dei: absque sacramento baptismatis praeter eos qui in ecclesia catholica sine baptismo pro Christo sanguinem fundunt, nec regnum caelorum potest quisquam accipere, nec vitam aeternam: quia siue in catholica fide, siue in haeresi quacunque vel schismate quisquam in nomine patris & filij & spiritus sancti baptismi sacramentum acceperit, integrum sacramentum accipit: sed salutem, quae virtus est sacramenti, non habebit si extra catholicam ecclesiam ipsum sacramentum habuerit. Er-

go ideo debet ad ecclesiam redire, non ut sacramentum baptismatis iterum accipiat, quod nemo debet in quolibet homine baptizato repetere: sed ut in catholica societate vitam aeternam accipiat, ad quam obtinendam, nunquam potest esse idoneus: qui cum sacramento baptismatis ab ecclesia catholica remanserit alienus. Qui si elemosynas largas faciat, & pro nomine Christi etiam sanguinem fundat, pro eo quod in hac vita non tenuit ecclesiae catholicae unitatem, non habebit aeternam salutem. Vbi enim cuique prodesse potest baptismus, ibi prodesse & elemosyna potest. Baptismus autem extra ecclesiam quidem esse potest, sed nisi in ecclesia prodesse nequit. In ecclesia igitur tantummodo catholica potest unicuique prodesse, & perceptio baptismatis, & opera misericordiae, & nominis Christi gloriosa confessio, si tamen in ecclesia catholica bene viuat. Sicut enim sine ecclesiae catholicae societate nec baptismus alicui potest prodesse, nec opera misericordiae, nisi forte ut mitius torqueatur, non tamen ut inter filios dei reputetur: sic intra ecclesiam catholicam per solum baptismum vita aeterna non acquiritur, si post baptismum male viuatur: nam & illi qui bene viuunt, debent operibus misericordiae indefinenter insistere: scientes se licet lenia, nonnulla tamen quotidie contrahere peccata, pro quibus etiam sancti & iusti in hac vita semper deo dicere debent, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Quae peccata quanto in rebus licitis, & a deo concessis frequenter hominibus surrepunt: & quanto magis fortioribus cibis corpus impletur, & carnalibus cor hominis actibus affectibusque implicatur, tanto frequentior culpa in hac mortalitate contrahitur. Propterea humiles serui Christi, qui cupiunt domino suo sine impedimento, & absque animi noxia occupatione seruire, coniugia omnino non appetunt, & a carnibus & vino abstinent, in quantum corporis valetudo permittit: non quia peccatum est aut coniugem habere, aut vinum carnaliter percipere: nam & beatus Apostolus dicit, Quia omnis creatura dei bona est, & nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur: sanctificatur enim per verbum dei & orationem. Coniugium quoque in primis hominibus deus instituit, & benedixit. Propter quod Apostolus ait, Honorabile connubium in omnibus, & torus immaculatus. Ideoque serui dei in eo quod a carnibus & a vino abstinent, non tanquam res immundas refugiunt, sed mundioris vitae insituta sectantur. Et in eo quod coniugia non habent, non nuptiarum bonum, crimen esse existimant, sed continentiam iugem bonis nuptiis meliorem esse non dubitant, isto quam maxime tempore, quando dicitur de continentia, Qui potest capere, capiat. De nuptiis vero dicitur, Qui se non continet, nubat. In vna enim ratione virtus exoritur, in altera infirmitas remedio subleuatur. Vnde quia egritudini semper est consulendum, propterea si cui primo contigerit priuari coniugio, si voluerit secundas vel tertias inire nuptias, nullum de illis peccatum habebit, si eas castè seruauerit: id est si vnus & vna legitime duntaxat coniuncti, fidem seruent, ut nec ille mulieri praeter uxorem, nec illa viro praeter maritum vllatenus miscetur. In talibus etsi fuerit aliquis coniugalis excessus, qui tamen legitimum non violet torum, habebit nonnullum, sed veniale peccatum. Sed haec illorum sunt, qui nullam vouerunt continentiam deo. Ceterum quisquis seipsum castrauerit propter regnum caelorum, & in corde suo continentiam deo vouerit, non solum si mortifero fornicationis crimine maculetur, verum etiam si aut vir uxorem accipe-

K Non repetendus baptismus
Ecclesia catholica.
Abstinentia
Continentiam vouere
A re, aut mulier nubere voluerit, secundum Apostoli sententiam, damnationem habebit: quia primam fidem irritam fecit. Sicut ergo secundum Apostoli sententiam, dignum est ut uxori vir debitum reddat, similiter & vxor viro, quia si quis acceperit uxorem, non peccat: & si nupsit virgo, non peccat: ita secundum eiusdem Apostoli dictum, qui statuit in corde suo firmus non habens necessitatem, potestatem autem habens suae voluntatis, & uerit continentiam deo, debet eam usque in finem tota mentis sollicitudine custodire, ne damnationem habeat, si primam fidem irritam fecerit. Similiter & coniugati viri, & coniugatae mulieres, si ex consensu perennem deo uouerint continentiam, nouerint se sui voti obnoxios detineri: nec iam sibi debere commixtionem carnis, quam primum licitam habuerunt, sed de se debere continentiam quam uouerunt. Tunc enim unusquisque regnum caelorum, quod sanctis promittitur, possidebit, si obliuiscens quae retro sunt, & in anteriora extendens seipsum, secundum quod in Psalmis dicitur, Vouete, & reddite domino deo vestro: quod scit esse licitum, & ad profectum melioris vitae pertinere cognoscit, & libenter uoueat, & celeriter reddat, & in hoc quod votum reddit, meliorem semper conatu proficiat. Omne enim uoueri deo & reddenti quod uouit: ipse quoque deus reddet caelestis regni praemia quae promissit. Firmissime tene, & nullatenus dubites, patrem & filium & spiritum sanctum unum esse naturaliter deum, in cuius nomine baptizati sumus. Cum enim aliud nomen sit pater, aliud filius, aliud spiritus sanctus: hoc est utique unum naturae nomen horum trium quod dicitur, deus. Qui dicit in Deuteronomio, Videte quonia ego sum deus, & non est alius praeter me. Et de quo dicitur, Audi Israel, dominus deus tuus deus vnus est. Et, Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruias. Firmissime tene, & nullatenus dubites, patrem & filium & spiritum sanctum, id est, sanctam Trinitatem esse solum naturaliter verum deum. Quia cum tres deos nobis colere non liceat, nisi unum solum verum deum, tamen sicut pater uerus deus dicitur, testante Apostolo qui ait, Conuersi estis ad deum a simulachris, seruire deo uiuo & uero, & expectare filium eius de caelis, quem suscitauit a mortuis Iesum: ita quoque filium uerum deum Iohannes commendat Apostolus, dicens, Scimus quia filius dei uenit, & dedit nobis intellectum ut cognoscamus uerum deum, & sumus in uero filio eius Iesu Christo. Hic est uerus deus, & uita aeterna: qui utique quonia uerus deus est, etiam ueritas est, sicut ipse nos edocet dicens, Ego sum uia & ueritas & uita. De spiritu quoque sancto Iohannes Apostolus ait, Quia spiritus est ueritas. Et utique non potest naturaliter deus uerus non esse, qui ueritas est. Quem etiam deum Paulus Apostolus confiteatur, dicens, Membra uestra templum sunt spiritus sancti qui in uobis est, quem habetis a deo, & non estis uestri, empti estis precio magno, glorificate & portate deum in corpore uestro. Firmissime tene, & nullatenus dubites, patrem & filium & spiritum sanctum, id est, sanctam Trinitatem unum uerum deum sine initio sempiternum esse. Propter quod scriptum est, In principio erat uerbum, & uerbum erat apud deum, & deus erat uerbum. Hoc erat in principio apud deum. Haec denuo sempiternitas intimitur, ubi dicitur in Psalmo, Deus autem rex noster ante saecula, Et alio loco, Sempiterna quoque eius uirtus & diuinitas. Firmissime tene, & nullatenus dubites, sanctam Trinitatem solum uerum deum, sicut aeternum, ita solum naturaliter incommutabilem esse. Hoc enim significat, cum dicit seruo suo Moyse, Ego sum qui sum.

Hinc & Psalmus dicit, In principio domine tu terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt caeli: Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut uerimentum ueterascent. Et sicut operitorum mutabis eos, & mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Firmissime tene, & nullatenus dubites, sanctam Trinitatem solum esse uerum deum, rerum omnium uisibilem atque inuisibilem creatorem. De quo in Psalmo dicitur, Beatus cuius deus Iacob adiutor eius, spes eius in domino deo ipsius qui fecit caelum & terram, mare & omnia quae in eis sunt. De quo etiam Apostolus dicit, Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in saecula. Firmissime tene, & nullatenus dubites, patris & filij & spiritus sancti unam quidem esse naturam, tres uero esse personas: patremque solum esse qui dixit, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: & filium solum esse super quem uox illa folius patris insonuit, quando in Iordane secundum carnem baptizatus est unigenitus deus, qui carne solus accepit: atque spiritum sanctum patris & filij solum esse, qui in specie columbae super Christum baptizatum & ascendentem ab aqua descendit, & quinquagesimo die post resurrectionem Christi fideles in uito loco positos, in linguarum ignearum uisione adueniens repleuit. Illam uocem, qua solus locutus est deus pater: & illam carnem, qua solus homo factus est unigenitus deus: & illam columbam, in cuius specie spiritus sanctus super Christum descendit: illaque linguas igneas, in quarum uisione fideles Apostolos in uito loco constitutos repleuit, opera esse totius sanctae Trinitatis, id est, unius dei, qui fecit omnia in caelo & in terra, uisibilia & inuisibilia. Firmissime tene, & nullatenus dubites, solum deum filium, id est, unam ex Trinitate personam solius patris esse filium: spiritum uero sanctum ipsum quoque unam ex Trinitate personam, non solius patris, sed simul patris & filij esse spiritum. Ostendens enim dei filius se solum esse de patre genitum, ait, Sic enim deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret. Et paulo post, Qui autem non credit, iam iudicatus est, quia non credit in nomine unigeniti filij dei. Spiritus autem sanctus & patris, & filij esse spiritum Apostolus docet, qui ait, Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, si tamen spiritus dei habitat in uobis. Et sequitur, Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius. Firmissime tene, & nullatenus dubites, eundem spiritum sanctum, qui patris & filij vnus est spiritus, de patre & filio procedere. Dicit enim filius, Cum uenerit spiritus ueritatis, qui a patre procedit. Vbi suum spiritum esse docuit, quia ipse est ueritas. De filio quoque procedere spiritum sanctum, prophetica atque Apostolica doctrina nobis commendat, Esaias enim dicit de filio, Percutiet terram uirga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium. De quo & Apostolus ait, Quem interficiet dominus Iesus spiritu oris sui. Quem etiam ipse unicus dei filius spiritum oris sui esse significans, post resurrectionem insufflans in discipulos, ait, Accipite spiritum sanctum. De ore uero ipsius domini Iesu, ait Iohannes in Apocalypsi, quia gladius utraque parte acutus procedebat. Ipse ergo spiritus oris eius, Ipse est gladius qui de ore eius procedit. Firmissime tene, & nullatenus dubites, Trinitatem deum immensum esse uirtute non mole: & omnem creaturam spiritalem atque corporalem uirtute eius & praesentia contineri. Dicit enim deus pater, Coelum & terram ego impleo. Dicitur etiam de sapientia dei, quae

G filius est eius, Quia attingit à sine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. De spiritu quoque sancto legimus, Quia spiritus domini repleuit orbem terrarum. Et Dauid Propheta dicit, Quò ibo à spiritu tuo, & quò à facie tua fugiam? Si ascendero in cœlum, tu illic es: si descendero ad infernum, ades. Firmissime tene, & nullatenus dubites, vnam ex Trinitate personam, id est, deum filium, qui de natura dei patris solus natus est, & vnus eiusdemque nature cum patre est, ipsum in plenitudine temporis secundum susceptionem formam seruiliu voluntarie in virgine cõceptum, & de virgine natum, verbum carnem factum: ipsum quoque esse qui essentialiter natus est de patre, & essentialiter conceptus est, natusque de virgine: ipsumque vnum esse, & vnus nature cum virgine, qui ait de deo patre, Ante secula fundauit me, & ante omnes colles generauit me. De quo etiã dixit Apostolus, Quia cum venit plenitudo temporis, misit deus filium suum, factum ex muliere, factum sub lege. Firmissime tene, & nullatenus dubites, Christum filium dei sicut de deo patre plenum perfectumque deum, ita de virgine matre plenum perfectumque hominem genitum, id est, verbum deum, habentem scilicet sine peccato veram nostri generis carnem & animam rationalem. Quod ipse dei filius euidenter ostendit, dicens de carne sua, Palpate & videte, quia spiritus carnis & ossa non habet, sicut me videtis habere. Animã quoque esse habere his verbis ostendit, dicens, Propterea me pater diligit, quia ego pono animam meam, & iterum sumo eam. Intellectum quoque animã se habere ostendit in eo, quod ait, Discite à me quia mitis sum & humilis corde. Et de se ipso deus per Prophetam dicit, Ecce intelliget puer meus, & exaltabitur, & sublimis erit valde. Nam & beatus Petrus secundum sancti Dauid prophetiam in Christo carnem & animam confitetur. De ipso enim beato Dauid loquens, ait, Propheta igitur cum esset, & sciret quia iureiurando irasset illi deus de fructu lumbi eius sedere super sedem eius, prouidens locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelicta est anima eius in inferno, neque caro eius vidit corruptionem. Firmissime tene, & nullatenus dubites, vnum filium atque ipsum esse deum verum, qui cum patre deo, & spiritu sancto deo fecit omnia tempora, & in monte Sinai legem Moyse dedit ordinatam per angelos, & ipsum deum verbum carnem factum: qui veniente plenitudine temporis, missus à patre & spiritu sancto, factus est ex muliere quam fecit, solus factus est sub lege quam dedit. Firmissime tene & nullatenus dubites, dei verbum quod caro factum est, in duas naturas inconfusibiliter permanere. Vnam veram diuinam, quam habet cum patre communem, secundum quam dicit, Ego & pater vnum sumus, & qui me videt, videt & patrem, & ego in patre & pater in me est: secundum quam etiam dicit Apostolus, Splendorem gloriæ & figuram substantiæ dei. Alteram veram humanam, secundum quam ipse deus incarnatus dicit, Pater maior me est. Firmissime tene, & nullatenus dubites, deum verbum carnem factum, vnam habere diuinitatis suæ carnisque personam, Deus enim verbum plenam naturam humanam ita sibi veraciter vnire dignatus est, & permanente diuinitate sua ita verbum caro factum est: vt quantum naturaliter non hoc sit verbum quod caro, quia duarum naturarum veritas manet in Christo, secundum vnam tamen personam idem verbum caro ab ipso fieret matris conceptionis initio. Deus enim verbum non accepit personam hominis, sed naturam: & in æternam perso-

nam diuinitatis accepit temporalem substantiam carnis. Vnus est ergo Christus verbum caro factum, qui etiam ex patribus secundum carnem, & super omnia deus benedictus in secula. Vnus Iesus, cui & pater dicit, Ex vtero ante luciferum genui te. Vbi significatur ante omne tempus sine initio æterna natiuitas. Vnus Iesus, de quo & Euangelista dicit, Quia vocatum est nomen eius Iesus, quod vocatum est ab angelo priusquam in vtero conciperetur. Firmissime tene, & nullatenus dubites, non carnem Christi sine diuinitate conceptam in vtero virginis priusquam susciperetur à verbo, sed ipsum verbum deum suæ carnis acceptione conceptum, ipsamque carnem verbi incarnatione conceptam. Firmissime tene, & nullatenus dubites, ipsum vni-genitum deum verbum carnem factum, se pro nobis obtulisse sacrificium & hostiam deo in odorem suauitatis: cui cum patre & spiritu sancto à Patriarchis, Prophetis, & sacerdotibus tempore veteris testamenti animalia sacrificabantur: & cui nunc, id est tempore noui testamenti, cum patre & spiritu sancto, cum quibus illi est vna diuinitas, sacrificium panis & vini in fide & charitate, sancta ecclesia catholica per vniuersum orbem terrarum offerre non cessat. In illis enim carnalibus victimis figuratio fuit carnis Christi, quam pro peccatis nostris ipse sine peccato fieret oblaturus, & sanguinis quem erat effusus in remissionem peccatorum nostrorum. In isto autem sacrificio gratiarum actio atque commemoratio est carnis Christi quæ pro nobis obtulit, & sanguinis quem pro nobis idem deus effudit. De quo beatus Paulus dicit in Actibus Apostolorum, Attendite vobis & vniuerso gregi in quo vos spiritus sanctus posuit episcopos regere ecclesiam dei, quam acquisiuit sanguine suo. In illis ergo sacrificiis quid nobis esset donandum figuratè significabatur. In hoc autem sacrificio quid nobis iam donatum sit, euidenter ostenditur. In illis sacrificiis prænunciabatur filius dei pro impiis occidendus: in hoc autem pro impiis annunciatum occisus, restans Apostolo: quia Christus cum adhuc infirmus essemus secundum tempus, pro impiis mortuus est: & quia cum inimici essemus, reconciliati sumus deo per mortem filij eius. Firmissime tene, & nullatenus dubites, verbum carnem factum, eadem humanam carnem semper veram habere, qua de virgine verbum deus natus est, qua crucifixus & mortuus est, qua resurrexit & in cœlum ascendit, & in dextera dei sedet, qua etiam venturus est iudicare viuos & mortuos: propter quod Apostoli ab angelis audierunt, Sic veniet quemadmodum eum vidistis euntem in cœlum. Et beatus Ioannes ait, Ecce veniet cum nubibus, & videbit eum omnis oculus & qui eum crucifixi erunt, & videbunt eum omnes termini terrarum. Firmissime tene, & nullatenus dubites, trinitatem deum, id est, patrem & filium & spiritum sanctum esse naturaliter summum atque incommutabile bonum: & ab ipso creatas esse omnes naturas, bonas quidem, quia à summo bono factæ sunt, sed mutabiles, quæ de nihilo factæ sunt: nullamque esse malam naturam, quia omnis natura in quantum natura est, bona est. Sed quia in ea bonum & augeri & minui potest, intantum mala dicitur, in quantum bonum eius minuitur. Malum enim nihil aliud est, nisi boni priuatio. Vnde geminum constat esse creaturam rationalis malum, vnum quo voluntarie ipsa deficit à summo bono creatore suo: alterum quo iniuria priuatur ignis æterni supplicio: illud passura iuste, quia hoc admisit iniuste: & quia ordinem in se non seruauit diuinæ institutionis: ordinem diuinæ non effugiet vltionis, Firmissime

K
Psal. 109.
Luc. 1.
Verbi & carnis vno. Cap. XVIII. 3. scilicet. dist. 2. ca. si autem.
Sacrificia. Cap. XIX.
Sacrificium panis.
L.
Act. 16.
Roma. 5.
Humanitas Christi. Cap. XX.
M
Act. 1.
Apoc. 1.
Natura nihil non bonum. Cap. XXI.
Malum.

A Firmissime tene, & nullatenus dubites, neque angelos, neque aliam quolibet creaturam eiusdem nature esse, cuius est secundum naturalem diuinitatem summa trinitas, quæ est vnus naturaliter deus pater & filius & spiritus sanctus: neque enim vnus natura esse potuerunt ille qui fecit, & ea quæ fecit. Firmissime tene, & nullatenus dubites, omnem creaturam naturaliter mutabilem, à deo incommutabili factam, nec tamen posse quemlibet sanctorum angelorum in deterius mutari: quia sic acceperunt æternam beatitudinem, qua deo stabiliter perfruuntur, vt ea carere non possint. Sed hoc ipsum, quod ab illo statu beatitudinis, in quo sunt, mutari in deterius nullatenus possunt, non est eis naturaliter infitum, sed postquam creati sunt gratia diuinæ largitate collatum. Si enim angeli naturaliter incommutabiles fierent, nunquam de eorum consortio diabolus & eius angeli cecidissent. Firmissime tene, & nullatenus dubites, in omni creatura, quam spiritalem atque corpoream summa trinitas fecit, solos spiritus angelicos & humanos, intelligendi facultatem diuinitus accepisse. Ceteros vero spiritus brutorum animalium rationale intelligentiam non accepisse, & etiam hoc omnino habere non posse. Propter quod dicitur hominibus, Nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intellectus. Et ideo animas hominum, & animas pecorum vnus natura non esse: nec animas pecorum in animas hominum, nec animas hominum in animas pecorum posse aliquando transire. Firmissime tene, & nullatenus dubites, primos homines, id est, Adam & mulierem eius, bonos & rectos, & sine peccato creatos esse cum libero arbitrio, quo possent, si vellent, humili & bona voluntate seruire atque obedire: quo arbitrio etiam possent, si vellent, propria voluntate peccare: eosque non necessitate, sed propria voluntate peccasse: illosque peccato sic in deterius mutatum humanam naturam, vt non solum in ipsis primis hominibus per peccatum mors obtineret regnum, sed etiam in omnes homines transiret peccati mortisque dominium. Firmissime tene, & nullatenus dubites, omnem hominem, qui per concubitum viri & mulieris concipitur, cum peccato originali nasci, impietati subditum, mortisque subiectum, & ob hoc natura ira filij nasci. De qua dicit Apostolus, Eramus enim & nos natura filij iræ, sicut & ceteri. A qua ira nullus liberatur, nisi per fidem mediatoris dei & hominum, hominis Iesu Christi, qui sine peccato conceptus, sine peccato natus, sine peccato mortuus, peccatum pro nobis factus est, id est, sacrificium factus est pro peccatis nostris. In veteri quippe testamento peccata dicebantur sacrificia, quæ pro peccatis offerebantur, in quibus omnibus fuit significatio Christi: quia ipse est agnus dei qui tollit peccata mundi. Firmissime tene, & nullatenus dubites, non solum homines iam ratione vtetes, veretiam paruulos, qui sine in vteris matrum viuere incipiunt, & ibi moriuntur, siue cum de matribus nati sine sacramento sancti baptismatis, quod datur in nomine patris & filij & spiritus sancti, de hoc seculo transeunt, ignis æterni semper eterno supplicio puniendos: quia etiam propria actionis peccatum nullum habuerunt, originalis tamen peccati donationem carnali cõceptione & natiuitate traxerunt. Firmissime tene, & nullatenus dubites, ideo Christum filium dei ad iudicandos viuos & mortuos venturum, vt homines, quos hic dono suæ gratiæ gratis per fidem iustificat, eisdemque iustificatis in fide & charitate sanctæ matris Ecclesiæ vsque in finem perseuerantiã donat, in suo aduentu resuscitet & glorificet, & secundum

Nulla creatura est eadem cum deo. Cap. XXII.
Angeli facti stabiles. Ca. XXIII.
Creatura rationales. C. XXIII.
Psal. 31.
Libera voluntas Adam. Cap. XXV.
Roma. 5.
Peccati originale. Ca. XXVI. De cõse. dist. 4. ca. Firmissime.
Eph. 2. 1. Tim. 2.
Ioan. 1. Non baptizati. Ca. XXVII. De cõse. dist. 4. ca. Firmissime.
Iudicium. C. XXVIII.

promissionem suam æquales sanctis angelis faciat, & ad eum statum perducatur, in quo perfecte, quantum vnusquisque donat deus, boni sint, & ab ipsa perfectione deinceps mutari non possint: vbi diuersa erit sanctorum gloria, sed vna erit omnium vita æterna. Diabolus vero & angelos eius in ignem æternum à Christo esse mittendos, vbi nunquam carebunt pœnia, quam eis præparauit diuina iustitia. Cui ipse etiam Diabolo impios & iniquos homines, de quibus scriptura dicit, Imitatur autem eum qui sunt ex parte illius, pro eo, quia eum in malis operibus imitati sunt, & ante finem præsentis vite cõgruam penitentiam non egerunt, resumptis corporibus supplicio æternæ cõbustionis arduos. Firmissime tene, & nullatenus dubites, omnibus hominibus & bonis & malis resurrectionem carnis in aduentu domini futuram esse cõmunem: retributionem vero iustitiæ dei esse bonis malisque dissimilem, secundum quod Apostolus ait, Quia omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur. Immutabuntur autem illi qui ibunt in vitam æternam. Quod Apostolus ostendit dicens, Et mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Et ostendens quæ erit ipsa immutatio, adiecit, Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. In iustorum corporibus fiet quod ipse Apostolus ait, Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione. Seminatur in ignobilitate, surgit in gloria. Seminatur in infirmitate, surgit in virtute. Seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale. Quod propterea spiritale dixit, non quia ipsum corpus spiritus erit, sed quia viuificante spiritu immortalitate atque incorruptibile permanebit. Sic autem tunc dicitur spiritale corpus cum non spiritus sit, sed permaneat corpus: sicut nunc animale dicitur, cum tamè inueniatur non anima esse, sed corpus. Firmissime tene, & nullatenus dubites, exceptis illis qui pro nomine Christi suo sanguine baptizantur, nullum hominem accepturum vitam æternam, qui non hic à malis suis fuerit per penitentiam fidemque conuersus, & per sacramentum fidei & penitentiam, id est, per baptismum liberatus: & maioribus quidem necessarium esse & penitentiam de malis suis agere, & fidem catholicam secundum regulam veritatis tenere, & sacramentum baptismatis accipere: paruulis vero qui nec propria voluntate credere, nec penitentiam pro peccato quod originaliter trahunt agere possunt, sacramentum fidei quod est sanctum baptismum quandiu rationis ætas eorum capax esse non potest, sufficere ad salutem. Firmissime tene, & nullatenus dubites, neminem hic posse hominum penitentiam agere, nisi quem deus illuminauerit, & gratuita sua miseratione conuertit. Apostolus enim dicit, Ne forte det illis deus penitentiam ad cognoscendam veritatem, & respiciat à Diaboli laqueis. Firmissime tene, & nullatenus dubites, posse quidem hominem quem nec ignorantia literarum, nec aliqua prohibet imbecillitas vel aduersitas, verba sanctæ legis & Euangelij, siue legere, siue ex ore cuiusquam prædicatoris audire: sed diuinis mandatis obedire neminem posse, nisi quem deus gratia sua præuenierit: vt quod audit corpore, corde etiam percipiat, & accepta diuinitus bona voluntate atque virtute, mandata dei facere & velit & possit. Neque enim qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incremētum dat deus, qui etiam operatur in nobis & velle & perficere pro bona voluntate. Firmissime tene, & nullatenus dubites, deo incommutabili non solum præterita & præsentia, sed etiam futura omnia incommutabili-

D
Math. 23.
Sapient. 2.
Resurrectio. Ca. XXIX.
1. Cor. 15.
Ibidem.
Fides & baptismus. Cap. XXX. 15. q. 1. ca. Firmissime.
Gratia. Ca. XXXI.
2. Tim. 2.
Nihil agere gratia. C. XXXII.
1. Cor. 3. Phil. 2.
Deum nihil latere. Cap. XXXIII.

Dante. 13. **G** liter esse notissima, cui dicitur, De^o qui occultorum es cognitor, qui scis omnia antequam fiant. Firmissime tene, & nullatenus dubites, Trinitatem deum inco mutabilem rerum omnium atq; operum, tam suorum quam humanorū certissimū cognitorem, ante omnia secula scire quibus esset per fidem gratiam largiturus: sine qua nemo potest ex initio mundi vsque in finem à reatu peccati tā originalis quam actualis absolui. Quos enim deus præsciuit, & prædestinavit conformes fieri imaginis filij sui. Firmissime tene, & nullatenus dubites, omnes quos vasa misericordiae gratuita bonitate deus fecit, ante constitutionem mundi in adoptionem filiorum dei prædestinatos à deo: neq; perire posse aliquem eorum quos deus prædestinavit ad regnū cælorum: nec quenquam eorum quos non prædestinavit ad vitam vlla posse ratione saluari. Prædestinatio enim illa gratuita donationis est præparatio, qua nos Apostolus ait prædestinatos in adoptionem filiorū dei per Iesum Christum in ipsum. Firmissime tene, & nullatenus dubites, sacramentum baptismatis, nō solum intra Ecclesiam catholicam, sed etiā apud Hæreticos, qui in nomine patris & filij & spiritus sancti baptizant, esse posse, sed extra Ecclesiam catholicam prodesse nō posse. Imō sicut intra Ecclesiam recte credentibus per sacramentum baptismi cōferri salutem: sic extra Ecclesiam baptizatis, si ad Ecclesiam non redierint, eodē baptismō accumulari perniciem. Tantum enim valet Ecclesiasticæ societatis unitas ad salutem, vt baptismō nō saluetur, cui non ibi datur, vbi oportet vt detur. Inesse tamen homini baptismum etiam extra Ecclesiam baptizato, sed ad iudiciū inesse ab Ecclesia separato. Et quia manifestum est, vbi cunq; datum fuerit, hoc baptismus semel esse dādum, ideo etiā ab Hæreticis in nomine patris & filij & spiritus sancti fuerit datum, venerabiliter agnoscendum, & ob hoc nullatenus iterandum. Saluator enim dicit, Qui semel lotus est, non indiget nisi vt pedes lauet. Firmissime tene, & nullatenus dubites, omnem extra Ecclesiam catholicam baptizatum, participem fieri non posse vitæ æternæ, si ante finem vitæ huius catholice nō fuerit redditus atq; incorporatus Ecclesie. Quia si habeam, inquit Apostolus, omnem fidem, & nouerim omnia sacramenta, charitatem autem nō habeam, nihil sum. Nam & in diebus diluuij neminem legimus extra arcam potuisse saluari. Firmissime tene, & nullatenus dubites, non solum omnes Paganos, sed etiam omnes Iudæos Hæreticos atq; schismaticos, qui extra Ecclesiam catholicam præsentem finiunt vitam, in ignem æternum ituros, qui paratus est Diabolo & angelis eius. Firmissime tene, & nullatenus dubites, quemlibet hæreticum siue schismaticum in nomine patris & filij & spiritus sancti baptizatum, si Ecclesie catholice non fuerit aggregatus, quantascunq; eleemosynas fecerit, etiā pro Christi nomine etiā sanguine fuderit, nullatenus posse saluari. Omni enim homini, qui Ecclesie catholice non tenet unitatem, neq; baptismus, neque eleemosyna quamlibet copiosa, neq; mors pro nomine Christi suscepta proficere poterit ad salutem, quando in eo hæretica vel schismatica prauitas perseverat, quæ ducit ad mortē. Firmissime tene, & nullatenus dubites, non omnes qui intra Ecclesiam catholicam baptizantur, accepturos esse vitam æternā, sed eos qui percepto baptismate recte viuunt, id est, qui abstinerunt se à vitiiis & concupiscētiis carnis. Regnū enim cælorum sicut infideles Hæretici atq; schismatici non habebunt, sic Catholici criminosis possidere nō

poterunt. Firmissime tene, & nullatenus dubites, etiam iustos atq; sanctos homines, exceptis iis qui baptizati paruuli sunt, sine peccato hic neminem viuere posse: semperq; omni homini esse necessarium, & peccata sua vsque in finem vitæ præsentis elemosynis diluere, & remissionem à deo humiliter ac veraciter postulare. Firmissime tene, & nullatenus dubites, omnem creaturam dei bonam esse, & nihil reiiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur: & dei seruos, qui à carnibus aut vino abstinent, non tanquā immunda quæ à deo facta sunt respicere, sed à fortiori cibo & potu pro sola castigatione corporis abstinere. Nuptias quoque diuinitus institutas & benedictas: & meli⁹ quidem si quisquam sine coniugio sit, vt liberius atque plenius cogitet quæ sunt dei, quomodo placeat deo: tamen illis qui continentiam non vouerunt, nullum esse peccatum, si vel mulier nubat, vel vir vxorē ducat. Nec solas primas nuptias à deo institutas, sed etiam secundas & tertias, pro eorum qui se continere non possunt infirmitate concessas. Eis vero qui sine coniugati, siue à cōiugio liberi continentiam deo vouerūt, admodum esse damnabile, si vel illi coniugale opus voluerint appetere, quō se non accessuros, vel illi repetere, à quo se recessuros, illi libera, illi communi professi sunt voluntate.

Firmissime tene, & nullatenus dubites, aream dei esse ecclesiam catholicam, & intra eam vsque in finem seculi frumento mixtas paleas contineri: hoc est bonis malos sacramentorum communione misceri: & in omni professione, siue clericorum, siue monachorū, siue laicorum, bonos esse simul & malos: nec pro malis bonos deferendos, sed pro bonis malos, in quantum exigit fidei & charitatis ratio tolerandos, id est, si vel in Ecclesia nullius perfidie semina spargunt, vel fratres ad aliquod malum opus mortifera imitatione non ducunt: nec posse aliquem intra Ecclesiam catholicā recte credentem benēq; viuētē, alieno vnquam maculari peccato, si cuiquam peccanti nec confessionē præbeat nec fauorem, vtiliterq; malos à bonis intra Ecclesiam tolerari, si hoc cū eis bene viuendo & bene monendo agatur, vt & videntes & audientes quæ bona sunt, mala sua respuant, & iudicandos se à deo pro suis malis operibus contremiscant, atq; ita præueniente dono gratiæ de suis iniquitatibus confundantur, & ad bonam vitam per dei misericordiam cōuertantur. Bonos vero à malis intra Ecclesiam duntaxat catholicā constitutis non debere nisi operum dissimilitudine separari, vt cū quibus diuina cōmunicant sacramenta, non habeant mala opera, quibus illi sunt criminosis, cōmunia. In fine vero seculi bonos à malis etiā corpore separandos: quando veniet Christus habens vtilabrum in manu sua, & permundabit areā suam, & congregabit triticū in horreum suum, paleas autē comburet igni inextinguibili: quando per iudicium iustum segregabit iustos ab iniustis, bonos à malis, rectos à peruersis: bonos constituet à dextris, malos à sinistris, & ex eius ore iusti æterniq; iudicij sempiterna atque incommutabili prolata sententia, iniqui omnes ibunt in combustionē æternam, iusti autem in vitam æternam: iniqui semper arsurū cū diabolo, iusti autem regnaturū sine fine cū Christo.

Hæc interim quadraginta capitula ad regulam veræ fidei firmissime pertinentia fideliter crede, fortiter tene, veraciter patienterque defende. Et si quem cōtrariā his dogmatizare cognoueris, tāquam pestem fuge, & tanquam hæreticum abiice. Ita enim ista quæ posuimus fidei catholice congruunt, vt si quis non solum

K Sine peccatis neminē viuere. Cap. XLII.
Cibus, pot⁹ Matrimonium. Caput XLII.
1. Timo. 4.
1. Cor. 7.
L Malos misceri bonis. Ca. XLIII.
M Perfidum in fide. Cap. XLIII.
Marth. 25.

A omnibus, sed etiam singulis voluerit contraire, in eo q; singulis horum contumaciter repugnat, & his cōtraria docere non dubitat, hæreticus & Christiana fidei inimicus, atque ex hoc omnibus catholicis anathematizandus appareat. Quauis igitur & angustia temporis & festinatio portitoris cōpulerit nos aliqua, quæ pro diuersis hæresibus agnoscendis atq; vitandis fuerant inferenda, præterire silentio: tamen si omnia quæ in hoc opusculo continentur recensere & notissima prorsus habere non negligas, ex his poteris cauta discretione etiam de cæteris spiritaliter iudicare. Apostolus enim dicit, quia spiritalis iudicat omnia: quō donec vnusquisq; nostrū perueniat, in eo quō peruenit, ambulet, id est, in eo quod certum accepit fideliter perseueret. Quod si quid aliter sapit, hoc quoque illi deus reuelabit. Vere firmum fidei est fundamentum, principaliter credere patrem & filium & spiritum sanctum, vnum esse naturaliter deum: ita vt de natura patris vere natum vniuentum filium, & simul de patre & filio vere atque naturaliter procedentem credamus spiritum sanctum: ipsamq; sanctam Trinitatem esse vnum solum verum æternū atque incommutabilem deum. Credere etiam cōgruit ad salutem, vnā ex Trinitate personam, id est, vniuentum deum pro nostra salute solum hominem factum: eundemq; vnum esse deum verum, & hominem verū, secundum diuinitatem vnā naturam habentem cum patre & spiritus sancto: secundum humanitatem vero animam Christi rationalem eiusdem naturæ esse cuius sunt animæ omnium hominum, & carnē Christi illius esse naturæ cuius est vnuerforum qui de primo homine originem ducunt. Ergo nec animā Christi, nec carnem vnus deum diuinitate eiusdemq; esse naturæ: quia secundum humanitatem vere ipse creatus est. Sed sicut diuinitati eius cum patre & spiritus sancto est diuina natura communis: sic animæ eius & corpori naturalis est communio cum animabus & corporibus nostris. Qui diuinitate sua carnem atq; animam credentium in se, & à peccati dominio, & ab æternæ mortis supplicio gratis eripuit auferendo peccatum. Hac enim credulitate munitus, non obliuisceris diuinam misericordiam die noctūq; supplicare: obsecrans beatam spem omnium credentium in se qui est Christus dominus, vt huius fidei veritate firmiter teneas, inuiolatāq; custodias: quia spiritus sanctus fidelibus se deprecantibus copiosum subministrat adiutoriū, sicut Propheta dicit, Propē est dominus omnibus inuocantibus eum in veritate. Voluntatē timentium se faciet, & preces eorum exaudiet, & saluos faciet eos. Custodit dominus omnes diligentes se, & omnes peccatores disperdet. Et iterum ipsi deo dicit, Ecce omnes qui se elongāt à te, peribunt: perdidisti omnes qui fornicantur abs te. De se autē ait: Mihi autem adherere deo bonum est, ponere in domino spem meā. Adhære igitur deo fili charissime, & in ipso spem tuam toto corde fide & charitate cōstitue. In militia seculi exhibe regi terreno fidele seruitiū, quia hoc diligit deus, hoc mādāt Apostolus. In causa vero fidei, qua Christus nos redemit in sanguine suo, omnis de corde nostro timor abscedat. Illi animas nostras debemus, cuius sanguine redempti sumus. Illum debemus præ omnibus diligere, quem nouimus nostrarum animarum clementissimum redemptorem. Illius debemus timere præ omnibus æternam & veram potestatem, quem veterum speramus æquissimum iudicem. Illius debemus promissa toto affectu cordis appetere, qui potest animæ & corpori donare vitam æternam. Illius debem⁹ timere ira-

1. Cor. 2.
Philip. 3. Repetit superiora. Cap. XLV.
Psalm. 44.
Psalm. 72.

cundiam, qui potest animā & corpus mittere in gehennam: in cuius iudicio sine acceptione personarum, sine ambitu potestatum æqualiter iudicabuntur domini & serui, reges & milites, diuites & pauperes, humiles & sublimes, Vbi seruus quisquis hic fidem dei in veritate tenuerit, regno potietur æterni: dominus autem infidelis sempiterno exuretur incendio. Vbi seruorum dominorumq; fidelium nec vita terminabitur, nec lætitia finietur: infidelium vero siue seruorum siue dominorū secundum sermonis prophetici veritatem, ignis eorum non extinguetur, & vermis eorum non morietur. Ibat enim iniqui in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. Attendamus autem quos illuc saluator iturus esse prædixerit, nempe illos, quibus dicitur est, Esurui, & non dedistis mihi manducare: Sitiui, & non dedistis mihi bibere: Nudus fui, & non vestistis me: Ho spes, & non suscepistis me: Infirmus, & in carcere, & nō venistis ad me. Quōd si in ignem æternum digne mittetur, qui Christo in suis minimis esurienti panem nō dederit: quid passurus est qui ipsum panem, qui de cælo descendit, sibi per infidelitatis vitium admittit? Et si in flammis perennibus exuretur, qui Christo in suis minimis sitienti calicem aquæ frigidæ non tribuit: quid ille patietur, qui renat⁹ ex aqua & spiritus sancto, sanctum baptismum in se iterare permittit, quod ad salutē semel, & ad sacramentum sanctæ regenerationis accepit? Et si illum credimus perennibus subdendum esse tormētis, qui Christum in suis minimis peregrinū hospitio negligit charitate suscipere: quid passurū se putauerit, qui dominum Christum de dono sui cordis excludens, & diabolum in se cæca prorsus infidelitate recipiens, de sancta Ecclesia, quæ est columna & firmamentum veritatis, hæretica circūuentis fallitate discesserit? Et si ille qui infirmos atque in carcere positos famulos Christi non visitat, igni deputatur sempiterno: quid illis retribuendum dicimus, qui dei famulos, in quibus solam persequitur fidei veritatem, aut squalore carcerum, aut exiliorum deportatione violenter affligunt? Sed in his omnibus licet infideles sciant, deus tamē suis auxiliū subministrat. Et dum inimici fidei aut callida quæque seductione, aut violenta compulsionē cupiūt deprauare, Christus qui est virtus & sapientia dei, vt mortifera suasionis promissa despiciat, & virtutem tribuit, vt terroribus humanis robore diuini timoris obsistant: tantū est vt voluntas non auertatur à deo, & fidei præmio potiatur. Ipsa est enim, cui aut pro infidelitate infligitur æterna pœna, aut seruata fidei merces erit sempiterna lætitia.

Libri de regula fidei, Finis.

Epistola Diui Augustini ad Aurelium Carthaginensis Ecclesie Episcopum.

Domino beatissimo & syncerissima charitate venerando, sancto fratri & confacerdoti patre Aurelio, Augustinus in domino salutem. De trinitate quæ deus summus & verus est, libros iuuenis inchoauit, senex ædidi: Omiseram quippe hoc opus posteaquā comperi præreptos mihi esse siue subreptos antequam eos absoluerem, & retractatos, vt mea dispositio fuerat, expolirem. Nō enim singillatim sed omnes simul edere ea ratione decreueram, quoniam præcedē tibus consequentes inquisitione proficiente necitatur. Cum ergo per eos homines qui priusquam vellem ad quosdam illorum peruenire potuerunt, dispositio mea nequiuisset impleri, interruptam dictationem reliqueram,

Esai. 66.
Math. 25.
Inquisitione proprietate.

G pater & filius & spiritus sanctus, sicut inseparabiles sunt ita inseparabiliter operentur. Hac etiam mea fides est, quoniam hac est catholica fides. Sed in ea nonnulli perturbantur, cum audiunt deum patrem, & deum filium, & deum spiritum sanctum, & tamen hanc trinitatem non tres deos, sed vnum deum, & quemadmodum id intelligant quaerunt: praesertim cum dicitur inseparabiliter operari trinitatem in omni re qua deus operatur, & tamen quadam voce patris sonuisse, quae vox filij non sit: in carne autem natum & passum, & resurrexisse, & in caelum ascendisse, non nisi filium: in columbae autem specie venisse, non nisi spiritum sanctum, intelligere volunt: quomodo & illam vocem quae non nisi patris fuit trinitas fecerit: & illam carnem in qua non nisi filius de virgine natus est, eadem trinitas creauerit: & illam columbae speciem in qua non nisi spiritus sanctus apparuit, illa ipsa trinitas operata sit: alioquin non inseparabiliter trinitas operatur, sed alia pater facit, alia filius, alia spiritus sanctus. Aut si quaedam simul faciunt, quaedam sine inuicem, iam non inseparabilis trinitas. Mouet etiam quomodo spiritus sanctus in trinitate sit, quem nec pater, nec filius, nec ambo genuerint, cum sit & patris & filij spiritus. Quia ergo quaerunt ista homines, & taedio nobis sunt, vt si quid hinc ex dono dei sapit infirmitas nostra edisseramus eis vt possimus, neque cum inuidia tabescente iter habeamus. Si dicimus nihil nos de talibus rebus cogitare solere, mentimur. Si autem fatemur habitare ista in cogitationibus nostris, quoniam rapimur amore indagandae veritatis, flagitant iure charitatis, vt eis indicemus quid hinc excogitare potuerimus: non quia iam acceperim, aut perfectus sim. Nam si Paulus Apostolus, quanto magis ego longe infra illius pedes iacens, non me arbitror apprehendisse: sed pro modulo meo, si ipsa quae retro sunt obliuiscor, & in anteriora me extendo, & secundum intentionem sequor ad palmam supernae vocationis, quantum eiusdem viae peregerim, & quo peruenerim vnde mihi in finem reliquus cursus est, vt aperiam desideratur a me, illis desiderantibus, quibus me seruire cogit libera charitas. Oportet autem, & donabit deus, vt eis ministrando quae legant, ipse quoque proficiat, & eis cupiens respondere quaerentibus, ipse quoque inueniam quod quaerebam. Ergo suscepi hac iubete atque adiuvante domino deo nostro, non tam cognita cum autoritate differere, quam ea cum pietate differendo cognoscere.

I Radē psona-
rū diuinitas.
Cap. VI.

I Qui dixerunt dominum nostrum Iesum Christum non esse deum, aut non esse verum deum, aut non cum patre vnum & solum deum, aut non esse immortalem, quia mutabilem, manifestissima diuinorum testimoniorum & consona voce conuicti sunt, velut sunt illa: In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum. Manifestum est enim quod verbum dei, filium dei vnicum accepimus, de quo post dicit, Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis, propter naturam incarnationis eius quae facta est in tempore ex virgine. In eo autem declaratur, non tantum deum esse, sed etiam eiusdem cum patre substantiae, quia cum dixisset, Et deus erat verbum, hoc erat, inquit, in principio apud deum: omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Neque enim dicit, omnia, nisi quae facta sunt, id est omnem creaturam. Vnde liquido apparet ipsum factum non esse per quem facta sunt omnia. Et si factus non est, creatura non est. Si autem creatura non est, eiusdem cum patre substantiae est. Omnia enim substantia quae deus non est, creatura est: & quae creatu-

ra non est, deus est. Et si non est filius eiusdem substantiae cuius est pater, ergo facta substantia est. Si facta substantia est, non omnia per ipsum facta sunt. At omnia per ipsum facta sunt: vnius igitur eiusdemque cum patre substantiae est: & ideo non tantum deus sed & verus deus. Quod idem Ioannes apertissime in epistola sua, dicit. Scimus quod filius dei venerit & dederit nobis intellectum vt cognoscamus verum deum, & simus in vero filio eius Iesu Christo. Hic est verus deus, & vita aeterna. Hinc etiam consequenter intelligitur, non tantummodo de patre dixisse Apostolum Paulum: Qui solus habet immortalitatem, sed de vno & solo deo quod est ipsa trinitas. Neque enim ipsa vita aeterna mortalis est secundum aliquam mutabilitatem, ac per hoc filius dei, quia vita aeterna est, cum patre etiam ipse intelligitur vbi dictum est: Qui solus habet immortalitatem. Eius enim vita aeterna, & nos participes facti pro modo nostro immortales efficiuntur. Sed aliud est ipsa cuius participes efficiuntur vita aeterna, aliud nos qui eius participatione viuimus in aeternum. Si enim dixisset, Quem temporibus propriis ostendet pater beatus & solus potens, rex regum & dominus dominantium, qui solus habet immortalitatem, nec sic inde separatum filium oporteret intelligi. Neque enim quia ipse filius alibi loqueas voce sapientiae, ipse est enim dei sapientia, ait: Gyrum caeli circumuiui sola, separauit a se patrem: quantum magis ergo non est necesse vt tantummodo de patre praeter filium intelligatur quod dictum est, Qui solus habet immortalitatem, cum ita dictum sit: vt serues, inquit, mandatum sine macula, irreprensibile usque in aduentum domini nostri Iesu Christi: quem temporibus propriis ostenderet beatus & solus potens, rex regum & dominus dominantium, qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem, quem nemo hominum vidit, nec videre potest, cui est honor & gloria in secula seculorum, Amen. In quibus verbis, nec pater proprie nominatus est, nec filius, nec spiritus sanctus, sed beatus & solus potens, rex regum & dominus dominantium: quod est vnus solus & verus deus ipsa trinitas. Nisi forte, quae sequuntur, perturbabunt hunc intellectum: quia dicit, Quem nemo hominum vidit, nec videre potest: cum hoc etiam ad Christum pertinere secundum diuinitatem eius accipiatur, quam non viderunt Iudei, qui tamen carnem viderunt & crucifixerunt. Videri autem trinitas humano visu nullo modo potest, sed eo visu videtur, quo iam qui vident, non homines, sed ultra homines sunt. Recte ergo ipse deus trinitas intelligitur beatus & solus potens, ostendens aduentum domini nostri Iesu Christi temporibus propriis. Sic enim dictum est: Solus habet immortalitatem: quomodo dictum est, Qui facit mirabilia solus. Quod velim scire de quo dictum accipiant: si de patre tantum, quomodo ergo verum est, quod ipse filius dicit: Quaecumque enim pater facit, haec eadem & filius facit similiter. An quicquam est inter mirabilia mirabilius quam resuscitare & viuificare mortuos: dicit autem idem filius: Sicut pater suscitavit mortuos & viuificauit, sic & filius quos vult viuificat. Quomodo ergo solus pater facit mirabilia, cum haec verba nec patrem tantum, nec filium tantum permittant intelligi, sed vti que deum vnum verum solum, id est, patrem & filium & spiritum sanctum. Item cum dicit idem Apostolus: Nobis vnus deus pater, ex quo omnia & nos in ipso, & vnus dominus Iesus Christus, per quem omnia & nos per ipsum: quis dubitet eum omnia quae creata sunt dicere: sicut beatus Ioannes, omnia

Ania per ipsum facta sunt: Quae itaque de quo dicat alio loco, Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorum amen. Si enim de patre & filio & spiritu sancto, vt singulis personis singulari tribuatur: Ex ipso, id est, ex patre, per ipsum, id est, per filium: in ipso, id est, in spiritu sancto: manifestum quod pater & filius & spiritus sanctus vnus deus est, quando singulariter intulit: Ipsi gloria in secula seculorum. Vnde enim coepit hunc sensum? Non ait: O altitudo diuinarum sapientiae & scientiae patris, aut filij, aut spiritus sancti: sed sapientiae & scientiae dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles vias eius. Quis enim cognouit mentem domini? Aut quis consiliarius eius fuit? Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Quonia ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia: Ipsi gloria in secula seculorum, amen. Si autem hoc de patre tantummodo intelligi volunt, quomodo ergo omnia per patrem sunt, sicut hic dicitur: Et omnia per filium: sicut ad Corinthios vbi ait: Et vnus dominus Iesus Christus, per quem omnia: Et sicut in Euangelio Ioannis: Omnia per ipsum facta sunt: Si enim alia per patrem, alia per filium, iam non omnia per patrem, nec omnia per filium. Si autem omnia per patrem, & omnia per filium, eadem per patrem quae per filium. Aequalis est ergo patri filius, & inseparabilis operatio est patris & filij: quia si vel filium fecit pater quem non fecit ipse filius, non omnia per filium facta sunt: at omnia per filium facta sunt. Ipse igitur factus non est, vt cum patre faceret omnia quae facta sunt: quanquam nec ab ipso verbo taceret Apostolus, & apertissime omnino dixerit: Qui cum in dei forma esset, non rapinam arbitratus est esse aequalis deo: Hic deum proprie patrem appellans, sicut alibi: Caput autem Christi deus. Similiter & de spiritu sancto collecta sunt testimonia, quibus ante nos qui haec disputauerunt abundantius vsi sunt, quia & ipse deus & non creatura. Quod si non creatura, non tantum deus, Nam & homines dicti sunt dii, sed etiam verus deus. Ergo patri & filio prorsus aequalis, & in trinitatis vnitate consubstantialis & coaeternus. Maxime vero illo loco fati claret, quod spiritus sanctus non sit creatura, vbi iubemur non seruire creaturae, sed creatori. Non eo modo quo iubemur per charitatem seruire inuicem, quod est Graece *ἀγαπήσειν*, sed eo modo quo tantum deo seruitur, quod est Graece *λατρεύειν*. Vnde idololatrie dicuntur qui simulacris eam seruitutem exhibent quae debetur deo. Secundum hanc enim seruitutem dictum est: Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruias. Nam & hoc distinctius in Graeca scriptura inuenitur, *λατρεύσεις* enim habet. Porro si tali seruitute, creaturae seruire prohibemur, quando quidem dictum est: Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruias: vnde & Apostolus detestatur eos qui coluerunt & seruiuerunt creaturae potius quam creatori, non est vti que creatura spiritus sanctus, cui ab omnibus sanctis talis seruitus exhibetur, dicente Apostolo: Nos enim sumus circumcisio spiritui dei seruitutes, quod est in Graeco *λατρείοντες*. Plures enim codices etiam Latini sic habent, qui spiritui dei seruiamus, Graeci autem omnes, aut penes omnes. In nonnullis autem exemplaribus Latinis inuenimus, non spiritui dei seruiamus, sed spiritu deo seruiamus. Sed qui in hoc errant, & authoritati grauiori cedere detrectant, nunquid & illud varium in codicibus reperimus: Nescitis quia corpora vestra templum in vobis est spiritus sancti, quem habetis a deo? Quid autem infanitus magisque sacrilegum est, quam vt quisquam dicere audeat membra Christi

templum esse creaturae minoris secundum ipsos quam Christus est: Alio enim loco dicit: Corpora vestra membra sunt Christi. Si autem quae membra sunt Christi, templum est spiritus sancti, non est creatura spiritus sancti: quia cui corpus nostrum templum exhibemus, necesse est vt huic eam seruitutem debeamus, qua non nisi deo seruiendum est, quae Graece appellatur *λατρεία*. Vnde co sequenter dicit: Glorificate ergo & portate deum in corpore vestro. His & talibus diuinarum scripturarum testimonij, quibus vt dixi, priores nostri copiosius vsi, expugnauerunt haereticorum tales calumnias vel errores, insinuat fidei nostrae, vnitas & aequalitas trinitatis. Sed quia multa in sanctis libris propter incarnationem verbi dei, quae pro salute nostra reparanda facta est, vt mediator dei & hominum esset homo Christus Iesus, ita dicuntur, vt maiorem filio patrem significant, vel etiam apertissime ostendant, errauerunt homines minus diligenter scrutantes vel intuentes vniuersam seriem scripturarum, & ea quae de Christo Iesu secundum hominem dicta sunt, ad eius substantiam quae ante incarnationem sempiterna erat & sempiterna est, transferre conati sunt. Et illi quidem dicunt maiorem filium esse quam pater est, quia scriptum est, ipso domino dicente: Pater maior me est. Veritas autem ostendit secundum istum modum etiam seipso maiorem filium. Quomodo enim non etiam seipso minor factus est, qui semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens? Neque enim sic accepit formam serui, vt amitteret formam dei, in qua erat aequalis patri. Si ergo ita accepta est forma serui, vt non amitteretur forma dei, cum & in forma serui, & in forma dei idem ipse sit filius vni-genitus dei patris, in forma dei aequalis patri, in forma serui, mediator dei & hominum homo Christus Iesus: quis non intelligat quod in forma dei etiam ipse seipso maior est. In forma autem serui etiam seipso minor est. Non itaque immerito scriptura vtrunque dicit, & aequalem patri filium, & patrem maiorem filio. Illud enim propter formam dei, hoc autem propter formam serui, sine vlla confusione intelligitur. Et haec nobis regula per omnes sacras scripturas dissoluenda huius questionis, ex vno capite epistola Pauli Apostoli promittitur, vbi manifestius ista distinctio commendatur. Ait enim: Qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse aequalis deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus & habitu inuentus vt homo. Est ergo dei filius deo patri natura aequalis, habitu minor: in forma enim serui quam accepit minor est patre: in forma autem dei in qua erat etiam antequam hanc accepisset, aequalis est patri. In forma dei verbum per quod facta sunt omnia: in forma autem serui, factus ex muliere, factus sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret. Proinde in forma dei fecit hominem, in forma serui factus est homo. Nam si pater tantum sine filio fecisset hominem, non scriptum esset: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Ergo quia forma dei accepit formam serui, vtrunque deus, & vtrunque homo. Sed vtrunque deus propter accipientem deum, vtrunque autem homo propter acceptum hominem. Neque enim illa susceptione alterum eorum in alterum conuersum atque mutatum est: nec diuinitas quippe in creaturam mutata est vt desisteret esse diuinitas, nec creatura in diuinitatem vt desisteret esse creatura. Illud autem quod dicit Apostolus. Cum autem ei omnia subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia:

Actiones personarum patriae. Ca. V.

Math. 3.

Sapient. 6.

Philip. 3.

Radē psona-
rū diuinitas.
Cap. VI.

Ioan. 1.

1. Ioan. 5.

1. Timo. 6.

1. Ioan. 5.
1. Timo. 6.

1. Timo. 6.

L

Eccli. 24.

1. Timo. 6.

1. sen. dist. 4.
ca. quidam.

1. sen. dist. 4.
ca. quidam.

Psal. 71.

Ioan. 5.

1. Cor. 2.

Rom. 11.
1. senten. dist.
36. cap. Prae-
terea scilicet.

1. Cor. 8.
Ioan. 1.

Philip. 4.

1. Cor. 11.

Psal. 81.

Rom. 1.
Galat. 5.

Deut. 6.

Math. 4.

Roma. 1.

Philip. 3.

1. Cor. 6.

D
1. Cor. 6.

1. Cor. 6.
Fili' quo mi
nor patre ac
seipso.
Cap. VII.
1. Timo. 24.

E
Ioan. 14.

Philip. 2.

1. Tim. 6.

Philip. 4.

Ibidem.

F

Ioan. 1.
Galat. 4.

Gen. 1.

Philip. 1.

Scripturas
perā intel-
lectas expli-
cat. C. VIII.
1. Cor. 15.

Gcit omnia: Aut ideo dictum est, ne quisquam putaret habitum Christi qui ex humana creatura susceptus est, conuersum iri postea in ipsam diuinitatem, vel vt certius exprerim deitatem, que non est creatura, sed est vnitas Trinitatis incorporea & incommutabilis, & sibi-met consubstantialis, & coeterna natura. Aut si quisquam contendit, vt aliqui senserunt, ita dictum, Et ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia: vt ipsam subiectionem commutationem & conuersionem credat futuram creaturæ in ipsam substantiam vel essentiam creatoris, id est, vt quæ fuerat substantia creaturæ, fiat substantia creatoris: certe vel hoc cõcedit, quod nõ habet vllam dubitationem, nõdum hoc fuisse factum; cum dominus diceret: Pater maior me est. Dixit enim hoc non solum antequam ascendisset in cœlum, verum etiam antequam passus resurrexisset à mortuis. Illi autẽ qui putant humanam in eo naturam in deitatis substantiam mutari atq; conuerti, & ita dictum. Tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia: ac si diceretur, tunc & ipse filius hominis & à verbo dei suscepta humana natura commutabitur in eius naturam, qui ei subiecit omnia, tunc futurum putant, cum post diem iudicij tradiderit regnum deo & patri. Ac per hoc etiam secũdũ istam opinionem adhuc pater maior est, quam quæ de virgine serui forma accepta est. Quod si aliqui & hoc affirmant, quod iam fuerit in dei substantiã mutatus homo Christus Iesus, illud certe negare non possunt, quod adhuc natura hominis manebat, quando ante passionem dicebat. Quoniã pater maior me est: vnde nulla contatio est secũdũ hoc dictũ esse, quod forma serui maior est pater, cui in forma dei æqualis est filius. Nec quisquam cũ audierit quod ait Apostolus: Cũ autem omnia ei subiecta fuerint, manifestum quia præter eũ qui illi subiecit omnia: ita existimet de patre intelligendum, quod subiecerit omnia filio, vt ipsum filium sibi omnia subiecessit non putet. Quod Apostolus ad Philippenses ostendit dicens, Nostra autem conuersatio in cœlis est, vnde & saluatorem expectamus dominum Iesum Christũ, qui transfigurabit corpus humilitatis nostræ conforme vt fiat corpori gloriæ suæ, secundum operationem suam qua posuit etiam sibi subiecere omnia. Inseparabilis enim operatio est patris & filij: alioquin nec ipse pater sibi subiecit omnia, sed filius ei subiecit, qui ei regnum tradit, & euacuat omnem principatũ & omnem potestatem & virtutem. De filio qui ipse ista dicta sunt: Cum tradiderit, inquit, regnũ deo & patri, cum euacuauerit omnem principatũ & omnem potestatem & virtutem. Ipse enim subiecit, qui euacuat: Nec sic arbitremur Christũ traditurũ regnum deo & patri, vt adimat sibi. Nam & hoc quidam vaniloqui crediderũt. Cum enim dicitur, Tradiderit regnum deo & patri: nõ separatur ipse, quia simul cum patre vnus est. Sed diuinarũ scripturarũ curiosos contentionũq; studiosos fallit verbũ quod positum est, donec. Ita naq; sequitur: Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: tanquam cũ posuerit, non sit regnaturus. Nec intelligunt ita dictũ sicuti est illud, Confirmatũ est cor eius, non commouebitur donec videat super inimicos suos. Nõ enim cum viderit iam commouebitur. Quid ergo est, Cũ tradiderit regnũ deo & patri: quasi modo non habeat regnũ deus & pater? Sed quia omnes iustos in quibus nunc regnat ex fide viuentibus mediator dei & hominum homo Christus Iesus perductus est ad speciem, quam visionem dicit idem Apostolus, facie ad faciem: ita dictum est, Cũ

tradiderit regnum deo & patri: ac si diceretur, cũ perduxerit credentes ad cõtemplationem dei & patris. Sicut enim dicit: Omnia mihi tradita sunt à patre meo, & nemo nouit filiũ nisi pater, & nemo nouit patrem, nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare. Tunc reuelabitur à filio pater, cũ euacuauerit omnẽ principatũ & omnem potestatem & virtutem, id est, vt necessaria non sit dispensatio similitudinũ per angelicos principatus & potestates & virtutes. Ex quarum persona non incõuenienter intelligitur dici in Canticis canticorum ad spõsam: Similitudines auri faciemus tibi cũ distinctionibus argenti, quoadusq; rex in recubitu suo est, id est, quoadusq; Christus in secreto suo est: quia vita vestra abscondita est cũ Christo in deo: Cum Christus, inquit, apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cũ ipso in gloria. Quod antequam fiat, videmus nunc per speculũ in ænigmate, hoc est in similitudinibus, tunc autem facie ad faciem. Hæc enim nobis contemplatio promittitur actionum omnium finis atq; æterna perfectio gaudiorũ. Filij enim dei sumus, & nõdũ apparuit quid erimus. Scimus enim quia cum apparuerit similes ei erim⁹, quoniam videbitus eum sicuti est. Quod enim dixit famulo suo Moyse, Ego sum qui sum: hæc dices filius Israël, qui est misit me ad vos: hoc contemplantur cũ viuemus in æternũ. Ita quippe ait: Hæc autem est vita æterna, vt cognoscant te vnum verum deũ, & quem misisti Iesum Christum. Hoc fiet cũ venerit dominus & illuminauerit occulta tenebrarũ, cum tenebræ mortalitatis huius corruptionisq; transferantur. Tunc erit mane nostrũ, de quo in Psalmo dicitur: Mane astabo tibi & contemplabor. De hac contemplatione intelligo dictum, Cum tradiderit regnum deo & patri: id est, cũ perduxerit iustos, in quibus nunc ex fide viuentibus regnat mediator dei & hominum, homo Christus Iesus ad contemplationem dei & patris. Si desipio hic, corrigat me qui melius sapit, mihi aliud non videtur. Neq; enim queremus aliud cum ad illius contemplationẽ peruenimus, quæ nunc non est quãdũ gaudium nostrũ in spe est. Spes autem quæ videtur nõ est spes: quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiã expectamus quoadusq; rex in recubitu suo est. Tunc erit quod scriptum est: Adimplebis me latitia cum vultu tuo. Illa letitia nihil amplius requiretur, quia nec erit quod amplius requiratur. Ostendetur enim nobis pater, & sufficit nobis. Quod bene intellexerat Philippus, vt diceret domino: Ostende nobis patre, & sufficit nobis: sed nõdũ intellexerat, eo quoq; modo id ipsum se potuisse dicere: domine ostende nobis te & sufficit nobis. Vt enim hoc intelligeret, respõsum ei à domino est: Tãto tempore vobiscũ sum, & non cognouistis me: Philippe qui videt me, videt & patrem. Sed quia volebat eum ex fide viuere antequam illud posset videre, secutus est, & ait, Non credis, quia ego in patre & pater in me esse? Quãdũ enim sumus in corpore, peregrinamur à domino: Per fidem enim ambulamus & nõ per speciem. Contemplatio quippe merces est fidei, cui mercedi per fidem corda mudantur: sicut scriptũ est: Fide mundans corda eorum. Probatur autem quod illi contemplationi corda mudentur, illa maxime sententia: Beati mundicordes, quoniam ipsi deum videbunt. Et quia hæc est vita æterna, dicit deus in Psalmo: Longitudine dierum replebo eũ, & ostendam illi salutarem meũ. Siue ergo audiamus, ostende nobis patre: tantũdem valet, quia neuter sine altero potest ostendi, Vnum quippe sunt, sicut & ipse ait: Ego & pater vnum

Avnum sumus. Deniq; propter ipsam inseparabilitatem, sufficienter aliqũdõ nominatur, vel pater vel filius solus, adimpletur nos latitia cum vultu suo. Nec inde separatur vtriusq; spiritus, id est patris & filij spiritus. Qui spiritus proprie dicitur spiritus veritatis, quæ hic mūdus accipere nõ potest. Hoc est enim plenũ gaudiũ nostrũ, quo amplius nõ est, frui scilicet Trinitate deo, ad cuius imaginem facti sumus. Propter hoc aliquãdõ ita loquitur de spiritu sancto tanquã solus ipse sufficiat ad beatitudinem nostrã: & ideo solus sufficit, quia separari à patre & filio nõ potest: sicut pater solus sufficit, quia separari à filio & spiritu sancto non potest: & filius ideo sufficit solus, quia separari à patre & spiritu sancto non potest. Quid enim sibi vult quod ait: Si diligitis me, mandata mea seruare, & ego rogabo patrem, & alium aduocatũ dabit vobis, vt vobiscũ sit in æternum, spiritum veritatis quem hic mūdus accipere nõ potest, id est, dilectores mundi. Animalis enĩ homo non percipit ea quæ sunt spiritus dei. Sed adhuc potest videri ideo dictum. Et ego rogabo patrem & alium aduocatũ dabit vobis, vt vobiscũ sit in æternum, quasi nõ solus filius sufficiat. Illo autem loco ita de illo dictum est, tanquam solus omnino sufficiat. Cũ venerit ille spiritus veritatis docebit vos omnẽ veritatem. Nunquid ergo separatur hinc filius, tanquam ipse non doceat omnem veritatem, aut quasi hoc implet spiritu sanctus quod minus potuit docere filius? Dicant ergo si placet, maiorem esse filio spiritum sanctum, quã minorẽ illo solent dicere. An quia nõ dictum est? Ipse solus aut nemo nisi ipse vos docebit omnem veritatem, ideo permittit vt cum illo docere creatur & filius? Apostolus ergo filium separauit à sciendis iis quæ dei sunt, vbi ait: Sic & quæ dei sunt nemo scit nisi spiritus dei: vt iam isti peruersi possint ex hoc dicere, quod & filium nõ doceat quæ dei sunt, nisi spiritu sanctus, tanquã maior minorem: cui filius ipse tantum tribuit, vt diceret, Quia hæc locutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrum, sed ego veritatem dico: Expedi vobis vt ego eam. Nam si non abiero, aduocatus non veniet ad vos. Hoc autem dixit, nõ propter inæqualitatem verbi dei & spiritu sancti, sed tanquam impedimento esset presentia filij hominis apud eos, quominus veniret ille qui minor nõ esset, quia semetipsum non exinanivit formam serui accipiens sicut filius. Oportebat ergo vt auferretur ab oculis eorũ forma serui, quam intuentes hoc solum esse Christum putabant quod videbant. Inde est & illud, quod ait: Si diligeretis me, gaudete zis vtiq; quoniam eo ad patrem, quia pater maior me est: id est, propterea me oportet ire ad patrem, quia dum me ita videtis, ex hoc quod videtis, existimatis quia minor sum patre, atque ita circa creaturam susceptamque habitum occupati, æqualitatem quam cum patre habeo non intelligitis. Inde est & illud: Noli me tangere, nondum enim ascendit ad patrem meum. Tactus enim tanquam finem facit notionis. Ideoq; volebat in eo esse finem intenti cordis in se, vt hoc quod videbatur tantummodo putaretur. Ascensio autem ad patrem erat ita videri sicut æqualis est patri, vt ibi esset finis visionis, quæ sufficit nobis. Aliquando item de filio solo dicitur, quod ipse sufficiat, & in eius visione merces tota promittitur delectationis & desiderij nostri. Sic enim ait: Qui habet mandata mea & custodit ea, ille est qui diligit me. Qui autem me diligit, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & ostendam meipsum tertius.

sum illi. Nunquid hic, quia non dixit, ostendam illi & patrẽ, ideo separauit patrẽ à sese? quia verum est, Ego & pater vnus sumus: cum pater ostenditur, & filius ostenditur qui in illo est: & cum filius ostenditur, etiam pater ostenditur, qui in illo est. Sicut ergo cum ait, Et ostendam illi meipsum: intelligitur quia ostendit & patrem, ita & in eo quod dicitur, Cũ tradiderit regnum deo & patri: intelligitur quia non admittit sibi. Quoniam cum perducet credentes ad cõtemplationem dei & patris, profecto perducet ad cõtemplationem suam, qui dixit: Et ostendam illi meipsum. Et ideo consequenter cum dixisset illi Iudas: Domine quid factũ est quia ostensus es te nobis, & non huic mūdõ? Respondit Iesus & dixit illi, Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & pater meus diliget illũ, & ad eum veniemus & mansionem apud eum faciemus. Ecce quia nõ solum seipsum ostendit ei à quo diligitur, quia simul cum patre venit ad eum, & mansionem facit apud eum. An forte putabitur mansione in dilectore suo facientibus patre & filio, exclusus esse ab hac mansione spiritu sancto? Quid est ergo quod superius ait de spiritu sancto, Quem hic mūdus accipere non potest, quoniã nõ videt illum, nostis illũ vos quia vobiscũ manet, & in vobis est, Non itaq; ab hac mansione separatus est, de quo dictũ est: Vobiscũ manet, & in vobis est. Nisi forte quisquam sic absurdus est, vt arbitretur cũ pater & filius venerint, vt mansione apud eum faciãt, id est, dilectorem suũ, discessurum inde spiritu sancto & tanquã locum daturum maiorib⁹. Sed huic carnali cogitatiõi occurrit scriptura: Paulo quippe superius ait: Et ego rogabo patrem, & alium aduocatũ dabit vobis, vt vobiscũ sit in æternum. Non ergo discedet pater & filio venientibus, sed in eadem mansione cum ipsis erit in æternum, quia nec ille sine ipsis venit, nec illi sine ipso. Sed propter insinuationẽ Trinitatis, personis etiam singulis nominatis dicuntur quædam separatim: non tamẽ aliis separatim intelliguntur propter eiusdem Trinitatis vnitatem vnãq; substantiam atque diuinitatem patris & filij & spiritu sancti. Tradet itaque regnum deo & patri dominus noster Iesus Christus, non se inde separato, nec spiritu sancto, quando perducet credentes ad contemplationem dei, vbi est finis omnium bonarum actionum, & requies sempiterna, & gaudiũ quod nunquã auferetur à nobis. Hoc enim signat in eo quod ait: Iterum videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudiũ vestrum nemo tollet à vobis. Cuius gaudiũ similitudinem præsignabat Maria sedẽs ad pedes domini, & intentã in verbũ eius, quæta scilicet ab omni actione, & intentã in veritatem secundum quandam modũ, cuius capax est ista vita, quo tamen præfiguraret illud, quod futurũ est in æternũ: Martha quippe sorore sua in necessitatis actione conuersante, quãtis bona & vtili, tamen cum requies successerit, transitura, ipsa requiescebat in verbo domini. Et ideo dominus cõquerenti Marthæ quod eam soror nõ adiuuaret, respõdit: Mariã optimã partem elegit, quæ nõ auferetur ab ea. Nõ malam partem dixit quod agebat Martha, sed istam optimã partem quæ nõ auferetur. Illa enim quæ in ministerio indigentia est, cum indigentia ipsa transierit, auferetur, Boni quippe operis transitori, merces est requies permanentia. In illa igitur contemplatione deus erit omnia in omnib⁹, quia nihil ab illo aliud requiretur, sed solo ipso illustrari, perficim⁹: sufficit. Ideoq; ille in quo spiritus interpellat gemitibus inenarrabilibus: Vnam, inquit,

Deo 799.

Ioan. 14.

1. Cor. 15.

Ioan. 14.

Philipp. 2. 1. Cor. 15.

Philipp. 3.

Psalm. 111.

1. Cor. 15.

Abac. 2. 1. Tim. 2.

1. Cor. 15.

1. Cor. 15.

Math. 11.

1. Cor. 15.

Cantic. 1.

Coloss. 3.

1. Cor. 13.

1. Ioan. 3.

Exod. 3.

Ioan. 17.

1. Cor. 4.

Psalm. 111. 1. Cor. 15.

1. Tim. 2.

Rom. 8.

Psalm. 111.

M Ioan. 14.

1. Cor. 15.

Act. 15.

Math. 5.

Psalm. 110.

Ioan. 10.

Ioan. 14.

Ioan. 14.

1. Cor. 15.

Ioan. 14.

E

Ibidem

Ibidem explicat. Cap. X. 1. Cor. 15.

Ioan. 15. Luca. 10.

1. Cor. 15.

Rom. 8.

h inquit,

G inquit, petij à domino, hanc requirā, vt inhabitē in domo domini, per omnes dies vitę meę, vt contēpler delectationē domini. Cōtemplabimur enim deū patrem & filium & spiritū sanctum, cum mediator dei & hominum, homo Christus Iesus, tradiderit regnum deo & patri: vt iam non interpellat pro nobis mediator & sacerdos noster filius dei & filius hominis, sed & ipse inquantū sacerdos est, assumpta propter nos serui formā, subiectus sit ei qui illi subiecit omnia. ***Vt inquantū deus est, cum illo nos subiectos habeat: inquantum sacerdos, nobiscum illi subiectus sit. Quapropter cum filius sit & deus & homo, alia substantia deus, alia homo, homo potius in filio quā filius in patre: Sicut caro animę meę, alia substantia est ad animam meā, quantū in vno homine, quā anima alterius hominis ad animam meam. Cum ergo tradiderit regnum deo & patri, id est cum credentes & viuentes ex fide, pro quibus nunc mediator interpellat, perduxerit ad cōtemplationem, cui percipiendę suspiramus & gemimus, & trāserit labor & gemitus, iam nō interpellabit pro nobis tradito regno deo & patri: hoc significans ait, Hęc vobiscum locutus sum in similitudinibus, veniet hora quando iam non in similitudinibus loquar vobis, sed manifeste de patre nunciabo vobis, id est, iam non erunt similitudines, cum visio fuerit facie ad faciem. Hoc est enim quod ait, sed manifeste de patre nunciabo vobis: ac si diceret, manifeste patrem ostendam vobis. Nunciabo quippe ait, quia verbum eius est. Sequitur enim & dicit: Illa die in nomine meo petetis, & non dico vobis, quia ego rogabo patrem. Ipse enim pater amat vos, quia vos me amatis, & credidistis quia à deo exiui. Exiui à patre, & veni in hunc mundum, iterum relinquo mundum, & vado ad patrem. Quid est: A patre exiui: nisi nō in ea forma quę aequalis sum patri, sed aliter, id est in assumpta creatura minor apparui: Et quid est, Veni in hunc mundum: nisi formā serui quā me exināniens accepi, etiam peccatorum qui mundū istū diligunt oculis demōstrauit? Et quid est, iterum relinquo mundū: nisi ab aspectu dilectorum mundi aufero quod viderunt? Et quid est, Vado ad patrem: nisi doceo me sic intelligendū à fidelibus meis quomodo aequalis sum patri: Hoc qui credunt, digni habebunt perducī à fide ad specię, id est ad ipsā visionem, quō perducens dicitur est tradere regnū deo & patri. Fideles quippe eius quos redemit sanguine suo, dicitur sum regnū eius, pro quibus nunc interpellat: tunc autem illic eos sibi faciens inherere, vbi aequalis est patri, non iam rogabit patrem pro eis. Ipse enim, inquit, pater amat vos. Ex hoc enim rogat, quo minor est patre: quo vero aequalis est, exaudit cū patre. Vnde se ab eo quod dixit, ipse enim pater amat vos: vtiq; ipse non separat: sed secundum ea facit intelligi quę supra com memorauit, satisq; insinuaui, plerunq; ita nominari in trinitate vnāquāq; personā, vt & alia illic intelligantur. Sic itaq; dictum est, Ipse enim pater amat vos: vt cōsequenter intelligatur & filius & ipsū sanctus: nō quia modo nos nō amat, qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum: sed tales nos amat deus, quales futuri sumus, nō quales sumus. Quales enim amat, tales in aternū conseruat: quod tunc erit cū tradiderit regnū deo & patri, qui nūc interpellat pro nobis vt iam nō roget patrem, quia ipse pater amat nos. Quo autem merito, nisi fidei, quā credimus antequam illud quod promittitur videamus? Per hanc enim peruenimus ad speciem, vt tales nos amet, quales amat vt**

simus, non quales odit qui mali sumus, & hortatur ac pręstat, ne tales esse semper velimus. Quapropter cognita ista regula intelligendarum scripturarum de filio dei, vt distinguamus quid in eis sonet secundum formā dei, in qua aequalis est patri, & quid secundum formā serui quam accepit, in qua minor est patre, non conturbabimur tanquam contrariis ac repugnantibus inter se sanctorū librorū sententiis. Nam secundum formā dei aequalis est patri, & filius, & spiritū sanctus, quia neuter eorū creatura est, sicut iam ostēdimus. Secundum autem formam serui, minor est patre, quia ipse se dixit: Pater maior me est. Minor est seipso, quia de illo dictū est: Semetipsum exināniuit formā serui accipiens. Minor est spiritū sancto, quia ipse ait: Qui dixerit blasphemiam in filium hominis, remittetur ei: Qui autem dixerit in spiritū sanctum non remittetur ei. Et in ipso virtutes operatus est, dicens: Si ergo in spiritu dei eiicio dæmonia, certe superuenit super vos regnū dei. Et apud Esaiam dicit, quam lectionē ipse in synagoga recitauit, & de se completam sine scrupulo dubitationis ostēdit: Spiritus, inquit, domini super me, propter quod vnxit me, euāgelizare pauperibus misit me, prædicare captiuis remissionem &c. Ad quę faciendā ideo dicit se missum, quia spiritus domini est super eū. Secundum formā dei, omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil. Secundum formam serui, ipse factus est ex muliere, factus sub lege. Secundum formā dei, ipse & pater vnum sunt. Secundum formam serui, non venit facere voluntatem suam, sed voluntatem eius qui eum misit. Secundum formam dei, Sicut habet pater vitam in semetipso, sic dedit & filio vitam habere in semetipso. Secundum formam serui, Tristis est anima mea vsq; ad mortem: & Pater, inquit, si fieri potest transeat à me calix iste. Secundum formam dei, Ipse est verus deus & vita aterna. Secundum formā serui, Factus est obediens vsq; ad mortem, mortem autem crucis. Secundum formam dei, Omnia quę habet pater, ipsius sunt: & omnia tua mea sunt, inquit, & mea tua. Secundum formam serui, Non est doctrina ipsius, sed illius qui eum misit. Et de die & hora nemo scit, neque angeli in cælo, neq; filius, nisi pater. Hoc enim nescit, quod nescientes facit, id est, quod non ita sciebat vt tunc discipulis indicaret: sicut dictum est ad Abraham, Nunc cognoui quod timeas deum: id est nunc feci vt cognosceres, quia & ipse sibi in illa tēratione probatus innotuit. Nam & illud vtiq; dicturus erat discipulis tempore opportuno, de quo futuro tanquam præterito loquens, ait, Iam non dicam vos seruos, sed amicos, seruus enim nescit voluntatem domini sui: Vos autem dixi amicos, quia omnia quęcumque audiui à patre meo, nota feci vobis: quod nondum fecerat, sed quia certō facturū erat, quasi iam fecisset locutus est. Ipsis enim ait: Multa vobis habeo dicere, sed non potestis illa portare modo. Inter quę intelligitur, & de die & hora. Nam & Apostolus: Neque enim iudicauit me, inquit, scire aliquid inter vos, nisi Christum Iesum, & hunc crucifixum. Eis enim loquebatur, qui capere altiora de Christi deitate non poterant. Quibus etiam paulo post dicit, Non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Hoc ergo inter illos nesciebat, quod per illum scire non poterant. Et hoc solum se scire dicebat, quod eos per illum scire oportebat. Denique sciebat inter perfectos, quod inter paruulos nesciebat. Ibi quippe, ait, Sapientiam loquimur inter perfectos. Eo nanque genere locutionis nescire quisq;

K
 Filius quo minor vero que. Ca. XI.
 Prouer. 8. Psal. 109.
 Ioan. 14.
 Philip. 2.
 Marth. 11.
 Lucæ. 4. Esa. 51.
 L
 Ioan. 1. Gal. 4.
 Ioan. 10.
 Ioan. 6.
 Ioan. 5.
 Marth. 26.
 Ioan. 5. Philip. 2.
 Ioan. 16. & 17.
 Ioan. 7. Marth. 13. 4.
 Qua ratioe filius dicitur nescire diē & horā quā scit pater. Cap. XII. Gene. 22.
 M
 Ioan. 16.
 1. Cor. 2.
 2. Cor. 3.
 1. Co. 2.

A quisque dicitur quod occultat, quo dicitur fossa cæca quę occulta est. Neq; enim aliquo genere loquuntur scripturę, quod in cōsuetudine humana non inueniatur, quia vtiq; hominibus loquuntur. Secundū formam dei dictum est, Ante omnes colles genuit me: id est, ante omnes altitudines creaturarū. Et ante luciferū genuit te: id est, ante omnia tempora & temporalia. Secundū formam autem serui dictū est: Dominus creauit me in principio viarum suarum: Quia secundum formā dei dixit, Ego sum veritas, & secundum formā serui, Ego sum via. Quia enim ipse est primogenitus à mortuis, iter fecit Ecclesię suę ad regnū dei ad vitam aternam, cui caput est ad immortalitatem etiā corporis: & ideo creatus est in principio viarum dei in opera eius, Secundum formā enim dei, principium est quod & loquitur nobis: in quo principio fecit deus cœlū & terram. Secundū autem formā serui, Sponsus procedens de thalamo suo. Secundum formā dei, Primogenitus omnis creaturę, & ipse ante omnes est, & omnia in illo cōstant. Secundum formā serui, Ipse est caput corporis Ecclesię. Secundum formā dei, Dominus est glorię. Vnde manifestū est, quod ipse gloriificat sanctos suos. Quos enim prædestinauit ipsos & vocauit, & quos vocauit ipsos & iustificauit, quos autē iustificauit, ipsos & gloriificauit. De illo quippe dictū est, quod iustificet impium: de illo dictū est, quod sit iustus & iustificans. Si ergo quos iustificauit, ipsos & gloriificauit, qui iustificat ipse & gloriificat, qui est, vt dixi, Dominus glorię, secundum formā tamen serui satagentibus discipulis de glorificatione sua, respondit: Sedere ad dexteram vel ad sinistram meam non est meum dare vobis, sed quibus paratum est à patre meo. Quod autem paratū est à patre eius, & ab ipso filio paratum est, Quia ipse & pater vnum sunt. Iam enim ostēdimus in hac Trinitate per multos diuinarum locutionum modos etiā de singulis dici quod omnium est, propter inseparabilem operationem vnus eiusdemq; substantiæ: Sicut & de spiritū sancto dicit, Cum ego iero, mittam illum ad vos. Nō dixit, mittemus, sed ita quasi tantū filius eū missurus esset, & nō pater: cum alio loco dicit: Hęc locutus sum vobis apud vos manens: Aduocatus autem ille, spiritus scilicet, quē mittet pater in nomine meo, quasi non eum missurus esset & filius, sed tantum pater. Sicut ergo ista, ita & illud quod ait, Sed quibus paratum est à patre meo: cum patre se intelligi voluit, parare sedes glorię quibus vellet. Sed dicit aliquis. Illic cum de spiritū sancto loqueretur, ita se missurum ait, vt non negaret patrem missurum, & alio loco ita patrem, vt non negaret se missurum: hic vero aperte ait, Non est meum dare vobis: atq; ita secutus, à patre dixit ista præparata. Sed hoc est quod præstrinxim? secundum formam serui dictum: vt ita intelligeremus. Non est meum dare vobis: ac si diceretur, Non est humana potestatis hoc dare: vt per illud intelligatur hoc dare, per quod deus & aequalis est patri. Nō est, inquit, meum dare, id est, non humana potestate ista do, sed quibus paratum est à patre meo. Sed iam tu intellige, quia si omnia quę habet pater mea sunt, & hoc vtiq; meum est, & cum patre ista parauit. Nam & illud quæro, quomodo dictum sit, Si quis non audit verba mea, ego non iudicabo illum. Fortassis enim ita hic dixit, Ego non iudicabo illum: quemadmodum ibi, Non est meum dare. Sed quod hic sequitur, Nō enim veni, inquit, vt iudicem mundum, sed vt saluum faciam mū-

dum. Deinde adiungit, & dicit: Qui me spernit & nō accipit verba mea, habet qui se iudicet. Hic iam intelligeremus patrem, nisi adiungeret & diceret, Verbum quod locutus sum, ipsum iudicabit illum in nouissimo die. Quid igitur, iā nec filius iudicabit, quia dixit, Ego non iudicabo illum, nec pater, sed verbum quod locutus est filius: imō potius audi adhuc quod sequit, Quia ego, inquit, non ex me locutus sum, sed ille qui me misit pater, ille mandatum mihi dedit, quid dicam, & quid loquar, & scio quia mandatum eius vita aterna est. Quę ego loquar, ita vt dixit mihi pater, sic loquor. Si ergo non iudicat filius, sed verbum quod locutus est filius, quia non ex se locutus est filius, sed qui misit eum pater mandatum dedit ei quid dicat, & quid loquatur: pater vtiq; iudicat cuius verbum est quod locutus est filius, atq; ipsum verbum patris idem est filius ipse. Non enim aliud est mandatum patris, aliud verbum patris. Nam & verbum hoc appellauit, & mandatum. Videamus ergo ne forte quiddam ait, Ego non ex me locutus sum: hoc intelligi voluerit, Ego non ex me natus sum. Si enim verbum patris loquitur, seipsum loquitur, quia ipse est verbum patris. Plerunq; enim dicit, Dedit mihi pater: in quo vult intelligi quod eum genuerit pater: non vt tanquam iam existenti & non habenti dederit aliquid: sed ipsum dedisse vt haberet, genuisse est vt esset. Non enim sicut creatura, ita dei filius ante incarnationem & ante assumptam creaturam vnigenitus, per quem facta sunt omnia, aliud est, & aliud habet, sed hoc ipsum est, quod est id quod habet. Quod illo loco manifestius dicitur, si quis ad capiendum sit idoneus, vbi ait: Sicut habet pater vitam in semetipso, ita dedit filio vitam habere in semetipso. Neq; enim iam existenti & vitam non habenti dedit vt haberet vitam in semetipso, cum ei ipso quod est, vita sit: hoc est ergo, dedit filio vitam habere in semetipso, genuit filium incommutabilem vitam, quod est vita aterna. Cum ergo verbum dei sit filius dei, & filius dei sit verus deus, & vita aterna, sicut in epistola sua dicit Ioannes, etiam hic quid aliud agnoscerimus, cum dicit dominus, Verbum quod locutus sum, ipsum iudicabit eum in nouissimo die: & ipsum verbum patris verbum esse dicit & mandatum patris, ipsumque mandatum vitam aternam: Et scio, inquit, quia mandatum eius vita aterna est. Quæro itaque quomodo intelligamus, Ego non iudicabo: sed verbum quod locutus sum iudicabit: quod ex consequentibus apparet ita dictum, ac si diceret sic. Ego non iudicabo, sed verbum patris iudicabit, verbum autem patris est ipse filius dei. Sic ne intelligendum est, Ego non iudicabo, sed ego iudicabo: quomodo istud potest esse verū, nisi ita: ego scilicet non iudicabo ex potestate humana, quia filius hominis sum: sed ego iudicabo ex potestate verbi, quia filius dei sum. Aut si contraria & repugnātia videntur, ego non iudicabo, sed ego iudicabo: quid illic dicemus, vbi ait, Mea doctrina non est mea: quomodo mea, quomodo non mea? Non enim dixit, Ista doctrina non est mea, sed mea doctrina non est mea: quam dixit suam, eandem dixit non suam. Quomodo istud verum est, nisi secundum aliud suam dixerit, secundum aliud non suam. Secundum formam dei suā, Non est mea sed eius qui me misit: ad ipsum verbum nos fecit recurrere, doctrina enim patris est verbum patris qui est vnicus filius. Quid sibi & illud vult. Qui

D
 Ioan. 12.
 Ioan. 1.
 Ioan. 4.
 Ioan. 5.
 Ioan. 17.
 Ioan. 7.
 Philip. 2.
 Ioan. 7.
 h ij in me

G in me credit, nō in me credit? Quomodo in ipsū, quomodo nō in ipsū, quomodo tam contrariū sibiq; aduersum potest intelligi? Qui in me credit, inquit, non in me credit, sed in eum qui me misit: nisi ita intelligas, qui in me credit, nō in hoc quod videt credit, ne sit spes nostra in creatura: sed in eo qui suscepit creaturam in qua humanis oculis appareret, ac sic ad se aequalem patri cōtemplandum per fidem corda mūdaret. Ideoq; ad patrem referens intentionē credentium & dicens, Nō in me credit, sed in eum qui me misit: nō utiq; se à patre, id est, ab illo qui eum misit voluit separari: sed ut sic in eum crederetur, quomodo in patrē cui est equalis. Quod aperte alio loco dicit, Creditis in deum & in me credite: id est, sicut creditis in deū, sic & in me: quia ego & pater vnus deus. Sicut ergo hic, tanquā abtulerit à se fidem hominū, & in patrem trāflulerit, dicendo, non in me credit, sed in eum qui me misit: à quo tamen se utiq; non separauit. Sic etiā quod ait, Nō est meū dare, sed quibus paratū est à patre meo; puto elarere secundū quid vtrunq; accipiendum sit. Tale est enim & illud, Ego nō iudicabo: cum ipse iudicaturus sit viuos & mortuos: sed quia non ex potestate humana, propterea recurrens ad deitatem, sursum erigit corda hominū, propter quā subleuanda descendit.

Nisi tamen ipse idem esset filius hominis propter formam serui quā accepit, qui est filius dei propter dei formam in qua est, non diceret Apostolus Paulus de principibus huius seculi, Si enim cognouissent, nunquam dominum gloriæ crucifixissent. Ex forma enim serui crucifixus est, & tamē dominus gloriæ crucifixus est. Talis enim erat illa susceptio quæ deū hominem faceret, & hominem deum: quid tamen propter quid, & quid secundū quid dicatur, adiuvante domino, prudēs & diligens & pius lector intelligit. Nā ecce diximus quia secundū id quod deus est, glorificat suos, secundū hoc utiq; quod dominus gloriæ est: & tamen dominus gloriæ crucifixus est, quia recte dicitur & deus crucifixus, non ex virtute diuinitatis, sed ex infirmitate carnis: sicut dicimus, quia secundum id quod deus est iudicat, hoc est ex potestate diuina, non humana, & tamen ipse homo iudicaturus est, sicut dominus gloriæ crucifixus est: ita enim aperte ait, Cum venerit filius hominis in gloria sua, & omnes angeli eius cum eo: tunc congregabuntur ante eum omnes gentes: & cetera quæ de futuro iudicio vsque ad vltimam sententiam in eo loco prædicantur. Et Iudæi, quippe qui in malicia sua perseverantes, in illo iudicio puniendi sunt, sicuti aibi scriptum est, Videbunt in quem pupugerūt, sicuti aibi scriptum est, Videbunt in quem pupugerūt. Cum enim & boni & mali visuri sunt iudicem viuorum & mortuorum, proculdubio eum videre non poterunt mali, nisi secundum formam qua filius hominis est, sed tamen in claritate in qua iudicabit, non in humilitate in qua iudicatus est. Ceterū illam dei formam in qua equalis est patri, proculdubio impij non videbunt. Non enim sunt mundicordes. Beati enim mundicordes, quoniam ipsi deum videbunt. Et ipsa visio est facie ad faciem, quæ summum præmium promittitur iustis, & ipsa fiet, cum tradet regnum deo & patri: in quo suæ formæ visionem vult intelligi, subiecta deo vniuersa creatura, & ipsa in qua filius dei filius hominis factus est. Quia secundum hanc & ipse filius tunc subiectus illi erit, qui ei subiecit omnia, ut sit deus omnia in omnibus. Alioquin si filius dei iudex in forma qua equalis est patri etiam impiis cum iudicaturus est apparebit, quid est quod pro magno dile-

ctori suo pollicetur dicens, Et ego diligam eum, & ostendam meipsum illi? Quapropter filius hominis iudicaturus est, nec tamen ex humana potestate, sed ex ea qua filius dei est. Et rursus filius dei iudicaturus est, nec tamen in ea forma apparēs, in qua deus est equalis patri, sed in ea qua filius hominis est. Ita vtrunq; dici potest, & filius hominis iudicabit, & non filius hominis iudicabit. Quia filius hominis iudicabit, ut verum sit quod ait, Cum venerit filius hominis, tunc congregabuntur ante eum omnes gentes. Et non filius hominis iudicabit, ut verum sit quod ait, Ego non iudicabo, Et ego non quærō gloriam meam; est qui quærat & iudicet. Nam secundum id quod in iudicio non forma dei, sed forma filij hominis apparebit: nec ipse pater iudicabit. Secundum hoc enim dictum est, Pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Quod vtrum ex illa locutione dictum sit, quam supra commemorauimus, vbi ait, Sic dedit filio habere vitam in semetipso, ut significaret quia sic genuit filium, An ex illa de qua loquitur Apostolus dicens, Propter quod eum suscitauit, & donauit illi nomen quod est super omne nomen. Hoc enim de filio hominis dictum est: secundum quem dei filius excitatus est à mortuis. Ille quippe in forma dei equalis est patri, ex qua se exinaniuit, formam serui accipiens: in ipsa forma serui & agit & patitur & accipit, quæ consequenter contexit Apostolus, Humiliauit se factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod & deus illum exaltauit, & donauit ei nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia dominus Iesus Christus in gloria est dei patris. Vtrū ergo secundum illam, an secundum istam locutionem dictum sit, Omne iudicium dedit filio: satis hinc apparet, quia si secundum illud diceretur secundum quod dictum est, Dedit filio habere vitam in semetipso, non utique diceretur, pater non iudicat quenquam. Secundum hoc enim quod æqualem pater genuit filium, iudicat cum illo. Secundum hoc ergo dictum est quod in iudicio, non in forma dei, sed forma filij hominis apparebit. Non quia non iudicabit qui dedit omne iudicium filio, cum de illo dicat filius, Est qui quærat & iudicet: sed ita est dictum, Pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio: ac si diceretur, Patrem nemo videbit in iudicio viuorum & mortuorum, sed omnes filium: quia & filius & hominis est, ut possit & ab impiis videri, cum & illi videbunt in quem pupugerunt. Quod ne conuicere potius quam aperte demonstrare videamur, proferamus eiusdem domini certam manifestamque sententiam, qua ostendamus ipsam fuisse causam ut diceret, Pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio, quia iudex in forma filij hominis apparebit, quæ forma non est patris sed filij, Nec ea filij in qua equalis est patri, sed in qua minor est patre, ut sit in iudicio conspicuus & bonis & malis. Paulo enim post dicit, Amen dico vobis, quia qui verbum meum audit & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in iudicio non veniet, sed transit à morte in vitam. Hæc vita æterna est, illa visio quæ non pertinet ad malos. Deinde sequitur, Amen amen dico vobis, quia veniet hora & nunc est, quando mortui audient vocem filij dei, & qui audierint viuent. Et hoc proprium est piorum qui sic audiunt de incarnatione eius, ut credant, quia filius dei est, id est,

K **L** **M** **N** **O** **P** **Q** **R** **S** **T** **V** **X** **Z**

A id est, sic eum propter se factum accipiunt minorem patre in forma serui, ut credant quia equalis est patri in forma dei. Et ideo sequitur, & hoc ipsum commendans dicit, Sicut enim pater habet vitam in semetipso, ita dedit & filio vitam habere in semetipso. Deinde venit ad diuisionem suæ claritatis in qua venturus est ad iudicium, quæ visio communis erit impiis & iustis. Sequitur enim & dicit, Et potestatem dedit ei iudicium facere, quoniam filius hominis est. Puto nihil esse manifestius, Nam quia filius dei est equalis patri, non accepit hanc potestatem iudicij faciendi, sed habet illam cum patre in occulto. Accipit autem illam, ut boni & mali eum videant iudicantem, quia filius hominis est. Visio quippe filij hominis exhibebitur & malis. Nam visio formæ dei non nisi mundis corde, quia ipsi deum videbunt, id est, solis piis exhibebitur: quorum dilectioni hoc ipsum promittit, quia seipsum ostendit illis. Et ideo vide quid sequatur. Nolite mirari hoc, inquit. Quid nos phibet mirari, nisi illud quod reuera miratur omnis qui non intelligit, ut ille diceret patrem dedisse ei potestatem iudicium facere, quia filius hominis est, cum magis quasi hoc expectaretur, ut diceret, quoniam filius dei est. Sed quia filium dei secundum id quod in forma dei equalis est patri dicitur iniqui non possunt, Oportet autē ut iudicem viuorum & mortuorum, coram quo iudicabuntur, & iusti videant & iniqui. Nolite, inquit, hoc mirari, quoniam veniet hora in qua omnes qui in monumentis sunt audient vocem eius, & prodient qui bona gesserunt, in resurrectionem vitæ, qui autem mala gesserunt, in resurrectionem iudicij. Ad hoc ergo oportebat ut ideo acciperet hanc potestatem, quia filius hominis est, ut resurgentes omnes viderent eum in forma in qua videri ab omnibus potest: sed alij ad damnationem, alij ad vitam æternam. Quæ est autem vita æterna, nisi illa visio quæ non conceditur impiis: ut cognoscant te, inquit, vnum verum deum, & quem misit Iesum Christum. Quomodo & ipsum Iesum Christum, nisi quem admodum vnum verum deum qui ostendit seipsum illis. Non quomodo ostendit se etiā puniendis in forma filij hominis: secundum illam visionem bonus est, secundum quam visionem deus apparet mundis corde, quoniam quam bonus deus Israël rectis corde. Quando autem iudicem videbunt mali, non eis videbitur bonus, quia non ad eum gaudebunt corde, sed tunc se plangent omnes tribus terræ, in numero vti que omnium malorum & infidelium. Propter hoc etiam illi qui eum dixerat magistrum bonum, quærens ab eo consilium consequenda vitæ æternæ, respōdit. Quid me interrogas de bono, nemo bonus nisi vnus deus: cum & hominem alio loco dicat bonum ipse dominus. Bonus homo, inquit, de bono thesauro cordis sui profert bona: & malus homo de malo thesauro cordis sui profert mala. Sed quia ille vitam æternam quærebat: vita autem æterna est in illa contemplatione, qua non ad penam videtur deus, sed ad gaudium sempiternum. Et non intelligebat cum quo loquebatur, qui tantummodo eum filium hominis arbitrabatur. Quid me interrogas, inquit, de bono id est, istam formam quam vides, quid interrogas de bono, & vocas me secundum quod vides magistrum bonū? Hæc forma filij hominis est, hæc forma accepta est, hæc forma apparebit in iudicio, non tantum iustis, sed & impiis, & huius formæ visio non erit in bonum eis qui male agūt. Est autem visio formæ meæ in qua cum

essem, nō rapinam arbitratus sum esse equalis deo: sed vt hanc acciperem meipsum exinaniui. Ille ergo vnus deus pater & filius & spiritus sanctus, qui non apparebit nisi ad gaudium quod non auferetur à iustis. Cui gaudio futuro suspirat qui dicit, Vnam petij à domino hanc requiram, vt inhabitem in domo domini per omnes dies vitæ meæ, vt contempler delectationem domini. Vnus ergo deus ipse est solus bonus, ob hoc, quia nemo eum videt ad luctum & planctum, sed tantum ad salutem & lætitiā verā secundum illam formam si me intelligis, bonus sum. Si autem secundum hanc solam, quid me interrogas de bono, si inter illos es qui videbunt in quem pupugerunt, & ipsa visio male visio erit, quia pœnalis erit. Ex ista sententia dixisse dominū, quid me interrogas de bono, nemo bonus nisi vnus deus. His documentis quæ commemorati probabile est, quia illa visio dei qua contemplabimur incommutabilem atque humanis oculis inuisibilem dei substantiam qua solis sanctis promittitur, quam dicit Apostolus Paulus, Facie ad faciem: & de qua dicit Apostolus Ioannes, Similes ei erimus quoniam videbimus eum sicuti est: & de qua dicitur, Vnam petij à domino hanc requiram vt contempler delectationem domini: & de qua dicit ipse dominus. Et ego diligam eum, & ostendam meipsum illi, & propter quam solam fide corda mundamus, vt simus beati mundicordes, quoniam ipsi deum videbunt, & si qua alia de ista visione dicta sunt, quæ copiosissime sparsa per omnes scripturas inuenit quisquis ad eam quærendam oculum amoris intendit: sola est summum bonum nostrum, cuius adipiscendi causa præcipimur agere quicquid recte agimus. Visio verò illa filij hominis quæ prænunciata est, cum congregabuntur omnes gentes ante eum; & dicent ei, Domine quando te vidimus esuriētem & sitientem & cetera. nec bonum erit impiis qui mittentur in ignem æternum, nec summum bonum erit iustis. Adhuc enim vocat eos ad regnum quod eis paratum est ab initio mundi: Sicut enim illis dicit, Ite in ignem æternum: ita istis, Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum: Et sicut ibunt illi in combustionem æternam, sic iusti in vitam æternam. Quid est autem vita æterna, nisi vt cognoscant te, inquit, vnum verum deum, & quem misit Iesum Christum? Sed iam in ea claritate de qua dicit patri, quam habuit apud te priusquam mundus fieret: Tunc enim tradet regnum deo & patri, vt intret seruus bonus in gaudium domini sui, & abscondat eos quos possidet deus in abscondito vultus sui à conturbatione hominum: eorum scilicet qui tunc conturbabuntur audientes illam sententiam: à quo auditu malo iustus non timebit, si modo protegatur in tabernaculo, id est, in fide recta catholice Ecclesie, à contradictione linguarum, id est, à calumniis hæreticorum. Si verò est alius intellectus verbum domini quibus ait, Quid me interrogas de bono, nemo bonus nisi vnus deus: dum tamen non ideo credatur maioris bonitatis esse patris quam filij substantia, secundum quam verbum est; per quod facta sunt omnia, nihilque abhorreat à sacra doctrina: securi vitam; non vno tantum, sed quotquot reperiri poterint. Tactō enim fortius conuincuntur hæretici, quanto plures exitus patent ad eorum laqueos euitandos. Sed ea quæ adhuc consideranda sunt, ab alio petamus exordio.

Ioan. 12.
Ibidem.
Ioan. 14.
Ioan. 10.
Ioan. 12.
Matth. 20.
Ioan. 12.
1. Timo. 4.
Philip. 2.
De eodem Christo diuersa prædicatur, ob diuersas naturas hypostasicos.
Cap. XIII.
1. Cor. 2.
Matth. 25.
Zacha. 12.
Philip. 2.
Cōcor. 4. ff. dist. 48. cap. Sed cum in.
Matth. 5.
1. Cor. 13.
1. Cor. 15.

Ioan. 14.
Matth. 25.
Ioan. 8.
Matth. 19.
Zacha. 12.
Ioan. 5.
Philip. 2.
L
Ioan. 5.
Ioan. 17.
Psal. 72.
Apoca. 1.
Matth. 19.
Matth. 22.
Matth. 19.
Philip. 2.

G DIVI AVRELI AVGV-
stini de Trinitate Liber
Secundus.
P R O O B M I V M.

M homines deū quærunt, & ad
intelligētiam Trinitatis pro cap-
tu infirmitatis humanæ animū
intendūt, experti difficultates labo-
riosas, siue in ipsa acie mētis co-
nantes intueri inaccessibilem lucem,
siue in ipsa multiplici & mul-
timoda locutione literarū sacrarum,
vbi mihi non videtur nisi atteri anima,
vt Christi gratia glorificata dulcescat*,
cum ad aliquid certū discussa omni
ambiguitate perueniunt, facillime debent
ignoscere errantibus in tanto perue-
lignatione secreti. Sed duo sunt quæ
in errore hominū difficillime tolerantur,
præsumptio priusquā veritas pateat: & cū
iam patuerit præsumptæ defensionis
falsitatis. A quibus duobus vitiis nimis
inimicis inuentioni veritatis, & tracta-
tioni diuinorum sanctorumq; librōrū,
si me, vt precor & spero, deus defendit
atq; munierit scuto bonæ volūtatē suæ,
& gratia misericordiæ suæ, nō ero segnīs
ad inquirendam substantiam dei, siue per
scripturā eius, siue per creaturā. Quæ
vtraque nobis ad hoc proponitur intuenda,
vt ipse queratur, ipse diligatur, qui &
illam inspirauit, & istā creauit. Nec
trepidus ero ad proferendam sententiam
meam, in qua magis amabo inspicere
ad rectis, quàm timere morderi a
peruersis. Gratanter enim suscipit
officium columbinū pulcherrimū & mod-
estissimā charitas: dentem autem caninum
vel euitat cautissima humilitas, vel
retundit solidissima veritas. Magisq;
optabo a quolibet reprehendi, quàm siue
ab errante, siue ab ambulante laudari.
Nullus enim reprehensor formidandus
est amatorj veritatis. Etenim aut
inimicus reprehensurus est, aut amicus.
Si ergo inimicus insultat, ferendus est.
Amicus autem si errat docendus, si
docet audiendus, laudator vero & errans
confirmat errorem, & adulans illicit in
errorem. Emendabit ergo me iustus in
misericordiā & arguet me, oleum autem
peccatoris non impinguabit. caput meum.
Quamobrem quamquam firmissime
tenemus de domino nostro Iesu Christo,
& per scripturas disseminatam, & a
doctis catholicis earundem scripturarum
tractatoribus demonstratam tanquā
canonicam regulam, quomodo
intelligatur dei filius & æqualis patri
secundum dei formam in qua est, &
minor patre secundum ferui formam
quā accepit, in qua forma nō solum
patre, sed & spiritu sancto, neque hoc
tantum, sed etiam seipso minor inueni-
tus est, non seipso qui fuit, sed seipso
qui est, quia forma ferui accepta,
formam dei non amisit, sicut scripturam
quæ in superiore libro commemorauimus
testimonia docuerunt. Sunt tamen
quædam in diuinis eloquijs ita posita
vt ambigunt ad quæ potius regulam
referantur, vt in ad eam qua intelligi-
mus inuenimus, filium in assumpta
creatura: an ad eam qua intelligimus,
non quidem minorem esse filium,
sed æqualem patri, tamē ab illo hunc
esse deū deo, lumē de lumine. Filium
quippe dicimus deū de deo, patrem
autē deum tantū, non de deo. Vnde
manifestū est quod filius habeat
aliud de quo sit & cui filius sit,
pater autē non filium de quo sit
habeat, sed tantum cui pater sit.
Omnis enim filius de patre est quod
est, & patri filius est. Nullus autē
pater de filio est quod est, sed

K filio pater est. Quædam enim
ita ponuntur in scripturis de patre
& filio vt indicent vnitatē æqualitatemq;
substantiæ, sicuti est, Ego & pater vnū
sumus. Et, Cum in forma dei esset,
non rapinā arbitratus est esse æqualis
deo: & quæcūq; talia sunt. Quædam
vero ita vt minorem ostendant filium
propter formam ferui, id est, propter
assumptam creaturā mutabilis humanæ
substantiæ, sicuti est quod ait, Quoniam
pater maior me est. Et, Pater nō
iudicat quenquā, sed omne iudicium
dedit filio. Nam paulo post consequenter
ait, Et potestatem dedit ei iudiciū
facere, quoniam filius hominis est. Quæ-
dam porrō ita, vt nec minor nec
æqualis ostendatur, sed tantū quod de
patre sit intimetur: vt est illud, Sicut
habet pater vitam in semetipso, sic
dedit filio vitam habere in semetipso.
Et illud, Neq; enim potest filius a se
facere quicquā, nisi quod viderit patre
facientē. Quod si propterea dictū
acceperimus, quia in forma accepta
ex creatura minor est filius: cōsequens
erit vt prior pater super aquas
ambulauerit, aut alicuius alterius
cæci nati de sputo & luto oculos
aperuerit, & cetera, quæ filius in
carne apparens inter homines fecit:
vt posset ea facere qui dixit, nō posse
filium a se facere quicquā, nisi quod
viderit patre facientem. Quis autem
vel delirus ita sentiat? Restat ergo vt
hæc ideo dicta sint, quia incommutabilis
est vita filij sicut & patris, & tamē
de patre est: & inseparabilis est
operatio patris & filij, sed tamē ita
operari, filio de illo est, de quo ipse
est, id est, de patre. Et ita videt
filius patre, vt quo eum videt, hoc
ipso sit filius. Nō enim aliud illi
est esse de patre, id est, nasci de patre,
quàm videre patre, aut aliud videre
operantē quam pariter operari: sed
ideo nō a se quia non est a se. Et ideo
quæ viderit patre facientem hæc
eadem facit & filius similiter, quia
de patre est. Neq; enī alia similiter,
sicut pictor alias tabulas pingit,
quemadmodum alias ab alio pictas
videt: nec eadem dissimiliter, sicut
corpus eadem literas exprimit, quas
animus cogitant: sed quæcūq; inquit,
pater facit, hæc eadem filius facit
similiter. Et hæc eadē dixit &
similiter, ac per hoc inseparabilis &
par est operatio patri & filio, sed a
patre est filio. Ideo nō potest filius
a se facere quicquā, nisi quod viderit
patre facientem. Ex hac ergo regula
qua ita loquitur scripturæ, vt nō alium
alio minorem, sed tantū velint
ostendere quis de quo sit, nōnulli
eum sensum cōceperunt, tanquā
minor filius diceret. Quædam autem
nostri indoctiores, & in his minime
eruditi, dum hæc secundū formam
ferui conantur accipere, & eos
rectus intellectus non sequitur,
perturbantur. Quod ne accidat,
tenenda est hæc regula, qua non
minor est filius, sed quod de patre
sit intimatur: quibus verbis, non
inæqualitas, sed natiuitas eius
ostenditur. Sunt ergo quædam in
sanctis libris, vt dicere cœperam,
ita posita vt ambigunt si quoniam
referenda sint: vtrum ad illud quod
propter assumptam creaturā minor
est filius: an ad illud, quod
quantis æqualis, tamen quia de
patre sit iudicatur. Et mihi quidē
videtur, si eodem modo ambigunt
est, vt explicari discerniq; nō possit,
ex vtraque regula sine periculo
posse intelligi, sicut est quod ait,
Mea doctrina nō est mea, sed
eius qui me misit. Nam & ex
forma ferui potest accipi, sicut
iam in libro superiore tractauimus,
& ex forma dei in qua sic
æqualis est patri, vt tamē de
patre sit. In dei quippe forma,
sicut nō est aliud filius, aliud
vita eius, sed ipsa vita filius
est: ita non est aliud filius,
aliud doctrina eius, sed ipsa
doctrina filius est. Ac per hoc
sicut id quod dictum est, dedit
filio vitam: nō aliud intelligitur
quàm genuit

*a. diluce-
scat.
Psal. 5.
Psal. 140.
Trifariam
de Christo
loqui videtur
scriptura. Cap. 1.
Philip. 2.

Ioan. 10.
Philip. 2.
Ioan. 14.
Ioan. 5.
Math. 14.
Ioan. 9.
Ioan. 5.
Infra li. 15.
cap. 15.
De primo
modo.
Cap. 11.
Ioan. 7.
Supra li. 7.
cap. 12.
Ioan. 5.

A genuit filium qui est vita: sic etiā cum dicitur,
Dedit filio doctrinā, bene intelligit, genuit filium qui est doctrina:
vt quod dictū est, Mea doctrina nō est mea, sed ei⁹ qui me misit,
sic intelligat, ac si dictū sit, ego nō sum a me ipso, sed ab illo qui me misit. Nam & de spū sancto,
de quo nō est dictum, Semetipsum exinanituit formam ferui
accipiens, ait tamen ipse dominus, Cum autē venerit ipse
spiritus veritatis, docebit vos omnē veritatem. Nō enim loquetur
a semetipso, sed quæcūq; audiet loquetur, & quæ ventura sunt
annunciabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet,
& annūciabit vobis, Post hæc verba, nisi cōtinuo fecutus dixisset,
Omnia quæcūq; habet pater mea sunt, propterea dixi, quia de
meo accipiet, & annūciabit vobis: crederetur fortasse ita natus
de Christo spiritus sanctus, quemadmodū ille de patre. De se
quippe dixerat, Mea doctrina nō est mea, sed eius qui me misit.
De spiritu autem sancto, Nō enim loquetur a semetipso, sed
quæcūq; audiet loquetur: quia de meo accipiet & annūciabit
vobis. Sed quia reddidit causam cur dixerit, de meo accipiet,
ait enim, Omnia quæcūq; habet pater mea sunt, propterea dixi,
quia de meo accipiet: restat ergo vt intelligatur etiā spiritus
sanctus de patre habere sicut & filius. Quomodo nisi secundū
id quod supra diximus, Cum autem venerit paracletus quem
ego mittā vobis a patre, spiritus veritatis qui a patre procedit,
ille testimoniū perhibebit de me. Procedo itaq; a patre dicitur
nō loqui a semetipso: & sicut nō ex eo fit vt minor sit filius
quia dixit, Nō potest filius a se facere quicquā, nisi quod viderit
patrem facientem: non enim hoc ex forma ferui dixit, sed ex
forma dei, sicut iam ostendimus: hæc autē verba nō indicant
q̄ minor sit, sed quod de patre sit: ita nō hinc efficitur vt
minor sit spiritus sanctus, quia dictū est de illo, Non enim
loquetur a semetipso, sed quæcūq; audiet loquetur: Secundū
hoc enim dictum est, q̄ de patre procedit. Cum vero & filius
de patre sit, & spū sanctus a patre procedat, cur nō ambo
filij dicantur, nec ambo geniti, sed ille vnus filius vnigenitus,
hic autem spū sanctus, nec filius, nec genit⁹, quia si genitus
vtiq; filius, alio loco si deus donauerit & quātum donauerit
differemus. Veruntamē hic euigilent, si possunt, qui hoc
etiā sibi suffragari putauerunt, quasi ad demonstrandum
patrem filio esse maiorem, quia dixit filius, Pater
clarifica me, & ecce spiritus sanctus clarificat eū. Nunquid
nā & ipse maior est filio? Porro autē si propterea
spiritus sanctus clarificat filium, quia de filij accipiet,
& ideo de eius accipiet, quia omnia quæ habet pater
ipsius sunt, manifestum est, quia cum spū sanctus
glorificat filium, pater glorificat filium. Vnde cognoscitur
q̄ omnia quæ habet pater, nō tantum filij, sed etiā
spiritus sancti sunt, quia potens est spiritus sanctus
glorificare filium, quem glorificat pater. Quod si ille
qui glorificat, eo quem glorificat maior est, sinant vt
æquales sint qui se inuicem glorificant, Scriptum est
autem q̄ & filius glorificet patrem. Ego te, inquit,
glorificauit super terrā. Sanē caueāt ne putetur
spiritus sanctus maior ambobus, quia glorificat filium
quem glorificat pater, ipsum autem nec a patre nec a
filio scriptum est glorificari. Sed in his cōiuncti,
ad illud se cōuertunt vt dicant, maior est qui mittit,
quàm qui mittitur. Proinde maior est pater filio: quia
filius a patre se missum assidue cōmemorat. Maior est
& spiritus sanctus, quia de illo dixit Iesus, Quem mittet
pater in nomine meo. Et spiritus sanctus vtroque minor
est, quia & pater eum mittit sicut commemorauimus,
Et Tomus tertius.

filius cum dixit, Si autem abiero mittam eum ad vos.
Qua in questione primum quæro, vnde & quomodo
missus sit filius. Ego, inquit, a patre exiui, & veni in
hunc mundum: ergo a patre exire & venire in hunc
mundum, hoc est mitti. Quid igitur est quod de illo
idem ipse Euangelista dixit, In hoc mundo erat, &
mundus per eum factus est, & mundus eum non
cognouit? Deinde coniungit, In sua propria venit.
Illuc utiq; missus est, quod venit. Ac si in hunc
mundum missus est, quia exiit a patre & venit
in hunc mundum, & in hoc mundo erat, illuc
ergo missus est vbi erat, Nam & illud quod
scriptum est in Propheta deum dicere, Cælum &
terram ego impleo: si de filio dictum est, ipsum
enim nōnulli volunt intelligi, vel prophetis vel
in prophetis locutum: quod missus est nisi illuc
vbi erat: Vbiq; enim erat qui ait, Cælum &
terram ego impleo. Si autē de patre dictum est,
vbi esse potuit sine verbo suo, & sine sapientia
sua, quæ pretendit a fine vsque ad finem fortiter,
& disponit omnia suauiter. Sed neque sine
spiritu sancto vsquam esse potuit. Itaq; si vbiq;
est deus, vbiq; etiam est spiritus eius. Illuc ergo
& spiritus sanctus missus est vbi erat. Nam & ille
qui nō inuenit locum quod iret a facie dei &
dicit, Si accedero in cælum tu ibi es, si descendero
in infernum ades, vbiq; enim volens intelligi
præsentem deum, prius nominauit spiritum eius.
Nam sic ait, Quo abibo a spiritu tuo, & quod a
facie tua fugiam? Quocirca si & filius & spiritus
sanctus illuc mittitur vbi erat, quærendum est
quomodo intelligatur ista missio, siue filij, siue
spiritus sancti, Pater enim solus, nusquam
legitur missus, Et de filio quidem ita scribit
Apostolus, Cum autem venit plenitudo temporis
missit deus filium suum, factum ex muliere,
factū sub lege, vt eos qui sub lege erant
redimeret. Misit, inquit, filium suum factum
ex muliere. Quo nomine quis catholicus nē
sciat, nō eum priuationem virginis, sed
differentiam sexus Hebræo loquendi more
significare voluisse? Cum itaq; ait, Misit
deus filium suum factum ex muliere, satis
ostendit eo ipso missum filium quo fact⁹
est ex muliere. Quod ergo de deo natus est,
in hoc mundo erat. Quod autem de Maria
natus est, in hunc mundum missus aduenit.
Proinde mitti a patre sine spiritu sancto non
potuit: non solum quia intelligitur pater
cum eum misit, id est, fecit ex femina,
non utique sine spiritu suo fecisse: verum
etiam quod manifestissime atq; apertissime in
Euangelio dicit virgini Mariae quæretī ab
angelo, quomodo fiet istud, spiritus sanctus
superueniet in te, & virt⁹ altissimi
obumbrabit tibi, Et Matthæus dicit, Inuenta
est in vtero habens de spiritu sancto, Quam
quæ & apud Esaiam Prophetam ipse Christus
intelligitur de aduentu suo futuro dicere,
Et nunc dominus misit me & spiritus eius.
Fortasse aliquis cogat, vt dicamus etiam a
seipso missum esse filium, quia ille Maria
conceptus & partus operatio trinitatis est,
qua create omnia creantur. Et quomodo iam,
inquit, pater eum misit si ipse se misit? Cui
primum respondeo quærens, vt dicat si potest,
quomodo pater eum sanctificauit si se ipse
sanctificauit? Vtrumq; enim idem dominus
ait, Quem pater, inquit, sanctificauit & misit
in hunc mundum, vos dicitis, quia blasphematis,
quoniam dixi filius dei sum. Alio autem loco
ait, Et pro eis sanctifico meipsum. Itē quæro
quomodo eum pater tradidit, si ipse se tradidit?
Vtrumque enim dicit Apostolus Paulus, Qui
filio, inquit, proprio non pepercit, sed pro
nobis omnibus tradidit illum. Alibi autem
de ipso saluatore ait, Qui me dilexit, &
h iij tradidit

D
1. sen. dif. 15.
ca. ne aurem
miseris.
Ioan. 16.
Ioan. 11.
Hier. 43.
Sapient. 8.
E
1. sen. dif. 15.
ca. ne aurem
miseris.
Psal. 138.
1. sen. dif. 15.
ca. quocirca.
Gal. 4.
De gratia
noui test. ad
Honora. c. 2.
1. sen. dif. 15.
ca. quocirca.
Luc. 11.
Matth. 11.
Esa. 48.
1. sen. dif. 15.
ca. & q̄ a sp̄
ritu san.
1. sen. dif. 15.
ca. 2. autē.
Ioan. 16.
Ioan. 17.
Rom. 8.
1. sen. dif. 15.
ca. Christus.
Galat. 2.

G tradidit seipsum pro me. Credo respōdebit, si hęc probe sapit, quia vna voluntas est patris & filij, & inseparabilis operatio. Sic ergo intelligat illam incarnationem, & ex virgine natiuitatem, in qua filius intelligitur missus vna eademq; operatione patris & filij inseparabiliter esse factam, non utiq; inde separato spiritu sancto, de quo aperte dicitur, Inuēta est in vtero habens de spiritu sancto. Nam etiam si ita quæram⁹, enodatus fortassis quod dicim⁹ apparebit, quomodo missus deus filium suū: Iussit vt veniret, atq; ille iubenti obtemperās venit, an rogauit, an tantūmodo admonuit? Sed quodlibet horū sit, verbo utiq; factum est. Dei autem verbum, ipse est dei filius. Quapropter cum eum pater verbo misit, & verbo ei⁹ factū est vt mitteretur. Ergo à patre & filio missus est idem filius, quia verbū patris est ipse filius. Quis enim se tam sacrilega induat opinione, vt putet temporale verbum à patre factum esse, vt æternus filius mitteretur, & in carne appareret ex tempore? Sed utiq; in ipso dei verbo quod erat in principio apud deum, & deus erat, in ipsa scilicet sapientia dei sine tempore erat, quo tēpore illum in carne apparere oporteret. Itaq; cum sine vilo initio temporis in principio esset verbū, & verbū esset apud deum, & deus esset verbum: quæ sine vilo tempore in ipso verbo erat, quo tempore verbū caro fieret & habitaret in nobis. Quæ plenitudo temporis cum venisset, misit deus filium suū, factū ex muliere: id est, factum in tempore, vt incarnatum verbum hominibus appareret, quod in ipso verbo sine tempore erat, in quo tēpore fieret. Ordo quippe temporum in æterna dei sapientia sine tempore est. Cum itaque hoc à patre & filio factum esset, vt in carne filius appareret, congruenter dictus est missus ille qui in ea carne apparuit, missus autem ille qui in ea non apparuit. Quoniam illa que coram corporeis oculis foris geruntur, ab interiore apparatu nature spiritalis existunt: propterea conuenienter missa dicuntur. Forma porro illa suscepti hominis, filij persona est, non etiam patris. Quapropter pater inuisibilis vna cum filio secum inuisibili, eundem filium visibilem faciendo, misisse eum dictus est: qui si eo modo visibilis fieret, vt cum patre inuisibilis esse desisteret, id est, si substantia inuisibilis verbi in creaturam visibilem mutata & trāsfiens verteretur, ita missus à patre intelligeretur filius, vt tantum missus non etiam cum patre mittēs inueniretur. Cum vero sic accepta est forma serui, vt maneret incommutabilis forma dei, manifestum est, quod à patre & filio non apparentibus factum sit quod appareret in filio, id est, vt ab inuisibili patre cum inuisibili filio, idem ipse filius visibilis mitteretur. Cur ergo ait: Et à meipso non veni? Iam hoc secundum formam serui dictum est, secundū quam dictum est, Ego non iudico quenquam. Si ergo missus dicitur in quantum apparuit foris in creatura corporali, qui intus in natura spiritali oculis mortalium semper occultus est, iam in promptu est intelligere etiam de spiritu sancto cur missus & ipse dicatur. Facta est enim quædam creatura species ex tempore in qua visibiliter ostenderetur spiritus sanctus: siue cum in ipsum dominum corporali specie velut columba descendit: siue cum decem diebus peractis post eius ascensionem, die pentecostes factus est subito de cælo sonus quasi ferretur flatus vehemens, & visæ sunt illis lingue diuise tanquā ignis, qui & insedit super vnumquēq; eorum. Hac operatio visibiliter expressa, & oculis oblata mortalibus, missio spiritus sancti dicta est: nō

ita vt appareret eius ipsa substantia, qua & ipse inuisibilis & incommutabilis est, sicut pater & filius: sed vt exterioribus visis hominū corda comota, à tēporali manifestatione venientis, ad occultā æternitatem semper præsentis cōuerterentur. Ideo autem nunquā scriptū est quod deus pater maior sit spiritu sancto, vel spiritus sanctus minor deo patre, quia nō sic est assumpta creatura, in qua appareret spiritus sanctus, sicut assumptus est fili⁹ hominis, in qua forma ipsi⁹ verbi dei persona præsentaretur: non vt haberet verbum dei, sicut alij sapientes sancti, sed præ participibus suis. Non utique q; amplius habebat verbū dei vt esset quā ceteri excellentiore sapientia, sed q; ipsum verbū erat. Aliud est enim verbū in carne, aliud verbū caro, id est, aliud est verbum in homine, aliud verbū homo. Caro enim pro homine posita est in eo quod ait, Verbum caro factum est: sicut & illud, Et videbit omnis caro pariter salutare dei. Non enim sine anima vel sine mente, sed ita omnis caro, ac si diceretur, omnis homo. Non ergo sic est assumpta creatura, in qua apparuit spūs sanctus, sicut assumpta est caro illa & humana illa forma ex virgine Maria. Neq; enim columbam beatificauit spiritus, vel illum flatū, vel illum ignem, sibiq; & personæ suæ in vnitatem habitumq; cōiunxit in æternum. Haud vero mutabilis & cōuertibilis est natura spiritus sancti, vt non hæc ex creatura fierent, sed ipse in illud atq; illud mutabiliter verteretur, sicut aqua in glaciem. Sed apparuerunt ista sicut opportune apparere debuerunt, creatura seruiente creatori, & ad nutum eius incommutabiliter in seipso permanentis, ad eum significandum & demonstrandum, sicut & significari & demonstrari mortalibus oportebat, mutata atque cōuerfa. Proinde quanquā illa columba spiritus dicta sit, & de illo igne cum diceretur, Visæ sunt illis, inquit, lingue diuise velut ignis, qui & insedit super vnumquēq; eorum, & cæperūt loqui linguis, quemadmodum spiritus dabat eis pronunciare, vt ostenderet per illum ignem spiritum demonstratū, sicut per columbam, nō tamen ita possumus dicere spiritum sanctū, & deum & columbam, aut & deum & ignem, sicut dicimus filium & deum & hominem: nec sicut dicimus filiū agnū dei, non solum Ioanne baptista dicente, Ecce agnus dei: sed etiam Ioanne Euangelista vidente agnū occisum in Apocalypsi. Illa quippe visio Prophetica nō est exhibita oculis corporeis per formas corporeas, sed in spiritu per spirituales imagines corporum, Columbam vero illam & ignem oculis viderunt, quicunque viderunt: quantum de igne discipulari potest, vtrum oculis, an spiritu visus sit, propter verba sic posita: Non enim ait, Viderunt linguas diuise velut ignem, sed visæ sunt eis. Non autem sub eadem significatione solemus dicere, visum est mihi, qua dicimus, vidi. Et in illis quidē spiritalibus visis imaginum corporalium solet dici, & visum est mihi, & vidi. In istis vero quæ per expressam corporealem speciem oculis demonstrantur, non solet dici, visum est mihi, sed vidi. De illo ergo igne potest esse quæstio, quomodo visus sit, vtrum intus in spiritu tanquam foris, an vere foris coram oculis carnis. De illa vero columba quæ dicta est corporali specie descendisse, nullus vnquā dubitauit, quod oculis visa sit. Nec sicut dicimus filium petram, scriptum est enim, Petra erat Christus, ita possumus dicere, spiritū columbam vel ignem. Illa enim petra iam erat in creatura, & per actionis modum nuncupata est nomine Christi quem significabat: sicut lapis ille, quem iacob posuit ad caput,

Deus varie assumit creaturā. Ca. VI. i. sen. dif. 16. ca. sed prius.

Ioan. 1. Luc. 3.

i. sen. dif. 16. ca. sed prius.

Matth. 3. Acto. 2.

Ioan. 1. M. Apoc. 3.

Acto. 2.

1. Cor. 10.

Gen. 28.

etiam

Matth. 1.

Galat. 4.

i. sen. dif. 15. ca. qd autē.

Ioan. 1.

Galat. 4.

i. sen. dif. 15. ca. hic quæritur cur.

i. sen. dif. 15. ca. q. autē.

Ioan. 8. i. sen. dif. 15. ca. sed ad hoc. Ioan. 8.

i. sen. dif. 16. ca. & primo.

Matth. 3. Acto. 2.

Gen. 28.

Exod. 3.

Exod. 13. Exod. 39.

Dubitatio de apparitionibus diuinis. Cap. VII.

Exod. 3. Exod. 19.

Gal. 4.

Ioan. 1.

Infra ca. 18.

i. sen. dif. 8. cap. sed vbi.

Infra li. 3. cap. 1.

3. de trinitate. cap. 1.

Matth. 3. Acto. 2.

Tota trinitas inuisibilis. Ca. VIII. Sapient. 7.

A etiam vnctorem ad significandum dominum assumptis. Sicut Isaac Christus erat, cum ad se immolandum ligna portabat. Accessit istis actio quædam significatiua iam existentibus: non autem sicut illa columba & ignis ad hæc tantummodo significanda repente extiterunt. Magis ista similia mihi videntur flammæ illi quæ in rubo apparuit Moyse, & illi columnæ quam populus in eremo sequebatur, & fulguribus & tonitruis quæ fiebant cum lex daretur in monte. Ad hoc enim corporalis rerum illarum extitit species, vt aliquid significaret atque præteriret. Propter has ergo corporales formas, quæ ad eum significandum, & sicut humanis sensibus oportebat demonstrandum temporaliter extiterunt, missus dicitur etiam spiritus sanctus non tamen minor patre dictus est, sicut filius propter formam serui: quia illa forma serui in hæc ad vnitatem personæ: illa vero corporales species ad demonstrandum quod opus fuit ad tempus apparuerunt, & esse postea destiterunt. Cur ergo non & pater dicitur missus per illas species corporales, ignem rubi, & columnam nubis vel ignis, & fulgura in monte, & si qua talia tunc apparuerunt, cum eum coram patribus locutum, teste scriptura didicimus, si per illos creaturæ modos & formas corporaliter expressas, & humanis aspectibus præsentatas ipse demonstrabatur: Si autem filius per ea demonstrabatur, cur tanto post dicitur missus, cum ex femina factus est: sicut Apostolus dicit, Cum autem venit plenitudo temporis, misit deus filiū suū factum ex muliere: quandoquidem & antea mittebatur, cum per illas creaturæ mutabiles formas partibus apparebat. Aut si non recte posset dici missus, nisi cum verbum caro factum est, cur missus dicitur spiritus sanctus, cuius nulla talis incorporatio facta est? Si vero per illa visibilia quæ in lege & Prophetis commendantur, nec pater, nec filius, nec spiritus sanctus ostendebatur, cur etiam ipse nunc dicitur missus, cum illis modis & antea mitteretur? In huius perplexitate quæstionis, adiuuante domino, primum quærendum est, vtrum pater, an filius, an spiritus sanctus: an aliquando pater, aliquando filius, aliquando spiritus sanctus, an sine vlla distinctione personarum, sicut dicitur deus vnus & solus, id est, ipsa Trinitas per illas creaturæ formas partibus apparuerit. Deinde quodlibet horum inuentum visumve fuerit, vtrum ad hoc opus tantummodo creatura formata sit, in qua deus sicut tunc oportuit se ipse iudicauit, humanis ostenderetur aspectibus: an angeli qui iam antea erant ita mittebantur, vt ex persona dei loquerentur, assumentes corporealem speciem de creatura corporea, in vsum ministerij sui, sicut cuiq; opus esset: aut ipsum corpus suū cui non subduntur, sed subditum regunt, in species quas vellent accommodatas atq; aptas actionibus suis mutantes atq; vertentes secundū attributam sibi à creatore potentiam. Postremo videbimus id quod querere institueramus, vtrum filius, & spiritus sanctus, & antea mittebantur. Et si mittebatur, quid inter illam missionem, & eam quā in Euangelio legimus distet: an non sit missus aliquis eorum, nisi cum vel filius factus esset ex Maria virgine, vel cum spiritus sanctus visibili specie, sive in columba, sive in igneis linguis apparuit. Omitamus igitur eos qui nimis carnaliter naturam verbi dei atque sapientiam quæ in seipsa manens innouat omnia, quā vnicum dei filium dicimus, non solum mutabilem, verum etiam visibilem esse putauerūt. Hi enim multum crassum cor diuinis rebus inquirendis audacius quā

religiosius attulerunt. Anima quippe cum sit substantia spiritalis, cumq; etiam ipsa facta sit, nec per alium potuerit fieri, nisi per quem facta sunt omnia, & sine quod factum est nihil, quāuis sit mutabilis, non est tamē visibilis: quod illi de verbo ipso atq; ipsa sapientia dei, per quam facta est anima, crediderūt, cum sit illa non inuisibilis tantū quod & anima est, sed etiam incommutabilis quod anima non est. Eadē quippe incommutabilitas eius cōmemorata est, vt diceretur, in seipsa manēs innouat omnia. Et isti quidem ruinam erroris sui diuinarum scripturarū testimoniis quasi fulcire conantes, adhibent Pauli Apostoli sententiam, & quod dictū est de vno solo deo, in quo ipsa trinitas intelligitur, tantum de patre, non & de filio, & de spiritu sancto dictū accipiunt: Regi autem seculorum immortalis, inuisibilis, soli deo honor & gloria in seculō seculorum. Et illud alterum: Beatus & solus potens rex regum, & dominus dominantium, qui solus habet immortalitatem & lucem habitat inaccessibilem, quem nemo hominū vidit, nec videre potest. Hæc quemadmodū intellēda sint, iam satis nos differuisse arbitror. Verū illi qui ista non de filio nec de spiritu sancto, sed tantum de patre accipi volunt, dicunt visibilem filium, nō per carnem de virgine assumptam, sed etiam antea per seipsum. Nam ipse, inquit, apparuit oculis patrum. Quibus si dixeris: Quomodo ergo visibilis per seipsum filius, ita & mortalis per seipsum filius, vt cōfiter vobis quod tantummodo de patre vultis intelligi, quod dictū est: Qui solus habet immortalitatem. Nam si propter carnem susceptam mortalis est filius, propter hanc mortalem se filium dicerē: sed sicut & antea visibilem, ita & ante mortalem. Nam si propter carnem filium dicunt esse mortalem, iam non pater sine filio solus habet immortalitatem, quia & verbū eius, per quod facta sunt omnia, habet immortalitatem. Neque enim quia carnem assumpsit mortalem, ideo amisit immortalitatem suam. Quandoquidem nec animæ humanæ hoc accidere potuit vt eum corpore moreretur, dicente ipso domino: Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem nō possunt occidere. Aut vero etiam spiritus sanctus carnē assumpsit: de quo utiq; sine dubio turbabuntur, si propter carnē mortalis est filius, quomodo accipiant patrem tantummodo sine filio & sine spiritu sancto habere immortalitatem, quandoquidem spiritus sanctus non assumpsit carnem. Qui si non habet immortalitatem, non ergo propter carnem mortalis est filius. Si autem habet spiritus sanctus immortalitatem, non de patre tantummodo dictum est, Qui solus habet immortalitatem. Quocirca ita se arbitratur & ante incarnationem per seipsum mortalem filium posse conuincere, quia ipsa mutabilitas nō inconuenienter mortalitas dicitur, secundum quam & anima dicitur mori: nō quia in corpus, vel in aliquā alteram substantiam mutatur & vertitur, sed in ipsa sua substantia quicquid alio modo nūc est aut fuit, secundum id quod destitit esse quod erat, mortale deprehenditur. Quia itaque, inquit, antequam natus esset filius dei de virgine Maria, ipse apparuit patribus nostris, nō in vna eadēq; specie, sed multiformiter, aliter atque aliter: & visibilis est per seipsum, quia nondum carnē assumpta, substantia eius cōspicua mortalibus oculis fuit, & mortalis in quantum mutabilis. Ita & spiritus sanctus qui aliās columba, aliās ignis apparuit. Vnde non Trinitati, aiunt, sed

Ioan. 1.

Sapient. 7.

1. Tim. 1.

1. Tim. 6.

Contra eos qui credebāt solū patrem immortalē & inuisibilem. Cap. IX.

1. Tim. 6.

Matth. 23.

F

1. Tim. 6.

singula

G singulariter & proprie patri tantummodo conuenit quod dicitur: Immortalis inuisibili soli deo, & qui solus habet immortalitatem, & lucem inhabitat inaccessibilem, quem nemo hominum vidit, nec videre potest. Omnis ergo istis, qui nec animam substantiam inuisibilem nosse potuerunt, unde longe remotum ab eis erat ut nosset vnus & solus dei, id est, patris & filij & spiritus sancti, non solum inuisibilem, verum & incommutabilem permanere substantiam, ac per hoc in vera & sincera immortalitate consistere: nos qui nunquam apparuisse corporeis oculis deum nec patrem, nec filium, nec spiritum sanctum dicimus, nisi per subiectam suam potestati corpoream creaturam, in pace catholica pacifico studio requiramus, parati corrigi, si fraterne ac recte reprehendimur: parati etiam si ab inimico, vera tamen dicente, mordemur: vtrum indifere deus apparuerit patribus nostris antequam Christus veniret in carne, an aliqua ex trinitate persona, an singillatim quasi per vices. Ac primum in eo quod scriptum est in Genesi, locutum deum cum homine quem de limo fixerat, si excepta figurata significatione, vt rei gesta fides etiam ad literam teneatur, ista tractamus, in specie hominis videtur deus cum homine tunc locutus. Non quidem expresse hoc in libro positum est, sed circumstantia locutionis id resonat, maxime in illo quod scriptum est, vocem dei audiuisse Adam deambulantis in paradiso ad vesperam, & abscondisse se in medio ligni quod erat in paradiso, deoque dicenti: Adam vbi es, respondisse: Audiui vocem tuam, & abscondi me a facie tua, quoniam nudus sum. Quomodo enim possit ad literam intelligi talis dei ambulatio & collocutio, nisi in specie humana, non videri. Neque enim dici potest vocem solam factam vbi deambulasse dicitur deus, aut eum qui deambulabat in loco non fuisse visibilem, cum & Adam dicat quod absconderit se a facie dei. Quis ergo erat ille, vtrum pater, an filius, an spiritus sanctus: An omnino deus indifere ipsa trinitas, in forma hominis homini loquebatur? Contextio quidem ipsa scriptura nusquam transire sentitur a persona ad personam, sed ille videtur loqui ad primum hominem qui dixit: Fiat lux, & fiat firmamentum, & cetera per illos singulos dies, quem deum patrem solemus accipere, dicentem vt fiat quicquid facere voluit. Omnia enim per verbum suum fecit, quod verbum eius vnicum filium eius secundum rectam fidei regulam nouimus. Si ergo deus pater locutus est ad primum hominem, & ipse deambulabat in paradiso ad vesperam, & ab eius facie se in medio ligni paradisi peccator absconderat: cur non iam ipse intelligatur apparuisse Abraham & Moyse, & quibus voluit, & quemadmodum voluit per subiectam sibi commutabilem atque visibilem creaturam, cum ipse in seipso atque in substantia sua qua est, incommutabilis atque inuisibilis maneatur? Sed fieri potuit vt a persona ad personam occulte scriptura transfret, & cum patrem dixisset narrasset: Fiat lux, & cetera que per verbum fecisse commemoratur, iam per filium indicaret loqui ad primum hominem, non aperte explicans hoc, sed eis qui possent intelligendum intinmans. Qui ergo habet vires, quibus hoc secretum possit metis acie penetrare, vt ei liquido appareat, vel posse etiam patrem, vel non posse nisi filium, vel etiam spiritum sanctum, per creaturam visibilem humanis oculis apparere, pergat in hac scrutanda, si potest, etiam verbis enuncianda atque tractanda, Res tamen

quantum ad scriptura testimonium attinet, vbi deus cum homine locutus est, quantum existitio occulca est: Quia etiam vtrum soletur Adam corporeis oculis deum videre, non euidenter apparet, cum presertim magna sit questio, cuiusmodi oculi eis aperti fuerint, quando vetitum cibum gustauerunt: Hi enim antequam gustassent, clausi erant. Illud tamen non temere dixerim, si paradysum corporalem quendam locum illa scriptura insinuat, deambulare ibi deum nisi in aliqua corporea forma, nullo modo potuisse. Nam & solas voces factas quas audiret homo, nec aliquam formam videret, dici potest: nec quia scriptum est, Abscondit se Adam a facie dei: continuo sequitur vt soletur faciem eius videre. Quid si eum non quidem videre ipse poterat, sed videri ipse metuebat ab eo cuius vocem audierat, & deambulantis presertiam fenferat? Nam & Cain dixit deo, A facie tua abscondam me: ne ideo fateri cogimur, eum solere cernere faciem dei corporeis oculis, in qualibet forma visibili, quantum de facinore suo vocem interrogantis secumque loquentis audisset. Cuiusmodi autem loquela tunc deus exterioribus hominum auribus insonaret, maxime ad primum hominem loquens, & inuenire difficile est, & non hoc isto sermone suscepimus. Verum tamen si sola voces & sonitus fiebant, quibus quaedam sensibilis presertiam dei, primus illis hominibus preberetur, cur ibi personam dei patris non intelligam, nescio: quandoquidem eius persona ostenditur, & in ea voce, cum Iesus in monte coram tribus discipulis presurgens apparuit: & in illa, vbi super baptizatum columba descendit, & in illa vbi ad patrem de sua clarificatione, clamauit, eique respsum est, Et clarificauit & iterum clarificabo. Non quia fieri potuit vox sine opere filij & spiritus sancti (Trinitas quippe inseparabiliter operatur) sed quia ea vox facta est, quae solius personam patris ostenderet: sicut humanam illam formam ex virgine Maria trinitas operata est, sed solius filij persona est. Visibilem nanque solius filij personam, inuisibilis Trinitas operata est. Nec nos aliquid prohibet, illas voces factas ad Adam, non solum a Trinitate factas intelligere, sed etiam personam demonstrantes eiusdem Trinitatis accipere. Ibi enim cogimur, non nisi patris accipere, vbi dictum est, Hic est filius meus dilectus. Neque enim Iesus etiam spiritus sancti filius, aut etiam suus filius credi aut intelligi potest: & vbi sonuit, Et clarificauit & iterum clarificabo: non nisi patris personam fatemur. Responso quippe est ad illam domini vocem qua dixerat, Pater clarifica filium tuum, quod non potuit dicere nisi deo patri tantum, non & spiritui sancto, cui non est filius. Hic autem vbi scriptum est, Et dixit dominus deus ad Adam: cur non ipsa Trinitas intelligatur, nihil dici potest. Similiter etiam quod scriptum est, Et dixit dominus ad Abraham, Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui: non est apertum, vtrum sola vox facta sit ad aures Abraham, an & aliquid oculis eius apparuerit. Paulopost autem aliquanto apertius dicitur, Et visus est dominus Abraham & dixit illi, Semini tuo dabo terram hanc. Sed nec ibi expressum est, in qua specie visus sit ei dominus, aut vtrum pater, an filius, an spiritus sanctus ei visus sit. Nisi forte putant ideo filium visum esse Abraham, quia non scriptum est, visus est ei deus; sed visus est ei dominus. Tanquam enim proprie videtur filius dominus vocari, dicente Apostolo, Nam & si sunt qui dicuntur dii, sive in caelo sive in terra, sicuti sunt dii multi & domini

ti & domini multi nobis, tamen vnus deus pater, ex quo omnia, & nos in ipso, & vnus dominus Iesus Christus, per que omnia, & nos per ipsum. Sed & cum deus pater multis locis inueniatur dictus dominus, sicuti est illud, Dominus dixit ad me, filius meus tu, ego hodie genui te: & illud, Dixit dominus domino meo, sede a dextris meis: Cum etiam spiritus sanctus dominus dictus inueniatur, vbi Apostolus ait, Dominus autem spiritus est. Et ne quisquam arbitraretur filium significatum, & ideo dictum spiritum propter incorpoream substantiam, secutus atque, Vbi autem spiritus domini, ibi libertas. Spiritum autem domini nemo esse dubitauerit spiritum sanctum. Neque hic ergo euidenter apparet, vtrum aliqua ex Trinitate persona, an deus ipsa trinitas, de quo vno deo dictum est, Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruis: visus fuerit Abraham. Sub ilice autem Mambrae, tres viros vidit, quibus & inuitatis hospitioq; susceptis & epulantibus ministravit. Sic tamen scriptura illam rem gestam narrare cepit, vt non dicat, visi sunt ei tres viri, sed visus est ei dominus. Atque inde consequenter exponens, quomodo ei sit visus dominus, contexit narratione de tribus viris, quos Abraham per pluralem numerum inuitat, vt hospitio suscipiat, & postea singulariter sicut vnum alloquitur. Et sicut vnus ei de Sara filium pollicetur, quem dominum dicit scriptura, sicut in eiusdem narrationis exordio, Visus est, inquit, dominus Abraham, inuitat ergo & pedes lauat, & deducit abeuntes tanquam homines: loquitur autem tanquam cum domino deo, siue cum ei promittitur filius, siue cum ei Sodomae imminens interitus indicatur. Non paruum neque transitoriam considerationem postulat iste scriptura locus. Si enim vir vnus illi visus fuisset, iam illi qui dicunt & priusquam de virgine nasceretur per suam substantiam visibilem filium, quid aliud quam ipsum esse clamarent, quoniam de patre, inquit, dictum est, inuisibili soli deo? Et tamen possem adhuc quaerere, quomodo ante susceptam carnem, habitu est inuentus vt homo, quandoquidem ei pedes loti sunt, & humanis epulis epulatus est? Quomodo istud fieri poterat, cum adhuc in forma dei esset, non rapinam arbitratus esse aequalis deo? Nunquid enim iam semetipsum exinanierat, formam serui accipiens, in similitudine hominum factus, & habitu inuentus vt homo? quum hoc quando fecerit per partum virginis nouerimus? Quomodo igitur antequam hoc fecisset, vt vir vnus apparuit Abraham: an illa forma vera non erat? Possem ista quaerere, si vir vnus apparuisset Abraham, idemque dei filius crederetur. Cum vero tres viri visi sunt, nec quisquam in eis vel forma vel aetate vel potestate maior ceteris dictus est, cur non hic accipiamus visibiliter insinuatam per creaturam visibilem Trinitatis aequalitatem, atque in tribus personis vniam eandemq; substantiam? Nam ne quisquam putaret sic intinuatam vnum in tribus fuisse maiorem, & eum dominum dei filium intelligendum, duos autem alios angelos eius, quia cum tres visi sunt, vni domino illic loquitur Abraham, sancta scriptura futuris talibus cogitationibus atque opinionibus contradicendo non pratermissit occurrere, quando paulopost duos angelos dicit venisse ad Loth, in quibus & ille vir iustus qui de Sodomorum incendio meruit liberari, ad vnum dominum loquitur. Sic enim scriptura sequitur dicens, Abiit autem dominus postquam cessauit loqui ad Abraham, & Abraham reuersus est ad locum suum. Venerunt autem duo

angeli in Sodomis vesperae. Hic attentius considerandum est, quod ostendere instituit. Cum tribus certe loquebatur Abraham, & eum dominum singulariter appellauit. Forte, inquiet aliquis, vnum ex tribus agnoscebat dominum, alios autem duos angelos eius. Quid sibi ergo vult, quod consequenter dicit scriptura: Abiit autem dominus postquam cessauit loquens ad Abraham, & Abraham reuersus est ad locum suum. Venerunt autem duo angeli in Sodomis vesperae. An forte ille vnus abcefferat, qui dominus agnoscebatur in tribus & duos angelos qui cum illo venerant ad consumendam Sodomam miserat? Ergo sequentia videamus. Venerunt, inquit, duo angeli in Sodomis vesperae. Loth autem sedebat ad portam Sodomorum. Et cum vidisset eos Loth, surrexit in obuiam illis, & adorauit in facie super terram & dixit, Ecce domini, diuertite in domum pueri vestri. Hic manifestum est, & duos angelos fuisse, & in hospitium pluraliter inuitatos, & honorifice appellatos dominos, cum fortasse homines putarentur. Sed rursum mouet, quia nisi angeli dei cognoscerentur, non adoraret Loth in faciem super terram. Cur ergo tanquam tali humanitate indigentibus, & hospitium preberetur & victus? Sed quodlibet hic lateat, illud nunc quod suscepimus exequamur. Duo apparent, angeli ambo dicuntur, pluraliter inuitantur. Tanquam cum duobus pluraliter loquitur, donec exeat a Sodomis. Deinde sequitur scriptura & dicit, Et factum est postquam eduxit eos foras, dixerunt, Salua salua animam tuam ne respexeris retro, neque stes in hac vniuersa regione. In montem vade, & ibi saluaberis, ne forte comprehendaris. Dixit autem Loth ad eos, Rogo domine, quoniam inuenit puer tuus ante te misericordiam &c. Quid est hoc quod dixit ad eos, Rogo domine, si iam ille discesset qui dominus erat, & angelos miserat, Cur dicitur, Rogo domine, & non rogo domini? Aut si vnum ex eis voluit appellare, cur ait scriptura, Dixit autem Loth ad eos, Rogo domine, quoniam inuenit puer tuus ante te misericordiam? An & hic intelligimus in plurali numero duas personas: Cum autem idem duo tanquam vnus compellantur, vnus substantiae vnum dominum deum. Sed quas duas personas hic intelligimus: an patris & filij, an patris & spiritus sancti, an filij & spiritus sancti? Hoc forte congruentius quod vltimum dixi, Misos enim se dixerunt, quod de filio & de spiritu sancto dicimur. Nam patrem nullum nusquam scripturarum nobis notitia occurrerit. Moyses autem quando ad populum Israel ex Aegypto educendum missus est, sic ei dominum apparuisse scriptum est, Pascebat, inquit, oues Ietro soceri sui sacerdotis Madian, & egit oues in desertum, & venit in montem dei Oreb, Apparuit autem illi angelus domini in flamma ignis de rubo. Et vidit quia in rubo ignis arderet, rubus vero non comburebatur, & ait Moyses, Ibo & videbo visum istud, quod tam magnum vidi, quoniam non comburitur rubus. Cum ergo vidit dominus quia venit videre, clamauit ad eum dominus de rubo dicens, Ego sum deus patris tui, deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob. Et hic primo angelus domini dicitur, deinde deus: Nunquid ergo angelus est deus Abraham & deus Isaac & deus Iacob? Potest ergo recte intelligi ipse saluator, de quo dicit Apostolus, Quorum patres, & ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia deus benedictus in secula. Qui ergo super omnia est deus benedictus in secula, non absurde etiam hic ipse intelligitur deus Abraham, & deus Isaac,

Visio Abraham sub Mambra. Cap. X.

1. Timo. 6.

1. Timo. 6.

Gen. 1.

Gen. 3.

Gen. 4.

Gen. 3.

Math. 17.

Math. 3.

Ioan. 12.

Gen. 3.

Math. 3.

Ioan. 12.

Ioan. 17.

Gen. 3.

Gen. 15.

1. Cor. 8.

Psal. 2.

Psal. 109.

2. Cor. 3.

Deut. 6.

Gen. 18.

De ead. vi. 60. Ca. XI.

1. Timo. 1.

Philip. 2.

Gen. 18.

Gen. 19.

Gen. 18. Visio Loth excuritur. Cap. XII.

D Gen. 19. Gen. 18.

Ibidem. Gen. 19.

Trinitatis

F

Visio in rubo. Ca. XII. Exod. 3.

Rom. 9.

Isaac.

G Isaac, & deus Jacob. Sed cur prius angelus domini dicitur est, cum de rubo in flamma ignis apparuit: vtrum quia vnus ex multis angelis erat, sed per dispensationem personam domini sui gerebat: an assumptum erat aliquid creaturam, quod ad praesens negocium visibiliter appareret, & inde voces sensibilibus aderetur, quibus praesentia domini per subiectam creaturam corporeis etiam sensibus hominis sicut oportebat exhiberetur? Si enim vnus ex angelis erat, quis facile affirmare possit, vtrum ei filij persona nuncianda imposita fuerit, an spiritus sancti, an dei patris, an ipsius omnino Trinitatis, quae est vnus & solus deus, vt diceret, Ego sum deus Abraham, deus Isaac, & deus Jacob? Neque enim possumus dicere deum Abraham, & deum Isaac, & deum Iacob, filium dei esse, & patrem non esse: aut spiritus sanctum, aut ipsam trinitatem quam credimus & intelligimus vnum deum, audebit aliquis negare deum Abraham, & deum Isaac, & deum Iacob. Ille enim non est illorum patrum deus qui non est deus. Porro si non solum pater deus est, sicut etiam omnes haeretici concedunt, sed etiam filius, quod velint nolint coguntur fateri, dicente Apostolo, **Qui est super omnia deus benedictus in secula: & spiritus sanctus dicente Apostolo, Clarificate ergo deum in corpore vestro, cum supra diceretur, Nescitis quoniam corpora vestra templum in vobis est spiritus sancti, quae habetis a deo: & hi tres vnus deus, sicut catholica sanitas credit: non satis elucet quam in Trinitate personam, & vtrum aliquam, an ipsius Trinitatis gerebat ille angelus, si vnus ex ceteris angelis erat. Si autem in vsum rei praesentis assumpta creatura est, quae & humanis oculis appareret, & auribus insonaret, & appellaretur angelus domini, & dominus & deus, non potest hic deus pater intelligi, sed aut filius, aut spiritus sanctus: quanquam spiritus sanctum alicubi angelum dictum non recolam, sed ex opere possit intelligi. Dictum enim de illo est, Quae ventura sunt annuntiabit vobis. Et vtique angelus Graece, Latine nuncius interpretatur. De domino autem Iesu Christo euidentissime legimus apud Prophetam, quod magni consilij angelus dictus sit, cum & spiritus sanctus & dei filius sit deus & dominus angelorum. Item in exitu filiorum Israel de Aegypto scriptum est, Deus autem praeparat illos, die quidem in columna nubis, & ostendebat illis viam, nocte autem in columna ignis & non deficiebat columna nubis die & columna ignis nocte ante populum. Quis & hic dubitet per subiectam creaturam eandemque corpoream, non per suam substantiam deum oculis apparuisse mortalium: sed vtrum patrem, an filium, an spiritus sanctum, an ipsam Trinitatem vnum deum similiter non apparet. Nec ibi hoc distinguitur quantum existimo, vbi scriptum est, Et maiestas domini apparuit in nube, & locutus est dominus ad Moysen dicens, Exaudiui murmur filiorum Israel &c. Iam vero de nubibus & vocibus & fulguribus & tuba & fumo in monte Sina cum diceretur, Sina autem mons fumabat totus, propterea quod descendisset deus in igne in eum, & ascendebat fumus tanquam fumus fornacis, & mente confusus est omnis populus vehementer, fiebant autem voces tubae prodeuntes fortiter valde: Moyses loquebatur, & deo respondebat ei voce, Et paulopost data lege in decem praeceptis, consequenter dicitur. Et omnis populus videbat voces & lampades & voces tubae & montem fumantem. Et paulopost, Et stabat, inquit, omnis populus a longe, Moyses autem intrauit in nebulam vbi erat deus, & dixit dominus ad Moysen &c. Quid hinc dicat, nisi**

quod nemo tam vecors est, qui credat fumum, ignem, K
nubes & nebulam, & si qua sunt huiusmodi, verbi vel sapientiae dei quod est Christus, vel spiritus sancti esse substantiam? Nam de patre deo: nec Arriani hoc vnquam ausi sunt dicere. Ergo creatura seruiente creatori facta sunt illa omnia, & humanis sensibus pro dispensatione congrua praesentata: nisi forte, quia dictum est, Moyses autem intrauit in nebulam vbi erat deus, hoc arbitrabitur carnalis cogitatio, a populo quidem nebulam visam, intra nebulam vero Moysen oculis carnis vidisse filium dei, quae delirantes haeretici in sua substantia visum volunt. Sanè viderit eum Moyses oculis carnis, si oculis carnis potest videri, non modo sapientia dei quod est Christus, sed vel ipsa cuiuslibet hominis & qualiscumque sapientis. Aut quia scriptum est de senioribus Israel, quia viderunt locum vbi steterat deus Israel, & quia sub pedibus eius tanquam opus lapidis saphiri, & tanquam aspectus firmamenti caeli, propterea credendum est verbum & sapientiam dei per suam substantiam in spatio loci terreni itersisse, quae pertendit a fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter: & ita esse mutabile verbum dei, per quod facta sunt omnia, vt modo se contrahat, modo distendat. Mundet dominus a talibus cogitationibus corda fidelium suorum: sed per subiectam, vt saepe diximus, creaturam exhibentur haec omnia visibilia & sensibilia, ad significandum inuisibilem atque intelligibilem deum, non solum patrem, sed & filium, & spiritum sanctum, ex quo omnia, per quae omnia, in quo omnia: quauis inuisibilia dei a creatura mundi, per ea quae facta sunt intellecta conspiciantur, sempiternaque virtus eius ac diuinitas. Sed quod attinet ad id quod nunc suscepimus, nec in monte Sina video quemadmodum appareat per illa omnia quae mortalium sensibus terribiliter ostendebatur, vtrum deus trinitas, an pater, an filius, an spiritus sanctus proprie loquebatur. Veruntamen si quid hinc sine affirmandi temeritate modeste atque cunctanter coniectare conceditur, si vna ex trinitate persona potest intelligi, cur non spiritus sanctum potius intelligimus, quando & tabulis lapideis lex ipsa quae ibi data est, digito dei scripta esse dicitur, quo nomine spiritus sanctum in Evangelio significari nominus. Et quinquaginta dies numerantur ab occasione agni & celebratione Paschae vsque ad diem quo haec fieri coepta sunt in monte Sina: Sicut post domini passionem, ab eius resurrectione quinquaginta dies numerantur, & venit promissus a filio dei spiritus sanctus. Et in ipso eius aduentu quem in Apostolorum actibus legimus, per diuisionem linguarum ignis apparuit, qui & insedit super vnumquemque eorum. Quod Exodo congruit, vbi scriptum est, Sina autem mons fumabat totus, propterea quod descendit in eum deus in igne. Et aliquanto post, Aspectus, inquit, maiestatis domini, tanquam ignis ardens super verticem montis coram filiis Israel. Aut si haec ideo facta sunt, quia nec pater, nec filius illic eo modo praesentari poterat sine spiritus sancto, quo ipsam legem scribi oportebat, deum quidem non per substantiam suam quae inuisibilis & incommutabilis manet, sed per illam speciem creaturae illic apparuisse cognoscimus, Sed aliquam ex trinitate personam signo quodam proprio, quantum ad mei capacitatem sensus pertinet, non videmus. Est etiam quo moueri plerique solent, quia ita scriptum est, Et locutus est dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut quis loquitur ad amicum suum, cum paulopost dicat idem Moyses, Si ergo inueni gratiam ante te, ostende mihi temetipsum manifeste,

Exod. 19.

Exod. 24.

Sapient. 8.

Ioan. 1.

Rom. 11.

Rom. 11.

Exod. 19.

Exod. 31.

Luc. 11.

M

Act. 2.

Exod. 19.

Moyseis quo viderit deum.

Cap. XVI.

A manifeste, vt videam te, vt sim inueniens gratiam ante te, & vt sciam quia populus tuus est gens haec. Et paulopost iterum. Dixitque Moyses ad dominum, Ostende mihi maiestatem tuam. Quid est hoc quod in omnibus quae supra fiebat, deus videri per suam substantiam putabatur? Vnde a miseris creditus est, non per creaturam, sed per semetipsum visibilis filius dei: & quod intrauerat in nebulam Moyses, ad hoc intrasse videbatur vt oculis quidem populi ostenderetur caligo nebulosa, ille autem intus verba dei tanquam eius faciem contemplatus audiret. Et quomodo dictum est, Locutus est dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut quis loquitur ad amicum suum? Ecce idem dicit, Si inueni gratiam ante te, ostende mihi temetipsum manifeste. Nouerat utique quod corporaliter videbat, & veram visionem dei spiritualiter requirebat. Locutio quippe illa quae fiebat in vocibus, sic modificabatur, tanquam esset amicus loquentis ad amicum. Sed deum patrem quis corporeis oculis videt? Et quod in principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum, per quod facta sunt omnia, quis corporeis oculis videt? Et spiritus sapientiae quis corporeis oculis videt? Quid est autem, Ostende mihi temetipsum manifeste vt videam te: nisi ostende mihi substantiam tuam? Hoc autem si non dixisset Moyses, utique ferendi essent stulti, qui putant per ea quae supra dicta vel gesta sunt, substantiam dei oculis eius fuisse conspiciam. Cum vero hic apertissime demonstratur, nec desideranti hoc fuisse concessum, quis audeat dicere per similes formas quae huic quoque visibiliter apparuerunt, non creaturam deo seruientem, sed hoc ipsum quod deus est cuiusque oculis apparuisse mortalium? Et hoc quidem quod postea dominus dicit ad Moysen, Non poteris videre faciem meam & viuere. Non enim videbit homo faciem meam & viuere. Et ait dominus, Ecce locus penes me est, & stabis super petram, statim vt transibit mea maiestas, & ponam te in specula petrae, & tegam manum meam super te, donec transeam, & auferam manum meam, & tunc videbis posteriora mea, nam facies mea non apparebit tibi. Non incongruenter ex persona domini nostri Iesu Christi praefiguratum solet intelligi: vt posteriora eius accipiatur caro eius, in qua de virgine natus est, & mortuus & resurrexit: siue propter posterioritatem mortalitatis posteriora dicta sint, siue quaeam prope finem seculi, hoc est posterius suscipere dignatus est. Facies autem eius illa dei forma, in qua non arbitratur rapinam esse aequalis deo patri, quam nemo vti que potest videre & viuere: siue quia post hanc vitam in qua peregrinamur a domino, & vbi corpus quod corrumpitur aggrauat animam, videbimus faciem ad faciem, sicut dicit Apostolus. De hac enim vita in Psalmis dicitur, Veruntamen vniuersa vanitas omnis homo viuens. Et iterum, Quonia non iustificabitur coram te omnis viuens. In qua vita etiam, secundum Ioannem, nondum apparuit quod erimus. Scimus autem, inquit, quia cum apparuerit, similes ei erimus, quonia videbimus eum sicuti est. Quod utique post hanc vitam intelligi voluit, cum mortis debitum soluerimus, & resurrectionis promissum receperimus. Siue quod etiam nunc in quantum dei sapientiam per quam facta sunt omnia, spiritualiter intelligimus, in tantum carnalibus affectibus morimur: vt mortuum nobis hunc mundum deputantes, nos quoque ipsi huic mundo moriamur, & dicamus quod ait Apostolus, Mundus mihi crucifixus est & ego mundo. De hac enim morte iterum dicit, Si autem mortui estis cum Christo, quid adhuc velut viuentes

Exo. 33.

Exod. 19.

Exod. 33.

Gal. in conspectu tuo.

Ioan. 1.

Exod. 33.

Gal. in conspectu tuo.

Gal. in conspectu tuo.

Posteriora dei quo videntur, allegoria.

Cap. XVII.

Exod. 33.

Luc. 22.

Philip. 2.

2. Cor. 5.

Sapient. 9.

1. Cor. 13.

Psal. 38.

Psal. 142.

Gal. in conspectu tuo.

1. Ioan. 3.

Psal. 103.

Galat. 6.

Colos. 2.

de hoc mundo decernitis? Non ergo immerito nemo potest faciem, id est ipsam manifestationem sapientiae dei videre & viuere. Ipsa enim est species, cui contemplandae suspirat omnis qui affectat deum diligere ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente. Ad quam contemplantandam etiam proximum quantum potest edificat, qui diligit & proximum sicut seipsum. In quibus duobus praecipis, tota lex pendet & propheta. Quod significatur etiam in ipso Moysen, Nam cum dixisset propter dilectionem dei qua praecipue flagrabat, Si inueni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi temetipsum manifeste, vt sim inueniens gratiam ante te: continuo propter dilectionem etiam proximi subiecit atque ait, Et vt sciam quia populus tuus est gens haec. Illa est ergo species quae rapit omnem animam rationalem desiderio sui, tanto ardentior, quanto mundior, & tanto mundior, quanto ad spiritualia resurgente. Tanto autem ad spiritualia resurgente, quanto a carnalibus moriente. Sed dum peregrinamur a domino, & per fidem ambulamus non per speciem, posteriora Christi, hoc est carne per ipsam fidem videre debemus: id est in solido fidei fundamento stantes, quod significat petra, & ea de tali tutissima specula intuentes, in catholica scilicet Ecclesia, de qua dictum est, Et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam. Tanto enim certius diligimus, quia videri desideramus faciem Christi, quanto in posterioribus eius agnoscimus quantum nos prior dilexerit Christus. Sed in ipsa carne, fides resurrectionis eius nos saluos facit atque iustificat. Si enim credideris, inquit, in corde tuo, quia illum deus suscitauit a mortuis, saluus eris. Et iterum, Qui traditus est, inquit, propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram. Ideoque resurrectio corporis domini est meritum fidei nostrae. Nam mortuam esse illam carnem in cruce passionis, etiam inimici eius credunt, sed resurrexisse non credunt. Quod firmissime nos credentes, tanquam de petra soliditate contuemur: vnde certa spe adoptione expectamus, redemptionem corporis nostri: quia hoc in membris Christi speramus, quae non ipsi sumus, quod perfectum esse in ipso tanquam in capite nostro, fidei sanitate cognoscimus. Inde non vult nisi cum transierit videri posteriora sua, vt in eius resurrectione credatur, Pascha enim Hebraeorum verbum dicitur, quod transitus interpretatur. Vnde & Ioannes Euangelista dicit, Ante diem festum Paschae, scies Iesus quia venit hora eius, vt transeat ex hoc mundo ad patrem. Hoc autem qui credunt, nec tam in catholica fide, sed in schismate aliquo, aut in haeresi credunt, non de loco qui est penes eum vident posteriora domini. Quid enim sibi vult quod ait dominus, Ecce locus est penes me, & stabis super petram? Quis locus terrenus est penes dominum, nisi hoc est penes eum quod est spiritualiter attingit? Nam quis locus non est penes dominum, qui attingit a fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter? Et cuius dictum est, Caelum mihi sedes est, & terra scabellum pedum meorum. Et qui dixit, Quam domum edificabitis mihi, aut quis locus quietis meae, nonne manus mea fecit haec omnia? Sed videlicet intelligitur locus penes eum in quo stat super petram, ipsa Ecclesia catholica: vbi salubriter videt Pascha domini, id est transitum domini, & posteriora eius, id est corpus eius, qui credit in resurrectione eius. Et stabis, inquit, super petram, statim vt transeat mea maiestas. Reuera enim statim vt transit maiestas domini in clarificatione domini, quia resurgens ascendit ad patrem, solidati sumus super petram. Et ipse Petrus

D

Exod. 33.

2. Co. 5.

E

Matth. 16.

Rom. 10.

Rom. 4.

Rom. 8.

Exod. 33.

F

Ioan. 13.

Exod. 33.

Sapient. 8.

Esa. 66.

Exod. 33.

tunc

Gtunc solidatus est, vt cum fiducia predicaret, que priusquam esset solidatus ter timore negauerat, iam quide predestinatio positus in specula petre, sed adhuc manu domini sibi superposita ne videret. Posteriora em eius visurus erat, & nondum ille traserat vtique a morte ad vitam, nondum resurrectione clarificatus erat. Nam & quod sequitur in Exodo, & dicit, Terga manu mea super te, donec transeam, & auferam manum meam, & tunc videbis posteriora mea: Multi Israelite quorum tunc figura erat Moyses, post resurrectione domini, crediderunt in eu, tanquam iam videntes posteriora eius, remota manu eius ab oculis suis. Vnde & Esaię talę prophetiam Euangelista comemorat, In crassa cor populi huius & aures eorum oppila, & oculos eorum grauata. Denique in Psalmo non absurde intelligitur ex eorum persona dici, Quoniam die ac nocte grauata est super me manus tua. Die fortasse cum manifesta miracula faceret, nec ab eis agnosceretur. Nocte autem cum in passione moreretur, quando certius putauerunt sicut quilibet hominem peremptum & extinctum. Sed quoniam cum transisset vt eius posteriora viderentur, predicanti sibi Apostolo Petro, quia oportebat Christum pati & resurgere, conuncti sunt dolore penitentia, vt fieret in baptizatis quod in capite eius Psalms dicitur, Beati quorum remissa sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Propterea cum dictum esset, Grauata est super me manus tua, tanquam dominus transeunte, vt iam remoueret manum & viderentur posteriora eius, sequitur vox dolentis & confitentis, & ex fide resurrectionis domini peccatorum remissionem accipientis, Conuersus sum, inquit, in erumna mea dum infigeretur spina: Peccatum meum cognoui, & iniustitiam meam non operui: Dixi pronunciam aduersum me iniustitiam meam domino, & tu remisisti impietatem peccati mei. Neque enim tanto carnis nubilo debemus inuolui, vt putemus faciem quidem domini esse inuisibilem, dorsum vero visibile, quandoquidem in forma serui vtique visibiliter apparuit, in forma autem dei absit vt tale aliquid cogitetur. Absit vt verbum dei & sapientia dei ex vna parte habeat faciem, & ex alia dorsum sicut corpus humanum, aut omnino vlla specie vel motione, siue loco, siue tempore commutetur. Quapropter si in illis vocibus que fiebant in Exodo, & illis omnibus corporalibus demonstrationibus dominus Iesus Christus ostendebatur: aut alius Christus sicut loci huius consideratio persuadet, alius spiritus sanctus, sicut ea que supra diximus admonent: non hoc efficitur vt deus pater nunquam tali aliqua specie patribus visus sit, Multa enim talia visa facta sunt illis temporibus, non euidenter nominato & designato in eis, vel patre, vel filio, vel spiritu sancto, sed tamen per quasdam valde probabiles significationes nonnullis indiciis existentibus, vt nimis temerarium sit dicere, deum patrem nunquam patribus aut Prophetis per aliquas visibiles formas apparuisse. Hanc enim opinionem illi pepererunt, qui non potuerunt in vnitatem trinitatis intelligere quod dictum est, Regi autem seculorum immortalis, inuisibili soli deo: & quem nemo hominum vidit, nec videre potest: Quod de ipsa substantia summa summeque diuina & incommutabili, vbi & pater & filius & spiritus sanctus vnus est solus deus, per sanam fidem intelligitur. Visiones autem illa per creaturam commutabilem deo incommutabili subditam facta sunt, non proprie sicut est, sed significatione sicut pro rerum causis & temporibus oportuit ostendentes deum. Quanquam

nescio quemadmodum isti intelligat quod Danieli apparuit antiquis diebus, a quo filius hominis quod propter nos esse dignatus est accepisse intelligitur regnum, ab illo scilicet qui ei dicit in Psalmo, Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula a me & dabo tibi gentes hereditatem tuam. Et qui omnia subiecit sub pedibus eius. Si ergo Danieli, & pater dans regnum, & filius accipiens apparuerunt in specie corporali, quomodo isti dicunt, patrem nunquam visum esse Prophetis, & ideo solum debere intelligi inuisibilem quem nemo hominum vidit nec videre potest? Ita enim narravit Daniel, Aspicebam, inquit, donec throni positi sunt, & vetustus dierum sedebat, & indumentum eius quasi nix album, & capillus capitis eius quasi lana munda: Thronus eius flamma ignis, rotę eius ignis flagrans, & flumen ignis transibat in conspectu eius. Et mille millia deseruebant ei, & dena millia denum millium assistebant ei. Et iudicium collocauit, & libri aperti sunt &c. Et paulo post, Aspicebam, inquit, in visu noctis, & ecce cum cęli nubibus quasi filius hominis uenisset, & vsque ad veterem dierum peruenit, & oblatum est ei, Et ipsi datus est principatus & honor & regnum, & omnes populi tribus & lingue ipsi seruiant. Potestas eius, potestas æterna, que non prateribit, & regnum eius quod non corrumpetur. Ecce pater dans, & filius accipiens regnum sempiternum, & sunt ambo in conspectu prophetantis visibili specie. Non ergo inconuenienter creditur etiam pater deus eo modo solere apparere mortalibus: Nisi forte aliquis dicat, ideo non esse visibilem patrem, quia in conspectu somniantis apparuit, ideo autem visibilem filium & spiritum sanctum, quia Moyses illa omnia vigilans vidit. Quasi vero verbum & sapientiam dei viderit Moyses carnalibus oculis, aut videri spiritus vel humanus potest qui carnem istam viuificat, vel ipse corporeus qui ventus dicitur, quanto minus ille spiritus dei qui omnium hominum & angelorum mentes ineffabili excellentia diuina substantia supergreditur? Aut quisquam tali precipitetur errore, vt audeat dicere filium & spiritum sanctum etiam vigilantibus hominibus esse visibiles, patrem autem non nisi somniantibus. Quomodo ergo de patre solo accipiunt, quem nemo hominum vidit, nec videre potest? An cum dormiunt homines, tunc non sunt homines? Aut qui formare similitudinem corporis potest ad se significandum per visa somniantium, non potest formare ipsam corpoream creaturam ad se significandum oculis vigilantium: cum eius ipsa substantia qua est ipse quod est, nulla corporis similitudine dormienti, nulla corporea specie vigilantibus possit ostendi, sed non solum patris, verum etiam filij & spiritus sancti. Et certe qui vigilantium mouentur visis, vt non patrem, sed tantum filium vel spiritum sanctum credant, corporalibus hominum apparuisse conspectibus, vt omittam tantam latitudinem sanctarum paginarum, & tam multiplicem earum intelligentiam, vnde nemo sani capitis affirmare debet, nusquam personam patris per aliquam speciem corpoream vigilantium oculis demonstratam. Sed vt hoc, vt dixi, omittam, quid dicunt de patre nostro Abraham, cui certe vigilanti & ministranti, cum scriptura premississet dicens: Visus est dominus Abraham, non vnus aut duo, sed tres apparuerunt viri, quorum nullus excelsius alius eminuisse dicitur est, nullus honoratus effuluisse, nullus imperiosius egisse? Quapropter quoniam in illa tripartita nostra distributione, primum querere instituiamus, vtrum pater

K Psa. 1. Psa. 8. 1. Timo. 6. Danic. 7. **L** 1. Timo. 6. M Gene. 18. Supra ca. 7.

Apater, an filius, an spiritus sanctus, an, aliquando pater, aliquando filius aliquando spiritus sanctus, an sine vlla distinctione personarum, sicut dicitur, deus vnus & solus, id est, trinitas ipsa, per illas creaturę formas patribus apparuerit, interrogatis que potuimus quantum sufficere visum est, sanctarum scripturarum locis nihil aliud quantum existimo diuinorum sacramentorum modesta & cauta consideratio persuadet, nisi vt temere non dicamus que nam ex trinitate persona cuiuslibet patrum & Prophetarum in aliquo corpore vel similitudine corporis apparuerit, nisi cum contentia lectionis aliqua probabilia circumponit indicia. Ipsa enim natura vel substantia vel essentia vel quolibet alio nomine appellandum est id ipsum quod deus est, quicquid illud est corporaliter videri non potest. Per subiectam vero creaturam, non solum filium vel spiritum sanctum, sed etiam patrem corporali specie siue similitudine mortalibus sensibus significationem sui dare potuisse credendum est. Quę cum ita sint, ne inmoderatus progrediatur secundi huius voluminis longitudo, ea que restant, in consequentibus videamus.

**DIVI AVRELI AVGV-
stini de Trinitate Liber
Tertius.
PRO O E M I V M.**

CREDANT qui volut, malle me legendo quam legenda dictando laborare. Qui autem hoc nolunt credere, experiri autē & possunt & volunt, denique legendo vel meis inquisitionibus respondeant vel interrogationibus aliorum, quas pro mea persona qua in seruitio Christi gero, & pro studio quo fidem nostram aduersum errorem carnalium & animalium hominum munire inardescō, necesse est me pati, & videant quam facile ab isto labore me temperem, & quanto etiam gaudio styllum possim habere feriatum. Quod si ea que legimus de his rebus sufficienter edita in Latino sermone, aut non sunt, aut non inueniuntur, aut certe difficile a nobis inueniri queunt, Gręcę autem lingue non sit nobis tantus habitus, vt talium rerum libris legendis & intelligendis vilo modo reperiamur idonei, quo genere literarum ex iis que nobis pauca interpretata sunt, non dubito cuncta que vtiliter querere possumus contineri. Fratribus autem non valeam resistere iure, quo eis seruus factus sum, flagitantibus vt eorum in Christo laudabilibus studiis, lingua ac stylo meo, quas bigas in me charitas agit, maxime seruiam, egoque ipse multa que nesciebam, scribendo me didicisse confitear, non debet hic labor meus cuiquam pigro, aut multo docto videri superfluis, cum multis impigris multisque indoctis inter quos etiam mihi non parua ex parte sit necessarius. Ex his igitur que ab aliis de hac re scripta iam legimus, plurimum adminiculati & adiuti, ea que de Trinitate, vno summo summeque bono deo pie queri & differi posse arbitror, ipso exhortante querenda atque adiuvante differenda suscepi: vt si alia non sunt huiusmodi scripta, sit quod habeant, & legant qui voluerint & valuerint: si autem iam sunt, tanto facilius aliqua inueniantur, quanto talia plura esse potuerint. Sanę cum in omnibus literis meis, non solum pium lectorem, sed etiam liberum correctorem desiderem, multo maxime in his vbi ipsa magnitudo quę-

Trinitate demonstrat quid dictum sit & quid recte dicendum. 1. Confess. ca. 13. &c. 2. contra Petilianum ca. 38.

stionis, vtinam tam multos inuentiones habere possent, quam multos contraditores habet. Veritatem sicut lectorum meum nolo mihi esse deditum, ita correctorem nolo sibi: Ille me non amet amplius quam catholicam fidem, iste se non amet amplius quam catholicam veritatem. Sicut illi dico, Noli meis literis quasi scripturis canonicis insultare, sed in illis & quod non credebatur cum inueneris incunctanter crede, in istis autem quod certum non habebas, nisi certum intellexeris, noli firmiter retinere: Ita illi dico, Noli meas literas ex tua opinione vel contentione, sed ex diuina lectione vel incuncta ratione corrigere. Si quid in eis veri comprehenderit, existendo non est meum, at intelligendo & amando & tuum sit & meum: Si quid autem falsi conuiceris, errando fuerit meum, sed iam cauendo nec tuum sit nec meum. Hinc itaque tertius hic liber sumat exordium, quousque secundus peruenerat. Cum enim ad id ventum esset, vt vellemus ostendere, non ideo minorem patre filium, quia ille missus, hic missus est, nec ideo minorem vtroque spiritum sanctum, quia & ab illo & ab illo missus in Euangelio legitur, suscepimus hoc querere, cum illuc missus sit filius vbi erat, quia in hunc mundum venit, & in hoc mundo erat cum illuc etiam spiritus sanctus vbi & ipse erat, quoniam spiritus domini repleuit orbem terrarum, & hoc quod continet omnia scientiam habet vocis, vtrum propterea missus sit dominus, quia ex occulto in carne natus est, & de sinu patris ad oculos hominum in forma serui tanquam egressus apparuit: ideo etiam spiritus sanctus, quia & ipse corporali specie quasi columba visus est, & linguis diuuis velut ignis: vt hoc eis fuerit mitti, ad aspectum mortalium, in aliqua forma corporea de spiritali secreto procedere, quod pater quoniam non fecit, tantummodo misisse, non etiam missus esse dictus sit. Deinde quaesitum est, cur & pater non aliquando dictus sit missus, si per illas species corporales: que oculis antiquorum apparuerunt ipse demonstratur. Si autem filius tunc demonstratur, cur tanto post missus diceretur, cum plenitudo temporis venit, vt ex femina nasceretur, quandoquidem & antea mittebatur, cum in illis formis corporaliter apparebat. Aut si non recte missus diceretur, nisi cum verbum caro factum est, cur spiritus sanctus missus legatur, cuius incarnatio talis non facta est? Si vero per illas antiquas demonstrationes, nec pater nec filius sed spiritus sanctus ostendebatur, cur etiam ipse nunc diceretur missus, cum illis modis & antea mitteretur? Deinde subdiuimus vt hæc diligentissime tractarent, & tripartitam questionem, cuius vna pars in secundo libro explicata est, dux sunt reliqua, de quibus deinceps disserere aggrediar. Iam enim quaesitum atque tractatum est, in illis antiquis corporalibus formis & visis, non tantummodo patrem, nec tantummodo filium, nec tantummodo spiritum sanctum apparuisse, sed aut indifferenter dominum deum qui trinitas ipsa intelligitur, aut quilibet ex trinitate personam, qua lectionis textus iudicis circumstantibus significaret.

Nunc ergo primum queramus, quod sequitur. Nam secundo loco in illa distributione positum est, vtrum ad hoc opus tantummodo creatura formata sit, in qua deus sicut tunc oportuisse iudicauit, humanis ostenderet aspectibus: an angeli qui iam erant ita mittebantur vt ex persona dei loquerentur, assumentes corporalem speciem de creatura corporea in usum ministerij sui: aut ipsi corpus suum, cui non subduntur, sed subditum gerunt, mutates atque vertentes in species quas vellent, accommodatas atque aptas actionibus suis, secundum attributam sibi a creatore

D Dist. 9. c. 10. li. 1. me. **E** Ioan. 1. **F** Sapient. 1. **M** Marth. 1. Acto. 1. **F** Galat. 4. **F** Ioan. 1. **F** An filius & spiritus sanctus antea missi sunt. Cap. I. Supra li. 2. cap. 7. 2. fen. di. 8. cap. Sed vbi

G à creatore potentiam. Qua quaestionis parte quantum dominus dederit pertractata, postremo videndum erit id quod institueramus inquirere, vtrū filius & spiritus sanctus & antea mittebantur: & si ita est, quid inter illam missionem & eam quam in Euangelio legimus distet: an missus non sit aliquis eorum, nisi cū vel filius factus est ex Maria virgine, vel cum spiritus sanctus visibili specie, siue in columba siue in igneis linguis apparuit. Sed fateor excedere vires intenciois mee, vtrum angeli manente spiritali sui corporis qualitate, per hanc occultius operantes, assumant ex inferioribus elementis corpulentioribus, quod sibi coaptatum, quasi aliquam vestem mutant & vertant in quilibet species corporales, etiā ipsas veras: sicut aqua vera in verum vinum conuersa est à domino: an ipsa propria corpora sua transformant in quod voluerint, accommodata ad id quod agunt. Sed quodlibet horum sit, ad praesentem quaestionem non pertinet. Et quantum hac quaestionem homo sum, nullo experimento possim comprehendere, sicut angeli qui hac agunt, & magis ea norunt quam ego noui quatenus mutetur corpus meum in affectu voluntatis meae, siue quod in me, siue quod ex aliis expertus sum: quid horum tamen ex diuinarum scripturarum autoritatibus credam, nunc non opus est dicere, ne cogar probare, & fiat sermo longior de re qua non indiget praesens quaestio. Nunc illud videndum est, vtrum angeli tunc agebant, & illas corporum species apparentes oculis hominum, & illas voces insonantes auribus, cum ipsa sensibilis creatura ad nutum seruientis conditoris, in id quod opus erat pro tempore vertebatur, sicut in libro sapientiae scriptum est: Creatura enim tibi factori deseruiens exteditur in tormentum aduersum iniustos, & lenior fit ad benefaciendum iis qui in te confidunt. Propter hoc & tunc in omnia se transfigurans, omnium nutrici gratiae tuae deseruiebat ad voluntatem horum qui te desiderabant. Peruenit enim sapientia voluntatis dei per creaturam spiritali vique ad effectus visibiles atque sensibiles creaturae corporalis. Vbi enim non operatur quod vult dei omnipotentis sapientia, quae pertendit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter? Sed alius est ordo naturalis in conuersione & mutabilitate corporum, qui quantum etiam ipse ad nutum dei seruiat, perseverantia tamen consuetudinis amisit admirationem: sicuti sunt quae vel brevissimis vel certe non longis interuallis temporum caelo, terra, marique mutantur, siue nascentibus, siue occidentibus rebus, siue aliis aliter atque aliter apparentibus. Alia vero quantum ex ipso ordine venientia, tamen propter longiora interualla temporum minus vsitata. Quae licet multi stupeant, ab inquisitoribus huius seculi comprehensa sunt, & progressu generationum quo saepius repetita sunt & à pluribus cognita, eo minus mira sunt. Sicuti sunt defectus luminarium, & raro existentes quaedam species siderum & terramotus, & monstruosi partus animantium: & quaecumque similia, quorum nihil fit nisi voluntate dei, sed plerisque non apparet. Itaque licet vanitati Philosophorum, etiam causis aliis ea tribuere vel veris, sed proximis: cum omnino videre non possent superiorem ceteris omnibus causam, id est voluntatem dei: vel falsis, & ne ab ipsa quidem peruestigatione corporum rerum atque motionum, sed à sua suspitione & errore prolatis. Dicam si potero quiddam, exempli gratia, quo haec aperta sint. Est certe in corpore humano quadam moles carnis, & forma species, & or-

do distinctioque membrorum, & temperatio valetudinis: hoc corpus inspirata anima regit, eademque rationalis: & ideo quantum mutabilis, tamen quae possit illius incommutabilis sapientiae particeps esse: ut sit participatio eius, in idipsum, sicut in Psalmo scriptum est, de omnibus sanctis, ex quibus tanquam lapidibus iuisi aedificatur illa Hierusalem mater nostra aeterna in caelis. Ita enim canitur, Hierusalem quae aedificatur ut ciuitas, cuius participatio eius in idipsum. Idipsum quippe hoc loco illud summum & incommutabile bonum intelligitur, quod deus est, atque sapientia voluntasque ipsius. Cui cantatur alio loco, Mutabis ea & mutabuntur, tu vero idem ipse es. Constituumus ergo animo talem sapientem, cuius anima rationalis iam sit particeps incommutabilis aeternaeque veritatis, quam de omnibus suis actionibus consulat, nec aliquid omnino faciat, quod non in ea cognouerit esse faciendum, ut ei subditus eiusque obtemperans recte faciat. Iste si consulta summa ratione diuina iustitiae quam in secreto audiret aure cordis sui, eaque sibi iubente, in aliquo officio misericordiae corpus labore fatigaret, & ageritudinemque contraheret, consultisque medicis, ab alio diceretur causam morbi esse corporis siccitatem, ab alio autem humoris immoderationem: vnus eorum veram causam diceret, alter erraret, vterque tamen de proximis causis, id est, corporalibus pronuntiaret. At si illius siccitatis causa quaereretur, & inueniretur volutarius labor, iam ventum esset ad superiorem causam, quae ab anima proficisceretur ad afficiendum corpus quod regit, sed nec ipsa prima esset. Illa enim proculdubio superior erat, in ipsa incommutabili sapientia, cui hominis sapientis anima in charitate seruientis, & ineffabiliter iubenti obediens, voluntarium laborem susceperat: ita non nisi dei voluntas causa prima illius ageritudinis veracissime reperiretur. Iam vero si in labore officioso & pio adhibuisset ille sapiens ministros collaborantes secum in opere bono, nec tam eade voluntate deo seruientes, sed ad carnalium cupiditatum suarum mercedem peruenire cupientes, vel incommoda carnalia deuotantes: adhibuisset etiam iumenta si hoc exigeret illius operis implendi procuratio, quae vique iumenta irrationalia essent animantia, nec ideo mouerent membra sub sarcinis, quod aliquid de illo bono opere cogitarent, sed naturali appetitu suae voluptatis & deuotione molestiae, postremo adhibuisset etiam ipsa corporea omni sensu carētia, quae illi operi essent necessaria, frumentum scilicet & vinum, & oleum, vestes, nummum, codicem, & si qua huiusmodi. In his certe omnibus in illo opere versantibus corporibus, siue animatis siue inanimatis, quaecumque mouerentur, attererentur, repararentur, exterminarentur, reformarentur, alio atque alio modo locis & temporibus affecta mutarentur, non alia esset istorum omnium visibilibus & incommutabilium factorum causa, nisi illa inuisibilis & incommutabilis voluntas dei per animam iustam, sicut sedē sapientiae, cunctis vtens, & malis rationalibus, & irrationalibus animis, & postremo corporibus, siue quae illis inspirarentur & animarentur, siue omni sensu carentibus: cum primitus vteretur ipsa bona anima & sancta, quae sibi ad pium & religiosum obsequium subdidisset? Quod ergo de vno sapiente, quantum adhuc mortale corpus gestante, quantum ex parte vidente, possumus exempli gratia, hoc de aliqua domo vbi aliquorum talium societas est, hoc de ciuitate vel etiam de orbe terrarum licet cogitare, si penes sapientes sanctosque ac perfecte

K
L
M

Supra h. 2. cap. 7.

Galat. 4. Math. 3. Acto. 2. a. sen. dist. 8. ca. Sed vbi deum.

Ioan. 3.

Sapient. 16

↑ potentia.

Sapient. 8. Miracula vnde videntur. Cap. 11. 1. sen. dist. 45. cap. voluntas ergo.

Psal. 127.

Psal. 109. A deo prima causa proficiscuntur omnia. Cap. III.

↑ voluptatis.

A ac perfecte deo subditos sit principatus & regimen rerum humanarum. Sed hoc quia nondum est. Oportet enim nos in hac peregrinatione prius mortaliter exerceri, & per vires mansuetudinis & patientiae in flagellis erudiri, ut illam ipsam supernam atque coelestem, vnde peregrinamur, patriam cogitemus. Illic enim dei voluntas, qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos ignem flagrantem in spiritibus summa pace atque amicitia copulatis, & in vna voluntate quodam spiritali charitatis igne conflatis, tanquam in excelsa & sancta & secreta sede praesidens, velut in domo sua, & in templo suo. Inde se quibusdam ordinatissimis creaturae motibus, primo spiritalibus, deinde corporalibus per cuncta diffundit, & vtitur omnibus ad incommutabile arbitrium sententiae suae, siue incorporeis, siue corporeis rebus, siue rationalibus, siue irrationalibus spiritibus, siue per eius gratiam, siue malis per propriam voluntatem. Sed quemadmodum corpora crassiora & inferiora per subtiliora & potentiora quodam ordine reguntur: ita omnia corpora per spiritum vitae, & spiritus vitae irrationalis per spiritum vitae rationalem, & spiritus vitae rationalis defertor atque peccator per spiritum vitae rationalem pium & iustum, & ille per ipsum deum, ac si vniuersa creatura per creatorem suum, ex quo, & per quem, & in quo etiam condita atque instituta est, ac per hoc voluntas dei est, prima & summa causa omnium corporalium specierum atque motionum. Nihil enim fit visibiliter & sensibilibus, quod non de interiore inuisibili atque intelligibili aula summi Imperatoris, aut iubeatur, aut permittatur, secundum ineffabilem iustitiam praemiorum atque poenarum, gratiarum & retributionum in ista totius creaturae amplissima quadam immensaque republica. Si ergo Apostolus Paulus quantum adhuc portaret sarcinam corporis, quod corrumpitur & aggrauat animam, quantum adhuc ex parte atque in enigmate videret, optans dissolui & esse cum Christo, & in semetipso ingemiscens adoptionem expectans redemptionem corporis sui, potuit tamen significando predicare dominum Iesum Christum, aliter per linguam suam, aliter per epistolam, aliter per sacramentum corporis & sanguinis eius: Nec lingua quippe eius, nec membranas, nec atramentum, nec significantes sonos lingua aditos, nec signa literarum conscripta pelliculis, corpus Christi & sanguinem dicimus, sed illud tantum quod ex fructibus terrae acceptum, & prece mystica consecratum rite sumimus ad salutem spiritalem in memoria pro nobis dominicae passionis: Quod cum per manus hominum ad illam visibilem speciem perducitur, non sanctificatur ut sit tam magnum sacramentum, nisi operante inuisibiliter spiritu dei: cum haec omnia quae per corporales motus in illo opere fiunt, deus operetur, mouens primitus inuisibilibus ministrorum, siue animas hominum, siue occultorum spirituum sibi subditas seruitutes: quid mirum si etiam in creatura caeli & terrae, maris & aeris, facit deus quae vult sensibilibus atque visibilibus, ad se ipsum in eis sicut oportere ipse nouit significandum & demonstrandum, non ipsa sua quae est apparente substantia, quae omnino incommutabilis est, omnibusque spiritibus quos creauit interius secretiusque sublimior? Vi enim diuina totam spiritalem corporalemque administrante creaturam, omnium annorum certis diebus aduocantur aquae maris, & effunduntur super faciem terrae. Sed cum hoc arante sancto Helia factum est, quia praecesserat tam continua, & tam longa serenitas, ut deficeret fame homines, nec ea hora qua ille dei seruus orauit, aer ipse

Colos. 1. 1. sen. dist. 45. ca. voluntas ergo.

Sapient. 9. 1. Cor. 13.

Philip. 1. Roman. 8.

De cose. dist. 2. ca. corpus & sanguis. Luc. 22. 4. sen. dist. 11. cap. si vero quareis.

Miracula sunt etiam coelestia. Cap. V. 1. Reg. 18.

aliqua humida facie mox futurae pluuiae signa praetulerat, consecutus tantis & tam velociter hymbribus, apparuit vis diuina, quibus illud dabatur dispensabaturque miraculum. Itaque deus operatur solennia fulgura atque tonitrua. Sed quia in monte Sina inuisitato modo fiebat, vocesque illa non strepitu confuso aedebantur, sed ex eis quaedam signa dari certissimis indicibus apparebat, miracula erant. Quis attrahit humorem per radicem vitis ad botrum & vinum facit nisi deus, qui & homine plantante & rigante incrementum dat? Sed cum ad nutum domini aqua in vinum inuisitata celeritate conuersa est, etiam stultis fatentibus vis diuina declarata est. Quis arbutta fronde ac flore vestit solenniter, nisi deus? Verum cum floruit virga sacerdotis Aaron, collocata est quodammodo cum dubitante humanitate diuinitas. Et lignis certe omnibus & omnium animalium carnibus gignendis atque formandis communis est terrena materies. Et quis ea facit, nisi qui dixit ut haec terra produceret, & in eodem verbo suo quae creauit regit atque agit? Sed cum eandem materiam ex virga Moysi in carnem serpentis proxime ac velociter vertit, miraculum fuit, rei quidem mutabilis, sed tamen inuisitata mutatio. Quis autem animat quaeque viuua nascencia, nisi qui & illum serpentem ad horam sicut opus fuerat animauit? Et quis reddidit cadaueribus animas suas, cum resurgerent mortui, nisi qui animat carnes in vteris matrum, ut oriatur moriturus? Similiter & de comuni materia, quae in causis mundialibus consistit, subito ad tempus prodire arietes & columbam constituit, quibus vnus vigor carnis & in tempore & ex tempore accessionis & recessionis, non dispar sed inuisitatus apparuit. Sed cum sunt illa continuo quasi quodam fluuio labentium manantiumque rerum, & ex occulto in promptu, atque ex prompto in occultu, visitato itinere transuentium, naturalia dicuntur. Cum vero admonendis hominibus inuisitata mutabilitate ingeruntur, magnalia nominantur. Hic video quid infirma cogitationi possit occurrere, cur scilicet ista miracula etiam magicis artibus fiant? Nam & magi Pharaonis similiter serpentes fecerunt, & alia similia. Sed illud amplius est admirandum, quomodo magorum illa potentia quae serpentes facere potuit, vbi ad muscas minutissimas ventum est, omnino defecit: cynipides enim musculae sunt brevissimae, qua tertia plaga superbus populus Aegyptiorum exedebatur. Ibi certe deficientes magi dixerunt, Dignus dei est hic. Vnde intelligi datur, ne ipsos quidem transgressores angelos & aereas potestates, in imam istam caliginem, tanquam in sui generis carcerem, ab illius sublimis aetherae puritatis habitatione detrusas, per quas magicae artes possunt quicquid possunt, valere aliquid nisi data desuper potestate. Datur autem vel ad fallendos fallaces, sicut in Aegyptios, & in ipsos etiam magos data est, ut in eorum spirituum seductione viderentur admirandi, a quibus fiebant à dei veritate damnandi, vel ad admonendos fideles, ne tale aliquid facere pro magno desiderarent, propter quod etiam nobis scripturae autoritate sunt prodita: vel ad exercendam, & probandam manifestandamque iustorum patientiam. Neque enim parua visibilibus miraculorum potentia. Iob cuncta quae habebat amisit, & filios & ipsam corporis sanitatem. Nec ideo putandum est istis transgressoribus angelis ad nutum seruire hanc visibilibus rerum materiam, sed deo potius à quo haec potestas datur, quantum in sublimi & spiritali sede incommutabilis iudicat. Nam & danatis iniquis etiam in metallo seruiunt aqua & ignis & terra, ut faciant inde quod volunt.

Exod. 19.

1. Cor. 3. Ioan. 2.

Gen. 1. Num. 17.

Gen. 2. Exod. 4.

E
Sola varietas facit miraculum. Cap. VI. Ezech. 37.

Miracula magica. Cap. VII. 2. sen. dist. 72. ca. quorum scientia. Exod. 7. Exod. 8.

2. sen. dist. 72. ca. quorum scientia. Exod. 7. Iud. 11.

Exod. 8.

Iob. 21. Solus deus creat etiam illa quae magicis artibus transformantur. C. VIII. 2. sen. dist. 72. ca. nec putandum. Exod. 7. & 8.

G volunt, sed quantum finitur: nec sanè creatores illi mali angeli dicendi sunt, quia per illos magi resistetes famulo dei, ranas & serpentes fecerunt. Nò enim ipsi eas creauerunt, Omnium quippe rerù quæ corporaliter visibilibusq; nascuntur, occulta quedã femina in istis corporeis mundi huius elementis latet. Alia sunt enim hæc iã conspicua oculis nostris ex fructibus & animãtibus, alia vero illa occulta istorù feminã femina. Vnde iubete creatore produxit aqua prima natatilia & volatilia, Terra autem prima sui generis germina, & prima sui generis animalia. Neq; enim tunc huiusmodi fetus ita producti sunt, vt in eis quæ producta sunt, vis illa cõsumpta sit: sed plerunq; desunt congruæ temperamentorum occasiones, quibus erumpant, & species suas peragant. Ecce enim breuissimus surculus semen est, nam conuenienter mandatus terræ arborem facit. Huius autem surculi subtilius semen aliquod eiusdẽ generis granum est, & hucusq; nobis visibile. Iam vero huius etiam grani semen, quantum oculis videre nequeamus, ratione tamen conuicere possumus: quia nisi talis aliqua vis esset in istis elementis, non plerunq; nascerentur ex terra quæ ibi feminata non essent: nec animalia tam multa nulla marium foeminarumq; cõmixtione præcedente, siue in terra, siue in aqua: quæ tamen crescunt & cõiundo alia pariunt, cū illa nullis cõiuntibus parëtibus orta sint. Et certe apes femina filiorù non cõiundo cõcipiunt, sed tanquam sparsa per terras ore colligunt. Inuisibile enim feminã creator, ipse creator est omnium rerum: quoniam quæcunq; nascendo ad oculos nostros exeunt, ex occultis seminibus accipiunt progrediendi primordia, & incrementa debite magnitudinis distinctionesq; formarum, ab originalibus tanquã regulis sumunt. Sicut ergo nec parêtes dicimus creatores hominum, nec agricolas creatores frugum, quantum eorù extrinsecus adhibitis motibus ista creanda dei virtus interius operetur: itã nò solum malos, sed nec bonos angelos phas est putare creatores, si pro subtilitate sui sensus & corporis, femina rerum istarum nobis occultiora nonerunt, & ea per congruas temperationes elementorum latenter spargunt, atque ita gignendarù rerum, & accelerandorum incrementorum præbent occasiones. Sed nec boni hæc nisi quantum deus iubet, nec mali hæc iniuste faciunt, nisi quantum iuste ipse permittit. Nam iniqui malitia voluntatem habet iniustam, potestatem autem non nisi iuste accipiunt, siue ad pœnam suã, siue ad aliorum, vel pœnam malorum, vel laudem bonorù. Itaq; Apostolus Paulus discernens interius deum creatorem atq; formantem, ab operibus creaturæ quæ admoventur extrinsecus, & de agricultura similitudinẽ assumens ait: Ego plantavi, Apollo rigauit, sed deus incrementum dedit. Sicut ergo in ipsa vita nostram metem iustificãdo formare nò potest nisi deus, p rãdicare autẽ Euangeliũ extrinsecus & homines possunt, non solum boni per veritatem, sed etiã mali per occasione: ita creationem rerum visibilibus deus interius operatur, exteriores autem operationes siue bonorum siue malorum, vel angelorum vel hominũ, siue etiã quorumcunq; animalium, secundum imperiũ suum, & à se impertitas distributiones potestatum & appetitiones comoditatum, ita rerum naturę adhibet in qua creat omnia, quemadmodum terræ agriculturã: Quapropter, ita non possum dicere angelos malos magicis artibus euocatos, creatores fuisse ranarũ atq; serpentũ, sicut non possum dicere homines malos creatores esse segetis, quam per eorũ operam video exortam. Sicut nec Iacob creator colorũ

in pecoribus fuit, quia bibentibus in conceptu matribus variatas virgas quas intuerentur apposuit. Sed nec ipse pecudes creatrices fuerunt varietatis prolis suæ, quia in hæserat animã illarum discolor phantasia ex contuitu variatarum virgarum per oculos impressa: quæ non potuit nisi corpus quod sic affecto spiritu animabatur ex compassione commixtionis afficere, vnde teneris foetuum primordiis colore tenus aspergeretur. Vt enim sic ex semetipsis afficiantur, vel anima ex corpore vel corpus ex anima, congruentiã rationis id faciunt, quæ incommutabiliter viuunt in ipsa summa dei sapientia: quam nulla spatia locorum capiunt: & cum ipsa sit incommutabilis, nihil eorum quæ cõmutabiliter sunt deserit, quia nihil eorũ nisi per ipsam creatũ est. Vt enim de pecoribus nò virgæ sed pecora nasceretur, fecit hoc incommutabilis & inuisibilis ratio sapientiã dei, per quem creata sunt omnia. Vt autem de varietate virgarum, pecorum conceptorũ color aliquid duceret, fecit hoc anima grauidã pecudis per oculos affecta forinsecus, & interius secum pro suo modulo formandi regulam trahens, quã de intima potentia sui creatoris accipit. Sed quanta sit vis animã ad afficiendam atq; mutantã materiã corporalem, cum tamẽ creatrix corporis dici non possit: quia omnis causa mutabilis sensibilisq; substantiã, omnĩq; modus & numerus & pondus eius vnde efficitur vt sit, & natura ita vel ita sit, ab intelligibili & incõmutabili vita, quæ super omnia est, existit, & peruenit vsq; ad extrema atq; terrena: multus sermo est, neq; nunc necessarius. Verũm propterea factum Iacob de pecoribus cõmemorandum arbitratus sum, vt intelligeretur si homo qui virgas illas sic posuit, dici non potest creator colorum in agnis & hædis: nec ipse matrũ animã, quæ conceptam per oculos corporis phantasiã varietatis, seminibus carne cõceptis, quantum natura passa est, asperferunt: multo minus dici posse ranarum serpentiumq; creatores angelos malos, per quos magi Pharaonis tunc illa fecerunt. Aliud est enim ex intimo ac summo causarum cardine condere atque administrare creaturã, quod qui facit, solus creator est deus. Aliud autem pro distributione ab illo viribus & facultatibus aliquam operationem forinsecus admoouere, vt tunc vel tunc, sic vel sic exeat quod creatur. Ista quippe originaliter ac primordialiter in quadam textura elementorum cuncta iam creata sunt, sed acceptis opportunitatibus prodeunt. Nam sicut matres grauidæ sunt foetibus, sic ipse mundus grauidus est causis nascentiũ: quæ in illo non creantur, nisi ab illa summa essentia, vbi nec oritur, nec moritur aliquid, nec incipit esse, nec desinit. Adhibere autem forinsecus accidentes causas, quæ tamen non sunt naturales, tamen secundum naturam adhibentur, vt ea quæ secreto naturæ sinu abdita continentur, erumpant & foris creentur quodammodo explicãdo mensuras & numeros, & pondera sua quæ in occulto acceperunt ab illo, qui omnia in mensura & numero & pondere disposuit, nò solum mali angeli, sed etiã mali homines possunt, sicut exemplo agriculturæ, supra docui. Sed ne de animalibus quasi diuersa ratio moueat, q; habent spiritum vitæ cum sensu appetendi quæ secundum naturã sunt vitandi; contraria; etiã hoc est videre, q; multi homines nouerunt, ex quibus herbis, aut carnibus, aut quarũcunq; rerum quibuslibet succis aut humoribus, vel ita positis, vel ita obrutis, vel ita cõtritis, vel ita cõmixtis, quæ animalia nasci soleant, quorũ se quis tã demens audeat dicere creator? Quid ergo mirũ si quemadmodum potest nosse quilibet

K
De hoc vide infra lib. 11. cap. 1. & lib. 12. de ciuitate dei. ca. 25. & li. 18. ca. 5.

L

Causa originalis omniã à deo. Cap. IX. 2. sen. dist. 7. ca. sicut ergo mente.

M

Sapient. 11.

A bet nequissimus homo, vnde illi vel illi vermes muscæque nascantur: ita mali angeli pro subtilitate sui sensus in occultioribus elementorum seminibus norunt, vnde ranæ serpentesq; nascantur, & hæc per certas & notas terperationum opportunitates occultis motibus adhibenda faciunt creari, non creant: sed illa homines quæ solent ab hominibus fieri, non mirantur. Quod si quisquã celeritates incrementorũ forte miratur, quod illa animantia tam cito facta sunt: attẽdat, quemadmodum & ista pro modulo facultatis humanæ ab hominibus procurantur. Vnde enim sit vt eadem corpora citius vermescat æstate quam hyeme, citius in calidioribus quam in frigidioribus locis: Sed hæc ab hominibus tãto difficilius adhibentur, quanto desunt sensuum subtilitates, & corporũ mobilitates in membris terrenis & pigris. Vnde qualibuscunq; angelis vicinas causas ab elementis contrahere, quanto facilius est, tãto mirabiliores in huiusmodi operibus eorum existunt celeritates: sed nò est creator, nisi qui principaliter ista format. Nec quisquã hoc potest nisi ille penes quẽ primitus sunt omniũ quæ sunt mensuræ, numeri, & pondera: & ipse est vnus creator deus, ex cuius ineffabili potentatu sit etiam vt quod possint hi angeli si permittentur, ideo non possint, quia non permittuntur. Neq; enim occurrit alia ratio, cur non potuerint facere minutissimas muscas qui ranas serpentesq; fecerunt, nisi quia maior aderat dominatio prohibedi per spiritũ sanctum, quod etiam ipsi magi confessi sunt dicentes, Digtus dei est hic. Quid autem possint per naturam, nec possunt per prohibitionem, & quid per ipsius naturæ suæ conditionem facere non sinantur, homini explorare difficile est, imò vero impossibile, nisi per illud donum dei, quod Apostolus commemorat dicẽs, Alij diiudicatio spirituum. Nouimus enim hominem posse ambulare, & nequaquã hoc posse si non permittatur: volare autem non posse etiam si permittatur. Sic & illi angeli quædam possunt facere si permittantur ab angelis potẽtioribus ex imperio dei: quædam vero non possunt, etiam si ab eis permittantur: quia ille nò permittit, à quo illis est talis naturæ modus, qui etiam per angelos suos & illa plerunq; nò permittit, quæ cõcessit vt possint. Exceptis igitur illis, quæ vtitatissimo transcurũ temporum in rerum naturæ ordine corporaliter fiunt, sicuti sunt ortus occasusq; syderũ, generationes & mortes animalium, seminũ & germinum innumerabiles diuersitates, nebule & nubes, niues & pluuia, fulgura & tonitrua, fulmina & grandines, vëti & ignes, frigus & æstus, & omnia talia, Exceptis etiã illis quæ in eodem ordine rara sunt, sicut defectus luminum, & species inusitata syderum, & monstra, & terræ motus, & similia. Exceptis ergo istis omnibus, quorum quidẽ prima & summa causa non est nisi voluntas dei, vnde & in Psalmo, cum quædam huius generis essent cõmemorata: Ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, ne quis ea vel fortuiti, vel causis tantũmodo corporalibus, vel etiã spiritalibus, tamen præter voluntatem dei existentibus agi crederet, continuo subiicit, quæ faciunt verbum eius. Sed his, vt dicere cõperam, exceptis, alia sunt illa, quæ quantum ex eadem materia corporali, ad aliquid tamen diuinitus annunciandum nostris sensibus admoventur, quæ propriè miracula & signa dicuntur, nec in omnibus quæ nobis à domino deo annunciantur, ipsius dei persona suscipitur. Cum autem suscipitur, aliquando in angelo demonstratur, aliquando in ea specie, quæ nò est quod angelus, quãuis per angelum disposita ministratur. Rursus cū in ea specie suscipitur, quæ non est quod angelus, aliquando iam erat ipsum corpus, & ad hoc demonstrandum in aliquã mutatione assumitur: aliquando ad hoc exoritur, & re peracta rursus assumitur: sicut etiam cum homines annunciant, aliquando ex sua persona verba dei loquuntur, sicuti cū præmittitur; Dixit dominus: aut, hæc dicit dominus; aut tale aliquid: aliquando autem nihil tale præmittentes, ipsam dei personam in se suscipiunt, sicuti est, Intellectum tibi dabo, & constituam te in via hac qua ingredieris. Sic non solum in dictis, verũ etiam in factis, dei persona significãda imponitur Propheta, vt eam gerat in ministerio prophetiã: sicut eius personã gerebat qui vestimentũ suũ diuisit in duodecim partes; & ex eis decẽ seruo regis Salomonis dedit, regi futuro Israël: Aliquando etiam res quæ non erat quod Propheta, & erat iã in terrenis rebus in huiusmodi significatiõne assumpta est: sicut somnio viso Iacob etigilas fecit de lapide, quẽ dormiens habebat ad caput: Aliquando ad hoc fit eadẽ species, vel aliquantulum mäsura, sicut potuit serpens ille æneus exaltatus in eremo, sicut possunt & literæ: vel peracto ministerio transitura, sicut panis ad hoc factus in accipiendo sacramento consumitur. Sed quia hæc hominibus nota sunt, quia per homines fiunt, honorem tanquã religiosa possunt habere, stuporẽ tanquã mira non possunt. Itaque illa quæ per angelos fiunt, quod difficiliora & ignotiora, eo mirabiliora sunt nobis: illis autem tanquã suæ actiones notæ atque faciles. Loquitur ex persona dei angelus domini, dicens, Ego sum deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob: cū scriptura prædixisset, Visus est ei angelus domini, Loquitur & homo ex persona domini, dicẽs, Audi populus meus, & loquar Israël, & testificabor tibi: deus deus tuus ego sum; Assumpta est virga ad significatiõne, & in serpente angelicã facultate mutata est, Quæ facultas cū desit homini, assumpta est tanten & ab homine lapis ad talẽ aliquam significatiõne. Inter factum angeli & factum hominis plurimum distat: illud & mirandũ & intelligẽdum est, hoc autẽ tantũmodo intelligendum, Quod ex vtroque intelligitur, fortassis vnũ est: at illa ex quibus intelligitur, diuersa sunt, tãq; si nomẽ domini & aurõ & atramẽto scribatur. Illud est preciosius, illud vilius: quod tamẽ in vtroque significatur idipsum est. Et quãuis idem significauerit, ex virgã Moysi serpens, quod lapis Iacob, melius tamen aliquid lapis Iacob quã serpentes magorum. Nã sicut vnctio lapidis Christi in carne, in qua vnctus est oleo exultationis præ participio suis: ita virga Moysi conuersa in serpente; ipsum Christum factũ obedientem vsque ad mortẽ crucis. Vnde ait, Sicut exaltauit Moyses serpente in deserto, sic oportet exaltari filium hominis, vt omnis qui credit in ipso, nò pereat, sed habeat vitam æternam. Sicut intuentes illum serpente exaltatum in eremo, serpente moribus non peribant. Vetus enim homo noster confixus est cruci cum illo, vt euacuaretur corpus peccati. Per serpente enim intelligitur mors, quæ facta est à serpente in paradiso, modo locutionis per efficientem id quod efficitur demonstrante. Ergo virga in serpente, Christus in morte: & serpens rursus in virgam, Christus in resurrectionem totus cum corpore suo quod est ecclesia, quod in fine temporis erit, quem serpens cauda significat quam Moyses tenuit vt rediret in virgam. Serpentes autem magorum tanquam mortui seculi, nisi credentes in Christum tanquã deuorati in corpus eius intrauerint, resurgere in illo non potuerunt. Lapis ergo Iacob, vt dixi, melius aliquid significauit quã serpentes magorum.

B et nequissimus homo, vnde illi vel illi vermes muscæque nascantur: ita mali angeli pro subtilitate sui sensus in occultioribus elementorum seminibus norunt, vnde ranæ serpentesq; nascantur, & hæc per certas & notas terperationum opportunitates occultis motibus adhibenda faciunt creari, non creant: sed illa homines quæ solent ab hominibus fieri, non mirantur. Quod si quisquã celeritates incrementorũ forte miratur, quod illa animantia tam cito facta sunt: attẽdat, quemadmodum & ista pro modulo facultatis humanæ ab hominibus procurantur. Vnde enim sit vt eadem corpora citius vermescat æstate quam hyeme, citius in calidioribus quam in frigidioribus locis: Sed hæc ab hominibus tãto difficilius adhibentur, quanto desunt sensuum subtilitates, & corporũ mobilitates in membris terrenis & pigris. Vnde qualibuscunq; angelis vicinas causas ab elementis contrahere, quanto facilius est, tãto mirabiliores in huiusmodi operibus eorum existunt celeritates: sed nò est creator, nisi qui principaliter ista format. Nec quisquã hoc potest nisi ille penes quẽ primitus sunt omniũ quæ sunt mensuræ, numeri, & pondera: & ipse est vnus creator deus, ex cuius ineffabili potentatu sit etiam vt quod possint hi angeli si permittentur, ideo non possint, quia non permittuntur. Neq; enim occurrit alia ratio, cur non potuerint facere minutissimas muscas qui ranas serpentesq; fecerunt, nisi quia maior aderat dominatio prohibedi per spiritũ sanctum, quod etiam ipsi magi confessi sunt dicentes, Digtus dei est hic. Quid autem possint per naturam, nec possunt per prohibitionem, & quid per ipsius naturæ suæ conditionem facere non sinantur, homini explorare difficile est, imò vero impossibile, nisi per illud donum dei, quod Apostolus commemorat dicẽs, Alij diiudicatio spirituum. Nouimus enim hominem posse ambulare, & nequaquã hoc posse si non permittatur: volare autem non posse etiam si permittatur. Sic & illi angeli quædam possunt facere si permittantur ab angelis potẽtioribus ex imperio dei: quædam vero non possunt, etiam si ab eis permittantur: quia ille nò permittit, à quo illis est talis naturæ modus, qui etiam per angelos suos & illa plerunq; nò permittit, quæ cõcessit vt possint. Exceptis igitur illis, quæ vtitatissimo transcurũ temporum in rerum naturæ ordine corporaliter fiunt, sicuti sunt ortus occasusq; syderũ, generationes & mortes animalium, seminũ & germinum innumerabiles diuersitates, nebule & nubes, niues & pluuia, fulgura & tonitrua, fulmina & grandines, vëti & ignes, frigus & æstus, & omnia talia, Exceptis etiã illis quæ in eodem ordine rara sunt, sicut defectus luminum, & species inusitata syderum, & monstra, & terræ motus, & similia. Exceptis ergo istis omnibus, quorum quidẽ prima & summa causa non est nisi voluntas dei, vnde & in Psalmo, cum quædam huius generis essent cõmemorata: Ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, ne quis ea vel fortuiti, vel causis tantũmodo corporalibus, vel etiã spiritalibus, tamen præter voluntatem dei existentibus agi crederet, continuo subiicit, quæ faciunt verbum eius. Sed his, vt dicere cõperam, exceptis, alia sunt illa, quæ quantum ex eadem materia corporali, ad aliquid tamen diuinitus annunciandum nostris sensibus admoventur, quæ propriè miracula & signa dicuntur, nec in omnibus quæ nobis à domino deo annunciantur, ipsius dei persona suscipitur. Cum autem suscipitur, aliquando in angelo demonstratur, aliquando in ea specie, quæ nò est quod angelus, quãuis per angelum disposita ministratur. Rursus cū in ea specie suscipitur, quæ non est quod angelus, aliquando iam erat ipsum corpus, & ad hoc demonstrandum in aliquã mutatione assumitur: aliquando ad hoc exoritur, & re peracta rursus assumitur: sicut etiam cum homines annunciant, aliquando ex sua persona verba dei loquuntur, sicuti cū præmittitur; Dixit dominus: aut, hæc dicit dominus; aut tale aliquid: aliquando autem nihil tale præmittentes, ipsam dei personam in se suscipiunt, sicuti est, Intellectum tibi dabo, & constituam te in via hac qua ingredieris. Sic non solum in dictis, verũ etiam in factis, dei persona significãda imponitur Propheta, vt eam gerat in ministerio prophetiã: sicut eius personã gerebat qui vestimentũ suũ diuisit in duodecim partes; & ex eis decẽ seruo regis Salomonis dedit, regi futuro Israël: Aliquando etiam res quæ non erat quod Propheta, & erat iã in terrenis rebus in huiusmodi significatiõne assumpta est: sicut somnio viso Iacob etigilas fecit de lapide, quẽ dormiens habebat ad caput: Aliquando ad hoc fit eadẽ species, vel aliquantulum mäsura, sicut potuit serpens ille æneus exaltatus in eremo, sicut possunt & literæ: vel peracto ministerio transitura, sicut panis ad hoc factus in accipiendo sacramento consumitur. Sed quia hæc hominibus nota sunt, quia per homines fiunt, honorem tanquã religiosa possunt habere, stuporẽ tanquã mira non possunt. Itaque illa quæ per angelos fiunt, quod difficiliora & ignotiora, eo mirabiliora sunt nobis: illis autem tanquã suæ actiones notæ atque faciles. Loquitur ex persona dei angelus domini, dicens, Ego sum deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob: cū scriptura prædixisset, Visus est ei angelus domini, Loquitur & homo ex persona domini, dicẽs, Audi populus meus, & loquar Israël, & testificabor tibi: deus deus tuus ego sum; Assumpta est virga ad significatiõne, & in serpente angelicã facultate mutata est, Quæ facultas cū desit homini, assumpta est tanten & ab homine lapis ad talẽ aliquam significatiõne. Inter factum angeli & factum hominis plurimum distat: illud & mirandũ & intelligẽdum est, hoc autẽ tantũmodo intelligendum, Quod ex vtroque intelligitur, fortassis vnũ est: at illa ex quibus intelligitur, diuersa sunt, tãq; si nomẽ domini & aurõ & atramẽto scribatur. Illud est preciosius, illud vilius: quod tamẽ in vtroque significatur idipsum est. Et quãuis idem significauerit, ex virgã Moysi serpens, quod lapis Iacob, melius tamen aliquid lapis Iacob quã serpentes magorum. Nã sicut vnctio lapidis Christi in carne, in qua vnctus est oleo exultationis præ participio suis: ita virga Moysi conuersa in serpente; ipsum Christum factũ obedientem vsque ad mortẽ crucis. Vnde ait, Sicut exaltauit Moyses serpente in deserto, sic oportet exaltari filium hominis, vt omnis qui credit in ipso, nò pereat, sed habeat vitam æternam. Sicut intuentes illum serpente exaltatum in eremo, serpente moribus non peribant. Vetus enim homo noster confixus est cruci cum illo, vt euacuaretur corpus peccati. Per serpente enim intelligitur mors, quæ facta est à serpente in paradiso, modo locutionis per efficientem id quod efficitur demonstrante. Ergo virga in serpente, Christus in morte: & serpens rursus in virgam, Christus in resurrectionem totus cum corpore suo quod est ecclesia, quod in fine temporis erit, quem serpens cauda significat quam Moyses tenuit vt rediret in virgam. Serpentes autem magorum tanquam mortui seculi, nisi credentes in Christum tanquã deuorati in corpus eius intrauerint, resurgere in illo non potuerunt. Lapis ergo Iacob, vt dixi, melius aliquid significauit quã serpentes magorum.

Exod. 8.

1. sen. dist. 7. ca. sicut ergo.

Sapient. 11. 2. sen. dist. 7. cap. illud.

Exod. 8. Exod. 7.

Exod. 8.

1. Cor. 11.

Psal. 148.

Quot modis creatura assumitur ad significãda. Cap. X.

Hiere. 31.

Psal. 31.

1. Thym. 2. 1. Reg. 11.

Gene. 28.

Nume. 21.

Euchari. 11. E

Exod. 3.

Psal. 80. Exod. 7.

Gene. 28.

Exod. 4. Gene. 28. Exod. 7.

F

Psal. 44.

Philip. 2. Ioan. 3.

Nume. 21.

Rom. 6.

Gene. 3.

Synecdoche infra. ca. 11.

Exod. 4. Gene. 28.

Gorum:at enim factum magorū multo mirabilius. Verum hæc non ita præiudicant rebus intelligendis, tanquam si hominis nomen scribatur auro, & dei atramēto. Illas etiam nubes & ignes quomodo fecerint vel assumperint angeli ad significandū quod annunciabāt, etiam si dominus vel spiritus sanctus illis corporalibus formis ostendebatur, quis novit hominum? sicut infantes non noverunt quod in altari ponitur, & peracta pietatis celebratione consumitur, unde vel quomodo conficiatur, unde in vsum religionis assumatur. Et si nūquā discant experimento vel suo vel aliorum, & nunquam illam speciem rerum videant, nisi inter celebrationes sacramentorum cum offertur & datur, dicaturq; illis auctoritate grauiissima, cuius corpus & sanguis sit, nihil aliud credent, nisi omnino in illa specie dominū oculis apparuisse mortaliū, & de latere tali percusso, liquorem illum omnino fluxisse. Mihi autem omnino vtile est, vt meminerim virium mearum fratresq; meos admoneream, vt & ipsi meminerint suarum, ne vltra quā tutum est humana progrediatur infirmitas. Quæadmodum enim hæc faciāt angeli, vel potius deus quemadmodum hæc faciat per angelos suos, & quantū fieri velit etiam per angelos malos, siue sinendo, siue cogendo, ex occulta sede altissimi imperij sui, nec oculorum acie penetrare, nec fiducia rationis enucleare, nec prouentu mentis comprehendere valeo, vt tā certus hinc loquar ad omnia quæ requiri de his rebus possunt, quā si essem angelus, aut Propheta, aut Apostolus. Cogitationes enim mortaliū timidæ & incertæ prouidentia nostræ, Corpus enim quod corrumpitur, aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Et difficile estimamus quæ in terra sunt, & quæ in prospectu sunt, inuenimus cū labore: quæ in cælis sunt autē, quis inuestigabit? Sed quia sequitur & dicit: Solum autem tuū quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, & miseris spiritum sanctū tuum de altissimis: quæ in cælis sunt quidem, non inuestigamus, quo rerum genere & corpora angelica secundū propriam dignitatē, & eorū quædam corporalis actio continetur: secundum spiritū tamen dei missus nobis audeo fiducialiter dicere, nec deum patrem, nec verbum eius, nec spiritum eius, quod deus vnus est, per id quod est, atq; id ipsum est, vilo modo esse mutabilem, ac per hoc multo minus esse visibilem: quoniam sunt quædam quauis mutabilia, non tamen visibilia, sicut nostræ cogitationes, & memoria, & voluntates, & omnis incorporea creatura. Visibile autē quicquam non est, quod non sit mutabile. Quapropter substantia, vel si melius dicitur essentia dei, vbi pro modulo nostro ex quantulacūq; particula intelligim⁹ patrem & filium & spiritū sanctum, quandoquidem nullo modo mutabilis est, nullo modo potest ipsa per semetipsam esse visibilis. Proinde illa omnia quæ patrib⁹ visa sunt, cum deus illis secundū suam dispensationem temporibus congruam præsentaretur, per creaturam facta esse manifestum est. Et si nos latet quomodo ea ministris angelis fecerit, per angelos tamen esse facta, nō ex nostro sensu dicimus, ne cuiquā videamur plus sapere, quāni oportet sapere, sed sapiamus ad temperatiam, sicut deus nobis partitus est mensurā fidei, sed credimus, propter quod & loquimur. Extat enim auctoritas diuinarum scripturarū, unde mens nostra deuare non debet, nec relicto solidamento diuini eloquij, per suspitionem suarū abrupta præcipitari, vbi nec sensus corporis regit, nec perspicua ratio veritatis elucet. Apertissime

quippe scriptum est in epistola ad Hebræos, cū dispensatio noui testamenti à dispensatione veteris testamenti secundū congruentiam seculorū ac tēporum distingueretur, non tantū illa visibilia, sed ipsum etiam sermonē per angelos factū. Sic enim dicit: Ad quem autem angelorum dixit aliquando, Sede ad dexteram meā, quouiq; ponā inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Nonne omnes sunt ministri spiritus ad ministracionem missi, propter eos qui futuri sunt hæreditatem possidere salutis? Hinc ostendit illa omnia non solū per angelos facta, sed etiam propter nos facta: id est propter populum dei, cui promittitur hæreditas vitæ æternæ. Sicut ad Corinthios etiam scriptū est, Omnia hæc in figura cōtingebāt illis, scripta sunt autē ad correptionem nostram, in quos finis seculorum obuenit. Deinde quia tunc per angelos, nunc autē per filiū sermo factus est, consequenter aperteq; demonstrans. Propterea, inquit, abundatius oportet attendere nos ea quæ audiuiimus, ne forte defluamus: si enim qui per angelos dictus est, sermo factus est firmus, & omnis prauaricatio & inobedientia iustā accepit mercedis retributionē, quomodo nos effugiemus tantā negligentes salutem? Et quasi quæreres quā salutē, vt ostenderet se de nouo testamento iā dicere, id est sermone qui non per angelos, sed per dominum factus est. Quæ cū initiū accepisset, inquit, vt enarraretur per dominum, ab iis qui audierunt in nos confirmata est, cōtestante deo signis & portentis, & variis virtutibus, & spiritus sancti diuisionibus secundū suam volūtatē. Sed ait aliquis, cur ergo scriptum est, Dixit dominus ad Moysen: & nō potius, Dixit angelus ad Moysen? Quia cū verba iudicis præco pronunciat, non scribitur in gestis, ille præco dixit, sed ille iudex: sic etiā loquente Propheta sancto, etsi dicamus, Propheta dixit, nihil aliud quā dominū dixisse intelligi volumus. Et si dicamus, dominus dixit, Propheta non subtrahimus. Sed quis per eum dixerit admonemus. Et illa quidem scriptura sæpe aperit angelum esse dominū, quo loquente identidē dicitur, dominus dixit, sicut iā demonstrauimus. Sed propter eos, qui cum scriptura illic angelū nominat, ipsum per seipsum filiū dei volunt intelligi, quia propter annunciationē paternæ ac suæ voluntatis à Propheta dictus est angelus: propterea volui ex hac epistola manifestius testimoniū dare, vbi non dictum est, per angelū, sed per angelos. Nā & Stephanus in actib⁹ Apostolorū eo more narrat hæc, quo etiā in libris veteribus cōscripta sunt. Viri fratres & patres audite, inquit, de⁹ gloriæ apparuit Abraham patri nostro, cum esset in Mesopotamia. Ne quis autē arbitraretur tunc deum gloriæ per id quod in seipso est, cuiusquam oculis apparuisse mortaliū, in consequentibus dicit, quod Moysi angelus apparuerit. Fugit, inquit, Moyses in verbo isto, & fact⁹ est inquilinus in terra Madian, vbi genuit filios duos. Et cōpletis illic annis xl. apparuit illi in deserto motis Sina angelus domini in flāma ignis in rubo, Moyses autem vidēs mirabatur visum. Qui cum accederet considerare, facta est vox domini dicēs: Ego sum deus patrū tuorum, deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob. Tremefactus autē Moyses, non audebat considerare. Dixitq; illi dominus, Solue calciamentū pedum tuorum &c. Hic certe & angelum & dominum dicit, eundēque deum Abraham, & deum Isaac, & deum Iacob, sicut in Genesi scriptum est. An forte quisquā dicturus est, quod Moysi per angelum apparuit dominus, Abraham vero per seipsum? At hoc à Stephano non quaramus, ipsum librum vnde Stephanus ista narravit, interrogemus. Nunquid

Eucharistia.

Matth. 26.

Ioan. 19.

† prouectu.

Sapient. 9.

2. sen. dist. 8. ca. sacerum.

Essentia dei nunquā p se apparuit. Cap. XI. 2. sen. dist. 8. cap. Ceterū.

Rom. 12. 2. Cor. 4.

Hebr. 1. K.

Psal. 109.

1. Cor. 10.

Hebr. 2.

L.

Mala. 3.

M Acto. 7. Gen. 12.

Acto. 7.

Exod. 3.

Exod. 3.

Acto. 7.

Gen. 12. A. Gen. 17. Gen. 18.

Gen. 22.

C

Simile habetur sup. c. 10.

Gen. 22.

quid enim quia scriptum est, Et dixit dominus deus ad Abraham. Et paulo post, Et visus est dominus deus Abraham, propterea ista non per angelos facta sunt, cum alio loco similiter dicat, Visus est autem ei deus ad ilicem Mambræ, sedenti ad ostium tabernaculi sui meridie. Et tamen consequenter adiungit, Respicens autem oculis suis vidit, & ecce tres viri stabant propter eum, de quibus iam diximus. Quomodo enim poterunt isti, qui vel à verbis ad intellectum nolūt assurgere, vel facile se ab intellectu in verba præcipitant, quomodo poterunt explicare visum esse deū in viris tribus, nisi eos, sicut etiā consequentia docent, angelos fuisse fateantur? An quia nō dictum est, Angelus ei locutus est vel apparuit, propterea dicere audebunt, Moysi quidem illam visionem ac vocem per angelum factā, quia ita scriptū est, Abraham autem quia cōmemoratio angeli non est facta, per substantiam suam deum apparuisse atq; sonuisse. Quid quod nec apud Abraham de angelo tacitum est? Nam ita legitur, cum immolādus filius eius præcipere, Et factum est post hæc verba, retauit deus Abraham, & dixit ad eum, Abraham Abraham. Et ille dixit, Ecce ego. Et dixit ei, Accipe filium tuum dilectum, quem diligis Isaac, & vade in terram excelsum, & offer eum ibi holocaustum super vnū montium quem tibi dixerō. Certe hic deus, non angelus cōmemoratus est. Paulo post vero ita se habet scriptura, Extendens autem Abraham manum suam, sumpsit gladium, volēs occidere filiū suum. Et vocauit eum angelus domini de cælo, & dixit ei, Abraham Abraham. Et dixit, Ecce ego. Et dixit, Ne iniicias manum tuam super puerū, neq; facias ei quicquā. Quid ad hoc responderetur, an dictū sunt deum iussisse vt occideretur Isaac, & angelum prohibuisse? Porro ipsum patrem aduersum dei præceptū, qui iusserat vt occideret, obtemperasse angelo vt parceret? Ridendus & abiectus vltimū locū scripturæ esse permittit, continuo subiungens, Nunc enim cognoui quia times deum tu, & non pepercisti filio tuo dilecto propter me. Quid est propter me, nisi propter eū qui occidi iusserat? Idē igitur deus Abraham qui angelus, an potius per angelum deus? Accipe sequentia. Certe iā hic angelus manifestissime expressus est, attende tamen quid contextatur: Respicens Abraham oculis suis vidit, & ecce aries vnus tenebatur in arbore sabei cornibus, & abiit Abraham, & accepit arietē, & obtulit eum holocaustum pro Isaac filio suo. Et cognominauit Abraham nomē loci illius: Dominus vidit, vt dicat hodie quod in monte dominus visus est: sicut paulo ante quod dixit deus per angelū, Nunc enim cognoui quia times deum: non quia tunc deus cognouisse intelligendus est, sed egisse, vt per deum ipse Abraham cognosceret quantas haberet vires cordis ad obediendum deo vsq; ad immolationem vnici filij: illo modo locutionis quod significatur per efficiētē. id quod efficitur, sicut dicitur frigus pigrū, quod pigrū facit: vt ideo cognouisse diceretur, quia ipsum Abraham cognoscere fecerat, quæ poterat latere fidei suæ firmitas, nisi tali experimento probaretur. Ita & hic cognominauit Abraham nomen loci illius, Dominus vidit: id est quod videri se fecit. Nam cōtinuo secutus ait: Vt dicant hodie quod in monte dominus visus est. Ecce idem angelus, dominus dicitur: quare nisi quia per angelum domin⁹? Iā vero in eo quod sequitur, propheticè omnino loquitur angelus, & prorsus aperit quod per angelū deus loquatur. Et vocauit, inquit, angelus domini Abraham iterū de cælo, dicens: Per me iuraui dicit dominus, pro eo qd

fecisti hoc verbum, & non pepercisti filio tuo dilecto D propter me &c. Hæc certe verba vt dicat ille per quem loquitur dominus, Hæc dicit dominus, etiam Prophetæ solent habere. An filius dei de patre ait, Dicit domin⁹, & ipse est ille angelus patris? Quid ergo de illis tribus viris, nonne respiciunt quomodo vrgēatur, qui visi sunt Abraham, cum prædictum esset, visus est ei dominus: An quia viri dicti sunt, non erant angeli? Daniele legant dicentem: Ecce vir Gabriel. Sed quid vltra differimus ora eorum euidētissimo atque grauiissimo alio documento oppilare, vbi non angelus singulariter, nec viri pluraliter, sed omnino angeli dicuntur: per quos sermo non quilibet factus, sed lex ipsa data manifestissime ostenditur, quam certe nullus fidelium dubitat deī dedisse Moysi ad subiugandum populum Israël, sed tamē per angelos datam. Ita Stephanus loquitur: Dura ceruice, inquit, & non circūcisi corde & auribus, vos semper spiritui sancto resististis, sicut & patres vestri: Et occiderit eos, qui prænucciabant de aduentu iusti, cuius nunc vos proditores & interfectores fuistis, qui accepistis legem in edictis angelorum, nec custodistis. Quid hoc euidētius, quid tanta auctoritate robustius? In edictis quidem E angelorū lex illi populo data est, sed domini Iesu Christi per eam disponebatur & prænucciabatur aduentus. Et ipse tanquam verbum dei miro & ineffabili modo erat in angelis, in quorum edictis lex ipsa dabatur. Vnde dicit in Euangelio: Si crederetis Moysi, crederetis & mihi, de me enim ille scripsit. Per angelos ergo tūc dominus loquebatur, per angelos fili⁹ dei, mediator dei & hominum futurus ex semine Abraham suū disponebat aduentū, vt inueniret à quibus reciperetur confitētes reos, quos lex non impleta fecerat transgressores. Vnde & Apostolus ad Galatas dicit: Quid ergo lex? Transgressionis gratia posita est, donec veniret semen cui promissum est, disposita per angelos in manu mediatoris: hoc est disposita per angelos in manu sua. Nō enim natus est per conditionem, sed per potestatem. Quod autē non alicui ex angelis dicit mediatorē, sed ipsum dominum Iesum Christum, in quantum homo fieri dignatus est, habes alio loco. Vn⁹, inquit de⁹, & vn⁹ mediator dei & hominū, homo Christus Iesus. Hinc illud Pascha in interfectione agni: hinc illa omnia quæ de Christo vêturo in carne atq; passuro, sed & resurrecturo in lege figurantur, quæ data est in edictis angelorum, donec veniret semē, disposita per angelos in manu mediatoris, in quibus angelis erat vtiq; & pater & filius & spiritus sanctus: & aliquando pater, aliquando filius, aliquando spiritus sanctus, aliquando sine vlla distinctione personæ deus per illos figurabatur, etsi visibilibus & sensibilibus formis apparēs, per creaturam tamen suā, non per substantiam suam, cui videndæ corda mundantur per hæc omnia quæ oculis videntur, & auribus audiūtur. Sed iā satis, quātum existimo, pro captu nostro disputatum & demonstratū est, quod in hoc libro susceperamus ostendere: constititque & probabilitate rationis quantum homo vel potius quantum ego potui, & firmitate auctoritatis quantum de scripturis sanctis diuina eloquia patuerūt, quod antiquis patribus nostris ante incarnationem Saluatoris, cum deus apparere dicebatur, voces illæ ac species corporales per angelos factæ sunt: siue ipsi loquentibus vel agentibus aliquid ex persona dei, sicut etiam Prophetas solere ostendimus: siue assumptibus ex creatura quod ipsi non essent, vbi deus figurate demonstraretur hominibus. Quod genus significacionum

Gen. 18.

Dan. 8. 8. 9.

Acto. 7.

Ioan. 9.

1. Timo. 2.

Galat. 3.

1. Timo. 2. Exod. 13.

Acto. 7.

Galat. 3.

G tionum nec Prophetas omisisse multis exemplis docet scriptura. Superest igitur iam vt videamus cum & nato per virginem domino, & corporali specie sicut coluba descendente spiritu sancto, visisque igneis linguis, sonitu facto de caelo die Pentecostes post ascensionem domini, non ipsum dei verbum per substantiam suam, qua patri aequale atque coaeternum est, nec spiritus patris & filij per suam substantiam, qua & ipse vtrisque aequalis atque coaeternus est, sed vtrique per creaturam, quae illis modis formari & existeri potuit corporeis atque mortalibus sensibus apparuerit, quid inter illas demonstrationes & has proprietates filij dei & spiritus sancti, quamuis per creaturam visibilem factas interfit, quod alio volumine commodius ordiemur.

DIVI AVRELI AVGVSTINI de Trinitate liber Quartus.

Scire deū fce licitas est.

SCIENTIAM terrestrium celestiumque rerum magni aestimare solet genus humanum, in quo profecto meliores sunt qui huic scientiae praeponunt nosse semetipsos: laudabiliorque est animus, cui nota est vel infirmitas sua, quam qui ea non respecta, vias syderum scrutatur etiam cogniturus, aut qui iam cognitās tenet, ignorans ipse qua via ingreditur ad salutem ac firmitatem suam. Qui vero iam euigilauit in deum, spiritu sancti calore excitatus, atque in eius amore coram se viluit, ad eumque intrare volens nec valens, eoque sibi lucente attendit in se, inuenitque se, suamque aegritudinem illius munditiae contemperari non posse cognouit, flere dulce habet, eumque deprecari, vt etiam atque etiam misereatur, donec exuat totam miseriam, & precari cum fiducia, iam accepto gratuito pignore salutis, per eius vnicum Saluatorem hominis & illuminatorem: hunc ita agentem & dolentem, scientiam non inflat, quia charitas aedificat: praeposuit enim scientiam scientiae, praeposuit scire infirmitatem suam magis quam scire mundi moenia, fundamenta terrarum, & fastigia caelorum: & hanc apponendo scientiam, apposuit dolorem. Dolorem peregrinationis suae ex desiderio patriae suae, & conditoris eius beati dei sui. In hoc genere hominum, in familia Christi tui domine deus meus, si inter pauperes tuos gemo, da mihi de pane tuo respondere hominibus, qui non esuriunt & sitiunt iustitiam, sed satiati sunt & abundant. Satiati autem illos phantasma eorum, non veritas tua, quam repellendo resiliunt, & in suam vanitatem cadunt. Ego certe sentio quam multa signemeta pariat cor humanum. Et quid est cor meum, nisi cor humanum? Sed hoc oro deum cordis mei, vt nihil ex eis signemeta pro solido vero cruce in has literas, sed inde veniat eas quicquid per me venire potuerit, vnde mihi, quamuis proiecto a facie oculorum suorum, & de longinquo redire conanti, per viam quam strauit humanitati diuinitas vniuersi sui, aura veritatis eius aspergitur. Quam intantum licet mutabilis haurio, in quantum in ea nihil mutabile video, nec locis & temporibus sicut corpora, nec solis temporibus & quasi locis, sicut spirituum nostrorum cogitationes: nec solis temporibus, & nulla vel imagine locorum, sicut quaedam nostrarum mentium ratiocinationes. Omnino enim dei essentia, qua est, nihil mutabile habet, nec in aeternitate, nec in veritate, nec in voluntate: quia aeterna ibi est veritas, & aeterna charitas: & vera ibi est chari-

tas, vera aeternitas: & chara ibi est aeternitas, & chara veritas. Sed quoniam exlauimus ab incommutabili gaudio, nec tamen inde praecisi atque abrupti sumus, vt non etiam in istis mutabilibus & temporalibus aeternitatem, veritatem, beatitudinem quaeremus: nec mori enim, nec falli, nec perturbari volumus: missa sunt nobis diuinitus visa congrua peregrinationi nostrae, quibus admoneremur, non hic esse quod quaerimus, sed illic ad ipsa fesse redeundum, vnde nisi penderemus, hic ea non quaeremus. Ac primum nobis persuadendum fuit, quantum nos diligeret deus, ne desperatione non auderemus erigi in eum. Quales autem dilexerit, ostendi oportebat, ne tanquam de meritis nostris superbiens, magis ab eo resileremus, & in nostra fortitudine magis deficeremus: ac per hoc egit nobiscum, vt per eius fortitudinem potius proficeremus, atque ita in infirmitate humilitatis, perficeretur virtus charitatis. Hoc significat in Psalmo, vbi ait: Pluuiam voluntariam segregas deus hereditati tuae, & infirmata est, tu vero perfecisti eam. Pluuiam quippe voluntariam non nisi gratiam vult intelligi, non meritis redditam, sed gratis datam, vnde & gratia nominatur. Dedit enim eam, non quia digni eramus, sed quia voluit. Hoc cognoscentes, non fidentes in nobis erimus, & hoc est infirmari. Ipse vero perficit nos, qui etiam Paulo Apostolo dixit: Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur. Persuadendum ergo erat homini quantum nos dilexerit deus, & quales dilexerit. Quatum, ne desperaremus: quales, ne superbiremus. Hunc locum Apostolus perne cessarium sic explicat, Commendat autem, inquit, suam charitatem deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est: multo magis iustificati nunc in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum. Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus deo per mortem filij eius: multo magis reconciliati salui erimus in vita ipsius. Itē alio loco, Quid ergo, inquit, dicemus ad haec? Si deus pro nobis, quis contra nos, qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum? Quomodo non & cum illo nobis omnia donauit? Quod autem factum nobis annunciat, hoc futurum ostendebatur & antiquis iustis, vt per eandem fidem etiam ipsi humiliati infirmarentur, & infirmati perficerentur. Quia igitur vnum verbum dei est, per quod facta sunt omnia, quod est incommutabilis veritas, vbi principaliter atque incommutabiliter sunt omnia simul, non solum quae nunc sunt in hac vniuersa creatura, verum etiam quae fuerunt, & quae futura sunt. Vbi autem nec fuerunt, nec futura sunt, sed tantummodo sunt, & omnia vita sunt, & omnia vnum sunt, & magis vnum est, & vna vita est. Sic enim omnia per ipsum facta sunt, vt quicquid factum est in his, in illo vita sit, & facta non sit: quia in principio non factum est verbum, sed erat verbum apud deum, & deus erat verbum, & omnia per ipsum facta sunt: nec per ipsum omnia facta essent, nisi ipsum esset ante omnia, factumque non esset. In iis autem quae per ipsum facta sunt, etiam corpus quod vita non est, per ipsum non fieret, nisi in illo antequam fieret vita esset. Quod enim factum est, iam in illo vita erat, & non qualiscumque vita: nam & anima vita est corporis, sed & haec facta est, quia mutabilis est: & per quid facta est, nisi per dei verbum incommutabile? Omnia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil: quod ergo factum est, iam in illo vita erat, & non qualiscumque vita, sed vita erat lux hominis, lux vtriusque rationalium mentium, per quas homines a pecoribus differunt, & ideo sunt homines.

K Per agnitione infirmitatis nostrae pascitur. Cap. I.

tal. ab ista.

Psal. 67.

L

1. Cor. 16.

2. Cor. 12.

Rom. 5.

Rom. 8.

Ioan. 1.

M

A Ro. 17. Ioan. 1. Quo reddimur habiles percipiende veritati. Cap. II. Ioan. 1.

A nes. Non ergo lux corporea, quae lux est carniū, siue de caelo fulgeat, siue terrenis ignibus accendatur: nec humanarum tantum carniū, sed etiam beluarum, & vsque ad minutissimos quosque vermiculos, Omnia enim haec vident istam lucē: at illa vita lux hominum erat, nec longe posita ab vnoquoque nostrum. In illa enim viuimus & mouemur & sumus. Sed lux in tenebris lucet, & tenebrae eam non comprehendunt. Tenebrae autem sunt stultae mentes hominum, praua cupiditate atque infidelitate caecata. Has vt curaret atque sanaret verbum, per quod facta sunt omnia, caro factum est, & habitauit in nobis. Illuminatio quippe nostra participatio verbi dei est, illius scilicet vitae quae lux est hominum. Huic autē participationi prorsus inhabiles & minus idonei eramus, propter immunditiam peccatorum. Mundandi ergo eramus. Porro iniquorum & superborum vna mundatio est sanguis iusti, & humilitas dei: vt ad contēplandum deum quod natura non sumus, per eum mundaremur, factum quod natura sumus, & quod peccato non sumus. Deus enim natura non sumus, homines natura sumus, iusti peccato non sumus. Deus itaque factus homo iustus, intercessit deo pro homine peccatore. Non enim congruit peccator iusto, sed congruit homini homo. Ad iungens ergo nobis similitudine humanitatis suae, abstulit similitudinem iniquitatis nostrae. Et factus particeps mortalitatis nostrae, fecit nos participes diuinitatis suae. Merito quippe mors peccatoris veniens ex dānationis necessitate, soluta est per mortem iusti venientē ex misericordiae voluntate, dum simplum eius congruit duplo nostro. Haec enim congruentia, siue cōuenientia, vel cōcinentia, vel consonantia, vel si quid cōmodius dicitur, quod est vnum ad duo, in omni compaginatione, vel si melius dicitur coaptatione creaturae, valet plurimum. Haec enim coaptatione, sicut mihi nunc occurrit dicere volui, quae Graeci *εἰσμορφία* vocant. Neque nunc locus est vt ostendam quantum valeat consonantia simpli ad duplū, quae maxima in nobis reperitur, vt sit nobis insita naturaliter: a quo vtrique nisi ab eo qui nos creauit, vt nec imperiti possint ea non sentire, siue ipsi cantantes, siue alios audientes: per hanc quippe voces acutiores grauiioresque concordat, ita vt quisquis ab ea dissonauerit, non scientiam, cuius expertes sunt plurimi, sed ipsum sensum auditus nostri vehementer offendat. Sed hoc vt demonstretur, longo sermone opus est: ipsi autem auribus exhibere potest ab eo qui nouit in regulari monochordo. Verum quod instat impraesentia quantum donat deus, edisserendum est, quemadmodum simplum domini & saluatoris nostri Iesu Christi, duplo nostro congruat & quodammodo concinat ad salutem. Nos certe, quod nemo Christianus ambigit, & anima & corpore mortui sumus, anima propter peccatum, corpore propter poenani peccati, ac per hoc & corpore propter peccatum. Vtrique autē rei nostrae, id est, & animae & corpori, medicina & resurrectione opus erat, vt in melius renouaretur, quod erat in deterius commutatum. Mors autē animae impietas est, & mors corporis corruptibilitas, per quam fit & anima a corpore abcessus. Sicut enim anima deo deserente, sic corpus anima deserente, moritur: vnde illa fit insipientis, hoc exanimē. Resuscitatur enim anima per poenitentiam, & in corpore adhuc mortali renouatio vitae inchoatur a fide, qua creditur in eum qui iustificat impium, bonisque moribus augetur & roboratur de die in diē, cū magis magisque renouatur interior homo. Corpus vero tanquam homo exterior, quanto est haec vita diuturnior, tanto magis magisque corrumpitur, Tomus tertius.

Dupli ad simpli cōcētus allegorice. Cap. III.

Rom. 4.

1. Cor. 4.

vel aetate, vel morbo, vel variis afflictionibus, donec veniat ad vltimam afflictionem quae ab hominibus mors vocatur. Eius autem resurrectio differtur in finem: cum & ipsa iustificatio nostra perficietur ineffabiliter. Tunc enim similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Nunc vero quoad corpus quod corrumpitur aggrauat animam, & vita humana super terram tota tetatio est, non iustificabitur in conspectu tuo omnīs viuens; in cōparatione iustitiae quae aequabimur angelis, & gloriae quae reuelabitur in nobis. De morte autē animae a morte corporis distinguenda, quid plura documenta commemorem, cū dominus in vna sententia Euangelica vtraque mortem cuius facile discernēdā posuerit, vbi ait: Si ne mortuos sepelire mortuos suos. Sepeliendum quippe corpus mortuum erat, sepulchros autem eius per infidelitatis impietate in anima mortuos intelligi voluit, quales excitantur cum dicitur: Surge qui dormis, & exurge a mortuis, & illuminabit te Christus. Detestatur autem quādam mortem Apostolus, dicens de vidua: Quae autem in deliciis agit, viuens mortua est. Anima igitur iam pia quae fuit impia, propter iustitiam fidei dicitur ex morte reuixisse atque viuere. Corpus autem non tantum moritur propter animae abcessum qui futurus est, sed propter infirmitatem tantum carnis & sanguinis, quodā loco in scripturis etiam mortuum dicitur, loquente Apostolo, Corpus quidem, inquit, mortuum est propter peccatum, spiritus autem vita est propter iustitiam: haec vita ex fide facta est, quoniam iustus ex fide viuuit. Sed quid sequitur? Si autē spiritus eius, qui suscitauit Iesum a mortuis, habitat in vobis, qui suscitauit Christum Iesum a mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra per inhabitantem spiritum eius in vobis. Huic ergo duplā mortem nostrae saluator impendit simplam suam: & ad faciendam vtraque resurrectionem nostram, in sacramento & exemplo praeposuit & proposuit vnam suam. Neque enim fuit peccator aut impius, vt ei tanquam spiritui mortuo in interiore homine renouari opus esset, & tanquam respiscendo ad vitam iustitiae reuocari, sed indutus carne mortali, ea sola moriens, sola resurgens, ea sola nobis ad vtrunque concinuit, cū in ea fieret interioris hominis sacramentum, exterioris exemplum. Interioris enim hominis nostri sacramento data est illa vox, pertinens ad mortem animae nostrae significandam, non solum in Psalmo, verum etiam in cruce, Deus meus deus meus, vt quid me dereliquisti? Cui voci congruit Apostolus dicens: Scietes quia vetus homo noster simul crucifixus est cum illo, vt euacuetur corpus peccati, vt ultra non seruiamus peccato. Crucifixio quippe interioris hominis poenitentiae dolores intelliguntur, & continentiae quidā salubris cruciatus, per quā mortem mors impietatis perimitur, in qua nos non dereliquit deus: Et ideo per talem crucē euacuat corpus peccati, vt iam non exhibeamus membra nostra arma iniquitatis peccato: quia & interior homo si vtrique renouatur de die in diē, profecto vetus est antequam renouetur. Intus nanque agit, quod idem Apostolus dicit: Exuite vos veterem hominem, & induite nouum. Quod ita consequenter exponit: Quia propter deponentes mendacium, loquimini veritatem. Vbi autem deponitur mendacium, nisi intus, vt inhabitet in monte sancto dei, qui loquitur veritatem in corde suo: Resurrectio vero corporis domini ad sacramentum interioris resurrectionis nostrae pertinere ostenditur, vbi postquam resurrexit, ait mulieri, Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem meum. Cui mysterio congruit Apostolus, dicens, Si autem confurrexistis cum Christo, quae

1. Ioan. 3.

Sapient. 9.

1. Ioan. 7.

Psal. 143.

Matth. 5.

Eph. 5.

1. Tim. 5.

E

Rom. 8.

Abac. 2.

Rom. 8.

Psal. 11.

Matth. 27.

Rom. 6.

F

Rom. 8.

Eph. 4.

1. Ioan. 2.

Colof.3. G sursum sunt querite, vbi Christus est ad dexteram dei sedens, quae sursum sunt sapite. Hoc est enim Christum non tangere, nisi cum ascenderit ad patrem, non de Christo sapere carnaliter. Iam vero ad exemplum mortis exterioris hominis nostri dominice carnis mors pertinet, quia per talem passionem maxime hortatus est seruos suos, vt non timeant eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere. Propter quod dicit Apostolus, Vt suppleam quae defunt pressurarum Christi in carne mea. Et ad exemplum resurrectionis exterioris hominis nostri pertinere inuenitur resurrectio corporis domini, qui ad discipulos ait, Palpate & videte, quia spiritus carnis & ossa non habet, sicut me videtis habere. Et vnus ex discipulis etiam cicatrices eius contraeans, exclamauit dicens, Dominus meus & deus meus. Et cum illius carnis tota integritas appareret, demonstratum est in ea quod suos exhortans dixerat, Capillus capitis vestri non peribit. Vnde enim primo, Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem meum: & vnde antequam ascendat ad patrem, a discipulis tangitur, nisi quia illic insinuabatur interioris hominis sacramentum, hic praebeatur exterioris exemplum. An forte quisquam ita est absurdus atque auersus a vero, vt audeat dicere a viris etiam tactum antequam ascenderet, a mulieribus autem cum ascendisset? Propter hoc exemplum futuram nostram resurrectionem in corpore, quod praecessit in domino, dicit Apostolus: In initium Christus, deinde qui sunt Christi. De corporis enim resurrectione illo loco agebatur, propter quam etiam dicit: Transfigurauit corpus humilitatis nostrae, conforme corpori gloriae suae. Vna ergo mors nostri saluatoris, duabus mortibus nostris saluti fuit. Et vna eius resurrectio, duas nobis resurrectiones praestitit, cum corpus eius in vtraque re, id est, & in morte & in resurrectione, & sacramento interioris hominis nostri, & exemplo exterioris medicinali quadam conuenientia ministratum est. Haec autem ratio simpli ad duplicem oritur quidem a ternario numero. Vnum quippe ad duo, tria sunt. Sed hoc totum quod dixi, ad senarium peruenit. Vnum enim & duo & tria, sex fiunt. Qui numerus propterea perfectus dicitur, quia partibus suis completur. Habet enim illa tres sextas, tertiam, dimidiam. Nec vlla pars alia quae dici possit quota sit, inuenitur in eo. Sexta ergo eius vnus est, tertia duo, dimidia tria. Vnum autem & duo & tria cōsummant eundem senarium. Cuius perfectionem nobis sancta scriptura commendat, in eo maxime quod deus sex diebus perfecit opera sua, & sexto die factus est homo ad imaginem dei. Et sexta aetate generis humani, filius dei venit & factus est filius hominis, vt nos reformaret ad imaginem dei. Ea quippe nunc aetas agitur, siue milleni anni singulis distribuuntur aetatibus, siue in diuinis literis memorabiles atque insignes quasi articulos temporum vestigemus, vt prima aetas inueniatur ab Adā vsque ad Noē, inde secunda vsque ad Abrahamā. Et deinceps sicut Matthaeus Euangelista distinxit ab Abraham vsque ad Dauid, a Dauid vsque ad transmigrationem in Babyloniam, atque inde vsque ad virginis partum. Quae tres aetates cōiunctae illis duabus, quinque faciunt. Proinde sextam inchoauit natiuitas domini, quae nunc agitur vsque ad oc cultum temporis finem. Hunc senarium numerum quadam temporis genere figuram, etiam in illa ratione tripartitae distributionis agnoscimus, quia vnū tempus computamus ante legem, alterum sub lege, tertium sub gratia. In quo tempore sacramentum renouationis accepimus: vt in fine temporis etiam resurrectione carnis, omni ex

parte renouati, ab vniuersa, non solum anima, veruetiam corpore infirmitate sanemur. Vnde intelligitur illa mulier in typo Ecclesiae a domino sanata & erecta, quam curauerat infirmitas alligatae Satanae. De talibus enim occulis hostibus plangit illa vox Psalmi: Curauerunt animam meam. Haec autem mulier decem & octo annos habebat in infirmitate, quod est ter senii. Menses autem annorum decem & octo inueniuntur in numero solidi quadrati senarij, quod est sexies senii, & hoc sexies. Iuxta quippe est in eodem Euangelij loco, arbor quoque illa ficulnea, cuius miseram sterilitatem etiam tertius annus arguebat. Sed ita pro illa intercessum est, vt dimitteretur illo anno, vt si fructum ferret, bene: sin aliter, excideretur. Nam & tres anni ad eadem tripartitam distributionem pertinent, & menses trium annorum quadratum senarium faciunt, quod est sexies senii. Annus etiam vnus si duodecim menses integri considerentur, quos triceni dies cōplent, talem quippe mensum veteres obseruauerunt, quae circuitus lunaris ostendit, senario numero pollet. Quod enim valet sex in primo ordine numerorum, qui constat ex vniis, vt perueniatur ad decem: hoc valet sexaginta in secundo ordine, qui constat ex denis vt perueniatur ad centum. Sexagenarius ergo numerus dierum, sexta pars anni est, Proinde per senarium primi versus multiplicatur, tamen senarius secundi versus, & fiunt sexies sexageni treceti & sexaginta dies, qui sunt integri duodecim menses. Sed quoniam sicut mensem circuitus lunae ostendit hominibus, sic annus circuitu solis animaduersus est, restant autem quinque dies & quadrans diei, vt sol impleat cursum suum annumque cōcludat: quatuor enim quadrantes faciunt vnum diem, quae necesse est intercalari excurso quadrienio quod bi sextum vocant, ne temporum ordo turbetur: etiam ipsos dies quinque & quadrante si cōsideremus, senarius numerus in eis plurimum valet. Primum, quia sicut fieri solet vt a parte totum computetur, non sunt iam dies quinque, sed potius sex, vt quadrans ille accipitur pro die. Deinde quia in ipsis quinque diebus sexta pars mensis est: ipse autem quadrans sex horas habet. Totus enim dies, id est, cum sua nocte viginti quatuor horae sunt, quarum pars quarta, quae est quadrans diei, sex horae inueniuntur: ita in anni cursu senarius numerus plurimum valet.

Nec immerito in aedificatione corporis dominici, in cuius figura templum a Iudaeis destructum, triduo resuscitatum esse dicebat, numerus ipse senarij pro anno positus intelligitur. Dixerunt enim, quadraginta & sex annis aedificatum est templum, & quadragies sexies senii, fiunt ducenti septuaginta sex. Qui numerus dierum complet nouē menses & sex dies, qui tamen decem menses parientibus foeminae imputantur: non quia omnes ad sextum diem post nonum mensem perueniunt, sed quia ipsa perfectio corporis domini tot diebus ad partem perducta cōperitur, sicut a maioribus traditum suscipiens Ecclesiae custodit authoritas. Octauo enim kal. Aprilis cōceptus creditur, quo & passus: ita monumento nouo, quo sepultus est, vbi nullus erat mortuorum positus, nec ante nec postea, congruit vterus virginis quo cōceptus est, vbi nullus feminatus est mortaliū. Natus autem traditur octauo kal. Ianuarias. Ab illo ergo die vsque ad istum cōputati, ducenti, septuaginta & sex reperiuntur dies, qui senarij numerum quadragies sexies habent. Quo numero annorum templum aedificatum est, quia eo numero senariorum corpus domini perfectum est, quod mortis passione destructum, triduo resuscitauit. Dicebat enim hoc de templo corporis sui, sicut euidentissimo & robustissimo

K Luc. 13.

Psal. 56.

Luc. 13.

L

Anni 46. et pl. ex. rudi allegorice. Cap. V. Ioan. 2.

M

Luc. 23.

Ioan. 2.

A bustissimo Euangelij testimonio declaratur, quo ait: Sicut fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terrae tribus diebus & tribus noctibus. Ipsum autem triduum non totum & plenum fuisse scriptura testis est, sed primus dies a parte extrema totus annumeratur: est dies vero tertius a parte prima, & ipse totus: medius autem inter eos, id est secundus dies absolute totus viginti quatuor horis suis, duodecim nocturnis, & duodecim diurnis. Crucifixus est enim primo Iudaeorum vocibus hora tertia, cum esset dies sexta sabbati. Deinde in ipsa cruce suspensus est hora sexta, & spiritum tradidit hora nona. Sepultus est autem cum iam sero factum esset, sic sese habent verba Euangelij, quod intelligitur in fine diei. Vnde libet ergo incipias, etiam si alia ratio reddi potest, quomodo non sit contra Euangelium Ioannis, vt hora tertia ligno suspensus intelligatur, totum diem primum non comprehendis. Ergo a parte extrema totus computabitur, sicut tertius a parte prima. Nox enim vsque ad diluculum, quo domini resurrectio declarata est, ad tertium diem pertinet: quia deus qui dixit de tenebris lucem clarescere, vt per gratiam noui testamenti & participationem resurrectionis Christi audiremus: Fuitis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in domino: insinuat nobis quodammodo quod a nocte dies sumat initium. Sicut enim primi dies propter futurum hominis lapsum a luce in noctem, ita isti propter hominis reparationem a tenebris ad lucem computantur. Ab hora ergo mortis vsque ad diluculum resurrectionis horae sunt quadraginta, vt etiam ipsa hora nona connumeretur. Cui numero congruit etiam vita eius super terram, post resurrectionem in quadraginta diebus. Et est iste numerus frequentissimus in scripturis ad insinuandum mysterium perfectionis in quadripartito modo. Habent enim quandam perfectionem decem, & ea quater multiplicata faciunt quadraginta. A vespere autem sepulturae vsque ad diluculum resurrectionis triginta sex horae sunt, qui est quadratus senarius. Refertur autem ad illam rationem simpli ad duplicem, vbi est coaptationis maxima consonantia. Duodecim enim ad viginti quatuor simpli ad duplicem conueniunt, & fiunt triginta sex: nox tota cum die toto & nocte tota, neque hoc sine illo sacramento quod supra memorauimus. Non absurde quippe spiritum dei comparamus, corpus autem nocti. Dominicum enim corpus in morte ac resurrectione & spiritus nostri figuram, & corporis gerebat exemplum. Etiam sic ergo apparet illa ratio simpli ad duplicem in horis triginta sex, cum duodecim cōferuntur ad viginti quatuor. Et horum quidem numerorum causas cur in scripturis sanctis posita sint, potest alius aliam indagare: vel quibus istae quas ego reddidi, praependae sint, vel aequae probabiles, vel istis etiam probabiliores: frustra tamen eos esse in scripturis positos, & nullas causas esse mysticas, cur illic isti numeri cōmemorentur, nemo tam stultus ineptusque contenderit. Ego autem quas reddidi, vel ex ecclesiae autoritate a maioribus traditas, vel ex diuinum testimonio scripturarum, vel ex ratione numerorum similitudinumque collegi. Contra rationem nemo sobrius, contra scripturas nemo Christianus, contra ecclesiam nemo pacificus senserit. Hoc sacramentum, hoc sacrificium, hic sacerdos, hic deus, antequam missus veniret, factus ex foemina, omnia quae sacrate atque mystice partibus nostris per angelica miracula apparuerunt, siue quae per ipsos facta sunt, similitudines huius fuerunt, vt omnis creatura factis quodammodo loqueretur vnum futurum in quo esset salus vniuersorum a morte reparan-

Quomodo ex multis colligatur in vna. Ca. VII.

dorum. Quia enim ab vno vero deo & summo per impietatis iniquitatem resiliens & dissonans deflexeramus, & euaueramus in multa, discissi per multa & inherentes in multis: oportebat nutu & imperio dei miserantis, vt ipsa multa venturum conclamarent vnum, & a multis conclamatus veniret vnus, & multa contestaretur venisse vnum, & a multis exonerati veniremus ad vnum: & multis peccatis in anima mortui, & propter peccatum in carne morituri, amaremus sine peccato mortuum in carne pro nobis vnum: & in resuscitatum credentes, & cum illo per fidem spiritu resurgentes, iustificaremur in vno iusto facti vnum: nec in ipsa carne nos resurrecturos desperaremus, cum multa membra intuerentur praecessisse nos caput vnum: in quo nunc per fidem mundati, & tunc per speciem redintegrati, per mediatorem deo reconciliati haereamus vni, fruamur vno, permaneamus vnum. Sic ipse filius dei, verbū dei, & idem ipse mediator dei & hominum filius hominis, aequalis patri per diuinitatis vnitatem, & particeps nostri per humanitatis susceptionem, patrem interpellans pro nobis, per id quod homo erat, nec tamen tacens quod deus cum patre vnum erat, inter caetera ita loquitur. Non pro his autem rogo, inquit, tantum, sed & pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me, vt omnes vnum sint, sicut tu pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vni sint, vt mundus credat, quia tu me misisti. Et ego claritatem, quam dedisti mihi, dedi eis, vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus. Non dixit, ego & ipsi vnum, quauis per id quod ecclesiae caput est & corpus eius ecclesia, posset dicere, ego & ipsi non vnum sed vnus, quia caput & corpus vnus est Christus: sed diuinitatem suam consubstantiali patri ostendens, hoc ait: propter quod & alio loco dicit, Ego & pater vnum sumus: in suo genere, hoc est, in eiusdem naturae consubstantiali paritate, vult esse suos vnum, sed in ipso: quia in seipsis non possent dissociari abinuicem per diuersas voluptates & cupiditates, & immundicias peccatorum: vnde mundantur per mediatorem, vt sint in illo vnum: non tantum per eandem naturam qua homines ex hominibus mortalibus aequales angelis fiunt: sed etiam per eandem charitatem in eandem beatitudinem conspirantes concordissima voluntate in vnum spiritum quodammodo igne charitatis cōstatam. Ad hoc enim valet quod ait, Vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus: vt quemadmodum pater & filius, non tantum aequalitate substantiae, sed etiam voluntate vnum sunt: ita & inter quos & deum mediator est filius, non tantum per id quod eiusdem naturae sunt, sed etiam per eandem dilectionis societatem vnum sint. Deinde id ipsum quod mediator est, per quem reconciliamur deo, sic indicat, Ego, inquit, in eis, & tu in me, vt sint consummati in vnum. Haec est vera pax, & cum creatore nostro nobis firma connexio, purgatis & reconciliatis per mediatorem vitae, sicut maculati & alienati ab eo recesseramus per mediatoris mortem. Sicut enim diabolus superbus hominem superbitem perduxit ad mortem, ita Christus humilis hominem obedientem reduxit ad vitam. Quia sicut ille elatus cecidit & deiecit consentientem, sic iste humiliatus surrexit, & erexit credentem. Quia enim non peruenerat diabolus quod ipse perduxerat (mortem quippe spiritus in impietate gestabat, sed mortem carnis non subierat, quia nec indumentum susceperat) magnus homini videbatur princeps in legionibus demonum, per quas fallaciarum regnum exercet: sic hominem per elationis typhum, potentiam quam iustitiae cupidiorum, aut per fallam Philosophiam

D

In Christo omnes vni sumus. Cap. VIII. 1. Timo. 2. Roma. 8.

Ioan. 17.

E

Vni per naturam & charitatem. Cap. IX.

Ioan. 10.

Ioan. 17.

1. Timo. 2.

Ioan. 17. Per Christum vera purgatio. Cap. X. Gene. 1.

2. Corint. 2. Miracula demonum. Cap. XI.

G phiam magis inflans: aut per sacra sacrilega irretiens, in quibus etiam magica fallacia curiosiores superbioresq; animas deceptas illulasque precipitat, subditum tenens, pollicens etiam purgationem animae, per eas quas angelus appellat, transfigurando se in angelum lucis per multiforrem machinationem, in signis & prodigiis mendacij. Facile est enim spiritibus nequissimis per aërea corpora facere multa, quae mirentur anime terrenis corporibus aggravate, etiam melioris affectus. Si enim corpora ipsa terrena nonnullis artibus & exercitationibus modificata, in spectaculis theatricis tanta miracula hominibus exhibent, ut ij qui nunquam viderunt talia narrata vix credant: quid magnum est diabolo & angelis eius, de corporeis elementis, per aërea corpora facere quae caro miretur: aut etiam occultis inspirationibus ad illudendum humanos sensus, phantasmatum imaginum machinari, quibus vigilantes dormientesve decipiat, vel furentes exagitet? Sed sicut fieri potest, ut homo vita ac moribus melior, spectet nequissimos homines, vel in fine ambulantes, vel multimodis motibus corporum multa incredibilia facientes, nec villo modo facere talia concupiscat, nec eos propterea sibi proponendos existimet: H sic anima fidelis & pia, non solum si videat, verum etiam si propter fragilitate carnis exhorreat miracula demonum, non ideo tamen aut non se posse talia dolebit, aut ob hoc illos meliores esse iudicabit: cum sint praesertim in societate sanctorum, qui per virtutem dei cui cuncta subiecta sunt, & minime fallacia, & multo maiora fecerunt, siue homines, siue angeli boni. Nequaquam igitur per sacrilegas similitudines, & impias curiositates, & magicas consecrationes animae purgantur & reconciliantur deo: quia falsus mediator non traicit ad superiora, sed potius obfideus, quando superbiore suae societatis inspirat: qui non possunt ad euolandum pennas nutrire virtutum, sed potius ad demergendum pondera exaggerare vitiorum, tanto grauius anima ruitura, quanto sibi videtur euecta sublimius. Proinde sicut magi fecerunt diuinitis moniti, quos ad humilitatem & domini adorandam stella perduxerat: & nos, non quae venimus, sed per aliam viam in patriam redire debemus, quae rex humilis docuit, & quam rex superbus humili regi aduersarius obfidere non possit. Et nobis enim ut adoremus hu millem Christum, coli enarrauerunt gloriam dei, cum in omnem terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terra verba eorum. Via nobis fuit ad mortem per peccatum in Adam. Per vnum quippe hominem peccatum intrauit in mundum, & per peccatum mors: & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt. Huius vitae mediator diabolus fuit, persuasor peccati & precipitator in mortem. Nam & ipse ad operandam duplam mortem nostram, simplam attulit suam. Per impietatem nanque mortuus est in spiritu, carne utique mortuus non est: nobis autem & impietatem persuasit, & per hanc ut in mortem carnis venire mereremur, effecit. Vnum ergo appetiuimus iniqua suasionem, alterum nos secutus est iusta datione: propterea quippe scriptum est, Deus mortem non fecit, quia causa mortis ipse non fuit: sed tamen per eius retributionem iustissima mors irrogata est peccatori. Sicut supplicium iudex irrogat reo, causa tamen supplicij non est iustitia iudicis, sed meritum criminis. Quod ergo nos mediator mortis transmissit, & ipse non venit, id est ad mortem carnis: ibi nobis dominus deus noster medicinam emendationis inferuit, quam ille non meruit, occulta, & nimis arcana ordinatione diuinæ altæque iustitiae. Ut er-

Roma. 5.

go, sicut per vnum hominem mors, ita & per vnum hominem fieret resurrectio mortuorum, quia magis vitabant homines quod euitare non poterant mortem carnis, quam mortem spiritus, id est, magis poenam quam meritum poenae: nam non peccare aut non curatur, aut parum curatur: non mori autem quantum non obtineatur, vehementer satagitur: vitae mediator ostendens, quam non sit mors timenda, quae per humanam conditionem iam euadi non potest, sed potius impietas, quae per fidem caueri potest, occurrat nobis ad finem quod venimus, sed non quae venimus. Nos enim ad mortem per peccatum venimus, ille per iustitiam: & ideo cum sit mors nostra poena peccati, mors illius facta est hostia pro peccato. Quapropter cum spiritus corpori preponatur, morsque sit spiritus a deo deseri, mors autem corporis a spiritu deseri: eaque sit poena in morte corporis, ut spiritus quia volens deseruit deum, deserat corpus inuitus: ut cum spiritus deum deseruerit, quia voluit, deserat corpus etiam si noluerit: nec deserat cum voluerit, nisi aliquam sibi vim, quae ipsum corpus perimatur, intulerit: demonstrauit spiritus mediatoris, quam nulla poena peccati usque ad mortem carnis accesserit, quia non eam deseruit inuitus, sed quia voluit, quando voluit, quomodo voluit. Quippe dei verbo ad unitatem commixtus est homo: Hinc ait, Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo iterum sumendi eam, Nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a me & iterum sumo eam. Et hoc maxime mirati sunt, sicut Euangelium loquitur, qui praesentes erant, cum post illam vocem, in qua figuram peccati nostri adidit, continuo tradidit spiritum. Longa enim morte cruciabantur ligno suspensi. Vnde latronibus ut iam morerentur, & de ligno ante sabbatum deponerentur, crura confracta sunt. Ille autem quia mortuus inuentus est, miraculo fuit. Hoc etiam Pilatum legimus fuisse miratum, cum ab ipso sepeliendum corpus domini peteretur. Ille itaque deceptor qui fuit homini mediator ad mortem, falsoque se opponit ad vitam nomine purgationis per sacra & sacrificia sacrilega quibus superbi seducuntur, quia nec participationem mortis nostrae habere potuit, nec resurrectionem suam, simplam quidem suam mortem ad duplam nostram potuit afferre: simplam vero resurrectionem in qua & sacramentum esset renouationis nostrae, & eius quae in fine futura est euigilationis exemplum, non utique potuit, ille proinde qui spiritu viuus carnem suam mortuum resuscitauit, verus vitae mediator illum spiritu mortuum & mortis mediatorem a spiritibus in se credentium foras misit, ut non regnaret intrinsecus, sed forinsecus oppugnaret, nec tamen expugnaret. Cui se ipse quoque tentandum praebuit, ut ad superandas etiam tentationes eius mediator esset, non solum per adiutorium, verum etiam per exemplum. At ille primitus ubi per omnes aditus ad interiora molies irrepere, expulsus est, post baptismum in eremo completa omni tentatione illecebrosa, quia viuus spiritu, spiritu mortuus non inuasit, quoquo modo auidus mortis humanae conuertit se ad faciendam mortem, quam potuit: & permissus est in illud quod ex nobis mortale viuus mediator acceperat. Et ubi potuit aliquid facere, ubi ex omni parte deiectus est, & vnde accepit exterius potestatem dominicam carnis occidendae, inde interior eius potestas qua nos tenebat occisa est. Factum est enim ut vincula peccatorum multorum, in multis mortibus per vnum vnam mortem quam peccatum nullum praecesserat, soluerentur. Quia propterea dominus pro nobis indebitam reddidit, ut nobis debita non noceret. Neque enim iure cuiusquam potestatis exutus est carne, sed ipse se exiit. Na qui posset non mori

Mors Christi spontanea. Cap. XIII.

Commixtio. Ioan. 10.

Ioan. 19.

Marc. 15.

M

Math. 4.

Ibidem.

Ioan. 10.

Coloss. 2.

A mori si nollet, proculdubio quia voluit mortuus est: & ideo principat & potestates expleauit, fiducialiter triumphans eas in semetipso. Morte sua quippe vno verissimo sacrificio pro nobis oblato, quicquid culpatum erat vnde nos principatus & potestates ad luenda supplicia iure detinebant, purgavit, aboleuit, extinxit, & sua resurrectione in nouam vitam nos praedestinos vocauit, vocatos iustificauit, iustificatos glorificauit. Ita diabolus hominem quem per consensionem seductum, tanquam iure integro possidebat, & ipse nulla corruptione carnis & sanguinis septus, per istam corporis mortalis fragilitatem, nimis egeno & infirmo, tanto superior, quanto velut ditior & fortior, quasi pannoso & erumoso dominabatur, in ipsa morte carnis amisit. Quod enim cadentem non secutus impulit peccatorem, illuc descendente persecutus compulsi redemptorem. Sic in mortis confortio filius dei nobis fieri dignatus est amicus, quod non pertinendo meliorem se nobis atque maiorem putabat inimicus. Dicit enim redemptor noster: Maiorem dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat pro amicis suis. Quocirca etiam ipso domino se credebat diabolus superior, in quantum illi dominus in passionibus cessit, quia & de ipso intellectum est quod in Psalmo legitur: Minuisti eum paulominus ab angelis: ut ab iniquo velut equo iure aduersum nos agere, ipse occisus innocens eum iure aequissimo superaret, atque ita captiuitatem propter peccatum factam captiuaret: nosque liberaret a captiuitate propter peccatum iusta, suo proprio sanguine iniuste solum mortis chirographum delens, & iustificandos redimens peccatores. Hinc etiam diabolus adhuc suos illudit, quibus se per sua sacra velut purgandis, & potius implicandis atque mergendis, falsus mediator opponit, quod superbis facillime persuadet: irridere atque contemnere mortem Christi, a qua ipse quanto est alienior, tanto ab eis creditur sanctior atque diuinius. Qui tamen apud eum paucissimi remanserunt, agnoscantibus ad redemptorem suum. Nescit enim diabolus quomodo illo & insidiante & furere vtatur ad salutem fidelium suorum excellentissima sapientia dei, a fine superiore quod est initium spiritualis creaturae, usque ad finem inferiore, quod est mors corporis, pertendens fortiter & disponens omnia suauiter. Attingit enim vbiq; propter suam muditatem, & nihil inquinatum in eam incurrit, a morte autem carnis alieno diabolo vnde nimium superbus incedit, mors alterius generis preparatur in aeterno igne tartari, quo non solum cum terrenis, sed etiam cum aëreis corporibus excruciarum spiritus possint. Superbi autem homines quibus Christus, quia mortuus est, viluit, ubi nos tam magno precio emit, & istam mortem reddidit cum hominibus conditionem erumosa naturae, quae trahitur a primo peccato, & in illam cum illo praecipitabuntur. Quem propterea Christo praeposuerunt, quia eos in istam deiecit, quod per distantem naturam ipse non cecidit, & quod propter eos per ingentem misericordiam ille descendit: & tamen se demonibus esse meliores non dubitant credere, eosque maledictis omnibus insectari detestariq; non cessant, quos certe alienos ab huius mortis passione nouerunt, propter quam Christum contemnant. Nec se volent considerare, quam fieri poterit, ut in se manens, nec per seipsum ex vlla parte mutabile dei verbum, per inferioris tamen naturae susceptionem aliquid inferius pati posset, quod immundus daemon, quia terrenum corpus non habet, pati non possit. Sed cum sint

Roma. 8.

Ioan. 15.

Psal. 8.

Ephes. 4.

Coloss. 2.

Sapient. 7. Sapient. 8.

C

Christus peccatissima vitima. Cap. XIII.

ipsum demonibus meliores, tamen quia carnem portant, mori sic possunt, quemadmodum mori daemones, qui ea non portant: non utique possunt. Et cum de ritibus sacrificiorum suorum multum praesumant, quia se fallacibus superbisque spiritibus immolare non sentiunt, aut si iam sentiunt aliquid sibi prodesse arbitrantur perfidorum & inuidorum amicitiam, quorum intentionis nullum negocium est, nisi impeditio reditus nostri: non intelligunt ne ipsos quidem superbissimos spiritus honoribus sacrificiorum gaudere potuisse, nisi vni vero deo pro quo colunt, verum sacrificium deberetur. Neque id posse rite offerri, nisi per sacerdotem sanctum & iustum, nec nisi ab eis accipiatur quod offertur, pro quibus offertur, atque id sine vitio sit, ut pro vitiosis mundandis possit offerri. Hoc certe omnes cupiunt, qui pro se offerri sacrificium deo volunt. Quis ergo tam iustus & sanctus sacerdos, quam vnicus filius dei, qui non opus haberet per sacrificium sua purgare peccata, nec originalia, nec ex humana vita quae adduntur? Et quid tam congruenter ab hominibus sumeretur quod pro eis offerretur, quam humana caro? Et quid tam aptum huic immolationi, quam caro mortalis? Et quid tam mundum pro mundandis vitis mortalium, quam sine vlla contagione carnalis concupiscentiae, caro nata in vtero & ex vtero virginali? Et quid tam grate offerri & suscipi posset, quam caro sacrificij nostri, corpus effectum sacerdotis nostri? Ut quonia quatuor considerantur in omni sacrificio, cui offeratur, a quo offeratur, quid offeratur, pro quibus offeratur, id est ipse vnus verusque mediator, per sacrificium pacis reconcilians nos deo, vnum cum illo maneret cui offerebat, vnus in se faceret pro quibus offerebat, vnus ipse esset qui offerebat, & quod offerebat. Sunt autem quidam qui se putant ad contemplandum deum, & inharendum deo virtute propria posse purgari, quos ipsa superbia maxime maculat. Nullum enim vitium est cui magis diuina lege resistitur, & in quod magis accipiat dominandi ius ille superbissimus spiritus: ad ima mediator, ad summa interclusor: nisi occulte insidians alia via deuictetur, aut per populum deficientem, quod interpretatur Amalech, aperte saeuens, & ad terram repromissionis repugnando transitum negans, per crucem domini quae Moyse manibus extensis est praefigurata superetur. Hinc enim purgationem sibi isti virtute propria pollicentur, quia nonnulli eorum potuerunt aciem, mentis ultra omnem creaturam transmittere, & lucem incommutabilis veritatis quantumtunc ex parte contingere, quod Christianos multos ex fide interim sola viuentes, nondum potuisse derident. Sed quid prodest superbienti, & ob hoc erubescenti lignum conscendere, de longinquo prospicere patriam transmarinam? Aut quid obest humili de tanto intervallo non eam videre, in illo ligno ad eam venienti, quo de dignatur ille portari? Hi etiam resurrectionem carnis nos credere reprehendunt, sibi quoque potius etiam de his rebus credi volunt. Quasi vero quia praesens incommutabilemque substantiam, per illa quae facta sunt intelligere potuerunt, propterea de conuersione rerum mutabilium, aut de contextu seculorum ordine consulendi sunt. Nunquid enim quia verissime disputant, & documentis certissimis persuadet, aeternis rationibus omnia temporalia fieri, propterea potuerunt in ipsis rationibus perspicere, vel ex ipsis colligere quae sint animalium genera, quae femina singulorum in exordiis, qui modus in incrementis, qui numerus per conceptus, per ortus, per atates, per occasus, qui motus in appetendis quae secundum naturam sunt, fugiendiq; contrariis: Nonne ista omnia, non per illam

Christus peccatissima vitima. Cap. XIII.

Christus peccatissima vitima. Cap. XIII.

Purificatio. nec humanae perniciosa. Cap. XV.

Exod. 17.

F

Vaticinia mundi. Cap. XVI. Roma. 1.

G illam incommutabilem sapiētiam, sed per locorum ac temporum historiam quæsierunt, & ab aliis experta atque cōscripta crediderunt? Quo minus mirandum est, nullo modo eos potuisse prolixiorum seculorum sermone vestigare, & quandam metam eius excursus, quo tanquā fluitio genus decurrit humanum, atque inde conuersionem ad suum cuique debitum terminum. Ista enim nec Historici scribere potuerunt longe futura & à nullo experta atque narrata. Nec isti Philosophi ceteris meliores in illis summis æternisq; rationibus intellectu talia contemplati sunt: Alioquin non eiusdem generis præterita quæ potuerunt historice inquirere, sed potius & futura prænoscerent. Quod qui potuerunt, ab eis vates, à nostris Prophetae appellati sunt. Quanquā & Prophetarum nomen nō omnino alienum est à literis eorum, sed plurimum interest vtrum experimento præteritorū futura coniciantur. Sicut medici multa præuidendo, etiam literis mandauerunt, quæ ipsi experta notauerunt: Sicut denique agricolæ vel etiam nauæ multa prænunciant. Talia enim si ex longis interuallis temporū fiant, diuinationes purantur. An vero iam ventura præfenserint, & longe visa venientia nunciant, pro acuto sensu videntium, quod cū faciunt aëreæ potestates diuinare creduntur: tanquam si quisquam de montis vertice aliquem longe videat venientem, & proxime in campo habitantibus ante nunciet: an ab angelis sanctis quibus ea deus per verbum sapiētiamque suam indicat, vbi & futura & præterita stant, vel quibusdā prænunciantur hominibus, vel ab eis audita, rursus ad alios homines transmittant: an ipsorum hominum quorundam mentes intantū euehantur spiritu sancto, vt non per angelos, sed per seipsas futurorum instantes causas, in ipsa summa rerū arce cōspiciant. Audiunt enim ista & aëreæ potestates, siue angelis ea nunciantibus, siue hominibus, & tantum audiūt quantum opus esse ille iudicat, cui subiecta sunt omnia. Multa etiam prædicantur instinctu quodā, impulsio spiritus nescientium, sicut Caiphas nesciuit quid dixit, sed eum esset Pontifex prophetauit. Ergo de successione seculorum, & de resurrectione mortuorum, Philosophos nec illos consulere debemus qui creatoris æternitatem, in quo viuimus, mouemur & sumus, quantum potuerunt intellexerunt. Quia per ea quæ facta sunt cognoscentes deum, non sicut deum glorificauerūt, aut gratias egerunt, sed dicentes se esse sapientes stulti facti sunt. Et cum idonei nō essent, in æternitatem spiritualis incommutabilisque naturæ aciem mentis tam constanter infigere, vt in ipsa sapientia cōditoris atque rectoris vniuersitatis viderent volumina seculorum, quæ ibi iam essent & semper essent, hic autem futura essent, vt non essent: atq; vt ibi viderent conuersiones in melius, non solum animorum, sed etiam corporum humanorum vsq; ad sui modi perfectionem: cū ergo ad hæc videnda nullo modo essent idonei, ne ad illud quidem digni habiti sunt, vt eis ista per sanctos angelos nunciarent: siue forissecus per sensus corporis, siue interioribus reuelationibus in spiritu expressis: sicut patribus nostris vera pietate præditis hæc demonstrata sunt: qui ea prædicetes vel de præsentibus signis vel de proximis rebus, ita vt prædixerant, factis fidem facientes, auctoritatem cui de lōge futuris vsque in seculi finem crederetur, habere meruerunt. Potestates autem aëreæ superbae atque fallaces, etiā si quædam de societate & ciuitate sanctorum, & de vero mediatore à factis Prophetis vel angelis audita per suos vates dixisse reperiantur, id egerūt vt per hæc aliena vera, etiam fideles dei si possent ad sua falsa traducerent.

Deus autem per nescientes id egit, vt veritas vndiq; resonaret fidelibus in adiutorium, impiis in testimonium. Quia igitur ad æterna capeſſenda idonei non eramus, fordesq; peccatorum nostrorum nos prægrauabāt temporalium rerum amore contractæ, & de propagine mortalitatis tanquam naturaliter inolite, purgandi eramus. Purgari autē vt cōtemperemur æternis, non nisi per temporalia possemus, qualibet iam cōtemperati tenebamur. Sanitas enim à morbo plurimum distat, sed medici curatio nisi morbo congruat, nō perducit ad sanitatem. Inutilia temporalia decipiūt ægros, vtilia temporalia suscipiunt sanandos, & traiciunt ad æterna sanatos. Mens autem rationalis sicut purgata contemplationem debet rebus æternis, sic purganda temporalibus fidem. Dixit quidam & illorum qui quondam apud Græcos sapientes habiti sunt, Quantum ad id quod ortum est æternitas valet, tantum ad fidem veritas. Et profecto est vera sententia. Quod enim nos temporale dicimus, hoc ille quod ortum est appellauit. Ex quo genere etiam nos sumus, non tantum secundum corpus, sed etiam secundum animi mutabilitatem. Non enim proprie vocatur æternum, quod aliqua ex parte mutatur. In quantum igitur mutabiles sumus, intantum ab æternitate distamus. Promittitur autē nobis vita æterna per veritatem, à cuius perspicuitate rursus tantum distat fides nostra, quantum ab æternitate mortalitas. Nūc ergo adhibemus fidem rebus temporaliter gestis propter nos, & per ipsam mundamur, vt cum ad speciem venerimus, quemadmodū succedit fidei veritas, ita mortalitati succedat æternitas. Quapropter quoniam fides nostra fiet veritas, cum ad id quod nobis credentibus promittitur, peruenerimus: promittitur autem nobis vita æterna: & dixit veritas, non quæ fiet sicut futura est fides nostra, sed quæ semper est veritas, quia ibi est æternitas: dixit ergo veritas, Hæc est autem vita æterna, vt cognoscāt te vnū verum deum, & quem misisti Iesum Christum: cum fides nostra videndo fiet veritas, tunc mortalitatem nostram commutatam tenebit æternitas. Quod donec fiat & vt fiat, quia rebus ortis accomodamus quidem fidē credulitatis, sicut in æternis speramus veritatem contemplationis, ne fides mortalitatis vitæ dissonaret à veritate æternæ vitæ, ipsa veritas patri cōæterna de terra orta est, cū filius dei sic venit vt fieret filius hominis, & ipse quidem in se exciperet fidem nostram, quia nos perduceret ad veritatem suam, qui sic suscepit mortalitatem nostrā vt non amitteret æternitatem suam. Quantum enim ad id quod ortum est æternitas valet, tantum ad fidem veritas. Ita ergo nos purgari oportebat, vt ille nobis fieret ortus qui maneret æternus, nec alter nobis esset in fide alter in veritate. Nec ab eo quod orti sumus, ad æterna transire possemus, nisi æterno per ortum nostrum nobis sociato, ad æternitatem ipsius traiceremur. Nūc itaque illuc quodammodo secuta est fides nostra, quod ascendit in quæ credimus, ortus, mortuus, resuscitatus, assumptus. Horū quatuor, duo priora noueramus in nobis. Scimus enim homines & oriri & mori: Duo autem reliqua, id est resuscitari & assumi, iuste in nobis futura speramus, quia in illo facta credidim⁹. Itaq; in illo quia & id quod ortum erat transit ad æternitatem, transiturū est & nostrum, cū fides peruenerit ad veritatem. Iam enim credentibus vt in verbo fidei manerent, & inde ad veritatem, ac per hoc ad æternitatem perducti à morte liberarentur, ita loquitur: Si manseritis in verbo meo, vere discipuli mei eritis. Et quasi quærerent, quo fructu secutus ait, Et cognoscetis veritatem. Rursus quasi dicerent: Quid prodest

K
Per fidē euehimur ad incommutabilem veritatem. Ca. XVIII.

L

Ioan. 17.

Psal. 84.

M

Ioan. 8.

Fili⁹ quomō fact⁹ minor. Cap. XIX. Acto. 15.

Ioan. 1.

Gala. 4.

1. sen. dist. 16. ca. sed prius qua.

Ioan. 14.

Ioan. 1.

Ioan. 14.

Ioan. 1.

Mittens & missus equales. Ca. XX.

Ioan. 1.

A prodest mortalibus veritas: Et veritas, inquit, liberabit vos. Vnde nisi à morte, à corruptione, à mutabilitate? Veritas quippe immortalis, incorrupta, incommutabilis permanet. Vera autem immortalitas, vera incorruptibilitas, vera incommutabilitas, ipsa est æternitas. Ecce ad quod missus est filius dei, imò vero ecce quid est missum esse filium dei: Quæcunque propter faciendam fidem qua mundaremur ad contemplandam veritatem in rebus ortis ab æternitate prolatis, & ad æternitatem relatis temporaliter gesta sunt, aut testimonia missionis huius fuerunt, aut ipsa missio filij dei. Sed testimonia quædam venturum prænunderunt, quædam venisse testata sunt. Factum quippe creaturam per quem facta est omnis creatura, omnem creaturam teste habere oportebat. Nisi enim multis missis prædicaretur vnus, nō multis dimissis teneretur vnus. Et nisi talia essent testimonia quæ paruus magna esse videretur, non crederetur ille ita magnus, vt magnos faceret magnus qui ad paruos missus est paruus. Incomparabiliter enim maiora filij dei facta sunt cœlum & terra, & omnia quæ in eis sunt, quia omnia per ipsum facta sunt, quàm signa & portenta quæ in eius testimonium proruperunt. Sed tamen homines vt hæc magna per eum facta parui crederent, illa parua tanquam magna tremuerunt. Cum ergo venit plenitudo temporis, misit deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, vsque adeo paruus, vt factū, eo itaque missum quo factum. Si ergo maior mittit minorem, fatemur & nos factū minorem, & in tantum minorem in quantum factum, & intantum factum in quantum missum. Misit enim filium suum factum ex muliere, per quem tamen quia facta sunt omnia, non solum priusquam factus mitteretur, sed priusquam essent omnia, eundem mittenti confitemur æqualem, quem dicimus missum minorem. Quomodo ergo ante istam plenitudinē temporis, qua eum mitti oportebat, priusquam missus esset videri à patribus potuit, cū eis angelica quædam visa demonstrarentur, quando nec iam missus, sicut æqualis est patri videbatur? Vnde em dicit Philippo, à quo vtique sicut à ceteris, & ab ipsis à quibus crucifixus est in carne videbatur, Tāto tempore vobiscum sum & nō cognouistis me: Philippe qui me videt, videt & patrem: nisi quia videbatur & nō videbatur? Videbatur sicut missus factus fuerat, nō videbatur sicut per eum omnia facta erant. Aut vnde etiam illud dicit: Qui habet mandata mea & seruat ea, ipse est qui diligit me: & qui diligit me, diligitur à patre meo, & ego diligam eum & manifestabo ei meipsum: cum esset manifestus ante oculos hominum, nisi quia carnem, quod verbum in plenitudine temporis factum erat, suscipiendam nostræ fidei porrigebat: ipsum autem verbum per quod omnia facta erant, purgata per fidem menti contemplandū in æternitate seruabat? Si autem secundū hoc missus à patre filius dicitur, quia ille pater est, ille filius, nullo modo impedit vt credamus, æqualem patri esse filiū & cōsubstantialē, & cōæternum, & tamen à patre missum filium. Non quia ille maior est ille minor, sed quia ille pater, ille filius: ille genitor, ille genitus: Ille à quo est qui mittitur, ille qui est ab eo qui mittit. Filius enim à patre est, non pater à filio. Secundū hoc iam potest intelligi, non tantū ideo dici missus filius, quia verbum caro factum est, sed ideo missus vt verbū caro fieret, & per præsentiam corporalem illa quæ scripta sunt operaretur: id est vt nō tantum homo missus intelligatur quod verbū caro factum est, sed & verbum missum vt homo fieret: quia non secundum imparem potestatem vel substan-

tiam vel aliquid quod deo patri nō sit æquale missus est, sed secundum id quod filius à patre est, non pater à filio: Verbum enim patris est filius, quod & sapientia eius dicitur. Quid ergo mirum si mittitur, non quia inæqualis est patri, sed quia est manatio quædam claritatis omnipotentis dei sincera: Ibi autē quod manat, & de quo manat vnus eiusdemq; substantiæ est. Nec enim sicut aqua de foramine terre aut lapidis manat, sed sicut lux de luce. Nam quod dictum est: Candor est enim lucis æternæ, quid aliud dictum est, quàm lux est lucis æternæ? Candor quippe lucis, quid nisi lux est? Et ideo cōæterna luci, de qua lux est. Maluit autem dicere, candor lucis, quàm lux lucis, ne obscurior putaretur ista quæ manat, quàm illa de qua manat. Cū enim auditur candor eius esse ista, facilius est vt per hanc lucere illa, quàm hæc minus lucere credatur. Sed quia cauendū non erat ne minor lux illa putaretur quæ istam genuit, hoc enim nullus vnquā hæreticus ausus est dicere, nec credendum est aliqūe ausrum, illi cogitationi occurrit scriptura qua post se videri obscurior lux ista quæ manat, quàm illa de qua manat. Quam suspicionem tulit, cum ait: Candor est illius, id est, lucis æternæ, atque ita ostendit æqualem. Si enim hæc minor est, obscuritas illius est, non candor illius. Si autem maior est, non ex ea manat: Non enim vinceret de qua genita est. Quia ergo ex illa manat, nō est maior quàm illa. Quia vero non obscuritas illius sed candor illius est, non est minor, æqualis est ergo. Neque hoc mouere debet, quia dicta est manatio quædam claritatis omnipotentis dei sincera: tanquam ipsa non sit omnipotens, sed omnipotentis manatio. Mox enim de illa dicitur: Et cum sit vna, omnia potest. Quis est autem omnipotēs, nisi qui omnia potest? Ab illo itaq; mittitur, à quo emanat. Sic enim expetitur ab illo, qui amabat eā & desiderabat eam. Emitte, inquit, illā de sanctis cœlis tuis, & mitte illam à sede magnitudinis tuæ vt mecum sit, & mecum labore, id est doceat me laborare ne labore. Labores enim eius, virtutes sunt de quibus iam dictum est. Sed aliter mittitur vt sit cum homine, aliter missa est vt ipsa sit homo. In animas enim sanctas se trāffert, atque amicos dei & Prophetas cōstituit, sicut etiam implet sanctos angelos, & omnia talibus ministeriis congrua per eos operatur. Cum autem venit plenitudo temporis, missa est, non vt impleret angelos, nec vt esset angelus, nisi in quantum consilium patris annunciabat, quod & ipsius erat, Nec vt esset cum hominibus, aut in hominibus: Hoc enim & antea in patribus & Prophetis: sed vt ipsum verbū caro fieret, id est homo fieret: in quo futuro reuelato sacramento, etiam eorum sapientium atq; sanctorum salus esset, qui priusquam ipse de virgine nasceretur, de mulierib⁹ nati sunt, & in quo factū atq; prædicato salus sit omnium credentium, sperantium diligentium. Hoc enim magnum pietatis est sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est gētibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria. Ab illo ergo mittitur dei verbum, cuius est verbum. Ab illo mittitur de quo natum est. Mittit qui genuit, mittitur quod genitum est. Et tunc vniciue mittitur, cum à quoquam cognoscitur atque percipitur quantum cognosci & percipi potest pro captu, vel proficientis in deum, vel perfectæ in deo animæ rationalis. Non ergo eo ipso quo de patre natus est, missus dicitur fili⁹. Sed vel eo quod apparuit huic mundo verbum caro factum: Vnde dicit, Exiui à patre & veni in hunc mundum: Vel eo quod ex tempore cuiusque mente percipitur, sicut dictum est, Mitte illam vt mecum

Sapient. 7.

Ibidem.

E

Sapient. 7.

1. sen. dist. 15. ca. ad quod.

1. sen. dist. 14. cap. ecce dist. 13.

Gal. 4.

Ioan. 1.

1. Timo. 3.

3. sen. dist. 1. ca. diligēt.

1. sen. dist. 15. cap. ad quod.

1. sen. di. 15. ad quod dicitur.

meum

G mecum sit, & mecum laboret. Quod ergo natum est ab aeterno, aeternus est: Candor est enim lucis aeternae. Quod autem mittitur ex tempore, à quoquā cognoscitur. Sed cum in carne manifestatus est filius dei, in hunc mundum missus est in plenitudine temporis, factus ex femina. Quia enim in sapientia dei non poterat mundus cognoscere per sapientiam deum, quoniam lux lucet in tenebris, & tenebrae eam non comprehenderunt, placuit deo per stultitiam praedicationis saluos facere credentes, ut verbum caro fieret & habitaret in nobis. Cum autem ex tempore cuiusque profectus mente percipitur, mitti quidem dicitur, sed non in hunc mundum. Neque enim sensibilibiter apparet, id est corporeis sensibus praesto est. Quia & nos secundum quod mente aliquid aeternum quantum possumus capimus, non in hoc mundo sumus. Et omnium iustorum spiritus, etiam adhuc in hac carne viuētium, in quantum diuina sapiunt, non sunt in hoc mundo. Sed pater cum ex tempore à quoquā cognoscitur, non dicitur missus: Non enim habet de quo missus sit, aut ex quo procedat, Sapientia quippe dicit: Ego ex ore altissimi prodiui. Et de spiritu sancto dicitur, a patre procedit, pater vero à nullo. Sicut ergo pater genuit, filius genitus est, ita pater misit, filius missus est. Sed quemadmodum qui genuit & qui genitus est, ita & qui misit & qui missus est vnum sunt, quia pater & filius vnum sunt: Ita etiam spiritus sanctus vnum cum eis est, quia haec tria vnum sunt. Sicut enim natū esse est filio à patre esse, ita mitti est filio, cognosci quod ab illo sit. Et sicut spiritu sancto donū dei esse est à patre pcedere, ita mitti est cognosci quod ab illo procedat. Nec possumus dicere quod spiritus sanctus & à filio non procedat: Neque enim frustra idem spiritus & patris & filij spiritus dicitur. Nec video quid aliud significare voluerit, cum sufflans in faciem discipulorum, ait, Accipite spiritum sanctum. Neque enim flatus ille corporeus, cum sensu corporaliter tangendi procedens ex corpore, substantia spiritus sancti fuit, sed demonstratio per congruam significationem, non tantum à patre, sed & à filio procedere spiritum sanctum. Quis enim demensissimus dixerit, alium fuisse spiritum quem sufflans dedit, & alium quem post ascensionem suam misit? Vnus enim spiritus, est spiritus dei, spiritus patris & filij, spiritus sanctus qui operatur omnia in omnibus. Sed quod bis datus est, dispensatio certe significationis fuit, de qua suo loco quantum dominus dederit differemus. Quod ergo ait dominus, Quem ego mittam vobis à patre: ostendit spiritum & patris & filij: quia etiam cum dixisset, quem mittet pater: addidit, in nomine meo: non tamen dixit, quem mittet pater à me: quemadmodum dixit, quem ego mittā vobis à patre: videlicet ostendens quod totius diuinitatis, vel si melius dicitur, deitatis, principium pater est. Qui ergo à patre procedit & filio, ad eum refertur à quo natus est filius. Et quod dicit Euangelista, Spiritus nondum erat datus, quia Iesus nōdum erat clarificatus: quomodo intelligitur, nisi quia certa illa spiritus sancti datio vel missio post clarificationem Christi futura erat qualis nunquam antea fuerat. Neque enim antea nulla erat, sed talis nō fuerat. Si enim antea spiritus sanctus nō dabatur quo impleri Propheta locuti sunt, cū aperte scriptura dicat, & multis locis ostendat spiritu sancto eos locutos fuisse: cum & de Ioanne Baptista dictum sit, spiritu sancto replebitur iam inde ab utero matris suae: & spiritu sancto repletus Zacharias inuenitur pater eius, ut de illo talia diceret: & spiritu sancto Maria, ut talia de domino quem gestabat utero praedicaret: spiritu sancto Simoē & Anna, ut magnitudinem Christi paruuli agno-

scerent: quomodo ergo spiritus nōdum erat datus, quia Iesus nondū erat clarificatus, nisi quia illa datio, vel donatio, vel missio spiritus sancti, habitura erat quandam proprietatem suam in ipso aduentu, qualis antea nunquā fuit? Nusquam enim legimus, linguis quas nō nouerant homines locutos, veniente in se spiritu sancto, sicut tunc factum est, cum oporteret eius aduentum signis sensibilibus demonstrari, ut ostenderetur totum orbem terrarum atque omnes gentes in linguis variis constitutas, credituras in Christum per donum spiritus sancti, ut impletur quod in Psalmo canitur, Non sunt loquela neque sermones, quorum non audiantur voces eorum: In omnem terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terra verba eorum. Verbo itaque dei ad unitatem personae copulatur, & quodammodo commixtus est homo, cū veniente plenitudine temporis missus est in hunc mundum, factus ex femina filius dei, ut esset & filius hominis propter filios hominum. Hāc personam angelica natura figurare antea potuit, ut praenunciaret, non expropriare ut ipsa esset. De sensibili autem demonstratione spiritus sancti, siue per columbae speciem, siue per linguas igneas, cum eius substantiam patri & filio coaeternam, pariterque incommutabilem subdita & seruens creatura temporalibus motibus & formis ostenderet, cum ad eius personam unitatem, sicut caro quod verbum factum est non copularetur, non audeo dicere nihil tale factū esse antea. Sed planē fidenter dixerim, patrem & filium & spiritum sanctum vnus eiusdemque substantiae, deum creatorem, trinitate omnipotentem inseparabiliter operari, sed ita nō posse per lōge imparem maximeque corpoream creaturam inseparabiliter demonstrari, sicut per voces nostras quae utique corporaliter sonant, non possunt pater & filius & spiritus sanctus, nisi suis & propriis interuallis temporum certa separatione distinctis, quae suae cuiusque vocabuli syllabae occupant, nominari. In sua quippe substantia qua sunt tria, vnū sunt pater & filius & spiritus sanctus, nullo temporali motu super omnem creaturam id ipsum sine vllis interuallis temporum vel locorum, & simul vnum atque idem ab aeternitate in aeternitatem, tanquam ipsa aeternitas quae sine veritate & charitate non est. In meis autem vocibus separati sunt pater & filius & spiritus sanctus, nec simul dici poterunt, & in literis visibilibus sua separatim locorum spatia tenuerunt. Et quemadmodum cū memoriam meā & intellectum & voluntatem nomino, singula quidem nomina ad res singulas referuntur, sed tamen ab hominibus tribus singula facta sunt: nullum enim horum trium nominum est, quod non & memoria & intellectus & voluntas mea simul operata sunt: Ita trinitas simul operata est, & vocem patris, & carnem filij, & columbae spiritus sancti, cum ad singulas personas haec singula referantur. Qua similitudine utcumque cognoscitur inseparabilem in seipsa Trinitatem per visibilibus creaturae speciem separabiliter demonstrari, & inseparabilem Trinitatis operationem, etiam in singulis esse rebus, quae vel ad patrem, vel ad filium, vel ad spiritum sanctum demonstrandum proprie pertinere dicuntur. Si ergo à me quaeritur, quomodo facte sint vel voces vel sensibiles formae atque species ante incarnationem verbi dei quae hoc futurum praefiguraret, per angelos eadem operatum esse respondeo, quod etiam scripturarum sanctarum testimoniis quantum existimo satis ostendi. Si autem quaeritur ipsa incarnatio quomodo facta sit, ipsum verbum dei, dico carnem factum, id est hominem factum, non tamen in hoc quod factum est conuersum atque mutatum: ita sanē factum, ut ibi sit non tantum verbum

A lum dei, & hominis caro, sed etiam rationalis hominis anima, atque hoc totum & deus dicatur propter deum & homo propter hominem. Quod si difficile intelligitur, mens fide purgetur, magis magisque abstinēdo à peccatis, & bene operando & orando cum gemitu desideriorum sanctorum, ut per diuinum adiutorium proficiendo, & intelligat, & amet. Si autem quaeritur post incarnationem verbi, quomodo facta sit vel vox patris, vel species corporalis qua spiritus sanctus demonstratus est, per creaturam quidem facta ista non dubito: sed vtrum tantummodo corporalem atque sensibilem: an adhibito spiritu etiam rationali vel intellectuali, hoc enim quibusdam placuit appellare, quod Graeci dicunt *νοεμα*: nō quidem ad unitatem personae, quis enim hoc dixerit, ut quicquid illud est creaturae per quod sonuit vox patris, ita sit deus pater, aut quicquid illud est creaturae in quo per colūbe specie vel per igneas linguas spiritus sanctus demonstratus est, ita sit spiritus sanctus, sicut est dei filius homo ille qui de virgine factus est: sed tantummodo ad ministerium peragenda significationis, sicut oportuisse deus iudicauit: an aliquid aliud intelligendū sit, inuenire difficile est, & temere affirmare nō expedit. Quomodo tamen ista sine rationali vel intellectuali creatura potuerint fieri, nō video. Neque adhuc locus est explicare, cur ita sentiam, quantum vires dominus dederit. Prius enim sunt discutienda & refellenda hereticorum argumenta, quae non ex diuinis libris, sed ex rationibus suis proferrunt, quibus se vehementer cogere arbitrantur testimonia scripturarum quae de patre & filio & spiritu sancto sunt, ita esse intelligenda ut ipsi volunt. Nunc autem nō ideo minorem filium quia missus est à patre, nec ideo minorem spiritum sanctum quia & pater eū misit & filius, sufficienter quantum arbitror demonstratum est. Siue enim propter visibilem creaturam, siue potius propter principij commendationem, non propter inaequalitatem vel imparilitatem vel dissimilitudinem substantiae in scripturis haec posita intelliguntur: quia etiā si voluisset deus pater per subiectam creaturam visibiliter apparere, absurdissime tamen aut à filio quem genuit, aut à spiritu sancto qui de illo procedit, missus diceretur. Iste igitur sit huius voluminis modus, deinceps in ceteris adiuuante domino, illa hereticorum versutissima argumenta qualia sunt & quemadmodum redarguantur videbimus.

C Libri quarti Finis.
 DIVI AVRELII AVGVSTINI
 Hipponensis Episcopi de Trinitate Liber quintus.

INC iam exordians ea dicere quaerere ut cogitatur vel ab homine aliquo vel certe à nobis non omnimodo possunt: quantum & ipsa nostra cogitatio, cum de dei Trinitate cogitamus, lōge se illi de quo cogitat, imparem sentiat, neque ut est eum capiat, sed ut scriptū est, etiam à tantis quantum Paulus Apostolus hic erat, per speculū & in enigmate videatur: primum ab ipso domino deo nostro de quo semper cogitare debemus, & de quo digne cogitare non possumus, cui laudando reddenda est omni tempore benedictio, & cui enunciando nulla competit dictio, & adiutorium ad intelligenda atque explicanda quae intendo, & veniam precor sicuti offendo. Memor sum enim, non fo-

lum voluntatis, verum etiam infirmitatis meae. Ab his etiam qui ista lecturi sunt ut ignoscant peto, ubi me magis voluisse quam potuisse dicere aduerterint, quod vel ipsi melius intelligunt, vel propter mei eloquij difficultatem non intelligunt, sicut ego eis ignosco ubi propter suam tarditatem me intelligere non possunt. Facilius enim nobis inuicem ignoscimus, si nouerimus, aut certe credēdo firmum tenuerimus, ea quae de natura incommutabili & inuisibili, summeque viuente ac sibi sufficiente dicuntur, non ex consuetudine visibilium atque mutabilium & mortalium vel egenarum rerum esse metienda: sed cum in his etiam quae nostris corporalibus adiacent sensibus, vel quod nos ipsi in interiore homine sumus, scientia comprehendēdis laboremus nec sufficiamus, non tamen impudenter in illa quae supra sunt diuina & ineffabilia, pietas fidelis ardescit, nō quam suarum virium inflat arrogantia, sed quam gratia ipsius creatoris & saluatoris inflammat. Nam quo intellectu deū caput homo, qui ipsum intellectum suum quo eum vult capere nondū capit? Si autem hunc iam capit, attendat diligenter nihil eo esse in sua natura melius, & videat vtrū ibi videat vlla linamenta formarum, nitores colorum, spatiosam granditatem, partium instantiam, molis distensionem, aliquas per locorum interualla motiones, vel quid eiusmodi. Nihil certe istorum inuenimus in eo, quo in natura nostra nihil melius inuenim⁹, id est in nostro intellectu, quo sapientiam capimus quantum capaces sumus. Quod ergo non inuenimus in meliore nostro, nō debemus in illo quaerere, quod longe melius est meliore nostro. Ut sic intelligamus deum si possumus quantum possumus sine qualitate bonum, sine quantitate magnum, sine intelligentia creatorem, sine situ praesentem, sine habitu omnia continentem, sine loco ubique totum, sine tempore sempiternum, sine vlla sui mutatione mutabilia facientem, nihilque patientem. Quisquis deum ita cogitat, etsi nondum potest omnium inuenire quid sit, pie tamen cauet, quantum potest aliquid de eo sentire quod nō sit. Est tamen sine dubitatione substantia, vel si melius hoc appellatur essentia, quam Graeci *ουσια* vocant. Sicut enim ab eo quod est sapere, dicta est sapientia, & ab eo quod est scire, dicta est scientia, ita ab eo quod est esse, dicta est essentia. Et quis magis est, quam ille qui dixit famulo suo Moyse, Ego sum qui sum: & dices filiis Israel, Qui est misit me ad vos: Sed aliae quae dicuntur essentiae siue substantiae capiunt accidentia, quibus in eis fiat vel magna vel quancunque mutatio. Deo autem aliquid eiusmodi accidere non potest, & ideo sola est incommutabilis substantia vel essentia, quae deus est, cui profecto ipsum esse vnde essentia nominata est, maxime ac verissime competit. Quod enim mutatur, nō seruat ipsum esse, & quod mutari potest, etiam si non mutetur, potest quod fuerat nō esse: ac per hoc illud solum quod nō tantum non mutatur, verum etiam mutari omnino non potest, sine scrupulo occurrit quod verissime dicatur esse. Quamobrem ut iam etiam de iis quae nec dicuntur ut cogitantur, nec cogitantur ut sunt, respondere incipiamus fidei nostrae aduersariis: inter multa quae Arianus aduersus catholicam fidem solent disputare, hoc sibi maxime callidissimum machinamentum proponere videntur cum dicunt: Quicquid de deo dicitur vel intelligitur, non secundum accidens sed secundum substantiam dicitur. Quapropter ingenitum esse patri secundum substantiam est, & genitum esse filio secundum substantiam est. Diuersum est autem ingenitum esse, & genitum esse, diuersa est ergo substantia patris & filij. Quibus respondemus:

Sapient. 9.
 1. Timo. 3.
 Galat. 4.
 1. Corint. 1.
 Ioan. 1.
 1. Corint. 1.
 Ioan. 1.
 1. sen. di. 15. c. praeterea.
 Eccli. 2. 4.
 Ioan. 15.
 3. sen. di. 1. c. diligenter.
 H
 Ioan. 10.
 1. sen. di. 18. c. donū vero
 Ioan. 20.
 Acto. 1.
 1. Corin. 12.
 I
 Ioan. 15.
 1. sen. di. 15. c. Hic queritur & di. 29. c. 1.
 Ioan. 7.
 Luc. 1.
 Ibidem.
 Luc. 1.

K Ioan. 7.
 Acto. 2.
 Psalm. 18.
 Commixtus Galat. 4.
 De sensibili demonstratione sancti spiritus, & de L. coeternitate Trinitatis. Cap. XXI. Matth. 10. Acto. 2. Ioan. 1.
 M
 3. sen. di. 6. c. Ne autem.

D
 1. sen. di. 8. c. Quod autē.
 1. sen. di. 8. c. cap. 1. Solus deus perfectissime est. Cap. II.
 Exod. 1. 1. sen. di. 8. c. cap. deus.

De deo quomodo cogitandū. Ca. 1.

G spondemus: Si quicquid de deo dicitur secundum substantiam dicitur, ergo quod dictum est, Ego & pater vnum sumus: secundum substantiam dictum est. Vna est igitur substantia patris & filii. Aut si hoc non secundum substantiam dictum est, dicitur ergo aliquid de deo non secundum substantiam, & ideo iam non cogimur secundum substantiam intelligere ingenitum & genitum. Item dictum est de filio, Non rapinam arbitratus est esse æqualis deo: querimus secundum quid æqualis? Si enim non secundum substantiam dicitur æqualis, admittunt ut dicatur aliquid de deo, non secundum substantiam. Admittant ergo non secundum substantiam dici ingenitum & genitum. Quod si propterea non admittunt, quia omnia de deo secundum substantiam dici volunt, secundum substantiam filius æqualis patri. Accidens autem non solet dici, nisi quod aliqua mutatione eius rei cui accidit amitti potest. Nam etsi quadam dicuntur accidentia inseparabilia quæ Grace appellatur *ἀχώριστα*, sicut est plumæ corui color niger, amittit eum tamen, non quidem quandiu pluma est, sed quia non semper est pluma. Quapropter ipsa materies mutabilis est & ex eo quoddam desinit esse illud animal, vel illa pluma, totumque illud corpus in terram mutatur & vertitur, amittit utique etiam illum colorem. Quamuis & accidens quod separabile dicitur, non separatione, sed mutatione amittatur, sicut est capillis hominum nigrigudo, quoniam dum capilli sunt possunt albescere, separabile accidens dicitur. Sed diligenter intuentibus satis apparet, non separatione quasi emigrare aliquid a capite dum canescit, ut nigrigudo inde candore succedente discedat & aliquid eat, sed illam qualitatem coloris ibi verti atque mutari. Nihil itaque accidens in deo, quia nihil mutabile aut amissibile. Quod si & illud dici accidens placet, quod licet non amittatur, minuitur tamen vel augetur, sicuti est animæ vita: nam & quædiu anima est tandiu vivit, & quia semper anima est semper desinit, sed quia magis vivit cum sapit, minusque cum desipit, fit etiam hic aliqua mutatio, non ut desit vita, sicut nec desit insipienti sapientia, sed ut minus sit: nec tale aliquid in deo sit quia omnino incommutabilis manet. Quamobrem nihil in eo secundum accidens dicitur, quia nihil ei accidit, nec tamē omne quod dicitur secundum substantiam dicitur. In rebus autem creatis atque mutabilibus quod non secundum substantiam dicitur, restat ut secundum accidens dicatur. Omnia enim accidunt eis, quæ vel amitti possunt vel minui, & magnitudines & qualitates, & quod dicitur ad aliquid, sicut amicitia, propinquitates, seruitutes, similitudines, æqualitates, & si qua huiusmodi, & situs & habitus, & loca, & tempora, & opera atque passionēs. In deo autem nihil quidem secundum accidens dicitur, quia nihil in eo mutabile est, nec tamen omne quod dicitur, secundum substantiam dicitur. Dicitur enim ad aliquid, sicut pater ad filium, & filius ad patrem, quod non est accidens, quia & ille semper pater, & ille semper filius, & non ita semper quasi ex quo natus est filius, ut ex eo quod nunquam desinat esse filius, pater non desinat esse pater, sed ex eo quod semper natus est filius nec cepit unquam esse filius. Quod si aliquando esse cepisset, aut aliquando esse desineret filius, secundum accidens diceretur. Si vero quod dicitur pater ad seipsum diceretur, non ad filium, & quod dicitur filius ad seipsum diceretur non ad patrem, secundum substantiam diceretur & ille pater & ille filius. Sed quia & pater non dicitur pater nisi ex eo quod est ei filius, & filius non dicitur nisi ex eo quod habet patrem, non secundum substantiam hæc dicuntur: quia non

quisque eorum ad seipsum, sed ad invicem atque ad alterutrum ista dicuntur: neque secundum accidens, quia & quod dicitur pater & quod dicitur filius, æternum atque incommutabile est eis. Quamobrem quamvis diuersum sit patrem esse & filium esse, non est tamen diuersa substantia, quia hæc non secundum substantiam dicuntur, sed secundum relatiuum, quod tamen relatiuum non est accidens, quia non est mutabile. Si autem huic sic putant resistendum esse sermoni, quod pater quidem ad filium dicitur, & filius ad patrem, ingenitus tamen & genitus ad seipsum dicuntur, non ad alterutrum: non enim hoc est dicere ingenitum quod est patrem dicere: quia etsi filium non genuisset, nihil prohiberet eum dicere ingenitum: & si genuisset quicquid filium, non ex eo ipse ingenitus est, quia geniti homines ex aliis hominibus gignunt & ipsi alios. Inquiunt ergo, pater ad filium dicitur, & filius ad patrem, ingenitus autem ad seipsum, & genitus ad seipsum dicitur: Et ideo si quicquid ad seipsum dicitur secundum substantiam dicitur, diuersum est autem ingenitum esse & genitum esse, diuersa igitur substantia est. Hoc si dicunt non intelligit de ingenito quidem aliquid se dicere quod diligentius pertractandum sit, quia nec ideo quisque pater quia ingenitus, nec ingenitus ideo quia pater, & propterea non ad aliquid, sed ad se dici putatur ingenitus: genitum vero mira cæcitate non aduertunt dici non posse, nisi ad aliquid. Ideo quippe filius quia genitus, & quia filius utique genitus. Sicut autem filius ad patrem, sic genitus ad genitorem refertur, & sicut pater ad filium, ita genitor ad genitum. Ideoque alia notio est qua intelligitur genitor, alia qua ingenitus. Nam quamuis de patre deo vtrunque dicatur, illud tamen ad genitum, id est, ad filium dicitur, quod nec illi negant: hoc autem quod ingenitus dicitur, ad seipsum dici perhibet. Dicunt ergo: Si aliquid ad seipsum dicitur pater, quod ad seipsum dici non potest filius, & quicquid ad seipsum dicitur, secundum substantiam dicitur, & ad seipsum dicitur ingenitus, quod dici non potest filius, ergo secundum substantiam dicitur ingenitus, quod filius quia dici non potest, non eundem est substantiam. Cui veritate respondetur ita, ut ipsi cogantur dicere secundum quid sit æqualis patri filius, vtrum secundum id quod ad se dicitur, an secundum id quod ad patrem dicitur. Non enim secundum id quod ad patrem dicitur, quoniam ad patrem filius dicitur, ille autem non filius, sed pater est: Quia non sic ad se dicuntur pater & filius, quomodo amici aut vicini. Relatiue quippe amicus dicitur ad amicum. Et si æqualiter se diligunt, eadem in vtroque amicitia est. Et relatiue vicinus dicitur ad vicinum, & quia æqualiter sibi vicini sunt, quantum enim iste illi, tantum & ille huic vicinatur, eadem in vtroque vicinitas. Quia vero filius non ad filium relatiue dicitur, sed ad patrem, non secundum hoc quod ad patrem dicitur, æqualis est filio patri, restat ut secundum id æqualis sit quod ad se dicitur. Quicquid autem ad se dicitur, secundum substantiam dicitur. Restat ergo ut secundum substantiam sit æqualis. Eadem est igitur vtriusque substantia. Cui vero ingenitus dicitur pater, non quid sit, sed quid non sit dicitur. Cui autem relatiuum negatur, non secundum substantiam negatur, quia ipsum relatiuum non secundum substantiam dicitur: Hoc exemplis planè faciendum est. Ac primum videndum est hoc significari cum dicitur genitus, quod significatur cum dicitur filius. Ideo enim filius, quia genitus, & quia filius, utique genitus. Quod ergo dicitur ingenitus, hoc ostenditur quod non sit filius: sed genitus & ingenitus commode dicuntur, filius autem Latine dicitur, sed in filius ut dicitur

1. sen. di. 2. c. præterea.

An ingenitum quod pater dicitur, potest inter illa accipi que ad seipsum & substantia-liter dicitur. Cap. VI. 1. sen. di. 3. cap. 11.

L 1. sen. di. 2. c. præterea.

1. sen. di. 2. c. hic non est.

M 1. sen. di. 3. c. 1. 1. sen. di. 3. c. 1.

1. sen. di. 3. c. 1. in fine.

Negatio ad data non mutat prædicamentum. Cap. VII. 1. sen. di. 2. c. Hic non est. 1. sen. di. 3. c. 1. in prin.

Ioan. 10.

Philip. 2.

Accidens non competit in deo. Ca. III.

1. sen. di. 2. c. ca. quo circa

Relatiuum non accidens. Cap. V. 1. sen. di. 2. c. ca. quo circa

1. sen. di. 2. c. ca. quo circa

1. sen. di. 2. c. 1. in medio.

1. sen. di. 2. c. 1. post mediū, & cap. Ideo licet.

1. sen. di. 5. c. 1. in fine.

Quicquid ad idem de deo dicitur, de singulis personis singulariter dicitur. C. VIII.

A catur non admittit loquendi consuetudo. Nihil tamen intellectui demitur si dicatur non filius quemadmodum etiam si dicatur non genitus, pro eo quod dicitur ingenitus, nihil aliud dicitur: Sic enim & vicinus & amicus relatiue dicuntur, nec tamen potest inuicinus dici quomodo dicitur inimicus: Quamobrem non est in rebus considerandum quid vel sinat vel non sinat dici vsus sermonis nostri, sed quis rerum ipsarum intellectus eluceat. Non ergo iam dicamus ingenitum quamvis dici Latine possit, sed pro eo dicamus non genitum, quod tantum valet. Non ergo aliud dicimus quam non filium. Negatiua porro ista particula non id efficit, ut quod sine illa relatiue dicitur, eadem præposita substantialiter dicatur: sed id tantum negatur, quod sine illa aiebatur, sicut in ceteris prædicamentis, velut cum dicimus, homo est, substantiam designamus. Qui ergo dicit, non homo est, non aliud genus prædicamenti enunciat, sed tantum illud negat. Sicut ergo secundum substantiam aio, homo est, sic secundum substantiam nego cum dico, non homo est. Et cum queritur, quantus sit, & aio quadrupedalis est, id est quatuor pedum, secundum quantitatem aio: qui dicit non quadrupedalis est, secundum quantitatem negat.

B Candidus est, secundum qualitatem aio: non candidus est, secundum qualitatem nego. Propinquus est, secundum relatiuum aio: non propinquus est, secundum relatiuum nego. Secundum situm aio, cum dico iacet: secundum situm nego, cum dico non iacet. Secundum habitum aio, cum dico armatus est: secundum habitum nego, cum dico non armatus est. Tantundem autem valet si dicam inermis est. Secundum tempus aio, cum dico hesternus est: secundum tempus nego, cum dico non hesternus est. Et cum dico Romæ est, secundum locum aio: & secundum locum nego, cum dico non Romæ est. Secundum id quod est facere aio, cum dico cædit: si autem dicam non cædit: secundum id quod est facere nego, ut ostendam non hoc facere. Et cum dico vapulat, secundum prædicamentum aio quod pati vocatur: & secundum id nego, cum dico non vapulat. Et omnino nullum prædicamenti genus est secundum quod aliquid aiere volumus, nisi ut secundum id ipsum prædicamentum negare cõuincamur, si præponere negatiuam particulam vouerimus. Quæ cum ita sint, si substantialiter aierem, dicendo filius: substantialiter negarem, dicendo non filius, quia vero relatiue aio, cum dico filius est, ad patrem enim refero: relatiue nego si dicam, non filius est: Ad parentem enim eandem negationem refero, volens ostendere quod ei parens non sit. At si quantum valet quod dicitur filius, tantundem valet quod dicitur genitus, sicut prælocuti sumus, tantundem ergo valet quod dicitur non genitus, quantum valet quod dicitur non filius. Relatiue autem negamus dicendo non filius, relatiue igitur negamus dicendo, non genitus. Ingenitus porro quid est nisi non genitus? Non ergo receditur ad relatiuum prædicamento, cum ingenitus dicitur. Sicut enim genitus non ad seipsum dicitur, sed quod ex genitore fit: ita cum dicitur ingenitus, non ad seipsum dicitur, sed quod ex genitore non sit ostenditur. In eodem tamen prædicamento quod relatiuum vocatur, vtraque significatio vertitur. Quod autem relatiue pronunciat, non indicat substantiam. Ita quamuis diuersum sit genitus & ingenitus, non indicat diuersam substantiam: quia sicut filius ad patrem, & non filius ad non patrem refertur: ita genitus ad genitorem, & non genitus ad non genitorem referatur necesse est. Quapropter illud præcipue teneamus, quicquid ad se dicitur præstantissima illa & diuina su-

blimitas substantialiter dici, quod autem ad aliquid, non substantialiter sed relatiue: tantamque vim esse eiusdem substantia in patre & filio & spiritu sancto, ut quicquid de singulis ad seipsum dicitur, non pluraliter in summa sed singulariter accipiatur. Quemadmodum enim pater deus est & filius deus est, & spiritus sanctus deus est, quod secundum substantiam dici nemo dubitat, non tamen tres deos, sed vnum deum dicimus eandem ipsam præstantissimam Trinitatem: Ita magnus pater, magnus filius, magnus spiritus sanctus, non tamen tres magni, sed vnus magnus. Non enim de patre solo, sicut illi peruersè sentiunt, sed de patre & filio & spiritu sancto scriptum est, Tu es deus solus magnus: & bonus pater, bonus filius, bonus spiritus sanctus, nec tres boni, sed vnus est bonus, de quo dictum est: Nemo bonus nisi solus deus. Etenim dominus Iesus, ne ab illo qui dixerat, magister bone, tanquam hominem compellans, secundum hominem tantummodo intelligeretur, ideo non ait: Nemo bonus nisi solus pater, sed nemo bonus nisi solus deus, in patris enim nomine, ipse per se pater pronunciat, in dei vero & ipse & filius & spiritus sanctus, quia Trinitas vnus deus. Situs vero & habitus & loca & tempora, non proprie sed translate, ac per similitudines dicuntur in deo. Nam & sedere super cherubin dicitur: quod ad situm dicitur. Et abyssum tanquam vestimentum amictus: quod ad habitum. Et anni tui non deficient: quod ad tempus. Et si ascendero in celum tu ibi es: quod ad locum. Quod autem ad faciendum atinet, fortassis de solo deo verissime dicatur. Solus enim deus facit & ipse non fit, neque patitur quantum ad eius substantiam pertinet quia deus est. Itaque omnipotens pater, omnipotens filius, omnipotens spiritus sanctus, nec tamen tres omnipotentes, sed vnus omnipotens: Ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, ipsi gloria. Quicquid ergo ad seipsum dicitur deus, & de singulis personis singulariter dicitur, id est, de patre & filio & spiritu sancto, & simul de ipsa Trinitate, non pluraliter, sed singulariter dicitur. Quoniam quippe non aliud est deo esse, & aliud magnum esse, sed hoc idem illi est esse quod magnum esse, propterea sicut non dicimus tres essentias, sic non dicimus tres magnitudines, sed vnam essentiam & vnam magnitudinem. Essentiam dico, quæ diuina Grace dicitur, quam visitationem vocamus. Dicunt quidem & illi hypostasim, sed nescio quid volunt interesse in vnam & hypostasim: Ita ut plerique nostri qui hæc Græco tractant eloquio dicere consueuerint, *μία οὐσία, τρεῖς ὑποστάσεις*, quod est Latine, vnam essentiam, tres substantias. Sed quia nostra loquendi consuetudo iam obtinuit, ut hoc intelligatur, cum dicimus essentiam, quod intelligitur cum dicimus substantiam, non audemus dicere vnam essentiam tres substantias, sed vnam essentiam vel substantiam, tres autem personas, quemadmodum multi Latini ista tractantes & digni autoritate dixerunt, cum alium modum aptiorem non inuenirent quo enunciarent verbis quod sine verbis intelligebant. Reuera enim cum pater non sit filius, & filius non sit pater, & spiritus sanctus ille qui etiam donum dei vocatur, nec pater sit nec filius, tres utique sunt. Ideoque pluraliter dictum est: Ego & pater vnum sumus. Non enim dixit, vnum est, quod Sabelliani dicunt, sed vnum sumus. Tamen cum queritur quid tres, magna prorsus inopia humanum laborat eloquium. Dictum est tamen tres personæ, non ut illud diceretur, sed ne taceretur. Sicut ergo non dicimus tres essentias, ita non dicimus

D 1. sen. di. 2. c. Sciendum est.

1. sen. di. 4. c. Quidam vñ & di. 2. c. Sciendum est post mediū.

Psal. 85.

Lucæ 18. Math. 19.

1. sen. di. 2. c. est sciendum in fine.

E Psal. 79. Psal. 103.

Psal. 108. Psal. 138.

1. sen. di. 2. c. sciendum est. Roma. 11.

1. sen. di. 2. c. c. deus existit in principio.

Nec plonæ tres proprie dicuntur. Cap. IX. 1. sen. di. 5. c. ostenditur quoque.

Ioan. 16. 1. sen. di. 3. c. 1. ideo oritur.

Aliter magis deus dicitur, aliter mons. C. X.

G cimus tres magnitudines, neque tres magnos. In rebus enim que participatione magnitudinis magne sunt, quibus est aliud esse, aliud magnas esse, sicut magna domus, & magnus mons, & magnus animus, in his ergo rebus aliud est magnitudo, aliud quod ab ea magnitudine magnum est, & prorsus non hoc est magnitudo quod est magna domus. Sed illa est vera magnitudo qua non solum magna est domus qua magna est, & qua magnus est mons quisquis magnus est, sed etiam qua magnum est quicquid aliud magnum dicitur: ut aliud sit ipsa magnitudo, aliud ea que ab illa magna dicitur. Quae magnitudo utique primitus magna est, multoque excellentius quam ea que participatione eius magna sunt. Deus autem quia non ea magnitudine magnus est quae non est quod ipse, ut quasi particeps eius sit deus cum magnus est: alioquin illa erit maior magnitudo quam deo, deo autem non est aliquid maius. Ea igitur magnitudine magnus est qua ipse est eadem magnitudo. Et ideo sicut non dicimus tres essentias, sic nec tres magnitudines: hoc est enim deo esse quod magnum esse. Eadem causa nec magnos tres dicimus, sed vnum magnum, quia non participatione magnitudinis deus magnus est, sed seipso magno magnus est: quia ipse sua est magnitudo. Hoc & de bonitate, & de aternitate, & de omnipotentia dei dictum sit, omnibusque omnino praedicamentis quae de deo possunt pronuntari, quod ad seipsum dicitur, non translate ac per similitudinem sed proprie, si tamen de illo proprie aliquid dici ore hominis potest.

Quod autem proprie singula in eadem Trinitate dicuntur, nullo modo ad seipsa, sed ad inuicem, aut ad creaturam dicuntur, & ideo relative non substantialiter ea dici manifestum est. Sicut enim Trinitas vnus deus dicitur, magnus, bonus, aternus, omnipotens, idemque ipse sic sua dici potest deitas, ipse sua magnitudo, ipse sua bonitas, ipse sua aternitas, ipse sua omnipotentia: non sic potest dici Trinitas pater, nisi forte translate ad creaturam propter adoptionem filiorum. Quod enim scriptum est, Audi Israel, dominus deus tuus, deus vnus est, non utique excepto filio, aut excepto spiritu sancto oportet intelligi, quem vnum dominum deum nostrum recte dicimus, etiam patrem nostrum per gratiam suam nos re generantem. Trinitas autem filius nullo modo dici potest. Spiritus vero sanctus secundum quod scriptum est, Quoniam deus spiritus est: potest quidem vniuersaliter dici, quia & pater spiritus, & filius spiritus, & pater sanctus, & filius sanctus. Itaque pater & filius & spiritus sanctus, quoniam vnus deus, & utique deus sanctus est, & deus spiritus est, potest appellari Trinitas & spiritus sanctus. Sed tamen ille spiritus sanctus qui non Trinitas, sed in Trinitate intelligitur, in eo quod proprie dicitur spiritus sanctus relative dicitur, cum & ad patrem & ad filium refertur, quia spiritus sanctus & patris & filii spiritus est: sed ipsa relatio non apparet in hoc nomine, apparet autem cum dicitur, donum dei. Donum enim est patris & filii, quia & a patre procedit, sicut dominus dicit, & quod apostolus ait, Qui spiritum Christi non habet, hic non est eius: de ipso utique sancto spiritu ait, Donum ergo donatoris, & donator doni, cum dicimus, relative vtrunque adinuicem dicimus. Ergo spiritus sanctus ineffabilis est quaedam patris filiique communio, & ideo fortasse sic appellatur, quia patri & filio potest eadem appellatio conuenire. Nam hoc ipse proprie dicitur, quod illi communiter, quia & pater spiritus, & filius spiritus, & pater sanctus, & filius sanctus. Ut ergo ex nomine quod utrique conuenit, vtriusque commu-

nio significetur, vocatur donum amborum spiritus sanctus. Et haec Trinitas vnus deus, deus solus, bonus, magnus, aternus, omnipotens: Ipse sibi vnitas, deitas, magnitudo, bonitas, omnipotentia. Nec mouere debet, quoniam diximus relative dici spiritus sanctum, non ipsam Trinitatem, sed eum qui est in Trinitate, quia non ei videtur vicissim respondere vocabulum eius ad quem refertur. Non enim sicut dicimus, seruum domini & dominum serui, filium patris & patrem filii, quoniam ista relative dicuntur, ita etiam hic possumus dicere, Dicimus enim spiritus sanctum patris, sed non vicissim dicimus patrem spiritus sancti, ne filius eius intelligatur spiritus sanctus. Item dicimus spiritus sanctum filii, sed non dicimus filium spiritus sancti, ne pater eius intelligatur spiritus sanctus. In multis enim rebus hoc contingit, ut non inueniatur vocabulum quo sibi vicissim respondeant quae ad se referuntur. Quid enim tam manifeste relative dicitur quam pignus? Ad id quippe refertur pignus cuius est pignus, & semper pignus alicuius rei pignus est. Non ergo cum dicimus pignus patris & filii, possumus vicissim dicere, patrem pignoris aut filium pignoris. At vero cum dicimus, donum patris & filii, non quidem dicere possumus patrem doni, aut filium doni, sed ut haec sibi vicissim respondeant, dicimus donum donatoris, & donatorem doni, quia hic potuit inueniri vsitatum vocabulum, illic non potuit. Dicitur ergo relative pater, idemque relative dicitur principium, & si quid forte aliud, sed pater ad filium dicitur, principium vero ad omnia quae ab ipso sunt. Item dicitur relative filius, relative dicitur & verbum & imago, Et in omnibus his vocabulis ad patrem refertur. Nihil autem horum pater dicitur. Et principium dicitur filius, cum enim diceretur ei, Tu quis es? respondit, Principium qui & loquor vobis. Sed nunquid patris principium? Creatorem se quippe ostendere voluit, cum se dixit esse principium, sicut & pater principium est creaturae, eo quod ab ipso sunt omnia. Nam & creator relative dicitur ad creaturam, sicut dominus ad seruum. Et ideo cum dicimus, & patrem principium, & filium principium, non duo principia creaturae dicimus, quia & pater & filius simul ad creaturam vnum principium est, sicut vnus creator, sicut vnus deus. Si autem quicquid in se manet & gignit aliquid vel operatur, principium est ei rei quam gignit, vel ei quam operatur, non possumus negare etiam spiritus sanctum recte dici principium, quia non eum separamus ab appellatione creatoris. Et scriptum est de illo quod operatur, & in se utique manens operatur. Non enim in aliquo eorum quae operatur, ipse mutatur & vertitur. Et quae operatur, vide apostolum, vnicuique autem, inquit, datur manifestatio spiritus ad utilitatem, Alij quidem datur per spiritum sermo sapientiae, alij sermo scientiae secundum eundem spiritum, alteri autem fides in eodem spiritu, alij donatio curarum in vno spiritu, alij operatio virtutum, alij prophetia, alij diiudicatio spirituum, alij genera linguarum. Omnia autem haec operatur vnus atque idem spiritus, diuidens propria vnicuique prout vult, utique sicut deus. Quis enim tanta illa potest operari nisi deus? Idem autem deus qui operatur omnia in omnibus. Nam & singillatim si interrogemur de spiritu sancto, verissime respondemus, quod deus sit, & cum patre & filio simul vnus deus est. Vni ergo principium ad creaturam dicitur deus, non duo vel tria principia. Ad se autem inuicem in Trinitate, si gignens ad id quod gignitur principium est, pater ad filium principium

K
In rebus
mutis inter
duo desit
vocalibus.
Cap. XII.
i. sen. d. 16. c.
Quidam tñ.

L
i. sen. d. 16. c.
Quidam tñ.

Principij
vocalibus
quod
de deo
praed
dicatur.
Cap. XIII.
i. sen. d. 18. c.
sciendi
quoque
& di. 2. 7. ca:
Hic non est
in fine.
Ioan. 8.
i. sen. d. 19. c.
& pater ab.

i. sen. d. 30. c. 1.
i. sen. 2. 9. c.
& pater post
3ac.

M
Ioan. 5.
i. Corint. 11.

Ibidem.
Ibidem.
i. sen. d. 29. c.
& pater i. h.
Pater & filii
vnicuique
principij
sciendi
spiritus.
Cap. XIII.
i. sen. d. 19. c.
cū aut in fi.

i. sen. d. 22. c.
deus enim.

i. sen. d. 22. c.
sciendū est.

De personis
que proprie
que commu
niter praedi
catur. C. XI.
i. sen. d. 22. c.
de° eni in fi.

i. sen. d. 16. c.
homo vero.

Deute. 6.

i. sen. d. 26. c.
hic queri po
test.
Ioan. 4.

i. sen. d. 26. c.
ita etiam de
spiritu sancto, &
di. 18. c. donū
i. sen. d. 18. c.
donum vero
i. sen. d. 26. c.
quidē in fi.
i. sen. d. 26. c.
ita etiam.

Ioan. 15.
Roma. 8.

i. sen. d. 31. c.
quod autem

A cipium est, quia gignit eum. Vtrum autem & ad spiritum sanctum principium sit pater, quoniam dictum est de patre procedit, non parua quaestio est. Quia si ita est, non iam principium ei tantum rei erit quam gignit aut facit, sed etiam ei quam dat. Vbi & illud elucet, utpote quod solet multos mouere, cur non sit filius etiam spiritus sanctus, cum & ipse a patre exeat, sicut in Euangelio legitur. Exiit enim, non quomodo natus, sed quomodo datus, & ideo non dicitur filius quia neque natus est sicut vnigenitus, neque factus ut per dei gratiam in adoptionem nasceretur, sicut nos. Quod enim de patre natum est, ad patrem solum refertur cum dicitur filius, & ideo filius patris est, & non noster. Quod autem datum est, & ad eum qui dedit refertur, & ad eos quibus dedit. Itaque spiritus sanctus, non tantum patris & filii qui dederunt, sed etiam noster dicitur qui accepimus. Sicut dicitur, Domini salus quia dat salutem, eadem etiam nostra salus est qui accepimus. Spiritus ergo & dei est qui dedit, & noster qui accepimus: Non ille spiritus noster quo sumus, quia ipse spiritus est hominis qui in ipso est: sed alio modo iste noster est, quo dicimus & panem nostrum da nobis, quanquam & illum spiritum qui hominis dicitur utique accepimus. Quid enim habes, inquit apostolus, quod non accepisti? Sed aliud est quod accepimus vt essemus, aliud quod accepimus vt sancti essemus. Vnde scriptum est & de Ioanne, quod in spiritu & virtute Heliae veniret: dictus est Helias spiritus, scilicet spiritus sanctus quem accepit Helias. Hoc & de Moysse intelligendum est, cum ait ei dominus, Tollam de spiritu tuo: & dabo eis: hoc est, dabo illis de spiritu sancto quem iam tibi dedi. Si ergo & quod datur, principium habet, eum a quo datur, quia non aliunde accepit illud quod ab ipso procedit, fatendum est patrem & filium principium esse spiritus sancti, non duo principia. Sed sicut pater & filius vnus deus, & ad creaturam relative vnus creator & vnus dominus, sic relative ad spiritum sanctum vnum principium. Ad creaturam vero pater & filius & spiritus sanctus vnum principium, sicut vnus creator & vnus dominus. Interius autem quaeritur, vtrum quemadmodum filius non hoc tantum habet nascendo vt filius sit, sed omnino vt sit: sic & spiritus sanctus eo quo datur habeat, non tantum vt donum sit, sed omnino vt sit, Vtrum ergo erat antequam daretur, sed nondū erat donum, an eo ipso quo daturus erat vnus deus, iam donum erat & antequam daretur? Sed si non procedit nisi cum datur, nec procederet utique priusquam esset cui daretur, quomodo iam erat ipsa substantia si non est nisi quia datur: sicut filius non tantum vt sit filius, quod relative dicitur, sed omnino vt sit ipsam substantiam nascendo habet? An semper procedit spiritus sanctus & non ex tempore, sed ab aternitate procedit? Sed quia sic procedebat vt esset donabile, iam donū erat, & antequam esset cui daretur. Aliter enim intelligitur cum dicitur donum, Aliter cum dicitur donatum. Nam donum potest esse & antequam detur, donatum autem nisi datum fuerit, nullo modo dici potest. Nec moueat quod spiritus sanctus cum sit coaeternus patri & filio, dicitur tamen aliquid ex tempore, veluti hoc ipsum quod donatum diximus. Nam sempiternus spiritus donum, temporaliter autem donatum. Nam & si dominus non dicitur, nisi cum iam habere incipit seruum, etiam ista appellatio relative ex tempore est deo. Non enim sempiterna creatura est, cuius est ille dominus. Quomodo ergo obtinebimus nec ipsa relatiua esse accidentia, quoniam nihil accidit deo temporaliter, quia non est mutabilis, sicut in exor-

dio huius disputationis tractauimus. Ecce dominum esse non sempiternū habet, ne cogamur etiam sempiternā creaturā dicere, quia ille sempiternus non dominaretur, nisi etiā ista sempiternus famularetur. Sicut autē non potest esse seruus qui non habet dominum, sic nec dominus, qui non habet seruum. Et quisquis extiterit qui aeternum quidem deum solum dicat, tempora autem non esse aeterna propter varietatem & mutabilitatem, sed tempora tamen non in tempore esse coepisse, Non enim erat tempus antequam inciperent tempora, & ideo non in tempore accidit deo vt dominus esset, quia ipsorum temporum dominus erat, quae utique non in tempore esse coeperunt: quid respondebit de homine qui in tempore factus est, cuius utique dominus non erat antequam esset cui esset? Certe vel vt dominus hominis esset ex tempore accidit deo. Et vt omnis a ferri videatur controuersa, certe vt tuus dominus esset aut meus, qui modo esse coepimus, ex tempore accidit deo. Aut si & hoc propter obscuram quaestionem animē videtur incertū, quid vt esset dominus populi Israel? Quia etsi iam erat animae natura quam ille populus habebat, quod modo non quaerimus, tamen ille populus nondum erat, & quando esse coepit apparet. Postremo vt dominus esset huius arboris & huius segetis, ex tempore accidit, quae modo esse coeperunt. Quia etsi materies ipsa iam erat, aliud est tamen dominum esse materiam, aliud esse dominum iam factae naturae. Alio enim tempore est etiam homo dominus ligni, & alio tempore dominus est arce, quantum ex ipso ligno fabricata, quod utique non erat, cum ligni dominus iam esset. Quomodo igitur obtinebimus nihil secundum accidens dici deum, nisi quia ipsius naturae nihil accidit quo mutetur, vt ea sint accidentia relatiua, quae cum aliqua mutatione rerum de quibus dicuntur, accidunt, sicut amicus relative dicitur, neque enim esse incipit, nisi cum amare coeperit. Fit ergo aliqua mutatio voluntatis vt amicus dicatur. Nummus autem cum dicitur precium, relative dicitur, nec tamen mutatus est cum esse coepit precium, neque cum dicitur pignus, & si qua sunt similia. Si ergo nummus potest nulla sui mutatione totiens dici relative, vt neque cum incipit dici, neque cum desinit, aliquid in eius natura vel forma qua numus est mutationis fiat, quanto facilius de illa incommutabili dei substantia debemus accipere, vt ita dicatur relative aliquid ad creaturam, vt quantum temporaliter incipiat dici, non tamen ipsi substantiae dei accedisse aliquid intelligatur, sed illi creaturae ad quam dicitur. Domine, inquit, refugium factus es nobis. Refugium ergo nostrum deus relative dicitur, ad nos enim refertur, & tunc refugium nostrum sit, cum ad eum refugimus, Numquid tunc sit aliquid in eius natura, quod antequam ad eum refugeremus non erat? In nobis ergo sit aliqua mutatio, Deteriores enim fuimus antequam ad eum refugeremus, & efficimur ad eum refugiendo meliores, in illo autem nulla. Sic & pater noster esse incipit, cum per eius gratiam regeneramur, quoniam dedit nobis potestatem filios dei fieri. Substantia itaque nostra mutatur in melius, cum filii eius efficimur, simul & ille pater noster esse incipit, sed nulla commutatione suae substantiae. Quod ergo temporaliter dici incipit deus quod antea non dicebatur, manifestum est relative dici: non tamen secundum accidens dei quod ei aliquid acciderit, sed planē secundum accidens eius, ad quod dici aliquid deus incipit relative. Et quod amicus dei iustus esse incipit, ipse mutatur, Deus autem absit vt temporaliter aliquando diligit, quasi noua dilectione quae in illo

D
i. sen. d. 33.
cap. 1.
i. sen. d. 30. c.
sed hic ali
quis. 2. sen. d.
2. c. atca. eni.

i. sen. d. 30. c.
sed hic ali
quis.

i. sen. d. 30. c.
si ergo numm

Psalm. 92.

k ij ante

G ante non erat, apud quem nec praterita transferunt, & futura iam facta sunt. Itaque omnes sanctos suos ante mundi constitutionem dilexit, sicut predestinauit. Sed cum conuertuntur & inueniunt illum, tunc incipere ab eo diligere dicuntur, vt eo modo dicatur quo potest humano affectu capi quod dicitur. Sic etiam cum iratus malis dicitur, & placidus bonis, illi mutantur, non ipse. Sicut lux infirmis oculis aspera, firmis lenis est, ipsorum scilicet mutatione non sua.

Libri quinti Finis.

DIVI AVRELI AVGVSTINI Hipponensis Episcopi de Trinitate Liber sextus.

An filius sapientia de sapientia. C. I. 1. Corin. 1. Supra lib. 6. cap. 11.

EQVALITATEM patris & filij & spiritus sancti putant nonnulli ex hoc impediri quo minus intelligatur, quia scriptum est, Christum dei virtutem & dei sapientiam, vt ideo non videatur equalitas, quia non est pater ipse virtus & sapientia, sed genitor virtutis & sapientie. Et reuera non mediocri intentione queri solet, quomodo dicatur deus virtutis & sapientie pater, ait enim apostolus Christum dei virtutem & dei sapientiam. Et hinc nonnulli nostri aduersum Arrianos hoc modo ratiocinati sunt, eos duntaxat qui prius se aduersum catholicam fidem extulerunt. Nam ipse Arrius dixisse fertur, Si filius est, natus est: si natus est, erat tempus quando non erat filius: non intelliges etiam natum esse deo sempiternum esse, vt sit coeternus patri filius, sicut splendor qui gignitur ab igne atque diffunditur coeternus est illi, & esset coeternus, si esset ignis aternus. Vnde quidam posteriores Arriani abiecerunt istam sententiam: falsique sunt, non ex tempore coepisse filium dei. Sed inter disputationes quas habebant nostri aduersum eos qui dicebant, erat tempus quando non erat filius, hanc etiam nonnulli ratiocinationem inferebant. Si dei filius virtus & sapientia dei est, nec vnquam deus sine virtute & sapientia fuit, coeternus est deo patri filius. Dicit autem apostolus, Christum dei virtutem & dei sapientiam, & deum aliquando non habuisse virtutem aut sapientiam, dementis est dicere. Non igitur erat tempus quando non erat filius. Quae ratiocinatio ad id cogit, vt dicamus deum patrem non esse sapientem, nisi habendo sapientiam quam genuit, non existendo per se pater ipsa sapientia. Deinde si ita est, filius quoque ipse sicut dicitur deus de deo, lumen de lumine, videndum est vtrum possit sapientia de sapientia dici, si non est deus pater ipsa sapientia, sed tantum genitor sapientie. Quod si tenemus, cur non & magnitudinis suae, & bonitatis, & aternitatis, & omnipotentiae suae generator sit, vt non ipse sit sua magnitudo, & sua bonitas, & sua aternitas, & sua omnipotentia, sed ea magnitudine magnus sit quam genuit, & ea bonitate bonus, & ea aternitate aternus, & ea omnipotentia omnipotens quae de illo nata est, sicut non ipse sua sapientia est, sed ea sapientia sapiens est quae de illo nata est. Nam illud non est formidandum, ne cogamur multos filios dei dicere, prater adoptionem creaturae coeternos patri, si magnitudinis suae genitor est, & bonitatis, & aternitatis, & omnipotentiae. Huic enim calumniae facile respondeatur, sic non effici, quia multa nominata sunt, vt ille multorum

1. Corin. 11.

1. sen. di. 9. c. sed contra. & cap. qui hoc.

1. sen. di. 9. c. ite si dei filij. 1. Corin. 11. 1. sen. di. 32. c. praterca.

K filiorum coeternorum sit pater quemadmodum non efficitur, vt duorum sit, cum dicitur Christus dei virtus, & dei sapientia. Eadem quippe virtus quae sapientia, & eadem sapientia quae virtus est. Itane igitur etiam de ceteris, vt eadem sit magnitudo quae virtus, & si qua alia, quae vel supra commemorata sunt, vel commemorari adhuc possunt. Sed si non dicitur in seipso, nisi quod ad filium dicitur, id est, pater vel genitor vel principium eius, si etiam gignens ei quod de se gignit, consequenter principium est, quicquid aliud dicitur, cum filio dicitur, vel potius in filio, siue magna ea magnitudine quam genuit, siue iustus ea iustitia quam genuit, siue bonus ea bonitate quam genuit, siue potens ea potentia vel virtute quam genuit, siue sapiens ea sapientia quam genuit. Magnitudo autem ipsa non dicitur pater, sed magnitudinis generator. Filius vero sicut in seipso dicitur filius, quod non cum patre dicitur, sed ad patrem, non sic & in seipso magnus, sed cum patre cuius ipse magnitudo est. Sic & sapiens cum patre dicitur cuius ipse sapientia est, sicut ille sapiens cum filio, quia ea sapientia sapiens est quam genuit. Quicquid ergo ad se dicitur, non dicitur alter sine altero, id est, quicquid dicitur quod substantiam eorum ostendat, ambo simul dicitur. Si haec ita sunt, iam ergo nec deus est pater sine filio, nec filius deus sine patre, sed ambo simul deus. Et quod dictum est, in principio erat verbum: in patre erat verbum intelligitur. Aut si in principio sic dictum est, ac si diceretur, ante omnia, quod sequitur, & verbum erat apud deum, verbum quidem solus filius accipitur, non simul pater & filius, tanquam ambo vnum verbum. Sic enim verbum quomodo imago, non autem pater & filius simul ambo imago, sed filius solus imago patris, quemadmodum & filius, non enim ambo simul filius. Quod vero adiungitur, & verbum erat apud deum: multum est vt sic intelligatur, verbum quod solus est filius, erat apud deum quod non solus est pater, sed pater & filius simul deus. Sed quid mirum, si in duabus quibusdam rebus longe inter se diuersis potest hoc dici? Quid enim tam diuersum, quam animus & corpus? Potest tamen dici, animus erat apud hominem, id est, in homine, cum animus non sit corpus, homo autem animus simul & corpus sit. Vt etiam quod consequenter scriptum est, Et deus erat verbum: sic intelligatur, verbum quod non est pater, deus erat simul cum patre. Itane ergo dicimus, vt pater sit generator magnitudinis, hoc est generator virtutis, vel generator sapientiae suae: filius autem magnitudo, virtus & sapientia: deus vero magnus, omnipotens, sapiens ambo simul? Quomodo ergo deus de deo, lumen de lumine? Non enim simul ambo deus de deo, sed solus filius de deo, scilicet patre. Nec ambo simul lumen de lumine, sed solus filius de lumine patre. Nisi forte ad insinuandum & breuissime inculcandum quod coeternus est patri filius, ita dictum est deus de deo, & lumen de lumine, & siquid hoc modo dicitur, ac si diceretur, hoc quod non est filius sine patre, de hoc quod non est pater sine filio, id est, hoc lumen quod lumen non est sine patre, de hoc lumine patre quod lumen non est sine filio: vt cum dicitur deus quod non est filius sine patre, est de deo quod non est pater sine filio, perfecte intelligatur quod non praecessit genitor illud quod genuit. Quod si ita est, hoc solum de eis dici non potest, illud de illo, quod simul ambo non sunt. Sicut verbum de verbo dici non potest, quia non simul ambo verbum, sed solus filius. Nec imago de imagine, quia non simul ambo imago. Nec filius de filio, quia non simul ambo filius, secundum quod dicitur, Ego & pater vnus sumus.

1. Corin. 11.

Que de patre & filio simul dicuntur, que non cap. 11.

1. sen. di. 17. c. & est hic.

Ioan. 11.

1. sen. di. 17. cap. hic non Colo. 1.

Ioan. 11.

1. sen. di. 17. cap. hic queritur.

1. sen. di. 17. c. & est sciendum.

Aliter vnus pater & filius, aliter nos. Ca. 111. 1. sen. di. 17. cap. hic dicitur oportet. Ioan. 17.

1. Corin. 3.

1. Corin. 6.

1. sen. di. 31. c. hic dicitur oportet i. m. d. Ioan. 17. Ioan. 14.

1. sen. di. 22. c. sciendum est. & de c. eni.

Phila.

Filius in nullo non aequalis patri. C. 1111.

A sumus. Vnum sumus enim dictum est, quod ille, hoc & ego secundum essentiam, non secundum relatum. Et nescio vtrum inueniatur in scripturis dictum, vnum sunt, quorum est diuersa natura. Si autem aliqua plura eiusdem naturae sint, & diuersa sentiant, non sunt vnus inquam diuersa sentiant. Nam si iam vnus essent ex eo quod homines erant, non diceret, Vt sint vnus sicut nos vnus: cum suos discipulos patri commendaret. At vero Paulus & Apollo quia & ambo homines & idem sentiebant, Qui plantat, inquit, & qui rigat vnus sunt. Cum ergo sic dicitur vnus, vt non addatur quid vnus, & plura vnus dicantur, eadem natura atque essentia non dissidens nec dissentiens significatur. Cum vero additur quid vnus potest aliquid significari ex pluribus vnus factum, quauis diuersis natura, sicut anima & corpus non sunt vtique vnus. Quid enim tam diuersum nisi addatur aut subintelligatur quid vnus, id est, vnus homo, aut vnus animal? Inde apostolus, Qui adharet meretrici, inquit, vnus corpus est: non dixit, vnus sunt, aut vnus est, sed addidit corpus, tanquam ex duobus diuersis masculino & feminino vnus corpus adiunctione compositum. Et qui adharet domino, inquit, vnus spiritus est: non dixit, qui adharet domino vnus est, aut vnus sunt, sed addidit spiritus. Diuersum enim est natura, spiritus hominis, & spiritus dei, sed inharendo fit vnus spiritus ex diuersis duobus, ita vt sine humano spiritu beatus sit dei spiritus atque perfectus, beatus autem spiritus hominis non nisi cum deo. Nec frustra, vt existimo, cum tanta in Evangelio, secundum Ioannem & totiens diceret dominus de ipsa vnitatem, vel sua cum patre, vel nostra inuicem nobiscum, nusquam dixit, vt nos & ipsi vnus, sed vt vnus sint, sicut & nos vnus sumus. Pater ergo & filius vnus vnus est, vtique secundum vnitatem substantiae, & vnus deus est, & vnus magnus, & vnus sapiens, sicut tractatum est. Vnde ergo maior pater? Si enim maior, magnitudine maior. Cum autem magnitudo filius eius sit, nec ille vtique maior est eo qui se genuit, nec ille maior est ea magnitudine qua magnus est, ergo aequalis. Nam vnde aequalis si non eo quo est, cui non est aliud esse, & aliud magnum esse? Aut si aternitate pater maior est, non est, aequalis filius quacunque re. Vnde enim aequalis? Si magnitudine dixeris, non est par magnitudo, quae minus aeterna est, atque ita cetera. An forte in virtute aequalis est, in sapientia vero non est aequalis? Sed quomodo est equalis virtus quae minus sapit? An in sapientia aequalis est, in virtute autem non est aequalis? Sed quomodo aequalis sapientia, quae minus potens est? Restat ergo vt si in vlla re aequalis non est, in omnibus non sit aequalis. Et scriptura clamat, Non rapinam arbitratus est esse aequalis deo. Cogitur ergo quibus aduersarius veritatis qui aliquo modo tenetur apostolica autoritate, in qualibet vel vna re equalis deo filium confiteri. Eligat quam voluerit: hinc ei ostendetur in omnibus esse aequalem, quae de substantia eius dicitur. Sic enim virtutes quae sunt in animo humano, quauis alio atque alio modo singulariter intelligantur, nullo modo tamen separantur ab inuicem, vt quicunque fuerint aequales, verbi gratia, in fortitudine, aequales sunt & prudentia, & temperantia, & iustitia. Si enim dixeris aequales esse istos fortitudine, sed illum praestare prudentiam, sequitur vt huius fortitudo minus prudens sit, ac per hoc nec fortitudine aequales sunt, quando illius fortitudo prudentior. Atque ita de ceteris virtutibus inuenies, si omnes eadem consideratione percurras. Non enim de viribus corporis agitur, sed de animi fortitudine. Quanto ergo magis in illa incommutabili Tomus tertius.

eternaque substantia incomparabiliter simpliciore quam est animus humanus, haec ita se habent: Humano quippe animo non hoc est esse quod est fortem esse, aut prudentem, aut iustum, aut temperatum. Potest enim esse animus, & nullam istarum habere virtutum. Deo autem hoc est esse quod est fortem esse, aut iustum esse, aut sapientem esse, & si quid de illa simplici multiplicitate, vel multiplicitate simplicitate dixeris, quo substantia eius significetur, Quamobrem siue ita dicatur deus de deo vt & singulis hoc nomen conueniat, non tamen vt ambo simul duodij, sed vnus deus sit, ita enim sibi coherent quomodo admodum & in distantibus diuersisque substantiis fieri apostolus testis est. Nam & solus dominus spiritus est, & solus hominis spiritus vtique spiritus est, tamen si hareat domino vnus spiritus est: quanto magis ibi vbi est omnino inseparabilis atque aeterna connectio, ne absurde dici videatur quasi filius amborum, cum dicitur filius dei, si id quod dicitur deus, non nisi de ambobus dicitur simul: siue quicquid de deo dicitur quod substantiam eius indicet, non nisi de ambobus simul dicitur, immo simul de ipsa Trinitate dicitur. Siue ergo hoc, siue illud sit, quod diligentius discutiendum est, nunc vnde agitur satis est videre, nullo modo filium aequalem esse patri, si in aliquo scilicet quod pertineat ad significandam eius substantiam inaequalis inuenitur, sicut iam ostendimus. Apostolus autem dixit aequalem, in omnibus ergo aequalis est patri filius, & est vnus eiusdemque substantiae. Quapropter etiam spiritus sanctus, in eadem vnitatem substantiae & aequalitate consistit. Siue enim sit vnitatem amborum, siue sanctitas, siue charitas, siue ideo vnitatem quia charitas, & ideo charitas quia sanctitas, manifestum est quod non aliquis duorum est quo vterque coniungitur, quo genitus a gignente diligatur, generatorumque suum diligit, sintque non participatione, sed essentia sua, neque dono superioris alicuius, sed suo proprio seruantes vnitatem spiritus in vinculo pacis. Quod imitari per gratiam, & ad deum & ad nos ipsos iubemur. In quibus duobus praecipit tota lex pendet & propheta. Ita sunt illa tria, deus vnus, solus, magnus, sapiens, sanctus, beatus. Nos autem ex ipso, & per ipsum, & in ipso beati, quia ipsius munere inter nos vnus, cum illo autem vnus spiritus, & ad glutinatur anima nostra post eum. Et nobis haerere deo bonum est, quia perdet omnem qui fornicatur ab eo. Spiritus ergo sanctus commune aliquid est patris & filij, quicquid illud est: At ipsa communio, consubstantialis & coaeterna. Quae si amicitia conuenienter dici potest, dicitur, sed aptius dicitur charitas. Et haec quoque substantia, quia deus substantia, & deus charitas, sicut scriptum est. Sicut autem substantia simul cum patre & filio, ita simul magna, & simul bona, & simul sancta, & quicquid aliud ad se dicitur, quoniam non aliud est deo esse, & aliud esse magnum vel bonum esse, & cetera, sicut supra ostendimus. Si enim minus magna est ibi charitas quam sapientia, minus quam est diligatur sapientia. Aequalis est igitur, vt quanta est sapientia tantum diligatur. Est autem sapientia aequalis patri, sicut supra disputauimus. Aequalis est igitur etiam spiritus sanctus, & si aequalis, in omnibus aequalis propter summam simplicitatem quae in illa substantia est, Et ideo non amplius quam tria sunt, vnus diligens eum qui de illo est, & vnus diligens eum de quo est, & ipsa dilectio. Quae si nihil est, quomodo deus dilectio est? Si non est substantia, quomodo deus substantia est? Si autem queritur quomodo simplex & multiplex sit illa substantia, animaduertenda est primo creatura quare sit multiplex, nullo autem modo vere simplex. Et prius

1. sen. di. 8. c. hic diligetur

1. Corin. 3. 1. Corin. 6.

1. sen. di. 17. c. 1. in fine.

Phila. 1. sen. di. 10. c. nunc vero i. h. spiritus vnus quid sit.

Cap. V. 1. sen. di. 10. c. nunc vero in fine. Et c. Siue enim

1. sen. di. 32. c. hinc queritur. Ephel. 4. Math. 22.

Phila. 72.

1. sen. di. 10. c. siue enim.

1. Ioan. 4.

1. sen. di. 11. c. sciendum in si.

1. sen. di. 10. c. siue enim.

1. Ioan. 4. Solus deus pater & filius. Cap. V. 1. sen. di. 8. c. cadit; sola.

G Quapropter in eas angustias sermo coarctatur, cum ineffabilia fieri cupimus, ut aut dicamus Christum non esse dei virtutem & dei sapientiam, atque ita impudenter & impie resistamus Apostolo: aut Christum quidem dei virtutem & dei sapientiam esse fateamur, sed eius patrem non esse patrem virtutis & sapientie suae, quod non minus impiu est. Sic enim nec Christi erit pater quia Christus dei virtus & dei sapientia est, Aut non esse patrem virtute sua potentem, neque sapientia sua sapientem, quod quis audeat dicere: aut aliud in patre intelligi esse, aliud sapientem esse, ut non hoc ipso fit quo sapiens est, quod de anima intelligi solet, quae alias insipiens, aliis sapiens est, velut natura mutabilis, & non summe perfectaeque simplex: aut patrem non esse aliquid ad seipsum, & non solum quod pater est, sed omnino quod est, ad filium relative dici. Quomodo ergo eiusdem essentiae filius cuius pater, quandoquidem ad seipsum nec essentia est, nec omnino est ad seipsum, sed etiam esse ad filium illi est? At enim multo magis vnus eiusdemque essentiae, quia vna eademque essentia pater & filius, quandoquidem patri non ad seipsum est ipsum esse, sed ad filium quam essentiam genuit, & qua essentia est quicquid est. Neuter ergo ad se est, & vterque adinuicem relative dicitur: an pater solus, non solus quod pater dicitur, sed omnino quicquid dicitur, relative ad filium dicitur: ille autem dicitur ad patrem, & ad se, & si ita est, quid dicitur in filio ad se, an ipsa essentia? Sed patris essentia est filius sicut patris virtus & sapientia, sicut verbum patris, & imago patris: aut si essentia dicitur ad se filius, pater autem non est essentia, sed genitor essentiae, non est autem ad seipsum, sed hac ipsa essentia quam genuit, sicut hac ipsa magnitudine magnus quam genuit, ergo & magnitudo dicitur ad se filius, ergo & virtus & sapientia & verbum & imago. Quid autem absurdius quam imaginem ad se dici, aut si non id ipsum est imago & verbum, quod est virtus & sapientia: sed illa relative dicuntur, haec autem ad se non ad aliud, incipit non ea sapientia quam genuit, sapiens esse pater, quia non potest ipse ad eam relative dici, & illa ad eum relative non dici, Omnia enim quae relative dicuntur ad inuicem dicuntur. Restat itaque ut etiam essentia filius relative dicatur ad patrem. Ex quo conficitur inopinatus sensus, ut ipsa essentia non sit essentia, vel certe cum dicitur essentia, non essentia, sed relatiuum indicatur: quomodo cum dicitur dominus, non essentia indicatur, sed relatiuum quo refertur ad seruum. Cum autem homo dicitur vel aliquid tale, quod ad se non ad aliud dicitur, tunc indicatur essentia: homo ergo cum dominus dicitur, ipse homo essentia est, dominus vero relative dicitur, homo enim ad se dicitur, dominus ad seruum: hoc autem vnde agimus, si essentia ipsa relative dicitur, essentia ipsa non est essentia. Hinc accedit, quia omnis essentia quae relative dicitur, est etiam aliquid excepto relatiuo, sicut homo dominus, homo seruus, & equus iumentum, & nummus arra: homo & equus & nummus ad se dicuntur, & substantiae sunt vel essentiae: dominus vero & seruus & iumentum & arra, ad aliquid relative dicuntur. Sed si non esset homo, id est, aliqua substantia, non esset qui relative dominus diceretur. Et si non esset equus quaedam essentia, non esset quod iumentum relative diceretur: Ita si nummus non esset aliqua substantia, nec arra posset relative dici. Quapropter si & pater non est aliquid ad seipsum, non est omnino qui relative dicatur ad aliquid. Non enim sicut ad aliquid coloratum refertur color eius, nec omnino ad se dicitur color, sed semper alicuius

colorati est, illud autem cuius color est etiam si eo quod coloratum dicitur ad colorem refertur, tamen id quod corpus dicitur ad se dicitur. Vilo modo ita putandum est patrem non dici aliquid ad seipsum, sed quicquid dicitur ad filium dici, eundem vero filium & ad seipsum dici & ad patrem. Cum ergo dicitur magnitudo magna & virtus potens, utique ad seipsum, & magnitudo atque virtus magni & potentis patris, quia pater magnus & potens est. Non ergo ita, sed vtrunque substantia, & vtrunque vna substantia. Sicut autem absurdum est dicere candidum non esse candorem, sic absurdum est dicere sapientem non esse sapientiam. Et sicut candor ad seipsum candidus dicitur, ita & sapientia ad seipsum dicitur sapiens. Sed candor corporis non est essentia, quoniam ipsum corpus essentia est, & illa eius qualitas, vnde & ab ea dicitur candidum corpus, cui non hoc est esse quod candidum esse. Aliud enim ibi forma & aliud color, & vtrunque non in seipso sed in aliqua mole, quae moles nec forma nec color est sed formata & colorata: Sapientia vero & sapiens est, & seipsa sapiens est. Et quoniam quaecunque anima participatione sapientiae fit sapiens, si rursus desipiat, manet tamen in se sapientia, nec cum anima fuerit in stultitiam commutata, illa mutatur: non ita est in eo qui ex ea fit sapiens, quemadmodum candor in corpore quod ex illo candidum est. Cum enim corpus in alium colorem fuerit mutatum, non manebit candor ille, sed omnino esse desinet. Quod si & pater qui genuit sapientiam ex ea fit sapiens, neque hoc est illi esse quod sapere, qualitas eius est filius non proles eius, & non ibi erit iam summa simplicitas. Sed abis ut ita sit, quia vere ibi est summe simplex essentia, hoc ergo est ibi esse quod sapere. Quod si hoc est ibi esse quod sapere, non per illam sapientiam quam genuit sapiens est pater, alioquin non ipse illam, sed illa eum genuit. Quid enim aliud dicimus, cum dicimus hoc illi esse quod sapere, nisi eo est quo sapiens est? Quapropter quae causa illi est ut sapiens sit, ipsa illi causa est ut sit: proinde si sapientia quam genuit causa illi est ut sapiens sit, etiam ut sit ipsa illi causa est. Quod fieri non potest, nisi gignendo eum aut faciendo. Sed neque genitricem neque conditricem patris vilo modo quicquam dixerit sapientiam. Quid enim insanius? Ergo & pater ipsa sapientia est. Et ita dicitur filius sapientia patris, quomodo dicitur lumen patris, id est, ut quemadmodum lumen de lumine, & vtrunque vnum lumen: sic intelligatur sapientia de sapientia, & vtrunque vna sapientia, ergo & vna essentia: quia hoc est ibi esse quod sapere. Quod enim est sapientiae sapere, & potentiae posse, & aternitati aternam esse, iustitiae iustam esse, magnitudini magnam esse, hoc est, essentiae ipsum esse. Et quia in illa simplicitate non est aliud sapere quam esse, eadem ibi sapientia est quae essentia. Pater igitur & filius simul vna essentia, & vna magnitudo, & vna veritas, & vna sapientia. Sed non pater & filius simul ambo vnum verbum, quia non simul ambo vnus filius. Sicut enim filius ad patrem refertur, non ad seipsum dicitur, ita & verbum ad eum cuius verbum est refertur cum dicitur verbum. Eo quippe filius quo verbum, & eo verbum quo filius, Quoniam igitur pater & filius simul non utique vnus filius, consequens est, ut pater & filius simul non ambo vnum verbum. Et propterea non eo verbum quo sapientia: quia verbum non ad se dicitur, sed tantum relative ad eum cuius verbum est, sicut filius ad patrem: sapientia vero eo quo essentia, Et ideo quia vna essentia, vna sapientia. Quoniam

A Quoniam vero & verbum sapientia est, sed non eo verbum quo sapientia, Verbum enim relative, sapientia vero essentialiter intelligitur: id dici accipiamus cum dicitur verbum, ac si dicatur, nata sapientia, ut sit & filius & imago, Et haec duo cum dicuntur, id est, nata sapientia, in vno eorum eo quod nata est & verbum & imago & filius intelligatur, & in his omnibus nominibus ostendatur essentia, quia relative dicuntur. At in altero quod est sapientia, quoniam & ad se dicitur, seipsa enim sapiens est, etiam essentia demonstratur, & hoc eius esse quod sapere. Vnde pater & filius simul vna sapientia, quia vna essentia, & singillatim sapientia de sapientia, sicut essentia de essentia. Quapropter, non quia pater non est filius, & filius non est pater, aut ille ingenuus, ille autem genitus, ideo non vna essentia, quia his nominibus relatiua eorum ostenduntur. Vterque autem simul vna sapientia, & vna essentia vbi hoc est esse quod sapere: non autem simul vterque verbum aut filius, quia non hoc est esse quod verbum esse, aut filium esse, sicut iam satis ostendimus ista relative dici. Cur ergo in scripturis nunquam ferre de sapientia quicquam dicitur, nisi ut ostendatur a deo genita vel creata: genita scilicet per quam facta sunt omnia, creata vero vel facta, sicut i hominibus: cum ad eam quae non creata nec facta sed genita est, conuertuntur & illustrantur: In ipsis enim sit aliquid quod vocetur eorum sapientia, vel illud scripturis pronuntiantibus aut narrantibus, quod verbum caro factum est & habitauit in nobis: hoc modo enim Christus facta sapientia est, quia factus est homo. An propterea non loquitur in illis libris sapientia, vel de illa dicitur aliquid, nisi quod eam de deo natam ostendat, aut factam, quae sit & pater ipse sapientia, quia illa nobis sapientia commendanda erat & imitanda, cuius imitatione formamur. Pater enim eam dicit ut verbum eius sit, non quomodo profertur ex ore verbum fonans, aut ante pronuntiationem cogitatur, spaciis enim temporum hoc completur, illud autem aeternum est, & illuminando dicit nobis & de se & de patre, quod dicendum est hominibus. Ideoque ait, Nemo nouit filium nisi pater, & nemo nouit patrem nisi filius, & cui voluerit filius reuelare: quia per filium reuelat pater, id est, per verbum suum. Si enim hoc verbum quod nos proferimus temporale & transitorium, & seipsum ostendit, & illud de quo loquimur: quanto magis verbum dei, per quod facta sunt omnia: quod ita ostendit patrem sicuti est pater: quia & ipsum ita est, & hoc est quod pater, secundum quod sapientia est & essentia. Nam secundum quod verbum, non hoc est quod pater, quia verbum non est pater, & verbum relative dicitur sicut filius, quod utique non pater. Et ideo Christus virtus & sapientia dei, quia de patre virtute & sapientia, etiam ipse virtus & sapientia est, sicut lumen de patre lumine, & fons vitae apud deum patrem, utique fontem vitam. Quoniam apud te, inquit Propheta, est fons vitae, & in lumine tuo videbimus lumen: quia sicut pater habet vitam in semetipso, sic dedit filio habere vitam in semetipso: & erat lumen verum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, & lumen hoc verbum erat apud deum, sed & deus erat verbum. Deus autem lumen est, & tenebrae in eo non sunt vlla, lumen vero non corporale sed spiritale. Neque ita spiritale ut illuminatione factum sit, quemadmodum dictum est Apostolis, Vos estis lumen mundi: sed lumen quod illuminat omnem hominem, ea ipsa & summa sapientia deus, vnde nunc agimus. Sapientia ergo filius de sapientia patre, sicut lumen de lumine, & deus de deo, ut & sin-

D pater deus, & singulus filius lumen: & singulus sapientia, & singulus filius sapientia. Et sicut vtrunque simul vnum lumen, & vnus deus, sic vtrunque vna sapientia. Sed filius factus est nobis sapientia a deo, & iustitia & sanctificatio, quia temporaliter nos ad illum conuertimur, id est, ex aliquo tempore, ut cum illo maneamus in aeternum. Et ipse ex quodam tempore verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Propterea igitur cum pronuntiat in scripturis, aut enarratur aliquid de sapientia, sine dicente ipsa, siue cum de illa dicitur, filius nobis potissimum insinuat, cuius imaginis exemplo & nos non discedamus a deo, quia & nos imago dei sumus. Non quidem aequalis, facta quippe a patre per filium, non nata de patre sicut illa. Et nos quia illuminamur lumine, illa vero quia lumen illuminans, & ideo illa sine exemplo nobis exemplum est. Neque enim imitatur precedentem aliquem ad patrem a quo nunquam est omnino separabilis, quia idipsum est quod ille de quo est. Nos autem nitentes imitamur manentem, & sequimur statem, & in ipso ambulantes tendimus ad ipsum: quia factus est nobis via temporalis per humilitatem, quae mansio nobis aeterna est per diuinitatem. Quoniam quippe spiritibus mundis intellectualibus qui superbia non lapsi sunt, in forma dei, & deo aequalis & deus praeber exemplum, ut se idem exemplum redeundi etiam lapsi praeberet homini, qui propter immunditiam peccatorum poenamque mortalitatis deum videre non poterat, semetipsum exinanivit, non mutando diuinitatem suam, sed nostram mutabilitatem assumendo: & formam serui accipiens, venit ad nos in hunc mundum, qui in hoc mundo erat, quia mundus per eum factus est: ut exemplum sursum videntibus deum, exemplum deorsum mirantibus hominem, exemplum sanis ad permanendum, exemplum infirmis ad conualescendum, exemplum morituris ad non timendum, exemplum mortuis ad resurgendum esset, in omnibus ipse primatum tenens. Quia enim homo ad beatitudinem sequi non debebat nisi deum, & sentire non poterat deum, sequendo deum hominem factum sequeretur simul, & quem sentire poterat & quem sequi debebat. Amemus ergo eum & inhareamus illi, charitate diffusa in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis. Non igitur mirum si propter exemplum quod nobis ut reformemur ad imaginem dei praebet imago aequalis patri, cum de sapientia scriptura loquitur, de filio loquitur quem sequimur viuendo sapienter: quoniam & pater sit sapientia sicut lumen & deus: spiritus quoque sanctus siue summa charitas vtrunque coniungens nosque subiungens, quod ideo non indigne dicitur quia scriptum est, Deus charitas est, quomodo non est etiam ipsa sapientia, cum sit lumen, quoniam deus lumine est. Siue ergo hoc modo, siue alio modo essentia spiritus sancti singillatim ac proprie nominanda est, quoniam deus est, utique lumen est. Et quoniam lumen est, utique sapientia est: Deum autem esse spiritum sanctum, utique scriptura clamat apud Apostolum qui dicit, Nescitis quia templum dei estis? Statimque subiicit, Et spiritus dei habitat in vobis. Deus enim habitat in templo suo: Non enim tanquam minister habitat spiritus dei in templo dei, cum alio loco euidentius dicat, Nescitis quia corpora vestra templum in vobis est spiritus sancti, quem habetis a deo, & non estis vestri: Empti enim estis precio magno, glorificate & portate deum in corpore vestro. Quid est autem sapientia, nisi lumen spiritale & incommutabile: Est enim & sol iste lumen sed corporale

1. Corint. 1.

1. Corint. 1. Coloss. 1.

1. sen. dist. 28. ca. sciendum quoque. 1. sen. dist. 18. c. hic oritur.

1. sen. dist. 5. ca. predictis aut. in prin.

Luminis & sapientiae vocabula omnibus personis congruit. C. III.

Ioan. 1. 1. Cor. 1.

1. sen. dist. 5. ca. item si.

1. sen. dist. 34. ca. si enim.

1. sen. dist. 5. ca. predictis autem.

1. sen. dist. 5. ca. ite si. ca. finem.

Quae relative dicuntur, non congruunt omnibus personis. Ca. II. 1. sen. dist. 27. c. hic non est.

Math. 11.

Ioan. 1.

1. Cor. 1. 1. sen. dist. 5. c. predictis autem.

Psal. 35.

Ioan. 5.

Ioan. 1.

1. Ioan. 1.

Math. 5.

Ioan. 1.

1. sen. dist. 5. c. predictis.

1. Cor. 1.

Ioan. 1.

Genes. 1.

1. Cor. 1.

Philip. 2.

1. Tim. 1.

Ioan. 1.

Coloss. 1.

Rom. 5.

1. sen. dist. 34. c. quod autem.

1. Ioan. 4.

1. Ioan. 1.

1. Cor. 3.

1. Cor. 6.

G corporale est, & spiritalis creatura lumen, sed no inco- mutabile. Lumen ergo pater, lumen filius, lumen spiri- tus sanctus, Simul autem non tria lumina, sed vnum lu- men. Et ideo sapientia pater, sapientia filius, sapientia spi- ritus sanctus, & simul non tres sapientiae, sed vna sapien- tia, & quia hoc est ibi esse quod sapere, vna essentia pater & filius & spiritus sanctus. Nec aliud est ibi esse quam deum esse. Vnus ergo deus, pater & filius & spiritus sanctus.

Qua necesse- ritate Graeci tres hypostas- ses dixerint, Latini perso- nas. Ca. IIII. i. sen. dist. 23. ea. qua necesse- ritate. i. prin.

Itaque loquendi causa de ineffabilibus, vt fari ali- quo modo possemus quod effari nullo modo possumus, dictum est a nostris Graecis vna essentia, tres substantiae: a Latinis autem vna essentia vel substantia, tres perso- nae: quia sicut iam diximus, non aliter in sermone no- stro, id est, Latino, essentia quam substantia solet intelli- gi. Et dum intelligatur saltem in enigmate quod dicitur, placuit ita dici vt diceretur aliquid cum quaereretur quid tria sint, quae esse fides vera pronuntiata, cum & patrem non dicit esse filium, & spiritum sanctum quod est donum dei, nec patrem dicit esse nec filium. Cum ergo quaeritur quid tria, vel quid tres, conferimus nos ad inueniendum aliquod speciale vel generale nome quo complectamur haec tria, neque occurrit animo quia excedit supereminetiam diuinitatis vilitate eloquij facultate.

i. sen. dist. 23. c. qua necesse- ritate. i. sine.

Verius enim cogitatur deus quam dicitur, & verius est quam cogitatur. Cum enim dicimus non eundem esse iacob qui est Abraham, Isaac autem nec Abraham esse nec iacob, tres esse vtique, fatemur, Abraham, Isaac & iacob. Sed cum quaeritur quid tres, respondemus tres homines, nomine speciali eos pluraliter appellantes, generali autem si dicamus tria animalia. Homo enim sicut veteres definiunt, animal est rationale, mortale. Aut sicut scripturae nostrae loqui solet, tres animas cum a parte meliore totum appellari placet, id est ab anima, cum corpus & anima sit totus homo. Ita quippe dictum est in Aegyptum descendisse cum iacob animas septuaginta quinq; pro tot hominibus. Item cum dicimus equum tuum, non eum esse qui meus est, & tertium alicuius alterius, nec meum esse nec tuum, fatemur tres esse. Et interro- ganti quid tres, responderemus tres equos nomine spe- ciali, generali autem tria animalia. Item cum dicimus bouem non esse equum, canem vero nec bouem esse nec equum, tria quaedam dicimus, & percontantibus quid tria, non iam speciali nomine dicimus tres equos, aut tres boues, aut tres canes, quia non eadem specie conti- nentur, sed generali tria animalia, siue superiore gene- re tres substantias, vel tres creaturas, vel tres naturas. Quaecumque autem plurali numero enunciantur specia- liter vno nomine, etiam generaliter enunciantur possunt. Non autem omnia quae generaliter vno nomine appel- lantur, etiam specialiter appellare vno nomine possumus. Nam tres equos quod est nomen speciale, etiam ani- malia tria dicimus. Equum vero & bouem & canem, animalia tria tantum dicimus vel substantias, quae sunt generalia nomina, & si quid aliud de his generaliter di- ci potest. Tres vero equos aut boues aut canes, quae spe- cialia vocabula sunt, non ea possumus dicere. Ea quippe vno nomine quauis pluraliter enunciamus, quae com- muniter habent illud quod eo nomine significatur. A- braham quippe & Isaac & iacob, commune habent id quod est homo, itaque dicuntur tres homines. Equus quoque & bos & canis, commune habent id quod est animal. Di- cuntur ergo tria animalia. Ita tres aliquas lauros, etiam tres arbores dicimus, laurum vero & myrtum & oleam, tantum tres arbores vel tres substantias aut tres naturas, atque ita tres lapides, etiam tria corpora, lapidem vero &

Deut. 10. Gen. 46.

lignum & ferrum, tantum tria corpora, vel si quo etiam su- periore generali nomine dici possunt. Pater ergo & fi- lius & spiritus sanctus quoniam tres sunt, quaeramus quid tres sunt, & quid commune habeant. Non enim comu- ne illis est id quod pater est, vt inuicem sibi sint patres, sicut amici, cum relatiue ad alterutrum dicantur, possunt dici tres amici quod inuicem sibi sunt. Non autem hoc ibi, quia tantum pater ibi pater, nec duorum pater, sed vnici filij. Nec tres filij, cum pater ibi non sit filius nec spiritus sanctus. Nec tres spiritus sancti, quia & spiritus sanctus propria significatione qua etiam donum dei di- citur nec pater nec filius. Quid igitur tres? Si enim tres persona, commune est eis id quod persona est, ergo spe- ciale hoc, aut generale nomen est eis, si consuetudinem loquendi respicimus. Sed vbi est naturae nulla diuersitas, ita ibi generaliter enunciatum aliqua plura, vt etiam specialiter enunciantur possunt. Naturae enim differentia fa- cit, vt laurus & myrtus & olea, aut equus & bos & canis, non dicatur speciali nomine, ista tres lauri, aut illi tres boues, sed generali, vt ista tres arbores, & illa tria ani- malia. Hic vero vbi nulla est essentiae diuersitas, oportet vt speciale nomen habeant haec tria, quod tamen non inuenitur. Nam persona generale nomen est, intantum vt etiam homo possit hoc dici, cum tantum interfit in- ter hominem & deum. Deinde in ipso generali vocabu- lo, si propterea dicimus tres personas, quia commune est eis id quod persona est, Alioquin nullo modo possunt ita dici, quemadmodum non dicuntur tres filij, quia non commune est eis id quod est filius: cur non etiam tres deos dicimus? certe enim quia pater persona, & filij per- sona, & spiritus sanctus persona, ideo tres persona. Quia ergo pater deus, & filius deus, & spiritus sanctus deus, cur non tres dii? Aut quoniam propter ineffabilem coniu- ctionem haec tria simul vnus deus, cur non etiam vna persona, vt ita non possumus dicere tres personas, quauis singulam quamque appellemus personam, quae admo- dum non possumus dicere tres deos, quauis quemque sin- gulum appellemus deum, siue patrem, siue filium, siue spi- ritum sanctum. An quia scriptura non dicit tres deos? Sed nec tres personas alicubi scriptura commemorare in- uenimus. An quia nec tres, nec vnam personam scriptura dicit haec tria: legimus enim personam domini, non per- sonam dominum: propterea licuit loquendi & disputan- di necessitate tres personas dicere, non quia scriptura di- cit, sed quia scriptura non contradicit. Si autem diceremus tres deos, contradiceret scriptura dicens: Audi Is- raël, dominus deus tuus deus vnus est. Cur ergo & tres essentias non licet dicere, quod similiter scriptura, sicut non dicit, ita nec contradicit. Nam essentia si speciale nomen est commune tribus, cur non dicantur tres es- sentiae, sicut Abraham, Isaac & iacob, tres homines, quia homo speciale nome est commune omnibus homini- bus. Si autem speciale nomen non est essentia, sed gene- rale, quia homo & pecus & arbor & fydus & angelus di- cuntur essentia, cur non dicantur ista tres essentiae, sicut tres equi dicuntur tria animalia, & tres lauri dicuntur tres arbores, & tres lapides tria corpora? Aut si propter vnitatem trinitatis non dicuntur tres essentiae sed vna essentia, cur non propter eandem vnitatem non dicuntur tres substantiae vel tres persona, sed vna substantia & vna persona? Quam enim est illis commune nome es- sentiae, ita vt singulus quisque dicatur essentia, tam illis commune est vel substantiae vel personae vocabulum. Quod enim de personis secundum nostram, hoc de sub- stantiis secundum Graecorum consuetudinem ea quae di- ximus

K i. sen. dist. 23. c. qua necesse- ritate.

L i. sen. dist. 23. c. pater ergo

i. sen. dist. 23. c. sed quaeritur. in princ.

i. sen. dist. 23. c. sed quaeritur. circa finem.

M Deut. 6.

i. sen. dist. 23. c. verum & hic in prin.

i. sen. dist. 23. c. verum & hic

i. sen. dist. 23. c. qd est eni de.

i. sen. dist. 23. c. verum & hic in medio. i. parta.

i. sen. dist. 23. c. verum & hic in fi. & ca. ia sufficienter.

i. sen. dist. 23. c. vnde nec. in princip.

Substantia quo dicitur de. Cap. V. i. sen. dist. 8. ca. vnde nec.

i. sen. dist. 8. c. vnde nec.

i. sen. dist. 8. ca. vnde nec. in medio.

Exod. 3.

A ximus oportet intelligi. Sic enim dicunt illi tres substā- tias vnam essentiam, quemadmodum nos dicimus tres personas, vnam essentiam vel substātiā. Quid igitur restat, nisi vt fateamur loquedi necessitate partita hac vocabula, cum opus esset copiosa disputatione aduersum insidias vel errores haeticorum? Cum enim conaretur humana inopia loquendo proferre ad hominum sensus quod in secretario metis pro captu tenet, de domi- no deo creatore suo, siue per piā fidem, siue per qualē- cunque intelligentiam, timuit dicere tres essentias, ne intelligeretur in illa summa aequalitate vlla diuersitas. Rursus non esse tria quaedam, non poterat dicere, quod Sabelli? quia dixit, i. haesum lapsus est. Certissime quippe & de scripturis cognoscitur quod pie credendum est, & aspectus mentis indubitata perceptione perstringitur, & patrem esse & filium & spiritum sanctum, nec eundem filium esse qui pater est, nec spiritum sanctum eundem esse vel patrem vel filium. Quae sunt tria diceret, Et dixit substantias siue personas, quibus nominibus no di- uersitatem intelligi voluit, sed singularitatem: vt no solu ibi vnitas intelligatur, ex eo quod dicitur vna essen- tia, sed & trinitas, ex eo quod dicitur tres substātie vel personae. Nam si hoc est deo esse quod subsistere, ita no erāt dicēda tres substātia, vt non dicūtur tres essentia: quemadmodum quia hoc est deo esse quod sapere, sicut non tres essentias, ita nec tres sapientias dicimus. Sic enim quia hoc illi est deum esse quod est esse, tam tres essentias quam tres deos dici phas non est. Si autē aliud est deo esse, aliud subsistere, sicut aliud deo esse, aliud pa- trem esse vel dominum esse: quod enim est ad se dicitur, pater autem ad filium, & dominus ad seruientē creaturā dicitur: relatiue ergo subsistit, sicut relatiue gignit, & relatiue dominatur. Ita iam substantia non erit substātia, quia relatiuum erit. Sicut enim ab eo quod est esse appellatur essentia, ita ab eo quod est subsistere substā- tiam dicimus. Absurdum est autem, vt substantia relatiue dicatur, Omnis enim res ad seipsum subsistit, quan- to magis deus, si tamē dignum est, vt deus dicatur sub- sistere. De his enim rebus recte intelligitur, in quibus subiectis sunt ea quae in aliquo subiecto esse dicuntur, sicut color aut forma in corpore. Corpus enim sub- sistit, & ideo substantia est. Illa vero in subsistente atque subiecto corpore, quae non substantiae sunt, sed in substā- tia: & ideo si esse desinat, vel ille color, vel illa forma, non adiunguntur corpori esse corpus, quia no hoc ei est esse, quod illam vel illam formam colorē vne retinere. Res vero mutabiles neque simplices, proprie dicuntur substātia. Deus autem si subsistit vt substantia proprie dici possit, inest in eo aliquid tanquam in subiecto, & non est simplex, cui hoc sit esse quod illi est, & quicquid aliud de illo ad illam dicitur, sicut magnus, omnipotens, bo- nus, & si quid huiusmodi de deo non incōgrue dicitur. Nefas est autem dicere vt subsistat, & subsit deus boni- tati suae, atque illa bonitas non substantia sit vel potius essentia, neque ipse deus sit bonitas sua, sed in illo sit tan- quam in subiecto. Vnde manifestum est deum abusiue substantiae vocari, vt nomine vilitate intelligatur es- sentia, quod vere ac proprie dicitur, ita vt fortasse solu deum dici oporteat essentiam. Est enim vere, solus, quia incommutabilis est, idque nomen suū famulo suo Moyfi enunciauit, cum ait: Ego sum qui sum: Et dices ad eos, qui est misit me ad vos. Sed tamen siue essentia dicatur quod proprie dicitur, siue substantia quod abusiue, vt rursus quod ad se dicitur, non relatiue ad aliquid. Vnde hoc est deo esse quod subsistere, & ideo si vna essentia trinitas,

vna etiam substantia. Fortassis igitur commodius dicitur tres persona, quam tres substantia. Sed ne nobis videar suffragari, hoc quoque requiramus. Quaequam & illi, si vellent, sicut dicunt tres substantias, tres hypo- stases, possent dicere tres personas, tria prosopa. Illud autem maluerunt quod forte secundum linguam suam consue- tudinem aptius diceretur. Namque & in personis eadem ratio est. Non enim aliud est deo esse, aliud personam esse, sed omnino idem. Nam si esse ad se dicitur, persona vero relatiue, sic dicamus tres personas, patrem & filium & spiritum sanctum, quemadmodum dicuntur aut qui tres amici, aut tres propinqui, aut tres vicini, quod sint ad inuicem, non quod vnusquisque eorum sit ad seipsum. Quapropter quilibet ex eis amicus est duorum ceterorum, aut propinquus aut vicinus, quia haec nomina relatiuam significationem habent. Quid ergo non placet vt dica- mus patrem personam esse filij & spiritum sancti, aut fi- lium personam esse patris & spiritum sancti, aut spiritum sanctum personam esse patris & filij? Sed neque persona ita dici alicubi solet, neque in hac trinitate cum dicimus per- sonam patris, aliud dicimus quam substantiam patris. Quocirca vt substantia patris ipse pater est, non quo pater est, sed quo est, ita & persona patris non aliud quam ipse pater est: ad se quippe dicitur persona, non ad filium vel spiritum sanctum, sicut ad se dicitur deus, & magnus & bonus & iustus & si quid aliud huiusmodi. Et quae admodum hoc illi est esse, quod deum esse, quod magnus, quod bonus esse, ita hoc illi est esse, quod persona esse. Cur ergo non haec tria simul vnam personam dicimus, sicut vnam essentiam & vnum deum, sed tres dicimus personas, cum tres deos aut tres essentias no dicamus, nisi quia volumus, vel vnum aliquod vocabulum seruire huic significationi qua intelligitur trinitas, ne omni- no taceremus interrogati, quid tres, cum tres esse fate- remur? Nam si genus est essentia, species autem substan- tia siue persona, vt nonnulli sentiunt, omitto illud quod iam dixi, oportere appellare tres essentias, vt appellan- tur tres substantiae vel personae, sicut appellantur tres equi eademque animalia tria, cum sit species equus, animal ge- nus. Neque enim species ibi pluraliter dicta est, & gen- singulariter, tanquam diceretur tres equi vnum animal, sed sicut tres equi speciali nomine, ita tria animalia gene- rali nomine. Quod si dicunt substantiae vel personae nomine non speciem significari, sed aliquid singulare atque indiuiduum: vt substantia vel persona, non ita di- catur sicut dicitur homo, quod commune est omnibus hominibus, sed quomodo dicitur hic homo, velut Abra- ha, velut Isaac, velut iacob, vel si quis alius qui etiam digi- to praesens demonstrari possit: sic quoque illos eadem ratio consuequetur. Sicut enim dicuntur Abraham, Isaac & iacob tria indiuidua, ita tres homines, & tres animae. Cur ergo & pater & filius & spiritus sanctus, si secundum genus & speciem & indiuiduum etiam ista differimus, non ita dicuntur tres essentiae vel tres substantiae seu per- sonae: sed haec, vt dixi, omitto. Illud dico, si essentia ge- nus est, vna essentia iam non habet species, sicut quia ge- nus est animal, vnum animal iam non habet species. Non sunt ergo tres species vnus essentiae, pater & filius & spiritus sanctus. Si autem species est essentia, sicut spe- cies est homo, tres vero illae quas appellamus substan- tias siue personas, sic eandem speciem communiter ha- bent, quemadmodum Abraham Isaac & iacob, speciem quae proprie dicitur, siue substantia quod abusiue, vt rursus quod ad se dicitur, non relatiue ad aliquid. Vnde hoc est deo esse quod subsistere, & ideo si vna essentia trinitas,

D Trinitas personarum eadem essentia. Cap. VI. i. sen. dist. 23. ca. quod eni.

i. sen. dist. 23. c. qua necesse- ritate. in princ.

i. sen. dist. 23. ca. quod autem notandum. E

i. sen. dist. 23. c. ideo oritur

i. sen. dist. 19. cap. hic abis- cendum.

i. sen. dist. 19. ca. si vero di- cunt.

G test, omnino enim non potest, quia vnus homo iam singularis homo est. Cur ergo vna essentia in tres substantias, vel personas subdividitur. Nam si essentia species est sicut homo, sic est vna essentia sicut vnus homo: an sicut dicimus aliquos tres homines eiusdem sexus, eiusdem temperationis corporis, eiusdemque animi, vnam esse naturam, tres enim sunt homines, sed vna natura: sic etiam ibi dicimus tres substantias vnam essentiam, aut tres personas vnam substantiam vel essentiam? Hoc vero vtrunque simile est, quia & veteres qui Latine locuti sunt, antequam haberent ista nomina, quae non diu est quod in vsum venerunt, id est essentiam vel substantiam, pro his naturam dicebant. Non itaque secundum genus & species ista dicimus, sed quasi secundum communem eandemque materiam. Sicut ex eodem auro si fierent tres statuae, diceremus tres statuas vnum aurum, nec tamen diceremus genus aurum. Species autem statuas, nec aurum speciem, statuas vero indiuidua. Nulla quippe species indiuidua sua transgreditur, vt aliquid extra comprehendat. Cum enim definiero quid sit homo, quod est nomen speciale, singuli quique homines qui sunt indiuidua eadem definitione continentur, nec aliquid ad eam pertinet quod homo non sit. Cum vero aurum definiero, non solae statuae si aureae fuerint, sed & annuli, & si quid aliud de auro fuerit ad aurum pertinebit, & si nihil inde fiat, aurum dicitur, quia etiam si non sint aureae, non ideo non erunt statuae. Item nulla species excedit definitionem generis sui. Cum enim definiero animal, quoniam generis huius species est equus, omnis equus animal est, non autem statua omnis aurum est. Ideo quibus in tribus statuis aureis, recte dicamus tres statuas vnum aurum, non tamen ita dicimus vt genus aurum, species vero statuas intelligamus. Nec sic ergo trinitatem dicimus tres personas vel substantias, vnam essentiam & vnum deum, tanquam ex vna materia tria quaedam subsistant, etiam si quicquid illud est, in his tribus explicatum sit. Non enim aliquid aliud eius essentiae est praeter istam trinitatem, tamen tres personas eiusdem essentiae, vel tres personas vnam essentiam dicimus: tres autem personas ex eadem essentia non dicimus, quasi aliud ibi sit quod essentia est, aliud quod persona, sicut tres statuas ex eodem auro possumus dicere. Aliud enim illic est esse aurum, aliud esse statuas. Et cum dicuntur tres homines vna natura, vel tres homines eiusdem naturae, possunt etiam dici tres homines ex eadem natura, quia ex eadem natura & alij tres homines possunt existere. In illa vero essentia trinitatis, nullo modo alia qualibet persona ex eadem essentia potest existere. Deinde in his rebus non tantum est vnus homo, quantum tres homines simul. Et plus sunt aliquid homines duo, quam vnus homo. Et in statuis aequalibus plus auri est tres simul quam singulari statuae, & minus auri est vna quam duae. At in deo non ita est. Non enim maior essentia est pater & filius & spiritus sanctus simul quam solus pater aut solus filius: sed tres simul illae substantiae siue personae, si ita dicendae sunt, aequales sunt singulis, quod animalis homo non percipit. Non enim potest cogitare nisi moles & spatia, vel minuta vel grandia, volitantibus in animo eius phantasmatibus, tanquam imaginibus corporum. Ex qua immunditia donec purgetur, credat in patrem & filium & spiritum sanctum, vnum deum, solum, magnum, omnipotentem, bonum, iustum, misericordem, omnium visibilibus & invisibilibus conditorum, & quicquid de illo pro humana facultate digne vereque dici potest. Neque cum audierit patrem solum deum, separet in-

1. sen. dist. 19. c. his quoque.

1. sen. dist. 19. c. notandum etiam.

1. sen. dist. 19. c. notandum etiam.

1. sen. dist. 27. ca. quibusdam. & dist. 5. cap. ostenditur. etiam si fuerit.

1. sen. dist. 19. c. notanda. & c. his quoque.

1. Cor. 2.

de filium, aut spiritum sanctum. Cum eo quippe solus deus, cum quo & vnus deus est, quia & filium cum audimus solum deum, sine vlla separatione patris aut spiritus sancti oportet accipere: atque ita dicat vnam essentiam, vt non existimet aliud alio vel maius vel melius, vel aliqua ex parte diuersum. Non tamen vt pater ipse sit & filius & spiritus sanctus, & quicquid aliud ad alterutrum singulari dicuntur, sicut verbum quod non dicitur nisi filius, aut donum quod non dicitur nisi spiritus sanctus, propter quod etiam pluralem numerum admittunt: sicut in Evangelio scriptum est, Ego & pater vnum sumus: Et vnum dixit, & sumus. Vnum, secundum essentiam, quod idem deus: sumus, secundum relationem, quod ille pater, hic filius. Aliquando & tacetur vnitatis essentiae, & sola pluraliter relatiua commemorantur. Veniemus ad eum ego & pater, & habitabimus apud eum. Veniemus & habitabimus, pluralis numerus est, quod idem dixit, Ego & pater: id est filius & pater, quae relatiue ad inuicem dicuntur. Aliquando latenter omnino, sicut in Genesi: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Et faciamus, & nostram, pluraliter dictum est, & nisi ex relatiuis accipi non potest. Non enim vt faceret dii, aut ad imaginem & similitudinem deorum, sed vt facerent pater & filius & spiritus sanctus, ad imaginem patris & filij & spiritus sancti, vt subsisteret homo imago dei. Deus autem trinitas. Sed quia non omnino aequalis fiebat illa imago dei tanquam non ab illo nata, sed ab eo creata, huius rei significanda causa ita imago est vt ad imaginem sit, id est non aequatur paritate sed quadam similitudine accedit. Non enim locorum intervalis, sed similitudine acceditur ad deum, & dissimilitudine receditur ab eo. Sunt enim qui ita distinguunt, vt imaginem velint esse filium, hominem vero non imaginem, sed ad imaginem. Refellit autem eos Apostolus dicens: Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago & gloria dei: Non dixit ad imaginem, sed imago. Quae tamen imago cum alibi dicitur: Ad imaginem, non quasi ad filium dicitur, quae imago aequalis est patri, alioquin non diceret ad imaginem nostram. Quomodo enim nostram, cum filius solius patris imago sit: Sed propter imparem vt diximus similitudinem dictus est homo ad imaginem, & ideo nostram, vt imago trinitatis esset homo: non trinitati aequalis sicut filius patri, sed accedens, vt dictum est quadam similitudine, sicut in distantibus significatur quadam vicinitas, non loci, sed cuiusdam imitationis. Ad hoc enim eis & dicitur: Reformamini in nouitate mentis vestrae. Quibus ite dicit: Estote itaque imitatores dei sicut filij charissimi, Nouo enim homini dicitur: Qui renouatur in agnitionem dei, secundum imaginem eius qui creauit eum. Aut si iam placet propter disputandi necessitatem, etiam exceptis nominibus relatiuis, pluralem numerum admittere, vt vno nomine respondeatur, cum quaritur, quid tria, & dicere tres substantias siue tres personas, nulla moles aut interualla cogitentur, nulla distantia quantalacumque dissimilitudinis, vt ibi intelligatur aliud alio vel paulo minus quocumque modo minus esse aliud alio potest, vt neque personarum sit confusio, nec talis distinctio qua sit impar aliquid. Quod si intellectu capi non potest, fide teneatur, donec illucescat in cordibus ille qui ait per Prophetam: Nisi credideritis non intelligetis.

*al. intelligat.

Ioan. 10.

Ioan. 14.

Gene. 1. 2. sen. dist. 16. c. quo circa.

L

1. Cor. 15.

1. sen. dist. 16. ca. filij vero.

Gene. 1.

M

Roma. 12. Ephes. 5.

Colos. 2.

Esa. 7.

LIBRI SEPTIMI DE Trinitate, Finis.

DIVI

A DIVI AVRELI AVGVSTINI de Trinitate Liber Octavus.

Epilog. superius dictorum.

† Vetera loco dicitur hic, habet bonum.

1. sen. dist. 19. ca. sciendum est ergo.

† mutabilitate.

In trinitate non est maius aut minus. Caput. 1. 1. sen. dist. 19. ca. sciendum est ergo.

1. sen. dist. 19. ca. qd ibi.

DIXIMVS alibi ea dici proprie in illa trinitate distincte ad singulas personas pertinentia, quae relatiue dicuntur ad inuicem, sicut pater & filius & vtriusque donum spiritus sanctus. Non enim pater trinitas, aut filius trinitas, aut trinitas donum. Quod vero ad se dicuntur singuli, non dici pluraliter tres, sed vnam ipsam trinitatem, sicut deus pater, deus filius, deus spiritus sanctus. Et dominus pater, dominus filius, dominus spiritus sanctus. Et omnipotens pater, omnipotens filius, omnipotens spiritus sanctus. Nec tamen tres dii, aut tres domini, aut tres omnipotentes. Sed vnus deus, dominus, omnipotens, ipsa trinitas, & quicquid aliud, non ad inuicem relatiue, sed ad se singuli dicuntur. Hoc enim secundum essentiam dicuntur, quia hoc est ibi esse, quod magnum esse, quod bonum esse, quod sapientem esse, & quicquid aliud ad se vnaquaque ibi persona, vel ipsa trinitas dicitur. Ideoque dici tres personas vel tres substantias, non vt aliqua intelligatur diuersitas essentiae, sed vt vel vno vocabulo responderi possit, cum dicitur quid tres, vel quid tria: tantumque esse aequalitatem in ea trinitate, vt non solum pater non sit maior quam filius, quod attinet ad diuinitatem, sed nec pater & filius simul maius aliquid sint quam spiritus sanctus, aut singula quaeque persona quaelibet trium, minus aliquid sit quam ipsa trinitas. Dicta sunt haec, & si saepius versando repetantur, familiarius quidem innotescunt. Sed & modus aliquis adhibendus est, deoque supplicandum deuotissima pietate, vt intellectum aperiat, & studium contentionis absumat, quo possit mente cerni essentia veritatis, sine vlla mole, sine vlla mobilitate. Nunc itaque in quantum ipse adiuuat creator mire misericors, attendamus haec quae modo tam interiora quam superiora tractabimus, cum sit eadem seruata illa regula, vt quod intellectui nostro nondum eluxerit, a firmitate fidei non dimittatur. Dicimus enim non esse in hac trinitate maius aliquid duas aut tres personas quam vnam earum, quod non capit consuetudo carnalis, non ob aliud nisi quia vera quae creata sunt sentit vt potest. Veritatem autem ipsam qua creata sunt non potest intueri. Nam si posset, nullo modo esset lux ista corporea manifestior quam hoc quod diximus. In substantia quippe veritatis, quoniam sola vere est, non est maior aliqua, nisi quae verius est. Quicquid autem intelligibile atque incommutabile est, non aliud alio verius est, quia aequae incommutabiliter aeternum est. Nec quod ibi magnum dicitur, aliunde magnum est, quam eo quo vere est. Quapropter vbi magnitudo ipsa veritas est, quicquid plus habet magnitudinis, necesse est vt plus habeat veritatis. Quicquid ergo plus veritatis non habet, non habet plus etiam magnitudinis. Porro quicquid plus habet veritatis, profecto verius est, sicut maius est quod plus habet magnitudinis, hoc ergo ibi est maius quod verius. Non autem verius est pater & filius simul, quam singulus pater, aut singulus filius. Non igitur maius aliquid vtriusque simul, quam singulum eorum. Et quoniam aequae vere est etiam spiritus sanctus, nec pater & filius simul, maius aliquid est quam ipse, quia nec verius est. Pater quoque & spiritus sanctus simul quoniam veritate non superant filium, non enim verius sunt, nec magnitudine superant. Atque ita filius & spiritus sanctus simul tam magnum aliquid sunt, quam pa-

ter solus, quia tam vere sunt. Sic & ipsa trinitas tam magnum est, quam vnaquaque ibi persona. Non enim ibi maior est, quae verior non est, vbi est ipsa veritas magnitudo. Quia in essentia veritatis, hoc est verum esse quod est esse, & hoc est esse quod est magnum esse, hoc est ergo magnum esse quod verum esse. Quod igitur ibi aequae verum est, etiam aequae magnum sit necesse est. In corporibus autem fieri potest, vt aequae verum sit hoc aurum atque illud, sed maius hoc sit quam illud, quia non eadem ibi est magnitudo quae veritas. Aliudque illi est aurum esse, aliud magnum esse. Sic & in animi natura, secundum quod dicitur magnum animus, non secundum hoc dicitur verus animus. Animum enim verum habet etiam qui non est magnanimus, quandoquidem corporis & animi essentia, non est ipsius veritatis essentia, sicut est trinitas deus vnus, solus, magnus, verus, verax, veritas. Quae si cogitare conamur, quantum finit & donat, nullus cogitur per locorum spatia contactus aut complexus, quasi trium corporum, nulla compago iunctura, sicut tricorporum Geryonem fabulae ferunt: sed quicquid animo tale occurrerit, vt magis sit in tribus quam in singulis, minusque in vno quam in duobus, sine vlla dubitatione respicitur. Ita enim respicitur omne corporeum. In spiritalibus autem, omne mutabile quod occurrerit non putatur deus. Non enim paruae notitiae pars est, cum de profundo isto in illam summitatem respiramus, si antequam scire possumus quid sit deus, possumus iam scire quid non sit. Non est enim certe nec terra, nec caelum, nec quasi terra & caelum, nec tale aliquid quale videmus in caelo, nec tale aliquid quicquid non videmus, & est fortassis in caelo. Nec si augeas imaginatione cogitationis lucem solis quantum potes, siue quo sit maior, siue quo sit clarior, millies tantum, aut innumerabiliter, neque hoc est deus. Nec sicut cogitantur angeli mundi spiritus caelestia corpora inspirantes, atque ad arbitrium quo seruiunt deo mutantem atque versantes, nec si omnes, cum sint milia milium, in vnum collati vnus fiant, nec tale aliquid deus est. Nec si eosdem spiritus sine corporibus cogites, quod quidem carnali cogitationi difficillimum est. Ecce vide si potes, o anima praegravata corpore quod corrumpitur, & onusta terrenis cogitationibus multis & variis, ecce vide si potes, deus veritas est. Hoc enim scriptum est: Quoniam deus lux est: non quomodo isti oculi vident, sed quomodo videt cor, cum audit veritas est. Non li querere quid sit veritas, statim enim se opponunt caliginis imaginum corporalium & nubila phantasmatum, & perturbant serenitatem, quae primo ictu diluxit tibi, cum diceretur veritas. Ecce in ipso primo ictu, quo velut conuulsione perstringeris, cum dicitur veritas, mane si potes, sed non potes. Relaberis in ista solita atque terrena. Quo tandem pondere quae relaberis, nisi sordium contractarum cupiditatis visco & peregrinationis erroribus. Ecce iterum vide si potes. Non amas certe nisi bonum, quia bona est terra altitudine motuum & temperamento collium & planicie camporum, & bonam praedium, amoenum ac fertile, & bona domus paribus membris disposita, & ampla & lucida, & bona animalia, animata corpora, & bonus aer modestus & salubris, & bonus cibus iuuauis atque aptus valetudini, & bona valetudo sine doloribus & lassitudine, & bona facies hominis dimensa pariter & affecta hilariter & luculenter colorata, & bonus animus amici consensionis dulcedine & amoris fide, & bonus vir iustus, & bone diuitiae, quia facile expediunt, & bonum caelum cum sole & luna & stellis suis, & boni angeli sancta obedientia, & bona lo-

Prima cognitio dei scire quid non sit. Cap. II.

H

Apoc. 5.

Sapient. 9.

1. Ioan. 11.

P

Deus vnice bonus. C. III.

Grata locutio suauiter docens, & congruenter monens auditorē. Et bonum carmen, canorum numeris, & sententiis graue. Quid plura & plura: Bonum hoc & bonum illud. Tolle hoc & illud & vide ipsum bonum si potes, ita deum videbis, non alio bono bonum, sed bonum omnis boni. Neque enim in his omnibus bonis vel quæ commemorari, vel quæ alia cernuntur siue cogitantur, dicemus aliud aliò melius cum vere iudicamus, nisi esset nobis impressa notio ipsius boni, secundum quod & probaremus aliquid, & aliud alijs præponeremus. Sic amandus est deus, non hoc & illud bonum, sed ipsum bonum. Quærendum enim bonū animæ, non cui superio sit iudicando, sed cui hæreat amado. Et quid hoc nisi deus? Nō bonus animus, aut bonus angelus, aut bonum cælū, sed bonum bonum. Sic enim forte facilius aduertitur quid velim dicere. Cum enim audio, verbi gratia, quod dicitur animus bonus, sicut duo verba sunt, ita ex eis verbis duo quedam intelligo. Aliud quo animus est, aliud quo bonus. Et quidē vt animus esset, non egit ipse aliquid. Non enim iā erat qui ageret vt esset. Vt autē sit bonus animus, video agendum esse voluntate: nō quia id ipsum quo animus est, non est aliquid boni, Nā vnde iā dicitur & verissime dicitur corpore melior: sed ideo nōdum dicitur bonus animus, quoniam restat ei actio voluntatis, qua sit præstantior, quā si neglexerit, iure culpatur, recteque dicitur nō bonus animus. Distat enim ab eo qui hoc agit. Et quia ille laudabilis, profecto iste qui hoc non agit vituperabilis est. Cum vero agit hoc studio, & sit bonus animus, nisi se ad aliquid cōuertat quod ipse non est, non potest hoc assequi. Quod se autē cōuertit vt fiat bonus animus, nisi ad bonum, cū hoc amat & appetit, & adipiscitur? Vnde si rursus se auertat, fiatque nō bonus, hoc ipso quod se auertit à bono, nisi maneat in se illud bonū vnde se auertit, non est quod se iterum si voluerit emendare cōuertat. Quapropter nulla essent mutabilia bona, nisi esset incōmutabile bonum. Cum itaque audis bonum hoc & bonū illud, quæ possunt aliās dici etiam non bona, si potueris sine illis que participatione bona sunt, perspicere ipsum bonū, cuius participatione bona sunt, simul enim & ipsum intelligis cum audis hoc aut illud bonū. Si ergo potueris, illis detractis per seipsum perspicere bonum, perspexeris deum. Et si amore inheferis, continuo beatificaberis. Pudeat autem cum alia non amentur, nisi quia bona sunt, eis inherendo non amare bonum ipsum, vnde bona sunt. Illud etiam, quod animus, tantum quia est animus, etiam nondum eo modo bonus quo se conuertit ad incommutabile bonum, sed vt dixi tantum animus, cum ita nobis placet vt eum omni etiam luci corporeæ cum bene intelligimus præferamus, nō in seipso nobis placet, sed in illa arte qua factus est. Inde enim approbatur factus, vbi videtur fuisse faciendus: hæc est veritas, & simplex bonum. Nō enim est aliud aliquid quàm ipsum bonum, ac per hoc etiam summū bonum. Non enim minui vel augeri bonū potest, nisi quod ex alio bono bonū est. Ad hoc se igitur animus cōuertit vt bonus sit, à quo habet vt animus sit. Tunc ergo voluntas nature cōgruit vt perficiatur in bono animus, cum illud bonū diligitur cōuersione voluntatis, vnde est & illud quod non amittitur, nec auersione voluntatis. Auertendo enim se à summo bono, amittit animus vt sit bonus animus, nō autē amittit vt sit animus, cum & hoc iā bonū sit corpore melius: hoc ergo amittit voluntas, quod voluntas adipiscitur. Iā enim erat animus qui conuertit ad id vellet à quo erat. Qui autem vellet esse anteque esset, nondū

¶ al. cū ad illud bonū dirigitur.

erat: & hoc est bonū nostrum, vbi videmus vtrum esse debuerit aut debeat quicquid esse debuisset, aut debere cōprehendimus: & vbi videmus esse non potuisse nisi esse debuisset, quicquid etiā quomodo esse debuerit cōprehendimus. Hoc ergo bonū non lōge positū est ab vnoquoque nostrū. In illo enim viuimus, mouemur, & sumus. Sed dilectione stādum est ad illud, & inharendum illi, vt presente perfruamur à quo sumus, quo absente nec esse possumus. Cū enim per fidem adhuc ambulamus, non per speciē, nondum vtiq; videmus deū, sicut idem ait, facie ad faciē: quem tamen nisi nūc iam diligamus, nunquā videbimus, sed quis diligit quod ignorat? Sciri enim aliquid & non diligi potest. Diligi autē quod nescitur, quæro vtrum possit, quia si non potest, nemo diligit deum anteque sciat. Et quid est deum scire, nisi eū mēte conspiciere, firmēque percipere? Non enim corpus est vt carnis oculis inquiratur. Sed & priusquā valeamus conspiciere atque percipere deū, sicut cōspici & percipi potest, quod mundicordibus licet: Beati enim mūdicator des, quia ipsi deū videbunt, nisi per fidem diligatur, non poterit cor mundari, quo ad eum videndū sit aptum & idoneum. Vbi sunt enim illa tria, propter que in animo ædificanda, omnium diuinorum librorum machinamenta cōsurgunt, fides, spes, charitas, nisi in animo credēte quod nondū videt, & sperante atque amante quod credit: Amat ergo & quod ignoratur, sed tamen creditur. Nimirū autem cauēdum est, ne credens animus id quod non videt fingat sibi aliquid quod nō est, & sperat diligatque quod falsum est. Quod si sit, nō erit charitas de corde puro & conscientia bona, & fide nō ficta, qua finis præcepti est, sicut idem Apostolus dicit. Necesse est autem cū aliqua corporalia lecta vel audita quæ nō vidimus, credimus, fingat sibi aliquid animus in lineamentis formisque corporum, sicut occurrerit cogitanti, quod aut verū non sit, aut etiam si verum est, quod rarissime potest accidere, nō hoc tamē fide vt teneamus quicquā prodest, sed aliud aliquid vtile, quod per hoc insinuat. Quis enim legentium vel audientium quæ scripsit Apostolus Paulus, vel quæ de illo scripta sunt, nō fingit animo & ipsius Apostoli faciē, & omnium quorum ibi nomina commemorantur? Et cum in tanta hominum multitudine quibus illa litera nota sunt, alius aliter lineamenta figuramque illorum corporum cogitet, quis propinquius & sublimius cogitet, vtiq; incertum est. Neque ibi occupatur fides nostra, qua facie corporis fuerint illi homines, sed tantū quia per dei gratiā ita vixerunt, & ea gesserunt, quæ scriptura illa testatur, hoc & vtile est credere, & nō desperandum & appetendum. Nam & ipsius dominicæ facies carnis, innumerabiliū cogitationū diuersitate variatur & fingitur, quæ tamen vna erat, quæcūque erat. Neque enim in fide nostra quam de domino Iesu Christo habemus, illud salubre est quod sibi animus fingit, lōge fortasse aliter quàm res se habet, sed illud quod secundū speciē de homine cogitamus: habemus enim quasi regulariter infixam humane nature notitiā, secundū quam quicquid tale aspiciamus, statim hominem esse cognoscimus vel hominis formā. Secundū hanc notitiā cogitatio nostra informatur, cū credimus pro nobis deū hominē factum, ad humilitatis exemplū, & ad demonstrandam erga nos dilectionem dei. Hoc enim nobis prodest credere, & firmū atque incōcūsum corde retinere, scilicet humilitatē qua natus est deus ex femina, & à mortalibus per tantas cōtumelias perductus ad mortē, summū esse medicamentū, quo superbix nostre sanaretur tumor, & altū sacramentum

Acto. 17. Fides inuilit nisi accedat charitas. Cap. 111. 2. Cor. 5. 1. Cor. 13. 3. sen. dif. 2. ca. post hoc, in fine.

Matth. 5.

1. Cor. 13.

1. Tim. 1.

M

Quo trinitas diligatur incognita. Cap. V.

A mentum quo peccati vinculum solueretur. Sic & virtutem miraculorū ipsius & resurrectionis eius, quoniam nouimus quid sit omnipotētia, de omnipotēte deo credimus, & secundū species & genera rerum vel natura insita vel experientia collecta, de factis huiusmodi cogitamus, vt non ficta sit fides nostra. Neque enim nouimus faciē virginis Mariæ, ex qua ille à viro intacta, neque in ipso partu corrupta mirabiliter nat⁹ est. Nec quibus membrorū lineamentis fuerit Lazarus, nec Bethaniam, nec sepulchrū lapideamque illum quē remoueri iussit cum eū resuscitaret vidimus, nec monumentum nouum excisum in petra vnde ipse resurrexit, nec mōtem Oliueti vnde ascendit in cælum. Neque omnino scimus quicquid ista non vidimus, an ita sint vt ea cogitamus, immo vero probabilius existimamus non esse ita. Nāque cū alicuius facies vel loci vel hominis, vel cuiuslibet corporis eadē occurrerit oculis nostris quæ occurrerat animo, cū eam priusquā videremus cogitabamus, non paruo miraculo mouemur. Ita raro & penē nunquā accidit: & tamen ea firmissime credimus, quia secundū specialem generalemque notitiā quæ certa nobis est cogitamus. Credimus enim dominū Iesum Christum natum de virgine qua Maria vocabatur. Quid sit autem virgo, & quid sit nasci, & quid sit nomen proprium nō credimus, sed profus nouimus. Vtrū autem illa facies Maria fuerit quæ occurrat animo cū ista loquimur aut recordamur, nec nouimus omnino, nec credimus. Itaque hic salua fide licet dicere, forte talem habebat faciē, forte non talē: forte autem de virgine natus est Christus, nemo salua fide Christiana dixerit. Quāobrē quoniam trinitatis aternitatem, & æqualitatē & vnitatem quantum datur intelligere cupimus, prius autem quā intelligamus credere debemus, vigilandumque nobis est ne ficta sit fides nostra: eadē quippe trinitate fruendum est, vt beate viuamus, si autem falsum de illa crediderimus, inanis erit spes, & nō casta charitas: quomodo igitur eam trinitatē quam non nouimus, credendo diligamus? An secundū specialem generalemque notitiā, secundum quā diligimus Apostolum Paulum? Qui etiam si non ea facie fuit quæ nobis occurrat de illo cogitantibus, & hoc penitus ignoramus, nouimus tamen quid sit homo. Vt enim longe non eamus, hoc sumus, id est homo, & illum hoc fuisse & animā eius corpori copulatam mortaliter vixisse manifestū est. Hoc ergo de illo credimus, quod inuenimus in nobis, iuxta speciē vel genus, quo humana omnis natura pariter continetur. Quid igitur de illa excellentia trinitatis sine specialiter siue generaliter nouimus, quasi multa sint tales trinitates, quarū aliquas experti sumus, vt per regulam similitudinis impressam vel specialem vel generale notitiā, illam quoque talē esse credamus, atque ita rem quā credimus & nondum nouimus, ex paritate rei quā nouimus diligamus? Quod vtiq; nō ita est. An quemadmodum diligimus in domino Iesu Christo, quod resurrexit à mortuis, quāuis inde neminē vnquā resurrexisse viderimus, ita trinitatem quam non videmus, & qualē nullam vnquam vidimus possumus credēdo diligere? Sed quid sit mori, & quid sit viuere, vtiq; scimus: quia & viuimus & mortuos ac morientes aliquando viderimus & experti sumus. Quid est autem aliud resurgere, nisi reuiuiscere, id est, ex morte ad vitam redire: Cū ergo dicimus & credimus esse trinitatem, nouimus quid sit trinitas, quia nouimus quid sint tria, sed non hoc diligimus. Nā id vbi volumus facile habem⁹, vt alia omit tam, vel micando digitis tribus: an vero diligimus, nō

Ioan. 11.

Matth. 27. Acto. 1.

Lucæ 22.

C

Micare digitis.

quod omnis trinitas, sed quod trinitas deus? Hoc ergo diligimus in trinitate, quod deus est, sed deum nullum aliū vidimus, aut nouimus, quia vnus est deus, ille solus quem nondum vidimus, & credēdo diligimus. Sed ex qua rerum notarū similitudine vel cōparatione credamus, quo etiā nōdum nouum deū diligamus, hoc queritur. Redi ergo mecum, & consideremus cur diligamus Apostolum. Nunquid nā propter humanam speciē quam notissimā habemus, eo quod credimus eū hominem fuisse? Nō vtiq; a. Alioquin nunc non est quē diligamus, quandoquidem homo ille iam non est. Anima enim eius à corpore separata est. Sed id quod in illo amamus, etiā nūc viuere credimus: Amamus enim animū iustū. Ex qua ergo generali aut speciali regula, nisi quia scimus, & quid sit animus, & quid sit iustus? Et animus quidem quid sit, non incongrue nos dicimus ideo nosse, quia & nos habemus animū. Neque enim vnquā oculis vidimus, & ex similitudine visorū plurimum, notionem generale specialēque percepimus, sed potius vt dixi, quia & nos habemus. Quid enim tā intime scitur, seque ipsum esse sentit, quā id quo etiā cetera sentiuntur, id est, ipse animus? Nā & motus corporum quibus præter nos alios viuere sentimus, ex nostra similitudine agnoscimus: quia & nos ita mouemus corpus viuēdo, sicut illa corpora moueri aduertimus. Neque enim cum corpus viuū mouetur, aperitur vlla via oculis nostris ad vidēdum animū, rem scilicet quæ oculis videri non potest: sed illi moli aliquid inesse sentim⁹, quale nobis inest ad mouendū similiter molem nostrā, quod est vita & anima. Neque enim quasi humana prudētia rationisque propriū est. Et bestia quippe sentiunt viuere, nō tantum seipsas, sed etiā seinuicē atque alterutrum, & nos ipsos. Nec animas nostras vident, sed ex motibus corporis, idque statim & facillime quadā conspiratione naturali. Animū igitur cuiuslibet ex nostro nouim⁹, & ex nostro credimus quē nouimus. Non enim tantū sentimus animū, sed etiā scire possumus quid sit animus consideratione nostri, habemus enim animū. Sed quid sit iustus, vnde nouimus? Dixeramus enim nos Apostolū nō alia causa diligere, nisi quod sit iustus animus. Nouimus ergo & quid sit iustus, sicut & quid sit animus. Sed quid sit animus vt dictū est nouimus ex nobis. Inest enim animus nobis. Quid autē sit iustus vnde nouim⁹, si iusti nō sumus? Quod si nemo nouit quid sit iustus nisi qui iustus est, nemo diligit iustū vnquā nisi iustus. Nemo enim potest diligere quē iustū esse credit ob hoc ipsum, quia iustum esse credit, si quid sit iustus ignorat. Secundū quod superius demonstrauimus neminē diligere quod credit & non videt, nisi ex aliqua regula notitiæ generalis siue specialis. Ac per hoc si non diligit iustū nisi iustus, quomodo volet quisque iustus esse qui nōdum est? Non enim vult quisquā esse quod nōdum diligit. Vt autē sit iustus qui nōdum est, volet vtiq; iustus esse: vt autē velit, diligit iustū. Diligit ergo iustum, & qui nondum iustus est. Diligere autē iustum nō potest, qui quid sit iustus, ignorat. Proinde nouit quid sit iustus, etiā qui nondū est: vbi ergo nouit, num oculis vidit? An vllum corpus iustū velut album, aut nigrum, aut quadrum, aut rotundum? quis hoc dixerit? At oculis non vidit nisi corpora, iustus autem in homine nō est, nisi animus. Et cum homo iustus dicitur, ex animo dicitur, nō ex corpore. Est enim quadā pulchritudo animi iustitia qua pulchri sunt homines, plerique etiam qui corpore distorti atque difformes sunt. Sicut autem animus nō videtur oculis, ita nec pulchritudo eius. Vbi ergo nouit quid sit iustus, qui nōdum

In sanctis quod diligamus. Cap. VI.

E

F

est,

G est, atq; vt sit diligit iustum? An signa quardā per motū corporis emicāt, quibus ille aut ille homo esse iustus apparet? Sed vnde nouit illa signa esse animi iusti, nescies quid omnino sit iust? Nouit ergo. Sed vbi nouim? quid sit iustus, etiā cum iusti nōdum sumus: Si extra nos nouimus, in corpore aliquo nouimus. Sed non est ista res corporis. In nobis igitur nouimus quid sit iustus. Non enim alibi hoc inuenio cum quāro vt hoc eloquar, nisi apud meipsum. Et si interrogē aliū quid sit iustus, apud seipsum querit quid respōdeat. Et quisquis hinc verum responderē potuit, apud seipsum quid responderet inuenit. Et Carthaginem quidē cum eloqui volo, apud meipsum quāro vt eloquar, & apud meipsum inuenio phantasiā Carthaginis. Sed eā per corpus accepi, id est per corporis sensum, quoniā præsens in ea corpore fui, & eā vidi atq; sensi, memoriāq; retinui, vt apud me inuenirē de illa verbum, cum eā vellem dicere. Ipsa enim phantasia eius in memoria mea verbum eius, non sonus iste trisyllabum cum Carthago nominatur, vel eius cum taci te nomen ipsum per spatia tēporum cogitatur, sed illud quod in animo meo cerno, cum hoc trisyllabum voce profero, vel antequā proferā. Sic & Alexandriam cum eloqui volo quam nunq̄ vidi, pręsto est apud me phantasma ei. Cum enim ā multis audissem & credidissem magnā esse illam urbē, sicut mihi narrari potuit, fixi animo meo imaginem eius quā potui: & hoc est apud me verbum eius, cum eā volo dicere anteq̄ voce quinq; syllabas proferam, quod nomē eius ferē omnibus notū est. Quā tamen imaginem si ex animo meo proferre possem ad oculos hominum qui Alexandriā nouerūt, profecto aut omnes dicerent, non est ipsa: aut si dicerēt, ipsa est, multum mirarer, atque intuens in animo meo ipsam, id est imaginē quasi picturam eius, ipsam tamen esse nescirē, sed eis crederē qui visam tenerent. Non autē ita quāro quid sit iustus, nec ita inuenio, nec ita intueor cum id eloquor, nec ita probor cum audior, nec ita probor cum audio, quasi tale aliquid oculis viderim, aut vllō corporis sensu didicerim, aut ab eis qui ita didicissent audierim. Cum enim dico & sciens dico, iust⁹ est animus qui scientia atq; ratione in vita ac moribus sua cuiq; distribuit, nō aliquā rem absentem cogito, sicut Carthaginem, aut fingo vt possum sicut Alexandriā, siue ita sit siue non ita, sed præsens quiddā cerno, & cerno apud me, etsi non sum ipse quod cerno, & multi qui audiunt approbabit. Et quisquis me audit atque scienter approbat, apud se & ipse hoc idem cernit, etiā si non sit & ipse quod cernit. Iustus vero cum id dicit, id quod ipse est cernit & dicit. Et vbi etiā ipse cernit, nisi apud seipsum? Sed hoc mirum non est. Vbi enim se cerneret, nisi apud seipsum? Illud mirabile est, vt apud se animus videat quod alibi nusquā vidit, & verū videat, & ipsum verum scilicet iustū animum videat, & sit ipse animus, & non sit iustus animus, quē apud seipsum videt. Num est alius animus iustus in animo nōdum iusto? Aut si nō est quē ibi videt, cum videt & dicit quid sit animus iustus, nec alibi quā in seipso videt, cū ipse non sit animus iust? An illud quod videt, veritas est interior præsens animo qui eā valet intueri, neq; omnes valent? Et qui intueri valent, hoc etiā quod intuentur non omnes sunt, hoc est non sunt etiā ipsi iusti animi, sicut possum videre ac dicere, quid sit iustus animus? Quod vnde esse potuerunt, nisi inhārendo eidē ipsi formā quā intuetur vt inde formētur & sint iusti animi, nō tantum cernentes aut dicentes iustum esse animū qui scientia atq; ratione in vita ac morib⁹ sua cuique distribuit, sed etiā

vt ipsi iuste viuant, iusteq; morati sint, sua cuique distribuo, vt nemini quicq; debeant nisi vt inuicem diligant. Et vnde inhāretur illi formā, nisi amando? Cur ergo aliū diligimus quem credimus iustum, & non diligimus ipsam formam, vbi videmus quid sit iustus animus, vt & nos iusti esse possimus? An vero nisi & istam diligeremus, nullo modo eū diligeremus quem diligimus ex ista, sed dū iusti non sumus, minus eam diligimus quā vt iusti esse valeamus? Homo ergo qui creditur iustus, ex ea forma & veritate diligitur, quā cernit & intelligit apud se ille qui diligit, ipsa vero forma & veritas nō est quomodo aliunde diligitur. Neque enim inuenimus aliquid tale prater ipsam, vt eam cū incognita est credendo diligamus, ex eo quod iam tale aliquid nouimus. Quicquid enim tale aliquid perspexeris ipsa est: & non est quicquā tale, quoniā sola ipsa talis est, qualis ipsa est. Qui ergo amat homines, aut quia iusti sunt, aut vt iusti sint amare debet: sic enī & semetipsum amare debet, aut quia iustus est, aut vt iust⁹ sit. Sic enim diligit proximum tanq̄ seipsum sine vllō periculo. Qui enim aliter se diligit, iniuste se diligit, quoniā se ad hoc diligit vt sit iniustus. Ad hoc ergo vt sit mal⁹, ac per hoc iā non se diligit. Qui enim diligit iniquitatē, odit animam suā. Quapropter non est pręcipue vidēdum in hac quæstione quē de trinitate nobis est, & de cognoscendo deo, nisi quid sit vera dilectio, imo vero quid sit dilectio. Ea quippe dilectio dicēda est quę vera est, alioquin cupiditas est: atque ita cupidi abusus dicuntur diligere, quemadmodū cupere abusus dicuntur, qui diligunt. Hęc est autē vera dilectio vt inhārentes veritati iuste viuamus: & ideo contenamus omnia mortaliam prę amore hominū, quo eos volumus iuste viuere. Ita enim & mori pro fratribus vtiliter parati esse poterim⁹, quod nos dominus Iesus Christus exēplo suo docuit. Cū enim duo pręcepta sint in quibus tota lex pendet & Prophetarū, dilectio dei & dilectio proximi, non immerito plerūque scriptura pro vtroq; vnum ponit. Siue tātum dei, sicuti est illud, Scimus quoniā diligētibus deum omnia cooperātur in bonū. Et iterum, Quisquis autem diligit deum, hic cognitus est ab illo. Et illud, Quoniā charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritū sanctū qui datus est nobis. Et alia multa: quia & qui diligit deū, consequens est vt faciat quod pręcipit deus, & intātum diligit in quantum facit: consequens ergo est vt & proximum diligit, quia hoc pręcepit deus. Siue tantū proximi dilectionem scriptura cōmemorat, sicut est illud, Inuicem onera vestra portate, & sic adimplebitis legē Christi. Et illud, Omnis enim lex in vno sermone impletur, in eo quod scriptum est, Diliges proximum tuū tanquam teipsum. Et in Euāgelio, Omnia quęcunq; vultis vt faciāt vobis homines bona, ita & vos facite illis: hęc est enim lex & Prophetarū. Et pleraque alia reperimus in literis sanctis, in quibus sola dilectio proximi ad perfectionem pręcipi videtur, & taceri de dilectione dei, cum in vtroque lex pendeat & Prophetarū. Sed & hoc ideo, quia & qui proximum diligit, consequens est vt ipsam pręcipue dilectionem diligit. Deus autem dilectio est, & qui manet in dilectione in deo manet. Cōsequens ergo est vt pręcipue deum diligit. Quapropter qui quærunt deum per istas potestates, quę mundo præsunt vel partibus mundi, auferuntur ab eo lōgeque iactantur: non interuallis locorum, sed diuersitate affectuum. Exterius enim conantur ire, & interiora sua deserunt quibus interior est deus: Itaque si aliquam etiā sanctam potestatem vel audierunt, vel vtrūque cogitauerunt,

Roma. 13.

3. sen. dif. 27. c. cōsequēt

Matth. 22.

L. Psal. 10. De vera dilectione. Cap. VII.

Matth. 22.

Roma. 8.

1. Cor. 8. Roma. 5.

M. Galat. 6. Galat. 5.

Matth. 7.

1. sen. dif. 17. ca. ne autem in re. 1. Ioan. 4.

A gitauerunt, facta magis eius appetit quę humana miratur infirmitas, non imitantur pietatem qua diuina requies comparatur. Malunt enim superbe hoc posse quod angelus, quā deuote hoc esse quod angelus. Nō enim sanctus quisquam potestate sua gaudet, sed eius a quo habet posse quicquid congruenter potest. Et nouit potentius esse coniungi omnipotenti pia voluntate, quā propria voluntate posse quod contremiscant qui talia non possunt. Itaque ipse dominus Iesus Christus talia faciens, vt mirantes doceret ampliora, & temporalibus insolitis intentos atque suspensos ad aeterna atque interiora cōuerteret, Venite, inquit, ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & reficiam vos, tollite iugum meum super vos. Et non ait, discite a me quatuor duanos mortuos suscitare: sed ait, Discite a me quoniam mitis sum & humilis corde. Potentior est enim & tutior solidissima humilitas, quā ventosissima celsitudo. Et ideo sequitur, dicens: Et inuenietis requiem animabus vestris. Dilectio enim non inflatur, & deus dilectio est: & fideles in dilectione acquiescent illi, reuocati a strepitu qui foris est, ad gaudia silentij. Ecce deus dilectio est, vt quid inus & currimus in sublimitate colorum, & ima terrarum, quærentes eum qui est apud nos, si nos velimus esse apud eum? Nemo dicat, non notui quid diligam. Diligat fratrem, & diliget eandem dilectionem. Magis enim nouit dilectionem qua diligit, quā fratrem quem diligit. Ecce iam potest notioem deum habere quā fratrem. Planē notioem, quia præsentiorem: notioem, quia interiorē: notioem, quia certioem. Amplectere dilectionem deum, & dilectione amplectere deum. Ipsa est dilectio quę omnes bonos angelos, & omnes dei seruos confociat vinculo sanctitatis: nōsque & illos coniungit inuicem nobis, & subiungit sibi. Quanto igitur saniores sumus a tumore superbię, tanto sumus dilectione pleniores. Et quo, nisi deo plenus est, qui plenus est dilectione? At enim charitatem video, & quantum possum eam mente conspicio, & credo scripturā dicenti, Quoniam deus charitas est, & qui manet in charitate, in deo manet. Sed cum illam video, non in ea video trinitatem. Imō vero vides trinitatem, si charitatem vides. Sed commonebo si poterō, vt videre te videas, affit tantum ipsa, vt moueamur charitate ad aliquid bonum. Quia cum diligimus charitatem, aliquid diligentem diligimus, propter hoc ipsum quia diligit aliquid. Ergo quid diligit charitas, vt possit etiam ipsa charitas diligi? Charitas enim non est quę nihil diligit. Si autem seipsam diligit, diligit aliquid oportet, vt charitatem se diligit. Sicut enim verbum indicat aliquid, indicat etiam seipsum, sed non se verbum indicat, nisi se aliquid indicare indicet: sic & charitas diligit quidem se, sed nisi se aliquid diligentem diligit, non charitatem se diligit. Quid ergo diligit charitas, nisi quod charitatem diligit? Id autem vt a proximo prouochamur, frater est. Dilectionem autem fraternam quantum commendat Ioannes Apostolus, attendamus. Qui diligit, inquit, fratrem suum, in lumine manet, & scandalum in eo non est. Manifestum est quod iustitia perfectionem in fratris dilectione posuerit: nam in quo scandalum non est, utique perfectus est. Et tamen videtur dilectionem dei tacuisse, quod nunquam faceret, nisi quia in ipsa fraterna dilectione vult intelligi deum. Apertissime enim in eadem epistola paulo post ita dicit, Dilectissimi diligamus inuicem, quia dilectio ex deo est, Et omnis qui diligit, ex deo natus est, & cognoscit deum. Qui non diligit, non cognouit deum, quia deus dilectio est. Ista cōtextio satis aperteq; declarat, eadem ipsam fraternam dilectionem, nam fraterna dilectio est, qua diligimus inuicem, non solum ex deo, sed etiam deum esse, quā videmus tanta autoritate predicari. Cum ergo de dilectione diligimus fratrem, de deo diligimus fratrem. Nec fieri potest vt eandem dilectionem non pręcipue diligamus, qua fratrem diligimus. Vnde colligitur, duo illa pręcepta non posse esse sine inuicem: quoniā quippe deus dilectio est, deum certe diligit qui diligit dilectionem. Dilectionem autem necesse est vt diligat, qui diligit fratrem. Et ideo paulo post ait: Non potest deum diligere, quem non videt, qui fratrem quem videt non diligit: quia hęc illi causā est non videndi deum, quod non diligit fratrem. Qui enim non diligit fratrem, non est in dilectione: & qui non est in dilectione, non est in deo, quia deus dilectio est. Porro qui non est in deo, non est in lumine, quia deus lumen est, & tenebrę in eo non sunt vllę. Qui ergo non est in lumine, quid mirum si non videt lumen, id est non videt deum quia in tenebris est? Fratrem autem videt humano visu, quo videri deus non potest. Sed si eum quem videt humano visu, spiritali charitate diligeret, videret deum, qui est ipsa charitas, visu interiore, quo videri potest. Ita quę qui fratrem quem videt non diligit, deum quem propterea non videt, quia deus dilectio est, qua caret qui fratrem nō diligit, quomodo potest diligere? Nec illa iam quæstio moueat, quantum fratri charitatis debeamus impendere, quantum deo: incomparabiliter plusquam nobis deo, fratri autem quantum nobis ipsis. Nos autem ipsos tanto magis diligimus, quanto magis diligimus deum. Ex vna igitur eademque charitate deum proximūque diligimus: sed deum propter deum, nos autem & proximum propter deum. Quid enim est quāro quod exardescimus, cum audiuimus & legimus: Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis: nullam in quoquam dantes offensionem, vt non reprehendatur ministerium nostrum, sed in omnibus commēdantes nosmetipsos vt dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis, in castitate, in scientia, in longanimitate, in bonitate, in spiritu sancto, in charitate nō ficta, in verbo veritatis, in virtute dei: per arma iustitię, a dextris & sinistris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam: vt seductores & veraces, vt qui ignoramur, & cognoscimur: quasi morientes, & ecce viuimus: vt coerciti & non mortificati: vt tristes, semper autem gaudentes: sicut egeni, multos autem ditantes: tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. Quid est enim quod accendimur in dilectionem Pauli Apostoli, cum ista legimus, nisi quod credimus eum ita vixisse? Viuendum tamen sic esse dei ministris, non de aliquibus auditum credimus, sed intus apud nos, vel potius supra nos in ipsa veritate conspiciamus. Illum ergo quem sic vixisse credim⁹, ex hoc quod videmus diligimus. Et nisi hanc formam, quā semper stabilem atque incommutabilem cernimus, pręcipue diligeremus, non ideo diligeremus illum, quia eius vitam, cum in carne viueret, huic formę coaptatam & congruentem fuisse, fide retinemus. Sed nescio quomodo amplius & in ipsius formę charitatem ex-citatur, per fidem qua credimus vixisse sic aliquem.

Matth. 11.

1. Cor. 13. 1. sen. dif. 17. cap. ne autē.

Quod qui fratrem diligit deū diligit, qui amat & ipsa dilectione que ex deo est & d⁹ est. Cap. VIII. 1. sen. dif. 17. cap. ne autē.

1. Ioan. 4.

1. Ioan. 2. 1. sen. dif. 17. cap. ne autē.

1. Ioan. 4.

Tomus tertius.

D ligit, ex deo natus est, & cognoscit deum. Qui non diligit, non cognouit deum, quia deus dilectio est. Ista cōtextio satis aperteq; declarat, eadem ipsam fraternam dilectionem, nam fraterna dilectio est, qua diligimus inuicem, non solum ex deo, sed etiam deum esse, quā videmus tanta autoritate predicari. Cum ergo de dilectione diligimus fratrem, de deo diligimus fratrem. Nec fieri potest vt eandem dilectionem non pręcipue diligamus, qua fratrem diligimus. Vnde colligitur, duo illa pręcepta non posse esse sine inuicem: quoniā quippe deus dilectio est, deum certe diligit qui diligit dilectionem. Dilectionem autem necesse est vt diligat, qui diligit fratrem. Et ideo paulo post ait: Non potest deum diligere, quem non videt, qui fratrem quem videt non diligit: quia hęc illi causā est non videndi deum, quod non diligit fratrem. Qui enim non diligit fratrem, non est in dilectione: & qui non est in dilectione, non est in deo, quia deus dilectio est. Porro qui non est in deo, non est in lumine, quia deus lumen est, & tenebrę in eo non sunt vllę. Qui ergo non est in lumine, quid mirum si non videt lumen, id est non videt deum quia in tenebris est? Fratrem autem videt humano visu, quo videri deus non potest. Sed si eum quem videt humano visu, spiritali charitate diligeret, videret deum, qui est ipsa charitas, visu interiore, quo videri potest. Ita quę qui fratrem quem videt non diligit, deum quem propterea non videt, quia deus dilectio est, qua caret qui fratrem nō diligit, quomodo potest diligere? Nec illa iam quæstio moueat, quantum fratri charitatis debeamus impendere, quantum deo: incomparabiliter plusquam nobis deo, fratri autem quantum nobis ipsis. Nos autem ipsos tanto magis diligimus, quanto magis diligimus deum. Ex vna igitur eademque charitate deum proximūque diligimus: sed deum propter deum, nos autem & proximum propter deum. Quid enim est quāro quod exardescimus, cum audiuimus & legimus: Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis: nullam in quoquam dantes offensionem, vt non reprehendatur ministerium nostrum, sed in omnibus commēdantes nosmetipsos vt dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis, in castitate, in scientia, in longanimitate, in bonitate, in spiritu sancto, in charitate nō ficta, in verbo veritatis, in virtute dei: per arma iustitię, a dextris & sinistris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam: vt seductores & veraces, vt qui ignoramur, & cognoscimur: quasi morientes, & ecce viuimus: vt coerciti & non mortificati: vt tristes, semper autem gaudentes: sicut egeni, multos autem ditantes: tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. Quid est enim quod accendimur in dilectionem Pauli Apostoli, cum ista legimus, nisi quod credimus eum ita vixisse? Viuendum tamen sic esse dei ministris, non de aliquibus auditum credimus, sed intus apud nos, vel potius supra nos in ipsa veritate conspiciamus. Illum ergo quem sic vixisse credim⁹, ex hoc quod videmus diligimus. Et nisi hanc formam, quā semper stabilem atque incommutabilem cernimus, pręcipue diligeremus, non ideo diligeremus illum, quia eius vitam, cum in carne viueret, huic formę coaptatam & congruentem fuisse, fide retinemus. Sed nescio quomodo amplius & in ipsius formę charitatem excitatur, per fidem qua credimus vixisse sic aliquem.

1. Ioan. 4. Ibidem. 3. sen. dif. 17. ca. hic quęritur. 1. sen. dif. 17. cap. ne autē. 1. Ioan. 4.

E 3. sen. dif. 27. c. hic quęritur.

1. Ioan. 4.

3. sen. dif. 19. c. quorū crĩa.

3. sen. dif. 27. c. hic quęritur.

Hebr. hominum exemplis magis accedimur. Cap. IX. 1. Cor. 6.

F

I & spem

G & sp̄e, qua nos quoque ita posse viuere, qui homines sumus, ex eo quod aliqui homines ita vixerunt, minime desperamus, vt hoc & desideremus ardētius, & fidentius precemur. Ita & ipsorum vitam facit a nobis diligenti formae illius dilectio, secundum quam vixisse creduntur, & illorum vita credita, in eandem formam flagrantem excitat charitatem: vt quanto flagrantius diligimus deum, tanto certius sereniusque videamus: quia in deo conspicimus incommutabilem formam iustitiae, secundum quam hominem viuere oportere iudicamus. Valet ergo fides ad cognitionem & ad dilectionem dei, non tanquam omnino incogniti, aut omnino non dilecti, sed quo cognoscatur manifestus, & quo firmius diligatur. Quid est autem dilectio vel charitas, quam tantopere scriptura diuina laudat & praedicat, nisi amor boni? Amor autem alicuius amantis est, & amore aliquid amatur. Ecce tria sunt, amans, & quod amatur, & amor. Quid est ergo amor, nisi quaedam vita duo aliqua copulans, vel copulare appetens, amantem scilicet, & quod amatur? Et hoc etiam in extremis carnalibusque amoribus ita est, sed vt aliquid purius & liquidius hauriamus, calcata carne ascendant ad animum. Quid amat animus in amico, nisi animus? Et illic igitur tria sunt, amans, & quod amatur, & amor. Restat etiam hinc ascendere, & superius ista querere, quantum homini datur. Sed hic paululum requiescat intentio, non vt se iam existimet inuenisse quod querit, sed sicut solet inueniri locus, vbi iam querendum est aliquid, nondum illud inuentum est, sed iam inuentum est vbi queratur: ita hoc dixisse suffecerit, vt tanquam ab articulo alicuius exordij cetera contexamus.

Gradus ad amorem. Cap. X.

Libri octauis finis.

DIVI AVRELII AVGVSTINI de Trinitate Liber Nonus.

De trinitate quo inquitur. Ca. I.

ITRINITATEM certe querimus non quamlibet, sed illam trinitatem, quae deus est, verusque ac summus, ac solus deus. Expecta ergo quisquis haec audis. Adhuc enim querimus, & talia querentem nemo iuste reprehendit, si tamen in fide firmissimus querat, quod aut nosse aut eloqui difficillimum est. Affirmantem vero cito iustaque reprehendit, quisquis melius vel videt vel docet. Querite, inquit, deum, & viuet anima vestra. Et ne quisquam se tanquam apprehendisse temere gaudeat: Querite, inquit, faciem eius semper. Et Apostolus: Si quis se, inquit, putat aliquid scire, nondum scit quemadmodum scire oporteat. Quisquis autem diligit deum, hic cognitus est ab illo. Nec sic quidem dixit: Cognouit illum: quae periculosa praesumptio est, sed cognitus est ab illo. Sed & alibi cum dixisset, Nunc autem cognoscentes deum: statim corrigens, immo cogniti, inquit, a deo, maximeque illo loco: Fratres, inquit, ego meipsum non arbitror apprehendisse: vnum autem, quae retro oblitus; in ea quae ante sunt extensus, secundum intentionem sequor ad palmam supernae vocationis dei in Christo Iesu. Quotquot ergo perfecti, hoc sapiamus. Perfectionem in hac vita dicit, non aliud quam ea quae retro sunt obliuisci, & in ea quae ante sunt extendi se-

Rsal. 68.

Psal. 104. 1. Cor. 3.

Galat. 4.

Philip. 3.

cundum intentionem. Tutissima est enim quarentis intentio, donec apprehendatur illud quod tendimus, & quod extendimur. Sed ea recta intentio est, quae proficitur a fide. Certa enim fides vtunque inchoat cognitionem: cognitio vero certa non perficitur, nisi post hanc vitam, cum videbimus faciem ad faciem. Hoc ergo sapiamus, vt nouerimus tutiorem esse affectum veram querendi, quam incognita pro cognitis praesumendi. Sic ergo queramus tanquam inuenturi: & sic inueniamus, tanquam quaesituri. Cum enim consummauerit homo, tunc incipit. De credendis nulla infidelitate dubitemus, de intelligendis nulla temeritate affirmemus: in illis autoritas tenenda est, in his veritas exquirenda. Quod ergo ad istam quaestionem attinet, credamus patrem & filium & spiritum sanctum esse vnum deum, vniuersae creaturae conditorem atque rectorem: nec patrem esse filium, nec spiritum sanctum vel patrem esse vel filium, sed trinitatem relaturum ad inuicem personarum, & vnitatem aequalis essentiae. Hoc autem queramus intelligere, ab eo ipso quem intelligere volumus auxilium precantes, & quantum tribuit quod intelligimus explicare, tanta cura & solitudine pietatis, vt etiam si aliquid aliud pro alio dicimus, nihil tamen indignum dicamus. Vt si quid, verbi gratia, de patre dicimus, quod patri proprie non conueniat, aut filio conueniat, aut spiritui sancto, aut ipsi trinitati: & si quid de filio, quod filio proprie non conueniat, saltem congruat patri, aut spiritui sancto, aut trinitati: item si quid de spiritu sancto, quod proprietatem spiritui sancti non deceat, non tamen alienum sit a patre aut a filio, aut ab vno de ipsa trinitate, veluti nunc cupimus videre vtrum illa excellentissima charitas proprie spiritui sancto sit: quod si non est, aut pater est charitas, aut filius, aut ipsa trinitas, quoniam resistere non possumus certissimae fidei, & validissimae auctoritati scripturae dicentis, Deus charitas est: non tamen debemus deuiare sacrilego errore, vt aliquid de trinitate dicamus, quod non creatori, sed creaturae potius conueniat, aut inani cogitatione fingatur. Quae cum ita sint, attendamus ista tria, quae inuenisse nobis videmur. Nondum de supernis loquimur, nondum de deo patre & filio & spiritu sancto, sed de hac impari imagine, attamen imagine, id est homine: familiaris enim eam & facilius fortassis intuetur mentis nostrae infirmitas. Ecce ego qui hoc quero, cum aliquid amo tria sunt, ego, & quod amo, & ipse amor. Non enim amo amorem, nisi amantem amem: nam non est amor vbi nihil amatur. Tria ergo sunt, amans, & quod amatur, & amor. Quod si non amem nisi meipsum, nonne duo erunt, quod amo, & amor? Amans enim & quod amatur, hoc idem est, quando se ipse amat: sicut amare & amari, eodem modo id ipsum est, cum se quisque amat. Eadem quippe res bis dicitur, cum dicitur, amat se, & amatur a se. Tunc enim non est aliud atque aliud amare & amari, sicut non est alius atque alius, amans & amatus. At vero amor, & quod amatur etiam sic duo sunt. Non enim cum quisque se amat amor est, nisi cum amatur ipse amor. Aliud est autem amare se, aliud est amare amorem suum. Non enim amatur amor, nisi iam aliquid amans: quia vbi nihil amatur, nullus est amor. Duo ergo sunt, cum se quisque amat, amor & quod amatur. Tunc enim amans & quod amatur vnum est, vnde videtur non esse consequens, vt vbiunque amor fuerit, iam tria intelligantur. Auferamus enim ab hac consideratione cetera quae multa sunt, quibus homo constat;

K
1. sen. dist. 4. ca. post hoc. in medio. 1. Cor. 13.

Ecclesia. lica. 18.

1. sen. dist. 3. ca. quapropter.

L

1. Ioan. 4.

M

De tribus in amore. 1. sen. dist. 3. ca. II.

Simile simile nouit. Cap. III. 1. sen. dist. 3. ca. & hęc tria.

Tria esse in tria que sunt vna, mentis, & notitiam sui & amoris. Cap. III. 1. sen. dist. 3. ca. post ca. II.

A constat: atque vt haec quae nunc requirimus, quantum in his rebus possumus, liquido reperiamus, de sola mente tractemus. Mens igitur cum amat seipsam, duo quaedam ostendit, mentem & amorem. Quid est autem amare se, nisi sibi praesto esse velle ad fruendum se? Et cum tantum se vult esse, quantum est, par menti voluntas est, & amanti amor aequalis. Et si aliqua substantia est amor, non est vtique corpus, sed spiritus: nec mens corpus, sed spiritus est, Neque tamen amor & mens duo spiritus, sed vnus spiritus: nec essentia duarum, sed vna: & tamen duo quaedam vnum sunt, amans & amor: siue sic dicas, quod amatur & amor. Et haec quidem duo, relatiue ad inuicem dicuntur. Amans quippe ad amorem refertur, & amor ad amantem. Amans enim aliquo amore amat, & amor alicuius amantis est. Mens vero & spiritus non relatiue dicuntur, sed essentiam demonstrant. Non enim quia mens & spiritus alicuius hominis est, ideo mens & spiritus manet. Retraeto enim eo quod homo est, quod adiuncto corpore dicitur, mens & spiritus manet. Retraeto autem amante, nullus est amor: & retraeto amore, nullus est amans. Ideoque quantum ad inuicem referuntur, duo sunt. Quod autem ad se ipsa dicuntur, & singula spiritus, & simul vtrunque vnus spiritus: & singula mens, & simul vtrunque vna mens. Vbi ergo trinitas, attendamus quantum possumus, & inuocemus lucem sempiternam, vt illuminet tenebras nostras, & videamus in nobis quantum finimus imaginem dei. Mens enim amare seipsam non potest, nisi etiam se nouerit: nam quomodo amat quod nescit? Aut si quisquam dicit ex notitia generali vel speciali mentem credere se esse talem, quales alias experta est, & ideo amare seipsam, insipientissime loquitur. Vnde enim mens aliquam mentem nouit, si se non nouit? Neque enim vt oculus corporis videt alios oculos, & se non videt: ita mens nouit alias mentes, & ignorat semetipsam. Per oculos enim corporis corpora videmus, quia radios qui per eos emicant, & quicquid cernimus tangunt, refringere ac retorquere in ipsos non possumus, nisi cum specula intuemur. Quod subtilissime obscurissimeque dicitur, donec apertissime demonstraretur vel ita se rem habere, vel non ita, Sed quoquo modo se habeat vis, qua per oculos cernimus, ipsam certe vim sine radiis, siue aliud aliquid, oculis cernere non valeamus, sed mente querimus, & si fieri potest, etiam hoc mente comprehendimus. Mens ergo ipsa sicut corporum rerum notitias per sensus corporis colligit, sic incorporum rerum per semetipsam. Ergo & semetipsam, per seipsam nouit, quoniam est incorporea: nam si non se nouit, non se amat. Sicut autem duo quaedam sunt, mens & amor eius, cum se amat: ita quaedam duo sunt, mens & notitia eius, cum se nouit. Igitur ipsa mens & amor & notitia eius, tria quaedam sunt, & haec tria vnum sunt: & cum perfecta sunt, aequalia sunt. Si enim minus se amat quam est, vt verbi gratia, tantum se amat hominis mens, quantum amandum est corpus hominis cum plus sit ipsa quam corpus, peccat, & non est perfectus amor eius. Item si amplius se amat quam est, velut si tantum se amet, quantum amandum est deus, cum incomparabiliter minus sit ipsa quam deus, etiam sic nimium peccat, & non perfectum habet amoris sui. Maiore autem perversitate & iniquitate peccat, cum corpus tantum amat, quantum amandum est deus. Item notitia si minor est, quam est illud quod noscitur, & plene nosci potest, perfecta non est. Si autem maior est, Tomus tertius.

iam superior est natura quae nouit, quam illa quae nota est: sicut maior est notitia corporis, quam ipsum corpus quod ea notitia notum est. Illa enim vita quaedam est in ratione cognoscentis: corpus autem non est vita. Et vita quaelibet quolibet corpore maior est, non mole, sed vi. Mens vero cum seipsam cognoscit, non se superat notitia sua, quia ipsa cognoscit, & ipsa cognoscitur. Cum ergo se totam cognoscit, neque secum quicquam aliud, par illi est cognitio sua: quia neque ex alia natura est eius cognitio, cum seipsam cognoscit. Et cum se tota nihil amplius percipit, nec minor nec maior est. Recte igitur diximus, haec tria cum perfecta sunt, esse consequenter aequalia. Simul etiam admonemur, si vtunque videre possumus haec in anima existere, & tanquam inuoluta euolui, vt sentiantur, & dinumerentur substantialiter, vel, vt ita dicam, essentialiter, non tanquam in subiecto, vt color, aut figura in corpore, aut vbi alia qualitas aut quantitas. Quicquid enim tale est, non excedit subiectum in quo est. Non enim color iste aut figura huius corporis potest esse & alterius corporis. Mens autem amore quo se amat potest amare & aliud praeter se. Item non se solam cognoscit mens, sed & alia multa. Quamobrem non amor & cognitio tanquam in subiecto insunt menti, sed substantialiter etiam ista sunt sicut ipsa mens: quia etiam relatiue dicuntur ad inuicem, in sua tamen sunt singula quaeque substantia. Non sicut color & coloratum relatiue, ita dicuntur ad inuicem, vt color in subiecto colorato, sit non habens in seipso propriam substantiam: quoniam coloratum corpus substantia est, ille autem in substantia: sed sicut duo amici etiam duo sunt homines, quae sunt substantia, cum homines non relatiue dicantur, amici autem relatiue. Sed item quantum substantia sit amans vel sciens, substantia sit scientia, substantia sit amor, sed amans & amor, aut sciens & scientia relatiue ad se dicuntur sicut amici. Mens vero aut spiritus non sunt relatiua, sicut nec homines relatiua sunt, non tamen sicut amici homines possunt seorsum esse ab inuicem, sic amans & amor, aut sciens & scientia. Quamquam & amici corpore videntur separari posse, non animo, in quantum amici sunt: veruntamen fieri potest, vt amicus amicum etiam odisse incipiat, & eo ipso amicus esse desinat, nesciente illo, & adhuc amante. Amor autem quo se mens amat, si esse desinat, simul & illa desinit esse amans. Item notitia qua se mens nouit, si esse desinat, simul & illa nosse se desinet. Sicut caput capitati alicuius vtique caput est, & relatiue ad se dicitur, quantum etiam substantia sunt. Nam & caput corpus est, & capitatum: & si non sit corpus, nec capitatum erit. Sed haec praecisione ab inuicem separari possunt, illa non possunt. Quod si sunt aliqua corpora, quae secari omnino & diuidi nequeunt, tamen nisi partibus suis constarent, corpora non essent: pars ergo ad totum relatiue dicitur, quia omnis pars alicuius totius pars est, & totum omnibus partibus totum est. Sed quoniam & pars corpus est & totum, non tantum ista relatiue dicuntur, sed etiam substantialiter sunt. Fortassis ergo mens totum est, & eius quasi partes amor quo se amat, & scientia qua se sciuit & nouit, quibus duabus partibus illud totum constat. An tres sunt aequales partes, quibus totum vnum completur? Sed nulla pars totum, cuius pars est, completitur. Mens vero cum se totam nouit, hoc est perfecte nouit, per totum eius est notitia eius. Et cum se perfecte amat, totam se amat, & per totum est amor eius. Num ergo sicut ex vino &

1. sen. dist. 3. ca. sed iam.

1. sen. dist. 3. ca. sed iam.

G aqua & melle vna fit potio, & singula per totum sunt, & tamen tria sunt: nulla enim pars est potionis, quae non habeat hanc tria: non enim iuncta velut si aqua & oleum essent, sed omnino commixta sunt, & substantiae sunt omnes, & totus ille liquor vna quaedam est ex tribus confecta substantia: tale aliquid arbitrandum est esse simul hanc tria, metem, amorem, notitiam: Sed non vnus substantiae sunt aqua, vinum, & mel, quantum ex eorum commixtione fiat vna substantia potionis. Quomodo autem illa tria non sint eiusdem substantiae, non video, cum mens ipsa se amet, atque ipsa se nouerit: atque ita sint hanc tria, vt non alteri alicui rerum mens vel amata vel nota sit. Vnius ergo eiusdemque essentiae necesse est hanc tria sint: & ideo si tanquam commixtione confusa essent, nullo modo essent tria, nec referri adinuicem possent. Quemadmodum si ex vno eodemque auro tres annulos similes facias, quantum connexos, sibi referuntur ad inuicem quod similes sunt: omnis enim similis alicui similis est: & trinitas annulorum est, & vnum aurum. At si miscentur sibi, & per totam singuli massam suam conspergantur, intercidet illa trinitas, & omnino non erit: ac non solum vnum aurum dicitur, sicut in illis tribus annulis dicebatur, sed iam nulla aurea tria. At in illis tribus, cum se nouit mens & amat se, manet trinitas, mens, amor, notitia, & nulla commixtione confunditur: quantum & singula sint in semetipsis, & inuicem tota in totis, siue singula in binis, siue bina in singulis. Itaque omnia in omnibus. Nam & mens est vtique in seipsa, quoniam ad seipsam mens dicitur: quantum noscens, vel nota, vel noscibilis ad suam notitiam relatiue dicat. Amas quoque & amata vel amabilis ad amorem referatur, quod se amat. Et notitia quantum referatur ad mentem cognoscentem vel cognitam, tamen & ad seipsam nota & noscens dicitur. Non enim sibi est incognita notitia, qua se mens ipsa cognoscit. Et amor quantum referatur ad mentem amantem, cuius amor est, tamen & ad seipsam est amor, vt sit etiam in seipso: quia & amor amatur, nec alio nisi amore amari potest, id est seipso. Ita sunt haec singula in seipsis. In alternis autem ita sunt, quia & mens amans in amore est, & amor in amantis notitia, & notitia in mente noscente. Singula in binis

Trium virtutum. Cap. V.

1. sen. dist. 3. ca. suum.

1. sen. dist. 3. ca. & hanc tria.

Aliter per sensum, aliter incorporata cognosci. Cap. VI.

H ita sunt, quia mens quae se nouit & amat, in amore & notitia sua est: & amor amantis mentis, seseque scientis in mente notitiae eius est. Et notitia mentis se scientis & amantis in mente atque in amore eius est, quia scientem se amat, & amantem se nouit. Ac per hoc & bina in singulis, quia mens, quae se nouit & amat, cum sua notitia est in amore, & cum suo amore in notitia: amor quippe ipse & notitia simul sunt in mente quae se amat & nouit. Tota vero in totis, quemadmodum sunt, iam supra ostendimus, cum se tota mens amat, & tota nouit, & totum amorem suum nouit, totamque amat notitiam suam, quando tria ista ad se ipsa perfecta sunt. Miro itaque modo tria ista inseparabilia sunt a semetipsis, & tamen eorum singulorum quodque substantia est, & simul omnia vna substantia vel essentia, cum relatiue dicantur adinuicem. Sed cum seipsam nouit humana mens, & amat seipsam, non aliquid incommutabile nouit, & amat: aliterque vnusquisque homo loquendo enunciat mentem suam, quid in seipso agatur attendens, aliter autem humanam mentem speciali aut generali cognitione definit. Itaque cum mihi de sua propria loquitur, vtrum intelligat hoc aut illud, aut non intelligat, & vtrum velit aut nolit hoc aut illud, credo. Cum

vero de humana specialiter aut generaliter verum dicit, agnosco & approbo. Vnde manifestum est aliud vnumquodque videre in se, quod sibi aliud dicenti credat, non tamen videat: aliud autem in ipsa veritate, quod aliud quoque possit intueri, quorum alterum mutari per tempora, alterum incommutabili aeternitate consistere. Neque enim oculis corporeis multas mentes videndo, per similitudinem colligimus generalem vel specialem mentis humanae notitiam, sed intuemur inuolabilem veritatem, ex qua perfecte, quantum possumus, definiamus: non qualis sit vnusquisque hominis mens, sed qualis esse sempiternis rationibus debeat. Vnde etiam phantasias rerum corporaliu per corporis sensum hausit, & quodammodo infusas memoriae, ex quibus etiam ea quae non visa sunt, ficto phantasmate cogitantur, siue aliter quam sunt, siue fortuito sicuti sunt, aliis omnino regulis supra mentem nostram incommutabiliter manentibus, vel approbare apud nosmetipsos, vel improbare conuincimur, cum recte aliquid approbamus aut improbamus. Nam & cum recolo Carthaginis moenia, quae vidi, & cum fingo Alexandriae moenia, quae non vidi, easdemque imaginarias formas quasdam quibusdam praefrens, rationabiliter praefero, viget & claret desuper iudicium veritatis, ac sui iuris incorruptissimis regulis firmum est. Et si corporalium imaginu quasi quodam nubilo subtexitur, non tamen inuoluitur atque confunditur. Sed interest vtrum ego sub illa, vel in illa caligine, tanquam a caelo perspicuo secludar: an sicut in altissimis montibus accidere solet, inter vtrumque aere libero fruens, & serenissimam lucem supra, & densissimas nebulas subtus aspiciam. Nam vnde in me fraterni amoris inflammatur ardor, cum audio virum aliquem pro fidei pulchritudine & firmitate acria tormenta tolerasse: Et si mihi digito ostendatur ipse homo, studeo mihi coniungere, notum facere, amicitia colligare. Itaque si facultas datur, accedo, alloquor, sermonem confero, affectum meum in illum quibus verbis possum, exprimo, vicissimque in eo fieri quem in me habeat atque exprimi volo, spiritalemque complexum credendo molior, quia peruestigare tam cito & cernere penitus eius interiora non possum. Amo itaque fidelem & fortem virum amore casto atque germano. Quod si mihi inter nostras loquelas fateatur, aut incautius aliquo modo sese indicet, quod vel de deo credat incogrua, atque in illo quoque carnale aliquid desideret, & pro tali errore illa pertulerit, vel sperata pecuniae cupiditate, vel inani auiditate laudis humanae, statim amor ille, quo in eum ferebar offensus, & quasi repercussus, atque ab indigno homine ablatas, non in ea forma permanet, ex qua eum talem credens amaueram. Nisi forte ad hoc amo iam, vt talis sit, cum talem non esse comperero. At in illo homine nihil mutatum est, mutari tamen potest, vt fiat quod eum iam esse credideram. In mente autem mea mutata est vtique ipsa existimatio, quae de illo aliter se habebat & aliter habet: idemque amor ab intentione perfrendi ad intentionem consulendi, incommutabili desuper iustitia iubente deflexus est. Ipsa vero forma inconcussa ac stabilis veritatis, & in qua fruere homine, bonum eum credens, & in qua eum consulo vt bonus sit, eadem luce incorruptibilis syncerissimae rationis, & meae mentis aspectum, & illam phantasia nubem, quam desuper cerno, cum eundem hominem quem videram cogito, imperturbabili aequitate perfundit. Item cum arcum pulchre ac aequaliter intortu quem

I.

M.

vidi,

Verbu gratia a verbo hois quo differat. Cap. VII.

Amor & cupiditas. Cap. VIII.

1. sen. dist. 1. ca. autem.

Ad Phil. d.

Quaedam amabile, possibile est. Cap. IX.

Ioan. 4. Psa. 7.

A vidi, verbi gratia, Carthaginem, animo reuoluo, res quaedam menti nunciata per oculos, memoriaeque transfusa, imaginarium conspectum facit. Sed aliud mente conspicio, secundum quod mihi opus illud placet: vnde etiam si displiceret, corrigerem. Itaque de istis secundum illam iudicamus, & illam cernimus rationalis mentis intuitu. Ista vero aut praesentia sensu corporis tangimus, aut imagines absentium fixas in memoria recordamur, aut ex earum similitudine talia fingimus, qualia nos ipsi, si vellemus atque possemus, etiam opere moliremur. Aliter enim figurantes animo imagines corporum, aut per corpus corpora videntes: aliter autem rationes atremque ineffabiliter pulchram talium figuratum super aciem mentis simplici intelligentia capientes. In illa igitur aeterna veritate, ex qua temporalia facta sunt omnia, formam secundum quam sumus, & secundum quam vel in nobis, vel in corporibus vera & recta ratione aliquid operamur, visu mentis aspiciamus: atque inde conceptam rerum veracem notitiam, tanquam verbum apud nos habemus, & dicendo intus gignimus, nec a nobis nascendo discedit. Cum autem ad alios loquimur, verbo intus manenti ministerium vocis adhibemus, aut alicuius signi corporalis, vt per quandam commemorationem sensibilem tale aliquid fiat etiam in animo audientis, quale de loquentis animo non recedit. Nihil itaque agimus per membra corporis in factis in dictisque nostris, quibus vel approbantur vel improbantur mores hominum, quod non verbo apud nos intus aedito praueinimus. Nemo enim volens aliquid facit, quod non in corde suo prius dixerit. Quod verbum amore concipitur, siue creaturae, siue creatoris, id est, aut naturae mutabilis aut incommutabilis veritatis. Ergo aut cupiditate, aut charitate: non quo non sit amanda creatura, sed si ad creatorem referatur ille amor, non iam cupiditas sed charitas erit. Tunc enim est cupiditas cum propter se amatur creatura, tunc non vtentem adiuuat, sed corrumpit fruentem. Cum ergo aut par nobis, aut inferior creatura sit, inferiore vtendum est ad deum, pari autem fruendum, sed in deo. Sicut enim te ipso, non in teipso frui debes, sed in eo qui fecit te, sic etiam illo quem diligis tanquam teipsum: & nobis ergo & fratribus in domino fruamur, & inde nec ad nosmetipsos remittere, & quasi relaxare deorsum verus audeamus. Nascitur autem verbum cum excogitatum placet, aut ad peccandum aut ad recte faciendum. Verbum ergo nostrum & metem de qua gignitur quasi medius amor coniungit, seque cum eis tertium complexu incorporeo sine vlla confusione constringit.

Conceptum autem verbum & natum id ipsum est, cum voluntas in ipsa notitia conuiescit, quod fit in amore spiritualium. Qui enim, verbi gratia, perfecte nouit, perfecteque amat iustitiam, iam iustus est, etiam si nulla existat secundum eam forissecus per membra corporis operandi necessitas. In amore autem carnalium temporaliumque rerum, sicut in ipsis animalium fetibus, alius est conceptus verbi, alius partus. Illic enim quod cupiendo concipitur, adipiscendo nascitur. Quoniam non sufficit auaritia nosse & amare aurum, nisi & habeat, neque nosse & amare vesca, aut concum bere, nisi etiam id agat, neque nosse & amare honores & imperia, nisi proueniant. Quae tamen omnia, nec adepta sufficiunt. Qui enim biberit ex hac, inquit, aqua, sitiet iterum. Ideoque & in Psalmo, Concepit, inquit, dolorem & peperit iniquitatem. Dolorem vel la-

Tomus tertius.

borem dicit concipi, cum ea concipiuntur quae nosse ac velle non sufficit, & inardescit atque agrotat animus indigentia, donec ad ea perueniat, & quasi pariat ea. Vnde eleganter in Latina lingua parta dicuntur & reperta atque comperta, quae verba quasi a partu ducta resonant. Quia concupiscentia cum conceperit parit peccatum. Vnde dominus clamat, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis. Et alio loco, Vae praegnantibus & mammantibus in illis diebus: Cum itaque ad partum verbi referret omnia vel recte facta vel peccata, Ex ore, inquit, tuo iustificaberis, & ex ore tuo condemnaberis: os volens intelligi, non hoc visibile, sed interius inuisibile cogitationis & cordis.

Recte ergo quaeritur, vtrum omnis notitia verbum, an tantum amata notitia. Nouimus enim & ea quae odimus, sed nec concepta, nec parta dicenda sunt animo, quae nobis displicent. Non enim omnia quae quoquo modo tangunt concipiuntur: vt tantum nota sint, non tamen verba dicantur, sicut ista de quibus nunc agimus. Aliter enim dicuntur verba quae spatia temporum syllabis tenent, siue pronunciantur, siue cogitentur, aliter omne quod notum est verbum dicitur, animo impressum quantum de memoria praeferi & definiri potest, quantum res ipsa displiceat: aliter cum placet quod mente concipitur. Secundum quod genus verbi accipiendum est quod ait Apostolus, Nemo dicit dominus Iesus, nisi in spiritu sancto: cum secundum aliam verbi notionem dicant hoc & illi de quibus ipse dominus ait, Non omnis qui dicit mihi, domine domine, intrabit in regnum caelorum. Veruntamen cum & illa quae odimus recte displicent, recteque improbantur, approbatur eorum improbatio, & placet & verbum est. Neque vitiorum notitia nobis displicet, sed ipsa vitia. Nam placet mihi quod noui & definitio quid sit intemperantia, & hoc est verbum eius: sicuti sunt in arte nota vitia, & recte approbatur eorum notitia, cum discerit cognitor speciem priuationemque virtutis, sicut aiere & negare, esse & non esse: attamen virtute priuari atque in vitium deficere damnabile est. Et definire intemperantiam, verbumque eius dicere pertinet ad artem moru. Esse autem intemperantem ad id pertinet quod illa arte culpatur. Sicut nosse ac definire quid sit solocimus, pertinet ad arte loquendi, facere autem vitium est, quod eadem arte reprehenditur. Verbum est igitur quod nunc discernere ac insinuare volumus, cum amore notitia. Cum itaque se mens nouit & amat, iungitur ei amore verbum eius. Et quoniam amat notitiam, & nouit amorem, & verbum in amore est, & amor in verbo, & vtrumque in amante atque dicente. Sed omnis secundum specie notitia, similis est ei rei quae nouit. Est enim alia notitia secundum priuationem, quae cum improbamus, loquimur. Et haec priuationis improbatio speciem laudat, ideoque approbatur. Habet ergo a-

Iacobi. 1.

Matth. 11. Matth. 2. 4.

Matth. 12.

Ervtia quaedam bene nouimus. Cap. X.

1. Cor. 14.

Matth. 7.

Imago rei cognita in afo. Ca. XI.

l iij meliore.

Meliorē natura est, id est in substantia vitali, sicuti animus est: ita cum deum nouimus, quamuis meliores efficiamur quam eramus antequā nossemus, maximeque cum eadem notitia etiam placita dignēque amata verbum est, sitque aliqua dei similitudo illa notitia: tamen inferior est, quia in inferiore natura est. Creatura quippe animus, creator autē deus. Ex quo colligitur, quia cū se mens ipsa nouit atque approbat, sic est eadem notitia verbum eius, ut ei sit par omnino & æquale, atque idētidem: quia neque inferioris essentia notitia est, sicut corporis: neque superioris, sicut dei. Et cum habeat notitia similitudinē eadē rem quā nouit, hoc est cuius notitia est, hæc habet perfectam & æqualem, quā meas ipsa quæ nouit est nota. Ideoque & imago & verbum est, quia de illa exprimitur, cum cognoscendo eidem coæquatur, & est gignenti æquale quod genitum est.

Cur sicut notitia mens est proles, nō etiam amor parus eius dē sit. Cap. XII.

Quid ergo amor non erit imago? non verbum? non genitus? Cur enim mens notitiam suam gignit, cum se nouit: & amorem suum non gignit, cum se amat? Nam si propterea est notionis suæ causa, quia noscibilis est: amoris etiam sui causa est, quia est amabilis. Cur vtrunque itaque non genuerit, difficile est dicere. Hæc enim quæstio etiam de ipsa summa trinitate, omnipotentissimo creatore deo, ad cuius imaginem homo factus est, solet mouere homines, quos veritas dei per humanam locutionem inquit ad fidem. Cur non spiritus quoque sanctus à patre deo genitus vel creditur vel intelligitur, ut filius etiā ipse dicatur? Quod nunc in mente humana utcumque inuestigare conamur, ut ex inferiore imagine, in qua nobis familiaris natura ipsa nostra, quasi interrogata respondet, exercitiorum mentis aciem ab illuminata creatura ad lumen incommutabile dirigamus: si tamen veritas ipsa persuaserit, sicut dei verbum filium esse nullus Christianus dubitat, ita charitatem esse spiritum sanctum. Ergo ad imaginem illam, quæ creatura est, hoc est ad rationalem mentem diligentius de hac re interrogandam considerandamque redeamus, ubi temporaliter existens nonnullarum rerum notitia, quæ antea non erat, & aliarum rerum amor, quæ antea non amabantur, distinctius nobis aperit quid dicamus: quia & ipsi locutioni temporaliter dirigendæ, facilius est ad

i. sen. dist. 1. cap. & est ipsa mens.

Explicandum res, quæ in ordine temporum comprehenditur. Primo itaque manifestum sit, posse fieri, ut sit aliquid scibile, id est quod sciri possit, & tamen nesciatur: illud autem fieri non posse, ut sciatur quod scibile non fuerit. Vnde liquido tenendum est, quod omnis res quancunque cognoscimus, congenerat in nobis notitiam sui. Ab utroque enim notitia paritur, à cognoscente & cognito. Itaque mens cū se ipsam cognoscit, sola parens est notitiæ suæ: & cognitū enim & cognitor ipsa est. Erat autem sibi ipsa noscibilis, & antequam se nosset: sed notitia sui non erat in ea, cum se ipsam nō noherat. Quod ergo cognoscit se, parē sibi notitiam sui gignit: quia non minus se nouit quam est, nec alterius essentia est notitia eius, non solū quia ipsa nouit, sed etiā quia se ipsam, sicut supra diximus. Quid ergo de amore dicendum est, cur non etiā cum se amat, ipsam quoque amorē sui genuisse videatur? Erat enim amabilis sibi, & antequam se amaret, quia poterat se amare, sicut erat sibi noscibilis, & antequam se nosset, quia poterat se nosse. Nam si non sibi esset noscibilis, nunquam se nosse potuisset. Ita si non sibi esset amabilis, nunquam se amare potuisset. Cur itaque amando se nō genuisse dicatur amorem suū, sicut cognoscendo se ge-

nuit notitiam suam? In eo quidem manifeste ostenditur hoc amoris esse principium, vnde procedit: ab ipsa quidem mente procedit, quæ sibi est amabilis antequam se amet: atque ita principium est amoris sui, quo se amat. Sed ideo non recte dicitur genitus ab ea, sicut notitia sui qua se nouit, quia notitia iam inuentū est quod partum vel repertum dicitur, quod sæpe precedit inquisitio eo sine quietura. Nam inquisitio est appetitus inueniendi, quod idem valet si dicas, repertiendi. Quæ autem reperiuntur, quasi pariuntur, vnde proli similia sunt, ubi nisi in ipsa notitia: ubi enim quasi expressa formantur, Nam etsi iam erant res quas quærendo inuenimus, notitia tamen ipsa non erat, quam sicut prolem nascentem deputamus. Porro appetitus ille qui est in quærendo, procedit à quærente, & pendet quodammodo, neque requiescit sine quo intenditur, nisi id quod quæritur inuentum, quærenti copuletur. Qui appetitus, id est, inquisitio, quamuis amor esse non videatur, quo id quod notum est, amatur: hoc enim adhuc ut cognoscatur agitur: tamē ex eodem genere quiddam est. Nam voluntas iam dici potest, quia omnis qui quærit inuenire vult, & si id quæritur quod ad notitiam pertineat, omnis qui quærit nosse vult. Quod si ardētē atque instantē vult, studere dicitur, quod maxime in assequendis atque adipiscendis quibusque doctrinis dici solet. Partū ergo mentis antecedit appetitus quidam, quo id quod nosse volumus quærendo & inueniendo, nascitur proles ipsa notitia: ac per hoc appetitus ille concipitur pariturque notitia, partus & proles recte dici non potest. Idemque appetitus quo inhiatur rei cognoscendæ, sit amor cogniti, dum tenet atque amplectitur placitam prolem, id est notitiā, gignenti que coniungit. Et est quædam imago trinitatis: ipsa mens & notitia eius, quod est proles eius, ac de se ipsa verbum eius, & amor tertius, & hæc tria vnū atque vna substantia. Nec minor proles, dum tantā se nouit mens quanta est: nec minor amor dum tantum se diligit quantum nouit & quanta est.

i. sen. dist. 1. c. & est ipsa i. sen. dist. 1. c. nec minor.

DIVI AVRELII AVGVSTINI Episcopi de Trinitate Liber Decimus.

NUNC ad ea ipsa consequenter enodatus explicanda limatior accedat intentio. Ac primum quia rem prorsus ignotā amare omnino nullus potest, diligenter intuentū est cuiusmodi sit amor studentū, id est, non iam scientium, sed adhuc scire cupientium quancunque doctrinā. Et in his quippe rebus in quibus non vilitate dicitur studium, solent existere amores ex auditu, dum cuiusque pulchritudinis fama ad videntem ac fruendū animus accenditur, quia generaliter nouit corporū pulchritudines, ex eo quod plurimas vidit, & inest intrinsecus vnde approbetur, cui forinsecus inhiatur. Quod cū sit, non rei penitus incognitæ amor excitatur, cuius genus ita notū est. Cum autem virū bonum amamus, cuius faciem non vidimus, ex notitia virtutū amamus, quas nouimus in ipsa veritate. Ad doctrinas autem cognoscendas, plerumque nos laudantium atque prædicantium accendit authoritas: & tamen nisi breuiter impressam cuiusque doctrinā haberemus in animo notionem, nullo ad eam discendam studio flagraremus. Quis enim sciendæ, verbi gratia, Rhetoricæ vllam

M Nihil amari nisi aliquo modo cogitū. Ca. I.

Avllam curam & operam impenderet, nisi ante sciret eam dicendi esse scientiam? Aliquando etiam ipsarum doctrinarum fines auditos expertōsve miramur, & ex hoc inardescimus facultatem comparare discēdo, quā ad eos peruenire possimus. Tanquā si literas nescienti dicatur quandā esse doctrinam, quā quisque valeat quāuis longe absenti verba mittere manu facta in silentio, quæ rursus ille cui mittuntur, nō auribus sed oculis colligat, idque fieri videat, nōne dum concupiscit nosse quo id possit, omni studio circa illum finem mouetur, quem iam notum tenet? Sic accenduntur studia discētium, nam quod quisque prorsus ignorat, amare nullo pacto potest. Ita etiam signum si quis audiat incognitum, veluti verbi alicuius sonum, quo quid significetur ignorat, cupit scire quid nam sit, id est sonus ille, cui rei commemorandæ institutus sit: veluti si audiat cum dicitur temetum, & ignorans quid sit, requirat. Iam itaque oportet ut nouerit signum esse, id est non esse inanem illam vocem, sed aliquid ea significari: alioquin iam notum est hoc trisyllabum, & articulatam speciem suam impressit animo per sensum aurium. Quid amplius in eo requiratur, quo magis innotescat, cuius omnes literæ, omniāque soni spatia nota sunt: nisi quia simul innotuit signum esse, mouitque sciendi cupiditatem, cuius rei signum sit. Quo igitur amplius notum est, sed non plene notū est, eo cupit animus de illo nosse quod reliquū est. Si enim tantūmodo esse istam vocem nosset, eamque alicuius rei signum esse non nosset, nihil iam quæreret de sensibili re, quantum poterat sentiendo percepta. Quia vero non solū esse vocem, sed & signum esse iam nouit, perfecte id nosse vult. Neque vllū perfecte signū noscitur, nisi cuius rei signū sit, cognoscatur. Hoc ergo qui ardētē cura quærit ut nouerit, studioque accensus insistit, non potest dici esse sine amore. Quid igitur amat? Certe enim amari aliquid nisi notum nō potest. Neque enim ille istas tres syllabas amat, quas iā notas habet. Neque si hoc in eis amat, quia scit eas significare aliquid, non inde nunc agitur, nō enim hoc nosse querit. Sed in eo quod scire studet, quid amet inquirimus, quod profecto nōdum nouit: & propterea miramur cur amet, quoniam firmissime nouimus amari nisi nota non posse. Quid ergo amat, nisi quia nouit atque intuetur in rationibus rerum quæ sit pulchritudo doctrinæ, quæ continentur notitiæ signorum omnium: & quæ sit vtilitas in ea peritia, quæ inter se humana societas sensa communicat, ne sibi hominum cœtus deteriores sint quauis solitudine, si cogitationes suas colloquendo non misceant? Hanc ergo speciem decoram, & vtilem cernit anima, & nouit & amat: eamque in se perfici studet quantum potest, quisquis vocum significantium quancunque ignorat, inquirat. Aliud est enim quod eam in veritatis luce conspicit, aliud quod in sua facultate concupiscit. Conspectū namque in luce veritatis quā magnum, & quā bonū sit omnes omnium gentium linguas intelligere ac loqui, nullamque ut alienigenam audire, & à nullo ita audiri. Cuius notitiæ decus cogitatione iam cernitur, amaturque res nota: quæ ita conspicitur, atque inflammatur studia discētium, ut circa eam moueantur, eiq; inhiet in omni opera, quam impendunt consequendæ tali facultati, ut etiam vfu amplectantur quod ratione prænoscent: atque ita quisque, cui facultati spe propinquat, ei feruentius amore inardescit. Eis doctrinis quippe studetur vehementius, quæ capi posse non desperantur. Nam cuius rei adipiscendæ spem quisque non gerit,

aut tepide amat, aut omnino non amat, quamuis quā pulchra sit videat. Quocirca quia omnium linguarum scientia ferē ab omnibus desperatur, suæ gentis quisque maxime studet, ut nouerit. Quod si & illi ad perfectum percipiendæ se non sufficere sentit, nemo tamen tam desidiosus est huius notitiæ, qui non cū audierit incognitum verbum, velit nosse quid illud sit, & si potest, quærat ac discat. Quod dum quærit, utique in studio discendi est, & videtur amare rem incognitam, quod nō ita est. Species namque illa tangit animū, quam nouit & cogitat, in qua elucet decus consociandorum animorum in vocibus notis audiēdis, atque reddendis, eaq; accendit studio quærentem quidem quod ignorat, sed notam formam, quod id pertineat, intuentem & amantem. Itaque si quærenti, verbi gratia, quid sit temetū, hoc enim exempli causa posueram, dicatur, quid ad te pertinet, respondebit, ne forte audiat loquentem, & non intelligam: aut vsipiam forte id legam, & quid scriptor senserit nesciam: quis tādē mihi dicat, noli intelligere quod audis, noli nosse quod legis: Omnibus enim ferē animis rationalibus in promptu est ad videndum huius peritiæ pulchritudo, quia hominū inter se cogitata, significantium vocum enunciatione noscuntur: propter hoc notum decus, & ob hoc amatum quia notum, studiose quæritur verbum illud incognitum. Itaque cum audierit atque cognouerit temetum à veteribus vinum appellatum, sed iam ex vfu loquendi quem nunc habemus hoc vocabulum emortuum, propter nonnullos fortasse veterum libros sibi necessariū deputabit. Si autem & illos superuacaneos habet, forte iam nec dignū quod memoriæ cōmendet existimat, quia videt ad illam speciem doctrinæ quā notā mente intuetur atque amat, minime pertinere. Quamobrem omnis amor studentis animi, hoc est volētis scire quod nescit, non est amor eius rei quā nescit, sed eius quā scit, propter quā vult scire quod nescit, aut si tam curiosus est, ut non propter causam aliam notā, sed solo amore rapiatur incognita sciendi, discernendus quidē est à studiosi nomine iste curiosus, sed nec ipse amat incognita, imò cōgruentius dicitur, odit incognita, quæ nulla esse vult, dum vult omnia esse cognita. Sed ne quisquā nobis difficiliorem referat quæstionem, asserēs tam nō posse quenquā odisse quod nescit, quā nō potest amare quod nescit, non resistim⁹ verbis sed intelligendū est, non hoc idē dici cum dicitur, amat scire incognita, ac si diceretur, amat incognita: ut autem amet incognita non potest. Non enim frustra ibi est positum scire: Quoniam qui scire amat incognita, nō ipsa incognita, sed ipsum scire amat. Quod nisi haberet cognitum, neque scire se quicquam posset fidenter dicere neque nescire. Non solum enim qui dicit scio, & verum dicit, necesse est ut quid sit scire sciat: sed etiam qui dicit nescio, idque fidelet & verum dicit, & scit verum se dicere, scit utique quid sit scire: quia & discernit ab insiente nescientem, cum veraciter se intuens dicit nescio: & cum ipse scit se verum dicere, vnde sciret, si quid sit scire, nesciret? Quilibet igitur studiosus, quilibet curiosus non amat incognita, etiam cum ardentissimo appetitu instat scire quod nescit. Aut enim iam genere notū habet quod amat, idque nosse expetit, etiam in aliqua re singula, vel in singulis rebus quæ illi nondum notæ forte laudantur, fingitque animo imaginariā formam quæ excitatur in amorem. Vnde autem fingit, nisi ex iis quæ iam nouerat?

Supra eodē.

Nemo prorsus amat incognita. Cap. II.

Guerat: Cui tamen formæ animo figuratæ atq; in cogitatione notissima, si eam quæ laudabatur dissimilem inuenit, fortasse non amabit. Quod si amauerit, ex illo amare incipiet ex quo didicit. Pauloante quippe alia erat quæ amabatur, quâ sibi animus formans exhibere cõsueuerat. Si autem illi formæ similem inuenit quâ fama prædicauerat, cui vere possit dicere, iam te amabam, nec tunc utique amabat incognitam, quam in illa similitudine nouerat. Aut in specie sempiternæ rationis videmus aliquid & ibi amamus, quod cum expressum in aliqua rei temporalis effigie, illis qui experti sunt laudantibus, & amamus & credimus, nõ aliquid amamus incognitū, vnde iam supra satis disseruimus: aut aliquid notū amamus, propter quod ignotum aliquid querimus: cuius ignoti amor nequaquam nos tenet, sed illius cognitū, quod pertinere nouimus, vt illud etiam quod adhuc ignotum querimus, nouerimus: sicut de incognito verbo pauloante locutus sum. Aut ipsum scire quisque amat, quod nulli scire aliquid cupienti esse incognitum potest. His causis videntur amare incognita, qui scire aliquid volunt quod nesciunt, & propter ardentiorē querendi appetitum sine amore esse dici non possunt. Sed quā se res aliter habeat, nec omnino quicquam ametur incognitum, arbitror me persuasisse verum diligenter intuentibus. Sed quia exempla quæ dedimus eorum sunt qui aliquid quod ipsi non sunt nosse cupiunt, videndum est, ne forte aliquid nouum genus appareat cum se ipsa mens nosse desiderat. Quid ergo amat mens, cum ardentē seipsam querit vt nouerit, dum incognita sibi est? Ecce enim mens semetipsam querit, vt nouerit, & inflammatur hoc studio. Amat igitur. Sed quid amat? Seipsam? Quomodo, cum se nondum nouerit, nec quicquam possit amare quod nescit? An ei fama prædicauit speciem suam, sicut de absentibus solemus audire? Forte ergo se non amat, sed quod de se fingit hoc amat, longe fortasse aliud quā ipsa est, aut si se mens sui similem fingit, & ideo cum hoc figmentum amat, se amat antequam nouerit, quia id quod sui simile est intuetur: nouit igitur alias mentes ex quibus se fingat, & genere ipso sibi nota est. Cur ergo cum alias mentes nouit, se non nouit, cum seipsa nihil possit esse præsentis. Quod si oculis corporis magis alij oculi noti sūt, quā ipsi sibi, non se ergo querat nunquā inuentura. Nunquā enim se oculi specula videbunt. Nec vllō modo putandum est etiam rebus incorporeis cõtemplandis tale aliquid adhiberi, vt mens tanquam in speculo se nouerit. An in ratioe veritatis æternæ videt quā speciosum sit nosse semetipsam, & hoc amat quod videt, studetq; in se fieri: quia quauis sibi nota non sit, notum tamen ei est quā bonū sit vt sibi nota sit. Et hoc quidem permirabile est, nõdum se nosse, & quā pulchrū sit se nosse, iam nosse. An aliquē finem optimū, id est, securitatem & beatitudinem suam videt, per quamdam occultam memoriam, quæ in longinqua eam progressam non deseruit, & credit ad eundem finem, nisi seipsam cognouerit, se peruenire non posse? Ita dum illud amat, hoc querit: & notū amat illud, propter quod querit ignotum. Sed cur memoria beatitudinis sue potuit, & memoria sui cum ea perdurare non potuit, vt tam se nosset quæ vult peruenire, quā nouit illud quod vult peruenire? An cum se nosse amat, non se quā nondum nouit, sed ipsum nosse amat: acerbiusque tolerat seipsam deesse scientiæ suæ, quæ vult cuncta comprehendere: Nouit autem quid sit nosse, & dum hoc a-

Quo mens amat seipsam incognitam sibi. Ca. III.

mat quod nouit etiā se cupit nosse. Vbi ergo nosse suū nouit, si se non nouit: nam nouit quod alia nouerit, se autē non nouerit: hinc enī nouit & quid sit nosse. Quo pacto igitur se aliquid scientem scit, quæ seipsam nescit: neque enim alteram mentem scientem scit, sed seipsam. Scit igitur seipsam. Deinde cum se querit vt nouerit, querentem se iam nouit. Iam se ergo nouit. Quapropter non potest omnino nescire se, quæ dum se nescientem scit, se utique scit: si autem se nescientem nesciat, non se querit vt sciat. Quapropter coipso quo se querit, magis se sibi notam quā ignotam esse cõuincitur. Nouit enim se querentem atque nescientem, dum se querit vt nouerit. Quid ergo dicemus? An quod ex parte se nouit, ex parte non nouit? Sed absurdum est dicere, non eam totam scire quod scit. Non dico totū scit, sed quod scit, tota scit. Cum itaque aliquid de se scit, quod nisi tota non potest, totam se scit. Scit autem se aliquid scientem, nec potest quicquam scire nisi tota. Scit se igitur totam. Deinde quid eius ei tam notū est quā se viuere? Non potest autem & mens esse, & non viuere, quando habet etiam amplius vt intelligat: nam & animæ bestiarum viuunt, sed non intelligunt. Sicut ergo mens tota est, sic tota viuunt. Nouit autem viuere se. Totam se igitur nouit. Postremo cum se nosse mens querit, mentem se esse iam nouit: alioquin vtrum se querat ignorat, & aliud pro alio forsitan querat. Fieri enim potest vt ipsa non sit mens, atque ita dum mentem nosse querit, non seipsam querat. Quapropter quoniam cum querit mens quid sit mens, nouit quod se querat, profecto nouit quod ipsa sit mens. Porro si hoc in se nouit quod mens est, & tota mens est, totam se nouit. Sed ecce non se nouerit esse mentem, cum autem se querit, hoc tantummodo nouerit quod se querat. Potest enim etiam sic aliud pro alio querere, si hoc nescit: vt autem non querat aliud pro alio, proculdubio nouit quid querat. At si nouit quid querat, & seipsam querit, seipsam utique nouit. Quid ergo adhuc querit: quod si ex parte se nouit, ex parte autem adhuc querit, non seipsam, sed partem suam querit. Cum enim ea ipsa dicitur, tota dicitur. Deinde quia nouit nondum se à se inuentam totam, nouit quanta sit tota. Atque ita querit quod deest, quæ admodum solemus querere, vt veniat in mentem quod excidit, nec tamen penitus excidit, quia potest recognosci, cum venerit, hoc esse quod quærebatur. Sed quomodo mens veniat in mentem, quasi possit mens in mente non esse: huc accedit, quia si parte inuenta, non se totam querit, tamen tota se querit. Tota ergo sibi præsto est, & quid adhuc queratur non est: hoc enim deest quod queritur, non illa quæ querit. Cum itaque tota se querit, nihil eius deest: aut si non tota se querit sed pars quæ inuenta est querit partem quæ nondum inuenta est, non se ergo mens querit, cuius se nulla pars querit: pars enim quæ inuenta est, non se querit: pars autem quæ nondum inuenta est, nec ipsa se querit, quoniam ab ea quæ iam inuenta est parte queritur. Quocirca quia nec tota se mens querit, nec pars eius vlla se querit, se mens omnino non querit.

Arguitur quo mens ex parte sibi sic nota. Cap. III. L

M

Animus ad incorporeum amoris excitatus. Cap. V.

Vt quid ergo ei præceptum est, vt seipsam cognoscat? Credo vt seipsam cogitet, & secundum naturam suam viuat, id est vt secundum naturam suam ordinari appetat, sub eo scilicet cui subdanda est, supra ea quibus præponenda est: sub illo à quo regi debet, supra ea quæ regere debet. Multa enim per cupiditatem prauam tanquam sui sit oblita, sic agit. Videt enim quædam intrin-

Adam intrinsecus pulchra, in præstantiore natura quæ deus est. Et cum instare debeat vt eis fruatur, volens ea sibi tribuere, & non ex illo similibus illius, sed ex seipsa esse quod ille est, auertitur ab eo, moueturque & labitur in minus & minus, quod putatur amplius & amplius, quia nec ipsa sibi, nec ei quicquam sufficit recedenti ab illo qui solus sufficit: Ideoque per egestatem ac difficultatem fit nimis intenta in actiones suas, & inquietas delectationes quas per eas colligit: atque ita cupiditate acquirere notitias ex iis quæ foris sunt, quorum cognitum genus amat, & sentit amitti posse, nisi impensa cura teneatur, perditque securitatem, tantoque seipsam minus cogitat, quanto magis secreta est, quod se non possit cogitare. Ita cum aliud sit non se nosse, aliud nõ se cogitare: Neque enim multarum doctrinarum peritum, ignorare Grammaticam dicimus cum eam non cogitat, quia de medicinæ arte tunc cogitat, cum ergo aliud sit non se nosse, aliud non se cogitare, tanta vis est amoris, vt ea quæ cum amore diu cogitauerit, eisque curæ glutino inhaerit, attrahat secum etiam cum ad se cogitandam quodammodo redit. Et quia illa corpora sunt quæ foris per sensus carnis admauit, eorumque diuturna quadam familiaritate implicata est, nec secum potest introrsum tanquam in regionem incorporea naturæ ipsa corpora inferre, imagines eorum conuoluit & rapit, factas in semetipsa, de semetipsa. Dat enim eis formandis quiddam substantiæ suæ, seruat autem aliquid quo libere de specie talium imaginum iudicet, & hoc est magis mens, id est rationalis intelligentia, quæ seruat vt iudicet. Nam illas animæ partes quæ corporum similitudinibus informantur, etiam cum bestis nos communes habere sentimus. Errat autem mens, cum se istis imaginibus tanto amore coniungit, vt etiam se esse aliquid huiusmodi existimet. Ita enim conformatur eis quodammodo, non id existendo sed putando, non quo se imaginem putet sed omnino illud ipsum cuius imaginem secum habet. Viget quippe in ea iudicium discernendi corpus quod foris relinquit, ab imagine quæ de illo secum gerit, nisi cum ita exprimuntur eadem imagines tanquam foris sentiantur, non intus cogitentur, sicut dormientibus, aut furentibus, aut in aliqua ecstasi accideret solet. Cum itaque se tale aliquid putat, corpus esse se putat. Et quia sibi bene conscia est principatus sui quo corpus regit, hinc factum est vt quidam quererent quid corporis amplius valet in corpore, & hoc esse mentem, vel omnino totam animam existimarent; vt Empedocles & Ericates opinati sunt. Itaque alij sanguinem, alij cerebrum, alij cor, non sicut scriptura dicit, Confitebor tibi domine in toto corde meo: Et, Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo. Hoc enim abutendo vel transferendo vocabulum ducitur à corpore ad animam, sed ipsam omnino particulam corporis quam in visceribus dilatatis videmus, eam esse putauerunt. Alij ex minutissimis indiuiduisque corpusculis quas atomos dicunt, cõcurrentibus in se atque coherentibus, eam confici crediderunt. Alij aërem, alij ignem substantiam eius esse dixerunt. Alij eam nullam esse substantiam, quia nisi corpus nullam substantiam poterat cogitare, & eam corpus esse non inueniebant, sed ipsam temperationem corporis nostri vel compagem primordiorum, quibus ista caro tanquam cõnectitur, esse opinati sunt. Et hi omnes eam mortalem esse senserunt, quia siue corpus esset, siue aliqua compositio corporis, nõ posset

Imaginatio fallax. Cap. VI.

Error opinionum de anima. Cap. VII.

Psal. 110. & 115. Deut. 6. Math. 22.

Infra. ca. 10.

vtique immortaliter perstare. Qui vero eius substantiam vitam quandam nequaquam corpoream, quandoquidem vitam omne viuum corpus animantem ac viuificantem esse repperunt, consequenter & immortalē, quia vita carere vita non potest, vt quisque potuit probare conati sunt: Nam de quinto illo nescio quo corpore, quod notissimis quatuor huius mundi elementis quidam coniungentes, hinc animam esse dixerunt, hoc loco diu differendum non puto: Aut enim hoc vocant corpus quod nos, cuius in loci spatium pars toto minor est, & in illis annumerandi sunt qui mentem corpoream esse crediderunt: aut si vel omnē substantiam vel omnem mutabilem substantiam corpus appellant, cū sciant non omnem locorum spatium alia longitudine & latitudine & altitudine contineri, non cū eis de vocabuli quæstione pugnandū est. In his omnibus sententiis quisquis videt mentis naturam & esse substantiam & non esse corpoream, id est nõ minore sui parte minus occupare loci spatium, maiusque maiore, simul oportet videat eos qui opinati esse corpoream, nõ ob hoc errare quod mens desit esse notitia, sed quod adiungunt ea, sine quibus nullam possunt cogitare naturam. Sine phantasia enim corporum quicquid visi fuerint cogitare, nihil omnino esse arbitrantur. Ideoque non se tanquam sibi desit mens, requirat. Quid enim tam cognitioni adest, quā id quod menti adest: aut quid tam menti adest, quā ipsa mens? Vnde & ipsa quæ appellatur inuentio, si verbi originem retractemus, quid aliud resonat, nisi quia inuenire est in id venire quod queritur. Propterea quæ quasi vltro in mentem veniunt, non vitate dicuntur inuenta, quantum cognita dici possunt, quia non in ea querendo tendebamus vt in ea veniremus, hoc est ea inueniremus. Quapropter sicut ea quæ oculis aut vllō alio corporis sensu requiruntur, ipsa mens querit, ipsa enim etiam sensum carnis intendit, tunc autem inuenit, cum in ea quæ requiruntur idem sensus venit. Sic alia quæ non corporeo sensu internunciat, sed per seipsam nosse debet, cum in ea venit, inuenit: aut in superiore substantia, id est in deo, aut in ceteris animæ partibus, sicut de ipsis imaginibus corporum cum iudicat, intus enim in anima eas inuenit per corpus impressas. Ergo seipsam quemadmodum querat & inueniat, mirabilis quæstio est, quod tendat, vt querat, aut quod veniat, vt inueniat: Quid enim tam in mente quā mens est? Sed quia in iis est quæ cum amore cogitat, sensibilibus autem, id est corporalibus cum amore assuescitur, non valet sine imaginibus eorum esse in semetipsa: Hinc ei oboritur erroris dedecus, dum rerum sensarum imagines discernere à se nõ potest, vt se solā videat. Cohæserunt enim mirabiliter glutino amoris, & hæc est eius immudicia, quoniam dum se solā nititur cogitare, hoc se putat esse sine quo se nõ potest cogitare. Cū igitur ei præcipitur, vt seipsam cognoscat, non se tanquā sibi detracta sit querat, sed id quod sibi addidit detrahat. Interior est enim ipsa, non solū quā ista sensibilia quæ manifeste foris sunt, sed etiam quā imagines eorum quæ in parte quadam sunt animæ, quæ habent & bestia, quauis intelligentia careant, quæ mentis est propria. Cum ergo sit mens interior quodam modo exit à semetipsa, cum in hæc quasi vestigia multarum intentionum exerit amoris affectum. Quæ vestigia tanquam imprimuntur memoria, quæ hæc quæ foris sunt corporalia sentiuntur, vt etiam cum absunt ista, præsto sine tamen imaginibus eorum cogitantibus, Cognoscat ergo semetipsam

Inuenit quid.

Antiquitas à sensibilibus abducent. Cap. VIII.

G nec quasi absentem se quærat, sed intentionem voluntatis qua per alia vagabatur statuatur in semetipsam, & se cogitet. Ita videbit quod nunquam se non amauerit, nunquam nescierit: sed aliud secum amando cum eo se confundit & concreuit quodammodo, atque ita dum sicut vnum diuersa complectitur, vnum putauit esse quæ diuersa sunt. Non itaque velut absentem se quærat cer nere sed presentem se curet discernere. Nec se quasi non norit cognoscat, sed ab eo quo alterum nouit dignoscat. Ipsum enim quod audit, cognosce teipsam, quomodo agere curabit, si nescit, aut quid sit cognosce, aut quid sit teipsam? Si autem vtrumque nouit, nouit & seipsam, quia non ita dicitur menti, cognosce teipsam, sicut dicitur, cognosce cherubin aut seraphin. De absentibus enim illis credimus, secundum quod cœlestes quædam potestates esse prædicatur. Neque sicut dicitur, cognosce voluntatem illius hominis, quæ nobis nec ad sentiendum villo modo, nec ad intelligendum præsto est, nisi corporalibus signis æditis, & hoc ita ut magis credamus quam intelligamus. Neque ita ut dicitur homini, vide faciem tuam, quod nisi in speculo fieri non potest. Nam & ipsa nostra facies absens ab aspectu nostro est, quia non ibi est quod ille dirigi potest. Sed cum dicitur menti, cognosce teipsam, eo ictu quo intelligit quod dictum est, teipsam, cognoscat seipsam, nec ob aliud quam eo quo sibi præsens est. Si autem quod dictum est non intelligit, non utique facit: hoc igitur ei præcipitur ut faciat, quod cum ipsum præceptum intelligit, facit. Non ergo adiungat aliud ad id quod seipsam cognoscat, cum audit ut seipsam cognoscat. Certe enim nouit sibi dici, sibi scilicet quæ est, & viuunt, & intelligit. Sed est & cadaver, viuunt & pecus: intelligit autem nec cadaver nec pecus. Sic ergo se esse & viuere scit, quomodo est, & viuunt intelligentia. Cum ergo, verbi gratia, mens aërem se putat, aërem intelligere putat, se tamen intelligere scit: aërem autem se esse non scit, sed putat. Secernat quod se putat, cernat quod scit, hoc ei remaneat. Vnde ne illi quidam dubitauerunt, qui aliud atque aliud corpus esse mentem putauerunt: Neque enim omnis mens aërem se esse existimat, sed alia ignem, alia cerebrum, aliaque aliud corpus, & aliud alia, sicut supra commemorauimus: omnes tamen se intelligere nouerunt & esse & viuere: sed intelligere ad id quod intelligunt referunt, esse autem & viuere ad seipsas. Et nulli est dubium, nec quenquam intelligere qui non viuunt, nec quenquam viuere qui non sit. Ergo consequenter & esse & viuere id quod intelligit, non sicuti est cadaver quod non viuunt, nec sicuti viuunt anima quæ non intelligit, sed proprio quodam eodemque præstantiore modo. Item velle se sciunt, neque hoc posse quenquam qui non sit & qui non viuunt pariter sciunt. Itemque ipsam voluntatem referunt ad aliquid quod ea voluntate volunt. Meminisse etiam se sciunt, simulque sciunt quod nemo meminisset nisi esset ac viuere: Sed & ipsam memoriam referimus ad aliquid quod ea meminimus. Duobus igitur horum trium, memoria & intelligentia multarum rerum notitia atque scientia continentur: Voluntas autem adest, per quam fruamur eis vel utamur. Fruimur enim cognitibus, in quibus voluntas ipsis propter seipsa delectata conuoluit: utimur vero eis quæ ad illud referimus quo fruendum est. Nec est alia vita hominum vitiosa atque culpabilis, quam male utens & male fruens. De qua re non est nunc differendi locus. Sed quoniam de natura mentis agitur, remoueamus à consideratione nostra omnes notitias quæ capiuntur extrinsecus per sensus corporis, &

ea quæ posuimus omnes mentes de seipsis nosse certasque esse diligentius attendamus. Vtrum enim aëris sit vis viuendi, reminiscendi, intelligendi, volendi, cogitandi, sciendi, iudicandi, an ignis, an cerebri, an sanguinis, an atomorum, an præter uisitata quatuor elementa, quæ nescio cuius corporis, an ipsius carnis nostræ compago, vel temperamentum hæc efficere valeat, dubitauerunt homines: & alius hoc, alius aliud affirmare conatus est. Viuere se tamen & meminisse, & intelligere, & velle, & cogitare, & scire, & iudicare quis dubitet? Quandoquidem etiam si dubitat viuunt, si dubitat vnde dubitet meminuit, si dubitat dubitare se intelligit, si dubitat certus esse vult, si dubitat cogitare, si dubitat scit se nescire, si dubitat iudicat non se temere cōsentire oportere. Quisquis igitur aliunde dubitat, de his omnibus dubitare non debet, quæ si non essent, de vlla re dubitare non posset. Hæc omnia, qui vel corpus vel compositionem seu temperationem corporis esse mentem putant, in subiecto esse videri, ut substantia sit aër, vel ignis, siue aliquod aliud corpus, quod mentem putant: intelligentia vero ita insit huic corpori, sicut qualitas eius: ut illud subiectum sit, hæc in subiecto: subiectum scilicet mens quam corpus esse arbitrantur, in subiecto autem intelligentia, siue quid aliud eorum quæ certa nobis esse commemorauimus. Iuxta opinatur etiam illi qui mentem ipsam negant esse corpus, sed compaginem aut temperationem corporis. Hoc enim interest, quod illi mentem ipsam dicunt esse substantiam, in quo subiecto sit intelligentia: isti autem ipsam mentem in subiecto esse dicunt, corpore scilicet cuius compositio vel temperatio est. Vnde consequenter etiam intelligentiam quid aliud quam in eodem subiecto corpore existimant? Qui omnes non aduertunt, mentem nosse se etiam cum querit se, sicut iam ostendimus. Nullo modo autem recte dicitur sciri aliquid quæ res, dum eius ignoratur substantia. Quapropter cum se mens nouit, substantiam suam nouit, & cum de se certa est, de substantia sua certa est. Certa est autem de se, sicut conuincunt ea quæ supra dicta sunt. Nec omnino certa est, vtrum aër, an ignis sit, an aliquod corpus, vel aliquod corpus. Non est igitur aliquid eorum. Totumque illud quod se iubetur ut nouerit, ad hoc pertinet ut certa sit, non se esse aliquid eorum de quibus incerta est, idque solum esse se certa sit, quod solum esse se certa est. Sic enim cogitat ignem aut aërem, & quicquid aliud corporis cogitat. Neque villo modo fieri posset ut ita cogitaret id quod ipsa est, quemadmodum cogitat id quod ipsa non est. Per phantasiam quippe imaginariam cogitat hæc omnia, siue ignem, siue aërem, siue illud, vel illud corpus, partemve vllam, siue compaginem temperationemque corporis, nec utique ista omnia, sed aliquid horum esse dicitur. Si quid autem horum esset, aliter id quam cætera cogitaret, non scilicet per imaginalem figmentum, sicut cogitantur absentia, quæ sensu corporis tacta sunt, siue omnino ipsa, siue eiusdem generis aliqua, sed quadam interiore, non simulata, sed vera presentia. Non enim quicquam illi est seipsa presentius, sicut cogitat viuere se & meminisse & intelligere & velle se. Nouit enim hæc in se, nec imaginatur quasi extra se illa sensu tetigerit, sicut corporalia quæque tanguntur. Ex quorum cogitationibus si nihil sibi affingat, ut tale aliquid esse se putet, quicquid ei de se remanet, hoc solum ipsa est. Vestigia ista in a. Cap. XI.

Mens ut est, ita se nouit. Cap. IX.

Mens quæ intelligit quid non sit. Cap. X.

1. sen. dist. 1. c. hic considerandi, & ca. id ergo, & ca. hæc ergo.

Vestigia ista in a. Cap. XI.

A Itemus, memoriam, intelligentiam, voluntatem: In his enim tribus inspicere solent etiam ingenia paruulorum cuiusmodi præferant indolem: Quanto quippe tenacius & facilius puer meminit, quantoque acutius intelligit & studet ardentius, tanto est laudabilior ingenij: Cum vero de cuiusque doctrina queritur: non quanta firmitate ac facilitate meminerit, vel quanto acuminè intelligat, sed quid meminerit, & quid intelligat queritur. Et quia non tantum quam doctus sit consideratur laudabilis animus, sed etiam quam bonus, non tantum quid meminerit & quid intelligat, verum etiam quid velit attenditur: non quanta flagrantia velit, sed quid velit prius, deinde quantum velit. Tunc enim laudandus est animus vehementer amans, cum id quod amat vehementer amandum est. Cum ergo dicuntur hæc tria ingenij, doctrina, usus: primum horum consideratur in illis tribus, quid possit quisque memoria, & intelligentia, & voluntate. Secundum eorum consideratur, quid habeat quisque in memoria, & intelligentia, quod studiosa voluntate peruenerit. Iam vero usus tertius in voluntate est pertractante illa quæ in memoria & intelligentia continentur, siue ad aliquid ea referat, siue eorum sine delectata conuoluit. Vt enim est assumere aliquid in facultatem voluntatis: frui etiam, ut cum gaudio, non adhuc spei, sed iam rei. Proinde omnis qui fruatur, utitur: assumit enim aliquid in facultatem voluntatis, cum sine delectationis. Non autem omnis qui utitur, fruatur: sed id quod in facultatem voluntatis assumit, non propter illud ipsum, sed propter aliud appetit. Hæc igitur tria, memoria, intelligentia, voluntas, quoniam non sunt tres vitæ, sed vna vita, nec tres metes, sed vna mens, consequenter utique nec tres substantia sunt, sed vna substantia. Memoria quippe quod vita & mens & substantia dicitur, ad seipsam dicitur. Quod vero memoria dicitur, ad aliquid relative dicitur. Hoc de intelligentia quoque, & de voluntas dixerim. Et intelligentia quippe & voluntas, ad aliquid dicuntur. Vita est autem vnaquæque ad seipsam, & mens, & essentia. Quocirca tria hæc eo sunt vnum, quo vna vita, vna mens, vna essentia. Et quicquid aliud ad seipsa singulara dicuntur, etiam simul non pluraliter, sed singulariter dicuntur. Eo vero tria quo ad se inuicem referuntur, quæ si æqualia non essent, non solum singulara singularis, sed etiam omnibus singulara, non utique se inuicem caperent. Neque enim tantum à singularis singulara, verum etiam à singularis omnia capiuntur. Memini enim me habere memoriam, & intelligentiam, & voluntatem: & intelligo me intelligere & velle atque meminisse: & volo me velle, & meminisse, & intelligere totamque meam memoriam & intelligentiam & voluntatem simul memini. Quod enim memoriam meam non memini, non est in memoria mea. Nihil autem tam in memoria, quam ipsa memoria est. Totam igitur memini. Item quicquid intelligo, intelligere me scio, & scio me velle quicquid volo: Quicquid autem scio memini. Totam igitur intelligentiam, totamque voluntatem meam memini. Similiter cum hæc tria intelligo, tota simul intelligo. Neque enim quicquam intelligibile non intelligo, nisi quod ignoro. Quod autem ignoro, nec memini nec volo. Quicquid itaque intelligibile non intelligo, consequenter etiam non memini nec volo. Quicquid autem intelligibile memini & volo, consequenter intelligo. Voluntas etiam mea totam intelligentiam totamque memoriam meam capit, dum toto utor quod intelligo & memini. Quapropter quæ

1. sen. dist. 1. c. notandum vero.

1. sen. dist. 3. ca. nunc vero.

1. sen. dist. 3. ca. æqualia etiam.

1. sen. dist. 3. ca. Totamque meam.

1. sen. dist. 3. ca. Similiter etiam hæc.

1. sen. dist. 3. c. Voluntas mea. Et ca. hic attendit.

do inuicem à singularis, & tota omnia capiuntur, æqualia sunt tota singulara totis singularis, & tota singulara simul omnibus totis, & hæc tria vnum, vna vita, vna mens, vna essentia. Iamne igitur ascendendum est quælibetque intentionis viribus ad illam summam & altissimam essentiam, cuius impar imago est humana mens, sed tamen imago: an adhuc eadem tria distinctius declaranda sunt in anima; per illa quæ extrinsecus sensu corporis capimus, ubi temporaliter imprimuntur rerum corporearum notitia? Mentem quippe ipsam in memoria & intelligentia & voluntate sui metipsum talem reperiebamus, ut quoniam semper se nosse semperque seipsam velle comprehendebatur, simul etiam semper sui meminisse, semperque seipsam intelligere & amare comprehendebatur, quantum non semper se cogitare discretam ab eis quæ non sunt quod ipsa est: ac per hoc difficile in ea dignoscitur memoria sui, & intelligentia sui. Quasi non sint hæc duo, sed vnum duobus vocabulis appelletur, sic apparet in ea re ubi valde ista coniuncta sunt, & aliud alio nullo præceditur tempore: amorque ipse non ita sentitur esse, cum eum non prodit indigentia, quoniam non semper præsto est quod amatur. Quapropter etiam tardioribus dilucere hæc possunt, dum ea tractantur quæ ad animam tempore accedunt, & quæ illi temporaliter accidunt, cum meminit quod antea non meminerat, & cum videt quod antea non videbat, & cum amat quod antea non amabat. Sed aliud hæc tractatio iam posuit exordium, propter huius libelli modum.

Libri decimi finis.

DIVI AVRELI AVGVSTINI Episcopi de Trinitate Liber Undecimus.

EMINI dubium est, sicut interiore rem hominè intelligentia sic exteriori sensu corporis præditur. Nitamur igitur si possumus in hoc quoque exteriori indagare qualescunque vestigia trinitatis, non quia & ipsæ se eodem modo sit imago dei: Manifesta est quippe Apostolica sententia, quæ interiori hominè renouari dei agnitione declarat secundam imaginem eius qui creatit eum, cum & alio loco dicat: Et si exterior homo noster corrumpitur, tamen interior renouatur de die in diem. In hoc ergo qui corrumpitur, queramus quemadmodum possumus quædam trinitatis effigiem, & si non expressiorem, tamen fortassis ad dignoscendum faciliorem. Neque enim frustra & iste homo dicitur, nisi quia inest ei nonnulla interioris similitudo, & illo ipso ordine conditionis nostræ quo mortales atque carnales effecti sumus, facilius & quasi familiariter visibilia quam intelligibilia pertractamus. Cum ista sine exteriori, illa interiori, & ista sensu corporis sentiamus, illa mente intelligamus, nosque ipsi animi non sensibiles sumus, id est, corpora, sed intelligibiles, quoniam vita sumus: tamen ut dixi, tanta facta est in corporibus consuetudo, & ita in hæc miro modo relabens foras se non frustra proiecit intentio, ut cum ab incerto corporum ablata fuerit, ut in spiritum multo certiore ac stabiliore cognitione sigatur, refugiat ad ista, & ibi appetat quem vnde traxit infirmitatem. Cuius ægritudinis congruendum est, ut si quando interiora spiritalia accom-

Atque aliquid accedit tempore non deo. Ca. XII.

E

Vestigia trinitatis etiam in corpore. Ca. I.

Colof. 3.

2. Cor. 4.

modatus

Vestigium
Triadis in
omni sensu
corporis.
Cap. II.

G modatius distinguere atque facilius insinuare conatur, de corporalibus exterioribus similitudinum documenta capiamus. Sensu igitur corporis exterior homo præditus, sentit corpora, & iste sensus quod facile aduertitur quinquepertitus est, videndo, audiendo, olfaciendo, gustando, tangendo. Sed & multum est & nõ necessarium, vt omnes hos quinque sensus id quod querimus interrogemus. Quod enim nobis vnus eorum renunciat, etiam in cæteris valet. Itaque potissimum testimonio vtamur oculorum. Is enim sensus corporis maxime excellit, & est visioni mentis pro sui generis diuersitate vicinior. Cũ igitur aliquod corpus videmus, hæc tria quod facillimũ est consideranda sunt & dignoscenda. Primo ipsa res quam videmus, siue lapidem, siue aliquam flammam, siue quid aliud quod videri oculis potest, quod vtique iam esse poterat, & antequam videretur. Deinde visio quæ non erat priusquam rem illam obiectam sensui sentiremus. Tertio quod in ea re quæ videtur quamdiu videtur sensum detinet oculorum, id est, animi intentio. In his igitur tribus, non solum est manifesta distinctio, sed etiam discreta natura. Primum quippe illud corpus visibile longe alterius naturæ est quam sensus oculorum, quo sibimet incidere fit visio. Ipsaque visio quid aliud quam sensus ex ea re quæ sentitur informatus apparet? Quamuis re visibili detracta nulla sit nec vlla omnino esse possit talis visio, si corpus non sit quod videri queat. Nullo modo tamen eiusdem substantiæ est corpus quo formatur sensus oculorum, cum idem corpus videtur, & ipsa forma quæ ab eodem imprimitur sensui, quæ visio vocatur. Corpus enim visum in sua natura separabile est: sensus autem qui iam erat in animante, eius priusquam videret quod videre posset, cum in aliquid visibile incurreret, vel visio quæ fit in sensu ex visibili corpore cum iam coniunctum est & videtur. Sensus ergo vel visio, id est, sensus formatus extrinsecus, ad animantis naturam pertinet, omnino aliã quam est illud corpus quod videndo sentimus, quo sensus non ita formatur vt sensus sit, sed vt visio sit. Nam sensus & ante obiectum rei visibilis nisi esset in nobis, nõ distaretur a cæcis, dũ nihil videmus, siue in tenebris, siue clausis luminibus. Hoc autem distamus, quod nobis inest & non videntibus quo videre possumus qui sensus vocatur, illis vero non inest: Nec aliunde nisi quod eo carent, cæci appellantur. Itemque illa animi intentio quæ in ea re quam videmus sensum tenet atque vtrunque coniungit, non tantum ab ea re visibili natura differt, quandoquidem iste animus illud corpus est, sed ab ipso quoque sensu atque visione, quoniam solius animi est hæc intentio: Sensus autem oculorum non ob aliud sensus corporis dicitur, nisi quia & ipsi oculi membra sunt corporis. Et quamuis non sentiat corpus ex anime, anima tamen commixta corpori per instrumentum sentit corporeum, & idem instrumentum sensus vocatur. Qui etiam passione corporis cum quique excæcatur interceptus extinguitur, cum idem maneat animus, & eius intentio, luminibus amissis, non habeat quidem sensum corporis quæ videndo extrinsecus corpori adiungat, atque in eo viso figat aspectum, nisi tamẽ ipso indicet se adempto corporis sensu nec perire potuisse, nec minui. Manet enim quidam videndi appetitus integer, siue id possit fieri, siue non possit. Hæc igitur tria, corpus quod videtur, & ipsa visio, & quæ vtrunque coniungit intentio, manifesta sunt ad dignoscendum, non solum propter propria singu-

lorum, verum etiam propter differentiam naturarum. **K** Atque in his cum sensus non procedat ex corpore illo quod videtur, sed ex corpore sentientis animantis, cui anima suo quodam miro modo contemperatur, tamen ex corpore quod videtur gignitur visio, id est, sensus ipse formatur: vt iam non tantum sensus qui etiam in tenebris esse integer potest, dum est incolumitas oculorum, sed etiam sensus informatus sit, quæ visio vocatur. Gignitur ergo ex re visibili visio, sed non ex sola, nisi afflit & videns. Quocirca ex visibili & vidente gignitur visio, ita sanè vt ex vidente sit sensus oculorum, & aspicientis atque intuentis intentio, illa tamen informatio sensus, quæ visio dicitur a solo imprimatur corpore quod videtur, id est, a re aliqua visibili: qua detracta, nulla remanet forma quæ inerat sensui, dum adesset illud quod videbatur: sensus tamen ipse remanet qui erat, & priusquam aliquid sentiretur: velut in aqua vestigium tamdiu est, donec ipsum corpus quod imprimatur inest: quo ablato nullum erit, cum remaneat aqua quæ erat, & antequam illam formam corporis caperet. Ideoque non possumus quidẽ dicere quod sensum gignat res visibilis, gignit tamen formam velut similitudinem suam, quæ fit in sensu, cũ aliquid videndo sentimus. Sed corporis formam quæ videmus, & formam quæ ab illa in sensu videns fit per eundem sensum, non discernimus, quoniam tanta coniunctio est, vt non pateat discernendi locus. Sed ratione colligimus nequaquã nos potuisse sentire, nisi fieret in sensu nostro aliqua similitudo conspecti corporis. Neque enim cũ annulus ceræ imprimatur, ideo nulla imago facta est, quia non discernitur, nisi cũ fuerit separata. Sed quoniam post ceram separatam manet quod factum est vt videri possit, propterea facile persuadetur, quod inerat iam ceræ forma impressa ex annulo, & antequam ab illa separaretur. Si autem liquido humori adiungeretur annulus, eo detracto nihil imaginis appareret. Nec ideo tamen discernere ratio non deberet, fuisse in illo humore antequam detraheretur, annuli formam factam ex annulo, quæ distinguenda est ab ea forma quæ in annulo est, vnde ista facta est [quæ detracto annulo non erit, quamuis illa in annulo maneat vnde ista facta est.] Sic sensus oculorum, non ideo non habet imaginẽ corporis quod videtur quamdiu videtur, quia eo detracto nõ remanet. Ac per hoc tardiorib* ingenii difficillime persuaderi potest, formari in sensu nostro imaginẽ rei visibilis, cũ eam videm*, & eandẽ formã esse visionẽ. Sed qui forte aduerterint quod commemorabo, nõ ita in hac inquisitione laborabũt. Plerunq; cũ diuicile attēderimus quæq; luminaria, & inde oculos clausimus, quasi versantur in cõspectu quidã lucidi colores varie sese cõmutantes, & minus minusque fulgentes donec omnino desistant. Quas intelligendum est reliquias esse formæ illius quæ facta erat in sensu, cum corpus lucidum videretur, paulatimque & quodammodo gradatim deficiendo variari. Nam & insertarum fenestrarum cancelli, si eos forte intuebamur, sæpe in illis apparuerẽ coloribus, vt manifestum sit hanc affectionem nostro sensui ex ea re quæ videbatur impressam. Erat ergo etiã cum videremus, & illa erat clarior & expressior, sed multum coniuncta cum specie rei eius quæ cernebatur, vt discerni omnino nõ posset, & ipsa erat visio. Quin etiam cum lucernæ flammula modo quodam diuicatis radiis oculorum quasi geminatur, duæ visiones sunt, cum sit res vna quæ videtur. Singillatim quippe

Infra codẽ
cap. II.

A quippe afficiuntur iidem radij de suo quisque oculo emittentes, dum non sinuntur in illud corpus intuentium pariter coniuncteque concurrere, vt vnus fiat ex vtroque contuitus. Et ideo si vnũ oculum clausurimus, non geminum ignem, sed sicuti est vnũ videbimus. Cur autem sinistro clauso illa species definit videri quæ ad dextrum erat, vicissimq; dextro clauso illa intermoritur quæ ad sinistram erat, & longum est & rei præsentis non necessarium modo querere atque differere. Quod enim ad susceptam quæstionem satis est, nisi fieret in sensu nostro quædam imago simillima rei eius quam cernimus, non secundum oculorum numerum flammæ species geminaretur, cum quidam cernedi modus adhibitus fuerit, qui possit concursum separare radiatorum. Ex vno quippe oculo quolibet modo deducto aut impresso aut intorto, si alter clausus est, dupliciter videri aliquid quod sit vnũ nullo pacto potest. Quæ cum ita sint, tria hæc quamuis diuersa natura quemadmodum in quandã vnitate contemperant meminimus, id est, species corporis quæ videtur, & impressa eius imago sensui quod est visio, sensusve formatus, & voluntas animi quæ rei visibili sensum admouet, in eoque ipsam visionem tenet. Horum primum, id est, res ipsa visibilis non pertinet ad animantis naturam, nisi cum corpus nostrum cernimus. Alterum autem ita pertinet, vt & in corpore fiat, & per corpus in anima: fit enim in sensu, qui neque sine corpore est, neque sine anima. Tertium vero solius animæ est, quia voluntas est. Cum igitur horum trium tam diuersæ substantiæ sint, tamen in tantam cõeunt vnitate, vt duo propria vix intercedente iudice ratione discerni valeant, species videlicet corporis quod videtur, & imago eius quæ fit in sensu, id est, visio. Voluntas autem tantam vim habet copulandi hæc duo, vt & sensum formandum admoueat ei rei quæ cernitur, & in ea formatum teneat. Et si tam violenta est vt possit vocari amor, aut cupiditas, aut libido, etiam ceterum corpus animantis vehementer afficit. Et vbi non resistit pigrior duriorque materies, in similem speciem colorẽque commutat: licet videre corpusculum chameleontis, ad colores quos videt facillima conuersione variari. Aliorum autem animalium quia non est ad conuersionem facilis corpulentia, fœtus plerunq; produunt libidines matrum, quid cum magna delectatione conspexerint. Quam enim teneriora atque, vt ita dixerim, formabiliora sunt primordia seminum, tam efficaciter & capaciter sequuntur intentionem maternæ animæ, & quæ in ea facta est phantasiã, per corpus quod cupide aspexit. Sunt exempla quæ copiose commemorari possunt, sed vnũ sufficit de fidelissimis libris, quod fecit Iacob vt oues & capræ varios coloribus parerent, supponendo eis variata virgulta in canalibus aquarum, quæ potantes intuerentur eo tempore quo conceperant. Sed animæ rationalis deformiter viuunt, cum secundum trinitatem exterioris hominis viuunt, id est, cum ea quæ forinsecus sensum corporis formant, non laudabilem voluntatem qua hæc ad vtile aliquid referat, sed turpem cupiditatem qua his inhærescat accommodat. Quia etiam detracta specie corporis quæ corporaliter sentiebatur, remanet in memoria similitudo eius, quod rursus voluntas conuertat aciem vt inde formetur intrinsecus, sicut ex corpore obiecto visibili sensus extrinsecus formabatur. Atque ita fit illa trinitas ex memoria & interna visione, & quæ vtrunque copu-

Chameleõs.

C

Gene. 30.
Retrac. ca.
11. & 26.

Trium vnitate in sensu.
Cap. III.

lat voluntate, quæ tria in vnũ coguntur, ab ipso cõactu cogitatio dicitur: Nec in his tribus diuersa substantia est. Neque enim aut corpus illud sensibile ibi est quod omnino discretum est ab animantis natura, aut sensus corporis ibi formatur vt fiat visio; aut ipsa voluntas id agit vt formandum sensum visibili corpori admoueat, in eoque formatum detineat: sed pro illa specie corporis quæ videbatur extrinsecus, succedit memoria retinens illam speciem quam per corporis sensum combibit anima: proque illa visione quæ foris erat cum sensus ex corpore visibili formaretur, succedit intus similis visio, cum ex eo quod memoria tenet formatur acies animi & absentia corpora cogitantur: voluntasque ipsa quomodo foris corpori obiecto formandum sensum admouebat, formatamque iungebat, sic aciem recordantis animi conuertit ad memoriam, vt ex eo quod illa retinuit, ista formetur, & fit in cogitatione similis visio. Sicut autem ratione discernebatur species visibilis, qua sensus corporis formabatur, & eius similitudo quæ fiebat in sensu formato vt esset visio, alioquin ita erant coniuncta, vt omnino vna eademque putaretur: sic illa phantasia cum animus cogitat speciem visibilis corporis, cum consistet ex corporis similitudine, quam memoria tenet, & ex ea quæ inde formatur in acie recordantis animi, tamen sic vna & singularis apparet, vt duo quædam esse non inueniantur nisi iudicate ratione: quia intelligimus aliud esse illud quod in memoria manet, etiam cum aliunde cogitamus, & aliud fieri cum recordamur, id est ad memoriam redimus, & illic inuenimus eadem speciem. Quæ si iam ibi non esset, ita oblitus non esse diceremus, vt omnino recolere non possemus. Si autem acies recordantis non formaretur ex ea re quæ erat in memoria, nullo modo fieret visio cogitantis: sed virtusque coniunctio, id est, eius quam memoria tenet, & eius quæ inde exprimitur, vt formetur acies recordantis, quia simillimæ sunt, veluti vnã faciunt apperere. Cum autem cogitantis acies auersa inde fuerit, atque id quod in memoria cernebatur destitit intueri, nihil formæ quæ impressa erat in eadem acie remaneret: Atque inde formabitur quod rursus conuersa fuerit, vt alia cogitatio fiat. Manet tamen illud quod reliquit in memoria, quo rursus cum id recordamur conuertatur & conuersa formetur, atque vnã cum eo fiat vnde formatur. Voluntas vero illa quæ hæc atque illac fert & refert aciem formandã coniungitque formatam, si ad interiorem phantasiã tota confluxerit, atque a præsentia corporum quæ circumiacet sensibus atque ab ipsis sensibus corporis, animi aciem omnino auerterit, atque ad eam quæ intus cernitur imaginem penitus conuerterit, tanta offenditur similitudo speciei corporalis expressa ex memoria, vt nec ipsa ratio discernere sinatur, vtrum foris corpus ipsum videatur, an intus tale aliquid cogitetur: Nam interdum homines nimia cogitatione rerum visibilium vel illecti vel territi, etiam eiusmodi repente voces adiderunt, quasi re vera in medijs talibus actionibus siue passionibus versarentur. Et meminimus inẽ audisse a quodam quod tam expressam & quasi solidam speciem femine corporis in cogitando cernere soleret, vt ei se quasi misceri sentiens, etiam genitalibus fluctaret. Tantum habet virum anima in corpus suum, & tantum valet ad indumenti qualitatem vertendã atque mutandã, quomodo homo afficiatur indutus qui coheret indumento suo: Ex eodem genere affectionis etiam

Quo fit hæc vnitas.
Cap. III.

Genes. 30.

G etiam illud est quod in somnis per imagines illudimur. Sed plurimum differt, utrum sopitis sensibus corporis, sicuti sunt dormientium, aut ab interiore compage turbatis, sicuti sunt furentium, aut alio quodam modo alienatis, sicuti sunt diuinantium vel prophetantium animi intentio quadam necessitate incurrat in eas quæ occurrunt imagines, siue ex memoria, siue alia aliqua occulta vi, per quasdam spirituales mixturas similiter spiritualis substantiæ: an sicut sanis atque vigilantibus interdum contingit, ut cogitatione occupata voluntas se auertat à sensibus, atque ita formet animi aciem variis imaginibus sensibilibus rerum, tanquam ipsa sensibilia sentiantur. Non tantum autem cum appetendo in talia voluntas intenditur, sunt istæ impressiones imaginum, sed etiam cum deuitandi & cauendi causa rapitur animus in ea captuenda quæ fugiat. Vnde non solum cupiendo, sed etiam metuendo, infertur vel sensus ipsis sensibilibus, vel acies animi formanda imaginibus sensibilibus. Itaque aut metus aut cupiditas, quanto vehementior fuerit, tanto expressius formatur acies, siue sentientis ex corpore quod in loco adiacet, siue cogitantis ex imagine corporis, quæ memoria continetur. Quod ergo est ad corporis sensum aliquod corpus in loco, hoc est ad animi aciem similitudo corporis in memoria: & quod est aspicietis visio, ad eam speciem corporis ex qua sensus formatur, hoc est visio cogitantis ad imaginem corporis in memoria constitutam, ex qua formatur acies animi: & quod est intentio voluntatis ad corpus visum, visionemque copulandam, ut fiat ibi quedam vnitas trium, quantum eorum sit diuersa natura, hoc est eadem voluntatis intentio ad copulandam imaginem corporis quæ est in memoria, & visionem cogitantis, id est formam quam cepit acies animi rediens ad memoriam: ut fiat & hic quedam vnitas ex tribus, non iam naturæ diuersitate discretis, sed vnus eiusdemque substantiæ, quia hoc totum intus est, & totus vnus animus. Sicut autem cum forma & species corporis interierit, non potest ad eam voluntas sensum reuocare cernentis: ita cum imago quam memoria gerit obliuione deleta est, non erit quo aciem animi formandam voluntas recordando retorqueat. Sed quia praualet animus, non solum oblita, verum etiam non sensa nec experta configere, ea quæ non exciderunt augendo, minuendo, commutando, & pro arbitrio componendo, sæpe imaginatur quasi ita aliquid sit, quod aut scit non ita esse, aut nescit ita esse. In quo genere cauendum est, ne aut mentiatur ut decipiat, aut opinetur ut decipiatur. Quibus duobus malis euitatis nihil ei obfunt imaginata phantasmata: sicut nihil obfunt experta sensibilia, & retenta memoriter, si neque cupide appetantur si iuuant, neque turpiter fugiantur si offendunt. Cum autem in his voluntas relictis melioribus auida volutatur, imunda fit, atque ita & cum absunt perniciose, & cum absunt perniciosius cogitantur. Male itaque viuunt, & deformiter secundum trinitatem hominis exterioris: quia & illam trinitatem, quæ licet interius imaginetur, exteriora tamen imaginatur, sensibilibus corporaliumque vtendorum causa peperit. Nullus enim eis uti posset etiam bene, nisi sensarum rerum imagines memoria tenerentur, & nisi pars maxima voluntatis in superioribus atque inferioribus habitet: eaque ipsa quæ commodatur, siue foris corporibus, siue intus imaginibus eorum, nisi quicquid in eis capit ad meliorem verioremq; vitam referat, atque in

In bonis tantum imago trinitatis. Cap. V.

eo sine cuius intuitu hæc agenda iudicat acquiescat, quid aliud facim, nisi quod nos Apostolus facere prohibet, dicens: Nolite conformari huic seculo: quapropter non est ista trinitas imago dei. Ex vltima quippe, id est, corporea creatura, qua superior est anima, in ipsa anima fit per sensum corporis, nec tamen est omnino dissimilis. Quid enim non pro suo genere ac pro suo modulo habet similitudinem dei, quandoquidem deus fecit omnia bona valde, non ob aliud nisi quia ipse summe bonus est. In quantum ergo bonum est quicquid est, intantum scilicet quantum longe distantem, habet tamen nonnullam similitudinem summi boni: & si naturalem vtique rectam & ordinatam, si autem vitiosam, vtique turpem atque peruersam. Nam & anima in ipsis peccatis suis non nisi quandam similitudinem dei, superba & præpostera, & vt ita dicam, seruili libertate sectantur. Ita nec primis parentibus nostris persuaderi peccatū posset, nisi diceretur: Eritis sicut dii. Non sanè omne quod in creaturis aliquo modo simile est deo, etiam eius imago dicenda est, sed illa sola, qua superior ipse solus est. Ea quippe de illo profertur exprimitur inter quam & ipsum nulla interiecta natura est. Visionis igitur illius, id est, formæ quæ fit in sensu cernentis, quasi parens est forma corporis ex qua fit. Sed parens illa non vera, vnde nec ista vera proles est. Neque enim omnino inde gignitur, quoniam aliud adhibetur corpori, vt ex illo formetur, id est sensus videntis. Quocirca id amare, alienari est. Itaque voluntas quæ vtrunque coniungit quasi parentem & quasi prolem, magis spiritualis est quam vtrunlibet illorum. Nam corpus illud quod cernitur, omnino spiritale non est. Visio vero quæ fit in sensu habet admixtum aliquid spiritale, quia sine anima fieri non potest. Sed non totum ita est, quoniam ille qui formatur corporis sensus est. Voluntas ergo quæ vtrunque coniungit, magis, vt dixi, spiritualis agnoscitur, & ideo tanquam personam spiritus insinuare incipit in illa trinitate. Sed magis pertinet ad sensum formatum quam ad illud corpus vnde formatur. Sensus enim animantis & voluntas anime est, non lapidis aut alicuius corporis quod videtur. Non ergo ab illo quasi parente procedit. Sed nec ab ista quasi prole, hoc est visione ac forma quæ in sensu est. Prius enim quam visio fieret, iam erat voluntas, quæ formandum sensum cernendo corpori admoouit, sed nondum erat placitum. Quomodo enim placeret quod nondum erat visum? Placitum autem quia & voluntas est. Ideoque nec quasi prolem visionis possumus dicere voluntatem, quia erat ante visionem, nec quasi parentem, quia non ex voluntate, sed ex viso corpore formata & expressa est: finem fortasse voluntatis & requiem possumus recte dicere visionem, ad hoc duntaxat vnū, scilicet videndum corpus. Neque enim propterea nihil aliud volet, quia videt aliquid quod volebat. Non itaque omnino ipsa voluntas hominis cuius finis non est nisi beatitudo, sed ad hoc vnū interim scilicet subiectum voluntas videndi finem non habet nisi visionem, siue id referat ad aliud, siue non referat. Si enim non refert ad aliud visionem, sed tantum voluit vt videret: non est disputandum quomodo ostendatur finem voluntatis esse visionem, manifestum est enim. Si autem refert ad aliud, vult vtique aliud, nec iam videndi voluntas erit. Aut si videndi, non hoc videdi, sed aliud: tanquam si velit quisque videre cicatricem, vt inde doceatur vultus fuisse: aut si velit videre fenestram, vt per fenestram videat transeuntes: omnes istæ atque alia tales voluntates,

K
Rom. 12.

Ecclesiasticus 39.

Genes. 3.

2. Retr. ca. 15.

M

* 1. quæta.

Fines mediæ
est supremo.
est stimulum.
Cap. VI.

A tates, suos proprios fines habent, qui referuntur ad finem illius voluntatis qua volumus beate viuere, & ad eam peruenire vitam quæ non referatur ad aliud, sed amanti per seipsam sufficiat. Voluntas ergo videndi, finem habet visionem: & voluntas hanc rem videndi finem habet huius rei visionem. Voluntas itaque videndi cicatricem, finem suum expetit, hoc est visionem cicatricis, & ad eam vltra non pertinet. Voluntas enim probandi vulnus fuisse, alia voluntas est, quantum ex illa religetur, cuius item finis est probatio vulneris. Et voluntas videndi fenestram, finem habet fenestræ visionem. Altera est enim quæ ex ista nascitur voluntas, per fenestram videndi transeuntes, cuius item finis est visio transeuntium. Recte autem sunt voluntates omnes si bimet religatæ, si bona est illa quod cunctæ referuntur: si autem praua est, prauæ sunt omnes. Et ideo rectarum voluntatum connexio iter est quoddam ascendentiū ad beatitudinem, quod certis velut passibus agitur. Pravarum autem atque distortarum voluntatum implicatio, vinculum est quo alligabitur qui hoc agit, vt proiciatur in tenebras exteriores. Beati ergo qui factis & moribus cantant canticum graduum. Et vultus qui trahunt peccata, sicut restem longam. Sic est autem requies voluntatis quem dicimus finem, si adhuc refertur ad aliud, quemadmodum possumus dicere requiem pedis esse in ambulando, cum ponitur vnde alius innitatur, quo passibus pergatur. Si autem aliquid ita placet, vt in eo cum aliqua delectatione voluntas acquiescat, nondum est tamen illud quod tenditur, sed & hoc refertur ad aliud, vt deputetur non tanquam patria ciuis, sed tanquam refectio, vel etiam mansio viatoris. Iam vero in alia trinitate interiore quidem quam est ista in sensibilibus & sensibus, sed tamē quæ inde concepta est, cum iam non ex corpore sensus corporis, sed ex memoria formatur acies animi, cum in ipsa memoria species inheret corporis quod forinsecus sensum, illam speciem quæ in memoria est, quasi parentem dicimus eius quæ fit in phantasia cogitantis. Erat enim in memoria, & priusquam cogitaretur à nobis: sicut erat corpus in loco, & priusquam sentiretur vt visio fieret. Sed cum corpus cogitatur, ex illa quam memoria tenet, exprimitur in acie cogitantis & reminiscendo formatur ea species, quæ quasi proles est eius quam memoria tenet. Sed neque illa vera pars est, neque ista vera proles est. Acies quippe animi quæ formatur ex memoria cum recordando aliquid cogitamus, non ex ea specie procedit quam meminimus visam, quandoquidem eorum meminisse non possemus nisi vidissemus. Acies autem animi quæ reminiscendo formatur, erat etiam priusquam corpus quod meminimus videremus, quanto magis priusquam id memoria mandaremus. Quamquam itaque forma quæ fit in acie recordantis, ex ea fiat quæ inest memoria, ipsa tamen acies non inde existit, sed erat ante istam. Consequens est autē vt si non est illa vera parens, nec ista vera sit proles. Sed & illa quasi parens, & ista quasi proles aliquid insinuant, vnde interiora atque veriora exercitatus certiusque videntur. Difficilius iam planè discernitur, vtrū voluntas quæ memoria copulat visionem, non sit alicuius eorum siue parens siue proles: & hanc discretionis difficultatem facit eiusdem naturæ atque substantiæ parilitas & æqualitas. Neque enim sicut foris facile discernebatur formati sensus à sensibili corpore, & voluntas ab vtroque propter naturæ diuersitatem quæ inest ab intuitu omnibus tribus, de qua satis supra disseruimus, ita

2. sen. dif. 38. ca. sed quæritur vtrum tercio.

2. sen. dif. 38. ca. sed quæritur vtrum omnes.

March. 8.

Es. 5.

Trinitatis vestigiū in memoria. Cap. VII.

C

& hic potest. Quantum enim hæc trinitas de qua nunc queritur forinsecus inuecta est animo, intus tamen agitur, & non est quicquam eius præter ipsius animi naturam. Quo igitur pacto demonstrari potest voluntatem, nec quasi parentem, nec quasi prolem esse, siue corporeæ similitudinis quæ memoria continetur, siue eiuus quæ inde cum recordamur exprimitur, quando vtrūque in cogitando ita copulat, vt tanquam vnū singulariter appareat, & discerni nisi ratione non possit. Atque illud primum videndum est, non esse posse voluntatem reminiscendi, nisi vel totum, vel aliquid rei eius quantum reminisci volumus, in penetralibus memoriæ teneamus. Quod enim omnimodo & omni ex parte obliti fuerimus, nec reminiscendi voluntas exoritur, quoniam quicquid recordari volumus, recordati sumus in memoria nostra esse vel fuisse. Verbi gratia, Si recordari volo quid heri cenauerim, aut recordatū iam sum cenasse me: aut si & hoc nondum, certe circa ipsum tempus aliquid recordatus sum, si nihil aliud, ipsum saltem hesternum diem & eius eam partem qua cenari solet, & quid sit cenare. Nā si nihil tale recordatus essem, quid heri cenauerim, recordari velle non possem. Vnde intelligi potest voluntatem reminiscendi ab iis quidem rebus quæ memoria continenter procedere, adiunctis simul eis quæ inde per recordationem cernendo exprimentur, id est, ex copulatione rei cuiusdam quam recordati sumus, & visionis quæ inde facta est in acie cogitantis cum recordati sumus: Sed ipsa quæ vtrunque copulat voluntas, requirit & aliud quod quasi vicinum est atque contiguum recordanti. Tot igitur huius generis trinitates, quot recordationes, quia nulla est earum vbi non hæc tria sunt, illud quod in memoria reconditum est etiam antequam cogitetur, & illud quod fit in cogitatione cum cernitur, & voluntas vtrunque coniungens, & ex vtroque ac tertia seipsa vnū aliquid complens. An potius ita cognoscitur vna quedam in hoc genere trinitas, vt vnū aliquid generaliter dicamus quicquid corporalium specierum in memoria latet, & rursus vnū aliquid generalem visionem animi talia recordantis atque cogitantis, quorum duorum copulationi tertia coniungitur copulatrix voluntas, vt sit hoc totum vnū quiddam ex quibusdam tribus. Sed quoniam non potest acies animi simul omnia quæ memoria tenet vno aspectu conuerti, alternat vicissim cædendo ac succedendo trinitates cogitationum, atque ita fit ista innumerabiliter numerosissima trinitas, nec tamen infinita si numerus in memoria reconditarum rerum non excedatur. Ex quo enim cepit vnusquisque sentire corpora quolibet corporis sensu, etiam si posset adiungere quæ oblitus est, certus ac determinatus profecto numerus foret, quantum innumerabilis. Dicimus enim innumerabilia, non solum infinita, sed etiam quæ ita finita sunt vt facultatem numeratis excedant. Sed hinc aduertit aliquanto manifestius potest, aliud esse quod reconditum memoria tenet, & aliud quod inde in cogitatione recordantis exprimitur, quantum eum fit vtriusque copulatio, vnū idemque videatur. Quia meminisse non possumus corporum speciem, nisi tot quot sensimus, & quantas sensimus, & sicut sensimus: ex corporum enim sensu eas in memoriam combibit animus. Visiones autem illæ cogitationum ex iis quidem rebus quæ sunt in memoria, sed tamen innumerabiliter atque omnino infinite multiplicantur atque variantur: Vnū n. qui ppe solem meminisse, quia sicuti est vnus

D

E

Varia cogitandi ratio. Cap. VIII.

* 1. cæditur.

vidi.

G vidi. Si voluero autem duos cogito vel tres, vel quot-quot volo, sed ex eadem memoria qua vnum memini, formatur acies multos cogitantis. Et tantum memini quantum vidi. Si enim maiorem vel minorem memini quam vidi, iam non memini quod vidi, & ideo nec memini. Quia vero memini, tantum memini quantum vidi, vel maiorem tamen pro voluntate cogito, vel minorem. Et ita memini ut vidi. Cogito autem sicut volo currentem, & ubi volo stantem, unde volo & quod volo venientem. Quadrum etiam mihi cogitare, in promptu est, cum meminerim rotundum, & cuiuslibet coloris, cum solem viridem nunquam viderim, & ideo nec meminerim. Atque ut solem, ita cetera. Hæ autem rerum formæ, quoniam corporales atque sensibiles sunt, errat quidem animus cum eas opinatur eo modo foris esse quomodo intus cogitat, vel cum iam interierunt foris & adhuc in memoria retinentur, vel cum aliter etiam quod meminimus, non recordandi fide, sed cogitandi varietate formatur. Quanquam sapissime credamus etiam vera narrantis, quæ ipsi sensibus perceperunt. Quæ cum in ipso auditu quando nar-

H rantur cogitamus, non videtur ad memoriam retorqueri acies visionis cogitantium: neque enim ea nobis recordantibus, sed alio narrante cogitamus: atque illa trinitas non hic videtur expleri, quæ fit cum species in memoria latens & visio recordantis tertia voluntate copulatur. Non enim quod latebat in memoria mea, sed quod audio cogito cum aliquid mihi narratur. Non ipsas voces loquentis dico, ne quisquam putet in illam me exisse trinitatē, quæ foris in sensibilibus & in sensibus agit, sed eas cogito corporū species, quas narrans verbis sonisq; significat, quas utique non reminiscens, sed audiens cogito. Sed si diligentius consideremus, nec tunc exceditur memoriæ modus. Neque enim vel intelligere possem narrantem, si ea quæ dicit, & si contexta tunc primum audirem, non tamen generaliter singula meminissem. Qui enim mihi narrat, verbi gratia, aliquem montem sylva exutum & oleis indutum, ei narrat qui meminerim species & montium & sylvarum & olearum, quas si oblitus essem, quid diceret omnino nescirem, & ideo narrationē illam cogitare non possem. Ita fit ut omnis qui corporalia cogitat, siue ipse aliquid coningat, siue audiat, aut legat, vel præterita narrantem, vel futura prænunciantem, ad memoriam suam recurrat, & ibi reperiat modum atque mensuram omnium formarum quas cogitans intuetur: Nam neque colorem quem nunquam vidit, neque figuram corporis, nec sonum quem nunquam audiuit, nec saporem quem nunquam gustavit, nec odorem quem nunquam olfecit, nec ullam contræctionem corporis quam nunquam sensit potest quisquam omnino cogitare. At si propterea nemo aliquid corporale cogitat nisi quod sensit, quia nemo meminit corporale aliquid nisi quod sensit, sicut in corporalibus sentiendi, sic in memoria est cogitandi modus. Sensus enim accipit speciem ab eo corpore quod sentimus, & a sensu memoria, a memoria vero acies cogitantis. Voluntas porro sicut adiungit sensum corpori, sic memoriam sensui, sic cogitantis aciem memoriæ. Quæ autem conciliat ista atque coniungit, ipsa etiam disiungit, ac separat, id est voluntas. Sed a sentiendis corporibus motu corporis separat corporis sensus, ne aliquid sentiamus, aut ut sentire desinamus: veluti cum oculis ab eo quod videre nolumus avertimus, vel claudimus: sic aures a sonis, sic nares ab odoribus. Ita etiam vel os claudendo, vel

aliquid ex ore respuendo a saporibus avertimur. In ta- K Eū quoque vel subtrahimus corpus ne tangamus quod nolumus, vel si iam tangamus, abiciamus aut repellimus. Ita motu corporis agit voluntas, ne sensus corporis rebus sensibilibus copuletur. Et agit hoc quantum potest: nam cum in hac actione propter conditionem ferulis mortalitatis difficultatē patitur, cruciatus est consequens, ut voluntati nihil reliquid nisi tolerantia. Memoriam vero a sensu voluntas avertit, cum in aliud intenta non ei finit inhære præsentia. Quod animaduertere facile est, cum sæpe coram loquentem nobis aliquid aliud cogitando non audisse nobis videmur. Falsum est autē, audiimus enim, sed non meminimus, subinde per aurium sensum labentibus vocibus, alienato nutu voluntatis, per quæ solent infigi memoria: verius itaque dixerimus cum tale aliquid accidit, non meminimus, quam non audiimus. Nam & legentibus euenit & mihi sæpissime, ut perfecta pagina vel epistola, nesciam quid legerim, & repetā. In aliud quippe intento nutu voluntatis, non sic est adhibita memoria sensui corporis, quomodo ipse sensus adhibitus est literis. Ita & ambulantes intenta in aliud voluntate, nesciunt quæ transferint: quod si non vidissent, non ambulassent, aut maiore intentione palpando ambulassent, præsertim si per incognita pergerent, sed quia facile ambulauerunt, utique viderunt. Quia vero non sicut sensus oculorum locis quacunque pergebant, ita ipsi sensui memoria iungebatur, nullo modo id quod viderunt etiam recentissimum meminissem potuerunt. Iam porro ab eo quod in memoria est, animi aciem velle auertere, nihil est aliud quam non inde cogitare.

In hac igitur distributione cum incipimus a specie corporis, & peruenimus usque ad speciem quæ fit in cogitantis, quatuor species reperiuntur quasi gradatim natæ altera ex altera. Secunda de prima, tertia de secunda, quarta de tertia. A specie quippe corporis quod cernitur, exoritur ea quæ fit in sensu cernentis, & ab hac ea quæ fit in memoria, & ab ea quæ fit in acie cogitantis. Quapropter voluntas quasi parentem cum prole ter copulat. Primo speciem corporis cum ea quæ gignit in corporis sensu. Et ipsam rursus cum ea quæ fit ex illa in memoria, atque ista quoque tertio cum ea quæ ex illa paritur in cogitantis intuitu. Sed media copula quæ secunda est, cum sit vicinior, non tam familiaris est primæ quam tertia: visiones enim duæ sunt, vna sentientis, altera cogitantis. Ut autem possit esse visio cogitantis, ideo fit in memoria de visione sentientis simile aliquid, quod se ita conuertat in cogitando acies animi, sicut se in cernendo conuertit ad corpus acies oculorum: propterea duas in hoc genere trinitates volui commendare: vnam cum visio sentientis formatur ex corpore: aliam cum visio cogitantis formatur ex memoria. Mediam vero nolui, quia ibi non solet visio dici, cum memoriæ commendatur forma, quæ fit in sensu cernentis. Vbi tamen voluntas non apparet nisi copulatrix quasi parentis & prolis. Et ideo vnde cūque procedat, nec parens nec proles dici potest. At enim si non meminimus nisi quod sentimus, neque cogitamus nisi quod meminimus, cur plerumque falsa cogitamus, cum ea quæ sentimus non utique falso meminerimus: nisi quia voluntas illa quæ coniunctricem ac separatricem huiusmodi rerū iam quantum potuit demonstrare curauit, formandam cogitantis aciem per absconditā memoriæ ducit ut libitū est, & ad cogitanda ea quæ non meminimus, ex eis quæ meminimus, aliud hinc, aliud

πρθωρ.

L

Species a specie vicissim gignitur. Cap. IX.

Etiam non visio addit imaginatio quæ in aliis videtur. C. X.

A inde, ut sumat impellit: quæ in vnam visionem cōiuncta faciunt aliquid, quod ideo falsum dicitur, quia vel non est foris in rerum corporearum natura, vel non de memoria videtur expressum cum tale nihil nos sensisse meminimus. Quis enim vidit cygnū nigrū, & propterea nemo meminit, cogitare tamen quis non potest? Facile est enim illam figuram quam videndo cognouimus nigro colore perfundere, quem nihilominus in aliis corporibus vidimus. Et quia vtrumque sensimus, vtrumque meminimus. Nec auem quadrupedē memini, quia non vidi. Sed phantasiam talem facillime intueor, dum alicui formæ volatili qualem vidi adiungo alios duos pedes, quales itidem vidi. Quapropter dum cōiuncta cogitamus, quæ singillatim sensa meminimus, videmur non id quod meminimus cogitare, cum id agamus moderantē memoria vnde sumimus omnia quæ multipliciter ac varie pro nostra voluntate componimus. Nam neque ipsas magnitudines corporum quas nunquam vidimus sine ope memoriæ cogitamus. Quantum enim spatij solet occupare per magnitudinem mundi noster obtutus, in tantum extēdimus quasi libet corporum moles, cum eas maximas cogitamus. Et ratio quidem pergit in ampliora, sed phantasia non sequitur. Quippe cum infinitatem quoque numeri ratio renunciet, quam nulla visio corporalia cogitantis apprehendit. Eadem ratio docet minutissima etiam corporiscula infinite diuidi, cum tamen ad eas tenuitates vel minutias peruentum fuerit, quas visas meminimus, exiliores minutiorēque phantasias iam non possumus intueri, quāuis ratio non desinat persequi ac diuidere. Ita nulla corporalia nisi aut ea quæ meminimus aut ex iis quæ meminimus cogitamus. Sed quia numerosē cogitari possunt quæ singillatim sunt impressa memoriæ, videtur ad memoriam mensura, ad visionē vero numerus pertinere. Quia licet innumerabilis sit multiplicitas talium visionum, singulis tamen in memoria præscriptus est intransgressibilis modus. Mensura igitur in memoria, in visionibus numerus apparet: sicut in ipsis corporibus visibilibus mensura quedam est, cui numerosissime copulatur sensus videntium, & ex vno visibili multorum cernentium formatur aspectus: ita ut etiam vnus propter duorum oculorum numerum plerumque vnam rem geminata specie videat, sicut supra docuimus. In his ergo rebus vnde visiones exprimentur quedam mensura est. In ipsis autem visionibus numerus. Voluntas vero quæ ista coniungit & ordinat, & quadam vnitate copulat, nec sentiendi aut cogitandi appetitum nisi in his rebus vnde visiones formantur acquiescens collocat, ponderi similis est. Quapropter hæc tria, mensuram, numerum, pondus, etiam in cæteris omnibus rebus animaduertenda prælibauerim. Nunc interim voluntatem copulatricem rei visibilis atque visionis quasi parentis & prolis, siue in sentiendo, siue in cogitando, nec parentem nec prole dici posse, quomodo valui & quibus valui demonstrari. Vnde tempus admonet hanc eandem trinitatem in interiore homine requirere, atque ab isto de quo tandiu locutus sum animali atque carnali, qui exterior dicitur, introrsus tendere. Vbi speramus inuenire nos posse secundum trinitatem imaginem dei, conatus nostros illo ipso adiuvante, quem omnia, sicut res ipsæ indicant, ita etiam sancta scriptura in mensura & numero & pondere disposuisse testatur.

Leuit. 11.

1. retra. c. 15.

Numerus, pondus, mensura. Cap. XI.

Supra ca. 2.

Sapient. 11.

Sapient. 11.

DIVI AVRELI AVGVSTINI DE TRINITATE LIBER DVODECIMVS.

GE nunc videamus ubi sit quasi quoddam hominis exterioris interiorisq; cōiunctum. Quicquid enim habemus in animo commune cum pecore, recte adhuc dicitur ad exteriorē hominē pertinere. Nō enim solum corpore homo exterior deputabitur, sed adiuncta quadam vita sua qua compages corporis & omnes sensus vigent, quibus instructus est ad exteriora sentienda. Quorum sensorum imagines infixæ in memoria, cum recordādo reniuntur, res adhuc agit ad exteriorē hominē pertinens. Atque in his omnibus non distamus a pecore, nisi quod figura corporis non proni, sed erecti sumus. Quia in re adimemur ab eo qui nos fecit, ne meliorē nostri parte; id est, animo similes pecoribus simus, a quibus corporis erectione distamus: nō ut in ea quæ sublimia sunt in corporibus animū proiciamus. Nā vel in talibus quietē voluntatis appetere, prosternere est animū: sed sicut corpus ad ea quæ sunt excelsa corporum, id est, ad cœlestia naturaliter erectum est, sic animus qui substantia spiritalis est, ad ea quæ sunt in spiritalibus excelsa erigendus est, non elatione superbiæ, sed pietate iustitiæ.

Homo interior qualis. Cap. 11.

1. sen. dist. 1. 6. c. quicquid.

E

Aeternas rationes i corporalibus homo solo animantiū picip. Cap. 11.

Postiunt autem & pecora & sentire per corporis sensus extrinsecus corporalia, & ea memoriæ fixa reminiscunt, atque in eis appetere conducibilia, fugere incommoda: verum ea notare, ac nō solum naturaliter tacta, sed etiam de industria memoriæ commendata retinere, & in obliuionem iamquamque labentia recordando atque cogitando rursus imprimere, ut quemadmodum ex eo quod gerit memoriæ cogitatio formatur, sic & hoc ipsum quod in memoria est cogitatione firmetur. Fictas etiam visiones hinc atque inde recordata quæ habet sumendo, & quasi assumendo componere, inspicere, quemadmodum in hoc rerum genere quæ verisimilia sunt discernantur a veris, non spiritalibus sed ipsis corporalibus. Hæc atque huiusmodi quāuis in sensibilibus atque in eis quæ inde animus per sensum corporis traxit agatur atque versentur, non sunt tamen rationis expertiæ, nec hominibus pecoribusq; communia. Sed sublimioris rationis est iudicare de istis corporalibus, secundum rationes incorporeales & sempiternas. Quæ nisi supra mentem humanam essent, incommutabiles profecto non essent, atque in his nisi subiungeretur aliquid nostrum, non secundum eas possemus iudicare de corporalibus. Iudicamus autem de corporalibus ex ratione dimensionum atque figurarum quam incommutabiliter manere mens nouit. Illud vero nostrum quod in actione corporalium atque temporalium tractandorum ita versatur, ut non sit nobis commune cum pecore, rationale quidem est, sed ex illa rationali nostræ mentis substantia, qua subtraherem intelligibili atque incommutabili veritati, tanquam ductū & inferioribus tractandis gubernandisque deputatum est. Sicut enim in omnibus pecoribus non inuentū est viro adiutorium simile illi, nisi detractum de illo in cōiungū formaretur: ita menti nostræ qua supernam & internam consulimus veritatem, nullum est ad vnum rerum corporalium, quantum naturæ hominis satis est, simile adiutorium ex animæ partibus quas communes cum pecoribus habemus. Et ideo quiddam rationale nostrum, non ad vnitatis diuortium separatum, sed in auxilium societatis quasi de-

Ratio superior & inferior. Cap. 11.

Griatum, in sui operis dispartitur officium. Et sicut vna caro est duorum in masculo & femina, sic intellectum nostrum, & actionem vel cōsilium, & executionem vel rationem, & appetitum rationalem, vel si quo alio modo significantius dici possunt, vna mentis natura complectitur, vt quemadmodum de illis dictum est, Erunt duo in carne vna, sic de his dici possit, duo i mēte vna.

Cum igitur differimus de natura mentis humanae, de vna quadam re differimus, nec eam in hac duo quae commemorantur, nisi per officia geminam. Itaq; cum in ea quaerimus trinitatem, in tota quaerimus, non separātes actionem rationalem in temporalibus à contemplatione aeternorum, vt tertium aliquid iā quaeramus quo trinitas impletur. Sed in tota natura mentis ita trinitatem reperiri opus est; vt si desit actio temporalis cui operi necessarium sit adiutorium, propter quod ad hac inferiora administranda deriuetur aliquid mentis, in vna nusquam dispartita mēte trinitas inueniatur. Et facta iam ista distributione, in eo solo quod ad contemplationem pertinet aeternorum, non solum trinitas, sed etiam imago dei. In hoc autem quod deriuatum est in actione temporalium, etiam si trinitas possit non tamē imago dei possit inueniri. Proinde non mihi videtur probabilem afferre sententiam, qui sic arbitratur trinitatem imaginis dei in tribus personis quod attinget ad humanam naturam posse reperiri, vt in coniugio masculi & feminae atque in eorum prole cōpleatur. Quod quasi vir ipse patris personā intinet, filij vero quod de illo ita processit vt nasceretur, atque ita tertiam personam velut spiritus dicit esse mulierem, quae ita de viro processit, vt nō ipsa esset filius aut filia, quāuis ea concipiente proles nasceretur. Dixit enim dominus de spiritu sancto, quod à patre procedat, & tamen filius non est. In huius igitur opinionis errore hoc solum probabiliter affertur, quod in origine factae feminae secundum sanctae scripturae fidem fati ostenditur, non omne quod de aliqua persona ita existit, vt personā alteram faciat, filium posse dici, quandoquidem de viri persona extitit persona mulieris, nec tamē eius filia dicta est. Caetera sanē ita sunt absurda, immo vero ita falsa, vt facillime redarguantur. Omitto enim quale sit spiritum sanctum matrem filij putare & coniugem patris, fortassis quippe respondeatur hac in carnalibus habere re offensionem, dum corporei conceptus partusq; cogitantur. Quamquam & hac ipsa castissime cogitent, quibus mundis omnia munda sunt, immundis autē & infidelibus, quorum polluta sunt & mens & conscientia, ita nihil est mundum, vt quosdam eorum etiā de virgine secundum carnem natus Christus offendant. Sed tamen in spiritalibus illis summis vbi nō est aliquid violabile, aut corruptibile, nec natum ex tempore, nec ex informi formatum, si qua dicuntur talia, ad quorum similitudinem etiam ista inferioris creaturae genera quāuis longe remotissime facta sunt, nō debent cuiusquam sobriam perturbare prudentiam, ne cum vanum deuitat horrorem, in perniciosum incurrat errorem. Assuescat in corporibus ita spiritalium reperire vestigia, vt cum inde sursum versus duce ratione ascendere coeperit, vt ad ipsam incommutabilem veritatem per qua sunt facta ista perueniat, nō secum ad summa pertrahat quod contemnit in infimis. Nec enim erubuit quidam, vxorem sibi eligere sapientiam, quia nomē vxoris in prole gigneda corruptibilem concubitum ingerit cogitant: aut vero ipsa sapientia sexu feminea est, quia feminini generis vocabulo & Graeca & Latina lingua enūciatur.

Gen. i.
Ibidem.
Trinitatis si
militudo &
imago differit.
Ca. III.

Non statim
proles est illius
quod ab alio
venit.
Cap. V.

Gen. vi.

Ioan. i.

Ad Titum.

Non ergo propterea respuimus istam sententiam, quia timemus sanctam & inuolabilem latq; incommutabilem charitatem, tanquam coniugem dei patris, de illo existentem, sed non sicut prolem, ad gignendum verbum per quod facta sunt omnia cogitare: sed quia eā falsam diuina scriptura euidenter ostendit. Dixit enim deus, Faciamus hominē ad imaginem nostrā: paulo post autem dictum est, Et fecit deus hominē ad imaginē dei. Nostram certe, quia pluralis est numerus, non recte diceretur si homo ad vnus personae imaginem fieret, siue patris, siue filij, siue spiritus sancti. Sed quia fiebat ad imaginem trinitatis, propterea dictum est, ad imaginē nostram. Rursus autem ne in trinitate credendos arbitremur tres deos, cum sit eadē trinitas vnus deus, Et fecit, inquit, deus hominē ad imaginem dei: pro eo ac si diceret, ad imaginem suam. Sunt enim tales vītatae in literis illis locutiones, quas nonnulli etiā catholicā fidem asserunt, non tamen diligenter aduertunt, vt putēt ita dictum, Fecit deus hominē ad imaginē dei: quasi diceretur, fecit pater ad imaginem filij: sic volentes asserere in scripturis sanctis deum dictum etiā filium, quasi desint alia verissima & manifestissima documenta, vbi nō solum deus, sed etiam verus deus dictus est filius. In hoc enim testimonio dū aliud soluere intendunt, sic se implicent, vt expedire non possint. Si enim pater fecit ad imaginē filij, ita vt non sit homo imago patris & filij, dissimilis est patri filius. Si autem pia fides docet, sicuti docet, filium esse ad aequalitatem essentiae similem patri, quod ad similitudinem filij factum est, necesse est etiam ad similitudinem patris factum sit. Deinde si hominem pater nō ad suam, sed ad filij fecit imaginē, cur non ait, Faciamus hominē ad imaginē & similitudinem tuā, sed ait nostram, nisi quia trinitatis imago fiebat in homine, vt hoc modo esset homo imago vnus veri dei, quia ipsa trinitas vnus verus deus est: Locutiones autē sunt innumerabiles tales in scripturis, sed has protulisse suffecerit. Est in Psalmis ita dictū, Domini est salus, & super populum tuum benedictio tua: quasi alteri dictū sit, non ei de quo dixerat, Domini est salus. Et iterum, A te, inquit, eruar à tentatione, & in deo meo sperans transgrediar murū: quasi alteri dixerit, à te eruar à tentatione. Et iterum, Populi sub te cadēt, in corda inimicorum regis: ac si diceret, In corda inimicorū tuorū. Ei quippe regi dixerat, id est, domino nostro Iesu Christo, populi sub te cadēt: quem regē intelligi voluit, cum diceret inimicorū regis. Rarius ista in noui testamenti literis inueniuntur. Sed tamē ad Romanos Apostolus, De filio suo, inquit, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnē, qui praedestinus est filius dei in virtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorū Iesu Christi domini nostri, tanquā de alio supra diceret. Quid est enim filius dei praedestinus ex resurrectione mortuorū Iesu Christi, nisi idē Iesus Christus qui praedestinus est filius dei in virtute: Ergo quomodo hic cū audiimus filius dei in virtute Iesu Christi, aut filius dei secundū spiritum sanctificationis Iesu Christi, aut filius dei ex resurrectione mortuorum Iesu Christi, cū dici potuisset vītate, in virtute sua, aut secundū spiritū sanctificationis suae, aut ex resurrectione mortuorū eius, vel mortuorū suorum, non cogimur intelligere aliam personā, sed vnā eandemq; scilicet filij dei domini nostri Iesu Christi: ita cū audimus, Fecit deus hominē ad imaginē dei: quis posset vītate dici ad imaginem suam: non tamen cogimur aliā personā intelligere in trinitate, sed ipsam vnā eandemq; trinitatē, qui est vnus

K
Homo ad
toti trinitatis
imaginē
conditus.
Cap. VI.
Ioan. i.
Gen. i.
i. sent. dist.
c. pponam.
& c. Hilari

L

Gen. i.

Psalm.

Psalm. 17.

Psalm. 44.

M

Roma.

Gen. i.

A vnus deus, & ad cuius imaginem factus est homo. Quae cum ita sint, si eandem trinitatis imaginem nō in vno sed in tribus hominibus acceperimus, patre & matre & filio, non erat ergo ad imaginem dei factus homo: antequam vxor ei fieret, & antequam filium propagarent, quia nondum erat trinitas. An dicit aliquis, iam trinitas erat, quia etsi nondum forma propria, iam tamen originali natura & mulier erat in latere viri, & filius in lumbis patris: Cur ergo cū scriptura dixisset, Fecit deus hominem ad imaginem dei: contexit dicens, Fecit deus eum, masculū & feminam fecit eos, & benedixit eos. Vel si ita distinguendum est, Et fecit deus hominem: vt deinde inferatur, ad imaginem dei fecit illum: & tertia subiunctio sit, masculum & feminam fecit eos. Quidā enim timuerunt dicere, fecit eum masculum & feminam, ne quasi mōstruosum aliquid intelligeretur sicuti sunt quos hermaphroditos vocant, cū etiam sic non mēdaciter possit intelligi vtrūq; in numero singulari, propter id quod dictum est, Duo in carne vna. Cur ergo, vt dicere coeperam, in natura hominis ad imaginem dei facta praeter masculum & feminam nō commemorat scriptura? Ad implendam quippe imaginem trinitatis debuit addere & filium, quāuis adhuc in lumbis patris constitutū, sicut mulier erat in latere. An forte iam facta erat & mulier: & scriptura breui cōplexione constrinxerat, quod postea quemadmodū sit factum diligentius explicaret, & propterea filius cōmemorari non potuit, quia nondum erat natus: quasi & hoc nō poterat ea breuitate complexi spiritus sanctus, suo loco postea natum filium narrantur, sicut mulierem de viri latere assumptā suo postmodum loco narrauit, & tamen hic eam nominare non praetermisit. Non itaq; ita debemus intelligere hominem factum ad imaginem summē trinitatis, hoc est ad imaginem dei, vt eadem imago in tribus intelligatur hominibus: praesertim cum Apostolus virū dicat esse imaginem dei, & propterea velamentū ei capitis demat, quod mulieri adhibendū monet, ita loquēs, Vir quidem non debet velare caput, cū sit imago & gloria dei. Mulier autē gloria viri est. Quid ergo dicemus ad hanc? Si pro sua persona mulier adimplet imaginem trinitatis, cur ea detracta de latere viri adhuc ille imago dicitur? Aut si & vna persona hominis ex tribus potest dici imago dei, sicut in ipsa summa trinitate & vnaeque persona deus est, cur & mulier non est imago dei? **C** Nā & propterea caput velare precipitur, quod ille quia imago dei est prohibetur. Sed videndum est quomodo non sit contrarium quod dicit Apostolus, non mulierē sed virum esse imaginem dei, huic quod scriptum est in Genesi, Fecit deus hominem, ad imaginem dei fecit eū, masculum & feminam fecit eos, & benedixit eos. Ad imaginem dei quippe naturam ipsam humanam factā dicit, quae sexu vtroque completur, nec ab intelligenda imagine dei separata feminam. Dico enim quod fecit deus hominem ad imaginem dei, fecit eum, inquit, masculum & feminam: vel certe alia distinctione, masculū & feminam fecit eos. Quomodo ergo per Apostolum audiuius virū esse imaginem dei, vnde caput velare prohibetur, mulierem autem non, & ideo ipsa hoc facere iubetur: nisi credo illud esse quod iam dixi, cū de natura humanae mētis agerem, mulierem cum viro suo esse imaginem dei, vt vna imago sit tota illa substantia? Cum autem ad adiutorium distribuitur, quod ad eam ipsam solam attinet, non est imago dei: quod autem ad virum solum attinet, imago dei est, tam plena atq; integra, quā in vnum coniuncta muliere. Sicut de natura

Gen. i.

Gen. i.

Homo imago
dei quo.
Cap. VII.

i. Cor. ii.

Ibidem.
Gen. i.

i. Cor. ii.

humanae mentis diximus, quia & si tota contempletur veritate, imago dei est: & cū ea distribuitur aliquid, & quadam intentione deriuatur ad actionem rerū temporalium, nihilominus ex qua parte conspectam consistit veritatem, imago dei est, ex qua vero intenditur in agenda inferiora, non est imago dei. Et quoniam quantumcūq; se extenderit in id quod aeternū est, tanto magis inde formatur ad imaginem dei, & propterea non est cohibēda, vt se inde contineat ac temperet, & ideo vir non debet velare caput. Quia vero illi rationali actioni quae in rebus corporalibus temporalibusq; versatur, periculosa est nimia in inferiora progressio, debet habere potestatem super caput, quod indicat velamentū quo significatur esse cohibēda. Grata est enim sanctis angelis sacrata & pia significatio. Nam deus nō ad tempus videt, nec aliquid noui fit ex eius visione atque scientia, cū aliquid temporaliter ac transitorie geritur, sicut inde afficiuntur sensus vel carnales animalium & hominū, vel etiam coelestes angelorum. In isto quippe manifesto sexu masculi & feminae, Apostolus Paulus ocultioris cuiusdam rei figurasse mysteriū vel hinc intelligi potest, quod cum alio loco dicat, veram viduam esse desolatā sine filiis & nepotibus, & tamen eam sperare debere in deum, & persistere in orationibus nocte & die: hic indicat mulierem seductā in praedicatione factā, saluam fieri per filiorum generationē. Et addidit, Si permanferint in fide & dilectione & sanctificatione cū sobrietate. Quasi vero possit oboesse bonae viduae si vel filios non habuerit, vel ij quos habuerit, in bonis operibus permanere noluerint. Sed quia ea quae dicuntur opera bona, tanquam filij sunt vitae nostrae, secundū quam quaeritur cuius vitae sit quisq; id est, quomodo agat hac temporalia, quam vitam Graeci non ζωή, sed βίωσι vocant, & haec opera bona maxime in officiis misericordiae frequentari solent: opera vero misericordiae nihil profunt, siue Paganis, siue Iudaeis, qui Christo non credunt, siue quibuscūq; haereticis vel schismaticis, vbi fides & dilectio & sobria sanctificatio non inuenitur: manifestū est quid Apostolus significare voluerit, ideo figurate ac mystice quia de velado mulieris capite loquebatur, quod nisi ad aliquod secretum sacramenti referatur, inane remanebit. Sicut enim non solum veracissima ratio, sed etiā ipsius Apostoli declarata autoritas, nō secundū formam corporis homo factus est ad imaginem dei, sed secundū rationalem mentem. **F** tatio quippe turpiter vana est, quae opinatur deū membrorum corporalium lineamentis circūscribi, atq; definiri. Porro autem nōne idē beatus Apostolus dicit, Renouamini spiritu mentis vestrae, & induite nouū hominem qui secundū deū creatus est. Et alibi apertius, Exueres vos, inquit, veterē hominē cū actibus eius, & induite nouū qui renouatur in agnitione dei secundū imaginem eius qui creauit eū. Si ergo spiritu mentis nostrae renouamur, & ipse est nouus homo qui renouatur in agnitione dei secundū imaginem eius qui creauit eū, nulli dubium est, non secundū corpus, neque secundū quālibet animi partem, sed secundū rationalem mentem vbi potest esse agnitione dei, hominem factum ad imaginem eius qui creauit eum. Secundum hanc igitur renouationem efficitur etiam filij dei per baptismū Christi, & induetes nouum hominem, Christum vtrique induimur per fidē. Quis est ergo qui ab hoc confortio feminas alienet, cum sint nobiscum gratiae coheredes: Et alio loco idem Apostolus dicat, Omnes enim filij dei estis per fidē in Christo Iesu. Quicūq; enim in Christo

i. Timo. 5.

i. Cor. 11.

Eph. 4.

Colos. 3.

Galat. 3.

G baptizati estis, Christum induistis, Non est Iudaeus neque Graecus, non est seruus neque liber, non est masculus neque femina, omnes enim vos unum estis in Christo Iesu. Nunquid nam igitur fideles femine sexum corporis amiserunt? Sed quia ibi reuoluntur ad imaginem dei, ubi sexus nullus est, ibi factus est homo ad imaginem dei, ubi sexus nullus est, hoc est in spiritu mentis suae. Cur ergo vir propterea non debet caput velare, quia imago est & gloria dei? Mulier autem debet, quia gloria viri est, quasi mulier non renouetur spiritu mentis suae, qui renouatur in agnitione dei secundum imaginem eius qui creauit illum? Sed quia sexu corporis distat a viro, rite potuit in eius corporali velamento figurari pars illa rationis, quae ad temporalia gubernanda deflectitur, ut non maneat imago dei nisi ex qua parte mens hominis aeternis rationibus conspiciendis vel consulendis adhaerit, quam non solum masculos, sed etiam feminas habere manifestum est. Ergo in eorum mentibus communis natura cognoscitur, in eorum vero corporibus ipsius vnus mentis distributio figuratur. Ascendentes itaque introrsus quibusdam gradibus considerationis per animae partes, vnde incipit aliud occurrere, quod non sit nobis commune cum bestiis, inde incipit ratio, ubi homo interior iam possit agnosci. Qui etiam ipse si per illam rationem cui temporalium rerum administratio delegata est, immoderato progressu nimis in exteriora prolabitur, consentiente sibi capite suo, id est, non eam cohibente atque refrenate illa quae in specula consilij praesidet quasi virili portione, inueteratur inter omnes inimicos suos, virtutis inuidios demones cum suo principe diabolo: aeternorumque illa visio, ab ipso etiam capite cum coniuge vetitum manducante subtrahitur, ut lumen oculorum eius non sit cum illo: Ac sic ab illa illustratione veritatis ambo nudati, atque apertis oculis conscientiae ad videndum quam inhonesti atque indecori remanserint, tanquam folia dulcium fructuum, sed sine ipsis fructibus, ita sine fructu boni operis bona verba contextunt, ut male viuentes quasi bene loquendo contegant turpitudinem suam. Potestatem quippe suam diligens anima, a communi vniuerso ad priuam partem prolabitur: & apostolica illa superbia, quod initium peccati dicitur, cum in vniuersitate creaturae deum rectorem secuta, legibus eius optime gubernari potuisset, plus aliquid vniuerso appetens, atque id sua lege gubernare molita, quia nihil est amplius vniuersitate, in curam partilem truditur, & sic aliquid amplius concupiscendo minuitur. Vnde & auaritia dicitur radix omnium malorum. Totumque illud ubi aliquid proprium contra leges quibus vniuersitas administratur agere nititur, per corpus proprium gerit, quod partiliter possidet: atque ita formis & motibus corporalibus delectata, quia intus eas secum non habet, cum eorum imaginibus quas memoriae fixit inuoluitur, & phantastica formatione turpiter inquinatur, omnia officia sua ad eos fines referens, quibus curiose corporalia ac temporalia per corporis sensus quaerit, aut tumido fastu aliis animis corporeis sensibus deditis esse affectat excelsior, aut conuoluitur gurgite carnalis voluptatis immergitur. Cum ergo bona voluntate ad interiora & superiora percipienda, quae non priuatim, sed communiter ab omnibus qui talia diligunt sine vlla angustia vel inuidia casto possidentur amplexu, vel sibi vel aliis consulit, & si fallatur in aliquo per ignorantiam temporaliu, quia & hoc temporaliter gerit, & modum agendi non teneat quem debebat, humana tentatio est. Et magnum

est hanc vitam sic degere, quam velut viam redeuntes carpinus, ut tentatio nos non apprehendat nisi humana. Hoc enim peccatum extra corpus est, nec fornicationi deputatur, & propterea facillime ignoscitur. Cum vero propter adipiscenda ea quae per corpus sentiuntur propter experiendi vel excellendi vel contrectandi cupiditatem, ut in his finem boni sui ponat, aliquid agit, quicquid agit turpiter agit: & fornicatur in corpus proprium peccans, & corporearum rerum fallacia simulachra introitus rapiens, & vana meditatione concipiens, ut ei nec diuinum aliquid placeat nisi tale videatur, priuatim auara fetatur erroribus, & priuatim prodiga inanitur viribus. Nec ad tam turpem & miserabilem fornicationem semel ab exordio prosiliret, sed sicut scriptum est, Qui modica spernit, paulatim decidet. Quomodo enim coluber non apertis passibus, sed squamarum minutissimis nisibus reptat, sic lubricus deficiendi motus negligentes minutatim occupat, & incipiens a peruerso appetitu similitudinis dei, peruenit ad similitudinem pecorum. Inde est quod nudati stola prima, pelliceas tunicas mortalitate muerunt. Honor enim hominis verus est imago, & similitudo dei, quae non custoditur nisi ad ipsum a quo imprimitur. Tanto magis itaque inharetur deo, quanto minus diligitur proprium. Cupiditate vero experienda potestatis suae, quodam nutu suo ad seipsum tanquam ad medium proruit. Itaque cum vult esse sicut ille sub nullo, & ab ipsa sui medietate penaliter ad ima propellitur, id est, ad ea quibus pecora laetantur: ita cum sit honor eius similitudo dei, dedecus autem eius similitudo pecoris, homo in honore positus non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est eis. Quae igitur tam longe transiret a summis ad infima, nisi per medium sui: Cum enim neglecta charitate sapientiae quae semper eodem modo manet, concupiscitur scientia ex mutabilium temporalium experimento, inflat non aedificat: Ita praegratuus animus quasi perdere suo a beatitudine expellitur, & per illud suae medietatis experimentum poena sua discit, quid intersit inter bonum desertum, malumque commissum, nec redire potest effusus ac perditis viribus, nisi gratia conditoris sui ad penitentiam vocantis & peccata donantis. Quis enim infelicem animam liberabit a corpore mortis huius, nisi gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum? De qua gratia, suo loco quantum ipse praestiterit differemus. Nunc de illa parte rationis ad quam pertinet scientia, id est, cognitio rerum temporalium atque mutabilium nouandis vitae huius actionibus necessaria, susceptam considerationem quantum dominus adiuuat peragamus. Sicut enim in illo manifesto coniugio duorum hominum qui primi facti sunt, non manducauit serpens de arbore vetita, sed tantummodo manducandum persuasit, Mulier autem non manducauit sola, sed viro suo dedit, & simul manducauerunt, quantum cum serpente sola locuta, & ab eo sola seducta sit: ita & in hoc quod etiam in homine vno geritur & dignoscitur, occulto quodam secretoque coniugio carnalis, vel ut ita dicam, qui corporis sensus intenditur sensualis animi motus, qui nobis pecoribusque communis est, seclusus est a ratione sapientiae. Sensu quippe corporis corporalia sentiuntur: aeterna vero & incommutabilia spiritalia ratione sapientiae intelliguntur. Rationi autem scientiae appetitus vicinus est, quandoquidem de ipsis corporalibus quae sensu corporis sentiuntur, ratiocinatur ea quae scientia dicitur actionis: si bene, ut eam notitiam referat ad finem summi

K 1. Cor. 10. 1. Cor. 6. 2. Pet. c. 15. Eccl. 19. Imago peccatis in hoie. Cap. XI. Gen. 3. *al. ab ipso. L 2. Sep. dist. 4. c. itaque. circa medium. Math. 6. Gen. 3. 1. Cor. 8. Roma. 7. M Vir quod solus imago dei. Cap. XII. 2. Sen. di. 4. ca. itaque. Gen. 3. 1. Cor. 11. Quid in hoc nunc simile deo. C. XIII. Gen. 2. Vbi supra.

A summi boni: si autem male, ut eis fruatur tanquam bonis talibus in quibus falsa beatitudine coquiescat. Cum ergo huic intentioni mentis quae in rebus temporalibus & corporalibus propter actionis officium ratiocinandi viuacitate versatur, carnalis ille sensus vel animalis ingerit quandam illecebram fruendi se, id est, tanquam bono quodam priuato & proprio, non tanquam publico atque communi, quod est incommutabile bonum, tunc velut serpens alloquitur feminam: huic autem illecebrae consentire, de ligno prohibito manducare est. Sed iste consensus si sola cogitationis delectatione contentus est, superioris vero auctoritate consilij ita membra retinetur, ut non exhibeantur iniquitatis arma peccato, sic habendum existimo velut cibum vetitum mulier sola comederit. Si autem in consensione male utendi rebus quae per sensum corporis sentiuntur, ita decernitur quodcumque peccatum, ut si potestas sit etiam corpore compleatur, intelligenda est illa mulier deditis viro suo simul edendum illicitum cibum. Neque enim potest peccatum non solum cogitandum suauiter, verum etiam efficaciter perpetrandum mente decerni, nisi & illa mentis intentio penes quam summa potestas est membra in opus mouendi, vel ab opere cohibendi, male actioni cedat & seruiat. Nec sane cum sola cogitatione mens oblectatur illicitis, non quidem decernens esse faciendam, tenens tamen & voluens libenter quae statim ut attigerunt animum respui debuerunt, negandum non esse peccatum, sed longe minus quam & si opere statuatur implendum. Et ideo de talibus quoque cogitationibus venia petenda est, peccatusque percipiendum, atque dicendum, Dimitte nobis debita nostra: faciendum quoque quod sequitur, atque in oratione iungendum, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Neque enim sicut in illis duobus primis hominibus personam suam quisque portabat, & ideo si sola mulier cibum edisset illicitum, sola utique vtriusque supplicio plecteretur. Ita dici potest in homine vno, si delectationibus illicitis, a quibus se continuo deberet auertere cogitatio, libenter sola pascatur, nec facienda decernantur mala sed tantum suauiter in recordatione teneantur quasi mulierem sine viro posse danari: absit hoc credere. Haec quippe vna persona est, vno homo est, totusque damnabitur, nisi haec quae sine voluntate operandi, sed tamen cum voluntate animum talibus oblectandi, solius cogitationis sentiuntur esse peccata, per mediatoris gratiam remittantur. Haec itaque disputatio qua in mente vniuersi: quomodo hominis quatuordecim quoddam rationale coniugium contemplationis & actionis, officium per quaedam singula distribuit, tamen in vtroque mentis vnitatem seruata, salua illius veritatis historia, quae de duobus primis hominibus viro scilicet eiusque muliere, de quibus propagatum est genus humanum, diuina tradit auctoritas, ad hoc tantummodo audienda est, ut intelligatur Apostolus, imaginem dei viro tantum tribuendo, non etiam feminae, quantum in diuerso sexu duorum hominum, aliquid tamen significare voluisse quod in vno homine quaereretur. Nec me fugit, quosdam qui fuerunt ante nos egregij defensores catholicae fidei & diuini eloquij tractatores, cum in homine vno cuius vniuersam animam bonam quandam paradysum esse senserunt, duo ista requirerent, virum mentem, mulierem vero dixisse corporis sensum. Et secundum hanc distributionem qua vir ponitur mens, sensus vero corporis mulier, videntur apte omnia conuenire, si considerata tractentur: nisi quod in omnibus bestiis & volatilibus scriptum est, non esse inuentum viro adiutorium simile il-

li, & tunc est ei mulier facta de latere. Propter quod ego non putavi pro muliere sensum corporis esse ponendum quem videmus nobis & bestiis esse commune, sed aliquid volui quod bestiis non haberent, sensumque corporis magis pro serpente intelligendum existimaui, qui legitur sapientior omnibus pecoribus terrae. In eis quippe naturalibus bonis, quae nobis & irrationalibus animantibus videmus esse communia, viuacitate quadam sensus excellit: non ille de quo scriptum est in Epistola quae est ad Hebraeos, ubi legitur, perfectorum esse solidum cibum, qui per illum habitum exercitatos habent sensus ad separandum bonum a malo: illi quippe sensus naturae rationalis sunt ad intelligentiam pertinentes: sed iste sensus qui est quinque partitus in corpore, per quem non solum a nobis, verum etiam a bestiis corporalis species motusque sentitur. Sed siue isto, siue illo, siue aliquo alio modo accipiendum sit, quod Apostolus virum dixit imaginem & gloriam dei, mulierem autem gloriam viri: apparet tamen cum secundum deum viuimus, mentem nostram in inuisibilia eius intentam, ex eius aeternitate, veritate, charitate, proficietere debere formari. Quiddam vero rationalis intentionis nostrae, hoc est, eiusdem mentis in vltimo mutabilium corporaliumque rerum, sine quo haec vita non agitur dirigendum: non ut conformemur huic saeculo sine finem constituendo in bonis talibus, & in ea detorqueo beatitudinis appetitum: sed ut quicquid in vltimo temporalium rationabiliter facimus, aeternorum adipiscendorum contemplatione faciamus, per ista transeuntes, illis inharentes. Habet enim & scientia modum suum bonum, si quod in ea inflat vel inflare affolet, aeternorum charitate vincatur, quae non inflat, sed vt scimus aedificat. Sine scientia quippe, nec virtutes ipsae quibus recte viuuntur possunt haberi, per quas haec vita misera sic gubernetur, ut ad illam quae vere beata est perueniatur aeternam. Distat tamen ab aeternorum contemplatione actio qua bene vtimur temporalibus rebus, & illa sapientiae, haec scientiae deputatur. Quantum enim & illa quae sapientia est, possit scientia nuncupari, sicut & Apostolus loquitur, ubi dicit, Nunc scio ex parte, tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum: quam scientiam profecto contemplationis dei vult intelligi, quod sanctorum erit praemium summum: tamen ubi dicit, Alij quidem datur per spiritum sermo sapientiae, alij sermo scientiae secundum eundem spiritum: haec utique duo sine dubitatione distinguit, licet non ubi explicet quid intersit & vnde possit vtrunque dignosci. Verum scripturarum sanctarum multiplicem copiam scrutatus, inueni scriptum esse in libro Iob, eodem sancto viro loquente, Ecce pietas est sapientia: abstinere autem a malis est scientia. In hac differentia intelligendum est ad contemplationem sapientiam, ad actionem scientiam pertinere. Pietatem quippe hoc loco posuit dei cultum, quae Graece dicitur *θεοσεβεια*. Nam hoc verbum habet ista sententia in codicibus Graecis. Et quid est in aeternis excellentius quam deus, cuius solius immutabilis est natura? Et quis cultus eius, nisi amor eius, quo nunc desideramus eum videre, credimusque & speramus eum nos esse visuros, & quantum proficimus videmus nunc per speculum in enigmate, tunc autem in manifestatione. Hoc est enim quod ait Apostolus Paulus, Facie ad faciem. Hoc etiam quod Ioannes, Dilectissimi nunc filij dei sumus, & nondum apparuit quid erimus: scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. De his atque huiusmodi, sermo ipse mihi videtur esse sermo sapientiae. Abstinere autem a malis, quam Iob scientiam dixit esse,

Iob. 28.

G esse, rerum proculdubio temporalium est, Quoniam secundum tempus in malis sumus, a quibus abstinere debemus, ut ad illa bona aeterna veniamus. Quamobrem quicquid prudenter, fortiter, temperanter & iuste agimus, ad eam pertinet scientiam siue disciplinam, qua in evitandis malis bonisque appetendis actio nostra versatur, & quicquid propter exempla vel cauenda, vel imitanda, & propter quartum rerum qua nostris accommodata sunt visibus necessaria documenta, historica cognitione colligimus. De his ergo sermo cum sit, eum scientie sermonem puto discernendum a sermone sapientiae, ad quam pertinent ea quae nec fuerunt, nec futura sunt, sed sunt, & propter aeternitatem in qua sunt, & fuisse & esse & futura esse dicuntur, sine vlla mutabilitate temporum. Non enim sic fuerunt ut esse desinerent, aut sic futura sunt quasi nunc non sint, sed id ipsum esse semper habuerunt, semper habitura sunt. Manent autem non tanquam in spatiis locorum fixa veluti corpora, sed in natura incorporali sic intelligibilia praesto sunt mentis aspectibus, sicut ista in locis visibilia vel correctabilia corporis sensibus. Non autem solum rerum sensibilibus in locis positarum sine spatiis localibus manent intelligibiles incorporalesque rationes, verum etiam motuum in temporalibus transietium, sine temporali transitu stant etiam ipsae utique intelligibiles non sensibiles, ad quas mentis acie pervenire paucorum est, & cum pervenitur quantum fieri potest, non in eis manet ipse perceptor, sed veluti acie ipsa reuerberata repellitur, & sit rei non transitoria transitoria cogitatio. Quae tamen cogitatio transiens per disciplinas quibus eruditur animus, memoriae commendatur, ut sit quod redire possit, quae cogitur inde transire, quantum si ad memoriam cogitatio non rediret, atque quod commendauerat ibi inueniret, velut rudis ad hoc sicut ducta fuerat duceretur, idque inueniret, ubi primum inuenerat, in illa scilicet incorporea veritate, vnde rursus quasi descriptum in memoria figeretur. Neque enim sicut manet verbi gratia, quadrati corporis incorporalis & incommutabilis ratio, sic in ea manet hominis cogitatio, si tamen ad eam sine phantasia spatij localis potuit pervenire. Aut si alicuius artificiosi & musici soni per moras temporis transiens numerositas comprehendatur, sine tempore stans in quodam secreto altoque silentio, tandem saltem cogitari potest quandiu potest ille cantus audiri: tamen quod inde rapuerit etiam transiens mentis aspectus, & quasi glutinans in ventrem ita in memoria repositus, poterit recordando quodammodo ruminare, & in disciplina quod sic didicerit traicere. Quod si fuerit omnimoda oblivione deletum, rursus doctrina duce ad id venietur quod penitus exciderat, & sic inuenietur ut erat.

Contra remissionem Platonis & in Psychosin Pythagore. Cap. XV. s. Retrac. ca. 4. & 7.

Vnde Plato ille Philosophus nobilis persuadere conatus est vixisse hic animas hominum, & antequam ista corpora gererent. Et hinc esse quod ea quae discuntur, remissionem potius cognita quam cognoscuntur noua. Retulit enim puerum quandam, nescio quae de geometria interrogatum sic respondisse, tanquam esset illius peritissimus disciplinae. Gradatim quippe atque artificiose interrogatus, videbat quod videndum erat, dicebatque quod viderat. Sed si recordatio haec esset rerum antea cognitarum, non utique omnes vel penes omnes cum illo modo interrogarentur, hoc possent. Non enim omnes in priore vita geometria fuerunt, cum tam rari sint in genere humano, ut vix possit aliquis inueniri: sed potius credendum est mentis intellectualis ita conditam esse naturam, ut rebus intelligibilibus naturali ordine disponente conditor subiuncta, sic ista videat in qua-

dam luce sui generis incorporea, quemadmodum oculi carnis videt, quae in hac corporea luce circumiacet, cuius lucis capax eius congruens est creatus. Non enim & ipse ideo sine magistro alba & nigra discernit, quia ista iam nouerat antequam in hac carne crearetur. Denique cur de solis rebus intelligibilibus id fieri potest, ut bene interrogatus quisque respondeat quod ad quamque pertinet disciplinam, etiam si eius ignarus est? Cur hoc facere de rebus sensibilibus nullus potest, nisi quas isto vidit in corpore constitutus, aut eis qui nouerant indicatibus credidit, seu literis cuiusque? seu verbis? Non enim acquiescendum est eis qui Samium Pythagoram fuerunt recordatum fuisse talia nonnulla quae non fuerat expertus, cum hic alio iam fuisset in corpore: & alios nonnullos narrat alij, eiusmodi aliquid in suis mentibus passos. Quas falsas fuisse memorias, quales plerumque experimur in somnis, quando nobis videmur reminisci quasi egerimus aut viderimus quod nec egerimus omnino nec vidimus: & eo modo affectas esse illorum mentes etiam vigilantium, instinctu spirituum malignorum atque fallacium, quibus cura est de reuolutionibus animarum falsam opinionem, ad decipiendos homines firmare vel serere, ex hoc conici potest, quia si vere illa recordarentur quae hic in aliis antea positi corporibus viderant, multis ac penes omnibus id contingeret: quando quidem ut de viuis mortuos, ita de mortuis viuos, tanquam de vigilantibus dormientes, & de dormientibus vigilantes, sine cessatione fieri suspicantur. Si ergo haec est sapientiae & scientiae recta distinctio, ut ad sapientiam pertineat aeternarum rerum cognitio intellectualis, ad scientiam vero temporalium rerum cognitio rationalis, quid cuique praeposendum siue postponendum sit, non est difficile iudicare. Si autem alia est adhibenda distinctio qua dignoscantur haec duo, quae proculdubio distat Apostolus docet dicens, Alij datur quidem per spiritum sermo sapientiae, alij sermo scientiae secundum eundem spiritum: tamen etiam istorum duorum quae nos possumus euidentissima differentia est, quod alia sit intellectualis cognitio aeternarum rerum, alia rationalis temporalium, & huic illam praeposendam esse ambigit nemo. Relinquentibus itaque nobis ea quae sunt exterioris hominis, & ab eis quae communia cum pecoribus habemus introrsum ascendere cupientibus, antequam ad cognitionem rerum intelligibilium atque summarum quae sempiternae sunt veniremus, temporalium rerum cognitio rationalis occurrit. Etiam in hac igitur inueniamus si possumus aliquam trinitatem, sicut inueniebamus in sensibus corporis, & in iis quae per eos in animam vel spiritum nostrum imaginabiliter intrauerunt: ut pro corporalibus rebus quas corporeo foris positas attingimus sensu, intus corporum similitudines haberemus impressas memoriae, ex quibus cogitatio formaretur, tertia voluntate vtrunque iungente: sicut formabatur foris acies oculorum, quam voluntas ut visio fieret adhibebat rei visibili, & vtrunque iungebat, etiam illic ipsa se admouens tertiam. Sed non est hoc coarctandum in hunc librum, ut in eo qui sequitur si deus adiuuerit conuenienter possit inquiri, & quod inuentum fuerit explicari.

LIBRI DE TRINITATE
te duodecimi, Finis.

DIVI

A DIVI AVRELI AVGVSTINI
de Trinitate Liber tertiusdecimus.

Vestigium
natis in
cognitione
spiri
tuali. Ca. I.

LIBRO superiore huius operis duodecimo satis egimus discernere rationalis mentis officium in temporalibus rebus, ubi non sola cognitio, verum & actio nostra versatur, ab excellentiore eiusdem mentis officio, quod contemplationis aeternis rebus impenditur, ac sola cognitione fruatur. Commodius autem fieri puto, ut de scripturis sanctis aliquid interferam, quo facilius possit vtrunque dignosci. Euangelium suum Ioannes Euangelista sic exorsus est, In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum: hoc erat in principio apud deum, omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil: Quod factum est in ipso vita erat, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebrae eam non comprehenderunt. Fuit homo missus a deo, cui nomen erat Ioannes, hic venit in testimonium ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. In propria venit & sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri, iis qui credunt in nomine eius. Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex deo nati sunt. Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a patre, plenum gratiae & veritatis. Hoc totum quod ex Euangelio posui, in praecipitibus suis partibus habet, quod immutabile ac sempiternum est: cuius contemplatio nos beatos facit. In consequentibus vero, permixta cum temporalibus commemoratur aeterna, ac per hoc aliqua ibi ad scientiam pertinent, aliqua ad sapientiam, sicut in libro duodecimo nostra praecessit distinctio. Nam in principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum, hoc erat in principio apud deum, Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil: quod factum est in ipso vita erat, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebrae eam non comprehenderunt: Contemplatiuam vitam requirit, & intellectuali mente cernendum est. Quae in re quanto magis quisque profecerit, tanto fiet sine dubitatione sapientior. Sed propter id quod ait, Lux lucet in tenebris, & tenebrae eam non comprehenderunt: fide utique opus erat qua crederetur quod non videtur. Tenebras quippe intelligi voluit, auersa ab huiusmodi luce eamque minus idonea contueri corda mortalium: propter quod adiungit & dicit, Fuit homo missus a deo, cui nomen erat Ioannes, hic venit in testimonium ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. Hoc iam temporaliter gestum est, & ad scientiam pertinet quae cognitione historica continetur. Homine autem Ioannem in phantasia cogitamus, quae de humanae naturae notitia impressa est nostrae memoriae. Et hoc eodem modo cogitant, siue qui ista non credunt, siue qui credunt. Vtrique enim notum est quid sit homo, citius exteriori partem, id est, corpus, per corporis lumina didicerunt, interiori vero, id est, animam in seipsis, quia & ipsi homines sunt, & per humanam conuersationem cognitam tenent, ut possint cogitare quod dicitur, Fuit homo cui nomen erat Ioannes, quia & nomina sciunt lo-

Ioan. 1.

1. Cor. 11.

Supra li. 12.
cap. 14.

C

quando & audiendo. Quod autem ibi est, missus a deo: fide tenent qui tenent. Et qui fide non tenent, aut dubitatione ambigunt, aut infidelitate derident. Vtrique tamen si non sunt ex numero nimis insipientium, qui dicunt in corde suo, non est deus, haec audientes verba vtrunque cogitant, & quid sit deus, & quid sit missus a deo, & si non sicut res se habent, at certe sicut valent. Fide porro ipsam quam videt quisque in corde suo esse, si credit, vel non esse, si non credit, aliter nouimus: non sicut corpora quae videmus oculis corporeis, & per ipsorum imagines quas memoria tenemus, etiam absentia cogitamus: nec sicut ea quae non vidimus & ex iis quae vidimus cogitatione vtrunque formantur, & memoriae commendamus, quod recurramus cum voluerimus, ut illic ea vel potius qualescunque imagines eorum quas ibi fiximus similiter recordatione cernamus: nec sicut hominem vitium, cuius animam etiam si non videmus ex nostra coniciamus, & ex motibus corporalibus hominem vitium, sicut videndo didicimus, intuemur etiam cogitando. Non sic videtur fides in corde in quo est, ab eo cuius est, sed eam tenet certissima scientia, clamatque conscientia. Cum itaque propterea credere iubeamur, quia id quod credere iubemur videre non possumus, ipsam tamen fidem quando inest in nobis videmus in nobis: quia & rerum absentium praesens est fides, & rerum quae foris sunt intus est fides, & rerum quae non videtur videtur fides, & ipsa tamen temporaliter sit in cordibus hominum: Et si ex fidelibus, infideles fiunt, perit ab eis. Aliquando autem & rebus falsis accommodatur fides: loquimur enim sic, ut dicamus, habita est ei fides & deceptus. Qualis fides, si tamen & ipsa dicenda est fides, non culpabiliter de cordibus perit, quando eam inuenta veritas pellit: optabiliter autem rerum verarum in eisdem res fides transit. Non enim dicendum est perit, quando ea quae credentur videntur. Nunquid enim adhuc fides dicenda est, cum definita sit in epistola ad Hebraeos fides, dictumque sit eam esse coniunctionem rerum quae non videntur? Deinde quod sequitur, Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum: actio, ut dixi, temporalis est. Temporaliter enim testimonium perhibetur etiam de re sempiterna, quod est intelligibile lumen. De quo ut testimonium perhiberet venit Ioannes, qui non erat lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine. Adiungit enim, Erat lux vera quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit: In propria venit, & sui eum non receperunt. Haec verba omnia qui Latinam linguam sciunt, ex rebus intelligunt quas nouerunt. Quarum aliqua nobis innotuerunt per corporis sensus, sicut homo, sicut ipse mundus, cuius tamen eundem magnitudinem cernimus, sicut eorundem verborum soni. Nam & auditus sensus est corporis. Aliqua autem per animi rationem, sicut id quod dictum est: Et sui eum non receperunt. Intelligitur enim, non in eum crediderunt. Quod quid sit, nullo corporis sensu, sed animi ratione cognouimus. Ipsorum etiam verborum, non solum sonos sed significationes, partim per corporis sensum, partim per animi rationem didicimus. Nec ea verba nunc primum audiimus, sed quae iam audieramus. Et non solum ipsa, verum etiam quae significantur cognita memoria tenebamus, & hic agnouimus. Hoc enim nomen dissyllabum cum dicitur mundus, quoniam sonus est, res utique corporalis per corpus innotuit, id est, per aurem, sed etiam quod significat per

3. sen. dist. 22.
ca. notanda.

Hebr. 11.

Ioan. 12.

Ibidem.

G corpus innotuit, id est per oculos carnis. Mundus quippe inquantū notus est, videntibus notus est. Ad hoc verbum quatuor syllabarum quod est, crediderūt, sono suo quoniam corpus est per aurem carnis illabitur: quod autē significat, nullo corporis sensu, sed animi ratione cognoscitur. Nisi enim quid sit, crediderunt, per animum nossemus, non intelligeremus quid nō fecerint illi de quibus dictum est, Et sui eum non receperunt. Sonus ergo verbi forinsecus instreper auribus corporis, & attingit sensum qui vocatur auditus. Species quoque hominis & in nobis nota est, & forinsecus in aliis adest corporis sensibus, oculis cum videtur, auribus cum auditur, tactui cum tenetur & tangitur. Habet etiam in memoria nostra imaginem suam, incorporealem quidem, sed corpori similem. Mundi denique ipsius mirabilis pulchritudo forinsecus præsto est, & aspectibus nostris, & ei sensui qui dicitur tactus si quid eius attingimus. Habet etiam ipse intus in memoria nostra imaginē suam, ad quam recurrimus, cum eum vel septi parietibus, vel etiam in tenebris cogitamus. Sed de his imaginibus rerum corporalium, incorporalibus quidem habentibus tamen similitudines corporum, & ad vitam exterioris hominis pertinentibus, iam satis in undecimo libro locuti sumus. Nūc autem agimus de homine interiore & eius scientia, ea quæ rerum est temporalium & mutabilium: in cuius intentione cum assumitur aliquid, etiā de rebus ad exteriorē hominē pertinentibus, ad hoc assumendum est ut aliquid inde doceatur quod rationalem adiunctū scientiam: ac per hoc rerum quas communes cum animantibus irrationalibus habemus, rationalis usus ad interiorē hominē pertinet, nec recte dici potest cum irrationalibus animantibus eum nobis esse cōmune.

Fides vero de qua in hoc libro aliquanto diutius disputare certa dispositionis nostre ratione cōpellimur, quam qui habent fideles vocant, & qui non habent infideles, sicut ij qui venientem in propria dei filium non receperunt, quāvis ex auditu in nobis facta sit, non tamen ad eum sensum corporis pertinet qui appellatur auditus, quoniam non est sonus, nec ad oculos huius carnis, quoniam non est color aut corporis forma, nec ad eum qui dicitur tactus, quoniam corpulentia nihil habet, nec ad vllum sensum corporis, quoniam cordis est res ista non corporis, nec foris est a nobis, sed in intimis nostris, nec eam quisquam hominum videt in alio, sed vnusquisq; in semetipso. Denique potest & simulatione confingi, & putari esse in quo non est. Suam igitur quisq; fidem apud seipsum videt: in altero autem credit esse eam, non videt, & tanto firmiter credit, quanto fructus eius magis nouit quos operari solet fides per dilectionem. Quamobrem omnibus de quibus Euangelista subiungit & dicit, Quotquot autem receperunt eū, dedit eis potestatem filios dei fieri, iis qui credūt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex deo nati sunt. Fides ista communis est: nō sicut aliqua corporis forma communis est ad videndum omnium oculis quibus præsto est. Ex ipsa quippe vna omnium cernentium quodam modo informatur aspectus sed sicut dici potest omnibus hominibus esse facies humana communis. Nā hoc ita dicitur, ut tamen singuli suas habeant. Ex vna sanē doctrina impressam fidem credentium cordibus singulorum qui hoc idem credūt verissime dicimus. Sed aliud sunt ea que credūt, aliud fides qua credūt, illa quippe in rebus sunt quæ vel esse vel fuisse vel futurę esse dicuntur, hæc autem in animo credentis est, ei tantū con-

Ioan. 7.

Supra lib. 11. cap. 4.

Fides quō videtur & videtur. Cap. 11. 3. sen. dist. 23. ca. 4. quæ diuersis. 3. sen. dist. 4. ca. post hoc.

Gal. 5.

3. sen. dist. 23. ca. quæque diuersis.

2. sen. di. 27. ca. 9. autē & 3. sen. dist. 23. ca. accipitur autem.

spicua cuius est, quāuis sit & in aliis non ipsa sed similitudinem tamen & nullam diuersitatem magis vnam dicimus esse quā multas. Nā & duos homines similes cū videmus, vnam faciem dicimus & miratur amborum. Facilius itaque dicitur multas animas fuisse singulas vtique singulorum, de quibus legimus in Actibus Apostolorum, quod eis fuerit anima vna: quā ubi dixit Apostolus, Vna fides, tot eas audet quisquam dicere quot fideles. Et tamen qui dicit, O mulier magna est fides tua: & alteri, Modicæ fidei quare dubitasti suam cuique esse significat. Sed ita dicitur eadem credentiū fides vna, quemadmodum eadem volentium voluntas vna: cum & in ipsis qui hoc idem volunt sua voluntas sit cuique conspicua, alterius autem lateat, quāuis idē velit. Et si aliquibus signis sese indicet, creditur potius quod videtur. Vnusquisque autem sui animi conscius nō credit vtique hanc esse suam, sed planē peruidet voluntatē.

K
3. sen. dist. 23. ca. quæque diuersis.

Acto. 4.

Eph. 4. March. 16. Match. 14.

Voluntas alie na quō cernitur. Cap. 11.

Est quædam sanē eiusdem naturæ viuētis & ratione vtentis tanta conspiratio, vt cum lateat alterum quid alter velit, nonnulla tamen sint volūtates omnium etiam singulis nota. Et cum quisque homo nesciat quid homo alius vnus velit, in quibusdam rebus possit scire quid omnes velint. Vnde illa cuiusdam mimi facetissima prædicatur vrbalitas, Qui cū se promississet in teatro quid in animo haberent, & quid vellēt omnes, aliis ludis esse dicturum, atque ad diem cōstitutum ingenti expectatione maior multitudo consueret, suspensis & silentibus omnibus, dixisse perhibetur, Vili vultis emere, & caro vedere. In quo dicto lenissimi scenici, omnes tamen conscientias inuenerunt suas, eię vera ante oculos omnium constituta, & tamen improuisa dicenti admirabili fauore plauserunt. Cur autem tam magna expectatio facta est illo promittente omnium volūtatē se esse dicturum, nisi quia latente hominem aliorum hominum voluntates? Sed nunquid ista latuit istum? Nunquid quenquam latet? Qua tandem causa, nisi quia sunt quædam que non inconuenienter in aliis de se quisque coniciat, compatiēte vel conspirate vitio seu natura. Sed aliud est videre volūtatē suam, aliud, quāuis certissima coniectura, coniectare alienam. Nam conditam Romam tam certū habeo in rebus humanis quā Constantinopolim, cum Romā viderim oculis meis, de illa vero nihil nouerim, nisi quod aliis testibus credidi. Et minus quidem ille vel seipsum intuēdo, vel alios quoque experiēdo, vili velle emere, & caro vendere, omnibus id credidit esse commune. Sed quoniam reuera vitium est, potest quisq; adipisci eiusmodi iustitiam, vel alicuius alterius vitij quod huic cōtrariū est incurrere pestilentiam, qua huic resistat & vincat. Nā scio ipse hominem, cum venalis codex ei fuisset oblatas, precijque eius ignarum, & ideo quiddam exiguum poscentem cernebat venditorem, iustum precium quod multo amplius erat, nec opinanti dedisse. Quid si etiam sit quisquā nequitia tanta possessus, vt vili vendat quæ dimiserunt parentes, & caro emat quæ consumant libidines? Non est, vt opinor, incredibilis ista luxuries. Et si querantur tales, & reperiantur, aut etiam non quærit fortassis occurrant, qui nequitia maiore quā theatrica propositione vel pronuntiationi theatrica insultent, magno precio supra emendo, paruo autem rura vendendo. Largitionis etiam gratia nouimus quosdam emisse frumeta carius, & vilius vendidisse suis ciuibus. Illud etiā quod vetus poeta dixit Ennius, Omnes mortales sese laudari exoptant: profecto & de seipso & de iis quos expertus fuerat,

Enni⁹ poeta

A fuerat, cōiecit in aliis, & videtur pronuntiasse hominum omnium voluntates. Denique si & minus ille dixisset, Laudari omnes vultis, nemo vestrū vult vituperari: similiter quod esset omnium volūtatis dixisse videretur. Sunt tamen qui vitia sua oderint, & in quibus sibi displicent ipsi, nec ab aliis se laudari velint, gratiasque agant obiurgantium benevolentia, cum ideo vituperantur vt corrigantur. At si dixisset, omnes beati esse vultis, miseri esse non vultis, dixisset aliquid quod nullus in sua nō agnosceret voluntate. Quicquid enim aliud quisquam latenter velit, ab hac voluntate quæ omnibus hominibus fatis nota est, non recedit. Mirum est autem cum capessendæ atque retinendæ beatitudinis voluntas vna sit omnium, vnde tanta existat de ipsa beatitudine rursus varietas atque diuersitas volūtatum, non quod aliquis eam nolit, sed quod non omnes eam norint. Si enim omnes eam nossent, nō ab aliis putaretur esse in virtute animi, aliis in corporis voluptate, aliis in vtraque, & aliis atque aliis, alibi atque alibi. Vt enim eos quæque res maxime delectauit, ita in ea constituerunt vitam beatam. Quomodo igitur feruentissime amant omnes, quod nō omnes sciunt? Quis potest amare quod nescit? sicut iam de hac re in libris superioribus disputari. Cur ergo beatitudo amatur ab omnibus, nec tamen scitur ab omnibus? An forte sciunt omnes ipsa quæ sit, sed non omnes sciunt vbi sit, & inde contentio est? Quasi vero de aliquo mundi huius agatur loco, vbi debeat quisque velle viuere, qui vult beate viuere, ac non ita queratur vbi sit beatitudo, sicut queritur quæ sit? Nam vtique si in corporis voluptate est, ille beatus est qui fruitor corporis voluptate. Si in virtute animi, ille qui hac fruitor, si in vtraque, ille qui fruitor vtraque. Cum itaque alius dicit, beate viuere est voluptate corporis frui, alius autem beate viuere est virtute animi frui, nōne aut ambo nesciunt quæ sit beata vita, aut nō ambo sciunt? Quomodo ergo amant eā, si nemo potest amare quod nescit? An forte falsum est quod pro verissimo certissimoque posuimus, beate viuere omnes homines velle? Si enim beate viuere est, verbi gratia, secundum animi virtutem viuere, & quomodo beate viuere vult qui hoc non vult? Nōne verius dixerimus, homo iste non vult beate viuere, quia non vult secundum virtutem viuere, quod solum est beate viuere? Non igitur omnes beate viuere volunt, immo pauci hoc volunt, si non est beate viuere nisi secundum virtutem animi viuere, quod multi nolunt. Itane falsum erit, vnde nec, ipsis Academicis cum omnia dubia sint, Academicus ille Cicero dubitauit, qui cū vellet in Hortensio dialogo ab aliqua re certa de qua nullus ambigeret sumere suæ disputationis exordium, Beati certe, inquit, omnes esse volumus? Absit vt hoc falsum esse dicamus. Quid igitur? an dicendum est, etiam si nihil sit aliud beate viuere, quā secundum virtutem animi viuere, tamen & qui hoc non vult, beate vult viuere? Nimis quidem hoc videtur absurdum. Tale est enim ac si dicamus, Et qui non vult beate viuere, beate vult viuere. Istam repugnantiam quis audiat, quis ferat? & tamē ad hanc contrudit necessitas, si & omnes beate velle viuere verum est, & non omnes sic volunt viuere, quomodo solum beate viuunt. An forte illud est quod nos ab his angustiis possit eruere, vt quoniam diximus ibi quosque posuisse beatam vitam quod eos maxime delectauit, vt voluptas Epicurum, virtus Zenonem, sic alium aliquod aliud, nihil dicamus esse beate viuere nisi viuere secundum delectationem suam, & ideo falsum non esse quod omnes beate viuere velint, quia omnes ita volūt vt quæ-

An oēs norint & vellent beate viuere. Cap. 111. 4. sc. d. 49. c. Solet etiam.

Supra lib. 10.

4. sc. d. 49. c. Solet etiam queri.

Quis vere beatus? Ca. V. 4. sc. d. 49. c. Solet etiam queri ante mediū.

que delectat. Nam & hoc populo si pronuntiatum esset in teatro, omnes id in suis voluntatibus inuenerit. Sed hoc quoque Cicero cum sibi ex aduerso proposuisset, ita redarguit, vt qui hoc sentiunt erubescant, Ait enim: Ecce autem non Philosophi quidem sed prompti tamē ad disputandū homines aiunt esse beatos qui viuunt vt ipsi velint: hoc est quod nos diximus, vt quosque delectat. Sed mox ille subiecit, Falsum id quidem. Velle enim quod nō deceat, id ipsum miserimum est, Nec tam miserum est nō adipisci quod velis, quā adipisci velle quod nō oporteat, Præclarissimē omnino atque verissime. Quis nā que ita sit mente cæcus, & ab omni luce decoris alienus, ac tenebris dedecoris inuolutus, vt eum qui nequiter viuūt ac turpiter, & nullo prohibente, nullo vlciscen- te, & nullo saltem reprehendere audente, insuper & laudantibus plurimis, quoniam sicut ait scriptura diuina, Latidatur peccator in desiderijs animæ suæ, & qui iniqua gerit benedicuntur, implet omnes suas facinorosisissimas & flagitiosissimas voluntates, ideo beatum dicat, quia viuūt vt vult: cum profecto quāuis & sic miser esset, minus tamen esset si nihil eorum quæ perperam voluisset, habere potuisset: mala enim voluntate vel sola quisque miser efficitur, sed inferior potestate, qua desiderium mala volūtatis impletur. Quapropter quoniam verum est quod omnes homines esse beati velint, idque vnum ardentissimo amore appetant, & propter hoc cætera quæcunque appetunt, nec quisquam potest amare quod omnino quid vel quale sit nescit: nec potest nescire quid sit quod velle se scit, sequitur, vt omnes beatā vitam sciunt. Omnes autem beati habent quod volunt, quāuis non omnes qui habent quod volunt continuo sint beati. Continuo autem miser qui vel non habent quod volunt, vel id habent quod non recte volunt. Beatus igitur non est nisi qui & habet omnia quæ vult, & nihil vult male.

Cū ergo ex his duobus beata vita cōstet, atque omnibus nota, omnibus chara sit, quid putemus esse causā, cur horum duorum, quando vtrunque non possunt, magis eligant homines, vt omnia quæ volunt habere, quā vt omnia bene velint etiam si non habeant? An ipsa est prauitas generis humani, vt cum eos non lateat, nec illum beatum esse qui quod vult non habet, nec illum qui quod male vult habet, sed illum qui & habet quæcunque vult bona, & nulla vult mala, ex his duobus quibus beata vita perficitur, quando vtrunq; non datur, id eligatur potius, vnde magis à beata vita receditur. Longius quippe ab illa est quicunque adipiscitur male concupita, quā qui non adipiscitur concupita, cum potius eligi debuerit voluntas bona atque præposita, etiam non adæpta quæ appetit. Propinquat enim beato, qui bene vult quæcunque vult, & quæ adeptus cum fuerit beatus erit. Et vtique nō mala sed bona beatum faciunt, quando faciunt, quorum bonorum habet aliquid iam, idque non parui aestimandum, eam ipsam scilicet voluntatem bonam, qui de bonis quorum capax est humana natura, non de vilius mali perpetratione vel adeptione gaudere desiderat, & bona qualia & in hac misera vita esse possunt, prudenti terperant, forti, & iusta mente sectatur, & quantum datur assequitur, vt etiam in malis sit bonus, & finitis malis omnibus atque impletis bonis omnibus sit beatus. Ac per hoc in ista mortali vita erroribus erūnisque plenissima, præcipue fides est necessaria, qua in deum creditur. Non enim quæcunque bona, maximeque illa quibus quisque fit bonus, & illa quibus fiet beatus, vnde nisi à deo in hominem veniant, & homini accedant, inueniri potest. Cū autem ex hac vita ab eo qui in his miserijs fidelis & bonus

4. sc. d. 49. c. Solet queri de bea.

Psalm. 9.

Voluptates

Vbi supra.

Beati bona velle quæ nō habeat quā habere quicquid vult vis. Cap. VI. 4. sc. d. 49. c. Solet queri de beatitudine.

Vbi supra.

Beatus non vult nisi quod licet optare. Cap. VII. 4. sc. d. 49. c. Solet etiam queri de.

G bonus est, ventum fuerit ad beatam, tunc erit vere quod nunc esse nullo modo potest, vt sic homo viuat quomodo vult. Non enim volet male viuere in illa felicitate, aut volet aliquid quod deerit, aut deerit quod voluerit. Quicquid amabitur aderit, nec desiderabitur quod non aderit: omne quod ibi erit, bonum erit, & summus deus summū bonum erit, atque ad fruendum amantibus preſto erit, & quod est omnino beatissimum, ita semper fore certum erit. Nunc vero fecerunt quidam sibi Philosophi sicut eorū cuique placuit vitas beatas suas, vt quasi propria virtute possent, quod communi mortalium conditione non poterant, sic scilicet viuere vt vellent. Sentiebant enim aliter beatum esse neminem posse nisi habendo quod vellet, & nihil patiēdo quod nollet. Quis autem non qualemunque vitam qua delectatur, & ideo beatam vocat, vellet sic esse in sua potestate vt eam posset habere perpetuam, & tamen quis ita est: quis vult pati molestias quas fortiter toleret, quauis eas velit possitque tolerare si patitur? Quis velit in tormentis viuere, etiam qui potest in eis per patientiam tenēdo iustitiam laudabiliter viuere? Transitura cogitauerunt hac mala quia ea pertulerunt, vel cupiendo habere, vel timendo amittere quod amabant, siue nequiter siue laudabiliter. Nā multi per transitoria mala, ad bona permanentia fortiter tetēderunt, Qui profecto spe beati sunt, etiam cum sunt in transitoriis malis, per que ad bona non transitura perueniunt. Sed qui sic spe beatus est, nō dum beatus est, Expectat nāque per patientiam beatitudinem quā nondum tenet. Qui vero sine vlla spe tali, sine vlla tali mercede cruciatur, quantalibet adhibeat tolerantiam, non est beatus veraciter, sed miser fortiter. Neque enim propterea miser non est, quia inferior esset, si & impatienter miseriam sustineret. Porro si ista non patitur quā nollet pati in suo corpore, nec tunc quidem beatus habēdus est, quoniam nō viuut vt vult, vt enim alia omittat que corpore illa ad animi pertinent offensiones, sine quibus viuere velimus, & sunt innumerabilia, vellet vtique si posset ita saluum & incolume habere corpus, & nullas ex eo pati molestias, vt id haberet in potestate, aut in ipsius incorruptione corporis, quod quia non habet, ac pēdet in incerto, profecto nō viuut vt vult. Quauis enim per fortitudinē sit parat⁹ excipere & a quo ferre animo quicquid aduersitatis acciderit, maualt tamen vt nō accidat, & si possit facit atque ita paratus est in vtrunque, vt quantum in ipso est alterum optet, alterum vitet, & si quod vitat incurrerit, ideo volens ferat, quia fieri nō potuit quod volebat. Ne opprimatur ergo sustinet, sed premi nollet. Quomodo ergo viuut vt vult? an quia volens fortis est ad ferēda quā nollet illata? Ideo igitur id vult quod potest, quoniam quod vult non potest. Hac est tota, vtrum ridēda, an potius miserāda, superborum beatitudo mortalium, gloriantium se viuere vt volunt, quia volentes patienter ferunt quā accidere sibi nolunt. Hoc enim aiunt quod sapienter dixit Terentius, Quoniam non potest id fieri quod vis, id velis quod possis. Commodē hoc dictum esse quis negat? Sed consilium est datum misero, ne esset inferior. Beato autem, quales se esse omnes volunt, non recte nec vere dicitur, non potest fieri quod vis. Si enim beatus est, quicquid vult fieri potest, quia non vult quod fieri non potest. Sed nō est mortalitatis huius hac vita, nec erit nisi quando & immortalitas erit. Quā si nullo modo dari homini posset, frustra etiā beatitudo quæreretur, quia sine immortalitate non potest esse. Cum ergo beati esse omnes homines volunt, si vere volunt, profecto & esse immortales

volunt. Aliter enim beati esse non possunt. Denique & de immortalitate interrogati, sicut & de beatitudine, omnes eam sese velle respondent. Sed qualiscunque beatitudo, quā potius vocetur quā sit, in hac vita quæratur, immovero fingitur, dum immortalitas desperatur, sine qua vera beatitudo esse non potest. Ille quippe beate viuut, quod iam superius diximus, & astruendo satis fiximus, qui viuut vt vult, nec male aliquid vult. Nemo autē male vult immortalitatem, si eius humana capax est deo donāte natura, cuius si capax nō est, nec beatitudinis capax est. Vt enim homo beate viuat, oportet vt viuat. Quē porro moriētē vita ipsa deserit, beata vita cū illo manere quomodo potest? Cū autē deserit, aut nolētē deserit proculdubio, aut volentem, aut neutrum. Si nolentem quomodo beata vita est, quā ita est in volūtate vt nō sit in potestate? Cūque beatus nemo sit aliquid volendo nec habendo, quanto minus est beatus qui non honore, non possessione, non qualibet alia re, sed ipsa beata vita nolēs deseritur, quando ei nulla vita erit? Vnde & si nullus sensus relinquatur quo sit misera, propterea enim beata vita discedit, quoniam tota vita discedit: miser est tamen quādiu sentit, quia scit se nolētē cōsumi, propter quod cætera & quod præ ceteris diligit. Nō igitur potest vita & beata esse, & nolentem deserere, quia beatus nolens nemo fit: ac per hoc quanto magis nolentem deferendo miserum facit, quā si nolenti præsto esset miserū faceret? Si autem volentem deserit, etiam sic quomodo beata erat, quam perire voluit qui habebat? Restat vt dicant neutrum esse in animo beati, id est eū deserit ad beata vita, cum per mortem deserit tota vita, nec nolle nec velle, ad vtrunque enim parato & æquo animo consistere. Sed nec ista beata est vita, quia talis est, vt quem beatū facit, amore eius indigna sit. Quomodo enim est beata vita quam non amat beatus? Aut quomodo amatur, quod vtrū vigeat, an pereat indifferenter accipitur? Nisi forte virtutes quas propter solam beatitudinem sic amamus, persuadere nobis audent, vt ipsam beatitudinē non amemus: Quod si faciunt, etiam ipsas vtique amare desistimus, quando illam propter quam solam istas amauimus, nō amamus. Deinde quomodo erit vera illa tam perfecta, tam examinata, tam eliquata, tam certa sententia, beatos esse omnes homines velle, si ipsi qui iam beati sunt, beati esse nec nolunt nec volunt? Aut si volunt vt veritas clamat, vt natura compellit, qui summe bonus & immutabiliter beatus creator indidit hoc? Si volunt, inquam, beati esse qui beati sunt, beati vtique nō esse nolunt. Si autem beati non esse nolunt, proculdubio nolūt consumi & perire quod beati sunt, nec nisi viuētēs beati esse possunt. Nolunt igitur perire quod viuunt. Immortales ergo esse volunt, quicumque vere beati vel sunt vel esse cupiunt. Non autem viuut beate, cui non adest quod vult. Nullo modo igitur esse poterit vita veraciter beata, nisi fuerit sempiterna. Hanc vtrū capit humana natura, quam tamen desiderabilem confitetur, non parua quæstio est. Sed si fides assit quæ inest eis quibus dedit potestatem Iesus filios dei fieri nulla quæstio est. Humanis quippe argumentationibus hæc inuenire conantes, vix pauci magno præditi ingenio abundantes ocio, doctrinisque subtilissimis eruditi, ad indagandam solius animæ immortalitatem peruenire potuerunt. Cui tamen animæ beatā vitam non inuenerunt stabilem, id est veram. Ad miseriam eam quippe vitæ huius etiam post beatitudinem redire dixerunt. Et qui eorum de hac erubuerunt sententia, & animam purgatam in sempiternā beatitudinem sine corpore collocandā putauerunt, talia de mundi

1. sen. dist. c. hic confiderandum est

Ioan. 1. Per Christū participes reddimus immortalitatis. C. IX.

A mundi retrorsus æternitate sentiunt, vt hanc de anima sententiam suam ipsi redarguant. Quod hic longum est demonstrare, sed in libro duodecimo de ciuitate dei, satis à nobis est quātum arbitror explicatum. Fides autem ista totum hominem immortalem futurum, qui vtique constat ex anima & corpore, & ob hoc vere beatum, nō argumentatione humana, sed diuina autoritate promittit. Et ideo cum dictum esset in Euangelio, quod Iesus dederit potestatem filios dei fieri iis qui eum receperūt, & quid sit recepisse eum, breuiter fuisse expositū, dicendo, credentibus in nomine eius, quōque modo filij dei fierent, esset adiunctum. Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex volūtate viri, sed ex deo nati sunt, ne ista hominum quam videmus & gestamus infirmitas tantam excellentiā desperaret, ilico annexum est. Et verbum caro factū est, Et habitauit in nobis: vt à contrario suaderetur quod incredibile videbatur. Si enim natura dei filius propter filios hominū misericordia factus est hominis filius, hoc est enim, verbū caro factum est, & habitauit in nobis hominibus: quanto est credibilius natura filios hominis, gratia dei filios dei fieri, & habitare in deo, in quo solo, & de quo solo esse possunt beati participes immortalitatis eius effecti: propter quod persuadendum dei filius participes nostræ mortalitatis effectus est. Eos itaque qui dicunt, Itāne desuit deo modus alius quo liberaret homines, à miseria mortalitatis huius, vt vnigenitum filium deum sibi coæternum, hominem fieri vellet, induendo humanam animam & carnem, mortalēque factum mortē perpeti: parū est sic refellere, vt istum modum quo nos per mediatorem dei & hominum, hominem Christum Iesum deus liberare dignatur, asseramus bonum & diuinæ congruum dignitati: verum etiam vt ostendamus nō alium modum possibilem deo desuisse cuius potestati cuncta æqualiter subiacerent, sed sanandæ nostræ miserix conuenientioremodum alium non fuisse, nec esse oportuisse. Quid enim tam necessarium fuit ad erigendā spem nostram, mentēque mortalium conditione ipsius mortalitatis abiectas, ab immortalitatis desperatione liberandas, quā vt demonstraretur nobis quanto nos perferret deus, quātumque diligeret? Quid vero huius rei tanto isto indicio manifestius atque præclarius, quā vt dei filius immutabiliter bonus, in se manens quod erat, & à nobis & pro nobis accipies quod non erat, præter animæ suę naturę detrimentum, nostrū dignatus inire consortiū, prius villo malo suo merito mala nostra perferret: ac sic iam credentibus quantum nos diligeret deus, & quod desperabamus iam sperantibus, dona in nos sua sine vllis bonis meritis nostris, in imo præcedentibus & malis meritis nostris, in debita largitate conferret, quia & ea quæ dicuntur merita nostra, dona sunt eius: Vt enim fides per dilectionem operetur, charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis. Tunc est autem datus, quando est Iesus resurrectione clarificatus. Tūc enim eū se miserum esse promisit & misit, quia tunc sicut de illo scriptum est, & ante prædictum, Ascendit in altum captiuauit captiuitatem, dedit dona hominibus. Hac dona sunt merita nostra quibus addit summum bonum immortalitatis & beatitudinis peruenimus. Commendat autē, inquit, Apostolus charitatem suam deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. Multo magis iustificati nunc in sanguine ipsius, salui erimus ad irā per ipsum. Adhuc addit & dicit, Si enim cum inimici essemus reconciliati sumus deo per

Cap. 10.

Ioan. 1.

Ibidem.

Quis sic deo restituerit hominem. Cap. X. 1. sen. d. 20. c. 1. in principio

1. Timo. 2.

1. sen. di. 4. 4. post hæc.

1. di. 20. c. 1.

C

Gala. 5. Roma. 5.

Ioan. 16.

Ephes. 4. Plalm. 67.

Roma. 5.

Ibidem.

mortem filij eius multo magis recōciliati salui erimus in vita ipsius. Quos peccatores dixit prius, hos posterius inimicos dei: & quos prius iustificatos in sanguine Iesu Christi, eos posterius recōciliatos per mortem filij dei & quos prius saluos ab ira per ipsum, eos postea saluos in vita ipsius. Non ergo ante istam gratiam quōquo modo peccatores, sed in talibus peccatis fuimus, vt inimici essemus dei. Superius autem idem Apostolus nos peccatores, & inimicos dei, duobus identidem nominibus appellauit, vno velut mitissimo, alio planē atrocissimo dicens, Si enim Christus cum infirmi essemus adhuc, iuxta tēpus pro impiis mortuus est: Quos infirmos, eodem impios nuncupauit. Leue aliquid videtur infirmitas, sed aliquando talis est, vt impietas nominetur. Nisi tamen infirmitas esset, medicum necessarium nō haberet. Qui est Hebraice Iesus, Græce σωτήρ, nostra autē locutione saluator. Quod verbum Latina lingua antea nō habebat, sed habere poterat, sicut potuit quando voluit. Hæc autem Apostoli sententia præcedēs vbi ait, Adhuc cum infirmi essemus iuxta tempus pro impiis mortuus est, cohæret his duabus sequentibus, quarum in vna dixit, peccatores, in alia inimicos dei, tanquam illis singulis reddiderit singula, peccatores ad infirmos, inimicos dei referens ad impios. Sed quid est, iustificati in sanguine ipsius? Quæ vis sanguinis huius obsecro, vt in eo iustificentur credentes? Et quid est, recōciliati per mortē filij eius? Itāne vero cū irasceret nobis deus pater, vidit mortem filij sui pro nobis, & placatus est nobis? Nunquid ergo filius eius vsque adeo nobis iam placatus erat, vt pro nobis etiam dignaretur mori: pater vero vsque adeo adhuc irascebatur, vt nisi filius pro nobis moreretur non placaretur? Et quid est quod alio loco idem ipse doctor gētium, Quid, inquit, ergo dicemus ad hæc: Si deus pro nobis, quis contra nos? Qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit? Nunquid nisi iam placatus esset pater, proprio filio non parcens pro nobis eum traderet? Nonne videtur hæc illi velut aduersa esse sententia? In illa moritur pro nobis filius, & reconciliatur nobis pater per mortem eius. In hac autem tanquam prior nos dilexerit pater, ipse propter nos filio non parcat, ipse pro nobis eum tradidit ad mortem. Sed video quod & antea pater dilexit nos, non solum antequam pro nobis filius moreretur, sed antequam conderet mundum, ipso teste Apostolo qui dicit, Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. Nec filius patre sibi non parcente pro nobis velut inuitus est traditus, quia & de ipso dictum est, Qui me dilexit & tradidit semetipsum pro me. Omnia ergo simul & pater & filius & amborū spiritus pariter & concorditer operatur, tamē iustificati sumus in Christi sanguine, & reconciliati sumus deo per mortem filij eius. Et quomodo id factum sit, vt potero etiam hic quātum satis videbitur explicabo. Quādā iustitia dei in potestatem diaboli traditum est genus humanum, peccato primi hominis in omnes vtriusque sexus cōmunionē nascētes originaliter transeunte, & parentum primorum debito vnīuersos posteros obligante. Hac traditio prius in Genesi significata est, vbi cum serpenti dictū esset, Terram manducabis: homini dictum est, Terra es & in terram ibis. Eo quod dictum est, in terram ibis: mors corporis prænunciata est, quia nec ipsam fuerat experiturus si permanisset vt factus est rectus. Quod vero viuenti ait, Terra es: ostēdit totum hominem in deterius cōmutatū; Tale est enim, Terra es: quale istud, Non permanebit

Roma. 5.

Ibidem.

Trinitas simul operata est redemptionem hominis. Cap. XI.

Roma. 8.

Ephes. 1.

Galat. 2.

1. sen. d. 20. c. 1. post principium. Hic quoque perit. Ca. XII

Trinitatis

Genes. 3.

Genes. 6.

In Andr.

Hic fide ac spe beati sumus. C. VIII

G manebit spiritus meus in hominibus istis, quoniam caro sunt. Tunc ergo demonstravit eum ei traditum, cui dictum fuerat, terram manducabis, Apostolus autem apertius hoc predicat, ubi dicit, Et vos cum essetis mortui delictis & peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis secundum seculum mundi huius, secundum principem potestatis aeris, spiritus huius qui nunc operatur in filiis diffidentiae, in quibus & nos omnes aliquando conuersati sumus in desideriis carnis nostrae, facientes voluntates carnis & affectionum, & eramus natura filij ire, sicut & ceteri. Filij diffidentiae sunt infideles, & quis hoc non est antequam fidelis fiat? Quocirca omnes homines ab origine sub principe sunt potestatis aeris, qui operatur in filiis diffidentiae. Et quod dixi ab origine: hoc est quod dicit Apostolus, natura & se fuisse sicut ceteros: natura scilicet ut est deprauata peccato, non ut recta creata ab initio. Modus autem iste quo traditus est homo in diaboli potestatem, non ita debet intelligi, tanquam hoc deus fecerit, aut fieri iusserit: sed quod tantum permiserit, iuste tamen. Illo enim deserente peccantem, peccati author illico inuasit. Nec ita sane deus deseruit creaturam suam, ut non se illi exhiberet deum creatorem & viuificantem, & inter poenalia mala etiam bona malis multa praesentem. Non enim contumuit in ira sua miserationes suas, nec hominem a lege suae potestatis amisit, quando in diaboli potestate esse permisit: quia nec ipse diabolus a potestate omnipotentis alienus est, sicut neque a bonitate. Nam & maligni angeli vnde qualicumque subsisterent vita, nisi per eum qui viuificat omnia? Si ergo commissio peccatorum per iram dei iustam hominem subdidit diabolo, profecto remissio peccatorum per reconciliationem dei benignam, eruit hominem a diabolo. Non autem diabolus potentia dei, sed iustitia superandus fuit. Nam quid omnipotente potentius? Aut cuius creaturae potestas, potestati creatoris comparari potest? Sed cum diabolus vitio peruersitatis suae factus sit amator potentiae, & defensor oppugnatoremque iustitiae: sic enim & homines eum tanto magis imitantur, quanto magis neglecta, vel etiam perosa iustitia potentiae student, eiusque vel adeptione latantur, vel inflammantur cupiditate: placuit deo, ut propter erundum hominem de diaboli potestate, non potentia diabolus, sed iustitia vinceretur, atque ita & homines imitantes Christum, iustitia quaererent diabolum vincere, non potentia. Non quod potentia quasi mali aliquid fugienda sit, sed ordo seruandus est quo prior est iustitia. Nam quanta potentia potest esse mortalium? Teneant ergo mortales iustitiam, potentia immortalibus debetur, Cui comparata quantalibet eorum hominum qui potentes vocantur in terra, ridicula infirmitas inuenitur, & ibi foditur peccatori fouea, ubi videntur mali plurimum posse. Cantat autem iustus & dicit, Beatus homo quem tu erudieris domine, & de lege tua docueris eum: Ut mitiges ei a diebus malignis, donec fodiat peccatori fouea. Quoniam non repellat dominus plebem suam, & hereditatem suam non relinquet: Quoadusque iustitia couertatur in iudicium, & qui habent eam omnes recto sunt corde. Hoc ergo tempore quo differtur potentia populi dei, non repellat dominus plebem suam, & hereditatem suam non derelinquet, quantalibet acerba & indigna ipsa humilis atque infirma patiatur, quoadusque iustitia quam nunc habet infirmitas piorum, conuertatur in iudicium, hoc est, iudicandi accipiat potestatem. Quod iustis in fine seruatur, cum praecedentem iustitiam ordine suo fuerit potentia subsecuta. Potentia quippe adiuncta iustitiae, vel iu-

stitia accedens potentiae, iudicariam potestatem facit: K pertinet autem iustitia ad voluntatem bonam. Vnde dictum est ab angelis nato Christo, Gloria in excelsis deo, & in terra pax hominibus bonae voluntatis. Potentia vero sequi debet iustitiam, non praere. Ideo & in rebus secundis ponitur, id est prosperis, Secunde autem a sequendo sunt dicta. Cum enim beatum faciant, sicut superius disputauimus, duae res, bene velle, & posse quod velis, non debet esse illa peruersitas, quae in eadem disputatione notata est, ut ex duabus rebus quae faciunt beatum, posse quod velit, homo eligat, & velle quod oportet, negligat, cum prius debeat habere voluntatem bonam, magnam vero postea potestatem. Bona porro voluntas purganda est a vitio, a quibus si vincitur homo, ad hoc vincitur ut male velit, & bona iam voluntas eius quomodo erit? Optandum est itaque ut potestas nunc detur, sed contra vitia, propter quae vincenda potentes nolunt esse homines, & volunt propter vincendos homines, ut quid hoc, nisi ut vere victi falso vincant, ne sint veritate sed opinione victores. Velit homo prudens esse, velit fortis, velit temperans, velit iustus: atque ut haec veraciter possit, potestatem planè optet, atque appetat ut potens sit in seipso, & miro modo aduersus seipsum pro seipso. Cetera vero quae bene vult, & tamen non potest, sicut est immortalitas, & vera ac plena foelicitas, desiderare non cesset, & patienter expectet. Quae est igitur iustitia qua victus est diabolus: Quae nisi iustitia Iesu Christi? Et quomodo victus est? Quia cum in eo nihil morte dignum inueniret, occidit eum tamè. Et utique iustum est ut debitores quos tenebat liberi dimittantur, in eum credentes quem sine villo debito occidit, hoc est, quod iustificari dicimur in Christi sanguine. Sic quippe in remissionem peccatorum nostrorum, innocens sanguis ille effusus est. Vnde se dicit in Psalmis inter mortuos liberum. Solus enim a debito mortis liber est mortuus. Hinc & in alio Psalmo dicit, Quae non rapui tunc exolebam: rapinam volens intelligi peccatum, quia usurpatum est contra licitum. Vnde per os etiam carnis suae, sicut in Evangelio legitur, dicit, Ecce venit princeps mundi huius, & in me nihil inueniet: id est, nullum peccatum. Sed ut sciant omnes, inquit, quia voluntate patris mei facio, surgite eamus hinc. Et pergit inde ad passionem, ut pro debitoribus nobis quod ipse non debebat exoleret. Numquid isto iure aequissimo diabolus vinceretur, si potentia Christus cum illo agere non iustitia voluisset: sed postposuit quod potuit, ut prius ageret quod oportuit. Ideo autem illum esse oportet, & hominem, & deum. Nisi enim homo esset, non poterat occidi. Nisi & deus esset, non crederetur noluisse quod potuit, sed non potuisse quod voluit. Nec ab eo iustitiam potentiae praelatam fuisse, sed ei defuisse potentiam putaremus. Nunc vero humana pro nobis passus est, quia homo erat: sed si voluisset etiam hoc non pati potuisset, quia & deus erat. Ideo gratior facta est in humilitate iustitia, quia posset si noluisse humilitatem non perpeti tanta in diuinitate potentia, ac sic a moriente tam potente, nobis mortalibus impotentibus, & commendata est iustitia, & promissa potentia. Horum enim duorum vnum fecit moriendo alterum resurgendo. Quid enim iustus, quam visque ad mortem crucis pro iustitia peruenire: Et quid potentius, quam resurgere a mortuis, & in caelum cum ipsa carne in qua est occisus ascendere? Et iustitia ergo prius, & potentia postea diabolum vicit. Iustitia scilicet quia nullum peccatum habuit, & ab illo iniustissime est occisus: potentia vero, quia reuixit mortuus, nunquam postea moriturus. Sed potentia diabolum viciisset, etiam si ab illo non

A non potuisset occidi: quantum maior sit potentiae etiam ipsam mortem vincere resurgendo, quam vitare viuendo. Sed aliud est propter quod iustificamur in Christi sanguine, cum per remissionem peccatorum eruiamur a diaboli potestate: hoc ad id pertinet quod a Christo iustitia diabolus vincitur, non potentia. Ex infirmitate quippe quam suscepit in carne mortali, non ex immortalis potentia crucifixus est Christus, de qua tamen infirmitate ait Apostolus: Quod infirmum est dei, fortius est hominibus. Non est itaque difficile videre diabolum victum, quando qui ab illo occisus est resurrexit. Illud est maius & ad intelligendum profundius, videre diabolum victum quando sibi vicisse videbatur, id est quando Christus occisus est. Tunc enim sanguis ille, quoniam eius erat qui nullum habuit omnino peccatum, ad remissionem nostrorum fusus est peccatorum: ut quia eos diabolus merito tenebat, quos peccati reos conditione mortis obstrinxit, hos per eum merito dimitteret, quem nullius peccati reum immerito poena mortis affecit. Hac iustitia victus & hoc vinculo victus est fortis, ut vasa eius eriperentur, quae apud eum cum ipso & angelis eius fuerant vasa irae, & in vasa misericordiae verterentur. Hac quippe verba ipsius domini nostri Iesu Christi de caelo ad se facta, cum primum vocatus est, narrat Apostolus Paulus. Nam inter cetera quae audiuit, etiam hoc sibi dictum loquitur, Ad hoc enim tibi apparui ut constituam te ministrum & testem eorum quae a me vides, quibus etiam pareo tibi liberans te de populo & de gentibus in quas ego mitto te aperire oculos caecorum, ut auertantur a tenebris, & a potestate satanae ad deum, ut accipiant remissionem peccatorum, & sortem quae in sanctis, & fidem quae in me est. Vnde & exhortans idem Apostolus credentes, & ad gratiarum actionem deo patri. Qui eruit nos, inquit, de potestate tenebrarum, & transfudit in regnum filij charitatis suae, in quo habemus redemptionem in remissionem peccatorum. In hac redemptione tanquam precium pro nobis datus est sanguis Christi, quo accepto diabolus non dicitur esse sed ligatus: ut nos ab eius nexibus solueremur, nec quemquam secum eorum quos Christus ab omni debito liber indebite suo sanguine redemisset, peccatorum rebus inuolutum traheret ad secundam ac sempiternam mortem exitum: sed haecenus morentur ad Christi gratiam pertinentes, praecogniti & praedestinati & electi ante constitutionem mundi quantum pro illis ipse mortuus est Christus, carnis tantum morte non spiritus. Quamuis enim & ipsa mors carnis de peccato primi hominis originaliter venerit, tamen bonus eius usus gloriosissimos martyres fecit. Et ideo non solum ipsa, sed omnia seculi huius mala, dolores, laboresque hominum quantumquam de peccatorum, & maxime de peccati originalis meritis veniant, vnde facta est & ipsa vita vinculo mortis obstricta, tamen & remissis peccatis remanere debuerunt, cum quibus homo pro veritate certaret: & vnde exerceretur virtus fidelium: ut nouus homo per testamentum nouum, inter mala huius seculi nouo seculo prepararetur, miseriam quam meruit vita ista damnata sapienter toleras, & quia finietur prudenter gratulans, beatitudinem vero quam liberata vita futura sine fine habitura est, fideliter & patienter expectans, Diabolus enim a dominatu & a cordibus fidelium foras missus, in quorum donatione atque infidelitate licet damnatus etiam ipse regnabat, tantum pro conditione mortalitatis huius aduersari finitur, quantum eis expedire nouit. De quo sacra litera personant per os Apostolicum, Fidelis deus qui non permittit vos

tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam exitum, ut possitis sustinere. Profuit autem ista mala quae fideles pie perferunt, vel ad emendanda peccata, vel ad exercendam probandamque iustitiam, vel ad demonstrandam vitam huius miseriam, ut illa ubi erit beatitudo vera atque perpetua, & desideretur ardētius & instantius inquiratur. Sed circa eos ista seruantur, de quibus Apostolus dicit, Scimus quoniam diligentibus deum omnia cooperantur in bonum, iis qui secundum propositum vocati sunt sancti, Quoniam quos ante praesciuit, & praedestinavit conformes fieri imaginis filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem praedestinavit illos & vocauit, & quos vocauit, illos & iustificauit, quos autem iustificauit, ipsos & glorificauit. Horum praedestinatorum nemo cum diabolo peribit, nemo usque ad mortem sub diaboli potestate remanebit. Deinde sequitur quod iam supra commemoravi, Quid ergo dicemus ad haec? Si deus pro nobis quis contra nos? Qui filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non & cum illo omnia nobis donauit? Cur ergo non fieret mors Christi? Imò cur non pratermissis aliis innumerabilibus modis quibus ad nos liberandos uti posset omnipotens, ipsa potissimum eligeretur ut fieret: ubi nec de diuinitate eius aliquid imminutum est aut mutatum & de humanitate suscepta tantum beneficij collatum est hominibus, ut a dei filio sempiterno eodemque hominis filio mors temporalis indebita redderetur, qua eos a sempiterna morte debita liberaret. Peccata nostra diabolus tenebat, & per illa nos merito figebat in morte. Dimisit ea ille qui sua non habebat, & ab illo immerito est perductus ad mortem. Tantum valuit sanguis ille, ut neminem Christo indutum in aeterna morte debita detinere debuerit, qui Christum morte indebita vel ad tempus occidit. Commendat ergo charitatem suam deus in nobis: quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. Multo magis iustificati nunc in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum. Iustificati, inquit, in sanguine ipsius. Iustificati planè in eo quod a peccatis omnibus liberati. Liberati autem a peccatis omnibus, quoniam pro nobis est dei filius qui nullum habebat occisus. Salui ergo erimus ab ira per ipsum. Ab ira utique dei, quae nihil est aliud quam iusta vindicta. Non enim sicut hominis animi perturbatio est ira dei, sed illius ira est, cui dicit alio loco sancta scriptura, Tu autem domine virtutum cum tranquillitate iudicas. Si ergo iusta diuina vindicta tale nomen accepit, etiam reconciliatio dei quae recte intelligitur, nisi cum talis ira finitur? Nec inimici eramus deo, nisi quemadmodum iustitiae sunt inimica peccata, quibus remissis tales inimicitiae finiuntur, & reconciliantur iusto quos ipse iustificat. Quos tamen etiam inimicos utique dilexit, quandoquidem proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus cum adhuc inimici essemus tradidit eum. Recte ergo Apostolus secutus adiunxit, Si enim cum inimici essemus reconciliati sumus deo per mortem filij eius, per quam facta est illa remissio peccatorum, multo magis reconciliati salui erimus in vita ipsius. In vita salui, qui per mortem reconciliati. Quis enim dubitat daturum amicis vitam suam pro quibus inimicis dedit mortem suam? Non solum autem, inquit, sed & gloriamur in deo per dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus. Non solum ait, salui erimus, sed & gloriamur. Nec in nobis, sed in deo: nec per nos, sed per dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus, secundum ea quae

Ephes. 2.

3. sen. d. 20. c. 1.

1. sen. d. 20. c. 1. si vero, Psal. 76.

Ibidem.

Iure non vi placuit hominem redimere. Cap. XIII. 1. sen. d. 20. c. 1. si vero.

Psal. 93.

Luce. 22.

Supra cod. cap. 6.

1. Corin. 1. De eodem. Cap. XV.

L

Christi mors indebita, liberauit obnoxios morti. Cap. XIII. 3. sen. d. 20. c. 1. si vero.

Psal. 87.

Psal. 68.

Ioan. 14.

1. sen. d. 20. c. 1. si vero in fi. M

Marci. 15. & 16.

Roma. 6.

Roma. 8.

Ibidem.

E

Roma. 1.

Sapient. 12.

3. sen. d. 19. c. 1. qui solus in medio. Roma. 8. *al. deo. Roma. 5.

quae

Roma. 5. quæ superius disputata sunt. Deinde subiungit Apostolus, Propter hoc sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt, & cetera. In quibus prolixius de duobus hominibus disputat, uno eodemque primo Adam per cuius peccatum in mortem tanquam hæreditariis malis posterius eius obligati sumus: altero autem secundo Adam, qui non homo tantum, sed etiam deus est, quo pro nobis solvente quod non debebat, à debitis & paternis & propriis liberati sumus. Proinde quoniam propter unum illum tenebat diabolus omnes per eius vitiatam carnalem concupiscentiam generatos, iustum est ut propter hunc unum dimittat omnes per ipsius immaculatam gratiam spiritalem regeneratos. Sunt & alia multa que in Christi incarnatione, quæ superbis displicet, salubriter intuentur datæque cogitanda sunt. Quorum est unum quod demonstratum est homini, quem locum haberet in rebus quas condidit deus, quandoquidem sic deo coniungi potuit humana natura, ut ex duabus substantiis fieret una persona, ac per hoc iam ex tribus scilicet deo, anima & carne: ut superbi illi maligni spiritus, qui se ad decipiendum quasi ad adiuvandum medios interponunt, non ideo se audeant homini præponere, quia non habent carnem: & maxime quia & mori in eadem carne dignatus est filius dei, ne ideo illi tanquam deos se coli persuadeant, quia videntur esse immortales. Deinde ut gratia dei in nobis sine vllis præcedentibus meritis in homine Christo commendaretur, quia nec ipse tanta unitate deo vero coniunctus una cum illo persona, id est ipse homo assumptus, mox ut homo etiam deus filius dei viveret, vllis est præcedentibus meritis affectus. Sed ex quo homo esse cepit, ex illo est & deus: unde dictum est, Verbum caro factum est. Etiam illud est, ut superbia hominis quæ maxime impedimento est, ne inhæreatur deo, per tantam dei humilitatem redargui posset atque sanari: discatque homo quam longe recesserit à deo, & quid illi valeat ad medicinalem dolorem, quando per talem mediatorem reddit, qui hominibus & deus diuinitate subuenit, & homo infirmitate conuenit. Quod autem maius obedientie nobis præberetur exemplum qui per inobedientiam perieramus, quam deo patri deus filius obediens usque ad mortem crucis? Quod præmium tantæ obedientie ubi ostenderetur melius, quam in carnis tantum mediatoris, quæ ad vitam resurrexit æternam? Pertinebat etiam ad iustitiam bonitatemque creatoris, ut per eandem rationalem creaturam superaretur diabolus, quæ se superasse gaudebat, & de ipso genere venientem quod genus origine vitiatum, per unum tenebat uniuersum. Poterat enim utique deus hominem aliunde suscipere, in quo esset mediator dei & hominum, non de genere illius Adam, qui peccato suo genus obligauit humanum, sicut ipsum quem primum creauit, non de genere creauit alium. Poterat ergo vel sic, vel alio quo vellet modo creare unum alium hominem, de quo vinceretur victor prioris: sed melius iudicauit vt de ipso quod viduum fuerat genere assumeret hominem deus, per quem generis humani vinceret inimicum. Et tamen ex virgine, cuius conceptum spiritus non caro, fides non libido præuenit. Nec interfuit carnis concupiscentia, per quam seminantur & concipiuntur ceteri, qui trahunt originale peccatum: sed ea penitus remotissima, credendo, non concumbendo sancta est fecundata virginitas, vt illud quod nascebatur ex propagine primi hominis, tantummodo generis non etiam criminis originem duceret.

Nascebatur nanque non transgressionis contagione vitiosa natura, sed omnium talium vitiorum sola medicina. Nascebatur, inquam, homo nullum habens, nullum habiturus omnino peccatum, per quem renascerentur liberandi à peccato, qui nasci non possunt sine peccato. Quauis enim carnali concupiscentia que inest genitalibus membris bene utatur castitas conjugalis, habet tamen motus non voluntarios, quibus ostedit vel nullam se in paradiso ante peccatum esse potuisse, vel non talem fuisse si fuit, vt aliquando resisteret voluntati. Nunc autem illam talem esse sentimus, vt repugnans legi mentis etiam si nulla est causa generandi, stimulos ingerat coeundi, vbi si ei ceditur peccando satietur, si non ceditur dissentiendo frenetur. Quæ duo aliena fuisse à paradiso ante peccatum, dubitare quis possit? Nam que illa honestas faciebat aliquid indecorum, nec illa felicitas patiebatur aliquid impacatum. Oportebat itaque vt ista carnalis concupiscentia nulla ibi esset omnino, quando concipiebatur virginis partus, in quo nihil dignum morte fuerat inuenturus, & eum tamē occisurus author mortis, authoris vite morte vincendus. Victor primi Adam, & tenens genus humanum, victus à secundo Adam, & amittens genus Christianum, liberatum ex humano genere ab humano crimine, per eum qui non erat in crimine, quauis esset ex genere, vt deceptor ille ab eo vinceretur genere, quod vicerat crimine. Et hoc ita gestum est vt homo non extollatur: sed qui gloriatur, in domino gloriatur, Qui enim victus est, homo tantum erat, & ideo victus est, quia superbe deus esse cupiebat. Qui autem vicit, & homo erat & deus: & ideo sic vicit natus ex virgine, quia deus humiliter, non quomodo alios sanctos regebat illum hominem, sed gerebat. Hæc tanta dei dona, & si qua alia sunt, quæ de hac re nobis & querere nunc & differere longum est, nisi verbum caro fieret nulla essent. Hæc autem omnia quæ pro nobis verbum caro factum temporaliter & localiter fecit & pertulit, secundum distinctionem quam demonstrare suscepimus, ad scientiam pertinent, non ad sapientiam. Quod autem verbum est sine tempore, sine loco, est patri coeternum & vbique totum, de quo si quisquam potest quantum potest veracem proferre sermonem, sermo ille erit sapientia: ac per hoc verbum caro factum, quod est Christus Iesus, & sapientie thesauros habet & scientie. Nam scribens Apostolus ad Colossenses, Volo enim vos scire, inquit, quantum certamē habeam pro vobis, & pro iis qui sunt Laodicie, & quicunque non viderunt faciem meam in carne, vt consolentur corda eorum, copulati in charitate & in omnibus diuinitatis plenitudinis intellectus ad cognoscendum mysterium dei, quod est Christus Iesus, in quo sunt omnes thesauri sapientie & scientie absconditi. Quatenus nouerat Apostolus thesauros istos, quantum eorum penetrauerat, & in eis ad quanta peruenerat, quis potest nosse? Ego tamē secundum id quod scriptum est, Vnicuique autem nostrum datur manifestatio spiritus ad vtilitatem, alij quidem datur per spiritum sermo sapientie, alij sermo scientie secundum eundem spiritum: si ita inter se distant hæc duo vt sapientia diuinis, scientia humanis attributa sit rebus, vtrunque agnosco in Christo, & mecum omnes eius fideles. Et cum lego: Verbum caro factum est, & habitauit in nobis, in verbo intelligo verum dei filium, in carne agnosco verum hominis filium, & vtrunque simul in vna persona dei & hominis ineffabili gratia largitate coniunctum, Propter quod sequitur, & dicit, Et vidimus gloriam eius gloriam quam si vnigeniti à patre plenum gratie & veritatis. Si gratiam referamus

*al. vitia tantam per.

Vtilitas incarnationis Cap. XVII.

3. sen. d. 6. ca. de hoc Aug. ia sine.

3. sen. d. 6. ca. de hoc Aug. ia sine.

Ioan. 1.

Phillip. 2.

Quæ ex virgine natus. Cap. XVIII. 1. Timo. 2. 3. sen. d. 12. c. solet etiam.

Roma. 7.

L

2. Coria. 10.

Per Christum à scientia peruenimus ad sapientiam. Cap. XLX.

Coloss. 2. M

1. Corin. 12.

3. sen. d. 35 cap. 1. Ioan. 1. 3. sen. d. 6. ca. & ne de suo.

Ioan. 1.

A referamus ad scientiam, veritatem ad sapientiam, puto nos ab illa duarum istarum rerum distinctione quam commendauimus non abhorreere. In rebus enim per tempus ortis, illa summa gratia est, quod homo in unitate personæ coniunctus est deo, in rebus vero æternis summa veritas recte tribuitur dei verbo. Quod vero idem ipse est vnigenitus à patre plenus gratiæ & veritatis, id actum est, vt idem ipse sit in rebus pro nobis temporaliter gestis, cui per eandem fidem mundamur, vt eum stabiliter contempler in rebus æternis. Illi autem præcipui gentium philosophi, qui inuisibilia dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciere potuerunt, tamen quia sine mediatore, id est sine homine Christo philosophati sunt, quem nec venturum Prophetis, nec venisse Apostolis crediderunt, veritatem detinuerunt, sicut de illis dictum est, in iniquitate. Non potuerunt enim in his rerum infimis constituti, nisi querere aliqua media per quæ ad illa quæ intellexerant sublimia peruenirent: atque ita in deceptores demones incidunt, per quos factum est vt immutarent gloriam incorruptibilis dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum & quadrupedum & serpentium. In talibus enim formis etiam idola instituerunt, siue coluerunt. Scientia ergo nostra Christus est, sapientia quoque nostra idem Christus est. Ipse nobis fidem de rebus temporalibus inserit, ipse de sempiternis exhibet veritatem, per ipsum pergimus ad ipsum, tendimus per scientiam ad sapientiam: ab vno tamen eodemque Christo non recedimus, in quo sunt omnes thesauri sapientie & scientie absconditi. Sed nunc de scientia loquimur, post de sapientia, quantum ipse donauerit locuturi. Nec ista duo sic accipiamus quasi non liceat dicere, vel istam sapientiam, quæ in rebus humanis est, vel illam scientiam quæ in diuinis. Loquendi enim latiore consuetudine, vtraque sapientia, vtraque scientia dici potest. Nullo modo tamen scriptum esset apud Apostolum, Alij datur sermo sapientie, alij sermo scientie: nisi & proprie singulis nominibus hæc singula vocarentur, de quorum distinctione nunc agimus. Iam itaque videamus quid sermo iste prolixus effecerit, quid collegerit, quod peruenit. Beatos esse se velle, omnium hominum est: nec tamen omnium est fides, qua cor mundante ad beatitudinem peruenitur. Ita fit vt per istam quam non omnes volunt ad illam tendendum sit quam nemo possit esse qui nolit. Beatos esse se velle omnes in corde suo vident, tantæque est in hac re naturæ humanæ conspiratio, vt non fallatur homo qui hoc ex animo suo de animo conicit alieno. Denique omnes id velle nos nouimus. Multi vero immortales se esse posse desperant, cum id quod omnes volunt, nullus aliter possit: volunt tamen etiam immortales esse si possent, sed non credendo quod possint, non ita viuunt vt possint. Necessaria est ergo fides vt beatitudinem consequamur, omnibus humanæ naturæ bonis, id est, & animi & corporis. Hanc autem fidem in Christo esse definitam, qui in carne resurrexit à mortuis, non moriturus vltius, nec nisi per illum quenquam liberari à diaboli dominio per remissionem peccatorum, in cuius diaboli partibus necesse est miseram esse vitam, eandemque perpetuam, quæ mors est potius dicenda quam vita eadem fides habet. De qua & in hoc libro sicut potui pro spatio temporis disputavi, cum iam & in quarto libro huius operis, multa de hac re dixerim, sed ibi propter aliud, hic propter aliud. Ibi scilicet vt ostenderem, cur & quomodo Chri-

stus in plenitudine temporis à patre sit missus, propter eos qui dicunt, eum qui missus, & eum qui missus est æquales natura esse non posse. Hic autem ad distinguendam actiuam scientiam à contemplatiua sapientia: placuit quippe velut gradatim ascendentibus in vtraque require apud interiorem hominem quandam sui cuiusque generis Trinitatem, sicut prius apud exteriorē quæ fuimus, vt ad illam Trinitatem quæ deus est, pro nostro modulo, si tamen vel hoc possumus, saltem in ænigmate & per speculum contuendam exercitatio in his inferioribus rebus mente veniamus. Huius igitur verba fidei quisquis in solis vocibus memoriæ commendauerit, nesciens quid significant: sicut solent qui Græcæ nesciunt, græca verba tenere memoriter, vel Latina similiter, vel cuiusque alterius linguæ, qui eius ignari sunt: nonne habent quandam in suo animo Trinitatem? quia & in memoria sunt illi verborum soni, etiam quando inde non cogitat: & inde formatur acies recordationis eius, quando de his cogitat: & voluntas recordantis atque cogitantis vtrunque coniungit. Nullo modo tamen dixerimus istum, cum hoc agit, secundum Trinitatem interioris hominis agere, sed potius exterioris: quia id solum meminit & quando vult, & quantum vult intuetur, quod ad sensum corporis pertinet, qui vocatur auditus: nec aliud quam corporalium rerum, id est sonorum, tali cogitatione imagines versat. Si autem quod verba illa significant, teneat & recolat, iam quidem aliquid interioris hominis agit: sed nondum dicendus vel putandus est viuere secundum interioris hominis Trinitatem, si ea non diligit quæ ibi prædicantur, præcipiuntur, promittuntur. Potest enim etiam ad hoc tenere atque cogitare, vt falsa esse existimans, conetur etiam redarguere. Voluntas ergo illa, quæ ibi coniungit ea quæ memoria tenebantur, & ea quæ in acie cogitationis impressa sunt, implet quidem aliquam Trinitatem, cum ipsa sit tertia: sed non secundum eam viuunt, quando illa quæ cogitantur velut falsa non placent. Cum autem vera esse creduntur & quæ ibi diligenda sunt diliguntur, iam secundum Trinitatem interioris hominis viuunt: secundum hoc enim viuunt quæque quod diligit. Quomodo autem diliguntur quæ nesciuntur, sed tamen creduntur? Iam questio ista tractata est in superioribus libris, & inuicem neminem diligere quod penitus ignorat: ex iis autem quæ nota sunt diligere, quando diligi dicuntur ignota. Nunc librum istum ita claudimus, vt admoneamus quod iustus ex fide viuunt: quæ fides per dilectionem operatur, ita vt virtutes quoque ipsæ quibus prudenter, fortiter, temperanter, iusteque viuunt, omnes ad eandem referantur fidem. Non enim aliter poterunt veræ esse virtutes: quæ tamen in hac vita non valent tantum, vt aliquando non sit hic necessaria qualiumcunque remissio peccatorum, quæ non fit nisi per eum, qui sanguine suo vicit principem peccatorum. Ex hac fide & tali vita quæcunque notionis sunt in animo fidelis hominis, cum memoria continentur, & recordatione inspicuntur, & voluntati placent, reddunt quandam sui generis Trinitatem. Sed imago dei, de qua in eius adiutorio post loquimur, nondum in ipsa est: quod tunc melius apparebit, cum demonstratum fuerit, vbi sit, quod in futuro volumine lector expectet.

Galat. 4.

1. Coria. 13.

E

1. Tim. 2. Gal. 4.

Roma. 1.

Coloss. 2.

1. Corin. 12.

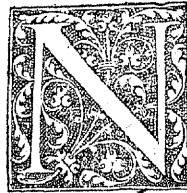
Imperfecta Trinitatis imago est etiam in quibuslibet. Cap. XX. 3. sen. d. 49. c. solet etiam. 2. The. 3. Acto. 15.

Roma. 6.

Supra lib. 4. cap. 19.

G DIVI AVRELI AVGVSTINI Hipponensis Episcopi de Trinitate Liber quartusdecimus.

Vera sapientia ex fide. Cap. I. 3. sen. di. 35. c. illud etiam.

Nunc de sapientia nobis est differendum, non de illa dei, quae proculdubio deus est, nam sapientia dei filius eius unigenitus dicitur, sed loquemur de hominis sapientia, vera tamen quae secundum deum est, & verus ac praecipuus cultus eius est, quae vno nomine Graece appellatur. Quod nomen nostri, sicut iam commemoravimus, volentes & ipsi vno nomine interpretari, pietatem dixerunt, cum pietas apud Graecos ubi ubi visitatus nuncupetur...

Supra lib. 12. cap. 14.

Iob. 2. 8.

Hebr. 12.

2. Corin. 3.

Sapient. 6.

8. de civitate dei. ca. 2.

Prouerb. 9. 3. sen. di. 35. c. 1. in prin.

Supra li. 12. cap. 14.

1. Corin. 12.

prae scientiae nomen obtineat. De qua volumine tertio de ci mo disputavi, non utique quicquid sciri ab homine potest in rebus humanis, ubi plurimum superuacuae vanitatis & noxiae curiositatis est, huic scientiae tribuens, sed illud tantummodo, quo fides saluberrima, quae ad veram beatitudinem ducit, gignitur, nutritur, defenditur, roboratur: quae scientia non pollent fideles plurimi, quantum polleant ipsa fide plurimum. Aliud est enim scire tantummodo quid homo credere debeat propter adipiscendam vitam beatam, quae non nisi aeterna est: aliud autem scire quemadmodum hoc ipsum & piis opituletur, & contra impios defendatur, quam proprio appellare vocabulo scientiam videtur Apostolus. De qua prius cum loquerer, ipsam praecipue fidem commendare curavi, a temporalibus aeterna breuiter distinguens, atque ibi de temporalibus differens: aeterna vero in hunc librum differens, etiam de rebus aeternis fidem temporalem quidem, & temporaliter in credendum cordibus habitare, necessariam tamen propter adipiscendam ipsa aeterna esse monstravi. Fidem quoque de temporalibus rebus, quas pro nobis aeternus fecit, & passus est in homine, quem temporaliter gessit, atque ad aeterna prouexit, ad eandem aeternorum adeptionem prodesse disserui: virtutesque ipsas, quibus in hac temporalis mortalitate prudenter, fortiter, temperanter & iuste vivitur, nisi ad eandem licet temporalem fidem, quae tamen ad aeterna perducit, referantur, veras non esse virtutes. Quapropter quoniam sicut scriptum est: Quandiu sumus in corpore, peregrinamur a domino: per fidem enim ambulamus, non per speciem. Profecto quandiu iustus ex fide vivit, quantum secundum hominem interiore viuat, licet per eandem temporalem fidem ad veritatem nitatur, & tendat ad aeterna, tamen in eiusdem fidei temporalis retentione, contemplatione, dilectione, nondum talis est Trinitas, ut dei iam imago dicenda sit, ne in rebus temporalibus constituta videatur, quae constituenda est in aeternis. Mens quippe humana, cum fidem suam videt, qua credit quod non videt, non aliquid sempiternum videt. Non enim semper hoc erit, quod utique non erit, quando ista peregrinatione finita, qua peregrinamur a domino, ut per fidem ambulare necesse sit, species illa succedet, per quam videbimus faciem ad faciem: sicut modo non videntes, tamen quia credimus, videre merebimur, atque ad speciem nos per fidem perductos esse gaudebimus. Neque enim iam fides erit, quae credantur quae non videntur, sed species qua videantur quae credebantur. Tunc ergo & si vita huius mortalis transacta meminerimus, & credidisse nos aliquando quae non videbamus, memoriter recoluerimus, in praeteritis atque transactis deputabitur fides ista, non in praesentibus rebus semperque manentibus: ac per hoc etiam Trinitas ista, quae nunc in eiusdem fidei praesentis ac manentis memoria, intuitu, dilectione consistit, tunc transacta & praeterita reperietur esse, non permanens. Ex quo colligitur, ut si iam imago dei est ista Trinitas, etiam ipsa non in eis quae semper sunt, sed in rebus sit habenda transeuntibus. Absit autem ut cum anima natura sit immortalis, nec ab initio quo creata est, unquam deinceps esse desinat, id quo nihil melius habet, non cum eius immortalitate perduret. Quid vero melius in eius natura creatum est, quam quod ad sui creatoris imaginem facta est: Non igitur in fidei retentione, contemplatione, dilectione, quae non erit semper, sed in eo quod semper erit, invenienda est, quam dici oporteat imaginem dei. An adhuc utrum ita se res habeat, aliquanto diligentius atque abstrusius perscrutabimur?

K cap. 19.

Supra lib. 11. cap. 1.

L

2. Corin. 4. Etiam ipsa fides transiuntia est. C. II. Aba. 2.

2. Cor. 5.

1. Cor. 13.

M

In qua anima parte sit vera Trinitatis imago. Cap. III.

Etiam ista imago est aliquid dei imago. Cap. III.

A mur? Dicit enim potest non perire istam Trinitatem, etiam cum fides ipsa transierit: quia sicut nunc eam & memoria tenemus, & cogitatione cernimus, & voluntate diligimus, ita etiam tunc cum eam non habuisset memoria tenebimus & recolemus, & hoc vtrunque tertia voluntate iungemus, eadem Trinitas permanebit. Quoniam si nullum in nobis quasi vestigium transiens reliquerit, profecto nec in memoria nostra eius aliquid habebimus quod recurramus, eam praeteritam recordantes, atque id vtrunque intentione tertia copulantes: & quod erat scilicet in memoria, non inde cogitantibus nobis, & quod inde cogitatione formatur. Sed qui hoc dicit, non discernit aliam nunc esse Trinitatem, quando praesentem fidem tenemus, videmus, amamus in nobis: aliam tunc futuram, quando non ipsam, sed eius velut imaginariarium vestigium in memoria recoditum, recordatione contuebimur, & duo haec, id est quod erat in memoria retinens, & quod inde imprimitur in acie recordantis, tertia voluntate iungemus. Quod ut possit intelligi, sumamus exemplum de corporalibus rebus, de quibus in libro vndecimo satis locuti sumus. Nempe ab inferioribus ad superiora ascendentes, vel ab exterioribus ad interioraredientes, primam reperimus Trinitatem in corpore quod videtur, & acie videntis, quae cum videt, inde formatur, & in voluntatis intentione, quae vtrunque coniungit, huic Trinitati similem constituamus, cum fides quae nunc inest nobis, tanquam corpus illud in loco, ita in nostra memoria constituta est, de qua informatur cogitatio recordantis, sicut ex illo corpore acies intuentis, quibus duobus ut Trinitas impleatur, annumeratur tertia voluntas, quae fidem in memoria constitutam, & quandam eius effigiem in intuitu recordationis impressam connectit & coniungit: sicut in illa corporalis Trinitate visionis, formam corporis quod videtur, & conformationem quae fit in cernentis aspectu, coniungit intentio voluntatis. Faciamus ergo corpus illud quod cernebatur interisse dilapsum, nec eius remansisse aliquid in illo loco, ad quod videndum recurret aspectus. Nunquid quia imago rei corporalis iam transacta atque praeterita remanet in memoria vnde informetur recordantis obtutus, atque id vtrunque tertia voluntate iungatur, eadem Trinitas esse dicenda est, quae fuerat quando species in loco positi corporis videbatur?

C Non utique, sed prorsus alia: nam praeter quod illa erat extrinsecus, sed haec intrinsecus, illam profecto faciebat species praesentis corporis, hanc imago praeteriti. Sic & in hac re, de qua nunc agimus, & propter quam putauimus adhibendum illud exemplum, fides quae nunc in animo nostro est, velut illud corpus in loco, dum tenetur, aspicitur, auertatur, quandam efficit Trinitatem: sed non ipsa erit, quando fides haec in animo sicut corpus illud in loco iam non erit. Quae vero tunc erit, quando ea recordabimur in nobis fuisse non esse, alia profecto erit. Hanc enim quae nunc est, facit res ipsa praesens, & in animo credentis auertatur: illam quae tunc erit, facit rei praeterita imaginatio in recordantis memoria derelicta. Nec illa igitur Trinitas, quae nunc non est, imago dei erit: nec ista imago dei est, quae tunc non erit: sed ea est inveniendi in anima hominis, id est rationali, siue intellectuali, imago creatoris, quae immortaliter immortalitati eius est insita. Nam sicut ipsa immortalitas animae secundum quandam modum dicitur. Habet quippe & anima mortem suam, cum vita beata caret, quae vera anima vita dicenda est. Sed immortalis idem nuncupatur, quoniam qualicumque vita, etiam si miser-

rima est nunquam definit vivere. Ita quantum ratio vel intellectus nunc in ea sit sopitus, nunc paruos, nunc magnos appareat, nunquam nisi rationalis & intellectualis est anima humana: ac per hoc si secundum hoc facta est ad imaginem dei, quod uti ratione deum intellectu ad intelligendum & conspiciendum atque profecto ab initio quo esse coepit ista tam magna & mira natura, siue ita obsoleta sit haec imago, ut penes nulla sit, siue obscura atque deformis, siue clara & pulchra sit, semper est. Denique deformitatem dignitatis eius miserans diuina scriptura, Quaequam, inquit, in imagine dei ambulat homo, tamen vane conturbatur: Thesaurizat, & nescit cui congregabit ea. Non itaque imagini dei vanitatem tribueret, nisi deformem cerneret factam, nec tantum valere illam deformitatem, ut auferat quod imago dei est, satis ostendit dicendo, Quaequam in imagine dei ambulat homo. Quapropter ex vtraque parte veraciter pronuntiari potest ista sententia, ut quemadmodum dictum est, Quaequam in imagine dei ambulat homo, tamen vane conturbatur: ita dicatur, Quaequam vane conturbatur homo, tamen in imagine dei ambulat. Quaequam enim magna natura sit, tamen vitari potuit, quia summa non est: & quamquam vitari potuerit, quia summa non est, tamen quia summa natura capax est, & esse particeps potest, magna natura est. Quaequam igitur in hac imagine dei quandam sui generis Trinitatem, adiutante ipso, qui nos fecit ad imaginem suam. Non enim aliter possumus haec salubriter inuestigare, & secundum sapientiam, quae ab illo est, aliquid inuenire: sed ea quae in superioribus libris, & maxime in decimo, de anima humana vel mente diximus, si lectoris vel memoria teneatur atque recolatur, vel diligentia in eiusdem locis, in quibus conscripta sunt, recentiantur, non hic desiderabit prolixior de rei tantae inquisitione sermonem. Inter caetera ergo in libro decimo diximus, Homini mentem nosse semetipsam. Nihil enim tam nouit mens, quam id quod sibi praesto est: nec menti magis quicquam praesto est, quam ipsa sibi. Et alia satis, quantum visum est, adhibuimus documenta, quibus hoc certissime probaremus. Quid itaque dicendum est de infantis mente, ita adhuc paruuli, & in tam magna demerenti rerum ignorantia, ut illius mentis tenebras, mens hominis quae aliquid nouit exhorreat? An etiam ipsa se nosse credenda est, sed intenta nimis in eas res, quas per corporis sensus tanto maiore, quanto nouiore coepit delectatione sentire, non ignorare se potest, sed cogitare se non potest? Quae porro intentione in ista quae foris sunt sensibilia feratur, vel hinc solum conuicti potest: quod lucis huius hauriendae sic auida est, ut si quisquam minus cautus aut nesciens quid inde possit accidere, nocturnum lumen posuerit ubi iacet infans, in ea parte ad quam iacentis oculi possint retorqueri, nec certum possit inflecti, sic eius inde non remoueatur aspectus, ut nonnullis ex hoc etiam strabones fieri nouerimus, eam formam tenentibus oculis, quam teneris & mollibus consuetudo quodammodo infixit. Ita & in alios corporis sensus, quantum finit illa aetas, intentione se quasi coarctant animae paruulorum, ut quicquid per carnem offendit aut allicit, hoc solum abhorreat vehementer aut appetant: sua vero interiora non cogitent, nec possint admoneri ut hoc faciant: quia nondum admonentis signa nouerunt, ubi praecipuum locum verba obtinent, quae sicut alia prorsus nesciunt. Quod autem aliud sit non se nosse, aliud non se cogitare, iam in eodem volumine ostendimus. Sed hanc artem omitteremus, si quis...

* Aliter aditur. Huius exempli fides, quae nunc in anima nostra est, velut illud semper est. Infra cap. 8. Psalm. 38.

Generis

Cap. 7.

Infantiam mens an se nouerit. Cap. V.

Strabones vnde fieri solent.

Sup. li. 10. c. 9.

G^uar nec interrogari potest quid in se agatur, & nos ipsi eius valde oblitum sumus. Hinc tantum certos nos esse suffecerit, quod cum homo de animi sui natura cogitare potuerit, atque inuenire quod verum est, alibi non inueniet, quam penes seipsum. Inueniet autem non quod nesciebat, sed vnde non cogitabat. Quid enim scimus, si quod est in nostra mente nescimus, cum omnia quae scimus, non nisi mente scire possimus? Tanta est tamen cogitationis vis, ut nec ipsa mens quodammodo se in conspectu suo ponat, nisi quando se cogitat: ac per hoc ita nihil in conspectu mentis est, nisi vnde cogitatur, ut nec ipsa mens, qua cogitatur quicquid cogitatur, aliter possit esse in conspectu suo, nisi seipsam cogitando. Quomodo autem quando se non cogitat in conspectu suo non sit, cum sine seipsa nunquam esse possit, quasi aliud sit ipsa, aliud conspectus eius, inuenire non possum. Hoc quippe de oculo corporis non absurde dicitur. Ipse quippe oculus loco suo fixus est in corpore, aspectus autem eius in ea quae extra sunt tenditur, & vsque in sidera extenditur. Nec est oculus in conspectu suo, quandoquidem non conspicit seipsum, nisi in speculo obiecto, vnde iam locuti sumus. Quod non fit vti que, quando se mens in suo conspectu sui cogitatione constituit. Nunquid ergo alia sui parte aliam partem suam videt, cum se conspiciat cogitando, sicut aliis membris nostris, qui sunt oculi, alia membra nostra conspiciamus, quae in nostro possunt esse conspectu? Quid dici absurdius vel sentiri potest? Vnde igitur aufertur mens, nisi a seipsa, & vbi ponitur in conspectu suo, nisi ante seipsam? Non ergo ibi erit vbi erat, quando in conspectu suo non erat: quia hic posita, inde sublata est. Sed si conspicienda migrabit, conspectura vbi manebit? An quasi germinatur? ut & illic sit & hic, id est & vbi conspiciere, & vbi conspici possit: ut in se sit conspiciens, ante se conspiciua? Nihil horum nobis veritas consulta respondet, quoniam quando isto modo cogitamus, non nisi corporum fictas imagines cogitamus, quod mentem non esse paucis certissimum est mentibus, a quibus potest de hac re veritas consuli, Proinde restat, ut aliquod pertinens ad eius naturam sit conspectus eius, & in eam quando se cogitat, non quasi per loci spatium, sed incorporea conuersione reuocetur. Cum vero non se cogitat, non sit quidem in conspectu suo, nec de illa suus formetur obtutus, sed tamen nouerit se tanquam ipsa sit sibi memoria sui. Sicut multarum disciplinarum peritus ea quae nouit, eius memoria continentur, nec est inde aliquid in conspectu mentis eius, nisi vnde cogitat, cetera in arcana quadam notitia sunt recondita, quae memoria nuncupatur. Ideo Trinitatem sic commedabamus, ut illud vnde formatur cogitantis obtutus, in memoria poneremus: ipsam vero conformacionem tanquam imaginem quae inde imprimitur, & illud quo vtrunq; coniungitur amorem seu voluntatem. Mens igitur quando cogitatione se conspiciat, intelligit se & se cognoscit: gignit ergo intellectum hunc, & cognitionem suam. Res quippe incorporea intellecta conspiciatur, & intelligendo cognoscitur. Nec ita sane gignit istam notitiam suam mens, quando cogitando intellectam se conspiciat, tanquam sibi ante incognita fuerit. Sed ita sibi nota erat, quemadmodum nota sunt res quae memoria continentur, etiam si non cogitentur, quoniam dicimus hominem nosse literas, etiam cum de aliis rebus non de literis cogitat. Haec autem duo gignens & genitum, dilectione tertia copulantur, quae nihil est aliud quam voluntas fruendum aliquid appetens vel tenens. Ideoque etiam illis tribus nominibus insinuandam mentis putauimus

Trinitatem, memoria, intelligentia, voluntate. Sed quoniam mentem semper sui meminisse, semperque seipsam intelligere & amare, quauis non semper se cogitare disceret ab eis quae non sunt quod ipsa est, circa eiusdem libri decimi finem diximus: quarendum est quonam modo ad cogitationem pertineat intellectus: notitia vero cuiusque rei, quae inest menti, etiam quando non de ipsa cogitatur, ad solam dicatur memoriā pertinere. Si enim hoc ita est, non habebat haec tria, ut & sui meminisset, & se intelligeret, & amaret: sed meminerat tantum sui, & postea cum cogitare se cepit, tunc se intellexit atque dilexit. Quapropter diligentius illud consideremus exemplum quod adhibuimus, ut ostenderetur aliud esse rem quamque non nosse, aliud non cogitare: fierique posse, ut noverit homo aliquid quod non cogitat, quando aliunde non inde cogitat. Duarum ergo vel plurium disciplinarum peritus, quando vnam cogitat, aliam vel alias etiam si non cogitat, nouit tamen. Sed nunquid recte possumus dicere, iste musicus nouit quidem Musicam, sed nunc eam non intelligit, quia eam non cogitat: intelligit autem nunc Geometriam, hanc enim non cogitat: Absurda est quantum apparet ista sententia. Quid etiam illa, si dicamus, iste musicus amat quidem Musicam, sed nunc eam non amat quando eam non cogitat: amat autem nunc Geometriam, quoniam nunc ipsam cogitat, nonne similiter absurda est? Rectissime vero dicimus. Iste quem perspicis de Geometria disputantem, etiam perfectus est musicus: nam & meminit disciplinae eius & intelligit eam & diligit, sed quauis eam nouerit & amet, nunc illam non cogitat, quoniam Geometriam de qua disputat cogitat. Hinc admonemur esse nobis in abdito mentis quarundam rerum quasdam notitias, & tunc quodammodo procedere in medium, atque in conspectu mentis velut apertius consistui, quando cogitantur, Tunc enim seipsa mens, & meminisse, & intelligere, & amare inuenit, etiam vnde non cogitabat, quando aliud cogitabat. Sed vnde diu non cogitauerimus, & vnde cogitare nisi commoniti non valeamus, id nos nescio quo eodemque miro modo, si potest dici, scire nescimus. Denique recte ab eo qui commemorat, ei cui commemorat dicitur: Scis hoc, sed scire te nescis. Commemorabo & inuenies te scientem quod te nescire putaueras. Id agit & litera quae de his rebus conscripta sunt, quas res duce ratione veras esse inuenit lector: non quas veras esse credit ei qui scripsit, sicut legitur historia, sed quas veras esse etiam ipse inuenit, siue apud se, siue in ipsa mentis luce veritate. Qui vero nec admonitus valet ista contueri, magna caecitate cordis, tenebris ignorantiae demersus est altius, & mirabiliori diuina ope indiget, ut possit ad veram sapientiam peruenire. Propter hoc itaque volui de cogitatione adhibere quaecunque documentum, quo posset ostendi quomodo ex iis quae memoria continentur recordantis acies informetur, & tale aliquid gignatur vbi homo cogitat, quale in illo erat vbi ante cogitationem meminerat: quia facilius dignoscitur quod tempore accedit, & vbi parens prolem spatio temporis antecedit. Nam si nos referamus ad interiore mentis memoriam qua sui meminit, & interiore intelligentiam qua se intelligit, & interiore voluntatem qua se diligit, vbi haec tria simul sunt, & simul semper fuerunt ex quo esse ceperunt, siue cogitarentur, siue non cogitarentur, videbitur quidem imago illius trinitatis & ad solam memoriam pertinere. Sed quia ibi verbum esse sine cogitatione non potest: Cogitamus enim omne quod dicimus, etiam illo interiore verbo quod ad nullius gen-

K
Supra li. io. cap. ii.

Habit' est in animo, etiam si dicitur a quo. Cap. VII. Supra. li. io. cap. 6.

L

Fidei trinitatis vestigiū, quomodo seruat Trinitatem. C. VIII. 1. sen. di. 3. ca. nunc vero.

Supra lib. io. cap. 4.

Cap. 7. & 8.

Cap. 20.

A^tis pertinet linguam: in tribus potius illis imago ista cognoscitur, memoria scilicet, intelligentia, voluntate. Haec autem nunc dico intelligentiam qua intelligimus cogitantes: id est, quando eis repertis quae memoriae praesto fuerant, sed non cogitabantur, cogitatio nostra formatur: & eam voluntatem, siue amorem, vel dilectionem, quae istam prolem parentemque coniungit, & quodammodo vtrique communis est. Hinc factum est ut etiam per exteriora sensibilia quae per oculos carnis videntur, legentium ducerem tarditatem, in vndecimo scilicet libro: atque inde cum eis ingrederer ab hominis interioris eam potentiam qua ratiocinatur de temporalibus rebus, differens illam principaliter dominantem qua contemplamur aeternas: atque id duobus voluminibus egi, duodecimo vtrunque discernens, quorum vnum est superius, alterum inferius, quod superiori esse subditum debet. Tertio decimo autem de munere inferioris qua humanarum rerum scientia salubris continetur, ut in hac temporali vita id agamus quo consequamur aeternam, quanta potui veritate ac breuitate disserui: quandoquidem rem tam multiplicem atque copiosam, multorum atque magnorum disputationibus multis magnisque celebratam, vno strictam volumine inclusi, ostendens etiam in ipsa Trinitatem, sed nondum quae dei sit imago dicenda. Nunc vero ad eam iam peruenimus disputationem, vbi principale mentis humanae, quo nouit deum vel potest nosse, considerandum suscepimus, ut in eo reperiamus imaginem dei. Quauis enim mens humana non sit eius naturae cuius est deus, imago tamen naturae eius qua natura melior nulla est, ibi quaerenda & inuenienda est in nobis, quo etiam natura nostra nihil habet melius: sed prius mens in seipsa consideranda est antequam sit particeps dei, & in ea reperienda est imago eius. Diximus enim eam etiam amissa dei participatione obsoletam, atque deformem, dei tamen imaginem permanere. Eo quippe ipso imago eius est, quo eius capax est, eiusque particeps esse potest, quod tam magnum bonum nisi per hoc quod imago eius est, intelligi non potest. Ecce ergo mens meminit sui, intelligit se, diligit se: hoc si cernimus, cernimus Trinitatem, nondum quidem deum, sed iam imaginem dei. Non forinsecus accepit memoria quod teneret, nec foris inuenit quod aspiceret intellectus, sicut corporis oculus. Nec ista duo, velut formam corporis, & eam quae inde facta est in acie conuertitur, voluntas foris iunxit: nec imaginem rei quae foris visa est, quodammodo raptam & in memoria reconditam cogitatio cum ad eam conuerteretur, inuenit, & inde formatus est recordantis obtutus, iungente vtrunque tertia voluntate: sicut in eis ostendebamus Trinitatibus fieri, quae in rebus corporalibus reperiebantur, vel ex corporibus per sensum corporis introrsus quodammodo trahebantur: de quibus omnibus in libro vndecimo disseruimus. Nec sicut fiebat vel apparebat, quando de illa scientia differabamus, iam in hominis interioris operibus constituta, quae distinguenda sunt a sapientia. Vnde quae sciuntur, velut aduentitia sunt in animo, siue cognitione historica illata, ut sunt facta & dicta, quae tempore peraguntur & transeunt, vel in natura rerum ea quae locis & regionibus constituta sunt, siue in ipso homine quae non erant oriuntur, aut aliis docentibus, aut cogitationibus propriis sicut fides quam plurimum in libro decimo tertio commendauimus: sicut virtutes, quibus si vere sunt in hac mortalitate, ideo bene viuunt, ut beate in illa quae diuinitate promittitur immortalitate viuatur. Haec atque huiusmodi habent in tempore ordinem suum, in

quo nobis Trinitas memoriae visionis & amoris facilius apparebat: nam quadam eorum praueeniunt cognitionem discendum. Sunt enim cognoscibilia, & antequam cognoscantur, siue cognitione in discendum gignunt. Sunt autem vel in locis suis, vel quae tempore praeterierunt: quauis quae praeterierunt, non ipsa sunt, sed eorum quaedam signa praeteritorum, quibus visis vel auditis, cognoscantur fuisse atque transisse. Quae signa vel in locis sita sunt, sicut monumenta mortuorum, & quaecunque similia: vel in literis fide dignis, sicut est omnis grauis & approbatae auctoritatis historia: vel in animis eorum, qui ea iam nouerunt: eis quippe iam nota, & aliis vti que sunt noscibilia, quorum scientiam praueenerunt, & qui ea nosse, illis quibus nota sunt docentibus, possunt. Quae omnia quando discuntur, quadam faciunt Trinitatem, specie sua quae noscibilis fuit, etiam antequam nosceretur, eique adiuncta cognitione dicentis, quae tunc esse incipit quando discitur, ac tertia voluntate quae vtrunque coniungit. Et cum cognita fuerint, alia Trinitas, dum recolluntur, fit iam interius in ipso animo, ex iis imaginibus quae cum discerentur sunt impressa in memoria, & informatione cogitationis ad ea conuerso recordantis aspectu, & ex voluntate quae tertia duo ista coniungit. Ea vero quae oriuntur in animo vbi non fuerunt, sicut fides, & cetera huiusmodi, & si aduentitia videntur, cum doctrina inferuntur, non tamen foris posita vel foris perfecta sunt, sicut illa quae creduntur, sed intus omnino in ipso animo esse ceperunt. Fides enim non est quod creditur, sed qua creditur: & illud quod creditur, illa conspiciatur. Tamen quia esse cepit in animo, qui iam erat animus antequam ista esse cepisset, aduentitium quiddam videtur, & in praeteritis habebitur, quando succedete specie iam esse desiterit: aliamque nunc Trinitatem facit per suam praesentiam, retenta, conspecta, dilecta: aliam tunc facit per quoddam sui vestigiū, quod in memoria praeteriens dereliquerit, sicut iam supradictum est. Vtrum autem tunc etiam virtutes, quibus in hac mortalitate bene viuunt, quia & ipsae incipiunt esse in animo, qui cum sine illis prius esset, tamen animus erat, desinant esse cum ad aeterna perduxerint, nonnulla quaestio est. Quibusdam enim visum est desituras: & de tribus quidem, prudentia, fortitudine, temperantia, cum hoc dicitur, non nihil dici videtur. Iustitia vero immortalis est, & magis tunc perficietur in nobis, quam esse cessabit. De omnibus tamen quatuor magnus auctor eloquentiae Tullius in Hortensio dialogo disputans: Si nobis, inquit, cum ex hac vita migrauerimus, in beatorum insulis immortale aeuum, ut fabulae ferunt, degere liceret, quid opus esset eloquentia, cum iudicia nulla fierent, aut ipsis etiam virtutibus: nec enim fortitudinis egeremus, nullo proposito aut labore aut periculo, nec iustitia, cum esset nihil quod appeteret alicui, nec temperantia quae regeret eas quae nulla essent libidines: nec prudentia quidem egeremus nullo delectu proposito bonorum & malorum. Vna igitur esse semus beati cognitione naturae & scientiae, qua sola etiam deorum est vita laudanda. Ex quo intelligi potest, cetera necessitatis esse, vnum hoc voluntatis. Ita ille tantus. Orator, cum Philosophiam predicaret, recolens ea quae a Philosophis acceperat, & praclare ac suauiter explicans, in hac tantum vita, quam videmus eruntis & erroribus plenam, omnes quatuor necessarias dixit esse virtutes: nullam vero earum, cum ex hac vita emigrauerimus, si liceat ibi viuere vbi viuunt beate: sed bonos animos sola beatos esse cognitione & scientia, hoc est contemplatione naturae, qua nihil est melius & amabilius: ea est natura,

Quo mens seipsam intelligat. Cap. VI.

Supra lib. 4. cap. 3. & 9.

germinatur

antequam in illo ita esse. &c.

sen. dist. 33. cap. 1. An & ceterae virtutes desinant in futura vita. Cap. IX.

appetere tur alieni.

sen. d. 33. c. 1. 3. sen. d. 33. c. 1.

G que creant omnes ceteras, instituitque naturas. Cui regenti esse subditum, si iustitiae est, immortalis est omnino iustitia: nec in illa esse beatitudine desinet, sed talis ac tanta erit, ut perfectior & maior esse non possit. Fortassis & aliae tres virtutes, prudentia sine vilo iam periculo erroris, fortitudo sine molestia tolerandorum malorum, temperantia sine repugnatione libidinum, erunt in illa felicitate: ut prudentiae sit nullum bonum deo praepone-re vel aequare, fortitudinis ei firmissime coherere, temperantiae nullo defectu noxio delectari. Nunc autem quod agit iustitia in subueniendo miseris, quod prudentia in praecauendis insidiis, quod fortitudo in perferendis molestiis, quod temperantia in coercendis delectationibus prauis, non ibi erit, ubi nihil omnino mali erit: ac per hoc ista virtutum opera, quae huic mortali vitae sunt necessaria, sicut fides ad quam referenda sunt, in praeteritis habebuntur: & aliam nunc faciunt Trinitatem, cum ea praesentia tenemus, aspiciamus, amamus: aliam tunc factura sunt, cum ea non esse, sed fuisse per quaedam eorum vestigia, quae praeterendo in memoria derelinquent, reperimus: quia & tunc Trinitas erit, cum illud quaecumque vestigium & memoriter retinebitur, & agnosceretur veraciter, & hoc vtrumque tertia voluntate iungetur.

H Quae memoria in mens venerit in ipsam Cap. X. In omnium istarum, quas commemorauimus, temporalium rerum scientia, quaedam cognoscibilia cognitionem interpositione temporis antecedunt: sicut sunt ea sensibilia, quae iam erant in rebus, antequam cognoscerentur: vel ea omnia, quae per historiam cognoscuntur. Quaedam vero simul esse incipiunt, velut si aliquid visibile, quod omnino non erat, ante nostros oculos oriatur, cognitione nostram utique non praecedat: aut si aliquid sonet, ubi adest auditor, simul profecto incipiunt esse, simulque desinunt, & sonus & eius auditus. Veruntamen siue tempore praecedentia, siue simul esse incipientia cognoscibilia cognitionem gignunt, non cognitione gignuntur. Cognitione vero facta, cum ea quae cognouimus, posita in memoria recordatione reuisuntur, quis non videat priorem esse tempore in memoria retentione, quam in recordatione visionem, & huius vtriusque tertia voluntate iunctione? Porro autem in mente non sic est, neque enim aduentitia sibi ipsa est, quasi ad seipsam quae iam erat, venerit aliunde eadem ipsa quae non erat: aut non aliunde venerit, sed in seipsa quae iam erat, nata sit ea ipsa quae non erat: sicut in ipso homine quae non erant oriuntur, aut aliis docentibus, aut cogitationibus propriis: sicut fides, sicut virtutes, sicut in mente, quae iam erat, oritur fides quae non erit. Aut post cognitionem sui recordando seipsam velut in memoria sua constitutam videt, quasi non ibi fuerit antequam seipsam cognosceret: cum profecto ex quo esse coepit nunquam sui meminisse, nunquam se intelligere, nunquam se amare destiterit, sicut iam ostendimus: ac per hoc quando ad seipsam cognitione conuertitur, fit Trinitas, in qua iam & verbum possit intelligi. Formatur quippe ex ipsa cognitio voluntate vtrumque iungente. Ibi ergo magis agnosceda est imago quam quaerimus. Sed dicit aliquis: Non est ista memoria, qua mens sui meminisse perhibetur, quae sibi semper est praesens. Memoria enim praeteritorum est, non praesentium: nam quidam cum de virtutibus agerent, in quibus est etiam Tullius, in tria ista prudentiam diuiserunt, memoriam, intelligentiam, providentiam: Memoriam scilicet praeteritis, intelligentiam praesentibus, providentiam rebus tribuentibus futuris, quam non habet certam, nisi praesentium futurorum, quae non est munus hominum, nisi detur desuper, ut Prophetis. Vnde scriptura sapientiae de homi-

nibus aens, Cogitationes, inquit, mortalium timida, & incerta prouidentiae nostrae. Memoria vero de praeteritis, & intelligentia de praesentibus certa est, sed praesentibus utique corporalibus rebus: nam corporales corporaliū praesentes sunt aspectibus oculorum. Sed qui dicit memoriam non esse praesentium, attendat quemadmodum dictum sit in ipsis secularibus literis, ubi maioris fuit curae verborum integritas quam veritas rerum: Nec talia passus Vlysses oblitusve sui est Ithacus, discrimine tanto. Virgilius enim cum sui non oblitum diceret Vlysem, quid aliud intelligi voluit, nisi quod meminisset sui: Cū ergo sibi praesens esset, nullo modo sui meminisset nisi ad res praesentes memoria pertineret. Quapropter sicut in rebus praeteritis ea memoria dicitur, quae fit ut valeant recolere & recordari: sic in re praesenti quod sibi est mens, memoria sine absurditate dicenda est, quae sibi praesens est ut sua cogitatione possit intelligi & vtriusque sui amore coniungi.

Hac igitur Trinitas mentis non propterea dei est imago, quia sui meminit mens & intelligit ac diligit se, sed quia potest etiam meminisse & intelligere & amare a quo facta est. Quod cum facit, sapiens ipsa fit. Si autem non facit, etiam cum sui meminit, seseque intelligit ac diligit stulta est. Meminit itaque dei sui ad cuius imaginem facta est, eumque intelligat atque diligit. Quod ut breuius dicam, colat deum non factum, cuius ab eo capax est facta, & cuius particeps esse potest propter quod scriptum est, Ecce dei cultus est sapientia: & non sua luce sed summa illius lucis participatione sapiens erit, atque ubi aeterna ibi beata regnabit. Sic enim dicitur ista hominis sapientia, ut etiam dei sit. Tunc enim vera est, nam si humana est, vana est. Verum non ita dei, quia sapiens est deus, Neque enim participatione sui sapiens est, sicut mens participatione dei. Sed quemadmodum dicitur iustitia dei, non solum quia ipse iustus est, sed quia dat homini cum iustificat impium, quem commendans Apostolus, ait de quibusdam: Ignorantes enim dei iustitiam, & suam iustitiam volentes constituit, iustitia dei non sunt subiecti: sic etiam dici potest de quibusdam: Ignorantes dei sapientiam, & suam volentes constituit, sapientia dei non sunt subiecti. Est igitur natura non facta, quae fecit omnes ceteras magnas paruasque naturas eis quas fecit sine dubitatione praestantior: ac per hoc etiam de qua loquimur rationali & intellectuali, quae hominis mens est ad eius qui eam fecit imaginem facta. Illa autem ceteris natura praestantior deus est. Et quidem non longe positus ab vnoquoque nostrum, sicut Apostolus dicit adiungens: In illo enim viuimus & mouemur & sumus. Quod si secundum corpus diceret, etiam de isto corporeo mundo posset intelligi. Nam & in illo secundum corpus viuimus mouemur & sumus. Vnde secundum mentem quae facta est ad eius imaginem, debet hoc accipi excellentiore quodam, eodemque non vni sibi, sed intelligibili modo. Nam quid non est in ipso de quo diuine scriptum est: Quoniam ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia: Proinde si in ipso sunt omnia, in quo tandem possunt viuere quae viuunt, & moueri quae mouentur, nisi in quo sunt? Non tamen omnes cum illo sunt eo modo quo ei dictum est: Ego semper tecum. Nec ipse cum omnibus eo modo quo dicimus: Dominus vobiscum. Magna itaque hominis miseria est cum illo non esse, si ne quo non potest esse. In quo enim est, proculdubio sine illo non est: & tamen si eius non meminit, eumque non intelligit, nec diligit, cum illo non est. Quod autem quisque penitus obliuiscitur, nec commoueri eius utique potest.

De visibilibus rebus ad hanc rem sumamus exemplum.

K Sapient. 9.

T in corporalibus.

Virgilius.

A deo felix cognitio. Cap. XII. i. sen. di. 3. c. Rursum ista.

L

Iob. 28.

Roma. 10.

M

Acto. 17.

Roma. 11.

Psal. 71.

Quo dei re-miniscimur. Cap. XIII.

A plium. Dicit tibi quispiam quem non recognoscis: Nostri me, & ut commoneat, dicit ubi, quando, quomodo tibi innotuerit: omnibusque adhibitis signis quibus in memoriam reuocaris, si non recognoscis, ita iam oblitus es, ut omnis illa notitia penitus deleta sit animo: nihilque aliud restat nisi ut credas ei qui tibi hoc dicit, quod aliquando eum noueras: aut ne hoc quidem, si fide dignus tibi esse qui loquitur non videtur. Si autem reminisceris, profecto redis in memoriam tuam, & in ea inuenis quod non fuerat penitus obliuione deletum. Redeamus ad illud propter quod adhibuimus humanae conuersationis exemplum. Inter cetera Psalmus nonus: Conuertantur, inquit, peccatores in infernum, omnes gentes quae obliuiscuntur deum. Porro autem vicesimus primus: Commemorabuntur, inquit, & conuertentur ad dominum vniuersi fines terrae. Non igitur sic erant oblitae istae gentes deum, ut eius nec commemorata recordarentur. Obluiscendo autem deum tanquam obliuiscendo vitam suam, conuersae fuerat in mortem: hoc est, in infernum. Commemoratae vero conuertuntur ad dominum tanquam reminiscences reminiscendo vitam suam cuius eas habebat obliuio, id est, cuius oblitae fuerant. Item legitur in nonagesimo tertio: Intelligite nunc qui insipientes estis in populo, & stulti aliquid sapite: Qui plantauit aurem, non audiet: & cetera. Eis enim dictum est, qui deum non intelligendo, de illo vana dixerunt.

B Psal. 93.

Quo beatae animae no-runt seipsas. Cap. XIII.

Deute. 6.

Psal. 10.

C

Psal. 58. Psal. 33.

vt a se quoque ipsa, in ea quae non sunt quod ipsa, & quibus superior est ipsa, infeliciter laboretur per amores, quos non valet vincere, & errores a quibus non videt qua redire. Vnde iam deo miserate poenitens clamat in Psalms: Deseruit me fortitudo mea, & lumen oculorum meorum non est mecum. Non sane in his tantis infirmitatibus & erroribus malis amittere potuit naturalem memoriam, intellectum & amorem sui, propter quod merito dici potuit quod supra commemorauimus. Quamquam in imagine dei ambulat homo, tamen vane conturbatur: Thesaurizat, & nescit cui congregabit ea. Cur enim thesaurizat, nisi quia fortitudo eius deseruit eum, per quam deum habens, rei nullius indigeret: Et cur nescit cui congregabit ea, nisi quia lumen oculorum eius non est cum eo? Et ideo non videt quod veritas ait: Stulte hac nocte animam tuam repetunt abs te, haec quae praeparasti contra erunt: Veruntamen quia etiam talis in imagine ambulat homo, & habet memoriam & intellectum & amorem sui, hominis mens: si ei manifestaretur quod vtriusque habere non posset, & vnum e duobus permitteretur eligere, alterum perditurus, aut thesauros quos congregauit, aut mentem: quis usque adeo non habet mentem, vt thesauros mallet habere quam mentem? Thesauri enim mentem possunt plerumque subvertent: mens quae non thesauris subvertitur, sine vllis thesauris facilius & expeditius potest viuere. Quis vero vllis thesauros, nisi per mentem poterit possidere: Si enim puer infans, quauis ditissimus natus, cum sit dominus omnium quae iure sunt eius, nihil possidet mente sopita, quoniam tandem modo quisquam quicquam mente possidebit amissa? Sed de thesauris quid loquor, quod eis quilibet hominum, si talis optio proponatur, mauult carere quam mente: cum eos nemo praeponat, nemo comparet luminibus corporis, quibus non ut aurum raris quisque homo, sed omnis homo possidet caelum: per lumina enim corporis quisque possidet quicquid libenter videt. Quis ergo si tenere vtrumque non possit, & alterutrum cogitauerit amittere, non thesauros quam oculos malit, & tamen si ab eo simili conditione quaxratur, vtrum oculos malit amittere, an mentem, quis mente non videat eum oculos malle quam mentem? Mens quippe sine oculis carnis humana est, oculi autem carnis sine mente belui sunt. Quis porro non hominem se malit esse etiam carne caecum quam beluam videntem? Hac dixi, vt etiam tardiores, quantis breuiter commouerentur a me, in quorum oculos vel aures haec littera peruenerint, quantum mens diligat seipsam, etiam infirma & errans, male diligendo atque sectando quae sunt intra ipsam: Diligere porro seipsam non posset, si se omnino nesciret, id est, si sui non meminisset, nec se intelligeret, quia in se imagine dei tam potens est, vt ei cuius imago est valeat haerere. Sic enim ordinata est naturarum ordine, non locorum, vt supra illam non sit nisi ille. Denique cum illi penitus adhæserit, vnus erit spiritus. Cui rei attestatur Apostolus dicens, Qui autem adhæret domino, vnus spiritus est: accedente quidem ista ad participationem naturae veritatis & beatitudinis illius, non tamen crescente illo in natura, veritate & beatitudine sua. In illa itaque natura cum feliciter adhæserit, immutabiliter viuet & immutabile videbit omne quod viderit. Tunc sicut ei diuina scriptura promittit, sciatibitur in bonis desiderium eius, bonis immutabilibus, ipsa Trinitate deo suo cuius imago est: & ne vspia deinceps violetur, erit in abscondito vultus eius, tanta vbertate eius impleta, vt eam nunquam peccare delectet. Seipsam vero nunc quando videt, non aliquid immutabile videt.

Psal. 37.

Supra ca. 4.

Psal. 38.

Luc. 22.

E

F

1. Corin. 6.

Psal. 104.

quam quaerenda. An & praesentium sit memoria. Cap. XI. i. sen. di. 3. ca. voluntas mea

G dicat, sed ex illa noua Academia, ubi ei dubitare etiam de rebus manifestissimis placuit, ista sententia redolebat. A philosophis autem sicut ipse constitit maximis longè que clarissimis, aternos animos esse acceperat. Aeterni quippe animi non inconuenienter hac exhortatione excitantur, ut in suo cursu reperiantur, cum uenerit uitæ huius extremum, id est in ratione & inuestigandi cupiditate, minùsque se admisceant atque implicent hominum uitii & erroribus, ut eis facilius sit regressus ad deum. Sed iste cursus qui constituitur in amore atque inuestigatione ueritatis, non sufficit miseris, id est hominibus, cum ista sola ratione mortalibus sine fide mediatoris. Quod in libris superioribus huius operis, maxime in quarto & tertio decimo, quantum potui demonstrare curauit.

DIVI AVRELI AVGVSTINI
Episcopi Liber quintusdecimus
de Trinitate.

Supra mēte
deus. Cap. I.

H

VOLENTES in reb⁹ que facte sunt ad cognoscendum eum a quo facte sunt, exercere lectorem, iam peruenimus ad eius imaginem quod est homo, in eo quo ceteris animalibus antecellit, id est ratione vel intelligentia, & quicquid aliud de anima rationali vel intellectu dicitur potest, quod pertinet ad eam rem que mens uocatur vel animus. Quo nomine nonnulli auctores linguæ Latinæ, id quod excellit in homine, & non est in pecore, ab anima que inest & pecori, suo quodam loquendi more distinguunt. Supra hanc ergo naturam si querimus aliquid & uerum querimus, deus est, natura scilicet non creata, sed creatrix. Quæ uerum sit Trinitas, non solum credentibus diuinæ scripturæ authoritati, uerum etiam intelligentibus aliqua si possumus ratione iam demonstrare debemus. Cur autem si possumus dixerim, res ipsa cum queri disputando cæperit, melius indicabit. Deus quippe ipse quem querimus adiuuabit, ut spero, ne sit infructuosus labor noster, & intelligamus quemadmodum dictum sit in Psalmo sacro: Latetur cor querentium dominum, querite dominum & confirmamini, querite faciem eius semper. Videtur enim quod semper queritur, nunquam inueniri: & quomodo iam latetabit, & non potius contristabitur cor querentium, si non potuerint inuenire quod queritur? Non enim ait: Latetur cor inuenientium, sed querentium dominum, & tamen dominum deum inueniri posse dum queritur, testatur Esaias Propheta, dum dicit: Querite dominum, & mox ut inuenieritis inuocate eum: Et cum appropinquauerit uobis, derelinquat impius uias suas, & uir iniquus cogitationes suas. Si ergo queritus inueniri potest, cur dictum est: Querite faciem eius semper. An & inuentus forte querendus est? Sic enim sunt incomprehensibilia requirēda, ne se existimet nihil inuenisse, qui quam sit incomprehensibile quod quærebat, potuerit inuenire. Cur ergo sic querit si incomprehensibile comprehendit esse quod querit, nisi quia cessandum non est quandiu in ipsa comprehensibile rerum inquisitione proficitur, & melior meliorque fit querens tam magnum bonum, quod & inueniendum queritur, & querendum inuenitur? Nam & queritur ut inueniatur dulcius, & inuenitur ut queratur audidius. Secundum hoc accipi potest, quod dictum est in libro Ecclesiastico, dicere sapientiam: Qui me manducant

Deus quomodo
semper queritur
Cap. II.
Psal. 104.

Esa. 55.

Ecclesi. 24.

adhuc esurient, & qui bibunt me adhuc sitient. Manducant enim & bibunt quia inueniunt, & quia esuriunt ac sitiunt adhuc querunt. Fides querit, intellectus inuenit, propter quod ait Propheta: Nisi credideritis, non intelligetis. Et rursus intellectus eum quem inuenit adhuc querit. Deus enim respexit super filios hominum, sicut in Psalmo sacro canitur, ut uideat si est intelligens aut requirens deum. Ad hoc ergo debet homo esse intelligens ut requirat deum. Satis itaque memorati fuimus in iis que deus fecit: ut per ea cognosceretur ipse qui fecit: Inuisibilia enim eius per ea que facta sunt intellecta conspiciuntur. Vnde arguuntur in libro Sapientie, qui de iis que uidentur bona non potuerunt scire eum qui est: neque operibus attendentes agnouerunt artificem, sed aut ignem, aut spiritum, aut citatum aërem, aut gyrum stellarum, aut uolentiam aquarum, aut luminaria cæli, rectores orbis terrarum deos putauerunt, quorum quidem si specie delectati hæc deos putauerunt, sciant quanto dominator eorum melior est. Speciei enim generator ea creauit. Aut si uirtutem & operationem eorum mirati sunt, intelligant ab his quanto qui hæc constituit fortior est. A magnitudine enim speciei & creaturæ cognoscibiliter poterat creator uideri. Hæc de libro Sapientie propterea posui, ne me fidelium quispian frustra & inaniter existimet in creatura prius per quasdam sui generis Trinitates quodammodo gradatim, donec ad mentem hominis peruenirem, quæ fuisse indicia summæ illius Trinitatis, quam querimus cum deum querimus. Sed quoniam differendi & ratiocinandi necessitas per quatuordecim libros multa nos dicere compulit, quæ cuncta simul aspicere non ualemus, ut ad id quod apprehendere uolumus, ea celebri cogitatione referamus: faciam quantum domino adiuuante potero, ut quicquid in singulis uoluminibus ad cognitionem disputatione perduxit, remota disputatione breuiter congeram, & tanquam sub uno mentis aspectu, non quemadmodum res quæque per se uisæ, sed ipsa que per se uisæ sunt ponam: ne tam longe sint a præcedentibus consequentia, ut obliuionem præcedentium faciat inspectio consequentium: aut certe si fecerit, cito possit quod exciderit relegendo recolligi. In primo libro secundum scripturas sacras unitas & æqualitas summæ illius Trinitatis ostenditur. In secundo & tertio & quarto eadem: sed de filij missione & spiritu sancti diligentem quæstio pertractata, tres libros fecit. Demonstratumque est non ideo minorem mittente qui missus est, quia ille missus, hic missus est, cum Trinitas quæ per omnia æqualis est, pariter quoque in sua natura immutabilis & inuisibilis, & ubique præfens inseparabiliter operetur. In quinto propter eos quibus ideo uidetur non eandem patris & filij esse substantiam, quia omne quod de deo dicitur, secundum substantiam dici putant, & propterea gignere & gigni, uel genitum esse & ingentum, quoniam diuersa sunt, contendunt substantias esse diuersas, demonstratur non omne quod de deo dicitur secundum substantiam dici, sicut secundum substantiam dicitur bonus & magnus, & si quid aliud ad se dicitur: sed dici etiam relatiue, id est non ad se sed ad aliquid quod ipse non est: sicut pater ad filium dicitur, uel dominus ad creaturam sibi seruientem: ubi si quid relatiue, id est ad aliquid quod ipse non est, etiam ex tempore dicitur, sicuti est: Domine refugium factus es nobis, nihil ei accidere quo mutetur, sed omnino ipsum in natura uel essentia sua immutabilem permanere. In sexto quomodo dicitur sit Christus ore Apostolico, dei uirtus &

Esa. 7.

Psal. 119.

Roma. 1.

Sapient. 13.

L

Omnium superiorum librorum epilogus. C. III.

M

Psal. 89.

1. Corin. 15.

Supra lib. 6. ca. 10. 1. sen. dist. 31. ca. non est.

Sup. li. 7. c. 4

Roma. 1.

Atus & dei sapiētia, sic disputatur, ut differatur eadē quæstio diligētius retractanda: utrum a quo est genitus Christus, non sit ipse sapiētia, sed tantum sapiētiæ suæ pater, an sapiētia sapiētiā genuerit. Sed quodlibet horum esset, etiam in hoc libro apparuit trinitatis æqualitas, & nō de⁹ triplex sed trinitas: nec quasi aliquid duplicem esse patrem & filium ad simplicem spiritum sanctum, ubi nec tria plus aliquid sunt quam unum horum. Disputatum est etiam quomodo possit intelligi quod ait Hilarius Episcopus: Aeternitas in patre, species in imagine, uisus in munere. In septimo quæstio que dilata fuerat explicatur, ita ut deus qui genuit filium, nō solum sit pater uirtutis & sapiētiæ suæ, sed etiam ipse uirtus atque sapiētia: Sic & spiritus sanctus. Nec tamē simul tres sunt uirtutes aut tres sapiētiæ, sed una uirtus & una sapiētia, sicut unus deus & una essentia. Deinde quæsitū est, quomodo dicantur una essentia, tres personæ, uel à quibusdam Græcis una essentia, tres substantiæ, & inuicem est elocutionis necessitate dici, ut aliquo uno nomine enūciarentur, cum queritur, quid tres sunt, quos tres esse ueraciter confitemur, patrem scilicet & filium & spiritum sanctum. In octauo ratione etiam reddita intelligentibus clarum est, in substantia ueritatis non solum patrem filio non esse maiorem, sed nec ambo simul aliquid maius esse quam solum spiritum sanctum, aut quolibet duos in eadē trinitate maius esse aliquid quam unum, aut omnes simul tres maius aliquid esse quam singulos. Deinde per ueritatem que intellecta conspiciuntur, & per bonum summum a quo est omne bonum, & per iustitiam propter quam diligitur animus iustus, ab animo etiam nondum iusto, ut natura nō solum incorporalis, uerū etiam incommutabilis quod est deus, quantum fieri potest, intelligeretur admoneri: & per charitatē que in scripturis sanctis deus dicta est, per quam cæpit utique etiam trinitas intelligentibus apparere, sicut amans, & quod amatur, & amor. In nono ad imaginem dei, quod est homo secundum mentem, peruenit disputatione: & in ea quedam trinitas inuenitur, id est, mens & notitia que se nouit, & amor quo se notitiamque suā diligit: & hæc tria æqualia inter se, & unius ostenduntur essentia. In decimo hoc idem diligentius subtiliusque tractatum est, atque ad id perductum, ut inueniretur in mente euidētior trinitas eius, in memoria scilicet & intelligentia & uoluntate. Sed quoniam & hoc compertum est, quod nunquam esse ita potuerit, ut mens non sui meminisset, nō se intelligeret & diligeret, quantum non semper se cogitaret, cum autem se cogitaret, nō se à corporalibus rebus eadem cogitatione discerneret, dilata est de trinitate cuius hæc imago est disputatione, ut in ipsis etiam corporalibus uisus inueniretur trinitas, & distincti in ea lectoris exerceretur intentio. In undecimo ergo electus est sensus oculorum, in quo id quod inuētum est etiam in cæteris quatuor sensibus corporis & non dictum posset agnosci: atque ita exterioris hominis trinitas, primo in iis que cernuntur extrinsecus, ex corpore scilicet quod uidetur, & forma que inde in acie cernentis imprimuntur, & utrunque copulantis intentione uoluntatis, apparuit. Sed hæc tria non inter se æqualia, nec unius esse substantiæ clauerunt. Deinde in ipso animo, ab iis que extrinsecus sensa sunt uelut introducta inuenta est altera trinitas, ubi appareret eadem tria unius esse substantiæ, imaginatio corporis que in memoria est, & inde informatio eū ad eam conuertitur acies cogitantis, & utrumque coniungens intentio uoluntatis. Sed ideo ista trinitas ad exteriorē hominem reperta est pertinere, quia de

corporibus illata est que sentiuntur extrinsecus. In duodecimo discernenda uisa est scientia à sapiētia, & in ea que proprie scientia nūcupatur, quia inferior est, prius quadam sui generis trinitas inquirenda: Quæ licet ad interiorē hominem iam pertineat, nondum tamen imago dei uel appellanda sit uel putanda. Et hoc agitur in tertio decimo per commendationem fidei Christianæ. In quarto decimo autem de sapiētia hominis uera, id est de munere eius in ipsius dei participatiōe donata, que à scientia distincta est, disputatur: Et eō peruenit disputatione, ut trinitas appareat in imagine dei, quod est homo secundum mentem, que renouatur in agnitione dei, secundum imaginem eius qui creauit hominem ad imaginem suam, & sic percipit sapiētiā ubi contemplatō est æternorum. Iam ergo in ipsis rebus æternis incorporalibus & incommutabilibus, in quarum perfecta contemplatione nobis beata, que non nisi æterna est, uita promittitur, trinitatē que deus est inquiramus. Neque enim diuinorum librorum tantummodo auctoritas esse deum prædicat, sed omnis que nos circumstat, ad quam nos etiam pertinemus, uniuersa ipsa rerū natura proclamatur, habere se præstantissimum creatorē, qui nobis mentem rationemque naturalem dedit, qua uidentia non uiuentibus, sensu prædita non sentientibus, intelligentia non intelligentibus, immortalia mortalibus, impotentibus potētia, iniustus iustus, speciosa deformibus, bona malis, incorruptibilia corruptibilibus, immutabilia mutabilibus, inuisibilia uisibilibus, incorporea corporalibus, beata miseris præferēda uideamus. Ac per hoc quoniam rebus creatis creatorem sine dubitatione præponimus, oportet ut est & summe uiuere & cuncta sentire atque intelligere, & mori, corrumpi, mutarique non posse, nec corpus esse, sed spiritum omnium potentissimum, iustissimum, speciosissimum, optimum, beatissimumque fateamur. Sed hæc omnia, que dixi, & quecūque alia simili more locutionis humanae dighe de deo dici uidentur, & uniuersa trinitati que est unius deus, & personis singulis in eadē trinitate conueniunt. Quis enim uel unum deum, quod est ipsa trinitas, uel patrem, uel filium, uel spiritum sanctum audeat dicere, aut non uiuentem, aut nihil sentientem uel intelligentem, aut in ea natura qua inter se prædicantur æquales, quenquam esse eorum mortalem siue corruptibile, siue mutabilem, siue corporeum: aut quisquam ibi neget aliquem potentissimum, iustissimum, speciosissimum, optimum, beatissimum? Si ergo hæc atque huiusmodi omnia, & ipsa trinitas, & in ea singuli dici possunt, ubi aut quomodo trinitas apparebit? Redigam⁹ itaque prius hæc plurima ad aliquam paucitatem, que uita enim dicitur in deo, ipsa est essentia eius atque natura. Non itaque deus uiuit nisi uita, quod ipse sibi est. Hæc autem uita nō talis est qualis inest arbori, ubi nullus est intellectus, nullus est sensus: nec talis qualis inest pecori, habet enim uita pecoris sensum quinque pertitū, sed intellectū habet nullum. At illa uita que deus est sentit atque intelligit omnia, & sentit mēte nō corpore, quia spiritus est deus. Non autem sicut animalia que habet corpora, per corpus sentit deus. Non enim ex anima constat & corpore: Ac per hoc simplex illa natura sicut intelligit sentit, sicut sentit intelligit: idemque sensus qui intellectus est illi. Nec ita ut aliquando esse desinat aut cæperit: Immortalis est enim. Nec frustra de illo dictum est, quod solus habeat immortalitatem: Nam immortalitas eius uere immortalitas est, in cuius natura nulla est commutatio. Ipsa est etiam uera æternitas, qua est immutabilis deus,

Coloss. 1. Natura dei incommutabilis. Ca. III.

E

Quicquid de deo prædicatur, iuxta substantiam prædicatur. Cap. V.

Ioan. 4.

1. Tim. 6.

G deus, sine initio, sine fine, consequenter & incorruptibilis. Vna ergo eademque res dicitur, siue dicatur aternus deus, siue immortalis, siue incorruptibilis, siue immutabilis. Itemque cum dicitur, vivens & intelligens quod est utique sapiens, hoc idem dicitur: Non enim percipit sapientiam qua sit sapiens, sed ipse sapientia est. Et hac vita eademque virtus siue potentia eademque species, qua potens atque speciosus dicitur. Quid enim potestius & speciosius sapientia, quae attingit a fine usque ad finem fortiter, & disponit omnia suaviter? Bonitas etiam atque iustitia, nunquid inter se in natura dei, sicut in eius operibus distant, tanquam duae diversae sint qualitates dei, vna bonitas, alia iustitia? Non utique. Sed quae iustitia ipsa bonitas, & quae bonitas ipsa beatitudo. Incorporalis autem vel incorporeus ideo dicitur deus, ut spiritus credatur vel intelligatur esse, non corpus. Proinde si dicamus, aternus, immortalis, incorruptibilis, immutabilis, vivens, sapiens, potens, speciosus, iustus, bonus, beatus, spiritus, horum omnium novissimum quod posui quasi tantummodo videtur significare substantiam, cetera vero huius substantiae qualitates: sed non ita est in illa ineffabili simplicitate natura. Quicquid enim secundum qualitates illic dici videtur, secundum substantiam vel essentiam est intelligendum. Absit enim ut spiritus secundum substantiam dicatur deus, & bonus secundum qualitatem, sed utrumque secundum substantiam. Sic omnia cetera quae commemoravimus, unde in superioribus libris multam iam diximus. De quatuor igitur primis quae modo a nobis enumerata atque digesta sunt, id est aternus, immortalis, incorruptibilis, immutabilis, vnum aliquid eligamus, quia vnum quatuor ista significat, sicut iam differui, ne per multa distendatur intentio, & illud potius quod positum est prius, id est aternus: hoc faciamus & de quatuor secundis, quae sunt vivens, sapiens, potens, speciosus. Et quoniam vita qualiscumque inest & pecori cui sapientia non inest, duo vero ista, sapientia scilicet atque potentia, ita sunt inter se in homine comparata, ut sancta scriptura diceret: Melior est sapiens quam fortis. Speciosa porro etiam corpora dici solent: vnum ex his quatuor quod eligimus, sapiens eligatur, quantum haec quatuor in deo non inequalia dicenda sunt. Nomina enim quatuor, res autem vna est. De tertiis vero ultimis quatuor, quantum in deo idem sit iustum esse quod bonum, quod beatum, idemque spiritum esse, quod iustum & bonum & beatum esse: tamen quia in hominibus potest esse spiritus non beatus, potest & iustus & bonus, non dum beatus, qui vero beatus est, profecto & iustus & bonus & spiritus est, hoc potius eligamus quod nec in hominibus esse sine illis tribus potest, quod est beatus. Nunc igitur cum dicimus, aternus, sapiens, beatus, haec tria sunt trinitas, quae appellatur deus. Redegimus quidem illa duodecim in istam paucitatem trium, sed eo modo forsitan possumus & haec tria in vnum aliquod horum. Nam si vna eademque res in dei natura potest esse sapientia & potentia, aut vita & sapientia, cur non vna eademque res esse possit in dei natura, aternitas & sapientia, aut beatitudo & sapientia? Ac per hoc sicut nihil intererat vtrum illa duodecim, an ista tria diceremus, quando illa multa in istam redigimus paucitatem: ita nihil interest vtrum tria ista dicamus, an illud vnum in cuius singularitate duo cetera similiter redigi posse monstravimus. Quis itaque disputandi modus, quantum tandem vis intelligendi atque potentia, quae vivacitas rationis, quae acies cogitationis ostenderet, ut alia iam taceam, hoc vnum quod sapientia dicitur deus, quomodo sit trinitas? Neque enim

Sapient. 3.

1. sent. dist. 32. ca. 1.

Sapient. 6.

Quo in ipsa simplicitate dei sit trinitas. Cap. VI.

sicut nos de illo percipimus sapientiam, ita deus de aliquo, sed sua est ipse sapientia: quia non est aliud sapientia eius, aliud essentia, cui hoc est esse quod sapientem esse. Dicitur quidem in scripturis sanctis: Christus dei virtus, & dei sapientia. Sed quemadmodum sit intelligendum, ne patrem filius videatur facere sapientem, in libro septimo disputatum est. Et ad hoc ratio pervenit, ut sic sit filius sapientia de sapientia, quemadmodum lumen de lumine, deus de deo. Nec aliud potuimus invenire spiritum sanctum, nisi & ipsum esse sapientiam, & simul omnes vnam sapientiam, sicut vnum deum, vnam essentiam. Hanc ergo sapientiam quod est deus, quomodo intelligimus esse trinitatem non dixi, sed quomodo credimus: nam hoc inter fideles non debet habere quaestionem, sed si aliquo modo per intelligentiam possumus videre quod credimus, quis iste erit modus? Si enim recolamus ubi nostro intellectui cæperit in his libris trinitas apparere, octavus occurrit. Ibi quippe ut potuimus, disputando erigere tentavimus mentis intentionem ad intelligendam illam præstantissimam immutabilemque naturam, quod nostra mens non est. Quam tamen sic intuebamur, ut nec longe a nobis esset, & supra nos esset, non loco, sed ipsa sui venerabili, mirabilique præstantia, ita ut apud nos esse suo præsentem lumine videretur. In qua tamen nobis adhuc nulla trinitas apparebat, quia non ad eam quærendam in fulgore illo firmam mentis aciem tenebamus: tantum quia non erat aliqua moles, ubi credi oporteret magnitudinem duorum vel trium plus esse quam unius, cernebamus utrumque. Sed ubi ventum est ad charitatem, quae in sancta scriptura deus dicta est, eluxit paululum trinitas, id est amans, & quod amatur & amor. Sed quia lux illa ineffabilis nostrum reuerberabat obtutum, & ei nondum posse contemperari nostrae mentis quodammodo convincebatur infirmitas, ad ipsius nostrae mentis secundum quam factus est homo ad imaginem dei, velut familiarior considerationem, reficiendae laborantis intentionis causa, iter cœptum dispositumque; refleximus. Et inde in creatura quod nos sumus, ut invisibilia dei per ea quae facta sunt conspiceret intellecta possemus, immorati sumus a nono usque ad quartumdecimum librum. Et ecce iam quantum necesse fuerat, aut forte plusquam necesse fuerat, exercitata in inferioribus intelligentia, ad summam trinitatem quae deus est conspiciendam nos erigere volumus, nec valeamus. Num enim sicut certissimas videmus trinitates, siue quae forinsecus de rebus corporalibus sunt: siue cum ea ipsa quae forinsecus senta sunt cogitantur: siue cum illa quae oriuntur in animo, nec pertinent ad corporis sensus, sicut fides, sicut virtutes quae sunt artes agenda vitae, manifesta ratione cernuntur & scientia continentur: siue cum mens ipsa qua novimus quicquid nosse nos veraciter dicimus, sibi cognita est vel se cogitat, siue cum aliquid quod ipsa non est aternum atque incommutabile conspicit. Nunc ergo sicut in his omnibus certissimas videmus trinitates, quia in nobis sunt vel in nobis sunt, cum ista meminimus, aspiciamus, volumus, ita videmus etiam trinitatem deum: quia & illic intelligendo conspiciamus tanquam dicentem, & verbum eius, id est patrem & filium, atque inde procedentem charitatem utrique communem scilicet spiritum sanctum: An trinitates istas ad sensus nostros vel ad animos pertinentes videmus potius quam credimus, deum vero esse trinitatem credimus potius quam videmus: Quod si ita est, profecto aut invisibilia eius per ea quae facta sunt nulla intellecta conspiciamus: aut si illa conspiciamus, non in eis conspiciamus trinitatem,

K
1. sen. distin. 29. ca. 1.
1. Cor. 1.

L

1. Joan. 4.

Gen. 1.

Roma. 1.

M

Ibidem.

A trinitatem, & est illic quod conspiciamus, est quod etiam non conspectum credere debeamus. Conspicere autem nos inimitabile bonum quod nos non sumus, liber octavus ostendit, & quartumdecimus cum de sapientia quae homini ex deo est loqueremur, admonuit. Cur itaque ibi non agnoscimus trinitatem? An haec sapientia quae deus dicitur non se intelligit, non se diligit? Quis hoc dixerit, aut quis est qui non videat, ubi nulla scientia est, nullo modo esse sapientiam? Aut vero putandum est sapientiam quae deus est, scire alia & nescire seipsam, vel diligere alia, nec diligere seipsam: quae si dici siue credi stultum & impium est, ecce ergo trinitas, sapientia scilicet & notitia sui & dilectio sui. Sic enim & in homine invenimus trinitatem, id est mentem & notitiam qua se noverit, & dilectionem qua se diligit. Sed haec tria ita sunt in homine, ut non ipsa sint homo. Homo est enim ut veteres definiunt, animal rationale mortale. Illa ergo excellit in homine, non ipsa sunt homo. Et vna persona, id est singulus quisque homo, habet illa tria in mente. Quod si etiam definiamus hominem, ut dicamus, Homo est substantia rationalis constans ex anima & corpore, non est dubium hominem habere animam quae non est corpus, habere corpus quod non est anima. Ac per hoc illa tria non homo sunt, sed hominis sunt vel in homine sunt. Detracto etiam corpore, si sola anima cogitetur, aliquid eius est mens tanquam caput eius vel oculus vel facies, sed non haec ut corpora cogitanda sunt. Non igitur anima, sed quod excellit in anima mens vocatur. Nunquid autem possumus dicere trinitatem sic esse in deo, ut aliquid dei sit, nec ipsa sit deus? Quapropter singulus quisque homo, qui non secundum omnia quae ad naturam pertinent eius, sed secundum solam mentem imago dei dicitur, vna persona est, & imago est trinitatis in mente. Trinitas vero illa cuius imago est, nihil aliud est tota quam deus, nihil est aliud tota quam trinitas. Nec aliquid ad naturam dei pertinet quod ad illam non pertinet trinitatem, & tres personae sunt vnius essentiae, non sicut singulus quisque homo vna persona. Itemque in hoc magna distantia est, quod siue mentem dicamus in homine, eiusque notitiam & dilectionem, siue memoriam, intelligentiam, voluntatem, nihil mentis meminimus nisi per memoriam, nec intelligimus nisi per intelligentiam, nec amamus nisi per voluntatem. At vero in illa trinitate quis audeat dicere patrem, nec seipsum nec filium nec spiritum sanctum intelligere nisi per filium, vel diligere nisi per spiritum sanctum, per se autem meminisse tantummodo vel sui vel filij vel spiritus sancti eodemque modo filium nec sui nec patris meminisse nisi per patrem, nec diligere nisi per spiritum sanctum, per se autem non nisi diligere & se & patrem & filium: tanquam memoria sit pater & sua & filij & spiritus sancti, filius autem intelligentia & sua & patris & spiritus sancti, spiritus vero sanctus charitas & sua & patris & filij: quis haec in illa trinitate opinari vel affirmare praesumat? Si enim solus sibi filius intelligit, ut intelligentia sit & sibi & patri & spiritus sancto, ad illam reditur absurditatem, ut pater non sit sapiens de seipso sed de filio, nec sapientia sapientiam genuerit, sed ea sapientia pater dicatur sapiens esse quam genuit. Vbi enim non est intelligentia, nec sapientia potest esse, ac per hoc si pater non intelligit ipse sibi, sed filius intelligit patri, profecto filius patrem sa-

Trinitas quae in simplicitate dei est incorruptibilis. Cap. VII.

1. sent. dist. 32. ca. 1.

1. sent. dist. 32. ca. hinc quaestio.

1. sen. distin. 1. cap. post haec quae.

pientem esse facit. Et si hoc est deo esse quod sapere, & ea illi essentia est quae sapientia, non filius a patre quod verum est, sed a filio potius habet patrem essentiam, quod absurdissimum atque falsissimum est. Hanc absurditatem nos in libro septimo discussisse, conuicisse, abiecissemus, certissimum est. Est ergo deus pater sapiens, ea qua ipse sua est sapientia, & filius sapientia patris de sapientia quod est pater, de quo genitus est filius. Quocirca consequenter est & intelligens pater ea qua ipse sua est intelligentia, neque enim esset sapiens qui non esset intelligens: filius autem intelligentia patris de intelligentia genitus quod est pater. Hoc & de memoria non inconuenienter dici potest. Quomodo est enim sapiens qui nihil meminit, vel sui non meminit? Proinde quia sapientia pater, sapientia filius, sicut sibi meminit pater, ita filius: & sicut sui & filij meminit pater, memoria non filij, sed sua: ita sui & patris meminit filius, memoria non patris sed sua. Dilectio quoque ubi nulla est, quis vilium dicat esse sapientiam? Ex quo colligitur ita esse patri dilectionem suam, ut intelligentiam & memoriam suam. Ecce ergo tria illa, id est, memoria, intelligentia, dilectio siue voluntas, in illa summa & immutabili essentia quod est deus, non pater & filius & spiritus sanctus sunt, sed pater solus. Et quia filius quoque sapientia est genita de sapientia, sicut nec pater ei, nec spiritus sanctus ei intelligit, sed ipse sibi, ita nec pater ei meminit, nec spiritus sanctus ei diligit, sed ipse sibi: sua enim est & ipse memoria, sua intelligentia, sua dilectio, sed ita se habere, de patre illi est de quo natus est. Spiritus etiam sanctus quia sapientia est procedens de sapientia, non patrem habet memoriam, & filium intelligentiam, & se dilectionem: neque enim sapientia esset si alius ei meminisset, eique alius intelligeret, ac tantummodo sibi ipse diligeret: sed ipse habet haec tria, & ea sic habet, ut haec ipsa ipse sit. Veritatem ut ita sit, inde illi est unde procedit. Quis ergo hominum potest istam sapientiam qua novit deus ostendit, ita ut nec ea quae dicuntur praeterita, ibi praetereant, nec ea quae dicuntur futura, quasi desint, expectentur ut veniant, sed & praeterita & futura cum praesentibus sint cuncta praesentia, nec singula cogitentur, & ab aliis ad alia cogitando transeatur, sed in vno conspectu simul praesentia sunt vniuersa: quis, inquam, hominum comprehendit istam sapientiam, eandemque prudentiam, eandemque scientiam, quandoquidem a nobis nec nostra comprehenduntur? Ea quippe quae vel sensibus vel intelligentiis nostrae assunt, possumus utrumque conspiceret. Ea vero quae absunt, & tamen assuerunt, per memoriam novimus quae obliti non sumus. Nec ex futuris praeterita, sed futura ex praeteritis, non tamen firma cognitione conuicimus. Nam quaedam cogitationes nostras quas futuras velut manifestius atque certius proximas quasi prospicimus, memoria faciente id agimus, cum agere valeamus quantum valeamus, quae ad ea non videntur quae futura sunt, sed ad praeterita pertinere. Quod licet experiri in eis dictis vel canticis, quorum seriem memoriter reddimus. Nisi enim praevideremus cogitatione quod sequitur, non utique diceremur. Et tamen ut praevideamus, non providentia nos instruit, sed memoria. Nam donec finiatur omne quod dicimus, siue canimus, nihil est quod non prouisum, prospectumque proferatur. Et tamen cum id agimus, non dicimur providenter, sed memoriter canere vel dicere: & qui hoc in multis ita proferendis valent plurimum, non solet eorum providentia, sed memoria praedicari. Fieri ista in animo vel ab animo nostro novimus & certissimi sumus, quomodo autem fiant, quanto attentius

1. sen. di. 32. e. post haec quae

E

volverimus

G voluerimus aduertere, tanto magis noster & sermo succumbit, & ipsa non perditur intentio vt ad liquidū aliquid nostra intelligentia, & si non lingua, pertineat. Et putamus nos vtrum dei prouidentia eadem sit qua memoria & intelligentia, qui non singula cogitando aspiciunt, sed vna aeterna & immutabili atq; ineffabili visione complectitur cuncta quae nouit, tanta metis infirmitate posse comprehendere? In hac igitur difficultate & angustia, libet exclamare ad deum viuū: Mirifica est scientia tua ex me, inualuit, & nō potero ad illā. Ex me quippe intelligo quā sit mirabilis & incomprehensibilis scientia tua, qua me fecisti, quando nec meipsum comprehendere valeo quem fecisti: & tamē in meditatione mea exardescit ignis vt quaram faciem tuam. Semper. Incorporalem substantiam scio esse sapientiam, & lumen esse in quo videntur quae oculis carnalibus non videntur; & tamen vir tantus tamq; spiritalis. Videmus nunc, inquit, per speculum in enigmate, tunc autem facie ad faciem. Quale sit & quod sit hoc speculū si quaramus, profecto illud occurrit quod i speculo nisi imago non cernitur. Hoc ergo facere conati sumus, vt per imaginem hanc quod nos sumus, videremus vtrūq; a quo facti sumus, tanquam per speculum. Hoc significat etiam illud quod ait idem Apostolus: Nos autem reuelata facie gloriā domini speculantes: in eadem imaginem transformamur de gloria in gloriam tanquā a domini spiritu. Speculantes dixit, per speculum videtes, non de specula prospicientes. Quod in Graeca lingua nō est ambiguum, vnde in Latinam translatae sunt Apostolicae litterae: ubi quippe speculum ubi apparent imagines rerum, a specula de cuius altitudine longius aliquid intuemur, etiam sono verbi distat omnino, satisq; apparet Apostolum a speculo, non a specula dixisse, gloriā domini speculantes. Quod vero ait, In eadem imaginem transformamur: vtiq; imaginem dei vult intelligi, eādem dicens, istam ipsam scilicet, id est quā speculamur: quia eadem imago est & gloria dei, sicut alibi dicit, Vir quidem non debet velare caput suum, cum sit imago & gloria dei. De quibus verbis iā in libro duodecimo distulerimus. Transformamur ergo dicit, de forma in formā mutamur, atque transimus de forma obscura in formam lucidam, quia & ipsa obscura imago dei est, & si imago, profecto etiam gloria, in qua homines creati sumus: praestantes ceteris animalibus. De ipsa quippe natura humana dictum est, Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago & gloria dei. Quae natura in rebus creatis excellentissima, cum a suo creatore ab impietate iustificatur, a deformi forma formosam transfertur in formam. Est quippe & in ipsa impietate, quanto magis damnabile vitium, tanto certius natura laudabilis. Et propter hoc addidit, De gloria in gloriam: de gloria creationis, in gloriā iustificationis. Quāuis possit hoc & aliis modis intelligi, quod dictum est, De gloria in gloriam: de gloria fidei in gloriā speciei, de gloria qua filij dei sumus, in gloriam qua similes ei erimus, quoniā videbimus eum sicuti est. Quod vero adiunxit, Tanquā a domini spiritu: ostendit gratia dei nobis cōferri tam optabilis transformationis bonum. Haec dicta sunt propter quod ait Apostolus, nunc per speculum nos videre. Quia vero addidit, in enigmate: multis hoc incongnitum est qui eas litteras nesciunt, in quibus est doctrina quaedam de locutionum modis, quos Graeci tropos vocant, eoque Graeco vocabulo etiam nos utimur pro Latino. Sicut enim schemata vsitatus dicimus quāuis figuras, ita vsitatus dicimus tropos quāuis modos. Singu-

lorum autem modorum siue troporum nomina, vt singula singulis referantur, difficillimum est & insolentissimum. Latine enunciare. Vnde quidam interpretes nostri, quod ait Apostolus, quae sunt in allegoria, nolentes Graecum vocabulum ponere, circūloquendo interpretati sunt dicentes, quae sunt aliud ex alio significantia. Huius autem tropi, id est allegoriae, plures sunt species, in quibus est etiam quod dicitur aenigma. Definitio autem ipsius nominis generalis, omnes etiam species complectatur: necesse est. Ac per hoc sicut omnis equus animal est, non omne animal equus est: ita omne aenigma allegoria est, non omnis allegoria aenigma est. Quid ergo est allegoria, nisi tropus, ubi ex alio aliud intelligitur, quale illud est ad Thessalonicenses: Itaque non dormiamus sicut & ceteri, sed vigilemus & sobrii simus. Nā qui dormiunt nocte dormiunt, & qui inebriantur nocte ebrii sunt: Nos autem qui diei sumus, sobrii simus. Sed haec allegoria non est aenigma: Nam nisi multū tardis iste sensus in promptu est. Aenigma est autē vt breuiter explicem, obscura allegoria, sicuti est: Sanguisuga erant tres* filiae: & quaecunque similia. Sed ubi allegoriam nominauit Apostolus, non in verbis eam reperit, sed in facto, cum ē duobus filiis Abrahae, vno de ancilla, altero de libera, quod non dictum sed etiam factū fuit, duo testamenta intelligenda monstrauit: quod antequam exponeret obscurum fuit, proinde allegoria talis quod est generale nomen posset specialiter aenigma nominari. Sed quia non soli qui eas litteras nesciūt quibus discunt tropi, quarunt quid dixerit Apostolus, nūc in aenigmate nos videre, verū etiam qui sciunt, tamen quod sit illud aenigma ubi nunc videmus nosse desiderant, ex vtroque inuenienda vna est sententia: & ex illo scilicet, quod ait, Videmus nunc per speculum: & ex isto quod addidit, in enigmate: Vna est enim cum tota sic dicitur, Videmus nunc per speculum in aenigmate. Proinde, quantum mihi videtur, sicut nomine speculi imaginem voluit intelligi, ita nomine aenigmati quāuis similitudinem, tamen obscuram, & ad perspiciendū difficilem. Cū igitur speculi & aenigmati nomine quaecunque similitudines ab Apostolo significatae intelligi possint, quae accommodatae sunt ad intelligendum deū, eo modo quo potest, nihil tamen est accommodatius, quā id quod imago eius nō frustra dicitur. Nemo itaque miretur etiam in isto modo videndi qui concessus est huic vitae, per speculum scilicet in aenigmate laborare nos vt quomodocunq; videamus. Nō quippe hic non sonaret aenigmati, si esset facilitas visionis. Est hoc est grandius aenigma, vt non videamus quod nō videre non possumus. Quis enim non videt cogitationem suam? Et quis videt cogitationem suam, non oculis carnalibus dico, sed ipso interiore cōspectu? Quis nō eam videt, & quis eam videt: quandoquidem cogitatio visio est animi quaedam, siue assint ea quae oculis quoque corporalibus videantur, vel ceteris sentiantur sensibus: siue non assint, & eorum similitudines cogitatione cernantur, siue nihil eorum sed ea cogitantur. Quae nec corporalia sunt, nec corporalium similitudines: sicut virtutes & vitia, sicut ipsa denique cogitatio cogitatur: siue illa quae per disciplinas traduntur liberalesq; doctrinas, siue istorum omnium causae superiores atque rationes in natura immutabili cogitatur: siue etiā mala & vana ac falsa cogitemus, vel non cōsentienter sensu, vel errante cōsensu. Sed nūc de iis loquamur quae nota cogitamus & habemus in notitia etiam si non cogitemus, siue ad contemplatiuam scientiam pertineat, quam proprie

Et cogitatio & nūc, & li-
terae verba
sunt & verbi
diuini habet
imaginem.
Cap. X.
ca. 1. & c. 20.

A prie sapientiam dicimus, siue ad actiuam, quam proprie scientiam nuncupandam esse differimus. Simul enim vtrūq; mentis est vnius, & imago dei vna. Cum vero de inferiore distinctius & seorsim agitur, tunc nō est vocanda imago dei, quāuis & tunc in ea nonnulla reperitur similitudo illius trinitatis, quod in tertio decimo volumine ostendimus. Nunc ergo simul de vniuersa sciētia hominis loquimur, in qua nobis nota sunt quaecunq; sunt nota, quae vtiq; vera sunt, alioquin nota non essent. Nemo enim falsa nouit, nisi cum falsa esse nouit. Quod si nouit, verū nouit. Verum est enim quod illa falsa sunt. De his ergo nūc differimus quae nota cogitamus, & nota sunt nobis etiam si non cogitetur a nobis. Sed certe si ea dicere velimus, nisi cogitata nō possumus. Nam & si verba non sonent, in corde suo dicit vtiq; qui cogitat. Vnde illud est in libro sapientiae: Dixerunt apud se cogitantes non recte. Exposuit enim quid sit, dixerunt apud se, cum addidit, cogitantes. Huic simile est in Euangelio, quod quidam Scribae cum audissent a domino dictum paralytico: Confide fili, remittuntur tibi peccata tua: dixerunt intra se, Hic blasphematur. Quid est enim, dixerunt intra se: nisi cogitatio: Deniq; sequitur: Et cum vidisset Iesus cogitationes eorum, dixit: Vt quid cogitatis mala in cordibus vestris? Sic Matthaeus. Lucas autem hoc idem ita narrat: Coeperunt cogitare Scribae & Pharisei, dicentes, Quis est hic qui loquitur blasphemias? Quis potest dimittere peccata, nisi solus deus: Vt cognouit autem cogitationes eorum Iesus, respondens dixit ad illos, Quid cogitatis in cordibus vestris? Quale est in libro sapientiae, dixerunt cogitantes: tale hic est, cogitauerunt dicentes. Et illic enim & hic ostenditur intra se atq; in corde suo dicere, id est cogitando dicere. Dixerunt quippe intra se, & dictum est eis: Quid cogitatis? Et de illo diuite cuius vberis fructus ager attulit, ait ipse dominus: Et cogitabat intra se dicēs, Quaedam ergo cogitationes locutiones sunt cordis, ubi & os eius esse dominus ostendit, cum ait: Non quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem. Vna sententia, duo quaedam hominis ora complexus est, vnum corporis, alterum cordis. Nam vtiq; vnde illi hominem putauerunt inquinari, in os intrat corporis. Vnde autem dominus dixit inquinari hominem, de cordis ore procedit. Ita quippe exposuit ipse quod dixerat. Nā paulo post de hac re discipulis suis, Adhuc & vos, inquit, sine intellectu estis: Nō intelligitis, quia omne quod in os intrat in vētre m vadit & in secessum emittitur: Hic certe apertissime demonstrat os corporis. At in eo quod sequitur os cordis ostendens: Quae autem, inquit, procedūt de ore, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem. De corde enim exeunt cogitationes malae. &c. Quid hac expositione lucidius? Nec tamē quia dicimus locutiones cordis esse cogitationes, ideo nō sunt etiam visiones exortae de notitiā visionibus, quando verae sunt. Foris enim cum per corpus haec fiunt, aliud est locutio, aliud visio. Intus autem cum cogitamus, vtrūq; vnum est. Sicut auditio & visio duo quaedam vnter se distantia in sensibus corporis, in animo autem non est aliud atq; aliud videre & audire: ac per hoc cū locutio foris non videatur, sed potius audiatur, locutiones tamē interiores, hoc est, cogitationes visas dixit a domino sanctum Euangelium non auditas: Dixerunt, inquit, intra se, hic blasphematur. Deinde subiunxit: Et cū vidisset Iesus cogitationes eorum. Vidit ergo quod dixerunt, Vidit enim cogitationes sua cogitationes eorum, quas illi solos se putabant videre.

Quisquis igitur potest intelligere verbum non solū antequam sonet, verū etiam antequam sonorum eius imagines cogitatione voluantur, hoc enim est quod ad nullam pertinet linguam earum scilicet quae linguae appellantur getium, quartum nostra lingua Latina est, Quisquis, inquam, hoc intelligere potest iā potest videre per hoc speculum atq; in hoc aenigmate aliquam verbi illius similitudinem, de quo dictum est, In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum. Necesse est enim cum verbum loquimur, id est, cum sci mus loquimur, ex ipsa scientia quā memoria tenemus, nascatur verbum quod eiusmodi sit omnino cuiusmodi est illa scientia de qua nascitur. Formata quippe cogitatio ab ea re quam scimus, verbum est quod in corde dicimus, quod nec Graecum est nec Latinum, nec linguae alicuius alterius, sed cum id opus est in eorum quibus loquimur perferre notitiam, aliquod signum quo significetur assumitur. Et plerūq; sonus, aliquando etiam nutus, ille auribus, ille oculis exhibetur, vt per signa corporalia etiam corporis sensibus verbum quod mēte gerimus innotescat. Nam & innuere quid est nisi quodammodo visibiliter dicere? Est in scripturis sanctis huius sententiae testimonium. Nam in Euangelio secundū Ioannem ita legitur: Amen amē dico vobis, quia vnus ex vobis tradet me. Aspiciebant ergo adinuicem discipuli, haesitantes de quo diceret. Erat ergo vnus ex discipulis eius recumbēs in sinu Iesu, quem diligebat Iesus. Innuit ergo huic Simō Petrus, & dicit ei: Quis est de quo dicit: Ecce innuendo dixit, quod sonando dicere nō audebat. Sed haec atq; huiusmodi signa corporalia siue auribus siue oculis praesentibus quibus loquimur exhibemus. Inuentae sunt etiam litterae per quas possemus & cū absentibus colloqui, sed ista signa sunt vocū, cum ipsae voces in sermone nostro earum quas cogitamus signa sint rerum. Proinde verbum quod foris sonat, signum est verbi quod intus lucet, cui magis verbi coepetit nomen. Nā illud quod profertur carnis ore, vox verbi est: verbumq; & ipsum dicitur propter illud a quo vt foris appareret assumptum est. Ita enim verbum nostrū vox quodammodo corporis sit, assumendo eam in qua manifestetur sensibus hominum: sicut verbum est caro factum est, assumendo eam in qua & ipsum manifestaretur sensibus hominum. Et sicut verbum nostrū sit vox nec mutatur in vocem: ita verbum dei caro quidem factum est, sed absit vt mutaretur in carnem. Assumendo quippe illam, non in eam se cōsumēdo, & hoc nostrū vox fit, & illud caro factum est. Quapropter quicunque cupit ad quaecunq; similitudinem dei verbi, quāntis per multa dissimilem, peruenire, nō intueatur verbum nostrū quod sonat in auribus, nec quando voce profertur, nec quando silentio cogitatur. Omnium namque sonantium verba linguarū etiam in silentio cogitatur, & carmina percurrentur animo, tacente ore corporis. Nec solū numeri syllabarum, verū etiam modi cantilenarū cum sint corporales, & ad eum qui vocatur auditus sensum corporis pertinentes, per incorporeas quaedam imagines suas praesto sunt cogitantibus, & tace cuncta ista volentibus. Sed transeunda sunt haec, vt ad illud perueniatur hominis verbum, per cuius qualemcunq; similitudinem sicut in aenigmate videatur vtiq; dei verbum. Non illud quod factum est ad illum vel ad illum est: igitur fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi. Et iterum, Cum accepissetis a nobis verbum audi-

Ioan. 1.
Ioan. 13.
E
De verbo sū
mo. Ca. XI.
Ioan. 1.
Acto. 6.
Rom. 10.
1. TheL. 2.

G tus dei, accepit non ut verbum hominum, sed sicuti est vere verbum dei. Et innumerabilia similiter in scripturis dicuntur de dei verbo, quod in sonis multarum diversarumque linguarum per corda & ora disseminat humana. Ideo autem verbum dei dicitur, quia doctrina divina traditur, non humana. Sed illud verbum dei quaerimus qualitercumque per hanc similitudinem nunc videre, de quo dictum est, Deus erat verbum: de quo dictum est, Omnia per ipsum facta sunt: de quo dictum est, Verbum caro factum est: de quo dictum est, Fons sapientiae verbum dei in excelsis. Perueniendum est ergo ad illud verbum hominis, ad verbum rationalis animantis, ad verbum non de deo nate, sed a deo factae imaginis dei, quod neque prolatiuum est in sono, neque cogitatiuum in similitudine soni, quod alicuius linguae esse necesse sit, sed quod omnia quibus significatur signa, praecedat, & gignitur de scientia quae manet in animo, quando eadem scientia intus dicitur sicuti est: similissima enim visio cogitationis, visio scientiae. Nam quando per sonum dicitur, vel per aliquod corporale signum, non dicitur sicuti est, sed sicut potest videri audiriue per corpus. Quando ergo quod in notitia est, hoc est in verbo, tunc est verum verbum & veritas: qualis expectatur ab homine, ut quod est in ista, hoc sit & in illo, quod non est in ista, non sit & in illo: hic agnoscitur, est est, non non. Sic accedit quantum potest ista similitudo imaginis factae ad illam similitudinem imaginis nate, qua deus filius patri per omnia substantialiter similis praedicatur. Animaduertenda est in hoc aenigmate etiam ista verbi dei similitudo, quod sicut de illo verbo dictum est: Omnia per ipsum facta sunt, ubi deus per vnigenitum verbum suum praedicatur vnuerfa fecisse: ita hominis opera nulla sunt, quae non prius dicuntur in corde. Vnde scriptum est, Initium omnis operis verbum: sed etiam hic cum verum verbum est, tunc est initium boni operis. Verum autem verbum est, cum de scientia bene operandi gignitur, ut etiam ibi seruetur, est est, non non: ut si est in ea scientia qua viuendum est, sit & in verbo per quod operandum est, si non non: alioquin mendacium erit verbum tale, non veritas, & inde peccatum, non opus rectum. Est & haec in ista similitudine verbi nostri similitudo verbi dei, quia potest esse verbum nostrum quod non se quatur opus, opus autem esse non potest, nisi praecedat verbum: sic & verbum dei potuit esse nulla existente creatura, creatura vero nulla esse potest nisi per ipsum per quod facta sunt omnia. Ideoque non deus pater, non spiritus sanctus, non ipsa trinitas, sed solus deus filius quod est verbum dei caro factum est, quantumvis trinitate faciente, ut sequente atque imitante verbo nostro eius exemplum, recte viuemus: hoc est nullum habentes in verbi nostri vel contemplatione vel operatione mendacium. Verum haec huius imaginis est quandoque futura perfectio. Ad hanc consequendam nos erudit magister bonus fide Christiana, pietatisque doctrina, ut reuelata facie, a legis velamine quod est umbra futurorum, gloriam domini speculantes, per speculum scientiae licet intuentes, in eandem imaginem transformemur de gloria in gloriam tanquam a domini spiritu, secundum superiorem de his verbis disputationem. Cum ergo hac transformatione ad perfectum fuerit haec imago renouata, similes deo erimus, quoniam videbitus enim, non per speculum sed sicuti est: quod dicit Apostolus Paulus, Facie ad faciem. Nunc vero in hoc speculo, in hoc aenigmate, in hac qualicumque similitudine, quanta sit etiam dissimilitudo, quis potest explicare? Attingam tamen aliqua ut valeo, quibus id possit aduerti.

Ioan. 1. Eccl. 1.

Ioan. 1.

Eccl. 37.

Ioan. 1.

2. Cor. 3.

1. Ioan. 3.

1. Cor. 13.

Primo ipsa scientia de qua veraciter cogitatio nostra formatur, quando quaerimus loquimur, qualis aut quanta potest homini provenire, quamlibet peritissimo atque doctissimo. Exceptis enim quae in animum veniunt a sensibus corporis, in quibus tam multa aliter sunt quam videntur, ut eorum verisimilitudine nimium conspatius, sanus sibi esse videatur qui insanit. Vnde Academia philosophia sic inualuit, ut de omnibus dubitas multo miserius insaniret: his ergo exceptis quae a corporis sensibus in animum veniunt, quantum rerum remanet quod ita sciamus, sicut nos viuere scimus: in quo profusus non metuimus, ne aliqua verisimilitudine forte fallamur, quoniam certum est etiam eum qui fallitur viuere: nec in eis visis haec habentur, quae obiciuntur extrinsecus, ut in eo sic fallatur oculus, quemadmodum fallitur cum in aqua remus videtur infraactus, & navigantibus turres moueri, & alia sexcenta quae aliter sunt quam videntur, quia nec per oculum carnis esse cernitur. Intima scientia est qua nos viuere scimus, ubi ne illud quidem Academia dicere potest, fortasse dormis & nescis, & in somnis vides. Visa quippe somniantium similissima esse visis vigilantium quis ignorat? Sed qui certus est de vitae suae scientia, non in ea dicit, scio me vigilare, sed scio me viuere: siue ergo dormiat, siue vigilet, viuunt. Nec in ea scientia per somnia falli potest, quia & dormire & in somnis videre, viuere est. Nec illud potest Academicus aduersus istam scientiam dicere, furis fortassis & nescis, quia sanorum visis similissima sunt etiam visa freneticorum, sed qui furit viuunt. Nec contra Academicos dicit, Scio me non furere, sed scio me viuere. Nunquam ergo falli nec mentiri potest, qui se viuere dixerit scire. Milite itaque fallacium visorū genera obiciuntur ei qui dicit, scio me viuere, nihil horum timebit, quando & qui fallitur viuunt. Sed si talia sola pertinent ad humanam scientiam, perpauca sunt, nisi quia in vnoquoque genere ita multiplicatur, ut non solum pauca non sunt, veretiam reperiantur per infinitum numerum redere. Qui enim dicit, scio me viuere, vnum aliquid scire se dicit. Proinde si dicat, scio me scire viuere, duo sunt iam, hoc vero quod scit haec duo, tertium scire est: sic potest addere & quartum & quintum, & innumerabilia si sufficiat. Sed quia innumera blem numerum vel comprehendere singula addendo, vel dicere innumerabiliter non potest, hoc ipsum certissime comprehendit ac dicit, & verum hoc esse, & tam innumerabile, ut vere eius infinitum numerum non possit comprehendere ac dicere. Hoc & in voluntate certa similiter aduerti potest. Quis est enim cui non impudenter respondeatur, forte falleris, dicenti vno beatus esse? Et si dicat, scio me hoc velle & hoc me scire scio, iam his duobus & tertium potest addere, quod haec duo sciat, & quartum quod haec duo scire se sciat, & similiter in infinitum numerum pergere. Item si quispiam dicat, errare nolo, nonne siue erret siue non erret, errare tamen eum nolle verum erit? Quis est qui huic non impudentissime dicat, forsitan falleris, cum profecto vbiunque fallatur, falli se tamen nolle non fallitur? Et si hoc scire se dicat, addit quantum vult rerum numerum cognitarum, & numerum esse perspexit infinitum. Qui enim dicit, nolo me falli, & hoc me nolle scio, & hoc me scire scio, iam & si non comoda locutione potest hic infinitum numerum ostendere: & alia reperiuntur quae aduersus Academicos valeant, qui nihil ab homine sciri posse contendunt. Sed modus adhibendus est, praesertim quia in opere isto non hoc susceperimus. Sunt inde libri tres nostri, primo nostrae conuersionis tempore conscripti, quos qui potuerit & voluerit

K Verbu hoi quatenus vru, Ca. XII

Academica philosophia

L

M

retra. 11

A fuerit leger e lectosque intellexerit, nihil enim profecto quae ab eis contra perceptionem veritatis arguenda multa inuenta sunt, permouebunt. Cum enim duo sint generarum quae sciuntur, vnum earum quae per sensus corporis percipit animus, alterum earum quae per seipsum, multa illi Philoſophi garruerunt contra corporis sensus: animi autem quasdam firmissimas per seipsum perceptiones rerum verarum, quale illud est quod dixi, scio me viuere, nequaquam in dubium vocare poterunt. Sed abfit a nobis ut ea quae per sensus corporis didicimus vera esse dubitemus: per eos quippe didicimus caelum & terram, & ea quae in eis nota sunt nobis, quantum ille qui & nos & ipsa condidit, innotescere nobis voluit. Absit etiam ut scire nos negemus quae testimonio didicimus aliorum, alioquin esse nescimus Oceanum. Nescimus esse terras atque vrbes quas celeberrima fama commendat. Nescimus fuisse homines & opera eorum quae historica lectione didicimus. Nescimus quae quotidie vndecunq; nunciantur, & indiciis consonis contestantibusque firmantur. Postremo nescimus in quibus locis vel ex quibus hominibus fuerimus exorti, quia haec omnia testimonis credidimus aliorum. Quod si absurdissimum est dicere, non solum non strorum, veretiam & alienorum corporum sensus plurimum addidisse nostrae scientiae consuetudum est. Haec igitur omnia & quae per seipsum, & quae per sensus sui corporis, & quae testimonio aliorum percepta scit animus humanus, thesauro memoriae condita tenet: ex quibus gignitur verbum verum, quando quod scimus loquimur, sed verbum ante omnem sonum, ante omnem cogitationem soni. Tunc enim est verbum simillimum rei notae de qua gignitur & imago eius, quoniam de visione scientiae visio cogitationis exoritur, quod est verbum linguae nullius, verbum verum de re vera, nihil de suo habes, sed totum de illa scientia de qua nascitur. Nec interest quando id didicerit, qui quod scit loquitur, aliquando enim statim ut discit hoc dicit, dum tamen verbum sit verum, id est, de rebus notis exortum. Sed nunquid deus pater de quo natum est verbum de deo deus, nunquid ergo deus pater in illa sapientia quod est ipse sibi, alia didicit per sensum corporis sui, alia per seipsum? Quis hoc dicat, qui non animal rationale, sed supra animam rationalem deum cogitat, quantum ab eis cogitari potest qui eum omnibus animalibus & omnibus animis praesentunt, quantum per speculum & in aenigmate conuincendo videatur, nondum facie ad faciem sicuti est? Nunquid deus pater ea ipsa quae non per corpus, quod est ei nullum, sed per seipsum scit aliunde ab aliquo didicit, aut nunciis vel testibus ut ea scire indiguit? Non utique, Ad omnia quippe scientia quae scit, sufficit sibi illa perfectio. Habet quidem nuncios, id est, angelos, non tamen qui ei quae nescit annuncient, non enim sunt vlla quae nesciat, sed bonum eorum est de operibus suis eius consulere veritatem: & hoc est quod ei dicuntur nonnulla nunciare, non ut ipse ab eis discat, sed ut ab illo ipsi, per verbum eius sine corporali sono, nuncient quod voluerit, ab eo missi ad quos voluerit, totum ab illo per verbum eius audientes, id est, in eius veritate inuenientes quid sibi faciendum, quid, quibus, & quando nunciandum sit. Nam & nos oramus eum, nec tam necessitates nostras docemus eum. Nouit enim, ait verbum eius, pater vester quid vobis necessarium sit priusquam petatis ab eo. Nec ista ex aliquo tempore cognouit ut nosset, sed futura omnia temporalia atque in eis etiam quid, & quando ab illo petiri fueramus, & quos & de quibus rebus vel exauditurus vel non exauditurus esset, sine initio ante praesciuit. Vniuersas autem creatu-

Scientiae dei nihil accedit ex rebus cognitis. Cap. XIII.

4. sen. di. 45. ca. sed forte.

Math. 6. 1. sen. di. 38. ca. 4. di. 45. ca. sed.

1. sen. di. 38. ca. 4. ca. hic ergo.

ras suas & spirituales & corporales, non quia sunt ideo non uir, sed ideo sunt, quia nouit. Non enim nesciuit quae fuerat creaturus. Quia ergo sciuit creauit, non quia creauit sciuit. Nec aliter ea sciuit creata, quam creanda. Non enim eius sapientiae aliquid accessit ex eis, sed illis existetibus sicut oportebat & quando oportebat, illa mansit ut erat. Ita & scriptum est in libro Ecclesiastico, Antequam crearentur omnia nota sunt illi, sic & postquam consummata sunt. Sic, inquit, non aliter: & antequam crearentur, & postquam consummata sunt, sic ei nota sunt. Longe est ergo huic scientiae, scientia nostra dissimilis. Quae autem scientia dei est, ipsa & sapientia, & quae sapientia, ipsa essentia siue substantia. Quia in illius naturae simplicitate mirabili, non est aliud sapere quam esse, sed quod est sapere, hoc est & esse, sicut & in superioribus libris de sapientia diximus. Nostra vero scientia in rebus plurimis propterea & amissibilis est & receptibilis, quia non hoc est nobis esse quod scire vel sapere, quoniam esse possumus, etiam si nesciamus, neque sapiamus ea quae aliunde didicimus. Propter hoc sicut nostra scientia illi scientiae dei, sic & nostrum verbum quod nascitur de nostra scientia dissimile est illi verbo dei, quod natum est de patris essentia. Tale est autem ac si dicerem, de patris scientia, de patris sapientia, vel quod est expressius, de patre scientia, de patre sapientia. Verbum ergo dei patris vnigenitus dei filius, per omnia patri similis & aequalis, deus de deo, lumen de lumine, sapientia de sapientia, essentia de essentia. Est hoc omnino quod pater, non tamen pater, quia iste filius, ille pater. Ac per hoc nouit omnia quae nouit pater, sed ei nosse de patre est sicut esse. Nosse enim & esse illi vnus est. Et ideo patri sicut esse non est a filio, ita nec nosse. Proinde tanquam seipsum dicens, pater genuit verbum sibi aequale per omnia. Non enim seipsum integre perfecteque dixisset, si aliquid minus, aut amplius esset in eius verbo, quam in ipso. Ibi summe illud agnosceret, est est, non non: & ideo verbum hoc vere veritas est, quonia quicquid in ea scientia, de qua genitum est, & in ipso est. Quod autem in ea non est, nec in ipso est. Et falsum habere aliquid hoc verbum nunquam potest, quia immutabiliter sic se habet ut se habet de quo est. Non enim potest filius a se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem. Potenter hoc non potest, nec est infirmitas ista, sed firmitas, quia falsa esse non potest veritas. Nouit itaque omnia deus pater in seipso, nouit in filio. Sed in seipso tanquam seipsum, in filio tanquam verbum suum, quod est de his omnibus quae sunt in seipso. Omnia similiter nouit & filius, in se scilicet, tanquam in ea quae nata sunt de iis quae pater nouit in seipso. In patre autem tanquam ea de quibus nata sunt quae ipse filius nouit in seipso. Sciunt ergo inuicem pater & filius, sed ille gignendo, ille nascendo. Et omnia quae sunt in eorum scientia, in eorum sapientia, in eorum essentia, vnusquisque eorum simul videt: non particulatim, aut singulatim, velut alternante conspectu, hinc illuc, & inde huc, & rursus inde vel inde, in aliud atque aliud, ut aliqua videre non possit nisi non videt alia: sed ut dixi, simul omnia videt, quorum nullum est quod non semper videt. Verbum autem nostrum illud quod non habet sonum neque cogitationem soni, sed eius rei quae videndo intus dicimus, & ideo nullius linguae est atque inde utrique simile est in hoc aenigmate illi verbo dei quod etiam deus est, quonia sic & hoc de nostra nascitur, quemadmodum & illud de scientia patris natum est. Nostrum ergo tale verbum quod inuenimus esse utriusque illi simile, quantum sit etiam dissimile, sicut a nobis dici non potuerit, non pigeat intueri.

Nunquid

Eccl. 23.

1. sen. di. 36. ca. 2.

1. al. saepe.

1. sen. di. 3. ca. ostenditur.

1. sen. di. 5. ca. ostenditur. Verbum per omnia equale patri promenti. Cap. XIII. 1. sen. di. 39. ca. 7.

2. Cor. 1.

Ioan. 4.

1. sen. di. 39. ca. 7. in med.

G Nunquid verbum nostrum de sola scientia nostra nascitur? Nonne multa dicimus etiam quae nescimus? Nec dubitantes ea dicimus, sed vera esse arbitramur: quae forte si vera sunt, in ipsis rebus de quibus loquimur non in verbo nostro vera sunt, quia verbum verum non est, nisi quod de re quae scitur, gignitur. Falsum est ergo isto modo verbum nostrum, non cum metimur, sed cum fallimur. Cum autem dubitamus, nondum est verbum de re de qua dubitamus, sed de ipsa dubitatione verbum est. Quamvis enim non noverimus an verum sit unde dubitamus, tamen dubitare nos novimus: ac per hoc cum hoc dicimus verum verbum est, quonia quod novimus dicimus. Quid quod etiam mentiri possumus? Quod cum facimus, utique volentes & scientes falsum verbum habemus, ubi verum verbum est mentiri nos, hoc enim scimus. Et cum mentitos nos esse confitemur, verum dicimus, quod scimus enim dicimus. Scimus namque nos esse mentitos. Verbum autem illud quod est deus & potentius est nobis, hoc non potest. Non enim potest facere quicquam, nisi quod videbit patrem facientem: & non a seipso loquitur, sed a patre illi est omne quod loquitur, cum ipsum pater vnicum loquitur: & magna illius verbi potentia est, non posse mentiri, quia non potest esse illic est, & non, sed est est, non non. At enim nec verbum dicendum est, quod verum non est. Sit ita, libes assentiore. Quid cum verum est verbum nostrum, & ideo recte verbum vocatur: nunquid sicut dici potest vel visio de visione, vel scientia de scientia, ita dici potest essentia de essentia, sicut illud dei verbum maxime dicitur maximeque dicitur est. Quid ita? quia non hoc est nobis esse, quod est nosse. Multa quippe novimus quae per memoriam quodammodo vivunt, ita & oblivione quodammodo moriuntur: atque ideo cum illa iam non sint in notitia nostra, nos tamen sumus. Et cum scientia nostra animo lapsa perierit a nobis, nos tamen vivimus. Illa etiam quae ita sciuntur ut nunquam excidere possint, quoniam praesentia sunt, & ad ipsius animi naturam pertinet, ut est illud quod nos vivere scimus, Manet enim hoc quaedam animus manet, & quia semper manet animus, & hoc semper manet, id ergo & si qua reperiuntur similia, in quibus imago dei potius intuenda est, etiam si semper sciuntur, tamen quia non semper etiam cogitantur, quomodo de his dicitur verbum sempiternum, cum verbum nostrum nostra cogitatione dicitur, inuenire difficile est. Sempiternum est enim animo vivere, sempiternum est scire quod vivit: nec tamen sempiternum est cogitare vitam suam, vel cogitare scientiam vitam suam: quoniam cum aliud atque aliud coeperit, hoc desinit cogitare, quous non desinat scire. Ex quo fit ut si potest esse in animo aliqua scientia sempiterna, & sempiterna esse non potest eiusdem scientia cogitatio, & verbum verum nostrum intimum nisi nostra cogitatione non dicitur, solus deus intelligatur habere verbum sempiternum sibique coaeternum. Nisi forte dicendum est, ipsam possibilitate cogitationis, quonia id quod scitur, etiam quando non cogitatur, potest tamen veraciter cogitari, verbum esse tam perpetuum, quam scientia ipsa perpetua est. Sed quomodo est verbum, quod nondum in cogitationis visione formatum est? Quomodo erit simile scientia de qua nascitur, si eius non habet formam, & ideo iam vocatur verbum quia potest habere? Tale est enim ac si dicitur, ideo iam vocabam esse verbum, quia potest esse verbum. Sed quid est quod potest esse verbum, & ideo iam dignum est verbi nomine? Quid est, inquam, hoc formabile nondumque formatum, nisi quiddam mentis nostrae, quod hac atque hac volubili quadam motione iactamus, cum a nobis nunc

Ioan. 6. 1. sed de 4. 2. sed querit & c. sed sunt alia.
2. Cor. 11.

† memoria.

hoc, nunc illud sicut inuentum fuerit vel occurrerit cogitatur: Et tunc fit verum verbum, quando illud quod nos diximus volubili motione iactare, ad id quod scimus pervenerit, atque inde formatur eius omnimoda similitudine capiens, ut quomodo res quae scitur, sic etiam cogitetur, sine voce sine vocis cogitatione, quae profecto alicuius linguae est si in corde dicatur. Ac per hoc etiam si concedamus, ne de controuersia vocabuli laborare videamur, iam vocandum esse verbum quiddam illud mentis nostrae quod de nostra scientia formari potest, etiam priusquam formatum sit, quia iam, ut ita dicam, formabile est: quis non videat, quanta hic sit dissimilitudo ab illo dei verbo quod in forma dei sic est, ut non antea fuerit formabile priusquam formatum, nec aliquando esse possit informe, sed sit forma simplex & simpliciter equalis ei de quo est, & cui mirabiliter coaeterna est. Quapropter ita dicitur illud dei verbum ut dei cogitatio non dicitur, ne aliquid esse quasi volubile credatur in deo, quod nunc accipiat, nunc recipiat formam, ut verbum sit, eamque possit amittere atque informiter quodammodo volutari. Bene quippe noverat verba & vim cogitationis inflexerat locutor egregi qui dixit in carmine, secumque volutae eueus belli varios: id est, cogitatur. Non ergo ille dei filius cogitatio dei, sed verbum dei dicitur. Cogitatio quippe nostra perveniens ad id quod scimus, atque inde formata, verbum nostrum verum est. Et ideo verbum dei, sine cogitatione dei debet intelligi, ut forma ipsa simplex intelligatur, non habes aliquid formabile quod esse etiam possit informe. Dicuntur quidem etiam in scripturis sanctis cogitationes dei, sed eo locutionis modo, quo ibi & obliuio dei dicitur, quae utique ad proprietatem in deo nulla est. Quamobrem cum tanta sit nunc in isto enigmate dissimilitudo dei & verbi dei, in qua tamen nonnulla similitudo coepta est, illud quoque fatendum est, quod etiam cum similes ei erimus quomodo videbimus eum sicuti est, quod, utique qui dixit, hanc proculdubio quae nunc est dissimilitudine attestat, nec tunc natura illi erimus aequales. Semper enim natura minor est faciente quae facta est. Et tunc quidem verbum nostrum non erit falsum, quia neque metemur, neque fallimur. Fortassis etiam volubiles non erunt nostrae cogitationes ab aliis in alias entes atque redeutes, sed omnne scientiam nostram vno simul conspectu videbimus. Tamen cum & hoc fuerit, si & hoc fuerit, formata erit creatura quae formabilis fuit, ut nihil iam desit eius formae, ad quam pervenire deberet. Sed tamen coepta non erit illi simplicitas, ubi non formabile aliquid formatum vel reformatum est, sed forma neque informis, neque formata, ipsa ibi aeterna est immutabilisque substantia. Satis de patre & filio quantum per hoc speculatur atque in hoc enigmate videre potuimus locuti sumus. Nunc de spiritus sancto quantum deo donante videre conceditur differendum est, qui spiritus sanctus secundum scripturas sanctas nec patris solius est, nec filij solius, sed amborum, & ideo commune qua invicem se diligunt pater & filius, nobis insinuat charitatem. Ut autem nos exerceret sermo divinus, non res in promptu sitas, sed in abdito scrutandas, & ex abdito eruendas, maiore studio fecit inquiri. Non itaque dixit scriptura, spiritus sanctus charitas est: quod si dixisset, non parum partem questionis istius abstulisset: sed dixit, deus charitas est: ut incertum sit, & ideo requirendum, utrum deus pater sit charitas, an deus filius, an deus spiritus sanctus, an deus ipsa trinitas. Neque enim dicturi sumus, non propterea deum dictum esse charitatem, quod ipsa charitas nulla sit substantia, quae dei digna sit nomine, sed quod donum

Simplifici, ma dei cogitatio. Cap. XVI.

22

21

22

1. Ioan. 1.

M

Quo spiritus solius dicamur charitas. Cap. XVII. 1. sen. dif. 19. ca. 1.

1. sen. dif. 17. ca. 1. Ioan. 4.

1. sen. dif. 17. ca. sed ne for. te.

A donum dei sit, sicut dictum est deo, Quoniam tu es patientia mea. Neque enim propterea dictum est, quia dei substantia est nostra patientia, sed quod ab ipso nobis est, sicut alibi legitur, quoniam ab ipso est patientia mea. Hunc quippe sensum facile refellit scripturarum ipsa locutio. Tale est enim, tu es patientia mea: quale est, tu es domine spes mea: & deus meus misericordia mea, & multa similia. Non est autem dictum, domine charitas mea: aut, tu es charitas mea: aut, deus charitas mea: sed ita dictum est, deus charitas est: sicut dictum est, deus spiritus est. Hoc qui non discernit, intellectum a domino, non expositionem quaerat a nobis. Non enim apertius quicquam possumus dicere, Deus ergo charitas est. Vtrum autem pater, an filius, an spiritus sanctus, an ipsa trinitas, quia & ipsa non tres dii, sed vnus deus, hic quaeritur. Sed iam in hoc libro superius disputavi, non sic accipiendam esse trinitatem quae deus est, ex illis tribus quae in trinitate nostrae mentis ostendimus, ut tanquam memoria sit omnium trium pater, & intelligentia omnium trium filius, & charitas omnium trium spiritus sanctus: quasi si pater nec intelligat sibi nec diligit, sed ei filius intelligat, & spiritus sanctus ei diligit, ipse autem sibi & illis tantum meminerit. Et filius nec meminerit nec diligit sibi, sed meminerit ei pater, & diligit ei spiritus sanctus, ipse autem & sibi & illis non nisi diligit. Sed sic potius ut omnia tria, & omnes & singuli habeant in sua quisque natura. Nec distent in eis ista, sicut in nobis aliud est memoria, aliud est intelligentia, aliud dilectio siue charitas: sed vnum aliquid sit quod omnia valeat, sicut sapientia, & sic habeatur in vnus cuiusque natura, ut qui habet, hoc sit quod habet, sicut immutabilis simplexque substantia. Si ergo haec intellecta sunt, & quantum nobis in rebus tantis videre & coniectare concessum est, vera esse claruerunt, nescio cur non sicut sapientia & pater dicitur & filius & spiritus sanctus, & simul omnes non tres sed vna sapientia, ita & charitas & pater dicatur & filius & spiritus sanctus, & simul omnes vna charitas. Sic enim & pater deus, & filius deus, & spiritus sanctus deus, & simul omnes vnus deus. Et tamen non frustra in hac trinitate non dicitur verbum dei nisi filius, nec donum dei nisi spiritus sanctus: nec de quo genitum est verbum, nec de quo procedit principaliter spiritus sanctus nisi de pater. Ideo autem addidi, principaliter, quia & de filio spiritus sanctus procedere reperitur. Sed hoc quoque illi pater dedit, non iam existenti & nondum habenti, sed quicquid vnguento verbo dedit, gignendo dedit. Sic ergo eum genuit, ut etiam de illo donum commune procederet, & spiritus sanctus, spiritus esset amborum. Non est igitur accipienda transeunter, sed diligenter intuenda inseparabilis trinitatis ista distinctio. Hinc enim factum est ut proprie dei verbum etiam dei sapientia diceretur, cum sit sapientia & pater & spiritus sanctus. Si ergo proprie aliquid horum trium charitas nuncupanda est, quid aptius quam ut hoc sit spiritus sanctus? Ut scilicet in illa trinitatis simplici summamque natura, non sit aliud substantia, & aliud charitas, sed substantia ipsa sit charitas, & charitas ipsa sit substantia, siue in patre, siue in filio, siue in spiritus sancto, & tamen proprie spiritus sanctus charitas nuncupetur. Sicut legis nomine aliquando simul omnia veteris instrumenti sanctorum

Psal. 70.

Psal. 61.

Psal. 70.

Psal. 68.

1. Ioan. 4.

Ioan. 4.

1. sen. dif. 19. ca. Ioannes.

Supra coe. cap. 7.

1. sen. dif. 19. ca. Ioannes.

1. sen. dif. 19. ca. nunc trahendum.

1. sen. dif. 19. ca. si ergo proprie.

1. sen. di. 10. e. plurib. ca.

Scripturarum significantur eloquia. Nam ex propheta Esaias testimonium ponens Apostolus ubi ait: In alius linguis & in aliis labijs loquar populo huic: praemisit tamen, in lege scriptum est: Et ipse dominus, In lege, inquit, eorum scriptum est, quia oderunt me gratias: cum hoc legatur in psalmo. Aliquando autem proprie vocatur lex quae data est per Moysen, secundum quod dictum est, Lex & propheta usque ad Ioannem: Et, in his duobus praecipis tota lex pendet & Propheta. Hic utique proprie lex appellata est, de monte Sinai. Prophetarum autem nomine etiam Psalmi significati sunt, & tamen alio loco ipse saluator, Oportebat, inquit, impleri omnia quae scripta sunt in lege & prophetis & psalmis de me. Hic rursus prophetarum nomen exceptis psalmis intelligi voluit. Dicitur ergo lex vniuersaliter cum prophetis & psalmis: dicitur & proprie quae per Moysen data est. Item dicuntur & proprie praeter psalmos. Et multis alijs exemplis doceri possunt multarum rerum vocabula, & vniuersaliter poni, & proprie quibusdam rebus adhiberi, nisi in re aperta vitanda sit longitudo sermonis. Haec ideo dixi, ne quisquam propterea nos inconuenienter existimet charitatem appellare spiritus sanctum, quia & deus pater & deus filius potest charitas nuncupari. Sicut ergo vnicum dei verbum proprie vocamus nomine sapientia, cum sit vniuersaliter & spiritus sanctus & pater ipse sapientia: ita spiritus sanctus proprie nuncupatur vocabulo charitatis, cum sit vniuersaliter charitas & pater & filius. Sed dei verbum, id est, vniuersus dei filius aperte dicitur est dei sapientia, ore Apostolico ubi ait, Christum dei virtutem & dei sapientiam. Spiritus autem sanctus ubi sit dicitur charitas inuenimus, si diligenter Ioannis Apostoli scripturam eloquium. Qui cum dixisset, Dilectissimi diligamus inuicem, quia dilectio ex deo est: secutus adiunxit, Et omnis qui diligit, ex deo natus est, Qui non diligit, non cognouit deum: quia deus dilectio est. Hic manifestauit eam se dixisse dilectionem deum, quam dixit ex deo. Deus ergo ex deo est dilectio. Sed quia & filius ex deo patre natus est, & spiritus sanctus ex deo patre procedit, quem potius eorum hic debeamus accipere dicitur esse dilectionem deum, merito quaeritur: pater enim solus ita deus est, ut non sit ex deo, ac per hoc dilectio quae ita deus est, ut ex deo sit, aut filius est, aut spiritus sanctus. Sed in consequentibus cum dei dilectionem commemorasset, non qua nos eum, sed qua ipse dilexit nos, & misit filium suum liberatorem pro peccatis nostris, & hinc exhortatus esset, ut & nos inuicem diligamus, atque ita in nobis deus maneat, quia utique dilectionem deum dixerat, statim volens de hac re apertius aliquid eloqui. In hoc, inquit, cognoscimus quia in ipso manemus & ipse in nobis, quia de spiritu suo dedit nobis. Spiritus itaque sanctus de quo dedit nobis, facit nos in deo manere & ipsum in nobis, hoc autem facit dilectio. Ipse est igitur deus dilectio. Denique paulo post eum hoc ipsum repetisset atque dixisset, deus dilectio est: continuo subiicit, & qui manet in dilectione in deo manet, & deus manet in eo. Unde supra dixerat, In hoc cognoscimus quia in ipso manemus & ipse in nobis, quia de spiritu suo dedit nobis. Ipse ergo significatur ubi legitur, deus dilectio est. Deus igitur spiritus sanctus qui procedit ex deo, cum datus fuerit homini, accendit eum in dilectionem dei & proximi.

D Eia. 2. 8. 1. Cot. 1. 4.

Ioan. 1. 5.

Psal. 34.

Matth. 11.

Matth. 2. 2.

Luce. 2. 4.

E 1. se. di. 10. e. pluribus ca. 1. sen. di. 10. ca. Ioanes aut.

1. sen. dif. 10. e. plurib. ca.

1. sen. dif. 10. e. sed dei verbum. 1. Cor. 11.

1. Ioan. 4.

1. sen. dif. 17. ca. cum aut.

1. sen. dif. 17. ca. e. aut.

1. Ioan. 4.

1. sen. dif. 10. ca. sed dei. & dif. 17. ca. cu. aut. & c. tunc enit.

G mi, & ipse dilectio est. Non enim habet homo vnde deum diligit, nisi ex deo. Propter quod paulo post dicit, Nos diligamus, quia ipse prior dilexit nos. Apostolus quoque Paulus, Dilectio, inquit, dei diffusa est in cordibus nostris, per spiritum sanctum qui datus est nobis.

Rom. 5.

Charitas dei ipse deus. Cap. XVIII. 1. sen. dist. 17. ca. tunc est.

1. Cor. 13.

Nullum est isto dei dono excellentius. Solum est quod diuidit inter filios regni aeterni & filios perditionis aeternae. Dantur & alia per spiritum sanctum munera, sed sine charitate nihil profunt. Nisi ergo tantum impertiatur cuique spiritus sanctus, ut eum dei & proximi faciat amatorem, a sinistra non transfertur ad dexteram. Nec spiritus proprie dicitur donum nisi propter dilectionem, Quam qui non habuerit, si linguis hominum loquatur & angelorum, sonans arammetum est, & cymbalum tinniens. Et si habuerit prophetiam, & scierit omnia sacramenta, & omnem scientiam, & si habuerit omnem fidem, ita ut montes transferat, nihil est. Et si distribuerit omnem substantiam suam, & si tradiderit corpus suum ut ardeat, nihil ei prodest. Quantum ergo bonum est, sine quo ad aeternam vitam neminem bona tanta perducunt.

H Ipsa vero dilectio siue charitas, nam vnius rei est vtrunque nomen, si habeat eam qui non loquitur linguis, nec habet prophetiam, nec omnia scit sacramenta, omnemque scientiam, nec distribuit omnia sua pauperibus, vel non habendo quod distribuatur, vel aliqua necessitate prohibitus, nec tradit corpus suum ut ardeat, si talis passionis nulla tentatio est, perducit ad regnum, ita vt ipsam fidem non faciat vtilem nisi charitas. Sine charitate quippe fides potest quidem esse, sed non & prodesse. Propter quod & Apostolus Paulus, In Christo, inquit, Iesu neque circumcisio, neque praepitium aliquid valet, sed fides qua per dilectionem operatur, Sic eam discernens ab ea fide, qua & daemones credunt & contremiscunt. Dilectio igitur qua ex deo est & deus est, proprie spiritus sanctus est, per quem diffunditur in cordibus nostris dei charitas per quam nos tota inhabitat trinitas. Quocirca rectissime spiritus sanctus cum sit deus, vocatur etiam donum dei. Quod donum proprie quid nisi charitas intelligenda est, qua perducit ad deum, & sine qua quodlibet aliud donum dei non perducit ad deum.

Galat. 5.

Iacobi. 2.

1. sen. dist. 17. ca. tunc enim

An & hoc probandum est, dei donum dictum esse in sacris literis spiritum sanctum? Si & hoc expectatur, habemus in Euangelio secundum Ioannem, domini Iesu Christi verba dicentis, Si quis sitit, veniat ad me & bibat, Qui credit in me, sicut dicit scriptura, Flumina de ventre eius fluent aqua viua. Porro Euangelista secutus adiunxit, Hoc autem dixit de spiritu quem accipitur erant credentes in eum. Vnde dicit etiam Paulus Apostolus, Et omnes vnum spiritum potauimus. Vtrum autem donum dei sit appellata aqua ista, quod & spiritus sanctus, hoc quaeritur. Sed sicut hic inuenimus hanc aquam spiritum sanctum esse, ita inuenimus alibi in ipso Euangelio, hanc aquam donum dei appellatam. Nam dominus idem quando cum muliere Samaritana ad puteum loquebatur, cui dixerat, Da mihi bibere, cum illa respondisset, quod Iudaei non coeuntur Samaritanis, respondit Iesus & dixit ei, Si scieris donum dei, & quis est qui dicit tibi, da mihi bibere, tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viua. Dixit ei mulier, Domine neque in quo haurias habes, & puteus altus est, vnde ergo habes aquam viua? & cetera. Respondit Iesus & dixit ei, Omnis qui biberit ex hac aqua, sitiet iterum: qui autem biberit ex

Spissianus quo dicitur donum. Cap. XIX.

Ioan. 7.

1. Cor. 10.

Ioan. 4.

Ibidem.

aqua quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum, sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aqua salientis in vitam aeternam. Quia ergo hac aqua viua, sicut Euangelista exposuit, spiritus est sanctus, proculdubio spiritus donum dei est. De quo hic dominus ait, Si scieris donum dei, & quis est qui dicit tibi, da mihi bibere, tu forsitan petisses ab eo & dedisset tibi aquam viua. Nam quod ibi ait, Flumina de ventre eius fluent aqua viua: hoc isto loco, Fiet in eo, inquit, fons aqua salientis in vitam aeternam. Paulus quoque Apostolus, Vnicuique, inquit, nostrum datur gratia secundum mensuram donationis Christi. Atque vt donationem Christi spiritum sanctum ostenderet, secutus adiunxit: Propter quod loquitur, Ascendit in altum captiuauit captiuitatem, dedit dona hominibus. Notissimum est autem dominum Iesum cum post resurrectionem a mortuis ascendisset in caelum, dedisse spiritum sanctum, quo impleti qui crederent, linguis omnium gentium loquebantur. Nec moueat quod ait, dona, non donum: Id enim testimonium ex Psalmo posuit, Hoc autem in Psalmo ita legitur, Ascendisti in altum, captiuasti captiuitatem, accepisti dona in hominibus. Sic enim plures codices habent, & maxime Graeci, & ex Hebraeo sic interpretatum habemus. Dona itaque dixit Apostolus quemadmodum Propheta, non donum. Sed cum Propheta dixerit, accepisti in hominibus: Apostolus maluit dicere, dedit hominibus: vt ex vtroque scilicet verbo, vno Prophetico, Apostolico altero, quia in vtroque est diuini sermonis auctoritas, sensus plenissimus redderetur. Vtrunque enim verum est, & quia dedit hominibus, & quia accepit in hominibus. Dedit hominibus, tanquam captiui membris suis. Accepit in hominibus idem ipse vtrique in membris suis, propter quae membra sua clamauit de caelo, Saule Saule quid me persequeris? Et de Iuibus membris suis ait, Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Ipse ergo Christus, & dedit de caelo, & accepit in terra. Porro autem, dona, ob hoc ambo dixerunt, & Propheta & Apostolus, quia per donum, quod est spiritus sanctus, in commune omnibus membris Christi multa dona, quae sunt quibusque propria, diuiduntur. Non enim singuli quique habent omnia, sed hi illa, & alij alia: quoniam ipsum donum a quo cuique propria diuiduntur omnes habeant, id est, spiritum sanctum. Nam & alibi cum multa dona commemorasset, Omnia, inquit, haec operatur vnus atque idem spiritus, diuidens propria vnicuique prout vult. Quod verbum & in epistola qua ad Hebraeos est inuenitur, vbi scriptum est, Attestante deo signis & ostentis & variis virtutibus, & spiritus sancti distributionibus. Et hic cum dixisset, Ascendit in altum captiuauit captiuitatem, dedit dona hominibus: Quod autem ascendit, ait, quid est nisi quia & descendit in inferiores partes terrae? Qui descendit ipse est & qui ascendit super omnes caelos vt adimpleret omnia. Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, quosdam vero Euangelistas, quosdam autem pastores & doctores. Ecce quare dicta sunt dona, quia sicut alibi dicit, Nunquid omnes Apostoli? nunquid omnes Prophetae? & cetera. Hic autem adiunxit, Ad consummationem sanctorum in opus ministerij, in aedificationem corporis Christi. Hac est domus qua sicut Psalms canit, aedificatur post captiuitatem: quoniam qui sunt a diabolo eruti, a quo captiui tenebantur, de his aedificatur domus Christi, qua domus appellatur Ecclesia. Hanc autem

K

Ioan. 7.

Ioan. 4.

Eph. 4.

Ibidem.

Psal. 67.

Eph. 4.

L

Psal. 67.

Acto. 9.

Math. 25.

1. sen. dist. 8. cap. 1.

M

1. Cor. 12.

Heb. 2.

Eph. 4.

1. Cor. 12.

Eph. 4.

Ibidem.

1. corpus.

autem

A autem captiuitate ipse captiuauit, qui diabolum vicit. Et ne illa quae futura erant sancti capitis membra in aeternum supplicium secum traheret, eum iustitiae prius, deinde potentiae vinculis alligauit. Ipse itaque diabolus est appellata captiuitas, quem captiuauit qui ascendit in altum & dedit dona hominibus, vel accepit in hominibus. Petrus autem Apostolus sicut in eo libro Canonico legitur vbi scripti sunt Actus Apostolorum, loquens de Christo, commotis corde Iudaeis & dicentibus, Quid ergo faciemus fratres, monstrate nobis. dixit ad eos, Agite poenitentiam & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine domini Iesu Christi in remissionem peccatorum, & accipietis donum spiritus sancti. Itemque in eodem libro legitur, Simonem magum Apostolis dare voluisse pecuniam, vt ab eis acciperet potestatem quod per impositionem manus eius daretur spiritus sanctus. Cui Petrus idem, Pecunia, inquit, tua tecum sit in perditionem, quia donum dei aestimasti te per pecunias possidere. Et alio eiusdem libri loco, cum Petrus Cornelio & eis qui cum eo fuerant loqueretur, annuncians & praedicans Christum, ait scriptura, Adhuc loquente Petro verba haec, cecidit spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum, & obstupuerunt qui ex circumcissione fideles simul cum Petro venerant, quia & in nationes donum spiritus sancti effusum est. Audiebant enim illos loquentes linguis, & magnificantes deum. De quo facto suo quod in circumcisos baptizauerat, quia priusquam baptizarentur, vt nodum quaestionis huius auferret, in eos venerat spiritus sanctus, cum Petrus postea redderet rationem fratribus qui erant Hierosolymis, & hac re audita mouebantur, ait post cetera, Cum coepissem autem loqui ad illos, cecidit spiritus sanctus in illos sicut & in nos in initio. Memoratusque sum verbi domini sicut dicebat, quia Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini spiritu sancto. Si igitur aequale donum dedit illis, sicut & nobis qui credidimus in dominum Iesum Christum: ego quis eram qui possem prohibere deum non dare illis spiritum sanctum? Et multa alia sunt testimonia scripturarum, quae concorditer attestantur donum dei esse spiritum sanctum, in quantum datur eis qui per eum diligunt deum. Sed nimis longum est cuncta colligere. Et quid eis satis est, quibus haec quae diximus satis non sunt? Sanè autem monendi sunt, quandoquidem donum dei iam vident dictum spiritum sanctum, vt cum audiuimus donum spiritus sancti, illud genus locutionis agnoscant, quo dictum est, in expoliatione corporis carnis. Sicut enim corpus carnis nihil est aliud quam caro, sic donum spiritus sancti nihil est aliud quam spiritus sanctus. Instantur ergo donum dei est, in quantum datur eis quibus datur. Apud se autem deus est, et si nemini datur, quia deus erat patri & filio coaeternus antequam cuiquam daretur. Nec quia illi dant ipse datur, ideo minor est illis. Ita enim datur sicut donum dei, vt etiam seipsum det sicut deus. Non enim dici potest non esse suae potestatis, de quo dictum est, Spiritus vbi vult spirat. Et illud Apostolicum quod iam supra commemoratum, Omnia haec operatur vnus atque idem spiritus, diuidens propria vnicuique prout vult. Non est illic coeditio dati, & dominatio dantium, sed concordia dati & dantium. Quapropter si sancta scriptura proclamatur, Deus charitas est: illa quae ex deo est, & in nobis id agit vt in deo maneamus, & ipse in nobis, & hoc inde cognoscimus, quia de spiritu suo dedit nobis, ipse spi-

Psal. 67.

Acto. 2.

Acto. 8.

Acto. 10.

Acto. 11.

Colos. 2.

1. sen. dist. 15. cap. 1.

1. sen. dist. 18. ca. 1. enim.

Ioan. 3.

1. Cor. 12.

1. Cor. 12.

Ibidem.

1. Cor. 12.

Ibidem.

1. Cor. 12.

ritus eius est, deus charitas. Deinde si in donis dei nihil maius est charitate, & nullum est maius donum dei quam spiritus sanctus, quid consequentius quam vt ipse sit charitas, qui dicitur & deus & ex deo? Et si charitas qua pater diligit filium, & patrem diligit filium, ineffabiliter communionem demonstrat amborum, quid conuenientius quam vt ille dicatur charitas proprie, qui spiritus est communis amborum? Hoc enim sanius creditur vel intelligitur, vt non solus spiritus sanctus charitas sit in illa trinitate, sed non frustra proprie charitas nuncupetur, propter illa quae dicta sunt. Sicut non solus est in illa trinitate, vel spiritus vel sanctus, quia & pater spiritus, & filius spiritus, & pater sanctus, & filius sanctus, quod non ambigit pietas, & tamen iste non frustra proprie dicitur spiritus sanctus. Quia enim est communis amborum, id vocatur ipse proprie quod ambo communiter. Alioquin si in illa trinitate solus spiritus sanctus est charitas, profecto & filius non solius patris, verum etiam spiritus sancti filius inuenitur. Ita enim locis innumerabilibus dicitur & legitur filius vnigenitus dei patris: vt tamen & illud verum sit quod Apostolus ait de deo patre, Qui eruit nos de potestate tenebrarum, & transfudit in regnum filij charitatis suae. Non dixit, filij sui: quod si diceret, verissime diceret, quemadmodum quia saepe dixit verissime dixit, sed ait filij charitatis suae. Filius ergo est etiam spiritus sancti, si non est in illa trinitate charitas dei nisi spiritus sanctus. Quod si absurdissimum est, restat vt non solus ibi sit charitas spiritus sanctus, sed propter illa de quibus satis disserui proprie sic vocetur. Quod autem dictum est, Filij charitatis suae: nihil aliud intelligatur quam filij sui dilecti, quam filij postremo substantiae suae. Charitas quippe patris quae in natura eius est ineffabiliter simplici, nihil est aliud quam eius ipsa natura atque substantia, vt saepe iam diximus, & saepe iterare non piget. Ac per hoc filius charitatis eius nullus est alius, quam qui de substantia eius est genitus.

D

1. sen. dist. 10. ca. Cui aut. 2.

1. sen. dist. 10. ca. hic notandi.

Ibidem.

Super Ioan. tracta. 90.

1. sen. dist. 10. ca. hic notandi.

E

Colos. 3.

1. sen. dist. 5. ca. dicitur quoque.

Contra Eum.

nomium. Cap. XX.

1. sen. dist. 6. ca. 1. Ioan. 1.

F

Heb. 12.

Prouet. 19.

1. sen. dist. 5. ca. praedicti autem.

o. ij / ne

Gne quidam respondit heretico versutissime interro-
ganti, vtrum deus filium volens an nolens genuerit: vt
si diceret nolens, absurdissima dei miseria sequeretur:
si autem volens, continuo quod intendebat velut in-
uita ratione concluderet, non naturam esse filium, sed
voluntatis. At ille vigilantissime vicissim quasiuit ab
eo, vtrum deus pater volens an nolens sit deus: vt si
responderet nolens, sequeretur illa miseria quam de
deo credere magna infamia est: Si autem diceret vo-
lens, responderet ei, ergo & ipse deus est sua voluntate,
non natura. Quid ergo restabat nisi vt obmutesceret,
& sua interrogatione obligatum insolubili vinculo se
videret. Sed voluntas dei si & proprie dicenda est ali-
qua in trinitate persona, magis hoc nomen spirituisan-
cto competit, sicut charitas. Nam quid est aliud chari-
tas, quam voluntas? Video me de spiritu sancto in isto
libro secundum scripturas sanctas hoc disputasse, quod
fidelibus sufficit. Scientibus iam deum esse spirituisan-
ctum, nec alterius substantiae, nec minorem quam est
pater & filius, quod in superioribus libris secundum eas-
dem scripturas verum esse docuimus. De creatura eti-
am quam fecit deus quantum valuimus admonuimus
eos qui rationem de rebus talibus poscunt, vt inuisibi-
lia eius per ea quae facta sunt, sicut possent intellectu
conspicerent, & maxime per rationalem vel intelle-
ctualem creaturam, quae facta est ad imaginem dei, per
quam velut per speculum quantum possent, si possent,
trinitatem cernerent deum, in nostra memoria, intel-
ligentia, voluntate. Quae tria in sua mente naturaliter di-
uinitus instituta quisquis viuaciter perspexit, & quam
magnum sit in ea, vnde potest etiam sempiterna immu-
tabilitas; natura recolit, conspicit, amplecti, concupisci, re-
miniscitur per memoriam, intuetur per intelligentiam,
amplectitur per dilectionem, profecto reperit il-
lius summam trinitatis imaginem. Ad quam summam
trinitatem reminiscendam, videndam, diligendam,
vt eam recordetur, eam contempletur, ea delectetur,
totum debet referre quod viuut. Verum ne hanc ima-
ginem ab eadem trinitate factam & suo vitio in deter-
minus commutatam, ita eidem comparat trinitati vt om-
nimodo existimet similem, sed potius in qualicun-
que ista similitudine, magnam quoque dissimilitudi-
nem cernat quantum esse satis videbatur admonui.

I Sanem deum patrem, & deum filium, id est, deum
genitorem qui omnia quae substantialiter habet in co-
aeterno sibi verbo suo dixit quodammodo, & ipsum ver-
bum eius deum qui nec plus nec minus aliquid habet et-
iam ipse substantialiter, quam quod est in illo qui ver-
bum non medaciter sed veraciter genuit, quemadmo-
dum potuit, non vt illud iam facie ad faciem, sed per
hanc similitudinem in aenigmate quantumcumque
coniiciendo videretur in memoria & intelligentia me-
tis nostra significare curauit, memoria tribuens omne
quod scimus, etiam si non inde cogitemus, intelligentia
vero proprio quodam modo cogitationis informa-
tionem. Cogitando enim quod verum inuenimus, hoc
maxime intelligere dicimur, & hoc quidem in memo-
ria rursus relinquitur. Sed illa est abstrusior profun-
ditas nostrae memoriae, vbi hoc etiam primum cum cogi-
tauerimus inuenimus, & gignitur intimu verbu quod
nullius linguae sit, tanquam scientia de scientia, & visio
de visione, & intelligentia quae apparet in cogitatione,
de intelligentia quae in memoria iam fuerat sed late-
bat: quamquam & ipsa cogitatio quamquam suam memo-
riam nisi haberet, non reuerteretur ad ea quae in me-

moriam reliquerat, cum alia cogitaret. De spiritu autem K
sancto nihil in hoc aenigmate quod ei simile videretur
ostendi, nisi voluntatem nostram vel amorem, seu dile-
ctionem quae valentior est voluntas: quoniam volun-
tas nostra quae nobis naturaliter inest, sicut ei res adia-
cuerint vel occurrerint quibus allicimur aut offendi-
mur, ita varias affectiones habet. Quid ergo est? Nun-
quid dicturi sumus voluntatem nostram, quando recta
est nescire quid appetat, quid euitet? Porro si scit, profe-
cto inest ei sua quadam scientia, quae sine memoria &
intelligentia esse non possit. An vero audiendus est quis-
piam dicens, Charitatem nescire quid agat, quae non agi-
git peperam? Sicut ergo inest intelligentia, inest dile-
ctio illi memoriae principali in qua inuenimus para-
tum & reconditum ad quod cogitando possumus per-
uenire: quia & duo ista inuenimus ibi, quando nos cogi-
tando inuenimus & intelligere aliquid & amare quae
ibi erant, & quando inde non cogitabamus: & sicut in-
est memoria, inest dilectio huic intelligentiae quae cogi-
tatione formatur: quod verbum verum sine vilius ge-
tis lingua intus discimus, quando quod nouimus dici-
mus: nam nisi reminiscendo non redit ad aliquid, & ni-
si amando redire non curat nostrae cogitationis intuitus:
ita dilectio quae visioem in in memoria constituta, &
visionem cogitationis inde formatam quasi paren-
tem prolemque coniungit, nisi haberet appetendi scientiam,
quae sine memoria & intelligentia non potest esse,
quid recte diligeret ignoraret. Veru haec quan-
do in vna sunt persona, sicut est homo, potest nobis
quispiam dicere, tria ista memoria, intellectus, & am-
or, mea sunt non sua, nec sibi sed mihi agunt quod agunt,
immo ego per illa. Ego enim me meminisse per mem-
oriam, intelligo per intelligentiam, amo per amo-
rem: & quando ad memoriam meam aciem cogita-
tionis aduerto, ac sic in corde meo dico quod scio,
verbumque; verum de scientia mea gignitur, vtrumque
meum est, & scientia utique & verbum. Ego enim scio,
ego dico in meo corde quod scio: & quando in memo-
ria mea cogitatio inuenio, iam me intelligere, iam me
amare aliquid, qui intellectus & amor ibi erant & ante-
quam inde cogitarem, intellectum meum & amorem
meum inuenio in memoria mea, quo ego intelligo, ego
amo non ipsa. Item quando cogitatio mea memor est, &
vult redire ad ea quae in memoria reliquerat, eaque intel-
lecta conspiciere atque intus dicere, mea memoria
memor est, & mea vult voluntate non sua, ipse quoque
amor meus cum meminit atque intelligit quid appe-
tere debeat, quid vitare, per meam non per suam memo-
riam meminit, & per intelligentiam meam non per
suam, quicquid intelligenter amat intelligit. Quod bre-
uiter dici potest, Ego per omnia tria illa meminisse, ego
intelligo, ego diligo, qui nec memoria sum, nec intelli-
gentia, nec dilectio, sed haec habeo. Ista ergo dici pos-
sunt ab vna persona, quae habet haec tria, non ipsa est
haec tria. In illius vero summam simplicitate naturam
quae deus est, quantum vnus sit deus, tres tamen per-
sonae sunt, pater, & filius, & spiritus sanctus. Aliud est
itaque trinitas res ipsa, aliud imago trinitatis in re
alia, propter quam imaginem simul & illud in quo
sunt haec tria imago dicitur: sicut imago dicitur si-
mul & tabula & quod in ea pictum est, sed propter pic-
turam quae in ea est, simul & tabula nomine ima-
ginis appellatur. Verum in illa summa trini-
tate quae incomparabiliter rebus omnibus antecel-
lit, tanta est inseparabilitas, vt cum trinitas hominum
non

1. Cor. 13.

L

Trinitas aliter in nobis quam Ideo, Cap. XXII.

M

1. sen. dist. 3. ca. quod breuiter.

Quam vera in dei trinitate vnitas, & quam vera in eiusdem vnitate sit trinitas. Ca. XXIII.

1. sen. dist. 3. ca. nec rursus.

1. Cor. 13.

ibidem, Humanae mentis contentia. Ca. XXIII.

A non possit dici vnus homo, in illa vnus deus & dicitur
& sit, nec in vno deo sit illa trinitas, sed vnus deus.
Nec rursus quemadmodum ista imago quod est homo
habens illa tria vna persona est, ita illa est trinitas: sed
tres personae sunt, pater filij, & filius patris, & spiritus
patris & filij. Quauis enim memoria hominis, & ma-
xime illa quam pecora non habent, id est, quae res intel-
ligibiles ita continentur vt non in eam per sensus cor-
poris venerint, habeat pro modulo suo in hac imagine
trinitatis incorporaliter quidem imparem, sed tamen
qualicumque similitudinem patris. Itemque intelligen-
tia hominis quae per intentionem cogitationis inde
formatur, quando quod scitur dicitur, & nullius linguae
cordis verbum est, habeat in sua magna disparitate
nonnullam similitudinem filij: & amor hominis de sci-
entia procedens, & memoriam intelligentiamque con-
iungens, tanquam parenti prolique communis, vnde
nec parens intelligitur esse, nec proles, habeat in hac
imagine aliquam licet valde imparem similitudinem
spiritus sancti: non tamen sicut in ista imagine trini-
tatis, non haec tria vnus homo, sed vnus hominis sunt,
ita in ipsa summa trinitate cuius haec imago est, vnus
dei sunt illa tria, sed vnus deus est, & tres sunt ille non
vna persona. Quod sane mirabiliter ineffabile est, vel
ineffabiliter mirabile, cum sit vna persona haec imago
trinitatis, ipsa vero summa trinitas tres personae sint,
inseparabilior est illa trinitas personarum trium, quam
haec vnus. Illa quippe in natura diuinitatis siue id meli-
us dicatur deitatis, quod est, hoc est, atque incommu-
tabiliter inter se ac semper aequalis est. Nec aliquando
non fuit aut aliter fuit: nec aliquando non erit, aut al-
iter erit. Ista vero tria quae sunt in impari imagine, &
si non locis quoniam non sunt corpora, tamen inter
se nunc in ista vita magnitudinibus separantur: Ne-
que enim quia moles nulla ibi sunt, ideo non viden-
mus in alio maiorem esse memoriam quam intelli-
gentiam. In alio autem contra, in alio duo haec amoris
magnitudine superari, siue sint ipsa duo inter se aequa-
lia siue non sint: atque ita a singulis bina, & a binis sin-
gula, & a singulis singula, a maioribus minora vincuntur:
& quando inter se aequalia fuerint ab omni lan-
guore sanata, nec tunc aequabitur rei natura immuta-
bili, ea res quae per gratiam non mutabitur: quia non
aequatur creatura creatori, etiam quando ab omni lan-
guore sanabitur. Sed hanc non solum incorporalem,
verum etiam summam inseparabilem verumque immu-
tabilem trinitatem, cum venerit visio quae facie ad fa-
ciem repromittitur nobis, multo clarius certiusque vi-
debimus, quam nunc eius imaginem quod nos sumus:
per quod tamen speculum & in quo aenigmate qui vi-
dent sicut in hac vita videre concessum est, non illi
sunt qui ea quae digessimus & commendauimus in sua
mente conspiciunt: sed illi qui eam tanquam ima-
ginem vident, vt possint ad eum cuius imago est quo-
modocumque referre quod vident, & per imaginem
quam conspiciendo vident etiam illud videre conuici-
endo, quoniam nondum possunt facie ad faciem. Non
enim ait Apostolus, videntem nunc speculum, sed viden-
tem nunc per speculum. Qui ergo vident suam
mentem quomodo videri potest, & in ea trinitatem
istam de qua multis modis vt potui disputavi, nec ta-
men eam credunt vel intelligunt esse imaginem dei:
speculum quidem vident, sed vsque adeo non vident
per speculum eum qui est per speculum nunc viden-
dus, vt nec ipsum speculum quod vident sciatur esse spe-

Tomus tertius.

culum, id est, imaginem. Quod si scirent, fortassis &
eum cuius est hoc speculum, per hoc quaerendum & per
hoc utinam interim videndum esse sentirent, fide
non ficta corda mundante; vt facie ad faciem possit
videri, qui per speculum nunc videtur. Quae fide cor-
diu mundatrice contempta; quid agunt intelligendo
quae de natura mentis humanae subtilissime dispu-
tantur, nisi vt ipsa quoque intelligentia sua teste dam-
nentur? In qua utique non laborarent, & vix ad cer-
tum aliquid pertinerent, nisi penalibus tenebris in-
uoluti & onerati corpore corruptibili quod aggrauat
animam: Quo tandem merito infecto malo isto nisi
peccati? Vnde tanti mali magnitudine admoniti, se-
qui deberent agnum qui tollit peccatum mundi.

D Ad eum nanque pertinentes etiam longe istis
ingenio tardiores, quando sine huius vitae resoluuntur
a corpore, ius in eis retinendis non habent iniunda
potestates, Quas ille agnus sine vilo ab eis peccati de-
bitu occisus, non potentia potestatis prius quam iusti-
tia sanguinis vicit. Proinde liberi a diaboli potestate,
suscipiuntur ab angelis sanctis, a malis omnibus libe-
rati per mediatorum dei & hominum hominem Ie-
sum Christum: quoniam consonantibus diuinis scri-
pturis, & veteribus & nouis, & per quas pronuncia-
tus, & per quas annuntiatus est Christus, non est ali-
ud nomen sub caelo, in quo oportet homines saluos
fieri. Constituantur autem purgati ab omni cogita-
tione corruptionis, in placidis sedibus, donec recipiant
corpora sua, sed iam incorruptibilia, quae ornet
non onerent. Hoc enim placuit optimo & sapientissi-
mo creatori, vt spiritus hominis deo pie subditus, ha-
beat feliciter subditum corpus, & sine fine permaneat
ista felicitas. Ibi veritatem sine vlla difficultate vide-
bimus, eaque clarissima & certissima perfruemur. Nec
aliquid quaeremus mente ratiocinante, sed contemplan-
te cernemus, quare non sit filius spiritus sancti, cum de
patre procedat. In illa luce nulla erit quaestio: hic vero
ipsa experientia tam mihi apparuit esse difficilis, quod
& illis qui haec diligenter atque intelligenter legent,
proculdubio similiter apparebit, vt cum me in secundo
huius operis libro alio loco inde dicturum esse promi-
serim, quotienscumque in ea creatura quae nos sumus aliquid
illius rei simile ostendere volui, quaecumque elose-
quium meum sufficiens elocutio secuta non fuerit: quauis
& in ipso intellectu conatu me fenserim magis habuisse
quam effectum: & in vna quidem persona quae est homo in-
uenisse imaginem summam illius trinitatis, & in re mu-
tabili tria illa vt facilius intelligi possent, etiam per te-
poralia interualla maxime in libro nono monstrare
voluisse. Sed tria vnus personae, non sicut humana po-
scit intentio, tribus illis personis conuenire poterunt,
sicut in hoc libro quinto decimo demonstrauimus.

Deinde in illa summa trinitate quae deus est in-
terualla temporum nulla sunt, per quae possit ostendi
aut saltem requiri, vtrum prius de patre natus sit filius,
& postea de ambobus processerit spiritus sanctus. Quo-
riam scriptura sancta spiritu eum dicit amborum, ipse
est enim de quo dicit Apostolus, Quoniam autem
estis filij, misit deus spiritum filij sui in corda vestra. Et
ipse est de quo dicit idem filius, Non enim vos estis qui
loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vo-
bis. Et multis aliis diuinarum eloquiorum testimoniis
cōprobatur patris & filij esse spiritum, qui proprie dicitur
in trinitate spūs sanctus. De quo item dicit ipse filius,
Quem ego mittam vobis a patre. Et alio loco, Quem
Ioan. 14.

1. Tim. 1.

Sap. 9.

Ioan. 1. Mundo corde certitudo ista. Caput. XXV.

1. Tim. 2.

E

Acto. 4.

Supra lib. 2. ca. 3. in fine.

P

qualecumque intellectu.

Intervalla temporum diuinae trinitatis nullam sunt. Ca. XXVI. 1. sen. dist. 3. ca. bis & huiusmodi. 1. sen. dist. 11. cap. 1. Gal. 4. Matthe. 10.

o iij mittet

G mittet pater in nomine meo. De vtroque autem procedere sic docetur, quia ipse filius ait, De patre procedit. Et cum resurrexisset à mortuis & apparuisset discipulis suis, insufflauit & ait, Accipite spiritum sanctum, ut eum etiam de se procedere ostenderet. Et ipse est virtus quae de illo exibat, sicut legitur in Euangelio, Et sanabat omnes. Quid vero fuerit causa ut post resurrectionem suam, & in terra prius daret, & de caelo postea mitteret spiritum sanctum, hoc ego existimo, quia per ipsum donum diffunditur charitas in cordibus nostris, quae diligimus deum & proximum, secundum duo illa praecepta, in quibus tota lex pendet & Propheta. Hoc significas dominus Iesus, bis dedit spiritum sanctum, semel in terra propter dilectionem proximi, & iterum de caelo propter dilectionem dei: & si forte alia ratio reddatur de spiritu sancto bis dato, eundem tamen spiritum sanctum datum, cum insufflasset Iesus, de quo mox ait, Ite baptizate omnes gentes in nomine patris & filij & spiritus sancti: ubi maxime commendatur haec trinitas, ambigere non debemus. Ipse est igitur qui de caelo etiam datus est die pentecostes, id est, post dies decem quam dominus ascendit in caelum. Quomodo ergo deus non est qui dat spiritum sanctum? Immo quantus deus est qui dat deum? Neque enim aliquis discipulorum eius dedit spiritum sanctum. Orabant quippe ut veniret in eos, quibus manum imponebant, non ipsi eum dabant. Quem morem in suis praepositis etiam nunc seruat Ecclesia. Denique & Simon magus offerens Apostolis pecuniam, non ait, date & mihi hanc potestatem, ut dem spiritum sanctum: sed cuiusque, inquit, imposuero manus, ut accipiat spiritum sanctum. Quia neque scriptura superius dixerat, videns autem Simon quod Apostoli darent spiritum sanctum: sed dixerat, videns autem Simon quod per impositionem manuum Apostolorum daretur spiritum sanctus. Propter hoc & dominus ipse Iesus spiritum sanctum, non solum dedit ut deus, sed etiam accepit ut homo, propterea dictus est plenus gratia. Et manifestum de illo scriptum est in actibus Apostolorum, Quoniam vnixit eum deus spiritu sancto. Non vti que oleo visibili, sed dono gratiae, quod visibili significatur vnguento quo baptizatos vngit Ecclesia. Nec sane tunc vnctus est Christus spiritu sancto, quando super eum baptizatum velut columba descendit. Tunc enim corpus suum, id est Ecclesiam suam praefigurare dignatus est, in qua praecipue baptizati accipiunt spiritum sanctum. Sed ista mystica & invisibili vnctione tunc intelligendus est vnctus, quando verbum dei caro factum est, id est, quando humana natura sine vllis precedentibus bonorum operum meritis dei verbo est in vtero virginis copulata, ita ut cum illo fieret vna persona: ob hoc eum confitemur natum de spiritu sancto, & virgine Maria. Absurdissimum est enim ut credamus eum cum iam triginta esset annorum, eius enim aetatis à Ioanne baptizatus est, accepisse spiritum sanctum, sed venisse illum ad baptismum, sicut sine vlllo omnino peccato, ita non sine spiritu sancto. Si enim de famulo eius & praecursore ipso Ioanne scriptum est, Spiritum sancto replebitur iam inde ab vtero matris suae, quoniam quantum seminatus à patre, tamen spiritum sanctum in vtero formatus accepit, quid de homine Christo intelligendum est vel credendum cuius carnis ipsa conceptio non carnalis sed spiritalis fuit? In eo etiam quod de illo scriptum est, quod accepit à patre promissionem spiritus sancti & effuderit, vtraque natura monstrata est, & humana scilicet &

diuina: accepit quippe ut homo, effudit ut deus, Nos autem accipere quidem hoc donum possumus pro modico nostro, effundere autem super alios non vti que possumus, sed ut hoc fiat, deum super eos à quo hoc efficitur inuocamus. Nunquid ergo possumus querere vtrum iam processerat de patre spiritus sanctus quando natus est filius, an nondum processerat, & illo nato de vtroque processit ubi nulla sunt tempora: sicut potuimus querere ubi inuenimus tempora, voluntatem prius de humana mente procedere, ut queratur quod inuentum proles vocetur, Qua iam parta seu genita voluntas illa perficitur, eo sine requiescens, ut qui fuerat appetitus querentis, sit amor fruētis, qui iam de vtroque, id est, de gignente mente, & de genita notione tanquam de parente ac prole procedat: Non possunt proflus ista ibi queri ubi nihil ex tempore inchoatur, ut consequenti perficiatur in tempore. Quapropter qui potest intelligere sine tempore generationem filij de patre, intelligat sine tempore processionem spiritus sancti de vtroque. Et qui potest intelligere in eo quod ait filius, Sicut habet pater vitam in semetipso, sic dedit filio vitam habere in semetipso: non sine vita existentiam filio vitam à patre dedit, sed ita eum sine tempore genuisse, ut vita quam pater filio gignendo dedit, coaeterna sit vitae patris qui dedit, intelligat sicut habet pater in semetipso, ut de illo procedat spiritus sanctus, sic dedit filio ut de illo procedat idem spiritus sanctus, & vtrunque sine tempore, atque ita dictum spiritum sanctum de patre procedere, ut intelligatur, quod etiam procedit de filio, de patre esse & filio. Si enim quicquid habet de patre habet filius, de patre habet vti que ut de illo procedat spiritus sanctus. Sed nulla ibi tempora cogitentur quae habent prius & posterius, quia omnino nulla ibi sunt. Quomodo ergo non absurdissime filius dicitur amborum, cum sicut filio praestat essentiam sine initio temporis, sine vlla mutabilitate naturae de patre generatio, ita spiritu sancto praestat essentiam sine initio temporis, sine vlla mutabilitate naturae de vtroque processio. Ideo enim cum spiritum sanctum genuisse non dicamus, dicere tamen non audeamus ingenuum, ne in hoc vocabulo vel duos patres in illa trinitate, vel duos qui non sunt de alio quispiam suspicetur. Pater enim solus non est de alio, ideo solus appellatur ingenuus, non quidem in scripturis, sed in consuetudine disputantium, & de re tanta sermonem qualem valuerint proferturum. Filius autem de patre natus est: & spiritus sanctus de patre principaliter, & ipso sine vlllo temporis intervallo dante, communiter de vtroque procedit. Diceretur autem filius patris & filij, si quod abhorret ab omnium sanorum sensibus eum ambobus genuissent. Non igitur ab vtroque est genitus, sed procedit ab vtroque amborum spiritus. Verum quia in illa coaeterna, coequali & incorporali & ineffabiliter immutabili atque inseparabili trinitate difficillimum est generationem à processione distinguere, sufficiat interim eis qui extendi non valent in amplius, id quod de hac re in sermone quodam proferendo ad aures populi Christiani diximus, dictumque conscripsimus. Inter cetera enim cum per scripturarum sanctarum testimonia docuissim, de vtroque procedere spiritum sanctum. Si ergo, inquam, & de patre & de filio procedit spiritus sanctus, cur filij dicitur, de patre procedit: cur putas, nisi quemadmodum solet ad eum referre & quod ipsius est, de quo & ipse est? Vnde & illud est quod ait, Mea doctrina non est mea, sed eius qui me misit. Si igitur hic intelli-

A hic intelligitur eius doctrina quam tamen dixit non suam sed patris, quanto magis illic intelligendus est, & de ipso procedere spiritus sanctus, ubi sic ait, De patre procedit: vnde diceret de me non procedit. A quo autem habet filius ut sit deus, est enim de deo deus, ab illo habet vti que ut de illo etiam procedat spiritus sanctus: ac per hoc spiritus sanctus ut etiam de illo procedat sicut procedit de patre, ab ipso habet patre. Hic vti que etiam illud intelligitur, quantum à talibus quales nos sumus intelligi potest, cur non dicatur natus esse, sed potius procedere spiritus sanctus, quoniam si & ipse filius diceretur, amborum vti que filius diceretur: quod absurdissimum est. Filius quippe nullus est duorum, nisi patris & matris. Absit autem ut inter deum patrem, & deum filium aliquid talem suspicemur, quia nec filius hominum simul ex matre & patre procedit: sed cum in matrem procedit ex patre, non tunc procedit ex matre: & cum in hanc lucem procedit ex matre, non tunc procedit ex patre. Spiritus autem sanctus non de patre procedit in filium, & de filio procedit ad sanctificandam creaturam, sed simul de vtroque procedit: quoniam hoc pater filio dedit, ut quemadmodum de se, ita de illo quoque procedat. Neque enim possumus dicere quod non sit vita spiritus sanctus, cum vita pater, vita sit filij: ac per hoc sicut pater cum habeat vitam in semetipso, dedit & filio vitam habere in semetipso, sic ei dedit vitam procedere de illo, sicut & procedit de ipso. Hec de illo sermone in hunc librum transtuli, sed fidelibus non infidelibus loquens. Verum si ad hanc imaginem contuendam, & ad videnda ista quam vera sunt, quae in eorum mente sunt, nec tria sic sunt ut tres personae sint, sed omnia tria hominis sunt quae vna persona est, minus idonei sunt: cur non de illa summa trinitate quae deus est creditur potius quod in sacris literis inuenitur, quam poscunt liquidissimam reddi sibi rationem, quae ab humana mente tarda scilicet infirmaque non capitur: Et certe cum inconcussae crediderint scripturis sanctis tanquam veracissimis testibus, agant orando & querendo & bene viuendo ut intelligant, id est, ut quantum videri potest videatur mente quod tenetur fide. Quis hoc prohibeat, inimo vero ad hoc quis non hortetur? Si autem propterea negandum putant ista esse, quia ea non valent caecis mentibus cernere, debent & illi qui ex natiuitate sua caeci sunt, esse solem negare. Lux ergo lucet in tenebris. Quod si eam tenebrae non comprehendunt, illuminentur dei dono prius ut sint fideles, & incipiant esse lux in comparatione infidelium: atque hoc praemisso fundamento aedificentur ad videnda quae credunt, ut aliquando possint videre. Sunt enim quae ita creduntur, ut videri iam omnino non possint. Non enim Christus iterum in cruce videndus est: sed nisi hoc credatur quod ita factum atque visum est, ut futurum ac videndum iam non speretur, non peruenitur ad Christum, qualis sine fine videndus est. Quantum vero attinet ad illam summam ineffabilem incorporalem immutabilemque naturam per intelligentiam vti que cernendam, nusquam se melius regente duntaxat fidei regula acies humanae mentis exercet, quam in eo quod ipse homo in sua natura melius ceteris animalibus, melius etiam ceteris animae suae partibus habet, quod est ipsa mens. Cui quidam rerum inuisibilium tributus est visus, & cui tanquam in loco superiore atque interiore honorabiliter praesidenti, iudicanda omnia nunciant etiam corporis sensus, & quae non est superior cui subdita regenda est nisi deus. Verum

rum inter haec quae multa iam dixi, & nihil illius summae trinitatis ineffabilitate dignum me dixisse audeo profiteri, sed consistere potius mirificatam scientiam eius ex me inualuisse, nec posse me ad illam. O tu anima mea ubi te esse sentis, ubi iaces, ubi stas, donec ab eo qui propitius factus est omnibus inquinamentis tuis, sanentur omnes languores tui? Agnosce te certe in illo esse stabulo, quod Samaritanus ille perduxit eum quem reperit à multis latronibus inflictis vulneribus semiuiuum. Et tamen multa vera vidisti, non his oculis quibus videntur corpora colorata, sed eis pro quibus orabat qui dicebat, Oculi mei videant aequitatem. Nempe ergo multa vera vidisti, eaque discernisti ab illa luce qua tibi ea lucente vidisti: attolle oculos in ipsam lucem, & eos in ea fige si potes. Sic enim videbis quid distet natiuitas verbi dei à processione doni dei, propter quod filius vnigenitus non de patre genitus, alioquin frater eius esset, sed procedere dixit spiritum sanctum. Vnde cum sit communio quadam consubstantialis patris & filij, amborum spiritus, non amborum, quod ablit, dicitur est filius. Sed ad hoc dilucide perspicueque certandum, non potes ibi aciem figere, scio quia non potes. Verum dico, mihi dico, quid non possum scio: ipsa tamen tibi ostendit in te ista illa, in quibus te summe ipsius, quam fixis oculis contemplari nondum vales, imaginem trinitatis agnoscas. Ipsa ostendit tibi verbum verum esse in te, quando de scientia tua gignitur, id est, quando quod scimus dicimus: quantum nullius gentis lingua significantem vocem vel proferamus vel cogitemus, sed ex illo quod nouimus cogitatio nostra formatur: sicut in acie cogitantis imago simillima cogitationis eius quam memoria continebat, ista duo scilicet velut parentem ac prolem tertia voluntate sine dilectione iungente. Quae quidem voluntate de cogitatione procedere, nemo enim vult quod omnino quid vel quale sit nescit, non tamen esse cogitationis imaginem, & ideo quandam in hac re intelligibili natiuitatis & processionis insinuari distantiam, quoniam non hoc est cogitatione conspicere quod appetere, vel etiam praefrui voluntate; cernat discernatque qui potest. Potuisti & tu, quantum non potueris neque possis explicare sufficienti eloquio, quod inter nebulae similitudinum corporaliu, quae cogitationibus humanis occurrere non desunt, vix vidisti. Sed illa lux quae non est quod tu, & hoc tibi ostendit, aliud esse illas incorporeas similitudines corporum, & aliud esse verum, quod eis reprobatis intelligentia contuemur: haec & alia similiter certa oculis tuis interioribus lux illa monstrant. Quae igitur causa est cur acie fixa ipsam videre non possis, nisi vti que infirmitas? Et quid tibi ea fecit nisi iniquitas? Quis ergo sanat omnes languores tuos, nisi qui propitius sit omnibus iniquitatibus tuis? Librum itaque istum iam tandem aliquando praecatione melius quam disputatione concludam. Domine deus noster, credimus in te patrem, & filium & spiritum sanctum. Neque enim diceret veritas, Ite baptizate omnes gentes in nomine patris & filij & spiritus sancti, nisi trinitas esses. Nec baptizari nos iuberet dominus deus in eius nomine qui non est dominus deus. Neque diceretur voce diuina, Audi Israel, dominus deus tuus deus vnus est: nisi trinitas ita esses ut vnus deus deus esses. Et si tu deus pater ipse esses, & filius verbum tuum Iesus Christus ipse esses, & donum vestrum spiritus sanctus, non legeremus in literis veritatis, Misit deus filium suum: Nec tu, vnigenite, diceres de spiritu sancto, Quem mittet pater in nomine meo, & quem ego mit-

Ioan. 14. 1. sen. dist. 14. ca. de repali. Ioan. 15. Ioan. 16. Luc. 6. Marth. 12. 1. sen. dist. 14. ca. finaliqui. Ioan. 10. Marth. 28. 1. sen. dist. 14. ca. hic queritur. Acto. 2. Acto. 10. Marth. 3. Ioan. 1. Ioan. 3. Luc. 1. Acto. 2. 1. sen. dist. 14. ca. Et quod plus.

K 1. sen. dist. 15. ca. his & huiusmodi. L 1. sen. dist. 15. ca. his & huiusmodi. Ioan. 5. L 1. sen. dist. 15. ca. forte est. Ioan. 15. 1. sen. dist. 15. ca. 1. 1. sen. dist. 15. ca. & notia. 1. sen. dist. 15. ca. nunc considerandum. M Ibidem. 1. sen. dist. 15. cap. 1. Spis quor non dicitur genitus, & quor solus pater ingenuus. Cap. XXVII. 1. sen. dist. 15. ca. forte est. Ioan. 7.

D Psal. 138. Psal. 104. Iniquitatis. Luc. 10. Psal. 104. Verba ista terim loco cogitationis, habet, cogitationis. Psal. 102. Caelusio haberi ea praecatione & excausatione de multiloquio. Cap. XXVIII. *al. Et si tu deus pater ipse non esses, & filius tuus verbum tuum Iesus Christus ipse non esses, & donum vestrum spiritus sanctus non esses, non legeremus in literis veritatis, Misit deus filium suum: Quem mittet pater in nomine meo, & quem ego mit-

G tam vobis à patre. Ad hanc regulam fidei dirigens intentionem meam quantum potui, quantum me posse fecisti, quæsiui te & desideravi intellectum videre quod credidi, & multum disputavi & laboravi. Domine deus meus, vna spes mea, exaudi me ne fatigatus nolim te querere, sed quæram faciem tuam semper ardeter. Tu da quærendi vires qui inuenire te fecisti, & magis magisq; inueniendi te spem dedisti. Coram te est firmitas, & infirmitas mea: Illam serua, istam sana. Coram te est scientia & ignoratia mea. Vbi mihi aperuisti, suscipe intrantem. Vbi clausisti, aperi pulsanti. Meminerim tui, intelligam te, diligam te. Auge in me ista, donec me reformes ad integrum. Scio scriptum esse, In multiloquio non effugietur peccatum. Sed vti nam prædicando verbum tuum, & laudando te tarummodo loquerer: non solum fugerem peccatum, sed meritum bonum acquirerem, quamlibet multum sic loquerer. Neque enim homo de te beatus, peccatum præcipere germano in fide filio suo, cui scripsit dicens, Prædica verbum, in ista opportune, in opportuna. Nunquid dicendum est istum non multum locutum, qui non solum opportune, verumetiam importune verbum tuum domine non tacebat: Sed ideo non erat multum, quia tantum erat necessarium. Libera me deus à multiloquio quod patior intus in anima mea misera in conspectu tuo, & configitentem ad misericordiam tuam. Non enim cogitationibus taceo, etiam tacens vocibus. Et si quidem non cogitarem nisi quod placeret tibi, non utique rogarem vt me ab hoc multiloquio liberares. Sed multa sunt cogitationes meæ, tales quales nostri, cogitationes hominum quoniam vanæ sunt. Dona mihi non eis consentire, & si quando me delectant, eas nihilominus improbare, nec in eis velut dormitando immorari. Nec intantum valeant apud me, vt aliquid in opera mea procedat ex illis, sed ab eis mea saltem sit tuta sententia, tuta conscientia, te tuente. Sapiens quidam cum de te loqueretur in libro suo qui Ecclesiasticus proprio nomine iam vocatur, Multa, inquit, dicimus & non peruenimus, & consummatio sermonum vniuersa est ipse. Cui ergo peruenimus ad te, cessabunt multa ista quæ dicimus, & non peruenimus, & manebis vnus omnia in orationibus: & sine fine dicemus vnus, laudantes te in vnus, & in te facti etiam nos vnus. Domine deus vnus, deus trinitas, quæcunque dixi in his libris de tuo, agnosceant & tui: si qua de meo, & tu ignosce & tui. Amen.

Operis de Trinitate finis.

AD LECTOREM.

Ex diu Augustini præfatione, eiq; totius operis calce satis apparet illum ab eruditissimis quibusdam deterritum ne libros de Trinitate vel absolueret, vel ederet, quod hoc argumentum à compluribus et Græcis et Latinis, multo tum breuius, tum dilucidius fuisset tractatum: uelut ab Athanasio, Basilio, Gregorio Nazianzeno, Didymo et Hilario, aliisque nonnullis: et ipse Augustinus videtur agnosce, non solum obscuritatem ac multiloquium, verumetiam ingenii defectum, quo factum est, ut tot libris uersatus in rebus externis, ubi uentum est ad summam illam trinitatis imaginem, repercussis maiestate rei mentis oculis, et pauca dixerit, nec satis digna promissis. Iam multiloquium huic penè perpetuum est, quod accidit illi docendi studio, dum cupit quæ scribit etiam à parum eruditissimis ac tardis intelligi. Obscuritas hinc accidit, in hoc duntaxat opere, quod quæ res per se sit obscurissima, eoque dilucidis imaginibus adhibitis illustranda, ille trinitatis imagines petiit ab iis rebus, quæ nec uul-

go satis nota sunt, nec inter eruditos admodum confessæ, postremo tales, ut ipse potius egeant illustratione, quam ut obscurissimis lucem possint inuehere. Verum ille in hoc genere perlibenter uersari solet, adeo ut si quando casu incidierint, illic ueluti uiator ad amaram fontem iueneris propemodum oblitus desiderat. Duobus incommodis, multiloquio, sic enim ipse uocat, et obscuritati, mederi studet, crebris transitionibus ac repetitionibus, nec his contentus sub finem, multis et accuratis epilogis, tum memoriam tum intellectum lectoris subleuat, De tertio ueniam petiit à deo. Hanc sinceritatem sanctissimi uiri, uinam omnes Ecclesie doctores imitentur. Nemo sanè tam adductus est Augustino, quin passurus sit illum alia scripsisse fecit, nec hic admodum operis titulo, aut lectoris expectationi respondisse. Ceterum quod quum aliis, tum extremo libro, docet unum patrem appellandum in genitum: quum spiritus sanctus non dicatur genitus, sed procedens: Sciendum est quod Augustinus appellat in genitum, ab Hilario uerbi inuiscibilem, eiusque cognominis rationem existimat in solum patrem competere libro de trinitate quarto, aliisque locis nonnullis: Græci uocant $\alpha\gamma\epsilon\upsilon\tau\omicron\pi$. Athanasius indicat uocem ab Ethnicis sumptam, qui disputant utrum mundus sit $\alpha\gamma\epsilon\upsilon\tau\omicron\varsigma$ an $\gamma\epsilon\upsilon\tau\omicron\varsigma$. Eam uocem arte induxerunt Ariani, ut inuidiosus uocabulis persuaderent filium et spiritum sanctum esse creaturas. Id consequitur, si uerum est solum patrem esse $\alpha\gamma\epsilon\upsilon\tau\omicron\pi$. Proinde nec in genitum nec inuiscibile satis exprimit Græcam uocem $\alpha\gamma\epsilon\upsilon\tau\omicron\pi$, Aliud enim est $\alpha\gamma\epsilon\upsilon\tau\omicron\pi$, aliud $\alpha\gamma\epsilon\upsilon\tau\omicron\pi$, quæ admodum aliud est $\gamma\epsilon\upsilon\tau\omicron\delta\epsilon\upsilon$, aliud $\gamma\epsilon\upsilon\tau\omicron\delta\epsilon\upsilon$: illud competit in eam qui ex parente nascitur, hoc in id quod quocunque modo factum est. Minimum autem interest inter $\alpha\gamma\epsilon\upsilon\tau\omicron\pi$, $\alpha\gamma\epsilon\upsilon\tau\omicron\pi$, et $\alpha\gamma\epsilon\upsilon\tau\omicron\pi$, quæ singula congruunt et que in omnes personas. Et tunc si $\alpha\gamma\epsilon\upsilon\tau\omicron\pi$ separat à rebus cõditis, tam est $\alpha\gamma\epsilon\upsilon\tau\omicron\pi$ filius, iuxta superiorem naturam, et spiritus sanctus, quam ipse pater. Sin $\alpha\gamma\epsilon\upsilon\tau\omicron\pi$ dicitur, quod nunquam esse cepit, sed ab eterno fuit, et hoc est omnibus personis commune. Si uero $\alpha\gamma\epsilon\upsilon\tau\omicron\pi$ idem ualeat quod $\alpha\gamma\epsilon\upsilon\tau\omicron\pi$, uocabulum est patri cum spiritus sancto commune. Postremo si $\alpha\gamma\epsilon\upsilon\tau\omicron\pi$ interpretatur, quod nec temporis nec originis habet initium: hac demum ratione soli patri congruit. Reliqua pete ex libro D. Athanasii quem scripsit aduersus Eusebium.

DIVI AVRE

LII AVGVSTINI HIPPONENSIS Episcopi, Liber de Genesi ad litteram imperfectus.

De obscuris naturalium rerum quæ omnipotenti deo artifice facta sentimus, non affirmando, sed quærendo tractandum est, in libris maxime quos nobis commendat autoritas, in quibus temeritas asserenda incerta, dubiaque opinionis, difficile sacrilegij crimen euitat: ea tamen quærendi dubitatio catholica fidei metas non debet excedere. Et quoniam multi ad suam sententiam, quæ præter fidem est catholica disciplina, expositionem scripturarum diuinarum trahere consueuerunt, ante tractationem huius libri catholica fides explicanda est. Est autem hæc, Deum patrem omnipotentem vniuersam creaturam fecisse atque constituisse per filium suum vnigenitum, id est, sapientiam & uirtutem suam consubstantiali sibi & coeternam in uinitate spiritus sancti, & ipsius consubstantialis & coeterni. Hæc ergo trinitatem dici unum deum,

Temeritas asserendi, Cap. I.

Fides catholica.

A deum, eumque fecisse & creasse omnia quæ sunt, in quantum sunt, catholica disciplina dici iubet, & ita ut iubet: & ita ut creatura omnis siue intellectualis siue corporalis, uel quod breuius dici potest, secundum uerba diuinarum scripturarum, siue inuisibilis siue uisibilis, non de dei natura, sed à deo sit facta de nihilo, nihilque in ea esse quod ad trinitatem pertineat, nisi quod trinitas condidit, ista condita est. Quapropter creaturam vniuersam neque consubstantiali deo, neque coeternam facit esse dicere atque credere. Esse autem omnia quæ fecit bona valde, mala uero non esse naturalia, sed omne quod dicitur malum, aut peccatum esse, aut pœnam peccati, Nec esse peccatum nisi prauum liberae uoluntatis assensum, cum inclinamur ad ea quæ iustitia uetat, & unde liberum est abstinere: id est, non in rebus istis, sed in usu earum legitimo. Vnus autem rerum igitur, ut anima in lege dei maneat, & vni deo plenissima dilectione subiecta sit, & cætera sibi subiecta sine cupiditate aut libidine ministret, id est, secundum præceptum dei. Ita enim sine difficultate & miseria, & cum summa facilitate & beatitudine administrabit. Pœna uero peccati est, cum ipsis creaturis non sibi seruentibus cruciatur anima, cum deo ipsa non seruit: quæ creatura illi obtemperabat, cum ipsa obtemperabat deo. Itaque non esse ignem malum, quia creatura dei est, sed tamē vni eo imbecillitatem nostram ex merito peccati. Dicit autem peccata naturalia, quæ necesse est committi ante misericordiam dei, postquam in hanc vitam per peccatum liberi arbitrij lapsi sumus: renouari hominem per Iesum Christum dominum nostrum, cum ipsa ineffabilis, ac incommutabilis dei sapientia plenum totumque hominem suscipere dignata est, & nasci de spiritu sancto & uirgine Maria, crucifigi, sepeliri & resurgere, & ascendere in cælum, quod iam factum est: & venire ad iudicandos uiuos & mortuos in fine seculi, & resurrectionem mortuorum in carne, quod adhuc futurum prædicatur: datum esse spiritum sanctum, credentibus in eum: constitutam ab illo matrem Ecclesiam quæ catholica dicitur, ex eo quia vniuersaliter perfecta est, & in nullo claudicat, & per totum orbem diffusa est: remissa esse peccata priora peccata, & vitam æternam cælorumque regnum promissum. Secundum hanc fidem quæ possunt in hoc libro queri & disputari, considerandum est. In principio fecit deus cælum & terram. Quatuor modi à quibusdam scripturarum tractatoribus traduntur legis exponendæ, secundum historiam, secundum allegoriam, secundum analogiam, secundum etymologiam. Historia est, cum siue diuinitus siue humanitus res gesta commemoratur. Allegoria, cum figurate dicta intelliguntur. Analogia, cum veteris & noui testamentorum congruentia demonstratur. Etymologia, cum dictorum factorumque causa redduntur. Hoc ergo quod scriptum est, In principio fecit deus cælum & terram: queri potest, utrum tantummodo secundum historiam accipiendum sit, an etiam figurate aliquid significet, & quomodo congruat Euangelio, & qua causa liber iste sic inchoatus sit. Secundum historiam autem queritur, quid sit in principio, id est utrum in principio temporis, an in principio: in ipsa sapientia dei, quia & ipse dei filius principium se dixit, quando ei dictum est, Tu quis es? & dixit, Principium quod & lo quor vobis. Est enim principium sine principio, & est principium cum alio principio. Principium sine principio solus pater est, ideo ex vno principio esse omnia credimus. Filius autē ita

valde deo nata.

Peccatum.

Peccata peccati.

Catholica.

Modi exponendæ legis, Cap. II, Gene.

Historia.

Allegoria.

Analogia.

Etymologia.

Creatio cœli terræque, Cap. III, Gene.

Ioan. 8. Principium duplex.

principium est, ut de patre sit. Ipsa etiam prima creatura intellectualis, potest dici principium iis quibus caput est, quæ fecit deus. Cui enim recte appelletur principium caput, in illa gradatione Apostolus mulierem tamen non dixit caput alicuius. Nam & virum dixit caput mulieris, & caput viri Christum, & caput Christi deum, ita creatori creatura subnectitur. An ideo in principio dictum est, quia primum factum est? An non potuit inter creaturas primum fieri cælum & terra, si angeli & omnes intellectuales potestates primum factæ sunt? Quia & angelos creaturam dei & ab eo factos credamus necesse est. Nam & angelos enumerauit Propheta in CXLVIII. Psalmo cum dixit, Ipse iussit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. Sed si primum facti sunt angeli, quæri potest, utrum in tempore facti sunt, an ante omne tempus, an in exordio temporis? Si in tempore, iam erat tempus antequam angeli fierent. Et quoniam etiam tempus ipsum creatura est, incipit necesse esse ut aliquid prius quam angelos factum accipiamus. Si autem in exordio temporis factos dicimus, ut cum ipsis coeperit tempus, dicendum est falsum esse quod quidam volunt, non cælum & terram tempus esse coepisse. Si autē prius quam tempus angeli facti sunt, querendum est quomodo dictum sit in cõsequentibus: Et dixit deus, fiant luminaria in firmamento cœli, ut luceant super terram, & diuidant inter noctem & diem, & sint in signa & tempora & dies & annos. Hic enim potest videri, tunc coepit esse tempora cum cælum & luminaria cœli ordinatis itineribus currere coepissent: quod si verum est, quomodo poterunt dies esse antequam tempus esset, si à cursu luminarium tempus exorsum est, quæ quarto die dicuntur esse facta? An ista dierum digestio secundum consuetudinem humanæ fragilitatis ordinata est lege narrandi, & humiliter humiliter insinuandi sublimia, quæ & ipse sermo narratis non potest nisi aliqua habere & prima & media & vltima? An in temporibus istis dictum est ut essent luminaria, quæ tempora homines interuallis morarum in corporis motione metiuntur? Hæc enim tempora si nullus motus corporum esset, nulla essent, & ipsa sunt hominibus manifestiora. Quod si admittimus, querendum est, utrum præter motum corporum possit esse tempus in motu incorporeæ creaturæ, ueluti est anima uel ipsa mens: quæ utique in cogitationibus mouetur, & ipso motu aliud habet prius, aliud posterius, quod sine interuallo temporis intelligi non potest. Quod si accipimus, etiam ante cælum & terram potest intelligi tempus fuisse, si ante cælum & terram facti sunt angeli. Erat enim iam creatura quæ motibus incorporeis tempus ageret. Et recte intelligitur cum illa etiam tempus esse, ut in anima quæ per corporeos sensus corporeis motibus assuefacta est. Sed fortasse non est in principibus & creaturis supereminētib. Sed quoquo modo hoc se habeat: res enim secretissima est, & humanis coniecturis impenetrabilis: illud certe accipiendum est in fide, etiam si modum nostræ cogitationis excedit, omnem creaturam habere initium, tempusque ipsam creaturam esse, ac per hoc ipsum habere initium, nec coeternum esse creatori. Potest enim cælum & terra pro vniuersa creatura postum videri, ut & hoc uisibile æthereum firmamentum, cælum appellatum sit, & illa creatura inuisibilis supereminētium potestatum, rursusque terra omnis inferior pars mundi cum animalibus quibus inhabitatur. An cælum omnis creatura sublimis atque inuisibilis dicta est, terra uero omne uisibile, ut etiam sic

Gradatio Græce uelut figura, quum uerbum sequenti uerbum prius excipit.

Psal. 32. & c. 14. & c.

E

F

sic

G sic possit hoc quod dictum est, In principio fecit deus cœlum & terrā, vniuersa creatura intelligi? Fortasse quippe non incongrue in comparatione inuisibilis creaturæ, omne visibile terra dicitur, vt illa cœli nomine nūcupetur. Quoniam & anima quæ inuisibilis est, cū rerū inuisibilitum amore tumesceret, & earū adeptione extolleretur, terra dicta est, sicut scriptū est, Quid superbit terra & cinis? Sed quæri potest, vtrū iam distincta & cōposita omnia dixerit cœlum & terrā, an ipsam primo informē vniuersitatis materiem, quæ in has formatas & speciosas naturas deo ineffabiliter iubente digesta est, cœli & terræ nomine nūcupauerit? Quamquā enim scriptum legerimus, Qui fecisti mundum de in formi materia: tamen etiam ipsam materiam cuiusmodicumq; sit, non possumus dicere non ab eo factā, ex quo omnia confitemur & credimus, Vt etiam ipsa digestio & ordinatio singularum quarumq; rerum formarum & distinctarum mundus vocetur: ipsa vero materies cœlum & terra, veluti semen cœli appellata sit, quasi cōfusum atque permixtum ab artifice deo accipiendis formis idoneum. Hactenus de hoc quæsitum

H sit quod dictum est, In principio fecit deus cœlum & terram: nihil enim horum temere affirmari potuit. Terra autem erat inuisibilis & incōposita, & tenebræ erant super abyssum, & spiritus dei ferebatur super aquam. Ab hæreticis qui veteri testamento aduersantur, moueri calumnia huic loco solet, cum dicunt, Quomodo in principio fecit deus cœlum & terram, si iam terra erat? Non intelligentes hoc esse subiectum, vt exponeret qualis terra fuerit de qua iam dictum est, Fecit deus cœlum & terram. Hæc autem terra quæ deus fecit, inuisibilis erat & incōposita, donec ab eodem ipso discerneret, & ex cōfusione in rerum certo ordine constitueretur. An sic melius intelligitur, vt in hac executione rursus eadem rerum materies commendaretur quæ superius cœli & terræ nomine nūcupata est: vt iste sit sensus, In principio fecit deus cœlum & terram: hoc autem quod cœlum & terra dictum est, terra erat inuisibilis & incōposita, & tenebræ super abyssum: id est quod, cœlum & terra appellatū est, materies erat cōfusa quædam, de qua mundus, qui duabus maxime partibus cœlo scilicet & terra constat, digestis elementis & accepta forma fabricaretur. Quæ cōfusio materię sic potuit insinuari populari intelligentiæ, si diceretur terra inuisibilis vel incōposita vel inordinata vel imparata, & tenebræ super abyssum, id est super profunditatem vastissimam: quæ rursus profunditas ex eo fortasse nominata est, quia nullius intelligentiæ propter ipsam informitatem penetrari potest. Et tenebræ erant super faciē abyssus. Vtrum subter abyssus erat & supra tenebræ quasi iā loca distincta essent? An quoniam materię adhuc cōfusio exponitur, quod iam x̄c̄o? Græce dicitur, ideo dictum est, tenebræ erant super abyssum, quia lux non erat: quæ si esset, vtiq; supra esset, quia esset eminentior, & ea quæ sibi subiecta erāt, illuminaret? Et reuera qui diligenter considerat quid sint tenebræ, nihil aliud inuenit quàm lucis absentiam. Ita igitur dictum est, Tenebræ erant super abyssum: ac si dictum esset, nō erat lux super abyssum. Quapropter hæc materies quæ consequenti operatione dei, in rerū formas ordinata distinguitur, appellata est terra inuisibilis & incōposita, & profunditas carens luce, quæ appellata est superius nomine cœli & terræ, veluti semen, vt iam dictum est, cœli & terræ. Si tamen non cœlum & terram dicendo, vniuersitatem prius propo-

tere voluit, vt postea, insinuata materia, mundi partes exequeretur. Et spiritus dei ferebatur super aquam. Nusquam dixerat deus aquā fecit, nec tamen vllō modo credendum est aquam deum non fecisse, & eā iam fuisse antequam ille aliquid constitueret: etenim ille est ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, sicut Apostolus dicit. Ergo & aquam deus fecit, & aliter credere magnus error est. Cur igitur non dictum est quod aquam deus fecerit? An rursus eandem materiam quā vel cœli & terræ vel terræ inuisibilis & incōposita atque abyssus nomine nūcupauerat, etiam aquā voluit appellare? Cur enim non & aqua appellaretur si terra potuit, cum adhuc neque aqua distincta atque formata, neque terra esset, neque aliquid aliud? Sed primo fortasse cœlum & terra appellata est, secundo terra incōposita, & abyssus carens luce, tertio aqua non incōgrua: vt primo ipsius vniuersitatis propter quā facta est materies de omnino nihilo, cœli & terræ nomine vocaretur: secundo terræ incōposita atque abyssus nomine insinuaretur informitas, quia inter omnia elementa terra est informior & minus relucens quàm cætera: tertio aquæ nomine significaretur materia subiecta operi artificis, aqua enim mobilior est quàm terra: Et ideo propter operandi facilitatem & motum faciliore, subiecta materies artifici, aqua magis vocanda erat quàm terra. Et aer quidem mobilior est quàm aqua, æther autem mobilior ipso aere non absurde creditur aut sentitur. Sed aeris vel ætheris nomine minus conuenienter appellaretur materies, Magis enim hæc elementa vim creduntur habere faciendi, terra vero & aqua patiendi. Quod si occultū est, vel certe apertissimum puto, quod aquam ventus mouet, & nonnulla terrena: vetus autem est aer motus & quasi fluctuans. Ergo cū aer aquam moueat manifeste, vnde autem ipse moueatur, vt sit ventus, occultum sit, quis dubitet congruentius aqua nomine materiam vocari quia mouetur, quàm aeris qui mouet? Moueri autem pati est, mouere facere. Huc accedit, quod ea quæ terra gignit aqua irrigatur, vt nasci & perfici possint, ita vt prope videatur in hac ipsa nascentia eadem aqua conuerti. Quocirca cōgruentius aquæ nomine appellaretur materies, cū subiecta operi artificis insinuaretur propter mobilitatē & conuersionem in quæque nascentia corpora, quàm nomine aeris in quo sola mobilitas posset animaduerti: cætera vero quibus materia expressius significaretur, defuissent, vt totus iste sit sensus, In principio fecit deus cœlum & terram: id est materiam quæ cœli & terræ formam capere posset: quæ materia terra inuisibilis & incōposita erat, id est, informis & luce carens profunditas: quæ tamen quoniam mouenti & operanti artifici subiecta esset, propter hoc ipsum quod cedit operanti, aqua etiam nominata est. In hac igitur materię significatione prius insinuatus est finis eius, id est, propter quid facta sit, secundo ipsa informitas, tertio seruitus sub artifice atq; subiectio. In primo, cœlum & terra: propter hoc enim facta materies. Secundo terra inuisibilis & incōposita, & tenebræ super abyssum: id est, ipsa informitas sine lumine. Tertio aqua subiecta spiritui ad habitandū formasq; capiendas: ideo super aquā ferebatur spiritus dei, vt spiritum operantem, aquam vero vnde operaretur intelligamus, id est, materiam fabricabilem. Cum enim ista tria dicimus vnius rei nomina, materia mundi, materia informis, materia fabricabilis, horum primo nomini bene adiungitur cœlum & terra: secundo obscuritas, cōfusio, profunditas, tenebræ: tertio

Anima terra dicitur. Ecclesiastici. 10.

Terra inuisibilis. Cap. III.

Abyssus.

Rom. II.

L

Elementorum natura.

M

A bræ: tertio cedendi facilitas, cui iam ad operandum spiritus superferatur artificis. Et spiritus dei superferatur super aquam. Non ita superferatur sicut oleum aquæ, vel aqua terræ, id est, quasi contineretur. Sed si ad hoc de visibilibus exempla capienda sunt sicut superferatur lux ista Solis aut Lunæ his corporibus quæ illuminat in terra: non enim continetur illis, sed cum cœlo contineatur istis superferatur. Item cauendum est, ne quasi locorum spatii dei spiritum superferri materia putemus, sed vi quadam effectoria & fabricatoria, vt illud cui superferatur efficiatur & fabricetur, Sicut superferatur voluntas artificis ligno, vel cuique rei subiectæ ad operandum, vel etiam ipsi mēbris corporis sui quæ ad operandum mouet, Et hæc similitudo cum iam sit omni corpore excellentior, parua est tamen & prope nihil ad intelligendam superlationem spiritus dei, subiecta sibi ad operandum mudi materia. Sed nō inuenimus euidentiore similitudinem & propinquiorē rei de qua loquimur in iis rebus, quæ ab hominibus quomodocūque capi possunt, Quapropter in huiusmodi cogitatione optime illud præceptū tenebitur, quod scriptum est, Benedicentes deum, exaltate illum quantumcunque potueritis, superabit & adhuc. Hoc autem dictum sit, si hoc loco spiritus dei spiritus sanctus, quem in ipsa ineffabili & incommutabili trinitate veneramur, accipitur. Potest autē & aliter intelligi, vt spiritū dei, vitalem creaturam, quæ vniuersus visibilis mūdus atque omnia corporea continentur & mouentur, intelligamus: cui deus omnipotens tribuit vim quandam sibi feruendi ad operandum in iis quæ gignuntur. Qui spiritus cum sit omni corpore aethereo melior, quia omnem visibilem creaturam omnis inuisibilis creatura antecedit, non absurde spiritus dei dicitur. Quid enim non est dei ex iis quæ condidit, cum etiam de ipsa terra dictum sit, Domini est terra & plenitudo eius: & illud vniuersali complexione quod scriptū est, Quoniam tua sunt omnia domine qui animas amas? Sed tunc potest iste spiritus sic intelligi, si quod dictum est, In principio fecit deus cœlum & terram, tantum de visibili creatura dictum sentiamus, vt super materiam rerum visibilibus, in exordio fabricationis eorum superferretur inuisibilis spiritus: qui tamen etiā ipse creatura esset, id est, nō deus, sed à deo facta atque instituta natura. Si autem vniuersa creatura, id est, intellectualis & animalis & corporalis materia creditur illo aquæ vocabulo enunciatā, nullo modo hoc loco spiritus dei potest, nisi ille incommutabilis & sanctus intelligi, qui ferebatur super materiam omnium rerum quas fecit & condidit deus. Tertia opinio de hoc spiritu oriri potest, vt credatur spiritus nomine, aeris elementum enunciatū: vt ita quatuor elementa insinuata sint, quibus mundus iste visibilis surgit, cœlū scilicet & terrā & aqua & aer, Non quia iam erant distincta & ordinata, sed quia in illius materię quantumvis informi cōfusione, tamen exortura præsignabantur, quæ informis cōfusione tenebrarum & abyssus nomine commendata est. Sed quælibet sententiarum istarum vera sit, omnium rerum quæ ortæ sunt, quæ videntur, & quæ non videntur, non quantum ad vitia quæ contra naturam sunt, sed quantum ad ipsas naturas attinet, deum esse authorem & conditorem credendum est. Nullamq; omnino esse creaturam quæ non ab ipso initium perfectioneq; habeat generis & substantiæ lux. Et dixit deus, Fiat lux, & facta est lux. Deum dixisse, fiat lux, non voce de pulmonibus ædita, nec lingua & dentibus accipere debemus. Carnalium sunt istæ cogitationes, secundum autem carnem sapere mors est. Sed ineffabiliter dictum est, fiat lux. Vtrum autem hoc quod dictum est, filio vniogenito dictum est, an id ipsum quod dictum est, filius vniogenitus est, quod dictum dei verbum dicitur per quod facta sunt omnia, quæri potest dum tamen illa absit impietas, vt verbum dei vniogenitum filium quasi vocem prolatam, sicut à nobis fit, esse credam. Verbum autem dei per quod facta sunt omnia, nec cœpit esse, nec desinet, sed sine inchoatione natū patri cœternum est. Quare hoc quod dictū est, fiat lux, si & cœpit & desinit dici, magis filio dictum est hoc verbum, quàm ipsum est filius: Et tamen etiam hoc ineffabiliter. Nec carnalis imago subrepat in animum, & intellectum piū spiritalem conturbet, quia & incipere aliquid & desinere in natura dei si propriæ accipiatur, temeraria & præceps opinio est: carnalibus tamen & paruulis, non tanquam in ea mansuris, sed tanquam inde surrecturis humanissime concedenda est. Quicquid tamen incipere & desinere deus dicitur, nullo modo in ipsius natura, sed in eius creatura quæ illi miris modis obtemperat, intelligendum est. Et dixit deus, Fiat lux: Vtrum ea lux quæ his carnalibus oculis patet, an aliqua occulta quam nobis per hoc corpus videre non datum est? Et si occulta, vtrum corporea quæ per locorum spatia tēditur fortasse in sublimibus partibus mundi: an incorporea qualis in anima est, ad quam vitandi & appetendi refertur examen à sensibus corporis, quæ non caret etiam animæ bestiarum? An ea quæ superior ratiocinando apparet, ex qua incipit omne quod creatum est: Quælibet enim lucem significet, factam tamen & creatam debemus accipere, nō illam quæ fulget ipsa dei sapientia quæ non creata est sed natura, ne sine luce deus fuisse putetur priusquam istam de qua nunc agitur condidisset. De hac enim sicut ipsa verba satis docent, hoc commendatur quod facta sit, Et dixit, inquit, Fiat lux, & facta est lux. Alia est lux de deo natura, & alia lux quam fecit deus: natura de deo lux est ipsa dei sapientia, facta vero lux est quælibet mutabilis siue corporea siue incorporea. Mouere autem solet, quomodo lux corporea esse potuerit antequam cœlum esset & cœli luminaria, quæ post istam exponuntur: quasi vero facile hoc ab homine percipi potest, aut omnino vllō modo potest, vtrum sit aliqua lux præter cœlum quæ tamen spatii locorum distincta atque diffusa sit, mundamque amplectatur. Sed cum liceat hic & incorpoream lucem intelligere, si non visibilem tantum creaturam in hoc libro sed omnem creaturam expositam dicimus, quid opus est in hac controuersia remorari? & fortasse quod quærunt homines, quando angeli facti sunt, ipsi significantur hac luce, breuissime quidem, sed tamen conuenientissime & decentissime. Et vidit lucem, quia bona est. Ista sententia non quasi insoliti beneuolentiam, sed approbationem operis significare oportet intelligi. Quid enim conuenientius de deo dicitur, quantum inter homines dici potest, quàm cum ita ponitur, dixit, factum est, placuit: ita vt in eo quod dixit, imperium eius intelligatur: in eo quod factum est, potentia: in eo quod placuit benignitas, sicut ineffabilia per hominem hominibus, ita vt omnibus prodescent, dici debuerunt. Et diuisit deus inter lucem & tenebras. Hinc intelligi licet quanta diuini operis facilitate ista dicantur effecta. Non enim quisquam est qui sic arismet lucem factam vt esset cōfusa cum tenebris, & ob

Similitudo de spiritu suo per aquam.

Ecclesiastici. 43.

Psal. 33. Sapient. 11.

Gene. 1.

Fiat lux. Cap. V.

Rom. 8.

E

Lux in aëre.

Vetera hic pro natura habet, nata.

F

hoc

G hoc postea separationis indigeret: sed eo ipso quo lux facta est, consecuta est etiam diuisio inter lucem & tenebras. Quae enim societas lucis cum tenebris? Deus ergo diuisit inter lucem & tenebras, quia lucem fecit, cuius absentia tenebrae vocantur. Interest autem inter lucem & tenebras, sicut interest inter vestimentum & nuditatem, aut plenum & inane & similia. Iam quot modis possit intelligi lux, supra dictum est, quibus contrariae priuationes possunt tenebrae nominari. Alia est enim lux quae videtur his oculis corporeis etiam ipsa corporea, vt solis & lunae & stellarum, & si quid huiusmodi est, cui contrariae sunt tenebrae, cum aliquis locus ea luce caret. Alia autem lux est vita sentiens, & valens discernere quae per corpus ad animae iudicium referuntur, id est, alba & nigra, canora & rauca, suauis olentia & potentia, dulcia & amara, calida & frigida, &c. huiusmodi. Alia est enim lux quae sentitur oculis, alia qua per oculos agitur vt sentiatur. Illa enim in corpore, haec autem quantum per corpus ea quae sentit percipiat, inanimata tamen est. Huic contrariae sunt tenebrae insensibilitas quadam, vel si melius insensualitas dicitur, id est, non sentire, quantum inferantur quae sentiri possent, si esset in illa vita lux ista vnde sentitur. Neque cum hoc ministeria desunt corporis, sicut in cacis aut surdis. Nam in istorum animis est ista lux de qua nunc agimus, sed instrumenta corporis desunt. Neque illo modo quomodo in silentio vox non auditur, cum & ista lux est in anima, & assunt corporis instrumenta, sed nihil quod sentiatur infertur. Non ergo qui iis causis non sentit, caret ista luce. Sed cum talis potentia non est in anima, quae iam nec anima dici solet, sed tantum vita, qualis perhibetur esse vitis & arboris, & quaecumque stirpium: si tamen eas vel talem habere persuaderi vltimo modo potest, quas nonnulli nimis errantes haeretici, non solum sentire per corpus, id est, videre, audire, & calorem ignemque discernere, sed etiam intelligere rationem & cogitationes nostras nosse arbitrantur. Sed de his alia quaestio est. Insensibilitas ergo tenebrae huius lucis qua quicquid sentitur, cum ipsam vim sentiendi non habet vita quaelibet: conuenienter autem lucem hanc dici concedit, quisquis concedit recte dici lucem, qua res quaeque manifesta est. Cum autem dicimus manifestum est hoc canorum esse, manifestum est hoc frigidum esse, & quod forte huius generis per corporales sensus artinamus, haec lux qua ista manifesta sunt, utique intus in anima est, quantum per corpus inferantur quae ita sentiuntur. Tertium lucis genus in creaturis intelligi potest, quo ratiocinamur. Huic contrariae tenebrae sunt irrationabilitas, sicut sunt animae bestiarum. Sive ergo lucem aetheream, sive sensualem, cuius animalia participant, sive rationalem quam angeli & homines habent, a deo factam primitus in rerum natura, hac sententia vult intelligi, diuisisse deum inter lucem & tenebras, eo ipso quo lux facta est oportet accipi, quod aliud est lux, aliud illae priuationes lucis quas in contrariis tenebris ordinavit deus. Non enim deum fecisse tenebras dictum est, quoniam species ipsas deus fecit, non priuationes quae ad nihilum pertinent, vnde ab arte deo facta sunt omnia: quas tamen ab eo ordinatas intelligimus, cum dicitur, Et diuisit deus inter lucem & tenebras, ne vel ipsae priuationes non haberent ordinem suum, deo cuncta regente atque administrante. Sicut in cantando interpositiones silentiorum certis moderatisque interuallis, quantum vocum priuatio-

nes sint, bene tamen ordinantur ab iis qui cantare sciunt, & suauitati vniuersae cantilenae aliquid conferunt. Et umbrarum in picturis eminentiora quaeque distinguunt, ac non specie, sed ordine placent. Nam & vitiorum nostrorum non est author deus: sed tamen ordinator est, cum eo loco peccatores constituit, & ea perpeti cogit quae merentur. Ad hoc valet quod oues ponuntur ad dexteram, haedi autem ad sinistram. Quaedam ergo & facit deus & ordinat, quaedam vero tantum ordinat. Iustos & facit & ordinat: peccatores autem in quantum peccatores sunt non facit, sed ordinat tantum. Quippe cum illos ad dexteram, illos ad sinistram constituit, & quod in ignem aeternum iubet ire, ad meritum ordinem valet: ita species naturasque ipsas & facit & ordinat. Priuationes autem specierum defectuque naturarum non facit, sed ordinat tantum. Dixit itaque, Fiat lux, Et facta est lux. Non dixit, fiant tenebrae, & factae sunt tenebrae. Horum ergo vnum fecit, alterum non fecit: vtrumque tamen ordinavit, cum diuisit deus inter lucem & tenebras. Ita & ipso faciente pulchra sunt singula, & ipso ordinante pulchra sunt omnia. Et vocauit deus lucem diem, & tenebras vocauit noctem. Cum & lux nomen sit alicuius rei, & dies rursum, & tenebrae & nox vtrumque sit nomen, vtrumque ita dici oportuit, nomina rebus imposita esse, vt illa res cui nomen impositum est, vti que alio quoque nomine, non enim aliter poterat enumerare. Et ita dictum est, Vocauit deus lucem, diem: vt indifferenter etiam dici conuerse possent. Vocauit deus diem lucem, & vocauit noctem tenebras. Quid ei respondebimus si quis a nobis ita querit, luci nomen impositum est dies, an diei nomen impositum est lux, quia haec duo vti que in quantum ad res significandas articulata voce enunciantur, nomina sunt. Hoc modo etiam de aliis duobus queri potest, tenebris nomen impositum est nox, an nocti impositum est nomen tenebrae? Et quidem vt scriptura describit, manifestum est, luci nomen dictum esse diem, & tenebrarum nomen dictum esse noctem. Quia cum diceret deus, fecit lucem, & diuisit inter lucem & tenebras: nondum de vocabulis agebatur: postea adhibita sunt vocabula, dies & nox, cum & illa sine dubio vocabula sint, lux & tenebrae, res aliquas significantia, sicut dies & nox. Ergo hoc ita accipiendum est, quia enunciari aliter non posset res quae nomen accepit, nisi aliquo nomine. An potius ista vocatio accipienda est ipsa distinctio? Non enim omnis lux dies, aut omnes tenebrae nox. Sed lux & tenebrae certis inter se vocibus ordinatae atque distinctae, diei & noctis nominibus appellatur. Omne quippe vocabulum ad distinctionem valet. Vnde etiam nomen quod rem notat, appellatum est quasi notamen. Notet autem, id est, distinguat & doctitanter ad discernendum adiuet. Fortasse ergo ipsum diuisisse inter lucem & tenebras, hoc est vocasse lucem diem, & tenebras noctem, vt hoc sit ordinasse ista quod vocasse. An ista vocabula significare nobis volunt, quam lucem dixerit, & quas tenebras? Tanquam diceret, Fecit deus lucem & diuisit inter lucem & tenebras, lucem autem dico diem, & tenebras dico noctem: ne aliquam aliam lucem intelligas, quae non sit dies, & ne aliquas alias tenebras intelligas, quae non sint nox. Nam si omnis lux dies possit intelligi, & omnes tenebrae noctis nomine censerentur, fortasse non opus esset dicere, Et vocauit deus lucem diem, & tenebras vocauit noctem. Item queri potest, quem diem dicat, & quam noctem. Si istum diem vult accipi

K

Math. 25.

L

Lux, dies, tenebrae, nox, Cap. VI. Gene. 1.

M

Tribus

Explicatio vocabuli di. es. Ca. VII. Gene. 1.

Sapient. 11.

Ecclesiastici. 18. *al. creauit

Diuisio a. quarum. Cap. VIII. Gene. 1.

A accipi quem solis ortus inchoat & claudit occasus, & istam noctem quae a solis occasu vsque in ortum tenditur, non inuenio quomodo esse potuerint antequam caeli luminaria facta essent. An ipsa spatia horarum & temporum, etiam sine discrimine fulgoris atque umbrarum, ita vocari potuerunt? Et quomodo in illa lucem rationalem, si haec significata est, aut sensualem cadit haec vicissitudo quae nomine diei & noctis significatur? an secundum quod euenit, Sed secundum quod potest euenire, ista insinuata sunt, quia & rationi potest error succedere, & sensui quadam stoliditas? Et facta est vespera, & factum est mane dies vnus: non eodem modo nunc appellatur dies quo cum diceretur, Et vocauit deus lucem diem: sed eo modo quo dicimus, verbi gratia, triginta dies habere mensem. Hic enim nomine diei noctes quoque includimus: superius autem ita dictus est dies, vt a nocte seiungeretur. Itaque cum illa operatio diei per lucem gesta insinuaretur, consequenter factam dicitur esse vesperam, & factum esse mane diem vnum: vt scilicet sit vnus dies a coepto die vsque ad coeptum diem, id est, a mane vsque ad mane, quales dies annumeratis, vt dixi, noctibus appellamus. Sed quomodo facta est vespera, & factum est mane? An tanta mora temporis fecit lucem diem, & diuisit inter lucem & tenebras, quanta mora tenditur dies lucens, id est, non annumerata nocte? Et vbi est quod scriptum est, Subest enim tibi cum voles posse, si opus est deo productione temporis vt aliquid proficiat? An omnia quidem tamquam in arte atque ratione perfecta sunt deo, non in productione temporis, sed in ipsa vi qua illas etiam res quas non stare sed transire cernimus, stabiliter efficit? Non enim & in sermone nostro cum verba alia transeant, & alia succedant, credibile est ita fieri in ipsa arte, qua operante stabiliter artificiosa occurrit oratio. Quamquam ergo sine productione temporis faciat deus cui subest posse cum volet, ipsae tamen naturae temporales, motus suos temporaliter peragunt. Ita ergo fortasse dictum est: & facta est vespera, & factum est mane dies vnus: sicut ratione prospicitur, ita fieri debere aut posse, non ita vt sit temporalibus tractibus. Nam in ipsa ratione operationem contemplata est in spiritu sancto, qui dixit, Qui manet in aeternum completit omnia simul. Sed comodissime in illo libro quasi morarum per interualla factarum a deo rerum digesta narratio est, vt ipsa dispositio, quae ab infirmioribus animis contemplatione stabili videri non poterat, per huiusmodi ordinem sermonis exposita quasi istis oculis cerneretur. Et dixit deus, Fiat firmamentum in medio aquarum, & sit diuidens inter aquam & aquam. Et sic factum est. Et fecit deus firmamentum & diuisit inter aquam quae erat sub firmamento, & aquam quae erat supra firmamentum. Vtrum aquae tales sint supra firmamentum quales sub firmamento istae visibiles: an quia illam aquam videtur significare supra quam spiritus ferebatur, & eam intelligebamus esse ipsam mundi materiam, haec etiam hoc loco firmamento interposito discreta credenda est, vt inferior sit materia corporalis superior animalis: hoc enim firmamentum dicit, quod caelum postea vocauit. Coelesti autem corpore nihil est in corporibus melius. Alia quippe corpora caelestia, alia terrestria. Et vti que caelestia meliora, quorum naturam quicquid transit, nescio quemadmodum iam corpus possit vocari. Sed est fortasse vis quadam subiecta rationi, qua ratione deo veritasque cognoscitur: quae natura, quia formabilis est virtute atque prudentia, cui

ius vigore cohibetur eius fluctuatio atque constringitur, & obiectio quasi materialis apparet, recte aqua diuinitus appellata est, non locorum spatium, sed merito naturae in corpore caeli incorporei ambitum excedens. Et quoniam caelum firmamentum vocauit, non absurde intelligitur quicquid infra aethereum caelum est, in quo pacata atque firmata sunt omnia, mutabilius esse & dissolubilius. Quod genus corporalis materiae ante acceptam speciem distinctionemque formarum, a qua firmamentum nominatum est, fuerunt qui crederent has visibiles aquas & frigiditas superficiem caeli super amplecti. Et documentum habere conati sunt de tarditate stelle vnus de septem vagantibus, quae superior ceteris & a Graecis *φωσφορος* dicitur, & triginta annis peragat signiferum circulum, vt ob hoc tarda sit, quia est frigidis aquis vicinior, quae supra caelum sunt. Quae opinio nescio quemadmodum possit apud eos defendi qui subtilissime ista quaeserunt. Nihil autem horum temere affirmandum, sed caute omnia modestaque sunt tractanda. Et dixit deus, Fiat firmamentum in medio aquarum & sit diuidens inter aquam & aquam, & sic factum est. Postquam dixit, sic factum est: quid opus erat rursum addere, Et fecit deus firmamentum, & diuisit inter aquam quae erat sub firmamento, & aquam quae erat supra firmamentum? Nam cum dixisset superius, Et dixit deus, fiat lux, & facta est lux: non addidit rursum, & fecit deus lucem: hic autem posteaquam dixit deus, fiat & sic factum est: additum est, & fecit deus. An hinc appareat non oportere lucem illam intelligi corporalem, ne ea aliqua creatura interposita fecisse deus videatur? Deum autem trinitatem dico: hoc vero firmamentum caeli, quia corporeum est, per incorpoream creaturam accepisse speciem formamque creditur, vt prius incorporeae naturae ratiabiliter a veritate impressum sit quod corporaliter imprimeretur, vt caeli fieret firmamentum. Et ideo positum est, & dixit deus, fiat, & sic factum est: in ipsa rationali natura prius facta est fortasse vnde imprimeretur corpori species. Cum autem additum est, Et fecit deus firmamentum, & diuisit inter aquam quae erat sub firmamento, & aquam quae erat supra firmamentum, & ipsa corporatio in illa materia vt corpus caeli fieret significatur. An forte varietatis causa vt textus sermonis in fastidium non veniret, & supra non est positum quod infra positum est, & non oportet scrupulose omnia rimari? Eligat quis quod potest, tantum ne aliquid temere atque incognitum pro cognito asserat: memineritque se hominem de diuinis operibus quantum permittitur querere. Et vocauit deus firmamentum caelum: quod de vocatione superius tractatum est, hic quoque considerari potest. Non enim omne firmamentum caelum est. Et vidit deus quod bonum est. Et de hoc superius quomodo tractatum est, retractaretur, nisi quod non eundem ordinem video. Nam superius, Et vidit deus lucem quia bona est, & post deinde subiicitur, Diuisit deus inter lucem & tenebras, & vocauit deus lucem diem, & tenebras vocauit noctem. Hic autem postquam factum enarratum est, quod factum dicebatur, & posteaquam vocatum est firmamentum caelum, tum dicitur, Et vidit deus quia bonum. Quod si non fastidij evitandi gratia ita narratum est, illud certe intelligere cogimur quod dictum est, Et fecit deus omnia simul. Quare enim primo ibi vidit, quia bonum est, & postea nomen imposuit: hic autem primo nomen imposuit, & postea vidit quia bonum est? nisi quia illa differentia significat, morarum interualla non esse in operatione

Jalob hoc.

Jaqua firma meto nontinara est.

Saturnus planeta.

Varietas sermons. Cap. IX.

F

G in operatione dei, quauis in ipsis inueniatur operibus. Secundum autem morarum interuallum prius aliquid & postea efficitur, sine quibus narratio factorum non potest esse, quauis sine his deus ista efficiere poterit. Et facta est vespera & factum est mane dies secundus. Iam hinc superius tractatum est, & easdem rationes hic quoque valere arbitror. Et dixit deus, Congregentur aquae quae sub caelo sunt in congregationem vnā, & appareat arida, & sic factum est. Hinc probabilius credi potest aquam dictam esse superius, sicut arbitrabamur, ipsam mundi materiam. Nam si vniuersum aqua opletum erat, vnde vel quod potuit congregari? Si enim quandam confusionem materialem aquae nomine appellauerat, haec congregatio appellanda est ipsa formatio, vt talis esset aquae species, qualem nunc esse cernimus. Et ipsum appareat arida, quod positum est, terrae formatio intelligi potest, vt hanc haberet speciem terra quam cernimus. Inuisibilis enim & incompressa dicta erat, cum adhuc materiae species deesset. Dixit ergo deus, Congregetur aqua quae sub caelo est: id est in formam redigatur materiae corporalis, vt aqua ista sit quam sentimus, in congregationem vnā. Vis ipsa formae commendatur nomine vnitatis, hoc est enim vere formari, in vnu liquidi redigi, quoniam summe vnū est omnis formae principium. Et appareat arida: id est speciem visibilem accipiat, atque a confusione distinctam. Et bene aqua congregatur vt appareat arida, id est cohibetur quod fluitet mare, vt quod obscurum est illustretur. Et sic factum est. Etiam hoc fortasse in rationibus intellectualis naturae prius factum est, vt postea quod dicitur, Et congregata est aqua in congregationem vnā, & apparuit arida: non superfluo additum videatur, cum iam dictum esset, Et sic factum est: sed vt post rationalem & incorpoream operationem intelligeremus etiam corporalem secutam. Et vocauit deus aridam terram, Congregationem aquae, mare vocauit. Adhuc nobiscum facit illa causa vocabulorum: non enim omnis aqua, mare: aut omne aridum, terra. Ergo quae aqua esset, & quae arida, vocabulis segregandum fuit. Ipsam autem distinctionem atque formationem fuisse vocationem dei, non absurde adhuc intelligi potest. Et vocit deus quia bonum est: Et hic ipse ordo seruatus est, quare huic etiam illa, quae modo tractata sunt, conferantur. Et dixit deus, Germinet terra herbam pabuli, ferentem semen secundum genus suum & similitudinem: & lignum fructiferum faciens fructum, cuius semen sit in se secundum suam similitudinem. Postquam facta sunt terra & mare, & vocata & approbata, quod saepe diximus non morarum interuallis accipiendum esse, ne ineffabilem operantis dei facultatem tarditas aliqua consequatur, non statim sicut duobus diebus praecedentibus subiicitur, Facta est vespera, & factum est mane dies tertius, Sed adiungitur alia operatio. Vt germinet terra herbam pabuli, ferentem semen secundum genus suum & similitudinem: & lignum fructiferum faciens fructum, cuius semen sit in se secundum suam similitudinem. Quod de luce illa & firmamento & aquis & arida dictum non est: non enim habet lux successione propagine, aut caeli de alio caelo nascitur, aut terra aut mare alia maria & alias terras gignunt, quae succedat. Hic ergo dicendum fuit, Ferentem semen secundum genus suum & similitudinem, & cuius semen sit in se secundum suam similitudinem, vbi similitudo nascentium praetereuntis similitudine ser-

uat. Haec autem omnia ita supra terram sunt, vt ipsi terrae radicibus cohaereant, & ei continentur, & rursum quodammodo separentur: propterea huius naturae significationem in ista narratione seruata arbitror, quia & eodem die facta sunt, quo terra apparuit, & tamen iterum dixit deus vt terra germinaret: & iterum dictum est, & sic factum est. Deinde secundum superiorem regulam, postquam dictum est sic factum est, subiungitur ipsa executio, Et dedit terra herbam pabuli, ferentem semen secundum genus suum, & lignum fructiferum faciens fructum, cuius semen sit in se secundum suam similitudinem. Et iterum dicit, Vidit deus quia bonum est: itaque & vno die ista iunguntur: & iteratis dei verbis distinguuntur abinuicem. Quod de terra & mari propterea non esse factum, quia magis harum rerum est discernenda natura, quae cum orientur & occidant, seminis successione propagantur. An quia terra & mare simul fieri potuerint, non solum in rationibus creaturae spiritalis, vbi simul omnia facta sunt, sed etiam in ipsa corporali motione: arbores vero & quae stirpes nasci non possent, nisi terra in qua germinarent, praecessisset: propterea & repetendum erat iussum dei, vt & facta significarentur distincta, tamen non alio die faciendae, propter quod radicibus terrae affiguntur & continuantur. Sed quari potest, cur istis deus non imposuerit nomina. An praetermissum est, quia multitudo eorum non sinebat? Verum haec quaestio melius postea considerabitur, cum animaduertemus alia, quae non vocauit deus, sicut vocauit lucem & caelum & terram & mare. Et factum est vespera, & factum est mane dies tertius. Et dixit deus, Fiant luminaria in firmamento caeli, vt luceant super terram, & diuidant inter diem & noctem, & sint in signis & temporibus, & in diebus & in annis: & sint in splendore in firmamento caeli, vt luceant super terram. Quarto die luminaria facta sunt, de quibus dicitur, Et sint in diebus. Quid ergo volunt tres dies transacti sine luminaribus? Aut cur ista erunt in diebus, si etiam sine istis diebus esse poterunt? An quia euidentius productio illa temporis & morarum interuallum motu istorum luminarium distinguuntur ab hominibus potest? An ista dierum & noctium enumeratio ad distinctionem valet inter illam naturam, quae facta non est, & eas quae factae sunt: vt mane nominaretur propter earum speciem factarum, vespera vero propter priuationem, quae quantum attinet ad illum a quo facta sunt, speciosa atque formosa sunt: quantum autem in ipsis est, possunt deficere, quia de nihilo facta sunt: & in quantum non deficiunt, non est eorum materiae quae ex nihilo est, sed eius qui summe est, & illa facit esse in genere & ordine suo? Et dixit deus, Fiant in firmamento caeli luminaria vt luceant: vtrum de fixis tantum dictum est syderibus, an etiam de vagis? Sed duo luminaria maius & minus inter vaga sydera numerantur: quomodo ergo facta sunt omnia, cum singulos suos vel globos vel circulos vaga singula quaeque possideant? An quoniam in scripturis & caelos multos legimus & caelum: sicuti in hoc loco, cum dicitur firmamentum caelum, intelligendum est omnem istam aetherae machinam dici, quae omnia substantia continet, sub qua puri & tranquillissimi aeris serenitas viget, sub qua item iste aer turbulentus & procellosus agitatur? Vt luceant super terram, & diuidant inter diem & noctem. Nonne etiam deus diuiserat inter lucem & tenebras, & vocauerat lucem diem, & tenebras vocauerat noctem? Ex quo apparet eum inter diem & noctem diuisisse. Quid sibi nunc vult, quod dicitur de luminaribus? Et diuidant inter diem &

K.

L.

M.

Gene.

Congregatio aquarum. Cap. X.

*fallas accipienda.

†aliquid fluitat maris.

Germinet terra herbam. Cap. XI.

Fiant luminaria. Cap. XII.

signa dierum & temporum. Cap. XIII. Gene. I.

Annus magnus quem vulgo Platonis vocat.

Confutatio opinionis.

A diem & noctem? An ita nunc fit ista diuisio per luminaria, vt hominibus nota sit etiam solis carnalibus oculis ad rerum istarum contemplationem ventibus? Ita vero deus eam fecit ante circumlitum luminarium, vt videri nisi a paucis sano spiritu & serena ratione non possit? An inter alium diem & aliam noctem diuisit deus, id est inter speciem, quam imprimebat illi informitati: & informitati, quae adhuc formanda restabat? Alius vero est iste dies, & alia nox, quorum volente caelo vicissitudo animaduertitur, quae fieri non posset, nisi solis ortu & occasu. Et sint in signis & temporibus, & in diebus & in annis. Videtur mihi hoc quod dixit, In signis: planum fecisse illud quod dixit, Et in temporibus: ne aliud acciperentur signa, & alia tempora. Haec enim nunc dixit tempora, quae interuallorum distinctione aternitatem incommutabilem supra se manere significat: vt signum, id est quasi vestigium aternitatis tempus appareat. Item cum adiungit, Et in diebus & in annis: ostendit quae dixerit tempora, vt dies fiant conuersione fixorum syderum: anni vero manifesti, cum sol siderum circulum peragat: obscuriores autem, cum ad vnum quodque vagorum syderum in suis orbibus facit. Non enim dixit, & mensibus, quia fortasse mensis annus est lunae: sicut duodecim lunae anni, annus est eius syderis quod *μακροβωτα* Graeci vocant: & triginta solis anni, annus est eius syderis quod *μακροβωτα* dicitur. Et fortasse ita cum omnia sydera ad idem redierint, annus magnus peragitur, de quo multi multa dixerunt. An in signis dixit, quibus certum iter significatur nauigandi: in temporibus autem, velut est vernum tempus & aestas & autumnus & hyems, quia & ista circumactu syderum variantur, suasque vices atque ordinem seruant: in diebus autem & in annis, sicut expositum iam est accipiendum. Et sint in splendore & in firmamento caeli, vt luceant super terram: Cur putamus esse repetitum? An quatenus admodum est de stupibus vt ferant semen, & sit in eis semen secundum genus suum, & similitudinem: ita e contrario dictum est de luminaribus, Fiant & sint, id est fiant, & non gignant, sed ipsa sint, & sic factum est: Ordo ille seruatur, Et fecit deus duo luminaria, Luminare maius initium diei, & luminare minus initium noctis, & stellae. Quid dicat initium diei, & initium noctis, mox apparebit. Et stellas vero quod addidit, vtrum pertineant ad initium noctis, an non, ambiguum est. Quidam autem voluit hic significari lunam plenam esse primitus factam, quod plena luna initio noctis assurgit, id est mox post solis occasum. Sed illud absurdum est, vt non a prima, sed a sextadecima vel quintadecima numerandi sumamus exordium. Nec illud moueat quod perfectum fieri debuerit luminare quod factum est, Omni enim die perfecta est, sed eius perfectio ab hominibus non videtur, nisi cum ex contraria parte soli opposita fuerit, Nam etiam cum illo constituta, quoniam sub illo est, videtur finire. Sed etiam tunc plena est, quia ex alia parte illustratur, nec videri potest ab iis qui subter sunt, id est terra incolunt. Quod non paucis verbis, sed subtilibus disertationibus & quarundam figurarum visibilibus demonstratione doceri potest. Et posuit illa deus in firmamento caeli vt luceant super terram. Quomodo dixit, fiant in firmamento: & quomodo nunc dicit, fecit deus luminaria & posuit in firmamento: quasi extra sint facta, & post ibi posita, cum iam dictum sit vt ibi fierent? An hinc etiam atque etiam significetur, non ita deum fecisse vt homines solet, sed ita narratur vt hominibus potuit, scilicet vt apud homines aliud sit fecit,

aliud posuit: apud deum autem vtrumque idem sit qui faciendum ponit, & ponendo facit: Et praesent diei ac nocti, & diuidant inter diem & noctem: Dictum erat initium diei, & initium noctis, quod hic exponit, dicendo, praesent diei & nocti. Ergo initium illud, principatum intelligere debemus, quia & in die nihil est inter illa quae videntur sole excellentius, & in nocte nihil luna vel stellis. Vnde etiam illa ambiguitas iam non moueat, & credamus stellas sic positas, vt ad initium noctis, id est principatum pertineant. Et vidit deus quia bonum est. Idem ordo seruatur: Meminerimus sane quod etiam ista deus non viderit, cum dici potuerit, Et vocauit deus luminaria sydera, quia non omne luminare syderis est. Et facta est vespera, & factum est mane dies quartus. Si dies istos consideres, quos ortus solis occasusque distinguit, non iste quartus, sed fortasse primus est dies: vt eo tempore putemus ortum esse solem quo factus est, & donec caetera sydera fierent occidisse. Sed qui intelligit & solē alibi esse, cum apud nos nox est, & nocte alibi esse, cum sol apud nos est, dierum istorum enumerationem sublimius indagabit.

Gene. I.

Aquae. Cap. XIII. Volantia. Gene. I.

E.

Psalm. 133.

Et dixit deus: Eiciant aquae reptilia animalium viuuarum, & volatilia viuientia super terram sub firmamento caeli: & sic factum est. Ea quae natantia sunt animalia reptilia sunt appellata, quia pedibus non ambulabunt. An quia sunt alia quae sub aqua in terra repunt? An sunt penata in aquis, sicut pisces squamas habent, vel alij qui non habent, sed tamen pennas mittunt? Qui vtrum inter volatilia hoc loco numerandi sint, dubitari potest. Nam & ipsa volatilia cur aquis tribuerit, non aeri, nonnulla quaestio est. Non enim has aues tantum accipere possumus, quibus aquae familiares sunt, quales mergi & anates & quaecumque huiusmodi. Nam si de his tantum dixisset, non praetermitteret alio loco de aliis auiibus dicere. Inter quas nonnullae usque adeo ab aquis remotae sunt, vt ne bibant quidem. Nisi forte istum aërem terris contiguum, quoniam se humidum etiam serenissimis noctibus rore testatur, aquam vocauit, qui & in nube cogitur. Nubes autem aqua est, quod omnes sentiunt, quibus contingit in montibus inter nubes, vel etiam in campis inter nebulas ambulare. In hoc quippe aere volare aues dicuntur. Nam in illo sublimiore atque puriore, qui vere aer ab omnibus appellatus est, nequeunt: non enim earum pondus tenuitate sua sustinet. In illo autem, neque nubes coalescere asseruntur, nec aliquid procellosum existere. Quippe vbi vetus aëre nullus est, vt in vertice Olympi montis, qui spatia huius humidi aeris excedere dicitur, quaedam literae in puluere solere fieri perhibeantur, & post aërem integrum atque illa inueniri ab iis qui solenniter memoratum montem ascendebant. Quapropter non absurde existimari potest firmamentum caeli, in diuinis scripturis usque ad haec spatia vocari, vt & ille aer tranquillissimus & sincerissimus ad firmamentum pertinere credatur. Hoc enim nomine firmamenti, ipsa tranquillitas & magna pars rerum significari potest. Vnde etiam illud dici pluribus locis in Psalmis existimo: Et veritas tua usque ad nubes. Nihil est enim firmius & serenius veritate, Nubes autem sub ista sincerissimi aeris regione concreuant: quod quauis figurate dictum accipiat, ex his tamen rebus scriptum est quae habet ad haec quandam similitudinem, vt corporea creatura constantior & purior quae a summitate eorum usque ad nubes est, veritatis figuram recte habere videatur: id est, usque ad aërem caliginosum & procellosum & humidum. Ergo volatilia volantia super terram sub firmamento caeli, conuenienter sunt aquis attributa, quia non inconuenienter aer iste aqua nominatur. Hinc etiam

D.

G etiam intelligi datur de aere nihil dictū esse, quomodo vel quādo sit factus: quia iste aer nomine aquarū tenetur, ille autē nomine firmamētī, atq; ita nullū elementū pratermissum est. Sed fortasse quis dicat. Si eo quod dictū est: Congregetur aqua: intelligimus aquā esse factam ex illa cōfusione materiae; hanc autem cōgregationem mare appellauit, quomodo ibi possumus hunc aërem intelligere factū, quod mare nō dicitur, etiam si aqua dici potest? Quāobrem mihi videtur in eo quod dictū est, appareat arida: non solū speciem terrae, sed etiam huius aëris crassioris esse insinuatā. Per hūc enim terra illuminatur, vt perspicua nobis sit. In vno ergo verbo quo dictū est, appareat: intimata sunt omnia, sine quibus apparere non potest, id est & species eius, & nudatio ab aquis, & aëris superfusio, per quē in ea nomen à superiore mundi parte transmittitur. An potius in eo quod scriptū est, Cōgretur aqua: species huius aëris cōmendatur? quia cum iste aer cōdensatur, hanc aquā videtur efficere: Coactionem itaq; in densitatem, congregationem aquae fortasse appellauit, vt mare fieret: vt id quod non congregatū, id est non spissatum superferretur, aqua sit, quae aues volantes possit sustinere, vtrique nomini accommodata, vt vocari possit & aqua subtilior, & aer crassior. Sed quando queritur, cur sit iste factus: nō dicitur. An forte verū est quod quidā volūt, humidis exhalationibus maris & terrae has auras effici, ita crassiores aere illo superiore ac liquido, vt gestādis volatibus auium sint accommodatae? Ita porro teneriores iis aquis, quibus corpus abluuit, vt earum comparatione sicca atq; aëris sentiantur. Et quia de terra & mari iam dictū erat, quid opus erat dicere de exhalationibus earum, id est aquis auium, cum illum aërem purissimū & tranquillissimū firmamento attributum intellexeris? Nam neq; de fontibus & fluminibus dictū est quomodo facta sint. Qui enī scrupulosus ista querunt & disserunt, aethereo superlapsum de mari dulce inuisibiliter dicunt extrahi vaporē, his videlicet ascensionibus, quas nullo modo sentire possumus: inde cōglobari nubes: atq; ita terrā imbribus madefactā antris occultioribus infillare atq; insudare tantū, quantū coactū & per diuersos trames lapsum erumpat in fontes, siue paruos, siue gignēdis fluminibus idoneos. Cuius rei documēta esse volūt, qd; marinarum aquarū decoctarū vapor, sinuato cooperulo exceptus, humorē dulce gustantibus exhibet. Et omnibus fere manifestum est, diminos fontes in opiam sentire pluiarū. Attestatur & diuina historia, cum Helias tēpore ariditatis imbrem posceret: iussit enim eū ipse oraret vt puer suus ad mare attenderet: vnde cum videret oriri per parua nubeculam, pluiam ei sollicito adesse nūciauit, qua mox etiam fugiens irrigatus est. Et Dauid dicit: Domine qui aduocas aquā maris, & effundis eam super faciē terrae? Quāpropter mari nominato, de aliis aquis superflue dicere, siue istis roriferis, quae tenuitate auras volatibus auium praebet, siue fontium ac fluminū: si & illae exhalationibus sunt, & istae reciprocis imbribus, quos terra sorbet, emanant. Eiciant aquae reptilia animarum viuarū. Cur additum est viuarum? An possunt esse animae, nisi viuant? An istam manifestiorem vitā cōmendare voluit, quae inest animalibus sentientibus, quonia stipites ea caret: Et volatilia volatilia super terrā sub firmamento caeli. Si volatilia nō volant in illo purissimo aere, vbi nulla nebula oriūtur, hinc manifestum est ad firmamentū eum pertinere, quia sub firmamento caeli dictum est volatilia volare super terram. Et sic factum

est. Ordo ille seruatur. Ideoq; subiungitur sicut in ceteris, excepta luce quae prior facta est. Et fecit deus cetos magnos, & omnem animam animalium reptantium, quae eiecerunt aquae secundum genus eorum, & omne volatile pennatum secundum genus suum. Meminerimus sane, secundum suum genus, de iis creaturis dici, quae seminali propagine reparantur: nam de herbis iam hoc, & de arboribus dictū est. Et omne volatile pennatum. Cur additum est pennatum? An potest esse volatile quod pennas nō habeat? Sed si potest, nunquid hoc genus fecit deus, quādoquidem nō inuenitur vt sit factū: an omnino potest quicquā volare sine pennis? Nam & vespertilio, & locusta, & musca, & si quid huiusmodi est quod plumis careat, pennis non caret: sed pennatum additum est, ne solas aues intelligeremus: quoniam pisces pennati sunt, & super terram volant infra aquas: ideo nō dictum est aues, sed volatilia generaliter, & volatile pennatū. Et vidit deus quia bonum est: Et hic sicut in ceteris locis intelligendum. Et benedixit ea dicens, Crescite & multiplicamini, & implete aquas maris, & volatilia multiplicentur super terram. Benedictionem ad fecunditatem valere voluit, quae in successione prolis apparet, vt ea benedictione, qua infima & mortalia creata sunt, genus suum nascendo custodiāt. Sed cum etiam stirpes nascendo teneant similitudinem prateruentium, cur eas non benedixit? An quia sensu caret, qui rationi vicinus est? Non enim vacat fortasse quod secunda persona vtitur deus in benedicendo, vt haec animantia compellat quodammodo tanquam audientia dicēdo. Crescite & multiplicamini, & implete aquas maris: nec tamen in eadē persona vsq; ad finem benedictionis venitur: sequitur enim, Et volatilia multiplicentur super terrā. Nisi forte hoc ipso significatur, sensum animantiū nō adeo vicinū esse rationi, vt forte possit accipere cōpellētem, sicut quae intelligūt, atq; vti ratione possunt. Et factū est sic. Hic planē quiuis tardus iā euigilare debet, vt intelligat quales isti dies enumerētur, cū enim certos feminum numeros deus animantibus dederit, seruātes miram certo ordine constantiā, vt certo dierum numero pro suo quoq; genere & cōcepta vtero gerant, & adita oua calefaciant: cuius natura institutio dei sapientia cōseruatur, quae tendit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter: quomodo vno die poterunt concipere & vtero grauescere, & parta fouere atq; nutrire, & implere aquas maris, & multiplicari super terram? Ita enim subiungitur, & sic factum est: ante vesperam aduentū. Sed nimirum cum dicit facta est vespera, materiam informem cōmemorat: cū autem dicit, factum est mane, specie quae ipsa operatione impressa est materiae: manes enim post operationē transfactū diem cōcludit. Non tamē dixit deus, fiat vespera, fiat mane: cōmemoratio est enim rerū factarum breuissima, significata per vesperam & mane materia & specie, quae vtiq; deum fecit iam dictū erat, cum ipsum defectum tamen, id est, cū de specie ad materiā & ad nihilum intenditur, si hoc noctis nomine recte insinuatū putamus, nō dixit factum, sed tantū ordinatum à deo, cum ait superius, Diuisit deus inter lucem & tenebras: vt vespere vocabulo significetur informis materia, quae quāuis ex nihilo facta est, est tamen & habet capacitatem specierum atque formarum. Accipi etiam potest tenebrarum nomine ipsum omnino nihilum, quod non fecit deus, & vnde fecit quaecunque facere pro sua ineffabili bonitate dignatus est, cū sit omnipotens, qui etiam de nihilo

Sēsus ratio: ni vicinū,

Sapient. 8. M

ita:

Obiectio.

Responsio.

3. Reg. 18.

Volatilia, reptilia. Cap. XV.

Gen. 1.

Bestia.

Bestia secundum genus. Cap. XVI.

Pecora.

Gen. 1.

Ioan. 1.

Imago quid sit.

A de nihilo tanta fecit. Et facta est vespera, & factum est mane dies quintus. Hic postquam dixerat, & sic factum est: non subdidit sicut solet executionem, quasi iterū facta sint, iā enim dictū erat. Nec ea benedictione quae ad gignendam prole pertinet aliqua natura fabricatur, sed quae facta erant per successione cōseruabantur. Et ideo nec illud dictum est, Et vidit deus quia bonum est: iam enim res ipsa placuerat, quae tantum seruāda erat in fortibus. Nihil hic itaq; repetitum est, nisi quod ait, Et factū est sic. Statimq; subiectū de vespera & mane: quibus nominatis, transfacta opera informi materia & specie quae imponitur, significari dictū est. Nisi forte aliquid melius atq; sublimius occurreret querētibus. Et dixit deus, Eiciat terra animam viuam secundū suum genus, quadrupedum, & serpentium, & bestiarum terrae secundum genus, & pecora secundum genus. Et de solita conclusione qua dicitur, Et factum est: sicut superius tractatū est, consideranda & accipienda sunt. Cum autem in Latina lingua nomine bestiarum omne irrationale animal generaliter significetur, hic tamen distinguendae sunt species, vt quadrupedes accipiamus omnia iumenta: serpentes, omnia reptantia: bestias vel feras, omnia quadrupedia indomitā: pecora vero quadrupedia, quae non operando adiuuant, sed dant aliquem fructum pascentibus: Et fecit deus bestias terrae secundum genus, & pecora secundum genus, & omnia serpentina terrae secundum genus. Haec iteratio quod dictum est, Et fecit deus: cum iam dictum esset, & factum est sic: secundū priorē regulam consideretur. Sanē hic pecorum nomine omnia puto significata esse quadrupedia quae sub cura hominum viuunt. Et vidit deus quia bonū est: solite accipientium. Et dixit deus, Faciamus hominem ad imaginē & similitudinem nostram. Et hic animaduertenda quaedā, & coniunctio, & discretio animantium. Nam eodē die factum hominem quo bestias: sunt enim simul omnia terrena animantia: & tamen propter excellentiā rationis, secundum quam ad imaginem dei & similitudinem efficitur homo, separatim de illo dicitur, postquā de ceteris terrenis animantibus solide conclusum est, dicendo, Et vidit deus quia bonum est. Considerandum etiam illud quod in ceteris non dixit deus, faciamus: vt hoc quoque modo voluerit spiritus sanctus humanā naturae insinuare praestantiam. Cui autem nunc dictum est, faciamus: nisi cui dicebatur in ceteris, fiat? Omnia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil. Sed quid putamus aliter dictum esse, fiat, nisi vt ipse faceret iussu patris: & aliter, faciamus, nisi vt ambo pariter facerent? An omnia quae facit pater, per filium facit: & ideo nūc Faciamus dictum est, vt ipsi homini propter quem scriptura ipsa facta est, ita in seipso demonstraretur, ea quae filius dicente patre facit, etiam ipsum patrem facere: vt quod in ceteris dicebatur, fiat, & factum est, hic exponatur, non separatim fuisse dictionem, & separatim effectum sed vtrunq; simul cū hic dicitur, faciamus? Et dixit deus, Faciamus hominem ad imaginē & similitudinem nostrā. Omnis imago similis est ei cuius imago est: nec tamen omne quod simile est alicui, etiā imago est eius: sicut in speculo vel pictura, quia imagines sunt, etiam similes sunt: tamē si alter ex altero natus nō est, nullus eorū imago alterius dici potest. Imago enim tunc est, cum de aliquo exprimitur. Cur ergo cum dictū esset, ad imaginem additum est, & similitudinem: quasi possit esse imago dissimilis? Sufficeret ergo ad imaginē dicere. An aliud est simile, aliud similitudo, sicut aliud est castus, aliud est castitas, aliud fortis, aliud fortitudo:

Tomus tertius.

vt quemadmodum quaecunque sunt fortia, fortitudinē sunt fortia, & quaecūq; casta, castitate sunt casta: ita quaecunque sunt similia similitudinē sint similia: Nō autem imago nostra satis proprie dicitur similitudo nostra esse, cum tamen proprie dicatur similis nobis esse vt ibi sit ea similitudo qua similia sunt quaecunque sunt casta. Castitas autē nullius participatione casta est, sed eius participatione sunt casta, quaecunque casta sunt. Quae vtiq; in deo est, vbi est etiam illa sapientia quae non participando sapiens est, sed cuius participatione sapiens est anima quaecunque sapiens est. Quāpropter etiam similitudo dei, per quam facta sunt omnia, proprie dicitur similitudo, quia non participatione alicuius similitudinis similis est, sed ipsa prima similitudo, cuius participatione similia sunt quaecunque per illam fecit deus. Expositio ergo fortasse est, cum additum esset, ad imaginem: vt ostenderetur eam quae imago dicta est, non ita similem esse deo, quasi alicuius similitudinis participationem, sed hanc ipsam esse similitudinē, cuius participarent omnia quae dicuntur esse similia. Sicut ibi & est castitas, cuius participatione casta sunt anime, & sapientia, cuius participatione sapientes sunt anime, & pulchritudo, cuius participatione pulchra sunt quaecunque pulchra sunt. Si enim tantum similitudinem diceret, non significaret ab ipso esse genitanti: si autem tantummodo imaginem diceret, significaret ab ipso quidem genitanti, sed non significaret ita similem, vt non tantum similis, sed ipsa similitudo esset. Vt autem nihil castius ipsa castitate, & nihil sapientius ipsa sapientia, & nihil pulchrius ipsa pulchritudine: ita nihil similis ipsa similitudine dici, aut cogitari, aut esse omnino potest. Vnde intelligitur ita patri esse similem similitudinem suam, vt eius naturam plenissime perfectissimeq; impleat. Quantum autem ad speciem rebus imponendam valeat dei similitudo, per quam facta sunt omnia quāquam humanas cogitationes altissime superet, licet tamen vtrunque arbitrarīsi consideremus omnem naturam, siue quae sentientibus, siue quae ratiocinantibus occurrerit, similibus inter se partibus seruari vnitatis effigiem. Nam ex sapientia dei sapientes vocantur animae rationales, & vterius hoc nomē non porrigitur: nam neque vlla pecora, & multo minus arbores, aut ignem, vel aërem vel aquam, vel terram sapientem possumus dicere, quāquā per ipsam dei sapientiam sint etiam omnia hae inquam sunt. At vero similes inter se lapides dicimus & animalia & homines & angelos. Iā vero in singulis rebus, & terrā, eo quod similes inter se habeat partes suas, fieri vt terra sit: & aqua qualibet quoq; parte simile esse ceteris partibus, nec aliter aquā esse potuisse, & quantūlibet aëris, si cetero esset dissimile, nullo pacto aërē esse potuisse: & ignis lucis suae particulā, eo quod non sit dissimilis reliquis partibus, fieri, vt sit quod non est ita de vnoquoq; lapidū vel arborū, vel corpore cuiuslibet animantis discerni & intelligi potest: quod nō solum cum aliis sui generis rebus, sed in seipsis singulis non essent, nisi partes inter se similes haberēt. Et tāto est pulchrius corpus quanto similibus inter se partibus suis cōstat. Iā porro animarum, non solum aliarum cum aliis amicitia similibus moribus consistit, sed etiā in vnaqua; anima similes actiones atq; virtutes, sine quibus constantia esse non potest, beatam vitā indicant. Similia vero omnia haec, non autē ipsam similitudinem possumus dicere. Quāpropter si rebus inter se similibus vniuersitas cōstat, vt singulae sint quicquid sunt, & omnes ipsam vniuersitatem

Similitudo:

E

F

Pulchritudo

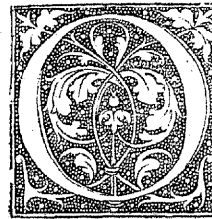
p suatē

G sitatem compleant, quam deus & condidit & gubernat: per similitudinem eius profecto qua condidit omnia supereminenter atque incommutabiliter & incontaminabiliter talia facta sunt, ut similibus inter se partibus pulchra sint, ad ipsam tamen similitudinem omnia non facta sunt, sed sola substantia rationalis: quare omnia per ipsam, sed ad ipsam non nisi anima. Rationalis itaque substantia & per ipsam facta est, & ad ipsam: non enim est vlla natura interposita: quandoquidem mens humana, quod non sentit, nisi cum purissima & beatissima est, nulli coheret nisi ipsi veritati, quae similitudo & imago patris & sapientia dicitur. Recte igitur secundum hoc quod interius & principale hominis est, id est secundum mentem accipitur, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Ex illo enim quod in homine principatum tenet, quod eum disungit a beluis, totus est homo aestimandus. Caetera in eo quamquam in suo genere pulchra sunt, tamen cum pecoribus communia sunt, ac per hoc in homine parvipendenda. Nisi forte quod ad intuentium caelum figura humani corporis erecta est, valet aliquid etiam ut corpus ipsum ad similitudinem dei factum credatur, ut quemadmodum a patre illa similitudo non aueritur, ita corpus humanum a caelo non sit auersum, sicut aliorum corpora animalium auersa sunt, quia prona in alium prosternuntur. Sed tamen hoc non omnino accipiendum est, nam corpus nostrum a caelo plurimum differt: in illa vero similitudine, quae filius est, non potest quicquam esse dissimile illi cui similis est. Quoniam similia quaecumque alia sunt, inter se etiam dissimilia ex aliqua parte sunt: ipsa vero similitudo non est aliqua ex parte dissimilis. Pater tamen pater est, nec filius aliud est quam filius: Quia & cum dicitur similitudo patris, quamquam ostendat nullam interuenire dissimilitudinem, non tamen solus est pater, sed habet similitudinem. Et dixit deus, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Satis quidem quae superius dicta sunt, secundum id exponit haec scriptura, in quibus legimus dixisse deum, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, ut similitudo dei, ad quam factus est homo, ipsum dei verbum, hoc est vnigenitus filius accipi possit: non utique ipse sit eadem imago & similitudo aequalis patri. Est tamen & homo imago dei, sicut apertissime ostendit. Apostolus dicens, Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago & gloria dei. Sed haec imago ad imaginem dei facta, non est aequalis & coaeterna illi cuius imago est, nec esset etiam si nunquam omnino peccasset. Ille autem sensus est potius in his diuinis verbis eligendus, ut ideo non dictum intelligamus singulariter, sed pluraliter, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: quia non ad solius patris, aut solius filii, aut solius spiritus sancti, sed ad ipsius trinitatis imaginem factus est homo: quae trinitas ita est trinitas, ut vnus deus sit: ita est vnus deus, ut trinitas sit. Non enim ait filio loquens, Faciamus hominem ad imaginem tuam, aut ad imaginem meam, sed pluraliter ait, ad imaginem & similitudinem nostram: a qua pluralitate spirituum sanctum separare quis audeat? Quae pluralitas, quoniam non tres dii, sed vnus est deus, ideo intelligendum est postea scripturam singulariter intulisse atque dixisse, Et fecit deus hominem ad imaginem dei: ut non sic accipiat, tanquam deus pater ad imaginem dei, hoc est filii sui: alioquin quomodo verum est, quod dictum est, ad imaginem nostram, si ad filium solius imaginem factus est homo? Ac per hoc quia verum est quod ait deus, ad imaginem nostram dictum est, Fecit deus hominem ad imaginem dei: tanquam diceretur ad ima-

ginem suam, quod est ipsa trinitas. Nonnulli autem putant ideo non repetitam similitudinem, neque dictum, Et fecit deus hominem ad imaginem & similitudinem dei, quia tunc tantummodo ad imaginem. Similitudo autem illi postea seruabatur in resurrectione mortuorum: quasi possit esse imago aliqua, in qua similitudo non sit. Si enim omnino similis non est, proculdubio nec imago est. Verum tamen ut non sola ratione id agere videamur, & auctoritas Iacobi Apostoli adhibenda est, qui cum de lingua hominis loqueretur, ait, In ipsa benedicimus deum, & in ipsa maledicimus homines, qui ad similitudinem dei facti sunt.

F I N I S.

DIVI AVRE-
LII AVGVSTINI DE GENE-
si ad literam, Liber primus.

MNIS diuina scriptura bipertita est, secundum id quod dominus significat, dicens, scribam eruditum in regno dei simile esse patrifamilias proferenti de thesauro suo noua & vetera, quae duo etiam testamenta dicuntur. In libris autem omnibus sanctis intueri oportet, quae ibi aeterna intumentur, quae facta narrantur, ut futura praenuncientur, quae agenda praecipiantur vel monentur. In narratione ergo rerum factarum quaritur vtrum omnia secundum figuratum tantummodo intellectum accipiantur, an etiam secundum fidem rerum gestarum asserenda, & defendenda sunt: nam non esse accipienda figuratim, nullus Christianus dicere audebit, attendens Apostolum dicentem, Omnia autem haec in figura contingebant illis. Et illud quod in Genesi scriptum est, Erunt duo in carne vna, magnum sacramentum commendatum in Christo & in ecclesia. Si ergo utroque modo illa scriptura scrutanda est, quae vnus quomodo dictum est praeter allegoricam significationem, In principio fecit deus caelum & terram: vtrum in principio temporis: an quia primo omnium facta sunt: an in principio, quod est verbum dei vnigenitus filius: & quomodo posset ostendi deum sine vlla sui commutatione operari mutabilia & temporalia: & quid significetur nomine caeli & terrae, vtrum spiritualis corporalisque creatura caeli & terrae vocabulum acceperit, an tantummodo corporalis: ut in hoc libro de spirituali tacuisse intelligatur, atque ita dixisse caelum & terram, ut omnem creaturam corpoream superiorem atque inferiorem significare voluerit: an vtriusque informis materia dicta est, caelum & terra: spiritualis videlicet vita, sicuti esse potest in se non conuersa ad creatorem. Tali enim conuersione formatur atque perficitur. Si autem non conuertatur, informis est: corporalis autem si possit intelligi per priuationem omnis corporeae qualitatis, quae apparet in materia formata, cum iam sunt species corporum, sine visu, sine alio quolibet sensu corporis perceptibiles. An caelum intelligendum est creaturam spiritualis ab exordio quo facta est perfecta illa & beata sepe: terra vero corporalis materies adhuc imperfecta: quia terra, inquit, erat inuisibilis & incompressa, & tenebrae erant super abyssum: quibus verbis videtur informitatem significare substantiae corporalis? An vtriusque informitas his etiam posterioribus verbis significatur: Corporalis quidem eo quod dictum est, Terra erat inuisibilis

In scriptura quid considerandum. Cap. I. Math. 19.

1. Cor. 10.

Gene. 5. Ephes. 5.

Gene. 1.

M

A inuisibilis & incompressa: Spiritualis autem eo quod dictum est, Tenebrae erant super abyssum: ut tractato verbo, tenebrosam abyssum intelligamus naturam vitae informem, nisi conuertatur ad creatorem: quo solo modo formari potest, ut non sit abyssus: & illuminari, ut non sit tenebrosa. Et quomodo dictum est, Tenebrae erant super abyssum: an quia non erat lux? Quae si esset, utique superesset, & tanquam superfunderetur. Quod tunc fit in creatura spirituali, cum conuertitur ad incommutabile atque incomparabile lumen, quod deus est. Et quomodo dixit deus, Fiat lux: vtrum temporaliter, an in verbi aeternitate? Et si temporaliter, utique mutabiliter, quomodo ergo possit intelligi hoc dicere deus, nisi per creaturam? Ipse quippe est incommutabilis. Et si per creaturam dixit deus, fiat lux: quomodo est prima creatura lux, si erat iam creatura, per quam deus diceret, fiat lux? An non est prima creatura lux, quia iam dictum erat, In principio fecit deus caelum & terram: & poterat per caelestem creaturam vox fieri temporaliter atque mutabiliter, quae diceretur, fiat lux? Quod si ita est, corporalis lux facta est ista, quam corporeis oculis cernimus, dicente deo per creaturam spiritalem, quam deus iam fecerat, cum in principio fecit caelum & terram, Fiat lux: eo modo quo per talis creaturae interiorum & occultum motum diuinitus dici potuit, fiat lux. An etiam corporaliter sonuit vox dicentis dei, Fiat lux: sicut corporaliter sonuit vox dicentis dei, Tu es filius meus dilectus: & hoc per creaturam corporalem quam fecerat deus, cum in principio fecit caelum & terram, antequam fieret lux, quae in hac sonante voce facta est. Et si ita est, qua lingua sonuit ista vox dicente deo, Fiat lux: quia nondum erat linguarum diuersitas, quae postea facta est in aedificatione turris post diluuium? Quoniam lingua erat vna & sola, quae deus locutus est, Fiat lux: & quis erat quem oportebat audire atque intelligere, ad quem vox huiusmodi proferretur? An haec absurda carnalisque cogitatio atque suspitio est? Quid ergo dicimus? An id quod in sono vocis intelligitur, cum dicitur, Fiat lux: non autem ipse corporeus sonus, hic bene accipitur esse vox dei? Et vtrum hoc ipsum ad naturam pertineat verbi eius, de quo dicitur, In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum? Cui enim de illo dicitur, Omnia per ipsum facta sunt: satis ostenditur & lux per ipsum facta, cum dixit deus, fiat lux. Quod si ita est, aeternum est quod dixit deus, fiat lux: quia verbum dei deus apud deum, filius vnicus dei, patri coaeternus est: quoniam deo hoc in aeterno verbo dicente creatura temporalis facta sit. Cui enim verba sint temporis, cum dicimus quando & aliquando, aeternum tamen est in verbo dei, quando fieri debeat aliquid: & tunc fit quando fieri debuisse in illo verbo est, in quo non est quando & aliquando, quoniam illud totum verbum aeternum est. Et quid est lux ipsa quae facta est, vtrum spiritale quid an corporale? Si enim spiritale, potest ipsa esse prima creatura iam hoc dicto perfecta, quae primo caelum appellata est, cum dictum est, In principio fecit deus caelum & terram: ut quod dixit deus fiat lux, & facta est lux, ea reuocante ad se creatore, conuersio eius facta atque illuminata intelligatur. Et cur ita dictum est, In principio fecit deus caelum & terram: & non dictum est, In principio dixit deus, Fiat caelum & terra, & facta sunt caelum & terra: sicut de luce narratur, Dixit deus, Fiat lux, & facta est lux? Vtrum prius vniuersaliter nomine caeli & terrae comprehendendum erat & commendandum quod fecit deus: & deinde per partes exequendum, quomodo fecit, cum per singula dicitur, Dixit deus, id est quia Tomus tertius.

Fiat lux. Cap. II. 1. Gen. dist. 3. c. praeterea.

Gene. 1.

Math. 3.

Gene. 11.

Ioan. 1.

Lux quid sit Cap. III.

per verbum suum fecit quicquid fecit? An cum primum fiebat informitas materiae suae spiritualis suae corporalis, non erat dicendum, dixit deus fiat: quia formam verbi semper patri cohaerentis, quo sempiternae dicit deus omnia. Neque sono vocis neque cogitatione tempora sonorunt volente, sed coaeterna sibi luce a se genitae sapientiae, non imitatur imperfectio, cum dissimilis ab eo quod summe ac primitus est, informitate quadam tendit ad nihilum: sed tunc imitatur verbi formam semper atque incommutabiliter patri cohaerentem, cum ipsa pro sui generis conuersione ad id quod vere ac semper est, id est ad creatorem suae substantiae, formam capit, & fit perfecta creatura: ut in eo quod scriptura narrat, dixit deus, fiat: intelligamus dei dictum incorporeum, in natura verbi eius coaeterni reuocantis ad se imperfectioem creaturae: ut non sit informis, sed formetur secundum singula, quae per ordinem exequitur. In qua conuersione & formatione quia pro suo modo imitatur deum verbum, hoc est dei filium semper patri cohaerentem, plena similitudine & essentia pari, quae ipse & pater vnus sunt: non autem imitatur hanc verbi formam, si auersa a creatore, informis & imperfecta remaneat: propterea filij commemoratio non ita fit quia verbum, sed etiam quia principium est, cum dicitur, In principio fecit deus caelum & terra: exordium quippe creaturae insinuat adhuc in informitate imperfectioem: fit autem filij commemoratio, quod etiam verbum est, eo quod scriptum est, dixit deus fiat: ut per id quod principium est, insinuet exordium creaturae existentis ab illo adhuc imperfectae: per id autem quod verbum est, insinuet perfectionem creaturae reuocante ad eum, ut formaretur inhaerendo creatori, & pro suo genere imitando formam sempiternam atque incommutabiliter inhaerentem patri, a quo statim hoc est quod ille. Non enim habet informem vitam verbum filius, cui non solum hoc est esse quod viuere, sed etiam hoc est ei viuere, quod est sapienter & beate viuere. Creatura vero tanquam spiritualis & intellectualis vel rationalis, quae videtur esse illi verbo pinquior, potest habere informem vitam: quia sicut non hoc est ei esse quod viuere, ita nec hoc viuere quod sapienter viuere ac beate viuere. Auersa enim a sapientia incommutabili, stulte ac misere viuunt, quae informitas sua est. Formatur autem conuersa ad incommutabile lumen sapientiae verbum dei: quo enim existit ut sit, utque viuat, ad illum conuertitur ut sapienter ac beate viuat. Principium quippe creaturae intellectualis est aeterna sapientia, quod principium manens in se, incommutabiliter nullo modo cessat occulta inspiratione vocationis loqui ei creaturae, cui principium est, ut conuertatur ad id ex quo est, quae aliter formata ac perfecta esse non possit. Ideoque interrogatus dominus quis esset, respondit, Principium qui & loquor vobis. Quod autem filius loquitur, pater loquitur: quia patre loquente dicitur verbum quod filius est, aeterno more, si more dicendum est, loquente deo verbum coaeternum. Inest enim deo benignitas summa & sancta & iusta, & quidem non ex indigentia, sed ex beneficentia veniens amor in opera sua. Propterea priusquam scriberetur, Dixit deus, fiat lux: praecessit scriptura dicens: Et spiritus dei ferebatur super aquam: quia sicut aqua nomine appellare voluit totam corporalem materiam, ut eo modo insinuaret unde facta & formata sint omnia quae in suis generibus iam dignoscere possumus: appellans aquam quia ex humida natura videmus omnia in terra per species varias formari atque concrefcere: suae spiritalem vitam quandam ante formam conuersionis quasi fluitantem superferebatur utique spiritus dei, quia subiebat scilicet

Principia. Cap. III.

Ioan. 1.

E

Verbum sapientia. Cap. V.

Ioan. 1.

F

G bonæ voluntati creatoris, quicquid illud erat quod for mandum perficiendumq; inchoauerat: vt dicente deo in verbo suo, fiat lux: in bona volūtate, hoc est in beneplacito eius, pro modulo sui generis maneret quod factum est. Et ideo rectū est quod placuerit deo, scriptura dicente, Et facta est lux, & vidit deus lucē quia bona est.

Trinitas. Cap. VI.

Et quemadmodum in ipso exordio inchoata creatura, quæ cæli & terræ nomine propter id quod de illa perficiendum erat commemorata est, trinitas insinuat creatoris: nam dicente scriptura, In principio fecit deus cælum & terram: intelligimus patrem in dei nomine, & filium in principij nomine, qui non patris, sed per seipsum creatæ primitus ac potissimum spiritali creaturæ, & consequenter etiam vniuersæ creaturæ principium est: dicente autem scriptura, Et spiritus dei superferebatur super aquas: completam cōmemorationem trinitatis agnoscim⁹: ita & in cōuersione atq; perfectione creaturæ, vt rerum species digerantur, eadem trinitas insinuat: verbum dei scilicet, & verbi generator, cum dicitur, dixit de⁹: & sancta bonitas, in qua deo placet quicquid ei pro suæ naturæ modulo perfectum placet, cū dicitur, Vidit deus quia bonum est.

Spiritus dei. Cap. VII.

Sed, cur commemorata prius quamuis imperfecta creatura, postea commemoratur spiritus dei: prius dicente scriptura, Terra autem erat inuisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum: ac deinde infertur, Et spiritus dei superferebatur super aquam: An quoniam egenus atq; indigus amor ita diligit, vt rebus quas diligit, subiiciatur: propterea cū cōmemoraretur imperfecta creatura, I spirit⁹ dei, in quo eius sancta beneuolētia dilectioq; intelligitur, superferri dictus est, ne faciendo opera sua per indigentia necessitatem potius quam per abundantiam beneficentiæ deus amare putaretur? Cuius rei memor Apostolus dicitur de charitate, supereminētē viam demonstraturum se ait. Et in alio loco, Supereminētē, inquit, scientiæ charitatē Christi. Cum ergo sic oportet insinuare spiritum dei, vt superferri diceretur, cōmodius factū est vt prius insinuaretur aliquid inchoatum, cui superferri diceretur: nō autem loco, sed omnia superante ac præcellente potentia. Ita etiam rebus ex illa inchoatione perfectis atq; formatis, Vidit deus quia bonum est: placuit enim quod factum est, in ea benignitate qua placuit vt fieret. Duo quippe sunt propter quæ amat deus creaturam suam, vt sit, & vt maneat. Vt ergo esset quod maneret, spiritus dei superferebatur super aquam: vt autem maneret, vidit deus quia bona est. Et quod de luce dictum est, hoc & de omnibus: manent enim quædam supergressa omnem volubilitatem temporalem in amplissima sanctitate sub deo: quædā secundum sui temporis modos, dū per decessionem successioneq; rerum seculorum pulchritudo contextitur.

Amor dei erga creaturas. Cap. VIII.

Quod ergo dixit deus, fiat lux, & facta est lux: in aliquo die dixit, an ante omnē diē? Si enim verbo sibi coæterno dixit, hoc vtq; intemporaliter dixit: si vero temporaliter dixit, nō verbo sibi coæterno, sed per aliquam dicit creaturam temporalem: ac per hoc nō erit prima creatura lux, quia iam erat creatura per quam temporaliter diceretur, fiat lux: atq; illud ante omnem diem fecisse intelligitur, quod dictū est, In principio fecit deus cælum & terrā: vt cæli nomine intelligatur spiritalis iam facta & formata creatura, tãquam cælum cæli huius, quod in corporalibus summū est. Secūdo enim die factum est firmamentum, quod rursus cælum appellauit, terræ autē nomine inuisibilis & incompositæ ac tenebrôsæ abyssī, imperfectio corporalis substantiæ signifi-

Quo dictū, fiat lux. Cap. IX. 2. sen. dist. 13. 6. præterea.

ficata est, vnde temporalia illa fierent, quorum prima esset lux. Quomodo autem per creaturam illā, quā fecit ante tempora, dici potuit temporaliter, fiat lux, inuenire difficile est. Sono enim vocis nō intelligimus dictū: nam quicquid tale est corporeū est. An ex illa imperfectioe substantiæ corporalis fecit aliquā vocem corporeā, per quā sonaret, fiat lux? Ergo aliquod vocale corpus ante lucem creatum atq; formatū est. Sed si ita est, iā erat tempus per quod vox curreret, sonorumq; spatia sibi succedentia præterirent. Quod si iam erat tempus antequam fieret lux, in quo tempore fieret vox, qua sonaret, fiat lux, ad quem diem pertinebat illud tempus? Vnus enim dies idemq; primus illi numerari incipit, quo facta est lux. An ad ipsum diem pertinet totum spatiū temporis, & quod factum est vocale corpus, per quod sonaret, fiat lux, & quod facta est ipsa lux? Sed omnis talis vox propter audientis corporale sensum à loquēte profertur, ita enim factū est, vt percusso aëre sentiat. Nūquid itaq; talē habebat auditum illud quicquid erat inuisibile & incōpositum, cui sic deus personaret ac diceret, fiat lux? Abscedat itaq; hæc ab animo cogitantis absurditas. Vtrum ergo spiritalis motus, sed tamen temporalis erat, quo dictum intelligimus, fiat lux: expressus ab æterno deo per verbū coæternum in creatura spiritali, quam iā fecerat, cum dictum est, In principio fecit de⁹ cælū & terram: id est in illo cælo cæli? An & ista locutio non tantū sine aliquo sono, sed etiam sine vllō temporali motu spiritalis creaturæ, in eius mente atq; ratione fixa quodāmodo à verbo patri coæterno, & quodāmodo impressa intelligitur, secūdū quam moueretur, & ad speciem conuerteretur inferior illa tenebrōsa imperfectio naturæ corporeæ, & fieret lux? Sed multū est ac difficillimum capere, quomodo dicatur deo nō temporaliter iubente, neq; id temporaliter audiente creatura, quæ cōtēplatione veritatis omnia tempora excedit, sed intellectualiter sibi met impressas ab incōmutabili dei sapientia rationes tanquā intelligibiles locutiones in ea quæ infra sunt transmittente, fieri temporales motus in rebus temporalibus vel formandis vel administrandis. Si autem lux, quæ prius dicta est vt fiat, & facta est, etiā primatū creaturæ tenere intelligenda est, ipsa est intellectualis vita: quæ nisi ad creatorē illuminanda conuerteretur, fluitaret informiter. Cū autem conuersa & illuminata est, factum est quod in verbo dei dictū est, fiat lux. Verūtamen quemadmodum sine tempore dictū est, quia in verbū patri coæternum non cadit tempus, vtrū ita etiā sine tempore factum sit, quisquā forsitan querat. Sed quomodo potest hoc intelligi, cum facta luce & diuisa à tenebris, & inditis diei noctisq; vocabulis, dicat scriptura, Facta est vesp̄ra, & factū est mane dies vnus, vnde videtur illud opus dei factum per spatiū diei, quo peracto ad vesp̄rum vētū est, quod est initium noctis? Itemq; peracto nocturno spatio cōpletus est totus dies, vt mane fieret in alterū diem, in quo die deus aliud cōsequēter operaretur. Imò vero id ipsum permirabile est, cum deus nullo spatio syllabarum æterna verbi sui ratione dixerit, fiat lux: cur tanta mora facta sit lux, donec diei spatium præteriret & vesp̄ra fieret? An forte cito quidem lux facta est, sed mora diurni temporis in eo cōsumi potuit, cum discerneret à tenebris, atque vtrunq; discretum suis vocabulis signaretur? Mirū si & hoc vel tanta mora fieri potuit à deo, quāta dicitur à nobis. Discretio quippe lucis & tenebrarum in ipso vtq; opere, cum lux fieret, consecuta est: nō enim lux esse potuit, nisi discerneret à tenebris. Quod autem vocauit deus lucem

M Dies, nox, lux, tenebræ. Cap. X. 2. sen. dist. 13. c. si autem.

A lucem diem, & tenebras noctem, quanta mora fieri poterat, etiam si hoc syllabatim per sonū vocis egisset, nisi quāta & à nobis dicitur, lux vocetur dies, & tenebræ vocentur nox: nisi forte quis ita desipiat, vt quia super omnia magnus est deus, putet ore dei prolatis, quantum pauca syllabas per totum diei spatiū potuisse distendi. Huc accedit, quia verbo sibi coæterno, id est incommutabilis sapientiæ internis æternisq; rationibus, non corporali sono vocis vocauit deus lucem diē, & tenebras noctē. Rursum enim queritur, si verbis quibus vtimur vocauit, qua lingua vocauerit, & quid opus erat sonis transeuntibus, vbi cuiusquā non erat corporalis vllus auditus: & non inuenitur. An dicendum est, quod cū cito peractum esset hoc opus dei, tādū stetit lux non succedente nocte, donec diurnum spatium perageretur: & tādū mansit nox luci succedens, donec spatiū nocturni temporis præteriret, & mane fieret diei sequentis, vno primoque die transacto? Sed si hoc dixerō, vereor ne deridear, & ab iis qui certissime cognouerunt, & ab iis qui possunt facillime aduertere, quod eo tempore quo nox apud nos est, eas partes mūdi præsentia lucis illustrat, per quas sol ab occasu in ortum redit; ac per hoc omnibus viginti quatuor horis non deesse per circuitum gyri totius, alibi diē, alibi noctem. Nūquid nam ergo in parte aliqua posituri sumus deū vbi ei vesp̄ra fieret, cum ab ea parte in aliam partē lux abscederet? Nam & in libro qui appellatur Ecclesiastes, ita scriptum est: Et oritur sol & occidit, & in locum suum ducitur, hoc est, in eum locum vnde ortus est. Sequitur enim, & dicit ipse: Oriēs illuc vadit ad Austrum, & circuit ad Aquilonē. Australis ergo pars cum habet solem, nobis dies est: cū autē ad Aquilonis partem circūiens peruenit, nobis nox est: non tamen in alia parte non est dies vbi præsentia solis est: nisi forte poetice figmentis cor inclinādum est, vt credamus solem mari se immergere, atq; inde totū ex alia parte mane surgere. Quamquam si ita esset, abyssus ipsa præsentia solis illustraretur, atque ibi esset dies. Posset enim & aquas illuminare, quando ab eis nō posset extingui. Sed hoc monstruosum est suspicari. Quid quod etiam sol nondū erat? Quapropter si spiritalis lux primo die facta est, nunquid nam occidit vt ei succederet nox? Si autem corporalis, quānā illa lux est, quā post occasum solis videre non possumus, quia nec luna erat adhuc nec aliqua stella? Aut si semper in ea parte cæli est in qua sol, vt non sit solis lux, sed quasi comes eius, eidem ita coniuncta, vt discerni dignoscitur; non possit, ad eandem reditur difficultatem soluendā huius questionis: quia & ista lux eodem modo quo sol tanquā comes eius ab occasu in ortum circūiens redit, & est in alia parte mundi, quo tempore pars ista in qua sumus, tenebrescit in noctem. Ex quo cogit, quod absit, in vna parte credere deum fuisse, quam partem lux ista desereret, vt posset ei vesp̄ra fieri. An forte in ea parte lucē fecerat, in qua facturus erat hominem: & ideo cum ab ipsa parte lux decessisset, vesp̄ra facta dicitur, etiam cū in alia parte lux illa esset quæ inde discesserat, mane exoritur peracto circuitu. Vt quid ergo factus est sol in potestate diei, qui luceret super terram, si lux illa diei faciendo suffecerat, quæ dies etiam vocata est? An illa prior regiones superiores à terra lōginquas illustrabat, vt sentiri non posset in terris: atq; ita oportebat solem fieri per quem dies inferioribus munde partibus appareret? Potest & hoc dici, autem esse fulgorem diei sole addito, vt per illum lucem minus fulgens dies quā nunc est fuisse credatur. Etiam hoc à quodam dictum

Prima lux & sol. Ca. XI. 2. sen. dist. 13. ca. sol.

scio, primum naturam lucis in ductam in opere creatoris, cum dictum est, Fiat lux, & facta est lux: postea vero cum de luminaribus dicitur, quid ex ipsa luce factū sit, fuisse commemoratum ordine dierum; quō visum est creatori cuncta esse faciendā: quæ natura lucis quō trāserit facta vesp̄ra vt vicissim nox perageretur; nec ille dixit, nec facile inueniri posse arbitror; Neq; enī extinctam esse credendum est, vt nocturna tenebræ succederent, & rursus accensam vt mane fieret, antequam hoc solis officio gereretur, quod à quarto die cōpūte fieri eadem scriptura testatur. Quod antequam fieret, quo circuitu sibi potuerint tres dies noctesque succedere, lucis quæ primo facta est permanente natura, si lux corporalis tunc facta & intelligenda est, & inuenire & explicare difficile est. Nisi forte molem terrenam & aquosam antequam esset ab alterutro vtrinq; discretum, quod tertio die factum scribitur, tenebrās deū appellasse quis dixerit; propter crassiores corpulentiam quam lux penetrare non poterat, vel propter obscurissimam vmbra tantę molis, quam necesse est vt ex altera parte habeat corpus, si ex alia parte lux fuerit. Ad quem locum enim cuiuslibet corporis moles lucē peruenire non sinit, in eo loco vmbra est: quoniam locus carens ea luce qua illustraretur, nisi impediret corpus oppositum, hoc totum est quod vmbra dicitur. Quæ si pro mole corporis tam magna fuerit, vt occupet spatiū terræ, quantum ex altera parte dies occupat, nox vocatur. Neq; enim omnes tenebræ nox. Nam & in speluncis amplis, in quarum abdita lux irrumpere per oppositam molem non sinitur, sunt vtq; tenebræ, quia lux nō est ibi, totumq; spatium illud locis est carens luce: nec tamen tales tenebræ acceperunt vocabulum noctis, sed illæ quæ in eam partem terrę succedunt, vnde remouetur dies, sicut non omnis lux dies appellatur: nam & luna lux est & syderum & lucernarum & cornuscationū, & quarumcunque rerum ita fulgentium, sed illa lux appellatur dies, cui nox præcedenti recedentiq; succedit. Sed si primaria lux illa vndique terrę molem circūfusa contexerat, siue staret, siue circuitet, non erat ex qua parte admitteret noctem sibi succedere, quia nusquam ipsa discedebat, vt ei faceret locum. An ex vna parte facta est, vt ipsam circūiens, etiam noctem ex alia parte consequenter circumire permitteret? Cum enim totam terram adhuc aqua tegeter, nihil impediebāt vt aquosa & globosa moles ex vna parte faceret diem lucis præsentia, ex alia noctem lucis absentia, quæ in eā partē succederet à tempore vesp̄rino, ex qua lux in aliā declinaret. Quod ergo congregata sunt aquæ, si totam terram prius occupauerant: illa scilicet quæ detracta sunt, vt terra nudaretur, in quam partem congregatae sunt? Si enim erat aliquid terræ nudum, quod congregarentur, iam apparebat arida, nec totum abyssus occupabat? Si autem totum texerant, quis erat locus quō colligerentur vt terræ ariditas appareret? Nunquid nam in altum congregatae sunt, sicut fit cum ad ventilandum in area mellis trita surrigitur, & congesta in aggerem nudat locum, quem diffusa contexerat? Quis hoc dixerit, cum videat vsquequaque campos maris æqualiter suos, qui etiam cum aqua fluctuantes quidam velut montes eriguntur, sedatis rursus tempestatibus complantantur. Et si qua littora nudantur latius, non potest dici nulla esse alia terrarum spatia, quō accedat id quod aliunde decedit, vnde in eum locum, ex quo recesserat iterum accedat. Cum autem totam omnino terram vndosa natura cooperiret, quō cederet vt nudaretur ali-

Successiō di ei no. dist. 13. Cap. XII.

Cōgregatiō aquarum.

G quas partes? An forte rarior aqua velut nebula terras tegebat, quae congregatione spissata est, ut ex multis eas partibus, in quibus arida posset apparere, nudaret: Quamquam & terra longe lateque subsidens, potuit alias partes praebere concavas, quibus confluentes & corruentes aquae reciperentur, & appareret arida ex his partibus, unde humor abscederet. Non est autem informis omnimodo materies, ubi etiam nebulosa species apparuerit.

Et ideo quaeri adhuc potest, quando deus istas conspicuas aquarum terrarumque species qualitatesque creauerit: in nullo enim sex dierum hoc inuenitur. Itaque si hoc ante omnem diem fecit, sicut ante istorum primorum dierum commemorationem scriptum est. In principio fecit deus caelum & terram: ut in terrae vocabulo intelligamus iam formatam terrenam speciem superfluis aquis ista iam visibili specie sui generis declaratis: ut in eo quod sequitur scriptura dicens, Terra autem erat inuisibilis & incomposita, & tenebrae erant super abyssum, & spiritus dei superferebatur super aquas: nullam opinemur informitatem materiae, sed terram & aquam sine luce, quae nondum erat facta, suis iam notissimis qualitatibus condita: ut ideo terra inuisibilis dicta intelligatur, quod aquis cooperta non posset videri, etiam si esset qui posset videre: Ideo vero incomposita, quia nondum a mari distincta & cincta a littoribus, & suis fetibus animalibusque decorata, Si ergo ita est, cur ista species, quae proculdubio corporales sunt, ante omnem diem facta sunt? Cur non scriptum est, Dixit deus, Fiat terra, & facta est terra: Item, Dixit deus, Fiat aqua, & facta est aqua: vel vtrunque communiter, si vna quasi lege loci infirmi continentur, Dixit deus, Fiat terra & aqua, & sic factum est. Cur non dictum est, cum hoc factum esset, Vidit deus quia bonum est. Haec enim consideratio inuenitur, quoniam manifestum est omne mutabile ex aliqua informitate formari: simulque illud & catholica fides praescribit, & certissima ratio docet nullarum naturarum materiam esse potuisse, nisi ab omnium rerum non solum formatam, sed etiam formabilium inchoatore deo atque creatore, de qua etiam dicit ei quaedam scriptura, Qui fecisti mundum ex materia informi: hanc materiam illis verbis, quibus pro spiritali prudentia tardioribus etiam lectoribus vel auditoribus congrueret fuisse commemoratam, quibus ante dierum enumerationem dictum est, In principio fecit deus caelum & terram &c. donec diceretur, Et dixit deus, ut deinceps formatarum rerum ordo consequeretur. Non quia informis materia formatis rebus tempore prior est, cum sit vtrunque simul concreatum, & vnde factum est, & quod factum est: Sicut enim vox materia est verborum, verba vero formatam vocem indicant: non autem qui loquitur, prius emittit informem vocem, quam possit postea colligere, atque in verba formare: ita creator deus non priorem tempore fecit informem materiam, & eam postea per ordinem quarumcumque naturarum quasi secunda consideratione formauit, formatam quippe creauit materiam: Sed quia illud vnde fit aliquid, et si non tempore, tamen quadam origine prius est, quam illud quod inde fit, potuit diuideri scriptura loquendi temporibus, quod deus faciendi temporibus non diuisit. Si enim quaeratur, vtrum vocem de verbis an de voce verba faciamus, non facile quisquam ita tardo ingenio reperitur, qui non potius verba fieri de voce respondeat. Ita quauis vtrunque simul qui loquitur faciat, quid vnde faciat naturam attentione satis apparet, Quamobrem cum simul vtrunque deus fecerit, & materiam quam for-

mauit, & res in quas eam formauit, & vtrunque ab scriptura dici oportuerit, nec simul vtrunque dici potuerit, prius illud vnde aliquid factum est, quam illud quod inde factum est, dici debuisse quis dubitet? Quia etiam cum dicimus, materiam & formam: vtrunque simul esse intelligimus, nec vtrunque simul possumus enunciare. Sicut autem in breuitate temporis contingit cum duo ista verba proferimus, ut alterum ante alterum proferamus: ita in prolixitate narrationis alterum altero prius narrandum fuit, quauis vtrunque, ut dictum est, simul fecerit deus: ut quod sola origine prius est in faciendo, etiam tempore prius sit in narrando: quia duae res quarum etiam altera nullo modo prior est, nominari simul non possunt, quanto minus simul narrari. Non itaque dubitandum est ita esse istam informem materiam prope nihil, ut non sit facta nisi a deo, & rebus quae de illa factae sunt simul concreatatae. Sed si credibiliter dicitur eam significari illis verbis: Terra autem erat inuisibilis & incomposita, & tenebrae erant super abyssum, & spiritus dei superferebatur super aquas: ut excepto quod ibi positum est, de spiritu dei, caetera quidem rerum visibilium vocabula, sed ad illam informitatem, ut tardioribus poterat, insinuatam dicta intelligamus: quia haec duo elementa, id est, terra & aqua, ad aliquid faciendum operantium manibus tractabiliora sunt caeteris, & ideo congruentius istis nominibus illa insinuatam informitatem. Si hoc ergo probabiliter dicitur, non erat aliqua formata moles, quam lux ex vna parte illustrans ex altera faceret tenebras, vnde posset nox die discedere succedere. Emissionem vero contractionemque lucis illius si velimus diem noctemque intelligere, nec causam videmus cur ita fieret, Non enim iam erant animalia, quibus haec vicissitudo salubriter exhiberetur, & quibus postmodum exortis per circuitum solis cernimus exhiberi: nec vllum occurrit exemplum, quo istam emissionem contractionemque lucis, ut diei noctisque vicissitudines fieret, probare possimus. Iactus enim radiorum ex oculis nostris, cuiusdam lucis euidentis est iactus, & contra trahi potest cum aere qui est oculis nostris proximus intuemur, & emitti cum ad eandem rectitudinem quae sunt longe posita attendimus. Nec sane cum contrahitur omnino cernere quae longe sunt desinit, sed certe obscurius quam cum in ea obtutus emittitur: sed tamen ea lux quae sensu videtur, tam exigua videtur, ut nisi adiuuemur extranea luce, nihil videre possimus, quoniam ab ea non potest discerni: quo igitur exemplo demonstrari possit emissio in diem, & contractio lucis in noctem, sicut dixi, reperire difficile est. Si autem spiritalis lux facta est, cum dixit deus, Fiat lux, & facta est lux: non illa vera patri coeterna intelligenda est, per quam facta sunt omnia, & quae illuminat omnem hominem: sed illa de qua dici potuit, Prior omnium creatura est sapientia. Cum enim aeterna illa & incommutabilis, quae non est facta sed genita sapientia, in spirituales atque rationales creaturas, sicut in animas sanctas se transfert, ut illuminatae lucere possint, fit in eis quaedam luculetate rationis affectio, quae potest accipi facta lux, cum diceret deus, Fiat lux: si iam erat creatura spiritalis, quae nomine caeli significata est, in eo quod scriptum est, In principio fecit deus caelum & terram: non corporeum caelum, sed incorporeum, caelis corporeis, hoc est super omne corpus, non locorum gradibus, sed naturae sublimitate prepositum. Quo autem modo simul fieri potuit, & quod illuminaretur, & ipsa illuminatio, ac diuerso tempore narrata fuerit, paulo ante diximus, cum de materia tractarem.

2. sen. di. 14. c. sequit. dixit deus congregerunt.

Creatio aquarum & terrae. Cap. XIII.

Gene. 1.

Materia quolibet. Cap. XIII.

An materia precedat formam. C. XV. 2. sen. di. 15. c. omnibus.

Gene. 1.

L.

Emissio & contractio lucis. C. XVI.

M.

Lux, tenebrae. Caput XVII. Ioan. 1.

Ecclesi. 1.

Sapient. 7.

Gene. 1.

A staremus. Sed huic luci succedentem noctem, ut vespera fieret, quo pacto intellecturi sumus? A tenebris vero qualibus talis lux diuidi potuit, dicente scriptura: Et diuisit deus inter lucem ac tenebras: nunquid iam erant peccatores & stulti accidentes a lumine veritatis, inter quos & in eadem luce permanentes diuideret deus tantquam inter lucem ac tenebras, lucem vocans diem, ac tenebras noctem: & ostenderet se non operatorem peccatorum, sed ordinatorem distribuendorum meritorum? An hic dies totius temporis nomen est, & omnia volumina seculorum hoc vocabulo includit, ideoque non dicitur est primus, sed vnus dies? Et facta est enim vespera, & factum est, inquit, mane dies vnus: ut per hoc quod facta est vespera, peccatum rationalis creaturae, quod autem factum mane, renouatio eius significata videatur. Sed haec allegoria prophetica disputatio est, quam non isto sermone suscepimus: Instituiimus enim de scripturis nunc loqui secundum proprietatem rerum gestarum, non secundum aenigmata figurarum. Ergo ad rationem factarum conditarumque naturarum, quomodo inuenimus vesperam & mane in luce spiritali? An diuisio quidem lucis a tenebris, distinctio est iam rei formatae ab informi, appellatio vero diei & noctis, insinuatio distributionis est: quae significetur nihil deum inordinatum relinquere, atque ipsam informitatem per quam res de specie in speciem modo quodam transeundo mutantur, non esse indispotam: neque defectus neque profectus creature, quibus sibi metipso propter temporalia quaeque succedunt, sine supplemento esse decoris vniuersi? Nox enim inordinata sunt tenebrae. Propterea vero cum facta esset lux, dictum est, Vidit deus lucem quia bona est: cum hoc posset post omnia eiusdem diei dicere, id est, ut cum caelum explicasset: Dixit deus, fiat lux, & facta est lux: Et diuisit deus inter lucem & tenebras: Et vocauit deus lucem diem, & tenebras vocauit noctem: tunc diceret, Et vidit deus quia bonum est: & deinceps annexerit. Et facta est vespera, & factum est mane: sicut in aliis operibus facit quibus vocabula imponit. Hic ergo non ita fecit, quoniam a formata re ad hoc distincta est illa informitas, ut non in ea finis esset, sed adhuc formanda restaret per creaturas caeteras iam corporales. Itaque si posteaquam distincta essent illa diuisione & vocabulis, tunc diceretur: Vidit deus quia bonum est: haec facta acciperemus significare, quibus iam in suo genere nihil esset addendum. Quia vero lucem solam ita perfecerat: Vidit deus, inquit, lucem, quia bona est, & diuisione ac nominibus discreuit a tenebris. Neque tunc dixit: Vidit deus quia bonum est, ad hoc enim erat informitas illa discreta, ut adhuc inde alia formarentur: Namque ista nox quae nobis est notissima, facit enim eam super terras solis circuitus, quando per luminaria distributione a die diuiditur, post ipsam diuisionem diei & noctis dicitur: Vidit deus quia bonum est: Non enim haec nox informis aliqua substantia erat, vnde adhuc alia formarentur, sed spatium loci plenum aere, caris lumine diurno cui, utique nocti iam nihil addendum esset in genere suo, quo esset speciosior sine distinctione. Vespera autem in toto illo triduo, antequam fierent luminaria consummati operis terminus, non absurde fortasse intelligitur, mane vero tanquam futurae operationis significatio. Sed ante omnia meminimus vnde iam multa diximus, non temporalibus quasi animi sui aut corporis motibus operari deum, sicut operatur homo vel angelus, sed aeternis atque incommutabilibus & stabilibus rationibus coaeterni sibi verbi sui, & quodam, ut ita dixerim, flatu pariter coeterni sancti spiritus.

Quo deus operatur. Ca. XVIII.

Tomus tertius.

ritus sui. Nam & illud quod per Graecam & Latinam linguam dictum est, de spiritu dei quia superferebatur super aquas, secundum Syrae linguae intellectum quae vicina est Hebraeae, nam hoc a quodam docto Christiano Syro fertur expositum, non superferebatur, sed fouebat potius intelligi perhibetur. Nec sicut fouetur tumores aut vulnera in corpore aquis vel frigidis vel calore congruo temperatis, sed sicut oua fouentur ab alitibus, ubi calor ille materni corporis etiam formadis pullis quodammodo adminiculatur, per quandam in suo genere dilectionis affectum. Non itaque per singulos dies istorum operum diuinorum tanquam temporales voces dei carnaliter cogitemus: Non enim ad hoc ipsa dei sapientia nostra infirmitate suscepta venit ad colligendos sub alas suas filios Hierusalem, quemadmodum gallina pullos suos, ut semper paruuli simus, sed ut malitia infantum, mente pueri esse desinamus. Et in rebus obscuris atque a nostris oculis remotissimis, si qua inde scripta etiam diuina legerimus, quae possint salua fide qua imbuiamur, aliis atque aliis parere sententiis, in nullam earum nos praecipiti affirmatione ita proiciamus, ut si forte diligentius discussa veritas eam recte labefactauerit, corruamus: non pro sententia diuinarum scripturarum, sed pro nostra ita dimicantes, ut eam velimus scripturarum esse quae nostra est, cum potius eam quae scripturarum est nostram esse velle debeamus. Ponamus enim in eo quod scriptum est: Dixit deus, fiat lux, & facta est lux: aliam sensisse lucem corporalem factam, & aliam spiritalem esse lucem in creatura spiritali: quod nostra fides non dubitat esse ante lucem corporalem caelestem, aut etiam super caelum vel ante caelum, cui succedere nox potuerit, tamdiu non est contra fidem, donec veritate certissima refellatur. Quod si factum fuerit, non hoc habebat diuina scriptura, sed hoc senserat humana ignorantia. Si autem hoc verum esse certa ratio demonstrauerit, adhuc incertum erit, vtrum hoc in illis verbis sanctorum librorum scriptor sentiri voluerit, an aliquid aliud non minus verum. Quod si caetera contextio sermonis non hoc eum voluisse probauerit, non ideo falsum erit aliud quod ipse intelligi voluit, sed & verum & quod vtilius cognoscatur. Si autem contextio scripturae hoc voluisse intelligi scriptorem non repugnauerit, adhuc restabit querere, vtrum & aliud non potuerit. Quod si & aliud potuisse inuenimus, incertum erit quid nam eorum ille voluerit: aut vtrunque sentiri voluisse, non inconuenienter ereditur, si vtriusque sententiae certa circumstantia suffragatur. Plerumque enim accidit ut aliquid de terra, de caelo, de caeteris huius mundi elementis, de motu & conuersione vel etiam magnitudine & interualis syderum, de certis defectibus solis & lunae, de circuitibus annorum & temporum, de naturis animalium, fructuum, lapidum, atque huiusmodi caeteris, etiam non Christianus ita nouerit, ut certissima ratione vel experientia teneat. Turpe autem est nimis & perniciosum ac maxime cauedum, ut Christianum de his rebus quasi secundum Christianas literas loquentem, ita delirare quilibet infidelis audiat, ut quemadmodum dicitur toto caelo errare conspiciens, risum tenere vix possit & non tam molestum est quod errans homo derideretur, sed quod auctores nostri ab eis qui foris sunt talia sensisse creduntur, & cum magno eorum exitio de quorum salute satagimus, tanquam indocti reprehenduntur atque respuuntur. Cum enim quenquam de numero Christianorum in ea re quam optime norunt errare deprehenderint, & vanam sententiam suam de nostris

Matt. 23.

1. Cor. 14.

Opiniones vere falsae. Cap. XI.

Idem.

G libris asserere, quo pacto illis libris credituri sūt de resurrectione mortuorum, & de spe vitæ æternæ regnoq; cælorum, quādo de his rebus quas iam experiri, vel indubitatū numeris percipere potuerunt, fallaciter putauerint esse conscriptos: Quid enim molestiæ tristitiæq; ingerant prudentibus fratribus temerarij præsumptos, satis dici non potest, cum si quando de praua & falsa opinione sua reprehēdi & conuinci cœperint ab eis qui nostrorum librorum autoritate non tenentur, ad defendendum id quod leuissima temeritate & apertissima falsitate dixerunt, eosdem libros sanctos vnde id probent, proferre conantur, vel etiam memoriter quæ ad testimonium valere arbitrantur, multa inde verba pronunciant, non intelligentes neq; quæ loquuntur, neq; de quibus affirmant. Ad hoc enim considerandum & obseruandum, librum Genesios multipliciter quantum potui enucleauit, protuliq; sententias de verbis ad exercitationē nostram obscure positas, non aliquid vnum temere affirmans cum præiudicio alterius expositionis fortasse melioris, vt pro modulo suo eligat quisq; quod capere possit, vbi autē quid intelligere non potest, scripturæ dei det honorem, sibi timorem. Sed cum tā multis exitibus verba scripturæ quæ tractauimus exponantur, cohibeant se tandem qui literis inflati secularibus hæc ita posita, vt omnia pia corda nutriant, velut imperitum atq; impolitū aliquid exagitant, sine pēnis in terra reptantes, & volutarum auū nidus irridentes. Periculosus autem errant quidam infirmi fratres, qui cū istos impios de cœlestiū corporū numeris, vel de quibuslibet elementorum mundi huius quæstionibus subtiliter & copiose differere audiunt, euanescent, & eos sibi cum suspitio præponentes, & magnos putantes, saluberrimæ pietatis libronum cum fastidio repetunt, & quos dulciter haurire deberent, vix patienter attingunt, à segetis asperitate abhorrentes, & spinarum floribus inhiantes.

* forte, ratio nibus.

Temeritas asserendi vicia. Ca. XX.

Psal. 33.

Match. 12.

In reprehensio. Cap. XXI. ¶ disceptationis. ¶ exultati.

¶ al. didici nō legere.

Colof. 3.

¶ diligamus.

scriptor senserit nō dignoscere, aliud autē à regula pietatis errare. Si vtrunq; videtur, perfecte se habet fructus legentis: Si vero vtrunq; vitari non potest, etiam si voluntas scriptoris incerta sit, sana fidei congruā nō inutile est tenuisse sententiam.

DIVI AVRELI AVGVSTINI de Genesi ad literam Liber Secundus.

ET DIXIT deus: Fiat firmamentū in medio aquarum, & sit diuidens inter aquam & aquam: Et sic factū est. Et fecit deus firmamentum, & diuisit deus inter aquam quæ erat infra firmamentum, & inter aquam quæ erat supra firmamentum. Et vocauit deus firmamentum cœlum, & vidit deus quia bonum est, & facta est vespere, & factum est mane dies secundus. De verbo dei, quo dixit: Fiat firmamentum &c. & de placito eius quo vidit quia bonum est, & de vespere & mane, non opus est hic iterum similitudine differere: atque ita deinceps quotiescunque ista reperiuntur secundum superiorem inquisitionē interim consideranda esse admonemus. Vtrum autem nunc illud cœli fiat quod excedit aeris omnia spatia, eiusq; omnem altitudinem, vbi etiam luminaria stellæq; constituuntur quarto die, an ipse aer vocetur firmamentum, quæ merito potest. Multi enim asserunt istarum aquarum naturam super sydereum cœlum esse non posse, quod sic habeat ordinatum pondus suum, vt vel super terrā fluitent, vel in aere terris proximo vaporaliter ferantur. Nec quisquam istos debet ita refellere, vt dicat secundum omnipotentiam dei, cui cuncta possibilia sunt, oportere nos credere, aquas etiam tam graues quam nouimus atque sentimus, cœlesti corpori in quo sunt sydera superfusas. Nūc enim quemadmodum deus instituerit naturas rerum, secundum scripturas eius nos conuenit querere, non quid in eis vel ex eis ad miraculum potentia se velit operari. Neque enim si vellet deus sub aqua oleum aliquando manere, non feret: non ex eo tamen olei natura nobis esset incognita, quod ita facta sit, vt appetendo suum locum, etiam si subterfusa fuerit perumpat aquas, eisq; se superpositam collocet. Nūc ergo querimus, vtrum conditor rerum qui omnia in mensura & numero & pondere disposuit, nō vnam locum proprium ponderi aquarum circa terram tribuerit, sed & super cœlum quod vltra linitem aeris circumfusum atque solidatum est. Quod qui negant esse credendum, de ponderibus elementorum argumentantur, negantes vltimo modo ita desuper quasi quodam pavimento solidatū esse cœlum, vt possit aquarum pondera sustinere, quia talis soliditas nisi terris esse non possit, & quicquid tale est, non cœlum sed terra sit. Non enim tantum locis, sed etiam qualitatibus propriis elementa distinguuntur, vt pro qualitatibus propriis etiam loca propria sortirentur: Aqua scilicet super terram, quæ etiā si sub terra stat aut labitur, sicut in antris cauernisque abditi, non tamen ea terræ parte quam supra, sed ea quam infra se habet, continetur. Nam si ex parte superiori fuerit pars vlla terræ delapsa, non manet super aquam, sed ea perrupta demergitur & pergit ad terram, quo veniens coquiescit, tanquam in loco suo, vt supra sit aqua super autem terra. Vnde cognoscitur quod etiam super aquas cum esset, non ipsis aquis portabatur, sed compage terræ

Firmamentū aque. Cap. I.

Sapientia.

Psal. 135.

Aër terra superior. Ca. II.

Ignis superior. Ca. III.

A terræ tenebatur, sicut sese habent camera speluncarum. Hic occurrit admonere cauendum errorem, quem in libro primo cauendum admonuimus, Ne forte quia scriptum est in Psalmis: Fundauit terram super aquas: arbitretur aliquis nostrum, aduersus istos de ponderibus elementorum subtiliter differentes, isto testimonio scripturarum esse renitendum: quia illi non retenti autoritate literarum nostrarum, & nescientes quemadmodum dictum sit, libros sanctos facilius irridebunt, quam illud repudiabunt, quod vel certis rationibus perceperunt, vel experimentis manifestissimis probauerunt. Illud namque in Psalmis, aut figurate dictum recte accipi potest: vt quoniā cœli & terræ nomine sæpe in ecclesia spirituales carnalesque significantur, cœlos ostenderit pertinere ad serenam intelligentiam veritatis, dicens: Qui fecit cœlos in intelligentiā: terram vero ad fidem simplicem paruulorum, non fabulosis opinionibus incertam atque fallacem, sed Prophetica & Evangelica prædicatione firmissimam, quæ per baptismum solidatur, & ideo subiecerit, dicens: Fundauit terram super aquam. Aut si ad literam quisquam cogit intelligi, non incongruè vel sublimia terrarum siue continentium siue insularum accipiuntur quæ superiora sunt aquis: vel ipsa tegmina speluncarum, quæ super aquas pedulal soliditate firmata sunt. Quocirca nec ad literam quisquam potest sic intelligere, quod dictum est, Fundauit terram super aquam: vt aquarum pondus terreno ponderi supportando naturali ordine quasi subiectum esse arbitretur. Aërem vero aquis esse superiorem quauis propter ampliora sui spatia etiā aridam contegat, hinc intelligitur, quod nullum vas ab ore impressum repleri aquis potest: vnde satis indicat aeris naturam locum petere superiorem: videtur enim vas inane, sed aere plenum probatur, cum ore imo in aquam deprimitur, quia enim superiori parte non inuenit emigrandi locum, nec deorsum versus irruptis aquis subter eas ire natura sinitur, plenitudine sua repellit eas, & in vas non permittit intrare. Cum autem vas ita collocatur vt os non habeat deorsum, sed in lateribus inclinatum, intrat aqua inferius, exeunte aere superiori. Itemque si vasis erecti os pateat in cœlum, cum infundis aquam, euadit aer sursum versus ex aliis partibus quæ non infundis, & sit locus aquæ deorsum versus intrandi. Quod si vi maiore vas deprimitur, vt vel ex latere vel desuper aque repente influant, & vndiq; os vasis obtegat, dirumpit eas aer sursum nitens, vt eis ad ima locum faciat: & ipsa diruptio singulorum vasorum est, dum partibus fugit, quia totus tā cito non potest exire, propter illius oris angustias. Ita si aer super aquas ire cogitur, etiam confluentes eas difsecat, cum exiliētis impetu eius impulsæ ebulliunt, & eum bullis crepantibus emittunt in sua properantem, atque illis ad ima deducendis aditum dantem. Si autē sub aquas ire cogatur ex vase, vt illo cedente vas ab ore in ima presso repleri velis, facilius vndis vndiq; versus cooperitur, q̄ per os eius ab inferiore parte intrandi gutta exigua reperiat locū. Iam vero ignē ad superna emicantē etiam ipsius aeris naturā velle transcendere, quis non sentiat, quandoquidem si ardentem faculam capite deorsum quisque teneat, nihilominus flammæ crinis ad superiora contendit: Sed quoniam circumfusi ac superfusi aeris præpollenti constipatione subinde ignis extinguitur, & in eius qualitatem per eius abundantiam superatur, subinde commutatur ac vertitur, ad vniuersam eius altitudinem transfundendam non potest perdurare. Itaque super aërem purus ignis esse dicitur cœlū, vnde etiam sydera atque luminaria facta coniectant, il-

lius videlicet igneæ lucis in eas formas quas in cœlo cernimus conglobata dispositaque natura: ac per hoc sicut terrarum ponderibus & aer & aqua cedit, vt ad terram pertineant, sic aquarum ponderi & ipse aer cedit, vt vel ad terrā vel ad aquam pertineat. Vnde intelligi volunt, hoc modo necesse fuisse, vt aer quoque si quis eius particulā in spatii illis sublimibus cœli posset dimittere, pondere suo caderet, donec ad aërea subter spatia perueniret. Quapropter colligunt multo minus esse posse aquis supra illud igneum cœlum aliquid loci, cū illic aer multo aquis leuior manere non possit. Talibus eorum disputationibus cedens, laudabiliter conatus est quidam demonstrare aquas super cœlos, vt ex ipsis visibilibus concipiaturque naturis assereret scripturæ fidem. Et prius quidem quod facillimum fuit, ostendit & hunc aërem cœlum appellari, non solum sermone communi, sed etiam nostrarum ipsarum consuetudine scripturarum, cum dicuntur volatilia cœli, cum aues in hoc aere manifestum sit volare. Et dominus cū de nubibus loqueretur: Faciem, inquit, cœli potestis probare. Nubes autē etiam per proximum terris aërem conglobari sæpe cernimus, cum per decliua iugorum ita recumbunt, vt plerumque excedantur etiam cacuminibus montium. Cum ergo probasset & hunc aërem cœlū dici, nulla alia causa etiam firmamentum appellatum voluit existimari, nisi quia interuallum eius diuidit inter quosdam vapores aquarum, & istas aquas quæ corpulentius in terris fluitant. Et nubes quippe, sicut experti sunt qui inter eas in montibus ambulauerunt, congregatione & conglobatione minutissimarum guttarum talem speciem reddunt: quæ si spissantur amplius, vt coniungantur in vnam grandæ plures guttæ minime, non eam patitur aer apud se teneri, sed eius ponderi ad ima dat locum, & hæc est pluuia. Ergo ex aere, qui est inter vapores humidus, vnde superius nubila conglobantur, & maria subterfusa, ostendere ille voluit esse cœlum inter aquam & aquam. Hanc ergo diligentiam considerationemque laude dignissimam iudico. Quod enim dixit, neque cōtra fidem est, & in promptu posito documēto credi potest, Quamquā possit videri, non impedire propria pondera elementorum, quomodo etiam super illud sublime cœlū possint esse aquæ per illas minutias, per quas etiam super hoc spatium aeris esse poterunt: qui quauis grauior & inferior summo cœlo subiacet, proculdubio leuior est aquis, & tamē vt super eum sint vapores illi, nullo pondere prohibentur. Sic ergo & super illud cœlum potest minoribus guttis leuior habitus humoris extendi, qui pondere cadere non cogatur. Ipsi quippe subtilissima ratione persuadent, nullū esse quilibet exiguum corpusculum in quo diuisio finiatur, sed infinite omnia diuidi: quia omnis pars corporis corpus est, & omne corpus habeat necesse est dimidiū quantitatis suæ: ac per hoc si potest aqua sicut videmus ad tantas guttarum minutias peruenire, vt super istum aërem vaporaliter feratur, qui natura leuior est aquis: cur non possit & super illud leuius cœlum minoribus guttis & leuioribus immanare vaporibus? Quidā etiam nostri, istos negantes propter pondera elementorum aquas esse posse super cœlum sydereū, de ipsorum syderū qualitatibus & meatibus conuincere moluntur. Idem namque asserunt stellam quam Saturni appellant esse frigidissimam, eamque per annos triginta signiferam peragere circū, eo quod superiore ac per hoc ampliori ambitu graditur. Nam sol eūdem circulum per annum cōplet, & luna per mensem, tanto, vt dicunt, breuius, quanto inferioris,

Aque super cœli. Ca. III.

Match. 16.

Pluuia.

Saturni quæ refrigerat. Cap. V.

G inferius, vt spatio loci spatium temporis cōgruat. Quæritur itaque ab eis, vnde illa stella sit frigida, quæ tanto ardentior esse deberet, quanto sublimiore cœlo rapitur. Nam proculdubio cum rotunda moles circulari motu agitur, interiora eius tardius eunt, exteriora celerius vt maiora spatia cum breuioribus ad eisdem gyros pariter occurrant: quæ autem celerius vtiq; feruentius. Proinde memorata stella magis debuit calida esse quàm frigida: quauis enim suo motu, quoniam grande spatium est, triginta annis totum ambitum permeet, tamen cœli motu in contrarium rotata velocius, quod quotidie necesse est patiatur, quoniam sicut dicunt, cœli singulæ conuersiones, dies singulos explicat, calorem maiorem debuit cœlo concitatore concipere. Nimirum ergo eam frigidam facit aquarum super cœlum cōstitutarum illa vicinitas, quam nolunt credere, qui hæc quæ breuiter dixi, de motu cœli & syderum disputant. His quidam nostri coniecturis agunt aduersus eos qui nolunt aquas super cœlos credere, & volunt eam stellam esse frigidam, quæ iuxta summum cœlum circuit: vt ex hoc cogantur aquarum naturam credere, non iam illic vaporali tenuitate, sed glaciali soliditate pendere, Quo quomodo autem & quales libet aquæ ibi sint, esse eas ibi minime dubitemus: maior est quippe scripturæ huius autoritas, quàm omnis humani ingenij capacitas. Sed animaduersum est à quibusdam, quod nec ego dissimulandum puto, nõ frustra cum dixisset deus: Fiat firmamentum in medio aquarum, & sit diuisio inter aquam & aquam: parum visum esse subiungere, & sic est factum, nisi adderetur, & fecit deus firmamentum, & diuisit deus inter aquam quæ erat super firmamentum, & inter aquam quæ erat sub firmamento: quod quidam sic intelligunt, vt personam patris declaratam esse dicant, in eo quod scriptum est, & dixit deus, Fiat firmamentum in medio aquarum, & sit diuisio inter aquam & aquam: & sic factum est. Ac deinde vt intelligatur filius fecisse quod à patre dictum est vt fieret, arbitrantur esse subnexum, & fecit deus firmamentum, & diuisit deus &c. Sed cum antea legitur, & sic factum est: à quo intelligimus factum: Si à filio, quid opus erat iam dicere, & fecit deus, & quæ sequuntur: Si autem quod scriptum est, & sic factum est: à patre intellexerimus factum, non iam pater dicit & filius facit: & potest aliquid pater facere sine filio, vt deinde filius non hoc, sed aliud similiter faciat, quod est contra Catholicam fidem. Si autem illud de quo dicitur, & sic factum est, hoc idem fit cum itidem dicitur, & fecit deus: quid prohibet eundem intelligere facere quod dixit, qui dixit vt fieret? An etiam excepto eo quod dictum est, & sic factum est, tantummodo in his verbis, quibus dicitur, & dixit deus, fiat & postea dicitur, & fecit deus: patris & filij personam volunt intelligi: Sed cur adhuc potest, vtrum quasi iussisse filio patrem debeamus accipere in eo quod scriptum est, & dixit deus, fiat: Sed cur scriptura nõ curauit ostendere etiam personam spiritus sancti? An ita Trinitas intelligitur, & dixit deus: Fiat, & fecit deus, & vidit deus quia bonum est? Sed non conuenit vnitati Trinitatis, vt filius quasi iussus fecisse intelligatur, spiritus autem sanctus nullo sibi iubente libere vidisse bonum esse quod factum est. Quibus enim verbis iuberet filio pater vt faceret, cum ipse sit principale verbum patris, per quod facta sunt omnia: An eo ipso quod scriptum est, fiat firmamentum, hæc ipsa dictio verbum est patris, vnigenitus filius, in quo sunt omnia quæ creantur etiam anteq; creatur, & quicquid in illo est, vita est, & vita vtiq; creaturæ, quia quicquid per eum factum est in ipso vita est: & vi-

ta vtiq; creatrix, sub illo autem creatura. Aliter ergo in illo sunt ea quæ per illum facta sunt, quia regit & continet ea: aliter autem in illo sunt ea quæ ipse est. Ipse enim vita est, quæ ita in illo est vt ipse sit, quoniam ipsa vita est lux hominũ. Quia ergo nihil creati posset siue ante tempora, quod quidem non est creatori coeternum, siue ab exordio temporum, siue in aliquo tempore, cuius creandi ratio, si tamen ratio recte dicitur, nõ in dei verbo patri coeterno coeterna vita viueret: propterea scriptura priusquam insinuet vnamquamque creaturam ex ordine quo conditam dicit, respicit ad dei verbum, prius ponens, & dixit deus, fiat illud. Non enim inuenit vllam causam rei creandæ, quam in verbo dei non inuenit creati debuisse. Nõ ergo deus toties dixit, fiat illa vel illa creatura, quoties in hoc libro repetitur, & dixit deus. Vnum quippe verbum ille genuit in quo dixit omnia priusquam facta sunt singula: Sed eloquium scribentis descendens ad paruulorum capacitatem, dum insinuat singillatim genera creaturarum, per singula respicit vniuscuiusque generis æternam rationem in verbo dei. Nec illa repetita, ille tamen repetit, & dixit deus. Si enim vellet prius dicere, factum est firmamentum in medio aquarum, vt esset diuisio inter aquam & aquam: si quis ab eo quæret, quomodo factum esset, recte responderet, Dixit deus, fiat: id est in verbo dei patris æterno erat vt fieret. Inde ergo incipit narrare vnumquodque factum, quod etiam post facti narrationem quærenti quomodo factum sit, in reddenda ratione respondere deberet. Cum ergo audimus, & dixit deus, fiat: intelligimus quod in verbo dei erat vt fieret: Cum vero audimus, & sic est factum: intelligimus factam creaturam non excessisse præscriptos in verbo dei terminos generis sui. Cũ vero audimus, & vidit deus quia bonum est: intelligimus in benignitate spiritus eius, non quasi cognitũ posteaquam factum est placuisse, sed potius in ea bonitate placuisse, vt maneret factũ, vbi placebat vt fieret. Ac per hoc manet adhuc causa requirendi, cur posteaquam dixit, & sic est factum: vbi perfectio operis iam indicatur, addidit, & fecit deus: cum eo ipso, quod ait, & dixit deus, fiat illud, & sic est factum: iam intelligatur id deũ dixisse in verbo suo, & factum esse per verbum eius, atque ibi iam non solum patris, sed etiam filij possit apparere persona. Nam si propter ostendendam filij personam repetitur ac dicitur, & fecit deus: nunquid ergo non per filium congregauit aquam tertio die vt appareret arida, quia ibi non dicitur, & fecit deus congregari aquam, aut cõgregauit deus aquam? Sed tamen etiam ibi posteaquam dixit, & factum est sic: tunc repetiuit, dicens: & congregata est aqua quæ est sub cœlo. Nũquid etiam lux non per filium facta est, vbi prorsus nullo modo repetiuit? Potuit enim & illic ita dicere, & dixit deus, fiat lux, & sic est factum: & fecit deus lucem, & vidit quia bona est: aut certe sicut in aquarum cõgregatione, vt non diceret, & fecit deus, sed tamen iterũ repeteret. Et dixit deus, fiat lux, & sic est factum, & facta est lux, & vidit deus lucem quia bona est: Sed nullo modo repetens posteaquam proposuit, & dixit deus, fiat lux: nihil aliud intulit nisi & facta est lux, ac deinceps de placita luce & diuisa à tenebris, & vtroque appellato nominibus suis, sine vlla repetitione narrauit. Quid sibi ergo vult in ceteris illa repetitio? An eo modo demonstratur primo die quo lux facta est, conditionem spiritualis & intellectualis creaturæ lucis appellatione intimari: In qua natura intelliguntur omnes angeli sancti atque virtutes: & propterea non repetiuit factum posteaquam dixit, facta est lux, quia non primo cognouit rationalis creatura

Cur addidit, fecit deus, Cap. VII.

Cur eadem repetitur, Cap. VIII.

2. d. di. 14. c. 1.
Significatio Trinitatis. Cap. VI. Genes. 1.

A creatura conformationem suam, ac deinde formata est: sed in ipsa sua cõformatione cognouit, hoc est illustratione veritatis ad quam conuersa formata est: cetera vero quæ infra sunt ita creantur vt prius fiant in cognitione rationalis creaturæ, ac deinde in genere suo. Quapropter lucis conditio prius est in verbo dei secundum rationem qua condita est, hoc est in coeterna patris sapientia: ac deinde in ipsa lucis conditione secundum naturam qua condita est, illic nõ facta sed genita, hic vero facta, quia ex infortitate formata: & ideo dixit deus, fiat lux, & facta est lux: vt quod ibi erat in verbo, hic esset in opere. Cõditio vero cœli prius erat in verbo dei secundum genitam sapientiam: deinde facta est in creatura spiritali, hoc est in cognitione angelorum secundum creatam in illis sapientiam: deinde quod cœlum factum est, vt esset etiã ipsa cœli creatura in genere proprio: Sic & discretio vel species aquarũ atque terrarum, sic nature lignorũ & herbarũ, sic luminaria cœli, sic animãtia orta ex aquis ac terra. Neque enim sicut pecora solo sensu corporis vident angeli hæc sensibilia, si quo sensu tali vtuntur: agnoscunt ea potius, quæ melius nouerunt interius in ipso dei verbo, à quo illuminantur, vt sapietier viuant: cum sit in eis lux quæ primo facta est, si lucẽ spiritalem in illo die factam intelligamus. Quemadmodum ergo ratio qua creatura conditur, prior est in verbo dei quàm ipsa creatura quæ cõditur: sic & eiusdem rationis cognitio prius fit in creatura intellectuali, quæ peccato tenebrata non est, ac deinde ipsa cognitio creaturæ postea in genere proprio. Neque enim sicut nos ad percipiendam sapientiam proficiebant angeli, vt inuisibilia dei per ea quæ facta sunt intellecta conspicerent, qui ex quo facti sunt, ipsi salu verbis eternitate sancta & pia cõtemplatione perficiuntur: atque inde ista despicientes, secundum id quod intus vident, vel recte facta approbant, vel peccata improbant. Nec mirũ est quod sanctis angelis suis in prima lucis conditione formatis prius deus ostēdebat quod erat deinceps creaturus. Neque enim intellectũ dei nosset nisi quantum ipse monstrasset. Quis enim cognouit intellectum domini, aut quis consiliarius eius fuit, aut quis prior dedit illi & retribuetur ei: Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Ex ipso ergo discebant angeli, cum in eis fieret cognitio creaturæ deinceps faciendæ, ac deinde fieret in genere proprio. Quapropter iam luce facta, in qua intelligimus ab æterna luce formatam rationalem creaturam, cum in ceteris creaturis audimus, & dixit deus, fiat: intelligamus ad æternitatem verbi dei recurrentem scripturæ intentionem. Cũ vero audimus, & sic est factum: intelligamus in creatura intellectuali factam cognitionem rationis, quæ in verbo dei est, condendæ creaturæ: vt in ea natura prius quodammodo facta sit, quæ anteriore quodam motu in ipso dei verbo prior faciendã esse cognouit: vt postremo cum audimus repeti ac dici, quod fecit deus, iã intelligamus in suo genere fieri ipsam creaturam. Porro cum audimus: Et vidit deus quia bonũ est: intelligamus benignitati dei placuisse quod factum est, vt pro modo sui generis maneret, quod placuit vt fieret, cũ spiritus dei superferebatur super aquam. Quæri etiam solet quæ forma & figura cœli esse credenda sit secundũ scripturas nostras. Multi enim multum disputant de iis rebus, quas maiore prudentia nostri authores omiserunt, ad beatam vitam nõ profuturas discētibus, & occupantes quod peius est multum prolaxa, & rebus salubribus impendenda temporũ spatia. Quid enim ad me pertinet, vtrum cœlum sicut sphaera vndique cõcludat terram in media mundi fic

Roma. 1.

Roma. 11.

Figura cœli, Cap. IX.

Preiosa.

libratam, an eam ex vna parte desuper velut discus operari: Sed quia de fide agitur scripturarum, propter illam causam quam non semel commemorauit: ne quisquam eloquia diuina non intelligens, cum de his rebus tale aliquid vel intenerit in libris nostris, vel ex illis audierit quod perceptis assertionibus aduersari videatur, nullo modo eis cetera vtilia monentibus, vel narratibus, vel prænantibus credat: breuiter dicendũ est, de figura cœli hoc scisse authores nostros quod veritas habet, sed spiritum dei qui per ipsos loquebatur noluisse ista docere homines nulli saluti profutura. Sed ait aliquis, quomodo non est contrariũ iis qui figuram sphaeræ cœlo tribuunt, quod scriptum est in libris nostris: Qui extendit cœlum sicut pellem? Sit sanè contrarium, si falsum est quod illi dicunt: hoc enim verum est quod diuina dicit autoritas, potius quàm illud quod humana infirmitas cõiicit. Sed si forte illud talibus illi documētis probare potuerint, vt dubitari inde non debeat, demonstradum est hoc quod apud nos est de pelle dictum, veris illis rationibus non esse contrarium: alioquin contrarium erit etiam ipsis in alio loco scripturis nostris, vbi cœlum dicitur velut camera esse suspensum. Quid enim tam diuersum & sibi met aduersum, quàm plana pellis extensio, & camera curua conuexio? Quod si oportet, sicuti oportet, hæc duo sic intelligere, vt concordare vtrumque nec sibi met repugnare inueniatur: ita oportet etiam vtrũlibet horum illis non aduersari disputationibus, si eas forte veras certa ratio declarauerit, quibus docetur cœlum sphaeræ figuram vndique esse cõuexum, si tamen probatur. Et illa quidem apud nos cameræ similitudo, etiam secundum litteram accepta, non impedit eos qui sphaeram dicunt. Bene quippe creditur secundum eam partem quæ super nos est de cœli figura scripura loqui voluisse. Si ergo sphaera non est, ex vna parte camera est, ex qua parte cœlum terram cõtegit: si autem sphaera est, vndique camera est: Sed illud quod de pelle dictum est, magis verget, ne non sphaeræ quod humanum est forte commētum, sed ipsi nostræ cameræ aduersum sit. Quid autem hic allegorice senserim, confessionum nostrarum liber tertius decimus habet. Siue igitur ita vt ibi posui siue aliquo alio modo intelligendũ sit cœlum sicut pellis extensum, propter molestos & nimios exactores expositionis ad litteram, hoc dico, quod sicut arbitrator omnium sensibus patet: vtrumque enim fortasse & pellis & camera figurate intelligi potest, vtrumque autem ad litteram quomodo possit, videntum est. Si enim camera non solum curua, sed etiã plana recte dicitur: profecto & pellis nõ solum in planum, verum etiam in rotundum sinũ extenditur. Nam & vter sicut & vesica pellis est. De motu etiam cœli nonnulli fratres questionem mouent, vtrum stet an moueatur: quia si mouetur, inquiunt, quomodo firmamentum est? Si autem stat, quomodo sydera quæ in illo fixa creduntur, ab Oriente vsque ad Occidentem circumeunt, septentrionalibus breuiores gyros iuxta cardinem peragentibus, vt cœlum, si est aliud nobis occultus cardo ex alio vertice, sicut sphaera, si autem nullus alius cardo est, velut discus rotari videatur? Quibus respõdeo, multum subtilibus & laboriosis rationibus ista perquiri, vt vere percipiatur vtrum ita an non ita sit: quibus ineundis atque tractandis, nec mihi iam tempus est, nec illis esse debet, quos ad salutem suam & sanctæ ecclesiæ necessariam vtilitatem cupimus informari. Hoc sanè nouerint, nec nomen firmamenti cogere, vt stare cœlum putemus: Firmamentum enim non propter stationem, sed propter firmitatem, aut propter intrãgressibilem terminum superiorum

2. d. di. 14. c. 3.

Psal. 103.

E

Cap. 10.

An mobile sit firmamentum. Cap. X.

Griorum & inferiorum aquarum vocatum intelligere licet: nec si veritas cœlum stare persuaserit, impediri nos circuitu syderum ne hoc intelligere possimus: & ab ipsis quippe qui hoc curiosissime & ociosissime quesierunt inuentum est, etiam cœlo non moto si sola sydera verterentur, fieri potuisse omnia que in ipsis syderum conuersionibus animaduersa atque comprehensa sunt. Et dixit deus: Congregetur aqua que sub cœlo est in congregationem vnā, & appareat arida: & factum est sic, & congregata est aqua que sub cœlo est in congregationem vnā, & apparuit arida: & vocauit deus aridam terram, & congregationes aquarum vocauit mare, & vidit deus quia bonum est. Iam de hoc opere dei propter alterius rei querendi necessitatem, in primo nostro volumine satis tractauimus. Hic itaque breuiter admonemus, vt quem forte non mouet querere, quando species aquarum terrarumque creata sit, accipiat isto die non esse factum nisi vt secernerentur hæc duo elementa inferiora. Quem vero mouet cur in diebus facta sit lux & cœlū extra dies autē vel ante omnes dies aqua & terra, & cur ad dei verbum facta sint illa, dicente deo fiat: hæc autem dicente quidem deo discreta, non autem deo dicente facta inueniantur, habet quod salua fide intelligat, scilicet id quod dictum est ante enumerationem dierum, terra erat inuisibilis & incompressa, cum commendaret scriptura cuiusmodi terram fecerat deus, quia prædixerat. In principio fecit deus cœlū & terrā: nihil aliud his verbis quam materiæ corporalis informitatem insinuare voluisse, eligens eam vilitati appellare quam obscurius. Si tamen tardo intellectui non subrepat vt materiam & speciem, quia verbis scriptura separat, conetur duo hæc etiā tempore separare, tãquam prius fuerit materia, & ei temporis interuallo interposito, postea sit addita species: cum deus hæc simul creauerit, materiamque formatam instituerit, cuius informitatem vilitato, vt dixi, vocabulo vel terræ vel aquæ scriptura prædixit. Terra enim & aqua etiā suis qualitatibus id existētia quod videmus, tamen propter faciliem corruptionē propinquiora sunt eidem informitati quam cœlestia corpora. Et quoniam per enumerationem dierū iam ex informi quæque formata numerantur, & ex ista corporali materia iam factum cœlū narrauerat, cuius multum distat species à terrenis iam quod ex ea formandum in rerum infima parte restabat, voluit sub his verbis in rerum creaturarum ordinem inferere, vt diceretur, fiat: non acceptura ista residua informitate talem speciem, qualem acceperat cœlum, sed iam inferiorem & infirmiore atque informati proximā: vt his potius verbis, cum dicitur, congregentur aquæ & appareat arida, acceperint hæc duo species pprias istas notissimas nobisque tractabiles, aqua mobilem, terra immobilem: & ideo de illa dictum est, congregetur: de hac, appareat: aqua enim est labiliter fluxa, terra stabiliter fixa. Et dixit deus: Germinet terra herbam pabuli, ferentem semen secundum genus & secundum similitudinem, & lignum fructiferum faciens fructum, cuius semē sit in ipso secundum similitudinem suam super terram: Et factum est sic. Et produxit terra herbam pabuli, semē habentem secundum genus suum, & secundum similitudinem, & lignum fructiferum faciens fructum, cuius semen eius in eo sit secundum genus suum super terram. Et vidit deus quia bonum est, & facta est vesp̄ra, & factum est mane dies tertius. Hic moderamen ordinatoris aduertendum est, vt quoniam distincta quædam creatura est herbarum atque lignorum ab specie terrarū & aquarum, vt in elementis numerari non possint, seorsum de

illis diceretur vt exirent de terra, & seorsum illis redderentur illa solita, vt diceretur, Et factum est sic, ac deinde repeteretur quod factum est: seorsum quoque indicaretur deum vidisse quia bonum est: tamē quia fixa radibus, continuantur terris & cōnectuntur, ista quoque ad eundem diem pertinere voluerit. Et dixit deus: Fiat luminaria in firmamento cœli vt luceant super terrā in inchoationē diei & noctis, & vt diuidant inter diem & noctem, & sint in signa & tēpora & in dies & in annos, & sint in splendorem in firmamento cœli, vt luceant super terram: Et factum est sic. Et fecit deus duo luminaria magna, luminare maius in inchoationem diei, luminare minus in inchoationem noctis, & stellas: & posuit eas deus in firmamento cœli, vt luceant super terram, & vt sint in inchoationem diei & noctis, & vt diuidant inter lucem & tenebras. Et vidit deus quia bonum est: Et facta est vesp̄ra, & factum est mane dies quartus. In hoc quarto die querendū est, quid sibi velit ista ordinatio, vt prius vel fierent vel secernerentur aqua & terra, priusque terra germinaret quam in cœlo sydera fierēt. Neque enim possumus dicere electa esse quæque meliora, quibus dierum series ita distingueretur, vt finis & medium maxime ornatius emerent. Septem quippe dierum medius quartus est. Occurrit enim illud quia septimo die non est facta vlla creatura. An forte lux primi diei magis respondet ad quietem diei septimi, vt eo modo concinentibus finibus iste ordo texatur, eminentibus de medio luminibus cœli? Sed si primus dies septimo concinit, debet ergo & secundus sexto concinere. Quid autem simile habet firmamentum cœli cum homine factum ad imaginem dei? An quia cœlū totam superiorem mundi partem occupat, & homini in totā inferiorem potestas dominandi tributa est: Sed quid agimus de pecoribus & de bestis, quas ipso die sexto in suo genere terra produxit? Quæ illis cum cœlo potest esse collatio? An potius quoniam primum facta intelligitur lucis nomine spiritalis creaturæ formatio, consequens erat vt corporalis quoque creatura, id est mundus iste visibilis fieret: qui factus est biduo propter duas partes suas maximas, quibus cōstat vniuersus mundus, cœlū scilicet & terram: secundum hanc rationis collationem, qua & ipsa vniuersa creatura spiritalis & corporalis, sæpe cœlum & terra nominatur: ita vt globus quoque iste turbulentioris aëris terrene parti deputetur: exhalationibus quippe humidis corpora scit, si quid vero tranquillū aëris est vbi ventosi atque procellosi motus non possunt existere, ad cœlestē partem pertineat. Post hæc vniuersitatem molis corporeæ fabricatam, quæ vno loco tota est quo locatus est mundus, consequens erat vt impleretur partibus intra vniuersum, quæ de loco in locum congruis motibus agerentur, cuius generis herbe atque arbores non sunt: Radicibus quippe ista fixa sunt terre: & quantum habeant motus incrementorum suorum, de locis tamen propriis non mouentur nisi suis, sed vbi fixa sunt, illic aluntur & crescunt: propterea magis pertinet ad terram quam ad genera rerum quæ in aquis & terris mouentur. Quia ergo visibili mundo constituto, hoc est cœlo & terrā, duo sunt attributi dies, restat vt his mobilibus & visibilibus partibus quæ creantur intra illum, tres dies reliqui deputentur. Et quia sicut prius cœlum factum est, ita prius est ornandū huiusmodi partibus suis, quarto die sunt sydera, quibus super terram lucentibus habitatio quoque illustretur inferior, ne habitatores eius in habitationem tenebrosam inducantur: & ideo quia infirma corpora inferiorum habitatorum, succedente motibus quiete reparantur, factum est

Luminaria die quarto, Cap. XIII, Gene. 1.

Discrimina temporis. Cap. XIII, 2. sen. dif. 14. ca. quia ergo

A vt circumēte sole, diei noctisque vicissitudine, propter vicissitudinem dormiendi & vigiliandi potirentur: nox vero illa non indecora remaneret, sed lunæ ac syderum luce, & ipsos consolaretur homines quibus plerumque operandi etiam est nocturna necessitas, & quibusdam animalibus quæ lucem solis ferre non possunt ad sufficientiam temperaretur. Illud autem quod dictum est: Vt sint in signa & tempora, & in dies & in annos: quis non videat quam obscure positum sit quarto die cœpisse tempora, quasi superius triduum sine tempore præterire potuerit? Quis ergo animo penetret, quomodo illi tres dies traserint antequam inciperent tempora, quæ quarto die dicuntur incipere: vel vtrum omnino transierint dies illi? An circa speciem factæ rei dies appellatus sit, & circa priuationem nox vt nondū specie formata materia nox dicta sit, vnde formanda erant cætera: sicut potest quantum in rebus formatis, intelligi tamen in ipsa mutabilitate informitas materiæ, non enim spatii vel locorum quasi remotior, vel temporū quasi anterior discerni potest? An potius in ipsa re facta atque formata eadem mutabilitas, hoc est deficiendi, vt ita dixerim, possibilitas, nox appellata sit, quia inest in rebus factis etiam si non mutantur, posse mutari? Vesp̄ra autē & mane non, quasi per temporis præteritionem & aduentum, sed per quendam terminum, quo intelligitur quousque sit naturæ proprius modus, & vnde sit naturæ alterius cōsequenter exordium, An aliqua alia ratio sit horum verborum diligentius vestiganda? Quis in tantum secretum facile irumpat, & quæ signa dicat, cū dicit de syderibus, & sint in signa? Neque enim illa dicit quæ obseruare vanitatis est, sed vtique vtilia & huius vitæ vtilibus necessaria, quæ vel naturæ obseruant in gubernando, vel omnes homines ad præuidendas aëris qualitates per æstatem & hyemem, & autumnalem vernalēque temperiem. Et nimirum hæc vocat tempora, quæ per sydera fiunt, non spatia morarum, sed vicissitudines affectionum cœli huius. Nam si quis vel corporalis vel spiritalis motus cōditionem istorum luminarium præcessit, vt aliquid à futura expectatione per præsens in præteritum traiceret, sine tempore esse non potuit. Et quis obtineat non fuisse nisi ab exordio syderum conditorum? Sed certe horæ & dies & anni quos vilitate nouimus, non ferent nisi motibus syderum. Itaque si hoc modo intelligamus tempora, dies & annos, vt tempora articulos quosdam quos per horologia computamus, vel in cœlo notissimos, cū ab Oriente vsque ad Meridianam altitudinem sol insurgit, atque inde rursus vsque in Occidentem vergit, vt possit deinceps aduerti vel luna vel aliquid sydis ab Oriente statim post occasum solis emergere: quod item cū ad mediam cœli venerit altitudinem, medium noctis, indicet, tunc scilicet occasurum cum sole redeunte sit mane: dies autem totos solis ab Oriente vsque ad Occidentem circummitus: annos vero vel istos vilitatos solis anfractus, nō cum ad Orientem quod quotidie facit, sed cū ad eadem loca syderum redit, quod non facit nisi peractis trecentis sexagintaquinque diebus & sex horis, id est quadrante totius diei, quæ pars quater ducta, cogit interponi vni diem, quem Romani bissextū vocant, vt ad eundem circumnitum redeat: vel etiam maiores & occultiores annos: nam completis aliorū syderum spatiis, maiores anni fieri dicuntur. Si ergo ita intelligamus tempora, dies & annos, nemo dubitat hæc syderibus & luminariibus fieri. Ita enim positum est, vt incertum sit vtrum ad omnia sydera pertineat quod dictum est: Sint in signa & tempora & in dies & in annos: an signa & tēpora ad cætera,

dies vero & anni ad solem tantummodo. Qualis etiam luna facta sit, multi loquacissime inquirunt, atque vti inquirunt loquantur, ac non potius docere conantes. Dicunt enim ideo plenam factam, quia non decebat, vt deus imperfectum aliquid illo die faceret in syderibus quo scriptum est, quod facta sint sydera. Qui autem resistunt, dicunt: Ipsa ergo debuit prima luna dici, nō quartadecima, quis enim incipit ita enumerare? Ego autem medius inter istos ita sum, vt neutrum asseram, sed plane dicam, siue primam siue plenam lunam deus fecerit, fecisse perfectam. Ipsarum enim naturarū est deus author & conditor. Omnis autem res quicquid progressu naturali per tempora congrua quodammodo prodit atque explicat, etiam ante continebat occultum, etsi non specie vel mole corporis sui, tamen ratione naturæ. Nisi forte arbor quæ per hyemem pomis vacua foliisque nudata est, tunc imperfecta dicēda est: aut vero in primordiis etiam suis cum adhuc nullum fructum dedisset, imperfecta erat illa natura. Quod non tantum de arbore, sed nec de ipso eius semine recte diceretur, vbi omnia quæ progressu temporis quodammodo procedunt, modis inuisibilibus latent: quoniam si aliquid deus imperfectū fecisse diceretur, quod deinde ipse perficeret, quid reprehensionis haberet ista sententia? Iure autem displiceret, si id quod ab illo inchoatum esset: ab alio diceretur esse perfectum. Qui ergo de terra non queruntur quam fecit deus, cum in principio fecit deus cœlū & terram, quia inuisibilis erat & incompressa, & postea tertio die cōspicua redditur atque componitur, quid sibi de luna tenebras faciunt questionum? Aut si quod de terra dictum est, non temporis interuallo, cum simul deus res cōcreauerit, sed narrationis distributione intelligunt dictū: cur in hoc quod etiam oculis videri potest, nō intuentur integrum corpus habere lunā, & tota sua rotunditate perfectum, etiam cum lumine cōniculato, sine incipies ad terras lucere, siue desines fulgere? Si ergo lumē in ea creavit vel perficitur vel minuitur, nō luminare ipsum, sed illud quod accenditur variatur. Si autem ex vna sphaerula suæ parte semper lucet, sed dum eam partem cōuertit ad terram, donec totam conuertat, quod à primā vsque quartadecimā sit, crescere videtur, semper est plena, sed terra habitatoribus non semper apparet. Hæc eadem ratio est, & si solis radiis illustratur. Nō enim potest etiam sic cum soli proxima est, nisi cornibus lucidis apparere: quia cætera pars quæ tota in orbem illustratur, nō est ad terras vt videri possit, nisi cum soli contraria est, vt totū terris appareat quod eius illuminatur. Non desunt tamē qui non eo se arbitrari dicunt, lunā primitus à deo quartadecimam factam, quia plena facta credenda est. Sed quia in scripturis dei verba sic habent, lunam factam in inchoationem noctis, tunc autem in noctis exordio videtur cum plena est. Alias vero & per diem incipit videri ante plenitudinem, & in progressu noctis, tanto ampliore, quanto minuitur. Sed qui per inchoationem noctis nō intelligit nisi principatum, nam & hoc Græcum verbum magis indicat cum dictum est $\alpha\gamma\chi\eta\mu$, & in Psalmis apertius scriptum est, Solem in potestatem diei, lunam & stellas in potestatem noctis: non cogitur à quartadecima numerare, & credere lunam factā primō esse, non primam. Quæri etiam solet, vtrum cœli luminaria ista conspicua id est, sol & luna & stellæ æqualiter fulgeant, sed quod diuersis interuallis distet à terra, propterea diuersa claritate magis minusque nostris oculis appareant. Et de luna quidem qui hæc dicunt, non dubitant minus eam lucere quam solē, à quo etiam perhibet eam illustrari.

Cōgregatio aquarum. Cap. XI, Gene. 1.

Herbe & ligna fructifera. C. XII.

Luna. Cap. XV.

Gene. 1.

Platini. 135.

An sydera æqualiter fulgeant. Cap. XVI.

G illustrari. Multas autē stellas, vel aequales soli vel etiam maiores audent dicere, sed longius positas parvas videri. Et nobis quidem potest fortasse sufficere, qui quoquo modo se ista res habeat, scimus artifice deo condita sidera: quanquam teneamus autoritate Apostolica dictū. Alia gloria solis, alia gloria lunæ, & alia gloria stellarū: stella enim à stella differt in gloria. Sed quia possunt adhuc dicere, etiam si non resistant Apostolo, differunt quidem in gloria, sed ad oculos terrenorū: aut quia hoc propter resurgētium similitudinem dicebat Apostolus, qui non vtique ad oculos aliter erunt, & in se aliter: differunt quidem in seipsis sidera in gloria, sed tamen nonnulla sunt etiam sole maiora: ipsi viderint quemadmodum soli tam magnum tribuat principatum, vt eum radiis suis quasdam stellas, & eas quidem principales, quibus amplius isti quàm cæteris supplicent, & tenere dicant, & retro agere à cursu proprio. Non enī fit verisimile, maiores aut etiam æquales violentia radiorum eius posse superari. Aut si superiores signorum stellas vel septentrionum maiores esse asserunt, quæ nihil tale à sole patiuntur, cur istas per signa circumuehentes amplius venerantur? Cur eas signorum dominas perhibēt? Etsi enim regradationes illas syderum, vel fortasse tarditates, non à sole fieri quisque contendat, sed aliis occultioribus causis: soli tamen istos in suis deliramentis, quibus vim factorum à veritate deij suspicantur, præcipuam tribuere potestatem ex libris eorum certe manifestū est. Sed dicant quod volunt de cælo, alieni à patre qui est in cælis. Nobis autem de intervallis & magnitudine syderū subtilius aliquid querere, talique inquisitioni rebus grauioribus & melioribus necessariū tempus impedere, nec expedit nec cōgruit. Et melius credim⁹ ea esse cæteris maiora luminaria, quæ sancta scriptura ita cōmendat, Et fecit deus duo luminaria magna: quæ tamen non sunt aqualia. Nam consequenter dicit cum ea cæteris præposuerit, inter seipsa differre. Ait enī, luminare maius in inchoationem diei, & luminare minus in inchoationem noctis. Certe enim vel hoc concedant oculis nostris, vt ea manifestum sit amplius cæteris lucere super terram, nec diem clarere nisi luce solis, nec noctem tot stellis apparentibus ita lucere si luna desit, quemadmodum præsentia illius illustratur. De factis autem syderum qualibet eorum argutias, & quasi de mathesi documentorum experimenta, quæ illi apotelesmata vocant, omnino à nostræ fidei sanitate respuamus: talibus enim disputationibus etiam orandi causas nobis auferre conantur, & impia peruersitate in malis factis quæ rectissime reprehenduntur ingerunt, accusandum potius deum auctorem syderum quàm hominum scelera. Sed quod animæ nostræ non sint natura corporibus nec quidem cælestibus subditæ, audiant & Philosophos suos: quia vero terrenis corporibus illa corpora superiora nō ad ea quæ ipsi tractant potentiora sunt, vel hinc aliquando cognoscant, quia cum multa corpora diuersorū generum, vel animantium, vel herbarum & arborum, vno simul puncto temporis seminantur, vnoque puncto temporis innumerabiliter multa nascantur, non tamen diuersis, sed etiam iisdem terrarum locis tæc sunt varietates in progressibus, in actibus & possessionibus: eorū, vt vere isti sicut dicitur perdant sidera, si ista considerent. Quid autem insulsius & hebetius, quàm cum istis rebus conuincuntur, dicere ad solos homines sibi subiciendos fatalem stellarum pertinere rationem, in quibus tamē etiam ipsis de geminis conuincuntur, quorum diuersæ viuentium, diuersæ faciliū vel infaciliū, diuersæque morientium,

easdem plerumque constellationes accipiunt: Quia etsi interfuit aliquid cum de vtero funderentur, in nonnullis tamen tantum interest, quantum ab istis comprehendere computatione non possit. Manus sequentis Iacob dum nascerentur, inuenta est pedem fratris præcedentis tenens, vsque adeo sic nati sunt vt quasi vnus infans in duplum prolixior nasci videretur. Horum certe constellationes quas appellant, nullo modo dispares esse potuerunt. Quid ergo vanius quàm vt illas cōstellationes intuens Mathematicus, ad eundem horoscopus & ad eandem lunam, diceret vnus eorum à matre dilectum, alterum non dilectum? Si enim aliud diceret, falsum profecto diceret. Si autem hoc diceret, verum quidem, sed nō secundum suorum librorum ineptas cantuunculas diceret. Quod si huic historia, quia de nostris pferitur, nolunt credere, nunquid & naturam rerum delere possunt? Cum ergo se minime falli dicant, si horam conceptionis inuenerint, saltem sicut homines non dedignantur conceptum considerare geminorum. Ideoque fatendum est, quando ab istis vera dicuntur, instinctu quodam occultissimo dici, quem nescientes humane mentes patiuntur. Quod cū ad decipiendos homines fit, spirituum seductorum operatio est: quibus quædam vera de temporalibus rebus nosse permittitur, partim quia subtilioris sensus acumine, partim quia corporibus subtilioribus viget, partim experientia callidior propter magnā longitūdinem vitæ, partim à sanctis angelis quod ipsi ab omnipotente deo discunt etiam iussu eius sibi reuelantibus, qui merita humana occultissimè iustitię synceritate distribuit. Aliquando autem iidem nephandi spiritus etiam quæ ipsi facturi sunt: velut diuinando prædicunt. Quapropter bono Christiano, siue Mathematici, siue quilibet impie diuinantium, maxime dicentes vera cauendi sunt, ne consortio demoniorum animam deceptam, pacto quodā societatis irretiant. Solet etiam queri, vt rum cæli luminaria ista conspicua corpora sola sint, an habeant rectores quosdam spiritus suos: & si habent, vt rum ab eis etiam vitaliter inspirantur, sicut animantur carnes per animas animalium, an sola sine vlla permixtione præsentia. Quod licet in præsentia facile nō possit comprehendere, arbitror tamen in processu tractandarum scripturarum opportunitate loca posse occurrere, vbi nobis de hac re secundum sanctæ autoritatis literas, & si non ostendere certum aliquid, tamen credere licebit. Nunc autem seruata semper moderatione pigrauitatis, nihil credere de re obscura temere debemus, ne forte quod postea veritas patefecerit, quauis libris sanctis siue testamenti veteris siue noui, nullo modo esse possit aduersum, tamen propter amorem nostri erroris oderimus. Nunc ad librum operis nostri iam tertium transeamus.

DIVI AVRELI AVGVSTINI
de Genesi ad literam Liber tertius.

B T DIXIT deus: Educant aquæ reptilia animarum viuarum, & volatilia super terram, & secundum firmamentum cæli. Et factum est sic: Et fecit deus cetos magnos, & omne animal reptilium quæ eduxerunt aquæ secundū genus eorum: Et omne volatile pennatum secundum genus suum. Et vidit deus quia bona sunt, & benedixit ea deus dicens: Crescite &

A te & multiplicamini, & replete aquas in mari, & volatilia multiplicentur super terram: & facta est vespera, & factum est mane dies quintus. Nunc in inferiore parte mundi ea quæ spiritu vitæ mouentur sūt, & primum aquarum, quod aeris qualitati proximum elementum est: quia huic cælo in quo sunt luminaria ita vicinus est aer, vt & ipse cæli nomen acceperit, sed nescio vt rum etiam firmamentum possit vocari. Dicuntur autem cæli pluraliter in vna eademque re quæ dicitur vnū cælum. Nam cum in hoc libro singulari numero dicatur cælum quod diuidit inter aquas quæ supra, & easdem quæ infra sunt, in illo tamen Psalmo: Et aquæ, inquit, quæ super cælos sunt laudent nomen domini. Et cælos cælorum si bene intelligamus, sydereos aëreorum tãquam superiores inferiorum, & hos in eodem Psalmo accipimus vbi dictū est: Laudate eum cæli cælorum: satis apparet hunc aërē, non solum cælum, sed etiam cælos dici: sicut dicitur & terræ, nec aliud significatur quàm illa quæ singulariter terra dicitur, quādo dicimus orbem terrarum, & orbem terræ. Hos etiam aëreos cælos quōdam perisse diluuiū, in quadam earum quæ canonice appellantur epistola legimus. Neque enim humida illa natura quæ ita concreuerat vt cubitis quindecim altissimorum montium transcenderet vertices, potuit ad sidera peruenire. Sed quia huius aëris humidioris in quo aues volitāt, vel tota vel propē tota spatia compleuerat, perisse qui fuerant cælos in illa epistola scribitur. Quod nescio quemadmodum possit intelligi, nisi in aquarum naturam pinguioris huius aëris qualitate conuersa: alioquin non perierunt tunc isti cæli, sed sublimius erecti sunt, cum locum eorum aqua occuparet. Itaque facilius eos secundum illius epistolæ autoritatē credimus perisse, & alios sicut ibi scribitur repositos extenuatis videlicet exhalationibus, quàm sic erectos, vt eis superioris cæli natura loco suo cederet. Oportebat itaque vt in creandis habitatoribus inferioris huius mundi partis, quæ sæpe terrę nō mine tota commemoratur, prius produceretur ex aquis animalia, postea vero de terra: quod ita fit aëri aqua similis, vt eius exhalationibus pinguescere probetur, vt & spiritum procellæ faciat, id est, ventum, & nubiā cōtrahat, & possit volatus auiū sustinere. Quapropter etiam si verum dixit quidam secularium Poëtarum: Nubes excedit Olympus, & pacem summa tenet: quia perhibetur in Olympi vertice aër esse tam tenuis, vt neq; nubibus obubretur, neque turbetur ventō, neque sustentare alites possit, neque ipsos qui forte ascenderint homines, crassioris auræ spiritu alere, sicut in isto aëre consueuerunt: & tamē & ipse aër est, vnde aquis vicina qualitate diffunditur, & propterea ipse quoque in humidam naturam conuersus diluuij tempore creditur. Neque enim arbitrandū est aliquid de spatiis syderei cæli vsurpasse, cum omnes etiam altissimos montes aqua transcendit. Quamquam de conuersione elementorum etiam inter ipsos qui hac ociosa cura subtilissime perscrutati sunt, non parua quæstio est. Alij enim dicunt omnia in omnia posse mutari atque conuerti. Alij vero esse aliquid omnino propriū singulis perhibēt elementis, quod in alterius elementi qualitatē nullo modo vertatur. Vnde fortassis suo loco si dominus voluerit diligentius disputabimus: nūc autem quod ad præsentem sermonem attinet, hic commemoranda existimaui, vt intelligamus seruatu esse ordinem rerum, quo prius oportuit aquarū animalia quàm terrarum narrare creatura. Nec vilo modo arbitrandū est prætermisissimum esse in hac scriptura vllū mūdi huius elementum, cum quatuor notissimis eum constare persuas-

sum sit, quia videtur hic cælum & aquam & terram commemorare, de aëre autem tacere. Consuetudo quippe nostrarum scripturarū est, aut cæli, aut terrę nomine mundum appellare, aut interdum addere & mare. Aër itaque vel ad cælum pertinere intelligitur, si qua sunt in eius superioribus partibus trāquillissima & pacatissima spatia: vel ad terram propter hunc turbulētum & caliginosum locum, qui humida exhalatione pinguescit, quauis & ipse sapius cæli nomine nuncupetur: ac per hoc non scriptum est, Producant aquæ reptilia animarum viuarum, & producat aër volatilia volantia super terram, sed vt runque hoc animantium genus ex aquis productum esse narratur. Quicquid ergo aquarum siue labiliter vndosum & fluidum est, siue vaporabiliter tenuatum atque si spensum, vt illud reptilibus animarum viuarum, hoc volatilibus appareat distributum, vt runque tamen humidę nature deputatur. Ideoque sunt etiā qui subtilissima consideratione quinque istos manifestissimos corporis sensus secundū quatuor visitata elementa ita distinguant, vt oculos ad ignem, aures ad aërem dicāt pertinere. Olfaciendi autem gustandique sensum naturæ humidæ attribuant: & olfactum quidem istis exhalationibus humidis quibus crassatur hoc spatium in quo aues volitāt: gustum vero istis fluxibilibus & corpulentis humoribus. Nā quacunque in ore sapiunt ipsius oris humori cōmiscuntur, vt sapiant, etiam si arida cum acciperentur fuisse videantur. Ignis tamen omnia penetrat, vt motum in eis faciat. Nam & humor priuatione caloris congelascit, & cum possint frigescere cætera elementa, ignis frigescere non potest: facilius quippe extinguitur vt ignis non sit quæ frigidus maneat, aut sit alicuius frigidi cōtactu tepidior. Tactus autem qui est quintus in sensibus, terreno elemento magis cōgruit, proinde per totum corpus animantis, quod maxime ex terra est, quæque tacta sentiuntur. Dicunt etiam nec videri sine igne posse aliquid, nec tangi sine terra. Ac per hoc elementa omnia in omnibus inesse, sed vnquodque eorum ex eo quod amplius habet accepisse vocabulū. Ideo autem caloris priuatione cum corpus nimie frigescit obtūdi sensum, quia motus pigrescit qui ex calore inest corpori, dum ignis aërem, & aër humidam, & humor terræ quæque afficit, subtilioribus scilicet crassiora penetrantibus. Quanto autem quidq; subtilius est in natura corporali, tãto est vicinior naturæ spiritali, quauis longe distante genere, quandoquidem aliud corpus est, illud non est. Ac per hoc quoniam sentire nō est corporis sed animæ per corp⁹, licet acite differatur secundum diuersitatem corporeorum elementorum sensus esse corporis distributos, anima tamen cui sentiendi vis inest, cum corporea nō sit, per subtilius corpus agitat vigorem sentiendi. Inchoat itaque motum in omnibus sensibus à subtilitate ignis, sed non in omnibus ad idem peruenit. In visu enim peruenit represso calore vsque ad eius lucem. In auditu vsque ad liquidiorē aërem calore ignis penetrat. In olfactu autem trāsit aërem purum, & peruenit vsque ad humidā exhalationem, vnde crassior hæc aura subsistit. In gustu autē trāsit & peruenit vsque ad humorem corpulentiorē: quo etiam penetrato atq; traiecto, cum ad terrenam grauitatem peruenit, tangendi vltimum sensum agit. Non igitur ignorabat naturas elementorum eorumque ordinem, qui cū visibiliū quæ intra mūdum in elementis natura mouentur conditionem introduceret, prius cælestia luminaria, deinde aquarum animantia, terrarum autem postrema narrauit: nō quod aërem prætermiserit, sed quod purissimi & quietissimi aëris vbi volare aues non posse dicuntur,

1. Corin. 15.

Gene. 1.

Mathematici. C. XVII. *ἁπλοῦς ἁπλοῦς*

passionibus.

2. sen. dist. 7. cap. & licet.

Luminaria an rectores habeant. Ca. XVIII.

regulas. M

Aër & aqua. Cap. I. Gene.

Phil. 4. 9.

Cælos perisse aquis. Cap. II. Iude. 1. Gene. 7.

Lucanus lib. Pharsaliæ. Iudulius.

Commutatione elementorum. Cap. III.

lib. de Ciuitat. ca. 11.

Quinq; sensus ad quatuor elementa referri. Cap. III.

E

Sensus ex aëre, aëre ex igne. Cap. V.

Ordo elementorum. Cap. VI.

G dicuntur, si qua sunt spatia caelo superiori coniunguntur, & caeli nuncupatione in scripturis ad superiorem mundi partem pertinere intelliguntur: vt terrę nomine vniuersaliter hoc totū significetur, ex quo incipit deorsum versus, ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, & omnes abyssi, donec perueniatur ad aridā, quæ proprio nomine terra dicitur. Aër itaque ille superior, siue quod ad caelestem mundi pertinet partem, siue quod nullum habet visibilem habitantem, de qualibus nunc sermo narrantis est, neque pratermissus est de caelo nominato, neque annumeratus est in creandis animalibus: iste vero inferior qui excipit exhalationes humiditas maris ac terrę, & ad sustinendas aues quodammodo crassatur, non nisi ex aquis accipit animalia. Quod enim eius humidum est, hoc portat alitum corpora, quæ ita nituntur pennis volantes, quemadmodum pisces quibusdam suis alis nantes.

Psal. 148. Infra cap. 7.

Aquarum natura duplex. Cap. VII.

Proinde scienter tanquam spiritus dei qui scribenti aderat, ex aquis dicitur producta volatilia. Aquarum enim natura bipartitum locum sortita est: inferiorem scilicet in vnda labili, superiorem vero in aura stabili, illum deputatum natantibus, istum volantibus, Sicut huic elemento congruos duos etiam sensus animalibus datos videmus, olfactum explorandis vaporibus, gustum explorandis liquoribus. Quod enim ad tactum aquas ventosque sentimus, hoc est quod terra solida in omnibus admiscetur elementis: sed in his crassioribus sentitur amplius, ita vt iam tagendo contrectari valeat. Ideoque & ista in duabus maxime mundi partibus generaliter caeli & terrę nomine complectuntur. Sicut ille psalmus ostendit, omnia superiora ab illo principio enumerans, Laudate dominum de caelis: omniaque inferiora ab alio principio, Laudate dominum de terra: vbi & spiritus tempestatis & omnes abyssi nominantur, & ignis iste qui vrit tangentem, quia de terrenis & humidis humoribus ita existit vt subinde vertatur in aliud elementum. Et quanuis naturæ suæ sursum nitendo indicet, appetitum, in caelestem tamen superiorem tranquillitatem non possit euadere, quia multo aëre superatus & in eum conuersus extinguitur: ac per hoc in ista rerum parte corruptibiliore atque pigriore turbulētis motibus agitatur ad teporandum eius rigorem, & ad vsus terrorēque mortalium. Quia ergo etiam tactu qui ad terrā proprie pertinet, sentiri possunt & fluctus vndarum & flatus aurarum, propterea ipsa quoque aquatiliū animalium corpora & terrenis vescuntur, & maxime aues in terra etiam requiescunt, sicut quoque propagant: pars enim humoris qui vaporaliter exhalatur, etiam super terras extenditur. Ideoque cum dixisset scriptura, Educant aquę reptilia animalium viuarum, & volatilia inquit, super terram: addidit sanè dicens, secundum firmamentum caeli, in quo potest aliquāto manifesti apparere illud quod antea videbatur obscurum. Non enim ait, in firmamento caeli, sicut de luminariis, sed volatilia, inquit, super terram, secundum firmamentum caeli: quia videlicet hoc caliginosum & humidum spatium in quo aues volāt, illi spatio contiguum est vbi volare nō possunt, quod iam merito tranquillitatis & quietis pertinet ad firmamentum caeli. In caelo ergo volant aues, sed in isto, quod ille psalmus etiam terrę nomine includit: propter quod caelum vocantur multis locis volatilia caeli, non tamen in firmamento, sed secundum firmamentum. Nonnulli putant propter sensus tarditatem animalia nō animam viuam, sed reptilia animalium viuarum appellata: sed si propterea sic appellarentur, aibus daretur nomen animæ viuæ. Cum vero & ipsa volatilia dicta sunt sicut illa

Psal. 148.

Gen. 1.

Animalia terrę & aquarum. Cap. VIII.

reptilia, vt subaudiatur animarū viuarum: fatēdum est, vt arbitror, ita dictū, ac si diceretur, quæ sunt in animabus viuis reptilia & volatilia: sicut dici posset ignobilia hominum, vt intelligeremus, quicūque sunt in hominibus ignobiles: quaquam enim sunt & animalia terrestria quæ repunt super terram, tamē ex multo maiore numero pedibus mouentur, & tam pauca fortasse in terris repunt, quā pauca in aquis gradiuntur. Nonnulli autem putauerunt propterea non animam viuam, sed reptilia animalium viuarum pisces esse appellatos, quod eis memoria nulla sit, vel aliqua vita velut rationi vicinior. Sed fallit eos experientia minor, Nam quidam scripserunt quę animaduertere potuerūt in viuariis piscium multa miranda. Sed etiam si falsa scripserunt forte, memoriam tamen pisces habere certissimum est, Quod ipse sum expertus, & experiatur qui possunt & volunt. Nam fons quidam magnus Bullensium regionum, ferè plenus est piscium. Solent autem homines de super intuitus eis aliquid iacere, quod sibi vel pratripiat consuētis, vel inter se diripiant concertantes. Quo pastu assuefacti, deambulantes super oram fontis hominibus, ipsi quoque cū eis congregati natando eunt & redeunt, expectantes vt inde aliquid iactent quorum presentiam sentiunt. Non itaque frustra mihi videtur aquarum animalia sic appellata reptilia, quemadmodum & aues volatilia: nā si vel nulla memoria, vel sensus tardior, animę viuę nomen repulisset a piscibus, volatilibus certē adhiberetur, quorum vita in oculis nostris est, memoratu garrula, & in nidis cōstruendis educandisque foetibus solertissima.

Quod quidam philosophi cuique elemento sua animalia distri buerunt. Cap. IX.

Nec ignoro, ita quosdam Philosophos sua cuiusque elementi distribuisse animalia, vt terrena esse dicerent, non tantum quę in terra repunt atque gradiuntur, sed aues etiam, quod & ipsa in terra requiescant, volando fatigata. Aërea vero animalia demones esse, caelestia deos, quorum quidem nos partim luminaria, partim angelos dicimus. Iidem tamen aquas pisces & sui generis beluas attribuūt, vt nullum elementū suis animalibus vacet: quasi vero sub aquis terra non sit, aut probare possint pisces nō in terra requiescere ad reparandas natandi vires, sicut volandi aues. Et si forte rariis pisces id faciunt, quod ad gestanda corpora sit vnda quam aura validior, ita vt terrena quoque animalia natantia ferat, siue vsu docta, vt homines, siue natura, vt quadrupedia vel serpētes. Aut si propterea non putant, quia nō insunt pedes piscibus, nec phocę aquarum sunt, nec colibri cochleęque terrarum: nam & illa pedes habent, & hæc genera sine vllis pedibus, non dico, requiescunt in terra, sed ab ea vix aut nunquā recedunt. Dracones autem sine pedibus & in speluncis requiescere, & in aërem sustolli perhibentur: qui quanquam non facile noti sunt, litera tamen, non tantum nostra, sed etiam gentiliū nequaquam de istorum animalium genere tacuerunt. Quapropter et si demones aërea sunt animalia, quoniam corporum aëreorum natura vigent: & propterea morte non dissoluantur, quia prauale in eis elementum, quod ad faciēdum quā ad patiēdum est aptius: duobus subterpositis, aqua scilicet & terra, vno autem superposito, id est, igne sydereo: distribuuntur enim elementa ad patiēdum duo, humor & humus: ad faciēdum autem alia duo, aër & ignis. Si ergo hæc ita sunt, nō impedit ista distinctio nostram scripturā: quæ non ex aëre sed ex aquis producta indicat volatilia, quia subtilioris quidem & in auras exhalati atque distenti, sed tamen humoris loci volatilibus datus est. Aër autē a cōfinio luminosi caeli vsque ad aquarū fluida, & nuda terrarum peruenit. Non tamen totum spatium eius

Demones aëris, terra. Cap. X. 2. c. d. 3. c. 4.

Psal. 148.

2. c. d. 3. c. 4.

Veni. Tonitrua. Nubes. Pluuia. Grando. Serenitas.

Psal. 148.

Nomina animalium generatim. Cap. XI.

A eius exhalationes humidæ infuscant, sed vsque ad eum finem, vnde incipit etiam terra nominari, secundum illum Psalmum vbi dicitur, Laudate dominum de terra. Superior vero pars aëris, propter puram tranquillitatem, caelo cui collianitur, communi pace coniungitur, & eius vocabulo nuncupatur. In qua fortassis parte si fuerit ante transgressionem suam, transgressores angeli cum principe suo nunc diabolo, tunc archangelo, Nam nonnulli nostri, non eos putat caelestes vel supercaelestes angelos fuisse, non mirum si post peccatū in hanc sunt detrusi caliginem, vbi tamen & aër sit, & humore tenui cōtextatur, qui commotus ventos, & vehementius concitatus etiam ignes & tonitrua, & contractus nubilæ, & conspissatus pluuiam, & congelatibus nubilæ niuem, & turbulentius congelantibus densioribus nubilæ gradinem, & distētus serenum facit, occultis imperiis & opere dei a summis ad infima vniuersa quę creauit administratis. Vnde & in illo Psalmo cum cōmemorata essent, ignis, grādo, nix, glacies, spiritus tempestatis: ne talia sine prouidentia diuina fieri mouerique putarentur, cōtinuo subiecit, quæ faciunt verbum eius. Si autem transgressores illi antequā transgredere terra caelestia corpora gerebant, neque hoc mirum est, si conuersa sunt ex poena in aëreā qualitatem, vt iam possint ab igne, id est, ab elemento naturæ superioris aliquid patinec aëris saltem spatia superiora atque puriora, sed ista caliginosa tenere permisi sunt, qui eis pro suo genere quidā quasi carcer est, vsque ad tempus iudicii. Et si quid de his transgressoribus angelis diligentius requirendum est, alius erit accommodatior scripturæ locus. Proinde nūc quod satis est, si hæc spatia turbida & procellosa propter aëris naturam vsque ad vndas terrarūque porrecta possunt aërea corpora sustinere, possunt & auiū quæ producta sunt ex aquis, propter aquarū tenues halitus: qui scilicet eidem aëri iuxta vndas & terras circūfuso, atque ob hoc infimæ atque terrena parti deputato, vaporaliter inseruntur & auras intexunt, quæ nocturnis rigoribus aggrauat sereno etiam rore distillant: si autem vehementius frigus est, etiā gelu candidius inalbescunt. Et dixit deus, Educatur terra animam viuam secundum genus suum, quadrupedia & reptilia & bestias terrę secundum genus suum, & pecora secundum genus suum. Et factū est sic. Et fecit deus bestias terrę secundum genus suum, & pecora secundum genus, & omnia reptilia terrę secundum genus suum.

B Et vidit deus quia bona sunt. Iam nunc consequens erat vt alteram partem, quæ proprie terra dicitur, infimi huius loci, quem totum cum omnibus abyssi & nebuloso aëre vniuersaliter vocabulo terrę a sibi scriptura complectitur, ornaret animalibus suis. Et manifesta quidem sunt animalium genera, quę in verbo dei terra produxit. Sed quia sæpe nomine pecorum vel nomine bestiarum animalia omnia rationis expertia solent intelligi, merito quaritur, quas nunc proprie bestias, & quę nunc pecora dicat. Et reptilia quidem siue reptilia terrena, non est dubitandum quod omnes serpentes intelligi voluit, quam & bestia dici possunt, pecorum autem nomen nō vssitate serpentibus conuenit. Rursum leonibus & pardis & tigridibus & lupis, & vulpibus, canibus etiam & fimiis, atque id genus ceteris vssitate conuenit vocabulum bestiarum. Pecorum autem nomē his animalibus accommodatius aptari solet, quę sunt in vsu hominum: siue ad iuuandis laboribus, vt boues & equi, & si qua talia siue ad lanificium, vel ad vescendum, vt oves & iues. Quid ergo sunt quadrupedia? Quanquam enim hæc omnia præter quædam serpētia quatuor pedibus gradiuntur, nisi ta-

C Tomus tertius.

men hoc proprio nomine quadam vellet intelligi, non vtique hic etiam quadrupedia nominaret, quāuis de his in repetitione tacuerit. An certū & damulæ & onagri & apri, quia neque illis bestias vbi leonēs sunt coniungi possunt, similes enim sunt illis pecoribus, neque tamen sub humana cura sunt, proprie quadrupedia nūcupata sunt: quasi reliqua essent hæc animalia, quibus ista appellatio generalis quidem cum multis propter numerum pedum, sed tamen speciali significatione tribueretur? An quia ter dixit, secundum genus, tria quædam genera nos inuitat attendere? Primo, secundum genus quadrupedia & reptilia, vbi arbitror significatum quæ quadrupedia dixerit scilicet quæ in genere sunt reptilium, sicut sunt lacerti, stelliones, & si quid huiusmodi est. Ideoque in repetitione quadrupedum nomen non iterauit, quia reptilium vocabulo fortasse complexus est: vnde ibi non simpliciter ait, reptilia, sed addidit, omnia reptilia terrę. Ideo terrę, quia sunt & aquarum: & ideo omnia vt illic intelligantur quæ quatuor etiam pedibus nituntur, quæ superius quadrupedum nomine proprie significata sunt. Bestias autem de quibus item ait, secundum genus, quicquid ore aut etiam vnguibz sicut, exceptis serpentibus. Pecora verò de quibus tertio ait, secundum genus, quæ neutra vbi lacérant, sed aut cornibus, aut ne hoc quidem. Prædixi enim & quadrupedum nomen quā latè pateat, ipso pedum numero facile agnoscī, & nomine pecorū vel bestiarum omne irrationale animal aliquando comprehendī. Sed etiam ferarum vocabulum solet in Latina lingua tantumdem valere: non ideo tamen negligendū fuit consideratio, quomodo possint hæc nomina, quæ non frustra in hoc scripturarum loco posita sunt, etiam speciali distinctione discerni, quod in vsu loquendi quotidiano facile animaduerti potest. Non frustra etiam lectorē mouet, vtrum ne passim & quasi fortuito, aliqua ratione dicatur, secundum genus, tanquam fuerit & antea cum prima creata narrentur: an genus eorum in superioribus rationibus intelligendum est vtique spiritalibus, secundum quas creantur inferius. Sed si ita esset, hoc de luce, hoc de caelo, hoc de aquis & terris, hoc de caeli luminariis diceretur. Quid enim eorum est cuius non æterna & incommutabilis ratio in ipsa dei sapientia vigeat, quæ attingit a fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia sua uiter? Incipit autem hoc dici de herbis & lignis, vsque ad hæc terrena animalia, Nam & in eis quæ ex aquis creata sunt, quanuis in prima cōmemoratione dictum non sit, in illa tamen iteratione dictum est, Et fecit deus cetos magnos & omnem animam animalium reptilium, quæ eduxerunt aquę secundum genus eorum, & omne volatile pennatum secundum genus. An quia hæc ita exorta sunt, vt ex eis alia nascerentur, & originis formam successione feruarent, ideo dicuntur secundum genus, propter propagationem prolis quæ permansura creabantur? Sed cur de herbis & lignis non solum dicitur, secundum genus, verum etiam secundum similitudinem, cum & animalia siue aquarum siue terrarum secundum similitudinem suam generent? An quia genus sequitur similitudo, noluit eam vbique repetere. Nam & semen non vbique repetiuit, cum tam herbis & lignis insit, quā animalibus, etsi non omnibus. Obseruatum est enim quædam ita nasci ex aquis vel terra, vt sexus eis nullus sit: & ideo semen eorum non sit in eis, sed in elementis ex quibus oriuntur. Hoc est ergo secundum genus, vbi & seminū vis & similitudo intelligitur succedentium de succedentibus: quia nihil eorum ita

Secundū genus. C. XII.

Sapientia.

Genes.

de ceteris tibus.

G creatum est, ut semel existeret, vel permansurum, vel nullo succedente decessurum. Cur ergo & de homine non ita dictum est, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, secundum genus: cum & hominis propropago manifesta sit: An quia non ita deus fecerat hominem, ut moreretur, si preceptum servare voluisset, & ideo non erat necessarius decessori successor? Sed post peccatum comparatus est pecoribus insensatis, & similis factus est eis: ut iam filij seculi huius generet & generetur, quo possit mortaliu genus servata successione subsistere. Quid sibi vult ergo post hominem factum illa benedictio, Crescite & multiplicamini & implete terram: quod utique fieri posset generando: An nihil hinc temere dicendum, donec ad eum scriptura locum perveniamus: ubi diligentius ista requirenda atque tractanda sunt? Potest enim nunc fortasse sufficere propterea de homine non dictum esse secundum genus, quia unus fiebat, de quo etiam femina facta est. Non enim multa genera hominum, sicut herbarum, lignorum, piscium, volatiliu, serpentium, pecorum, bestiarum: ut sic dictum accipiamus, secundum genus, ac si diceretur generatim, ut inter se similia atque ad unam originem seminis pertinentia distinguerentur a ceteris. Item quaeritur, quid tantum aquarum animalia de creatore meruerint ut sola benedicerentur sicut homines? Nam & ipsa benedixit deus dicens, Crescite & multiplicamini & implete aquas maris, & volatilia multiplicentur super terram. An in uno creaturae genere dicendum fuit, ut in ceteris consequenter intelligeretur, quae generationibus crescunt? Prius ergo diceretur in eo quod primum tale creatum est, in herba scilicet atque ligno. An forte quae nullum haberent propagandae prolis affectum, ac sine villo sensu generarent, indigna iudicantur illis benedictionis verbis, Crescite & multiplicamini: ubi autem talis inesset affectus, ubi primum hoc dixit, ut in terrenis animalibus etiam non dictum intelligeretur? Necessarium autem fuit hoc in homine repetere, ne quisquam diceret in officio gignendi filios vllum esse peccatum, sicut est in libidine, sive fornicandi, sive ipso conugio immoderatus abutendi. Nonnulla etiam de minutissimis animalibus quaestio est, utrum in primis rerum (mortalium) conditionibus creata sint, an ex consequentibus rerum mortalium corruptionibus? Nam pleraque eorum aut de vivorum corporum vitiiis, vel purgamentis, vel exhalationibus, aut cadauerum tabe gignuntur: quaedam etiam de corruptione lignorum & herbarum: quaedam de corruptionibus fructuum, quorum omnium non possumus recte dicere deum non esse creatorem. Inest enim omnibus quoddam naturae sui generis decus, sic ut in his maior sit admiratio bene considerantis, & laus vberior omnipotentis artificis: qui omnia in sapientia fecit, qui a fine usque ad finem pertendens: & suaviter cuncta disponens, nec ea ipsa rerum novissima quae pro sui generis ordine dissoluntur, & quorum dissolutionem ex poena nostrae mortalitatis horremus, relinquit informia: sed creat minima corpore, acuta sensu animantia: ut maiore attentione stupeamus agilitatem muscae volantis, quam magnitudinem iumentu gradientis, ampliusque miremur opera formicarum, quam onera camelorum. Sed utrum in primis, ut dixi, rerum conditionibus, quae isto sex dierum ordine creatae narrantur, haec quoque minima instituta credamus, an postea consequentibus corruptibilium corporum solutionibus, hoc quaeritur. Et potest quidem dici ea minutissima, quae vel ex aquis, vel terris oriuntur tunc creata: in quibus etiam

illa non absurde intelliguntur quae nascuntur ex iis quae terra germinante orta sunt. Et quia praecesserant conditionem, non solum animalium, sed etiam luminarium. Et quia terra continuatur per radicum connexionem, unde illo die quo apparuit arida exorta sunt, ut potius ad supplementum habitationis, quam ad numerum habitatorum pertinere intelligerentur. Cetera vero quae de animalium gignuntur corporibus, & maxime mortuorum, absurdissimum est dicere tunc creata: cum animalia ipsa creata sunt: nisi quia inerat iam in omnibus animatis corporibus vis quaedam naturalis & quasi praefeminata materia, & quodammodo initiata primordia futurorum animalium, quae de corruptionibus talium corporum pro suo quaque genere ac differentiis erant exortura, per administrationem ineffabilem omnia mouente incommutabili creatore. De generibus quoque animalium venenosis & perniciosis quaeri solet, quomodo post peccatum hominis ad vindictam creata sint: an potius cum iam creata essent innoxia, non nisi postea peccatoribus nocere coeperint? Neque hoc mirum est, quandoquidem etiam temporibus huius vitae laboriosa atque erummosa, cum ita sit nemo iustus ut perfectum se audeat dicere, fideliter attestante Apostolo & dicente, Non quia iam acceperim aut etiam perfectus sum. Cumque adhuc exercenda atque in infirmitate perficienda virtuti necessariae sint tentationes & molestiae corporales, eodem rursus Apostolo manifestante qui ait, in magnitudine revelationum ne extolleretur, datum sibi esse stimulum carnis, angelum satanae ut eum colaphizaret, rogatumque a se dominum tertio ut discederet ab eo, respondisse sibi, Sufficit tibi gratia mea: Nam virtus in infirmitate perficitur: tamen & sanctus Daniel inter leones saluus atque intrepidus vixit, qui non utique deo mentiens in oratione, non tantum peccata populi sui, sed etiam sua fateretur. Et in ipsius Apostoli manu mortifera vipera adhaesit, nec laesit. Potuerunt ergo ista etiam creata nihil nocere, si causa non extitisset, vel terrendorum puniendorumque vitiorum, vel probandae perficiendaeque virtutis: quia & exempla sunt demonstranda patientiae ad profectum ceterorum, & ipse sibi homo in tentationibus certis innotescit, & iuste salus illa perpetua quae turpiter amissa est per voluntatem, fortiter recipitur per dolorem. Dicit aliquis, Cur ergo inuicem bestiae nocent, quibus nec peccata vlla sunt, ut vindicta ista dicatur, nec vllam recipiunt tali exercitatione virtutem? Ideo nimirum, quia scilicet alia cibi sunt aliarum: nec recte possumus dicere, non essent alia quibus alia vescerentur. Habent enim omnia quandiu sunt, mensuras, numeros & ordines suos, quae cuncta merito considerata laudantur, nec sine occulta pro suo genere moderatioe pulchritudinis, temporalis etiam, ex alio in aliud transseundo mutantur. Quod et si stultos latet, subluceat proficientibus, clarumque perfectis est. Et certe omnibus talibus inferioris creaturae motibus praebentur homini salubres admonitiones, ut videat quantum sibi satagendum sit pro salute spiritali & sempiterna, qua omnibus irrationalibus animalibus antecellit, cum illi videat a maximis elephantis usque ad minimos vermiculos pro salute corporali & temporalis, quam pro sui generis inferiore ordinatione sortita sunt, sive resistendo, sive cauendo agere quicquid valent: quod non apparet nisi cum quadam reflectione corporis sui ex aliorum corporibus quaerunt, alia se vel repugnandi viribus, vel fuge praesidio vel latebrarum munimine tuerentur. Nam & ipse corporis dolor in quolibet animante magna & mirabilis

A lis animae vis est, quae illam compagem ineffabili permixtione vitaliter continet, & in quandam sui moduli redigit unitatem, cum eam non indifferenter, sed ut ita dicam, indignanter patitur corrumpi atque dissolui. Illud etiam fortasse aliquem moueat, si animalia noxia viuos homines aut poenaliter laedunt, aut salubriter exercent, aut vtiliter probant, aut ignoranter docent, cur in escas suas dilacerant etiam corpora hominum mortuorum? Quasi vero quicquam intersit ad nostram utilitatem, ista caro iam exanimis in naturae profunda secreta per quos transitus eat, unde mirabili omnipotentia creatoris reformanda rursus seruatur: quanquam & hinc fiat quaedam prudentibus admonitio, ut se ita commendet fideli creatori, omnia maxima & minima occulto aut amistranti, cui nostri etiam capilli numerati sunt, ne propter inanes curas exanimatoru corporu suoru vlla genera mortiu perhorrescant, sed pie fortitudinis neruos ad omnia preparare non dubitent. Talis etiam quaestio de spinis & tribulis solet oboriri, & de quibusdam lignis infructuosis, vel cur vel quando creata sint, cum deus dixerit, Producat terra herbam pabuli seminatem semen, & lignum fructiferum faciens fructum. Sed qui ita mouentur, non intelligunt saltem de vltatis formulis humani iuris, quemadmodum appelletur vsufructus. Vtilitas enim quaedam fruuentiu in fructus nomine consideratur. Quanta autem sint utilitates, siue manifestae, siue occultae omnium quae terra gignens radicitus alit, & ipsi quaedam intueantur, & ab expertis cetera inquirent. Et de spinis quidem ac tribulis absoluta potest esse responsio, quia post peccatum dictum est homini de terra, Spinas & tribulos pariet tibi. Nec tamen facile dicendum est tunc coepisse ista oriri ex terra, Fortassis enim quoniam in ipsis quoque generibus seminum multa reperiantur utilitates, poterant habere locum suum sine vlla poena hominis. Sed ut in agris in locibus iam poenaliter laborabat, etiam ista nascerentur, hoc ad cumulum poenae valere credi potest, cum possent alibi nasci, vel ad auium pecorumque passus vel ad ipsorum hominum aliquos vsus. Quanquam & ille sensus non abhorret ab his verbis, quo ita intelligitur dictum, Spinas & tribulos pariet tibi: ut haec etiam antea terra pariens, non tamen homini pareret ad laborem, sed cuiusque modi animalibus conuenientem cibum. Sunt enim quae his generibus, & mollioribus & aridioribus comode suauiterque vescantur. Tunc autem coeperit ista homini parere ad erummosum negocium, cum post peccatum coepit in terra laborare, Non quod aliis locis haec antea nascerentur, & post in agris quos homo ad capiendas fruges coleret, sed & prius & postea in eisdem locis: prius tamen non homini, post autem homini, ut hoc significetur quod additum est, tibi: quia non est dictum spinas & tribulos pariet, sed pariet tibi: id est, ut tibi iam ista nasci incipiant ad laborem, quae ad pastum tantummodo aliis animalibus antea nascebantur. Et dixit deus, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & dominetur piscium maris & volatiliu caeli, & omnium pecorum, & omnis terrae, & omnium reptiliu repentium super terram. Et fecit deus hominem, ad imaginem dei fecit eum: mascululum & foeminam fecit eos, & benedixit eos deus dicens, Crescite & multiplicamini, & implete terram, & dominamini eius, & principamini piscium maris, & volatiliu caeli, & omnium pecoru, & omnis terrae, & omnium reptiliu repentium super terram. Et dixit eis deus, Ecce dedi vobis omne pabulum feminale, seminans semen quod est super omnem terram, & om-

ne lignum quod habet in se fructum seminis feminialis, vobis erit ad escam, & omnibus bestiiis terra, & omnibus volatilibus caeli, & omni reptili repeti super terram, quod habet in se spiritum vitae, & omne pabulum viride in esca. Et factum est sic. Et vidit deus omnia quae fecit, & ecce bona valde: & facta est vespera, & factum est mane dies sextus. Etiam atque etiam de natura hominis post erit vberior considerandi & diligentius differendi locus. Nunc tamen ut opera sex dierum nostra inquisitio pertractatioque concludat, hoc primum breuiter dicimus, non indifferenter accipiendum quod in aliis operibus dicitur, Dixit deus, fiat. Hic autem dixit deus, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: ad inuandum scilicet, ut ita dicam, pluralitate personaru propter patrem & filium & spiritum sanctum. Quam tamen deitatis unitatem intelligendam, statim admonet dicens, Et fecit deus hominem ad imaginem dei: non quasi pater ad imaginem filij, aut filius ad imaginem patris, alioquin non vere dictum est, ad imaginem nostram, si ad patris solius aut filij solius imaginem factus est homo. Sed ita dictum, fecit deus ad imaginem dei: tanquam diceretur, fecit deus ad imaginem suam. Cum autem nunc dicitur, ad imaginem dei: cum superius dictum sit, ad imaginem nostram: significatur quod non id agat illa pluralitas personarum, ut plures deos vel dicamus vel credamus vel intelligamus: sed patrem & filium & spiritum sanctum, propter quam Trinitatem dictum est, ad imaginem nostram: vnum accipiamus deum, propter quod dictum est, ad imaginem dei. Hic etiam illud non est praetereundum, quia cum dixisset, ad imaginem nostram: statim subiunxit, & habeat potestatem piscium maris & volatiliu caeli & ceterorum animalium rationis expertium: ut videlicet intelligamus in eo factum hominem ad imaginem dei in quo irrationalibus animantibus antecellit. Id autem est ipsa ratio, vel mens, vel intelligentia, vel si quo alio vocabulo commodius appellatur. Unde & Apostolus dicit, Renouamini spiritu mentis vestrae, & induite nouum hominem qui renouatur in agnitione dei, secundum imaginem eius qui creauit eum: satis ostendens ubi sit homo creatus ad imaginem dei, quia non corporeis liniamentis, sed quadam forma intelligibili mentis illuminata. Ac per hoc sicut in illa prima luce, si eo nomine recte intelligitur facta lux intellectualis, participes aeternae atque incommutabilis sapientiae dei, non dictum est, & sic est factum, ut deinde repetitur, & fecit deus: quia sicut iam quantum potuimus differuimus, non fiebat cognitio aliqua verbi dei in prima creatura, ut post eam cognitione inferius crearetur, quod in eo verbo creabatur, sed ipsa primo creabat lux in qua fieret cognitio verbi dei per quod creabatur, atque ipsa cognitio illi esset ab infirmitate sua conuerti ad formantem deum, & creati atque formari: postea vero in ceteris creaturis dicitur, & sic est factum ubi significatur in illa luce, hoc est in intellectuali creatura prius facta verbi cognitio, ac deinde cum dicitur, & fecit deus, ipsius creaturae genus fieri demonstratur, quod in verbo dei dictum erat ut fieret: hoc & in hominis conditione seruatur. Dixit enim deus, Faciamus hominem ad imaginem nostram: & cetera. Ac deinde non dicitur, & sic est factum: sed iam subinfertur, Et fecit deus hominem ad imaginem dei: quia & ipsa natura scilicet intellectualis est sicut & illa lux, & propterea hoc est ei fieri quod est agnoscere verbum dei per quod fit. Nam si diceretur, & sic est factum, & postea subinfertur, & fecit deus quasi prius factum intelligeretur in cognitione rationalis creaturae, ac deinde in aliqua creatura quae rationalis

Gene. 1.

Psal. 48.

Gene. 1.

Benedictio animalium. Cap. XIII. Gene. 1.

Officium gignendi.

Insectorum origo. Ca. XIII. 2. sen. d. 15. c. de quibusda.

Psal. 103. Sapient. 8.

2. sc. di. 15. ca. de quibusda.

Alia ven. nosa. Cap. XV. 1. verum.

Philip. 1.

1. Corin. 12.

Danic. 6. & 14.

Acto. 18. 2. sen. d. 15. c. cap. quatuor.

Bestiaru inter ipsas discordia. Cap. XVI. M

Corpora mortuoru dilaniata. Cap. XVII.

Seruatur.

Luca. 10.

Spine & tribuli. Caput XVIII. Gene. 1.

Gene. 1.

Ho ad imaginem dei. Cap. XIX. Gene. 1.

1. sen. di. 2. c. proponam & 1. sen. d. 16. cap. 1.

E

Imperit datum homin. Cap. XX.

Ephes. 4. Coloss. 1.

F

Gene. 1.

G his non esset. Quia vero & ista creatura rationalis est, & ipsa eadem cognitione perfecta est. Sicut enim post lapsum peccati homo in agnitione dei renouatur secundum imaginem eius qui creauit eum in ipsa agnitione creatus est antequam delicto veterasceret, unde rursum in eadem agnitione renouaretur. Quae autem non in ea cognitione creata sunt: quia siue corpora siue irrationales animae creabantur, primo facta est in creatura intellectuali cognitio eorum a verbo dei quod dictum est ut fierent: propter quam cognitionem primo dicebatur, & sic est factum: ut ostenderetur facta ipsa cognitio in ea natura quae hoc in verbo dei antequam esset, cognoscere poterat: ac deinde fiebat ipsa corporales irrationales creaturae, propter quod deinceps addebatur, & fecit deus.

Immortalitas hominis Cap. XXI. 2. scilicet. dist. 19. ca. de hac. & cap. Ecce.

Gen. 1.

Quomodo autem homo immortalis factus sit, & acceperit escam cum aliis animalibus herbam pabuli ferentem semen, & lignum fructiferum & herbam viridem, difficile est dicere. Si enim peccato mortalis effectus est, utique ante peccatum non indigebat talibus cibis. Neque enim posset illud corpus fame corrumpi. Nam illud quod dictum est, Crescite & multiplicamini & implete terram: quanquam nisi per concubitus maris & foeminae fieri non posse videatur, unde hinc quoque mortalium corporum extitit indicium: potest tamen dici alium modum esse potuisse in corporibus immortalibus, ut solo pietatis affectu nulla corruptionis concupiscentia filij nascerentur, nec mortuis parentibus succedenti, nec ipsi morituri: donec terra immortalibus hominibus impleteretur, ac sic instituto iusto & sancto populo, qualem post resurrectionem futurum credimus, nascendi etiam modus fieret: potest quidem dici, & quomodo dicatur alia consideratio est. Sed non etiam hoc quisquam dicere audebit, ciborum indigentiam quibus reficiebantur, nisi mortalibus corporibus esse non posse.

2. scilicet. dist. 20. c. de termino.

Homo interior Cap. XXII. Gen. 2.

Nonnulli autem etiam hoc suspicati sunt, nunc interiorem hominem factum, corpus autem hominis postea, cum ait scriptura, Et finxit deus hominem de limbo terrae: ut quod dictum est, fecit: ad spiritum pertineat: quod autem finxit: ad corpus. Nec attendunt masculinum & foeminam non nisi secundum corpus fieri potuisse. Licet enim subtilissime differatur ipsam mentem hominis in qua factus est ad imaginem dei, quandam scilicet rationalem vitam, distribui in aeternae contemplationis veritatem, & in quandam rerum temporalium administrationem, atque ita fieri quasi masculinum & foeminam, illa parte consulente, hac obtemperante: in hac tamen distributione non recte dicitur imago dei, nisi illud quod inharet contemplandae incommutabili veritati. In cuius rei figura Paulus Apostolus virum tantum dicit imaginem & gloriam dei: mulier autem, inquit, gloria viri est. Ita quanuis hoc in duobus hominibus diuersi sexus exteriori secundum corpus figuratum sit, quod etiam in vna hominis interiori mente intelligitur: tamen & foemina quae est corpore foemina, renouatur etiam ipsa in spiritu mentis suae in agnitione dei secundum imaginem eius qui creauit, vbi non est masculus & foemina. Sicut autem ab hac gratia renouationis, & reformatione imaginis dei non separantur foeminae, quanuis in sexu corporis earum aliud figuratum sit, propter quod vir solus dicitur esse imago & gloria dei, Sic & in ipsa prima conditione hominis, secundum id quod & foemina homo erat, habebat utique mentem suam eademque rationalem, secundum quam ipsa quoque facta est ad imaginem dei: sed propter vnitatem coniunctionis, fecit deus, inquit, hominem ad imaginem dei. Ac ne quis-

1. Corin. II.

Coloss. Galat. 3.

Gen. 1.

quam putaret solum spiritum hominis factum, quanuis secundum solum spiritum fieret ad imaginem dei, fecit illum, inquit, masculum & foeminam, ut iam etiam corpus factum intelligatur. Rursum ne quisquam arbitraretur ita factum, ut in homine singulari uterque sexus exprimeretur, sicut interdum nascuntur quos androgynos vocant, ostendit se singularem numerum propter coniunctionis vnitatem posuisse. Et quod de viro mulier facta est, sicut postea manifestabitur, cum id quod hic breuiter dictum est, diligentius coeperit explicari: & ideo pluralem numerum continuo subiicit dicens, Fecit eos & benedixit eos. Sed ut iam dixi, diligentius in consequenti scriptura de hominis creatione requiremus. Nunc animaduertendum est, quod postea quam dixit, Et factum est: statim subiicit, Et vidit deus omnia quae fecit, & ecce bona valde: vbi intelligitur potestas & facultas ipsa data naturae humanae sumendi ad escam pabulum agri & fructus ligni. Ad hoc enim intulit, Et sic est factum: quod ab illo loco inchoauerat, vbi ait, Et dixit deus, ecce dedi vobis pabulum seminale: & cetera. Nam si ad omnia quae supra dicta sunt, retulerimus quod ait, Et sic est factum: consequens erit ut constiteatur etiam creuisse illos iam & multiplicatos impleuisse terram in eodem sexto die, quod eadem scriptura testate post multos annos factum inuenimus. Quapropter cum data esset haec facultas edendi, & hoc deo dicente homo cognouisset, dicitur, & sic est factum, in hoc utique quod deo dicente homo cognouit, Nam si id etiam tunc egisset, id est, in escam illa quae data sunt etiam vescendo assumpsisset, seruaretur illa consuetudo scripturae, ut posteaquam dictum est, & sic est factum, quod ad exprimendam precedentem cognitionem pertinet, deinde inferretur etiam ipsa operatio, ac diceretur, & acceperunt & ederunt. Poterat enim ita dici, etiam si non rursus nominaretur deus, Sicut in illo loco postea quam dictum est, Congregetur aqua quae sub caelo est in congregationem vnam & appareat arida: subinfertur, & sic est factum. Ac deinde non dicitur, & fecit deus: sed tamen ita reperitur, Et congregata est aqua in congregationes suas & cetera.

Fructus terrae, Cap. XXIII.

Valde bona, Ca. XXIII. Gen. 1.

Quod autem non singillatim ut in ceteris etiam de humana creatura dixit, Et vidit deus quia bonum est: sed post hominem factum, datamque illi potestatem vel dominandi vel edendi, subintulit de omnibus. Et vidit deus omnia quae fecit, & ecce bona valde: merito quare potest. Potuit enim primo reddi homini singillatim, quod singillatim ceteris quae antea facta sunt reditum est, tum deum de omnibus dici quae fecit deus, ecce bona valde. An forte quia sexto die perficiuntur omnia, propterea de omnibus dicendum fuit, vidit deus omnia quae fecit, & ecce bona valde: non singillatim de iis quae ipso die facta sunt? Cur ergo de pecoribus & bestiis & reptilibus terrae dictum est, quae ad eundem diem sextum pertinent, nisi forte illa & singillatim in suo genere, & cum ceteris vniuersaliter dici bona meruerunt, & homo factus ad imaginem dei, non nisi cum ceteris hoc dici meruit? An quia perfectus nondum erat, quia nondum erat in paradiso constitutus: quasi vero postea quam ibi constitutus est, dictum sit quod hic praetermissum est? Quid ergo dicimus? An quia praesciebat deus hominem peccaturum, nec in suae imaginis perfectione mansurum, non singillatim, sed cum ceteris eum dicere voluit bonum, velut intumans quid esset futurum? Quia cum ea quae facta sunt, in eo quod facta sunt quantum acceperunt, manent: sicut vel illa quae non peccauerunt, vel illa quae peccare non possunt:

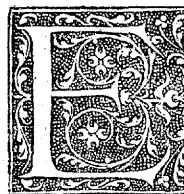
M

A sunt: & singula bona sunt, & in vniuerso bona valde sunt. Non enim frustra est additum, valde, quia & corporis membra etiam si singula pulchra sunt, multo sunt tamen in vniuerso corporis compage omnia pulchriora, Quia oculum, verbi gratia, placitum atque laudatum, tamen si separatim a corpore videremus, non diceremus tam pulchrum quam in illa connexionem membrorum, cum loco suo positus in vniuerso corpore cerneretur. Ea vero quae peccando amittunt decus propriam, nullo tamen modo efficiunt, ut non etiam ipsa recte ordinata cum toto atque vniuerso bona sint. Homo igitur ante peccatum & suo genere utique bonus erat: sed scriptura praetermisit hoc dicere, ut illud potius diceret quod futurum aliquid praenunciaret. Non enim falsum de illo dictum est. Qui enim singillatim bonus est, magis utique cum omnibus bonus est. Non autem quando cum omnibus bonus est, sequitur ut etiam singillatim bonus sit. Moderatum est itaque ut id diceretur, & quod in praesenti verum esset, & praescientiam significaret futuri. Deus enim naturarum optimus conditor, peccantium vero iustissimus ordinator est: ut etiam si qua singillatim sunt delinquendo deformia, semper tamen cum eis vniuersitas pulchra sit. Sed iam ea quae sequuntur in sequenti volumine pertractemus.

B

DIVI AVRELI AVGVSTINI de Genesi ad literam Liber quartus.

Dies sex quo accipiendi. Cap. I. Gen. 1.

Consummata sunt caelum & terra, & omnis ornatus eorum, Et consummauit deus in die sexto opera sua quae fecit, & requieuit deus in die septimo ab omnibus operibus suis quae fecit, Et benedixit deus die septimum, & sanctificauit eum, quia in ipso requieuit ab omnibus operibus suis quae inchoauit deus facere. Arduum quidem atque difficillimum est viribus intentionis nostrae, voluntatem scriptoris in istis sex diebus, mentis viuacitate penetrare, vtrum praeterierint dies illi, & addito septimo, nunc per volumina temporum, non re sed nomine repetantur. In toto enim tempore multi dies veniunt praeteritis similes, nullus autem idem redit. Vtrum ergo praeterierint dies illi: an istis qui eorum vocabulis & numero censentur in temporum ordine quotidie transcurrentibus, illi in ipsis rerum conditionibus manent: ut non solum in illis tribus antequam fierent luminaria, sed etiam in reliquis item tribus diei nomine intelligamus in specie rei quae creata est, noctemque eius priuationem vel defectum: vel si quo alio nomine melius significatur, cum amittitur species aliqua mutatione, a forma ad informitatem declinante atque vergente: quae mutatio in omni creatura siue possibilitate inest etiam si desit effectus, sicut in caelestibus superioribus: siue ad implendam in infinitis rebus pulchritudinem temporalem, per ordinatas vices quorundam mutabilium decessionibus successionebusque peragitur, sicut manifestum est in rebus terrenis atque mortalibus: vespere duas in omnibus perfectae conditionis quasi quidam terminus sit, mane autem incipientis exordium: omnis enim creata natura certis suis initis & finibus continetur, indagare difficile est. Sed siue hoc, siue illud, siue aliquid etiam tertium probabilius quod dicatur possit inueniri, quod in progressu disputationis forsitan apparebit, quemadmodum in illis diebus & nox & vespere & mane intelligatur: non est tamen ab re, ut consideremus senarij numeri perfectionem in ipsa interiori natura numerorum, quam mente intuentes ea quae sensibus etiam corporis adiacent numeramus, numerosque disponimus. Inuenimus ergo senarium numerum primum esse perfectum ea ratione quod suis partibus compleatur. Sicut enim & alij numeri aliis causis rationibusque perfecti. Proinde istum senarium ea ratione perfectum dicimus quod suis partibus compleatur, talibus duntaxat partibus quae multiplicatae possint consummare numerum cuius partes sunt. Talis enim pars numeri dici potest quota sit, Nam ternarius numerus potest dici pars, non tantum senarij cuius dimidia est, sed omnium ampliorum quam est ipse ternarius. Nam & quaternarij & quinarij pars maior ternarius est: potest enim diuidi & quaternarij in tria & vnum, & quinarij in tria & duo: & septenarij & octonarij & nouenarij, & quicquid ultra est numerorum, pars est ternarius, non maior vel dimidia, sed minor. Nam septenarius quoque diuidi potest in tria & quatuor, & octonarius in tria & quinque, & nouenarius in tria & sex: sed nullius horum potest dici ternarius quota sit pars, nisi tantum nouenarij, cuius pars tertia est sicut senarij dimidia. Itaque horum omnium quos commemoravi, nullis consummatur ex aliquo ternarij nisi senarius & nouenarius, Nam ille constat ex duobus ternariis, iste autem ex tribus. Senarius ergo numerus, ut dicere coeperam, partibus suis connumeratis & in summam ductis, in se completur. Alij namque sunt numeri quorum partes simul ductae minorem summam faciunt, alij vero ampliores: certis vero intervallorum rationibus pauciores inueniuntur, qui suis partibus compleantur, quarum summa nec citra insistet, nec ultra excresecat, sed ad tantum occurrat quatus est ipse numerus cuius partes sunt. Horum primus senarius est, Nam vnus in numeris nulla partes sunt. Sic enim dicitur vnus in numeris quibus numeramus, ut non habeat dimidium vel aliquam partem, sed vere ac pure ac simpliciter vnus sit. Duorum autem pars vnus est, & est dimidia, nec vlla altera. Ternarius vero duas habet: vna quae dici possit quota sit, quod est vnus, nam tertia eius est: & aliam maiorem quam non possit dici quota sit, id est duo: nec huius ergo partes computari possunt ille de quibus agimus, id est quae dici possunt quatae sint. Porro quaternarius duas habet tales: nam vnum quarta eius est, duo dimidia: sed ambae in summam ductae, id est vnum & duo, simul ternarium faciunt, non quaternarium. Non ergo eum complent partes suae, quia in summa minore consistunt. Quinarij non habet talem nisi vnam, id est, ipsum vnum quae quinta pars eius est, Nam & duo quanuis pars eius minor sit, & tria maior: neutra tamen earum dici potest quota pars eius sit. Senarius vero tres partes tales habet, sextam, tertiam, dimidiam, sexta eius vnum est, tertia duo, dimidia tria. Haec autem partes in summam ductae, id est, vnum & duo & tria, simul eundem consummant perficiuntque senarium. Nam septenarius non habet talem partem nisi septimum, quod est vnum. Octonarius tres, octauam, quartam, dimidiam, id est, vnus duo & quatuor: sed haec simul ductae septenarium faciunt infra existentem: non ergo complent eundem octonarium. Nouenarius duas habet, nonnam quod est vnum, & tertiam quod est tria: haec autem simul quaternarium faciunt longe nouenario minorem. Denarius tres habet tales partes, vnum decimam, duo quintam, quinque dimidiam, qui numeri simul ducti ad octonarium perueniunt, non ad denarium. Vndenarius non habet nisi solam vndenariam, sicut septenarius solam septimam, & quinarij solam quintam, & ternarij solam tertiam, & binarij solam dimidiam, quod in

D

Senarius numerus. C. III.

E

F

G omnibus vnum est. Duodenarius vero partibus suis talibus simul ductis, non ipse consummatur, sed excedit, ampliore quippe duodenario numerum faciunt. Nam vsque ad sexdecim perueniunt, habet enim eas quinque, duodecimam, sextam, quartam, tertiā, dimidiā. Nam duodecima eius vnum est, sexta duo, quarta tria, tertia quatuor, dimidia sex, vnum autem & duo & tria & quatuor & sex in summam ducta sexdecim sunt. Et ne multis morer, in infinita serie numerorum plures numeri inueniuntur, qui tales partes aut non habent nisi singulas, sicut ternarius & quinarus & ceteri eiusmodi, aut ita plures habet tales partes, vt in vnum ducta atq; in summā redactæ vel citra insistant, sicut est octonarius & nonenarius, & alij plurimi, vel vltra excedant, sicut duodecim, & duodeviginti, & multi tales. Plures ergo reperiuntur quilibet horum quā illi qui perfecti vocantur, eo quod multis suis simul ductis talibus partibus compleantur. Nam post senarium duodeviginti inueniuntur, qui similiter suis talibus partibus constat: habet enim eas quinque, vicesimam octauā, quartādecimam, septimam, quartam, dimidiā, id est vnum & duo quatuor & septem & quatuordecim: quæ simul ductæ eundem duodeviginti complent, sunt enim vigintiocto: & quanto magis numerorum ordo procedit, tanto productioribus pro rata proportione interuallis reperiuntur hi numeri, qui suis talibus partibus in summā redactis ad seipsos occurrunt, dicunturque perfecti. Quorum enim numerorum tales partes simul ductæ non implent eisdem numeros quorum partes sunt, inperfecti appellantur: quorum autem excedunt, plus quā perfecti appellantur. Perfecto ergo numero dierum, hoc est senario, perfecit deus opera sua quæ fecit. Ita enim scriptum est, Et consummauit deus in die septimo opera sua quæ fecit. Magis autem in istū numerum intentus fio, cum considero etiam ordinem operum ipsorum. Sicut enim idem numerus gradatim partibus suis in trigonū surgit, Nam ita se sequuntur vnum, duo, tria, vt nullus alius interponi possit, quæ singulæ senarij partes sunt quibus constat, vnum sexta, duo tertia, tria dimidia, Ita vno die facta est lux, duobus autem sequētib; fabrica mundi huius, vno superior pars, id est, firmamentum, altero inferior, id est mare & terra: sed partem superiorem nullis alimentorum corporalium generibus impleuit, quia non ibi erat positurus corpora tali refectione indigentia: at inferiorem quam sibi congruentibus animalibus ornaturus erat, necessariis eorum indigentia cibis ante ditauit. Reliquis ergo tribus diebus ea creata sunt, quæ intra mundum, id est, intra istam vniuersitatem visibilem ex elementis omnibus factam, visibilia suis & congruis motibus agerentur: primo in firmamento luminaria, quia prius erat factum firmamentum: deinde in inferiore animantia, sicut ordo ipse poscebat, vno die aquarum, alio terrarum: nec quisquam ita demens est vt audeat dicere non potuisse deum facere vno die cuncta si vellet: aut si vellet biduo, vno die spiritalem creaturā, & alio corporalem: siue vno die cælum cum omnibus pertinentibus, & alio terram cum omnibus quæ in ea sunt: & omnino quando vellet, quando vellet, & quomodo vellet: quis est qui dicat voluntati eius aliquid potuisse resistere? Quapropter cum eum legimus sex diebus omnia perfecisse, & senarium numerum considerantes, inuenimus esse perfectū, atque ita creaturarū ordinem currere, vt etiam ipsarum partium quibus iste numerus perficitur, appareat quasi quadrata * † distinctio. Venit etiam illud in mentem quod alio loco scripturarum ei dicitur,

Omnia in mensura & numero & pondere disposuisti: K atque ita cogitet anima quæ potest, inuocato in auxilium deo & impertiente atque inspirante vires, vtrum hæc tria, mensura, numerus, pondus, in quibus deum disposuisse omnia scriptum est, erāt alicubi antequā crearetur vniuersa creatura, an etiam ipsa creata sunt? & si erant antea, vbi erant. Neque enim ante creaturam erat aliquid nisi creator. In ipso ergo erant. Sed quomodo? Nam & ista quæ creata sunt, in ipso esse legimus: an illa sicut ipse, ista vero sicut in illo a quo reguntur & gubernantur: Et quomodo illa ipse? Neque enim deus mensura est, aut numerus, aut pondus, aut omnia ista. An secundum id quod nouimus mensuram in eis quæ metimur, & numerum in eis quæ numeramus, & pōdus in eis quæ appendimus? non est deus ista: secundum id vero quod mensura omni rei modum præfigit, & numerus omni rei speciem præbet, & pondus omnem rem ad quietem ac stabilitatem trahit, ille primitus & veraciter & singulariter, ista est qui terminat omnia, & format omnia, & ordinat omnia: nihilque aliud dictum intelligitur, quomodo per cor & linguam humanam dici potuit, omnia in mensura & numero & pondere disposuisti, nisi omnia in te disposuisti? Magnum est paucis que cōcessum, excedere omnia quæ metiri possunt, vt videatur mensura sine mensura, excedere omnia quæ numerari possunt, vt videatur numerus sine numero, excedere omnia quæ appendi possunt, vt videatur pondus sine pondere.

Neque enim mensura & numerus & pondus in lapidibus tantummodo & lignis atque huiusmodi molibus, & quantiscunque corporalibus vel terrestribus vel cœlestibus animaduerti & cogitari potest. Est etiā mensura aliquid agendi, ne sit irreuocabilis & immoderata progressio: & est numerus & affectionū animi & virtutū, quo ab stultitia deformitate, ad sapientiæ formam de cūque colligitur: & est pondus voluntatis & amoris, vbi apparet quanti quidque in appetendo, fugiendo, præponendo, postponendoque pendatur: sed hæc animorū atque mentium mensura alia mensura cohibetur, & numerus alio numero formatur, & pondus alio pōdere rapitur. Mensura autem sine mensura est, cui æquatur quod de illa est, nec aliud ipsa est. Numerus sine numero est, quo formantur omnia, nec ipse formatur: pondus sine pondere est, quod referuntur vt quiescant, quorum quies purū gaudium est, nec illud tamē refertur ad aliud: sed nomina mensuræ & numeri & ponderis, quisquis non nisi visibiliter nouit, seruiliter nouit. Transcendat itaque omne quod ita nouit, aut si nondum potest, nec ipsis nominibus hæreat, de quibus cogitare nisi sordide nō potest: tanto enim magis cuique ista in superioribus cara sunt, quanto ipse minus est in inferioribus caro. Quod si non vult aliquis ea vocabula quæ in rebus infimis & abiectissimis didicit, transferre ad illa sublimia, quibus inuendendis mentem serenare conatur, non est virgendus vt faciat. Dum enim hoc intelligatur quod intelligendum est, non magnopere curandum est quid vocetur. Scire oportet tamē cuiusmodi similitudo est inferiorū ad superiora: Nō enim aliter recte hinc illuc ratio tendit & nititur. Iam vero si quisquam dicit creatam esse mensuram & numerum & pondus, in quibus deū omnia disposuisse scriptura testatur, si in illis omnia disposuit, eadem ipsa vbi disposuit: Si in aliis, quomodo ergo omnia in ipsis, quando ipsa in aliis? Non itaque dubitandum est illa esse extra ea quæ disposita sunt, in quibus omnia disposita sunt.

An forte putabimus ita esse dictum, omnia in mensura & numero & pōdere disposuisti: ac si diceretur, omnia

Certus modus in rebus spiritualibus quoque. Cap. III.

Disposuisse in numero, mensura, pōdere. Ca. V. Sapient. II.

A nia sic disposuisti vt haberet & mensuram & numerum & pondus: Quia & si diceretur, omnia corpora in coloribus disposuisti: non hinc esset cōsequens, vt ipsa dei sapientia per quā facta sunt omnia, colores in se prius habuisse intelligeret in quibus faceret corpora: sed ita acciperetur, omnia corpora in coloribus disposuisti: ac si diceretur, omnia corpora sic disposuisti, vt haberent colores. Quasi vero a creatore deo disposita in coloribus corpora, id est ita disposita vt colorata essent, possit aliter intelligi, nisi aliqua ratio colorū singulis corporum generibus distribuendum in ipsa disponētis sapientia fuisse intelligatur, & si color ibi non appellatur: hoc est enim quod dixi, dum res cognoscitur, non esse de vocabulis laborandum. Fateamur ergo ita dictum esse, omnia in mensura & numero & pondere disposuisti: tanquā ita dictum esset, ita disposita vt haberent proprias mensuras suas & proprios numeros & proprium pōdus, quæ in eis pro sui cuiusque generis mutabilitate mutarentur, augmentis & diminutionibus, multitudine & paucitate, leuitate & grauitate, secundum dispositionem dei. Nunquid sicut ista mutantur, ita ipsum dei consilium in quo ea disposuit mutabile dicimus? Auertat ipse tantam dementiam. Cum ergo hæc ita disponerentur vt haberent mensuras & numeros & pondera sua, vbi ea cernebat ipse disponens? Neque enim extra seipsum cernebat sicut cernimus oculis corpora: quæ vti que nondum erāt cum disponerentur vt fieret. Nec intra seipsum ista cernebat sicut animo cernimus phantasias corporū, quæ nō præsto sunt oculis, sed ea quæ videmus vel ex eis quæ videmus imaginando cogitamus. Quo ergo modo ista cernebat vt ita disponeret? Quo nisi eo quo solus potest? Verumetiam nos mortales & peccatores, quorum animas aggrauiat corpora corruptibilia, & quorum sensum multa cogitantem terræ deprimit habitatio, quāquam & si corda mundissima & mentes simplicissimas gereremus, sanctisque angelis iam essemus æquales non vti que nobis ita esset nota diuina substantia sicut ipsa sibi.

Quomodo deo dispositio est. Ca. VI.

Sapient. 9.

Senarij numeri perfectione quæ cernimus. Ca. VII.

Tamē istam senarij numeri perfectionem, nec extra nos ipsos cernimus, sicut oculis corpora, nec intra nosmetipsos quemadmodum corporum phantasias, & visibilia imagines rerū, sed alio quodam longe differente modo, Quāuis enim se obiectent mētis aspectui quasi corpusculorum quædam simulachra, cum senarij numeri compositio vel ordo vel partitio cogitatur: tamen validior & præpotentior desuper ratio non eis annuit interius quæ numeri vim contuetur, per quem contuitum fidenter dicit, id quod dicitur vnum in numeris in nullas partes diuidi posse, nullā autē corpora nisi in partes innumerabiles diuidi, & facilius cælum & terrā trāsire quæ secundum senarium numerum fabricata sunt, quā effici posse vt senarius numerus non suis partibus compleatur. Gratias itaque creatori semper agat animus humanus, a quo ita creatus est, vt hoc possit videre quod auium nulla, nulla bestiarum, quæ tamen nobiscum videt & cælum, & terram, & luminaria, & mare, & aridam, & omnia quæ in eis sunt. Quamobrem non possumus dicere, propterea senarium numerum esse perfectum, quia sex diebus perfecit deus omnia opera sua: sed propterea deū sex diebus perfecisse opera sua, quia senarius numerus perfectus est. Itaque etiam si ista nō essent, perfectus ille esset: Nisi autem ille perfectus esset, ista secundum eū perfecta nō fierent. Iam vero quod scriptum est, requieuit deum in die septimo ad omnibus operibus suis quæ fecit, & in eodem die benedixit & sanctificasse, quia in ipso requieuit lab omnibus operibus suis,

Quis dicit septimi. Cap. VIII. Genes. 2.

vt quomodo possumus, quantum ab ipso fuerimus adiuti intellectu conemur attingere, prius de hoc carnales hominum suspensiones a nostris mentibus abigamus. Nunquid enim dici aut credi fas est deum laborasse in operando, cū ea quæ supra scripta sunt condidit, quando dicebat. Fiant, & fiebant: Itā quippe nec homo laborat, si aliquid faciendum mox vt dixerit fiat. Quāuis enim humana verba sonis adminiculata ita proferantur vt sermo diuturnus fatiget, tamen cum tam pauca sunt quā pauca legimus in eo quod scriptum est, cum dixit deus, fiat lux, fiat firmamentum, & cætera vsque in finem operum quæ sexto die consummauit, nimis absurdū deherementi est, istum vel hominis nedum dei laborem putare. An forte quis dixerit, dicendo quidem vt fierent, quæ continuo facta sunt, deum non laborasse, sed forte cogitando quid fieri debuisset: quæ velut cura liberatus rerū perfectione requieuerit, & eo merito diē quo primo factus est ab hac animi intentione securus, benedicere & sanctificare voluerit? Quod sapere multum desipere est. Rerum enim condendarum tam facultas quā facilitas incomparabilis atque ineffabilis est apud deum.

E Quomodo deo agar aut quæ est. C. IX. Rom. 1.

Quid restat vt intelligamus, nisi forte creaturæ rationali in qua & hominem creauit, in seipso requie prebuisse post eius perfectionem per donum spiritus sancti, per quem diffunditur charitas in cordibus nostris, vt illic feramur appetitu desiderij, quod cū peruenerimus requiescamus, id est nihil amplius requiramus: Sicut enim recte dicitur deus facere quicquid ipso in nobis operante fecerimus: ita recte deus dicitur requiescere cum eius munere requiescimus. Hoc quidem recte intelligimus, quia & verū est, & non magna intentione indiget, vt videamur ita dicere requiescere deum, cū nos requiescere facit, sicut dicitur cognoscere, cum efficit vt cognoscamus. Neque enim deus temporaliter cognoscit quod ante non nouerat, & tamen dicit ad Abraham, Nunc cognoui quoniam times deū: vbi quid aliud accipimus, nisi nūc feci vt cognosceretur? His locutionum modis, cum ea quæ non accidunt deo, tanquā illi accidant loquimur, eū facere agnoscimus vt nobis accidant ea dicitur quæ laudabilia sunt, Et hoc quantum scripturarum vsus admittit, Neque enim nos temere aliquid tale de deo dicere debemus, quod in scriptura eius non legimus. Et hoc locutionis modo arbitror dictum illud ab Apostolo, Nolite contristare spiritum sanctum dei, in quo signati estis in die redemptionis. Neque enim ipsa spiritus sancti, quæ est quicquid ipse est, substantia contristari potest, cum habeat æternam atque incommutabilem beatitudinem, magisque sit ipsa æterna & incommutabilis beatitudo: Sed quia ita in sanctis habitat, vt eos impleat charitate qua necesse est vt homines ex tempore gaudeant profectu fidelium & bonis operibus, & ideo necesse est etiā contristentur lapsu vel peccatis eorū, de quorum fide ac pietate gaudebant, quæ tristitia laudabilis est, quia venit ex dilectione quæ spiritus sanctus infundit: propterea ipse spiritus dicitur contristari ab eis qui sic agunt vt eorum factis contristentur sancti, non ob aliud nisi quia spiritus sanctum habent, quo dono tam boni sunt vt eos mali mœstificent, hi maxime quos bonos fuisse siue nouerunt siue crediderunt, Quæ profecto tristitia non solum non culpanda, verumetiam præcipue laudanda atque prædicanda est. Hoc genere locutionis rursus idem Apostolus mirabiliter vsus est vbi ait, Nunc autem cognoscetes deum, immo cogniti ab eo. Neque enim tunc eos cognouerat deus, præcognitos videlicet ante constitutionem mundi: sed quia tunc ipsi eum illius

Genes. 22.

Ephes. 4.

Galat. 4.

1. Petri. 1.

Genes. 2.

* falgradata. Numerus, Mensura, Pondus. Cap. III. Sapient. 11.

G munere non suo merito vel facultate cognouerant, maluit tropice loqui vt tuc ab illo cognitos diceret cum eis cognoscendum se prestiterit, & verbu corrigere, quasi hoc minus recte dixerit quod proprie dixerat, quam finire vt hoc sibi arrogarent se potuisse quod eis posse ille donauerat.

Quies ab operibus. Cap. X.

Hic ergo intellectus in eo quod positum est, requiesisse deum ab omnibus operibus suis quae fecit bona valde, quia ipse nos facit requiescere cum bona opera fecerimus, quibusdam forte suffecerit. Sed nos huius sententiae scripturarum consideratione suscepta, vrgemur quaerere quo nam modo & ipse requiescere potuerit, quantum requie sua nobis insinuata sperare admonuerit in se requiem nostram futuram. Sicut enim ipse fecit caelum & terra & ea quae in eis sunt: & omnia sexto die consummauit, nec in eis dici potest aliquid nos creasse illo donante vt crearemur, & ideo dictum esse, consummauit deus in die sexto opera sua quae fecit, quia vt à nobis consummarentur ipse praestitit: Ita & quod dictum est, requieuit deus in die septimo ab omnibus operibus suis quae fecit, non vtique nostram requiem quam concedente ipso adepturi sumus, sed ipsius primitus intelligere debemus quia in septimo die requieuit consummatis operibus, vt prius omnia quae scripta sunt facta monstrarentur, & deinde si opus est, etiam aliquid significasse doceantur. Recte quippe dicitur, sicut deus post opera sua bona requieuit, ita & nos post opera nostra bona requieturos. Sed ob hoc etiam recte flagitur, vt quoadmodum disputatum est de operibus dei, quae ipsius esse satis apparet, ita de requie dei satis disseratur, quae propria ipsius demonstratur. Quapropter iustissima ratione compellimur indagare si valeamus atque eloqui, quomodo vtique sit verum, & quod hic scriptum est, in septimo die requieuisse deum ab omnibus operibus suis quae fecit, & quod in Euangelio dicit ipse, per quem facta sunt omnia, Pater meus vsque nunc operatur & ego operor. Eis enim hoc respondit, qui propter requiem dei scripturae huius autoritate antiquis commendatum sabbatum ab eo non obseruari querebantur. Et dici quidem probabiliter potest, obseruandum sabbatum Iudaeis fuisse praecipuum in vmbra futuri: quae spiritalem requiem figuraret, quae deus exemplo huius quietis suae fidelibus bona opera facientibus arcana significatione pollicebatur. Cuius quietis & ipse dominus Christus, qui non nisi quando voluit passus est, etiam sepultura sua mysterium confirmauit. Ipse quippe die sabbati requieuit in sepulchro, eumque totum diem habuit sanctae cuiusdam vacationis, postea quam sexto die, id est, parasceue, quem dicunt sextum sabbati, consummauit omnia opera sua, cum de illo quae scripta sunt, in ipso crucis patibulo completerentur. Nam & hoc verbo vsus est quando ait, Consummatum est, & inclinato capite tradidit spiritum. Quid ergo mirum si deus istum diem quo erat Christus in sepulchro quieturus, volens etiam hoc modo praeannunciare, ab operibus suis in vno die requieuit, deinceps operaturus ordinem seculorum, vt & illud vere diceretur, Pater meus vsque nunc operatur. Potest etiam intelligi deum requieuisse à condendis generibus creaturae, quia vltra iam non condidit aliqua genera noua: deinceps autem vsque hunc & vltra operatur eorundem generum administrationem, quae tunc instituta sunt, non vt ipso saltem die septimo potentia eius à caeli & terrae, omniumque rerum quas condiderat gubernatione cessaret, alioquin continuo dilaberentur. Creatoris namque potentia & omnipotentis atque omnitenentis virtus, causa subsistendi est omni creaturae:

Dei requiescere & operari. Ca. XII. Gen. 1. Ioan. 1. & 5.

Hic ergo intellectus in eo quod positum est, requiesisse deum ab omnibus operibus suis quae fecit bona valde, quia ipse nos facit requiescere cum bona opera fecerimus, quibusdam forte suffecerit. Sed nos huius sententiae scripturarum consideratione suscepta, vrgemur quaerere quo nam modo & ipse requiescere potuerit, quantum requie sua nobis insinuata sperare admonuerit in se requiem nostram futuram. Sicut enim ipse fecit caelum & terra & ea quae in eis sunt: & omnia sexto die consummauit, nec in eis dici potest aliquid nos creasse illo donante vt crearemur, & ideo dictum esse, consummauit deus in die sexto opera sua quae fecit, quia vt à nobis consummarentur ipse praestitit: Ita & quod dictum est, requieuit deus in die septimo ab omnibus operibus suis quae fecit, non vtique nostram requiem quam concedente ipso adepturi sumus, sed ipsius primitus intelligere debemus quia in septimo die requieuit consummatis operibus, vt prius omnia quae scripta sunt facta monstrarentur, & deinde si opus est, etiam aliquid significasse doceantur. Recte quippe dicitur, sicut deus post opera sua bona requieuit, ita & nos post opera nostra bona requieturos. Sed ob hoc etiam recte flagitur, vt quoadmodum disputatum est de operibus dei, quae ipsius esse satis apparet, ita de requie dei satis disseratur, quae propria ipsius demonstratur. Quapropter iustissima ratione compellimur indagare si valeamus atque eloqui, quomodo vtique sit verum, & quod hic scriptum est, in septimo die requieuisse deum ab omnibus operibus suis quae fecit, & quod in Euangelio dicit ipse, per quem facta sunt omnia, Pater meus vsque nunc operatur & ego operor. Eis enim hoc respondit, qui propter requiem dei scripturae huius autoritate antiquis commendatum sabbatum ab eo non obseruari querebantur. Et dici quidem probabiliter potest, obseruandum sabbatum Iudaeis fuisse praecipuum in vmbra futuri: quae spiritalem requiem figuraret, quae deus exemplo huius quietis suae fidelibus bona opera facientibus arcana significatione pollicebatur. Cuius quietis & ipse dominus Christus, qui non nisi quando voluit passus est, etiam sepultura sua mysterium confirmauit. Ipse quippe die sabbati requieuit in sepulchro, eumque totum diem habuit sanctae cuiusdam vacationis, postea quam sexto die, id est, parasceue, quem dicunt sextum sabbati, consummauit omnia opera sua, cum de illo quae scripta sunt, in ipso crucis patibulo completerentur. Nam & hoc verbo vsus est quando ait, Consummatum est, & inclinato capite tradidit spiritum. Quid ergo mirum si deus istum diem quo erat Christus in sepulchro quieturus, volens etiam hoc modo praeannunciare, ab operibus suis in vno die requieuit, deinceps operaturus ordinem seculorum, vt & illud vere diceretur, Pater meus vsque nunc operatur. Potest etiam intelligi deum requieuisse à condendis generibus creaturae, quia vltra iam non condidit aliqua genera noua: deinceps autem vsque hunc & vltra operatur eorundem generum administrationem, quae tunc instituta sunt, non vt ipso saltem die septimo potentia eius à caeli & terrae, omniumque rerum quas condiderat gubernatione cessaret, alioquin continuo dilaberentur. Creatoris namque potentia & omnipotentis atque omnitenentis virtus, causa subsistendi est omni creaturae:

Deus continet & tunc opera. C. XII. s. sen. dist. 15. Jam de septimo.

Quae virtus ab eis quae creata sunt regendis, si aliquando cessaret, simul & illorum cessaret species, omnisque natura concideret. Neque enim sicut structuram aedium cum fabricauerit quis abscedit, atque illo cessante atque abscedente stat opus eius, ita mundus vel ictu oculi stare poterit, si ei deus regimen sui subtraxerit. Proinde & quod dominus ait, Pater meus vsque nunc operatur: continuationem quandam operis eius qua vniuersam creaturam continet atque administrat ostendit. Aliter enim posset intelligi si diceret, & nunc operatur, vbi non esset necessesse vt operis continuationem acciperemus: aliter autem cogit intelligi cum ait, vsque nunc, ex illo scilicet quocuncta cum conderet operatus est. Et quod scriptum est de sapientia eius, Pertingit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter, de qua item scriptum est, quod motus eius agilior celeriorque sit omnibus motibus: satis apparet recte intuentibus, hunc ipsum incomparabilem & ineffabilem, & si possit intelligi, stabilem motum suum, rebus eam praebere suauiter disponendis, quo vtique subtracto si ab hac operatione cessauerit, eas continuo perituras. Et illud quod ait Apostolus cum deum Atheniensibus praedicaret, In illo viuimus, mouemur & sumus, liquide cogitatum quantum humana mens valet, adiuuat hanc sententiam qua credimus & dicimus deum in iis quae creauit indefinenter operari. Neque enim tanquam substantia eius sic in illo sumus, quemadmodum dictum est, quod habeat vitam in semetipso, sed vtique cum aliud sumus quam ipse, non ob aliud in illo sumus nisi quia id operatur. Et hoc est opus eius quod continet omnia, & quo eius sapientia pertendit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter, Per quam dispositionem in illo viuimus, mouemur & sumus. Vnde colligitur quod si hoc opus suum rebus subtraxerit, nec viuemus nec mouebimur nec erimus. Claret igitur ne vno quidem die cessasse deum ab opere regendi quae creauit, ne motus suos naturales quibus aguntur atque vegetantur, vt omnino naturae sint, & in eo quod sunt, pro sub genere maneant, ilico amitterent, & esse aliquid omnino desinerent, si eis subtraheretur motus ille sapientiae dei quo disponit omnia suauiter. Quapropter sic accipimus deum requieuisse ab omnibus operibus suis quae fecit, vt iam nouam naturam vltierius nullam conderet, non vtique vt quod condiderat, continere & gubernare cessaret. Vnde & illud verum est, quod in septimo die requieuit deus: & illud quod vsque nunc operatur. Et opera quidem eius videmus bona, quiete vero eius post bona opera nostra videbimus. Ob quam significandam mandauit Hebraeo populo vnum diem obseruandum: quod tam carnaliter agebant, vt eo die salutem nostram dominum videntes operari criminarentur, ac sic eis de opere patris rectissime responderet, cum quo & ipse operabatur aequaliter, non solum creaturae vniuersae administrationem, sed etiam ipsam nostram salutem. Iam vero tempore gratiae reuelatae, obseruatio illa sabbati quae vnius diei vacatione figurabatur, ablata est ab obseruatione fidelium. In ea quippe gratia perpetuum sabbatum iam obseruat, qui spe futurae quietis operatur quicquid boni operatur, nec in ipsis bonis operibus suis quasi habens bonum quod non acceperit, gloriatur: Ita enim tanquam diem sabbati, hoc est dominicae cessationis in sepultura suscipiens, atque intelligens baptismi sacramentum, quiescit à pristinis operibus suis, vt iam in nouitate vitae ambulans, deum in se operari cognoscat, qui simul & operatur & quiescit, & creaturae praebens congruam gubernationem, & apud se habens aeternam tranquillitatem.

Ioan. 5.

Sapient. 8. Sapient. 7.

Acto. 17.

M

1. sen. dist. 15. cap. iam. Gen. 1. Ioan. 5. Sabbatum. Cap. XIII. Exod. 16.

Sabbatum Christiand. 1. Corin. 4.

Roma. 6.

Denique

A Denique ipse nec cum creauit defessus, nec cum cessauit relictus est, sed nos voluit per scripturam suam ad quietis exhortari desiderium, intimando nobis eum diem se sanctificasse, in quo quieuit ab omnibus operibus suis, Nam nusquam omnium sex dierum quibus creata sunt omnia, legitur aliquid sanctificasse, nec ante ipsos sex dies vbi scriptum est, In principio fecit deus caelum & terram, additum est, & sanctificauit: sed diem istum in quo quieuit ab omnibus operibus suis quae fecit, sanctificare voluit, tanquam & apud ipsum qui nihil in opere suo laborat, pl^o quies quam operatio valeat. Hoc quidem in hominibus Euangelium nobis intimat, vbi saluator noster meliorem partem dicit Mariae, quod sedes ad pedes eius quiescebat in verbo eius, quam Martha, quam propter obsequium quo ei ministrabat circa mulam occupata, & licet bonum opus operantis. Verum hoc in deo quomodo sit vel intelligatur, difficile dictum est: etiam si cogitatu aliquantulum attingi potest, cur deus sanctificauerit diem quietis suae, qui nullum sanctificauerit operis sui, nec ipsum sextum quo & hominem fecit & cuncta perfecit. Ac primum ipsum requiescere dei quale sit, cuius humanae mentis acies assequi potest? Quod tamen nisi esset, hoc omnino ipsa scriptura non poneret. Dicam sane quod sentio, haec duo indubitata praeloquens, nec deum, velut post laborem desideratumve negocii sui finem, temporali quadam requie delectatum: nec has literas autoritate tanta merito praereminentes frustra falsoque dixisse, quod deus ab omnibus operibus suis quae fecit, in septimo die requieuerit, eaque causa eundem diem sanctificauerit. Nimirum ergo quia vitium est & infirmitas animae, ita suis operibus delectari, vt potius in ipsis, quam in se requiescat ab eis: cum proculdubio melius aliquid in illa sit quo ea facta sunt, quam quae facta sunt: insinuat nobis per hanc scripturam qua dicitur requieuisse ab omnibus operibus suis quae fecit, nullo opere suo sic delectatus, quasi faciendi eius egerit, vel minor futurus nisi fecisset, vel beator cum fecisset. Quia enim ex illo ita est quicquid ex illo est, vt ei debeat quod est, ipse autem nulli quod ex ipso est debeat quod beatus est, se rebus quas fecit diligendo praeposuit: non sanctificans diem quo ea faciendae inchoauit, nec illum quo ea perfecit, ne illis vel faciendis vel factis aucti eius gaudium videretur: sed eum quo ab ipsis in seipso requieuit. Et ipse quidem nunquam ista requie caruit, sed nobis eam per diem septimum ostendit: hinc etiam significans non percipi requiem suam nisi à perfectis, cum ad eam imitantem non deputauit diem, nisi qui perfectionem rerum omnium sequebatur. Nam qui semper est quietus, tunc nobis requieuit, cum se requieuisse monstrauit. Illud quoque attendendum est, quod dei requiem qua de seipso beatus est, nobis insinuari oportebat: vt intelligamus quomodo dicatur requiescere in nobis, quod non dicitur, nisi cum in se requiem praestat & nobis. Requies igitur dei recte intelligitur ea est, qua nullius indiget bono: & ideo certa & nobis in illo est, quia & nos beatificamur bono quod ipse est, non ipse bono quod nos sumus. Nam & nos aliquod bonum ab illo sumus qui fecit omnia bona valde, in quibus fecit & nos. Porro ad rem bona praeter ipsum nulla est quam ipse non fecit, ac per hoc nullo praeter se alio bono eget, qui bono quod fecit non eget: haec est eius requies ab omnibus operibus suis quae fecit. Quibus autem bonis laudabiliter non egeret, si nulla fecisset? Nam etiam sic dici potest, nullis egens bonis, non à factis in seipso requiescedo, verum omnino nulla faciendae. Sed bona facere si non posset, nulla

Dies quietis sanctificat. Ca. XIII.

Gen. 1.

Luc. 10.

De quo requieuerit. Cap. XV.

Quies dei in nobis. Cap. XVI.

Gen. 1.

esset potentia, si autem posset nec faceret, magna esset inuidia. Quia ergo est omnipotens & bonus, omnia valde bona fecit: quia vero seipso bono perfecte beatus est, à bonis quae fecit, in seipso requieuit, ea scilicet requie à qua nunquam recessit. Sed si diceretur requieuisse à faciendis, nihil aliud quam non fecisse intelligeretur. Nisi autem diceretur requieuisse à factis, non eis egeret quae fecit, minus commendaretur. Quo itaque die hoc commendari oportuisse, nisi septimo, intelligit quisquis senarii numeri perfectionem, de qua supra locuti sumus, perfectioni creaturae congruenter adhibitam recoluit. Si enim senario numero perfectienda fuerat creatura sicuti perfecta est, ea qua requies dei erat nobis commendanda, qua demonstraretur nec perfectis beatificari creaturis, proculdubio dies erat in hac commendatione sanctificandus qui sequitur sextum, quo erigeremur ad hanc requiem concupiscendam, vt & nos in illo requiescamus.

Hominum quies 1 deo. Cap. XVII.

Neque enim similitudo pia est, si velimus ita similes esse deo, vt & nos ab operibus nostris requiescamus in nobis, sicut ipse requieuit in se ab operibus suis. In quodam quippe incommutabili bono requiescere debemus, quod ille nobis est qui nos fecit. Haec erit igitur summa minimeque supbia, & vere pia requies nostra: vt sicut ipse requieuit ab omnibus operibus suis, quia non ei opera sua, sed ipse sibi bonum est quo beatus est: ita & nos ab omnibus operibus, non tantum nostris, verum etiam ipsius non nisi in illo requieturos nos esse speremus, idque desideremus post bona opera nostra: quae in nobis agnoscimus illius potius esse quam nostra: vt etiam sic post bona opera sua ipse requiescat in nobis, cum post bona opera quae ab illo iustificati fecerimus, in se nobis requiem praestat. Magni est enim nobis ab illo extitisse, sed maius erit in illo requieuisse. Sicut ipse non ideo beatus est quia haec fecit, sed quia etiam factis non egens, in se potius quam in ipsis requieuit: vnde non operis sed quietis diem sanctificauit, quia non haec faciendae, sed eis quae fecit non egendo, se beatum intimauit. Quid ergo tam humile ac facile effatu, & quid tam sublime atque arduum cogitatu, quam deus requiescat ab omnibus operibus suis quae fecit? Et vbi requiescat nisi in seipso, quia beatus non nisi seipso? Quando, nisi semper? In diebus autem quibus rerum quas condidit consummatio narratur, & ab eis quietis dei ordo distinguitur, quando nisi in septimo die, qui earum sequitur perfectionem? A perfectis autem requiescit, qui nec perfectis eget quod beator esse possit.

Septimae diei vesperam quae non habent. Ca. XVIII.

Et quod apud illum quidem quieti eius, nec mane nec vespera est, quia nec aperitur initio, nec clauditur fine: perfectis autem operibus eius mane habet, & vesperam non habet: perfecta quippe creatura habet quoddam initium suae conuersionis ad quietem creatoris sui, sed illa non habet finem quasi terminum perfectionis suae, sicut ea quae facta sunt: ac per hoc requies dei non ipsi deo, sed rerum ab eo conditarum perfectione inchoatur, vt in illo incipiat requiescere quod ab illo perficitur, & in eo habere mane in suo enim genere tanquam vespera terminatum est. Sed in deo vesperam habere iam non potest, quia non erit aliquid illa perfectione perfectius. In illis ergo diebus quibus omnia creabantur, vesperam terminum conditae creaturae: mane autem initium condendae alterius accipiebamus, ac per hoc quinti diei vespera terminus est conditae quinto die creaturae: mane autem quod post ipsam vesperam factum est, initium est condendae sexto die creaturae, qua condita tanquam eius terminus facta est vespera. Et quia nihil aliud condendum restiterat, ita post illam vesperam mane factum est, vt

Acto. 17.

G est, vt non esset initium condēdæ alterius creaturæ, sed initium quietis vniuersæ creaturæ in requie creatoris. Neque enim cælum & terra & omnia quæ in eis sunt, vniuersa scilicet spiritalis corporalisq; creatura in se ipsa manet, sed vtiq; in illo de quo dictum est, In illo enim viuimus, mouemur & sumus: quia etsi vnaqueq; pars potest esse in toto cuius pars est, ipsum tamen totum non est nisi in illo a quo conditum est. Et ideo non absurde intelligitur sexto die completo post eius vespē factū esse mane, non quo significaretur initium condēdæ alterius creaturæ sicut in cæteris, sed quo significaretur initium manendi & quiescendi totius quod conditū est, in illius quiete qui cōdidit. Quæ quietis dei nec initium habet nec terminū: creaturæ autē habet initium, sed nō habet terminū, & ideo septim⁹ dies eidē creaturæ cōpit a mane, sed nullovespere terminatur: nā si in cæteris diebus vespēra & mane taliū temporū vices significat, qualia nūc per hęc quotidiana spatia peraguntur: non video quid prohibuerit & septimum diem vespēra, noctemq; eiusdem mane cōcludere, vt similiter diceretur, & facta est vespēra, & factum est mane dies septimus: quandoquidem & ipse vnus est dierum, qui omnes septem sunt,

H quorum repetitione menses & anni & secula peraguntur: vt mane quod ponetur post vespēram septimi, hoc esset initium octauæ diei, de quo iam deinceps silendum fuit, quia idem primus est ad quem reditur, a quo rursus hebdomadis series ordiatur. Vnde probabilius est istos quidem septem dies illorum nominibus & numero alios atq; alios sibi met succedentes currendo temporalia peragere spatia: illos autem primos sex dies inexperta nobis atq; inuisitata specie, in ipsis rerum cōditionibus explicatos: in quib⁹ & vespēra & mane, sicut ipsa lux & tenebræ, id est, dies & nox, nō eam vicissitudinē præbuerunt quam præbent isti per solis circuitus: quod certe de illis tribus fateri cogimur, qui ante condita luminaria commemorati atq; numerati sunt. Ac per hoc qualiscunq; in eis vespēra & mane fuerit, nullo tamen modo opinandum est, eo mane quod post sexti diei vespēram factum est, initium accepisse requiem dei, ne tēporale aliquod bonum illi aternitati & incommutabilitati accidisse vanitate temeraria suspicemur: sed illam quidem requiem dei qua in seipso requiescit, eōq; bono beatus est quod ipse sibi est, nec initium eidem ipsi habere nec terminum: cōsummatæ autem creaturæ habere initium, eādē requiem dei. Quoniam rei cuiusque perfectio, nō tam in vniuerso cuius pars est, quam in eo a quo est, in quo & ipsum vniuersum est, pro sui generis modulo stabilitur vt quiescat, id est, vt sui momenti ordinem teneat. Ac per hoc ipsa vniuersitas creaturæ quæ sex diebus consummata est, aliud habet in sua natura, aliud in ordine quo in deo est, non sicut deus, sed tamē ita vt ei quietis propriæ stabilitatis non sit, nisi in illius quiete que nihil præter se appetit, quo adeptō requiescat. Et ideo dum ipse manet in se, quicquid ex illo est retorquet ad se: vt omnis creatura i se habeat naturæ suę terminum, quo non sit quod ipse est: in illo autem quietis locum, quo feruet quod ipsa est. Scio quōd non proprie dixerim locum, nam proprie dicitur in spatiis quæ corporibus occupantur: sed quia & ipsa corpora nō manent in loco, nisi quo sui ponderis tanquam appetitu perueniunt, vt eo cōperto requiescant, ideo non incongruenter a corporalibus ad spiritalia verbum trāsferitur, vt dicitur locus, cum res ipsa plurimum distet. Initium ergo creaturæ in quiete creatoris illo mane significatum arbitror quod factū est post vespēram sexti diei: nō enim

posset in illo nisi perfecta requiescere: proinde in cōsummatas omnibus factaq; vespēra factū est de mane, quo inciperet consummata creatura in illo a quo facta est requiescere: quo initio deum etiam in seipso requiescentem, vbi & ipsa requiesceret inuenit, tanto stabilius atq; firmitus, quanto ipsa illius nō ille huius eguit ad quietem suam. Sed quoniam quicquid erit vniuersa creatura quibuslibet mutationibus sui non vtiq; nihil erit, ideo creatura vniuersa in creatore suo semper manebit, ac per hoc post illud mane nulla deinceps vespēra fuit: hoc diximus vt intelligatur, cur septim⁹ dies in quo requieuit deus ab omnibus operibus suis mane habuerit post vespēram sexti, vespēram vero nō habuerit.

Est aliud quod de hac re magis proprie atq; melius possit quantum existimo intelligi, sed aliquāto difficilius explicari, vt non creaturæ, sed etiam sibi requies septimi diei mane habuerit sine vespēra, id est, initium sine termino. Si enim ita diceretur, requieuit de⁹ in die septimo, nec adderetur, ab omnibus operibus suis quæ fecit, frustra huius quietis initium quereremus. Nō enim incipit deus requiescere, cuius requies sine initio, sine termino sempiterna est. Sed quoniam ab omnibus operibus suis quæ fecit eis non egēdo, requieuit, intelligitur requies quidē dei nec cōpta nec terminata: requies autē eius ab omnibus operibus suis quæ fecit, ex eo cōpta est ex quo illa perfecit. Neq; enim ab operibus suis non egēdo requieuit, priusquam essent quibus nec perfectis egisset: & quia eis omnino nūquam eguit, nec ista beatitudo qua non eis egēat tanquam proficiendo perficitur, ideo septimo diei nulla vespēra accessit. Sed planē quæri potest dignaq; consideratione mouet, quomodo intelligatur in seipso deus requieuisse ab omnibus operibus suis quæ fecit: cum scriptū sit, Et requieuit deus in die septimo. Non enim dictum est, in seipso: sed in die septimo. Quid est ergo dies septimus, vtrum creatura est aliqua, an temporis tantummodo spatium? Sed etiā tēporis spatium creaturæ temporali concreatum est, ac per hoc & ipsum sine dubio creatura est. Neq; enim vlla tēpora vel sunt vel esse potuerunt, vel poterunt quorum deus non sit creator, ac per hoc & ipsum septimum diem si tēpus est quis creauit nisi omnium tēporum creator? Sed illi sex dies cum quibus vel in quibus creaturis creati sunt, superior scripturę sanctę sermo indicat. Quocirca in his diebus septem, quorū species nota nobis est, qui re quidē ipsa prætereunt, sed aliis succedentibus nomina sua quodammodo tradunt, vt illi sex dies nominentur, nouimus eorum primi quando creati sunt: septimū autem diem qui nomine sabbati nūcupatur, quādo deus creauerit non videmus. In ipso quippe die non fecit aliquid, immo ab eis quæ sex diebus fecerat, in eodem septimo requieuit. Quomodo ergo requieuit in die quam non creauit? Aut quomodo eū post sex dies continuo creauit, cū sexto die consummauerit omnia quæ creauit, nec aliquid septimo die creauerit, sed in eo potius ab omnibus quæ creauerat requieuerit? An vnū tantum diem creauit deus, vt eius repetitione multi qui dicuntur dies præterirent atq; transcurrerēt nec opus erat vt septimum diem crearet quo requieuit, quia illius quem creauerat septima repetitio hunc vtiq; faciebat. Lucem quippe de qua scriptū est, Et dixit deus, fiat lux, & facta est lux, disereuit a tenebris, eamq; vocauit diem, & tenebras vocauit noctem. Tunc itaq; deus diem fecit, cuius repetitionem scriptura appellat secundum diem, deinde tertium, & vsque ad sextum, quo consummauerit deus opera sua: atque inde illi⁹ diei primus creati,

Alia ratio de vespēra septimi diei. Cap. XIX.

Dies septim⁹. Cap. XX.

Gene. 2.

M

Gene. 1.

De luce que fuit ante luminaria. Cap. XXI.

A tus creati, repetitio septimi diei nomen accepit, in quo requieuit deus: ac per hoc nulla creatura est septimus dies, nisi eadē ipsa septies rediens, quæ cōdita est quādo vocauit deus lucem diem, & tenebras vocauit noctem.

Rursus ergo ad eam quæstionem relabimur de qua in primo libro exiisse videbatur, vt itē queramus quomodo circūire potuerit lux ad exhibendam diurnā nocturnaq; vicissitudinem, non solum antequā cæli luminaria, sed antequam ipsum cælum quod firmamentum appellatum est factum esset, antequam deniq; vlla species terrę vel maris, quæ circuitum lucis admitteret, sequēte nocte vnde illa transisset. Cuius quæstionis difficultate compulsi, ausi sumus disceptationem nostram quasi ad hanc terminare sententiā: vt diceremus illam lucem quæ primitus facta est, conformationē esse creaturæ spiritalis: noctem vero adhuc formandam in reliquis operibus rerum materiem, quæ fuerat instituta cū in principio fecit deus cælum & terram, antequam verbo faceret diem in quo requieuit. Sed nūc diei septimi consideratione commoniti, facilius est vt nos ignorare fateamur, quod remotum est a sensibus nostris: quo nā modo lux illa quæ dies appellata est, vel circuitu suo vel contractione & emissionē si corporalis est, vices diurnas nocturnasq; peregerit: vel si spiritalis est, condēdit creaturis omnibus præsentata sit, suaq; ipsa præsentia diē, noctem vero absentia, vespēram initio absentia, mane initio præsentia fecerit: quā vt re aperta contra diuinā scripturæ verba conemur, dicendo alium esse diem septimum quā illius diei quæ fecit deus septimam repetitionem: alioquin aut non creauit deus septimū diem, aut aliquid creauit post illos sex dies, id est, ipsum diem septimum, falsumq; erit quod scriptum est, in sexto die cōsummasse omnia opera sua, & in septimo die requieuisse ab omnibus operibus suis. Quod vtiq; quoniam falsum esse nō potest, restat vt præsentia lucis illius quam diem fecit, per omnia opera eius repetita sit, quoties dies nominat⁹ est, & in ipso septimo in quo requieuit ab operibus suis. Sed quoniam lux corporalis antequam fieret cælum quod firmamentum vocatur, in quo etiā luminaria facta sunt, quo circuitu vel quo processu & recessu vices diei & noctis exhibere potuerit nō inuenimus, istam quæstionem relinquere non debemus sine aliqua nostræ prolotione sententię: vt si lux ista quæ primitus creata est, nō corporalis sed spiritalis est, sicut post tenebras facta est, vbi intelligitur a sua quadā in-formitate ad creatorem conuersa atque formata: ita & post vespēram fiat mane, cum post cognitionē suę propriæ naturæ, qua non est quod deus, refert se ad laudandam lucem quod ipse deus est, cuius contemplatione formatur. Et quia cætera creaturæ quæ infra ipsam sunt, sine cognitione eius nō fiunt, propterea nimirum idem dies vbiq; repetitur: vt eius repetitione fiat tot dies, quotiens distinguuntur rerum genera creaturarum, perfectione senarij numeri terminada: vt vespēra primi diei sit etiam sui cognitione, non se esse quod de⁹ est: mane autem post vespēram hanc quo concluditur dies vnus, & inchoatur secundus, cōuersio sit eius, qua id quod creata est, ad laudem referat creatoris, & percipiat de verbo dei cognitionē creaturæ: quæ post ipsam sit, hoc est firmamenti: quod in eius cognitione sit prius cum dicitur, & sic est factum: deinde in natura ipsius firmamenti, quod conditur cum additur postea, iam dicto, Et sic est factum, Et fecit deus firmamentum. Deinde fit vespēra illius lucis, cum ipsum firmamentum, non in verbo dei sicut ante, sed in ipsa eius natura cognoscit. Quæ

Lux spiritalis. C. XXI.

cognitio quoniam minor est, recte vespēre nomine significatur, post quam fit mane quō concluditur secundus dies & incipit tertius: in quo itidem mane conuersio est lucis huius, id est, diei huius ad laudandum deum quōd operatus sit firmamentum, & percipiendam de verbo eius cognitionem creaturæ quæ condenda est post firmamentum, Ac per hoc cum dicit deus, Cōgregetur aqua quæ est sub cælo in collectionem vnā & appareat arida, cognoscit hoc illa lux in verbo dei quo id dicitur: & ideo sequitur, & sic est factū, hoc est in eius cognitione ex verbo dei: deinde cum additur, & congregata est aqua & cætera, cum iam dictum esset, & sic factum est, in suo genere ipsa creatura fit: quæ item cū in suo genere facta cognoscitur, ab ea luce quæ iam in verbo dei faciendā cognouerat, fit tertio vespēra: & inde hōe modo cætera vsq; ad mane & post vespēram sexti diei.

Multum quippe interest inter cognitionem rei cuiusque in verbo dei, & cognitionē in natura eius, vt illud merito ad diem pertinet, hoc ad vespēram. In cōparatione enim lucis illius quæ in verbo dei conspiciatur, omnis cognitio qua creaturā quālibet in seipso nouimus, non immerito nox dici potest: quæ rursus tātum differt ab errore vel ignorantia eorum, qui nec creaturam ipsam sciunt, vt in eius cōparatione non incongrue dicatur dies. Sicut ipsa vita fidelium quæ in hac carne atq; in hoc seculo ducitur, in cōparatione vitæ infidelis atq; impiæ, nō irrationabiliter lux & dies appellatur, dicente Apostolo, Fuiſtis enim aliquādo tenebræ, nunc autem lux in domino: & illud, Abiciamus opera tenebrarū, & induamus nos arma lucis, sic vt in die honeste ambulemus. Qui tamē dies nisi rursus in cōparatione illius diei, quo aequales angelis facti videbimus deum sicuti est, ipse quoq; nox esset, non hęc prophetiæ lucerna indigeremus. Vnde Apostolus Petrus dicit, Habemus certiore propheticum sermonē cui bene facitis intendentes, sicut lucernæ lucenti in obscuro loco, donec dies luceſcat, & lucifer oriatur in cordibus vestris. Quapropter cum sancti angeli quibus post resurrectionem cōquabimur, si viam quæ nobis Christus factus est vsque in finē tenuerimus, semper videant faciē dei, verboq; eius vnigenito filio sicut patri aequalis est perfruatur, in quibus prima omnium creatū est sapientia: proculdubio vniuersam creaturam in qua ipsi sunt principaliter conditi, in ipso verbo dei prius nouerunt, in quo sunt omnium etiam quæ temporaliter facta sunt aeternæ rationes, tanquam in eo per quod facte sunt: ac deinde in ipsa creatura, quam sic nouerunt tāmquam infra despicientes, eamq; referentes ad illius laudem, in cuius incommutabili veritate rationes secundū quas facta est, principaliter vidēt. Ibi ergo tanquam per diem, vnde & concordissima vnitas eorum eiusdē veritatis participatione dies est primitus creatus: hic autem tanquam per vespēram, sed cōtinuo fit mane. Quod in omnibus sex diebus animaduerti potest, quia nō remanet angelica scientia in eo quod creatum est, quin hoc continuo referat ad eiusdem laudem atque claritatem, in quo id non factum esse, sed faciendum fuisse cognoscitur, in qua veritate stando dies est. Nam si vel ad seipsam naturam angelicam cōuerteretur, seq; amplius delectaretur quā illo cuius participatione beata est, intumescēs superbia caderet sicut diabolus: de quo suo loco loquendum est, cum de serpente hominis seductore sermo debitus flagitabitur. Quia ergo angeli creaturam in ea ipsa creatura sic sciunt, vt ei sciētie electiōne ac dilectione præponant, quōd eam sciunt in veritate

Congregationem.

Cognitio reum i verba dei. Caput XXIII.

Ephes. 4.

Rom. 13.

Matth. 22. 1. Ioan. 3.

2. Petri. 1.

Scientia angelorum. C. XXIII.

Et facta sunt omnia.

Cur sex diebus nō addatur nox. Cap. XXV. Gene. 1.

Gtate per quam facta sunt omnia, participes eius effecti: ideo per omnes sex dies non nominatur nox, sed post vesperam & mane dies vnus. Item post vesperam & mane dies secundus, deinde post vesperam & mane dies tertius: ac sic vsq; in mane sexti diei, vnde incipit septimus quietis dei, quauis cum suis noctibus, dies tamen non noctes narrantur. Tunc enim nox ad diem pertinet, non dies ad noctem, cum sublimes & sancti angeli id quod creaturam in ipsa creatura nouerunt, referunt ad illius honorem & amorem, in quo aternas rationes quibus creata est contemplantur: eaque concordissima cōtemplatione sunt vnus dies quem fecit dominus, cui coniungitur Ecclesia de hac peregrinatione liberata, vt & nos exultemus & iocundemur in eo. Huius ergo diei, cuius & vespera & mane secundū supradictam rationem accipi potest, sexta repetitione consummata est vniuersa creatura, factumq; est mane quo finiretur sextus dies, & vnde inciperet septimus vesperam nō habiturus, quia dei requies non est creatura: quæ cum per dies ceteros conderetur, aliter in seipsa facta cognoscebatur, quam in illo in cuius veritate facienda videbatur, cuius cognitionis quasi decolor species vesperam faciebat. Non itaque iam forma ipsius operis dies, & terminus vespera, & alterius operis initium mane, in hac rerum conditarū narratione debet intelligi: ne cogamur cōtra scripturam dicere, præter sex dies conditam diei septimi creaturam, aut ipsum diem septimum nullam esse creaturam: sed dies ille quem fecit deus per opera eius ipse repetitur, non circuitu corporali, sed cognitione spiritali, cum beata illa societas angelorū & primitus contemplatur in verbo dei quod dixit deus, fiat. Atque ideo prius in eius cognitione fit cum dicitur, & sic est factū: & postea rem ipsam factam, in ea ipsa cognoscit, quod significatur facta vespera: & eam deinde cognitionem rei factæ ad illius veritatis laudē refert, vbi rationem viderat faciendam, quod significatur facta mane. Ac sic per omnes illos dies vnus est dies, non istorū dierum consuetudine intelligendus, quos videmus solis circuitu determinari atq; numerari: sed alio quodā modo, à quo & illi tres dies, qui ante cōditionem istorum luminarium commemorati sunt, alieni esse non possunt. Is enim modus non vsq; ad diem quartum, vt inde iam istos vsitatos cogitaremus, sed vsq; ad sextum septimumq; perductus est: vt longe aliter accipiendus sit dies & nox, inter quæ duo diuisit deus: & aliter iste dies & nox, inter quæ dixit vt diuidant luminaria quæ creauit, cum ait, & diuidant inter diem & noctem: tunc enim hunc diem condidit cum condidit solem, cuius præsentia eundem exhibet diem: ille autem dies primitus conditus iam triduum peregerat, cum hac luminaria illius diei quarta repetitione creata sunt. Quapropter quoniam illum diem vel illos dies qui eius repetitione numerati sunt, in hac nostra mortalitate terrena experiri ac sentire non possumus, & si quid ad eos intelligendos conari possumus, non debemus temerariam præcipitare sententiam, tanquam de his aliud sentiri congruentius probabiliusq; non possit: istos septem dies qui pro illis agunt hebdomadam, cuius cursu & recursu tempora rapiuntur, in qua dies vnus est, à solis ortu vsq; in ortum circumitus, sic illorum vicem quandā exhibere credamus, vt non eos illis similes, sed multum impares minime dubitemus. Nec quisquam arbitretur illud quod dixi de luce spiritali & de condito die spiritali & angelica creatura, & de cōtemplatione quā habet in verbo dei, & de cognitione qua in se-

ipsa creatura cognoscitur, eiusq; relatione ad laudē incommutabilis veritatis, vbi prius ratio videbatur rei faciendæ, quæ cognita est facta, non iam proprie sed quasi figurate atque allegorice conuenire ad intelligendum diem & vesperam & mane. Sed aliter quidem quam in hac consuetudine quotidianæ lucis huius & corporalis: non tamen tanquam hic proprie, ibi figurate. Vbi enim melior & certior lux, ibi verior etiam dies: cur ergo nō etiam verior vespera & verius mane? Nā si in istis diebus habet quandam declinationem suam lux in occasum, quam vespere nomine nūcupamus, & ad ortū iterum reditum, quod mane dicimus, cur & illic vesperā non dicamus, cum à cōtemplatione creatoris creatura despicitur, & mane cum à cognitione creaturæ in laudem creatoris asurgitur? Neque enim & Christus sic dicitur lux, quomodo dicitur lapis, sed illud proprie, hoc vtique figurate. Quisquis ergo non eam quam pro nostro modulo vel indagare vel putare potuimus, sed aliā requirit in illorum dierum enumeratione sententiam, quæ non in prophetia figurate, sed in hac creaturarum conditione proprie meliusq; possit intelligi, querat & diuinitus adiutus inueniat. Fieri enim potest vt etiam ego aliam his diuinæ scripturæ verbis congruentiorem fortassis inueniam. Neque enim ita hanc confirmo vt aliam quæ præponeda sit, inueniri non posse contendā: sicut cōfirmo requiē dei scripturam sanctam, non quasi post lassitudinē vel curæ molestiam nobis insinuare voluisse. Quamobrem potest aliquis fortasse mecum disputando certare, vt dicat sublimium cœlorum angelos non alternatim contueri, primo rationes creaturarum incommutabiliter in verbi dei incommutabili veritate, ac deinde ipsas creaturas, & tertio earum etiā in seipsis cognitionem ad laudē referre creatoris, sed eorum mētem mirabili facilitate hac omnia simul posse. Nunquid tamen dicet, aut si quisquam dixerit audientus est, illam cœlestem in angelorum milibus ciuitatē, aut non contemplari creatoris aternitatem, aut mutabilitatem ignorare creaturæ, aut ex eius quoque inferiore quadam cognitione non laudare creatorem? Simul hoc totum possunt, simul hoc totum faciunt: possunt tamen & faciunt. Simul ergo habet & diem & vesperam & mane. Neque enim verendum est, ne forte qui est idoneus iam illa sentire, ideo non putet hoc ibi posse fieri, quia in his diebus qui solis huius circuitu peraguntur fieri non potest. Et hoc quidem nō potest eisdē partibus terræ: vniuersum autem mūdum quis non videat, si attendere velit, & diem vbi sol est, & noctem vbi nō est, & vesperam vnde discedit, & mane quō accedit simul habere? Sed nos planē in terris hæc omnia simul habere non possumus: nec ideo tamē istam terrenam conditionem, lucisq; corporeæ temporalem localemque circuitum illi patriæ spiritali cōquare debemus, vbi semper est dies in cōtēplatione incommutabilis veritatis, semper vespera in cognitione in seipsa creaturæ, semper mane etiā ex hac cognitione in laude creatoris. Quia nō ibi abscessu lucis superioris, sed inferioris cognitionis distinctione fit vespera: nec mane tanquam nocti ignorantie sciētia matutina succedat, sed quod vespertinam etiam cognitionē in gloriam conditoris attollat. Denique & ille nocte nō nominata, vespere, inquit, & mane & meridiē enarrabo & annūciabo, & exaudies vocē meam. Hic fortasse per tēporum vices, sed tamen quantum puto, significans quid sine tēporum vicibus perageretur in patria, cui eius peregrinatio suspirabat. Sed nunquid si nunc iā simul ista omnia gerit atque habet

Psal. 117.
Numerus die-
rum quo acci-
piendus.
Ca. XXVI.

Repetitio
dierum.
Ca. XXVII.

Illud de luce
& die spiri-
tali, quo acci-
piendum.
Ca. XXVIII.

Mēs angeli-
ca. Caput
XXXII.
Ecclesi. 1.

Rom. 1.

Sapient. 9.

Cōtēplatio
angelorum.
Ca. XXIX.

Perfēcta an-
gelorū scien-
tia. C. XXX

M

Psal. 54.

Quo nata
angelorum
sciētia.
Ca. XXXI.

A habet angelica illa societas, & vnitas diei quem primitus condidit deus, tunc etiam cum hæc conderentur simul hæc habuit: Nōne per omnes sex dies, cum ea quæ per singulos deo condere placuit, conderentur, primo hæc accipiebat in verbo dei: vt in eius notitia primitus fierent cum dicebatur, & sic est factum: deinde cum facta essent in sua propria natura qua sunt, deoq; placuissent quia bona sunt, tunc itidē ea cognoscebat alia quadam inferiore cognitione, quæ nomine vespere significata est: ac deinde facta vespera fiebat mane, cū de suo deus opere laudaretur, & alterius creaturæ quæ deinceps faciēda erat, ex dei verbo notitia priusquam fieret acciperetur: Non ergo tunc simul omnia, & dies & vespera & mane, sed singillatim per ordinem quem scriptura commemorat. An etiam tunc simul omnia: quia non secundum temporum moras, sicut sunt dies isti cū oritur sol & occidit quotidie sol, & in locum suū redit vt rursus oriatur: sed secundum potentiam spiritalē mētis angelicæ, cūta quæ voluerit simul notitia facillima comprehendentem? Nec ideo tamen sine ordine quo & apparet connexio præcedentium consequentiumq; causarum. Neq; enim cognitio fieri potest, nisi cognoscēda præcedat, quæ item priora sunt in verbo, per quod facta sunt omnia, quā in iis qua facta sunt omnibus. Mens itaq; humana prius hæc quæ facta sunt per sensus corporis experitur, eorumq; notitiam pro infirmitatis humanæ modulo capit: & deinde querit eorum causas, si quo modo possit ad eas peruenire principaliter atque incommutabiliter manentes in verbo dei, ac sic inuisibilia ei per ea quæ facta sunt intellecta cōspicere. Quod quanta tarditate ac difficultate agat, & quāta temporis mora propter corpus corruptibile quod aggrauat animam, etiam quæ feruentissimo studio rapitur, vt instanter ac perseueranter hoc agat, quis ignorat? Mens vero angelica pura charitate inherēs verbo dei, postea quā illi ordine creata est, vt præcederet cætera, prius ea vidit in verbo dei faciēda quā facta sunt: ac sic prius in eius fiebat cognitione, cū deus dicebat vt fierent, quā in sua propria natura: quæ itidem facta in eis ipsis etiam cognouit, minore vtique notitia quæ vespera dicta est. Quam notitiam sanē præcedebat quæ fiebant, quia præcedit cognitionē quicquid cognosci potest, nisi enim prius sit quod cognoscatur, cognosci nō potest. Post hæc si eo modo sibi placeret, vt ampli⁹ seipsa quā creatore suo delectaretur, nō fieret mane, id est, de sua cognitione in laudem creatoris non assurgeret. Cum vero factum est, faciendum erat aliud & cognoscendum deo dicente, fiat: vt prius itidem fieret in cognitione mentis angelicæ, & posset rursus dici, & sic factū est: ac deinde in natura propria, vbi subsequente vespera nosceretur. Ac per hoc etiam si nulla hic morarū temporalium sint interualla, præcessit tamē ratio cōdēdē creaturæ in verbo dei, cū dixit fiat lux: & secuta est ipsa lux qua angelica mens formata est, atq; in sua natura facta est, non autē alibi sequebatur vt fieret: & ideo non prius dictum est, & sic est factum, & postea dictum, fecit de⁹ lucem: sed continuo post verbum dei, facta est lux, adhæc: creanti luci lux creata, videns illam, & se in illa, id est, rationem qua facta est. Vidit etiam se in se, id est, distans quod factum est ab eo qui fecit. Et ideo cū placuisset deo factum videnti quia bonum est, & diuina esset lux à tenebris, & vocata lux dies, & tenebræ nox: facta est & vespera, quia necessaria erat & ista cognitio, qua distingueretur à creatore creatura, aliter in se ipsa cognita quā in illo: atq; inde mane, & aliud præco-

gnoscēdum erat, quod fuerat verbo dei faciendū, prius in cognitione mentis angelicæ, deinde in natura ipsius firmamenti, Et ideo dixit deus, fiat firmamentum: & sic est factum in cognitione creaturæ spiritalis, hoc prius quā fieret in corpore præfocentis. Deinde fecit deus firmamentum, iam vtique ipsam firmamenti naturam, cuius minor esset tanquam vespertina cognitio: ac sic vsq; ad omnium operum finem, & vsq; ad requiem dei, quæ non habet vesperam: quia non est facta sicut creatura, vt posset etiam ipsius geminari cognitio, tanquam prior & maior in verbo dei sicut in die, & posterior ac minor in seipsa sicut in vespera. Sed si omnia mēs simul angelica potest, quæ singillatim per ordinem cōnexarum causarum sermo distinguit, nunquid etiā quæ fiebant, velut ipsum firmamentum, velut aquarum congregatio, speciesq; terrarum nudata, velut fructicum & arborum germinatio, luminarium & syderum confirmatio, aquatilia terrestriaq; animantia simul omnia facta sunt: an etiam per interualla temporum secundum præfinitos dies? An forte non sicut ea secundum motus eorum naturales nunc experimur, ita etiam cū primitus instituta sunt cogitare debemus, sed secundum mirabilem atque ineffabilem virtutem sapientiæ dei, quæ attingit à fine vsq; ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter? Neque enim & ipsa gradibus attingit, aut tanquam gressibus peruenit. Quapropter quā facilis ei efficacissimus motus est, tam facile deus condidit omnia, quæ per illum sunt condita: vt hoc quod nunc temporalibus interuallis ea moueri videmus ad peragendam quæ suo cuiq; generi competunt, ex illis infitis rationibus veniat, quæ tāquam feminaliter sparfit deus in ictu condendi, cum dixit & facta sunt, mandauit, & creata sunt. Non itaq; tarde institutum est, vt essent tarda quæ tarda sunt: nec ea mora condita sunt secula, qua transcurrunt. Hos enim numeros tempora peragunt, quos cū crearentur, non temporaliter acceperunt: alioquin si rerum naturales motiones, dierumque istorum, quos nouimus, vsitata spatia, cum hæc primitus verbo dei facta sunt cogitemus, non vno die opus erat, sed pluribus: vt ea quæ radicibus pullulant, terramque vestiant, subter primitus germinarent: deinde certo numero dierū pro suo quoque genere in auras erumperent, etiam si hoc vsq; fieret, quod de creata natura eorum die vno, id est, tertio factum scriptura narrat. Deinde quot diebus opus erat, vt aues volarent, si à suis primordiis existētes, ad plumas & pennas per naturæ suæ numeros peruenirent? An forte oua tantum creata erāt, cum quinto die dictum est, quod eiecerint aquæ omne volatile pentatum secundum suum genus? Aut si propterea recte hoc dici potuit, quia in illo humore ouorum iam erant omnia quæ per numeros certos dierum coalescūt, & explicantur quodammodo, quia inerant iam ipsæ numerosæ rationes incorporaliter corporeis rebus intextæ: cur non & ante oua id ipsum recte dici potuerit, cum iā egedem rationes in elemento humido fierēt, quibus alites per temporales sui cuiusque generis moras oriri & perfici possent? De quo enim creatore scriptura ista narrat, quod sex diebus cōsummauerit omnia opera sua, de illo alibi non vtique dissonanter scriptum est, quod creauerit omnia simul. Ac per hoc & istos dies sex vel septem, vel potius vnum sexies septiesve repetitum simul fecit, qui fecit omnia simul. Quid ergo opus erat sex dies tam distincte dispositūque narrari? Quia scilicet ij qui non possunt videre quod dictum est, Creauit omnia simul: nisi cum eis sermo tardius incedat, ad id quod

Genesi.

Quo cogiti-
tionē rerum
acceperit ait
geli. Caput
XXXIII.

E
Sapient. 8.

Psal. 34.

Ecclesi. 1.

G quod eos ducit, peruenire non possunt. Quomodo ergo diximus sexies repetitam lucis illius presentiam per angelicam cognitionem a vespera ad mane, cum ipsa tria simul, id est & diem & vesperam & mane semel ei habere suffecerit: cum simul vniuersam creaturam sicut simul facta est, & in primis atque incommutabilibus rationibus, per quas condita est, contemplaretur propter diem, & in eius ipsius natura cognosceret propter vesperam, & creatorem ex ipsa etiam inferiore cognitione propter mane laudaret? Aut quomodo precedebat mane, vt in verbo cognosceret quid esset deo postea faciendum, id ipsum etiam consequenter vespere cognitura, si prius & posterius nihil factum est, quia simul omnia facta sunt? Immo vero & prius atque posterius per sex dies que commemorata sunt facta sunt, & simul omnia facta sunt: quia & hac scriptura, que per memoratos dies narrat opera dei, & illa que simul eum dicit fecisse omnia, verax est: & vtraque vna est, quia vno spiritu veritatis inspirante conscripta est. Sed in his rebus, in quibus quid prius sit vel posterius, intervalla temporum non demonstrant, quannus vtrunque dici possit, id est, & simul, & prius & posterius, facilius tamen intelligitur quod dicitur simul, quam quod prius atque posterius: velut cum solem intuemur orientem, certe manifestum est, quod ad eum acies nostra peruenire non posset, nisi transiret totum aeris coeli; spatium, quod inter nos & ipsum est: hoc autem cuius longinquitatis sit, quis existimare sufficit? Nec vti que perueniret eadem acies vel radius oculorum nostrorum ad transeundum aerem, qui est super mare, nisi prius transisset eum, qui est super terram, in qualibet mediterranea regione sumus, ab eo loco ubi sumus vsque ad litus maris. Deinde si ad eandem lineam contuitus nostri adhuc post mare terrae adiacet, eum quoque aerem qui super illas transmarinas terras est, transire acies nostra non potest, nisi prius peracto spatio aeris illius, qui super mare quod prius occurrit, extenditur: faciamus iam post illas transmarinas terras non nisi Oceanum remanere: nunquid & aerem qui super Oceanum diffunditur, potest transire acies nostra, nisi prius transierit quicquid aeris citra Oceanum super terram est? Oceani autem magnitudo incomparabilis perhibetur, sed quantacumque sit, prius oportet aerem, qui supra est, transeat radij oculorum nostrorum: & postea quicquid ultra est, tum demum ad solem perueniant quem videmus. Num igitur quia totiens hic diximus prius & postea, ideo non simul omnia vno actu transit noster obtutus? Si enim clausis oculis faciem contra videndum solem ponamus, nonne mox vt eos aperuerimus, ibi potius acie nostram nos inuenisse, quam illum ea perduxisse putabimus, ita vt nec ipsi oculi prius aperti fuisse videantur, quam illud quod intenderent peruenisse? Et certe iste corporeae lucis est radius emicans ex oculis nostris, & tam longe posita tanta celeritate stringes, vt existimari comparari que non possit. Nempe hic & illa omnia tam ampla immensaque spatia simul vno actu transiri manifestum est, & quid prius posteriusque transeat, nihilominus certum est. Merito resurrectionis nostrae celeritatem cum exprimere vellet Apostolus, in actu oculi dixit fieri. Neque enim aliquid in rerum corporearum motibus vel actibus potest celerius inueniri. Quod si oculorum carnalium acies celeritate tantum potest, quid mentis acies vel humanae, quanto magis angelicae? Quid iam de ipsius summae dei sapientiae celeritate dicatur, quae attingit vbi que propter suam mundiciam, & nihil inquinatum in eam incurrit? In

his ergo quae simul facta sunt, nemo videt quid prius potest fieri debuerit, nisi in illa sapientia, per quam facta sunt omnia per ordinem simul. Dies ergo ille, quem deus primitus fecit, si spiritalis rationalisque creatura est, id est, angelorum supercoelestium atque virtutum, presentatus est omnibus operibus dei hoc ordine presentiae, quo ordine scientiae, qua in verbo dei facienda praenosceret, & in creatura facta cognosceret, non per intervallorum temporalium moras, sed prius & posterius habens in connexione creaturarum, in efficacia vero creatoris omnia simul. Sic enim fecit quae futura essent, vt non temporaliter faceret temporalia, sed ab eo facta current tempora, Ac per hoc isti dies septem, quos lux corporis coelestis circumeundo explicat atque replicat, secundum quandam vnam significationis admonent nos querere illos dies, in quibus lux creata spiritalis omnibus operibus dei per senariam numeri perfectionem presentari potuerit: atque inde septimam requiem dei mane habere, vesperam non habere: vt non sit hoc deo requieuisse in die septimo, tanquam ipso die septimo egerit ad requiem suam, sed quod in conspectu angelorum suorum requieuerit ab omnibus operibus suis quae fecit: non vti que nisi in seipso qui factus non est: id est, vt creatura eius angelica, quae cognoscendis omnibus operibus eius in ipso & in illis, tanquam dies cum vespera presentata est, nihil post omnia valde bona opera eius melius cognosceret, quam illum ab omnibus in seipso requiescere, nullo eorum egentem quo sit beator.

LIBRI QVARTI, Finis.

DIVI AVRELI AVGVSTINI de Genesi ad literam, liber Quintus.

Hic est liber creaturae caeli & terrae, cum factus est dies, fecit deus caelum & terram, & omne viride agri antequam esset super terram, & omne foenum agri antequam exortum esset: non enim pluerat super terram deus, & homo non erat qui operaretur terram: fons autem ascendeat de terra, & irrigabat omnem faciem terrae. Nunc certe firmior sit illa sententia, qua intelligitur vnum diem fecisse deum, vnde iam illi sex vel septem dies vnius huius repetitionis numerari potuerunt: quandoquidem apertius sancta scriptura iam dicit, concludens quodammodo cuncta quae ab initio vsque ad hunc locum dixerat, atque infert, Hic est liber creaturae vel facturae caeli & terrae, cum factus est dies. Neque enim quisque dicitur est, caelum & terram hic ita commemorata, sicut dictum erat antequam conditus insinuaretur dies, In principio fecit deus caelum & terram: Illud enim si eo modo intelligitur, vt aliquid deus fecerit sine die, priusquam faceret diem, qua ratione id possit accipi, suo loco dixi, quod dicendum putavi, nulli intercludens melius intelligendi licentiam. Nunc autem hic est, inquit, liber creaturae caeli & terrae, cum factus est dies: satis, vt opinor, ostendens, non hic se ita commemorasse caelum & terram, sicut in principio antequam fieret dies, eum tenebrae essent super abyssum: sed quomodo factum est caelum & terram, cum factus est dies, id est, iam formati atque distincti

Ordo presentiae & scientiae. Cap. XXXV.

L

Vnus dies replet septies. Caput. I.

M

Gene.

Etis

simul.

A Etis partibus & generibus rerum, quibus vniuersa creatura disposita atque composita, reddidit hanc speciem, quae mundus vocatur. Illud hic ergo caelum commemoratum est, quod cum creasset deus, firmamentum vocauit cum omnibus quae in illo sunt: & ea terra, quae cum abysso vnum obtinet locum cum omnibus quae in ea sunt. Sequitur enim & adiungit, Fecit deus caelum & terram, vt caeli & terrae nomine praemisso, antequam factum diem commemoraret, & repetito cum commemorasset, non sinat suspicari, ita se nunc caelum & terram nominasse, sicut in principio antequam esset creatus dies. Sic enim verba contexit, Hic est liber creaturae caeli & terrae, cum factus est dies, fecit deus caelum & terram: vt si quisquam velit sic intelligere quod superius positum est, Liber creaturae caeli & terrae: quemadmodum dictum est, In principio fecit deus caelum & terram, priusquam conderet diem: quia prius & hic commemorata sunt caelum & terra, & postea factus dies, corrigatur subsequens verbis: quia & post commemoratum factum diem rursus caeli & terrae nomen adiunctum est: quoniam & hoc quod positum est, cum, & sic adiunctum, factus est dies, cuius contentioso extorqueat alium esse intellectum non posse. Si enim ita esset interpositum, vt diceretur, Hic est liber creaturae caeli & terrae, factus est dies, fecit deus caelum & terram: quisquam forte arbitraretur librum creaturae caeli & terrae sic appellatum, quomodo appellatum est, In principio fecit deus caelum & terram ante conditum diem: ac deinde subiunctum, factus est dies: sicut ibi postea narratum est, quod deus fecerit diem: inde continuo rursus dictum, Fecit deus caelum & terram: tanquam si iam haec facta sint post conditum diem. Sed quia ita interpositum est vt diceretur, cum factus est dies: siue hoc superioribus verbis connectas, vt sit vna sententia, Hic est liber creaturae caeli & terrae, cum factus est dies: siue inferioribus, vt itidem hoc modo sit plena sententia, cum factus est dies, fecit deus caelum & terram: proculdubio cogit eo modo se intelligi caelum & terram commemorasse, quomodo facta sunt, cum factus est dies. Deinde cum dictum esset, Fecit deus caelum & terram: additum est, & omne viride agri: quae certe manifestum est tertio die facta: vnde liquidius apparet eundem illum esse vnum diem quem fecit deus, quo repetito, factus est & secundus & tertius, & ceteri vsque ad septimum diem.

Viride agri cur addit. Cap. II.

Ordo narrationis. Cap. III.

Cum autem nomine caeli & terrae vsitato more scripturarum nunc vniuersam creaturam voluerit accipi, quaeri potest cur addiderit, & omne viride agri: quod mihi videtur ideo posuisse, vt significantius intimaret quem diem commendauerit, quod ait, cum factus est dies. Cito enim quisquam putaret hunc diem lucis corporeae commendatum, quo circumeunte nobis vicissitudo diurni nocturnique temporis exhibetur. Sed cum creaturarum conditarum ordinem recolimus, & inuenimus omne viride agri tertio die creatum, antequam sol fieret, qui quarto die factus est, cuius presentia dies iste quotidianus visitatusque peragitur: quando audimus, Cum factus est dies, fecit deus caelum & terram, & omne viride agri: admoneatur de ipso die cogitare, quem siue corporalem nescio qua luce nobis incognita, siue spiritalem in societate vnitatis angelice, non tamen qualem hic nominamus, intellectu inuestigare conemur. Illud etiam non absue fuerit intueri, quod cum posset dicere, Hic est liber creaturae caeli & terrae, cum fecit deus caelum & terram: vt in caelo & in terra intelligeremus quicquid in eis esset, sicut loqui diuina scriptura consuevit, vt

nomine caeli & terrae sapissime, interdum addito & maris, vniuersam insinuet creaturam: aliquando adiungens & dicens, & quae sunt in eis: & quicquid horum diceret, ibi intelligeremus & diem, siue quem primitus condidit, siue istum quem presentia solis facit: non ita dixit, sed interposuit die dicens, Cum factus est dies. Nec ita locutus est vt diceret, Hic est liber creaturae caeli & caeli & terrae: tanquam hoc ordine, quo facta narratur ista. Nec ita, Hic est liber creaturae caeli & terrae, cum factus est dies, & caelum & terra, cum fecit deus caelum & terram, & omne viride agri. Nec ita, Hic est liber creaturae, cum fecit deus diem, & caelum & terram, & omne viride agri. Hos enim magis locutionis, modos loquendi consuetudo poscebat, sed ait, Hic est liber creaturae caeli & terrae, cum factus est dies, fecit deus caelum & terram, & omne viride agri: tanquam illud insinuas, cum factus est dies, tunc fecisse deum caelum & terram, & omne viride agri. Porro autem superior narratio factum diem primitus indicat, eumque vnum diem deputat, post quem secundum annumerat, quo factum est firmamentum: & tertium, quo species terrae marisque digestae sunt, & lignum atque herbae terra produxit. An forte hoc illud est, quod in libro superiore moliebamur ostendere, simul deum fecisse omnia: quandoquidem in narrationis illa contextio cum sex dierum ordine cuncta creata & consummata memorasset, nunc ad vnum diem omnia rediguntur nomine caeli & terrae, adiuncto etiam functionum genere? Nimirum propter quod supra diximus, vt si fortassis ex hac nostra consuetudine intelligeretur, corrigere lector, cum recoleret viride agri ante istum solarem diem deum dixisse vt terra produceret. Ita iam non ex alio scripturae sanctae libro profertur testimonium, quod omnia simul deus creauerit, sed vicina postificatio paginae consequentis & ex hac re nos admoneat, Cum factus est dies, fecit deus caelum & terram, & omne viride agri: vt istum diem septies intelligas repetitum, vt fierent septem dies. Et cum audis tunc facta omnia, cum factus est dies, illam senariam vel septenariam repetitionem sine intervallis morarum spationumque temporalium factam, si possis apprehendas: si autem non possis, haec relinquantur conspicienda valentibus: tu autem cum scriptura non deserente infirmitate tuam, & materno incessu tecum tardius ambulare proficias: quae sic loquitur, vt altitudine superbos irrideat, profunditate attentos terreat, veritate magnos pascat, affabilitate paruulos nutriat. Quid sibi ergo vult etiam quod sequitur, nam ita sermo contexitur, Cum factus est dies, fecit deus caelum & terram & omne viride agri antequam esset super terram, & omne foenum agri antequam exortum esset. Quid est ergo? Nonne querendum est vbi ea fecerit antequam essent super terram, & antequam exorta sunt? Quis enim non procliuus crederet tunc ea deum fecisse, cum exorta sunt, nisi admoneretur diuino eloquio, ista deum fecisse antequam exorirentur: vt si vbi facta sunt, inuenire non possit, credat tamen ante facta quam exorta: quisquis huic scripturae pie credit, impie quippe non credit. Quid ergo dicemus? An, quod nonnulli putauerunt in ipso verbo dei facta omnia antequam exorirentur in terra? Sed si hoc modo facta sunt, non cum factus est dies, sed antequam fieret dies, facta sunt aperte autem scriptura dicit, Cum factus est dies, fecit deus caelum & terram, & omne viride agri antequam esset super terram, & omne foenum agri antequam exoriretur. Si ergo cum factus est dies, non vti que antequam fieret dies: ac per hoc non in verbo, quod

Eccl. 18.

Ordo creationis ex coelexu sermone. G. III.

1. Cor. 15.

Sapient. 7.

G quod patri coeternum est antequam dies, antequam omnino aliquid fieret, sed cum factus est dies: nam illa quae in verbo dei ante omnem creaturam sunt, non utique facta sunt, haec autem facta sunt cum factus est dies, sicut scripturae verba declarant. Sed tamen antequam essent super terram, & antequam exoriretur, quod de viridibus & feno agri dictum est. Vbi ergo? An in ipsa terra casualiter & rationaliter, sicut in feminibus iam sunt omnia antequam enoluant quodammodo atque explerent incrementa & species suas per numeros temporum? Sed ista semina quae videmus, iam super terram sunt, iam exorta sunt: an non erant super terram, sed infra terram: & ideo antequam exorta sunt, facta sunt, quia tunc exorta sunt, cum semina germinarunt, & accessu incrementorum in auras eruperunt, quod per moras temporum nunc fieri videmus suo cuique generi distributas? Nunc ergo semina tunc facta sunt, cum factus est dies, & in ipsis erat omne viride agri, & omne fenum, nondum ea specie qua sunt super terram iam exorta, sed ea in qua sunt in rationibus seminum? Semina ergo primum terra produxit. Sed non ita scriptura loquebatur, cum diceret, Et produxit terra herbam pabuli, vel herbam feni seminantem semen secundum genus, & secundum similitudinem, & lignum fructuosum faciens fructum, cuius semen in se secundum genus super terram. His enim verbis magis apparet, semina esse exorta ex herbis & lignis: non autem illa ex feminibus, sed ex terra, praesertim quia & ipsa verba dei sic se habent. Non enim ait, Germinent semina in terra herbam feni, & lignum fructuosum, sed ait, Germinet terra herbam feni seminantem semen, ut semen ex herba, non herbam insinaret ex semine. Et sic est factum, & produxit terra: id est, prius sic est factum in cognitione illius diei; & produxit terra iam ut hoc fieret etiam in ipsa creatura quae condita est. Quomodo ergo antequam essent super terram, & antequam exorirentur: quasi aliud eis fuerit fieri cum caelo & terra, quando factus est dies ille inuitatus atque incognitus nobis, quem primum deus fecit aliud autem exoriri super terram, quod non fit nisi per hos dies, quos circuitus solis facit per temporum moras suo cuique generi accommodatas? Quod si ita est, diesque illa societas atque unitas supercaelestium angelorum atque virtutum est, proculdubio longe aliter nota est angelis creatura dei, aliter per se: excepto quod eam in verbo dei nouerunt, per quod facta sunt omnia, etiam in seipsa dico longe aliter notam eis esse quam nobis. Illis enim primordialiter, ut ita dicam, vel originaliter, sicut eam deus primitus condidit, & post eam conditionem a suis operibus requieuit: non condidit aliquid amplius nobis autem secundum rerum anteal conditarum administrationem iam per ordines temporum, secundum quam deus iam illis rebus per senariam perfectionem consummatis, usque modo operatur. Casualiter ergo tunc dictum est produxisse terram herbam & lignum, id est producendi accepisse virtute. In ea quippe iam tanquam in radicibus, ut ita dixerim, temporum facta erant, quae per tempora futura erant: nam utique post ea plantauit deus paradisum iuxta Orientem, & eiecit ibi de terra omne lignum speciosum ad aspectum, & bonum ad escam. Nec tamen dicendum est eum aliquid tunc addidisse creaturae, quod ante non fecerat, quod velut illi perfectioni, qua omnia bona valde sexto die consummavit, post esset addendum. Sed quia iam omnes naturae fructuum atque lignorum in prima conditione factae fuerant, a qua conditione deus requieuit, mouens deinde administransque per temporales cursus illa ipsa quae condidit,

& a quibus conditis requieuit, non solum tunc plantauit paradisum, sed etiam nunc omnia quae nascuntur. Quis enim alius etiam nunc ista creat, nisi qui usque nunc operatur? Sed creat haec modo ex iis quae iam sunt: tunc autem ab illo, cum omnino nulla essent, creata sunt, cum factus est dies ille, qui etiam ipse omnino erat spiritalis videlicet atque intellectualis creatura. Facta itaque creaturae motibus coeperunt currere tempora: unde etiam ante creaturam frustra tempora requiruntur, quasi possint inueniri ante creaturam tempora. Motus enim si nullus esset vel spiritalis vel corporalis creaturae, quo per praesens praeteritis futura succederent, nullum esset tempus omnino. Moueri autem creatura non utique posset si non esset. Potius ergo tempus a creatura, quam creatura coepit a tempore, utrunque autem ex deo. Ex ipso enim, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Nec sic accipiat quod dictum est, tempus a creatura coepit, quasi tempus creatura non sit, cum sit creatura motus ex alio in aliud, consequentibus rebus secundum ordinationem administrantis dei cuncta quae creantur. Quapropter cum primam conditionem creaturarum cogitamus, a quibus operibus suis deus in die septimo requieuit: nec illos dies sicut istos solares, nec ipsam operationem ita cogitare debemus, quemadmodum nunc aliquid deus operatur in tempore: sed quemadmodum operatus est, unde inciperet tempora, quemadmodum operatus est omnia simul, praestans eis etiam ordinem, non interuallis temporum, sed connectione causarum: ut ea quae simul facta sunt, senario quoque illius diei numero praesentato perficeretur. Non itaque temporali sed casuali ordine prius facta est informis formabilisque materiae, & spiritalis & corporalis, de qua fieret quod faciendum esset, cum & ipsa priusquam instituta est, non fuisset: nec instituta est, nisi ab illo utique summo deo & vero, ex quo sunt omnia: quae siue caeli & terrae nomine significata est, quae in principio fecit deus ante unum illum diem quem condidit, propterea iam sic appellata, quia inde facta sunt caelum & terra, siue nomine terrae inuisibilis & incoposita, atque abyssi tenebrosa, ut iam in primo libro tractatum est. In his vero quae iam ex informitate formata sunt, euidentiusque appellantur creata vel facta vel condita, primum factus est dies. Oportebat enim ut primum creaturae obtineret illa natura, quae creaturam per creatorem, non creatorem per creaturam posset agnoscere. Secundo firmamento unde corporeus incipit mundus. Tertio species maris & terrae, atque in terra potestialiter, ut ita dicam, natura herbarum atque lignorum. Sic enim terra ad dei verbum ea produxit antequam exorta essent, accipiens omnes numeros eorum quos per tempora exeret secundum suum genus. Deinde posteaquam haec velut habitatio rerum condita est, quarto die luminaria & sidera creata sunt, ut prius pars mundi superior, rebus quae intra mundum mouentur visibilibus ornaretur. Quinto aquarum natura, quia caelo aeriisque coniungitur, produxit ad dei verbum indigenas suos, omnia scilicet natantia & volatilia, & haec potestialiter in numeris qui per congruos temporum motus exerentur. Sexto terrestria similiter animalia tanquam ex ultimo elemento mundi vltima nihilominus potestialiter, quorum numeros tempus postea visibiliter explicaret. Hunc omnem ordinem creaturae ordinatae dies ille cognouit: & per hanc cognitionem sexies quodammodo praesentatus tanquam sex dies exhibuit, cum sit vnus dies, ea quae facta sunt in creatore primitus, & in ipsis consequenter agnoscens, nec in ipsis remanens, sed eorum etiam cognitionem posteriorem ad dei referens dilectionem,

K
Tep, mo, materia informis & formabilis. Cap. V.

Rom. II.

L

M

vesperam

A vespera & mane & meridiem in omnibus praebuit, non per moras temporum, sed propter ordinem conditorum. Postremo quietis sui creatoris, qua in se requiescit ab omnibus operibus suis, notitiam representans in qua non habet vesperam, benedici & sanctificari ob hoc meruit. Unde ipsum septenarium numerum sanctospiritus quodammodo dedicatum, commendat scriptura, & nouit Ecclesia. Hic est ergo liber creaturae caeli & terrae, quia in principio fecit deus caelum & terram, secundum materiam quandam, ut ita dicam, formabilitatem, quae consequenter verbo eius formata fuerat, praecedens formationem suam, non tempore sed origine. Nam utique cum formaretur, primum factus est dies: cum factus est dies fecit deus caelum & terram & omne viride agri antequam esset super terram, & omne fenum agri antequam exoriretur, sicut tractauimus: vel si quid liquidius & congruentius videri & dici potuit. Quod autem sequitur, Non enim pluerat deus super terram, & homo non erat qui operaretur terram: quod pertineat & quid nobis insinuet, indagare difficile est. Tanquam ideo antequam exortum est, fecerit deus fenum agri, quia nondum pluerat super terram. Si enim post pluuiam fenum fecisset deus, pluuiam magis exortum quam factum ab eo videretur. Quid enim, quod post pluuiam exoritur, ab alio fit nisi ab eodem deo? Cur autem non erat homo qui operaretur terram? Nonne iam sexto die fecerat hominem, & septimo die requieuerat ab omnibus operibus suis quae fecit? An hoc recapitulando commemorat, quonia quando fecit deus omne viride agri, & omne fenum, nondum pluerat super terram, & nondum erat homo? Tertio quippe die fecit ista deus, hominem autem sexto. Sed cum fecit deus omne viride atque omne fenum agri antequam exortum esset super terram, non solum homo non erat qui operaretur terram, sed nec ipsum fenum erat super terram, quod utique ante dicit factum quam exortum. An ideo die tertio fecit deus ista: quia nondum erat homo qui operando terram faceret ea? Quasi vero tam multa ligna & tam multa genera herbarum, non sine vilo opere hominum nascatur ex terra? An ob hoc vtriusque positum est, & quia nondum pluerat super terram, & quia nondum erat homo qui operaretur terram: vbi enim opera humana non est, per pluuiam ista nascuntur. Sunt autem quaedam quae etiam per pluuiam non nascuntur, nisi humana opera accedat. Ideo nunc vtrunque adiutorium necessarium est, ut cuncta nascantur, tunc autem vtriusque defuit, ideo fecit deus haec potentia verbi sui sine pluuiam, sine opere humano. Nam etiam nunc ipse facit, sed iam per pluuiam & hominum manus, quauis neque qui plantat sit aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat deus. Quid est ergo quod adiungit, Fons autem ascendebat de terra, & irrigabat omnem faciem terrae? Ille quippe fons tanta largitate manans, sicut Nilus Aegypto, posset vniuersae terrae esse pro pluuiam. Quid itaque pro magno commendatum est, antequam plueret fecisse deum illa gignentia, cum quantum posset adiuuare pluuiam, tantum fons irrigans terram? Verum & si aliquid minus, minorum illa fortasse, non tamen nulla nascerentur. An hinc etiam more suo scriptura tanquam infirmis infirmis loquitur, & tamen innuit aliquid quod intelligat qui valuerit? Nimirum enim sicut isto die paulo superius commemorato significauit vnum diem factum a deo, & tunc deum fecisse caelum & terram, cum factus est dies: ut quomodo possemus cogitare simul omnia deum fecisse, quauis superior sex dierum

De pluuiam super terram & cultura. Cap. VI. Genes.

7 vlla oga

1 Cor.

Tomus tertius.

enumeratio, velut temporum interualla ostendisse videretur: ita cum dixisset, cum caelo & terra deum fecisse omne viride agri antequam esset super terram, & omne fenum agri antequam exortum esset, addidit, Nondum enim pluerat deus super terram, nec erat homo qui operaretur terram: tanquam diceret, Non ea sic fecit deus, quemadmodum facit nunc talia cum pluit & cum operantur homines: haec enim iam per moras temporum sunt, quae tunc non erant, cum fecit omnia simul, unde etiam tempora inciperent. Quod autem sequitur, Fons autem ascendebat de terra, & irrigabat omnem faciem terrae: hinc iam, quantum arbitror, intimatur quae fiant secundum interualla temporum ex prima illa conditione creaturarum, vbi facta sunt omnia simul. Et recte ab eo coepit elementum, ex quo cuncta genera nascuntur, vel animalium, vel herbarum atque lignorum, ut agant temporales numeros suos naturis propriis distributos. Omnia quippe primordia feminum, siue unde omnis caro, siue unde omnia fructifera gignuntur, humida sunt, & ex humore coelescunt. Insunt autem in illis efficacissimi numeri, trahentes seculo sequaces potentias ex illis perfectis operibus dei, a quibus in die septimo requieuit. Veritatem quis iste sit fons ad irrigandam omnem faciem terrae omnis idoneus, merito quaerit. Si enim fuit, & obstrusus est vel siccatus, causa quaerenda est. Nunc enim videmus nullum esse fontem quo irrigetur omnis facies terrae. Fortassis ergo peccatum hominum haec etiam penam commouit, ut tanta illius fontis repressa largitas facillimam terris auferret fecunditatem, ut incolentium abgeretur labor. Posset hoc, quauis nulla id scriptura narrauerit, affirmare humana suspitio, nisi illud occurreret quod peccatum hominum, cui poena laboris imposita est, post paradisi delicias extitit. Paradisus autem habebat praegrandem fontem suum, de quo post diligentius suo loco loquendum est: ex cuius vno capite quatuor magna flumina & nota gentibus manare narratur. Vbi ergo erat fons iste aut ista flumina, quando ille vnus maximus ascendebat de terra, & irrigabat omnem faciem terrae? Certe enim tunc non Geon, qui dicitur Nilus, vnus ex illis quatuor rigabat Aegyptum quando fons ascendebat de terra, & non Aegyptum tantum, sed omnem faciem terrae satiabat. An primo deum voluisse credendum est, vno fonte maximo irrigare omnem terram, ut illa quae in ea principaliter condiderat, accepto humoris adiutorio, iam etiam per temporalia spatia gigneretur, pro suorum generum diuersitate etiam diuersis numeris dierum gigneretur: & postea plantato paradiso repressisse illum fontem multisque aliis fontibus, sicut iam nunc videmus impleuisse terram: de paradiso autem vno fonte quatuor ingentia flumina diuisisse, ut & terra cetera creaturarum suarum plena generibus, congruos numeros suorum temporum ageribus, fontes etiam suos haberet ac fluuios: & paradisi loco electiore plantatus, quatuor illa flumina ex capite sui fontis emitteret: aut ex ipso vno fonte paradisi multo largius exundante, prius totam rigasse terram, atque ad pariendam per temporum numeros genera, quae in ea sine interuallis temporum creauerat, fecundasse: ac postea repressisse in eo loco aquarum eruptionem vastissimam, ut de diuersis per omnem terram capitibus fluminum ac fontium iam manarent: ac deinde irrigatione illius fontis, non iam vniuersam terram rigantis, sed memorabiles solos illos quatuor fluuios emittentis, plantasse paradisi, vbi hominem quem fecerat collocaret.

Fons qui rigabat totam terram. Cap. VII.

Semina retunt.

E

F

Quis

G Quia enim non omnia scripta sunt, quemadmodum post illam primam rerum conditionem tempora cucurrerint, sed; secuta sunt administrationes creaturarum, que primitus facta, sextoque illo die consummata sunt: sed quantum satis iudicauit spiritus, qui inerat scribenti, ea quae non solum ad factarum rerum notitiam, sed etiam ad futurarum praefigurationem valerent: nescientes coniectamus quid fieri potuerit, quod ille non nesciens praetermisit, tantum id conantes pro modulo nostro, quantum adiuuamur efficere, ne aliqua absurditas vel repugnantia putetur esse in scripturis sanctis, quae opinionem lectoris offendat, & dum existimat fieri non potuisse, quae facta esse scriptura commemorat, vel resiliat a fide, vel non accedat ad fidem. Proinde cum de isto fonte quaerimus, quomodo id quod dictum est, Ascendebat de terra & irrigabat omnem faciem terrae: non impossibile videatur. Si autem ea quae diximus, impossibilia cuiquam videntur, quaerat ipse aliud, quo tamen verax ista scriptura monstraret, quae proculdubio verax est, etiam si non monstraret. Nam si argumetari voluerit quo eam falsam esse conuincat, aut ipse nulla vera de creaturarum conditione atque administratione dicitur: est aut si vera dixerit, istam non intelligendo falsam putabit: velut si contendat ideo non potuisse vno quantolibet fonte omnem terrae faciem irrigari, quia si montes non irrigabat, non omnem terrae faciem irrigabat. Si etiam montes rigabat, non erat iam impartitio saginaz, sed diluuij inundatio: quod si terra tunc sic erat, totum mare erat & nodum discreta erat arida. Cui respondetur, quia hoc vicibus temporum posset, sicut certo tempore per plana Aegypti Nilus restagnat, & alio tempore ad ripas suas redit: aut si iste nescio cuius ignota ac longinqua partis mundi aquis & pruinis hyemalibus; anniuersaria creditur incrementa colligere, quid de Oceani alternis aestibus, quid de quibusdam littoribus, quae late nudantur fluctibus vicifum; operiuntur, dici potest: vt omittat quod de quorundam fontium mira vicissitudine perhibetur, certo annorum intervallo sic eos inundare, vt totam illam regionem rigent, qui alio tempore vix ex altis puteis ad potandum sufficientem praebent aquam? Cur ergo sit incredibile, si ex vno abyssi capite alterna inundatione fluente atque refluxente, tunc vniuersa terra rigata est? Quod si ipsius abyssi magnitudine, ea parte excepta quod mare dicitur, & euidetis amplitudine aquae, maris fluctibus terras ambit, in ea sola parte quam reconditis sinibus terra continet, vnde se omnes fontes & omnes aquae diuersis tractibus venisq; distribuunt, & suis quique locis erumpunt, fontem voluit appellare scriptura non fontes propter naturae vnitatem: eumque per innumerabiles vias antrorum atque rimarum ascendentem de terra & vbique dispersit quasi crinibus irrigantem omnem superficiem terrae, non continua specie tanquam maris aut stagni, sed sicut videmus ire aquas per alueos fluminum flexusq; riuorum, & eorum excessu vicina perfundere: quis non accipiat nisi qui contentioso spiritu laborat? Potest quippe etiam ita dicta intelligi omnis terrae facies irrigata, quemadmodum dicitur, omnis vestis facies colorata, etiam si non continuatim sed maculatim fiat: praesertim quia tunc in nouitate terrarum, etsi non omnia, plura tamen plana fuisse credibile est, quo latius possent erumpentia fluuenta dispergi atque distendi. Quapropter de istius fontis magnitudine vel multitudine: qui siue vnam habuit alicunde eruptionem: siue propter aliquam in

terra occultis sinibus vnitatem vnde omnes aquae super terram scaturirent, omnium fontium magnorum atque paruorum vnus fons dicitur est, per omnes dispersitiones suas ascendens de terra, & irrigans omnem faciem terrae: siue etiam, quod est credibile, quia non ait, vnus fons ascendebat de terra: sed ait: Fons autem ascendebat de terra: pro numero plurali posuit singularem: vt sic intelligam fontes multos per vniuersam terram loca vel regiones proprias irrigantes, sicut dicitur miles, & multi intelliguntur, sicut dicta est locusta & rana in plagis quibus Aegyptij percussus sunt, cum esset innumerabilis locustarum numerus & ranarum. Iam non diutius laboremus. Sed illud etiam atque etiam consideremus, vtrum possit nobis per omnia constare sententia qua dicebamus, aliter operatum deum omnes creaturas prima conditione, a quibus operibus in die septimo requieuit: aliter istam earum administrationem qua vsque nunc operatur: id est, tunc omnia simul sine vllis temporalium morarum intervallis: nunc autem per temporum moras, quibus videmus sydera moueri ab ortu ad occasum, coelum mutari ab aestate ad hyemem, germina ceteris diuersi momenti pullulare, grandescere, lvirescere, Jarescere. Animalia quoque statutis temporum metis & curibus, & concipi, & perfici, & nasci, & per aetates vsque in senium mortemque decurrere, & cetera huiusmodi temporalia. Quis enim operatur ista nisi deus, etiam sine vlllo tali suo motu? Non enim & ipsi accidit tempus. Inter illa ergo opera dei a quibus requieuit in die septimo, & ista quae vsque nunc operatur, quenda scriptura interponens suae narrationis articulum, commendauit se illa explicasse, & coepit iam ista contexere. Illorum explicatorum commendatio sic facta est, Hic est liber creaturae caeli & terrae, cum factus est dies, fecit deus caelum & terram, & omne viride agri antequam esset super terram, & omne fenum agri antequam exoriretur. Non enim pluerat deus super terram, nec erat homo qui operaretur terram. Istorum autem contextio sic coepit, Fons autem ascendebat de terra, & irrigabat omnem faciem terrae. Ab hac commemoratione fontis huius, & deinceps ea quae narrantur, per moras temporum facta sunt, non omnia simul. Cum ergo aliter se habeant omnium creaturarum rationes incommutabiles in verbo dei, aliter illa eius opera, a quibus in die septimo requieuit: aliter ista quae ex illis vsque nunc operatur: horum trium hoc quod extremum posui, nobis vtunque notum est per corporis sensus, & huius consuetudinem vitae. Duo vero illa remota a sensibus nostris, & ab vsu cognitionis humanae, prius ex diuina authoritate credenda sunt: deinde per haec quae nota sunt, vtunque noscenda, quanto quisque magis minusve potuerit pro suae capacitatis modo diuinitus adiutus internis aeternisq; rationibus vt possit. De primis ergo illis diuinis incommutabilibus aeternisq; rationibus, quonia ipsa dei sapientia, per qua facta sunt omnia, priusquam fierent ea nouerat, sicut scriptura testatur: In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum, hoc erat in principio apud deum: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Quis ergo tam sit demes, vt dicat non ea deum fecisse quae nouerat? Porro si nouerat, vbi nisi apud seipsum, apud quem verbum erat, per quod facta sunt omnia? Nam si extra seipsum ea nouerat, quis eum docuerat? Quis enim cognouit sensum domini, aut quis consiliarius eius fuit, aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Quoniam ex ipso, & per ipsum, &

Quae scriptura coplectatur. C. VIII.

Scriptura verax. C. IX. Gene. 2.

Fons vnus terrarum, quo intelligendum. Cap. X.

Psalm. 104.

Aliter deus operatus est primo, aliter nunc administratio. C. XI.

Gene. 2.

Opera dei. Cap. XII. M

Sapientia dei. Cap. XIII.

Ioan. 1.

Rom. 11.

Ioan. 7.

Illud ex Ioanne, Quod factum est: quo distinguendum. Cap. XIII.

Psalm. 103. Colos. 1.

Ioan. 5.

Ioan. 1.

Os antequam fuerit in notitia dei. Cap. XV.

Iob. 28.

A sum, & in ipso sunt omnia. Quanta & ea quae sequuntur in Euangelio, satis asserant ista sententiam, adiungit enim Euangelista & dicit: Quod factum est in illo vita est, & vita erat lux hominum. Quia scilicet rationales mentes, in quo genere homo factus est ad imaginem dei, non habet veram lucem suam, nisi ipsum verbum dei, per quod facta sunt omnia, cuius participes esse poterunt ab omni iniquitate & errore mundata. Non ergo ita pronunciarum oportet, Quod factum est in illo vita est, vt subdistingamus, quod factum est in illo, & deinde inferamus, vita est. Quid enim non in illo factum est, cum commemoratis etiam multis creaturis, dicitur in Psalmo: Omnia in sapientia fecisti. Dicit & Apostolus: Quoniam in ipso condita sunt omnia in caelo & in terra, visibilia & inuisibilia. Consequens ergo erit, si ita distinxerimus, vt & ipsa terra, & quaecunque in ea sunt, vita sint. Quae cum absurde dicantur omnia viuere, quanto absurdus vt etiam vita sint? praesertim quia distinguit de quali vita loquatur, cum addit: Et vita erat lux hominum. Sic ergo distinguendum est, vt cum dixerimus, quod factum est, deinde inferamus, in illo vita est: non in se scilicet, hoc est in sua natura, qua factum est vt conditio creaturaeque sit: sed in illo vita est, quia omnia quae per ipsum facta sunt, nouerat antequam fierent. Ac per hoc in illo erat, non sicut creatura qua fecit, sed sicut vita & lux hominum, quod est ipsa sapientia, & ipsum verbum vniuersus dei filius. Eo modo ergo in illo vita est quod factum est, quomodo dictum est: Sicut habet pater vitam in semetipso, sic dedit filio habere vitam in semetipso. Nec praetermittendum est quod emendatores codices habent. Quod factum est, in illo vita erat: vt sic intelligatur, vita erat, quomodo in principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum. Quod ergo factum est, iam vita erat in illo, & vita non qualiscunque: nam & pecora dicuntur viuere, quae frui non possunt participatione sapientiae: sed vita erat lux hominum. Mentis quippe rationales purgatae gratia eius, possunt peruenire ad eiusmodi visionem, qua nec superius quicquam sit, nec beatius. Sed etiam si hoc legamus & intelligamus, quod factum est in illo, vita est: manet ista sententia, vt id quod per ipsum factum est, vita esse in illo intelligatur. In qua vita vidit omnia quando fecit: & sicut vidit ea, ita fecit: non praeter seipsum videns, sed in seipso, ita enumerauit omnia quae fecit. Nec alia visio ipsius & patris, sed vna, sicut vna substantia. Nam & in libro Iob ita ipsa sapientia, per quam facta sunt omnia, praedicatur. Sapientia vero, inquit, vnde inuenta est, vel quis sit locus scientiae? Ignorat mortalis viam eius, nec inuenietur in hominibus. Et paulo post: Audiuius, inquit, eius gloriam, dominus commendauit viam eius, & ipse nouit locum eius. Ipse enim omne quod est sub caelo perfecit, & nouit quae sunt in terra, omnia quae fecit: ventorum librameta atque mensuras quando fecit, sicut vidit enumerauit. His autem huiusmodi testimoniis probatur quod haec omnia priusquam fierent, erant in notitia facientis. Et vtique ibi meliora, vbi veriora, vbi aeterna & incommutabilia. Quamquam sufficere debeat vt quisque noverit vel inconcussa credat quod deus haec omnia fecerit: non opinor eum esse tam exordem, vt deum quae non nouerat fecisse arbitretur. Porro si nouerat ea priusquam faceret ea, profecto priusquam fierent apud illum erant eo modo nota quo semper iternae atque incommutabiliter viuunt, & vita sunt: facta autem eo modo, quo vnaquaeque creatura in ge-

Tomus tertius.

nere suo est. Quamuis ergo illa aeterna incommutabilisq; natura, quod deus est, habens in se vt sit, sicut Moyse dictum est: Ego sum qui sum: longe scilicet aliter quam sunt ista quae facta sunt: quoniam illud vere ac primitus est quod eodem modo semper est; nec solum non commutatur, sed commutari omnino non potest: nihil horum quae fecit existens; & omnia primitus habes, sicut ipse est. Neque enim ea faceret, nisi ea nosset antequam faceret, nec nosset nisi videret, nec videret nisi haberet, nec haberet ea quae nondum facta erant, nisi quemadmodum est ipse non factus. Quamuis, inquam, illa substantia ineffabilis sit, nec dici vtinque homini per hominem possit, nisi vsurpatis quibusdam locorum ac temporum verbis, cum sit ante omnia tempora & ante omnes locos: tamen propinquior nobis est qui fecit quam multa quae facta sunt. In illo enim viuimus, mouemur, & sumus. Istorum autem pleraque remota sunt a mente nostra propter dissimilitudinem sui generis, quoniam corporalia sunt: nec idonea est ipsa mens nostra, in ipsis rationibus quibus facta sunt ea videre apud deum, vt per hoc sciamus quot & quanta qualiaque sunt, etiam si non ea videamus per corporis sensus. Remota quippe sunt a sensibus corporis nostri, quoniam longe sunt, vel interpositis aut oppositis aliis, a nostro cotuitu actusque separantur. Ex quo fit vt maior ad illa inuenienda sit labor, quam ad illa a quo facta sunt, cum sit incomparabili felicitate praestantius illum ex quantalacumque particula pia mente sentire, quam illa vniuersa comprehendere. Vnde recte culpantur in libro Sapientiae inquisitores huius seculi. Si enim tantum, inquit, potuerunt valere, vt possent aestimare seculum, quomodo eius dominum non facilius inuenerunt? Ignota enim sunt fundamenta terrae oculis nostris, & qui fundauit terram, propinquat mentibus nostris. Iam nunc consideremus ea quae fecit deus omnia simul, a quibus in die sexto consummatis, requieuit in septimo, postea consideraturi opera eius, in quibus vsque nunc operatur. Ipse enim ante secula: A seculo autem ea dicimus, ex quo coepit seculum, sicut ipsum mundum. In seculo autem, sicut ea quae nascuntur in mundo. Cum ergo scriptura dixisset: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, paulo post ait: In mundo erat, & mundus per ipsum factus est. De hoc opere dei alio loco scriptum est: Qui fecisti mundum: hic materia informis mundus plerumque caeli & terrae nomine nuncupatur, sicut iam commemorauimus, quae scriptura dicit deum fecisse, cum factus est dies. De quibus verbis iam quantum visum est disputauimus; quemadmodum congruat conditioni mundi huius, & quae sex diebus consummatus est cum omnibus quae in eo sunt, & quod tunc factus, cum factus est dies, vt & illud congruat quod creauit omnia simul. Huius vniuersae dei creaturae multa non nouimus: siue quae in caelis sunt altius quam vt nostrer sensus ea possit attingere: siue quae in regionibus terrarum sunt fortassis inhabitabilibus: siue quae deorsum latent, vel in profundo abyssi, vel in occultis sinibus terrae. Haec igitur antequam fierent, vtique non erant. Quomodo ergo deo nota erant quae non erant? Et rursus quomodo ea faceret quae sibi nota non erant? Non enim quiequam fecit ignorans. Nota ergo fecit, non facta cognouit. Proinde antequam fierent, & erant & non erant. Erant in dei scientia, non erant in sua natura: ac per hoc factus est dies ille, cui utroque modo innotescerent, & in deo & in seipsis. Illa velut matutina siue diurna cognitione, haec vero velut vespertina. Ipsi

Natura diuina. Cap. XVI. Exod. 1.

Act. 17.

E

Sapient. 13.

Ante secula: a seculo, in seculo. Cap. XVII.

Ioan. 1.

F

Ecclesi. 1. Multi not latere. Cap. XVII.

et ij autem

G autem deo non audeo dicere alio modo innotuisse, cum ea fecisset, quam illo quo ea nouerat ut faceret, apud quem non est commutatio, nec momenti obumbratio. Non sanè propter inferiorum scientiam nunciis indiget, quasi per eos fiat scientior: sed illo simplici ac mirabili modo nouit omnia stabiliter atque incommutabiliter. Habet autem nuncios propter nos & propter ipsos, quia illo modo deo parère & assistere, ut eum de inferioribus consulant, eiusque supernis præceptis & iussis ut obtemperant, bonum est eis in ordine propriæ naturæ atque substantiæ. Nuncijs autem Græce angeli dicuntur, quo nomine generali vniuersa illa superna ciuitas nuncupatur, quem primum diem conditum existimamus. Nam nec illud eos latuit mysterium regni cælorum, quod opportuno tempore reuelatum est pro salute nostra, quo ex hac peregrinatione liberati, eorū cœtui coniungamur. Neque hoc ignorarent, quandoquidem ipsum semen, quod opportuno tempore aduenit, per ipsos dispositum est in manu mediatoris, id est in eius potestate, qui dominus eorum est, & in forma dei, & in forma serui. Dicit item Apostolus: Mihi enim minimo omnium sanctorum data est gratia hæc, annunciare in gentibus inuestigabiles diuitias Christi, & illuminare quæ sit dispositio & dispensatio sacramenti, quod fuit absconditum à seculis in deo, qui vniuersa creauit, ut innotesceret principibus & potestatibus in cælestibus per Ecclesiam multiformis sapientiæ dei, secundum propositum seculorum, quam fecit in Christo Iesu domino nostro. Sic ergo fuit hoc absconditum à seculis in deo, ut tamen innotesceret principibus & potestatibus in cælestibus per Ecclesiam multiformis sapientiæ dei: quia ibi primitus Ecclesia quò post resurrectionem & ista Ecclesia congreganda est, ut simus æquales angelis dei. Illis ergo à seculis innotuit, quia omnis creatura non ante secula, sed à seculis. Ab ipsa enī exorta sunt secula, & ipsa à seculis, quoniam initium eius initium seculorum est: vnigenitus autem ante secula, per quem facta sunt secula. Ideoque ex persona Sapientiæ: Ante secula, inquit, fundauit me, ut in ea faceret omnia, cui dictum est: Omnia in sapientiâ fecisti. Quod autem non in deo tantum innotescit angelis, quod absconditum est; verum etiam hic eis apparet, cum efficitur atque propalatur, idem Apostolus ita testis est: Et sine dubio, inquit, magnū est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est in gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria. Et nisi fallor, mirum est si non omnia quæ dicitur deus tanquā ad presens tempus cognoscere, ideo dicitur, quia cognosci facit, siue ab angelis, siue ab hominibus. Modus quippe iste locutionis cum per efficientem id quod efficitur significatur, crebro est in scripturis sanctis: maxime cum de deo aliquid dicitur, quod ei ad proprietatem locutionis non conuenire præsidens mentibus nostris ipsa veritas clamat. Iam nunc ergo discernamus opera dei, quæ usque nunc operatur, ab illis operibus à quibus in die septimo requieuit. Sunt enim qui arbitrantur tantummodo mundum ipsum factum à deo, cætera iam fieri ab ipso mundo, sicut ille ordinauit & iussit, deum autem ipsum nihil operari. Contra quos profertur illa sententia domini: Pater meus usque nunc operatur. Et ne quisquam putaret apud se illum aliquid operari, non in hoc mundo: Pater in me manens, inquit, facit opera sua: & sicut pater suscitatur mortuos

Iacobi. i. Angeli. Cap. XIX.

Gal. 3. 1. terra. cap. 3. 4. Eph. 3.

Math. 22.

Heb. 1. Proverb. 8.

Psal. 103.

1. Tim. 3.

Deum ad hoc operari. Ca. XX.

Ioan. 5.

& viuificat, sic & filius quos vult viuificat. Deinde quia non solum magna atque præcipua, verum etiam ista terrena & extrema ipse operatur, ita dicit Apostolus: Stulte tu quod feminas non viuificatur, nisi prius moriatur. Et quid feminas? Non corpus quod futurum est feminas, sed nudum granum ferè tritici, aut alicuius cæterorum: deus autem dat illi corpus quomodo voluerit, & vnicuique seminum proprium corpus. Sic ergo credamus, vel si possumus etiam intelligamus usque nunc operari deum, ut si conditis ab eo rebus operatio eius subtrahatur, intereant. Sed planè si aliquam creaturam sic eum nunc instituere putauerimus, ut genus eius primæ illi suæ conditioni non inferuerit, aperte tradicimus dicenti scripturæ, quòd consummauerit omnia opera sua in die sexto. Secundum illa enim genera rerum, quæ primum condidit, noua eū multa facere, quæ tunc non fecit, manifestum est. Nouum autem genus instituere credi recte non potest, quoniam tunc omnia consummavit. Mouet itaque occulta potentia vniuersam creaturam suā, eorū motu illa uersata dum angeli iussa perficiunt, dum circumeunt sydera, dum alternant venti, dum abyssus aquarum lapsibus & diuersis etiam per aërem coglobationibus agitatur, dum vireta pullulant suæ; femina euoluunt, dum animalia gignuntur, varioq; appetitu proprias vitas agunt, dum iniqui iustos exercere permittuntur, explicat secula, quæ illi cum primum condita sunt tanquam implicita indiderat: quæ tamen in suos cursus non explicaretur, si ea ille qui condidit, prouido motu administrare cessaret. Admoneri autem nos oportet iis quæ in tempore formantur atque nascuntur, quomodo ista considerare debeamus. Non enim frustra de sapientiâ scriptum est, quòd amatoribus suis ostendit se in viis hilariter, & in omni prouidentia occurrit illis. Nec omnino audiendi sunt, qui putauerunt sublimes quidè mundi partes, id est à confinio corpulentioris aëris huius & supra, diuina prouidentia gubernari: hanc autè imam partem terrenam & humidam, aërisq; huius vicinioris, qui terrarum & aquarum exhalationibus humescit, in quo venti nubesq; consurgunt, casibus potius & fortuitis motibus agitari. Cōtra hos loquitur Psalmus, qui cum explicasset laudem cælestium, se etiam ad ista inferiora conuertit, dicens: Laudate dominum de terra, dracones & omnes abyssi: ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, quæ faciunt verbum eius. Nihil enim tam videtur casibus uolui, quam omnes ista procellosæ ac turbulentæ qualitates, quibus cæli huius inferioris quod non immerito etiam terræ nomine deputatum est, facies variatur & vertitur. Sed cum addidit, Quæ faciunt verbum eius, satis ostendit earum quoque rerū ordinem diuino subditū imperio, latere nos potius quam vniuersitatis deesse naturæ. Quòd autem ore suo Saluator dicit, vnum passerem non cadere in terram sine dei voluntate, & quòd fœnū agri post paululum mittendū in clibanum, ipse tamen vestiat: nonne confirmat non solum totam istam mundi partem rebus mortalibus & corruptibilibus deputatam, verum etiam vilissimas eius abiectissimæque particulas diuina prouidentia regi? Et certe isti qui hoc negant, nec sanctis eloquiis tantæ authoritatis acquiescunt, si in hac mundi parte, quam putant fortuitis motibus perturbari, potius quam sapientiâ diuinæ summmitatis regi: & ut hoc quasi probent, gemino abutuntur argumento, vel quod supra commemorauimus, de inconstantia tempestatum, vel de felicitatibus atque infelicitatibus

1. Cor. 15.

1. Cor. 15.

Gene. 1.

Omnia gubernari diuina prouidentia. Cap. XXI. Sapient. 6.

M.

Psal. 148.

Math. 10.

Math. 6.

Argumenta diuinæ prouidentie. Cap. XXII.

A tatibus hominum, quòd non pro vitæ meritis accidit: viderent tantū ordinem, quantus in membris carnis cuiuslibet animantis apparet, non dico medicis, qui hæc propter suæ artis necessitatem diligenter patefacta & dinumerata rimati sunt, sed cuiuslibet mediocris cordis & considerationis hominū nonne clamarent, ne puncto quidem temporis deum, à quo est omnis mensurarum modus, omnis parilitas numerorum, omnis ordo ponderum, ab eius gubernatione cessare? Quid ergo absurdius, quid insulsius sentiri potest, quam eam totam esse vacuum nutū & regimine prouidentia, cuius extrema & exigua videas tanta dispositione formari, ut aliquanto attentius cogitata ineffabilem incutiant admirationis horrorem? Et cum animæ natura corporis antecellat, quid est dementius quam putare nullum esse diuinæ prouidentia iudicium de moribus hominum, cum in eorum carne tanta eius solertia clareant & demonstrantur indicia? Sed quia hæc minima in promptu sunt sensibus nostris, & ea facile inuestigamus, elucet in eis ordo rerum: at illa quorum ordinem videre non possumus, inordinata arbitrantur qui esse non putant nisi quod videre possunt, aut si putant, tale aliquid putant, quale videre consueverunt. Nos autem quorum gressus, ne in illam peruersitatem incidamus, eadem diuina prouidentia per sanctam scripturam regit, ex ipsis quoque operibus dei eodem adiuuante indagare conemur, ubi hæc simul creauerit, cū à consummatis suis operibus requieuit, quorum species per ordinem temporum usque nunc operatur. Consideremus ergo cuiuslibet arboris pulchritudinem in robore, ramis, frondibus, pomis: hæc species non utique repente tanta ac talis est exorta, sed quo etiam ordine nouimus. Surrexit enim à radice, quam terræ primum germen infixit, atque inde omnia illa formata & distincta creuerunt. Porro illud germen ex femine: in femine ergo illa omnia fuerunt primitus, non mole corporeæ magnitudinis, sed vi potentiaque causaliter. Nā illa magnitudo, copia terræ humoris congesta est. Sed illa in exiguo grano mirabilior præstantiorque vis est, qua valuit adiacens humor commixtus terræ, tanquam materies verti in ligni illius qualitatem, in ramorum diffusionem, in foliorum viriditatem ac figuram, in fructuū formas & opulentiam omniumque ordinatissimam distinctione. Quid enim ex arbore illa surgit aut pendet, quod non ex quodam occulto thesauro feminis illius extractum atque depromptum est? At illud semen ex arbore, licet non illa sed altera, atque illa rursum ex altero semine? Aliquando autem & arbor ex arbore, cum surculus demitur atque plantatur. Ergo & semen ex arbore, & arbor ex femine, & arbor ex arbore. Semen autè ex femine nullo modo, nisi arbor interueniat prius. Arbor vero ex arbore etiam si semen non interueniat. Alternis igitur, successione alterū ex altero, sed vtrunque ex terra, nec ex ipsis terra. Prior igitur eorum parens terra. Sic & animalia, potest incertum esse, vtrū ex ipsis semina, an ipsa ex seminibus. Quodlibet tamen horū prius, ex terra certissimum est. Sicut autem in ipso grano inuisibiliter erant omnia simul quæ per tempora in arborem surgerent: ita & ipse mundus cogitandus est, cum deus simul omnia creauit, habuisse simul omnia quæ in illo cum illo facta sunt, quando factus est dies: non solū cælum cum sole & luna & syderibus, quorū species manet motu rotabili, & terra & abyssus, quæ velut inconstantes motus patiuntur, atque inferius adiuncta partem alteram

Sapient. 11.

B Quid in deo fuerint oia. Ca. XXIII.

Ecclesi. 18.

mundo conferunt: sed etiā illa quæ aqua & terra produxit potentialiter atque causaliter priusquam per temporum moras ita exorirentur, quomodo nobis iam nota sunt in eis operibus quæ deus usque nunc operatur. Quæ cū ita sint, hic est liber creaturæ cæli & terræ: cum factus est dies, fecit deus cælum & terrā & omne viride agri antequam esset super terram, & omne fœnū agri antequam exortum est: non sic quomodo facit opere quo nunc usque operatur per pluuiam & hominū agriculturam. Ad hoc enim adiunctū est: Non enim pluerat deus super terrā, nec erat homo qui operaretur terram: sed illo modo quo creauit omnia simul, senarioque dierū numero consummavit, cum diem quæ fecit eis quæ fecit sexies præsentauit, non alternante spatio temporaliter, sed ordinata cognitione causaliter. A quibus operibus in die septimo requieuit, etiam suā requiem eiusdem diei notitiæ gaudiūque præbere dignatus: & ideo non eū in quolibet opere suo, sed in sua requie benedixit & sanctificauit. Vnde nullā vltius creaturam instituens, sed ea quæ omnia simul fecit, administratorio actu gubernans & mouens, sine cessatione operatur, simul & requiescens & operans, sicut iam ista tractata sunt: quorū operum eius quæ usque nunc operatur, per volumina temporū explicandorum, velut exordium narrandi sumens, ait scriptura: Fons autè ascē debat de terra, & irrigabat omnē faciem terræ. De quo fonte quia diximus quod dicendum putauimus, ea quæ sequuntur ab alio consideremus exordio.

Gene. 1.

Ecclesi. 18.

Gene. 1.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM Liber Sextus.

T FINXIT deus hominem puluerem de terra, & insufflauit in faciem eius flatum vitæ, & factus est homo in animam viuentem. Hic primo videndum est, vtrum ista recapitulatio sit, ut nunc dicatur quomodo factus sit homo, quem sexto illo die factū legimus: an vero tunc quidem cū fecit omnia simul, in his etiam latenter hominem fecit, sicut fœnū terræ antequam esset exortū, ut eodem modo & ipse cū iam esset in secreto quodā naturæ aliter factus, sicut illa quæ simul creauit cum factus est dies, accessu tēporis etiā isto modo fieret, quo in hac perspicua forma vitæ gerit, vel male vel bene: sicut fœnū quod factum est antequam exoriretur super terram, accedente iam tempore & fontis illius irrigatione, exortum est ut esset super terrā. Prius ergo secundū recapitulationem id conemur accipere, fortassis quippe ita homo factus sit in die sexto, sicut dies ipse primitus factus est, sicut firmamentum, sicut terra & mare. Neque enim hæc dicēda sunt ante in quibusdam primordiis iam facta latuisse, ac deinde in hanc faciem qua mundus extructus est, accessu temporis tanquā exorta claruisse. Sed ab exordio seculi cum factus est dies, conditum mundum, in cuius elementis simul sunt condita, quæ post accessu temporis exorirentur, vel fructifera vel animalia quæque secundum genus suum. Nam nec ipsa sydera credendum est in elementis mundi primitus facta atque recondita, accessu postea temporis exortisse, atque in has enituisse formas quæ cælitus fulgēt, sed illo senario perfectionis numero creata simul omnia cum factus est dies. Vtrum ergo sic & homo ista

Homo quædo factus. Cap. I.

Giam specie qua in sua natura viuunt, & agit siue bonū siue malum, an & ipse in occulto sicut fœnum agri antequam exortū est, vt hoc ei post esset accessu temporis exoriri quod de puluere factus est? Accipiamus ergo eum sexto ipso die in hac perspicua visibiliq; forma de limo factū, sed tunc non comemoratum quod nunc recapitulando insinuat, & videamus vtrū nobiscum ipsa scriptura concordet. Sic certe scriptū est, cum adhuc diei sexti opera narraretur, Et dixit deus: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & habeat potestatem piscium maris & volatiliū cœli, & omnium pecorū, & omnis terræ, & omnium reptiliū quæ repunt super terram. Et fecit deus hominem, ad imaginem dei fecit eū, masculum & fœminā fecit eos, & benedixit eos deus, dicens: Crescite & multiplicamini, & implete terram, & dominamini eius, & habete potestatem piscium maris & volatiliū cœli, & omnium pecorum, & omnium reptiliū repentium super terram. Iam ergo de limo formatus erat, & illi iam soporato mulier ex latere iam facta erat, sed hoc tunc comemoratum non erat, quod nunc recapitulando comemoratum est. Neque enim sexto die factus est masculus, & accessu temporis postea facta fœmina, sed fecit eum, inquit, masculum & fœminam fecit eos, & benedixit eos. Quomodo ergo iam homine in paradiso cōstituto mulier ei facta est? An & hoc prætermittit scriptura recoluit? Nam sexto illo die etiam paradisi plātatus est, & ibi homo collocatus est, & soporatus est vt Eua formaretur, & ea formata euigilauit, eiq; nomen imposuit. Sed hæc nisi per temporales moras fieri non possent. Non itaque ita facta sunt, sicut creata sunt omnia simul. Quantamlibet enim homo cogitet facilitatem qua deus etiam hæc simul cum cæteris fecit, verba certe hominis nouimus, nisi per temporales morulas emitti voce non posse. Cū ergo verba hominis audimus, vel cum animantibus, vel cū mulieri nomen imposuit, vel cum secutus etiā dixit: Propter hoc relinquet homo patrem suū & matrem suam, & coniungetur vxori suæ, & erunt ambō in carne vna: quibuslibet syllabis ista sonuerit, nec duæ quæcunque in his verbis syllabæ simul sonare potuerunt: quanto minus hæc omnia cū iis quæ simul creata sunt simul fieri? Ac per hoc aut & illa omnia nō simul ab ipso summo exordio seculorum; sed per moras atque interualia temporū facta sunt, diesq; ille non spiritali sed corporali substantia primum conditus, vel circuitu lucis nescio quomodo, vel emissionē & contractionē, mane ac vespere faciebat. Aut si consideratis omnibus quæ superioribus sermonibus pertractata sunt, probabilis ratio persuasit, illum diem spiritalem sublimiter ac primitus conditā lucem quandam sapientiam vocatū esse diem, cuius præsentia per ordinatā cognitionē cognitioni rerum in numero senario præberetur: atque huic sententiæ scripturæ verba cōgruere quod ait postea: Cum factus est dies, fecit deus cœlum & terram, & omne viride agri antequam esset super terram, & omne fœnū agri antequam exoriretur: attestari etiā quod alibi scriptū est. Qui viuunt in æternum creauit omnia simul: non est dubium hoc quod homo de limo terræ factus est, eiq; formata vxor ex latere, iā non ad conditionem qua simul omnia facta sunt pertinere, quibus perfectis requieuit deus, sed ad eā operationem quæ fit iam per volumina seculorū, qua vsque nunc operatur. Huc accedit quod ipsa etiā verba quibus narratur quomodo deus paradisi plantauerit, in eoque hominem

quem fecerat collocauerit, ad eumque adduxerit animalia quibus nomina imponeret, in quibus cum adiutorium simile illi non fuisset inuentū, tunc ei mulierē costa eius detracta formauerit, satis nos admonet hæc non ad illā operationem dei pertinere, vnde requieuit in die septimo, sed ad istā potius qua per temporū cursus vsque nunc operatur. Cum enim paradisi plantaretur, ita narrat. Et plantauit deus paradisi in Eden ad Orientem, & posuit ibi hominem quem finxerat. Et eiecit deus adhuc de terra omne lignum pulchrū ad aspectum, & bonum ad escam. Cum dicit ergo: Eiecit adhuc de terra omne lignum pulchrū ad aspectum: manifestat vtiq; quod aliter nunc eiecerit de terra lignum, aliter tunc cum tertio die produxit terra herbam pabuli, feminantem semen secundū genus suum, & lignum fructuosum secundū suum genus. Hoc est enim, eiecit adhuc, super illud scilicet quod iā eiecerat: tunc vtiq; potentialiter & causaliter in opere pertinente ad creanda omnia simul, à quibus consummatis in die septimo requieuit, nunc autem visibiliter in opere pertinente ad temporū cursum, sicut vsq; nunc operatur. Nisi forte quis dicat, non omnē ligni genus tertio die creatum, sed dilatum aliquid quod sexto crearetur, cū homo factus est atq; in paradiso constitutus. Sed quæ sexto die creata sunt, apertissime scriptura declarat, anima viua scilicet secundum vnumquodque genus, quadrupedum, & reptiliū & bestiarū, & ipse homo ad imaginem dei masculus & fœmina. Proinde potuit prætermittere quomodo sit homo factus, quem tamen ipso die factum ipse narrat, vt recapitulando postea quemadmodum etiam factus fuerit, intimaret, hoc est de terræ puluere, & mulier illi de latere: non tamen aliquod creaturæ genus prætermittere, vel in eo quod dixit deus, fiat, vel faciamus, vel in eo quod dicitur, & sic est factū, siue fecit deus. Alioquin frustra per singulos dies tam diligenter distincta sunt omnia, si permixtionis dierum potest vlla suspitio residere, vt cum herba & lignum diei tertio sit attributum, aliqua ligna etiam sexto die creata esse credamus, quæ ipso sexto die scriptura tacuerit. Postremo quid respondendum de bestiis agri, & volatilibus cœli, quæ adduxit deus ad Adam, vt videret quid ea vocaret? Quod ita scriptum est: Et dixit dominus deus, Non est bonum esse hominem solum, faciamus illi adiutorium secundum ipsum. Et finxit deus adhuc de terra omnes bestias agri, & omnia volatilia cœli, & adduxit illa ad Adam, vt videret quid vocaret illa: Et omne quodcunque illud vocauit Adam animam viuam, hoc nomen est illius. Et vocauit Adam nomina omnibus pecoribus, & omnibus volatilibus cœli, & omnibus bestiis agri. Adæ autem non est inuentus adiutor similis ipsi: Et iniecit deus mentis alienationem super Adam, & obdormiuit, & sumpsit vnam de costis eius, & impleuit carnem in locum eius, & edificauit dominus deus costam quā sumpsit de Adā in mulierē. Si ergo consequenter, cum in pecoribus & bestiis agri & volatilibus cœli non esset inuentū adiutorium simile homini, fecit ei deus adiutorium simile de costa lateris eius: hoc autem factum est cum easdem bestias agri & volatilia cœli adhuc de terra finxisset, & ad illū adduxisset adhuc: quomodo sexto die factum hoc potest intelligi, quandoquidem illo die terrā produxit animam viuā secundum verbū dei, volatilia vero quinto die produxerunt aquæ similiter secundum verbum dei? Non itaque hic diceretur, Et finxit deus adhuc de terra

Gen. 2.

Lignorum productio. Cap. III.

De ordine scripturæ quæ videri possent præpositus. Cap. V.

A de terra omnes bestias agri, & omnia volatilia cœli, nisi quia iam terra produxerat omnes bestias agri sexto die, & aqua omnia volatilia cœli quinto die. Aliter ergo tūc, id est potentialiter atque causaliter, sicut illi operi cōpetebat, quo creauit omnia simul, à quibus in die septimo requieuit: aliter autem nunc sicut ea videmus quæ per temporalia spatia creat, sicut vsque nunc operatur: Ac per hoc iam per istos notissimos lucis corporalis dies, qui circuitu solis fiunt, Eua facta est de latere viri sui. Tunc enim deus adhuc finxit de terra bestias & volatilia, in quibus cū adiutorium simile ipsi Adam non esset inuentum, illa formata est. In talibus ergo diebus etiam ipsum de limo finxit deus. Neq; enim dicendum est, masculum quidem sexto die factum, fœminam vero posterioribus diebus, cum ipso sexto die apertissime dictum sit, masculum & fœminā fecit eos, & benedixit eos, & cætera quæ de ambobus & ad ambos dicuntur. Aliter ergo tunc ambo, & nunc aliter ambo. Tunc scilicet secundum potentiam per verbum dei tāquam feminaliter mūdo inditam, cum creauit omnia simul, à quibus in die septimo requieuit: ex quibus omnia suis quæque temporibus iam per seculorum ordinem fierent: nunc autem secundum operationem præbendam temporibus qua vsque nūc operatur: & oportebat iam tempore suo fieri Adam de limo terræ, eiusq; mulierē ex virili latere. In qua distributione operum dei, partim ad illos dies inuisibiles pertinentium, in quibus creauit omnia simul: partim ad istos appositos, in quibus operatur quotidie quicquid ex illis tanquam inuolucris primordialibus in tempore euoluitur: si non importune atque absurde scripturæ verba secuti sumus, quæ nos ad hæc distinguenda duxerunt, cauendum est ne propter ipsarum rerum aliquanto difficilem perceptionem, quam tardiores assequi non sufficiunt, putemur aliquid sentire ac dicere, quod scim⁹ nos nec sentire nec dicere: Quamquam enim præcedentibus sermonibus quantum potuerim, lectorem præstruxerim, plures tamen arbitror caligare in his locis: & putare ita fuisse, prius hominem in illo dei opere quo cuncta simul creata sunt, vt aliquam vitam duceret, & vt dei locutionem ad se directam, cum dixit deus, Ecce dedi vobis omne pabulum feminale, discerneret, crederet, intelligeret. Nouerit ergo qui hoc putat, non hoc modo me sensisse neque dixisse: Sed rursus si dixerō, non ita fuisse hominem in illa prima rerum cōditione qua creauit deus omnia simul, sicuti est nō tantum perfecte ætatis homo, sed ne infans quidem nec tantum infans, sed ne puerperium quidem in vtero matris, nec tantū hoc, sed ne semen quidem visibile hominis, putabit omnino nō fuisse. Redeat ergo ad scripturam, inueniet sexto die hominem factum ad imaginē dei, factos autem masculum & fœminam. Item querat quando facta sit fœmina, inueniet extra illos sex dies: tunc enim facta est, quando deus de terra finxit adhuc bestias agri & volatilia cœli, nō quando volatilia produxerunt aquæ, & animā viuam in qua bestie sunt, produxit terra: Tunc autē factus est homo, & masculus & fœmina, ergo & tunc & postea. Neq; enim tunc & non postea, aut vero postea & non tūc, nec alij postea, sed idem ipsi aliter tūc, aliter postea. Queret ex me quomodo: Respondebo, postea visibiliter, sicut species humanæ constitutionis nota nobis est, nō tamen parentibus generantibus, sed ille de limo, illa de costa eius: Queret, tūc quomodo? Respondebo, inuisibiliter, potēcialiter, causaliter, quomodo sunt futura nō facta. Hic forte nō intel

Homo quādo factus. Cap. VI.

Gen. 1.

Tomus tertius.

liget. Subtrahuntur enim ei cuncta quæ nouerat, vsq; ad ipsam feminam corpulentiam. Neq; enim vel tale aliquid homo iam erat, cū in prima illa sex dierū conditione factus erat. Datur quidē de seminib⁹ ad hæc rem nonnulla similitudo, propter illa quæ in eis futura cōserta sunt, verū tamen ante omnia visibilia semina sunt illa causa, sed nō intelligit. Quid ergo faciā, nisi quantum possum salubriter moneā, vt scripturæ dei credat: & tunc hominē factum, quādo deus cū factus est dies, fecit cœlū & terram, de quo alibi scriptura dicit, Qui viuunt in æternū creauit omnia simul: & tunc quādo iam nō simul, sed suis quæq; temporibus creans, finxit eum de limo terræ, & ex eius osse mulierem: cum nec isto modo eos illo sexto die factos, nec tamen eos illo sexto die non factos intelligere scriptura permittat? Forte ergo animæ eorum sexto die illo factæ erāt, vbi & ipsa imago dei recte intelligitur in spiritu mentis eorū, vt postea corpora cōformaretur? Sed neq; hoc credere eadē scriptura permittit. Primū propter illam operū consummationem, quæ nō video quomodo possit intelligi, si defuit aliquid tūc non causaliter cōditū, quod postea visibiliter cōderetur. Deinde quia sexus ille masculi & fœminæ, nisi in corporibus esse nō potest. Quod si quisquā secundum intellectū & actionē tanquam vtrunq; sexū in vna anima accipiendum putauerit, quid faciet de his quæ ad escam deus ipso dedit die de lignorū fructibus, quæ nisi homini habenti corpus non vtiq; congrua est? Nam etiā hæc escam figurate accipere quisquā voluerit, recedet à proprietate rerū gestarum, quæ primitus in huiusmodi narrationibus omni obseruatione fundata est. Quomodo ergo loquebatur, inquit, eis qui nodum at diebant nec intelligebant, quia nec erant qui verba perciperent? Possent respondere sic illos allocutum deum, quemadmodum Christus nos nondum natos, etiam longe post futuros, nec tantum nos, sed etiam eos omnes qui futuri sunt post nos. Omnibus enim dicebat quos suos futuros videbat. Ecce ego vobiscum sum vsque in consummationem seculi: sicut deo notus erat Propheta, cui dixit: Priusquam te formarem in vtero noui te: sicut decimatus est Leui cum esset in lumbis Abraham: cur enim nō ita & ipse Abraham in Adam, & ipse Adam in primis operibus mundi quæ deus creauit omnia simul? Sed verba domini per os carnis eius, & verba dei per ora Prophetarum temporali corporis voce profertur, & omnibus syllabis suis congruas temporum moras sumunt atque consumunt. Cum vero deus dicebat, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & habeat potestatem piscium maris & volatiliū cœli, & omnium pecorum, & omnis terræ, & omnium reptiliū quæ repunt super terram: & ecce dedi vobis omne pabulum feminale, seminans semen quod est super omnem terram, & omne lignum fructiferum quod habet in se fructum seminis feminale, quod erit vobis ad escam: ipse sermo eius ante omnem aëris sonum, ante omnem carnem & nubem vocem, in illa summa eius sapientia per quam facta sunt omnia, nō quasi humanis auribus instrepebat, sed rebus factis rerum faciendarū causas inferebat, & omnipotenti potentia futura faciebat, hominemq; suo tempore formandum, in temporum tanquam semine vel tāquam radice condebat, quando condebat omne vnde inciperent secula, ab illo condita qui est ante secula. Creaturæ quippe aliæ creaturas alias, quædam tempore, quædam causis præcedunt: ille autem omnia quæ fe-

Ecclesiastici. 18.

Animæ quādo creatæ. Cap. VII.

Vox dei ad creaturas. Cap. VIII.

Math. 23.

Hier. 1. Heb. 7.

Gen. 1.

Creatio hominis. Cap. II.

Gen. 1.

Cōstitutio maris & fœminæ. Cap. III.

Gen. 2. 7. duo.

7. cōditioni.

Gen. 2.

Ecclesiastici. 18.

Gen. 2.

Gcit non solum excellentia qua etiam causarum effector est, verum etiam aternitate præcellit. Sed de hoc opportunioribus deinde scripturarum locis fortassis plenius differendū est. Nunc de homine quod cœptū est terminet, ea moderatione seruata, vt in profundo scripturæ sensu magis præstemus diligentiam requirendi, quam affirmandi temeritatē. Quia enim nouerat Hieremiam deus priusquam eum formaret in vtero, dubitare phas non est. Apertissime quippe dicit: Priusquam te formarem in vtero noui te. Vbi autē illum nosset antequam ita formasset, & si nostræ infirmitati assequi vel difficile vel impossibile est: vtrū in aliquibus propinquioribus causis, sicut Leui in lumbis Abraham decimatus est: an in ipso Adam in quo humanū genus tamquam radicaliter institutum est: & in eo ipso vtrum iam cum de limo formatus esset, an cum causaliter in his operibus factus quæ creauit omnia simul? An vero ante omnem potius creaturam, sicut elegit & prædestinauit sanctos mundi constitutionem? An potius in omnibus præcedentibus causis, siue quas commemoravi, siue quas non commemoravi, priusquam in vtero formaretur: non arbitror scrupulosus queri oportere, dummodo Hieremiam constet ex quo est in hac luce à parentibus æditus, ex illo egisse vitam propriam, qua grandæscens ætatis accessu, posset viuere siue male siue bene, antea vero nullo modo, non solum priusquam in vtero formaretur, sed nec iam ibi formatus antequam natus. Neque enim habet vllā cunctationem illa Apostolica sententia de geminis in Rebecca vtero nondum agentibus aliquid boni aut mali. Nec tamē frustra scriptum est, nec infans mundum esse à peccato, cuius est vnus diei vita super terram. Et illud in Psalmo: Ego in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis mater mea me in vtero aluit. Et quod in Adam omnes moriuntur, in quo omnes peccauerunt. Nūc autem liquido teneamus, qualibet parentū merita traiciantur in prolem, quæcunque gratia dei antequam nascatur quæque sanctificet, nec iniquitatē esse apud deum, nec boni malive agere quæquam, quod ad propriam personam pertineat, antequam natus est. Illamque sententiam qua nonnulli putant alibi peccasse magis minusque animas, & pro diuersorum meritis peccatorum, in diuersa corpora esse detrusas, Apostolica non conuenire sententia: cum apertissime dictum sit, nihil egisse nondum natos, seu boni seu mali. Ac per hoc alia quaestio est suo loco retractanda, quid de peccato primorum parentum, qui duo soli fuerunt, generis humani cōtraxerit vniuersa conspersio. Nihil tamen talium meritorum habere potuisse hominem antequam de terræ puluere factus esset, antequam suo tempore viueret, nulla quaestio est. Sicut enim Esau & Iacob, quos nondum natos dixit Apostolus nihil egisse boni aut mali, non possemus dicere traxisse aliquid meriti de parentibus si nec ipsi parentes egissent aliquid boni aut mali: nec genus humanum peccasse in Adam, si ipse non peccasset Adam, non autem peccasset Adam, nisi iam suo tempore viueret, quo posset viuere siue bene siue male: ita frustra peccatum eius, seu recte factum requiritur, cum adhuc in rebus simul creatis causaliter conditus, nec vita propria iam viuebat, nec in parentibus sic viuentibus erat. In illa enim prima conditione mundi, cum deus omnia simul creauit, homo factus est qui esset futurus, ratio creandi hominis, non actio creati. Sed hæc aliter in verbo dei, vbi ista non facta sed aeterna sunt. Aliter in elementis mundi, vbi omnia simul fa-

cta futura sunt. Aliter in rebus, quæ secundum causas simul creatas, non iam simul sed suo quoque tempore creantur: in quibus Adam iam formatus ex limo, & dei flatu animatus, sicut fœtum exortum. Aliter in seminibus, in quibus rursus quasi primordiales causæ repetuntur: de rebus ductæ quæ secundum causas quas primū condidit extiterāt, velut herba ex terra, semen ex herba. In quibus omnibus ea iam facta modos & actus sui temporis acceperunt, quæ ex occultis atque inuisibilibus rationibus, quæ in creatura causaliter latent, in manifestas formas naturasque prodierunt. Sicut herba exorta super terram, & homo factus in animam viuā, & cætera huiusmodi, siue fructu siue animantia, ad illam operationem dei pertinentia quæ visum nunc operatur. Sed etiam ista secum gerunt tanquam iterum seipsa inuisibiliter in occulta quadam vi generandi, quam extraxerunt de illis primordiis causarum suarū, in quibus creatio mundo cum factus est dies, antequam in manifestā speciem sui generis exorirentur, inserta sunt. Si enim prima illa opera dei, cum simul omnia creauit, in suo modo perfecta non essent, ea proculdubio post adderentur quæ illis perficiendis defuisent: vt quædam vniuersitatis perfectio ex vtriusque cōstaret, singulis quasi semis: velut alicuius totius partes essent, quarum cōiunctione ipsum totum cuius partes fuerant, completetur. Rursus si ita essent illa perfecta, sicut perficiuntur, cum suis quoque temporibus in manifestas formas actusque procreantur: profecto aut nihil ex eis postea per tempora fieret: aut hoc fieret quod ex istis quæ suo quoque iam tempore oriuntur, deus non cessat operari. Nunc autem quia iam & cōsummata quodammodo, & quodammodo inchoata sunt, ea ipsa quæ consequentibus euoluenda temporibus primitus deus omnia simul creauit cum faceret mundum: consummata quidem, quoniam nihil habent illa in naturis propriis quibus suorum temporum cursus agunt, quod non in istis causaliter factum sit: inchoata vero, quoniam quædam erant quasi semina futurorum, per seculi tractum ex occulto in manifestum locis congruis exerenda: ipsius etiam scripturæ verba satis ad hoc admonendum insigniter vigent, si quis in eis euigilet. Nam & consummata ea dicit & inchoata: Nisi enim consummata essent, non scriptum esset, Et consummata sunt celum & terra, & omnis compositio illorum: & consummauit deus in die sexto omnia opera sua quæ fecit: & requieuit deus in die septimo ab omnibus operibus suis quæ fecit: & benedixit deus diem septimum, & sanctificauit eum. Rursusque nisi inchoata essent, non ita sequeretur, quia illa die requieuit ab omnibus operibus suis quæ inchoauit deus facere. Hic igitur si quis inquirat, quomodo cōsummauit & quomodo inchoauit: neque enim alia cōsummauit, alia inchoauit, sed eadem ipsa vti que à quibus in die septimo requieuit: ex iis quæ supra diximus clarum est. Consummasse quippe ista intelligimus deum cum creauit omnia simul, ita perfecte vt nihil ei adhuc in ordine temporum creandum esset quod non hic ab eo iam in ordine causarum creatum esset. Inchoasse autem, vt quod hic præfixerat causis, postimpleret effectis. Proinde formauit deus hominem puluerem terræ, vel limum terræ, hoc est de puluere vel limo terræ: & inspirauit siue insufflauit in eius faciem spiritum vite, & factus est homo in animā viuam, Non tunc prædestinatus, hoc enim ante seculum in præscientia creatoris: neque tunc causaliter vel consummate inchoatus, vel inchoate consummatus, hoc enim à seculo in

Inchoatio rerū & perfectio. Cap. XI. Ecclesiastici. 18.

M Genes. 1.

Res variis modis cōditæ. Cap. X.

Aculo in rationibus primordialibus, cum simul omnia crearentur: sed creatus in tempore suo, visibiliter in corpore, inuisibiliter in anima, constans ex anima & corpore. Iam ergo videamus quomodo eum fecerit deus, primum de terra corpus eius, post etiam de anima videbimus si quid valebimus. Quod enim manibus corporalibus deus de limo finxit hominem, nimium puerilis cogitatio est, ita vt si hoc scriptura dixisset, magis eum qui scripsit translato verbo visum credere deberemus, quam deum talibus membrorum liniamentis determinatum, qualia videmus in corporibus nostris. Dicitur enim, Manus tua gentes disperdidit, Et eduxisti populum tuum in manu forti & brachio excelso: Sed pro potestate & virtute dei positum huius membri nomen, quis vsque adeo desipit vt nō intelligat? Nec illud audiendum est, quod nonnulli putant, ideo præcipuum dei opus esse hominem, quia cætera dixit & facta sunt, hūc autem ipse fecit: sed ideo potius, quia hūc ad imaginem suam fecit. Nam illa quæ dixit & facta sunt, ideo sic scriptum est, quia per verbum eius facta sunt, sicut per hominem hominibus dici potuit verbis quæ temporaliter cogitantur & voce proferuntur. Nō sic autem loquitur deus, nisi cum per corporalem creaturam loquitur, sicut Abraham, sicut Moysi, sicut per nubem de filio suo. Ante vero omnem creaturam, vt esset ipsa creatura, eo verbo dictum est, quod in principio erat deus apud deū: & quia omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, vti que & homo per ipsum factus est. Certe enim celum verbo fecit, quia dixit & factum est. Scriptum est tamē, Et opera manuum tuarum sunt caeli. Et de hoc imo quasi fundo mundi scriptum est, Quoniam ipse est mare & ipse fecit illud, & aridam manus eius finxerunt. Non igitur hoc in honorem hominis deputetur, velut cætera deus dixerit, & facta sunt, hūc autē ipse fecerit: aut verbo cætera, hūc autē manibus fecerit. Sed hoc excellit in homine, quia deus ad imaginem suam hominem fecit, propter hoc quod ei dedit mentem intellectualem qua præstat pecoribus, vnde iam superiore loco differuimus. In quo honore positus, si non intellexerit vt bene agat, eisdem ipsis pecoribus quibus prælati esse comparabitur. Sic etenim scriptum est, Homo in honore positus non intellexit, comparatus est pecoribus insensatis, & similis factus est eis. Nam & pecora deus fecit, sed nō ad imaginem suam. Nec dicendum est, hominem ipse fecit, pecora vero dixit & facta sunt: & hūc enim & illa per verbum suum fecit per quod facta sunt omnia. Sed quia idem verbum & sapientia & virtus eius est, dicitur & Manus eius non visibile membrum sed faciendi potentia. Nam & eadem scriptura quæ dicit, quod deus hominem de limo terræ finxit, dicit etiam quod bestias agri de terra finxit, quando eas cum volatilibus caeli ad Adam adduxit, vt videret quid ea vocaret. Sic enim scriptum est, Et finxit deus adhuc de terra omnes bestias. Sic enim & hominem de terra & bestias de terra ipse formauit, quid habet homo excellentius in hac re, nisi quod ipse ad imaginem dei creatus est? Nec tamen hoc secundum corpus, sed secundum intellectum mentis, de quo post loquemur. Quanquam in ipso corpore habeat quandam proprietatem quæ hoc indicet, quod erecta statura factus est, vt hoc ipso admoneretur, non sibi terrena esse sectanda velut pecora, quorum voluptas omnis ex terra est, vnde in alium cuncta pecora prona atque prostrata sunt. Congruit ergo & corpus eiusdem animæ rationali, non secundum

Modus creandi hoīs. Cap. XII.

Psal. 43. & 135.

Ioan. 1.

Psal. 101.

Psal. 94.

Psal. 48.

Iussit.

1. sen. dif. 16. 5. quo circa.

Genes. 1.

liniamenta figuræque membrorum, sed potius secundū id quod in celum erectum est, ad intuentia quæ in corpore ipsius mundi superna sunt: sicut anima rationalis in ea debet erigi, quæ in spiritualibus natura maxime excellunt, vt quæ sursum sunt, sapiat, non quæ super terram. Sed quomodo fecit eum deus de limo terræ, vtrum repente in ætate perfecta, hoc est virili atque iuuenili, an sicut nunc vsque format in vteris matrum? Neque enim alius hæc facit quam ille qui dixit, Priusquam te formarem in vtero noui te: vt illud tantū proprium habuerit Adam, quod non ex parentibus natus est, sed factus ex terra: eo tamen modo vt in hoc perficiendo, & per ætates augendo hi temporum numeri completerentur, quos natura humani generis attributos videmus. An potius hoc non est requirendum? Vtrūlibet enim fecerit, hoc fecit quod deum & omnipotentē & sapientem posse ac facere congruebat. Ita enim certas temporum leges generibus qualitibusque rerum in manifestum ex abdito producendis attribuit, vt eius voluntas sit super omnia. Potentia quippe sua numeros creaturæ dedit, non ipsam potentiam eisdem numeris alligauit: Nam spiritus eius ita faciendo mūdo superferrebat, vt & factis superferatur, nō corporalibus locis, sed excellentia potestatis. Quis enim nescit aquam concretam terræ, cum ad radices vitis venerit, duci in saginam ligni illius: atque in eo sumere qualitatem qua in vnam procedat paulatim erumpentem, atque in ea grandæscente, vinum fiat, maturumque dulcescat, quod adhuc feruescat expressum, & quadam vetustate firmatum, ad vsum bibendi vtilius iucundiusque perueniat? Num ideo dominus lignum quæruit aut terræ, aut has temporum moras, cum aquam miro compendio conuertit in vinum, & tale vinum quod ebrius etiam conuiuia laudaret? Nunquid adiutorio temporis eguit conditor temporis? Nonne certis dierū numeris suo cuique generi accommodatis, omnis natura serpentium coalescit, formatur, nascitur, roboratur? Num expectati sunt hi dies, vt in draconem virga conuerteretur de manu Moysi & Aaron? Nec ista cum fiunt contra naturam fiunt, nisi nobis quibus aliter naturæ cursus innotuit, non autem deo, cui hoc est natura quod fecerit. Quæri autem merito potest, causales illæ rationes quas mundo indidit, cum primum simul omnia creauit, quomodo sint instituta: Vtrum vt, quemadmodum videmus, cuncta nascentia vel fruticum vel animalium in suis conformationibus atque incrementis, sua pro diuersitate generum diuersa spatia peragerent temporum? An vt quemadmodum creditur factus Adam sine vilo progressu incrementorum virili ætate cōtinuo conformarentur? Sed cur nō vtrunque illas credimus habuisse, vt hoc ex eis futurum esset quod factori placuisset? Si enim illo modo diximus, incipiet contra ipsas factum videri, non solum etiam illud de aqua vinum, sed & omnia miracula quæ contra naturæ vstitutum cursum fiunt. Si autem isto modo, multum erit absurdius ipsas istas quotidianas naturæ formas & species contra illas primarias omnium nascentium causales rationes suorum temporū peragere spatia. Restat ergo vt ad vtrunque modum habiles creaturæ sint, siue ad istum quo vstitutissime temporalia transcurrunt, siue ad illum quo rara & mirabilia fiunt, sicut deo facere placuerit quod tempori congruat. Veruntamen sic factus est homo, quemadmodum illa primæ causæ habebant vt fieret primus homo, quem non ex parentibus nasci qui nulli præcesserant, sed de limo formare oportebat

Colos. 3. Quæ ætate aut statura cōditus fuerit Adam. Cap. XIII. 2. sen. dif. 17. ca. solet. Hierc. 1.

Genes. 1.

Ioan. 2.

Exod. 10.

Rationes causales creaturis indite. Cap. XIII. Ecclesiastici. 18.

Ioan. 2.

1. creat.

Quo factus primus ho. Cap. XV. 2. sen. dif. 18. ca. Sed queritur.

G oportebat secundum causalem rationem in qua primitus factus erat. Nam si aliter factus est, non eum deus in illorum sex dierum operibus fecerat: in quibus cum dicitur factus, ipsam causam utique fecerat deus qua erat suo tempore homo futurus, & secundum quam fuerat ab illa faciendus: qui simul & consummaverat has perspicuas species, produciens inchoata propter perfectionem causalium rationum, & inchoauerat rationes causales fiendorum, mundo imprimens consummanda propter ordinem temporum. Si ergo in illis primis reru causis quas mundo primitus creator inseruit, non tantum posuit quod de limo formaturus erat hominem, sed etiam quemadmodum formaturus, vtrum sicut in matris utero, an in forma iuuenili, proculdubio sic fecit vt illic praescriberet. Neque enim contra dispositionem suam faceret. Si autem vim tantum ibi posuit possibilitatis, vt homo fieret quoquo modo, vt & sic posset, id est, vt ideo quoque ibi esset, quia sic & sic posset: vnum autem ipsum modum quo erat facturus in sua voluntate seruauit, cum mundi constitutionem contexit: manifestum est etiam sic non factum esse hominem contra quod erat in illa prima conditione causarum: quia ibi erat etiam sic fieri posse, quamuis non ibi erat ita fieri necesse esse: hoc enim non erat in conditione creaturae, sed, in placito creatoris, cuius voluntas reru necessitas est. Nam & nos pro captu infirmitatis humanae iam in ipsis rebus tempore exortis possumus noscere, quid in cuiusque natura sit quam experimento percipimus, sed vtrum etiam futurum sit ignoramus. Est quippe in natura huius, verbi gratia, iuuenis vt senescat, sed vtrum hoc etiam sit in dei voluntate, nescimus. Sed nec in natura esset, nisi in dei voluntate prius fuisset, qui condidit omnia, & utique occulta ratio est senectutis in corpore iuuenili, vel iuuentutis in corpore puerili. Neque enim oculis cernitur sicut ipsa in puero pueritia, sicut iuuentus in iuvene: sed alia quadam notitia colligitur inesse in natura quiddam latens, quo educantur in promptum numeri occulti, vel iuuentutis a pueritia, vel senectutis a iuuentute. Occulta est ergo ista ratio qua fit vt hoc esse possit, sed oculis, menti autem non est occulta, vtrum autem hoc etiam necesse sit, omnino nescimus. Et illam quidem qua fit vt esse possit, in natura ipsius corporis nouimus: illa vero qua fit vt necesse sit, manifestum est illic non esse. Sed fortassis in mundo est, vt necesse sit istum hominem senescere. Si autem nec in mundo est, in deo est: hoc autem necessario futurum est quod ille vult, & ea vere futura sunt quae ille praesciuit. Nam multa secundum inferiores causas futura sunt, sicut ibi sunt: sed si ita sunt, & in praescientia dei vere futura sunt: Si autem ibi aliter sunt, ita potius futura sunt, sicut ibi sunt, vbi qui praescit, falli non potest. Nam futura dicitur senectus in iuvene, sed tamen futura non est, si ante moriturus est: hoc autem ita erit sicut se habent aliae causae, siue in mundo contexta, siue in dei praescientia reseruat. Nam secundum quasdam futurorum causas moriturus erat Ezechias, cui deus addidit quindecim annos ad vitam, id est, utique faciens quod ante constitutionem mundi se facturum esse praesciebat, & in sua voluntate seruabat. Non ergo id fecit quod futurum non erat: hoc enim magis erat futurum quod se facturum esse praesciebat. Nec tamen illi anni additi recte dicerentur, nisi aliquid adderetur, quod se aliter in aliis causis habuerat: secundum aliquas igitur causas inferiores iam vitam finierat: secundum illas autem quae sunt in voluntate & praescientia

dei, qui ex aeternitate nouerat quid illo tempore facturus erat, & hoc vere futurum erat, tunc erat finiturus vitam quando finiuit vitam. Quia & si oranti concessum est, etiam sic eum oraturum vt tali orationi concedi oporteret, ille utique praesciebat, cuius praescientia falli non poterat: & ideo quod praesciebat, necessario futurum erat. Quapropter si omnium futurorum causa mundo sunt insita, cum ille factus est dies quando deus creauit omnia simul, non aliter Adam factus est, cum de limo terra formatus est, sicut credibilius iam perfectae virilitatis, quam erat in illis causis, vbi deus hominem in sex dierum operibus fecit. Ibi enim erat non solum vt ita fieri posset, verum etiam vt ita eum fieri necesse esset. Tam enim non fecit dubio causam quam sine dubio volens praestituit, quam contra voluntatem suam non facit. Si autem non omnes causas in creatura primitus condita praescribit, sed aliquas in sua voluntate seruauit, non sunt quidem illae quas in sua voluntate seruauit, ex istarum quas creauit necessitate pendentes. Non tamen possum esse contrariae quas in sua voluntate seruauit, illis quas in sua voluntate instituit. Quia dei voluntas non potest sibi esse contraria. Istas ergo sic condidit, vt ex illis esse illud cuius causa sunt possit, sed non necesse sit: illas autem sic abscondit, vt ex eis esse necesse sit hoc quod ex istis fecit vt esse possit. Solet item quari, vtrum animale corpus prius homini formatum sit a limo, quale nunc habemus, an spiritale quale resurgentes habebimus? Quanquam enim hoc in illud mutabit, seminatur enim corpus animale, surget corpus spiritale, tamen quid prius homini factum sit, ideo disceptatur, quia si animale factum est, non hoc recipiemus quod in illo perdidimus, sed tamen melius, quanto ei spiritale animali praeponebimus, quando erimus aequales angelis dei. Sed angeli possunt aliis ex iustitia praeponi, nunquid & domino: De quo tamen dictum est: Minorasti eum paulominus ab angelis. Vnde, nisi propter carnis infirmitatem quam sumpsit ex virgine, formam serui accipiens, in qua moriens nos a seruitute redimeret? Sed quid hinc diutius disseramus: Non enim obscura est Apostoli sententia de hac re, qui cum voluisset adhibere testimonium quo probaret esse corpus animale, non tam de suo vel de cuiusquam hominis corpore quod in praesenti videbatur, quam de hoc ipso scripturae huius loco recoluit & adhibuit, dicens: Si est corpus animale, est & spiritale. Sic etenim scriptum est: Factus est primus homo Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in spiritum viuificantem. Sed non primum quod spiritale est, sed quod animale, postea spiritale: Primus homo de terra terrenus, secundus homo de caelo caelestis. Qualis terrenus, tales & terreni, & qualis caelestis, tales & caelestes. Et quomodo induimus imaginem terreni, induamur & imaginem eius qui de caelo est. Quid ad hoc dici potest? Imaginem ergo caelestis hominis nunc ex fide portamus habituri in resurrectione quod credimus, imaginem autem terreni hominis ab ipso exordio humanae generationis induimus. Hic occurrit alia quaestio, quomodo renouemur, si non ad hoc per Christum renouamur quod in Adam prius eramus? Quanquam enim multa non in pristinum, sed in melius renouentur, ab inferiore tamen statu quam quo erant antea renouantur. Vnde ergo ille filius mortuus erat & reuixit, perierat & inuentus est? Vnde illi profertur stola prima si non immortalitatem recipit quam perdidit in Adae? Quomodo autem perdidit immortalitatem si corpus habuit

Voluntas de causa reru, Ca. XVIII.

Quale corpus primi hominis, Cap. XIX. 1. Cor. 15.

Math. 22.

Psal. 8.

Philip. 1.

1. Cor. 15.

Quo renouemur si non ad hoc per Christum renouamur quod i Adae prius eramus, Cap. XX. Luc. 15.

1. sen. dif. 17. ca. 10. let.

Ratio humana quomodo que aliquid comprehendat, Cap. XVI.

Praescientia dei, Cap. XVII.

2. sen. dif. 17. ca. 10. let.

Eph. 3.

A habuit animale? Neque enim animale corpus sed spiritale erit, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem. Nonnulli his angustiis coarctati: vt & illa constet sententia qua exemplum de animali corpore hinc datum est, vt diceretur: Factus est primus homo Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in spiritum viuificantem: & ista renouatio receptioque immortalitatis, non absurde dicatur in pristinum futura, in illud scilicet quod Adam perdidit: putauerunt prius quidem hominem fuisse se corporis animalis, sed dum in paradiso constitutus est, eum fuisse mutatum, sicut nos quoque resurrectione mutabimur. Hoc quidem liber Geneseos non commemorat. Sed vt possint vtraque testimonia scripturarum consentire inter se, siue illud quod de animali corpore dictum est, siue illa quae de renouatione nostra plurima in sanctis literis reperiuntur, hoc tanquam necessario consequi crediderunt. Sed si ita est, frustra conamur paradysum & illas arbores earumque fructus praeter figuratam significationem prius accipere ad rerum gestarum proprietatem. Quis enim credat iam illius modi cibos ex arborum pomis, immortalibus & spiritualibus corporibus necessarios esse potuisse? Verumtamen si aliud non potest inueniri, melius eligimus paradysum spiritualiter intelligere, quam vel putare non renouari hominem, cum toties hoc scriptura commemoret, vel eum existimare recipere, quod non ostenditur amisisse. Huc accedit, quod & ipsa mors hominis, quam eum peccato comersisse, multa diuina testimonia colloquuntur, indicat eum sine morte futurum fuisse nisi peccasset. Quomodo ergo sine morte mortalis, aut quomodo non mortalis si corpus animale? Vnde quidam non eum mortem corporis peccato meruisse arbitrantur, sed mortem animae quam fecit iniquitas. Nam credunt eum propter corpus animale exiturum fuisse de hoc corpore, ad requiem scilicet quam nunc habet sancti qui iam dormierunt, & in fine seculi eadem membra immortaliiter recepturi: vt videlicet mors corporis non de peccato accidisse videatur, sed naturaliter, vt animalium caterorum. Verum his rursus Apostolus occurrit & dicit: Corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem vita est propter iustitiam. Si autem spiritus eius qui suscitauit Christum a mortuis habitat in vobis, qui suscitauit Christum a mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra per inhabitantem spiritum eius in vobis. Ac per hoc mors etiam corporis de peccato est. Si ergo non peccasset Adae, nec corpore moreretur: ideoque immortale haberet & corpus. Quomodo ergo immortale si animale? Sed rursus non vident qui eius corpus in paradiso mutatum putant vt ex animali fieret spiritale, nihil impedire si non peccasset, vt post paradysi vitam si iuste obedienterque vixisset, acciperet eandem corporis mutationem in vita aeterna vbi iam cibis corporalibus non egeret. Quid ergo necesse est propter hoc iam cogi figurate non propter paradysum intelligere, quia non possit mori corpus nisi peccato? Verum est quidem quod non moreretur, etiam corpore, nisi peccasset. Aperte quippe dicit Apostolus, corpus mortuum propter peccatum: animale tamen possit esse ante peccatum, & post vitam iustitiae cum deus vellet fieri spiritale. Quomodo ergo, inquit, renouari dicimur, si non hoc recipimus quod perdidit primus homo in quo omnes moriuntur? Hoc plane recipimus secundum quendam modum. Non itaque immortalitatem spiritualis corporis recipimus qua

1. Cor. 15.

Ibidem.

Paradysus spiritualis, Cap. XXII.

Corpus Ade, Cap. XXII.

Rom. 8.

Figurate accipimus est paradysus, Ca. XXIII.

Corp. aiale, Ca. XXIII. Deprensi, de 2. cap. Quo renouamur.

nondum habuit homo, sed recipimus iustitiam, ex qua per peccatum lapsus est homo. Renouabimur ergo a vetustate peccati, non in pristinum corpus animale in quo fuit Adam: sed in melius, id est in corpus spiritale, cum efficiemur aequales angelis dei, apti caelesti habitationi, vbi esca quae corrumpitur non egebimus. Renouabimur ergo spiritu mentis nostrae secundum imaginem eius qui creauit nos, quam peccando Adam perdidit. Renouabimur autem etiam carne, cum hoc corruptibile induet incorruptionem: vt sit spiritale corpus, in quod nondum mutatus sed mutandus erat Adam, nisi mortem etiam corporis animalis peccando meruisset. Denique non ait Apostolus, corpus quidem mortale propter peccatum, sed corpus mortuum propter peccatum.

Math. 22.

Eph. 4. Colof. 3. 1. Cor. 15.

Rom. 8.

Corpus ide mortale & immortale, Cap. XXV. 2. sen. di. 19. cap. vnde.

Illud quippe ante peccatum, & mortale secundum aliam, & immortale secundum aliam causam dici poterat: id est mortale, quia poterat mori, immortale quippe, quia poterat non mori. Aliud est enim non posse mori, sicut quaedam naturas immortales creauit deus, aliud est autem posse non mori, secundum quem modum primus creatus est homo immortalis: quod ei prestabatur de ligno vitae, non de constitutione naturae quod ligno separatus est cum peccasset, vt posset mori, qui nisi peccasset posset non mori. Mortalis ergo erat conditione corporis animalis, immortalis autem beneficio conditoris. Si enim corpus animale, utique mortale: quia & mori poterat, quamuis & immortale ideo, quia & non mori poterat. Neque enim immortale quod mori omnino non possit, erit nisi spiritale, quod nobis futurum in resurrectione promittitur: Ac per hoc illud animale & ob hoc mortale, quod propter iustitiam spiritale fieret: & ob hoc mortale omnimodo factum est propter peccatum, non mortale, quod & antea erat, sed mortuum, quod posset non fieri si homo non peccasset.

E

Corpus Ade & nostri diuersa, Cap. XXVI. Rom. 8.

Quomodo ergo corpus nostrum dicit Apostolus mortuum cum adhuc de viuentibus loqueretur, nisi quia iam ipsa conditio moriendi ex peccato parentis haest in prole? Animale est enim & hoc corpus sicut & primi hominis fuit, sed hoc iam in ipso animalis genere multo est deterius, habet enim necessitatem moriendi quod illud non habuit. Quamuis enim restabat adhuc vt immutaretur, & spiritale factum plena immortalitate perciperet, vbi cibo corruptibili non egeret: tamen si iuste viueret homo, & in spiritale habitudinem corpus eius mutaretur, non iret in mortem. In nobis autem etiam iuste viuentibus corpus moriturum est, propter quam necessitatem ex illius primi hominis peccato venientem, non mortale sed mortuum corpus nostrum dixit Apostolus, quia omnes in Adam morimur. Item dicit, Sicut est veritas in Iesu deponere nos secundum priorem conuersationem hominem veterem eum qui corrumpitur secundum concupiscentias deceptionis, hoc est, factus Adam per peccatum. Vide ergo quid sequatur: Renouamini autem spiritu mentis vestrae, & induite nouum hominem qui secundum deum creatus est, in iustitia & sanctitate veritatis: Ecce quod perdidit Adam per peccatum. In hoc ergo renouamur secundum id quod amisit Adam, id est secundum spiritum mentis nostrae. Secundum autem corpus quod seminatur animale, & resurget spiritale, in melius renouabimur, quod nondum fuit in Adam. Dicit item Apostolus, Expoliates vos veterem hominem eum actibus suis, induite nouum qui renouatur in agnitione dei secundum imaginem eius qui creauit eum. Hanc imaginem in spiritu mentis impressam perdidit Adae per peccatum

1. Cor. 15.

Eph. 4.

Stola data Ade, Cap. XXVII. De pœni. di. 2. cap. Quo renouamur. 2. retract. et. 24.

tum

G tum, qua recipimus per gratiam iustitia: non spiritale atque immortale corpus in quo ille nondum fuit, & in quo erunt omnes sancti resurgentes a mortuis. Hoc enim primum est illius meriti quod amisit. Proinde illa stola prima, aut ipsa iustitia est, unde lapsus est: aut si indumentum corporalis immortalitatis significat, etiam hanc ille sic amisit, cum propter peccatum ad eam peruenire non potuit. Dicitur enim & amisisse vxorem & amisisse honorem, qui speratum non acceperit, illo a quo sperabat offensus. Secundum hanc ergo sententiam corpus animale habuit Adam, non tantum ante paradysum, sed etiam in paradiso constitutus: quantum in interiore homine fuerit spiritale, secundum imaginem eius qui creauit eum: quod amisit peccando, meruitque; etiam corporis mortem, qui non peccando mereretur & in corpus spiritale comutationem. Nam si & interius animaliter vixit, non possumus dici ad hoc ipsius renouari. Quibus enim dicitur, Renouamini spiritu mentis vestrae: hoc eis dicitur ut spirituales fiant. Quod si ille nec ipsa mente fuit, quomodo nos renouamur ad id quod nunquam fuit? Apostoli autem & omnes iusti animale vitae que corpus habebant, sed tamen spiritualiter intus vivebant, renouati scilicet in agnitione dei secundum imaginem eius qui creauit eos: non ideo tamen peccare non poterant si consentirent iniquitati. Nam & spirituales posse cadere in tentatione peccati, ostendit Apostolus ubi ait, Fratres, si preoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, si spirituales eratis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, intendens teipsum ne & tu tenteris. Hoc dixi ne cuiquam impossibile videatur quod peccauit Adam, si spirituales eratis, quomodo animalis esset corpore. Quae cum ita sint, nihil tamen adhuc proponere confirmamus, sed expectamus potius, vtrum etiam cetera scriptura hunc intellectum non impediat. Sequitur enim quaestio de anima valde difficilis, in qua multi laborauerunt, nobisque ubi laboremus reliquerunt. Siue enim quia non omnium omnia legere potui, qui de hac re secundum scripturarum nostrarum veritatem ad aliquid liquidum minimeque dubium peruenire potuerunt: siue quia tanta quaestio est, ut etiam qui eam veraciter soluant, non facile intelligantur a talibus, qualis ipse sum: fateor neminem adhuc mihi persuasisse, quod sic habeat de anima, ut nihil amplius querendum putem: Vtrum autem nunc certum aliquid inuenturus sim, & iam definiturus, ignoro. Quod autem potuero, si conatum meum dominus adiuuerit, sequenti volumine explicare conabor.

Corpus Adā animale. C. XXVIII. 2. Retr. c. 24

H que corpus habebant, sed tamen spiritualiter intus vivebant, renouati scilicet in agnitione dei secundum imaginem eius qui creauit eos: non ideo tamen peccare non poterant si consentirent iniquitati. Nam & spirituales posse cadere in tentatione peccati, ostendit Apostolus ubi ait, Fratres, si preoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, si spirituales eratis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, intendens teipsum ne & tu tenteris. Hoc dixi ne cuiquam impossibile videatur quod peccauit Adam, si spirituales eratis, quomodo animalis esset corpore. Quae cum ita sint, nihil tamen adhuc proponere confirmamus, sed expectamus potius, vtrum etiam cetera scriptura hunc intellectum non impediat. Sequitur enim quaestio de anima valde difficilis, in qua multi laborauerunt, nobisque ubi laboremus reliquerunt. Siue enim quia non omnium omnia legere potui, qui de hac re secundum scripturarum nostrarum veritatem ad aliquid liquidum minimeque dubium peruenire potuerunt: siue quia tanta quaestio est, ut etiam qui eam veraciter soluant, non facile intelligantur a talibus, qualis ipse sum: fateor neminem adhuc mihi persuasisse, quod sic habeat de anima, ut nihil amplius querendum putem: Vtrum autem nunc certum aliquid inuenturus sim, & iam definiturus, ignoro. Quod autem potuero, si conatum meum dominus adiuuerit, sequenti volumine explicare conabor.

Galat. 6.

Anima. Ca. XXIX.

DIVI AVRELI AVGVSTINI de Genesi ad literam Liber Septimus.

Si finxit deus hominem puluerem de terra, & flauit in faciem eius flatum vitae, & factus est homo in anima viuente. Hec verba scripturae nobis & in principio superioris libri consideranda proposuimus, & de ipso homine facta, maximeque de eius corpore quantum satis duximus, quod secundum scripturas visum est disseruimus. Sed quia de anima humana non parua quaestio est, ad hunc eam librum differendam putauimus, nescientes quantum nos dominus adiuuerit, recte loqui cupidos, illud tamen scientes nisi qua-

Quaestio de anima. Cap. I.

tum ipse adiuuaret, recte non esse locuturos. Recte est autem veraciter atque congruenter, nihil audaciter refellendo, nihil temere affirmando, dum adhuc dubium est, verum falsumve sit, siue fidei siue scientiae Christianae: quod autem doceri potest, vel rerum ratione aperitissima, vel scripturarum autoritate certissima, sine cunctatione asserendo. Ac primum illud videamus quod scriptum est, Flauit vel sufflauit in faciem eius flatum vitae. Nonnulli enim codices habent, spirauit vel inspirauit in faciem eius. Sed cum Graeci habeant ἐνεφύσθη, non dubitatur flauit vel sufflauit esse dicendum. Quarebam autem in superiori sermone de manibus dei, cum homo de limo formatus cogitaretur. Quid ergo nunc dicendum est in eo quod scriptum est, sufflauit deus, nisi quia sicut non manibus corporeis finxit, ita nec faucibus labiisque sufflauit? Veruntamen hoc verbo scriptura in quaestione difficillima plurimum nos quantum opinor adiuuat. Nam cum quidam ex hoc verbo crediderint aliquid esse animam de ipsa substantia dei, id est eiusdem naturae cuius ille est, hoc ideo putantes, quia cum homo sufflat, aliquid de seipso eicit in flatu: hinc potius admonendi sumus hanc inimicam fidei catholicae reprobare sententiam. Nos enim credimus dei naturam atque substantiam quae in trinitate creditur a multis, intelligitur a paucis, omnino esse incommutabilem. Porro autem animae naturam vel in deterius vel in melius commutari posse quis ambigit? Ac per hoc sacrilega opinio est ea & deum credere vnus esse substantiae. Quid enim hoc modo aliud quam & ille commutabilis creditur? Credendum itaque est & intelligendum, neque vilo modo dubitandum, quod recta fides habet, animam sic esse a deo tanquam rem quam fecerit, non tanquam de natura cuius est ipse, siue genuerit, siue quoquo modo protulerit. Et quomodo inquit scriptum est, Sufflauit in faciem eius, & factus est homo in animam viuam, si non anima dei pars est vel dei omnino substantia? Immo vero ex hoc verbo satis apparet ita non esse, cum enim homo sufflat, anima utique ipsa subiacentem sibi naturam corporis mouet, & de illa, non de seipsa flatum facit. Nisi isti forte tam tardi sunt, ut nesciant isto reciproco halitu quae de hoc aere circumsuso ducimus & reddimus, fieri etiam flatum cum voluntate sufflamus. Quod si etiam non ex hoc aere qui forinsecus adiacet accepto & reddito, sed ex ipsius nostri corporis natura qua constat, sufflando aliquid eiceremus, non est eadem natura corporis & animae, quod & ipsi utique consentiunt. Quapropter etiam sic aliud est animae substantia quae corpus regit & mouet: aliud flatum quem regendo vel mouendo facit, de corpore sibi subdito, non de seipsa cui corpus est subditum. Cum itaque longe quidem incomparabili modo, sed tamen anima regat subditum corpus, & deus subditam creaturam, cur non potius intelligatur de subiecta sibi creatura fecisse deus animam in eo quod sufflante dictus sit: quandoquidem ipsa anima quantum corpori suo non ita dominetur ut deus vniuersitati quam condidit, tamen eius motu non de sua substantia flatum facit? Possemus quidem dicere nec ipsum dei flatum esse animam hominis, sed deum sufflando fecisse animam in homine. Sed ne putetur meliora quae fecit verbo quam quod fecit flatu, quia & in nobis melius est verbum quam flatum: nihil est interrim secundum supradictam rationem, cur animam ipsam dei flatum dicere dubitemus, dum intelligatur non esse dei natura atque substantia, sed hoc ipsum esse suff-

ἐνεφύσθη ad verbum spirauit.

Anima non est natura cuius est cum deo. Ca. II.

Flatus in facie. Ca. III. Genes.

M

2. Gen. di. 17. cap. 2.

Esai. 57.

Vnde flatum in faciem. Cap. III.

An anima ex nihilo. Cap. V.

An materia aliqua spiritalis fuerit animae. Cap. VI.

A flare quod est flatum facere, hoc est animam facere. Cuius sententiae congruit quod per Esaiam dicit deus, Spiritus enim a me procedet, & flatum omnem ego feci. Nam non quemlibet flatum corporeum dicere, sequentia docent. Cum enim dixisset, omnem flatum ego feci: & propter peccatum, inquit, pusillum quid contristauit eum & percussit eum, Quid ergo dicit flatum nisi animam, quae propter peccatum percussa & contristata est: Quid igitur est, omnem flatum ego feci: nisi omnem animam ego feci? Si ergo deum diceremus tanquam corporei mundi huius animam, cui mundus ipse esset tanquam corpus ipsius animantis, recte non eum diceremus sufflando fecisse animam hominis, nisi corpoream de isto aere subiacente sibi ex corpore suo: non tamen quod fecisset dedissetque sufflando, de seipso dedisse putare deberemus, sed ita de sibi subiecto aere corporis sui, sicut anima de huiusmodi re similiter adiacente sibi, hoc est de corpore, non de seipsa flatum facit. Nunc vero quia non tantummodo mundi corpus deo esse subditum dicimus, sed illum esse supra omnem creaturam suae corporealem siue spiritalem, nec de seipso nec de corporeis elementis credendum est animam fecisse sufflando. Vtrum autem ex eo quod omnino non erat, id est, ex nihilo: an ex aliqua re quae iam ab illo facta spiritaliter erat, sed anima nondum erat, merito queri potest. Si enim deum adhuc aliquid ex nihilo creare non credimus, posteaquam creauit omnia simul, & ob hoc consummatis omnibus operibus requieuisse credimus, quae inchoauit facere, ut quicquid deinde faceret, ex his faceret, non video quemadmodum intelligamus adhuc eum ex nihilo animas facere. An dicendum est eum in illis quidem operibus primorum sex dierum fecisse illum diem occultum, ac si hoc potius credi oportet spiritalem atque intellectualem naturam, scilicet vnitatis angelicae, & mundi, id est, caelum & terram: atque in illis iam extantibus naturis rationes creasse futurarum aliarum naturarum, non ipsas naturas: alioquin si iam ibi creatae essent sicut erant futurae, non adhuc essent futurae. Quod si ita est, nondum erat in conditis rebus animae humanae vlla natura, & tunc esse coepit cum eam deus sufflando fecit atque indidit homini. Sed non ideo quaestio sublata est, qua quaeritur adhuc, vtrum eam naturam quae anima dicitur & antea non erat, ex nihilo creauerit tanquam ipse flatum eius non ex aliqua substantia subiacente factus sit, sicut de flatu dicebamus quae facit anima de corpore suo, sed omnino ex nihilo tunc factus sit flatum cum deus flare voluit, idemque flatum hominis anima factus sit. An vero iam erat aliquid spiritale, quantum hoc quicquid erat, nondum animae natura erat, atque ex hoc factus sit flatum dei quae natura esset animae, sicut nec corporis humani natura iam erat, antequam deus eam de limo terrae vel puluere formasset. Non enim caro anima erat puluis aut limus, sed tamen aliquid erat unde illa fieret quae nondum erat. Num ergo credibile est in primis illis sex dierum operibus deum condidisse, non solum futurum corpus humani causalem rationem, verum etiam materiam de qua fieret, id est, terram de cuius limo vel puluereingeretur: animae autem solam ibi condidisse rationem secundum quam fieret, non etiam quandam pro suo genere materiam de qua fieret? Si enim quiddam incommutabile esset anima, nullo modo eius quasi materiam querere deberemus. Nunc autem mutabilitas eius satis indicat eam interim vitium atque fallaciam deformem reddi, formari

autem virtutibus veritatisque doctrina: sed in sua iam natura qua est anima, sicut etiam caro in sua natura quae iam caro est, & salute decoratur, & morbis vulneribusque foedatur. Sed sicut haec excepto quod iam caro est, in qua natura vel proficit ut pulchra, vel deficit ut deformis sit, habuit etiam materiam, id est terram, de qua fieret, ut omnino caro esset sic fortasse potuit & anima antequam ea ipsa natura fieret quae anima dicitur, citius vel pulchritudo virtus, vel deformitas vitium est, habere aliquam materiam pro suo genere spiritalem, quae nondum esset anima: sicut terra de qua facta est, iam erat aliquid, quantum non erat caro. Sed enim iam terra implebat mundi infimam partem, antequam de illa corpus hominis fieret, conferens vniuerso totum suum ut etiam si nulla ex ea caro fieret animantis cuiusquam specie tamen sua mundi fabricam molestem completeret, secundum quam dicitur mundus caelum & terra.

At vero illa spiritalis materies si fuit vlla unde anima fieret, vel si est vlla unde animae fiunt, quid ipsa est, quod nomen, quam speciem, quem usum in rebus conditis tenet? Viuit an non? Si viuit, quid agit? quid confert vniuersitatis effectibus? Beatamne vitam gerit, an miseram, an neutram? Viuificat aliquid, an ab hoc etiam opere vacat, & in quodam secreto vniuersitatis otiosa requiescit, sine vigili sensu motuque vitali? Si enim nulla prorsus adhuc vita erat, quomodo esset vitae futurae quaedam incorporea nec viua materies? Aut falsum est, aut nimis latet. Si autem iam vivebat nec beate nec misere: quomodo rationalis erat? Quod si tunc rationalis facta est, cum ex illa materie natura humanae animae facta est, irrationalis ergo vita materies erat animae rationalis, id est humanae? Quid ergo inter illam pecorisque distabat? An rationalis erat iam possibilitate, nondum facultate? Si enim videmus infantilem animam, iam utique hominis animam, nondum coepisse uti ratione, & tamen eam rationalem iam dicimus, cur non credatur sic in illa materie de qua facta est anima, quietum fuisse motum etiam sentiendi, sicut in ista infantili quae iam certe anima est hominis, quietus est adhuc motus ratiocinandi. Nam si iam beata erat vita de qua facta est hominis anima, deterior ergo facta est: & ideo non iam illa materies huius, sed illius ista defluxio est. Nam materies aliqua cum formatur praesertim a deo, in melius sine dubitatione formatur. Sed etiam si cuiusquam in aliqua beatitudine facta a deo vitae defluxio anima humana posset intelligi, nec sic credenda erat esse coepisse in aliquo actu meritorum suorum, nisi ex quo propriam coepit agere vitam, dum anima facta est animans carnem, & eius sensibus velut nunciis vtens, atque in seipsa se viuere sentiens sua voluntate, intellectu, memoria. Si enim est aliquid unde istam defluxionem formatae carni deus inspiraret, tanquam sufflando animam faciens, idemque beatum est, nullo modo mouetur aut mutatur, aut amittit aliquid cum hoc ab eo defluit unde anima fit. Non est enim corpus ut tanquam exhalando minuat. Si autem anima irrationalis, materies est quodammodo de qua fit anima rationalis, id est, humana, rursus quaeritur etiam ipsa irrationalis unde fiat, quia & ipsam non facit nisi creator omnium naturarum. An illa de materie corporalis? Cur non ergo & ista? Nisi forte quod velut gradatim fieri conceditur, copendio posse deum facere quisquam negabit. Proinde qualibet adhibeatur interpositio, si corpus est materies animae irrationalis, & anima irrationalis est materies animae rationalis, proculdubio corpus

Qualis materia illa sit. Cap. VII.

An materia illa vita fuerit beata. Cap. VIII.

An corpus fuerit materia animae. Cap. IX.

G corpus est materies animæ rationalis. Quod neminem vnquã scio ausum esse sentire, nisi qui & ipsam animã non nisi in genere alicuius corporis ponit. Deinde cauendum est, ne quedã translatio animæ fieri à pecore in hominẽ possẽ credatur, quod veritati fidei; catholica omnino contrariũ est, si concesserimus irrationalem animam veluti materiam subiacere, vnde rationalis anima fiat. Sic enim fiet, vt si hæc in melius commutata fuerit hominis, illa quoque in deterius commutata sit pecoris. De quo ludibrio quorũdam Philosophorum etiam eorum posteri erubuerunt, nec eos hoc sensisse, sed non recte intellectos esse dixerunt. Et credo ita esse, velut si quisquã etiam de scripturis nostris hoc sentiat vbi dictum est, Homo in honore positus non intellexit, comparatus est pecoribus insensatis, & similis factus est eis. Aut vbi item legitur, Ne tradideris domine bestiis animam cõsententem tibi. Neq; enim omnes hæretici scripturas catholicas legunt, nec ob aliud sunt hæretici, nisi quod eas non recte intelligentes, suas falsas opiniones contra earum veritatem peruicaciter afferunt. Sed quoquo modo se habeat vel nõ habeat opinio

Psal. 48.

Psal. 73.

Quo hostes similes sunt pecoribus. Cap. X. Psal. 48.

Psal. 73.

Mat. 7. & 25.

Psal. 90.

H Philosophorum de reuolutionibus animarũ, catholica tamen fidei non conuenit credere animas pecorum in homines, aut hominũ in pecora transmigrare. Fieri sanẽ homines vitæ genere pecorib; similes, & ipsæ res humanæ clamant, & scripturæ testatur, Vnde est illud quod cõmemorauimus, Homo in honore positus nõ intellexit, comparatus est iumentis insensatis, & similis factus est eis. Sed in hac vita utiq; non post mortẽ. Proinde vel talibus bestiis nolobat in potestate dari animam suã qui dicebat, Ne tradideris bestiis animã consententem tibi. Quales cauendos dominus significat, vbi dicit eos indutos vestitu ouium, intus autem esse lupos rapaces: vel ipsi diabolo & angelis eius: nam & ille dictus est & leo & draco. Quid enim afferunt argumenti Philosophi qui putant animas hominũ in pecora, vel pecorum in homines post mortẽ posse transferri? Hoc certe quoddam morum similitudo ad id trahat, velut auaros in formicas, rapaces in miluos, sauos ac superbos in leones, sectatores immundæ voluptatis in fues: & si qua similia. Hęc quippe asserunt, nec attendunt per hæc rationem nullo modo fieri posse, vt pecoris anima post mortem in hominem transferatur. Nullo modo enim pecus similior erit homini quàm porco, & cum mansuescunt leones, canibus vel etiam ouibus sunt similiores quàm hominibus. Cum igitur à pecorum moribus pecora non recedunt, & quæ aliquantulum ceteris dissimilia sunt, similia sunt tamen suo generi quàm humano, longẽque plus ab hominibus quàm à pecoribus differunt, nunquam erunt hominum animæ istæ si ea quæ similia sunt trahunt. Si autem hoc argumentum falsum est, quomodo erit illa vera opinio, quandoquidem nihil aliud afferunt, quo etiam si non vera, saltem veri similis habeatur. Vnde procliuus & ipse crediderim, quod etiam eorum posteri sectatores, illos homines qui hoc primitus in suis libris posuerunt, in hac vita potius intelligi voluisse, quãdam peruersitate morum ac turpitudine homines pecorum fieri similes, ac sic quodammodo in pecora commutari, vt hoc dedecore obiecto, eos à cupiditatum prauitate reuocarent.

Transformaciones corporis. C. XI.

Nam illa quæ feruntur accidisse, vt quidam quasi recordarentur, quod in quorundam animalium corporibus fierent, aut falsa narrantur, aut ludificationibus demonum hoc in eorum animis factum est. Si enim contingit in somniis, vt fallaci memoria quasi

recordetur se homo fuisse quod nõ fuit, aut egisse quod K non egit: quid mirum si quodam dei iusto occultoque iudicio, sinuntur demones in cordibus etiam vigilantium tale aliquid posse? Manichæi autem qui se Christianos, vel putant, vel putari volunt, in hac opinatione translationis vel reuolutionis animarum eo sunt illis gentium Philosophis, vel si qui alij vani homines hoc putent, deteriores & detestabiliores, quod illi animæ naturam à dei natura discernunt: isti autem cum aliud nihil dicant esse animam quàm ipsam dei substantiam, atque id omnino quod deus est, nõ trepidant eam tam turpiter commutabilem dicere, vt nullum sit herbæ seu vermiculi genus, vbi eam non esse permixtam, vel quod reuolui non posse, mirabili opinentur insania: Qui tamẽ si remotis ab animo suo rerum obscurissimarum quæstionibus, quas carnali corde versantes, necesse est vt in opinionibus falsas, noxias, monstrosasq; labantur & prouoluantur, vnum illud firmissime teneant, quod omni animæ rationali sine vilius disputationis ambagibus naturaliter & veraciter insitum est, esse omnino incommutabilem & incorruptibilem deum, tota eorum milleformis fabula repente dilabitur, quam in suis vanis ac sacrilegis mentibus, non nisi de dei turpissima mutabilitate finxerunt. Non est igitur materies animæ humanæ, nec anima irrationalis.

Quid est ergo vnde anima flatu dei facta est? An corpus aliquod erat terrenum quidem & humidum? Nullo modo: hinc enim potius caro facta est. Non quid aliud est limus quàm terra humida? Nec humore solã anima facta credenda est, quasi caro de terra, & anima de aqua: Nimis enim absurdum est, inde factam putare animam hominis, vnde facta est caro piscis & volucris. Ergo fortassis ex aere. Huic enim elemento etiam status competit, sed noster, non dei. Vnde supra diximus, hoc potuisse congruenter putari, si animam mundi tanquam vnius maximi animantis deum crederemus, vt eam flauerit de aere corporis sui, sicut flat nostra de sui. Cum vero deum esse constet supra omne mundi corpus, & supra omnem spiritum quem creauit incomparabili omnino distantia, quomodo id recte dici potest? An forte quanto magis deus vniuersæ suæ creaturæ præsens est omnipotentia singulari, tanto magis potuit ex aere flatum facere, quæ anima hominis esset? Sed cum anima non sit corporea, quicquid autem ex mundi corporeis elementis sit, corporeum esse necesse est, in quibus mundi elementis etiam aer iste connumeratur, nec si de puri illius cœlestisque ignis elemento facta anima diceretur, credi oporteret. Omne quippe corpus in omne corpus posse mutari, non desuerunt qui assererent. Corpus autem aliquod siue terrenum siue cœleste, conuerti in animã, fierique naturam incorpoream, nec quenquam sensisse scio, nec fides hoc habet.

Deinde si non est conueniendum quod medici, non tantum dicunt, verum etiam probare se affirmant, quauis omnis caro terrenam soliditatem in promptu gerat, habet tamen in se & aëris aliquid quod in pulmonibus continetur, & à corde per venas quas arterias vocant diffunditur: & ignis non solum feruidam qualitatem, cuius sedes in iecore & in cerebro est, verum etiam luculentam quam velut eliquari ac subuolare ostendunt in excelsum cerebri locum tanquam in cœlum corporis nostri: vnde & radij emicant oculorum, & de cuius medio velut centro quodam, non solum ad oculos, sed etiam ad sensus ceteros tenues fistulæ deducuntur, ad aures scilicet,

Non est ex corpore elementis. Cap. XII.

Medicorum sententia de corpore humano. Cap. XIII.

A licet, ad nares, ad palatum, propter audiendum, olfaciendum, atque gustandum: ipsumq; tangendi sensum qui per totum corpus est, ab eodem cerebro dirigi dicunt per medullam cervicis, & eam quæ cõtinetur olfibus, quibus dorsum spina conseritur, vt inde se tenuissimi quidam riuuli, qui tangendi sensum faciunt, per cõta membra diffundant. Cum igitur his quasi nunciis accipiat anima quicquid eam corporalium nõ latet: ipsa vero vsque adeo aliud quiddã sit, vt cum vult intelligere, vel diuina vel deum, vel omnino etiã seipsam suasq; considerare virtutes, vt aliquid veri certiq; cõprehendat, ab hac ipsorum quoq; oculorum luce se auertat: eamq; ad hoc negocium, non tantum nullo adiumento, verum etiam nonnullo impedimento, esse sentiens, se in obrutum mentis attollat: quomodo ex eo genere aliquid est, cum eiusdem generis summum nõ sit nisi lumen quod ex oculis emicat: quo illa non adiuuatur nisi ad corporeas formas coloresq; sentiendos: habetq; ipsa innumerabilia longe dissimilia cõcto generi corporum, quæ non nisi intellectu atque ratione conspiciat, quod nullius carnis sensus aspirat. Quapropter non est quidẽ humanæ animæ natura, nec de terra, nec de aqua, nec de aere, nec de igne quolibet: sed tamen crassioris corporis sui materiam, hoc est humidam quandam terram, quæ in carnis versã est qualitatem, per subtiliorem naturam corporis administrat, id est, per lucẽ & aërem. Nullus enim sine his duobus vel sensus in corpore est, vel ab anima spontaneus corporis motus. Sicut autem prius esse debet nosse quàm facere, ita prius est sentire quàm mouere. Anima ergo quoniam res est incorporea, corpus quod incorporeo vicinũ est, sicuti est ignis, vel potius lux & aer, primitus agit: & per hæc cetera quæ crassiora sunt corporis, sicuti humor & terra, vnde carnis compulsetia solidatur, quæ magis sunt ad patientium subdita, quàm prædita ad faciendum. Non mihi ergo videtur dictum, factus est homo in animam viuam, nisi quia sentire cõpit in corpore, quod est animatũ viuensque carnis certissimum indicium. Nam mouentur & arbuta, non tantum vt extrinsecus impellente, veluti cum ventis agitantur, sed illo motu quo intrinsecus agitur, quicquid ad incrementum speciemq; arboris pertinet, quo ducitur succus in radicem, vertiturq; in ea quibus constat herbæ natura vel ligni: nihil enim horum sine interno motu. Sed iste motus non est spontaneus qualis ille qui sensus copulatur ad corporis administrationem, sicut in omnium animalium genere quæ vocat scriptura animam viuam. Nam & nobis nisi inesset etiã ille motus, nec cresceret nostra corpora, nec vngues capillorq; producerent. Sed si hoc solum esset in nobis sine sensu motuq; illo spontaneo, non diceretur homo factus in animam viuã. Proinde quoniam pars cerebri anterior, vnde sensus omnes distribuuntur, ad frontem collocata est, atque in facie sunt ipsa velut organa sentiendi, excepto tangendi sensu qui per totum corpus diffunditur: qui tamen etiã ipse ab eadẽ anteriori parte cerebri offeditur habere viam suã, quæ retrofusa per verticem atq; ceruicem ad medullam spinæ de qua loquebamur paulo ante, deducitur: vnde habet utiq; sensum in tangendo & facies sicut totum corpus, exceptis sensibus videndi, audiendi, olfaciendi, gustandi, qui in sola facie prælocati sunt: ideo scriptum arbitror, quod in faciem deus sufflauerit homini flatum vitæ, cum factus est in animam viuam. Anterior quippe pars posteriori merito præponitur, quia & ista ducit, illa sequi-

Animã non esse elementis. Cap. XIII.

Ana incorporea. Ca. XV.

B

Cur dictum sit, factus est homo in animã viuã. Cap. XVI.

Pars cerebri anterior organo sensuum. Cap. XVII. Supra ca. 13.

Supra ca. 15.

Gen. 2.

In hoc cap.

tur, & ab ista sensus, ab illa motus est, sicut consiliũ præcedit actionem. Et quoniam corporalis motus qui sensum sequitur sine interuallis temporum nullus est, agere autem interualla temporum spontaneo motu nisi per adiutoriũ memoriæ non valemus, ideo tres tanquam ventriculi cerebri demonstrantur: Vnus anterior ad faciem, à quo sensus omnis: alter posterior ad ceruicem, à quo motus omnis, tertius inter vtrunque, in quo memoriã vigere demonstrant: ne cum sensum motus sequitur, non connectat homo quod faciendum est, si fuerit quod facit oblitus. Hęc illi certis indicijs probata esse dicunt: quando & ipsæ partes aliquo affectu morbo vel vitio, cum defecissent officia vel sentiendi vel mouendi membra, vel motus corporis reminiscendi, satis quid valerent singulæ declarant, eisq; adhibita curatio cui rei reparandæ profecerit exploratũ est. Sed anima in istis tanquã in organis agit, nihil horum est ipsa, sed viuificat & regit omnia, & per hæc corpori consulit & huic vitæ, in qua factus est homo in animam viuã. Vnde ergo sit ipsa, id est, de qua velut materie deus hunc flatũ fecerit quæ anima dicitur, dum quæritur, nihil corporeum debet occurrere. Sicut enim deus omnem creaturã, sic animã omnem corpoream creaturam naturæ dignitate præcellit. Per lucem tamen & aërem quæ in ipso quoque mundo præcellentia sunt corpora, magisq; habent faciendi præstantiam quàm patiendi corpulentiã, sicut humor & terra, tanquam per ea quæ spiritui similia sunt corpus administrat. Nunciat enim aliquid lux corporea, cui autem nunciat, non hoc est quod illa: & hæc est anima cui nunciat nõ illa quæ nunciat. Et cõ afflictiones corporis moleste sentit, actionem suã qua illi regendo adest, turbato eius temperamento impediri offenditur: & hæc offensio dolor vocatur: & aer qui nervis infusus est, parẽ voluntati vt membra moueat, non autem ipse voluntas est. Et illa pars media motum membrorum nunciat, vt memorata teneantur, non ipsa memoria est. Deniq; dum hæc ei tanquã ministeria vitio quolibet seu perturbatione omni modo deficiunt, defistentibus nunciis sentiendi & ministris mouendi, tanquã non habens curã adit, abscedit. Si autẽ non ita deficiunt vt in morte asolet, turbatur eius intentio tanquã conantis redintegrare labentia nec valētis. Et in quibus rebis turbatur, inde cognoscitur quæ pars ministeriorũ in causã sit, vt si potuerit, medicina succurrat. Namq; aliud esse ipsam, aliud hæc eius corporalia ministeria, vel vasa, vel organa, vel si quid aptius dici possunt, hinc euidenter elucet, quod plerunq; se vehementi cogitationis intentione auertit ab omnibus, vt præ oculis patentibus recteq; valentibus multa posita nesciat, & si maior intentio est, dum ambulabat repente subsistat, auertens utiq; imperandi nutum à ministerio motionis qua pedes agebantur. si autẽ non tanta est cogitationis intentio, vt figat ambulanti loco, sed tamen tanta est vt partem illam cerebri mediam nunciantem corporis motus nõ vacet aduertere, obliuiscitur aliquãdo, & vnde veniat, & quò eat, & transit imprudens villam quò tendebat, natura sui corporis sana, sed sua vi in aliud auocata. Quapropter istas corporei cœli corporeas quasdam particulas, id est, lucis & aëris, quæ primæ excipiunt nutus animæ viuificantis, eo quod incorporeæ naturæ propinquiores sunt quàm humor & terra, vt ad earum proximum ministerium tota moles administratur, vtrum deus de hoc circũfuso & superfuso cœlo corpori viuẽti miscuerit aut adiunxerit, an & ipsas de limo sic

D Tres ventriculi cerebri. Ca. XVIII.

Animæ præstantia. Cap. XIX. E

Aliud anima, aliud organa corporis. Ca. XX.

cut carnem

Gur carnem fecerit, non est ad rem pertinens questio. Omne quippe corpus in omne corpus mutari posse credibile est, quodlibet autem corpus mutari posse in animam, credere absurdum est. Quamobrem nec illud audiendum est quod quidam putauerunt quantum quoddam esse corpus unde sit anima: quod nec terra, nec aqua sit, nec aer, nec ignis, siue iste turbulentior atque terrenus, siue ille celestis, purus & lucidus: sed nescio quid aliud quod careat uisitato nomine, sed tamen corpus sit. Si enim qui hoc sentiunt hoc dicunt corpus quod & nos, id est naturam quamlibet, longitudine, latitudine, altitudine, spatium loci occupantem, neque hoc est anima, neque facta inde credenda est. Quicquid enim tale est ut multa non dicam, in quacumque sui parte lineis diuidi vel circumscribi potest. Quod anima si pateretur, nullo modo nosse posset tales lineas, quae per longum fecari non queunt, quales in corpore non posse inueniri nihilominus nouit. Nec ipsa sibi tale aliquid occurrit, cum se nescire non possit, etiam quando se ut cognoscat inquirat. Cum enim se querit, nouit quod se querat, quod nosse non posset, si se non nosset. Neque enim **H** aliunde se querit quam a seipsa. Cum ergo querentem se nouit, se utique nouit, & omne quod nouit tota nouit: eum itaque se querentem nouit, tota se nouit, ergo & totam nouit: neque enim aliquid aliud, sed seipsam tota nouit. Quid ergo adhuc se querit, si querentem se nouit? Neque enim si nesciret se, posset querentem se scire se, sed hoc in praesenti. Quod autem de se querit, quid antea fuerit, vel quid futura sit querit. Desinat ergo nunc inter se suspicari se esse corpus, quia si aliquid tale esset, talem se nosset, quae magis se nouit quam caelum & terram, quae per sui corporis oculos nouit. Omitto dicere, quia illud eius quod etiam pecora habere intelliguntur, vel caeli volatilia, cum habitacula sua seu nidos repetunt, quo capiuntur imagines omnium rerum corporalium, nullo modo cuiquam corpori simile est: & utique hoc potius corpori simile esse deberet, ubi corporum rerum similitudines continentur. At si hoc corpus non est, quia certum est eas similitudines corporum illic non solum memoriter detineri, verum etiam innumerabiles pro arbitrio figurari, quanto minus alia qualibet vi sua corpori esse anima similis potest? Si autem corpus esse dicitur alia qualibet notione, omne quod est, id est, omnem naturam atque substantiam, non quidem admittenda est ista locutio, ne non inueniamus quomodo loquentes ea quae corpora non sunt a corporibus distinguamus. Non tamen nimis est de nomine laborandum. Nam & nos dicimus, quicquid anima est, non esse horum quatuor notissimorum elementorum quae manifesta sunt corpora, sed neque hoc esse quod deus est. Quid si autem, non dicitur melius quam anima vel spiritus vita. Ideo enim additur, vita, quia & iste aer plerumque dicitur spiritus, Quamquam & animam eundem aërem appellauerunt: ut iam non possit inueniri nomen quo proprie distinguatur ista natura quae nec corpus nec deus est, nec vita sine sensu, qualis potest credi in arboribus, nec vita sine rationali mente, qualis est in pecoribus, sed vita nunc minor quam angelorum, & futura quod angelorum, si ex praecipito sui creatoris hic vixerit. Unde sit autem, id est de qua velut materia facta sit, vel de qua velut perfecta beatique natura defluerit, vel utrum omnino ex nihilo facta sit, etiam si dubitatur & queritur: illud tamen minime dubitandum est, & si aliquid antea fuit a deo factum esse quod fuit, & eam nunc a deo factam, ut ani-

Aia unde sit facta & quid sit. C. XXII. Cic. lib. 1. Tus. q. 3. v. 7. & 8. & 9.

ma viua sit: aut enim nihil fuit, aut hoc quod est non fuit. Sed illam partem qua quaerebamus quasi eius materiem, unde facta sit, iam satis tractauimus. Nunc si omnino non fuit, querendum est quomodo possit intelligi quod causalis eius ratio fuisse dicebatur in primis sex dierum operibus dei quando fecit deus hominem ad imaginem suam, quod nisi secundum animam non recte intelligitur. Verendum est autem ne cum dicimus non ipsas tunc naturas atque substantias quae futurae fuerant deum creasse, dum crearet omnia simul, sed earum futurarum causales quasdam rationes, putemur inania quadam dicere. Quae sunt autem istae causales rationes secundum quas posset iam dici deus fecisse hominem ad imaginem suam, cuius corpus nondum de limo finxerat, cui nondum animam afflando fecerat? Et corporis quidem humani etiam si fuerit aliqua occulta ratio qua futurum erat ut formaretur, erat & materies de qua formaretur, id est terra, in qua videri potest illa ratio velut in semine latuisse: anima autem faciendae, id est status faciendi, qui esset anima hominis, quae ibi ratio causalis primitus condita est, cum diceret deus: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: quod nisi secundum animam recte intelligi non potest, si nulla erat natura unde conderetur? Si enim haec ratio in deo erat, non in creatura, nondum ergo erat condita: quomodo ergo dictum est, fecit deus hominem ad imaginem dei? Si autem iam in creatura erat, hoc est, in iis quae simul omnia creauerat deus, in qua creatura erat? Vtrum spiritali, an corporali? Si spiritali, agebat ne aliquid in corporibus mundi seu celestibus seu terrestribus: an in ea erat haec vacans antequam homo in sua natura propria conderetur: sicut in ipso homine iam propriam dicente vitam latenter occidit: inest ratio generandi, quae non operatur nisi per concubitum atque conceptum? An illa creatura spiritalis in qua latenter erat haec ratio, nihil agebat sui operis? Et ut quid creata erat? An ut contineret rationem futuram animae humanae, vel futurarum animarum, tantquam in seipsis esse non possent, sed in aliqua creatura propria vita iam viuentis: sicut generandi ratio non potest esse nisi in aliquibus iam existentibus perfectisque naturis? Parens ergo animae instituta est aliqua creatura spiritalis, in qua sit ratio futurae animae, quae non inde existat nisi cum eam deus homini inspirandam facit. Neque enim & ex homine foetum vel seminis vel ipsius iam prolis creat & format nisi deus, per sapientiam attingentem ubique propter suam moditiam, ita ut nihil inquinatum in eam incurrat, dum pertendit a fine usque ad finem fortiter, & disponit omnia suaviter. Sed nescio quemadmodum possit intelligi, ad hoc tantum creatam nescio quam creaturam spiritalem quae in dei conditionibus per illos sex dies factis non commemoraretur, cum deus hominem sexto die fecisset dictus est, quem nondum in propria natura fecerat, sed adhuc ratione causalis in illa creatura quae commemorata non est. Magis enim debuit ipsa commemorari, quae sic consummata erat, ut non adhuc esset secundum suam causam praecedentem rationem faciendae. An forte in illius diei natura quae primitus condidit, si spiritus intellectualis dies ille recte accipitur, hanc faciendae animae causalem rationem deus inseruit, cum sexto die fecit hominem ad imaginem suam: causam scilicet rationemque praefigens, secundum quam eum post illos septem dies faceret, ut videlicet corporis eius causalem rationem in natura terrae, animae autem in natura illius diei creasse

Causalis ratio animae. Cap. XXII.

Generis. L

M

Sapient. 7.

Aia origo queritur. Cap. XXIII.

A creasse credatur? Sed quid aliud dicitur cum hoc dicitur, nisi angelicum spiritum quasi parentem esse animae humanae, si sic in illo est anima humanae creandae praecordita ratio, sicut in homine futurae prolis suae ut corporum quidem humanorum pariter homines, animarum autem angeli, creator vero & animarum & corporum deus: sed corporum ex hominibus, animarum ex angelis: aut prioris corporis ex terra, & prioris animae ex angelica natura, ubi rationes eorum causales praefixerat, quando primitus fecit hominem in iis quae simul omnia creauit: deinceps vero iam homines ex hominibus, corpus ex corpore, animam ex anima? Durum est hoc, angeli aut angelorum filiam dicere esse animam, sed multo durius caeli corporei, quanto magis ergo maris & terrae? Multo minus igitur in aliqua corporali creatura, causalis animae ratio praecordita est, cum faceret deus hominem ad imaginem suam antequam eum suo tempore de limo formatum flatu animaret, si absurde creditur animam causaliter in natura angelica condidisse. Illud ergo videamus, vtrum forsitan verum esse possit, quod certe humanae opinioni tolerabilius mihi videtur, deum in illis primis operibus quae simul omnia creauit, animam etiam humanam creasse, quam suo tempore membris ex limo formati corporis inspiraret, eius corporis in illis simul conditis rebus, rationem creasset causaliter, secundum quam fieret cum faciendum esset corpus humanum. Nam neque illud quod dictum est, ad imaginem suam, nisi in anima: neque illud quod dictum est, masculum & feminam, nisi in corpore recte intelligimus. Credatur ergo si nulla scripturarum auctoritas seu veritatis ratio contradicit, hominem ita factum sexto die, ut corporis quidem humani ratio causalis in elementis mundi, anima vero iam ipsa crearetur, sicut primitus conditus est dies, & creata lateret in operibus dei, donec eam suo tempore sufflando, hoc est inspirando formato ex limo corpori insereret. Sed hic rursus non spernenda oritur questio. Si enim iam facta erat anima & latebat, ubi ei posset esse melius quam ibi? Quid ergo fuit causa ut anima innocenter viues in fereretur vitae huius carni, in qua peccando ipsam qui eam creauit offenderet, unde eam merito sequeretur laboris erumna, damnationisque cruciatus? An illud dicitur, quod ad corpus administrandum voluntate propria fuerit inclinata, in qua vita corporis quoniam & iuste & inique viui potest, quod elegerit hoc haberet, vel praemium de iustitia, vel de iniquitate supplicium, ut nec illi Apostolice sententiae sit contrarium, qua dicit, nondum natos nihil egisse boni seu mali? Illa quippe inclinatio voluntatis ad corpus, nondum est actio vel iustitiae vel iniquitatis, de qua ratio reddenda est in iudicio dei, recepturo vnicuique secundum ea quae per corpus gesit siue bonum siue malum. Cur ergo non iam & illud credatur, quod dei nutu ad corpus venerit: ubi si vellet secundum praecipitum eius agere, mercedem acciperet vitae aeternae, atque angelorum societatem: si autem contemneret, poenas iustissimas lueret, siue laboris diuturni, siue ignis aeterni? An quia hoc ipsum deo volenti obtemperasse, iam utique actio bona extiterit, & sit contrarium nondum natos nihil egisse, vel boni vel mali? Quae si ita sunt, fatebimur etiam non in eo rerum genere animam primitus creatam, ut esset praecordia futuri operis sui, vel iusti vel iniqui. Nihil quippe incredibile est, eam potuisse propria voluntate inclinari ad corporis vitam, si se ita in quibusdam peccaturam praesciret, ut iuste supplicio perpetuo puniretur. Iuste sane creator laudatur in omnibus

An creata latuit. Cap. XXIII.

Ania carni inserta. Ca. XXV.

1. sent. dist. 17. ca. 1.

Roma. 9.

1. Cor. 5.

An fuerit praecordia futuri operis sui anima. Ca. XXVI.

Generis. D

Liberum arbitrium.

An copulata ad corpus sumendum. C. XXVII.

E

Repetitio sit periorum. C. 28. XXVIII.

Generis. I

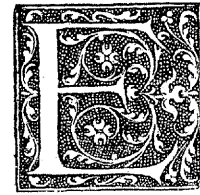
quae fecit omnia bona valde. Neque enim ex iis tamen laudandus est quibus praescitiam dedit, cum recte laudetur etiam quia pecora creauit, quibus est natura humana praestantior etiam in ipsis peccantibus. Natura quippe hominis ex deo est, non iniquitas, quia se ipse intulit male utendo libero arbitrio: quod tamen si non haberet, in natura rerum minus excelleret. Cogitatis quippe est homo iuste videns etiam non praescius futurorum, & ibi videndum est, excellentia voluntatis bonae quam non impediatur ad recte viuendum & deo placendum, quod ignarus futuri viuit ex fide. Huiusmodi ergo creatura quisquis esse nollet in rebus, contradicit dei bonitati. Quisquis autem poenitentiam eam non vult luere pro peccatis, inimicus est aequitati. Sed si ad hoc sit anima ut mittatur in corpus, queri potest utrum si noluerit compellatur. Sed melius creditur hoc naturaliter velle, id est, in ea natura creari ut velit, sicut naturale nobis est velle viuere: male autem viuere non est iam natura sed peruersa voluntatis, quae iuste poena subsequitur. Frustra ergo iam queritur, ex qua veluti materia facta sit anima, si recte intelligi potest in primis illis operibus facta, cum factus est dies. Sicut enim illa quae non erant facta facta sunt, sic & haec inter illa. Quod si & materies aliqua formabilis fuit, & corporalis & spiritalis, non tamen & ipsa instituta nisi a deo, ex quo sunt omnia, quae quidem formationem suam non tempore sed origine procederet, sicut vox cantum: & quid nisi de materia spiritali facta anima congruentius creditur? Si autem aliquis non vult eam existimare factam, nisi etiam iam formato corpori est inspirata, videat quid respondeat cum queritur unde facta sit. Aut enim ex nihilo dicitur esse deum aliquid fecisse vel facere: post illam consummationem operum suorum: & debet intueri quomodo explicet sexto die factum hominem ad imaginem dei, quod nisi secundum animam recte intelligi non potest, id est, in qua natura causalis ratio facta fuerit eius rei quae nondum fuit. Aut non de nihilo, sed de aliquo iam existente factam dicit animam: & laborabit inquirendo, quae nam illa natura sit, an corporalis an spiritalis, secundum eas questiones quas superius versauimus: manente illa quoque molestia, ut adhuc queratur in qua substantia creaturarum in sex diebus primitus conditarum, causalem illam rationem fecerit anima: quae nondum vel de nihilo vel de aliquo fecerat. Quae si eo modo deuitare voluerit, ut dicat sexto die etiam de limo factum esse hominem, sed hoc recte pitulando postea commemoratum: videat de muliere quid dicat, quia masculum & feminam dixit fecit eos, & benedixit eos. Quod si & ipsam eo die factam esse de viri osse responderit, attendat quomodo afferat sexto die facta volatilia, quae adducta sunt ad Adam, cum scriptura omne genus volatiliam quinto die creatam ex aquis insinuet. Item sexto die & ligna facta quae in paradiso plantata sunt, cum eadem scriptura hoc creaturam genus tertio diei tribuerit. Ipsa etiam verba consideret quid sit, Eiecit adhuc de terra omne lignum pulchrum ad aspectum, & bonum ad escam: tanquam illa quae tertio die terra eiecerat, non erant pulchra ad aspectum & bona ad escam, cum in his essent operibus quae fecit deus omnia bona valde. Quid sit etiam, Finxit deus adhuc de terra omnes bestias agri & omnia volatilia caeli: tanquam illa non fuerint omnia quae primo producta erant, vel potius ante producta erant nulla. Neque enim dictum est, & finxit deus adhuc de terra ceteras bestias agri, & cetera volatilia caeli, quasi quae minus vel terra sexto, vel aqua quinto die produxerit: sed omnes bestias,

f inquit.

G inquit, & omnia volatilia, Nec non & illud cogitet, quē admodum deus & sex diebus fecerit omnia. Primo ipsum diem, secundo firmamentum, tertio speciem maris & terrę, atque ex terra herbam & lignum, quarto luminaria & sydera, quinto aquarum animalia, sexto terrę: & postea dicatur, Cum factus est dies, fecit deus cælum & terram & omne viride agri: quādoquidem cum factus est dies, non fecit nisi ipsum diem. Quomodo etiam omne viride agri fecerit antequā esset super terram, & fœnum omne antequam exoriretur. Tūc enim factum cum exortum est, nō antequam exoriretur, quis non diceret, nisi scripturę verba reuocarent? Meminerit etiam scriptum esse. Qui viuuit in æternum, creauit omnia simul: & videat quemadmodum simul creata dici possint, quorum creatio spatis temporalibus distat, non horarum tantum, sed etiam dierum. Curet quoque ostendere quomodo vtrunque sit verum quod contrarium videri potest: & deum in die septimo ab omnibus operibus suis requieuisse, quod Geneseos liber dicit: & vsque nūc eum operari, quod dominus dicit. Respiciat etiam quę dicta sunt consummata, quomodo eadem dicta sint inchoata. His enim omnibus diuinę scripturę testimoniis quam esse veracē nemo dubitat nisi infidelis aut impius, ad illam sententiam ducti sumus, vt dicere deum ab exordio seculi primum simul omnia creauisse, quādam conditis iam ipsis naturis, quādam præconditis causis: sic vt non solum præsentia, verum etiam futura fecerit omnia potens, & ab eis factis requieuerit, & eorum deinceps administratione atque regimine crearet etiam ordines temporum & temporalium: qui & consummauerit ea propter omnium generum terminationem, & inchoauerit propter seculorum propagationem, vt propter consummata requiesceret, propter inchoata vsq; nunc operetur. Sed si possunt hæc melius intelligi, non solum non resisto, verum etiam faueo. Nunc tamen de anima quam deus inspirauit homini sufflando in eius faciem nihil confirmo, nisi quia ex deo sic est, vt non sit substantia dei, & sic incorporea, vt non sit corpus sed spiritus, non de substantia dei genitus, nec de substantia dei procedens, sed factus à deo. Nec ita factus vt in eius naturam natura vlla corporis vel irrationalis animę verteretur, ac per hoc de nihilo: & quod sit immortalis secundum quendam vitę modum, quem nullo modo potest amittere: secundum quādam vero mutabilitatem qua potest vel deterior vel melior fieri, vt non immerito etiam mortalis possit intelligi, quoniam veram immortalitatem solus ille habet, de quo proprie dictum est, Qui solus habet immortalitatem. Cetera quę in hoc libro disceptādo locutus sum, ad hoc valeant legenti, vt aut nouerit quemadmodum sine affirmandi temeritate querenda sint, quę nō aperte scriptura loquitur: aut si ei querendi modus iste non placet, quemadmodū ipse quæruerim sciat, vt si me potest docere non abnuat, si autem nō potest, à quo ambo discamus, necum requirat.

Libri septimi, de Genesi ad literam, Finit.

DIVI AVRELI AVGVSTINI de Genesi ad literam, Liber Octauus.

B plantauit deus paradysum in Eden ad Oriētem, & posuit ibi hominem quem finxit. Non ignoro de paradiso multos multa dixisse, tres tamen de hac re quasi generales sunt sententię. Vna eorum qui tantummodo corporaliter paradysum intelligi volunt. Alia eorū qui spiritaliter tantum. Tertia eorum, qui vtroque modo paradysum accipiunt, aliās corporaliter, aliās autem spiritaliter. Breuiter ergo vt dicam, tertiam mihi fateor placere sententiam. Secundum hanc suscepi nunc loqui de paradiso, quod dominus donare dignabitur, vt homo factus ē limo, quod vtiq; corpus humanum est, in paradiso corporali collocatus intelligatur: vt quemadmodum ipse Adam, & si aliquid aliud significat secundum id quod eum formam futuri dixit esse Apostolus, homo tamen in natura ppria expressius accipitur, qui vixit certo numero annorum, & propagata numerosa prole mortuus est, sicut moriuntur ceteri homines, & si non sicut ceteri ex parentibus natus, sed sicut primitus oportebat ex terra factus est: ita & paradysus, in quo eum collocatus est, nihil aliud quam locus quidam intelligatur, terra scilicet vbi habitaret homo terrenus. Narratio quippe in his libris non genus locutionis figuratarum rerum est, sicut in Cantico canticorum: sed omnino gestarum est, sicut in regnorum libris & huiuscemodi ceteris. Sed quia illic ea dicuntur quę vitę humanę vsus notissimus habet, non difficile, immo promptissime primitus accipiuntur ad literam, vt deinde ex illis quid etiam futurorum res ipsę gestę significauerint exculpatur. Hic autem quia ea dicuntur quę vsitato naturę cursu intuentibus non occurrant, nolunt ea quidam proprie, sed figurate dicta intelligi: atque ex illo loco volunt incipere historiam, id est, rerum proprie gestarum narrationem, ex quo dimissi de paradiso Adam & Eua conueniunt atque genuerunt: quasi vero vsitatum nobis sit, vel quod tot annos vixerunt, vel quod Enoch translatus est, vel quod grandaeva & sterilis peperit, & cetera huiuscemodi. Sed alia est, inquit, narratio factorum mirabilium, alia institutarum creaturarum. Illic enim ea ipsa insolita ostendunt, alios esse tanquam naturales modos rerum, alios miraculorum quę magnalia nominantur: hic autem ipsa insinuantur institutio naturarum. Quibus respondetur, sed ideo insolita & ipsa, quia prima: Nam quid tam sine exemplo, & sine pari factum in rerum mundanarū constitutione quā mundus? Nunquid ideo credendum non est deum fecisse mundum, quia iam non facit mundos: aut non fecisse solem, quia iam non facit soles? Et hoc quidem non de paradiso, sed de ipso homine permotus debuit responderi. Nunc vero cū ipsum sic credant à deo factum, sicut alius nullus factus est: cur paradysum nolunt ita factum credere, quemadmodum nunc vident sylvas fieri? Ad eos quippe loquor qui authoritatem harum literarum sequuntur. Eorum enim quidam non proprie sed figurate paradysum intelligi volunt: Nam qui omnino aduersantur his literis, aliās cum eis atque aliter egimus: quanquam & hæc in hoc ipso opere nostro quantum valemus ita defendamus ad literam, vt qui non rationabiliter moti, propter animum peruiacem vel hebetem, credere ista detrectant, nullam tamen inueniant rationem vnde falsa esse conuincant. Verum isti nostri qui fidem habent his diuinis libris, & nolunt paradysum ad proprietatem literę intelligi, locum scilicet amonissimum fructuosum

K Paradisi. Caput. I. Genes. 2. Gen. di. 17. c. hominē.

Infra cap. 5. circa med.

Roma. 5.

L

M

Ecclesi. 3.

Genes. 1. Ioan. 5.

1. Timo. 6.

Aduers. Manichæos relictos veteris testamenti. Cap. II. c. 9.

Matth. 7.

Plantatio ligni. Ca. III. Genes. 2.

A fructuosus nemoribus opacatum, eundemque magnum & magno fonte fecundum, cum videant nulla humana opera tot ac tāta vireta syluescere occulto opere dei, miror quemadmodum credunt ipsum hominem ita factum, quemadmodum nūquam viderint. Aut si & ipse figurate intelligendus est, quis genuit Cain & Abel & Seth? An & ipsi figurate tantum fuerunt, non etiam homines ex hominibus nati? De proximo ergo attendant istam præsumptionem quod tendat, & conentur nobiscū cuncta primitus quę gesta narratur in expressione proprietatis accipere. Quis enim eis postea non faueat intelligentibus, quid ista etiam figurata significatione comoneant, siue ipsarum spiritalium naturarum vel affectionum, siue rerum etiam futurarum? Sane si nullo modo possent salua fide veritatis ea quę corporaliter hic nominata sunt, corporaliter etiā accipi, quid aliud remaneret, nisi vt ea potius figurate dicta intelligerem, quā scripturam sanctam impie culparem? Porro autem si non solum non impediunt, verum etiam solidius asserunt diuini eloquij narrationem, hæc etiam corporaliter intellecta: nemo erit, vt opinor, tam infideliter pertinax, qui cum ea secundum regulam fidei exposita proprie viderit, malit in pristina remanere sententia, si forte illi visa fuerint non nisi figurate posse accipi. Nam & ego contra Manichæos qui has literas veteris testamenti non aliter quā oportet accipiēdo errant, sed omnino non accipiēdo & detestādo blasphemant, duos conscripsi libros recēti tempore conuersionis meę, cito volens eorū cōsūtare deliramenta, vel erigere intentionem ad querendam in literis quas oderūt Christianam & Euangelicam fidem. Et quia non mihi tunc occurrebant omnia quemadmodum proprie possent accipi, magisq; nō posse accipi videbantur, aut vix posse aut difficile, ne retardarer, quid figurate significarent ea quę ad literam non potui inuenire quāta valubreuitate & perspicuitate explicauit, ne vel multa latione vel disputationis obscuritate deterriti, in manus ea sumere non curarent. Memor tamen quid maxime voluerim nec potuerim, vt nō figurate sed proprie primitus cuncta intelligerentur, nec omnino desperās etiam sic posse intelligi, id ipsum in prima parte secundi libri ita posui. Sane, inquam, quisquis voluerit omnia quę dicta sunt secundum literam accipere, id est, non aliter intelligere quā litera sonat, & potest euitare blasphemias, & omnia congruentia fidei catholice prædicare, non solū ei non est inuidendū, sed præcipuus multumq; laudabilis intellectus habendus est. Si autem nullus exitus datur, vt pie & digne deo quę scripta sunt intelligantur, nisi figurate atq; in ænigmatibus proposita ista credamus, habentes authoritatem Apostolicam, à quibus tam multa de libris veteris testamenti soluitur ænigmata, modū quem intendimus teneamus, adiuuante illo qui nos petere querere & pullare adhortatur: & omnes istas figuras rerum secundum catholicam fidem, siue quę ad Historiam siue quę ad Prophetiam pertinent explicemus, non prædicantes meliori diligentioriqt; tractatui, siue per nos, siue per alios, quibus dominus reuelare dignatur. Hæc tunc dixi. Nūc autem quia voluit dominus vt ea diligentius intuerent atq; considerans, nō frustra quantum opinor existimarem etiā per me posse secundum propriā, non secundum allegoricam locutionem hæc scripta esse monstrari, sicut ea quę superius voluimus ostendere, sic etiam quę sequuntur de paradiso perscrutemur. Plantauit ergo deus paradysum in delitiis, hoc est enim in Eden ad Oriētem, & posuit ibi

Tomus tertius.

hominem quem finxerat. Sic enim scriptum est, quia sic factus est. Deinde recapitulat, vt hoc ipsum quod breuiter posuit ostēdat quemadmodum factum sit, hoc est, quemadmodum paradysum deus plantauerit, & illic hominem quem finxerat constituerit. Sic enim sequitur, Et eiecit adhuc deus de terra omne lignum pulchrum ad aspectum, & bonum ad escam. Nō dixit, & eiecit de terra deus aliud lignum vel ceterum lignū: sed eiecit, inquit, de terra omne lignum pulchrum ad aspectum & bonum ad escam. Iam ergo tunc produxerat terra omne lignum & pulchrum ad aspectum, & bonū ad escā, hoc est tertio die. Nam sexto die dixerat, Ecce dedi vobis omne pabulum feminale, seminans semen quod est super omnem terram, & omne lignum fructiferū, quod habet in se fructum seminis seminalis, quod erit vobis ad escam. Nū ergo aliud existit? dedit, aliud nunc dare voluit? Nō opinor, sed cum ex his generibus sint ista ligna instituta in paradiso, quę iā terra tertio die produxerat, adhuc ea produxit in tempore suo: quia tunc scilicet quod scriptum est, ea produxisse terram, casualiter factum erat in terra, hoc est, quia tūc ea producēdi virtutem latenter acceperat, qua virtute sit vt etiam nunc talia terra progignat in manifesto atq; in tempore suo. Verbo ergo dei sexto die dicentis, Ecce dedi vobis omne pabulum feminale seminans semen quod est super omnem terram, & cetera, non sonabili vel temporalis voce prolata verba sunt, sed sicut in eius verbo est creandi potentia. Dicit autem hominibus quod sine temporalibus sonis deus dixerit, non nisi per temporales sonos potuit: futurum enim erat vt homo iam de limo formatus, & flatu eius animatus, & quicquid ex illo humani generis extitisset, vteretur eis ad escam quę super terram exortura erant ex illa virtute generandi quam terra iam acceperat. Cuius futuri causales rationales in creatura condens, tanquam iam extitissent, loquebatur interna atq; intima veritate, quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, sed spiritus eius scribenti hoc vtiq; reuelauit. Illud planē quod sequitur, Et lignum vitę in medio paradisi, & lignum scientię dignoscēdi bonum & malum: diligentius considerādum est, ne cogat in aliorum, vt non ista ligna fuerint, sed aliud aliquid nominis ligni significet. Dicitū est enim de sapientia, Lignum vitę est omnibus amplectētibus eam. Veritatem cū sit Hierusalem aeterna in cælis, etiam in terra ciuitas qua illa significaretur, condita est: & Sara & Agar quę duo testamenta significarent, erant tamen etiā quędam mulieres duę: & cum Christus per ligni passionē fluente spiritali nos irriget, erat tamen & petra quę aquam sitienti populo ligno percussa manauit, de qua diceretur, Petra autem erat Christus: aliud quā erant illa omnia significauerunt, sed tamen etiam ipsa corporaliter fuerunt. Et quando à narrante commemorata sunt, non erat illa figurata locutio, sed earum rerum expressa narratio, quarum erat figurata præcessio. Erat ergo & lignum vitę, quemadmodum petra Christus: nec sine mysteriis rerum spiritalium corporaliter presentatis voluit hominem deus in paradiso viuere. Erat ei ergo in lignis ceteris alimentum, in illo autem sacramentum, quid significans nisi sapientiam de qua dictum est, Lignum vitę est amplectētibus eam: quemadmodum de Christo diceretur, Petra manans est sitientibus eam? Recte quippe appellatur quod ad eum significandum præcessit. Ipse est ovis quę immolatur in Pascha, tamen & illud non tantum dicendo figurabatur, sed etiam faciendo. Neque enim omnis

Genes. 1.

E Genes. 1.

Esaię. 64. 1. Cor. 2. Lignum vitę. Cap. III. Genes. 2.

Prouet. 3.

F Galat. 4.

1. Cor. 10.

Exod. 12.

f ij illa

G illa non erat otis, planè otis erat, & occidebatur & māducabatur: & tamè eo vero factò, aliud etiam quiddam figurabatur, non sicut ille vitulus saginatus, qui minimo filio reuertèti in epulas casus est. Ibi quippe ipsa narratio figurarum est, nò rerum figurata significatio gestarum. Non enim hoc Euangelista sed dominus ipse narravit. Euangelista vero hoc dominum narrasse narravit. Proinde quod narravit Euangelista etiam factum est, dominum scilicet talia locutum fuisse: ipsius domini narratio parabola fuit, de qua nunquam exigitur, vt etiam ad literam facta monstrantur quæ sermone proferuntur. Christus autem est & lapis vnctus à Iacob, & lapis reprobatus ab ædificantibus, qui factus est in caput anguli. Sed illud etiam in rebus gestis factum est, hoc autem tantum in figuris prædictum. Illud quippe scriptor narravit rerum præteritarum, hoc prænunciator tantummodo futurarum. Sic & sapientia, id est, ipse Christus, lignum vitæ est in paradiso spiritali, quò misit de cruce latronem. Certum est autè quòd eà significaret lignum vitæ, etiam in paradiso corporali, quia hoc illa scriptura dixit, quæ res suis temporibus gestas narrans, & hominem corporaliter factum, & in corpore viuètem ibi constitutum esse narravit. Aut si quisquam putat animas cū à corpore excefferint, locis corporaliter visibilibus contineri, cum sint sine corpore, asserat sententiam suam. Non deerunt qui sic fauceant, vt illum etiam diuitem sitientem in loco vtiq; corporali fuisse contenadnt, ipsamq; animam omnino esse corpoream propter arentem linguam & stillam aquæ de Lazari digito concupitam, pronuciare non dubitent, cum quibus ego de tam magna quæstione nulla temeritate confliro. Melius est enim dubitare de occultis, quam litigare de incertis. Illum quippe diuitem in ardo re pœnarum, & illum pauperem in refrigerio gaudiorum intelligèdos esse non dubito. Sed quomodo intelligèda sit illa flamma inferni, ille sinus Abraham, illa lingua diuitis, ille digitus pauperis, illa sitis tormenti, illa stilla refrigerij, vix fortasse à mansuete quærentibus, a contentiose autem certantibus nunquam inuenitur. Cito sanè respondèdum est, ne nos profunda ista quæstio, & multis sermonibus indigens tardet. Si corporalibus locis anima continètur, etiam exuta corporibus, potuit ille latro in eum introduci paradysum, vbi fuerat corpus primi hominis: vt aptiore scripturarum loco, si vlla necessitas flagitauerit, etiam de hac re quid vel quaramus vel arbitremur vtunque promamus. Nunc vero quod sapientia non sit corpus, & ideo nec lignum, nec dubito nec dubitari à quoquam puto: potuisse autè per lignum, id est, corpoream creaturam tanquã sacramentum quodam significari sapientiam in paradiso corporali, ille credendum non existimat, qui vel tam multa in scripturis rerum spiritalium corporalia sacramenta nò videt: vel hominem primum cum eiusmodi aliquo sacramento viuere non debuisse contendit: cum Apostolus dicat etiam hoc quod de muliere dixit, quam ei factam esse de latere credimus, propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori sue, & erunt duo in carne vna, sacramentum magnum esse in Christo & in Ecclesia. Mirum est autem & vix ferendum, quemadmodum velint homines paradysum figurate dictum, & nolint etiam figurate factum. Quod si concedit sicut de Agar & Sara, sicut de Hirmaël & Isaac, hæc quoque & facta, & tamè etiam figurata: cur non admittunt etiam lignum vitæ, & vere aliquod lignum fuisse, & tamen sapientiam figurasse, non video. Illud quoque

addo, quanquam corporalem cibum, talem tamen illã arborem præstitisse, quo corpus hominis sanitate stabilifirmaretur, non sicut ex alio cibo, sed nonnulla inspiratione salubritatis occulta. Profecto enim licet vitatus panis, aliquid tamen amplius habuit, cuius vna collyride hominem deus ab indigentia famis dierum quadraginta spatio vèdicauit. An forte credere dubitamus per alicuius arboris cibum cuiusdam altioris significationis gratiam homini deum præstitisse, ne corpus eius vel infirmitate vel atate in deterius mutaretur, aut in occasum etiam laberetur: qui ipsi cibo humano præstitit tam mirabilem statum, vt in fictilibus vasculis farina & oleum deficientes rescierent, ne deficerent: Iã hic de genere contentiosorum quisquam existat, & dicat deum in terris nostris miracula talia facere debuisse, in paradiso autem non debuisse: quasi vero non vel de puluere hominem, vel de latere viri mulierem, maius ibi miraculum fecit quàm quòd hic mortuos suscitauit. Sequitur vt videamus de ligno scientiæ dignoscèdi bonum & malum. Prorsus & hoc lignum erat visibile ac corporale, sicut arbores cætera. Quòd ergo lignum esset, non est dubitandum: sed cur hoc nomen accepit, requirendum. Mihi autem etiam atq; etiam confideranti dici non potest quantũ placeat illa sententia, non fuisse illam arborem cibo noxiã: neq; enim qui fecerat omnia bona valde, in paradiso istituerat aliquid mali: sed malum fuisse homini transgressionem præcepti. Oportebat autem vt homo sub domino deo positus alicunde prohiberetur, vt ei promerendum dominum suum virtus esset ipsa obedientia quam possum verissime dicere solam esse virtutem omni creaturæ rationali agèti sub dei potestate primumq; esse & maximum vitium tumoris, ad ruinã suã potestate velle vti, cuius vitij nomen est inobediètia. Non esset ergo vnde se homo dominum habere cogitaret atq; sentiret, nisi aliquid ei iuberetur. Arbor itaque illa non erat mala, sed appellata est scientiæ dignoscendi bonum & malũ, quia nisi post prohibitionem ex illa homo ederet, nulla erat præcepti futura transgressio, in qua homo per experimentum pœnæ disceret, quid interesset inter obedientiæ bonum & inobediètiæ malum. Proinde & hoc non in figura dictum, sed quoddam vere lignum accipièdum est, cui non de fructu vel pomo quod inde nasceretur sed ex ipsa re nomen impositum est, quæ illo contra vetitũ tacto fuerat secutura. Flumen autem exit de Eden quod irrigabat paradysum, & inde diuisum est in quatuor partes. Ex his vni nomen Phison, hoc est quod circumit totam terram Emilath, vbi est aurũ: aurum autè terræ illius bonum, & ibi est Carbuculus & lapis Prasinus. Et nomen flumini secundo Geon, Hoc est quod circumit totam terrã Aethiopiã; Flumen autem tertium Tigris hoc quod fluit contra Assyrios. Flumè autem quartum Euphrates. De his autem fluminibus quid amplius satagã confirmare quòd vera sint flumina, nec figurate dicta quæ non sint, quasi tantummodo aliquid nomina ipsa significent, cum regionibus per quas fluunt, notissima sint, & omnibus ferè gètibus diffamata: Quinimmo ex his quoniã constat ea prorsus esse: nam duobus eorum nomina vetustas mutauit, sicut Tyberis dicitur fluiuius qui prius Albula vocabatur: Geò quippe ipse est qui nunc dicitur Nilus, Phison autem ille dicebatur, quem nunc Gangem appellant, duo vero cætera Tigris & Euphrates antiqua etiam nomina tenuerunt: nos admoneri oportet, cætera quoque primitus ad proprietatem literæ accipere, non in eis figuratam locutionem putare,

K 2. fen. di. 13. c. ideo.

Collyride pane subiecto neritio, què alio nomine καλλυριδων vocant.

3. Reg. 17.

Lignũ scientiæ boni & mali. C. VI.

L

Inobediètia

† al. quia si post dicitur illa erat.

M Quatuor flumina. Cap. VII. Genes.

Tyberis prius Albula.

Nilus. Ganges.

Luc. 10.

Agricultura in paradiso. Cap. VIII. Genes.

Cõtemplatio naturæ.

1. Cor. 3.

A tare, sed res ipsas quæ ita narratur & esse, & aliquid etiã figurare: non quia non possit parabola locutionis assumere aliquid de re, quam non proprie quoq; esse costaret, sicut de illo dominus loquitur qui descendeat ab Hierusalem in Hiericho, & incidit in latrones: quis nò sentiat & planè videat esse parabolam locutionemq; illam totam esse figuratam: verum duæ ciuitates quæ ibi nominatæ sunt hodieq; in locis propriis demonstrantur. Sed hoc modo acciperemus & quatuor hæc flumina, si cætera quæ de paradiso narrantur, nò proprie sed figurate accipere vlla necessitas cogeret: At nunc cum primitus proprie res ipsas intelligere ratio nulla prohibeat, cur non potius auctoritatem scripturæ simpliciter sequimur in narratione rerum gestarum res vere gestas prius intelligentes, tum demum quicquid aliud significant perferunt: An eo mouèbimur, quòd de his fluminibus dicitur, aliorum esse fontes notos, aliorum autem prorsus incognitos, & ideo non posse accipi ad literam, quod ex vno paradysi flumine diuiduntur: cū potius credendum sit, quoniam locus ipse paradysi à cognitione hominum est remotissimus, inde quatuor aquarum partes diuidi, sicut fidelissima scriptura testatur: sed eã flumina quorum fontes noti esse dicuntur, alicubi ille sub terras, & post tractus prolixarum regionum locis aliis erupisse, vbi tanquam in suis fontibus nota esse perhibentur: Nam hoc solere nonnullas aquas facere quis ignorat? Sed ibi hoc scitur, vbi non diu sub terris currunt, Exhibat ergo flumè de Eden, id est, de loco deliciarum, & irrigabat paradysum, id est, ligna omnia pulchra atq; fructuosa, quæ omnem terram regionis illius opacabant. Et sumpsit dominus deus hominem quem fecit, & posuit eum in paradiso, vt operaretur & custodiret: Et præcepit dominus deus Adã dicens, Ab omni ligno quod est in paradiso escam edes, de ligno autem cognoscendi bonum & malum, non manducabitis de illo. Quo die autem ederitis ab eo, morte moriemini. Cum superius breuiter dixerit deum plantasse paradysum, & constituisse ibi hominem quem finxerat, recapitulauit vt narraret quomodo sit paradysus constitutus. Nunc ergo & illud recapitulado commemorauit, quomodo ibi deus posuerit hominem què fecit. Videamus itaq; quid sit quod dictũ est, vt operaretur & custodiret. Nunquid fortè agricultura dominus voluit operari primum hominem? An non est credibile quòd sum ante peccatum damnauerit ad laborem? Ita sanè arbitramur, nisi videremus cum tanta voluptate animi agricole quosdam, vt eis magna pœna sit inde ad aliud auocari. Quicquid ergo deliciarum habet agricultura, tunc vtiq; longe amplius erat quando nihil accidebat aduersi, vel terra vel celo. Nò enim erat laboris afflictio sed exhilaratio volutatis, cum ea quæ deus creauerat, humana operis adiutorio latius feraciũq; prouenirent, vnde creator ipse vberius laudaretur, qui animæ in corpore animali constitutæ rationem dedisset operandi ac facultatem, quantum animo volenti satis esset, non quantum intuitum indigentia corporis cogeret. Quod enim maius mirabilisq; spectaculum est, aut vbi magis cum rerũ natura humana ratio quodammodo loqui potest, quàm cum positis seminibus, plantatis furculis, translatis arbutulis, insitis malleolis, tanquam interrogatur quæque vis radices & germinis quid possit quidve non possit: vnde possit, vnde non possit quid in ea valeat numerorum inuisibilis interiorq; potentia, quid extrinsecus adhibita diligentia: inq; ipsa consideratione perspicere, quia neq; qui plantat est aliquid neq; qui rigat, sed

qui incrementum dat deus: quia & illud operis quod accedit extrinsecus, per illum accedit què nihilominus creauit, & què regit atq; ordinat inuisibiliter dens. Hinc iam in ipsum mundum, velut in quandam magnam arborem rerum; oculus cogitationis attollitur, atq; in ipso quoq; geminã operatio prouidentia reperitur, partim naturalis, partim voluntaria. Naturalis quidem per occultam dei administrationem, quæ etiã lignis & herbis dat incrementum, voluntaria vero per angelorum opera & hominum. Secundum illam primam cœlestia superius ordinari inferiusq; terrestria, luminaria syderaq; fulgere, diei noctisque vices agitari, aquis terram fundatam interlui atq; circumlui, aërem alijs superfundit; arbuta & animalia concipi & nasci, crescere & senescere, occidere & quicquid aliud in rebus interiore naturalique motu geritur. In hac autem altera signa dari, doceri & discere, agros coli, societates administrari, artes exerceri: & quæque alia siue in superna societate aguntur, siue in hac terrena atq; mortali, ita vt bonis consulatur & per nescientes malos: inque ipso homine eandem geminã prouidentia vigere potentiam: Primo erga corpus naturale, scilicet eo motu quo fit, quo crescit, quo senescit: Voluntarium vero quo illi ad victum, tegumentum, curationemq; consulitur. Similiter erga animam naturaliter agitur vt uiuat, vt sentiat, voluntarie vero vt discat, vt consentiat. Sicut autem in arbore id agit agricultura forinsecus, vt illud proficiat quod geritur intrinsecus; sic in homine secundum corpus, ei quod intrinsecus agit natura, seruit extrinsecus medicina: Itè quæ secundum animam, vt natura beatificetur intrinsecus, doctrinã ministratur extrinsecus. Quod autem ad arborem colendi negligètia, hoc ad corpus medendi incuria, hoc ad animam de scedi sègnitia. Et quod ad arborem humor inutilis, hoc ad corpus victus exitiabilis, hoc ad animam persuasio iniquitatis: Deus itaq; super omnia, qui condidit omnia, & regit omnia, omnes naturas bonas creauit, omnes voluntates iustas ordinat. Quid ergo abhorret à vero, si credamus hominem ita in paradiso constitutum, vt operaretur agriculturam, non labore seruili, sed honesta animi voluptate? Quid enim hoc operè innocètijs vacantibus, & quid plenijs magnã consideratione prudentibus? Vt custodiret autem quid? An ipsum paradysum? Contra quos? Nullus certe vicinus metuebatur inualor, nullus limitis perturbator, nullus fur, nullus aggressor: Quomodo ergo intellecturi sumus corporale paradysum potuisse ab homine corporaliter custodiri? Sed neq; scriptura dixit, vt operaretur & custodiret paradysum: dixit autem vt operaretur & custodiret. Quamquam si de Græco diligentius ad verbum exprimatur, ita scriptum est, Et accepit dominus deus hominem què fecit, & posuit eum in paradiso operari eum & custodire. Sed vtrum ipsum hominem posuit operari, hoc enim sensu qui interpretatus est, vt operaretur. An eundem paradysum operari, id est, vt homo paradysum operaretur, ambigue sonat: & videtur magis exigere locutio, vt non dicatur, operaretur paradysum, sed in paradiso. Verum tamen ne fortè sic dictum sit, vt operaretur paradysum, sicut superius dictum est. Nec erat homo qui operaretur terram: eadem quippe locutio est operari terram, quæ operari paradysum: ambigam sententiam ad vtrunque tractemus. Si enim non est necessè vt accipiamus paradysum custodire, sed in paradiso, quid ergo in paradiso custodire? Nam quid operari in paradiso, iam vt visum est disseruimus. An vt quòd operaretur

Gemina d. operatio dei. Cap. IX.

† bonus. † iustus.

Custodire paradysum & operari. Caput. X. F

G raretur in terra per agriculturā, in seipso custodiret per disciplinam, id est, vt sicut ei ager obtemperaret colēti se, ita & ipse precipienti domino suo, vt sumpto p̄cepto obedientiā, fructum non spinas inobediētiā redderet. Denique quoniā similitudinem a se culti paradisi in seipso custodire subditus noluit, similem sibi agrū damnatus accepit: Spinās, inquit, & tribulos pariet tibi. Quod si & illud intelligam⁹, vt paradisum operaretur, & paradisum custodiret, operari quidē paradisum posset, sicut supra diximus per agriculturam, custodire autē non aduersus improbos aut inimicos qui nulli erāt, sed fortassis aduersus bestias. Quomodo istud, aut quare? Nunquid enim bestia iam in hominem sauebant, quod nisi peccato nō fieret? Ipse quippe bestiis omnibus ad se adductis, sicut post cōmemoratur, nomina imposuit. Ipse etiam sexto die lege verbi dei cū omnibus cōmunes cibos accepit. Aut si erat iam quod timeretur in bestiis, quo nam pacto posset vnus homo illum munire paradisum? Neq; enim exiguus locus erat, quem tantus fons irrigabat. Custodire quidē ille deberet, si posset paradisum tali & tāta materia communit, vt eō serpens nō posset intrare. Sed mirum si priusquam communit, omnes serpentes inde posset excludere. Proinde intellectum ante oculos cur pratermittimus? Positus est quippe homo in paradiso vt operaretur eundem paradisum, sicut supra disputatum est, per agriculturam non laboriosam sed deliciasam, & mentem prudentis magna atque vtilia commonentem: custodiret autem eundē paradisum ipsi sibi, ne aliquid admitteret, quare inde mereretur expelli. Denique accepit & p̄ceptum, vt sit per quod sibi custodiat paradisum, id est, quo conseruato non inde proiciatur. Recte enim quisque dicitur non custodisse rem suam, qui sic egit vt amitteret eam, etiam si alteri salua sit, qui eam vel inuenit vel accipere meruit. Est alius in his verbis sensus, quem puto nō immerito praepōnendum, vt ipsum hominem operaretur deus & custodiret. Sicut enim operatur homo terram, non vt eam faciat esse terram, sed vt cultam atque fructuosam: sic deus hominē multo magis quem ipse creauit vt homo sit, eum ipse operatur vt iustus sit, si homo ab illo per superbiam non abscedat: hoc est enim apostatare a deo, quod initium superbiē scriptura dicit, initium, inquit, superbiē hominis apostatare a deo. Quia ergo deus est incommutabile bonum, homo autem & secundum animam & secundum corpus mutabilis res est, nisi ad incommutabile bonum quod est deus conuersus substituerit, formari vt iustus beatusq; sit non potest: Ac per hoc deus idem qui creat hominem vt homo sit, ipse operatur hominem atq; custodit, vt etiā bonus beatusq; sit. Quapropter qua locutione dicitur homo operari terram, quā iam terra erat, vt ornata atque fecunda sit: ea locutione dicitur deus operari hominem qui iam homo erat, vt pius sapiensq; sit, eumq; custodire, quod homo sua potestate in se, quā illius supra se delectatus, dominationemq; eius contemnēs tutus esse nō possit. Proinde nullo modo vacare arbitror, sed nos aliquid & magnum aliquid admonere, quod ab ipso diuini libri huius exordio, in quo ita cōceptus est, in principio fecit deus cælum & terram, vsq; ad hunc locum, nusquam positum est dominus deus, sed tantummodo deus. Nunc vero vbi ad id ventum est, vt hominem in paradiso cōstitueret, eumq; per p̄ceptum operaretur & custodiret, ita scriptura locuta est, Et sumpsit dominus deus hominem quem fecit, & posuit eum in paradiso operari eum & custodire: non quod supradic-

tarum creaturarum dominus non esset deus, sed quia hoc nec propter angelos, nec propter alia quæ creata sunt, sed propter hominem scribebatur, ad eum admonendum quātum ei expediat habere dominum deum, hoc est sub eius dominatione obediēter viuere, quā licentiose abuti propria potestate, nusquā hoc prius ponere voluit, nisi vbi peruentum est ad eum in paradiso collocandum, operandum & custodiendum, vt nō diceret sicut & cetera omnia superius, Et sumpsit deus hominem quem fecit. Sed diceret, Et sumpsit dominus deus hominem quem fecit & posuit eū in paradiso operari eū, vt iustus esset, & custodire, vt tutus esset, ipsa vtique dominatione sua, quæ non est illi sed nobis vtilis. Ille quippe nostra seruitute nō indiget, nos vero dominatione illius indigemus, vt operetur & custodiat nos: & ideo verus & solus est dominus, quia non illi ad suā, sed ad nostram vtilitatem salutemq; seruiamus. Nā si nobis indigeret eo ipso non verus dominus esset, cum per nos eius adiuuaretur necessitas, sub qua & ipse seruiret. Merito & ille in Psalmo, Dixi, inquit, domino, de⁹ me⁹ es tu, quoniam bonorum meorū non eges. Nec ita sentiendum est quod diximus nos illi ad vtilitatem nostrā salutemq; seruire, tanquam aliud aliquid ab illo expectemus quā eū ipsum qui summa vtilitas & salus nostra est. Sic enim eum gratis secundum illam vocem diligimus. Mihi autem adherere deo bonum est.

Neq; enim tale aliquid est homo factus vt deserente eo qui fecit, possit aliquid agere bene tanquam ex seipso: sed tota eius actio bona est, conuerti ad eum a quo factus est, & ab eo iustus, pius, sapiēs beatusq; semper fieri: non fieri & recedere, sicut a corporis medico sanari & abire: quia medicus corporis operarius fuit extrinsecus, seruiens naturæ intrinsecus operanti sub deo, qui operatur omnem salutem gemino illo opere prouidentia, de qua supra locuti sumus. Non ergo ita se debet homo ad dominum conuertere, vt cum ab eo factus fuerit iustus abscedat, sed ita vt ab illo semper fiat. Eo quippe ipso cum ab illo non discedit, eius ipse presentia iustificatur & illuminatur, & beatificatur, operantē & custodientē deo dum obediēti subiectōque dominatur. Neq; enim vt dicebamus, sicut operatur homo terram, vt culta atq; fecunda sit, qui cum fuerit operatus, abscedit, relinquens eam vel aratam vel satam vel rigatam, vel si quid aliud manēte opere quod factum est, cū operator abscesserit: ita deus operatur hominem iustum, id est, iustificando eum, vt si abscesserit, maneat in absentia quod fecit: sed potius sicut aēr presente lumine non factus est lucidus, sed fit: quia si factus esset, non fieret, sed etiā absente lumine lucidus maneret: sic homo deo sibi presente illuminatur, absente autem continuo tenebratur, a quo non locorum interuallis, sed voluntatis auersione disceditur. Ille itaque operatur hominem bonum atq; custodiat qui incommutabiliter bonus est: semper ab illo fieri, semperq; perfici debemus inherētes ei, & in ea conuersione quæ ad illum est permanentes, de quo dicitur, Mihi autem adherere deo bonū est. Et cui dicitur, Fortitudinem meam ad te custodiam. Ipsius enim sumus figmentum, non tātum ad hoc vt homines simus, sed ad hoc etiam vt boni simus. Nā & Apostolus cum fidelibus ab impietate conuersis, gratiam qua salui facti sumus commendaret. Gratia enim, inquit, salui facti estis per fidem, & hoc nō ex vobis, sed dei donum est, nō ex operibus, ne forte quis extollatur. Ipsius enim sumus figmentum creati in Christo Iesu in operibus bonis quæ p̄parauit deus vt in illis ambulemus. Et alibi

Psal. 15.

L

Psal. 72. Homine nihil possit deo. Cap. XII.

M

Discussus a deo.

Psal. 72.

Psal. 8.

Eph. 5.

A libi cum dixisset, Cum timore & tremore vestrā ipsorum salutem operamini: sibi putarent tribuendū tāquam ipsi se facerēt bonos & iustos, continuo subiicit, Deus enim est qui operatur in nobis. Sumpsit ergo dominus deus hominē quem fecit, & posuit eū in paradiso operari eum, hoc est, operari in eo & custodire eū.

Et p̄cepit dominus deus Adā dicēs, ab omni ligno quod est in paradiso edēs ad escam; de ligno autē cognoscendi bonum & malum nōti manducabitis de illo, qua die autē ederitis ab eo, morte moriemini. Si aliquid mali esset lignū illud vnde prohibuit hominē de⁹, eius ipsius mali natura venenatus videretur ad mortē: Quia vero ligna omnia in paradiso bona plantauerat, qui fecit omnia bona valde, nec vlla ibi natura mali erat, quia nusquam est mali vlla natura: quod diligentius si dominus voluerit differemus, cum de illo serpente dicere cōperimus: ab eo ligno quod malum nō erat prohibitus est, vt ipsa per se p̄cepti conseruatio bonū illi esset, & transgressio malū. Nec potuit melius & diligentius cōmendari quantum malum sit sola inobediētia, cum ideo reus iniquitatis factus est homo, quia eam rē tetigit contra prohibitionem, quā si non prohibitus tetigisset, non vtiq; peccasset. Nam qui dicit, verbi gratia, noli tangere hanc herbam, si forte venenosa est, mortemq; p̄nunciat, si tetigerit, sequitur quidem mors cōtemptorem p̄cepti, sed etiā si nemo prohibuisset, atq; ille tetigisset, nihilominus vtiq; moreretur. Illa quippe res contraria salutē viteq; eius esset, siue inde vetaretur siue non vetaretur. Item cum quisque prohibet eam rem tangi, quæ non quidem tangenti, sed illi qui prohibuit obesset: velut si quisquam in alienam pecuniā misisset manum, prohibitus ab eo cuius erat pecunia illa: ideo esset prohibito peccatū, quia prohibiti poterat esse damnosum. Cum vero illud tangitur quod nec tangenti obesset si non prohiberetur, nec cuiquā alteri quālibet tangeretur, quare prohibitum est, nisi vt ipsius per se bonū obediētiæ, & ipsius per se malum inobediētiæ monstraretur? Denique a peccante nihil aliud appetitum est, nisi non esse sub dominatione dei, quando illud admittitur, in quo ne admitteretur, sola deberet iussio dominantis attendi, Quæ si sola attenderetur, quid aliud quā dei voluntas attenderetur? quid aliud quā dei voluntas amaretur? quid aliud quā dei voluntas humanæ voluntati p̄poneretur? Dominus quidem cur iusserit viderit, faciendum est a seruiente quod iussit, & tunc forte videndum est a promerente cur iusserit. Sed tamen vt causam iussionis huius nō diutius requiramus, si hæc ipsa magna est vtilitas homini quod deo seruit, iubēdo deus vtile facit quicquid iubere voluerit, de quo metuendum non est, ne iubere quod inutile est possit. Nec fieri potest vt voluntas propria non grandi ruina pondere super hominē cadat, si eam voluntati superioris extollēdo p̄ponat. Hoc expertus est homo contēnens p̄ceptum dei, & hoc experimento didicit, quid interest inter bonum & malum: bonū scilicet obediētiæ, malum autem inobediētiæ, id est, superbiæ & contumaciæ, peruersæ imitationis dei & noxiæ libertatis. Hoc autē in quo ligno accidere potuit, ex ipsa re vt iā supra dictum est, nomē accepit. Malū enim nisi experimento nō sentiremus, quia nullū esset si nō fecissemus. Neque enim vlla natura mali est, sed amissio boni hoc nomē accepit. Bonum quippe incommutabile deus est, homo autem quātū ad eius naturam in qua eum deus condidit pertinet, bonū est quidem, sed non incommutabile vt deus. Mutabile autē bo-

Cur datum p̄ceptū de ligno. Cap. XIII. Gene. 2.

Gene. 1.

Voluntas hominis reputant deo. Cap. XIII.

num quod est post incommutabile bonum, melius bonū fit cum bono incommutabili adhererit, amādo atque feruēdo rationali & propria voluntate. Ideo quippe & hoc magni boni natura est, quia & hoc accepit, vt posset summi boni adherere naturæ. Quod si noluerit, bono se priuat, & hoc ei malum est, vnde per iustitiam dei etiā cruciatus consequitur. Quid enim tā iniquum, quā vt bene sit desertori boni? Neque villo modo fieri potest vt ita sit: sed aliquando amissi superioris boni non sentitur malū, cum habetur quod amatum est inferius bonū. Sed diuina iustitia est, vt qui voluntate amissit quod amare debuit, amittat cum dolore quod amauit, dū naturarum creator vbiq; laudetur: Adhuc enim est bonum, quod dolet amissum bonū: nam nisi aliquid bonum remansisset in natura, nullus boni amissi dolor esset in pena. Cui autem sine mali experimento placeat bonum, id est, vt antequam boni amissionem sentiat, eligat tenere ne amittat, super omnes homines p̄dicandus est. Sed hoc nisi cuiusdā singularis laudis esset, nō illi puero tribueretur, qui ex genere Israël factus Emanuel nobiscū deus, reconciliauit nos deo, hominū & dei homo mediator, verbum apud deū, caro apud nos, verbū caro inter deū & nos. De illo quippe Propheta dicit, Priusquam sciat puer bonum aut malū, contēnet multatiam vt eligat bonū. Quomodo quod nescit aut contēnet aut eligit, nisi quia hæc duo sciūt aliter per prudentiā boni, aliter per experiētiā mali? Per prudentiā boni malum sciūt, & si non sentitur. Tenetur enim bonum, ne amissione eius sentiat malū. Item per experiētiā mali sciūt bonū, quoniā quid amiserit sentit, cui de bono amisso male fuerit. Priusquam sciret ergo puer per experiētiā, aut bonū quo careret, aut malū quod boni amissione sentiret, contēpit malum vt eligeret bonū, id est, noluit amittere quod habebat, ne sentiret amittēdo quod amittere nō debebat. Singulare exemplum obediētiæ, quippe qui non venit facere voluntatē suam, sed eius voluntatē a quo missus est: nō sicut ille qui eligit facere voluntatē suam, nō eius a quo factus est. Merito sicut per vnus inobediētiā peccatores constituti sunt multi, ita per vnus obediētiā iusti constituntur multi: quia sicut in Adā omnes moriuntur, sic & in Christo omnes viuificabuntur. Frustra autem nonnulli acute obtusi sunt, cū requirunt quomodo potuerit appellari lignum dignoscētiæ boni & mali, antequam in eo transgressus esset homo p̄ceptū, atque ipsa experiētia dignosceret quid interesset inter bonū quod amissit, & malum quod admisit. Lignū enim tale nomē accepit, vt eo secundū prohibitionem nō tacto caueretur, quod eo contra prohibitionem tacto sentiretur. Neque enim quia inde contra p̄ceptum manducauerunt, ideo factum est illud lignū dignoscētiæ boni & mali, sed vtiq; etiam si obediētes essent, & nihil inde contra p̄ceptum vsurpassent, id recte vocaretur, quod ibi eis accideret, si vsurpassent. Quemadmodum si vocaretur arbor saturitatis, quod inde possent homines saturari, nūquid si nemo accessisset, ideo nomen illud esset incongruum, quandoquidem cum accederent & saturarentur, tunc probarent quā hoc recte arbor illa vocaretur?

Et quomodo, inquit, intelligeret homo, quod ei dicebatur lignū dignoscētiæ boni & mali, quando ipsum malū quod esset omnino nesciebat? Hoc qui sapiunt parum attendunt, quemadmodū a contrariis notis, sic pleuraque intelligantur ignota, vt etiā verba rerum quæ nō sunt cū in loquendo interponuntur, nullus caliget auditor. Hoc enī quod omnino nō est, nihil vocatur: Et has

Christi mediator. Mar. 1. i. Tim. 2. 5. Etia. 7.

Ioan. 5.

Rom. 5.

i. Cor. 15. Qgo appellat lignum sciētiæ boni & mali. Cap. XV.

i. sentē. dist. 17. cā. hoc.

Homine potuisse intelligere periculum ex p̄cepto pro cōcepto. Cap. XVI.

Gene. 3.

Ecc. 10.

Cur addit post dictio dominus. Cap. XI. Gene. 1.

Gene. 2.

G duas syllabas nemo non intelligit, qui Latine audit & loquitur. Vnde, nisi cum sensus intuetur id quod est, & eius priuatione quid etiam non sit agnoscat? Sic & inane cum dicitur, intusudo corporis plenitudinem, priuationem eius tanquam contrariam, quid dicatur inane intelligimus. Sicut audiendi sensu non solum de vocibus, verum etiam de silentio iudicamus. Sic ex vita que inerat homini, posset eius cauere contrarium, id est vitæ priuationem quæ mors vocatur: & ipsam causam qua perderet quod amabat, id est quodlibet factum suum quo fieret ut amitteret vitæ, quibuslibet syllabis appellaretur: quemadmodum Latine cum dicitur peccatum vel malum, vt tanquam signum eius intelligeret, quod mente discerneret. Nos enim quomodo intelligimus cum dicitur resurrectio quam nunquam experti sumus, Nonne quia sentimus quid sit viuere, & eius rei priuationem vocamus mortem, vnde redit ad id quod sentimus resurrectionem appellamus? & si quo alio nomine in quacunque lingua id ipsum appellatur, meti utique signum insinuat in voce loquendo, quo sonante agnoscat, quod etiam sine signo cogitaret. Mirum est enim quemadmodum rerum quas habet amissionem, etiam inexpertam natura deuinet. Quis enim pecora docuit deuitationem mortis, nisi sensus vitæ? Quis paruulum pecerum adhaerescere baiulo suo, si eum fuerit ex alto iacere minitatus? Quod ex quodam tempore incipit, sed tamen antequam aliquid huiusmodi expertus sit. Sic ergo illis primis hominibus iam vita erat dulcis, quam profecto amittere deuinebant, idque ipsum quibuscumque modis vel sonis significatam deum intelligere poterant: nec aliter eis posset persuaderi peccatum, nisi prius persuaderetur eos ex illo facto non esse morituros, id est illud quod habebat & se habere gaudebant non amissuros, vnde suo loco loquendum est. Aduertant itaque si quos mouet, quomodo potuerint intelligere inexperta nominatam vel minantem deum: & videant nos omnium inexpertorum nomina, non nisi ex contrariis que iam nouimus, si priuationum sunt, aut ex similibus, si specierum sunt, sine villo aestu dubitationis agnoscere. Nisi forte aliquem mouet quemadmodum loqui potuerint, vel loquentem intelligere, qui non didicerant vel crescendo inter loquentes vel aliquo magisterio: quasi magnum fuerit deo loqui eos docere, quos ita fecerat, vt hoc possent etiam ab hominibus discere, si essent a quibus. Merito sane queritur, vtrum hoc præceptum viro tantum dederit deus, an etiam feminæ? Sed nodum narratum est quemadmodum facta sit femina, An forte iam erat facta, sed hoc quemadmodum gestum sit quod prius erat gestum, postea recapitulatio narratum est: Verba enim scripturæ sic se habent, Et præcepit dominus deus Adæ dicens: non dixit, præcepit eis. Deinde sequitur, Ab omni ligno quod est in paradiso escam edes: non dixit, edetis. Deinde adiungit, De ligno autem cognoscendi bonum & malum, non manducabitis de illo: Iam hic tanquam ad ambos pluraliter loquitur, & pluraliter præceptum terminat dicens, Qua die autem ederitis ab eo, morte moriemini. An sciens quod ei facturus erat mulierem, ita præcepit ordinatissime, vt per virum præceptum domini ad feminam perueniret? Quam disciplinam & in ecclesia seruat Apostolus dicens, Si quid autem discere volunt, domini viros suos interrogent. Item queri potest quomodo nunc deus locutus sit ad hominem quem fecit, iam certe sensu ac mente præditum, vt audire & intelligere loquentem valeret? Neque enim aliter præceptum posset accipere, quo transgressor eius esset, nisi hoc acceptum in-

telligeret. Quomodo ergo illi locutus est deus? vtrum intus in mente secundum intellectum, id est vt sapiens intelligeret voluntatem ac præceptum dei sine vllis corporalibus sonis vel corporalium similitudinibus rerum? Sed non sic existimo primo homini locutum deum, talia quippe scriptura narrat, vt potius credamus sic esse deum locutum homini in paradiso, sicut etiam postea locutus fuit patribus, sicut Abrahe, sicut Moyse, id est in aliqua specie corporali. Hinc est enim quod audierunt eius vocem ambulantis in paradiso ad vesperam, & absconderunt se.

Locus itaque magnus neque prætereundus proponitur, vt intueamur quantum possumus, quantum ipse adiuuare & donare dignatur, opus diuinæ prouidentie bipertitum: quod superius cum de agricultura loqueremur, transitoria quadam occasione perstrinximus, vt inde iam inciperet legentis animus hoc assuescere contueri, quod adiuuat plurimum ne quid indignum de ipsa dei substantia sentiamus. Dicimus itaque ipsum summum, verum, vnum ac solum deum, patrem & filium & spiritum sanctum, id est, deum verbumque eius & vtriusque spiritum, trinitatem ipsam, neque confusam, neque separatam, deum qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem, quem nemo hominum vidit, nec videre potest, nec locorum vel finitum vel infinito spatio contineri, nec temporum vel finitum vel infinito volumine variari. Neque enim est in eius substantia qua deus est, quod breuius sit in parte quam in toto, sicut necesse est esse de iis que in locis sunt: aut fuit in eius substantia quod iam non est, vel erit quod nondum est, sicut in naturis que possunt temporis mutabilitatem pati. Hic ergo incommutabili aternitate viuens creauit omnia simul, ex quibus currerent tempora, & implerentur loca, temporalibusque & localibus rerum motibus secula voluerentur. In quibus rebus quedam spiritalia, quedam corporalia condidit, formans materiam quam nec alius nec nullus, sed omnino ipse informem ac formabilem instituit, vt formationem suam non tempore sed origine præueniret. Spiritalem autem creaturam corporali præposuit: quod spiritalis tantummodo per tempora mutari posset, corporalis autem per tempora & loca. Exempli enim gratia, per tempus mouetur animus, vel remiscendo quod oblitus erat, vel discendo quod nesciebat, vel volendo quod nolebat. Per loca autem corpus, vel a terra in caelum, vel a caelo in terram, vel ab Oriente in Occidentem, vel si quo alio simili modo. Omne autem quod mouetur per locum, non potest nisi & per tempus simul moueri: At non omne quod mouetur per tempus, necesse est etiam per locum moueri. Sicut ergo substantiam que mouetur per tempus & locum, præcedit substantia que tantum per tempus: ita ipsam præcellit illa que nec per locum nec per tempus: ac per hoc sicut per tempus & locum mouet corpus, ipse tantum per tempus motus conditus spiritus: ita per tempus mouet conditum spiritum, ipse nec per tempus nec per locum motus conditor spiritus: sed spiritus creatus mouet seipsum per tempus, & per tempus ac per locum corpus: spiritus autem creator mouet seipsum sine tempore ac loco, mouet conditum spiritum per tempus sine loco, mouet corpus per tempus & locum. Quocirca quisquis intelligere conatur, quemadmodum vere aternus & vere immortalis atque incommutabilis deus, ipse nec per tempus nec per locum motus moueat temporaliter & localiter creaturam suam, non eum puto posse assequi: nisi prius intellexerit quemadmodum anima, hoc est, spiritus creatus, non per locum sed tantum per tempus motus, moueat corpus per tempus & locum. Si enim quod in seipso agitur capere nondum potest, quanto minus illud

Gene. i. Quid sentit de deo. Cap. XIX.

1. Tim. 6.

L

Creatura spiritalis & corporalis. Cap. XX. Eccl. i. 8.

M

Quo deo et auras moueat. Cap. XXI.

A illud quod supra est: Affecta quippe anima carnalium sensuum consuetudine, etiam seipsam cum corpore per locum moueri putat, dum id per locum mouet. Que si posset diligenter inspicere, tanquam cardines membrorum corporis sui, quemadmodum articulatum dispositi sunt a quibus initia motionum nitantur: inueniet ea que per spatia locorum mouentur, nisi ab eis que loco fixa sunt non moueri. Non enim mouetur solus digitus, nisi fixa sit palma, a cuius articulo vel immoto cardine moueatur: sic tota palma ab articulo cubiti, sic cubitus ab articulo humeri, sic humerus ab scapula mouetur, stantibus utique cardinibus quibus motio nitatur, vt per loci spatium quod mouetur moueatur. Sic planta in talo est articulus, quo stante moueatur: sic cruris in genu, & totius pedis in coxa: & nullius membri motus omnino est quem voluntas mouet, nisi ab aliquo articulari cardine, que motus eiusdem voluntatis primitus figit, vt ab eo quod loci spatium non mouetur, agi valeat quod mouetur. Denique nec in ambulando pes leuatur, nisi alius fixus totum corpus ferat, donec ille qui motus est a loco vnde fertur, ad locum quod fertur, immoto articulo sui cardinis innitatur. Porro si in corpore nullum membrum per locum voluntas mouet, nisi ab eo membri articulo quem non mouet, cum & illa pars corporis que mouetur, & illa que fixa sit vt moueatur, corporeas habeant quantitates suas, quibus occupent spatia locorum suorum, quanto magis ipse animæ nutus cui membra deseruiunt, vt quod placuerit figatur, vnde id quod mouendum est innitatur: cum anima non sit natura corporea, nec locali spatio corpus impleat, sicut aqua vitem siue spongiam: sed miris modis ipso incorporeo nutu commixta sit viuificando corpori, quo & imperat corpori quadam intentione non mole: quanto magis, inquam, nutus ipse voluntatis eius non per locum mouetur vt corpus per locum moueat, quando totum per partes mouet, nec aliquas loco mouet nisi per illas quas loco non mouet. Quod si intelligere difficile est, vtrunque credatur, & quod creatura spiritalis non per locum mota moueat corpus per locum, & quod deus non per tempus motus moueat creaturam spiritalem per tempus. Quod si de anima quisque non vult hoc credere, quod quidem sine dubio non solum crederet, verum etiam intelligeret, si eam posset sicuti est incorpoream cogitare. Cui enim non facile occurrat quod per locum non moueatur que per loci spatia non distenditur: quicquid autem per loci spatia distenditur corpus est: ac per hoc consequens est, vt anima per locum moueri non putetur, si corpus non esse credatur. Sed vt dicere coeperam, si de anima hoc quisque non vult credere, non nimis vrgendus est. Substantiam vero dei nisi credat nec per tempus nec per locum moueri, nodum perfecte incommutabilem credit. Verum quia omnino incommutabilis est illa natura Trinitatis, & ob hoc ita aterna, vt ei aliquid coæternum esse non possit, ipsa apud seipsam, & in seipsa sine villo tempore ac loco, mouet tamen per tempus & locum sibi subditam creaturam, naturas creans bonitate, voluntates ordinans potestate: vt in naturis nulla sit que non ab illo sit. In voluntatibus autem nulla bona sit cui non præsit, nulla mala sit qua bene vti non possit. Sed quia non omnibus naturis dedit voluntatis arbitrium, illæ autem quibus dedit potentiores ac superiores sunt, illæ naturæ que non habent voluntatem, subditæ sunt necesse est illis que habent: & hoc ordinatione creatoris, qui nunquam ita punit voluntatem malam, vt naturæ perimat dignitatem. Cum igitur omne corpus & omnis anima irrationalis non habeat voluntatis arbitrium, subdi-

Quomodo deo moueat quod anima. Cap. XXII.

Deus temp quomodo oia tamc agens. Ca. XXIII.

ta ista sunt eis naturis que præditæ sunt arbitrio voluntatis, nec omnibus omnia, sed sicut distribuit iustitia creatoris. Ergo dei prouidentia regens atque administrans vniuersam creaturam, & naturas & voluntates: naturas vt sint; voluntates autem vt nec infructuosæ bonæ, nec impunitæ malæ sint: subdit primitus omnia sibi, deinde creaturam corpoream creaturæ spiritali; irrationali rationali; terrestrem cœlesti, femineam masculinam; minus valentem valentiori, indigentiorē copiosiori. In voluntatibus autem bonas sibi, cæteras vero ipsis seruientibus sibi: vt hoc patiat voluntas mala, quod ex iussu dei fecerit bona, siue per seipsam, siue per malam, quod in rebus daturat que natura sunt etiam malis voluntatibus subditæ, id est, in corporibus. Nam in seipsis malæ voluntates habent interiorem penam suam, eandem ipsam iniquitatem suam. Ac per hoc sublimibus angelis deo subdite fruentibus, & deo beate seruientibus, subdita est omnis natura corporea, omnis irrationalis vita, omnis voluntas vel infirma vel praua, vt hoc de subditis vel cum subditis agant, quod naturæ ordo poscit in omnibus, iubete illo cui subiecta sunt omnia. Proinde illi in illo veritatem incommutabilem videt, & secundum eam suas dirigunt voluntates. Fiunt ergo illi participes æternitatis, veritatis, voluntatem eius semper facientes sine tempore & loco. Mouentur autem eius imperio etiam temporaliter, illo non temporaliter moto. Nec ita vt ab eius contemplatione resiliant aut defluant: sed simul & illam sine loco ac tempore cõtemplantur, & eius in inferioribus iussa perficiunt, mouentes se per tempus, corpus autem per tempus & locum, quantum eorum congruit actioni: & ideo deus bipertito prouidentie suæ opere præest vniuersæ creaturæ, naturis vt fiat, voluntatibus autem vt sine suo iussu vel permissu nihil faciant. Natura igitur vniuersitatis corporalis non adiuuat extrinsecus corporaliter. Neque enim est extra eam vllum corpus; alioquin non esset vniuersitas: intrinsecus autem adiuuatur incorporaliter, deo id agente vt omnino natura sit, quoniam ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia. Partes vero eiusdem vniuersitatis & intrinsecus incorporaliter adiuuantur, vel potius sunt vt naturæ sint: & extrinsecus corporaliter, quo se melius habeant, sicut alimentis agricultura, medicina, & quæcumque etiam ad ornatum sunt, vt non solum saluæ ac fecundiores, verum etiam decentiores sint. Spiritalis autem creatura si perfecta atque beata est, sicut angelorum sanctorum, quantum attinet ad seipsam quo sit, sapiensque sit, non nisi intrinsecus incorporaliter adiuuatur: Intus ei quippe loquitur deus miro & ineffabili modo, neque per scripturam corporalibus instrumentis affixam, neque per voces corporalibus auribus insonantes, neque per corporum similitudines, quales in spiritu imaginaliter sunt, sicut in somnis vel aliquo excessu spiritus, quod Græce dicitur *ecstasis*, & nos eo verbo iam vtimur pro Latino: quia & hoc genus visionis quantum interioris fiat, quam sunt ea que a nihilo per sensus corporis nunciantur: tamen quia simile est eis, ita vt cum sit, discerni ab eis aut omnino non possit, aut certe vix & rarissime possit: & quia exterior est quam illud quod in ipsa incommutabili veritate mens rationalis & intellectualis intuetur, eaque luce de his omnibus iudicat: inter illa que extrinsecus sunt arbitror esse deputandum. Creatura ergo spiritalis & intellectualis perfecta & beata qualis angelorum est, sicut dixi, quantum attinet ad seipsam quo sit, sapiensque ac beata sit, non nisi intrinsecus adiuuatur æternitate, veritate, charitate creatoris. Extrinsecus vero si adiuuari dicenda est, eo fortasse solo ad-

Creatura corporea subdita angelis. Cap. XXI.

Natura vniuersitatis corporalis. Cap. XXV.

Romans

tal. creatura natura. F

2. sen. dist. 1. ca. illud.

An vtrique datus sit præceptum. Cap. XVII. 2. sen. dist. 1. ca. illud.

Gene. i.

Quo deo sit locutus. Ca. XVIII.

Gignatur quod se inuicem vident, & de sua societate gaudent in deo, & quod perspectis etiam in eis ipsis omnibus creaturis, vndiq; gratias agit laudatque creator. Quod autem attinet ad creaturam angelicam actionem, per quam vniuersarum reru generibus, maximè que humano prouidentia dei prospicitur, ipsa extrinsecus adiuuat, & per illa visa quæ similia sunt corporalibus, & per ipsa corpora quæ angelicæ subiacent potestati. Quæ cum ita sint, deus omnipotens & omnitenens, incommutabili æternitate, veritate, voluntate semper idē, non per tempus nec per locum motus, mouet per tempus creaturam spiritalem, mouet etiam per tempus & locum creaturam corporalem, vt eo motu naturas quas intrinsecus substituit, etiam extrinsecus administret, & per voluntates sibi subditas quas per tempus & corpora sibi atq; illis volūtatis subdita, quæ per tempus & locum mouet eo tempore ac loco, cui ratio in ipso deo vita est sine tempore ac loco. Cum ergo tale aliquid deus agit, non debemus opinari eius substantiam qua deus est, temporibus locisque mutabilem, aut per tempora & loca mobilem, sed in opere diuinæ prouidentie ista cognoscere: non in illo opere quo naturas creat, sed in illo quo intrinsecus creatas etiam extrinsecus administrat: cum sit ipse nullo locorum vel intervallo vel spatio incommutabili æternitate excellentiq; potentia, & interior omni re, quia in ipso sunt omnia, & exterior omni re, quia ipse est super omnia. Item nullo temporu vel intervallo vel spatio incommutabili æternitate & antiquior est omnibus, quia ipse est ante omnia, & nouior omnibus, quia idē ipse post omnia. Quapropter cum audimus scripturam dicentem, Et præcepit dominus deus Adæ dicens, Ab omni ligno quod est in paradiso esca edes, de ligno autem cognoscendi bonum & malum, non manducabitis de illo: Quia die autē ederitis ab eo, morte moriemini. Si modum querimus quomodo ista locutus sit deus: modus quidem ipse à nobis proprie comprehendere non potest, Certissime tamen tenere debemus, deum aut per suam substantiam loqui, aut per sibi subditam creaturam: sed per substantiam suam non loqui nisi ad creandas omnes naturas: ad spirituales vero atque intellectuales non solum creandas, sed etiam illuminandas: cum iam possunt capere locutionē eius, qualis est in verbo eius quod in principio erat apud deum, & deus erat verbum, per quod facta sunt omnia. Illis autem qui eam capere non possunt cum loquitur deus, non nisi per creaturam loquitur, aut tantummodo spiritalem, sive in somnis, sive in ecstasi similitudine rerum corporalium: aut etiam per ipsam corporalem, dum sensibus corporis vel aliqua species apparet vel insonat voces. Si ergo Adā talis erat vt posset capere illam locutionem dei, quam metibus angelicis per suam præbet substantiam: non dubitandum est quod eius mentem per tempus mouerit miro & ineffabili modo, non motus ipse per tempus, eique vt ille ac salubre præceptum veritatis impresserit: vt quæque transgressori poena deberetur, ea ipsa ineffabiliter veritate monstrauerit: sicut audiuntur vel videntur ea omnia bona præcepta in ipsa incommutabili sapientia, qua in animas sanctas transfert ex aliquo tempore, cum ipse nullus sit motus in tempore. Si autem ad eum modum Adam iustus erat vt ei adhuc opus esset alterius creaturæ sanctioris & sapientioris auctoritas, per quam cognosceret dei voluntatem atque iussionem, sicut nobis Propheta, sicut ipsis angeli: cur ambigimus per aliquam huiusmodi creaturam esse locutum deum talibus vocum signis quæ intelligere posset: Illud enim quod postea scriptum est, cū pec-

cessent eos audisse vocem domini dei ambulantis in paradiso, quia non per ipsam dei substantiam, sed per subditam ei creaturam factum est, nullo modo dubitet qui fidem catholicam sapit. Ad hoc enim & aliquanto latius de hac re differere volui, quia nonnulli hæretici putant substantiam filij dei nullo assumpto corpore per seipsam esse visibilem, & ideo antequam ex virgine corpus acciperet, ipsum visum esse patribus opinantur, tanquam de solo deo patre dictum sit, Quem nemo hominum vidit, nec videre potest: quia filius visus sit ante acceptam seruiti formam, etiam per ipsam substantiam suam, Quæ impietas procul à catholicis mentibus repellenda est. Sed de hoc plenius aliàs si domino placuerit differemus. Nunc terminato isto volumine, id quod sequitur, quomodo sit mulier ex viri sui latere creata, in consequentibus parandum est.

DIVI AVRELIJ AVGVSTINI
de Genesi ad literam, Liber nonus.

ET dixit dominus deus, Nō bonum est hominem esse solum, faciamus ei adiutorium secundum ipsum. Et finxit deo adhuc de terra omnes bestias agri, & omnia volatilia cœli, & adduxit illa ad Adam, vt videret quid vocaret illa: Et omne quodcūque vocauit Adam illud & animam viuam, hoc est nomen eius. Et vocauit Adam nomina omnibus pecoribus & omnibus volatilibus cœli, & omnibus bestiis agri. Ipsi autem Adam non est inuentus adiutor similis ei. Et inmisit deus ecstasim in Adam, & obdormiuit: Et accepit vnam costarum eius, & adimpleuit carnem in loco eius: Et edificauit dominus deus costam quam accepit de Adam in mulierem, & adduxit eam ad Adam: Et dixit Adam, Hoc nūc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: hæc vocabitur mulier, quoniam ex viro suo sumpta est, Et propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & conglutinabitur ad uxorem suam, & erunt duo in carne vna. Si aliquid adiuuant lectorem, quæ libris superioribus considerata atque conscripta sunt, non debemus in hoc diutius immorari, quod finxit adhuc deus de terra omnes bestias agri, & omnia volatilia cœli: cur enim dictū sit, adhuc id est præter primam conditionem creaturarum sex diebus consummatam, in qua casualiter perfecta sunt omnia simul & inchoata, vt deinde ad effectus suos causas perducerentur, iam quantum potuimus in præcedentibus intimaui. Et si quis hoc aliter enodandum putat, tantum diligenter attendat illa omnia, quæ vt hoc sentiremus attendimus: & si probabiliorē inde potuerit enucleare sententiam, nō solum resistere non debemus, sed debemus etiam gratulari. Si quem autem mouet quia nō dixit, finxit deus adhuc de terra omnes bestias agri, & de aqua omnia volatilia cœli: sed tanquam vtraque generata de terra finxerit, Et finxit, inquit, deus adhuc de terra omnes bestias agri, & omnia volatilia cœli: videat duobus modis esse intelligendum, Aut tacuisse nunc vnde finxerit volatilia cœli: quia & tacitum posset occurrere, vt non de terra vtrunque accipiatur deum finxisse, sed tantummodo bestias agri: vt volatilia cœli etiā tacente scriptura intelligamus vnde finxerit, velut qui sciamus in prima causalium rationum cōditione ex aquis ea esse producta: Aut terrā vniuersaliter sic appellatam simul cum aquis, quemadmodum appellata est in illo Psalmo, vbi cœlestium

A cœlestium laudibus terminatis, ad terram facta est conuersio sermonis & dictum, Laudate dominum de terra, dracones & omnes abyssi: & cætera. Nec postea dictum est, Laudate dominum de aquis: Ibi enim sunt omnes abyssi, quæ tamen de terra laudant dominum. Ibi etiā reptilia & volatilia pennata, quæ nihilominus de terra laudant dominum. Secundum istam vniuersalem appellationem terræ, secundum quam etiam de toto mundo dicitur, deus qui fecit cœlum & terram, sive de arida sive de aquis, quæcūque creata sunt, de terra creata veraciter intelliguntur. Nunc iam videamus quomodo accipiendum sit quod dixit deus, Non est bonum esse hominem solum, faciamus ei adiutorium secundum ipsum: vtrum temporaliter vocibus ac syllabis æditis hoc dixerit deus: an ipsa ratio cōmemorata est quæ in verbo dei principaliter erat, vt sic femina fieret: quam rationem suscipiebat etiam tūc scriptura cū diceret, Et dixit deus, fiat hoc aut illud, quando primitus omnia condebantur. An forte in mente ipsius hominis hoc dixit deus, sicut loquitur quibusdam seruis suis in ipsis seruis suis: Ex quo genere seruorum eius erat etiā ille qui dixit in Psalmo, Audiā quid loquatur in me dominus deus. An aliqua de hac re ipsi homini in ipso homine per angelū est facta reuelatio in similitudinibus vocū corporalium, quæuis tacuerit scriptura vtrum in somnis an in ecstasi, ita enim fieri hæc solēt, an aliquo modo, sicut reuelatur Prophetis: Vnde illud est, Et dixit mihi angelus qui loquebatur in me. An per corporalem creaturam vox ipsa sonuerit, sicut de nube, Hic est filius meus dilectus. Quid ergo ex his omnibus factum sit, ad liquidum comprehendere non valeamus: verum tamen certissime teneamus dixisse hoc deum: & si corporali voce vel temporaliter expressa similitudine corporis dixit, nō eum per substantiam suā, sed per aliquā imperio suo subditam dixisse creaturam, sicut in libro præcedente tractauimus. Nam visus est deus postea sanctis viris, aliās capite albo sicut lana, aliās inferiore parte corporis sicut aurichalcum, aliās aliter atque aliter: non tamen illas visiones hominibus per substantiam quæ ipse est, sed per subdita sibi quæ creauit, eū præbuisse, & per similitudines formarum vocumque corporalium quod voluit ostēdisse ac dixisse, certissimum est eis qui substantiam Trinitatis incommutabiliter æternā, nec per tempus nec per locum moueri, & per tempus & per locum mouere, vel fideliter credit, vel etiam excellenter intelligunt. Non ergo iam queramus quomodo istud dixit, sed potius intelligamus quid dixerit, Adiutorium quippe homini secundum ipsum fuisse faciendum, æterna ipsa veritas habet per quam creata sunt omnia: & in illa hoc audit qui in ea potest cognoscere quid quare creatū sit. Si autem queritur, ad quā rem fieri oportuerit hoc adiutorium, nihil aliud probabiliter occurrit quā propter filios procreandos: sicut adiutorium femini terra est, vt virgultum ex vtroque nascatur: hoc enim & in prima rerum cōditione dictum erat, Masculum & feminam fecit eos, & benedixit eos deus dicens, Crescite & multiplicamini & implete terrā, & dominamini eius. Quæ ratio conditionis & coniunctionis masculi & feminae atque benedictio: nec post peccatum hominis poenāque defecit. Ipsa enim est secundū quam nūc terra hominibus plena est dominantibus eius. Quāquā enim iam emissi de paradiso conuenisse & genuisse cōmemorentur: tamen non video quid prohibere potuerit, vt essent eis etiam in paradiso honorabiles nuptiæ & thorus immaculatus: hoc deo præstante fideliter iusteq; viuentibus, eique obedienter sancteq; seruiētibus, vt si-

ne villo in quieto ardore libidinis, sine villo labore ac dolore pariendi, factus ex eorum semine gignerentur: non vt morietibus parentibus filij succederet, sed vt illis qui genuissent in aliquo forma statu manētibus, & ex ligno vitæ quod ibi plantatum est, corporalem vigorem fumentibus, & illi qui gignerentur ad eundem perducerentur statum: donec certo numero impleto, si iuste omnes obediētque viuerent, tunc fieret illa commutatio, vt sine vlla morte animalia corpora conuersa in aliam qualitatem, eo quod ad omnem nutum regenti spiritui deseruirent, & solo spiritu viuificante sine vllis alimentis corporalibus sustentaculis viuerent, spiritualia vocarentur. Potuit hoc fieri si non præcepti transgressio mortis supplicium mereretur. Qui enim hoc fieri potuisse non credunt, nihil aliud quā consuetudinem naturæ iam post peccatum poenāque humanam sic currētis attendunt: non autem in eorum genere nos esse debemus, qui non credunt nisi quod videre consueuerunt. Quis enim dubitet homini obedienter & pie viuētī præstare potuisse quod diximus, qui non dubitat vestibus Israëlitarū impertitum esse, quendam in suo genere statum, vt per annos quadraginta nulla vetustatis detrimenta pateretur? Cur ergo non coierunt nisi cum exiissent de paradiso: cito responderi potest, Quia mox creata muliere priusquam coiret, facta est illa transgressio, cuius merito in mortem destinati, etiam de loco illius felicitatis exierunt: non enim scriptura tempus expressit, quantum interfuerit inter eos factos, & ex eis natum Cain. Potest etiā dici, quia nondum deus iusserat, vt coiret, Cur enim non ad hanc rem diuina expectaretur auctoritas, vbi nulla concupiscentia tanq; stimulis inobediētis carnis urgebat: Ideo autem hoc non iusserat deus, quia secundum suam præscientiam disponebat omnia, in qua & eorum casum proculdubio præciebat, vnde iam mortale genus propagandum esset humanum. Aut si ad hoc adiutorium gignendi filios, non est facta mulier viro, ad quod ergo adiutorium facta est? Si quia simul operarentur terram, nondum erat labor vt adiuueto indigeret: & si opus esset, melius adiutorium masculus fieret: hoc & de solatio dici potest, si solitudinis fortasse tegebat. Quantum enim congruentius ad conuiuendum & colloquendum duo amici pariter quā vir & mulier habitarent? Quod si oportebat alium iubendo, alium obsequendo pariter viuere, ne contrariæ voluntates pacem cohabitantium perturbaret: nec ad hoc retinendum ordo defuisset, quo prior vnus, alter posterior, maxime si posterior ex priore crearetur sicut femina creata est. An aliquis dixerit de costa hominis deum feminam tantū, non etiā masculum, si hoc vellet, facere potuisse? Quapropter nō inuenio ad quod adiutorium facta sit mulier viro, si pariendi causa subtrahatur. Nam si parentes filiis suis cedere ex hac vita oportebat, vt ita omne humanum genus per decessiones & successiones certa numerositate impleretur, potuerunt etiam homines genitis filiis, perfectaq; humani officij iustitia hinc ad meliora transferri, non per mortem, sed per aliquam commutationem: aut illam summam, qua receptis corporibus sicut sancti sicut angeli in cœlis: aut si illam dari non oportebat, nisi omnibus simul in seculi fine, aliquam inferiorem quā in illa erit: quæ tamen haberet meliorem statum quā vel hoc corpus habet, vel illa etiam quæ primitus facta sunt, viri ex limo terre, mulieris ex viri carne. Neque enim arbitrandum est Heliam vel sic esse iam sicut erunt sancti, quando peracto operis die, denarium pariter accepturi sunt: vel sic, quemadmodū sunt homines, qui ex ista vita nondum

Deus semp
idem adm
histrat oia.
Ca. XXVI.

Quo locutus
sit deus Adæ
Ca. XXVII
Gene. 2.

Ioan. 1.

Sapient. 7.

1. Timo. 6.

Quo locut
sit deo. C. II.
Gene. 2.

Psalm. 148.

Zach. 3.

Math. 3.

L
Nomina in
dita anima
ribus. Ca. I.
Gene. 2.

Origo for
minæ.

M

Adiutorium
ppter sobo
lem. Ca. III.

Gene. 1.
Intra 6. cap.

2. sen. di. 2. o.
cap. 1.

Terræ voca
bulum.

2. sc. di. 2. o. 6.
de termino.

Deute. 29.

E
Quo coit
gressi sine
primò. Cap.
III.
2. sen. di. 2. o.
ca. cur ergo.

An adiutor
rium alia
quā sobo
lis causa.
Cap. V.

Qualis fuit
ser corporū
mutatio, si
Adā nō pec
casset. C. VI.
2. sc. di. 2. o. 6.
de termino.
Gene. 2.

Helias.

Math. 3. o.

G nondum emigrarunt, de qua ille tamen non morte, sed translatione migravit. Iam itaque aliquid melius habet quam in hac vita posset: quanvis nōdum habeat quod ex hac vita recte gesta in sine habitur^o est: pro nobis enim meliora prouiderunt, ne sine nobis perfecti perficerentur: aut si quisquam putat hoc Heliam mereri nō potuisse, si duxisset vxorē, filiosque procreasset: creditur enim non habuisse, quia hoc scriptura non dixit, quanvis & de cœlibatu eius nihil dixerit: qd de Enoch respōdebit, qui filius genitis deo placens non mortuus, sed uiuus trās-latus est: Cur ergo & Adam & Eua, si iuste uiuentes, caste filios procreassent, non eis posset translatione non morte succedentibus cedere? Nam si Enoch & Helias in Adā mortui, mortisque propaginem in carne gestātes, quod debitum ut soluant, creduntur etiam redituri ad hāc vitam, & quod tandiu dilatatum est morituri, nūc tamen in alia vita sunt: vbi ante resurrectionem carnis, antequam animale corpus in spiritale mutetur, nec morbo nec senectute deficiunt: quanto iustius atque probabilius primis illis hominibus praestaretur, sine vilo suo partem-ve peccato uiuentibus, ut in meliorem aliquem statum filius genitis cederent: vnde seculo finito cum omni posteritate sanctorum in angelicam formam, non per carnis mortem, sed per dei virtutem multo foelicius mutarentur? Non itaque video ad quod aliud adiutorii mulier facta sit viro, si generandi causa subtrahitur: quæ nihilominus quare subtrahatur ignoro. Vnde enim magnum magnique honoris meritū apud deum fidelis & pia virginitas habet, nisi quia isto iam tēpore continendi ab amplexu, cum ex omnibus gentibus ad implēdum sanctorum numerū largissima suppetat copia, percipientē fordidæ voluptatis libido non sibi vēdicat, quod iam sufficiens prolis necessitudo non postulat? Denique virtutisque sexus infirmitas propēdens in ruinam turpitudinis, recte excipitur honestate nuptiarum, ut quod sanis possit esse officium, sit ægrotis remediū. Neque enim quia incontinentia malum est, ideo connubium, vel quo incontinentes copulantur, non est bonum: imō vero nō propter illud malum culpabile est hoc bonum, sed propter hoc bonū veniale est illud malum: quoniā id quod bonum habent nuptiæ, & quod bonæ sunt nuptiæ, peccatum esse nunquam potest. Hoc autem tripertitum est, fides, proles, sacramentū. In fide attenditur ne præter vinculum coniugale, cum altera vel altero concumbatur. In prole vt amanter suscipiatur, benigne nutriatur, religiose educetur. In sacramento autem vt coniugium non separet, & dimissus aut dimissa nec causa prolis alteri cōiungatur. Hæc est tāquam regula nuptiarum, qua vel naturæ decoratur foecūditas, vel incontinentiæ regitur prauitas. Vnde quia satis dissertimus in eo libro, quē de bono coniugali nuper ædidimus, vbi & continentiam vidualem, & excellentiam virginalem pro suorum gradū dignitate distinximus, diutius hic noster stylus non est occupandus. Nūc enim quærimus cui adiutorio mulier facta sit viro, si eis ad gignendos filios, miseri sibi met in paradiso non licebat. Qui enim hoc sentiunt, forte peccatum esse omnem concubitum putant. Difficile est nanque, vt dum peruerse homines vitia deuitant, nō in eorum contraria perniciouser^o currant. Etenim sicut exhorrens auaritiā, sit profusus: aut exhorrens luxuriā, sit auarus: aut inquietus sit, cuius pigritiam reprehenditis: aut cuius inquietudinem, piger: aut qui reprehensus odisse cœperit audaciam suam, ad timiditatem fugit: aut qui timidus non esse conatur, tanquam abrupto vinculo sit temerarius, dum non ratione, sed opinione crimina

metiuntur: ita dum nesciunt homines quid in adulteriis & fornicationibus diuino iure dānetur, etiā causa procreandi coniugalem concubitum detestantur. Quod qui non faciunt, sed tamen foecūditatem carnis propter successionem mortalitatis diuinitus datam sentiunt: nec ipsi putant primos illos homines potuisse concumbere, nisi propter peccatū quod admiserant morituri, gignendo requirerent successores: nec attendunt, si recte potuerūt successores queri morituris, multo recti^o socios queri potuisse victuris. Impleta enim terra genere humano, recte proles non nisi quæ morientibus succederet, quæreretur: vt autē per duos homines terra impleretur, quomodo ipsi nisi gignendo officium societatis impleverunt? An vero ita quis cæcus est mente, vt non cernat quanto terris ornamento sit genus humanum, etiam cum a paucis recte laudabiliterque viuatur: quantumque valeat ordo reipublica, in cuiusdam pacis terrenæ vinculum cōcens etiam peccatores: Neque enim tantum deprauati sunt homines, vt non etiam tales pecoribus & volatilib^o antecellant, quorum tamen omnium generibus hāc infimam mundi partem pro sui loci sorte decoratam, quæ non considerare delectet? Quis autē ita sit excors, vt putet minus eam ornari potuisse, si iustis non morientibus impleveretur? Nam quia numerosissima est superna ciuitas angelorum, ideo non recte connubio copularentur, nisi morerentur. Hāc quippe numerositatem perfectam etiam in resurrectione sanctorum angelis sociandā dominus præsciens ait. In resurrectione neque nubent neque vxores ducēt: non enim incipiēt mori, sed erunt æquales angelis dei: hic vero cum implenda esset hominibus terra, & eā propter cognatiōis arctiorem necessitudinem, & vnitatis vinculū maxime cōmēdandum, ex vno oportet impleri, propter quid aliud secundum ipsum quæsitus est foemineus sexus adiutor, nisi vt serentem genus humanum natura muliebris tanquam terræ foecunditas adiuuaret? Quanvis honestius meliusque credatur ita fuisse tunc illorum hominum corpus animale constitutorum in paradiso nōdum mortis lege damnatum, vt non haberent appetitum carnalis voluptatis, qualem nunc habent ista corpora, quæ iam ex mortis propagine ducta sunt. Neque enim nihil est in eis factum, cum de ligno prohibito edissent: quādoquidem deus non dixerit, Si ederitis, morte moriemini: sed, Quo die ederitis, morte moriemini: vt hoc ipsum in eis illa faceret dies, quod Apostolus gemit dicens, Condelector legi dei secundum interiorem hominem, video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Iesum Christū dominū nostrū, Non em̄ sufficeret ei, si diceret, Quis me liberabit de hoc mortali corpore? sed de corpore, inquit, mortis huius. Sicut etiā illud, Corpus quidē, inquit, mortuū est propter peccatum. Nec ibi ait mortale, sed mortuum, quāuis vtique & mortale, quia moriturum: Non ita credendum est fuisse illa corpora, sed licet animalia, nondum spiritalia, non tamen mortua, id est, quæ necesse esset vt morerentur: quod eo die factū est, quo lignum vetitum tetigerunt. Sicut in ipsis nostris corporibus quædā pro suo modo sanitas dicitur, quæ si perturbata sic fuerit, vt letalis morbus iam viscera depascatur, quo inspecto, medici mortem imminere pronunciant, mortale vtique corpus etiam tunc dicitur, sed aliter quā cum esset sanū, quanvis quandoque sine dubio moriturū. Ita illi homines animalia quidem corpora gerentes, sed non moritura nisi peccassent,

K

An concubitus propter peccatum, Cap. IX.

Marth. 22.

Qualia sunt corpora, si non fuisset peccatum, Cap. X.

Genes. M Roma. 7.

Roma. 8.

Hebrę. 11.

Genes. 5.

Enoch.

Virginitas & nuptiæ, Cap. VII.

Matrimonium tria cōplectitur.

4. sc. d. 31. c. 1. & ca. Et est. 27. q. 2. c. 6. o. 5.

Fuga victorū in contraria, Cap. VIII.

*al. perniciter.

D

Genes. 11.

E

F

2. Retiāca c. 2. 4.

† al. tēpus Cur de late-re facta sit mulier, Ca. XIII.

A peccassent, acceptura autē angelicam formā, cœlestemque qualitatem, mox vbi præceptum transgressi sunt, eorum membris velut aliqua ægritudo letalis mors ipsa concepta est: mutauitque illam qualitatem qua corpori sic dominabatur, vt non dicerent, Video aliā legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ: quia etsi nondum spiritale, sed animale corpus erat, nondum tamen erat mortis huius, de qua & cum qua nati sumus. Quid enim aliud, non dicam nati, sed omnino concepti, nisi ægritudinem quādam inchoauimus, qua sumus sine dubio morituri: neque enim tam necesse est eum ipso morbo mori, qui hydropticus, vel dysentericus, vel elephan-tiosus factus fuerit, quā eum qui hoc corpus habere cœperit, in quo omnes homines natura sunt filij iræ, quia hoc non fecit nisi pœna peccati. Quæ cum ita sint, cur nō credamus illos homines ante peccatum ita genitalibus membris ad procreandos filios imperare potuisse, sicut cæteris, quæ in quolibet opere anima sine vlla molestia, & quasi pruritu voluptatis mouet? Si enim creator omnipotens ineffabiliterque laudandus, qui & in minimis suis operibus magnus est, apibus donauit, vt sic operetur generationem filiorum, quemadmodum cœræ speciem liquorēque mellis: cur incredibile videatur primis hominibus talia fecisse corpora, vt si nō peccassent, & morbum quendam, quo morerentur, continuo concepissent, eo nutu imperarent membris quibus foetus exoritur, quo pedibus cum ambulatur, vt neque cum ardore femina-retur, neque cum dolore pareretur. Nunc vero transgrediendo præceptum, motum legis illius, quæ repugnat legi mentis, in membris conceptæ mortis habere meruerunt, quem nuptiæ ordinant, continentia cohibet & refrenat, vt quemadmodum de peccato factum est supplicium, sic de supplicio fiat meritum. Facta itaque foeminā viro de viro, in eo sexu in ea forma & distinctione membrorū, qua foemina notæ sunt, quæ peperit Cain & Abel, & omnes fratres eorū, ex quibus omnes homines nascerentur, in quibus peperit etiam Seth, per quem ventum est ad Abraham & ad populum Israël, gentēque omnibus iam notissimā gentibus, & per Noē filios omnes gentes, quisquis dubitauerit, omnia cogit vitare! quæ credimus, longēque a fidelium mentibus repellendus est. Cum ergo quaritur ad quod adiutorii factus sit ille sexus viro, diligenter, quantum valeo, cuncta cōsideranti, nō nisi causa prolis occurrit, vt per eorum stirpem terra impleretur, & non eo modo procreata quo nūc procreatur homines, cū inest peccati lex in membris repugnans legi mentis, etiam si per dei gratiam virtute superatur: hoc enim esse non potuisse credēdum est, nisi in corpore mortis huius, quod corpus mortuum est propter peccatum. Et quid hac pœna iustius, quā vt non ad omnem nutum seruiat corpus, id est suus famulus anime, sicut domino suo detrectauit ipsa seruire: siue vtunque ex parentibus creet deus, corpus ex corpore, animam ex anima: siue alio modo faciat animas, non vtique ad opus impossibile, nec mercede parua: vt cum anima pietate deo subdita, legem istam peccati quæ est in membris corporis mortis huius, quam primus homo accepit in pœnam, vicerit ipsa per gratiam, præmium cœlestē percipiat maiore gloria, demonstrans quanta sit lux obediētiæ, quæ alienæ inobediētiæ pœnam potuit virtute superare. Sed quoniā cui adiutorio foemina facta sit viro, satis, quantum existimo, requisitum est, illud iam videamus quare sit factum, quod adductæ sunt ad Adam omnes bestię agri, & omnia volatilia cœli, vt eis nomina imponeret, atque ita velut necessitas oriretur creādi ei

Roma. 7.

Elephātiās gen^o morbi, vt & dysenteria & hydrops.

Ephes. 2. 1. d. 10. c. 1.

Foemina qua sit facta forma, Ca. XI.

¶ iutare.

Roma. 7.

Roma. 8.

Animantia quare adducta ad Adā, Cap. XII.

foeminam ex eius latere, cū inter illa animalia simile illi adiutorii non fuisset inuentum: Videtur enim mihi propter aliquā significationem prophetica factum, sed tamen factum, ex re gesta confirmata, figurē interpretatio libera relinquitur. Quid est em̄ hoc ipsum quod volatilibus, terrestribusque animantibus, non etiam piscibus, atque omnibus natatilibus Adam nomina imposuit? Si enim linguæ humanæ consulantur, sic appellantur hæc omnia, quemadmodum eis homines loquendo nomina posuerunt. Non solum hæc quæ sunt in aquis & terris, verum etiam ipsa terra & aqua & cœlum, & quæ videntur in cœlo, & quæ non videntur, sed creduntur, pro diuersitate linguarum gentilium, diuersis nominibus appellantur. Vnam sanē linguā primitus fuisse didicimus, antequam superbia turris illius post diluuium fabricatæ in diuersos signorum sonos humanam diuideret societatem. Quæcumque autem illa lingua fuerit, quid attinet querere? Illa certe tūc loquebatur Adam, & in ea lingua si adhuc vsq; permanet, sunt illæ voces articulate, quibus primus homo animalibus terrestribus & volatilibus nomina imposuit. Non igitur vilo modo credibile est in eadē lingua nomina piscium nō ab homine, sed diuinitus instituta, quæ deo dicente homo postea diceret. Quod si ita etiam factum esset, quare ita factū esset, proculdubio mytica significatio resonaret. Sed credēdum est paulatim cognitio piscium generibus, nomina imposita: tunc autē cum pecora, & bestię, & volatilia ad hominem adducta sunt, vt eis ad se congregatis, generatimque distinctis, nomina imponeret: quibus etiam ipsis paulatim, & multo citius quā piscibus, si hoc factū non esset, posset nomina imponere: quid fuit causa, nisi ratio aliquid significandi, quod ad prænūciationem futurorum valeret? Cui rei maxime ordo narrationis huius inuigilat. Deinde nunquid ignorabat deus nihil tale se creasse in naturis animalium, quod simile adiutorium posset esse homini? An opus erat vt hoc etiam ipse homo cognosceret, & eo cōmendatiorem haberet vxorem suam, quod in omni carne creata sub cœlo, & de hoc aere sicut ipse viuens viuente, nihil eius simile inuenerit? Mirū si hoc scire non posset, nisi omnibus ad se adductis atque perspectis. Si enim deo credebat, posset hoc illi eo modo dicere, quomodo & præceptū dedit, quomodo & peccantem interrogauit atque iudicauit: Si autem non credebat, profecto neque hoc scire poterat, vt rum ad eum omnia ille, cui non credebatur, adduxerit, an forte in aliquibus ab illo remotioribus terræ partibus aliqua ei similia, quæ nō demonstrasset, absconderit. Non itaque arbitror dubitandū hoc aliquid prophetica significationis gratia factum, sed tamē factū. Neque hoc opere suscepimus prophetica ænigmata perscrutari, sed rerum gestarum fidem ad proprietatem historiæ commendare: vt quod impossibile videri vanis atque incredulis potest, aut ipsi authoritati sanctæ scripturæ velut testificatione cōtraria repugnare, id pro meis viribus, quantum deus adiuuat, differendo demonstrem, neque impossibile esse neque contrarium. Quod autem possibile quidem apparet, nec habet vllam speciē repugnantiam, sed tamen quasi superfluum, vel etiam stultum quibusdam videri potest, hoc ipsum disputando demonstrarem, quod ideo tāquam rerum gestarum naturalium vel vilitate ordine factū est, vt cordibus nostris fidelissima sanctarum scripturarū autoritate prælata, quia stultum esse non potest, mysticum esse credatur, quāuis eius expositionem vel inquisitionem aut alibi iam exhibuerimus, aut in opus* aliud differamus. Quid ergo si bi vult etiam illud, quod mulier viro de latere facta est: Verum

G Verum esto propter ipsius coniunctionis vim commen-
dandam, hoc ita fieri oportuisse credamus, Nūquid etiā
vt dormiēti fieret, eadem ratio vel necessitas flagitabat,
vt denique offe detracto, in cuius locum caro suppleretur?
Non enim non potuit ipsa caro detrahi, vt inde con-
gruentius, quod sit fetus infirmior, mulier formaretur?
An vero tam multis additis, costam deus adificare po-
tuit in mulierem, & carnem pulpamve non potuit, qui
de pulvere ipsū hominem fecit? Aut si iam costa fue-
rat detrahenda, cur non altera pro ea costa reposita est?
Cur etiam non dictum est, finxit aut fecit, sicut in om-
nibus supra operib⁹: sed adificauit, inquit, dominus deus
illam costam, non tanquam corpus humanum, sed tan-
quam domum? Non est itaque dubitandum quoniā hęc
facta sunt, & stulta esse non possunt, ob aliquid significā-
dum esse facta, fructū futuri seculi ab ipso iam primor-
dio generis humani deo p̄scio in ipsis suis operib⁹ mi-
sericorditer p̄dicante: vt certo tempore seruis suis, siue
per hominum successiones, siue per suū spiritum vel an-
gelorum ministerium reuelata atque conscripta & pro-
mittendis rebus futuris & recognoscendis impletis tes-
timonium perhiberet: quod magis magisque in cōse-
quentibus apparebit.

H Videamus ergo quod isto ope-
re suscepimus, non secundum p̄figurationem rerū fu-
turarum, sed secundum rerum gestarū non allegoricam
sed propriam significationem, quemadmodum hęc ac-
cipi possunt, Et finxit deus, inquit, adhuc de terra omnes
bestias agri, & omnia volatilia cœli: vnde iam quod vi-
sum est, & quantum visum est, differimus. Et adduxit om-
nia ea ad Adam, vt videret quid ea vocaret. Quomodo
hęc adduxerit deus ad Adā, ne carnaliter sapiamus, ad-
iuuare nos debet quod de bipertito opere diuinę prou-
identię in libro superiore tractauimus. Neque enim sicut
indagant atque adigunt venantes aut aucupantes ad re-
tia, quęcumque animantia capiunt: ita hoc factū esse cre-
dendum est aut aliqua iussione de nube facta est eis
verbis, quę rationales animę audiētes, intelligere atque
obedire assolent. Non enim hoc acceperūt vt possint be-
stie vel aues, in suo tamen genere obtemperant deo: non
rationali voluntatis arbitrio, sed sicut mouet ille omnia
temporibus opportunis, nō ipse temporaliter motus, per
angelica ministeria: quę capiunt in verbo eius, quid quo
tempore fieri debeat: & illo nō temporaliter moto, mo-
uentur ipsa temporaliter, vt in iis quę sibi subiecta sunt,
iussa eius efficiant. Omnis enim anima viua, non solum
rationalis sicut in hominibus, verumetiam irrationalis
sicut in pecoribus, & volatilibus, & piscibus, visis moue-
tur. Sed anima rationalis voluntatis arbitrio vel consen-
tit visis vel non consentit: irrationalis autem non habet
hoc iudiciū, pro suo tamen genere atque natura viso ali-
quo tacta propellitur. Nec in potestate illius animę est,
quę illi visa veniant, siue in sensum corporis, siue in ip-
sum spiritum interioris: quibus visis, appetitus moueatur
cuiuslibet animantis: ac sic cū ea visa per angelorū obe-
dientiam desuper ministrantur, peruenit iussio dei non
solum ad homines, nec solum ad aues & pecora, verū
etiam ad ea quę sub aquis latent, sicut ad cetum, qui glu-
tiuit Ionam. Nec solum ad ista maiora, verumetiam ad
vermiculū: nam & huic legimus diuinitus iussum, vt ra-
dicē cucurbitę roderet, sub cuius vmbraulo Propheta re-
quieuerat. Si enim homini donauit deus sic eū institūēs,
vt etiam carnem peccati portans, possit non solum pe-
cora & iumenta suis visibus subdita, nec tantum dome-
sticas aues, sed etiam liberę voluntatis quęlibet etiā sę-
nas feras & capere & mansuetas facere, & eis mirabili-

ter imperare p̄tentia rationis, nō corporis: cum earum
appetitus & dolores captans, paulatimq; illectādo, pre-
mendo, laxandōque moderans, agresti eas exiit consue-
tudinē, & tanquam humanis moribus induit: quāto ma-
gis angeli hoc possunt, qui iussione dei in ipsa eius, quam
sempiternē intuetur, incommutabili veritate p̄fecta,
mouentes se per tempus, & corpora sibi subdita per tem-
pus & locum, agilitate mirabili & iussa quibus mouean-
tur, & appetitum carnalis indigentię valēt efficere om-
ni animę viuę, vt quō eam venire opus est, nesciens ad-
ducatur? Iam ergo videamus, ipsa mulieris forma-
tio, quę mystice etiam adificatio dicta est, quemadmo-
dum facta sit. Natura quippe mulieris creata est, quan-
tis ex virili, quę iam erat, non aliquo motu iam existen-
tium naturarum, Angeli autem nullam omnino possunt
creare naturam: solus enim vnus cuiuslibet naturę, sed
magnę seu minimę, creator est deus, id est, ipsa trinitas,
pater & filius & spiritus sanct⁹. Aliter ergo queritur, quē-
admodum sit soporatus Adā, costęque eius sine villo do-
loris sensu a corporis compage detracta sit. Hęc enim
fortasse dicantur potuisse per angelos fieri: formare autē
vel adificare costam, vt mulier esset, vsque adeo non po-
tuit nisi deus, a quo vniuersa natura subsistit, vt ne illud
quidem carnis supplementum in corpore viri, quod in
illius costę successit locū, ab angelis factum esse credi-
derim: sicut nec ipsū hominem de terrę puluere: non
quod nulla sit angelorū opera, vt aliquid creetur, sed nō
ideo creatores sunt: quia nec agricolas creatores segetū
atque arborū dicimus. Non enim qui plantat est aliquid,
neque qui rigat, sed qui incrementum dat deus. Ad hoc
incrementum pertinet etiam in corpore humano, quod
osse dempto, locus carne suppletus est: illo scilicet opere
dei, quo naturas substituit vt sint, quo ipsos quoque ange-
los creauit. Opus itaque agricolę est, vt aquam ducat cū
rigat: non autem opus eius est, vt aqua per decliuiā pro-
labat, sed illius qui omnia in mensura & numero & pō-
dere disposuit. Item opus agricolę est vt surculus auel-
latur ex arbore, terręq; mandetur: at nō opus eius est vt
succum imbibat, vt germē emittat, vt aliud eius solo fi-
gat, quo radicem stabiliat: aliud in auras promoueat quo
robur nutriat, ramōsq; diffundat: sed illius qui dat incre-
mentum. Medicus etiam agros corpori alimētum adhi-
bet, & vulnerato medicamentum, Primum nō de rebus
quas creauit, sed quas creatas opere creatoris inuenit.

M Deinde cibū vel potū p̄parare potuit & ministrare, &
emplastrū formare, & medicamenta ilico apponere: nū
etiam ex iis quę adhibet, operari & creare vires vel car-
nem potest? Natura id agit interiore motu, nobisq; oc-
cultissimo. Cui tamē si deus subtrahat operationem in-
timam, qua eā substituit & facit, continuo tanquā extin-
cta nulla remanebit. Quapropter cum deus vniuersam
creaturam suā bipertito quodammodo opere prouiden-
tię, de quo in superiore libro locuti sumus, & in natura-
libus & in voluntariis motibus ministraret, creare na-
turam tam nullus angelus potest, quā nec seipsum. Vo-
luntas vero angelica obedienter deo subdita, eiusque ex-
ecuta iussione, naturalibus motibus de rebus subiectis
tanquam materiam ministrare, vt secundum illas prin-
cipales in verbo dei non creatas, sed secundum illas in
primis sex dierum operibus casualiter creatas rationes
aliquid in tempore creetur, more agricolandi vel me-
dendi potest. Quale itaque ministerium deo exhibue-
runt angeli in illa mulieris formatione, quis audeat affir-
mare? Certissime tamen dixerim, supplementum illud
carnis in costę locū ipsiusque fœminę corpus & animā confor-

Formatio
mulieris per
quę. C. XV.
2. fen. dif. 18.
cap. folc.

1. Corin. 3.

Sapient. 11.

A conformationēque membrorum, omnia viscera, sen-
sus omnes, & quicquid erat quo illa & creatura & ho-
mo & fœmina erat, non nisi in illo opere dei factū, quod
deus non per angelos, sed per semetipsum operatus est:
nec dimisit, sed ita cōtinuante operatur, vt nec vllarum
aliarum rerum, nec ipsorum angelorū natura subsistat,
si non operetur. Sed quoniam carnem animatam
atque sentientem, quātum naturam rerum pro humano
captu experiri potuimus, non nouimus nasci nisi aut ex
istis tanquam materialibus elementis, hoc est ex aqua &
terra: aut ex fruticib⁹ vel lignorum fructibus, vel etiā ex
carnibus animalū, sicut innumerabilia genera vermū
siue reptilium, aut certe ex concubitu parentum: nullam
autem carnem natā scimus ex carne cuiuslibet animan-
tis, quę tam esset ei similis, vt sexu tantum discernere-
tur, quārimus in rebus creationis huiusmodi similitudi-
nē, qua mulier de viri latere facta est, nec possumus in-
uenire: non ob aliud, nisi quia homines quemadmodum
operētur, in hac terra nouimus: quemadmodum autem
angeli in hoc mundo quodammodo agricolentur, non
vtique nouimus: nam profecto si remota hominum in-
dustria fructum genis naturę cursu operaretur, nihil

B aliud nossemus quā ex terra nasci arbores & herbas, &
ex earum seminibus ab eis itidem in terram cadētib⁹,
Nunquid innotesceret nobis quid valeret insitio, vt al-
terius generis lignū radice propria, poma portaret alie-
na, & coalescente vnitāte iam suā? Hęc per agriculturalium
opera didicimus, cum ipsa creaturis arborū nullo modo
p̄essent, sed naturę cursum deo creati suum quoddā
officium ministeriūque p̄berent: nequaquam enim
quicquam per eorum opera existeret, si hoc in dei opere
intima naturę ratio non haberet. Quid ergo mirū, si ho-
minē ex offe hominis factū non nouimus, quādo crea-
ti deo quemadmodū angeli seruiant ignoramus: qui nec
arborem ex arboris surculo in robore alieno factā nosse
possemus, si & ista deo creati, quemadmodum agricola
seruiant, similiter nesciremus? Nullo modo tamen du-
bitamus & hominū & arborum non nisi deum esse crea-
torem, fidelitēque credimus factam fœminam ex viro,
nullo interueniente cōcubitu, etiam si forte costa homi-
nis ministrata sit per angelos in opere creatoris: sicut fi-
deliter credimus etiam virum factum ex fœmina nullo
interueniente concubitu, cum semē Abrahę dispositum
est per angelos in manu mediatoris: vt runque infideli-
bus incredibile est: fidelibus autem cur ad rei gestę pro-
prietatem quod de Christo factum est, & tantum ad fi-
guratam significationem, quod de Eua scriptum est cre-
dibile non videatur? An vero sine cuiusquam cōcubitu
vir ex fœmina fieri potuit, fœmina ex viro nō potuit? Et
virginalis vterus vnde vir fieret habebat, virile autē la-
tus vnde fœmina fieret non habebat: cum hic dominus
de famula nasceretur, ibi de seruo famula formaretur?
Poterat & dominus carnem suam de costa vel de aliquo
membro virginis creare. Sed qui posset ostēdere in cor-
pore suo hoc se iterum fecisse quod factū est, vt illius in
matris corpore ostendit nihil pudendum esse quod ca-
stum est. Quod si queritur, quomodo se habeat cau-
salis illa conditio in qua primum hominem deus fecit
ad imaginem ac similitudinem suam, ibi quippe & hoc
dictum est, masculum & fœminam fecit eos: vt runque iam
illa ratio quam mundi primis operibus indidit atque cō-
creauit deus, id habebat, vt secundum eam necesse esset
ex viri latere fœminam fieri: an hoc tantum habebat vt
fieri posset, vt autē ita fieri necesse esset non ibi iam con-
ditum, sed in deo erat absconditum? Si hoc ergo queri-

Tarditas in-
genij hūani
non affequi-
tur opa dei.
Cap. XVI.

1. I. cū ipse
creatores ar-
borū nullo
modo esset.

Gala. 3.

2. Retrac.
cap. 24.

Causę supe-
riores & in-
feriores.
Cap. XVII.
Gene. 1.

1. fen. d. 18. c.
1. d. queritur.

tur, dicā quid mihi videatur sine affirmandi temeritatē, D
Quod tamen cum dixerō, fortasse prudenter ista consi-
derantes, quos iam Christiana fides imbuit, etiam si nūc
primitus ista cognoscunt, non esse dubitandum iudica-
bunt. Omnis iste naturę v̄sitatissimus cursus habet quas-
dam naturales leges suas, secundum quas & spiritus vi-
tę qui creatus est, habet quosdam appetitus suos deter-
minatos quodammodo, quos etiam mala voluntas non
possit excedere, Et elementa mundi, huius corporei ha-
bent definitā vim qualitatemque suam quid vnūquodq;
valeat vel nō valeat, quid de quo fieri possit vel nō pos-
sit. Ex his velut primordiis rerum, omnia quę gignun-
tur suo quoque tempore exortus processūque sumunt, fi-
nēque & decessiones sui cuiusq; generis, Vnde fit vt de
grano tritici non nascatur faba, vel de faba triticum, vel
de pecōre homo, vel de homine pecus. Super hęc autem
motum cursūque rerum naturalem, potestas creatoris
habet apud se posse de his omnibus facere aliquid, quān-
tū eorū quasi seminales rationes habent: non tamē id quod
in eis posuit, vt de his fieri vel absque ipso possit, Neque
enim potentia temeraria, sed sapientię virtute omnipo-
tens est: & hoc de vnaquaque re in suo tēpore facit, quod
ante in ea fecit vt possit? Alius ergo est rerum modus q̄
illa herba sic germinat: illa sic, illa ætas parit, illa non pa-
rit, homo loqui potest, pecus non potest. Horum & talium
modorum rationes, non tantum in deo sunt, sed ab illo
etiam rebus creatis inditę atque concretę. Vt autem li-
gnum de terra excisum, aridum, perpolitum, sine radice
vlla, sine terra & aqua repēte floreat & fructum gignat,
vt per iuuentam sterilis fœmina in senectute pariāt, vt
asina loquatur, & si quid eiusmodi est, dedit quidem na-
turis quas creauit, vt ex eis & hęc fieri possent. Neque e-
nim ex eis vel ille faceret, quod ex eis fieri nō posse ipse
p̄figeret, quoniā seipso non est nec ipse potentior. Ve-
runtamen alio modo dedit, vt non hoc haberent in mo-
tu naturali, sed in eo quo ita creata essent, vt eorū natura
voluntati potentiori amplius subiaceret. Habet er-
go deus in seipso absconditas quorundam factorum cau-
sas, quas rebus conditis non inseruit, easque implet non
illo opere prouidentię quo naturas substituit vt sint, sed
illo quo eas administrat vt voluerit quas vt voluit con-
didit. Ibi est & gratia per quam salui fiūt peccatores. Nā
quod attinet ad naturam iniqua sua voluntate depraua-
tam, recursum per semetipsum nō habet, sed per dei gra-
tiam qua adiuuatur & instauratur. Neque enim desperā-
di sunt homines in illa sententia in qua scriptum est, Om-
nes qui ambulāt in ea nō reuertentur. Dictum est e-
nim secundum pondus iniquitatis suę, vt quod reuertitur
qui reuertitur, non sibi tribuat, sed gratiā dei, non ex
operibus, ne forte extollatur. Propterea mysterium gra-
tię huius Apostolus absconditum dixit, non in mundo,
in quo sunt absconditę causales rationes omnium rerum
naturaliter creatarum, sicut absconditus erat Lēui in lū-
bis Abrahę, quando & ipse decimatus est, sed in deo, qui
vniuersa creauit. Quamobrem omnia etiam quę ad hęc
gratiam significandam, non naturali motu rerū, sed mi-
rabiliter facta sunt, eorum etiam absconditę causę in deo
fuerunt: quorum etiam summū erat, quod ita mulier fa-
cta est de latere viri, & hoc dormientis: quę per ipsum
firma facta est, tanquam eius offe firmata: ille autem pro-
pter ipsam infirmus, quia in locum costę non costa sed
caro suppleta est: nō habuit hoc prima rerum conditio,
quando sexto die dictum est, Masculum & fœminam fe-
cit eos, vt fœmina omnino sic fieret: sed tātum hoc ha-
buit, quia & sic fieri posset, ne contra causas, quas volun-
tate

1. fen. dif. 18.
ca. omnium.

E

1. fen. d. 18. c.
omnium.
Nume. 17.
Gene. 21.
Nume. 21.

Mulier quo-
modo facta.
Ca. XVIII.
2. fen. d. 18. c.
omnium.

F

Proverb. 2.

Ephes. 3.

1. I. I. I. I. I.

Gene. 1.

2. fen. d. 18. c.
cū aut cū se.

Quo aialia
adducta ad
Adam, Cap.
XIII.

Ionæ. 2.

Ionæ. 4.

G tate instituit, mutabili voluntate aliquid fieret. Quid autem fieret, ut omnino aliud futurum non esset, absconditum erat in deo, qui vniuersa creauit. Sed quoniam sic dixit absconditum, ut innotesceret principibus & potestatibus in caelestibus, per ecclesiam multiformis sapientiae dei probabiliter creditur: sicut illud semē, cui promissum est, dispositum est per angelos in manu mediatoris: sic omnia quae ad ipsius feminis aduentum vel praenunciandum vel annunciandum in rerum natura, praeter vsitatum naturae cursum mirabiliter facta sunt, ministratibus angelis esse facta: ut tamē ubique creator vel reparator creaturarū non sit, nisi qui plantatore & rigatore quolibet solus incrementum dat deus. Ac per hoc etiam illa ecstasis, quā deus immisit in Adam, ut soporatus obdormiret, recte intelligitur ad hoc immissa, ut & ipsius mēs per ecstasim particeps fieret tanquam angelicā curiae, & intrans in sanctuarium dei intelligeret nouissima. Denique euigilans tanquam prophetae plenus, cum ad se adductam costam, mulierem suā videret, eructauit continuo, quod magnum sacramentum commendat Apostolus, Hoc nūc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: Haec vocabitur mulier, quoniam de viro sumpta est: & propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem, & adhærebit vxori suae, & erunt duo in carne vna. Quae verba cum primi hominis fuisse scriptura ipsa testetur, dominus tamen in Euangelio deum dixisse declarauit. Ait enim, Nō legistis, quia qui fecit ab initio masculum & feminam fecit eos, & dixit, Propter hoc dimittet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suae, & erunt duo in carne vna: ut hinc intelligeremus propter ecstasim quae praecesserat in Adam, hoc eum diuinitus tanquam Prophetam dicere potuisse. Sed iam iste huius libri terminus placet, ut ea quae sequuntur, ab alio exordio renouent intentionem legentium.

Libri noni finis.

DIVI AVRELII AVGVSTINI de Genesi ad literam, Liber decimus.

AM quidem ordo ipse videtur exposcere, ut de peccato primi hominis disseram: sed quia de carne mulieris, quemadmodum facta sit, scriptura narrat, tacuit autem de anima, multo magis nos fecit intētos, ut de hoc diligentius inquiramus: quoniam modo refelli possunt, siue non possunt, qui credunt animam de anima hominis, sicut carnem de carne fieri, à parentibus in filios vtriusque rei transfusis feminibus. Hinc enim primitus ad hoc mouentur, ut dicant quod vnam animam deus fecerit, sufflans in faciem hominis, quem de puluere finxerat, ut ex illa iam cetera crearentur animae hominum, sicut ex illius carne omnis etiam caro hominum: quoniam primo Adam formatus est, deinde Eua: & ille quidem vnde habuerit corpus, vnde animam dictum est, corpus videlicet puluerem terrae, animam vero flatum dei: At illa de illius latere cum facta dicatur, non dicitur quod eam deus flando similiter animauerit, tanquam vtrūque de illo ductū sit, qui iam fuerat animatus. Aut enim taceri oportuit, inquit, etiam de anima viri, ut eam sicut possemus datā diuinitus, vel intelligeremus vel certe crederemus. Aut si hoc propterea scriptura nō tacuit, ne animam quoque

sicut carnem hominis de terra factā esse putarem, de- K buit & de mulieris anima non taceri, ne putaretur ex tra duce si hoc verum nō est. Quapropter ideo tacitum est, inquit, quod in eius faciem flauerit deus, quia illud ve rū est quod & anima ex homine propagata est. Huic sus- pitioni facile occurritur, Si enim propterea putant ani- mam mulieris ex anima viri factam, quia non scriptum est quod in mulieris faciem flauerit deus, cur credūt ex viro animatam feminam, quādo ne id quidem scriptū est? Vnde si deus omnes animas hominum nascentium sicut primā facit, propterea scriptura de aliis tacuit, quo- niam posset quod in vna factum commemoratum est, etiam de ceteris prudenter intelligi. Itaque si oportuit nos per hanc scripturā de hac re aliquid admoneri, ma- gis si aliquid aliud fiebat in femina quod in viro factū non erat, ut ex carne animata eius anima duceretur, nō sicut viri eius aliunde corpus, aliunde anima: hoc ipsum quod alio modo fiebat, scriptura potius tacere non de- buit, ne hoc itidem factum putarem quod iam de illo didiceramus. Proinde quia non dixit ex anima viri fa- ctam esse animam mulieris, conuenientius creditur eo ipso nos admonere voluisse, nihil hic aliud putare q̄ de viri anima noueramus, id est, similiter datam esse mu- lieri: cum praesertim esset euidentissima occasio locus, ut si non tunc quando formata est, postea certe diceretur, vbi ait Adam, Hoc nūc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Quanto enim charius amantiūque diceret, & anima de anima mea: Non tamen hinc tam magna quaestio iam soluta est, ut vnum horum manifestum cer- tumque teneamus. Quamobrem primum videndū est, vtrū sacra scriptura libri huius ab eius exordio per- tractata hinc nos dubitare permittat, ut nūc recte for- tasse requiramus, aut quae nam sententia potius eligenda sit, aut in rei huius incerto quemadmodū tenere debea- mus. Certe enim sexto die fecit deus hominem ad ima- ginem suam, vbi etiam dictum est, Masculum & femi- nam fecit eos. Quorum illud superius vbi imago dei cō- memorata est, secundum animam, hoc autem vbi sexus differētia secundum carnem accipiebamus. Et quoniam tot ac tanta testimonia quae ibi considerata atque tracta- ta sunt, nos non sinebāt eodem ipso sexto die, etiam for- matum de limo hominem mulieremque de latere eius accipere: sed hoc postea factum esse post illa primitus o- pera dei, in quibus creauit omnia simulque suimus quid de hominis anima crederemus: discussisque omnib⁹ dis- ceptionis nostrae partibus, illud credibilis vel tolera- bilis dici visum est, quod ipsa hominis anima in illis ope- ribus facta est, corporis vero eius in mundo corporeo tanquam in semine ratio: ne cogere contra verba scri- pturae aut sexto die totum factum dicere, id est, de limo virum, & de eius latere feminam: aut in illis sex dierum operibus nullo modo esse factum hominem: aut corporis humani causalem rationem tantummodo factā, ani- mae autem nullam, cum potius secundum ipsam sit ho- mo ad imaginem dei. Aut certe & si non contra verba scripturae aperte posita, tamen dure atque intolerabiliter diceremus: vel in ea creatura spiritali quae ad hoc tantū- modo creata esset, factā fuisse animam humanam rationē, cū ipsa creatura in qua ista ratio facta diceretur, nō com- memoratur in operibus dei: vel in aliqua creatura quae in illis commemoratur operibus, factam rationem animae, velut in omnibus qui iam sunt facti, ratio latet generā- dorū filiorum: ac sic eam vel angelorum filia, vel quod est intolerabilius alicuius elementi corporei filiam cre- deremus. Sed nunc si ob hoc mulier non de viro, sed

Origo ai- rum. Ca. III. sed

A sed similiter ut ille à deo factam animā asseritur acce- pisse, quia singulas singulis deus facit, non erat facta in il- lis primis operibus anima femina. Aut si generalis om- nium animarū ratio facta fuerat, sicut in hominibus ra- tio gignendi, reditur ad illud durum ac molestum, ut vel angelorum, vel quod indignissimum est, caeli corporei, vel alicuius etiam inferioris elementi filias animas ho- minum esse dicamus. Ac per hoc videndum est, & si la- tet quid verum sit, quid saltem tolerabilius dici possit: v- trum hoc quod modo dixi: an in illis primis dei operib⁹ vnam animam primi hominis factam, de cuius propa- gine omnes hominum animae crearentur: an nouas sub- inde animas fieri, quarum nulla vel ratio facta praecesserit in primis illis sex dierum operibus dei. Horum autē trium duo priora non repugnant primis illis conditio- nibus, vbi simul omnia creata sunt. Siue enim in aliqua creatura tanquam in parente ratio animae facta sit, ut om- nes animae ab illa generentur, à deo autem creentur, quando singulis hominibus datur sicut à parentibus cor- pora: siue non ratio animae velut in parente ratio prolis, sed ipsa omnino cum factus est dies facta sit anima, si- cut ipse dies, sicut caelum & terra, & luminaria caeli con- gruentur dictum est, Fecit deus hominem ad imaginem suam. Hoc vero tertium quomodo non repugnet ei sen- tentiae, quae & sexto die factus accipitur homo ad imagi- nem dei, & post diem septimum visibiliter creatus, non tam facile videri potest. Nouas quippe animas fieri, quae neque ipsae neque ratio earum tanquam in parente pro- lis sexto illo die facta sit, cum his operibus, à quibus con- summatis & inchoatis, deus in die septimo requieuit, si dixerimus, cauendum est ne frustra tam diligenter scri- ptura commendat sex diebus cōsummasse deum omnia opera sua, quae fecit bona valde, si aliquas adhuc naturas fuerat creaturus, quas nec ipsas nec earū ibi rationes cau- saliter fecerit: nisi intelligatur rationem quidem singul- latim faciendarum animarū nascentibus quibusque dan- darum in seipso habere, non in creatura aliqua cōdidis- se. Sed quia nō alterius generis creatura est anima quam illius, secundum quam sexto die factus est homo ad ima- ginem dei, non recte dicimus deum ea facere nunc, quae tunc non consummauit. Iam enim tunc animā fecerat, quales & nunc facit: & ideo non aliquid nouum creatu- rae genus nunc facit, quod tunc in suis cōsummatis ope- ribus non creauit: nec contra illas causales rationes re- rum futurarū, quas vniuersitati tūc indidit, haec eius ope- ratio est: sed potius secundum ipsas: quando quidem cor- poribus humanis, quorum ex illis primis operibus propa- gatio continuata successione protenditur, tales cong- ruit animas inferi, quales nūc facit atque inserit. Qua- propter iam nihil timentes, ne contra verba libri huius, quae de prima illa sex dierū conditione conscripta sunt, quaelibet harum trium sententiarum probabilitas vice- rit, sentire videamur, suscipiamus diligentiorum quaestio- nis huius pertractationem, quātum adiuvat deus: ne forte fieri possit, ut si non liquidam, de qua dubitari ultra non debeat, tamen certe acceptabilem de hac re senten- tiam nascamur, ut eam tenere donec certum aliquid elucescat, non sit absurdum. Quod si ne hoc quidem po- tuerimus, documentorum momentis vndique pariter- que nutantibus, saltem non videbitur nostra dubitatio laborem deuitasse quaerendi, sed affirmandi temerita- tem: ut me, si quis recte iam certus est, docere dignetur: si quem vero nec sua diuini eloquij, nec perspicuae rationis autoritas, sed sua praesumptio certum fecerit, dubitare mecum non dignetur. Ac primum illud firmissi-

Animam in alia rem nō mutari. Cap. III.

Tomus tertius.

me teneamus, animam naturam nec in naturam corporis conuerti, ut quae iam fuit anima, fiat corpus: nec in na- turam animae irrationalis, ut quae fuit anima hominis, fiat pecoris: nec in naturam dei, ut quae fuit animā, fiat quod est deus: atque ita vicissim nec corpus, nec animā irrationalem, nec substantiam, quae deus est, conuer- ti & fieri animam humanam. Illud etiā non minus cer- tum esse debet, animam non esse nisi creaturam dei. Quapropter si neque de corpore, neque de anima irra- tionali, neque de seipso deus animam hominis fecit, re- stat ut aut de nihilo eam faciat, aut de aliqua spiritali, ta- men rationali creatura. Sed de nihilo fieri aliquid con- summatis operibus, quibus creauit omnia simul, violen- tum est velle monstrare: & vtrum perspicuis documen- tis obtineri possit ignoro. Nec exigendum est à nobis, quod vel comprehendere homo non valet: vel si iam va- leat, mirum si persuadere cuiquam potest, nisi tali, qui et- iam nullo homine docere conante potest etiam ipse ta- le aliquid intelligere. Tertius est igitur de huiusmodi re- bus non humanis agere coniecturis, sed diuina testimo- nia perscrutari. Quod ergo ex angelis tanquam pa- rentibus deus creet animas, nulla mihi de canonicis li- bris occurrit autoritas, Multo minus itaque ex mundi corporeis elementis: nisi forte illud mouet quod apud Ezechielem Prophetam, cum demonstratur resurrectio mortuorum redintegratis corporibus, ex quatuor ven- tis caeli aduocatur spiritus, quo perflante viuificantur vt surgant. Sic enim scriptum est, Et dixit mihi domi- nus: Propheta super spiritum, Propheta fili hominis & dic ad spiritum, Haec dicit dominus, A quatuor parti- bus ventorum caeli veni & spira in mortuos hos & vi- uant. Et propheta sicut praecipit mihi dominus, & in- troiuit spiritus vitae in eos, & reuixerunt & steterunt su- per pedes suos congregatio multa valde. Vbi mihi vi- detur propheticè significatum, non ex illo tantum cani- po vbi res ipsa demonstrabatur, sed ex toto orbe terra- rum resurrecturos homines, & hoc per flatum quatuor mundi partium fuisse figuratum. Neque enim etiam flat- us ille ex corpore domini, substantia erat spiritus san- cti, quando sufflauit & ait, Accipite spiritum sanctum: sed vtiq̄ significatum est, sic etiam ab ipso procedere spiritum sanctum, quomodo ab eius corpore flatu ille processit. Sed quia mundus non ita deo cōaptatur ad v- nitatem personae, sicut caro illa verbo eius vni genito fi- lio, non possumus dicere ita esse animam de substantia dei, quemadmodum flatu ille à quatuor ventis de na- tura mundi factus est: sed tamen aliud eum fuisse, aliud significasse puto, quod exemplo flatu ex corpore domi- ni procedentis recte intelligi potest: etiam si Ezechiel Propheta illo loco non resurrectionem carnis qualis proprie futura est, sed inopinatam desperati populi re- parationem per spiritū domini qui repleuit orbem ter- rarum, figurata reuelatione prauidit. Illud ergo Sapien. r. Opiniones de aia dur. Cap. VI. iam videamus, cui nam potius sententiae diuina testimo- nia suffragentur: ei ne qua dicitur animam vnam deum fecisse, & dedisse primo homini vnde ceteras faceret, sicut ex eius corpore cetera hominū corpora: an ei qua dicitur singulas singulis facere, sicut illi vnam, non ex il- la ceteras. Illud enim quod per Esaiam dicit, Omnem flatum ego feci: cum hoc eum de anima dicere quae se- quuntur satis ostendant, ad vtrūque accipi potest. Nam siue ex vna primi hominis anima, siue ex aliquo suo se- creto, omnes proculdubio animas ipse fecit. Et illud quod scriptum est, Qui finxit singillatim corda eorum, si nomine cordium voluerimus animas intelligere, si

Animam crea- ta à deo. Cap. V.

Ezech. 37.

Ioan. 20.

Sapien. r. Opiniones de aia dur. Cap. VI.

Esai. 57.

Psal. 51.

neque

G neque hoc repugnat cuiquam duorum de quibus nunc am bigimus, Siue enim ex vna illa quam flauit in facie primi hominis, ipse vtique singulas fingit sicut etiã corpora: siue singulas vel fingat & mittat, vel in eis ipsi quibus miserit eas fingat: quanquam hoc non mihi videatur dictum, nisi ex eo quod per gratiam nostrã animã ad imaginem dei renouatione formantur. Vnde dicit Apostolus, Gratia enim salui facti estis per fidem, & hoc non ex vobis, sed donũ dei est, non ex operibus, ne forte quis extollatur: Ipsius enim sumus figmentum creatũ in Christo Iesu in operibus bonis. Non enim per hanc gratiam fidei corpora nostra creata vel facta possumus intelligere, sed sicut in Psalmo dictum est, Cor mundum crea in me deus. Hinc etiam illud esse puto. Qui finxit spiritum hominis in ipso: tanquam aliud sit factam animam mittere, aliud in ipso homine facere, id est, reficere ac renouare: sed etiam hoc si non de gratia in qua renouamur, sed de natura in qua nascimur intelligamus, ad vtranque sententiam duci potest: quia vel ex vna illa primi hominis tanquam semen animã attractũ ipse fingit in homine vt viuificet corpus: siue spiritum vitæ, non ex illa propagine sed aliunde corpori infusum, ipse itidem fingit per mortales sensus carnis, vt fiat homo in animam viuam. Illud sanẽ de libro sapientiæ vbi ait, Sortiti sum animam bonam, & cum essem magis bonus, veni ad corpus inquinatum, diligentiorẽ considerationem flagitat, Magis enim videtur attestari opinioni, qua non ex vna propagari, sed desuper animã venire creduntur ad corpora: verumtamen quid est, sortitus sum animam bonam? Quasi aut in illo animarum fonte, si vltus est, aliã sint animã bonã, aliã non bonã, quã forte quadam exeant, quã nam cui homini tribuatur: aut alias deus ad horam conceptorum vel nascentium faciat bonas, alias non bonas, quarum quisque habeat sortem, quã acciderit, Mirum si hoc eos saltem adiuuat, qui credunt animas alibi factas, singillatim mitti a deo singulis quibusque corporibus hominũ: ac non illos potius, qui pro meritis operũ, quẽ ante corpus egerunt, in corpora mitti animas dicunt. Secundum quid enim aliã bonã, aliã non bonã venire ad corpora possunt putari, nisi secundum opera sua? Neque enim secundum naturam, in qua sunt ab illo qui omnes naturas bonas facit. Sed absit vt contradicamus Apostolo, qui dicit nondum natos nihil egisse boni aut mali: vnde confirmat non potuisse ex operibus dici, sed ex vocante, maior seruiet minori, cum de geminis ageret adhuc in Rebecca vtero constitutis. Sequẽstremus ergo paululum hoc de libro sapientiæ testimonium: neque enim negligendi sunt, seu errent seu verum sapiant, qui hoc specialiter & singulariter de anima illa dictum putant mediatoris dei & hominum hominis Iesu Christi. Quod, si necesse fuerit, quale sit postea considerabimus, vt si Christo conuenire non poterit, queramus quemadmodum id accipere debeamus ne contra Apostolicam veniamus fidem, putantes habere animas aliqua merita operum suorum, priusquam incipiant in corporibus viuere. Nunc illud videamus quemadmodum dictũ sit, Anser spiritum eorum, & deficiant, & in puluerem suum reuertetur: Emitte spiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Pro illis enim qui arbitrantur animas ex parentibus sicut corpora creari, hoc videtur sonare, cum sic intelligatur, vt spiritum eorum propterea dixerit, quod eũ homines ex hominibus acceperint: qui cum mortui fuerint, non eis poterit ab hominibus reddi vt resurgant, quia non rursus quemadmodum quando nati sunt, a parentibus dicitur,

sed deus eum reddet, qui resuscitat mortuos. Ac per hoc eundem spiritum dixit eorum cum moriuntur, dei autẽ cum resurgunt: quod possunt illi qui non ex parentibus, sed deo mittẽte animas venire asserunt, pro sua opinione sic intelligere vt eorum dixerit spiritũ cum moriuntur, quia in eis erat, & ab eis exiit: dei autem cum resurgunt, quod ab ipso mittitur, ab ipso redditur. Proinde hoc etiam testimonium neutris eorum aduersatur: ego vero arbitror melius intelligi hoc dictum de gratia dei, qua interius renouamur. Omnium enim superborum secundum terrenum hominem viuentium, & de sua vanitate presumentium, quodammodo aufertur spiritus proprius, cum exuunt se veterem hominem, & infirmantur vt perficiantur expulsa superbia, dicẽtes domino per humilem confessionem, Memeto quia pulvis sumus; quibus dictũ erat, Quid superbis terra & cinis? Per oculum quippe fidei contuẽtes dei iustitiam, & nolentes cõstituere suam, semetipsos despiciunt, sicut Iob dicit, & distabescunt, & estimant se terram & cinerẽ: hoc enim est, Et in puluerẽ suum conuertentur. Accepto autẽ spiritu dei, dicunt, Vtuo autem iam non ego, viuunt autem in me Christus: Sic innouatur facies terræ per noui testamenti gratiam numerositate sanctorum. Illud etiã quod apud Ecclesiasten scriptum est, Et conuertatur puluis in terram sicut fuit, & spiritus reuertatur ad deum qui dedit eũ: neutri sententiã contra alteram suffragatur, sed in vtraque consistit. Cum enim isti dixerint hinc probari non a parentibus, sed a deo animam dari, quod conuerso puluere in terram suam, id est carne, quẽ de puluere facta est, reuertetur spiritus ad deum qui dedit illũ. Respondent illi, Vtique ita est, Redit enim spiritus ad deum, qui eũ dedit homini primo, quando in eius faciem sufflauit, conuerso puluere, id est humano corpore in terrã suam, vnde primitus factũ est. Neque enim ad parentes erat spiritus rediturus, quãuis inde sit creatus ex illo vno, qui homini primo datus est: sicut nec ipsa caro post mortẽ ad parentes reuertitur, a quibus eam certe constat esse propagatam. Quemadmodum ergo caro non redit ad homines ex quibus creata est, sed ad terrã vnde primo homini formata est: ita & spiritus non redit ad homines a quibus trãssus est, sed ad deum, a quo prima illi carni datus est. Quo testimonio sanẽ satis admonemur ex nihilo deum fecisse animam, quam primo homini dedit, non ex aliqua iam facta creatura, sicut corpus ex terra: & ideo cum redit, non habet quod redeat, nisi ad authorem qui eam dedit: nõ ad eam creaturã ex qua facta est, sicut corpus ad terrã. Nulla est enim creatura ex qua facta est, quia ex nihilo facta est: ac per hoc ad factorem suum redit quã redit, a quo ex nihilo facta est. Nõ enim omnes redeunt, quoniam sunt de quibus dicitur, Spiritus ambulans & non reuertẽs. Quocirca difficile est quidem omnia de hac re scripturarum sanctorũ testimonia colligere, quod & si fieri possit, vt non solum cõmemorentur, sed etiam pertractentur, in magnam sermonis longitudinem pergunt: Sed tamen nisi aliquid tam certũ proferatur, quã certa proferuntur, quibus ostenditur quod deus animam fecerit, vel quod eam primo homini dederit, quo nam modo per diuini eloquii testimoniũ ista questio soluatur ignoro. Si enim scriptum esset, q̃ similitẽr sufflauit deus in faciem formatã mulieris, & facta fuerit in animam viuam, iam quidem plurimum lucis accederet, qua cuique formatę carni hominis non ex parentibus dari animã crederemus: adhuc tamen expectaretur quid pprie teneretur in prole, qui nobis modus vfitatus est, hominis ex homine: Prima vero mulier aliter facta

Colof.

Psal. 102. Eccli. 10. Roma. 10.

Psal. 109.

Gala. 1.

L.

Quo corp. quo aia reuertatur. Cap. IX. Eccles. 12.

M

Psal. 77. Questio de anima mulieris difficilis. Ca. X.

Ephes. 2.

Psal. 50.

Sortiti animã bonã aut malã. C. VII. Sapient. 2.

Roma. 9.

1. Tim. 2.

Spus hominis. C. VIII. Psal. 103.

Peccatũ an sit corporis & aie simul. Cap. XI. Roma. 5.

Baptismus infantium.

Pugna spũs cum carne. Cap. XII. Gala. 5.

A ter facta est, & ideo adhuc dici posset, animam propterea non ex Adam diuinitus Euã datam, quia non ex illa quam proles orta est. Si autem homini qui primus ex illis natus est commemoraret scriptura, non ex parentibus ductam, sed desuper animam datam, illud iam in ceteris etiam tacente scriptura oporberet intelligi. Nunc itaque & illud consideremus vtrum neutram confirmet sententiam, sed vtrique possit accommodari: quod scriptum est, Per vnum hominem peccatũ in hunc mundũ intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt. Et paulo post, Sicut per vnius delictum in omnes homines ad condemnationem, ita & per vnius iustificationẽ in omnes homines ad iustificationẽ vitæ. Sicut enim per inobedienciã vnius hominis peccatores cõstituti sunt multi, ita & per vnius obedientiam iusti constituentur multi. Ex his enim verbis Apostoli, qui defendit animarum propaginem, sententiam suam sic asserere moluntur: Si secundum solam carnem, inquit, potest intelligi peccatum vel peccator, non cogimur in his verbis ex parentibus animam credere. Si autem quantum per illecebram carnis, non tamẽ peccat nisi anima, quomodo accipiendum est quod dictum est, in quo omnes peccauerunt, si nõ ex Adam etiam anima sicut caro propagata est: Aut quomodo per illius inobedienciã peccatores cõstituti sunt multi, si tantum secundum carnem in illo, non etiã secundum animam fuerunt? Cauendum est enim ne vel deus videatur author esse peccati, si dat animam carni, in qua eam peccare necesse sit: vel possit esse anima, preter ipsius Christi, cui liberanda a peccato non sit Christiana gratia necessaria, quia nõ peccauit in Adam, si omnes in eo peccasse secundum carnem tantum quã de illo creata est non etiam secundum animam dictum est: quod vique adeo contrarium est Ecclesiasticę fidei, vt parentes ad percipiendam gratiam sancti baptismi etiam cum paruulis atque infantibus currant: In quibus si hoc vinculum peccati soluitur quod tantummodo carnis, non etiam quod animã est, merito queritur quid eis obesset si in illa etate, de corpore sine baptismo exirent. Si enim per hoc sacramentum corpori eorum, & non etiam animã consulitur, deberent & mortui baptizari, At cum videamus hoc vniuersaliter Ecclesiam retinere, vt cum viuẽtibus curratur, & viuẽtibus succurratur, ne cũ mortui fuerint nihil possit fieri quod prosit: nõ videm⁹ quid aliud possit intelligi, nisi vnũquemque paruulum nõ esse nisi Adam & corpore & anima, & ideo illi Christi gratiam necessariã. Aetas quippe illa in seipsã nihil egit vel boni vel mali. Proinde ibi anima innocentiissima est, si ex Adam propagata non est: vnde quomodo possit iuste ire in cõdemnationem si de corpore sine baptismo exierit, quisquis istam sententiam de anima tenens potuerit demonstrare, mirãdus est. Verissime quippe ac veracissime scriptum est, Caro cõcupiscit aduersus spiritum & spiritus aduersus carnem: sed tamen carnem sine anima concupiscere nihil posse puto, quod omnino doctus & indoctus non dubitet. Ac per hoc ipsius concupiscencię carnalis causa nõ est in anima sola, sed multominus est in carne sola. Ex vtroque enim fit: ex anima scilicet, quod sine illa delectatio nulla sentitur: ex carne autẽ, quod sine illa carnalis delectatio non sentitur. Carnem itaque concupiscentem aduersus spiritum dicit Apostolus carnalem proculdubio delectationem, quam de carne & cũ carne spiritus habet aduersus delectationem quam solus habet. Solus quippe habet, nisi fallor, illud desiderium, non cũ carnis voluptate, vel carnaliũ rerum cupiditate

conmixtum, quod desiderat & defecit anima in atriã domini. Solus habet etiam illud de quo ei dicitur, Concupisti sapientiã serua mandatum, & dominus præbet illam tibi. Nam cum spiritus imperat membris corporis vt huic desiderio seruiant quò solus accenditur: velut eum assumitur codex, cum aliquid scribitur, legitur, disputatur, auditur, cum denique panis frangitur esuriẽti, & cetera humanitatis ac misericordiã præstantur officia: obedientiam caro exhibet, non concupiscenciã mouet. His atq; huiusmodi bonis desideriis quibus sola anima concupiscit, cũ aduersatur aliquid quod eandem animam secundum carnem delectat, tunc dicitur caro cõcupiscere aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnẽ. Sic enim dicta est caro in eo quod secundum ipsam facit anima, cum ait, Caro concupiscit: quemadmodum dictum est, Auris audit, & oculus videt. Quis enim nescit quod anima potius & per aurem audiãt, & per oculũ videat: Ita loquimur etiam, cũ dicimus, manus tua subuenit homini, cum aliquid porrecta manu datur quo cuiquam subueniatur. Quod si de ipso etiam fidei oculo ad quem pertinet credere quã per carnem non videntur, dictum est, Videbit omnis caro salutare dei: nõ vtique nisi de anima qua viuunt caro: cũ etiam per ipsam carnem nostram Christum pie videre, id est, formam qua indutus est propter nos, non pertineat ad concupiscenciã, sed ad ministerium carnis. Ne forte aliquis ita velit accipere, quod dictũ est, Videbit omnis caro salutare dei: quanto congruentius dicitur, caro concupiscere, quando anima nõ solum carni animale vitam præbet: vt vtrumque etiam secundum ipsam carnem aliquid cõcupiscit: quod in potestate non est ne concupiscat, quãdã inest peccatum in membris, id est violẽta quadã carnis illecebra in corpore mortis huius veniens de vindicta illius peccati vnde propaginem ducimus, secundum quam omnes ante gratiam filij sunt iræ. Contra quod peccatũ militant sub gratia constituti, non vt non sit in eorum corpore quãdã ita mortale est, vt & mortuum itire dicatur, sed vt non regnet. Nõ autem regnat, cum desideriis eius, id est his quã secundum carnẽ contra spiritum concupiscuntur, non obeditur. Proinde Apostolus, Nunquid ait non sit peccatum in vestro mortali corpore? Sciebat quippe inesse peccati delectationem, quam peccatũ vocat, deprauata scilicet ex prima transgressione naturæ. Sed non, inquit, regnet peccatum in vestro mortali corpore ad obediendũ desideriis eius, nec exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato. Secundum hanc sententiã nec rem absurdissimam dicimus, quod caro sine anima concupiscat: nec Manichæis consentimus, qui cũ viderent non posse carnem sine anima concupiscere, aliam quandam animam suam ex alia natura deo contrariam carnem habere putauerunt vnde concupiscat aduersus spiritum. Nec alicui animã non esse necessariã Christi gratiam dicere cogimur, cum dicitur nobis, Quid meruit anima infantis, vnde illi perniciosum sit nõ percepto Christiani baptismi sacramẽto exire de corpore, si nec propriũ aliquid peccatum cõmiserit, nec ex illa est quã in Adã prima peccauit? Non enim de pueris gradusculis agimus, quibus quidem peccatũ proprium nolunt attribuere quidam, nisi ab anni quartidecimi articulo cũ pubescere cõeperint. Quod merito crederemus, si nulla essent peccata nisi quã membris genitalibus admittuntur. Quis vero audeat affirmare, furta, mendacia, periuria, non esse peccata, nisi qui talia vulẽ impune committere? At his plena est puerilis etas, quantum in eis non ita vt in maioribus puniẽda videantur,

Psal. 83. D. Eccli. 10.

Gala. 5.

E.

Luc. 1.

Ephes. 2.

Roma. 8. Gala. 5.

Roma. 6. F.

An caro concupiscat sine anima. Cap. XIII.

Peccatũ pũt etiam in.

G quod sperentur annis accedentibus quibus ratio conualescat posse precepta salutaria melius intelligere, eisque libentius obedire. Sed nunc de pueris non agimus, quorum carnalem ac puerilem voluptatem vel corporis vel animi si veritas & aequitas oppugnaverint, quibus possunt viribus dictorum atque factorum repugnare, pro qua nisi pro salutate & iniquitate que suffragari videbitur, eis, vel ad percipienda que alliciunt, vel ad vitanda que offendunt. De infantibus loquimur, non quia nascuntur plerumque de adulteris, neque enim in pravis moribus natura dona culpanda sunt: aut propterea non debuerunt germinari frumenta quod ea seuerit furaris manus: aut vero ipsis parentibus offensura sit iniquitas sua, si se ad deum conuertendo correxerint, quanto minus filius si recte vixerint. Sed illa aetas sic vehementem questionem mouet, cuius anima cum peccatum nullum habeat, de proprio voluntatis arbitrio, queritur quomodo possit iustificari per illius vnus hominis obedientiam, si per alterius vnus inobedientiam rea non est. Hac vox eorum est, qui animas hominum ex hominibus parentibus creatas volunt, non quidem nisi a creatore deo, sed sicut etiam corpora. Non enim & hoc parentes creant, ac non ille qui ait, Priusquam te formarem in vtero noui te. Quibus respondetur animas quidem corporibus hominum deum nouas singillatim dare, ad hoc vt in carne peccati de originali peccato veniente recte viuendo, carnalesque concupiscentias sub dei gratia subigendo, meritum comparent, quo cum ipso corpore in melius transferantur tempore resurrectionis, & in Christo in aeternum cum angelis resuriant: Sed necesse esse vt cum membris terrenis atque mortalibus, maximè que de peccati carne propagatis, miro modo coaptantur, vt ea primitus viuificare, post etiam aetatis accessu regere possint, tanquam oblivione pragrauentur: Quae si esset quodammodo indigestibilis, creatori tribueretur. Cui vero paulatim ab huius oblivionis torpore anima respiciens possit conuerti ad deum suum, eiusque misericordiam & veritatem primo ipsa pietate conuersionis, deinde seruandi precepti eius perseuerantia promereri, quid ei obest illo vglut somno paululum immergi, vnde paulatim euigilans in lucem intelligentiae, propter quam rationalis anima facta est, potest per voluntatem bonam eligere vitam bonam: quod quidem non poterit nisi adiuuerit gratia dei per mediatorem: hoc si neglexerit homo, non tantum secundum carnem, verum etiam secundum spiritum erit Adam. Si autem curauerit, erit Adam secundum carnem tantummodo, secundum spiritum autem recte viuens: illud etiam quod de Adam culpabili tractum est, mundatum a labe peccati recipere merebitur illa commutatione qua sanctis resurrectio pollicetur. Sed antequam per aetatem possit secundum spiritum viuere, necessarium habet mediatoris sacramentum: vt quod per eius fidem nondum potest, per eorum qui eum diligunt fiat. Eius enim sacramento soluitur etiam in aetate infantili originalis poena peccati: a quo nisi adiutus, etiam iuuenis carnalem concupiscentiam non domabit, nec ea subigata aeternae vitae meritum apprehendet, nisi eius dono quem promereri studet. Ideo vniuerso oportet etiam infans baptizetur, ne obstit animae societas carnis peccati, qua participata sit vt nihil possit anima infantis secundum spiritum sapere. Ipsa quippe affectio grauat etiam corpore exutam, nisi cum in corpore est, per vnicum sacrificium veri sacerdotis expietur.

Quid ergo, ait aliquis, si hoc non curauerint sui, vel infidelitate vel negligentia? Hoc quidem etiam de maioribus dici potest. Possunt enim vel repete emori, vel apud eos

Infantes seruari baptizati. Caput XIII. Roma. 5.

Hierc. 1.

Cur aia infantis non baptizari conueniat. Cap. XV.

agrotare, vbi eis quo baptizetur nemo subueniat. Sed illi, inquit, habent etiam propria peccata quorum indigeant remissione, quae si dimissa non fuerint, nemo eos recte dicet imperito plesti, pro his quae in sua vita sua voluntate commiserint. Illa vero anima cui quaedam contagio tracta de carne peccati, si de illa prima anima peccatrice non creata est, nullo modo imputari potest: neque enim villo peccato, sed natura qua sic facta est, & deo dante carni data est: cur alienabitur ab aeterna vita si baptizando infanti nemo subuenit? An forte nihil obest? Quid ergo prodest ei cui subuenitur, si nihil obest cui non subuenitur? Hic pro sua causa quid respondere possit, qui secundum scripturas sanctas, vel quod apud eas inueniatur, vel quod eis non aduersetur, conantur asserere animas nouas, non de parentibus tractas corporibus dari, nondum me audisse, vel vspiam legisse fateor. Non ideo sane absentium negotium deferendum est, si quid mihi quo adiuuari videatur, occurrerit. Possunt enim adhuc dicere, deum praescium, quomodo quaeque anima victura esset, si diutius in corpore viueret: eique procurare lauacri salutis ministracionem, cuius futura fuisse prauidet pietatem, cum ad annos fidei capaces veniret, si non eum oporteret propter aliquam occultam causam morte praeveneri. Occultum itaque est atque ab humano, vel certe ab ingenio meo remotissimum, cur nascatur infans, vel continuo vel cito moriturus. Sed hoc ita occultum est, vt neutros adiuuet, de quorum nunc sententia discipamus: Illa enim explosa opinione qua putantur animae pro anteacta vita meritis in corpora detruendi, vt ea citius solui meruisse videatur, quae non multa peccauerat, ne contradicamus Apostolo, nihil nondum natos boni vel mali egisse testati: nec illi qui anime traducem affirmant, possunt pro se ostendere, cur aliorum mors acceleretur, retardetur aliorum: nec qui eas dari nouas volunt singulas singulis. Occulta ergo ista causa est, & vtrisque pariter, quantum existimo, nec suffragatur nec aduersatur.

Proinde qui de infantium mortibus vrbentur, cur omnibus sit necessarium baptismi sacramentum, quorum animae non ex illa ductae sunt cuius inobedientia peccatores constituti sunt multi: cum respondent peccatores quidem constitutos omnes secundum carnem, secundum animam vero non nisi eos qui eo tempore male vixerunt, quo & bene potuissent: Omnes autem animas, hoc est infantium, ideo habere necessarium baptismi sacramentum, sine quo ex hac vita etiam in illa aetate emigrare non expedit, quia contagio peccati ex carne peccati qua obruitur anima, cum his inseritur membris, obest ei post mortem, nisi cum adhuc in ipsa carne est, sacramento mediatoris expietur: eique diuinitus hoc auxilium procurari, quam deus praesciuit si vsque ad annos fidei congruos hic viueret pie fuisse victuram, quam propter aliquid quod ipse nouit & nasci voluit in corpore, & cito extraxit e corpore. Cum ergo hac respondent, quid eis contradicere potest, nisi incertos nos eorum salutis fieri, qui hac vita bene gesta, in Ecclesiae pace defuncti sunt: si non solum secundum id quod quisque vixit, verum etiam secundum id quod victurus esset, si amplius viuere potuisset, quisque iudicandus est: quando quidem valent apud deum merita mala, non tantum praeteritorum, sed futurorum etiam delictorum, a quorum reatu nec mors liberat, si antequam fuerint commissa prouenerit, nec aliquid ei praestitutum est qui raptus est, ne malitia mutaret intellectum eius. Deus enim praesciuit illius futurae malitiae, cur non eum secundum ipsam potius iudicaturus est: si moriturum animae infantis ne obesset ei ex corpore peccati participata colluies,

K

L

Roma. 9.

De anima & baptismo infantium opinionet. Cap. XVI.

M

Roma. 5.

Sapient. 4.

A uis, ideo subueniendum iudicant per baptismum, quia praesciuit eam si viueret, pie fideliterque fuisse victuram: An ideo potius refelli hoc inuentum potest, quia meum est: illi autem qui de hac sententia certos se esse confirmant, alia fortasse proferunt vel testimonia scripturarum, vel documenta rationum, quibus hanc auferant ambiguitatem: vel certe ostendant non esse contra id quod sentiunt illud Apostoli, quo gratiam qua salui efficiuntur magna intentione commendat, ait, Sicut in Adam omnes moriuntur, sic & in Christo omnes viuificabuntur: Sicut per inobedientiam vnus hominis peccatores constituti sunt multi, sic & per obedientiam vnus hominis iusti constituentur multi: Eisdemque multos peccatores, non quibusdam exceptis, sed omnes intelligi volens, superius ait de Adam, In quo omnes peccauerunt: vnde vtiq; infantium animas non posse fecerit, & eo quod dictum est, omnes, & eo quod eis per baptismum subuenitur, non absurde credunt, qui animas ex vnus traduce sapiunt, nisi aliqua manifesta & liquida vel ratioe que scripturis sanctis non repugnet, vel earum ipsarum scripturarum auctoritate redarguantur. Iam itaque videamus quantum suscepti huius operis necessitas patitur, quale etiam illud sit quod paulo ante distulimus. Scriptum est enim in libro sapientiae, Puer autem eram ingeniosus, & fortis sum animam bonam: & cum essem magis bonus, veni ad corpus incoquinatum. Cum enim videatur illos adiuuare hoc testimonium qui non ex parentibus creati, sed venire ad corpus vel descendere deo mittente animas dicunt: rursus hoc impedit eorum sententiam, quod ait, Sortitus sum animam bonam: cum proculdubio vel ex vno fonte manare quodammodo tanquam riuulos, vel pari natura fieri animas credunt, quas deus mittit in corpora: non autem alias bonas vel magis bonas, & alias non bonas vel minus bonas. Vnde enim bonae aut magis bonae, seu non bonae, aut minus bonae animae, nisi vel moribus secundum liberum voluntatis arbitrium, vel differentia temperaturae corporum, dum alia magis alie minus grauantur corpore, quod corrumpitur & aggrauat animam? Sed neque actio erat aliqua singularum quarumque animarum, qua earum mores discernentur antequam venirent ad corpora: nec ex corpore minus grauante potuit iste dicere animam suam bonam, qui ait: Sortitus sum animam bonam, & cum essem magis bonus, veni ad corpus incoquinatum. Accessisse enim dixit bonitati, quia bonus erat, sortitus videlicet animam bonam, vt etiam ad corpus incoquinatum veniret. Aliunde ergo bonus antequam veniret ad corpus. Sed vtiq; non differentia morum, quia nullum antea vitae gestae meritum: non differentia corporis, quia prius bonus quam veniret ad corpus: Vnde igitur? Hoc autem illis qui ex traduce animae illius prauariatricis animas creari asserunt, quauis pro eis sonare non videatur, quod dictum est, Veni ad corpus: tamen in ceteris non incongrue coaptatur: vt cum dixisset, Puer autem eram ingeniosus, id ipsum explicat quibus causis ingeniosus esset, continuo subiungeret, Et fortis sum animam bonam, videlicet ex paterno ingenio vel corporali temperamento. Denique cum essem, inquit, magis bonus, veni ad corpus incoquinatum: quod si maternum intelligatur, ne hoc quidem quod dictum est, veni ad corpus, huic opinioni refragabitur, cum ex anima & corpore paterno venisse ad maternum corpus accipitur incoquinatum: videlicet vel a cruore mentis: dicuntur enim ex hoc ingenia grauari: vel a contaminatione adulterina. Ita & haec verba libri huius, aut magis eis fauent qui animarum traducem loquuntur,

Tomus tertius.

Supra ca. 13.

1. Corin. 15.

Roma. 5.

Anima, cum carne creatur, an a deo mittatur. B. Cap. XVII. Sapient. 8.

Sapient. 9.

Sapient. 8.

C

D

Asa Christi. Ca. XVIII.

Sapient. 7.

Psal. 133.

Philip. 3.

E

Luce. 4.

Roma. 5.

Gala. 3.

Sapient. 8.

Ioan. 1.

aut si & isti ea possunt pro se interpretari, inter vtriusque alternant. Quae si de domino secundum humanam qua a verbo assumpta est creaturam velimus accipere, sunt quidem in eadem circumstantia lectionis, quae illi excellentia non conueniant: maxime illud, quia idem ipse qui hoc in eodem libro loquitur, aliquanto superius cum ista verba de quibus nunc agimus diceret, confessus est se ex semine viri in sanguine coagulatum: a quo nascendi modo vtiq; alienus est Virginis partus, quam non ex semine viri carne concepit Christum, nullus ambigit Christianus. Sed quia in Psalmis, vbi ait: Foderunt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea: ipsi vero considerauerunt & conspexerunt me, diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem: quae proprie illi vni congrunt: ibi etiam dixit, Deus deus meus respice in me, vt quid me dereliquisti, longe a salute mea verba delictorum meorum: quae rursus ei non conueniunt, nisi transfiguranti in se corpus humilitatis nostrae, quoniam membra sumus corporis eius. Et quia in ipso Euangelio, puer proficiebat aetate & sapientia: sic possunt etiam ista quae circa hanc sententiam in libro sapientiae leguntur, propter humilem formam serui, & vnitatem corporis Ecclesiae cum capite suo, eidem ipsi domino coaptari. Quid ingeniosus illo puero, cuius in annis duodecim sapientiam mirabantur? Et quid illa anima melius? Quae etiam si vineant non certando, sed probando, qui animarum traducem affirmant: non erit consequens vt etiam ipsa ex illius prauariatricis traduce venisse credenda sit: ne per illius hominis inobedientiam etiam ipse peccator constituitur, per cuius vnus obedientiam ab illo reatu liberati, iusti constituntur multi. Et quid incoquinatus illo vtero Virginis, cuius caro etiam si de peccati propagatione venit, non tamen de peccati propagatione concepit: vt ne ipsam quidem corpus Christi ea lex seuerit in vtero Mariae, quae in membris posita corporis mortis, repugnat legi mentisquam sancti patres coniugati refrenantes, non quidem nisi quousque licebat, in concubitu relaxauerunt; nec tamen tantummodo quousque licebat eius impetum pertulerunt. Proinde corpus Christi quauis ex carne feminam assumptum est, quae de illa carnis peccati propagatione concepta fuerat: tamen quia non sic in ea conceptum est, quomodo fuerat illa concepta, nec ipsa erat caro peccati, sed similitudo carnis peccati. Non enim accepit inde reatu moriedi, qui apparet in motu carnis non voluntario, quauis voluntate superando, aduersus quem spiritus concupiscentiae sed accepit inde non quod contagioni prauariacionis: sed quod exoluenda indebita morti, & ostendenda promissae resurrectioni sufficeret: quorum vnum nobis ad non timendum, alterum ad sperandum valeret. Denique si a me queratur, vnde acceperit animam Iesus Christus, mallem quidem hinc audire meliores atque doctiores, sed tamen pro meo captu libentius responderim, non de Adam, quam de Adam. Si enim pulvis assumptus ex terra in qua nullus hominum fuerat operatus meruit diuinitus animari, quanto magis corpus assumptum ex carne in qua itidem nullus hominum fuerat operatus, fortis est animam bonam, cum illic erigeretur eofurtus, hic descenderet leuaturus. Et fortasse ideo ait, Sortitus sum animam bonam: si tamè hoc de illo oportet intelligi, quia solus que forte datur diuinitus dari: aut quod fideliter dicendum est, ne vel illa anima aliquibus operibus praecedentibus ad tantum apicem subiecta putaretur, vt cum ea verbum caro fieret, & habitaret in nobis, ad auferendam suspitionem praecedentium meritorum, fortis nomen accessit.

Est in

G Est in epistola que inscribitur ad Hebræos locus quidam diligenti consideratione dignissimus. Cum enim per Melchisedech in quo huius rei futuræ figura præcesserat discerneret sacerdotium Christi à sacerdotio Leui. Videte ergo, inquit, qualis hic est cui & decimam partem Abraham dedit de primitiis Patriarcha. Et ij quidē qui de filiis sunt Leui sacerdotiū accipientes, mandatum habent à decimis populi secundum legem, hoc est à fratribus suis, quāuis & ipsi ex lumbis Abraham exierint. Qui autem non est ex genere eorum, decimauit Abraham, & habentem promissionē benedixit. Sine vlla autem contradictione qui minor est à maiore benedicitur: & hic quidem decimas morientes homines accipiunt, ibi autē qui testificatur se viuere, & sicut oportet dicere, propter Abraham & Leui accipiens decimam decimatus est: ad huc enim in lumbis patris sui fuit. Si ergo etiam hoc valet ad istam distantiam quantum præmineat sacerdotio Leuitico sacerdotium Christi, quōd sacerdos Christus per illum præfiguratus est, qui decimauit Abraham, in quo & ipse Leui decimatus est, profecto Christus ab eo non est decimatus. At si propterea decimatus est Leui, quia erat in lumbis Abraham, & propterea non est decimatus Christus, quia non erat in lumbis Abraham. Porro autem si non secundum animam, sed tantum secundum carnem accipimus Leui fuisse in Abraham, ibi erat & Christus, quia & Christus secundum carnem ex semine est Abraham, & ipse itaque decimatus est. Quid est ergo quod affertur pro magna differentia sacerdotij Christi à sacerdotio Leui, quōd Leui decimatus est à Melchisedech cum esset in lumbis Abraham, vbi & Christus erat, vnde pariter decimati sunt, nisi quia necesse est, intelligamus secundum aliquem modum ibi Christū non fuisse? Quis autem neget eum secundum carnem ibi fuisse? Ergo secundum animam ibi non fuit. Nō est igitur anima Christi de traduce præuaricationis Adæ, alioquin etiā ipsa ibi fuisset. Hinc existit illi qui traduce animarum defendunt, & dicunt confirmatam esse sententiam suam, si Leui constat etiam secundum animam fuisse in lumbis Abraham, in quo eum decimauit Melchisedech, vt possit ab eo Christus in ista decimatione discerni: qui quoniam decimatus non est, & tamen in lumbis Abraham secundum carnem fuit, restat vt secundum animam ibi non fuerit, & ideo sit consequens vt ibi Leui secundū animam fuerit. Hoc ad me non multū attinet, qui vtrorumque collationem adhuc audire sum paratior, quam vtrorumlibet iam confirmare sententiam. Interim Christi animam ab origine huius traducis per hoc testimonium discernere volui. Inuenient isti qui eis pro ceteris fortasse respondeant, & dicant quod etiam me non parum mouet, quāuis nullius hominis anima sit in lumbis patris sui, secundum carnem tamen in lumbis Abraham constitutum Leui decimatum, & ibi constitutum secundum carnem Christum non decimatum. Secundum rationem quippe illam feminalem ibi fuit Leui, qua ratione per concubitum vterus erat in matrem, secundum quam rationem non ibi erat Christi caro, quāuis secundum ipsam ibi fuerit Mariæ caro. Quapropter nec Leui nec Christus in lumbis Abraham secundum animam, secundum carnem vero & Leui & Christus: sed Leui secundū concupiscentiam carnalem, Christus autem secundum solā substantiam corporalem. Cū enim sit in semine & visibilis corpulentia & inuisibilis ratio, vtrunq; concurrat: Abraham vel etiā ex ipso Adam vsque ad corpus Mariæ, quia & ipsum eo modo conceptum & exortū est: Christus autem visibilem carnem substantiā de carne Virginis sum-

psit, ratio vero conceptionis eius nō à semine virili, sed K
 lōge aliter ac desuper venit. Proinde secundū hoc quod de matre accepit, etiam in lumbis Abraham fuit. Ille est igitur decimatus in Abraham, qui licet secundum carnem tantum sic tamen fuit in lumbis eius, quemadmodum in sui patris etiam ipse Abraham: id est qui sic est natus de patre Abraham quemadmodum de suo patre natus est Abraham: per legem scilicet in membris repugnantem legi mentis & inuisibilem concupiscentiam, quāuis eam casta & bona iura nuptiarum non sinant valere, nisi quantum ex ea possunt generi substituendo prospicere. Non autem & ille ibi decimatus est, cuius caro inde non feruorem vulneris, sed materiam medicaminis traxit. Nam cum ipsa decimatio ad præfigurandam medicinam pertinuerit, illud in Abraham carne decimabatur quod curabatur, non illud vnde curabatur. Eadem nanque caro nō Abraham tantum, sed ipsius primi terrenique hominis simul habebat & vulnus præuaricationis & medicamentū vulneris. Vulnus præuaricationis in lege membrorum repugnante legi mentis, quæ per omnem inde propagatam carnē seminali ratione quasi transcribitur: Medicamentum autem vulneris in eo quod inde sine opere concupiscentiali in sola materia corporali per diuinam conceptionis formationisque rationem de virgine assumptū est, propter mortis sine iniquitate consortium, & sine falsitate resurrectionis exemplū. Quapropter quod anima Christi nō sit ex traduce animæ illius primæ præuaricatoris, puto quod etiam ipsi qui animarum traducem defendunt, consentiant: Per semen quippe concubentis patris transfundi etiam semen animæ volunt, à quo genere conceptionis Christus alienus est, & quod in Abraham si secundum animā fuisset, etiam ipse decimatus esset. Non esse autem decimatum scriptura testatur, quæ hinc quoque: sacerdotium eius à Leuitico sacerdotio distinguit. An forte dicent sicut potuit ibi esse secundū carnem & non decimari, cur non etiam secundum animam sine decimatione potuerit? An hoc responderetur, Quia vtiq; simplicem animæ substantiā incrementis augeri corporalibus nec illi putauerunt qui eam corpus existimant, quorum in parte sunt maxime, qui eā ex parentibus creati opinantur. Proinde in corporis semine potest esse vis inuisibilis, quæ incorporaliter numeros agit, nō oculis sed intellectu discerneda ab ea corpulentia quæ visu tactuq; sentitur: & ipsa quantitas corporis humani, quæ vtiq; modulum feminis incorporaliter excedit, satis ostendit posse inde aliquid sumi, quod non habeat illam vim seminalem, sed tantū corporalem substantiā, quæ diuinitus non de propagine concubentium in carnē Christi assumpta atq; formata est. Hoc autē de anima quis valeat affirmare, quod vtrunq; habeat, & materiā feminis manifestā, & rationē feminis occultā? Sed quid laborē in re, quæ persuaderi verbis nemini forsitan potest, nisi si tantū ac tale ingenium sit, quod possit loquētis præualere conatū, nec totum expectare à sermone? Breuiter itaq; colligā, si potuit & de anima fieri, quod cū de carne dicerem forsitan intellectū sit, ita est de traduce anima Christi, vt nō secū labē præuaricationis attraxerit. Si autē sine isto reatu nō posset inde esse, non est inde. Iā de ceterarum animarū aduentu, vtrū ex parentibus an desuper sit, vincat qui poterunt. Ego adhuc inter vtrōsque ambigo & moueor, aliquando sic, aliquando autē sic, saluo eo dūtaxat, vt vel corpus esse animā, vel aliquā corporea qualitātē siue coaptationē, si ita dicenda est, quam Græci harmoniā vocant: non credam, nec quolibet ista garriente me crediturum esse confidam, adiuuante deo mētem meā. Est aliud

Ana Christi nō ex traduce Adam. Cap. XIX. Hebræ. 7.

An Christus in lumbis Abraham secundum animam. Cap. XX.

1. Gen. di. 3. ca. cum autem.

concurrat.

An aia habeat rationē feminis occultam. Cap. XXI.

Exp. u. o. u. e.

A Est aliud testimonium non negligendum quod pro se possunt proferre, qui venire desuper animas credunt, dicēte ipso domino, Quod natum est ex carne caro est, quod natū est ex spiritu spiritus est. Quid hac, inquit, sententia determinati, non posse ex carne animā nasci, & quid enim est aliud anima quā spiritus vitæ, creatus itaque non creator: Contra quos illi alij: Quid enim, inquit, nos aliud sentimus, qui dicimus carnem ex carne, animam ex anima? Nam ex vtroque constat homo, de quo vtrunq; venire sentimus, carnem de carne operantis, spiritum de spiritu concupiscentis: vt interim omitteretur quōd illud dominus nō de carnali generatione, sed de spiritali regeneratione dicebat. His igitur quantum pro tempore potuimus pertractatis, omnia paria vel penē paria ex vtroque latere rationū testimoniorum que monumenta pronūciarem, nisi eorū sententia qui animas ex parentibus creati putant, de baptismo paruulorum præponderaret. De quibus quid eis responderi possit, nondum mihi interim occurrit. Si quid forte postea deus dederit, si quam etiam scribendi concesserit facultatem studiosis talium non grauabor. Nunc tamen non esse contemnendum testimonium paruulorū, vt quasi refelli si veritas contra est negligatur, ante denuncio. Aut enim de hac re nihil querendum est, vt sufficiat fidei nostræ scire nos quōd pie viuendo venturi sumus, & si nesciamus vnde venerimus: Aut si non impudenter estuat anima rationalis, etiam hoc nosse de seipso, absit peruicacia contendendi, assit diligentiaquirendi, humilitas petendi, perseverantia pulsandi: vt si nobis hoc expedire nouit, qui melius quā nos quid nobis expediat vtiq; nouit, det etiam hoc, qui nouit dare bona data filiis suis. Consuetudo tamen matris Ecclesie in baptizandis paruulis nequaquam spernenda est, neque vllomodo superflua deputanda, nec omnino credenda nisi Apostolica esset traditio. Habet enim & illa parua atas magnū testimonij pondus, quæ primā pro Christo meruit sanguinem fundere. Admoneo sanē quantum valeo, si quos ista præoccupauit opinio, vt animas ex parentibus credant propagari, quantum possunt seipfos consideret, & interim sapiant corpora nō esse animas suas. Nulla enim proprii natura est, qua diligenter inspecta possit etiam deus qui supra omnem creaturam suam incommutabilis permanet, incorporaliter cogitari, quāmea que ad ipsius imaginē facta est: & nihil vicinius, aut fortasse nihil tā consequens, quā vt credito quod anima corpus sit, etiā deus corpus esse credatur. Propter hoc enim corporalibus affuefacti & affecti sensibus, nolunt animam credere aliud esse quā corpus, ne si corpus nō fuerit nihil sit. Ac per hoc tanto magis timerit etiam de deo credere quod corpus non sit, quanto magis timent deum credere nihil esse. Ita enim feruntur in phantasias vel phantasmata imaginū, quæ cogitatio de corporibus verlat, vt his subtractis tanquam per inane pereundum sit reformident: Ita necesse est vt & iustitiam & sapientiam pingant quodammodo in cordibus suis cū formis & coloribus quas nō possunt incorporeas cogitare. Nec tamen dicunt quando iustitia vel sapientia mouentur, vt vel laudent eas, vel secundum eas aliquid agant, quæ colorem, quam staturā, quæ liniamenta veluales formas conspexerint. Sed de his aliās & multa iam diximus, & si deus voluerit, vbi res videbit postulare, dicemus. Nunc quod dicere cœperamus, si de traduce animarū à parentibus vel non intelligatur quidam quod ita sit, vel dubitant an ita sit, animā tamen corpus esse non audeant credere aut dicere: maxime propter quod dixi, ne deum quo-

Anime origo dubia. Cap. XIII. Ioan. 3.

Re esse incerta de aia. Ca. XIII.

Retrac. Cap. 3.

Matth. 7.

Consuetudo Ecclie.

Opinatores mouentur. Ca. XIII.

que ipsum nihil aliud opinetur esse quā corpus est excellentissimum, est natura cuiusdam propria cetera supergredientis, corpus tamen. Denique Tertullianus quia corpus esse animā credidit, non ob aliud nisi quod eam incorpoream cogitare nō potuit, & ideo timuit ne nihil esset si corpus non esset, nec de deo valuit aliter sapere: qui sanē quoniam acutus est, interdum contra opinionem suam visa veritate superatur. Quid enim verius dicere potuit quā id quod ait quodam loco, omne corporale passibile est? Debit ergo mutare sententiam, quā paulo superius dixerat etiam deum corpus esse. Neque enim arbitror eum ita desipuisse, vt etiam dei naturam passibilem crederet, vt iam Christus non in carne tantū, neque in carne & anima, sed in ipso verbo per quod facta sunt omnia, passibilis & commutabilis esse credatur, quod absit à corde Christiano. Item cum animæ etiā colorem daret aëreum ac lucidum, ventum est ad sensus quibus eam membratim quasi corpus instituitur conatus est, & ait, Hic erit homo interior, alius exterior, dupliciter vnus, habens & ille oculos & aures suas quibus populus deum audire & videre debuerat, habens & ceteros artus per quos in cogitationibus vtitur, & in somnis fungitur. Ecce quibus auribus & quibus oculis debuit audire & videre deum populus, quibus anima in somnis fungitur: cum si ipsum Tertullianum quisquam videret in somnis, nūquam se diceret ab eo visum & eū eo locutū, quem vicissim ipse non vidisset. Postremo si anima seipsam videt in somnis, cū iacentibus vtiq; vno in loco mēbris corporis sui, ipsa per varias imagines euagatur quas videt, quis eam vidit aliquādo in somnis aërei coloris ac lucidi, nisi forte vt cetera que similiter falso videt? Nā & hoc potest videre, sed absit vt eā talem cū euigilauerit credat: Alioquin quando se aliter viderit, quod magis crebrum est, aut mutata erit anima eius, aut nec tūc animæ videtur substantia, sed imago corporis incorporea, quæ miro modo sic in cogitatione formatur. Quis enim Aethiops non penē semper nigrum se videt in somnis: aut si in alio colore se vidit, non magis miratus est, si fuit cū illo memoria? Aëreo tamen colore ac lucido nescio vtrū se vnquā vidisset, si nunquā istum legisset vel audisset. Quid quod ducitur homines talibus visis, & de scripturis nobis volunt præscribere, talē aliquid esse, nō animā, sed ipsum deū, qualis figuratiter sanctorū spiritibus demonstratus est, qualis etiā in sermone allegorico ponitur. Similia quippe sunt illa visa talib; diētis: ac sic errant constituentes in corde suo simulacra vane opinionis, nec intelligētes ita sanctos de suis visis talibus iudicasse, qualiter iudicarent si talia diuinitus in figuris dicta legerent vel audirent: sicut septē spicæ & septem boues, septē anni sunt: sicut linteū quatuor lineis alligatū, velut discus plenus variis animalib; orbis terrarum est, cū omnibus gentibus: sic omnia cetera, & multo magis quæ de rebus incorporeis, corporalibus significatur non rebus sed imaginibus. Noluit tamē Tertullianus animā crescere substantia sicut corpus: asserens etiā timoris sui causam, ne etiā decrescere substantia dicitur, inquit, atque ita & defectura credatur. Et tamē quia per corpus eam localiter tendit, nō inuenit exitū incrementū eius, quā vult de semine exiguo æquari corporis quātitati, & ait, Sed vis eius in quo naturalia peculia constituta retinetur, saluo substantiæ modulo, quo à primordio inflata est, paulatim cū carne producitur in mēbris. Hoc forte nō intelligeremus, nisi adhibita similitudine eorū que videmus planum faceret quod dicebat, Constitue, inquit, certū pondus auri vel argenti rudem adhuc massam:

Error Tertulliani de anima. Cap. XXV. Supra ca. 23.

Gene. 42. Aro. 10.

Substantiam animæ non crescere aut decrescere. Ca. XXVI.

G pro suo merito iuste puniretur. Cum enim ratio certa demonstrat duo quadam non aequalia bona, sed vnum superius, alterum inferius, non intelligunt tardi corde cum dicunt, vtrumque tale esset, nihil se aliud dicere quam solum illud esset. Ac sic cum aquare volunt genera bonorum, numerum minuunt, & immoderate augendo vnum genus, alterum tollunt. Quis autem hos audiret, si dicerent, quoniam excellentior sensus est videndi quam audiendi, quatuor oculi essent & aures non essent? Ita si excellentior est creatura illa rationalis, quae sine vilius poenae comparatione, sine vlla superbia deo subditur: aliqua vero in hominibus ita creata est, vt in se dei beneficium non possit agnoscere, nisi alterius videndo supplicium, vt non altum sapiat, sed timeat, id est, nō de se praesumat, sed confidat in deum: quis recte intelligens dicat, talis esset ista qualis illa, nec videat se nihil aliud dicere quam non esset ista, sed sola esset illa? Quod si in erudite atque insipienter dicitur, cur ergo non crearetur etiam quos malos futuros esse praesciebat, volens ostendere iram & demonstrare potentiam suam, & ob hoc sustinens in multa patientia vasa irae, quae perfecta sunt in perditionem, vt notas faceret diuitias gloriae suae in vasa misericordiae quae preparauit in gloria? Sic enim qui gloriatur nō nisi in domino gloriatur, cum cognoscit non suum sed illius esse, non solum vt sit, verū etiam vt non nisi ab alio bene sibi sit a quo habet vt sit. Nimis itaque importune dicitur, Non essent quibus deus tantam beneficentiam misericordiae suae tribueret, si aliter esse non possent, nisi essent & hi in quibus vindicta iustitiae demonstraret. Cur enim non vtriusque potius essent, quando in vtriusque & bonitas dei & aequitas iure praedicatur? At enim si deus vellet etiam isti boni essent. Quanto melius hoc deus voluit, vt quod vellet essent: sed boni infructuose, mali autem impune nō essent, & in eo ipso aliis vtilis essent. Sed praesciebat quid eorum factura esset voluntas mala. Praesciebat sane, & quia falli non potest eius praescientia, ideo nō ipsius, sed eorum est voluntas mala. Cur ergo eos creauit quos tales futuros esse praesciebat? Quia sicut praedixit quid mali essent facturi, sic etiam praedixit de malis factis eorum quid boni esset ipse facturus. Sic enim eos fecit vt eis relinqueret vnde & ipsi aliquid facerent, quo quicquid etiam culpabiliter eligerent, illum de se laudabiliter operatorem inuenirent. A se quippe habent voluntatem malam, ab illo autem & naturam bonam, & iustam poenam: sibi debitum locum, aliis exercitationis adminiculum & timoris exemplum. Sed possit, inquit, etiam ipsorum voluntatem in bonum conuertere, quoniam omnipotens est. Possit plane. Cur ergo nō fecit? Quia noluit. Cur noluerit, penes ipsum est. Debemus enim non plus sapere quam oportet sapere. Puto autē pauloante satis nos ostēdisse non parui boni esse rationalem creaturam, etiam istam quae malorum comparatione cauet malū. Quod genus bonae creaturae vtiq; non esset, si omnium malas voluntates in bonum deus conuertisset, & nulli iniquitatis poenam debitam infligeret: ac sic non esset nisi solum illud genus quod nulla vel peccati vel supplicij malorum comparatione proficeret. Ita velut aucta numerositate excellentioris generis, ipsorum generum bonorum numerus minueretur. Ergo, inquit, est aliquid in operibus dei quod alteri malo indigeat quo proficiat ad bonum? Ita ne absurdum & excacati sunt homines, nescio quo studio contentionis, vt non audiant vel videant quibusdam punitis, quam plurimi corrigantur? Quis enim paganus, quis ludaeus, quis haereticus non hoc in domo

sua quotidie probet? Verum cum venitur ad disputationem inquisitionemque veritatis, nolunt aduertere sensus suos homines, ex quo opere diuinae prouidentiae in eos veniat imponenda commotio disciplina: vt si nō corrigantur qui puniuntur, eorum tamen exemplo ceteri metiant, valeatque ad eorum salutem iusta perniciosa aliorum. Nunquid enim malitiae eorum vel nequitiae deus auctor est, de quorum iusta poena consulit, quibus hoc modo consulendum esse constituit? Non vtiq; sed cum eos vitiis propriis malos futuros esse praesciret, non eos tamen creare destitit, vtilitati deputans eorum quos in hoc genere ita creauit, vt ad bonum proficere, nisi malorum cooperatione non possent. Si enim non essent, nulli rei vtiq; prodesse, parum ne boni est actū vt sunt, qui certe illi generi vtilis sunt: quod genus quisquis nō vult vt sit, nihil aliud agit nisi vt ipse in eo nō sit? Magna opera domini exquisita in omnes voluntates eius: prauidet bonos futuros & creat: prauidet malos futuros & creat. Seipsum ad fruendum praebens bonis, multa munerum suorum largiens & malis, misericorditer agnoscens, in se vlciscens. Itemque misericorditer vlciscens, iuste ignoscens: nihil metuens de cuiusquam malitia, nihil indigens de cuiusquam iniustitia: nihil sibi consulens nec de operibus bonorum, & bonis consulens etiam de penis malorum. Cur ergo non permitteret tentari hominem illa tentatione probandum, conuincendum, puniendum, cum superba concupiscentia propriae potestatis quod coeperat pareret, suoque factu confunderetur, iustoque supplicio a superbia atque inobedientia malo posteros detereret, quibus ea conscribenda & annuncianda parabatur? Si autem quaeritur, cur potissimum per serpentem diabolus tentare permissus sit, iam hoc significandi gratia factum esse quem non admoveat scriptura tantae auctoritatis, tantis diuinitatis documentis agens in prophetando, quantis effectis iam mūdus impletus est: Nō quod diabolus aliquid ad instructionem nostrā significare voluerit, sed cum accedere ad tentandum nō posset nisi permissus, nā per aliud posset nisi per quod permittebatur accedere? Quicquid igitur serpens ille significauit, ei prouidentiae tribuendū est, sub qua & ipse diabolus suam quidem habet cupiditatem nocēdi, facultatem autē non nisi quae datur, vel ad subuertenda ac perdenda vasa irae, vel ad humilianda siue probanda vasa misericordiae. Natura itaque serpentis vnde sit nouimus: produxit enim terra in verbo dei omnia pecora & bestias & serpentes: quae vniuersa creatura habes in se animam viam irrationalem, vniuersa rationali creaturae siue bonae siue malae voluntatis, lege diuini ordinis subdita est. Quid ergo mirum si per serpentem mali quid agere permissus est diabolus, cum daemones in porcos intrare Christus ipse permisit? Magis de ipsa natura diaboli scrupulosius quaeri solet, quam totam quiddam haeretici, offensū molestia malae voluntatis eius, alienare conantur a creatura summi & veri dei, & alterum ei dare principium quod sit contra deum. Non enim valent intelligere omne quod est, inquantū aliqua substantia est, & bonum esse, & nisi ab illo vero deo a quo omne bonum est esse non posse: malam vero voluntatem inordinate moueri, bona inferiora superioribus proponendo: atque ita factum esse vt rationalis creatura spiritus, sua potestate propter excellentiam delectatus, timefceret superbia, per quam caderet a beatitudine spiritalis paradisi, & inuidetia cotabesceret. In quo tamē bonum est hoc ipsum quod uiuit & uiuificat corpus: siue aereū sicut ipsius diaboli, vel daemones spiritus: siue terrenū, sicut

A sicut hominis anima, cuiusuis etiam maligni atque peruersi. Ita dum volunt aliquid quod deus fecerit, propria voluntate peccare, ipsius dei substantiam dicunt primo necessitate, & post inexpiabiliter voluntate corrupta atque peruersam. Sed de istorum dementissimo errore alias iam diximus multa. In hoc autem opere quaerendū est secundum sanctam scripturam, quid de diabolo dicendum sit. Primo, vtrum ab initio ipsius mundi sua potestate delectatus abstinerit ab illa societate & charitate qua beati sunt angeli qui fruuntur deo, an aliquo tempore in sancto coetu fuerit angelorum, etiam ipse pariter iustus, & pariter beatus. Nonnulli enim dicunt ipsum ei fuisse casum a supernis sedibus, quod intulerit homini facto ad imaginem dei. Porro haec inuidia sequitur superbiam, non praecedit: non enim causa superbiendi est inuidia, sed causa inuidendi superbia. Cum igitur superbia sit amor excellentiae propriae, inuidia vero sit odiū felicitatis alienae, quid inde nascatur satis in promptu est. Amando enim quisque excellentiam suam, vel parib⁹ inuidet quod ei coequantur: vel inferioribus, ne sibi coaequantur: vel superioribus, quod eis non coaequetur. Superbiendo igitur inuidus, non inuidendo quisque superbus est. Merito initium omnis peccati superbiam scriptura definiuit, dicens: Initium omnis peccati superbia. Cui testimonio non inconuenienter aptatur etiam illud quod Apostolus ait: Radix omnium malorum est auaritia: si auaritiam generalem intelligamus, qua quisque appetit aliquid amplius quam oportet, propter excellentiam suam, & quandam propriae rei amorem: cui sapiēter nō me Latina lingua indidit, cum appellauit priuatiū, quod potius a detrimento quam ab incremento dictum elucet. Omnis enim priuatio minuit: vnde itaque vult eminare superbia, in de angustias egestatemque contruditur, cum ex communi ad propriam damnosū sui amoris redigitur. Specialis est autē auaritia, quae vilitatis appellatur amor pecuniae. Cuius nomine Apostolus per speciem genus significans, vniuersalem auaritiam volebat intelligi dicēdo: Radix omnium malorum est auaritia. Hinc enim & diabolus cecidit, qui vtiq; non amant pecuniam sed propriam potestatem. Proinde peruersus sui amor priuati sancta societate turgidum spiritum, eumque coarctat miseria iam per iniquitatem fatiari cupientem. Hinc alio loco cum dixisset, Erunt enim homines seipso amantes: continuo subiicit, amatores pecuniae, ab illa generali auaritia cuius superbia caput est, ad hanc specialem descendens quae propria hominum est. Neque enim essent etiam homines amatores pecuniae, nisi eo se putarent excellentiores quo ditiores. Cui morbo contraria charitas non quaerit quae sua sunt, id est, non priuata excellentia letatur. Merito ergo & non inflatur. Hi duo amores, quorum alter sanctus est, alter immundus: alter socialis, alter priuatus: alter communi vtilitati consulens propter supernam societatem, alter etiam rem comunem in potestatem propriam redigens propter arrogante dominatione: alter subditus, alter amulus deo: alter tranquillus, alter turbulētus: alter pacificus, alter seditiosus: alter veritatem laudibus errantiū praefrens, alter quoquo modo laudis audis: alter amicabilis, alter inuidus: alter hoc volens proximo quod sibi: alter subicere proximum sibi: alter propter proximi vtilitatem regens proximum, alter propter suam: praecesserunt in angelis, alter in bonis, alter in malis, & distinxerunt conditas in genere humano ciuitates duas, sub admirabili & ineffabili prouidentia dei, cuncta quae creata sunt administrantis & ordinatis, alteram iustorum, al-

teram iniquorum. Quartum etiam quadam temporali commixtione peragitur seculum, donec ultimo iudicio separentur: & altera coniuncta angelis bonis, in rege suo vitam consequatur aeternam, altera coniuncta angelis malis, in ignem cum rege suo mittatur aeternū. De quibus duabus ciuitatibus latius fortasse alio loco si dominus voluerit differemus. Quando ergo deiecerit superbia diabolus, vt naturam suam bonam praeuia voluntate peruerteret, scriptura non dicit: ante tamē factum fuisse, & ex hac eum homini inuidisse, ratio manifesta declarat. In promptu est enim omnibus hoc intuentibus, non ex inuidia superbia nasci, sed ex superbia potius inuidetia. Nec frustra putari potest ab initio temporis diabolus superbia cecidisse, nec fuisse vllum antea tempus quo cum angelis sanctis pacatus vixerit & beatus: sed ab ipso primordio creaturae a suo creatore apostatasse, vt illud quod dominus ait: ille homicida fuit ab initio, & in veritate non stetit: vtrumque ab initio intelligamus, nō solum quod homicida fuit, verū etiam quia in veritate non stetit. Et homicida quidem ab illo initio ex quo homo potuit occidi: non autem potuit occidere antequam esset qui occideretur. Ab initio ergo homicida diabolus, quia ipse occidit hominem primum, ante quem nullus hominum fuit. In veritate autem non stetit, & hoc ab initio ex quo ipse creatus est, qui staret si stare voluisset. Quomodo enim duxisse vitam beatam inter beatos angelos credi potest, qui futuri sui peccati atque supplicij, id est, desertionis & ignis aeterni si praescius non fuit, merito quaeritur cur non fieret? Neque enim sancti angeli aeternae suae vitae ac beatitudinis incerti sunt: Nā quomodo beati si incerti? An dicimus hoc deum diabolo reuelare noluisse, cum adhuc esset angelus bonus: vel quid facturus vel quid passurus esset: ceteris vero hoc reuelasse qui essent in aeternum in eius veritate mansuri? Quod si ita est, ideo iam nō aequaliter beatus, immo iam nec planē beatus fuit, quandoquidem planē beati de sua beatitudine certi sunt vt eam nullus perturbet metus. Quo autem malo merito ita discernebatur a ceteris, vt ei deus nec ea quae ad ipsum pertinerēt, futura reuelaret? Nūquid ille prius vltor: quam iste peccator? Absit, Neque enim deus dānat innocētes. An forte ex alio genere angelorum fuit, quibus deus nō dedit vel de se ipsis praescientiam futurorum: qui quoniam modo beati possent esse, nō video, quibus incerta est ipsa sua beatitudo: nam & hoc quiddā senserūt non fuisse diabolus in illa sublimi natura angelorum quae supercoelestis est, sed in eorum qui aliquando inferius in mundo facti sunt, & per sua officia distributi. Tales enim fortasse posset aliquid etiam illicitū delectare: quam tamen delectationem si peccare nolissent libero arbitrio cohiberent: sicut homo, maxime ille primus qui peccati poenam nondum habebat in membris, quandoquidem & ipsa a sanctis viris deo subditis per eius gratiam pietate superatur. Porro ista quaestio de beata vita, vtrum eam quisquam iam habere dicendus sit, cui incertum est vtrum secum permansura sit, an ei miseria quandoque succedat, potest & de ipso primo homine oriri. Nam si futuri sui peccati praescius erat diuineque vindictae, beatus esse vnde poterat: Ergo erat in paradiso non beatus. Si autē nō erat futuri peccati sui praescius: ergo per hanc ignorantiam aut eiusdem beatitudinis incertus, & quomodo iam vere beatus: aut falsa spe certus non scientia, & quomodo nō stultus? Sed tamen hominis adhuc in corpore animalis constituti, cui obediēter viuenti dādum adhuc esset angelorum confortium, & mutatio corporis ex animali in spiritale,

Roma. 11.

Roma. 9.

1. Cor. 1.

Præscientia dei de malis. Cap. IX. 2. sen. dist. 23. ca. 1.

Voluntas dei in malos. Cap. X.

Roma. 11.

Bonū mali subditio nō indiget. Cap. XI.

Psal. 110.

Cur creatio per serpentem. Cap. XII. 2. sen. dist. 21. ca. 2.

M

Matth. 8. In eos quod diabolus separam potestatem quandam tribuunt. Cap. XIII.

Causa ruinae angelicæ. Cap. XIII.

2. sen. di. 42. c. ex supbia.

Superbia. Inuidia.

Supbia & cupiditas fontem malorum. Cap. XV. Eccl. 10. 1. Tim. 6.

1. Tim. 3.

1. Cor. 13.

Ciuitas bonorum & malorum.

Diabolus homicida. Ca. XVI.

2. sen. dist. 1. c. putauerunt.

1. Ioh. 8.

Præscientia angelorum. Cap. XVII. 2. sen. dist. 4. c. 1. & 2.

An Adam & Eva praescierit casum suum. Cap. XVIII.

G Spiritale, possumus intelligere beatam vitam secundum quandam modum, etiam si non erat praescius futuri sui peccati. Neque enim & illi praescij fuerunt quibus Apostolus dicit, Vos qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, intendens teipsum ne & tu tenteris. No aburde tamen nec improbe dicimus, beatos iam fuisse hoc ipso quod spirituales essent, non corpore sed iustitia fidei, spe gaudentes, in tribulatione patientes. Quanto magis ergo & ampliore modo beatus erat homo in paradiso ante peccatum, quantum incertus futuri sui casus, qui spe ita gaudebat propter praemium futurae commutationis, ut nulla esset tribulatio cui toleranda patientia militaret. Quamuis enim non vana praesumptione de incerto certus velut stultus, sed spe non infidelis, antequam apprehenderet illam vitam, ubi certissimus ipsius aeternae vitae suae futurus esset, posset exultare, quemadmodum scriptum est, cum tremore & exultatione, multo abundantius in paradiso quam sancti in his terris, beatus esse modo quodam inferiori quam in illa vita aeterna sanctorum supercoelestiumque angelorum, non tamen nullo. Dicere autem de aliquibus angelis quod in suo quodam genere beati esse possint, futurae suae iniquitatis & damnationis, vel certe perpetuae salutis incerti, quibus nec spes subesset, quod aliquando & ipsi aliqua in melius mutatione certi de hac re futuri essent, vix ferenda praesumptio est: nisi forte & hoc dicatur, ita creatos istos angelos mundanis ministeriis distributos sub aliis sublimioribus & beatioribus, ut pro recte gestis praepositis suis accipiant illam vitam beatam ac sublimiorem, de qua possint esse certissimi, cuius utique spe gaudentes possint non incongrue dici iam beati. Ex quorum numero si diabolus cecidit cum sociis iniquitatis suae, simile hoc est ei quod cadunt a iustitia fidei etiam homines simili superbia praevaticati, vel seipsos seducentes, vel illi seductori consentientes. Sed asserunt haec duo genera bonorum angelorum qui potuerint, vnum supercoelestium in quibus nunquam fuit qui cadendo diabolus factus est: alterum autem mundanorum in quibus fuit: mihi autem fateor vnde hoc secundum scripturas asseram, non interim occurrit, sed coarctatus quaestione illa qua quaeritur, utrum sui casus praescius antequam caderet fuerit, ne suae beatitudinis incertos esse vel aliquando fuisse angelos dicerem, non sine causa putari posse dici diabolum ab ipso creaturam, hoc est ab ipso vel temporis vel suae conditionis initio cecidisse, nec aliquando in veritate stetit. Vnde nonnulli eum non in hanc malitiam libero voluntatis arbitrio esse deflexum, sed in hac omnino creatum putant, quantum a domino deo summo & vero naturarum omnium creatore: adhibetque testimoniū de libro Iob, quoniam ibi scriptum est cum de illo sermo esset, Hoc est initium figmenti domini quod fecit ut illudatur ab angelis eius. Cui sententia congruit quod in Psalmo scriptum est, Draco iste quem finxisti ad illudendum ei: nisi quod hic quem finxisti dixit: non autem sicut ibi, hoc est initium figmenti domini: tanquam in initio cum ita finxisset, ut malus, ut invidus, ut seductor, ut omnino diabolus esset, non voluntate deprauatus, sed ita creatus. Hac opinio quomodo non sit adversa ei quod scriptum est, Fecit deus omnia bona valde: ubi inuenitur diabolus non propria voluntate deprauatus, sed ab ipso domino deo factus malus valde. Quamuis contentur ostendere ut inuisibile etiam vel inerudite asseratur, non tantum conditione prima, sed etiam nunc deprauatus tot voluntatibus: in summa tamen omnia quae creata sunt, id est, vniuersam omnino creaturam bonam esse valde, non quo boni sint in ea ma-

li, sed quod non efficiant malitia sua, ut sub dei administratoris imperio, virtute, sapientia, & decus & ordo vniuersitatis aliqua ex parte turbetur siue turpetur, cum suis quibusque voluntatibus etiam malis tribuantur certi & congrui limites potestatum & pondera meritorum, ut etiam cum ipsis conuenienter iusteq; ordinatis vniuersitas pulchra sit: tamen quia cuilibet occurrit & verum est atque manifestum, iustitia ipsi esse contrarium, ut nullo procedente merito, hoc ipsum in quoquam deus damnet quod in eo ipse creauit, certaque & euidentis damnatio diaboli & angelorum eius ex Euangelio recitatur, ubi se dicturum dominus praenunciavit eis dicens qui a sinistris sunt, Ite in ignem aeternum qui praeparatus est diabolo & angelis eius, nullo modo in eo naturam quam deus creauit, sed malam propriam voluntate poena ignis aeterni plectendam esse credendum est. Nec eius naturam esse significatam quod dictum est, Hoc est initium figmenti domini quod fecit ut illudatur ab angelis eius: sed vel corpus aereum quod tali voluntati congruenter aptauit, vel ipsam ordinationem in qua eum fecit etiam nolentem vtilem bonis: vel quod praescius eum propria voluntate malum futurum, fecit tamen, non abstinens bonitatem suam in praebenda vita atque substantia future etiam noxiae voluntati, simul prauidens quanta de illo bona esset sua mirabili bonitate ac potestate facturus. Initium autem figmenti domini dictus est, quod fecit ut illudatur ab angelis eius, non quia ipsum primitus condidit, vel initio malum condidit, sed quia cum sciret eum ad hoc propria voluntate malum futurum vel bonis noceret, creauit eum ad hoc ut de illo bonis ipse prodesset: hoc est enim ut illudatur ab angelis, quoniam sic illudatur cum sanctis profunt tetationes eius, quibus eos deprauare conatur, ut malitia in qua ipse esse voluit, eo nocere sit utilis seruis dei, quia hoc prauidens eum finxit. Ideo initium ad illudendum, quia & mali homines vasa eiusdem diaboli, & tanquam capitis corpus, quos nihilominus deus malos futuros prauidens, creauit tamen ad utilitatem sanctorum, similiter illuduntur, cum & ipsis nocere volentibus, praestatur sanctis ex eorum comparatione cautela, & pia sub deo humilitatis & intelligentiae gratia, & exercitatio ad tolerandos malos, & probatio ad diligendos inimicos. Sed ille est initium figmenti quod sic illudatur, quia praecedit istos & temporis antiquitate & principatu malitiae. Hoc autem deus per sanctos angelos facit illo opere prouidentiae quo creatas naturas administrat, subdens videlicet angelos malos angelis bonis, ut malorum improbitas, non quantum nititur, sed quantum finitur possit: nec tantorum angelorum malorum, verum etiam & hominum donec etiam ista iustitia qua viuuntur ex fide, quae nunc patienter in hominibus exercetur, conuertatur in iudicium, ut possint & ipsi non solum duodecim tribus Israel, sed etiam angelos iudicare.

Quod ergo putatur nunquam diabolus in veritate stetit, nunquam cum angelis beatam duxisse vitam, sed ab ipso suae conditionis initio cecidisse, non sic accipiendum est ut non propria voluntate deprauatus, sed malus a bono deo creatus putetur, alioquin non ab initio cecidisse diceretur. Neque enim cecidit si talis est factus: sed factus continuo se a luce veritatis auertit, superbia tumidus, & propriae potestatis delectatione corruptus: vnde beatae atque angelicae vitae dulcedinem non gustauit, quam non utique acceptam fastidiuit, sed nolendo accipere deseruit & amisit. Proinde nec sui casus praescius esse potuit, quae sapientia pietatis est fructus. Ille autem continuo impius, consequenter & mente caecus, non ex eo quod acceperat

Matth. 25

Cur diabolus fecerit deo. Cap. XXII.

L

M

Roma. 1. Matth. 19. 1. Cor. 6.

Diabolus in veritate ob stetit. Ca. XXIII. Ioan. 8.

Gal. 6.

Roma. 1.

Angelorum conditio. Cap. XIX. 2. sent. dist. 4. c. sed hoc.

H

Opinio de diabolo creato ad malum. Cap. XX. 2. sent. dist. 3. c. putauerunt. Iob. 40.

Psal. 103.

Diabolus creatus fuisse bonum. Cap. XXI. Gene. 1. 2. sent. dist. 3. ca. idcoq.

Vocabulum diaboli. Ca. XXIII. Eiaze. 14.

scogregat.

Matth. 13.

Ioan. 6.

Colof. 1. Galat. 3.

1. Cor. 11.

Corp Christi. Corp diabolus.

Princeps Tyri diabolus significat. Cap. XXV. Ezech. 28.

Paradisus ecclesiae. Cantico. 4.

1. Pet. 1.

Matth. 12.

Psal. 3.

A ceperat cecidit, sed ex eo quod acciperet si subdiuoluisset deo, quod profecto quia noluit, & ab eo quod accepturus erat cecidit, & potestatem illius sub quo esse noluit non euasit, factumque in illo est potestatem meritorum, ut nec iustitiae possit lumine delectari, nec ab eius sententia liberari. Quod ergo per Esaiam Prophetam in eum dicitur, Quomodo cecidit de caelo Lucifer mane ories, contritus est in terram qui mittebat ad omnes gentes. Tu autem dixisti sensu tuo, In caelum ascendam, super sidera caeli ponam thronum meum, sedebo in monte excelso super montes excelsos qui sunt ad Aquilonem, ascendam super nubes, ero similis altissimo: nunc autem ad inferos descendens: & cetera. Quae in figura regis velut Babylonis in diabolum dicta intelliguntur, plura in eius corpus conueniunt, quod etiam de humano genere congruebat: & in eos maxime qui ei per superbiam cohererent, apostatando a mandatis dei. Sicut enim qui erat diabolus homo dicitur est, ut in Euangelio, Inimicus homo hoc fecit: ita qui homo erat diabolus dicitur est, ut rursus in Euangelio, Nonne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis diabolus est? Et sicut corpus Christi quod in ecclesia dicitur Christus, sicut illud est, Vos Abraham semen estis: cum paulo superius dixisset, Abraham dicitur sunt promissiones & semini eius. Non dicit in feminibus tanquam in multis, sed tanquam in vno, & semini tuo qui est Christus. Et iterum, Sicut enim corpus vnum est & membra habet multa, omnia autem membra corporis cum sint multa vnus est corpus, ita & Christus. Eo modo etiam corpus diaboli, cui caput est diabolus, id est, ipsa impiorum multitudo, maximeque eorum qui a Christo vel de ecclesia sicut de caelo decidunt, dicitur diabolus, & in ipsum corpus figurate multa dicuntur, quae non tam capiti quam corporis membris conueniant. Itaque Lucifer qui mane oriebatur & cecidit, potest intelligi apostatarum genus, vel a Christo vel ab ecclesia: quod ita conuertitur ad tenebras amissa luce quam portabat, quemadmodum qui conuertuntur ad deum, a tenebris ad lucem transeunt, id est, qui fuerunt tenebrae lux fiunt. Item in figura principis Tyri per Ezechielem Prophetam in diabolum dicta intelliguntur, Tu es signaculum similitudinis & corona decoris, in delictis paradisi fuisti, omni lapide pretioso ornatus es: & cetera quae non tam in ipsum principem nequitiae quam in corpus eius dicta conueniunt. Paradisus enim dicta est ecclesia, sicut in Cantico canticorum legitur, Hortus conclusus, fons signatus, puteus aquae viuae, paradisi cum fructu pomorum. Inde ceciderunt vel aperta & corporali separatione omnes haeretici: vel occulta & spiritali, quantum in ea corporaliter esse videantur omnes conuersi ad vomitum suum, cum post remissionem omnium peccatorum paululum ambulassent in via iustitiae, in quibus facta sunt posteriora deteriora prioribus, & quibus expediebat non cognoscere viam iustitiae, quam cognoscere retrosum reflecti, tradito sibi sancto mandato. Hanc pessimam generationem dominus describit, cum dicit spiritum nequam exire ab homine, & cum aliis septem redire, & in domo quam mundatam iam inuenerat inhabitare, ut sint nouissima hominis illius peiora prioribus. Tali enim generi hominum quod iam factum est corpus diaboli, possunt haec verba congruere, A die quae creatus es tu cum cherub, id est, cum sede dei, quae interpretatur multiplicata scientia: & posuit te in monte sancto suo, hoc est in ecclesia: vnde est, Et exaudivit me de monte sancto suo: Fuisti in medio lapidum viuorum: ambulasti sine vicio, in diebus tuis ex

quo die creatus es tu, donec inuenta sunt delicta tua in te. Possunt diligentius ista tractari, ut fortassis ostendatur non solum & hunc intellectum esse in his verbis posse, sed omnino alium esse non posse. Verum quia longum est & alium sermonem exigit eidem tantum quaestioni deputatum, nunc sufficiat ista complexio: aut ab initio creationis suae diabolus a beatitudine, quam si voluisset percepturus fuerat, impia superbia cecidisse: aut alios esse angelos inferioris ministerij in hoc mundo, inter quos secundum eorum quandam non praesciam beatitudinem vixerat, & a quorum societate cum sibi subditis angelis suis tanquam archangelus cecidit per superbiam impietatem: sed hoc nullo modo asseri potest, illud mirum si potest. Aut certe ratio est requirenda, quae admodum omnes sancti angeli, si inter illos aliquando pariter beatus, cum suis angelis diabolus vixit, nodum habuerint etiam ipsi certam praesciam perpetuae felicitatis suae, sed eam post casum eius acceperint. Aut quomodo merito ante suum peccatum diabolus cum sociis suis a ceteris angelis discretus fuerit, ut ipse sui casus futuri esset ignarus, illi autem certi permansionis suae: dum tamen & peccatores angelos minime dubitemus detruos tanquam in carcerem caliginis huius aereae circa terras, secundum Apostolicam fidem in iudicio puniendos seruari: & in illa superna beatitudine sanctorum angelorum non esse incertam vitam aeternam, nec nobis secundum dei misericordiam & gratiam & fidelissimam sollicitationem incertam futuram, cum fuerimus eis post resurrectionem & istorum mutationem corporum copulati. Ad hanc enim spem viuimus, & eius promissionis gratia recreamur. Quicquid autem etiam de diabolo dici potest, cur eum deus creauit cum talem praesciret futurum, & cur omnipotens eius voluntatem non conuertit in bonum, secundum ea quae differimus cum de malis hominibus similiter quaeremus, siue intelligatur, siue credatur, siue quid melius inueniri potest inueniatur. Ab illo ergo cuius super omnia quae creauit summa potestas est, per angelos suos a quibus illudatur diabolus, cum & de ipsius malevolentia consulatur ecclesiae dei, non est permissus tentare feminam nisi per serpentem, nec virum nisi per feminam: sed in serpente ipse locutus est, utens eo velut organo, mouensque eius naturam eo modo, quomodo vere ille mouere & moueri illa potuit, ad exprimendos verborum sonos & signa corporalia, per quam mulier suadentis intelligeret voluntatem. In ipsa vero muliere quia illa rationalis creatura erat, quae motu suo posset uti ad verba facienda, non ipse locutus est, sed eius operatio atque persuasio, quantum occulto instinctu adiuuaret interius, quod exterius egerat per serpentem. Quod quidem si solo instinctu occultius ageret, sicut egit in Iuda ut traderet Christum, posset efficere in animo superbo amore suae potestatis inducto: sed sicut iam dixi, tentandi voluntatem habet diabolus: in potestate autem nec ut faciat habet, nec quomodo faciat. Quia permissus est ergo tentauit, & quomodo permissus est ita tentauit. Cui autem generi hominum prodesset quod faciebat, neque sciebat, neque volebat, & coipso illudabatur ab angelis.

Non itaque serpens verborum sonos intelligebat, qui ex illo fiebant ad mulierem. Neque enim conuersa credenda est anima eius in naturam rationalem: quandoquidem nec ipsi homines quorum rationalis natura est, cum daemon in eis loquitur ea passione cui exorcista requiritur, sciunt quid loquantur. Quanto minus ille intelligeret verborum sonos, quos per eum & ex eo diabolus illo modo faciebat, qui hominem loquentem non intelligeret, si eum

Rursus per repetitionem de diaboli conditione. Ca. XXVI.

2. sent. dist. 6. ca. no. eni.

1. Pet. 2.

Tentatio diaboli per serpentem. Cap. XXVII.

F

1. Ioan. 3.

An serpens verba placet intellexerit. C. XXVIII. 1. sent. dist. 2. ca. 2.

G si eum à diabolica passione immunis audiret. Nam & q̄ putantur audire & intelligere serpentes verba Marforū, ve eis incantantibus prosiliant plerūq; de latebris, etiā illic diabolica vis operatur, ad cognoscendam vbiq; prouidentiam, quam rem cui rei naturali ordine subiiciat, & quid etiam voluntatibus malis sapientissima potestate permittat, & hoc magis habeat usus, serpentes moueri carminibus hominū, quam vllum aliud genus animantium. Etiam hoc enim non parua testatio est, naturam primitus humanam serpētis seductam esse colloquio. Gaudēt enim dæmones hanc sibi potestatem dari, vt ad incantationem hominum serpentes moueant, vt quolibet modo fallant quos possunt, Hoc autem permittuntur ad primi facti memoriam cōmendandam, quōd sit eis quadam cum hoc genere familiaritas. Porro ipsum primum factū ad hoc permittum est, vt per naturam serpētis significaretur generi hominum, cui erudiendi hęc gesta conscribi oportebat, omnis diabolicę tentationis similitudo, quod apparebit cū in serpentem proferri cōperit diuina sententia. Proinde prudentissimus omnium bestiarum, hoc est astutissimus, ita dictus est serpens propter astutiam diaboli qui in illo & de illo agebat dolum, quemadmodum dicitur prudēs vel astuta lingua, quā prudens vel astutus mouet ad aliquid prudenter astuteq; suadendū. Non enim est hęc vis seu virtus membri corporalis quod vocatur lingua, sed vtique mentis quę vtitur ea. Ita etiam dictus est stylus mēdax scribarum. Neq; enim esse mendacem pertinet nisi ad viuentem atq; sentientē: sed stylus mēdax dictus est, quōd per eum mendax mendaciter operetur, quemadmodum si & iste serpens mēdax diceretur, quōd eo diabolus tanquā stylo mendaciter vteretur. Hoc ideo cōmendandū putari, ne quisquam existimans animantia rationis expertia humanū habere intellectū, vel in animal rationale repente mutari, seducatur in illā opinionem ridiculam & noxiam reuolutionis animarum vel hominū in bestias, vel in homines bestiarum. Sic ergo locutus est serpens homini, sicut asina in qua sedebat Balaam locuta est homini, nisi quōd illud fuit opus diabolicum, hoc angelicū. Habent enim quādam boni & mali angeli opera similia, Sicut Moyses & magi Pharaonis. Verū in his etiam boni angeli potentiores sunt, nec mali angeli etiam talium operū quicquam possunt, nisi quōd per bonos angelos permiserit deus, vt retribuatur vnicuiq; secundum cor eius, vel secundum gratiam dei, vt rursus iuste ac benigne per altitudinem diuinarum sapientię & scientię dei. Dixit ergo serpens mulieri, Quid quia dixit deus, Non edetis ab omni ligno paradisi? Et dixit mulier serpenti: A fructu ligni quod est in paradiso edim⁹, de fructu autē ligni quod est in medio paradisi dixit deus, non edetis ex eo, neq; contingetis illud ne moriamini. Ideo prius interrogauit serpens, & respondit hęc mulier, vt prauaricatio esset in excusabilis, neque vilo modo dici posset, id quod praeceperat deus oblitam fuisse mulierem, quāquam & obliuio precepti, maxime vnius & tam necessarij, ad maximā culpam damnabilis negligentię pertineret: verū tamē cuiusdē eius transgressio est cum memoria retinetur, & tanquam in illo deus assistens præsensq; contēnitur. Vnde necessarium fuit cū in Psalmo diceretur: Et memoria retinentibus mandata eius, addere, vt faciāt ea. Multi enim retinent memoria, vt contēnant ea, prauaricationis maiore peccato, vbi obliuionis nulla est excusatio. Dixit ergo serpens mulieri: Non morte moriamini. Scit enim deus quoniam qua die māducaueritis de eo,

adaperientur vobis oculi, & eritis sicut dii cognoscētes bonum & malū. Quando his verbis crederet mulier à bona atq; vtili re diuinitus se fuisse prohibitos, nisi iam inesset menti amor ille proprię potestatis, & quēdā de se superba præsumptio, quę per illam tentationem fuerat conuincenda & humilianda. Deniq; verbis nō contenta serpentis considerauit lignū, viditq; bonū ad escā & decorum ad aspectum, & non credens posse inde se mori, arbitror quōd putauerit deum alicuius significationis causa dixisse, si manducaueritis morte moriamini: ideo sumpsit de fructu eius & māducauit, & dedit etiam viro suo secū. Fortassis etiam cum verbo suo foris, quod scriptura tacens intelligēdū reliquit. An forte nec suaderi iam opus erat viro, quando illum eo cibo mortuam non esse cernebat? Ergo ederūt, & aperti sunt oculi amborum. Quomodo nisi ad inuicem concupiscendū ad peccati pœnam carnis ipsi morte conceperat: vt iam esset corpus non animale tantū, quod poterat, si obedientiam conseruauerit, in meliorem spiritalemq; habitū sine morte mutari: sed iam corpus mortis in quo lex in membris repugnaret legi mentis. Neque enim clausis oculis facti erāt & in paradiso deliciarum cæci palpantesq; oberrabāt, vt vetitum lignū etiam nescientes attingerent, palpātesq; fructus prohibitos ignorando decerperent. Quomodo autem animalia & volatilia adducta sunt ad Adam, vt videret quid ea vocaret si non videbat? Et quomodo ipsa mulier ad virū adducta est, quando facta est vt de illa quam non videbat diceret: Hoc nunc os de ossibus meis, & caro de carne mea: & cætera. Postremo quomodo vidit mulier quia bonū est lignum in escam, & quia placet oculis ad vidēdum, & decorum est cognoscere, si eorum clausi erant oculi? Nec tamen ideo propter vnius verbi translationē totum figurate accipiendū est. Viderit enim quēadmodum dixerit serpens: Aperientur vobis oculi. Hoc enim eū scriptor libri dixisse narravit: in qua vero significatione vel sententia dixerit, lectori cōsiderare permisit. Hoc autem quod scriptū est: Et aperti sunt oculi eorū, & cognouerūt quia nudi erant: ita scriptū est, quemadmodum omnia quę gesta narrantur, nec tamen ideo in allegoricam narrationem nos debēt ducere. Neq; enim & Euangelista narrator dicta cuiusquam figurata ex eius persona inferebat, ac non ex persona sua quę fuerant gesta narrabat, cum diceret de illis duobus, quorum vnus erat Cleophas, quōd cum fregisset eis dominus panem, aperti sunt oculi eorum, & cognouerunt eum quem per viam non cognouerant: nō vtique clausis oculis ambulantes, sed eum cognoscere non valentibus. Sicut ergo ibi, sic nec in isto loco narratio figurata est, quāuis trāslato verbo scriptura vsa videatur, vt apertos diceret oculos qui & antea patebāt. Apertos vtique ad aliquid intue-dum & cogitandum, quod antea nunquam aduerterāt. Vbi enim ad transgrediendum præceptū auidax curiositas mota est, auidā experiri latetia, quid nam tacto vetito sequeretur, & noxia libertate habenas prohibitionis rumpere delectata, probabilius existimans nō esse mortem quam timuerant securam. Tale quippe pomū credendum est fuisse in illa arbore, cuius generis poma iā in aliis arboribus innoxia fenserant: vnde magis crediderunt deum posse peccantibus facile ignoscere, quōd patienter tulerint non cognoscere, quid nam esset, vel cur eos inde cibum sumere vetuisset. Mox vt ergo præceptum transgressi sunt, intrinsecus gratia deserente omnino nudati, quam typho quodam & superbo amore suę potestatis offenderant, in sua membra oculos iniecerunt,

2. fen. di. 22. ca. 1.

Quo aperti oculi. Cap. XXXI.

L. Gene. 2.

Ibidem.

Gene. 3.

M. Luc. 24.

Quando cōtra moralitas. Cap. XXXII.

Origo libidinis.

Ps. 119.

Vox dei ambulantis. Ca. XXXIII.

Quare sterogatur prius Adam. Cap. XXXIII.

A cerunt, eaq; motu quem non nouerant cōcupuerūt. Ad hoc ergo aperti sunt oculi ad quod antea non patebāt, quantis ad alia paterent. Hac mors ea die accidit qua factū est quod deus vetuit. Amisso quippe statu mirabili, corpus ipsum cui status etiam de ligno vitę virtute mystica præbatur, per quem nec morbo tentari nec mutari atate potuissent, vt hoc in eorū carne, quāuis adhuc animali, & in melius postea commutanda, iā tamen significaretur per escam ligni vitę, quod ex ipso spiritali alimentis sapientię, cuius sacramentū illud lignum erat, fit in bonis angelis per aternitatis participationem vt in deterius non mutantur. Hoc ergo amisso statu corpus eorum duxit morbidam & mortiferam qualitatem, quę inest etiam pecorum carni, ac per hoc etiam eundem motum qui fit in pecoribus concumbēdi appetitus, vt succedant nascencia morietibus. Sed tamen etiam in ipsa pœna suę generositatis vindex animę rationalis bestialē motum in membris suę carnis erubuit, eiq; incussit pudorē, non solum quia hoc ibi sentiebat vbi nunquam antea tale aliquid senserat, verum etiam quōd ille pudendus motus de præcepti transgressionē veniebat. Ibi enim sensit quia prius gratia vestiretur, quando in sua nuditate nihil indecēs patiebatur. Ibi completum est. Domine in voluntate tua prestisti decori meo virtutem: Auertisti autem faciem tuam à me, & factus sum conturbatus. Deniq; illa cōturbatione ad folia ficulnea cucurrerunt, succinctoria conseruerunt, & quia glorianda deseruerant, pudenda texerunt. Nec arbitror eos cogitasse aliquid in illis folijs quod talib⁹ cōgrueret cōtegi iam membra prurientia, sed occulto instinctu ad hoc illa cōturbatione compulsi sunt, vt etiā talis pœna suę significatio à nesciētibus fieret quę peccatorem factū cōuinceret & doceret scriptura lectorē.

Et audierunt vocem domini dei ambulantis in paradiso ad vesperam. Ea quippe hora tales iam conuenerat visitare qui defecerāt à lucē veritatis. Fortassis enim in alijs intrinsecus vel ineffabilibus modis de⁹ cum illis antea loquebatur, sicut etiā cum angelis loquitur ipsa incommutabili veritate, illustrans mētes eorum vbi est intellectus nosse simul quecūq; etiam per tempora nō sunt simul. Forte, inquam, sic cū eis loquebatur, etsi non tanta participatione diuinę sapientię quantum capiūt angeli: tamen pro humano modulo quantumlibet minus, sed ipso genere visitationis & locutionis, fortassis etiā illo qui fit per creaturā, siue in ecclasi spiritus corporalibus imaginib⁹, siue ipsis sensib⁹ corporis aliqua specie præsentata vel ad videndum vel ad audiendum, sicut in angelis suis solet videri deus vel sonare per nubem. Nunc tamen quōd audierunt vocem dei ambulantis in paradiso ad vesperam, nō nisi per creaturam visibiliter factum est, ne substantia illa inuisibilis & vbiq; tota quę est patris & filij & spiritus sancti corporalibus eorum sensibus locali & tēporali motu apparuisse credatur. Et absconderunt se Adam & mulier eius à facie domini in medio ligno quod est in paradiso. Cum de⁹ auertit intrinsecus faciem suam & fit homo conturbatus: non miremur hęc fieri quę similia sunt dementia per nimium pudorem ac timorem, illo quoq; occulto instinctu non quiescente, vt ea nescientes facerent quę aliquid significarent, quandoq; scituris posteris propter quos ista conscripta sunt. Et vocauit dominus deus Adam, & dixit illi, Vbi es? Increpantis vox est, nō ignorātis. Et hoc sanē ad aliquam pertinet significationem: quōd sicut præceptum viro datum est per quem veniret ad feminam, ita vir prior interrogatur. Præceptū enim

à domino per virum vsq; ad feminam: peccatum autē à diabolo per feminam vsq; ad virum: hęc mysticis significationibus plena sunt, non id agentibus in quibus facta sunt, sed de his illud agente potentissima sapiētia dei. Non autem nūc significata referamus, sed gesta defendimus. Respondit ergo Adam, Vocem tuam audiui in paradiso & timui, quia nudus sum & abscondi me. Satis probabile est solere deum per creaturam tali actioni cōgruam in forma humana primis illis hominibus apparere: quos tamen nunquam permittit aduertere nuditatem suam, eorum intentionem in superna sustollens, nisi cum post peccatum pudēdum in membris motum pœnali membrorū lege sensissent. Sic ergo affecti sunt vt solēt affici homines sub oculis hominum, & talis affectio de peccati pœna erat, cum latere vellent quem latere nihil potest, & ab eo carnem occultare quę cordis inspector est. Sed quid mirum si superbi volētes esse sicut dii, euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est in insipientibus cor eorum. Se quippe dixerunt esse sapientes in abundantia sua, & illo auertente faciem suam facti sunt. Quod enim iam ipsos pudebat erga seipfos, vnde de sibi & succinctoria fecerant, multo vehementius ab illo etiam sic succincti videri verebantur, qui tanquam familiari temperamento ad eos videndos per creaturā visibile, velut humanos oculos assererat. Si enim propterea sic apparebat vt homines tanquam cum homine loquerentur, quemadmodum Abraham ad querū Mābra, illa ipsa propē amicitia pudorem onerabat post peccatum, quę fiduciam dabat ante peccatum: nec iam illam nuditatem audebant ostendere talibus oculis, quę displicebat & suis. Dominus ergo volens iam peccatores more iustitię interrogatos punire, ampli⁹ quāquam erat illa pœna de qua iam cogebantur erubescere, quis nūciauit, inquit, tibi quia nud⁹ es, nisi à ligno quod præceperam tibi tantum ne ex eo manducares ab eo edisti? Hinc enim mors concepta propter eed sententiam qui sic fuerat comminatus, fecit aduertere concupiscētia liter membra: & ibi dicti sunt aperti oculi, & secutū est quōd puderēt. Et dixit Adam, Mulier quam dedisti mecum, hęc mihi dedit à ligno & edi: nunquid dixit, peccauit? Superbia habet confusionis deformitatem, & nōn habet confessionis humilitatem. Ad hęc ista conscripta sunt, quia & ipse interrogationes nimirum ad hoc factę sunt, vt & veraciter & vtiliter scriberentur: quia si mendaciter, nō vtique vtiliter: vt aduertamus quo morbo superbiæ laboret homines hodie, non nisi in creatorem conantes referre si quid egerint mali, tamen sibi velint tribui si quid egerint boni. Mulier, inquit, quā dedisti mecum: id est, quam dedisti vt esset mecum, hęc mihi dedit à ligno & edi: quasi ad hoc data sit, vt nō ipsa potius obediret viro, & ambo deo. Et dixit dominus de⁹ mulieri: Quid hoc fecisti? Et dixit mulier: Serpens seduxit me & manducaui. Nec ista confitetur peccatum, sed in alterum refert, impari sexu, pari fastu. Ex his tamen natus est, nec eos imitatus est, sed planē pluribus malis exercitatus, qui dicit, & dicit vsq; ad terminum seculi: Ego dixi domine miserere mei, sana animam meam quia peccauit tibi. Quanto melius sic & isti. Sed adhuc ceruices peccatorum non considerat dominus: Restabant labores, dolores mortis, & omnis contritio seculi, & gratia dei qua tempore opportuno subuenit hominibus, quos afflictos docuit non de seipsis debere præsumere. Serpens, inquit, seduxit me & manducaui: quasi cuiusquam suasio, præcepto dei debuerit anteponi.

Et dixit dominus deus serpenti: Quia fecisti hoc, maledictus

Nuditatis casus.

Roma. 5.

Gene. 2.

Excusatio Adam. Cap. XXXV.

2. fen. di. 22. ca. sed hęc. Superbiæ.

facto.

Ps. 49.

Ps. 118.

Maledictio serpentis. Ca. XXXVI.

G maledictus tu ab omnibus pecoribus, & ab omnibus be- stis que sunt super terram. Super pectus tuum & ventre- tuum ambulabis, & terram edes omnes dies vite tue; & inimicitias ponam inter te & mulierem, & inter semine- tuum & semen illius. Ipsa tibi servabit caput, & tu serva- bis eius calcaneum. Tota ista sententia figurata est, nec aliquid debet ei scriptoris fides narrationisque veritas, nisi ne illam dictam fuisse dubitemus. Quod enim pos- situm est, Et dixit dominus deus serpenti: verba sola scri- bentis sunt, & hæc exigenda sunt per proprietatem. Hoc ergo vere est dictum serpenti. Iam cætera verba dei sunt, que libero lectoris intellectu relinquuntur, utrum prop- rie an figurate accipi debeant, sicut in exordio volumi- nis huius nostri prælocuti sumus. Proinde quod serpens cur hoc fecerit non est interrogatus, potest videri, quod non ipse utique; id in sua natura & voluntate fecerat: sed diabolus de illo & per illum & in illo fuerat operatus, qui iam ex peccato impietatis & superbiæ sue igni destina- tus fuerat sempiterno. Nunc ergo quod serpenti dicitur, & ad eum qui per serpentem operatus est, utique refer- tur, proculdubio figuratum est: nam in his verbis tenta- tor ille describitur, qualis generi humano futurus esset:

H quod genus humanum propagari tunc cepit, quando hæc in diabolum est tanquam in serpentem prolata sen- tentia. Hæc itaque verba quomodo figuris expositis acci- pienda sunt, & in illis duobus aduersum Manichæos ad- itis libris de Genesi quantum potuimus dissertuimus: & si quid diligentius & congruentius aliâs potuerimus, de- aderit ut efficiamus. Nunc tamen nostra intentio in aliud tendit, & quod suscepimus nullo exigente aduertenda est. Et mulieri dixit: Multiplicans multiplicabo tristitias tuas & gemitum tuum: in tristitiis paries filios, & ad virum tuum conuersio tua, & ipse tui dominabitur. Hæc quoque in mulierem, dei verba, figurate ac propheticè multo commodius intelliguntur: verum tamen quia nondum pepererat foemina, nec dolor & gemitus parientis, nisi ex corpore mortis, quæ illa præcepti trans- gressione concepta est, animalibus quidem etiam tunc membris, sed si homo non peccasset, non utique moriturus, & alio quodam statu foelicioris victuris, donec post vitam bene gestam in melius mutari mererentur, sicut iam supra pluribus locis insinuauimus referunt hæc pœna & ad proprietatem literæ: nisi quia id quod dictum est, Et ad virum tuum conuersio tua, & ipse dominabitur tui, videndum est quemadmodum proprie possit accipi. Neque enim & ante peccatum, aliter factam fuisse de- cet credere mulierem, nisi vt vir ei dominaretur, & ad eum ipsa seruiendo conuerteretur. Sed recte accipi potest hanc seruitutem significatam, quæ cuiusdam condi- tionis est potius quam dilectionis: vt etiâ ipsa talis ser- uitus qua homines hominibus postea esse serui ceperunt, de pœna peccati reperitur exorta. Dixit quidem Aposto- lus: Per charitatem seruite inuicem: sed nequaquam dice- ret, inuicè dominamini. Possunt itaque coniuges per charitatem seruire inuicem, sed mulierem non permittit Apostolus dominari in virum. Hoc enim viro potius dei sententia detulit, & maritum habere dominum meruit mulieris non natura, sed culpa. Quod tamen nisi seruetur, deprauabitur amplius natura, & augebitur culpa.

I Dixit ergo ad virum eius, quia audisti vocem mu- lieris tuæ, & edisti de ligno de quo præceperam tibi de eo solo non edere, maledicta terra in operibus tuis: in tri- stitiis edes illam omnes dies vite tuæ: spinas & tribulos germinabit tibi, & edes fœnũ agri: in sudore facie tuæ edes panem tuum, donec conuertaris in terram ex qua

sumptus es, quia terra es & in terram ibis. Hos esse in ter- ra labores humani generis, quis ignorat? Et quia non es- sent si foelicitas quam in paradiso fuerat teneretur, nõ est utique dubitandum, ac per hoc etiam proprie verba hæc primitus accipere ne pigeat. Seruanda tamen est & ex- pectanda significatio prophetiæ, quam maxime hic in- tuetur dei loquentis intentio. Neque enim frustra & ipse Adam maiori quodam instinctu tunc vocauit nomen mulieris suæ Vitam, subiiciens etiâ, quoniã ista est ma- ter omnium viuentium. Nã & hæc non scriptoris nar- rantis vel affirmantis, sed ipsius primi hominis verba intelligenda sunt, vt diceret, quoniã hæc est mater om- nium viuentium: tamquam nominis à se impositi causam inferens, cur eam vocauerit Vitam. Et fecit domi- nus deus Adæ & mulieri eius tunicas pelliceas & induit eos. Et hoc significationis gratia factum est, sed tamen factum: sicut illa quæ significationis gratia dicta sunt, sed tamen dicta sunt. Hoc enim, quod sæpe dixi, nec me sæ- pius pigeat dicere, à narratore rerum proprie gestarum ex- igendum est, vt ea narret facta esse quæ facta sunt, & di- cta esse quæ dicta sunt. Sicut autem in factis queritur quid factum sit & quid significet, ita in verbis quid dictum sit & quid significet. Siue enim figurate siue proprie di- ctum sit quod dictum esse narratur, dictum tamen esse non debet putari figuratum. Et dixit deus: Ecce Adam factus est tanquã vnus ex nobis in cognoscendo bonum & malum, quoniã hoc, per quodlibet & quomodolibet dictum sit, deus tamen dixit, non aliter intelligendum est & quod ait, vnus ex nobis, nisi propter trinitatẽ nu- merus pluralis accipiatur: sicut dictum erat, faciamus hominem, sicut etiã dominus de se & de patre: Veniemus ad eum & mansionem apud eum faciemus. Replicatum est igitur in caput superbi quo exitu concupiuerit quod à serpente suggestum est: Eritis sicut dii. Ecce, inquit, Adã factus est tanquam vnus ex nobis. Verba enim sunt hæc dei non tã huic insultantis, quam ceteros ne ita super- biant deterrentis, propter quos ista conscripta sunt. Factus est, inquit, tanquã vnus ex nobis in cognoscendo bo- num & malum. Quid aliud intelligendum nisi exemplũ timoris incutiendi esse propositum, quod non solum non fuerit factus, qualis fieri voluit, sed nec illud quod factus fuerat conseruauit. Et nunc, inquit, deus, ne aliquã- do extendat manum, & sumat de ligno vitæ & edat & viuat in æternũ: & dimisit illum dominus deus de para- diso voluptatis operari terrã ex qua sumptus est. Super- riora verba dei sunt: hoc autem factum propter ipsa ver- ba secutum est. Alienatus enim à vita, non solum quam fuerat si præceptum seruasset cũ angelis accepturus, sed ab illa etiã quam ducebat in paradiso, foelici quodã cor- poris statu, separari utique debuit à ligno vitæ. Siue quod ex ipso illo subsisteret foelix ille ipse status corporis, ex re visibili, virtute inuisibili. Siue quod in eo esset sacra- mentum visibile inuisibilis sapientiæ: alienandus inde utique fuerat, vel iã moriturus, vel etiam tanquã excom- municatus, sicut etiã in hoc paradiso, id est, ecclesia, solent à sacramentis altaris visibilibus homines discipli- na ecclesiastica remoueri. Et eiecit Adam, & collocauit eum contra paradisum voluptatis. Et hoc significandi gratia factum est, sed tamen factum, vt contra paradisi- mum quo beata vita etiam spiritaliter significatur, habi- taret peccator utique in miseria. Et ordinauit Cherubim, & flammeam romphæam quæ vertitur, custodire viam ligni vitæ. Hoc per cœlestes utique potestates etiam in paradiso visibili factum esse credendum est, vt per an- gelicum ministerium esset illic ignea quædam custodia:

non ta-

A non tamen frustra factum esse, nisi quia significat ali- quid etiam de paradiso spiritali, non est utique dubi- tandum. Non tamen ignoro quibusdam esse vi- sum festinatione peruertisse illos homines appetitum scientiæ boni & mali, & immaturo tempore percipere voluisse, quod eis dilatum opportunius seruabatur: idque egisse tentatore, vt præoccupado quod nondum talibus congruebat, offenderent deum, & ab eius rei vtilitate alienarentur exclusi atque damnati, ad quam si suo tempore sicut deus volebat accederent, possent ea salubriter perfrui. Hoc si forte per lignum illud non ad proprietatem vel verum lignum & vera poma eius, sed ad figuram velint accipere, habeat exitum aliquem rectæ fidei veritatiq; probabilem. Visum est & quibus- dam, duos illos primos homines nuptias suas fuisse fu- ratos, & ante mixtos concubitu, quam eos qui creauerat copulasset. Quam rem nomine ligni fuisse signifi- catam, vnde prohibiti erant, donec opportuno tempo- re iungerentur. Quasi vero in ea aritate facti esse credē- di sint, vt expectanda esset maturitas pubertatis: aut non illud tunc legitimum esset, cum primum fieri po- tuisset: cum autem non potuisset, non utique fieret: nisi forte sponsa erat à patre tradenda, & expectanda erat votorum solennitas, & cõiuuij celebritas, & dotis æsti- matio, & conscriptio tabularum. Ridiculum istud est, propter quod à rerum gestarum proprietate discedat, quam suscepimus asserendam, & quantum deus dona- re voluit, asseruimus. Illud magis mouet, si iam spiritalis erat Adam, quantum mente non corpore, quo- modo credere potuerit quod per serpentem dictum est, ideo deum prohibuisse ne fructu ligni illius vescerentur, quia sciebat eos si fecissent futuros vt deos propter dignoscantiam boni & mali, tanquam hoc tantum bo- num creaturæ suæ creator inuiderit: hoc mirum si ho- mo spiritali mente præditus credere potuisset. An quia hoc credere ipse non possit, propterea mulier addita est, quæ parui intellectus esset, & adhuc fortasse secun- dum sensum carnis, non secundum spiritum mētis vi- ueret, & hoc est quod ei Apostolus non tribuit imagi- nem dei. Sic enim ait: Vir quidem nõ debet velare ca- put, cum sit imago & gloria dei: mulier autem gloria viri est. Non quod mens foemina eandem imaginem capere non possit, cum in illa gratia nos dicat nec ma- sculũ esse nec foeminã: Sed quod fortassis illa hoc non- dum perceperat quod sit in agnitione dei, & viro regē- te ac dispente paulatim fuerat perceptura. Neque enim frustra est illud quod Apostolus ait: Adã enim primus formatus est, deinde Eua: & Adam nõ est seductus, mu- lier autem seducta in prauaricatione facta est, id est, vt per illam etiam vir prauicaretur. Nam & ipsum di- cit præuaricatore, vbi ait: In similitudinem prauari- cationis Adæ qui est forma futuri. Seductum tamẽ negat, Nam & interrogatus non ait: Mulier quam dedisti mecum seduxit me, & manducaui: sed ipsa mihi, inquit, dedit à ligno, & manducaui. Illa vero: Serpens, inquit, seduxit me. Ita Salomon vir tantæ sapientiæ, nunquid nam credendum est quod in simulachrorũ cultu cre- didit esse aliquid vtilitatis? sed mulierũ amori ad hoc malum trahenti resistere non eualuit, faciens quod sciebat non esse faciendum, ne suas quibus deperibat atque distulabat mortiferas delicias contristaret. Ita & Adam, posteaquam de ligno prohibito seducta mulier manducauit, eique dedit vt simul ederent, noluit eam contristari, quam credebatur posse sine suo solatio con- tabescere, si ab eius alienaretur animo, & omnino illa

Tomus tertius.

interire discordia. Non quidem carnis victus concupi- scentia quam nondum senserat in resistente lege mē- brorum legi mentis suæ: sed amicali quadam benedio- lentia, qua plerumq; fit vt offendatur deus, ne homo ex amico fiat inimicus: quod eum facere non debuisset, di- uinæ sententiæ iustus exitus indicauit. Ergo alio quod- dam modo etiã ipse deceptus est, sed dolo illo serpenti- no quo mulier seducta est, nullo modo illum arbitror potuisse seduci in illo modo quod illa potuit: Hanc au- tem proprie seductionem appellauit Apostolus, quia id quod suadebatur cum falsum esset, verum esse putatum est, id est quod deus ideo lignum illud tangerẽ prohi- buerit, quod sciebat eos si tetigissent velut deos futu- ros, tanquam eis diuinitatem inuideret, qui eos homi- nes fecerat. Sed etiam si virtum propter aliquam mē- tis elationem, quæ deum interiorum scrutatorem la- tere non poterat, sollicitatũ aliqua experiendi cupiditas, cum mulierem videret accepta illa esca non esse mortuam, secundum ea quæ superius tractauimus, nõn tamẽ eum arbitror si iam spiritali mente præditus erat, vilo modo credere potuisse, quod eos deus ab esca illius ligni inuidendo vetuisset. Sed quid plura? Persua- sum est illud peccatum sicut persuaderi talibus posset: conscriptum est autem sicut legi ab omnibus oportet, etsi à paucis hæc intelligerentur sicut oportet.

DIVI AVRELI AVGVSTI- ni de Genesi ad literam Liber Duodecimvs.

B exordio scripture sancte que in- scribitur Genesis, donec homo pri- mus de paradiso dimissus est; vn- decim libris siue asserendo atque defendendo quæ certa nobis sunt, siue inquirendo & ambigendo de incertis, quæ potuimus & sicut po- tuimus disseruimus atque conscripsimus, nõ tam præ- scribentes de rebus obscuris vnicique quid sentiat, quam nos docendos in quibus dubitauimus ostenden- tes, temeritatẽque affirmandi amouentes à lectore, vbi non valuimus præbere scientiæ firmitatem. Iste au- tem duodecimvs liber ea iam cura expeditus, quã nos pertractandus textus sacrarum literarum occupabat, liberius atque prolixius versabit de paradiso quæstio- nem: ne putemur euitasse, quod videtur Apostolus in tertio cœlo insinuare paradisum, vbi ait: Scio homi- nem in Christo ante annos quatuordecim, siue in cor- pore nescio, siue extra corpus nescio, deus scit, raptum eiusmodi vsque in tertium cœlum: & scio eiusmodi hominem siue in corpore siue extra corpus, nescio; deus scit quia raptus est in paradisum, & audiuit ines- fabilia verba quæ non licet homini loqui. In his ver- bis primum queri solet, quid dicat tertium cœlum: de- inde vtrum illie intelligi voluerit paradisum: an post- eaquam raptus est in tertium cœlum; raptum esse & in paradisum, vbi quæ sit paradisus: non vt hoc fue- rit raptus in tertium cœlum quod in paradisum, sed prius in tertium cœlum; & post inde in paradisum. Et hoc sic ambiguum est vt non mihi videatur posse dis- solui; nisi aliquis non ex presentibus Apostoli ver- bis, sed ex aliis forte scripturarum locis vel ratione perspicua inueniat aliquid quo doceat siue in tertio cœlo esse paradisum, siue non: esse cum & ipsum ter- tium cœlum quid sit non liquido appareat, vtrum sit

Pœna mul- tieris. Caput XXXVII. Gene. 3.

Galat. 5.

1. Timo. 2.

Imperiũ ma- riti.

Labores A- dam. Caput XXXVIII.

¶ miro.

Tunicæ pel- liceæ. Caput XXXIX.

L

Gene. 1. Ioan. 14.

Gene. 3.

Expulsiõ de paradiso. Cap. XL. Gene. 3.

M

Excommu- nicatio.

2. sen. di. 29. c. ne vero.

Opiniones de tempore percipiendæ scientiæ boni & mali. Cap. XLI. ¶ præuertit. se.

Ceremoniæ nuptiales.

Qui potuerit Adã credere serpenti. Cap. XLII.

1. Cor. 11.

1. Tim. 2.

1. sen. di. 22. c. 10. Rom. 5.

Salomonis idololatriæ. 3. Reg. 11.

1. sen. di. 22. c. 2. quo.

2. sen. di. 29. ca. præfertib.

E

Tertium cœlum ex Paulõ. Cap. 11.

2. sen. di. 29.

2. Cor. 12.

rebus corporalibus, an forte in spiritualibus intelligendum sit. Posset quidem dici non nisi in locum aliquem corporalem hominem rapti potuisse cum corpore: sed quia & hoc ita posuit ut nescire se dixerit, vtrum in corpore, an extra corpus raptus sit, quis audeat dicere se scire, quod se nescire Apostolus dixit: Veruntamen si neque spiritus sine corpore ad loca corporalia rapti potest, nec corpus ad spiritualia, hæc ipsa dubitatio eius velut cogit intelligi, siquidem de seipso hæc cum scripsisset nemo ambigit, tale fuisse illud quod raptus est, quod vtrum corporale an spiritale esset, dignosci discernique non posset. Cum enim vel in somnis vel in ecstasi corporum exprimuntur imagines, non discernuntur omnino à corporibus, nisi cum homo redditus sensibus corporis, recognoscit se in illis fuisse imaginibus, quas non per sensum corporis hauriebat, Quis enim cum à somno euigilauerit, non continuo sentiat imaginaria fuisse quæ videbat, quantum cum ea videret dormiens à vigilantium corporalibus visis discernere non valebat: Quamquam mihi accidisse scio, & ob hoc etiam aliis accidere potuisse vel posse non dubito, vt in somnis videns in somnis me videre sentirem, illasque imagines quæ ipsam nostram consuetudinem ludificare consueverunt, non esse vera corpora, sed in somnis ea presentari firmissime etiam dormiens tenerem atque sentirem. Hoc tamen fallebar aliquando, quod amico meo quæ similiter in somnis videbam, id ipsum persuadere conabar, non esse illa corpora quæ videbamus, sed esse imagines somniantium, cum & ipse utique inter illos sic mihi appareret quomodo illa, Cui autem & hoc dicebam, neque id verum esse quod pariter loqueremur, sed etiam ipsum tunc aliud aliquid videre dormientem, & vtrum ista ego viderem omnino non scire: verum cum eidem ipsi persuadere moliebar quod ipse non esset, adducebar ex parte etiam ipsum putare esse, cui profecto non loquerer, si omnimodo sic afficeret quod ipse non esset: Ita non poterat, quantum mirabiliter vigilans anima dormientis, nisi duci imaginibus corpori, ac si corpora ipsa essent. In ecstasi autem vnum audire potui, & eum rusticorum virum valentem quod sentiebat exprimere, qui & vigilare se sciret & videre quiddam non oculis corporeis, Nam vt eius verbis utar, quantum recolere possum, anima mea, inquit, videbat eum, non oculi mei. Non tamen sciebat vtrum corpus esset aut imago corporis, Non enim erat talis vt ista discerneret, verum etiam simpliciter fidelis, vt eum sic audirem, ac si illud quod se vidisse narrabat ipse vidisset. Ac per hoc si paradisi Paulus ita vidit vt apparuit Petro ille discus submissus è cælo, vt Ioanni quicquid in Apocalypsi se vidisse conscripsit, vt Ezechielis campus ille cum ossibus mortuorum, & illa eorum resurrectio, vt Esaiæ sedens deus, in conspectu eius Seraphin, & ara vnde carbo assumptus Prophetæ labia mundauit, manifestum est eum ignorare potuisse, vtrum in corpore an extra corpus ea viderit. Sed si extra corpus visa sint, & corpora non fuerint, adhuc quæri potest vtrum imagines corporum fuerint, an ea substantia quæ nullam corporis similitudinem gerit, sicut deus, sicut ipsa mens hominis vel intelligentia vel ratio, sicut virtutes, prudentia, iustitia, castitas, charitas, pietas, & quæcumque aliæ sunt quas intelligendo atque cogitando enumeramus, definimus: non utique intuentes liniamenta earum vel colores, aut quomodo sonent, aut quid redoleant, aut quid in ore sapiant, aut quid contrectantibus de calore seu frigore, molli-

Imagines in somno aut ecstasi. C. II.

Acto. 10. Apoca. 1. Ezechiel. 37. Esa. 6.

Quid sit quod viderit Paulus. Ca. III.

ne seu duritia, lenitate seu asperitate renuncient, sed alia quadam visione, alia luce, alia rerum euidetia, & ea longe cæteris præstantiore atque certiore. Rursus igitur ad eadem ipsa Apostoli verba redeamus, & vt ea diligentius perscrutemur, hoc sine dubitatione primitus constituto, multo magis atque incomparabiliter amplius Apostolum scisse, quod de incorporea corporeaque natura nos vt sciamus vtunque conamur. Si ergo sciebat, spiritualia per corpus, corporalia extra corpus videri omnino non posse, cur non per eam quæ vidit quomodo etiam potuerit videre discernit? Si enim certus erat ille esse spiritualia, cur non consequenter extra corpus ea se vidisse certus nihilominus erit? Si autem corporalia esse nouerat, non nisi per corpus videri potuisse, cur non etiam nouerat? vnde ergo dubitat vtrum in corpore an extra corpus ea viderit, nisi forte ita etiam dubitet, vtrum illa corpora an similitudines corporum fuerint? Prius itaque videamus quid sit in verborum istorum connexionem vnde non dubitet, atque ita cum remanserit vnde dubitet, fortassis ex his de quibus non dubitat, quomodo etiam illud dubitet apparebit: Scio, inquit, hominem in Christo ante annos quatuordecim, siue in corpore nescio, siue extra corpus nescio, deus scit, raptum eiusmodi vsque in tertium cælum. Scit ergo ante annos quatuordecim in Christo raptum hominem vsque ad tertium cælum, hoc omnino non dubitat, nec nos ergo dubitemus: sed vtrum in corpore an extra corpus, dubitat: vnde illo dubitante, quis nostrum certus esse audeat? Num forte hinc etiam illud consequens erit, vt tertium cælum fuisse dubitemus, quo raptus hominem dixit? Si enim res ipsa demonstrata est, tertium cælum demonstratum est. Si autem imago aliqua corporalium similis facta est, non erat illud tertium cælum, sed illa ostensio sic ordinata est, vt videretur sibi ascendere primum cælum, super quod videret alterum, quod rursus ascendens iterum alterum videret superius, quod cum peruenisset, posset dicere se in tertium cælum raptum est. Sed illud quod tertium cælum esset quod raptus est, neque dubitauit, neque dubitare nos voluit. Ad hoc enim præmissit, scio: & inde cæpit, vt id quod se scire Apostolus dicit, solus ille non credat verum esse qui non credit Apostolo. Scit ergo hominem raptum esse vsque in tertium cælum: proinde illud in quod raptus est vere tertium cælum est: non signum aliquod corporale, quod cum ostenderetur Moyse, vsque adeo sentiebat aliud esse ipsam dei substantiam, aliud visibilem creaturam, in qua se deus humanis & corporalibus sensibus presentabat vt diceret, Ostende mihi temetipsum: nec aliqua imago rei corporalis, quam cum Ioannes videret in spiritu, quærebat quid esset, eique respondebatur, vel ciuitas est, vel populi sunt, vel aliquid aliud, cum videret ille bestiam siue mulierem, siue aquas, siue quid eiusmodi: Sed scio, inquit, hominem raptum vsque in tertium cælum. Quod si spiritalem imaginem corporali similem cælum appellare voluisset, sic erat etiam imago corporis eius in qua illuc raptus ascenderat. Sic ergo & suum corpus appellaret, quantum imaginem corporis, quomodo illud cælum, quantum imaginem cæli: neque curaret discernere quid sciret & quid nesciret, id est quia sciret raptum vsque ad tertium cælum, nesciret autem vtrum in corpore an extra corpus, sed simpliciter narraret visionem earum rerum nominibus appellans illa quæ vidit, quarum erant similia: Nam & nos dicimus somnia nostra narramus, vel aliquam in eis reuelationem,

L. 2. Cor. 12.

M. Quod fuerit cæli tertium. Cap. III.

Exod. 33.

1. Cor. 12.

nam, vidi montem, vidi fluuium, vidi tres homines, & si quid eiusmodi, ea nomina tribuentes illis imaginibus, quæ habent res ipsæ quarum similes erant, Apostolus autem illud, inquit, scio, illud nescio. At si vtrumque imaginaliter apparuit, vtrumque pariter scitur pariterve nescitur. Si autem proprie cælum, & ideo scitur, quomodo potuit imaginaliter corpus illius hominis apparere? Nam si cælum corporeum videbatur, quare latebat vtrum corporeis oculis videretur? Si autem incertum erat, vtrum oculis corporeis an spiritu videretur, & ideo dictum est, Siue in corpore siue extra corpus, nescio: quomodo non incertum erat & illud, vtrum vere cælum corporeum videretur, an imaginaliter ostenderetur? Itemque si substantia incorporea videbatur, non in aliqua imagine corporis, sed sicut videtur iustitia, sapientia, & si quid eiusmodi, & hoc erat cælum, id quoque manifestum est, oculis huius corporis videri aliquid tale non posse: ac per hoc si aliquid tale se vidisse sciebat, non per corpus se vidisse dubitare non poterat, Scio, inquit, hominem in Christo ante annos quatuordecim, Hoc scio, nemo dubitet qui mihi credit, sed vtrum in corpore an extra corpus, nescio, deus scit.

B. An vero viderit cælum. Cap. V.

Quid ergo scis quod discernis ab eo quod nescis, ne credentes fallantur: Raptum, inquit, eundem hominem vsque in tertium cælum: At illud cælum aut corpus erat, aut spiritus? Si corpus erat, & corporeis oculis visum est, cur illud cælum esse scitur, & in corpore visum esse nescitur, Si autem spiritus erat, aut corporis imaginem præbuit, & tam incertum est vtrum corpus fuerit, quam incertum est vtrum in corpore visum sit: aut sic visum est, quomodo videtur mente sapientia sine vllis imaginibus corporum, & nihilominus certum est videri non potuisse per corpus: aut ergo vtrumque certum est, aut vtrumque incertum: aut quomodo certum quod visum est: incertum autem per quod visum est? Manifestum est enim incorpoream naturam ab eo videri non potuisse per corpus, Corpora vero etiam si possunt videri sine corpore, non utique sic videntur per corpus, sed longe ille dispar modus est si quis est, Vnde mirum si posset Apostolum tanquam simili modo fallere, aut ad dubitationem cogere, vt si corporeum cælum incorporeis oculis vidit, incertum sibi esse diceret vtrum in corpore an extra corpus id viderit. Restat ergo fortasse vt quoniã mentiri non posset Apostolus, qui tanta cura egit vt discerneret quid sciret & quid nesciret, hoc ipsum eum ignorasse intelligamus, vtrum quando in tertium cælum raptus est, in corpore fuerit, quomodo est anima in corpore, cum corpus viuere dicitur, siue vigilantis, siue dormientis, siue in ecstasi à sensibus corporis alienata: an omnino de corpore exierit vt mortuum corpus iaceret, donec peracta illa demonstratione membrum mortuis anima redderetur, & non quasi dormiens euigilaret, aut ecstasi alienatus denuo rediret in sensus, sed mortuus omnino reuiuisceret. Proinde quod vidit raptus vsque in tertium cælum, quod etiam se scire confirmat, proprie vidit non imaginaliter. Sed quia ipsa à corpore alienatio vtrum omnino mortuum corpus reliquerit, an secundum modum quandam viuens corporis ibi anima fuerit, sed mens eius ad videnda vel audienda ineffabilia illius visionis arrepta sit, hoc incertum erat, ideo forsitan dixit, Siue in corpore siue extra corpus, nescio, deus scit. Quod autem non imaginaliter sed proprie videtur, & non per corpus videtur, hoc ea visione videtur quæ omnes cæteras superat. Harum species atque differentias quantum me do-

Visionem generatam. Cap. VI.

minus adiuerit explicare curabo. Ecce in hoc vno præcepto cum legitur, Diliges proximum tuum tanquam teipsum, tria genera visionum occurrunt. Vnum per oculos, quibus ipsa literæ videntur: alterum per spiritum hominis, quo proximus & absens cogitatur: tertium per contuitum mentis, quo ipsa dilectio intellecta conspiciatur. In his tribus generibus illud primum manifestum est omnibus: in hoc enim videtur cælum & terra & omnia quæ in eis conspicua sunt oculis nostris. Nec illud alterum, quo absentia corporalia cogitantur, insinuare difficile est: ipsum quippe cælum & terram, & ea quæ in eis videre possumus, etiam in tenebris constituti cogitamus: vbi nihil videntes oculis corporis, animo tamen corporales imagines intuemur: seu veras, sicut ipsa corpora videmus & memoria retinemus: seu fictas, sicut cogitatio imaginari potuerit, Aliter enim cogitamus Carthaginem quam nouimus, aliter Alexandriam quam non nouimus. Tertium vero illud, quo dilectio intellecta conspiciatur, eas res continet quæ non habent imagines sui similes, quæ non sunt quod ipsa. Nam homo vel arbor vel sol, & quæcumque alia corpora, siue cælestia siue terrestria, & presentia videntur in suis formis, & absentia cogitantur imaginibus animo impressis, & faciunt duo genera visionum, vnum per corporis sensus, alterum per spiritum quo illa imagines continentur. Dilectio autem nunquid aliter videtur præsens in specie qua est, & aliter absens in aliqua imagine sui similis? Non utique, sed quantum mente cerni potest, ab alio magis, ab alio minus ipsa cernitur, Si autem aliquid corporalis imaginis cogitatur, non ipsa cernitur. Hæc sunt tria genera visionum, de quibus & in superioribus libris aliquid diximus sicut res postulare videbatur, non tamen eorum numerum commemorauimus: & nunc breuiter eis insinuat, quoniam suscepta quæstio flagitat, vt de his aliquanto vberius disseramus, debemus ea certis & congruis signare nominibus, ne assidue circumloquendo moras faciamus. Primum ergo appellemus corporale, quia per corpus percipitur & corporis sensibus exhibetur. Secundum spiritale, quicquid enim corpus non est, & tamen aliquid est, iam recte spiritus dicitur: & utique non est corpus, quantum corpori similis sit imago absentis corporis, nec ille ipse obtutus quo cernitur. Tertium vero intellectuale, ab intellectu, quia mentale à mente, ipsa vocabuli nominis nimis absurdum est vt dicamus. Horum vocabulorum rationem si subtilius reddam, & prolixior & perplexior sermo erit, cum hoc vel nulla, vel certe non tanta necessitas exigat: satis est ergo scire corporale aliquid vel proprie dici cum de corporibus agitur, vel etiam translato vocabulo, sicut dictum est, quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Neque enim diuinitas corpus est, sed quia sacramenta veteris testamenti appellat vmbra futuri, propter vmbra- rum comparisonem corporaliter dixit habitare in Christo plenitudinem diuinitatis: quod in illo impleatur omnia quæ in illis vmbra figurata sunt, ac sic quodammodo vmbra- rum illarum ipse sit corpus, hoc est, figurarum & significationum illarum ipse sit veritas. Sicut ergo ipsa figuræ significantiæ, translato utique vocabulo, non proprie dictæ sunt vmbra, ita & quod ait plenitudinem diuinitatis corporaliter habitare, translato verbo vsus est. Spiritale autem pluribus modis dicitur, Nam & corpus quod futurum est in resurrectione sanctorum, spiritale appellat Apostolus: vbi ait, Semi-

D. Matth. 22.

E.

Visionem corporalis, spiritualis, intellectuales. Cap. VII.

Colos. 3.

1. Cor. 15.

G natur corpus animale, resurget corp^s spiritale: eo quod miris modis ad omnem facilitatem & incorruptione spiritui subdatur, & sine illa indigentia corporalium alimentorum solo viuificetur spiritu, non quod incorpoream substantiam sit habiturus: neq; enim & hoc corpus quale nunc habemus, animam habet substantiam, & hoc est quod anima, quia dictum est animale. Item spiritus dicitur, vel aer iste, vel flatus eius, id est, motus eius, sicut dictum est: Ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis. Dicitur etiam spiritus anima, siue pecoris siue hominis, sicut scriptum est, Et quis scit, spiritus filiorum hominis si ascendat ipse sursum, & spiritus pecoris, si descendat ipse deorsum in terram? Dicitur spiritus & ipsa mens rationalis, vbi est quidam tanquam oculus animae ad quem pertinet imago & agnitio dei. Vnde dicit Apostolus, Renouamini spiritu mentis vestre, & induite nouum hominem qui secundum deum creatus est: Cum & alibi dicat de interiore homine, Qui renouatur in agnitione dei secundum imaginem eius qui creauit eum. Item cum dixisset, Igitur ipse ego mente seruo legi dei, carne autem legi peccati: Alio loco eadem sententiam commemorans, Caro, inquit, concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, vt non ea quae vultis faciatis: quam dixit mentem, hanc etiam spiritum appellauit. Dicitur spiritus etiam deus, sicut ait dominus in Euangelio, Spiritus est deus: & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare.

H Ex his omnibus modis quos commemorauimus quibus appellatur spiritus, non traximus hoc vocabulum quo appellauimus spiritale hoc visionis genus de quo nunc agimus, sed ex illo vno modo quem inuenimus in epistola ad Corinthios, quo spiritus a mente distinguitur euidentissimo testimonio. Si enim orauero, inquit, lingua, spiritus meus orat, mens autem mea infructuosa est. Cum ergo lingua intelligatur hoc loco dicere obscuras & mysticas significationes, a quibus si intellectus mentis remoueas, nemo edificatur, audiendo quod non intelligit, Vnde etiam dicit, Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur sed deo: nemo enim audit, spiritus autem loquitur mysteria: satis indicat eam se linguam hoc loco appellare, vbi sunt significationes velut imagines rerum ac similitudines, quae vt intelligantur, indigent mentis intuitu. Cum autem non intelliguntur, in spiritu eas dicit esse, non in mente. Vnde apertius ait, Si benedixeris spiritu, quis supplet locum idiotae? Quomodo dicit amen super tuam benedictionem, quandoquidem nescit quid dicas? Quia ergo etiam lingua, id est membro corporis quod mouemus in ore cum loquimur, signa vtiue rerum dantur, non res ipsae proferuntur: propterea translato verbo linguam appellauit quamlibet signorum prolationem priusquam intelligantur: quod cum intellectus accesserit, qui mentis est proprius, fit reuelatio vel agnitio, vel prophetia vel doctrina. Proinde ait, Si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero nisi loquar vobis in reuelatione aut in agnitione aut in prophetia aut in doctrina? id est cum signis hoc est lingua accesserit intellectus, vt non spiritu tantum, sed etiam mente agatur quod agitur. Proinde quibus signa per aliquas rerum corporalium similitudines demonstrabantur in spiritu, nisi accessisset mentis officium, vt etiam intelligerentur, nondum erat propheta, Magisq; propheta erat qui interpretabatur quod alius vidisset quam ipse qui vidisset. Vnde apparet magis ad mentem pertinere prophetiam, quam ad istum

Spiritus vocabulum πνεῦμα μόνον. Psal. 148. Ecclesiastes. 3. Eph. 4. Colof. 3. Rom. 7. Galat. 5. Ioan. 4. Differentia spiritus & mentis. Cap. VIII. 1. Cor. 14. Propheta. Cap. IX.

spiritum qui modo quodam proprio vocatur spiritus, K vis animae quaedam mente inferior, vbi corporalium rerum similitudines exprimitur. Itaque magis Ioseph propheta, qui intellexit quid significarent septem spicae & septem boues, quam Pharaon qui eas vidit in somnis. Illius enim spiritus informatus est vt videret, huius mens illuminata vt intelligeret: Ac per hoc in illo erat lingua, in isto prophetia, quia in illo rerum imaginatio, in isto imaginationum interpretatio. Minus ergo propheta qui rerum quae significantur sola ipsa signa in spiritu per rerum corporalium imagines videt: & magis propheta qui solo earum intellectu praeditus est: sed & maxime propheta, qui vtroque praecellit, vt & videat in spiritu corporalium rerum significatiuas similitudines, & eas viuacitate mentis intelligat, sicut Danielis excellentia tentata & probata, qui regi & somnium quod viderat dixit, & quid significaret aperuit, Et ipsa quippe imagines corporales in spiritu eius expressae sunt, & earum intellectus reuelatus in mente. Ex hoc ergo modo quo appellatur in ista distinctione spiritus, secundum quem dixit Apostolus, Orabo spiritu, orabo autem & mente, vt & signa rerum formarentur in spiritu, & eorum resurgeret intellectus in mente, secundum hanc, inquam, distinctionem spiritale nunc appellauimus tale genus visorum quali etiam corporum absentium imagines cogitamus.

Intellectuale autem illud excellentius quod mentis est proprium. Nec mihi occurrit omnino ita pluribus modis dici posse intellectum, sicut spiritum multis modis appellatum esse comperimus. Siue autem intellectuale dicamus siue intelligibile, hoc idem significamus. Quanquam non nihil interesse nonnulli voluerunt, vt intelligibilis sit res ipsa quae solo intellectu percipi potest, intellectualis autem mens quae intelligit: sed esse aliquam rem quae solo intellectu cerni possit, ac non etiam intelligat, magna & difficilis quaestio est: Esse autem rem quae intellectu percipiat, & non etiam intellectu percipi possit, non arbitror quenquam vel putare vel dicere: Mens quippe non videtur nisi mente. Quia ergo videri potest, intelligibilis, quia & videre, intellectualis est, secundum illam distinctionem. Quapropter sequestrata illa difficillima quaestione, vtrum sit aliquid quod tantum intelligatur nec intelligat, nunc intellectuale & intelligibile sub eadem significatione appellamus.

Tria igitur ista genera visorum, corporale, spiritale & intellectuale singillatim consideranda sunt, vt ab inferioribus ratio ad superiora ascendat: Iam quidem superius exemplum proposuimus, quo in vna sententia omnia tria videantur genera. Cum enim legitur, Diliges proximum tuum tanquam teipsum: corporaliter litera videntur, spiritualiter proximum cogitatur, intellectualiter dilectio conspicitur. Sed & litera absentes possunt spiritualiter cogitari, & proximus praesens potest corporaliter videri: dilectio autem nec per substantiam suam potest oculis corporis cerni, nec per imaginem corpori similem spiritu cogitari, sed sola mente, id est intellectu cognosci & percipi. Corporalis sane visio nulli horum generi praesidet, sed quod per eam sentitur, illi spiritali tanquam praesidenti nunciatur. Nam cum aliquid oculis cernitur, continuo fit imago eius in spiritu, sed non dignoscitur facta, nisi cum ablati oculis ab eo quod per oculos videbamus, imaginem eius in animo inuenimus. Et si quidem spiritus irrationalis est veluti pecoris, huc vti-

Gen. 41. Dan. 2. & 4. 1. Cor. 14. Intellectuale. Cap. X. Exempla visionum. Cap. XI. Matth. 23.

A que oculi nunciant. Si autem anima rationalis est, etiam intellectui nunciatur qui & spiritui praesidet, vt si illud quod hauserunt oculi atque id spiritui vt eius illic imago fieret nunciauerunt, alicuius rei signum est, aut intelligatur continuo quid significet, aut quaeratur, quoniam nec intelligi nec requiri nisi officio mentis potest. Vidit rex Balthasar articulos manus scribentis in pariete, continuoque per corporis sensum imago rei corporaliter facta spiritui eius impressa est, atque ipso viso facto ac praeterito illa in cogitatione permansit: videbatur in spiritu, & nondum intelligebatur, nec tunc intellectum erat hoc signum cum corporaliter fieret, atque oculis corporalibus appareret, iam tamen signum esse intelligebatur, id habens ex mentis officio. Et quia requirebatur quid significaret, etiam ipsam inquisitionem vtiue mens agebat. Quo non comperito Daniel accessit, & spiritu prophetico mente illustrata, perturbato regi quid illo signo portenderetur aperuit, ipse potius propheta per hoc genus visionis, quod mentis est proprium, quam ille qui & signum corporaliter factum viderat, & transacti eius imaginem in spiritu cogitando cernebat, nec aliquid intellectu poterat, nisi nosse signum esse, & quid significaret inquirere. Vidit Petrus in alienatione mentis vas quatuor libris alligatum submitti de caelo plenum variis animalibus, cum audiuit vocem, macta & manduca. Qui cum redditus sensibus de visu disceptaret, ecce quos Cornelius miserat, nunciavit ei spiritus dicens, Ecce viri quaerunt te: sed surge descende & vade cum illis, quia ego misi eos. Qui cum venisset ad Cornelium, quid in illa visione intellexerit, vbi audierat, Quae deus mundauit, tu ne communia dixeris: ipse indicauit dicens, Sed mihi deus ostendit neminem communem aut immundum hominem dicere. Cur ergo illum discum videret, alienatus a corporis sensibus, & illas voces, macta & manduca, & quae deus mundauit, tu communia ne dixeris: in spiritu audiebat? Redditus autem corporis sensibus, id ipsum quod visum atque auditum memoria tenuerat, in eodem spiritu cogitando cernebat. Quae omnia non corporalia, sed corporaliun imagines erant, siue cum primum in ipsa alienatione visa sunt, siue cum postea recordatae atque cogitatae. Cum vero disceptabatur & requirebatur vt illa signa intelligerentur, mentis erat actio conantis, sed deerat effectus donec nunciati sunt qui venerant a Cornelio: hac vero corporali etiam accedente visione, cum & spiritus sanctus rursus ei in spiritu diceret, Vade cum eis, vbi & illud signum ostenderat & prepresserat voces, adiuta diuinitus mens intellexit, quid illis signis omnibus ageretur. His atque huiusmodi rebus diligenter consideratis, satis apparet corporalem visionem referri ad spiritalem, eamque spiritalem referri ad intellectualem. Sed cum vigilantes, neque mente a sensibus corporis alienata in visione corporali sumus, discernimus ab ea visionem spiritalem qua corpora absentia imaginaliter cogitamus, siue memoriter recordantes quae nouimus, siue quae non nouimus, & tamen sunt, in ipsa spiritus cogitatione vtiueque formatae, siue quae omnino nusquam sunt, pro arbitrio vel opinatione fingentes, Ab his omnibus ita discernimus illa corporalia quae videmus, & in quibus praesentibus sunt sensus corporis nostri, vt non dubitemus hanc esse corpora, illas vero imagines corporum. Cum autem vel nimia cogitationis intentione, vel aliqua vi morbi, vt in phreneticis & per febrem accide-

Danielis. 5. 1. Cor. 14. 1. Cor. 14. 1. Cor. 14. Imaginatio nec vigilanti. Cap. XII.

re solet, vel commixtione cuiusquam alterius spiritus seu mali seu boni, ita corporalium rerum in spiritu exprimitur imagines, tanquam ipsis corporis sensibus: corpora praesententur, manente tamen etiam in sensibus corporis intentione, sic videntur quae in spiritu fiunt imagines corporum, quemadmodum corpora ipsa per corpus: ita vt simul cernat & homo aliquis praesens oculis, & absens alius spiritu tanquam oculis, Nam experti sumus sic affectos, & cum eis locutus qui vere aderant, & cum eis qui non aderant tanquam adessent, Resipiscentes autem aliqui referunt quod vidissent, alii non possunt, Sic enim & somnia quidam obliuiscuntur, quidam meminerunt. Quando autem penitus auertitur atque abripitur animi intentio a sensibus corporis, tunc magis ecstasis dici solet, Tunc omnino quaeunque sint praesentia corpora, etiam patentibus oculis non videntur, nec vllae voces prorsus audiuntur: totus animi cõuultus aut in corporum imaginibus est per spiritalem, aut in rebus incorporeis nulla corporis imagine figuratis per intellectualem visionem. Sed cum spiritalis visio penitus alienata a sensibus corporis animo imaginibus corporalium detinetur, siue in somnis siue in ecstasi, si nihil significant quae videntur ipsius animae sunt imaginationes, Sicut etiam vigilantes & sani, & nulla alienatione moti multorum corporum quae non assunt sensibus corporis, cogitatione imaginibus versant, Verum hoc interest, quod eas a praesentibus verisq; corporibus constanti affectione discernunt. Si autem aliquid significant, siue dormientibus exhibeantur siue vigilantibus, cum & oculis vident praesentia corpora, & absentium imagines cernunt spiritu tanquam oculis praesto sint, siue illa quae ecstasis dicitur alienato prorsus animo a sensibus corporis mirus modus est. Si commixtione alterius spiritus fieri potest vt ea quae ipse scit per huiusmodi imagines ei cui miscetur ostendat, siue intelligenti, siue vt ab alio intellecta pandantur. Si enim demonstrantur haec, non vtiq; a corpore demonstrari possunt, quid restat nisi vt aliquo spiritu demonstrantur? Nonnulli quidem volunt animam humanam habere vim quandam diuinationis in seipsa. Sed si ita est, cur non semper potest cum semper velit? An quia non semper adiunatur vt possit? Cum ergo adiunatur, nunquid a nullo aut a corpore ad hoc adiuuari potest? Proinde restat vt a spiritu adiunetur, Deinde quomodo adiunatur, vtrum in corpore sit aliquid, vt inde quasi relaxetur & emicet eius intentio, quo in id veniat vbi in seipsa videat significantes similitudines quae ibi iam erant nec videbantur, sicut multa habemus & in memoria quae non semper intuemur. An sunt illic quae ante non fuerant, vel in aliquo spiritu sunt, quo illa erumpens & emergens ibi eas videat? Sed si iam in illa erant quasi proprie, cur eas non etiam consequenter intelligit? Aliquando enim, immo plerumque non intelligit. An sicut spiritus eius adiutus est vt eas in se videret, ita & mens nisi adiunetur, ea quae habet spiritus intelligere non potest? An forte non corporea remouentur, vel quasi relaxantur impedimenta, vt suo impetu anima in ea quae videnda sunt exeratur: sed ipsa prorsus in haec assumitur, siue tantum spiritaliter cernenda, siue etiam intellectualiter cognoscenda? An aliquando in seipsa videt ista: aliquando per alterius spiritus commixtionem? Quicquid horum est temere affirmari non oportet. Illud tamen dubium esse non debet, corporales imagines quae spiritu cernantur non semper signa esse

An in se anima vis diuinationis. Cap. XIII.

G aliarum rerum, siue in vigilantibus siue in dormientibus, siue in ægrotantibus. Mirum est autem si aliquando ecstasis fieri potest, vt non illæ corporalium rerum similitudines aliquid significant: non sanè mirum est si etiam demonium habentes aliquando vera dicunt quæ absunt à presentium sensibus: quod certe nescio quia occulta mixtura eiusdem spiritus sit, vt tanquam vnus sit patientis atque vexantis. Cum autem spiritus bonus in hæc visa humanum spiritum assumit aut rapit, nullo modo illas imagines signa rerum aliarum esse dubitandum est, & earum quas nosse vtile est, dei enim munus est. Discretio sanè difficillima est, cū spiritus malignus quasi tranquillus agit, ac sine aliqua vexatione corporis assumpto humano spiritu dicit quod potest: quando etiam vera dicit & vtilia prædicat, transfurans se sicut scriptum est, velut in angelum lucis, ad hoc vt cum illi in manifestis bonis creditum fuerit, seducat ad sua. Hunc discerni non arbitror nisi dono illo de quo ait Apostolus, cum de diuersis dei muneribus loqueretur, alij discretio spirituum. Non enim magnum est tunc eum discernere scum ad aliqua peruenierit vel proderit quæ sunt contra bonos mores vel regulam fidei: Tunc enim à multis discernitur. Illo autem dono in ipso primordio quo multis adhuc bonus apparet, continuo diiudicatur an malus sit, Tamen & per corporalem visionem & per imagines corporalium quæ demonstrantur in spiritu, & boni instrunt & mali fallunt, Intellectualis autem visio non fallitur, Aut enim non intelligit qui aliud opinatur quam est, aut si intelligit continuo verum est. Quid enim faciunt oculi non habeant, cum simile corpus viderint, quod ab alio discernere non possint: aut quid faciat animi intentio cum spiritu facta fuerit corporis similitudo quam non valeat distinguere à corpore: Sed adhibetur intellectus quærens quid illa significant vel vtile doceant: & aut inueniens ad fructum suum peruenit, aut non inueniens in disceptatione se tenet, ne aliqua perniciosa temeritate prolatur in exitabilem errorem. Iudicat autē sobrius intellectus diuinitus adiutus, quæ vel quanta sint in quibus etiam aliud putare quam est non sit animæ perniciosa. Nec enim putatum periculo, & non potius exitio suo quisque à bonis putatur bonus, etiā si occultus sit malus, si in rebus ipsis, id est, in ipso bono quo fit quisque bonus non erretur. Aut aliquid obest omnibus hominibus, quod cū dormiunt vera corpora esse arbitrantur, quorum similitudines in somnis vident, Aut aliquid obfuit Petro, quod soluto se à vinculis, seq; angelo deducente factum est repentino miraculo, vt putaret se visum videre. Vel cum in illa ecstasi respondit, nequaquam domine, quia nunquā manducaui omne commune & immundum, putans ea ipsa quæ in disco demonstrabantur tanquā vera animalia: hæc quādo aliter inuenta fuerint quam putata sunt cum viderentur, non nos pœnitet ita nobis fuisse visa, si non arguatur vel infidelitas dura, vel opinatio vana siue sacrilega. Quapropter & cū visis corporalibus diabolus fallit, nihil obest quod ludificantur oculi, si non erratur in veritate fidei, & intelligentie sanitate, quæ docet deus subiectos sibi, Aut si ludificet animam spiritali visione imaginibus corporum, vt putet corpus esse quod non est, non aliquid obest animæ, si perniciosa suasioni non consentiat. Vnde aliquando fit questio de consensionibus somniantium, cum etiam concumbere sibi videntur vel cōtra propositum suum, vel contra etiā licitos mores. Quod non contingit nisi cū

ea quæ vigilantes etiam cogitamus, non cōplacito cōsensionis, sed sicut etiam talia propter aliquid loquimur, sic admouentur in somnis, & exprimentur vt eis naturaliter etiam caro moueatur, & quod naturaliter colligit, per genitales vias emittat: sicut hoc ipsum dicere vtiq; nō possem nisi etiam cogitarem. Porro imagines rerū corporalium quas necessario cogitavi vt hoc dicerem, si tanta expressione presententur in somnis quanta presentantur corpora vigilantibus, fieret illud quod sine peccato fieri à vigilante nō posset. Quis enim vel cū loquitur, & postulante necessitate sermonis de suo cōcubitu aliquid dicit, possit nō cogitare quod dicit: Porro ipsa phantasia quæ fit in cogitatione sermocinatis, cum ita expressa fuerit in visione somniantis, vt inter illam & veram cōmixtionem corporū nō discernatur, cōtinuo mouetur caro, & sequitur quod eum motū sequi solet: cum hoc tam sine peccato fiat, quam sine peccato à vigilante dicitur, quod vt diceretur, sine dubio cogitatum est. Veruntamē propter animæ affectionem bonam quæ desiderio meliore mundata multas interficit cupiditates, quæ ad naturalem carnis motum non pertinent, quem casti vigilantes cohibent & refrenant, dormientes autem ideo non possunt, quia non habent in potestate quæ admoueat expressio corporalis imaginis, quæ discerni non possit à corpore. Propter illam ergo affectionem animæ bonam, etiam in somnis quædam eius merita clarent. Nam etiam dormiens Salomon, sapientiam præposuit omnibus rebus, eamque neglectis ceteris est precatus à domino. Et sicut scriptura testatur, placuit hoc coram domino, nec distulit retributionem bonam pro desiderio bono. Quæ cum ita sint, pertinet corporis sensus ad visa corporalia, qui per quinque quasi rivulos distanter valentes distribuit: cum illud quod est subtilissimum in corpore, & ob hoc animæ vicinissimum quæ cetera, id est lux, primum per oculos sola diffunditur, emicatque in radiis oculorum ad visibilia contuenda: deinde mixtura quadam, primum cum aëre puro, secundo cum aëre caliginoso atque nebuloso, tertio cum corpulentiore humore, quarto cum terrena crassitudine, quinque sensus cum ipso, vbi sola excellit, oculorum sensu efficit, sicut in libro quarto, itēque in septimo disseruisse me recolo. Est autem hoc cælum oculis cōspicuum, vnde luminaria & sydera effulgent excellentius vtiq; omnibus corporeis elementis, sicut oculorum esse sensus excellit in corpore. Quia vero spiritus omnis omni est corpore sine dubitatione præstantior, sequitur vt non loci positione, sed naturæ dignitate præstantior sit natura spiritalis isto corporeo cælo: etiam illa vbi rerum corporalium exprimentur imagines. Hic existit quiddam mirabile, vt cum prior sit corpore spiritus, & posterior corporalis imago quam corpus, tamen quia illud quod tempore posterius est, fit in eo quod natura prius est, præstantior sit imago corporis in spiritu, quam ipsum corpus in substantia sua. Nec sanè putandum est facere aliquid corpus in spiritu, tanquam spiritus corpori facienti, materia vice subdat. Omni enim modo præstantior est qui facit, ea re de qua aliquid facit: neque vllō modo spiritu præstantius est corpus, immo perspicuo modo spiritus corpore: quauis ergo prius videamus ali-quod corpus quod antea nō videramus, atque inde incipiat imago eius esse in spiritu nostro, quo illud cū absens fuerit recordemur, tamen eandem eius imaginem nō corpus in spiritu, sed ipse spiritus in seipso facit cele-ritate

K

L

3. Reg. 11

Quinque sensus. Cap. XVII

M

Spūs corpore præstantior

Perspicacia demonū & presentia. Cap. XVII

Iob. 1.

Phrenetici.

Puer ægrotans.

A ritate mirabili, quæ ineffabiliter longe est à corporis tarditate: cuius imago mox vt oculis visum fuerit, in spiritu videtur nullius puncti temporalis interpositione formatur. Itemq; in auditu, nisi in auribus perceptæ vocis imaginem continuo spiritus in seipso formaret ac memoria retineret, ignoraretur secunda syllaba vtrum secunda esset, cum iam prima vtiq; nulla esset, quæ percussa aure transiret: ac sic locutionis vsus omnis cantandi suauitas, omnis postremo in actibus nostris corporalis motus dilapsus occideret, neque vllum progressum nancisceretur, si transactos corporis motus memoriter spiritus non teneret, quibus consequentes in agendo conuinceret, Quos vtiq; non tenet nisi imaginatiter à se factos in se. Ipsarum etiam futurarū motionum imagines præueniunt fines actuum nostrorum: quid enim agimus per corpus quod non cogitando præoccupauerit spiritus, omniumq; visibilium operum similitudines in seipso primitus viderit, & quodammodo disposuerit? Quæ spirituales corporalium similitudines in animo nostro, quemadmodum innotescant spiritibus etiam immundis, vel quid obstaculi patiatur anima nostra ex isto terreno corpore, vt eos inuicem in nostro spiritu videre nequeamus, inuenire & explicare difficile est. Certissimis tamen iudiciis apud nos constitit enunciatis à demonibus cogitationes hominum, qui tamen si virtutum internam speciem possent in hominibus cernere, non tentarent, Sicut illam in Iob nobilem ac mirabilem patientiā proculdubio si posset diabolus cernere, nollet à tētato vtiq; superari. Ceterum alicubi longe iam facta quod nunciant, quæ post aliquot dies vera esse firmentur, nō est mirandum. Possunt enim hoc efficere, non solum acrimonia cernendi etiam corporalia incomparabiliter præstantiore quam nostra est, sed etiam ipsorum corporum longe vtiq; subtiliorū mira velocitate. Comperimus etiam in domo constitutum patientē spiritū immundū, dicere solere quando ad eum venire cœpisset ex duodecim milibus presbyter, & per omnia loca itineris vbi esset, & quam propinquaret, & quando ingrederetur & fundū & domū & cubiculum, donec in conspectu eius astaret. Quæ omnia etsi non oculis patiens ille cernebat, tamen nisi aliquo modo cerneret, non tam veraciter enunciaret. Erat autem iste febriēs, & tanquam in phrenesi ista dicebat. Et forte reuera phreneticus erat, sed propter ista demonium pati putabatur. Nullum refectiois cibum accipiebat à suis, sed à solo presbytero, Resistebat etiam suis violenter quam valebat, solo presbytero veniente quiescebat, illi tantum subditus erat, & subdite respondebat. Nec tamen eidem saltem presbytero illa cessit mentis alienatio siue demonium, nisi cum sanus esset à febribus, sicut phrenetici sanari solent, nec aliquando postea tale aliquid passus est. Nouimus etiam sine dubitatione phreneticum futurā mortem cuiusdam fœminæ prædixisse, non sanè specie diuinandi, sed tanquam factum ac præteritum recolentem. Nam cum eius apud eum commemoratio fieret, mortua est, inquit, ego eam vidi efferri, hæc cum eius corpore transferunt, cum illa incolomis viueret. Post paucos autem dies repente defuncta & per eum locum elata est, quæ ille prædixerat. Fuit tunc apud nos puer, qui in exordio pubertatis dolorem acerrimum genitalium patiebatur, medicis nequaquam valentibus quid illud esset agnoscere, nisi quod nertius ipse introrsum reconditus erat: ita vt nec præciso præputio quod immoderata longitudine pro-

pendebat apparere potuerit, sed postea vix esset inuentus, Humor autem viscosus & acer exudans testes & inguina vrebatur. Sed acutum dolorem non continuum patiebatur, & cum patiebatur, euilabat vehemēter cum iactatione membrorum mentē sanissima, sicut in criticibus corporalium dolorum fieri solet. Deinde inter voces suas abripiebatur ab omnibus sensibus, & iacebat patentibus oculis neminem circumstantium videntem, ad nullam vellicationem se mouens. Post aliquantum euigilans, nec iam dolens, quæ viderat indicabat. Tum interpositis paucis diebus eadem patiebatur. In omnibus sanè vel penè omnibus visionibus suis, duos se dicebat videre, vnum provecioris ætatis, alterum puerum, à quibus ei dicebantur vel demonstrabantur quæ se audisse & vidisse narrabat. Vidit quodam die chorū piorum per corpus quod non cogitando præoccupauerit spiritus, omniumq; visibilium operum similitudines in seipso primitus viderit, & quodammodo disposuerit? Quæ spirituales corporalium similitudines in animo nostro, quemadmodum innotescant spiritibus etiam immundis, vel quid obstaculi patiatur anima nostra ex isto terreno corpore, vt eos inuicem in nostro spiritu videre nequeamus, inuenire & explicare difficile est. Certissimis tamen iudiciis apud nos constitit enunciatis à demonibus cogitationes hominum, qui tamen si virtutum internam speciem possent in hominibus cernere, non tentarent, Sicut illam in Iob nobilem ac mirabilem patientiā proculdubio si posset diabolus cernere, nollet à tētato vtiq; superari. Ceterum alicubi longe iam facta quod nunciant, quæ post aliquot dies vera esse firmentur, nō est mirandum. Possunt enim hoc efficere, non solum acrimonia cernendi etiam corporalia incomparabiliter præstantiore quam nostra est, sed etiam ipsorum corporum longe vtiq; subtiliorū mira velocitate. Comperimus etiam in domo constitutum patientē spiritū immundū, dicere solere quando ad eum venire cœpisset ex duodecim milibus presbyter, & per omnia loca itineris vbi esset, & quam propinquaret, & quando ingrederetur & fundū & domū & cubiculum, donec in conspectu eius astaret. Quæ omnia etsi non oculis patiens ille cernebat, tamen nisi aliquo modo cerneret, non tam veraciter enunciaret. Erat autem iste febriēs, & tanquam in phrenesi ista dicebat. Et forte reuera phreneticus erat, sed propter ista demonium pati putabatur. Nullum refectiois cibum accipiebat à suis, sed à solo presbytero, Resistebat etiam suis violenter quam valebat, solo presbytero veniente quiescebat, illi tantum subditus erat, & subdite respondebat. Nec tamen eidem saltem presbytero illa cessit mentis alienatio siue demonium, nisi cum sanus esset à febribus, sicut phrenetici sanari solent, nec aliquando postea tale aliquid passus est. Nouimus etiam sine dubitatione phreneticum futurā mortem cuiusdam fœminæ prædixisse, non sanè specie diuinandi, sed tanquam factum ac præteritum recolentem. Nam cum eius apud eum commemoratio fieret, mortua est, inquit, ego eam vidi efferri, hæc cum eius corpore transferunt, cum illa incolomis viueret. Post paucos autem dies repente defuncta & per eum locum elata est, quæ ille prædixerat. Fuit tunc apud nos puer, qui in exordio pubertatis dolorem acerrimum genitalium patiebatur, medicis nequaquam valentibus quid illud esset agnoscere, nisi quod nertius ipse introrsum reconditus erat: ita vt nec præciso præputio quod immoderata longitudine pro-

Causæ visionum. Ca. XVIII

G sit cactus, vicissim referre & querere vnde dictus sit acutus, quod nihilominus utiq; ignorabat, sed quia vsitatum nomen erat, patienter eius originem nesciebat, Quod autem nouum insonuit auribus, parū putat nosse quid significando valet, nisi etiam vnde dicatur exquirat. Quisquis ergo ex me querit vnde visa corporalibus similia in ecclasi appareant, quæ raro accidit animæ, vicissim quæro vnde appareant dormientibus quæ quotidie sentit anima, & nemo istud multum curat inquirere. Quasi vero ideo minus mira sit talium natura visorum, quia quotidiana est, aut ideo minus curanda, quia omnium est: aut si recte faciunt qui ista non querunt, non rectius fecerint si nec in illa curiosi sunt. Ego vero multo amplius admiror, multoq; maxime stupeo quæta celeritate ac facilitate in se anima fabricet imagines corporū, quæ per corporis oculos viderit, quam somniantium vel etiam in ecclasi visiones. Quæcūque tamen illa natura visorum est, proculdubio corpus nō est. Hoc nosse cui non sufficit, vnde etiam existant, inquirat ab aliis, me ignorare confiteor. Illud planè exemplorum experimentis colligi datur, sicut corporū pallor, rubor, tremor, vel etiā morbus aliquando à corpore habet causas, aliquando ab anima, A corpore quidem, cum vel humor suffunditur, vel cibus vel aliquid aliud corpori iniectum extrinsecus, Ab anima vero cū vel timore turbatur, vel pudore confunditur, vel irascitur, vel amat, vel si quid eiusmodi, nec immerito si id quod amat & regit etiam cum vehementius mouetur, vehementius exagitat: ita & ipsi animæ vt in ea visa pergat quæ non ei per sensus corporis nunciantur, sed per incorporalem substantiam, & ita pergat vt non discernat vtrum corpora sint an similitudines corporū, aliquando à corpore accidit, aliquando à spiritu. Et à corpore quidē: siue naturali vicissitudine, vt sunt visa somniantium, dormire quippe à corpore est homini, siue aliqua mala valetudine sensibus perturbatis, vt cū à phreneticis simul & corpora videntur, & visa similia corporibus, tanquam & ipsa præ oculis assint: aut penitus interclusis, sicut sæpe male affecti morbo aliquo ingrauescente præsentē corpore diu absentes, deinde hominibus redditi multa se vidisse dixerunt. A spiritu vero cum omnino sano atque integro corpore in alienationem rapiuntur: siue ita vt & per sensus corporis corpora videant, & in spiritu quædam similia quæ à corporibus non discernant: siue penitus auertantur à sensibus corporis, & nihil per eos omnino sentientes, illa spiritali visione habitent in similitudinibus corporum. Sed cum malus in hæc arripit spiritus aut demoniacos facit, aut arreptitios, aut falsos prophetas: Cum autem bonus, fideles mysteria loquentes, aut accedente etiam intelligentia veros prophetas, aut ad tempus quod per eos oportet ostendi, videntes atque narrantes. Sed cum à corpore causa est vt talia visa cernantur, non ea corpus exhibet, neque enim habet eam vim vt formet aliquid spiritale: sed sopito aut perturbato, aut etiā intercluso itinere intētionis à cerebro, quā diriguntur sentiendi motus, anima ipsa quæ motu proprio cessare ab hoc opere non potest, quia per corpus non finitur, vel non plene finitur corporalia sentire, vel ad corporalia vim suæ intētionis dirigere, spiritu corporalium similitudines agit, aut intuetur obiectas. Et siquidē eas ipsa agit, phantasia tantum sunt, si autem obiectas intuetur, ostensiones sunt. Denique cum oculi dolent vel extincti sunt, quia non est causa in sede cerebri, vnde ipsa dirigitur intentio sentiendi, tamen sunt huiusmodi vi-

Vnde nascitur visiones. Cap. XIX.

H

Talia, valetudine.

Diuersitas visionum. Cap. XX.

siones, quantis cernendis corporalibus obstaculū existat à corpore. Magis enim cæci aliquid dormientes quam vigilantes vident: Dormientibus quippe in cerebro consopitur via sentiendi quæ intentionem ad oculos ducit, ideoq; ipsa intentio in aliud auersa cernit visa somniorum tanquam species corporales assint, vt sibi dormiens vigilare videatur, & non similia corporibus sed ipsa corpora intueri se putet: Cum autem vigilans cæci, ducitur per illa itinera intentio cernendi, quæ cum ad loca venerit oculorum, nō exeritur foras, sed ibi remanet, vt vigilare se sentiant, potiusq; esse in tenebris vigilando etiam per diem quam dormiendo siue per diem siue noctem. Nam & qui cæci non sunt, plerique patentibus oculis dormiunt nihil per eos videntes, sed non ideo nihil videntes cum spiritu cernat visa somniorum. Si autem clausis oculis vigilent, neq; dormientium præsto sunt visionibus neque vigilantium. Tantum tamē valet quōd vsque ad oculos eorum nec sopita nec perturbata nec interclusa peruenit à cerebro via sentiendi, & anima intentionē vsque ad ipsas quāuis clausas fores corporis ducit, vt cogitentur quidem imagines corporum, sed nullo modo pro eis habeantur corporibus quæ per oculos sentiuntur. Tantum interest vbi fiat impedimentum sentiendi corporalia cū sit in corpore. Si enim non fit nisi in ipsis aditibus & quasi ianuis sensuum, velut in oculis, in auribus, cæterisque sensibus corporalibus, sola impeditur perceptio corporalium: non autē animæ intentio in aliud sic auertitur, vt pro corporalibus habeat imagines corporū. Si autē causa est intus in cerebro vnde diriguntur via ad ea quæ foris sunt sentienda, ipsius intentionis vasa sopiuntur vel turbantur vel intercluduntur, quibus nititur anima in ea quæ foris sunt intuentia vel sentienda. Quem visum quoniam non amittit, tanta expressione format similia, vt imagines corporalium à corporalibus discernere non valens, vtrum in illis an in istis sit nesciat: & cum scit, longe alio modo sciat quam dum in cogitando versantur, dum occurrunt similitudines corporum. Qui modus nisi ab expertis capi vt cunque nō potest. Hinc enim erat quōd me dormiens in somnis videre sciebam, nec tamen illas corporaliū rerum similitudines quas videbam, sic ab ipsis corporalibus discernēbam, quemadmodum eas cogitantes etiam clausis oculis vel in tenebris constituti discernere solemus. Tantum valet, ipsa animi intentio vtrū perducatur vsque ad sensus licet clausos, an in ipso cerebro, vnde in hac nititur aliqua causa existente in aliud auertatur: vt quantis aliquando se nouerit nō corpora sed corporum similitudines cernere, vel minus erudita etiam ipsa esse corpora existimans, sentiat se non ea corpore, sed spiritu videre, longe sit tamen ab affectione qua suo corpori præsentatur: vnde se norunt & cæci vigilare, cum similitudines corporum cogitatas à corporibus quæ videre non possunt certa notione discernunt. Cum autem sano corpore, nec somno sensibus consopitis, aliquo occulto opere spiritali in ea visa quæ similia sunt corporalibus anima rapitur: non quia modus diuersus est, ideo est etiam diuersa natura visorum, cum & in illis causis quæ de corpore existunt, sit utiq; differentia & aliquando à contrario. Nā phrenetici non dormiendo potius perturbatas habent sentiendi vias in capite, vt talia videant qualia somniantes vident, quorū dormiendo auertitur intentio à sensu vigilandi, & in ea videnda conuertitur. Cum ergo illud fiat non dormiendo, hoc autem dormiendo, non tamen

sal. cum nō admittit.

M

Causæ visionum diuertit. Cap. XXI.

A tamē ea quæ videntur ex alio genere sunt quam ex natura spiritus, de quo vel in quo sunt similitudines corporum. Ita quauis diuersa sit causa intētionis alienata, quādo sano corpore vigilantis occulta quādā spiritali anima rapitur, vt vice corporum expressas corporalium rerum similitudines in spiritu videat, eadem tamen est natura visorum. Neque enim dici potest, cū causa in corpore est, tunc animam sine vlla præfensione futurorum ex seipsa verare imagines corporū, sicut etiam cogitando eas solet: Cum vero in ea videnda spiritus assumitur, diuinitus hæc demonstrari, quādo quidem aperte scriptura dicit, Effundā de spiritu meo super omnem carnem, & iuuenes visa videbunt, & senes somnia somniant, diuinæ operationi vtrunque tribuens. Et angelus domini apparuit Ioseph in somnis dicens, Noli timere accipere Mariam coniugem tuam. Et iterum, Tolle puerū & vade in Aegyptum. Itaque bono quidem spiritu assumi spiritum hominis ad has videndas imagines, nisi aliquid significant nō puto. Cum vero in corpore causa est vt in eas expressus intuentus humanus intendatur spiritus, tunc semper aliquid significare credendum est: sed tunc significant cum inspirantur à demonstrante spiritu, siue dormienti, siue aliquid aliud ex corpore, vt à carnis sensibus alienaretur patienti. Vigilantibus etiā neque vllō morbo afflictis nec furore exagitatis, occulto quodam instinctu ingestas esse cogitationes quas promodum diuinarent, non solum aliud agentes, sicut Caiphas pontifex prophetauit, cum eius intentio non haberet volū tatem prophetandi, verum etiam id suscipientes vt diuinandi modo aliquid dicerent, nouimus. Nam quidam iuuenes iocando vt fallerent vbi peregrini iter agebāt, mathematicos se esse finxerunt, ignorantes omnino vtrum duodecim signa dicerentur. Qui cum hospitem suum mirari cernerent quæ dicebant, attestati esse verissima, audacius in plura progressi sunt. At ille attestās ad omnia mirabāt. Postremo ab eis de filij salute quæsiuit, quæ diu absentem desiderabat, & quōd inopinante tardaret, ne quid ei accidisset sollicitus erat. At illi nō curantes quid post eorum abscessum veri cognoscere tur, dum tamen in præsentia latum hominem redderent, mox profecturi responderunt, saluum ac propinquantem, & coipso die quo hæc loquebantur, esse venturum: neque enim metuebant, ne cum dies peractus esset, eos ille redargueret postridie sequeretur. Quid multa: Dum iam abire disponderent, ecce subito adhuc eis illic positus venit. Item alius ante symphoniacū saltabat, vbi erant multa idola per quādam Paganorū solennitatem, non aliquo spiritu arreptus, sed imitatione ludicra arreptitios æmulatus scientibus circumstantibus & spectantibus, Moris enim erat vt ante prandii peractis sacrificiis agitatisq; phanaticis, si qui adolecētes post prandium vellent eo more ludere, nullus prohiberetur. Ille ergo inter saltandum facto sibi silentio, iocabundus, & ridente multitudine circūseptus, ea nocte quæ impendebat, in ea sylua, quæ iuxta erat, hominē à leone interemptum iri, ad cuius cadaver spectandū, illucescente die confluxuram turbam, & illius solennitatis locum deserturam, prædixit. Et factum est. Cum satis cunctis qui aderant in omnibus eius motibus clauisset, hoc eum ludendo & iocando nusquam perturbata vel alienata mente dixisse: ipso etiam tanto amplius mirante quod accidit, quanto magis nosset quod id animo atque ore protulerit. Quoniam modo hæc visa in spiritum hominis veniant: vtrū ibi primitus for-

Ioel. 2.

Matt. 1. & 2.

Occulto instinctu & causa factæ diuinationes. Cap. XXII.

Ioan. 11.

L

C

mentur, an formata ingerantur, & quadam cōiunctione cernantur: vt sic hominibus angeli ostendant cogitationes suas, & corporalium rerū similitudines, quas in suo spiritu futurorum cognitione præformant, quæ admodum & ipsi nostras cogitationes non utique oculis, quia non corpore sed spiritu vident: verum hoc interfit, quōd illi nostras, etiam si nolimus, nouerunt: nos autem ipsorum, nisi ostendantur, nosse non possumus: quia sic eas, vt opinor, habent in potestate occultare spiritalibus modis, quemadmodum nos quibusdam interiectis obstaculis, nostra corpora ne aliorum oculis videantur, abscondimus: & quid fiat in spiritu nostro, vt aliquando cernantur, tantum modo significantes imagines, & vtrum aliquid significant ignoretur: aliquando autem aliquid significare sentiantur, sed quid significant nesciatur: aliquando vero tanquam pleniori demonstratione anima humana & spiritu ipsas & mente quid significant videat, & scire difficillimum est, & si iam sciamus, disserere atque explicare operosissimū est. Quod autem nūc insinuare satis arbitror, certum est esse spiritalem quandam naturā in nobis, vbi corporalium rerum formantur similitudines: siue cum aliquod corpus sensu corporis tangimus, & cōtinuo formatur eius similitudo in spiritu; memoriaq; recōditur: siue cum absentia corpora iam nota cogitamus, vt ex eis formetur quidam spiritalis aspectus, quæ iam erant in spiritu & antequam ea cogitarem: siue cum eorū corporum, quæ non nouimus, sed tamen esse non dubitamus, similitudines, non ita vt sunt illa, sed vt occurrunt intuemur: siue cum alia, quæ vel non sunt, vel esse nesciuntur, pro arbitrio vel opinione cogitamus: siue vnde neque id agentibus, neque volētibus nobis variæ formæ corporalium similitudinum versantur in animo: siue cum aliquid corporaliter acturi, ea ipsa disponimus, quæ in illa actione futura sunt, & omnia cogitatione antecēdimus: siue iam in ipso actu, vel cum loquimur, vel cum facimus, omnes corporales motus, vt exeri possint præueniuntur similitudinibus suis intus in spiritu: neq; enim vlla vel breuissima syllaba in ordine suo nisi prospecta sonuisset: siue cum à dormientibus somnia videntur, vel nihil vel aliquid significātia: siue cum valetudine corporali turbatis intrinsecus itineribus sentiendi, imagines corporum spiritus veris corporibus ita miscet, vt internosci vel vix possint, vel omnino non possint: & aut significet aliquid, aut sine vlla significatione oboriantur: siue profus ingrauescente aliquo morbo vel dolore corporis, & intercludente intus vias, quibus anima, vt per carnem sentiret, exerebatur ac intelligebatur: intētio, altius quam somno absentato spiritui, corporalium rerum existunt aut monstrantur imagines, vel significantes aliquid, vel sine vlla significatione apparatus: siue nulla ex corpore causa existente, sed assumente atque rapiente aliquo spiritu tollitur anima in huiusmodi videndi similitudines corporum, miscens eis visa corporalia, cum simul etiam corporis sensibus vtitur: siue ita spiritu assumēte alienatur ab omni corporis sensu, & auertitur, vt solis similitudinibus corporum spiritali visione teneatur, vbi nescio vtrum possint aliqua nihil significantia videri. Hæc igitur natura spiritalis, in qua non corpora, sed corporum similitudines exprimitur, inferioris generis visiones habet, quam illud mentis atque intelligentiæ lumen, quo & ista inferiora diiudicantur & ea cernuntur, quæ neque sunt corpora, neque vllas gerunt formas similes corporum, velut ipsa mens

Formatiōes similitudinū in aīo. Ca. XXIII.

Intētiō.

Visio spiritalis, intellectualis, corporalis. Ca. XXIII.

G mens & omnis animæ affectio bona, cui cōtraria sunt eius vitia, quæ recte culpantur atque damnantur in hominibus. Quo enim alio modo ipse intellectus nisi intelligendo conspicitur? Ita & charitas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia, & cætera huiusmodi, quibus propinquatur deo: & ipse deus, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia. Quæquam itaque in eadem anima fiant visiones siue quæ sentiuntur per corpus, sicut hoc corporeū cælum, terra, & quæcunque in eis nota esse possunt, quemadmodum possunt: siue quæ spiritu videntur similia corporum, de quibus multa iam diximus: siue cū mente intelliguntur, quæ nec corpora sunt, nec similitudines corporum, habent vtique ordinem suū, & est aliud alio præcellentius. Præstantior est enim visio spiritalis quàm corporalis, & rursus præstantior intellectualis quàm spiritalis. Corporalis enim sine spiritali esse non potest, quandoquidem momento eodem quo corpus sensu corporis tangitur, fit etiam in animo tale aliquid: non quod hoc sit, sed quod simile sit: quod si nō

H fieret, nec sensus ille esset, quo ea quæ extrinsecus adiacent, sentiuntur. Neque enim corpus sentit, sed anima per corpus, quo velut nuncio vtitur ad formandum in seipsa quod extrinsecus nunciatur. Non potest itaq; fieri visio corporalis, nisi etiā spiritalis simul fiat: sed non discernitur, nisi cum fuerit sensus ablati a corpore: vt id quod per corpus videbatur, inueniatur in spiritu. At vero spiritalis visio etiā sine corporali fieri potest, cum absentium corporū similitudines in spiritu apparent: & finguntur multæ pro arbitrio, vel præter arbitrium demonstrantur. Item spiritalis visio indiget intellectuali vt diiudicetur, intellectualis autem ista spiritali inferiore non indiget: ac per hoc spiritali corporalis, intellectuali autem vtraque subiecta est. Cum ergo legimus, Spiritalis omnia iudicat, ipse autem a nemine diiudicatur: non secundū spiritum, a quo mens discernitur, sicut illud quod dictum est, Orabo spiritu, orabo & mente: sed ex illa notione debemus accipere qua dictū est, Renouamini autem spiritu mētis vestræ. Iam enim supra docuimus alio modo & ipsam mentem spiritū dici, secundum quā spiritalis omnia diiudicat. Quapropter non absurde neque inconuenienter arbitror spiritalem visionem inter intellectualem & corporalem tanquam medietatem quandā obtinere. Puto enim nō incongruenter medium dici, quod corpus quidem nō est, sed simile est corpori, inter illud quod vere corpus est, & illud quod nec corpus est, nec simile corpori.

Illuditur autem anima similitudinibus rerum, non earum vitio, sed opinionis sue, cum approbat quæ similia sunt pro iis quibus similia sunt, ab intelligentia deficientis. Fallitur ergo in visione corporali, cū in ipsis corporibus fieri putat quod fit in corporis sensibus. Sicut nauigantibus videntur in terra moueri quæ stant, & inuentibus cælum, stare sydera quæ mouentur, & diuariat radiis oculorum, duas lucernæ species apparere; & in aqua remis infractus, & multa huiusmodi. Aut cū putat aliquid hoc esse, quod similitur coloratum est, vel similitur sonat, vel olet, vel sapit, vel tangitur. Hinc enim & medicamentum aliquod ceratū coctum in cacabo putatur legumen, & sonitus transeuntis vehiculi putatur ex topitruo: & si nullis aliis sensib⁹ exploretur, sed soli adiaceat olfactui, citriū putatur herba, quæ vocatur apiaria, & cibus aliquo dulciculo succo cōtrectatus putatur melle conditus: & ignotus annulus cōtrectatus in tenebris, putatur aureus, cum sit æreus aut argen-

teus, aut cū repentinis inopinatisq; corporalibus visis anima turbata vel in sōnis videre se putat, vel aliquo huiusmodi spiritali viso affici: vnde in omnibus corporalibus visis, & aliorum sensuum contestatio, & maxime ipsius mentis atque rationis adhibetur, vt quod in hoc rerum genere verum est, inueniatur quantum inueniri potest. In visione autem spiritali, id est, in corporum similitudinibus, quæ spiritu videntur, fallitur anima, cū ea quæ sic videt, ipsa corpora esse arbitratur: vel quod sibi suspitione falsaq; coniectura sinxerit, hoc etiam in corporibus putat, quæ non visa coniectat. At vero in illis intellectualibus visis non fallitur: aut enim intelligit & verum est, aut si verum non est, non intelligit: vnde aliud est in his errare quæ videt, aliud ideo errare quia nō videt. Quapropter cum rapitur anima in ea visā quæ spiritu cernitur similia corporalibus, ita vt omnino a sensib⁹ corporis auertatur amplius quam in somno solet, sed minus quàm in mortem diuinæ admonitionis est & adiutorij, vt se nō corpora, sed visa corporum similia spiritaliter nouerit cernere, sicuti quæ in somnis videre, etiam antequam euigilent sciūt.

Ibi si etiam videntur futura, ita vt omnino futura nō sciantur, quorum imagines præsentent videntur, siue ipsa hominis mente diuinitus adiuta, siue aliquo inter ipsa visa quid significant exponente, sicut in Apocalypsi Ioannis exponebatur, magna reuelatio est: etiam si forte ignoret ille cui hæc demonstrantur, vtrū ex corpore exierit, an adhuc sit in corpore, sed spiritu a sensibus corporis alienato ista videat: potest enim sic raptus id ignorare, si ei & hoc non ostendatur. Porro autem si quemadmodum raptus est a sensibus corporis, vt esset in istis similitudinibus corporum, quæ spiritu videtur: ita & ab ipsis rapiatur, vt in illam quasi regionem intellectualium vel intelligibilium subuehatur, ibi sine vlla corporis similitudine perspicua veritas cernitur, nullis opinionum falsarum nebulis obscuratur. Ibi virtutes animæ non sunt operosæ ac laboriosæ: neque enim opere temperantiæ libido frenatur, aut opere fortitudinis tolerantur aduersa, aut opere iustitiæ iniqua puniuntur, aut opere prudentiæ mala deuitantur: Vna ibi & tota virtus est amare quod videas, & summa felicitas habere quod amas. Ibi enim beata vita in fonte suo bibit, vnde aspergitur aliquid huic humanæ vitæ, vt in tentationibus huius seculi, temperanter, fortiter, iuste, prudenterq; viuatur. Propter illud quippe adipiscendū, vbi secura quies erit, & ineffabilis visio veritatis, labor suscipitur, & continendi a voluptate, & sustinendi aduersitates, & subueniendi indigentibus, & resistendi decipientibus. Ibi videtur claritas domini, non per visionem significantem: siue corporalem, sicut visā est in monte Sina: siue spiritalem, sicut vidit Elaias vel Ioannes in Apocalypsi: sed per speciem, non per ænigmata, quantum ea capere mens humana potest, secundum assumptis dei gratiam, vt os ad os loquatur ei, quem dignum tali deo colloquio fecerit: nō os corporis, sed mentis. Sic intelligedum arbitror quod de Moysē scriptum est, Cōcupuerat enim, vt in Exodo legimus, videre deum, non vtique sicut viderat in monte, nec sicut videbat in tabernaculo, sed in ea substantia qua deo est, nulla assumpta corporali creatura, quæ mortalis carnis sensibus presentetur: neque in spiritu figuratis similitudinibus corporum: sed per speciem suam quantum eam capere creatura rationalis & intellectualis potest, seuocata ab omni corporis sensu, & ab omni significantio ænigmatē spiritus. Sic enim scriptum est, Si ergo

M inueni

Ara rapti
visione spiritali & intellectuali.
Cap. XXVI

Exo. 19.
Esa. 6.
Apoc. 1.
1. Cor. 13.
Exod. 33.

Quo Moyses vidit deum. Cap. XXVII.
Exo. 19. & 33.

Exod. 33.

Gal. 5.

Rom. 11.

1. Cor. 2.

1. Cor. 14.
Eph. 4.

Sola visio intellectualis certa.
Cap. XXV.

A inueni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi temetipsum manifeste, vt videam te: cum paulo superius legatur locutus dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut quis loquitur ad amicū suum. Sentiebat ergo quid videbat, & quod non videbat desiderabat. Nam & paulo post cum dixisset ei deus, Inuenisti gratiam in conspectu meo, & scio te præ omnibus. Respondit ei, Ostende mihi claritatem tuam. Et tunc quidem responsum accepit a domino figuratum, de quo nunc longum est disputare, quando ei dixit, Non poteris videre faciem meam & viuere. Non enim videbit homo faciem meam & viuere. Deinde subiecit & ait illi, Ecce locus penes me est, & stabis super petra, statim vt transiet mea maiestas, & ponam te in spelunca petra, & tegam manum meam super te donec transeam, & auferam manum meam, & tunc videbis posteriora mea: nā facies mea non apparebit tibi. Nec tamē secuta scriptura hoc etiam corporaliter factum esse narrat, satisq; per hoc demonstratum est figurate dictum esse in Ecclesiæ significatione, Ipsa est enim locus penes dominum, quia Ecclesia est templum eius, & ipsa ædificata est super petram, & cætera quæ ibi dicta sunt, eidem intelligentiæ congruunt. Nisi tamen cōcupitam & desideratam dei claritatem Moyses videre meruisset, non in libro Numerorum diceret deus ad Aaron, & Mariam fratres eius, Audite verba mea, Si fuerit propheta inter vos domino, in visione illi cognoscat, & in somnio loquar illi, nō ita quomodo famulus meus Moyses in tota domo mea fidelis est, Os ad os loquar ad illum in specie, & non per ænigmata, & claritatem domini vidit. Neque enim hoc secundū substantiam corporis, quæ carnis sensibus presentatur, intelligedum est: nam vtique sic loquebatur ad Moysen facie ad faciem, contra in contra: Quando tamen dixit ei, Ostende mihi temetipsum: & nunc etiam ad ipsos quos obiurgabat, & quibus Moysi meritum ita præferbat, sic loquebatur per creaturam corporalem presentatam sensibus carnis. Illo ergo modo, in illa specie qua deus est, longe ineffabiliter secretius & presentius loquitur locutio ineffabili, vbi eum nemo videns viuere vita ista que mortaliter viuunt in istis sensibus corporis, sed nisi ab hac vita quisque quodammodo moriatur, siue omnino exiens de corpore, siue ita auersus & alienatus a carnalibus sensibus, vt merito nesciat, sicut Apostolus ait, vtrū in corpore an extra corpus sit, cum in illam raptus & subuehitur visionem. Quapropter si hoc tertium visionis genus, quod superius est, non solum omni corporali, quo per corporis sensus corpora sentiuntur, verum etiam omni illo spiritali, quo similitudines corporum spiritu & non mente cernuntur, tertium cælum appellauit Apostolus: in hoc videtur claritas dei, cui videndæ corda mūdantur, vnde dictum est, Beati mūdō corde, quia ipsi deum videbunt: non per aliquam corporaliter vel spiritaliter figuratam significationem tanquam per speculum in ænigmatē, sed facie ad faciem: quod de Moysē dictum est, os ad os, per speciem scilicet, qua est deus quicquid est: quantumcumque eū mens, quæ non est quod ipse est, etiam ab omni corpore, & ab omni terrena labe mundata, lab omni corpore, & similitudine corporis alienata & abrepta capere potest: a quo peregrinamur mortali & corruptibili onere grauari, quando per fidem ambulamus, nō per speciem, & cum hic iuste viuimus. Cur autem non credamus, quod tanto Apostolo doctori gentium, raptō vsq; ad istam excellentissimam visionem, voluerit deus de-

B monstrare vitam, in qua post hanc vitam viuendum est in æternum? Et cur non dicatur iste paradisi, ex parte illo in quo corporaliter vixit Adā inter ligna nemorosa atque fructuosa, quādoquidem & Ecclesia, quæ nos congregat in charitatis sinu, paradisi dicta est eū fructu pomorum? Sed hoc figurate dictum est, tanquam illo paradiso, vbi proprie fuit Adā, Ecclesia figurata sit per formam futuri. Quāquam diligentius considerantibus fortassis occurrat illo paradiso corporali, in quo Adā corporaliter fuit, & istam vitam sanctorum significationem, quæ nunc agitur in Ecclesia, & illam quæ post hanc erit in æternum: sicut Hierusalem quæ interpretatur visio pacis, & tamen quædam terrena ciuitas demonstratur, quæ significat Hierusalem matrem nostram æternam in cælis: siue in iis qui spe salui facti sunt, & quod non vident, sperantes per patientiam expectant, secundum quos multi filij desertæ magis quàm eius, quæ habet vitam: siue in ipsis angelis sanctis per Ecclesiam multiformis sapientiæ dei, cum quibus post hanc peregrinationem sine labore & sine fine videndum est. Si autem sic accipimus tertium cælū, quod Apostolus raptus est, vt quartum etiam, & aliquot vltra superius cælos esse credamus, infra quos est hoc tertium cælum: sicut eos alij septem, alij octo, alij nouem vel etiam decem perhibent: & in ipso vno, quod dicitur firmamentum, multos gradatim esse confirmant: ac per hoc corporeos esse vel ratiocinantur vel opinantur, de quorum ratione siue opinione nunc differere longum est. Potest autem fieri vt etiam in spiritalibus vel intellectualibus multis quosdam gradus quisquam esse cōtendat, aut si possit ostendat, eosq; distinctos iuxta aliquem prouectum magis vel minus illustrium reuelationum. Sed vtique ista habeant, & accipiuntur vt libet ab aliis sic, ab aliis autem sic, ego visorum vel visionum præter ista tria genera, aut corpore, aut spiritu, aut mente, vsq; adhuc vel nosse vel docere non possum. Sed quot & quantæ singulorum generum sint differentiæ, vt in vnoquoque aliud alio gradatim superferatur, ignorare me fateor. Sicut autem in ista luce corporea est cælum, quod super terras suspicimus, vnde luminaria clarent & sydera, quæ corpora lōge sunt meliora terrestribus: sic in illo genere spiritali, in quo videntur corporum similitudines luce quadam incorporali ac sua, sunt quadam excellentia & merito diuina quæ demonstrant angeli miris modis: vt vna visa sua facili quadam & præpotenti conuictione vel commixtione etiam nostra esse facientes, an scientes nescio quomodo nostram in spiritu nostro informare visionem, difficilis perceptu, & difficilior dictu res est. Sunt autem alia visa visitata humana, quæ siue ex ipso spiritu nostro multipliciter existunt, siue ex corpore spiritum quodammodo suggerunt, sicut fuerimus affecti vel carne vel animo. Nō solum enim vigilantes homines curas suas cogitando versant in similitudinibus corporum, verum etiam dormientes hoc sæpe somniant quo indigent: & negocia sua gerunt ex animi cupiditate, & epulis poculisq; inhiates insistant, si forte esturpantes sitientesq; dormierūt. Quæ omnia puto cōparata illis angelicis demonstrationibus, sic habenda, ac si in ista natura corporū terrena cælestibus comparatur.

C Sic etiam in illo genere intellectualium visorum alia sunt quæ in ipsa anima videntur, velut virtutes quibus vitia sunt contraria: siue permanentia vt pietas: siue vitales huic vitæ, & postea nō futura: sicut fides qua credimus ea quæ nondum videmus: & spes qua futura

D est in æternum? Et cur non dicatur iste paradisi, ex parte illo in quo corporaliter vixit Adā inter ligna nemorosa atque fructuosa, quādoquidem & Ecclesia, quæ nos congregat in charitatis sinu, paradisi dicta est eū fructu pomorum? Sed hoc figurate dictum est, tanquam illo paradiso, vbi proprie fuit Adā, Ecclesia figurata sit per formam futuri. Quāquam diligentius considerantibus fortassis occurrat illo paradiso corporali, in quo Adā corporaliter fuit, & istam vitam sanctorum significationem, quæ nunc agitur in Ecclesia, & illam quæ post hanc erit in æternum: sicut Hierusalem quæ interpretatur visio pacis, & tamen quædam terrena ciuitas demonstratur, quæ significat Hierusalem matrem nostram æternam in cælis: siue in iis qui spe salui facti sunt, & quod non vident, sperantes per patientiam expectant, secundum quos multi filij desertæ magis quàm eius, quæ habet vitam: siue in ipsis angelis sanctis per Ecclesiam multiformis sapientiæ dei, cum quibus post hanc peregrinationem sine labore & sine fine videndum est. Si autem sic accipimus tertium cælū, quod Apostolus raptus est, vt quartum etiam, & aliquot vltra superius cælos esse credamus, infra quos est hoc tertium cælum: sicut eos alij septem, alij octo, alij nouem vel etiam decem perhibent: & in ipso vno, quod dicitur firmamentum, multos gradatim esse confirmant: ac per hoc corporeos esse vel ratiocinantur vel opinantur, de quorum ratione siue opinione nunc differere longum est. Potest autem fieri vt etiam in spiritalibus vel intellectualibus multis quosdam gradus quisquam esse cōtendat, aut si possit ostendat, eosq; distinctos iuxta aliquem prouectum magis vel minus illustrium reuelationum. Sed vtique ista habeant, & accipiuntur vt libet ab aliis sic, ab aliis autem sic, ego visorum vel visionum præter ista tria genera, aut corpore, aut spiritu, aut mente, vsq; adhuc vel nosse vel docere non possum. Sed quot & quantæ singulorum generum sint differentiæ, vt in vnoquoque aliud alio gradatim superferatur, ignorare me fateor. Sicut autem in ista luce corporea est cælum, quod super terras suspicimus, vnde luminaria clarent & sydera, quæ corpora lōge sunt meliora terrestribus: sic in illo genere spiritali, in quo videntur corporum similitudines luce quadam incorporali ac sua, sunt quadam excellentia & merito diuina quæ demonstrant angeli miris modis: vt vna visa sua facili quadam & præpotenti conuictione vel commixtione etiam nostra esse facientes, an scientes nescio quomodo nostram in spiritu nostro informare visionem, difficilis perceptu, & difficilior dictu res est. Sunt autem alia visa visitata humana, quæ siue ex ipso spiritu nostro multipliciter existunt, siue ex corpore spiritum quodammodo suggerunt, sicut fuerimus affecti vel carne vel animo. Nō solum enim vigilantes homines curas suas cogitando versant in similitudinibus corporum, verum etiam dormientes hoc sæpe somniant quo indigent: & negocia sua gerunt ex animi cupiditate, & epulis poculisq; inhiates insistant, si forte esturpantes sitientesq; dormierūt. Quæ omnia puto cōparata illis angelicis demonstrationibus, sic habenda, ac si in ista natura corporū terrena cælestibus comparatur.

F monstrare vitam, in qua post hanc vitam viuendum est in æternum? Et cur non dicatur iste paradisi, ex parte illo in quo corporaliter vixit Adā inter ligna nemorosa atque fructuosa, quādoquidem & Ecclesia, quæ nos congregat in charitatis sinu, paradisi dicta est eū fructu pomorum? Sed hoc figurate dictum est, tanquam illo paradiso, vbi proprie fuit Adā, Ecclesia figurata sit per formam futuri. Quāquam diligentius considerantibus fortassis occurrat illo paradiso corporali, in quo Adā corporaliter fuit, & istam vitam sanctorum significationem, quæ nunc agitur in Ecclesia, & illam quæ post hanc erit in æternum: sicut Hierusalem quæ interpretatur visio pacis, & tamen quædam terrena ciuitas demonstratur, quæ significat Hierusalem matrem nostram æternam in cælis: siue in iis qui spe salui facti sunt, & quod non vident, sperantes per patientiam expectant, secundum quos multi filij desertæ magis quàm eius, quæ habet vitam: siue in ipsis angelis sanctis per Ecclesiam multiformis sapientiæ dei, cum quibus post hanc peregrinationem sine labore & sine fine videndum est. Si autem sic accipimus tertium cælū, quod Apostolus raptus est, vt quartum etiam, & aliquot vltra superius cælos esse credamus, infra quos est hoc tertium cælum: sicut eos alij septem, alij octo, alij nouem vel etiam decem perhibent: & in ipso vno, quod dicitur firmamentum, multos gradatim esse confirmant: ac per hoc corporeos esse vel ratiocinantur vel opinantur, de quorum ratione siue opinione nunc differere longum est. Potest autem fieri vt etiam in spiritalibus vel intellectualibus multis quosdam gradus quisquam esse cōtendat, aut si possit ostendat, eosq; distinctos iuxta aliquem prouectum magis vel minus illustrium reuelationum. Sed vtique ista habeant, & accipiuntur vt libet ab aliis sic, ab aliis autem sic, ego visorum vel visionum præter ista tria genera, aut corpore, aut spiritu, aut mente, vsq; adhuc vel nosse vel docere non possum. Sed quot & quantæ singulorum generum sint differentiæ, vt in vnoquoque aliud alio gradatim superferatur, ignorare me fateor. Sicut autem in ista luce corporea est cælum, quod super terras suspicimus, vnde luminaria clarent & sydera, quæ corpora lōge sunt meliora terrestribus: sic in illo genere spiritali, in quo videntur corporum similitudines luce quadam incorporali ac sua, sunt quadam excellentia & merito diuina quæ demonstrant angeli miris modis: vt vna visa sua facili quadam & præpotenti conuictione vel commixtione etiam nostra esse facientes, an scientes nescio quomodo nostram in spiritu nostro informare visionem, difficilis perceptu, & difficilior dictu res est. Sunt autem alia visa visitata humana, quæ siue ex ipso spiritu nostro multipliciter existunt, siue ex corpore spiritum quodammodo suggerunt, sicut fuerimus affecti vel carne vel animo. Nō solum enim vigilantes homines curas suas cogitando versant in similitudinibus corporum, verum etiam dormientes hoc sæpe somniant quo indigent: & negocia sua gerunt ex animi cupiditate, & epulis poculisq; inhiates insistant, si forte esturpantes sitientesq; dormierūt. Quæ omnia puto cōparata illis angelicis demonstrationibus, sic habenda, ac si in ista natura corporū terrena cælestibus comparatur.

Virtutes in anima. Ca. XXXI.

Ca. 4.

Rom. 5.

Rom. 8.
Galat. 4.

Cæli multitudine quodam. Cap. B. XXXI. Eph. 3.

Spiritalis visio quæ accipienda. Ca. XXXI.

Virtutes in anima. Ca. XXXI.

G cum patientia expectamus, & ipsa patientia qua omnia toleramus aduersa, donec quò volumus veniamus. Ista quippe & huiusmodi virtutes, quæ nunc propter transigendam istam peregrinatione valde necessaria sunt, non erunt in illa vita, propter quam adipiscendam sunt necessaria, & tamen etiam ipsa intellectualiter videntur, neque enim aut corpora sunt, aut species habent similes corporum. Aliud autem est ipsum lumen, quo illustratur anima, ut omnia vel in se vel in illo veraciter intellecta cõspiciat: nam illud ipse deus est, hoc autem creatura: quantum rationalis & intellectualis ad eius imaginem facta, quæ cum conatur lumen illud intueri, palpitat infirmitate, & minus valet. Inde est tamen quicquid intelligit sicut valet. Cum ergo illuc rapitur, & à carnalibus subtracta sensibus, illi visioni expressus presentatur non spatiis localibus, sed modo quodam suo etiam supra se videt illud, quo adiuta videt quicquid etiam se intelligendo videt. Si autem queritur cum anima de corpore exierit, vtrum ad aliqua loca corporalia feratur, an ad incorporea corporalibus similia: an vero nec ad ipsa, sed ad illud quod

Lumen aie.

Aia corpore recta, quò feratur. C. XXXII.

H & corporibus & similitudinibus corporum est excellentius. Cito quidem responderim, ad corporalia loca eam vel non ferri, nisi cum aliquo corpore, vel non localiter ferri. Iam vtrum habeat aliquod corpus, cum de hoc corpore exierit, ostendat qui potest, ego autem non puto: spiritalem enim arbitror esse, non corporalem. Ad spiritalia vero pro meritis fertur, aut ad loca poenalia similia corporibus. Qualia sæpe demonstrata sunt iis qui rapti sunt à corporis sensibus, & mortuis similes iacuerunt, & infernales poenas viderunt, cum & ipsi in seipsis gererent quandam similitudinem corporis sui, per quam possent ad illa ferri, & talia similitudinibus sensuum experiri. Neque enim video cur habeat anima similitudinem corporis sui, cum iacente sine sensu ipso corpore, nondum tamen penitus mortuo, videt talia, qualia multi ex illa subductione viuus redditi narrauerunt, & non habeat cum perfecta morte penitus de corpore exierit. Aut ergo ad illa fertur poenalia, aut ad alia itidem similia corporalibus, nec tamen poenarum, sed quietis atque gaudiorum. Neque enim recte dici potest, vel illas falsas esse poenas, vel illam falsam requiem atque latitiam: tunc enim hac falsa sunt, quando per opinionationis errorem alia pro aliis putantur. Nam Petrus non solum cum discum illud videbat, & in eo non similitudines corporum, sed corpora putabat, in hoc vtique fallebatur: verumetiam cum alio tempore ab angelo solutus, è vinculis ibat in corpore ambulans, & presentatus corporalibus formis, & putabat se visum videre, nihilominus fallebatur: nam & illæ in disco erant spiritales formæ corporalibus similes: & ista corporalis expressio soluta de vinculis, propter miraculum spiritali similis erat. Fallebatur autem anima in vtriusque, non nisi cum alia pro aliis approbaret. Quantum ergo non sint corporalia, sed similia corporalibus, quibus animæ corporibus exuta afficiuntur, seu bene seu male, cum ipsæ corporibus suis similes, sibimet appareant: sunt tamen & vera latitia & vera molestia facta de substantia spiritali: nam & in somnis magni interest vtrum in latis an tristibus simus. Vnde quidam in rebus quas concupuerant constituti, se euigilasse doluerunt: & rursus grauibis terroribus atque cruciatibus exagitati atque vexati, cum expergefacti essent, dormire timuerunt, ne in eadem mala reuocarentur. Et vtique dubitandum non est,

Acto. 10.

Acto. 11.

quòd expressiora sint illa quæ inferna dicuntur, atque ob hoc vehementius sentiantur. Nam & qui subtracti sunt sensibus corporis, minus quidem quam si omnimodo morerentur, sed tamen amplius quam si dormirent, expressiora se vidisse narrauerunt, quam si somnia narrauissent. Est ergo prorsus inferorum substantia, sed eam spiritalem arbitror esse, non corporalem.

Nec audiendi sunt qui affirmant inferos in hac vita explicari, nec esse post mortem. Viderint enim quemadmodum poetica figmenta interpretentur, nos ab auctoritate diuinarum scripturarum, quibus solis de hac re fides habenda est, recedere non debemus. Quantum possumus ostendere illorum quoque sapientes de inferorum substantia minime dubitasse, quæ post hanc vitam excipit animas mortuorum. Vnde autem sub terris esse dicantur inferi, si corporalia loca non sunt. Aut vnde inferi appellantur, si sub terris non sunt, merito queritur. Animam vero non esse corpoream non me putare, sed planè scire audeo profiteri: tamen habere posse similitudinem corporis, & corporalium omnino membrorum quicquid negat, potest negare animam quæ in somnis videt, vel se ambulare, vel ferre, vel hac atque illac egressu aut etiam volatu ferri ac referri, quod sine quadam similitudine corporis non fit. Proinde si hanc similitudinem etiam apud inferos gerit, non corporalem sed corpori similem: ita etiam in locis videtur esse non corporalibus, sed corporalium similibus, siue in requie, siue in doloribus: Quanquam & illud me nondum inuenisse confiteor, inferos appellatos, vbi iustorum animæ requiescunt. Et Christi quidem animam venisse vsque ad ea loca, in quibus peccatores cruciantur, ut eos solueret à tormentis, quos esse soluendos occulta nobis sua iustitia iudicabat, non immerito creditur. Quomodo enim aliter accipiendum sit quod dictum est, Quem deus suscitauit ex mortuis, solutis doloribus inferorum, quia non poterat teneri ab eis: non video, nisi ut quorundam dolores apud inferos eum soluisse accipiamus, ea potestate qua dominus est, cui omne genua flectitur, cœlestium, terrestrium, & inferorum, per quam potestatem etiam illis doloribus quos soluit, non potuit teneri. Neque enim Abraham, vel ille pauper in sinu eius, hoc est in secreto quietis eius, in doloribus erat, inter quorum requiem & alia inferni tormenta legimus magnum chaos firmatum: sed nec apud inferos esse dicti sunt. Contigit enim, inquit, mori inopem illum, & afferri ab angelis in sinum Abraham: mortuus est autem & diues, & sepultus est. Et cum apud inferos in tormentis esset, & cætera. Videmus itaque inferorum mentionem non esse factam in requie pauperis, sed in supplicio diuitis. Illud etiam quod Iacob dicit ad filios suos, Deducetis senectutem meam cum tristitia ad inferos: videtur hoc magis timuisse, ne nimia tristitia sic perturbaretur, ut non ad requiem beatorum iret, sed ad inferos peccatorum. Neque enim paruum animæ malum est tristitia, cum etiam Apostolus cuidam tam sollicitè timuerit, ne maiore tristitia absorberetur. Proinde, ut dixi, nondum inueni, & adhuc quero: nec mihi occurrit inferos alicubi in bono posuisse scripturam duntaxat canonicam: Non autem in bono accipiendum, sinum Abraham, & illam requiem, quo ab angelis pius pauper ablatu est, nescio vtrum quicquid possit audire: & ideo quomodo eum apud inferos credamus esse, non video. Verum hoc dum querimus, & aut inuenimus, aut non inuenimus, vtr-

K De inferis questio. C. XXXIII.

L. Reract. cap. 24.

L. 4. sen. di. 44. ca. cum aut.

Acto. 7.

Philip. 1.

Sin. Abraham Luc. 16. M

Gene. 44.

2. Cor. 12.

Paradisus vocabul. Ca. XXXIII.

get nos

1. Cor. 12.

Phil. 99.

Isaia.

Acto. 7.

Luc. 12.

Sapient. 7.

1. Cor. 12.

Acto. 10.

Isaia.

A get nos longitudo libri huius eum aliquando concludere. Quapropter quoniam de paradiso sermonem institutum, propter illud quod Apostolus ait, scire se raptum hominem vsque in tertium cœlum, nescire autem siue in corpore siue extra corpus: & quia raptus est in paradysum, & audiuit ineffabilia verba, quæ non licet homini loqui: non temere affirmamus, vtrum in tertio cœlo sit paradysus, an etiam in tertium cœlum, & inde rursus in paradysum raptus sit. Si enim proprie quidem est memorosus locus, translato autem verbo, omnis etiam spiritalis quasi regio, vbi animæ bene est, merito paradysus dici potest, non solum tertium cœlum, quicquid illud est, quod profecto magnum sublimitate præclarum est, verum etiam in ipso homine latitia quædam bonæ cõscientiæ paradysus est. Vnde & Ecclesia in sanctis temperanter & iuste & pie viuentibus paradysus recte dicitur, pollens affluentia gratiarum, castisque delitiis: quandoquidem & in tribulationibus gloriatur de ipsa patientia plurimum gaudens, quia secundum multitudinem dolorum in corde consolationes dei iocundant animam eius. Quanto magis ergo post hanc vitam etiam sinus ille Abraham paradysus dici potest, vbi iam nulla tentatio, vbi tanta requies post omnes dolores vitæ huius: Neque enim & lux ibi non est propria quædam & sui generis, & profecto magna, quam diues ille de tormentis & tenebris inferorum, tam vtique de loginquo cum magnum chaos esset in medio, sic tamen vidit ut ibi illum quondam contemptum pauperem agnosceret. Quæ si ita sunt, ideo sub terris dicitur inferi vel creduntur, quia congruenter in spiritu per illas corporalium rerum similitudines sic demonstrantur, ut quoniam defunctorum animæ inferis dignæ, carnis amore peccauerunt, hoc eis per illas corporalium rerum similitudines exhibeatur, quod ipsi carni mortuus solet, ut sub terram recõdatur. Denique inferi eo quòd infra sunt, Latine appellantur. Quæ autem secundum corpus si ponderis sui ordinem teneant, inferiora sunt omnia grauiora, ita secundum spiritum inferiora sunt omnia tristiora: Vnde & in Græca lingua origo nominis quo appellantur inferi, ex eo quod nihil suaue habeant, resonare perhibetur. Nec ipsam tamen rerum partem noster saluator mortuus pro nobis visitare contempsit, ut inde solueret quos esse soluendos secundum diuinam secretamque iustitiam ignorare non potuit. Quapropter animæ illius latronis cui dixit, Hodie tecum eris in paradiso: non vtique inferos præstitit vbi poenæ sunt peccatorum: sed aut illam requiem sinus Abraham: non enim alicubi non est Christus, cum ipse sit sapientia dei attingens vbique propter suam munditiam: aut illum paradysum, siue in tertio cœlo, siue vbicunque alibi, quò post tertium cœlum est raptus Apostolus: si tamen non aliquid vnum est diuersis nominibus appellatum vbi sunt animæ beatorum. Si ergo cœlum primum recte accipimus, hoc omne corporeum generali nomine quicquid est super aquas & terram. Secundum autem in similitudine corporali quod spiritu cernitur, sicut illud vnde animalibus plenus in ecclasi Petro dicitur ille submissus est. Tertium vero quòd mente conspicitur ita secreta & remota & omnino abrepta à sensibus carnis atque mundata, ut ea quæ in illo cœlo sunt, & ipsam dei substantiam verbumque deum per quod facta sunt omnia in charitate spūs sancti ineffabiliter valeat videre & audire: non incongruenter arbitramur, & illuc esse Apostolum raptum, & ibi fortassis esse paradysum omnibus meliorem, & si dici o-

portet paradysum paradysorum. Si enim animæ bonæ latitia in rebus bonis est in omni creatura, quid ea latitia præstantius quæ in verbo dei est per quod facta sunt omnia? Sed si quem mouet, quid opus sit spiritibus defunctorum corpora sua in resurrectione recipere, si potest eis etiam sine corporibus summa illa beatitudo præberi: difficilius quidem questio est, quam vt perfecte possit hoc sermone finiri. Sed tamen minime dubitandum est, & raptam hominis à carnis sensibus mentem, & post mortem ipsam carne deposita, & transcensis etiam similitudinibus corporalium, non sic videre posse incommutabilem substantiam vt sancti angeli vident: siue alia latente causa, siue ideo, quia inest ei naturalis quidam appetitus corpus administrandi: quo appetitu retardatur quodammodo ne tota intentione pergas in illud summum cœlum, quando non subest corpus cuius administratione appetitus ille conquiescat. Porro autem si tale sit corpus cuius sit difficilis & grauis administratio, sicut hæc caro quæ corrumpitur & aggregat animam, de propagine transgressionis existens, multo magis auertit mens ab illa visione summi cœli: vnde necessario abripienda erat ab eiusdem carnis sensibus, vt ei quomodo capere posset illud ostenderetur. Proinde cum hoc corpus iam non animale, sed per futuram cõmutationem spirituale receperit angelis cõparata, perfectum habebit naturam suam modum, obediens & imperans, viuificata & viuificans, tam ineffabili facilitate, vt sit ei gloriæ quod sarcina fuit. Nimirum enim erunt & tunc ista tria genera visionum, sed nulla falsitate aliud pro alio approbatur, nec in corporalibus, nec in spiritalibus visis: multo minus in intellectualibus, quibus ita presentatis & perspicuis perfruetur, vt longe minore euidentia nunc nobis adiaceant ista species corporales quas sensu carnis attingimus, & eis multi ita sunt dediti, vt solas esse arbitrentur, & quicquid tale non est putant omnino non esse, Sapientes autem ita sunt in his corporalibus visis, vt quantum eis presentiora videantur, certiores sint tamen in illis quæ præter corporis speciem præterque corporis similitudinem intelligendo vtunque perspicunt, quantum ea non valeant ita mente conspiceri, vt hæc sensu corporis intuentur. Sancti vero angeli & his corporalibus iudicandis atque administrandis præsentibus, nec eis tanquam presentioribus familiaribus inclinatur: & eorum significatiuas similitudines in spiritu ita discernunt, & tanta potentia quodammodo tractant, vt eas possint etiam hominum spiritibus reuelando miscere: & illam incommutabilem substantiam creatoris ita conspiciunt, vt visione atque amore & eam præponant omnibus, & secundum eam iudicent de omnibus, & in eam dirigantur vt agantur, & ex ea dirigant quicquid agunt. Denique quantum abrepto Apostolo à carnis sensibus in tertium cœlum & paradysum: hoc ipsum certe defuit ad plenam perfectamque cognitionem rerum, quæ angelis inest, quòd siue in corpore siue extra corpus esset, nesciebat. Hoc vtique non deerit, cum receptis corporibus in resurrectione mortuorum corruptibile hoc induetur incorruptione, & mortale hoc induetur immortalitate. Omnia enim euidentia erunt sine vlla falsitate, sine vlla ignorantia suis ordinibus distributa, & corporalia & spiritalia & intellectualia in natura integra & beatitate perfecta. Scio quidem nonnullos eorum, qui scripturas sanctas ante nos in fide catholica tractasse laudantur, etiam sic exposuisse quod ait Apostolus, tertium cœlum, vt corporalis & anima-

Resurrectio corporum. C. XXXV.

Sapient. 9.

Beatorum vita post mortem. Cap. XXXVI.

1. Cor. 12.

1. Cor. 15.

Secunda querenda de tertio cœlo. Cap. XXXVII.

lis &

lis & spiritualis hominis hic differentias accipi vellent atque ad illud incorporearum rerum genus excellenti euidentia contemplandam esse Apostolum raptum: quod genus etiam in hac vita spiritales homines praeter ceteris rebus diligunt, eoque perfri concupiscunt. Ego autem cur maluerim spiritale & intellectuale dicere, quod illi fortasse animale & spiritale dixerunt, vt earundem rerum alia tantummodo nomina ponerem, iam in primis huius libri partibus me differuisse suffecerit: Quae si rite pro modulo nostro disputauimus, aut spiritalis lector hac approbabit, aut etiam non sicut spiritalis, adiuuante spiritus sancto aliquis ex ista lectione proficiet. Sed iam vniuersum hoc opus, quod duodecim voluminibus continetur, isto tandem fine concludimus.

Libri duodecimi finis.

AD LECTOREM.

HOC opus quum nec epistola sit nec tractatus popularis, nusquam tamen recensetur in libro Retractionum, ad haec nec stylo nec ingenio referens Augustinum, non dubitauimus in nothorum classem referre. Habet et uocabula quaedam, de uulgo, ut opinor, hausta, ueluti cap. 7. Taxones & sesquiuolos animalia quaedam appellat: ibidem commemorat lipos, porcos syluestres: & uulpes, quum hoc genus animantis nec in Hybernia dicatur inueniri, nec in Anglia, nisi forte importatum. In eodem accessum ac recessum maris appellat Leionem ac Malinam, idque frequenter. Item cap. 24. Nargarbam appellat, quod in summo mari natat.

DE MIRABILIBVS SACRAE SCRIPTVRAE, Liber Primus.

VM omnipotentis dei auxilio de mirabilibus rerum in primis tractare sermo est, unde repetendum aptius, & sumendum videtur exordium, quam ab ipso rerum omnium creatore, de quo saepe scriptura attestatur dicens, Qui facit magna & inscrutabilia & mirabilia, quorum non est numerus. Quorum omnium mirabilium uelut principale quoddam fundamentum instituit, quando omnia condidit ex creatura ex qua fecit. Aeternus ergo & omnipotens creator rerum, trinus & indiuiduus semper manens, sine ullo potentiae suae detrimento, solus sine tempore cunctas praecellit creaturas. Ac deinde ut immensam bonitatem ac potentiam & beneuolentiam, quas in se solo prius habuit, etiam per creaturas ostenderet, ex informi materia, quam ipse prius ex nihilo condidit, omnes creaturae habent materiam cunctarum visibilium & inuisibilium rerum, hoc est sensibilem & insensibilem, intellectualium & intellectu caretium, species multiformes diuisit, Quod, ut libri Geneleos autoritas confirmat, per septem dierum alternationem effectum fuisse monstratur, ita ut in die septima cuncta consummasse quae ad institutionem & instructionem pertinent creaturae, firmissime declaratur. Sic enim scribitur, Et consummasit deus omnia opera sua in die septimo, & benedixit diem septimum,

quod in ipso requieuit ab omnibus operibus suis. Ex quo intelligitur, deum in die sexto omnia perfecisse, vt in die septimo, non a labore, sed ab opere uideatur cessasse. Sed quod dominus Iesus Iudaeis de sabbati requie quaerentibus respondit, Pater meus usque modo operatur, & ego operor: illum quidem diuinitate perfecta, & in septimo requieuisse credimus, & usque modo operari non dubitamus. Sed quemadmodum tunc consummasse & nunc operari idem deus intelligitur, subtilius inuestigatur. In die enim septimo creaturae naturas perfecit quas gubernare etiam nunc non desinit; Et in die septimo requieuit ab opere creationis, qui nunquam cessat a gubernationis regimine. Tunc ergo creator, nunc gubernator deus intelligendus est. Ac per hoc etiam si noui aliquid in creaturis exoriri uideamus, non creare ibi nouam naturam, sed gubernare olim creatam deus putandus est. Sed ita potens est in gubernatione creaturae qui condidit, ut ueluti naturam nouam creare uideatur, cum abditis naturae finibus, quod in illa latebat, depromit. Illa igitur inusitata gubernatione, cuius res per uoluntatem potentiam gubernatoris ostendit, quod per efficaciam quotidianae administrationis non faciunt, in scripturis mirabilia memoratur. Sed de his mirabilibus latius postmodum, quando ad eorum loca uenerimus, differemus. Hoc fixum interim permaneat, quod assimilatis naturarum creationibus, in die septimo deus ab opere suo requieuit, & nunc postmodum per omne tempus a creaturae totius gubernatione non cessat. Sed quantum per septem dierum alternationem, omnibus instituta fuisse creaturae perhibetur, non tamen haec diueris alternatio per spatium temporis intelligitur, sed in his operum uicissitudo declaratur. Pius namque historiae narrator diuisit in sermone, quod deus non diuisit operis perfectione. Simul enim cuncta quae condidit deus creauit, dum una uoluntate multiplicem omnium specierum uarietatem fieri disposuit, in qua uoluntate una omnia simul sine tempore esse fecit, quae ab ipso ortu suo per tempus dispensare non desinit. In hac ergo lectione, omnium diuisionem, primo spiritalis creatura & inuisibilis originaliter praecessit, & deinde ne quod interius erat, hoc exterius non esset, ideo in corporibus etiam corporalis & uisibilis creatura fieri cepit: in qua utique principali rerum uniuersarum generalique diuisione, duas rationales, uenam in spiritali altera in corporali instituit creator naturas, angelorum uidelicet & hominum, quibus prout naturarum differentia expetit, etiam habitationum loca distinxit. Caelum namque angelis, terram hominibus habitandam praestitit. Quibus institutis, utriusque naturae peccatum, angelorum scilicet & hominum consequitur. Sed mandati transgressionem quae in hominibus facta erat, libri Geneleos historia narrat. Quaestionem uero non minimam inueniuntibus praestat, qua causa angelorum delictum scripturae testimoniis qualiter factum est reticetur. Quamuis namque sub persona Babylonici regis illius angelicae ruinae uerba per Prophetam declarantur dicentem, Sedebo in monte testamenti in lateribus Aquilonis, ascendam super altitudinem nubium, & aedificabo thronum meum ad Aquilonem, & ero similis altissimo. Hac de rege Babylonis historica expositione facillime possunt intelligi, nisi forte figurali expositione de corpore ad caput uerba per allegoriam transferantur: Unde assumptam quaestio in hoc libro non dissoluitur, dum historialiter in ipso Euangelio causa ruinae & sententia & uindicta non manifestatur. Nisi forte ut ceteri existimat, originale

Aut etiam ut sit.

Creatio mundi. Cap. I. Tal. cupim. tractare sermonem.

Iob. 9.

Quoniam omnes quas condidit creaturas ex nihilo fecit. Praecessit.

Sexto

Gene. 2. Sexto

Ioa. 5.

Sexto

L

Costumatis

Sex

Postea

Conditione

M. Tal. esset. in dei operibus etiam.

Causa angelorum & hominis. Cap. II.

Esa. 14.

Aginale illius peccatum in seductione hominis per serpentem esse aliquis dicat, per quem & sententiam animaduersionis acceperat, dicente domino, Maledictus tu inter omnia animantia & bestias terrae, super peccatum tuum gradieris, & terram comedes omnibus diebus uita tuae. Sed absit hoc, ut sentiamus angelum posse suadere homini peccatum in terra, nisi prius ipse peccaret in caelo, dicente domino, Vidi satanam sicut fulgur de caelo cadentem. Unde enim potuisset & ipse inuide re felicitati humanae, nisi prius amisisset beatitudinem primam? Non solum ergo peccatum hominis praecessit diabolica ruina credenda est, sed etiam perfectionem creaturarum illarum quae in die septima facta est. Dammandis in nouissimo die domino pronunciantur dicit, Discedite a me maledicti in ignem aeternum, quem praeparauit pater meus diabolo & angelis eius. Quando ergo praeparatus est ille ignis nisi perfectione creaturarum omnium nisi forte dicamus post sexti diei perfectionem deum aliquis creasse: quod absit, ne medaem scripturam, imo nosmetipsos faciamus. Cui ergo carcer in illa creaturarum conditione praeparatus est, illius peccatum originaliter illas creaturas praecessit. Quoniam ut scriptura inquit, Ipse ab initio mendax est, & in ueritate non stetit. Restat ergo ut ruina angelica, qua causa a domino tacita est, exponamus, dum illum creaturarum dei primum angelum cecidisse non ambigamus. Angelicum uero uulnus uerus medicus qualiter factum sit, indicare noluit, dum illud postea curare non destinauit. Et qualiter sit eiectus per sententiam uindictae, reticuit, quem per poenitentiam nullo modo reuocauit. Peccatum uero hominis quomodo factum fuerit, profertur: Ipsum namque quandoque promereri ueniam non desperatur. Et qualiter eiectus sit homo, indicare deus maluit, quem ad statum pristinum in nouissimo iterum reuocauit. Et quomodo animaduersionis sententiam accepit, non occultauit, a quo aliquando per clementiae suae ueniam satisfactionem accipere non recusauit. Haec ergo differentia in hominibus & angelis Apostolus considerans, ait, Non enim angelos, sed Abraham semen apprehendit deus. Cum enim creator clemens & misericors in summa illa & incomutabili dei patris manens substantia, in serui formam semetipsum exinanire uoluit, non angelicam naturam, sed humanam apprehendit. Sed in hoc quaestio nascitur, Cum deus angelis peccantibus non peperit, & tamen peccanti homini per assumptionem humanae carnis ueniam relaxauit: quare ergo irremediabili uindicta summus angelus est percussus, cum peccas & mandatum sui conditoris homo transgrediens, uenialiter postmodum ad poenitentiam reuocatus sit, Ioanne, domino, & Petro elamantibus, Poenitentiam agite, appropinquabit enim regnum caelorum. Angelus ergo in summo honoris sui ordine constitutus, immutationem ad excellentiorem statum non habuit, nisi per contemplationem sui creatoris confirmatus, in eo statu permaneret ubi conditus fuit: & idcirco prolapsus, iterum reuocari minime potuit, qui de sublimissimo sui ordinis statu proruit: Homo uero adhuc in terra positus, generandi officio destinatus, ciborumque alimoniam deputatus, immutationem in subliorem & meliorem, spiritalemque uita sine morte reciperet, si quadiu in hac conuersatione positus esset in mandati custodia permaneret. Huic antequam ad statum ueniret subliorem, delictum subruit, & ideo de inferiori illo suo ordine id est, immortalitate sui corporis coestim ruit, dicente domino, Terra es, & in ter-

Gene. 3.

Luc. 10.

Propriam

Sexta

Math. 25.

Ioa. 8.

Heb. 2.

Philip. 2.

C

Luc. 3.

Math. 4.

Act. 2.

Excelsior.

Iesi.

Tal. Hinc de. delictum praeripuit.

ram ibis. Clemetia ergo conditoris homo ad illam beatitudinem, ad quam peccans adhuc non pertinet, per passionem domini reuocatur, qui si inde cecidisset sicut angelus, nunquam iterum reuocaretur: quoniam ad illi ordinem, id est, immortalitate sui corporis nunquam pertinet iterum, nisi perfecta omnium morte, illa beatitudo ad quam reuocamur: per resurrectionem restitueretur. Non ad illum tamen ordinem, aut ad statum unde primus homo ceciderat, sed ad alium subliorem, quem sperauit, restitutio fiet, dicente domino, Erunt sicut angeli dei in caelo. Praeterea quoque ad cumulum diabolici peccati illud accedit, quod statim postquam peccauit, foueam desperationis incurrit. Si enim de suo delicto habere ueniam non desperasset, nunquam contenti sibi homini damnus salutis suae procuraret. Qui enim de priori peccato habere ueniam desiderat, nullo modo augmentare aliud praeparat. Per hanc ergo non solum sibi metipsi foueam perditionis inuenit, sed etiam per se peccanti homini causa perditionis exitit. Hoc autem ad leuigandum hominis delictum occurrit, quod non solum per semetipsum mandati transgressionem non reperit, sed serpentinae suasioni consensit, uerum etiam aliam creaturam rationabilem in dei offensam non induxit: ac per hoc facilius poenitentiae ianuam adinuenit apertam, quam qui non ingressus fuerit, damno perpetuae uitae subiacebit. Qui uero per poenitentiam peccata diluerit, angelicae felicitatis consortes in aeternum erit. Ut autem ab ipso humani generis post peccatum originale primordio homines quadoque promereri ueniam deus ostenderet, paucos homines elegit quibus notitiam suae amicitiae demonstraret: quos processu temporis paulatim plures usque ad praesentiam uisitare aduentum, quibusque in aduentu suo omne genus humanum per totum orbem illuminaret. Ex quibus paucis primus Abel totius humanae iustitiae princeps, & post secundus hunc Enoch insignissimus ante diluuium eligitur, quibus summa iustitiae in initio ipsi mundi, & sine committitur. Vnus enim statim in iustitiae suae initio, in ipso etiam mundi principio, sanguinis sui tripudio coronatus, martyrio arripitur. Alter adhuc sine morte, in testimonium nouissimi temporis reseruitur. Sed huic Abel dominus Iesus Christus primatum iustitiae hominum commisit, ita inquit, A sanguine Abel iusti, usque ad sanguinem Zachariae: hinc eo enim quod dicit, A sanguine Abel iusti usque ad sanguinem Zachariae, & non addidit, iusti, haereditate iustitiae Abel tenere Zachariam ostendit. Sicut etiam in genealogia saluatoris scribitur, Iesse autem genuit Dauid regem, Dauid autem rex genuit Salomonem: cui non additur regem, cum Salomon patris regno teneret maius imperium. Sed ex hoc intelligitur patris sui Dauid regnum Salomon haereditario iure possidere, & ad Dauid honorem regni plus pertinere, quod & Abel in iustitia hominum primatum tenuit, quod primus in terra iustus fieri cepit, Unde quasi haereditario iure patrum succedunt. Sic omnes iusti, uestigia Abel in cunctis iustitiae partibus cupiunt. Sed ista inuestigatione recte incitatus aliquis fortasse interrogabit, Cur ergo, inquit, dum Abel iustitiae primatum tenuit, non hinc deus sine morte ad testimonium, nouissimi temporis reseruauit, ut in mundi fine ipse doctor existeret ueritatis, qui in principio erat auctor perfecti operis? Attamen huic responsioni cogit obuiare poterit, qui iustitiam in tribus partibus constare nouit, Tota enim iustitia haec est, uirginitas, sacerdotium, & martyrium. Quae triplex iustitia in Abel pri-

D Gene. 3.

Matth. 22.

Præstare.

E

Abel & Enoch. C. III.

Gene. 4.

Gene. 5.

F

Matth. 23.

Matth. 1.

Tal. primus martyr.

Quaestio.

Responsio.

Triplex iustitia.

G Abel primo fuit, qui & munera deo placita obtulit, profapiam generis in seculo non reliquit, & martyrij coronam sanguinis effusione promeruit. Si ergo longiori tempore vt Enoch Abel maneret, sine vlla dubitatione coniugiu iniret. Quippe qui in tepore illius legis viueret quae dixit, Crescite & multiplicamini, & implete terram: Et si illud mandatum expleret, pro certo nequaquam virgo esset: & si illum deus sine morte seruaret, martyrij primatum nequaquam acciperet. Recte ergo competeabat, vt qui primus in terra iustus eligitur, in eo totius iustitiae forma seruaretur, cuique primo in hominibus post delictum gestare figuram conceditur saluatoris, qui virgo & caput theta, & sacerdos, & martyr esse videtur. Enoch vero sine morte, per totius penes seculi tempus remotus ab hominum conuersatione custoditur, vt in eo qualiter homines si non peccarent, generata prole commutarentur in vitam spiritalem sine morte, ostenderetur. Sed licet longo seruatus tempore adhuc viuat: mortis tamen debitum, quod omnes in Adam sumpsimus, vitare non poterit. Certè in hoc etiam illud occurrit, vnde scribendi occasio sumpta videtur, quae circa naturam extra humani aeternitatis metas huius vita tam longo admodum tempore distenditur. Attamen in hoc non noua natura vni homini gignitur: sed pristina & generalis omnium hominum gubernatur. Insitum enim omni homini in prima conditione Geneseos libri historiam considerantibus esse apparet, vt non solum longo tepore, sed etiam perpetuo viueret, nisi peccati aculeo mors naturae metas exterminaret. Inde processu temporis hominibus post originale peccatum per propria studia in dei offensam procedentibus, & in obliuione sui conditoris decidentibus, cum per enorme peccatum, grandi corporis mole gigantes essent exorti, totius terrae facinus aquis diluere parat: & viro perfecto in genere suo reperto, Noè videlicet Lamech filio, mysterium consilij sui soli insinuat, eiq; arcam per longi temporis spatium fabricare commendat: vt vel ille per hoc factum morte imminente cum domo sua liberaretur, vel videntes imminens exitium pertimescentes ad delictorum penitentiam reuocarentur. Sed illo contumaciter & negligenter iudicio contempto, ex insperato tepore deus offensus, ad commune totius orbis excidium, aquis vniuersa terra spatia pariter obtexit: & exceptis quae arca clauserat, cuncta quae in terra tantum viuere possunt, homines & caetera animalia ab ipso caelo aqua conducta deleuit. Sed vniuersa quae in aquis viuere possunt plaga illa non tetigit, terrena tantum animalia mortificauit. Quo in loco astute quaerentibus, ac solutione indigens quaestio subuenit, Quamobrem terrena animalia humanae vindictae plusquam aquatica succumbunt, quorum nec plura peccaminum gesta subueniunt. In peccato tamen primi hominis, terra de qua gustauerat, statim maledicitur. Per diuinum namque miraculum ita inferitur, Maledicta terra in opere tuo, &c. Qua in re notandum, ipsa animalia, quae maledicta terram manducauerunt, expertia maledictionis esse non posse, praesertim cum terra cum suis animalibus maledicta erat. Iterum ergo alia adhuc quaestio surgit, Quare deus etiam aquis in Adae maledicto non maledixit? Cui facillime respondetur, quod non aqua contra interdictionem domini bibit, sed de terrae fructu homo comedit. Exceptis quoque his rationibus, aquis a maledicto Adae deus pepercit, quoniam per aquam diluere maledictionem illam parauerat, quod in diluio est factum, & nunc per baptismum indulgetur: nam in aqua & spiritu cuncta humana corporalia crimina simul & spiritalia purgantur. Aquatica enim maledictio vindictae non succumbunt, quia in maledictionis participatione non sunt. Ac per hoc & dominus, cum mortis humanae maledictum resurgendo deposuerat, non terrestri, sed aquatilium carne animalium comedeat, cum ad confirmationem resurrectionis coram discipulis piscis assi parte & fauam mellis accipiens manducauit. De animalibus quoque, quae nec in terra tantum, nec in aqua tantum viuere possunt, quaestio vertitur, quomodo diluuium euaserunt, quales sunt lutri, vituli marini, & multa animalium genera, quae in aquis escarum suarum victum requirunt, sed in arena dormiunt, & nutriuntur & requiescunt. Si ergo arca includerentur, sine aquarum adiumento viuere non possent, & si extra arcam remanerent, aquis vniuersa tegentibus, vbi requiescerent quomodo haberent? De his ergo, vt supra dixi, quaestio vertitur, Vtrum per virtutem suam interius searum naturam, donec diluuium transiret, deus teperauit, vt aut humore tantum, aut in arida tantum illis tunc vita esse poterit. Sed qui Noè cum domo sua per arcam, non per virtutem seruare voluerat, qualiter hoc per virtutem custodire vellet? An his alicubi scopulorum aliqua refugia esse poterant? Sed etiam illa quomodo subuenirent, dum omnes montes, quibus duodecim cubitis altior fuit, aqua tegeter? An etiam in arcae tecto foris requies his esse aliqua valebat, quod a trecentis cubitis longitudinis, & altitudinis triginta, & latitudinis quinquaginta cubitis in vnum cubitum vndiq; contractum latum & stabile spatium faciebat, vt quod intus manentes, simul pariter conseruaret, etiam per profundi periculum nauigantibus refugium foret? De eruptione aquarum diluuii ita refertur, Rupti sunt omnes abyssi magnae, & cataractae caeli apertae sunt, & facta est pluuia quadraginta diebus & quadraginta noctibus. Postea subinfertur, Clausi sunt fontes abyssi, & prohibita est pluuia de caelo. Huius rei difficultatem fixa sententia explanare, scientiae nostrae paruitate prohibemur: Veruntamen in his magistrorum quid intentio potuit excogitare, indifferenti sermone proferamus, nulli ex diuersis opinionibus certioribus tribuentes auctoritatem: de quibus narrationibus, de singulis electionibus arbitrium probandi seu reprobandi concedimus libertatem. Fluuji enim de fontibus, vtrum ante diluuium fuerunt, inquisitio profertur: de quibus nulla in principio creaturae certa definitio, vtrum facti an non facti sunt ostenditur, nisi quod fons vnus ascendens de terra, & diuisus in quatuor capita, regiones irrigabat. Nisi forte de illo fonte caeteros per totum terrae spatium vbiq; ebullire etiam tunc aliquis dicat, propter quorum omnium singillatim assignationem originalis illius magni fontis commemoratio sufficeret. An etiam ante diluuium non erant, donec illa aquarum abundantissima eruptione vniuersorum fontium venae, vbi ante non fuerunt, quod etiam saepe nunc fieri cernimus, erumperent? Attamen non de fontibus terrae, sed de fontibus abyssi dicitur, Et rupti sunt fontes abyssi. Sed hoc generaliter de fontibus potest sentiri. Vnde enim terra potuisset habere, nisi subiacente abyssu per occultos meatus fontium venas suscipere? Et idcirco abyssi fontes etiam terrae fontes possunt nominari. Sed qui hoc ita sentiunt, quid dicent in eo quod paulo post consummata quadraginta dierum inundatione subinfertur. Et clausi sunt fontes abyssi magnae, & prohibita est pluuia de caelo. Si fontes illi, qui

Abel primo fuit, qui & munera deo placita obtulit, profapiam generis in seculo non reliquit, & martyrij coronam sanguinis effusione promeruit. Si ergo longiori tempore vt Enoch Abel maneret, sine vlla dubitatione coniugiu iniret. Quippe qui in tepore illius legis viueret quae dixit, Crescite & multiplicamini, & implete terram: Et si illud mandatum expleret, pro certo nequaquam virgo esset: & si illum deus sine morte seruaret, martyrij primatum nequaquam acciperet. Recte ergo competeabat, vt qui primus in terra iustus eligitur, in eo totius iustitiae forma seruaretur, cuique primo in hominibus post delictum gestare figuram conceditur saluatoris, qui virgo & caput theta, & sacerdos, & martyr esse videtur. Enoch vero sine morte, per totius penes seculi tempus remotus ab hominum conuersatione custoditur, vt in eo qualiter homines si non peccarent, generata prole commutarentur in vitam spiritalem sine morte, ostenderetur. Sed licet longo seruatus tempore adhuc viuat: mortis tamen debitum, quod omnes in Adam sumpsimus, vitare non poterit. Certè in hoc etiam illud occurrit, vnde scribendi occasio sumpta videtur, quae circa naturam extra humani aeternitatis metas huius vita tam longo admodum tempore distenditur. Attamen in hoc non noua natura vni homini gignitur: sed pristina & generalis omnium hominum gubernatur. Insitum enim omni homini in prima conditione Geneseos libri historiam considerantibus esse apparet, vt non solum longo tepore, sed etiam perpetuo viueret, nisi peccati aculeo mors naturae metas exterminaret. Inde processu temporis hominibus post originale peccatum per propria studia in dei offensam procedentibus, & in obliuione sui conditoris decidentibus, cum per enorme peccatum, grandi corporis mole gigantes essent exorti, totius terrae facinus aquis diluere parat: & viro perfecto in genere suo reperto, Noè videlicet Lamech filio, mysterium consilij sui soli insinuat, eiq; arcam per longi temporis spatium fabricare commendat: vt vel ille per hoc factum morte imminente cum domo sua liberaretur, vel videntes imminens exitium pertimescentes ad delictorum penitentiam reuocarentur. Sed illo contumaciter & negligenter iudicio contempto, ex insperato tepore deus offensus, ad commune totius orbis excidium, aquis vniuersa terra spatia pariter obtexit: & exceptis quae arca clauserat, cuncta quae in terra tantum viuere possunt, homines & caetera animalia ab ipso caelo aqua conducta deleuit. Sed vniuersa quae in aquis viuere possunt plaga illa non tetigit, terrena tantum animalia mortificauit. Quo in loco astute quaerentibus, ac solutione indigens quaestio subuenit, Quamobrem terrena animalia humanae vindictae plusquam aquatica succumbunt, quorum nec plura peccaminum gesta subueniunt. In peccato tamen primi hominis, terra de qua gustauerat, statim maledicitur. Per diuinum namque miraculum ita inferitur, Maledicta terra in opere tuo, &c. Qua in re notandum, ipsa animalia, quae maledicta terram manducauerunt, expertia maledictionis esse non posse, praesertim cum terra cum suis animalibus maledicta erat. Iterum ergo alia adhuc quaestio surgit, Quare deus etiam aquis in Adae maledicto non maledixit? Cui facillime respondetur, quod non aqua contra interdictionem domini bibit, sed de terrae fructu homo comedit. Exceptis quoque his rationibus, aquis a maledicto Adae deus pepercit, quoniam per aquam diluere maledictionem illam parauerat, quod in diluio est factum, & nunc per baptismum indulgetur: nam in aqua & spiritu cuncta humana corporalia crimina simul & spiritalia purgantur. Aquatica enim maledictio vindictae non succumbunt, quia in maledictionis participatione non sunt. Ac per hoc & dominus, cum mortis humanae maledictum resurgendo deposuerat, non terrestri, sed aquatilium carne animalium comedeat, cum ad confirmationem resurrectionis coram discipulis piscis assi parte & fauam mellis accipiens manducauit. De animalibus quoque, quae nec in terra tantum, nec in aqua tantum viuere possunt, quaestio vertitur, quomodo diluuium euaserunt, quales sunt lutri, vituli marini, & multa animalium genera, quae in aquis escarum suarum victum requirunt, sed in arena dormiunt, & nutriuntur & requiescunt. Si ergo arca includerentur, sine aquarum adiumento viuere non possent, & si extra arcam remanerent, aquis vniuersa tegentibus, vbi requiescerent quomodo haberent? De his ergo, vt supra dixi, quaestio vertitur, Vtrum per virtutem suam interius searum naturam, donec diluuium transiret, deus teperauit, vt aut humore tantum, aut in arida tantum illis tunc vita esse poterit. Sed qui Noè cum domo sua per arcam, non per virtutem seruare voluerat, qualiter hoc per virtutem custodire vellet? An his alicubi scopulorum aliqua refugia esse poterant? Sed etiam illa quomodo subuenirent, dum omnes montes, quibus duodecim cubitis altior fuit, aqua tegeter? An etiam in arcae tecto foris requies his esse aliqua valebat, quod a trecentis cubitis longitudinis, & altitudinis triginta, & latitudinis quinquaginta cubitis in vnum cubitum vndiq; contractum latum & stabile spatium faciebat, vt quod intus manentes, simul pariter conseruaret, etiam per profundi periculum nauigantibus refugium foret? De eruptione aquarum diluuii ita refertur, Rupti sunt omnes abyssi magnae, & cataractae caeli apertae sunt, & facta est pluuia quadraginta diebus & quadraginta noctibus. Postea subinfertur, Clausi sunt fontes abyssi, & prohibita est pluuia de caelo. Huius rei difficultatem fixa sententia explanare, scientiae nostrae paruitate prohibemur: Veruntamen in his magistrorum quid intentio potuit excogitare, indifferenti sermone proferamus, nulli ex diuersis opinionibus certioribus tribuentes auctoritatem: de quibus narrationibus, de singulis electionibus arbitrium probandi seu reprobandi concedimus libertatem. Fluuji enim de fontibus, vtrum ante diluuium fuerunt, inquisitio profertur: de quibus nulla in principio creaturae certa definitio, vtrum facti an non facti sunt ostenditur, nisi quod fons vnus ascendens de terra, & diuisus in quatuor capita, regiones irrigabat. Nisi forte de illo fonte caeteros per totum terrae spatium vbiq; ebullire etiam tunc aliquis dicat, propter quorum omnium singillatim assignationem originalis illius magni fontis commemoratio sufficeret. An etiam ante diluuium non erant, donec illa aquarum abundantissima eruptione vniuersorum fontium venae, vbi ante non fuerunt, quod etiam saepe nunc fieri cernimus, erumperent? Attamen non de fontibus terrae, sed de fontibus abyssi dicitur, Et rupti sunt fontes abyssi. Sed hoc generaliter de fontibus potest sentiri. Vnde enim terra potuisset habere, nisi subiacente abyssu per occultos meatus fontium venas suscipere? Et idcirco abyssi fontes etiam terrae fontes possunt nominari. Sed qui hoc ita sentiunt, quid dicent in eo quod paulo post consummata quadraginta dierum inundatione subinfertur. Et clausi sunt fontes abyssi magnae, & prohibita est pluuia de caelo. Si fontes illi, qui

K
*fal. Intelligitur.
Animalia aquatica.

Luc. 2. 4.
Animalia & uol. Gen. Cap. V.

Tranauis.

L

fine periculo.
vaganibus, Gen. 7. Eruptio aquarum, Cap. VI.

M

Gen. 2.

li, qui nunc per terras fluunt, in diluio aperti sunt, quomodo iterum clausi pronunciantur: nisi non omnes fontes clausos esse denuncient, praeter eos tantummodo per quos exitus huius aditus administrabatur. Verum etiam hoc pro tempore solummodo esse dictum confirmant. Fontes enim qui clausi erant, cum illa insolens eruptio prohiberetur, postea apertos fuisse sequens ratio pronunciat, dum aquae ibant & reuertebantur. Quod ergo reuertebantur, nisi vnde venerant? Per fontes igitur apertos aquae irruerant, qui post vt cessaret eruptio clausi erant. Sed cum iterum aqua reuocaretur, etiam fontes qui clausi fuerant referantur: Aquae enim quae clausi iantis venire non poterant, quomodo retro nisi apertis aditus reuertebant? De eo autem quod dicitur, Et cataractae caeli apertae sunt, & facta est pluuia: non minori diligentia indigens, quoniam diuersis inquisitorum sententiis ventilata dignoscitur. Quibusdam namque placet, vt ista cataractae in nubibus apertae fuisse putentur, quae saepe caeli nomine per scripturas diuinas nuncupantur, quomodo est illud, Et caeli dabit imbrem, & terra dabit fructum suum: Et, Panem caeli dedit eis: Et, Possint aues caeli habitare: Et, Volucres caeli nidus habent vbi requiescunt. Cataractas ergo in caelo & in nubibus videlicet factas vt pluuia veniret, illi praedicti aestimant, quemadmodum etiam nunc tale ministerium per nubes fieri totus mundus non ambigit. Sed tunc cataractas caeli apertas scriptura sancta commemorat, quod solito plus ingens effusio pluuialis facta erat. Caeteri vero istas cataractas in summo illo firmamento, quod vt diuideret inter aquas & aquas, deus in principio fecerat, factas prius esse dicunt: qui dum illas aquas factas supra firmamentum posuerat, ad tale ministerium praeparasse dicunt: & in hac conditione & superioris & inferioris aquae, sacri baptismatis ministerium figurale expositione inspicunt, dum per caelestem pluuiam spiritum sanctum, per abyssi vndam, aquam baptismatis intelligunt: Vt sicut aqua superior & inferior, propriae vitae mundi peccamina diluit, sic spiritus sanctus & aqua, nostrae vitae prioris delicta remittat. Sed dum in hoc opere intellectum potius rerum gestarum, quam figuralem expositionem assumpsimus, quod ad rem praesentem pertinet, prosequamur. Hi ergo qui firmamenti aquas ante diluuium venire ponunt, etiam ante diluuium pluuias in mundo fuisse non aestimant, occasione illius arcus, qui post diluuium in nubibus est constitutus, in hanc aestimationem ducti, ex ipsarum creaturarum natura inuestigantes, quod si vlla serena ante diluuium pluuia fieret, iris, id est, arcus ille in nubibus serenae appareret, qui per solem semper & humectas serenaeque nubes efficitur, & non a sole tantum fieri, sed etiam per lunam aliquoties in serenae nubibus videtur. Poterat ergo ipsa mundi nuper creati prima aetas sine vllis turbuleti aeris immutationibus & pluuiis per matutinum & vespertinum rorem fieri: vt in ipsa sua fortitudine sicut homines longaeuos & sanitate corporum alacres habuerit, ita & mundus ipse nullis adhuc perturbationibus agitatus aptos nascentibus ferens fructus consisteret, & a secunda aetate sicut turbuleti motibus, ita turbidis rerum tempestatibus viuere & vigere inciperet. Quemadmodum in terra Aegypti etiam nunc nequaquam nubium imbribus, sed terrae ipsius sudore & aeris comoditate, & Nili fluminis incrementis fouetur. Sed haec inuestigatio qualiter accipienda sit pro certo, eruditi & Catholici viri videant.

Gen. 7.

quaestio.

Hier. 14. Pl. 77. Marci. 4. Luc. 9.

prim.

Gen. 9.

Accessus & recessus diluuij. Ca. VII.

Iterum de recessu aquarum diluuii quid docti & ingeniosi magistri sentiunt, sine vlla nostrae auctoritatis Tomus tertius.

C Si quando inundauerant, aliquod spatium relinquerebat & si hoc non habuerant quando reuersae sunt quid implebant? Caeteri hanc quaestionem ita disserunt, quod mare tunc dei iussu de suo modo consueto, per illorum fontium apertionem crescere, & vltra metas suas inundatione insolita, per cuncta terrae spatia transfundere poterat, & in se iterum quod amiserat resumere, vel etiam in spatium terrae deportare, quod ad inferiores aquas pertinebat, quae terra sepe superpositas lymphas nisi de fontibus assumere, & in semetipsam redigere consuecit quoniam non contra consuetudinem videmus etiam per aquas res in maius crescere: Nec contra naturam terrae est, superpositos humores semper consumere: praesertim cum haec deus in potestate etiam sanctis suis tribuit, quemadmodum Helix & Helisgo dedit i nubeculae. Maria quoque extra terminos antiquos crescere consuecit, & terrarum spatia dimittit atque praescindit, sicut & senes nostro adhuc tepore viuentes, vidisse se confirmant. Vnde etiam insulas quae ab initio conditi orbis, vt multi affirmant, non fuerant, processu teporis faciunt, dum propequa promotoria marinis sinibus contingunt.

Gen. 1.

quare quasi contra naturam.

Diluuium. Cap. III. praeter.

Quaestio.

poraculum. Gen. 3.

reueretur.

aliter sentiant.

transiderit.

Gen. 8.

praesertim.

fin videtur.

† continent. G contingenti terra diuidunt. Per quod intelligitur, quod illa ferae quae insularum orbibus includuntur, non humana diligentia deuecta, sed in illa diuisione insularum a continenti terra reperta esse probatur. Quis enim, verbi gratia, lupos, ceruos & syluaticos porcos, & vulpes, taxones & lepufculos, & feliquiuolos in Hiberniam deueheret: Vel qualiter tunc domesticam manum portatis ita effugerant, vt omnia genera haec per syluas nunc oberrare videantur: Sed nonnulli authores genera haec bestiarum & ferarum animalium ipsam terram gignere dicunt, qui haec animalia quae in insulis includuntur, non ex arca, sed ex ipsa terra procreata esse existimant. Hanc vero putationem eorundem, quibus diximus de recessu aquarum diluuij, & si aliquis acceptam & sufficientem esse crediderit, nostris tamen adhuc mentibus illa quaestio innouata residet. Quotidianis etenim inundationibus & recessibus Oceani, haec semper quaestio renascitur: Quomodo hanc inundationem vnde venit, aut quod recedit nescimus: ita etiam recessum diluuij ignoramus. Hac nanque quotidiana inundatio bis in die a tempore ad tempus, per horas viginti quatuor semper peragitur, & per alternatas hebdomadas Ledonis & Malinae vicissitudo comitatur: Sed Ledo sex horas inundationis, & toridem recessus habet: Malina vero grandis per quinque horas ebullit, & per septem horas littorum dorsa reteggit. Quae tantam concordiam cum luna ostendit, vt antequam luna nascatur, tribus diebus & septem horis semper incipiat, & post nascentis lunae principia alios tres dies & septem horas consuecit habere, similiter & ante plenilunium tribus diebus & duodecim horis incipit, & post totidem temporis cursus sui terminum consumit. Sex vero vnus cuiusque temporis Malinae Veris scilicet & aestatis, autumnij & hyemis, secundum lunarem supputationem, hoc est simul omnes viginti quatuor vnusquisque communis annus habet, exceptis videlicet embolismis, qui vigintisex Malinae retinet, & vnus cuiusque de predictis temporibus mediae duae, videlicet aequinoctiales, & aliae quando vel dies vel nox cursus sui terminum consumit, solito validior ac inundatione altior fieri consuecit. Interpositis vero spatiis iterum tantundem semper Ledo intermittitur. Ac vero rationabilis huius perseverantia inundatio, quod recedit, mentibus nostris occultata est: non minorem profectum nescientibus praeparat scientia hominis. Nam qui veram sapientiam cupit, ad aeternum regnum vbi nulla est ignorantia, festinare contendat, & interim cum insigni gentium magistro dicat, Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetam. Etenim omnes res quas possidemus, ex parte vix nouimus. Terremque nanque superficies in qua laboramus, alimur, viuimus, sustentamur, nostris apparet obtutibus, sed tamen quomodo illa sustentatur, adhuc ignoramus. Sol in ministerium nostrae necessitatis per diem traditur, sed qualem in nocte profectum exequitur, a nostra scientia occultatur. Lunae duodecim diebus crescit & totidem temporis decrescit totius vicissitudinis causas quis intelligere sufficit: Maris inundantis tumores considerare permittitur, sed recedentis intelligentia priuamur. In nobismetipsis diem nostrae natiuitatis scimus & immoramur: diem mortis quando veniet, cum certe ventura sit, nescimus. Res etiam corporales quas videmus ex parte tantum considerare possumus. Ex parte ergo cognoscimus quoad in hoc seculo sumus: Sed si ad illam lucem patris luminis venerimus, nihil in creaturis erit quod nesciamus. At vero vt nostrum sequamur propo-

fitum, in isto diluuij tam magno videri creaturis miraculo, nihil contra naturam factum esse ostenditur: quoniam nihil quod deus in creaturarum prima conditione non fecerat, superinductum esse videtur, nisi quod solito abundantior maris copia, & imbrum ducta congregatur. Nihil in his auctoritate firmauerim, vt in defensione alicuius contentiosus sim: Sed si quid alterius ingenio forte meliori intelligentia horum surrexerit, hoc meo ingenio forsitan complacebit. Ego enim quod in hoc magistrorum quorumcunque eruditio contulit, literis his intimaui, in quibus si quid vitiosum, & minus sanae intentionis apparet, non illorum, sed mea titubauit intentio. De terminis, de recurfu solis & lunae in diluuij, quantumuis famosa, plurimorum mentes quaestio pulsat: nihil in luminarium aut siderum consuetis ministracionibus diluuij commutasse, ipsius anni quo diluuium est factum, cursus manifestat. Noe enim secundi decimosextimo die mensis cum vniversis quae ad eum pertinebant, arcam intrauit. Post centum quinquaginta dies mensis septimo vicesimosextimo die mensis, in montibus Armeniae eadem arca requieuit. Prima die decimi cacumina montium apparuerunt. Et prima die mensis prima, aquae minutae sunt. Atque euoluto anni circulo, mense secundo, vicesima septima die mensis arefacta terra conspicitur, qua die domini iussu Noe cum omni domo sua de arca egressus est. Ex quibus indiciis manifestissime ostenditur, quod in iis quae ad anni circulum peragendum pertinebant, in luminarium ministracionibus dierum ac noctium plenitudine decursa, nihil decedere videtur. Si enim luminarium solis scilicet & lunae cursus in aliquo turbaret, dierum ac noctium primitus vicissitudo, & deinde de totius anni circulus impeditus appareret: Dum vero nullo modo turbatus in se anni circulus reuertitur, manifestum est, quod in anno praecedente luminarium cursus non turbabatur. In generali totius orbis purgatione per aquam deo gubernate perfecta, atque aquis iterum terra eodem iussu reiecta, egressa de arca Noe solus tunc iusti profapia, totius mundi partes completura, cito succreuit. Sed antequam in omnes terras essent diuisi, impropria cunctorum mentibus & superba cogitatio subrepsit, vt in commune magnificare nomen suum, non dei creatoris, per excellentissimam turris ad caelum usque aedificationem decerneret, & in memoria posteritatis per omnes postea generationes, gubernationes, & totius seculi tempus indelebili cunctorum praconio celebres forent. Sed hac temeritate & superba praesumptione rursus deus offensus, per totius generis commune culpam indiuidua omnium strage, quod in hominibus nuper erat expertus, praesertim cum nullus repertus est iustus qui relictus esset, totam funditus gentem delere voluit. Veruntamen cum illud usque tempus esset vnus linguae cunctus populus vniversorum qui ad tale opus venerat, linguas in diuersa verba diuisit, scilicet vt rectissimo iusti arbitri iudicio, qui alto superbiae tumore mebra contempserat, in fragilissimae substantiae suae modo sermonis vtiq; pena sentiebat. Et hoc non in ipsis tantum patribus quod euenerat fiebat, sed per omnes filiorum propages talis vindictae conditio pertransibat: vt qui aeterna sibi posteritatis famam quaereret, mansura in illis posteritatis ipsis praesumptionis per vniversa venturi seculi tempora animaduersione inuenirent. Post quoque haec linguarum diuisione dei dispensatione euenerat, vt diuinarum scripturarum mysterium, usque ad maturum tempus vnus electi ex multis populis propriam linguam custodiret: donec praefinito tempore, quando vniversis gentibus sacramentum suae dispensationis

† in dei.

K

† succurrent

Cursus solis & lunae. Cap. VIII.

Gen. 7.

Census linguarum. Cap. IX.

M

† A. 20. 1. A fationis aperire voluit, spiritum sanctum de excelsis linguarum omnium scientiam afferentem, eiusdem sacramenti praedictis ministris transiit: qui dei magna ad illud usque ad vnam linguam continuant, velut ad consecrationem omnium linguarum in ipso suo primo aduentu per angelos praedicabat. Sic enim illi quos de vniversis gentibus velut ad huius rei comprobationem Hierusalem tunc temporis collegerat deus, dicebat: Audiuimus eos linguis nostris loquentes magna dei. Sic Apostolica humilitas spiritus sancti munere colligebat, quod superba praesumptionis & vanae gloriae cupido dispererat. Linguas autem illas septuaginta duas esse, plurimi auctores consentiunt, quia in aedificatione turris illius in terra Sennar: quae nunc est Babylon, tot partes congregatas fuisse dicitur. Vnde & dominus septuaginta duos discipulos, exceptis illis primariis Apostolis, elegisse sermone Euangelij refertur, per quos postea in omnes gentes idem Euangelium praedicaretur. In quorum praesignatione etiam ipse spiritus Moysi in septuaginta seniores distribuitur: & alii duobus qui in castris resederant, Heldad videlicet & Medad, eius spiritus prophetiae donum condonatur. Quorum quasi haereditarij successores, ad Ptolemaum Philadelphum Alexandriae regem, a pontificibus Eleazaro scilicet & ceteris qui eodem tempore Iudaeorum populo & templo praerant, septuaginta sapientes, qui ex Israel stirpe descenderant missi sunt, & scripturas antiquae legis in Graecum eloquium transferunt. Harum vero omnium linguarum noui testamenti tempore, tribus linguis, Hebraicae vtiq; Graecae & Latinae, principatus committitur, quia in eis crucis Christi titulus literis Hebraicis, Graecis & Latinis scriptus, Euangelica auctoritate perhibetur. At vero deus in hoc contra naturam humani eloquij quam olim disposuit nil diuidendi & consumendo linguas hominum & sermones fecit, quoad eadem loquelae natura in hominibus permanet, nisi consuetudo diuersa deuiare ab alterutro linguarum, non naturaliter, sed consuetudinarie docet. Latinus namque vel Graecus inter Barbaricos genitus vel nutritus, Barbarice loquitur, versa vice; Barbari filius a Graecis aut Latinis edoctus, venusto sermone fatetur. Ex quo intelligitur deum non naturam hominum mutasse, non nouum in eis aliquid condidisse, sed dicendi tantum modos & formas in diuersis generibus diuisisse. Magno deinde temporis intervallo peracto, in confinio Arabiae & Palaestinae, quinque ciuitates posita, Sodoma, Gomorra, Adama, Seboim, & Segor, fecundissimi soli habitatione, & rerum omnium abundantia perfruentes, inconueniente luxuria cupidine, contractione conuincti, dominicae vindictae aditum praebuerunt, ita vt imbribus ignis & sulphuris superfusa tota cum habitatoribus suis & animalibus & vrbibus regio flagrans arderet. Hoc namque modo conueniebat, vt qui communi studio deum offenderunt, communis vindictae impetu eodem periret: & qui contra consuetudinem hominum immoderate concupiscentiae perpetracione exarserant, contra consuetam hominum mortem, non terrena vindicta, sed caelestium ignium infusione arderent: & qui peccatum suum non solum faciendo, sed etiam praedicando palam fecerant, infamem vitam famosa poena consumerent, Quae vindicta & haecenus eorundem terram non deseruit, dum quali poenae qui talia agunt subiacebunt ostendit. Inter istas vero duas primarias in seculo poenas, diluuij scilicet & Sodomitanam, talis differentia deprehenditur, quod vna aqua terra, altera igni punita videatur: Tomus tertius.

† al. per vna linguam cauerat. † Apostolos.

† al. tot patres congregatos fuisse dicitur. Nume. 11.

Lingua Hebraica, Graecae, Latinae. Iohn. 19.

† confundendo.

De Sodomica vindicta. Cap. X.

† in contra datione tritici, contenti.

† in turpis.

vna caeli rore & abyssi vnda diluitur, altera igne imbre & sulphuris superfusione damnatur. Anni vna circulo vnus permanere terra reteggitur, per alteram terra adhuc sine cessatione maceratur. In vna naturale scelus in hominibus punitur, per alteram adinuentio concupiscentiae contra consuetudinem facta vindicatur. In ista vero Sodomitana poena nil contra naturam deus facere cernitur, cum desuper aereo ignito illo spatio, insoliti desiderij ardor inflammat. De qua peccatorum plaga Loth dei seruus per angelos eruitur, sed in illius vxor ne retro respiceret iussa, dum respiceret, in salis statuam solidatur, vt cuius visus non erat immunis ex culpae confortio, mortem effugere non posset, quantumvis propter iusti contubernium eruta sit de incendio. Sed dum haec assumpsimus, quod nihil in dei creatura contra naturam fit, sed insita natura semper in omnibus gubernetur, qualiter vxor Loth in salis statuam vertitur contra humanam corporis naturam: In hac mutatione gubernationem salis naturae in humano corpore esse nullus ambigit, qui lachrymarum salitudinem comprobauit, quae a turbato felle, vt dicunt medici, egredientes, salis naturam quam in recondito naturae sinu concipiunt, de oculis flentes, etiam saporis comprobationem ostendunt. Et non solum in lachrymis, sed etiam in phlegmate, & tussi expresso sputo pectoris sapitur, quod salis natura per humanum corpus inferatur. Potest ergo rerum gubernator, cum totum in partem vertere cupit, quod in modica parte latebat, per totum infundit. Atque haec ex causa, cum vxorem Loth in statuam salis vertere voluit, pars illa tenuissima salis quae carni inerat, totum corpus infecit. Et ita factum est, vt qui sexto die omnes naturas constituere consummat, nil ex aliqua natura in aliam congescit, sed vnusquamque in semetipsa gubernat quam in prima conditione constituebat. Eodem tempore Abrahae illius ex multitudine gentium in dei amicitiam electi, Sara sterilis vxor filium Isaac nomine iam nonagenaria peperit, cum illam usque aetate per totum vitae spatium sterilis fuit. Sed hoc valde conueniebat, vt quoniam filius quem parturiebat ipsam figuram Christi, qui ex sola virgine sine aliqua humanae voluptatis cupiditate nasceretur, pertulit, illum aetate qua solent foeminae parere, id est a duodecimo anno usque ad quadragesimum nonum annum, sed contra illius consuetudinis metas parturiret: vt scilicet ille infans non solum ultra quinquagesimum annum desinere scilicet partus officio, sed etiam nonagesimo anno nasceretur desinente voluptatis desiderio. Et hoc quantumvis contra consuetudinem, non tamen aduersus naturam factum est: quoniam etiam contra consuetudinem est vt pariat a materia, aduersus tamen naturam non est vt in vtero foeminali nascatur quandoque filius. Quo nascente filio & ablactato, ancilla Agar cum filio suo Himmamael, qui prior natus est, eiicitur, quae per desertum deficiente aqua, & siti moriente cum puero vadens lachrymatur. Sed angelo eam compellente & dicente, Exaudiuit dominus vocem pueri, aperti sunt oculi eius, & vidit puteum in solitudine. De quo puteo ita refertur, vt aut tunc erumpens a terra prodatur, aut si ibi ante fuerit tunc Agar oculi vt videret aperiantur, quem ante non poterat videre. Vt autem appareret etiam hominibus quam fidelis in dei amicitia permaneret Abrahae, filium suum Isaac cum esset iam adultus, offerre sibi in holocaustum super vnum montium quem ei monstrauerat, deus praecipit. Qui obediens ad locum illum quem ostenderat ei deus, cito perrexit, & assumptum filium iamque immolare

Vxor Loth in petram salis. Ca. XI

Lachrymae vnde salis.

E

De Sara nonagenaria pariete filio. Cap. XII.

† pariat a materia. De puteo quem vidit Agar eiecit cum filio. Cap. XIII. Gene. 16.

De arietem quem Abraham obtulit pro filio. Cap. XIII. Gene. 22.

G tur: immissoq; vento, per totam noctem deus mare diuisum, etiam in siccu vertit, & inter ambos populos nubem, quae diuideret, tenebrosam, & noctem ipsam illuminantem columnam, immisit: Nam & Pharaonis exercitus mare post Israel intrauit: Sed vni refugium, alteri laqueus fuit. Quapropter & illa nubes media Aegyptiis erat tenebrosa, vt per totam noctem praecedentibus coniungi non valeret: Israeli vero noctem ipsam illuminabat, vt profundi maris lucida via incederent. Orto autem diluculo, defensus vtroq; periculo, hostium & pelagi, totus dei populus euasit ad ima deserti, cum totus sine saltu nuncio euadente exercitus Pharaonis, tumen tibus vndis ad suas metas reuertentibus, concidit in glare profunda. In hoc tam insigni in dei operibus miraculo, istud de praesenti actus nostri intentione exigitur, quomodo in siccato & recedenti de littoribus mari, natura conferuatur. Sed ipsum non tam difficulter deo auxiliante nos inuenire credimus, qui congelantibus vndis stagnorum dorso glacie superstrata sapissime consideramus. Quod ergo venti & desinente pluuiaru turbine aeris inferiores partes gelu obtinente, in aquis sapissime naturaliter efficitur, illud tunc dei iussu per glaciale ventum subito vrgente pelago factum fuisse comprobatur. Sed sicut repente mare siccu domino impetrante redditur, ita eodem iubente liquefactum, in fluidas vndas de sicco resoluitur. De recessu vero illi quotidiana administratione, iam ante praediximus, quia per Oceani maris aestuaria indefinenter fieri videre solemus. Ex quo colligere possumus, quod mare naturaliter quotidie deserit littora, non contra naturam, quanuis longe aliter dissimili modo, deo tunc gubernante propria littora detexit. Considerantes igitur filij Israel validissimam potestatem quam in sui liberatione dominus fecit, Moyses praecinente consono carmine canticum domino vniuersi pariter decantabant. Vbi enormi fati admiratione accidit dignum miraculum, vt cuncti pariter senes cum pueris, & omnes aetates eodem inspirati flamine, vno quasi ex ore, nulla praemunitio edocti, eandem concinenter literas decantarent in vnum. Sed naturae inquisitor in hoc loco securus efficitur, vbi non consuetudine humani ingenij, sed diuino spiritu creatorum spectora & ora inspirantur. Sed in histamen cantibus nil idem spiritus contra naturam effecisse dignoscitur, in quibus per ora & linguas halitus & vox ad verba mouetur. Et quod per verbum & studium ipsi facere potuerunt, consono omnes carmine decantare in vno momento dominus illis donauit. Et qui paulo ante in profundo coram eis apparuerat, ipse postmodum in tali cantico eorum linguas & ingenia gubernabat.

Inde per infocundae auium digressi solitudinis triu dierum continuo fatigati labore, querulosi ardore sitis, in Marath aquas amarissimas inuenerunt, quarum salitate prohibiti, suae sitis solamen minime habere valuerunt. Sed Moyses a domino lignum ostenditur, cuius tactu amara fluminis aqua indolcoratur, cuiusque dehinc dulci sapore populus sitis ardorem debriatus depositus, quem illuc usque incessabiliter furor fatigauit. Sed qualiter naturae inuestigator naturaliter esse factum approbabit, quod amara aqua in momento ligni tactu protinus indolcantur: Cuius ergo naturae, vt tantae dulcedinis lignum fuisse videretur, quo semel intincta fluminis vnda amarissima, suavis & sapida fit: Etenim si fauuis mellis aliquis nunc in amaram vndam iecerit, nonne potius fauus amarus quam vnda sapida erit? Ex quo intelligitur, non tunc lignum contra naturam aqua

effecisse dulcem, sed praeccepto conditoris & naturae gubernatoris lympham mutauit in saporem. Nam & virga illa qua a Moyses mare rubrum percutitur, & flumen & caelum & terra flagellantur, quando terra Aegypti diuersis plagis maceratur, non hac in se naturam virtutem habuit, cum eam Moyses vel Aaron ad hac faciendam eleuauit, vel vt aquam fluminis in sanguinem verteret, vel etiam cyniphe de puluere suscitaret, vel tenebras duceret de caelo. Si enim aliquis praeter Moysen, & non cum dei praeccepto mare iterum ex illa virga percussisset, pro certo eius percussioni Tethys nequaquam cederet. Et si iterum aquas fortuito percuteret, profecto illas nunquam in sanguinem mutaret. Sic & illam arborem per quam in Marath aqua salua indulcatur, si in amarum liquorem aliquis intingeret, & non idem deus vt primitus imperaret, pro certo non illam saluginem in suauem saporem commutaret. Vnde peruidendum est, quod non ideo deus hac ligna, vel etiam de fornace puluerem in his mirabilibus interesse praeciperat, vt aliquid in illis per eorum naturam vel administrationem effectum fuisse quis credat. Sed per hac futurorum mysteria praesignata esse instituit, vt quid in his nunc meritis prouentibus ista faciant, sapiens doctor figurali expositione decernat. Dum autem lignum nihil in hoc naturaliter fecisse probauimus, restat nunc vt quomodo per naturam factum sit exponamus. Quodcumque ergo per studium quanuis longi temporis in re aliqua inuenitur, non aliunde in eadem per industriam ex aliena natura conducitur, sed cum in naturae abdito recessu occultatur, prius hoc perplexi temporis industria, & alterius naturae adiumentum reddit: Et quod per humanum seu etiam rerum effectum logo cultu efficitur, hoc dei voluntate cum necesse habet ipsa natura operatur. Aquas igitur amaras, vel etiam ipsas salissimas in dulcem saporem verti posse, frequenter nauae comprobant, qui illas per humum optimae terrae infusas, & hoc officio etiam indolcoratas, saepe sitim temperant. Nubes quoque de marinis finibus vapores leuati salu liquoris, sed eandem dulces quando pluuunt, terrenis visibus ministrant, quoniam saluginis vitium quod in semetipsis aquae insitum capiunt, per infusionem terrae aut nubium deponunt. Similiter quoque & dulces aquae, cum eas homines per marinorum olerum cineres hauriunt, salum & plus quam Oceani saporem reddunt. Hanc ergo immutationem insitam sibi naturaliter aquae habent, sed celerius per praecceptum conditoris illam quam per efficaciam humanae diligentiae, & ipsarum rerum administrationem exhibent. Per alterius enim rei adiumentum humana diligentia, vel ipsa cuiusque rei ministratio aliquis naturae superficiem mutat. Ipse vero creaturarum conditor & gubernator, naturam occultam quae per aliquam rem manifestanda fieret, in re ipsa sola denudat. Sic & nunc amara aqua vt dulcedinem quam in occulto suae naturae contineret, per humum aut nubem ab amaritudine purgata ostenderet, ita iussu gubernatoris potentissimi naturam per se solam, absque alterius rei iuuamine exhibet. Ingressi ergo solitudinem sexcenta ferme milia peditum pugnantium, excepto purgamento extant, id est innumerabili & promiscuo vulgo quod de Aegypto conscenderat, deus per annos quadraginta, manna, id est caelesti pane saturauit. Denique de illo pane & Psalmista postmodum commemorans, dixit, Panem caeli dedit eis, panem angelorum manducauit homo. Qui per noctem semper, excepta nocte sabbati, cum rore descendens, circa castrorum locum candore niuis ostenderet.

Tethys dea marina pro mari.

Eccelesti, discernat.

Aqua quo dulcescant.

rei.

Manna. Ca. XXIII. Exod. 16. exercitius.

Psalm. 77.

† marmore.

† rura.

† ratio.

Canticum 11. racturum. Cap. XXI. Exod. 15.

† cantorum.

Aqua edulcorata. Caput XXII. Exod. 15.

† depositus. † feruor.

A ostenderet. Erat enim, inquit scriptura, quasi semen coriandri, & coloris bdelij, album quasi nix. Hoc autem solis ortum sufferre non poterat, sed continuo liquefiebat, cum versa vice collectum & mola constractum, in condendis panibus ignis ardorem sustentabat. Et si quis in mane alterius diei residuum aliquid ex eo relinqueret, vermibus scatebat. Cum tamen Gomor mensura manna sanum per longa postmodum tempora plena arca reseruabat. In quo & mirabili & necessario tunc signo, exceptis iis quae ad figuralem expositionem pertinent, istudiosis mentibus subueniunt, quae suae explanationis illuminationem domini adiutorio exigunt. Primum enim, vtrum panis sit queritur: Et quomodo panis angelorum vocatur: Et si cibus ille nihil terrenae naturae habuisse describitur, quomodo adhuc in terra positi, & vitibus carnalibus subiecti ex eo homines sustentantur? Panis enim in Psalmista praedicto versculo, vt diximus, caelestis esse describitur, qui de nubibus pariter cum pluua tribuitur: Quae nubes vt ante iam diximus, per scripturas caelorum nomine vocatur. Panis enim angelorum cibis ille dicitur, non quod illo angeli qui cibo non egent, saturantur, sed quod per angelorum ministerium tale officium, sicut lex & caetera populo praebantur, quae disposita per angelos in manu mediatoris tribuitur. Qualiter ergo homines qualescumque sustentare potuisset, nisi terrenum aliquid in sua substantia haberet? Sed vnde nubibus manna pluens terrenam substantiam habere monstrabitur, nisi forte aeris ipsius inferior pars, terrenam aliquam naturam retinere ostendatur? Quomodo enim animum volantium corpora sufferre valuisset, si non terrenae soliditatis aliquid aer contineret? Quapropter illa substantia & nubes fulta terrae ipsius natura, & in niues & gradines cogelascunt, qui penes duriciam lapidum contrahunt. Quid igitur hoc capacibus animis repugnat, si sicut nubes grandinis lapillos concipiunt, sic & manna grana gignere potuerunt, praesertim cum ad terram veniens, veluti cum cognito rore, si illud sol ortus inueniret, quasi grando in terra liquefens deperiret? Atque ita fieri poterit, vt manna in terreni aeris huius partibus genitum, terrenis hominibus praebuerit cibalem pastum. Ista etenim pars inferior aeris, terra etiam in scriptura diuina nominatur, dum in centesimo quadagesimo octavo Psalmo, Prophetali spiritu in domini creatoris laudem omnes creaturae incitantur. Sic namque consummatas his quae ad superiorem ornatum caeli pertinent, cum ad partes aeris inferiores venitur, taliter subinfertur, Laudate dominum de terra &c. vsque verbum eius. Ecce nunc crassioribus nubibus & vaporibus insertum aerem, terram. Propheta nominauit, & antequam ad inferioris terrae quae postea subinfertur spatia perueniat. In illa ergo superiori parte terrae, vbi grando & nix gignitur, nascatur mannal, & in cibis inferioris terrae partibus hominibus per angelos administratur. Ex quo facile dignoscitur, non aliunde extra naturam quassisse, sed de terra deus victum praeparasse: non quod deus quotidie illis panem illum comunem etiam in deserto praestare non posset, sed vt homo pastus de nubibus sciret, quia non in solo pane viuunt, sed in omni verbo quod de dei ore procedit. Sicut enim naturae imperauit vt homo saturaretur pane, ita etiam de omni quacumque re, si ita illi iusserit, quomodo habebat, & tunc de nubibus pluuiam victum incoluimus. Idem quoque populus in deserto sitiens potamenti refocillationem postulat. Vnde de Moyses princeps deo imperante virga percussa petra in Oreb, aquam de petra produxit. In hoc naturae inue-

Galat. 3.

Psalm. 148.

Deut. 2.

Aqua ex petra. Caput XXIII. Exod. 17.

stigator in angustum redigitur, quomodo aquae natura in duro lapide occultatur. De aqua vero in principio lapides factos, qualiter ignorat, qui crystalli naturam, nique per multum temporis congelate, in commutabilem lapidis duritiam procedere non ambigat: praesertim cum glebas non de terrae ipsius humo, sed de foeni primitus incremento in summis arboribus vel scopulis saepe consideramus: In quibus iam lapillos per pluuiaru infusionem & ipsius in foeni humum motionem genitos inuenimus. Nonnullas quoque terras argillosas transfluentiu aquarum asueto cursu superfluas in duritiam lapidum vidimus conuersas, in quibus etiam duriores vel antiquioris aetatis lapides, quos ipsa humus in prius se habuerat animaduertimus insertos. Qualiter iam nonnullis lapidibus quoque concauos ostreos, quos quando mollis humus fuerat, interpositos habebat, veluti sine naturali duritie nunc insertos videmus. In caeteris quoque quos longe admodum aetatis mare ad terras proiecit, superposita more nagarbae videntur, quas non de maris glareae eleuatas, sed ex ipsa marini humoris qualitate, & eorum extrema corporum indurata cute admodum esse concretas, ipsa consideratione probauimus. Plurima etiam marina reptilia testudinis cortaneis induuntur, in quibus durities plus quam plurimorum lapidum videtur. Ex quibus omnibus manifestis approbationibus, lapides ex aqua tantum nunc, & nonnullos ex aqua & humo nunc genitos esse, doctus quisque non negat: Sicut & lachrymosi maris natura & consuetudo indicat: salis etiam natura de liquore in lapidis duritia concreta vertitur, & iterum in liquorem solui coetuetur. Lapis quoque vt lob libri narrat historia, resolutus calore in aes conuertitur, quod non potest nisi prius in liquoris naturam moueatur. Praeterea quoque omne metallum quaecumque duritie fuerit, quanuis lapideae esse naturae pateat, igne resolutum liquefcit. Dum ergo ex aqua humore lapidum naturae gigni comprobatur, quid obstat si dei gubernatoris voluntate lapis in aquam versa vice mutetur, dum natura ad suam originem redire festinet, cum deus aquam de petra populo suo praebere iubet? Post hac quoque Moyses cognatus, cuius Sephoram illi Moyses uxorem & duos filios eius detulerat, oculis ipsi in occursum Moyses per desertum exire festinat, cuius consilio quanuis gentilis, tamen cum ad castrorum locum venitur, tribum & centuriones, & quinquagenarij & decuriones in dei populo constituntur. Sed de Moysi filijs quaestio nascitur, cur patris sui in ducatu populi haeredes non sunt, sacerdotio saltem priuantur, dum per Psalmistam dicitur: Moyses & Aaron in sacerdotibus eius. Hoc tamen quodammodo mentitur, cum filij Moysi de gentili matre peregrinationis causa generantur. Sic etenim de Moyses cum priuogenitum genuisset refertur, Et vocauit nomen eius Gersan, dicens, quia aduena fui in terra aliena.

Interea inuitatus dei fame Moyses, quadraginta dies ieiunauit, & liberato dei populo de Aegyptiorum decem plagis, quinquagesimo die ex quo in Aegypto Pascha celebratum est, decem mandatorum lege de monte Sinai in duabus lapideis tabulis detulit. Quas cum offensus esset populi peccantis piaculo, ad montis radicem confregit. Restauratisque totidem numeris eiusdem materietabulis, rursus quadraginta diebus ieiunus dei largitoris munere, eadem praeccepta recipere meruit. Sed per hoc tempus contra consuetudinem humani moris, taliter, vt praedixi, nullo fatigatus inedia labore, nullam terrenae cenerationis escam manducauit, quoniam diuini sermonis confortio fultus, tam longam inediaam

Secundu naturam aqua vertitur in lapides.

Iob. 28.

† quatenus lapideae naturae esse probentur.

Filij Moysi. Cap. XXV. Exod. 18.

Psalm. 98.

† al. haec tamen inuestigatio danda vincit.

Ieiunus qua dragita die. Ps. C. XXXVI. Exod. 15. &c. 34.

G sine esurie sustinere potuit. Præterea carniū con-
cupiscentia infidelis populi pars flagrans murmuravit,
& mannae celesti ollas carniū Aegyptiorum præpo-
suit. Sed & Moysi cum esset intoleranda res visa, domi-
nus populū, inquit, sanctificā crastino: Ego enim illos
mense integro carniū pascam. Cui imbecillitate in-
citatus humana Moyses, sexcenta millia respondit pe-
ditum pugnatorum, excepto innumerabili vulgo huius
populi numerantur: nunquid boum & ouium immensa
multitudo cadetur ad saturationem, aut innumerabilis
turbæ pisces maris in unū congregabuntur? Et idcir-
co vt nihil de iis quæ Moysi mēs fragilis, vtputa huma-
na arripuit, in pasum populi cederet, ventus a domino
egredies, arreptas trans mare coturnices, ad castrorum
loca detulit, easq; duobus cubitis in aëre volantes circa
castrorum loca, quantum vna die cōfici potest, ortygo-
metrā inferuit: Quam populū colligens, mēse integro,
id est triginta diebus comedit. Sed incredulos transmu-
tationis vltio consequitur: Nam in illo loco priusquam
populus egredieretur, qui concupierāt, ira dominica ma-
tati sepeliuntur. Certe in hoc nihil nouū vel contra na-
turam a domino contribuitur, qui olim creaturam auū
conditam, & in abdito mundi quodam angulo recōdi-
tam, in necessitate populi sui præstare videtur: Quāuis
in libro sapientiæ scribitur, Nouam creaturam auū vi-
derunt: vtique ostensam, nō nuper creatam. Quod olim
deus cum cæteris creaturis in principio cōdidit, hoc in
tempore necessitatis plebi suæ ministravit. Sed tū idcir-
co coturnices ad tale ministerium, quæ prius cum man-
na contributa, nil aduersi edentibus contulerant, ista vi-
ce iterum detulit, ne quisquam putaret, quod esca auūm
sine murmurationis culpa mortē populo præstitit: quo-
niam in hac vindicta sana conscientia comedentes in-
columes seruauit, & quando cum manna data est, toti
multitudini nihil incommodi præbuit: Postmodū
propter Aethiopiā vxorem eius, Aaron & Maria cō-
tra Moysen insolentia verba depromunt, quem omnīū
qui tunc in terra morabantur, mitissimum hominū spi-
ritu sancti donat describunt. Sed cum tres tantum illos
in tabernaculo vocasset, Aaron castigatus dei sermo-
ne, oleo vntionis a vindicta defenditur, Mariæ vero le-
pore candore corpus laceratur, quapropter etiā extra ca-
stra manere præcipitur. Sed orante pro ea Moysē, septi-
mo die iterum reuocatur sana. At vero Moysi de ista

I Aethiopiā cōiuge, duplex magistrorum inuenitur in-
tētio. Vtrum de Aethiopia cum esset in domo Pharaonis,
de qua quadragenarius egreditur, acceperit, quæ per
multos peregrinationis dies illū expectauit, an signo-
rum tempore, cum post peregrinationem in Aegyptū
reuersus est, Aethiopiā vxorem sibi iunxerat, quam
de Aethiopia secum & per desertū ducebat, quod æque
de Sphora dicitur quod Aethiopiā sit, quā ad Aquil-
lonem maris rubri, vbi prius Aethiopes fuerūt, Aethio-
pīam alteram esse in multis locis historiarum scriptu-
re describunt. De qua in Ecclesiastica historia scribitur,
quod ex parte Indiarum adhaeret. Et in chronicis canonicis
Eusebij refertur, quod Aethiopes ab Indo flumine con-
surgentes iuxta Aethiopiā confederunt. Ex quo in-
telligitur, quod terra illa in qua primitus Aethiopes ha-
bitauerunt, Aethiopia dicta esse poterit, ex qua Aethio-
pia si Moyses vxorem suam acceperat, ideo Aethiopiā
dicta fuerat. Chore quoq; filius Isuar de tribu Leui,
patruelis Moysi & Aaron: & Dathan, & Abyron filij E-
liab: & Hon, filius Pheleth de tribu Ruben, & præterea
ducenti quinquaginta viri proceres synagoge, qui tem-

pore consilij per nomina vocitabantur, supercilioso su-
perbia tumore contra Moysen & Aaron steterunt. Ec-
enim Chore vedicare sibi sacerdotium voluerat, & re-
liqui alij de principatu populi contendebant. Sed illum
qui ignem holocausti deo non præcipiente offerre appe-
tuit, holocausti tempore celestis ignis cum his qui ad
eum pertinebāt, absumpsit: & eos qui se in excelsū ele-
uantes dei ordinationi resistere cōperant, sub pedibus
eorum terra dehiscens, aperto ore in infernum deglu-
tiens, vorauit. In quibus manifeste ostenditur quod tan-
tundē sensibiles & insensibiles creaturæ dei dicto obedi-
ūt, dum quemadmodum viuentes celeriter cum eius
imperio veniunt, ita & quæ non viuunt, velut viuentes
quæ præcipiuntur peragunt. Sed quāuis quasi viuēs ter-
ra illud vindictæ officium peragit, contra naturam ta-
men in illo nequaquam aliquid fit: vitam enim insensi-
bilem terra habere indubitanter dignoscitur, per quam
in se crescentia arborum & olerum fructeta moueri vi-
dentur. Vnde quasi in viuente carne palpitantes venæ
sanguinis discurrunt, ita etiam per terram viuentium
aquarum riui profluunt: per quam vitam insensibilem
deo imperante terra os suum aperuit, quādo hominum
peccatorum quasi seruēs in ministerio vindictæ, taber-
nacula peccatorum vorauit. Sequenti itidem die to-
tus populus contra Moysen & Aaron vt sanguinis reos
construxit, eosq; in eorundem vltionem occidere vol-
uit. Sed hic vterq; Moyses & Aaron videlicet, ad taber-
naculum dei diffugiunt, & iterum in rebelli populo ce-
lestis flāma defecit. Rursūq; Aaron imperante Moy-
se, impleto altaris igne thuribulol foras in populū ve-
nit, & inter viuos & mortuos digrediētis vestigiū vin-
dictæ non transiit. Recto in vtroq; moderamine effe-
ctol vt qui contra iustos principes iracundiæ igne intus
exarserat, foris iustissimæ vindictæ flāma confugarēt.
Et qui in corde proximorum culpas venialiter dimise-
rat, ei⁹ vestigio defensor ignis de celo missus vere nō
audebat. Illa autē die quatuordecim millia ignis ille cō-
sumpsit. Quos etiam rebellionis reatus grauius
perurgebat: attamen cessante tumultu, vt singulis mani-
festius scirent, quem sibi dominus in sacerdotiū elige-
ret, singulorū ex duabus & decem tribubus principū vir-
gas insertis nominibus Moyses postulauerat, & pro for-
te Leuiticæ tribus Aaron virgā inserto nomine accepe-
rat, quas in conspectu sub tabernaculi tecto vna nocte
recondit. Crastino autē emansit Aaron virgā gemulas
amygdalini floris ostēdit, quo patebat Aaron præ om-
nibus in sacerdotium dominum elegisse. Nec tamen in
hoc cōtra naturam virga monstratur aliquid effecisse.

Interiecto tempore dehinc populus sitiens in Ca-
des deserti Sin, iniuriis contra Moysen & Aaron gra-
uiter stultuabat. Quæ res dum ad dominū per Moy-
sen refertur, virga percussit, & aqua ex petra percussit.
Sed Moyses infidelis populi murmure permotus, etiam de præcepto
domini fide titubauit, coramq; populo cum Aaron bis
petram percussit, largiterq; fluētē a quas sitiens populus
bibit. Sed hac causā Moyses terrā promissionis non in-
trauit. Semel in Oreb petra percussit, vbi tātum popu-
li infidelitas notatur. In Cades autem deserti Sin saxum
bis cæsū pulsatur: ibi nanq; infidelitas in populo & in
duce dignoscitur. Ibidē murmurante populo igni-
tos serpentes statūq; adurentes in eum dominus immi-
sit, quorū flatu adurentes plurimos murmuratorum ne-
cauit. Cæteri autem intereūtium pœna territi, & animo
pœnitēte ad satisfactionem inclinati, ad Moysen & ad
dominum clamauerunt, vt hæc ab eis plaga cessaret. Et
idcirco

De populo
carnes postu-
lante in foli-
indine. Ca.
XXVII.
Nume. 11.
f. antirabo.

De populo
genus cotur-
nicis insigni
magnitudine
aliam cotur-
nicum dux.
T murmurati-
onis.

Sapient. 16.

De Aethio-
pissā vxore
Moysi, & le-
pra murmur-
ationis Ma-
riæ. Caput
XXVIII.
Nume. 12.
f. dicitur.

Aethiopia
duplex, Ori-
entalis alte-
ra: altera Oc-
cidentalis.

Chore & a-
liorū casus.
Ca. XXI.
Nume. 16.

Sapient. 5.

L
Rebelleſ cō
sumpti igni.
Cap. XXX.
Nume. 16.

Virga Aarō
Ca. XXXI.
Nume. 17.

Aque cōtra
ditionis.
C. XXXII.
Nume. 20.
f. in murmu-
re.

Exod. 17.
Nume. 20.

Serpēs ene.
C. XXXIII.
Nume. 21.
f. ad iustos.

f. 1. virga in
excelsū.

Nume. 22.
Aīna Balaā
Cap. XXX.
III.

Ioan. 1.
1. Reg. 19.

Exo. 19.

Psal. 110.

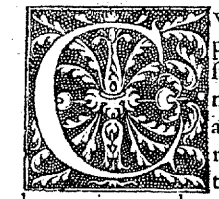
Moyſe ſepul-
tura quare
ignota. Ca.
XXXV.
d. 1. v. 10.

f. 1. Gai.

A idcirco flexus pœnitentium lachrymis dominus Moy-
ſi iubet, vt serpentem æneum in virga extensū cor-
am populo eleuaret. Quo factō statim serpens æneus e-
rigitur, & per illius aspectū priorum serpentium vulnera
curabantur. Attamen quemadmodum & de virga dixi-
mus & arbore qua amara aqua indulcatur, nō in serpe-
te salus, sed in domini imperio tenebatur. Quicquid em̄
ipse præcepisset, illud tunc in populo salus esset. Sed hi-
ſtoria præcedentium rerum figura, virtus. Inunc in Chri-
ſto & in ecclesia continetur. Balach filius Saphor
cum in terram suam Israël venisse comperisset, nuncios
misi vt Balaam hariolum inuiteret, vt populū Israël ma-
lediceret. Qui cum sedens super asinam pergeret, & asi-
na angelum in angustiis stantem euaginato gladio vi-
dens timuisset, ter caesa demum domino subsistit. Vnde
amplius flagellata, humano more & sermone quasi que-
ruloſa ancilla loquitur. Et illa loquente, statim Balaā ocu-
li vt angelum cerneret aperiuunt. In hoc admirabili ſig-
no quāuis asina competentia sibi verba profatur, non
tamen sua mente nec affectu suo loquitur: sed dominus
de quo dicitur, Et aperuit dominus os asinæ, sicut ad lo-
quendum os aperuit, ita etiam linguam & palatū in ver-
ba gubernauit. Asina enim quid & quomodo diceret, &
si aliquid diceret, omnino nesciebat, quoniam & homi-
nes qui alieno inflati spiritu loquuntur, & adhuc cum lo-
quuntur quid dicunt nesciunt, & nihil ex eo recordantur
cum respiciant: sed qui loquendi modos & in nubibus
& in igne sæpe inuenit, & in ore muti animalis linguæ
plectrum in verba gubernauit. Ex quo intelligimus ni-
hil in natura dominum asinæ cōmutasse, sed per aërem
oris eius illa etiā ignorante, Prophetæ ignorantiam cō-
pescuisse: quatenus domini spiritus & si in se loqueretur,
elatus in superbiam non esset, qui frequenter & per res
insensibiles, & brutum & mutum & subiectum sibi ani-
mal eundem loqui comperisset: quoniam spiritus dei v-
bi vult spirat, etiam si voluntati eius qui loquitur minus
conueniat: sicut & Saūl Prophetas occidere volens, mala
incitatus volūate venerat, & tamē spiritu domini ar-
reptus, inter eos quos persequeretur prophetabat. Vnde &
ipse Balaam ad maledicendum deductus, & illud volēs
implere, nō maledicere dei populo potuit, sed contra vo-
luntatem suam a domini spiritu coactus est benedicere.
His ergo duabus causis Balaā venire a domino permis-
sus est, vt per mutum animal eius insipientia confutaretur,
& aduentus Christi per Prophetam gentilem, qui ſu-
turus erat gentium saluator in lege dei scriberetur. In om-
ni populi Israël itinere columna nubis per diem nun-
quam defuit, nec coram populo columna ignis per no-
ctem: vt in noctis frigore defenſi, & a tenebris illumi-
nati pergerent cum igne: & a calore solis protecti fuerūt
in die sub nube: quem dominus custos Israël vere prote-
git, nec sol per diem nec vnquam luna per noctem exur-
rit. Quadagesimo anno egressionis filiorum Israël
de Aegypto, quadagesima secunda mansione in campe-
stribus Moab super Iordanem populus sedit, vbi Moyses
Deuteronomium, hoc est, iterationem legis prædicauit,
& post constituto pro se in ducatu populi Iesu filio Nun
ex tribu Ephraim, imperio diuino montē Abarim transi-
uit, in montem Nebo solus ascendit, vbi ceterisimo & vi-
cesimo ætatis suæ anno, nec motis dentibus nec caligan-
tibus oculis, integro corpore totius humani generis cō-
mune debitum soluit. Duabus autem causis, vt sapientes
aiunt, mortis eius & sepulchri nemo conficius erat, qua-
tenus illam faciem quæ consortio sermonis domini ru-
tilauerat, mortis mæore repressam, nullus videret. Et

ne sepulchrum eius populus Israël, si cognouisset vbi es-
set, adoraret. Vnde & virgam in qua signa fecerat, vt plu-
rimi putant, nō adoraretur secum abstulerat, quoniam
& serpentem quem fecerat, filij Israël postmodum ado-
rabant. Omnis autem illius ætas in tres quadragenarias
partes diuiditur. Quadraginta enim annis in Aegypto
in domo Pharaonis ab infantia literas didicit. Quadra-
ginta annis exul ab Aegypto in domo sacerdotis Madiā
fuit. Et quadraginta annis per desertum ducatum popu-
lo præbuit. Certe & nos consummatis his quæ de penta-
teucho historica narratione comprehendimus, primi li-
bri finem de mirabilibus hic facere contemiat, vt secun-
dus de Prophetia scilicet exceptus, ab Iesu filio Nun &
Iordane initium sumat.

DE MIRABILIBVS SA-
cræ scripturæ, Liber
secundus.

Cum autem Moysē egrediente, dei
populi gubernationē Iesus filius Nū
suscepisset, confortatus de sermo-
ne domini, de campēstribus Moab
ad Iordanis fluium castra moue-
ri iubet: ac deinde cum arcæ onere
testamenti decorati reliquam ple-
bem, primas vnas præcedentes sacerdotes ingrederen-
tur, ab illo loco vbi steterunt vsque ad mare omnis flui-
minis alueus aquis suis festim nudatus, superiorque
aquarū moles quæ de fontibus augebatur, sursum in aëra
montabat, quousque omnis Israël siccis pedibus alueum
fluminis trāserat. In cuius miraculi testimonio duode-
cim lapides quantos duodecim viri portare poterant de
ima glare Iordanis portati sunt in loca castrorū, & ton-
tidem tanti ex his quos terra sicca cōtinuerat, positi sunt
in eorum locū. Certe & in hoc signo propōſiti operis nō-
stri causa requiritur, qualiter arcam domini fluius na-
turaliter præterire non permittit. Ita enim aliqua pars a-
quarū quæ ad mare perrexit, naturæ suæ cursum consu-
tum consequitur, dū altiora deferens, per prona proprio
more fluminis paulatim delabitur. At vero humana in-
dustria alueos fluminū nudatos legimus & audimus,
quomodo Cyrus imperator per siccum exercitus super
Gydem fluium, qui secunda post Eufraten quātitatis
illa expeditione qua Babyloniam expugnauit, dicitur es-
se castrametatus. Vbi charissimum virorum & equitum,
equitem transmeandi fluminis audacia persuasum, rapa-
cis alui vortex demersit. Quo factō, rex incredibiliter
iracundiæ furore aduersus fluium permotus, velut in sen-
sibilem creaturam vlciſci statuit. Ac immēsum amnem
perpeti anno totis viribus in quatercentas sexaginta fos-
ſas diuisit: nudatque alueo, meabilem vix genūa tingen-
tibus fœminis reliquit. Vnde eodem exercitu & rege ea-
dem expeditione Babylonā obsidente, excelsissimo mu-
rorum obiecto ab expugnandi molimine repulſi, ad Eu-
fratis fluminis per fluentia superiora vada conuertit. Il-
la autem prædicta arte edocti, per alienū limitē diuer-
tentes, per eius nudatū lalueum Babylonis murum sub-
intrantes, urbem capiunt. Quod ergo humana industria
laborioso certamine potuit, hoc deus potētæ suæ virtu-
te facilius peregit. Sed forsitan quisquā dispariter respō-
debit hoc factum esse: dicens, Illic enim fossurū opus al-
ueos aquarū per humiliora diuertit: hic vero stans aqua,
nullo renitente ad aëris sublimia conscendit. Sed & hoc
nōne humana diligētia sepe efficit, vt ab oppositis val-
libus

Iosus succēſ-
ſor Moysi.
Cap. I.

Iordanis
siccatus.

f. Gange.

f. cotamine.

Glibus aquas in excelsum montare, & ad fontes redire of-
 fenlas compellit. Quod vero homines velut terreni, de
 terrena crassa materia frequenter faciunt, quomodo ange-
 li tunc quorum officiis hac omnia mirabilia peraguntur,
 per amnem [†] facere non potuerunt: cum sit naturale aë-
 ris opus & proprium officium aquas retinere in nubibus,
 & vt docti indoctique pariter norunt, quotidiana admi-
 nistratio retinet: Ita tunc deo iubete fluminis cursum
 prohibuit, vt per illius flueta arca dei & sacerdotes trañ-
 irent. Terram igitur repromissionis post longi la-
 borē itineris ingressi, de fructibus Chananitidis regio-
 nis populi turba comedit, & mannae de nubibus esca mi-
 nistrari desinit. In hoc tam lōgo itinere admiratione di-
 gnū accidit illud, quod per quadraginta annos nullius
 ex omni populo calciamentum aut vestis defecit. In quo
 dominus non naturam nouā in calciamentis & vestib⁹
 condidit, sed olim conditam conseruauit. Inde Ior-
 danis ripā egressis, Hiericho prima ex Chananitidis ci-
 uitatibus occurrit. Quae lustrata circuiu dierum septem,
 quasi arcae dominicae & exercitus expauescens aduētum,
 cito corruit. In quo circuiu nullo armorum suffragio v-
 sus est victor populus, sed ad clamorem in gyro sonante
H murus erat vsque ad fundamenta dirutus. Vbi nihil ex-
 tra naturam esse factum gesta res ostendit. Si quidem &
 hoc terramotibus esse factū frequenter scriptura denun-
 ciat. Quomodo & in famoso illo terramotu cētum Ly-
 bia vrbes corruerunt, & in terramotu dominicae passio-
 nis vndecim in Thracia subuersae sunt. Praeterea quoque
 quod humani actus efficaciam congerit, hoc alterius de-
 struentis vel etiam feneclutis tempus consumit. Attamē
 hac dicentes, non casu accidisse murorum Hiericho rui-
 nam, ostēdimus. Sed ne contra naturam sicut aliquid in
 miraculis factum ostendimus, hoc enim sicut & cetera
 ministrari angelico opere designauimus, dei iussu esse
 factum fuisse non dubitamus. Post hac quoque Cha-
 naneorum quinque regibus in vnum congregatis vt pu-
 gnarent aduersus filios Israel, cum ex aduerso misceren-
 tur cohortes, & victoria in dei populo partem cōstēde-
 ret [†], Iesus filius Nun, princeps populi Israel soli in me-
 dio die praecipit, vt ne se moueret, & luna vbi fuerat sta-
 ret, donec se dei populus de inimicis vindicaret. Quod
 & factum est. Nam sol duos dies in vno conclusit, & lu-
 na diei spatio non occurrit. In qua iussione non humani
 imperij autoritate luminaria requiescunt, sed domini
 imperantis vt starent iussui obediūt. Nihil enim propter
 iubentis hominis verbum dei creaturae faciūt, sed quod
 dominus serui sui ordinationi obedies praecipit, hoc fa-
 ciunt. Sic enim perhibetur, Sol stetit contra Gabaon, &
 luna ad vallem Hailon, obediēte domino voci homi-
 nis. Ex quo intelligitur deum seruorum suorum precibus
 obedire, & ad eorum necessitatem creaturas suas oppor-
 tune gubernare. Hac luminariū mora nihil nouum in
 natura commisit, etsi in ministerio aliquid nouum ali-
 quando natum [†] ostendit. Sed & illa varietas nihil in ani-
 mi cursu & reliquorum dierum commouit, dum pariter
 sol & luna vniūquodque in suo ordine requieuit. Si enim
 vnum luminare curreret, dum alterum interim requie-
 sceret, dierum & mensium & annorum assuetū cursum
 conturbaret. Dum autem vtrūque moram hanc habuit,
 quasi post consuetum diem in occasus sui limitem perre-
 xit. Non enim quod ad belli illuminationem luna tunc
 in praesentia solis proficeret, stare in imperatur: sed ne quid
 incongrue luminarium meatu per vnus quietem & al-
 terius cursum destrueretur. Sed quoniam & maris cursum
 lunari cōuenientem esse in omnibus euidenter mōstra-

uimus, & illum tunc requieuisse, etsi scripturae vocibus re-
 ticetur, nonne ipse illarum rerum pronūciat obseruabi-
 lis comueatus? Luna vero non tantū in hac statione re-
 quieuit, sed & incrementi vel detrimenti sui interim con-
 suetudinem agere non potuit. Si enim dū stetit luna, li-
 cet stans sua incrementa vel detrimenta ageret, illud in-
 crementum lunare vltra solis cursum in cyclorum ratio-
 nibus aliquid turbaret. Dum vero nihil in circuli in se re-
 uertentis cursu dies illa solito longior praebuit, tunc ma-
 nifestum est, quod in illa superueniente vespera, vnus
 diei incrementū luna, sicut quotidie solet, gessit. Vt enim
 hoc manifestis approbationibus pateat, cyclorum etiam
 ab initio cōditi orbis recursus in se breuiter digere-
 mus, quos semper post quingentos triginta duos annos solet
 in [†] principio & luna per omnia conuenientibus nullis
 subuenientibus impedimentis in id vnde coeperat redi-
 re ostendimus. Quinto nāque cyclo à mundi principio
 anno cētēsimō quartodecimo, generale totius mūdi di-
 luvium sub Noē venit, qui post diluuium quadringente-
 simo decimo octauo anno decessit [†]: & inde alius inci-
 piens, id est sextus, in octauo etatis Abrahę anno finitur.
 Et nono eius anno septimus incipiens, tricesimo quinto
 anno egressionis filiorum Israel de Aegypto in quinquen-
 nio ante mortē Moysi cōcluditur. Post quem octauus, in
 quo est illud signū in sole & luna factum, tricesimo sexto
 anno egressionis Israel de Aegypto incipiens, in tricesi-
 mum primum annum Asa regis Iuda incedit. Cuius tri-
 cesimo secūdo anno nonus exordium capiens, in quo &
 aliud signum in sole, Ezechiae regis tempore, de quo pau-
 lisper dicemus, factū legitur, centesimo octauo anno post
 templi restorationem quae sub Dario facta est, sui cur-
 sus spatium consummavit: donec decimus inde oriens
 nonagesimo secūdo anno post passionem saluatoris Al-
 lia & Sparfa consilii peractis cursibus consummatur.
 Post quem vndecimus à cōsulatu Paterni & Torquati ad
 nostra vsque tempora decurrens extremo anno Hiber-
 niensium moriente Manichao inter ceteros sapientes
 peragitur: Et duodecimus nūc tertium annum agens ad
 futurorum scientiam se prestans, sed lā nobis, qualem fi-
 nem sit habiturus ignoratur: quorū vnusquisque vniformi
 statu, peractis quingētis triginta duobus annis in se-
 metipsum, id est, in sequētis initium reuoluitur, comple-
 tis videlicet in vnoquoque solaribus octo uicenis nono-
 decies, & in lunaribus decenouenalibus vigesies octies cir-
 culis. Post quos in lunari supputatione per cōmunes duo-
 decim & embolismos septem, per Ogdadem & Hen-
 decadem & incrementū lunare, quod computantes sal-
 tum nominant, & solari per quadrantes & bissextos di-
 ligenter dinumeratos: demum duobus luminariibus [†] to-
 tidem dies habentibus, & per cursus sui omnes lineas cō-
 cordi ratione conuenientibus, veluti primus conditi or-
 bis annus in nouatur. Dum ergo hi cyclorum totales [†]
 recursus in se cōgrue, & post illos cyclos quibus in sole &
 luna mora vel reditus signa, quomodo sub Iesu vel Eze-
 chia factum legitur, apparuisse describitur, sine vlla va-
 rietate redeunt: manifeste intelligitur, quod non mora il-
 la aut reuersio aliquid in luminariū & temporum assue-
 to cursu praepeditum vel insolitum reliquerunt: sed quasi
 per diem omnem in occasus sui, vt supra dixi, limitem
 currunt postquā illius solito longioris diei spatium per-
 egerunt. Per quod videtur quod nihil ad sequētis no-
 ctis longitudinem temporis illa dies longa contulerit,
 cuius princeps pariter in die cum sole diei praeposito lu-
 na requieuit. Itaque purgata funestis habitatoribus
 Chananitidis regione, in dei populi dedicationem ipsa
 à domino

A à domino terra tribuitur. Qui postmodū pacis ocio re-
 solutus, in idolorum terrē illius & reliquarum in circui-
 tu nationum cultum peruagatur. Propter quod gentibus
 saepe, quorum idola ipse colebat potestate à domino con-
 cessa, mancipium seruire tribuitur. Sed captiuitatē & ser-
 uitutem laboribus durissimis afflicto, frequenter à deo
 per poenitentiam veniam precabatur: ad cuius liberationem
 poenitentium lachrymis sedatus, ille iudices susci-
 tabat, qui de seruitutis iugo plebem eruetes, nequaquam
 poenitentiae domino, [†] sed arbitratorum iure praesebant.
 Quorū temporibus dum Madianitis seruiret populus,
 Gedeoni filio Ochaz caelestis nunciis apparuit, illumq;
 destructo idololatriae ritu, de plebis suae liberatione com-
 monuit. In cuius conspectu dum Gedeo oblationem cō-
 poneret, desuper carnis ius fundens, caelestis ignis holo-
 caustum absumpsit. Et iterum postulanti signum, siccitas
 in omni terra, & ros in solo vellere, & rursum siccitas in
 solo vellere, & ros in omni terra fuit. Sed hac quāuis so-
 ciantur numero mirabilium, nihil tamen velut nouum
 ostendere videtur in ministratioe rerum: quoniam &
 caelestis ignis res terrenas, vt saepe diximus & dicemus,
 frequenter deuorat, & alternatim in mundo per partes
 nubibus rotat. Sed tamē multa talia de mirabilibus scri-
 pturarum subueniunt, quae etsi in rebus gestis diligētem
 explanationem nō exigunt, figurarum tamen praesigna-
 tionem in verum spiritalium intelligentia referta sunt. Sed
 quoniam in opere isto (rerum) tantummodo gestarum in-
 tellectum prosequi disponimus, hoc licet memorie cau-
 sa statim historialiter numero mirabilium inferemus.
B Quae etiā si saepe fortuito casu dei volūtate in rebus pro-
 uenerunt, terribilius tamen & celerius & certius & mi-
 rabilius insigni alicuius ostensione per domini imperiū
 gubernata & ostensa fuerunt. Vnde cum historialiter in
 holocausti hac concrematione, non terrestri igne, sed
 caelesti flamma hoc ostendebatur, quod futurū tunc bel-
 lum, nō humanis viribus, sed caelesti auxilio proficeret,
 & ros prius demonstrabat in solo vellere ostensus, quod
 diuina miseratio, quae tunc in Israel fragili & molli popu-
 lo fuerat, ignitas gentiū iras sicut aqua ignem possit ex-
 tinguere. Iterum cum Philistinis seruiret Israelitica
 plebs, Manue filij Saruch de tribu Dan, sterili vxori primo,
 deinde ipsi Manue dei angelus prophetalis habitu ap-
 paruit, cōsque de filio qui illis esset nasciturus, qualiter
 fieret educandus edocuit, quatenus, ne vnquam nouacu-
 la caput ipsius transfret, & siceram & vinū & omne quod
 inebriare potest non biberet. Cui cum Manue nesciens
 esse angelum, prandium voluisset praebere, angelus, in-
 quit, De cibis tuis non comedam, sed domino si vis ho-
 locaustum compone. Quod cum Manue illo praecipien-
 te composuit, cum igne holocausti coram eis statim an-
 gelus in caelū ascendit. Et hic terrestri holocausti ignis
 de terra in caelū ascendens demonstraerat, quod per
 nascituri hominis fortitudinem deus populi liberationem
 praeparauerat. Natus igitur Sampson, iuxtaque imperiū
 (domini) nutritus, maximā fortitudinem in septē
 sui capitis crinibus habuit. Quod pro certo probatū est,
 dum eisdem nudatus aliquando etiam virtutem amisit.
C Nam cū Dalilam in valle Sorechi mulierem de regione
 Philistinorum alienigenam adamaret, & illa pecuniam
 à Philistinis principibus, pro quibus multa fecerat, per-
 ditionis [†] eiusdem mercedem accepisset, ipse poecenti
 fortitudinis suae mysteria in capillorum suorum conser-
 uatione fieri indicauit. Et illa dormientis in sinu suo vo-
 cato rasore, caput totidit. Perductusque Sampson à Phi-
 listeis, oculis orbatus, molam manu vertebat, donec ca-

pilli illius ad priorem longitudinem creuerunt. Deinde
 Philistaeis epulantibus, vt inter epulas Sampson illudere-
 tur, adducitur, & ipse puero retinenti ingressus dixerat, vt
 se ad duas columnas perduceret, quibus tota domus im-
 minebat, quatenus super illas veluti lassus reclinaretur.
 Quibus ambabus vtraque manu apprehēsis, inuocato in
 auxilium deo totam domū concussit. Quae cito corruēs,
 tria Philistinorū millia pariter cū ipso Sampsonē pro-
 strauit. Sed naturas inuestigantibus, solutionem nō mi-
 nimam incutit, quomodo totum sensibile corpus in in-
 sensibili capillo motum fortitudinis habuit: cuius dam-
 num doloris sensum nequaquam intulit, cum illum ton-
 for à reliquo corpore ferramenti aculeo diuisit. De Sam-
 psonē ergo priusquam nasceretur, à domino praecipitur,
 vt capillus illius nunquam ferri acumine vel alicuius a-
 culei tonderetur. Quandiu igitur in mandati diuini cu-
 stodia permanerat, spiritus sancti munere maximā for-
 titudinem habebat. Vnde cum mulieris persuasione pre-
 cepti dominici transgressionem adinuenit, etiam spiri-
 tale fortitudinis donum quod habuerat, statim recessit.
 Non quia insensibili capillo ossium, & carnis & sangui-
 nis, qui nihil ex his habet, (virtus) inerat, sed madati do-
 minici obseruatio donum fortitudinis obseruabat. **E**
 fortasse aliquis dicet, Quare ergo cū capillis iterum for-
 titudo illius succreuit, si non in capillis priorem fortitu-
 dinem [†] habuit? Attamen etiam in hac vita, non tam in
 lōgo capillo amissam virtutem recuperabat, quā donū
 speciale quod negligens amisit: afflicto poenitentia ere-
 scitibus capillis paulatim impetrabat: praesertim cum in
 huius mandati transgressionem ex parte licet aliqua excu-
 sabatur, quāuis suae virtutis Dalila petenti mysteriū di-
 cere non negauit, non tamen se imperante vel concedē-
 te vel sentiente [†] detur. Vnde afflicto postea à deo ima-
 petrauit facilius, quod non spōte sed dormiens seductus
 amiserat. Inde post non multum temporis, filiis Is-
 rael mandatorū transgressionem delictum offendentibus, in-
 citata Philistinorum agmina bellandum contra eos
 conueniunt. Et filij Israel de se nihil confidentes, arcam
 testamenti domini in exercitu suo in pugna contra ad-
 uersarios conducunt. Sed legis transgressores nequaquam
 legis arca tuetur, victo potius & delecto ex parte populo,
 ab alienigenis ipsa capitur. Qui victoriae munere letan-
 tes, in terram suam eandem captam perducunt, & velu-
 ti triumpho huius adhuc iuxta [†] Dagon deum suum, arcam
 dei Israel in templo statuerūt. Sed primo die Dagon co-
 ram arca prostratus, percussus tamen in loco suo res-
 tituitur. Craftina vero fractus ad limen in centū partes,
 capite & manibus, spina dorsus eius truncata reperitur.
 Quod fugere idololatriae in aduētū dominicae legis cul-
 tum monstrabat. Qui enim fugiunt, persequenti dorsum
 dant. Praeterea quoque tota Philistaea foeda admodū pla-
 ga percutitur: nam & extales eorum foras prominebant,
 & ingens fornicum & insolens copia per totam prouin-
 ciam diffundebatur. Conuenienter quippe dominus il-
 lis vtrāque poenam parauerat, qualem rerum ipsarum
 cōueniens ratio exigebat: quatenus qui misera animalia
 diuino cultu venerabantur, per miserrima animalia in
 aduentū dominicae legis castigaretur: Et qui tabernaculi
 domini interiora, id est, arcam extra limites suos protra-
 xere, hi interiorum suorum foras prominentiū foeda af-
 fligerentur clade. Quapropter eam plaustrum nouo impo-
 sitam duabus foetis vaccis vehendam, quae iugum antea
 non cognouerunt [†], teneris domi vitulis mugietibus, ad
 fines suos redire arcam permiserunt. Quinque mures &
 totidem anulos aureos indices plagarum suarū, ne eam
 vacuam

† aetern.

Vestes non detritae. C. III. Iosue. 5.

Deuto. 29.

De subuer- sione Hiericho. C. III. Iosue. 6.

Terrae motus in Aphrica & Thracia.

De statione solis & lunae. Cap. III. Iosue. 10.

† cōcederet.

† orationi.

† vacium.

† annos sole vt in &c.

† defecit.

L

M

† lunatibus.

† totales. Iosue. 10. 4. Reg. 2. 9.

De Gedeone & duobus signis. C. V. de ditione.

† potestate do minio.

De Sampsonis fortitudine in capillis. C. VI. Iudicum. 13.

Iudicum. 16.

† principibus, quibus Sampson multa mala fecerat pro ditionis.

† regent.

† questionē.

Iudicum. 13.

† prius robur. Thac vice.

† spiritale.

† cōsentite.

+ one de + Capta arca & restituta. + ad Bell + Cap. VII. 1. Reg. 4.

F

1. Reg. 5. † triumphu huius authorē iuxta. † perpetuus iterum in.

† portauerat

vacuam

G vacuam dimitterent, iuxta eam in capsella posuerunt. Sed in his multiplex figurarum intelligentia latet, quae proprii operis industria, & tempore indiget & ocio. Itemque infinita Philistinorum agmina quasi arenae maris innumerabilia, per plana se terrae Israel effuderunt, quae dominus Samuele orante a facie filiorum Israel ingenti caeli fragore perterrebat, quatenus per hoc & Israel non propria virtute vicisse intelligerent, & hostes dei protectionem & auxilium erga hunc esse populum scirent.

Fragore caeli fugati hostes. C. VIII. 1. Reg. 7.

Rex primus Saül. Ca. IX. 1. Reg. 11.

Saul propheta. Ca. X. 1. Reg. 19.

Idem quoque Samuele inuocante dominum, cum populus sibi regem peteret, & Saül filium Cis de tribu Benjamin in dei fame iustus Propheta ordinaret, dominus per pluias & horribiles voces intonuit, quibus plebs quae audierat, se dominum repulisse, ne regnaret sibi intelligeret: quos fragores per Samuelis iterum dominus deprecationem compescuit, postquam populi de hac re poenitentiam intus aspexit. Saül inuidiae stimulo suscitatus, & malo spiritali saepe arreptus, cum David occidere vellet, & ipse David tunc cum Samuele & ceterorum prophetarum luno prophetaret, misit Saül nuncios & ipsum interficiendum de medio Prophetarum rapere iubet. Sed illos protinus ut veniebant, spiritus qui in Prophetis loquebatur, arripiebat. Ipse quoque Saül quasi inuitum famulis opus, stricto arcu post eos exiens, cum inter Prophetas venerat, prophetabat. Diximus autem cum de Balaam & asina eius differimus, quoniam spiritus sancti verba, non dicentium merita penitentur, sed ipsius voluntate ubique voluerit, proferuntur: per quod tamē proferentium ea merita non in melius augentur, si bona non habent opera, sicut in Balaam, & Saul, & Caipha pontifice. Vnde tales Prophetae in iudicio dicent, Nonne in tuo nomine prophetauimus? damnati domino respondebunt, & tamen aeterni ignis consortium inter ceteros impios subibunt. At vero & hoc loco quidam estimant, quod Saul non diuino spiritu, sed malo illo quo saepe arripiebat, per totum illum diem prophetaret, donec David etiam immensus mortis periculum, ipso suo spiritu arreptus, domini dispensatione euaderet. Sed qualiter hoc sentiri potest dum ita scribitur, Et factus est super eum spiritus domini, & ambulans prophetabat? Nisi forte sic in hoc loco accipitur, spiritus domini, quomodo & alio loco, spiritus domini malus Saül arripiebat. Veruntamen ubique sine additamento spiritus dei, vel spiritus domini, vel spiritus Christi, vel spiritus Iesu, in scripturis sanctis imenitur, spiritus sanctus esse a nullo sano sensu dubitatur: Vbiunque vero cum additamento dicitur esse spiritus domini malus, ut est in libro Samuelis, intelligit diabolus esse, qui domini propter ministerium, malus propter viciū dicitur videtur. Saepe quoque cum singulariter spiritus tantum, & non addito sanctus, aut dei, aut aliquid quodcumque ex his quae ad signandum aut demonstrandum spiritum sanctum pertinent, deprehenditur, cōtrarius spiritus qui est diabolus, aut subiectus quisque sibi ex his qui ministrant demonibus, dignoscitur.

March. 7.

1. Reg. 19.

1. Reg. 16.

Post etiam in angustia constitutus hostili se premente impetu, cum neque per Prophetas, neque per sacerdotes, neque per somnia, petenti sibi dominus vllum responsum daret. Saül rex ad pythonissam perrexit, ut ex mortuis aliquem sibi per suae artis incantationes suscitaret. Quae cum quareret ex eo, quem mortuum de somno cuperet resoluī, ille sibi Samuelem velle respondit suscitari. Suscitatus vero Samuel, Saüli quid eueniret praenunciavit. Hac inquit hora tu & filij tui mecum eritis, sed & Israel tradam tecum in manum inimicorum eius. Qualiter ergo Samuel a pythonissa suscitatus dicitur, dum py-

Samuelis ap. paritio. Cap. XI.

1. Reg. 18.

thonissa daemone incantationibus & praestigijs uti videtur? Et quomodo Saül qui in viuentibus Prophetis dei responsum non inuenit, resuscitatum a morte Prophetam audire meruit? Vnde non hunc esse Samuelem illum Prophetam, per factum facilius intelligitur, sed diabolus qui se transfert in angelum lucis, in phantasia Samuelis consideretur. Quod ex sermonibus eius recte dignoscitur, quoniam funesto Saüli dicebat, Tu & filij tui mecum eritis. Etenim si verus hic Samuel ostensus esset, nullo modo iniquum regem consortem sui meriti post mortem diceret. Si ergo a pythonissa diabolus ostenditur, quare Samuel in diuina scriptura dicitur suscitatus? In multis sacrae scripturae locis imaginatis rebus verarum rerum nomina saepe ascribuntur. Quomodo & praedicta virga in similitudinem serpentis imaginata, & phantastica illa magorum serpentium in Aegypto, & ille aneus in deserto serpens nominatur. Duo quoque Cherubin pro similitudine obumbrare propiciatorium nunciatur. Quinque mures, vel quinque anuli de terra Philistinum in capsella cum arca domini deferuntur. Duodecim boues sub mari aneo, & quatuordecim leones in throno Salomonis eburneo statuuntur. Cherubin quoque & palma, & mala granata, & retia in templi aedificio depicta describuntur, cum haec omnia non ipsa rerum veritate, sed pro similitudine ista nomina recipiunt: ipsa tamen scriptura vlla incertitudinis regula quasi res veras haec nominatim ponunt. Phantasma igitur Samuelis velut ipse Samuel, ostensum pronunciat, sicut & in visibus prophetarum, & in Apocalypsi Ioannis ostensi viri pronunciantur. Post modicum deinde David regnum obtinente, arca testamenti de domo Aminadab ad Hierusalem a rege & omni populo perducitur, Oza filius Aminadab sequens arcam, cum illam velut sustentans tangeret, subita morte percussus & suffocatus est. In quo facto temeritas cum ipso Oza, qui cum non esset de genere Aaron, arcam tetigit, datur, & totus populus quia caute in diuinis rebus se agere deberet, admonetur. Sed quidam aliquid praecedens peccatum in Oza per hanc culpam punitum esse existimant, quoniam saepe euenit, ut minores culpae praecedentium peccatorum vindictam incutiant. Quemadmodum cum populus Israel peccasset commouit dominus ut David numeraret populum, per quod accidit, ut plebs peccata per paruam regis culpam poenam sustineret praecedentium delictorum. Angelus enim domini septuaginta virorum milia ex omni Israel usque Bersabee occidit, & Hierosolymam urbem velut delere proposuit: non quod dominus ciuitatem quam nunc dispersidit delere vellet, sed ut ostensus in prociectu vindicta angelus, dignam videnti regi poenitentiam incuteret. Ex quo intelligitur David minorem culpam commississe quam plebs, qui peccatum suum per solam poenitentiam deleuit, populi vero delictum in authoribus suis mortis seueritatem promeruit. Et deinde cum per peccatum Salomonis populi Israel regnum vnum in duo diuisit, Hieroboam filius Nabath rex decem tribuum in parte aquilonis, metuens ne templi quod erat in Hierusalem restauratio rursum populum Roboam filio Salomonis iungeret, idola & altaria in Da & in Bethel posuit. Sed in dedicatione altaris quod fuit in Bethel, vir dei de Iuda ut contra illud altare prophetaret, a domino mittitur. Quo adueniente duo terribilia signa ostenduntur. Nam & altare in duas partes statim in hora holocausti scinditur, & integra ipsius arida manus siccatur. Quae duo signa rei & operi suo apte conueniunt, dum quid in ipso tunc rege sit factum euidenter ostendunt. Aptum enim vide-

2. Corin. 11.

Questio Solutio.

Num. 21. Exod. 25. 1. Reg. 6. 1. memorat.

Casus Oza. Cap. XII. 2. Reg. 6.

Recensio popul. C. XII. 2. Reg. 24.

Dedicatio vinariorum aureorum. Cap. XIII. 5. Reg. 12. 1. visitatio.

1. Reg. 13. 1. al. & reg. 1. ipsius.

Excitatio pueri mortui. C. XV. 1.

1. Reg. 17. 1. prohibita.

Siccitas caeli. Cap. XV. 3. Reg. 17. 1. gaudente.

1. Reg. 18. 1. terra in scripturis.

1. Reg. 17. 1. villo respo. du.

Vidua Helis pacens. Cap. XV. 1. Reg. 17. 1. trahidam. Cohus Helis.

A batur, ut qui dei cultum qui illuc usque in vno altari & templo erat, diuisisset, ipsius altare quod ipse sibi fecerat, sic fissum dissecaret. Et qui populi dei manum ne domino suo oblationem & holocausta immolaret arida fecisset, in schismatico illo holocausto manus illius arida appareret. Praeterea quoque Achab filio Amri incitante, cum Iezabel vxore sua plura agente scelerata, Helias Thesbites de Galaad in sermone dei dixit, Si ros & pluuia, nisi iuxta oris mei verba his annis erunt: cuius oratione prophetica pluuia tribus annis, & sex mensibus non pluit: quatenus qui deum per mala in terra exacerbasset, caeli clementia & aeris commoditate careret. Verum haec plaga vt multi magistri putant, tantum terram Israel castigauerat. Sed moris est scripturarum, vt illam prouinciam de qua dicunt, omnem terram indifferenter nominent, quod conuenienter cum Helia postmodum Achab sermone demonstratur. Cum enim Heliam ipse vidisset, Tu quis es qui conturbas populum Israel? Achab dixisse refertur. Cui respondens Helias, in Israel tantummodo culpam quae hanc plagam incitauerat, fuisse denunciatur. Non, inquit Helias, ego conturbo Israel, sed tu & domus patris tui, quia dereliquisti legem domini, & seruis Baal. Quibus vtriusque dictionibus in Israel tantummodo culpam & plagam conuenientia verborum esse demonstrat. Si etenim totum mundum illa flagellaret, non qui conturbas Israel tantummodo, sed qui conturbas totum orbem, Achab dixisset. In tempore autem siccitatis a domino Helia dicitur, vt in spelunca torrentis Carith se absconderet, vbi coruis ministrantibus pane & carnibus & aqua torrentis illum satiaret, duplici scilicet occasione, quatenus & tempore famis haberet alimoniam, & persecutorum auide se quaerentium, turbidam resugeret iram. A coruis vero ministrari Prophetae praecipitur, vt scilicet culpam quam in diluio commiserat in terra, purgare anim illa videretur, dum vt fidelis minister efficitur Helia, qui negligens & fallax erat antea Noe. Praeterea quoque in hoc ministerio illud etiam ostenditur, qualiter homo si non peccasset, etiam infructuosorum animalium nunc ministeris vteretur. Vnde vero eas carnes & panes ille coruus detulerit, ipse viderit qui tale officium committebat. In quo tamen intuentum est, quod ex aliquorum hominum scientium aut nescientium industria, corui haec acciperent, qui coctos panes & carnes quasi libet qualitercunque praeparabant. Cumque de torrente propter nimiam siccitatem aqua deficeret, ad viduam in Sareptam vt ibi pasceretur, exire Heliam deus iubet. Quae cum eum in domo sua victu quotidiano satiaret, familiariter receptum, lecythus olei, & farinae hydria, in quibus vnius diei refectio in aduetu suo inuenerat, non minuta sunt, donec visitauit dominus populum suum. Et hoc accidit, non quod inualida manus domini esset, vt etiam postquam torrentis vnda defecisset, aquam illi cum panibus aliunde & carne donaret. Sed idcirco ad Sareptam Sidoniorum saturandus Propheta mittitur, vt per illum bona & fidelis vidua pasceretur. Ne vero quod moueat, quod Sidoniorum terra hanc eandem plagam pariter cum Israel perpeffa erat, dum inde Iezabel persecutrix prophetarum, & totius vindictae & facinoris causa. Sidoniorum regis filia paternam originem ducebat. Certe etiam hoc signo non noua a domino, sed condita natura immodica, non modica substantia gubernatur, quomodo de calciametis & Israel vestibus praedictum memoratur. Nam in ceteris praedictis omnibus miraculis nil naturae rationem refugit, sicut ipse rerum euetus frequenter ostendit. Huius viduae filius illo tempore quo

Helias in domo eius morabatur, graui agitudine mortuus fuit. Sed hunc Helias oratione sua ad vitam iterum reuocauit, de quo tradunt Hebraei, quod ipse Ionas Propheta postea fuerit, quem de ventre ceti glutientis, euolutis tribus diebus dominus absoluit, quia dominus qui inimicum suum in quocumque tuto loco potest occidere, seruum suum quem vult eruere, de qualicumque angustia liberare valet. At vero illa famosa quaestio, quae de mortuis resuscitatis agitur, usque ad Lazarum a nobis reuertatur. Enoluto autem tempore siccitatis, cum dominus super terram vellet pluuiam dare, Propheta Heliam in occursum regis Achab iussit exire, qui omnem Israel & idolorum Prophetas quadringentos & quinquaginta in montem Carmeli congregauit. Quibus congregatis, sanctus Helias duos boues, vnum domino, & alterum Baal, per se & per Prophetas idolorum mactari in holocaustum rogauit, vt dominus qui per ignem exaudierit, ipse totius populi deus sit. Quo impetrato, sacerdotes bouem suum prius occidentes, usque ad mediam diem tristes Baal, vt per ignem consumeret holocaustum, rogabant. Sed Baal qui potius igni in potestatem traditus est, super holocaustum ignem dare non poterat, Helias vero bouem suum in frustra comminuens, per membra diuidens, super altare quod constructum fuerat, & quod ipse curauerat, tunc statuit, Eumque aqua abunde superfidit, orantemque illo, subito ignis de caelo cecidit, qui bouem cum altari & lapidibus & aqua simul consumpsit. Ac deinde sacerdotes Baal in potestatem sibi traditos, in torrente Cison interfecit, & omnis populus deum esse confessus credidit. In hoc etiam extra naturam ignis nequaquam aliquid fecit, qui desuper aeris ignito spatio descendens, cum dei gubernantis imperio, alimenti sui naturam, & quantum in terra recepit, consumpsit. In superiore enim illo spatio ignis naturam abundantius esse, etiam ignis in terra ardens pronunciat, qui ad superiora vbi est natura illius, ardens contemere tentat. Sicut enim aqua natiua descendere semper ad inferiora, sic ignis proprium est appetere sursum siue excelsa: non tamen contra naturam suam etiam aqua saepe in excelsa videtur ascendere: quod non substantia sua quae grauis est, per semetipsam, sed per aeris leuiorem naturam, qua aquarum minutissima guttae ad altiora aeris vaporabiliter contrahuntur, solet facere: quae minutissime guttae, ad aeris altiora funali modo descendentes, cum in densioribus nubibus in se conueniunt, aeris natura superferri non possunt, sed motu agente gyracula mole ad terram dilabuntur. Et si illas in nubibus priusquam lapsae fuerint gelu praeripuerit, easdem guttas concretas in grandinum lapillos glacialiter solidatos frigoris rigor conuertit: & si remissiores & nec dum densatas eas gelu inuenerit, aquae stillicidium liberum, ad inferiores partes vnde ierat redit. Sicut aqua autem per semetipsam, nisi per aliam substantiam, vt ostendimus, non ascendit: sic & ignis nisi per aliam substantiam inferius se non descendit. Vnde cum & dominus super quinque ciuitates de quibus in primo libro diximus, igneos imbres plueret, hoc idem per sulphur fiebat, quatenus & in sulphure ignis arderet, & per grauiorem sulphuris naturam idem ad terram laberetur. In hoc ergo loco vbi super altare ad holocaustum ignis descendit, aut per aerem aut per sulphur descendit: quoniam ignis per semetipsum non potest descendere, nisi se alicui materiae grauiori deus iusserit immisceri. Sacerdotes ergo idolorum sine homicidij culpa Helias dei seruus interfecit. Quippe qui erat in illa lege quae dicit, Blasphemum non patieris

De holocausto in monte Carmeli. Ca. XVIII. 3. Reg. 18. 1. ostendit.

1. materiam.

1. confederet.

1. ventis.

1. deduct.

Gene. 19.

Leui. 24.

G rex Syriae in terram Israel cum infinita multitudine veniens, Samariam multis modis obsedit, & ad tantam angustiam inclusos, ut matres filios suos comederent, obsidionis necessitate coeruit. Vnde rex Israel tam obsecra infamia permotus, ad domum Helisaei furore plenus venit, & ut praesentem angustiam valentem absolueret, decollare destinavit. Quapropter ipse propheta velut de animae periculo curans, fixo sermone respondit, Cras eadem hora hac, statere modius simile, & hordei modij mercabuntur in huius introitu urbis vno statere. At vnus ex duobus ducibus regis infida mente garriens. Si, inquit, cataractas dominus in caelum faceret, verum quod dicit esse valebit? Cui Helisaeus ait, Tu haec oculis tuis videbis, sed causa huius infidelitatis ex his comedere non poteris. Sequenti dehinc nocte, sonitum aerei fragoris in Syrorum castris dominus audiri fecerat, qui cunctas inimicorum cateruas pariter versas in fugam diuertebat. Quo explorato, cateruatim populus per portam ciuitatis prorumpens, infidelem illum ducem suffocauit. Qui videns ista, iuxta Helisaei verbum, eis veluti non potuit. His omnibus virtutibus quas propter mirabilem diuinae scripturae originem seruandam perstrinximus, aut in primo libro similia quaedam annotauimus, aut etiam tertio, quo de Euangelio & nouo testamento differemus, si dominus vitam & adiutorium dederit, quaedam explananda referuamus. Interea post mortem Helisaei famuli dei, cum quadam die familiares eius mortuum quendam portantes, latrunculos videntes pertimuisse, in sepulchrum Helisaei quod prope erat, mortui cadauer proiecerunt. Quod dum tangeret ossa Helisaei, reuixit & ambulauit. Vnde quidam praescriptum sermonem in hoc signo impletum fuisse dicunt, hoc est, Spiritus qui in te est, fiat duplex in me: quod necessario impleri debuit. Helias ergo in vita sua priusquam reciperetur mortuum resuscitasse vnus scribitur, quod similiter & Helisaeus fecisse iam cernitur. Sed & aliu, id est istu post mortem suam, videlicet in sepulchro reuiuificasse videtur. Sed etiam hoc duplex gratia facta esse non apparet. Quippe quod em Helias semel fecerat, bis ac ter si necesse esset iterare posset. Sed potius hoc duplicem gratiam Heliae esse in Helisaeo pronunciat, quod Helisaeus imperandol praecipiebat, quae Helias orando & postulando impetrabat. Sicut ut ceteri dicunt, quod Helisaeus cum magno honore & seculi dignitate, virtutum & prophetiae donum habuit, quod Helias profugus & persequutus in montibus & speluncis degens, & eiectus ab hominibus retinebat. Per logum deinde tempus populus Israel cum dei legem & prophetarum dicta transgrediens, idola colendo dominum ipsum contemneret, qui patres suos de terra Aegypti duxerat, in manus gentium traditus, post plurimas populi strages, & urbium obsellarum euersiones, decem tribus quae in partibus Samariae fuerunt, a facie sua penitus proieciat: & reges assyriorum, Salmanasar scilicet & Teglatphalasar, quibus eos captiuandos & traslatos tradiderat, Samaritas pro eis custodes videlicet ex multis gentibus & vrbibus, ne esset inculta terra, congregabat. Quos leones iubente domino, quod eum non metuisent, dilacerabant. Vnde ad regem Teglatphalasar cito per nuncios sermo deuenerat, quod gentes quas statuerat in terra ista, & cultum dei terrae ignorantes, leones lacerabant. Quapropter rex vnus de sacerdotibus Leuiticae stirpis imitatus, illas gentes deum colere fecit. Quo accepto quantis gentili superstitione minus relicta, leonum plaga cessauit. Tribum autem Iuda & ciuitatem Hierusalem quam elegit dominus, & omnes qui ad eos pertinebant adhuc deus

tuc referuauit. Cuius regnum ipso tempore Ezechias rex iustus deumque timens, gubernauit. Sed Sennacherib rex Assyriorum, videns quod patres sui Samariae regnum & imperium Israel destruxissent, & ipse ad terram Iuda, duce Rasface, quem Hebraei Esaias propheta filium dicunt & profugum Iudaeum ad Assyrios commigrasse, exercitum conuocat, & Hierusalem urbem expugnare iubet. Sed in ipso conamine deus populi defensor & superborum humiliator, de caelesti exercitu militem, angelu videlicet ad Assyriorum castra misit, qui opere vnus noctis centum octogintaquinque milia ab exercitu Sennacherib interfecit. Qui sic fugatus de terra Iuda, cum paucis ad Ninive urbem suam fugies vix euasit. Vbi in idolorum phano repertus, ab vno filiorum suorum quos ipse genuit, interfecit. Paruo tempore interiecto, Ezechias rex Iuda, ne de tanta victoria esset eleuatus, & forsitan etiam gratiarum actione exiguus, in grauissimi languoris morbum incidit. Ad quem in ipso laqueo visitandu Esaias propheta veniens dixit, Dispone domui tuae, quia non viues ultra, sed morte morieris. Quo tristi admodu nuncio protinus rex ipse permotus, ad parietem faciem suam conuertit, lacrymabilemque pro vita sua in conspectu clementissimi & misericordissimi domini precem fudit. Non quod de suo, utpote perfectus, merito in conspectu conditoris sui incertus fuit, sed quia in Christo veturi generatione sui generis profapiam in throno David lucernam non dereliquit. Sed cum supplicatis fletibus regis, & famuli sui pius dominus ad misericordiam esset flexus, rursus Esaias propheta puro agitated lumine mittitur, vix medium atrij digressus, qui laetitiam & regnum & pacem vndique regi ipsi & ciuitati fore denunciat, & quindecim annos vitae suae ab ipso Idiel dei sermone addi confirmat. Sed dum Esaias duas prophetias sibimetinuicem contrarias eadem hora protulisset, necesse erat ut alteram quae faciendam esset, signi ostensione firmaret. Vnde ut rex quod dicebatur indubitate crederet, solis in ortum ab occasu per decem horas cursum reciduo deus tramite retorquet, quatenus inde veluti mane iterum festinare inciperet, qui diei totius, exceptis duabus horis, spatium consummasset. Per quas duas horas, ut multi estimant, caeli cursus de occasu in ortu reuertit, ut dies integra rursus sine interueniente nocte in ortu innouaretur, ut scilicet dies duos etiam in hac vice in vna luce concluderet. Quomodo & sub Iesu filio Nani, in illo praedicto bello moram fecisset, indubitanter & hac vice luna reuertit minime dubitatur, quatenus ne quicquam ut praediximus in cyclorum curribus conturbaretur. Propter quod & maris ipsa vicissitudo impedita fuisse non denegatur, ut de caetero conuenienter qualiter quotidie fieri solet, cum lunae curribus comitaretur naturam. Vnde in hac reuersione conuenit solem non mutasse, sed suo conditori in omnibus naturaliter praecipio obedire. Sicut enim lucere & calere naturae suae instum sol possidet: ita quicquid praeciperet dominicae iussioni seu currere seu stare seu recurrere naturaliter habet. Conuenienter autem tale signum regi in mortis expectatione posito aptissimum euenit, quod dominus per solem fieri taliter, per solem congrua dispensatione disposuit, quoniam sicut sol in procinctu occasus sui positus in diei initium reducitur, sic rex in mortis expectatione constitutus, quasi ad incipientis vitae gaudia reuocatur. Tantum quoque temporis, id est quindecim annos eius vitae se dominus dixit addere, quatenus nasciturus tunc filius consumpto illo tempore, regnum deus facti patris valeret gubernare. Ceterum illum quam non exigua

A exiguae questionem de isto, utrum suae vitae finem hunc si non flet fieri deus disposuit, multi doctores habere, quando de Lazaro illo quatuordecimo mortuo aliquid dicemus, si dominus permiserit, ex ipsa Euangelij auctoritate cupimus intimare. Eadem quippe de isto ex mortuis iam reuocato sententia, quae de resuscitatis ex mortis somno iterum quandoque abeuntibus est proferenda. Hoc quoque defuncto, cum reges Iuda & reliquis populus multiplicaret scelera, & per prophetas traditurum se Chaldaeis Hierusalem cum regibus & populis ad destruendum dominus praediceret, quod postea ipsius euentus, dum dicta prophetarum tota pariter plebs contemplerat, comprobabat. Nam cum Pharaon rex Aegypti contra Darium & Chaldaeos pugnaturus venerat, Iosias rex Iuda satis iustus, in campo Magdeddo illi cum exercitu obuiavit. In quo conflictu dum Iosias victus & vulneratus occiditur, Ioachaz filius eius a populo terrae Iuda pro ipso ordinatur, Nechao vero Assyriorum & Chaldaeorum deuictio exercitu, velut ad tuendum regnum quod ceperat, constitutus in Carchamis oppido ducibus, cum exercitu copioso post tres menses ex quo Iosias occisus est, Hierusalem reuertitur. Vnde inconsculto ordinatus rex Ioachaz Iosias filius inuentus, Ioachim fratre suo in loco eius constituto, catenas vincitus in Aegyptum secum trahebatur. Sed mortuo Nechaone & ducibus qui in Carchamis relictis fuerant bello victis, tertio anno Ioachim regis Iuda, qui illuc vsque Nechaoni adhaeserat, Nabuchodonosor rex Babylonis per exercitum Hierusalem velut Aegypti coloniam obsidebat. Cui se Ioachim sponte tradens, datus obsidibus Daniele videlicet, Anania, Azaria, Misaele, & parte vasorum templi domini, adhuc in regno suo relinquitur, donec grauissimae seruitutis onere depressus, ad Aegyptiorum regem iterum diuertens, misso rursus de Babylone exercitu comprehensus & tractus, priusquam ad urbem veniret in campo Babylonis vndecimo anno regni sui interficitur. Et interim dum haec aguntur, in eius locum Ioachim qui dicitur & Iechonias, filius eius, pro patre suo a populo in Hierusalem literum, rex constituitur. Cuius regni tertio mense, Chaldaeorum reuerso exercitu, & ciuitatem Hierusalem obsidente, monente Hieremia propheta, ne ciuitas combureretur, rex Ioachim cum Noescha matre eius, & cunctis populi tribubus, militibus & fabris, & inclusoribus, Chaldaeoru populo se tradidit, qui illum cum omni terra, scilicet generatione sua, in terram Chaldaeorum, id est in Babylonem deduxit. Post quem constitutus a Chaldaeis Sedechias patruus suus filius Iosias regis Iuda, regnum Hierusalem obtinuit. Qui & ipse nono regni sui anno, deficiens a Chaldaeis, ad Aegypti regem venit: Nabuchodonosori occasionem dedit, ut ipso sedente in Reblatha in terra Emath, quae nunc est Antiochia, per exercitum suum obsideret & expugnaret. Et cum ipso regem vndecimo anno regni sui cepisset, incenso templo & tota vrbe, plurimis occisis, & reliquis captiuis, eundem filius, pariter & oculis orbatum, secum in Babylonem perduxit. Quo tempore Daniel quem in primordio captiuitatis vnum de obsidum numero posuimus, in Babylone ex Iudeorum stirpe, illustri fama clarebat. Quoniam cum esset spiritu dei plenus, & prophetiae munere condonatus, quae hominibus caeteris fiebant incognita, ipsi deus demonstrabat. Vnde accidit ut Nabuchodonosor rex somnium videret, cuiusque etiam ex parte aliqua somnii memoria in illo remaneret. Deus Danieli, non solum somnium ipsum, sed etiam somnii ipsam occasionem, quae esset

antequam rex dormiret, indicauerat. Hoc vero factum est, ut regi Daniel summi creatoris notitiam insinua- ret, & plebs in seruitute & captiuitate posita, aliquid quantum paruum auxilium & solatium haberet. Sed rex ille ita in dei oblivionem animo euectus incidit, ut statuum auream altitudinis nimiae in capto Duran proiiciat Babylonis erigens, proprio nomine consecrari diuino cultu praeciperit. In cuius statuae dedicationem omnes vndique prouinciarum populorumque praepositi conuocati communi decreto, ipsam imaginem, vel- lent nolent coacti sunt adorare, proposita reculantibus praesente poena, quod non parua fornacis flamma vrendum quisque agere nolens semetipsum praesciret. Vnde accidit, ut praepositi Babylonicae regionis tres viri, Sidrach, Misac, Abdenago, ex Iudeorum stirpe progeniti, de quibus in initio captiuitatis pariter cum Daniele Babylonem deductis, diximus, a Chal- daeis accusati sunt coram rege, quod nec deos patro- nos ipsius regis, nec illam tunc consecratam nuper vo- luissent imaginem adorare. Quos ne accusatio alicuius odij causa, & non iusta querela posset prouenire, ipse rex ad se vocari iussit, & utrum deos suos & statuum auream adorare vellent, interrogauit, Augensque in- terrogata, Sufficiat, inquit, de praeterito narratum, nunc in mei praesentia iusta complete, & auream quam ere- xi statuum adorate. Si vero quod iubetur, exequi non vultis, opere necessario camini ignis ardore experien- dos subire debetis. Sed illi vnanimi respondentes sen- tentia, Deos quoscumque tuos, non tantum non colimus, verum etiam altantem praesentialiter statuum nuper edificatam, inquit, nequaquam adoramus. So- lum enim vniuersitatis auctorem caelestem tantummodo libenti voluntate & communi priuatoque studio ve- neramus. Cuius potentia quicumque sibi puram, nullo prauo opere laesam conseruat fidem, a qualicunq; angustia protegit. Ideoque rex, nec praesentis camini flam- mas pertimescimus, nec in villo aliquo potestatis mi- nas & supplicia formidamus, quoniam potentissimus rerum conditor & gubernator, seruos suos de ignis ardore, & qualicunq; quam manus tua intulerit plaga, per omnia potest liberare. Vnde rex incredibiliter iratus successus, & fornacem plus solito succendi praeciperat, & hos per fortissimos de suo agmine viros, cum vesti- mentis & ornamentis in ignem proici, feroci senten- tia iubebat. Sed ipsi in fornacem proiecti, cum in flamma- rum medio ceciderant, nullo modo ignis ardorem sibi in aliquo aduersante sentiebant. Naque dei angelus, cum in fornace missis eadem hora pariter in igne con- descendit, qui foras ignis ardore & flammis de for- nace excussit, & intus manentes velut placido rore super- fusos, sine vlla molestia incolumes conseruauit: atque in circuitu fornacis inimicos quoscuque Chaldaeos pro- ditionis & interfectionis eorum reos reperit, ignis ille consumpsit. Vnde rex Nabuchodonosor caminum intro- spiciens, ait, Ecce ego quatuor video viros expeditos in medio flammae, sed quartus caeteris excellit eminentia for- ma, Illisque tres quos in ignem miserat, de fornace sta- tim per propria nomina vocat. Quibus nihil aduersi de fornacis consortio accidisse, cuncti videntes populi con- siderabant: ita ut non solum corpora auctoris vulnera, sed & penes vlla vestigia non pertulerant: sed etiam sana vestis aut capillus, nullu adustionis aut ignis ardorem saltem habebat. In hoc mirabili facto, naturae tutor, qualiter ignis leuiter fornace inclusos fouit, inquit, cum tin- terim eodem igne viri circumstantes eiusdem substantiae, eadem

Fames in obsidione. 7 diebus.

4. Reg. 7.

4. Reg. 13.

4. Reg. 2.

4. Reg. 17.

4. Reg. 4.

4. Reg. 13.

Israelitarum calamitas. Ca. XXVII.

4. Reg. 17.

7. al. Israel.

Sennacherib.

4. Reg. 19.

7. vulnere corruit. Infirmus. Ezechiae. C. XXVIII. 4. Reg. 20.

L.

7. numine.

Sol retro: cedit.

7. celeri.

Iosue. 10.

M.

7. ex mortis ianua.

Captiuitas Babylonica. Ca. XXXIX.

4. Reg. 23. 7. Assyrios.

Sol retro: cedit.

Iosue. 10.

De Daniele somnia interpretante. Cap. XXX.

7. memoria nulla.

Daniel. De tribus pueris in ignem proiectis & liberatis. Ca. XXXI. 7. effectus.

7. numero.

E. 7. al. & vtrū vt aliorū famini aure traxerit, ita cetera reha- beretur.

7. perditio.

7. iteratio.

G eadem hora comburunt. Vnde ergo leuitatem hanc in vna sui parte tunc ignis habuit, cum ex altera inimicos regnorum dei ferox illius ardor interfecit? Ignis igitur substantia vel natura in nulla nisi aqua vel alicuius liquoris substantia potest viuere, cum ipse incorporee intelligitur esse natura. Ex quo accidit, vt dum in lignis ardet, totu quod in eis ad humorem pertinet consumit, in arido currete qui rursus terrae fuerat redditus, liquoris penuria ignem extinguit: eadem quoque liquoris naturam ardoris voracitas consumendo non totum deuorat, sed dum in superiora vbi illius naturae est copia, pergere nititur, rursus se in aera eleuat. Vnde familiaris vapor ille, cum ad aera excelsa sustollitur, nebulosa facie concretus, terris iterum vnde ierat, per pluuia ministratur. Quod saepe vastatarum adustionibus prouinciaru comprobatur, & incensorum montium crebro vaporibus roreas copias deducuntibus declaratur. Tadiu igitur ignis in quacunque terrena materia perseverat, quoadusque liquorem omnem qui in ea est vel ipse consumat, vel quod ex suo pasto superest, sursum in aera mittat. Si vero exiguis ignis satis humidam materiam inuenerit, ipse velut infirmior validiore victus, humoris abundantiae cedit. Praeterea quoque cum lymphatica, vt supra dixi, substantia pascitur, ipsius natura nequaquam in aliquo tuta nisi per aerae conseruatur. Etenim si in oleo vel in quocunque fomento incendatur, si circumsusus per aerae totum non contigerit, iam iamque extinguitur. Quandiu ergo in aliqua terrena materia arserit, ipsius vita in aere & humore consistit. Vnde potens gubernator, ignis naturam inter inimicos & seruos suos diuidere voluit, ardorem inimicis, stabile & humidam aquae & aeris substantiam famulis suis conuertit: vt & illi per comburentem naturam laccensiu arderent, & hi in stabili & lymphatico vapore nihil aduersitatis perpeti sentiret. Quapropter ita scriptura dicit, Angelus domini descendit cu Azaria & fociis eius in caminum, & excussit flammam ignis de camino, & fecit medium fornacis quasi vetum roris flantem. Ex aere enim spiritum, & ex aqua in ipso igne inuenit rorem. [Ecce hanc diuisionem, sicut & caetera mirabilia per angelum effecit, qui pariter cum seruis dei, vt supra dixi, in ignem descendit. Daniel quoque veru dei cultor, de quo in captiuitatis principio diximus, cu de tribus principibus regni Persaru & Medorum vnus fuisse constitutus, regi Dario Astyagis filio domino praestante, pra omnibus factus fuerat charus. Sed quoniam dilectione honor sequitur, & honor maximus inuidiam suscitatur, ipsi caeteri Medorum & Persaru principes grauitate inuidebant. Et idcirco non valentes nisi in lege dei sui occasione illi aliquam vnde eu morti traderent inuenire, legem ex regis edicto talem fallaciam nescientes, Persarum & Medorum autoritate firmatam statuere, quatenus ne quisquam petitionem quancunque a quoq deo vel homine per triginta dies postulasset, nisi a rege. Cui decreto si quis iam inueniretur esse contrarius, illum absque vlla misericordia qui respicit, deuorandum leonem reciperet lacus. Quo confirmato edicto, dum diligentissima cura non desinerent obseruare Danielem, in domo sua ter in omni die more consueto, vero deo suo deprehendebant genua flectere. Vnde grauitate ab his accusatum, de manibus eoru erueri voluit rex. Sed hoc lex constituta Medorum atque Persaru non permisit. Quapropter maesto animo dolente rege deuorandus Daniel in lacum leonibus decernitur, Sed a dei angelo ne in lacu insons periret, ora leonum clauduntur. Vnde rex transacta in somni nocte, mane lachrymabilis

† cinere.

H

Daniel. 3.

De Daniele in lacu misso leonum. C. XXXII. Danic. 6.

ad lacum venit, vbi incolumem cubante inter leones, secura mente Danielem reperit. Imperate ergo rege, iam iamque Daniel de lacu leonu abstrahitur, quo proditores illius protinus deuoradi pro eo mittuntur. Et quos inedia Danielis esurientes fecerat, reoru sanguinis illius criminosa corpora leones recipiebant. In hoc etiam tam insigni facto, non natura in leonibus mutatur, sed insita a conditionis initio, sua parte per angelum a deo gubernatur, Blandiciem enim & lenitatem, quas catulis suis leones ostendunt, in Danielem exercebant: & sauitiam & ferocitatem quam in praedam faciunt, in deuoratis peccatoribus reddebant. Vnde certum est quod non contra naturae suae terminos vllam creaturam dominus aliquid facere, sed naturarum partes qualitercunque necesse habetur, aut in defensionem in solatium eorum quos protegit, aut in detrimentum eorum quos premit, gubernare disponit. De lacu vero iterum & Abacuk translatum in Belis & draconis fabula, idcirco in hoc ordine non ponitur, quod in autoritate diuinae scripturae non habentur. Interea captiuitatis tempore completo, quod dominus per prophetas implendum esse praedixerat, reuersionem populi sui & captiuitatis solutionem, per Cyri regis clementiam praeparabat. Quo tempore Eldras dei sacerdos combustam a Chaldaeis in archibus templi restituit legem. Nempe qui eodem spiritu qui in scriptura fuerat, & plenus fuit. Sanctae scripturae veteris testamenti, legis scilicet & prophetarum mirabilium ordinem in duobus his libellis historica expositione summam posui. Quibus si quid alicuius forte melioris ingenij sagax inuestigatio addiderit, adhuc non me recuso discipulum fieri. Praecipua vero bella tantum auxilio domini peracta [quae textui diuinae scripturae inserta sunt] in his idcirco omisimus, quoniam & si propter de caelo auxiliu admiratione digna sunt, & figurali ratione contineant multa mysteria, tamem in rerum gestarum intellectibus nihil relinquunt incerti. Scimus quod Amalech orate Moyses, Iesus filius Nun superabat, & Seon regem Amorheoru, & Og regem Basan, proceres altitudinis viros populus Israel interficiebat. Balach filium Sephor regem Madian, cum Balaam illo praecipuo astrologo, Phinees filius Eleasar cum exercitu occidit. Et Iesus Bennon vnum & triginta reges Chananitides, multis consuetibus prostrauit. Gedeon filius Ioas in trecentis viris innumera Madianitarum milia per tubas & lucernas occidit. Iepte Galaadites populum de gentium potestate belli iure superauit. Sampson ille fortissimus Hebraeorum, leonem sibi occurrentem nihil habenti in manibus, confregit. De cuius postea ore & capite fauam mellis accepit & comedit, trecentaque vulpes capiens igneque succensas in Philistinorum segetes dimisit. De quibus ille mille viros in specu & vno asini mandibula solus interfecit & mortificauit: & vndique sedentibus circa ciuitatem in qua dormitauerat Philistaeis, ambas portae fores cum ostiis & superliminibus & ferreis vectibus comprehendens, in vertice montis qui respicit Bersabee reliquit. Tribum quoque Benjamin propter commissum piaculum totam, exceptis sexcentis viris, omnes filij Israel post tria bella deleuit. Ionathas filius Saül & armiger suus stationem Philistinorum percussit. Dauid filius Iesse adhuc puer & pastor ouium, vrsi & leonis interfecti praedam de ore eripuit, Goliath Philisteum de fundibula lapide prostrauit, Qui postea patientiae virtute Saül bis deprehensio inimico suo pepercit, Et rex postmodum factus, tribus grauissimis praeliis prostrata Philistinorum agmina, tributaria fecit. Dauid solus octingentos

Danic. 11.

De Eldrae in nouitate. C. XXXII.

L

† quo ante scripta fuerat. De bellis praecipuis quae domini auxilio peracta sunt. Cap. XXX. III.

Exod. 19.

Nume. 11.

Iosue. 11.

Iudicium. 7.

Iudicium. 17.

Iudicium. 14.

M

† liberauit.

Iudicium. 19.

† viri speta

Iudicium. 16.

Iudicium. 19.

& 20.

1. Reg. 14.

1. Reg. 17.

1. Reg. 24.

& 26.

1. Reg. 8.

2. Reg. 24.

A octingentos interfecit impetu vno. Abifai filius Sarniae leuauit hastam suam contra trecentos, & interfecit eos. Tres robustissimi ruperunt agmina Philistinorum, vt potum darer regi Dauid de cisterna Bethleem, quae in medio hostium erat. Banaias filius Ioiadae interfecit duos leones in Moab, & leonem in cisterna in diebus niuis. Ipse quoque virgam tenens manu, Aegyptium speculo dignum hastam habentem occidit, Bellum quoque robustorum in Gabaan exercitui Dauid cessit in prosperum, Praeter haec maxima regis Dauid aduersus in circuitu regiones bella prospere dei auxilio fauete, seu per semetipsum seu per exercitum saepe peracta sunt. Bellum vero ciuile in saltu Effraim in ipso Israel: in testimoniu Dauid restituit in regnum Samariae regnum. Contra Syros & reges Damasci, nunc huc, nunc illuc alterno prouectu vergentia certamina multa fuerunt. Haec omnia propterea de caelo auxilia mirabiliter gesta, prouenerunt. Sed illi operi nostro conueniens addita mentum conferre non possunt, quoniam nihil in quotidianam reru administrationem inusitatum ostendunt, dum per hominum & ipsorum etiam angelorum dispensationes & fortitudines effecta sunt. In Machabaeoru libris, etsi ad miraculum numero inferendum & conueniens fuisse huic ordini inueniatur, de hoc tamen nulla cura fatigabimur: quia tantu agere proposuimus, vt de diuini canonis mirabilibus exigua, quantum ingenio nostri modulum excedentem historicae expositione ex parte aliqua tangere. Ideo & praesens libellus in hoc loco finem suu cotigat, vt tertius de nouo testamento ab Euangelij initio Ioanne videlicet & domino primordium sumat.

1. Reg. 18.

† al. est aliquid mirabili numero inferendū

DE MIRABILIBVS SACRAE scripturae, Liber tertius.

Natiuitas Iosanis. Cap. I. Luc. 11.

† celeri nuncio.

† procidit.

Matth. 11.

OCTAVIANI Augusti Caesaris quadragesimo primo anno, Zacharias sacerdos de vice Abia, cum in ordine suo holocaustum in templo offerere, angelus Gabriel vnus de illorum numero qui stant in conspectu domini, caeli nunciu ipsi responsa defererebat, quibus subnectens, Vxor, inquit, tua hucusque sterilis Elizabeth grandaeva satis concipiet filium, quem Ioannem nomine, altissimi Prophetam & praecursorem tibi pariet. Sed incredula mente sacerdos, parum his dictis animo fidem accommodans, quomodo respondit hoc fieri poterit, cu ego sim satis senex, & vxor mea isto officio in iuuentute priuata, in diebus suis prouecta atate processit. Attamen angelus in ista nequaquam excusatione depulsi, non causa & inuidiae vel & perfidiae illatum munus retraxit, sed quod a domino quod dicebatur, impleteret, conuenientiori suae vindictae subiectum mutuum sacerdotem dereliquit: donec nascere postmodum puero, ligatae linguae vinculum solutum est, cui nomen filij scribere tentans, Ioannes dixit est nomen eius. Conueniente autem dispensatione factum est, vt Ioanes qui postea hominibus victu & vestitu & loco, exempla poenitentiae praerberet, & poenitentiam praedicans, etiam conceptionis eius tempore pater poenitentiae modum sibi ab angelo impositum donec ille nasceretur, sustineret. Aliiter quoque congrue hoc signum euenerat, vt dum Iquid regnum caelorum praedicaret, nasciturus conciperetur, antiquae legis & prophetarum praedicator sacerdos silentio damnaretur: quoniam lex & prophetae vsque ad Ioan-

nem fuerunt, ex eo autem regnum dei euangelizatur. Qui conceptus adhuc in matris utero manens, priusquam nasceretur, cum Mariae matris domini introitum in domum vbi fuerat sensit, spiritali fame per os matris de nascituro ex ea Christo domino prophetauit. Dum enim Moysi spiritus in septuaginta duos consiliarios distribuitur, quid mirum si pueri adhuc in utero manentis spiritus per matrem loqueretur? Interea nunciu ad sponsam Ioseph Mariam virginem de stirpe Dauid talia dicta detulit, cui sine viri cognitione parturire filium spiritus sancti munere praedixit. Hic in quibus natus quem omnium spondent oracula prophetarum, magnus erit & in conspectu domini, & in aeternum filius lore cunctorum, credentium vocabitur altissimi. Huic enim praeccepto munere patris sui Dauid sedem dictauit, & regni domus Iacob absque fine imperium [sine] succedente haerede in sempiternum tenebit. Quibus verbis auditis, orans virgo accommodata fide, sine vlllo incredulitatis aut inobedientiae obiectu cōsensit. Sed mentem Ioseph, coniugis tumentem vterum videntis, quam ipse non cognouerat, ista res sollicitam reddidit. Quem quidem ne hac cogitatione fatigaretur, idem angelus de concepto puero & nascituro, & accipienda virgine commouit. Quod ergo postmodum instante tempore filium quem sine viri semine, & carnalis oblectamento voluptatis concepit, sine damno suae virginitatis reperit. In qua re quantum praeter cunctorum hominum conceptionis consuetudinem absque viri semine factum opus ostenditur, non tamen extra naturam de muliebri utero sumpta substantia carnis nascebatur. Ex natura naturaliter naturam suscepit, qui cooperante spiritu sancto ex materna quantum sola carne veram carnem substantiam humanam, exceptis vitiorum passionibus integram contulit. Quam rem ne sine exemplo naturae alicuius, velut nouam in dei creaturis, dimittamus, multa animantia absque parentum coitu progigni comprobamus. Qualiter apes sine patribus, fotu materni corporis tantummodo crescunt, & omnia illiusmodi volatilia, foetus suos totaliter concipiunt. Sed & multa aues absque maribus oua gignere possunt. Et tale conceptum in multis piscium generibus oua gignere possunt, vt Philosophi & aiunt: In sola quoque carne sine patre veteris nascitur, cui se dominus hac de causa similem dicere per Prophetam non dedignatur. Quod ergo in multis rebus consueto more dominus operatur, quid naturae contrarium dicendum est, si quando ipse voluit, vt in virginali utero spiritu sancti dispensatione filius sine viri coitu nasceretur? Quo nascente in Bethleem ciuitate Dauid, pastores custodiae gregum destinati, ab angelis imbuuntur, quod rex caeli in terra cum hominibus ex homine carnem nascendi lege assumere tunc dignaretur. Et deinde cum hoc nuncio conueniens aduenientibus pastoribus carmen concinunt, ad caelum rursus abscendentes angeli redeunt. Et in hoc conueniens ab angelis peractus ordo conspicitur, svt prius pastoribus natus agnus, & gregibus pastor nunciaretur. In his duobus pueris Iesu & Ioanne, praecursores & domino, non sine historica ratione natiuitatis ordo intenditur, quod de anu vnus, alter de virgine puella generatur. Christi enim domini praecursor per omnia Ioannes idcirco de vetula matre debuit nasci, Idem ipse veteris legis finis quasi nouissimus filius fuit. Christus vero de puella virgine corpus assumptus. Ipse est enim noui testamenti principium filiorumque qui ex noua lege nasceretur, exordium extitit. Igitur quadragesimo secundo anno Octauiani Augusti Caesa-

Nume. 11.

Natiuitas Christi. Cap. II.

† est.

† donauit.

† al. nunciat.

E

† Quae.

† Physiologi.

R

Pastores. Cap. III. Luc. 2.

† audientibus.

Gris, temporibus Herodis regis Iudaeorum, ablata ex Iudaeis omni dominandi potestate, in oppido Iudaeae Bethleem de Dauid stirpe ex virgine Maria Iesus Christus dominus nascitur. Quod competere eienerat, vt cum regum & pontificum ex Iacob stirpe descendendum successio cōsumpta fuerat, qui in aeternum rex est & pontifex tunc nasceretur. Nascente ergo illo puero, quem Israelitarum & gentium prophetae vtriusque populi Saluatorem fore praedixerant, Magi de terra Euilath ducti stella, ad eum cum muneribus longo admodum itinere venerat. Qui oblati muneribus & adorato per tempus puero reuersi sunt, non eadem tamen via qua venerunt, sed per aliam ad patriae loca remeare moniti diuino fame cu rabant. De hac autem stella, quod ab Hierusalem pergen tibus Magis vsque ad Bethleem lux & itineris fuit, Euangeli j dicta exponunt. Ceterum vero qui de terra sua vsq; Hierusalem hanc ducem sui itineris habuisse Magos exi stimant, ex Euangelica autoritate firmare non possunt: quoniam Magi in terra sua cum essent, excellentem sy deribus stellam videntes, dei esse & regis, qui iuxta pro phetias, tam ipsorum quam ecclesiasticas ex Israel nasce retur, seu ex propria eorum scientia, seu angelica admo nitione intelligentes, ad terram Israel venerunt, & ad Hie rosofolyam, vbi totius prouinciae principatus fuerat ve nientes, de rege nato & pariter deo perquirunt. Vnde in veteribus & Israelitarum oraculis vatum de eodem nato vbi nascendi locū acciperet, monente subdolo sermone, reges alacres pergūt. Egressique urbem mox ducem iti neris ad Christum stellam sequentes deueniunt. De ista vero stella dubitatur, vtrum stella simplex, an angelus, an spiritus sanctus accipiatur. Et si catholico sensui nihil repugnat, cum de singulis disputatum fuerit, arbitris ma ioribus eligendi liberam voluntate ingenio nostri me sura concedet. Si enim simpliciter stellam accipiendam esse quis maluerit, a ceteris stellis in hoc ducatu quomo do deuiant? Quarum natura ab initio condita in firma mento caeli constituta fuisse dignoscitur, sicut libri Ge neseos autoritate manifestatur. Si ergo in firmamen to caeli maneret inter Bethleem & Hierusalem, dux fie ri ambulantis qualiter posset? Et si per aera sagitte mo re, quauis paulo lentiore cursu propter sequentes per uolaret, assuetum in firmamento locum & cursum in terim desereret. Quod nec maioribus quidem lumina ribus accidisse scripturae describunt, cum in signis aut steterunt, aut reuersa sunt: nisi forte aereus ille ignis qui tale ministerium accepit propter similitudinem, sicut in multis diximus, stellae vocabulum accepit. Aut si ange lus habitu stellae hoc ministerium fecit, quod non repu gnat, dum se angeli quando se hominibus ostendunt, in multos transformant habitus. Quomodo & Moyse in Ore de rubo angelus ignita facie loquebatur, & velut miles armatus Iosue filio Nun, extra castra in Galgalis ostenditur. Sicut currum & equos igneos ascensione He liae angeli funguntur. Et quando Helisaeus pueri sui ocu los aperuit, in eisdem habitudinibus angeli manifestan tur. In forma hospitiū Abraham & Loth conspectibus se praebuerunt: & Manue & vxor eius prophetae habitu lo quentem ad eos angelum viderunt. Nimirum & ista vice angelus dux Magorum efficitur, qui astrologis in stel lae similitudinem & clarissimi sideris fulgorem trans formatur. Licet enim per imaginem rerum, qua Ioan ni in Apocalypsi sua per visionem dicuntur, huic tamen intellectui non contra facit, Stella septem ecclesiarum septem angeli sunt, Vnde quauis in spiritu, dum tamen stellae angeli dicuntur, quid repugnat, si etiam in hoc lo

co stella angelus dictus esse sentiat. Vel certe si neque angelus neque stella firmamenti, neque alius quispiam ignis hac stella fuisse dignoscitur, spiritus ergo sanctus hac stella fieri concedatur. Qui sicut postmodum cor porali specie columbae descendit super Iesum dominum in Iordane, sic gentes adoratrices, stellae specie duxit ad cunabula domini nascentis in carne. De quo spiritu per parabolam Balaam astrologus loquebatur: Orietur stel la ex Iacob, rutilum scilicet lumē spiritalis gratiae Chri sti, qua nox infidelitatis gentium illuminatur. Sicut ergo in igne super Apostolos postea in cenaculo Sio de scendit, ita in specie stellae magos ad dominum spiritus sanctus deduxit. Hic igitur puer scientia praebat atatem, donec tricesimum annum agens ad Iordanem venit, & ab Ioanne, de quo supra diximus, Zachariae fi lio, qui tunc populum in eum crediturum qui venturus erat baptizabat, & ipse baptismum ab agnoscite susce pit, & confitendum vnda Iordanis lauabat. In specie co lumbae spiritus sanctus super eum descendit, & patrem de caelis lequentem de se audiuit: Hic est filius meus dile ctus, in quo sibi anima mea bene complacuit. Cum his signis caelum apertum vidit, & ita baptizatus de flumi nis lauacro ascendit. Ad baptismum vero descendit do minus Iesus, non quod baptismi sacramentum lauacro egeret, qui proprii aut originalis peccati nullam culpam haberet, sed vt aquas quas quauis in delicto Adē deus nō maledixerat, terrae qua continebantur maledictione in fectas purgaret. Et ne quisquam baptismi sacramentum negligeret, dum qui sine peccato fuerat, baptismi aquas iniuit. Et ne quisquam ab inferiori baptizari paruipen deret, dū deus dominus a seruo suo mergi vndis bap tismi appeteret. Et quatenus adhuc a diabolo se donec ten ratio perficeretur, occultaret, qui illum velut lauacro in digentem, vt inter pollutos peccaminibus ablui aquis cō spiceret. Spiritum vero sanctū super se in baptismo de scendentem vidit, & vocem patris de caelo se consiten tem filium suum audiuit, & caelum coram se apertum conspexit. Non quod ante baptismum suum hac omnia dei filius non haberet, sed vt baptismi sacramentum quid valeat, ostenderet, Non enim tūc spiritum ille cepit ac cipere, qui eandem cum spiritus sancto substantiam habe re creditur. Nec tunc illum pater filium suum primitus professus esse cui dixit: Ex vtero ante Luciferum genui te: ante videlicet omnem angelicam creaturam, quē Luciferi appellationem per scripturas saepe tenet. Neque tūc illi aperiri coeperat thalamus caelorum, qui ait: Caelū mihi sedes, terra autē scabellum pedū meorum. Sed id circo hac omnia sancta trinitas in baptismo domini cō gessit, vt sciret vnusquisq; quid muneris in sacri bap tismatis mysterio suscepit. Tūc enim spiritum sanctū quisq; peccatorū sordibus ablutus accipit, & a deo patre profite ri filius adoptionis gratia incipit, & tūc sibi regni caeloru ianuā aperiri, & ciuē se caelestis patriae angelorū sancto rum consors intelligit. Quauis vero corporali specie spi ritus sanctus super dominum descendere dicitur, nō tamē de aibus sumpsisse colūbam, sed ex aere minime dubi tatur. Nequaquā enim ex aibus spiritum sanctū necesse fuit corpus assumere, dum aues sibi connexa istatutam in nullo transgressa sunt legem naturae: sed si in aliquo transgredierentur, in hoc tanti meriti transgredi non ha berent, vtpote nec aeterna, nec rationabili creatura, vt a spiritu assumptione carnis a delicti vindicta solueretur. Sed q̄ filij persona corpore carnis humanae induebatur, conueniens erat vt spiritus sancti persona per corporalem speciem super eum descenderet, & vox patris corporalis de nube

K
M
N
O
P
Q
R
S
T
U
V
W
X
Y
Z

† maneret. Stella magorū. C. IIII. Matth. 2.

† dux.

† al. Vnde inueniunt.

Exod. 3.

Yosue. 5. 4. Reg. 3. 4. Reg. 6.

Gene. 18. Gene. 19. Iudicum. 13.

Apoca. 1.

Tentatio & ieiunium. Cap. VI. Matth. 4.

Acto. 2.

Baptizatus Christus. Cap. V. Matth. 3.

Ibidem.

† conficitur. † al. dū supra se altiore mō cleuare.

Apostoli & miracula. Cap. VII. Matth. 4.

† al. & quatenus de vniuersa & interna sub stantia animarū scia i fieri.

† al. poterat, sed cit verbū dei patris re sponda. &c.

A de nube per aërem corporeis auribus audiretur. Prater ea quoque idcirco in nube & columbae imagine pater & spiritus sanctus ad baptismum veniunt, quoniam aquaticae naturae res illae aliquid haberent. Dum enim in terra filius ad baptismi mysterium aquae creaturam elegeret, necesse fuit vt & pater per aquaticam nubem intonaret, & spiritus sanctus illud corpus quod de aqua in principio factum est, ex illa nube acceptū simularet, vt sic tota trinitas eandem voluntatem sicut haberet ostenderet. Cum ergo de aqua dominus Iesus baptizatus, confestim ascendit, vt diabolo daret occasionem tentandi, antra & deserti petiuit, vbi & quadraginta dies, & totidē noctes nullo humani pastus suffragio fultus ieiunauit. Ibi que per tria est tētatus, in quibus primus homo sedu ctus est, tentantem satanam tribus responsonibus vicit. In diaboli tribus propositionibus tota iniquitas: in Christi vero tribus responsonibus, quibus diabolus repu gnatur, tota iustitia fuit. Cum inimicus damnatur & vin citur, & humano generi libertas & redemptio preparatur. In hoc nanque conspectu satanas dum supra authorem se eleuare voluit, qui sub eo illuc vsque fuerat, id est homo, per domini victoris auxilium vltra ipsum excre uit. Et dum illum qui ab omni impedimēto liber fuerat alligare tentabat, interim vincētis ille quem ipse tenebat in carcere, quibus tenebatur vincula deponit. Et dū contra se fortiore pugnare nititur, interim ipse qui erat infirmior aduersus eum roboratur. Etenim qui hucusq; de caelo tantum in terram eiectus fuerat, terrore etiam de terra ad inferna eū migrare dominus iubebat. Quadraginta dierum inedia domini incarnatio sustinere sine vitae periculo poterat, quoniam sermo dominicus qui Moy sen per aera quadraginta diebus renouauerat, hic Chri sti artus & neruos intus irrigabat. Quare igitur consum matis quadraginta diebus & quadraginta noctibus esu rirē dominus Iesus describitur, cū Moyses & Helias tan ti temporis spatio per ieiunium famem pati nō memo rantur: famem vero & laborem redemptor noster consummato tanto dierū numero sustinet, quatenus & ten tatori occasionem tentandi inferret, & nosceretur quam veram humanae carnis substantiam gestaret. Vnde nec extra humanum opus & in hoc ieiunio aliquid egit noui, dum temporis quod prius homines ieiunauerunt, spa tium non excessit. Deuictō ergo aduersario & qua draginta dierum perfecto ieiunio, per Iudaeam & Gali laeam Israeliticum populum ad viam salutis vocabat, & primarios duodecim sibi metes ex omnibus speciali electionis munere segregabat. Qui vti de vite eterne sub stantia, animarum & videlicet sanitate, faceret fida omniū corda, etiam in serui potestate visibiliter nulla resisten te vi languoris curata reddebat corpora, Vnde cum pre dicans Euangelium regni dei, Galilaeam circumiret, & promiscuum vulgus variae graditudinis presulum cerneret, quosdam quorum praesentis defectio lucis latitia priua bat, alios per fusa per totius corporis superficie lepra feda uerat, nonnullos pedum frustratos habita forma, cura uit. In paralytico autem a quatuor viris portato, quatuor diuina opera cernuntur: Dum dimittuntur ei peccata, & praesentis aegritudinis plaga verbo tunc soluitur, & cogi tationibus in ore dei omnia scrutantis responderunt. Et in hoc viro ostenditur quosdam propter animae macu las dolore grassari. Mutus loqui non poterat verbum, vt dei prophetae responsa ab illo postularer qui in ore asinae faciundiam repererat, quomodo humanam linguam quauis mutam ad verba non solidaret: & cum iustitiae lux quae in mundum venit, appareret, qualiter caecus non

videret: & qua potestate diabolus in homine permaneret, ad quem eiiciendum quomodo illum peccantem de caelo expulerat, Christus veniret? In quinque panibus & duobus piscibus quinque milia saturantibus, continentur miratione digna tria, scilicet materiae paucitas, & populi saturati multitudo, & fragmentorum copia. De ambulante domino super vndas, Dominus de terra discipulos petens, necesse habuit in vndis ambulare. Causa huius Petrus fuit, id est, ne si esset Christus solus, veritatem carnis dubiam relinqueret, Dum autem Petrus filius viri & mulieris hoc faceret, per imperantis Christi auxilium, nullam de carne virginis filij dubitationem admittit. Sed quare potest, Vtrum domini & Petri corporum leuigata est natura, vt illa aqua sustineret: an aquae substantia solidata est, vt corpora humana fulcire possent? Quauis ergo vtrumque hoc faceret, non contra naturam domino praecipiente esset, si aut aquam solidaret, aut humanam domini iussio carnem leuigaret, vbi militantes institorum foris, vt antiqui ferunt, & super equorum auribus proludant: natandi arte quoque imbuti, meris medio in profunda vix subeunt. Homi nibus ergo illud valentibus, quid mirum si domino imperante caro leuigaretur, praesertim cum resurrectionis corpora intantum leuigabuntur, vt non solum crassia aqua sed etiam nubibus & aere sustineantur, vt Aposto lus ait, Rapiemur ad occurrendum Christo in aera. Aliter si aquae naturam solidata esse quisquam elegerit, quoniam aqua terrenam habet crassitudinem, vt cum se gelu perstrinxerit, in duriorē quam terra ipsius soliditatem rigeat, & multitudinem sustinere valeat, & postea calida aura resoluat. Vel certe, si liquidas vndas nō per strinxerit, natura quae aquis inserta est, ligna quauis grandia, & humana, & ceterorum animalium corpora, & na ues liburnicas supernatantes sustinere consuevit. Illa soliditas domino imperante facta, nec mirum si etiam Pe trum diffidentem non sustinet, cum infideles domino volente, etiam terra non sustentabat, vt Dathan & Abi ron. In naturali rerū administratione binae rationes deprehenduntur. Deinde inferior ratio quotidiana rerum administratio intelligitur, vt de aqua in animalibus san guis fit, & vnda falsa per nubes aut terrae infusionē dilu cescit. Et ratio superior inuitata gubernatio sit, quae in miraculis rerum dignoscitur, vt in sanguinem aqua in Aegypto in momento, & intincto ligno in dulcedinem deus commutauit. Quapropter & panem de paruo femine iuxta inferiorem rationem in magnam fegetem per longi temporis administrationem innumera bilium hominum pastum procreat, quem secundam su periore rationem de materia modica in momento per benedictionem multiplicat. Sic & pisces per primam benedictionem multiplicat, quando dictum est, Crescite & multiplicamini, & replete aquas maris. Quorum nūc carnes per superioris rationis causam, ad turbarum sa turitatem praesenti benedictione multiplicantur. De visione domini in monte cum Moyse & Helia colloquentibus. Licet in hac ostensione domini facies so lari splendore fullerit, non ipsa caro splenduit, sed diuinitas latens in corpore, luminis sui portiunculam conspicendam foris videntibus quantum poterant, cōces sit. Vnde ergo vestimenta cadorem niuis habuerūt, dum neque de carne, neque de diuinitate erant? Nisi forte vt per carnem diuinitas foris illuxit, sic & caro illuminata de diuinitate, per vestimenta radiavit. Moyses autem & Helias specialiter ad talem visionē, vt velut legis & prophetae principes, ad finem conducuntur. Vel ideo vt

Matth. 17. Ambulatio super aquas. Cap. VIII. † al. ipse.

† Locus est corruptus vt plerq; oia. videtur legi debere, Vbi militantes in scytharum oris. &c.

1. Theol. 4.

Num. 14.

Erod. 7. Exo. 15. F. Pascitur tūc bā quinque panibus. Cap. IX. Ioan. 6.

Gene. 1.

† Transfiguratio. Cap. X. Matth. 17.

† ostensio.

G Moyfi cornuta facies, in quam non poterant filij Israël intedere, & Helias curru igneo raptus, cōparato Christo obscurarentur. Et tamen isti quadraginta diebus ieiunasse scripturæ vocibus memorantur. De Iesu tantum domino his presentibus, patris se illis pronunciantis testimonium. Sed dum Helias manens in corpore vel ad talem conductionem venerat; quid de Moyse dicendum est: vtrum in corpore iterum ad hanc ostensionem aderat: an ex aere simulatum, sicut Samuel visus est, habitum fingebat: & si suo corpore venit indutus, si hac vice resurrectionem suam quæ cæteris non nisi in nouissimo est futura, compleuit: De qua quæstione auctores vna eademque sententia prolata non differenter dicunt, quod dum dominus cum tribus discipulis suis & Helia, non cū imaginatis sed veris corporibus conuenisse non dubitantur, & ipse Moyse in suo vero corpore de sepulchro resumpto videtur. Sed dominus Iesus primogenitus mortuorum, recte creditur Moyse iterum post hanc visionem corpus sepultura commendasse, vt ipsum in nouissimo die quando resurgent mortui, assumere spectetur. De Lazaro & cæteris mortuis. Immobile ergo voluntate deus vniuersorum vitas certo fini & termino præordinauit, quorundam igitur vita non vt moriantur, morte interfici videtur, sed vt per hoc qui resuscitant clariore vt pote deo cum hominibus etiam habeantur. Vnde de ipso Lazaro discipulis à domino dicitur, Hæc infirmitas non est ad mortem, sed vt filius hominis per eam clarificetur. Quarto die resuscitatur, quod non spatium vitæ eius posuit, sed quod sine mutatione dominus disposuit facere, sæpe retrahere simulat, vt partum vxoribus Abraham & Isaac distulit vt gratius foret. Et dominus occasiones præstat, vt quod ipse aliter donare cupit, indulgere rogetur, Si etenim ea quæ non disposuit aliquis sanctorum rogauerit nullo modo fieri permittit, vt quod Moyse terram repositionis ingrederetur, & Paulus vt ab eo angelus satanæ recederet, & petentes non impetrauerunt. De omnibus ergo generaliter mortuis tale quid sentitur, quod de prima vice moriuntur, vt per illos digni clarificentur. In his enim octo mortuis quos diuina scriptura veteris & noui testamenti resuscitatos commemorat, hoc considerandum est, quod de eorum primo, id est, filio viduæ, quem Helias resuscitauerat ita refertur, Reuertatur obscuro anima pueri. De nouissimo, id est, de Eutycho in actibus Apostolorum, Et sublatus repertus est mortuus. Ad quem cum descendisset Paulus, incubuit super eum, & complexus dixit, Nolite turbari, anima enim eius in eo est. Cautè vtrunque intelligendū est, quod viduæ filius mortuus est, atque anima eius reuerti à propheta postulatur: alter vero mortuus est, & in eo eius esse animam Paulus dixit. In vtroque namque scriptura vera est, quia mentiri non potest. Sed quia ratione percipi potest, vbi in membris occultari corporis posset mortui anima? Nisi forte anima, quæ incorporalis est, corpori inesse occulte creditur. Sed quidam intelligendi laborem vitantes, dicunt de Eutycho, quod emittens animam ita mortuus est: vt post modicum interuallum anima reuertete Paulum dixisse putent, Anima illius in eo est. Sed tamen scriptura tacet, si egressa est aut reuersa anima. Cæteri vero sex mortui, quibus nec egressa anima, nec reuersa nunciantur, sine vlla hic ambiguitate præstant quod mortui sint, & diuina operatione resuscitati sint. Solis defectio iuxta crucem non vt solet quando luna accenditur facta erat: sed in plena luna, scilicet quintadecima die mensis, ne casu putaretur fuisse, quod euenerat, & tantum lu-

cem solis media die tenebræ obscurauerunt, vt per tres illas horas defectionis stellæ in cælo visæ sint. De corporibus sanctorum venientibus de monumentis suis post resurrectionem domini: sed rursus in monumenta quomodo & de Moyse meminere reintrarunt, vbi resurrectionem omnium nouissimam expectant, vt Apostolus ait, Hi omnes testimonio fidei probati inuenti sunt, non acceperunt repromissionem à deo pro nobis melius aliud providente, vt ne sine nobis consummarentur. Si igitur isti & Moyse bis resurgere in hac ostensione vti que & in nouissima cunctorum resurrectione credendi sunt: Sed hoc absit à catholica fide, vt semel morientem bis credat quis resurgere. Nisi forte bis mori Moyse & istos aliquis dicat: sed nusquam de his scribitur qui sic apparuerunt, resurrexissent: sed aut viuere aut apparuisse, vel de sepulchris exisse. Nomen autem resurrectionis in iis qui post mortem in vita hac conuersati sunt, aut in communi, aut in futura omnium resurrectione ponitur. Talis autem apparitio istorum, nec ad vitam humanam, neque ad resurrectionem futuram pertinet, sed ad consummationem dominicæ resurrectionis: & ad credulitatem resurrectionis animarum ex inferis, talis apparitio animos mouet: sicut in resuscitatis mortuis similitudo tantum, non mors continua fieri cernitur. Ita & in his similitudo resurrectionis, non ipsa resurrectio ostendebatur. De continua morte nullus ad vitam indeciduam, nisi dominus vsque ad nouissimum diem reuertitur, & à vera resurrectione nunquam in mortem iterum aliquis detrahitur. De cibo domini post resurrectionem, hunc autem carnalem cibum qualiter resurrectionis caro susceperit, docti requirunt, dum resurrectura corpora spiritalia esse cuncti fideles sciunt, vt dicitur, Resurget corpus spiritale. Quapropter resurgent corpora non gustatura, sano sensu creditur possibilitatem edendi cibos, si necesse foret, habitura. Hæc dei exempla minime denegant, vt angeli iuxta illicem Mambra. Sed hoc non vt nos ruminatos cibos stomacho & intestinis conferunt, sed statim, vt accepta velut videntur degustent, in spiritalem naturam, non ex parte, sed tota transformant. Conuenientia de spiritu sancto in columna super Christum, & in igne super Apostolos per scripta sunt: & quando diximus de diuisione linguarum & de virtutibus Apostolorum post acceptum spiritum in excitatione elemosynæ & paupertatis professione, quando Petr⁹ paralytico dixit, Surge & ambula, magistri præceptū seruans, Nolite habere aurū, neque argentum, dum soli deo Teruicis de iniquo mammona expeditus fuerat, verbo imperij morbo ligatum cito soluebat. Ecce quanta est Apostolica virtus in Christo, sanum Ananiam dum Petrus arguit per sermonis tantum imperium, morte ligauit, & Tabitham mortis vinculo ligatam, eadem imperij potestate dissoluit. Ideoque prius Ananias & Saphira in conspectu Ecclesiæ cito mortui sunt, vt Apostolica auctoritas quanta esset ostenderetur, & quam magnum peccatum esset, quod oblatum est iterum ab Ecclesia retrahere, monstraretur, & cæteri exemplo huius castigarentur.

LIBRI TERTII DE MIRABILIBVS SCRIPTURÆ, FINIS.

K Sepulchra. Petri. Cap. XIII.

Hebr. 11.

domini.

L

detrahitur De cibo domini post resurrectionem. Cap. XIII. Luc. 24. 1. Corin. 14.

Gene. 18.

Petrus paralytico restituit. C. XV. Matth. 9. Act. 2. Act. 3. M

Matth. 10.

Virtus Petri Cap. XVI.

Act. 5.

Act. 9.

De Lazaro & cæteris resuscitatis mortuis. H. Cap. XI.

Ioan. 11.

Jalici.

Deute. 34. 2. Cor. 12.

3. Reg. 17. Act. 20.

Tenebræ. Cap. XII.

DIVI AVRELI AVGVSTINI LIBER DE AGONE CHRISTIANO.

Corona certantibus datur. Cap. I.

1. Timo. 4.

Aduersarius noster.

1. Corin. 11. Ioan. 1.

Ioan. 12.

1. Timo. 6.

Ioan. 16. Quod viciamus diaboli vincendo concupiscentias. Cap. II.

Coloss. 2.

1. sen. di. 19. c. nunc ergo.

Gene. 3.

ORONA victoria non promittitur nisi certantibus. In diuinis autē scripturis assidue inuenimus promitti nobis coronam si vicerimus. Sed ne longū sit multa commemorare, apud Apostolum Paulum manifestissime legitur, Opus perfecti, cursum consummaui, fidem seruauim, iam superest mihi corona iustitiæ. Debemus ergo cognoscere quis sit ille aduersarius, quem si vicerimus coronabimur. Ipse est enim quem dominus noster prior vicit, vt etiam nos in illo permanentes vincamus per ipsum. Et dei quidem virtus atque sapietia, & verbum per quod facta sunt omnia, qui filius dei vnicus est, super omnem creaturam semper incommutabilis manet. Et quoniam sub illo est etiam creatura quæ non peccauit, quanto magis sub illo est omnis creatura peccatrix? Ergo quoniam sub illo sunt omnes sancti angeli, multo magis sub illo sunt omnes præuaricatores angeli, quorum diabolus princeps est. Sed quia naturam nostram deceperat, dignatus est vnigenitus dei filius ipsam naturam nostram suscipere, vt de ipsa diabolus vinceretur, & quem semper ipse sub se habet, etiam sub nobis esse faceret, ipsum significat dicens, Princeps huius mundi missus est foras, Non quia extra mundum missus est quomodo quidam hæretici putant, sed foras ab animis eorum qui cohæret verbo dei, & non diligit mundum, cuius ille princeps est, quia dominatur eis qui diligit temporalia bona quæ hoc visibili mundo continentur, non quia ipse dominus est huius mundi, sed princeps cupiditatum earum quibus concupiscitur omne quod transit, vt ei subiaceant qui negligunt æternum deum, & diligit instabilia & mutabilia, Radix enim est omnium malorum cupiditas, quam quidam appetentes à fide errauerunt, & inferuerunt se doloribus multis. Per hanc cupiditatem regnat in homine diabolus & cor eius tenet. Tales sunt omnes qui diligit istum mundum. Mittitur autem diabolus foras, quando ex toto corde huic mundo renunciat. Sic enim renūciatur diabolo, qui princeps est huius mundi, cum renūciatur corruptelis & pompis & angelis eius. Ideoque ipse dominus iam triumphante naturam hominis portans, Scitote, inquit, quia ego vici mundum. Multi autem dicunt quomodo possumus vincere diabolum quem non videmus? Sed habemus magistrum qui nobis demonstrare dignatus est, quomodo à nobis inuisibiles hostes vincantur. De illo enim dixit Apostolus, Exuens se carne principatus & potestates exemplauit fiducialiter triumphans eos in semetipso. Ibi ergo vincuntur inimicæ nobis inuisibiles potestates, vbi vincuntur inuisibiles cupiditates. Et ideo qui in nobis ipsis vincimus temporalium rerum cupiditates, necesse est vt in nobis ipsis vincamus & illū, qui per ipsas cupiditates regnat in homine. Quando enim dictum est diabolo, Terram manducabis: dictum est peccatori, Terra es, & in terram ibis. Datus est ergo in cibum diabolo peccator. Non sumus terra, si nolumus manducari à serpente. Sicut enim quod manducamus, in nostrum corpus conuertimus, vt cibus ipse secundum corpus hoc efficiatur quod nos sumus.

mus: sic malis moribus per nequitiam & superbiam & impietatem hoc efficitur quisque quod diabolus est, id est similis eius: & subiicitur ei, sicut subiicitum est nobis corpus nostrum. Et hoc est quod dicitur, manducari à serpente: Quisquis itaque timet illum ignem, qui paratus est diabolo & angelis eius, det operam triumphare de illo in semetipso. Eos enim qui foris nos oppugnant, intus vincimus, vincendo concupiscentias per quas nobis dominantur. Et quos inuenierint sui similes, secum ad penas trahunt. Sic & Apostolus dicit, quod in semetipso pugnet aduersus potestates exteriores. At enim, Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus & potestates huius mundi, rectores harum tenebrarum, aduersus spiritalia nequitia in cælestibus. Cælum enim dicitur & iste aer, vbi venti & nubes & procellæ & turbines sunt, sicut etiam scriptura dicit in multis locis. Et intonuit de cælo dominus: Et aues cæli & volatilia cæli: cunctum manifestū sit aues in aere volare. Et nos in consuetudine hunc aërem cælum appellamus: nam cum de sereno vel nubilo querimus, aliquando dicimus, Qualis est aer: aliquando, Quale est cælum: Hoc dixi, ne quis existimet ibi habitare mala dæmonia, vbi solem & lunam & stellas deus ordinauit: quæ mala dæmonia ideo Apostolus appellat spiritalia, quia etiam mali angeli in scripturis spiritus appellatur, Ideo autem rectores harum tenebrarum eos dicit, quoniam peccatores homines tenebras appellat, quibus isti dominantur. Ideo & alio loco dicit, Fuitis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino: quia ex peccatoribus iustificati erant. Non ergo arbitremur in summo cælo habitare diabolum cum angelis suis vnde lapsus esse credimus. Sic enim errauerunt Manichæi, qui dicunt ante mundi constitutionem fuisse gentem tenebrarum, quæ contra deum rebellauit, in quo bello credunt miseris omnipotentem deum non sibi aliter potuisse succurrere, nisi partem suam contra eam gentem mitteret. Cuius gentis principes, sicut illi dicunt, deuorauerunt partem dei, & temperati sunt vt posset mundus de illis fabricari. Sic dicit deum peruenisse ad victoriam cum magnis calamitatibus & cruciatibus & miseris membrorum suorum, quæ membra dicunt esse commixta tenebris & visceribus principum illorum, vt eos temperarent & à furore compescerent. Et non intelligunt tam sacrilega esse suam sectam, vt credant omnipotentem deum non per creaturam quam fecerit, sed per ipsam naturam suam bellasse cū tenebris, quod nephas est credere. Neque hoc solū, sed etiam illos qui victi sunt, factos esse meliores, quia furor eorum compressus est: dei autem naturam, quæ vicit, factam esse miserrimam. Dicunt etiam eam per ipsam commixtionem perdidisse intellectū & beatitudinem suam, & magnis erroribus & cladibus esse implicatam. Quam si aliquando vel totam purgari dicerent, magnam tamē impietatem contra omnipotentem deū affirmarent, cuius partem crederent tanto tempore in erroribus & penis esse iactatam sine aliquo peccati crimine. Nunc vero infelices audent adhuc dicere, nec totam posse purgari & ipsam partem quæ purgari non potuerit, proficere ad vinculum, vt inde inuoluatur, & illigetur malitia sepulchro: & sic ibi semper sit pars ipsa dei misera, quæ nihil peccauit, & affligatur in æternum carcere tenebrarum. Hoc illi dicunt, vt simplices animas fallant. Sed quis tam simplex est, vt ista non sentiat esse sacrilega, quibus affirmant omnipotentem deum necessitate oppressum esse, vt partem suam bonam & innocentem tantis cladibus obruendam, & tanta immunditia inquinandam da-

Matth. 23.

Ephes. 6.

Vocabulorū cæli. Ca. III. Psal. 17. Marci. 4.

Locus dæmonum.

Ephes. 3.

Somnia Manichæorum. Cap. III.

F

Gret, & non totam liberare poterat: & quod liberare non poterat, aternis vinculis colligaret: Quis ergo ista non exeret: Quis non intelligat impia esse & nephanda: Sed illi quando capiunt homines, non ista prius dicunt: quae si dicerent, riderentur aut fugeretur ab hominibus. Sed eligunt capitula de scripturis, quae simplices homines non intelligunt, & per illa decipiunt animas imperitas quaerendo unde sit malum. Sicut in isto capitulo faciunt, quo ab Apostolo dictum est, Rectores harum tenebrarum, & spiritalia nequitię in caelestibus. Querunt enim deceptores illi, & interrogant hominem scripturas diuinas non intelligentem, unde sunt in caelo rectores tenebrarum, vt cum respondere non potuerit, traducatur ab eis per curiositatem: quia omnis anima indocta curiosa est. Qui autem fidem catholicam bene didicit, & bonis moribus & vera pietate munitus est, quanuis eorum haeresim nesciat, respondet illis tamen. Nec enim decipi potest, qui iam nouit quid pertineat ad Christianam fidem, quae catholica dicitur, per orbem terrarum sparsam, & contra omnes impios, & peccatores, negligentem autem sui domino gubernante securam. Quoniam ergo dicebamus apostolum Paulum dixisse habere nos collusionationem aduersus rectores harum tenebrarum, & spiritalia nequitię in caelestibus: & probauimus etiam istum aeternam terrae proximum caelum vocari, oportet credere aduersum diabolum & angelos eius nos dimicare, qui gaudent perturbationibus nostris: nam & ipse Apostolus alio loco diabolus principem potestatis aeris huius appellat. Quanuis ille locus, ubi ait, Spiritalia nequitię in caelestibus: possit & aliter intelligi, vt non ipsos praenaricatos angelos in caelestibus esse dixerit, sed non potius, de quibus alio loco dicit, Conuersatio nostra in caelis est: vt & nos in caelestibus constituti, id est in spiritalibus praecipis dei ambulantes, dimicemus aduersus spiritalia nequitię, quae nos inde conantur abstrahere. Magis ergo illud quaerendum est, quomodo aduersus eos, quos non videmus, pugnare possumus, & vincere, ne putent stulti aduersus aeternam debere nos certare. Docet itaque Apostolus ipse, dicens, Non sic pugno quasi aeternam caedens: sed castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne forte aliis praedicans, ipse reprobos inueniar. Item dicit, Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Qua in re intelligendum est, etiam ipsum Apostolum in semetipso triumphasse de potestatibus huius mundi, sicut de domino dixerat, cuius se imitatore profitetur esse. Imitemur ergo & nos illum, sicut hortatur, & castigemus corpus nostrum, & in seruitutem redigamus, si mundum volumus vincere: quia per illicitas delectationes suas & pompas, & perniciosam curiositatem nobis dominari potest hic mundus, id est ea quae in hoc mundo perniciose delectatione colligant amatores rerum temporalium, & diabolo atque angelis eius seruire cogunt. Quibus omnibus si renunciamus, redigimus in seruitutem corpus nostrum. Sed ne quis forte hoc ipsum quaeratur, quomodo fiat vt corpus nostrum seruituti subiiciamus: facile intelligi & fieri potest, si prius nos ipsos subiiciamus deo bona voluntate & charitate sincera: nam omnis creatura, velit nolit, vni deo & domino suo subiecta est. Sed hoc admonemur, vt tota voluntate seruiamus domino deo nostro: quoniam iustus liberaliter seruit, iniustus autem compeditus seruit. Omnes tamen diuinae providentiae seruiunt, sed alij obediunt tanquam filij, & faciunt cum ea quod bonum est: alij vero ligantur tanquam serui, & fit de illis quod iustum est. Ita deus omnipotens, dominus vniuersae creaturae, qui fecit omnia, sicut scriptum

est, bona valde, sic ea ordinauit, vt & de bonis & de malis beneficiat. Quod enim iuste fit, bene fit: iuste autem sunt beati boni, & iuste mali poenas patiuntur. Ergo & de bonis & de malis beneficiat deus, quoniam iuste omnia facit. Boni autem sunt, qui tota voluntate deo seruiunt, mali autem necessitate seruiunt: nemo enim leges omnipotentis euadit. Sed aliud est facere quod lex iubet, aliud pati quod lex iubet. Quapropter boni secundum leges faciunt, mali autem secundum leges patiuntur. Nec enim nos moueat, quod in hac vita secundum carnem, quam portant iusti, multa graua & aspera tolerat: nihil enim mali patiuntur, quia iam post sunt dicere quod ille vir spiritalis exultat & praedicat Apostolus Paulus, dicens, Gloriamur in tribulationibus, scientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit: quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Si ergo in hac vita, ubi tanta tormenta sunt, possunt boni & iusti viri, cum talia patiuntur, non solum a quo animo tolerare, sed etiam charitate in deo gloriari: quid cogitandum est de illa vita, quae nobis promittitur, ubi nullam de corpore molestiam sentiemus? Quoniam non ad hoc resurget corpus iustorum, ad quod resurget corpus impiorum, sicut scriptum est, Omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur. Et ne quisquam putet non iustis immutationem istam promitti, sed potius iniustis, & eam aestimet esse poenalem, sequitur & dicit, Et mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Quicumque ergo mali sunt, sic ordinati sunt: quia & vnusquisque sibi, & omnes inuicem sibi nocent. Hoc enim appetit quod pernicioso diligitur, & quod eis facile auferri potest, & hoc sibi auferunt inuicem, quando se persequuntur. Et ideo cruciantur quibus auferuntur temporalia, quia diligit ea, illi autem qui auferunt, gaudent. Sed talis latitia caecitas est, & summa miseria: ipsa enim magis implicat animam, & ad maiora tormenta perducit diaboli. Nam gaudet & pascitur, quando hamum non videns, escam deuorat: sed cum piscator eum adducere coeperit, viscera eius torquetur primo, deinde ab omni letitia sua per ipsam escam, de qua latatus est, ad consumptionem trahitur. Sic sunt omnes, qui de bonis temporalibus beatos se esse putant: hamum enim acceperunt, & cum illo sibi vagantur. Venit tempus vt sentiant quanta tormenta cum aueritate deuorauerint. Et ideo bonis nihil nocet, quia hoc eis auferunt, quod non diligunt: nam quod diligunt, & unde beati sunt, auferre illis nemo potest. Cruciatu vero corporis malas animas miserabiliter affligit, bonos autem fortiter purgat. Sic fit vt & malus homo & malus angelus diuinae providentiae militent, sed nesciunt quid boni de illis operetur deus. Non itaque pro meritis officij, sed pro meritis malitiae stipendiantur. Sed vt haec anime, quae habent voluntatem nocendi & rationem cogitandi, sub diuinis legibus ordinatae sunt, ne aliquid iniustum quisque patiar: ita & omnia animalia & corporalia in genere suo & ordine suo diuinae providentiae legibus subdita administrantur. Ideo dominus dicit, Nonne duo passeris asse uenerunt, & vnus eorum non cedit super terram sine voluntate patris vestri? Hoc enim dixit, volens ostendere quicquid vilissimum homines putant, omnipotentia domini gubernari. Sic enim & volatilia caeli ab eo pasci, & lilia agri ab eo vestiri, veritas loquitur, quae capillos etiam nostros numeratos esse dicit. Sed quoniam mundas animas rationales per seipsum deus curat, siue in optimis & magnis angelis, siue in hominibus tota sibi voluntate seruientibus, caetera vero per ipsos gubernat, verissime dici potuit etiam illud ab Apostolo,

Gen. 1.

Roma. 5.

L. 2. Corin. 13.

M

Osa diuina
providentia
gubernari.
Cap. VIII.
Matth. 10.

Matth. 6.
Matth. 10.

Apostolo, Non enim de bobus cura est deo. In scripturis enim sanctis deus homines docet, quomodo cum hominibus agant, & ipsi deo seruiant: quomodo autem agant cum pecoribus suis, ipsi sciunt: id est quomodo salutem pecorum suorum gubernent vsu & peritia & ratione naturali: quae quidem omnia de magnis sui creatoris operibus acceperunt. Qui ergo potest intelligere quomodo vniuersae creaturae conditor deus gubernet eam per animas sanctas, quae mysteria eius sunt in caelis & in terris, quia & ipsae sanctae animae ab ipso factae sunt, & in eius creatura primatum tenent: qui ergo potest intelligere, intelligat, & intret in gaudium domini sui. Si autem hoc non possumus, quando sumus in corpore, & peregrinamur a domino, gustemus saltem quam suavis est dominus, qui dedit nobis pignus spiritus, in quo sentiamus eius dulcedinem, & desideremus ipsum vitae fontem, ubi sobria ebrietate inuendemur & irrigemur sicut lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, & dat fructum in tempore suo, & folia eius non cadunt. Dicit enim spiritus sanctus, Filij autem hominum in tegmine alarum tuarum sperabunt: inebriabuntur ab vberitate domus tuae, & torrente voluptatis tuae potabis eos.

B Quoniam apud te est fons vitae. Talis ebrietas non euerit mentem, sed tamen rapit sursum, & obliuione praestat omnium terrenorum. Sed si possumus toto affectu iudicare, Quae admodum desiderat certus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te deus. Quod si forte adhuc propter aegritudines animae, quas de seculi amore concepit, nec gustare sumus idonei quam dulcis est dominus: vel credamus diuinae auctoritati, quam voluit esse in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem, sicut Apostolus loquitur: Omnia enim per ipsum facta sunt, sicut in Evangelio scriptum est, & sine ipso factum est nihil. Qui non itra imbecillitatem misertus est, quam imbecillitate non eius opere, sed nostra voluntate meruimus: nam deus hominem inextinguibilem fecit, & ei liberum voluntatis arbitrium dedit. Non enim esset optimus, si dei praecipis necessitate non voluntate seruiret. Facile est omnino, quantum existimo, quod intelligere noluit, qui catholicam deserunt fidem, & Christiani vocari volunt: nam si nobiscum fatentur naturam nostram non posse sanari, nisi recte faciendo: fateantur eam non infirmari, nisi peccando. Et ideo non est credendum animam nostram hoc esse quod deus est: quia si hoc esset, nec sua voluntate, nec aliqua necessitate in deterius mutaretur, quoniam omnimodo incommutabilis intelligitur deus: sed ab eis qui non in contentione & emulatione & vanae gloriae cupiditate amat loqui quod nesciunt, sed humilitate Christiana sentiunt de domino, & in bonitate & in simplicitate cordis quarunt eum. Hanc ergo imbecillitatem nostram suscipere dignatus est filius dei, & verbum caro factum est, & habitauit in nobis: non quia aeternitas illa mutata est, sed quia mutabilem creaturam mutabilibus hominum oculis ostendit, quam incommutabili maiestate suscepit. Sunt autem stulti qui dicunt, Non poterat aliter sapientia dei homines liberare, nisi susciperet hominem, & nasceretur ex femina, & a peccatoribus omnia illa pateretur? Quibus dicimus, Poterat omnino, sed si aliter faceret, similiter vestre stultitiae displiceret. Si enim non appareret oculis peccatorum, lumina eius utique aeternum, quod per interiores oculos videtur, inquinatis mentibus videri non posset. Nunc autem quia visibiliter nos commonere dignatus est, vt ad inuisibilia praepararet, displicet auaritia, quia non aureum

1. Cor. 9.

† opibus.

Matth. 25.

Hortatio ad diligendum deū. Ca. IX. 1. Cor. 5. Psal. 33. 2. Cor. 1. & 5.

Psal. 1.

Psal. 35.

Psal. 41.

Fides. C. X.

Psal. 33.

Roma. 1.

Ioan. 1.

Liberum arbitrium.

Roma. 13.

Sapient. 1.

Ioan. 1.

Cur de fa-
ctus homo.
Cap. XI.

D
Impudici o-
rtes naturę

E

Gal. 5.

Luc. 11.

F

Matth. 21.
† imitatos est
se filij dei

De effectu
humanitatis
Cap. XII.
† commutat.

corpus habuit: displicet impudicis, quia ex femina natus est. Multum enim oderunt impudici, quod concipiunt & pariunt femina: displicet superbis, quod contumelias patetissime pertulit: displicet delicatis, quia cruciatus est: displicet timidis, quia mortuus est. Et vt non vitia sua videantur defendere, non in homine dicit sibi hoc displicere, sed in filio dei. Non enim intelligunt quid sit aeternitas dei, quae hominem assumpsit: & quid ipsa humana creatura, quae mutationibus suis in pristinam firmitatem reuocabatur, vt disceremus, docente ipso domino, infirmitates, quas peccando collegimus, recte faciendo posse sanari. Ostendebatur enim nobis ad quam fragilitatem homo sua culpa peruenerit, & ex qua fragilitate diuino auxilio liberaretur. Itaque filius dei hominem assumpsit, & in illo humana perpeffus est. Hac medicina hominum tanta est, quanta non potest cogitari: nam quae superbia sanari potest, si humilitate filij dei non sanatur? Quae auaritia sanari potest, si paupertate filij dei non sanatur? Quae iracundia sanari potest, si patientia filij dei non sanatur? Quae impietas sanari potest, quae charitate filij dei non sanatur? Postremo quae timiditas sanari potest, si resurrectione corporis non sanatur? Erigat spem suam genus humanum, & recognoscat naturam suam, & videat quantum locum habeat in operibus dei. Nolite vos ipsos contemnere viri, filius dei virum suscepit. Nolite vos ipsas contemnere feminae, filius dei natus ex femina est. Nolite tamen amare carnalia, quia in filio dei nec masculus nec femina sumus. Nolite amare temporalia, quia si bene amarentur, amaret ea homo quem suscepit filius dei. Nolite timere contumelias & cruces & mortem, quia si nocerent homini, non ea pateretur homo quem suscepit filius dei. Hac omnis habitatio, quae iam vbiq; praedicatur, vbiq; veneratur, quae omnem obedientem animam sanat, non esset in rebus humanis, si non essent facta illa omnia: quae stultissimis displicent. Quae dignatur imitari vitiosa iactantia, vt ad virtutem percipiendam possit adduci, si erubescit imitari eum, de quo dictum est antequam nasceretur, quod filius altissimi vocaretur, & per omnes iam getes, quod negare nemo potest, filius altissimi vocatur? Si multum de nobis sentimus, dignemur imitari eum qui filius altissimi vocatur. Si parum de nobis sentimus, audeamus imitari piscatores & publicanos, qui eum imitati sunt: O medicinam omnibus consulentem, omnia tumentia comprimentem, omnia tabescentia rescipientem, omnia superflua rescantem, omnia necessaria custodientem, omnia perditam reparantem, omnia deprauata corrigentem. Quis iam se extollet contra filium dei? Quis de se desperet, pro quo tam humilis esse voluit filius dei? Quis beatam vitam esse arbitretur in iis quae contemnenda esse docuit filius dei? Quibus aduersitatibus cedat, qui naturam hominis a tantis persecutionibus custoditam credit in filio dei? Quis sibi esse clausum regnum caelorum putet, qui cognoscat publicanos & meretrices imitatores esse filij dei? Quae peruersitate non careat, qui facta & dicta intuetur & diligit & sectatur illius hominis, in quo se nobis ad exemplum vitae praebuit filius dei? Itaque iam & masculi & feminae, & omnis aetas, & omnis huius seculi dignitas ad spem vitae aeternae commota est. Alij neglectis temporalibus bonis conuolunt ad diuina. Alij cedunt eorum virtutibus qui hac faciunt, & laudat quod imitari non audent. Pauci autem adhuc murmurant, & inani liuore torquentur: aut qui sua quaerunt in ecclesia, quanuis videantur catholici: aut ex ipso Christi nomine gloriam quaerentes, haeretici: aut peccatum impietatis suae

G tis sua defendere cupientes, Iudaei: aut curiositatem vana licetia perdere timentes, Pagani. Sed ecclesia catholica per totum orbem longe lateq; diffusa, impetus eorum prioribus temporibus frangens, magis magisque roborata est: non resistendo, sed perferendo. Nunc vero insidias eorum quaestiones fide irridet, diligentia discit, intelligentia dissolvit: criminatores palaeorum suarum non curat, quia tempus messis, & tempus ararum, & tempus horreorum cautè diligenterq; distinguit. Criminatores autem frumenti sui, aut errantes corrigit, aut invidetes inter spinas & zizania computat. Subiciamus ergo animam deo, si volumus feruituti subiicere corpus nostrum, & de diabolo triumphare. Fides est prima quae subiugat animam deo, deinde praecpta vivendi, quibus custoditis spes nostra firmatur, & nutritur charitas, & lucere incipit quod antea tantummodo credebatur. Cum enim cognitio & actio dona sint dei, & beatum hominem faciant: sicut in cognitione cauendus est error, sic in actione cauenda est nequitia. Errat autem qui quisque putat veritatem se posse cognoscere, cum adhuc nequitier viuat. Nequitia est autem mundum istum diligere, & ea quae nascuntur & transiunt, pro magno habere: & ea concupiscere, & pro his laborare, ut acquirantur: & latari, cum abundauerint: & timere, ne pereant: & contristari, cum pereant. Talis vita non potest puram illam & sinceram & incommutabilem videre veritatem, & inhaerere illi, & in aeternum non moueri. Itaque priusquam mens nostra purgetur, debemus credere quod intelligere nondum valeamus: quoniam verissime dictum est per Prophetam, Nisi credideritis, non intelligetis. Fides in ecclesia breuissime traditur, in qua commendantur aeterna, quae intelligi a carnalibus nondum possunt: & temporalia praeterita & futura, quae pro salute hominum gessit, & gestura est aeternitas diuinae prouidentiae. Credamus ergo in patrem & filium & spiritum sanctum: haec aeterna sunt & incommutabilia, id est vnus deus vnus substantia trinitas aeterna: deus ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia. Nec eos audiamus, qui dicunt patrem tantummodo esse, nec habere filium, nec esse cum eo spiritum sanctum: sed ipsum patrem aliquando appellari filium, aliquando spiritum sanctum. Nesciunt enim principium, ex quo sunt omnia: & imaginem eius, per quam formantur omnia: & sanctitatem eius, in qua ordinantur omnia. Nec eos audiamus, qui indignantur & stomachantur, quia non tres deos colendos dicimus, Nesciunt enim quod sit vna eademque substantia, & phantasmatis suis illuduntur: quia solent videre corporaliter vel animalia tria, vel quaecumque corpora tria locis suis esse separata. Sic putant intelligendam substantiam dei: & multum errant: quoniam superbi sunt, & non possunt discere, quia nolunt credere. Nec eos audiamus, qui patrem solum verum deum & sempiternum esse dicunt: filium autem non de ipso genitum, sed ab ipso factum de nihilo, & fuisse tempus quando non erat, sed tamen primum locum tenere in omni creatura: & spiritum sanctum minoris maiestatis esse quam filium, & ipsum factum esse post filium: & horum trium diuersas esse substantias, tanquam aurum & argentum & amentum: Nesciunt enim quid loquantur, & de his rebus quas per oculos carnos videre consueverunt, vanas imagines ad disputationes suas transferunt. Quia reuera magnum est mente conspicerere generationem, quae non fit ex aliquo tempore, sed aeterna est: & ipsam charitatem & sanctitatem, qua generator & generatus ineffabiliter sibi copulatur, Magnum & difficile est haec mente conspicerere, etiam si

pacata & tranquilla sit. Non potest ergo fieri ut illi haec videant, qui terrenas generationes nimis intuentur, & ad istas tenebras addunt adhuc fumum, quem sibi contentionibus & certaminibus quotidianis excitare non cessant: habentes animas carnis affectibus desuantes, tanquam ligna humore saginata, in quibus ignis fumum solum vomit, & habere flamas lucidas non potest. Et hoc quidè de omnibus haeticis rectissime dici potest. Cre dentes ergo incommutabilem trinitatem, credamus etiam in dispensationem temporalem pro salute generis humani esse natum deum. Nec eos audiamus, qui filium dei Iesum Christum nihil esse aliud quam hominem dicunt: sed ita iustum, ut dignus sit appellari filius dei. Et hos enim catholica disciplina misit foras, quoniam vana gloriae cupiditate decepti, contumeliose disputare voluerunt, antequam intelligerent quid sit dei virtus & dei sapientia: & in principio verbum, per quod facta sunt omnia: & quomodo verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Nec eos audiamus, qui non verum hominem suscepisse dicunt filium dei, neque natum esse de foemina, sed falsam carnem & imaginem simulatam corporis humani ostendisse videntibus. Nesciunt enim quomodo substantia dei administras vniversam creaturam, inquinari omnino non possit: & tamè praedicant istum visibilem solem, radios suos per omnes feces & fordes corporum spargere, & eos mundos & synceros ubiq; seruare. Si ergo visibilia munda visibilibus immundis contingi possunt, & non inquinari: quanto magis inuisibilis & incommutabilis veritas per spiritum animam, & per animam corpus suscipiens, toto homine assumpto ab omnibus eius infirmitatibus nulla sua contaminatione liberauit: Itaque magnas patiuntur angustias: & cum timent quod fieri non potest, ne humana carne veritas inquinetur, veritatem dicunt esse mentitam. Et cum ille praeeperit, dicens, Sit in ore vestro, est est, non non: & Apostolus clamet, Non erat in illo est & non, sed est in illo erat: isti totum corpus eius falsam carnem fuisse contendunt, ut non sibi videantur imitari Christum, si non suis auditoribus mentiantur. Nec eos audiamus, qui trinitatem quidem in vna aeterna substantia consistunt, sed hominem ipsum, qui temporali dispensatione susceptus est, audent dicere non habuisse hominis mentem, sed solum animam & corpus: hoc est dicere, non fuit homo, sed membra corporis habebat humana. Animam enim & corpus habent & bestiae, sed rationem non habent, quae mentis est propria. Sed si execranda sunt illi qui eum negant humanum corpus habuisse, quod est infimum in homine, miror quod isti non erubescunt, qui hoc eum negant habuisse quod est optimum in homine. Multum enim lugenda est mens humana, si vincitur a corpore suo, si quidem in illo homine non reformata est, in quo ipsum corpus humanum iam dignitatem formae caelestis accepit. Sed absit ut hoc credamus, quod confinxit temeraria caecitas & superba loquacitas. Nec eos audiamus, qui sic dicunt ab illa aeterna sapientia susceptum esse hominem, qui de virgine natus est, quomodo & alij homines ab ea sapientes fiunt, qui perfecte sapientes sunt. Nesciunt enim proprium illius hominis sacramentum, & putant hoc solum eum amplius habuisse inter ceteros beatissimos, quod de virgine natus est. Quod ipsum si bene considerent, fortassis credant ideo illum hoc praeter ceteros meruisse, quod aliquid proprium praeter ceteros habet etiam ipsa susceptio. Aliud est enim sapientem tantum fieri per sapientiam dei, & aliud est ipsam personam sustinere sapientiae dei: quauis enim eadem natura sit corporis

Christi esse deum. Cap. XVII. 1. Cor. 1.

Ioan. 1.

Christi corpus induisse verum. Cap. XVIII. 3. sen. dist. 4. c. assumptis. L

r. sen. dist. 37. c. soler. eua.

Matth. 5 2. Cor. 1.

Dei habuisse se rem mentem quam animam hominis. Cap. XIX. M

Christi esse sapientiam dei. C. XX.

Matth. 3. & 13.

De fide & operatione. Cap. XIII.

Mens veritas capax non est, nisi virtus libera.

In aeternum iam non mori.

Esai. 7.

Contra eos qui tres personas negant. Ca. XIII. Roma. 11.

Contra eos qui inducunt tres deos. C. XV.

Contra eos qui inducunt diuersitatem in sancta trinitate. C. XVI.

Ioan. 1.

1. Timo. 2.

Ioan. 1.

Christi non solum corpus habuisse hominis. Cap. XXI. Ioan. 1.

Corp' Christi non fuisse imaginariu. Cap. XXII.

A corporis ecclesiae, multum tamen distare inter caput & membra caetera quis non intelligat: Si enim ecclesiae caput est homo ille, cuius susceptione verbum caro factum est, & habitauit in nobis, membra caetera sunt omnes sancti, quibus perficitur & coepletur ecclesia. Quomodo ergo anima totum corpus nostrum animat & viuificat, sed in capite & videndo sentit, & audiendo & odorando & gustando & tangendo, in caeteris autem membris tangendo tantum: & ideo capiti cuncta subiecta sunt ad operandum, illud autem supra collocatum est ad consulendum: quia ipse anima, quae consulit corpori, quodammodo personam sustinet caput, ibi enim omnes sensus apparent, Sic vniverso populo sanctorum tanquam vni corpori caput est mediator dei & hominum, homo Christus Iesus. Et propterea sapientia dei & verbum in principio, per quod facta sunt omnia, non sic assumpsit illum hominem ut caeteros sanctos, sed multo excellentius, multoq; sublimius: quoniam ipsum solum assumi oportuit, in quo sapientia dei patris hominibus appareret, sicut eam visibiliter decebat ostendi. Quapropter aliter sunt sapientes caeteri homines, quicumque sunt vel esse poterunt vel poterunt: & aliter ille vnus mediator dei & hominum, homo Christus Iesus: qui sapientiae ipsius, per quam sapientes fiunt quicumque homines, non solum beneficium habet, sed etiam personam gerit. De caeteris enim sapientibus & spiritalibus animis recte dici potest, quod habeant in se verbum dei per quod facta sunt omnia: sed in nullo eorum recte dici potest, quod verbum caro factum est & habitauit in nobis: quod in solo domino nostro Iesu Christo rectissime dicitur. Nec eos audiamus, qui solum corpus humanum susceptum esse dicunt a verbo dei, & sic audiunt quod dictum est, Et verbum caro factum est, ut negent illum hominem vel animam vel aliquid hominis habuisse, nisi carnem solum. Errant enim multum, nec intelligunt ideo carnem solum nominata esse in eo quod dictum est, Verbum caro factum est, quia hominum oculis propter quos facta est illa susceptio, caro sola potuit apparere. Nam si absurdum est & valde indignum ut humanum spiritum homo ille non haberet, sicut superius tractauimus: quanto magis absurdum & indignum est, ut nec spiritum nec animam habuerit, sed hoc solum habuerit, quod etiam in pecoribus vnus est, & extremius, id est, corpus: A nostra ergo fide etiam ista impietas excludatur, totumque hominem atque perfectum a verbo dei susceptum esse credamus. Nec eos audiamus, qui tale corpus dominum nostrum habuisse dicunt, quale apparuit in columba, quam vidit Ioannes baptista descendente de caelo & manentem super eum in signo spiritus sancti. Ita enim persuadere conantur filium dei natum non esse de foemina, Quia si carnalibus oculis eum oportebat ostendi, potuit, inquit, sic assumere corpus quomodo spiritus sanctus. Non enim & columba illa de ovo nata est, aut: & tamen hominis oculis potuit apparere. Quibus primum illud respondendum est, quod ibi legitur in specie columbae apparuisse Ioanni spiritum sanctum, vbi legitur etiam Christum natum esse de foemina, & non oportet in parte credere Euangelio, & in parte non credere. Vnde enim credis in columbae specie demonstratum esse spiritum sanctum, nisi quia in Euangelio legitur: Ergo & ego inde credo Christum natum de virgine esse, quia in Euangelio legi. Quare autem spiritus sanctus non est natus de columba, quemadmodum Christus de foemina: illa causa est, quia non columba liberare venerat spiritus sanctus, sed hominibus significare innocentiam & amorem spiritalem, quod in

columbae specie visibiliter figuratum est. Dominus autem Iesus Christus qui venerat ad homines liberandos, in quibus & mares & foeminae pertinent ad salutem: nec mares fastidit quia mare suscepit: nec foeminas, quia de foemina natus est. Huc accedit magnum sacramentum, ut quoniam per foeminam nobis mors acciderat, vita nobis per foeminam nasceretur: ut de vtraque natura, id est foemina & masculina victus diabolus cruciaretur, quoniam de ambarum subuersione letabatur: cui parum fuerat ad poenam si ambae naturae in nobis liberarentur, nisi etiam per ambas liberaremur. Neque hoc ita dicimus, ut dominum Iesum Christum dicamus solum verum corpus habuisse: spiritum sanctum autem falsalaciter apparuisse oculis hominum, sed ambo illa corpora, vera corpora credimus. Sicut enim non oportebat ut homines falleret filius dei, sic non decebat ut homines falleret spiritus sanctus. Sed omnipotenti deo qui vniversam creaturam de nihilo fabricauit, non erat difficile verum corpus colubae sine aliarum columbarum ministerio figurare, sicut ei non fuit difficile verum corpus in vtero Mariae sine virili semine fabricare: cum natura corporea & in visceribus foeminae ad formandum hominem, & in ipso mundo ad formandam columbam imperio domini voluntatiq; seruiret. Sed stulti homines & miseri, quod aut ipsi facere non possunt, aut in vita sua nunquam viderunt, etiam ab omnipotenti deo fieri potuisse non credunt. Nec eos audiamus, qui propterea volunt cogere, ut inter creaturas filium dei numeremus quia passus est. Dicit enim, Si passus est, mutabilis est: & si mutabilis est, creatura est, quia dei substantia non potest immutari. Cum quibus etiam nos dicimus, & dei substantiam commutari non posse, & creaturam esse mutabilem. Sed aliud est esse creaturam, & aliud suscipere creaturam. Filius ergo vnigenitus dei, qui est virtus & sapientia dei, & verbum per quod facta sunt omnia, quia immutari non potest omnino, suscepit humanam creaturam, quam lapsam erigere, atque inueteratam renouare dignatus est. Nec in ea per passionem ipse in deterius commutatus est, sed eam potius per resurrectionem in melius commutauit. Nec propterea verbum patris, id est vnicum dei filium, per quem facta sunt omnia, negandum est natum & passum esse pro nobis. Et martyres enim passos dicimus & mortuos propter regna caelorum, nec tamen in ea passione & morte animae eorum occisae sunt. Dicit enim dominus, Nolite timere eos qui corpus occidunt, animae autem nihil possunt facere. Sicut ergo martyres passos & mortuos dicimus in corporibus quae portabant, sine animarum interfectione vel morte: sic filium dei passum & mortuum dicimus in homine quem portabat, sine diuinitatis aliqua commutatione vel morte. Nec eos audiamus qui negant tale corpus domini resurrexisse, quale positum est in monumento. Si enim tale non fuisset, non ipse dixisset post resurrectionem discipulis, Palpate & videte, quoniam spiritus ossa & carnem non habet, sicut me videtis habere. Sacrilegum est enim credere dominum nostrum, cum ipse sit veritas, in aliquo fuisse mentitum. Nec nos moueat quod clausis ostiis subito eum apparuisse discipulis scriptum est, ut propterea negemus illud fuisse corpus humanum, quia contra naturam huius corporis videmus illud per clausa ostia intrare, Omnia enim possibilia sunt deo: nam & ambulare super aquas contra naturam huius corporis esse manifestum est, & tamen non solum ipse dominus ante passionem ambulauit, sed etiam Petrum ambulare fecit. Ita ergo & post resurrectionem suam de corpore suo fecit quod

Filius dei passus non fuisse mutatus. Ca. XXIII.

1. Cor. 1. Ioan. 1.

Matth. 10.

Corp' semper mansit idem. Ca. XXIII.

Luc. 2. 4.

Ioan. 14. Ioan. 20.

Matth. 14.

Matth. 17. G quod voluit. Si enim potuit ante passionem clarificare illud sicut splendore solis, quare non potuit & post passionem ad quantā vellet subtilitatem in temporis momento redigere, vt per clausa ostia posset intrare?

Corp^o sublatū in cœli. Cap. XXV. Ioan. 3. Matth. 16. Acto. 1. Nec eos audiamus, qui negant ipsum corpus secum leuasse in cœlum dominum nostrum, & cōmemorant in Euangelio quod scriptum est, Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit: & dicunt, quia corpus nō descendit de cœlo, non potuisse ascendere in cœlum. Nō enim intelligunt, quoniam corpus non ascendit in cœlum. Dominus enim ascendit, corpus autem non ascendit, sed leuatum est in cœlum, illo leuante qui ascendit. Si enim quisq; descendat, verbi gratia, de monte nudus, cum autem descenderit, vestiatur se, & vestitus iterū ascendat, recte vtiq; dicimus, Nemo ascendit, nisi qui descendit: nec vestem consideramus quam secum leuauit, sed ipsum qui vestitus est, solum dicimus ascendisse.

Christus ad dexterā patris. Caput XXVI. Marci. 16. Dextera patris. H Nec eos audiamus, qui negant ad dexteram patris federe filium. Dicunt enim, Nunquid deus pater habet latus dexterum aut sinistrū sicuti corpora? Nec nos hoc de deo patre sentimus: nulla enim forma corporis deus definitur atq; concluditur. Sed dextera patris est beatitudo perpetua, quæ sanctis datur: sicut sinistra ei⁹ rectissime dicitur miseria perpetua, quæ impiis datur: vt non in ipso deo, sed in creaturis hoc modo, quo diximus, intelligatur dextera & sinistra: quia & corp^o Christi, quod est ecclesia, in ipsa dextera, hoc est in ipsa beatitudine futurū est, sicut Apostolus dicit, quia & simul nos suscitauit, & simul nos federe fecit in cœlestibus. Quauis enim corpus nostrum nondum ibi sit, tamē spes nostra iam ibi est. Propterea & ipse dominus post resurrectionem suam iussit discipulis, quos piscantes inuenit, vt in dexterā partem mitterent retia. Quod cū fecissent, ceperunt pisces, qui omnes magni erant: & omnes iustos significabāt, quibus dextera promittitur. Hoc significabat quōd etiam in iudicio dicit se agnos ad dexteram, hædos autem ad sinistram esse positurum. Nec eos audiamus, qui negāt diem iudicij futurum, & commemorant, quod in Euangelio scriptum est, eum qui credit in Christum, non iudicari: qui autem nō credit in illū, iam iudicatum esse. Dicit enim, Si & ille qui credit, nō venit in iudicium: & ille qui non credit, iam iudicatus est, vbi sunt quos iudicaturus est in die iudicij? Non intelligunt sic loqui scripturas: vt prateritum tempus pro futuro tempore insinuent: sicut supra diximus, quod Apostolus dixit de nobis, quōd simul nos federe fecit in cœlestibus, nondum factum est: sed quia certum est futurum, ita dictum est quasi iam factum sit: sicut & ipse domin⁹ discipulis dixit, Omnia quæ audiui à patre meo nota feci vobis. Et paulo post dicit, Multa habeo vobis dicere, sed non potestis illa portare modo. Quomodo ergo dixerat, Omnia quæ audiui à patre meo, nota feci vobis: nisi quia illud quod per spiritū sanctum certissime facturus erat, quasi iam fecisset locutus est? Sic ergo cum audimus, Qui credit in Christum, non venit in iudicium: intelligamus quia non venit ad damnationem. Dicitur enim iudicium pro damnatione, sicut dicit: Apostolus, Qui non manducat, manducantem non iudicet: id est, nō de illo male existimet. Et dominus dicit, Nolite iudicare, ne iudicetur de vobis. Nō enim tollit nobis intelligentiam iudicandi, cum & Propheta dicit, Si vere iustitiam diligitis, recte iudicate filij hominum. Et ipse dominus dicat, Nolite iudicare personaliter, sed iustum iudicium iudicate. Sed illo loco vbi verrat iudicare, illud admonet, ne damnemus aliquem, cu-

ius vel cogitatio nobis nō est aperta, vel nescimus qualis postea sit futurus. Sic ergo cum dixit, Ad iudiciū nō veniet: hoc dixit, quia nō veniet ad damnationem. Qui autem non credit iam iudicatus est: hoc dixit, quia iam damnatus est præscientia dei, qui nouit quid imminet non credentibus. Nec eos audiamus, qui dicunt spiritum sanctum, quem in Euangelio dominus promisit discipulis, aut in Paulo Apostolo venisse, aut in Montano & Priscilla, sicut Cataphryges dicunt, aut in nescio quo Manite vel Manichæo, sicut Manichei dicunt. Tā enim cæci sunt isti, vt scripturas manifestas non intelligant, aut tam negligentes salutis suæ, vt omnino non legant. Quis enim cum legerit, non intelligit, vel in Euangelio quod post domini resurrectionem scriptum est, dicente domino, Ego mittam promissum patris mei in vos, vos autem sedete hic in ciuitate, quousq; induamini virtute ab alto: Et in actibus Apostolorū, postea quā dominus abscessit à discipulorum oculis in cœlum, decem diebus peractis, die Pentecostes, non attendunt apertissime venisse spiritum sanctum: & cum essent illi in ciuitate sicut eos ante monuerat, impleuisse illos, ita vt loquerentur variis linguis. Nam diuersæ nationes quæ tūc aderant, vnusquisque audientium suam linguam intelligebant. Sed isti homines decipiunt eos qui negligentes sunt in catholica fide, & ipsam fidem suā quæ in scripturis manifesta est, nolunt discere, & quod est grauius & multum dolendum, cum in catholica fide negligenter versentur, hæreticis diligenter aures accommodāt.

Nec eos audiamus, qui sanctam Ecclesiam, quæ vna catholica est, negant per orbem esse diffusam, sed in sola Aphrica, hoc est, in parte Donati pollere arbitrantur. Ita surdi sunt aduersus Prophetam dicentem, Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Et alia multa siue in veteris siue in noui testamenti libris, quæ scripta sunt, vt apertissime declarent Ecclesiam Christi per orbem terræ esse diffusam. Quod cum eis obiicimus, dicunt iam ista omnia fuisse completa, antequam esset pars Donati, sed postea totam Ecclesiam perisse, & in sola Donati parte reliquias eius remansisse contendunt. O linguam superbam & nephariam: nec vere sic viuere, vt vel inter se pacem postea custodirent. Nunc autem non attendūt iam in ipso Donato cōpletum esse quod dictum est, In qua mensura mensi fueritis, in ea remetietur vobis. Sicut enim Christum diuidere conatus est, sic ipse à suis quotidiana concisione diuiditur. Ad hoc etiam pertinet illud quod dominus dicit, Qui enim gladio percusserit, gladio morietur. Gladius enim illo loco, siquidē in malo positus est, discorsam linguam significat, quæ tunc ille infelix Ecclesiam percussit, sed non occidit. Nō autem dixit dominus, qui occiderit gladio, gladio morietur, sed qui gladio vsus fuerit, inquit, gladio morietur. Ergo ille percussit Ecclesiam lingua litigiosa, quæ nūc ipse concidit, vt omnino disperat atq; moriatur. Et tamen illud tūc Apostolus Petrus, non superbia sua, sed quauis carnali tamen amore domini fecerat. Itaque admonitus recondit gladium: iste autem nec victus hoc fecit. Siquidem cum Episcopo Cæciliano causam cum diceret, audientibus Episcopis Romæ, quos ipse petiuerat, nihil eorum quæ intenderat potuit probare: & sic remansit in schismate, vt suo gladio moreretur. Populus autē ipsius, quādo non audit Prophetas & Euangelium, in quibus apertissime scriptum est, Ecclesiam Christi per omnes gentes esse diffusam, & audit schismaticos, nō dei gloriam querētes

K

Ioan. 3.

Spissandus C. XXVIII. Ioan. 14. Acto. 9.

Luca. 24.

Acto. 1. & 2.

L

Ecclesia catholica. Ca. XXIX.

Psal. 2.

Matth. 7.

M

Matth. 26.

A quærentes sed suam, satis significat seruum se esse nō liberum, & aurem dexteram se habere præcisam. Petrus enim errans in amore domini, seruo non libero aurem dexterā præcidit. Ex quo significat eos qui gladio schismatis feriuntur, seruos esse carnalium desideriorū, nō dum eductos in libertatem spiritus sancti, vt iā non cōfidat in homine: & non audire quod dextrum est, id est, domini gloriam per catholicā Ecclesiam latissime peruegatam, & audire sinistrum humanæ inflationis errorē. Sed tamen cum dominus dicat in Euangelio, cum per omnes gentes Euangelium fuerit prædicatum tunc finē esse venturum: quomodo isti dicunt, quōd iam cæteræ omnes gentes ceciderunt à fide, & in sola parte Donati remansit Ecclesia, cum manifestum sit ex quo ista pars ab vnitate præcisā est, nonnullas gētes postea credidisse: & adhuc esse aliquas, quæ nondum crediderunt, quibus quotidie non cessatur Euangelium prædicari: Quis non miretur esse aliquem, qui se Christianum dici velit, & aduersus Christi gloriam tanta impietate rapiatur, vt audeat dicere omnes populos gētium, qui modo adhuc accedunt Ecclesiam dei, & in dei filiū festinanter credunt, inaniter facere, quia non eos aliquis Donatista baptizat: Sine dubio ista excrearentur homines, & eos sine dilatione relinquerent, si Christum quærerent, si Ecclesiam diligerēt, si liberi essent, si aurem dexteram integram retinerent. Nec eos audiamus, qui quauis neminem rebaptizent, præcidere se tamen ab vnitate, & Luciferiani magis dici quā catholici maluerūt. In eo enim quōd intelligunt baptismum Christi nō esse repetendum, recte faciunt: sentiunt enim sacramentū sancti lauacri nusquā esse, nisi ex catholica Ecclesia: sed eā formam secum habere sarmenta præcisā, quam in ipsa vnitate, ante quam præciderentur, acceperant. Hi sunt enim de quibus Apostolus dicit, habentes speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes. Est enim magna virtus pietatis, pax & vnitas, quia vnus est deus: hāc illi non habent, quia præcisā ab vnitate sunt. Itaque si qui ex ipsis ad catholicam veniunt, non iterant speciem pietatis quam habent, sed accipiunt virtutem pietatis quam non habent. Nam & amputatos ramos denuo posse inseri, si non permanserint in incredulitate, apertissime Apostolus docet. Quod cum Luciferiani intelligunt, & non rebaptizant, non improbamur: sed quōd etiam ipsi præcidi à radice voluerunt, quis non detestandū esse cognoscat: Et ideo maxime, quia hoc eis displicuit in Ecclesia catholica, quod vere catholice sanctitatis est. Nusquam enim tam vigere debent viscera misericordie, quā in catholica Ecclesia, vt tanquam vera mater nec peccantibus filiis superbe insultet, nec correctis difficile ignoscat. Non enim sine causa inter omnes Apostolos huius Ecclesie clauis regni cœlorū data sunt, cum Petro data sunt. Et cū ei dicitur, ad omnes dicitur, Amas me, pasce oues meas. Debet ergo Ecclesia catholica correctis, & pietate firmatis filiis libenter ignoscere, cum ipsi Petro personam eius gestāt, & cū in mari titubasset, & cum dominum carnaliter à passione reuocasset, & cum aurem serui gladio præcidisset, & cum ipsum dominum ter negasset, & cum in simulationem postea superstitiosam lapsus esset, videamus veniam esse concessam, eumq; correctum atq; firmatum vsque ad dominicæ passionis gloriam peruenisse. Itaq; post persecutionē quæ per Arrianos hæreticos facta est: & postea quā pax, quam quidem catholica in domino tenet, etiam à principibus seculi reddita est: episcopi, qui per-

fidei Arrianorum in illa perturbatione confenserant, multi correcti, redire in catholicā delegerunt, dānantes siue quod crediderant, siue quod se credidisse simularant. Hos Ecclesia catholica materno recipit sinu, tanquam Petrum post fletum negationis per galli cantum admonitum: aut tanquam eundem post prauam simulationem Pauli voce correctū. Hanc illi matris charitatem superbe accipientes, & impie reprehendentes, quia Petro post galli cantū surgenti, non gratulati sunt, cum Lucifero, qui manē oriebatur, cadere meruerunt.

Nec eos audiamus, qui negant Ecclesiam dei omnia peccata posse dimittere. Itaq; miseri, dū in Petro petram non intelligunt, & nolunt credere datās Ecclesie clauis regni cœlorum, ipsi eas de manibus amiserūt. Isti sunt qui viduas si nupserint, tanquam adulteras dānant, & super doctrinam Apostolicā se prædicant esse mundaiores. Qui nomen suum si vellent agnoscere, mundanos se potius quā mundos vocarent. Nolētes etiam si peccauerint corrigi, nihil aliud elegerūt, nisi cum hoc mūdo damnari. Nam quibus veniam peccatorum negant, non eos aliqua sanitate custodiunt, sed ægris subtrahunt medicinā, & viduas suas vri cogūt, quas nubere non permittunt. Nō enim prudentiores habēdi sunt, quā Paulus Apostolus, qui ait, Malo eas nubere q̄ vri.

Nec eos audiamus, qui carnis resurrectionem futuram negant, & cōmemorant quod ait Apostolus, Caro & sanguis regnum dei non possidebunt, Non intelligentes quod ipse dicit Apostolus. Oportet corruptibile hoc induere incorruptionē, & mortale hoc induere immortalitatem. Cum enim hoc factum fuerit, iam non erit caro & sanguis, sed cœleste corpus. Quod & dominus promittit cum dicit, Neq; nubent, neq; vxores ducent, sed erunt æquales angelis dei. Non enim iā hominibus, sed deo viuēt, cum æquales angelis facti fuerint. Immutabitur ergo caro & sanguis, & fiet corpus cœleste & angelicum. Et mortui enim resurgēt incorrupti, & nos immutabimur: vt & illud verum sit, quōd resurgēt caro, & illud verū sit, quōd & caro & sanguis regnū dei non possidebūt. Ista fidei simplicitate & synceritate lactati nutriamur in Christo, & cū paruuli sumus, maiorum cibos non appetamus, sed nutrimentis saluberrimis crescamus in Christo, accedentibus bonis moribus & Christiana iustitia, in qua est charitas dei, & proximi perfecta & firmata: vt vnusquisq; nostrum de diabolo inimico & angelis eius triumphet in semetipso in Christo quē induit: quia perfecta charitas, nec cupiditatem habet seculi, nec timorem seculi, id est, nec cupiditatem vt acquirat res temporales, nec timorē ne amittat res temporales. Per quas duas ianuas intrat & regnat inimicus, qui primo dei timore, deinde charitate pellendus est. Debemus itaq; tanto audius appetere apertissimam & euidentissimam cognitionem veritatis, quāto nos videmus in charitate proficere, & in eius simplicitate cor habere mundatum, quia ipso interiore oculo videtur veritas. Beati enim mundo corde, inquit, quia ipsi deum videbunt. Vt in charitate radicati & fundati præualeamus comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo & altitudo & longitudo & profundum: Scire etiam supereminentem scientiam charitatis Christi, vt impleamur in omnem plenitudinem dei, & post ista cum inuisibili hoste certamina, quoniam volentibus & amantibus iugū Christi lene est, & sarcina eius leuis, coronam victoriæ mereamur. Amen.

† p̄secutiōe; D
Matth. 26; Galat. 2.
Ephes. 14; Remissio peccatorū; Ca. XXVII; Matth. 16.
i. Timo. 5
E
1. Cor. 7; Resurrectio carnis. Caput XXXII.
1. Cor. 5
Matth. 26; 1. Cor. 15
Fidei simplicitas. Caput XXXVII.
1. Cor. 3
Colos. 2; F Charitas.
Cognitio veritatis.
Matth. 5; Ephes. 3
Matth. 11

G **DIVI AVRE-**

LII AVGVSTINI LIBER DE
OPERE MONACHORVM
ad Aurelium Episcopum
Carthaginensem:

Quo defen-
dant ocium
suum mona-
chi. Cap. I.

LVISSIONI tuæ sancte frater
Aureli, tãto deuotius obtempe-
rare me oportuit, quanto magis
mihi quis ex te iusserit, claruit.
Dominus noster Iesus Christus
habitans in interiori homine
tuo, tibiq; sollicitudinẽ paternã
& fraternę charitatis inspirans,
vtrũ filius & fratribus nostris monachis, qui beato Paulo

2. Theſ. 3.

Apostolo obedire negligũt, dicenti, Qui non vult ope-
rari non manducet: permittenda sit ista licentia, volun-
tatem ac linguam tuam assumens in opus suum impe-
rauit mihi ex te, vt hinc ad te aliquid scriberẽ. Assit ita-
que ipse etiam mihi ipse quo ita paream, vt ei me pare-

Hre ex eius munere ipsa utilitate fructuosi laboris intelli-
gam. Primum ergo videndum quid dicat illius profes-
sionis homines qui operari nolunt, Deinde si eos non
recte sentire innenerimus, ad eorũ correctionem quid
dicendum. Non, inquit, de hoc opere corporali, in quo
vel agricolæ vel opifices laborant præcepit hoc Apoſto-
lus cum diceret, Qui non vult operari non manducet.
Neq; enim Euangelio potuit esse cõtrarius, vbi ait ipse
dominus, Ideo dico vobis, ne solliciti sitis animæ vestræ
quid manducetis, neq; corpori vestro quid induamini,
Nõne anima plus est quàm esca, & corpus quàm indu-
mentum? Conſpiciat volatilia cœli, quoniam non serũt
neq; metunt, neque congregant in horrea, & pater ve-
ſter cœlestis pascit illa. Nõne vos magis pluris estis il-
lis? Quis autem vestrum cogitãt, potest adiuicere quid mād-
ucetis, & quid bibatis, & quo vestiamini: velut si animo
aduertent, quod ait, Hæc enim omnia gentes inqui-
runt. Ibi enim ostendit de ipsis corporalibus & tempo-
ralibus se dixisse, Ita ergo si hoc solum de hac re dixisset
Apostolus, Qui non vult operari, non māducet: pos-
ſent hæc verba in aliam traduci sententiam. Cum vero
multis aliis locis epistolarum suarũ quid hinc sentiat,
apertissime doceat, superfluo conantur & sibi & cæteris
caliginem obducere, vt quod vtiliter illa charitas mo-
net, nõ solum facere nolint, sed nec intelligere ipsi, aut
ab aliis intelligi velint, non timetis quod scriptum est,
Noluit intelligere vt bene ageret. Prius ergo demõ-
strare debemus beatum Apostolum Paulum opera cor-
poralia seruos dei operari voluisse, quæ finem haberent
magnam mercedem spiritalem, ad hoc vt ipso victu &
tegumento à nullo indigerent, sed manibus suis hæc si-
bi procurarent. Deinde ostendere Euangelica illa præ-
cepta, de quibus nonnulli non solum pigritiam, sed etiã
arrogantiam suam fouent, Apostolico præcepto & ex-
emplo non esse contraria. Videamus itaq; vnde ad hoc
venerit Apostolus, vt diceret, Si quis non vult operari,
non manducet: & quid deinde contexat, vt ex ipsa cir-
cumstantia lectionis appareat declarata sententia. Denũ-
ciamus, inquit, vobis fratres in nomine domini nostri
Iesu Christi, vt subtrahatis vos ab omni fratre inquiete
ambulante, & non secundum traditionem quam acce-
perunt à nobis. Ipsi enim scitis quomodo vos oporteat
imitari nos, quia non fuimus inquieti inter vos, neque
panem

Matth. 6.

manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur?
Hæc enim omnia gentes inquirunt. Scit autẽ pater ve-
ſter cœlestis quia his omnibus indigetis. Quarite autẽ
primum regnum dei & iustitiam eius, & hæc omnia ap-
ponentur vobis. Nolite ergo solliciti esse in crastinũ, cra-
stinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi. Sufficit diei ma-
litia sua. Ecce, inquit, vbi nos dominus iubet de victu
& tegumento nostro esse securos, Quomodo ergo Apo-
ſtolus sentire aduersus dominũ posset, vt nos præcipe-
ret ita esse debere sollicitos, quid manducemus & quid
bibamus, & vnde cooperiamur, vt nos etiam opificum
artibus, curis, laboribus oneraret? Quapropter in eo quod
ait, Qui non vult operari, non manducet: opera spirita-
lia, inquit, debemus accipere: de quibus alio loco di-
cit, Vnicuique sicut dominus dedit: Ego plantavi, Apo-
ſto rigauit, sed deus incrementum dedit. Et paulo post,
Vnusquisque suam mercedem accipiet secundum suum
laborem. Dei enim sumus cooperarij, dei agricultura,
dei ædificatio estis, secundum gratiam quæ data est mi-
hi, vt sapiens architectus fundamentum posui. Sicut ergo
Apostolus operatur plantando, rigando, ædificando,

2. Theſ. 3.

1. Cor. 3.

& fundamentum ponendo: ita qui non vult operari, nõ
manducet. Quid enim prodest manducare spiritualiter,
id est, pasci verbo dei, si nõ inde operatur aliorum ædi-
ficationem: sicut illi pigro seruo, quid profuit accipere
talentum & abscondere, nec operari lucra dominica? An
vt ei auferretur in fine, & ipse in exteriores tenebras
mitteretur? Sic, inquit, & nos facimus. Legimus cum
fratribus, qui ad nos ab actu seculi veniunt fatigati, vt
apud nos in verbo dei & in orationibus, psalmis, hym-
nis, & canticis spiritualibus requiescãt. Alloquimur eos,
consolamur, exhortamur ædificantes in eis, si quid eor-
um vitæ pro suo gradu deesse perspiciamus. Talia opera
si non faceremus, periculose à domino alimẽta ipsa spi-
ritalia sumeremus. Hoc enim dicit Apostolus, Qui non
vult operari, non manducet. Ita se isti arbitrantur apo-
ſtolica & euangelica obtemperare sententia, cum &
Euangelium credunt de non curanda corporali & tem-
porali vitæ huius indigentia præcepisse, & Apostolũ de
cibo & opere spiritali dixisse, Qui non vult operari, nõ
manducet. Nec attendunt, quia si alius diceret domi-
num quidem in parabolis & in similitudinibus lo-
quentem de victu & tegumento spiritali monuisse, vt nõ
inde sint solliciti serui eius, sicut dicit, Cum vos attra-
xerint ad iudicia, nolite cogitare quid loquamini. Dabi-
tur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim
vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui lo-
quitur in vobis. Sermo quippe sapientiæ spiritalis est, de
quo illos noluit cogitare, promittens quod eis nihil in-
de sollicitis præstaretur: Apostolũ autem iam more Apo-
ſtolico apertius differentem, & magis proprie quàm fi-
gurate loquentem, sicut multa ac pene omnia sese ha-
bent in epistolis Apostolicis, proprie de opere corpora-
li ciboq; dixisse, Qui non vult operari, non manducet:
redderetur illis dubia sententia eorum, nisi cætera do-
minica verba considerantes, inuenirent aliquid vnde
proberent eum de victu & vestitu corporali non locu-
tum fuisse, cum diceret, Nolite solliciti esse quid mād-
ucetis, & quid bibatis, & quo vestiamini: velut si animo
aduertent, quod ait, Hæc enim omnia gentes inqui-
runt. Ibi enim ostendit de ipsis corporalibus & tempo-
ralibus se dixisse, Ita ergo si hoc solum de hac re dixisset
Apostolus, Qui non vult operari, non māducet: pos-
ſent hæc verba in aliam traduci sententiam. Cum vero
multis aliis locis epistolarum suarũ quid hinc sentiat,
apertissime doceat, superfluo conantur & sibi & cæteris
caliginem obducere, vt quod vtiliter illa charitas mo-
net, nõ solum facere nolint, sed nec intelligere ipsi, aut
ab aliis intelligi velint, non timetis quod scriptum est,
Noluit intelligere vt bene ageret. Prius ergo demõ-
strare debemus beatum Apostolum Paulum opera cor-
poralia seruos dei operari voluisse, quæ finem haberent
magnam mercedem spiritalem, ad hoc vt ipso victu &
tegumento à nullo indigerent, sed manibus suis hæc si-
bi procurarent. Deinde ostendere Euangelica illa præ-
cepta, de quibus nonnulli non solum pigritiam, sed etiã
arrogantiam suam fouent, Apostolico præcepto & ex-
emplo non esse contraria. Videamus itaq; vnde ad hoc
venerit Apostolus, vt diceret, Si quis non vult operari,
non manducet: & quid deinde contexat, vt ex ipsa cir-
cumstantia lectionis appareat declarata sententia. Denũ-
ciamus, inquit, vobis fratres in nomine domini nostri
Iesu Christi, vt subtrahatis vos ab omni fratre inquiete
ambulante, & non secundum traditionem quam acce-
perunt à nobis. Ipsi enim scitis quomodo vos oporteat
imitari nos, quia non fuimus inquieti inter vos, neque
panem

Matth. 25.

2. Theſ. 3.

Aliud figu-
ratur, aliud p-
rie loqui.
Cap. II.
Matth. 10.

Matth. 6.

2. Theſ. 3.

M

Psal. 55.
Paulũ mani-
feste labore
precepisse
Christianis,
Cap. III.

2. Theſ. 3.

A panem ab aliquo gratis māducauimus, sed in labore &
fatigatione die ac nocte operantes, ne quem vestrum
grauaremus, non quia non habuerimus potestatem, sed
vt nosmetipsos formam darem vobis qua nos imita-
remini. Nam & cum apud vos essemus, hoc vobis præ-
cipiebamus, quoniam si quis non vult operari, non man-
ducet. Audiuimus enim quosdã inter vos ambulare in-
quiete, nihil operantes, sed curiosos agentes. His autẽ qui
eiusmodi sunt, præcipimus & obsecramus in domino le-
ſu Christo, vt cum silentio operantes panem suum mād-
ducent. Quid ad hæc dici potest, quando quidẽ ne cuiq;
postea liceret hoc pro voluntate, non pro charitate in-
terpretari, exẽplo suo docuit quid præcepit. Illi enim
tanquam Apostolo prædicatori Euangelij, militi Christi,
plantatori vineæ, pastori gregis constituerat domi-
nus vt de Euangelio viueret, & tamen ipse stipendium
sibi debitum nõ exegit, vt se formam daret eis qui exi-
gere indebita cupiebãt: sicut ad Corinthios dicit, Quis
militat suis stipendiis vnquam? Quis plãtat vineam &
de fructu eius non edit? Quis pascit gregem & de lacte
gregis nõ percipit? Ergo quod sibi debebatur noluit ac-
cipere, vt exemplo eius coërcerentur qui sibi non ita or-
dinatis in Ecclesia talia deberi arbitrabantur: Quid est
enim quod ait, Neq; panem gratis ab aliquo manduca-
uimus, sed in labore & fatigatione die ac nocte operan-
tes, ne quem vestrum grauaremus, non quia non habue-
rimus potestatem, sed vt nos formã daremus vobis qua
nos imitaremini? Audiant ergo quibus hoc præcepit, id
est, qui non habent hanc potestatem quam ille habebat,
vt tantummodo spiritaliter operantes manducare pa-
nem à corporali labore gratuitum, & quemadmodũ di-
cit, præcipimus & obsecramus in Christo, vt cum silen-
tio operantes panem suum manducet, non disputent
contra manifestissima verba Apostoli, quia & hoc per-
tinet ad silentium, cum quo debent operantes māduca-
re panem suum. Enucleatius autem & diligentius
ad hoc ista verba considerarem atque tractarem, nisi ha-
berem alia loca epistolarum eius multo manifestiora,
quibus collatis & ista liquidius manifestantur, & si ista
non essent, illa sufficerent. Ad Corinthios enim scribẽs
de hac eadem re, ita dicit, Nõ sum liber: non sum Apo-
ſtolus: nõne Christum Iesum dominum nostrum vidi?
Nõne opus meum vos estis in domino? Si alius nõ
sum Apostolus, verũ vobis tamen sum. Signaculũ enim

1. Cor. 9.

2. Theſ. 3.

Paulũ sentẽ-
tiã suã de la-
borando cõ-
probasse ip-
so facto.
Cap. III.

1. Cor. 9.

potestatis.

C Apostolatus mei vos estis in domino. Mea defensio ad
eos qui me interrogant hæc est, Nunquid non habemus
licentiam manducandi & bibendi? Nunquid nõ habemus
potestatem sororem mulierem circũducendi sicut
& cæteri Apostoli & fratres domini & Cephas? Vide
quemadmodum primũ ostendat quid sibi liceat, & ideo
liceat, quia Apostolus est, inde enim cœpit, Nõ sum li-
ber: non sum Apostolus: Et probat se Apostolum esse, di-
cens, Nõne Christum Iesum dominum nostrum vidi?
Nõne opus meum vos estis in domino? Quo probato
ostendit sibi licere quod cæteris Apostolis, id est, vt nõ
operetur manibus suis, sed ex Euangelio viuat, sicut do-
minus constituit eis, quod in consequentibus apertissi-
me demonstrauit: ad hoc enim & fideles mulieres ha-
bentes terrenam substantiam ibãt cum eis: & ministran-
tes eis. De substantia sua, vt nullius indigerent horum
quæ ad necessaria vitæ huius pertinent. Quod beatus Pau-
lus licere quidem sibi demonstrat, sicut & cæteri Apo-
ſtoli faciebant, sed ea potestate se vti noluisse postea cõ-
memorat. Hoc quidam non intelligẽtes, non sororem
mulierem, cum ille diceret, Nunquid non habemus po-

testatem sororem mulierem circũducendi, sed vxorem
interpretati sunt. Fefellit eos verbi Græci ambiguitas,
quod & vxor & mulier eodẽ verbo Græce dicitur: quã-
quã hoc ita posuerit Apostolus vt falli nõ debuerint, quia
neq; mulierem tantummodo ait, sed sororem mulierẽ,
neq; ducendi sed circũducendi: veritatem alios inter-
pretes non fefellit hæc ambiguitas, & mulierem non
vxorem interpretati sunt. Quod quisquis putat nõ
potuisse ab Apostolis fieri, vt cum eis sanctæ cõuersa-
tionis mulieres circuirent quacũque Euangelium præ-
dicabant, vt eis de sua substantia ministrarent necessa-
ria, Euangelium audiant, & cognoscãt quemadmodum
hoc ipsius domini exemplo faciebant. Dominus enim
noster more misericordiæ suæ infirmioribus cõpatiẽs,
cũ ei posset angeli ministrare, & loculos habebat quõs
mitteretur pecunia, quæ cõferebatur vtique à bonis fide-
libus eorum victui necessaria: quos loculos Iudæ cõmẽ-
dauit, vt etiam furẽs si euitare nõ possent, tolerare in
Ecclesia disceremus: ille enim ea quæ mittebantur, sicut
de illo scriptum est, auferebat. Et mulieres voluit vt se
ad præparanda & ministranda necessaria sequerentur,
ostendens quid Euangelistis & ministris dei tanquã mi-
litibus, à plebibus dei tanquam provincialibus debere-
tur, vt si quis eo quod sibi deberetur vti nollet, sicut Apo-
ſtolus Paulus vti noluit, amplius impenderet Ecclesiæ,
non exigendo stipendium debitum, sed quotidianũ vi-
ctum de suis laboribus transigendo. Audierat enim sta-
bularius, ad quem vulneratus ille perductus est, Si quid
amplius erogaueris, in redeundo reddam tibi. Amplius
ergo erogabat Apostolus Paulus, qui suis vt ipse testatur
stipediũ militabat. In Euangelio enim scriptũ est, Dein-
ceps & ipse iter faciebat per ciuitates & castella prædi-
cans & euangelizans regnum dei, & duodecim cum il-
lo, & mulieres aliquæ quæ erant curatæ à spiritibus ma-
lignis & infirmitatibus, Maria quæ vocabatur Magda-
lena, de qua dæmonia septem eiecerat: & Ioanna vxor
Chuzæ procuratoris Herodis, & Susanna, & aliz multæ
quæ ministrabant eis de facultatibus suis. Hoc exemplũ
domini imitabantur Apostoli ad accipiendum sibi de-
bitum cibum: de quo idẽ dominus apertissime loqui-
tur, Euntes, inquit, prædicate dicẽtes, quia appropinqua-
uit regnum cœlorum: Infirmos curate, mortuos suscita-
te, leproſos mandate, dæmonia eicite. Gratis accepistis,
gratis date. Nolite possidere aurum, neq; argentum, ne-
que pecuniam in zonis vestris, neq; peram in viã, neq;
duas tunicas, neq; calciamenta, neq; virgam. Dignus est
enim operarius cibo suo. Ecce vbi constituit dominus
quod idẽ Apostolus commemorat. Ad hoc enim di-
xit illa omnia ne portarent, vt vbi opus esset, ab eis acci-
perent quibus annunciabant regnum dei. Ne quis
autem arbitretur solis duodecim hoc fuisse permissum:
vide etiam quid Lucas narret, Post hæc, inquit, designa-
uit dominus & alios septuaginta duos, & misit illos bi-
nos ante faciem suam in omnem ciuitatem & locum
quod erat ipse venturus. Et dicebat illis, Messis quidẽ mul-
ta, operarij autem pauci: Rogate ergo dominum messis,
vt mittat operarios in messem suam. Ite, Ecce ego mit-
to vos sicut agnos inter lupos. Nolite portare sacculum
neque peram neque calciamenta, & neminem per viam
salutaueritis. In quamcunque domum intraueritis, pri-
mum dicite, Pax huic domui, & si ibi fuerit filius pacis,
requiescet super illam pax vestra, sin autem, ad vos re-
uertetur. In eadem autem domo manete, edentes & bi-
bentes quæ apud illos sunt. Dignus est enim operarius
mercede sua. Sic apparet nõ esse illa iussa, sed permissa,
vt quisquis

D

7774

De mulieri-
bus ministrã-
tib; Christi
Cap. V.

Matth. 4.

Ioan. 12.

E

Lucæ 8.

Lucæ 10.

Lucæ 8.

Matth. 10.

Lucæ 10.

F

Christi per-
missũ licere
de Euangelio
viuere.
Cap. VI.
Lucæ 10.

Ibidem.
Matth. 10.
Lib. 2. de cõ-
sensu Euãg-
ca. 30.

Ges ait, Cum possemus oneri vobis esse sicut & Christi Apostoli, secundum quod dominus dicit, Dignus est operarius mercede sua: Nam hinc eū dicere, illud indicat quod supra posuit: Neque in occasione cupiditatis, deus testis est. Per hoc enim quod iure dominico debebatur bonis Euangelistis, non propter hoc euangelizantibus, sed querentibus regnum dei, vt hæc omnia apponerentur eis, inueniebant alij occasionem, de quibus idem dicit, Neque enim isti deo seruiunt, sed suo ventri: quibus hanc occasionem amputare volebat Apostolus, vt etiam quod sibi iuste debebat ommitteret. Aperte quippe hoc ipse ostendit in secunda ad Corinthios, ab alijs Ecclesijs suppletas dicens necessitates suas. Venerat enim sicut apparet ad tantam indigentiam, vt de longinquis Ecclesijs ei necessaria mitterentur, dum tamē ab eis apud quos erat nihil tale acciperet. Nunquid peccatum, inquit, feci me ipsum humiliando vt vos exaltarem, quoniam gratis Euangelium dei euangelizavi vobis? Alias Ecclesias expoliavi accipiens stipendium ab eis ad vestram ministracionem, & cum apud vos fuisset & egerem, nemini gratius fui: Nam id quod deerat mihi adimpleuerunt fratres qui venerunt à Macedonia, & in omnibus ingrante me in vobis custodiui & custodiam. Est veritas Christi in me, quia gloria hæc non infringetur in me in regionibus Achaia. Quare? Quia non vos diligo: deus scit. Quod autem facio & facturus sum, vt amputem occasionem eorum qui volunt occasionē, vt in eo quo gloriantur inueniantur sicut & nos. De hac igitur occasione quam hic se dicit velle amputare, voluit intelligi quod ibi ait: Neque in occasione cupiditatis, deus testis est. Et quod hic dicit, Me ipsum humiliando vt vos exaltarem: hoc in prima ad eosdem Corinthios, Factus sum infirmis infirmus: hoc ad Theſſalonicenses, Factus sum paruulus in medio vestro, tanquā si nutrix foueat filios suos. Proinde attende sequentia, Ita, inquit, desiderantes vos, placet impertire vobis, non solum Euangelium dei, verum etiam animas nostras, quoniam charissimi nobis facti estis. Recordamini autem fratres laborem nostrum & erumnam, nocte & die operantes, ne quem vestrum grauaremus. Hoc enim superius ait, Cum possemus oneri vobis esse vt Christi Apostoli. Infirmorum igitur periculis ne falsis suspicionibus agitati odissent quasi venale Euangelium, tanquam paternis maternisque visceribus tremefactus hoc fecit. Sic etiam in actibus Apostolorum idem loquitur, cum à Mileto mittens Ephesum, vocasset inde presbyteros Ecclesie, quibus inter multa: Argētum, inquit, & aurum vel vestem nullius concupiui, ipsi scitis, quoniam necessitatibus meis & eorum qui mecum fuerunt hæc manus ministrauerunt. Omnia ostendi vobis, quoniam sic laborantes oportet iuuare infirmos, memores etiam esse verborum domini Iesu, quia ipse dixit, Beatus est magis dare quam accipere. Hic fortasse aliquis dicat, Si corporale opus faciebat Apostolus, vnde vitam istam sustentaret: quod erat ipsum opus, & quando ei vacabat & operari & Euangelium prædicare: Cui respondeo, puto me nescire, corporaliter tamen operatum esse, & inde in carne vixisse, non autem vsum potestatis quam dominus Apostolis dederat, vt Euangelium annuncians de Euangelio viueret, ea quæ supra dicta sunt sine vlla dubitatione testantur. Neque enim aut vno loco aut breuiter dictum est, vt possit cuiusvis astutissimi tergiversatione in aliam traduci peruertique sententiam. Cum igitur tantæ autho-

ritatis tam magnis & crebris molibus contradicentium conteratur aduersitas, quid à me querunt, vel quale opus faciebat, vel quando faciebat? Vnum scio, quia nec furta faciebat, nec effractor aut latro erat, nec auriga aut venator aut histrio aut turpilucrus: sed innocenter & honeste quæ apta sunt humanis vñibus operabatur, sicut sese habent opera fabrorum, structorum, sutorum, rusticorum, & his similia. Neque enim honestas ipsa reprehendit, quod reprehendit superbia eorum qui vocari honesti amant, sed esse non amant. Nō igitur dedignaretur Apostolus siue rusticum opus aliquod aggredi, siue in opificio labore versari. Qui enim ait, Sine offensione estote Iudæis & Græcis & Ecclesie dei, quos in hac causa reuereri posset ignoro. Si Iudæos dixerint, Patriarcha pecora pauerunt. Si Græcos, quos etiam Paganos dicimus, etiam philosophos, multum sibi honorabiles, sutores habuerunt. Si Ecclesiam dei, homo ille iustus & ad testimonium coniugalis semper mansura virginitatis electus, cui desponsata erat virgo Maria quæ peperit Christum, faber fuit. Quicquid ergo horum cum innocentia & sine fraude homines operantur, bonum est. Nam præcauet hoc & ipse Apostolus, ne quisquam ex necessitate sustentandæ vitæ in mala opera dilabatur. Qui furabat, inquit, iam nō furetur: magis autem laboret manibus suis bonum, vt habeat vnde tribuat cui opus est. Hoc ergo scire sufficit, quia & in ipso opere corporali id quod bonum est operabatur Apostolus. Quando autem soleret operari, id est, quibus temporum spatium ne ab euangelizando impediretur, quis possit comprehendere? sanè quia & diurnis & nocturnis horis operabatur, ipse non tacuit. Veruntamen isti qui tam multum negotiosi & occupati, de tempore operationis inquirunt, quid agunt? Nunquid ipsi ab Hierusalem per circuitum vsque ad Illyricum terras Euangelio replerunt? Aut quicquid gentium Barbararum remansit adhuc obeundum & implendum de pace Ecclesie, susceperunt? Nouimus eos in quandam societatem sanctam ociosissime congregatos. Mirādā rem fecit Apostolus qui reuera in tanta sollicitudine omnium Ecclesiarum, & propagandarum & propagandarum, ad eius curam laboremque pertinentium etiam manibus operabatur, propterea tamen cum apud Corinthios esset & egeret, nemini quidem eorum apud quos erat, gratis fuit, sed planè quod illi deerat, suppleuerunt fratres qui venerunt ex Macedonia. Nam & ipse propter eiusmodi necessitates sanctorum, qui quauis præceptis eius obtemperant, vt cum silentio operantes panem suum manducant, possent tamen multis ex causis indigere supplemento aliquo talium sustentationū, & cum dixisset talia docens & præmonens, His autem qui eiusmodi sunt, præcipimus & obsecramus in domino Iesu Christo, vt cum silentio operantes panem suum manducant: ne illi qui habebant vnde necessaria seruis dei præberent, hac occasione pigrescerent, prouidens continuo subiicit: Vos autē fratres nolite infirmari benefaciētes. Et ad Titum cum scriberet, dicens, Zenam legisperitum & Apollo sollicitè pramitte, vt nihil illis desit. Et vt ostenderet vnde illis nihil deesse deberet, cōtinuo subiunxit, Discant autem & vestri bonis operibus præesse ad necessarios vsus, ne sint instructuosi. Timotheum etiā quem dicit germanissimū filium: quem sciebat corpore infirmum, sicut ostendit, monens eum ne aquā biberet, sed modico vino vteretur propter stomachum, & frequentes eius infirmitates: quia in opere corporali

A corporali laborare nō poterat, ne forte cum indigeret & nollet vti visu quotidiano ab eis quibus Euangelium ministrabat, aliqua sibi negocia quæreret quibus animi eius implicaretur intentio. Aliud est enim corpore laborare animo libero, sicut opifex potest si non sit fraudulentus & auarus, & priuata rei auidus: Aliud autem ipsum animum occupare curis, colligendæ sine corporis labore pecuniæ, sicut sunt vel negociatores vel procuratores vel conductores. Cura enim præfunt, non manibus operantur, ideo ipsum animum suum occupant habendi sollicitudine. Timotheum ergo ne in talia incideret, quia per infirmitatem corporis manibus operari non poterat, sic exhortatur, monet & consolatur. Labora, inquit, sicut bonus miles Christi Iesu. Nemo militans deo implicat se negocijs secularibus, vt ei placeat cui se probauit: Nam qui in agone cōtendit, non coronatur nisi legitime certauerit. Hic ne ille pateretur angustias, dicens, Fodere non possum, mendicare confundor: adiunxit, Laborantem agricolam primum oportet de fructibus percipere, secundum illud quod ad Corinthios dixerat, Quis militat suis stipendijs vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non percipit? Fecit itaque securum castum Euangelistam, non ad hoc euangelizantem vt venderet Euangelium, sed tamen huic vitæ necessaria suis sibi exhibere manibus non valentem: vt intelligeret quod necessarium sibi sumebat ab eis quibus tanquam prouincialibus militabat, & quos tanquam vineam cultura exercebat, vel tanquam gregem pascebat, non esse mendicitatem sed potestatem. Propter has igitur vel occupationes seruorum dei, vel infirmitates corporales quæ omnino deesse non possunt, nō solum permittit Apostolus sanctorum indigentias suppleri à bonis fidelibus, sed etiam saluberrime hortatur. Excepta enim illa potestate qua se dicit ipse non vsum, cui tamen seruendum esse à fidelibus præcipit, dicens, Communicet qui catechizatur verbo eī qui se catechizat in omnibus bonis. Excepta ergo hac potestate, quam verbi dei prædicatores habere in eos quibus prædicant, sæpe testatur, etiam sanctis qui omnia sua vendita distribuēbant & Hierosolymis habitabant in sancta communione vitæ, non dicentes aliquid proprium quibus erant omnia communia & anima & cor vnum in deum, ab Ecclesijs gentium necessaria conferri præcipit & hortatur. Inde est & illud ad Romanos, Nunc, inquit, pergā Hierusalem ministrare sanctis: Placuit enim Macedonia & Achaia communionem aliquam facere in pauperes sanctorum qui sunt Hierusalem. Placuit enim illis & debitorum eorum sunt. Si enim spiritalibus eorum communicauerunt gentes, debent & in carnalibus ministrare eis. Hoc simile est illi, quod ait ad Corinthios. Si nos vobis spiritalia seminauimus, magnum est si carnalia vestra metamus? Item ad Corinthios in secunda: Notum autem, inquit, vobis facimus fratres gratiam dei quæ data est Ecclesijs Macedonia, quia in multa probatione tribulationis, abundantia gaudij eorum & profunda paupertas eorum abundauit in diuitijs simplicitatis eorum: quia secundum vires testimonium perhibeo illis; & supra vires voluntarij fuerunt, cum multis precibus obsecrantes nos gratiam & communionem ministracionis quæ fit in sanctos: & non quomodo sperauimus, sed seipsos tradiderunt primū domino, & nobis per voluntatem dei ad deprecandum Titum, vt quomodo cepit, sic & consummet in vos etiam gratiam istam. Sed quomodo semper abundatis in omnibus fide & verbo & scientia, & omni studio, & ea quæ ex nobis est in vos charitate, vt & in hac gratia abundetis. Non secundum imperium dico, sed propter aliorum studium etiam vestra charitatis charissimum probaas. Scitis enim gratiam domini nostri Iesu Christi, quoniam propter vos pauper factus est cum diues esset, vt illius paupertate vos ditaremini. Et consilium in hoc do: hoc enim vobis prodest, qui non solum facere, sed etiam velle cepistis ab anno priore: Nunc autem & facto perficite, vt quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita sit & persiciendi ex eo quod quisque habet. Si enim promptus est animus, secundum id quod habet acceptabilis est, non secundum id quod non habet: non enim vt alijs sit refectio, vobis autem angustia, sed pro æqualitate in hoc tempore: vt vestra abundantia sit ad illorum inopiam, vt & illorum abundantia fiat in vestram inopiam, vt fiat æqualitas, sicut scriptum est, Qui multum non abundauit, & qui modicum, non defuit illi. Gratias autem deo qui dedit idem studiū pro vobis in corde Titus, quia consolacionem quidem suscepit. Studiosior autem cum esset sponte exiit ad vos. Misimus autem cum eo fratrem, cuius laus in Euangelio est per omnes Ecclesias. Non solum autem, sed & ordinatus est ab Ecclesijs comes peregrinationis nostræ, cum hæc gratia quæ ministratur à nobis ad domini gloriam & promptum animum nostrum: deuittans hoc, ne quis nos reprehendat in hac plenitudine quæ ministratur à nobis. Prouidemus enim bona non solum coram deo, sed etiam corā hominibus. In his verbis apparet quantum non solum curam sanctorum plebium esse voluerit, ministrare necessaria sanctis dei seruis, consilium in hoc dans, quia hoc magis ipsis qui hæc faciebant proderat quam illis erga quos faciebant. Illis enim aliud proderat, id est, hoc erga se obsequio fratrum suorum sancte vti, nec propter hoc deo seruire, nec ista sumere nisi ad supplendam necessitatem, non ad pasceendam pigritiam: sed etiam suam curam beatus Apostolus tantam dicit in hac ministracione, quæ nunc per Titum transmittetur, vt comitem peregrinationis suæ propter hoc commemorare ordinatum ab Ecclesijs, boni testimonij hominem dei, cuius laus, inquit, in Euangelio est per omnes Ecclesias. Et ad hoc dicit illum ordinatum comitem sibi, vt deuittaret hominum reprehensiones, ne sine testimonio sanctorum in hoc ministerio sociorum, tanquam sibi accipere, & in suos sinus conuertere ab infirmis vel impijs putaretur, quæ accipiebat ad supplendas necessitates sanctorum per se afferenda vel distribuenda indigentibus: Et paulo post dicit, Nam de ministerio quod fit in sanctos, ex abundantia est mihi scribere vobis: Scio enim promptum animum vestrum, de quo glorior pro vobis apud Macedones, quoniam Achaia parata est ab anno priore, & quæ ex vobis est æmulatio irritauit plures. Misimus autem fratres, ne gloria nostra quam habemus in vobis etiauctur in hac parte, vt sicut dixi parati sitis, ne cum venerint mecum Macedones, & inuenerint vos imparatos, confundamur nos, vt non dicam vos, in hac substantia. Necessarium ergo existimaui rogare fratres, vt præcedant ad vos, & præparent iam pridem repromissam hanc benedictionem vestram, vt parata sit, sic quasi benedictionem, non quasi auaritiam. Hoc autem dico, Quia qui parce semina-

1. Theſſ. 2.
2. Cor. 11.
1. Cor. 9.
1. Theſſ. 2.
Act. 20.
1. Cor. 9.
2. Cor. 8.
1. Tim. 5.

Opifici & agriculturalū labor honestus & iustus. Cap. XIII.

In monachos ociosos. C. XIII. tanquam.

Quæ laborandi monachis. Cap. XV. 2. Theſſ. 3.

Ad Titum. Timotheus valentinianus.

Laborantiū duplex genus

1. Tim. 2.

Luc. 16.
2. Tim. 2.

1. Cor. 9.

Sollicitudo Pauli de Ecclesia. Cap. XVI.

Gal. 6. Verbum dei, ei.

Act. 20. 4.

Rom. 15.

1. Cor. 9.

2. Cor. 8.

1. Tim. 5.

Dum Titum, vt quomodo cepit, sic & consummet in vos etiam gratiam istam. Sed quomodo semper abundatis in omnibus fide & verbo & scientia, & omni studio, & ea quæ ex nobis est in vos charitate, vt & in hac gratia abundetis. Non secundum imperium dico, sed propter aliorum studium etiam vestra charitatis charissimum probaas. Scitis enim gratiam domini nostri Iesu Christi, quoniam propter vos pauper factus est cum diues esset, vt illius paupertate vos ditaremini. Et consilium in hoc do: hoc enim vobis prodest, qui non solum facere, sed etiam velle cepistis ab anno priore: Nunc autem & facto perficite, vt quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita sit & persiciendi ex eo quod quisque habet. Si enim promptus est animus, secundum id quod habet acceptabilis est, non secundum id quod non habet: non enim vt alijs sit refectio, vobis autem angustia, sed pro æqualitate in hoc tempore: vt vestra abundantia sit ad illorum inopiam, vt & illorum abundantia fiat in vestram inopiam, vt fiat æqualitas, sicut scriptum est, Qui multum non abundauit, & qui modicum, non defuit illi. Gratias autem deo qui dedit idem studiū pro vobis in corde Titus, quia consolacionem quidem suscepit. Studiosior autem cum esset sponte exiit ad vos. Misimus autem cum eo fratrem, cuius laus in Euangelio est per omnes Ecclesias. Non solum autem, sed & ordinatus est ab Ecclesijs comes peregrinationis nostræ, cum hæc gratia quæ ministratur à nobis ad domini gloriam & promptum animum nostrum: deuittans hoc, ne quis nos reprehendat in hac plenitudine quæ ministratur à nobis. Prouidemus enim bona non solum coram deo, sed etiam corā hominibus. In his verbis apparet quantum non solum curam sanctorum plebium esse voluerit, ministrare necessaria sanctis dei seruis, consilium in hoc dans, quia hoc magis ipsis qui hæc faciebant proderat quam illis erga quos faciebant. Illis enim aliud proderat, id est, hoc erga se obsequio fratrum suorum sancte vti, nec propter hoc deo seruire, nec ista sumere nisi ad supplendam necessitatem, non ad pasceendam pigritiam: sed etiam suam curam beatus Apostolus tantam dicit in hac ministracione, quæ nunc per Titum transmittetur, vt comitem peregrinationis suæ propter hoc commemorare ordinatum ab Ecclesijs, boni testimonij hominem dei, cuius laus, inquit, in Euangelio est per omnes Ecclesias. Et ad hoc dicit illum ordinatum comitem sibi, vt deuittaret hominum reprehensiones, ne sine testimonio sanctorum in hoc ministerio sociorum, tanquam sibi accipere, & in suos sinus conuertere ab infirmis vel impijs putaretur, quæ accipiebat ad supplendas necessitates sanctorum per se afferenda vel distribuenda indigentibus: Et paulo post dicit, Nam de ministerio quod fit in sanctos, ex abundantia est mihi scribere vobis: Scio enim promptum animum vestrum, de quo glorior pro vobis apud Macedones, quoniam Achaia parata est ab anno priore, & quæ ex vobis est æmulatio irritauit plures. Misimus autem fratres, ne gloria nostra quam habemus in vobis etiauctur in hac parte, vt sicut dixi parati sitis, ne cum venerint mecum Macedones, & inuenerint vos imparatos, confundamur nos, vt non dicam vos, in hac substantia. Necessarium ergo existimaui rogare fratres, vt præcedant ad vos, & præparent iam pridem repromissam hanc benedictionem vestram, vt parata sit, sic quasi benedictionem, non quasi auaritiam. Hoc autem dico, Quia qui parce semina-

Exo. 16.

1. Cor. 9.

2. Cor. 8.

2. Cor. 9.

Gnat, parce & metet: & qui seminatur in benedictione, in benedictione & metet. Vnusquisque secundum quod proposuit in corde suo, non ex tristitia aut ex necessitate: Hilarem enim datorem diligit deus. Potens est enim deus omnem gratiam abundantem facere in vobis, vt in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum, sicut scriptum est, Disperit dedit pauperibus, iustitia eius manet in aeternum. Qui autem subministrat semen seminanti, & panem in escam subministrat, & multiplicabit seminacionem vestram, & augetur crescentes fruges iustitiae vestrae, vt in omnibus ditati abundetis in omnem simplicitatem qua operatur per nos gratiarum actionem deo: quoniam ministerium functionis huius non solum supplet ea quae desunt sanctis, sed abundare facit per multorum gratiarum actionem deo, per probationem ministracionis huius glorificantes deum in obsequio confessionis vestrae in Evangelio Christi, & simplicitate communicationis in illos & in omnes & in ipsorum precatione pro vobis, desiderantium vos propter excellentem gratiam dei in vobis: Gratias deo super inenarrabili dono eius. Quanta pinguedine sanctae laetitiae sit persusus Apostolus dum loquitur de alterno supplemento indigentiae provincialium & militum Christi, hinc de rebus carnalibus in illos, inde autem de spiritualibus in istos: vt exclamaret, & tanquam sanctorum gaudiorum sagina eructaret, dicens: Gratias deo super inenarrabili dono eius. Sicut ergo non cessauit Apostolus, imo spiritus dei possidens & implens & agens cor eius, exhortari fideles qui haberent huiusmodi substantiam, vt nihil deesset necessitatibus seruorum dei, qui celsiorem sanctitatis gradum in Ecclesia tenere voluerunt, vt spei secularis vincula cuncta praeciderent, & animum liberum diuinae militiae dedicarent: sic debent & ipsi praecipis eius obedire, vt compatiantur infirmis, & amore priuata rei non illigati manibus suis in communi labore, praepositis suis sine murmure obtemperare: vt hoc suppleatur ex oblationibus bonorum fidelium, quod laborantibus & aliquid vnde victum transigant operantibus, propter infirmitates tamen corporales aliquorum, & propter Ecclesiasticas occupationes vel eruditionem doctrinae salutaris, deesse potuerit.

Hilaritas in dando. Ecclesiastici. 35. & 2. Cor. 9. Psal. 111.

Hilaritas in dando. Ecclesiastici. 35. & 2. Cor. 9. Psal. 111.

Inter laborandum licet orare & psallere. Cap. XVII.

Inter laborandum licet orare & psallere. Cap. XVII.

ra corporalia geri non possunt, non opprimant egestate. Qui autem se dicunt vacare lectioni, nonne illic inueniunt quod praecipit Apostolus: Quae est ista ergo peruersitas lectioni nolle obtemperare, dum vult ei vacare, & vt quod bonum est diutius legatur, vult facere nolle quod legitur? Quis enim nesciat tanto citius quaque proficere cum bona legit, quanto citius facit quod legit? Si autem alicui sermo erogandus est, & ita occupatur vt manibus operari non vacet, nunquid hoc omnes in monasterio possunt, venientibus ad se ex alio genere vitae fratribus, vel diuinas lectiones exponere, vel de aliquibus lectionibus salubriter disputare? Quando ergo non omnes possunt, cur sub hoc obtentu omnes vacare volunt: quanquam est omnes possent, vicissim facere deberent, non solum neceteri a necessariis operibus occuparentur, sed etiam quia sufficit vt audientibus pluribus loquatur. Deinde ipsi Apostolo quomodo vacaret operari manibus suis, nisi ad erogandum verbum dei certa tempora constitueret? Neque enim & hoc deus latere nos voluit, nam & cuius artis opifex fuerit, & quibus temporibus vacaret dispensando Evangelio, sancta scriptura non tacuit: Nam cum eum dies professionisurgeret in Troade constitutum, etiam in vna sabbati congregatis fratribus ad frangendum panem, tanta fuit intentio & tam necessaria disputatio, vt sermo produceretur vsque ad medium noctis, tanquam excidisset eis quod eo die non esset ieiunium: quando autem in aliquo loco immoratus quotidie disputabat, quis dubitauerit horas eum habuisse ad hoc officium deputatas? Nanque apud Athenas cum esset, quia studiosissimos rerum inquisitores inuenerat, ita de illo scriptum est, Disputabat igitur cum Iudaeis in synagoga & gentibus singulis in foro: propter omnem diem ad omnes qui aderant. Non enim in synagoga per omnem diem, vbi mos erat sabbato sermocinari, sed in foro, inquit, per omnem diem, propter studia vti que Atheniensium: Sic enim sequitur, Quidam vero Epicureorum & Stoicorum Philosophorum conferebant eum illo. Et paulo post dicit, Athenienses autem & aduenae & hospites ad nihil aliud vacabant, quam dicere aliquid noui aut audire. Putemus Apostolum illis omnibus diebus quibus fuit Athenis, non fuisse operatum, propter hoc enim & ex Macedonia supplebatur eius indigentia, sicut dicit in secunda ad Corinthios: quamquam & aliis horis & noctibus poterat, quia ita valebat & animo & corpore. Sed cum ab Athenis exisset, videamus quid ait scriptura, Disputabat, inquit, in synagogis per omnem sabbatum, hoc apud Corinthum. In troade vero vbi necessitate imminetis professionis vsque ad medium noctis sermo protractus est, vna sabbati erat quae dies dominicus dicitur, Vnde intelligimus eum non fuisse cum Iudaeis sed cum Christianis, quando etiam dicit ipse narrator ad frangendum panem se fuisse collectos. Et ipsa est optima gubernatio, vt omnia suis temporibus distributa ex ordine gerantur, ne animum humanum turbulentiis implicationibus inuoluta perturbent: Ibi etiam dicitur quid operabatur Apostolus. Post haec, inquit, egressus ab Athenis venit Corinthum, & cum inuenisset quendam Iudaeum nomine Aquilam, Ponticum genere, recens aduenientem ab Italia, & Priscillam uxorem ipsius, propterea quod iussisset Claudius discedere omnes Iudaeos a Roma, accessit ad illos, & propter artis similitudinem mansit apud illos opus faciens: Erant enim tabernaculorum

Disputatio Pauli Athenis. Cap. XVIII.

quae fratribus.

Acto. 10.

Acto. 17.

in viculis & foro.

M. 2. Cor. 11.

Acto. 20.

Ordo in laborando.

laborat manibus Corinthi Paulus. C. XIX. Acto. 18.

A tabernaculorum artifices. Hoc si conati fuerint allegorice interpretari, ostendat quomodo proficiant in Ecclesiasticis literis quibus se vacare gloriantur, & cate- illa quae supra dicta sunt, Nunquid ego solus & Barnabas non habemus potestatem non operandi, & non sumus vsi hac potestate: & cum possemus vobis oneri esse vt Christi Apostoli: & nocte & die operantes, ne quae vestrum grauaremus: & dominus ordinauit eos qui Euangelium annunciant de Euangelio viuere, ego autem nullius horum vsus sum: & cetera huiusmodi. Aut exponant aliter, aut si praclarissima luce veritatis videntur, intelligant & obediant. Aut si obedire vel nolumus vel non possunt, saltem illos qui volunt meliores, qui autem & possunt feliciores esse fateatur. Aliud est enim corporis infirmitatem, vel veram allegare vel falsam praetendere: aliud autem sic decipi & sic decipere, vt insuper ideo videatur in seruis dei maior esse iustitia, quia potuit inter imperitos regnare pigritia: qui enim veram corporis ostendit infirmitatem, humane tractandus est: qui autem falsam praetendit & couinci non potest, deo dimittendus est: neuter tamen eorum perniciosam regulam fingat: quia bonus seruus dei & manifesto infirmo fratri suo seruit, & fallenti cum credit, quia malum eum non putat, non imitatur vt malus sit: & si non ei credit, fallacem eum putat, ac nihilominus non imitatur. Ab illo vero qui dicit, Hae est vera iustitia, vt nihil corporaliter operando imitemur volatilia caeli, quoniam qui tale aliquid fuerit operatus contra Euangelium facit, quisquis animo infirmus hoc audit & credit, non quia sic vacat sed quia sic errat lugendus est. Hinc oritur alia questio: Fortasse enim dicant, quid ergo ceteri Apostoli & fratres domini & Cephas, quia non operabantur, peccabant: aut afferebat impedimentum Euangelio: quia dicit beatus Paulus, ideo se non vsus hac potestate, ne quod impedimentum daret Euangelio Christi: Si enim peccauerunt, quia non operati sunt, non ergo acceperant potestatem non operandi nec de Euangelio viuendi. Si autem acceperant hanc potestatem ordinante domino, vt qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere, & dicente, Dignus est operarius cibo suo: qua potestate Paulus amplius aliquid erogans vt noluerit, non vti que peccauerunt. Si non peccauerunt, nullum impedimentum dederunt: Neque enim nullum peccatum est impedire Euangelium. Quod si ita est, & nobis, inquit, liberum est, & vti & non vti hac potestate. Hanc questionem breuiter soluerem, si dicerem, quia & iuste dicerem, credendum esse Apostolo. Ipse enim sciebat cur in Ecclesiis gentium non oporteret putari venale Euangelium, non culpans coepistolos suos, sed distinguens ministerium suum, quia ita inter se distribuerat, proculdubio admonente spiritu sancto, euangelizandi prouincias, vt Paulus & Barnabas ad gentes irent, illi autem in circuncisionem. Hoc tamen eum praecipisse iis qui non habebant eiusmodi potestatem, ea quae iam multa dicta sunt manifestant. Isti autem fratres nostri temere sibi arrogat quantum existimo, quod eiusmodi habeant potestatem. Si enim Euangeliste sunt, fateor habent: si ministri altaris, dispensatores sacramentorum, bene sibi istam non arrogat, sed plane videntur potestatem: si saltem habebant aliquid in hoc seculo, quo facile sine officio sustentarent istam vitam, quod conuersi ad deum indigentibus dispersi sunt, & credenda est eorum infirmitas & ferenda. Solent enim tales, non melius sicut multi putant, sed quod Tomus tertius.

θηναίων

1. Cor. 9.

1. Thess. 2.

Infirmi.

figat.

Math. 6.

An ceteri Apostoli non laborantes peccauerint. Cap. XX.

Math. 10.

C

portari

Quibus oculum conuerti possit. Cap. XXI.

est verum languidius educati labore operum corporum sustinere non posse. Tales fortasse multi erant in Hierosolyma: Nam & scriptum est, quod praedia sua venderint, & precia eorum ante pedes Apostolorum posuerint, vt distribueretur unicuique prout optis erat, quapropter inuenti sunt fideles & vtilis fuerunt gentibus, quae ab idolorum cultu ex longinquo vocabantur, secundum illud quod dictum est, Ex Sion prodiet lex, & verbum domini ex Hierusalem: Debitorum eorum, inquit, sunt. Et addidit quare: Si enim spiritualibus eorum, inquit, communicauerunt gentes, debent & in carnalibus ministrare eis. Nunc autem veniunt plerumque ad hanc professionem seruilitatis dei & ex conditione serui vel etiam liberi, vel propter hoc a dominis liberati siue liberandi, & ex vita rusticana & ex opificum exercitatione & plebeio labore, tanto vti que felicius quanto fortius educati, qui si non admittantur graue peccatum est. Multi enim ex eo numero vere magni & imitandi extiterunt. Nam propterea & infirma mundi elegit deus, vt confunderet fortia: & stulta mundi elegit, vt confunderet sapientes: & ignobilia mundi & ea quae non sunt tanquam sint, vt ea quae sunt euacuentur: vt non gloriatur omnis caro coram deo. Hae itaque pia & sancta cogitatio facit, vt etiam tales admittantur qui nullum afferant mutata in melius vitam documentum. Neque enim apparet, vtrum ex proposito seruitutis dei venerint, an vita inope & laboriosam fugientes, vacui pasci atque vestiri voluerint, & insuper honorari ab eis a quibus contenti conterique consueuerant. Tales ergo quoniam se quo minus operentur, de infirmitate corporis excusare non possunt, praeterea quippe vitae consuetudine conuincuntur, vmbra male disciplinae se contegunt, vt ex male intellecto Euangelio, praecipia Apostolica peruertere meditentur, vere volatilia caeli, sed per superbiam in altum se extollendo, & foenum agri, sed carnaliter sentiendo. Contingit enim eis quod in viduis iunioribus indisciplinatis cauendum idem Apostolus dicit, Simul autem & ociosa esse discunt, non solum autem ociosa, sed etiam curiosa & verbosa, loquentes quae non oportet. Hoc ille de malis feminis dicebat, quod nos etiam in malis viris dolemus & plangimus, qui aduersus eum ipsum in cuius epistolis legimus ista, ociosi & verbosi, quae non oportet loquuntur. Et qui sunt inter eos qui eo proposito ad sanctam militiam venerunt, vt placeant cui se probauerunt, cum ita vigeant viribus corporis & integritate valetudinis, vt non solum erudiri, sed etiam secundum Apostolum operari possint, exceptis istorum ociosis corruptisque: sermionibus quos iudicare per imperitum tyrocinium non valent, in eadem labem pestifera contagione imitantur: non solum non imitantes obedientiam sanctorum quiete operantium, & aliorum monasteriorum in saluberrima disciplina secundum Apostolicam normam viuentium, sed etiam insultantes melioribus, tanquam consuetudinem Euangelij praedicantes pigritiam, tanquam prauaricatricem accusantes misericordiam. Multo enim misericordius operatur erga animas infirmorum, qui bone fame seruorum dei consulit, quam erga corpora egentium qui panem esurientibus frangit. Quapropter vitam isti qui vacare volunt manibus, omnino vacaret & linguis. Neque enim tam multos ad imitationem inuitarent, si eis non tantum exempla pigra, sed etiam muta proponerent. Nunc vero contra Apostolum Christi recitant

D

Act. 2. & 4.

quia ppe.

Est. 2.

Rom. 12.

Monachatu amplectentes spe viuendi ociosis. Cap. XII.

1. Cor. 12.

E

1. Tim. 5.

F

Euangelistae non recte intellectu ab ociosis. Ca. XXIII.

G Euangelium Christi. Ita enim mirabilia sunt opera pigrorum, vt impedire velint Euangelium, quod Apostolus ideo præcepit & fecit, ne impediretur ipsum Euangelium. Et tamen si eos ex ipsis Euangelij verbis secundum eorum intellectum viuere cogamus, priores nobis suadere conabuntur quam non ita sint intelligenda vt intelligunt. Certe enim propterea se dicit operari non debere, quia nec volucres cæli seminant neque metunt, de quibus nobis dominus similitudinem dedit ne de talibus necessariis cogitemus. Cur ergo non attendit quod sequitur? Neque enim tantummodo hoc dictum est, quia non seminant neque metunt, sed adiectum est, neque congregant in apothecas. Apotheca autem horrea, vel verbum ex verbo Græco, repositoria dici possunt. Cur ergo isti manus ociosas & plena repositoria voluit habere? Cur ea que sumunt ex laboribus aliorum, recondunt & seruant vnde quotidie profertur? Cur denique molunt & coquunt? Hoc enim aues non faciunt. Aut si reperiunt quibus hoc opus quoque persuadeant, vt eis per singulos dies escas afferat præparatas, saltem vel sibi aqua de fontibus afferat, vel decernitis aut puteis hauriat & reponat: Hoc volatilia non faciunt. Sed si hoc placet, studeant etiam boni fideles, & regis æterni deuotissimi prouinciales, fortissimis eius militibus vsque ad ista seruire, vt sibi nec aqua implere cogantur, fermè etiã illos qui tunc erant Hierosolymæ nouo gradu iustitiæ supergressi sunt. Nam illis fame imminente, & per Prophetas qui tunc erant ante prædicta, boni fideles ex Græcia frumenta miserunt, ex quibus credo quod illi panem sibi fecerunt, aut certe faciendum curauerunt, quod aues non faciunt. Sed si iam isti vt dicere cõperam, etiã illos aliquo gradu iustitiæ transferunt, & omnino in iis que ad transigendam vitam istam pertinent, sicut volucres agunt, ostendant nobis homines seruire volucris, sicut sibi seruire volunt, nisi captis & inclusis, quibus fides non habetur, ne volantes non redeant: & tamen illæ malunt frui libertate, & ex agris quantum satis est capere, quam ab hominibus apposita & apparta sumere. Proinde rursum istos alio sublimiore gradu iustitiæ superabunt, qui se ita instituerunt, vt quotidie in agros tanquam in pastum pergant, & quo tempore inuenerint carpant, ac sopita fame reuertantur. Sed planè propter agrorum custodes quam bonum esset, si etiam pennas dominus largiri dignaretur, vt serui dei in agris alienis inuenti non tanquam fures comprehenderentur, sed tanquam sturni fugarentur: Nunc vero ille quantum poterit, imitabitur auem quam capere venator non potuerit. Sed ecce concedant omnes serui dei, vt cum volunt in eorum agros exeant, atque inde securi refectique discedant: sicut populo Israël per legem præceptum est, vt in agris suis furem nullus teneret, nisi qui secum aliquid vellet auferre: nam qui nihil aliud attigisset quam id quod comedisset, liberum impunitumque abire sineret. Vnde etiam spicas vellentibus discipulis domini, de sabbato potius quam de furto Iudæi calumniati sunt. Sed quid erit agendum de his temporibus anni quibus esca que statim sumi possit, in agris non inuenitur? Quisquis aliquid domum quod sibi coquendo præparet, auferre tentauerit, secundum istorum intellectum audiet ex Euangelio, Pone, hoc enim aues non faciunt. Verum & hoc concedamus, toto vertente anno posse in agris reperiri vel ex arboribus vel ex herbis, vel ex quibusque radicibus quod in escam sumi possit incoctum, aut certe tanta exercitatio corporis adhibeatur, vt ea que coquenda sunt, etiã cruda assumpta non noceant, possitque etiam hyemalibus

quibuslibet asperitatibus ad pabula procedi, atque ita fiat vt nihil præparandum auferatur, nihil in crastinum reponatur, non poterunt ista seruire qui se per multos dies a conspectu hominum separatos, & nulli ad se præbentes accessum includunt seipsum viuentes in magna intentione orationum. Hi enim facillima quidem atque vilissima, secum tamen alimenta includere consueverunt, quæ in illos dies quibus a nullo videri statuerunt, sufficiant: quod aues non faciunt. Et horum quidem exercitationem in tam mirabili continentia, quandoquidem habent ocium quo hæc agant, sequi imitandos non superba elatione, sed misericordie sanctitate proponant, non solum non reprehendo, sed quantum dignum est laudare non possum. Quid tamè de his dicimus secundum historia intellectum ex Euangelicis verbis? An forte quod sunt sanctiores, eo sunt volucris dissimiliores, quia nisi reponat sibi escas, in plurimos dies, includere se ita vt faciunt, non valebunt. Et utique nobiscum audiunt, Nolite ergo cogitare in crastinum. Quapropter vt breuiter complectar, isti qui ex Euangelio peruerse intellecto, tam manifesta Apostolica præcepta peruertere moluntur, aut non cogitant in crastinum, sicut volatilia cæli, aut obtemperant Apostolo sicut filij dilecti: immo vtrunque faciunt, quia vtrunque concordat. Neque enim contraria domino suo moneret Apostolus Paulus seruus Christi Iesu. Hoc enim istis aperte dicimus, Si volatilia cæli sic intelligitis in Euangelio vt nolitis operando manibus vestris victum tegumentumque procurare, nihil etiam reponatis in crastinum, sicut nihil reponunt volatilia cæli. Si autem aliquid reponere aliquando in crastinum potest non esse contra Euangelium, vbi dictum est, Respicite volatilia cæli quia neque seminant neque metunt, neque congregant in apothecas: potest etiam non esse contra Euangelium nec contra similitudinem volatiliu cæli, vitam istam carnis corporalis operationis labore transigere.

Si enim vrgeantur ex Euangelio, vt nihil reponant in crastinum, rectissime respondent. Cur ergo ipse dominus loculos habuit vbi pecuniam collectam reponeret? Cur tanto ante fame imminente frumenta sanctis patribus missa sunt? Cur Apostoli sic indigentia sanctorum necessaria procurauerunt, ne deesset in posterum, vt beatissimus Apostolus ad Corinthios in Epistola scriberet. De collectis autem in sanctos secum ordinavi in Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite secundum vnam sabbati, vnusquisque vestrum apud se reponat thesaurizans quod ei placuerit, vt non cum venero tunc collectæ fiant. Cum autem aduenero, quoscunque probaueritis per epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram in Hierusalem. Quod si dignum fuerit vt & ego eam, mecum ibunt. Hæc & alia multa copiosissime & verissime proferunt. Quibus respondemus, Videtis ergo, quantum dominus dixerit, Nolite cogitare in crastinum: non vos tamen istis verbis cogit, vt nihil in crastinum reseruatis. Cur ergo istis verbis vos cogi dicitis vt vacetis? Cur volatilia cæli non vobis sunt exemplo ad nihil reseruandum, & vultis vt sint exemplo ad nihil operandum? Dicit aliquis, Quid ergo prodest seruo dei quod prioribus actibus quos in seculo habebat relictis, ad hanc spiritalem vitam militiamque conuertitur, si eum adhuc oportet tanquam opificis exercere negotia? Quasi vero facile possit verbis explicari quantum proficit quod dominus diuiti consilium capiendæ vitæ æternæ requirenti, ait quid faceret, si vellet esse perfectus, vt venditis quæ

K

L

Matth. 6.

Providentia
piorum in
rebus exte-
nis. Caput
XXIII.
Matth. 6.
Ioan. 12.
Act. 11.
M
1. Cor. 16.

Quare labo-
randu mani-
bus. Caput
XXV.

A habebat, & indigentia pauperum distribuit eum sequeretur. Aut quis tam expedito cursu secutus est dominum, quam ille qui ait, Non in vacuum cucurri nec in vacuum laboravi, qui tamen opera ista & præcepit & fecit? Hoc nobis tanta autoritate doctis & informatis sufficere debuit ad exemplum derelinquendi pristinas facultates & manibus operari. Sed & nos ab ipso domino adiuti, possumus fortasse vtcunque cognoscere, etiam sic operantibus seruis dei, priora tamen negotia reliquisse quid proficit. Si enim ad hanc vitam ex diuite quisque conuertitur, & nulla infirmitate corporis impeditur, ita ne desipimus a sapore Christi, vt non intelligamus quantum superbia prioris tumor sanetur, cum circumsis superfluis quibus ante animus exitiabiliter inflammabatur, ad modica que restant vite naturaliter necessaria, etiam opificis humilitas minime recusat? Si autem ad hanc vitam ex paupertate conuertitur, non putet se id agere quod agebat, si ab amore vel augenda quætilateque rei priuata, iam non quaerens quæ sua sunt, sed quæ Iesu Christi, ad communis vitæ se trãstulit charitatem, in eorum societate victurus, quibus est anima vna & cor vnũ in deum, ita vt nemo dicat aliquid proprium, sed sint illis omnia communia. Si enim huius terrenæ reipublicæ antiqui principes præclarissimo literatorum suorum eloquio prædicari solent, quod rem comunem vniuersi populi suæ ciuitatis, priuatis suis rebus sic anteponebant, vt quidam eorum Aphrica edomita triumphator, quid nuberti filij daret non habuerit, nisi ex senatusconsulto de publico dotaretur: quo animo debet esse in rempublicam suam ciuis æternæ illius ciuitatis Hierusalem cœlestis, nisi vt illud ipsum quod propriis manibus elaborat in commune habeat cum fratre, & si quid ei defuerit, de comuni suppleat, dicens cum illo cuius præceptum exemplumque secutus est, Quasi nihil habentes & omnia possidentes: Quamobrem etiam illi qui relictis vel distributa, siue ampla, siue qualicunque opulenta facultate, inter pauperes Christi pia & salubri humilitate numerari voluerunt: si corpore ita valent, & ab Ecclesiasticis occupationibus vacant: quanquam eis tam magnum animi sui documentum afferentibus, & eiusdem societatis indigentia de his rebus quas habebant, vel plurimum vel non parum conferentibus, vicem sustentandæ vitæ eorum res ipsa communis & fraternæ charitas debeat: tamen si & ipsi aliquid manibus operentur, vt pigris ex vita humilioris & ob hoc exercitioris venientibus, auferant excusationem, multo misericordius agunt, quam cum omnia sua indigentibus diuiserunt. Quod quidem si nolunt, quis audeat cogere? Quibus tamen inuenienda sunt opera in monasterio, etiam si a corporali functione liberiora, sed vigilantia administratione curanda, vt nec ipsi panem suum, quoniam iam communis factus est, gratis manducant. Nec attendendum est in quibus monasteriis, vel in quo loco indigentibus fratribus, quisque id quod habebat impenderit. Omnium enim Christianorum vna reipublica est. Et ideo quisquis Christianis necessaria vbi libet erogauerit, vnde cuncte etiam ipse quod sibi necessarium est accipit, de Christi bonis accipit: quia vbi cunque & ipse talibus dedit, quis nisi Christus accepit? Illi autem qui etiam præter istam sanctam societatem vitam labore corporis transigebant, ex quorum numero plures ad monasteria veniunt, quia & in ipso humano genere plures sunt, si nolunt operari non manducant. Neque enim propterea in militia Christiana ad pietatem diui-

Matth. 19.
Philip. 3.

Philip. 2.

Act. 1. & 4.
In tertia re-
gula. cap. 27
12. quest. 1.
cap. Nō di-
catis.

1. Cor. 6.

C

tes humiliantur, vt pauperes ad superbiam extollantur: nullo modo enim decet vt in ea vita vbi sunt senatores laboriosi, ibi fiant opifices ociosi: & quod veniunt relictis delictis suis qui fuerant prædiorum domini, ibi sint rustici delicati. At enim dominus ait, Nolite solliciti esse animæ vestræ quid manducetis, neque corpori quid vestiamini. Recte: quoniam vt supra dixerat, Non potestis deo seruire & mammonæ: Qui enim propter hoc Euangelium prædicat, vt habeat vnde manducet, & vnde vestiatur, simul se putet & deo seruire & mammonæ: deo, quia Euangelium prædicat: & mammonæ, quia propter ista necessaria prædicat. Quod dominus dicit fieri non posse: ac per hoc ille qui propter ista Euangelium prædicat, non deo sed mammonæ seruire conuincitur, etsi deus illo ad aliorum profectum quomodo ipse nescit vtatur. Nam huic sententia subiungit dicens, Ideo dico vobis, nolite solliciti esse animæ quid manducetis, neque corpori quid vestiamini: non vt ista non procurent, quantum necessitati satietatis est, vnde honeste potuerint: sed vt non ista intueantur, & propter ista faciant quicquid in Euangelij præconio facere iubentur. Eam quippe intentionem quaere quid fiat, oculum vocat. Vnde paulo superius loquebatur vt ad hæc descenderet, & dicebat, Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit. Si vero oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit: id est, talia erunt facta tua qualis fuerit intentio tua cur ea facias. Et ad hoc enim vt veniret, supra de elemosynis præcepit dicens, Nolite conderere vobis thesauros in terris, vbi erugo & tinea exterminat, & vbi fures effodiunt & furantur. Recondite vero vobis thesauros in celo, vbi neque tinea neque rubigo exterminat, & vbi fures non perfodiunt & furantur: vbi enim erit thesaurus tuus, ibi erit & cor tuum. Deinde subiunxit, Lucerna corporis tui est oculus tuus: vt illi scilicet qui elemosynas faciunt, ne ea faciant intentione, vt vel hominibus velint placere, vel in terra sibi quarant reperi quod faciunt. Vnde & Apostolus cum Timotheo diuites monendos lesse præciperet, Facile, inquit, tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, vt apprehendant veram vitam.

Cum vero in futuram vitam direxerit oculum dominus elemosynas facientium, & in cœlestem mercedem vt possint & ipsa facta esse lucida, cum simplex oculus fuerit: in illam quippe nouissimam retributione valet quod alibi ait, Qui vos excipit me excipit: & qui me excipit, excipit eum qui me misit, Qui excipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem prophetæ accipiet, & qui excipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet: & qui potu dederit vni ex istis minimis calicem aque frigida tantum in nomine discipuli, amen dico vobis non peribit merces eius: ne forte correpto oculo eorum qui necessaria impendunt indigentibus & prophetis & iustis & discipulis domini, ipsorum oculus deprauaretur in quos ista fierent vt propter ista accipienda vellet Christo militare. Nemo, inquit, potest duobus dominis seruire. Et paulo post, Nō potestis, inquit, deo seruire & mammonæ: statimque contexit, Ideo dico vobis Nolite solliciti esse animæ quid manducetis, neque corpori quid vestiamini. Et quod sequitur de volatilibus cæli & de liliis agrorum, ad hoc dicit ne quisquam deum putet seruiorum suorum necessaria non curare, cum eius sapiētissima providentia vsque ad ista creata & gubernata perueniat, Neque enim non ipse pascit & vestit etiã eos qui manibus ope-

Quare præ-
tiones verbis
stipendium
accipiant.
Ca. XXVI.
Matth. 6.

Prædicat
tione.
E
Matth. 6.

Ibidem.

1. Tim. 6.

Matth. 10.

Matth. 6.

Quo acci-
piendu il-
lud, de vo-
latilibus cœ-
li & liliis
agri.

G rantur: sed ne Christianam militiam ad hoc detorqueat ut ista conquirat, hoc seruos suos dominus premonet, ut in eo ministerio quod sacramento eius debetur, non ista, sed regnum eius & iustitiam cogitemus: & hac omnia apponentur nobis, siue per manus operantibus, siue infirmitate corporis impeditis, siue ipsius militiae tali occupatione distractis, ut nihil aliud agere valeamus. Neque enim quia dixit deus, Inuoca me in die tribulationis, & exima te, & glorificabis me, propterea non debuit fugere Apostolus, & per murum in sporta submitti, ut manus persequentium euaderet, sed expectare potius ut comprehenderetur, & eum sicut tres pueros de medijs ignibus liberaret. Aut propter hoc nec dominus dicere debuit, Si vos persecuti fuerint in vnam ciuitatem, fugite in aliam, quia ipse dixit, Si quid petieritis in nomine meo, dabitur vobis. Sicut ergo quisquis persecutionem fugientibus discipulis Christi obiceret huiusmodi questionem, cur non stetit potius, & inuocato deo per eius miracula sic eruerentur, ut Daniel a leonibus, & Petrus ex vinculis: Responderent non se oportuisse tentare deum, sed tunc eum talia si vellet esse facturum, cum ipsi quid facerent non haberent. Cum vero eis fugam in potestatem dedisset, etiam si per illam liberantur, non nisi ab ipso liberari; Sic etiam dei seruis vacantibus & valentibus exemplo & precepto Apostolico manibus suis victum transigere, si quis ex Euangelio mouerit questionem de volatilibus caeli, quae non seminant neque metunt, neque congregant in apothecas, & de lilijs agri, quia non laborant neque nent: facile respondebunt, Si & nos per aliquam vel infirmitatem vel occupationem non possumus operari, sic ille nos pascet & vestiet quemadmodum aues & lilia, quae nihil operantur huiusmodi. Cum autem possumus, non debemus tentare deum nostrum, quia & hoc quod possumus, eius munere possumus. Et cum hic viuimus, illo largiente viuimus, qui largitus est, ut possumus. Et ideo de istis necessarijs solliciti non sumus, quia cum hac possumus agere, ille nos pascit & vestit, a quo pascuntur homines & vestiuntur. Cum vero hac non possumus agere, idem ipse nos pascit & vestit a quo aues pascuntur & lilia vestiuntur, quoniam nos pluris sumus illis. Quapropter in ista militia nostra, nec in craftinum cogitamus, quia non propter ista temporalia quod pertinet craftinus, sed propter illa sempiterna ubi semper hodiernus est, nos illi probauimus, ut ei nullis negocijs secularibus implicati placeamus. Quae cum ita sint, sine me paululum sancte frater, Dat enim mihi dominus per te magnam fiduciam eos ipsos alloqui filios & fratres nostros, quos noui quanta nobiscum dilectione parturias, donec in eis Apostolica disciplina formetur. O serui dei, milites Christi, ita ne dissimulatis callidissimi hostis insidias, qui bonam famam vestram, tam bonum Christi odorem, ne dicant animae bonae, Post odorem vnguentorum tuorum curremus, & sic laqueos eius euadant, omni modo cupiens obsecrare putoribus suis, tam multos hypocritas sub habitu monachorum vsquequaque disperdit, circumeuntes prouincias, nusquam mislos, nusquam fixos, nusquam stantes, nusquam sedentes. Alij membra martyrum, si tamen martyrum, venditant: alij simbrias & phylacteria sua magnificant: alij parentes vel consanguineos suos in illa vel in illa regione se audisse viuere, & ad eos pergere mentiuntur: & omnes petunt, omnes exigunt, aut sumptus lucrosae egestatis, aut simulatae precij sanctitatis: cum interea ubicunque in factis suis malis deprehensi

fuerint, vel quoquo modo innotuerint, sub generali nomine monachorum vestrum propositum blasphematur, tam bonum, tam sanctum, quod in Christi nomine cupimus, sicut per alias terras, sic per totam Aphricam pullulare. Nonne ergo inflammamini zelo dei? Nonne concalefcit cor vestrum intra vos, & in meditatione vestra exardefcit ignis, ut istorum mala opera bonis operibus persequamini, ut eis amputetis occasionem turpium nundinarum, quibus existimatio vestra leditur, & infirmis offendiculum ponitur? Miseremini ergo & compatimini, & ostendite hominibus, non vos in ocio facilem victum, sed per angustam & arctam viam huius propositi, regnum dei querere. Eadem vobis causa est quae Apostolo fuit, ut amputetis occasione iis qui quaerunt occasione, ut qui illorum putoribus praefocantur, in odore vestro bono reficiatur. Non alligamus onera grauiam & vestris humeris imponimus quae nos digito attingere nolumus. Querite & agnoscite labores occupationum nostrarum, & in aliquibus nostrorum etiam corporum infirmitates, & Ecclesiarum quibus seruimus talem iam consuetudinem, ut nos ad illa opera ad quae vos hortamur vacare non sinant. Quamquam enim dicere possemus, Quis militat suis stipendijs vnquam? Quis plantat vineam & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem & de lacte gregis non percipit? tamen dominum Iesum, in cuius nomine securus haec dico, testem inuoco super animam meam, quoniam quantum attinet ad meum commodum, multo mallem per singulos dies certis horis, quantum in bene moderatis monasterijs constitutus est, aliquid manibus operari, & ceteras horas habere ad legendum & orandum, aut aliquid de diuinis literis agendum liberam: quam tumultuosissimas perplexitates causarum alienarum pati de negocijs secularibus, vel iudicando dirimendis, vel interueniendo praedicandis: quibus nos molestissimum idem affixit Apostolus, non vtique suo, sed eius qui in eo floquebatur arbitrio, quas tamen ipsum perpeffum fuisse non legimus. Aliter enim se habebat Apostolus eius discursus. Nec dixit, Secularia igitur iudicia si habueritis, ad nos deferte, aut nos constituite ad iudicandum: sed eos qui contemptibiles sunt in Ecclesia, hos, inquit, collocate. Ad reuerentiam vobis dico. Sic non est inter vos quisquam sapiens qui possit inter fratrem suum iudicare, sed frater cum fratre iudicatur, & hoc apud infideles. Sapientes ergo qui in locis consistebant fideles & sanctos, non qui hac atque illac propter Euangelium discurrebant, talium negociorum examinatores esse voluit. Vnde nunquam de illo scriptum est, quod aliquando talibus vacauerit, a quibus nos excusare non possumus, etiam si contemptibiles sumus, quia & hos collocari voluit si sapientes defuissent, potius quam ut negocia Christianorum deferrentur in forum. Quae tamen laborem non sine consolatione domini suscipimus pro spe vitae aeternae, ut fructum feramus cum tolerantia. Serui enim sumus eius Ecclesiae, & maxime infirmioribus membris, quantalibet in eodem corpore membra sumus. Omitto alias innumerabiles Ecclesiasticas curas, quas fortasse nemo credit nisi qui expertus est. Non ergo alligamus onera grauiam, & humeris vestris imponimus, quae nos digito non attingimus: quandoquidem si officij nostri salua ratione possemus, videt ille qui probat corda nostra, mallems haec agere, quae ut agatis hortamur, quam ea quae nos agere cogimur. Sanè omnibus & nobis & vobis pro nostro gradu & officio laborantibus, & arcta via est in labore & erumna, & ta-

K **Psal. 38.** **Math. 7.** **2. Cor. 11.** **Labores Augustini. Ca. XXXIX.** **Math. 23.** **1. Cor. 9.** **L** **1. Cor. 6.** **M** **Math. 7.**

Vtendū in-
dustra no-
stra ne deū
tētare videamur.
Cap. XXVII.
Psal. 49.
Acto. 9.
Daniel. 3.
Math. 10.
Ioan. 14.

Dan. 9. & 14.
Acto. 12.

Math. 6.

Deut. 6.
Math. 4.

Math. 6.

2. Tim. 2.
Graphice
describitur
monachos ocio-
sos & vagos.
C. XXXVIII.

Galat. 4.

2. Cor. 2.
Canti. 1.

Reliquie

castitatis.

A men in spe gaudentibus. Iugū enim eius lenē est & sarcina leuis, qui nos vocauit ad requiem, qui prior transitum fecit a coualle plorationis, ubi nec ipse sine pressuris fuit. Si fratres, si filij nostri estis, si conserui, vel potius in Christo serui vestri sumus, audite quae monemus, agnoscite quae praecipimus, sumite quae dispensamus. Si autem Pharisaei sumus, alligantes onera grauiam, & imponentes humeris vestris, quae dicimus facite, etiam si quae facimus improbatis. Nobis autem minimum est ut a vobis diudicemur, aut ab humano die. Quam germana charitate sit nobis cura de vobis, ille inspiciat qui dedit quod inspiciendum eius oculis offeramus. Postremo quod vultis, sentire de nobis, Paulus Apostolus vobis praecipit & obsecrat in domino, ut cum silentio, id est, quieti & obediēter ordinati operantes vestrum panem manducetis. Nec de illo, ut arbitror, aliquid mali creditis, & in illum qui per eū loquitur credidistis. Haec mi charissime & in Christi visceribus venerande frater Aureli, quantum donauit ut possem, qui per te iussit vt facerem, de opere monachorum non distuli scribere, id maxime curans ne boni fratres Apostolicis praecipis obediētes, a pigris & inobediētibz etiam prauaricatores Euangelij dicerentur, vt qui non operantur, saltem illos qui operantur, sibi anteponendos esse non dubitent. Ceterum quis ferat homines contumaces saluberrimis Apostoli monitis resistentes, non sicut infirmiores tolerari, sed sicut etiam sanctiores praedicari, vt monasteria doctrina saniore fundata, gemina illecebra corrumpantur, & dissoluta licentia vacationis, & falso nomine sanctitatis? Sciant ergo etiam ceteri fratres & filij nostri, qui fauere talibus, & huiusmodi praesumptionem per ignorantiam defendere consuerunt, se potissime corrigendos, vt illi corrigi possint, non vt infirmetur benefacere. Sanè in eo quod seruis dei prompte atque alacriter necessaria subministrant, non solum non reprehendimus, sed etiam suauissime amplectimur: sed ne peruersa misericordia magis eorum futuram vitam noceant, quam praesenti subueniant: minus enim peccator si non laudetur peccator in desiderijs animae suae, & qui iniqua gerit benedicatur. Quid autem iniquius quam velle sibi obtemperari a minoribus, & nolle obtemperare maioribus? Apostolo dico, non nobis, intantum vt etiam iam comam nutriant. Vnde ille nec disputari omnino voluit dicens, Si autem quis vult contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia dei. Hoc autem praecipio, vt scilicet non differentis solertia requiratur, sed praecipientis autoritas attendatur. Nā & hoc quod pertinet quatio tam aperte contra Apostoli praepcepta comari? An ita vacandum est, vt nec tonsores operentur? An quia Euangelicas volucres imitari se dicunt, quasi depilari timent ne volare non possint? Vereor in hoc vitio plura dicere propter quosdam crinitos fratres, quorum praeter hoc multa & penè omnia veneramus. Sed quod magis eos in Christo diligimus, eo sollicitius admonemus. Neque enim metumus ne humilitas eorum respuat admonitionem nostram, quandoquidem & nos a talibus vbi forte titubamus aut aberramus, cupimus admoneri. Hoc ergo admonemus tam sanctos viros, ne stultis vanorum hominum argumentationibus moueantur, & eos in hac peruersitate imitentur, quibus sunt in ceteris longe dissimiles. Illi enim venalem circumferentes hypocritism, timent ne vilior habeatur tonsa sanctitas quam comata, vt videlicet qui eos videt, antiquos illos quos legimus cogitet,

Rom. 12.
Math. 11.
Psal. 83.

Math. 23.

1. Cor. 4.

2. Thess. 3.

Admonet
bonos ne de-
sidia ma-
lorū & ipsi
pigrescentes
corripant.
Cap. XXX.

B

Psal. 9.
De capite
sō & comato
Ca. XXXI.

1. Cor. 11.

vacari.

Samuelem & ceteros qui non tondebantur. Nec cogitant quid intersit inter illud Propheticum velamentum, & hanc Euangelij reuelationem; de qua dicit Apostolus: Cum transferis ad Christum, auferetur velamen. Quod enim significabat velamen interpositum inter faciem Moysi & aspectum populi Israel, hoc significabat illis temporibus etiam coma sanctorum. Nam idem Apostolus etiam comam pro velamento esse dicit, cuius auctoritate isti vrgentur. Aperte quippe ait: Vir quidem si comatus sit, ignominia est illi. Ipsam ignominiam, inquit, suscipimus merito peccatorum nostrorum, ad hoc obtendentes simulatae humilitatis ymbraclium, vt sub eo proponant venalem typhum, quasi Apostolus superbiam doceat cum dicit, Omnis vir orans, aut prophetas velato capite, confundit caput suū. Et vir quidem non debet velare caput suū, cum sit imago & gloria dei. Qui ergo dicit, Non debet: nescit forte docere humilitatem. Sed si hanc ignominiam tempore Euangelij, quod erat sacramentum tempore Prophetiae, pro humilitate isti appetunt, tondeant, & cilicio caput velent: sed non erit tunc species illa venalis, quia Sampson non cilicio sed coma velabatur. Iam illud si dici potest, quam luctuose ridiculum est, quod rursus inuenerunt ad defensionem criminum istorum. Viri, inquit, prohibuit Apostolus habere comam. Qui autem seipso castrauerunt propter regnum caelorum, iam non sunt viri, O dementia singularē. Merito qui hoc dicit, aduersus sanctae scripturae manifesta praerona consilio nephadae impietatis armatur, & perseverat in itinere tortuoso, & pestiferam doctrinam conatur inducere, quia non est beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentia non sedit. Nam si in lege dei meditaretur die ac nocte, illic inueniret ipsum Apostolum Paulum, qui certe summam castitatem professus dicit, Vellem autem omnes homines esse sicut me ipsum: & tamen se virum ostendit, non solum ita viuendo, sed etiam ita loquendo, ait enim: Cum essem paruulus quasi paruulus loquebar, quasi paruulus sapiebam, quasi paruulus cogitabam: cum autem vir effectus sum, euacuauit ea quae erant paruuli. Sed quid Apostolum commemorem, cum de ipso domino & Salvatore nostro nesciant quid sentiant qui haec dicunt. Nam de quo alio dicitur: Donec occurramus omnes in vnitatem fidei & agnitionem filij dei, in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi, vt vitra non simus paruuli iactati & circumlati omni vento doctrinae in illusionē hominum, in astutia ad machinationē erroris. Qua illusionē isti decipiunt imperitos, qua astutia & machinamētis inimici & ipsi circumferuntur, & in sua circualatione coherentes sibi animos infirmorum quodammodo rotare conantur, vt pariter nesciant vbi sint. Audierunt enim vel legerunt quod scriptum est, Quicunque enim baptizati estis in Christo, Christum induistis, vbi non est Iudaeus, neque Graecus, non seruus, neque liber: non masculus neque femina: & non intelligunt secundum carnalis sexus concupiscentiam hoc esse dictum, quia in interiore homine vbi renouamur in nouitate mentis nostrae, nullus sexus huiusmodi est. Non ergo propterea se negent viros, quia masculino sexu nihil operantur. Nam & coniugati Christiani qui hoc operantur, non secundum hoc vtique Christiani sunt, quod habent commune cum ceteris non Christianis, & cū ipsis pecoribus. Aliud est enim quod vel infirmitati conceditur vel mortali propagatiōe perfoluitur: aliud au-

2. Cor. 3.

1. Cor. 11.

Indicium. 1. 6.
Petrus in interpretatione
scripturae p
monachos
C. XXXII.
tertinium

Psal. 11.

1. Cor. 7.

1. Cor. 14.

Eph. 4.

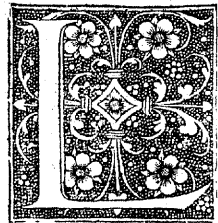
Gal. 3.

2. Cor. 4.
Eph. 4.
Colos. 1.

DIVI AVRE

LII AVGVSTINI LIBER

de Spiritu & litera ad Marcellinum.

LECTIS opusculis quae ad te nuper elaboravi, fili charissime Marcelline, de baptismo parvulorum & de perfectioe iustitiae hominis, quod ea nemo in hac vita, vel assecutus, vel assecuturus videatur, excepto vno mediatore, qui humana perpeius est in similitudine carnis peccati, sine vilo omnino peccato: rescriptisti te moueri, eo quod in posteriore duorum libro fieri posse dixi, vt sit homo sine peccato, si voluntas ei non desit ope diuina adiuuante, sed tamen praeter vnum in quo omnes viuificabuntur, neminem fuisse vel fore in quo hic viuente esset ista perfectio. Absurdum enim tibi videtur dici aliquid fieri posse cuius desit exemplum, cum sicut credo non dubites, nunquam esse factum, vt per foramen acus camelus transiret, & tamen ille hoc quoque dixit deo esse possibile. Legas etiam duodecim milia legiones angelorum pro Christo ne pateretur pugnare potuisse, nec tamen factum. Legas fieri potuisse vt semel gentes exterminarentur a terra quae dabatur filiis Israel, deum tamen id paulatim fieri voluisse: & alia sexcenta possunt occurrere, quae fieri, vel potuisse, vel posse fateamur, & eorum tamen exempla quod facta sint proferre nequeamus. Vnde non ideo negare debemus, fieri posse vt homo sine peccato sit, quia nullus est hominum praeter illum qui non tantum homo sed etiam naturalis deus est, in quo id perfectum esse demonstrare possumus. Hic fortasse respondeas, ista quae commemoravi facta non esse, & fieri potuisse, opera esse diuina, vt autem sit homo sine peccato, ad opus ipsius hominis pertinere, idque opus esse optimum quo fiat plena & perfecta & ex omni prorsus parte absoluta iustitia: & ideo non esse credendum neminem vel fuisse, vel esse, vel fore in hac vita qui hoc opus impleuerit, si ab homine impleri potest. Sed cogitare debes quauis ad hominem id agere pertineat, hoc quoque minus esse diuinum, atque ideo non dubitare opus esse diuinum. Deus est enim qui operatur in vobis, ait Apostolus, & velle & operari pro bona voluntate. Proinde non multum molesti sunt, & instandum est eis, vt si possunt ostendant ita esse, qui dicunt viuere sic hominem, siue vixisse sine vilo omnino peccato. Nam si testimonia scripturarum, quibus existimo definitum nullum hominem hic viuentem, quauis vtatur libero arbitrio, inueniri sine peccato, sicuti est. Ne intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens: & cetera talia quisquam docere poterit aliter esse accipienda quam sonant, & demonstrauerit aliquem vel aliquos sine vilo hic vixisse peccato, qui non ei, non solum minime aduersus, verum etiam plurimum gratulatus fuerit, non mediocribus inuidetiae stimulis agitur. Quinetiam si nemo est, aut fuit, aut erit, quod magis credo, tali puritate perfectus, & tamen esse, aut fuisse, aut fore defenditur & putatur, quantum ego iudicare possum, non multum erratur, nec perniciosum, cum quadam quisque benevolentia fallitur: si tamen qui hoc putat seipsum, talem esse non putet, nisi reuera

Aliquid posse fieri tametsi factum sit nunquam. Cap. I.

Matth. 19.

Matth. 26.

Neminem viuere sine peccato. Ca. II.

Philipp. 2.

Psal. 142.

reuera ac liquido talem se esse perspexerit. Sed illis acerrime ac vehementissime resistendum est qui putant sine adiutorio dei per seipsam vim voluntatis humanae vel iustitiam posse perficere, vel ad eam tendendo proficere. Sed cum vrgeri coeperint, quomodo illi praesumant asserere fieri sine ope diuina, reprimunt se, nec hanc vocem audent emittere, quoniam vident quam sit impia & non ferenda. Sed aiunt, ideo ista sine ope diuina non fieri, quia & hominem deus creauit cum libero voluntatis arbitrio, & dando praecipua ipse docet quemadmodum homini sit viuendum, & in eo utique adiuuat quod docendo aufert ignorantiam: vt sciat homo in operibus suis quid euitare, & quid appetere debeat, quo per liberum arbitrium naturaliter insitum, viam demonstratam ingrediens, continenter & iuste & pie viuendo ad beatam eandemque aeternam vitam peruenire mereatur. Nos autem dicimus humanam voluntatem sic diuinitus adiuuari ad faciendam iustitiam, vt praeter quod creatus est homo cum libero arbitrio voluntatis: praeterque doctrinam qua ei praecipitur quemadmodum viuere debeat, accipiat spiritum sanctum quo fiat in animo eius delectatio dilectioque summi illius atque incommutabilis boni, quod deus est, etiam nunc cum adhuc per fidem ambulatur, nondum per speciem: vt hac sibi velut arra data gratuiti muneris inardescat inherere creatori, atque inflammetur accedere ad participationem illius veri luminis, vt ex illo ei bene sit a quo habet vt sit. Nam neque liberum arbitrium quicquam nisi ad peccandum valet, si lateat veritatis via: Et cum id quod agendum & quod nitendum est coeperit non latere, nisi etiam delectet & ametur, non agitur, non suscipitur, non bene viuatur. Vt autem diligatur, charitas dei diffunditur in cordibus nostris, non per arbitrium liberum quod surgit ex nobis, sed per spiritum sanctum qui datus est nobis. Doctrina quippe illa qua mandatum accipimus continenter recteque viuendi, litera est occidens, nisi adsit viuificans spiritus. Neque enim solo illo modo intelligendum est quod legimus, litera occidit, spiritus autem viuificat: vt aliquid figurate scriptum cuius est absurda proprietates, non accipiamus sicut litera sonat, sed aliud quod significat intuentes, interiorum hominum spiritali intelligentia nutriamus. Quoniam sapere secundum carnem mors est, sapere autem secundum spiritum vita & pax. Velut si quisquam multa quae scripta sunt in Cantico canticorum carnaliter accipiat, non ad luminosam charitatis fructum, sed ad libidinosam cupiditatis affectum. Non ergo isto solo modo intelligendum est, quod ait Apostolus, Litera occidit, spiritus autem viuificat: sed etiam illo eoque vel maxime quod apertissime alio in loco dicit: Concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret, Non concupisces. Et paulo post ait: Occasione accepta peccatum per mandatum sefellit me, & per illud occidit. Ecce quid est, litera occidit. Et utique non figurate aliquid dicitur quod accipiendum non sit secundum litera sonum, cum dicitur, Non concupisces: sed apertissimum saluberrimumque praecipuum esse, quod si quis impleuerit nullum habebit omnino peccatum. Nam hoc ideo elegit Apostolus generale quiddam quo cuncta complexus est, tanquam haec esset vox legis ab omni peccato prohibentis, quod ait, Non concupisces. Neque enim vllum peccatum nisi concupiscendo committitur: proinde quae hoc praecipit bona & laudabilis lex est. Sed vbi sanctus non adiuuat spiritus, inspirans pro concupiscentia mala concupiscentiam bonam, hoc est, charitatem diffundens

in cordibus nostris, profecto illa lex, quauis bona, auget prohibendo desiderium malum: sicut aqua impetus si in eam partem non cesset influere, vehementior fit obice opposito, cuius molem cum euerit maiore cumulo praecipitatus violentius per persona prouoluitur. Nescio quo enim modo hoc ipsum quod concupiscitur, sit iucundius diu vetatur. Et hoc est quod falsum peccatum per mandatum, & per illud occidit, cum accedit etiam prauaricatio, quae nulla est vbi lex non est. Sed totum ipsum Apostolicae epistolae locum si placet consideremus, & sicut dominus adiuuerit pertractemus: Volo enim si potero demonstrare illud quod ait Apostolus, Litera occidit, spiritus autem viuificat: non de figuratis locutionibus dictum, quauis & illic congruenter accipitur, sed potius de lege aperte quod malum est prohibente. Quod cum ostendero, profecto manifestius apparebit, bene viuere, donum esse diuinum: non tantum quia homini deus dedit liberum arbitrium, sine quo nec male nec bene viuatur: nec tantum quia praecipuum dedit quo doceat quemadmodum sit viuendum: sed quia per spiritum sanctum diffundit charitatem in cordibus eorum quos praeciuit vt praedestinaret, praedestinavit vt vocaret, vocauit vt iustificaret, iustificauit vt glorificaret. Hoc autem cum apparuerit, videbis vt existimo, frustra dici illa tantum esse possibile sine exemplo, quae dei opera sunt: sicut de cameli transitu per foramen acus commemorauimus, & quacunque alia sunt apud nos impossibilia, apud deum autem facilia: & ideo non inter haec humanam deputandum esse iustitiam, quod non ad dei, sed ad hominis opus pertinere debeat: cuius perfectio si est in hac vita possibilis, nullam esse causam cur sine exemplo esse credatur. Hoc ergo frustra dici satis elucebit, cum & ipsam humanam iustitiam operationi dei tribuenda esse clauerit, quauis non fiat sine hominis voluntate: & ideo eius perfectionem etiam in hac vita esse possibilem, negare non possumus: quia omnia possibile sunt deo, siue quae facit sola sua voluntate, siue quae cooperantibus creature suae voluntatibus a se fieri posse constituit. Ac per hoc quicquid eorum non facit, sine exemplo esse quidem in operibus factis, sed apud deum & in eius virtute habet causam qua fieri possit, & in eius sapientia quare non factum sit: quae causa etiam si lateat hominem, non se obliuiscatur esse hominem, nec propterea deo det insipientiam, quia non plene capit eius sapientiam. Attende igitur Apostolum ad Romanos explicantem, satisque monstrantem quod scripsit ad Corinthios, Litera occidit, spiritus autem viuificat: sic magis accipiendum quemadmodum supra diximus: quoniam legis litera quae docet non esse peccatum, si spiritus viuificans desit, occidit: sciri enim facit peccatum potius quam caueri, & ideo magis augeri quam minui, quia mala concupiscentiae etiam prauaricatio legis accedit. Volens ergo Apostolus commendare gratiam, quae per Iesum Christum omnibus gentibus venit, ne Iudaei aduersus ceteras gentes de accepta lege se extollerent, posteaquam dixit peccatum & mortem per vnum hominem intrasse in genus humanum, & per vnum hominem iustitiam & vitam aeternam, illum Adam, hunc Christum apertissime insinuans, ait, Lex autem subintravit vt abundaret delictum: vbi autem abundauit delictum, superabundauit gratia: vt quemadmodum regnauit peccatum in mortem, sic & gratia regnet per iustitiam in vitam aeternam per Iesum Christum dominum nostrum. Deinde opponens sibi ipsi quaestionem, Quid ergo dicemus inquit?

tem quod ad capeffendam incorruptam & aeterna vitam, fideli professione significatur. Illud ergo quod de non velando capite viris praecipitur, in corpore quidem figuratur, sed in mente agi, vbi est imago & gloria dei, verba ipsa indicant. Vir quidem, inquit, non debet velare caput, cum sit imago & gloria dei. Vbi autem sit haec imago, ipse declarat cum dicit, Nolite mentiri inuicem, expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, induite nouum, qui renouatur in agnitionem dei secundum imaginem eius qui creauit eum. Quis dubitat hanc renouationem in mente fieri? Sed & qui dubitat, audiatur apertior sententia. Eadem quippe admonens ita dicit alio loco: Sicut est veritas in Iesu, deponite vos secundum priorem conuersationem veterem hominem eum qui corrumpitur secundum concupiscentiam deceptionis, renouamini autem spiritu mentis vestrae, & induite nouum hominem eum qui secundum deum creatus est. Quid ergo? Mulieres non habent hanc renouationem mentis vbi est imago dei? Quis hoc dixerit? Sed corporis sui sexu non eam significant, propterea velari iubentur. Illam quippe significat partem, coipso quo mulieres sunt, quae concupiscentialis dici potest, cui mens dominatur, etiam ipsa subdita deo suo, quando rectissime & ordinatissime viuunt. Quod ergo est in vno homine, mens & concupiscentia: illa regit, haec regitur: illa dominatur, haec subditur: hoc in duobus hominibus viro & muliere secundum sexum corporis figuratur. De quo sacramento loquens Apostolus dicit, virum non debere velari, sed debere mulierem. Tanto enim gloriosius mens ad superiora promouetur, quanto diligentius ab inferioribus concupiscentiis cohibetur: donec totus homo cum ipso etiam mortali nunc & fragili corpore in resurrectione nouissima incorruptione atque immortalitate induatur, & absorbeatur mors in victoriam. Quapropter qui recte facere nolunt, desinat saltem docere peruersa. Sed alij sunt quos isto sermone corripimus: illos autem qui hoc vno vitio capillorum contra praecipuum Apostolicum dimissorum, offendunt & perturbant Ecclesiam: quia cum alij nolentes de illis mali aliquid sentire, cogunt manifesta verba Apostoli in peruersam detorquere sententiam: alij sanum intellectum scripturarum defendere malunt, quam quibuslibet hominibus adulari: existunt inter fratres infirmiores & firmiores amarissime & periculosissimae contentiones: quod illi forte si scirent, hoc quoque sine dubitatione corrigerent, quorum cetera miramur & amamus, illos ergo non corripimus, sed rogamus & obsecramus per diuinitatem & humanitatem Christi, & per charitatem spiritus sancti, ne vltra iam ponant hoc offendiculum infirmis pro quibus Christus mortuus est, & dolorem cruciatumque nostri cordis exaggerent, cum cogitamus quanto proclinius hoc malum ad decipiendos homines imitari possint mali, cum in eis hoc vident quos propter alia tanta bona debitis officiis Christianae dilectionis honoramus. Quod si post hanc admonitionem vel potius obsecrationem nostram in eo sibi perseuerandum esse putauerint, nihil aliud faciemus quam dolebimus & gememus. Hoc nouerint, sufficit: si serui dei sunt, miserentur: si non miserentur, nolo quicquam grauius dicere. Hac itaque omnia in quibus fortasse loquacior fui quam vellet occupatio: & tua & mea, si approbas, fac innotescere fratribus & filiis nostris, propter quos mihi est hoc onus dignatus imponere. Si autem aliquid retrahendum vel emendandum videtur, rescriptis tuae beatitudinis nouerim.

1. Cor. 11.

Colos. 3.

Eph. 4.

1. Cor. 11.

1. Cor. 15. Quod mortis diuersitate perturbantes Ecclesiam, contra fratrum charitatem agentes, se corrigere debeant. Cap. XXXIII.

1. Cor. 15.

Rom. 5.

Per literam significatur lex. Cap. V. 2. Cor. 3.

Rom. 5.

Matth. 19.

2. Cor. 4.

Abundantia delicti per legem. Ca. VI.

Rom. 5.

Rom. 6.

Gratia. quit: Permanebimus in peccato ut gratia abundet: Absit. Vidit enim a peruersis peruersis posse accipi quod dixerat, Lex subintravit ut abundaret delictum: ubi autem abundauit delictum, superabundauit gratia: tanquam dixerit, propter abundantiam gratiae prodesse peccatum. Hoc diluens, respondit, Absit: atque subiicit, Qui mortui sumus peccato, quomodo viuemus in eo? Hoc est, cum id praestiterit gratia ut moreremur peccato, quid aliud faciemus si viuemus in eo, nisi ut gratia sumus ingrati? Neque enim qui laudat beneficium medicinae, prodesse morbos dicit, & vulnera a quibus illa hominem sanat: sed quanto maioribus medicina laudibus praedicatur, tanto magis vituperantur & horretur vulnera & morbi a quibus liberat quae ita laudatur. Sic laus & praedicatio gratiae, vituperatio & damnatio est delictorum. Demonstranda enim fuerat homini foeditas languoris eius, cui contra iniquitatem suam nec praestitum sanctum & bonum profuit, quo magis aucta est iniquitas quam minuta, quandoquidem lex subintravit ut abundaret delictum, ut eo modo conuictus atque confusus, videret non tantum doctorem sibi esse necessarium, verum etiam adiutorem deum, a quo eius itinera dirigantur, ne dominetur ei omnis iniquitas, & confugiendo ad open diuinae misericordiae sanetur: atque ita ubi abundauit delictum, superabundaret gratia, non peccantis merito, sed subuenientis auxilio. Consequenter eandem medicinam in passione & resurrectione Christi mystice demonstratam ostendit Apostolus dicens: An ignoratis, quoniam quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti ergo sumus illi per baptismum in mortem, ut quemadmodum surrexit Christus a mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitae ambulemus. Si enim complantati sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus: sicut scientes, quia vetus homo noster simul crucifixus est ut euacuetur corpus peccati, ut ultra non seruiamus peccato. Qui enim mortuus est, iustificatus est a peccato. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quia simul viuemus cum illo, scientes quia Christus resurgens a mortuis iam non moritur, & mors ei ultra non dominabitur. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem uiuit, uiuit deo. Ita & vos existimate vos mortuos esse peccato, viuere autem deo in Christo Iesu. Nempe factis elucet mysterio dominicae mortis & resurrectionis figuratum vitae nostrae veteris occasum, & exortum nouae, demonstratamque iniquitatis abolitionem renouationemque iustitiae. Vnde igitur hoc tantum beneficium homini per litteram legis, nisi per fidem Iesu Christi? Haec cogitatio sancta seruat filios hominum in protectione alarum dei, sperantes ut inebrientur ab ueritate domus eius, & torrente voluptatis eius potentur: quoniam apud ipsum est fons vitae, & in lumine eius uidebimus lumen: qui praetendit misericordiam suam scientibus eum, & iustitiam suam iis qui recto sunt corde. Neque enim quia sciunt, sed etiam ut sciatur eum, praetendit misericordiam suam: nec quia recti sunt corde, sed etiam ut recti sint corde, praetendit iustitiam suam qua iustificat impium. Haec cogitatio non affert superbiam, quod vitium oritur cum sibi quisque praesidit, sed sibi ad uiuendum caput facit. Quo motu receditur ab illo fonte vitae cuius solius haustu iustitia bibitur, bona scilicet vita: & ab illo incommutabili lumine, cuius participatione anima rationalis quodammodo accenditur, ut sit etiam ipsa factum crea-

tumque lumen: sicut erat Ioannes lucerna ardens & lucens: qui tamen unde luceret agnosces. Nos, inquit, de plenitudine eius accepimus: Cuius, nisi illius utique in cuius comparatione Ioannes non erat lumen? Illud enim erat verum lumen quod illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum, Proinde cum dixisset in eodem Psalmo, Praetende misericordiam tuam scientibus te, & iustitiam tuam his qui recto sunt corde. Non ueniat, inquit, mihi pes superbiae, & manus peccatorum non moueant me: Ibi ceciderunt omnes qui operantur iniquitatem, expulsi sunt nec potuerunt stare. Hac quippe impietate qua tribuit sibi quisque quod dei est, pellitur in tenebras suas quae sunt opera iniquitatis. Haec enim plane facit ipse qui ad haec implenda sibi est idoneus. Opera uero iustitiae non facit, nisi quantum ex illo fonte atque ex illo lumine percipit, ubi nullius indigens vita est, & ubi non est commutatio, nec momenti obumbratio. Ideo Paulus Apostolus qui cum Saulus prius uocaretur, non ob aliud quantum mihi videtur hoc nomen elegit, nisi ut se ostenderet paruum, tanquam minimum Apostolorum, multum contra superbos & arrogantes, & de suis operibus praesumentes pro commendanda ista dei gratia fortiter atque acriter dimicans, quia reuera in illo euidentior & clarior apparuit. Qui cum talia operaretur vehementer Ecclesiam dei persequens, pro quibus summum supplicium dignus fuit, misericordiam pro damnatione suscepit, & pro poena consecutus est gratia: merito pro eius defensione praecipue clamat atque cocertat, nec in re profunda & nimis abdita non intelligentium, & uerba sua sana in peruersum sensum detorquetium curat inuidiam: dum tamen incunctanter praedicet donum dei, quo uno salui sunt filii promissionis, filii beneficii diuini, filii gratiae & misericordiae, filii testamenti noui. Primum quod omnium eius saluatio sic se habet, Gratia uobis & a deo patre & domino Iesu Christo: deinde ad Romanos penes ipsa quaestio sola ueritatur, tam pugnaciter, tam multipliciter, ut fatiget quidem legentis intentionem, sed tamen fatigatione utili ac salubri: ut interioris hominis magis exerceat membra quam frangat. Inde sunt illa quae supra commemorauimus, inde est quod Iudeum arguit, eumque dicit Iudaeum cognominari, & nequaquam id quod profitetur implere. Si autem tu, inquit, Iudaeus cognominaris & requiescis in lege, & gloriaris in deo, & nostri uoluntate eius, & probas distantiam, instructus in lege, confidis te ipsum ducem esse caecorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorum insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiae & ueritatis in lege. Qui ergo alium doces, te ipsum non doces: qui praedicas non furandum, furaris: qui dicis non adulterandum, adulteras: qui abominaris idola, sacrilegium facis: qui in lege gloriaris, per prauaricationem legis deum inhonoras. Nomen enim dei per vos blasphematur in gentibus, sicut scriptum est. Circumcisio quidem prodest si legem custodias: si autem prauaricator legis sis, circumcisio tua praepotium facta est. Si igitur praepotium iustitiae legis custodiat, nonne praepotium eius in circumcissionem reputabitur? Et iudicabit quod ex natura est praepotium, legem committens, te qui per litteram & circumcissionem prauaricator legis es? Non enim qui in manifesto Iudaeus est, neque qui in manifesto in carne est circumcisio, sed qui in abscondito Iudaeus est, & circumcissione cordis spiritu non littera, cuius laus non ex hominibus, sed ex deo est. Hic manifestauit quemadmodum dixerit, gloriaris in deo:

K Ioan. 5. Ioan. 1. Ibidem. Psal. 35. Iacobi. 1. Paulus. Acto. 9. I. Cor. 15. L I. Tim. 1. Obscuratio legis. Cap. VIII. M Rom. 2. Esa. 25.

A deo: nam utique si uere talis Iudaeus gloriaretur in deo, eo modo quo postulat gratia, quae non operum meritis sed gratuito datur, ex deo esset laus eius non ex hominibus: sed ita gloriabantur in deo, uelut qui soli meruissent legem eius accipere, secundum illam uocem Psalms qua dictum est, Non fecit sic ulli genti, & iudicia sua non manifestauit eis. Quam tamen dei legem sua iustitia se arbitrabantur implere, cum magis eius prauaricatores essent, Vnde illis iram operabatur abundante peccato, quod ab scientibus perpetrabatur: quia & quicumque faciebant quod lex iubebat non adiuuante spiritu gratiae, timore poenae faciebant non amore iustitiae: ac per hoc coram deo non erat in uoluntate quod coram hominibus apparebat in opere: potiusque ex illo rei tenebantur, quod eos nouerat deus malle si fieri possit impune committere. Circumcisionem autem cordis dicit, puram scilicet ab omni illicita concupiscentia uoluntatem: quod non fit littera docente & minante, sed spiritu adiuuante atque sanante. Ideo suam talium non ex hominibus, sed ex deo est, qui per suam gratiam praestat unde laudetur: de quo dicitur, In domino laudabitur anima mea: & cui dicitur, Apud te laus mea: non quales illi sunt qui deum laudari uolunt quod homines sunt, se autem quod iusti sunt. Sed laudamus, inquit, & deum nostrae iustificationis authorem in eo quod legem dedit, cuius intuitu nouerimus quemadmodum uiuere debeamus: nec audiunt quod legunt, Quia non iustificabitur ex lege omnis caro coram deo, Potest enim fieri coram hominibus, non autem coram illo qui cordis ipsius & intimae uoluntatis inspector est: ubi uidet, etiam si aliud faciat qui legem timet, quid tamen mallet facere si liceret. Ac ne quisquam putaret hic Apostolum ea lege dixisse neminem iustificari, quae in sacramentis ueteribus multa continet figurata praeccepta, unde etiam ipsa est circumcisio carnis, quam die octauo accipere paruuli iussi sunt, continuo subiunxit quam legem dixerit, & ait, Per legem enim cognitio peccati. Illa igitur lex est de qua postea dicit, Peccatum non cognoui nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces: nam quid est aliud, per legem enim cognitio peccati? Hic forte dicat illa humana praesumptio, ignorans dei iustitiam & sua uolens constituit, merito dixisse Apostolum, quia ex lege nemo iustificabitur: ostendit enim tantummodo lex quid faciendum, quid uolendum sit, ut quod illa ostenderit uoluntas impleat, ac sic homo iustificetur non per legis imperium, sed per liberum arbitrium. Sed o homo attende quod sequitur, Nunc autem, inquit, sine lege iustitia dei manifestata est, testificata per legem & Prophetas, Parum ne insonat furdus: iustitia, inquit, dei manifestata est. Hanc ignorat qui suam uoluntate constituit, & huic nolunt esse subiecti. Iustitia, inquit, dei manifestata est: non dixit, iustitia hominis, uel iustitia propriae uoluntatis, sed iustitia dei, non qua deus iustus est, sed qua induit hominem, cura iustificat impium. Haec testificatur per legem & Prophetas: huic quippe testimonium perhibent lex & Prophetae. Lex quidem hoc ipso, quod iubendo & minando & neminem iustificando satis indicat dono dei iustificari hominem per adiutorium spiritus. Prophetae autem, quia id quod praedixerunt, Christi impleuit aduentus. Nam hinc sequitur & adiungit dicens, Iustitia autem dei per fidem Iesu Christi, hoc est, per fidem qua creditur in Christum. Sicut autem ista fides Christi dicta est non qua credit Christus: sic & illa iustitia

Psal. 147. Circumcisio cordis. Psal. 33. Psal. 111. Rom. 3. Ibidem. Rom. 7. Iustitia dei manifestata per leges & Prophetas. Cap. IX. Rom. 3. Rom. 10. Rom. 4. Rom. 3.

dei non qua iustus est deus. Vtrunque enim nostrum est, sed ideo dei & Christi dicitur, quod eius nobis largitate donatur. Iustitia ergo dei sine lege, non sine lege manifestata est. Quomodo enim per legem testificata, si sine lege manifestata? Sed iustitia dei sine lege est, quam deus per spiritum gratiae credenti confert sine adiutorio legis, hoc est non adiutus a lege. Quandoquidem per legem ostendit homini infirmitatem suam, ut ad eius misericordiam per fidem confugiens, sanetur. De sapientia quippe eius dictum est, quod legem & misericordiam in lingua portet: legem scilicet qua reos faciat superbos, misericordiam uero qua iustificet humiliatos. Iustitia ergo dei per fidem Iesu Christi in omnes qui credunt, Non enim est distinctio, Omnes enim peccauerunt & egent gloria dei, non gloria sua. Quid enim habent quod non acceperint? Si autem acceperunt, quid gloriantur quasi non acceperint? Egent itaque gloria dei, & uide quid sequatur, iustificati gratis per gratiam ipsius: non itaque iustificati per legem, non iustificati per propriam uoluntatem, sed iustificati gratis per gratiam ipsius: non quod sine uoluntate nostra fiat, sed uoluntas nostra ostenditur infirma per legem, ut sanetur gratia uoluntatem, & sanata uoluntas impleat legem non constituta sub lege nec indigens lege. Iusto enim lex non est posita, quae tamen bona est, si quis ea legitime utatur. Haec duo Apostolus uelut inter se contraria connectens, monet mouetque lectorem, ad perscrutandam quaestionem atque soluendam: quomodo enim bona est lex si quis ea legitime utatur, si etiam quod sequitur uerum est, sciens hoc, quia iusto lex non est posita. Nam quis legitime utitur lege nisi iustus? at ei non est posita sed iniusta. An & iniustus ut iustificetur, id est, ut iustus fiat, legitime lege uti debet, qua tanquam paedagogus perducatur ad gratiam, per quam solum quod lex iubet possit implere: per ipsam quippe iustificatur gratis, id est, nullis suorum operum praecedentibus meritis: alioquin gratia iam non est gratia: quandoquidem ideo datur non quia bona opera fecimus, sed ut ea facere ualeamus, id est, non quia legem impleuimus, sed ut legem implere possimus. Ille enim dixit: Non ueni soluere legem, sed implere: de quo dictum est: Vidimus gloriam eius gloriam tanquam unigeniti a patre, plenum gratia & ueritate. Haec est gloria de qua dictum est, Omnes enim peccauerunt & egent gloria dei. Et haec est gratia de qua continuo dicit, Iustificati gratis per gratiam ipsius. Iniustus ergo legitime lege utitur ut iustus fiat, quod cum factus fuerit, ea iam non utatur tanquam uiculo cum peruenerit, uel potius ut supra dicta similitudine Apostoli utar, tanquam paedagogus cum eruditus fuerit, Quomodo enim iusto lex non est posita, si & iusto est necessaria, non qua iniustus ad iustificandam gratiam perducatur, sed qua legitime iam iustus utatur? An forte, immo uero non forte, sed certe sic legitime utatur lege iam iustus, cum eam terrendis imponit iniustis, ut cum & in ipsis coeperit inolitae concupiscentiae morbus incentiuo prohibitionis & cumulo prauaricationis augeri, confugiant per fidem ad iustificandam gratiam, & per donum spiritus suauitate iustitiae delectati poenam litterae minantis euadant: ita non erunt contraria, neque inter se duo ista pugnabunt, ut etiam iustus bona lege legitime utatur, & tamen iusto lex posita non sit: non enim ex ea iustificatus est, sed ex lege fidei: qua creditur nullo modo posse suae infirmitati ad implenda ea quae lex facta

D Rom. 3. i. Cor. 4. Quid iusto posita, non iusto posita est lex. Cap. X. i. Tim. 1. Ibidem. Galat. 3. Rom. 11. Math. 5. Ioan. 1. Rom. 3. F

Bona opera ex quo fonte manent. Cap. VII. Psal. 35. Rom. 4. Superbia. Tal. effert in superbiam.

Rom.3. Vbi est ergo gloriatio tua: exclusa est: per quam legem factorum non: sed per legem fidei. Siue gloriationem dixerit laudabilem, quæ in domino est, eamque exclusam, id est non vt abscederet pulsam, sed vt emineret expressam, Vnde & exclusores dicuntur quidam artifices argentarij. Hinc est & illud in Psalmis: Vt excludantur ij qui probati sunt argento, hoc est vt eminent. qui probati sunt eloquio domini. Nam & alibi dicitur, Eloquia domini eloquia casta, argentum igne examinatum. Siue gloriationem vitiosam de superbia venientem commemorare voluerit, eorum scilicet qui cum sibi iuste videntur viuere, ita gloriantur quasi non acceperint eam, quam non per legem factorum, sed per legē fidei dicit exclusam, id est eiectam & abiectam: quia per legem fidei quisque cognoscit, si quid bene viuunt, dei gratia se habere, & vt perficiatur in dilectione iustitiæ, non se aliunde consecuturū. Quæ cogitatio pium facit, quia pietas est vera sapientia: pietatem dico quam Græci theosebiam vocant: ipsa quippe commendata est, cum dictum est homini, quod in libro Iob legitur, Ecce pietas est sapientia. Theosēbia porro si ad verbi originem Latine expressam interpretaretur, dei cultus dici poterat, qui in hoc maxime constitutus est vt anima ei non sit ingrata. Vnde & in ipso verissimo & in singulari sacrificio, domino deo nostro agere gratias admonemur. Erit autem ingrata si quod illi ex deo est sibi tribuerit, præcipueq; iustitiam, cuius operibus velut propriis & velut à semetipsa sibi met partis, non vulgariter tanquam ex diuitiis aut membrorum forma aut eloquentia, ceterisque, siue externis siue internis, siue corporis siue animi bonis, quæ habere etiam scelerati solent, sed tanquam de iis quæ proprie sunt bona bonorum quasi sapienter inflatur. Quo vitio repulsi à diuinæ stabilitate substantiæ etiam magni quidam viri ad idololatriæ dedecus defluerunt. Vnde idem Apostolus in eadem epistola in qua vehementer defensor est gratiæ, cum se dixisset esse Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus debitorem, & ideo quod ad ipsum pertineret promptum esse, & in iis qui Romæ essent euangelizare, Non enim confundor, inquit, de Euangelio, virtus enim dei est in salutem omni credentibus Iudæo primum & Græco: iustitia enim dei in eo reuelatur ex fide in fidē, sicut scriptum est: Iustus autem ex fide viuunt. Hęc est iustitia dei quæ in testamento veteri velata, in nouo reuelatur, quæ ideo iustitia dei dicitur quod impertiendo eam iustos facit: sicut domini est salus qua saluos facit: & hæc est fides ex qua & in qua reuelatur, ex fide scilicet annunciantium in fidem obedientium: qua fide Iesu Christi, id est, quam nobis contulit Christus, credimus ex deo nobis esse, pleniusque futurum esse quod iuste viuimus, vnde illi ea pietate qua solus colendus est gratias agimus.

Nec immerito se Apostolus ex hoc articulo conuertit ad eos cum detestatione commemorandos, qui vitio illo quod superius memorati leues & inflati, ac per seipos velut per inane sublatis, vbi non requiescerent sed fracti dissilirent, in fragmenta idolorum tanquam in lapides deciderunt. Quia enim commendauerat pietatem fidei, qua deo iustificati grati esse debemus, velut cōtrarium quod detestaremur subinferens, Reuelatur enim, inquit, ira dei de cœlo super omnem impietatem & iniustitiam hominum eorum qui veritatem in iniustitia detinent: quia quod notum est dei, manifestum est in illis, deus enim illis manifestauit.

Inuisibilia enim eius à creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus eius ac diuinitas, ita vt sint inexcusabiles, Quia cognoscentes deum, non vt deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, & mutauerunt gloriam incorruptibilis dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis & volucrum & quadrupedum & serpentium. Vide quemadmodum non eos dixerit veritatis ignaros, sed quod veritatem in iniquitate detinuerint: quia occurrebat animo vt quæreretur, vnde illis esse potuerit cognitio veritatis, quibus deus legem non dederat. Neque hoc tacuit vnde habere potuerint, Per visibilia nanque creaturæ peruenisse eos dixit ad intelligentiam inuisibilium creatoris. Quoniam reuera sicut magna ingenia quærere perstiterunt, sic inuenire potuerunt. Vbi ergo impietas? Quia videlicet cum cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis. Eorum proprie vanitas morbus est, quo seipos seducunt dum videntur sibi aliquid esse, cum nihil sint. Denique hoc tumore superbiæ sese obumbrantes, cuius pedem sibi non venire deprecatur sanctus ille cantor, qui dixit, In lumine tuo videbimus lumen: ab ipso lumine incommutabilis veritatis auersi sunt, & obscuratum est insipiens cor eorum. Non enim sapiens cor quantum cognouissent deum, sed insipiens potius, quia non sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt: Dixit enim homini, Ecce pietas est sapientia: ac per hoc dicentes se esse sapientes, quod non aliter intelligendum est, nisi hoc ipsum sibi tribuentes, stulti facti sunt. Iam quæ sequuntur quid opus est dicere: Per hæc enim impietatem illi homines, illi inquam homines qui per creaturam creatorem cognoscere potuerunt, quod pro lapsi, cum deus superbis resistit, atque vbi demersi sint, melius ipsius epistolæ consequentia docent quam hic commemoratur à nobis. Neque enim isto opere hanc epistolam exponendam suscepimus, sed eius maxime testimonio demonstrare quantum possumus nitimur, non in eo nos diuinitus adiuuari ad operandam iustitiam, quod legem deus dedit plenam bonis sanctisque præceptis: sed quod ipsa voluntas nostra, sine qua operari bonum non possumus, adiuuetur & erigatur impartito spiritu gratiæ, sine quo adiutorio doctrina illa litera est occidens, quia reos potius præuaricationis tenet quam iustificat impios. Nam sicut illis per creaturam cognitoribus creatoris ea ipsa cognitio nihil profuit ad salutem, quia cognoscentes deum, non sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt, dicentes se esse sapientes, Ita eos qui per legem dei cognoscunt quemadmodum sit homini viuendum non iustificat ipsa cognitio, quia volentes suam iustitiam constituere, iustitiæ dei non sunt subiecti. Lex ergo factorum, id est operum per quam non excluditur illa gloriatio, & lex fidei, per quam excluditur, quo inter se differant operum præcipuum est considerare, si tamen valeamus aduertere atque discernere, Cito enim quisque dixerit legem operum esse in Iudaismo: legem autem fidei in Christianismo, propterea quia circumcisio ceteraque opera talia legis sunt quæ Christiana iam disciplina non seruat. Sed quantum fallat ista discretio, iam diu quidem est vt molimur ostendere, & acutis ad dignoscendum tibi que potissimum ac talibus fortasse iam ostēdimus: veruntamen quoniam res magna est, non incōgruenter in

A ter in ea manifestanda pluribus etiam atque etiam testimoniis immoramur, Ipsam enim dicit legem ex qua nemo iustificatur, quam dicit subintrasse vt abundaret delictum, quam tamen ne quisquam ob hoc imperitus argueret & sacrilegus accusaret, defendit eam dicens, Quid ergo dicemus? Lex peccatum est: Absit, Sed peccatum non cognoui nisi per legem: nam concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret, Non concupisces. Occasione itaque accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Dicit etiam, Lex quidem sancta, & mandatū sanctum & iustum & bonum, sed peccatum vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortē. Ipsa est litera occidens quæ dicit, Non concupisces: de qua item dicit quod paulo ante commemorauit. Per legem enim cognitio peccati, Nunc autem sine lege iustitiæ dei manifestata est, testificata per legem & Prophetas, iustitiæ autem dei per fidem Iesu Christi in omnes qui credunt, Non enim est distinctio, Omnes enim peccauerunt & egent gloria dei: iustificati gratis per gratiā ipsius per redemptionem quæ est in Christo Iesu: quem proposuit deus propitiatorium per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem iustitiæ eius, propter propositum præcedentium peccatorum in dei patientia, ad ostendendam iustitiā ipsius in hoc tempore, vt sit iustus & iustificans eum qui ex fide est Iesu. Deinde subinfert vnde nunc agimus. Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem factorum non: sed per legem fidei. Lex ergo factorum ipsa est quæ dicit, Non concupisces: quia per illam cognitio peccati est. Volo igitur scire si quis mihi dicere audeat, vtrum lex fidei non dicat, Non concupisces: si enim non dicit, quid causæ est cur non in ea positi securi atque impune peccemus? Hoc enim & illi putauerunt Apostolum dicere de quibus ait, Et sicut dicunt nos quidam dicere, faciamus mala vt veniant bona, quorum iudicium iustum est. Si autem dicit etiam ipsa, Non concupisces: sicut tam multa præcepta Etangelica & Apostolica testificari & clamare non cessant, quare lex factorum etiam ipsa non dicitur? neque enim quia non habet opera veterum sacramentorum, circumcisionis videlicet atque ceterorum, ideo non sunt opera quæ habet in sacramentis suis huic iam tempori congruis. Aut vero de operibus sacramentorum quæstio fuit quādo mentio legis ob hoc fiebat, quia per ipsam cognitio peccati est, & ideo ex eo nemo iustificatur, vnde non per illam exclusa est gloriatio, sed per legem fidei, ex qua iustus viuunt. Sed nunquid & per istam non fit cognitio peccati, cum & ipsa dicat, Non concupisces? Quid igitur interest breuiter dicam. Quod operum lex minando imperat, hoc fidei lex credendo impetrat: illa dicit, Non concupisces: ista dicit, Cum scirem quia nemo esse potest continens nisi deus det, & hoc ipsum erat sapientia, scire cuius esset hoc donum, adij dominum & deprecatus sum, Ipsa est illa sapientia quæ pietas vocatur, qua colitur pater luminum, à quo est omne datum optimum & omne donum perfectum. Colitur autem sacrificio laudis actionisque gratiarum, vt cultor eius non in seipso, sed in illo gloriatur. Ac per hoc lege operum dicit deus, fac quod iubeo: lege fidei dicitur deo, da quod iubes. Ideo enim iubet lex vt admoneat quid faciat fides: id est vt cui iubetur, si nondum potest sciat quid petat: si autem continuo potest & obedienter facit, debet etiam scire quo donante possit, Non enim spiritus huius mundi accepimus, ait idem ipse constantissimus gratiæ prædicator, sed spiritum qui

ex deo est, vt sciamus quæ à deo donata sunt nobis. Quis est autem spiritus mundi huius, nisi superbiæ spiritus? Quo cor insipiens obscuratum est eorum qui cognitum deum non vt deum gratias agendo glorificauerunt: nec alio spiritu decipiuntur etiam illi qui ignorantes dei iustitiā & suam iustitiā volentes constituere, iustitiæ dei non sunt subiecti. Vnde mihi videtur magis esse fidei filius qui nouit à quo speret quod nondum habet, quam qui sibi tribuit id quod habet: quanuis vtrique horum præferendus sit, qui & habet, & nouit à quo habeat, si tamen non se credat iam esse quod nondum est: ne incidat in vitium illius Pharisei, qui quanquam deo gratias ageret ex iis quæ habebat, nihil tamen petebat dari sibi, tanquam nihilo indigeret ad augendam perficiendamue iustitiā. His igitur consideratis pertractatisque pro viribus quas dominus donare dignatur, colligimus non iustificari hominem præceptis bonæ vitæ nisi per fidē Iesu Christi, Hoc est non lege operum, sed lege fidei: non litera, sed spiritu: non factorum meritis, sed gratuita gratia. Quamuis itaq; illos quibus circumcisio persuadebatur ita corrigere atque corrigere videatur Apostolus, vt legis nomine eandem circumcissionem appellet, ceterasque eiusmodi legis obseruationes, quas tanquam vmbras futuri iam nunc respuunt Christiani, id tenentes quod per illas vmbras figurate promittebatur: tamen legem ex qua neminem dicit iustificari, non tantum in illis sacramentis quæ habuerunt promissiuas figuras, verum etiam in illis operibus vult intelligi, quæ quisquis fecerit, iuste viuunt: vbi est & illud, Non concupisces. Atque vt hoc quod dicimus fiat planius, ipsum decalogum videamus. Certe enim legem Moyse ministrandam populo accepit in monte, scriptam in lapideis tabulis digito dei: hæc decem præceptis confringitur, vbi nihil de circumcissione mandatum est, nihil de vitium pecorum, quæ nunc à Christianis non immolantur. In illis igitur decem præceptis excepta sabbati obseruatione, dicatur mihi quid non sit obseruandum à Christiano, siue de non faciendis colendisque idolis aliisque viliis diis, præter vnum verum deum, siue de non accipiendo nomine domini in vanum, siue de honore parentibus deferendo, siue de cauendis fornicationibus, homicidiis, furtis, falsis testimoniis, adulteriis, re aliena concupiscenda? Quid horum quisquam dixerit Christianum non debere seruare? An forte non istam legem quæ in illis duabus tabulis scripta est, literam occidentem appellat Apostolus, sed illam circumcissionis aliorumque veterum iamque abolorum sacramentorum? Sed quomodo putabimus, cum in ea sit, Non concupisces: per quod mandatum, quanuis sanctum & iustum & bonum, fefellit me, inquit, peccatum, & per illud occidit: Quid enim aliud est, Litera occidit, spiritus autem viuificat: quanuis euidentius eo ipso loco ad Corinthios vbi ait, Litera occidit, spiritus autem viuificat: non aliam velit intelligi literam, quam ipsum decalogum in illis duabus tabulis scriptum? Sic enim dicit, Quoniam estis epistola Christi ministrata per nos, scripta non atramento, sed spiritu dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Conscientiam autem talem habemus per Iesum Christum ad deum, non quia idonei sumus cogitare aliquid à nobis quasi ex nobismetipsis, sed sufficientia nostra ex deo est, qui idoneos nos fecit ministros noui testamenti, non litera, sed spiritu. Litera enim occidit, spiritus autem viuificat. Si autem ministratio mortis in literis figurata in lapidibus

Pietas esse sapientiam. Cap. XI.

Iob. 1.8.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

L

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Psalm. 111.

Decalogus quoque occidit nisi adit gratia. Cap. XIII.

E

Exod. 31. & 2.0.

F

2. Cor. 3.

G in lapidibus fuit in gloria, ita vt non possent intendere filij Israel in faciem Moysi, propter gloriam vultus eius quæ euacuatur, quare non magis ministratio spiritus erit in gloria? Si enim ministratio damnationis in gloria est, multo magis abundabit ministerium iustitiæ in gloria. Dicit de his verba multa possunt, sed postea fortasse opportunius. Nunc autem aduerte quam dicat literam quæ occidit, cui velut econtrario viuificantem spiritum ingerit. Ea certe est ministratio mortis in literis figurata lapideis, & ministratio damnationis, quia lex subintravit vt abundaret delictum. Porro autem præcepta ipsa tam sunt vtilia facienti atque salubria, vt nisi quis ea fecerit, vitam habere non possit. An vero propter vnum præceptum quod ibi de sabbato est positum, dictus est decalogus litera occidens, quoniam quisquis illum diem nunc vsque obseruat sicut litera sonat, carnaliter sapit. Sapere autem secundum carnem mors est: & illa nouem præcepta quæ sic recte obseruantur vt scripta sunt, non ad legem operum ex qua nemo iustificatur, sed ad legem fidei ex qua iustus viuunt, pertinere putanda sunt: Quis tam absurde sentiat, ministrationem mortis in literis figuratam lapideis, non dici ex omnibus decem præceptis, sed ex vno solo quod ad sabbatum pertinet? Vbi ergo ponimus. **Rom. 5.** Lex iram operatur. Vbi enim non est lex, nec præuariatio. Et vsque ad legem peccatum in mundo fuit: Peccatum autem non deputatur cum lex non esset. Et illud quod iam totiens commemorauimus, Per legem cognitio peccati: maximeque illud vbi euidentius expressit vnde agitur, Concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces. Quem totum locum attende, & vide vtrum quicquam propter circuncisionem vel sabbatum, vel quid aliud vmbrae sacramenti, ac non totum propter hoc dicat, quod litera prohibens peccatum non iustificat hominem, sed potius occidit augendo concupiscentiam & iniquitatem, præuaricationem cumulando: nisi liberet gratia per legem fidei quæ est in Christo Iesu, cum diffunditur charitas in cordibus nostris, per spiritum sanctum qui datus est nobis. Cum enim dixisset, vt seruamus in nouitate spiritus & non in vetustate literæ, Quid ergo dicemus, inquit? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognoui, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret. Non concupisces. Occasione autem accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego vivebam aliquando sine lege, adueniente autem mandato, peccatum reuixit. Ego autem mortuus sum, & inuentum est mihi mandatum quod erat in vitam, hoc esse in mortem. Peccatum enim occasio accepta per mandatū refellit me, & per illud occidit. Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum & iustum & bonum. Quod ergo bonum est, bonum est enim, factum est mihi mors: Absit. Sed peccatum vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem, vt fiat super modum peccans peccatum per mandatum. Scimus enim quia lex spiritalis est, ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato. Quod enim operor ignoro, non enim quod volo hoc ago, sed quod odi illud facio. Si autem quod nolo hoc facio, consentio legi quoniam bona est. Nunc autem non iam ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Scio enim quia non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. Velle enim adiacet mihi, perficere autem bonum non: Non enim quod volo facio bonum, sed quod nolo malum hoc ago. Si

autem quod nolo hoc facio, iam non ego operor illud sed quod habitat in me peccatum. Inuenio ergo legem volenti mihi facere bonum, quoniam mihi velle malum adiacet. Condelector enim legi dei secundum interiorem hominem, Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuum me in legem peccati ducentem, quæ est in membris meis. Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. Igitur ego ipse mente seruo legi dei, carne autem legi peccati. Apparet igitur literæ vetustate, si desit nouitas spiritus, reos facere potius cognitione peccati, quam liberare a peccato. Vnde & alibi scriptum est, Qui apponit scientiam, apponit & dolorem: non quia ipsa lex malum est, sed quia mandatum bonum habet in litera demonstrante, non in adiuuante spiritu: quod mandatum si fit timore penæ, non amore iustitiæ, seruiliter fit non liberaliter, & ideo nec fit: non enim fructus est bonus qui de charitatis radice non surgit. Porro autem si adsit fides quæ per dilectionem operatur, incipit condelectari legi dei secundum interiorem hominem, quæ delectatio non litera, sed spiritus donum est, etiam si alia lex in membris adhuc repugnat legi mentis, donec in nouitatem quæ de die in diem in interiore homine augetur, tota vetustas mutata pertranseat, liberante nos de corpore mortis huius, gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. Hæc gratia in testamento veteri velata latitabat, quæ in Christi Euangelio reuelata est dispensatione temporum ordinatissima, sicut deus nouit cuncta disponere. Et fortasse ad illud ipsum eius latibulum pertinet quod in eo decalogo, qui datus est in monte Sina, hoc solum præceptum figurate occultatum est quod ad sabbatum pertinet. Sabbatum autem dies sanctificationis est, Nec vacat quod inter omnia opera quæ fecit deus, illic primo sanctificatio sonuit, vbi ab omnibus operibus requieuit. Vnde nunc non est differendi locus. Veruntamen quod rei de qua agitur satis esse arbitror, non frustra illo die populus ab omni opere seruilis abstinere præceptus est, quo significatur peccatum, nisi quia non peccare sanctificationis est, hoc est muneris dei per spiritum sanctum: quod in lege quæ duabus lapideis tabulis conscripta est, solum inter cetera in vmbra figuræ positum est, in qua Iudæi sabbatum obseruant: vt hoc ipso significaretur tempus tunc fuisse occultanda gratia, quæ nouo testamento fuerat per Christi passionem tanquam scissione veli reuelanda. Cum enim transierit, inquit, ad Christum, auferetur velamen. Deus autem spiritus est, vbi autem spiritus domini, ibi libertas. Hic autem spiritus domini cuius dono iustificamur, quo fit in nobis vt non peccare delectet, vbi libertas est. Sicut præter hunc spiritum peccare delectat, vbi seruitus, a cuius operibus abstinendum, id est spiritaliter sabbatizandum est. Hic spiritus sanctus per quem diffunditur charitas in cordibus nostris quæ plenitudo legis est, etiam digitus dei in Euangelio dicitur. Vnde quia & illa tabulæ digito dei conscriptæ sunt, & digitus dei est spiritus dei per quem sanctificamur, vt ex fide viuimus per dilectionem bene operemur, quæ non moueat ista congruentia ibidemque eadem subsistentia: Dies enim quinquaginta computantur a celebratione Paschæ, quæ occasione figuratæ ouis per Moysen fieri præcepta est, in significatione vtique futuræ dominicæ passionis, vsque ad diem quo Moyses legem accepit in tabulis digito dei conscriptis: similiter ab occisione & resurrectione

K
L
M

Rom. 5.
Rom. 8.
Rom. 4.
Rom. 5.
Rom. 3.
Rom. 7.
Rom. 5.
Rom. 7.

Ecclesia. fcs. 1.
Gal. 5.
Gratia in veteri testamento latens, in nouo reuelata. Ca. XV. Exod. 20.
Gene. 2.
Exo. 31.
Matth. 27.
2. Cor. 3.
Rom. 5.
Rom. 13.
Luc. 11.

Esaie. 53.
Acto. 2.
Cōparatio præceptorū decalogi cū charitate data à spū scto. Cap. XVII. Exod. 19.
Exod. 10.
Roma. 13.
Rom. 5.
1. Cor. 3.
ibidem.
Rom. 4.
Vetus lex mortē, noua iustitiā ministrat. Ca. XVII.
2. Cor. 3.
1. Cor. 4.

A resurrectione illius qui sicut ouis ad immolandum ductus est, quinquaginta diebus completis, congregatos in vno fideles digitus dei, hoc est spiritus sanctus impleuit. In hac mirabili congruentia illud certe plurimum distat, quod ibi populus accedere ad locū vbi lex dabatur, horrendo terrore prohibetur: hic autem in eos superuenit spiritus sanctus, qui eum promissum expectantes in vnum fuerant congregati: ibi in tabulis lapideis digitus dei operatus est, hic in cordibus humanis. Ibi ergo lex extrinsecus posita est qua iniusti terrentur, hic intrinsecus data est qua iustificarentur. Nam non adulterabis, non homicidium facies, non concupisces, & si quod est aliud mandatum, quod vtiq; in illis tabulis scriptum est, in hoc, inquit, sermone recapitulatur, in eo, quod diliges proximum tuum tanquam teipsum. Dilectio proximo malum non operatur. Plenitudo autem legis est charitas. Hæc non in tabulis conscripta lapideis, sed diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Lex ergo dei est charitas. Huic prudentia carnis non est subiecta, neq; enim potest: sed ad hanc prudentiam carnis terrendam cum in tabulis scribuntur opera charitatis, lex est operum, & litera occidens præuaricatorem. Cū autem ipsa charitas diffunditur in corde credentium, lex est fidei, & spiritus viuificans dilectorem. Vide nunc quemadmodum consonet ista discretio illis Apostolicis verbis, quæ paulo ante ob aliud commemorata & diligentius pertractanda distuleram. Manifestati, inquit, quoniam estis epistola Christi ministrata per nos, scripta non atramento, sed spiritu dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus, Ecce quemadmodum ostendit quia illud extra hominem scribitur, vt eum forinsecus terrificet: hoc in ipso homine, vt eum intrinsecus iustificet. Carnales autem tabulas cordis dixit non carnalis prudentia sed tanquam viuentis sensumque habentis in comparatione lapidis qui sine sensu est. Et quod paulo post dicit, quod non poterant intedere filij Israel vsque in finem vultus Moysi, & ideo eis per velum loquebatur, hoc significat, quia litera legis neminem iustificat, sed velamen positum est in lectione veteris testamenti donec ad Christum transeat, & auferatur velamen, id est transeat ad gratiam, vt intelligatur ab ipso nobis esse iustificatione, qua faciamus quod iubet. Qui propterea iubet vt a nobis deficientes ad illum confugiamus, ideo vigilantissime cum dixisset, Cōfidentiam talem habemus per Christum ad deum, ne nostris hoc viribus tribueretur continuo comendauit vnde agitur dicens, Non quod idonei sumus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobismetipsis, sed sufficientia nostra ex deo est, qui & idoneos nos fecit ministros noui testamenti, non litera, sed spiritus. Litera enim occidit, spiritus autem viuificat. Proinde quia lex, sicut alibi dicit, præuaricationis gratia posita est, id est litera ista extra hominem scripta, propterea eam & ministrationem mortis & ministrationem damnationis appellat. Hanc autem, id est nouum testamentum, ministrationem spiritus & ministrationem iustitiæ dicit, quia per donum spiritus operamur iustitiā & a præuaricationis damnatione liberamur. Ideo illud euacuatur, hoc manet: quonia terrenus pædagogus auferetur, cū timori successerit charitas, vbi enim spiritus domini, ibi libertas, Hæc autem ministrationem non ex meritis nostris, sed ex misericordia esse sic dicit, Propter quod habentes ministrationem hanc, sicut misericordiam consecuti non infirmemur sed abiciamus occulta confusionis, non ambulantes in astutia, neq; dolo adulterantes verbum dei. Hanc

astutiam & dolum hypocritarum vult intelligi, quia voluit iusti videri superbi. Vnde & in Psalmo quæ ad huius ipsius gratia testificationem commemorat idem Apostolus: Beatus, inquit, cui non imputauit dominus peccatum, neque est in ore eius dolus. Hæc est humilitas sanctorum confessio, non se iactantium esse quod non sunt. Et paulo post, Non enim nosmetipsos, inquit, prædicamus, sed Iesum Christum dominum nostrum, nos autem seruos vestros per Iesum, quia deus qui dixit de tenebris lumen clarescere, claruit in cordibus nostris ad illuminationem scientiæ gloriæ eius in facie Christi Iesu. Hæc est scientia gloriæ eius qua scimus ipsum esse lumen, quo tenebræ nostræ illuminantur. Et id ipsum attende quemadmodum inculcet. Habemus autem, inquit, thesaurum istum in vasis fictilibus, vt eminentia virtutis sit dei & non ex nobis. Et paulo post eundem gratiam vberius in domino Iesu Christo commendans, vsque ad illud veniret indumentum iustitiæ fidei, quo induti non nudi inueniamur, & propter hoc ingemiscimus mortalitate prægrauati, habitaculum nostrum quod de cælo est superinducimus, vt absorbeat mortale a vita, vide quid adiungat: Qui autem operatus est nos, inquit, in hoc ipsum deus qui dedit nobis pignus spiritus: Et post pauca intulit, vt nos simus iustitia dei in ipso: Hæc est illa iustitia dei, non qua ipse iustus est, sed qua nos ab eo facti. Nemo ergo Christianorum aberret ab hac fide quæ sola Christiana est: neque quisquam cum verecundatus fuerit dicere per nos ipsos fieri nos iustos non in nobis, hoc operante gratia dei, quia videt hoc a fidelibus & piis credi non posse cum dicitur, ad hoc se conuertat vt dicat, ideo sine operatione gratia dei nos iustos esse non posse, quia legem dedit, quia doctrinam instituit, quia bona præcepta mandauit. Illa enim sine adiuuante spiritu proculdubio est litera occidens: cum vero adest viuificans spiritus, hoc ipsum intus conscriptum facit diligere, quod foris scriptum lex faciebat timeri. Inspice in hoc paulo & in eo testimonio quod per Prophetam de hac re præclarissime dictum est, Ecce dies veniet dicit dominus, & consummabo super domum Israel & super domum Iuda testamentum nouum, non secundum testamentum quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manuum eorum vt educerem eos de terra Aegypti: quia ipsi non perseverauerunt in testamento meo & ego neglexi eos dicit dominus: quia hoc testamentum est quod ordinauo domui Israel. Post illos dies, dicit dominus, dabo leges meas in cor illorum, & in mente eorum scribam eas, & ero eis in deum, & ipsi erunt mihi in populum: & non docebit vnusquisque ciuem suum & vnusquisque fratrem suum dicens, cognosce dominum: quia omnes cognoscet me a minore vsque ad maiorem eorum, quia propitius ero iniquitati eorum, & peccata eorum non memorabor ultra. Quid ad hæc dicemus? Nempe in veteribus libris aut nusquam aut difficile præter hunc Propheticum locum legitur facta commemoratio testamenti noui, vt omnino ipso nomine appellaretur: Nam multis locis hoc significatur & prænunciatur futurum, sed non ita vt etiam nomen legatur expressum. Considera igitur diligenter quæ differentia inter duo testamenta, id est vetus & nouum deus esse testatus sit, cū dixisset, Non secundum testamentum quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manuum eorum vt educerem eos de terra Aegypti. Vide quid adiunxit, Quia ipsi non perseverauerunt in testamento meo. Vitio eorum deputat quod in testamento dei non permanserunt, ne lex quam tunc acceperunt culpata videatur. Ipsa est enim quæ non venit Christum soluere sed implere, Non

D
Rom. 4.
Psalm. 131.
1. Cor. 4.
1. Cor. 3.
ibidem.
E
Cōmemoratio testamenti noui ex Prophetis. Cap. XIX.
Hier. 31.
F
Matth. 5.

G Non tamē per eandem legē iustificatis impiis, sed per gratiam: hoc quippe agit viuificans spiritus, sine quo litera occidit. Si enim data esset lex quę posset viuificare, omnino ex lege esset iustitia: sed cōclūsit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur creditibus. Ex hac promissione, hoc est ex dei beneficio ipsa lex impletur, sine qua promissione preuaricatores facit: vel vsq; ad effectum mali operis, si etiā repagula timoris concupiscentiæ flamma transcenderit, vel certe in sola voluntate, si timor pœnæ suauitatem libidinis vicerit. Quod enim ait. Conclūsit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur creditibus: ipsius cōclūsiōis vtilitas dicta est, Nā conclūsit ad quos vsus, nisi quemadmodum alibi dicitur, Priusquam autem veniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem quę postea reuelata est. Lex ergo data est, vt gratia quęretur, Gratia data est, vt lex impleretur. Neq; enim suo vitio nō implebatur lex, sed vitio prudentiæ carnis, Quod vitiū per legem demonstrandum, per gratiam sanandum fuit. Quod enim impossibile erat legi in quo infirmabatur per carnē, misit deus filium suū in similitudine carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne, vt iustitia legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Vnde & in isto Prophetico testimonio, Consummabo, inquit, super domum Israël & super domum Iuda testamentum nouum: quid est cōsummabo, nisi implebo, non secundū testamētū quod feci patribus eorū in die qua apprehendi manum eorū vt educerem eos de terra Aegypti. Ergo illud vetus erat, quia hoc nouū est. Vnde igitur illud vetus, hoc nouum, cum lex eadem impleatur per testamentum nouum quę dixit in veteri, Non concupisces? Quia ipsi, inquit, non perseverauerunt in testamento nouo, & ego neglexi eos, dicit dominus. Ergo propter veteris hominis noxam quę per literam iubentem & minantem minime sanabatur, dicitur illud testamentū vetus: hoc autem nouum, propter nouitatem spiritus quę hominem nouum sanat a vitio vetustatis. Deniq; attende quod sequitur, & vide quāta luce fiat perspicuum, quod sibi videntes nolunt homines intueri, quia hoc testamētum, inquit, quod ordinabo domui Israël, Post dies illos dicit dominus dabo leges meas in cor illorū, & in mente eorum scribam eas. Ecce est, vnde Apostolus ait, quod supra commemorauimus, Nō in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis, quia non atramento, sed spiritu dei viuū. Nec ob aliud arbitror in eo loco Apostolū voluisse commemorare testamentum nouum: ibi quippe ait, Qui & idoneos nos fecit ministros noui testamenti, non literę, sed spiritus, nisi quia istam intuebatur prophetiam cum diceret, Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus, quoniam hic dictum est, In cordibus eorum scribam eas. Vbi nominatim promissum est testamentum nouum. Quid sunt ergo leges dei ab ipso deo scriptę in cordibus, nisi ipsa pręsentia spiritus sancti, qui est digitus dei, quo pręsentē diffunditur charitas in cordibus nostris, quę plenitudo legis est, & pręcepti finis, Nā quia veteris testamenti promissa terrena sunt, licet exceptis sacramentis, quę vmbra erāt futurorum, sicut est circumcisio, & sabbatum, & alia dierum obseruationes, & quarundam escarum ceremonia, & multiplex sacrificiorum sacrorumq; ritus quę vetustati carnalis legis iugōq; seruii congruebant, talia contineant pręcepta iustitię qualia nunc quoque obseruare pręcipimur, quę maxime duabz illis tabulis sine figura ad-

umbratę significationis expressa sunt, sicut est, Non ad-
 umbrabis, non homicidium facies, non concupisces, &
 si quod aliud est mandatum quod in hoc sermone re-
 capitulatur, Diliges proximum tuum sicut teipsum: ta-
 men quia in eo, sicut dixi, promissa terrena & tempora-
 lia recitantur, quę bona sunt huius corruptibilis carnis,
 quantum eis sempiterna atque cęlestia ad nouum scilicet
 testamentum pertinentia figurarentur, nunc ipse bonus
 cordis promittitur, mentis bonum, spiritus bonum,
 hoc est, intelligibile bonum, cum dicitur, Dabo le-
 ges meas in mente eorum, & in cordibus eorum scribā
 eas. Vnde significauit eos non forinsecus terrentem le-
 gem formidaturos, sed intrinsecus habitantē ipsam le-
 gis iustitiā dilecturos. Deinde addidit & mercede-
 dem, Et ero eis in deum, & ipsi erunt mihi in populum.
 Hoc est illud quod de deo ait ille, Mihi autem adhære-
 re deo bonum est. Ero, inquit, illis in deum, & ipsi erunt
 mihi populus: Quid hoc bono melius, quid hac felicità-
 tate foelicius, viuere deo apud quem est fons vitę, & in
 cuius lumine videbimus lumen. De hac vita dicit ipse
 dominus, Hęc est autem vita æterna vt cognoscant te
 vnum verum deum, & quem misisti Iesum Christū: id
 est, te & quem misisti Iesum Christum cognoscant. Vnū
 verum deum. Hoc enim & ipse pronuntiat dilectoribus
 suis, dicens, Qui diligit me mandata mea custodit, &
 qui diligit me diligitur a patre meo, & ego diligam eū
 & ostēdā meipsum illi: Vtiq; in forma dei in qua æqua-
 lis est patri, non in forma serui in qua se & impiis ostē-
 debat. Tunc enim fiet quod scriptū est, Tollatur impius
 vt non videat claritatem dñi. Quando ibunt fini-
 stri in ignem æternū, iusti autem in vitam æternā. Quę
 vita æterna sicut cōmemorati definita est ea esse, vt cō-
 gnoscant vnū verum deum. Hinc dicit & Ioannes, Di-
 lectissimi, filij dei sumus & nondum apparuit quid erim-
 us. Scimus quia cū apparuerit similes ei erimus, quo-
 niā videbimus eum sicuti est. Hęc similitudo nunc in-
 cipit reformari, quandiu homo interior renouatur de
 die in diem secundum imaginem eius qui creauit eum.
 Sed ad illius eminentiæ perfectionem quę tūc futu-
 ra est, quid hoc, aut quantum adhibet? Siquidem Apostolus
 ad illa ineffabilia qualescūq; adhibet de notis rebus ex-
 emplum, paruulam ætatē virili comparauit ætati. Cū ef-
 sem, inquit, paruulus quasi paruulus loquebar, quasi pa-
 ruulus sapiebā, quasi paruulus cogitabam: cum autem fa-
 ctus sum vir, euacuauit ea quę paruuli erant. Cur autem
 hoc dixerit, cōsequenter ostēdens, Videmus, inquit, nūc
 per speculum in enigmate, tunc autem facie ad faciem.
 Nunc scio ex parte, tunc autem cognosce sicut & cogni-
 tus sum. Proinde etiā per hunc Prophetā cuius testi-
 moniū pertractamus, hoc additur: Vt in eo merces,
 in eo finis, in eo perfectio felicitàtis, in eo beatę eter-
 nęq; vitę summa consistat. Cum enim dixisset, Et ero il-
 lis in deū, & ipsi erunt mihi populus: continuo addidit,
 Et non docebit vnusquisq; ciuem suū & vnusquisq; fra-
 trem suū, dicens, Cognosce dominum: quia omnes co-
 gnoscant me a minore vsq; ad maiorem eorū. Nūc cer-
 te iam tēpus est testamenti noui, cuius per Prophetā fa-
 cta est promissio per hęc verba quę ex illa prophetia cō-
 memorauimus. Cur ergo adhuc dicit vnusquisq; ciui suo
 & fratri suo, cognosce dominū? An forte non dicitur cū
 Euangeliū prædicetur, & eius ipsa sit prædicatio vt hoc
 vbiq; dicatur? Nam vnde se Apostolus gētium dicit ef-
 se doctorē, nisi quia hoc fit quod ipse ait, Quomodo in-
 uocabunt in quę non crederūt? Aut quomodo credēt
 ei quę non audierunt? Quomodo autē audient sine præ-
 dicante?

Exod. 20.
K
Rom. 13.
Vita æterna
Cap. XII.
Hier. 31.
Psal. 72.
Psal. 35.
Ioan. 17.
L
Ioan. 14.
Philip. 2.
I gloriam.
Eiaie. 26.
Math. 25.
1. Ioan. 3.
2. Cor. 4.
Colos. 3.
Cōparatio
vitę præse-
ntis ad futu-
rā.
Ca. XXIII.
1. Cor. 13.
M
I deponit.
Et nō doce-
bit vnusq;
ciuem suū &
fratrem suū.
C. XXIII.
Hier. 31.

Roma. 10.

A dicante: Cum ergo nunc ista prædicatio vsquequaq; cre-
 brecat, quomodo tēpus est testamēti noui, de quo Pro-
 pheta dixit, Et non docebit vnusquisq; ciuem suum, &
 vnusquisq; fratrem suum dicens, cognosce dominum:
 quia omnes cognoscant me a minore vsque ad maiore
 eorum, nisi quia eiusdem testamēti noui æternā mer-
 cedem, id est ipsius dei beatissimam contemplationem
 promittendo coniūxit: Quid ergo est, Omnes a mino-
 re vsq; ad maiorem eorum: nisi omnes pertinentes spi-
 ritualiter ad domum Israël & ad domū Iuda, hoc est ad
 filios Isaac & ad semen Abraham: Ipsa est enim promif-
 sio qua ei dictum est, In Isaac vocabitur tibi semen. Nō
 enim qui filij carnis hi filij dei, sed filij promissiois de-
 putantur in semine. Promissionis autem verbū hoc est,
 Ad hoc tempus veniam, & erit Sarę filius. Non solum
 autem, sed & Rebecca ex vno cōcubitu habens Isaac pa-
 tris nostri: De nōdum enim natis, nec qui aliquid ope-
 rati fuerant boni aut mali, vt secundum electionē pro-
 positum dei maneret, non ex operibus sed ex vocatē di-
 cū est ei, quia maior feruet minori. Hęc est domus Is-
 raël vel domus Iuda propter Christum, qui venit ex tri-
 bu Iuda. Domus filiorū promissionis hęc est, non ope-
 rum priorum, sed beneficij dei, Hoc est enim deus
 promittit quod ipse facit: non enim ipse promittit & a-
 lius facit, quod iam non est promittere sed prædicere,
 Ideo non ex operibus sed ex vocante, ne ipsorum sit nō
 dei, Ne merces non imputetur secundum gratiam, sed
 secundum debitum, atq; ita gratia iam non sit gratia, cu-
 ius vehemens defensor est atq; assertor minimus Apo-
 stolorum, qui plus omnibus illis laborauit, non ipse au-
 tem sed gratia dei cum illo. Omnes enim, inquit, a-
 gnoscant me: Omnes domus Israël & domus Iuda. Ne-
 que enim omnes qui ex Israël hi sunt Israël, sed omnes
 quibus dicitur in Psalmo pro susceptiōe matutina, hoc
 est pro luce noua, testamēti scilicet noui, Vniuersum se-
 men Iacob magnificate eum: timeat eum omne semen
 Israël. Vniuersum omnino semen prorsus omne semen
 promissorum atq; vocatorum, sed eorum qui secundum
 propositum vocati sunt, Quos enim prædestinauit, il-
 los & vocauit: quos autem vocauit, illos & iustificauit:
 quos autem iustificauit, illos & glorificauit. Ideoq; ex fi-
 de, vt secundum gratiam firma sit promissio omni se-
 mini, non ei tantum quod ex lege est, id est quod ex ve-
 tere testamento venit ad nouum, sed & ei quod ex fide
 est non sibi promissa lege, Ex fide autem Abraham, id
 est imitatores fidei Abraham, qui est pater omniū no-
 strum, sicut scriptum est, quia patrem multarū gentium
 posuit te. Omnes ergo hi prædestinati, vocati, iustificati,
 glorificati cognoscant deum gratia testamenti noui, a
 minore vsq; ad maiorem eorum. Sicut ergo lex factorū
 scripta in tabulis lapideis, mercesq; eius terra illa pro-
 missionis, quam carnalis domus Israël cum ex Aegypto
 liberata esset, accepit, pertinet ad testamētum vetus: ita
 lex fidei scripta in cordibus, mercesq; eius species con-
 templationis, quam spiritualis domus Israël ab hoc mū-
 do liberata percipiet, pertinet ad testamētum nouum.
 Tunc fiet quod dicit Apostolus. Siue prophetię euacua-
 buntur, sine linguę cessabit, siue scientia euacuabitur,
 illa scilicet paruulorum scientia in qua hic viuunt, quę
 ex parte per speculū in enigmate videtur: propter hanc
 enim necessaria est prophetia, cum adhuc præteritis fi-
 tura succēdūt: propter hanc linguę, id est multiplicitas
 significationum cum ex alio atq; alio aliud atque aliud
 admonetur, qui nondum æternam lucem perspicuę ve-
 ritatis mente purgatissima contempletur. Cum autem
 Tomus tertius.

venerit quod perfectum est, & totum hoc quod ex parte
 est fuerit euacuatum, tunc quod assumpta carne, carnī
 apparuit, ostendit seipsum dilectoribus suis: Tūc erit vi-
 ta æterna, vt cognoscāmus vnum verum deum, tunc si-
 miles ei erimus, quoniam tunc cognoscēmus sicut & co-
 gniti sumus. Tunc non docebit vnusquisq; ciuem suum,
 aut fratrem suum dicens, cognosce dominum: Omnes
 enim cognoscēt eū a minore vsq; ad maiorem eorum.
 Quod multis modis intelligi potest. Siue quia & illo
 quisq; sanctorum tanquam stella ab stella differt in glo-
 ria. Nec ad rem quicquā interest vtrum a minore vsque
 ad maiorem, sicut dictū est, an si a maiore vsq; ad mi-
 nores diceretur: quod similiter nihil interest, etiam si mi-
 nores intellexerimus, qui tantummodo credere, maiores
 autem qui etiam intelligere quantū in hac vita fieri po-
 test lumen incorporeum atq; incommutabile valuerūt.
 Siue minores, tempore posteriores: maiores autem, tē-
 pore priores intelligi voluit. Simul enim pmissam dei
 contēplationē accepturi sunt omnes, quia & illi pro no-
 bis meliora prouiderūt, ne sine nobis perfecti perfice-
 rentur: Et ideo velut minores reperiantur priores, quia
 minus dilati sunt, sicut in illo euāgelico denario per si-
 militudinē dicitur, quem prius accipiunt qui postero-
 res venerunt ad vineā. Siue quolibet alio modo, qui me
 in præsentia forsitan fugit, minores maioresq; accipiē-
 di sunt. Illud tamen quantū potes diligenter attē-
 de, quod tanto molimine conor ostendere. Cū testamē-
 tum nouū Propheta promitteret, non secundū testamē-
 tum quod prius factū est populo Israël ex Aegypto libe-
 rato, nihil eum de sacrificiorū, vel quorūcūq; sacramē-
 torū cōmutatione dixisse, quāuis & ipsa sine dubio fue-
 rat secutura, sicut secutā videmus, quod multis aliis lo-
 cis eadē prophetica scriptura testatur: sed tantummodo
 istam cōmendasse distantiam, quod leges suas daturus
 esset deus in mente eorum qui pertinerent ad hoc testa-
 mētum, & eorū scripturas in cordibus. Vnde Apostolus
 sumpsit non atramento, sed spiritu dei viuū, non in tabu-
 lis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus, sempiter-
 namq; mercedē iustificationis huius, nō terram de qua
 pulsi sunt Amorrhæi & Zethæi, & alia gentes quę ibi cō-
 memorātur, sed ipsum deum cui adherere bonū est, vt
 bonum deū quod diligunt, deus sit ipse quem diligunt.
 Itemq; & homines a deo nisi peccata non separant, quę
 non nisi per eandem gratiā dimittuntur. Vnde cum di-
 xisset: Omnes enim cognoscēt me a minore vsq; ad ma-
 iorem eorū: mox addidit, Quia propitius ero iniquita-
 ti eorum, & peccata eorū non memorabor vltra: Per le-
 gem factorum dicit dominus, Non concupisces,
 per legē fidei dicit dominus, Sine me nihil potestis fa-
 cere, Aiebat enim de bonis operibus, hoc est, de palmi-
 tū fructibus. Cū igitur hæc appareat distantia veteris &
 noui testamēti, quod lex ibi in tabulis, hic in cordibus
 scribitur, vt quod ibi forinsecus terret, hic delectet in-
 trinsecus, ibiq; fiat præuaricator per occidentem literā,
 hic dilector per viuificantem spiritū: non ideo dicen-
 dum est quod deus adiuet nos ad operādā iustitiā
 atq; operetur in nobis & velle & operari pro bona vo-
 luntate, quia præceptis iustitię forinsecus insonat sensi-
 bus nostris, sed quia intrinsecus incrementum dat dif-
 fundendo charitatem in cordibus nostris per spiritum
 sanctum qui datus est nobis. Videndum est autem
 quomodo dicat Apostolus, Cum enim gētes quę legem
 non habēt naturaliter quę legis sunt faciunt, hi legē nō
 habētes ipsi sibi sunt lex, qui ostēdunt opus legis scriptū
 in cordibus suis: ne videatur nō esse certa distantia noui
 testamēti,

A ij testamēti,

D
Hier. 31.
1. Cor. 13.
E
Math. 23.
Nouę legis
veteriq; dif-
ferentia.
Cap. XXV.
2. Cor. 3.
Psal. 72.
I al. diligēt
inter quę &
homines nō
sunt peccata.
Hier. 31.
F
Exod. 31.
Ioan. 13.
De gētibus
dicit naturā
cognoscēti-
bus deū, ad
de lege scri-
ptā i cordi-
bus Christi
norm. Ca.
XXVI.
Rom. 7.

G testamenti, quod leges suas dominus in cordibus populi sui se scripturum esse promisit, quando quidem hoc gētes naturaliter habeant, Pertractanda igitur hæc quaestio, quæ non mediocriter exorta est. Dicit enim aliquis, Si deus hinc discernit à vetere testamēto nouum, quod in vetere legem suam scripsit in tabulis, in nouo autem scripsit in cordibus: fideles noui testamēti vnde discernuntur à gentibus, quæ habent opus legis scriptū in cordibus suis, quo naturaliter quæ legis sunt faciūt: quasi iā illo populo vetere potiores qui legem accepit in tabulis, & nouo populo priores, cui hoc præstatur per testamentum nouum quod his natura iam præstitit? An forte eas gentes commemorauit Apostolus, scriptā in cordibus habere legem, quæ ad nouum pertinent testamētum? Ad hoc enim vnde venerit intuendum est. Primo Euangelium commendās ait, Virtus enim dei est in salutem omni credenti, Iudæo primum, & Græco: iustitia enim dei in eo reuelatur ex fide in fidem, sicut scriptū est, Iustus autē ex fide uiuit. Deinde loquitur de illis impiis quibus propter superbiam nec cognitio dei profuit, quia non sicut deum glorificauerunt, aut gratias egerūt. Inde transit ad eos qui iudicant & agūt talia qualia cōdemnant, nimirum propter Iudæos qui de lege dei gloriabantur: quanuis adhuc eos nominatim nō exprimat, & ideo dicit, Ira & indignatio, tribulatio & angustia in omnem animam hominis operantis malum, Iudæi primū & Græci: Gloria autem & honor & pax omni operanti bonū, Iudæo primum & Græco: non est enim personarum acceptio apud deum. Quicūq; enim sine lege peccauerunt, sine lege & peribunt: & quicūque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur: Non enim auditores legis iusti sunt apud deum, sed factores legis iustificabuntur. His verbis hoc vnde agitur subiūgit & dicit, Cum gentes enim quæ legem dei non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt, & cætera quæ iam supra commemorauit, Proinde non videtur alios hic significasse sub nomine gentium quàm eos quos nomine Græci supra significabat, cum diceret, Iudæo primum & Græco. Porro si Euangelium virtus dei est in salutem omni credenti, Iudæo primum & Græco, & ira & indignatio, tribulatio & angustia in omnē animam hominis operantis malum, Iudæi primū & Græci, gloria autem & honor & pax omni operanti bonum, Iudæo primum & Græco: iste autem Græcus nomine gentium significatus est naturaliter quæ legis sunt facientium, & quæ scriptū habent opus legis in cordibus suis: profecto ad Euangelium pertinent Gētes, quibus lex in cordibus scripta est. Eis quippe credētibus virtus dei est in salutem. Quibus autem Gētibus bene operantibus gloriam & honorem pacemq; promitteret, extra Euangelij gratiam constitutis? Quia enim personarum acceptio non est apud deū, & non auditores legis, sed factores iustificatur, ideo siue Iudæus siue Græcus, hoc est quilibet ex gentibus crediderit, salutem in Euāgelio pariter habebit, Non enim est distinctio, sicut postea dicit, Omnes enim peccauerunt & egent gloria dei, iustificati gratis per gratiam ipsius. Vnde autem factorem legis Græcum iustificari diceret, sine gratia saluatoris? Neque enim contra se ipsum diceret, quod ait, factores legis iustificabuntur: tanquam per opera, non per gratiam iustificatur: cum dicat gratis iustificari hominem per fidem: sine operibus legis, nihilq; aliqd velit intelligi in eo quod dicit, gratis, nisi quia iustificationem opera non præcedunt. Aperte quippe alibi dicit, Si gratia, iam non ex operibus, alioquin gratia iam non est gratia. Sed sic intelli-

gendum est, factores legis iustificabuntur, vt sciamus aliter eos non esse factores legis nisi iustificentur: vt nō iustificatio factoribus accedat, sed factores legis iustificatio præcedat. Quid est enim aliud, iustificati, quàm iusti facti, ab illo scilicet qui iustificat impium, vt ex impio fiat iustus: Si enim ita loqueremur, vt dicerem, homines liberabuntur, hoc vtique intelligeretur, eis qui iam homines essent accedere liberationem. Si autē diceremus, homines creabuntur, non vtique intelligeretur eos creari qui iam homines erant, sed ipsa creatione homines fieri. Ita si dictum esset, factores legis honorabuntur: non recte acciperemus nisi honorem illis qui iam essent factores legis accedere. Cum vero dictum est, factores legis iustificabuntur, quid aliud dictum est quàm iusti iustificabuntur, factores enim legis vtique iusti sunt, Ac per hoc tantundem est ac si diceretur, factores legis creabuntur, non quia erant, sed vt sint: vt sic intelligerent etiā Iudæi legis auditores, indigere se gratia iusti iustificatoris vt possint esse factores. Aut certe ita dictum est, iustificabuntur, ac si diceretur, iusti habebuntur, iusti deputabuntur. Sicut dictum est de quodam: Ille autem volens se iustificare, id est, vt iustus haberetur & deputaretur, Vnde aliter dicimus, De sanctificatis sanctos suos: aliter autem, Sanctificetur nomen tuum. Nam illud ideo, quia ipse illos facit esse sanctos qui nō erant sancti: Hoc autē ideo, vt quod semper apud se sanctum est, sanctum etiam ab hominibus habeatur, id est, sancte timeatur. Sic ergo gentes commemorans naturaliter quæ legis sunt facientes, & scriptū habentes opus legis in cordibus, illos intelligi voluit qui credunt in Christū: quia non sicut Iudæi præmissa sibi lege veniunt ad fidem: nō est cur eos conemur discernere ab iis quibus per Prophetam dominus promittens testamētum nouum, dixit leges suas se scripturum in cordibus eorū, quia & ipsi per insertionem quam oleastro præstita dicit, ad eandem oleam, hoc est, ad eundem dei populum pertinent: potiusq; concordat prophetico etiā hoc Apostolicum testimonium, vt hoc sit pertinere ad testamētum nouū, legem dei habere non in tabulis sed in cordibus scriptam: hoc est, in intimo affectu iustitiam legis amplecti, vbi fides per dilectionem operatur, quia ex fide iustificat gentes deus, Quod scriptura præuidēs, præncipiauit Abraham dicens, In semine tuo benedicentur omnes gentes: vt per hanc promissionis gratiam oliuæ infereretur oleaster, & fierent fideles gentes filij Abraham in semine Abraham, quod est Christus, sectantes eius fidē qui non accepta in tabulis lege, nondumq; habens ipsam circuncisionē, credidit deo & deputatum est illi ad iustitiā. Ac sic tale erit hoc quod de eiusmodi gentibus dixit Apostolus, quod opus legis scriptū habeant in cordibus suis, quale est illud ad Corinthios, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalib⁹. Ita enim sūt de domo Israël, cū præputium eorū in circuncisionē deputatur, eo quod iustitiā legis nō præcisione carnis ostendunt, sed cordis charitate custodiūt: quoniam si præputiū iustitias legis custodiat, nōne præputiū eius, inquit, in circuncisionē deputabitur? Et propterea in domo veri Israël in quo dolus non est, participes sunt testamēti noui, quia dat deus leges in mentē ipsorum, & in cordibus eorū scribit eas digito suo, spiritus sancto, quo ibi diffunditur charitas quæ legis est plenitudo. Nec moueat, quod naturaliter eos dixit quæ legis sunt facere, nō spiritu dei, non fide, nō gratia, Hoc enim agit spiritus gratiæ, vt imaginem dei in qua naturaliter facti sumus, instaret in nobis. Vitium quippe contra naturam est, quod

K
Rom. 4.
Luc. 10. Matth. 6.
L
Sanctificat nomen dei.
Hier. 31. Rom. 11.
Galat. 3.
Gen. 22.
M
Gen. 17.
2. Cor. 3.
Gētes natura duce bene faciētes. C. XXVII.

Rom. 1.
Abac. 1.
Rom. 1.
Rom. 2.
Rom. 3.
Rom. 11.

A quod vtique sanat gratia. Propter quam deo dicitur, Miserere mei, sana animam meam quoniam peccavi tibi. Proinde naturaliter homines quæ legis sunt faciūt, Qui enim hoc non faciunt, vitiose faciunt. Quo vitio lex dei est deleta de cordibus, Ac per hoc, vitio sanato, cū illic scribitur, sunt quæ legis sunt naturaliter: non quod per naturam negata sit gratia, sed potius per gratiā reparata natura. Per vnum quippe hominē peccatum intravit in mūdum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertran sivit, in quo omnes peccauerūt: Et ideo quia non est distinctio, egent gloria dei, iustificati gratis per gratiam ipsius. Qua gratia in interiore homine renouato iustitia scribitur, quam culpa deleuerat: & hæc misericordia super genus humanum per Christum Iesum dominum nostrum. Vnus enim deus, vnus & mediator dei & hominū homo Christus Iesus. Si autem hi qui naturaliter quæ legis sunt faciunt, nondum sunt habendi in numero eorum quos Christi iustificat gratia: sed in eorum potius quorum etiam impiorum, nec deum verum veraciter iusteq; colentium, quædam tamen facta vel legimus, vel nouimus, vel audimus, quæ secundum iustitiæ regulam non solum vituperare non possumus, verum etiam merito recteq; laudamus: quæquam si discutatur quo fine fiant, vix inueniuntur quæ iustitiæ debitam laudem defensionē mereantur.

Veruntamen quia non vsque adeo in anima humana imago dei terrenorum affectuum labe detrita est, vt nulla in ea velut liniamenta extrema remanserint, vnde merito dici possit etiam in ipsa impietate vitæ suæ facere aliqua legis vel sapere: si hoc est quod dictum est, quia gentes quæ legem non habent, hoc est, legem dei, naturaliter quæ legis sunt faciunt, & quia huiusmodi homines ipsi sibi sunt lex, & scriptum opus legis habēt in cordibus suis, id est, non omnimodo deletum est quod ibi per imaginem dei cum crearentur impressum est: etiam sic illa differentia non perturbabitur qua distat à vetere testamento nouum, eo quod per nouum scribitur lex dei in corde fidelium, quæ per vetus in tabulis scripta est: hoc enim illic scribitur per renouationem, quod nō omnimodo deletum est per vetustatem. Nā sicut ipsa imago dei renouatur in mente credentiū per testamentum nouum, quam non penitus impietas aboleuerat: nam remanserat vtique id quod anima hominis nisi rationalis esse nō potest: ita etiam ibi lex dei nō ex omni parte deleta per iniustitiā, profecto scribitur renouata per gratiam. Nec istam inscriptionē, quæ iustificatio est, poterat efficere in Iudæis lex in tabulis scripta, sed solum præuaricationem. Nam & ipsi homines erant, & vis illa natura inerat eis, qua legitimum aliquid animæ rationalis & sentit & facit: sed pietas quæ in aliam vitam transfert beatam & æternam, legem habet immaculatam, conuertentem animas vt ex illo lumine renouētur, fiatq; in eis. Signatum est super nos lumen vultus tui domine. Vnde & auersi abolescere meruerunt, renouari autē nisi gratia Christiana, hoc est nisi mediatoris intercessione nō possunt. Vnus enim deus, vnus & mediator dei & hominū, homo Christus Iesus, qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus. A cuius gratia si alieni sunt illi de quibus agimus, qui secundū illum modum, de quo superius satis diximus, naturaliter quæ legis sunt faciunt, quid eis proderit excusantes cogitationes in die qua iudicabit deo occulta hominum, nisi forte vt mitius puniantur? Sicut enim non impediūt à vita æterna iustum quædam peccata venialia, sine quibus hæc vita non ducitur: sic ad salutem æter-

Psal. 40.
Ial. vitio nō faciunt.
Rom. 5.
Rom. 3.
1. Timo. 2.
Imago dei nō oīno deleta in gentibus. Caput XXVIII.

nam nihil profunt impio aliqua bona opera, sine quibus difficillime vita cuiuslibet pessimi hominis inuenitur. Verūtamen sicut in regno dei velut stella in gloria differunt sancti, sic & in dānatione pœnæ sempiternæ, tolerabili⁹ erit Sodomæ quàm alteri ciuitati, & erūt quidam duplo amplius quibusdā gehennæ filij, Ita nec illud in iudicio dei vacabit, quod in ipsa impietate dānabili magis alius alio minusve peccauerit. Quid ergo hinc Apostolus efficere voluit, quod iactantiā cohibēs Iudæorū, cū dixisset, Non auditores legis iusti sunt apud deum, sed factores legis iustificabuntur: continuo subiicit de his qui legem non habentes, naturaliter quæ legis sunt faciunt, si non illi sunt intelligendi, qui pertinet ad gratiā mediatoris, sed illi potius, qui cum deum verum vera pietate non colant, habent tamen quædam opera bona in vita impia? An forte hoc ipso probādum credidit, quod supra dixerat, Quia non est personarum acceptio apud deū, & quod postea dixit, Quia non Iudæorū deus est tantum, sed etiā gentium? Quod quātulacūq; legis opera naturaliter insita non inuenirentur in eis, qui legem non acceperūt, nisi ex reliquiis imaginis dei, quam non contēnit, cum in eum credunt, apud quem non est acceptio personarū. Sed quodlibet horū accipiatur, constat gratiam dei promissam esse testamento nouo etiā per Prophetam. Eandemq; gratiam in eo definitam, vt scribantur leges dei in cordibus hominū, perueniantq; ad eam cognitionē dei, vbi non docebit vnusquisq; ciuiliū vel fratris suū, dicens, Cognosce deum, quia omnes cognoscēt eū à minore vsq; ad maiorem eorum. Hoc donum spiritus sancti est, quod diffunditur charitas in cordibus nostris. Charitas non querit, sed charitas dei de corde puro & conscientia bona, & fide non ficta, ex qua iustus in hac peregrinatione viuēs, ad speciem quoque perducitur post speculum & ænigmata, & quicquid erat ex parte, vt facie ad faciem cognoscat, sicut & cognitus est. Vnam enim petiūt à domino, & hæc requirit, vt inhabitet in domo domini per omnes dies vitæ suæ, ad hoc vt contēpletur delectationem domini.

Nemo itaque gloriatur ex eo quod videtur habere, tanquam non acceperit: aut ideo se putet accepisse, quia litera extrinsecus vel vt legeretur apparuit, vel vt audiretur infonuit. Nam si per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est. Porro autem si non gratis mortuus est, ascendit in altum, captiuam duxit captiuitatem, & dedit dona hominibus. Inde habet, quicūq; habet, Quisquis autem inde se habere negat, aut non habet, aut id quod habet auferretur ab eo. Vnus enim deus qui iustificat circuncisionem ex fide, & præputium per fidē: quod non ad aliquam differentiam dictum est, tanquam aliud sit ex fide, aliud per fidem, sed ad varietatē locutionis. Alio quippe loco cum de gentibus diceret, hoc est de præputio. Et præuidens, inquit, scriptura, quia ex fide iustificat gentes deus. Itēque cum de circuncisione loqueretur vnde erat ipse: Nos, inquit, natura Iudæi, & nō ex gentibus peccatores, scientes quia nō iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi, & nos in Christo Iesu credimus. Ecce & præputium dixit iustificari ex fide, & circuncisionem per fidem, si tamen circuncisio iustitiam fidei teneat. Sic enim gentes, quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam. Iustitiam autem quæ ex fide est, impetrādo eam ex deo, non ex semetipsis præsumendo. Israël vero persequens legem iustitiæ, in legem iustitiæ non peruenit. Quare quia non ex fide, sed tanquam ex operibus, id est tanquam eam per semetipfos operantes, non in se credētes

D
1. Cor. 15. Matth. 23.
Rom. 2.
Rom. 3.
Hier. 31.
Rom. 5. 1. Timo. 4.
1. Cor. 13.
Psal. 61.
Omne bonum à deo. Ca. XIX.
Psal. 67. Eph. 4.
F
Rom. 9.
Gal. 3.
Galat. 2.
Rom. 9.
A iij operari

Philipp. 2. operari deum. Deus est enim qui operatur in nobis & velle & operari pro bona voluntate, ac per hoc offenderunt in lapidem offensionis: nam quid dixerit, quia non ex fide, sed tamquam ex operibus: apertissime exposuit, dicens, Ignorantes enim dei iustitiam, & sua volentes constituit, iustitiam dei non sunt subiecti: Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti: Et adhuc dubitamus quae sint opera legis, quibus homo non iustificatur, si ea tamquam sua crediderit sine adiutorio & dono dei, quod est ex fide Iesu Christi: & circumcisionem ceteraque talia suspicamus, quia etiam de his sacramentis aliis in locis talia quaedam leguntur: sed hic vtiq; non circumcisionem tanquam suam iustitiam volebant constituit, quia & ipsam deus precipiendo constituit. Nec de illis operibus hoc intelligi potest, de quibus dominus eis dicit, Reuertitis mandatum dei, ut traditiones vestras statuatis: Quia persequens, inquit, legem iustitiae, in legem iustitiae non pervenit Israel. Non dixit, persequens traditiones suas, id est sectans. Haec ergo sola distantia est, quia ipsum Non concupisces, & cetera mandata eius sancta & bona sibi tribuebant. Quae ut possit homo facere, deus operatur in homine per fidem Iesu Christi, qui finis est ad iustitiam omni credenti: id est per spiritum incorporatus factusque membrum eius, potest quisque illo incrementum intrinsecus dante, operari iustitiam. De cuius operibus etiam ipse dixit, Quia sine me nihil potestis facere. Ideo quippe proponitur iustitia legis, quod qui fecerit eam, vivet in illa, ut cum quisque infirmitate sua cognoverit, non per suas vires, neque per literam ipsius legis, quod fieri non potest, sed per fidem conciliam iustificatorem perveniat, & faciat, & vivat in ea. Opus enim quod qui fecerit, vivet in eo, non fit nisi iustificato. Iustificatio autem ex fide impetratur. De qua scriptum est, Ne dixeris in corde tuo, quis ascendit in caelum? hoc est Christum deducere: aut quis descendit in abyssum? hoc est Christum a mortuis reducere. Sed quid dicit? Prope te est verbum in ore tuo & in corde tuo: hoc est, inquit, verbum fidei quod praedicamus: quia si confitearis in ore tuo, quia dominus est Iesus, & credideris in corde tuo, quia deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris. In tantum iustus, in quantum salvus. Per hanc enim fidem credimus, quod etiam nos deus a mortuis excitet: interim spiritu, ut in novitate eius gratiae temperanter & iuste & pie vivamus in hoc seculo: post etiam carne nostra ad immortalitatem resurrectionis, quod meritum spiritus est, qui eam in resurrectione sibi congrua, hoc est in iustificatione praecedit. Consepulti enim sumus Christo per baptismum in mortem, ut quoadmodum Christus resurrexit a mortuis per gloriam patris, sic & nos in novitate vitae ambulemus. Fide igitur Iesu Christi impetramus salutem, & quantum nobis inchoatur in re, & quantum perficienda expectatur in spe. Omnis enim qui invocaverit nomen domini, salvus erit. Quam multam multitudinem ait Psalmista, dulcedinis tuae domine, quam abscondisti timentibus te, perfecisti autem sperantibus in te. Ex lege autem timemus deum, ex fide speramus in deum: sed timentibus poenam absconditur gratia. Sub quo timore anima laborans quando concupiscentiam malam non vicerit, nec timor ille quasi custos severus abscesserit, per fidem confugiat ad misericordiam dei: ut det quod iubet, atque inspirata gratiae suavitate per spiritum sanctum faciat plus delectare quod praecipit, quam delectat quod impedit. Ita multa multitudo dulcedinis eius, hoc est lex fidei, charitas eius conscripta in cordibus, atque diffusa, perficitur sperantibus in eum, ut anima

sanata non timore poenae, sed amore iustitiae operetur bonum. Liberum ergo arbitrium euacuamus per gratiam? Absit, sed magis liberum arbitrium statuimus. Sicut enim lex per fidem, sic liberum arbitrium per gratiam non euacuatur, sed statuitur. Neque enim lex impletur nisi libero arbitrio, sed per legem cognitio peccati, per fidem impetratio gratiae contra peccatum, per gratiam sanatio animae a vitio peccati, per animam sanitatem libertas arbitrii, per liberum arbitrium iustitiae dilectio, per iustitiae dilectionem legis operatio. Ac per hoc sicut lex non euacuatur, sed statuitur per fidem, quia fides impetrat gratiam qua lex impletur: ita liberum arbitrium non euacuatur per gratiam, sed statuitur, quia gratia sanat voluntatem qua iustitia libere diligitur. Omnia haec quae velut catenam connexi, habent voces suas in scripturis. Lex dicit, Non concupisces: Fides dicit, Sana animam meam, quoniam peccavi tibi. Gratia dicit, Ecce sanus factus es, iam noli peccare, ne quid tibi deterius contingat. Sanitas dicit, Domine deus meus clamavi ad te, & sanasti me. Liberum arbitrium dicit, Voluntarie sacrificabo tibi. Dilectio iustitiae dicit, Narrauerunt mihi iniustitiae delectationes suas, sed non sicut lex tua domine. Ut quid ergo miseri homines aut de libero arbitrio audent superbire antequam liberentur, aut de suis viribus, si iam liberati sunt? Nec attendunt in ipso nomine liberi arbitrii vtiq; libertatem sonare, Vbi autem spiritus domini, ibi libertas. Si ergo servi sunt peccati, quid se iactant de libero arbitrio? A quo enim quis devictus est, huic & servus additus est. Si autem liberati sunt, quid se iactant velut de opere proprio, & gloriatur quasi non acceperint? An ita sunt liberi, ut nec illum velint habere dominum, qui eis dicit, Sine me nihil potestis facere: Et si vos filii liberauerit, tunc vere liberi eritis. Quare aliquis vtrum fides ipsa, in qua salutis vel ad salutem connexionis huius, quam commemoravi, esse videtur exordium, in nostra constituta sit potestas? Quod facilius videbimus, si prius quid sit potestas aliquanto diligentius perspexerimus. Cum enim duo quaedam sint velle & posse, unde nec qui vult, continuo potest, nec qui potest continuo vult: quia sicut volumus aliquando quod non possumus, sic etiam possumus aliquando quod nolumus: satis euolutis ipsis etiam vocabulis resonat, quod ab eo quod est velle, voluntas: ab eo autem quod est posse, potestas nomen accepit. Quapropter sicut qui vult habet voluntatem, ita potestatem qui potest. Sed ut potestate aliquid fiat, voluntas aderit. Neque enim dici solet quisquam potestate fecisse, si quid fecit inuitus: quanquam si subtilius advertamus, etiam quod quisque inuitus facere cogitur, si facit, voluntate facit: sed quia malitiam aliam, ideo inuitus, hoc est nolens facere dicitur, Malo quippe aliquo facere compellitur, quod volens euitare vel a se removere, facit quod cogitur: nam si tanta voluntas sit, ut malit hoc non facere quam illud non pati, cogenti proculdubio resistit, nec facit: ac per hoc si facit, non quidem plena & libera voluntate, sed tamen non facit nisi voluntate, quam voluntatem quia effectus consequitur, non possumus dicere potestate defuisse facienti. Si enim cogenti cedens vellet facere, nec posset, ei voluntatem affuisse licet extortam, sed potestate defuisse diceremus. Cum vero ideo non faciebat, quia volebat, erat vtiq; potestas, sed voluntas deerat, quandiu cogenti reluctando non fecit. Hinc est quod etiam illi qui cogunt, vel qui suadent, solent dicere, Quod habes in potestate, quare non facis ut hoc malo careas? Et qui omnino facere non possunt, quod ideo coguntur ut faciant, quia posse creduntur,

K Liberum arbitrium. Cap. XXX.

† alabelit. one peccati.

Exod. 20.

Psal. 40. Ioan. 5. Psal. 29.

Psal. 59. Psal. 118. † iniqui.

L

2. Cor. 3. 2. Pet. 2.

Ioan. 15. Ioan. 8. Vnde pficitur fides. Ca. XXXI.

Velle. Possesse.

M

† voluntate.

† al. quod ei meriti spūs comparat. Rom. 6.

Ioan. 2. Psal. 30. † magna.

A creduntur, solent excusando respondere & dicere, Face- rem, si esset in potestate. Quid igitur ultra quaerimus, quandoquidem hanc dicimus potestatem, ubi voluntati adiacet facultas faciendi. Unde hoc quisque in potestate habere dicitur: quod si vult, facit: si non vult, non facit. Attende iam illud quod excutiendum posuimus, vtrum fides in potestate sit? De hac enim fide nunc loquimur, quam adhibemus cum aliquid credimus, non quam damus cum aliquid pollicemur: nam & ipsa dicitur fides. Sed aliter dicimus, Non mihi habuit fidem: aliter autem, Non mihi seruauit fidem. Nam illud est, non credidit quod dixit: illud, non fecit quod dixit. Secundum hanc fidem qua credimus, fideles sumus deo: secundum illam vero qua fit quod promittitur, etiam deus ipse fidelis est nobis. Hoc enim dicit Apostolus, Fidelis deus, qui non vos permittit tentari super id quod potestis. De illa itaque fide quaerimus, vtrum in potestate sit, qua credimus deo, vel credimus in deum. Hinc enim scriptum est, Credidit Abraham deo, & deputatum est illi ad iustitiam, Et credenti in eum qui iustificat impiū, deputatur fides ad iustitiam. Vide nunc vtrum quisque credat si noluerit, aut non credat si voluerit. Quod si absurdum est: quid est enim credere nisi consentire verū esse quod dicitur? cōsensio autem vtiq; volētis est: profecto fides in potestate est. Sed sicut Apostolus dicit, Non est potestas nisi a deo. Quid igitur causa est, cur non & ista de nobis dicatur, Quid enim habes quod non accepisti? Nam & ut credamus, deus dedit. Nusquam autem legimus in sanctis scripturis, Non est voluntas nisi a deo. Et recte non scriptum est, quia verum non est: alioquin etiam peccatorū, quod absit, author est deus, si non est voluntas nisi ab illo: quoniam mala voluntas iam sola peccatum est, etiam si desit effectus: id est, si non habeat potestatem. Porro cū voluntas mala potestatem accipit implere quod intenditur, ex iudicio dei venit, apud quem non est iniquitas, Punit enim etiam isto modo, nec ideo iniuste quia occulte. Caterum iniquus puniri se ignorat, nisi cū manifesto supplicio senserit nolens, quantum mali sit quod perpetravit volēs. Hoc est quod de quibusdam Apostolus ait, Tradidit illos deus in concupiscentias cordis illorum, ut faciant quae non conueniunt. Hinc & dominus Pilato, Non haberes in me, inquit, potestatem, nisi data esset tibi desuper. Sed cum potestas datur, non necessitas vtiq; imponitur. Unde cum Dauid Saulis occidendi potestate accepisset, maluit parcere quam ferire. Unde intelligimus malos accipere potestatem ad damnationem bonae voluntatis suae, bonos autem ad probationem bonae voluntatis suae. Cum ergo fides in potestate sit: quoniam cum vult quisque credit: & cum credit, volēs credit, Deinde quaerendum est, imò recolendum est, quā fidem tanta conflictatione commendat Apostolus, Nō enim quodlibet credere bonum est: nam vnde est illud, Fratres nolite omni spiritu credere, sed probate spiritum qui ex deo est? Nec in laudibus charitatis quod dictum est, Omnia credit: sic accipiendum est, ut charitati cuiuspiam derogādū sit, si non quod audierit, statim crediderit. Quid quod eadem charitas admonet, non facile de fratre mali aliquid esse credendum. Et cum tale aliquid dicitur, hoc ad se magis indicat pertinere ne credat. Postremo ipsa charitas quae omnia credit, non omni spiritui credit: ac per hoc omnia quidem credit, sed deo: quia non dictum est, Omnibus credit. Nulli itaque dubiū est eam fidem ab Apostolo commendari, qua creditur deo. Sed adhuc est aliquid ad discernendum: quoniam & illi qui sub lege sunt, & timore poenae iustitiam suam

facere conantur: & ideo non faciunt dei iustitiam, quia charitas eā facit, quae non libet nisi licet: non timor qui cogitur in opere habere quod licet, cū aliud habeat in voluntate, quae mallet, si fieri posset, licere quod non licet, Et illi ergo credunt deo: nam si omnino non crederent, nec poenam legis vtiq; formidarent. Sed non hanc fidem commendat Apostolus, qui dicit, Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timorem, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba pater. Timor ergo ille seruilis est: & ideo quamuis in illo domino credatur, non tamen iustitia diligitur, sed damnatio timetur. Filij vero clamant, Abba pater, quarum duarum vocum vna est ex circumcisione, altera ex praepotio, Iudaei primum & Graeci: quoniam vnus est deus, qui iustificat circumcisionem ex fide, & praepotium per fidem. Cum autem clamant, aliquid petunt: & quid petunt, nisi quod esuriunt & sitiunt? Et hoc quid, nisi quod de illis dictum est, Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur? Huc ergo transeant qui sub lege sunt, ut ex seruis filij fiant: nec sic tamē, ut serui esse desistant, sed ut tanquam filij domino & patri liberaliter seruiant, quia & hoc acceperunt: dedit enim potestatem ille vnicus filios dei fieri credentibus in nomine eius: eosque admonuit petere, quaerere, pulsare, ut accipiant & inueniant & aperiant eis, addens increpationem & dicens, Si vos cum sitis mali, nostris bona data dare filiis vestris, quanto magis pater vester qui in caelis est, dabit bona petentibus se? Cum ergo virtus peccati lex inflam mauerit aculeum mortis, ut occasione accepta peccati per mandatum operetur omnem concupiscentiam, a qua petenda est continentia, nisi ab illo qui nouit bona data dare filiis suis? An forte nescit insipiens quod nemo esse possit continens nisi deus det? Hoc ergo ut sciat, ipsa indiget sapientia. Cur itaque non audit patris sui spiritum dicentem per Apostolum Christi, vel ipsum Christum qui dicit in Euangelio suo, Petite & accipietis, Loquentem etiam in Apostolo suo, & dicentem, Si quis vestrum indiget sapientia, postulet a deo qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur illi: Postulet autem in fide nihil haesitans. Haec est fides ex qua iustus vivit. Haec est fides qua creditur in eum qui iustificat impiū. Haec est fides per quam excluditur gloriatio: sive ut abscedat qua in nobis inflamur: sive ut emineat, qua in domino gloriamur. Haec est fides qua impetratur largitas spiritus, de quo dicitur, Nos enim spiritu ex fide spem iustitiae expectamus. Vbi quidem quaeri adhuc potest, vtrum spē iustitiae dixerit, qua sperat iustitia, an qua speratur ipsa iustitia: quoniam iustus ex fide viuens, sperat vtiq; vitam aeternam. Itemque fides esuriens sitiensque iustitiam, renouationem de die in diē interioris hominis, proficit in ea, & sperat in ea satiari, in vita aeterna, vbi fiet quod in Psalmo de deo dicitur, Qui satiatur in bonis desiderium tuū. Haec est fides qua salui fiunt, quibus dicitur, Gratia salui facti estis per fidem: & hoc non ex vobis, sed dei donum est, Nō ex operibus, ne forte quis extollatur. Ipsius enim sumus figmentū creati in Christo Iesu in operibus bonis, quae praeparauit deus ut in illis ambulemus. Postremo haec est fides quae per dilectionem operatur, nō per timorem, non formidando poenam, sed amando iustitiam. Vnde ergo ista dilectio, id est charitas, per quam fides operatur, nisi vnde illa fides ipsa impetrauit? Neque enim esset in nobis quātacūque sit in nobis, nisi diffunderet in cordibus nostris, per spiritum factū qui dat est nobis. Charitas quippe dei dicta est diffundi in cordibus nostris, non qua nos ipse diligit, sed qua nos facit dilectores suos, sicut iustitia

Rom. 8.

Matth. 5.

Ioan. 16.

E

Matth. 7.

Rom. 7.

Sapient. 8.

Matth. 7. Iaco. 1.

Rom. 1.

F

Psal. 101. Ephes. 2.

Fides per dilectionem operatur. Gal. 5.

Rom. 5.

G dei, qua iusti eius munere efficiuntur: & domini sal^o, qua nos saluos facit: & fides Iesu Christi, qua nos fideles facit. Hec est iustitia dei, quam non solum docet per legis præceptum, verum etiam dat per spiritus donum. Sed consequens est paululum querere, vtrum voluntas illa qua credimus etiam ipsa dei donum sit, an ex illo naturali in se libero adhibeatur arbitrio. Si enim dixerimus eam non esse donum dei, metuendum est ne existimemus inuenisse nos aliquid quod Apostolo increpanti & dicenti, Quid enim habes quod non accepisti? si autem & accepisti, quid gloriaris quasi non accepisti? respondere possimus, Ecce habemus voluntatem credendi quam non accepimus: ecce vbi gloriamur quod non accepimus. Si autem dixerimus etiam huiusmodi voluntatem non esse nisi donum dei, rursus metuendum est, ne infideles atque impij non immerito sed veluti iuste excusare videantur, ideo non credidisse, quod dare illis deus istam noluit voluntatem. Nam illud quod dictum est, Deus est enim qui operatur in nobis & velle & operari pro bona voluntate: gratia iam est, quam fides impetrat, vt possint esse hominis opera bona, que operatur fides per dilectionem, qua diffunditur in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis. Si credimus vt impetremus hanc gratiam, & vtique voluntate credimus, de hac queritur vnde sit nobis, Si natura, quare non omnibus cum sit idem deus omnium creator? Si dono dei, etiam hoc quare non omnibus, cum omnes homines velit saluos fieri, & in agnitionem veritatis venire? Prius igitur illud dicamus, & videamus vtrum huic satisfaciatur quaestioni quod liberum arbitrium naturaliter attribuitur a creatore animæ rationali, illa media vis est, qua vel intendi ad fidem, vel inclinari ad infidelitatem potest. Et ideo nec istam voluntatem qua credit deo, dici potest homo habere, quam non accepit: quandoquidem vocante deo surgit de libero arbitrio quod naturaliter cum crearetur accepit. Vult autem deus omnes homines saluos fieri, & in agnitionem veritatis venire: non sic tamen, vt eis adimat liberum arbitrium quo vel bene vel male vtentes iustissime iudicentur. Quod cum sit, infideles quidem contra voluntatem dei faciunt, cum eius Evangelio non credunt: nec ideo tamen ea vincunt, verum se ipsos fraudant magno & summo bono, malisque poenalis implicat, experturi in suppliciis potestatem eius, cuius in donis misericordiam contempserunt. Ita voluntas dei semper iniuncta est, vinceretur autem si non inueniret quid de contemptoribus faceret, aut vilo modo possent euadere quod de talibus ille constituit. Qui enim dicit, verbi gratia, volo vt hi omnes serui mei operentur in vinea, & post laborem requiescentes epulentur, ita vt quisquis eorum hoc noluerit, in pistrino semper molat: videtur quidem quicunque contempserit, contra voluntatem domini sui facere: sed tunc eam vincet, si & pistrinum contemnerit: quod nullo modo fieri potest sub dei potestate. Vnde scriptum est, Semel locutus est deus: hoc est, incommutabiliter: quanta & de vnicuique verbo possit intelligi. Deinde subiungens quid incommutabiliter sit locutus, Duo hæc, inquit, audiui, quonia potestas dei est, & tibi domine misericordia, quia tua reddis vnicuique secundum opera sua. Ille igitur reus erit ad damnationem sub potestate eius, qui contempserit ad credendam misericordiam eius. Quisquis autem crediderit ei, qui se à peccatis omnibus absoluerit, & à vitiis omnibus sanandum, & calore ac lumine eius accendendum illuminandumque non contempserit, habebit ex eius gratia opera bona, ex quibus etiam secundum corpus à mortis corrumpione redimatur, coronetur, bonisque satiatur, non temporalibus, sed æternis, supra quam petimus & intelligimus. Hunc clonidē tenuit Psalmus, vbi dicitur, Benedic anima mea dominum, & noli obliuisci omnes retributiones eius. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes languores tuos, qui redimit de corruptione vitam tuam, qui coronat te in misericordia & misericordia, qui satiat in bonis desiderium tuum. Et ne forte hæc tanta bona huius vetustatis, hoc est, mortalitatis deformitas desperaret, Renouabitur, inquit, sicut aquilæ iuuetus tua. Tanquam diceret, Hæc quæ audisti, ad nouum hominem & nouum testamentum pertinent. Recole mecum eadem ipsa paululum, obsecro te, & inspicere delectabiliter laudem misericordiam, hoc est gratiam dei. Benedic, inquit, anima mea dominum, & noli obliuisci omnes retributiones eius. Non ait retributiones, sed retributiones eius, qui retribuit bona pro malis. Qui propitiatur fit omnibus iniquitatibus tuis: Hoc agitur in baptismatis sacramento. Qui sanat omnes languores tuos: Hoc agitur in hac vita fidelis hominis, dum caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, vt non que volumus faciamus: dum alia lex in membris repugnat legi mentis: dum velle adiacet, perficere autem bonum non inuenimus: qui languores vetustatis, si perseverante intentione proficimus, de die in diem crescente nouitate sanantur, ex fide que per dilectionem operatur. Qui redimit de corruptione vitam tuam: hoc fit in vltima resurrectione mortuorum, Qui coronat te in misericordia & misericordia: hoc fiet in iudicio, vbi cum rex iustus sederit in throno redditurus vnicuique secundum opera eius, quis gloriabitur castum se habere cor: aut quis gloriabitur mundum se esse à peccato? Ideo illic necessarium fuit commemorare misericordiam & misericordiam domini, vbi iam exigui debita & reddita merita sic possent videri vt nullus esset misericordie locus. Coronat ergo in misericordia & misericordia, sed etiam sic secundum opera. Segregabitur enim ad dexteram, cui dicatur, Esuriui, & dedisti mihi manducare: Quonia iudicium sine misericordia, sed illi qui non fecit misericordiam. Beati autem misericordes, quonia ipsorum miseretur deus. Iam vero cum sinistri ierint in ambulatione æternam, iusti autem in vitam æternam. Quia hæc est, inquit, vita æterna, vt cognoscant te vnum verum deum, & quem misisti Iesum Christum: illa cognitione, illa visione illa contemplatione satiabitur in bonis animæ desiderium. Hoc enim ei solum sat est, vltra non habet quod appetat, quod inhiet, quod requirat: nam desiderio huius satietatis ardebat qui domino Christo ait, Ostende nobis patrem, & sufficit nobis. Cui responsum est, Qui me videt, videt & patrem. Quia & ipsa est vita æterna, vt cognoscant vnum verum deum te, & quem misisti Iesum Christum. Sed si ille qui videt filium, videt & patrem: profecto qui videt patrem & filium, videt & spiritum sanctum patris & filij. Ita nec arbitrium liberum tollimus, & benedicimus anima nostra dominum, non obliuiscens omnes retributiones eius. Nec ignorans dei iustitiam suam vult constitutere, sed credit in eum qui iustificat impium, & viuunt ex fide, donec ad speciem perducatur: fide scilicet quæ per dilectionem operatur. Quæ dilectio diffunditur in cordibus nostris, nec per sufficientiam propriæ voluntatis, nec per literam legis, sed per spiritum sanctum qui datus est nobis. Hæc disputatio, si quaestioni illi soluenda sufficit, sufficiat. Si autem responderetur, cauendum esse ne quisquam deo tribuendum putet peccatum quod admittitur per liberum arbitrium, si in eo quod dicitur, Quid habes quod non accepisti? propterea etiam voluntas qua credimus, dono dei tribuitur,

K tribuitur, quia de libero existit arbitrio, quod cum crearetur accepimus, Attendat & videat, non ideo tantum istam voluntatem diuino muneri tribuendam, quia ex libero arbitrio est, quod nobis naturaliter concreatum est, verum etiam quod visorum suasionibus agit deus vt velimus, & vt credamus: siue extrinsecus per Euangelicas exhortationes, vbi & mandata legis aliquid agunt, si ad hoc admouent hominem infirmitatis suæ, vt ad gratiam iustificandam credendo confugiat: siue intrinsecus, vbi nemo habet in potestate quid ei veniat in mentem, sed consentire vel dissentire propriæ voluntatis est. His ergo modis quando deus agit cum anima rationali, vt ei credat: neque enim credere potest quolibet libero arbitrio, si nulla sit suasio vel vocatio cui credat: profecto & ipsum velle credere deus operatur in homine, & in omnibus misericordia eius præuenit nos: consentire autem vocationi dei, vel ab ea dissentire, sicut dixi, propriæ voluntatis est. Quæ res non solum non infirmitat, quod dictum est, Quid enim habes quod non accepisti? verum etiam confirmat. Accipere quippe & habere anima non potest dona, de quibus hoc audit, nisi consentiendo: ac per hoc quid habeat, & quid accipiat, dei est: accipere autem & habere vtique accipientis & habentis est. Iam si ad illam profunditatem scrutandam quisquam nos coarctet: cur illi ita suadeatur vt persuadeatur, illi autem non ita, duo sola occurrunt interim quæ respondere mihi placeat, O altitudo diuitiarum: & nunquid iniquitas apud deum? Cui responso ista displicet, quærat doctores, sed caueat ne inueniat presumptores. Concludamus igitur librum aliquando, cuius tanta prolixitate vtrum aliquid egerimus, nescio: non apud te, cuius fide scio, sed apud animos eorum propter quos me scribere voluisti: qui non contra nostram, sed vt mitius loquar, & non dicam, illius qui in suis Apostolis est locutus, certe contra tanti Apostoli Pauli, non vnam sententiam, sed tam vehementem, tam intentam vigilamque conflictationem malum suam defensare sententiam, quam eum audire obsecrantem per misericordiam dei, & dicentem, per gratiam dei quæ data est illi, non plus sapere præter quam oportet sapere, sed sapere ad temperantiam, vnicuique sicut deus partitus est mensuram fidei. Tu autem quid mihi proposueris, & quid tam longo disputatione huius opere effecerimus aduerte. Mouit te certe quemadmodum dictum fuerit, fieri posse vt sit homo sine peccato, si voluntas eius non desit, ope adiuvante diuina. Quamuis nemo tam perfectus possit esse in hac vita: confitebor posse per dei gratiam & liberum eius arbitrium: ipsum quoque liberum arbitrium ad dei gratiam, hoc est, ad dei dona pertinere non ambigens: nec tantum vt sit, verum vt bonum sit, id est, ad faciendam mandata domini conuertatur: atque ita dei gratia, non solum ostendat quid faciendum sit, sed adiuuet etiam, vt fieri possit quod ostenderit. Tibi autem absurdum visum est, sine exemplo esse rem que fieri potest. Hinc exorta est huius libri quaestio, ac per hoc ad nos pertinebat ostendere, fieri posse aliquid quãuis desit exemplum, Hinc ex Evangelio & ex lege quædam posuimus in sermone huius exordio, sicut de cameli transitu per foramen acus, & de duodecim milibus legionum angelorum, qui potuerunt si vellet pugnare pro Christo: & de illis gentibus quas deus dicit potuisse se à facie populi sui semel exterminare, quæ omnia

Psal. 102.
f. ppiti^o fit.
Galat. 5.
Roma. 7.
Galat. 5.
Roma. 7.
Psal. 101.
Prouer. 29.
Math. 25.
Iacobi. 1.
Math. 5.
Ioa. 17.
Ioa. 14.
Rom. 10.
Rom. 4.
Galat. 5.
Rom. 5.
Voluntas cre
dedit a deo.
Cap. XXX.
III.
1. Cor. 4.

A tribuitur, quia de libero existit arbitrio, quod cum crearetur accepimus, Attendat & videat, non ideo tantum istam voluntatem diuino muneri tribuendam, quia ex libero arbitrio est, quod nobis naturaliter concreatum est, verum etiam quod visorum suasionibus agit deus vt velimus, & vt credamus: siue extrinsecus per Euangelicas exhortationes, vbi & mandata legis aliquid agunt, si ad hoc admouent hominem infirmitatis suæ, vt ad gratiam iustificandam credendo confugiat: siue intrinsecus, vbi nemo habet in potestate quid ei veniat in mentem, sed consentire vel dissentire propriæ voluntatis est. His ergo modis quando deus agit cum anima rationali, vt ei credat: neque enim credere potest quolibet libero arbitrio, si nulla sit suasio vel vocatio cui credat: profecto & ipsum velle credere deus operatur in homine, & in omnibus misericordia eius præuenit nos: consentire autem vocationi dei, vel ab ea dissentire, sicut dixi, propriæ voluntatis est. Quæ res non solum non infirmitat, quod dictum est, Quid enim habes quod non accepisti? verum etiam confirmat. Accipere quippe & habere anima non potest dona, de quibus hoc audit, nisi consentiendo: ac per hoc quid habeat, & quid accipiat, dei est: accipere autem & habere vtique accipientis & habentis est. Iam si ad illam profunditatem scrutandam quisquam nos coarctet: cur illi ita suadeatur vt persuadeatur, illi autem non ita, duo sola occurrunt interim quæ respondere mihi placeat, O altitudo diuitiarum: & nunquid iniquitas apud deum? Cui responso ista displicet, quærat doctores, sed caueat ne inueniat presumptores. Concludamus igitur librum aliquando, cuius tanta prolixitate vtrum aliquid egerimus, nescio: non apud te, cuius fide scio, sed apud animos eorum propter quos me scribere voluisti: qui non contra nostram, sed vt mitius loquar, & non dicam, illius qui in suis Apostolis est locutus, certe contra tanti Apostoli Pauli, non vnam sententiam, sed tam vehementem, tam intentam vigilamque conflictationem malum suam defensare sententiam, quam eum audire obsecrantem per misericordiam dei, & dicentem, per gratiam dei quæ data est illi, non plus sapere præter quam oportet sapere, sed sapere ad temperantiam, vnicuique sicut deus partitus est mensuram fidei. Tu autem quid mihi proposueris, & quid tam longo disputatione huius opere effecerimus aduerte. Mouit te certe quemadmodum dictum fuerit, fieri posse vt sit homo sine peccato, si voluntas eius non desit, ope adiuvante diuina. Quamuis nemo tam perfectus possit esse in hac vita: confitebor posse per dei gratiam & liberum eius arbitrium: ipsum quoque liberum arbitrium ad dei gratiam, hoc est, ad dei dona pertinere non ambigens: nec tantum vt sit, verum vt bonum sit, id est, ad faciendam mandata domini conuertatur: atque ita dei gratia, non solum ostendat quid faciendum sit, sed adiuuet etiam, vt fieri possit quod ostenderit. Tibi autem absurdum visum est, sine exemplo esse rem que fieri potest. Hinc exorta est huius libri quaestio, ac per hoc ad nos pertinebat ostendere, fieri posse aliquid quãuis desit exemplum, Hinc ex Evangelio & ex lege quædam posuimus in sermone huius exordio, sicut de cameli transitu per foramen acus, & de duodecim milibus legionum angelorum, qui potuerunt si vellet pugnare pro Christo: & de illis gentibus quas deus dicit potuisse se à facie populi sui semel exterminare, quæ omnia

Roma. 11.
Roma. 9.
Conclusio
operis. Cap.
XXXV.
Roma. 12.
Math. 19.
Math. 26.

facta non sunt. His addi possunt etiam illa quæ leguntur in libro sapientie, quàm multa possent noua tormenta deus exercere in impijs ad nutum sibi seruiente creatura, quæ tamen non exercuit: Potest & de monte illo quem fides in mare transferret: quod tamen nusquam factum, vel legimus, vel audiuius. Quisquis enim hominum aliquid deo dixerit esse impossibile, videt quàm desipiat; quàmque aduersus fidem scripturæ eius loquatur. Multa alia huiusmodi possunt occurrere vel legenti vel cogitanti, quæ possibilis deo negare non possumus, quãuis eorum desit exemplum. Sed quia dici potest, illa opera esse diuina: iuste autem viuere ad nostra opera pertinere: suscepi ostendere etiam hoc opus esse diuinum: & hoc egi libro isto loquacius fortasse quàm sat est: sed contra inimicos gratiæ dei etiam parum mihi dixisse videor: nihilque me tam multum dicere delectat, quàm vbi mihi & scriptura eius plurimum suffragatur, & id agitur vt qui gloriatur in domino gloriatur, & in omnibus gratias agamus domino deo nostro sursum corda habentes, vnde à patre luminum omne datum optimum & omne donum perfectum est. Nam si propterea non est opus dei quia per nos agitur, vel quia illo donante nos agimus, nec illud est opus dei, vt mors transferatur in mare, quia per fidem hominum fieri posse dominus dixit & hoc ipsorum operi attribuit dicens, Si habueritis in vobis fidem tanquam granum sinapis, dicetis monti huic tollere & mittere in mare, & fiet, & nihil impossibile erit vobis. Certe vobis dixit, non mihi aut patri: & tamen hoc nullo modo facit homo nisi illo donante & operante. Ecce quemadmodum sine exemplo est in hominibus perfecta iustitia, & tamen impossibilis non est. Fieret enim, si tanta voluntas adhiberetur, quanta sufficit tantæ rei: Esset autem tanta si & nihil eorum quæ pertinent ad iustitiam nos lateret, & ea sic delectarent animam, vt quicquid aliud voluptas siue dolor impedit, delectatio illa superaret: quod vt non sit, non ad impossibilitatem, sed ad iudicium dei pertinet. Quis enim nesciat, non esse in hominis potestate quid sciat, nec esse consequens, vt quod appetendum cognitum fuerit appetatur, nisi tantum delectet, quantum diligendum est: Hoc autem sanitatis est animæ. Sed fortasse quispiam putauerit nihil nobis deesse ad cognitionem iustitiæ, quod dominus verbum consummans & breuius super terram, dixit in duobus præceptis totam legem præcipit. Diliges, inquit, dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua: & diliges proximum tuum tanquam teipsum. Quid verius, his impletis impleri omnino iustitiam? Verum tamen qui hoc attendit, etiam illud attendat, quàm in multis offendimus omnes, dum putamus deo, quem diligimus, placere, vel non displicere quod facimus: & postea per scripturam eius, siue certa & perspicua ratione commoniti, cum didicerimus quod ei non placeat, poenitendo deprecamur vt ignoscat. Plena humana vita est documentis talibus. Vnde autem minus nouimus quid ei placeat, nisi quia & ipse minus notus est nobis: Videmus enim nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Quis vero existimare audeat, cum eò ventum fuerit, quod ait, Vt cognoscam sicut & cognitus sum, tantam dei dilectionem fore contemplatoribus eius, quanta fidelibus nunc est: aut illo modo hanc illi tanquam de proximo comparandam? Porro si quanto maior notitia, tanto erit maior dilectio: profecto nunc quantum deest dilectioni, tantum & tunc & perficienda iustitiæ & deesse credendum

D
Sapient. 16.
Marci. 11.
1. Cor. 13.
Iacobi. 1.
Marci. 11.
Præceptum
dilectionis
quando im-
pletur.
C. XXXVI.
F
Math. 23.
Iacobi. 3.
1. Corin. 13.
notitiæ.

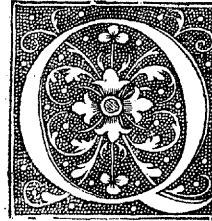
Gendum est. Sciri enim aliquid vel credi, & tamen non diligere potest: diligere autem quod neque scitur neque creditur, non potest. At si credendum est quod ad tantam dilectionem sancti peruenire poterunt, qua certe maiorem in hac vita esse non posse dominus ipse testatus est, ut animam suam pro fide & pro fratribus ponerent: cum ab hac peregrinatione, in qua per fidem nunc ambulatur & non per speciem, peruentum erit ad speciem, quam nondum visam speramus, & per patientiam expectamus, proculdubio & ipsa dilectio non solum supra quam hic habemus, sed longe supra quam petimus, & supra quam intelligimus erit: nec ideo tamen plus esse poterit, quam ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente: neque enim restat in nobis aliquid quod addi possit ad totum: quia si restabit aliquid, illud non erit totum. Proinde hoc erit primum praeceptum iustitiae, quo iubemur diligere deum ex toto corde, ex tota anima, & ex tota mente: cui est de proximo diligendo alteri consequens, quod in illa vita complebimus, cum videbimus faciem ad faciem. Sed ideo nobis hoc etiam nunc praeceptum est, ut admoneremur quid fide exposcere, quod spem praemittere, & obliuiscendo quae retro sunt, in quae anteriora nos extendere debeamus. Ac per hoc quantum mihi videtur, in ea quae perficienda est iustitia, multum in hac vita ille profecit, qui quam longe sit a perfectione iustitiae, proficiendo cognouit. Sed dici potest quaedam iustitia minor huic vitae competens, qua iustus ex fide uiuit, quamuis peregrinus a domino: & ideo per fidem ambulans, nondum per speciem, non absurde dicitur etiam ad istam pertinere ne peccet: neque enim si esse nondum potest tanta dilectio dei, quanta illi cognitioni plene perfectaeque debetur, iam culpa deputandum est. Aliud est enim totam nondum assequi charitatem, aliud nullam sequi cupiditatem. Quamobrem debet homo, quamuis longe minus amet deum, quam eum potest amare conspectum, nihil tamen appetere illicitum: sicut etiam in his, quae adiacent sensibus corporis, potest oculus nullis tenebris delectari, quamuis non possit in fulgentissima luce defigi. Verum ecce iam talem constituamus animam humanam in hoc corruptibili corpore, quae & si nondum illa supereminetissima perfectione charitatis dei omnes motus terrena libidinis absorberit atque consumpsit, tamen in ista minore iustitia ad illicitum aliquid operandum eidem libidini nulla inclinatione consentiat: ut ad illam vitam iam immortalem pertineat. Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota virtute tua. Ad hanc autem, Non regnet peccatum in vestro mortali corpore ad obediendum desideriis eius: ad illam, Non concupisces: Ad istam, Post concupiscentias tuas non eas: ad illam nihil amplius querere quam in ea perfectione persistere: Ad istam, hoc quod agit in opere habere, & illius perfectionem pro mercede sperare: ut per illam iustus sine fine uiuat in specie, quam in ista desiderauit: per hanc autem iustus uiuat ex fide, in qua illam certo sine desiderat. His constitutis peccatum erit hominis ex fide uiuentis, aliquando alicui delectationi illicitae consentire, non tantum in illis horrendis facinoribus & flagitiis perpetratis, verumetiam in istis lenioribus: ut vel auri alicui voci, quae audienda non esset, vel linguam alicui quae dicenda non esset, accommodet: vel in ipso corde aliquid ita cogitet, ut mallet licitum quod male delectat, & per praeceptum scitur illicitum: etiam ista quippe consensio est ad peccatum, quae utique fieret, nisi poena terreret. Tales iusti ex fide uiuentes, non opus

habent dicere, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris, falsumque esse conuincunt, quod scriptum est, Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Et illud, Si dixerimus quia peccatum non habemus, nosmetipsos decipimus & veritas in nobis non est. Et illud, Quia non est homo qui non peccabit. Et illud, Non est iustus in terra qui faciet bonum & non peccabit. Vtrunq; enim hoc testimonium non de praeterito dicit, id est, peccauit, sed de futuro, id est, peccabit: & si qua alia in hac sententiam sancta scriptura commemorat. Sed quoniam haec falsa esse non possunt, illud esse consequens video, ut qualemlibet vel quatumlibet in hac vita potuerimus definire iustitiam, nullum in ea sit hominum qui nullum habeat omnino peccatum: omnique homini sit necessarium dare ut deus illi, dimittere ut dimittatur illi: & si quid habet iustitiae, non de suo sibi esse praesumere, sed de gratia iustificantis dei, & adhuc tamen ab illo elurire & sitire iustitiam qui est panis uiuus, & apud quem fons vitae: qui sic operatur iustificationem in sanctis suis in huius vitae tetatione laborantibus, ut tamen sit & quod petentibus largiter adiciat, & quod consentibus clementer ignoscat. Sed inueniant isti si possunt aliquem sub onere corruptionis huius uiuentem, cui iam non habeat deus quod ignoscat: nisi tamen eum fateantur non doctrina legis datae, sed etiam infuso spiritu gratiae ut talis esset, adiutum, non cuiusmodi peccati crimen, sed ipsius impietatis incurrerent. Sanè quamquam talem, si testimonia illa diuina competenter accipiant, prorsus inuenire non possunt: nullo modo tamen dicendum est deo deesse possibilitatem, qua uoluntas sic adiuuetur humana, ut non solum iustitia ista quae ex fide est, omni ex parte modo perficiatur in homine, verumetiam illa secundum quam postea in aeternum in ipsa eius contemplatione uiuendum est. Quandoquidem si nunc uelut in quoquam etiam hoc corruptibile induere incorruptionem, atque hic inter homines morituros eum iubere uere minime moriturum, ut tota penitus uetustate consumpta nulla lex in membris eius repugnet legi mentis, deumque ubique praesentem ita cognoscat sicut sancti postea cognituri sunt, quis demens audeat affirmare non posse: Sed quare non faciat, quarent homines, nec qui quarent se attendunt esse homines. Scio quod sicut impossibilitas, ita & iniquitas non est apud deum. Et scio quod superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Et scio quod illi cui ne extolleretur datus erat stimulus carnis angelus satanae qui eum colaphizaret, semel & iterum & tertio deprecanti dictum est, Sufficit tibi gratia mea, nam uirtus in infirmitate perficitur. Aliquid ergo est in abdito & profundo iudiciorum dei, ut etiam iustorum omne os obstruatur in laude sua, & non aperiatur nisi in laudem dei. Hoc autem aliquid quis possit scrutari, quis inuestigare, quis nosse: tam sunt inscrutabilia iudicia eius & inuestigabiles viae eius. Quis enim cognouit sensum domini, aut quis consiliarius illi fuit? Aut quis prior dedit illi & retribuetur ei: quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorum, Amen.

LIBRI DE SPIRITU & LITERA.
Finis.

A **DIVI AVRE-**
LII AVGVSTINI LIBER
de diuinatione daem-
onum.

Non statim rectū quod de' permit- tit. Cap. I.

Aliud facere, aliud permittere desū.

Deus etiam iniusta sinit fieri, ipse iustissimus. Cap. II.

QUODAM die in diebus sanctis octauarum, cum mane apud me adessent multi fratres laici christiani, & in loco solito confedissemus, orō est sermo de religione Christiana aduersus praesumptionem, & tanquam miram & magnam scientiam Paganorum, quem recordatum atque completum literis mandatum putauit, non expressis contradicentium personis, quamuis Christiani essent, & magis contradicendo querere uiderentur quid Paganis responderi oportet. Cum ergo de diuinatione daemonum quereretur, & affirmaretur praedixisse, nescio quem, euerisionem templi Serapis, quae in Alexandria facta est. Respondi, non esse mirandum, si istam euerisionem templi simulacris suis imminere daemones, & scire & praedicere potuerunt, sicut alia multa quantum eis nosse & praenunciare permittitur. Et cum mihi referretur, non ergo mala sunt diuinationes huiusmodi, nec deo displicent, alioquin omnipotens & iustus ista fieri non permetteret, si mala & iniusta essent. Respondi non ideo haec uideri iusta debere, quod ea fieri sineret omnipotentissimus & iustissimus deus: nam & alia multa manifestissime iniusta fieri, sicut homicidia, adulteria, furta, rapinas, & cetera huiusmodi, quae quamuis iusto deo, eo quod iniusta sunt, sine dubitatione displiceant, idē tamen omnipotens ea fieri certa iudicii sui ratione permittit: non utique impune, sed ad eorum damnationem, a quibus sunt quae displicent iusto. Et cum e contrario diceretur, non quidem esse dubitandum quod omnipotens & iustus sit deus: sed haec humana peccata, quae contra societatem hominum fierent, non eum curare dum fieret, propterea ea posse fieri: quae utique fieri non possent, si omnipotens non fuisset: illa uero quae ad ipsum religionis cultum pertineant, nullo modo ab eodem credendum esse contemni: ac per hoc fieri non potuisse, nisi ei placuissent, & ideo ea mala putari non oportere. Ad hoc quoque respondi, Nunc ergo ei displicet, cum tepla & simulachra euertuntur, & illa gentium sacrificia si facta fuerint, puniuntur. Sicut enim dicitur, non ea fieri potuisse, nisi deo placuissent, & ideo bona putanda, quoniam iusto placet: ita dici potest non ea prohiberi, eueri, puniri potuisse, nisi deo displicerent: ac per hoc si tunc ideo recte fiebat, quia iusto deo placere hinc ostendebatur quod ab illo fieri sinebantur: ideo nunc iniuste sunt, quia deo displicere hinc ostenduntur, quae ea vel iubet vel permittit eueri. Contra hoc dictum est, Iniusta quidem esse nunc ista, non tamen mala. Et ideo iniusta, quia contra leges quibus prohibentur, sunt, ideo autem non mala, quia si mala essent, nunquam deo utique placuissent. Porro si nunquam placuissent, nunquam & facta essent, illo non finiente qui omnia potest, & qui talia non contemneret: quoniam tam magna sunt, ut contra ipsam religionem, qua deus colitur, fierent, si male fierent. Hic ego, si propterea, inquam, mala non sunt, quia deo placere hinc probantur, quia ea fieri sinit omnipotens, quomodo erit bonum quod fieri prohibentur & euertuntur? Si autem bonum non est quod euertitur quae deo placent, hoc fieri non sineret om-

nipotens, quia & hoc contra religionem fit quia colitur deus, si ea quae deo placent, ab hominibus euertuntur. Si autem haec cum male sunt, permittit omnipotens, non ideo putanda sunt illa bona, quod ea fieri permittit omnipotens. Dictum contra est, concedendum esse nunc ista recte non fieri, imò ideo prorsus iam non fieri quod omnipotenti nunc displicent, ueritamen placuisse cum fierent: nos enim nescire unde tunc placuerint, nunc autem unde displiceant: dum tamen certum sit, nec tunc fieri potuisse, nisi placuissent omnipotenti, nec nunc cessasse, nisi displicuissent omnipotenti. Ad hoc ego, Cur ergo, inquam, & nunc talia clanculo fiunt, quae vel perpetuo delitescunt, vel deprehensa puniuntur, si nihil horum fieri sinit omnipotens, nisi quod ei iusto placet, cum iusto quod iniustum est placere non possit? Contra hoc dictum est, nunc omnino talia non fieri. Sacra enim illa, inquit, non fiunt, quae pontificalibus conscripta sunt libris. Ea quippe tunc recte fiebant, ea tunc deo placere demonstrabantur, eo ipso quod ab omnipotente ac iusto fieri sinebantur. Si quid autem nunc prohibitorum sacrificiorum sit occulte atque illicite, non est illi pontificali sacrificiorum generi comparandum, sed in eo deputandum, quod etiam nocturno fit tempore, cum haec omnia illicita ipsis pontificalibus libris certum sit prohiberi atque damnari. Et hic respondi, Cur ergo vel talia permittit deus fieri, si nihil eorum malefactorum contemnit, quae contra religionem fiunt: cum praesertim haec eum curare hinc etiam cogantur concedere qui pontificales libros magni aestimant, quod ea quae his libris prohibentur, utique prohiberi diuinitus asserunt? Quomodo ergo diuinitus prohibentur, nisi quia displicent deo, quae utique prohibendo non solum sibi displicere, uerumetiam curare se ostendit, neque omnino contemnere? Unde colligitur quod deus aliquid & improbet iustus, & tamen permittit omnipotens. Haec cum dicta essent, concessum est, non ideo putandum aliquid iuste ac bene fieri, quia hoc omnipotens quauis ei displiceat, fieri tamen sinit: fatendumque esse etiam illa mala quae contra religionem, qua colitur deus, fiunt, & displicere deo iusto, & ratione iudicij eius ab omnipotente permitti. Sed aliud iam esse tractandum, unde sint diuinationes vel daemonum, vel quilibet illi sunt, quos deos Paganii uocant. Videndum enim esse ne forte non quidem propterea haec bona putanda sunt, quia ea fieri permittit omnipotens, sed ideo quia tam magna sunt, ut non nisi dei potentiae tribuenda esse uideantur. Ad haec me postea responsurum esse promisi, quoniam tunc hora prodendi ad populum iam nos urgebat, nec distuli, cum spatio datum est scribendi, & illa retexere, & ista subtexere.

Daemonum ea est natura, ut aerei corporis sensu, terrenorum corporum sensum facile praecedant, celeritate etiam propter eiusdem aerei corporis superiore mobilitatem, non solum cursus quorūlibet hominum uel ferarum, uerumetiam uolatus auium incōparabiliter uincant. Quibus duabus rebus quantum ad aereum corpus attinet praediti, hoc est, acrimonia sensus & celeritate motus, multo ante cognita praenunciant uel nūciant, quae homines pro sensu terreni tarditate mirerentur. Accessit etiam daemonibus per tam longum tempus quo eorum uita protrahitur, rerū longe maior experientia, quam potest hominibus propter breuitatem uitae prouenire. Per has efficias quas aerei corporis natura sortita est, non solum multa futura praedicunt daemones, uerumetiam multa miraficiunt. Quae quoniam homines dicere ac facere non possunt, eos dignos quidam quibus seruiant, & quibus diuinos honores deferant, arbitrantur, instigante maxime

Non statim praeficienda sunt, quae sensu praecellunt. Cap. III. 26. q. 1. cap. Sciendum.

G vitio curiositatis propter amorem felicitatis falsę atque terrenę, & excellentię temporalis. Qui autem se ab his cupiditatibus mundant, nec eis se fallendos capiendosq; permittunt, sed inquirunt & amant aliquid quod eodem modo semper est, cuius participatione beati sint: primo considerant non ideo sibi præponendos esse dæmones, quod acriore sensu corporis prævalent, ærei scilicet, hoc est, subtilioris elementi, quia nec in ipsis terrenis corporibus bestias sibi præponendas putant, quæ acrius multa præsentiant: velut sagacem canem, quia latentem feram olfactu acerrimo sic inuenit, vt ad eam capiendam ducatum quendam homini præbeat, non vtique prudẽtiore intellectu animi, sed acutiore corporis sensu: vel vulturem, quia proiecto caduere ex improuisa longinquitate aduolat: nec aquilam, quia sublimiter volans de tanto interuallo sub fluctibus natantem piscem dicitur peruidere, & grauius aquis illisa exertis pedibus atque vnguibus rapere. Nec alia multa animantium genera, quæ inter herbas salutis suę noxias pascendo circueurrant, nec aliquid eorum quo lædantur attingunt, cum eas homo vix experiendo caure didicerit, & multa innoxia quæ sint inexperta formidet. Vnde coniciere facile est, quanto possit in æreis corporibus sensus acrior esse: nec ideo tamen dæmones qui eo præditi sunt, bonis hominibus præponendos prudens quisque censuerit. Hoc & de corporum celeritate dixerim. Et hac enim præstantia, non solum à volucribus homines, verumetiam à multis quadrupedibus ita superantur, vt in eorũ comparatione plũbei deputandi sint: nec tamen ideo sibi hæc animantium genera existimant præponenda, quibus capiendis & mansuefaciendis, atque in suę voluntatis vsum commodumque redigendis, non vi corporis sed rationis imperitãt.

Tribuit dæmonibus corpora.

Vnde dæmones mirasclãt. C. III.

Illam vero tertiam dæmonum potentiam, quod diuturna rerum experientia quemadmodum prænosclãt atque prænunciant multa didicerũt, ita contemnunt qui hæc vigilãtes curant à verissimę lucis veritate discernere, vt nec malos senes plura expertos, & ob hoc quasi doctiores, ideo prohi adolentes sibi antecellere existimant: nec medicos, nec nautas, nec agricolas, quos prauę voluntatis & iniquis moribus viderint, ideo sibi putent esse præferendos, quod illi de valitudinibus, illi de tempestatibus, illi de arborum frugumque generibus multa ita prænunciant, vt harum rerum inexperto diuinare videantur. Quod vero non solum dæmones quædam futura prædicunt, verumetiam quædam mira faciũt, pro ipsa vtique sui corporis excellentia, cur non contēnatur à prudentibus, cum pleriq; iniqui ac perditii homines ita exerceant corpora sua tantq; diuersis artibus agere possint, vt ea qui hæc nesciũt nec aliquando viderunt, etiam narrata vix credant? Quam multa funambuli cæterique theatrici artifices, quam multa opifices, maximęq; mechanici miranda fecerunt: num ideo meliores sunt bonis, & sancta pietatis præditi hominibus præponendi sunt? Quæ ideo commemorari, vt qui hæc sine pernicacia, & sine vana resistendi animositate considerat, simul cogitet, si de subiacente crassiore materia, vel sui quisque corporis vel terrę & aquę, lapidum atque lignorũ, metallorũque variorum tanta quidam homines possunt, vt eos illi qui hæc non possunt, plerũque stupendo, in sui comparatione diuinos vocent, cum quidam illorũ sint artibus potentiores, quidam istorum moribus meliores: quanto maiora & mirabilia pro subtilissimi corporis, hoc est, ærei facultate & facilitate dæmones possint: cũ tamen sint voluntatis prauitate, maximęque superbix fastu & euidenti malitia spiritus immundi atque peruersi.

K Quantum autem valeat æris elementum, quo eorũ corpora prævalent ad multa visibilia inuisibiliter molieda, mouenda, mutanda atque versanda, lógum est nunc demonstrare: & puto quod vel mediocriter cõsideranti facile occurrat. Quæ cum ita sint, primum sciendum est, quoniã de diuinatione dæmonum questio est, illos ea plerunq; prænunciare quæ ipsi facturi sunt. Accipiũt enim sepe potestatem & morbos immittere, & ipsũm ærem vitando morbidũ reddere, & peruersis atque amatoribus terrenorum commodorũ malefacta suadere: de quorum moribus certi sunt, quod sint eis talia suadentibus consensuri. Suadent autem miris & inuisibilibus modis per illam subtilitatem suorum corporũ corpora hominum non sentientium penetrando, seseque cogitationibus eorum per quædam imaginaria visa miscendo, siue vigilantium, siue dormientium. Aliquando autem nõ quæ ipsi faciunt, sed quæ naturalibus signis futura prænosclũt, quæ signa in hominum sensu venire non possunt, ante prædicũt. Neque enim quia præuidet medicus, quod non præuidet eius artis ignarus, ideo iam diuinus habendus est. Quid autem mirum, si quemadmodũ ille in corporis humani vel perturbata vel modificata tẽperie seu bonas seu malas futuras præuidet valetudines, sic demõ in æris affectione atque ordinatione sibi notas, nobis ignotas, futuras præuidet tempestates: Aliquando & hominum dispositiones, non solum voce prolatas, verumetiam cogitatione conceptas, cum signa quædam ex animo exprimuntur in corpore, tota facilitate perdiscũt: atque hinc etiam multa futura prænunciant, aliis videlicet mira, qui ista disposita non nouerunt. Sicut enim apparet concitator animi motus in vultu, vt ab hominibus quoque aliquid forinsecus agnoscat quod intrinsecus agitur: ita non debet esse incredibile, si etiã leniores cogitationes dant aliqua signa per corpus, quæ obtuso sensu hominum cognosci non possunt, acuto autem dæmonum possunt. Hac atque huiusmodi facultate multa dæmones futura prænunciant, cum tamen ab eis longe sit altitudo illius prophetiæ, quã deus per sanctos angelos suos & Prophetas operatur: nam si quid de illa dei dispositione prænunciant, audiunt vt prænunciant: & cũ ea prædicunt quæ inde audiunt, non fallunt neque fallũtur: veracissima enim sunt angelica & prophetica oracula. Si autem non indignãter accipiatur, quod aliqua etiã talia dæmones audiant & prædicant, quasi aliquid indignum sit, vt quod ideo dicitur vt hominibus innotescat, hoc non solum boni, verumetiam mali nõ taceant: cum in ipsis hominibus etiam vitæ bonę præcepta videamus pariter à iustis peruersisque cantari, Nec obesse aliquid, imò etiam prodesse ad maiorem notitiã famamque veritatis, cum de illa etiam hi quicquid nouerunt dicunt, qui ei peruersis moribus contradicunt. In cæteris autem prædictionibus suis dæmones plerunq; & falluntur & fallunt. Fallũtur quidem, quia cũ suas dispositiones pronunciant, ex improuiso desuper aliquid iubetur, quod eorum consilia cuncta perturbet: velut si aliquid disponant quilibet homines quibuslibet potestatibus subditi, quod nõ prohibitorum suos præpositos arbitrantur, idque facturos se esse promittant. At illi penes quos maior potestas est, ex alio superiore cõsilio hoc totum dispositum atq; præparatum repente prohibeant. Falluntur etiam cum causis naturalibus aliqua, sicut medici, aut nautę, aut agricolę, sed longe acutius, longęque præstantius pro ærei corporis sensu solertiore & exercitatore prænosclũt: quia & hæc ab angelis deo summo pie seruieribus ex alia dispositione ignota dæmonibus, ex improuiso ac repẽte mutantur.

Vnde dæmones præsciant vetera. Cap. V. 26. q. 3. cap. Sciendum.

Rursum corpora.

2. R. retrac. cap. 30. 26. q. 4. cap. quodam.

Sensum tribuit dæmonibus.

Alia dæmonũ, alia Prophetarũ oracula. Ca. VI.

M

Quomodo falluntur dæmones.

A tantur. Tãquam si agro aliquid extrinsecus accidat quomoriatur, quem in medicus veris salutis præcedentibus signis victurum esse promiserat. Aut si æris qualitate præuisa, diu flaturum illum ventum nautarum aliqui prædixissent, cui dominus Christus cum discipulis nauigans, vt quiesceret imperauit, & facta est tranquillitas magna. Vel si agricola illo anno fructificaturam vitem aliquam polliceatur, naturam vtique terrę & numeros seminum callens, quo tamen anno eam vel improuisa cœli intemperies arefaciat, vel aliqua iussio potentioris eradiceat, ita multa etiam ad præscientiam prædictionemque dæmonum pertinentia, quę minoribus & vitatoribus causis futura præuidentur, eadẽ maioribus & occultioribus causis impedita mutantur. Fallunt autẽ etiã studio fallendi & inuidia voluntate, qua hominũ errore latentur. Sed ne apud cultores suos pondus autoritatis amittãt, id agunt, vt interpretibus suis signorumq; suorum coniecturibus culpa tribuatur, quãdo vel decepti fuerint vel mentiti. Nonnunq; vero ipsi maligni spiritus & illusores hominũ atque inuafores salutis eorũ solẽt prædicere defectum cultorę suę & idolorũ ruinam, quatenus præscij videantur, quod in singulis regnis aut in locis venturũ sit, & quod aduersi suę factioni contingere possit, quod etiã illi qui gentiliũ historias legunt, non ignorant. Quid ergo mirũ, si iam imminente templorũ aut simulacrorum euerfione, q̃ Prophetę dei summi tanto ante prædixerãt, Serapis demõ alicui cultorum suorum hoc de proximo prodidit, vt suã quasi diuinitatẽ recedens vel fugiens commendaret? Fugantur enim isti, vel etiã iussis superioribus colligati abstrahũtur & alienãtur à locis suis, vt de rebus quibus dominabãtur in quibusq; colebantur, fiat voluntas dei, qui hoc tanto ante per omnes gẽtes futurum esse prædixit, & vt per suos fideles fieret imperauit. Cyr autem hoc nõ sineretur dæmon prædicere, cum sibi iam prænosceret imminere, cũ hæc prædictio & à Prophetis attestaretur, à quibus sunt ista cõscripta, vt prædētibus daretur intelligi, q̃ vigilanter esset demõnter cauenda fallacia, cultusq; fugiendus: Qui cũ ante per tam longũ tempus in tẽplis suis hæc futura tacuissent, quę per Prophetas prædicta ignorare nõ possent, posteaquã appropinquare cõeperunt, voluerunt ea quasi prædicere, ne ignari victiq; putarentur. Cum igitur tam longe ante prædictum esset atque cõscriptũ, vt alia interim taceam, illud quod Sophonias Propheta dicit, Præualebit dominus aduersus eos, & exterminabit omnes deos gentium terrę, & adorabunt eum vnusquisque de loco suo, omnes insulę gentium: Aut non credebant ista sibi euentura, qui in templis gentiũ colebantur, & hoc ideo per suos vates ac phanaticos frequentare noluerunt: Sicut eorum Poeta Iunonem inducit non omni modo credentem, quæ de Turni morte Iupiter dixerat. Iuno autem ab istis potestas æreæ prædicatur, quæ apud Virgiliũ sic loquitur, Nunc manet infontem grauis exitus, aut ego veri Vana feror, quod vt õ potius formidine falsa Ludar, & in melius tua qui potes orsa reflectas.

Matth. 8.

Quõ fallant 26. q. 3. cap. Sciendum.

Quor dæmones ipforum mala, vel scilicet vel prædicãt interdum. C. VII.

Sopho. 2.

Virg. io. Aenid.

deos falsos dicit, & ne colantur vehementissime præcepit, cur non hoc etiam ipsi compertũ prædicere sinerentur, vt inde clarius appareret eos hæc antea vel minime credidisse vel suis cultoribus enunciarẽ timuisse, in finẽ autem tanquam nihil habẽtes amplius q̃ agerent etiam ibi voluisse suam ostentare diuinationem, vbi iam produntur diu simulasse diuinitatem? Quod autem dicunt reliqui eorum cultores etiam suorum quibusdam libris hæc præcognita contineri, quanquã ex rebus impletis cõficta putanda sint quæ in eorũ templis tam longo antea tempore populis eorum si vera essent innotescere debuerunt, sicut nostra nõ solum in Ecclesiis nostris, verumetiam quod ad grauius testimonium contra omnes inimicos valet in Iudæorum synagogis antiquissima & notissima recitantur: nec tamen ista ipsa quæ ab eis vix raro & clanculo proferuntur mouere nos debent, si cuiquam dæmonum extortũ est id prodere cultoribus suis quod didicerat ex eloquiis prophetarum vel ex oraculis angelorum. Quod cur non fieret, cum & ista nõ sit oppugnatio sed attestatio veritatis: Illud enim quod solum ab ipsis phanaticis flagitandum est, nec vnquam antea protulerunt nec vnquam postea nisi forte cõfictum proferre conabuntur, aliquid deos suos per vates suos cõtra deum Israël ausos fuisse prodere aut dicere. De quo deo doctissimi eorũ authores, qui omnia illa legere ac nosse potuerunt, magis quæsierunt quis deus esset, quam deum negare potuerũt. Porro autem deus iste quem nullus eorum negare ausus est verum deum, quia & si negaret, nõ solum subiaceret debitis pœnis, verumetiam certis conuinceretur effectibus: iste ergo deus, quem nemo, vt dixi, illorum ausus est negare verum deum, illos falsos esse deos & omnino deserendos, eorũque templa & simulachra & sacra euertenda per suos vates, hoc est prophetas, aperta denunciatione prædixit, aperta potestate præcepit, aperta veritate cõpleuit. Vnde quis vique adeo decipiat, qui non potius eum colendum eligat, quem colũ non prohibent, quos & colebat? Quem proculdubio cum colere cõperit, illos vtique nõ est culturus quos prohibet coli quem colit. Quod autem ipsum essent culturę gentes exterminatis diis falsis quos antea colebãt, à Prophetis eius esse prædictum pauloante commemorauimus, & nunc repeto. Præualebit, inquit, dominus aduersus eos, & exterminabit omnes deos gentium terrę, & adorabũt eum vnusquisque de loco suo omnes insulę gentium. Neque enim solę insulę, sed ita omnes gentes, vt etiam omnes insulę gentium, quandoquidem alibi non insulas nominat, sed vnuerfum orbem terrarum, dicēs, Commemorabũtur & conuertentur ad dominum, vnuerfi fines terrę: Et adorabunt in cõspectu eius, vnuerse patrię gentium: Quoniam domini est regnũ, & ipse dominabitur gentium. Hęc autem per Christum fuisse cõplenda, & aliis pluribus testimoniis, & in eodẽ ipso Psalmo vnde hoc commemorauimus, satis apparet. Cum enim paulo superius futuram passionem suam per Prophetam ipse loqueretur, dicens, Foderunt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea: Ipsi vero considerauerunt & conspexerunt me, diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meã miserunt sortem: paulo post infertur illud quod posui, Commemorabuntur & conuertentur ad dominum, vnuerfi fines terrę &c. Quamquam & per illud testimonium quod prius adhibui, vbi dictum est, Præualebit dominus aduersus eos, & exterminabit omnes deos gentium terrę: in eo quod positum est, præualebit: satis ostenditur hoc etiam prænciatum, quod Pagani prius oppugnaturi essent Ecclesiã, nomenq; Christianum

Etia dæmones interdũ docent verũ deũ colendũ Cap. VIII.

E

Dæmonum cultus vnus dei cultus ceterorũ prædictũ à prophetis. C. IX. Sopho. 2.

Psal. 2. 6.

G Christianum quantum valeret persecuturi, ut si fieri posset omnino de terra deleteretur. Et quia eos patientia martyrum & magnitudine miraculorum & consequente fide populorum erat superaturus, ideo sic scriptum est, Præualebit dominus aduersus eos. Non enim diceretur, præualebit aduersus eos: nisi oppugnando illi resisterent. Vnde & in psalmo ita prophetatum est, Ut quid fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum aduersus dominum & aduersus Christum eius. Et paulo post dicit, Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te: Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Ecce vnde dictum est, & in alio psalmo quod superius interpositum, Commemorabuntur & conuertentur ad dominum, vniuersi fines terræ. His atque huiusmodi prophetis documētis prædictum ostenditur, quod videmus impleri per Christum, futurum fuisse, vt deus Israël quem vnum verum deum intelligimus, non in vna ipsa gente que appellata est Israël, sed in omnibus gentibus coleretur, & omnes falsos deos getium & à templis eorum & à cordibus cultorum suorum demoliretur.

Psal. 2.

H Paganorum reliquie frustra iactant sua. Ca. XX. Psal. 9.

1. Corin. 1.

Psal. 2.

Eant nunc isti & adhuc contra Christianam religionem, & contra verum dei cultum vanitates pristinas defendere audeant, vt cum strepitu pereant. Nam & hoc de illis prædictum est, in psalmo dicente propheta, Sedisti super thronum qui iudicas equitatem: Increpasti gentes & perit impius, nomen eorum delesti in æternum & in seculum seculi. Inimici defecerunt fræces in finem, & ciuitates eorum destruxisti. Perit memoria eorum cum strepitu, & dominus in æternum permanet. Necessè est ergo vt impleantur omnia hæc. Neque quod adhuc audet ipsi pauci qui remanserunt, vaniloquas suas ostentare doctrinas, & Christianos tanquam imperitissimos irridere, moueri debemus, dum in eis impleri ea que prædicta sunt, videamus. Ipsa quippe velut imperitia & stultitia Christianorum, que in humilibus & sanctis eiusque diligenter studiosis apparet excelsa & sola vera sapientia, ipsa, inquam, velut stultitia Christianorum eos ad istam paucitatem redegit, quoniam sicut dicit Apostolus, Stultam fecit deus sapientiam huius mundi. Deinde subiungit rem mirabilem, si quis intelligat, & ita sequitur, Nam quoniam in dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam deum, placuit deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes. Quoniam quidem Iudei signa petunt, & Græci sapientiam querunt: Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis vero vocatis Iudeis & Græcis, Christum dei virtutem & dei sapientiam: quoniam quod stultum est dei, sapientius est hominibus, & quod infirmum est dei, fortius est hominibus. Irrideant ergo quantum possunt, tanquam imperitiam & stultitiam nostram, & iactent doctrinam & sapientiam suam: illud scio quod isti irrisores nostri, pauciores sunt hoc anno quam fuerint priore anno. Ex quo enim fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania, aduersus dominum & aduersus Christum eius: quando ab eis fundebatur sanguis sanctorum, & vastabatur Ecclesia, vsque ad hoc tempus & deinceps quotidie minuentur. Nos autem aduersus eorum opprobria & superbas irrisiones, fortissimos reddunt oracula dei nostri, que de hac quoque re videmus, & gaudemus impleri. Sic enim nos alloquitur per Prophetam, Audite me qui scitis iudicium, populus meus in quorum corde lex mea est: opprobrium hominum nolite metere & detractione eorum ne superemini, ne quod nunc vos spernunt magni duxeritis:

Sicut enim vestimentum, ita per tempus absumuntur, & sicut lana à tineæ comedetur, iustitia autem mea in æternum manet. Legat tamen hæc nostra si dignentur, cum ad nos contradictiones eorum peruenerint, quantum dominus adiuuat, respondebimus.

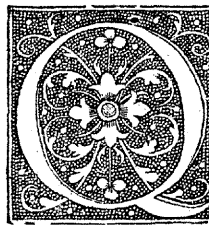
Libri de diuinatione demonum Finis.

CENSURA IN LIBRUM de spiritu & anima.

Opus hoc est hominis variae multaeque lectionis, & alius ingressi philosophiam Aristotelicam quam fuerat Augustinus, sed minus exercitati facultate dicendi. Non enim meminit illius Horatiani, Denique sit quoduis simplex duntaxat & unum. Ne titulus quidem satis respondet argumento. Dicitur alibi hanc nam sine calce. A deo quod dictum est denuo repetit, & subinde nouum sumit exordium, multa differens locis non suis, nec à uerbis quibusdam sordidioribus temperans qualia sunt nullatenus, aliquatenus, iocundari, immediate, ita quod, phantasticis. Multa cogit ex libris diuini Augustini, quos uidetur diligentissime legisse. Cuius non sensa modo, sed & uerba frequenter recenset. Admisit sententias aliquot suspectas, quod genus sunt. ca. 13. Hæc, inquit, potentias habet anima, antequam corpori miscatur: Naturales siquidem sunt ei, nec aliud quam ipsa anima. Et ca. 12. de resurrectione loquens, qui sensus, inquit, nostri corporei uertentur in rationem, ratio in intellectum, intellectus in intelligentiam, intelligentia in deum mutabitur. Quid hæc sibi uelint, alii iudicent. Rursum ca. 45. πλῆθος ἢ ἑξῆς ἢ ἑπτὰ ἢ οὐκ ἔστιν ἄλλο ἢ τὸ πνεῦμα ἢ ἡ ψυχή, quidam significans de caelo delapsis animabus, ac spe reditus ad salutem. Iterum ca. 46. significat animas ac demones nunc non cruciari, sed in extremum iudicium seruari cruciandos. Aliquoties sibi parum constat in sententiis. Ca. 61. summam eorum que prius differuerat hexametris aliquot complectitur. Interdum asciscit quedam coactius, uelut cap. 14. enumerat nouem corporis foramina. Cap. 5. satis frigide confert animæ potentias cum nouem angelorum choris. Ca. 6. citat hoc modo Aristotelē, Vnde à Philosopho definita est omnium rerum similitudo. Aetate Augustini nondum erat tam celebris Aristoteles. Nec Augustinus usquam in omnibus scriptis suis testatur se quicquam legisse, præter libros περὶ ἐξουσιῶν & περὶ γενέσεως. Rursum cap. 37. citat Boëtium, quem constat aetate multo posteriorem Augustino fuisse. Ioannes Trithemius abbas, recenset hoc opus in catalogo lucubrationum Hugonis à diuino Victore. Cuiuscunque est, extra controuersiam est, Augustini non esse: non indignum tamen quod legatur, ut commentarium, in quo multa reperias non indigna cogniti.

DE SPIRITU ET ANIMA LIBER VNVS.

PRAEFATIO.

QUONIAM dictum est mihi, vt meipsum cognoscerem, sustinere non possum vt me habeam incognitum. Magna namque est negligentia nescire quid illud sit, quo caelestia tam profunde cogitamus, quo naturalia tam subtili indagatione inuestigamus, & de ipso quoque creatore nostro tam sublimia scire desideramus. Non est res peregrina nec longe querenda à nobis: Animus est quo ista sapimus. Sed est semper nobiscum, adest, tractat, loquitur, & intus uersatur. Datum est illi tam intelligentium

† al. In natura est etiam illi tam.

gentium rerum secreta scire, & seipsum cognoscere non posse. Paucis siquidem licet ipso animo animum cernere, id est, vt ipse animus se videat. Fieri autem non potest quadam diuina providentia, vt inueniendi facultas desit religiosis animis seipsum & deum suum pie caste ac diligenter querentibus: Idcirco reddam me mihi, imò deo meo cui maxime me debeo, & videbo quid sit animus, & que sit patria eius. Animus est substantia quadam rationis particeps, regendo corpori accommodata. Animus sapientia illustratus, & suum principium respicit, & seipsum cognoscit, & quam sit indecorum vt extra se querat, quod in seipso possit inuenire, intelligit. Corporeis uero passionibus cõpositus, & per sensibiles formas extra semetipsum abductus, oblitus est quid sit, & quid fuit. Et quia nihil aliud se fuisse meminit, nihil præter quod videtur se esse credit. Solo sensu circa corpora, & imaginatione circa corporum similitudines & locorum uersatur, & in eis siue uigilando, siue dormiēdo distrahitur. Cum uero ab hac distractione per puram intelligentiam ascendens in vnum se colligit, rationalis dicitur. Ratio siquidem est animi aspectus quo per seipsum uerum intuetur: Ratiocinatio uero, est rationis inquisitio. Quare illa opus est ad uidentium, ista ad inquirendum. Animus inuisibilis est. Neque enim aliter inuisibilia cernere ualeat. Visibilia per corpus uidet, inuisibilia per se, & in eo se uidet, quod inuisibilem se uidet. Videtur tamē in corpore per corpus, sicut sensus in litera manet, & per literam uidetur. Animus corporis dominator, rector, & habitator uidet seipsum per semetipsum: Non querit auxilium corporalium oculorum, imò uero ab omnibus corporeis sensibus tanquam impedimentis, & perstreperantibus abstrahit se ad se, vt uideat se in se, vt nouerit se apud se. Et cum uult deum cognoscere, eleuat se super se mentis acie. Non enim aliquid tale est deus, qualis est animus, non tamē uideri nisi animo potest, nec ita uideri vt animus potest. Incommutabilis siquidem est ueritas sine defectu substantia. Non talis est animus: Sed deficit & proficit, nouit & ignorat, meminit & obliuiscitur. Modo uult, & modo non uult. Diffusus cogitationibus atque consiliis, huc atque illuc uagatur. Considerando spectat omnia: Videt absentia, transmarina visu ambit, & percurrit aspectu, abditâ scrutatur. Et vno momento sensus suos per totius orbis fines, & mundi secreta circumfert.

Descendit ad inferna, ascendit inde, uersatur in caelo, adhæret Christo, coniungitur deo: Ipse siquidem est eius patria & habitatio, ad cuius similitudinem factus est. Quisquis ergo se talem reddi desiderat, qualis à deo factus est, id est similem deo, redeat ad se, & stet in se, & sic intra semetipsum querat & uideat vnde constat homo, & ex qua sui parte factus sit ad imaginem dei.

Ex duabus substantiis constat homo, anima, & carne. Anima cum ratione, carne cum sensibus suis: quos tamen sensus non mouet caro absque animæ societate: Anima uero rationale suum tenet sine carne. Est siquidem rationalis, concupiscibilis, & irascibilis. Per rationalitatem habilis est illuminari ad aliquid cognoscendum infra se, & supra se, in se, & iuxta se. Cognoscit siquidem deum supra se, & se in se, & angelos iuxta se, & quicquid caeli ambitu continetur infra se. Per concupiscibilitatem & irascibilitatem habilis est affici ad aliquid appetendum uel fugiendum, amandum uel odiendum: Et ideo de rationalitate omnis sensus oritur anima, & de aliis omnis affectus. Affectus uero quadripartitus esse dignoscitur: dum de eo quod amamus, iam gaudemus, uel gaudendum speramus: & de eo quod odimus, iam do-

Animus quid sit. Cap. I.

Ratio.

Ratiocinatio. Animus seipsum intelligit. Cap. II.

Homo quibus constat. Ca. III.

Vires animæ. Ca. IIII.

Vis concupiscendi.

¶ 4.

lemus, siue dolendum metuimus: Et ob hoc de concupiscibilitate gaudium & spes, & de irascibilitate dolor & metus oriuntur. Qui quidem quatuor affectus animæ omnium sunt uitiorum & virtutum quasi quadam principia, & communis materia. Affectus siquidem operi nomen imponit. Et quoniam uirtus est habitus mentis bene compositæ, componendi & instituendi atque ordinandi sunt dicti affectus ad id quod debet, & quomodo debent, vt in uirtutes proficere possint, alioquin in uita facile decident. Cum igitur prudenter, modeste, fortiter, & iuste amor & odium instituuntur, in uirtutes exurgunt, prudentiam scilicet & temperantiam, fortitudinem atque iustitiam, quæ quasi origines & cardines sunt omnium uirtutum. Et hæc omnia cum affectuose & uirtuose in anima constituuntur, per odium mundi, & sui, proficiuntur in amorem dei & proximi: per contemptum temporalium & inferiorum, crescit in desiderium æternorum & supernorum. Sensus uero vnus est in anima, & quod ipsa. Et cum corpus non sit, corporeus dicitur, quia corpus non transcendit, uel quia à corporeis exercetur instrumentis: vnde & ob numerum instrumentorum quinque partitus dicitur, cum intus non sit nisi vnus. Veritatem propter varia exteriora variatur & uarie nuncupatur. Dicitur namque sensus, imaginatio, ratio, intellectus, intelligentia: Et hæc omnia in anima nihil aliud sunt quam ipsa, aliæ & aliæ proprietates inter se propter uaria exercitia, sed vna essentia rationalis & vna anima: proprietates quidem diuersæ, sed essentia vna: secundum exercitium multa sunt, secundum essentiam uero vnus sunt in anima & idem quod ipsa. Et sicut mundus iste uisibilis quinque partitus quadam distinctione est ordinatus, terra scilicet & aqua, ære, & æthere, siue firmamento, & ipso quoque supremo caelo quod empyreum uocant: Sic animæ in mundo sui corporis peregrinanti quinque progressus sunt ad sapientiam, sensus scilicet, imaginatio, ratio, intellectus, & intelligentia. Quinque enim progressibus rationalitas exercetur ad sapientiam, & quatuor affectibus ad charitatem: quatenus nouem istis progressionibus in semetipsa proficiens anima, sensu & affectu, quasi internis quibusdam pedibus, quæ spiritu uiuit, spiritu ambulet, usque ad cherubin & seraphim, id est, usque ad plenitudinem scientiæ, & regnum charitatis, habeat anima per exercitium uirtutes quarum facultates habet per naturam. Et hos progressus nominibus & ordinibus angelorum comparare prudenti lectori relinquo. Facile siquidem erit ei, si sciat aptare sensum qui primus animæ nuncius est, angelis qui nuncij uocantur: imaginationem archangelis, quæ plura quam sensus percipit. Timorem uirtutibus, dolorem potestatis. Qui enim metu suppliciorum perterritus est, & dolore peccatorum compunctus, contemnit mundum & seipsum, cum uirtutibus facit miracula, cum potestatis fugat demonia: maius namque est contemnere seipsum, quam mundum, quem multi propter uanitatem contempserunt. Rationem assignamus principatibus: nam sicut illi præsumunt, & principantur subiectis spiritibus, sic ratio sensibus atque affectibus. Amorem proximi siue gaudium dominationibus: recte namque aliis dominantur qui omnes amant, & de profectu omnium gaudent. Intellectum thronis throni sedes dicuntur, quia in eis deus sedet. Intelligere etiam debes, quoniam in cordibus nostris deus habitat per fidem, per sanctificationem, per pacem, per dilectionem, quoniam deus est pacis & dilectionis. Intelligentiam aptamus cum cherubin. Illi namque spiritus tanto perfectiore scientia pleni sunt, quanto diuinitatem dei in intimis

* al. morum.

Virtutes. 4.

Exercitia. Animi uirtutes. 5.

Vbi gratia? Frigida collatio uirtutum a se cum choris angelorum. Cap. V.

G in intimis contemplatur. Intelligentia nanque animæ vis est quæ immediate deo supponitur, cernitur si quidem ipsum & quæ in ipso sunt. Spem suæ desiderium (sive amorem dei, Ieraphin, Deus nanque est spes omnium finium terræ, cuius vultum tota terra desiderat: & in quem Ieraphin prospicere desiderant, tota spes nostra & desiderium nostrum est. Odium mundi, virtutibus: odium sui, potestatis: rationem principatibus, autorem proximi dominationibus: intellectum thronis: intelligentiam cherubin: amorem dei Ieraphin. Timor nanque de suppliciis & dolor de peccatis faciunt contemptum mundi & sui, vt tamen cum virtutibus faciant miracula & cū potestatis expellat dæmonia. Spes de promissis & gaudium de præmiis faciunt amorem proximi & dei.

Anima ad similitudinem totius sapientia facta, omnium rerū in se gerit similitudinem. Vnde & à Philosopho definita est omnium rerum similitudo. Habet siquidem in se vires quibus omnia apprehendit, siue inuestigat, & omnibus similis existit, cum sit vna. Similis est terræ per sensum, aquæ per imaginationem, aëri per rationem, firmamento per intellectum, cælorum cælo per intelligentiam. Similis est lapidibus per essentiam, arboribus per vitam, animalibus per sensum & imaginationem, hominibus per rationem, angelis per intellectum, deo per intelligentiam. Et sicut deus est omnibus captibilis & participabilis, sic anima omnium est capax. Captibilis & Participabilis omnibus est deus, quia naturali suo munere & vsu ex munere participatur ab omnibus per essentiam qua sunt, & secundū illam ad idoneam speciem qua ab aliis differunt, & secundum virtutem ad congruum vsum quo proficiunt. Tria hæc omni homini existentia in sunt quasi quedam vestigia, summæ essentia, imaginis, & muneris, id est trinitatis patris & filij & spiritus sancti. Aeternitas quippe est in patre, quia pater non habet patrem de quo sit: filius de patre est vt sit, atque vt illi coæternus sit. Imago enim si perfecte implet illud cuius est imago, coequalis est illi. Species est in imagine, sed est pulchritudo, congruentia, & aequalitas prima & summa, similitudo prima & summa vita, primus & summus intellectus. Vnus est in munere, Munus patris & filij spiritus sanctus est. Vnus ergo in munere est, id est, delectatio, gaudium, lætitia, foelicitas, suauitas. Ille nanque ineffabilis complexus patris & imaginis, non est sine perfectione, sine charitate, sine gaudio, Sic in illa trinitate summa est origo omnium rerum, perfectissima pulchritudo, & beatissima dilectio, in nobis autem omnis vsus diuinitatis est ex munere. Quodammo do nanque quasi propior videtur nobis esse spiritus sanctus, vt pote patris & filij munus. Ex ipso nimirum est omnis vsus gratia cum patre & filio: Ipse enim regit & erudit, consolatur & perducit Ecclesiam ad Christum, quam ipse simul sine macula & ruga iudicaturus tradet regnum deo & patri. Sic à patre per filium & spiritum sanctum, vel potius in spiritu diuina ad nos descendunt. Pater siquidem tradidit filium suum quo redimeret seruos, misit spiritum sanctum quo seruos adoptaret in filios: Filium dedit in precium redemptionis: spiritum sanctum in priuilegium adoptionis, se denique totū seruat in hereditatem adoptatis. Nemo ergo de dei pietate diffidat, quoniam maior est eius misericordia quam nostra miseria, & quisquis ad eum toto corde clamauerit, exaudiet illum, quoniam misericors est. Tardius siquidem ei videtur peccatori veniam dare, quam ipsi peccatori accipere. Sic enim festinat absoluerè reum à tormento conscientia sua, quasi plus eum cruciet passio miseri, quam

ipsum miserum compassio sui. Capax est omnium anima, quia per rationalitatem ad cognitionem, & per concupiscibilitatem ad dilectionem vniuersitatis capax inuenitur. Sunt enim duo in anima, & sunt id quod anima, naturalis sensus cognoscens omnia & diiudicās inter omnia: naturalis affectus, quo suo ordine & gradu diligit omnia. Veruntamen facultates & quasi instrumenta cognoscendi & diligendi habet ex natura, cognitionem tamē veritatis & ordinem dilectionis nequaquam habet nisi ex gratia. Facta siquidem à deo mens rationalis sicut eius imaginē suscepit, ita cognitionem & amorem. Vasa nanque quæ creatrix sapientia forinat vt sint, adiutrix gratia replet ne vacua sint, si strenuum operariū inuenierit. Anima est substantia rationalis, intellectualis, à deo facta spiritalis, non ex dei natura, sed potius creatura ex nihilo facta, in bonum malumque conuertibilis. Et ideo aliquatenus est mortalis in quantum in deterius mutari, & à voluntate dei cuius participatione bona fit, alienari potest: Et aliquatenus immortalis, quoniam sensum, quo ei post hanc vitam vel bene vel male sit, amittere non potest: Nō quod pro actis ante carnem gestis meruerit vt in carne includeretur, vt quidam voluerit, sed nec ideo potest esse in homine sine sorte peccati, nisi à Christo fuerit liberata. Dei enim nutu ad corpus anima venit, vt si secundum eius præceptum agere vellet, mercedem acciperet vitæ æternæ atque societatis angelorum: Si autem contemneret, penas iustissimas & amarissimas lueret, siue doloris continui, siue ignis æterni. Anima vero ex eo dicta est, quod animet corpus ad viuendum, hoc est viuificet. Spiritus est ipsa anima pro spiritali natura, vel pro eo quod spiret in corpore appellatus est spiritus. Anima & spiritus idem sunt in homine, quauis aliud notet spiritus, & aliud anima. Spiritus nanque ad substantiam dicitur, & anima ad viuificationem. Eadem est essentia, sed proprietates diuersæ: Nam vnus & idem spiritus ad seipsum dicitur spiritus, & ad corpus anima. Spiritus est in quantum est ratione prædita substantia rationalis: anima in quantum est vita corporis, de qua dictum est, Qui perdidit animam suam propter me, saluam faciet eam: id est, quisquis propter deum vitam hanc quæ nunc corporis viuificatione ex anima temporaliter mortaliter constat, libenter desperet, in futuro eandem corporis, non solum animæ vitam æternam & immortalitatem recipiet. Humana quidem anima, quia in corpore habet esse & extra corpus, pariter anima & spiritus vocari potest: non duæ animæ, sensuales & rationalis, altera qua homo viuat, & altera qua vt quidam putant, sapiat: sed vna atque eadem anima in semetipsa viuut per intellectum, & corpori vitam præbet per sensum. Humanum nanque corpus nec viuere nec nasci potest sine anima rationali, vegetatur tamē & mouetur & crescit & humanam formam in vtero recipit, priusquam animam rationalem recipiat. Sicut etiā virgulta & herbas sine anima moueri & incrementū habere videmus, Duplex est quidem vita animæ, alia qua viuut in carne, & alia qua viuut in deo. Duo siquidem in homine sensus sunt, vnus interior, & alius exterior, & vterque bonum suum habet in quo reficitur. Sensus interior reficitur in contemplatione diuinitatis, sensus exterior in contemplatione humanitatis. Propterea enim deus homo factus est, vt totum hominem in se beatificaret, & tota conuersio hominis esset ad ipsum, & tota dilectio hominis esset in ipso, cum à sensu carnis videretur per carnem, & à sensu mentis videretur per diuinitatis cōtemplationem. Hoc autem erat totum bonum hominis,

factore suo inueniret, pascua foris in carne saluatoris, & pascua intus in diuinitate creatoris. Hoc bonum magnū secutum est malum, quoniam perditō bono quod intus erat, egressa est anima ad bona aliena quæ foris erant, & pactum fecit cum delectationibus seculi, requiescens super illas, non attendens absentiam boni sui interioris, eo quod cōsolationes suas cerneret in bonis alienis. Nā cū exterior sensus carnalis bono suo vitur, interior sensus mentis quasi obdormit. Non enim cognoscit bona interioris sensus qui iucunditate honorum exteriorū capitur. Nam qui in carne viuut, in carne sentit, & dolores carnis fugit in quantum potest: vulnera autē animæ prorsus ignorat, nec medicinā quærit in eis. Cum autem moruus fuerit sensus animæ quo viuut in carne, tunc viuificari incipiet sensus ille quo sentiet semetipsum, & tunc sciet dolores suos, & incipiet sentire vulnera sua tanto grauius quanto propius. Magis enim obest malum quod est magis vicinum, & magis prodest bonum quod magis est intimum. Spiritus dicitur multis modis. Dicitur nāque spiritus deus, & aër iste, & flatus aëris, qui à corde receptus & inde per totum corpus emissus mortalium vitam flatu necessario continet. Iste tamen spiritus iure anima dici nō potest, quia aëris varietate dissoluitur. Dicitur spiritus anima, siue hominis, siue pecoris. Dicitur spiritus mens rationalis, vbi est quedam scintilla tāquam oculus animæ ad quem pertinet imaginatio & cognitio dei. Oculus animæ est mens ab omni corporis labe pura, mentis aspectus est ratio, intellectus visio. Tria hæc omni animæ necessaria sunt, vt sanos oculos habeat, vt aspiciat, vt videat. Sanos oculos habet, cum à mortalium cupiditatibus est purgata atque remota. Aspiciat, cum in dei lumine contemplationis oculos figit. Videt cum in illa contemplatione conspiciat, quanta sint gaudia, quanta lætitia, quanta securitas, serenitas, & quanta iucunditas. Sanitas facit illam securam, aspectus rectam, visio beatam. Cum enim fuerit ab omni fece liberata & maculisque diluta, tunc se denique in seipsa liberalissime tenet, & nihil sibi metuit, aut vlla sua culpa quicquam angitur: & tunc ingenti quadam & incredibile fiducia pergit in deum, id est in ipsam contemplationem veritatis: aspectum siquidem rectum sequitur ipsa visio dei, quæ est finis aspectus. Sic anima prius sanatur, sanata introducitur introducta reficitur. Spiritus etiam est quedam vis animæ, mente inferior, vbi corporalium rerum similitudines exprimentur. Nec ipse spiritus corpus est, sed corpori similis. Quæ enim spiritu videntur, non sunt corporalia, sed corporalibus similia. Facies siquidem hominis & nobis forinsecus nota est, & in memoria nostra habet imaginem suā, incorporalem quidem, sed corpori similem. Mundi quoque istius mirabilis pulchritudo, & nobis foris præsto est, & in memoria nostra habet imaginem suā, incorporalem quidem, sed corpori similem, ad quam recurrimus cum clausis oculis eam cogitamus. Quod enim ad corporis sensum aliquid corpus in loco est, hoc est ad animi aciem similitudo corporis in memoria: & quod est intentio volūtatis ad corpus visum, visionemque copulādam, hoc est eadem intentio voluntatis ad copulādam imaginem corporis quæ est in memoria & visione cogitantis. Ille spiritus dicitur factus ad imaginem & similitudinem dei, in quo est cognitio veritatis, & amor virtutis. Imago siquidem est in cognitione, & similitudo in dilectione. Imago, quia rationalis: & similitudo, quia spiritalis. Hæret siquidem veritati nulla interposita substantia

K
Aia capax
oim. C.VII.

Aia rursus
quid. Caput
VIII.

beat.

L

Sens duplex
hois. C.IX.

Vnde dicitur
tur anima &
spiritus.

Luc. 9.

M

Factus.

A

Ioan. 19.

Quot modis
dicatur
spis. Ca. X.

fforde
bera.

hominis, vt siue ingrederetur siue egrederetur pascua in factore suo inueniret, pascua foris in carne saluatoris, & pascua intus in diuinitate creatoris. Hoc bonum magnū secutum est malum, quoniam perditō bono quod intus erat, egressa est anima ad bona aliena quæ foris erant, & pactum fecit cum delectationibus seculi, requiescens super illas, non attendens absentiam boni sui interioris, eo quod cōsolationes suas cerneret in bonis alienis. Nā cū exterior sensus carnalis bono suo vitur, interior sensus mentis quasi obdormit. Non enim cognoscit bona interioris sensus qui iucunditate honorum exteriorū capitur. Nam qui in carne viuut, in carne sentit, & dolores carnis fugit in quantum potest: vulnera autē animæ prorsus ignorat, nec medicinā quærit in eis. Cum autem moruus fuerit sensus animæ quo viuut in carne, tunc viuificari incipiet sensus ille quo sentiet semetipsum, & tunc sciet dolores suos, & incipiet sentire vulnera sua tanto grauius quanto propius. Magis enim obest malum quod est magis vicinum, & magis prodest bonum quod magis est intimum. Spiritus dicitur multis modis. Dicitur nāque spiritus deus, & aër iste, & flatus aëris, qui à corde receptus & inde per totum corpus emissus mortalium vitam flatu necessario continet. Iste tamen spiritus iure anima dici nō potest, quia aëris varietate dissoluitur. Dicitur spiritus anima, siue hominis, siue pecoris. Dicitur spiritus mens rationalis, vbi est quedam scintilla tāquam oculus animæ ad quem pertinet imaginatio & cognitio dei. Oculus animæ est mens ab omni corporis labe pura, mentis aspectus est ratio, intellectus visio. Tria hæc omni animæ necessaria sunt, vt sanos oculos habeat, vt aspiciat, vt videat. Sanos oculos habet, cum à mortalium cupiditatibus est purgata atque remota. Aspiciat, cum in dei lumine contemplationis oculos figit. Videt cum in illa contemplatione conspiciat, quanta sint gaudia, quanta lætitia, quanta securitas, serenitas, & quanta iucunditas. Sanitas facit illam securam, aspectus rectam, visio beatam. Cum enim fuerit ab omni fece liberata & maculisque diluta, tunc se denique in seipsa liberalissime tenet, & nihil sibi metuit, aut vlla sua culpa quicquam angitur: & tunc ingenti quadam & incredibile fiducia pergit in deum, id est in ipsam contemplationem veritatis: aspectum siquidem rectum sequitur ipsa visio dei, quæ est finis aspectus. Sic anima prius sanatur, sanata introducitur introducta reficitur. Spiritus etiam est quedam vis animæ, mente inferior, vbi corporalium rerum similitudines exprimentur. Nec ipse spiritus corpus est, sed corpori similis. Quæ enim spiritu videntur, non sunt corporalia, sed corporalibus similia. Facies siquidem hominis & nobis forinsecus nota est, & in memoria nostra habet imaginem suā, incorporalem quidem, sed corpori similem. Mundi quoque istius mirabilis pulchritudo, & nobis foris præsto est, & in memoria nostra habet imaginem suā, incorporalem quidem, sed corpori similem, ad quam recurrimus cum clausis oculis eam cogitamus. Quod enim ad corporis sensum aliquid corpus in loco est, hoc est ad animi aciem similitudo corporis in memoria: & quod est intentio volūtatis ad corpus visum, visionemque copulādam, hoc est eadem intentio voluntatis ad copulādam imaginem corporis quæ est in memoria & visione cogitantis. Ille spiritus dicitur factus ad imaginem & similitudinem dei, in quo est cognitio veritatis, & amor virtutis. Imago siquidem est in cognitione, & similitudo in dilectione. Imago, quia rationalis: & similitudo, quia spiritalis. Hæret siquidem veritati nulla interposita substantia

tomus tertius.

Tomus tertius.

tia rationale nostrum, quo ratiocinamur, intelligimus, & sapimus, spiritum dicimus. Hunc autem spiritum Apollolus mentem vocat, cum dicit, Renouamini spiritu mentis vestrae, id est, mente. Nihil enim aliud est spiritus mentis, quam mens: sicut corpus carnis, nihil aliud est quam caro. Mens autem dicitur à μέν. Mene autem Græce, Latine dicitur luna. Et sicut luna crescit & deficit, & varia vicissitudine commutatur, in id tamē quod fuit quadam perfecta nouitate se restituit: sic mens nunc caput summis inserit, nunc decidit in infimis, nunc sese inferens sibi veris fallā redarguit: modo ad corporalia regenda deflectitur, modo æternis rationibus inspiciedis, vel consulendis adhærescit. Ratio siquidem est mentis aspectus quo bonum & malum discernit, virtutes eligit, deumque diligit. Mens vniuersorum capax, & omnium rerum similitudine insignita, omnia esse dicitur naturali quadam potentia, & naturali dignitate: Idcirco inuisibiles rerum causas per intelligentiam comprehendit, & visibiles actualium formas per sensuum passionem colligit. Et siue per sensum ad sensibilia exeat, siue per intelligentiam ad inuisibilia ascendat, rerum similitudines ad seipsam trahit, præsentia cognoscit, absentia intelligit, ignota inquirat, & in inuentis versatur. Rationale & intellectuale lumen, quo ratiocinamur, intelligimus & sapimus, mentem dicimus, quæ ita facta est ad imaginem dei, vt nulla interposita natura ab ipsa veritate formetur. Mens enim ex eo dicta est quod emineat in anima: Præstantior siquidem vis animæ est, à qua procedit intelligentia. Per intelligentiam vtique ipsam veritatem intelligit, per sapientiam diligit. Sapientia nanque est amor boni siue sapor boni, à sapore siquidem dicitur. Mentis visio est intelligentia, gustus sapientia. Illa contemplatur, ista delectatur. Cum ab inferioribus ad superiora volumus ascendere, prius occurrit nobis sensus, deinde imaginatio, postea ratio, intellectus & intelligentia, & in summo est sapientia. Summa nanque sapientia ipse deus est. Sapientia hominis est pietas, id est, cultus dei. Sensus ea vis animæ est quæ rerum corporearū corporeas recipit formas præsentis: Imaginatio est ea vis animæ quæ rerum corporearū corporeas recipit formas, sed absentes. Sensus nanque formas in materia percipit, imaginatio extra materiam: & ea vis quæ exterius formata sensus dicitur, eadem traducta vsque ad intimum, imaginatio vocatur. Imaginatio nāque de sensu oritur, & secundum eius aduersitates, ipsius quoque est variatio: Multa videt anima carnalibus oculis, multa etiam phantastica imaginatione concipit: & vbiq; quasi diffunditur, mouetur, erigitur, & fluctuare videtur: non à se grediens, sed in semetipsa tanquā in magno percurrēs spatio peruagatur: non exit ad illa, sed tractatibus suis sibi illa repræsentat. Habet siquidem in se quasi quandam latitudinem, lōgitudinem, & altitudinem. Nam per charitatem deum & omnes fideles sibi cōplectitur: per meditationem rerum vniuersa quæ à principio mundi vsque ad finem deus propter salutē nostram operatus est meditatatur: per cōtemplationem, quæ sursum sunt cœlestia contemplatur. Ratio est ea vis animæ quæ rerum corporearum naturas, formas, differentias propria & accidētia percipit: omnia incorporea, sed nō extra corpora, nisi ratioe subsistentia. Abstrahit enim à corporibus quæ fundantur in corporibus, non actione sed consideratione. Natura nāque ipsius corporis, secundum quod omne corpus, corpus est, nullū vtique corpus est. Intellectus ea vis animæ est quæ inuisibilia percipit, sicut angelos, dæmones, animas, & omnem spiritum creatum. Intelligentia ea vis animæ

D

Ephes. 4.

Quod in me
te emineat
intelligentia
Cap. XI.
Mens vnde
dicatur.

Mēs omnia
diuinitas.

Intelligentia.

E

Prius dicitur
batur à
sensus.

Differētia sensus & imaginatio.

F

Dimensio.

B est quæ

G est que immediate supponitur deo: Cernit siquidem ipsum summum verum & vere incommutabilem. Sic anima sensu percipit corpora, imaginatione corporum similitudines, ratione corporum naturas, intellectu spiritum creatum, intelligentia spiritum increatum. Et quicquid sensus percipit, imaginatio representat, cogitatio format, ingenium inuestigat, ratio iudicat, memoria seruat, intellectus separat, intelligentia comprehendit, & ad meditationem siue contemplationem adducit. Ingenium est vis ea animæ, siue intentio, qua anima se extendit & exercet ad incognitorum cognitionem. Ingenium siquidem exquirat incognita, ratio discernit inuenta, memoria recondit iudicata & offert adhuc iudicanda. Sic fit ascensus ab inferioribus ad superiora, & ima à summis dependent. Intellectus nanque quedam imago & similitudo intelligentiæ est, ratio intellectus, rationis phantasticus spiritus, cui etiam supremum corporis corpus, id est, ignis quadam similitudine iungitur, & igni aër, & aëri aqua, & aquæ terra. Sensus informat imaginationem, imaginatio rationem, & facit scientiam siue prudentiam. Rursum rationi occurrrens diuina prudentia, informat eam & facit intelligentiam siue sapientiam. Est itaque in ratione quiddam ad superna & cœlestia, intendens, & id dicitur sapietia: & est quiddam ad transitoria & caduca respiciens, & id vocatur prudentia. Hæc duo ex ratione sunt, & in ratione consistunt. Et diuidit se ratio in duo, scilicet in sursum & deorsum: sursum in sapientiam, deorsum in prudentiam, quasi in virum & mulierem, vt vir sit superior & regat, mulier inferior & regatur. Vnde dictum est, Melior est iniquitas viri, quam beneficiæ mulier. Melior siquidem est qui per cœlestia desiderium accensus, carnem necessaria etiam ei subtrahendo affligit, quam qui per carnalem affectum resolutus, per omnia que commoda sunt ei satisfacere contendit. Sensus iuuatur exterior, quia oculus carnis, quævis ex natura facultatem videndi habeat, nunquam tamen per se consequitur visionem, nec auris auditum nisi ex beneficio exterioris lucis & soni. Imaginatione iuuatur exterior, quia ex sensibilibus concipitur. Ratio iuuatur interior, quia spiritus rationalis ex dono creatoris habilis ad cognoscendum verum & diligendum bonum, nisi interioris lucis radio fuerit perfusus, & calore succensus, nunquam consequitur sapientiæ cognitionem vel charitatis affectum. Intellectus & intelligentia iuuantur superius, quia deus ignis & lux est, lux ergo splendorem emittens ex se quem retinet in se, illuminat intelligentiam ad cognitionem veritatis. Ignis vero calorem de se emittens, sed non amittens, inflammatur affectum ad amorem virtutis. Et sicut solem non videt oculus nisi in lumine solis: sic verum ac diuinum lumen non poterit intelligentia videre nisi in ipsius lumine. Domine, inquit, propheta, in lumine tuo videbimus lumen. Cum enim mortale hoc induerit immortalitatem, & corruptibile hoc induerit incorruptibilitatem, tunc mente pariter & corpore spirituales effecti secundum modulum nostrum per mentis illuminationem omnia sciemus, & per corporis incorruptibilis leuitatem vbi que esse poterimus. Volabimus mente per contemplationem, volabimus & corpore per incorruptionem. Discernemus mente, discernemus & corpore, cum sensus nostri corporei vertentur in rationem, ratio in intellectum, intellectus in intelligentiam, intelligentia in deum mutabitur. Sensu visibilia percipiuntur, in imaginatione continentur visibilibus imagines & similitudines, ad rationem pertinet visibilibus rationes & definitiones, & inuisibilibus inuestigationes, ad intellectum & intelligentiam

speculantur & diuinorum comprehensiones & contemplationes. Sensus vero & imaginatio ad rationem non ascendunt, sed infra remanentes eam aliquatenus deducere possunt, & quasi à longe quedam ostendere, ad que non possunt peruenire. Simili quadam proportionem intellectum & intelligentiam ratio iuuare potest, sed ad statum eorum non valet ascendere, quoniam metas suas & fines suos proprios habet quos transcendere non potest. Sensus & imaginationem cum cæteris animalibus communia habemus: Vident siquidem visibilia & visorum recordantur. In quibusdam etiam sensibus nos superant, quoniam iustum fuit vt brutis animalibus quibus nil dandum erat in intellectu, aliquid amplius daretur in sensu. Et e contrario tanto maior necessitas inducitur homini exercendæ rationis, quanto maiorem defectum patitur sensualitatis. Ratio autem inde incipit vnde aliquid occurrit quod nobis cum animalibus non sit commune. Quadam ergo sunt infra rationem, quedam iuxta rationem, quedam supra rationem. Infra rationem sunt que sensu percipimus, sicut dura & mollia, calida & frigida, candida & nigra. Iuxta rationem sunt & perua rationi, que ratione percipimus, sicut commoda & incommoda, vera & falsa, iusta & iniusta. Ratio siquidem est quidam animi motus visum mentis acuens, veraque à falsis distinguens. Supra rationem sunt que nec sensus docet nec ratio persuadet, sed aut diuina reuelatione comprehenduntur, aut diuinarum scripturarum autoritate creduntur, sicut deum in vna substantia trinum, & in tribus personis substantialiter vnum. Deus siquidem est rerum vniuersitas, ita quod nulla singularum: & ideo motibus rationis non subiacet, quia ratio non est nisi de re aliqua.

Anima est spiritus intellectualis rationalis, semper viuens, semper in motu, bonæ malæque voluntatis capax. Secundum benignitatem creatoris, atque secundum sui operis officium variis nuncupatur nominibus. Dicitur namque anima dum vegetat, spiritus dum contemplatur, sensus dum sentit, animus dum sapit, dum intelligit mens, dum discernit ratio, dum recordatur memoria, dum vult voluntas. Ista tamen non differunt in substantia quemadmodum in nominibus, quoniam omnia ista vna anima est, proprietates quidem diuersas, sed essentia vna. In spiritu tamen & anima potest esse differentia, quia omnis anima est spiritus, sed non omnis spiritus est anima. Animæ duplices sunt actiones. Alio namque consilio erigitur ad deum, alio inclinatur ad carnem. Inclinatur autem sic: Cum sit subtilis & inuisibilis, videri non potest, sed per potentias suas se extendit & ostendit. Per concupiscibilitatem namque appetit, per irascibilitatem contemnit, per rationalitatem inter vtrumque discernit. Tota animæ essentia in his potentiis suis consistit, nec per partes diuiditur cum simplex sit & indiuidua. Et si aliquando partes habere dicitur, ratione potius similitudinis quam veritate compositionis intelligendum est. Simplex substantia est anima, nec aliud nec minus est ratio in substantia quam anima, nec aliud nec minus irascibilitas vel concupiscibilitas quam anima, sed vna eademque substantia secundum diuersas potentias diuersa fortitur vocabula. Has potentias habet antequam corpori misceatur. Naturales siquidem sunt ei, nec aliud sunt quam ipsa. Tota namque animæ substantia in his tribus plena & perfecta consistit, id est in rationalitate, concupiscibilitate, & irascibilitate, quasi quadam sua trinitate, & tota hæc trinitas est quedam animæ vnitatis, & ipsa anima. Deus est omnia sua, & anima quedam sua.

Ex Platone

De amicitia aie & corporis. Cap. XIII. Ephes.

Novem foramina.

Gradus incrementorum corporis vite.

Virgil. 6. Acaid.

A dam sua. Habet siquidem naturalia, & ipsa omnia est. Potentia nanque & vires eius idem sunt quod ipsa. Habet accidentalia, & ipsa non est. Sux vires est, suæ virtutes non est: Non enim est sua prudentia, sua temperantia, sua fortitudo, sua iustitia. Potentiæ animæ sunt, rationalitas, concupiscibilitas, & irascibilitas. Vires sunt, sensus, imaginatio, ratio, memoria, intellectus, intelligentia. Potentiæ autem possunt dici vires, & vires dici possunt potentia.

Quibusdam affectibus & quadam amicitia anima corpori coniungitur, secundum quam amicitiam nemo carnem suam odio habet. Sociata nanque illi, licet eius societate prægruetur, ineffabili tamen conditione diligit illud, amat carere suum & ideo libera esse non potest. Doloribus eius vehementer afficitur. Formidat interitum, quæ mori non potest. Timet defectum quæ per naturam non potest deficere. Oculorum patitur speculatione, sonoris delectatur auditibus, suauissimis iocundatur odoribus, larga epulatione reficitur. Et licet his rebus nullatenus ipsa vtatur, graui tamen mœrore affligitur si subtrahantur. Huic etiam nonnunquam subreptunt vitia contraria rationi, dum anima dilecto corpori indulgentius remittendo, locum noscitur præbere peccato. Per sensus quoque progreditur anima ad corpus motuendum & viuificandum. Nouem quoque sunt foramina in humano corpore, quibus secundum naturalem temperantiam influit & effluit omne quo idem corpus vegetatur & regitur. Sunt etiam vtriusque quedam similia, corporis scilicet supremum, & spiritus infimum, in quibus sine naturarum confusione, personali tamen vnione facile coniungi possunt. Similia enim similibus gaudent. Itaque anima quæ vere spiritus est, & caro quæ vere corpus est, in suis extremitatibus facile & conuenienter vniuntur, id est, in phantastico animæ, quod corpus non est, sed simile corpori, & sensualitate carnis quæ ferè spiritus est, quia sine anima fieri non potest. Sicut enim supremum animæ, id est, intelligentia siue mens imaginem siue similitudinem gerit sui superioris, id est, dei, vnde & eius susceptiua esse potuit ad vnionem personalem, etiam quando ipse voluit absque vlla diminutione naturæ suæ: sic supremum carnis, id est, sensualitatis animæ gerens similitudinem ad personalem vnionem eius essentiam suscipere potest. Nec istud mirum est, cum etiam in sensu & memoria pecudis quedam est imitatio rationalitatis, & in appetitu voluntatis, & in iis quæ refugit reprobationis. Spiritus nanque corporeus qui vtiq; vere est corpus, & sensu naturali inter multa discernit, & vi concupiscibilitatis eligit, & natura irascibilitatis reprobatur. Habet siquidem corporea vita quosdam gradus incrementorum quibus ad imaginem summæ vitæ proficit. Primus enim gradus corporeæ vitæ est sensibilis. Secundus per sensum ingrediens imaginatio. Tertius per imaginationem conceptorum memoria. Quartus secundum sensuum passiones quedam sine discretione intelligentiæ prouidentia, in qua quidem quasi rationis imago est, & nulla ratio est. In his omnibus corporea vita spiritalem vitam imitatur. Primo in eo quod sentit, secundo in eo quod sensum concipit, tertio in eo quod concepta retinet, quarto in eo quod siue in imaginatis siue in sensibus secundum quadam rationis similitudinem, siue ad appetendum, siue ad fugiendum se in se flectit. Conuenientissima autem media sunt & carnis & animæ sensualitas carnis, quæ maximæ ignis est, & phantasticus spiritus qui igneus vigor dicitur. Vnde & quidam loquens de animabus ait, Ignis est ollis vigor & cœlestis origo.

Tomus tertius.

Mira societas carnis & animæ, spiritus vitæ & limi terræ. Sic enim scriptum est, Fecit deus hominem de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiritaculum vitæ dans ei sensum & intellectum, vt per sensum lutum sibi sociatum viuificaret, & per intellectum regeret: & vt per intellectum intus ingrederetur & contempleretur dei sapientiam, & per sensum foras egrederetur & contempleretur opera sapientiæ, intellectu intus illustrat, sensu foris decorauit, vt in vtroque refectionem inueniret, intus ad felicitatem, foris ad iucunditatem. Sed quia bona exteriora diu stare non possunt, iustus est homo ab exterioribus ad interiora redire, & ab interioribus ad superiora ascendere. Tantæ siquidem dignitatis est humana conditio vt nullum bonum præter summum bonum ei sufficere possit. Plenum fuit miraculo, quod tam diuersa & tam diuisa ab inuicem, ad inuicem potuerunt coniungi. Nec minus mirabile fuit quod limo nostro deus seipsum coniunxit, vt sibi inuicem vnirentur deus & limus, tanta sublimitas, & tanta vilitas. Nihil enim est deo sublimius, & nihil limo vilius. Mirabilis fuit coniunctio prima, mirabilis fuit secunda, nec minus mirabilis erit tertia, cum homo angelus & deus, vnus erit spiritus. Eodem nanque bono bonus est homo, quo bonus est angelus, eodem iure bono vterque beatus, si tamē ambo id ipsum eadem voluntate eodemque spiritu cupiunt. Si enim tam disparē naturā carnis & animæ ad vnā fœderationē atque amicitiam deus coniungere potuit, nequaquā erit ei impossibile rationale spiritum, qui vsque ad cōsortium terreni corporis humiliatus est, cum eodem corpore glorificato, vt sit ei gloriæ quod fuit ei facinoræ, ad cōsortium beatorum spirituum qui in sua puritate persisterunt, exaltare, atque ad suæ gloriæ participationem sublimare. Ad hoc siquidem illū sola charitate, nulla necessitate creauit altissimus, vt suæ beatitudinis participē faceret. Si ergo tantū gaudium & tanta lætitia est in vita ista temporali, quæ constat ex præsentia spiritus in corpore corruptibili, quanta lætitia & quantum gaudium erit in vita æterna quæ cōstabit ex præsentia diuinitatis in spiritu rationali: Subiciatur ergo corpus animo, animus deo, & vnus spiritus erit cum eo: ita tamen si in humilitate permanserit, & gratiam sui creatoris per quam exaltandus & glorificandus est agnouerit. Ex carne & anima constat homo, & vtrūque bonum suum habet in quo gaudet & exultat. Bonum animæ est deus, cum affluentia dulcedinis suæ. Bonum carnis est mundus, cum abundantia iucunditatis suæ. Sed mundus iste est exterior, deus autem interior. Nihil enim est eo interius, nihil eo præsentius. Interior est omni re, quia in ipso sunt omnia: Exterior est omni re, quia ipse est super omnia. Ab hoc ergo mundo ad deum reuertentes & quasi ab imo sursum ascendentes per nosmetipsos transire debemus. Ascendere enim ad deum, est intrare ad seipsum, & non solum ad se intrare, sed ineffabili quodammodo lintroitu in intimis seipsum transire. Qui enim interius intrans & intrinsecus penetrans seipsum transcendit, ille veraciter ad deum ascendit. Ab huius ergo mundi distractionibus cor nostrum colligamus, & ad interiora gaudia reuocemus. Et si cor nostrum semper tenere non possumus, saltem ab illicitis & vanis cogitationibus restringamus, vt aliquando in diuinæ contemplationis lumine nos figere valeamus. Hæc est enim requies cordis nostri, cum in dei amore per desiderium figitur. Hæc est vita cordis nostri, cum deum suum contemplatur, & ipsa sua contemplatione suauiter reficitur. Et dulce est illi semper ad considerandum quod ad amandum & laudandum semper est suauē. Nihil enim

B ij hil enim

Ghil enim ad beatam vitam præstantius videtur quam velut clausis carnalibus sensibus extra carnem mundique affectum quempiam intra semetipsum cõuerti, alienumque effectum à mortalium cupiditatibus sibi soli & deo loqui. Cum anima sit incorporea, per subtiliorem naturam corporis sui, id est, per ignem & aërem, quæ in isto quoque mundo præcellentia sunt corpora, & ideo magis subtiliora sunt, corpus administrat. Ista siquidem priora excipiunt motus animæ viuificatis, eo quod incorporeæ naturæ sunt propinquiora quam humor & terra, ut ad eorum proximum ministerium tota moles administraretur. Nullus sine his duobus, vel in corpore sensus est, vel ab anima spontaneus corporis motus. Ignis enim & aër quæ leuia sunt, mouent aquam & terram quæ grauiora sunt. Quapropter etiã corpora post animæ abscellum moueri non videmus, quia ignis & aër, quæ duo per animæ præsentiam teneantur in corpore tereno & humido, ut omnium quatuor fiat temperatio, post eiusdem animæ abscellum ad superna euadit ac sese expediunt. Corporis autem compositio sic fit, Corpus constat ex officialibus membris, officialia ex consimilibus, consimilia ex humoribus, humores ex cibis, cibi ex elementis: & nihil horum est anima, sed in istis tanquam in organis agit anima & per hoc corpori consilium & huic vitæ in qua factus est homo in animam viuentem. Quæ cum temperata & ordinata fuerint, congruunt viuificationi, & nunquam recedit anima. Si vero distemperata & confusa fuerint, inuita recedit anima, secum trahens omnia, sensum, imaginationem, rationem, intellectum, intelligentiam, concupiscibilitatem, & irascibilitatem, & ex his secundum merita afficitur ad delectationem siue ad dolorẽ. Corpus autem quod prius integrum tanquam organum contemperatum & dispositum erat, ut melos musicum in se contineret & tactum resonaret, nunc contractum & inutile è regione iacet. Anima vero recurrentibus ad regiones suas elementorum partibus, non habens ubi vires suas exercent, requiescit ab his tantum motibus quibus corpus per tempus & locum mouebat, ipsa per tempus illocaliter mota, quoniam & si organum perit, sed non melos, nec quod organum mouebat. Anima inter deum & corpus posita per tempus mouetur, vel reminiscendo quod oblita fuerat, vel discendo quod ignorabat, vel volendo quod nolebat: per locum vero non mouetur, quia per loci spatia non distenditur. Deus autem corpore non eget ut sit, nec loco, ut alicubi, nec tempore, ut aliquando, nec causa, ut alicunde, nec forma, ut aliquid, nec aliquo genere subiecti in quo subsistat vel cui assistat. Habet anima quandam propriam naturam, omnibus his mundanæ molis elementis excellentiorem, qua veraciter non possit in aliqua phantasia corporalium imaginum quas per sensum carnis percipimus cogitari, sed mente intelligi vitæque sentiri. Intelligi potest, sentiri non potest. Non enim est corpus, nec deus, nec vita sine sensu, qualis est in arboribus, nec vita sine rationali mente, qualis est in animalibus, sed vita & vita perpetua. Nunc quidem minor quam angelorum est & futura qualis angelorum, si ex præcepto sui creatoris vixerit. Præceptum autem eius est, ut in dilectione eius maneamus. Manete, inquit, in dilectione mea. Per dilectionem namque sibi rationalem creaturam copulauit, ut eum semper haberet & in ipso semper maneret, de eo & in eo delectans gaudens & exultans. Per dilectionem creatori suo & sibi inuicem rationalis creatura copulata est: solum namque dilectionis vinculum est quod ligat utroque in idipsum. Per amorem dei omnes ei adhæremus, per amorem proximi omnes adinuicem

¶ carnem mundum dicitur esse effectum
De comparatione aëris ad ea de quibus corpus conficitur. C. XV. ¶ ideo spiritus similia.

Corporis compositio.

¶ melos naturæ.

Per quid anima viuatur deo. Cap. XVI.

Ioan. 15.

vnium sumus, ut bonum commune omnium fiat singulorum & quod quisque in se non habet, in altero possideat. Charitas est via dei ad homines & via hominum ad deum. Per charitatem enim venit deus ad homines, venit in homines, factus est homo. Per charitatem homines diligunt deum, eligunt deum, ad deum currunt, ad deum perueniunt. Sic etiã familiaris est deo charitas, ut ipse mansionem habere nolit ubi charitas non fuerit. Si ergo charitatem habemus, deum habemus, quia deus charitas est. Miser ego quantum deberem diligere deum meum, qui me fecit cum non eram, redemit cum perieram, non eram, de nihilo me fecit, non lapidem, non arborem, non auem, vel aliquid de animalibus, sed hominem me voluit esse, dedit mihi viuere, sentire, discernere. Perieram, & ad mortalitatem descendit, mortalitatem suscepit, passionem sustinuit, mortem vicit, & sic me restaurauit. Perieram & abieram, quoniam in peccatis meis eram venundatus: venit ille post me ut redimeret me, & tantum dilexit me ut sanguinis sui precium appenderet pro me, talique pacto reduxit me de exilio, & redemit de seruitio. Nomine etiã suo vocauit me, ut memoriale suum semper esset apud me. Vniuit me oleo lætitiæ quo ipse erat vnctus, ut ab vncto essem vnctus, & à Christo dicerer Christianus. Sic gratia eius & misericordia semper præuenerunt me. De multis namque periculis sepe liberauit me liberator meus, quando errabam reduxit me, quando ignorabam docuit me, quando peccabam corripuit me, quando tristabar consolatus est me, quando desperabam confortauit me, quando cecidi erexit me, quando stetit tenui me, quando iui duxit me, quando veni suscepit me. Hæc & multa alia fecit mihi deus meus, de quibus dulce est mihi semper loqui, semper cogitare, semper gratias agere, ut pro omnibus beneficiis suis possim semper eum laudare & amare. Cum enim cunctis sit prædens, singulos implens, ubique præsens, vniuersorum curam agens, & tam singulis quam omnibus prouidens, ita totum ad custodiam meam occupatum video, ut si ego super custodiam meam stabo, quasi omnium oblitus sit & mihi soli intendere velit. Semper se præsentem exhibet, semper se paratum offert, si me paratum inuenerit. Quocumque me verterio non me deserit, nisi ego prior eum deseram. Vbiunque fuero non recedit à me, quoniam ubique est, ut quocumque iero inueniam eum cum quo possim esse. Quicquid fecero pariter assistit, utpote perpetuus inspector omnium cogitationum, intentionum & actionum mearum. Cum hæc diligenter considero, timore pariter & ingenti rubore confundor, quia illum ubique mihi præsentem & omnia occulta mea videntem intueor. Multa enim sunt in me de quibus coram oculis eius erubescere, & pro quibus ei valde displicere timeo. Nec pro his omnibus quid illi rependam habeo, nisi tantum ut diligam eum. Non enim melius nec decentius quam per dilectionem rependi potest, quod per dilectionem datum est. Hæc præter rem dixisse videor, sed forte non præter utilitatem mihi, & iis qui mecum sentiunt quæ ego sentio. Anima præsentia sua corpus viuificat, & sic colligata est ei, ut nec cum velit inde segregare se possit, nec retinere cum sui creatoris iussione audierit. In vita siquidem anima consistit vita corporis, & de morte corporis descendit mors animæ. Sicut enim anima vita sua facit carnem viuere, & de fonte naturæ suæ irrigat animando: sic caro per corruptelam materiæ suæ animam, si cupiditatibus illicitis illigauerit, occidit. Et cum altera natura alterius videatur, transit vnaquæque in vicinis

1. Ioan. 4. Exhortatio ad amorem dei. C. XVII.

L

M

¶ Ita quo sit in loco. Ca. XVIII.

¶ Ita quicquid agit tota agit. Ca. XIX.

Actricis naturam, id est, ut aut carnem spiritalem anima virtutibus suis præstet, aut animam carnalem caro virtutibus eius efficiat. Anima tamen nihil de morte habere potest, nisi per vitia ei propinatum fuerit. Nec caro aliquid de vita retinere potest, nisi ab anima fuerit irrigata. Nec in alterius naturam altera transire potest, nisi aut vitia infecta, aut virtutibus deserta fuerit. Ratione insignita est anima, qua artibus docetur egregiis & disciplinis instruitur eximiis, ut diuina sapiat, & humana pertractet, atque sic cætera animalia decenter excellat, utpote substantia rationalis. In hoc enim proprie est anima substantia rationalis, id est, spiritus rationalis. Immortalis est anima, ne à creatoris sui similitudine discrepare videatur. Non enim poterat esse imago & similitudo dei, si mortis termino clauderetur. Secundum quendam modum vitæ quem nullo modo potest amittere, immortalis est. Secundum vero quendam mutabilitatem qua potest vel melior vel deterior fieri, mortalis est. Et sicut mortalis est cum beate viuere perdit, licet misere viuere amittere non possit, sic respectu incorporei dei corporea est. Nihil enim inuisibile & incorporeum natura credendum est præter solum deum, id est, patrem & filium & spiritum sanctum. Qui ex eo incorporeus & inuisibilis dicitur, quia infinitus & incircumscribitus est & simplex, & sibi omnibus modis sufficiens seipso & idipsum. Et cum ubique sit, in semetipso inuisibilis & incorporeus esse dignoscitur. Omnis vero rationalis creatura corporea est, angeli & omnes virtutes corporeæ sunt, licet non carne subsistant. Ex eo enim intellectuales naturas corporeas esse dicimus, quia loco circumscribuntur, sicut & anima humana quæ carne clauditur, quæ idcirco esse in loco & localis dici potest. In loco, quia hic & alicubi præsens est: Localis, quia quod alicubi præsens est totum, alibi non est. Non habet tamen corporalem dimensionem, nec corporalem circumscriptionem, quoniam corporalis quantitatis expertus est. Sed quia per præsentiam & operationem in loco concluditur, localis & ipsa dicitur, verumtamen non sicut corpus, cui secundum locum, principium, medium & finem assignatur, & circumscribitur est, quod cum alicubi est totum, non potest esse simul alibi, quod de solis corporeis naturis cernitur. Incircumscribitum vero est quod simul est ubique totum, quod de solo deo intelligitur. Circumscribitum autem simul & incircumscribitum est, quod cum alicubi sit totum, potest simul alibi esse totum, non tamè ubique, quod de creatis spiritibus cognoscitur. Si enim anima non esset tota in singulis membris sui corporis, non sentiret tota in singulis membris sui corporis. Respectu vero naturæ incorporeæ quæ summe incommutabilis ubique est, corporea est anima, quoniam tale aliquid non est ipsa: nec tamen per loci spatium ita sistitur vel mouetur, ut maiori sui parte maiorem locum occupet, & breuiore breuiorem, minorque sit in parte quam in toto. Per omnes siquidem particulas corporis tota simul adest, nec minor in minoribus, nec in maioribus maior. Sed alicubi intensus, alicubi remissus, & in omnibus tota & in singulis tota est. Sicut enim deus ubique est totus in toto mundo & in omni creatura sua: sic anima ubique tota in toto corpore suo, tãquam in quodam mundo suo, intensus tamen in corde & in cerebro, quæ admodum deus præcipue dicitur esse in cælo. Inuisibilis & incorporea est anima: si enim visibilis esset, corporea esset. Et si corporea esset, partibilis esset, & partes haberet, neque tota simul in vno loco esse posset. Nullum enim corpus aut simul tangi totum potest, aut simul

tangere totum potest. Anima vero in quibuscunque suis motibus vel actibus tota simul adest. Tota videt, & tota visorum meminit. Tota audit, & tota sonorum remittitur. Tota odorat, & tota odores recollit. Tota per linguam & palatum sapores sentit & disceinit. Tota tangit, & dura & mollia. Tota simul approbat vel improbat. Calida vero vel frigida summo tantum digito tota discernit. Tota est visus, tota est auditus, tota meminit: & cum tota meminit, tota est memoria. Cum tota vult, tota est voluntas. Cum tota cogitat, tota est cogitatio. Cum tota diligit, tota est dilectio. Potest namque ex parte cogitare, & ex parte diligere. Habet anima affectiones quibus exercetur ad virtutes. Dolor namque de peccatis, timor de suppliciiis, desiderium de promissis, & gaudium de præmiis quædam exercitia sunt virtutum. Habet etiã virtutes quibus instruitur & armatur contra vitia. A prudentia namque scit quid debeat facere: temperantiam habet contra prospera, fortitudinem contra aduersa, iustitiam qua scit quid cuique debeat reddere. Prudentia est scire quid possit, fortitudo facere quod possit, temperantia non presumere quod non possit, iustitia non velle plus quam possit: Prudentia est in eligendis: temperantia in vtendis: fortitudo in tolerandis: iustitia in distribuendis. Prudentia est nihil penitendum appetere, & nihil præter iustum velle facere. Temperantia est nihil præter turpia timere, & quicquid agimus vel cogitamus ad rationis normam dirigere. Fortitudinis est terrenas cupiditates non solum reprimere, sed penitus obliuisci. Iustitia est omnem animi cogitationem ad solum deum dirigere, eumque tanquam nihil aliud sit sola mentis acie intueri. Habet autem anima sacramentales virtutes quibus initiatur, id est, fidem, spem, sacramentum baptismi, inunctionem, confirmationem, & cætera quibus deo consecratur. Habet etiam virtutes quibus proficit & quibus deo coniungitur, ut est humilitas, puritas, charitas. Humilitas eã deo subiicit, puritas iungit, charitas vnit. Habet quoque anima vires quibus corpori commiscetur, quarum prima est naturalis, secunda vitalis, tertia animalis. Et sicut deus trinus & vnus, verus & perfectus omnia tenet, omnia implet, omnia sustinet, omnia superexcedit, omnia circumplectitur: sic anima his tribus viribus per totum corpus diffunditur, non locali distensione, sed vitali intentione. Naturalis namque virtus operatur in epate sanguinem & alios quosque humores, quos per venas ad omnia corporis membra transmittit, ut inde augeantur & nutriantur. Vis ista quadrifaria est. Diuiditur namque in appetitiuam, retentiuam, expulsiuam, & distributiua. Appetitiua quæ sunt necessaria corpori appetit. Retentiua sumpta retinet, donec ex illis digestio utilis fiat. Expulsiua nocua & superflua expellit. Distributiua bonos bonorum ciborum humores omnibus membris distribuit, prout cuique expedit. Vis vitalis est in corde, quæ ad temperandum feruorem cordis aërem hauriendo atque reddendo, vitam & salutem toti corpori tribuit. Aëre namque puro sanguinem purificatum per totum corpus impellit per venas pullatiles, quæ arteriæ vocantur. Ex quarum motu temperantiam atque distemperantiam cordis physici cognoscunt. Ista vires habent omnia animalia, & ideo corporis magis videntur esse quam animæ, cum anima sit vita corporis. Vis animalis est in cerebro, & inde vigere facit quinque sensus corporis: lubet enim voces audire, membra mouere. Tres namque sunt ventriculi cerebri. Vnus anterior à quo omnes sensus, aliter posterior à quo omnis motus, tertius inter vtrumque medius, id est, rationalis. Corporis sensus sic sunt.

¶ Ita virtutes & vires à ratione. Cap. XXI.

E

¶ Vis cordis. Cap. XXI.

¶ Vis cerebri. Cap. XXI.

G Quod est in corpore subtilissimum & ob hoc animam sim-
ilius & viciniam quam cetera, id est, lux primum per
oculos ipsos diffunditur emicatque in radiis oculorum
ad visibilia intuenta, deinde mixtura quadam primo
cum aere puro, secundo cum aere caliginoso atque ne-
buloso, tertio cum corpulentiore humore, quarto cum
terrena crassitudine, quinque sensus cum ipso sensu oculo-
rum perficit, vbi ipsa sola excellit. Isti sensus quia in
sola facie prelocati sunt, ideo scriptum arbitror, quo-
niam dominus in faciem insufflauit homini spiraculum
vitae, & factus est in animam viuentem. Anterior quippe
pars posteriori merito praeponitur, quia ista ducit, &
illa sequitur, ab ista sensus, & ab illa motus, sicut consi-
lium praecedit actionem. Iste vires tam animam quam
corporis dici possunt, quia ab anima in corpore fiunt,
nec sine utroque fieri possunt. In prima parte cerebri
vis animalis vocatur phantastica, id est, imaginaria,
quia in ea corporalium rerum similitudines & imagi-
nes continentur, vnde & phantasticum dicitur. In me-
dia parte cerebri vocatur rationalis, quia ibi examinat
& iudicat ea quae per imaginationem representantur. In

H vltima parte vocatur memorialis, quia ibi commendat
memoriae ratione iudicata. Aliud est itaque in no-
bis quo corpora sentimus, quod quinque corporis sensu-
bus facimus. Aliud quo non corpora, sed corporibus si-
milia cernimus, vbi & nos ipsos non aliter quam simi-
les corporibus intuemur. Aliud quo nec corpora nec
corporum similitudines conspiciunt, sed alias res quae
non habent imagines sui similes, sicut est deus, & ipsa
mens rationalis, vel intelligentia, vel ratio: sicut etiam
virtutes, prudentia, iustitia, castitas, charitas, pietas, &
quaeunque aliae sunt quas intelligendo vel cogitando
enumeramus, discernimus, & desinimus. Porro anima
non est corpus, quia non omnis similitudo corporis cor-
pus est. Dormienti enim tibi in somnis velut corpus ap-
parebit, neque id corpus tuum sed anima tua: nec verum
corpus, sed similitudo corporis tui. Iacebit enim corpus
tuum, ambulabit ipsa. Tacebit lingua corporis tui, lo-
quetur ipsa. Clausi erunt oculi tui, videbit ipsa: & ita in
ea tota & integra cernetur similitudo carnis tuae. In hac
similitudine quasi per loca cognita vel incognita discer-
rit: & sentit lata vel tristitia. Anima etiam mortui sicut
dormientis in ipsa similitudine corporis sui sentit seu bo-
na seu mala: non sunt tamen corporalia, sed corporibus
similia, quibus animae corporibus exuta afficiuntur seu
bene seu male, cum & ipsa suis corporibus similes sibi
meti appareant. Sunt tamen & vera letitia & vera mo-
lestia, facta de substantia spiritali in substantia spiritali.
Certum nempe est quandam spiritalem naturam esse in
nobis, vbi corporalium rerum similitudines aut forma-
tur aut formatae ingeruntur: siue cum praesentia aliquo
sensu corporis tangimus, & continuo eorum similitudo
in spiritu formatur, & in memoria reconditur: siue cum
absentia iam nota, vel quae non nouimus cogitamus, vt
inde formetur quidam spiritalis intellectus. Innumera-
bilia etiam pro arbitrio & opinione fingimus, quae vel
non sunt, vel esse nesciuntur. Innumerales quoque &
variae formae rerum in animo nostro versantur, vel cum
aliquid facimus vel facturi sumus: aliquo etiam spiritu
rapiente tollitur anima in huiusmodi videnda seu bona
seu mala. Nimia quoque intentione cogitationis vel ali-
qua vi morbi, vt phreneticis per febrem accidere solet,
seu commixtione alterius cuiusdam spiritus seu boni seu
mali, ita corporalium rerum imagines in spiritu exprimi-
untur, tanquam corpora ipsius corporis sensibus praesententur, vt absentia videantur adesse tanquam praesentia, & quae non sunt tanquam praesentia oculis affint. A dormientibus etiam multa videntur, vel nihil vel aliquid significantia. Vnde saepe imagines rerum corporalium tanta illis expressione representantur in somniis, quanta ipsa corpora praesentantur vigilantibus, vt intervisione dormientium & veram commixtionem vigilantium non discernatur, sed continuo eis caro moueatur, & contra propositum suum vel contra licitos mores concumbere videatur, & quod naturaliter collectum est per genitales vias emittatur. Hunc motum casti vigilantes cohibent & refrenant. Dormientes autem ideo non possunt, quia in potestate non habent imaginis corporalis expressionem: qua caro naturaliter mouetur, & sequitur quod coitum sequi solet, & quod sine peccato a vigilantibus fieri non potest. Sic in spiritu & corporalium rerum imagines apparent, & multa pro arbitrio finguntur, vel praeter arbitrium demonstrantur. Ipsa namque anima quae motu proprio semper in motu est, quia per corpus non finitur, vel non plene finitur corporalia sentire, vel ad corporalia vim suae intentionis dirigere, corpore sopito, spiritu corporalium similitudines aut ipsa agit, sicut & imagines corporum cogitando ex se ipsa versare asolet, aut obiectas intuetur, cum in eas videndas aliquo spiritu assumitur. Anima est substantia spiritalis, simplex, indissolubilis, incorporea, passibilis atque mutabilis, carens pondere, figura & colore. Non est credenda pars, sed creatura dei, nec etiam de substantia dei, vel de qualibet elementorum materia, sed ex nihilo est creata. Si enim ex semetipso eam deus fecisset, nequaquam vitiosa aut mutabilis aut misera esset. Si autem ex elementis facta fuisset, esset corporea: cum sit incorporea, ignotam habens originem, initium habet, finem non habet. Et cum sit spiritalis naturae, nihil habet mixtum concretumque, terrenum, nihil humidum vel aereum vel igneum. Nullum habet colorem, nullo loco continetur, nullis membris circumscribitur, nullo spatio finitur: sed ita est cogitanda & intelligenda, sicut sapientia, iustitia, & ceterae virtutes ab omnipotente creatae. Natura animae inuisibilis est, ideo inuisibiliter in corpore manet, & de corpore inuisibiliter egreditur. Per corpus corpora videt, sicut caelum & terram, & quae in eis conspiciuntur oculis nostris. Spiritu autem corporum similitudines intuetur. Quicquid enim corpus non est, & tamen aliquid est, recte iam spiritus dicitur. Idcirco quaedam vi occulta & spiritali rapitur anima, vt vice corporum expressas corporalium rerum similitudines in spiritu videat. Sed intellectu ea quae nec corpora nec corporum formas habent conspiciunt, sicut est iustitia & sapientia, & velut ipsa mens & omnis animae affectio bona. Ista tria genera visionum manifesta sunt. Primum corporale, quo per corporis sensus corporalium sentiuntur. Secundum spirituale, quo corporum similitudines spiritu, non mente cernuntur. Tertium intellectuale, quo illa res quae nec corpora nec corporum formas habent conspiciuntur. Intellectuali visione nunquam fallitur anima: aut enim intelligit & verum est: aut si verum non est, non intelligit. In visione autem corporali saepe fallitur anima, cum in ipsis corporibus fieri putat quod fit in corporis sensibus. Sicut nauigantibus videntur in terra moueri, quae stant, & intuentibus caelum sidera stare, quae mouentur, & diuaticatis radiis oculorum res vna duas formas habere videtur, & vnus homo duo capita, & in aqua renus infractus, & multa huiusmodi. In visione etiam spiritali anima fallitur & illuditur, quoniam ea

sententur, vt absentia videantur adesse tanquam praesentia, & quae non sunt tanquam praesentia oculis affint. A dormientibus etiam multa videntur, vel nihil vel aliquid significantia. Vnde saepe imagines rerum corporalium tanta illis expressione representantur in somniis, quanta ipsa corpora praesentantur vigilantibus, vt intervisione dormientium & veram commixtionem vigilantium non discernatur, sed continuo eis caro moueatur, & contra propositum suum vel contra licitos mores concumbere videatur, & quod naturaliter collectum est per genitales vias emittatur. Hunc motum casti vigilantes cohibent & refrenant. Dormientes autem ideo non possunt, quia in potestate non habent imaginis corporalis expressionem: qua caro naturaliter mouetur, & sequitur quod coitum sequi solet, & quod sine peccato a vigilantibus fieri non potest. Sic in spiritu & corporalium rerum imagines apparent, & multa pro arbitrio finguntur, vel praeter arbitrium demonstrantur. Ipsa namque anima quae motu proprio semper in motu est, quia per corpus non finitur, vel non plene finitur corporalia sentire, vel ad corporalia vim suae intentionis dirigere, corpore sopito, spiritu corporalium similitudines aut ipsa agit, sicut & imagines corporum cogitando ex se ipsa versare asolet, aut obiectas intuetur, cum in eas videndas aliquo spiritu assumitur. Anima est substantia spiritalis, simplex, indissolubilis, incorporea, passibilis atque mutabilis, carens pondere, figura & colore. Non est credenda pars, sed creatura dei, nec etiam de substantia dei, vel de qualibet elementorum materia, sed ex nihilo est creata. Si enim ex semetipso eam deus fecisset, nequaquam vitiosa aut mutabilis aut misera esset. Si autem ex elementis facta fuisset, esset corporea: cum sit incorporea, ignotam habens originem, initium habet, finem non habet. Et cum sit spiritalis naturae, nihil habet mixtum concretumque, terrenum, nihil humidum vel aereum vel igneum. Nullum habet colorem, nullo loco continetur, nullis membris circumscribitur, nullo spatio finitur: sed ita est cogitanda & intelligenda, sicut sapientia, iustitia, & ceterae virtutes ab omnipotente creatae. Natura animae inuisibilis est, ideo inuisibiliter in corpore manet, & de corpore inuisibiliter egreditur. Per corpus corpora videt, sicut caelum & terram, & quae in eis conspiciuntur oculis nostris. Spiritu autem corporum similitudines intuetur. Quicquid enim corpus non est, & tamen aliquid est, recte iam spiritus dicitur. Idcirco quaedam vi occulta & spiritali rapitur anima, vt vice corporum expressas corporalium rerum similitudines in spiritu videat. Sed intellectu ea quae nec corpora nec corporum formas habent conspiciunt, sicut est iustitia & sapientia, & velut ipsa mens & omnis animae affectio bona. Ista tria genera visionum manifesta sunt. Primum corporale, quo per corporis sensus corporalium sentiuntur. Secundum spirituale, quo corporum similitudines spiritu, non mente cernuntur. Tertium intellectuale, quo illa res quae nec corpora nec corporum formas habent conspiciuntur. Intellectuali visione nunquam fallitur anima: aut enim intelligit & verum est: aut si verum non est, non intelligit. In visione autem corporali saepe fallitur anima, cum in ipsis corporibus fieri putat quod fit in corporis sensibus. Sicut nauigantibus videntur in terra moueri, quae stant, & intuentibus caelum sidera stare, quae mouentur, & diuaticatis radiis oculorum res vna duas formas habere videtur, & vnus homo duo capita, & in aqua renus infractus, & multa huiusmodi. In visione etiam spiritali anima fallitur & illuditur, quoniam ea

L De multipli-
ci visu sive.
Ca. XXXIII.

Tria genera
visionum sive.

M

nam ea quae videt aliquando vera, aliquando falsa, aliquando perturbata, aliquando tranquilla sunt. Ipsa autem vera aliquando futuris omnino similia, vel aperte dicta aliquando obscuris significationibus & quasi figuratis locutionibus praenunciata. In ecstasy vero quando ab omnibus corporis sensibus alienatur & auertitur anima, amplius quam in somno solet, sed minus quam in morte, non fallitur. Sed ipsa mente diuinitus adiuta, vel aliquo ipsa visa exponente, sicut in Apocalypsi Ioanni exponebatur, magna reuelatio est. Cum enim bono spiritu assumitur anima, falli non potest, quia sancti ageli miris modis visa sua facili quadam ac praepotenti vnitione vel commixtione nostra esse faciunt, & visionem suam quodam ineffabili modo in spiritu nostro informant. Ipsi siquidem his corporalibus iudicandis atque ministrandis praesunt, & eorum significantias similitudines in spiritu ita discernunt, & tanta potentia quodammodo tractant, vt eas etiam possint hominum spiritibus reuelando miscere. Inde est quod angelus domini apparuit in somnis Ioseph dicens, Noli timere accipere Mariam coniugem tuam. Et iterum, Tolle puerum & matrem eius, & fuge in Aegyptum. Deus etiam per prophetam dicit, Effundam de spiritu meo super omnem carnem, & iuvenes visiones videbunt, & senes somnia somniant. Sunt & alia visa vitata & humana, quae vel ex ipso spiritu nostro multipliciter existunt, vel ex corpore spiritui quodammodo suggeruntur, sicut fuerimus affecti a carne vel animo. Non enim solum vigilantes homines curas suas cogitando versant in similitudinibus corporum, verum etiam dormientes hoc sepe somniant quo indigent. Nam & negocia sua gerunt ex animi cupiditate, & epulis & poculis inhiant instanter, si forte esurientes sitientesque dormierint. Vigilantibus etiam occulto quodam instinctu ingestas esse cogitationes quas diuinae nouimus: Sicut Caiphas pontifex prophetauit, cum eius intentio prophetandi voluntatem non haberet. Multa videt anima, & eadem natura est omnium visionum, siue in vigilantibus, siue in dormientibus, siue in aegrotantibus: quoniam non ex alio genere sunt quae videntur, quam ex natura spiritus de quo vel in quo fiunt similitudines corporum. Visa siquidem phreneticorum similia sunt visis somniantium: obturatas namque vias sentiendi habent, vt videant quod somniantes vident. Visa etiam somniantium similia sunt cogitationibus vigilantium. Dormientibus quippe in cerebro consopitur via sentiendi, quae intentionem ad oculos ducit. Ideoque ipsa intentio in aliud versa, cernit visa somniantium tanquam species corporales affint, vt sibi dormientes vigilare videantur, & non similia corporibus, sed ipsa corpora intueri se putent. Ego autem multo amplius admiror & vehementius stupeo, quanta celeritate ac facilitate in se anima fabricet imagines corporum, quas per corporis oculos viderit, quam phreneticorum vel somniantium, vel etiam in ecstasy visiones. Quaecumque tamen illa natura visorum est, proculdubio corpus non est. Non enim corpora visa illas imagines in spiritu faciunt, nec eam vim habent vt aliud spirituale forment, sed ipse spiritus in seipso celeritate mirabili, vt ipse spiritus, intellectualis, & rationalis. Omnium quae sibi videre videntur dormientes, quinque sunt genera, videlicet, Oraculum, visio, somnium, infomnium, & phantasma. Oraculum est, cum in somnis parens vel aliqua sancta grauisque persona seu sacerdos, vel etiam deus euenturum aliquid aperte vel non euenturum, faciendum vel deuitandum denunciat. Visio est, cum id quod videt quis, eodem modo quo apparuerat euenit. Somnium est figuris tectum, & sine in-

nam ea

De ecstasi.

Matth. 1.
Matth. 2.

Iohel. 2.

Alia visio-
genera.

Insensibus.

Ioan. 11.

Quinq; sunt
genera som-
niorum. Ca.
XXV.
Oraculum.

Visio.
Somnium.

terpretatione intelligi non potest. Infomnium est quando id quod fatigauerat vigilantem ingerit se dormienti, sicut est cibi cura vel potus, vel aliqua studia, vel artes, vel infirmitates. Secundum namque studia quae quisque exercuit somniat, & solitarum artium simulacra in praesentia mentis impressa apparent in somnis. Iuxta etiam infirmitatum diuersitates diuersa accidunt somnia. Etiam secundum morum & humorum varietates variantur & somnia. Alia namque vident sanguinei, alia cholericis, alia phlegmaticis, alia melancholicis. Et cum illi vident rubea & varia, isti nigra & alba. Phantasma est, quando qui vix dormire coepit & adhuc se vigilare aestimat, aspiciere videtur irruentes in se, vel passim vagantes formas discrepantes & varias, letas vel turbulenta. In isto genere est ephialtes, quem publica perfunctio quiescentes opinatur inuadere, & podere suo pressos ac sentientes grauare. Quod non est aliud quam quaedam fumositas a stomacho vel a corde ad cerebrum ascendens, & ibi vim animalem comprimens. Dicit etiam humana opinio, quod quadam arte mulierum & potestate daemonum homines conuerti possint in lupos & iumeta, & quaeque necessaria portare, & post peracta opera iterum ad se redire: nec fieri in eis mentem bestialem, sed rationalem humanamque seruari. Hoc sic intelligendum est, quoniam daemones naturas non creant, sed aliquid tale facere possunt vt videantur esse quae non sunt. Nulla enim arte vel potestate animus, sed nec corpus quidem aliqua ratione in membra vel in linamenta bestialia veraciter conuerti potest. Sed phantasticum hominis quod etiam cogitando siue somnando per rerum innumerabilium genera variatur: & cum corpus non sit, corporum similes formas mira celeritate capit. Sopitis autem & oppressis homini sensibus corporeis, ad aliorum sensum figura corporea perducit potest ita tamen quod corpus ipsum hominis alicubi iaceat, viuens quidem sed multo grauius atque oppressius quam somno suis sensibus obseratis: phantasticum autem illud veluti formatum in alicuius animalis imaginem, alienis sensibus appareat, talisque homo sibi videatur, qualis sibi videri posset in somnis, portare onera, quae onera si vera sunt corpora, portantur a daemone, vt illudatur hominibus, partim vera onerum corpora, partim falsa iumentorum cernentibus. Humanum spiritum aliquando bonus, aliquando malus assumit spiritus, nec facile discerni potest a quo spiritu assumatur, nisi quia bonus instruit, malus fallit. Fallit autem sepe in manifestis bonis, vt cum sibi in eis creditu fuerit, ad sua seducat. Sic plerumque humanum spiritum rapit, vt quadam occulta mixtura quasi idem spiritus esse videatur, & spiritus patientis, & spiritus vexantis, vt in daemoniis videmus. Animam tamen hominis, id est, mentem, nulla creatura iuxta substantiam implere potest, nisi sola trinitas. Implere autem dicitur satanas, mentem alicuius & principale cordis, non ingrediens quidem in eum & in sensum eius, sed fraude & iniquitate: atque omni malitia illum alliciens, atque seducens affectu malitiae, trahit per cogitationes & incertina vitiorum, quibus ipse plenus est, vt pote fallax nequam & fraudulentus deceptor animarum. Non enim participatione naturae seu substantiae, vt quidam putant, animam implet diabolus, aut eius habitator efficitur, sed per fraudulentam deceptionem atque malitiam, in eo habitare dicitur quae implet. Solius enim trinitatis est intrare & implere naturam siue substantiam quam creauit. Daemones, & acrimonia sensus, & celeritate motus aerei corporis, terrenorum corporum sensum facile pra-

Infomnium
D

Phantasia

εφιάλτης
quasi insule
tarot dicitur.

Spectra. Ca.
XXVI.

E

Spis quide
afficit me-
te hois, sed
solus de
plet. Caput
XXVII.

το δαιμον
νικημε

Daemones
experientia.
C. XXVIII.

De falsis
maginibus
animae. Ca.
XXIII.

G cedunt, & quaedam cogitata pronunciant qua homines mirantur propter tarditatem terreni corporis. Accessit autem demonibus per tam longum tempus, quo eorum vita protenditur, rerum longe maior experientia quam hominibus potest euenire propter breuitatem vite. Idcirco quaedam futura praedicunt & quaedam mira faciunt, quibus homines alliciunt & seducunt. Vnde quaedam muliercula post fatan conuersa, demonum illusionibus & phantasmatibus seducta, credut se & profitentur nocturnis horis cum Diana Paganorum dea, vel cu Herodia- de & Minerua & innumera mulieru multitudine equitare, earumque iustionibus obtemperare. Ipse nanque Sa- tanas, qui transfiguratur se in angelum lucis, cum mentem cuiusque muliercula ceperit, & hanc sibi per infidelitate subiugauerit, ilico transformatur se in diuersarum personarum species ac similitudines: & metem quam captiuam tenet in somnis deludens, modo lata & modo tristitia, modo cognitas, modo incognitas personas ostendens per deua quaeque deducit. Et cum solus hoc patitur spiritus infidelis, nec in animo sed in corpore euenire opinatur, idcirco nimis stultus & hebes est qui haec omnia quae in spiritu fiunt etiam in corpore accidere arbitrat, cum Ezechiel & alij Prophetae, Ioannes etiam Euangelista & Apotoli in spiritu, non in corpore visiones viderint.

H Cum homines mortui, siue viui, hominibus dormientibus vel vigilantibus apparent, no in ipsis rebus vt sunt videntur, sed in quibusdam similitudinibus rerum. Istud autem angelicis operationibus fieri credimus, per dispensationem prouidentiae dei, bene videntis bonis vel malis secundum inscrutabilem altitudinem iudiciorum suorum: siue hinc instruatur mentes mortalium, siue fallantur, siue consolentur, siue terreatur: sicut vnicuique vel praebenda est misericordia, vel irroganda iustitia, ab eo cui misericordiam & iudicium non inaniter decantur Ecclesia. Ibi siquidem sunt spiritus defunctorum, vbi non vident neque audiunt quae aguntur aut eueniunt in ista vita hominibus. Ita tamen est eis cura de viuis, quam quid agant omnino nesciant, quemadmodum cura est nobis de mortuis, quauis quid agant vtique nesciamus. Nesciunt quidem mortui quid hic agatur: sed du hic agitur, postea audire possunt ab eis qui hunc moriendo ad eos pergunt: non quidem omnino, sed quantum finitur eis indicare & eos oportet audire. Scire etiam possunt ab angelis qui hic nobis praesto sunt, & animas nostras ad illos deferunt: Spiritu etiam dei reuelante cognoscere possunt quae hic aguntur quae necessarium est eos cognoscere. Quidam etiam ex mortuis ad viuos rapi possunt: non per propriam naturam, sed per diuinam potentiam. Vtrum tamen ista fiant per eorum praesentiam, aut per angelos suscipientes eorum personam, affirmare no audeo. Deus enim omnipotens qui est vbique praesens, per angelica ministeria vique quaeque diffusa potest praebere ista hominibus solatia quibus in huius vitae miseria iudicat esse praebenda. Potentiae animae atque virtutes longa exercitatione & successu temporum crescunt. Ipsa vero nec crescit nec decrescit, sed aut imparitate membrorum, aut humorum crassitudine & eorum corruptione praepedita, vires suas exercere non potest. Anima carne exuta viuunt, videt, audit, & omnes sensus atque ingenia viuaciter tenet: vt pure pura, subtilis, cita, & perpetua. Et sicut deus vbique in semetipso est, sic anima vbique quodammodo in semetipso est: ac per hoc ibi erit anima post corpus, vbi erat agens in corpore. Ibi deus est modo, vbi erat priusquam mundus fieret, vbi etiam foret si mundus desineret esse. Sicut saepe dictum est, incor-

porca est anima: potest tamen habere similitudine corporis, no corporealem, sed corpori similem, & corporaliu omnino membrorum, cum de corpore egreditur. Sic enim aut ad spiritalia pro meritis fertur, aut ad loca poenalia similia corporalibus: qualia saepe demonstrata sunt iis qui rapti sunt a corporis sensibus, & mortuis similes iacuerunt: cum & ipsi in seipsis gererent quandam similitudinem corporis sui, per quam possent ad illa ferri, & talia similibus sensibus experiri. Anima siquidem quae in corporibus viuentes per dilectionem rerum visibilibus corporalibus imaginibus afficiuntur, a corporibus exeuntes in eisdem imaginibus tormenta patiuntur. Propterea enim corporalibus passionibus ibi teneri possunt, quia a corruptione corporaliu affectionum hic mundata non fuerunt, quam corpulentiam de carnis dilectione traxerunt. Quaedam autem animae in eisdem locis in quibus culpam commiserunt puniuntur, quaedam vero abditis receptaculis vsque ad vltimum resurrectionem continentur, sicut digna est vnaquaeque reque vel miseria. Multa de anima dixi, sed nondum dixi quando facta est, vel quando de corpore egreditur. Quod primum posui, postea dicam: quod est vltimum hoc non dicere possum, quia nec initium meum nec finem scio. Nescio vnde venio, aut quod vado: sed planè scio, quod mortales sumus: & velimus, nolimus, omnes moriemur. Nihil enim morte certius, & nihil incertius hora mortis, Nam nescimus quando, aut quomodo, aut vbi moriemur, quoniam mors vbique nos expectat. Idcirco semper debemus esse parati, vt cum corpus reuertetur ad terram de qua sumptum est, spiritus redeat ad eum qui dedit illum. Illud siquidem nos maxime mouere debet, quod a veteribus sapientibus ita homo definitus est, Homo est animal rationale mortale. Hoc genere posito, quod animal dictum est, additas duas differentias videmus, quibus admonendus erat homo, & quod sibi esset redeundum, & vnde fugiendum. Sicut enim progressus animae vsque ad mortalia lapsus est: sic regressus eius in ratione esse deberet, qua impugnantibus vitiis resistere valeat, vt secundum naturam suam viuat, & ordinari appetat, sub illo videlicet a quo regi debet, & supra ea quae regere debet. Vno verbo, quod rationale dicitur, separatur a bestiis. Alio, quod mortale, separatur a diuinis. Illud nisi retinuerit, bestia erit: hinc nisi se auerterit, ad diuina non perueniet. Idcirco vt homo sibi incognitus cognoscat se, magna opus habet consuetudine recedendi a sensibus, vt animum ad se colligat, & in seipso retineat. His siquidem sensibus impeditur anima ne cernere semetipsam valeat & creatorem suum, quae sola & simplex sine istis oculis intueri debet.

Anima nanque rationalis inter eas res quae sunt a deo condite, superat omnia, & ideo deo proxima est quantum est pura, eius in quantum charitate cohaerit, intantum ab illo lumine intelligibili perfusa quodammodo & illustrata, non per corporeos oculos, sed per sui ipsius principale, id est, per intelligentiam deum cernit, in quo est perfectissima pulchritudo & beatissima visio, qua visione fit beata. Remoueat ergo a consideratione sua omnes notitias quae per corporis sensus extrinsecus capiuntur. Quae nanque corporalia, eorumque similitudines, sensus quoque & imaginationes in memoria infixae, cum recordando reminiscuntur, ad exteriorè hominem pertinent, quanquam istis quasi nunciis anima exteriora percipiat. Mēs ergo cui nihil seipsa praesentius est, quadam interiori, non simulata, sed vera praesentia, videat se in se. Nihil enim tam nouit mens, quam id quod sibi praesto est. Nec magis menti quicquam praesto est, quam ipsa sibi.

K Homo mortalis. Caput XXXI. L. De dignitate animae. Ca. XXXII. Memoria mens est.

A Nam cognoscit se viuere, se meminisse, se intelligere, se velle, cogitare, scire, iudicare. Haec omnia nouit in se, nec imaginatur quasi extra se illa aliquo sensu corporis tetigerit, sicut corporalia quae tanguntur. Ex quorum cogitationibus nihil sibi affingat, vt tale aliquid se esse putet. Quicquid ei de se remanet, hoc solum ipsa est. Nihil enim tam in mente est quam ipsa mens: nec quicquam sic mentem cognoscit quemadmodum mens. Cui enim quaerit mens quid sit mēs, profecto nouit quod seipsam quaerit, & nouit, quod ipsa sit mens quae seipsam quaerit. Neque enim aliunde se quaerit quam seipsa. Cui ergo quaerentem se nouit, se vtiq; nouit. Et omne quod nouit, tota nouit, atq; ita totam se nouit. Et si parte inuenta non se totam quaerat, tamen quia se tota quaerit, tota sibi praesto est. Nihil enim sibi seipsa praesentius esse potest. Quod autem quaerit de se quid antea fuerit, vel quid futura sit, vel qualis modo sit, quaerit, id est, quam similis vel quam dissimilis deo, quam humilis & deuota, quam pura, quam sancta. Sed quia in istis est corporibus, quae cum amore cogitat, & cum quibus amore affluata est non valet sine imaginibus eorum videre semetipsam, vel esse in seipsa. Nam tanto glutino amoris ei cohaerent haec quae foris sunt corporalia, vt etiam cum absint ista, praesto sint imagines eorum cogitanti. Quapropter fecerunt eas a se non potest, vt se solam inspiciat & videat. Redeat ergo ad se, & stet in se, nec sicut absentem se quaerat, sed velut praesentem se curet cernere & discernere, & intentionem voluntatis qua per alia vagabatur, statuat in seipsa, & se cogitet vt seipsam cognoscat & diligat. Ita videbit quod nunquam se non amauerit, nunquam nescierit: sed alia secum amando cum eis se confundit, ita vt sine magno labore ab eis separari non possit, quibus cum amore inhaerit. Propterea phantasia corporalium imaginum deformatur, eisdemque alte impressis etiam soluta a corpore non exiit. Si enim a corporalium affectionum corruptione hic non mudatur, corpore exuta corporalibus tenetur passionibus. Studeat ergo in hac vita se mudare ab huiusmodi seculeria, quatenus cum hinc exierit, nihil corporeum secum trahat, & a corporali passione immunitus existat. Viuificatione & sensificatione descendit anima ad corpus. Praesentia namque sua illud viuificat, colligit in vnum, atq; in vno tenet, defluere atq; contabescere non sinit, congruentiam modumque eius conseruat, non tantum in pulchritudine, sed etiam in crescendo atq; gignendo. Intedit etiam anima se in tactum, & eo calida & frigida, aspera & leuia, dura & mollia, grauius & leuia sentit atq; discernit. Deinde innumerabiles differentias saporum, odorum, sonorum, atq; formarum, gustando, olfaciendo, audiendo, videndoque diiudicat, atque in his omnibus ea quae secundum naturam corporis sui sunt appetit, fugitque contraria. Remouet se ab his sensibus certo interuallo teporum, & eorum motus quasi per quasdam ferias reparans, rerum imagines quas per eos hausit secum cateruatim & multipliciter versat. Cui ergo vult intelligere, vel diuina, vel deum, vel seipsam suasque considerare virtutes, abstrahit se ab omnibus corporis sensibus, quibus non adiunatur nisi ad corporeas formas coloresque sentiendos, & spiritu ac ratione se conspiciat, meditatione atq; contemplatione ad deum ascendit, deus vero reuelatione atque diuina inspiratione ad eam descendit. Meditatio siquidem est occultae veritatis studiosa inuestigatio. Contemplatio perspicuae veritatis iucunda adinuestigatio. Illam namque diuina illuminat reuelatio, vt veritatem cognoscat: istam vero diuina inspiratio inflammat, vt eam diligat. Corpus autem sensu & ima-

Animae con iunctio cum corpore. De dignitate animae. Ca. XXXII. Memoria mens est.

ginatione ad spiritum ascendit. Humanum siquidem corpus ex quatuor elementis compositum est, sed in carne & ossibus terra maxime apparet propter terrenam soliditatem, Aqua in humoribus, Aer continetur in pulmone, idcirco semper in motu est, quia ventilabrum cordis est, ne nimio calore consumatur cor & dissoluatur, Sedes ignis est in corde, & ideo inferius est latum & superius acutum, quam formam ignis retinet. Quaedam vis ignea aere temperata a corde ad cerebrum ascendit, tanquam in caelum corporis nostri: ibique purificata & colata per oculos, aures, nares, ceteraque instrumenta sensuum, foras progreditur, & tactu exteriorum formata quinque sensus corporis facit, visum videlicet, auditum, gustum, odoratum, & tactum: qui tangendi sensus ab anteriori parte cerebri ad posteriorè transiens & inde per ceruicem & medullam spinam descendens per totum corpus diffunditur. Porro ipsa vis ignea quae exterius formata sensus dicitur, eadem formata per ipsa sensuum instrumenta per quae egreditur & in quibus formatur, natura operante introritur ad cellam phantasticam vsque retrahitur & reducitur, atque imaginatio efficitur. Postea eadem imaginatio ab anteriori parte capitis ad medium transiens, ipsam animam rationalem substantiam contingit, & excitat discretionem: intantum iam purificata & subtilis effecta, vt ipsi spiritui immediate coniungatur, veraciter tamen naturam corporis retinet & proprietatem. Quae quidem imaginatio in brutis animalibus phantasticam cellam non transcendit. In rationalibus autem purior fit, & vsque ad rationalem & incorpoream animam substantiam contingenda defertur & progreditur. Est itaque imaginatio similitudo corporis, per sensus quidem corporeos, ex corporum tactu concepta extrinsecus, atque per eosdem sensus introrsus ad partem puriorem corporei spiritus reducta eius impressa, in summo scilicet corporali spiritu, & in imo rationalis, corporalem informans, & rationalem contingens. Spiritum corporeum voco aërem, vel potius ignem, qui praesentis subtilitate videri non potest, & corpora interius vegetando viuificat. Quaedam autem vegetat tantum & non sensificat, sicut arbores herbas, & vniuersa in terra germinantia. Quaedam sensificat & vegetat, sicut omnia bruta animalia. In quibus quaedam tantum sensum habent, & imaginationem non habent. Quaedam sensum & imaginationem habent. Cui itaque magis sit sensificari quam vegetari tantum, constat profecto hanc vim subtiliorem esse, & vbi magis subtilis est, magis spiritus est. Magis siquidem incorporea natura appropinquat cum imaginationem format, quam cum sensum praestat. Nihil enim in corpore altius vel spiritali naturae vicinior esse potest, quam id vbi post sensum vel supra sensum vis imaginandi concipitur, quod quidem intantum sublime est, vt quicquid supra illud est, aliud non sit quam ratio. Anima nominatur totus homo interior, qua viuificatur, regitur & continetur lutea illa massa humectata succis ne arefacta dissoluatur. Dum ergo viuificat corpus, anima est dum vult, animus est: dum scit mens est: dum recollit, memoria est: dum iudicat, ratio est: dum spirat vel contemplatur, spiritus est: dum sentit, sensus est. Nam inde sensus anima dicitur, pro iis quae sentit: vnde & sententia nomen accepit. Habet etiam corpus quinque sensus, qui ex eo dicti sunt, quia per eos anima totum corpus subtilissime agit vigore sentiendi, ita autem haec omnia adiuncta sunt animae, vt vna res sit: pro efficientiis tamen causarum diuersa nomina anima sortita est. In essentia namque est simplex, in officiis multiplex. Memoria mens est.

D De corporis materia. G. XXXIII. Quinq; sensus vnde formentur. Imaginatio vnde efficitur. Vis discretio. E Spiritus corporis. Varii nomina aëris, per vnum varietate. Caput XXXIII. Memoria mens est.

Gria etiam mens est, unde & immemores amētes dicuntur. Omnium rerum thesaurus & custos est memoria, nec enarrari potest, tam grandis est eius perplexitas, & animus ipsa est. Nec aliud significo quam animam cum mentem dicōsed propter aliud animam, & propter aliud mentem. Nam totum quod uiuit, hominis anima est. Cum autem anima in se agit se, & ex se, & per se, sola mens dici solet. Sensus uero ad sua ministeria implenda, consuetus anima dicitur. Spiritum idem esse quod animam Euangelista pronūciat dicens, Potestatem habeo ponēdi animā meam, & rursū potestatem habeo sumendi eam. De hac quoq; ipsa domini anima passionis tempore, memoratus Euangelista ita protulit dicēs, Et inclinato capite emisit spiritū: Quid est enim aliud emittere spiritum, nisi quod animā ponere? Sed anima dicta est pro eo quod uiuit, Spiritus autem, uel pro spiritali natura, uel pro eo quod spirat in corpore. Item animum idem dicimus esse quod animā, sed anima uita, animus est consiliū. Vnde aiūt Philosophi, & sine animo uita manere, & sine mente animā durare, sicut in amētibus. Ad mentē enim pertinere uidetur ut sciat, ad animū ut uelit. Pueri etiam in genitricis utero, sine scientia & uoluntate uiuunt. Mens autem uocata est quod emineat in anima, uel quod meminerit. Quapropter nō anima, sed quod excellit in anima, mens uocatur, tanquā caput uel oculus. Vnde & ipse homo secundū mentem imago dei dicitur. Mēs nanq; ex eo dicta est, quod emineat in anima, prāstātor siquidem uis animā est, a qua procedit intelligentia. Ratio siquidem est animi motus, uisum mentis acuens, ueraq; a falsis distinguēs. Redeat ergo mens ad se rationalis, & colligat se in se: ut sine imaginibus corporeis seipsam, & omnipotentis dei inuisibilem naturam considerare ualeat, terrenarū phantasmata imaginum, & quicquid terrenum cogitationi eius occurrerit, respuat: & talē se intus quærat & uideat qualis est sine istis, consideret se talem, qualis sub deo sit per corpus creata est. Deinde supra semetipsam surgat, & seipsam deserat, atq; quodāmodo in obliuionem sui ueniat, & se contemplationi sui creatoris humiliter & deuote subiiciat. Cum enim cōperit mens per purā intelligentiam semetipsam exercere, & illam incorporeā lucis claritatē tota intueri, & ex iis quæ intrinsec⁹ uident quēdam intimā suauitatis saporem trahere, & ex eo intelligentiam suā condire, & in sapientiā uertere, in tanto hoc mentis excessu, pax illa quæ exsuperat omnē sensum inuenitur atq; obtinetur: ut fiat silentium in celo quasi hora dimidia, ita ut contemplantis animus nulla altercātium cogitationum tumultuatione turbetur, nihil omnino inueniens quod uel per desiderium petat, uel per fastidium arguat, uel per odium accuset: sed intra tranquillitatem contemplationis totus colligitur, & intromittitur in quēdā affectum multum inuistatum introrsus ad nescio quam dulcedinem, quæ si semper sic sentiretur, profecto magna felicitas esset. Nihil sensualitas, nihil agit imaginatio: sed omnis inferior uis animæ proprio interim uiduatur officio. Purior autem anima pars in illud intimā quietis secretū & summā tranquillitatis arcanum felici iucūditate introducitur. Uiuus quidem est sermo dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, pertingens usq; ad diuisionē animæ & spiritus. Et ideo nihil in creaturis hac diuisione mirabilius cernitur, ubi id quod essentialiter unū est atque indiuiduum, in seipsum scinditur, & quod simplex in se & sine partibus constat, quasi quadā partitione diuiditur. Nec; enim in homine uno, alia essentia est eius

spiritus, alia est eius anima: sed prorsus una eademq; natura simplicis substantia. Non enim in hoc gemino uocabulo, gemina substantia intelligitur: sed cum ad distinctionem ponitur gemina uis eiusdem essentia, una superior per spiritum, alia inferior per animam designatur. In hac utiq; diuisione anima & quod spiritale est, in imo remanet, spiritus autē & quod spiritale est, ad summā euolat. Ab infimis diuiditur, ut ad summā subleuetur: ab anima scinditur, ut domino uniat. Quoniā qui adhæret deo, unus spiritus est cum illo. Felix diuisio, & mirabilis separatio, ubi quod corpulentum & feculentum est, deorsum remanet: quod spiritale & subtile est, usq; ad speculationem diuinæ gloriæ sublimatur, & in eandem imaginem transformatur. Pars inferior cōponitur ad summā pacem & tranquillitatem: pars autē superior sublimatur ad summā gloriam & iucunditatem. Licet enim mens humana non sit eius naturæ cuius est deus, imago tamen illius naturæ, qua natura nulla melior est, ubi quærenda & inueniēda est in nobis, quo etiā natura nostra nihil habet melius: sed prius mēs ipsa in seipsa consideranda est, & in ea reperienda est imago dei. Mens igitur quando cogitatione se conspicit, intelligit se & recognoscit, quādo contemplatione ad deum ascendit, ut eum intelligat & diligat, imago dei dicenda est: cogitando aeterna, uir est, sicut dicit Apostolus, Vir non debet uelare caput suum, cum sit imago dei & gloriā: id est, quāto magis se extenderit in id quod æternum est, tanto magis inde formatur ad imaginem dei, & ideo non est cohibenda, ut inde se contineat ac temperet. Quādo uero ea agit uel cogitat, quæ sunt temporalia, mulier appellatur, & tunc non est dicenda imago dei, & propterea debet uelare caput suum, ne nimia sit eius progressio ad inferiora, ne cum licita agit, illicita concupiscat. Tanta dignitas humanæ conditionis esse dignoscitur, ut non solum iubentis sermone, sicut alia sex dierum opera, sed consilio sanctæ trinitatis, & opere diuinæ maiestatis sit creatus homo: ut ex primæ conditionis honore intelligeret quantum deberet suo conditori, dum tantum in conditione mox dignitatis priuilegium præstitit ei conditor, & tāto amplius conditorem diligeret, quanto mirabilius ab eo se conditum intelligeret. Nec ob hoc solum quidem, quod ad consilium sanctæ trinitatis sic excellenter a conditore conditus est, sed etiā quod ad imaginem & similitudinem suam creator omnium eum creauit, quod nulli alteri ex creaturis donauit, quæ imago diligentius in interiori hominis dignitate & nobilitate est consideranda. Primo quidem, quod sicuti deus unus semper ubique totus est, omnia uiuificans, mouens, & gubernans, sicut Apostolus ait, quod in eo uiuimus, mouemur & sumus: sic anima in suo corpore ubique tota uiget, uiuificans illud, mouens & gubernans. Non enim in maioribus corporis sui membris maior est, nec in minoribus minor: sed in minimis tota est, & in maximis tota. Sic infusa est corpori, ut non per membrorum partes partibus sit diuisa. Nam in quolibet loco pars corporis percussit, tota dolet. Miro autem modo, una eademq; uiuificatione mēbris præfidens, cum ipsa per naturam non sit diuisa, per corpus tamē agit diuersa. Ipsa quippe est, quæ per oculos uidet, audit per aures, per nares odorat, per os gustat, per membra omnia tægit, & tægendo lene ab aspero discernit, & cum non sit diuisa, per sensus tamen operatur diuersa. Ex qua re intelligitur, quod ita est anima secundum suum modum in suo corpore, sicut deus est in suo mundo. Interius siquidem & exterius, superius & inf-

1. Cor. 6.

1. Cor. 11.

De dignitate humane conditionis. C. XXXV.

Acto. 17.

1. paritur.

1. diuisa.

1. diuisa.

Ioan. 10.

Ioan. 19.

Anim⁹ & anima idem sunt.

Ratio quid sit.

1. excedere.

Hebr. 4.

Math. 22.

Imago dei in homine.

1. Ioan. 4.

Psal. 48.

1. ornatis ueliretur. Psal. 92.

A & inferius est: regendo superior, portando inferior, replendo interior, circundando exterior. Sic est intus ut extra sit, sic circūdat ut penetret, sic præfidet ut portet, sic portat ut præsideat. Et sicut deus nec crescit nec creaturis crescit, nec decrescit nec decrescit: sic anima nec minutis membris minuitur, nec adactis augetur. Hæc est imago siue similitudo omnipotentis dei quam anima habet in se. Quandam etiam habet imaginem sanctæ trinitatis. Primo in eo, quod sicut de⁹ est, uiuit, & sapit: ita anima secundum suum modum est, uiuit, & sapit. Est quoque & alia trinitas in ea, quia ad imaginem perfectæ quidem & summæ trinitatis quæ est in patre & filio & spiritu sancto, condita est. Et licet vnus sit anima natura, tres tamen in se vires habet, id est intellectum, uoluntatem, & memoriam: quod idem, licet aliis uerbis, in Euāgelio designatur, cum dicitur. Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota mente tua: id est, ex toto intellectu tuo, & ex tota uoluntate tua, & ex tota memoria tua. Nam sicut ex patre generatur filius, & ex patre filioq; procedit spiritus sanctus, ita ex intellectu generatur uoluntas, & ex his ambobus procedit memoria, sicut facile a quolibet sapiente potest intelligi. Nec enim anima perfecta potest esse sine his tribus, nec horum trium aliquod sine aliis duobus integrū constat, quantum ad suam pertinet habitudinem. Et sicut de⁹ pater, deus filius, deus spiritus sanctus: non tamē tres dii, sed vnus deus & tres personæ: ita anima intellect⁹, anima uoluntas, anima memoria: non tamen tres anime in vno corpore, sed anima vna & tres vires. Atq; in his tribus diuinam imaginem gerit mirabiliter in sua natura noster homo interior, & ex his quasi excellentioribus animæ uiribus iubemur diligere conditorem, ut in quantum intelligitur diligatur, & in quantum diligitur semper in memoria habeatur. Nec solum sufficit de eo intellectus, nisi fiat in amore eius uolūtas. Immo nec hæc duo sufficiūt, nisi memoria addatur, quo semper in mente intelligentis & diligentis maneat deus: ut sicut nullum potest esse momentum quo homo non fruatur dei bonitate & misericordia, ita nullum sit momentum quo præsentem non habeat eum in memoria. Et ideo iuste uidetur mihi dictum, nostrum interiorē hominem esse imaginem dei. Nunc uero de similitudine aliqua dicamus. Nam sicut deus creator qui hominē ad imaginem suam creauit est charitas, bonus & iustus, pater & mitis, mundus & misericors, & cætera sanctarū uirtutum insignia quæ de eo leguntur: ita homo creatus est ut charitatem haberet, ut bonus esset & iustus, patiens atque mitis, mundus & misericors. Quas uirtutes quāto quis plus in seipso habet, tanto propior est deo & maiorem sui creatoris gerit similitudinem. Si uero quod absit, aliquis per deuiā uitiōris & diuerticula malorū ab hac nobilissima sui conditoris similitudine degener aberrat, tūc fiet de eo quod scriptum est, Homo cum in honore esset non intellexit: & cætera. Quis maior honor potuit esse homini quā quod ad similitudinē sui conditoris conderetur, & eidem uirtutum uestimentis ornaretur? quibus & conditor, de quo legitur, Dominus regnauit, decorem indutus est, id est, omnium uirtutum splendore & totius bonitatis decore ornatus est: Vel quod maius homini potest esse dedecus aut infelicitior miseria, quā ut hac similitudinis gloria sui conditoris amissa, ad informem & irrationabilem brutorū iumentorum similitudinē dilabatur: Quapropter quifque diligentius attendat primæ conditionis suæ excellentiam, & uenerādā sanctæ trinitatis in seipso ima-

ginē agnoscat, honoremq; diuinæ similitudinis ad quā creatus est nobilitate morum, exercitatione uirtutum, & dignitate meritorum habere cōtendat: ut quādo apparebit qualis sit, tunc similis ei appareat qui mirabiliter eum ad similitudinem suam in primō homine condidit, mirabiliusq; in secūdo, id est, in seipso reformauit. Magna conuenientia est inter deum & hominis animam. Deus nanque uita est, spiritus est, sapientia est & amor. Vita etiam anima est, spiritus est, in quo spiritu sapientia est & amor. Vita deus est, uita & anima est, similis & dispar. Similis quod uita, quod seipsa uiuens, quod non tantum uiuens, sed etiam uiuificans, sicut & ille hæc omnia est. Dispar, quoniam ille creator est, & ista creatura. Nisi enim ista ab illo creata esset, non esset: & nisi ab illo uiuificata, non uiueret. Viuit anima naturaliter uita, etiam si spiritaliter uita non uiuat. Sed talis uita mors est potius quā uita. Quoniam mors peccatorum pessima. Anima quidem quæ secundum carnem uiuit, uiuens mortua est, & ideo bonum erat illi nō uiuere quā sic uiuere. Vita anima est, uiuens quidem, sed non aliunde quā seipsa, & ob hoc non tā uiuens quā uita est. Inde est, quod infusa corpori uiuificat illud, ut sit corpus de uita præsentia, non uita, sed uiuens. Creatura est anima a deo, uita a uita, simplex a simplici, immortalis ab immortali, ut non sit longe a creatore suo, cui appropriare uidetur simplicitate essentiæ & perpetuitate uitæ. Licet enim spiritaliter non uiuat, immortaliter tamen necesse est ut uiuat. Creata est anima magna a magno, recta a recto: eo magna quod capax est æternorum: eo recta, quo appetens superiorū: eo beata, quo deo vnita. Anima nāque quā dei pietas respicit, humilitas subiicit, pœnitentiā reducit, iustitiā deducit, obedientiā conducit, per seuerātia perducit, deuotio introducit, puritas iungit, charitas uinit. Habet autē anima in se amorem quo semper potest stare cum deo, aut redire, si mota cum suis affectibus, immo defectibus ab eo fuerit. Solus est amor ex omnibus animæ affectibus atq; sensibus, in quo potest anima, & si non ex æquo suo respondere auctori, uel de simili mutuā respondere uicem: & si minus amat, quoniam minor est, tamen si ex tota se diligit, nihil deest ubi totum est. Renunciāns ergo cunctis affectionibus aliis, tota incumbat soli amori, effundens se totā in amorem illius cui respondere habet: in redhibēdo amore. Amat siquidem deus ut ametur, & cū amat, non aliud uult quā amari, sciens ipsos amore beatos qui se amauerint. Per amorem uenit ad homines, factus est homo, & delitiæ illius esse cum filiis hominum. Non stræ uero delitiæ erunt cum ad eum uenierimus & uidebimus eum sicuti est, atq; similes ei erimus. Tūc erit manifesta uisio, plena cognitio, uera dilectio, firma coniunctio, societas indiuidua, similitudo perfecta, & uita beata, in æternū & ultra in perpetuas æternitates. Sicut enim corpus in resurrectione sua uita & sensum recipiet, sic animā in resurrectione sua uita & sensum recipiet, id est cognitionem & amorem dei. Quod autē cognitio sit uita, ipsa ueritas affirmat dicēs: Hæc est uita æterna, ut cognoscāt te uerum deum & quem misisti Iesum Christum. Amor etiam sensus est. Nā sicut exterior homo circa ista temporalia quinqueperito sensu afficitur, id est uisu, auditu, gustu, & cæteris, sic interior homo in beata uita circa quinque ineffabilia dei ineffabili amore afficitur. Cum enim deum suum amabit, quandam lucem, quandam uocem, quandam odorem, quandam cibum, & quēdā amplexum interiorē amabit. Ibi enim fulget quod non capit locus. Ibi sonat quod nō rapit tempus.

Comparatio aīe cū deo. C. XXXVI.

1. sal. 119.

1. reddendū.

1. Prouer. 22.

1. Ioan. 17.

1. Ioan. 17.

Istius. **G**pus. Ibi olet quod non spargit ventus. Ibi sapit quod non minuit edacitas. Ibi haret quod non diuellit fatietas. Ibi siquidem videtur deus sine intermissione, cognoscitur sine errore, amatur sine offensione, laudatur sine fatione. Nobilis creatura est anima, Ciuitas nanque dei est, de qua tā gloriosa dicta sunt, quod ad imaginem & similitudinē dei facta est. Hęc ciuitas Hierusalē merito appellanda est, quia ad fruēdum visione illius summa pacis quę fecit vtraque vnum creata est. Mens eius paradīsus est, in qua cū cōlestia meditatur, quasi in paradīso voluptatis delectatur. Domus etiam summi patris familiaris est anima, per vnitatem morū: sponsa Christi, per dilectionem: templum spiritus sancti, per sanctificationem: ciuitas regis aterni, per pacem & cōcordiā ciuium. Et quia nulla est ciuitas absq; populo, disposuit in ea cōditor noster populum triplicis gradus, id est sapientes ad consulendum, milites ad propugnandum, artifices ad ministrandum. Ciues huius ciuitatis, sunt naturales & ingeni animę vigores, tanquam indigenę, quorū dīstīcti sunt gradus, quia alij superiores, alij inferiores, alij medij. Superiores quidem sunt intellectuales sensus, medij rationales, infimi animales. Quorum differentia hęc est, Animalis siue sensualis, appetit sensibilia siue visibilia. Rationalis discernit, & discretionis oculo aspernatur ea. Intellectualis pertrahit ad diuina. Intellectualis igitur sensus sunt tanquam animę consiliarij dicentes ei, Deum time & mandata eius obserua, Propter hoc enim est omnis homo. Rationales sunt tanquam milites qui hostes concupiscentiarum impugnat per arma iustitię. Animales seu sensuales sunt tanquam rustici & artifices, qui corporalibus rudimentis insunt, & corpori necessaria ministrant. Hanc triplicem vim animę, id est sensualem, rationalem & intellectualem, Philosophi partes vocant, non integrales, sed virtuales: quia potentię eius sunt. Sensualitas ea vis animę est qua corp^o vegetat, & per corporis sensus ista exteriora sentit & discernit. Omnes enim sensus tam exteriores quā interiores ad animam referuntur, utpote ab illa procedentes: vt enim sentiant, omnes ab anima habent. Ratio vis est animę supra corporalia, & infra spiritalia collocata: fecerit enim vera à falsis, quod est Logica: virtutes à vitiis, quod est Ethica: & per experientia rerum inuestigat naturas, quod est Physicę. In his vero tribus, tota Philosophia consistit. Totam igitur Philosophiam ratio comprehendit. Intellectus siue intelligentia, ea vis animę est qua de diuinis, quantum homini possibile est, cognoscitur. Ad cōlestia arcana penetranda ratio per se non sufficit, nisi à deo adiuta fuerit. Tunc finis eius, si bene viget, cum ad notitiam secretorum quę diu inuestigando quęsiuit, peruenerit, intellectus seu intelligentia nuncupatur. Boëtius tamen dicit intelligentiam solum dei esse admodum paucorum hominum, sed horum alterum pro altero ponitur sępe. Memoria etiā cōfors & cooperatrix est rationis, quoniam sine ea ratio nec ad incognita procedere, nec cognitorum scientiam retinere potest. Memoria est vis animę accepta retinens, pręterita repetens, elaplā recoligens. Humanus appetitus inter summa & ima positus, cum plerunque in vtraque diuisis sibimetipsi sit cōtrarius, in quacunque partem totus transferit, nomen eius merito sortitur. Si carnis voluptatibus pascitur, carnalis siue animalis nominatur. Si spiritalibus desiderijs delectatur, spiritalis nuncupatur. Appetitus siquidem naturalis est vis in animante mouendis auide sensibus attributa. Quoniam de viribus animę mentionem

K sępe feci, definire eas debeo, quatenus quę de anima dicta vel dicenda sunt, euidentius intelligi possint. Sensualitas, sensus, imaginatio tā corporis quā animę sunt, vel dici possunt. Sensualitas corporis, est quędam vis ignea. Sensualitas siue animalitas animę, est inferior vis eius, quę secum trahens sensualitatem carnis, vel famulam & obedientem, sensus & imaginationes facit, easq; in arca memorię reponit. In sensu instrumentum est sensualitas & origo imaginationis. Ipsa nanque vis ignea quę extrinsecus formata sensus dicitur, eadē forma vsque ad intimum traducta, imaginatio vocatur. Sensus itaque parit imaginationem, imaginatio cogitationem, cogitatio meditationem, meditatio acuit ingenium, ingenium facit. Rationem: ratio conducit ad intellectum, intellectus ad intelligentiam: intelligentia per contemplationem ipsam veritatem admiratur, & per charitatem in ea delectatur. Sensus, est passio animę in corpore ex qualitatibus extra accidentibus. Imaginatio, est vis animę quę figuram corporearum rerū absente corpore sine exteriori sensu dignoscit. Cogitatio, est circa quolibet animi occupatio. Consideratio, est intenta cogitatio. Meditatio, est frequens cogitatio modum & causam & rationem vniuscuiusque rei inuestigans. Ingenium, est quędam vis naturaliter animis insita per se valens. Ratio, est quędam vis animę quę omnia discernit & iudicat, sed maxime cum inhiat spiritalibus, & imaginem dei in se conseruat. Intellectus, est rerum in se vere existentium perceptio. Intelligentia est de solis rerum principiis, id est de deo, hyle & ideis, & de incorporis substantiis pura & certa cognitio. Contemplatio est perspicuę veritatis iocunda admiratio. Charitas, est concordia mentium & societas electorum, vita beatarum animarum & angelorum, quia nec animę nec angeli nisi per charitatem viuunt.

L Anima rationalis, & intellectualis facta est ad imaginem & similitudinē dei, vt factorem suū pro imagine cognoscat, & pro similitudinē diligat. Ex imagine nanque dei habet rationem, & ex similitudinē charitatem. Charitas vero in se ipsa representat trinitatē: hanc ratio sentit & pacata requirit: hanc charitas inuenit & videndo beata quiescit hanc in pręsentī fides sequitur, spes in cōelum vsq; comitatur, charitas perenniter amplexatur. Mens itaq; spiritalis seu intelligentia rationalis primo creatorem suum aspiciat, deinde creaturā ipsius videat, & mediāte arbitrij libertate ad eum qui cōdidit omnia se & cętera referat. Sic in homine trinitas appareat quam charitas manifestat, vt charitatem semper homo exhibeat, semperq; conspiciat is quęm trinitatis imago perornat, Sic homo eius seruabit similitudinē, cuius in se naturaliter portat imaginem. Appareat ergo imago dei in intelligentia rationali, in mente spiritali, in honore liberi arbitrij. Appareat similitudo dei in moribus pro natura, in operibus pro iustitia, in virtutibus pro gratia: vt moribus natura perornetur, vt iustitia operibus comprobetur, vt gratia virtutibus compleatur, & sic semper domino pręsentetur. Anima totū corpus hominis tota pariter animat. Est quidem inspirata à deo homini vita, non de pręiacenti materia, sed de nihilo facta ab eo. De cęteris animantibus scriptura dicit, Producat aq; & cętera. producat terra animam viuentem. Animam vero non aqua, nō terra produxit, sed deus inspirauit: non tamen viuam vel viuētem, sed spiraculum vitę rationale ex dei imagine, factū ex dei similitudine. Anima non est pars dei: probat hoc mutabilitas quę incurrit. Deus enim immutabilis est: hęc sępe

Sensualitas corporis & animę.

Sensus cū cęteris virib; describitur.

Asa facta ad imaginē & similitudinē dei. Cap. XXXIX.

Gene. 1. Gene. 2.

Ania à deo recedens. Cap. XL.

A hac sępe mutata pro culpa, quandoq; mutata pro pœna & damnata fit misera, Nihil ei tamē nocere potest nisi à deo recedat. Recedit autem quando peccat: proinde torquetur misera à deo refuga. Ab vno disūcta spargitur ad multa, & pro sua intemperantia fit morbida, fit molesta. Eapropter sensus corporei turbata memoria, turbati hebetes sunt, maridi, & stupidi, Inde caro patitur, lāguores oriuntur & mors violēta peruagatur. Homo quidem à deo auersus, peccādo peruersus, quia à deo dissentit, dissidet & sibi, portatq; in seipso pœnam de se ipso. Anima non formatur ex materia informi, sed in sua creatione formā accepit, qua facta est ad imaginē & similitudinē dei. A quo si auertitur, remanet informis, quia deo dissimilis: nec ideo tamē efficitur irrationalis, quia gestat imaginem dei vnde potest reformari. Sic nec etiam si tota cōcluditur peccato, & licet pro insipientia iumento comparetur, ideo fit quasi anima pecoris vel alterius corporis. Ipsum enim corpus & nunc & in fine semper est habitura cū quo facta est vna persona: sed nec ideo fit corpus etiam si penitus habitetur. Nō enim distrahitur partibus, nec loco cōcluditur. Nō est maior in maioribus, nec est minor in minoribus sui corporis partibus vitę idoneis. Spiritus nanque est anima rationalis quantilibet obruta malis, & vbicunq; est tota est. Non traducitur à patre in filium, ne vnquā sit anima amborum. Sicut, inquit dominus, anima patris, sic anima filij mea est. Nec pars animę patris in filium dum generat se transfundit. Partiri nanque seu diuidi, augeri vel minui pro substantia sua spiritus nescit. Non enim potest esse maior, sed melior. Si enim particulariter transfunderetur, corporeus esse probaretur. Quod si vt delirant aliqui semen animę ex semine carnis haberet generando transfundi, multa quidem inhonesta & impossibilia possent exinde exclamari, quę de spiritu rationali nec dici debent nec opinari. Indecens enim est obscœna retexere, & male fusa carnis semina denudare.

C Dicimus autem rationales animas pro essentia fieri quotidie de nihilo nouas, sed pro simili natura ex institutione diuina, non vtique nouas. Quales enim in exordio deus die sexto masculo & fœminę dedit, tales quotidie inspirat singulis, noua de nihilo creatione non noua institutione, Pater, inquit, meus vsq; modo operatur, & ego operor. Operatur vsq; modo pater & filius, operatione siquidem noua, sed institutione non noua, pro illa agens, cum ista quiescens. Res vero corporeę post primam sui creationem noua nullę creantur, sed simul in exordio conditę temporali formatione propagantur, Animę autem non simul essentialiter factę sunt, sed pro natura consimul, qua ad imaginem & similitudinē dei fiunt, & simul factę reputātur, & non simul æditę iudicātur, Non simul æditę pro essentia, sed simul factę pro compari forma ad imaginem & similitudinē dei pręrogata. Caro de carne generando traducitur, sed spiritus de spiritu minime propagatur. Certum tenemus, quia caro contracta de carne per legē cōcupiscentię, quā cito viuificatur originalis culpę vinculo premitur, eiusq; affectionibus anima quę carnem viuificat, aggrauatur. Sub hoc peccati vinculo demergūtur paruuli, qui sine remedio baptismi moriuntur. Habent enim originale peccatum, non per animā, sed per carnem utiq; contractum animęq; refusum. Carni nāque ita vnitur anima, vt cum carne sit vna persona. Fit enim authore deo caro & anima vnū indiuidū, vnus homo, vnde salua naturā vtriusq; proprietate adiciuntur carni quod animę est, & animę quod carnis est, pro

Ezech. 18. nec vna fit.

Quod aia de nihilo fit. Ca. XLI.

Gene. 1.

Ioan. 5.

vnitate personę, non pro diuersitate naturę. Quod igitur ibidem singulis est proprium, commune fit amborum: proprium pro natura, commune pro persona. Exinde fit anima originali culpę obnoxia, quā caro contrahit, & animę refundit, cum qua vnita est in persona, licet diuisa sit in natura. Eapropter necesse est paruulū dū viuūt Christi sacramento renouari, ne oblit eius animę, societas carnis peccati, qua grauat etiam corpore exuta, nisi dum in corpore viuūt salutarī fuerit remedio expiata. Currant igitur adulti, currāt pro seipsis, impendant etiam paruulis sacramentum fidei, suscipiāt Christi fidem cum sacramentis, vt paruulos in Christo renouatos fides ecclesię tueatur, & adultos cum sacramentis opēra fidei comitentur. His etiā renouatis per gratiam, tandem complebitur in resurrectione generali, vt caro ipsa resurgat in gloria animę suę restituta, viuā, & aterna, fœlix & beata. Si queratur, quare deus dat animas illis quos absque remedio salutarī mori contingit. Respondemus, quod diuina institutio qua res & rerū naturę conduntur, nec peccato tollitur, nec violētia prępeditur. Inde est quod lex corporalis copulę nec etiā in malis iure suo priuatur. Generāt adulteri, fornicatores, prophani: naturalis tamen institutio nec in talibus deperit. Natura nāque prout deus instituit, quod sumū est operatur. Natura siquidem est quędam vis & potentia diuinitus rebus creandis insita, quę vniciuque rei omne suū tribuit, qua bona quicquid male vitur, malus esse iudicatur, iuste enim puniuntur, qui licitis abutuntur. Iuste vero puniuntur qui rapere inconcessa conātur. Sic fatanas cœlum: sic protoplastus perdidit paradīsum. Abutuntur licitis, qui bona dei maculāt visibus inconcessis. Maculāt bona dei, sicut ij qui calore libidinis exercent opera copulę carnalis. Ex his filij generātur, quorū corpora seruiente creatori creatura formantur, & deo inspirate spiraculum vitę animantur. Spiraculum autem vitę, humanā animam intellige, quā non producit terra vel aqua, sed deus inspirat: quo sensus corporei animantur, vnde homo factus in animā viuētem memoratur. In his & in aliis omnipotens agit prout instituit, quum nullius adiuuant bona, nec impediunt mala. Bonos quidem prouehit sua gratia: malos terret sua iustitia. Nos equidem serui dum domini bonis abutimur, rei & miseri pariter inuenimur. Ipse equidem serui domini qui seruorum suorum malis bene vitur, sanctus & omnipotens adoratur. Ipse corpori terreno de peccati traduce propagato, pro institutione sua inspirat animā bene vtens in olita prauaricatione nostrā, quę si esset naturalis, creatori poterat imputari. Sed creator pręparat omni tempore sacramēta, & obedientię pia proponit edicta, vt contra peccata sacramēta in remediū sint, & temporalium obseruatio mandatorum aternorum afferat pręmia donorum. Vnde si aliqui sub peccato geniti paruuli obeunt absque remedio salutarī, pertinet esse iustitię dei, qui nihil debet alicui, sed damnat ini singulis malum quod non fecit in eis. Si autem paruulos renouat sacramentis, admirare misericordiam dei. Ipsi enim sicut nesciunt culpā cum qua ex carne nascūtur, sic nesciunt gratiam qua per Christum renouantur. Non excusat paruulos à culpa, quia eā non norunt, nec excludit gratiam ab eis quia eā nesciunt. Quęris in eis culpam, inuenis ex carne traductā: quęris in eis gratiā, inuenis à deo collatam. Illa debite dānatur, hęc indēbite pręrogatur. Illa iudicium prędicat, hęc misericordiam repręsentat. In vtroque deus agnoscitur, cui misericordia & iudicium perpetua laude cętatur. Sed ab his intuentis

Baptismus.

De pheris nō baptizatis. C. XLII.

Natura qđ sit.

Spiraculum vitę.

Gene. 2.

Psal. 106.

Gintuendis mens nostra, mēs infirma, quia peccatis obruta, citius ad seipsam redeat sibi; remedium quaerat, ut qui in Adam ceciderit, in Christo resurgat. Plures veteres de natura animae dixisse inueniuntur, sed nihil ita ut nō aliquid restare videatur. Ego autem ex eorum dictis quanto diligentius potui breue istud & certum colligere, atque in vnum studui redigere, quod memoria commēdetur. Hebes nāque est memoria hominis & breuitate gaudet, & si in multa diuiditur, fit minor in singulis. Ex corpore & anima constat homo: & quicquid oculis corporeis videtur, propter corpus factū est, corpus propter animā, anima autem propter deum. Vita corporis anima est, vita animae deus est. Immortalis est anima, quia carne caret: nec habet quod cadat ut resurrectione egeat post ruina, nisi peccato ceciderit: & ideo in morte vita nostra non perit, sed corpus destituit: dum discedens anima vim suā nō perdit, sed quod viuificauerat hoc dimittit, & quātum in se est mortem alterius facit, quod ipsa non recipit, Facit, inquam, non viuificādo quod deserit, non amittendo quod viuuit. Itaque mors hominis nihil est aliud quā carnī occasus, a qua cum vis potentiae viuificantis abscēserit, in terrā de qua sumpta est redit, amissis sensib⁹ quos per se ipsam non habuit. Anima non aliter quā sol lucem diei, vitam tribuit carnī cum venerit, mortem efficit cum recedit, Mors tamen non consumit cōiuncta sed diuidit, dum origini suae vtrunque reddit. Et ne quis putet animam corporis morte cōsumi, audiāt quid dominus in Euangelio dicat, Nolite, inquit, eos timere qui occidūt corpus, animam autem occidere non possunt. Fatigatur corpus cogitationibus mentis: afficitur in corpore mēs doloribus corporis. Corpus ex quatuor elementis constat. Anima nec elementum est, nec ex elementis, sed de nihilo est facta, & soli creatori suo cognita. Ex his ergo omnibus quae in se, hoc est in corpore suo visibilia videt, nihil se esse vel posse esse videt. Secernat ergo & diuidat se per se ab eo toto quod videt in se visibile: & inuisibile se esse omnino videt in eo quod videt se, & tamen videri se non posse videt. Deinde eleuet se super se, & in eo quod primum & principale speculū est speculandi dei, illiusque imaginī ac similitudini proximum & cognatum, magis factum inuisibilem deū inspiciat. Hoc autem est ipsa ratio & mens, ratione vtens quae ad primā similitudinē dei facta est, ut per se inuenire possit eum a quo facta est, & in eius amore atque contemplatione dulciter requiescere. Ea nāque perfectius suum factorem manifestat, quae illius similitudini vicinior appropinquat. Haec autem est ipsa rationalis creatura quae excellenter & proprie ad illius similitudinem facta est: & tunc citius creatorem suum quem nō videt agnoscit & diligit, cum se ad illius imaginem factam intelligit. Mens rationalis est quae se cogitādo intelligit, & imaginem suā ex se natam habet, quae imago eius verbum est. Verbum enim rei est ipsa cognitio ad similitudinem eius ex memoria formata. Hoc modo liquido apparet summam sapientiā cum se dicendo intelligit, gignere consubstantialem sibi similitudinem suā, id est verbum suū. Mens tamen rationalis quoniam non se semper cogitat sicut sui semper meminit, liquet, quia cū se cogitat verbum eius nascitur de memoria. Vnde apparet quia si semper se cogitaret, semper verbum eius de memoria nasceretur. De summa vero sapientia quae semper se dicit sic, sicut sui semper memor est, liquet quia de aeterna memoria cogitādo eius verbum nascitur. Sicut enim summa sapientia aeterna est, ita aeternē sui memor est, & aeternē

ne se intelligit, & aeternē se dicit, cū sit illi dicere quod intelligere: & cum aeternē se dicat, aeternē verbum eius apud ipsam. Mēs ergo rationalis quae inter omnes creaturas ad inuestigationem summā sapientiae sola asurgere valet, & nihilominus ad eiusdem inuentionem sola proficere, semper studeat illius reminisci, illā intelligere & amare: ad hoc facta est ut semper viuat si semper amet summam vitā, summam sapientiam, summā essentiam, cui debet hoc ipsum quod est. Amare autem nequit, nisi eius reminisci & eam studuerit intelligere, Faciat ergo hoc ad quod facta est ut bene viuat. De^o omnipotēs cuius beatitudo nec augeri potest, quia perfecta est, nec minui, quia aeterna est: sola charitate, nulla necessitate sui rationales spiritus creauit, ut eos suae beatitudinis participes faceret. Alios vero in sua puritate in caelo confirmauit. Alios autem propter superbiam in infernum praecipitauit, atque alios ad comprobendam humilitatem & obedientiam in terrena habitatione terrenis corporibus sociauit, ut ad vitam sensum luteam materiam vegetarent, Habēt nāque in natura sua quādam mutabilitatem secundum quam corporibus viuificādis appropinquant, in qua quidē nonnihil suae puritatis deponunt. Cum enim delectatione carnis afficiuntur: quasi quādam corpulentiam inde trahunt: quae puriore naturam eorum corrumpit. Et hoc vitium quātō altius eis in corporibus manentibus inhererit, tāto difficilius eos a corporibus discedentes deserit: quoniam non tollitur passio, etiā cum tollitur causa passionis, nisi ab eiusmodi feculentia se in hac vita mundare studuerint. Nos ergo qui in medio bonorum & malorū positi sumus, considerare saepe debemus, & gaudium illorum, & istorum supplicium, atque nostram miseriam. Rationalis siquidem est anima nostra, ut sciat discernere inter bonum & malum. Est etiam concupiscibilis atque irascibilis, ut possit amare bonum & odire malum. De concupiscibilitate nascitur amor, de amore & desiderium & gaudiū. Amor est delectatio cordis alicuius ad aliquid propter aliquid, per desiderium currens atque per gaudium requiescens: per desiderium in appetendo, & per gaudium in perfuendo: nec aliunde bonum est, si bonum est cor humanum: nisi quod bene amat quod bonum est. Nec aliunde malum est, si malum est, nisi quod male amat quod bonum est. Omne enim quod est, bonum est: sed in eo quod male amatur, tantum vitium est. De irascibilitate nascitur odium, Ira enim generat odium: & de odio dolor & timor. Cum enim contra peccata nostra irascimur & ea odire incipimus, dolemus quia peccauimus, & penas pro peccatis timemus. Sic creator omnium deus inter cetera & super cetera quae creauit rationalem dignatus est amplius illustrare naturā, quā & sua similitudine fecit insignē, & suae beatitudinis voluit esse participem. Cuius tamen rationalis creatura licet similis videatur origo, facta est diuersa cognitio: dum pars eius est in aeterna felicitate firmata: pars rudentibus inferni detracta, & in tartarum tradita in iudicium cruciāda seruatur. Pars etiā tertia terrenis unita corporibus locum mediū sortita cognoscitur: & pri⁹ quidem eadem mediā summis vicinior in delitiis erat posita paradisi, nunc iam propinquior infimis, pro reatu inobediētiā humiliata est in loco afflictionis. Summus igitur omnium horum locus plenam habet letitiā, infimus solam tristitiam. Ibi enim plena felicitas: illic sola & summa miseria est. In medio sanē summa speranda, sed nihilominus infima sunt timenda: & ideo nobis iam amplior timoris causa quā spei, quo viciniore eiusdem

Spūs rationales. Cap. XLV.

L

2. Pet. 2.

Amor quid, dilatio.

M

Creatura rationalis diuersa ratio. Cap. XLVI.

conditio. 2. Pet. 2.

Aeisdem infimis, deiecti in ipsa degimus vmbra mortis. Quia tamen & illius beatitudinis, & illius nihilominus damnationis aeternae humanam deus animam pro suorum qualitate meritorum participem fieri posse cognouit, naturales affectus ei quatuor indidit: ut haberet unde bona illa posset optare, & in eis quādoque letari: & rursum vnde mala illa metuere, vel in eis etiā dolore perpetuo contristari. In eo enim sanē grauior est moderna conditio, quod non modo exhibet tristitiam & moderatam molestiam, sed & timor habet poenam, & spes ipsa quae differtur affligit animam. Piissimus enim pater & terribilis iudex, qui vera illa & perpetua gaudia filiis, dolores aequae perpetuos reis in fine parauit, nonnulla tamen etiam nos in praesenti experientia capere voluit gaudij vel doloris, vnde illa nō modo certius credi, sed affectuosius quoque optari valeat & timeri. Ceterum nec praesentia gaudia in illorū comparatione sunt gaudia, nec tristitia praesens in illius comparatione est tristitia. Nec desipiet si quis interim omnem operam dare maluerit, quemadmodum illa potius valeat concupiscere gaudia, illos formidare dolores, quā huius vitae vitare molestias, captare letitiam. Verū tamen inuenire est etiā in praesenti vnde vtiliter gaudeat quis, vel salubriter contristetur. Si letetur de beneficiis suis gratias deo agens, & in deuotione eius exultet, & propria seu etiam proximorum delicta deploret. Vnde etiā diuina dispositione media inter eosdem affectus constituta est ratio in corde hominis, per quam nimirum discernere & diiudicare possit vnde gaudeat seu doleat, imō etiā quid cupiat vel quid timeat. Sanē qui triplicem vim animae esse docuerunt, rationalem illam, irascibilem, & concupiscibilem asserentes, affectus quidem diuersos, sed quādam sibi cognatione iunctos, sub irascibili metum & tristitiam, sub concupiscibili desiderium & letitiam comprehendisse videtur. Interim ergo inter affectus varios humana fluctuans anima, necesse est ut certam demum vel in summis vel in imis accipiens stationem, in solo deinceps vel gaudio vel dolore persistat. De^o est in summo, mundus in imo. Deus in eodem statu aeternitatis suae semper consistit. Mūdus cursu mutabilitatis suae semper instabilis fluit. Humanus animus quasi in medio collocatus quadam conditionis suae excellentia, huic mutabilitati quae deorsum est supereminet, & ad illam quae est apud deum veram immutabilitatem necdū pertingit. Si vero in iis quae deorsum transeunt se per cupiditatem immerferit, statim per infinitas distractiones rapietur, & a semetipso quodammodo diuisus dissipabitur. Si vero ab hac infinita distractione quae deorsum est se erexerit, & haec infima deserēs, atque paulatim in vnum se colligens secum esse didicerit, tantō amplius in vnum colligetur, quanto magis cogitatione & desiderio sursum eleuabitur: donec tandem omnino immutabilis sit, & ad illam verā & vnicā quae est apud deum immutabilitatē peruenerit, vbi perpetuō sine omni mutabilitatis vicissitudine requiescat. Credimus animas nec esse ab initio cum angelis, nec simul creatas: sicut Origenes fingit. Nec per coitum cum corporibus seminantur: sicut Luciferiani & Cyrillus, & aliqui Latinorum praesumptores affirmant. Sed dicimus earum creationem solum omnium creatorem nosse, & corporis tantum per coniugij copulationem seminari: dei vero iudicio coagrori in vulua matris, & compingi atque formari: ac formato iam corpore, animam creari & infundit: ut viuat homo in vtero ex anima constans & corpore, & egrediatur ex vtero viuus plenus humana substan-

Prouer. 13.

De humano animo. Ca. XLVII.

Animi origo. Ca. XLVIII.

tia. Nec duas animas esse credimus in vno homine, sicut multi scribunt, vnam animalem qua animetur corpus, & immixta sit sanguini, & alteram spiritalem qua rationem ministrat. Sed dicimus vnam eandemque animam esse in homine, quae & corpus sua societate viuificet, & semetipsam sua ratione disponat, habens in se libertatem arbitrij, ut in sua substantia eligat cogitatione quod vult. Libertati siquidem arbitrij sui commissus est homo: postquam vero deceptione serpentis per Euā cecidit, naturā bonum perdidit, pariter & vigorem arbitrij: non tamen electionem, ne non esset suum, quod emendaret peccatum. Manet itaque ad quarendam salutem arbitrij libertas, id est rationis voluntas: sed admovente prius deo & inspirante ad salutem. Ut ergo acquiescamus salutari inspirationi, nostrae potestatis est: ut adipiscamur quod adipisci desideramus, diuini est muneri. Ut non labamur adepto salutis munere, nostrae sollicitudinis est & caelestis adiutorij: ut labamur, potestatis nostrae est & ignaviae. Solum hominem credimus habere animam substantialem, quae exuto corpore viuuit & sensus suos atque ingenia viuaciter tenet. Neque cum corpore moritur, ut Arabs asserit: neque postmodum interit, sicut Zenon dixit, quia substantialiter viuuit. Animalium vero animae non sunt substantiae, sed cum carne ipsa carnis viuacitate nascuntur, & cum carne morte finiuntur: & ideo nec ratione reguntur, sicut Plato & Alexander putant: sed ad omnia incitamenta naturae ducentur. Anima humana non cum carne moritur, quia non cum carne, sicut diximus superius, seminatur: sed formato in vtero matris corpore, dei iudicio creatur & infunditur, ut viuat homo intus in vtero, & sic procedat natiuitate in mundum. Anima a creatore principium habens, ex quo est, perfecta est in genere suo: vnde ex quo est, sciret omnia quae ab homine sciri possunt, nisi grauitas carnis esset. Quod per primum hominem, qui ante corruptionē humanitatis ex quo fuit perfecte habuit scientiā, probari potest. Sed modo corrupta humanitate, ex quo coniungitur corruptioni, corrumpitur. Nec proprietates suas potest exercere, donec vñ & experientia & alicuius doctrina incitata incipit discernere. Veluti si quis cum subtili acie colorū in tenebrosa detrudatur, videre tamen non potest ibi nisi prius assuecat tenebris, vel lumen accendatur. Vnde Virgilius, Quantum non noxia corpora tardant. Et licet aliae sint actiones corporis, & aliae actiones animae: tamen corporis actiones vitia vel virtutes possunt esse animae. Cum enim ad hoc sit lanimal data, ut illicitos carnis motus corrigat, ignorantia illius contingunt vel negligentia. Sicut cum discipulus vel seruus negligentia doctoris vel domini peccat, magister vel dominus extra culpam non est. Sic anima malis contingentibus non est extra culpam, cum ista debeat imperare, & illa obedire. Duabus substantiis tantum constat homo: anima & carne. Anima cum ratione sua & carne cum sensibus suis. Quos tamen sensus absque societate animae non mouet caro, anima vero & sine carne rationale suum tenet. Notandum tamen quod iidem ipsi sensus qui in exteriori homine describuntur, simili modo secundum modum suum in interiori esse manifestantur, quia spirituales res non corporalibus sensibus, sed spiritualibus rimandae sunt. Vnde diuina scriptura in Deuteronomio ait, Videte quod ego sum deus, & non est alius praeter me. Et in Apocalypsi, Qui habet aures audiendi audiat quid spiritus dicat Ecclesiis. Et in Psalmo, Gustate & videte quoniam suavis est dominus. Et Apostolus,

Gen. 3. Arbitrium. Electio.

*al. Aratos. E

Aeneid. 6. F

Homo ex carne & aia. Ca. XLIX.

Deut. 32. 1. vox.

Apoc. 2.

Psal. 33. Apostolus,

2. Cor. 2. **G** Apollolus, Christi bonus odor sumus, & in iis qui pereunt, & in iis qui salui sunt. Et in Evangelio dominus mulierem fide se tetigisse magis quam corpore ostendit dicens, Tetigit me aliquis: Nam & ego sensi virtutem de me exisse. Sic ergo cum omni cautela observandum est quid ad corporis sensus, & quid ad anime pertineat dignitatem: ne forte confusus ordo & irrationabilis aestimatio alicui repugnare videatur veritati. Non est tertius in hominis substantia spiritus, ut Didymus contendit, sed spiritus ipsa est anima: & pro spiritali natura, vel pro eo quod spiret in corpore, spiritus appellatur. Anima vero ex eo vocatur, quod ad vivendum vel vivificandum animet corpus. Tertium vero qui ab Apostolo cum anima & corpore in dicitur spiritus, gratiam sancti spiritus intelligamus: quam orat Apostolus, ut integra perseveret in nobis, ne nostro vitio aut minuatur, aut fugatur a nobis: quia spiritus sanctus effugiet fictum, & auferet se a cogitationibus quae sunt sine intellectu. Iugiter ergo meditatione animum nostrum exerceamus, & consideremus miseriae & necessitates nostras, labores & dolores. Lugentes enim in hanc vitam intrauimus, cum labore vivimus, cum dolore & timore exituri sumus. Cogitemus ergo quam brevis vita nostra sit, quam via lubrica, quam mors certa, & hora mortis incerta. Cogitemus quantis amaritudinibus admixtum sit, si quid dulce ac iucundum in via huius vitae, occursum suo nobis alludit: quam fallax & suspectum, quam instabile & transitorium est quicquid huius mundi amor parturit, quicquid species, aut temporalis pulchritudo promittit. Consideremus etiam quae sit patriae caelestis pulchritudo, suavitas atque dulcedo. Attendamus & perpendamus unde cecidimus, & ubi iacemus: quid perdidimus, & quid inuenimus: ut ex utroque intelligamus quantum nobis in hoc exilio lugendum sit. Hinc enim Salomon ait, Qui apponit scientiam, apponit dolorem. Quia & quanto magis homo sua mala intelligit, tanto amplius suspirat & gemit. **Meditatio** siquidem parit scientiam, scientia compunctionem, compunctio deuotionem, deuotio perficit orationem. **Meditatio**, est frequens cogitatio, curiosa & sagax obscura inuestigare, & occulta ad notitiam trahere. **Scientia**, est, quando homo ad notitiam sui assidua meditatione illuminatur. **Compunctio**, est, quando ex consideratione malorum suorum cor interno dolore tangitur. **Deuotio**, est pius & humilis affectus in deum, humilis ex conscientia infirmitatis propriae, pius ex consideratione diuinae clementiae. **Oratio**, est mentis deuotio, id est, conuersio in deum per pius & humilem affectum. **Affectus**, est spontanea quadam ac dulcis ipsius animi ad deum inclinatio. Nihil enim ita deum inclinatur ad pietatem & misericordiam, quae admodum purus mentis affectus. Scientiam caelestium & terrestrium rerum laudare atque amare solent homines, sed multo meliores sunt qui huic scientiae praeposunt noscere semetipsos. Laudabilior siquidem animus est, cui nota est miseria sua, quam qui ea non aspecta, vias siderum & naturas rerum scrutatur. Qui vero iam in deum euigilauit animus spiritus sancti calore excitatus, atque in eius amore coram se viluit, ad eumque intrare volens nec valet, eoque sibi lucente atcedit in se, & inuenit se, suamque aegritudinem illius munditiae comparari non potest: cognoscit: dulce flere habet, eumque precari ut sui miseretur, totamque eius miseriam exuat. Hunc itaque egenam & dolentem scientia non inflat, quia charitas aedificat. Proposuit enim scientiam scire, id est, scire seipsum & infirmitatem suam, magis quam scire vires her-

barum, & naturas animalium: & hac apponendo scientiam, apposuit dolorem, id est, defectum peregrinationis suae ex desiderio patriae suae, & visionis dei, lque cernere est finis: cui est gloria in secula seculorum Amen. **¶** Dolet, qui tenetur exilio, quia differtur a regno. Dolet, dum recordatur quae & quanta mala fecit, & quam intolerabiles penas pro illis passurus sit. Cum nulla scientia melior sit illa qua cognoscit homo seipsum, discutiamus cogitationes, locutiones, atque opera nostra. Quid enim prodest nobis, si rerum omnium naturas subtiliter inuestigamus, efficaciter comprehendamus, & nosmetipsos non intelligamus? Examinemus ergo quae fecimus nos, si secundum quod debuimus, ea fecerimus: consideremus ea quae facturi sumus, si sint secundum deum. Valde siquidem est necessaria nobis circumspectio examinationis, quatenus per experientiam eorum quae fecimus, ad ea quae agenda sunt, tutiores reddamur. Saepem naque opus quod bona intentione inchoari credimus, tanto citius in deceptionis laqueum nos praecipitat, quanto de intentionis nostrae principio securi finem actionis non obseruamus: & imprudens quasi via plana ad foueam currimus, quia videmus quid facimus, sed quid finem nostrum sequi debeat, non attendimus. Ita enim ambiguus est animi affectus, ut nisi ex fine operis qualitatem intentionis eius discernere non valeamus. Praeterea necesse est, ut per singulos dies vitam nostram ad iudicium vocemus: & quid egimus per noctem & die, examinemus: & quanto ad bona facienda solito alacriores: & quanto ad mala vincenda solito constantiores: siue aliquo opere nostro insidiis inimici supplantati sumus, qualiter deum per iudicium transactae deceptionis futuram illius fraudem cauere valeamus: quatenus nec superueniens tetatio nos improbos ad malum opus deiciat, nec indiscretos in opere bono praesens negligentia fallat. Quisquis scilicet cor suum in huiusmodi studio exercet, audiatur quid quidam sapiens dicat, Scito te ipsum: scito unde venisti, aut quod vadis: quomodo vituis, quantum proficis vel deficis: quam longe es a deo, vel quam prope, non interuallis locorum, sed similitudine vel dissimilitudine morum. Scito quomodo homo es, cuius coemptio culpa, nasci miseria, vivere poena, mori necesse. Certum est, quia morieris, sed incertum quomodo vel quando vel ubi: quoniam mors ubique te expectat, & tu si sapiens fueris, ubique eam expectabis. Attende ergo sollicite quid agas, vel quid agere debeas. Si quod faciendum est facias. Si bono operi malum aliquod non admisceas. Si bonum quod agis, quanta oportet deuotione adimpleas. Si alterius, ut tuum bonum diligas. Si tuum, ut alterius malum reprehendas. Si sic declinas a malo ut facias bonum, sunt enim quidam tantum attendentes mala quae non faciunt, istos pusillanimitas a bono opere reuocat, ne malum surripiat. Sunt alij attendentes tantum bona quae faciunt: illi sic sibi a bono opere complacent & blandiuntur, ut de prauitatis admixtione minime terreantur. Sunt alij sapientes ut faciant mala, bona autem facere nesciunt: isti pessimi omnium lantantur cum male fecerint, & exultant in rebus pessimis. Sunt alij quarentes deum per exteriora, deferentes interiora sua, quibus deus interior est. Redeamus ergo ad nos, ut possimus ascendere ad nos. Tres siquidem ascensus sunt. In primo, ascendimus ab istis exterioribus & inferioribus ad nos. In secundo, ascendimus ad cor altum: quanto namque amplius proficiscimur, tanto amplius ascendimus. Qui enim non ascendit, descendit: & qui non proficit, deficit. In tertio ascensu, ascendimus

K **¶** His verbis finiebatur hic vetera exemplaria. **Cognitio sui.** Cap. LI. **¶** Tres gradus ad cognitionem sui. Cap. LII. **¶** proficimur.

Luc. 2. **Didymus.** **1. Thess. 5.** **Sapient. 1.** **Eccles. 1.** **Quid sit meditatio.** Caput. I. **Scientia.** **Compunctio.** **Deuotio.** **Oratio.** **Affectus.** **¶** al. ex inuaniuit se. **¶** cooperari. **¶** Praeposuit enim scientiam scientiae.

A dimus ad deum. Primus ascensus fit consideratione mundi, & contemptu. Considerando namque quam caduca & transitoria sunt ista terrena, contemnimus ea & redimus ad nos. Secundus ascensus fit cognitione & contemptu nostri. Cum enim cognoscimus quam proni simus ad malum, & quam inualidi ad bonum, contemnimus & ascēdimus supra nos. Tertius ascensus fit cognitione & amore dei. Iste tertius ascensus fit mentis dilatatione, & mentis subleuatione, & mentis alienatione. **Mentis dilatatio**, est, cum sub vno mentis aspectu, plura conspiciamus, vel de dei sapientia, vel de eius potentia, vel de cuncta bonitate. Intueri debemus quam potenter deus cuncta creauit de nihilo, quam sapienter gubernat, quam benigne cuncta dispensat. Totum istum mundum sic ornatum fecit propter corpora, corpora propter animas, animas propter se. Et ideo diligenter custodire debemus animas nostras, quatenus eas mundas & sanctas deo reddere valeamus, a quo tanta bona accepimus pro eis. **Mentis subleuatio**, est, cum de visibilibus subleuamur ad inuisibilia. Quando namque consideramus humanam dignitatem, admiramur dignationem dei, qui tam mirabiliter rationalem spiritum ad imaginem & similitudinem suam creauit. **Mentis alienatio**, est, quando mens super se rapitur. De hoc metis excessu, homo doceri non potest, quia nihil ibi habet sui, De mentis autem dilatatione & subleuatione instrui potest, quia ibi aliquid habet sui. Instruitur autem aliquando humana industria, aliquando diuina reuelatione seu inspiratione. Nonnunquam vero in speculo cordis sui, id est in rationali mente seipsum & deum inspicit. Ita namque conditum est cor hominis, ut in eo quali in templo domus inhabitaret, & tanquam in quodam speculo suo reluceret: ut qui in se videri non poterat, in sua imagine visibilis appareret. Magna prorsus dignitas hominis est, portare imaginem dei, & illius in se iugiter vultum aspicere, atque eum semper per contemplationem praesentem habere. Sed postquam delectationem nostram in terram peccando sparsimus, peccati puluis superiectus est cordi nostro: & ideo ab illo interna contemplationis speculo corruentes in has miseras praesentis vitae tenebras labimur, ubi deo digne ministrare non valeamus, quia sordide iniquitatis caligine ignorantia obuoluti, quid agendum vel vitandum nobis sit, ex magna parte iam non videmus. Tergamus ergo speculum nostrum ab amore vanitatis, & ab amore iniquitatis, id est, a puluere & a sordide: ut in eo inspicere valeamus & nos, & creatorem nostrum, quem peccando post tergum nostrum posuimus. Aueri siquidem a deo sumus, peccata nostra separant nos ab eo. Et ideo cum Propheta dicamus, Conuerte nos deus salutaris noster. Si mulieres speculum suum in quo facies inspiciunt, cum amiserint, diligenter quarant, & curiose tergant a puluere & a sordide: multo amplius speculum interioris hominis debemus & inuenire & tergere & inspicere: ut in eo totam turpitudinem nostram valeamus deprehendere, & ita per cognitionem nostram ad cognitionem dei peruenire. Duo nobis necessaria sunt ut nos cognoscamus, videlicet quales simus ad malum, & quales ad bonum. Proni sumus ad malum, & si misericordia dei non teneret nos, in omne vitium possemus cadere, nec inde surgere, nisi misericordia dei sublequeretur quae nos subleuaret. Hoc bene cognoscebat Propheta cum dicebat, Domine, misericordia tua ante oculos meos, quae me custodiat: & misericordia tua subsequatur me, quae me erigat. Inualidi sumus ad bonum.

num, nec sine dei gratia bonum facere, vel in aliquo bono perseverare possumus. Istud etiam Apostolus sciebat, cum dicebat, Gratia dei sum, id quod sum: & quia gratia eius in me vacua non fuit, gratia eius in me manet. Hanc geminam cognitionem sui habuit Abraham cum diceret, Loquar ad dominum meum cum sim puluis & cinis. Reuera puluis est homo: Sicut enim puluis ex quacunque parte venti impellitur, & in aliam aream deicitur, & ibi remanet: sic homo in omne vitium cadere potest, nec adiciet ut resurgat, nisi misericordia dei ei subueniat. Cinis etiam est homo, quia sicut cinis nec profert germen ex se, nec susceptum semen germinat, sic homo nec bonum facere, nec in aliquo bono perseverare sine gratia dei potest. Idcirco maximas grates deo referre debemus, quia & multa bona nobis concessit, & multa mala quae fecimus, nobis condonauit, & a multis malis seruauit, quae facere potuimus, sicut alia multa quae fecimus. Quicquid enim mali non fecimus, eo miserante non fecimus. Nam si ipse permisisset, ea utique fecissemus, aut opere aut voluntate. Et ideo nescio vtrum eum amplius diligere debeam pro his quae nobis dimisit, an pro his a quibus nos immunes seruauit: licet enim ea non fecimus, nos quasi fecisse, & eum quasi dimisisse existimare debemus, quando quidem ea vel voluntate utique fecissemus, si ipse permisisset. Quisquis in veritate se ita cognoscit, humilis est coram deo & hominibus: diligit deum propter deum, & omnes homines propter deum: & si perfectam charitatem habet, nullum iudicat, nullum accusat, nullum condemnat: non seruat iram, non mouet rixas, non seminatur discordias: non fouet nocentes, non persequitur innocentes: non odit arguentes se: non facit fur-tum, non falsum testimonium, non periurium: nulli detrahit, nulli nocet, nullum odit, sed omnes diligit. Scriptum est, Nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis. Sic enim deo familiaris est charitas, & in eo habitare nolit, in quo charitas non fuerit. Qui ergo charitatem habet, deum habet, quia deus charitas est. Et qui vnum hominem habet odio, deum perdit, & bonum quod facit. Quapropter vnusquisque prouideat, ne propter vnus hominis odium, deum perdat, & omne bonum. Nunc reuertamur ad speculum nostrum, & videamus quomodo per cognitionem nostri possimus ascendere ad cognitionem ipsius dei. Duplex est natura hominis, vna interior, quae est ipse homo, quoniam mens vnus cuiusque est ipse. Altera exterior, id est corpus. Ex duplici natura copactus est homo, & ideo vt totus beatificaretur, duo illi bona deus a principio praeparauit: vnum visibile, alterum inuisibile: vnum corporale, alterum incorporale: vt in vno sensus carnis ad iucunditatem foueretur: in altero sensus mentis ad felicitatem repereretur. Idcirco duplici sensu rationalis anima instructa est, vt visibilia caperet per sensum carnis, inuisibilia per sensum mentis quatenus & visibilia inuisibilia ad cognitionem & dilectionem creatoris illam excitarent. Omnium namque humanarum actionum ad hunc finem currere debet intentio, vt vel diuinae imaginis in nobis similitudinem instaretur, vel huius vitae necessitati consulatur. Quae vero in nobis diuinam similitudinem reparant, duo sunt, id est, speculatio veritatis, & exercitium virtutum, quia in hoc homo similis est deo, quod sapiens & iustus est. Ea siquidem perfectius auctorem suum manifestat, quae illius similitudinem vicinior appropinquat. Hoc autem est mens rationalis quae excellenter & proprie ad similitudinem illius facta est. Et tunc citius

Mentis dilatatio. **Mentis subleuatio.** **Mentis alienatio.** **¶** al. 2. 1. **¶** al. 2. 2. **Cognitio sui necessaria.** C. LIII. **¶** al. 2. 1. **¶** al. 2. 2.

D **1. Cor. 13.** **Gene. 18.** **Homo quare cinis.** **Rom. 13.** **1. Ioan. 4.** **De instauranda in nobis imagine dei.** C. LIII. **F** **¶** Quis finis debeat esse nostrae actionis.

G creatorem suum quem non videt, agnoscit, cum seip-
sam ad illius similitudinem factam intelligit. In hoc er-
go primum trinitatis vestigium inuentum est, cum a-
gnosceret seipsum quod erat supra se. Vidit enim quod
ex seipsa nascitur sapientia quae in ipsa est, & diligit ip-
sa suam sapientiam: & procedit amor ex ipsa & sapien-
tia sua, quae amat ipsam genitam de se, & in se manen-
tem non diuidit a se: & apparent tria quaedam in vno,
mens, & sapientia, & amor. Et est sapientia de mente:
de mente & sapientia procedit amor, & surgit trinitas,
& non recedit vnitas: & sunt simul trinitas & vnitas
haec sic in nobis. Verum longe melius ratio suadet
in deo. Deus namque cum sit origo omnis sapientiae &
semper sapientiam habuit & semper eam dilexit, &
quia semper dilexit, semper amorem habuit. Sapientiam
quam habet, ipse genuit, & semper cum illo fuit,
quia genita se a gignente non diuidit: semper gignitur,
quia aeterna, semper genita est, quia perfecta, nec
cum gignitur inchoas, nec cum genita est cessans. Qui
genuit, pater est: qui genitus est, filius est: & qui ab utro-
que procedit, spiritus sanctus est. Pater a nullo est, filius
a solo patre est, spiritus sanctus simul a patre & a filio est:
H & haec tria vnum in deo esse substantialiter oportet fateamur.
Sed quia ille qui genitus est, non potest esse ille a quo
genitus est, neque qui a gignente & genito procedit,
potest esse ille & qui est gignens, & qui est genitus: in-
expugnabili ratione veritatis cognoscere cogimur in dei-
tate personarum trinitatem, & substantiae vnitatem, &
maiestatis aequalitatem. Pater ergo & filius & amor pa-
tris & filij vnus deus sunt, & vno amore se diligunt, quia
vnum sunt: nec aliud est quod quisque amat in altero
quam quod quisque amat in semetipso. Nec aliud est quod
quisque est quam quod alter est, & ideo est necesse, vt
quisque amet seipsum, & adiuuicem quisque alium. Hanc
charitatem & hanc trinitatem, deus pater nobis mani-
festauit, cum propter nimiam charitatem suam qua nos
dilexit misit filium suum in similitudinem carnis peccati,
vt nos saluaret. Misit etiam spiritum sanctum, quo nos ad-
optaret in filios. Filium dedit in precium redemptionis,
spiritum sanctum in privilegium amoris, se denique ser-
uat hereditatem adoptatis. Pater, & filius, & spiri-
tus sanctus nomina sunt pietatis, nomina dulcedinis,
nomina suauitatis & amoris. Quid enim dulcius patre,
& tanto patre tam dulcissimo atque misericordissimo?
Quid suauius Iesu Christo? Saluator noster totus est vn-
ctus, totus est pius, totus est dulcis atque suauis. Quid a-
mabilius & quid suauius, & quid sanctius spiritu sancto?
Amor patris & filij ipse est, per quem omnes sunt san-
cti quicumque sunt sancti. Considerate ergo quanta sit
illa gloria, quam ineffabilis latitiam cum ad deum patrem
veniemus, & ille ponet nos in suo regno tanquam filios
& haeredes, Iesus Christus tanquam fratres & cohære-
des, spiritus sanctus vnum nos spiritum esse faciet cum
illis: Ipse siquidem est indissolubile vinculum trinitatis
& amoris. Tunc introibimus in potentias domini,
& videbimus ciuitatem illam de qua tam gloriosa di-
cta sunt. Vita siquidem illius ciuitatis est quies, pax
tranquilla, felicitas perpetua, pulchritudo admirabilis,
species laudabilis, iucunditas concupiscibilis, gloria
desiderabilis, gaudium perenne, festiuitas continua,
cantica dulcissima. Ibi sunt quae corda omnium in qua-
dam ineffabilem dulcedinem atque iucunditatem con-
uertunt. Sunt ibi gaudia aeterna, quae suauitatem infun-
dunt, & corruptionem non inducunt. Semper refici-
unt & nunquam deficiunt, pasunt & perseverant in-

tegra, ad fruendum se exhibent & permanent incor-
rupta. Dulcedo illius ciuitatis infundit se ad suauita-
tem, species ad iucunditatem, visio ad delectationem.
Omnis pulchritudo ibi est, vbi summa pulchritudo est.
Quanta namque pulchritudo ibi est, vbi rerum omni-
um species sine defectu vigent, sine transitu perman-
ent, sine corruptione consistunt, sine mutabilitate a-
terna sunt. Si tam pulchrum est quod vere pulchrum
non est, quid est quod pulchrum est? O ciuitas sancta,
ciuitas speciosa, quicquid in te est, totum pulchrum
est, suauis est, iucundum est, vnum bonum est, & om-
ne bonum in ipso est. Quicquid enim nominare boni
possum, totum ibi est: quia omnia bona in vno sunt, &
omnia vnum sunt. Huius tanti boni amor & deside-
rium cum me aliquando tagit, vehementer, atque suauiter
afficit, & nescio quomodo a memetipso ab-
strahit, subito enim innotuit & totus immutor, rapior
affectu, trahor desiderio, & bene mihi esse incipit vl-
tra quam dicere sufficere. Exhilaratur conscientia, in
obliuionem venit omnis praeteritorum dolorum me-
moriam, exultat animus, clarescit intellectus, accenditur
affectus, cor illuminatur, desideria iocundantur. **L**
Iamque alibi, nescio vbi, me esse video: video namque,
sed quasi adhuc de longe, choros angelorum & archa-
gelorum psallentium & laudantium deum, vnum est
enim ibi omnipotens opus, contemplari mirabilia dei, cui-
que laudare in operibus suis. Omnes contemplantur, om-
nes laetantur, omnes delectantur in deo: cuius aspectus
pius, facies decora, eloquium dulce: delectabilis ad vi-
dendum, suauis ad habendum, dulcis ad fruendum. Sem-
per libet illi aspicere, semper habere, semper illo frui
& in illo delectari. Ipse per se placet, & propter se suffi-
cit ad meritum, sufficit ad praemium. Nec aliquid est
quod extra illum queratur, quia totum in illo inueni-
tur quod desideratur, & in illo totum amatur. Vnum na-
que bonum est, & omne bonum in illo est. Hoc bonum
soli boni habent & vident: amat & laudant laude per-
petua. Cum considero qualis animae natura sit quae
carnem viuificare potest, sed semetipsam stringere in
bonis cogitationibus sicut desiderat non potest, inue-
nio quendam intellectualem spiritum per creatoris po-
tentiam viuentem, & corpus quod sustinet viuifican-
tem, sed tamen vanitati subditum, mutabilitati subie-
ctum: quem saepe latitiam extollit, timor afficit, iniquitas
mortificat, iustitia viuificat. Vita siquidem animae de-
us est, mors animae peccatum. Anima namque quae pec-
cauerit ipsa morietur: quae autem iudicium fecerit &
iustitiam, viuere & non morietur. Ita immortalis est a-
nima vt mori possit: ita mortalis, vt mori non possit.
Immortalitate mortalis est, & mortalitate immorta-
lis est. Quapropter miseris mors est sine morte, finis
sine fine, defectus sine defectu: quia & mors semper
viuet, & finis semper incipiet, & defectus deficere ne-
sciet. Mors perimet & non extinguet: dolor crucia-
bit, & pauorem non fugabit: flamma comburet, sed te-
nebras non discutiet. Erit enim in igne obscuritas, in
obscuritate pauor, in combustionem dolor. Ita reprobi i-
gnibus inferni traditi, in suppliciis dolorem sentient,
& in doloris angustia pauore ferientur, & semper tole-
rabunt & semper timebunt: quia sine fine semper crucia-
ti viuunt sine spe veniae & misericordiae, quod est mi-
seria super miseriam. Si enim post tot milia annorum quod
capillos habuerunt omnes quicquid fuerunt & erunt pec-
nas suas finire speraret, multo leuius eas sustineret. Sed
quia spem non habet nec habebunt, desperatione defi-
cient &

Spiritus intellectualis. Cap. LVII.

Animae viue & mors. Ezechiel. 18.

Impiorum afflictio.

Acient & ad tormeta non sufficere. De his per Esaiam scri-
ptum est, Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non
extinguetur, quia nec ipsi consumuntur. Vermis concien-
tiam corrodere, ignis carnem comburet: quatenus qui au-
thori suo corde & corpore deliquerunt, corde simul &
corpore puniantur, cum anima a beata vita separata erit,
& corpus aeternis suppliciis subiacebit. Ibi erit metus &
maeror, luctus & dolor. Tunc vere nihil lugere erit nisi
 flere, quia poenitere tunc nulli poterit valere, ibi erit tor-
tor caedens, vermis corrodens, ignis consumens. Pecca-
ta detegentur, rei punientur, & hoc totum perenne. Qui-
quis enim ad tormeta ibit, iam non amplius exibat. Do-
lor combustionis eos foris cruciabit, poena carceris intus
obscurabit. Videbunt autem illa teterrima monstra dae-
moniorum, & laruales facies eorum. Videbunt etiam tormeta
inferni, & in tormentis sequaces suos quos inordi-
nato amore contra dei praecipia amauerunt, quatenus il-
lorum interitus eos in augmento donationis suae affli-
gant. Deum autem non videbunt, quod est omnium miseriarum
miserium. Quis enim dicere potest, quanta poena erit
non videre creatorem & plasmatorem omnium rerum,
B redemptorem & saluatorem fidelium, regem caeli & ter-
rae & dominum vniuersitatis, per quem sumus, viuimus & sa-
pimus? Idcirco necesse est vt nos vndique circumspectiamus
& vbique custodiamus, ne aut praua agamus, aut re-
cta quae praecipita sunt non agamus, vt bonis actibus exple-
tis, cogitationibus non intumescamus. Multi namque ex
virtutibus in infernum per elationem corruerunt. Bo-
na desiderabiliter appetamus, mala solerter caueamus,
ne sub specie bonorum ea faciamus, quoniam plerumque vi-
tia se esse virtutes mentiuntur. Quisquis ergo meminit
illicita se commississe, studeat a licitis abstinere: & qui
prohibita commisit, sibi met abscidat concessa. Qui ve-
ro adhuc peccatum suum plangit, perpetrare vitia ti-
meat: & reprehendat se in minimis, qui meminit se de-
liquisse in maximis. Quanta licet naque virtute mens
polleat, quanta licet grauitate vigeat, carnales tamen pue-
rile quiddam exterius extrepunt, & nisi iuuenili quoda-
modo feruore infrenentur, ad fluxa quaque & leuia mentem
eneruem trahunt: vbi si longa consuetudine obserua-
ta fuerit, cum exurgere voluerit, non poterit mole ma-
lae consuetudinis pressa. Quisquis ergo stat, videat ne ca-
dat: & si ceciderit, velociter resurgat, cordis compun-
ctione, oris confessione, & operis sanctificatione. Sit hu-
milior intra propriam conscientiam, sit feruentior at-
que promptior ad agendum poenitentiam, sit cautior
ad custodiam. Qui enim solo beatitudinis supernae de-
siderio temporalia ista contemnit, & nihil huius mu-
di diligit, solamque aeternam patriam appetit, magna me-
tis tranquillitate fouetur, in qua tanto deum purius cer-
nit homo, cum se solo solum inuenit, Nihil enim deo
praesentius, & nihil eo secretius. A turba ergo terrenorum
desideriorum secessum mentis petamus, & inde a
secreto cordis illicitarum cogitationum tumultus expel-
lentes, intentione supernae patriae in amorem inti-
mae quietis anhelemus, & in alta dei contemplatione
nos subleuemus. Contemblemur qui sint ipsi angelo-
rum chori, quae ipsa societas beatorum spirituum, quae ma-
iestas visionis dei, & quomodo deus aeternae visionis suae
dulcedine sanctos suos reficiet. Nemo enim in hac vi-
ta digne pensare potest quanta sit illa felicitas, deum
facie ad faciem videre, quanta suauitas illud melos an-
gelicum audire, quanta iucunditas omnium sanctorum
societatem habere. Tantum enim vnusquisque gaude-
bit de beatitudine alterius, quantum de suo gaudio in-
Tomus tertius.

De ample-
rendis bo-
nis, & fugi-
endis malis.
Cap. LVII.

Piorum felicitas.

effabili: & quot socios habebit, tot gaudia habebit. In il-
la gloria nihil libentius intueor, nihil delectabilius ad
contemplandum inuenio, quam intimi amoris affe-
ctum, quo vnusquisque tantum amabit alterum, quan-
tum seipsum: & deum plus quam se, & omnes alios se-
cum: & deus plus illos, quam illi semetipsos, & hoc gau-
dio perpetuo. Nihil enim ibi extraneum videbimus, ni-
hil incompetens amabimus, nihil quod aures nostras
offendat audiemus. Omnia namque sunt ibi consona,
omnia laeta, omnia pacifica. Vnde consona sectra sunt
omnia caelica iura, ibi est omnis felicitas, omnis sua-
uitas, omnis iucunditas, & omnis amenitas, omnis pul-
chritudo, & omnis dulcedo. Quicquid expedit, & quic-
quid delectat ibi est, omnes videlicet diuitiae, & deliciae
omnis requies, & omne solatiu. Ibi est iugis tranquillitas,
amena serenitas, aeterna iucunditas, iucunda & decora
laudatio, & plena omnium bonorum cognitio. Quid
ibi eni deesse potest, vbi deus est, cui nihil deest? Quot
quot ibi sunt, dii sunt: nec necesse est vt alter dicat al-
teri, Cognosce dominum, Omnes enim cognoscunt
eum, & vident: omnes laudant & amant. Cognoscunt
sine errore, vident sine fine, laudant sine fatigatione,
amant sine fastidio. Semper vident, & semper videre
desiderant, tam desiderabilis est ad videndum. Sem-
per amant, & semper amare desiderant, tam dulcis est
ad amandum. Et quanto amplius amant, tanto magis
amare volunt, tam delectabilis est ad fruendum. In hac
delectatione requiescunt pleni deo, pleni omni benedi-
ctione & sanctificatione: adherentes semper beatitu-
dini, sunt beati: contemplantes semper aternitatem,
sunt aeterni: iuncti vero lumini, facti sunt lux: apici-
entes semper incommutabilitatem, mutati sunt in in-
commutabilitatem. Tanto libentius quanto dulcius il-
lum aspiciunt, cuius aspectus pius, facies decora, eloqui-
um dulce. O beata visio videre regem angelorum in de-
core suo, videre sanctum sanctorum, per quem omnes
sunt sancti. Illum videre summa felicitas est, summa iu-
cunditas, vita aeterna, & vita beata. Gaudete & ex-
ultate iusti, quia videtis quem amastis, habetis quem de-
siderastis diu, tenetis quem nunquam amittere timetis,
Propterea cantate & exultate ei, quoniam ipse est domi-
nus deus vester gloriosus & speciosus. Ipse est salus & vi-
ta, honor & gloria, pax & omnia bona. Quanta pax ibi
est, vbi nulli vestrum quicquam repugnat, vel ab alio,
vel a seipso, sed ipse dominus regit vos, & nihil vobis
deerit. Ipse disposuit vobis regnum vt edatis & biba-
tis super mensam suam in regno suo. Gustate ergo &
videte, quoniam suauis est dominus. Suauis est ad vi-
dendum, suauis est ad gustandum. Nec dici potest qua-
ntam habeat in gustu voluptatem, quantam in sapore iu-
cunditatem, quantam in odore suauitatem. Tanta sua-
uitatis magnitudinem vos qui experti estis, nobis qui
nunquam tale quid gustauimus, intimare non potestis. Tan-
quam si quis mellis dulcedinem ei qui nunquam dulce gu-
stauerit, verbis indicare velit: profecto nec ille saporis
illius suauitatem, quam nunquam ore percepit, auribus ca-
piet: nec ille dulcedinem quam gustus voluptate cognouit,
verbis poterit indicare. Vae mihi misero, qui nunquam
sentio quod sentitis, nec ibi sum vbi vos estis: in loco
refrigerij lucis & pacis vos estis, vbi esse vestrum non ha-
bebit mortem, posse vestrum non habebit errorem, amare
vestrum non habebit offensionem, gaudium vestrum non
habebit maerorem. Ego vero in regione umbrae mortis
nescio finem meum, nescio si dignus sum amore vel or-
dio, nescio quando de corpore egrediar. Egrediar, sed ne-
scio

Granularum piis deo fructibus. Cap. LVIII.

Luc. 22. Psal. 33.

Deploratam scias suas. Cap. LIX.

Ecclesiastes. 9.

Eph. 2. Rom. 8. Act. 2.

Pater, filius, spiritus sanctus. Cap. LV.

Psal. 76.

G scio quando, & fortassis dies iste supremus est: propterea tremens & pauens quotidie mortem expecto, quæ ubiq; mihi minatur: diabolum suspectū habeo, qui ubiq; mihi insidiatur: timeo & pauesco vltimā discussionem & iram districti iudicis, ne pro peccatis meis mitat me in gehennā ignis. Et sicut iudicare non potestis mihi gaudium & lætitiā vestrā de visione dei: sic ego sufficienter nō possum vobis exponere necessitates & infirmitates quas patior, iniquitates & peccata quæ feci, culpas & infinitas negligentias quas egi, & quotidie indefinenter ago corde, ore, opere, & ferē omnibus modis, quibus humana fragilitas deum offendere potest.

Inuocatio sanctorum.

Vos igitur qui meruistis consortes fieri supernorū ciuium, & perfrui æternæ claritatis gloria, orate pro me ad captiuum, vt educat me de isto carcere, in quo te neor captiuus & ligatus. Mens etenim cæca & vaga est, qualitate earum rerum quas respicit, variatur, & iuxta quod aspicit cogitatio illius sensusq; mutatur. Cūque stare in semetipsa nititur, à semetipsa aliquo modo etiam neficiendo deriuatur, & ab vnaquaque re cui intendit, fastidio impellente remouetur. Dum enim inhiāter cogitanda appetit, & repente cogitata fastidit, docetur quod aliunde pendet, ibiq; posita non requiescit. Ad deum quippe solum suspensa est, à quo formata est. Sed quia omne quod infra appetit, minus est, iure ei non sufficit quicquid deus nō est. Hinc est quod huc illic dispergitur, & per infinita distrahitur, quærens requiem vbi nō est, delectationis videlicet amœna, quærit quo pascet. Sed quia vnum deum, quem sufficienter habere poterat, dereliquit, nunc per multa ducitur: vt quia qualitate rerum satiari non potest, saltem varietate fatietur. Propterea necesse est vt mentem nostram per diuersa sparsam colligamus, & in vno æternitatis desiderio cōponamus. In cōtemplatione nanq; creatoris hoc adepturi sumus semper, vt vna mētis stabilitate perfruamur, hoc est cum labore nunc conantes imitemur, quod post in munere gaudentes accipiemus.

Cupido vārietatis vnde nascatur.

H An nos itaque nostros terrenis subducere curis studemus, subducere erumnis, vt in ciuitate domini virtutum liceat hora vna vel dimidia, cogitatione & auditate versari. Consideremus & quantum possumus æstimemus, qualis sit illa gloria, quāta lætitia, quæ solennitas, quæ veneratio, quod tripudium ciuium supernorum, qui assidue dominatori laudem perferunt, honorē deferunt, deuotionem offerunt, depromunt canticum nouum, canticum lætitiæ, ineffabili quodam clamore, quia feruentissimo amore, ineffabili cantu, mirabili affectu, cœlesti iubilatione, spiritali modulatione. Ipse siquidem est eorum verus cibus, plena satietas, æterna mansio, summa beatitudo æternæ lætitiæ, salus æterna, indeficiens virtus, & vita immortalis. Sæpius hæc meditor, illuc ascendere nitor. Suspiro, frendo: precibus, votis ibi tendo: Atque modo miro quæ sint ibi, quantaq; gyro. Mens hæret Christo, cor delectatur in isto. Illic versatur, gaudet, stupet, & veneratur. Iam tanto dulcius, quanto sapius: auditate quidem multa, sed satietate nulla: tam rara est hora, & breuis mora. O si vniquam in pace in idipsum dormiam & requiescam, vt inhabitē in domo domini omnibus diebus vitæ meæ. Si vniquam videre potero illum tam desiderabilem, in quem angeli peripicere desiderant, vt possim dicere, Ecce quem concupiui video, quem optaui iam teneo, Quando ventiam & apparebo ante faciem domini, ad videndum eum in bonitate electorum suorū, ad lætandum in lætitiā gētis suæ, vt laudetur cum hæredita-

Vt mentem excitemus ad cœlestia. Cap. LX.

I An nos itaque nostros terrenis subducere curis studemus, subducere erumnis, vt in ciuitate domini virtutum liceat hora vna vel dimidia, cogitatione & auditate versari. Consideremus & quantum possumus æstimemus, qualis sit illa gloria, quāta lætitia, quæ solennitas, quæ veneratio, quod tripudium ciuium supernorum, qui assidue dominatori laudem perferunt, honorē deferunt, deuotionem offerunt, depromunt canticum nouum, canticum lætitiæ, ineffabili quodam clamore, quia feruentissimo amore, ineffabili cantu, mirabili affectu, cœlesti iubilatione, spiritali modulatione. Ipse siquidem est eorum verus cibus, plena satietas, æterna mansio, summa beatitudo æternæ lætitiæ, salus æterna, indeficiens virtus, & vita immortalis. Sæpius hæc meditor, illuc ascendere nitor. Suspiro, frendo: precibus, votis ibi tendo: Atque modo miro quæ sint ibi, quantaq; gyro. Mens hæret Christo, cor delectatur in isto. Illic versatur, gaudet, stupet, & veneratur. Iam tanto dulcius, quanto sapius: auditate quidem multa, sed satietate nulla: tam rara est hora, & breuis mora. O si vniquam in pace in idipsum dormiam & requiescam, vt inhabitē in domo domini omnibus diebus vitæ meæ. Si vniquam videre potero illum tam desiderabilem, in quem angeli peripicere desiderant, vt possim dicere, Ecce quem concupiui video, quem optaui iam teneo, Quando ventiam & apparebo ante faciem domini, ad videndum eum in bonitate electorum suorū, ad lætandum in lætitiā gētis suæ, vt laudetur cum hæredita-

Psal. 37.

1. Pet. 1.

Psal. 41.

te sua: Quando videbo ciuitatem illam, de qua dictum est, Platea tuæ Hierusalem sternentur auro mundo, & in te cantabitur canticum lætitiæ, & per omnes vicos tuos ab vniuersis dicetur halleluia. O ciuitas sancta, ciuitas speciosa, de lōginquo te saluto, ad te clamo, te requiro. Desidero enim videre te, & requiescere in te: sed non sinor carne retentus. O ciuitas desiderabilis, muri tui lapis vnus, custos tuus ipse deus, ciues tui semper læti: semper enim gratulantur in visione dei. Non est in te corruptela, nec defectus, nec senectus, nec ira: sed pax perennis, gloria solennis, lætitia sempiterna, solennitas continua. Vere tantum gaudium & exultatio, flos & decus iuuentutis & perfectæ salutis. Non est in te heri nec hesternum, sed est idem hodiernum. Heri siquidem vestrum cras, & pridem sempiternum & idem. Tibi salus, tibi vita, tibi pax est infinita, tibi deus omnia. Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei. Sicut enim latantium omnium habitatio est in te, Nullus in te timor, tristitia nulla, desiderium omne transit in gaudium, dum præsto est quicquid optatur, & quicquid desideratur abundat. Omnes ciues tui superfluentem mensuram gaudiorum accipient, vt palam omnes in commune gaudeant, gaudeant in immensum: lætabuntur omnes in vnum, cum habitauerint fratres in vnum, cum occurrerint omnes in vnum, denique omnes fient vnū, sicut orare dignatus est pro familia sua, qui pro reuerentia sua dignus est obtinere, Sicut tu pater in me, & ego in te, & ipsi in nobis vnum sint. Lætabitur itaque vniuersitas illius ciuitatis, lætabitur vnitas, lætabitur ciuitas, cuius participatio in idipsum. Lætabitur sponsa in oculis & amplexibus sponsi, lætabitur & exultabit gratulabunda, & laudans eum in secula seculorum. Sic & gaudebit sponsus super sponsam, & lætabitur dominus in omnibus operibus suis, videns ea quæ fecit & quidem valde bona. Lætabitur & pater, & per vnigenitum multos adoptionis filios obtinebit. Lætabitur etiam filius, vt primogenitus in multis fratribus, quos in communionem paternæ hæreditatis dignanter aciuerit. Nec minus in illis spiritu sancto, per quem adoptari fuerint, complacebit. Nouis etiam gaudiis & ineffabilibus votis ab illis quoque vicinis potestatis angelorum, summo pastori & summe bono gratulantibus, super inuenta & mirabiliter reportata centesima oue canetur. In his paterna gloria, in his voluntas spiritus, exultat in his filius, cœlum repletur gaudiis. Quod vero ipsi redempti fuerint à domino, quàm deuote confitebuntur & dicent, Quàm bonus, quoniam in seculum misericordia eius. Lætitia siquidem sempiterna erit in eis, & exultationes dei in gutture eorum in æternum, & in seculum seculi in perpetuas æternitates. Beati omnes qui habitant in domo tua domine, in secula seculorum laudabunt te. Inebriabuntur ab vbertate donus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen. Cum videbimus te in te, & nos in te, & te in nobis visione continua & felicitate perpetua. Anima in essentia est simplex, in officiis est multiplex. Habet enim septem actionis gradus, quibus vires suas atque potentiam ostendit: Primus est viuificatio, Secundus sensus, Tertius ars, Quartus correctio, Quintus tranquillitas seu puritas, Sextus cōtemplatio, Septimus quies. In primo gradu siue actu anima præsentia sua corpus viuificat, colligit in vnum, atque in vno tenet. In secundo per sensus ad ista exteriora disponenda se extendit. In tertio diuersas artes

K Tob. 13.

Psal. 86.

Ioan. 17.

M Lucæ. 15.

Psal. 53.

Psal. 55.

Septē actio- nis gradus in anima. Cap. LXI.

A las artes cōprehendit. In quarto, ex quo bonitas incipit, atq; omnis vera laudatio, se inquinatā mundat atq; ad puritatem præparat. Inde, cum iam fuerit ab omni labe mundata maculisq; diluta, puritatem tenet. Aliud est enim puritate efficere, aliud tenere. Tunc vero ingenti quadam & incredibili fiducia pergit in deum, id est, in ipsam cōtemplationem veritatis, & ille est gradus sextus. Iam vero in illa visione seu cōtemplatione, quæ est septimus gradus, qui est quies vel potius quædam mansio, manet anima, gaudet & lætatur & delectatur. Aliud est enim mentis oculum in id quod videndum est dirigere, aliud est infixum tenere. Primum gradum communem habemus cum arbutis, secundum cum bestis, tertium cum doctis & indoctis. In hoc tertio gradu deus animam innectit, id est ducere incipit, purgat in quarto, confirmat in quinto, introducit in sexto, pascit in septimo. In cōtemplanda autem veritate quæ sit voluptas, quæ solennitas sine fine visionis dei, quæ lætitia sine defectu amoris, ardor non crucians, sed delectans, quantum desiderium visionis cum satietate, & quanta satietas cum desiderio, qui fructus veri & summi boni, quæ serenitas, quæ amœnitas, quæ iucunditas, quid ego dicam, dixerunt magnæ quædam & sanctæ animæ, quas ista vidisse ac videre credimus, Nos vero si cursum vitæ quem nobis deus proposuit, integritate seruare, quantum desiderium visionis cum satietate, & quanta satietas cum desiderio, qui fructus veri & summi boni, quæ serenitas, quæ amœnitas, quæ iucunditas, quid ego dicam, dixerunt magnæ quædam & sanctæ animæ, quas ista vidisse ac videre credimus, Nos vero si cursum vitæ quem nobis deus proposuit, integritate seruare, constantissime tenuerimus, per dei gratiam ad illud verum & summum bonū perueniemus. Implendis ergo mādatis dei religiosissime atque constantissime ac vigilantissime opera demus: quoniam non est alia fuga de tantis malis ad tātum bonum. Religio siquidem vera est, quæ se anima reconciliatione deo religat, à quo se velut peccato abruperat. Vis animæ nostræ septem sibi vendicat actus: Viuificat, sentit, varias amplectitur artes: Corrigit excessus, virtutibus instat, in ipsam Diriget intuitum deitatem, gaudet in illa. Seminibus quoque primus inest, animalia bruta Participant alium: duo nostræ proprietatis, Tres sunt & superum: superi tamen anteferuntur. Ex actu primo vegetantur corpora, cresunt, Prouehit inde vigor, nexum complexio, motus, Et status & species, & conuenientia quædam.

Septē actus animæ.

C Ex alio tangit, videt, audit, gustat, odorat: Odit, amat, petit apta sibi, contraria vitat, Solutur in somnos, in somnia mente vagatur: Præteriti meminit, venturis instat, agitq; Plurima quæ sensu non & ratione geruntur. Tertius ingenuas variasq; perambulat artes: Quodq; vel ingenium vel disciplina ministrat. Colligit, & vario profectu mentibus hæret. Quartus ab illicitis reuocat, mentisq; reatus. Abiurare docet, & tunc agnoscere sese Incipit, inq; nouum dicit transire decorem. Discimus ex quinto naturæ lege teneri: Res inconcessas virtutis amore cauere: Concessis aliquot etiam sine teste carere. Sextus in aspectum solis lucisq; supernæ Penè parem superis animam rapit immaculatam. Septimus astringit stabilitq; subarrat amore, Collateratq; deo, quam dotem iam speculatur. Qui thalami, quis cultus eam, quæ festa serent: Quis dicat, mea sponsa veni, dixere beate Maioresq; animæ: nec eis tamen aut ea virtus, Aut ea lingua fuit, quibus hæc aperire liceret: Excedit sensus meritumq; recondira merces.

E Ecce audisti animā meā quid sis & quid possis: modo audi qualis sis, & qualis esse debeas. Onerata es peccatis, irretita vitis, captā illecebris, exilio captiua, corpore carcerata, hæres luto, infixā limo, affixa membris, confixa citris, distenta negociis, contracta timoribus, afflicta doloribus, erroribus vaga, suspicionib; inquieta, sollicitudinibus anxia, aduena in terra inimicorum, coinquinata cum mortuis, deputata cum iis qui in inferno sunt. Si sic damnata & desperata vis respirare in spem veniæ & misericordiæ, & cum rege angelorum ducere suauē iugum amoris, oportet te esse pudicam, verecundam, veridicam, pauidam, circumspectam, nihil penitus admittentem quod euacuet gloriam conscientiæ tuæ. In nullo tibi conscientia sit quo erubescas præsentiam veritatis, quo cogaris auertere faciem tuā à lumine dei: & vt hic decor diuinos oblectet aspectus, prodeat foras, & diffundat se per mēbra & sensus corporis, quatenus inde reliceat omnis actio, sermo, aspectus, incessus, risus. Sit tamen risus mixtus grauitate, & plenus honesti motus. Actus & vsus totius corporis cū apparuerit, sit actus purus, modestus, totius expert in solentia & lasciuia, leuitatis & ignauia. Sit sermo rarior, vultus hilarior, aspectus verecundior, incessus modestior: talis animæ pulchritudo & mentis ingenuitas. Sic sollicita est bona conscientia famæ integritate seruare, vt iuxta Apostolum, prouideat bona, non tantum coram deo, sed etiam coram hominibus. Talis vtique decor relictiis omnibus votis inhæret deo, viuut deo, nihil amat præter deum, & quod amandum est præter deum. Sollicite studet prouidere dominum in conspectu suo semper, cui sentiat ad correptionē, quo illuminetur ad cognitionem: cui vtatur ad virtutem, quo reformetur ad sapientiam: cui cōformetur ad decorem, quo fruatur ad iucunditatem. Beata anima cui datum est desuper vt bonū velit & nouerit & possit, quatenus & voluntas assit, nec facultas desit. Væ mihi misero, qui ista seruo in memoria, & scribo in charta, nec habeo in vita: non quod talis sim, qui ista scripsi, sed quod talis esse vellem, & talem non esse non pudet. Audisti anima mea qualem te esse oporteat, Fuge ergo paululum occupationes tuas, & abscondere modicum à tumultuosis cogitationibus tuis, intra cubiculum mentis tuæ, & exclude omnia præter deum, & qui adiuent te ad quærendum eum: quem cum inueneris, requiesce aliquantulum in eo. Dic ergo anima mea deo, dic, Quis es domine, & quem te intelligā: Certe tu solus es quod es, & tu es qui es: id es quo nihil maius cogitari potest, nec melius, nec iucundius. Vita es, sapientia, lux es, veritas, bonitas, æternitas, summum bonum: tu tibi omnia sufficiens, nullo indigens, quo omnia indigent vt sint, & vt bene sint. Inuenisti animā meā quod quærebas: quærebas enim deum, & inuenisti eum esse quoddam summum omnium, quo nihil maius cogitari potest: & hoc esse vitam, sapientiam, lucem, veritatem, bonitatem, æternitatem, beatitudinem, & beatam æternitatem, & omne verum bonū: hoc bonū es tu deus, deus pater. Hoc bonum est verbum tuum, id est filius tuus. Sic es tu simplex, vt de te non possit aliud nasci quàm quod tu es: hoc ipsum est amor vnus & communis tibi & filio tuo, id est spiritus sanctus ab vtroque procedens. Nō enim à summa simplicitate procedere potest aliud quàm quod est à quo procedit. Grātiās tibi ago domine deus meus, qui hanc grātiā mihi dedisti, vt te possim quærere, te inuenire. In mente siquidē mea, quā ad imaginem & similitudinem tuam bonitate tua creasti, tria

D Alloquūtur & excitat animam suā. Cap. LXII.

E

1. Cor. 8.

Docēt animam suam. Cap. LXIII.

F

Memoria, intelligentia, amor.

G inuenio, id est memoriam, intelligentiam, & amorem, quibus tui possim reminisci, te intelligere & amare. In memoria namque mea manes, ex quo cognoui te: & in ea te reperio, cum reminiscor tui, & delector in te. Mane ergo in ea piissime deus, ut ibi possim te inuenire, & requiescere etiam in te. Hæc enim est mea gloria, hæc sunt deliciae meae, hæc est latitudo cordis mei, cum possum vacare tibi & videre quid sis, Tu es enim summa essentia, summa vita, summa sapientia, summa salus, summa lux, summa veritas, summa bonitas, summa aeternitas, summa magnitudo, summa pulchritudo, summa beatitudo, summa immortalitas, summa immutabilitas, summa vnitas, summum bonum, in quo est omne bonum: immo quod est omne & vnum & totum & solum bonum.

Confirmat animam. Ca. LXIII.

Excita nunc anima mea, & erige totum intellectum, & cogita quantum potes, quale & quantum sit dei bonum. Si enim singula bona delectabilia sunt, cogita intente quam delectabile sit illud bonum, quod continet iucunditatem omnium bonorum, & non qualem in rebus creati fumus experti, sed tanto differentem, quanto differt creator a creatura. Si enim bona est vita

creata, quam bona est vita creatrix: si ita iucunda est salus facta, quam iucunda est salus quæ fecit omnem salutem. Si amabilis est sapientia in cognitione rerum conditarum, quam amabilis est sapientia, quæ omnia creauit ex nihilo. Denique si multa & magna delectationes sunt in rebus delectabilibus, qualis & quanta delectatio est in illo qui fecit ipsa delectabilia. O qui hoc bono fruatur, quid erit, & quid illi non erit? Certe quicquid volet erit, & quicquid nolet non erit. Ibi quippe erunt bona corporis & animæ, qualia oculus non vidit, nec auris audiuit, nec cor hominis cogitauit. Cur ergo per multa vagaris homuncio, querendo bona animæ tuæ & corporis tui? Ama vnum bonum, in quo sunt omnia bona, & sufficit. Desidera simplex bonum, quod est omne bonum, & satis est. Quid enim amas caro mea? Quid desideras anima mea? Ibi est quicquid amaris, ibi est quicquid desideraris. Si delectat pulchritudo, fulgebunt iusti sicut sol. Si velocitas, aut fortitudo, aut libertas corporis, cui nihil obistere possit, erunt similes angelis dei: quia feminatur corpus animale, & surget corpus spiritale: potestate utique, non natura. Si delectat longa & salubris vita, ibi est sana aeternitas, & aeterna sanitas, quia in perpetuum viuunt, & salus iustorum a domino. Si fatietas, satiabuntur cum apparuerit gloria domini. Si ebrietas, inebriabitur ab ubertate domus dei. Si melodia, ibi angelorum chori concinunt sine fine deo. Si quælibet munda voluptas, torrente voluptatis deitatis suæ potabit eos dominus. Si sapientia, omnes erunt docibiles dei: quomodo ipsa sapientia ostendit eis seipsum. Si amicitia, diligunt deum plusquam seipsos, & inuicem tanquam seipsos: & deus illos plusquam illi seipsos, quia illi illum & se & inuicem per illum, & ille illos per seipsum. Si concordia, cibus illis erit vna voluntas: quia illis non erit nisi sola voluntas dei. Si potestas, introibunt in potentias domini, & omnipotentes erunt suæ voluntatis, ut deus suæ. Nam sicut poterit deus quod volet per seipsum, ita poterunt illi quod volet per illum. Quia sicut illi non aliud volent quam quod ille, ita quicquid illi volent, ille volet: & quod ille volet, non poterit non esse. Si honor & diuitiæ, deus suos seruos bonos & fideles super multa constituet, immo filij dei & diij vocabuntur & erunt: & ubi erit filius eius, ibi erunt & illi, hæredes quidem dei, cohæredes autem Christi. Si vera securitas, certe ita certi erunt, nūquam

Esa. 64. 1. Cor. 2.

Matth. 13.

Matth. 22. 1. Cor. 15.

Psal. 16. Psal. 35.

Esa. 54.

Ioan. 6.

Rom. 8.

ista vel potius istud bonum sibi defuturum, sicut certi erunt nec se sua sponte illud amissuros, nec dilectorem deum illud dilectoribus suis inuitis ablaturos. Gaudium vero quale aut quantum, ubi tale ac tantum bonum inuenitur? Cor humanum, cor indigenis, cor inexpectum, eruptum, immo obrutum erumnis, quantum gauderes si his omnibus abundares? Interroga intima tua, si capere possunt gaudium suum de tanta beatitudine sua. Sed certe si quis alius, quem omnino sicut te ipsum diligeres, eandem beatitudinem haberet, duplicaretur gaudium tuum: quia non minus gauderes pro eo, quam pro teipso. Si vero duo vel tres vel multo plures haberent id ipsum, tantundem pro singulis, quantum pro teipso gauderes, si singulos sicut teipsum amares. Ergo in illa perfecta charitate innumerabilium beatorum angelorum & hominum, ubi nullus minus diligit alium quam seipsum, erit gaudium innumerabile. Si ergo cor hominis de tanto suo bono vix capiet gaudium suum, quomodo capax erit tot & tantorum gaudiorum in illa perfecta felicitate: ubi vnusquisque plus amabit sine comparatione deum, quam seipsum, & omnes alios secum: ita magis gaudebit absque aestimatione de dei felicitate, quam de sua & omnium aliorum secum. Sic deum diligens toto corde, tota mente, tota anima, ut totum cor non sufficiat dilectioni: & sic gaudebit toto corde, ut totum cor non sufficiat plenitudini gaudij: tantum est gaudium. Deus infinitæ misericordiae, fons totius bonitatis & pietatis, fac nos participes tanti gaudij. Tu es enim gaudium plenum, beatitudo summa: tu es id quo nihil melius desiderari potest, nihil beatius vel vtilius possideri. In illa aeterna beatitudine & perfecta deo tripliciter fruamur, videntes eum in omnibus creaturis, & habentes eum in nobis ipsis: & quod his omnibus ineffabiliter iucundius erit atque beatius, ipsam quoque cognoscentes in semetipsa trinitatem, & gloriosam illam sine vilo ænigmate mudo cordis oculo contemplantes. In hoc enim est vita aeterna & perfecta, ut cognoscamus patrem & filium cum sancto spiritu, & videamus deum sicuti est, id est non eo modo sicuti inest nobis aut creaturis, sed sicut est in semetipso. Verum quam magna est beatitudo illa, & quam abscondita ab oculis nostris. Oculis non vidit, auris non audiuit, & in cor hominis non ascendit, quanta charitas, quanta suauitas, quanta iucunditas maneat nos in illa cognitione. Pax dei est in illa quæ exuperat omnem sensum & intellectum, & quanto magis omnem sermonem nostrum. Quod ergo nulli donatum est experiri, nullus conetur effari. Mensuram, ait dominus bonam, dabit in sinus vestros, confortam in interiore homine, coagitatam in exteriori, supereffluentem in deo ipso. Ibi cumulus felicitatis est, ibi supereminens gloria, ibi supereffluens beatitudo. Nam quomodo videndus sit in creaturis, quomodo in nobis habendus possumus vel ex parte conicere, in ipsis nimirum quos accepimus iam primitiuis spiritibus. Cognitionis autem in deo ipso ista adhuc nobis incognita est, mirabilis facta est, confortata est, ut non possimus ad eam. At vero quemadmodum in creaturis videndus sit, aliquatenus possumus intelligere, nimirum cum & modo videatur in ipsis. Vnde & Apostolo Paulo teste, Per ea quæ facta sunt, dei inuisibilia conspiciuntur. Vnde quantumcumque proficiat quis intelligendo conspiciere, quam potentissime, quam benignissime, quam prudentissime, maiestas aeterna omnia fecerit, cuncta regat, ordinet vniuersa, prorsus modicum est ab eo quod comprehendat. Veniet autem quædam iam vi-

Quibus modis deo fruatur. Cap. LXV.

Ioan. 17. 1. Ioan. 3.

1. Cor. 2. M Philip. 4.

Lucæ. 6.

Rom. 1.

fione

το λογι- σικδμ, το επιθυμικδμ, το θυμικδμ.

Matth. 5.

Ecclesiastes. 1.

Psal. 71.

Psal. 41.

Nomine passionum animi morbos significat, sicut Greci πῶτος vltimum affectum dicunt. Philip. 3.

A sione & contemplatione atque gaudio ineffabili consequemur agnum quocumque ierit, & in omnibus consequemur creaturis, ut in omnibus gaudeamus: sanè in omnibus, sed non aliunde quam de ipso, Sicut & ipse alij non fruatur, sed seipso. Iam vero & in nobis quæ admodum habendus sit in parte possumus cogitare. Cõstat enim animarum esse triplicem naturam. Vnde & sapientes mundi huius, animam humanam rationalem, concupiscibilem, & irascibilem esse tradiderunt: quam triplicem vim animæ, ipsa quoque natura & quotidiana experimenta nos docent. Porro quemadmodum circa rationale nostrum & scientia & ignorantia constat, tantam habitus & priuatio: sic & circa concupiscibile, desiderium & contemptus, & circa id quod dicitur irascibile, latitudo pariter & ira versantur. Implebit ergo dominus rationale nostrum luce sapientiæ, ita ut penitus nobis nihil desit in vlla scientia. Implebit concupiscibile nostrum fonte iustitiæ, ut omnino desideremus eam, & ea penitus repleamur. Sicut scriptum est: Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Nulla enim alia res implere potest desiderium animæ, nulla alia præter iustitiam beatificare potest animam. Cum ergo repleuerit deus concupiscibile nostrum iustitia, quæcunque respicere debet anima, respiciet: & quicquid debet concupiscere, concupiscet: & ex omnibus his magis appetet quod magis fuerit appetendum. Merito denique concupiscibili nostro iustitiam attribuimus, ex quo nimirum iusti aut iniusti reputamur. Iam vero quod dicitur in nobis irascibile, cum repleuerit illud deus, profectio erit in nobis tranquillitas, & in summam latitudinem atque iucunditatem replebimur pace diuina. Et vide si non in his tribus perfecta sanè quantum ad animam spectat beatitudo consistit: quædam scientia iam non inhiabit propter iustitiam, iam non contristabit propter latitudinem: ut cesset iam Proverbium illud, Qui apponit scientiam, apponit dolorem. Quædam iustitia nec indiscreta erit propter scientiam, nec onerosa propter latitudinem. Quando latitudo nec suspecta erit propter scientiam, nec impura propter iustitiam. Sed in his omnibus nihil homo noster exterior accepit. Ipsi ergo, ut inhiabit gloria etiam in terra nostra, & iuxta alium Prophetam, repleatur maiestate domini omnis terra, quatuor sunt querenda, quem constat ex quatuor elementis compactum esse. Nec mireris quod pluribus videtur indigere, cui nunc indigentia locus est. Vnde Propheta in Psalmo: Sitiuit in te anima mea, quam multipliciter tibi caro mea. Habebit ergo terra nostra immortalitatem, ne iam timeat denuo se in puluerem redigendam, Resurgens enim corpus nostrum, iam non moritur, mors illi vltra iam non dominabitur. Sed proderit si forte contingat viuere cum miseris & erumnis passibilitatis huius, quæ nimirum incessanter in corruptibile hoc corpus affligitur: etsi non semel, utique semper moritur. Habebit certe omnimodo a deo impassibilitatem. Ab humoribus enim inordinatis causas auit procedere passionum. Sed iam desiderat corpus nostrum leuitatem, secundum eam nimirum quæ habet ex aere portione, ne ipso onere sit molestum. Tanta itaque futura est credenda corporum leuitas & agilitas bonorum, ut possint si velimus absque omni mora seu difficultate ipsam quoque cogitationum nostrarum sequi ad omnia velocitatem. Quid vltra deest ad perfectam corporis beatitudinem? Sola utique pulchritudo, hanc perfectissimam habituri, non immerito possumus attribuere ei parti, quam habemus ab igne. Saluatorem

Tomus tertius.

enim expectam, ut ait Apostolus, qui reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum denique corpori claritatis suæ, exhibens quod pollicitus est: quoniam fulgebunt iusti sicut sol in regno patris eorum. Sicut ergo replebit animas nostras deus, cum fuerit in eis perfecta scientia, perfecta iustitia, perfecta latitudo: sic replebitur maiestate eius omnis terra nostra, cum fuerit corpus immortale, impassibile, agile, configuratum denique corpori claritatis suæ: & tunc veraciter dici poterit quod quidam poëta dixit, O terque quaterque beati. Nemo digne pensare valet quanta erit illa latitudo, quanta gloria, quando deum videbimus ubique præsentem, & vniuersa gubernantem. Ita erit nobis notus atque conspicuus, ut videatur spiritu a singulis nobis, videatur ab altero in altero, videatur in seipso, videatur in cælo notio, & in terra noua, atque in omni quæ nunc fuerit creatura. Ab omni malo liberati, & omni bono perfecte impleti, vacabimus & videbimus quia ipse est deus, quo pleni erimus, quando erit omnia in omnibus. Ipse nimirum erit finis desideriorum nostrorum, quem sine fine videbimus, sine fastidio amabimus, sine fatigatione laudabimus. Sed & ad hæc quis idoneus? Sine dubio qui fidelis inuenietur super pauca quæ accepit militia suæ tempore, id est super sensus, super actus, & super appetitus suos, quos suscepit regendos, ut in his probeatur quam fidelis sit domino suo. Sciat ergo seruus Christi vas suum possidere in sanctificatione & honore: & glorificet & portet deum in corpore suo: letetur pacem. Amen.

Matth. 13.

1. Cor. 15.

E

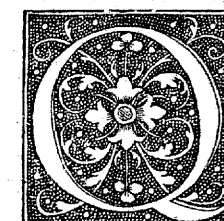
1. Thess. 4. 1. Cor. 6.

De Spiritu & Anima Libri finis.

AD LECTOREM.

Hoc opus uix eram ascripturus Augustino, nisi Postidius, siue, ut quidam malunt. Possidius in uita nominatum illi tribuisset, et præfatio non abhorret ab eius stylo. Versatus est in simili negotio Cyprianus, et apud Græcos nonnulli, sed maiore ingenio curaque. Cæterum infimis etiam inservire gaudet christiana charitas.

DIVI AVRELIJ AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, in Librum cui Titulus Speculum, Præfatio.

VIS ignorat scripturis sanctis, id est legitimis, prophetis, Evangelicis, & Apostolicis, auctoritate canonica præditis, quædam sic esse posita, ut tantum scirentur & crederentur: ut est quod in principio fecit deus cælum & terram: & quod in principio erat verbum: & quæcunque facta diuina vel humana tantummodo cognoscenda narrantur. Quædam vero sic esse iussa, ut obseruarentur & fierent, vel prohibita ne fierent: ut est Honora patrem & matrem: & Non mox habebis. Horum autem quæ iubendo & vetando scripta sunt, alia sunt sacramentorum velata mysteriis, quæ multa veteris testamenti populo illi faciendâ mandata sunt: neque a populo Christiano nunc fiunt, sed tantummodo intelligenda requiruntur atque tractantur. Sicuti est sabbatum ad visibilem vacationem, sicut azyma in pane sine fermento. Pascha in ouis occisio-

Genes. 1.

Ioan. 1.

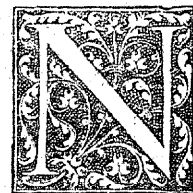
Exod. 16.

C iiii ne

Gne: sicut tot genera sacrificiorum ciborumque vitandorum, & neomenie, & annuar solennitates, quas obseruat nunc vsque Iudaei: & illa iustificationes, quae non ad opera iustitiae proprie pertinent, sed aliquid significare intelliguntur. Quis enim Christianus se primo anno cogitur seruum reddere libertati: Et si discedere ille non fuerit, eius auriculam subula pertundere ad postem: & cetera huiusmodi: Alia vero etiam nunc facienda sunt, si facienda praecipita sunt: nec facienda, si prohibita, Quae sunt illa quae dixi, Honora patrem & matrem: & Non mœchaberis. De his igitur quae ita sunt posita in literis sacris, vel iubendo, vel vetando, vel sinendo, vt etiam nunc, id est, tempore noui testamenti ad vitam piam exercendam moresque pertineant, hoc opus quod in manus sumpsit, componere aggressus sum, vt quantum me deus adiuuat omnia talia de canonicis libris colligam, atque vt facile inspicere possint, in vnum tantquam speculum congeram. Oportuit enim sic ea poni ab authoribus nostris quemadmodum posita sunt, vt praecipita narrationibus vel disputationibus propriis figurata, & figuratis proprie miscerentur: dum reru gestarum ordo seruatur, aut responderetur aduersis: aut qui docendi sunt, instruuntur: aut occultorum inuentione quodammodo renouantur hi qui prompta & aperta fastidiunt. Nos autem in hoc opere nec infidelem vel adducimus, vel aedificamus ad fidem: nec exercemus quibusdam salubribus difficultatibus ingenium intentionemque discendum: sed eum qui iam credens obedire deo voluerit, vt hic se inspicat, admonemus: quantumque in bonis moribus, operibusque profecerit, & quantum sibi desit, attendat. Sic enim potest & de his quae habet gratias agere, & de his quae non habet vt habeat, satis agere: ac propter illa seruanda curam precumque fidelis pietatis adhibere. In his autem omnibus quae inspicenda ponere institui, quaecumque inter se videbuntur esse contraria, postea propostis quaestionibus exponenda atque soluenda sunt. Sanè supplicia malefactorum, & praemia recte factorum, quantum nonnulla commemoranda existimauerim, tamen in nouo testamento dissimilia veteribus esse quis nesciat? Ab ipsa igitur lege quae data est per Moysen diuinorum praecipitorum, quae nos commemoratos esse permittimus, aggregamur exordium.

EX LIBRO EXODI, DE
mandatis Legis.

Exod. 20.

NON facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem quae est in caelo desuper, & quae in terra deorsum, nec eorum quae sunt in aquis sub terra: non adorabis ea neque coles. Item non assumes nomē domini dei tui in vanum: nec enim habebit infontem dominus eum qui assumpsit nomen domini dei sui frustra. Et paulo post, Honora patrem tuum & matrem, vt sis loquax super terram quam dominus deus tuus dabit tibi. Non occides, non mœchaberis, non furtum facies, non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium, non concupisces domum proximi tui, nec desiderabis vxorē eius: non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, nec omnia quae illius sunt. Item post decalogum alius in locis haec in eodem libro reperiuntur praecipita viuendi. Nō facietis deos argenteos, nec deos aureos facietis vobis. Et aliquāto post, Qui percusserit hominem volens oc-

Ibidem.

Exod. 21.

cidere, morte moriatur: Qui autem non est insidiatus K sed deus illum tradidit in manus eius, constituam sibi locum quod fugere debeat. Si quis de industria occiderit proximum suum per insidias, ab altari meo auelles eum vt moriatur. Qui percusserit patrem suum & matrem, morte moriatur. Qui furatus fuerit hominem & vendiderit eum, conuictus noxae, morte moriatur. Qui maledixerit patri suo aut matri, morte moriatur. Si rixati fuerint viri, & percusserit alter proximum suum lapide vel pugno, & ille mortuus non fuerit, sed iacuerit in lectulo suo, si surrexerit & ambulauerit foris super baculum suum, innocens erit qui percussit: ita tamen vt operas eius & impensas in medicos restituat. Qui percusserit seruum suum, vel ancillam virga, & mortuus fuerit in manibus eius, criminis reus erit: Sin autem vno die superuixerit vel duobus, non subiacebit poena: quia pecunia illius est. Si rixati fuerint viri, & percusserit quis mulierem praegnantem, & abortiuum quidem fecerit, sed ipsa vixerit, subiacebit damno quantum expectierit maritus mulieris, & arbitri iudicauerint. Sin autē mors eius fuerit subsecuta, reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, adustionem pro adustione, vulnus pro vulnere, liuorem pro liuore. Si percusserit quispiam oculum serui sui, aut ancillae, & lufcos eos fecerit, dimittet liberos pro oculo quem eruit. Dentem quoque si excusserit seruo, aut ancillae suae, similiter dimittet eos liberos. Si bos cornu petierit virum aut mulierem, & mortui fuerint, lapidibus obruetur, & non comedentur carnes eius, dominusque bouis innocens erit. Quod si bos concupeta fuerit ab heri & nudistertius, & contestati sunt dominum eius, nec reclusit eum, occideritque virum ac mulierem: & bos lapidibus obruetur, & dominum illius occidit. Quod si precium ei fuerit impositum, dabit pro anima sua quicquid fuerit postulatus. Filium quoque & filiam si cornu percusserit, simili sententiae subiacebit. Si seruum ancillamque intulerit, triginta siclos argenti dabit domino, bos vero lapidibus obruetur. Si quis aperuerit cisternam, & foderit, & non operuerit eam, cecideritque bos aut asinus in eam, dominus cisternae reddet precium iumentorum: quod autem mortuum est, ipsius erit. Si bos alienus bouem alterius vulnerauerit, & ille mortuus fuerit, vendent bouem viuum, & diuident precium: cadaver autem mortui inter se disperient. Sin autem sciebat quod bos concupeta esset ab heri & nudistertius, & non custodiuit eum dominus suus, reddet bouem pro boue, & cadaver integrum accipiet. Si quis furatus fuerit bouē aut ouem, & occiderit vel vendiderit, quinque boues pro vno boue restituet, & quatuor oues pro vna oue. Si effringens fur domum, siue suffodiens fuerit inuentus, & accepto vulnere mortuus fuerit, percussor non erit reus sanguinis. Quod si orto sole hoc fecerit, homicidium perperauit, & ipse morietur: Si non habuerit quod pro furto reddat, venundabitur. Si autem inuentum fuerit apud eum quod furatus est viuens, siue bos, siue asinus, siue ouis, duplum restituet. Si laeserit quispiam agrum vel vineam, & dimiserit iumentum suum vt depascatur aliena, quicquid optimum habuerit in agro suo, vel in vinea, pro damni aestimatione restituet. Si egressus ignis inuenerit spicas, & comprehenderit acruos frugum, siue stantes segetes in agris, reddet damnum qui ignem succenderit. Si quis commendauerit amico pecuniam, aut vas in custodiam, & ab eo qui susceperat, furto ablata fuerint, si inuenietur fur, duplum reddet. Si latet,

Exod. 22.

A Si latet, dominus domus applicabitur ad deos, & iurabit quod non extenderit manum in rem proximi sui ad perpetranda fraudem, tam in boue quam in asino, & oue ac vestimento, & quicquid damnum inferre potest, Et ad deos vtriusque causa perueniet. Et si illi iudicauerint, duplum restituet proximo suo. Si quis commendauerit proximo suo asinum, & bouem & ouem, & omne iumentum ad custodiam, & mortuum fuerit, aut debilitatum, vel captum a bestiis, nullusque hoc viderit, iurandum erit in medio, quod non extenderit manum ad rem proximi sui, suscipietque dominus iuramentum, & ille reddere non cogetur. Quod si furto sublatum fuerit, restituet damnum domino. Si comestum a bestia fuerit, deferet ad eum quod occisum est, & non restituet. Qui a proximo suo quicquam horum mutuum postulauerit, & debilitatum aut mortuum fuerit domino non praesentem, reddere compellatur. Quod si impraesentiarum fuit dominus, non restituet, maxime si conductum venerat pro mercede operis sui. Si quis seduxerit virginem, necdum desponsatam, & dormierit cum ea, dotabit eam, & habebit eam vxorem. Si pater virginis dare noluerit, reddat pecuniam iuxta modum dotis, quam virgines accipere consueuerunt. Maleficos non patieris viuere. Qui coierit cum iumento, morte moriatur. Qui immolat diis, occidetur, praeter domino soli. Aduenam non contristabis, neque affliges eum: aduenae enim fuistis in terra Aegypti. Viduae & pupillo non nocebitis, Si laeseritis eos, vociferabuntur ad me, & ego exaudiam clamorem eorum, & indignabitur furor meus, percutiamque vos gladio, & erunt vxores vestrae viduae, & filij vestri pupilli. Si pecuniam mutuum dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum, nō vrgebis eum quasi exactor, nec vsuris opprimes. Si pignus a proximo tuo acceperis vestimentum, ante solis occasum redde ei: ipsum enim est solum quo operitur indumentum carnis eius, nec habet aliud in quo dormiat. Si clamauerit ad me, exaudiam eum, quia misericors sum. Diis non detrahes, & principi populi tui non maledices: Decimas tuas & primitias non tardabis offerre. Primogenitum filiorum tuorum dabis mihi. Et paulo post, Non suscipies vocem mendacij, nec iunges manum tuam, vt pro impio dicas falsum testimonium. Non sequeris turbam ad faciendum malum, nec in iudicio plurimorum acquiesces sententiae, vt a vero deo deues. Pauperis quoque non misereberis in iudicio. Si occurreris boui inimici tui, aut asino erranti, reduc ad eum. Si videris asinum odientis te iacere sub onere, nō pertransibis, sed subleuabis cum eo. Non declinabis in iudicio pauperis. Mendacium fugies. Infontē & iniustum non occides, quia auersor impij. Ne accipias munera, quae excacant etiam prudentes, & subuertunt verba iustorum. Peregrino molestus non eris: scitis enim aduenarum animas, quia & ipsi peregrini fuistis in terra Aegypti. Et post quaedam interpolata cum de alienigenis loqueretur. Non adorabis deos eorum, neque coles eos. Non facies opera eorum, sed destrues eos, & cōfringes statuas eorum, seruietisque domino deo vestro. Et post multa in eodem libro de diis gentium. Sed aras eorum destrue, confringe statuas, lucosque succide. Noli adorare deum alienum. Dominus Zelotes nomē eius, deus est amulor. Ne in eas pactum cum hominibus illarum regionum, ne cum fornicati fuerint cum diis suis, & adorauerint simulacra eorum, vocet te quispian vt comedas de immolatis. Ne vxorem de filiaibus eorum accipias filijs tuis, ne postquam ipsa fuerint

Exod. 23.

Ibidem.

Exod. 34.

fornicata, fornicari faciant & filios tuos in deos suos. Deos conflatiles nō facies tibi. Et paulo post, Primitias frugum terrae tuae offeres in domo domini dei tui. Haec de libro legis qui Exodus nominat colligenda existimaui. Nunc eodem modo inspicimus in sequenti Levitico.

D
Ibidem.

EMnis homo, inquit, ad proximam sanguinis sui non accedet, vt fœlelet turpitudinem eius. Ego dominus. Turpitudinē patris tui, & turpitudinem matris tuae non discooperies. Mater tua est, non reuelabis turpitudinem eius. Turpitudinem vxoris patris tui non discooperies, turpitudinem enim patris tui est. Turpitudinem sororis tuae ex patre, siue ex matre, quae domi vel foris genita est, non reuelabis. Turpitudinem filiae filij tui vel neptis ex filia, non reuelabis, quia turpitudinem filiae vxoris patris tui quam peperit patri tuo, & est soror tua, non reuelabis. Turpitudinem sororis patris tui, non discooperies, quia caro est patris tui. Turpitudinem sororis matris tuae non reuelabis, eo quod caro sit matris tuae. Turpitudinem patris tui non reuelabis, nec accedas ad vxorem eius quae tibi affinitate coniungitur. Turpitudinē nurus tuae non reuelabis, quia vxor filij tui est, nec discooperies ignominiam eius. Turpitudinem vxoris fratris tui nō reuelabis, quia turpitudinem fratris tui est. Turpitudinem vxoris tuae & filiae eius non reuelabis. Filiam filij eius, & filiam filiae illius non sumes vt reueles ignominiam eius, quia caro illius sunt, & talis coitus, incestus est. Sororem vxoris tuae in pellicium illius nō accipies, nec reuelabis turpitudinem eius adhuc illa viuente. Ad mulierem quae patitur menstrua, non accedas, nec reuelabis fœditatem eius. Cum vxore proximi tui non coibis, nec seminis commixtione maculaberis. De semine tuo non dabis vt consecratur idolo Moloch, nec pollues nomen dei tui. Ego dominus. Cum masculo non comisceberis coitu femineo, quia abominatio est. Cum omni pecore nō coibis, nec maculaberis cum eo. Mulier non succumbet iumento, nec miscebitur ei, quia scelus est. Ne polluamini in omnibus his. Et post aliquantū, Vnusquisque matrē & patrem suum timeat. Et post vnum versum, Nolite conuerti ad idola, nec deos conflatiles faciatis vobis, Ego dominus deus vester. Et post paululum, Nec remanentes, inquit, spicas colliges, neque in vinea tua racemos & grana decidentia congregabis, sed pauperibus & peregrinis carpenda dimittes. Ego dominus deus vester. Non facietis furtum. Non mentiamini. Nec decipiat vnusquisque proximum suum. Non periurabis in nomine meo, nec pollues nomen dei tui. Ego sum dominus. Nec facias calumniam proximo tuo, nec vi opprimes eum. Non morabitur opus mercenarij apud te vsque in mane. Non maledices surdo, nec corā caeco ponas offendiculum, sed timebis dominū deum, quia ego sum dominus. Non facies quod iniquum est, nec iniuste iudicabis, Nec consideres personam pauperis, nec honores vultū potentis. Iuste iudica proximo tuo. Non eris criminator & susurro in populis. Nō stabis contra sanguinem proximi tui, Ego dominus. Ne oderis fratrem tuum in corde tuo, sed publice argue eum, ne habeas super illum peccatum. Non quaras vltionem, nec memor eris iniuriae ciuium tuorum. Diliges amicum tuum sicut teipsum. Ego sum dominus. Leges meas custodite. Et paulo post, Non comedetis carnem cum sanguine. Non augurabimini, nec obseruabitis formam, neque in rotūdum attondebitis comam, nec radatis barbam.

Ex Levitico
praecipita viuendi.
Leuitici. 18.

Leuit. 19.

Ibidem.

Leuit. 19.

G bam. Et super mortuo non incidetis carnem vestram, neque figuras aliquas & stigmata facietis vobis. Ego dominus. Ne prostituas filiam tuam, ne contaminetur terra, & impleatur piaculo. Et post vnum versum, Ego dominus. Ne declinetis ad magos, nec ab hariolis aliquid sciscitami, vt polluanini per eos, Ego dominus deus vester. Coram cano capite conserge, & honora personam senis, & time deum tuum, Ego sum dominus. Si habitauerit advena in terra vestra, & moratus fuerit inter vos, ne exprobetis ei, sed sit inter vos quasi indigena, & diligetis eum quasi vosmetipsos: fuistis enim & vos advena in terra Aegypti. Ego dominus deus vester. Nolite facere aliquid iniquum in iudicio, in regula, in pondere, in mensura. Statera iusta & aequa sint pondera: iustus modius, aequus sextarius. Ego dominus deus vester, qui eduxi vos de terra Aegypti, custodite omnia praecepta mea, & vniuersa iudicia, & facite ea. Ego dominus. Locutusque est dominus ad Moysen, dicens. Hac

Leuit. 20.

H loqueris filiis Israel: Homo de filiis Israel, & de aduenis, qui habitant in Israel, si quis dederit de semine suo idolo Moloch, morte moriatur, populus terrae lapidabit eum, & ego ponam faciem meam contra illum, succidamque eum de medio populi sui, eo quod de semine suo dederit Moloch, & contaminauerit sanctuarium meum, & polluerit nomen sanctum meum. Quod si negligens populus terrae, & quasi paruipendens imperium meum, dimiserit hominem qui dedit de semine suo Moloch, nec voluerit eum occidere, ponam faciem meam super hominem illum, & cognationem eius, succidamque & ipsum & omnes qui consenserunt ei, vt fornicarentur cum Moloch de medio populi sui. Anima quae declinauerit ad magos, & hariolos, & fornicata fuerit cum eis, ponam faciem meam contra eam, & interficiam illam de medio populi sui. Sanctificamini, & estote sancti, quia ego sanctus sum dominus deus vester. Custodite praecepta mea, & facite ea, Ego dominus qui sanctifico vos. Qui maledixerit patri suo aut matri, morte moriatur. Patri matrique, qui maledixerit, sanguis eius sit super eum. Si moechatus fuerit vir cum vxore alterius, & adulterium perpetrauerit cum coniuge proximi sui, morte moriatur & moechus & adultera. Qui dormierit cum nouerca sua, & reuelauerit ignominiam patris sui, morte moriantur ambo: sanguis eorum sit super eos. Si quis dormierit cum nuru sua, vterque moriatur, quia scelus operati sunt: sanguis eorum sit super eos. Qui dormierit cum masculo coitu foemineo, vterque operatus est nephas, morte moriantur: sanguis eorum sit super eos. Qui supra vxorem filiam duxerit matrem eius, scelus operatus est, viuus ardebit cum eis, nec permanebit tantum nephas in medio vestri. Qui cum iumento & pecore coierit, morte moriatur, pecus quoque occidite. Mulier quae succubuerit cui libet iumento, simul interficietur cum eo: sanguis eorum sit super eos. Qui acceperit sororem suam, filiam patris sui, vel filiam matris suae, & viderit turpitudinem eius, illaque conspexerit fratris ignominiam, nephariam rem operati sunt, occidentur in conspectu populi, eo quod turpitudinem suam mutuo reuelauerint, & portabunt iniquitatem suam. Qui coierit cum muliere in fluxu menstruo, & reuelauerit turpitudinem eius, ipsaque aperuerit fontem sanguinis sui, interficietur ambo de medio populi sui. Turpitudinem matertera & amitae tuae non discooperies. Qui hoc fecerit, ignominiam carnis suae nudabit, portabunt ambo iniquitatem suam. Qui coierit cum vxore patris vel auunculi sui, & reuelauerit ignominiam

cognationis suae, portabunt ambo peccatum suum, absque liberis morientur. Qui duxerit vxorem fratris sui, rem facit illicitam: turpitudinem fratris sui reuelauit, absque filiis erunt. Et in alio loco, Vir siue mulier, in quibus pythonicus vel diuinationis fuerit spiritus, morte moriantur, lapidibus obruent eos: sanguis eorum sit super illos. Itemque in alio loco, cum de summo sacerdote loqueretur, Virginem, inquit, ducet vxorem, viduam & repudiatam, & sordidam atque meretricem non accipiet, sed puellam de populo suo, ne commisceat stirpem generis sui, vulgo gentis suae, quia ego dominus qui sanctifico eum. Et post multa, Homo qui maledixerit deo suo, portabit peccatum suum: Et qui blasphemauerit nomen domini, morte moriatur: lapidibus opprimet eum omnis multitudo, siue ille ciuis, siue peregrinus fuerit. Qui blasphemauerit nomen domini, morte moriatur. Qui percusserit & occiderit hominem, morte moriatur, Qui percusserit animal, reddet vicarium, id est animam pro anima. Qui irrogauerit maculam cui libet ciuium suorum, sicut fecit, fiat ei fractura pro fractura, oculus pro oculo, dentem pro dente restituet: Qualem infixit maculam, talem sustinere cogetur. Qui percusserit iumentum, reddet aliud. Qui percusserit hominem, punietur. Aequum iudicium sit inter vos, siue peregrinus, siue ciuis peccauerit, quia ego sum dominus deus vester. Et post aliquantum, Non facietis vobis idolum & sculptile, nec titulos erigatis, nec in signum lapide ponetis in terra vestra vt adoretis eum. Ego enim sum deus deus vester. Hac de Leuitico. Nunc de libro cuius nomen est Numeri, quae visa sunt commemoranda ponemus.

Leuit. 20.

Leuitici. 21.

Leuitici. 24.

L

Leuitici. 24.

Homo cum mortuus fuerit absque filio, ad filiam eius transit hereditas: Si filiam non habuerit, habebit successores fratres suos. Quod si fratres non habuerit, dabitur hereditas patri eius. Sin autem nec patros habuerit, dabitur hereditas iis qui ei proximi sunt: eritque hoc filiis Israel sanctum lege perpetua, sicut praecipit dominus Moysi. Et post multa, Ad vnius testimonium nullus condemnabitur. Non accipietis precium ab eo qui reus est sanguinis. Haec de Numeris. Deuteronomium deinceps considerabimus.

Ex libro Numeri, de successione hereditaria. Num. 27.

Num. 35.

M

Deut. 1. Ex Deuteronomio, de vno solo deo colendo fugiendisque idolis, & de iudiciis. Deut. 4.

Ibidem.

Deut. 5. Exod. 20.

Exod. 20.

A dens iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem, iis qui oderunt me, & faciens misericordiam in multa milia diligentibus me & custodiens praecepta mea. Non vsurpabis nomen domini dei tui frustra, quia non erit impunitus qui super re vana nomen eius assumpserit. Et post paululum, Honora, inquit, patrem tuum & matrem, sicut praecipit tibi dominus deus tuus, vt longo viuas tempore, & bene sit tibi in terra quam dominus deus tuus daturus est tibi. Non occides, neque moechaberis, furtumque non facias, nec loqueris contra proximum tuum falsum testimonium. Non concupisces vxorem proximi tui, non domum, non agrum, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, & vniuersa quae illius sunt. Et alibi in eodem libro, Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua. Et paulo post, Cum comederis & saturatus fueris, caue diligenter ne obliuiscaris domini, qui eduxit te de terra Aegypti de domo seruitutis. Dominum deum tuum timebis, & ipsi soli seruias, ac per nomen illius iurabis. Non ibitis post deos alienos cunctarum gentium quae in circuitu vestro sunt, quoniam deus amulator, dominus deus tuus in medio tui, ne quando irascatur furor domini dei tui contra te, & auferat te de superficie terrae. Non tentabis dominum deum tuum. Item paulo post cum de alienigenis loquitur, Neque sociabis cum eis coniugia: Filiam tuam non dabis filio eius, nec accipies filiam illius filio tuo: quia seducit filium tuum ne sequatur me, & vt magis seruiat diis alienis, irasceturque furor domini, & delebit te cito. Quin potius hac facietis eis: Aras eorum subuertite, confringite statuas, lucosque succidite, & sculptilia comburite. Et post aliquantum, Sculptilia eorum igne combures, Non concupisces argentum & aurum de quibus facta sunt, neque assumes ex eis tibi quicquam, ne offendas: propterea, quia abominatio est domini dei tui. Nec inferas quippiam ex idolo in domum tuam, ne fias anathema, sicut & illud est. Quasi spurcitiā detestaberis, & velut inquinamentum ac sordes abominationi habebis, quia anathema est. Et alio in loco. Obserua & caue ne quando obliuiscaris domini dei tui, & negligas mandata eius, atque iudicia & ceremonias quas ego praecipio tibi hodie: ne postquam comederis & satiatus fueris, domos pulchras aedificaueris & habitaueris in eis, habuerisque armenta & ouium greges, argenti & auri cunctarumque rerum copiam, eleuetur cor tuum, & non reminiscaris domini dei tui: Et post paucos versus, Ad extremum, inquit, misertus est tui, ne diceres in corde tuo, Fortitudo mea & robur manus meae haec mihi omnia praestiterunt, sed recorderis domini dei tui, quod ipse tibi vires praebuerit. Et post aliquantum. Vt ipsi comedatis ac satumini: Caue ne forte decipiatur cor vestrum, & recedatis a domino deo, seruiatque diis alienis & adoretis eos, iratusque dominus claudat caelum. Et post aliquantum, Subuertite omnia loca in quibus coluerunt gentes quas possessuri estis deos suos, super montes excellos & colles & super omne lignum frondosum. Dissipate aras eorum & confringite statuas: lucos igne comburite, & idola comminite: disperdite nomina eorum de locis illis. Et quibusdam interpositis, dum de alienigenis loqueretur, Caue ne imiteris eas postquam te fuerint introcunte subuersa, & requiras ceremonias earum, dicens, Sicut coluerunt gentes istae deos suos, ita & ego colam. Non facies similiter domino deo tuo.

Exod. 20.

Deut. 6.

Ibidem.

Deut. 7.

Ibidem.

Deut. 8.

Ibidem.

Deut. 11.

Deut. 12.

Ibidem.

Omnes abominationes, quas auerfatur dominus, fecerunt diis suis, offerentes filios & filias & comburentes igni. Quod praecipio tibi, hoc tantum facito domino, nec addas quicquam, nec minuas. Si strixerit in medio tui propheta, aut qui somnium vidisse se dicat, & praedixerit signum atque portentum, & venerit quod locutus est, & dixerit tibi, Eamus & sequamur deos alienos quos ignoras, & seruiamus eis, non audias verba prophetae illius, aut somnatoris: quia tentat vos dominus deus vester, vt palam fiat, vtrum diligatis eum, an non in toto corde & in tota anima vestra. Dominum deum vestrum sequimini, & ipsum timeate: mandata illius custodite, & audite vocem eius: ipsi seruietis & ipsi adhaerebitis. Propheta autem ille aut fictor somniorum interficietur, quia locutus est vt vos auerteret a domino deo vestro, qui eduxit vos de terra Aegypti, & redemit de domo seruitutis: vt errare te faceret de via, quam tibi praeeperat dominus deus tuus, & auferes malum de medio tui. Si tibi voluerit persuadere frater tuus, filius matris tuae, aut filius tuus, vel filia siue vxor quae est in sinu tuo, aut amicum quem diligis vt animam tuam, clam dicens, Eamus & sequamur deos alienos, quos tu ignoras & patres tui, cunctarum in circuitu gentium, quae iuxta vel procul sunt ab initio vsque ad fines terrae, non acquiescas ei, neque audias, neque parcat ei oculus tuus vt miseraris & occultes eum, sed statim interficies. Sit prius manus tua super eum, & post te omnis populus mittat manum, lapidibus obrutus necabitur qui te voluit abstrahere a domino deo tuo. Et post paululum, Non vos incidetis nec facietis caluicium super mortuo, quoniam populus sanctus es domino deo tuo. Et alio loco, Si vnus, inquit, de fratribus tuis, qui moratur intra portas ciuitatis tuae, in terra quam dominus deus tuus daturus est tibi, ad paupertatem venerit, non obdurabis cor tuum, nec contrahes manum, sed aperies eam pauperi, & dabis mutuam quae eum indigere perpexerit. Caue ne forte subrepat tibi impia cogitatio, & dicas in corde tuo, Appropinquat septimus annus remissionis, & auertas oculos a paupere fratre tuo, nolens ei quod postulat mutuam commodare, ne clamet contra te ad dominum, & fiat tibi in peccatum, sed dabis ei: Nec ages quippiam callide in eius necessitatibus subleuandis, vt benedicat tibi dominus deus tuus in omni tempore, & in cunctis ad quae manum miseris. Non deerunt pauperes in terra habitationis tuae, idcirco ego praecipio tibi vt aperias manum fratri tuo egeno & pauperi qui tecum versatur in terra. Et post aliquantum, Iudices & magistrus constitues in omnibus portis tuis, quas dominus deus tuus dederit tibi, per singulas tribus tuas, vt iudicent populo iusto iudicio, nec in alteram partem declinent. Non accipias personam, nec munera: quia munera excacant oculos sapientium & mutant verba iustorum. Iuste quod iustum est persequeris, vt viuas & possideas terram quam dominus deus tuus dederit tibi. Et post pauca, Non facies tibi atque constituas statuam, quae odit dominus deus tuus. Item post pauca, Cum reperti fuerint apud te intra vniam portarum tuarum quas dominus deus tuus dabit tibi, vir aut mulier qui faciant malum in conspectu domini dei tui, & transgrediantur praetium illius, vt vadant & seruiant diis alienis, & adorent eos, solem & lunam & omnem militiam caeli quae non praecipit: & hoc tibi fuerit nunciatum, audientque inquiseris diligenter, & verum esse repereris, & abominatio facta est in Israel: educes virum ac mulierem qui

Deut. 13.

Deut. 14.

Deut. 15.

Deut. 16.

Ibidem.

Deut. 17.

rem

Grem sceleratissimam perpetraverunt, ad portas ciuitatis tuæ, & lapidibus obruentur. In ore duorum aut trium testium peribit qui interficietur: Nemo occidatur vno contra se dicente testimonio. Manus testium prima interficiat eum, & manus reliqui populi extrema mittatur, vt auferas malum de medio tui. Item post aliquantum, Qui autem superbierit nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat domino deo tuo, & decreto iudicis, moriatur homo ille: & auferes malum de Israël, cunctisque populus audiens timebit, vt nullus deinceps intumescat superbia. Et post quadam interposita, cum de alienigenis admoneret, Caue, inquit, ne imitari velis abominationes illarum gentium: nec inueniatur in te qui lustret filium suum aut filiam ducens per ignem, aut qui hariolos sciscitetur, & obseruet somnia atque auguria: nec sit maleficus, nec incantator, neque pythones consulas nec diuinos, & quæras à mortuis veritatem: Omnia enim hæc abominabitur dominus. Et post aliquantum, Non stabit testis vnus contra aliquem, quicquid illud peccati & facinoris fuerit, sed in ore duorum aut trium testium stabit omne verbum. Si steterit testis mendax contra hominem, accusans eum præuarcationis, stabunt ambo quorum causa est ante dominum in conspectu sacerdotum & iudicum, qui fuerint in diebus illis, Cumque diligentissime perscrutantes inuenerint falsum testem dixisse contra fratrem suum mendacium, reddent ei sicut fratri suo reddere cogitauit: & auferes malum de medio tui, vt audientes ceteri timorem habeant, & nequaquam talia audeant facere. Non miseraberis eius, sed animam pro anima, oculo pro oculo dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede exiges. Et alibi in eodem libro, Si genuerit homo filium contumacem & proteruum, qui non audiat patris ac matris imperium, & coercitus obedire contempserit: apprehendent eum, & deducunt ad seniores ciuitatis illius & ad portam iudicij, dicentque ad eos, Filius noster iste proteruus & contumax est, monita nostra audire contempsit, comestationibus vacat & luxuriae atque conuiujs: lapidibus eum obruat populus ciuitatis, & morietur, vt auferatis malum de medio vestri, & vnuerfus Israël audiens pertimescat. Et post pauca, Non videbis bouem fratris tui, aut ouem errantem & præteribis, sed reduces fratri tuo: etiam si non est propinquus tuus frater, nec nosti eum, duces in domum tuam & erunt apud te quandiu quærat ea frater tuus & recipiat. Similiter facies de asino & vestimento, & de omni re fratris tui quæ perierit. Si inueneris ea, ne negligas quasi aliena. Si videris asinum fratris tui aut bouem cecidisse in via, non despicias, sed subleuabis eum. Non induetur mulier veste virili, nec vir vtetur veste foeminea: Abominabilis enim apud dominum est qui facit hoc. Item post pauca, Cum edificaueris domum nouam, facies murum tecti per circuitum, ne effundatur sanguis in domo tua, & sis reus labente alio & in præceptis ruente. Itē paulo post, Si duxerit vir uxorem & postea eam odio habuerit, quæsieritque occasiones quibus dimittat eam, obiciens ei nomen pessimum, & dixerit: Uxorem hanc accepi, & ingressus ad eam non inueni virginem: tollent eam pater & mater eius, & ferent secum signa virginittatis eius ad seniores vrbs qui in porta sunt: & dicat pater, Filiam meam dedi huic uxorem, quam quia odit imponit ei nomen pessimum, vt dicat, Non inueni filiam tuam virginem: Et ecce hæc sunt signa virginittatis filiae meæ: Expandant ve-

stimentum coram senioribus ciuitatis: apprehendentque senes vrbs illius virum & verberabunt illum, condemnantes insuper centum siclos argenti, quos dabit patri puellæ, quoniam diffamauit nomen pessimum super virginem Israël: habebitque eam uxorem & non poterit dimittere omni tempore vitæ suæ. Quod si verum est quod obiicit, & non est in puella inuenta virginittas, eiicient eam extra fores domus patris sui, & lapidibus obruent viri ciuitatis eius, & morietur, quoniam fecit nefas in Israël, vt fornicaretur in domo patris sui, & auferes malum de medio tui. Si dormierit vir cum vxore alterius, vterque moriatur, id est, adulter & adultera, & auferes malum de Israël. Si puellam virginem desponderit vir, & inuenerit eam aliquis in ciuitate, & concubuerit cum illa, educes vtrunque ad portam ciuitatis illius & lapidibus obruentur: puella, quia non clamauit cum esset in ciuitate: vir, quia humiliavit uxorem proximi sui, & auferes malum de medio tui. Sin autem in agro repererit vir puellam quæ desponsata est, & apprehendens concubuerit cum illa, ipse morietur solus: puella nihil patietur, nec est rea mortis: quoniam sicut latro confurgit contra fratrem suum, & occidit animam eius: ita & puella perpeffa est, sola erat in agro, clamauit & nullus affuit qui liberaret eam. Si inuenerit vir puellam virginem quæ non habet sponsum, & apprehendens concubuerit cum ea, & res ad iudicium venerit, dabit qui dormiuit cum ea patri puellæ centum siclos argenti, & habebit eam uxorem, quia humiliavit eam, non poterit dimittere cunctis diebus vitæ suæ. Nō accipiet homo uxorem patris sui, nec reuelabit operimentum eius. Et post paululum, Non erit meretrix de filiabus Israël, neque scortator de filiis Israël. Et post paululum, Non fenerabis fratri tuo ad vsuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem, sed alio. Et post paucos versus. Cum voueris votum domino deo tuo non tardabis reddere, quia requirit illud dominus deus tuus, & si moratus fueris, reputabit tibi in peccatum. Si nolueris polliceri, absque peccato eris. Quod autem semel egressum est de labijs tuis obseruabis, & facies sicut promissisti domino deo tuo, & propria voluntate & ore tuo locutus es. Et paulo post, Non accipies locum pignoris inferiorem & superiorem molam, quia animam suam apposuit tibi. Si deprehensus fuerit homo sollicitas fratrem suum de filiis Israël, & vendito eo accipiet precium, interficietur, & auferes malum de medio tui. Et post paucos versus, Cum repetes, inquit, de proximo tuo rem aliquam quam debet tibi, non ingredieris domum eius vt pignus auferas, sed stabis foris, & ille tibi proferet quod habuerit. Sin autem pauper est, non pernoctabit apud te pignus, sed statim reddes ei ante solis occasum, vt dormiens in vestimento suo benedicat tibi, & habeas iustitiam coram domino deo tuo. Non negabis mercedem indigentis & pauperis fratris tui, siue aduenæ qui tecum moratur in terra, & intra portas tuas est: sed eadem die reddes ei precium laboris sui ante solis occasum: quia pauper est, & ex eo sustentat animam suam: ne clamet coram te ad dominum, & reputetur tibi in peccatum. Non occidentur patres pro filiis, nec filij pro patribus, sed vnusquisque pro suo peccato morietur. Et post paucissimos versus, Quando messueris segetem in agro tuo, & oblitus manipulum reliqueris, non reuerteris vt tollas illum: sed aduenam & pupillum & viduam auferre patieris: vt benedicat tibi dominus deus tuus in omni opere manuum tuarum. Si fruges colliges oliuarum,

A oliuarum, quicquid remanserit in arboribus, non reuerteris vt colligas, sed relinque aduenæ, pupillo, ac viduæ. Si vindemiaueris vineam tuam, non colliges remanentes racemos, sed cedent in vsus aduenæ, pupillo, ac viduæ. Memento quod & tu serueris in Aegypto, & idcirco præcipiam tibi vt facias hanc rem. Si fuerit causa inter aliquos, & interpellauerint iudices, quem iustum esse perspexerint, illi iustitiæ palmam dabunt, quem impium, condemnabunt impietatis. Sin autem qui peccauit, dignum viderint plagis, prosternerit & coram se facient verberari. Pro mensura peccati erit & plagarum modus, ita duntaxat, vt quadragenarium numerum non excedant, ne fæde laceratus ante oculos tuos obeat frater tuus. Et post paululum, Si habuerint inter se iurgium viri, & vnus contra alterum rixari cœperint, volensque vxor alterius eruere virum suum de manu fortioris, miserit manum & apprehenderit verenda eius, abscides manum illius, nec flecteris super eam vlla misericordia. Non habebis in sacco diuersa pondera, maius & minus, nec erit in domo tua modus maior & minor. Pondus habebis iustum & verum, & modus æqualis & verus erit tibi. Et post pleraque. Maledictus homo qui facit sculptile & conflatile abominationem domini, opus manuum artificum, ponitque illud in abscondito: & respondebit omnis populus, & dicet, Amen. Maledictus qui non honorat patrem suum & matrem: & dicet omnis populus, Amen. Maledictus qui transfert terminos proximi sui: & dicet omnis populus, Amen. Maledictus qui errare facit cæcum in itinere: & dicet omnis populus, Amen. Maledictus qui peruertet iudicium aduenæ, pupillo, & viduæ: & dicet omnis populus, Amen. Maledictus omnis qui dormit cum vxore patris sui, & reuelat operimentum lectuli eius: & dicet omnis populus, Amen. Maledictus qui dormit cum omni iumento: & dicet omnis populus, Amen. Maledictus qui dormit cum sorore sua, filia patris sui, vel matris suæ: & dicet omnis populus, Amen. Maledictus qui dormit cum socru sua: & dicet omnis populus, Amen. Maledictus qui clam percuterit proximum suum: & dicet omnis populus, Amen. Maledictus qui accipit munera, vt percutiat animam sanguinis innocentis: & dicet omnis populus, Amen.

C Huc vsque de libris Moyfi quæ visa sunt ponenda, posuimus. In his vero quæ sequuntur & appellantur, Iesu Naue, Iudicum, Regnorum, Paralipomenon, rerum gestarum potius historia legitur quam præcepta viuendi. Hæc tamen paucissima de libro Iesu Naue prætereunda in hoc opere non putauit.

Euertimini & ite in tabernacula vestra & in terram possessionis quæ tradidit vobis Moyses famulus domini trans Iordanem, ita duntaxat vt custodiat attentè, & opere compleatis mandatū & legem quam præcepit vobis Moyses seruus domini, vt diligatis dominum deum vestrum, & ambuletis in omnibus vijs eius & obseruetis mandata illius, adhaereatisque ei ac seruiatis ei in omni corde & anima vestra, Et in alio loco, Ne postquam intraueritis, inquit, ad geates, quæ inter vos futuræ sunt, iuretis in nomine deorum earum, & seruiatis eis, & adoretis illos, sed adhaereatis domino deo vestro, quod fecistis vsque in diem hanc. De libro autem psalmodum multa ponenda sunt, quantum eadem saepe repetantur, sed habebō modum quantum potero, ne hoc opus quod memoria maxime tenendum est in nimiam longitudinem pergat.

Beatus vir qui non abiit in concilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra derisorum non sedit: Sed in lege domini voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte. De psalmo. 2. Nunc ergo reges intelligite, erudimini iudices terræ. Seruite domino in timore, & exultate ei cum tremore. Adorate pure, ne forte irascatur & pereatis de via. Cum exarserit post paululum furor eius, beati omnes qui sperant in eum. De psalmo. 4. Filij viri vsquequo inclyti mei ignominiose diligitis vanitatem, quærentes mendaciū? Et paulo post, Irascimini & nolite peccare, loquimini cordibus vestris super cubilia vestra, & tacete. Sacrificate sacrificium iustitiæ, & confidite in domino. De psalmo. 5. Quoniam non est deus volens iniquitatem, nec habitabit iuxta te malignus, non stabunt iniqui in conspectu oculorum tuorum. Odisti omnes operantes iniquitatem, perdes loquentes mendacium. Virum sanguinum & dolosum abominabitur dominus. De psalmo. 14. Domine quis peregrinabitur in tentorio tuo, & quis habitabit in monte sancto tuo: Qui ingreditur sine macula, & operatur iustitiam, loquiturque veritatem in corde suo. Qui non est facilis in lingua sua, neque fecit amico suo malum, & opprobrium non sustinuit super vicino suo. Despicit oculus eius improbos, timentes autem dominum glorificat. Iurat vt se affligat & non mutat, pecuniam suam non dedit ad vsuram, & munera aduersus innoxium non accepit. Qui facit hæc, non mouebitur in æternum. De psalmo. 23. Quis ascendet in montem domini, aut quis stabit in loco sancto eius: Innocens manibus & mundo corde, qui non exaltauit frustra animam suam, & non iurauit dolose: Accipiet benedictionem à domino, & iustitiam à deo salutari suo. De psalmo. 26. Lux mea dominus & salutare meum, quem timebo: Dominus fortitudo vitæ meæ, quem formidabo: Et post tertius versus, Si steterit aduersum me castra, non timebit cor meum. Si surrexerit contra me bellum, in hoc ego confidam. Vnum petij à domino, & hoc requiram: Vt habitem in domo domini, omnibus diebus vitæ meæ: Vt videam pulchritudinem domini, & attendam templum eius. Et alio loco, Tibi dixit cor meum, quæsiui vultum eius, & faciem tuam domine requiram. Et postea, Expecta dominum, confortare, & roboretur cor tuum, & sustine dominum. De psalmo. 27. Ne tradas me cum impijs, & cum operantibus iniquitatem: Qui loquuntur pacem cum amicis suis, & est malum in corde eorum. De psalmo. 30. Confortamini & roboretur cor vestrum, omnes qui expectatis dominum. De psalmo. 31. Nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intelligentia. In chamo & freno maxillas eorum cōstringe, quia nō approximant ad te. Multi dolores impij, confidentem autem in domino misericordia circūdabit. Latamini in domino, & exultate iusti, & gaudete omnes recti corde. De psalmo. 32. Laudate iusti dominum, rectos decet laudatio. Et alio loco, Beata gens cuius dñs deus eius, populus quæ elegit dominus in hereditate sibi. De psalmo. 33. Benedicā dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo. In dño laudabitur anima mea, audiāt mites & lætetur. Magnificate dominum mecum, & exaltemus nomen eius pariter. Et post paucos versus, Gustate & videte, quia bonus dominus, beatus vir qui sperat in eo. Time te dominum sancti eius, quoniam non est inopia tirantibus eum. Diuites indiguerunt & esurierunt,

D Ex psalmis quomodo vtendum.

Deut. 25.

Ibidem.

Deut. 24.

M

Ibidem.

Ibidem.

Deut. 25.

Ibidem.

Deut. 27.

Iosue. 22.
Ex Iosue de vno deo adorando.

Iosue. 23.

G runt, querentes autem dominum, non deerit omne bonum. Venite filij audite me, timorem domini docebo vos. Quis est vir qui velit vitam, diligens videre dies bonos? Custodi linguam tuam a malo, & labia tua ne loquantur dolum. Recede a malo, & fac bonum, quare pacem & persequere eam. Et post, quartus versus, Iuxta est dominus contritis corde, & confractos spiritu saluabit. De psalmo. 36. Noli contendere cum malignis, neque amuleris facientes iniquitatem. Quonia sicut herba velox ter conterentur, & sicut olus viride arefcet. Spera in domino & fac bonum, peregrinare in terra & pascere fide. Delectare in domino, & dabit tibi petitiones cordis tui. Volue super dominum viam tuam, & confide in eo, & ipse faciet: Et educet sicut lumen iustitiam tuam, & iudicium tuum sicut meridiem: tace domino, & expecta eum. Noli contendere aduersus eum, qui proficit in via sua, aduersus virum, qui facit quae cogitat. Dimitte iram, & relinque furorem, noli contendere vt male facias: Quoniam qui male faciunt, interibunt: expectantes autem dominum, ipsi hereditabunt terram. Adhuc enim modicum, & non erit impius, & cogitabis de loco eius & non subsistet. Mites autem hereditabunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis. Et paulo post, Melius est parum iusto, super diuitias impiorum multas. Quia brachia impiorum confringentur, subleuat autem iustos dominus. Et post aliquantum, Recede a malo & fac bonum. Et alibi, Expecta dominum & custodi viam eius, & exaltabit te vt possideas terram. Et alibi, Custodi simplicitatem & vide rectum, quia erit ad extremum viro pax. De psalmo. 39. Beatus vir qui posuit in deum confidentiam suam, & non est auersus ad superbias pompasque mendacij. De psalmo. 43. In domino gaudebitis tota die, & in nomine tuo in aeternum confitebitur. Et paulo post, Omnia haec venerunt super nos, & non sumus obliti tui, nec mentiti fuimus in pacto tuo. Non est conuersum retro cor nostrum, nec declinauerunt gressus nostri a semita tua: Quonia deiecisti nos in loco draconum, & operuisti nos umbra mortis. Si obliti sumus nominis dei nostri, & expandimus manus nostras ad deum alienum: Nunquid non deus inuestigabit istud: ipse enim nouit cogitationes cordis. Quonia propter te mortificati sumus tota die, reputati sumus vt grex occisiois. De psalmo. 46. Canite deo, canite, canite regi nostro, canite: Quia rex vniuersae terrae deus, canite erudite. De psalmo. 49. Immola deo laudem, & redde altissimo vota tua. Et inuoca me in die tribulationis, liberabo te, & glorificabis me. Impio autem dixit deus, quid tibi est cum narratione praceptorum meorum vt sumas pactum meum in ore tuo: Qui odisti disciplinam, & proiecisti verba mea post te. Si videbas furem, consentiebas ei, & cum adulteris erat pars tua. Os tuum dimisisti ad malitiam, & lingua tua concinnauit dolum. Sedens aduersus fratrem tuum loquebaris, & aduersus filium matris tuae fabricaueras opprobrium. Haec fecisti & tacui, existimasti futurum me similem tui. Arguam te, & proponam ante oculos tuos. Intelligite hoc qui obliuiscimini deum, ne forte capiam & non sit qui liberet. Qui immolat confessionem, glorificat me, & qui ordinate ambulat, ostendam ei salutare dei. De psalmo. 50. Ab iniquitate mea & a peccato meo munda me. Quoniam iniquitatem meam ego cognoui, & peccatum meum contra me est semper. Et alibi, Sacrificium deo spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum deus non despiciet. De psalmo. 51. Quid gloriaris in malitia potens: misericordia domini

ni tota die est. Insidias cogitauit lingua tua, quasi nouacula acuta faciens dolum. Dilexisti malum magis quam bonum, mendacium magis quam loqui iustitiam. Dilexisti omnia verba ad deuorandum, lingua dolosa. Sed deus destruet te in sempiternum, terrebunt te, & euellunt te de tabernaculo, & eradicabit te de terra uiuentium. Videbunt iusti & timebunt, & super eum ridebunt: ecce vir qui non posuit deum fortitudinem suam. Sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum, confortatus est in insidiis suis. Ego autem sicut oliua virens in domo dei, speraui in misericordia dei in seculum sempiternum. Confitebor tibi domine in seculum, quoniam fecisti, & expectabo nomen tuum, quoniam bonum in conspectu sanctorum tuorum. De psalmo. 61. Sperate in eo omni tempore populi, effundite coram illo corda vestra, deus spes nostra est: Veruntamen vanitas filij Adam, mendacium filij viri, in stateris dolosis fraudulenter agunt simul. Nolite confidere in calumnia, & in rapina ne frustrerimini. Diuitia si fluxerint ne apponatis cor. De psalmo. 63. Latabitur iustus in domino, & sperabit in eo. De psalmo. 68. Quia propter te portauit opprobrium, operuit confusio faciem meam. Alienus factus sum fratribus meis, & peregrinus filiis matris meae: Quia zelus domus tuae comedit me, & opprobrium exprobrantium tibi cecidit super me. Et fleui in ieiunio animam meam, & factus sum illis in parabolam. Contra me loquebantur qui sedebant in porta, & cantabant bibentes vinum. Et aliquanto post, Laudabo nomen dei in cantico, & magnificabo eum in confessione. Et placebit deo super vitulum nouellum, cornua efferentem & vngulas. Videntes mansueti latrabuntur, qui queritis dominum, viuet anima vestra: Quoniam exaudivit pauperes dominus. De psalmo. 72. Quia ecce qui elongant se a te, peribunt, perdidisti omnem fornicantem a te. Mihi autem appropinquare deo bonum est: posui in domino deo spem meam vt narrem omnes annuntiationes tuas. De psalmo. 75. Vouete & reddite domino deo vestro: omnes qui in circuitu eius sunt, offerent dona terribili, auferenti spiritum ductum, terribili regibus terrae. De psalmo. 77. Aufculata populus meus legem meam, inclinate aurem vestram ad verba oris mei. Aperiam in parabolis os meum, loquar aenigmata antiqua. Et alio loco, Et narrabunt filiis suis, vt ponant in deo spem suam, & non obliuiscantur cogitationem eius & mandata eius custodiant. De psalmo. 80. Laudate dominum fortitudinem nostram, iubilate deo Iacob. Et alio loco, Israel si audieris me, non sit in te deus alienus, & non adores deum peregrinum. Ego sum dominus deus vester. De psalmo. 81. Vique iudicatis iniquitatem, & facies impiorum suscipitis: Iudicate pauperi & pupillo, egeno & inopi iustificate. De psalmo. 83. Beati qui habitant in domo tua, adhuc laudabunt te. Beatus homo cuius fortitudo est in te, semitae in corde eius traescentes in valle fletus. Fontem ponent eam, benedictione quoque amicitur doctus. Ibunt de fortitudine in fortitudine, apparebunt apud deum in Sion. Et paulo post, Quonia melior est dies in atrijs tuis super milia. Elegi abiectionem esse in domo dei, magis quam habitare in tabernaculis impietatis. De psalmo. 91. Bonum est confiteri domino, & psallere nomini tuo altissime. De psalmo. 93. Intelligite stulti in populo & insipientes aliquando discite. Et paulo post, Beatus vir quem erudieris domine, & de lege tua docueris eum. Vt quiescat diebus afflictionis, donec fodiat impio interitus. De psalmo. 94. Venite adoremus & curuemur, flectamus

A flectamus genua ante faciem domini factoris nostri. Et post sex versus, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra: Sicut in contradictione, sicut in die tentationis in deserto. De psalmo. 95. Cantate domino canticum nouum, cantate domino omnis terra. Cantate domino, benedicite nomini eius, annunciate de die in diem salutem eius. Narrate in gentibus gloriam eius, vniuersis populis mirabilia eius. Et post tres versus, Afferte domino familiae populorum, afferte domino gloriam & fortitudinem, afferte domino gloriam nomini eius. Leuate munera & introite in atria eius, adorate dominum in decore sanctorum. De psalmo. 96. Qui diligitis dominum, odite malum. Et post secundus versus, Latamini iusti in domino & confitemini memoriae sanctae eius. De psalmo. 97. Iubilate domino omnis terra, vociferamini & laudate & canite. De psalmo. 98. Exaltate dominum deum nostrum, & adorate scabellum pedum eius, quia sanctum est. De psalmo. 99. Iubilate domino omnis terra, seruite domino in letitia. Ingredimini coram illo in laude. Scitote quoniam dominus ipse est deus, ipse fecit nos, & non ipsi nos. Et post vnum versus, Ingredimini portas eius in gratiarum actione, atria eius in laude confitemini ei. De psalmo. 100. Deambulando in simplicitate cordis mei in medio domus tuae, non ponebam coram oculis meis verba Belial. Facientem declinationes odiui, nec adhaesit mihi cor prauum. Recedentem a me malum nesciebam, loquentem in abscondito contra proximum suum, hunc interficiebam. Superbum oculis & altum corde, cum hoc esse non potero. Oculi mei ad fideles terrae, vt habitent mecum, ambulans in via simpliciter hic ministrabat mihi. Non habitabit in medio domus meae faciens malum, loquens mendacium non placebit in conspectu oculorum meorum. Mane perdam omnes impios terrae, vt interficiam de ciuitate domini vniuersos qui operantur iniquitatem. De psalmo. 102. Misericordia autem domini ab aeterno & vsque in aeternum super timentes eum. Et iustitia eius super filios filiorum, iis qui custodiunt pactum eius. Et recordabuntur praceptorum eius ad faciendum ea. De psalmo. 104. Confitemini domino & inuocate nomen eius, notas facite populis cogitationes eius. Canite ei & psallite illi, loquimini in vniuersis mirabilibus eius. Exultate in nomine sancto eius, letetur cor quaerentium dominum. Quarite dominum & virtutem eius, quarite faciem eius iugiter. Recordamini mirabilia eius quae fecit, signorum & iudiciorum oris eius. De psalmo. 107. Paratum cor meum deus, cantabo & psallam. Sed & gloria mea confurge psalterium & cithara, confurgam mane. Confitebor tibi in populis domine, cantabo te in nationibus. De psalmo. 110. Confitebor tibi domine in toto corde meo, in consilio iustorum & congregatione. Et in alio loco, Principium sapientiae timor domini. Doctrina bona cunctis qui faciunt eam, laus eius perseverans iugiter. De psalmo. 111. Beatus vir qui timet dominum, in mandatis eius voluit nimis: Et post quartus versus, Bonus vir clemens & fenerans, dispensabit verba sua in iudicio, quia in aeternum non commouebitur. In memoria sempiterna erit iustus, ab auditu malo non timebit. Paratum cor eius confidens in domino, firmum cor eius, non timebit donec aspiciat in hostibus suis. Dispersit dedit pauperibus, iustitia eius permanet in aeternum, cornu eius exaltabitur in gloria. Impius videbit & irascetur, dentibus fremdet &

tabescet, desiderium impiorum peribit. De psalmo. 112. Laudate serui dominum, laudate nomen domini. Sit nomen domini benedictum a modo & vsque in aeternum. Ab ortu solis vsque ad occasum eius, laudabile nomen domini. De psalmo. 113. Idola gentium argentum & aurum, opus manuum hominum. Os habent & non loquentur, oculos habent & non videbunt: aures habent & non audient, & caetera. Et paulo post, Similes illis fiant qui faciunt ea, omnes qui confidunt in eis. Israel confidit in domino, auxiliator & protector eorum est. Domus Aaron confidit in domino, auxiliator & protector eorum est. Timentes autem dominum confidunt in domino, auxiliator & protector eorum est. De psalmo. 115. Credidi propter quod locutus sum, ego afflictus sum nimis. Et post aliquantum, Quid reddam domino pro omnibus quae retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, & nomen domini inuocabo. Gloriosa in conspectu domini, mors sanctorum eius, Et post tertius versus, Tibi immolabo hostiam laudis, & in nomine domini inuocabo. Vota mea domino reddam in conspectu omnis populi eius, in atrijs domus domini in medio tui Hierusalem. De psalmo. 116. Laudate dominum omnes gentes, laudate eum vniuersi populi. De psalmo. 117. Confitemini domino quoniam bonus, quoniam in aeternum misericordia eius. Dicat nunc Israel, quoniam in aeternum misericordia eius. Dicat nunc domus Aaron, quoniam in aeternum misericordia eius: Dicant qui timeant dominum, quoniam in aeternum misericordia eius. Cum tribularer inuocaui dominum, & exaudivit me in latitudine domus. Et post duos versus, Melius est sperare in domino, quam sperare in homine. Melius est sperare in domino, quam sperare in principibus. Et post quintus versus, Fortitudo mea & laus mea dominus, & factus est mihi in salutem. Vox laudis & salutis in tabernaculis iustorum. De psalmo. 118. Beati immaculati in via, qui ambulant in lege domini. Beati qui custodiunt testimonia eius, in toto corde exquirunt eum. Et alio loco, Et ambulabo in spatio, quia praepcepta tua quaesui. Et loquar in testimoniis tuis coram regibus, & non confundar. Et delectabor in mandatis tuis quae dilexi. Et leuabo manus meas ad mandata tua quae dilexi, & loquar in praepceptis tuis. Et post quatuor versus, **F** A lege tua non declinaui. Recordatus sum iudiciorum tuorum a seculo domine, & consolatus sum. Horror obtinuit me ab impiis, qui dereliquerunt legem tuam. Carmina erant mihi praepcepta tua, in domo peregrinationis meae. Recordatus sum in nocte nominis tui domine, & custodiui legem tuam. Hoc factus est mihi, quia praepcepta tua custodiui. Pars mea dominus, dixi, vt custodiam verbum tuum. Deprecatus sum vultum tuum in toto corde, miserere mei secundum eloquium tuum. Recogitavi vias meas, & conuerti pedes meos ad testimonia tua. Festinaui, non neglexi custodire mandata tua. Funes impiorum implicauerunt me, legem tuam non sum oblitis. Media nocte surgebam ad confitendum tibi, super iudicia iustificationis tuae. Particeps ego sum omnium timentium te, & custodientium mandata tua. Et post paucos versus, Ego autem in toto corde, seruabam praepcepta tua. Incastratum est velut ad epe cor meum, & ego in lege tua meditabar. Bonum mihi quia afflictus sum, vt discerem praepcepta tua. Melior mihi est lex oris tui, super milia auri & argenti. Et post paucos versus, Quia lex tua meditatio mea est. Et post paululum, Ego autem loquar in praepceptis tuis. Et post paululum, Praepcepta tua

cepta tua non sum oblitus. Et post secundus versus, **F**oderunt mihi superbi fontes qui non erant iuxta legem tuam. Et post secundus versus, Paulominus consumpserunt me in terra, ego autem non dimisi precepta tua. Et post quintus versus, Nisi quod lex tua delectatio mea, forte perissem in pressura mea. In sempiternum non obliuiscar preceptorum tuorum, quia per ipsa uiuificasti me. Tuus ego sum, salua me, quonia precepta tua quaesui. Me expectauerunt impij vt perderent me, testimonium tuum considerabo. **O**mnis consummationi vidi finem, latum mandatum tuum nimis. **Q**uam dilexi legem tuam, tota die meditatio mea. Et paulo post, Ab omni semita mala prohibui pedes meos, vt custodiam verba tua. A iudicis tuis non recessi, quia tu illuminasti me. **Q**uam dulce gutturi meo eloquium tuum, super mel ori meo. **P**recepta tua considerabam, propterea odiui omnem semitam mendacij. **L**ucerna pedi meo verbum tuum, & lux semitae meae. Et post quartus versus, **A**nima mea in manu mea semper, & legis tuae non sum oblitus. **P**osuerunt impij laqueum mihi, & a preceptis tuis non aberravi. **H**ereditas mea testimonia tua in sempiternum, quia **H**gaudium cordis mei sunt. **I**nclinaui cor meum vt facerem iustificaciones tuas, propter aeternam retributionem. **T**umultuosos odiui, & legem tuam dilexi. **P**rotegio mea & scutum meum tu es, verbum tuum expectaui. **R**ecedite a me maligni & custodiam mandata dei mei. Et post quartus versus, **Q**uasi scortiam computasti omnes impios terrae, propterea dilexi testimonia tua. **H**orripilauit a timore tuo caro mea, & iudicia tua timui. **F**eci iudicium & iustitiam, ne derelinquas me iis qui calumniantur me. Et post paucos versus, **P**ropterea dilexi mandata tua super aurum & topazium. **P**ropterea in vniuersa precepta tua direxi, omnem semitam mendacij odio habui. **M**irabilia testimonia tua, idcirco custodiuit ea anima mea. Et post secundus versus, **O**s meum aperui & respiraui, quia mandata tua desiderabam. Et alio loco, **C**onsumpsit me zelus meus, quia oblitus sum verborum tuorum hostes mei. **P**robatus sermo tuus nimis, & seruis tuis dilexit illum. **P**arvulus ego sum & contemptibilis, sed precepta tua non sum oblitus. Et post tertius versus, **M**andata tua voluntas mea. Et paulo post, **V**ide afflictionem meam, & eripe me, quia legis tuae non sum oblitus. Et post quartus versus, **M**ulti qui persequuntur me & affligunt me, a testimoniis tuis non declinaui. **V**idi prauaricantes tuos & mercedem, quia verbum tuum non custodierunt. **V**ide quoniam precepta tua dilexi domine, iuxta misericordiam tuam uiuifica me. Et post tertius versus, **G**audens ego sum in eloquio tuo, sicut qui inuenit spolia multa. **M**endacium odio habui & detestatus sum, legem autem tuam dilexi. **S**epties in die laudaui te super iudiciis iustitiae tuae. **P**ax multa diligentibus legem tuam & non est illis scandalum. **E**xpectabam salutare tuum domine, & mandata tua feci. **C**ustodiuit anima mea testimonia tua, & dilexit ea nimis. **C**ustodiui precepta tua & testimonia tua, quia omnes viae meae in conspectu tuo. Et post quintus versus, **S**it manus tua auxiliatrix mea, quia precepta tua elegi. **D**esideraui salutare tuum domine, & lex tua meditatio mea est. Et post secundus versus, **E**rraui quasi ovis perdita, quare seruum, quia mandatorum tuorum non sum oblitus. De psalmo. 119. **E**go pacifica loquebar, & illi debellabant ea.

De psalmo. 121. **R**ogate pacem Hierusalem, sit beneficiis qui diligunt eam. Et post secundus versus, **P**ropter fratres meos & proximos meos loquebar pacem tibi.

Propter domum domini dei nostri, quaram bona tibi. De psalmo. 122. **A**d te leuaui oculos meos, qui habitas in caelis. **E**cce sicut oculi seruorum ad manus dominorum suorum. **S**icut oculi ancillae ad manum dominae suae, sic oculi nostri ad dominum deum nostrum donec misereatur nostri. De psalmo. 124. **Q**ui confidunt in domino quasi montis Sion, immobilis in aeternum inhabitabilis Hierusalem. De psalmo. 127. **B**eati omnes qui timent dominum, qui ambulant in viis eius. De psalmo. 129. **S**ustinui dominum, sustinuit anima mea, & verbum eius expectaui. De psalmo. 130. **D**omine non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei, & non ambulavi in magnis & in mirabilibus super me. **S**i non proposui & silere feci animam meam, sicut ablactatus ad matrem suam, ita ablactata ad me anima mea: expecta Israel dominum a modo & usque in aeternum. De psal. 132. **E**cce quam bonum est & quam decorum habitare fratres in vno. De psalmo. 133. **E**cce benedicite dominum omnes serui domini: **Q**ui statis in domo domini, in atriis domus dei nostri. **I**n noctibus leuate manus vestras in sancta, & benedicite domino.

De psalmo. 134. **L**audate nomen domini, laudate serui domini: **Q**ui statis in domo domini, in atriis domus dei nostri. **L**audate dominum, quonia bonus dominus, caritate nomini eius, quonia decens. Et post pauca, **I**dola gentium argentum & aurum, opera manuum hominum: **O**s habet & non loquitur, oculos habet & non videbunt, &c. Et paulo post, **S**imiles illis fiat qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis. **D**omus Israel benedicite dominum, domus Aaron benedicite dominum, timentes dominum benedicite domino. De psalmo. 135. **C**onfitemini domino quonia bonus, quonia in aeternum misericordia eius. **C**onfitemini deo deorum, quonia in aeternum misericordia eius. **C**onfitemini domino dominorum, quonia in aeternum misericordia eius. Et in fine psalmi, **C**onfitemini deo caeli, quonia in aeternum misericordia eius. De psalmo. 136. **S**i oblitus fuero tui Hierusalem, in obliuione sit dextera mea. **A**dhareat lingua mea gutturi meo, si non recordatus fuero tui Hierusalem. **S**i non praeposuero Hierusalem in principio latitiae meae. De psalmo. 138. **N**onne odientes te domine odiui, & contra aduersarios tuos distabui? **P**erfecto odio oderam illos, inimici facti sunt mihi. De psalmo. 139. **N**e des domine desideria impiorum, scelera eius ne effundantur & eleuentur. Et post tertius versus, **V**ir linguosus non dirigetur in terra.

De psalmo. 140. **C**orripiet me iustus in misericordia & arguet me, oleum amaritudinis non impinguet caput meum. Et post quartus versus, **Q**uonia ad te domine oculi mei, in te speraui, ne euacues animam meam. De psalmo. 141. **V**oce mea ad dominum clamaui, voce mea ad dominum deprecatus sum. **E**ffundam in conspectu eius eloquium meum, tribulationem meam coram illo annuntiabo. Et post quartus versus, **C**lamaui ad te domine, dixi tu es spes mea, pars mea in terra viuentium. De psalmo. 142. **M**editabar in omnia opera tua, facta manuum tuarum loquebar. **E**xpandi manus meas ad te, anima mea quasi terra sitiens ad te. Et post tertius versus, **F**ac me audire mane misericordiam tuam, quoniam in te confido. **N**otam fac mihi viam in qua ambulo, quonia ad te leuaui animam meam. **L**ibera me de inimicis domine, a te protectus sum. De psalmo 143. **L**ibera me & erue me de manu filiorum alienorum: quorum os locutum est vanitatem, & dextera eorum dextera mendacij: **V**t sint filij mei quasi plantatio cretens in adolescentia sua. **F**iliae nostrae quasi anguli ornati ad

Anati ad similitudinem templi. **P**romptuaria nostra plena, & superfluentia ex hoc in illud. **P**ecora nostra in milibus, & innumerabilia in compitis nostris, tauri nostri pingues. **N**on est interruptio, & non est egressus, & non est vlulatus in plateis nostris. **B**eatus populus cuius talia sunt, beatus populus cuius dominus deus eius.

De psal. 144. **E**xaltabo te domine deus meus, rex meus, & benedicam nomini tuo in aeternum & ultra. **I**n omni die benedicam tibi, & laudabo nomen tuum in sempiternum iugiter. Et post, secundus versus, **G**eneratio ad generationem laudauerunt opera tua, & fortitudines tuas annuntiabunt. **D**ecore gloriae magnitudinis tuae & verba mirabilium tuorum loquar. Et fortitudinem horribilium tuorum loquentur, & magnitudines tuas narabo. **M**emoriae multae bonitatis tuae loquentur, & iustitias tuas laudabunt. Et post tertius versus, **E**t sancti tui benedicunt tibi. **G**loriam regni tui dicent, & fortitudines tuas loquentur. **V**t ostendant filiis hominum fortitudines eius, & gloriam decoris regni eius. Et paulo post, **I**uxta est dominus omnibus qui inuocant eum in veritate. **P**lacitum enim timetium te faciet, & clamorem eorum audiet & saluabit eos. **C**ustodit dominus omnes diligentes se, & vniuersos impios conteret. **L**audem domini loquetur os meum, & benedicat omnis caro nomini sancto eius in aeternum & iugiter. De psalmo. 145. **L**auda anima mea dominum, laudabo deum in vita mea, psallam deo meo quandiu sum. **N**olite confidere in principibus, in filio hominis, cui non est salus. Et post secundus versus, **B**eatus cuius deus Iacob auxiliator eius, spes eius in domino deo suo. De psalmo. 146. **L**audate dominum quoniam bonus est, canticum deo nostro quoniam decorum est, pulchra laudatio. Et post paucos versus, **S**uscipiens mansuetos dominus, humilians impios usque ad terram. **C**antate domino in confessione, cantate domino nostro. Et post quartus versus, **N**on est in fortitudine equi voluntas eius, neque in tibiis viri placebitur ei. **P**lacebitur domino in iis qui timent eum, & expectant misericordiam eius. De psalmo. 148. **R**eges terrae & omnes populi, principes & vniuersi iudices terrae, Iuvenes & virgines, senes cum pueris laudent nomen domini.

De psalmo. 149. **C**antate domino canticum nouum, laus eius in congregatione sanctorum. **L**atetur Israel in factore suo, filij Sion exultent in rege suo. Et post tertius versus, **E**xultauit mansuetos in Iesu, exultabunt sancti in gloria, laudabunt in cubilibus suis, exultationes dei in gutture eorum. De psalmo. 150. **L**audate dominum in sanctis eius, laudate eum in fortitudine potentiae eius. **L**audate eum in fortitudinibus eius, laudate eum iuxta multitudinem magnificentiae suae. Et in fine psalmi. **O**mne quod spirat laudet dominum. **H**aec de libro Psalmodum col legimus, in quibus quisque vitam si proficere affectat, inspiciat: vbi lectorem admonemus, vt ea quae de psalmis posui, tanquam vnum psalmum contextim legat, tacitis verbis meis quae ad hoc interposui, vt si voluerit, inspiciat vbi sit scriptum quod posui, id est, quoto vel in quo loco eiusdem psalmi. **H**is enim praetermissis qui lectione continuata inspexerit sola verba psalmodum, multo iucundius, & ob hoc vtilius ex diuinis afficietur eloquiis.

Nunc de libris Salomonis quae videbuntur huic operi necessaria, colligemus: **A**c primum de Proverbiis, qui liber si bene intelligatur, ad mores pios informandos penitus valere. **S**ed ea quae obscura sunt, praetermitto, habeant ea quibus exercentur lectores directoresque spiritalium literarum: **N**os in hoc opere statuimus illa ponere quae ad agendam vitam facile intellectu referantur. **Q**uam

Tomus tertius.

uis multis videri possim apertissima praetermissis, nonnullaque hinc potius clausa sunt unde putatur esse perspicua. **Q**uid enim tam clarum videtur, & quid tam ineptum sit, si ad proprietatem velis accipere, quod ibi scriptum est, **A**b aqua aliena abstine te, & de fonte alieno ne biberis? **A**ut quid valet ad mores corrigendos, nisi illic intellectus altior requiratur, quod dictum est, **P**aupertas virum humiliat, manus autem fortium locupletat: **C**um & non esse pauperem, & esse manibus fortem, non sit in botrorum hominum potestate, sed & multis puenerit pessimis, & hoc proverbium male intellectum, possit prouocare pauperes fortes, vt rapinis se existimet debere ditescere. **Q**uis non autem rideat si proprie positum putauerit quod ibi legitur: **N**on enim nascitur filij malignis: **O**mnia ergo talia relinquemus, & ea quibus suadet aliquid aliquanto diutius, cum id quod suadet atque praecipitur non sit obscurum, & id potius sit ponendum in hoc speculo vbi se illi inspiciat, quibus iam persuasum est, bene ac laudabiliter vivere, sed vt hoc faciat quae sibi optata atque obseruata sunt, querat. **H**aec itaque de Proverbiis Salomonis ponenda credimus.

Timor domini principium scientiae. **S**apientiam atque doctrinam stulti despiciunt. **A**udi filij disciplinam patris tui, & ne dimittas legem matris tuae. Et post undecim versus, cum de homicidiis loqueretur, Ipsi, inquit, contra sanguinem suum insidiantur, & moliantur fraudes contra animas suas. **S**ic semite omnibus avari animas possidentium rapiunt. **I**tem post tres versus, **V**squequo paruuli diligit infantiam, & stulti ea quae sibi sunt noxia cupiunt, & imprudentes odiunt scientiam? Et post octo versus, **T**unc inuocabunt me, & non exaudiam, mane consurgent, & non inuenient me, eo quod exosam habuerint disciplinam, & timore domini non susceperint, neque acquirerint consilio meo, & detraherint vniuersae correptioni meae. **C**omedent igitur fructus viae suae, suisque consiliis saturabuntur. **A**uersio parturitorum interficiet eos, & prosperitas stultorum perdet illos. **Q**ui autem me audierit, absque terrore requiescet, & abundantia perfruetur, malorum timore sublato. Et post tres versus, **S**i enim sapientiam inuocaueris, & inclinaueris cor tuum prudentiae: si quaeris eam quasi pecuniam, & sicut thesauros effoderis illam: tunc intelliges timore domini & scientiam dei inuenies: quia dominus dat sapientiam, & ex ore eius scientia & prudentia. **C**ustodiet rectorum salutem, & proteget gradientes simpliciter, seruans semitas iustitiae, & vias sanctorum custodiens. **T**unc intelliges iustitiam & iudicium & aequitatem, & omnem semitam bonam. **S**i intrauerit sapientia cor tuum, & scientia animae tuae placuerit, consilium custodiet te, & prudentia seruabit te, vt eruaris de via mala & ab homine qui peruersa loquitur. **Q**ui derelinquunt iter rectum, & ambulat per vias tenebrosas: **Q**ui latantur cum malefecerint, & exultant in rebus pessimis. **Q**uorum via peruersa, & infames gressus eorum. **V**t eruaris a muliere aliena, & ab extranea quae mollit sermones suos, & reliquit ducem pubertatis suae & pacti dei sui oblita est. Et post octo versus, **M**isericordia & veritas non te deserant: **C**ircunda eas gutturi tuo, & describe in tabulis cordis tui, & inuenies gratiam & disciplinam bonam coram deo & hominibus. **H**abe fiduciam in domino ex toto corde tuo, & ne innitaris prudentiae tuae. **I**n omnibus viis tuis cogita illum, & ipse diriget gressus tuos. **N**e sis sapiens apud te metipsum. **T**ime dominum, & recede a malo. Et post vnum versum, **H**onora dominum de tua substantia, & de primitiis omnium frugum tuarum. Et post duos versus, **D**iscipli-

nam do-

Gnam domini fili mi ne abiicias, ne deficias cum ab eo corripieris. Quæ enim diligit dominus, corripit, & quasi pater in filio complacet sibi. Beat⁹ homo qui inuenit sapientiam, & qui affluit prudentia. Melior est acquisitio eius negotiatione argenti, & auro primo fructus eius. Preciosior est cunctis opibus, & omnia quæ desiderantur, huic non valent comparari. Et post sex versus, Fili mi, ne effluant hæc ab oculis tuis, Custodi legem atque consilium. Et post sex versus, Noli prohibere benefacere eum qui potest tibi vales & ipse benefac. Ne dicas amico tuo, vade & reuertere, & cras dabo tibi, cum statim possis dare. Ne moliaris amico tuo malum, cum ille in te habeat fiduciam. Ne contendas aduersus hominē frustra. Et post septem versus, Illudores ipse deducet, & mā fuetis dabit gratiā. Et post viginti quatuor versus, Omnia custodia serua cor tuum, quia ab ipso vita procedit. Remoue a te os prauum, & detrahentia labia sint procul a te. Oculi tui recte videāt, & palpebræ tuæ præcedāt gressus tuos. Dirige semitam pedibus tuis, & omnes viæ tuæ stabiliuntur. Ne declines in dexteram aut in sinistram. Auerte pedem tuū a malo. Viæ enim quæ a dextris sunt notuit dominus, peruersæ vero sunt quæ a sinistris sunt.

Hipse autem rectos facit cursus tuos, itinera autem tua in pace producet. Fili mi attende sapientiam meam, & prudentiæ meæ inclina aurem tuam, vt custodias cogitationes, & disciplinam labia tua conseruet. Fatus enim stillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius, Nouissima autem illius amara quasi absinthium, & acuta quasi gladius biceps. Pedes eius descendunt in mortem, & ad inferos gressus illius penetrāt. Et post plures versus, Non concupiscat pulchritudinem eius cor tuum, ne capiaris nutibus illius. Precium enim scorti, vix vnus est panis, mulier autem viri preciosam animam capit. Nūquid abscondere potest homo ignem in sinu suo, vt ve simenta illius non ardeāt, aut ambulare super prunas, vt non comburantur plantæ eius? Sic qui ingreditur ad mulierem proximi sui, non erit mundus cum tetigerit eam. Non grandis est culpa cum quis furatus fuerit, Furatur enim vt esurientem impleat animam: Deprehensus quoque reddet septuplum, & omnem substantiam domus suæ tradet. Qui autem adulter est, propter cordis inopiam perdet animam suam. Et post quartus versus, Fili mi custodi sermones meos, & præcepta mea recondite tibi. Serua mandata mea & vitæ, & legem meā quasi pupillā oculi tui. Et post aliquot versus, Intelligite paruulū astutiam, & insipientes animaduerte. Et post, secundus versus, Veritatem meditabitur guttur meum, & labia mea non attestantur impium. Et post, tertius versus, Accipite disciplinam meam & non pecuniam, doctrinam magis quam aurum diligite. Melior est enim sapientia cunctis preciosissimis, & omne desiderabile ei non potest comparari. Et post, secundus versus: Timor domini odit malū, arrogantiam & superbiam & viam prauā & os bilingue detestatur. Et post, quartus versus. Ego diligentes me diligo, & qui mane vigilat ad me, inueniet me. Mecum sunt diuitiæ & gloria, opes superbae & iustitia. Melior est fructus meus auro & precioso lapide, & gemina mea argento electo. In viis iustitiæ ambulo, in medio semitarum iudicij, vt ditem diligentes me, & thesauros eorum repleam. Et post aliquos versus, Beat⁹ homo qui audit me, qui vigilat ad fores meas quotidie, & obseruat ad postes ostij mei. Qui me inuenierit, inueniet vitam, & hauriet salutē a domino: Qui autem in me peccauerit, laedit animam suā. Omnes qui me oderunt, diligunt mortem. Et post nouem versus,

Relinquit infantia & viuite, & ambulate per vias prudentiæ. Qui erudit derisorem, ipse sibi facit iniuriam: & qui arguit impium, generat maculam sibi. Noli arguere derisorem, ne oderit te: Argue sapientem, & diligit te. Da sapienti, & addetur ei sapientia. Doce iustum, & festinabit accipere. Principium sapientiæ timor domini, & scientia sanctorum, prudentia. Et post decem & octo versus, Non proderunt thesauri iniquitatis, iustitia vero liberabit a morte. Et post, quartus versus, Qui cōgregat in messe, filius sapiens est: qui autem sterit astate, filius confusionsis. Et post, tertius versus, Sapiens corde præcepta suscipiet, stultus caditur labiis. Qui ambulat simpliciter, ambulat confidens: Qui autem deprauat vias suas, manifestus erit. Qui annuit oculo, dabit dolorem. Stultus labiis verberabitur. Vena vitæ, os iusti: & os impiorum operiet iniquitatem. Odiū suscitatur rixas, & vniuersa delicta operit charitas. In labio sapientis inuenitur sapientia, & virga in dorso eius qui indiget corde. Sapientes abscondunt sapientiam, os autem stulti confusioni proximum est. Et post, tertius versus, Via vitæ custodiendi disciplinam, qui autem increpationes relinquit, errat. Abscondit odium labia mendacia. Qui proferit contumeliam, insipiens est. In multiloquio mendacium non deicit: qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est. Argentum electum lingua iusti, cor impiorum pro nihilo. Labia iusti erudiunt plurimos, qui autem indocti sunt, in cordis egestate moriuntur. Benedictio domini diuites facit, nec sociabitur eis afflictio. Quasi per risum stultus operatur scelus, sapientia autem est viro prudentia. Quod timet impius, veniet super eum, desiderium suum iustis dabitur. Et post secundus versus, Sicut acetū dentibus, & fumus oculis: sic piger iis qui miserit eum. Timor domini apponet dies, & anni impiorum breuiabuntur. Expectatio iustorum, lætitia: spes autem impiorum peribit. Fortitudo simplicis via domini, & pauor iis qui operantur malum. Iustus in æternum non commouebitur, impij autem non habitabunt in terra. Os iusti parturiet sapientiam, lingua prauorum peribit. Labia iusti considerat placita, & os impiorum peruersa. Statera dolosa, abominatio apud deum, & pondus æquum, voluntas eius. Vbi fuerit superbia, ibi erit & contumelia: vbi autem humilitas, ibi & sapientia. Simplicitas iustorum dirigit eos, & supplatio peruersorum perdet illos. Non proderunt diuitiæ in die ultionis, iustitia autem liberabit a morte. Iustitia simplicis dirigit viam eius, & in impietate sua corrumpit impius. Iustitia rectorū liberabit eos, & in insidiis suis capientur iniqui. Mortuo homine impio, nulla erit ultra spes, & expectatio sollicitorum peribit. Et post quinque versus, Qui despiciat amicum suum, indigens corde est, vir autem prudens tacebit. Qui ambulat fraudulenter, reuelat arcana: qui autem fidelis est animi, celat commissum. Vbi non est gubernator, populus corrumpet, Salus autem vbi multa consilia. Affligetur malo qui fidem facit pro extraneo: qui autem cauet laqueos, securus erit. Et post duos versus, Benefacit animæ suæ vir misericors, qui autem crudelis est & propinquus, abiicit. Et post tres versus, Abominabile domino prauum cor, & voluntas eius in iis qui simpliciter ambulant. Manus in manu, non erit innocens malus, semē autem iustorum saluabitur. Et post duos versus, Desiderium iustorum omne bonum est, prætolatio impiorum furor. Alij diuidunt propria, & ditiores sunt: Alij rapiunt non sua, & semper in egestate sunt. Anima quæ benedicit, impugnabitur: & qui inebriat, ipse quoque inebriabitur. Qui abscondit fru-

Prouer. 9.
K

Prouer. 19.

Ibidem.

L

Ibidem.

Prouer. 17.

M

Ibidem.

Ibidem.

Adit frumenta, maledictus in populis: benedictio autem super caput vendentium. Bene confurget diluculo, qui querit bona: qui autem inuestigator malorum est, opprimetur ab eis. Qui cōfidit in diuitiis suis, hic corrumpet, iustitiam autem quasi virens folium germinabit. Et post tres versus, Si iustus in terra recipit, quanto magis impius & peccator? Qui diligit disciplinam, diligit scientiam: qui autē odit increpationes, insipiens est. Qui bonus est, hauriet a domino gratiam: qui autem confidit cogitationibus suis, impie agit. Non roborabitur homo ex impietate, & radix iustorum non commouebitur. Et post aliquos versus, Desiderium impij, munimentū est pessimorum, radix autem iustorum proficiet. Propter peccata labiorum, ruina proximat malo, effugiet autem iustus de angustia. De fructu oris sui vnusquisque replebitur bonis, & iuxta opera manuum suarū retribuetur ei. Via stulti, recta in oculis eius, qui autem sapiens est audit cōsilia. Et post tres versus, Est qui promittit, & quasi gladio pungitur conscientia, lingua autem sapientium sanitas est. Labium veritatis firmum erit in perpetuum, qui autem testis est repentinus, concinnat linguam mendacē. Dolus in corde cogitantium mala, qui autem inuenit pacis consilia, sequetur eos gaudium. Non contristabit iustum quicquid ei acciderit, impij autem replebitur malo. Abominatio domini, labia mendacia: qui autem fideliter agunt, placent ei. Homo versutus celat scientiam: & cor insipientium prouocabit stultitiam. Et post duos versus, Mœror in corde viri humiliabit illud, & sermone bono lætificabitur. Qui negligit damnum propter amicum, iustus est: iter autem impiorum decipiet eos. Non inueniet fraudulentus lucrum, & substantia hominis erit auri precium. Et in semita iustitiæ vitæ: iter autem deuium ducit ad mortem. Filius sapiens, doctrina patris: qui autem illusor est, non audit cum arguetur. De fructu oris sui homo saturabitur bonis, anima autē præuaricatorum iniqua. Qui custodit os suum, custodit animam suam: qui autem inconsideratus est ad loquendū, sentiet mala. Vult & non vult piger: anima autem operantium impinguabitur. Verbum mendax iustus detestabitur, impius autem confundit & confundetur. Iustitia custodit innocētis viam, impietas vero peccata supplantat. Est quasi diues, cū nihil habeat, & est quasi pauper cum in multis diuitiis sit. Redemptio animæ viri, diuitiæ suæ: qui autem pauper est, increpationem non sustinet. Lux iustorum lætificat, lucerna impiorum extinguitur. Inter superbos semper iurgia sunt, qui autē agunt cuncta consilio, reguntur sapientia. Substantia festinata minuetur, quæ autem paulatim colligitur, manu multiplicabitur. Spes quæ differtur, affligit animam: lignū vitæ desiderium veniens. Qui detrahit alicui rei, ipse se in futurum obligat: qui autem timet præceptum, in pace versabitur. Lex sapienti fons vitæ, vt declinet a ruina mortis. Doctrina bona dabit gratiam: in itinere contemptorum vorago. Et post aliquot versus, Qui parcat virgæ suæ, odit filium suum: qui autem diligit illum, instanter erudit. Iustus comedit & replet animam suam, ventrem autem impiorum insatiabilis. Et post duos versus, Ambulans recto itinere & timens deum, despicietur ab eo qui infami graditur via. In ore stulti virga superbiæ, labia sapientium custodiunt eos. Et post secundus versus, Testis fidelis non mentietur: profert mendaciū testis dolosus. Querit derisor sapientiam & non inuenit: doctrina sapientium facilis. Vade contra virum stultū, & nescito labia imprudentia. Sapientia callidi est intel ligere viam suam, & imprudentia stultorum errans. Stultus illudet peccatum: inter iustos morabitur gratia. Cor D quod nouit amaritudinem animæ suæ, in gaudio eius non miscebitur extraneus. Domus impiorum delebitur, tabernacula vero iustorum germinabit. Est via quæ videtur homini iusta, nouissima autem eius deducit ad mortem. Risus dolore miscebitur, & extrema gaudij luctus occupat. Et post tres versus, Sapiens timet & declinat malum, stultus autem transilit & confidit. Impatiens operabitur stultitiam, & vir versutus odiosus est. Et post quartus versus, Qui despiciat proximum suum, peccat: qui autē miseretur pauperis, beatus erit. Errant qui operantur malum: misericordia & veritas preparant bona. In omni opere erit abundantia, vbi autem verba sunt plurima, frequenter egestas. Et post tres versus, In timore domini fiducia fortitudinis, & filius eius erit spes. Timor domini fons vitæ, vt declinet a ruina mortis. Et post duos versus, Qui patiens est, multa gubernatur prudentia: qui autem impatiens est, exaltat stultitiam suam. Vita carniū sanitas cordis, putredo ossium inuidia. Qui calumniatur egentem, exprobrat factori eius: honorat autem eū qui miseretur pauperis. Et post aliquos versus, Responso mollis frangit iram: sermo durus suscitatur furor. Lingua sapientium ornat scientiam, os fatuorum ebullit stultitiam. Et post aliquot versus, Non amat pestilens eum qui se corripit, nec ad sapientes graditur. Et post quartum versus, Melius est parum cum timore domini, quam thesauri magni & insatiabiles. Melius est vocari ad olera cum charitate, quam ad vitulum saginatum cum odio. Vir iracundus prouocat rixas: qui patiens est mitigat suscitatas. Iter pigrorum quasi sepes spinarum, via iustorum absque offendiculo. Filius sapiens lætificat patrem, & stultus homo despiciat matrem suam. Et post duos versus, Dissipantur cogitationes vbi non est consilium, vbi vero plures sunt consiliarij, confirmantur. Latetur homo in sententia oris sui, & sermo opportunus est optimus. Semita vitæ super eruditum, vt declinet de inferno nouissimo. Et post tres versus, Conturbat domum suam qui sectatur auaritiā: qui autem odit munera, viuere. Mens iusti meditabitur obedientiam, os impiorum redundat malis. Longe est dominus ab impijs, & orationes iustorum exaudiet. Lux oculorum lætificat animam, fama bona impinguat ossa. Auris quæ audit increpationes vitæ: in medio sapientium commorabitur. Qui abiicit disciplinam, despiciat animam suam: qui autē acquiescit increpationibus, possessor est cordis. Timor domini, disciplina sapientia: & gloriam præcedit humilitas. Hominis est animum preparare, & dei gubernare linguam. Omnes viæ hominum patent oculis eius, spirituum ponderator est dominus. Reuelat domino opera tua, & dirigentur cogitationes tuæ. Vniuersa propter semetipsum operatus est dominus, impium quoque ad diem malum. Abominatio domini omnis arrogans, etiam si manu ad manum fuerit, non erit innocens. Misericordia & veritate redimetur iniquitas, & in timore domini declinat a malo. Cū placuerint domino viæ hominis, inimicos quoque eius conuertet ad pacem. Melius est parū cum iustitia, quam multi fructus cū iniquitate. Cor hominis disponit viam suam, sed domini est dirigere gressus eius. Diminatio in labijs regis, in iudicio non errabit os eius. Pondus & statera iudicia domini sunt, & opera eius omnes lapides seculi. Abominabiles regi qui agunt impie quoniam iustitia firmatur solij. Voluntas regum labia iusta, qui recta loquitur dirigetur. Indignatio regis nūcij mortis, & vir sapiens placabit eam. In hilaritate vultus regis,

Prouer. 11.

Prouer. 12.

Ibidem.

Prouer. 13.

Ibidem.

Prouer. 14.

G regis, vita & clemētia eius. Quasi imber serotinus, post-
sede sapientiam, quia auro melior est: & acquire prudent-
tiam, quia preciosior est argento. Semita iustorum de-
clinat mala, custos animae suae seruat viam suam. Con-
tritionem praecedat superbia, & ante ruinam exaltatur
spiritus. Melius est humiliari cum mitibus, quam diui-
dere spolia cum superbis. Eruditus in verbo reperiet bo-
na: & qui in domino sperat, beatus est. Qui sapiens cor-
de est appellabitur prudens, & qui dulcis eloquio, maio-
ra perreperiet. Et post aliquot versus, Melior est patiens vi-
ro forti, & qui dominatur animae suae, expugnatore vr-
bium. Sortes mittuntur in sinum, sed à domino tempe-
rantur. Melior est buccella sicca cum gaudio, quam do-
mus plena victimis cum iurgio. Seruus sapiens domina-
bitur filiis stultis, & inter fratres hereditatem diuidet.
Sicut igne probatur argentum & aurum camino, ita cor-
da probat dominus. Malus obedit linguae iniquae, & fal-
lax obtemperat labiis mendacibus. Qui despicit paupe-
rem, exprobrat factori eius: & qui ruina latatur alteri,
non erit impunitus. Corona senum filij filiorum, & glo-
ria filiorum patres sui. Non decent stultum verba cōpo-
sita, nec principem labium mentiens. Gemma gratissi-
ma expectatio praestolantis, quocumque se verterit, prudē-
ter intelligit. Qui celat delictum, quaerit amicitias: qui
altero sermone repetit, separat foederatos. Plus proficit
correptio apud prudentem, quam centum plagae apud
stultum. Semper iurgia quaerit malus, angelus autem eru-
delis mittetur contra eum. Expedi magis vix occurrere
raptis fortibus, quam fatuo confidenti sibi in stulti-
tia sua. Qui reddit mala pro bonis, non recedet malum
de domo eius. Qui dimittit aquam, caput est iurgiorum:
& antequam patiatur contumeliam, iudicium deserit. Et
qui iustificat impium, & qui cōdemnat iustum, abomi-
nabilis est vterque apud deum. Et post aliquot versus, Mu-
nera de sinu impij accipit, vt peruertat semitas iudicij.
In facie prudentis lucet sapientia, oculi stultorum in si-
nibus terra. Et post tres versus, Qui moderatur sermo-
nes suos, doctus & prudens est, & preciosus spiritus vir
eruditus. Et post duos versus, Occasiones quaerit qui vult
recedere ab amico, omni tempore erit exprobrabilis. Et
post quatuor versus, Accipere personam impij non est
bonum, vt declines à veritate iudicij. Et post quatuor ver-
sus, Qui mollis & dissolutus est in opere suo, frater est
sua opera dissipantis. Turris fortissima nomen domini,
ad ipsam currit iustus & exaltabitur. Et post duos versus,
Antequam conteratur exaltatur cor hominis, & ante-
quam glorificetur humiliatur. Et post quinque versus, Iu-
stus est prior accusator sui, venit amicus eius & inuesti-
gabit eum. Contradictiones comprimunt fors, & inter po-
tētes quoque diiudicat. Frater qui adiunatur à fratre, qua-
si ciuitas firma, & iudicia quasi vestes vrbium. Et post
duos versus, Mors & vita in manu linguae: Qui diligit
eam, comedent fructus eius. Qui inuenit mulierem bonam,
inuenit bonum: & hauriet iocunditatem à domi-
no. Qui expellit mulierem bonam, expellit bonum, qui
autem tenet adulteram, stultus est & insipiens. Cum ob-
secrationibus loquitur pauper, & diues effabitur rigide.
Vir amicalis ad societatem, magis amicus erit quam
frater. Melior est pauper qui ambulat in simplicitate sua,
quam torquens labia insipiens. Vbi non est scientia ani-
mae, non est bonum, & qui festinus est pedibus, offendit.
Stultitia hominis supplantat gressus eius, & contra deum
feruet animo suo. Diuitiae addunt amicos plurimos, à
paupere autem & ij quos habuit separantur. Testis falsus
non erit impunitus, & qui mendacia loquitur, non effu-

giet. Multi colunt personam potentis, & amici sunt do-
na tribuentis. Fratres hominis pauperis oderunt eum,
insuper & amici procul receperunt ab eo. Qui tantum
verba sectatur, nihil habebit, qui autem possessor est me-
tis, diligit animam suam. Et post nouem versus, Pigre-
do immittit soporem, & anima dissoluta esuriet. Qui cu-
stodit mādatum, custodit animam suam, qui autem ne-
gligit vias suas, mortificabitur. Feneratur domino qui
miseretur pauperis, & vicissitudinem suam reddet ei.
Erudi filium tuum ne desperes. Et post sex versus, Ho-
mo indigens misericors est, & melior pauper quam vir
mendax. Timor domini ad vitam, & in plenitudine cō-
morabitur absque visitatione pessimi. Et post duos versus,
Pestilente flagellato stultus sapietior erit: si autem cor-
riperis sapientem, intelliget disciplinam. Qui affligit
patrem & fugit matrem, ignominiosus est & infelix.
Nō cesses filii audire doctrinam, nec ignores sermones
scientiae. Testis iniquus deridet iudicium, & os impio-
rum deuorat iniquitatem. Parata sunt derisoribus iudi-
cia, & mallei percutientes stultorum corporibus. Luxu-
riosa res vinum, & tumultuosa ebrietas. Quicumque in his
delectatur, non erit sapiens. Et post aliquos versus, Pon-
dus & pondus, mensura & mensura, vtrunque abomina-
bile est apud deum. Ex studiis suis intelligitur puer, si mū-
da & si recta sint opera eius. Et post duos versus, Noli di-
ligere somnum ne te egestas opprimat. Aperi oculos tuos
& saturare panibus. Et post decimumseptimum versum,
Abominatio est apud deum pondus & pondus, statera
dolosa non est bona. Et post viginti quinque versus, Qui
obturat aurem suam ad clamorem pauperis, & ipse cla-
mabit & non exaudietur. Munus absconditum extin-
guunt iras, & donum in sinu indignationem maximam. Gau-
dium iusto est facere iudicium, & pauor operantibus ini-
quitatem. Vir qui errauerit à via doctrinae, in coetu gigā-
tium reputabitur. Et post nouem versus, Qui custodit os
suum & linguam, custodit ab angustiis animam suam. Su-
perbus & arrogas vocatur indoctus, qui in ira operatur
superbiam. Desideria occidunt pigrum, noluerit enim
quicquam manus eius operari. Tota die concupiscit &
desiderat, qui autem iustus est tribuet, & nō cessabit. Ho-
stia impiorum abominabilis, quia offeruntur ex scelere.
Testis mendax peribit, vir bene dicens, loquitur victo-
riam. Et post quatuor versus, Melius est nomen bonum,
quam diuitiae multa. Et post aliquos versus, Qui pronus
est ad misericordiam benedicetur: de panibus enim suis
dedit pauperi. Eiecit derisorem, & exibat cum eo iurgium,
cessabuntque causae & contumeliae. Et post quatuor ver-
sus. Dicit piger, leo foris, in medio platearum occiden-
dus est. Et post tres versus, Qui calumniatur pauperem
vt augeat diuitias suas, dabit ipse ditiori & egebit. Et
post aliquos versus, Non facies violetiam pauperi, quia
pauper est, neque conteras egenum in porta, quia domi-
nus iudicabit causam eius, & configet eos qui confixe-
runt animam eius. Noli esse amicus homini iracundo,
neque ambules cum viro furioso: ne forte discas semi-
tas eius, & sumas scandalum animae tuae. Noli esse cum
iis qui defigunt manus suas, & qui vades se offerunt pro
debitis. Et post aliquantum, Noli subtrahere à puero
disciplinam: si enim percusseris eum virga, non mo-
rietur. Tu virga percutes eum, & animam eius de in-
ferno liberabis. Et post aliquos versus, Noli esse in con-
uiuuiis potatorum, nec in comestationibus eorum qui car-
nes ad vescendum conferunt. Et post aliquos versus,
Ne intuearis vinum quando flauescit, cum splenduerit
in vitro color eius. Ingredditur blande, sed in nouissimo
mordebit

K

Ibidem.

Prouer. 29.

Ibidem.

Ibidem.

Prouer. 21.

Ibidem.

Prouer. 22.

Ibidem.

Ibidem.

Prouer. 23.

Ibidem.

Ibidem.

A mordebit vt coluber, & sicut regulus venena diffundet.
Et post aliquos versus, Ne amuleris, inquit, viros malos,
nec desideres esse cum eis, quia rapinas meditatur mes-
eorum, & fraudes labia eorum loquuntur. Item post ali-
quos versus, Erue eos qui ducuntur ad mortem, & qui
trahuntur ad interitum liberare ne cesses. Si dixeris, vi-
res non suppetunt, qui inspector est cordis, ipse intelli-
git: & seruatore animae tuae nihil fallit, reddetque ho-
mini iuxta opera sua. Item post aliquos versus, Cum ce-
ciderit inimicus tuus ne gaudeas, & in ruina eius ne ex-
ultet cor tuum: ne forte videat dominus & displiceat
ei, & auferat ab eo iram suam. Nec contendas cum pes-
simis, nec amuleris impios. Et post duos versus, Time
dominum fili mi & regem, & cum detractoribus non cō-
miscaris: Quoniam repete confurget perditio eorum,
& ruina vtriusque quis nouit? Hac quoque sapientibus,
Cognoscere personam in iudicio non est bonum. Qui
dicit impio, iustus es, maledicent ei populi, & detestabu-
tur eum tribus. Qui arguunt laudabuntur, & super ipsos
veniet benedictio. Labia deosculabitur, qui recta verba
respondet. Et post duos versus, Ne sis testis frustra con-
tra proximum tuum, nec lachres quenquam labiis tuis. Nec
dicas, quomodo fecit mihi sic faciam ei, reddam vnicui-
que secundum opus suum. Per agrum hominis pigri trā-
siui, & per vineam viri stulti, Et ecce totum repleuerant
viticam, operuerant superficiem eius spinas, & maceria la-
pidum destructa erat, Quod cum vidissem, posui in cor-
de meo, & exemplo didici disciplinam. Et post aliquos
versus, Quae viderunt oculi tui, ne proferas in iurgio ci-
to, ne postea emendare non possis cum dehonestaueris
amicum tuum: Causam tuam tracta cum amico tuo, &
secretum extraneo non reueles, ne forte insultet tibi cum
audierit, & exprobrare non cesset. Mala aurea in lectis
argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo. Inauris
aurea & margarita fulgens, qui arguit sapientem, & au-
rem obedientem. Et post aliquos versus, Acetum in ni-
tro est qui cantat carmina cordi pessimo, Si esurierit
inimicus tuus, ciba illum: & si sitierit, da ei aquam bibe-
re: Pranam enim congregabis super caput eius, & do-
minus reddet tibi. Et post decem versus, Sicut vrbs pa-
tens & absque murorum ambitu: sic vir qui non potest lo-
quendo cohibere spiritum suum. Et post duos versus, Si-
cut auis ad alta transiuolans, & passer quolibet vadens:
sic maledictum frustra prolatum in quempiam super-
ueniet: Flagellum equo, & chamus asino, & virga dorso
imprudens. Ne respondeas stulto iuxta stultitiam
suam, ne efficiaris ei similis. Responde stulto iuxta stul-
titiā suam, ne sibi sapiens esse videatur. Et post decem
versus, Sicut canis qui reuertitur ad vomitum suum, sic
imprudens qui iterat stultitiam suam. Vidisti hominem
sapientem sibi videri, magis illo spem habebit stultus.
Dicit piger, leo est in via, & leaena in itineribus. Sicut
ostium vertitur in cardine suo, ita piger in lectulo suo.
Abscondit piger manus sub ascella sua, & laborat si ad
os suum eas conuerterit. Sapietior sibi piger videtur sep-
tem viris loquentibus sententias. Sicut qui apprehen-
dit auribus canem, sic qui transit & impatiens commi-
scetur rixae alterius. Sicut noxius est qui mittit laceas &
sagittas in mortem, sic vir qui fraudulenter noceat ami-
co suo, & cum fuerit deprehensus, dicit, ludens feci. Cum
defecerint ligna, extinguitur ignis: & susurrone subtra-
cto, iurgia conquiescunt. Sicut carbonem ad prunas, & li-
gna ad ignem, sic homo iracundus suscitatur rixas. Verba
susurratoris quasi simplicitas, & ipsa perueniunt ad inti-
ma vetricis. Et post tres versus, Labiis suis intelligitur ini-

Tomus tertius.

micus, cum in corde tractauerit dolos. Quando submi-
serit vocem suam, ne credideris ei, quoniam septem ne-
quitiae sunt in corde illius. Qui operit odium fraudulen-
ter, reuelabitur malitia eius in concilio. Qui fodit fo-
ueam, incidet in eam: & qui voluit lapidem, reuertitur ad
eum. Lingua fallax non amat veritatem, & os lubricum
operatur ruinas. Ne gloriaris in craftinū, ignorans quid
superuentura pariet dies. Laudet te alienus, & non os
tuum: extraneus, & non labia tua. Et post quatuor versus,
Melior est manifesta correptio, quam amor abscondi-
tus, Meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudulenta
odientis oscula. Et post tres versus, Amicum tuum, & ami-
cum patris tui ne dimiseris. Et post aliquos versus, Infer-
nus & perditio non replentur: similiter & oculi hominum
infatiabiles. Quomodo probatur in conflatorio argen-
tum, & in fornace aurum, sic probatur homo in ore lau-
dantis. Si contuderis stultum in pala, quasi pisanas ferie-
te desuper pilo, nō auferetur ab eo stultitia eius. Et post
aliquos versus, Vir pauper calūniās pauperes, similis im-
bri vehementi in quo paratur fames. Qui derelinquunt
legem, laudant impij: qui custodiunt, succenduntur con-
tra eum. Viri mali non cogitant iudicium, qui autem re-
quirunt dominum, animaduertunt omnia. Melior est pau-
per ambulans in simplicitate sua, quam diues in prauis
itineribus. Et post duos versus, Qui coarctat diuitias
vrsuris & faenore liberali, in pauperes congregat eas. Qui
declinat aurem suam ne audiat legem, oratio eius erit
execrabilis. Qui decipit iustos in via mala, in interitu
suo corruet, & simplices possidebunt bona eius. Et post
quatuor versus, Qui abscondit scelera sua, nō dirigitur:
qui autem confessus fuerit & reliquerit ea, misericor-
diam consequetur. Beatus homo qui semper est pauidus:
qui vero mentis est durus, corruet in malum. Item post
aliquos versus, Vir fidelis multum laudabitur, qui autem
festinat ditari, non erit innocens. Qui cognoscit in iu-
dicio faciem, non facit bene: iste & pro buccella panis
deserit veritatem. Vir qui festinat ditari & aliis inuidet,
ignorat quod egestas superueniet ei. Qui corripit ho-
minem, gratia postea inueniet apud eum, magis quam
ille qui per linguam blandimenta decipit. Qui subtrahit
aliquid à patre suo & à matre, & dicit, hoc non est pec-
catum, particeps homicidiae est. Qui se iactat & dilatat,
iurgia concitat: qui autem sperat in domino, sanabitur.
Qui confidit in corde suo, stultus est: qui autem gradi-
tur sapienter, ipse saluabitur. Qui dat pauperi, non indi-
gebit: qui despicit deprecantem, sustinebit penuriam. Et
post aliquos versus, Homo qui blādis fictisq; sermoni-
bus loquitur amico suo, rete expandit gressibus eius. Et
post aliquos versus, Seruus verbis non potest erudiri,
quia quod dicens intelligit, & respondere contemnit. Vi-
disti hominem velocem ad loquendum, stultitia magis
speranda est, quam illius correptio. Et post quatuor ver-
sus, Superbum sequitur humilitas, & humilem suscipiet
gloria. Qui cum fure partitur, odit animam suam, ad-
iurantem audit & non iudicat. Qui timet hominem,
cito corruet: qui autem sperat in domino, subleuabitur.
Multi requirunt faciem principis, & à domino iudicium
egreditur singulorum. Abominantur iusti virum im-
pium, & abominantur impij eos qui in recta sunt via.
Et post aliquos versus, Duo rogavi ne deneges mihi an-
tequam moriari, Vanitatem & verba mendacia longe
fac à me, Mendicitatem & diuitias ne dederis mihi: tri-
bue tantum victui meo necessaria, ne forte saturatus il-
liciar ad negandum, & dicam, Quis est dominus? & ege-
state compulsus furer, & peierem nomen dei mei. Ne
D iij accuses

G accufes feruum ad dominum suum, ne forte maledicat tibi & corrues. Et post aliquantum, Aperi os tuu, decerne quod iustum est, & iudica inopem & pauperem. Satis sunt ista de parabolis. Deinde librum alium Salomonis qui vocatur Ecclesiastes intuentes, similiter ea, quae in illo inuenerimus huic operi apta, monstramus.

Et vidi quia tantum praecederet sapientia stultitiam, quantum differt lux a tenebris. Sapientis oculi in capite eius, stultus autem in tenebris ambulat. Et post aliquantum. Custodi pedem tuum ingrediens domum dei. Multo enim melior est obedientia quam stultorum victimarum, qui nesciunt quid faciunt mali. Ne temere quid loquaris, neque cor tuum sit velox ad proferendum sermonem coram deo. Deus enim in caelo, & tu super terram, idcirco sint pauci sermones tui. Multas curas sequuntur somnia, & in multis sermonibus inuenitur stultitia. Si quid vouisti deo, ne moribus reddere: displicet enim ei infidelis & stulta promissio. Sed quodcumque uoueris redde. Multoq; melius est non uouere, quam post votum promissa non reddere. Ne dederis os tuum ut peccare facias carnem tuam, neque dicas coram angelo, non est prouidentia, ne forte iratus deus super sermone tuo dissipet cuncta opera manuum tuarum. Vbi multa sunt somnia, plurimae vanitates & sermones innumerari. Tu uero deum time. Et post sex versus, Auarus non impletur pecunia, & qui amat diuitias, fructus non capiet ex eis. Et post aliquantum, Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum conuiuuii. In illa enim finis cunctorum admonetur hominum, & uiues cogitat quid futurum sit. Melior est ira risu, quia per tristitiam uultus corrigitur animus delinquentis. Cor sapientium ubi tristitia est, & cor stultorum ubi letitia. Melius est a sapiente corripiri, quam stultorum adulatio. Ne decipit: quia sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti. Et post quatuor versus, Melior est patiens arrogante. Ne uelox sis ad irascendum, quia ira in sinu stulti requiescit. Ne dicas, quid putas causa est, quod priora tempora meliora fuere quam nunc sunt. Stulta est enim huiusmodi interrogatio. Et post tres versus, Hoc autem plus habet eruditio & sapientia, quod uitam tribuunt possessori suo. Et aliquanto post, Ego os regis obseruo, & praecpta iuramenti dei. Ne festines recedere a facie eius, neque permanes in opere malo. Et paulo post, Ex eo quod peccator, inquit, centies facit malum, & per patientiam sustentatur, ego cognoui quod erit bonum timentibus deum, qui uerentur faciem eius. Non sit bonum impio, nec prolongentur dies eius, sed quasi umbra transeat qui non timent faciem dei. Et post aliquantum, Dicebam ego meliorem esse sapientiam fortitudine. Et post quatuor versus, Melior est sapientia quam arma bellica: & qui in uno peccauerit, multa bona perdet. Et post duos versus, Preciosior est sapientia & gloria parua, ad tempus stultitia. Et post aliquos versus, Qui fodit foueam incidet in eam: & qui dissipat sepe, mordebit eum coluber. Qui transfert lapides, affligetur in eis: & qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis. Si retusum fuerit ferrum, & hoc non ut prius, sed hebetatum fuerit, multo labore exactetur, & post industriam sequetur sapientia. Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occulte detrahit. Verba oris sapientis gratia, & labia insipientis praecipitabunt eum. Et paulo post, Latere ergo iuuenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuum in diebus iuuentutis tuae, & ambula in uis cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum, & scito quod omni uerbis his adducet te deus in iudicium. Aufer iram a

Prouer. 31. Eccl. 1. Ex Ecclesiaste. Quam sapientia creteris rebus praestet, & quaedam uideat. Eccl. 4. Eccl. 5. Ibidem. Eccl. 7. Eccl. 8. Ibidem. Eccl. 9. Eccl. 10. Ibidem. Eccl. 11. Eccl. 12.

corde tuo, & amoue malitiam a carne tua. Adolescentia enim & voluptas uana sunt. Memento creatoris tui in diebus iuuentutis tuae. Et post aliquos versus, Deum time, & mandata eius obserua.

Restat ille liber Salomonis cuius inscriptio est Canticum canticorum. Sed de illo in hoc opus quid transferre possumus, cum totus amoris sanctos Christi & Ecclesiae figurata locutione commendat, & prophetica pronunciat altitudine: nisi quod in eo quantum sit ad intelligendum difficillimus, possumus tamen facile aduertere, quantum sit diuina illa & diuinitus inspirata charitas appetenda, quantique pendenda: quandoquidem non ibi semel dicitur, sed alio atque alio loco iterum ac tertio repetitur. Adiuo uos filie Hierusalem per capreas ceruosque camporum, ne fuscitatis neque euigilare faciatis dilectam donec ipsa uelit. Adiuo uos filiae Hierusalem in uirtutibus & uiribus agri, si leaueritis charitatem quoad usque uelit. Ecclesia quippe, in qua utique sumus his uerbis exhortatur filias suas, hoc est, seipsam in plurimis constitutam. Ipsa est ager dei fructuosissimus, cuius uirtutes & uires magna sunt, ad quas amando Christum martyres perueniunt. Nam quousque uult ille dilectae suae in hac interim uita charitatem leuari, nisi quousque ipse docuit uerbo, & suo est hortatus exemplo, dicens, Maiorem hac charitatem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis: & quod dixit, efficiens. Unde ne ad ipsum solum hoc pertinere uideretur, ait Ioanes in epistola sua, Sicut Christus pro nobis animam suam posuit, sic & nos debemus animas pro fratribus ponere. Hoc ergo est quoad usque uelit. Legitur etiam in eodem cantico, Ordinate in me charitatem. Christus quoque ipse ibi dicit, Pulchra es amica mea, suavis & decora sicut Hierusalem. Et alibi, Quam pulchra es & quam decora charissima in delitiis. Et alio loco, Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum, quia fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus amulatio. Et post unum uersum, Aquae multae non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam. Si dederit homo omnem substantiam domus suae pro dilectione, quasi nihil despiciet eam.

Uiuenerunt eum, ignorant dies illius. Alij terminos transulerunt, diripuerunt greges & rapuerunt eos. Asinum pupillarum abegerunt & abstulerunt pro pignore bouem uiduae. Et post quinque uersus, Agrum non suum demetunt, & uineam eius quem ui oppresserunt uindemiant. Nudos dimittunt homines, indumenta tollentes, quibus non est oporimentum in frigore. Et post duos uersus, Vim fecerunt depradantes pupillos, & uulgu pauperem spoliauerunt. Nudis & incedentibus absque uestitu & esurientibus tulerunt spicas. Et post duos uersus, De ciuitatibus fecerunt uiros gemere, & anima uulneratorum clamauit, & deus inultum abire non patitur. Ipsi fuerunt rebelles luminis, nescierunt uias eius, nec reuersi sunt per semitas illius. Et post aliquos uersus, Conteratur quasi lignum infructuosum, pauit enim sterilem, & quae non parit, & uiduae bene non fecit. Detrahit fortem in fortitudine sua. Et post aliquantum, Auris audiens beatificabit me, & oculus uidens testimonium reddebat mihi, quod liberafsem pauperem uociferantem, & pupillum cui non esset adiutor. Benedictio perituri super me ueniebat, & cor uiduae consolatus sum. Iustitia indutus sum, & uestiui me sicut uestimento & diademate iudicio meo. Oculi sui caeco, & pes claudo. Pater eram pauperum, & causam

K Ibidem. Ex canticis. Allegorici Christi & Ecclesiae amor. Cant. 2. Ioan. 15. r. Ioan. 3. Cant. 2. Cant. 6. Cant. 7. Cant. 8. Iob. 2. 4. Ex Iob. De charitate & patientia. M Iob. 2. 4. Ibidem. Iob. 19.

A & causam quam nesciebam, diligenter inuestigabam. Conterebam molas iniqui, & de dentibus illius aufererebam praedam. Et aliquanto post, Si ambulauit in uanitate, & festinauit in dolo pes meus, Appendat me in statera iusta, & sciat deus simplicitatem meam. Si declinauit gressus meus de uia: & si secutus est oculi meus cor meum, & in manibus meis adhaesit macula. Et post duos uersus, Si deceptum est cor meum super mulierem, & si ad ostium amici mei insidiatus sum. Et post duos uersus, Hoc enim nefas est, & iniquitas maxima. Ignis est usque ad perditionem deorum, & omnia eradicans genimina. Si contempserit iudicium subire cum seruo meo & ancilla mea, cum disceptarent aduersum me. Et post quatuor uersus, Si negaui quod uolebant pauperibus, & oculos uiduae expectare feci. Si comedi buccellam meam solum, & non comedi pupillum ex ea. Quia ab infantia mea creuit mecum miseratio, & de uero matris meae egressa est mecum. Si despexi pereuntem, eo quod non haberet uestimentum, & absque operimento pauperem. Si non benedixerunt mihi latera eius, & de uelleribus ouium mearum calefactus est. Si leuaui super pupillum manum meam, etiam cum uiderem me superiorem in portis. Et post quinque uersus, Si putauit aurum robur meum, & obrizo dixi, fiducia mea. Si letatus sum super multas diuitias meas, & quia plurima reperit manus mea. Et post sex uersus, Si gauisus sum ad ruinam eius qui me oderat, & exultauit quod inuenisset eum malum. Et post quatuor uersus, Foris non mansit peregrinus, ostium meum uia tori patuit. Si abscondi quasi homo peccatum meum, & celauit in sinu meo iniquitatem meam. Si expaui ad multitudinem nimiam, & despectio propinquorum terruit me, & non magis tacui, nec egressus sum ostium. Quis mihi tribuat auditorem, ut desiderium meum omnipotens audiat, & librum scribat ipse qui iudicat, ut in humero meo portem illum, & circumdem quasi coronam mihi: Per singulos gradus meos pronuntiabo illum, & quasi principi offeram eum. Si aduersum me terra mea clamat, & cum ipsa sulci eius desent. Si fructus eius comedi absque pecunia, & animam agricolarum affixi. Nunc iam de libris Prophetarum quae sunt huic operi necessaria colligamus, Ac primum de his Prophetis qui propter breuitatem uoluminum suorum minores uocantur: Ergo apud Osee Prophetam ista comperimus.

A udit uerbum domini filij Israel, quia iudicium domino cum habitatoribus terrae. Non est enim ueritas & non misericordia, & non scientia dei in terra. Maledictum & mendacium & homicidium, & furtum & adulterium inuaduerunt, & sanguis sanguinem tetigit. Et post aliquos uersus, Quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi. Et paulo post, Quoniam dominum reliquerunt in non custodiendo. Fornicatio, & uinum & ebrietas auferit cor. Et post aliquos uersus, Quoniam ipsi cum meretricibus uersabantur, & cum effeminatis sacrificabant. Et populus non intelligens uapulabit. Si fornicaris tu Israel, non delinquat saltem iuda: Et nolite ingredi in Galgala, & ne accedatis in Bethaue, neque iuraueritis, uiuui dominus. Et post aliquos uersus, Non dabunt cogitationes suas ut reuertatur ad dominum deum suum, quia spiritus fornicationis in medio eorum & dominum non cognouerunt. Et post aliquos uersus, Iudicia tua quasi lux egredietur, quia misericordiam uolui & non sacrificium, & scientiam dei plus quam holocausta. Et post aliquantum, Seminante uobis in iustitia, & metite in ore misericordiae. Innouate uobis nouale. Tempus autem requirendi dominum.

Iob 31. Ibidem. Ibidem. Ibidem. Osee. 4. Ex Osee. Quo terra innumeris iniqua peccatis. Osee. 4. Ibidem. Osee. 5. Osee. 6. Osee. 10.

num, cum uenerit qui docuit uos iustitiam. Et post aliquos uersus, Et tu ad dominum deum conuerteris. Misericordiam & iudicium custodi, & spera in domino deo semper. Et post aliquos uersus, Ego autem dominus deus tuus edu xi te de terra Aegypti, & dominum absque me nescies, & saluator non est praeter me. Et post aliquos uersus, Conuertere Israel ad dominum deum tuum, quoniam corruisti in iniquitate tua. Tollite uobiscum uerba & conuertimini ad dominum. Dicite ei, Omnem iniquitatem aufer, & accipe bonum, & reddemus uitulos laborum nostrorum.

Pergiscimini ebrii, & flete & ululate omnes qui bibitis uinum in dulcedine, quoniam perit ab ore uestro. Gens enim ascendit super terram meam fortis & innumerabilis. Et post aliquantum, Nunc ergo dicit dominus, Conuertimini ad me in toto corde uestro, in ieiunio & fletu, & in plactu, & scindite corda uestra, & non uestimenta uestra, & conuertimini ad dominum deum uestrum, quia benignus & misericors est.

Acc dicit dominus, Super tribus sceleribus iuda, & super quatuor non conuertam eum, eo quod abiecerint legem domini, & mandata eius non custodierint, Deceperunt enim eos idola sua, post quae abierunt patres eorum. Et post duos uersus, Haec dicit dominus, Super tribus sceleribus Israel, & super quatuor non conuertam eum, pro eo quod uendiderint argento iustum, & pauperem pro calciamentis. Qui conterunt super puluerem terrae capita pauperum, & uiam humilium declinant. Et filius ac pater eius ierunt ad puellam, ut uiolarent nomen sanctum meum, Et post unum uersum, Et uinum, inquit, damnatorum bibebant in domo dei sui. Et post aliquantum, Quarite dominum & uiuete. Et post tres uersus, Quarite dominum & uiuete. Et post octo uersus, Odio habuerunt in porta corripientem, & loquentem perfecte abominati sunt. Idcirco pro eo quod diripiebatis pauperem, & praedam electam tollebatis ab eo. Et post tres uersus, Quia cognouit multa scelera uestra, & fortia peccata uestra. Hostes iusti, accipientes munus, & pauperes in porta deprimetes. Et post duos uersus, Quarite bonum, & non malum ut uiuatis, & erit dominus deus exercituum uobiscum sicut dixistis. Odite malum, & diligite bonum, & constituite in porta iudicium, si forte miseretur dominus exercituum reliquii Ioseph. Et post aliquos uersus, Qui dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis uestris, Qui comeditis agnum de grege, & uitulum de medio armenti, qui canitis ad uocem psalterij. Sicut Dauid putauerunt se habere uasa cantici, bibentes in phialis uinum, & optimo unguento delibuti, & nihil patiebantur super contritionem Ioseph. Et post aliquantum, Audite hoc qui conteritis pauperem, & deficere facitis egenos terrae, dicentes, Quando transibit messis, & uenudabimus merces, & sabbatum, & aperiemus frumentum: ut minuamus mensuram & augeamus siclum, & superponamus stateras dolosas, ut possideamus in argento egenos & pauperes pro calciamentis, & quicquid frumenti uendamus.

Ae qui cogitatis inutile, & operamini malum in cubilibus uestris. In luce matutina faciunt illud, quoniam contra deum manus eorum: Et concupierunt agros, & uolenter tulerunt, & domos rapuerunt, & calumniabantur uirum & domum eius, uirum & hereditatem eius. Et post aliquantum, Audite haec principes domus Iacob, & iudices domus Israel, qui abominamini iudicium & omnia recta peruertitis. Qui edificatis Sion in sanguinibus, & Hierusalem in iniquitate.

D Osee. 12. Osee. 14. Osee. 14. Iob. 1. Ex Iob. Adhorratio nes ad penitentiam. Iob. 2. Amos. 2. Ex libro Amos. In pau peris oppres sores & uoluntarios. E Amos. 5. Ibidem. Ibidem. Amos. 6. Amos. 6. Mich. 2. Ex Mich. Hominu im probitas notatur. Mich. 3.

G iniquitate. Principes eius in muneribus iudicabant, & sacerdotes eius in mercede docebant. Et Propheta eius in pecunia diuinabant, & super dominum requiescebant dicentes, Nunquid non deus in medio nostrum? Non venient super nos mala. Et post aliquantum, Indicabo tibi quid sit bonum, & quid dominus querat a te. Utique facere iudicium, & diligere misericordiam, & sollicitum ambulare cum deo tuo. Et post tres versus, Adhuc ignis in domo impij, thesauri iniquitatis, & mensura minor ira plena. Nunquid iustificabo stateram impiam, & sacelli pondera dolosa? In quibus ditites eius repleti sunt iniquitate, & habitantes in ea loquebantur mendacium, & lingua eorum fraudulenta in ore eorum. Et post duodecim versus, Ve mihi quia factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiae. Non est botrus ad comedendum, praecoquas ficus desideravit anima mea. Perit sanctus de terra, & rectus in hominibus non est. Omnes in sanguine insidiantur. Vir fratrem suum venatur ad mortem, malum manu suarum dicunt bonum. Princeps postulat, & iudex in reddendo est, & magnus locutus est desiderium animae suae.

Mich. 6.

Mich. 7.

H

Abac. 1. Ex Abacuc contra idololatrias.

Abac. 2.

Ibidem.

Sopho. 1. Ex Sophonia. Minae peccatorib' die iudicij, vt resificiant.

Sopho. 2.

Sopho. 3.

Zacha. 4. Ex Zacharia. Ad iustitiam vocatur peccatores.

Zacha. 7.

Contra me factum est iudicium, & contraditio potentior. Propter hoc lacerata est lex, & non peruenit vsq; ad finem iudicium, quia impius praualet aduersus iustum, propterea egreditur iudicium peruersum. Et paulo post, Iustus autem in fide sua viuet. Et quomodo vinum potantem decipit, sic erit vir superbus, & non decorabitur. Et post aliquantum, Quid prodest sculptile, quia illud sculpsit fictor suus, costatule & imaginem falsam, quia sperauit in figmento fictor eius vt faceret simulachra multa. Ve qui dicit ligno, expersificere: surge, lapidi tacenti. Nunquid ipse docere poterit? Ecce iste coopertus est auro & argento, & omnis spiritus non est in visceribus eius. Dominus autem in templo sancto suo, sileat a facie eius omnis terra.

Disperdam, inquit, de loco hoc reliquias Baal, & nomina adituorum cum sacerdotibus, & eos qui adorant super tecta militiam caeli, & adorant & iurant in domino, & iurant in Melchior, & qui avertuntur de post tergum domini, & qui non querunt dominum, nec inuestigauerunt eum. Silete a facie domini, quia iuxta est dies domini. Et post aliquot versus, Et erit in tempore illo, scrutabor Hierusalem luernis, & visitabo super viros defixos in fecibus suis, qui dicunt in cordibus suis, Non faciet bene dominus, & non faciet male. Et post aliquot versus, Conuenite, congregamini gens non amabilis, priusquam pariat iussio quasi puluerem traesuntē diem, antequam veniat super vos dies furoris domini. Querite dominum omnes mansueti terrae, qui iudicium eius estis operati. Querite iustum, querite mansuetum: si quo modo abscondamini in die furoris domini. Et post aliquantum, Et derelinquam in medio tui populū pauperem & egenū, & sperabunt in nomine domini reliquiae Israel. Non faciet iniquitatem, nec loquetur mendacium, & non inuenietur in ore eorum lingua dolosa.

T dixit ad me, Haec est maledictio qua egreditur super faciem omnis terrae, quia omnis sicut tibi scriptum est, iudicabitur, & omnis iurans, ex hoc similiter iudicabitur. Educā il lud, dicit dominus exercituum, & veniet ad domum furis, & ad domum iurantis in nomine meo mendaciter, & commorabitur in medio domus eius, & cosumet eū, & ligna eius & lapides eius. Et post aliquantum, Et factum est verbum domini ad Zacharia dicens, Haec ait dominus exercituum dicens, Iudicium verū iudicate, & misericor-

diam, & miserationes facite vnusquisq; cum fratre suo: & viduam & pupillū, & aduenam, & pauperē nolite calūniari, & malū viri fratri suo non cogitet in corde suo. Item post aliquantum, Loquimini veritatem vnusquisq; cum proximo suo. Veritatem & iudicium pacis iudicate in portis vestris, & vnusquisq; malū contra amicum suū ne cogitetis in cordibus vestris, & iuramentū mendax ne diligatis. Omnia enim haec sunt quae odi dicit dominus.

Ergo pater ego sum, vbi est honor meus? Et si dominus ego sum, vbi est timor meus, dicit dominus exercituum? Et paulo post, Ego dedi vos contemptibiles & humiles omnibus populis. Sicut non seruastis vias meas, & accepistis faciem in lege. Nunquid non pater vnus omnium nostrum? Nunquid non deus vnus creauit nos? Quare ergo despicit vnusquisq; fratrem suum, violans pactum patrum nostrorum? Transgressus est iudas & abominatio facta est in Israel, & in Hierusalem, quia contaminauit iudas sanctificationem domini quam dilexit, & habuit filiam dei alieni. Disperdet dominus virum qui fecerit hoc, magistrum & discipulum de tabernaculis iacob, & offerentem munus domino exercituum. Et hoc rursum fecistis, Operiebatis lechrymis altare domini fletu & mugitu: ita vt vltima non respiciam ad sacrificium, nec accipiam placabile quid de manu vestra, & dixistis, Quam ob causam quia dominus testificatus est inter te & vxorē puertatis tuae, quam tu despexisti, Et haec particeps tua vxor foederis tui. Nonne vnus fecit, & residuum spiritus eius es? Et quid vnusquisque querit, nisi semen dei? Custodite ergo spiritum vestrum, & vxorem adolescentiae tuae nobis despiciere. Cum odio habueris eam, dimitte dicit dominus deus Israel. Operiet autem iniquitas vestimentum eius, dicit dominus exercituum. Custodite spiritum vestrum, & nolite despiciere. Laborare fecistis dominum in sermonibus vestris, & dixistis, In quo eum fecimus laborare? In eo cum diceretis, Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu domini, & tales ei placent. Aut certe vbi est dies iudicij? Et post aliquot versus, Et accedam ad vos, inquit, in iudicio, & ero testis velox maleficis & adulteris & periuris, & qui calumniantur mercedem mercenarij, & humiliant viduas & pupillos, & opprimunt peregrinum, nec timuerunt me, dicit dominus exercituum. Ego enim sum dominus, & non mutator, & vos filij iacob non estis consumpti, A diebus enim patrum vestrorum recessistis a legitimis meis, & non custodistis. Reuertimini ad me, & reuertar ad vos, dicit dominus exercituum. Et post aliquos versus, Inualuerunt super me verba vestra, dicit dominus: Et dixistis, Quid locuti sumus? Dixistis, Vanus est qui seruit deo. Et quod emolumentum, quia custodiimus praecpta eius, & quia ambulauimus tristes corā domino exercituum? Ergo nunc beatos dicimus arrogantes. Siquidem edificati sunt facientes iniquitatem, & tentauerunt deum, & salui facti sunt. Tunc locuti sunt timentes deum vnusquisq; cum proximo suo. Et attendit dominus & audiuit, & scriptus est liber monumenti coram eo, timentibus dominum, & cogitantibus nomen eius. Et erit mihi, ait dominus exercituum, in die qua ego facio in peculium, & parcam eis sicut parci viri filio suo seruienti sibi. Et conuertimini, & videbitis quid sit inter iustum & impium, & inter seruientem deo, & non seruientē ei. Ecce enim dies veniet succensas quasi caminus, & erunt omnes superbi, & omnes facientes iniquitatem stipula: Et inflammabit eos dies venies, dicit dominus exercituum,

K

Zacha. 2.

Mala. 1. Ex Malachia, De deo vno colendo, & amando proximo. Mala. 2.

L

Mala. 3.

M

Ibidem.

Mala. 4.

A tuum, quae non relinquet eis radicem & germen. Orientur vobis timentibus nomen meum sol iustitiae, & sanitas in pennis eius: & egrediemini & salietis sicut vituli de armento, & calcabitis impios cum fuerint cinis sub planta pedum vestrorum, in die qua ego facio dicit dominus exercituum.

Esai. 1. Ex Esai. Cominatur & increpat impios.

Esai. 1.

Esai. 2.

Ibidem.

Esai. 3.

Ibidem.

Esai. 5.

Ibidem.

Esai. 10.

Esai. 11.

Esai. 12.

Muamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. Quiescite peruerse agere, discite benefacere, querite iudicium, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam, & venite & arguite me dicit dominus. Et post aliquos versus, Argentum tuum versum est in scoriā, vinum tuum mixtum aqua. Principes tui socij surū, Omnes diligunt munera, sequuntur retributiones, pupillo non iudicant, & causa viduae non ingreditur ad eos. Et paulo post, Domus iacob venite ambulemus in lumine domini. Proiecisti enim populum domū iacob, quia repleti sunt vt olim, & augures habuerunt vt Philistinū, & pueris alienis adhaerunt. Et post tres versus, Repleta est terra eius idolis, opus manuum suarum adorauerunt, quod fecerunt digiti eorum. Et post paucos versus, Quia dies domini exercituum super omnem superbum & excelsum & super omnem arrogantem, & humiliabitur. Et paulo post, Populum meum exactores sui spoliauerunt, & mulieres dominatae sunt eis. Popule meus, qui beatum te dicunt, ipsi te decipiunt, & viam gressuum tuorum dissipant. Et post aliquos versus, Vos enim depasti estis vineam meam, rapina pauperis in domo vestra. Quare atteritis populum meum, & facies pauperum commolitis, dicit dominus exercituum? Et dixit dominus, Pro eo quod eleuatae sunt filiae Sio, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant & plaudebant, ambulabāt & in pedibus suis composito gradu incedebant. Et paulo post, Vae qui coniungitis domum ad domum, & agrum ad agrum copulatis vsque ad extremum loci vt auferatis proximo. Symmachus & Theodotio, donec deficiat, vel non sit locus transfulerunt. Nunquid habitabitis vos soli in medio terrae? In auribus meis sunt haec, dicit dominus exercituum. Et post tres versus, Vae qui confurgitis mane ad ebrietatem sectandam, & potandum vsque ad vesperam, vt vino aestuētis. Cithara & lyra, & tympanum, & tibia, & vinum in conuiuiis vestris, & opus domini non respicitis, nec opera manuum eius consideratis. Et post aliquot versus, Vae qui dicitis malum bonum, & bonum malum: ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras: ponentes amarum in dulce, & dulce in amarum. Vae qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes. Vae qui potentes estis ad bibendum vinū, & viri fortes ad miscendam ebrietatem, Qui iustificatis impium pro muneribus, & iustitiam iusti aufertis ab eo. Et aliquantum post, Vae qui condunt leges iniquas, & scripserunt vt opprimerent in iudicio pauperes, & vim facerent causa humiliū populi mei, vt essent viduae praeda eorum, & pupillos diriperēt. Et post paululum, Requiescet super eum spiritus domini, spiritus sapientiae & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiae & pietatis, & repleuit eum spiritus timoris domini. Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium arguet, Sed iudicabit in iudicio pauperes, & arguet in aequitate pro mansuetis terrae, Et percutiet terram virga oris sui, & spiritu laborum suorum interficiet impiū: Et erit iustitia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium renum eius. Et post aliquot versus, Ecce deus saluator meus, fiducialiter agam & non timebo. Quia fortitudo mea & laus mea dominus deus, & factus est mihi

in salutem. Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris: & dicetis in illa die, Confitemini domino, & inuocate nomen eius, Notas facite in populis adimentiones eius, mementote quoniam excelsum est nomen eius, Cantate domino, quoniam magnifice fecit, annunciate hoc in vniuersa terra. Exulta & lauda habitatio Sio, quia magnus in medio tui sanctus Israel: Et post aliquos versus, Et quiescere faciam superbiam infidelium, & arrogantiam fortium humiliabo. Item post aliquantum, Dicit dominus deus Israel, In die illa inclinabitur homo ad factorem suum, & oculi eius ad sanctum Israel respicient: & non inclinabitur ad altaria, quae fecerunt manus eius, & quae operati sunt digiti eius, Non respiciet lucos & delubra. Et post aliquantum, Vocabit, inquit, dominus deus exercituum in die illa ad fletum & ad planctum, & ad caluitium, & ad cingulum sacci, Et ecce gaudium & laetitia occidere vitulos, & iugulare arietes, comedere carnes & bibere vinum. Comedamus & bibamus, cras enim moriemur. Et reuelata est in auribus meis vox domini exercituum. Si dimittetur iniquitas haec vobis donec moriamini, dicit dominus deus exercituum. Item post aliquantum, Aperite portas & ingreditur gens iusta, custodiens veritatem. Vetus error abiit, seruabis pacem, quia in te sperauimus: Sperantes in domino in seculis aeternis, in domino deo forti in perpetuum. Et post sex versus, In semita iudiciorum tuorum domine sustinimus te, nomen tuum & memoriale tuum in desiderio anime. Anima mea desiderauit te in nocte: sed & spiritu meo in praecordiis meis de mane vigilabo ad te, Cum feceris iudicia tua in terra, iustitiam discent habitatores terrae. Misereamur impio, & non discet facere iustitiam. In terra sanctorum iniqua gessit, & non videbit gloriam dei. Et post aliquantum, Defecit qui preualebat, consummatus est illudor, & successi sunt omnes qui vigilabant super iniquitatem, qui peccare faciebant homines in verbo. Et post decem versus, Vae filij desertores dicit dominus, vt faceretis consilium & non ex me, & ordiremini telam, & non per spiritum meum, vt adderetur peccatum super peccatum. Et paulo post, Haec dicit dominus deus sanctus Israel. Si reuertamini & quiescatis salui eritis, In silentio & in spe erit fortitudo vestra, & noluitis. Et post viginti versus, Contaminabis lamas sculptilium argenti tui, & vestimentum conflatis auri tui, & disperges ea sicut immundiciam menstruatam. Et post aliquantum, Couertimini sicut in profundum recesseratis filij Israel, In die enim illa abiciet vir idola argenti sui, & idola auri sui quae fecerunt vobis manus vestrae in peccatum. Item post aliquantum, Et erit fides in temporibus tuis, diuitie salutis sapientia & scientia, timor domini ipse thesaurus eius. Et paulo post, Quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante? Quis habitauit ex vobis cum ardoribus sempiternis? Qui ambulat in iustitiis, & loquitur veritatem: qui proicit auaritiam & calumniam, & excutit manus suas ab omni munere. Qui obturat aures suas ne audeat sanguinem, & claudit oculos suos ne videant omne malum. Iste in excelsis habitabit, munita saxorum sublimitas eius, Panis ei datus est, & aquae eius fideles sunt. Et post aliquantum, Memento horum iacob & Israel, quoniam seruus meus es tu, Formauit te, seruus meus es tu Israel, non obliuiscaris mei. Deleui vt nubem iniquitates tuas, & quasi nebulam peccata tua. Reuertere ad me, quoniam redemi te. Item post aliquantum, Memoretote istud & confundamini, redite praeariatores ad cor. Recordamini prioris seculi, quoniam ego deus, & non est ultra deus, nec est similis mei. Et aliquantum post, Quis ambulauit in tenebris & non est lumen eius?

Esai. 13. Esai. 17.

Esai. 24.

Esai. 26.

E

Ibidem.

Esai. 29.

Esai. 30.

Ibidem.

Ibidem.

E

Esai. 31.

Esai. 33.

Ibidem.

Esai. 44.

Esai. 46.

Esai. 50.

Esa. 51. **G**menis speret in nomine domini, & innitatur super deum suum. Item post aliquantum, Audite me qui scitis iustum, populus, lex mea in corde eorum: Nolite timere opprobria hominum, & blasphemias eorum ne timeatis. Sicut enim vestimentum, sic comedet eos vermis: & sicut lanam sic deuorabit eos tineae. Salus autem mea in sempiternam erit, & iustitia mea in generationes generationum. Et post aliquantum, Querite dominum dum inueniri potest, inuocate eum dum prope est. Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & reuertatur ad dominum, & miseretur eius, & ad deum nostrum: quoniam multus est ad ignoscendum. Et post viginti versus, Hæc dicit dominus, Custodite iudicium, & facite iustitiam, quia iuxta est salus mea, ut veniant, & iustitia mea, ut reueletur. Beatus vir qui facit hoc, & filius hominis qui apprehendit istud, Custodias sabbatum ne polluat illud, custodiens manus suas ne faciat omne malum. Et post non multum, Qui consolamini in diis subter omne lignum frondosum, immolantes paruulos in torrentibus subter imminentes petras. In partibus torrentis pars tua, Hæc est fors tua. Et ipsi obtulistis libamen, obtulistis sacrificium: Nunquid super his non indignabor? Item post aliquantum, Me etenim de die in diem quarunt, & scire vias meas volunt, quasi gens quæ iustitiam fecerit, & quæ iudicium dei sui non dereliquerit, Rogant me iudicia iustitiæ, appropinquare deo volunt. Quare ieiunauimus & non aspexit: humiliuimus animas nostras, & nescisti: Ecce in die ieiunij vestri inuenietur voluntas vestra, & omnes debitores vestros repetitis. Ecce ad lites & contentiones ieiunatis, & percutitis pugno impie. Nolite ieiunare sicut vsque ad hanc diem, ut audiat in excelsis clamor vester. Nunquid tale est ieiunium quod elegi, per diem affligere hominem animam suam? Nunquid contorquere quasi circulum caput suum, & faccum & cinerem sternere? Nunquid istud vocabis ieiunium & diem acceptabilem domino? Nonne hoc est magis ieiunium quod elegi? Dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentes, Dimitte eos qui confraçti sunt liberos, & omne onus dirumpe. Frange esurienti panem tuum, & egenos vagosque induc in domum tuam, Cum videris nudum, vesti eum, & carnem tuam ne despexeris. Et post, quartus versus, Si abstuleris de medio tui catenam, & deseris digitum extendere & loqui quod non prodest, Cum effuderis esurienti animam tuam, & animam afflictam repleueris, Orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt sicut meridies, & requies tibi dabit dominus deus semper. Et post multa, Populus qui ad iracundiam prouocat me, ante faciem meam semper: qui immolant in ortis, & sacrificant super lateres: qui habitant in sepulchris, & in delubris idolorum dormiunt. Et post, secundus versus, Qui dicunt, recede a me, non appropinques mihi, quia immundus es, isti fumus erunt in furore meo, ignis ardet tota die. Ecce scriptum est coram me, Non tacebo, sed reddam & retribuam in sinu eorum iniquitates vestras, & iniquitates patrum vestrorum simul, dicit dominus. Qui sacrificauerunt super montes & super colles, exprobrauerunt mihi, & remetiar opus eorum primum in sinu eorum. Et post aliquos versus, Et vos, inquit, qui dereliquistis dominum, qui oblitus estis motem sanctum meum, qui ponitis fortunæ mensam, & libatis super eam, numerabo vos in gladio, & omnes in eade corruetis, pro eo quod vocaui vos, & non respondistis, locutus sum & non attendistis: & faciebatis malum in oculis meis, & quæ nolui elegistis. Et paulo post, Hæc dicit dominus, Cælum sedes mea, & terra scabellum pedum meo-

rum. Quæ est ista domus quam edificabitis mihi, & quis iste locus quietis meæ? Omnia hæc manus mea fecit, & facta sunt vniuersa ista, dicit dominus. Ad quem autem respiciam, nisi ad pauperculum & contritum spiritu, & tremulentum sermones meos? Et post, sextus versus, Ego illuminationes eorum eligam, & quæ timebant adducam eis: quia vocaui & non erat qui responderet, locutus sum, & non audierunt, feceruntque malum in oculis meis, & quæ nolui elegerunt. Audite legem domini qui tremis ad verbum eius: Dixerunt fratres vestri odientes vos & abiicientes propter nomen meum, Glorificetur dominus, & videbimus in lætitia vestra, ipsi autem confundentur.

Avdite verbum domini domus Iacob & omnes cognationes domus Israël. Hæc dicit dominus, Quid inuenerunt patres vestri in me iniquitatis, quia elongauerunt a me, & ambulauerunt post vanitatem, & vani facti sunt: Et post aliquot versus, Hæreditatem meam posuistis in abominatione. Sacerdotes non dixerunt, ubi est dominus? Et tenentes legem nescierunt me, & pastores preuaricati sunt in me, Et Prophetæ prophetauerunt in Baal, & idola secuti sunt. Et paulo post, Nunquid obliuiscetur virgo ornamentum sui, aut sponsa fasciam pectoralis suæ? Populus vero meus oblitus est mei diebus innumeris. Quid niteris bonam ostendere viam tuam ad quærendam dilectionem, quæ insuper & malitias tuas docuisti vias tuas: & in alis tuis inuentus est sanguis animarum pauperum & innocentum? Non in fossis inueni eos, sed in omnibus quæ supra memorauit. Et dixisti, Absque peccato & innocens ego sum, & propterea auertatur furor tuus a me. Ecce ego iudicio contendam tecum, eo quod dixeris, non peccaui. Quam vilis es facta nimis, iterans vias tuas, & ab Aegypto confunderis, sicut confusa es ab Assur: Nam & ab ista egredieris, & manus tuæ erunt super caput tuum, quoniam obtriuuit dominus confidentiam tuam. Et paulo post, Conuertimini filij reuertentes, dicit dominus, quia ego vir vester. Item paulo post, Si conuertetis Israël, conuertere ait dominus, ad me conuertere. Si abstuleris offendicula tua a facie mea, non commoueberris: Et iurabis, viuunt dominus, in veritate & in iudicio, & in iustitia, & benedicent eum gentes, ipsumque laudabunt. Et paulo post, Stultus populus meus me non cognouit. Filij insipientes sunt, & vecordes, Sapientes sunt, ut faciant malum bene autem facere nescierunt. Et post aliquot versus, Circumite vias Hierusalem, & aspice & considerate, & querite in plateis eius, an inueniatis virum facientem iudicium, & quærentem fidem, & propitius ero ei. Quod si etiam, viuunt dominus, dixerint, & hoc falso iurabunt: Domine, oculi tui respiciunt fidem. Percussisti eos, & non doluerunt: attriuisisti eos, & renuerunt accipere disciplinam: Indurauerunt facies suas super petram, & noluerunt reuerti. Ego autem dixi, Forsitan pauperes sunt & stulti ignorantes viam domini & iudicium dei sui: Ibo igitur ad optimates, & loquar eis, Ipsi enim cognouerunt viam domini & iudicium dei sui. Et ecce magis hi simul confregerunt iugum, ruperunt vincula. Et post aliquot versus, Filij tui dereliquerunt me, & iurant in iis qui non sunt dii. Saturauit eos, & mœchati sunt, & in domo meretricis luxuriabantur. Equi amatores, & admistrarij facti sunt, vniuersique ad uxorem proximi sui hinniebat. Nunquid super his non visitabo, dicit dominus: & in gente tali non visitetur manus mea? Et post aliquot versus, Qui posui arenam terminum mari, præceptum sempiternum quod non præteribit: & commouebuntur & non poterunt, & intumescunt fluctus eius, & non transibunt illud. Populo autem

Ex Hieremia. Adhortatur peccatores ad penitentiam, taxaturque falsi prophetae. Hier. 2. Ibidem.

Hier. 3. Hier. 4.

Ibidem. Hier. 5.

Ibidem.

Ibidem.

Autem huic factum est cor incredulum, & exasperans. Re-
cesserunt & abierunt, & non dixerunt in corde suo, Metuamus dominum deum nostrum. Et post paucos versus, Inuēti sunt, inquit, in populo meo impij, insidiatæ quasi aucupes, laqueos ponentes, & pedicas ad capiendos viros, Sicut decipula plena auibus, sic domus eorum plenæ dolo. Ideo magnificati sunt & dilatati, incrassati sunt & impinguati: & præterierunt sermones meos pessime. Causam pupilli non dixerunt, & iudicium pauperum non iudicauerunt. Nunquid super his non visitabo, dicit dominus, aut super gentem huiusmodi non visitetur anima mea? Stupor & mirabilia facta sunt in terra. Prophetæ prophetabant mendacium, & sacerdotes applaudebant manibus suis, & populus meus dilexit talia. Quid igitur fiet in nouissimo eius? Et post aliquot versus, Cui loquar & quem contestabor ut audiat? Ecce incircumcisæ aures eorum, & audire non possunt, Ecce verbum domini factum est illis in opprobrium, & non suscipiunt illud. Et paulo post, Audite verbum domini omnis Iuda, qui ingredimini per portas has, ut adoretis dominum, Hæc dicit dominus exercituum deus Israël, Bonas facite vias vestras & studia vestra, & habitabo vobiscum in loco isto. Nolite confidere in verbis mendacij, dicetes, Templum domini, templum domini, templum domini est. Quoniam si benedixeritis vias vestras & studia vestra, si feceritis iudicium inter virum & proximum eius, aduenæ & pupillo & viduæ non feceritis calumniam, nec sanguinem innocentem effuderitis in loco hoc, & post deos alienos non ambulaueritis in malum vobismetipsis, habitabo vobiscum in loco isto, in terra quam dedi patribus vestris a seculo vsque in seculum. Ecce vos confiditis vobis in sermonibus mendacij, qui non proderunt vobis, furari, occidere, adulterare, iurare mendaciter, libare Baalim, & ire post deos alienos quos ignoratis: Et venistis & stetitis coram me in domo hac, in qua inuocatum est nomen meum, & dixistis, Liberati sumus, eo quod fecerimus omnes abominationes istas. Ergo spelunca latronum facta est domus ista, in qua inuocatum est nomen meum in oculis vestris? Ego ego sum, ego vidi, dicit dominus. Ite ad locum meum in Silo, ubi habitauit nomen meum a principio, & videte quæ fecerim ei propter malitiam populi mei Israël. Et nunc quia fecistis omnia opera hæc, dicit dominus, & locutus sum ad vos, mane consurgens & loquens, & non audistis, & vocaui, & non respondistis: faciam domui huic, in qua inuocatum est nomen meum, & in qua vos habetis fiduciam, & locum quæ dedi patribus vestris, sicut feci Silo: & proiciam vos a facie mea, sicut proieci omnes fratres vestros vniuersum semen Effraim. Tu ergo noli orare pro populo hoc, nec assumes pro eis laudem & orationem, & non obstitas mihi, quia non exaudiam te. Nonne vides quid isti faciant in ciuitatibus Iuda, & in plateis Hierusalem? Filij colligunt ligna, & patres succendunt ignem, & mulieres conspargunt adipem, ut faciant placentas reginæ cæli, & libent diis alienis, & me ad iracundiam prouocent. Nunquid me ad iracundiam prouocat, dicit dominus? Nonne semetipfos in confusione vultus sui? Et paulo post, Nunquid qui cadit, non resurget: & qui auersus est, non reuertetur? Quare ergo auersus est populus iste in Hierusalem? Nunc quæ sententia dicitis, sapientes nos sumus, & lex domini nobiscum est. Vere mendacium operatus est stylus mendax

Hiere. 5.

Hiere. 6.

Hiere. 7.

Hiere. 8.

Ibidem.

scribarum. Confusi sunt sapientes, perterriti & capti sunt. **D** Verbum enim domini proiecerunt, & sapientia nulla est in eis. Et paulo post, Quis dabit me in solitudine diuersorum viatorum, & derelinquam populum meum, & recedam ab eis: quia omnes adulteri sunt & cœtus prauaricatorum, & extenderunt linguam suam quasi arcum mendacij, & non veritatis: Confortati sunt in terra, quia de malo ad malum egressi sunt, & me non cognouerunt dicit dominus. Vniuersusque se a proximo suo custodiat, & in omni fratre suo non habeat fiduciam: quia omnis frater supplantans supplantabit, & omnis amicus fraudulenter incedit, & vir fratrem suum deridebit, & veritatem non loquentur. Docuerunt enim linguam suam loqui mendacium, ut inique agerent laborauerunt. Habitatio tua in medio doli, In dolo reuerunt scire me, dicit dominus. Propterea hæc dicit dominus exercituum, Ecce ego confababo & probabo eos, Quid enim aliud faciam a facie filiarum populis meis? Sagitta vulnerum lingua eorum, dolium locuta est in ore suo: pacem cum amico suo loquitur, & occulte ponit insidias. Nunquid super his non visitabo dicit dominus: aut in gente tali non visitetur anima mea? Et paulo post, Hæc dicit dominus, Non gloriatur sapiens in sapientia sua, & non gloriatur fortis in fortitudine sua, & non gloriatur dives in diuitiis suis: sed in hoc gloriatur qui gloriatur, scire & nosse me, quia ego sum dominus, qui facio misericordiam & iudicium & iustitiam in terra. Hæc enim placet mihi ait dominus. Et post aliquot versus, Hæc dicit dominus, Iuxta vias gentium nolite discere, & a signis cæli nolite metuere quæ timent gentes, quia leges populorum vanæ sunt. Quia lignum de saltu præcidit opus manus artificis in ascia. Argento & auro decorauit illud, clauis & malleis compegit ut non dissoluatur. In similitudinem plasmæ fabricata sunt, & non loquentur: portata tollentur, quia incedere non valent. Nolite ergo timere ea, quia nec male possunt facere, nec bene. Non est similis tui domine, magnus es tu, & magnum nomen tuum in fortitudine. Quis non timebit te o rex gentium? Tuum est enim decus, & inter cunctos sapientes gentium, & in vniuersis regnis eorum nullus est similis tui. Pariter insipientes & fatui probantur. Doctrina vanitatis eorum lignum est. Argentum inuolutum de Tharsis affertur, & aurum topazion opus artificis & manus Etarij. Hyacinthus & purpura indumentum eorum, opus artificum vniuersa hæc. Dominus autem deus verus est, ipse deus viuens, & rex sempiternus. Ab indignatione eius commouebitur terra, & non sustinebunt gentes comminationem eius. Sic ergo dicetis eis, Dij, qui cælos & terram non fecerunt, pereant de terra, & de his quæ sub cælo sunt. Et aliquanto post, Hæc dicit dominus, Maledictus homo qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum, & a domino recedet cor eius. Erit enim quasi myricæ in deserto, & non videbit cum venerit bonum, sed habitabit in siccitate in deserto in terra saluginis & inhabitabili. Benedictus vir qui confidit in domino, & erit dominus fiducia eius, Et erit quasi lignum quod transplantatur super aquas, quod ad humorem mittet radices suas, & non timebit cum venerit æstas: & erit folium eius viride in tempore siccitatis. Non erit sollicitum nec aliquando desinet facere fructum. Et aliquanto post, Hæc dicit dominus, Facite iudicium & iustitiam, & liberate vi oppressum de manu caluniatoris. Et aduenam, & pupillum, & viduam nolite contristare, neque opprimatis inique: Et sanguinem innocentem ne effundatis in loco isto. Et paulo post, Væ pastoribus qui dispergunt & dilacerant gregem pascuæ meæ, dicit dominus. Ideo

Hiere. 9.

Ibidem.

Hiere. 10.

Hiere. 17.

Hiere. 22.

Hiere. 23.

G nus. Ideo hæc dicit dominus deus Israël ad pastores qui pascunt populum meum, Vos disperdistis gregem meum, & eiecistis eos, & non visitastis, Ecce ego visitabo super vos malitiam studiorum vestrorum ait dominus. Item paulo post, Hæc dicit dominus exercituum, Nolite audire verba Prophetarum qui prophetant vobis & decipiunt vos, Visionem cordis sui loquuntur, non de ore domini, Dicunt his qui blasphemant me, Locutus est dominus, Pax erit vobis: & omni qui ambulat in prauitate cordis sui dixerunt: Non veniet super vos malum. Quis enim affuit in consilio domini? Et post aliquos versus, Non mittebam Prophetas & ipsi currebant, non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant. Si stetit in consilio meo & nota fecissent verba mea populo meo, auertissem vtique eos à via sua mala, & à pessimis cogitationibus suis. Et post paucos versus, Audiui quæ dixerunt Prophetæ, prophetantes in nomine meo mendacium atque dicentes, Somniaui, somniaui: Vtique quod istud est in corde Prophetarum vaticinantium mendacium, & prophetatum seductiones cordis sui, qui volunt facere vt obliuiscatur populus meus nominis mei propter somnia cordis sui, quæ narrat vnusquisque ad proximum suum, sicut oblitum sunt patres eorum nominis mei propter Baal? Propheta qui habet somnium, narret somnium: & qui habet sermonem meum, narret sermonem meum vere. Quid paleis ad triticum, dicit dominus: Nūquid non verba mea sunt quasi ignis, dicit dominus, & quasi malleus conterens petram? Propterea ecce ego ad Prophetas, ait dominus, qui furantur verba mea vnusquisque à proximo suo, Ecce ego ad Prophetas, ait dominus, Qui assumunt linguas suas, & aiunt, dicit dominus: & ecce ego ad somniantes Prophetas mendacium, ait dominus, Qui narrauerunt ea & seduxerunt populum meum in mendacio suo, & in miraculis suis, cum ego non misissem eos, nec mandassem eis, qui nihil profuerunt populo huic, dicit dominus. Et paulo post, Et misit dominus ad vos omnes seruos suos Prophetas confurgens diluculo mittensque, & non audistis neque inclinastis aures vestras vt audiretis, cum diceret, Reuertimini vnusquisque à via sua mala, & à pessimis cogitationibus vestris: & habitabit in terra quam dedit dominus vobis & patribus vestris à seculo & vsq; in seculum: Et nolite ire post deos alienos, vt seruiatis adoretisque eos, neque me ad iracundiam prouocetis in operibus manuum vestrarum, & non affligam vos: Et non audistis me, dicit dominus. Et aliquanto post, Maledictus qui facit opus domini fraudulenter. Item post aliquantum, Bonus est dominus sperantibus in eum, anima querenti illum. Bonum est prestolari cum silentio salutare domini. Bonum est viro cum portauerit iugum ab adolescentia sua. Sedebit solitarius & tacebit, quia leuauit se super se. Ponet in puluere os suum, si forte sit spes. Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis, quia non repellit in sempiternum dominus.

Ex Ezechie.
Ezech. 1.

VM autem pertransissent septem dies factum est verbum domini ad me dicens, Fili hominis speculatorem dedi te domui Israël, & audies de ore meo verbum, & annūciabis eis ex me. Si me dicente ad impium, Morte morieris, non annūciaueris ei, neque locutus fueris vt auertatur à via sua impia & viuat, ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem eius de manu tua requiram. Si autem tu annūciaueris impio, & ille non fuerit cōuersus ab impietate sua, & à via sua impia, ipse quidem in iniquitate sua morietur, tu autem animam tuam liberaſti. Sed & si conuerſus

iustus à iustitia sua fecerit iniquitatem, ponā offendiculū coram eo, ipse morietur, quia non annūciaſti ei. In peccato suo morietur, & non erunt in memoria iustitiæ eius quas fecit, sanguinem vero eius de manu tua requiram. Si autem annūciaueris iusto, vt non peccet iustus, & ille non peccauerit, viuens viuet, quia annūciaſti ei, & animam tuam liberaſti. Et post aliquantum, Et dixit dominus ad eum, Transi per mediam ciuitatem in medio Hierusalem, & signa Tau super frontem virorū gementium & dolētium super cūctis abominationibus quæ sūt in medio eius. Et illis dixit audiente me, Transi per mediam ciuitatem sequentes eum, & percutite. Non parcat oculus vester, neque misereamini, Senem adolescentulum, & virginem & paruulum, & mulierem interficite vsque ad internecionem. Omnem autem super quem videritis Tau, ne occidatis, & à sanctuario meo incipite. Et aliquanto post, Pro eo q̄ mœere fecistis cor iusti mendaciter, quem ego non contristauī, & cōfortastis manus impij vt non reuerteretur à via sua mala & viueret. Item post aliquantum, Et hæc fuit iniquitas Sodome fororis tuæ, Superbia, saturitas panis, & abundantia, & ocium ipsius, & filiarum eius: & manum egeno & pauperi non porrigebant, & eleuata sunt & fecerunt abominationes coram me, & abstuli eas sicut vidisti. Et post paululum, Vir si fuerit iustus, & fecerit iudicium & iustitiā, in montibus non comederit, & oculos nō leuauerit ad idola domus Israël, & vxorem proximi sui non violauerit, & ad mulierem menstruatam non acceſſerit: & hominem nō contristauerit, pignus debitori reddiderit, per vim nihil rapuerit, panem suum esurienti dederit, & nudum operuerit vestimento, ad vsuram nō commodauerit, & amplius non acceperit, ab iniquitate auerterit manum suā, iudicium verum fecerit inter virum & virum, in præceptis meis ambulauerit, & iudicia mea custodierit vt faciat veritatem, Hic iustus est, vita viuet, ait dominus deus. Quod si genuerit filium latronem effundentem sanguinem, & fecerit vnum de istis: & hæc quidem omnia non facientem, sed in montibus comedentem, & vxorē proximi sui polluentē, egenum & pauperem contristantem, rapientem rapinas, pignus non reddentē, & ad idola leuātem oculos suos, abominationes facientē, ad vsuram dantē & amplius accipientem: nūquid viuet? Non viuet. Cum vniuersa detestanda hæc fecerit, morte morietur: sanguis eius in ipso erit. Quod si genuerit filium, qui videns omnia peccata patris sui quæ fecit, timerit, & non fecerit simile eis: super montes non comederit, & oculos suos nō leuauerit ad idola domus Israël, & vxorem proximi sui non violauerit, & virum non contristauerit, pignus non retinuerit, & rapinam non rapuerit, panem suum esuriētī dederit, & nudum operuerit vestimēto, à pauperis iniuria auerterit manum suam, vsuram & superabundantiam non acceperit, iudicia mea fecerit & in præceptis meis ambulauerit, hic non morietur in iniquitate patris sui, sed vita viuet. Pater eius quia calumniatus est & vim fecit fratri, & malum operatus est in medio populi sui, ecce mortu⁹ est in iniquitate sua. Et dicit, Quare non portabit filius iniquitatem patris? Videlicet quia filius iudicium & iustitiam operatus est, Omnia præcepta mea custodiuit & fecit illa, vita viuet. Anima quæ peccauerit, ipsa morietur: Filius nō portabit iniquitatem patris, & pater non portabit iniquitatem filij. Iustitia iusti super eum erit, & impietas impij erit super eum. Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis quæ operat⁹ est, & custodierit vniuersa præcepta mea, & fecerit iudicium & iustitiam, vita viuet &

non

A non morietur. Omnium iniquitatum eius quas operatus est non recordabor. In iustitia sua quam operatus est viuet. Nūquid voluntatis meæ est mors impij dicit dominus deus, & non vt conuertatur à viis suis & viuat? Si autem auerterit se iustus à iustitia sua, & fecerit iniquitatem secundum omnes abominationes quas operari solet impius, nūquid viuet? Omnes iustitiæ eius quas fecit non recordabuntur. In prauaricatione qua prauaricatus est, & in peccato suo quod peccauit, in ipsis morietur. Et dixistis, Non est æqua via domini. Audite ergo domus Israël, Nūquid via mea non æqua, & non magis via vestra praua? Cū enim auerterit se iustus à iustitia sua, & fecerit iniquitatem, morietur in eis. In iniustitia quam operatus est morietur, Et cum auerterit se impius ab impietate sua quam operatus est, & fecerit iudicium & iustitiam, ipse animam suam viuificabit. Cōsiderauit enim & auerit se ab omnibus iniquitatibus suis quas operatus est, vita viuet, & non morietur. Et dicunt filij Israël, Non est æqua via domini. Nūquid via mea non sunt æquæ domus Israël, & non magis via vestra praua? Idcirco vnūquemque iuxta vias suas iudicabo domus Israël, ait dominus deus, Conuertimini & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris, & non erit vobis in ruinam iniquitas. Proiicite à vobis omnes prauaricationes vestras in quibus prauaricati estis, & facite vobis cor nouū & spiritum nouum. Et quare moriemini domus Israël? Quia nolo mortem morientis dicit dominus deus: Reuertimini & viuite. Et aliquanto post, Ecce principes Israël singuli in brachio suo fuerunt in te ad effundendum sanguinem. Patrem & matrem contumelios affecerunt in te, aduenam calumniati sunt in medio tui, pupillā & viduam cōtristauerunt apud te. Sanctuaria mea spreuistis, & sabbata mea polluistis. Viri detractores fuerunt in te ad effundendum sanguinem. Et super montes comederunt in te, Scelus operati sunt in medio tui. Verecundiora patris discooperierunt in te, immundiciam menstruatæ humiliauerunt in te, Et vnusquisque in vxorem proximi sui operatus est abominatione, & focer nulum suū polluit nefarie. Frater sororem suam filiam patris sui oppressit in te. Munera acceperunt apud te ad effundendum sanguinem, vsuram & superabundantiā accepisti, & auare proximos tuos calūniabaris, meque oblita es, ait dominus deus. Et post paululum, Et factum est verbum domini ad me dicens, Fili hominis dic ei, Tu es terra immunda & non completa in die furoris. Coniuratio Prophetarū in medio eius. Sicut leo rugiens capiēnsque prædam, animā deuorauerunt, opes & precium acceperunt, viduas eius multiplicauerunt in medio illius. Sacerdotes eius contempserunt legem meam, & polluerunt sanctuaria mea. Inter sanctum & prophanum non habuerunt distantiam, & inter pollutum & immundum non intellexerunt. Et post duos versus, Principes eius in medio illius quasi lupi rapientes prædam, ad effundendum sanguinem, & ad perdendas animas & auare sectāda lucra, Prophetæ autem eius limiebant eos absque temperamento, videntes vana, & diuinantes mendacium dicentes, Hæc dicit dominus deus, cum dominus non sit locutus. Populi terræ calumniabantur calumniam, & rapiebant violenter, egenum & pauperem affligebant & aduenam opprimebāt calumniā absque iudicio. Et quæsiui de eis virū, qui interponeret sepem, & staret oppositus contra me pro terra ne disperderet eam, & non inueni, Et effudi super eos indignationem meam, & in igne iræ meæ consumpsi eos. Viam eorum in caput eorum reddidi, ait dominus deus. Et aliquanto post, Et factum est verbum do-

Ezech. 33.

mini ad me dicens, Fili hominis loquere ad filios populi tui & dices ad eos, Terra cum induxero super eam gladium, & tulerit populus terræ virum vnum de nouissimis suis, & constituerit eum super se speculatorem: & ille viderit gladium venientem super terram, & cecinerit buccinā, & annūciauerit populo: audies autem quisquis ille est sonitum buccinæ, & non se obseruauerit, veneritque gladius & tulerit eum, sanguis ipsius super caput eius erit, Sonitum buccinæ audiuit, & non se obseruauit, sanguis eius in ipso erit. Si autem custodierit, animam suam saluabit. Quod si speculator viderit gladium venientem, & non insonuerit buccinā, & populus non se custodierit, veneritque gladius & tulerit de eis animam: ille quidem in iniquitate sua captus est, sanguinem autem eius de manu speculatoris requirā. Et tu fili hominis speculatorē dedi te domui Israël. Audiens ergo ex ore meo sermonem, annūciabis eis ex me. Si me dicente ad impium, Impie, morte morieris: non fueris locutus vt se cōstodiat impius à via sua, ipse impi⁹ in iniquitate sua morietur, sanguinem autem eius de manu tua requiram. Et autem annūciante te ad impium, vt à vitiis suis conuertatur, & non fuerit conuersus à via sua, ipse in iniquitate sua morietur, porrō tu animam tuam liberaſti. Tu ergo fili hominis, dic ad domum Israël, Sic locuti estis dicentes, Iniquitates nostræ & peccata nostra super nos sunt, & in ipsis nos tabescimus, quomodo ergo viuerē poterimus? Dic ad eos, Vtū ego dicit domin⁹ deus, Nolo mortem impij, sed vt reuertatur impius à via sua mala & viuat. Conuertimini à viis vestris pessimis, Et quare moriemini domus Israël? Tu itaque fili hominis, dic ad filios populi tui, Iustitia iusti non liberabit eum in quacūque die peccauerit: & impietas impij nō nocebit eum in quacūque die conuersus fuerit ab impietate sua. Et iustus non poterit viuere in iustitia sua, in quacūque die peccauerit: etiam si dixerit iusto, quod vita viuat, & confisus in iustitia sua fecerit iniquitatem: omnes iustitiæ eius obliuioni tradentur, & in iniquitate sua quā operatus est, in ipsa morietur. Si autem dixerit impio, Morte morieris, & egerit pœnitentiam à peccato suo, feceritque iudicium & iustitiā, pignus restituerit ille impius, rapinamque reddiderit, in mandatis vitæ ambulauerit, nec fecerit quicquam iniustum, vita viuet & non morietur. Omnia peccata eius quæ peccauit non imputabuntur ei. Iudicium & iustitiam fecit, vita viuet. Et dixerunt filij populi tui, Non est equi pōderis via domini, & ipsorum via iniusta est. Cum enim recesserit iustus à iustitia sua, feceritque iniquitates, morietur in eis. Et cum recesserit impius ab impietate sua, feceritque iudicium & iustitiam, viuet in eis. Et dicitis, Nō est æqua via domini: vnumquēque iuxta vias suas iudicabo de vobis dom⁹ Israël. Et post aliquot versus, Et tu fili hominis, filij populi tui qui loquantur de te iuxta muros & in ostiis domorum, & dicunt vnus ad alterum, vir ad proximum suum dicentes, Venite & audiamus qui sit sermo egrediens à domino, Et veniunt ad te quasi ingrediatur populus, & sedent coram te populus meus, & audiūt sermones tuos, & non faciunt eos, quia in canticum oris sui vertunt illos, Et auaritiā suam sequitur cor eorū, & es eis quasi carnē musicum quod suauī dulcique sono canitur. Et audiunt verba tua & non faciunt ea: & cum venerit quod prædicatū est, ecce enim venit, tunc sciēt quod Prophetes fuerit in-
Ezech. 34.
ter eos. Et factum est verbum domini ad me dicens, Fili hominis Propheta de pastoribus Israël, propheta & dices pastoribus. Hæc dicit dominus deus, Væ pastoribus Israël, qui pascebant semetipsos. Nōne greges pascuntur à pastoribus?

Ibidem.

G a pastoribus: Lac comedebatis, & lanis operiebamini, & quod crassum erat occidebatis, gregem autem meum non pascebatis. Quod infirmum fuit non consolidastis, & quod aegrotum non sanastis. Quod fractum est non alligastis, & quod abiectum est non reduxistis, quod perierat non quaesistis, sed cum austeritate imperabatis eis & cum potentia, Et dispersi sunt oves meae, eo quod non esset pastor. Et facti sunt in deuoratione omnium bestiarum agri, & dispersi sunt: & errauerunt greges mei in cunctis montibus & in uniuerso colle excelso: & super omnem faciem terrae dispersi sunt greges mei, Et non erat qui requireret, Non erat, inquam, qui requireret, Propterea pastores audite verbum domini, Viuo ego dicit dominus deus, quia pro eo quod facti sunt greges mei in rapinam, & oves meae in deuoratione omnium bestiarum agri, eo quod non esset pastor, Neque enim quaesierunt pastores gregem meum, sed pascebant pastores semetipsos, & greges meos non pascebant. Propterea pastores audite verbum domini, Hec dicit dominus deus, Ecce ego ipse super pastores, requiram gregem meum de manu eorum, & cessare eos faciam vt ultra non pascant gregem, nec pascat amplius pastores semetipsos. Et liberabo gregem meum de ore eorum, & non erit eis ultra in escam. Et post aliquantum,

Ezech. 34. Vos autem greges mei, haec dicit dominus deus, Ecce ego iudico inter pecus & pecus, arietum & hircorum, Nonne satis vobis erat pascu bona depasci? Insuper & reliquias pascuarum vestrarum conculcatis pedibus vestris, & cum purissimam aquam biberitis, reliquam pedibus vestris turbatis: & oves meae his quae conculcata pedibus vestris fuerant, pascebantur: & quae pedes vestri turbauerant, haec bibebant. Propterea haec dicit dominus deus ad eos, Ecce ego ipse iudico inter pecus pingue & macilentum, pro eo quod lateribus & humeris impingebatis & cornibus vestris velabatis omnia infirma pecora donec dispergerentur foras. Et post aliquantum, Haec dicit dominus deus, Sufficiat vobis principes Israel, iniquitatem & rapinas intermittite, & iudicium & iustitiam facite, & separate confinia vestra a populo meo dicit dominus deus. Statera iusta, & Ephra iustum erit vobis, & beatus iustus.

Ezech. 45. Ista de libris posuimus, quos & Iudaei canonicos habent in quibus eorum inuenimus quae huic operi conueniunt. Sed non sunt omittendi & hi quos quidem ante saluatoris aduentum constat esse conscriptos, sed eos non receptos a

I Iudaeis, recepit tamen eiusdem saluatoris ecclesia. In his sunt duo qui Salomonis a pluribus appellantur, propter quadam, sicut existimo, eloquij similitudinem: Nam Salomonis non esse, nihil dubitant quique doctiores. Nec tamen eius qui sapientiae dicitur, quis nam sit author apparet. Illum vero alterum, quem vocamus Ecclesiasticum, quod Iesus quidam scripserit, qui cognominatur Sirach, constat inter eos qui eundem librum totum legerunt. De libro ergo sapientiae ista huic operi congruere visa sunt,

Ex libro sapientiae. Sapient. 1.

Diligite iustitiam qui iudicatis terram. Setite de domino in bonitate, & in simplicitate cordis quaerite illum. Quoniam inuenitur ab his qui non tentant illum, Apparet autem eis qui fidem habent in illum. Peruersae enim cogitationes separant a deo, Probata autem virtus corripit insipientes. Quoniam in maleuolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Sanctus enim spiritus disciplinae effugiet fictum, & auferet se a cogitationibus quae sunt sine intellectu, & corripietur a superueniente iniquitate. Benignus est enim spiritus sapientiae, & non liberabit maledictum a labiis suis: quoniam renum illius testis

est deus, & cordis eius scrutator est verus & linguae illius auditor. Quoniam spiritus domini repleuit orbem terrarum, & hic qui continet omnia scientiam habet vocis. Propter hoc qui loquitur iniqua, non potest latere sed nec preteriet illum corripiens iudicium. In cogitationibus enim impij interrogatio erit, sermonum autem illius auditio ad dominum veniet, ad correptionem iniquitatum illius. Quoniam auris caeli audit omnia, & tumultus murmurationum non abscondetur. Custodite ergo vos a murmuratione quae nihil prodest, & a detractioe parcite linguae, Quoniam responsum obscurum inuacuam non ibit. Os autem quod mentitur, occidit animam. Et paulo post, Qui confidunt in illum, intelliget veritatem: & fideles in dilectione acquiescent illi, quia donum & pax est electis illius. Impij autem secundum quae cogitauerunt, correptionem habebunt, qui neglexerunt iustitiam, & a domino recesserunt. Sapientiam enim & disciplinam qui abiicit, infelix est. Et post sex versus, Quoniam felix filialis, & incoquinata, quae nesciuit thorum in delicto, Habebit fructum in respectioe animarum, Et spado qui non operatus est per manus suas iniquitatem, nec cogitauit aduersus dominum, nequissima. Et post aliquantum,

Sapient. 3.

Ibidem.

L Sapient. 6.

Audite ergo reges & intelligite iudices finium terrae iustitiam. Praebete aures vos qui continetis multitudines, & placetis vobis in turbis nationum, Quoniam data est a domino potestas vobis, & virtus ab altissimo qui interrogabit opera vestra, & in cogitationibus scrutabitur. Quoniam cum essetis ministri regni ipsius, non recte iudicastis, neque custodistis legem iustitiae, neque secundum voluntatem dei ambulastis. Horrende & cito apparebit vobis, quoniam iudicium durissimum in his qui praesunt fiet. Exiguo enim concedetur misericordia, potentes autem potenter tormenta patientur. Non enim subtrahit personam cuiusquam dominus, nec reuerentur magnitudinem cuiusquam, Quoniam pusillum & magnum ipse fecit, & aequaliter illi cura est pro omnibus. Fortioribus autem fortior instat cruciatus. Ad vos autem mali reges sunt hi sermones mei, vt discatis sapientiam, & non excidatis. Qui enim custodierint iustitiam, iuste iustificabuntur: & qui didicerint ista, inueniet quid respondeant. Concupiscite ergo sermones meos, diligite illos, & habebitis disciplinam. Clara est enim & quae nunquam marcescat sapientia, & facile videtur ab his qui diligunt eam, & inuenitur ab his qui quaerunt illam. Praeoccupat qui se concupiscunt, vt illis se priorem ostendat, Qui de luce vigilauerit ad illam, non laborabit, assiduum enim illam inueniet foribus suis, Cogitare enim de illa sensus est consummatus. Et qui vigilauerit pro illa, cito erit securus, Quoniam dignos se ipsa circumit quaerens, & in viis ostendet se illis hilariter, & in omni prouidentia occurrit illis. Initium enim illius verissima est disciplinae concupiscentia. Cura ergo disciplinae dilectio est: & dilectio custoditio legum illius est, Custoditio autem legum confirmatio incorruptionis est, incorruptio autem facit esse proximum deo. Concupiscentia itaque sapientiae deducit ad regnum perpetuum. Si ergo delectamini sedibus & stematibus reges populi, diligite sapientiam vt in perpetuum regnetis. Et paulo post, Et si iustitiam quis diligit labores huius magnas habent virtutes. Sobrietatem enim & sapientiam docet & iustitiam & virtutem, quibus vtilius nihil in vita hominibus. Nunc iam de libro qui Ecclesiasticus dicitur ponenda sunt quae videntur, De quo hic etiam ea dixisse deputer, quae de Proverbiorum libro sum praelocutus, quoniam in isto Ecclesiastico plura repererim huic operi necessaria.

Timor

Ex Ecclesiastico. Eccles. 1.

Timor domini scientiae religiositas. Religiositas custodiet & iustificabit cor, iucunditatem atque gaudium dabit. Timenti dominum bene erit, & in diebus consummationis illius benedicetur. Plenitudo sapientiae est timere deum, & plenitudo a fructibus illius. Et post duos versus, Corona sapientiae timor domini. Et post quatuor versus, Radix sapientiae est timere deum, Rami enim illius longaeui. In thesauris sapientiae intellectus est, & scientia & religiositas, Execratio autem peccatoribus sapientia. Timor dei expellit peccatum, Nam qui sine timore est, non potest iustificari, Iracundia enim animositas illius, subuersio illius est. Sapientis vsque in tempus sustinebit patiens, & postea reditio iucunditatis. Bonus sensus vsque in tempus abscondit verba illius, & labia multorum enarrabunt sensum illius. Concupiscens sapientiam, serua iustitiam: & deus prebebit illam tibi. Sapientia enim & disciplina timori domini, & quod beneplacitum est illi, fides & mansuetudo, & adimplebit thesauros tuos. Non sis incredibilis timor domini, & ne accesseris ad illum duplici corde. Ne fueris hypocrita in conspectu hominum, & non scandalizeris labiis tuis. Attende in illis, ne forte cadas, & adducas animae tuae confusionem: & reuelet deus abscondita tua, & in medio synagoga elidat te. Quoniam accessisti maligne ad dominum, & cor tuum plenum est dolo & fallacia. Fili accedes ad seruitutem dei, sta in timore & iustitia, & praepara animam tuam ad tentationem, & deprime cor tuum & sustine. Declina aurem tuam, & excipe verba intellectus, & ne festines in tempus obductionis. Sustine sustentationem dei, coniungere deo & sustine, vt crescat in nouissimo vita tua. Omne quod tibi applicitum fuerit, accipe, & in dolore sustine, & in humilitate tua patientiam habere, Quoniam in igne probatur aurum & argentum, homines vero receptibiles in camino humilitationis. Crede deo, & recuperabit te, & dirige viam tuam & spera in illum, Serua timorem illius, & in illo veterasce. Metuetes dominum sustinet misericordiam eius, & non defleat ab illo, ne cadatis. Qui timetis dominum, credite illi, & non euacuabitur merces vestra. Qui timetis dominum, sperate in illum, & in oblatione veniet vobis misericordia. Qui timetis deum, diligite illum, & illuminabuntur corda vestra. Respiciat filij nationes hominum, & scitote quis speravit in domino, & confusus est: permanet in mandatis eius, & derelictus est: & quis illum inuocauit, & deprexit illum? Quoniam pius & misericors est deus, & remittit in tempore tribulationis peccata omnibus exquirentibus se in veritate. Vae duplici corde & labiis sceleris & manibus malefacientibus, & peccatori terram ingredienti duabus viis. Vae dissolutis corde, qui non credunt deo, ideo non protegentur ab eo. Vae his qui perdidere sustinentiam, qui dereliquerunt vias rectas, & diuerterunt in vias prauas. Et quid facietis cum inspicere coeperit deus? Qui timent dominum, non erunt incredibiles verbo illius: & qui diligunt illum, conseruabunt viam illius. Qui timent dominum, inquirent quae beneplacita sunt illi, & qui diligunt eum, replebuntur lege ipsius. Qui timent dominum, praeparabunt corda sua, & in conspectu illius sanctificabunt animas suas. Qui timet dominum, custodiunt mandata illius, & patientiam habebunt vsque ad inspectionem illius, dicentes, Si poenitentiam non egerimus, incidemus in dei manus, & non in manus hominum. Secundum enim magnitudinem illius, sic & misericordia ipsius cum ipso. Filij sapientiae Ecclesiae iustorum, & nati illorum obedientia & dilectio. Iudicij patris audite filij dilecti, & sic facite vt salui sitis,

Eccles. 1.

Eccles. 3.

Et post duos versus, Qui diligit deum, exorabit pro peccatis suis, & continebit se ab illis, In oratione dierum exaudietur. Et sicut qui thesaurizat, ita & qui honorificat matrem suam. Qui honorificat patrem, iucundabitur in filiis. Qui honorat patrem suum, vita viuet longiore, & qui obaudit patri, refrigerabit matrem. Qui timet deum, honorat parietes: & quasi dominis seruiet his qui se genuerunt, in opere & sermone & omni patientia. Honora patrem tuum, vt superueniat tibi benedictio a domino. Et post tres versus, Ne gloriaris in contumelia patris tui. Et post tres versus, Fili, suscipe senectam patris tui, & ne contristes eum in vita illius. Et si defecerit sensus, veniam da, & ne spernas eum in tua virtute. Et post quatuor versus, Quam male fame est qui derelinquit patrem, & est maledictus a deo qui exasperat matrem. Fili, in mansuetudine opera tua perface, & super hominum gloriam diligere. Quanto magnus es humilia te in omnibus, & coram deo inuenies gratiam. Quoniam magna potentia dei solius, & ab humilibus honoratur. Altiora te ne quaesieris, & fortiora te ne scrutatus fueris. Sed quae precepit tibi deus, illa cogita semper. Et in pluribus operibus eius ne fueris curiosus, non enim est tibi necessarium ea quae abscondita sunt videre oculis tuis. Et post tres versus, Multos enim implanauit suspitio eorum, & in vanitate detinuit sensus illorum. Cor durum male habebit in nouissimo, & qui amat periculum, in illo peribit. Cor ingrediens duas vias, non habebit successus, & prauicordius in illis scandalizabitur. Cor nequam grauabitur in doloribus, & peccator adiciet ad peccandum. Et post duos versus, Cor sapiens intelligitur in sapientia, & auris bona audiet cum omni concupiscentia sapientiam. Sapiens cor & intelligibile abstinebit se a peccatis, & in operibus iustitiae successus habebit. Ignem ardentem extinguet aqua, & elemosyna resistet peccatis, & deus propektor eius, qui reddit gratiam. Meminit in posterum, & in tempore casus tui inueniet firmamentum. Fili elemosynam pauperis ne fraudes, & oculos tuos ne trasuertas a paupere. Animam esurientem ne despexeris, & non exasperes pauperem inopia sua. Cor inopis ne afflexeris, & ne protrahas datum angustianti. Rogationem cum tribulatione ne abiicias, & non auertas faciem tuam ab egeno. Ab inope non auferas oculos tuos propter iram, & non relinquantur querentibus tibi retro maledicere. Maledicentis enim tibi in amaritudine anime exaudiet deprecatio illius. Exaudiet autem eum qui fecit illum. Congregationi pauperum affabile te facito, & presbytero humilia animam tuam, & magnato humilia caput tuum. Declina pauperi sine tristitia aurem tuam, & redde debitum tuum, & responde illi pacifica in mansuetudine. Libera eum qui iniuriam patitur de manu superbi, & non acide feras in anima tua. In iudicando esto misericors pupillis vt pater, & pro viro matri illorum, & eris velut filius altissimi obaudiens, & miserabitur tui magis quam mater. Sapientia filiis suis vitam inspirauit, & suscipit inquirentes se, & praebet in via iustitiae. Et qui illam diligit, diligit vitam, & qui vigilauerint ad illam, complectentur placorem eius. Qui tenuerint illam, vitam hereditabunt, & quod introibit benedicet deus. Qui seruiunt ei, obsequentes erunt sancto, & eos qui diligunt illam, diligit deus. Qui audit illam, iudicat getes, & qui intuetur illam, permanebit confidens. Si crediderit ei, hereditabit illam, & erit in confirmatione creaturae illorum. Quoniam in tentatione ambulat cum eo, & in primis elegit eum, Timorem & metum & probationem inducet super illum, & cruciabit illum in tribulatione doctrinae suae, donec tenet illum in cogitationibus illius, & credat animam illius.

Ibidem.

Ibidem.

E Ibidem.

Eccles. 4.

G mæ illius. Et firmabit illum, & iter adducet directum ad illum, & denudabit abscondita sua illi, & thesaurizat super illum scientiam & intellectum iustitiæ. Si autem oberrauerit, derelinquet illum, & tradet eum in manus inimici sui. Fili, cõserua tempus, & deuota à malo. Pro anima tua non confundaris dicere verum. Est enim confusio adducens peccatum, & est confusio adducens gloriam & gratiam. Ne accipias faciem aduersus faciẽ tuam, nec aduersus animam tuã mendacium. Non reueraris proximum tuum in casu suo, nec retineas verbũ in tempus salutis. Non abscondas sapientiam tuam in decore eius, In lingua enim agnoscitur sapientia & sensus, & scientia & doctrina in verbis veritatis, & firmamentum in operibus iustitiæ. Non contradicas veritati villo modo, & de mendacio ineruditionis tuę confundere. Non cõfundaris confiteri peccata tua, & ne subicias te homini pro peccato. Noli resistere contra faciem potentis, nec coneris contra ictum fulminis. In iustitia agonizare pro anima tua, & vsque ad mortẽ certa pro iustitia, & deus expugnabit pro te inimicos tuos. Noli citatus esse in lingua tua, & inutilis & remissus in operibus tuis. Noli esse sicut leo in domo tua, euertens domesticos tuos, & opprimens subiectos tibi. Nõ sit porrecta manus tua ad accipiendum,

H & ad dandũ collecta. Noli attẽdere ad possessiones iniquos, & ne dixeris, Est mihi sufficiens vita. Nihil enim proderit in tẽpore vindictæ & obductionis. Non sequaris concupiscentiam cordis, & ne dixeris, Quomodo potui, aut quis me subiciet propter facta mea? Deus enim vindicans vindicabit. Et ne dixeris, Peccavi, & quid accidit mihi triste? Altissimus enim est patiens redditor. De propitiati peccatorũ noli esse sine metu. Neque adicias peccatũ super peccatum, & ne dicas, Miseratio dei magna est. Multitudinis peccatorum meorum miserabitur. Misericordia enim & ira ab illo cito proximat, & in peccatore illius respicit ira. Nõ tardes conuerti ad dominum, & ne differas de die in diem. Subito enim venit ira illius, & in tẽpore vindictæ disperdet te. Noli anxius esse in diuitiis iniustis, nihil enim proderunt tibi in die obductionis & vindictæ. Nõ ventiles te in omni vento & nõ eas in omni via. Sic enim peccator probatur duplici lingua. Esto firmus in via dei, & in veritate sensus tui & scientia, & prosequatur te verbum pacis & iustitię. Esto mansuetus ad audiendum verbum dei, vt intelligas, & cum sapientia feras responsum verum. Si est tibi intellectus, respõde proximo: sin autem, sit manus super os tuã, ne capiaris verbo indisciplinato & cõfundaris. Honor & gloria in sermone sensati, lingua vero imprudentis subuersio est ipsius. Non appelleris susurro in vita tua, & in lingua tua ne capiaris & confundaris. Super furem enim est confusio, & poenitẽtia, & denotatio pessima super bilinguem. Susurratori autem odiũ & inimicitia & contumelia. Iustificatus pusillum & magnus similiter. Noli fieri pro amico inimicus proximo. Improperiu & contumeliam malus hereditabit, & omnis peccator inuidus & bilinguis. Nõ te extollas in cogitatione animæ tuæ velut taurus, ne forte elidatur virtus tua per stultitiam. Et post septem versus, Multi pacifici sint tibi, & consiliarij sint tibi vnus de mille. Si possides amicum, in tentatione posside eum, & non facile credas illi temetipsum. Est enim amicus secundum tempus suum, & non permanebit in die tribulationis. Et est amic⁹ qui egreditur ad inimicitiam, & est amicus qui odium & rixam & conuitia denudabit. Est autẽ amicus socius mensẽ, non permanebit in die necessitatis. Amicus si permanferit fixus, erit tibi quasi coequalis, & in domesticis tuis fiducialiter aget.

K Si humiliauerit se contra te, & à facie tua abscederit se, vnanimem habebis amicitiam bonam. Ab inimicis tuis separare, & ab amicis tuis attende. Amicus fidelis protectio fortis: qui autẽ inuenit illum, inuenit thesaurum. Amico fideli nulla est comparatio, & non est digna comparatio auri & argenti contra bonitatem fidei illius. Amicus fidelis, medicamentum vitæ & immortalitatis: Et qui metuunt dominum, inueniunt illum. Qui timet deum æque habebit amicitiam bonam, quoniam secundum illum erit amicus illius. Fili à iuuentute tua excipe doctrinam, & vsque ad canos inuenies sapientiam. Quasi is qui arat & seminat accede ad illam, & sustine bonos fructus illius: Et in opere enim illius exiguo laborabis, & cito edes de generationibus illius. Quam aspera est nimium sapientia in doctis hominibus, & non permanebit in illa excors. Quasi lapidis virtus probatio erit in illis, & nõ demorabũtur proicere illam. Et post duos versus, Quibus autem agnita est, permanent vsque ad conspectum dei. Audi fili & accipe consiliũ intellectus, & ne abiicias consiliũ meũ. Inice pedẽ tuum in compedes illius, & in torquem eius collum tuum. Subice humerum tuum, & porta illam, & non acidieris vinculis eius. In omni animo tuo accede ad illam, & in omni virtute tua serua vias eius. Inuestiga illam & manifestabitur tibi, & continens factus ne dereliqueris eam. In nouissimis enim inuenies requiem in ea, & conuertetur tibi in oblectationem, Et erunt tibi compedes in protectionem fortitudinis & bases virtutis, & torques illius in stolam gloriæ. Et post quatuor versus, Fili si attenderis mihi, discas eam: & si accommodaueris animam tuam, sapiens eris: Et si inclinaueris aurem tuam, excipies doctrinam: & si dilexeris audire, sapiens eris. In multitudine presbyterorũ prudentium sta, & sapientiæ illorum ex corde coniungere, vt omnem narrationem dei possis audire, & prouerbia laudis ne effugiant te. Et si videris sensatum, euigila ad illum, & gradus ostiorum illius exerat pes tuus. Cogitatũ habe in preceptis dei, & in mandatis illius maxime assidens sta: & ipse dabit cor tibi, & concupiscentia sapientiæ dabitur tibi. Noli facere mala, & non te apprehendet. Discede ab iniquo, & deficient mala abs te. Non feminas mala in sulcis iniustitię, & non metes ea in septuplum. Noli querere ab homine ducatu, neque à rege cathedram honoris. Non te iustifices ante deum, quoniam agnitor cordis ipse est. Et penes regem noli velle videri sapiens. Noli querere fieri iudex, nisi si vales virtutem irumpere iniquitatis: ne forte extremas faciem potentis, & ponas scandalũ in agilitate tua. Nõ pecces in multitudine ciuitatis, ne immittas in populum, neque alliges duplicia peccata: nec enim in vno eris immunis. Noli esse pusillanimitas in anima tua. Exorate, & facere elemosynam non despicias. Ne dicas, In multitudine munerum meorum respiciet dominus, & offerente me deo altissimo suscipiet munera mea. Non irideas hominem in amaritudine animæ: Est enim qui humiliat & exaltat deus. Noli amare mendacium aduersus fratrem tuũ, neq; in amicũ similiter facias. Noli velle mentiri omne mendacium, assiduitas enim illius non est bona. Noli verbosus esse in multitudine presbyterorũ. Et post aliquos versus, Non lędas seruũ operantem in veritate, neq; mercenarium dantem animam suam. Seruus sensatus dilectus quasi anima tua, non defraudes illum libertate, neq; in opem relinquant illũ. Et post duos versus, Filij tibi sunt, erudi illos: pecora tibi sunt, attende illis. Filia tibi sunt, serua corpus illarum: non ostēdas hilarem faciem tuam ad illas. Trade filiam, & grande opus feceris, & homini sensato

A sensato da illam. Mulier si est tibi secundũ animam tuã, non proicias illam, & odibili non credas te in toto corde. Honora patrem tuum, & gemitus matris tuæ ne oblitiscaris. Memento enim, quoniam nisi per illos natus non fuisses, & retribue illis quomodo illi tibi. In tota anima tua time deũ, & sacerdotes illius sanctifica. In omni virtute dilige deum qui te fecit, & ministros eius non derelinquas. Honora deum ex tota anima tua, & honorifica sacerdotes. Et post sex versus, Et pauperi porrige manũ tuam, vt perficiatur benedictio tua: gratia datus in conspectu omnis viuentis, & à mortuo non prohibeas gratiam. Non desis plorantibus in consolatione, & cum lugentibus ambula. Nõ te pigeat visitare infirmum, ex his enim in dilectione firmaberis. In omnib⁹ operibus tuis memorare nouissima, & in æternum non peccabis. Non litiges cum homine potente, ne forte incidas in manus illius. Non contendas cum homine locuplete, ne forte contra te consistat litem tibi, Multos enim perdidit aurum, & vsque cor regum extendit & conuertit. Non litiges cum homine linguoso, & non strues in ignem illius lingua. Et post duos versus, Ne despicias hominem auertentem se à peccato, neque improperes ei. Memeto, quoniam omnes sumus in correptione. Ne spernas hominẽ in sua senectã, etenim ex nobis senescunt. Ne despicias narrationem presbyterorum sapientium, & in prouerbiis illorum conuersare: Ab ipsis enim discas doctrinam intellectũ, & seruire magnatis sine querela. Nõ te praterat narratio seniorum, & ipsi enim didicerũt à patribus suis: Quoniam ab ipsis discas intellectum, & in tempore necessitatis responsum. Et post aliquos versus, Cum fatuis ne consiliũ habeas: non enim poterũt diligere, nisi que ipsis placent. Coram extraneo ne facias cõsiliũ, nescis enim quid pariet. Et post duos versus, Non zeles mulierem sinus tui. Et post septem versus, Virginem ne concupiscas, ne forte scãdaleris in decore eius. Non des fornicariis animam tuam in villo, ne perdas te & hereditatem tuam. Et post duos versus, Auerte faciem tuã à muliere compta, & non circumspicias speciem alienam. Et post aliquos versus, Ne derelinquas amicum antiquum, nouus enim non erit similis illi. Vinum nouum, amicus nouus: veterescat, & cum suauitate bibes illud. Non zeles gloriam & opes peccatoris: non enim scis quæ futura sit ipsius subuersio. Nõ placeat tibi iniuria iustorum. Et post duos versus, Longe abesto ab homine potestatem habentẽ occidendi, & non suspicaberis timorem mortis. Et si accesseris ad illum, noli aliquid committere, ne forte auferat vitam tuam. Et post quatuor versus, Et cum sapientibus & prudentibus tracta. Viri iusti sint tibi coniunx, & in timore dei sit gloria tibi. Et post aliquos versus, Semẽ hominum honorabitur hoc quod timet deum: semen autem hoc ex honorabitur hominum, quod praterit mandata domini. In medio fratrum illorum rector in honore, & qui timent dominum, erunt in oculis illius. Gloria diuitum, honoratorum, & pauperum, timor dei est. Non despice hominem iustum pauperem, & non magnificare virum peccatorem diuitẽ. Magnus est iudex, & potens est in honore, & nõ est maior illo qui timet deum, Seruo sensato liberi seruiunt, vir prudẽs & disciplinatus nõ murmurabit correptus. Et post quinque versus, Fili in mansuetudine serua animam tuam, & da illi honorẽ secundum meritum suum. Et post sex versus, Sapientia humiliat exaltat caput ipsius, & in medio magnatorũ concedere illum faciet. Non laudes virum in specie sua, neq; spernas hominẽ in visu suo. Breuis in volatilib⁹ est apis, & initium dulcoris habet fructus illius. In vestitu ne glo

rieris vnquam, nec in die honoris tui extollaris. Et post sex versus, Priusquam interroges, nõ vituperes quenquã, & in medio seniorum ne adicias loqui. De re ea que te nõ molestat, nec certaueris: & in iudicio peccatorum ne cõsistas. Fili ne in multis sint actus tui: & si diues fueris, non eris immunis à delicto. Si enim secutus fueris, non apprehendes: & non effugies si præcurreris. Et post aliquos versus, Ne manseris in operibus peccatorum. Fide autẽ in deo, & mane in loco tuo. Et post aliquot versus, Ante mortem ne laudes hominem quenquam. Et post vnum versum, Non omnem hominem inducas in domum tuam: multæ enim insidiæ dolosi sunt. Sicut enim eructuant præcordia infantium, & sicut perdidit inducitur in foueam, & vt caprea in laqueum, sic & cor superborũ: Et sicut prospector videt casum proximi sui. Bona enim in mala conuertens insidiatur, & in electis imponit maculã. Ab scintilla vna augetur ignis, & ab vno doloso augetur sanguis. Homo vero peccator sanguini insidiatur. Attendet tibi à pestifero, fabricat enim mala, ne forte inducat super te subannationem in perpetuũ. Admitte ad te alienigenam, & subuertet te in torpore, & alienabit te à tuis ppriis. Si benefeceris, scito cui benefeceris, & erit gratia in bonis tuis multa. Benefac iusto, & inuenies retributionem magnam: & si non ab ipso, certe à deo. Non est eis bene qui assidui sunt in malis, & elemosynas nõ danti, Quoniam & altissimus odio habet peccatores, & miserus est poenitentibus. Da misericordiam, & ne susceperis peccatorem. Benefac humili, & ne dederis impio. Prohibe panes illi dare, ne in ipsis potentior te sit: nõ duplicia mala inuenies in omnibus bonis, quoniam & altissimus odio habet peccatores, & impiis reddet vindictam. Et post quatuor versus, Non credas inimico tuo in æternum, Sicut enim aramentum eruginat nequitia illius. Et si humiliatus vadat curuus, abiice animum tuum, & custodi te ab illo. Nõ statuas illum penes te, ne sedeat ad dexteram tuam, ne cõuersus stet in loco tuo: ne forte conuersus in locum tuum, inquirat cathedram tuam, & in nouissimo agnoscas verba mea, & in sermonib⁹ meis stimuleris. Quis miserabitur incantatori à serpente percusso, & omnibus qui appropriant bestiis: Sic & qui comitatur cum viro iniquo, & obuolutus est in peccatis eius, Vna hora tecum permanebit. Si autem declinaueris, nõ supportabit. In labiis suis indulcat inimicus, & in corde suo insidiatur, vt subuertat te in foueam. In oculis suis lachrymatur inimicus, & si inuenit tempus, non fatiabitur sanguine. Si incurrerint mala tibi, inuenies eum illic priorem, & quasi adiuuans suffodiet plantas tuas. Caput suum mouebit, & plaudebit manu: & multa susurrans cõmutabit vultum suũ. Et post aliquos versus, Bona est substantia, cui non est peccatum in conscientia: & nequissima paupertas in ore impij. Et post tres versus, Beatus vir qui non est lapsus verbo ex ore suo, & non est stimulator in tristitia delicti. Felix qui non habuit animi sui tristitiam, & non excidit ab spe sua. Viro cupidõ & tenaci sine ratione est substantia, & homini liuido ad quid aurum? Et post aliquos versus, Fili si habes, benefac tecũ, & deo dignas oblationes offer. Memor esto, quoniam mors nõ tardat, & testamentum inferorum, quia demonstratum est tibi: Testamẽtum enim huius mundi morte morietur. Ante mortem benefac amico tuo, & secundum vires tuas exporrigens da pauperi. Et post aliquos versus, Beatus vir qui in sapientia morabitur, & qui in iustitia sua meditabitur, & in sensu suo cogitabit circũspectionẽ dei. Qui excogitat vias suas in corde suo, & in absconditis illius intelligens. Et post aliquos versus, Homines stulti

G non apprehendent illā, & homines sensati obuiabunt illi. Homines stulti non videbunt illam, longe enim abest à superbia & dolo. Viri mendaces non erūt memores illius, & viri veraces inueniuntur in illa, & successum habebunt vsque ad inspectionem dei. Nō est speciosa laus in ore peccatoris, quoniam à deo profecta est sapientia. Sapientiae enim dei astabit laus: & in ore fideli abundabit, & dominator eam illi dabit. Non dixeris, per deum abest, quae odit enim ne feceris. Non dicas, ille me implanauit: nō enim necessarij sunt illi homines impij. Omne execramentum erroris odit deus, & non erit amabile timentibus illum. Deus ab initio constituit hominē, & reliquit illum in manu consilij sui. Adiecit mādāta & praecepta sua. Si volueris, mandata conseruabunt te, & in perpetuum fidem placitam facere. Apposuit tibi aquam & ignem, ad quod voles porrige manum tuam. Ante hominem vita & mors, bonum & malum, quod placuerit ei dabitur illi, quoniam multa sapientia dei, & fortis in potentia, videns omnes sine intermissione. Oculi dei ad timentes eum, & ipse cognoscit omnem operam hominis. Nemini mandauit impie agere, & nemini dedit spatium peccandi, Non enim concupiscit multitudinem filiorum infidelium & inutilium. Et ne iocunderis in filiis impijs, si multiplicentur: non oblecteris super ipsos, si non est timor dei cum illis. Non credas vitae illorum, & ne respexeris in labores illorū. Melior est enim vnus timens deum quam mille filij impij, & vtile mori sine filiis, quam relinquere filios impios. Et post aliquos versus, Non dicas, A deo abscondar, & ex summo quis mei memorabitur? Et paulo post, Nō sunt absconsa testamenta per iniquitatem illorum, & omnes iniquitates eorum in cōspectu dei. Eleemosyna viri quasi signaculum cum ipso, & gratiam hominis quasi pupillam conseruabit: & postea resurget & retribuet illis vnicuique in capite illorum, & conuertet in interiores partes terrae. Penitentibus autem dedit viam iustitiae, & confirmabit deficientes sustinere, & destinauit illis sortem veritatis. Conuertere ad deum, & relinque peccata tua, precare ante faciē, & minue offendiculum. Reuertere ad deum & auertere ab iniustitia tua, & nimis odito execrationem. Et post aliquot versus, Quam magna misericordia dei, & propitiatio illius conuertentibus ad se. Nec enim omnia possunt esse in hominibus, quoniam non est immortalis filius hominis. Et post aliquot versus, Misericors excipiens doctrinam miserationis, & qui festinat in iudicijs eius. Fili in bonis nō des querelam, & in omni dato non des tristitiam verbi mali. Nōne ardorem refrigerabit ros? Sic & verbum melius quam datum. Nōne ecce verbum supra datum bonum? Sed vtraque cum homine iustificato. Stultus acriter improperebit, & datus indisciplinati tabescere facit oculos. Ante iudicium para iustitiam tibi, & antequam loquaris disce. Et ante languorem adhibe medicinam, & ante iudicium interroga teipsum, & in conspectu dei inuenies propitiationem. Ante languorem humilia te, & in tempore infirmitatis ostende conuersionem tuam. Non impediaris orare semper, & nō verearis vsque ad mortem iustificari, quoniam merces dei manet in aeternum. Ante orationem prepara animā tuam, & noli esse quasi homo qui tētat deum. Et post sex versus, Homo sapiens, in omnibus metuet, & in diebus delictorum attendit ab inertia. Et post quinque versus, Post concupiscentias tuas non eas, & à voluptate tua auertere. Si praestes animae tuae concupiscentiam eius, faciet te in gaudium inimicis. Ne oblecteris in turbis, nec in modicis delecteris. Et post aliquos versus, Et qui spernit mo-

dica, paulatim decidet. Vinum & mulieres apostatare faciunt sapientes, & arguunt sensatos. Et post aliquot versus, Qui credit cito leuis corde est & minorabitur: & qui delinquit in animam suā, insuper habebitur. Et post duos versus, Et qui odit loquacitatem, extinguit malitiam. Et post aliquos versus, Audisti verbū aduersus proximum, commoriatur in te, fidens quoniam non te dirumpet, A facie verbi parturit fatuus, tanquam gemitus partus infantis. Sagitta infixā femori carnis, sic verbum in ore stulti. Corripe amicum, ne forte non intellexerit, & dicat, non feci: aut si fecit, ne iterum addat facere. Corripe proximum, ne forte dixerit: & si dixerit, ne forte iteret. Corripe amicum: saepe enim fit commissio, & non omni verbo credas. Est qui labitur in lingua sua, sed nō ex animo, Quis est enim qui non deliquerit in lingua sua? Corripe proximum antequam commineris, & da locum timori altissimi, quia omnis sapientia timor dei, & in illa timere deum. Et post quinque versus, Melior est homo qui deficit sapientia, & deficiens sensu in timore, quam qui abundat sensu, & transgreditur legem altissimi. Et post aliquos versus, Quam bonum est arguere quam irasci. Et post aliquos versus, Et qui potestati sibi assumit iniuste, odietur. Et post octo versus, Sapiens in verbis seipsum amabilem facit. Et post aliquos versus, Lapsus falsae linguae quasi qui de pavimento cadens, sic casus malorum festinanter veniet. Homo acharis quasi fabula vana, in ore disciplinatorum assidua erit. Ex ore fatui reprobabitur parabola: non enim illam dicit in tempore suo. Et post duos versus, Est qui perdet animam suam praefusione, & ab imprudenti persona perdet eam, persona autem acceptione perdet se. Est qui praefusione promittit amico, & lucratus est eum inimicum gratis. Opprobrium nequam in homine mendacium, & in ore indisciplinatorum assidue erit. Potior fur, quam assiduitas viri mendacis: perditionem autem ambo haereditabunt. Mores hominum mendacium sine honore, & confusio illius cum ipso sine intermissione. Sapiens in verbis producit seipsum. Et post quatuor versus, Xenia & dona excacant oculos iudicū, & quasi mutus in ore auertit correptiones eorum. Sapientia absconsa, & thesaurus inuisus, quae vtilitas in vtrisque? Melior est in hominibus qui abscondit insipientiam suam, quam qui abscondit sapientiam suam. Fili peccasti, ne adicias iterum, sed & de praeteritis deprecare, vt tibi remittantur. Quasi à facie colubri fuge peccata, & si accesseris ad illa, suscipiet te. Dentis leonis, dentes eius, interficientes animas hominum: quasi romphaea bis acuta omnis iniquitas, plaga illius non est sanitas. Et post quatuor versus, Qui odit correptionem, vestigium est peccatoris: & qui timet deum, couertetur ad cor suum. Et post quinque versus, Via peccantium complantata lapidibus, & in finem illorum inferi & tenebrae & poena. Qui custodit iustitiam, continebit sensum eius. Consummatio timoris dei, sapientia & sensus. Et post aliquos versus, Verbum sapiens quocūque audierit sciens, laudabit, & ad se adiciet. Audiet luxuriosus, & displicebit illi, & proiciet illud post dorsum suū. Narratio fatui quasi sarcina in via: nam in labijs sensati inuenietur gratia. Os prudentis quaritur in ecclesia, & verba illius cogitabunt in cordibus suis. Et post duos versus, Cōpedes in pedibus stulto doctrina, & quasi vincula manū supra manum dexteram. Fatuus in risu exaltat vocem suam, vir autem sapiens vix tacite ridebit. Ornamentum aureum prudenti doctrina, & quasi brachiale in brachio dextro. Et post aliquos versus, In ore fatuorum cor illorum, & in corde sapientium os illorum.

Dum

A dum maledicit impius diabolus, maledicit ipse animā suam. Sufurro coinquinabit animam suam, & in omnibus odietur: & qui māsferit, odiosus erit: tacitus & sensatus honorabitur. In lapide luteo lapidatus est piger, & omnes loquentur super aspersionem illius. Et post quatuor versus: Filia prudens haereditas viro suo: nam quae confundit, in contumeliam fit genitoris. Patrem & virū confundit quae audax est, & ab impijs non minorabitur, ab vtrisque autē inhonorabitur. Musica in luctu, importuna narratio. Flagella & doctrina, in omni tempore sapientia. Qui docet fatuum, quasi qui conglutinat testam. Qui narrat verbū non attendenti, quasi qui excitat dormientem de grati somno. Cum dormiente loquitur, qui narrat stulto sapientiam: & in fine narrationis dicit, quis est hic? Super mortuū plora, deficit enim lux ei: & super fatuum plora, deficit enim ei sensus. Modicum plora super mortuum, quoniam requieuit: Nequissimi enim nequissima vita super mortē fatui. Luctus mortui septem diebus, fatui autem & impij omnes dies vitae illorum. Et post aliquos versus, Mittens lapidem in volatilia, deiciet illa: Sic & qui conuitiatur amico, dissoluet amicitiam. Ad amicum & si produxeris gladium, non desperes: est enim regressus ad amicū. Si aperuit os triste, non timeas: est enim concordatio, excepto conuittio, & improprio, & superbia, & mysterij reuelatione, & plaga dolosa. In his omnibus effugiet amicus. Et post decem versus, Quis dabit ori meo custodiā, & super labia mea signaculum certum, vt non cadam ab ipsis, & lingua mea perdat me. Domine pater & dominator vitae meae, non relinquis me, & ne finas me cadere in illis. Quis superponit in cogitatu meo flagella, & in corde meo doctrinam sapientiae, vt ignorantibus eorum non parcat mihi, & non appareant delicta illorum: ne adincrescāt ignorantiae meae, & multiplicet delicta mea, & peccata mea abundant, & incidam in conspectu aduersariorū, & gaudeat inimicus meus. Domine pater & dominator vitae meae, ne derelinquas me in cogitatu illorum. Extollentiam oculorum meorū ne dederis mihi, & omne desiderium prauū auerte à me. Aufer à me ventris concupiscentias, & concubitus concupiscentiae ne apprehendant me, & animae irreuerenti & infrunitae ne tradas me. Doctrinam oris audite filij, & qui custodierit illā, non operiet labijs suis, nec scādālizabitur operibus nequissimis. In vanitate sua apprehēditur peccator, & superbus & maledictus scādālizabitur in illis. Iurationi non assuescat os tuum, multus enim casus in illa. Nominatio vero dei nō fit in ore tuo assidua, & nominibus sanctorum non admiscearis, quoniam non eris immunis ab eis. Sicut enim seruus interrogatus assidue, à liuore non minuitur, sic omnis iurans & nominans in toto à peccato non purgabitur. Vir multum iurans implebitur iniquitate, & non discedet à domo illius plaga. Et si frustrauerit fratrem delictum illius super ipsum erit: & si dissimulauerit, delinquit dupliciter. Et si inuacuum iurauerit, non iustificabitur: replebitur enim retributione domus illius. Et post quatuor versus, Indisciplinationi non assuescat os tuum, est enim in illa verbum peccati. Memento patris & matris tuae, in medio enim magnatorum consitis: ne forte obliuiscatur te deus in conspectu illorum, & assiduitate tua infatuatus improprium patiaris, & maluisses non nasci & diem natiuitatis tuae maledicas. Homo assuetus in verbis improprij, in omnibus diebus suis non erudietur. Duo genera abundant in peccatis, & tertium adducit irā & perditionem. Anima calida quasi ignis ardens non extinguetur donec aliquid glutiat: & homo nequam in

Tomus tertius.

ore carnis suae non desinet, donec incendat ignē. Et post duos versus, Omnis homo qui transgreditur lectum suū, contemns in animam suam, & dices, Quis me videt? Tenebrae circundant me, & parietes cooperiunt me, & nemo circumspicit me quem verear: delictorum meorum non memorabitur altissimus, & nō intelliget, quoniam non videt oculus illius, Quoniam expellet à se timorem dei huiusmodi hominis timor, & oculi hominum timētes illum: & non cognouit, quoniam oculi domini plus multo lucidiores super solem, circumspicientes omnes vias hominum & profundum abyssi, & hominum corda intuentes in absconditas partes. Et paulo post, Quae in iuuentute tua non congregasti, quomodo inuenies in senectute tua? Quam speciosum canicie iudicium, & presbyteris cognoscere consilium. Quam speciosa veteranis sapientia, & gloriosis intellectus & consilium. Corona senum multa peritia, & gloria illorum timor dei. Et post decem versus, Timor dei super omnia se superposuit. Beatus cui donatum est habere timorem dei, Qui timet illū, cui assimilabitur? Et post aliquos versus, Ne respicias mulieris specie, & non concupiscas mulierē in specie. Et post aliquos versus, Mulier ebriosa ira magna, & contumelia & turpitudine illius non contegetur. Fornicatio mulieris in extollentia oculorū, & in palpebris illius agnosceatur. In filia non aduertente se, firma custodiam, ne inuēta occasione abutatur se. Ab omni irreuerentia oculorum caue, & ne miseris si te neglexerit. Et post quatuor versus, Gratia mulieris sedula delectabit virum suum, & ossa illius impinguabit. Disciplina illius datū dei est. Mulier sensata & tacita non est immutatio erudite animae. Gratia super gratiam, mulier sancta & pudorata. Omnis autem ponderatio non est digna continentis animae. Et post duodecim versus, Et qui transgreditur à iustitia ad peccatum, deus parauit eum ad romphaeam. Et post quatuor versus, Et qui querit locupletari, auertit oculum suum. Et post tres versus, Conteretur delictum, si non in timore domini tenueris te instāter, cito subuertetur domus tua, Sicut in pertusura cribri remanebit puluis, sic aporia hominis in cogitatu illius. Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulatio nis. Sicut rusticatio de ligno ostendit fructum illius, sic verbum ex cogitatu hominis ostendis. Ante sermonem non collaudes virum: haec enim tentatio est hominum. Si sequeris iustitiam, apprehendes illam, & indues quasi in sempiternū, & in die agnitionis inuenies firmamentum. Volatilia ad sibi similia conueniunt, & veritas ad eos qui operantur illā reuertetur. Leo venationi insidiatur semper, sic peccata operantibus iniquitatē. Homo sanctus in sapientia manet sicut sol: nā stultus sicut luna immutatur. In medio insensatorū serua verbum temporis: in medio autē cogitantium assidus esto. Narratio peccantium odiosa, & risus eorū in delictis peccati. Loquela multum iurans horripilationē capiti statuet, & in reuerentia ipsius obturatio aurium. Effusio sanguinis in rixa superbiorum, & maledictio illorum auditus grauis. Qui denudat arcana amici, perdit fidē, & non inueniet amicū ad animum suum. Dilige proximum, & cōiungere fide cū illo: Quod si nudaueris abscondita illius, non persequeris eū. Sicut enim homo qui perdit amicū suum, sic qui perdit amicitiam proximi sui. Et sicut qui dimittit aue de manu sua, sic reliquisti proximum tuum, & non eū capies. Non illū sequeris, quoniam longe abest. Effugit enim quasi caprea de laqueo, quoniam vulnerata est anima eius, & vltra eum nō poteris colligare. Maledicti est cōcordatio: denudare

E ij autem

G autem amici mysteria, desperatio est animæ infœlicis. Annuens oculis fabricat iniqua, & nemo eum abiiciet. In conspectu oculorum tuorum indulcabit os suum, & super sermones tuos admirabitur: Nouissima autē peruertet os suum, & in verbis tuis dabit scandalum. Multa audiui, & non coequaui ei, & dominus odiet illum. Et post duos versus, Qui foueam fodit, decidet in illam: & qui statuit lapidē proximo, offendet in eo: & qui laqueū alio parat, peribit in illo. Faciēti nequissimum consilium super illum deuoluatur, & non agnoscat unde adueniet illi. Illusio & improprium superbiorum, & vindicta sicut leo insidiabitur illi. Laqueo peribunt qui oblectantur casu iustorum. Et post tres versus, Qui vindicari vult à deo, inueniet vindictam, & peccata illius seruans seruabit. Relinque proximo tuo nocenti te, & tunc deprecanti tibi peccata soluentur. Homo homini seruat irā, & à deo quærit medelam, In hominem similem sibi nō habet misericordiam, & de peccatis suis deprecatur. Ipse dum caro sit, seruat irā, & propitiationem petit à deo. Quis exorabit pro delictis illius? Memēto nouissimorum, & desine inimicari, Tabitudo enim & mors imminet in mādatis dei. Memorare timorem dei, & non irascaris proximo. Memorare testamēti altissimi, & despice ignorantia. Abstine te à lite, & minues peccata. Homo enim iracundus incendit litem, & vir peccator turbabit amicos, & in medio pacem habētium immittit inimicitiam. Et post quatuor versus, Certamē festiuatum incendit ignē, & lis festinans effundit sanguinem, & lingua testificans adducit mortem. Si sufflaueris, quasi ignis exardebit: & si expueris super illam, extinguetur. Vtraque ex ore proficiuntur, Sufuro & bilinguis maledictus: multos enim turbauit pacem habentes. Lingua tertia multos commouit, & dispersit illos à gente in gentem. Ciuitates muratas diuinit destruxit, & domos magnatorū effodit. Virtutes populorum concidit, & gentes fortes dissoluit. Lingua tertia mulieres viratas eiecit, & priuauit illas de laboribus suis. Qui respicit illā, non habebit requiem, nec habebit amicum in quo requiescat. Et post aliquos versus, Verbis tuis facito stateram, & frenos ori tuo rector: & attende ne forte labaris in lingua, & cadas in conspectu inimicorum insidiantium tibi, & sit casus tuus insanabilis in mortem. Qui facit misericordiam, fœneratur proximo: & qui praualet manu, mandata seruat. Fœnerare proximo tibi, in tempore necessitatis illius: & iterū redde proximo in tempore suo. Confirma verbum, & fideliter age cum illo: & in omni tempore inuenies quod tibi necessarium est. Multi quasi inuentionem estimauerunt fœnus, & præstiterunt molestiam iis qui se adiuerunt. Et post aliquos versus, Verūtamē super humilem animo fortior esto, & pro elemosyna non trahas illum. Propter mandata assume pauperem, & propter inopiam illius ne dimittas eum vacuum. Perde pecuniam tuam propter fratrem & amicum, & non abscondas illam sub lapide in perditionem. Pone thesaurum tuum in præceptis altissimi, & proderit tibi magis quā aurum. Conclude elemosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo. Super scutum potentis, & super lanceam aduersus inimicum tuum pugnabit. Vir bonus fidem facit proximo suo, & qui perdiderit, confusionem derelinquet sibi. Gratiam fideiussoris ne obliuiscaris, dedit enim pro te animam suam. Repromissorem fugit peccator & immundus. Bona repromissoris sibi adscribit peccator, & ingratus sensu derelinquit liberantem se. Vir repromittit de proximo suo, & cum perdiderit reuerentiam, derelinquetur ab eo. Repromis-

so nequissima multos perdidit diligentes, & commouit illos quasi fluctus maris. Viros potentes gyrans migrare fecit, & vagati sunt in gentibus alienis. Peccator transgrediens mandata domini, incidet in promissionem nequam. Et post vnum versus, Recupera proximum secundum virtutem tuam, & intende tibi ne incidas. Et post aliquos versus, Qui diligit filium suum assiduatur illi flagella, vt latetur in nouissimo suo. Qui docet filium suum, laudabitur in illo. Et post decem versus, Equus indomitus euadet durus, & filius remissus euadit præceps. Lacta filium, & pauentem te faciet. Lude cum illo, & contristabit te. Non corrideas illi, ne doleas in nouissimo, & obstupefcat dentes tui. Non des illi potestatem in iuuentute, & ne despicias cogitatus illius. Curua ceruicem eius in iuuentute, & tunde latera eius dum infans est: ne forte induret & nō credat tibi, & erit tibi dolor anima. Doce filium tuum, & operare in illo, ne in turpitudine illius confundaris. Melior est pauper sanus & fortis viribus, quā diues imbecillus & flagellatus malitia. Salus animæ in sanctitate iustitiæ, & melior omni auro & argento: & corpus validum, quā census immensus. Non est census super censum salutis corporis: & non est oblectatio super cordis gaudium. Melior est mors quā vita amara, & requies æterna quā languor perferens. Bona abscondita in ore clauso, quasi appositiones epularum circumpositæ sepulchro. Et post quinque versus Tristitiam non des animæ tuæ, & non affligas temetipsum in consilio tuo. Iucunditas cordis hæc est vita hominis, & thesaurus sine defectione sanctitatis, & exultatio viri est longanitas. Miserere animæ tuæ placens deo, & contine: & cōgrega cor tuum in sanctitate eius, & tristitiam longe expelle à te. Multos enim occidit tristitia, & non est utilitas in illa. Zelus & iracundia minuet dies, & ante tempus senectam adducit cogitatus. Et post aliquos versus, Qui aurum diligit, non iustificabitur: & qui insequitur consumptionem, replebitur ex ea. Multi dati sunt in auri casus, & facta est in specie illius perditio illorū. Lignum offensionis est aurum sacrificantium: vā illis qui sectantur illud, & omnis imprudens deperiet in illo. Beatus diues, qui inuenit est sine macula: & qui post aurum non abiit, nec sperauit in pecunia & thesauris. Quis est hic, & laudabimus eum, fecit enim mirabilia in vita sua: Quis probatus est in illo, & perfectus est, & erit illi gloria æterna: Qui potuit transgredi, & nō est transgressus, & facere mala, & non fecit. Ideo stabilita sunt bona illius in deo, & elemosynas illius enarrabit Ecclesia sanctorū. Et post aliquos versus, Vtere quasi homo frugi iis quæ tibi apponuntur, vt non cum maducas multum, odio habearis. Cessa prior disciplinæ causa, & noli nimius esse, ne forte offendas. Et si in medio multorum sedisti, prior illis non extendas manum tuam, nec prior potcas bibere. Quā sufficiens est homini erudito vinum exiguum. Et post aliquos versus, Diligentes in vino noli prouocare, multos enim exterminauit vinum. Et post aliquos versus, Loquere maior natu, decet enim te: primum verbum diligenti scientiam, & non impediās Muscam. Vbi auditus non est, non effundas sermonem: & importune noli extolli in sapientia tua. Et post quinque versus, A dolens loquere in tua causa, vix cum necesse fuerit: Si bis interrogatus fueris, habeat caput responsum tuum. In multis esto quasi inscius, & auditacens simul & quærens. In medio magnatorum loqui non præsumas: & vbi sunt senes, non multum loquaris. Ante grandinem præbit coruscatio, & ante verecundiā præbit gratia, & pro reuerentia accedit tibi bona gratia. Præcurre

K

Eccli. 38.

Ibidem.

Eccli. 33.

Eccli. 34.

L

Ibidem.

Eccli. 31.

M

Ibidem.

Ibidem.

Eccli. 32.

Ibidem.

A Præcurre autem prior in domum tuam, & illic aduocare, & illic lude, & age conceptiones tuas, & non in delictis & verbo superbo. Et super his omnibus benedicito deum, qui fecit te, & inebriauit te in omnibus bonis suis. Qui timet deum, excipiet doctrinam eius: & qui vigilauerint ad illum, inuenient benedictionem. Qui quærit legem, replebitur ab ea: & qui insidiosè agit, scandalizabitur in ea. Qui timent dominum, inuenient iudicium iustum, & iustitiam quasi lumen accendent. Peccator homo deuinuet corpeptionem, & secundum voluntatem suam inueniet comparisonem. Vir consilij non disperdet intelligentiam. Et post quatuor versus, Fili, sine consilio nihil facias: Et post factum non penitebis. Et post paucos versus, Qui credit deo, attendet mandatis, & qui confidunt in illo, non minorabuntur. Timent dominum, non occurrunt mala, sed in tentatione deus illum conseruabit, & liberabit à malis. Sapiens non odit mandata & iustitias: & non illidetur quasi nauis in procella. Homo sensatus credit legi dei, & lex illi fidelis. Qui interrogationem manifestat, parabit verbum. Et post paululum, Vana spes, & mendaciū viro in sensato: & somnia extollunt imprudentes. Et quasi qui apprehendit vmbra, & sequitur ventum: sic & qui attendit ad visa mendacia. Secundum hoc visio somniorum, ante faciem hominis similitudo hominis. Ab immundo quid mundabitur, & à mendace quid verum dicetur? Diuinit erroris & aurgia mendacia, & somnia male facientium vanitas est. Et sicut parturientis cor tuum phantasias patitur, nisi ab altissimo fuerit emissā visitatio. Ne dederis illis cor tuū. Multos enim errare fecerūt somnia, & exciderunt sperantes in illis. Sine mendacio consummabitur verbum, & sapientia in ore fidelis contemplabitur. Et post quinque versus, Multa vidi enarrādo, & plurimas verborum consuetudines, Aliquotiens vsque ad mortem perichlitatus sum horum causa, & liberatus sum gratia dei. Spiritus timentū deum quæritur, & in respectu illius benedicentur. Spes enim illorum in saluantes illos, & oculi dei in diligentes se. Qui timet dominum nihil trepidabit: & non pauebit, quoniam ipse est spes eius. Timentis dominum, beata est anima. Ad quem respicit, & quis est fortitudo eius: Oculi domini super timētes eum: protector potentia, firmamentum virtutis, tegimen ardoris, & vmbaculum meridianum, deprecatio offensiois, & adiutorium casus, exaltans animam, & illuminans oculos, dās sanitatem & vitam & benedictionem.

C Immolantis ex iniquo oblatio est maculata, & non sunt beneplacitæ sublationes iniustorum. Dominus solus sustinentibus se in via veritatis & iustitiæ. Dona iniquorum non probat altissimus, nec respicit in oblationibus iniquorum, nec in multitudinem sacrificiorū eorum propitiabitur peccatis. Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium in conspectu patris sui. Panis indigentium, vita pauperis est: qui defraudat illum, homo sanguinum est. Qui aufert in sudore panem, quasi qui occidit proximum suum: qui effudit sanguinem, & qui fraudem facit mercenario, fratres sunt. Vnus ædificans, & alter destruens, quid prodest illis nisi labor? Vnus orans, & alter maledicens, cuius vocem exaudiet deus? Qui baptizatur à mortuo, & iterum tangit illum, quid proficiet lauatio illius? Sic homo qui ieiunat in peccatis suis, & iterum eadem faciens, quid proficit humiliando se? Orationem eius quis exaudiet? Qui conseruat legem, multiplicat orationem: sacrificium salutare est attendere mādatis, & discedere ab omni iniquitate, & propitiationem litare sacrificijs super ini-

Eccli. 35.

Ibidem.

Eccli. 32.

Eccli. 33.

Eccli. 34.

Ibidem.

Eccli. 35.

Tomus tertius.

stias: & deprecatio pro peccatis, recedere ab iniustitia. Et post paucos versus, Non apparebis in conspectu dei vacuus. Hæc omnia propter mandata domini sunt. Oblatio iusti impinguat altare, & odor suauitatis est in conspectu altissimi. Sacrificium iusti acceptū est, & memoriam eius non obliuiscetur dominus. Bono animo gloriam redde deo, & non minuas primitias manuum tuarum. In omni dato hilarem fac vultum tuum, & in exultatione sanctifica decimas tuas. Da altissimo secundum datum eius, & in bono oculo adinventionem facito manuum tuarum: quoniam dominus retribuēs est, & septies reddet tantum tibi. Noli offerre munera praua: nō enim suscipiet illa. Noli respicere sacrificium iniustum, quoniam dominus vindex est, & non est apud illum gloria personæ. Non accipiet dominus personam in pauperem, & preceationem læsi exaudiet. Non despiciet preces pupilli, nec viduæ: si effundit loquelam gemitus. Nonne lachrymā ad maxillam descendit, & exclamatio à maxilla ascendit propter illum quod descendit super illam? Et post quatuor versus, Oratio humilioris se se, nubes penetrabit. Et post aliquantum, Cum viro sancto assiduus esto quemcunque cognoueris obseruantem timorem dei, cuius anima est secundum animam tuam. Et post quinque versus, Et in his omnibus deprecare altissimum, vt dirigat in veritate viam tuam, Et post aliquot versus, Fili, in vita tenta animam tuam, & si fuerit nequam, non des illi potestatem. Non enim omnibus omnia expediunt, & non omni animæ omne genus placet. Noli audis esse in omni epulatione, & nō te effundas super omnem escam. Et post quatuor versus, Honora medicum, propter necessitatem etenim illum creauit altissimus. A deo est medela, & à rege accipiet donationem. Disciplina medici exaltabit caput ipsius, & in conspectu magnatorum collaudabitur altissimus. Altissimus creauit de terra medicinam, & vir prudens non abhorrebit illam. Nonne à ligno indulcata est aqua amara? Ad agnitionem hominum virtus illius, Et dedit homini scientiam altissimus, honorari in mirabilibus suis, in his curans mitigabit dolorem ipsorum. Et post quatuor versus, Fili, in tua infirmitate nō desperes, sed ora dominum & ipse curabit te. Auerte à delicto, & dirige manus, & ab omni delicto munda cor tuum. Et post vnum versus, Et impingua oblationem, & da locum medico. Etenim illum dominus creauit, & non discedat à te, quoniam opera eius sunt necessaria. Est enim quando in manus illorū incurras, ipsi vero dominum deprecabuntur, vt dirigat requiē eorum & sanitatē propter cōuersationem illorū. Et post vnum versus, Fili, in mortuum produca lachrymas, & quasi dura passus incipe plorare. Et secundum iudicium contege corpus illius, & nō despicias sepulturā illius. Propter delaturā amare ferlutum illius vna die, & cōsolare propter tristitiā: & fac lutum secundū meritum eius vno die vel duobus, propter detractionē. A tristitia enim festinat mors & cooperiet virtutem, & tristitia cordis flectet ceruicem. Et post vnum versus, Non dederis in tristitiam cor tuum. Et post nouem versus, Sapientiam scribe in tempore vacuitatis, & qui minoratur actu sapientiam percipiet. Et paulo post, In voce dicito, Obaudite me diuini fructus aquarū, & quasi rosa plantata super riuū fructificat, Quasi Libanus odorem suauitatis habete, Florēte flores quasi liliū, date odorem, & frondete in gratiam & collaudate canticum, & benedicite dominum in operibus suis. Date magnificentiam nomini eius, & confitemini illi in voce laborū vestrorum. In canticis laborum & citharis, & sic dicetis in

D

Ibidem.

Ibidem.

Eccli. 37.

E

Ibidem.

Ibidem.

Eccli. 38.

Ibidem.

Ibidem.

Eccli. 39.

E iij confessione,

G confessione, Opera domini vniuersa bona valde. In verbo eius stetit aqua sicut cogeris, & in sermone oris eius sicut exceptoria aquarum: quoniam in precepto ipsius placor fit, & non est minoratio in salute illius. Opera omnis carnis coram illo, & non est quicquam absconditum ab oculis eius. A seculo & vsque in seculum respiciet, & nihil est mirabile in conspectu eius. Non est dicere, quid est hoc, aut quid est illud: omnia enim in tempore suo quaerentur. Et paulo post, Gratia sicut paradus in benedictionibus & misericordia in seculo permanet. Et post duodecim versus, Fratres in adiutorium in tempore tribulationis, & sup eos misericordia liberabit. Et post paululum, Sapientia enim abscondita, & thesaurus occultus, quae utilitas in vtrisque? Melior est homo qui abscondit stultitiam suam, quam qui abscondit sapientiam suam. Et aliquanto post, Benedicetes dominum exaltate illum quantum potestis, maior est omni laude, Exaltates eum replemini virtute. Et post multa, Appropiate ad me indocti, & cogregamini in domum disciplinae, Quid adhuc retardatis, & quid adhuc dicetis in his? Animae vestrae fiunt vehementer. Aperui os meum & locutus sum, Comparate vobis sine argento sapientiam, & collum vestrum subiicite iugo, & suscipiet anima vestra disciplinam. In proximo enim est inuenire eam. Videte oculis vestris, quoniam modice laboravi, & inueni mihi multam requiem. Assumite disciplinam in multo numero argenti, & copiosum aurum possidete in ea. Latetur anima vestra in misericordia eius, & non confundemini in laude ipsius. Operamini opus vestrum ante tempus, & dabit vobis mercedem vestram in tempore suo.

Ex libro Tobiae ista ponenda credidimus.

H Onorem habebis matri tuae omnibus diebus vitae eius: Memor enim esse debes, quae & quanta pericula passa sit propter te in utero suo. Et post duos versus, Omnibus autem diebus vitae tuae deum in mente habe, & caue ne aliquando peccato consentias, & praetermittas praeccepta dei tui. Ex substantia tua fac eleemosynam, & noli auertere faciem tuam ab illo paupere. Ita enim fiet, vt nec a te auertatur facies domini. Quomodo poteris, ita esto misericors. Si multum tibi fuerit, abundanter tribue: si exiguum fuerit, etiam exiguum libenter impertire stude. Praemium enim tibi bonum thesaurizas in die necessitatis: quoniam eleemosyna ab omni peccato & a morte liberat, & non patitur animam ire in tenebras. Fidia magna erit coram hominibus deo eleemosyna omnibus qui faciunt eam. Attende tibi fili ab omni fornicatione, & praeter uxorem tuam nunquam patiaris crimen scire. Superbiam autem nunquam in tuo sensu, aut in tuo verbo dominari permittas. In ipsa enim initium sumpsit omnis perditio. Quicumque aliquid tibi operatus fuerit, statim mercedem ei restitue, & merces mercenarij apud te omnino non maneat. Quod ab alio odis fieri tibi, vide ne alteri tu aliquando facias. Panem tuum cum esurientibus egenis comede, & de vestimentis tuis nudos tege. Et post duos versus, Consilium semper a sapiente perquire. Omni tempore benedic deum, & pete ab eo vt vias tuas dirigat, & omnia consilia tua in ipso permaneant. Et post septem versus, Noli timere fili mi, pauperem quidem vitam gerimus, sed multa bona habebimus, si timuerimus deum, & recesserimus ab omni peccato, & fecerimus bene. Et post multa, tunc Raphael dixit eis occulte, Benedicite deum caeli, & coram omnibus viuentibus confitemini illi, quoniam fecit vobiscum misericordiam suam. Etenim sacramentum regis abscondere bonum est, opera autem dei reuelare &

confiteri honorificum est. Bona est oratio cum ieiunio & eleemosyna, magis quam thesauros auri condere: quoniam eleemosyna a morte liberat, & ipsa est quae purgat peccata, & facit inuenire vitam aeternam. Qui autem faciunt peccatum & iniquitatem, hostes sunt animae suae. Et paulo post, Audite ergo me filij patrem vestrum, Seruite domino in veritate, & inquirete vt faciatis quae sunt placita illi, Et filiis vestris mandate, vt faciant iustitias & eleemosynas vt sint memores dei, & benedicant eum in omni tempore, in veritate & in tota virtute sua. Iam nunc quoniam non omnes libri canonici veterisque testamenti huic operi nostro necessaria dederunt: neque ij qui dederunt, ex omnibus suis locis conueniebant vt darent, sed ex eis tantum, vbi apertiora morum bonorum praeccepta comperimus: siue vbi vtilia iubentur: siue vbi contraria prohibentur: ad facras literas Euangelicas & Apostolicas transeamus.

Capitulum in canone testamenti noui notissima & praclarissima quatuor Euangelia tenuerunt, in quorum primo, quod secundum Matthaeum est, ea quae nobis sunt ad hoc opus quod suscepimus congrua, videamus.

M Idens autem dominus turbas, ascendit in montem. Et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius. Et aperiens os suum docebat eos dicens, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum. Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Beati mundo corde, quoniam ipsi deum videbunt. Beati pacifici, quoniam filij dei vocabuntur. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum caelorum. Beati estis cum maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersum vos mentientes propter me, Gaudete & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in caelis. Sic enim persecuti sunt Prophetas, qui fuerunt ante vos. Vos estis sal terrae, Quod si filius euauerit, in quo salietur? Ad nihilum valet vltra, nisi vt mittatur foras, & conculcetur ab hominibus, Vos estis lux mundi. Non potest ciuitas abscondi supra montem posita, Neque accendunt lucernam, & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, vt luceat omnibus qui in domo sunt. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant vestra bona opera, & glorificent patrem vestrum qui in caelis est. Nolite putare, quoniam veni soluere legem, aut Prophetas, Non veni soluere, sed adimplere. Amen dico vobis, donec transeat caelum & terra, iota vnum, aut vnus apex non praeteribit a lege donec omnia fiant. Qui ergo soluerit vnum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno caelorum: qui autem fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno caelorum. Dico autem vobis, quoniam nisi abundauerit iustitia vestra plus quam Scribarum & Pharisaorum, non intrabitis in regnum caelorum. Audistis quia dictum est antiquis, Non occides: Qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo Racha, reus erit concilio. Qui autem dixerit, fatue, reus erit gehennae ignis. Si ergo offers munus tuum ante altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum ante altare & vade prius reconciliari fratri tuo, & tunc veniens offeres munus

K

Tob. 14.

L

Ex Euangelio secundum Matthaeum. cap. 5.

M

Exod. 20.

Deute. 5.

A munus tuum. Esto consentiens aduersario tuo cito dum es in via cum eo, ne forte tradat te aduersarius iudici, & iudex tradat te ministro, & in carcerem mittaris. Amen dico tibi, non exies inde donec reddas nouissimum quadrante. Audistis quia dictum est antiquis, Non moechaberis. Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo. Quod si oculus tuus dexter scandalizet te, erue eum, & proiice eum abs te. Expedi enim tibi vt vnum pereat membrorum tuorum, quam totum corpus tuum mittatur in gehennam. Et si dextera manus tua scandalizat te, abscide eam & proiice abs te: Expedi enim tibi vt vnum pereat membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam. Dicitur est autem, Quicumque dimiserit uxorem suam det illi libellum repudij. Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam moechari: & qui dimissam duxerit, adulterat. Iterum audistis quia dictum est antiquis, Non peierabis. Reddes autem domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis, Non iurare omnino, neque per caelum, quia thronus dei est: neque per terram, quia scabellum pedum eius est, neque per Hierosolimam, quia ciuitas est magni regis. Neque per caput tuum iuraueris, quia non potes vnum capillum album facere aut nigrum. Sit autem sermo vester est, est non, non: quod autem his abundantius est, a malo est. Audistis, quia dictum est, Oculum pro oculo, & dentem pro dente. Ego autem dico vobis, non resistere malo, sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, praebere illi & alteram: & ei qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium. Et quicumque te angariauerit ire mille passus, vade cum illo alia duo. Qui petit a te, da ei: & volente mutare a te, ne auertaris. Audistis quia dictum est antiquis, Diliges proximum tuum, & odies inimicum tuum. Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros, benefacite iis qui vos oderunt, & orate pro persecutoribus & calumniantibus vos, vt sitis filij patris vestri, qui in caelis est: qui solem suum oriri facit super malos & bonos, & pluit super iustos & iniustos. Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? Nonne & publicani hoc faciunt? Et si salutaueritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis? Nonne & Ethnici hoc faciunt? Estote ergo vos perfecti, sicut & pater vester caelestis perfectus est. Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis. Alioquin mercedem non habebitis apud patrem vestrum qui in caelis est. Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritae faciunt in synagogis & in vicis, vt honorificentur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua, vt sit eleemosyna tua in abscondito, & pater tuus qui videt in abscondito reddet tibi. Et cum oratis non eritis sicut hypocritae, qui amant in synagogis & in angulis platearum stantes orare, vt videantur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Tu autem cum oraueris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio ora patrem tuum in abscondito: & pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. Orantes autem nolite multum loqui, sicut Ethnici: putant enim quia in multiloquio suo exaudiatur. Nolite ergo assimilari eis: scit enim pater vester quid opus sit vobis antequam petatis eum, Sic ergo orabit, Pater noster qui es in caelis. Sanctificetur nomen tuum, Adueniat regnum tuum, Fiat voluntas tua sicut in caelo & in terra. Panem nostrum supersubstantialem * da nobis hodie. Et

Exod. 20.

Deute. 4.

Leui. 19.

Exod. 21. Deute. 19.

Leui. 19. Deute. 23.

Matth. 6.

*al. quotidianum.

dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo. Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis pater vester caelestis delicta vestra. Si autem non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra. Cum autem ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritae tristes. Exterminant enim facies suas vt appareant hominibus ieiunantes. Amen dico vobis, perceperunt mercedem suam. Tu autem cum ieiunas, vnge caput tuum, & laua faciem tuam, ne videaris hominibus ieiunans, sed patri tuo qui est in abscondito: & pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi: Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, vbi erugo & tinea demolitur, & vbi fures effodiunt & furantur. Thesaurizate autem vobis thesauros in caelo, vbi neque erugo neque tinea demolitur, & vbi fures non effodiunt nec furantur. Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum. Lucerna corporis tui est oculus. Si fuerit oculus tuus simplex, totum corpus tuum lucidum erit: Si autem oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tenebrum erit. Si ergo lumen quod in te est tenebrae sunt, ipsae tenebrae quante erunt? Nemo potest duobus dominis seruire, aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget: aut vnum sustinebit, & alterum continet. Non potestis deo seruire & mammonae. Ideo dico vobis ne solliciti sitis animarum vestrarum quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, & corpus plus quam vestimentum? Respicite volatilia caeli, quoniam non seruit, neque metunt, neque congregant in horrea, & pater vester caelestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis illis? Quis autem vestrum cogitans potest adiacere ad staturam suam cubitum vnum? Et de vestimentis quid solliciti estis? Considerate lilia agri quomodo cresunt, non laborant, neque nent. Dico autem vobis quoniam nec Salomō in omni gloria sua coopertus est sicut vnus ex istis, Si autem fennum agri quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, deus sic vestit, quanto magis vos minimae fidei? Nolite ergo solliciti esse dicetes, quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Haec enim omnia genetes inquirunt: scit enim pater vester quia his omnibus indigetis. Quaeite ergo primum regnum dei & iustitiam eius, & haec omnia adiacent vobis. Nolite ergo solliciti esse in crastinum, Crastinus enim dies sollicitus est sibi ipsi, Sufficit diei malitia sua, Nolite iudicare, vt non iudicemini. In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini: & in qua mensura mesuraueritis, remetietur vobis. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo non vides? Aut quomodo dicis fratri tuo, sine eiicium festucam de oculo tuo, & ecce trabes est in oculo tuo? Hypocrita, eiice primum trabem de oculo tuo, & tunc videbis eiicere festucam de oculo fratris tui. Nolite sanctum dare canibus, neque miseritis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, & conuersi diripant vos. Petite & dabitur vobis, quaerite & inuenietis, pulsate & aperietur vobis. Omnis qui petit accipit, & qui quaerit inuenit, & pulsanti aperietur. Aut quis ex vobis homo, quae si petierit filius suus panem, nunquid lapidem porriget ei? Aut si piscem petit, nunquid serpentem dabit ei? Si ergo vos cum sitis mali, nostris bona data dare filiis vestris, quanto magis pater vester qui in caelis est, dabit bona petentibus se. Omnia ergo quaecumque vultis vt faciant vobis homines, & vos facite eis. Haec est enim lex & propheta. Intrate per angustam portam, quia lata porta & spatiosa via qua ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam.

D

E

Matth. 7. E

G Quam angusta porta & arcta via quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inueniunt eam. Attendite à falsis Prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces, A fructibus eorum cognoscetis eos. Nunquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus? Sic omnis arbor bona fructus bonos facit, mala autem arbor, fructus malos facit. Non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor mala fructus bonos facere. Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur & in ignem mittetur. Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos. Non omnis qui dicit mihi, domine domine, intrabit in regnum cælorum, sed qui facit voluntatem patris mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cælorum. Multi dicent mihi in illa die, Domine, domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in tuo nomine demonia eiecimus, & in tuo nomine virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis, quia nunquam notis vos: Discedit à me qui operamini iniquitatem. Omnis ergo qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificauit domum suam supra petram, & descendit pluuia, & uenerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit: Fundata enim erat supra petram. Et omnis qui audit verba mea hæc, & non facit ea, similis erit viro stulto, qui ædificauit domum suam supra arenam, & descendit pluuia, & uenerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit, & fuit ruina eius magna. Et paulo post, Gratis accepistis, gratis date. Nolite possidere aurum, neque argenteum, neque pecuniam in zonis vestris: Non peram in via, neque duas tunicas, neque calciamenta, neque virgam: Dignus est enim operarius cibo suo. In quamcunque ciuitatem aut castellum intraueritis, interrogate quis in ea dignus sit, & ibi manete donec exeat. Intrans autem in domum, salutate eam dicentes, Pax huic domui. Et si quidem fuerit dignus illa digna, ueniet pax uestra super illam: Si autem non fuerit digna, pax uestra ad vos reuertetur. Et quicumque non receperit vos neque audierit sermones uestros, exeat foras de domo, vel de ciuitate, excutite puluerem de pedibus uestris: Amen dico uobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorreorum in die iudicii, quam illi ciuitati. Ecce ego mitto uos, sicut oues in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Cauete autem ab hominibus. Tradent enim uos in conciliis, & in synagogis suis flagellabunt uos, & ad præfides & reges ducemini propter me in testimonium illis & gentibus. Cum autem tradent uos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini, dabitur enim uobis in illa hora quid loquamini. Non enim uos estis qui loquimini, sed spiritus patris uestri qui loquitur in uobis. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium, & insurgent filij in parentes, & morte eos afficient: Et eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. Qui autem perseverauerit usque in finem, hic saluus erit. Cum autem persequerentur uos in ciuitate ista, fugite in aliam. Amen dico uobis, non consummabitis ciuitates Israël, donec ueniat filius hominis. Non est discipulus super magistrum nec seruus super dominum suum: Sufficit discipulo, ut sit sicut magister eius, & seruus sicut dominus eius. Si patres familias Beelzebub uocauerunt, quanto magis domesticos eius. Ne ergo timueritis eos. Nil enim opertum est quod non reuelabitur, & occultum quod non sciatur. Quod dico uobis in tenebris, dicite in lumine, & quod in aure auditis, prædicate super tecta. Et nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non

possunt occidere, sed potius eum timete, qui potest & animam & corpus perdere in gehenam, Nonne duo passereres asse uenit, & vnus ex illis non cadet super terram sine patre uestro? Vestri autem & capilli capitis omnes numerati sunt. Nolite ergo timere, multis passeribus meliores estis uos. Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo qui est in cælis. Qui autem negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo qui in cælis est. Nolite arbitrari, quia uenerim pacem mittere in terram. Non ueni pacem mittere, sed gladium, Veni enim separare hominem aduersus patrem suum, & filium aduersus matrem suam, & nurum aduersus socrum suam, & inimici hominis domestici eius. Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus. Et qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus. Et qui non accipit crucem suam & sequitur me, non est me dignus. Qui inuenit animam suam, perdet illam. Et qui perdidit animam suam propter me, inueniet eam. Qui recipit uos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me misit. Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet: Et qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet. Et quicumque potum dederit vni ex minimis istis, calicem aquæ frigidæ tantum in nomine discipuli, Amen dico uobis, non perdet mercedem suam. Et paulo post, Cui autem similem æstimabo generationem istam? Similis est pueris sedentibus in foro, qui clamantes coram quibus dicunt, Cecinimus uobis & non fastastis, lamentauimus, & non planxistis. Venit enim ioannes neque manducans, neque bibens: & dicunt, demonium habet. Venit filius hominis manducans, & bibens, & dicunt, Ecce homo vorax, & potator uini, publicanorum & peccatorum amicus: Et iustificata est sapientia à filiis suis. Et post paululum, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos. Tollite iugum meum super uos, & discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus uestris. Iugum enim meum suauis est, & onus meum leue. Item post paululum, Si autem sciretis, quid est, Misericordiam uolo, & non sacrificium, nunquam condēnassetis innocentes. Et post paululum, Qui non est mecum, contra me est: & qui non congregat mecum, spargit. Ideo dico uobis, omne peccatum & blasphemia remittetur hominibus, spiritus autem blasphemia non remittetur. Et quicumque dixerit uerbum contra filium hominis, remittetur ei: Qui autem dixerit contra spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc seculo, neque in futuro. Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam, & fructum eius malum. Si quidem ex fructu arbor cognoscitur. Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui cum sitis mali? Ex abundantia enim cordis os loquitur. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona, & malus homo de malo thesauro profert mala. Dico autem uobis, quoniam omne uerbum ociosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicii. Ex uerbis enim tuis iustificaberis, & ex uerbis tuis condēnaberis. Et post aliquantum, Audite & intelligite. Non quod intrat in os, coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem. Et paulo post, Respondens autem Petrus, dixit ei, Edissere nobis parabolam istam: At ille dixit, Adhuc & uos sine intellectu estis? Non intelligitis, quia onane quod in os intrat, in ventrem vadit, & in secessum emittitur: Quæ autem procedit de ore, de corde exeit, & ea coinquinat hominem: De corde enim exeit cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta,

K

L

M

falsa

A falsa testimonia, blasphemia. Hæc sunt quæ coinquinat hominem: Non lotis autem manibus manducare, non coinquinat hominem. Item post aliquantum, Tunc dixit Iesus discipulis suis: Si quis uult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Qui enim uoluerit animam suam saluam facere, perdet eam. Qui autem perdidit animam suam propter me, inueniet eam. Quid enim prodest homini, si mundum uniuersum lucretur, animam uero suam detrimentum patiat? Aut quam dabit homo computationem pro anima sua? Filius enim hominis uenturus est in gloria patris sui cum angelis suis, & tunc reddet unicuique secundum opera eius. Item aliquantum post, Amen dico uobis, nisi conuerſi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cælorum. Quicumque ergo humiliauerit se sicut paruulus iste, hic est maior in regno cælorum: Et qui susceperit unum paruulum talem in nomine meo, me suscipit. Qui autem scandalizauerit unum de pusillis istis qui in me credunt, expedit ei ut suspēdatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris. Vt mudo à scandalis, necesse est enim ut ueniāt scandala. Verūtamen uox homini illi per quem scandalum uenit. Si autem manus tua uel pes tuus scandalizet te, abscide eum & proice abs te: Bonum est tibi ad vitam ingredi debilem, quam duas manus, uel duos pedes habentem, mitti in ignem æternum. Et si oculus tuus scandalizet te, erue eum & proice abs te: Bonum est tibi cum uno oculo in uitam intrare, quam duos oculos habentem mitti in gehenam ignis. Videte ne contemnat is unum ex his pusillis. Dico autem uobis, quia angeli eorum in cælis semper uident faciem patris mei qui in cælis est. Venit enim filius hominis saluare quod perierat. Et paulo post, Si autem peccauerit in te frater tuus, uade & corripe eum inter te & ipsum solum: Si te audierit, lucratus es fratrem tuum: Si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc unum uel duos, ut in ore duorum testium uel trium stet omne uerbum. Quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ: Si autem & Ecclesiā non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus. Amen dico uobis, quicumque alligauerit super terram, erunt ligata & in cælo, & quicumque soluerit super terram, erunt soluta & in cælo. Iterum dico uobis, quia si duo ex uobis cōsenserint super terram, de omni re quæcunq; petierint, fiet illis à patre meo qui in cælis est. Vbi enim sunt duo uel tres cōgregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Tunc accedens Petrus ad eum, dixit, Domine, quoties peccabit in me frater meus, & dimittā ei? Usque septies? Dicit illi Iesus: Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies. Ideo assilatum est regnum cælorum homini regi, qui uoluit rationem ponere cum seruis suis. Et cum cœpisset rationem ponere, oblatuſ est ei vnus qui debebat decem milia talenta, Cum autem non haberet unde redderet, iussit eum dominus uenundari, & uxorem eius & filios, & omnia quæ habebat, & reddi. Procidens autem seruus ille orabat eum, dicens, Patientiam habe in me domine, & omnia reddam tibi. Misertus autem dominus serui illius, dimisit eum, & debitum dimisit ei. Egressus autem seruus ille, inuenit unum de conseruis suis, qui debebat ei centum denarios, & tenens suffocabat eum, dicens, Redde quod debes. Et procidens conseruus eius, rogabat eum, dicens, Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Ille autem noluit, sed abiit, & misit eum in carcerem, donec redderet debitum. Videntes autem conserui eius quæ fiebant, contristati sunt ualde: Et uenerunt, & narrauerunt domino suo omnia quæ facta fuerant:

Tunc uocauit illum dominus suus, & ait illi, Seruus nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me: Nonne ergo oportuit & te misereri cōserui tui, sicut & ego tui miserus sum? Et iratus dominus eius, tradidit eum tortoribus, quoad usque redderet uniuersum debitum. Sic & pater meus cœlestis faciet uobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus uestris. Et paulo post, Et accesserunt ad eum Pharisei, tentantes eum, & dicētes, Si licet homini dimittere uxorem suam quacunque ex causa? Qui respondens, ait eis, Non legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculum & feminam fecit eos: Et dixit, Propter hoc dimittet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una. Itaque iam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo deus coniūxit, homo non separet. Dicit illi, Quid ergo Moyses mandauit dare libellum repudij & dimittere? Ait illi, Quoniam Moyses ad duritiam cordis uestri permisit uobis dimittere uxores uestras, Ab initio autem non fuit sic: Dico autem uobis, quia quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur: & qui dimissam duxerit, mœchatur. Dicunt illi discipuli eius: Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere. Qui dixit, Non omnes capiunt uerbum istud, sed quibus datum est. Sunt enim eunuchi qui de matris utero sic nati sunt: Et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus: Et sunt eunuchi qui seipsos eunuchizauerunt propter regnum cælorum. Qui potest capere, capiat. Tunc oblatus sunt ei paruuli, ut manus eis imponeret & oraret. Discipuli autem increpabant eos. Iesus uero ait eis: Sinite paruulos, & nolite eos prohibere ad me venire: Talius enim regnum cælorum. Et cum imposuisset eis manus, abiit inde. Et ecce vnus accedens ait illi: Magister bone, quid boni faciā, ut habeam uitam æternam? Qui dixit ei, Quid me interrogas de bono? Vnus est bonus deus, Si autem uis ingredi ad uitam, serua mandata. Dicit ei, Quæ? Iesus autem dixit, Non homicidium facies, non adulterabis, non facies furtum, non falsum testimonium dices, Honora patrem tuum & matrem: Et diliges proximum tuum sicut teipsum. Dicit illi adolescens, Omnia hæc custodiui: Quid adhuc mihi deest? Ait illi Iesus: Si uis perfectus esse, uade, uende quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo, & ueni sequere me. Cum autem audisset uerbum adolescens, abiit tristis: Erat enim habens multas possessiones. Iesus autem dixit discipulis suis: Amen dico uobis, quia diues difficile intrabit in regnum cælorum. Et iterum dico uobis, Facilius est camelum per foramen acus transire, quam diuitem intrare in regnum cælorum. Auditis autem his, discipuli mirabantur ualde, dicentes, Quis ergo poterit saluus esse? Aspiciens autem Iesus, dixit illis, Apud homines hoc impossibile est: apud deum autem omnia possibilia sunt. Tunc respondens Petrus, dixit ei, Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te, Quid ergo erit nobis? Iesus autem dixit illis, Amen dico uobis, quod uos qui secuti estis me, in regeneratione cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & uos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israël. Et omnis qui reliquerit domum, uel fratres, aut sorores, aut patrem aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, & uitam æternam possidebit. Multi autem erunt primi nouissimi, & nouissimi primi. Et paulo post, Sicut filius hominis non uenit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam redemptionem pro multis. Et aliquantum post, Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt dei deo. Et abi-

D

Math. 19.

Gene. 1.

Gene. 2.

Deut. 24.

E

Exod. 20.

F

Math. 20.

Math. 22.

bi, Di-

Math. 10.

Math. 11.

Ibidem.

Math. 9.

Osee. 6.

Math. 12.

Math. 13.

Deut. 6. **G** bi, Diliges dominum deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua. Hoc est maximum & primum mandatum. Secundum autem simile est huic, Leuit. 19. Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis vniuersa lex p̄det & propheta. Et post paucos verus, Tunc Iesus locutus est ad turbas & ad discipulos suos, dicens, Super cathedram Moysi sederunt Scribae & Pharisei, Omnia ergo quaecumque dixerint vobis seruate & facite, secundum opera vero eorum nolite facere: Dicunt enim & non faciunt. Alligant autem onera grauiam & importabilia, & imponunt in humeros hominum, digito autem suo nolunt ea mouere. Omnia vero opera sua faciunt, vt videantur ab hominibus. Dilatant enim phylacteria sua, & magnificant simbrias. Amant autem primos recubitus in caenis, & primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro, & vocari ab hominibus, Rabbi, Vos autem nolite vocari, Rabbi: Vnus est enim magister vester: Omnes autem vos fratres estis. Et patrem nolite vobis vocare super terram: Vnus est enim pater vester qui in caelis est. Nec vocemini, magistri, quia magister vester vnus est Christus. Qui maior est vestrum, **H** erit minister vester. Qui autem se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. Et paulo post, Vae vobis Scribae & Pharisei hypocrite, qui decimatis mentam & anethum & cyminum, & relinquitis quae grauiora sunt legis, iudicium & misericordiam, & fidem: Haec oportuit facere, & illa non omittere. Duces caeci, excolantes culicem, camelum autem glutientes. Vae vobis Scribae & Pharisei hypocrite, qui mundatis quod de foris est calicis & paropisidis, intus autem pleni sunt rapina, & omni immunditia. Phariseae caece, munda prius quod intus est calicis & paropisidis, vt fiat & id quod de foris est mundum. Vae vobis Scribae & Pharisei hypocrite, qui similes estis sepulchris dealbatis, quae a foris apparent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia. Sic & vos a foris quidem apparetis hominibus iusti, intus autem pleni estis hypocritis & iniquitate. Vae vobis Scribae & Pharisei hypocrite, qui aedificatis sepulchra Prophetarum, & ornatis monumenta iustorum, & dicitis, Si fuissetis in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine Prophetarum. Itaque testimonium estis vobismetipsis, quia filii estis eorum qui Prophetas occiderunt: Et vos implete mensuram patrum vestrorum. Serpentes, genimina viperarum, quomodo fugietis a iudicio gehennae? Ideo dico vobis, Ecce ego mitto ad vos Prophetas, & sapientes, & scribas: & ex illis occidetis, & crucifigetis, & ex eis flagellabitis in synagogis vestris, & persequemini de ciuitate in ciuitatem, vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram, a sanguine Abel iusti, vsque ad sanguinem Zachariae Prophetae filij Barachiae, quem occidistis inter templum & altare: Amen dico vobis, veniet haec omnia super generationem istam. Et paulo post, Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum: Qui autem perseverauerit vsque in finem, hic saluus erit. Et post aliquantum, Estote parati, quia nescitis qua hora filius hominis venturus est. Quis putas est fidelis seruus & prudens, quem constituit dominus suus supra familiam suam, vt det illis cibum in tempore. Beatus ille seruus quem cum venerit dominus eius, inuenit sic facientem: Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum. Si autem dixerit malus seruus ille in corde suo: Moram facit dominus meus venire, & coeperit percutere coeseruos suos, manducet autem & bibat cum ebriis: veniet dominus serui illius in die qua non sperat, & hora qua igno-

rat, & diuidet eum, partemque eius ponet cum hypocritis: **K** illic erit fletus & stridor dentium. Et post paulum, Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam. Item post paululum, Cum autem venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli cum eo: tunc sedebit super sedem maiestatis suae, & congregabuntur ante eum omnes oves ab haecis: Et statuet oves quidem a dextris, haedos autem a sinistris. Tunc dicet rex iis qui a dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi: Esurui enim, & dedistis mihi manducare: Sitiui, & dedistis mihi bibere: Hospes eram, & collegistis me: Nudus, & cooperuistis me: Infirmus, & visitastis me: In carcere eram, & venistis ad me. Tunc respondebunt ei iusti, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem & pauperem te: sitiitem, & dedimus tibi potum: Quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te: aut nudum, & cooperuimus? Aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, & venimus ad te? Et respondens rex, dicet illis: Amen dico vobis, quando fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicet & iis qui a sinistris erunt, Discedite a me maledicti in ignem aeternum, qui paratus est diabolo & angelis eius: Esurui enim, & non dedistis mihi manducare: Sitiui, & non dedistis mihi potum: Hospes fui, & non collegistis me: Nudus eram, & non cooperuistis me: Infirmus & in carcere, & non visitastis me. Tunc respondebunt & ipsi, dicentes, Domine quando te vidimus esurientem & sitientem, & hospitem, aut nudum, aut infirmum, vel in carcere: & non ministravimus tibi? Tunc respondebit illis, dicens, Amen dico vobis, quando non fecistis vni de minoribus his, nec mihi fecistis. Et ibunt hi in supplicium aeternum, iusti autem in vitam aeternam. Et post aliquantum, Vigilate & orate, vt non intretis in tentationem.

A Duocans iterum turbam, dicebat illis, Audite me omnes & intelligite: Nihil est extra hominem introiens in eum, quod possit eum coquinare, sed quae de homine procedunt, illa sunt quae communicant hominem. Si quis habet aures audiendi, audiat. Et cum introisset in domum a turba, interrogabat eum discipuli eius parabolam: Et ait illis, Sic & vos im prudentes estis? Non intelligitis quia omne extrinsecus introiens in hominem, non potest eum communicare, quia non intrat in cor eius, sed in ventrem, & in seculum exit, purgans omnes escas: Dicebat autem, quoniam quae de homine exeunt, illa communicant hominem. Ab intus enim de corde hominum exeunt cogitationes male: procedunt adulteria, fornicationes, homicidia, furta, auaritia, nequitiae, dolus, impudicitia, oculus malus, blasphemiae, superbia, stultitia. Omnia haec mala ab intus procedunt, & communicant hominem. Et alio loco conuocata turba cum discipulis suis, dixit eis, Si quis vult post me sequi, denegat seipsum, & tollat crucem suam & sequatur me. Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet eam: Qui autem perdidit animam suam propter me & Euangelium, saluam eam faciet. Quid enim proderit homini si lucretur mundum totum, & detrimentum faciat animae suae? Aut quid dabit homo commutationem pro anima sua? Qui enim me confusus fuerit & mea verba in generatione ista adultera & peccatrice, & filius hominis confundet eum in gloria patris sui cum angelis suis. Et alibi, Et accipiens puerum statuit eum in medio eorum. Quem cum complexus esset, ait illis: Quisquis vnum ex huiusmodi pueris receperit in nomine meo,

Marci. 16. Ibidem. Marc. 10. Deut. 24. Gene. 1. Marc. 10. Exod. 20. Ex Euangelio secundum Marcum. 7. Marc. 8. Marc. 9.

A me recipit: Et quicumque me susceperit, non me suscipit, sed eum qui me misit. Et paulo post, Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquae frigidae in nomine meo, quia Christi estis: amen dico vobis non perdet mercedem suam. Et quisquis scandalizauerit vnum ex his pusillis credentibus in me, bonum est ei magis, si circumdaretur mola asinaria collo eius & in mare mitteretur. Et post paululum, Habete in vobis salem, & pacem habete inter vos. Et paulo post, Et accedentes Pharisei interrogabant eum: Si licet viro uxorem dimittere, tentantes eum. At ille respondens, dixit eis, Quid vobis praecipit Moyses? Qui dixerunt, Moyses permisit libellum repudiij scribere & dimittere. Quibus respondens Iesus, ait, Ad duritiam cordis vestri scripsit vobis praecipit istud, Ab initio autem creaturae, masculinum & foeminam fecit eos deus. Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem, & adhærebit uxori suae, & erunt duo in carne vna. Itaque iam non sunt duo, sed vna caro. Quod ergo deus coniunxit homo non separet. Et in domo iterum discipuli eius, de eodem interrogauerunt eum: Et dicit illis, Quicumque dimiserit uxorem suam, & aliam duxerit, adulterium committit super eam: & si uxor dimiserit virum suum & alij nupserit, mœchatur. Et post quatuor versus, Sinite paruulos venire ad me, & ne prohibueritis eos: Talius enim regnum caelorum. Amen dico vobis, quisquis non receperit regnum dei velut paruulus, non intrabit in illud. Et complexans eos & imponens manus super illos benedicebat eos. Et cum egressus esset in via, praecurrens quidam genu flexo ante eum, rogabat eum, Magister bone, quid faciam vt vitam aeternam percipiam? Iesus autem dixit ei, Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi vnus deus. Praecepta nostri, Ne adulteres: Ne occidas: Ne fureris: Ne falsum testimonium dixeris: Ne fraudem feceris: Honora patrem tuum & matrem. At ille respondens, ait illi, Magister, haec omnia seruauimus a iuuetute mea. Iesus autem intuitus eum, dilexit eum, & dixit illi, Vnum tibi deest: Vade, quaecumque habes, vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in caelo, & veni sequere me. Qui contristatus in verbo, abiit mœrens. Erat enim habens multas possessiones. Et circumspiciens Iesus, ait discipulis suis: Quam difficile qui pecunias habent, in regnum dei introibunt. Discipuli autem obstupescabant in verbis eius. At Iesus rursus respondens, ait illis, Filiioli, quam difficile est confidentes in pecuniis in regnum dei introire. Facilius est camelum per foramen acus transire, quam diuitem intrare in regnum dei. Qui magis admirabantur, dicentes ad seipsos: Et quis potest saluus fieri? Et intuens illos Iesus, ait, Apud homines impossibile est, sed non apud deum. Omnia enim possibilia sunt apud deum. Et coepit Petrus ei dicere, Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te. Respondens Iesus, ait, Amen dico vobis: Nemo est qui reliquerit domum aut fratres, aut sorores, aut matrem, aut patrem, aut filios, aut agros propter me & propter Euangelium, qui non accipiat centies tantum nunc in tempore hoc, domus & fratres, & sorores & matres & filios & agros cum persecutionibus, & in seculo futuro vitam aeternam. Multi autem erunt primi nouissimi, & nouissimi primi. Et paulo post, Scitis quia ij qui videntur principari gentibus, dominantur eis, & principes eorum potestatem habent ipsorum. Non ita est autem in vobis, sed quicumque voluerit fieri maior, erit vester minister: Et quicumque voluerit in vobis primus esse, erit omnium seruus: Nam & filius hominis non venit vt ministraretur ei, sed vt ministraret, & daret animam suam redemptionem pro mul-

tis. Et aliquanto post, Et respondens Iesus, ait eis, Habete fidem dei. Amen dico vobis: Quicumque dixerit huic moti tollere & mittere in mare: & non haesitauerit in corde suo, sed crediderit, quia quodcumque dixerit fiat: fiet ei. Propterea dico vobis: Omnia quaecumque orantes petitis, credite quia accipietis, & veniet vobis. Et cum staretis ad orandum, dimittite si quid habetis aduersus aliquem, vt & pater vester qui in caelis est dimittat vobis peccata vestra. Quod si vos non dimiseritis, nec pater vester qui in caelis est, dimittet vobis peccata vestra. Et post aliquantum, Respondens autem Iesus, dixit illis, Reddite igitur quae sunt Caesaris Caesari, & quae sunt dei deo, Et alio loco, Et accessit vnus de scribis, qui audierat illos conquerentes, & videns quia bene illis responderit, interrogauit eum, quod esset primum omnium mandatum. Iesus autem respondit ei, Quia primum omnium mandatum est, Audi Israël, dominus deus vnus vnus est. Et, Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota virtute tua: Hoc est primum mandatum, Secundum autem simile est illi, Diliges proximum tuum tanquam teipsum. Maius horum aliud mandatum non est. Et ait illi scriba, Bene magister in veritate dixisti, quia vnus est, & non est alius praeter eum. Et vt diligatur ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota fortitudine: & diligere proximum tanquam seipsum maius est omnibus holocaustis & sacrificiis. Iesus autem videns quod sapienter responderet, dixit illi: Non es longe a regno dei. Et nemo iam audebat eum interrogare. Et paulo post, Cauete a Scribis qui volunt in stolis ambulare, & salutare in foro, & in primis cathedris sedere in synagogis, & primos recubitus in caenis. Qui deuorant domos viduarum sub obtentu prolixae orationis, hi accipiunt prolixius iudicium. Et sedens Iesus contra gazophylacium, aspiciebat quae modo turba iactaret in gazophylacium, & multi diuites iactabant plurima. Cum venisset autem vna vidua pauper, misit duo minuta, quod est quadrans: Et conuocans discipulos, ait illis, Amen dico vobis, quoniam vidua haec pauper plus omnibus misit qui miserunt in gazophylacium. Omnes enim ex eo quod abundabat illis miserunt: haec vero de penuria sua omnia quae habuit misit, totum victum suum. Et paulo post, Et cum duxerint vos tradentes, nolite praecogitare quid loquamini, sed quod datum fuerit vobis in illa hora, id loquamini. Non enim estis vos loquentes, sed spiritus sanctus. Et post paululum, Et eritis odio omnibus propter nomen meum. Qui autem sustinuerit in finem, hic saluus erit. Et alio in loco, Videte, vigilate orantes, nescitis enim quando tempus sit. Sicut homo qui peregre profectus reliquit domum suam, & dedit seruis suis potestatem cuiusque operis, & ianitori praecipit vt vigilet. Vigilare ergo: Nescitis enim quando dominus domus veniet: sero, an media nocte, an gallicantu, an mane. Ne cum venerit repente, inueniat vos dormientes. Quod autem vobis dico, omnibus dico, vigilate.

Gloria in altissimis deo, & in terra pax hominibus bonae voluntatis. Et aliquanto post, Et interrogabant eum turbas, dicentes, Quid ergo faciemus? Respondens autem, dicebat illis, Qui habet duas tunicas, det non habenti, & qui habet escas, similiter faciat: Venerunt autem & Publicani vt baptizarentur, & dixerunt ad illum: Magister, quid faciemus? At ille dixit ad eos, Nihil amplius quam quod constitutum est vobis,

Marci. 11. Marc. 12. Ibidem. Ibidem. Marc. 13. Ibidem. Luc. 22. Ex Euangelio secundum Lucam. Luc. 23.

G est vobis, faciatis. Interrogabant autem eum & milites, dicentes, Quid faciemus & nos? Et ait illis, Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, & contenti estote stipendiis vestris. Et post aliquantū, Beati pauperes, quia vestrum est regnum dei. Beati qui nunc esuritis, quia saturabimini, Beati qui nunc fletis, quia ridebitis. Beati eritis, cum vos oderint homines, & cum separauerint vos, & exprobrauerint & eiecerint nomen vestrum tanquam malum propter filium hominis. Gaudete in illa die & exultate, ecce enim merces vestra multa est in caelo. Secundum enim haec faciebant Prophetis patres eorum. Verūtamen vā vobis diuitibus qui habetis consolationem vestram. Vā vobis qui saturati estis, quia esurietis. Vā vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis. Vā, cum benedixerint vobis omnes homines, secundū haec faciebant Prophetis patres eorū. Sed vobis dico qui auditis: Diligite inimicos vestros, benefacite iis qui vos oderunt. Benedicite maledicētibus vobis. Orate pro calumniantibus vos. Et qui te percusserit in maxillā, praebe illi & alteram. Et ab eo qui auferet tibi vestimētum, etiam tunicam noli prohibere. Omni autem petenti te, tribue: & qui auferit quae tua sunt, ne repetas. Et prout vultis vt faciant vobis homines, facite illis similiter. Et si diligitis eos qui vos diligunt, quae vobis est gratia? Nam & peccatores diligentes se diligunt. Et si benefeceritis iis qui vobis benefaciūt, quae vobis est gratia? Siquidem & peccatores hoc faciunt. Et si mutuum dederitis iis a quibus speratis recipere, quae gratia est vobis? Nā & peccatores peccatoribus foenerantur, vt recipiant aequalia. Verūtamen diligite inimicos vestros: benefacite, & mutuum date, nihil inde sperantes: & erit merces vestra multa, & eritis filij altissimi, quia ipse benignus est super ingratos & malos. Estote ergo misericordes, sicut & pater vester misericors est. Nolite iudicare, & non iudicabimini. Nolite condemnare, & non condēnabimini. Dimittite, & dimittentur vobis. Mensurā bonam, & confertam, & coagitatam, & supereffluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem quippe mensura qua mensi fueritis, remittetur vobis. Dicebat autem illis & similitudinem. Nūquid potest caecus caecū ducere? Nonne ambo in foueam cadūt? Non est discipulus super magistrum. Perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister eius. Quid autem vides festucā in oculo fratris tui, trabem autē quae in oculo tuo est non consideras? Aut quomodo potes dicere fratri tuo, frater, sine eiicium festucam de oculo tuo: ipse in oculo tuo trabem non vides? Hypocrita, eice primum trabem de oculo tuo, & tunc perspicies vt educas festucā de oculo fratris tui. Non est enim arbor bona quae facit fructus malos, neque arbor mala faciens fructum bonum. Vnaquaeque arbor de fructu suo cognoscitur. Neque enim de spinis colligunt ficus, neque de rubo vindemiant vvas. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo de malo thesauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur. Quid autem vocatis me domine domine, & non facitis quae dico? Omnis qui venit ad me, & audit sermones meos, & facit eos, ostēdam vobis cui similis sit: Similis est homini aedificanti domum qui foedit in altum, & posuit fundamentum supra petram. Inundatione autem facta, illisum est flumē domui illi, & non potuit eam mouere, fundata enim erat super petram. Qui autem audit & non facit, similis est homini aedificanti domum suam supra terram sine fundamento: inquam illisus est fluius, & continuo cecidit, & facta est ruina domus illius magna. Et post aliquantū, Cui ergo

similes dicam homines generationis huius, & cui similes sunt? Pueris sedentibus in foro & loquentibus adinuicem, & dicentibus: Cātauius vobis tibiis, & nō saltastis: lamentauimus, & non plorastis. Venit enim Ioānes baptista, neque manducans panem, neque bibens vinum: & dicitis, demonium habet. Venit filius hominis manducans & bibens, & dicitis, Ecce homo deuorator & bibens vinum, amicus publicanorum & peccatorū. Et iustificata est sapiētia ab omnibus filiis suis. Item post aliquantū, Est autem haec parabola: Semen est verbū dei. Qui autem secus viam sunt, ij sunt qui audiunt: deinde

venit diabolus, & tollit verbum de corde eorum, ne credentes salui fiant. Nam qui supra petram, qui cum audierint cum gaudio suscipiunt verbum: & hi radices nō habent, quia ad tempus credūt, & in tempore tentationis recedunt. Quod autem in spinis cecidit: ij sunt qui audierūt, & a solitudinibus & diuitiis & voluptatibus vitae euntes suffocantur, & non referunt fructum. Quod autem in bonam terram: ij sunt qui corde bono & optimo audientes verbum retinent, & fructum afferunt in patientia. Nemo autem lucernam accendens, operit eā vase, aut subtus lectum ponit: sed supra candelabrum ponit, vt intrantes videant lumē. Non enim est occultum quod non manifestetur, nec absconditum quod non cognoscatur & in palā veniat. Videte ergo quomodo audistis: Qui enim habet dabitur illi, & quicumque non habet, etiam quod putat se habere, auferetur ab illo. Et post aliquantū, Couocatis autem duodecim Apostolis dedit illis virtutem & potestatem super omnia daemonia, & vt languores curarent. Et misit illos praedicare regnū dei, & sanare infirmos. Et ait ad illos, Nihil tuleritis in via, neque virgam, neque peram, neque panem, neque pecuniā, neque duas tunicas habeatis: Et in quacūque domum intraueritis, ibi manete, & inde ne exeatis. Et quicumque nō receperit vos, exeuntes de ciuitate illa, etiam puluerem pedum vestrorum excutite in testimonium super illos. Itē post aliquantū, Dicebat autem ad omnes, Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucē suā quotidie, & sequatur me. Qui enim voluerit animā suā saluam facere, perdet illam: Nam qui perdidit animā suam propter me, saluam faciet illam. Quid enim proficit homo si lucretur vniuersum mundū, se autē ipsum perdat, & detrimentum sui fiat? Nam qui me erubuerit & meos sermones, hunc filius hominis erubescet cū venerit in maiestate sua, & patris, & sanctorum angelorū. Et alio loco, Intrauit autem cogitatio in eos, quis eorum maior esset. At Iesus videns cogitationes cordis illorū, apprehendens puerum statuit eum secus se: & ait illis, Quicumque susceperit puerum istum in nomine meo, me recipit. Et quicumque me receperit, recipit eum qui me misit. Nam qui minor est inter omnes vos, hic maior est. Et post aliquantū, Ait autem ad alterum. Sequere me. Ille autem dixit, Domine, permittite mihi primū ire sepelire patrem meum: Dixitque ei Iesus, Sine vt mortui sepeliant mortuos suos: Tu autem vade, annuncia regnum dei. Et ait alter, Sequar te domine, sed primum permittite mihi renuciare iis qui domi sunt. Ait ad illum Iesus, Nemo mittens manum suam in aratrum & aspiciens retro, aptus est regno dei. Et post paululum, Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos. Nolite portare sacculum, neque peram, neque calciamenta, & neminē per viam salutaueritis. In quacūque domum intraueritis, primum dicite, Pax huic domui. Et si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax vestra: Sin autē, ad vos reuertetur. In eadem autem domo manete edentes & bi-

Luc. 8.

L

Luc. 9.

Ibidem.

M

Ibidem.

Luc. 9.

Luc. 10.

& bi-

A & bibentes quae apud illos sunt: Dignus enim est operarius mercede sua. Nolite transire de domo in domum. Et in quamcūque ciuitatem intraueritis & susceperint vos, manducate quaecūque apponuntur vobis, & curate infirmos qui in illa sunt, & dicite illis, Appropinquabit in vos regnum dei. In quamcūque ciuitatem intraueritis, & non receperint vos, exeuntes in plateas eius, dicite, Etiam puluerem qui adhaesit nobis de ciuitate vestra, extergimus in vos. Tamen hoc scitote, quia appropinquabit regnum dei. Dico vobis, quia Sodomis in die illa remissius erit, quā illi ciuitati. Et post paululum, Verūtamen in hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subiiciuntur: Gaudete autem, quod nomina vestra scripta sunt in caelis. Et post paululum, Ecce quidam legisperitus surrexit, tentans illum, & dicens, Magister quid faciendo vitam aeternam possidebo? At ille dixit ad eū, In lege quid scriptum est: Quomodo legis? Ille respondens, dixit, Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua, & proximum sicut teipsum. Et paulo post, Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones? At ille dixit, Qui fecit misericordiam in illum. Et ait illi Iesus, Vade, & tu fac similiter. Et post paululum, Martha, Martha es & turbaris erga plurima. Porro vnum est necessarium: Maria optimam partem elegit, quae nō auferetur ab ea. Item post paululum, Cum oratis, inquit, dicite, Pater, sanctificetur nomen tuum: Adueniat regnum tuum: Panem nostrum quotidianū da nobis hodie, & dimitte nobis peccata nostra, siquidē & ipsi dimittimus omni debenti nobis, & ne nos inducas in tentationem. Et ait ad illos, Quis vestrum habebit amicum, & ibit ad illū media nocte, & dicet illi, Amice, commoda mihi tres panes, quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod ponam ante illum. Et ille deintus respondēs, dicat, Noli mihi molestus esse, iā ostiū clausum est, & pueri mei mecum sunt in cubili, nō possum surgere & dare tibi: Et ille si perseverauerit pulsans, Dico vobis, & si non dabit illi surgēs, eo quod amicus eius sit, propter improbitatem tamen eius surget, & dabit illi quotquot habet necessarios. Et ego vobis dico, Petite, & dabitur vobis: quae rite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit: & qui quaerit, inuenit: & pulsanti aperietur. Quis autem ex vobis patrem petit panem, nunquid lapidem dabit illi? Aut piscem, nunquid pro pisce serpentem dabit illi? Aut si petierit ouem, nūquid porriget scorpionem? Si ergo cum sitis mali, nō sitis bona data dare filiis vestris, quanto magis pater vester de caelo dabit spiritum bonum petētibus se. Et paulo post, Factum est autem cum haec diceret: Extollēs vocem quaedam mulier de turba, dixit illi, Beatus venter qui te portauit, & vbera quae luxisti. At ille dixit, Imō beati qui audiunt verbum dei, & custodiunt illud. Et paulo post, Et cum loqueretur, rogauit illum quidam Pharisaeus, vt pranderet apud se: Et ingressus recubuit, Pharisaeus autem cepit intra se reputans dicere, quare non baptizatus esset ante prandium. Et ait dominus ad illū, Nūc vos Pharisaei quod de foris est calicis & catini, mūdatis, quod autem intus est vestrum, plenum rapina & iniquitate. Stulti, nōne qui fecit quod de foris est, etiā quod intus est fecit? Verūtamen quod superest, date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. Sed vā vobis Pharisaeis qui decimatis mentam & rutam, & omne olus, & praeteritis iudiciū & charitatem dei. Haec autem oportuit facere, & illa non omittere. Vā vobis

Luc. 10.

Ibidem.

Ibidem.

Ibidem.

Luc. 11.

Ibidem.

Ibidem.

Pharisaei, quia diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro. Vā vobis, qui estis vt monumenta quae non parent, & homines ambulantes supra nesciunt. Respondens autem quidam ex legisperitis ait illi, Magister, haec dicens, etiam nobis contumeliā facis: At ille ait, Etiam vobis legisperitis vā, quia oneratis homines oneribus quae portare non possunt, & ipsi vno digito vestro non tangitis sarcinas. Et alio in loco, Attendite a fermento Pharisaeorum, quod est hypocrisis. Et paulo post, Dico autem vobis amicis meis, ne timeamini ab iis qui occidunt corpus, & post haec non habent amplius quid faciant. Ostēdam autem vobis quem timeatis. Timeate eum qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam. Ita dico vobis, hunc timeate. Nōne quinque passerēs vneunt dipendio, & vnus ex illis non est in obliuione coram deo? Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Nolite ergo timere, multis passeribus pluris estis. Dico autem vobis, Omnis quicumque confessus fuerit me coram hominibus, & filius hominis confitebitur in illo coram angelis dei: Qui autem negauerit me coram hominibus, denegabitur coram angelis dei. Et omnis qui dicit verbū in filium hominis, remittetur ei: Ei autem qui in spiritu sancto blasphemauerit, non remittetur. Cum autem inducent vos in synagogas, & ad magistratus, & potestates, nolite solliciti esse qualiter aut quid respondeatis, aut quid dicatis: Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora quae oporteat dicere. Ait autem ei quidā de turba, Magister, dic fratri meo vt diuidat mecum hereditatem. At ille dixit ei, Homo, quis me constituit iudicem aut diuisorem supra vos? Dixitque ad illos, Videte & caute ab omni auaritia, quia non in abundantia cuiusquam vita eius est ex iis quae possidet. Dixit autem similitudinem ad illos, dicens, Hominis cuiusdam diuitis vberes fructus ager attulit, & cogitabat intra se, dicens, Quid faciam, quod non habeo quod congregē fructus meos? Et dixit, Hoc faciam, destruam horrea mea, & maiora faciam, & illuc congregabo omnia quae nata sunt mihi, & bona mea, & dicam animae meae, Anima habes multa bona posita in annos plurimos, requiesce, comede, bibe, epulare. Dixit autem illi deus, Stulte, haec nocte animam tuam repetit a te, quae autem parasti cuius erunt? Sic est omnis qui sibi thesaurizat, & non est in deum diues. Dixitque ad discipulos suos, Ideo dico vobis, Nolite solliciti esse anima, quid manducetis, neque corpori, quid vestiamini. Anima p̄ est quā escā, & corpus quā vestimentum. Considerate cornos, quia non seminant, neque metunt, quibus non est cellarium, neque horreum, & deus pascit illos: Quanto magis vos pluris estis. Quis autem vestrum cogitando potest adiuuare ad staturam suam cubitum vnum? Si ergo neque quod minimū est potestis, quid de ceteris solliciti estis? Considerate lilia agri quomodo crescunt, non laborāt, neque nent: Dico autem vobis, quod nec Salomō in omni gloria sua vestiebatur sicut vnum ex istis, Si autem foenum agri quod hodie in agro est, & cras in clibanum mittitur, deus sic vestit: quanto magis vos pusillae fidei. Et vos nolite quaerere quid manducetis, aut quid bibatis, & nolite in sublimē tolli. Haec omnia gentes mundi inquirunt: Pater autem vester scit quoniam his indigetis. Verūtamen quaerite regnum dei, & haec omnia adiciuntur vobis. Nolite timere pusillus grex, quia complacuit patri vestro dare vobis regnum: Vendite quae possidetis & date eleemosynam: Facite vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in

Luc. 11.

E

P

tem in

Luc. 6.

Luc. 4.

Gtem in cœlis, quod fur non appropriat, neq; tinea corrumpit. Vbi enim thesaurus vester, ibi & cor vestrum erit. Et post paululum, Et vos estote parati, quia qua hora nō putatis filius hominis veniet. Ait autem ei Petrus, Domine ad nos dicis hanc parabolam, an & ad omnes? Dixit autem dominus, Quis putas est fidelis dispensator & prudens, quem constituit dominus supra familiam suā, vt det illis in tempore tritici mēsuram? Beatus ille seruus quem cum venerit dominus, inuenerit ita facientem. Vere dico vobis, supra omnia quæ possidet constituet illum. Quod si dixerit seruus ille in corde suo: Mōram facit dominus meus venire, & cœperit percutere pueros, & ancillas, & edere, & bibere, & inebriari: veniet dominus serui illius in die qua non sperat, & hora qua nescit, & diuidet eum, partemq; eius cum infidelibus ponet. Ille autem seruus qui cognouit voluntatem domini sui, & non præparauit, & non fecit secundū voluntatem eius, vapulabit multis. Qui autem non cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autem cui multum datum est, multum quæretur ab eo: & cui commendauerunt multum, plus repletur ab eo. Itē paulo post, Hypocritæ faciem terræ & cœli nōtis probare, hoc autem tempus quomodo non probatis? Quid autē & à vobis ipsi non iudicatis quod iustum est? Et aliquāto post, Contendite intrare per angustam portam, quia multi dico vobis quærent intrare, & non poterunt. Et alio loco, Dicebat autem & ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos, Cum inuitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco, ne forte honoratior te sit inuitatus ab eo, & veniens is qui te & illum vocauit, dicat tibi, Da huic locum: & tūc incipias cum rubore nouissimum locum tenere. Sed cum vocatus fueris, vade recumbe in nouissimo loco, vt cum venerit qui te inuitauit, dicat tibi, Amice ascende superius: Tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus: Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. Dicebat autē & ei qui se inuitauerat, Cum facis prandium vel cœnā, noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos diuites, ne forte & ipsi te reinuident, & fiat tibi retributio. Sed cum facis conuiuium, voca pauperes, debiles, claudos, cæcos, & beatus eris, quia non habent retribuere tibi: retribuetur enim tibi in retributione* iustorum. Et paulo post, Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem & animam suā, non potest meus esse discipulus. Et qui non baiulat crucem suam, & venit post me, non potest meus esse discipulus. Quis enim ex vobis volens turrim ædificare, non prius sedens computat sumptus qui necessarij sunt, si habeat ad perficiendum, ne posteaquam posuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes qui vident incipiant illudere ei dicentes, quia hic homo cœpit ædificare, & non potuit consummare? Aut quis rex iturus committere bellum aduersus alium regem, non sedens prius cogitat, si possit cum decem milibus occurrere ei, qui cum viginti milibus venit ad se? Alioquin adhuc illo longe agente, legationem mittens rogat ea quæ pacis sunt. Sic ergo omnis ex vobis qui non renunciat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus. Et post aliquantū, Et ego vobis dico, Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est: & qui in modico iniquus est, & in maiori iniquus est. Si ergo in iniquo mammo

na fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis? Nemo seruus potest duobus dominis seruire: Aut enim vnum odiet, & alterum diliget: aut vni adhærebit, & alterum contemnet. Non potestis deo seruire & mammonæ. Audiebant autem hæc omnia Pharisei, qui erant auari, & deridebāt illum. Et ait illis, Vos estis qui iustificatis vos coram hominibus, deus autem nouit corda vestra: Quia quod hominibus altum est, abominatio est ante deum. Et post paucos versus, Omnis qui dimittit uxorem suam, & ducit alteram, mœchatur. Et post paululum, Impossibile est vt non veniant scandala: Væ autē illi per quem veniunt. Vtilius est illi si lapis molaris imponatur circa collum eius, & proiciatur in mare, quam vt scandalizet vnum de pusillis istis. Attendite vobis, Si peccauerit frater tuus, increpa illum: & si pœnitentiā egerit, dimitte illi. Et si septies in die peccauerit in te, & si septies in die conuersus fuerit ad te, dicens, Pœnitete me, dimitte illi. Et alio loco, Dixit autem ad quosdam qui in se confidebant, tanquam iusti, & aspernabantur ceteros, parabolam istam, Duo homines ascenderūt in templum vt orarent: vnus Phariseus, & alter Publicanus: Phariseus autem stans, hæc apud se orabat, Deus, gratias ago tibi, quia non sum sicut ceteri homines, raptores, iniusti, adulteri: veluti etiam hic Publicanus: Ieiuno bis in sabbato, decimas de omnium quæ possideo. Et Publicanus à longe stans, nolebat nec oculos ad cœlum leuare, sed percutiebat pectus suum, dicens, Deus, propicius esto mihi peccatori. Dico vobis, descendit hic iustificatus in domū suam ab illo: Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. Afferebant autem ad illum & infantes, vt eos tangeret. Quod cum viderent discipuli, increpabant illos: Iesus autem conuocans illos, dixit, Simite paruulos venire ad me, & nolite eos vetare, talium est enim regnum dei. Amen dico vobis, quicūque non acceperit regnum dei sicut puer, non intrabit in illud. Et interrogauit eū quidam princeps, dicens, Magister bone, quid faciens vitam æternam possidebo? Dixit autē Iesus, Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi solus deus. Mandata nōstria: Non occides, non mœchaberis, non furum facies, non falsum testimonium dices: honora patrem tuum & matrem. Qui ait, Hæc omnia seruauit à iuuetute mea. Quo audito, Iesus ait ei, Adhuc tibi vnum deest: Omnia quæcumque habes, vende & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & veni sequere me. His ille auditis, contristatus est, quia diues erat valde. Videns autem illum Iesus tristem factum, dixit, Quam difficile qui pecunias habent in regnū dei intrabunt. Facilius est enim camelum per foramen acus transire, quam diuitem intrare in regnum dei. Et dixerunt, qui audiebant, Et quis potest saluus fieri? Ait illis, Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud deum. Ait ei Petrus, Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te. Qui dixit eis, Amen dico vobis, Nemo est qui relinquit domum, aut parentes, aut fratres, aut uxorem, aut filios propter regnum dei, & non recipiat multo plura in hoc tempore, & in seculo venturo vitam æternam. Et alibi, Stans autem Zachæus dixit ad dominum, Ecce dimidium bonorum meorum domine do pauperibus, & si quid aliquid defraudauit, reddo quadruplum. Ait Iesus ad eum, Quia hodie salus domui huic facta est, eo quod & ipse filius est Abrahæ. Venit enim filius hominis querere & saluum facere quod perierat. Et post aliquantū, Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt dei deo. Et alio loco, Audiente autem omni populo, dixit discipulis

Apulis suis, Attendite à Scribis, qui ambulare volunt in stolis, & amant salutationes in foro, & primas cathedras in synagogis, & primos discubitus in cœnijs: qui denorant domos viduarum, simulantes longam orationem, hi accipient damnationem maiorem. R. respiciens autem vidit eos qui mittebant munera in gazophylacium diuites. Vidit autem & quādam viduam pauperulam mittentem æra minuta duo: Et dixit, Vere dico vobis, quia vidua hæc pauper plus quam omnes misit: Nam & omnes hi ex abundantia sibi miserunt in munera dei: hæc autem ex eo quod deest illi, omnem victum suum quem habuit, misit. Item alio loco, Pœnite ergo in cordibus vestris, non præmeditari quemadmodum respondetis: Ego enim dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere & contradicere omnes aduersarij vestri. Trademini autem à parentibus & fratribus, & cognatis, & amicis, & morte afficient ex vobis. Et eritis odio omnibus propter nomen meum: Et capillus de capite vestro non peribit. In patientia vestra possidebitis animas vestras. Et post aliquantū, Attēdite autem vobis, ne forte grauentur corda vestra à crapula & ebrietate, & curis huius vitæ, & superueniat in vos repentina dies illa. Tanquam enim larqueus superueniet in omnes qui sedent super faciem omnis terræ. Vigilate itaq; omnino tempore orantes, vt digni habeamini fugere omnia ista quæ futura sunt, & stare ante filium hominis. Item post aliquantū, Facta est autem contentio inter eos, quis eorum videretur esse maior. Dixit autem eis, Reges gentium dominantur eorum, & qui potestatem habent super eos, benefici vocantur: Vos autem nō sic: Sed qui maior est inter vos, fiat sicut minor, & qui præcessor est, sicut ministrator. Nam quis maior est, qui recumbit, an qui ministrat? Nōne qui recumbit: Ego autem in medio vestrum sum sicut qui ministrat. Et alio in loco, Orate ne intretis in tentationem.

Vomodo potestis vos credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam quæ à solo deo est non queritis? Et post aliquantū, Dixit autem Iesus, Nec ego te condemnabo: Vade & amplius iā noli peccare. Et paulo post, Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos. Et post paululum, Amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, seruus est peccati. Et alibi, Amen dico vobis, si quis sermonem meum seruauerit, nō videbit mortem in æternum. Et post aliquantū, Qui amat animam suam, perdet eam. Et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Si quis mihi ministrat, me sequatur: & vbi sum ego, illic & minister meus erit. Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eum pater meus. Et alio loco, Dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam dei. Et alibi, Vos vocatis me magister & domine, & bene dicitis, sum etenim: si ergo ego laui pedes vestros, dominus & magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes: exemplū enim dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis. Et paulo post, Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem. In hoc cognoscent omnes quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad inuicem. Et paulo post, Si diligitis me, mandata mea seruare. Et post paululum, Qui habet mādāta mea & seruat ea, ille est qui diligit me. Qui autem diligit me, diligitur à patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum. Et post tres versus, Si

quis diligit me, sermonem meū seruabit, & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus: Qui non diligit me, sermones meos nō seruat. Et paulo post, Manete in me, & ego in vobis. Sicut palmes non potest facere fructum à semetipso, nisi manserit in vite: sic nec vos, nisi in me manseritis. Ego sum vitis, vos palmites, Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum, Quia sine me nihil potestis facere. Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, & arefcet, Et colligent eum, & in ignem mittēt & ardet. Si manseritis in me, & verba mea in vobis māsferint, quodcūque volueritis petetis, & fiet vobis. In hoc clarificatus est pater meus, vt fructum plurimum afferatis, & efficiamini mei discipuli. Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos, manete in dilectione mea. Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut & ego patris mei præcepta seruauit, & maneo in eius dilectione. Hæc locutus sum vobis, vt gaudium meum in vobis sit, & gaudium vestrū impleatur. Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. Maiorem hac dilectionem nemo habet quam vt animam suā quis ponat pro amicis suis. Et paulo post, Hæc mandata vobis vt diligatis inuicem. Hæc de quatuor Evangelijs in hoc opere ponenda existimauit: vbi intelligi potest, tres Euangelistas, Matthæum scilicet & Marcum & Lucam ideo nobis plura dedisse præcepta viuēdi, quia eam maxime secuti sunt partem quæ actiua dicitur. Quia vero Ioannes contemplatiuā magis tenuit, ideo cum eius Euangelium supereminet ceteris, multo pauciora tamen in eo morū præcepta comperimus. Hinc iam de illo libro cui titulum dederunt, Actus Apostolorum, commemorabimus, quæ inuenimus omnino paucissima. Eo quippe rerum gestarum continetur historia, quibus ædificatur fides, magisque ibi exemplum quam præcepta conscripta sunt.

Iacobus ergo loquens, Propter quod inquit, ego iudico non inquietari eos qui ex gentibus conuertuntur ad dominum, sed scribere ad eos vt abstineant se à contaminationibus simulachrorum, & fornicatione, & suffocatis, & sanguine. Et paulo post, Visum est enim spiritui sancto & nobis, nihil ultra imponere vobis oneris, quam hæc necessaria, vt abstineatis vos ab immolatis simulachrorum, & sanguine suffocato, & fornicatione, à quibus custodientes vos, bene ageritis, Valet. Et post multa, cum Paulus Apostolus præpositis Ecclesiæ quos congregauerat, loqueretur. Attendite, inquit, vobis & vniuerso gregi, in quo vos spiritui sanctus posuit Episcopos, regere Ecclesiam dei, quæ acquisita sanguine suo. Et paulo post idem ad eosdem, Argentum & aurum, aut vestem nullius concupiui, ipsi scitis: quoniam ad ea quæ mihi opus erant, & iis qui mecum sunt, ministrauerunt manus istæ. Omnia ostendi vobis, quoniam sic laborantes oportet suscipere infirmos, ac meminisse verbū domini Iesu, quoniam ipse dixit, Beatus est magis dare quam accipere. Et alio loco, cum Iacobus & qui cum eo erant Paulus Apostolo loqueretur, dixerunt ei, Vides frater, quot milia sunt in Iudæis qui crediderunt, & omnes æmulatores sunt legis. Audierunt autem de te, quia discessionem doceas à Moyse eorum qui per gentes sunt Iudæorum, dicens, non debere eos circumcidere filios suos, neque secundum consuetudinē ingredi. Quid ergo est? Vtique oportet conuenire multitudinem, audient enim te superuenisse. Hoc ergo fac quod tibi dicimus, Sunt nobis viri quatuor votum habentes

* al. resurrexione. Ibidem.

Lucæ. 16.

K

Ibidem.

Lucæ. 17.

Lucæ. 18.

L

Exod. 10.

M

Lucæ. 19.

Lucæ. 20.

Ibidem.

Ioan. 5. Ex Euangelio secunda Ioannem. Ioan. 8. Ibidem.

Ibidem.

Ioan. 12.

Ibidem.

Ioan. 13.

Ibidem.

Ioan. 14. Ibidem.

Ioan. 15.

E

Ex libro Actuum Apostolorum. Acto. 15.

Ibidem.

Acto. 16.

Ibidem.

Acto. 21.

Gentes super se, His assumptis, sanctifica te cum illis, & impende in illis vt radant capita, & scient omnes quia quæ de te audierunt, falsa sunt, sed ambulas & ipse custodiens legem. De iis autem qui crediderunt ex gentibus, nos scripsimus iudicantes, vt abstineat se ab idolis, immolato, & sanguine, & suffocato, & fornicatione.

Hæc de libro Actuum Apostolorum, nostro huic operi congruentia, quæ hic poneremus satis esse comperimus. Vbi videmus Apostolos eis qui ex gentibus crediderunt, nulla voluisse onera veteris legis imponere, quantum attinet ad corporalis abstinentiam voluptatis, nisi vt obseruarent ab his tribus, id est, ab eis quæ idolis immolarentur, & à sanguine, & à fornicatione. Vnde nonnulli putant tria tantum crimina esse mortifera, idolorum, & homicidium, & fornicationem: vbi vtique & adulterium, & omnis præter uxorem concubitus intelligitur, Quasi non sint mortifera crimina quæcumque alia sunt præter hæc tria, quæ à regno dei separant. Aut inaniter & fallaciter dictum sit, Neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque malefici, neque rapaces, regnum dei possidebunt. Sed oportet nos repressa disputatione nostra, ad Epistolas Apostolicas iam venire, & videre etiam in ipsis quid huic operi conuenienter aptetur.

Non enim erubescit Euangelium, Virtus enim dei est in salutem omni credenti, Iudæo primùm & Græco: Iustitia enim dei in eo reuelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est, Iustus autem ex fide uiuit. Reuelatur enim ira dei de cælo super omnem impietatem, & iniustitiam hominum, eorum qui veritatem in iniustitia detinent: quia quod notum est dei, manifestum est in illis: Deus enim illis manifestauit. Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque eius virtus & diuinitas: vt sint inexcusabiles, quia cum cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipientis cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriam incorruptibilis dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volu crum, & quadrupedum, & serpentium. Propter quod tradidit illos deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, vt contumeliis afficiant corpora sua in semet ipsis. Qui commutauerunt veritatem dei in mendacium, & coluerunt & seruiuerunt creature potius quam creatori, qui est benedictus in secula. Amen. Propterea tradidit illos deus in passiones ignominie, Nam feminæ eorum immutauerunt naturalem usum in eum usum qui est contra naturam. Similiter autem & masculi relicto naturali usu feminæ, exarserunt in desiderijs suis in inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedem quam oportuit erroris sui in semet ipsis recipientes. Et sicut non probauerunt deum habere in notitia, tradidit eos deus in reprobum sensum, vt faciant quæ non conueniunt, repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitia: plenos inuidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate: susurriones, detractores, deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuictores malorum, parentibus non obediens, insipientes, incoppositos, sine affectione, absque fœdere, sine misericordia. Qui cum iustitiam dei cognouissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, digni sunt morte, non solum qui ea faciunt, sed & qui consentiunt facientibus. Propter quod inexcusabilis es homo omnis qui iudicas. In quo enim iudicas alterum, te ipsum condemnas: ea-

dem enim agis qui iudicas. Scimus enim, quoniam iudicium dei est secundum veritatem, in eos qui talia agunt. Existimas autem hoc homo qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea, quod tu effugies iudicium dei? An diuitias bonitatis eius & patientie & longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam benignitas dei ad penitentiam te adducit? Secundum duritiam autem tuam, & impoenitens cor thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij dei, qui reddet unicuique secundum opera eius. His quidem qui secundum patientiam boni operis, gloriam & honorem & incorruptionem querentibus vitam æternam. His autem qui ex contentione, & qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio, tribulatio, & angustia in omnem animam hominis operantis malum, Iudæi primum & Græci. Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum, Iudæo primum & Græco. Et post paululum, Non enim auditores legis iusti sunt apud deum, sed factores legis iustificabuntur. Item paulo post, Qui ergo alium doces, te ipsum non doces. Qui prædicas non furandum, furaris. Qui dicis non mœchandum, mœcharis. Qui abominaris idola, sacrilegium facis. Qui in lege gloriaris, per preuaricationem legis deum inhonoras. Nomen enim dei per vos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est. Et aliquando post, Iustificati igitur ex fide pacem habeamus ad deum per dominum nostrum Iesum Christum, per quem & accessum habemus fide in gratia ista in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum dei. Non solum autem, sed & gloriamur in tribulationibus, scientes quia tribulatio patientiam operatur: patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit, Quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis. Et alio loco, Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis concupiscentiis eius. Sed neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato, sed exhibete vos deo tanquam ex mortuis uiuentes, & membra vestra arma iustitie deo. Et post paululum, Humanum dico propter infirmitatem carnis vestra, Sicut enim exhibuistis membra vestra seruire immundicie & iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitie in sanctificatione. Et alio loco, Ergo fratres debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus, Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini. Si autem spiritu facta carnis mortificatis, viuetis. Qui cum spiritu dei aguntur, hi filij sunt dei. Et post paululum, Hæredes quidem dei, cohæredes autem Christi, si tamen compatiemur, vt & conglorificemur. Et post paululum, Si autem quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus. Et post paucos versus, Scimus autem, quoniam diligentibus deum omnia cooperantur in bonum. Et paulo post, Quis nos separabit à charitate Christi, tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Sicut scriptum est, Quia propter te mortificamur tota die, æstimati sumus vt oves occisionis. Sed in his omnibus superamus, propter eum qui dilexit nos. Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro, Et alio loco, Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Dicit enim scriptura, Omnis qui credit in illum, non confundetur. Non enim est distinctio Iudæi & Græci, Nam idem dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum. Omnis enim quicumque inuocauerit

K
Ibidem.
Ibidem.
L
Rom. 5.
Rom. 6.
Ibidem.
Ibidem.
Rom. 8.
M
Ibidem.
Ibidem.
Psal. 45.
Rom. 10.
Esaie. 28.
Iohel. 2.

Auocauerit nomen domini, saluus erit. Et alio loco, Tu autem fide ista, Noli altum sapere, sed time. Si enim deus naturalibus ramis non peperit, ne forte nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem & seueritatem dei. In eos quidem qui ceciderunt seueritatem, in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate. Et paulo post, Obsecro itaque vos fratres per misericordiam dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam uiuentem, sanctam, deo placentem, rationale obsequium vestrum. Et nolite conformari huic seculo, sed reformamini in nouitate spiritus vestri, vt probetis quæ sit voluntas dei bona & placens & perfecta. Dico enim per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos, non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, vnicuique sicut deus diuisit mensuram fidei. Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent: ita multi vnum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra. Habentes autem donationes secundum gratiam quæ data est nobis differentes, siue prophetiam secundum rationem fidei, siue ministerium in ministrando, siue qui docet in doctrina, Qui exhortatur in exhortatione, qui tribuit in simplicitate, qui præest in sollicitudine, qui miseretur in hilaritate, Dilectio sine simulatione, odientes malum, adhaerentes bono, charitatem fraternitatis inuicem diligentes, honore inuicem præuenientes, sollicitudine non pigri, spiritu seruentes, domino seruentes, spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi instantes, necessitatibus sanctorum comunicantes, hospitalitatem sectantes. Benedicite persequentibus vos, benedicite, & nolite maledicere. Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. Id ipsum inuicem sentientes. Non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Nolite esse prudentes apud vosmet ipsos, nulli malum pro malo reddentes. Prouidentes bona, non tantum coram deo, sed etiam coram omnibus hominibus. Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes, non vosmet ipsos defendentes charissimi, sed date locum iræ. Scriptum est enim, Mihi vindictam, & ego retribuam dicit dominus. Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi: hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius. Noli vinci à malo sed vince in bono malo. Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit, Non est enim potestas nisi à deo. Quæ autem sunt à deo, ordinata sunt. Itaque qui resistit potestati, dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali, Vis autem non timere potestatem, bonum fac, & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malefeceris, time, non enim sine causa gladii portat. Dei enim minister est, vindex in ira ei qui male agit. Ideoque necessitate subiecti esto te, non solum propter iram, sed & propter conscientiam. Ideo enim & tributa præstatis: Ministri enim dei sunt in hoc ipsum seruentes. Reddite omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis. Qui enim diligit proximum, legem impluit. Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuum sicut te ipsum. Dilectio proximo malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio. Et hoc scientes tempus, quia hora est iam nos de somno furgere. Nunc enim propior est nostra salus,

Rom. 11.
Rom. 12.
Ibidem.
Ibidem.
L
Rom. 5.
Rom. 6.
Ibidem.
Ibidem.
Rom. 8.
M
Ibidem.
Ibidem.
Psal. 45.
Rom. 10.
Esaie. 28.
Iohel. 2.

quæ cum credidimus. Nox præcessit, dies autem appropinquauit, Abiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis, sicut in die honeste ambulemus: non in comestationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitijs, non in contentione & amulatione: sed induimini dominum Iesum Christum, Et carnis curam ne feceritis in desiderijs. Infirmum autem in fidem assumite, non in disceptationibus cogitationum. Alius enim credit manducare omnia, Qui autem infirmus est, olera manducet. Is qui manducat, non manducantem non spernat: & qui non manducat, manducantem non iudicat. Deus enim illum assumpsit. Tu quis es qui iudices alienum seruum? Suo domino stat, aut cadit. Stabit autem. Potest enim deus statuere illum, Nam alius iudicat diem inter diem, alius iudicat omnem diem. Vnusquisque in suo sensu abundet, Qui sapit diem, domino sapit: & qui manducat, domino manducat: gratias enim agit deo. Et qui non manducat, domino non manducat, & gratias agit deo. Nemo enim nostrum sibi uiuit, & nemo sibi moritur. Siue enim uiuimus, domino uiuimus: siue morimur, domino morimur. Siue ergo uiuimus, siue morimur, domino sumus. In hoc enim Christus & mortuus est & resurrexit, vt & mortuorum & uiuorum dominetur. Tu autem quid iudicas fratrem tuum: aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal dei. Scriptum est enim, Vitio ego, dicit dominus, quoniam mihi flebatur omne genu, & omnis lingua confitebitur deo. Itaque vnusquisque nostrum pro se rationem reddet deo. Non ergo amplius inuicem iudicemus. Sed hoc magis iudicate, ne ponatis offendiculum fratribus vel scædalis. Scio, & confido in domino Iesu, quia nihil commune per ipsum, nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est. Si enim propter cibum frater tuus contristatur, iam non secundum charitatem ambulas. Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est: Non ergo blasphemetur bonum nostrum. Non est regnum dei esca & potus, sed iustitia & pax & gaudium in spiritu sancto. Qui enim in hoc seruit Christo, placet deo, & probatus est hominibus. Itaque quæ pacis sunt, sectemur: & quæ ædificationis sunt, in inuicem custodiamus. Noli propter escam destruere opus dei, Omnia quidem munda sunt, sed malum est homini qui per offendiculum manducat. Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum: neque in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur. Tu fidem quæ habes penes te metipsum, habe coram deo. Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat. Qui autem discernit, si manducauerit, damnatus est, quia non ex fide. Omne autem quod non est ex fide, peccatum est. Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere. Vnusquisque nostrum proximo suo placeat in bonum ad ædificationem. Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est, Impropria improprietatum tibi ceciderunt super me. Quæcumque autem scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus. Deus autem patientie & solatii det vobis id ipsum sapere in alterutrum secundum Iesum Christum, vt vnanimis vno ore honorificetis deum & patrem domini nostri Iesu Christi. Propter quod suscipite inuicem, sicut & Christus suscepit vos in honore dei. Et aliquando post, Probauerunt enim Macedonia & Achaia collationem aliquam facere in pauperes sanctorum qui sunt in Hierusalem, Placuit enim eis & debitores sunt eorum. Nam si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles, debent & in carnalibus ministrare eis. Et post

D
Rom. 14.
E
Esa. 45.
F
Rom. 15.
Psal. 68.
Rom. 1.

Rom. 15. G paucos versus, Obsecro igitur vos fratres per dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem spiritus, vt adiuuetis me in orationibus pro me ad deum. Et paulo post, Rogo autem vos fratres, vt obseruetis eos qui diffensiones & offendicula præter doctrinam quam vos didicistis, faciunt: & declinate ab eis, Huiusmodi enim Christo domino nostro non seruiunt, sed suo ventri, & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium. Vestra enim obedientia in omnem locum diuulgata est. Gaudeo igitur in vobis, sed volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo.

Ex epistola prima ad Corinthios. 1. Cor. 1.

Obsecro autem vos fratres per nomen domini Iesu Christi, vt idiplum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata. Sitis autem perfecti in eodem sensu, & in eadem sententia. Significatum est enim mihi de vobis fratres mei, ab his qui sunt Chloes, quia contentiones inter vos sunt. Hoc autem dico, quod vnusquisque vestrum dicit, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollonis, ego vero Cephe, ego autem Christi. Diuinus est Christus? Nunquid Paulus crucifixus est pro vobis, an in nomine Pauli baptizati estis? Et post paululum, Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu, qui factus est sapientia nobis à deo & iustitia, & sanctificatio, & redemptio, vt quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur, in domino gloriatur. Et alio loco, Cum enim sit inter vos zelus & contentio, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? Cum enim quis dicit, Ego quidem sum Pauli: alius autem, Ego Apollonis: nonne homines estis? Et post paululum, Nescitis, quia templum dei estis, & spiritus dei habitat in vobis? Si quis autem templum dei violauerit, disperdet illum deus. Templum enim dei sanctum est, quod estis vos. Nemo se ipsum seducat. Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc seculo, stultus fiat vt sit sapiens. Sapientia enim huius mundi stultitia est apud deum. Et post paucos versus, Itaque nolite ante tempus iudicare, quoad usque veniat dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium, & tunc laus erit vnicuique à deo. Hæc autem fratres transfigurati in me & Apollone propter vos, vt in nobis discatis, ne supra quam scriptum est, vnus aduersus alterum insecetur pro alio.

Ibidem.

Quis enim te discernit? Quid autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non accepisti? Et post paululum, Vtique in hac horam & esurimus & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cadimur, & instabiles sumus, & laboramus operantibus manibus nostris, Maledicimur, & benedicimus. Persecutionem patimur, & sustinemus. Blasphemamur, & obsecramus. Tanquam purgamenta huius mundi facti sumus omnium periplena vsque adhuc. Non vt confundam vos hæc scribo, sed vt filios meos charissimos moneo. Item post paululum, Omnino auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio qualis nec inter gentes, ita vt vxorem patris aliquis habeat: & vos inflati estis, & non magis luctum habuistis, vt tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit. Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, iam iudicavi vt præsens, eum qui sic operatus est, in nomine domini nostri Iesu Christi congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute domini Iesu tradere huiusmodi in interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die domini nostri Iesu Christi. Non est bona gloriatio vestra, Nescitis, quia modicum fermentum totam massam corrumpit: Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua cõspersio, sicut estis azymi. Etenim Pascha

Hiere. 9. 2. Cor. 3.

nostrum immolatus est Christus, itaque epulemur non in fermento veteri, neque in sermo malitiæ & nequitie, sed in azymis sinceritatis & veritatis. Scripsi vobis in Epistola, ne commisceamini fornicariis. Non vtique fornicariis huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus, alioquin debueratis de hoc mundo exire. Nunc autem scripsi vobis, non commiseri, si is qui frater nominatur, est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum eiusmodi nec cibum sumere. Quid enim mihi de iis qui foris sunt iudicare? Nonne de iis qui intus sunt, vos iudicatis? Nam eos qui foris sunt, deus iudicabit. Auferte malum ex vobis ipsis: Audet aliquis vestrum habens negocium aduersus alterum iudicari apud iniquos, & non apud sanctos? An nescitis quoniam facti de hoc mundo iudicabunt? Et si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Nescitis quoniam angelos iudicabimus, quanto magis secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum. Ad verecundiam vestram dico, Sic non est inter vos sapiens quisquam qui possit iudicare inter fratrem suum: sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles. Iam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam accipitis? Quare non magis fraudem patimini: sed vos iniuriam facitis & fraudatis, & hoc fratribus? An nescitis, quia iniqui regnum dei non possidebunt? Nolite errare, neque fornicarij, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum dei possidebunt. Et post paululum, Nescitis quoniam corpora vestra membra Christi sunt? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit. An nescitis, quoniam qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur? Erunt enim, inquit, duo in carne vna. Qui autem adhæret domino, vnus spiritus est. Fugite fornicationem. Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est, qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. An nescitis, quoniam membra vestra templum sunt spiritus sancti qui in vobis est, quem habetis à deo, & non estis vestri? Empti enim estis pretio magno, glorificate & portate dominum in corpore vestro. De quibus autem scripsistis mihi, Bonum est homini mulierem non tangere. Propter fornicationem autem vnusquisque suam vxorem habeat, & vnaqueque suum virum habeat. Vxori vir debitum reddat, similiter autem & vxor viro. Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare inuicem, nisi forte ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi, & iterum reuertamini in idiplum, ne tentet vos satanas propter incontinentiam vestram. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium. Volo autem omnes homines esse sicut me ipsum: sed vnusquisque proprium habet donum ex deo, alius quidem sic, alius vero sic. Dico autem non nuptis & viduis, bonum est illis si sic maneant sicut & ego. Quod si non se continent, nubant. Melius est enim nubere quam vri. His autem qui matrimonio iuncti sunt, præcipio, non ego, sed dominus, Vxorem à viro non discedere. Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir vxorem non dimittat. Nam ceteris ego dico non dominus, Si quis frater vxorem habet infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non

Ibidem.

illo, non dimittat illam. Et si qua mulier habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum. Sanctificatus est enim vir infidelis in muliere fidele: & sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem. Alioquin filij vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt. Quod si infidelis discedit, discedat. Non est enim seruituti subiectus frater aut soror in eiusmodi: In pace autem vocauit nos deus. Vnde enim scis mulier si virum saluum facies? Aut vnde scis vir si mulierem saluam facies? Nisi vnicuique sicut diuisit dominus. Vnusquisque sicut vocauit deus ita ambulet. Sicut in omnibus Ecclesiis doceo. Circūcisus aliquis vocatus est, non adducat præputium. In præputio aliquis vocatus est, non circūcidatur. Circūcisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorum dei. Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Seruus vocatus es, non sit tibi cura. Sed & si potes liber fieri, magis vtere. Qui enim in domino vocatus est seruus, libertus est domini. Similiter qui liber vocatus est, seruus est Christi. Pretio empti estis, nolite fieri serui hominum. Vnusquisque in quo vocatus est frater, in hoc permaneat apud deum. De virginibus autem præceptum domini non habeo, Consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus à domino, vt sim fidelis. Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse. Alligatus es vxori, noli querere solutionem: Solutus es ab vxore, noli querere vxorem. Si autem acceperis vxorem, non peccasti, & si nupserit virgo, non peccauit: Tribulationem tamen carnis habebit huiusmodi. Ego autem vobis parco. Hoc itaque dico fratres, Tempus breue est: reliquum est, vt & qui habent vxores, tanquam non habentes sint: & qui flent, tanquam non flentes: & qui gaudent, tanquam non gaudentes: & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtantur. Præterit enim figura huius mundi. Volo autem vos sine sollicitudine esse. Qui sine vxore est, sollicitus est quæ domini sunt, quomodo placeat deo: Qui autem cum vxore est, sollicitus est quæ sunt huius mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est. Et mulier innupta & virgo, cogitat quæ domini sunt, vt sit sancta & corpore & spiritu. Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Porro hoc ad vtilitatem vestram dico: non vt laqueum vobis iniiciam, sed ad id quod honestum est, & quod facultate præbeat sine impedimento dominum obsecrandi. Si quis autem turpeme se videri existimat super virginem suam, quod sit superadulta, & ita oportet fieri, quod vult, faciat: non peccat, si nubat. Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem: potestatem autem habet suæ voluntatis, & hoc iudicauit in corde suo seruare virginem suam, bene facit. Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam bene facit: & qui non iungit, melius facit. Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius viuunt. Quod si dormierit vir eius, liberata est, Cui vult, nubat tantum in domino. Beatior autem erit, si sic permanferit secundum meum consilium. Puto autem quod & ego spiritum dei habeam. De iis autem quæ idolis sacrificantur, scimus quia omnem scientiam habemus. Scientia inflat, charitas vero edificat. Si quis se existimat scire aliquid, nondum cognouit quemadmodum oporteat eum scire. Si quis autem diligit deum, hic cognitus est ab eo. De eis autem quæ idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo. Et post paululum, Sed non in omnibus est scientia. Quidam autem conscientia vsque nunc idoli, quasi idolothytum manducant, & conscientia ipsorum cum sit in-

1. Cor. 4.

firmo polluitur, Esca autem nos non commendat deo. Neque enim si non manducauerimus deficiemus, neque si manducauerimus, abundabimus. Videte autem ne forte hæc licentia vestra, offendiculum fiat infirmis. Si enim quis viderit eum qui habet scientiam in idolio recumbentem, nonne conscientia eius cum sit infirma, edificabitur ad manducandum idolothyta? Et peribit infirmus in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est. Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in aeternum, ne fratrem meum scandalizem. Et post pauca, Nunquid non habemus potestatem manducandi & bibendi? Nunquid non habemus potestatem, sororem mulierem circūducendi, sicut & ceteri Apostoli, & fratres domini & Cephas? Aut solus ego & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi? Quis militat suis stipendijs vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? Nunquid secundum hominem hæc dico? An & lex hæc non dicit? Scriptum est enim in lege Moysi, Non alligabis os boui trituranti. Nunquid de bobus cura est deo? An propter nos hoc vtique dicit? Nam propter nos vtique scripta sunt: quoniam debet in spe qui arat arare, & qui triturat in spe fructus percipiendi. Si nos vobis spiritalia seminauimus: magnum est si carnalia vestra metamus? Si alij potestatis vestrae participes sunt, non potius nos? Sed non vsi sumus hac potestate. Sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Euangelio Christi. Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt, edunt, Et qui altario deseruiunt, cum altario participantur. Ita & dominus ordinauit iis qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere, Ego autem nullo horum vsus sum. Non scripsi autem hæc, vt ita fiat in me. Bonum est enim mihi magis mori, quam vt gloriam meam quis euacuet. Nam & si euangelizauero non est mihi gloria, Necessitas enim mihi incumbit. Væ enim mihi est, si non euangelizauero. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo. Si autem inuitus, dispensatio mihi credita est. Quæ est ergo merces mea, vt Euangelium prædicans sine sumptu ponam Euangelium Christi, vt non abutar potestate mea in Euangelio? Nam cum liber sim, ex omnibus omnium me seruum feci, vt plures lucrifacerem. Et factus sum Iudæus tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrarer, Iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cum ipse non essem sub lege, sed sub gratia, vt eos qui sub lege erant lucrifacerem. Iis qui sine lege erant, tanquam sine lege essem: cum sine lege dei non essem, sed in lege essem Christi, vt lucrifacerem eos qui sine lege erant. Factus infirmis infirmus, vt infirmos lucrifacerem. Omnibus omnia factus sum, vt omnes lucrifacerem. Omnia autem facio propter Euangelium, vt particeps eius efficiar. Nescitis quod hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium? Sic currite vt comprehendatis. Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet: & illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam. Ego igitur sic curro, non quasi in incertum, Sic pugno, non quasi aërem verberans, sed castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne forte cum alijs prædicauerim, ipse reprobus efficiar. Nolo enim vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt. Et post paucos versus, Sed non in pluribus eorum beneplacitum est deo.

Ibidem.

nostrum immolatus est Christus, itaque epulemur non in fermento veteri, neque in sermo malitiæ & nequitie, sed in azymis sinceritatis & veritatis. Scripsi vobis in Epistola, ne commisceamini fornicariis. Non vtique fornicariis huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus, alioquin debueratis de hoc mundo exire. Nunc autem scripsi vobis, non commiseri, si is qui frater nominatur, est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum eiusmodi nec cibum sumere. Quid enim mihi de iis qui foris sunt iudicare? Nonne de iis qui intus sunt, vos iudicatis? Nam eos qui foris sunt, deus iudicabit. Auferte malum ex vobis ipsis: Audet aliquis vestrum habens negocium aduersus alterum iudicari apud iniquos, & non apud sanctos? An nescitis quoniam facti de hoc mundo iudicabunt? Et si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Nescitis quoniam angelos iudicabimus, quanto magis secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum. Ad verecundiam vestram dico, Sic non est inter vos sapiens quisquam qui possit iudicare inter fratrem suum: sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles. Iam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam accipitis? Quare non magis fraudem patimini: sed vos iniuriam facitis & fraudatis, & hoc fratribus? An nescitis, quia iniqui regnum dei non possidebunt? Nolite errare, neque fornicarij, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum dei possidebunt. Et post paululum, Nescitis quoniam corpora vestra membra Christi sunt? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit. An nescitis, quoniam qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur? Erunt enim, inquit, duo in carne vna. Qui autem adhæret domino, vnus spiritus est. Fugite fornicationem. Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est, qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. An nescitis, quoniam membra vestra templum sunt spiritus sancti qui in vobis est, quem habetis à deo, & non estis vestri? Empti enim estis pretio magno, glorificate & portate dominum in corpore vestro. De quibus autem scripsistis mihi, Bonum est homini mulierem non tangere. Propter fornicationem autem vnusquisque suam vxorem habeat, & vnaqueque suum virum habeat. Vxori vir debitum reddat, similiter autem & vxor viro. Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare inuicem, nisi forte ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi, & iterum reuertamini in idiplum, ne tentet vos satanas propter incontinentiam vestram. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium. Volo autem omnes homines esse sicut me ipsum: sed vnusquisque proprium habet donum ex deo, alius quidem sic, alius vero sic. Dico autem non nuptis & viduis, bonum est illis si sic maneant sicut & ego. Quod si non se continent, nubant. Melius est enim nubere quam vri. His autem qui matrimonio iuncti sunt, præcipio, non ego, sed dominus, Vxorem à viro non discedere. Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir vxorem non dimittat. Nam ceteris ego dico non dominus, Si quis frater vxorem habet infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non

Ibidem.

illo, non dimittat illam. Et si qua mulier habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum. Sanctificatus est enim vir infidelis in muliere fidele: & sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem. Alioquin filij vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt. Quod si infidelis discedit, discedat. Non est enim seruituti subiectus frater aut soror in eiusmodi: In pace autem vocauit nos deus. Vnde enim scis mulier si virum saluum facies? Aut vnde scis vir si mulierem saluam facies? Nisi vnicuique sicut diuisit dominus. Vnusquisque sicut vocauit deus ita ambulet. Sicut in omnibus Ecclesiis doceo. Circūcisus aliquis vocatus est, non adducat præputium. In præputio aliquis vocatus est, non circūcidatur. Circūcisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorum dei. Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Seruus vocatus es, non sit tibi cura. Sed & si potes liber fieri, magis vtere. Qui enim in domino vocatus est seruus, libertus est domini. Similiter qui liber vocatus est, seruus est Christi. Pretio empti estis, nolite fieri serui hominum. Vnusquisque in quo vocatus est frater, in hoc permaneat apud deum. De virginibus autem præceptum domini non habeo, Consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus à domino, vt sim fidelis. Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse. Alligatus es vxori, noli querere solutionem: Solutus es ab vxore, noli querere vxorem. Si autem acceperis vxorem, non peccasti, & si nupserit virgo, non peccauit: Tribulationem tamen carnis habebit huiusmodi. Ego autem vobis parco. Hoc itaque dico fratres, Tempus breue est: reliquum est, vt & qui habent vxores, tanquam non habentes sint: & qui flent, tanquam non flentes: & qui gaudent, tanquam non gaudentes: & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtantur. Præterit enim figura huius mundi. Volo autem vos sine sollicitudine esse. Qui sine vxore est, sollicitus est quæ domini sunt, quomodo placeat deo: Qui autem cum vxore est, sollicitus est quæ sunt huius mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est. Et mulier innupta & virgo, cogitat quæ domini sunt, vt sit sancta & corpore & spiritu. Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Porro hoc ad vtilitatem vestram dico: non vt laqueum vobis iniiciam, sed ad id quod honestum est, & quod facultate præbeat sine impedimento dominum obsecrandi. Si quis autem turpeme se videri existimat super virginem suam, quod sit superadulta, & ita oportet fieri, quod vult, faciat: non peccat, si nubat. Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem: potestatem autem habet suæ voluntatis, & hoc iudicauit in corde suo seruare virginem suam, bene facit. Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam bene facit: & qui non iungit, melius facit. Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius viuunt. Quod si dormierit vir eius, liberata est, Cui vult, nubat tantum in domino. Beatior autem erit, si sic permanferit secundum meum consilium. Puto autem quod & ego spiritum dei habeam. De iis autem quæ idolis sacrificantur, scimus quia omnem scientiam habemus. Scientia inflat, charitas vero edificat. Si quis se existimat scire aliquid, nondum cognouit quemadmodum oporteat eum scire. Si quis autem diligit deum, hic cognitus est ab eo. De eis autem quæ idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo. Et post paululum, Sed non in omnibus est scientia. Quidam autem conscientia vsque nunc idoli, quasi idolothytum manducant, & conscientia ipsorum cum sit in-

1. Cor. 5.

firmo polluitur, Esca autem nos non commendat deo. Neque enim si non manducauerimus deficiemus, neque si manducauerimus, abundabimus. Videte autem ne forte hæc licentia vestra, offendiculum fiat infirmis. Si enim quis viderit eum qui habet scientiam in idolio recumbentem, nonne conscientia eius cum sit infirma, edificabitur ad manducandum idolothyta? Et peribit infirmus in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est. Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in aeternum, ne fratrem meum scandalizem. Et post pauca, Nunquid non habemus potestatem manducandi & bibendi? Nunquid non habemus potestatem, sororem mulierem circūducendi, sicut & ceteri Apostoli, & fratres domini & Cephas? Aut solus ego & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi? Quis militat suis stipendijs vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? Nunquid secundum hominem hæc dico? An & lex hæc non dicit? Scriptum est enim in lege Moysi, Non alligabis os boui trituranti. Nunquid de bobus cura est deo? An propter nos hoc vtique dicit? Nam propter nos vtique scripta sunt: quoniam debet in spe qui arat arare, & qui triturat in spe fructus percipiendi. Si nos vobis spiritalia seminauimus: magnum est si carnalia vestra metamus? Si alij potestatis vestrae participes sunt, non potius nos? Sed non vsi sumus hac potestate. Sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Euangelio Christi. Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt, edunt, Et qui altario deseruiunt, cum altario participantur. Ita & dominus ordinauit iis qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere, Ego autem nullo horum vsus sum. Non scripsi autem hæc, vt ita fiat in me. Bonum est enim mihi magis mori, quam vt gloriam meam quis euacuet. Nam & si euangelizauero non est mihi gloria, Necessitas enim mihi incumbit. Væ enim mihi est, si non euangelizauero. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo. Si autem inuitus, dispensatio mihi credita est. Quæ est ergo merces mea, vt Euangelium prædicans sine sumptu ponam Euangelium Christi, vt non abutar potestate mea in Euangelio? Nam cum liber sim, ex omnibus omnium me seruum feci, vt plures lucrifacerem. Et factus sum Iudæus tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrarer, Iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cum ipse non essem sub lege, sed sub gratia, vt eos qui sub lege erant lucrifacerem. Iis qui sine lege erant, tanquam sine lege essem: cum sine lege dei non essem, sed in lege essem Christi, vt lucrifacerem eos qui sine lege erant. Factus infirmis infirmus, vt infirmos lucrifacerem. Omnibus omnia factus sum, vt omnes lucrifacerem. Omnia autem facio propter Euangelium, vt particeps eius efficiar. Nescitis quod hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium? Sic currite vt comprehendatis. Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet: & illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam. Ego igitur sic curro, non quasi in incertum, Sic pugno, non quasi aërem verberans, sed castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne forte cum alijs prædicauerim, ipse reprobus efficiar. Nolo enim vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt. Et post paucos versus, Sed non in pluribus eorum beneplacitum est deo.

Ibidem.

nostrum immolatus est Christus, itaque epulemur non in fermento veteri, neque in sermo malitiæ & nequitie, sed in azymis sinceritatis & veritatis. Scripsi vobis in Epistola, ne commisceamini fornicariis. Non vtique fornicariis huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus, alioquin debueratis de hoc mundo exire. Nunc autem scripsi vobis, non commiseri, si is qui frater nominatur, est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum eiusmodi nec cibum sumere. Quid enim mihi de iis qui foris sunt iudicare? Nonne de iis qui intus sunt, vos iudicatis? Nam eos qui foris sunt, deus iudicabit. Auferte malum ex vobis ipsis: Audet aliquis vestrum habens negocium aduersus alterum iudicari apud iniquos, & non apud sanctos? An nescitis quoniam facti de hoc mundo iudicabunt? Et si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Nescitis quoniam angelos iudicabimus, quanto magis secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum. Ad verecundiam vestram dico, Sic non est inter vos sapiens quisquam qui possit iudicare inter fratrem suum: sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles. Iam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam accipitis? Quare non magis fraudem patimini: sed vos iniuriam facitis & fraudatis, & hoc fratribus? An nescitis, quia iniqui regnum dei non possidebunt? Nolite errare, neque fornicarij, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum dei possidebunt. Et post paululum, Nescitis quoniam corpora vestra membra Christi sunt? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit. An nescitis, quoniam qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur? Erunt enim, inquit, duo in carne vna. Qui autem adhæret domino, vnus spiritus est. Fugite fornicationem. Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est, qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. An nescitis, quoniam membra vestra templum sunt spiritus sancti qui in vobis est, quem habetis à deo, & non estis vestri? Empti enim estis pretio magno, glorificate & portate dominum in corpore vestro. De quibus autem scripsistis mihi, Bonum est homini mulierem non tangere. Propter fornicationem autem vnusquisque suam vxorem habeat, & vnaqueque suum virum habeat. Vxori vir debitum reddat, similiter autem & vxor viro. Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare inuicem, nisi forte ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi, & iterum reuertamini in idiplum, ne tentet vos satanas propter incontinentiam vestram. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium. Volo autem omnes homines esse sicut me ipsum: sed vnusquisque proprium habet donum ex deo, alius quidem sic, alius vero sic. Dico autem non nuptis & viduis, bonum est illis si sic maneant sicut & ego. Quod si non se continent, nubant. Melius est enim nubere quam vri. His autem qui matrimonio iuncti sunt, præcipio, non ego, sed dominus, Vxorem à viro non discedere. Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir vxorem non dimittat. Nam ceteris ego dico non dominus, Si quis frater vxorem habet infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non

Ibidem.

illo, non dimittat illam. Et si qua mulier habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum. Sanctificatus est enim vir infidelis in muliere fidele: & sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem. Alioquin filij vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt. Quod si infidelis discedit, discedat. Non est enim seruituti subiectus frater aut soror in eiusmodi: In pace autem vocauit nos deus. Vnde enim scis mulier si virum saluum facies? Aut vnde scis vir si mulierem saluam facies? Nisi vnicuique sicut diuisit dominus. Vnusquisque sicut vocauit deus ita ambulet. Sicut in omnibus Ecclesiis doceo. Circūcisus aliquis vocatus est, non adducat præputium. In præputio aliquis vocatus est, non circūcidatur. Circūcisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorum dei. Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Seruus vocatus es, non sit tibi cura. Sed & si potes liber fieri, magis vtere. Qui enim in domino vocatus est seruus, libertus est domini. Similiter qui liber vocatus est, seruus est Christi. Pretio empti estis, nolite fieri serui hominum. Vnusquisque in quo vocatus est frater, in hoc permaneat apud deum. De virginibus autem præceptum domini non habeo, Consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus à domino, vt sim fidelis. Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse. Alligatus es vxori, noli querere solutionem: Solutus es ab vxore, noli querere vxorem. Si autem acceperis vxorem, non peccasti, & si nupserit virgo, non peccauit: Tribulationem tamen carnis habebit huiusmodi. Ego autem vobis parco. Hoc itaque dico fratres, Tempus breue est: reliquum est, vt & qui habent vxores, tanquam non habentes sint: & qui flent, tanquam non flentes: & qui gaudent, tanquam non gaudentes: & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtantur. Præterit enim figura huius mundi. Volo autem vos sine sollicitudine esse. Qui sine vxore est, sollicitus est quæ domini sunt, quomodo placeat deo: Qui autem cum vxore est, sollicitus est quæ sunt huius mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est. Et mulier innupta & virgo, cogitat quæ domini sunt, vt sit sancta & corpore & spiritu. Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Porro hoc ad vtilitatem vestram dico: non vt laqueum vobis iniiciam, sed ad id quod honestum est, & quod facultate præbeat sine impedimento dominum obsecrandi. Si quis autem turpeme se videri existimat super virginem suam, quod sit superadulta, & ita oportet fieri, quod vult, faciat: non peccat, si nubat. Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem: potestatem autem habet suæ voluntatis, & hoc iudicauit in corde suo seruare virginem suam, bene facit. Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam bene facit: & qui non iungit, melius facit. Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius viuunt. Quod si dormierit vir eius, liberata est, Cui vult, nubat tantum in domino. Beatior autem erit, si sic permanferit secundum meum consilium. Puto autem quod & ego spiritum dei habeam. De iis autem quæ idolis sacrificantur, scimus quia omnem scientiam habemus. Scientia inflat, charitas vero edificat. Si quis se existimat scire aliquid, nondum cognouit quemadmodum oporteat eum scire. Si quis autem diligit deum, hic cognitus est ab eo. De eis autem quæ idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo. Et post paululum, Sed non in omnibus est scientia. Quidam autem conscientia vsque nunc idoli, quasi idolothytum manducant, & conscientia ipsorum cum sit in-

A illo, non dimittat illam. Et si qua mulier habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum. Sanctificatus est enim vir infidelis in muliere fidele: & sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem. Alioquin filij vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt. Quod si infidelis discedit, discedat. Non est enim seruituti subiectus frater aut soror in eiusmodi: In pace autem vocauit nos deus. Vnde enim scis mulier si virum saluum facies? Aut vnde scis vir si mulierem saluam facies? Nisi vnicuique sicut diuisit dominus. Vnusquisque sicut vocauit deus ita ambulet. Sicut in omnibus Ecclesiis doceo. Circūcisus aliquis vocatus est, non adducat præputium. In præputio aliquis vocatus est, non circūcidatur. Circūcisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorum dei. Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Seruus vocatus es, non sit tibi cura. Sed & si potes liber fieri, magis vtere. Qui enim in domino vocatus est seruus, libertus est domini. Similiter qui liber vocatus est, seruus est Christi. Pretio empti estis, nolite fieri serui hominum. Vnusquisque in quo vocatus est frater, in hoc permaneat apud deum. De virginibus autem præceptum domini non habeo, Consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus à domino, vt sim fidelis. Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse. Alligatus es vxori, noli querere solutionem: Solutus es ab vxore, noli querere vxorem. Si autem acceperis vxorem, non peccasti, & si nupserit virgo, non peccauit: Tribulationem tamen carnis habebit huiusmodi. Ego autem vobis parco. Hoc itaque dico fratres, Tempus breue est: reliquum est, vt & qui habent vxores, tanquam non habentes sint: & qui flent, tanquam non flentes: & qui gaudent, tanquam non gaudentes: & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtantur. Præterit enim figura huius mundi. Volo autem vos sine sollicitudine esse. Qui sine vxore est, sollicitus est quæ domini sunt, quomodo placeat deo: Qui autem cum vxore est, sollicitus est quæ sunt huius mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est. Et mulier innupta & virgo, cogitat quæ domini sunt, vt sit sancta & corpore & spiritu. Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Porro hoc ad vtilitatem vestram dico: non vt laqueum vobis iniiciam, sed ad id quod honestum est, & quod facultate præbeat sine impedimento dominum obsecrandi. Si quis autem turpeme se videri existimat super virginem suam, quod sit superadulta, & ita oportet fieri, quod vult, faciat: non peccat, si nubat. Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem: potestatem autem habet suæ voluntatis, & hoc iudicauit in corde suo seruare virginem suam, bene facit. Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam bene facit: & qui non iungit, melius facit. Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius viuunt. Quod si dormierit vir eius, liberata est, Cui vult, nubat tantum in domino. Beatior autem erit, si sic permanferit secundum meum consilium. Puto autem quod & ego spiritum dei habeam. De iis autem quæ idolis sacrificantur, scimus quia omnem scientiam habemus. Scientia inflat, charitas vero edificat. Si quis se existimat scire aliquid,

G Nam prostrati sunt in deserto. Hæc autem in figura facta sunt nostri, ut non sumus concupiscentes malorum, sicut & illi concupierunt. Neque idololatraz efficiamini, sicut quidam ex ipsis, quemadmodum scriptum est, Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. Neque fornicemur sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, & ceciderunt vna die vigintitria milia. Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentauerunt, & a serpentibus perierunt. Neque murmurauerimus, sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore. Hæc autem omnia in figura contingebat illis: scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines seculorum deueniunt. Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat. Tentatio vos non apprehendat nisi humana. Fidelis itaque deus est, qui non patitur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam prouentum, ut possitis sustinere. Propter quod charissimi mihi, fugite ab idolorum cultura. Et paulo post, Sed quæ immolant gentes, & demoniis immolant, & non deo. Nolo autem vos socios fieri demoniorum. Non potestis calicem domini bibere, & calicem demoniorum. Non potestis mensam domini participes esse, & mensam demoniorum. An æmulamur dominum? Nunquid fortiores illo sumus? Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. Nemo quod suum est querat, sed quod alterius. Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam.

Exod. 32.
Numc. 25.
Nume. 21.
Iudith. 8.

1. Cor. 10.

H Et paulo post, Si quis autem dixerit, hoc immolatum est idolis, nolite manducare propter illum qui indicauit, & propter conscientiam. Conscientiam autem dico non tuam, sed alterius. Ut quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia? Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago? Siue ergo manducatis siue bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam dei facite. Siue offensio estote Iudæis & Gentibus, & Ecclesiæ dei: sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quæres quod mihi utile est, sed quod multis ut salui fiant. Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Et post paululum, Omnis vir orans aut prophetans velato capite, deturpat caput suum. Omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum. Et post aliquantum, Hoc autem præcipio non laudans quod non in melius, sed in deterius conuenitis. Primum quidem conuenientibus vobis in Ecclesiam audio scissuras esse, & ex parte credo. Nam oportet & hæreses esse, ut & qui probati sunt, manifesti fiant in vobis. Conuenientibus ergo vobis in vnum, iam non est dominicam cœnam manducare. Vnusquisque enim suam cœnam præsumit ad manducandum, et alius quidem esurit, alius autem ebrius est. Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum? Aut Ecclesiam dei contemnit, & confundit eos qui non habent? Quid dicam vobis? Laudo vos, in hoc non laudo. Et post aliquos versus, Itaque quicumque manducauerit panem vel biberit calicem domini indigne, reus erit corporis & sanguinis domini. Probet autem seipsum homo, & sic de pane illo edat & de calice bibat. Qui enim manducat & bibit indigne, iudicium sibi manducat & bibit, non diiudicans corpus domini. Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi. Quod si nosmetipsos diiudicemus, non utique iudicamur. Dum iudicamur autem, a domino corripimur, ut non cum hoc mundo danemur. Itaque fratres mei, cum conuenitis ad manducandum, inuicem expectate. Si quis esurit, domi manducet, ut non in iudicium conueniatis. Ce-

1. Cor. 11.

Ibidem.

Ibidem.

tera autem cum venero disponam. Et alio loco, Sed deus terperauit corpus, ei cui deerat abundantior in tribuendo honore, ut non schisma in corpore, sed in idipsum pro inuicem sollicita sint membra. Et si quid patitur vnum membrum, compatiuntur omnia membra. Siue gloriatur vnum membrum, congraudent omnia membra. Vos autem estis corpus Christi & membra de membro. Et quosdam quidem posuit deus in Ecclesia, primum Apostolos, secundo Prophetas, tertio doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum, gubernationes, opitulaciones, genera linguarum, interpretationes sermonum. Nunquid omnes Apostoli? nunquid omnes Prophetæ? nunquid omnes doctores? nunquid omnes virtutes? nunquid omnes gratiam habent curationum? nunquid omnes linguis loquuntur? nunquid omnes interpretantur? Aemulamini autem charismata meliora, & adhuc excellentiorem vobis viam demonstro. Si linguis hominum lo-

K
1. Cor. 12.

1. Cor. 13.

L

quar, & angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut aramentum sonans, aut cymbalum tintiens. Et si habuero prophetiam, & nouerim mysteria omnia & omnem scientiam: & si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum. Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & si tradidero corpus meum ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest. Caritas patiens est, benigna est, Caritas non æmulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non querit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitatem, congraudent autem veritati. Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet: Caritas nunquam excidit. Et post aliquos versus, Nunc autem manet fides, spes, charitas, tria hæc, Maior autem his est charitas. Sectamini autem charitatem. Et paulo post, Quoniam æmulatores estis spirituum ad ædificationem Ecclesiæ, querite ut abundetis. Item post paululum, Fratres nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote, sensibus autem perfecti estote. Et alio loco, Quid ergo est fratres? Cum conuenitis vnusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, apocalypsim habet, linguam habet, interpretationem habet, omnia ad ædificationem fiant. Et post aliquos versus, Mulieres in Ecclesiis taceant: non enim permittitur illis loqui, sed subditas esse, sicut & lex dicit, Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in Ecclesia. An a vobis verbum dei processit, aut in vos solos euenit? Et post paululum, Nolite seduci, Corruptum mores bonos, colloquia mala. Et vigilate iusti, & nolite peccare. Ignorantiam enim dei quidam habent, Ad reuerentiam vobis loquor. Et post paululum, Itaque fratres mei dilecti, estote stabiles & immobiles, abundantes in opere domini semper, scientes quod labor vester non est inanis in domino. De collectis autem quæ fiunt in sanctos, sicut ordinavi in Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite per vnam sabbati. Vnusquisque vestrum apud se ponat recondens quod ei bene placuerit, ut non cum venero tunc collectæ fiant. Cum autem præsens fuero, quos probaueritis per epistolam, hos mittam perferre gratiam vestram in Hierusalem. Quod si dignum fuerit ut & ego eam, mecum ibunt. Veniam autem ad vos cum Macedoniam pertransiero. Nam Macedoniam pertransibo. Apud vos autem forsitan remanebo, vel etiam hyemabo ut vos me deducatis quocumque iero. Nolo enim vos modo in transitu videre. Spero enim me aliquantum temporis manere apud vos, si dominus permiserit. Permanebo autem Ephesi

Ibidem.

1. Cor. 14.

Ibidem.

M

1. Cor. 15.

Ibidem.

1. Cor. 16.

A tem Ephesi vsque ad Pentecosten. Ostium enim mihi apertum est magnum & euident, & aduersarij multi. Si autem venerit Timotheus, videte ut sine timore sit apud vos. Et post paululum, Vigilate, stete in fide, viriliter agite & confortamini, Omnia vestra in charitate fiant.

1. Cor. 16.

Ex epistola
ad Corin-
thios, c. 2.
2. Cor. 1.
2. Cor. 2.

Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientie nostre, quod in simplicitate & sinceritate dei, & non in sapientia carnali, sed in gratia dei conuersati sumus in mundo. Et post paululum, Si quis autem contristauit me, non me contristauit: sed ex parte, ut non onerem omnes vos. Sufficit illi, qui eiusmodi est, oburgatio hæc quæ fit a pluribus: ita ut ea contra magis donetis & consolemini, ne forte abundantiore tristitia absorbeat, qui eiusmodi est. Propter quod obsecro vos ut confirmetis in illo charitatem. Ideo enim scripsi, ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis. Cui autem aliquid donastis, & ego. Nam & ego quod donauit, si quid donauit, propter vos in persona Christi, ut non circueamur a satana. Non enim ignoramus cogitationes eius. Et alio loco, Ideo habentes hanc administrationem iuxta quod misericordiam consecuti sumus, non deficiamus, sed abdicamus occulta dedecoris. Non ambulantes in astutia, neque adulterantes verbum dei, sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram deo. Et post paucos versus, Non enim nosmetipsos predicamus, sed Iesum Christum dominum nostrum, nos autem seruos per Iesum. Et paulo post, Habemus autem thesaurum istum in vasculis fictilibus, ut sublimitas sit virtutis dei, & non ex nobis. In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur: aperiuntur, sed non destituimur: persecutionem patimur, sed non derelinquimur: detrimimur, sed non perimus: semper mortificationem Iesu in corpore nostro circumferentes, ut & vita Iesu in corporibus nostris manifestetur. Semper enim nos qui viuimus, in mortem tradimur propter Iesum, ut & vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali. Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis. Habentes autem eundem spiritum fidei, sicut scriptum est, Credidi propter quod locutus sum, & nos credimus propter quod & loquimur. Et post sex versus, Propter quod non deficiamus. Sed licet is qui foris est homo noster corrumpatur, tamen is qui intus est renouatur de die in diem. Id enim quod in præfati est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis, non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur temporalia sunt, quæ autem non videntur æterna sunt. Et post paululum, Adiuuantes autem adhortamur, ne inuacuum gratiam dei recipiatis. Ait enim, Tempore accepto exaudiui te, & in die salutis adiuui te. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis: nemini dates ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum: sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut dei ministros: in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis; in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis, in castitate, in scientia, in longanimitate, in suauitate, in spiritu sancto, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute dei: per arma iustitiæ, a dextris & sinistris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam: per seductores & veraces, sicut qui ignoti & cogniti: quasi morientes, & ecce vi-

2. Cor. 4.

2. Cor. 4.

Ibidem.

Ibidem.

1. Cor. 14.

Ibidem.

2. Cor. 4.

2. Cor. 4.

1. Cor. 6.

Esa. 49.

uimus: ut castigati & non mortificati: quasi tristes, semper autem gaudentes: sicut egentes, multos autem locupletantes: tanquam nihil habentes & omnia possidentes. Et post paucos versus, Dilatamini & vos, Nolite iugum ducere cum infidelibus, Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate: aut quæ societas luci ad tenebras? Quæ autem conuentio Christi ad Belial? Aut quæ pars fidei cum infideli? Qui autem consensus templo dei cum idolis? Vos enim estis templum dei viti, sicut dicit dominus, Quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos, & ero illorum deus, & ipsi erunt mihi populus. Propter quod exite de medio eorum, & separamini dicit dominus, & immundum ne tetigeritis, & ego recipiam vos, & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit dominus omnipotens. Has igitur habentes promissiones charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perfectentes sanctificationem in timore dei. Et post paululum, Quoniam & si contristati vos in Epistola, non me penitet, & si peniteret, videns quod Epistola illa & si ad horam vos contristauit, nunc gaudeo non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad penitentiam. Contristati enim estis secundum deum, ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim secundum deum tristitia est, penitentiam in salutem stabilem operatur. Seculi autem tristitia mortem operatur. Etenim hoc ipsum secundum deum contristari vos, quantum in vobis operatur sollicitudinem? Et post paucos versus, Notam autem vobis facimus fratres gratiam dei quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ, quod in multo experimento tribulationis abundantia gaudij ipsorum, & altissima paupertas eorum abundauit in diuitias simplicitatis eorum: Quia secundum virtutem, testimonium illis reddo, & supra virtutem voluntarij fuerunt, cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiam & communicationem ministerij quod sit in sanctos: Et non sicut sperauimus, sed semetipsos dederunt primam domino, deinde nobis per voluntatem dei: ita ut rogarem Titum, ut quemadmodum cepit, ita & perficiat in vobis etiam gratiam istam. Sed sicut in omnibus abundatis fide, & sermone, & scientia, & omni sollicitudine, in super & charitate vestra in nos, ut & in hac gratia abundetis, non quasi imperans dico, sed per

1. Cor. 6.

Leuitici. 26.

1. Cor. 7.

Ibidem.

E

1. Cor. 8.

aliorum sollicitudinem etiam vestra charitatis ingenium bonum comprobans. Scitis enim gratiam domini nostri Iesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset diues, ut inopia illius vos diuites effectis. Et consilium in hoc do. Hoc enim vobis utile est, qui non solum facere, sed & velle coepistis ab anno priori. Nunc vero & facto perficite, ut quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita sit & perficiendi ex eo quod habetis. Si enim voluntas prompta est, secundum id quod habet accepta est, non secundum id quod non habet. Non enim ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio, sed ex æqualitate in presenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat, ut & illorum abundantia vestra inopia sit supplementum, ut fiat æqualitas sicut scriptum est, Qui multum, non abundauit: & qui modicum, non minorauit. Gratias autem deo qui dedit eandem sollicitudinem pro vobis in corde Titij, quoniam exhortationem quidem suscepit, sed cum sollicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos. Missimus autem cum illo fratrem, cuius laus est in Euangelio per omnes Ecclesias. Non solum autem, sed & ordinatum ab Ecclesiis comes peregrinationis nostræ, in hac gratia: que

F iij

mini-

G ministratur à nobis ad domini gloriam & destinatam voluntatem nostram, Deuitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, quæ ministratur à nobis in domini gloriam. Prouidemus enim bona non solum coram deo, sed etiam coram omnibus hominibus. Et post aliquos versus, Nam de ministerio quod sit in sanctos ex abundanti est mihi scribere vobis, Scio enim promptum animum vestrum pro quo de vobis glorior apud Macedones, quoniam Achaia parata est ab anno præterito, & vestra æmulatio prouocauit plurimos. Mihi autem fratres vt ne quod gloriamur de vobis, euacuetur in hac parte: vt quemadmodum dixi parati sitis, ne cum venerint mecum Macedones, & inuenerint vos imparatos, erubescamus nos, vt non dicam vos in hac substantia. Necessarium ergo existimaui rogare fratres vt præueniant ad vos, & præparent repositam benedictionem hanc paratam esse: scilicet quasi benedictionem, non quasi auaritiam. Hoc autem dico, Qui parce seminat, parce & metet: & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet: vnusquisque enim prout destinauit corde suo non ex tristitia, aut ex necessitate, Hilarem enim datorem diligit deus. Potens est autem deus omnem gratiam abundare facere in vobis, vt in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum, sicut scriptum est, Dispersit dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculum seculi. Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit, & multiplicabit semen vestrum, & augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ: vt in omnibus locupletari abundetis in omnem simplicitatem quæ operatur per vos gratiarum actionem deo: quoniam ministerium huius officij, non solum supplet ea quæ defunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in domino per probationem ministerij huius: glorificantes deum in obedientia confessionis vestræ, & simplicitate communicationis in illos & in omnes: & ipsorum cōsecratione pro vobis desiderantium vos propter eminentem gratiam dei in vobis. Gratias ago deo super inenarrabili dono eius. Et alio loco, Qui autem gloriatur, in domino gloriatur. Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem deus commendat. Et post aliquantum, Ministri Christi sunt & ego, Vt minus sapiens dico, plus ego: In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter: à Iudeis quinque quadragenas vna minus accepi. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci: nocte & die in profundo maris fui: in itineribus saepe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus: in labore & erumna, in vigiliis multis, in frigore & nuditate, in fame & siti, in ieiuniis multis, Præter illa quæ extrinsecus sunt instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum. Quis infirmatur, & ego non infirmor: Quis scandalizatur, & ego non vror? Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. Et post paululum, Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi. Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis multis pro Christo: Cum enim infirmor, tunc potens sum. Et post aliquos versus, Ecce tertio paratus sum venire ad vos,

& non ero grauis vobis, Non enim quero quæ vestra sunt, sed vos: Nec enim debent filij parentibus thesaurizare, sed parentes filiis. Ego autem libentissime impendam, & superimpendar ipse, pro animabus vestris, licet plus vos diligens minus diligar. Et post aliquos versus, Timeo enim ne forte cum venero, non quales volo inueniam vos, & ego inueniar à vobis qualem non vultis; Ne forte contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, susurationes, inflationes, seditiones sint inter vos: ne iterum cum venero humiliet me deus apud vos & lugeam multos ex iis qui ante peccauerunt, & non egerunt poenitentiam super immundicia & impudicitia quam gesserunt. Et alio loco, Oramus autem deum vt nihil mali faciatis, non vt nos probati parcamus, sed vt vos quod iustum est faciatis. Et post sex versus, De cætero fratres gaudete, perficimini, exhortamini, id ipsum sapite, pacem habete, & deus dilectionis & pacis erit vobiscum.

S adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem. Et post aliquantum, Nam in Christo Iesu, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed fides quæ per dilectionem operatur. Et alio loco, Vos autem in libertate vocati estis fratres: tantum ne libertatem in occasionem carnis detis, sed per charitatem spiritus seruite inuicem. Omnis enim lex in vno sermone impletur, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Quod si inuicem mordetis & comeditis, videte ne ab inuicem cōsumamini. Dico autem in Christo, Spiritu ambulate & desideria carnis non perficietis. Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Hæc enim sibi inuicem aduersantur, vt non quæcunque vultis illa faciatis. Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege. Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immundicia, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, inimicitia, contentiones, æmulationes, ira, rixa, dissensiones, secta, inuidia, homicidia, ebrietates, comestiones, & his similia. Quæ prædico vobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum dei non possidebunt. Fructus autem spiritus est, charitas, gaudium, pax, longanimitas, bonitas, benignitas, fides, modestia, continentia. Aduersus huiusmodi nõ est lex. Qui autem Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis. Si spiritu viuimus, spiritu & ambulemus. Non efficiamur inanis gloria cupidi, inuicem prouocantes, inuicem iniudentes. Fratres, & si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne & tu teneris. Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi. Nam si quis existimat se aliquid esse cum nihil sit, ipse se seducit. Opus autem suum probet vnusquisque, & sic in semetipso tantum habebit gloriam, & non in altero. Vnusquisque enim onus suum portabit. Cōmunicet autem is qui catechizatur verbum ei qui se catechizat in omnibus bonis. Nolite errare, deus non irridetur. Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet, quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem. Qui autem seminat in spiritu, de spiritu & metet vitam æternam. Bonum autem facientes non deficiamus, tempore enim suo metemus non deficientes. Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.

Obsecro

A
Ex epistola
ad Ephesios
cap. 4.

Ibidem.

Blætero itaque vos fratres ego vincit in domino, vt digne ambuletis vocatione qua vocati estis, cum omni humilitate & mansuetudine, cum patientia supportantes inuicem in charitate, solliciti seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis. Et alio loco, Hoc itaque dico & testificor in domino, vt iam non ambuletis sicut & gentes ambulat in vanitate sensus sui, tenebris obscurantiam habetes intellectum, alienati à vita dei per ignorantiam, quæ est in illis propter cæcitatem cordis ipsorum, qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitia in operationem immundicia omnis & auaritia. Vos autem nõ ita didicistis Christum, Si tamen illum audistis, & in ipso docti estis, sicut est veritas in Iesu. Deponite vos secundum pristinam conuersationem veterem hominem qui corrumpitur secundum desideria erroris. Renouamini autem spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominem qui secundum deum creatus est in iustitia & sanctitate veritatis. Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem vnusquisque cõ proximo suo, quoniam sumus inuicem membra. Irascimini & nolite peccare. Sol non occidat super iracundiam vestram. Nolite locum dare diabolo. Qui furabatur, iam non furetur, magis autem laboret operando manibus suis quod bonum est: vt habeat vnde tribuat necessitatem patienti. Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus ad ædificationem opportunitatis vt det gratiam audientibus. Et nolite cõtristare spiritum sanctum dei in quo signati estis in die redemptionis. Omnis amaritudo & ira, & indignatio, & clamor, & blasphemia tollatur à vobis cum omni malitia. Estote autem inuicem benigni, misericordes, donantes inuicem sicut & deus in Christo donauit vobis. Estote ergo imitatores dei sicut filij charissimi, & ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam deo in odorem suauitatis. Fornicatio autem & omnis immundicia aut auaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos, aut turpitudine, aut stultiloquium, aut scurrilitas quæ ad rem non pertinet, sed magis gratiarum actio. Hoc enim scitote intelligentes, quod omnis fornicator aut immundus aut auarus, quod est idolorum seruitus, non habet hæreditatem in regno Christi & dei. Nemo vos seducat inanibus verbis, Propter hæc enim venit ira dei in filios dissentionis. Nolite ergo effici participes eorum. Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino, vt filij lucis ambulate. Fructus enim lucis est in omni bonitate & iustitia & veritate, probantes quid sit beneplacitum deo. Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite. Quæ enim in occulto sunt ab ipsis, turpe est & dicere. Omnia autem quæ arguuntur à lumine, manifestantur. Omne enim quod manifestatur, lumen est. Propter quod dicit, Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit tibi Christus. Videte itaque fratres quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes, sed vt sapientes, redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas dei. Et nolite inebriari vino in quo est luxuria: sed implemini spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis & hymnis & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris, domino gratias agentes semper pro omnibus in nomine domini nostri Iesu Christi, deo & patri, subiecti inuicem in timore Christi. Mulieres viris suis sub-

Eph. 5.

Clorum seruitus, non habet hæreditatem in regno Christi & dei. Nemo vos seducat inanibus verbis, Propter hæc enim venit ira dei in filios dissentionis. Nolite ergo effici participes eorum. Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino, vt filij lucis ambulate. Fructus enim lucis est in omni bonitate & iustitia & veritate, probantes quid sit beneplacitum deo. Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite. Quæ enim in occulto sunt ab ipsis, turpe est & dicere. Omnia autem quæ arguuntur à lumine, manifestantur. Omne enim quod manifestatur, lumen est. Propter quod dicit, Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit tibi Christus. Videte itaque fratres quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes, sed vt sapientes, redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas dei. Et nolite inebriari vino in quo est luxuria: sed implemini spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis & hymnis & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris, domino gratias agentes semper pro omnibus in nomine domini nostri Iesu Christi, deo & patri, subiecti inuicem in timore Christi. Mulieres viris suis sub-

Tomus tertius.

ditæ sint, sicut domino: quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesie, ipse saluator corporis eius. Sed sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita & mulieres viris suis in omnibus. Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea vt illam sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in verbo: vt exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid eiusmodi: sed vt sit sancta & immaculata. Ita & viri debent diligere vxores suas, vt corpora sua. Qui suam vxorem diligit, seipsum diligit. Nemo vnquam carnem suam odio habuit: sed nutrit & fouet eam, sicut & Christus Ecclesiam, quia membra sumus corporis eius de carne eius & de ossibus eius. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem suam, & adhærebit vxori suæ: & erunt duo in carne vna. Sacramentum hoc magnum est. Ego autem dico in Christo & in Ecclesia, Veruntamen & vos singuli vnusquisque vxorem suam sicut seipsum diligit, vxor autem timeat virum. Filij obedite parentibus vestris in domino. Hoc enim iustum est, Honora patrem tuum & matrem, quod est primum mandatum in promissione, vt bene sit tibi, & sis longæuus super terram. Et patres nolite ad iracundiam prouocare filios vestros, sed educate eos in disciplina & correptione domini. Serui obedite dominis carnalibus cum timore & tremore in simplicitate cordis vestri, sicut Christo: non ad oculum seruientes quasi hominibus placentes, sed vt serui Christi facientes voluntatem dei, ex animo, cum bona voluntate seruientes vt domino, & non hominibus: scientes quoniam vnusquisque quodcunque fecerit bonum, hoc recipiet à domino, siue seruus, siue liber. Et vos domini eadem facite illis remittentes minas, scientes quia & illorum & vester dominus est in cælis, & personarum acceptio non est apud eum. De cætero fratres confortamini in domino, & in potentia virtutis eius. Induite vos armaturam dei vt possitis stare aduersus insidias diaboli: quia non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitia in cælestibus. Propterea accipite armaturam dei vt possitis resistere in die mala, & in omnibus perfecti stare. State ergo succincti lumbos vestros in veritate, & induite lorica iustitiæ, & calcia pedes in præparatione Euangelij pacis, In omnibus sumentes sicutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere: & galeam salutis assumite, & gladium spiritus quod est verbum dei: per omnem orationem & obsecrationem, orantes omni tempore in spiritu, & in ipso vigilantes in omni instantia & obsecratione pro omnibus sanctis, & pro me: vt detur mihi sermo in apertione oris mei cum fiducia notum facere mysterium Euangelij, propter quod legatione fugor in catena ista, ita vt in ipso audeam prout oportet me loqui.

Via in nullo confundar, sed in omni fiducia sicut semper & nunc magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortem: Mihi enim viuere Christus est, & mori lucrum. Quod si viuere in carne hic mihi fructus operis est: & quid eligam, ignoro. Coarctor enim è duobus, desiderium habens dissolui & cum Christo esse multo magis melius: permanere autem in carne necessarium est propter vos. Et post sex versus, Tantum digne Euangelio Christi cõuertamini, vt siue cum venero & videro vos,

Ibidem.

F iij siue

Eph. 6.
Exod. 20.

E

F

Ex epistola
ad Philipp.
cap. 1.

G siue absens audiam de vobis, quia statis in vno spiritu vnanimis, collaborantes fidei Euangelij: & in nullo terreamini ab aduersariis, quæ est illis causa perditionis, vobis autem salutis, & hoc à deo. Quia vobis donatum est pro Christo, non solum vt in eum credatis, sed vt etiam pro illo patiamini: idem certamē habentes, quale & vidistis in me, & nūc audistis de me. Si qua ergo consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas spiritus, si qua viscera & miserationes, implete gaudium meū vt idem sapiatis, eandem charitatē habentes, vnanimis id ipsum sapientes, Nihil per contentionem, neq; per inanem gloriam, sed in humilitate superioribus sibi inuicem arbitrantes: nō quæ sua sunt singuli cōsiderantes, sed ea quæ aliorū. Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Iesu, Qui cū in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem deo, sed semetipsum exinanivit formā serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuētus vt homo: humiliavit semetipsum, factus obediens vsq; ad mortē, mortem autē crucis. Propter quod & deus illum exaltauit, & donauit illi nomen super omne nomen: vt in nomine Iesu omne genu flectatur cœlestium terrestrium, & infernō, & omnis lingua confiteatur quia dominus Iesus Christus in gloria est dei patris. Itaq; charissimi mei, sicut semper obedistis, nō vt in presentia mei tantum, sed multo magis nunc in absentia mea cum metu & tremore vestrā salutem operamini. Deus est enim qui operatur in vobis & velle & perficere pro bona voluntate. Omnia autem facite sine murmurationibus & hesitationib; vt sitis sine querela, & simplices filij dei, sine reprehensione in medio nationis prauæ & peruersæ: inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentibus ad gloriam mihi in diem Christi, quia non inuacuum cucurri, neque inuacuum laboraui, sed & si immolor supra sacrificium & ministerium fidei vestræ, gaudeo & congratulor omnibus vobis. Id ipsum autem & vos gaudete & cōgratulamini mihi. Spero autē in domino Iesu Timotheū cito mittere ad vos, vt & ego bono animo sim cognoscens quæ circa vos sunt. Neminem enim habeo tam vnanimem qui sincera affectione pro vobis sollicitus sit, Omnes enim sua querunt, non quæ sunt Iesu Christi. Experimentum autem eius cognoscite, quoniam sicut patri filium mecum seruauit in Euangelio. Hunc igitur spero mittere, mox vt videro quæ circa me sunt. Confido autem in domino, quoniam & ipse veniam ad vos cito. Necessarium autem existimaui Epaphroditum fratrem & cooperatorem & cōmilitonem meum, vestrum autem Apostolum & ministrum necessitatis meæ, mittere ad vos: quoniam quidem omnes vos desiderabat, & mortuus erat propter quod audistis illum infirmatum: Nam & infirmatus est vsque ad mortem, sed deus miseratus est eius: nō solum autē eius, verū etiam & mei, ne tristitiam super tristitiam haberem. Festinantius ergo misi illū, vt viso eo iterū gaudeatis, & ego sine tristitia sim. Excipite itaq; illum cū omni gaudio in domino, & eiusmodi cum honore habetote: quoniam propter opus Christi vsq; ad mortem accessit, tradēs animā suam, vt implet quod vobis deerat circa meum obsequium. Et paulo post, fratres ego me non arbitror apprehendisse: vnum autem, quæ quidem retro sunt obliuiscens, ad ea vero quæ sunt priora extendens me ad destinatū persequor, ad brauium supernæ vocationis dei in Christo Iesu. Quicumque ergo perfecti hoc sentiamus, & si quid aliter sapitis, & hoc vobis deus reuelauit, veruntamen

ad id quod peruenimus vt idem sapiamus & in eadem permaneamus regula: Imitatores mei estote fratres & obseruate eos qui ita ambulant sicut habetis formam nostram: Multi enim ambulant quos sæpe dicebam vobis, nunc autem & scis dico, inimicos crucis Christi, quorum finis interitus: quorum deus venter, & gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt: Nostra autem conuersatio in cœlis est. Et post aliquos versus, Gaudete in domino semper, iterū dico gaudete. Modestia vestra nota sit omnibus hominib;. Dominus enim prope est, Nihil solliciti sitis: sed in omni oratione & obsecratione cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud deum. Et pax dei quæ exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, & intelligentias vestras in Christo Iesu. De cetero fratres charissimi, quæcunque sunt vera, quæcunque pudica, quæcunque iusta, quæcunque sancta, quæcunque amabilia, quæcunque bonæ famæ: si qua virtus, si qua laus, hæc cogitate, quæ & didicistis, & accepistis & audistis, & vidistis in me, hæc agite: & deus pacis erit vobiscum. Gaudius sum autē in domino vehementer, quoniam tandem aliquando resoruisistis pro me sentire, sicut & sentiebatis. Occupati autē eratis, non quasi propter penuriam dico: Ego enim didici, in quibus sum sufficiens esse. Scio & humiliari, scio & abundare. Vbiq; & in omnibus institutus sum, & satiari, & abundare, & penuriam pati: Omnia possum in eo qui me confortat. Veruntamen bene fecistis communicantes tribulationi meæ. Scitis autem & vos Philipenses, quod in principio Euangelij quando profectus sum à Macedonia, nulla mihi Ecclesia communicauit in ratione dati & accepti, nisi vos soli, quia & in Thessalonicam & semel & bis in vltimū mihi misistis, Non quia quæro datū, sed requiro fructū abundantem in ratione vestra. Habeo autem omnia, & abundo. Repletus sum acceptis ab Epaphrodito quæ misistis odorem suauitatis, hostiam acceptabilem placentem deo.

Psi scitis fratres introitum nostrum ad vos, quia non inanis fuit: sed ante passus multa & contumelias affecti, sicut scitis Philippis: fiduciam habuimus in deo nostro loqui ad vos Euangelium dei in multa sollicitudine. Exhortatio enim nostra non de errore, neque de immundicia, neque in dolo: sed sicut probati sumus à deo, vt crederetur nobis Euangelium, ita loquimur, non quasi hominibus placentes, sed deo, qui probat corda nostra. Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis: neque in occasione auaritiæ, deus testis est: neque querentes ab hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab aliis, cum possemus vobis oneri esse vt Christi Apostoli. Sed facti sumus paruuli in medio vestrum, tanquam si nutrix foueat filios suos: ita desiderantes vos cupide, volebamus tradere vobis non solum Euangelium dei, sed etiam animas nostras, quoniam charissimi nobis facti estis. Memores enim facti estis fratres laboris nostri & fatigationis: nocte & die laborantes, ne quem vestrum grauaremus, prædicauimus in vobis Euangelium dei. Vos testes estis & deus, quā sancte & iuste, & sine querela vobis qui credidistis affuimus: sicut scitis, qualiter vnumquemque vestrum, tanquam pater filios suos, deprecantes vos & consolantes, testificati sumus vt ambularetis digne deo, qui vocauit vos in in suum regnum & gloriam. Ideo & nos gratias agimus deo sine intermissione, quoniam cum accepissetis à nobis verbum auditus dei, accepistis illud nō vt verbum

Philip. 4.

L

Ex epistola prima ad Thessalonicenses. 1. Thess. 4.

M

Ex epistola secunda ad Thessalonicenses. 2. Thess. 1.

Abum hominum, sed sicut est vere verbum dei, qui operatur in vobis qui credidistis. Vos enim imitatores facti estis fratres Ecclesiarum dei quæ sunt in Iudæa in Christo Iesu, quia eadem passi estis & vos à contribulibus vestris, sicut & ipsi à Iudæis. Et alio loco, De cetero ergo fratres rogamus vos, & obsecramus in domino Iesu, vt quemadmodum accepistis à nobis quomodo vos oporteat ambulare & placere deo, sic & ambuletis vt abundetis magis. Scitis enim quæ præcepta dederim vobis per dominum Iesum. Hæc est enim voluntas dei, sanctificatio vestra, vt abstineatis vos à fornicatione: vt sciat vnusquisque vestrum suum vas possidere in sanctificatione & honore: non in passione desiderij, sicut & gentes quæ ignorant deum. Et ne quis supergrediat neque circumueniat in negotio fratrem suū: quoniam vindex est deus de his omnibus sicut prædicauimus vobis & testificati sumus. Non enim vocauit nos deus in immundiciam, sed in sanctificationem. Itaque qui hæc spernit, non hominem spernit, sed deum, qui etiā dedit spiritum suum sanctum in vobis. De charitate autem fraternitatis non necesse habuimus scribere vobis, Ipsi enim vos à deo didicistis vt diligatis inuicem. Etenim factis illud in omnes fratres in vniuersa Macedonia. Rogamus autem vos fratres, vt abundetis magis & operam detis vt quieti sitis: & vt vestrum negotium agatis & operemini manibus vestris sicut præcipimus vobis, vt honeste ambuletis ad eos qui foris sunt, & nullius aliquid desideretis. Nolumus autem vos ignorare fratres de dormientibus, vt non contristemini sicut & ceteri qui spem non habent. Et post aliquos versus, Igitur non dormiamus sicut & ceteri, sed vigilemus & sobrii simus. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt: & qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt. Nos autem qui diei sumus, sobrii simus: induti lorica fidei & charitatis & galeam spem salutis: quoniam non posuit nos deus in iram, sed in acquisitionem salutis, per dominum nostrum Iesum Christum: qui mortuus est pro nobis, vt siue vigilemus, siue dormiamus, simul cum illo viuamus. Propter quod consolamini inuicem, & edificate alterutrum sicut & facitis. Rogamus autem vos fratres, vt noueritis eos qui laborant inter vos, & præsent vobis in domino, & monent vos, vt habeatis illos abundantius in charitate. Propter opus illorum pacem habete cum eis. Rogamus autem vos fratres, corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes. Videte, ne quis malum pro malo alicui reddat, sed semper quod bonum est sectamini in inuicem, & in omnes. Semper gaudete, sine intermissione orate, in omnibus gratias agite. Hæc enim voluntas dei est in Christo Iesu in omnibus vobis. Spiritum nolite extinguere: prophetias nolite spernere. Omnia autem probate, quod bonū est tenete. Ab omni specie mala abstinete vos.

Ratias agere debemus deo semper pro vobis fratres, ita vt dignum est: quoniam supercreuistis fides vestra, & abundat charitas vnusquisque vestrum in inuicem, ita vt nos ipsi in vobis gloriamur in Ecclesiis dei pro patientia vestra & fide in omnibus persecutionibus vestris & tribulationibus, quas sustinetis in exemplum iusti iudicij dei, vt digni habeamini regno dei, pro quo & patimini. Si tamen iustum est apud deum retribuere tribulationem iis qui vobis tribulant, & vobis qui tribulamini requiem nobiscum, in reuelatione domini Iesu de cælo cum ange-

1. Thess. 4.

1. Thess. 5.

Ex epistola secunda ad Thessalonicenses. 2. Thess. 1.

lis virtutis eius in flamma ignis, dantis vindictam iis qui non nouerunt deum, & qui non obediunt Euangelio domini nostri Iesu Christi: Qui pœnas dabunt interitus æternas à facie domini, & à gloria virtutis eius, cum venerit glorificari in sanctis suis, & admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt, quia creditum est testimonium nostrum super vos in die illo. In quo etiam oramus semper pro vobis, vt dignetur vocatione vos sua deus noster, & impleat omnem voluntatem bonitatis suæ, & opus fidei in virtute: vt clarificetur nomen domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in illo, secundum gratiam dei nostri, & domini Iesu Christi. Et alio loco, Denunciamus autem vobis fratres in nomine domini nostri Iesu Christi, vt subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, & non secundum traditionem quam acceperunt à nobis. Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos, quoniam non inquieti fuimus inter vos, neque gratiam panem māducauimus ab aliquo: sed in labore & fatigatione nocte ac die operantes, ne quem vestrū grauaremus: Non quasi non habuerimus potestatem, sed vt nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos. Nam & cum essemus apud vos, hoc denunciamus vobis, quoniam si quis non vult operari, nec māducat. Audiuimus enim inter vos quosdam ambulare inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes. His autē qui eiusmodi sunt, denunciamus & obsecramus in domino Iesu Christo, vt cū silentio operantes suū panem manducet. Vos autem fratres nolite deficere benefacientes. Quod si quis non obedierit verbo nostro, per Epistolā hunc notate, & non cōmisceamini cū illo, vt confundatur. Et nolite quasi inimicum existinare, sed corripite vt fratres.

Igitur si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt querite, vbi Christus est in dextera dei sedens. Quæ sursum sunt, sapite, non quæ super terram. Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in deo. Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria. Mortificate ergo membra vestra quæ sunt super terram: fornicationem, immundiciam, libidinem, concupiscentiam malā, & auaritiā, quæ est idolōrum seruitus: propter quæ venit ira dei super filios incredulitatis, in quibus & vos ambulastis aliquando cum viuereis in illis. Nunc autem deponite & vos omnia: iram, indignationem, malitiam, blasphemiam: turpem sermonem de ore vestro ne emisieritis. Nolite metiri inuicem, expoliantes vos veterem hominē cum actibus eius, & induentes nouū, eum qui renouatur in agnitionem dei secundū imaginem eius qui creauit eum. Vbi non est Gentilis & Iudæus, circumcisio & præputiū, Barbarus & Scythia, seruus & liber: sed omnia & in omnibus Christus. Induite ergo vos sicut electi dei, sancti & dilecti, viscera misericordie, benignitatē, humilitatem, modestiam, patientiam, supportantes inuicem, & donantes vobis ipsis, si quis aduersus aliquem habet querelam: sicut & dominus donauit vobis, ita & vos facite. Super omnia autē hæc charitatē habete, quod est vinculum perfectionis: & pax Christi exultet in cordibus vestris, in qua & vocati estis in vno corpore, & grati estote. Verbum Christi habitet in vobis abundanter, in omni sapientiā docentes & cōmonentes vosmetipsos in psalmis, hymnis & canticis spiritalibus, in gratia cantantes in cordibus vestris deo. Omnes quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine domini nostri Iesu Christi

2. Thess. 3.

Ex epistola ad Colossenses. Colos. 3.

G su Christi, gratias agentes deo & patri per ipsum. Mulieres subditæ estote viris, sicut oportet in domino. Viri diligite uxores vestras, & nolite amari esse ad illas. Filij obedite parentibus per omnia, hoc enim placitum est in domino. Patres, nolite ad indignationem prouocare filios vestros, vt nō pusillo animo fiant. Serui obedite per omnia dominis carnalibus, nō ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis timentes dominū. Quodcunq; facitis, ex animo operamini sicut domino, & nō hominibus, sciētes quōd à domino accipietis retributionē hereditatis. Domino Christo seruite: Qui enī facit iniuriā, recipiet id quod inique gessit, Et non est personarū acceptio apud deū. Domini quod iustū est & æquū, seruis prestare, scientes quoniam & vos dominum habetis in celo. Orationi instate, vigilantes in ea cum gratiarū actione, orantes simul & pro nobis, vt deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendū mysterium Christi, Propter quod etiam vincitū sum, vt manifeste illud ita vt oportet me loqui. In sapiētia ambulare ad eos qui foris sunt, tempus redimētes. Sermo vester semper in gratia sale cōditus sit, vt sciatis quomodo oporteat vos vniciq; respondere.

Ex epistola
prima ad
Timotheū.
1. Timo. 1.

Inis autem præcepti est charitas de corde puro & cōscientia bona, & fide non ficta. A quibus quidam aberrantes, cōuersi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligētes, neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Scimus autem quoniam bona est lex, si quis ea legitime vtatur, Scientes hoc, quia iusto lex nō est posita, sed iniustus & non subditus, impiis & peccatoribus, sceleratis & contaminatis, parricidis & matricidis, homicidis, fornicariis, masculorum concubitoribus, plagiaris, mendacibus, periuris, Et si quid aliud sanæ doctrinæ aduersatur, quæ est secundum Euangelium gloriæ beati dei, quod creditum est mihi, Et post paululum, Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulaciones, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus & omnibus qui in sublimitate sunt, vt quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate & castitate. Item post paululum, Volo ergo viros orare in omni loco, leuantes puras manus sine ira & disceptatione. Similiter & mulieres in habitu ornato cum verecundia & sobrietate, ornantes se non intortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste preciosa, sed quod decet mulieres promittentes pietatem per opera bona. Mulier in silentio discat cum omni subiectione: Docere autem mulieri nō permitto, neque dominari in virū, sed esse in silentio. Et post aliquot versus, Oportet ergo Episcopum irreprehensibilem esse, vnus vxoris virum, sobrium, prudentem, ornatum, pudicum, hospitalem, doctorem: non vinolentum, non percussorem, sed modestum: non litigiosum, non cupidum, sed suæ domui bene præpositum: filios habentem subditos cum omni castitate. Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ dei diligentiam habebit: Non Neophytum, ne in superbia elatus in iudicium incidat diaboli. Oportet autem & illum testimonium habere bonum ab iis qui foris sunt, vt non in opprobrium incidat & laqueum diaboli. Diaconos similiter pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes, habentes mysterium fidei in conscientia pura. Et hi autem probentur primum, & sic ministrent, nullum crimen habentes. Mulieres similiter pudicas, non detrahentes, sobrias, fideles in

omnibus. Diaconi sint vnus vxoris viri, qui filiis suis bene præsent & suis domibus. Qui enim bene ministrauerint, gradum bonum sibi acquirunt, & multam fiduciam in fide quæ est in Christo Iesu. Et post aliquos versus, Spiritus autem manifeste dicit, quia in nouissimis temporibus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus erroris, & doctrinis demoniorū, in hypocriti loquentium mendacium, & cauteriatam habentium suam conscientiam, prohibentium nubere, abstinere à cibis, quos deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & iis qui cognouerunt veritatem. Quia omnis creatura dei bona, & nihil abiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum dei & orationem. Hæc præponēs fratribus bonus eris minister Christi Iesu, nutritus verbis fidei, & bonæ doctrinæ, quam assecutus es. Ineptas autem & aniles fabulas deuota. Exerce te ipsum ad pietatem. Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est, Pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens vitæ quæ nunc est futura. Fidelis sermo & omni acceptione dignus. In hoc enim laboramus & maledicimur, quia speramus in deum viuum, qui est saluator omnium hominum, maxime fidelium. Præcipe hæc, & doce, Nemo adolescentiam tuam contemnat. Sed exemplum esto fidelium, in verbo, in conuersatione, in charitate, in fide, in castitate. Dum venio attende lectioni, exhortationi & doctrinæ. Noli negligere gratiam quæ in te est, quæ data est tibi per prophetiam cum impositione manuum presbyterij. Hæc meditare, in his esto, vt profectus tuus manifestus sit omnibus. Attende tibi, & doctrinæ instat in illis: Hoc enim faciens, & te ipsum saluum facies, & eos qui te audiunt. Seniore ne increpaueris, sed obsecra vt patrem: iuuenes, vt fratres: anus, vt matres: iuuenulas vt forores in omni castitate. Viduas honora, quæ vere viduæ sunt: Si qua autem vidua filios aut nepotes habet, discat primum domum suam regere, & mutuum vicem reddere parentibus. Hoc enim acceptum est coram deo. Quæ autem vere vidua est & desolata, sperat in deum, & instat obsecrationibus & orationibus nocte & die, Nam quæ in delitiis est, viuens mortua est. Et hoc præcipe vt irreprehensibiles sint. Si quis autem storum, & maxime domesticorum curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior. Vidua eligatur non minus sexaginta annorum, quæ fuerit vnus viri vxor, in operibus bonis testimonium habens: si filios educauit, si hospitio recepit, si sanctorū pedes lauit, si tribulationem patientibus subministravit, si omne opus bonum subsecuta est. Adolescentiores autem viduas deuota. Cum enim luxuriatæ fuerint, in Christo nubere volūt, habentes damnationem quia primam fidem irritam fecerunt. Simul autem & ociosa discunt circumire domos: non solū ociosa, sed & verbosa, loquentes quæ non oporteat, Volo autem iuniores nubere, filios procreare, matres familiās esse, nullam occasionem dare aduersario maledicti gratia. Jam enim quædam conuersæ sunt retro post Satanā. Si qui fidelis habet viduas, subministret illis vt nō grauetur Ecclesia, vt iis quæ vere viduæ sunt sufficiat. Qui bene præsent presbyteri, duplici honore digni habeantur: maxime qui laborant in verbo & doctrina. Dicit enim scriptura, Nō infrenabis os boui triturati: & dignus est operarius mercede sua. Aduersum presbyterū accusationem noli recipere, nisi sub duobus & tribus testibus. Peccātes autem corā omnibus argue, vt & ceteri timorem habeant. Testor coram deo & Christo

1. Tim. 4.

L

1. Timo. 5.

M

Deut. 25.

1. Tim. 6.

Ibidem.

Ex epistola
secunda ad
Timotheū.
2. Timo. 1.

Ibidem.

1. Tim. 5.

A & Christo Iesu & electis angelis, vt hæc custodias sine præiudicio, nihil faciens in alteram partem declinando. Manus cito nemini imposueris, neq; comunicaueris peccatis alienis. Te ipsum castum custodi. Noli adhuc aqua bibere, sed vino modico vttere propter stomachū tuum, & frequentes tuas infirmitates. Quorūdam hominum peccata manifesta sunt præcedētia ad iudiciū, quosdam autem & subsequuntur. Similiter & facta bona manifesta sunt, & quæ aliter se habent, abscondi nō possunt. Quicumque sunt sub iugo serui, dominos suos omni honore dignos habeant, ne nomē domini & doctrina blasphemetur. Qui autem fideles habent dominos, non contemnunt, quia fratres sunt, sed magis seruiant, quia fideles sunt & dilecti, quia beneficii participes sunt. Hæc doce & exhortare. Si quis aliter docet & nō acquiescit sanis sermonibus domini nostri Iesu Christi, & ei quæ secundum pietatem est doctrinæ, superbus, nihil sciens, sed languens circa quæstiones & pugnas verborum, ex quibus oriuntur inuidiæ, contentiones, blasphemias, suspitiones malæ, conflictationes hominū mente corruptorum, & qui priuati sunt veritate, existimantium quæstum esse pietatem. Est autē quæstus magnus, pietas cum sufficientia. Nihil intulimus in hunc mundum, haud dubiū, quia nec auferre quid possumus. Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus. Nam qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationes, & in laqueū diaboli, & desideria multa inutilia & nociua, quæ mergunt homines in interitum & perditionem. Radix enim omnium malorū est cupiditas, quam quidā appetentes errauerunt à fide, & inferuerunt se doloribus multis. Tu autem o homo dei hæc fuge: sectare vero iustitiam, pietatē, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem. Certa bonū certamen fidei, apprehende vitam aternā in qua vocatus es, & cōfessus bonam confessionem coram multis testibus. Præcipio tibi coram deo qui viuificat omnia, & Christo Iesu qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem, vt serues mandatum sine macula irreprehensibile vsque in aduentum domini nostri Iesu Christi. Et post paucos versus, Diuitibus huius seculi præcipe, nō superbe sapere, neq; sperare in incerto diuitiarum, sed in deo qui præstat nobis omnia abunde ad fructum: bene agere, diuites fieri in operibus bonis, facile tribuere, comunicare, thesaurizare sibi fundamentū bonū in futurū, vt apprehendant veram vitā. O Timothee depositū custodi, deuitas prophanas vocū nouitates & oppositiones falsi nominis sciētiæ, quā quidā promittentes circa fidē exciderunt. Gratia tecum, Amen.

Non enim dedit nobis deus spiritum timoris sed virtutis & dilectionis & sobrietatis. Noli itaque erubescere testimoniū domini nostri, neque me vincitū eius, sed collabora Euangelio secundum virtutem dei: Et post paucos versus, Formam habe sanorum verborum quæ à me audisti in fide & dilectione in Christo Iesu. Bonū depositum custodi per spiritum sanctum qui habitat in nobis. Et paulo post, Tu ergo fili mi confortare in gratia quæ est in Christo Iesu, & quæ audisti à me per multos testes hæc commenda fidelibus hominibus qui idonei erunt & alios docere. Labora sicut bonus miles Christi Iesu. Nemo militans deo, implicat se negotiis secularibus, vt ei placeat cui se probauit. Nam qui certat in agone, non coronatur nisi legitime certauerit. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere. Intellige quæ dico,

Dabit enim tibi dominus intellectū in omnibus. Memor esto domini Iesum Christum resurrexisse à mortuis ex semine Dauid, secundum Euangelium meum, in quo laboro vsque ad vincula quasi male operans, sed verbum dei non est alligatū. Ideo omnia sustineo propter electos, vt & ipsi salutem consequantur quæ est in Christo Iesu cum gloria cœlesti. Fidelis sermo, Nam si commortui sumus, & contiuemus: si sustinebimus, & conregnabimus. Si negabimus, & ille negabit nos: si non credimus, ille fidelis permanet, negare seipsum nō potest. Hæc commune testificans coram deo, Noli verbis contendere, in nihil vtile, nisi ad subuersionem audientium. Sollicite autem cura te ipsum probabilem exhibere deo operarium, incōfusibilem, recte tractantem verbū veritatis. Prophana autem & vaniloquia deuota, Multum proficient ad impietatē, & sermo eorū vt cancer serpit. Et post sex versus, Cognouit dominus qui sunt eius, & discedant ab iniquitate omnes qui inuocant nomen domini. In magna autē domo nō solum sunt vasa aurea, & argentea, sed & lignea & fictilia, & quædam quidem in honorem, quædam autem in cōtumeliam. Si quis ergo mundauerit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, & vtile domino ad omne opus bonum paratum. Iuuenilia autē desideria fuge: sectare vero iustitiam, fidē, charitatem, pacem cū iis qui inuocant dominum de corde puro. Stultas autē & sine disciplina quæstiones deuota, sciens quōd generat lites. Seruū autē domini nō oportet litigare, sed mansuetū esse ad omnes, docibilem, patientē, cum modestia corripiētē eos qui resistunt: nequādo det illis deus pœnitentiā ad cognoscendā veritatem, & resipiscant à diaboli laqueis à quo captiui tenentur ad ipsius volūtatē. Hoc autē scio, quod in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa, & erunt homines seipso amātes, cupidi, elati, superbi, blasphemii, parentibus nō obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, criminales, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, proterui, tumidi, voluptatum amatores magis quā dei, habentes speciem quidem pietatis, virtutem autē eius abnegantes. Et hos debita. Ex iis enim sunt qui penetrant domos, & captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis desideriis, semper discētes, & nunquā ad scientiam veritatis peruenientes. Et post octo versus, Tu autem assecutus es meā doctrinā, institutū, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones, qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconio, Litrīs, quales persecutiones sustinui, & ex omnibus me eripuit dominus. Et omnes qui volunt pie viuere in Christo Iesu persecutionem patientur. Mali autem homines & seductores proficient in peius: errantes, & in errore mittentes. Tu vero permane in iis quæ didicisti, & credita sunt tibi, sciens à quo didicisti. Et quoniam ab infantia sacras literas nosti, quæ te possunt instruere ad salutem, per fidem quæ est in Christo Iesu, Omnis scriptura diuinitus inspirata, est utilis ad docendum, ad arguendum, ad corrigendum, ad erudiendum in iustitia, vt perfectus sit homo dei ad omne opus bonum instructus. Testificor coram deo & Christo Iesu, qui iudicaturus est viuos & mortuos, & per aduentum ipsius & regnum eius, Prædica verbū, instat opportune, importune: argue obsecra, increpa in omni patientia & doctrina. Erit enim tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria cocernabūt sibi magistros, prurientes auribus, & à veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur. Tu vero

E

1. Timo. 3.

F
Ibidem.

1. Timo. 4.

vero

G vero vigila, in omnibus labora, opus fac Euangelistae, ministerium tuum imple. Ego enim iam delibor, & tempus meae resolutionis instat. Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem seruaui. In reliquo reposita est mihi iustitiae corona, quam reddet mihi dominus in illa die, iustus iudex, Non solum autem mihi, sed & iis qui diligunt aduentum eius.

Ex epistola ad Titum. cap. 1.

Vius rei gratia reliqui te Creta, ut ea quae desunt, corrigas, & constituas per ciuitates presbyteros, sicut & ego tibi disposui. Si quis sine crimine est, vnus uxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriae, aut non subditos. Oportet enim Episcopum sine crimine esse, sicut dei dispensatorem: non superbum, non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum: sed hospitalem, benignum, sobrium, iustum, sanctum, continentem, amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt redarguere. Et post aliquos versus. Quam ob causam increpa illos

Ad Titum.

Hare, ut sani sint in fide, non intendentes Iudaicis fabulis & mendacis hominum auerfantium se a veritate. Omnia munda mundis, coinquinatis autem & infidelibus nihil mundum, sed inquinata sunt & mens eorum & conscientia. Consentunt se nosse deum, factis autem negant: cum sint abominati & incredibiles, & ad omne opus bonum reprobi. Tu autem loquere quae decet sanam doctrinam, Senes, ut sobrii sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia. Anus similiter in habitu sancto: non criminatrices, non vino multo feruientes, bene docentes, ut prudentiam doceant. Adolescentulas ut viros suos ament, filios diligant, prudentes, castas, domus curam habentes, benignas, subditas suis viris, ut non blasphemetur verbum dei. Iuuenes similiter hortare ut sobrii sint. In omnibus te ipsum praebe exemplum bonorum operum in doctrina, in integritate, in grauitate. Verbum factum, irreprehensibile: ut is qui ex aduerso est, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis. Seruos dominis suis subditos esse, in omnibus placentes, non contradicentes, non fraudantes, sed in omnibus fidem bonam ostendentes, ut doctrinam Saluatoris nostri dei ornent in omnibus. Apparuit enim gratia dei Saluatoris omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem & secularia desideria, sobrie & iuste & pie viuamus in hoc seculo, expectantes beatam spem & aduentum gloriae magni dei & Saluatoris nostri Iesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis: ut nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum.

Ad Titum.

Hac loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio. Nemo te contemnat. Admone illos, principibus & potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse, neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos, omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines. Et post paucos versus, Fidelis sermo est, Et de his volo te confirmare, ut curent bonis operibus praesse qui credunt deo. Haec sunt bona & utilia hominibus. Stultas autem quaestiones & genealogias, & contentiones, & pugnas legis deuita. Sunt enim inutilis & vana. Haereticum hominem post vnami & secundam correptionem deuita, sciens quia subuersus est qui cuiusmodi est, & delinquit proprio iudicio, condemnatus.

Ad Titum.

Ibidem.

Audium enim magnum habui & consolatio- nem in charitate tua, quia viscera sanctorum requieuerunt per te frater. Et paulo post, Quem ego voueram mecum detinere, ut pro te mihi ministraret in vinculis Euangelij. Sine consilio autem tuo nihil volui facere, ut ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium.

Ex epistola ad Philemonem.

Midete fratres ne forte sit in aliquo vestrum malum incredulitatis discedendi a deo: viuo: sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec hodie cognominatur, ut non obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Participes enim Christi effecti sumus, si tamen initium substantiae eius usque ad finem firmum retineamus, dum dicitur, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, quemadmodum in exacerbatione. Et post paucos versus, Timeamus ergo, ne forte relicta pollicitatione introeundi in requiem eius, existimetur aliquis ex vobis deesse. Etenim & nobis nunciatum est quemadmodum & illis: sed non profuit illis sermo auditus non admixtus fidei ex iis quae audierunt. Et alio loco, Habentes ergo potestatem magnam qui penetravit caelos, Iesum filium dei teneamus confessionem. Et post tres versus, Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiae eius, ut misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno. Et paulo post, Non enim iniustus deus ut obliuiscatur operis vestri & dilectionis quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis sanctis & ministrastis. Cupimus autem vnumquemque vestrum eandem ostentare sollicitudinem ad expletionem fidei usque in finem: ut non segnes efficiamini, verum imitatores eorum qui fide & patientia hereditabunt promissiones. Et post septem versus, Homines enim per maiorem sui iurant, & omnis controuersiae eorum finis ad confirmationem eorum est iuramentum. Et post aliquantum, Teneamus spei nostrae confessionem indeclinabilem, Fidelis enim est qui repromisit, ut consideremus inuicem in prouocatione charitatis & bonorum operum: non deserentes collectionem nostram, sicut est consuetudinis quibusdam: sed consolantes, & tanto magis, quanto videritis appropinquantem diem. Voluntarie enim peccantibus nobis, post acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur hostia pro peccatis. Terribilis namque est quaedam expectatio iudicij, & ignis aemulatio, quae consumptura est aduersarios. Irritam quis faciens legem Moysi, sine vlla miseratione duobus vel tribus moritur testibus, Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filium dei conculcauerit, & sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, & spiritui gratiae contumeliam fecerit: Scimus enim qui dixit, Mihi vindictam & ego reddam. Et iterum, Quia iudicabit dominus populum suum. Horrendum est incidere in manus dei viuentis. Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinistis passionibus, Et in altero quidem opprobriis & tribulationibus spectaculum facti: in altero autem socij taliter conuersantium effecti. Nam & vinctis compassi estis, & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscetes vos habere meliorem & manentem substantiam. Nolite itaque amittere confidentiam vestram, quae magnam habet remunerationem. Patientia enim vobis necessaria est, ut voluntatem dei facientes reportetis promissionem. Adhuc enim modicum aliquantum: qui venturus est veniet & non tardabit: iustus autem meus ex fide viuit.

Ex epistola ad Hebraeos. Heb. 3.

Psal. 94.

Heb. 4.

Ibidem.

L.

Heb. 6.

Ibidem.

Heb. 10.

M.

Deut. 17.

Deut. 31.

Abacuc. 1.

Quod si

Heb. 11.

A Quod si subtraxerit se, non placebit animae meae: Et alio quanto post, Ideoque & nos tanta habentes impositam nubem testium, deponentes omne pondus, & circumstantes nos peccati, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctore fidei, & consummatorem Iesum: qui proposito sibi gaudio sustinuit crucis confusionem contempta, atque in dextera sedis dei sedet. Recogitate enim eum qui talem sustinuit a peccatoribus aduersum semetipsum contradictionem, ut ne fatigemini animis vestris deficientes: Nondum enim usque ad sanguinem restitistis aduersum peccatum repugnantes, & obliuiscitis consolationis, quae vobis tanquam filiis loquitur dicens, Fili mi, noli negligere disciplinam domini, neque fatigeris dum ab eo argueris, Quae enim diligit dominus, castigat: flagellat autem omnem filium quem recipit. In disciplina perseverate, Tanquam filiis vobis offert deus, Quis enim filius quem non corripit pater: Quod si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes, ergo adulteri & non filij estis. Deinde patres quidem carnis nostrae, habuimus eruditores, & verebamur. Non multo magis obtemperabimus patri spirituum, & viuemus: Et illi quidem in tempore paucorum dierum secundum voluntatem suam erudiebant nos, Hic autem ad id quod vtile est, in recipiendo sanctificationem eius. Omnis autem disciplina in praesenti quidem videtur non esse gaudij, sed moeroris: postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet iustitia. Propter quod remissas manus & soluta genua erigite, gressus rectos facite pedibus vestris, ut non claudicans quis erret, magis autem sanetur. Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit deum, Contemplantes ne quis desit gratiae dei, ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediatur, & per illam inquinentur multi. Ne quis fornicator, aut prophanus, ut Esau qui propter vnami escam vendidit primitiua sua. Et alio loco, Charitas fraternitatis maneat in vobis, & hospitalitatem nolite obliuisci. Per hanc enim placuerunt quidam angelis hospitio receptis. Memento victorum, tanquam simul vincti, & laborantium, tanquam & ipsi in corpore manentes. Honorabile conubium in omnibus, & torus immaculatus. Fornicatores enim & adulteros iudicabit deus. Sint mores sine auaritia contenti praesentibus, Ipse enim dixit, Non te deferam neque derelinquam, ita ut confidenter dicamus, Dominus mihi adiutor est, non timebo quid faciat mihi homo. Memento prepositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum dei. Quorum intuentes exitum conuersationis, imitami fidem. Iesus Christus extra castra, improprium eius portantes. Non enim habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus. Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper deo, id est, fructum laborum, consistentium nomini eius. Beneficentiae autem & comuniois, nolite obliuisci, Talibus enim hostis promeretur deus. Obedite prepositis vestris, & subiaceate eis. Ipsi enim peruigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri, ut cum gaudio hoc

Prouer. 3.

Gene. 25. Hebr. 13.

Ioseph. 1.

Psal. 117.

Nume. 19.

Micha. 1.

faciant, & non gementes. Hoc enim non expedit vobis. Orate pro nobis. Confidimus autem, quia bonam conscientiam habemus in omnibus bene volentes conuersari.

D.

Modicum nunc si oportet contristari in variis tentationibus, ut probatio vestrae fidei, multo preciosior sit auro, quod per ignem probatur. Et alio loco, Propter quod succincti lumbos metis vestrae sobrii, perfecti sperate in ea quae offertur vobis gratiam in reuelatione Iesu Christi quasi filij obedientiae, non configurati prioribus ignorantiae vestrae desertis, sed secundum eum qui vocauit vos sanctum, ut & ipsi in omni conuersatione sancti sitis, quoniam scriptum est, Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum. Et si patre inuocatis eum, qui sine acceptione personarum iudicat secundum vnusquisque opus, in timore incolatus vestri tempore conuersamini. Et post aliquos versus, Animas vestras castificantes in obedientiam charitatis, in fraternitatis amore, simplici ex corde intice diligite attentius renati. Et post paucos versus, Deponentes igitur omnem malitiam, & omnem dolum, & simulationem, & inuidias, & omnes detractiones, sicut modo geniti infantes rationabiles sine dolo lac concupiscite. Et post paululum, Charissimi obsecro vos tanquam aduenas & peregrinos abstinere vos a carnalibus desideriis, quae militant aduersus animam, Conuersationem vestram inter gentes habentes bonam, ut in eo quod detractant de vobis tanquam de malefactoribus, ex bonis operibus vos considerantes glorificent dominum nostrum in die visitationis. Subiecti estote omni humanae ordinationi propter deum, siue regi quasi praecellenti, siue ducibus tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum, Quia sic est voluntas dei, ut benefacientes obmutescere faciat imprudentium hominum ignorantiam: quasi liberi, & non quasi velamen habentes malitiae libertatem, sed sicut serui dei, Omnes honorate, fraternitatem diligite: deum time, regem autem honorificate. Serui subditi estote cum omni timore dominis vestris, non tantum bonis & modestis, sed etiam dycolis: Haec est enim gratia si propter conscientiam dei sustinet quis tristitiam patienter iniuste. Quae enim gratia est, si peccantes & colaphizati suffertis: Sed si bene facientes patimini & patienter sustinetis, haec est gratia apud deum. In hoc enim vocati estis, quia & Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia eius. Qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Qui cum malediceretur, non maledicebat: cum pateretur, non comminabatur. Tradebat autem iudicanti se iniuste, Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, ut peccatis mortui, iustitiam viuamus, cuius liuore sanati estis. Eratis enim sicut oves errantes, sed conuersi estis nunc ad pastorem & episcopum animarum vestrarum. Et alio loco, Similiter & mulieres subdita sint viris suis, ut & si qui non credunt verbo, per mulierum conuersationem sine verbo lucrifiant, considerantes in timore castam conuersationem vestram. Quarum sit non extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus, sed qui absconditus est cordis homo in incorruptibilitate quieti ac modesti spiritus, qui est in conspectu dei locuples. Sic enim aliquando & sanctae mulieres sperantes in deo ornabant se subiecte propriis viris. Sicut Sara obediebat Abrahae, dominum eum vocans. Cuius estis filiae benefacientes & non

Ex epistola Petri prima. 1. Petri. 1.

Ibidem.

Leuitici. 19.

1. Petri. 1.

1. Petri. 2.

E.

Ibidem.

F.

1. Pet. 3.

Gene. 12.

& non

G & non pertimētes vllam perturbationē. Viri similiter cohabitātes secundū scientiam, quasi infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem, tanquam & coheredibus gratiæ vitæ, vt non impediatur orationes vestræ. In fide autē omnes vnanimēs, compatientes, fraternitatis amatores, misericordes, modesti, humiles, Non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, sed e contrario benedicentes: quia in hoc vocati estis, vt benedictionem hereditate possideatis. Qui enim vult vitam diligere & videre dies bonos, coercet linguam suam à malo, & labia eius ne loquantur dolum. Declinet autem à malo & faciat bonū, inquirat pacem, & sequatur eā. Quia oculi domini super iustos, & aures eius in preces. Vultus autē domini super facientes male. Et quis est qui vobis noceat si boni amulatores fueritis? Sed & si quid patimini propter iustitiā, beati. Timore autem eorū ne timueritis, vt non conturbemini. Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris, parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationē de ea quæ in vobis est spe, sed cum modestia & timore cōscientiam habentes bonā,

H vt in eo quod detrahunt vobis, cōfundantur qui calumniantur vestram bonā in Christo cōuersationē. Melius est enim benefaciēs si velut dei voluntas pati, quā malefacientes. Et post aliquos versus, Christo igitur passo in carne, & vos eadem cogitatione armamini: quia qui passus est in carne desit à peccatis, vt iam non hominum desideris, sed voluntati dei quod reliquum est in carne viuat temporis. Sufficit enim præteritū tempus ad voluntatem gentiū consummandam, qui ambulauerunt in luxuriis, desideris, vinolētiis, comessationibus, potationibus, ebrietatibus & illicitis idolorū cultibus. Et post aliquos versus, Estote itaque prudentes, & vigilate in orationibus. Ante omnia mutuum in vobismetipsis charitatem continuam habentes, quia charitas operit multitudinem peccatorum. Hospitalis inuicem sine murmuratione. Vnusquisque sicut accepit gratiam in alterutrum illam ministrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratiæ dei. Si quis loquitur quasi sermones dei, si quis ministrat tanquam ex virtute quam administrat deus: vt in omnibus honorificetur deus, per Iesum Christum dominum, cui est gloria & imperium in secula seculorum. Charissimi nolite peregrinari in feruore qui ad tentationem vobis sit: nolite pauere quasi aliquid noui vobis contingat: sed cōmunicantes Christi passionibus gaudete, vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes. Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis: quoniam quod est honoris, gloriæ, & virtutis dei, & qui est eius spiritus, super vos requiescet. Nemo autem vestrum patiat quāsi homicida aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor: Si autem vt Christianus, non erubescat: glorificet autem deū in isto nomine: quoniam tempus est vt incipiat iudicium de domo dei. Si autem primum à vobis, quis finis eorū qui non credunt dei Euangelio? Et si iustus vix saluabitur, impius & peccator vbi parebunt itaque & ij qui patiuntur secundum voluntatem dei, fidei creatori cōmendat animas suas in benefactis. Seniores ergo qui in vobis sunt, obsecro cōsenior & testis Christi passionum, qui & eius quæ in futuro reuelanda est gloriæ communicator, Pascite qui in vobis est gregem dei, prouidentes non coacte, sed spontaneæ secundum deum. Neque turpis lucri gratia, sed voluntarie: neque vt dominantes in cleris, sed formæ facti gregis ex animo, Et cum apparuerit princeps pastorum, perci-

pietis immarcescibilem gloriæ coronam. Similiter adolēcentes, subditi estote senioribus. Omnes enim inuicem humilitatem insinuate, quia deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Humiliamini igitur sub potenti manu dei, vt vos exaltet in tempore visitationis, Omnem sollicitudinem vestram proiciētes in eum, quoniam ipsi curā est de vobis. Sobrii estote, vigilate: quia aduersarius vester diabolus tanquā leo rugiens circuit quærēs quem deuoret. Cui resistite fortes in fide, scientes eandem passionem ei quæ in mundo est vestra fraternitati fieri. Deus autem omnis gratiæ, qui vocauit nos in æternam suam gloriā in Christo Iesu modicum passos, ipse perficiet, confirmabit solidabitq̄. Ipsa gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

R Er quem maxima nobis & preciosa promissa donauit, vt per hæc efficiamini diuinæ confortes naturæ, fugientes eius quæ in mūdo est concupiscentiæ corruptionem. Vos autem curam omnem subinferentes, ministrare in fide vestra virtutem: in virtute autem scientiam, in scientia autem abstinentiam: in abstinentia autem patientiam, in patientia autem pietatem: in pietate autem fraternitatis amorem, in amore autem fraternitatis charitatem. Hæc enim si vobiscum assint & superent: nō vacuos, nec sine fructu vos constituent in domini nostri Iesu Christi cognitione. Cui enim nō præsto sunt hæc, cæcus est & manutentans, obliuionem accipiens purgationis veterum suorum delictorū. Quapropter fratres magis satagite, vt per bona opera certā vestram vocationē & electionem faciatis, Hæc enim facientes non peccabitis aliquando. Et post paululum, Sicut & in vobis erunt magistri mendaces, qui introducent sectas perditionis, & eum qui emit eos deum negabunt, superducentes sibi celerem perditionem. Et multi sequentur eorum luxurias, per quos via veritatis blasphemabitur, & in auaritia fictis verbis de vobis negociabuntur. Quibus iudicium iam olim non cessat, & perditio eorum non dormitat. Et alio loco, Notuit dominus pios de tentatione eripere, iniquos vero in die iudicij reseruare cruciandos. Magis autem eos qui post carnem in concupiscentia immunditiæ ambulānt, dominationemq̄ contemnant: audaces, sibi placentes: sectas non metuunt introducere, blasphemantes; Vbi angeli fortitudine & virtute cum sint maiores, non portant aduersus se execrabile iudicium. Hi vero velut irrationabilia pecora naturaliter in captionem & perniciem in iis quæ ignorant blasphemantes, in corruptione sua peribunt, percipientes mercedem iniustitiæ. Voluptatem existimantes dici delicias coinquinationis & maculæ, delitiis affluentes, in conuiuiis suis luxuriantes vobiscum, oculos habentes plenos adulterij & incestibilis delicti, pellicientes animas instabiles, cor exercitatum in auaritia habentes, maledictionis filij, dereliquentes rectam viam errauerunt. Et post paucos versus, Superbiam enim vanitatis loquentes, pellicunt in desideris carnis luxuriæ, eos qui paululum effugiunt: qui in errore conuerfantur, libertatem illis promittentes, cum ipsi serui sint corruptionis. A quo enim quis superatus est, huius & seruus est. Si enim refugientes coinquinationes mūdi in cognitione domini nostri saluatoris Iesu Christi, his rursus implicati, superantur: facta sunt eis posteriora deteriora prioribus. Melius enim erat illis non cognoscere viam iustitiæ, quā post agnitionē retrorsum cōuerti ab eo quod illis traditum

Ex epistola
secunda e-
iusdem.
2. Pet. 1.

2. Pet. 2.

Ibidem.

Ibidem.

A traditum est sancto mandato. Contigit enim illis illud veri prouerbij, Canis reuersus ad vomitum suum: & suslota in volutabro luti. Et post aliquantum, Cum hæc omnia dissoluenda sint, quales oportet esse vos in sanctis conuersationibus & pietatibus expectantes & properantes in aduentum diei dei. Et paulopost, Charissimi, expectantes satagite immaculati & iniuolati inueniri in pace, & domini nostri longanimitatem salutem arbitramini. Et alio loco, Vos igitur fratres præscientes custodite ne insipientium errore traducti, excidatis à propria firmitate. Crescite vero in gratia & in cognitione domini nostri & saluatoris Iesu Christi. Ipsa gloria & nunc & in die æternitatis, Amen.

O mne gaudium existimate fratres mei, cum in tentationes varias incideritis, scientes quod probatio fidei vestræ patientiam operatur. Patientia autem opus perfectum habet, vt sitis perfecti & integri in nullo deficientes. Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet à deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei. Postulet autem in fide nihil hæsitans: qui enim hæsitat, similis est fluctui maris, qui à vento mouetur & circumfertur. Non enim æstimet homo ille quod accipiat aliquid à domino. Vir duplex animo inconstans in omnibus viis suis. Glorietur autem frater humilis in exaltatione sua, diues autem in humilitate sua: quoniam sicut flos fœni transiet. Exortus est enim sol cum ardore, & arefecit fœnum, & flos eius decidit, & decor vultus eius deperit: Ita & diues in itineribus suis marcescit. Beatus vir qui suffert tentationem: quia cum probatus fuerit, accipiet vitam quam repromisit deus diligentibus se. Et post paululum. Nolite itaque errare fratres dilectissimi. Omne datum optimum, & omne donum perfectū, defursum est, descendens à patre luminum. Et post paucos versus, Scitis fratres mei dilectissimi, Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, & tardus ad irascendum. Ira enim iustitiam dei non operatur. Propter quod abiicientes omnem immunditiam & abundantiam malitiæ, in mansuetudine suscipite infitum verbum, quod potest saluare animas vestras. Estote autem factores verbi, & non auditores tantum, fallentes vosmetipsos: quia si quis auditor est verbi & non factor, hic comparabitur viro cōsideranti vultum natiuitatis suæ in speculo: considerauit enim se & abiit, & statim oblitus est qualis fuerit. Qui autē perpexerit in lege perfectæ libertatis & permanferit, non auditor obliuiosus factus, sed factor operis, hic beatus in facto suo erit. Si quis autē putat se religiosum esse, non refrenans linguam suam, sed seducens cor suum, huius vana est religio. Religio munda & immaculata apud deum & patrem hæc est, visitare pupillos & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodire ab hoc seculo. Fratres mei nolite in personarum acceptione habere fidem domini nostri Iesu Christi gloriæ. Et post aliquos versus, Audite fratres mei dilectissimi, Nōne de° elegit pauperes in hoc mūdo, diuites in fide & hæredes regni quod repromisit deus diligentibus se? Vos autem exhonoraftis pauperem, Nōne diuites per potentiam opprimūt vos, & ipsi trahunt vos ad iudiciū? Nōne ipsi blasphemant bonum nomen, quod inuocatum est super vos? Si tamen legem perficitis regalem secundum scripturas, Diliges proximum tuum sicut teipsum, benefacitis, Si autē personas accipitis, peccatum operamini, redarguti à lege quasi transgressores. Et post paucos versus, Iudicium

Ex epistola
Iacobi. ca. 1.

Iacobi. 1.

Iacobi. 2.

Leuitici. 19.

Iacobi. 1.

enim sine misericordia illi qui non facit misericordiam, Superexultet autem misericordia iudicio. Et post aliquantum, Nolite plures magistri fieri fratres mei, scientes quoniam maius iudicium sumitis. In multis enim offendimus omnes. Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir. Potest enim freno circumducere totum corpus. Et alio loco, Linguam autem nullus hominum domare potest, Inquietum malum, plena veneno mortifero. In ipsa benedicimus deum & patrem, & in ipsa maledicimus homines, qui ad similitudinē dei facti sunt. Ex ipso ore procedit benedictio & maledictio, Non oportet fratres mei hæc ita fieri. Et post paucos versus, Quis sapiens & disciplinatus inter vos, ostendat ex bona conuersatione operam suam in mansuetudine sapientiæ. Quod si zelum amarum habetis, & contentiones sunt in cordibus vestris, nolite gloriari & mendaces esse aduersus veritatem. Non est enim ista sapientia defursum descendens, sed terrenā, animalis, diabolica. Vbi enim zelus & contentio, ibi incōstantia & omne opus prauum. Quæ autē defursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia & fructibus bonis, diuidicans sine simulatione. Fructus autem iustitiæ in pace seminatur, sapientibus pacem. Vnde bella & lites in vobis? Nōne ex concupiscentiis vestris, quæ militant in membris vestris? Item post paucos versus, Petitis & non accipitis, eo quod male petatis, vt in concupiscentiis vestris infumatis. Adulteri, nescitis quia amicitia huius mundi inimica est dei: Quicumque ergo voluerit amicus esse huius seculi, inimicus dei cōstituitur. Et paulopost, Propter quod dicit, Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Subditi ergo estote deo, resistite autem diabolo, & fugiet à vobis: Appropinquate autem deo, & appropinquabit vobis. Emundate manus peccatores, & purificate corda duplices animo. Miseri estote & lugete & plorate. Risus vester vertetur in luctū, & gaudium in mœrorem. Humiliamini in conspectu domini, & exaltabit vos. Nolite detrahere alterutrum fratres. Et post paucos versus, Vnus est legislator & iudex, qui potest perdere & liberare. Tu autem quis es qui iudicas proximum? Ecce nunc qui dicitis, hodie aut crastino ibimus in ciuitatem illam, & faciemus ibi quidem annum, & mercabimur, & lucrum faciemus, qui ignoratis quid erit in crastinum. Quæ est enim vita vestra? Vapor est ad modicum parens, deinceps exterminabitur. Pro eo vt dicatis, Si dominus voluerit, & si vixerimus, faciemus hoc aut illud. Nūc autem exultatis in superbis vestris. Omnis exultatio talis maligna est. Scienti igitur bonum facere, & non facienti, peccatū est illi. Age nūc diuites, plorate vlulantes in miseris quæ aduenient vobis. Diuitiæ vestræ putrefactæ sunt, & vestimenta vestra à tineis comesta sunt. Aurum & argētum vestrum eruginauit, & erugo eorum in testimonium vobis erit, & manducabit carnes vestras sicut ignis. Thesaurizastis in nouissimis diebus. Ecce merces operariorum qui messuerunt regiones vestras, qui fraudati sunt à vobis, clamant: & clamor ipsorum in aures domini Sabaoth introit. Epulati estis super terram, & in luxuriis enutristis corda vestra. In die occisionis adduxistis, occidistis iustum, & non restitit vobis. Patientes igitur estote fratres vsque ad aduentum domini. Et paulopost, Patientes estote, & vos confirmate corda vestra, quoniam aduentus domini appropinquabit. Nolite ingemiscere fratres in alterutrum, vt non iudicemini. Et alio loco,

Ibidem.

Ibidem.

Ibidem.

Ibidem.

Ibidem.

Ibidem.

Ibidem.

Prouer. 3.

Ibidem.

Ibidem.

Ibidem.

Ibidem.

Ibidem.

Ante

G Ante omnia fratres mei, nolite iurare, neque per caelum neque per terram, neque aliud quodcumque iuramentum. Sit autem sermo vester, est est, non non, vt nō sub iudicio decidatis. Tristatur aliquis vestrum, oret aquo animo, & psallat. Infirmatur quis in vobis, inducat presbyteros Ecclesiae, & orent super eum, vngentes eum oleo in nomine domini, Et oratio fidei saluabit infirmū, & alleluabit eum dominus: & si in peccatis sit, remittentur ei. Confitemini ergo alterutrum peccata vestra, & orate pro iniuicem vt saluemini. Multum enim valet deprecatio iusti assidua. Et post aliquos versus, Fratres mei, si quis ex vobis errauerit a veritate, & conuerterit quis eum, scire debet, quoniam qui conuerterit peccatorem ab errore viae suae, saluabit animam eius a morte, & operit multitudinem peccatorum.

S I dixerimus quoniam societatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, metimur, & veritatem non facimus: si autem in luce ambulamus, sicut & ipse in luce est, societate habemus ad inuicem, & sanguis Iesu Christi filij eius emundat nos ab omni peccato. Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est. Si confiteamur peccata nostra, fidelis & iustus est vt remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate. Si dixerimus, quoniam non peccauimus, mendacem facimus eum, & verbū eius nō est in nobis. Filioli mei hac scribo vobis vt non peccetis: sed etsi quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem, Iesum Christū iustū, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris: nō pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi. Et in hoc scimus quoniam cognouimus eum, si madata eius obseruamus. Qui dicit se nosse eum, & madata eius non custodit, mendax est, & in hoc veritas non est. Qui autem seruat verbum eius vere, in hoc charitas dei perfecta est. In hoc scimus quoniam in ipso sumus, si in eo maneamus. Qui dicit se in illo manere, debet sicut ille ambulauit & ipse ambulare. Et post aliquos versus, Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit, in tenebris est vsque adhuc. Qui diligit fratrem suum, in lumine manet, & scandalum in eo non est. Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit quō eat: quoniam tenebrae obcauerunt oculos eius. Et paulo post, Nolite diligere mundū, neque ea quae in mundo sunt: quoniam omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitae: quae non est ex patre, sed ex mundo est, & mundus transiit & concupiscentia eius. Qui autē facit voluntatem dei, manet in aeternū, sicut & deus manet in aeternū. Et alio loco, Omne mendacium nō ex veritate est. Et post paululum, Charissimi nunc filij dei sumus, & nondū apparuit quid erimus. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Et omnis qui habet hanc spem in eo sanctificat se, sicut & ille sanctus est. Omnis qui facit peccatū, & iniquitatem facit. Et peccatum est iniquitas. Et scitis quoniam ille apparuit, vt peccata tollerent, & peccatum in eo nō est. Omnis qui in eo manet, non peccat: & omnis qui peccat, non videt eum, nec cognouit eū. Filioli, nemo vos seducat, Qui facit iustitiā, iustus est, sicut & ille iustus est. Qui facit peccatum, ex diabolo est: quoniam ab initio diabolus peccat. In hoc apparuit filius dei, vt dissoluat opera diaboli. Omnis qui natus est ex deo, peccatum non facit, quoniam semen ipsius in eo manet: & nō potest peccare, quoniam ex deo natus est. In hoc manifestati sunt filij dei, & filij

diaboli. Omnis qui non est iustus, non est de deo, & qui non diligit fratrem suū, quoniam haec est annuntiatio quam audistis ab initio, vt diligatis alterutrum. Et post paucos versus, Nolite mirari fratres, si odit vos mundus. Nos scimus quoniam translati sumus de morte in vitam, quoniam diligimus fratres: quoniam qui non diligit, manet in morte. Omnis qui odit fratrem suum, homicida est. Et scitis quoniam omnis homicida non habet vitam aeternam in se manentem. In hoc cognouimus charitatem, quoniam ille pro nobis animam suam posuit: & nos debemus pro fratribus animas ponere. Qui habuerit substantiam mundi, & viderit fratrem suum necessitate habere, & clauerit viscera sua ab eo, quomodo charitas dei manet in eo: Filioli mei, non diligamus verbo nec lingua, sed opere & veritate. In hoc cognoscimus quoniam ex veritate sumus, & in conspectu eius dedimus corda nostra: quoniam si reprehenderit nos cor nostrum, maior est deus corde nostro, & nouit omnia. Charissimi, si cor non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad deum, & quicquid petierimus, accipiemus ab eo, quoniam madata eius custodimus, & ea quae placita sunt coram eo, facimus. Et hoc est mandatum eius, vt credamus in nomine filij eius Iesu Christi, & diligamus alterutrum, sicut dedit mandatum nobis. Et qui seruat madata eius, in illo manet, & ipse in eo. Et in hoc scimus quoniam manet in nobis, de spiritu quem nobis dedit. Charissimi nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex deo sunt: quoniam multi pseudoprophetae exierunt in mundum; In hoc cognoscitur spiritus dei. Omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex deo est, & omnis spiritus qui soluit Iesum, ex deo nō est, & hic est antichristus, de quo audistis, quoniam veniet. Nūc iam in mundo est. Vos ex deo estis filioli, & vicistis eos, quoniam maior est qui in vobis est, quam qui in mundo. Ipsi de mundo sunt, ideo de mundo loquuntur, & mundus eos audit. Nos ex deo sumus, Qui nouit deum, audit nos: qui non est ex deo, non audit nos. In hoc cognoscimus spiritum veritatis & spiritum erroris. Charissimi, diligamus inuicem, quoniam charitas ex deo est, Et omnis qui diligit, ex deo natus est, & cognoscit deū: Qui non diligit, non nouit deum, quoniam deus charitas est. Et paulo post, Charissimi, si deus dilexit nos, & nos debemus alterutrum diligere. Deum nemo vidit vnquam. Si diligamus inuicem, deus in nobis manet, & charitas eius in nobis perfecta est. Itē paulo post, Quisquis confessus fuerit, quoniam Iesus est filius dei, deus in eo manet, & ipse in deo. Et nos cognouimus, & credidimus charitati quam habet deus in nobis. Deus charitas est, & qui manet in charitate, in deo manet, & deus in eo. In hoc perfecta est charitas dei nobiscum, vt fiduciam habeamus in die iudicij: quoniam sicut ille est, & nos sumus in hoc mundo. Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem: quoniam timor poenam habet. Qui autem non timet, est perfectus in charitate. Nos ergo diligamus deum, quoniam prior deus dilexit nos. Si quis dixerit, quoniam diligo deum, & fratrem suum oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum quem videt, deum quem non videt quomodo potest diligere? Et hoc mandatum habemus ab eo, qui diligit deū, diligat fratrem suum. Omnis qui credit quoniam Iesus est Christus, ex deo natus est: & omnis qui diligit eum qui genuit, diligit & eum qui natus est ex eo. In hoc cognoscimus quoniam diligimus natos dei, cum deū diligamus, & madata eius faciamus.

Macth. 5.

Iacobi. 5.

Ex prima epistola Ioannis. cap. 1.

1. Ioan. 2.

Ibidem.

1. Ioan. 2.

1. Ioan. 3.

Ibidem.

1. Ioan. 4.

M Ibidem.

1. Ioan. 5.

1. Ioan. 5.

Ibidem.

Ex epistola eiusdem secunda.

Ex epistola eiusdem tertia.

Ex epistola Iudae Apostoli.

Ex libro cuius nomē est Apocalypsis Ioannis.

cap. 21.

A faciamus. Haec est enim charitas, vt madata eius custodiamus, & madata eius graua non sunt, quoniam omne quod natum est ex deo, vincit mundum. Et post paululum, Haec est fiducia quam habemus ad deum, quia quodecumque petierimus secundum voluntatem eius, audit nos, & scimus quoniam audit nos. Et post tres versus, Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat, & dabit ei vitam peccantibus non ad mortem. Est peccatū ad mortem, non pro illo dico vt roget quis. Omnis iniquitas peccatū est, & est peccatum nō ad mortem. Scimus quoniam omnis qui natus est ex deo, nō peccat, sed generatio dei conseruat eū, & malignus non tāgit eū. Et alio loco, Filioli, custodite vos a simulacris.

Non tanquā mandatum nouū scribens tibi, sed quod habuimus ab initio, vt diligamus alterutrum: Et haec est charitas, vt ambulemus secundum madata eius. Hoc mandatum est, vt quoadmodū audistis ab initio, in eo ambuletis. Et post paucos versus, Omnis qui recedit, & nō permanet in doctrina Christi, deū non habet: qui permanet in doctrina, hic & filij & patris habet. Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam nō affert, nolite recipere eū in domum, nec aue ei dixeritis. Qui enī dicit illi, aue, cōmunicat operibus eius malignis.

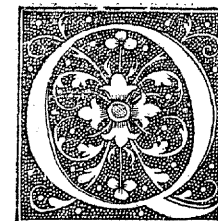
Charissime fideliter facis quicquid operaris in fratres, & hoc in peregrinos, qui testimonium reddiderunt charitati tuae in conspectu Ecclesiae, quos benefacis deducens digne deo, Pro nomine enim eius profecti sunt, nihil accipientes a gētibus. Nos ergo debemus suscipere huiusmodi, vt cooperatores simus veritatis. Et post paululum, Charissime, noli imitari malum, sed quod bonum est. Qui bene facit, ex deo est: qui male facit, non videt deum.

Svbintroierunt enim quidam homines, qui olim praescripti sunt in hoc iudicium impij, domini nostri gratiam transferentes in luxuriā, & solum dominatorem & dominum nostrum Iesum Christum negantes. Et paulo post, Hi sunt in epulis suis macula conuiuantes, sine timore semetipsos pacētes. Et alio loco, Hi sunt murmurantes querulosi, secundum desideria sua ambulantes: & os eorum loquitur blasphemiam, mirantes personas quae sunt causa. Vos autem charissimi, memores estote verborum quae praedicta sunt ab Apostolis domini nostri Iesu Christi, qui dicebant vobis, quoniam in nouissimo tempore venient illudores, secundum desideria sua ambulantes in impietate. Hi sunt qui segregant semetipsos animales, spiritum non habentes. Vos autem charissimi, superaedificantes vosmetipsos sanctissimae nostrae fidei, in spiritu sancto orantes, ipsos vos in dilectione dei seruate, expectantes misericordiam domini nostri Iesu Christi in vitam aeternā. Et hos quidem arguite iudicatos, illos vero saluate de igne rapietes. Aliis autem miseremini in timore, odientes & eam quae carnalis est maculatam tunicam.

SI homines imō quia homines intelliguntur moneri cū angeli monentur, in omnibus eiusdem praescriptis dicimus falsos fratres per patientiam sustinendos propter nomen dei, & per poenitentiam ad prima opera bona redeundum, & vsq; ad mortem persecutiones pro fide tolerandas, & in charitate seruēdum. Circa autem finem libri, cum de sancta ciuitate loqueretur, Non intrabit, inquit, in eam aliquid coinquinatum, & faciens abominationem & mendacium. Et alibi, Beati qui lauant stolas suas in sanguine agni, vt sit potestas eorum in ligno vitae, & portis intret ciuitatem. Foris canes & venefici & impudici & homicidae & idolis seruentes: & omnis qui amat & facit mendacium. Ego Iesus misi angelum meū testificari vobis.

QVAESTIVNCVLAE DE TRINITATE, DECEPTAE EX LIBRIS DE TRINITATE.

Interrogatio.

QUOMODO deus vere sit vnitas & vere trinitas. Responso, Vnitas in substantia, trinitas in personis. Interrogatio, Quid sit proprium vniuersiusque personae in sancta trinitate. Responso, Proprium est patris quod solus est pater, & quod ab alio nō

est nisi a se. Proprium est filij, quod a patre genitus est solus a solo, coaeternus & consubstantialis genitori. Proprium est spiritus sancti quod nec ingenuus nec genitus est, sed a patre & filio aequaliter procedens. Interrogatio, Quare spiritus sanctus nō debet ingenuus vel genitus dici? Responso, Quia si ingenuus diceretur sicut pater, duo patres: si genitus, duo filij aestimari possent in sancta trinitate. Interrogatio, Vtrum solus pater, aut solus filius aut solus spiritus sanctus per se plenus deus & perfectus dici debeat. Responso, Vtique pater per se est plenus deus, similiter & filius plenus deus, & spiritus sanctus plenus deus creditur. Interrogatio, Si vnaqueque persona per se plenus deus dici potest, quare non tres deos dicimus patrem & filium & spiritum sanctum? Responso, Quia vna substantia est pater & filius & spiritus sanctus, & nō tres substantiae. Proinde vnitas substantiae tres deos prohibet dicere vel credere. Interrogatio, Dum tres personas dicimus, patrem & filium & spiritum sanctum, quare non tres deos, nec tres omnipotentes, nec tres bonos, nec tres magnos dicere fas est? Responso, Quia deus & omnipotens & magnus & bonus & aeternus substantia nomina sunt, & ad se dicuntur: ideo non licet ea plurali numero dicere, sed singulari. & omne nomē quod substantiam dei vel essentiam significat, semper singulari numero proferendum est. Pater autem & filius & spiritus sanctus relatiua sunt nomina, & ideo tres personae recte dicuntur. Interrogatio, Quomodo relatiua? Responso, Secundum dialecticam, relatiua nomina sunt, quae ad aliud aliquid referuntur, sicut dominus ad seruam, & seruus ad dominum: pater ad filium, filius ad patrem. Prorsus cum dico patrem, filium significo, quia non est pater, nisi filius sit cui sit pater: Item non est filius, nisi pater sit cui sit filius. Interrogatio, Vtrum spiritus sanctus relatiue vel substantialiter dicatur. Responso, Vtique relatiue, quia spiritus alicuius spiritus est: sed non sicut in patre & filio relationis regula tenetur in eo. Interrogatio, Quare aequalis non habet relationis regulam spiritus sanctus, sicut pater & filius? Responso, Quia circūferri potest patris & filij nomen ad inuicem: vt si dicamus pater filij pater, & filius patris filius: non ita duplicem relationis circūuersionem in nomine sancti spiritus inueniri potest. Interrogatio, Qua necessitate acci-

G dit, vt

G dit, vt ita nō circūferri possit spiritus sancti relatio? Responso, Quia recte dicere possumus spiritum sanctum patris & filij spiritū, sed conuerso ordine nō possumus dicere, patre spiritus sancti: sicut dicimus patre filij, ne duo filij in sancta trinitate estimarentur. Item nō possumus dicere, filiū spiritus sancti, sicut dicimus filium patris, ne duo patres in sancta trinitate intelligātur. Dicimus itaque spiritum sanctum patris & filij, sine reciprocatione cōuersionis nominū relatiuorum. Interrogatio, Vtrū inseparabilia sint opera sanctae trinitatis. Responso, Vtique quicquid operatur trinitas sancta, inseparabiliter hac eadē operatur, quia vna est trinitatis operatio, sicut vna est substantia, essentia, & voluntas. Interrogatio, Vtrum sancta trinitas in personis separabilis siue inseparabilis dicenda est, dū alius est pater, alius filius, alius spiritus sanctus. Responso, Vere alius est quā pater filius in persona, sicut filius alius est in persona quā pater, & spiritus sanctus alius est in persona quā pater & filius: nō tamē aliud ille vel ille in natura, vel in deitate, aut in essentia. Nec enim patre potes dicere, nisi filium intelligas: nec spiritum sanctum, nisi intelligas cuius spiritus sit. Quocirca omnimodo inseparabilis est sancta trinitas, sicut in operibus, sic etiā in personis dicēda. Interrogatio, Si ad solam patris personā pertineat quod dicitur, Qui facit mirabilia magna solus. Et Apostolus, Qui solus habet immortalitatem. Responso, Nullatenus ad solam patris personā pertinet, dū dicitur solus deus, siue in nouo siue in veteri testamēto, & quod deus solus siue hoc siue illud habeat vel faciat: sed ad totā trinitatē sanctā, quae est vnus deus omnipotens, omnia faciens quae in caelo & in terra. Interrogatio, Quomodo beatus Ioannes Euangelista dicit, Deum nemo vidit vnquā. Et ipse dominus in alio loco, Beati mundo corde, quoniam ipsi deum videbunt. Et Apostolus inuisibilem deū dicit. Responso, Videri enim potest deus, id est intelligi secundum suae donum gratiae, siue ab angelis, siue ab animabus sanctorum. Plenam vero diuinitatis naturā, nec angelus quilibet, nec sanctorum aliquis perfecte intelligere poterit, Ideo incōprehensibilis dicitur deus. Interrogatio, Quod sanctis summum promittitur prēmium aeterna dei visio, an aequaliter videbunt vel intelligent? Responso, Nullatenus aequaliter omnes vel angeli vel anime sanctorum deum, vel nunc vident, vel post resurrectionem videbunt: sed secundū donatoris dispensationem & meritorum qualitatem. Vnusquisque tamen sufficientem in eius visione suis meritis habebit beatitudinē, nec plus quæret quā habebit, nec se minus habere quā voluit dolebit. Interrogatio, An aliquid distet in deo, esse, viuere, intelligere, posse. Responso, Nullatenus aliud est in deo, esse, aliud viuere, vel intelligere, vel aliud posse: quia deus eo ipso quo est, viuunt: & eo quo viuunt, intelligit: & eo quo intelligit, potest: & eo quo potest, est: quia simplex deitatis natura vnū habet esse, viuere, intelligere, & omnia potest. Sed non ita est in nobis, dum aliud est in natura nostra viuere, aliud intelligere, aliud posse. In deo vero haec omnia vnū atque idem sunt. Interrogatio, Vtrum de filio sicut dicitur, Lumen de lumine, deus de deo, potest dici omnipotens de omnipotēte, bonus de bono, magnus de magno, & cetera talia? Responso, Regulariter vtiq; tenere debemus, quōd omnia naturae nomina aequaliter de filio dici possunt sicut de patre: id est sicut dicitur deus de deo, lumen de lumine: ita dicendum est, omnipotens de omnipotente, bonus de bono, magnus de magno, sed nō ita in relatiuis. Interrogatio, Sed quomodo in relatiuis nominibus dicendum est? Responso, Non

possumus dicere verbum de verbo, quia relatiuum nomen est verbum, quod solus est filius, sicut dicimus deū de deo, quod non est solus filius: nec imaginem de imagine, quia solus est filius imago, sicut dicimus lumen de lumine, quod non est solus filius, quia substantiale nomen est lumen. Interrogatio, Nunquid aliud lumen est pater, & aliud filius? Responso, Nequaquam aliud, sed vnū lumen est pater & filius, sicut vna substantia: Ideo recte dicitur lumen de lumine, sicut deus de deo. Sicut enim vnus est deus pater & filius, ita vnū lumen. Interrogatio, Legimus Apostolo dicente, Christum dei esse virtutem & dei sapientiam: Nunquid pater non habet in se sapientiam, vel virtutem, nisi in filio, quem Apostolus sapientiam dei & virtutem nominauit? Responso, Plurimi ita Arrianam destruunt impietate, dicētes impiū esse credere vnquam deum patrem esse sine sua sapientia, aut sine sua virtute. Sed melius est intelligere patrem esse sapientiam & virtutem, imō & spiritum sanctum sapientiam & virtutem: non tamen tres virtutes, nec tres sapientias: quia sapientia substantiale nomen est, sicut virtus, Nec aliud est in deo esse, aliud sapere, aliud posse: sed vnū est deo esse, sapere, posse. Interrogatio, Vtrum ad solam sancti spiritus personam pertineat charitas, dum Apostolus dicit, Deus charitas est, qui dilectio patris & filij esse legitur. Responso, Nullatenus ita spiritus sanctus charitas intelligitur, quasi non sit pater & filius charitas. Sicut spiritus sanctus est charitas, ita & pater est charitas, & filius est charitas: non tamen tres charitates, sed vna charitas. Sed quia spiritus sanctus donum dei proprie dicitur, & nullum dei donum charitate maius est, immo sine eo nullum donum ad perpetuam hominem deducere poterit beatitudinem, proinde spiritus sanctus proprie dicitur charitas. Interrogatio, Nūquid impij dona dei habent? Responso, Habent vtiq; per eum, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum: In eo enim sumus, mouemur, & viuimus. Bona sunt enim dona dei eis qui bene vtuntur illis. Ideo charitas singularis est in sanctis donum, in qua filij dei discernuntur à filiis impietatis. Interrogatio, Quare si deus totus vbiq; est, in caelo dicitur magis habitare quā in terra? Responso, Quia maior est cognitio in sanctis angelis animabusq; sanctorum diuinitatis, cum sint apud deum in caelis, quā in terris. Sicut enim in hoc mortali corpore quidam magis intelligunt diuinam substantiam, quidam minus: ita & in caelo magis dicitur deus esse quā in terra, quia plenius eiusdem substantia intelligitur ab inhabitatoribus caeli quā terrae incolis. Interrogatio, Si vna substantia est pater & filius & spiritus sanctus, quare solus filius incarnatus dicitur? Responso, Quia alia est persona filij, alia patris, alia spiritus sancti. Et sola quidē persona filij incarnata est, operante tamen eandē incarnationem tota sancta trinitate, cuius opera sunt inseparabilia. Interrogatio, Dum in simbolo catholico cāitari solet dei filium de spiritu sancto & Maria virgine incarnatum: quare non dicitur filius spiritus sancti, sicut dicitur beatae virginis? Responso, Non vtiq; sic de illo sicut de illa natus est filius dei. De illa siquidem, id est, sancta virgine natus est filius dei sicut de matre, non de illo, id est, spiritu sancto sicut de patre, ne duo patres dicerentur in sancta trinitate. Interrogatio, Si vna natura est patris & filij, & filius incarnatus plenus est deus & perfectus, quomodo non pater incarnatus est? Responso, Filius plenus est deus & perfectus qui solus incarnatus est, & homo factus est. Nam ignis vna substantia est, sed aliud in igne facit calor, aliud lux, Lux illuminat,

1. Cor. 1.

Ioan. 10.

Gen. 1. Ioan. 5.

1. Ioan. 4.

Ioan. 1.

A Ro. 17.

M

Psal. 71. 1. Tim. 6.

Ioan. 1. Marth. 5.

1. Tim. 1.

Aminat, calor calefaciat, vna tamen ignis natura vtrūque facit & calore & lucem. Interrogatio, Vtrum diuinitas cum carne coepta & nata & passa est, & cetera quae humanitatis propria esse noscuntur? Responso, Vtiq; diuinitas suae carnis conceptione concepta est, & natiuitate nata, sensitq; participatione humani affectus mortē quā sponte susceperat, nō naturae suae potentiā perdens per quā cuncta viuificat. Et ipse auctor qui sponte natus est, sponte passus est. Et idē opus, quia vtrūq; vnus: licet non alio cogente, solus tamen ipse perpetitur, salua diuinitatis impassibilitate. Interrogatio, Ex qua natura dicit, Potestatem habeo ponendi animā meam? Responso, Omnium quae in Christo sunt operū auctoritas, ex diuinitate est: tamen carni conuenit dicere, Potestatem habeo ponendi animā meā, non diuinitati. Diuinitas enim non dimisit animā postquā assumpsit eam in vtero virginis, caro dimisit dū emisit spiritū in cruce Christus. Interrogatio, Quomodo conuenit quod in Genesi legitur, Requieuit deus die septimo ab omnibus operibus suis: & in Euangelio, Pater meus vsq; modo operatur, & ego operor? Responso, Requieuit à nouarū cōditione creaturarū, non à conditarū gubernatione. Et ideo deus tunc creator in sex dierū creatione putāndus est, nunc vero gubernator in totius mūdi naturis. Interrogatio, Quot creaturas rationales cōdidit deus? Responso, Duas, angelicā & humanā, & caelum angelis, & terram hominibus habitationē. Interrogatio, Quare angelus cum peccatū silentio in Genesi absconditū est, & hominis patefactum est? Responso, Quia angelicum vulnus deus nō praedestinavit curare, hominis vero sanare praedestinavit. Interrogatio, Cur summi angeli peccatum insanabile fuit, & hominis sanabile? Responso, Quia angelus sui sceleris inuentor fuit, homo vero alterius fraude seductus. Item quanto sublimior angelus in gloria, tanto maior in ruina. Homo vero quanto fragilior in natura, tanto facilius ad veniam. Interrogatio, Cur homo suae potestatis creatus auctor est? Responso, Vt ipse sibi auctor esset ad vitam, siue ad mortē. Si vero necessitati esset subiectus, tunc nec boni operis haberet gloriam, nec mali poenā, sed esset quasi vnus ex pecoribus.

Ioan. 10.

Gen. 1. Ioan. 5.

1. Cor. 1.

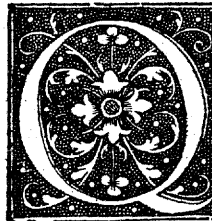
Ioan. 1.

A Ro. 17.

INTERROGATIO

C TIO DE BENEDICTIONIBVS filiorum Iacob. Studiosus aliquis desumpsit hoc ex libro quaestionū Hieronymi in Genesim, omissis aut immutatis aliquot verbis, quomodo solet Beda.

Gen. 49.

VID intelligendum est de benedictionibus, quibus Iacob Patriarcha benedixit filios suos: an historice, vel allegorice intelligendae sint, dū dicit, Congregamini filij Iacob, vt annuncie vobis quae ventura sunt in nouissimis diebus: & si videtur ex his verbis magis allegoriā sonare quā historiam? Responso, Vtrūq; vero, & historiā & allegoriā. Historiā de diuisione terrae promissionis, quae diuisiones diuidendae erant nepotibus eorū. Et allegoriā de Christo & de Ecclesia in nouissimis temporibus futura. Sed prius historia fundamenta ponenda sunt, vt aptius allegoriā culmen priorī structure superponatur. Rubē primogenitus meus, Tomus tertius.

tu fortitudo mea, principium doloris mei: prior in donis, maior imperio, Effusus es sicut aqua, non crescas: quia ascendisti cubile patris tui, & maculasti stratum eius. Est autē sensus hic, Tu es primogenitus meus, maior in liberis, & debebas, iuxta ordinē natiuitatis tuae, hereditatem quae primogenitis iure debebatur, sacerdotium accipere & regnū. Hoc quippe in portando honore & prualido robore demonstratur: Verū quia peccasti, & quasi aqua quolibet vasculo nō tenetur, voluptatis effusus es impetu: circo praecipio tibi vt vltra non pecces, sisq; in fratrum numero, poenas peccati luens, quod primogeniti ordinē perdidisti. Principium autē doloris est omnis primogenitus, quia pro eo cōmouentur viscera parentum. Simeon & Leui fratres vasa iniquitatis bellantia: in cōsiliū eorū non veniat anima mea, & in cœtu illorum nō sit gloria mea: quia in furore suo occiderunt virū, & in voluntate sua suffoderunt murū. Maledictus furor eorum, quia pertinax: & indignatio eorū, quia dura. Diuidā eos in Iacob, & dispergā illos in Israēl. Significat autem nō sui consilij fuisse, quod Sichem & Emor interfecerunt foederatos, & cōtra fas in pacis & amicitiarū tempore sanguine fuderunt innocentē, & quasi quodā furore sic crudelitate raptati muros hospitiarū vrbes euerterunt. Vnde dicit, Maledictus furor eorū, quia pertinax: & relinquā & dispergā illos in Israēl. Leui enim hereditatē propriā non accepit, sed in omnibus sceptris paucas vrbes ad inhabitandum habuit. De Simeō vero in libro Iesu scriptum est, quod & ipse proprium funiculū non accepit, sed de tribu Iuda quiddā accepit. Iuda te laudabūt fratres tui, manus tuae in ceruicibus inimicorū tuorum, adorabunt te filij patris tui. Catulus leonis Iuda, ad praedā fili mi ascendisti, requiescens accubisti vt leo, & quasi leona. Quis suscitabit eū? Quia Iudas confessio siue laus interpretatur, recte scribitur de Iuda, Constitutebunt tibi fratres, vel laudabunt te. Et licet de Christo grā de mysteriū sit, sed tamen secundum literā significat quod per Dauid stirpē generarentur reges, & quod adoraret eū omnes tribus. Non enim ait filij matris tuae, sed filij patris tui. Et quod sequitur, Ad praedā fili mi ascendisti, ostendit eū captiuos populos esse ducturum, & iuxta intelligentiam sacratiorē ascendisse in altū, & captiuam duxisse captiuitatem. Siue quod melius puto, captiuitatis passionem, ascensus resurrectionē significat. Alligās ad vineam pullū suum, & ad vitem asinam suā. Quod videlicet pullum asinae, cui super sedit Iesus, hoc est gentiliū populū, vineae Apostolorum, qui ex Iudaeis sunt, copulauerit: & ad vitem, siue, vt in Hebraeo habetur, Soreth, id est electam vitem alligauerit asinā cui super sedit Ecclesia ex nationibus congregata. Quod autem dicit, Fili mi, conuersionem ad Christum de ipso Iuda facit, eo quod Christus sit vniuersa facturus. Quod autem dicitur, Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femoribus eius, donec veniat ille qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium: significat quod non desicerent principes de tribu Iuda vsq; ad tempus quo natus est Christus, qui missus à patre expectatio est gentium. Zabulon in litore maris habitabit, & in statione nauium, pertinens vsq; ad Sidonem. Isachar asinus fortis accubās inter terminos, vidit requiē quod esset bona, & terrā quod optima: & supposuit humerum suum ad portandum, factusq; est tributis seruiēs. Quia supra Zabulon dixerat, quod maris magni littora esset possessurus, Sidoniam quoq; & reliquas Phoenices vrbes contingeret, nunc ad mediterraneam prouinciam redit, & Isachar, qui iuxta Neptalim pulcherrimā in Galilaea regionem possessu-

Gen. 9.

Psal. 67.

G rus est, benedictione sua habitationem facit. Asinū autē offeum vel fortem vocat, & humerum dicit suppositū ad portandum: quia in labore terræ & vehentis ad mare, quē in finibus suis nascebantur, plurimum laboraret, regibus quoq; tributa cōportans. Aiunt Hebræi per metaphoram significari, quōd scripturas sanctas de die ac nocte meditās, studium suum dederit ad laborandū: & idcirco ei omnes seruiūt quasi magistro dona portātes. Dan iudicabit populū suū, sicut & alia tribus in Israël: Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita mōrdēs vngulas equi, vt cadat ascēsor eius retro: salutare tuum expectabo domine. Sāpſon iudex Israël de tribu Dan fuit. Hoc ergo dicit, nunc videns in spiritu comam nutrire Samphonē Nazaræum cāsisq; hostibus trūphare, quod in similitudinē colubri reguliq; obsidens vias nullū per terrā Israël transire permittat, Sed etiam si quis temerarius, virtute sua quasi velocitate equi confusus, eam voluerit prædonis more populare, nō effugere valebit. Totum autē per metaphoram serpentis & equitis loquitur. Videns ergo tam fortem Nazaræum, quōd ipse propter meretricē mortuus est, & moriens nostrus occidit inimicos, putauit ō deus ipsum esse Christum filiū tuum: verum quia mortuus est & non resurrexit, & rursū ductus est Israël in captiuitatē, alius mihi saluator mundi, & mei generis præstolādus est, vt veniat cui repositum est vt ipse esset expectatio gentiū. Gad accinctus præliabitur ante eam, & ipse accingetur retrorsum. Significat, qd Gad Ruben & dimidia tribus Manasse ad filios quos trans Iordanē in possessionem dimiserat, post quatuordecim annos reuertens, præliū aduersum eos gentium vicinarū grande repererit, & victis hostibus fortiter dimicauerit. Lege Iesum Naue & Paralipomenon. Neptalim, ceruus emissus dās eloquia pulchritudinis, siue Neptalim ager irriguus. Vtrūq; significat Hebræū verbū, aīala. Significat autē, quōd aquæ calidæ in ipsa nascatur tribu, siue qd super lacum Genesar fluento Iordanis esset irriguus. Hebræi autem volunt propter Tyberiadē, quæ legis videbatur habere notitiā, agrum irriguum eloquia pulchritudinis prophetari. Cereus autem emissus tēporaneas fruges & velocitatē terræ vberioris ostēdit. Sed melius si ad doctrinā saluatoris cuncta referamus, quod ibi vel maxime docuerit saluator, vt in Euangelio quoq; scriptum est. Filius meus Ioseph accrescens, filius meus accrescēs & decorus aspectu, filia decurrerūt super murum, sed exasperauerunt eū, & iurgati sunt, inuideruntq; illi habentes iacula. Sedit in forti arcus eius, & dissoluta sunt vincula brachiorum & manū eius per manū potentis Iacob. Inde pastor egressus est lapis Israël. O fili Ioseph qui tam pulcher es, vt te tota de muris & turribus ac fenestris puellarū Aegypti turba prospectet, inuiderunt tibi, & ad iracundiā te prouocauerunt fratres tui, habētes liuoris sagittas & zeli iaculis vulnerati. Verum arcum tuū & arma pugnandi posuisti in deo, qui fortis est pugnator: & vincula tua quibus te fratres ligauerunt, ab ipso soluta sunt & dirupta, vt ex tuo semine tribus nascatur Ephraim fortis & stabilis, & instar lapidis durioris inuicta, imperās quoq; decē tribub; Israël. Beniamin lupus rapax, mane comedit prædā & vespere diuidet spolia. Quia de Apostolo Paulo quæ dicta sunt manifestissima sit propheta, omnibus patet, quōd in adolescentia persecutus sit Ecclesiā, in senectute prædicator Euangelij fuerit. Hebræi autem ita dixerūt, Altare in quo immolabantur hostiæ, & victimarum sanguis ad basim illius fundebatur, in parte tribus Beniamin fuit. Hoc, inquit, significat, quōd sacerdotes im-

molant mane hostias, ad vesperum diuidunt ea quæ sibi ex lege collata sunt, lupū sanguinarium, lupum voracem super altaris interpretatione ponētes, & spoliū diuisorem super sacerdotibus, qui seruētis altari viuūt de altari. Hæc autem historice. Spiritu autem in Ruben prioris populi Iudæorum ostendit esse personā, cui à domino dicitur, Israël primogenitus meus. Et est iuxta quod primogenito debebatur, ipse erat accipere sacerdotiū & regnū. Additur, tu virtus mea: Vtiq; quod ex ipso populo fundamentum fidei, ex ipso virtus dei, quæ est Christus, aduenit. Quomodo autē ipse sit principium dolorū, nisi dū patri deo semper irrogauerit iniuriam: dum cōuertit ad eum dorsum & non faciem. Iste prior in donis, quia primum ipsis credita sunt eloquia dei & legillatio & testamentum siue promissio. Iste maior imperio, Vtiq; pro magnitudine virium, quia copiosus ceteris in hoc seculo propter idem negant. Effusus est autem sicut aqua, peccando in Christo, quæ vasculo nō tenetur voluptatis, effusus est impetu, & idcirco addidit, vltra nō crescas. Quapropter ipse postq; in vniuerso orbe dispersus est, valde imminutus est. Sed quare talia meruit, ita subiicit: quia ascēdisti cubile patris tui. Primogenitū autē plebis audaciā prædicat, Quæ ascēdit cubile patris sui, & maculauit strātū eius, quādo corp; dominicū, in quo plenitudo diuinitatis requiescebat, raptū in cruce suspēdit, & ferro cōmaculauit. Simeon & Leui fratres, vasa iniquitatis bellātia. Per Simeō & Leui Scribæ & Pharisei & sacerdotes Iudaici populi intelligūt. De Simeone enim Scribæ erant Iudæorum, & de tribu Leui principes sacerdotum, qui consiliū fecerunt vt Iesum dolo tenerent & occiderent. De quo consilio dicit, In consiliū eorum ne veniat anima mea. Horrebat enim tanta scelera, quæ nouissimis tēporibus facturi erant Iudæi, Quia in furore suo occiderunt virū, id est Christū, de quo dicitur: Ecce vir oriens nomē eius. Et alibi, Ferrina circumdabit virū. Suffoderūt murum, id est illum spiritalem fortissimum murū, qui custodit Israël, lancea confoderunt. Maledictus furor eorum, quia pertinax: vtiq; quando furore accensū & ira, obtulerunt Christum Pontio Pilato, dicentes, Crucifige crucifige. Et indignatio eorum, quia dura: dum Barrabam latronem peterēt, & principem vitæ crucifigendum postularēt. Diuidam eos in Iacob, & dispergam illos in Israël: Quia nonnulli ex ipsis crediderunt, quidam in infidelitate permanserunt. Dicuntur enim diuisi ij qui ab eis separantur, & veniunt ad fidem, Dispersi autem, quorum patria temploq; subuerso per orbem terræ incredulorū genus spargitur. Iuda te laudabunt fratres tui. Per hunc Iudā verus confessor exprimitur Christus, qui ex eius tribu secūdū carnem est genitus. Ipsum laudabunt fratres sui: Apostoli scilicet, & omnes coheredes eius, qui per adoptionem patris filij dei effecti sunt, & Christi fratres per gratiā, quorum ipse est dominus per naturā. Manus tuæ in ceruicibus inimicorum tuorum. Eisdē enim manibus atq; eodem crucis trophæo & suis textit, & inimicos & aduersarias potestates curuauit. Iuxta quod & pater promittit ei dicens: Sede ad dexteram meam, donec ponā inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Adorabunt te filij patris tui: Quando multi ex filiis Iacob adorant eum, per electionem gratiæ salui facti. Catulus leonis Iuda, Quando nascendo factus est paruulus, sicut scriptum est, Paruulus natus est nobis. Ad prædā filij ascendisti: id est ascendens in crucem, captiuos populos redemisti: & quos ille contrarius inuaserat, tu moriens eripuisti. Denique rediens ab inferis, ascendisti in altum,

Exod. 4.

Math. 16.

Zach. 6. Hierc. 31.

Ioan. 19.

M

Psal. 109.

Rom. 11.

Esaiz. 9.

Psal. 76. altum, captiuam duxisti captiuitatē. Requiescens accubisti vt leo: Manifestissime Christus in passione accubuit, quando inclinato capite tradidit spiritū: & quando in sepulchro positus fuit, velut quodā corporis somno quieuit. Sed quare vt leo, & velut catulus leonis? In somno enim suo leo fuit, quando non necessitate, sed potestate hoc ipsum cōpleuit, sicut ipse dicit, Nemo tollit à me animam meā, sed ego pono eam. Quod vero addit, & vt catulus leonis: inde enim mortuus vnde natus. Bene ergo Christus vt leo quieuit, qui nō solum mortis acerbitem non timuit, sed & in ipsa morte mortis imperium vicit. Quod autē dicit, Quis suscitabit eum? Quia nullus nisi ipse, iuxta quod dicit, Soluite tēplum hoc, & in triduo suscitabo illud. Nō deficiet dux de Iuda, & reliqua. Hoc manifestissime ad Iudā refertur. Diu enim fuit ex femine illius intemerata apud Iudæos successio regni, donec Christus nasceretur, sicut supra dixim; . Al ligans ad vineam pullum suū. Pullus suus populus est ex gentibus, cui adhuc nunq; fuerat legis onus impositum. Hunc copulauit ad vineā, ad Apostolos scilicet qui ex Iudæis sunt. Nā vinea domini Sabaoth dom; Israël est. Et ad vitem asinam suā: ipse dicit, Ego sum vitis vera. Ad hæc ergo vitē alligat asinam suā, synagogam tardigradā scilicet, & graui legis pōdere depressam. Laui in vino stolam suā: siue carnem suā in sanguine passionis, siue sanctam Ecclesiā illo vino, quod pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Et in sanguine vuz pallium suū. Pallium gentes sunt quas corpori suo iūxit, sicut scribitur. Pulchriores oculi eius vino. Oculi Christi Apostoli sunt & Euangelistæ, qui lumen scientiæ Ecclesiæ præstant: quorum præcepta austeritatē vini pricæ legis superant, quia longe leuiora sunt. Et detes eius lacte candidiores. Dentes præceptores sunt sancti, qui præcipient ab erroribus homines, & eos quasi comedendo in Christi corpus trāsmittunt. Cādidiores autē effecti sunt doctores Ecclesiæ lacte veteris legis. Zabulon habitabit in littore maris, & in statione nauium. Zabulo interpretatur habitaculum fortitudinis, & Ecclesiā significat, Hæc in littore maris habitat & statione nauium, cū creditibus refugū & periclitantibus demonstrat fidei portum. Hæc cōtra omnes turbines seculi incōcussa firmitate solide expectat naufragium Iudæorū & hæreticorū procellas, qui circūferuntur omni vento doctrinæ, quorum etiam tunditur fluctibus, nō tamen frangitur. Pertendit autē vsq; ad Sidonem, hoc est vsq; ad getes. Legitur etiam in Euangelio inde assumptos esse Apostolos aliquos, & ipsis locis dominū sæpe docuisse, sicut scriptum est, Terra Zabulo, & terra Neptalim, populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnā. Sidō interpretatur venator, vel venatrix. Venatores qui sunt nisi Apostoli? Quia vt supra diximus, ex illis locis assumpti sunt, de quibus dicitur, Mittā venatores multos, & venabūt vos. Isachar asinus fortis. Isachar qui interpretatur merces, refertur ad populum gētium, quem dominus sanguinis sui precio mercatus est. Hic Isachar asinus fortis scribitur, quia prius populus gētis quasi brutū & luxuriosum animal nullaq; ratione substitit, sed postmodū iugū disciplinae Euangelicæ libetū portauit. Hic accubās inter terminos, vidit requiē quōd esset bona, & terrā q; optima. Inter terminos autem cubare, est præstolato mūdi sine requiescere, nihilq; de iis que nūc versantur in medio querere, sed vltima desiderare. Et fortis asinus requiem & terrā optimam videt, cū simplex gentilitas se ad robur boni operis erigit, & ad æternā vitæ patriā tēdit. Vnde etiā apponit humerum suū ad portādum, quia

Psal. 76.

Ioan. 19.

Ioan. 10.

Ioan. 2.

Esaiz. 5. Ioan. 15.

Math. 26. Gen. 49.

Math. 4.

Esaiz. 9.

Hierc. 16.

cum ad promissam requiē peruenire desiderat, cuncta D mādatorum onera libenter portat. Vnde factus est tribus seruiēs, hoc est, Christo regi suę fidei dona & operum bonorū offerens munera. Dan iudicabit populum suū sicut alia tribus in Israël. Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, & reliqua. Dicunt quidā Antichristum per hæc prædici & de ista tribu futurū, pro eo qd hoc loco Dan, & coluber asseritur & mōrdēs, & quōd inter tribus Israël, primus Dan ad Aquilonē castrametatus est, illum significās qui se in lateribus Aquilonis sedere dicit, & de quo figuratiter dicit Propheta, A Dan auditus est fremitus equorum. Qui nō solum coluber, sed etiam cerastes vocatur. Kεραστα enim Græce cornua dicuntur. Serpēs ergo ille cornutus esse perhibetur, Per quē digne Antichristus asseritur, quia cōtra vitam fideliū cum morfū pestiferæ prædicationis armabitur etiam cornibus potestatis. Quis autē nesciat semitā angustiorē esse quā viā? Fit ergo Dan coluber in via, quia in præsentis vitæ latitudine eos ambulare prouocat, quibus quasi parcendo blāditur: sed in via mordet, quia eos quibus libertatem tribuit, erroris sui veneno consumit. Fit cerastes in semita: quia quos fideles reperit & sese ad præcepti cœlestis iūnera constringentes, non solum nequitia callidæ persuasionis impetit, sed etiā terrore potestatis premit, & in persecutionis lāguore, post beneficia facta dulcedinis, exercet cornua potestatis. Equ; iste cuius vngulas cerastes mordere dicitur, hūc mūdū insinuat, qui per elationem suā in cursu labentium tēporum spumat. Et quia Antichristus extrema mūdi huius apprehendere nititur, cerastes iste equi vngulas mordere perhibetur. Vngulas quippe equi mordere, est extrema seculi feriendo contingere, vt cadat ascēsor eius retro, Plebs infidelis Iudæo, erroris sui laqueis capta, pro Christo Antichristum expectat. Bene Iacob eodē loco repente in electorum vocē conuersus est dicens, Salutare tuum expectabo domine: id est, non sicut infidelis Antichristum, sed eum qui in redemptionem nostrā vēturus est, verum credo fideliter Christum, Amen.

Esaiz. 14. Hierc. 8.

E

SENTENTIAE

ALIQUOT VELVT APHORISMI ex omnibus Augustini & aliorum libris decerptæ per studium aliquem.

INNOCENTIA est vera quæ nec sibi nec alteri nocet, Quoniā qui diligit iniquitatem odit animā suā, & nemo non prius in se quā in alterum peccat. II. Sic diligēdi sunt homines, vt eorū non diligantur errores: quia aliud est amare quod facti sunt, aliud odiſſe quod faciūt. III. Vera æternitas & vera immutabilitas non est nisi in deitate trinitatis: cui quod est esse, perpetuū est: quia natura initio carēs, incremento non indigens, sicut nullum finē, ita nullā recipit mutabilitatē. Creaturæ autē illæ quibus deus æternitatē dedit vel daturus est, nō penitus omnis finis alienę sunt, quia nō sunt extra cōmutationē, dum finis illis est & tēporalis institutio, & localis mutatio, & ipsa in augmentum sui mutatio facta. IIII. Patiētia dei magna est, quia parcat contemptus, parcat etiam negatū: quia magni vult vitā peccatoris quā mortē. Eruditio est pœnitudinis, G iij & oblatio

Innocentia. Psal. 10.

Dilectio.

Æternitas.

Patiētia. Ezech. 18.

G & oblatio correctionis: nec vlla Christi opera à misericordia vacant, quoniã homini & indulgentia consulit & flagello. **V.** Diuina bonitas ideo maxime irascitur in hoc seculo, ne irascatur in futuro, & misericorditer temporalem adhibet seueritatẽ, ne aeternam iuste inferat vltionem. **VI.** Vera confessio est benedictis, cũ idem sonus est & oris & cordis. Bene autẽ loqui & male viuere, nihil aliud est, quã se sua voce damnare.

Charitas. **VII.** Dilectio dei & proximi propria & specialis virtus est piorum atq; sanctorũ, cũ ceterã virtutes & bonis & malis esse possint cõmunes. **VIII.** Doctrina apostolica tã salubris atq; vitalis est, vt pro capacitate vtetium neminem sui relinquat exortẽ: quia siue paruuli, siue magni, siue infirmi, siue fortes habent in ea vnde alantur, vnde satientur. **IX.** Deũ quãres gaudiũ querit. Sic ergo querat vt non in se, sed in domino gaudeat. Accedẽdo enim ad deũ illuminatur ignorãtia, & corroboratur infirmitas, data sibi & intelligentia qua vident, & charitate, qua ferueat. **X.** Sicut corpori noxiũ est escã corporea nõ posse percipere, ita animẽ periculosũ est spirituales delicias fastidire. **XI.** Nonnũ multi sunt qui ad non esse tendunt. Quid enim tam est obnoxii paucitati, q̃ quod est debitũ perditioni? **XII.** Non concupiscit deus penam reorũ, tanq̃ saturari desiderãt vltione: sed quod iustum est cũ tranquillitate decernit, & recta voluntate disponit, vt etiam mali non sint inordinati.

Intellectus. **XIII.** Bonũ intellectum habet, qui quod faciendũ est, recte intelligit & facit. Alioquin talis est sine opere intelligentia, qualis sine timore sapientia, cum scriptũ sit, Initiũ sapientia timor domini. **XIII.** Habet & in hac vita requiẽ suam anima, quã de morte infidelitatis exempta est, & non ab operibus iustitiã, sed ab iniquitatis se abstinet. actione, vt viuẽs deo & mortua mudo in humilitatis & mansuetudinis placita trã quillitate requiescat. **XV.** Quisquis bene cogitat quã uoeat deo, & quã uouendo persoluat, seipsum uoeat & reddat. Hoc exigitur, hoc debetur. Imago Cesaris reddatur Cesari: imago dei reddatur deo. Sed sicut videndũ est quid offeras, & cui offeras, ita etiam considerandũ est, vbi offeras: quia veri sacrificij extra catholicã Ecclesiã locus nõ est. **XVI.** Dux sunt retributiones iustitiã, cum aut bona pro bonis, aut mala pro malis redduntur. Tertia est retributio gratiã cum per regenerationem remittitur mala, & retribuitur bona, atq; ita manifestatur, quia vniuersã viã domini misericordia & veritas. Illam autem retributionẽ impiorum, qua pro bonis mala restituntur, deus nescit: qui nõ retribuere bona pro malis, nisi esset cui retribuere bona pro bonis. **XVII.** Omnis qui ad supernam pertinet ciuitatẽ, peregrinus est mundi: & dum tẽporali vitur vita, in patria viuĩt aliena, vbi inter multa illecebrosa, & multa fallacia deum nosse & amare paucorũ est: quibus fit præceptũ domini lucidum, illuminãs oculos, vt nec in dei, nec in proximi charitate fallantur. **XVIII.** Nemo est cuius animã corruptibile corpus & inhabitatio terrena non aggrauet. Sed nitendum est, vt carnis cupiditates spiritus vigore superentur: & interior homo qui semper sibi sentit resisti, semper de diuino auxilio expectet adiuari.

Angusta via Matth. 7. **XIX.** Angusta est via quã ducit ad vitã, & tamen per ipsã, nisi dilatato corde non curritur: quia iter virtutũ quo gradiuntur pauperes Christi, amplum est fidelium loci, etã arctum sit infidelium vanitati. **XX.** Hoc affectu & desiderio colendus est deus, vt sui cultus ipse sit merces. Nam qui deũ ideo colit, vt aliud magis q̃ ipsum promereatur, non deũ colit, sed illud quod assequi cõcu

piscit. **XXI.** De occultis cordis alieni temere iudicare, peccatũ est: & eũ cuius non videntur nisi bona opera, iniquũ est ex suspitione reprehendere, cum eorũ quã hominis sunt incognita, solus deus iudex sit: quia iustus est & inspector verus. **XXII.** Diuini est muneris, cum & recta cogitam, & pedes nostros à falsitate atq; iniustitia continemus: quoties enim bona agimus, deus in nobis atq; nobiscum vt operemur operatur. **XXIII.** Iusto iudicio dei datur plerũq; peccatoribus potestas, qua sanctos ipsius persequantur, vt qui spiritu dei iuuãtur & aguntur, fiant per laborum exercitia clariores. **XXIII.** Nõ est vera sciẽtia boni, nisi ad hoc cõprehendatur vt agatur. Inutiliter autẽ meditatatur legem dei, qui laborat vt memoria teneat quod actione nõ implet. **XXV.** Qui legẽ dei diligit, probat se in hominibus iniquis id quod contra legem est odisse, nõ homines. **XXVI.** Mãdata dei nisi quieta mens scrutari nõ potest, vt ergo religiosum exerceatur studiũ, abigenda sunt iurgia malignorũ. **XXVII.** Nemo tã eruditus, nemo tã doctus est qui superna illustratione nõ egeat. Nõ enim vlla ita diuinorũ bonorũ augmenta sufficiunt, vt nõ semper superfit quod mens rationalis & intelligẽdum desideret & gerẽdum.

XXVIII. Si omnes homines simul cõsiderem, quorum alij misericordia salui sunt, alij veritate dãnantur, vniuersã viã domini, id est, misericordia & veritas suo sine distincta sunt. Si autẽ solos sanctos intueamur, non discernuntur hæ viã domini: Indiuidua enim ibi est & à misericordia veritas, & à veritate misericordia, quia beatitudo sanctorũ & de munere gratiã est, & retributione iustitiã. **XXIX.** Christianã perfectionis est, pacificum esse etiã cum pacis inimicis, spe correctionis, non cõsensu malignitatis: vt si nec exemplũ nec cohortationum discretionem sequantur, causas tamen non habeant quibus odisse nos debeant. **XXX.** Custodit nos dominus ab omni malo, non vt nihil patiamur aduersi, sed vt ipsis aduersitatibus anima nõ lædatur. Cũ enim tentatio adest, fit quidã in id quod nos impugnat introitus: Et sicut bono fine, id est, sine vulnere animẽ tẽtatio cõsummat, ita ad aeternã requiem de profundo temporalis laboris exitur. **XXXI.** Ad cõlestis Hierusalem non ascendãt consortiũ, nisi qui toto corde profitentur, nõ proprij operis, sed diuini esse muneris quod ascendunt. **XXXII.** Omnes qui in Christo pie volunt viuere, necesse est vt ab impijs & dissimilibus patiãtur opprobria, & despiciãtur tanq̃ stulti & infami, qui presentia bona perdũt, & inuisibilia sibi profutura promittunt. Sed hæc despectio & irrisio in impijs retorquetur, cum & abũdantia eorum in egestatem, & superbia trãserit in confusionẽ. **XXXIII.** Tota fidelium salus, tota patientiã fortitudo ad eũ qui in sanctis suis mirabilis est, referenda est: quia nisi in illis dominus esset, fitori impiorũ fragilitas succuberet humana. **XXXIII.** Ita à plebibus principes, & à seruis domini ferẽdi sunt, vt sub exercitatione tolerãtiã sustineantur tẽporalia, & sperentur aeterna. Auget enim merita virtutis, qui propositum non violat religionis. **XXXV.** Recti corde de præceptis dei & constitutionibus non queruntur, quia iustum est omnia æquanimiter accipi, quã iudicaturus voluerit tolerari. **XXXVI.** Omnis sancti adificij status, sicut deo operante proficit, ita deo custodiẽte cõsistit: Quoniam tunc utilis præpositorum custodia est, cũ spiritus dei populo suo præsidet, & non solũ greges, sed etiã ipsos dignatur custodire pastores. **XXXVII.** Aeternã ciuitatis aeterna sunt gaudia & stantium dierũ perpetuitas infinita, nec variabitur, nec labetur quia incõmutabili

Judicia.
K
De adiutorio dei.
Afflictio.
Scientia.
Legis amor.
Legis secretio.
Profectus.
L
Misericordia & veritas. Psal. 24.
Pax.
Tentatio.
Gratia.
Pij cõcepti. 2. Timo 3.
M
Patientia.
Prepositi ferendi.
Lex dei.
Domus dei.
Aeterna gaudia.

A incõmutabili pace potentur, quorum erit omnium bonum, etiã quã sunt singulorũ. **XXXVIII.** Lex Christi, perfectio est charitatis, qua deus proximusq; diligitur, & per quam dicitur conditori legis: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Bene autẽ expectat promissionem dei qui mãdata eius exequitur, nec frustra sperat parcẽdũ peccatis suis, qui ignoscit alienis. **XXXIX.** Nihil deus iubet quod sibi proficit, sed illi cui iubet: Ideo verus est dominus qui seruo non indiget, & quo seruus indiget. **XL.** Id quod in tempore nouũ est, non est nouum apud deum qui cõdidit tempora, & sine tẽpore habet omnia quã suis quibusque temporibus pro eorum varietate distribuit.

Prouidentia. **XLI.** Mutabilitatem omnium dispositionem immutabilis ratio continet, vbi sine tempore simul sunt quã in tẽporibus non simul sunt, quia tẽpora non simul currunt.

Impunitas. **XLII.** Nihil infelicius est felicitate peccantium, qua pœnalis nutritur impunitas, & mala voluntas velut hostis interior roboratur. **XLIII.** Legis litera quã docet non esse peccandum, si spiritus viuificans desit, occidit. Scire enim peccatum potius facit quã cauere, & ideo magis augeri quã minui, quia male concupiscẽtiã etiã prauaricatio legis accedit. **XLIII.** Lex data est vt gratia quæretur, gratia data est vt lex impleretur. Neq; enim suo vitio non implebatur, sed vitio prudentiã carnis, quod vitium per legem demonstrandum, per gratiam sanandũ fuit. **XLV.** Hoc promittit deus quod ipse facit: non ipse promittit & alius facit, quod iã non est promittere, sed prædicere. Ideo nõ ex operibus, sed ex veritate vocante: ne ipsorũ sit, non dei, & merces non imputetur secundũ gratiam, sed secundũ debitum, atq; ita gratia iã non sit gratia. **XLVI.** Sicut non impediunt ab aeterna vita iustum quãdã peccata venialia, sine quibus hæc vita non ducitur: sic ad salutem aeternã nihil profuit aliqua bona opera impio, sine quibus difficillime vita cuiuslibet pessimi hominis inuenitur.

Punitio diuina. Rom. 9. **XLVII.** Cũ voluntas mala potestatem accipit efficiẽdi quod cupit, ex iudicio eius venit, apud quem non est iniquitas. Punit enim etiã isto modo, nec ideo iniuste, quia occulte. Ceterũ iniquus puniri se ignorat, nisi cum manifeste supplicio senserit nolens, quãtũ mali sit quod perpetrari volens. **XLVIII.** Omnia vitia in malefactis tantum valẽt, sola superbia etiam in recte factis cauẽda est. **XLIX.** Interest plurimum qualis sit vsus, vel earum rerum quã prospera, vel earum quã aduersa dicuntur. Nã bonus nec bonis temporalibus extollitur, nec malis frangitur: Malus autem ideo humilmodi infelicitate premitur, quia felicitate corrumptur. **L.** Mala mors putanda non est quam bona vita præcesserit. Nõ enim facit malam mortẽ nisi quod sequitur mortem: Non enim curandum est multum necessario moriturus quid accidat vt moriantur, sed moriendo quò ire cogatur. **LI.** Ita non amittitur corporis sanctitas manente animi sanctitate etiã oppresso corpore: sicut amittitur corporis sanctitas violata animi puritate etiã corpore intacto. **LII.** Maior animus merito dicendus est, qui vitam erũnosam magis eligit ferre quã fugere, & humanũ iudicium, maxime quod est vulgare, quod plerũq; caligine erroris inuoluitur, præ conscientia luce ac puritate contẽnere. **LIII.** Iustus quicquid malorũ aliquis dominus irrogat, nõ pœna est criminis, sed examẽ virtutis. Nã etiam bonus si feruiat, liber est: malus autẽ & si regnet, seruus est, nec vnus hominis, sed quod grauius est, tot dominorũ quot vitiorũ. **LIII.** Nemo quicquã domino recte vouerit, nisi ab ipso acciperet quod vouerit.

LIV. Omnis substantia quã deus non est, creatura est, & quã creatura non est, deus est: Nulla ergo differẽtia est in deitate trinitatis, quoniã quod deo minus est, deus non est. **LVI.** Tales nos amat deus, quales sumus: quales sumus ipsius dono, non quales nostro merito.

LVII. Ordo temporũ in aeterna dei sapientia sine tẽpore est, nec aliqua sunt apud eum noua, qui fecit quã futura sunt. **LVIII.** Voluntas dei est prima & summa causa omnium corporalium spiritualiumq; motionum: Nihil enim fit visibiliter & sensibiliter quod non de inuisibili & intelligibili summi Imperatoris aula, aut iubeatur, aut permittatur, secundũ ineffabile iustitiã præmiorum, atq; pœnarũ, gratiarum & retributionũ, in ista totius creaturã amplissima quãdã vniuersãq; republica.

LIX. Diabolus superbus, hominẽ superbientẽ perduxit ad mortẽ: Christus humilis hominẽ obedientẽ reduxit ad vitam: quia sicut ille elatus cecidit & deiecit contentientẽ: sic iste humiliatus surrexit & erexit credentẽ.

LX. In rebus spiritualibus cũ minor maiori adheret, sicut creatori creatura, illa fit maior q̃ erat, non ille: & hoc est maius esse quod est melius esse: quia adherens creatura creatori, nõ mole auctior, sed virtute fit maior.

LXI. Excedit supereminentia deitatis non solũ vltati eloquij nostri, sed etiã intelligentiã facultatem. Verius enim cogitatur deus quã dicitur, & verius est q̃ cogitatur. Nõ parua autẽ notitiã pars est, si antequã scire possimus quid sit deus, possimus scire quid non sit.

LXII. Omnes beati habent quod volũt, quã nõ omnes qui habent quod volũt, continue beati sunt. Cõtinuo autẽ sunt miseri, qui vel non habent quod volũt, vel id habent quod non recte volunt. Propior est ergo beatus dini volũtas recta etiã non adepto quod cupit, q̃ praua etiã si quod cupit obtinuit. **LXIII.** Magna miseria est hominis, cũ illo non esse, sine quo nõ potest esse. In quo est enim, sine dubio sine illo non est: & tamẽ si eius nõ meminit, eumq; non intelligit neq; diligit, cũ eo nõ est.

LXIII. Diuinitas verbi æqualis patri, facta est participes mortalitatis nostre, non de suo, sed de nostro: vt & nos efficeremur participes deitatis eius, non de nostro, sed de ipsius. **LXV.** Perfectum odiũ est quod nec iustitia nec scientia caret, id est, vt nec propter vitia homines oderis, nec propter vitia homines diligas. Recte ergo in malis odimus malitiã, & diligimus creaturã, vt nec propter vitium creatura dãnentur, nec propter naturã vitium diligatur. **LXVI.** Difficillima & laboriosa sunt figmenta mendacij. Qui autẽ verũ vult dicere nõ laborat: quietiores enim sunt boni quã mali, & absolutiora sunt verba veracium, quã commenta fallacium.

LXVII. Bonã sunt in scripturis sanctis mysteriorum profunditates, quã ob hoc teguntur ne vilescant: ob hoc queruntur, vt exercentur: ob hoc autẽ aperiuntur, vt pascant.

LXVIII. Orans cũ sudore sanguineo dominus Iesus Christus, significabat de toto corpore, quod est Ecclesia, emanaturas martyrum passiones. **LXIX.** Sacramentum pietatis in iudiciũ sibi sumit indignus. Bene enim esse non potest male accipienti quod bonum est. **LXX.** Qui laudat deum in miraculis beneficiorũ, laudet & in terroribus vltionum. Nã & blanditur & minatur. Si nõ blandiretur, nulla esset exhortatio. Si nõ minaretur, nulla esset correctio. **LXXI.** Remedia conuersionis ad deum, nullis cunctationibus sunt differenda, ne tempus correctionis pereat tarditate. Qui enim penitentẽ promissit indulgentiam, dissimulanti diem crastinum notissimè spondit. **LXXII.** Rectus est, & bene inuocat deum, qui in omnibus malis quã patitur se accusat, nõ deum, sed seipsum.

Essẽtia deitatis.
Gratia.
Aeternitas.
Prima causa.
Lapsus hoĩs.
Incrementa.
E
Deus incognitabilis.
Beatitudo.
Esse cã deũ.
Incarnatio.
Odiũ perfectũ.
F
Mendacium.
Arcana scripturã.
Sudor Christi.
Sacramentũ.
Laud dei.
Mature respiciendum.
Resipiscẽtia.

G & in bonis quae facit non se laudat, sed deum. Sicut enim repellit deus peccata sua defendentem, sic recipit confidentem. LXXXIII. Mirabilis est fabrica mundi, sed mirabilior fabricator. Et male occupat creatis quia a creatore discedit: cui si inhaerit, inferiora calcabit, ne quod dilexerit contra naturam conuertatur in poenam. LXXXIII. Anima rationalis superioribus inferiora proponens, non potest regere quod regebat, quia regi noluit a quo regebatur. LXXXV. Corpus carnis nostrae ornamentum nobis fuit: peccauimus: & coepedes inde accepimus, ut vinculis mortalitatis omnis humanarum actionum cursus praepediretur. LXXXVI. Recte in dei laude psallit, cuius opera cum voce concordant. Nam finito carmine, vox tacet. In bonis autem actibus vita permanens nunquam reticeret eius gloriam, quae in se gaudet operari. LXXXVII. Omnia quae timentur, rationabiliter declinantur: Deus sic timendus est, ut ab ipso ad ipsum confugiatur. LXXXVIII. Sicut prepostera securitas in periculum impellit, ita ordinata sollicitudo securitatem parit. LXXXIX. Virginitas carnis, corpus intactum: virginitas animae, fides incorrupta. LXXXIX. Multa nos in facultatibus nostris superflua habere probabimur, si necessaria sola retineamus. **H** Nam vana quarentibus nihil sufficit: & alienorum quodammodo retentor est, qui profutura pauperibus inuoluntate habet. LXXXI. Quomodo aures nostrae ad voces nostras, sic aures dei ad cogitationes nostras. Non autem potest fieri, ut in mala opera excant cogitationes bonae, quoniam hoc actione promittitur quod corde concipitur. LXXXII. Sicut veteris hominis vetus canticum ad temporalia, sic noui hominis nouum canticum pertinet ad aeterna: & ita unusquisque cantat ut vivit. Nouum autem canticum carnis est fidei, quae per dilectionem operatur. LXXXIII. Vera fidelium humilitas est, in nullo superbire, in nullo murmurare: nec ingratum esse, nec querulum sed in omnibus dei iudiciis gratias deo agere, deumque laudare, cuius omnia opera, aut iusta sunt, aut benigna. LXXXIII. Nimis miser est qui non sperat in deo, & de se sibi secunda promittit, cum ex eo ipso quod non querat dei auxilium, ab omni spe verae salutis exciderit. LXXXV. In magna egestate sunt qui de iniquitate diuites, iustitiae opes & sapientiae non habent: qui autem domino seruiunt, ea bona acquirunt, quae perire non possunt. LXXXVI. Non sufficit abstinere a malo, nisi fiat quod bonum est: & parum est neminem nocere, nisi studeas multis prodesse. LXXXVII. Peccator qui peccat, non ideo a domino non videtur, quia male agentis poena differtur, grauius autem in eum defaenitur, cui etiam ipsa correctio denegatur. LXXXVIII. Non acceditur ad altitudinem dei, nisi per humilitatem, cui propinquat subditus, longe ab eo recedit elatus. LXXXIX. Sicut peccatoribus diuitibus nihil profunt exequiae sumptuosae, ita nihil nocet aut viles, aut nullae sanctorum pauperum sepulturae. XC. Non potest quisquam fraudari delectationibus suis, cui Christus est gaudium. Aeterna enim exultatio est qui bono letatur aeterno. XCI. Deo qui ubique est, non locis, sed actionibus, aut longinqui, aut proximi sumus: quia sicut nos separat dissimilitudo, ita nos illi coniungit imitatio. XCII. Humanam aegritudinis est, in carne mortali delectationem habere peccandis: sed discipulus amatorque virtutum, non pacem huic concupiscentiae tribuere, sed bellum debet indicere. XCIII. Non terreat Christiane, quae credita differuntur, licet in abscondito sit promissio, in spe tamen perseueret oratio. Exercere operibus, cresce virtutibus. Dum fidei constantia probatur, gloria retributionis augetur. XCIII. Omne tem-

pus malorum pusillum est. Quid enim tam exiguum est, quam quod in hoc tedit, ut non sit? XCV. Crescit semper facultatis charitas, dum vsu maior, & largitate fit diutior. XCVI. Malorum impietatem perire necesse est, aut proprio iudicio, aut sententia dei: Nulla enim iniquitas permanet, cui finem, aut correctio, aut damnatio facit. XCVII. Adhaerens deo & semper eius faciens voluntatem, nunquam a suo habitatore deseritur: & si quaedam dura atque aduersa patiatur, non relinquitur, sed probatur. XCVIII. Tota iustitiae ratio est, ut declinentur mala & fiant bona: cuius obseruantiae inter quolibet aduersitates forma seruanda est: quia hoc solum nunquam amittitur, quod operi pietatis impenditur. XCIX. Toleretur praesentia mala donec veniat beatitudo promissa. Sustineatur a fidelibus infideles, & inter horum frumenta zizaniorum auulsio differatur: quantumlibet sauiant impij, melior est etiam in hoc tempore causa iustorum, qui quanto acrius impetuntur, tanto gloriosius coronantur. C. Clamor ad deum est intentio cordis & flagrantia dilectionis, quia semper petitur quod semper optatur. Hoc autem deo absconditum non est, quoniam ad ipsum redit quod ab ipso processit. CI. Bona est peccati confessio, si & curatio consequatur. Nam quid prodest detegere plagam & non adhibere medicinam? CII. In hac vita, quae tota tentatio est, etiam in sublimissimis sanctis non apprehenditur illa perfectio, cui non superfit ascensio. CIII. Cum praesentis vitae cursus agitur, etiam si valde proficiat cuius exercitio homo corrumpitur exterior, & interior renouatur: necesse est tamen ut dum conditioni subiacet mortis, labores toleret vetustatis. CIIII. Imago quidem dei est homo, & qui per iustitiam ambulat vias, ad similitudinem sui tendit auctoris, & tamen dum in hac vita degit, conturbationes vanitatis incurrit. CV. Prima diuini muneris gratia est, ut erudiat nos ad nostram humilitatis confessionem, & agnoscere faciat, quod si quid boni facimus, per illum possumus. CVI. Omnis infidelium vita peccatum est, & nihil est bonum sine summo bono: ubi enim deest agnitio aeternae & incommutabilis veritatis, falsa virtus est, etiam in optimis moribus. CVII. Sicut enim fundamentum corporeae fabricae in imo est, ita fundamentum fabricae spiritualis in summo est: Terrena aedificatio a terra incipit, caelestis extructio a superno crescit exordio. CVIII. Tunc dicitur deus meminisse, quando facit: tunc obliuiscitur, quando non facit: Nam neque obliuio cadit in deum, quia nullo modo mutatur: neque recordatio, quia nihil obliuiscitur. CIX. Hi vident mirabilia dei, quibus profunt: Nam quod non intelligitur, vel vnde non proficitur, non videtur. CX. Non auferat veritas misericordiam, nec misericordia impediatur veritatem. Si enim pro misericordia vindicabis contra veritatem, aut quasi rigida veritate oblitus fueris misericordiam, non ambulabis in via domini, in qua misericordia & veritas obuiauerunt sibi. CXI. Tentatio Christi, eruditio Christiani est: Imitatores enim magistri debent esse discipuli, non in faciendis miraculis, quae nemo exigit, sed in custodienda humilitate, atque patientia, ad quae nos dominus inuitauit suo exemplo. CXII. Quomodo radix omnium malorum cupiditas est, sic radix omnium bonorum charitas est. CXIII. Christiano recte gaudendi causa non praesens seculum est, sed futurum. Et ita est vtendum temporalibus ne obliuiscantur aeternis, ut in via qua peregrini ambulant, hoc placeat quod ducit ad patriam. CXIII. Male celebrat sabbatum, qui ab operibus

K Charitas i. exhausta. De defectu malorum. Pij non deseruntur. Iustitia. Mali tolerandi. Praecatio. Satisfactio. Perfectio. Verus homo. Imago dei. Eruditio diuina. Fides. De fidemto spiritali. M Oblitio dei. Miracula. Misericordia & veritas. Psal. 84. Imitatio Christi. Auaritia. i. Timor. De gaudio Christiani. De sabbato.

A ab operibus bonis vacat. Otium autem ab iniquitate debet esse perpetuum, quia bona conscientia non inquietum, sed tranquillum facit animum. CXV. Cum bonum operaris, hilari operare: Nam si quid boni tristis feceris, fit de te magis quam facis. CXVI. Si in mores malorum non transeant boni, etiam inter cohabitantes magna diuisio est. Non ergo homines qui meliorum exemplo corrigi queunt, sed hominum est fugienda iniquitas. CXVII. Eam deus innocentiam probat, quae homo non metu poenae sic innocens, sed amore iustitiae: Nam qui timore non peccat, quantum non noceat cui vult nocere, tamen plurimum nocet: & abstinentes ab iniquo opere, sola tamen reus est uoluntate. CXVIII. Melior est in malis factis humilis confessio, quam in bonis superba gloriatio. CXIX. De malitia mali flagellatur bonus, & de seruo emendatur filius. CXX. Sicut stellae caeli non extinguuntur: sic mentes fidelium adherentes firmamento sanctae scripturae non obscurat mundana iniquitas. CXXI. Ad peccandum homo abundat propria facultate, ad agendum autem bonum non sufficit nisi ab illo iustificetur, qui solus iustus est. CXXII. Magnus bonorum labor est, mores tolerare contrarios, quibus qui non offenditur, parum proficit. Tantum enim torquet iustus alieni peccati iniquitas, quantum a sua recedit. CXXIII. Non locorum interuallis acceditur ad deum vel receditur ab eo, sed similitudo facit proximum, dissimilitudo longinquum: & nimia miseria est ab eo bono longe esse quod ubique est. CXXIII. Libera semper est seruitus apud deum, cui non necessitas seruit, sed charitas. CXXV. Qui ideo neminem vult pati hominum, quia ut arbitratum multum proficit, per hoc ipsum quod alios non tolerat, ostendit quod potius non proficit. CXXVI. Totum bonum quod habemus, ab artifice nostro habemus. Sed si hoc in nobis est, quod ipsi fecimus, inde danabimur: si autem hoc quod deo fecit, inde coronabimur. CXXVII. Verbum dei per quod facta sunt omnia, tempus praerodinavit quo susciperet carnem, non tempore cessit quo verteretur in carnem: Homo quippe deo accessit, non deus a se recessit. CXXVIII. Intellectui fides viam aperit, infidelitas claudit. CXXIX. Quo primu vitio separatur homo, hoc vitium vincit. Cum enim omnia peccata superauerit, manet periculum, ne sibi mens nihil conscientia in se potius quam in domino gloriatur. CXXX. Finis curarum perfectio desideriorum est, & in id quisque tedit ac nititur, ut ad illud perueniat quo delectatur. Sa piens ergo est hoc appetere quod bonum facit, non id amare quod decipit. CXXXI. Sicut duo sunt officia medicinae, vnum quo sanatur infirmitas, aliud quo custoditur sanitas: Ita duo dona sunt gratiae: vnum quod auferat carnis cupiditatem: aliud quod facit animam perseuerare virtutem. CXXXII. Non poterit hominis labor finiri, nisi hoc diligat, quod ei non possit auferri. CXXXIII. Impossibile est ut iniquitas prius ledat hominem iustum in quem tendit, quam cor iniustum vnde procedit. CXXXIII. Visibile miraculum ad illuminationem vocat: Inuisibile autem eum qui vocatus venit, illuminat. Omnia mirabilia dei narrat qui credens visibilibus ad intelligendum inuisibilia transitum facit. CXXXV. Meliores sunt qui diabolum persequentem fugiunt, quam qui praesentem sequuntur, quia vtilius est eum hostem habere quam participem. CXXXVI. Omnes prauae cupiditates sunt portae inferi, per quas in mortem itur: quibus dominatum subit, qui adeptum se ad perfruendum latatur quod perituum concupit. CXXXVII. Adulantum linguarum alligant animas in

peccatis: Delectat enim ea facere in quibus non solum non metuitur reprehensor, sed etiam laudator auditur. CXXXVIII. Animus male sibi conscius dum videtur sibi nullam poenam pati, credit quia non iudicet deus, cum abuti patientia dei & non intelligere parentis benignitatem, iam sit magna damnatio. CXXXIX. In creatura quae arbitrio suo peccat, prior est natura quam vitium: Quod ita contra naturam est, ut non possit nisi nocere naturae: quod ita non esset vitium a deo recedere, nisi naturae cuiuslibet vitium esset, cui potius competere esse cum deo. CXL. Nullum deus vel angelorum vel hominum crearet quem malum futurum esse praescisset: nisi pariter nosset quibus eos visibus bonorum commendaret, atque in ordinem seculorum, quasi pulcherrimum carmen, etiam ex quibusdam pulcherrimis antithetis honestaret. CXLI. Tria quaedam maxime nobis scienda de conditione creaturae oportuit intirari. Quis eam fecerit, per quid fecerit, quare fecerit. Dixit deus, inquit, Fiat lux, & facta est lux: & vidit deus lucem quod bona esset. Nec author excellitior est deo, nec ars efficacior est dei verbo, nec causa melior est, quam vitium bonum creetur a bono. CXLII. Est amor quo amatur & quod amandum non est: & istum amorem odit in se qui illud diligit, quo amat quod amandum est. Possunt enim ambo in vno homine esse, & hoc bonum est homini, ut illo proficiente, quo bene viuimus, iste deficiat quo male viuimus, donec ad perfectum sanetur & in bonum commutetur omne quod viuimus. CXLIII. Creaturae rationalis vel intellectualis bonum, quo beata sit, non nisi deus est, quod ei non ex se ipsa est, quia ex nihilo creata est. Hoc enim adepto fit beata, quo amissio misera. CXLIII. Vitium esse in summo potest bono, nec nisi in aliquo bono nusquam. Et illa quae ex male voluntatis vitio vitia sunt, in quantum vitiosa sunt, male sunt: in quantum autem vera sunt, bona sunt. CXLV. Non est fas aliter credere affici deum cum vacat, aliter cum operatur, quia nec affici dicendus est, tanquam in eius natura fiat aliquid quod ante non fuit. Patitur quippe qui afficitur, & mutabile est omne quod patitur. Non ergo in deo, aut pigra vacatio, aut laboriosa cogitetur industria: quae nouit & quiescens agere, & agens quiescere: & quod in operibus prius quidem est, aut posterius, non ad faciente sed ad facta referendum est. Aeterna enim est & incommutabilis voluntas eius, nec consilio alternatim variatur, in qua simul est hoc quicquid in rebus creandis vel ordinandis, aut praecesserit, aut sequitur. CXLVI. Nullius quantus minimae naturae, nisi deum creatorem dici, aut credi licet ab aliquo. Quod si angeli missi vel permisi adhibeant operationem suam rebus quae gignuntur in mundo, tamen non sunt creatores animalium, sicut nec agricolae frugum vel arborum. CXLVII. De prima corporis morte dici potest, quod bonis bona fit, malis mala: Secunda vero sine dubio, sicut nullorum bonorum est, ita nulli bona. CXLVIII. Mors etiam piorum, peccati poena est. Sed ideo ipsis dicitur bona, quia illa bene vtuntur, quibus finis est ad mala temporalia & transitus ad vitam aeternam. Sicut enim iniustitia male vtitur, non tantum malis, verum etiam bonis: ita etiam iustitia non tantum bonis, verum etiam malis bene vtitur. CXLIX. Qui etiam non percepto regenerationis lauacro pro Christi confessione moriuntur, tatum eis valet ad abolenda peccata, quantum si abluerentur fonte baptismatis. CL. Cum homo secundum se viuunt, non secundum deum, similis est diabolo: quia nec angelo secundum angelum, sed secundum

D De male cōscto animo. Quod prior sit natura q vitium. Decus vni, uersi. De cōditōe creaturae. Gene. 1. De bono & malo amore. De bono creaturae. De vitio natura. Quid credi debeat. Deus solus creator. Mors qualis piorum. De morte piorum. Baptisma sū guinis. Medacium: deum

G deum viuendum fuit vt stare in veritate, & veritatem de illius, non de suo mendacium loqueretur. Vnde non frustra dicitur, omne peccatum esse mendacium: quia nō peccatur nisi ea voluntate quae contraria est veritati, id est, deo. **CL.** Diuersitas humanae affectionis ex diuersitate voluntatis est, quae si praua est, peruersis erit moribus inquieta. Si autem recta, non solum non culpabilis affectio hominis erit, sed etiā laudabilis. **CLII.** Arbitrium voluntatis tunc est vere liberū, cum vitis peccatisq; nō seruit. Tale datum est a deo, quod amissum nisi a quo potuit dari, non potest reddi. Vnde veritas dicit, Si vos filius liberauerit, tunc vere liberi eritis. **CLIII.** Bonū est sursum habere cor, nō tamen ad seipsum, quod est superbia, sed ad deū, quod est obediētia. Plus autem appetendo minus est: qui de se sibi sufficere confidit, ab eo qui vere ei sufficit, deficit. **CLIII.** Beata vita si non amatur, non habetur. Porro si amatur, nō ideo habetur: necesse est, vt ceteris rebus excellentius diligatur, quonia propter hoc amādum est, quicquid aliud est amandum. Quia vero beatus esse nō potest, nisi qui eā vt dignum est, amet: consequens est vt eam aeternam velit, quae tunc vere beata erit quando terminū non habebit.

H **CLV.** Nō omnes quide mali in hoc proficiunt vt sint boni: nemo tamē est, nisi ex malo bonus. **CLVI.** Ciues terrena ciuitatis parit peccato vitiatā naturā, qui sunt vasa ira. Ciues ergo caelestis patriae parit a peccato naturā liberans gratia, qui sunt vasa misericordiae. **CLVII.** Ira dei non perturbatio est eius, sed iudiciū quo irrogatū poena peccato. Cognitio vero ipsius, & recogitatio mundanarū rerum, est incommutabilis ratio. Neq; enim sicut hominē, ita deū cuiusquam facti sui ponit, cuius de omnibus omnino rebus tā fixa est sententia, q̄ certa presentia est. **CLVIII.** Inimici Ecclesiae quolibet modo errore censentur vel malitia deprauentur, si accipiāt corporaliter potestatem affligendi, exercent eius patientiam: Si tantūmodo male sentiendo aduersantur, exercent eius sapientiam: Et vt etiā inimici diligantur, exercent eius beneuolentiā, quia deus is qui eū diligunt omnia cooperatur in bonum. **CLIX.** Finis boni est, nō quo consumitur vt non sit, sed quo perficiatur vt plenus sit. Et finis mali est, nō quo esse desinat, sed quousq; nocendo perducatur. Vnde vnū est summū bonum, aliud autem summum malū. Illud propter quod appetenda sunt bona cetera, ipsum autē propter seipsum: hoc propter quod declinanda sunt mala cetera, ipsum autē propter seipsum.

I **CLX.** Est natura in qua nullū malum est, vel etiā nullum malū potest esse. Esse autem natura in qua nullū bonū sit, non potest. **CLXI.** Melior est animi aequitas q̄ corporis sanitas, & conuenientius iustus dolet in supplicio, quam laetatus est in delicto. **CLXII.** In praecepto charitatis tria inuenit homo quae diligat: deum, & se, & proximū. Et quo ille in sui dilectione non errat qui deū diligit, consequens est vt proximo ad diligendum deū cōsulat, quem iubetur diligere sicut seipsum. **CLXIII.** Pax domestica, est ordinata cohabitantium imperandi obediēdiq; concordia. Imperant enim qui consulunt, sicut vir vxori, parentes filius, domini seruis. Obediunt autē quibus consulitur, sicut mulieres maritis, filij parentibus, serui dominis. Sed in domino iusti viuentes ex fide, & ab illa adhuc ciuitate peregrinātes, etiam qui imperant seruiūt eis, quibus videtur imperare: quia nō dominandi cupiditate imperāt, sed officio consulendi, nec principandi superbia, sed prouidendi beneficio. **CLXIII.** Nomen & conditionem seruitutis culpa genuit, nō natura: & prima huius subiectionis causa est peccatū, quia

sicut scriptum est, Omnis qui facit peccatum, seruus est peccati. Vnde melior est eius status, qui famulatur homini, quam qui suae seruit cupiditati. **CLXV.** Veri patres familiās subditis suis tanquam filiis ad colēdum & promerendum deum consulunt, desiderantes venire ad caelestia domum, vbi imperandi necessarium non sit officium: quo donec veniatur, magis debent patres qui dominantur q̄ serui tolerare qui seruiūt. **CLXVI.** Locus superior, sine quo regi populus non potest, etiā si ita sit tenendus atq; administrandus vt decet, tamen inde ceter appetitur: vnde ocium sanctum querat, querat dilectionem veritatis, negocium iustum suscipiat necessitas dilectionis. **CLXVII.** Sicut non est a carne, sed supra carnem quod eā facit viuere, sic non est ab anima, sed supra animam quod eam facit viuere beate: quia vt vita carnis anima est, ita beata vita hominis deus est.

CLXVIII. Iustitia nostra quanuis vera sit, propter verum boni finem ad quem refertur, non tamen tanta est in hac vita vt potius per remissionem peccatorū cōset quam per fidem virtutum. **CLXIX.** Quandiu vitis repugnatur, plena non est pax: quia illa quae resistunt periculo, debellantur praelio: & illa quae victa sunt, nō dum secura triumphatur ocio, sed adhuc sollicito premūtur imperio. **CLXX.** Prima mors animam nolentem tollit a corpore, secūda animā nolētē tenet in corpore, Ab vtraque morte id habetur, vt quod non vult anima de suo corpore patiat. **CLXXI.** Incognitis causis operū domini nō nihil nouimus, cum scimus non sine ratione omnipotentem facere, verū infirmus humanus animus rationem non potest reddere. **CLXXII.** Frustra homo post hoc corpus hic promittit sibi quod in hoc corpore comparare neglexerit. Nemo inuitus bonū facit, etiam si bonū est quod facit: quia nihil prodest spiritus timoris, vbi nō est spiritus charitatis. **CLXXIII.** Sicut in potestatis societatis humanae maior potestas minori ad obediendum praepōnitur, ita deus omnibus.

CLXXIII. Beatus qui diligit deum, & amicū in deo, & inimicum propter deum. Solus enim nullum charū amittit, cui omnes in illo chari sunt, qui nunquam ante dimittit te, nisi dimittatur. **CLXXV.** Manifestū est, quoniam bona sunt quae corrumpuntur, quae neq; si bona non essent, corrumpi possent: quia & si summa bona essent, incorruptibilia essent: si autem nulla bona essent, quod in eis corrumpetur nō esset. **CLXXVI.** Cum deus incommutabiliter bonus, omnes fecerit creaturas bonas, nec vlla omnino nisi ab ipso sit creata natura, nulla est substantia mali: quia quod authorem deum nō habet, non est aliud quam desiderium vel actio inordinatae voluntatis. **CLXXVII.** Sicut palato nō sano poena est cib⁹, qui sano suauis est: & oculis aegris odiosa lux, qua incolumis gaudet obtutus: ita displicet iniquis iustitia dei, cui si subicerentur, non conturbarentur.

CLXXVIII. Aegritudo animi rationalis est, cū bonis inferioribus delectatus, superiora non appetit, & ex parte nō amittit. Ideoq; in duas diuiditur voluntates: cumq; vna est, tota non est: & hoc adest vni quod deest alteri.

CLXXIX. Homini religioso parum esse debet inimicitias aliorum non excitare, vel augere male loquēdo, nisi etiam eas extinguere studeat bene loquendo.

CLXXX. Beata vita est gaudiū de veritate, quod deo est: sed multis veritas odiosa est, quā audire volunt doctē: & nolentes falli, volūt mendacia sua veritatē videri: Quibus iuste retribuitur, vt ipsi veritatē nō lateāt, ipsos autem lateat veritas. **CLXXXI.** Nemo quod non tolerat amat, etsi tolerare amat: quia aliud est fortis patientia,

Ioan. 2. K
De prelatis,
De regimine populi.
De vita aīe.
Infirmitas imperfecta.
De plena pace.
Mors prima & secunda.
Occulta dei
De negligētis.
De humana societate.
De diligēdo deo.
Bonū incoceptibile.
M
De incommutabili deo.
Infirmitas iniquis odiosa.
De egritudine animi.
Pacis studiū
Veritas odiosa.
De forti patientia.

Ignorantia loquax. **CLXXXII.** Ideo plerūque in sermone copiosa est egestas humanae intelligentiae: quia plus loquitur inquisitio q̄ inuentio, & longior est petitio q̄ impetratio. **CLXXXIII.** Vera aeternitas dei est, qui solus habet immortalitatem: quonia ex nulla specie motiue mutatur, nec temporalis est voluntatis. Non enim immortalis est voluntas, quae alia & alia est. **CLXXXIII.** Non est desperandum de malis, sed pro ipsis vt boni fiant studiosius supplicandū, quia numerus sanctorum semper de numero impiorū auctus est. **CLXXXV.** Quarens a deo pacē, sit sibi ipse pacat⁹, ne aliud in professione oris, aliud sit in cordis arcano. Nihil enim prodest hoc esse in corde quod verū est, si hoc dicitur voce, quod falsum est: quia veritas & credenda est & loquenda. **CLXXXVI.** Non queratur homo, quādo in his quae iuste habet, patitur aliquas aduersitates: per amaritudinē enim inferiorū docetur amare meliora, ne viator tendens ad patriā, stabulum pro domo diligit. **CLXXXVII.** Bene currit ad remissionem peccatorū, qui displicet sibi. Apud enim iustum iudicem & misericordem, qui se accusat, excusat. **CLXXXVIII.** In tranquillitate pacis cōprehendenda est doctrina sapientiae, quae inter tribulationū turbines difficulter agnoscitur. Nec facile inueniuntur in aduersitate praesidia, quae nō fuerint in pace quaesita. **CLXXXIX.** Ad altare dei inuisibile, quod nō accedit iniustus, ille peruenit qui ad hoc praesens iustificat⁹ accedit. Inueniet enim illic vitā suam, qui hic disereuerit causam suam. **CXC.** Finis legis Christus est, in quo lex iustitiae non consumitur, sed impletur. Omnis enim perfectio est in ipso, vltra quem non est quod se spes fidei & charitatis extendat.

CXCI. Nulla poenae grauior est, q̄ mala conscientia, in qua cū non habetur deus, consolatio non inuenitur: & ideo inuocandus est liberator, vt quae tribulatio exercuit ad cōfessionem, cōfessio perducatur ad veniam. **CXCII.** Quid grauius peccato egri, q̄ interfectio medicis: Sed cū in baptismo hoc dimittit, quid nō dimittitur? **CXCIII.** Auditor verbi similis debet esse animalibus, quae ob hoc quod rumināt munda esse dicuntur: & non pigeat cogitare de iis quae in aluo cordis accipiunt: & cū audit, sit similis edenti: cum vero audita in memoriam reuocat, sit similis ruminanti. **CXCIII.** Rationalis anima est domina corporis sui, quae inferiori nō bene imperabit, nisi superiori se deo tota charitatis subiectione seruiert.

CXCIV. Sicut terra de caelo expectat pluuiā & lucē, sic homo ex deo debet expectare misericordiā & veritatē. **CXCV.** Gaudendū est bonis Ecclesiae filiis, quia in discretione eorū non fallitur diuina iustitia. Sed nō temere cōgregatos diuidant, quia ipsorum est velle colligere deum vel separare. **CXCVII.** Dominus est rerū quas habet, qui nulla cupiditate illuditor. Nā qui amore terrenorū obstringitur, non possidet, sed possidetur. **CXCVIII.** Hereditas in qua Christi coharedes sumus nō minuitur multitudine filiorum, nec fit angustior numerositate coharedū. Sed tanta est multis, quanta est paucis: tanta singulis, quanta omnibus. **CXCIX.** Nunquam secura esse debet felicitas, quia periculosa sunt animo secura q̄ corpori aduersa: prius enim corrumpunt prospera, vt inueniant aduersa quae frangant. **CC.** Prima salus est declinare peccatum: secunda non desperare de venia. Nam ipse se in aeternū perimit, qui apud misericordē iudicem ad poenitentiam remedia nō recurrit. **CCI.** Boni latent, quia bonum ipsorum in occulto est, nec visibile est, nec corporale est quod diligit, & tam merita eorum sunt in abscondito constituta q̄ praemia. **CCII.** Nullus bonorū

inimicū habet, nisi malū, qui ideo esse permittitur, vt aut corrigatur, aut per ipsum bonus exerceatur. Orādum est ergo pro inimicis, vt aut obtineatur eorum cōuersio, aut in nobis inueniatur diuinae bonitatis imitatio. **CCIII.** Vigor fidei Christiana tribus temporibus initiatur, vespere, mane & meridie. Vespere enim domin⁹ in cruce, mane in resurrectione, meridie in ascensione. Vnum ad patientiā occisi, aliud ad vitā resuscitati, tertiu pertinet ad gloriā maiestatis in patris dextera confidentis. **CCIII.** Ad hoc excoquuntur homines tribulationibus, vt vasa electionis euacuetur nequitia, & impleatur gratia. **CCV.** Potest homo inuitus amittere temporalia bona, nunquā vero nisi volens perdit aeterna. **CCVI.** Finis fidelium Christus est, ad quē cum peruenerit currentis interior, nō habet quod possit amplius inuenire, sed habet in quo debeat permanere. **CCVII.** Melior est tristitia iniqua patientis, q̄ letitia iniqua facientis. **CCVIII.** Reuocandus est animus ad recordandum cum quadā delectatione de preteritis, ne surrepente concupiscentia redeamus corde in Aegyptum. **CCIX.** Bonū est a veritate vinci. Ad correptionem superet veritas nolentem. Nam & inuitū ipsa superabit. **CCX.** Peccata siue parua siue magna impunita esse non possunt, quia aut homine poenitente, aut in iudicio deo iudicante plectuntur. Cessat autē vindicta diuina, si cōuersio praecurrat humana. Amat enim deus cōsistentibus parcere, & eos qui semetipsos iudicant, non iudicare. **CCXI.** Nullus miser de qualicumq; miseria liberatur, nisi qui dei misericordia praenitur. **CCXII.** Fideliter supplicās deo pro necessitatibus huius vitae, misericorditer nō auditur. Quid enim infirmo vtile sit, magis nouit medicus q̄ aegrotus. Si enim id postulat quod deus praecipit & promittit, fiet omnino quod postulat, quia accipiet charitas quod parat veritas. **CCXIII.** Profectus fidelis sine tentatione non euenit, nec sibi quisq; innotescit: nisi pbationis examine. Nec coronabitur, nisi qui uicerit: nec vincet, nisi qui certauerit: nec certabit, nisi inimicū habens & tetationi resistens. **CCXIII.** Stultus est qui nō credit denunciationibus Prophetarum in paucis quae restant, cū videat tam multa completa quae tunc non erant, quando praedicebatur implenda. **CCXV.** Sic sunt qui colunt idola, quomodo qui in somnis vidēt vana: Si autem euigilet anima ipsorū, intelligit a quo facta sit, & non colit quod ipsa fecit. **CCXVI.** Omnia corporis nostri quae discreta vel putrefacta vel concremata in quadam dissoluntur fanillas, deo perire non possunt. In illa enim elementa mūdi eunt, vnde sumpta sunt, illa manu quae donat omnia. **CCXVII.** Qui deficiunt, tota sua debent finire substantia, id est, anima & carne: quia etiā deus dat panem suū, id est, verbum veritatis: & carni necessaria deus praebet, quia vtraq; ipse pascit qui vtraque fecit. **CCXVIII.** Qui ociosus & quietus nō cogitat deū, inter actus multos & laboriosa negocia de illo quomodo poterit cogitare: Meditetur ergo quae dei sunt fidelis cū vacat & bene operandi substantiam, ne in actione deficiat. **CCXIX.** Simulata innocentia, non est innocentia. Simulata aequitas, nō est aequitas, sed duplicatur peccatū in quo & iniquitas & simulatio est. **CCXX.** Anima recedens a luce iustitiae, quāto magis querit, quod inueniat contra iustitiā, tanto plus repellitur a lumine veritatis, & in tenebrosa demergitur. **CCXXI.** Duas in toto mūdo ciuitates, faciunt duo amores. Hierusalem facit amor dei, Babyloniā facit amor seculi. Interroget ergo se quisq; & inueniet vnde sit ciuis. **CCXXII.** Omne praceptū dei leue est amāti. Nec ob aliud intelligitur dictū, Onus meū leue est: nisi quia per spiritum sanctum diffunditur charitas

Fidei grad⁹.
Afflicto.
Bona solida
De sine fidei.
De tristitia.
Peccatorum recordatio.
De veritate.
Venia.
Miser quis.
Afflicto necessarius.
Profectus bonorum.
Idola.
Corpora defunctorū.
De fide bona.
Lux.
Ciuitates duae.
Praecepta sua.
March. ii. Roma. 5. tas

Gtas in cordibus nostris, vt diligēdo liberaliter faciamus, quia quod quis timendo facit, seruiliter facit. Nec est animus rectus quando mallet si fieri posset, id quod rectum est non iuberi. CCXXXIII. Plenitudo legis est charitas, quia per charitatem lex impletur, non per timorem, in tantum enim fiunt mandata iustitię, in quantum adiuuat spiritus gratię. CCXXXIII. Nō sunt bona opera nisi quę per fidem & dilectionem fiunt, quia alterum sine altero nullius virtutis fructū parit. CCXXXV. Ab eo quod formauit deus, mutatus est Adam, sed in peius propter iniquitatem suā. Ab eo q̄ operata est iniquitas, mutantur fideles, sed in melius per gratiā dei. Illa ergo mutatio fuit prauaricatoris primi, hæc mutatio est dextera excelsi. CCXXXVI. In presenti vita & delitijs tēporales dulces sunt, & tēporales tribulationes amarę sunt. Sed quis non bibat tribulationis poculum, metues ignem gehennarū? Et quis non contemnat dulcedinem seculi, inhiās bonis vitę eterne? CCXXXVII. In trinitate diuina tāta est substantię vnitas, vt equalitatē teneat, pluralitatem nō recipiat. CCXXXVIII. Omnia per verbum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Cū itaque vniuersę naturę per verbum dei factę sunt, iniquitas per ipsum facta nō est, quia iniquitas nulla substantia est, & peccatum nō est natura, sed vitium nature, id appetens quod nō est ordinis sui. CCXXXIX. Sublatū est diabolo iniquitate sua victo, nō quod non habuit proprium, sed quod rapuerat alienum. Auferendo enim Christus de magna domo eius quę perierant, non furtū fecit, sed furtum recepit. CCXXX. Tunc hominē concludit profunditatis iniquitas, quādo non solum immerfus peccatis iacet, sed etiam volens ea defendere perdit confessionem & aditum confessionis. CCXXXI. Quando deus permittit aut facit vt aliqua tribulatione vexemur, tūc misericors est: quia excitās fidem & differens in opere, nōn auxilium negat, sed desiderium mouet. CCXXXII. Diuites Christiani, si veri Christiani sunt, prorsus pauperes sunt, & in comparatione cęlestiū bonorum, quę sperant, omne aurum suū arenam deputat, quia ibi quisque habet diuitias suas, vbi delectationem. CCXXXIII. Fides Abrahę, semen est Abrahę. Proinde qui pertinet ad credulitatis similitudinē, ipsi pertinent ad herediū promissionem. CCXXXIII. Nemo fidelium quauis multum profecerit, dicat, sufficit mihi. Qui enim hoc dixerit, remansit & hæsit in via ante finē, qui non perseuerauerit vsque in finem. CCXXXV. Nullus in deo locus est, nec est quod fugiat ab ipso, nisi ad ipsum. Qui vult euadere offensum, cōfugiat ad placatum. CCXXXVI. Duę vitę sunt: vna corporis, altera animę. Sicut vita corporis, animata vita animę, deus. Et quomodo si anima deserat, morit corpus: sic anima moritur, si deserat Christus. CCXXXVII. A quo habet homo vt sit, apud illum habet, vt ei bene sit. CCXXXVIII. Perfecit deus euadere monstrauit quantum sit bonum obedientia, cum hominē in paradiso positum ab ea re prohibuit quę non erat mala. Sola ibi obedientia potuit tenere palmam, sola incidit in pœnam. CCXXXIX. Interdū deus per malos erudit bonos, & per temporalem potentiam damnandorum exercet disciplinā liberandorum. CCXL. Apud misericordiam dei plurimū valet confessio penitentis, qua facit peccator confitendo propitium, quem negando nō facit nescium. CCXLI. Humiliū virtus est descientia non gloriari, quia cōmunis est omnibus sicut lucis, ita participatio veritatis. CCXLII. Nō caret regia potestate, qui corpori suo nouerit rationabiliter imperare. Vere enim dominator est terrę, qui carnē suam regit legibus discipli-

na. CCXLIII. Quantū ad opera attinet quę forinsecus aguntur, & qui timet pœnam, & qui facit iustitiā, non faciunt contra mandatum: & ideo quidem pares sunt manu, sed dispares corde: similes actione, dissimiles voluntate. CCXLIII. Hoc ab homine colitur quod diligit. Vnde quia deus omnibus rebus maior & melior inuenitur, plus omnibus diligēdus est vt colatur. CCXLV. Rectū cor cum deo est, quando propter deum queritur deus. CCXLVI. De beneuolentia est, non de malitia, cū lætatur iustus in impios processisse vindictam: quia non ei exitium peccatoris placet, quem voluit corrigi, sed iustitia dei qua scit multos posse conuerti. CCXLVII. Non vincit in bono malū, qui in superficie bonus est, & in alto malus: & opere parcens, corde sequeus, manu mitis, voluntate crudelis. CCXLVIII. Ad omne opus bonum amor ducit & timor dei. Ad omne peccatum amor ducit & timor mundi. Vt apprehendatur bonum & declinetur malum, discernendum est quid diligi debeat & quid timeri. CCXLIX. Nulla infelicitas frangit, quę nulla felicitas corrumpit. CCL. Diues qui talis est vt contemnat in se quicquid illud est vnde inflari superbia solet, pauper est dei. CCLI. Ascensionū ad deum gradus, sunt pietatis affectus. Iter tuum, est tua voluntas: amādo accedis, negligēdo recedis: cōstitutus in terra, deo iungis, quia quę deo chara sunt diligis. CCLII. Deus cum male aliquid poscitur, dando irascitur, non dando miseretur. CCLIII. Incredibile est non mentiri hominem ne capiatur, qui mentitur vt capiatur. CCLIII. Quāuis omnis qui mentitur velit celare quod verū est, non tamen omnis qui vult celare verum, mentitur: Plerūque enim non fallendo vera occultamus, sed tacendo. Non enim mentitus est, qui ait, Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. CCLV. In primo homine patuit, quod hominis arbitrium valeret ad mortem. In secūdo autem, q̄ dei adiutorium valeret ad vitam. Primus enim homo, non nisi homo: secundus vero homo, deus & homo. Peccatum ergo factum est relicto deo, iustitia nō fit sine deo. CCLVI. Legis litera quę docet non esse peccandum, si spiritus viuificator desit, occidit: Scire enim peccatū potius facit q̄ cauere, & ideo magis augeri q̄ minui, quia male concupiscentię & prauaricatio legis accedit. CCLVII. Mandatum dei si timore potius pœnā q̄ amore iustitię fit: seruiliter, non liberaliter fit: & ideo nō fit: Non enim eius fructus bonus est qui non de charitate procedit. CCLVIII. Lex dei secūdam naturam est: & cū homines quę legis sunt faciunt, naturaliter faciunt iuperato vitio, quod nec præsidium legis abstulerat. Cum itaque per gratiam lex dei in cordibus scribitur, quę legis sunt naturaliter fiunt: non quia per naturam præuēta sit gratia, sed quia per gratiā reparata est natura. CCLIX. Nemo ex eo quod videtur habere, glorię quasi non acceperit, & ideo putet se accepisse, quia litera extrinsecus, vel vt legeretur apparuit, vel vt audiretur insonuit: Nam si per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est. Ascendēs in altum captiuam duxit captiuitatē, dedit dona hominibus. Inde habet quęcunq̄e habet. Quisquis autem inde se habere negat, aut nō habet, aut id quod habet auferetur ab eo. CCLX. Homo factus erat immortalis, deus esse voluit: non perdidit q̄ homo erat, sed perdidit q̄ immortalis erat, & de inobediencię superbia cōtracta est pœna nature. CCLXI. Laus fidei est non visa credere, præmium erit creditorum ademptione gaudere. CCLXII. Sicut lac non transit nisi per carnem, vt parulū pascat qui panem edere non potest: sic nisi sapientia dei, quę panis est angelorū, ad homines dignaretur venire per-

K
Pœna & iustitia.
Quid diligatur.
Beneuolentia
Simulatio.
Op' amoris & timoris.
Felicitas.
Diues.
Ascensus ad deum.
L
Preccs.
Mendacium
Ioan. 16.
Arbitrium.
Lex & peccatum.
Mandatum.
M
Lex.
Roma. 2.
Gloriādam in deo.
1. Cor. 4.
Gala. 2.
Psalm. 67.
Inobediētia
Fides.
Cōtemplatio.

Are per carnem, nemo ad verbi diuinitatem contemplan- dam posset accedere. Quia ergo lux à tenebris nō poterat comprehendī, ipsa lux mortalitatem subiit tenebrarū, & per similitudinem carnis peccati, participationē dedit luminis veri. CCLXII. Odor bonus fama bona est, quā quisque bonę vitę operibus haurit: dū Christi vestigia sequitur, pedes quodammodo eius preciosi vngueti odore perfundit. CCLXIII. Nō est in carendo difficultas, nisi cū est in habendo cupiditas, & ideo id solū recte diligitur quod nunquā bene amittitur. CCLXV. Qui affluit insipienti eloquētia, tanto magis cauendus est, quāto magis ab eo in iis quę audire inuile est, delectatur auditor, & eū quę ornate dicere audivit, & vere dicere existimat. CCLXVI. Bonorū ingeniorū clara est indoles, in verbis differentiū verum amare, nō verba. Quid enim prodest clavis aurea, si aperire quod volumus nō potest? Aut quid obest lignea, si hoc potest, quādo nihil querim? nisi patere quod clausum est? CCLXVII. Omnis peccator in quantum peccator, non est diligēdus, & omnis homo in quantum homo diligendus est propter deum, deus vero propter seipsum, à quo omnes habent qui eū diligunt, & quōd sunt, & q̄ eum diligūt. CCLXVIII. Dominus ait, Ego sum via veritas & vita: Hoc est, per me venitur, ad me peruenitur, in me manetur. Cū enim ad ipsum peruenitur, etiam ad patrem peruenitur, quia per equalem ille cui equalis est cognoscitur, vinciente atq; glutinante nos spiritali sancto, vt in summo atque incommutabili bono sine fine maneamus. CCLXIX. Multos autem inuenimus qui fallere velint, qui autem falli, neminem. Cum vero hoc sciens faciat alius, alius nesciens patitur, satis apparet in vna eademq; re, illum qui fallitur eo qui mentitur esse meliorem, quandoquidem pati melius est iniquitatem, quā facere. CCLXX. Inter tēporalia atque ęterna hoc interest, vides temporalia plus diligāt antequam habeantur, quęscunt autem cum aduenerint: Nō enim fatiat animū, nisi incorruptibilis gaudij vera & certa ęternitas: Aeternū vero ardētius diligitur adeptum q̄ desideratū. Nemo enim plus de illo ęstimat q̄ se habet, ne fiat vilius quod paratū est amplius. Sed tāta ibi est excellentia, vt multo plus sit adeptura charitas, q̄ fides credidit vel & spes desiderauit. CCLXXI. Qui in scripturis sanctis non inueniunt charitatē quam querunt, fame laborant: qui autem nō querunt quod in promptu habet, fastidiū lāgnore marcescunt: & par vtrotūque periculum est, dū sapientię cibū, & illis obcæcatio, & his inedia subtrahit. CCLXXII. Non sunt condignę passionis huius temporis ad superuenturā gloriam quę reuelabitur in nobis: Sæuiat & fremat mūdus, increpet linguis, coruscet armis, quicquid fecerit, quātulum erit ad illud quod accepturi sumus: Appendo quod patior cōtra id quod spero: hoc quidem sentio, illud spero: & tamen incōparabiliter maius est quod speratur quā quod aufertur. Quicquid est quod contra Christi nomen sequitur, si potest vinci, tolerabile est: si non potest, proficit præmio citius cōsequendo: & fidelis sine temporalis mali transit in perceptionem ęterni boni. CCLXXIII. Cum in duob; præceptis charitatis tota lex pendat & Propheta, quāto maius est Euangeliū, quo lex nō soluitur, sed adimpletur, & de quo dominus dicit, Mandatū nouū do vobis, vt diligatis inuicē: Charitas enim innouat homines, & sicut malignitas veteres, ita dilectio novos facit. CCLXXIII. Quādo corripit deus genus humanū, & flagellis pie castigationis exagitat, exercet ante iudicium disciplinā, & plerunq; diligit quem flagellat, nolens inuenire quem dānet. Flagellat autē iustos simul & iniustos, quia nemo qui

Bona fama.
Cupiditas.
Eloquentia insipientis.
Ingenium.
Peccator.
Incommutabile bonum.
Ioan. 14.
Fallacia.
Aeterna bona & temporalia.
Fames spiritalis.
Tolerantia.
Roma. 8.
Charitas.
March. 22.
Ioan. 13.
Flagella dei.
Prouerb. 20.

posse gloriari mundum se habere cor, aut mundū se esse dā peccato. Ita de gratia misericordię eius veniunt etiam coronę iustorum. CCLXXV. Labor priorum exercitatio est, non dānatio. Nec enim cōturbari debemus, cum aliquis sanctas grauias & indigna perpetitur, si oblitus non sumus quę pertulerit iustus iustorū, sanctosq; sanctorum, cuius passio omnes superat passiones, quia cum auctore vniuersitatis nulla cuiusquam est comparatio creatura. CCLXXVI. Miseria generis humani, cuius nullum hominum ab exortu vsque ad obitum videmus alienū, non pertineret ad iustū omnipotentis iudiciū, si non esset originale peccatū. CCLXXVII. Creatoris omnipotentis omnipotentia est causa subsistendi omni creatura: quę virtus si ab eis quę condidit regendis aliquando cessaret, simul omnium rerum species & natura cōcideret. Proinde quod dominus ait, Pater meus vsque nunc operatur: quādam continuationē operis eius quā simul omnia continet atq; administrat ostendit. In quo etiā opere sapientia eius perseuerat, de qua dicitur, Pertingit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suaviter. Idē etiam Apostolus sentit, cum Atheniensibus prædicās ait, In quo viuimus, mouemur & sumus, Quia si opus suū rebus creatis subtraheret, nec viuere, nec moueri, nec esse possemus. Et ideo sic deus intelligēdus est requiescens ab omnibus operibus suis, vt iam nullam nouam conderet creaturam, non vt conditas continere & gubernare cessaret. CCLXXVIII. Obseruatione sabbati, quę vacatione vnus diei figurabat ablatam, perpetuū sabbatū obseruat, qui spe future quietis sanctis operibus intētus, nec in ipsis actib; suis, quasi de propriis, & de iis quę non acceperit, gloriatur, & illū in se operari cognoscit qui simul operatur & operando quietus est. CCLXXIX. Requies dei recte intelligētibus ea est, quę nullius indiget bono, Et ideo certa requies nobis in deo est, quia beatificamur bono quod ipse est, non ipse eo quod nos sumus. Nam & nos aliquid bonum ab ipso sumus, qui fecit omnia bona valde, in quib; fecit & nos. Porro alia res bona præter ipsum nulla est quam ipse non fecit, ac per hoc nullo bono alieno eget, qui bono quod fecit non eget. CCLXXX. Facta creatura, motibus cōperit currere tempora. Vnde ante creaturā frustra tempora requiruntur, quasi possint inueniri ante ipsa tempora. Motus enim si nullus esset vel spiritalis vel corporalis creatura, quō per præsens præteritis futura succederent, tempus nullū omnino esset. Moueri autem creatura non vitique posset si nō esset, potius ergo tempus à creatura q̄ creatura cōperit ex tempore, vt trunq; autem ex deo. Ex ipso enim & per ipsum & in ipso sunt omnia. CCLXXXI. Cū saluator dicat vnū passerem non cadere in terrā sine voluntate dei: & quod frenum agri quod post paululū mittēdum est in clibanū, ipse tamē formet ac vestiat, sic confirmat non solum istā partem mundi rebus deputatā, verū etiam vilissimas abiectissimasq; particulas diuina prouidentia regi, ne fortuitis perturbari motibus ea quorum causas comprehendere non possumus ęstimemus. CCLXXXII. Anima rationalis in ea debet regi, quę spiritaliū natura maxime excellit, & quę sursum sunt sapiunt, nō quę super terram. CCLXXXIII. Naturarum conditor deus nihil in miraculis contra naturam facit, nec quod nouū est consuetudini, repugnans est rationi. Nobis ergo videntur contra naturā insolita, quibus aliter naturę cursus innotuit: non autem deo, cum hoc est natura quod fecerit. CCLXXXIII. Omne corpus in omne corpus posse mutari credibile est: quodlibet autē corpus in animam rationalem posse conuerti, credere absurdū est. Quoniā deus sic est

Passiones.
Originale peccatum.
Prouidentia dei.
Ioan. 3.
Sapient. 8.
Acto. 17.
E
Sabbatum.
Requies dei.
Genes. 1.
Temporarium initium.
Roma. 11.
Omnia dei arbitrio regi.
March. 10.
Matth. 6.
Anima rationalis.
Miracula.
Corporum mutatio.

G est omnipotēs vt nunquam suz rationis instituta couel-
lat. CCLXXXV. Sicut aer ex presenti lumine non fa-
ctus est lucidus, sed fit: quia si factus esset, non autem fie-
ret, etiā absente lumine lucidus permaneret: Sic homo
presente deo illuminatur, absente autē tenebratur, a quo
non locorū intervallis, sed voluntatis auersione discedi-
tur. CCLXXXVI. Magna est vtilitas hominis, iubenti
deo, etiā incognita ratioe iustionis, seruire: subēdo enim
deus vtile facit quicquid iubere voluerit: de quo metuen-
dum nō est, ne non profutura praecepta: nec fieri potest,
vt volūtas propria nō grandi ruinae pōdere super homi-
nem cadat, si eā volūtatī superioris extollēdo praeponat.
CCLXXXVII. Quā excellēs bonum natura huma-
na sit, hoc maxime apparet, q̄ datū ipsi sit vt possit sum-
mi & incōmutabilis boni adherere natura. Quōd si no-
luerit, bono se priuat, & hoc ei malū est. Vnde per iusti-
tiā dei, etiam cruciatus cōsequetur. Quid enim tam ini-
quum, q̄ vt desertori boni bene sit: Aliquando amissi su-
perioris boni nō lentitur malū, dum habet quod est ama-
tum inferius bonū. Sed diuina iustitia est, vt qui volunta-
te amisit quod amare debuit, amittat cū dolore quod ama-
uit, & naturarū creator vbiq; laudetur. Adhuc em̄ bonū
est quod dolet amissū bonū: Nam nisi aliquid bonū
remansisset in natura, nullius amissi boni dolor esset in
pōna. CCLXXXVIII. Nocendi cupiditas potest esse à
suo cuiq; animo praua. Nō est autem potestas nisi à deo,
& hęc abdita atq; eius iustitia, quoniam non est iniquitas
apud deum. CCLXXXIX. Quātum & quale bonū
sit deus, etiam ex hoc euidenter ostenditur, q̄ nulli à deo
recedenti bene est: quia & qui gaudent in mortiferis vol-
uptatib; sine doloris timore esse nō possunt. Et qui om-
nino malū desertionis suę maiore superbia tumore non
sentiant, aliis qui hoc discernere nouerunt quanta sit mi-
seria apparet: vt si nolint recipere medicinā, talia deuian-
dū valeant ad exemplū que possunt habere. CCCX.
Sicut vera ratio docet, meliorē esse creaturam quā pro-
fus nihil delectat illicitū: ita eadem ratio docet etiam il-
lam bonā esse, quæ in potestate habet illicitā delectatio-
nem ita cohibere, vt non solū de ceteris licitis recteq; fa-
ctis, verū etiam de ipsius prauę delectationis coërtioe læ-
tetur. CCCXI. Magna opera domini, exquisita in om-
nes volūtates eius, Præuidet bonos futuros, & creat: præ-
uidet malos futuros & creat: seipsum ad fruendū præbet
bonis, multa bonorū suorum largiens, etiā malis miseri-
corditer ignoscens, iuste vlciscens: nihil metuens de cui-
usquā malitia, nihil indigēs de cuiusquam iustitia: nihil
sibi consulens de operibus bonorū, consulens autem boni-
s de pōnis malorum. CCCXII. Cū superbia sit amor
excellentię proprię, inuidentię vero sit odiū felicitatis
alienę, quod vnde nascatur in prōptu est. Amādo enim
quisq; excellentiam suā, vel paribus inuidet q̄ ei coequē-
tur, vel inferioribus ne sibi coequentur, vel superioribus
q̄ eis non coequentur. Superbiendo ergo quisque inuidus,
non inuidēdo superbus est. CCCXIII. Plenitudo diuini-
tatis dicta est in Christo corporaliter habitare, nō quia
diuinitas corpus est, sed quia sacramēta veteris testamēti
appellantur vmbre futuri. Propter vmbraū comparationē
corporaliter dicta est in Christo plenitudo diuinitatis
habitare, q̄ in illo impleatur omnia que in illis vmbra-
ris figurata sunt, ac sic quodāmodo vmbraū preceden-
tium ipse sit corpus, hoc est figurarū & significationū
illarū ipse sit veritas. CCCXIII. Actio in hac vita pia
est, deū colere & eius gratia contra vitia interna pugna-
re: eisq; vsque ad illicita instigatibus cogitationibus non
cedere: & vbi ceditur indulgentiā, atque vt non cedatur

adiutorium dei affectu religioſe pietatis exposcere. In pa-
radiso si nemo peccasset, nō esset actio pietatis expugna-
re vitia: quia felicitatis esset mansio vitia non habere.
CCCXCV. Fortitudinē gentiliū mundana cupiditas, Fortitudo.
fortitudinem autem Christianorū dei charitas facit: quæ Roma. 5.
diffusa est in cordibus nostris, per spiritum sanctum qui
datus est nobis, nō per voluntatis arbitriū quod est à no-
bis. CCCXCVI. Non potest esse vllū malum, nisi in ali-
quo bono: quia non potest esse nisi in aliqua natura. Om-
nis autē natura, inquantū natura, bona est. CCCXCVII.
Debetur merces bonis operibus si fiat, sed gratia quæ nō
debetur præcedit vt fiat. CCCXCVIII. Circūcisio car-
nis lege præcepta est, quia non possit melius per Christū
significari regenerationis authorē tolli originale pecca-
tum. Cū præputio quippe omnis homo nascitur, quæ ad-
modum cum originali peccato. Et die octauo lex circun-
cidi carnem præcepit, quia Christus die dominico resur-
rexit qui post septimum sabbati octauus est. Et circūcisus
præputiatus gignit, traiciēs in illū quo ipse iam caruit: si-
cut baptizatus in filiū quem genuerat carne, reatū trahi-
cit originis quo ipse iā liber est. CCCXCIX. Primus ho-
mo Adā sic olim defunctus est, vt tamē post illū secundus
homo sit Christus, cū tot milia hominū inter illū & hūc
orta sint: & ideo manifestū est pertinere ad illum omnē
qui ex illa successione propagat⁹ nascitur, sicut ad istum
pertinet omnis qui gratię largitate in illo renascitur. Vn-
de fit vt totū genus humanū quodāmodo sint homines,
primus & secundus. CCC. Nullo modo iudicia dei cō-
paranda sunt iudiciis hominū, quia non dubitandum est
esse iustū etiā quando facit quod hominibus videtur ini-
ustum. CCCI. Iustus ex deo, nō ex hominibus nascitur,
quoniā renascendo, non nascendo fit iustus. Vnde etiam
renati filij dei vocātur. CCCII. Natura humana est ma-
la est, quia vitiata est, nō tamen malū est, quia natura est:
sine quo bono nullū potest esse vitium, quāuis sine vitio
possit esse vel nunquā vitiata vel sanata natura. CCCIII.
Iustum dei iudiciū est, vt peccato suo quisque preat, cū
deus peccatū non faciat, sicut mortē non fecit: & tamen
quem dignū morte sensit, occidit. Vnde legitur, Mors &
vita à deo est. Que duo inter se contraria profecto videt
quisquis ab operib; diuinis iudicia diuina discernit: quia
aliud est creādo non instituisse mortale, aliud iudicādo
plectere peccatorem. CCCIII. Deus quidē mundum fe-
cit & corpora prorsus omnia. Sed vt corpus corruptibile
aggrauet animā, & caro concupiscat aduersus spiritum,
nō est præcedens natura hominis instituti, sed cōsequens
pōna peccati. CCCV. Quātūlibet vitii turpetur natu-
ra quæcunq; institutio eius semper est bona. Nā sicut in-
stitutio corporis bona est, etiam quādo nascitur morbi-
dus, & institutio animi bona est, & quādo nascitur fatū,
sic institutio ipsius hominis bona est quando nascit ori-
ginalis peccati obnoxius. CCCVI. Sicut quidā parentes
aggrauant originale peccatū, ita quidam releuāt: sed nul-
lus tollit, nisi ille de quo dictum est, Ecce agnus dei, ecce
qui tollit peccata mūdi: cui nullū bonū hominis impos-
sibile, nullū malum insanabile. CCCVII. Nō ad merita
hominū, sed ad dei misericordiā pertinet, cū ex illa mas-
sa primi hominis, cui mors merito debetur, quisq; libe-
ratur, Nō est enim iniquitas apud deū, quia in remittēte
non est exigendū quod debet iniustus. Et ibi gratuita est
indulgentia, vbi iusta posset esse vindicta. Natura huma-
na & si in illa integritate in qua cōdita est maneret, nul-
lo modo seipsam creatore suo nō adiuuātē seruaret. Vn-
de cū sine dei gratia salutē non possit seruare quam acce-
pit, quomodo sine dei gratia potest recuperare quod per-
didit?

Fortitudo.
Roma. 5.
Vitiū nō ni-
si in bono.
Gratia.
Circūcisio
& baptisim⁹.
Gen. 17.
Adz duo.
Iudicia dei.
Natiuitas iu-
storum.
Naturæ hu-
manæ equa-
litas.
Mors pecca-
torum.
Sapient. 1.
Eccl. 11.
Pōna pcc̄i.
Sapient. 9.
Galat. 5.
Institutio.
Abolitio
peccati.
Ioan. 1.
Gratia.
Roma. 5.

A didit? CCCVIII. Inexcusabilis est omnis peccator, vel
originis reatu, vel additamēto proprię volūtatī, siue qui
nouit, siue qui ignorat: siue qui indicat, siue qui non indi-
cat: quia & ipsa ignoratiā in eis qui intelligere noluerūt,
sine dubitatione peccatum est: in eis autē qui non potue-
rūt, pōna peccati. Ergo in vtriusque non est excusatio, sed
iusta dānatio. CCCIX. Plus enim proculdubio est agi
q̄ regi: qui enim regitur, aliquid agit, & ideo regitur vt re-
cte agat. Qui autē agitur, agere ipse aliquid vix intelli-
gitur. Et tantū præstat voluntatibus nostris gratia Saluato-
ris, vt nō dubitet Apostolus dicere, Quotquot spiritu dei
aguntur, hi filij dei sunt. Nec aliquid in nobis libera vo-
luntas melius agere potest, q̄ vt illi se cōmendat qui ma-
le agere non potest. CCCX. Liberari à corpore mortis
huius omni sanato languore cōcupiscentię carnis, est nō
ad pōnā corpus recipere, sed ad gloriā. CCCXI. Mul-
ta bona facit deus in homine quæ non facit homo: nulla
vero facit homo quæ deus non facit vt faciat homo.
CCCXII. Iustitia secundum quam iustus ex fide viuūt,
quoniā per spiritum gratiæ homini ex deo vera iustitia
est: que licet nō immerito in aliquib; iustis pro huius vi-
tę capacitate perfecta dicatur, parua tamen est ad illam
magnā quam capit equalitas angelorum: quā Paulus quia
nōdum habebat, propter illā quæ iam inerat, perfectū: &
propter istā quæ adhuc deerat, imperfectum se esse dice-
bat. Sed planē minor iustitia ista facit meritū, maior illa
facit premiū. Vnde qui istā non sequitur, illam non asse-
quetur. CCCXIII. De vno solo mediatore dei & homi-
num homine Christo Iesu fides catholica nouit, q̄ pro
nobis mortē, id est, peccati pōnā sine peccato subire di-
gnatus est. Sicut enim solus ideo factus est hominis fili⁹
qui habuit sine meritis pōnā, sic nos per illum sine bo-
nis meritis gratiā. Quia sicut nobis non debebat aliquid
boni, ita nec illi aliquid mali. Cōmendās ergo dilectio-
nem suā in eos quibus daturus erat indebitā vitam, pati
pro eis indebitā mortem voluit. CCCXIII. Sicut eis qui
volēs in lege iustificari, à gratia exciderunt, verissime
dicit Apostolus, Si ex lege iustitia est, ergo Christus gra-
tis mortuus est: sic eis qui gratiā commendāt præcepit fi-
des Christi, fidē autem Christi putant esse naturā verissi-
me dicitur, Si per naturam iustitia est, ergo Christus gra-
tis mortuus est. Iam hoc enim lex erat & nō iustificabat:
iam hoc erat & natura, & non iustificabat. Ideo Christus
nō gratis mortuus est, vt & lex per illum impleretur qui
dixit, Non veni soluere legē, sed adimplere: & natura per
Adā perditā, per illū repararetur qui dixit, venisse se que-
rere & saluare quod perierat. CCCXV. Possē habere fi-
dem sicut possē habere charitatem, nō est naturā homi-
num. Habere autē fidem, sicut habere charitatē, gratiē est
fidelis. Sed cum voluntas credēdi aliis præparetur, aliis
nō præparetur à domino, discernendū est quid veniat de
misericordia eius, quid de iudicio. Vniuersę enim vię do-
mini misericordia & veritas. Inuestigabiles autē sunt vię
ipsius. Inuestigabilis igitur & misericordia que gratis li-
berat, & veritas qua iuste iudicat. CCCXVI. Nemo exi-
git quicq; ad id in quo ipse est, nisi in aliquantulū ad id in
quo est descendat. CCCXVII. Quas vires nocēdi habeat
humana glorię amor, nō sentit nisi qui ei bellū indix-
erit: quia si cuiq; facile est laudē non cupere dum negatur,
difficile est ea non delectari cum offertur. CCCXVIII.
Omnes mundi opes contēnit, qui non solū quantum po-
tuit, sed etiā quantum voluit habere cōtēnit. In quo cau-
endum est, ne surrepat elatio, vtilius enim terrena opu-
lentia humiliter retinetur, quā superbe relinquitur.
CCCXIX. Nulli irascenti videtur ira sua iniusta. Vnde

ab omni indignatione cito redeūdum est ad mansuetu-
dinis lenitatē. Nam pertinax motus facile in eius odium
transit, cui non celeriter ignoscitur. CCCXX. Qui de-
dit legem, ipse dedit & gratiā: sed legem per seruū misit,
cum gratia ipse descendit: vt quia lex ostendit peccata, nō
tollit, volētes suis viribus legem exequi nec valentes, co-
gantur ad gratiā: que & impossibilitatis morbū, & inobe-
dientię aufert reatum. CCCXXI. Verum sabbatū Chri-
stianus obseruat, abstinēs se ab omni opere seruili, id est,
à peccato, quoniā qui facit peccatum, seruus est peccati.
CCCXXII. Nemo habet de suo, nisi peccatum & men-
daciū. Si quid autem homo habet veritatis atque iusti-
tię, ab illo fonte est que debemus sitire in hac eremo, vt
ex eo quasi quibusdam guttis irrorati, non deficiamus in
via. CCCXXIII. Quod pater cum Christo facit, Chri-
stus facit: & quod Christus cū patre facit, pater facit: nec
seorsum facit, nec seorsum aliquid agit inseparabilis cha-
ritas, sicut ipse dominus dicit, Ego & pater vnū sumus.
CCCXXIII. Regenerationis gratiam ita etiam hi nō
minuunt qui eius dona non seruant, sicut lucis nitorem
loca immunda non polluunt. Qui ergo gaudes baptismi
perceptione, viue in noui hominis sanctitate: & tenēs fi-
dem que per dilectionē operatur, habes bonū quod non-
dū habes, vt prosit tibi bonū quod habes. CCCXXV.
Sic est veritas Christi, vt totū verum accipiatur in Chri-
sto: verū verbum dei, deus & qualis patri: vera anima, vera
caro: verus homo, verus deus: vera natiuitas, vera passio:
vera mors, vera resurrectio. Si aliquid horū dixeris fal-
sum, intrat putredo: de veneno serpētis nascūtur vermes
mendaciorū, & nihil integrū remanebit: quia vbi fuerit
fallū alicuius corruptio, ibi veritatis integritas non erit.
CCCXXVI. Tanta est charitas, que si desit, frustra ha-
bentur cetera, si assit habentur omnia. CCCXXVII. Re-
liquit Christus patrē, quia cum in forma dei esset, nō rap-
tinā arbitratus est esse se equalē deo, sed semetipsum exi-
nauit formā serui accipiens. Hoc est enim, reliquit pa-
trem, nō quia deserit & recessit à patre, sed quia nō in ea
forma apparuit hominibus in qua equalis est patri. Re-
liquit autē matrem, relinquendo synagogā Iudeorū, de
qua secundū carnem natus est, inherendo Ecclesię, quam
ex omnibus gentibus congregauit. CCCXXVIII. Dormi-
ente Adā fit Eua de latere, Mortuo Christo lan-
cea perforatur latus, vt supereffluant sacramenta quibus
formetur Ecclesia. Vnde Apostolus, ipsum Adā dicit for-
mam futuri, quia sicut in Adā omnes moriuntur, ita in
Christo omnes viuificabūtur. CCCXXIX. Deus homo
factus est, quid facturus est homo propter quem deus fa-
ctus est homo? CCCXXX. Vna est natiuitas de terra,
alia de cælo est: vna est de carne, alia de spiritu: vna est
de aternitate, alia de mortalitate: vna est de masculo &
femina, alia est de deo & Ecclesia. Et ipse due singularis
sunt. Quomodo ergo vterus nō potest repeti, ita nec ba-
ptisimus. CCCXXXI. In visibilia attēdas, nec panis est
deus, nec aqua est deus, nec lux ista est deus, nec vestis est
deus, nec domus ista est deus. Omnia enim hæc visibilia
sunt & singula sunt. Quod em̄ est panis, nō hoc est aqua:
& quod est vestis, nō hoc est domus: & quod sunt ista, nō
hoc est deus: visibilia enim sunt. Deus autē totum tibi est
quod recte desideras, & omnium bonorum varietas vno
fonte perfunditur. Quoniā cum sua tribuit, seipsum sub
diuersis munerum suorum nominibus impertit. CCC-
XXXII. Anima carnalia appetēs, femina cōparatur nō
habenti rectorē virū, qui est intellectus: cuius eā oportet
sapientia gubernare: nō quasi aliud sit q̄ anima, sed quia
obtinuit

Gratia.
Sabbatum.
Ioan. 8.
Hominum
propria.
Opera Chri-
sti cū patre.
Ioan. 10.
Baptisimus.
Gala. 5.
Veritas.
Charitas.
Christus re-
liquit patrē
& matrem.
Philip. 2.
Adz duo.
Gen. 2.
Ioan. 19.
Roma. 5.
1. Corint. 15.
Incarnatio
verbi.
Duplex na-
tiuitas.
Diuerſitas
bonorum.
Intellectus.

G obtutus quidam occultus fit anime. Sicut enim exteriores oculi quiddam sunt carnis: ita mens quiddam est animi, quod in eo secundum participationem diuine rationis excellit. Et tunc omnibus partibus eius bene presidet, cum superna luce radiatur, ut sit in ea lumen verum, quod illuminet omnem hominem venientem in hunc mundum. CCCXXXIII. Quid supplicaturus deo locum aptum & sanctum requiris: Interiora tua munda, & omni inde mala cupiditate repulsa prepara tibi in cordis tui pace secretum. Volens in templo orare, in te ora, & ita age semper, ut dei templum sis. Ibi enim deus exaudit, ubi habitat. CCCXXXIII. Sensus corporis corporalia nunciat cordi. Et non omnium facultas eadem, quia non inde videtur unde auditur: nec unde sapor inde & odor capitur. Nec hi ministri sine tactu ad leuia & grauia, calida & frigida, humida & sicca discernenda sufficiunt. In corde vero animus suo tantum sensu diiudicat, & omnes varietates vno motu attingit, & quicquid discretionis inter bona & mala, iusta & iniusta rationabiliter inuenit, vnus est intentionis affectus. CCCXXXV. Dei filius dicitur vitam habere in semetipso, sicut pater, non participando adeptus, sed nascendo. Vitam enim genuit pater vita, nec differt in aliquo essentia gignentis & geniti, cum sic ex patre sit filius, ut consensum non vna quidem persona, sed vna sit deitas. Quamuis nunquam recedat a filio pater, ad iudicandos tamen vnus & mortuos non ipse dicitur, sed filius affuturus, quia ibi nec patris nec filij deitas, sed illa forma videtur filij quam sibi per sacramentum incarnationis vnuit. Ipsa ergo erit iudex, quae coram iudice stetit. Ipsa iudicabit, quae iudicata est, ut videant impij eius gloriam, in cuius mansuetudine fremuerunt. Talis ergo apparebit iudex, qualis videri possit, & ab eis quos coronaturus, & ab eis quos damnaturus est. Pater autem non apparebit, quia forma serui non est induus, sed filio qui etiam homo factus est, dedit iudicij potestatem. CCCXXXVI. Suam voluntatem homines faciunt, non dei, quando id agunt quod deo displicet. Quando autem ita faciunt, ut volunt, ut diuine seruiant voluntati, quamuis volentes agunt, illius tamen voluntas est a quo & preparatur & iubetur quod volunt. CCCXXXVII. Si illud docet pater qui audit verbum eius, quare quid sit Christus, & inuenies verbum eius. In principio erat verbum: non autem in principio deus fecit verbum, sicut in principio deus fecit caelum & terram. Verbum enim dei deus est, non creatura: nec factum inter omnia, sed per quod facta sunt omnia. Ut ergo ad talis verbi doctrinam homo in carne constitutus possit accedere, verbum caro factum est, & habitauit in nobis. CCCXXXVIII. Caro Christi vita fidelium est, si corpus ipsius esse non negligant. Fiat ergo corpus Christi si volunt viuere de spiritu Christi, de quo non viuunt, nisi corpus Christi. CCCXXXIX. Escam vitam accipit & poculum vite bibit qui in Christo manet, & cuius Christus habitator est. Nam qui discordat a Christo nec panem eius maducat, nec sanguinem bibit, etiam si tantum rei sacramentum ad iudicium suae presumptionis quotidie indifferenter accipiat. CCCXL. Velut mundana sapientia, ut nunquam permetteret eos deus qui mali sunt esse felices, quod utique non finet: sed ideo mali cum habent quod volunt felices putantur, quia quid sit felicitas ignorant. CCCXLI. Aliud est migrare corpore, aliud corde. Migrat corpore qui motu corporis mutat locum. Migrat corde qui motu cordis mutat affectum. Si aliud amabas, non es nisi ubi eras. CCCXLII. Christi nomen a chrisma te est, id est, ab unctione. Quia ideo omnis Christianus sanctificatur, ut intelligat se non solum sacerdotalis & regiae dignitatis esse consortem, sed etiam contra diabolum fieri luctatorem. CCCXLIII. Sequamur Christum lum me verum, nec ambulemus in tenebris. Tenebrae autem metuentem sunt, mortuum, non oculorum: & si oculorum, non exteriorum, unde discernitur non album & nigrum, sed iustum & iniustum. CCCXLIII. Catholica fides dominum Iesum Christum & verum deum & verum hominem credit & praedicat. Vtrumque enim scriptum est, & vtrumque verum est. Qui deum tantummodo asserit esse Christum, & potentiam negat qua creatus est & medicinam qua sanatus est. Qui hominem tantummodo asserit Christum, potentiam negat qua creatus est. Vtrumque ergo anima fidelis ac recta suscipit: est deus Christus, est & homo Christus: equalis deo Christus, equalis patri, vnum cum patre: equalis homo Christus virginis filius, trahens de homine mortalitatem, non autem iniquitatem. CCCXLV. Missus dominus Christus a patre, non recessit a patre. Missio eius incarnatio fuit, & inuisibili deitate haec fuit, in hunc mundum venire quod appareret. Quod si cito caperetur, non opus erat, ut crederetur. Crededo ergo capitur, quod nisi credatur, nunquam intelligitur. CCCXLVI. Vt recte credatur pater & filius, & ipse filius audiendus est dicens, Ego & pater vnus sumus. Duobus enim verbis duae simul haereses detruncantur. Nam per id quod ait, vnus, Arrium percussit: per illud quod ait, sumus, Sabellium strauit: quia nec sumus, de vno, nec vnus, diceret de diuerso. CCCXLVII. Vtrumque nouerimus esse in Christo, & vnus quo equalis patri est, & vnum quo illo maior est pater. Illud verbum est, illud caro est: illud deus est, illud homo est. Sed vnus est Christus deus & homo. CCCXLVIII. Multorum hominum multae sunt sine dubio animae, & multa sunt corda: sed vbi per dilectionem fidemque adhaerent deo, vna anima, & vnum cor sunt. Si ergo charitas dei quae diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis, tantam vnitatem multarum animarum & multorum cordium facit: quanto magis certius in patre & filio & spiritu sancto aeterna & immutabilis vnitas manet, ut indifferens trinitas, vnus deus & vnum lumē & vnum principium. CCCXLIX. Non sic docuit pater filium quasi indoctum genuerit, & scientiam contulerit nescienti: sed temporalis doctrinae est temporalis essentia: hoc est a patre doceri, quod est a patre generari: quia simplicitas naturae est, esse & nosse: sed non est aliud atque aliud, sed id ipsum. CCL. Fides semper praue nit uisionem. Credimus enim ut cognoscamus, non cognoscimus, ut credamus. Fides ergo est quod non vides credere, veritas quod credidisti videre. CCLI. Bonus odor Christi est praedicatio veritatis, quo odore vitam capit, qui Euangelio bonis operibus seruit & cogruit. Mortem autem incurrit, omnis qui ab iis quae bene loquitur, vita dissentit: quae conditio & auditores costringit, cum recta praedicatio ab his per incredulitatem auditur in morte, ab aliis per fidem suscipitur in salutem. CCLII. Fides Christi, est credere in eum qui iustificat impium: credere in mediatorem, sine quo nullus reconciliatur deo: credere in Saluatorem qui venit querere & saluare quod perierat, credere in eum qui dixit, Sine me nihil potestis facere. Sed hanc fidem non apprehendit, qui ignorans dei iustitiam, qua iustificatur impius, suam uult constituere, qua conuincitur superbus. CCLIII. Charitatem habes, quae ex puro corde, & conscientia bona, & fide non ficta, diligit deum, & proximum sicut seipsum, Amator enim dei amator est sui: & qui non diligit deum, non diligit proximum, quia non diligit seipsum. Pro hac autem dilectione patienter etiam mundi odia sunt toleranda: necesse est enim ut nos oderit, quos videt odisse quod diligit. CCLIII. Duo hominum genera sub vno nomine nuncupantur mundi. Sicut enim dicitur

K Lumea. Incarnatio uerbi. Missio uerbi. Pater & filius. Ioan. 10. Deus & homo. Vnitas dilectionis. Roma. 5. Doctrina patris. Fides & ueritas. M. Odor Christi. Fides. Charitas. Modus duplex. **L** **M** **N** **O** **P** **Q** **R** **S** **T** **V** **X** **Y** **Z**

A citur mundus in impijs, sic dicitur mundus in sanctis. Unde cum totus in semetipso & in amore & in odio discor det, nos eum & odisse iubemus & amare: cum dicitur nobis, Nolite diligere mundum: & cum dicitur, Diligite inimicos uestrorum: ut quorum execramur iniquitate optemus salutem. CCLV. Ad uitandam tentationem uane gloriae, melior est discens quam docentis status. Tutius enim auditur ueritas quam praedicatur. Quonia cum doctrina recipitur, humilitas custoditur. Cum autem disputatio placet, uix est ut differente non pulset quatuordecimque iactantia, CCLVI. Periculosum est homini sibi placere, cui cauendum est superbiere. Deus autem quantumcumque se laudet, non se extollit excelsus, nec se uult sua maiestate uideri maiorem. Sed cum homini loquitur potentiam suam, non hoc agit ut gloriofior ipse, sed ut ille melior fiat & doctior. Nobis enim prodest auctoritate nostrum cognoscere, & ei qui est super omnia subiacere: ne de re qua non possumus comprehendere quid est, possumus sentire quod non est. CCLVII. Christiana obseruantia ad perfectam pietatis profectum per mutua maxime peruenit indulgentiam peccatorum, dante nobis domino suae bonitatis exemplum. Nam si ille in quo nullum omnino fuit peccatum interpellat per peccatis nostris, quanto magis nos inuicem pro proprijs orare debemus. Amplectenda quippe est homini qui non omni potest carere peccato, tam benigna conditio, ut dimittendo peccata aliena, diluat sua. CCLVIII. Insuper desideriorum societati tunc nihil deerit, quando deus omnia in illis omnibus erit. Ad quam beatitudinem hi perueniunt, qui huic seculo ante separationem anime carne moriuntur, nec in eis inueniuntur cupiditatis quas sola superat dilectio dei: ut id patiarur iniquitatis quod elegit, & eo bono fruatur iustitia quod amauit. CCLIX. Qui sic confitetur dominum Iesum Christum, ut eundem hominem neget uerum, habentem scilicet unitam sibi nostrae carnis & animae naturam, non est pro illo mortuus Christus, quia secundum hominem mortuus est Christus, non reconciliatur per mediatorem deo, vnus est enim deus, & vnus mediator dei & hominum homo Christus Iesus, Nec iustificatur per ipsum: quia sicut per inobedientiam vnus hominis peccatores constituti sunt multi, ita per obedientiam vnus hominis iusti constituentur multi. Non resurgit in resurrectione uita, quia per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adae omnes moriuntur, ita & in Christo omnes uiuificantur. Nullus se beati Petri defen dat expro, qui se multis lachrymis accusauit & lauit, ut principem suum ecclesia, non negationis, sed poenitentiae imitatione sequeretur. CCLX. In quibusdam aeternis potest esse aliqua distantia. Ipsa namque aeternitas absque diuersitate mensurae est. Multae quippe mansiones in vna uita uarias meritorum significant dignitates. Sed ut deus omnia in omnibus erit, fiet etiam in dispari claritate per gaudium, ut quod habent singuli, commune sit omnibus, Quonia per connectionem dilectionis, a gloria capitis, nulla aliena erit pars corporis. CCLXI. Fides eorum qui deum uisuri sunt, quod non videt credit: nam si videt, non est fides, credenti pollicetur meritum, uidenti redditur praemium. CCLXII. Male uisus eo quod uult accipere, deo potius miseratus non accipit. Proinde si hoc ab eo petitur, unde placere deus datus ledatur, magis metuendum est ne quod possit deus dare ut propicius, det iratus. CCLXIII. Qui diligit me, inquit dominus, diligitur a patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo illi meipsum. Quid est enim, diligam, tanquam tunc dilecturus sit & nunc non diligit: Absit. Quomodo enim nos pater sine filio, aut filius sine patre diligit. Quomodo inseparabiliter operatur, separabiliter diligit: Sed

ad hoc diligam eum, ad hoc quod sequitur, Et manifestabo ei meipsum. Diligam & manifestabo, id est, ad hoc diligam ut manifeste. Nunc enim ad hoc dilexit ut credamus & mandatum eius teneamus. Tunc ad hoc diligit, ut videamus & ipsam uisionem mercedem fidei capiamus, Quia & nos nunc diligimus crededo quod uidebimus, tunc autem diligemus uideo quod credidimus. CCLXIII. Ita sunt palmitis in uita, ut uiti nihil conferant, sed inde accipiant unde uiuant. Sic quippe uitis est in palmitibus ut uitale alimentum subministret eis, non sumat ab eis. Ac per hoc & manentem in se habere Christum, & manere in Christo, discipulis vtrumque prodest, non Christo. Nam praeciso palmitate potest de uita radice alius pullulare: qui autem praecisus est, sine radice uiuere non potest. CCLXV. Diuinitus dictum est, Noli esse iustus multum: quoniam non est iustitia sapientis, sed superbia praesumentis. Qui ergo sic fit nimis iustus, ipso nimio fit iniustus. Quis est autem qui se facit iustum, nisi qui dicit se non habere peccatum? CCLXVI. Nullius etiam incorporea creaturae uere simplex substantia est, cui non est esse quod nosse, potest enim esse, nec nosse: at illa diuina substantia non potest, quia id ipsum esse quod habet. Ac per hoc sic non habet scientiam, ut aliud sit illi scientia qua scit, aliud essentia qua est, sed vtrumque vnum: quauis non vtrumque dicendum sit quod uerissime simplex & vnus est. Habet enim vitam pater in semetipso, nec aliud est ipse quam vita quae in illo est: & dedit filio habere vitam in semetipso, hoc est, genuit filium, qui & ipse vita est. Sic itaque debemus accipere quod de spiritu sancto dictum est, Non enim loquetur a semetipso, sed quocumque audiet loquetur: ut intelligamus non eum esse a semetipso. Pater quippe solus de alio non est, Nam & filius de patre natus est, & spiritus sanctus de patre procedit. Pater autem nec natus est de alio, nec procedit. Nec ideo sane aliqua disparilitas in summa illa trinitate cogitationi occurrat humane, quia & filius ei de quo natus est, & spiritus sanctus ei de quo procedit equalis est. CCLXVII. Quamuis natura incommutabilis non accipiat, fuit & erit, sed tantum est: ipse enim ueraciter est, quia aliter quam esse non potest: tamen propter mutabilitatem temporum in quibus ueratur nostra mortalitas, non mendaciter dicimus: & fuit, & est, & erit: fuit in praeterito: est in praesentibus: erit in futuris. Fuit quippe quia nunquam definit: erit, quia nunquam deerit: est, quia semper est. Neque enim uelut qui iam non sit: cum praeteritis occidit, aut cum praesentibus tanquam non maneat labitur, aut cum futuris tanquam non fuerit orietur. Proinde cum secundum temporum uolumina locutio humana uariatur, qui per nulla deesse potuit, aut potest, aut poterit tempora, uere dicuntur de illo cuiuslibet temporis uerba. Semper itaque audit spiritus sanctus, quia semper scit, & scire & audire hoc illi est, quod semper esse: semper uero illi est esse de patre procedere. Nemo autem potest dicere quod non sit uita spiritus sanctus, cum uita pater, uita sit filius. Ac per hoc sicut pater cum habeat vitam in semetipso, dedit & filio vitam habere in semetipso: sic spiritus sanctus dedit, ut tam procedere de illo, sicut & procedit de ipso. CCLXVIII. Profusus donum dei est, diligere deum. Ipse ut diligeretur donum dedit, qui non dilectus dilexit: displicentes amati sumus ut fieret in nobis unde placerem. Diffudit enim charitatem in cordibus nostris spiritus patris & filij, quem cum patre amamus & filio. CCLXIX. Pax Christi finem temporis non habet, & ipsa est omnis intentionis actionisque perfectio. Propter hanc sacramentis eius imbuimur: propter hanc mirabilibus eius operibus & sermonibus erudimur: propter hanc in eum credimus & speramus, & amore

Ioan. 1. Locus orationis. Homo interior. Vita filij dei. Voluntas dei. Doctrina patris. Ioan. 1. Gen. 1. Ioan. 1. Corpus Christi. Communio. Malorum felicitas. Mutatio cordis. Chrima.

Palmitis uitis. Eccl. 7. Humana iustitia. Eccl. 7. Simplicitas. Ioan. 5. Ioan. 16. De temporitate deitatis. Ioan. 5. Dilectio erga deum. Roma. 5. Pax Christi.

G amore ipsius quantum donat accendimur: propter hanc denique omnem tribulationem fortiter toleramus, ut in ea feliciter sine tribulatione regnemus. Vera enim pax unitatem facit, quoniam qui adheret deo vnus spiritus est.

1. Corin. 6.
Tempora. CCCLXX. Omne tempus ab illo est dispositum qui temporis subditus non est, quoniam quae futura erant per singula tempora, in dei sapientia habent efficaces causas, in qua nulla sunt tempora. Non ergo credatur hora passionis domini fato urgente venisse, sed deo potius ordinante. Non enim causa necessitatis Christo intulit crucem, nec sydera coegerunt mori syderum conditorem: qui in temporalis cum patre, sic tempus quo carne moreretur, quemadmodum & quo de matre nasceretur elegit.

Vnitas trinitatis. Ioan. 17.
 CCCLXXI. In eo autem quod dicitur, Haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum verum deum, & quem misisti Iesum Christum, Ordo verborum est, ut cognoscant te solum verum deum, & quem misisti Iesum Christum cognoscant solum deum verum. Consequenter enim intelligitur & spiritus sanctus, quia spiritus est patris & filij, tanquam charitas substantialis & consubstantialis amborum: quoniam non duo dii, pater & filius: nec tres dii, pater & filius & spiritus sanctus, sed ipsa trinitas vnus solus verus deus. Nec idem pater qui filius, nec idem filius qui pater nec idem spiritus sanctus qui pater aut filius: quoniam tres sunt, pater & filius & spiritus sanctus, sed ipsa trinitas in his deus vnus. CCCLXXII. Quicquid deus pater deo filio dedit, gignendo dedit: Ita enim dedit filio pater sine quibus filius esse non possit, sicut ei dedit ut esset. Nam quomodo verbo verba daret aliqua, in quo ineffabiliter dixit omnia? CCCLXXIII. Custodiam dei circa nos non tanquam carnaliter debemus accipere, velut vicissim nos seruent pater & filius, amborum in nobis seruandi alternante custodia, quasi alius alio discedere succedat, Simul enim custodiunt pater & filius & spiritus sanctus, qui est vnus verus deus. Sed scriptura nos non leuat, nisi descendat ad nos, Sicut verbum caro factum descendit ut nos releuaret, non cecidit ut iaceret. Si descendente cognouimus, cum leuate surgamus, & intelligamus cum ita loquitur personas eam distinguere, non separare naturas. CCCLXXIII. Si naturam cogitemus in qua creati sumus, cum omnes veritas creauerit, quis non est ex veritate: Sed non omnes sunt quibus ut audiant veritatem & credant, ex ipsa veritate praestatur. Nullus proculdubio praecedentibus meritis saluatur, ne gratia non sit gratia. Si enim dixisset, omnis qui audit vocem meam, ex veritate est: ideo dictus ex veritate putaretur, quia obtemperat veritati. Non autem hoc ait, sed, omnis inquit, qui est ex veritate, audit vocem meam, Ac per hoc non ideo est ex veritate, quia audit eius vocem: sed ideo audit, quia ex veritate est, id est, quia illi hoc donum collatum est: quod quidem non est aliud, quam donante Christo credit in Christum. CCCLXXV. Quisquis seipsum, non deum amat, non se amat. Et quisquis deum, non seipsum amat, ipse se amat. Qui enim non potest viuere de se, moritur vtiq; amando se. Cum ergo ille diligitur de quo viuatur, non se diligendo magis diligit, qui propterea se non diligit ut eum de quo viuatur diligit. CCCLXXVI. Quicquid illud est quod oportet patrem agere ad filium, non fit nisi per eundem filium ad ipsum: scilicet quod filius hominis est, & factus inter omnia per ipsum: quia filius dei est, & per illum sunt a patre omnia. CCCLXXVII. Non est mirum dicere Apostolum, etiam in futuro seculo patri filium subiectum futurum, vbi ait, Tunc & ipse subiectus erit ei qui illi subiecit omnia. Quandoquidem in filio forma humana mansura est, qua semper maior est pater.

Quoniam non defuerunt, qui illam tunc filij subiectionem ipsius humanae formae in diuinam substantiam commutandam intelligendam putarunt, tanquam hoc cuius rei subieciatur quod in eam vertitur & mutatur. Sed intelligi potest, ideo magis dixisse Apostolum, etiam tunc patri filium fuisse futurum subiectum, ne quis in eo putaret spiritum & corpus humanum conuersione aliqua commutandum: ut sit deus omnia, non tantum in illius forma hominis, sed in omnibus, quando capit gloria vniversum corpus implebit. CCCLXXVIII. Quantaque bona quauis magna, quauis minima, nisi ex deo esse non possunt. Quid enim maius in creaturis quam vita intelliges: aut quid minus esse potest quam corpus? Quae quantumlibet efficiant & in id tendant ut non sint: tamen aliquid formae illius remanet ut quolibet modo sint. Quicquid autem formae cuiuspiam rei deficientis remanet, ex illa forma est quae nescit deficere, motusque ipsos rerum deficientium vel proficientium, excedere numerorum suorum leges non sinit. Quicquid ergo laudabile aduertitur in rerum natura, siue exigua, siue ampla, quod laude dignum iudicetur, ad excellentiam & ineffabilem laudem referendum est conditoris. CCCLXXIX. Neminem deus ad peccandum cogit, prauidet tamen eos qui propria voluntate peccabunt. Cur ergo non vindicet iustus, quae fieri non cogit praescius? Sicut enim nemo memoria sua cogit facta esse quae praeterierunt, sic deus praescientia sua non cogit facienda quae futura sunt. Et sicut homo quaedam quae facit meminit, nec tamen omnia quae meminit facit: ita deus omnia quorum ipse author est, praescit, nec tamen omnium quae praescit ipse author est, Quorum autem non est author malus, iustus est vltor. CCCLXXX. Humana anima naturaliter diuinis, ex quibus pendet, conexa rationibus, cum dicit melius fieri hoc quam illud, si verum dicit, & det quod dicit, in illis supernis rationibus videt. Credit ergo deum fecisse quod recto intellectu ab eo faciendum fuisse cognoscit, etiam si hoc in rebus factis non videt: qui etiam si caelum oculis videre non posset, & tamen ratione vera tale aliquid faciendum fuisse collegerit, credere debuit factum fuisse, quauis id oculis non viderit, Non enim cogitatione cercheret factum fuisse, nisi his rationibus in quibus facta sunt omnia. Quod autem ibi non est, nec potest vera cogitatione videre quod non est. CCCLXXXI. Quid tam dignum misericordia quam miser est, & quid tam indignum misericordia quam superbus miser? Ex quo factum est, ut illud dei verbum per quod facta sunt omnia, & quo fruatur omnis angelica beatitudo, usque ad miseriam nostram porrigat clementiam suam. Et verbum caro factum est, ut habitaret in nobis: sic enim posset panem angelorum homo manducare non dum angelis adaequatus, si panis iste angelorum hominibus dignaretur aequari, Nec sic descendit ad nos, ut illos desereret, sed simul integer illis, integer nobis: illos intrinsecus pascens per id quod deus est, nos forinsecus admonens per id quod nos sumus: & idoneos fecit per fidem, quos per speciem pascat aequaliter. CCCLXXXII. Dubium non est, contra naturam esse omne vitium & eius rei cuius est vitium. Quapropter quoniam in quacunque re non vituperatur nisi vitium, ideo vitium est, quia contra naturam est, Nullius rei recte vituperatur vitium, nisi cuius natura laudatur. Non enim in vitio displicet, nisi quod corruptum quod in natura placet. CCCLXXXIII. Omne peccatum animae est. Duo sunt poenalia, ignorantia & difficultas. Ex ignorantia deprauat error, ex difficultate cruciatus affligit. Sed approbare falsa pro veris ut erret inuitus, & resistendo repugnationi carnalis vinculi

K

Ordo in creaturis.

Præsentia dei.

Cognitio creaturae inuisibilis.

Remedia peccati. Ioan. 1.

Vitium.

Poenae peccati.

Aculi non posse ab illicitis operi temperare, non est natura instituti hominis, sed poena dānati. CCCLXXXIII. Ut ars medicinæ cum eadem maneant, neque villo modo ipsa mutetur, mutat tamen præcepta languentibus, quia mutabilis est nostra valetudo. Ita diuina prouidentia cum sit ipsa omnino incommutabilis, mutabili tamē creaturae varie subuenit, & pro diuersitate morborum aliis alia iubet, aut vetat, ut à vitio vnde mors incipit, & ab ipsa morte ad naturam suam & essentiam ea quae deficiunt, id est, ad nihilum tendunt, reducat & firmet.

Prægnatio.
 CCCLXXXV. Primum animae rationalis vitium est, voluntas ea faciendi quae vetat summa & intima veritas. Ita homo de paradiso in hoc seculum depulsus est, id est, ab aeternis ad temporalia, à copiosis ad egena, à firmitate ad infirma. Non ergo à bono substantiali ad malum substantiale, quia nulla substantia malum est: sed à bono aeterno ad bonum temporale, à bono spiritali ad bonum carnale, à bono intelligibili ad bonum sensibile, à bono summo ad bonum infimum. Est igitur quoddam bonum, quod si diligit anima, peccat: quia infra illam ordinatum est: quare ipsum peccatum malum est, non ea substantia quae peccando diligitur. CCCLXXXVI. Lex omnium artium cum sit omnino incommutabilis, Mens vero humana, cui talem legem videre concessum est, mutabilitatem pati possit erroris, satis apparet supra mentem nostram esse legem, quae veritas dicitur. Nec iam illud ambigendum est, incommutabilem naturam, quae supra animam rationalem sit, deum esse, & ibi esse primam vitam & primam essentiam, vbi est prima sapientia. Nam haec est illa incommutabilis veritas, quae lex omnium artium recte dicitur, & ars omnipotentis arti-

ficis. Itaque cum se anima sentiat, nec corporum speciem motumque iudicare secundum seipsam, simul oportet cognoscat, praestare suam naturam ei naturae de qua iudicat: praestare autem sibi eam naturam secundum quam iudicat, & de qua nullo modo iudicare potest. CCCLXXXVII. Ad descendendum necessario dupliciter ducimur, auctoritate atque ratione. Tempore auctoritas, re autem ratio prior est. Aliud est enim quod in agendo anteponitur, aliud quod pluris in appetendo aestimatur. Quia ergo & principium sapientiae timor domini, & per humilitatem ad sublimia gradus est, incedat humana ignorantia per fidem, ut mereatur fides videre quod credit. CCCLXXXVIII. Diuitiis floribus & maiorum nobilitate te iactas, & exultas de patria & pulchritudine corporis, & honoribus qui tibi ab hominibus deferuntur: respice te ipsum quia mortalis es, & quia terra es, & in terram ibis, Circumspice eos qui ante te similibus splendoribus fulsere, Vbi sunt quos ambiebant ciuium potentatus: Vbi insuperabiles imperatores: Vbi qui contentas disponebant & festa? Vbi equorum splendidi inuectores? Vbi exercituum duces: Vbi satrapae tyrannici? Nunc omnia puluis, nunc omnia fauilla, nunc in paucis verbis eorum vita memoria est. Respice sepulchra, & vide, quis seruus, quis dominus, quis pauper, quis diues. Discerne si potes vincitum à rege, fortem à debili, pulchrum à deformato. Memor sis itaque ne extollaris aliquando, Memor autem eris, si te ipsum respexeris.

Tomi tertij operum diuini Augustini, Finis.

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z
 A B C D E F G.
 Omnes quaterniones praeter G. quinionem.

